De Tijdspiegel. Jaargang 11

bron
De Tijdspiegel. Jaargang 11. D.A. Thieme, Arnhem 1854

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_tij008185401_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

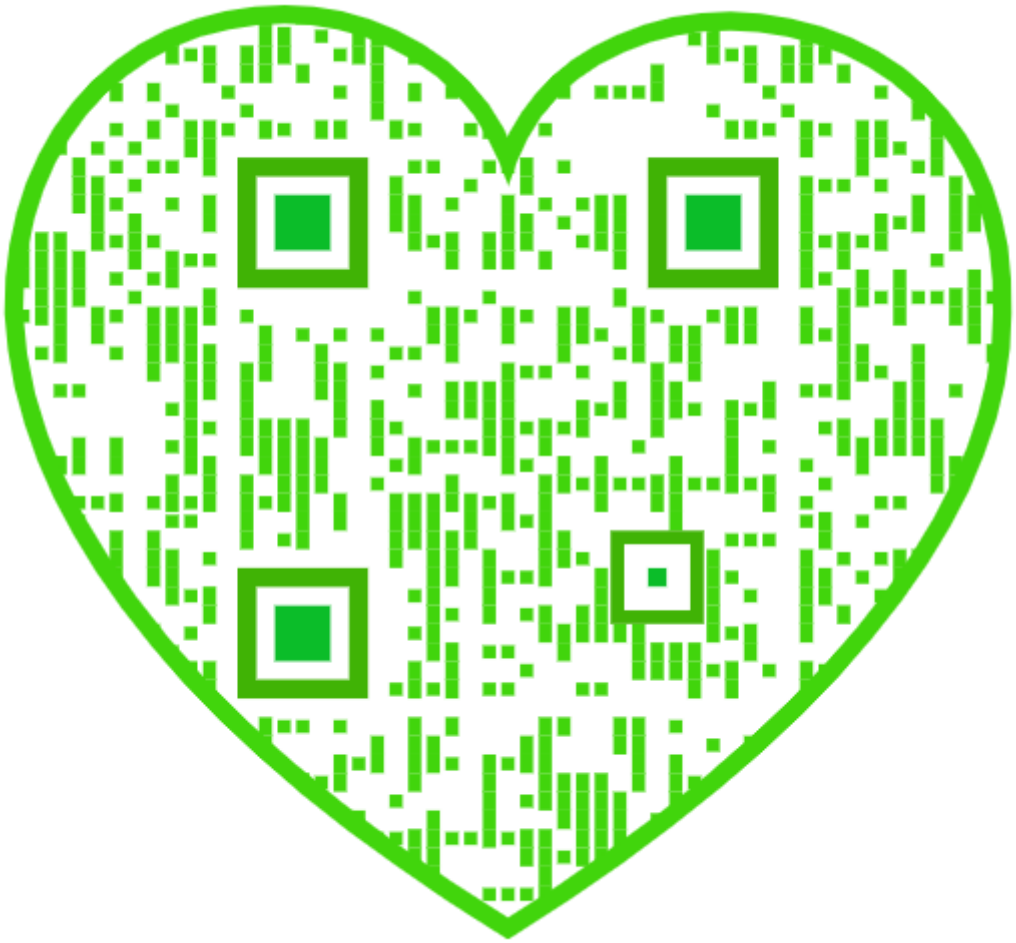

[Eerste deel]

Inhoud.

Waarheen? Fantazy op Nieuwjaarsmorgen Blz. 1.

Godgeleerdheid. - Wijsbegeerte. - Staatkunde. - Opvoeding en onderwijs.

	Blz.
Het leven van Jezus, den Zoon Gods en den Zaligmaker der wereld. Wetenschappelijk populair beschreven door Dr. L.S.P. Meijboom. Eerste deel. Tweede afdeeling. Jezus gedurende zijn openbaar leven op aarde. Groningen, J.B. Wolters. 1853. I. De Methode	3
Kerkhervorming. De kerkhervorming te Genève, in tafereelen, naar het fransch van Celerier, hoogleeraar te Genève - ten voordeele van ongelukkigen uitgegeven, door P. Hofstede de Groot.	8
Kerkklokstoonen van Friedrich Strauss. Op nieuw uitgegeven en aanbevolen door Jonathan (vierdedruk) Amsterdam, Brinkman.	14
Karakterkunde der Wetenschap. Het karakter der wetenschap. Eene voorlezing, door Mr. C.W. Opzoomer	17
Het leven van Jezus, den Zoon Gods en den Zaligmaker der wereld. Wetenschappelijk populair beschreven door Dr. L.S.P. Meijboom. Eerste deel. Tweede afdeeling. Jezus gedurende zijn openbaar leven op aarde. Groningen, J.B. Wolters. 1853. (*Vervolg*). II. De Voorstelling	81
Kanselredenen. Woorden van Troost en Besturing in dagen van droefheid en rouw. - Leerredenen van Bernard Ter Haar. Amsterdam, gebroeders Kraay. 1853	95
Joannes Chrysostomus, voornamelijk beschouwd als een voorbeeld van ware	161

welsprekendheid, door Abraham des Amorie van der Hoeven. - Jezus Christus, gisteren en heden en in eeuwigheid dezelfde. Dankpreek, gehouden door Abraham des Amorie van der Hoeven, ter viering van zijne vijfentwintigjarige ambtsbediening, den 28 November 1852.

Zij hadden het niet en hadden het toch. 166

Onderzoek naar de wijsbegeerte der Hebreën, uit het Hoogduitsch, door S.A.J. de Ruever Groneman, Theol. Doct.

Opvoeding. Het kind in zijne eerste levensjaren.
Wenken voor Ouders. Uitgegeven door de Maatschappij: Tot Nut van 't Algemeen, door Dr. G.A.N. Allebé 171

Aphorismen en Theses, over vrijheid van godsdienst en prediking, in betrekking tot de beweging onzer dagen 241

Bijdragen tot de kennis en den bloei der Nederlandsche Gymnasien voor 1852. Uitgegeven door het Genootschap van Leeraren aan de Nederlandsche Gymnasien 245

Een pleiter in zijne eigen zaak. Redevoering op de buitengewone vergadering der Onderwijzers-Vereeniging in het achtste schooldistrict van Zuidholland, gehouden den 23 Julij 1853, door Dr. A. de Jager 248

Paschier de fijne naar zijne schriften. (Uit

gedrukte en ongedrukte stukken). Met portret en fac-simile 249

Prachtbijbel, bevattende al de boeken van het Oude en Nieuwe Testament, volgens de Staten-Overzetting. Opgehelderd door gelijkluidende plaatsen en aanteekeningen van eenige Vaderlandsche Godgeleerden. 254

Aphorismen en Theses, over vrijheid van godsdienst en van prediking, in betrekking tot de beweging onzer dagen. (*Vervolg*). 321

Stichtelijke lectuur.
De dag des Heeren. Zondags-lectuur voor Evangelische Christenen. Door J. van Waning Bolt, predikant te Antwerpen. 326

Hoe men wél en hoe men niét moet bestrijden.
De invoering der pauselijke bisschoppen in Nederland. Herinneringen, Toelichtingen, Mededeelingen en Raadgevingen voor Nederlandsche Protestanten en Catholieken, door P. Hofstede de Groot, hoogleeraar te Groningen. Eene gave op het Hervormingsfeest. - Beatrice, of de hedendaagsche jezuiten in Engeland, door Catherina Sinclair, schrijfster van Olivia, Mathilda, enz. Naar het Engelsch, door C.M. Mensing 331

Een Katechizatieboek uit Groningen 336

Hoe een Duitscher bij den aanvang dezes jaars over het Oostersche vraagstuk oordeelde. 345

De godsdienstleer der Grieken en Romeinen.
Een historische schets, door Mr. M.W. Heffter, uit het Hoogduitsch vertaald, door D. Koorders, met eene voorrede van Mr. C.W. Opzoomer 351

Een Saul onder de profeten. Een medicus onder de theologanten. Anthropologisch onderzoek van C. Pruys van der Hoeven. - IV. Studie der Christelijke Anthropologie. 401

Eerkrans gelegd op het graf van een hoogleeraar.
Het beeld van J.F. van Oordt, JWz., Ridder der Militaire Willemsorde, vierde klasse, laatst hoogleeraar in de godgeleerdheid te Leiden, geschetst door N.M.C. van Oosterzee, predikant te Oirschot, met portret. - Nagelaten leerredenen van J.F. van Oordt, JWz., hoogleeraar te Leiden 411

De aarde staat stil! of de reactie tegen de sterrekundige en kosmographische wetenschap. 423

Kerkelijke geschiedenis.
Geschiedenis der Evangeliesch-Luthersche gemeente te 's Gravenhage, door den hoogleeraar Domela Nieuwenhuis. 427

Letterkunde.

	Blz.
Gelofte en trouw. Familie-roman	27
De drie Gratiën onder de Jaarboekjes voor 1854. (Vergeet mij niet. Muzen-almanak. - Almanak voor het schoone en goede. - Aurora)	38
Kinder-litteratuur. Almanak voor de Jeugd, 1854. H.J. van Kesteren, te Amsterdam	48
Sneeuwklokjens. Poëzij, bij H.J. van Kesteren, te Amsterdam	49
Eine Scheferstunde. Lier en Harp. Poëzij van J.J.L. ten Kate. Middelburg, van Benthem en Jutting. 1853. In den Bloemhof. Beelden en Droomen van J.J.L. ten Kate. Haarlem, A.C. Kruseman	99
De drie Gratiën onder de Jaarboekjes voor 1854. (Vergeet mij niet. Muzen-almanak. - Almanak voor het schoone en goede. - Aurora). (*Vervolg*)	107
Altijddurende Almanak. Geschenk voor jongelingen en meisjes tot aankweeking van kunstzin en goeden	116

smaak. Met vijftien staalgravuren. Te 's Gravenhage, bij K. Fuhri. 1854

Kinder-litteratuur. 119
Vertellingen van eene vlieg aan de Jeugd; door Christine van Gogh. 's Gravenhage, L.J. Verhoeven

De tachtigjarige oorlog. 183
Herinneringen uit den worstelstrijd met Spanje, door Mr. J. van Lennep, met platen. - Willem de Eerste

De Portefeuille, in de salons ter kunstbeschouwing aangeboden. 136
Twintig platen, met bijgevoegde lectuur.

Nalezing op het almanakken-veld. 190
Praktische volksalmanak. - Jaarboekje ter verspreiding van kennis der toegepaste wetenschappen, onder alle standen der maatschappij. - Volksalmanak voor Nederlandsche protestanten

Een vijftal Jaarboekjes. 195
Overijsselsche almanak voor oudheid en letteren. 1853. - Geldersche volksalmanak voor het jaar 1854. - Zeeland, Jaarboekje voor 1854. Verzameld door H.M.C. van Oosterzee. - Nederlandsche volks-almanak voor 1854, onder redaktie van H.J. Schimmel. - Almanak voor Hollandsche blijgeestigen, voor het jaar 1854

Letterkundige worsteling. 266
Bibliotheek van Buitenlandsche Klassieken. - Sterne, Tristram Shandy. - Walter Scott, Ivanhoe. - Goldsmith, Predikant van Wakefield. - Tasso, Jeruzalem verlost. - Claudius, Wandsbecker Bode. - Walter Scott, Mid Lothian, 2 dln. - Walter Scott, Het kasteel Kenilworth. - Göthe, Egmond.

Maria Schweidler, de Barnsteenheks. 268
Een verhaal naar het onvolledig handschrift haars vaders, Abraham Schweidler. Uitgegeven door W. Meinhold. Naar het Hoogduitsch

De boden des Konings. 271
Een allegorisch verhaal. Naar het Engelsch van Dr. William Adams

Een bode der humaniteit. 272

Herder. Roman van Prof. Klencke. Uit het Hoogduitsch. Eerste deel

Lentebloemen. 277
Ernst en Luim van W.N. Peijpers.

Neêrlands heldendaden te land, enz., door J. Bosscha. 282
De Belgische revolutie

De oude Heer Smits. 355
Brieven en Uitboezemingen van den ouden Heer Smits

Laatste nalezing op het veld der almanakken-literatuur. - De eenige, ware, dégelijke almanak. 365
Meditatie over d'Erve C. Stichters Enkhuizer Almanak: Tot Nut van 't Algemeen.

Waarheid en gevoel, in den vorm van Beelden en Omtrekken, naar het leven geteekend door Mevrouw J.S. Mackenstein-Koning. 370

Jongelings-droomen, door J. van Beers. - Universiteits-blad 376

Klassiek letterkundig Pantheon 378

Korenbloemen. Nieuwe Gedichten van Nicolaas Beets 379

Strafdicht aan Mr. J. van Lennep, door Dr. W. Hecker 386

Eene geruchtmakende stille. 429
Anna Maria van Schurman, door Dr. G.D.J. Schotel, predikant te Tilburg, met portret en facsimile

De een zaait, de ander maait. 432
Toussaint l'Ouverture, de Bevrijder der Negers op Haïty (Haïti). Naar het Engelsch van Dr. J.R. Beard, door J.B. Rietstap. Met platen

Wat er al niet van de pers komt! uitroep bij het lezen van: Een dag op een kantoor. Blijspel in twee bedrijven, door Peninkt. 436

Mengelwerk.

	Blz.
Nieuwjaarsgift van een dorpspredikant aan de lezers van den Tijdspiegel	50
De onderzeesche telegraaf. Geschiedenis en Profetie.	
I. De electrische telegraaf	62
II. Engeland en Frankrijk	64
Duitsche en Zwitsersche Brieven. Impressions de voyage. (*Vervolg.*)	66
Losse Hoofdstukken uit de Levensgeschiedenis van Steven Kraanvogel. (*Vervolg.*)	
IV. Twee tantes, gephotografeerd naar het leven, en de derde op zigt	71
Schetsen en Opmerkingen van een Platonisch Filosoof der 19^{e} eeuw. (*Vervolg.*)	
V. De geschiedenis van mijn hondje	75
VI. Een collegie over de zielkunde	77
Het Spionnetje	80
Over mikroskopisch en teleskopisch zien	121
De onderzeesche telegraaf. Geschiedenis en Profetie.	
III. Engeland en Belgie	135
IV. Engeland en Nederland	138
Duitsche en Zwitsersche Brieven. Impressions de voyage. (*Vervolg.*)	141
Losse Hoofdstukken uit de Levensgeschiedenis van Steven Kraanvogel. (*Vervolg.*)	
V. Derde photographie. - Algemeene, tweeledige theorie der opvoeding	148
Brievenbus.	
I. Brief over eene nieuwe, theologische oplossing van het vraagstuk, betreffende den Tafeldans	153
II. Brief over een christelijk exclusivisme, dat niet in	155

strijd is met liberaliteit en verdraagzaamheid

III. Brief aan den WelEdelen Heer Jan Holland, in betrekking tot zijn voorslag, eener splinternieuwe ridderorde, onlangs medegedeeld. (Zie Tijdsp. 1853, II, blz. 476) 157

Het Spionnetje 159

De onderzeesche telegraaf. Geschiedenis en Profetie.

V. Een blik op de kaart van Europa 205

VI. Een blik in de toekomst 208

Duitsche en Zwitsersche Brieven. Impressions de voyage. (*Vervolg en slot.*) 212

Over de omwenteling in Frankrijk, op het einde der achttiende eeuw 218

Troost 230

Iets over het mozaïke (niet te verwarren met Mozaïsche) gedeelte van de Gids. (Zie Gids. Februarij.) - (Ingezonden.) 237

Het Spionnetje 239

Het lijden eener moeder.
Een verhaal 285

Losse Hoofdstukken uit de Levensgeschiedenis van Steven Kraanvogel. (*Vervolg.* 312

Het Spionnetje 319

Nog eene lentemijmering.
Supplement op een der tafereelen in de ‘Brieven en uitboezemingen van den ouden Heer Smits.’ 388

Kunst en natuur.
Twee Tentoonstellingen in de hoofdstad. - Tweevoudige renaissance. - Eene circumspectie. 392

Het Spionnetje 400

Nog eene oorlogsverklaring tegen den oorlog. - Eerste kanonnade 438

Aanprijzing der verwaandheid 444

De leerrede, die dat niet voor mij werd, doch waarbij ik iets anders leerde.
Een tafereel waarin de anders sprekende weinig, de anders zwijgenden meer tot mij te zeggen hadden, waarin uit bank en stoel de leering kwam 449

Twee banknoten 457

Waarheen?
Fantazy op nieuwjaarsmorgen.

Waarheen, in uwe pijlsnelle vaart, magtig daarheen bruisende Tijdstroom, die op uwe nimmer rustende golven de geslachten der menschen voortstuwt, tot dat ze eens niet meer zijn zullen, en geen kinderen des stofs de aarde meer zullen bewonen? Ze gaan onder in uwen vloed, de elkander vervangende en opvolgende geslachten, met hunne vorsten in purper, en hunne bedelaars in lompen gehuld, met hunne hoog geroemde deugden en hunne snoode gruwelen, met hunne hemelhooge Babeltorens en hun nietig kinderspeelgoed, met hun schaterend gejuich en hun akelig gejammer, met hunne schitterende ordelinten en hunne gescheurde kleederen; de prachtige paleizen storten in als de leemen hutten, de oorlogsdonder verstomt en de rosse krijgstoorts wordt uitgebluscht, gelijk het palmloof aan den boom des vredes verdort, en alleen de lijkcipres blijft groenen op het groote, onmetelijke graf der geslachten.

Mensch! uw leven is als eene schaduw, het spoedt voorbij als eene gedachte; aan den eersten morgen van het pas geboren jaar beseft gij levendig uwe nietigheid, maar gevoelt gij tevens de behoefte om uwen geest te verheffen tot Hem, voor Wien één dag is als duizend jaren en duizend jaren als één dag. Een jaar! Onbeduidend schalmpje in de keten der eeuwen; voor u zulk een aanmerkelijk deel van den binnen enge grenzen beperkten levenstijd. Wat zal het u opleveren? Wat zal het u doen aanschouwen? Waar is hij, de profeet der geheimzinnige, verborgen toekomst, die het u ontraadselen zal? Gij staat met den blinddoek voor de oogen op de pas geopende poort van het jaar te staren, en wilt reeds veel zien, en meent reeds veel te voorzien. De uitkomst zal het moeten bevestigen, of uwe gissingen juist, uwe vermoedens gegrond waren; maar thans kunt gij de adelaarsvlugt uwer gedachten nog niet belemmeren door den loodzwaren last van het woord of de schrijfteekens: de inwendige gedachtenvloed is te sterk, om zich naar buiten een weg te banen. Waarheen? zoo klinkt het in uw binnenste, zoo doortrilt het uw geheele wezen: Waarheen?

Lees in het boek, dat de natuur, lees in het boek, dat het leven u voorhield. Merk het op, wat al weldaden, voorregten, zegeningen u beschikt werden; maar ook, van den anderen kant, wat al ramp en ellende de verstreken zonnekring in zijn schoot heeft gedragen. De krijg heeft gewoed,

is het ook op verren afstand, de oorlog heeft de velden vernield en met bloed gedrenkt! Wat al kiemen van godsdienstige en burgerlijke verdeeldheid gestrooid, gevoed, mogt het zijn, nu voor immer uitgeroeid! Eene verdelgende en snel doodende krankheid, geene vreemdelinge meer binnen onze landpalen, zocht en vond er hare offers! De orkaan, die de wateren der zee beroerde, die het geboomte des wouds ontwortelde, die met duizendmaal duizend stemmen de magt van den Heer der natuur en de nietigheid van den zwakken mensch verkondigde! En als gij dan de belangrijke hoofdstukken, die het boek der natuur en het boek des levens u ter lezing boden, nog eens met ernst hebt nageslagen, dan is het alweder de groote, de altijd terugkeerende vraag: Waarheen?

En waarheen in uwe kleine wereld, in den kring, dien gij met één oogopslag kunt overzien? Wat zal u wedervaren in de eigen woning, in den schoot des gezins? Welke verwachtingen en uitzigten zult gij dáár verwezenlijkt zien? Welke teleurstellingen toeven u daar? Welke tranen zult gij dáár te plengen hebben, òf van innig zielsgenoegen, òf van bitter grievend, harteknagend boezemleed? Waarheen?

Waarheen vooral in de nog kleinere wereld binnen u? Zal dáár de opstand der booze hartstogten, de omwenteling der onstuimige driften, de dolle vrijheidskreet der onbeteugelde neigingen voortduren? Of zal het gezag der door godsvrucht en christelijk geloof bestuurde rede geëerbiedigd worden, opdat het vrede in u zij en rondom u? Waarheen?

Alleen de Christen neemt, aan den eersten morgen van den pas begonnen tijdkring, die vraag zonder vrees of huivering op de lippen; want hij kent, bij alle onzekerheid *der* toekomst, en bij alle ongewisheid *zijner* toekomst, het antwoord op die vraag. Het luidt alzoo: Als wij ons door Gods hand geleiden, en door den Geest des Heeren laten besturen, gaan wij, na de jaren des wisselvalligen en onzekeren aardschen levens volbragt te hebben, naar het Huis des Vaders, waar de schitterende gesternten des lichts en des vredes, der liefde en der geregtigheid met eeuwigen, onuitdoofbaren luister vonkelen.

1 Januarij 1854.

Godgeleerdheid. - Wijsbegeerte. - Staatkunde. - Opvoeding en onderwijs.

Het leven van Jezus, den zoon Gods en den zaligmaker der wereld.

Wetenschappelijk populair beschreven door Dr. L.S.P. Meijboom. Eerste deel. Tweede afdeeling. Jezus gedurende zijn openbaar leven op aarde. Groningen, J.B. Wolters. 1853.

I.
De methode

> Zij zullen u in den ban doen.
> Joh. XVI:2.

In een der vroegere afleveringen van dit tijdschrift, heeft men de aandacht trachten te vestigen op het reeds bekende werk van D^{r}. Meijboom. - Sedert dien tijd is de aandacht op den schrijver zelven zeer bepaald gevestigd, hij is en blijft nog aan ‘de orde van den dag’, vooral in de godgeleerde en kerkelijke wereld, dat wil zeggen: bij die lieden, welke in het heil der gemeente, in de keus van predikanten, en in de beroeping door kerkeraden een groot belang stellen; wij nemen hier dus het woord: ‘wereld’ in eenen zeer engen zin. - Inzonderheid heeft de Amsterdamsche kerkelijke wereld, sedert de onherroepelijke beroeping van den Groninger leeraar, eene versnelde rotatie ondergaan; men heeft den man uit Groningen, die de man uit en voor Amsterdam dreigt te worden, bijster hard gevallen, hem van meer dan ééne zijde in staat van beschuldiging gesteld, ja zijne geheele Theologie in ‘staat van beleg’ verklaard, en verschillende vuurmonden, met meer of min gevaarlijk schroot geladen, op den predikant gerigt - zelfs heeft men dagbladen als hulp- en reserve-troepen laten defileren, en de alarmklok geluid, van alle zijden akelig bommend! Terwijl de noodlottige klepel onophoudelijk heen en weder ging, heeft men zelfs mannen van vernuft en geleerdheid en

dichterlijken aanleg gezien, die mede aansnelden, en aan de klokkenkoord trokken, - alles immers voorspook en bedreigend voorspel van ernstige maatregelen die men neemt of nemen zal, of zal pogen te nemen tegen den man uit Groningen; - daardoor is de belangstelling in de werken van D^{r}. Meijboom op eene wonderbare wijze toegenomen. De goede gemeente, die voor of tegen den beroepen predikant had gestemd of was gestemd *geworden*, heeft zijne verschillende werken en afzonderlijke leerredenen, met eene zeer verdachte gretigheid ter hand genomen - en velen hebben zeker met eene prijzenswaardige naauwkeurigheid, en daaruit voortvloeijende - ? - (verschoon hier het vraagteeken) - onpartijdigheid, de stellingen en voorstellingen van den prediker opgezocht, ter toetse gebragt, en hier en daar, op zijn zachtst gesproken, voor *mis*-stellingen verklaard. - Om kort te gaan, D^{r}. Meijboom is op eenmaal, door zijne beroeping naar de hoofdstad, een man des volks geworden, een brand- licht- en mik-punt, een onderwerp der gesprekken in den nooit geëindigden volzin van het maatschappelijk-kerkelijk leven: een - schreeuwteeken - ! - een vraagteeken - ? - en wat nog al meer - ? - Uit dien hoofde is de algemeene aandacht ook gevallen op de laatste aflevering van het Leven van Jezus - *wetenschappelijk-populair* - beschreven en behandeld. - Er was een tijd, toen wij in dezen geijkten term - wetenschappelijk-populair - eene tegenstrijdigheid meenden te vinden, en tot de stelling waren gebragt, dat de wetenschap de populariteit, en de populariteit de wetenschap min of meer uitsluit, en wij zijn het, wat dit punt betreft, noch met den geest des tijds, noch met den heer Meijboom geheel eens, - alleenlijk de nadere omschrijving in dezer voege - populair - volksmatig - op wetenschappelijke gronden ontwikkeld, maakt den geijkten term voor ons eenigzins aannemelijk, en toch blijven wij altijd in het onzekere, of in de twee weegschalen de wetenschap de populariteit, en de populariteit de wetenschap niet zal drukken en onderdrukken, en de evenaar slechts zeer zelden regt op en in het huisje blijven staan; - ook hier zal, ter linker- en regterzijde, zeer dikwerf een merkbare *doorslag* moeten gegeven worden. Intusschen heeft Dr Meijboom juist door deze twee veelbeteekenende woorden den geest en den aard en de strekking van zijn hoofdwerk willen kenbaar maken - maar des alniettemin vraagt de wereld, de kerkelijke, de in beroepszaken wonderbaar belangstellende wereld, heden ten dage, als uit éénen mond -: ‘maar *hoedanig* heeft deze schrijver (het! of het?) het Leven van Jezus, wetenschappelijk-populair gelieven te behandelen?’ - Of iets meer naauwkeurig, en weetgierig, en in veel hoogere mate belangstellend, alzoo uitgedrukt: zouden wij, wij, de onderzoeklievenden bij uitnemendheid, ook uit dit grootere werk, onzen brandenden dorst naar kennis en wetenschap, aangaande de verkeerde, gevaarlijke en kettersche rigting van den beroepen predikant kunnen lesschen, volop lesschen, onze verschroeide lippen bevochtigen, zoodat wij nu wit op zwart kunnen lezen en aantoonen -: hier, hier, hier, en daar, daar, daar, komen die geduchte, verbazende, onvergeefelijke, anti-orthodoxe stellingen aan het licht - meer en meer aan het licht, zooals de nevelvlekken duidelijker zigtbaar worden door den monster-telescoop van Ross, die veertig voet lang is? - Ja, welligt wordt de kerkelijke, onschuldige belangstelling in dit werk van D^{r}. Meijboom

zoo groot, en openbaart zich zoo nadrukkelijk, dat het den wakkeren uitgever in geenen deele onverschillig is, dat de prediker uit Groningen deze tweede afdeeling van het Leven van Jezus geschreven en uitgegeven heeft, kort vóór zijne beroeping naar de hoofdstad. - Hoe dit zij, de wonderbare, eigenaardige belangstelling bestaat en neemt toe, naar mate de dag of de maand nadert, waarop de prediker in de hoofdstad zal verschijnen, even als de voorwerpen van eene hoogte nedervallende, hoe nader bij den grond, met zeer versnelden spoed afdalen; waarom zouden wij althans de proeve niet mede wagen om, ten gerieve van de lezers van dit Tijdschrift, aan dien heeten brandenden dorst naar meerdere kennis der Theologische *rigting* (zooals het thans heet) van Dr Meijboom te voldoen -? Het is toch niet menschelijk om de onpartijdige, van ongeduld trappelende belangstellenden in den goeden lande te laten wachten; - als wij met eene zekere schroomvalligheid, en tevens met beknoptheid, deze taak (die der opgewekte menschlievendheid) ondernemen, moge de lezer van dit en het volgende verslag, het onvolkomene daarin, met verschoonende toegevendheid ons ten goede houden, en waar hij meer wetenschappelijkheid eischt, elders zich heen begeven, dan naar de kolommen van ons, zooals wij wenschen, populair-practisch Tijdschrift.

De groote vraag is deze: welk een bepaald *doel* heeft de schrijver zich voorgesteld met zijne bewerking van het Leven des Heeren? Beter dan om naar dit doel te gissen, of er zijne eigene bedoeling en beoordeeling bemanteld bij anticipatie in te schuiven, beter zal het zijn, wanneer wij hemzelven hooren, waar hij in de zeer voortreffelijke inleiding van het werk (1^{e} deel, blz. 1-16) met heldere woorden mededeelt wat hij wil en op welk eene wijze hij zijn wil wenscht te verwezenlijken - dat is -: het werk uittegeven.

‘Wat ik dan doen zal, is dit: Ik zal eenvoudig voorstellen wat het Evangelie geeft - ik zal Christus trachten voor te stellen, zooals hij in de Evangelien is.’ (blz. 9)

‘Indien die twijfeling (aan sommige verhalen der Evangelien) uit verkeerd begrip van het verhaal des Evangelies voortkomt, dan valt ze van zelve zoodra de lezer eene ware voorstelling krijgt. Maar is de twijfeling dieper geworteld, dan is het noodig, *dat de zaak begrijpelijk worde gemaakt*, *en dat aangetoond worde*, *hoe redelijk zij is*, *en met andere erkende waarheden in overeenstemming. Ik zal geene zwarigheid van dien aard vermijden te bespreken*, *maar helder maken en als redelijk doen kennen al wat ik kan.*’ (blz. 10)

‘Menige gebeurtenis wordt voor een wonder *aangezien*, die het toch *niet is*, en terstond duidelijk en verstaanbaar wordt, wanneer wij ze in het licht van *die tijden* plaatsen.’ (blz. 12)

‘*Onbevooroordeeldheid is onmisbaar - - - gij en ik*, *wy hebben alle onze*

denkbeelden, *waar of onwaar*, *omtrent 's Heilands persoon en werk; zoo wij nu alleen onze denkbeelden in de Evangelien willen vinden*, *uitgaan van de stelling*, *dat er niets anders in kan staan*, *dan dat wij denken*, *dan doen we beter in 't geheel niet te beginnen*, *want dan is alle nut*, *dat wij uit ons onderzoek zouden kunnen trekken*, *reeds van te voren verloren.* Onbevoordeeld moeten wij ons aan den arbeid begeven.' (blz. 13)

Deze zinsneden, aandachtig overgelezen, uit 's mans helder hoofd op het blad gekomen (bovenal die met een bijzondere letter 'curcijf' gedrukte) kunnen den lezer zeer behulpzaam zijn, ter beantwoording der vraag: op hoedanige wijze en naar welke methode, heeft D^{r}. Meijboom het Leven van Jezus willen beschrijven, en welke is hier de grondtoon, die door het gansche werk, als de dominerende, zal vernomen worden -? Naar het ons toeschijnt, vooral met het oog op de aangehaalde Inleiding, wenscht de bewerker, vooral, eene populaire, stichtelijke rigting te volgen, - hij verklaart zelf:

'Zoo zal bereikt kunnen worden het doel, dat ik mij voorstel: bevestiging van het geloof, en heiliging van het leven in den Zone Gods.' (blz. 10)

Een schoon, en heerlijk doel!-

Maar de methode, de methode, vraagt men met een zeer bedenkelijk gelaat, - dat nog veel bedenkelijker wordt, als wij ons hier de tronie van eenen geleerde of bepaald godgeleerde verbeelden, die met en nevens dit laatste Leven van Jezus, door D^{r}. Meijboom, even het oog werpt op die vrij breede en gevulde plank in zijn boekenkast, waar hij nevens elkaâr geplaatst ziet de *verschillende* levensbeschrijvingen van Hem, door:

HESS, GREILING, VON AMMON, STRAUSS, NEANDER, HASE, J.P. LANGE, VAN OOSTERZEE!!

- om geene *anderen* te noemen, - wat al verschil van opvatting, van methode, van opvatting, van invatting, van uitvatting, van dogmatisme of anti-dogmatisme! van uitlegkundige scherpzinnigheid, of leerstellige kluisters! van vrijzinnig ontwikkelen, of mystiek inwikkelen! van anthropologisch of psychologisch overwigt! - wat al licht en schaduw op hetzelfde grootsche, eenige beeld geworpen -: hier, eene hemelsche, daar eene aardsche, dan eens gecombineerd aardsch-hemelsche - verschijning - hier eene communicatio idiomatum van geest en stof, daar eene neutralisatie en willekeurige afscheiding; - hier het vaandel van Arius ontplooid - daar de strijdakse van Athanasius opgeheven - en nu, naast en nevens dat alles, eindelijk ook nog de opvatting van - van:

D^{r}. Meijboom - een Groninger! - ja een Groninger -! Ach, zweeg men toch, eens en vooral, van namen, plaatsen, en provinciën, waar het de hoogere waarheid geldt! Is ergens het onzalige provincialismus onverdragelijk, en verwerpelijk, 't is hier, hier, waar de waarheid het eenige, het groote vaderland is, de Christelijke vrijheid het algemeene burgerregt, het ongedwongen onderzoek de acte van naturalisatie, en het geheiligd geloof de waarachtige burgerkroon -! Wilden die brave menschen, zij bovenal, die met de 'wonderbaar' aangeprikkelde belang-

stelling jegens den Groninger persoon, de Groninger werken van Dr Meijboom, bezield en tot aan de keel toe vervuld zijn, liever vragen: welks *geesteskind* hij is, dan in welke *provincie* hij te huis behoort -! 't Kon immers gebeuren, dat een Amsterdammer, of Rotterdammer, of Hagenaar, ruim zoo kerkelijk regtzinnig ware of dreigde te worden, dan een orthodoxe Groninger, of iemand in de provincie, meer buiten af in de Ommelanden - bij voorbeeld te Ulrum -!

D^{r}. Meijboom zoekt in zijne levensbeschrijving, blijkens zijne *eigene* woorden, niet naar eene bepaalde, afgeperkte en leerstellige dogmatische loop- en renbaan; - ook niet naar eene slaafsche onderwerping aan zulk een ding, dat men met een zeer veel of nietsbeteekenend woord - *eene school* - noemt; - ook niet, naar een oratorisch of rhetorisch uitgewerkt, kunstkeurig bloemstuk, dat door taal en stijl meer dan eens is overgevernist - (eiwit); - ook niet, eene geleerde, bloot wetenschappelijke voorstelling, waar de aanteekeningen en noten, als bond- en togtgenooten, den held (schrijver) schier onzigtbaar en onkenbaar maken, en in digte zwermen omfladderen - of, telkens onder het gesprek, op eene alleronaangenaamste, onwellevende wijze, bij elke zinsnede - *in de rede vallen*, - zoo dat men geen oogenblik rust heeft om den spreker zelf behoorlijk te volgen, en gedurig deerlijk gestoord en geplaagd wordt door die ongetemde praters, bemoeiallen en medesprekers, onder aan den voet der bladzijden.-

D^{r}. Meijboom wil waarheid - zuivere Evangeliesche waarheid - en *begrijpelijke* waarheid - waarheid, die niet terugdeinst voor zwarigheid en moeijelijkheden van velerlei aard, - hij wil volstrekt *onbevooroordeelde* waarheid, - ziedaar, wat hij wil. - Zonderling intusschen, ja zeker, zeer zonderling, dat *alle* levensbeschrijvers van den Heer verklaren, juist *hetzelfde* te willen, als uit éénen mond: - dat bij hen die Evangeliesche waarheid, het *Ur*-Evangelium, het oorspronkelijk Evangelie moet zijn, en dat zij evenwel tot zeer verschillende en tegenstrijdige resultaten zijn gekomen met die eenparige waarheid - is dat niet zonderling?

Heeft D^{r}. Meijboom nu, - ziedaar de cardinale, de hoofdvraag, ‘die Lebensfrage’ - heeft hij werkelijk *die* waarheid gevonden, gegrepen, en kunnen wij ons gerustelijk aan zijne leiding toevertrouwen? - Tot de beantwoording van die vraag behoort nog al wat - en wij wenschten, dat wij er ons van konden ontslaan, - maar zien er waarlijk geen kans op.-

Voor velen zijn *deze* woorden van den geleerden schrijver verdacht, bedenkelijk, omineus (blz. 13: ‘Gij kent het oude spreekwoord: daar is geen ketter of hij heeft zijn letter - gij weet hoe velen klagen, dat ieder in den Bijbel leest en vindt al wat hij denkt. - Die beschuldiging bewijst niet, dat de Bijbel waarlijk zoo dubbelzinnig is, maar wel dat de menschen hem veelal met heel wat vooroordeel plegen te lezen, en er dikwijls wel bewijzen in zoeken voor hunne EIGENE MEENING, maar geene teregtwijzing, niet wat de Bijbel zelf ons leert.’ -

Hier, hier wringt en knelt de schoen - wel zeer hard en pijnlijk - zóó pijnlijk dat men zou kunnen schreeuwen van pijn -: de meening! de meening! - de meening van Dordt, van Heidelberg, of Genève, van Berlijn, van Tubingen en Leipzig - of de meening van Utrecht - Leiden - Groningen -

Arnhem - Ulrum! - de meening, de meening! - met dat allerverbazendste, gewigtige, en groote woord, zal men, vroeg of laat, D^{r}. Meijboom - voor de vierschaar dagen - voor de vierschaar - welke? welke? - Ach - wederom: voor de vierschaar der - *eigene meening!!*

Waarheen in dezen nood?-

Al die ‘meeningen’ in de zoogenaamde geleerde en kerkelijke wereld, ziet: zij spelen met elkaâr - (men vergeve ons de kinderlijke vergelijking -) krijgertje, - zitten elkaâr na, over banken en stoelen - of wel, 't gaat hier even zoo, als waar de kinderen ‘blindemannetje’ spelen, en menigeen die zelf *niet ziet* of *meent*, blijde is, als hij de eene of andere meening maar bij het hoofd heeft gevat, en nu zegt: dat het spel uit is -!

Over de methode en meening van D^{r}. Meijboom zal het best geoordeeld kunnen worden, wanneer wij hemzelven hooren, en wel in meer dan ééne hoogst belangrijke opvatting der Evangeliesche verhalen, welke door den prediker en godgeleerde, in het tweede deel, zijn behandeld. - Daar wij, helaas! zooals alle menschenkinderen, ook in de kolommen van dit Tijdschrift, aan *ruimte* en *tijd* (volgens vader Kant, wel bekend) gebonden zijn, moeten we eenen wissel trekken op het geduld onzer lezers, en hopen, in eene volgende aflevering, den blik te werpen en te vestigen op het tweede gedeelte van het veel besproken werk. - Tot zoolang dus, vaarwel!

Spiritus Asper en *Lenis.*

Kerkhervorming.

De kerkhervorming te Genève, in tafereelen, naar het fransch van Celerier, hoogleeraar te Genève - ten voordeele van ongelukkigen uitgegeven, door P. Hofstede de Groot.

Er is reeds zoo veel geschreven over de kerkhervorming die in Duitschland is ontstaan, en onder het vaandel van vader Luther is voortgeplant, dat een bijzonder geschrift, waar de Zwitsersche godsdienstige omwenteling wordt verhaald, zeer welkom is, ook in dezen lande, waar de namen van Calvijn, Zwingli, nevens dien van Luther, een eigenaardig triumviraat uitmaken. - Bovenal is de Geneefsche kerkhervorming, om meer dan ééne reden, hoogst merkwaardig, reeds ook daarom, dat ze zeer spoedig op de Saksische is gevolgd, en het jaar 1535, aldaar, te Genève gelijkluidend is met het jaar 1517, in Duitschland, bepaaldelijk in Wittenberg. - Men heeft dus dat jubeljaar in Genève niet onverschillig laten voorbijgaan, maar op eene eigenaardige wijze gevierd, en nu vinden we zoowel het feest zelve, als de omwenteling die

te Genève drie eeuwen geleden plaats greep, verlevendigd door een hoogleeraar, den waardigen Celerier; - eigenlijk niet zoo zeer geschiedkundig, kronijkmatig medegedeeld, dan wel verhaald of *verteld;* - zekerlijk op eene uitmuntende, voortreffelijke wijze, want teregt verklaart de hoogleeraar Hofstede de Groot, dat dit verslag, ‘èn als volksboek, voor 't algemeen voortreffelijk, èn ook als slotsom van nieuw onderzoek, voor de wetenschap van belang is.’ - Naar onze meening, is deze geschiedenis der Geneefsche kerkhervorming eene volkomen gelukte proeve van volksmatig godsdienstig onderwijs, een ideaal van populairen schrijftrant, schijnbaar voor kinderen geschreven, maar ongemeen rijk aan daadzaken, en de vrucht van zeer naauwkeurig onderzoek. - Wij kunnen ons niet herinneren, ergens of ooit zoo veel helderheid, onderlingen zamenhang en bekoorlijke, levendige voorstelling, vereenigd gevonden te hebben - en daarenboven eene hoogst benijdenswaardige onpartijdigheid. - In de lijst van vier en dertig zeer korte hoofdstukken, gaat de bekwame schrijver met zijne lezers, van de ‘vroegste tijden,’ den aanvang der zestiende eeuw, tot aan het ‘Genève van Calvijn,’ als aan de hand, voort; beschrijft al de voorbereidingen, de belemmeringen, en eindelijk de gezegende ontwikkeling der kerkhervorming, waarbij de stereotype namen van Froment, Farel, Viret en Calvijn, met de gebeurtenissen zamengevlochten, telkens gehoord worden - neen - waar wij deze en andere mannen zien handelen, hooren spreken, en als aan onze zijde begroeten.

Deze eigenaardige, boeijende geschiedenis, is door den Geneefschen burger, op eene zoo ongelijkbare, eenvoudige, krachtige, indrukmakende en volledige wijze verhaald, dat men - is het niet zonderling? - aan deze bladen door eene tooverkracht wordt gebonden; - de belangstelling klimt van hoofdstuk tot hoofdstuk. - Waarschijnlijk ligt deze zeldzame verdienste gedeeltelijk in den meesterlijken vorm, die vrij van alle gezochte sieraad, zich aan de natuur aansluit; maar niet minder in het oorspronkelijke en onbedriegelijke gevoel, dat hier de waarheid wordt medegedeeld, en men ons den zuiveren, niet den vergroot- of verkleinspiegel toont, waarin Genève bij den aanvang der zestiende eeuw verschijnt. - Opregtelijk moeten wij aan den Groninger hoogleeraar onzen dank brengen, dat hij ons met dit uitmuntend tafereel van den broeder uit Genève heeft bekend gemaakt, en voor eene zeer voldoende vertaling heeft gezorgd.

De geest, die deze bladen dooradem, is buiten allen twijfel die der christelijke liefde en verdraagzaamheid. - Wij hebben zeldzaam de Christelijke humaniteit, - eene eigenschap, die bij sommige godsdienstleeraren en hoogleeraren vruchteloos gezocht wordt, als overwonnen en teruggezet door verbazende godgeleerdheid - in zulk eene schitterende, weldadige kracht ontdekt, dan in dit verhaal van Celerier. - Men moet den vrijzinnigen, den verlichten, den kundigen man liefkrijgen - omdat hij anderen zoo lief heeft. - Celerier is geen vooringenomen aanbidder van den grooten Calvijn, - hij is te humaan, om op zekere minder groote eigenschappen van den grooten hervormer een al te helder licht te werpen, maar tevens te opregt, om zijne feilen, zijne overdrevene en dikwerf noodlottig werkende gestrengheid te bemantelen. - De hoogleeraar vindt in dezen onsterfe-

lijken ‘Gideon der zestiende eeuw,’ even min den *heilige*, als den *Paus* van Genève - hij ziet den mensch en toont hem aan. - Dit geschiedkundig verslag is eene zeer voortreffelijke bijdrage tot de kerkgeschiedenis van Zwitserland, en dus tevens der grootere Protestantsche kerk, en staat, bovenal als volksboek, onder de ons bekende werken van dezen aard zonder wedergâ. - Als ooit de wetenschap populair heeft gesproken, is het hier geschied; - men leze de eenvoudige, kinderlijk verhaalde, vloeijende geschiedenis, en werpe dan een blik in de aanteekeningen, alwaar de geleerdheid, en het naauwkeurig onderzoek zich bescheidenlijk openbaren en ons overtuigen, hoe goed de hoogleeraar zijn grondgebied kende. - Na de lezing en herlezing van dit hoogstbelangrijke werk zal niemand zich beklagen, met den Geneefschen hoogleeraar op deze wijze de kennis te hebben aangeknoopt - is daarenboven het stoffelijk doel der uitgave loffelijk, ‘ten voordeele van het gesticht voor pleegzusters en toevlugtsoord voor verwaarloosden,’ in het evenzoo menschlievende als vrijzinnige Groningen - men ondersteune, waar men daartoe in staat is, en ontvange daarvoor in de plaats een blijvend gedenkteeken van Zwitserschen heldenmoed, - van Protestantschen ijver, - van krachtige losworsteling uit de banden eener geestelijke dwingelandij, - en dat alles in eenen vorm, die zoo behagelijk, zoo uitmuntend geschikt voor het onderwerp is, waarom wij ten slotte bij onze dringend aanbevelende aankondiging een paar hoofdstukken hier laten volgen, ter voldoende staving van ons oordeel.-

De zusters van St. Clara.

De Raad, die in zijne onverdraagzaamheid, zoo als wij boven gezegd hebben, een geest van zachtheid aan den dag leide, wilde de Priesters en Monniken, die weigerden tot de Hervorming toe te treden, met verschooning behandelen. Zoo deed hij met verscheidene Kanunniken, die naar Annecy gingen en al wat zij bezaten, vrijelijk medenamen. Hierbij zal ik u kortelijk de geschiedenis der zusters van St. Clara verhalen.

Het is wel eene eenvoudige historie, die dezen naam bijna niet verdient; maar zij is toch wetenswaardig, om de naïviteit der verhalen en den toenmaligen geest des tijds.

Op de hoogte der Verdainestraat, daar waar ons hospitaal is, was eertijds het klooster der geestelijke zusters van St Clara. Het waren rijke en aanzienlijke Nonnen, welberaden en ijverig voor het Pausdom, zoo als gij zien zult. Over haar gedrag zal ik, om zeker te gaan, niets zeggen. De oude boeken schilderen het, eenigen blank, anderen zwart. Altoos hadden zij eenen beteren naam dan de Priesters, ook kleefden zij hare godsdienst zóó aan, dat zij liever wilden lijden en vertrekken dan veranderen. Dit alles is een teeken van eerlijkheid; en wij laten het den boosaardigen over, om kwaad te zeggen van de zusters van St. Clara en hare gestrenge zeden.

Voor het overige waren zij niet zacht jegens de Hervormden. Gaarne hadden zij hen allen zien vermoorden, en zij hielden dit ook niet voor zich. Eene van haar (Johanna van Jussie) heeft dit duidelijk genoeg in haar boek geschreven. Telkens als een Lutheraan een vuistslag of een stoot met een degen of dolk ontving, dankte de geestelijke zuster God, en bejammerde het maar, zoo de slag of stoot niet doodelijk was geweest; en alleen hierom noemde zij de moorde-

naars goede Christenen en de vermoorden of mishandelden duivels. Wernly, Portier, Pennet zijn bij haar martelaren en groote heiligen, die zelfs wonderen deden na hunnen dood.

Toen de Hervorming gevestigd was, wenschte men zeer de zusters van St. Clara er ook toe te brengen, vooral die uit Genève of Waadland afkomstig waren. Men geloofde daartoe niet beter te kunnen doen, dan haar Predikanten te zenden, die haar de dwalingen harer godsdienst uit het Evangelie zouden aantoonen, en aanzienlijke reeds Hervormde vrouwen, die haar het aangename van het huwelijk zouden schilderen. Maar zij waren erger in hare woede dan vele gewapende mannen; zij schreeuwden en huilden onophoudelijk allen te zamen, en spuwden den Predikant en diens gezelschap in het aangezigt. Zóó joegen zij hen telkens op de vlugt zonder hen gehoord te hebben, en begeleidden hen ook wel een eindwegs met vuistslagen op hun weg. Daar men evenwel dacht, dat de jongeren wel lust zouden hebben het klooster te verlaten en te huwen, dwongen zij haar, elk afzonderlijk, om te zeggen, of zij vrijheid, hervorming en eenen echtgenoot begeerden. Maar ééne zeide, ja; alle anderen neen, en vroegen tevens, of zij zich naar Annecy mogten begeven, waar de Hertog haar heimelijk een toevlugt had beloofd. Ongaarne stemde men dit toe; doch toen haar besluit eens bekend was, dacht men er maar aan, haar bescherming, dienst en hulp te verleenen. De Raadsheeren kwamen zelve haar den arm bieden, om ze te geleiden tot de brug van Arve, ten einde de ouden in het gaan te ondersteunen. Voorts namen zij drie honderd boogschutters mede, om de jongeren tegen de onbeschaamden en spotters te beschermen, voor welke zij groote vrees koesterden. Toen zij bij de brug waren, riepen kwaadwilligen van verre, op spottenden toon: ‘Ha! de muizen zijn uit het nest gekomen, en zwerven door de velden rond als arme verdwaalden’, en dergelijke dingen meer; maar al de redelijke menschen, overheden en burgers, betuigden haar bij het scheiden achting en vriendschap. Zelfs was, volgens het getuigenis van Johanna van Jussie, de eerste Syndicus zoo met medelijden vervuld, dat hij, met het gansche gezelschap, overluid bitterlijk schreide; daarna geleidde hij de zusters volgens haren rang op de brug, terwijl hij afscheid nam en volgen liet: ‘Welaan, geachte vrouwen! zijt Gode aanbevolen; uw vertrek maakt mij bedroefd.’

De arme zusters, die weinig aan reizen gewoon waren, hadden veel te doen, om St. Julien te bereiken; hoewel zij te vijf ure des morgens Genève hadden verlaten, kwamen zij eerst in den nacht aan. Zij hadden alzoo eenen dag noodig gehad, om eene mijl af te leggen. Maar het weder was ook regenachtig, de weg slecht, en bovendien konden de zusters niet in hare schoenen gaan, waarom zij deze liever aan hare gordels hingen. De oudsten en de zieken waren op eenen wagen; twee van haar waren zes en vijftig jaren in het klooster geweest en kenden niets van de wereld. ‘Ook konden zij,’ volgens het verhaal van Johanna, ‘de lucht niet verdragen, en vielen daardoor telkens in flaauwte; en toen zij vee in de weiden zagen, hielden zij de koeijen voor beeren en de wollige schapen voor verscheurende wolven.’ Arme zusters! goed of slecht, ze waren zeker te beklagen. Treurig zijn verdeeldheden en

onverdraagzaamheid, daar zij zulke vruchten dragen! Ware ik daar geweest, ik geloof, dat ik zou mede geweend hebben, als die Syndicus! - Doch welk eene vreugde ook voor de zusters, toen zij St. Julien naderden en de Priesters haar in processie zagen te gemoet komen met banieren en klokjes! Van goede Catholieken omringd, zonder eenigen boozen Lutheraan, en overladen met voorkomendheid, eerbied en allerlei kleine dienstvaardigheden, konden zij nu, na wel uitgerust te hebben, naar haar genoegen al hare avonturen verhalen en de groote gevaren schilderen, die zij te midden der 'Geneefsche duivels' hadden doorgestaan!

De baron de Viry ontving haar allen gastvrij in zijn kasteel, alwaar zij eervol werden behandeld; vandaar naar Annecy waren er voorts zoovele processies, illuminaties en melodisch klinkende klokken op weg, volgens het verhaal van Johanna, dat men kan zien, hoe zij, door al de eerbewijzen en vriendelijke behandelingen, tot op den grond harer harten weder vertroost werden. Doch wij willen ons niet langer met hare geschiedenis ophouden, wij Genèvers, willen tot het hervormde en lijdende Genève terugkeeren. (Blz. 83-88).

Besluit.

Broeders van de stad en het land! nu weet gij, wat het jubelfeest ons herinnert en waarom wij het vieren. Sedert die dagen zijn de tijden veranderd, nieuwe burgers hebben zich vriendschappelijk bij ons in het vergroote Genève nedergezet en de Catholieke godsdienst heeft weder eene plaats ingenomen in onze tempels. Doch de drie gedenkteekenen onzer gezegende Hervorming staan nog binnen onze muren en onze nieuwe broeders sluiten zich bij ons aan, om het vaderland en het onderwijs in stand te houden. - En ook het geloof, het Christelijk geloof moet elk Genèver even waard zijn; want ook allen kunnen hetzelve verdedigen, hoewel deze het zoeken in het Evangelie alléên, en gene in het onderwijs der Kerk. God zij geloofd! die beide vroeger vijandige eerediensten leven heden bij ons in goede verstandhouding. De eene, tegenwoordig meer verlicht, is verdraagzamer geworden, en, uit de vrijheid geboren, wil zij de vrijheid voor allen. De andere eischt heden, ten gevolge van 1535, bovenal heiligheid des harten, en hare Priesters beoefenen die heiligheid. Zegenen wij ook daarom de Hervorming, dat zij, beter begrepen, de Hervormden regtvaardig en zacht heeft gemaakt, en, door haar voorbeeld en den toegebragten schok, de Catholieken tot de ware bedoeling der godsdienst heeft teruggebragt.

Daarom, Kinderen der Hervorming! zoudt gij dezen naam onwaardig zijn, zoo gij aan de brave Catholieken geene beleefdheid, genegenheid en broederschap betoondet en aan hunne Priesters geene regtvaardigheid en eerbied! Maar ook dien naam onwaardig, zoo gij niet, als ware Hervormden, de drie banieren uwer voorvaderen verdedigdet: de verlichting, het vaderland en het geloof!

Kinderen van Genève! bevestigt het onderwijs, 't welk Genève verrijkt, vereerd en behoed heeft, 't welk de roem der Hervorming is en haar voorregt en hare kracht! het onderwijs, zonder 't welk het geloof tot bijgeloof en de godsdienst tot dweeperij zou vervallen, en het onderzoek alleen dwaling en spot zou zijn.

Kinderen van Genève! beschermt het

Vaderland! Voor ware Genèvers is met dit woord genoeg gezegd; want zoo heeft een uwer goede voorouders, ten tijde der Escalade geschreven: ‘Onder ons brengt elk Genèver bij de geboorte een *leve Genève* mede, 't welk met groote letters in zijn hart is gegrift:’

Kinderen van Genève! beschermt de godsdienst! de wezenlijke, levendige, verlichte godsdienst, die de eer onzer stad is, de godsdienst des harten, welke in onzen tijd beter begrepen wordt dan in dien van Calvijn. Beschermt de godsdienst, die uwen vaderen zoo veel standvastigheid gaf en zoo dikmaals de onafhankelijkheid des vaderlands redde. Beschermt de godsdienst, zonder welke de republieken vervallen en de volken versterven. En om de godsdienst te beschermen, beschermt ook de zeden, de goede en eenvoudige, de zuivere en strenge republiekeinsche zeden. Want zonder zeden, onthoudt dit wel, is er geene godsdienst, en vroeg of laat geen vaderland. - Om de godsdienst te beschermen, eert daartoe ook de Kerk, hare inrigtingen en eeredienst; de Kerk, den zigtbaren steun der godsdienst, de vesting voor natie en vaderland, waarin de vrienden van orde en welvaart elkander leeren kennen, zich verzamelen en in gelederen stellen; de Kerk, die de zeden verdedigt, de ongeloovigen terug brengt, het licht bemint, de dweepzucht bestrijdt; de Kerk, die voor uwe kinderen waakt, uwe smarten lenigt, u bij uw sterven ten hemel leidt, en met u bidt voor Genève en voor u.

Ja, beschermt de Kerk! maar weest zachtaardig en verdraagzaam jegens allen, zelfs jegens hare vijanden. Gij zijt vrij, gij onderzoekt vóór gij gelooft; laat dan allen vrij zijn, even als gij.

Zoo iemand u eens mogt toeroepen: Calvinisten! wie zijt gij? - Antwoordt dan: Leerlingen des Evangelies! - En zoo hij u zeide: Calvinisten! wijst ons de leerstellingen van Calvijn! - Antwoordt dan zonder weifelen: Calvijn heeft ons niet zijne leer leeren gelooven, maar het Evangelie. Hij heeft ons het juk des Evangelies opgelegd, en het juk der menschen daardoor verbroken, het juk des Evangelies dragen wij en stellen daarin onze eer. De Bijbel en niet de Leeraars! is onze leus.

Ja, de Bijbel! De Bijbel is het zinnebeeld der Protestantsche Kerk, het wapen der Hervormers, de prijs van hunnen strijd, de schat hunner nakomelingen.

Beziet uwen kleinen gedenkpenning, Kinderen! daarop is de Bijbel voorgesteld! - Bewaart dien penning zorgvuldig en beziet hem van tijd tot tijd. Hij zal u aan het heilige boek doen denken, welk boek gij vaker, ja dagelijks ter hand moet nemen, om daaruit onder Gods zegen, kracht, licht, vrede en godsvrucht te putten.

En zoo gij den grooten gedenkpenning van ons feest hebt gezien, leert dien goed verstaan. - Ziet een altaar; op hetzelve heeft de bekwame graveur weder een Bijbel geplaatst, een open Bijbel, waarin elk met eerbied Gods wil moet lezen. Die vrouwen op den voorgrond, beteekenen: de eene, de denkende Rede; de andere, het vrome Geloof. Zie, hoe deze laatste een biddend en zegenend gelaat vertoont! De Latijnsche woorden daarboven beteekenen: *de Bijbel aan het geloof en de rede teruggegeven.* Is dat niet de groote weldaad, die ons jubelfeest viert? - De Rede en het Geloof zijn het, die altijd in het hart des Hervormden Christens moeten levendig zijn en die de Bijbel bij hem moet regelen en onderhouden.

De keerzijde van den gedenkpenning

vertoont onze groote Hervormers, wien wij zooveel dankbaarheid schuldig zijn, op den voorgrond Calvijn, Farel en Viret, meer naar achteren Theodorus Beza. Beza was een geleerd en zacht man, die de helper en jeugdige vriend van Calvijn was, toen deze door ouderdom en werk was geknakt. Na Calvijns dood zette Beza zijn werk bij ons en in Frankrijk voort. Altijd was hij dierbaar aan de Hervormde kerken, gezien door de Priesters, geëerd bij de Koningen, geëerbiedigd en geliefd in ons klein Genève, 't welk hij, op Calvijns voorbeeld, tot vaderland had aangenomen en beminde. Hij stierf er, door allen gezegend, verzadigd van werk en dagen, een en veertig jaar na Calvijn en drie jaar na de Escalade, in 1605. De zoo verdienstelijke en brave Beza moest op onzen gedenkpenning eene plaats bij Calvijn hebben.

Wat Froment betreft; die kon niet gegraveerd worden. Na verscheidene jaren te Thonon, Collonges en St. Gervais te hebben gepredikt, leide hij zijn predikantsgewaad af en ving iets anders aan. In zijnen ouderdom minder werkzaam, zoo als hij ook minder goed onderlegd was, dan Farel, Viret, Calvijn en Beza, is hij minder beroemd gebleven. Niemand heeft dus ook zijn portret bewaard, waarom de graveur het niet kon weêrgeven. (Blz. 157-161).

Spiritus Asper en *Lenis.*

Kerkklokstoonen van Friedrich Strauss.

Op nieuw uitgegeven en aanbevolen door Jonathan (vierde druk), Amsterdam, Brinkman.

Op zeer verschillende wijze, waarde lezer! kan men de klok laten luiden en den klepel in beweging brengen -: de alarmklok - de brandklok - de feestklok - en de sabbaths- of kerkklok. - De mensch, met twee ooren voorzien, en buiten dat met een sensorium, moet *hooren* - de buitenwereld in zich opnemen en verwerken. - Er zijn op aarde zoovele harde, scherpe en onaangename geluiden - b.v. in de diplomatische en geestelijke wereld, aan den Donau, of te midden der groote of geringe, lasterende en dapper voortzondigende wereld, dat men verheugd is, zachte, weldadige, vriendelijke geluiden te hooren, en wij aarzelen niet om de oude welbekende ‘Klokkentoonen’ juist daar eene plaats aan te wijzen. - Niemand, die deze toonen verneemt, zal zich de ooren behoeven digt te stoppen, of spoedig wegijlen, vreezende voor het behoud van zijn gehoorvlies. - Er zijn ten onzent oude getrouwe naburen uit Duitschland in dezen lande aangekomen, eerst vreemdelingen, die het burger-vertaalregt moesten koopen; toen men ze op den tand voelde, en goed wist, wat geestes kinderen zij waren, werden ze behoorlijk genaturaliseerd, deden in de letterkundige

wereld hunne entrée, sloten het huwelijk met de echt Nederlandsche maagd, en werden alzoo burgers in den lande - en kwamen nu voortaan in Hollandsch kostuum voor den dag. - Op deze wijze is Friedrich Strauss een der onzen geworden - de gemoedelijke ‘Kerkklokstoonen,’ de echt godsdienstige strekking, het stille, schier heiligende kerkelijk leven, alles vond ‘Anklang’ bij het karakter der halve broeders van Strauss, die hem verstonden en weldra leerden liefhebben. - Het is daarenboven geenszins onverschillig dat de reeds verjaarde acte van naturalisatie op nieuw door Jonathan is afgeteekend en gelegitimeerd, en dat men aan zijne hand den broeder Germaan weder begroet. - Meermalen intusschen zijn er sommige bedenkingen tegen deze welluidende kerkklokstoonen gehoord. - De lezer wordt hier ongevoelig in eene ideale wereld geplaatst, waar alles zoo kerkelijk lief, zoo kerkelijk vroom, zoo kerkelijk vreedzaam is, zoo onbegrijpelijk harmonieus, dat men weldra aan de verwezenlijking van dat ideaal begint te wanhopen, en eindelijk zoude gelooven hier eene soort van *kerkelijke Idylle* te lezen. Erger u niet, taalkundige lezer! aan deze zamenkoppeling - kerkelijke Idylle - als een onzer beroemde landgenooten, jaren geleden, *akademische Idyllen* heeft vervaardigd en uitgegeven - beweren wij ons goed regt, op hem ons beroepende, om mede van eene kerkelijke Idylle te spreken. - Velen die het kerkelijk leven, het stads-, dorps- en kerkelijk- en predikantenleven, bij geruchte van buiten, en niet uit eigene ondervinding kennen, zullen altijd de ‘kerkklokstoonen’ gaarne vernemen, en daar stichting vinden - en deze zij hun van ganscher harte toegebeden - hoe groot ook hier het verschil van opvatting en persoonlijke voorstelling is, blijke reeds voldoende, waar wij aan *onze pastorij van Mastland* denken, - ook een kerkklokstoon, maar geheel zuiver, waar, echt nationaal. - Men vergelijke eens hier den Nederlander met den Germaan, en doe er zijn nut mede.

Jonathan ontkent geenszins dat broeder Straus *thans*, als hij aan de koord had getrokken, andere toonen zoude doen hooren. - (Jonathans woord aan den lezer, blz. X en XI). ‘De beide hoofdafdeelingen, Juda en Efraïm hebben de vaan weder tegen elkander ontrold - de golven van allerlei dwaling, wielen en worstelen tegen de eeuwige rots, waarop het kruis geplant is, en ook het geloof, heeft in stillen ootmoed de wapenrusting Gods aangedaan, en het zwaard des geestes, hetwelk is Gods woord’ - Al te waar, broeder Jonathan! al te waar! niet meer de eenvoudige, kalme, vriendelijke dorpsklok, maar nu en dan de alarm-, de brandklok geluid. - Dezelfde vreesverwekkende klok, welke de goede bevolking in Neêrlands hoofdstad, omstreeks nieuwjaar, altijd verneemt, waar de oude Gijsbrecht van Amstel gewapend optreedt:-

‘De vijand is nabij om 't klooster te bespringen.’ -

Ja droevig en zonderling tevens - hier en daar zijn de werkelijke, de stoffelijke, en niet de papieren, ideale kerkklokstoonen op en aan de torens van Protestantsche en Katholieke kerkgebouwen, in verbazende disharmonie gekomen, en het is de groote vraag dezer eeuw, om ook hier eene harmonie te herstellen, die toch zoo wenschelijk ware in het rijk Gods, - deze groote, de grootste eenheid onder alle denkbare eenheden.

Wanneer men nog eens vraagt, wat geestes kind is dit, zoo stichtelijk, zoo keurig uitgegeven en gedrukt boekske - wij antwoorden: een kind van den goeden, den heiligen geest der liefde en des vredes - en daarom wenschen wij ook dit kind des tijds alom eene goede, vriendelijke ontvangst - al moet men bekennen dat hier en daar, eene sterke dosis Germaansche sentimentaliteit wordt aangeboden, - dat de personen, die komen en gaan, uit eene andere en betere wereld, in hedendaagsch kostuum gedost, zijn afgedaald; dat men zoodanige kerkfeesten en stille buitenlandsche vroomheid bij ons niet vindt - dan neme dit alles niet weg, dat dergelijke, eenigzins aan de wereld der verdichting ontleende tafereelen op het hart eenen weldadigen invloed uitoefenen, en men ten laatste begrijpt of aanneemt, dat het in het kerkelijke leven toch wel altijd zoo had kunnen en behooren te zijn, als broeder Strauss idealiseert, alhoewel wij bekennen, dat het alzoo in de werkelijkheid niet is, en ook wel niet komen zal; - want, helaas! onaangezien al de tafereelen, vertoogen en aanbevelingen van Strauss, Jonathan, en de wakkere vertaalster, blijft de wereld zeer verre beneden het peil eener volmaaktheid, welke ons hier in deze Kerkklokstoonen wordt aangewezen - en wij moeten het betwijfelen, of ooit en ergens eenig stad- of dorpprediker de zaken in de werkelijkheid alzoo gevonden heeft, als ze ons hier, zeer liefelijk en vriendelijk, worden voorgespiegeld. De algemeene aanmerking, die wij uit dien hoofde, en velen met ons, op deze Kerkklokstoonen maken, is deze: dat er genoeg, en meer dan genoeg, Germaansch Idealisme, en te weinig Nederlandsche realiteit te vinden is, - en dat er dus altijd aan dit lieve boekske iets ontbreekt, dat nog al iets is -: hier en daar - de waarheid. - Zekerlijk zal zoo menig jeugdig leeraar, of proponent, aan wien het kerkelijk leven nog ten deele onbekend is, deze tafereelen gaarne en gretig ter hand nemen; 't zoude zelfs (men veroordeele ons nog niet te spoedig), een *gevaarlijk* boek kunnen worden, voor zekere gezinnen, waar een der zonen, bij gebrek aan iets anders en beters, nog in het kinder-broekje, reeds bij anticipatie, tot aanstaand predikant wordt gevormd - waar de brave ouders, door eene eigenaardige eerzucht gedreven, den waarden zoon tot het gewigtige en moeijelijke ambt voorbestemmen en voor-verordineren, en alle beletselen worden weggedacht - dáár, dáár zouden deze vriendelijke en verleidelijke tafereelen kunnen medewerken, om eene onberadene keus te bespoedigen. - Wie de wereld kent, zooals zij *is*, wage het hier om ons tegen te spreken - ! - Daarentegen zouden wij aan alle jeugdige leeraren toch gaarne dit onschuldig, stichtelijk boekje op den lezenaar, naast den Bijbel, en de geheel of half afgewerkte preek-schets, aanbieden, en al zullen onze Nederlandsche Hervormde predikers, ook zij, die nog in de wittebroodsweken van het ambt zijn, minder kerkelijk en homiletisch belang kunnen stellen in het ‘feest der Drie Koningen’ hoofdst. XIII - ‘in het Michaëlis-feest’ hoofdst. XIX - en in den ‘Thomas-dag’ hoofdst. XX - dat blijve den Germaanschen broeder, als bij hem te huis behoorende, gerustelijk overgelaten - en al zijn sommige der waarlijk lieve, vrome, ingelaschte versjes, eenigzins vrij, wat sterk gekleurd, vertaald of overgegoten, b.v.:

‘Ik kwam gebogen in Gods huis,
Ontrust door al mijn' zonden,

Maar bij uw *zonde boetend kruis*
Heb ik weêr vreê gevonden.' -

men erkenne, ook zelfs daarin, den geest van eene eigenaardige zich ontwikkelende vroomheid, die hier echter aan een *zondeboetend* kruis - tot aan de grenzen van een poëtisch Roomsch-Katholicismus is genaderd, waartegenover wij, om der tegenstelling wil, uit een welbekend Christelijk gezangboek, als noot en aanteekening, hier laten volgen:

'Niet met neêrgebukten hoofde,
Niet met slaafs gestemden zin,
Met geen hart, dat flaauw geloofde,
Traden wij uw tempel in;
Maar met zielen, vrij van dwang,
Diep doordrongen van den rang,
Van door u te zijn verkoren,
Om uw troostrijk Woord te hooren.'

Maar reeds genoeg - de Kerkklokstoonen, die reeds zoo aangenaam, de liefde en den vrede Gods den volke verkondigden, zullen ook thans weder gaarne vernomen worden. - Jonathan deed het zijne - ieder doe alzoo - de uitwendige vorm, en ook het inwendig stoffelijke van het boekske (letter en papier) zijn bijna meer dan voldoende - het gewaad, de kleur, de snede van het kleedje, alles doet den uitgever eere aan, zoo ver men daar eer wil zoeken. Welligt is de prijs hoog genoeg, maar zulk een kleed dient ook betaald.

Moge het werkje voortdurend zoo veel goeds stichten, als in onzen tijd, en onder ons, mogelijk is.

Spiritus Asper en *Lenis.*

Karakterkunde der wetenschap.

Het karakter der wetenschap. Eene voorlezing, door Mr. C.W. Opzoomer.

Einem ist sie die hohe, die himmlische Göttinn.
VON SCHILLER.

Er bestaat eene eigenaardige *Gelaatkunde* in de wetenschappelijke wereld, waartoe iets meer behoort, dan het oog, de opvatting, de stijl van een Lavater; eene uitwendige beschouwing en beschrijving der zaken, of personen, of feiten, waar men deze zóó voorstelt, als ze ons voorkomen, onder den bepaalden gezigtshoek naar de wetten der gezigtkunde en uit ons standpunt - dat is de gelaatkunde der zaken en personen: - men ziet, en als men gezien heeft, deelt men mede, schriftelijk of mondeling, wat men zag of meende te zien, en noemt zoo iets 'kennis der dingen' - maar de *Karakterkunde* is, met uw verlof, iets geheel anders. - Zeer vele halve en kwart-geleerden hebben in deze Gelaatkunde, ongetwijfeld, groote vorderingen gemaakt, en zullen u over de wetenschappen en kunsten, over de geschiedenis, en den tegenwoordigen

toestand der dingen, allerlei physiognomische opmerkingen mededeelen, zoodat ge waarlijk gelooft, dat zij de zaak ‘kennen,’ dat zij wetenschappelijke menschen - de Hemel weet echter op welke wijze - geworden zijn, en gij zult uwe misleiding te laat erkennen. - Men heeft zich bij het uitwendig gelaat bepaald, en het eigenlijke inwendige karakter bleef diep, zeer diep verborgen. - Zeer velen, die tot het geslacht der redelijke aardbewoners behooren, kunnen onder het getal dezer Lavaters in het algemeen geteld worden; zij hebben eene uitwendige *notie* der zaken opgedaan; zij staan daardoor aan het vreesselijke gevaar bloot, om hunne gelaatkunde voor werkelijke karakterkunde te houden, en zullen door dezen schromelijken ruilhandel en verwarring groot nadeel lijden. - Zoo hadden b.v. de heeren inquisiteurs, geleerde geestelijken, ten tijde van Galileï, zekerlijk van de wetenschap, de astronomie, eene bepaalde vormelijke kennis, eene notie, een begrip, een bepaald schriftuurlijk, letterlijk begrip, waar het de zon en maan betrof, naar den hebreeuwschen tekst, en de Vulgata, en het boek Josua. - Galileï, daarentegen, schijnt iets meer in het karakter der wetenschap te zijn ingedrongen, en kon het niet geheel eens zijn met de eerwaarde heeren geleerden en regters der kerk; deze heeren hadden de verhevene godin (hier de sterrekunde) gelieven te beschouwen, zooals zij daar stond, in het kleed van de letter der Heilige Schrift. - Galileï nam de vrijheid iets verder te gaan, en kwam tot een geheel tegenovergesteld resultaat, en het pleit eindigde, zooals wel bekend is, dat de gelaatkundigen de karakterkundigen in den kerker wierpen, en later (sauve qui peut!) tot eene herroeping bragten. - Niet anders zoude men, in betrekking tot het Christendom en de Christelijke kerk, de beoefenaars en de bestrijders en de pleitredenaars in die twee klassen der physiognomisten en karakterkundigen kunnen splitsen, en daardoor staan ze beide welligt op eenmaal in een zeer helder licht voor ons oog. - Er bestaat een verbazend groot verschil tusschen de *verschijning* des Christendoms in de veranderlijke lijst der eeuwen, onder den invloed der geschiedenis, en tusschen het Christendom zooals het *is* - de vorm en het wezen. - Wij zouden durven beweren, dat vele voortreffelijke gelaatkundige orthodoxen en geschiedkundigen, en dogmaasopbouwers en -herstellers ons veel kunnen leeren, maar dat men, desalniettemin, de karakterkundige en diepindringende onderzoekers, die verder gaan dan de verschijning, ook mag hooren - met andere woorden: dat men niet geheel voldaan kan en mag zijn met de verschijning van het Christendom, maar ook nadere en grondige kennis moet hebben van het wezen des Christendoms.

Wij zijn tot deze algemeene, welligt niet geheel onbelangrijke opmerking gebragt door de lezing der voorlezing van den Utrechtschen Hoogleeraar, *over het karakter der wetenschap*, zijnen leerlingen toegewijd, die ‘de uitgaaf van het gesproken woord verlangden.’ Het was billijk, dat de wakkere Utrechtsche studenten zulk eene bede hebben gerigt aan hunnen wakkeren leidsman op den weg der wetenschap, en er waren geene termen, om zulk eene petitie te wijzen van de hand. - Immers: ‘de schepeling spreekt gaarne over de winden - de landman over zijn rundvee - de krijger toont u zijne wonden,’ - den wetenschappelijken man gloeit het hart, en het woord is bezield op zijne lippen,

waar hij zijne Minerva hulde brengt. - De Utrechtsche Hoogleeraar is - waarom mogen wij, althans in deze kolommen, niet eens openhartig spreken? - één dier mannen, welke men zeer verschillend beoordeelt. - Ook hier zouden wij op de gelaat- en karakterkunde kunnen terugkomen en u bewijzen, dat er onder de vrome, welmeenende, en onder de minder vrome, en minder opregte en welmeenende landgenooten, sommigen zijn, die hem niet willen, kunnen of durven verstaan, of volgen, of slechts uit de verte zien: - menschen, die wij eenigzins vreemd zullen karakteriseren als de wil-nieten - de kan-nieten - en de durf-nieten. - Men vreesde in zijn geschriften eene al te vrijzinnige, ongemuilbande, dikwerf onkerkelijke en onchristelijke strekking te vinden. - Toen één, twee of drie beoordeelaars dit vonnis hadden uitgesproken, zijn dadelijk één, twee, driehonderd sprekers, naar de bepaalde wetten der lucht- en klank-weêrkaatsing (populair: de echo), ingevallen, en hebben het alzoo den volke bekend gemaakt. - Wat de zoogenaamde school van den Hoogleeraar betreft, of betrof, zoo is het hier evenzoo toegegaan, als ten tijde der fransche revolutie, volgens de geestige en juiste aanteekening van den geschiedschrijver: *Thomas Carlyle*, in het hoofdstuk: *de Goden hebben dorst:*

'Gij hier krachtens uwe verhevene proclamatie! Ik ben verdacht, gij zijt verdacht, hij is verdacht, wij zijn verdacht, gij zijt verdacht, zij zijn verdacht.' - De vervoeging van een zeer welbekend werkwoord!

Om die redenen is elk geschrift van den Hoogleeraar, hoewel voor sommigen reeds van voren, a priori, verdacht, merkwaardig - leert ons op welk een wetenschappelijk standpunt hij zich thans bevindt, en wenscht, dat anderen zich nevens en met hem zullen bevinden; want mannen van wetenschap en geleerdheid, en wel godgeleerdheid kunnen wel eens van standpunt veranderen of verwisselen, zooals werkelijk is geschied; zij zijn niet volkomen gelijk aan Simon den styliter, uit de vijfde eeuw, die immers, uit loutere vroomheid, gedurende veertig jaren, bovenop een kolom of pilaar, en op hetzelfde standpunt stond en staan bleef; - de geleerden schijnen voor hunne geesten, systemen en beginselen, of voor dat verbazend veelomvattend ding, dat zij 'Theorie' noemen, evenzoo zeer de behoefte aan *verplaatsing* en *bewegelijkheid* te gevoelen, als voor hunne ligchamen, lijdende aan verstopping en andere kwalen des vleesches; - daarom *reizen* de geleerden zoo gaarne, en het is hun ook goed, en somtijds gaan de theoriën en de systemen mede van huis, op reis, en als ze terugkeeren, komen ze, met den voedstervader, op een geheel ander standpunt voor den dag, zoodat men verwonderd en verbijsterd is, den man dáár niet meer te vinden, waar hij voor eenige maanden of jaren, b.v. op de katheder of aan den schrijflezenaar, of op den kansel werkelijk gezien en gehoord was, en hem nu ergens anders terugvindt, waar men den waarden vriend in het geheel niet en nooit dacht aan te treffen. - Zoo iets geschiedt inderdaad, ja, inderdaad, wij schertsen niet, ook bij *onze* geleerden en godgeleerden, naar de behoeften en wetten der bewegelijkheid en der verplaatsing - (locomotie).-

De akademische redevoering van professor Opzoomer heeft ons overtuigd, dat bij hem, en wel binnen Utrecht, zulk eene verplaatsing niet heeft plaats gegrepen; wij begroeten den ons welbekenden, en helderdenkenden, onpartijdi-

gen, vrijmoedigen, en door de wetenschap niet verkoelden, maar verwarmden geleerde, weder; - over de wetenschap moest de man der wetenschap *ook* binnen Utrecht ditmaal spreken. - De inleiding bevat algemeene, zeer merkwaardige woorden, en daaronder mede gedachten over het verheven onderwerp - de waarde der wetenschap, en de liefde tot haar. - Vervolgens zal de spreker (thans schrijver), in weinige woorden, het *karakter der wetenschap* schetsen, zooals zij alleen ‘behoort te zijn, opdat men waarlijk kunne zeggen, dat zij is de hemelsche en de goddelijke.’ Met dat doel ontwikkelt de Hoogleeraar eerstelijk de waarheid, dat de wetenschap is *een* en *ondeelbaar;* ten tweede, dat hare beoefening onmogelijk is, zoolang hare *vrijheid* niet ten volle erkend is; en ten derde, over het *doel* dat zij beoogt. Over deze drie hoogst belangrijke punten breidt de Hoogleeraar zijne rede uit, en wij mogen vooraf verzekeren, - 't is hier, inderdaad, niet eene gelaatkundige, maar werkelijk eene karakterkundige beschouwing en voorstelling der wetenschap.-

De wetenschap! wat ligt er onbegrijpelijk veel in dit eene en eenige woord! Immers reeds taalkundig zijn alle woorden die op - *schap* uitgaan, eene groote concrete vereeniging van alles wat vereenigbaar is - schap van scheppen - hoeveel b.v. ligt er niet in het woord regent-schap, meester-schap? de vereeniging van alles wat een mensch weten kan en weten moet, eene encyclopaedie - eene ontelbare zamenvloeijing van duizend lichtstralen in één ondeelbaar brand- en middenpunt - de wetenschap - vreemd, dat men in onze taal niet zegt of durft zeggen -: kunst-schap - en even zoo vreemd, dat men, in programma's, vergaderingen, maatschappijen, in den regel niet spreekt van ‘wetenschappen en kunsten, maar van kunsten en wetenschappen?’ welke mag de oorzaak zijn, dat men de verhevene Minerva ‘de goddelijke en de hemelsche’ steeds eenen *tweeden* rang aanwijst -? Is het, omdat de kunsten, historieel, ouder zijn dan de wetenschappen -? Het geboorteregt van Esau? - O Jakob! - Men beantwoorde ons deze vragen.-

De Hoogleeraar beijvert zich om de *eenheid* en *ondeelbaarheid* der wetenschap te bewijzen en te handhaven - en dit is hem zeker beter gelukt, dan waar men de eenheid en ondeelbaarheid van sommige landen en republieken, en ook in sommige oud-kerkelijke systemen, heeft willen bewijzen - zelfs beter dan waar men, in onze eeuw, de eenheid en ondeelbaarheid der oudere zusterkerk, de Roomsch-Katholieke, verdedigt; - waar eenzijdigheid in de geleerde en wetenschappelijke wereld bestaat, volgt onvolledigheid, partijdigheid en vooroordeel, later dwaling, en alweder later, veroordeeling en verkettering - een schakel, die wij allen zeer gemakkelijk in de handen kunnen nemen en de schalmen een voor een tellen - zooals zij daar genoemd zijn; - daarom wenscht de Hoogleeraar, dat de wetenschappelijke en geleerde man, werkelijk, den kring zijner kennis en zijner begrippen zoo wijd mogelijk make, en alles, wat ook vreemdsoortig, eenigzins heterogeen schijne aan het bepaalde studievak, in zich opneme, over-neme en verwerke, en daardoor de som der kennis zoo groot en rijk make, dat hier althans geen insolvente boedel, geen altoosdurend debet, geene afbetaling bij procenten, mogelijk zij, - en deze eisch is even billijk, als praktisch waar. - Professor Opzoomer, te midden zijner geleerde

ambtgenooten, aan de bron, waar over regt, taal, godgeleerdheid, geschiedenis, natuur- genees- en scheikunde onophoudelijk wordt - gedoceerd, - ja, hij moest meer en meer overtuigd zijn en worden, dat de ware wetenschap geene enge perken en omheiningen duldt; dat zij uit haren aard veel- en alzijdig moet worden. - Hoort liever den spreker zelven, en gij zult hem onvoorwaardelijk toestemmen:

‘Maar laten wij ons nu eens een ander man voorstellen, een geleerde van den echten, ouden stempel, om een voorbeeld te kiezen, een man, die in de Latijnsche grammatica doorkneed is, die niet alleen al de verschillende vormen der Latijnsche taal uitmuntend kent, maar die tegelijk haar zamenhang volledig doorziet, en van alles rekenschap weet te geven, waarom het zoo is. Een nuttig man voorzeker in de groote maatschappij, waar elke bijdrage tot het geheel welkom is; een man, op wiens geleerdheid gij niets te zeggen hebt; maar zult gij hem reeds om die kennis, die gij in hem waardeert, een wetenschappelijk man noemen? Zoudt gij op een bijzonder wetenschappelijken omgang kunnen bogen, als gij omringd waart van allerlei dergelijke mannen, de een bedreven in penningkunde, de ander ingewijd in al de geheimen der metriek, een derde doorvoed met de kennis der plantenwereld? Inderdaad, hoe hoog ik dat alles stellen zou, ik zou er nog niet door bevredigd worden; ik zou in ieder hunner nog iets anders vorderen, wat hem van een geleerde eerst tot een wetenschappelijk man zou verheffen. Eerst dan zou ik mij voldaan verklaren, wanneer ik bij ieder hunner, buiten die kennis van hetgeen tot zijn bijzonder lievelingsvak behoort, nog belangstelling aantrof voor alles wat den menschelijken geest bezig houdt. Dan eerst, wanneer die deelneming niet ontbreekt, kan het onderhoud regt levendig en gewigtig zijn; dan wordt alles, wat de een mededeelt omdat het zijn hart vervult, door al de anderen met levendige opmerkzaamheid aangehoord, en vindt een bodem, waar het wortel kan schieten en vruchten dragen. Dan is het een onderling geven en ontvangen; allen leeren, vormen en ontwikkelen elkanders geest; wat de een mist, dat wordt door den ander aangevuld; niemand is vreemdeling in hetgeen anderen het hoogste belang inboezemt, maar ieder gevoelt zich in de woning van allen te huis, en er ontstaat dat ware geestelijke communisme, dat socialisme der gedachten, dat alle eenzijdigheid en daarmede alle vooroordeelen verbant.’ (Blz. 14-15).

Inderdaad, kleingeestigheid, eenzijdigheid, bekrompenheid, vooroordeel, met diens getrouwe reisgenoot hier op aarde, binnen en buiten Utrecht, onverdraagzaamheid - deze trits van booze geesten zullen verschijnen, waar men slechts op *zijne* wetenschap steunt, en zich daar in- en af- en opsluit, en de wetenschap van anderen als een vreemd eigendom beschouwt; - daarom is de wetenschap een echt wereld-burgerschap; hier zijn geene grenzen, tolkantoren, of agenten der policie, die u de reisgoederen nazien, of op contributie stellen wegens contrebande. - Als b.v. een onzer godgeleerden met een heiligen afschuw terughuivert voor een logisch of metaphysisch vraagstuk, voor een natuurkundig verschijnsel of onderzoek, voor een scheikundig resultaat, voor eene astronomische berekening of ontdekking, voor eenig nieuw licht - en verklaart: dat behoort niet tot *mijn* vak, tot *mijn* rijk, tot *mijn* werkkring, tot *mijne competen-*

tie - dan zouden wederkeerig de mannen ter andere zijde kunnen verklaren, als zij dit eens wilden doen - ‘waarde vriend, beste Theologant:

‘Hanc veniam damus, petimusque vicissim.’

maar nu zullen wij, volgens het oude ‘Jus talionis’ het regt der wedervergelding, ook niets van u overnemen, zelfs niet op de gunstigste conditien, uit uw rijksgebied, en zullen ook wij ons af- op- en in-sluiten in onze logica, en metaphysica, in ons laboratorium, op onzen sterretoren - en zoo zullen wij dan eens zien, of er uit die seclusie iets goeds kan voortvloeijen. - Een en ondeelbaar is de wetenschap - zij is de boom met één moederstam, maar aan en met den stam, zijn de vele takken en bladeren en vruchten onoplosbaar vereenigd; - als gij de takken losrukt en afscheurt, en ze hier en daar, ver verwijderd van den moederstam, in den kouden, barren grond plant, zult ge weldra, in plaats van lommer te genieten in uw kunstbosschaadje, onder natte en verdorde takken, en afgevallen gele bladen, zitten te rillen van koude, of te verzengen van hitte - en u beklagen, dat ge den moederstam zoo hebt durven mishandelen. - Dit eerste punt der redevoering van den bekwamen en helderzienden spreker is voorwaar eene echte oratio academica - en voor hemzelven tevens, het belge hem niet en niemand -: eene oratio pro domo.-

De Hoogleeraar sprak verder over de *vrijheid* der wetenschap; - hij verzekert ons, dat er twee magten zijn, die deze vrijheid trachten te beperken of weg te nemen - de *Staat* en de *Kerk.* - Twee tuchtmeesters of voogden, toeziende voogden, mombers, die de ‘hemelsche en goddelijke’ pupille onder curatele houden, en haar, alleenlijk onder zeer bepaalde en dikwerf onaannemelijke en harde voorwaarden, voor mondig en zelfstandig verklaren; - op eene fiksche, ronde en indrukmakende wijze hangt de man der wetenschap een tafereel op van dit eigenaardig voogdijschap; buiten allen twijfel worden hier zeer ernstige en onvergetelijke woorden vernomen; men hoore, overdenke en beoordeele:

‘Zoo wordt de wetenschap, de waarheid, tot een koopwaar verlaagd, die naar den smaak des koopers moet zijn; men gaat van den winkelier af, als zijn fatsoen niet meer bevalt. Zeker, wij zijn ambtenaren van den staat, maar om te onderzoeken wat waar en regt is, niet om de inzigten der regering te verkondigen en te verbreiden. Daarbij, het valt moeijelijk aan te nemen, dat de staat en de regering hetzelfde is. Ook de regters zijn ambtenaren van den staat, uit de algemeene landskas bezoldigd; zijn zij daarom dienaren der regering, en had Jakob II regt, toen hij allen afzette, wier vonnissen niet overeenkwamen met zijne wenschen en beschouwingen? Maar, en zietdaar een anderen grond, waarop men zich beroept, zij, die de lessen der wetenschap moeten hooren, zijn nog onmondigen in de kennis, zij kunnen nog niet beoordeelen wat waar en valsch is, wij moeten het in hunne plaats doen, en zorgen, dat alleen de onvervalschte waarheid tot hen kome. Dat is het stelsel der vaderlijke staatszorg in volle kracht, maar hetgeen eerst dan een regt zal hebben om te bestaan, als het zal gebleken zijn, dat, even als een vader tegenover zijn kind, zoo ook in den regel de regering tegenover de burgers verstandiger en wijzer is en alleen hun geluk bedoelt.

Op den toestand van onmondigheid volgt een toestand van meerderjarigheid, maar wanneer zal men dien hier laten aanvangen? Wanneer de krachten des geestes verlamd zijn, om zelfstandig de waarheid te vinden. Dat heet den man, wiens oogen men te zwak noemt, om het volle daglicht te verdragen, opsluiten totdat hij blind is geworden, om hem dan, als hij geheel niet meer kan zien, in de vrije lucht te brengen. Neen, als de geest in de jaren, die men aan de hoogeschool doorbrengt, nog niet aan eigen vrij onderzoek wordt gewend, hij zal er later niet meer vatbaar voor zijn. Ook hier is het woord van Macaulay waarheid: die waant door slavernij den geest tot vrijheid op te voeden zal hem eeuwig in slavernij laten versmachten.' (Blz. 23-25).

De vrije wetenschap duldt geen kluisters, en kan van 'hooger hand' zeker geen veto - of fiat - verdragen en dulden, - en toch er zouden zekere omstandigheden kunnen zijn, waar zelfs het vrije onderzoek niet meer zoo vrij bleef - Gervinus!! - Wij verheugen ons ten hoogste, dat de Hoogleeraar heeft mogen betuigen:

'Gelukkig, dat wij in een land wonen, waar de staat geen slavenketen voor de wetenschap heeft gesmeed, maar waar zij zoo vrij en onverlet is als ergens in de geheele wereld.' (Blz. 25).

Maar de andere magt, de tweede voogd, of voogdes (de vrouwen zijn immers in deze betrekking dikwerf harder en gestrenger of eigenzinniger dan de mannen), de Kerk -? In dit deel der akademische redevoering, binnen Utrecht, moest de spreker teedere punten aanroeren - de twee strijdende magten tot verzoening brengen, en aan ieder het eigen grondgebied aanwijzen. - Immers, lezen wij, 'de taak der Kerk is eene andere dan de taak der wetenschap' - maar - indien nu de Kerk beweert, dat de wetenschap haar, ongeroepen, die taak zeer moeijelijk maakt, dat zij wat al te naauwkeurig nota neemt van verschillende zaken en stellingen, die gewoonlijk meer kerkelijk dan wetenschappelijk behandeld worden; dat zij zich op een terrein begeeft, waar, alleenlijk, de Kerk mag heerschen, en wetten uitvaardigen - dan, ja dan -?

Alweder - Galileï -??

Zouden wij, bij vergelijking, de Kerk en de wetenschap niet mogen voorstellen als het welbekende Siamesche broederpaar, dat oorspronkelijk aan elkaâr gegroeid was, en waar de tweelingen, tegen wil en dank, met elkaâr voort, voorwaarts, achterwaarts moeten -? zoude hier de taak, de bestemming, niet tot eene hoogere eenheid kunnen verbonden worden -? de beide aanverwanten - de *kennis* en het *geloof* - zamengegroeid, in wijze en noodzakelijke verdraagzaamheid, al staan ze ook dikwerf rug tegen rug, evenwel eene entente cordiale moeten bereiken? - Zeer zeker zijn de conflicten hier talrijk, onvermijdelijk en al te wel bekend; - beide, de wetenschap en de Kerk, dragen in menige eeuw de blaam van geweldige stijfhoofdigheid - keizer Nikolaas en de Porte - Rus en Turk - en toch hebben ze één gemeenschappelijk belang. Waarom zoude ook hier een hoogere vrede en vereeniging niet mogelijk zijn? althans in de toekomst, als men elkaâr beter verstaat en verstaan wil, dan thans? Dit, intusschen, stemmen wij den man der zuivere wetenschap toe, dat er van binden, knevelen, kluisteren en kerkeren, zoowel ter eene als ter andere zijde, geene sprake mag

zijn; - de Kerk mag de wetenschap niet binden; de voogd mag de pupil, die wel degelijk mondig is verklaard, niet opsluiten, of naar het een of ander huis van verbetering zenden, wanneer alleenlijk de luim, de kwade luim, of het belang van den voogd dit eens alzoo goedvonden, - en de wetenschap moet de Kerk ook, op hare eigen baan, stil laten voortwandelen; maar als zij zich dan, helaas! hier of daar stoot, of bezeert, of was verdoold, en met haarzelve in tegenspraak is, dan zoude de menschlievende hulp der wetenschap de togt- en bondgenoote zeker niet verlaten, maar haar vriendelijk teregt helpen. - Welligt heeft de waardige Hoogleeraar de grenslijn wat te scherp getrokken, om den werkkring der kerk bij voorkeur tot het 'hart' te bepalen - zij wil en kan en mag meer, alzoo zoude daardoor, als de menschen eens beter en wijzer geworden zijn, de twee problemen: eene kerkelijke wetenschap en eene wetenschappelijke kerk geen onzin en tegenstrijdigheid meer blijken te zijn. - Wilt gij het standpunt nader kennen, waarop de Hoogleeraar staat over en tegenover velen? hij spreke:

'Gij ziet aan deze ontwikkeling, hoe de man, die in den naam der kerk de wetenschap tracht te binden, niet alleen deze, maar ook die kerk zelf in hare regten en belangen verkort. Die andermaal aan kerkelijke leerstellingen onderwerping van het verstand vordert, hij voert ons ruim drie eeuwen terug, in plaats van ons verder te brengen. Want inderdaad, vooruitgang is het wat ons past. Wij moeten voortbouwen op den grondslag, die toen is gelegd. In den aanvang is ieder werk onvolkomen, en het kan ons dan ook niet verwonderen, dat de hervormers zelf en hunne eerste volgelingen in hunne leer en in hun gedrag nog de sporen vertoonden der rigting, die zij wel in beginsel hadden verlaten, maar wier werking ook bij hen nog niet geheel vernietigd was. Maar al hebben ook zij zelf nog stroo en stoppelen op het fondament gebouwd, toch ligt het daar onwankelbaar stevig, en wij kunnen er op bouwen, wat den storm des tijds kan weêrstaan. Daarvoor wenschte ik wel u allen opgewekt te vinden; gij zijt het aan den tijd, dien gij beleeft, aan het vaderland, waarin gij woont, schuldig. Onvoorwaardelijk behoort gij de vrijheid der wetenschap te erkennen, omdat zij uwe godsdienst, die er buiten ligt en die iets anders is dan wetenschap, niet kan deeren. Brengt zij haar schade toe, het bewijst alleen, dat uwe godsdienst nog onrein is, nog vermengd met hetgeen niet tot haar behoort, nog meer een zaak van het verstand, dan van het hart. Hoe meer gij beiden uit elkander houdt, hoe meer gij er u van laat doordringen, dat het doel des Christendoms is, den mensch vrij te maken van de zonde en met God te verzoenen, maar geenszins om aan het verstand stellingen op te dringen, die het onderzoek der wereld wederspreekt, te meer zult gij twee groote en heilige goederen verkrijgen, de zuiverheid uwer godsdienst en de vrijheid uwer wetenschap.' (Blz. 31-32).

Eindelijk het *doel* der wetenschap - want het behoort hier tot de karakteren niet tot de gelaatkunde, om te weten, wat zij, de hemelsche, goddelijke Minerva immers wil - en juist omdat ze die hemelsche en goddelijke is, kan haar doel alleenlijk zijn - 'de bevordering van het geluk der menschen.' - Dit bewijst professor Opzoomer, en het derde deel zijner rede zal zeker de minste tegenspraak uitlokken. - Het nut der

wetenschappen (gelijk aan) het waarachtig heil der menschheid -! de humaniteit, welke eens onder de bezielende handen van den grooten Von Herder, als het eindresultaat der geschiedenis en menschenontwikkeling moest erkend worden - de humaniteit is wetenschappelijk. - De viervoetige menschdieren van Rousseau; de ongelukkige 'onttroonde koning' van Pascal; de ridders der droevige figuur, de Don Quichotten der dweepers en fatalisten; de nevelgestalten der pantheïsten; de geheimzinnige menschgoden der Hegelsche school; de ziellooze mensch-uurwerken der materialisten - deze allen zullen door de, naar humaniteit en waarachtig menschenheil strevende, wetenschap worden te regt gewezen. - Zij kan en mag geen ander doel hebben - en hecht zich daardoor weder, innig en zusterlijk, vast, aan de Godsdienst, aan *die* Openbaring, welke de Waarheid in de Liefde, en de Liefde in de Waarheid zoekt en vindt. - Wat nutteloos, ijdel, onoplosbaar, onverklaarbaar is en blijft, is nooit of nimmer wetenschappelijk, al wilden alle magten der aarde de noodzakelijkheid en nuttigheid daarvan beweren. - De ontwikkeling dezer waarheid is aan het slot der rede door den spreker, voortreffelijk, warm, levendig voorgedragen, - en als de Hoogleeraar, wien hier het heiligende woord der liefde, het echt Christelijke woord, de grondtoon der geheele Openbaring Gods, zoo welsprekend van de lippen vloeide, dat zacht, weldadig vuur in de harten der jongeren, hem toevertrouwd, kan doen ontbranden; wanneer hij, te midden van ijskoud ongeloof, van het stekeblind bijgeloof, te midden der aanmatigingen van kerkelijke scherp- en gewetens-regters, te midden van het gisten, schokken, slopen der tijden - deze liefde tot de wetenschap, en deze wetenschap der liefde, in menig hart kan inenten en overstorten, dan wèl, dan heil hem! dan zal niet alleen de uitwendige 'zon der geregtigheid' over land en stad, maar eene betere inwendige, in hart en hoofd opgaan -!

Sol justitiae, *illustra nos!!*

Wij eindigen met het einde dezer heldere, en schier als kristal doorzigtige, in welluidenden toonval liefelijk gemoduleerde - waarlijk schoone redevoering - en verheugen ons op *dergelijke* vruchten van den geest der onsterfelijken hier beneden, in de kolommen van ons Tijdschrift te mogen heenwijzen.

'Wie voelt geene inwendige vreugde in zich, als hij de schoone beschrijving leest, waarin Macaulay het nut, dat de natuurkunde sedert Baco gesticht heeft, met geestdrift verheft: Zij heeft het leven verlengd, de smarten gelenigd, krankheden uitgeroeid; zij heeft de vruchtbaarheid des bodems vermeerderd, den zeeman nieuwe waarborgen, den krijgsman nieuwe wapenen gegeven; zij heeft over groote rivieren en afgronden bruggen gelegd, den bliksem onschadelijk van den hemel afgeleid, den nacht verlicht met den glans des daags; zij heeft onzen gezigtskring verruimd, de kracht onzer spieren verhoogd, de beweging versneld, den afstand vernietigd, het verkeer bevorderd; zij heeft den mensch in staat gesteld af te dalen in de diepte der zee, op te stijgen in de lucht, door te dringen in de schuilhoeken der aarde, over het land te snellen in wagens, die zonder paarden voortgaan, en over den oceaan in schepen, die tien

knoopen in het uur tegen den wind afleggen. Wat zou er nog ontbreken, als wij het eens ook in de zedelijke wetenschap zoo ver konden brengen? als wij met gelijke geestdrift konden uitroepen: zij heeft deugd en goede zeden verbreid, den mensch geleerd zijne hartstogten te breidelen en zich zelf te verloochenen; zij heeft de inrigting van den staat op vasten grondslag gevestigd, den band geknoopt tusschen regering en onderdaan; zij heeft den oorlog afgeschaft en de betrekking der volken aan ware regtsbeginselen onderworpen; zij heeft de straffen gelenigd, maar doeltreffend gemaakt, de gevangenissen verbeterd, het regt goedkoop en snel verkrijgbaar gesteld; zij heeft de huichelarij verbannen, en de godsdienst doen erkennen en liefhebben als een zaak van het hart en het leven; en dat alles is nog slechts het begin van haar werk, want dagelijks gaat zij verder, en het doel, dat zij bestendig voor oogen heeft, is het geluk der menschen. Ziet, dat schoone doel is nog voor ons; brandt uw hart niet in u, om het te naderen? Het hangt van u zelf af, want iedere schrede op den waren weg der kennis voert u derwaarts, en doet ons geslacht eindelijk het groote doel bereiken. Indien gij dan zoo uwe keuze doet, en bij de eenheid en de vrijheid der wetenschap ook hare strekking tot heil der wereld in het oog houdt, dan is zij u in waarheid de hemelsche en goddelijke, die u ten zegen doet zijn uwer medemenschen.’

(Blz. 40 en 41).

Spiritus Asper en *Lenis.*

Letterkunde.

Gelofte en trouw.

Familie-Roman.

Bij de beoordeeling van een werk van smaak, van een roman, kan men twee wegen volgen: men kan òf den korten inhoud geven van het verhaal en dit tevens ontleden; òf dien inhoud als bekend aannemen en zich enkel bepalen tot het nagaan en toetsen van de karakters en toestanden, van den vorm en den stijl. In het eerste geval schrijft men voor hen, die den roman nog niet kennen, in het tweede gaat men uit van de onderstelling dat de roman bekend is, en rigt men zich dus tot de lezers en in de eerste plaats tot den schrijver zelven.

Eene korte mededeeling van den inhoud heeft bezwaren; men kan daardoor de nieuwheid van de intrigue wegnemen, de belangstelling van hen, die den roman nog willen lezen, verminderen; maar, daarenboven, wordt zulk eene mededeeling hoogst moeijelijk, wanneer, zoo als in den roman, waarover wij een woord wenschen te schrijven, zeer vele personen worden opgevoerd en verschillende toestanden uiteengezet. Wij voor ons zullen dus den tweeden weg inslaan; we wenschen ons hoofdzakelijk tot den schrijver zelven te rigten, gedachtig aan hetgeen hij in zijne voorrede zegt: ‘dat een gemotiveerd oordeel, dat elke humane en te gelijk ernstige aanwijzing hem welkom zal zijn’.

We wenschen dit te meer te doen, omdat het hier geldt het eerste werk van grooteren omvang, dat de schrijver afzonderlijk het licht heeft doen zien, en omdat we dus begrijpen, dat voor hem eene opzettelijke beoordeeling van dat werk wenschelijk moet wezen.

Hadden we alleen eene strenge afkeuring over zijn roman uit te spreken, we zouden zijn verzoek hebben ingewilligd en het stilzwijgen hebben bewaard; maar, integendeel, moeten we beginnen met den heer Westrheene in het openbaar hartelijk geluk te wenschen met den door hem volbragten arbeid, die zijn talent, zijn karakter en zijn hart eer aandoet!

Er ligt toch in zijn werk een schat van waar gevoel; terwijl het een groot talent van conceptie verraadt; het verhaal heeft een zedelijken grondslag en de karakters van sommigen der optredende personen zijn uitmuntend geschilderd en volgehouden.

Of echter, zoo het meer opzettelijk de bedoeling des schrijvers was, zich tot onderwerp te kiezen: ‘ons eigen-

aartig en echt Nederlandsch huisselijk en maatschappelijk leven' in den tegenwoordigen tijd, - of hij dan dat doel heeft bereikt, meenen wij te moeten betwijfelen.

Zijn verhaal toch kon, met uitzondering misschien van een paar uitweidingen, die eigenlijk niet bepaald tot het wezen van den roman behooren, even goed op vreemden bodem geplaatst worden. Om onze meening duidelijker te maken, gelooven we niet beter te kunnen doen, dan te wijzen op eene dier uitweidingen, op den naar de natuur geschilderden Zondagmorgen in het dorp (vierde hoofdstuk van het 2de deel). Die voorstelling behoort geheel op onzen bodem te huis, daarin herkennen wij ons land en ons volk, onze gebruiken en onze gewoonten; die voorstelling is dus *eigenaardig Nederlandsch;* maar overigens zijn karakters en toestanden meer algemeen; zoo zelfs, dat bij ons onder het lezen de wensch soms is opgekomen, dat de schrijver had mogen goedvinden zijn verhaal te plaatsen, bij voorbeeld in de laatste helft der vorige eeuw; dan zou misschien het kostuum meer lokaal hebben kunnen zijn, en dan zou misschien minder dan nu, - nu wij ons in den tegenwoordigen tijd moesten denken, - hier en daar het verlangen bij ons zijn ontstaan, om sommige zaken en omstandigheden nog meer naauwkeurig bepaald (*gepreciseerd*) te zien.

En het opkomen van dat verlangen is - dit zij hier in het voorbijgaan gezegd - een zeker bezwaar voor hen, die een roman op Hollandschen bodem *in onze dagen* willen doen spelen; die wensch toch komt voort uit den kleinen omvang van ons land, en de daarmêe zamenhangende algemeene bekendheid met de meeste middelen van bestaan, de meeste fortuinen, de meeste voorvallen, zelfs van meer persoonlijken aard. Het is er mede als met eene groote en eene kleine stad: in de eerste kan veel gebeuren en kan veel zijn, wat men niet algemeen hoort of weet; terwijl in de laatste elk voorval ruchtbaar wordt en elk ingezeten zijne mede-ingezetenen kent.

En die algemeene bekendheid, die hier omtrent ons kleine land, omtrent de inwoners en omtrent de plaatshebbende gebeurtenissen bestaat, maakt het soms moeijelijk voor den romanschrijver, het verwijt van onwaarschijnlijkheid of onnaauwkeurigheid te ontgaan, en beperkt hem soms tusschen naauwe grenzen.

Om echter tot onze beoordeeling terug te komen, moeten wij verklaren, dat wij het den heer W. volstrekt niet *verwijten*, dat hij in zijn roman niet meer eigenaardig Nederlandsch is geweest; hij behoefde het toch daarin niet te zijn; we hebben de opmerking alleen daarom gemaakt, omdat hij zelf in zijne voorrede aanleiding gegeven heeft, om zijn werk ook uit dat oogpunt te doen beschouwen. En hij zal erkennen, dat zijn werk niet behoort tot de cathegorie van: 'een leesgezelschap te Diepenbeek', 'de pastorij te Mastland', of zelfs van 'Hermine'; boeken, waarin oorspronkelijke en eigenaardig Nederlandsche toestanden uit onzen tijd worden uiteengezet en behandeld.

Ofschoon we alle regt laten wedervaren aan de verbeelding van den schrijver, die zoovele verschillende personen om zijne hoofdfiguren heeft gegroepeerd, en belangstelling voor elk dier personen heeft weten in te boezemen, zoo gelooven wij nogthans dat zijne verbeelding soms al te weelderig is geweest, en dat hij zich heeft laten verlokken om *te veel* te geven. We weten dit alweder niet

beter aan te toonen, dan door te wijzen op de geschiedenis van Marie van Oudenhoven, eene geschiedenis, die, door de uitwerking en de oplossing daaraan gegeven, te veel overeenkomst heeft gekregen met de geschiedenis van hare zuster Mathilde. We roemen het denkbeeld van den schrijver, om Marie te plaatsen in een toestand, overeenstemmende met dien, waarin hare zuster later geraakt. Ook Marie gelooft niet aan de schuld van den beminde, dien zij, ondanks al het gebeurde, ondanks de veroordeeling der wereld, blijft liefhebben; maar zij uit de liefde niet, ze heeft die opgesloten in haar hart en ze berust in de wegen der Voorzienigheid, zonder iets meer te hopen van eene herstelling op aarde; - maar, nogthans, hoewel ze zelve overtuigd is van de onschuld van Albert, gelooft zij aan de schuld van Terveer, en meer nog! - duidt zij het Mathilde ten kwade, dat deze haar voorbeeld volgt en den geliefde niet afvalt; misschien, omdat Mathilde het uitspreekt en nog altijd blijft hopen op eene betere toekomst hier beneden. Die verhouding tusschen de beide zusters is eene oorspronkelijke, gelukkige greep; die strengheid van Marie, die hare idealen heeft gedood, tegenover Mathilde, die nog idealen blijft koesteren, en dat voorbijzien van Marie, dat Mathilde evenveel regt heeft als zij zelve om, tegen het oordeel der wereld in, den man harer keuze voor onschuldig te houden - die strengheid en dat vergeten zijn menschkundig. Maar Marie behoefde geene hereeniging op aarde, zelfs niet om hare zuster regt te doen wedervaren; want nog vóór ze haar Albert terug ziet, doet de schrijver haar - en te regt - tot zich zelve inkeeren, en drijft haar een onwederstaanbaar verlangen naar het ziekbed van Mathilde, eene behoefte om daar te zeggen, dat zij thans de liefde van deze begrijpt en haar volkomen vergeeft, wat zij vroeger hare zwakheid noemde (2de deel blz. 265). En nu zijn wij van oordeel, dat Marie haar Albert hier op aarde niet had moeten terug vinden; een brief van zijn stervende hand had haar kunnen overtuigen dat hij ook haar getrouw was gebleven tot den dood; terwijl de latere ontdekking der bewijzen, waaruit bleek dat van Dolen en niet Albert Eggers schuldig was aan de misdaad, waarvan men den laatste verdacht hield, had kunnen strekken om dezen na zijn dood in zijne eer te herstellen.

De optreding van Eggers aan het slot van het werk ware dan tevens vermeden geworden; men weet toch te weinig van hem, om met belangstelling die optreding te zien, en daardoor wordt nu de reeds zoo groote overeenstemming tusschen het lot der beide zusters nog opvallender en tot het einde toe volgehouden, 't geen minder gelukkig mag worden genoemd. Ook doet de onverwachte, door niets voorbereide gunstige keer in het lot van Marie schade aan hare figuur. De lezer kan zich de ernstige Marie niet gemakkelijk voorstellen, als een verliefd meisje, die blozend en trillend rust aan de borst des beminden, die ontroerd en verbleekt de sidderende hand om hulp uitstrekt naar eene andere, en die bekend ‘niet te weten of zij andermaal kracht zou vinden om haar leed te dragen, als haar vader nog twijfelde aan de onschuld van Albert.’

Neen, de schrijver heeft daardoor zijne schoone figuur benadeeld! Neen, Marie, die door hare smart had geleerd zwijgend te berusten in en zich geheel over te geven aan Gods wil, - ze had ook door die zelfde smart kunnen leeren, hare dwaling tegen over Ma-

thilda in te zien. Die smart kon weêr zijn opgewekt door het berigt van Alberts dood, geheiligd zijn geworden door zijne trouw en getemperd door de erkenning van zijn onschuld.

Daarenboven vonden we het verschijnen van Eggers te Utrecht en zijne ongemotiveerde kennismaking en vriendschapsbetrekking met Terveer, wel wat al te toevallig. En dit brengt er ons van zelf toe om een woord te zeggen over de andere toevalligheden, die in het verhaal voorkomen, en die wel eens wat onvoorzigtig door den schrijver zijn gebruikt, om effekt te erlangen of om sommige resultaten te verkrijgen.

Louis heeft een verkeerd adres op een brief geschreven, en daardoor heeft van Dolen een geschrift in handen gekregen, bestemd voor Adèle, - een geschrift, dat de eer van Louis nog onherroepelijker in handen van den booswicht had gesteld.

Door deze bijzonder groote onoplettendheid leert Louis echter niet voorzigtiger te zijn; wij zien hem toch later een briefje aan Charlotte sturen, *zonder eenig adres*, tengevolge waarvan het briefje nu in handen geraakt van Adèle, welke Louis zeker niet begeerde te ontmoeten. Daarop volgt eene zamenspraak tusschen Adèle en Louis, waarin de laatste spreekt van Charlotte en de eerste denkt dat Mathilde wordt bedoeld. Die vergissing van Adèle is niet onnatuurlijk, maar minder natuurlijk is het, dat die vergissing niet wordt weggenomen, gedurende het vrij lange gesprek, - minder natuurlijk ook, dat Louis, die gekomen is om Charlotte te spreken, die bekent dat hij de heilige overtuiging bezit, dat hij zich door eene geheime zamenkomst met haar eene belangrijke schrede nader zou gebragt zien aan zijn doel - dat Louis niet aandringt op die zamenkomst, Adèle niet smeekt om hem daarin behulpzaam te willen zijn, en integendeel, in één adem volgen laat: ‘Adèle wat ik u *dus* bidden mag: geen enkel woord over mij, noch over deze ure aan haar.’ Kortom, Adèle blijft in haar waan dat Louis Mathilde bemint en ze schrijft hem later over Mathilde een brief, waarin zij NB. wederom geen enkelen naam noemt en alles juist zóó inrigt, dat Louis hare woorden op Charlotte kan toepassen. Dat blijft altijd zeer toevallig, dunkt ons, en dat wordt nog toevalliger, als men er bij bedenkt, dat er o.a. in dien brief de volgende zinsnede voorkomt: ‘dat *iemant*, die van hare teêrste jeugd af voor haar (Mathilde) gezorgd heeft, zich tegen die liefde verzet en haar daarom miskent.’ Die *iemant* is Marie, ergo eene vrouw, ergo *quelqu'une....* de brief was waarschijnlijk in 't Fransch geschreven, want Louis is een Belg en Adèle eene Hongaarsche; dat Louis dus denkt dat met die *iemant*, Terveer wordt bedoeld, dat de sluwe Louis ook na het lezen van den geheelen brief, waarin ook van een vader wordt gewaagd, nog geene vergissing onderstelt, niet eerst ten minste nog eens nadere ophelderingen vraagt omtrent dien *vader*, en maar dadelijk naar dien onbekenden vader uit zoeken gaat.... dat is onwaarschijnlijk.

Eene vierde toevalligheid sluit zich weder aan een brief. Wij vinden die op blz. 246 van het 2de deel, waar wij lezen: ‘Door een noodlottig toeval was er bij die papieren een gedeelte van een briefjen gekomen, een schrijven van Anna van Galen aan haren beschermer, dat hoogst natuurlijk te verklaren zou geweest zijn door hen, die de heilige reinheid hunner betrekking kenden - maar dat, helaas! de vreeselijke ver-

moedens... weder in volle kracht moest doen ontwaken.'

De personen, door den heer W. opgevoerd, zijn dan toch al zeer *nonchalant*, waar het papieren betreft, en dat wij nu zulk eene bijna onvergeefelijke onoplettenheid aan Terveer, een man van zaken, moeten verwijten, dat valt ons hard! Ons dunkt, hij had de papieren, die hij aan den heer van Oudenhoven ter hand stelde, wat beter moeten nazien. - 't Is ook niet waarschijnlijk, dat Adèle later niets van die ongelukkige vergissing verneemt.

Maar er is er nog een, die er ook bijzonder over heenloopt, wanneer het papieren betreft. Het is van Dolen, die eerst - waarom en hoe is ons een raadsel gebleven - een pakket, dat hem op 't schavot kan brengen, in handen heeft gelaten van jufvrouw van Galen, en die daarna, als hij eindelijk na veel moeite zoo ver gekomen is, dat hij die stukken eigenhandig uit eene secretaire zal krijgen.... zich vergist, en *andere* papieren medeneemt dan die, welke hij kwam halen. Dat is ook wel zeer toevallig.

Eene andere onwaarschijnlijkheid vinden we daarin, dat Adèle, wanneer ze bij den schilder Holte komt en zich aan dezen bekend maakt (zie blz. 204, 2de deel), niet begint, zoo als zeer natuurlijk zou geweest zijn, met te zeggen, dat zij logeert bij de familie van Oudenhoven. Dan evenwel zou later de *coup de théâtre* gemist worden, wanneer Adèle eindelijk den naam van Mathilde van Oudenhoven uitspreekt.

Evenwel, om die toevalligheden of onwaarschijnlijkheden, mogen en willen we het schoone niet voorbijzien. Westrheene heeft ergens, in zekere antikritiek, hèm beklaagd, wiens ergernis over een min sierlijken dichtregel niet week, wanneer hij onmiddelijk daarna eene schoone dichterlijke uitdrukking ontmoette. We zouden dien recensent ook van harte beklagen, want we beklagen een ieder, *die ergernis heeft;* maar we moeten toch opmerken, dat volgens ons, het doel eener beoordeeling niet zijn mag en niet zijn kan, te loven *quand même,* of enkel de schoonheden aan te toonen en niet op de gebreken te letten.

Om echter te bewijzen, dat *wij* ons nooit met opzet willen schuldig maken aan het verzwijgen van schoonheden, zullen we al dadelijk zeggen dat, al behoefde onze ergernis, omdat die niet bestond, ook niet te wijken, we toch zeer veel genoegen hebben gesmaakt door het schoone tooneel tusschen Adèle en Anna, dat onmiddelijk volgt op de laatste door ons aangehaalde onwaarschijnlijkheid; - en dat dit genoegen niet is verminderd, ook al konden we het ons niet goed verklaren, hoe Holte ten deele of geheel bekend kon zijn met het geheim van Terveer, gelijk we meenden te moeten opmaken uit het door hem gesprokene op blz. 212. Dat Adèle in 't oogenblik, waarin zij hoort dat ze Terveer's *protegée* voor zich ziet, een zweem van onwil voedt, is weder zeer menschkundig opgevat.

We moeten nog even opmerken, dat we 't ook onwaarschijnlijk vonden, dat de huisgenooten van Adèle niet onderrigt mogten worden van de omstandigheid dat zij gehuwd was - eene geheimhouding, die de schrijver gebruikt heeft om den toestand te doen geboren worden, waarin hij den jonker van Hoogenhuize tegenover Adèle plaatst, - maar eene geheimhouding, die ons voorkomt wat te ver gedreven te zijn in een land zoover van Hongarije verwijderd, en die plotseling opgeheven schijnt, zonder dat we vernemen hoe of waarom. (Vergelijk blz. 181 van het 2de deel, waar wij

Adèle reeds door Terveer als *mevrouw* hooren aanspreken).

Wat ons bijzonder in het werk op aangename wijze heeft getroffen is het uiteenloopen en het goed volhouden der verschillende karakters. De schrijver heeft zijne figuren niet naar elkander gekopieerd; maar heeft ze zich elk helder en duidelijk en afzonderlijk gedacht.

Reeds spraken we met een enkel woord over Marie en Mathilde; reeds zeiden we dat de eerste streng en ernstig was geworden door de bittere ervaringen van 't leven; terwijl hare zuster er met haar teeder, volgzaam gemoed onder dreigde te bezwijken. De strijd van Mathilde is, - ook in tegenoverstelling met dien harer zuster, - treffend en schoon geschilderd; men bewondert hare trouw, men lijdt met de arme mede, en het hoofdstuk: 'Zou liefde twijfelen?' is alleen overwaard om het gansche werk te doen lezen. Daar ook, waar de schrijver de gevoelige snaren van 't gemoed aanraakt, doet hij dit met meesterlijke hand en ontlokt hij tranen aan de oogen zijner lezers.

Het zachte, eenvoudige, maar voor het schoone en voor de kunst gloeijende gemoed van Anna, is weder geheel anders dan de karakters der beide zusters, en hare verhouding tegen over hare moeder, die zoo geheel *materieel* denkt en handelt, is goed begrepen en ook vooral juist weêrgegeven in de beschrijving harer eerste woning.

Adèle heeft ons minder aangetrokken; we vonden haar wat theatraal. Charlotte, daarentegen, die een *rôle de caractère* vervult, vonden we uitmuntend. Haar gevoel voor Terveer, hare jaloezij, haar opstand tegen het haar beschoren lot, hare uitwendige hevigheid en gemelijkheid, wanneer ze zich inwendig verwijtingen doet, hare romaneske hartstogt voor Louis, zijn fiksch en waar voorgesteld. De wijze, echter, waarop zij ten slotte Louis in Utrecht vervolgt, wanneer deze Anna's schreden nagaat, is wel wat gewaagd. Het zou misschien natuurlijker geweest zijn, zoo Charlotte niet in een rijtuig gezeten, maar geloopen had.

Tante Klara en mevrouw van Hoogenhuize zijn goede typen; ofschoon we niet regt begrijpen, hoe de zoon van de laatste, Adèle een lot kon aanbieden, dat andere vrouwen, evenzeer verheven door stand en geboorte, zich tot eene eer zouden gerekend hebben (bladz. 76, II^{de} deel); terwijl de eigendommen zijner moeder verpand waren voor aanzienlijke schulden, door de vroeger hooggeboren bezitters als *eenige* erfenis nagelaten (bladz. 306, I^{ste} deel). Tante Klara is eene praatzieke dame bij uitnemendheid; zeer goed heeft de schrijver weêrgegeven hoe een lasterlijk gerucht, dat evenwel schijn van grond heeft, langzamerhand veld kan winnen, geholpen door eene gedienstige tong, wier onbedachtzame eigenares zich niet weinig verheft op haar vermeend gewigt.

Vóór wij van de dames afscheid nemen, moeten we nog even vermelden, dat het moederlijke gevoel van mevrouw Terveer (5de hoofdstuk van het II^{de} deel) uitmuntend gevat is.

En nu gaan wij over tot de heeren.

In Willem Terveer geeft de schrijver ons een *toonbeeld* van onwrikbare gehechtheid aan een eenmaal afgelegden eed, en, volgens ons, - tevens weder een *voorbeeld* van de onverantwoordelijkheid van het opleggen van onvoorwaardelijke eeden; want, zoo Willem enkel aan zijn vader beloofd had, dat zijne moeder nooit door hem kennis zou dragen van den misstap haars echtgenoots, - zou hij er al eer toe gekomen zijn - en er vol-

gens ons ook toe hebben *moeten* komen - om den heer van Oudenhoven met de waarheid bekend te maken. Willem toch had, ja, de nagedachtenis zijns vaders te ontzien, maar hij had óók te waken voor den goeden naam van Anna, die duchtig was aangetast geworden; hij had óók pligten te vervullen tegenover zijne Mathilde en zelfs tegenover zijne moeder, die nu door zijn ongeluk en door zijne geheimzinnigheid tegenover haar, zeker meer leed, dan ze geleden zou hebben, wanneer ze bekend was geworden met die ééne zwakheid van haren sedert lang overleden echtgenoot, door dezen reeds ten halve uitgewischt door zoovele tranen van berouw.

Reeds in een ander tijdschrift (in de *Vaderlandsche Letteroefeningen*) is te regt de onvoorzigtigheid van Terveer opgemerkt, om met Anna te gaan wandelen en haar te bezoeken in eene min of meer verdachte buurt. Ware dit in Londen, Parijs of Amsterdam geschied, het had zeker minder in het oog geloopen; maar in Utrecht kon dit bezwaarlijk een geheim blijven. Ook heeft de schrijver niet genoeg doen uitkomen: waarom jufvrouw van Galen en Anna juist in Utrecht moesten komen wonen; waarom Terveer verhinderd werd, ook om zich alleen als voogd over Anna te kunnen opgeven, en eindelijk - en dit is de grootste vraag - hoe zijn vader er toe was gekomen om zijn zoon, die nog zoo jong was, te belasten met de voogdij over twee jeugdige meisjes, die tegenover elkander in zulk een zonderlingen toestand verkeerden? Dit was stellig niet verstandig van den ouden Terveer en alleen de hoogste noodzakelijkheid zou zulk eene daad hebben kunnen wettigen.

Maar wanneer we den toestand aannemen, waarin Willem Terveer nu eenmaal gebragt was, dan zeker moest er een hevige strijd in zijne borst ontstaan, als hij zijn goeden naam zag bezwalkt, als hij zijne moeder en zijne geliefde beiden op het punt zag te bezwijken onder den last van een geheim, dat hij alleen kon, maar niet mogt ophelderen. En we hadden wel gewenscht dat de schrijver dien strijd wat meer op den voorgrond had geplaatst, 't geen hem dan misschien tevens aanleiding zou hebben kunnen geven, om het gewigt, dat Terveer aan zijn eed moest hechten, nog meer te doen uitkomen. Thans heeft Westrheene zich wel wat spoedig van Terveer's gemoedstoestand afgemaakt; ofschoon we evenwel niet mogen ontkennen dat eene meerdere ontwikkeling van zijne gevoelens moeijelijk was, zoo de schrijver de algeheele oplossing van het geheim tot het slot van zijn verhaal wilde verschuiven.

Met genoegen zagen wij dat Terveer altijd mensch bleef, en dat hij zich somtijds door eenigen, zeer goed te verklaren wrevel liet vervoeren.

De heer Louis N.N. staat tegenover Terveer. Zijn karakter is eene mengeling van trotschheid en laagheid, van overmoed en zwakheid. In zijne geschiedenis heeft de schrijver een gelukkig gebruik gemaakt van eene maatschappelijke verhouding, die in een naburig land bestaan kan, en van de dweepzucht, die nog somwijlen door Katholieke priesters kan worden misbruikt. Louis' verhouding tot Anna en de zoo hevige liefde, die hij zeer plotseling voor haar schijnt te hebben opgevat, is ons echter raadselachtig gebleven.

Van Dolen speelt de rol van *Bertrand le diable.* Indien 't echter waar is dat er menschen bestaan, die ‘zoover zijn afgedwaald van God en deugd, zoo ontaard van het beeld huns Scheppers,

dat hunne natuur op die der duivelen gaat gelijken, wier eenige verademing in hunne elende het (*sic*) is, anderen even rampzalig te maken als zij zelve zijn' - dan had de schrijver zulk een karakter wel wat meer mogen ontwikkelen en verduidelijken. De haat, onder anderen, die van Dolen zegt te hebben tegen Terveer (blz. 126, 1ste deel) wordt volstrekt niet gemotiveerd. Die haat zou b.v. dan grond hebben kunnen vinden, zoo van Dolen òf voor zich zelven, òf nog beter om zijn bondgenoot Louis te helpen, een aanslag had beraamd tegen Anna en door Terveer daarin was verhinderd: daardoor zou dan tevens zijn verklaard geworden, hoe deze laatste kennis droeg van de pogingen, door Louis aangewend om met Anna in nadere betrekking te geraken. Omtrent dit laatste merken wij nog in 't voorbijgaan op, dat Anna eerst (blz. 282 van 't 2de deel) Louis' naam schijnt te kennen; terwijl wij later vinden (blz. 351) dat die naam voor haar verborgen was gehouden en zij dien met volstrekte onverschilligheid had hooren noemen.

De oude heer van Oudenhoven, *le père noble*, is goed geschetst: zijne handelingen zijn gemotiveerd en zijn karakter is natuurlijk. Eggers, tegen wiens persoonlijke optreding wij ons reeds vroeger hebben verklaard, - de jonker van Hoogenhuize, die zijne ongelukkige liefde voor Adèle al zeer spoedig weet te onderdrukken, schoon hij haar NB. blijft zien - de dichterlijke, dweepende Franz en de schilder Holte, zij allen zijn meer in omtrekken geschetst en minder uitgewerkt. Over 't algemeen, dunkt ons, heeft Westrheene zijne vrouwen-figuren met meer zorg, dieper blik en fijner penseel behandeld, dan hij besteedde aan de mannen.

En thans zijn we genaderd tot de beschouwing van den vorm:

Er komen in 't verhaal goede beschrijvingen voor: het relaas van het vroeger gebeurde met Marie van Oudenhoven en Albert, de geschiedenis van Louis en vooral Adèle's verhaal uit den Hongaarschen opstand zijn schoon en levendig.

Wat het laatste betreft, zoo wenschen wij den schrijver geluk met het denkbeeld, om aan den Hongaarschen opstand de stof te ontleenen, ten einde een geheel nieuw en aangrijpend element in zijn werk op te nemen.

Het verhaal van Adèle is vloeijend en boeijend, en, voor zoover onze herinneringen aan 't geen wij over de gebeurtenissen in het ongelukkige Hongarije lazen, ons niet bedriegen, stemt het met de historische waarheid overeen. Het eenige wat ons eenigzins zonderling voorkwam is het *chargeren in den stap* van een regiment Kurassiers (zie blz. 57, 2de deel).

Ook de natuurbeschrijvingen zijn fraai en vol dichterlijk gevoel. De beschrijving van het landgoed Eikenstein (blz. 109 en verv. van 't 1ste deel) zou als voldingend bewijs kunnen gelden: ze is klaar, duidelijk en schoon. We kunnen ons niet weêrhouden hier een enkel staaltje van natuurbeschrijving te doen volgen:

'Het is een herfstdag, schoon en ernstig tegelijk, zoo als onze herfstdagen bijwijlen zijn kunnen. Over de dichte, prachtige bosschen van Eikenstein ligt bij den warmen gloed der namiddagszon, en gehuld [als ze zijn] in het geheimzinnig, doorzichtig waas aan dit jaargetijde eigen, de grootsche, de treffende verscheidenheid van kleuren en tinten verspreid, waarmede de natuur zich in dit schilderachtig saizoen

pleegt te tooien. Uit de bladerkroon der boomen, nog niet gedund door ruwe najaarsstormen, klinkt op den duur het zachte, melodieuze gekwinkeleer van den bastaartnachtegaal en van tijd tot tijd de luide slag van den vink; geen wolkjen drijft er langs het donkerblaauwe ruim, het windtjen suist alleen hoorbaar door gindsche hooge popels; de beek, reeds ietwat hooger gezwollen door de onlangs gevallene regens, stroomt sneller dan voor eenige weken langs hare bemoste oevers en kaatst in haren helderblaauwen spiegel, hier den wolkeloozen hemel terug, ginds het geelend beukenlover; de najaarsbloemen, reeds minder teêr en fijn van form en kleur, de hoogblozende dahlia en hier en daar nog een nabloeiende stamroos - een zoet glimlachjen om den mond eener deftige matrone - zij mengen een aangenaam[en] welluidenden toon in het plechtig, ernstig akkoord der tot sluimering neigende natuur.'

Over 't algemeen toont Westrheene den beschrijvenden trant beter meester te zijn dan den dialoog. 't Is als of hij het zelf gevoelt, want dikwijls doet hij niet genoeg, 't geen hij reeds op bladz. 18 van het eerste deel voorgeeft te willen doen, namelijk 'uit de *gesprekken* zijner personen te laten vermoeden, welke de betrekking is, waarin zij tot elkander staan en welke hunne onderlinge verhouding onder de gegevene omstandigheden moet zijn.'

Hij laat toch, naar ons oordeel, niet genoeg aan de sprekende personen zelven over, hunne gevoelens en gewaarwordingen te uiten; hij mengt te veel beschouwingen en beschrijvingen onder de gesprekken, zoodat we dikwijls reeds vooruit vernemen, hoe deze of gene spreken zal. Dit schaadt aan de levendigheid van den dialoog. Daarbij spreken bijna alle personen, op weinige uitzonderingen na, in den zelfden stijl; er is dikwijls geen karakter en geen waarheid in den spreektoon; zoo, b.v. laat de schrijver op bladz. 291 en 292 van 't II^{de} deel, jufvrouw van Galen eene *speech* houden over het karakter van Terveer, waarvan de vorm in haar mond zeker volkomen misplaatst is.

Wij gelooven dat men - vooral zoo men personen uit den tegenwoordigen tijd opvoert - er op uit moet wezen, hen zoo natuurlijk mogelijk te doen spreken; den gewonen spreektrant zoo ver na te volgen, als de kunst slechts gedoogt. Soms heeft Westrheene het gevoeld, b.v. in het gesprek dat hij Eggers met van Dolen doet voeren (bladz. 78 en verv., I^{ste} deel); in het buurpraatje in de R....straat (bladz. 178, I^{ste} deel, en bladz. 158, II^{de} deel); ook in het gesprek tusschen jufvrouw van Galen en Anna (II^{de} deel, bladz. 200 en verv.) en in dat tusschen Marie en Mathilde (I^{ste} deel, bladz. 64 en verv.); maar over 't algemeen zijn de gesprekken te deftig. Er komt bij, dat Westrheene heeft kunnen goedvinden, van mevrouw Bosboom-Toussaint (die hij anders te regt hoog schat, en die in zoovele andere opzigten *meer* navolgenswaard is) - dat hij heeft kunnen goedvinden, zeggen wij, van die talentvolle schrijfster sommige eigenaardige uitdrukkingen over te nemen; zoo gebruikt hij: *dus* voor zoo, zoodanig, aldus of alzoo; *in 't eind* voor kortom, in 't kort, in een woord, ook voor eindelijk; *zulke* voor zulk eene; *alleen* in den zin van maar, doch, slechts; *te over* voor genoeg of overgenoeg, en eindelijk een stortvloed van *bijwijlens* en *ietwatten* voor somtijds (soms) en eenigzins; terwijl hij tevens een groot liefhebber is van de stomme *e*, zoo als

in *eere* voor eer; *zorge* voor zorg; ik *vreeze* voor ik vrees enz. = ‘Ik heb er niet tegen dat men *bijwijlen dus* schrijft; *alleen* ik *vreeze*, dat zoo men die uitdrukkingen *te over* gebruikt en die ook bezigt in den dialoog, men *in 't eind* gevaar loopt *ietwat* stijf en gedwongen te worden.’

Wij vragen het in gemoede: wie spreekt zóó in *onze* dagen en in *ons* land? - Als de schrijver in 's hemels naam die eigenaardige uitdrukkingen nog maar alleen had willen bezigen, dáár waar hij zelf spreekt, en ze niet aan zijne sprekende personen in den mond had gelegd, dan zou hij er zich voor hebben behoed, aan Mathilde te doen zeggen:

‘Zoo straks nog schenen het mij geene (bezwaren) toe, en zoo ik zorge had één oogenblik, juist hij heeft ze weggeredeneerd.’

Of aan Terveer:

‘Maar toch, ik vreeze, dat de gevolgen dier passie voor haar het vreeselijkste zullen zijn.’ - ‘Alleen ik meende haar te moeten sparen en alleen te waarschuwen voor het gevaar, enz.:’ - ‘Dat bepaalde verzoek bevreemdde mij ietwat.’

Of aan Louis:

‘Slang! wie heeft u geleerd, die giftige woorden tot mij te spreken? wie hitste u aan, mij met uwe kronkelingen tot zulke razernij te brengen? Spreek! spreek! of ik zal u het hoofd verbrijzelen, ik zal u moeten vermoorden! Voor den duivel, spreek!’

Dit laatste is tevens een staaltje van onnatuurlijk en théatraal uitgedrukte drift.

Of aan Charlotte:

‘Als het u leed was, ge zoudt langer geaarzeld hebben, mijn zoetste hoop te vernietigen; ge zoudt niet dus haastig geweest zijn, Louis te veroordeelen.’

't Geen in gewone taal overgebragt aldus zou luiden:

‘Zoo ge' er spijt over hadt, zoudt ge langer geaarzeld hebben om mijn zoetste hoop te vernietigen en niet zoo spoedig Louis hebben veroordeeld.’

We vinden verder:

Mijnheer van Oudenhoven: ‘Maar in 't eind, ik spreek in raadsels.’

De eenvoudige Anna: ‘Als ik daar buiten wandele en zoo vele stemmen uit veld en bosch mij toefluisteren, als ik het licht over al die heerlijke partijen zie stroomen en tintelen, als de majestueuze stilte en de somberheid der bosschen mij tot plechtigen ernst stemt - zie, dan wanhoop ik er aan, ooit te kunnen uitdrukken, wat mij de borst doorstroomt.’

Louis: ‘Verontrust u niet, lieve, ik gevoel slechts ietwat hoofdpijn.’

Maar sluiten wij die zondenlijst, en haasten we ons te zeggen, dat dáár, waar gevoel en hartstogt moeten spreken - en bijzonder in 't eerste geval - de toon over 't algemeen veel beter is, ja, soms niets te wenschen overlaat. We hebben slechts te verwijzen naar het reeds door ons aangehaalde hoofdstuk: ‘Zou liefde twijfelen’; naar het gesprek tusschen mevrouw Terveer en Charlotte (5de hoofdstuk, II^{de} deel); naar de onverbeterlijke uitdrukking van broederlijk gevoel van Terveer, op bladz. 314 van 't II^{de} deel; naar het ook reeds door ons geprezene tooneel tusschen Adèle en Anna, bladz. 213 en volg.; naar dat aan het ziekbed van Mathilde, tusschen deze, haren vader en Maria, bladz. 256 en verv., enz.: 't Spijt ons dat we hier niet kunnen bijvoegen 't gesprek tusschen den jonker en Adèle, II^{de} deel, bladz. 79 en verv,, dat over 't algemeen vrij zwak is, zoo wegens den theatralen toon (vergelijk bij voorb.

blz. 86: ‘Adèle! ik u hoonen?’ enz.) als wegens het lange toeven van Adèle, eer zij zegt, waar het eigenlijk op aan komt.

Wij veroorloven ons den heer Westrheene den raad te geven, in de dagelijksche gesprekken vooral, wat meer losheid, levendigheid en natuurlijkheid te brengen. Hij neme een lesje bij Klikspaan, of ook bij Potgieter, die, te midden van zijn moeijelijken, gewrongenen stijl, toch, waar hij gesprekken uit het dagelijksche leven invlecht, den waren toon daarvan meesterlijk weet terug te geven.

Gelijk we bij meer verhalen opmerkten, is het ons ook nu bij ‘Gelofte en trouw’ opgevallen, dat de eerste bladzijden wat stroef waren en langdradig; zoodat we wel kunnen begrijpen, dat sommige lezers eenigzins te worstelen zullen gehad hebben, eer zij regt op gang konden raken en geboeid werden. Had Westrheene ons dadelijk in de tuinkamer van de familie van Oudenhoven een levendig gesprek doen aanhooren, en niet begonnen met zooveel te *beschrijven*, hij zou de belangstelling terstond hebben opgewekt. Waarom tante Klara maar niet dadelijk sprekend ingevoerd? - Waarom, vóór wij nog een woord van hunne lippen vernamen, zoolang verwijld bij het uiterlijke en de omstandigheden van Terveer en Mathilde? Er was gelegenheid genoeg te vinden, om ons tusschen de gesprekken door met hen bekend te maken. - Waarom, vóór dat de lezer nog eenigzins belang in het verhaal stellen kan, hem opgehouden met eene dissertatie over de schoonheid?.... ‘Oef!’ riepen we uit, toen we eindelijk op bladzijde 10 een woord hoorden *spreken*, waarnaar we reeds zoolang te vergeefs hadden geluisterd. In 't vervolg echter, en vooral in het midden van het tweede deel, wordt het verhaal boeijend en konden wij het moeijelijk nederleggen.

Hier en daar zijn wij gestuit op onduidelijke zins-constructiën; we geven hier de eerste woorden aan: deel I, blz. 6, ‘Misschien zou die gelijkmatigheid’ enz.; blz. 9: ‘Overtuigd als ge zijt’ enz.; blz. 25: ‘In hoeverre die tact denkbaar zou blijven’ enz.; blz. 37: ‘Toch hadden zij elkander lief’ enz. Deel II, blz. 203: ‘Liefelijk bovenal.... maar hier’ enz.; blz. 304: ‘Het zou ons te ver heenvoeren’ enz.

Met uitdrukkingen als: ‘glimlachte hij’ voor: sprak hij glimlagchend; - ‘terwijl hier de *grondslagen* werden gelegd tot een gesprek’; - ‘zij moest haar bezweren, den man te verachten, wiens liefde haar eenige leven, wiens leven haar eenige liefde geweest was tot heden’, konden wij ons minder goed vereenigen; ook konden we geen vrede hebben met Charlotte, wanneer zij de armen kruist, blz. 366, II^{de} deel, want dat is geene beweging voor eene vrouw, noch als zij op blz. 352 terug komt, zonder te zijn weggegaan.

Taalfouten, als waarop wij stootten reeds in den tweeden regel der voorrede, vonden wij gelukkig later niet veel terug.

De correctie mogt hier en daar wel wat naauwkeuriger zijn geweest, vooral wat de punctuatie betreft. We teekenden de volgende zinstorende drukfouten op: I^{ste} deel, blz. 7, regel 6 v.o., staat: onder, lees: onderwerp; blz. 63, regel 10 v.b., staat: God, lees: Gods; blz. 69, regel 6 v.o., staat: dat, lees: in dat; blz. 145, regel 1 v.b., staat: doen, lees: te doen; blz. 165, regel 3 v.b., staat: één, lees: een; II^{de} deel, blz. 93, regel 4 v.b. staat: diep genomen; blz. 230, regel 14 v.b., staat:

zijns, lees: zijn; blz. 265, regel 13, v.o., staat: tusschen den, lees: tusschen haar en den; blz. 323, regel 12 v.b., staat: zou der, lees; zonder; blz. 350, regel 1 v.b., staat: boezem, lees: borst; blz. 364, regel 3 v.o., staat: hij zich, lees: hij had zich, enz.

Wij eindigen met den wensch, dat de schrijver van ‘Gelofte en trouw’ nog dikwijls onze letterkunde zal mogen verrijken met voortbrengselen zijner pen, waarin zooveel onmiskenbaar goeds is als in dit werk!

Wij twijfelen niet, of hij zal in het vervolg de kleine vlekken in den vorm en in de conceptie, die wij onpartijdig hebben trachten aan te toonen, weten te vermijden en te verbeteren; daarvoor toch geeft ons zijn talent alle waarborgen.

A.I.

De drie gratiën onder de jaarboekjes voor 1854.

(Vergeet mij niet. Muzen-almanak. - Almanak voor het schoone en goede. - Aurora).

Het is misschien, naar het oordeel van velen, tamelijk ouderwetsch en versleten, om zich nog van soortgelijke heidensche termen te bedienen in onzen leeftijd, hoewel die, naar het oordeel van anderen, nog maar al te heidensch is en blijft. De gedachte aan dien term zou dan ook vermoedelijk niet bij ons opgerezen zijn, al verveelde ons dikwerf de vrij wat afgezaagde en eigenlijk vernederende titulatuur van pracht*banden*, hadden de jaarboekjes zelve daartoe niet de onschuldige aanleiding gegeven. De *Muzen-almanak*, die haren boezem eerst sinds kort met het *Vergeet mij nietje* versierd heeft, herinnert ons terstond aan het heidensche negenzusterental; die voor het *Schoone en goede* aan den zeker edelen en voortreffelijken, door velen goddelijk genoemden, maar toch heidenschen Plato met zijn χαλοχαγαθον, en de lieve *Aurora* is immers een heidinnetje pur sang. Maar, kan er, onzes bedunkens, geen redelijke grieve ter wereld bestaan tegen de toekenning van den naam der drie Gratiën aan de bovenvermelde jaarboekjes, al willen wij daardoor ook geenszins geacht worden voorstanders van het heidensche in onze letterkunde te zijn - het is en blijft eene bezwaarlijke taak om hier eene beoordeelende uitspraak te moeten doen, en eenigzins in de rol van een Paris (alweêr heidensch!) op te treden. Wij althans, die op ons hadden genomen om de jaarboekjes in den Tijdspiegel aan te kondigen, hebben ons de veelvuldige moeijelijkheden niet ontveinsd. - Naauwelijks hadden wij de inhoudsopgave overzien, of wij bemerkten dat wij niet alleen over de bijdragen onzer bekwaamste en meest geliefde prozaschrijvers en poëten, zoo Noord- als Zuid-Nederlanders, zoo mannen als vrouwen, maar zelfs over de stukken

van sedert korter of langer overledenen de vierschaar zouden moeten spannen. Toen wij ons dan aangordden tot ons letterkundig Herculeswerk (alwederom de mythologie!) doordrongen van het besef der eischen, die aan ons, als voorproevers van het lezend publiek, gedaan mogen, kunnen, en moeten worden; met het voornemen om daaraan naar best vermogen, en in alle billijkheid, zonder aanzien des persoons, te beantwoorden, kwam ons ongezocht zeker Hoogduitsch weekblad in handen, waarin wij deze regelen lazen:

Almanache, Albums, Sammlungen und sonstige Werke der Gemeinschaft.

Einstmals - so wird erzählt - habe der Pfalzgraf am Rhein aus dem berühmten heidelberger Fasse trinken wollen und deshalb dem Bürgermeister der Stadt geschrieben, es solle ein jeder Bürger eine Masz Weines in das Fasz schütten, da er dann kommen und davon trinken wolle. Der Bürgermeister aber war klug und weise und dachte: Ob ich nun gerade Wein oder Wasser in das Fasz schütte, darauf kommt's sicherlich nicht an. Schüttete mithin der Bürgermeister statt Weines Wasser hinein. So klug wie der Herr Bürgermeister waren indesz auch die Bürger gewesen und hatte ein Jeglicher mit derselben Ausflucht, auf *ihn* würde es doch wol gerade nicht allein ankommen, statt seiner Masz Weines gleichfalls Wasser hineingeschüttet. Und als nun der Pfalzgraf den Inhalt des Fasses proben wollte, siehe, da war's - *eitel* Wasser!

Die Ueberschrift dieser Anekdote bezeichnet ihre Anwendung[*)].

Wij willen den ongenoemden schrijver van bovenstaande onaardige, om niet te zeggen boosaardige of kwaadaardige aardigheid toegeven, dat ze misschien van volle toepassing is op de Duitsche prachtjaarboekjes (Taschenbücher u.s.w.), sedert de laatste jaren in een staat van toenemende kwijning; maar ons vaderlandsch hart en nationaal gevoel komen er ten allersterkste tegen op, om zijne taal op de Nederlandsche jaarboekjes betrekkelijk te maken. Die ten onzent de jaarboekjes helpen vullen, zouden veeleer denken: ik moet wijn brengen, zuiveren, geurigen, onversneden: misschien zal een of ander aankomeling, deze en gene dilettant wel voor genoegzaam water zorgen. Daarenboven, voorondersteld dat het aantal waterdragers onder onze letterkundigen zoo groot ware, iets 't geen wij ten sterkste ontkennen, - zijn er dan geen redacteurs en verzamelaars, even smaakvolle als keurige, even gestrenge als naauwlettende kunstregters, die het flaauwe vocht, waaraan, zoo als men pleegt te zeggen, reuk noch smaak, kracht noch heerlijkheid is, bij de eerste proef onverbiddelijk en zonder genade zouden wegwerpen, om geen sterker woord te kiezen? of zou iemand durven beweren, dat die verzamelaars wel eens meer op de hoeveelheid dan op de hoedanigheid letten, en zich tevreden stellen, als de bundel (het vat) gevuld is, onverschillig waarmede, hetzij dan met voortreffelijke, hetzij met middelmatige bijdragen (wijn of water)? Wij voor ons zijn niet stoutmoedig genoeg, om met zulke gewaagde stellingen voor den dag te komen!

Als wij intusschen, bepaaldelijk met het oog op den 36sten jaargang des Muzenbundels, onze overtuiging vrij zullen uitspreken, moeten wij zeggen, dat de heer Ten Kate als verzamelaar een wei-

*) Unterhaltungen am haüslichen Herd, von K. Gutzkow 1853, N°. 50.

nig zonderling, en hij vergeve het ons, een weinig achteloos is te werk gegaan. Hij geeft ons zoo veel van overleden dichters, en dit veroorzaakt immers een pijnlijken indruk; want het geeft ingewikkeld zoo iets te kennen, alsof de levende poëten niet meer bij magte waren den Muzenbundel behoorlijk te vullen. Bevatte die dichterlijke nalatenschap nu niet anders dan meesterstukken, men zou er nog vrede meê hebben; maar, daar dit geenszins het geval is, mogen wij den verzamelaar-dichterboedel beschikker niet onvoorwaardelijk danken voor zijne gulle mededeelzaamheid, en zullen voorzeker de waarheid niet te kort doen, als wij zeggen dat b.v. de dichterlijke reputatie van wijlen Adam Simons niet bevorderd kan worden door het wereldkundig maken van regels als deze:

> En na den avond van zijn (*des dwinglands*) leven Is dit op zijne zark geschreven:
> 'Hier rot de grootste menschenbeul!'

of:

> Wanneer de Dood, uit mededoogen,
> Hem (*den rijkaard*), rinklend bij zijn schatkist, velt!

of:

> Hij (*Christus*) geeft den armen mensch een waarde,
> Waar de Englen zelfs jaloersch op zijn!

Als wij daaronder in een noot van de redactie lezen, dat het een later herziening is van een in 1789 geschreven gedicht, dat bij een Rotterdamsch dichtlievend genootschap het accessit behaalde, zullen wij ons nog dienen te verblijden, dat wij ten minste hier het vroegere onherziene stuk niet vinden, en menigeen zal zich in het belang van de poëzij verheugen, dat zulke genootschappen thans uitgediend hebben.

De Redacteur biedt ons voorts vrij wat aan, dat reeds van elders bekend, en vóór korter of langer gedrukt is, en wil daardoor misschien aan de eerste helft van den titel: *Vergeet mij niet*, voldoen; maar Mnemosyne (memoria) is immers de moeder der Muzen, en de lezers verlangen over het algemeen niet naar opgewarmden kost, en zijn er altijd een weinig verstoord over, als men hun dien voor versch toebereiden zoekt op te disschen. Zoo vinden wij hier een prozastuk, ter opening van het jaarboekje: *Uit het leven*, door A. Snieders, Jr., blz. 1-78, waarvan een aanmerkelijk deel, te weten van blz. 50 tot het slot, met uitzondering van de zeven laatste regels, die vonkelnieuw zijn, geplaatst stond in De Tijd, 14de afl. voor deel 17 en 18 van dit jaar, blz. 51, onder den titel: De Dorpspastoor. - *Het lied van Rizzio* is te vinden in de Kunstkronijk, 4de jaargang, blz. 5. - *Aan de Eeuw*, door F.J. Blieck in diens Mengelpoëzij, tweede deel, blz. 37-40, hoewel hier bekort, sommige koupletten door omzetting en verbetering verfraaid, en de vlugt van den Paus (Pio Nono) weggelaten. - *Zangen*, door Dautzenberg, in diens Gedichten, 1850. *Levensleus*, blz. 139. *Heimwee*, blz. 80-82. *Laatste Noodiging*, blz. 34. *Huislijk geluk*, blz. 26. (Dit laatste stukje hier en daar met meesterhand beschaafd). - *Bij den dood van mijn zoontje*, door L. Van den Broek (abusivelijk voor dood verklaard door van Lennep, en op diens voetspoor door Hofdijk. - Zoo winnen de dwalingen vaak veld door het naschrijven, of ook wel door het naspreken van groote mannen). - in wijlen

Calliope. - *Florimonds doop*, door Prudens van Duyse kwam ons mede eenigzins bekend voor; maar wij kunnen ons niet herinneren, waar wij het vroeger

vonden, en is het hier voor de eerste maal gedrukt, dan mist het voorzeker het bekoorlijke der nieuwheid; want het voert den datum van 1843. Florimond zal dus (wij hopen het) al een lief zoet ventje zijn, die vaders 'Vrolijkheid' reeds lezen kan, hetgeen wij hem evenwel in het belang van de vorming van zijn smaak niet te sterk zouden durven aanraden.

Eindelijk geeft de verzamelaar ons onder de *nieuwe* bijdragen der nog levende, werkend-dichtende of dichtend-werkende Muzen-zonen, menig stuk, dat zich niet boven het middelmatige verheft, niettegenstaande wij zulks op den meer of min beroemden naam af geenszins zouden verwacht hebben.

Vermits er voor iemand, die jaarboekjes, zelfs al zijn het de drie Gratiën, aan te kondigen, en bij het publiek te introduceren heeft, niets smartelijkers zijn kan, dan dat men hem van vitzucht of partijdigheid verdenkt, zullen wij den inhoud met beknopte aanmerkingen aan onze lezers mededeelen.

Een prozastuk opent den bundel. *Uit het leven*, door A. Snieders Jr., ten deele, als wij boven zeiden, reeds bekend. Hoezeer wij van dezen auteur belangwekkender, boeijender verhalen gelezen hebben, zal het echter aan velen, die minnaars zijn van tafereelen *à la Sue*, welkom zijn; de edele dorpspastoor, de duivelsche wraakzucht van den strooper, de verstoktheid van den tot dwangarbeid veroordeelden misdadiger, zijn met fiksche trekken geschetst, en er is hier genoeg, wat de verbeelding prikkelen en het gevoel schokken kan, al laat het verhaal ons verstand en ons hart in menig opzigt onbevredigd; maar wij mogen niet vergeten, dat de smaken der lezers verschillend zijn, en dat ons hier, blijkens het opschrift, eene *proeve* geleverd wordt *uit eene verzameling Historische Tafereelen uit den tijd der Fransche overheersching* (1807-1808).

De welgemeende deklaratie, door ***. Bijschrift bij een plaatje. Los, vloeijend, geestig. Wij herkennen den dichter, al noemt hij zich niet, en danken hem voor dit stukje, al doet hij ons aan de strikte waarheidsliefde van de '*Trouwe Lijs*' twijfelen.

Christus. Nagelaten dichtregelen van wijlen Adam Simons. De hoogschatters van dien dichter, waaronder wij ons mede gaarne rangschikken, kunnen zich, blijkens de boven gegeven proeven, over deze oprakeling niet verheugen.

Izebel, door Dorbeck. Indien hier minder duisternis, en meer poëzij ware, zou men vergelijkingen kunnen maken met de Oosterlingen uit vroegeren tijd van Beets, die nu alleen in het nadeel van Dorbeck zouden uitvallen. Waarom hij tegen de gewoonte, die hier oud en goed is, Izēbel voor Isĕbel schrijft, weten wij niet, of behoort dit mede tot de dichterlijke vrijheden?

Nieuwe Höltyaantjens, van B.Ph. de Kanter. - Als het de Kanter niet verveelt om altijd nieuwe Höltyaantjens te leveren, ons en het dichtlievend publiek verveelt het niet om ze te lezen en te herlezen. Wij beschouwen zijne keurige vertolking van den aanminnigen, gevoelvollen zanger als eene wezenlijke aanwinst voor onze letterkunde, en zijn vooral ingenomen met de metrische overzettingen, waaraan onze Zuid-Nederlandsche broeders, die zich in dat genre waagden, eene duchtige les kunnen nemen.

Een ondeugend rijm bij een onschuldïg prentjen, door E. - Waarde E., wees nog dikwijls zoo ondeugend, en mogen

u nog vaak soortgelijke onschuldige prentjes onder de oogen komen, al zijn ze ook in het buitenland geteekend en gegraveerd ter opluistering onzer Nederlandsche jaarboekjes, die immers, in echt wereldburgerlijken zin, hunne Nederlandsche plaatjes wederkeerig ter verfraaijing van de Duitsche prachtjaarboekjes afstaan.

Een heel raar geval, door J.A. Molster, is waarlijk te onderhondend, te aardig, en te gemakkelijk verteld, om het, naar onze eerste opwelling, een heel onbeduidend en heel naar geval te noemen.

Davids klaagzang over Saul en Jonathan, door Dr. N.H. Tatum Zubli. - De aandoenlijke klaagzang, 2 Sam. I: 19-27, is hier in schoone, vloeijende verzen teruggegeven.

Aan de Eeuw, door F.J. Blieck (zie boven). Wij vertrouwen, dat de heer Blieck met zijn aldus geconcentreerd dichtstuk vrede zal hebben, al kan ook de meerderheid der bezadigde lezers geen vrede hebben met zijne dichterlijke verontwaardiging tegen den tuimelgeest der eeuw, die alles behalve malsch betiteld wordt, als:

> Schepper van 't verderf en veinzer van 't beschamen.

Het is niet onder de zeldzaamheden te rekenen, dat dichters met ‘Bezwaren tegen den geest der Eeuw’ optreden.

Bloemen der Lente. Laatste mededeeling uit de dichterlijke nalatenschap van wijlen J.F. Brouwenaar. Heeft de redacteur door dat bijgevoegde woord *laatste*, de lezers van zijn jaarboekje voor het vervolg willen geruststellen? Wat het inwendige gehalte, de wezenlijke waarde der hier geleverde dichtstukken betreft, was dat gewis niet noodig. Als Brouwenaar nog een krans behoefde, worden ons hier bloemen in overvloed geboden, om er een van te vlechten. Wij wijden een traan van weemoed aan zijne nagedachtenis, en danken den redacteur voor deze *laatste* mededeeling. Al de zeven ‘Bloemen der Lente’ zijn geurige dichtbloemen.

Aan een jongen Wees, door Dr. E. Laurillard. Het onderwerp is aandoenlijk en dichterlijk. Het laatste kouplet eenvoudig treffend; maar regels als deze:

> Gij leert geen: ‘Vader! Moeder!’ staamlen,
> Zoo als een ander kind dat doet.

en ook:

> Rampzalig kind! dan zult gij weten
> Wat het beteekent wees te zijn.

zal Dr. Laurillard gewis niet schoon heeten: zoo ja, dan verschillen wij met hem van gevoelen: Wij hebben door dit gedicht kennis gekregen van eene zeer nieuwe, en zeker zeer zonderlinge vergelijking, t.w. van des menschen levenstijdperken met de vijf boeken van Mozes. Wij lezen aldus:

> - het woord: *Gemis*,
> Moest, naar Gods wil, reeds zijn te lezen
> In d' aanhef van uw Genesis!

De kindschheid Genesis, de knapentijd Exodus, de jongelingschap Leviticus, de huisvader Numeri, de grijsaard Deuteronomium. 't Is waarlijk al te geniaal!

De schepping van den mensch (Eene parabel uit den Talmud), door C.D. Viehoff. Zijn er ook menigen onder de parabelen uit den Talmud, die ons, om met de Duitschers te spreken, niet bijzonder ‘zusagen’ of ‘ansprechen’, die wij hier vinden

is waarlijk verheven en vol diepen zin. De aarde was geschapen. De mensch bestond nog niet. De Engelen des Regts, der Waarheid, des Vredes, wilden den Schepper weêrhouden om den mensch te formeren, de Engel der Liefde

smeekt dat hem 't aanzijn gegeven worde. Het gedicht is zuiver en vloeijend. Het eindigt krachtig:

> Gedenk, o mensch! dan aan uw oorsprong, als ge uw handen
> Tot onregt leent, of als ge uw gramschap voelt ontbranden.
> Van al Gods deugden was 't de Liefde, zij alleen,
> Die voor u pleitte en sprak, dat u het licht verscheen.
> Het kind der Liefde voegt het regt en goed te handlen,
> Zachtmoedig, vol geduld en liefdrijk steeds te wandlen,
> En, vol van menschenmin, in waarheid, niet in schijn,
> Van Gods barmhartigheid het beeld op aard te zijn!

De hand der Voorzienigheid, door W.H. Warnsinck Bz. Het voorval, hier bezongen, is treffend genoeg, maar de wijze, waarop dit geschiedde, zoo ver beneden hetgeen wij van den heer W. gewoon zijn, en immers, blijkens hetgeen hij nog niet al te lang geleden leverde, regt hebben van hem te verwachten, dat wij moeite hadden onze oogen te gelooven, bij het lezen van regels, als:

> Haar was nog slechts één rund gebleven,
> En wat het tweemaal daags mogt geven, (!)
> Bood kind en moeder laafnis aan;
> Maar ach! wie maalt haar angst en smarte?
> Maar (vermoedelijke drukfout, lees: Haar) drukt een zware schuld op 't harte,
> Die schuld moet spoedig afgedaan!
>
> De zee, met hare ontembre golven,
> Het dier, door 't mulle zand bedolven, (de mol!)
> Zijn dienaars van Gods oppermagt.
> En, waar Hij redden wil en sparen,
> Dáár strekt een kind van dertien jaren,
> Der weduw tot een englenwacht!

De billijkheid gebiedt ons te verklaren, dat wij niet naar de minst gelukkige regels hebben gezocht.

Mei-regen, door L. van den Broek. Regt lief en zangerig. Hebben wij 't mis, of treffen wij hier eene vrij kennelijke reminiscentie aan van den niet algemeen bekenden Jacob van Dijk, of is het de duizend en eenste bevestiging van de spreuk: les beaux esprits se rencontrent?

Mej. E.J. Hasebroek, wier portret het jaarboekje versiert, gaf in haren veelzins verdienstelijken, en bij menigen geliefden trant: *De thuiskomst van de vlugtelinge.* Over dit fiks geschreven verhaal ligt een gemoedelijk-christelijke tint gespreid, hier en daar misschien een eenigzins piëtistisch waas, ook zeker spel met schriftuurlijke uitdrukkingen is hier niet geheel vreemd. Wij zijn overtuigd, dat dit verhaal door velen met aandoening zal gelezen worden, ook al wenschen zij niet, dat er zulk een overdrevene, bloemrijke taal, met zulk eene opeenstapeling van beelden van den kansel gehoord worde, als ‘binnen de stille wanden van de kleine kerk te O.’ - Daar heette het: ‘Dan doet zich iemand op voor onze oogen in gedaante als de Zoon des menschen, en hij vertoont zich aan ons als de Zon, onder wier vleugelen (!) genezing is te vinden, en als het Kleed, berekend onze schande te bedekken (?), en als de Weg, bestemd om tot het Vaderhuis te leiden.’ Maar, wat wonder dat de leeraar zóó sprekend wordt voorgesteld, als wij straks, in plaats van: Zij las aandachtig in den Bijbel, deze klinkende omschrijving lezen: ‘Begeerig luisterde haar oor naar het geklater der rivier des levens, die voortkomt uit den troon van God en van het Lam,

en strekte zij de hand uit naar de gouden vruchten van den boom des levens, die uit het aardsche naar het hemelsch paradijs verplaatst is.'

Geestendans. Fantazie door M.L.

Quack. Wien het hier niet fantastisch, en echt Duitsch, en schauerlich genoeg toegaat, die is waarlijk met geen kleintje tevreden. Behalve het herhaalde: Jugheisa, de nachtlijke wolken, de starren, die daar heen stuiven, de morgen die aangloort, vinden wij hier,

> - - 't bruisende hart,
> Dat voelde en *beâamde*, die bron van geween,
> Stoof lang op de vleuglen der stormen daarheen.
> *Jugheisa! Jughei!*

De gijzelaar van Arzuf, door W.J. Mensing. Het onderwerp boeit en treft, al laat ook de poëtische dictie en versificatie wel iets te wenschen over.

Wij kunnen niet genoeg bewonderen: *Hoe eens een dichter een prentjen bezong.* De vinding is zoo geestig, de vorm zoo los, de strekking van het stukje zoo humoristisch, dat wij den non plus-ultra aller prentjesbezingers zijn Absalontisch vergeven, dat immers zoo schalk moet rijmen op Lord-Byrontisch - en Anakreontisch.

Te laat aan 't Station door Dr. Donkersloot. Al moeten wij bekennen, dat de gesprekken en opmerkingen der verschillende te laat komers niet onnatuurlijk en niet onaardig zijn weêrgegeven, meenen wij het er nogtans voor te mogen houden dat dit stukje elders beter en voegzamer zijne plaats had gevonden dan in dit jaarboekje.

De *Zangen* van Dautzenberg. (Zie boven). Het is hier de plaats niet, om den uitgegeven bundel diens wakkeren, door ons hooggeschatten, dichters te beoordeelen. Wij willen alleen de lezers, die hem tot hiertoe nog niet kenden, uitnoodigen om de kennis met hem aan te knoopen.

Petrarca en Laura door Mr. Scholten tot Gansoyen. De schrijver verzekert ons: ‘Wij, kinderen der negentiende eeuw, wij kennen die liefde van vroeger (van Petrarca en Laura) niet meer.’ Wij voor ons zijn daar hartelijk dankbaar voor. En als hij vraagt, op somberen en wanhopigen, althans weemoedvollen toon: ‘Ach, wanneer zullen wij op nieuw gevoel verkrijgen voor zoo zuivere en zoo dichterlijke liefde?’ dan vragen wij wederkeerig, of hij dan ook voor onze literatuur en poëzij den terugkeer van de sentimentele periode verlangt? Ach - waarom heeft - E - niet liever een ondeugend rijmpjen op dit ziekelijk en overspannen geteem geleverd? De heer S.t.G. heeft zijn stuk echter, blijkens onderschrift, uit het Spaansche genomen, waar het zeker ruim zoo goed te huis behoort, als in den *Muzen-almanak* voor 1854!

Florimonds doop door Mr. Prudens van Duyse. Een vloeijend vers, vol schoone en Christelijke gedachten, waar aan het slot het vaderhart zich treffend uitstort in de bede tot God, dat de herinnering aan den doop nimmer wijke uit het harte zijns zoons. Wie het nog niet kennen, zullen het hier gaarne lezen, en zoowel den dichter als den vader leeren hoogschatten.

De Avond vóór den Zondvloed door J.J.L. ten Kate. Een waar meesterstuk, waarvoor het te schraal een lof zou zijn als wij van keurige versificatie, rijkdom, kracht en pracht van poëtische dictie gewaagden. Ten Kate is hier niet alleen een waardig tolk van den ongelijkbaren, en wij zouden zeggen onnavolgbaren Byron, hadden wij *zijn* ‘Avond vóór den Zondvloed’ niet, een tolk, die ons al de schoonheden van het oorspronkelijke doet gevoelen en bewonderen, maar hij herinnert ons ook in zijne bezielde en krachtige verzen aan de groote meesters, Vondel en Bilderdijk

beiden. Hoogst opmerkelijk, dat wij in zijn onlangs uitgegeven bundel Lier en Harp, waarin het hier geleverd fragment wordt aangevuld, Japhets alleenspraak in rijmlooze verzen vinden. De lezer zal het ons dank wijten, als wij hier eenige regels van de beide navolgingen ter vergelijking geven:

Onmeetbre woestenij!
Zwart, grondloos gapend diep! en berggevaarte, gij,
Zoo hartontzettend in uw duizendvoude schoonheid!
Hier, waar ge uw steenrotspracht in 't wild geboomt ten toon spreidt,
Dat, loodrecht, klippen met zijn wortelen omvat.
Waar 's menschen voet bezweek, indien hij ze ooit betrad!
Hier schijnt gij eeuwig, gij! En toch - maar luttel dagen,
Maar uren mooglijk, en gij wordt van een geslagen
Door 't water, weggerukt gelijk een blad verdwijnt!
Die kloof, die 't voorportaal der Onderwaereld schijnt,
Wordt op haar bodem door de wentelende baren
Bezocht, en dolfijns en geschubde waterscharen
Doorsnuiven 't leeuwenhol. En 't menschdom - menschen! ach,
Mijn broeders! Wie plengt straks zijn weenend rouwgeklach,
Bij 't algemeene graf waarin uw lijken drijven!

In Lier en Harp vinden wij dit aldus:

Oneindige woestijnen! gapend diep,
Dat grondloos schijnt! en berggevaarte, gij
Zoo vreeslijk in uw duizendvoudig schoon!
Hier, in uw pracht van hoekig rotsgesteent
En dwarsch geboomt, dat met zijn wortel klemt
Aan steenen, waar des menschen voet bezweek,
Indien hij ze al bereiken kon - ja, hier,
Schijnt ge eeuwig!... Toch wordt ge in een spanne tijds
Van dagen, licht van uren, omgekeerd,
Verscheurd, vernield door 't water, en die kloof,
Die 't voorportaal der Onderwaereld schijnt,
Wordt op zijn bodem door de golf bezocht,
En dolfijns dartlen in den leeuwenkuil.
De mensch - o gij mijn medeschepsels! wie
Zal weenen over 't algemeene graf
Dan ik? enz.

Ziedaar dan, althans met betrekking tot dit gedicht, het pleit beslecht, en met de stukken bewezen, dat iemand, die zoo meester is van de taal, die haar zoo beheerscht en kneedt, als Ten Kate, het rijm niet behoeft. Wij kunnen ons niet weêrhouden om nog enkele regels van het Geestenkoor mede te deelen:

Triomf! triomf! geens menschen zucht
Dringt ooit meer in onze ooren!
Geen bede zal in de opperlucht
Meer onze feesten storen!
Ze aanbidden hunnen Heer
Niet meer:
Geen outer zal meer blaken!
En wij, die eeuwen lang
Den dwang
Der tyranny verbraken,
Wij hooren d'afgrond kraken,

Tot straks één enkel element
   Het meesterstuk van allen
   Verbrokkeld neêr doet vallen,
En 't stofkind, met zijn trotsche ellend,
Het graf in de open kaken rent!...
   Wij zien de golf al spelen,
Die over bleeke lijken plascht;
   Wij zien de bekkeneelen
   Tot heuvels opgetast,
In holen, kloven, kuilen,
Waar millioenen schuilen,
   Door d'eigen dood verrast!

Doch wij kunnen en mogen niet alles afschrijven. Er blijft nog meer te vermelden, is het ook noode, dat wij van het stout-verheven gewrocht van Byrons genie, zoo als Ten Kate het vertolkte, scheiden.

Bij den dood van mijn zoontje, door L. van den Broek, opgerakeld uit Calliope, maar volgens de Red. ‘overwaardig op deze wijze der vergetelheid ontrukt te worden,’ waarmede wij ons zeer wèl kunnen vereenigen.

Krijgsmans Adé door ***, den bekwamen vervaardiger der bijschriften, die zich maar niet verkiest te noemen, en hier eene Bilderdijksche aardigheid debiteert, door er onder te plaatsen: *(Vrij vertaald uit mijn eigen Oud-Hollandsch*).

Meisjensmijmering door Didymus. Veel gevoel, ook wel iets naïefs, maar toch ook veel gekunstelds, terwijl de ‘heimnisvolle melody eens Geestendanses,’ ‘de kalme midnachtstond, die zich aan 't betrokken oogverkondt,’ ‘de aderslag die trillend door den boezem gonst als 't ringelduifjen kort,’ zekerlijk niet onberispelijk zijn, zelfs niet als ze in den mond van een mijmerend meisje gelegd worden door haar woordvoerder den dichter.

De Heer regeert! De aarde verheuge zich! door J. Chr. Gewin. Zeer stichtelijk, en zijn het ook bekende denkbeelden, op waardige wijze en in krachtige versregels voorgesteld.

Het verleden, door W.E.N. Muskeyn. Hier en daar berijmd proza, somtijds meerdere verheffing, maar echte poëzij?.. weinig.

Veel poëzij daarentegen in het *Geestelijk lied*, door Mr. H.J. Koenen, naar Lutteroth gevolgd, en keurig van versbouw, welk laatste ook van zijn *Torenbrand te 's Hertogenbosch* gelden mag, waarin een dier treffende, minder algemeen bekende historische bijzonderheden wordt bezongen, waaraan de herinnering nog in onze dagen haar nut kan hebben, om de geesten te proeven.

Als we 't nog niet wisten dat Van den Bergh een uitmuntend natuurschilder is, en dat hij de gave bezit om u hare schoonheden te doen opmerken, we zouden er van verzekerd worden door zijn *Beek*, dat wij een Schelfhoutje in verzen mogen noemen.

Een nieuw lied, door J.P. Hasebroek. Een gelegenheidsgedicht. Na de bijwoning van het inwijdingsfeest van een nieuw schoollokaal voor havelooze kinderen te Amsterdam. Dáárom kunnen wij er vrede meê hebben. Anders mogen wij niet zeggen dat ‘die bedelwichten, die ter school gaan - in de kunst van stelen!’ en ‘'t schaamle beedlaarsjong’ evenmin als ‘het kind, dat de waschbron leert kennen, waarin de Heer zijn lamren wascht’ ons in dit Nieuw lied bijzonder behaagden. Maar wij doen hulde aan den edelen en christelijken zin des dichters, die zijn Nieuw lied eindigt met de nooit verouderde waarheid, in het Evangelie verkondigd:

> Want daar waar zondaars wederkeeren,
> Is 't feest voor de Engelen des Heeren!

Bij eene voorstelling van Jan Steen, door ***. Hier leeren wij wat nieuws, te weten, betrekkelijk; want reeds Salomo zeide iets dergelijks, Pred. I:9, 10.

> Het *Nieuwe* is niets dan '*t oude in jonge vormen.*

Een kwaad woord voor sommige poëten, die veel uitgeven, d.i. ouden kost opwarmen?... Jugheisa! Jughei!

Troost in lijden, door W.J.N.H. van den Bergh. Een voudige uitboezeming van een godsdienstig gestemd gemoed, die bij menigen lezer weêrklank zal vinden.

Het koggeschip, door J.A. Alberdingk Thijm. Het deed ons goed den heer Alberdingk Thijm, wien wij sedert het Voorgeborchte in den Muzen-almanak misten, hier weder te ontmoeten. Wij schatten hem hoog om zijne grondige taalkennis, zijne rijke belezenheid, en zijne dichterlijke gaven. Ons voorgevoel, dat hij ons in zijne geliefde middeneeuwen zou verplaatsen, bedroog ons niet. Het opschrift meldt ons het jaar

1088. Bisschop Koenraad van Utrecht, die ‘dubble trouw’ betoond had aan Keizer Hendrik IV, wordt door hem, in stede van graaf Egbert, die zich aan ‘dubble trouwloosheid’ had schuldig gemaakt, met Staveren beleend. De bisschop begeeft zich in visschersgewaad vermomd derwaarts ‘Ter peiling van het volksgemoed,’ wordt er smadelijk ontvangen, en gebonden in een kog zonder roer geworpen, om met de eb weg te drijven. Een Fries met forsche spieren, die een roeispaan op zijn schouder torscht, en een poedel bij zich heeft, redt hem, en voert de kogge, door den poedel geleid, die:

> Gestrektes hals', gestrekter pooten,
> - staat - ten boeg der schuit

naar den Amstel. En nu blijkt het, dat de geredde niemand anders is dan ‘de Bisschop van het Sticht’ - die zijn redder ‘noemt tot Schouth van de Amstellanden’ en hem voorloopig het uitzigt geeft op des keizers vergunning, om de kog en den hond in zijn wapen te voeren. Hoezeer de gewone lezer dick aallijk gefoold wordt door schrijvers van die leeste, welke op zeker ventgespan van verouderde woorden tuk zijn, zal dit dichtstuk zonder groot bezwaar door hem verstaan worden: een enkele regel kon misschien duidelijker zijn:

> - het zeil staat strakker;
> 't Noordoosten stuurt het altoos vlakker,
> *En doet den loven veerman deugd.*

En nu - de strekking? Bedriegen wij ons, of is het eene kleine vingerwijzing, hoe eigenaardig en natuurlijk het zijn zou, als de Bisschop nog iets of wat over zijne oude beleening te beschikken had?

In plaats van de vroegere Albumversjes, waarover te regt vóór jaren, wij meenen in de Gids, een kreet van afkeuring is aangeheven, vinden wij thans in sommige onzer jaarboekjes kleinigheden van eene heele of halve bladzijde, met een beroemden naam, die wij letterkundige of dichterlijke aalmoezen zouden noemen, en die somtijds zeer christelijk zijn, in dien zin, dat de linkerhand niet weet wat de regter- doet. Wij willen dit echter geenszins van toepassing maken op het drietal pagina's, in dezen bundel gevuld door de dichters Van Lennep, Beets en Boxman. Integendeel, de veertien regels van Van Lennep, *Aan eene vriendelijke gastvrouw*, vinden, als een goed woord, eene goede plaats. Beets leverde in *Vóór* 1813 eene fiksche navolging van een der Geharnischte Sonette van Rückert, en wilde ons alleen in den vierden regel de *l* als *n* doen uitspreken, om ‘brandneet*l*en’ te laten rijmen op ‘keet*n*en,’ terwijl Boxman den Muzenbundel met een keurig (?) stukje sluit.

Het zou voor den steller van dit verslag geene kleine satisfactie zijn, indien sommige lezers met hem instemden, dat het dichtlievend publiek van eenen redacteur als Ten Kate, die zelf zulk meesterwerk kan leveren, nog keuriger en onberispelijker verzameling had mogen verwachten, dan door hem in dezen Muzen-almanak werd aangeboden. En hiermede, vaarwel lieve Muzen-bundel! In een volgend nommer zullen wij de tweede der drie Gratien, aan de hand van Mevrouw Bosboom-Toussaint geleid, nader in oogenschouw nemen.

Kinder-litteratuur.

Almanak voor de Jeugd, 1854, H.J. van Kesteren, te Amsterdam.

Almanakken voor tijd en eeuwigheid - voor den landman - voor de dames en voor de heeren - voor de leden van het Nut van 't Algemeen - waarom niet weder een voor de *Jeugd -?* Want de jeugd, onze jeugd, leest gaarne en veel van alles - die lieve, verstandige jeugd! daarom heeft het oude kindervrienden-congres, even als het Weener vredes-congres, zich vereenigd, in den boekhandel van den heer van Kesteren, met eenparige krachten, in proza en poëzij, en tot de lieve jeugd gesproken. - De kalender is ditmaal historieel-biographisch, en haalt zeer kort en duidelijk feiten op, die ook voor de kinderen niet onbelangrijk en verstaanbaar zijn. - De heer van Lennep opent den bundel met eene zeer onderhoudende levensschets van *Laurens Reael*, waarin de belezenheid en de kunde van den bekwamen steller zelfs der jeugd niet onbekend zal blijven, en aangenaam bezighouden, vooral hen, die reeds wat meer gelezen hebben. - *In duin*, door Ising, is echt kinderlijk, waar, lief verteld, en zal volkomen doel treffen. - Van Zeggelen laat de *Oude Kee* zoo natuurlijk slapen, en de guiten eene les krijgen, dat wij er vrede mede hebben - eene lieve zedeles. - *De wandeling naar 't kerkhof* is ernstig genoeg, maar stichtelijk. - *Het bedelende kind* - aandoenlijk. - *Pruttelen* is afgeneusd van de kinderkamer. - *De bloempjes voor de rijken*, eenvoudig, lief. - *De keuze* vereert de keuze der schrijfster, en zal u, zelfs meer volwassenen, goed doen aan het hart. - *Ver van huis* is zeer fraai, maar hoog poëtisch genoeg voor de lieve jeugd. - Allervoortreffelijkst is *Oom Dirks naar buiten* - de echte kindertoon en -trant, en tevens keurig gerijmd. - *De komeet* is een greep uit het kinderen-gesnapleven, en mag zeker wel een paar malen overgelezen worden, eer de lieve jeugd er een goed begrip van zal krijgen. - *Vliegers oplaten* is door den dichter afgekeken, en zoo warm uit het kinderspel teruggegeven. - Eindelijk *het Tooneelspel*, *in twee bedrijven* (deftige titulatuur!) *Broêr Karel* - is wel het pareltje aan de kroon, en sluit zich volstrekt aan *die* kleine wereld aan, waar dit bundeltje behoort. - De heer Ising is op weg om een Nederlandsche Berquin en Bouilly te worden, en nog natuurlijker dan deze beide philopaeden uit vroeger tijd. - Welkom, lief, onschuldig, echt kinderlijk kinderboekje - al waren er ook zelfs *geene* plaatjes bij, zwart of gekleurd - hier is wat goeds te vinden. - Houdt ze toch bezig, deze 18vo menschen, zoo lang gij kunt; later maakt het volkje spektakel genoeg, als ze uit de broek en de pijpen gegroeid zijn. Waarde Ouders! (de heer van Kesteren gelieve zich even te verwijderen) - waarde ouders! koopt dit boekje, als ge geld genoeg en geene schulden hebt, nog menigwerf voor uwe kinderen; gij zult wèl doen om der kinderen wil, om uwent wil, en ook om den wil van den uitgever.

Spiritus Asper en *Lenis.*

Sneeuwklokjens, poëzij.

bij H.J. van Kesteren, te Amsterdam.

Al weet ge niet, waarom *deze* bloemlezing van vroegere en latere dichters, juist ‘Sneeuwklokjens’ moeten heeten; want het gezwollen voorwoord bewijst hier niets; zoo verdient dit keurig bewerkte bundeltje, een klein: ‘welkom hier, welkom in het leven - mag ik baker, enz.’ 't Is een boekske om te kussen - en er is van alles in - ernst en luim - kusjes - sterren - sterfbedden - Psyche - veel natuur-, mei-, lente-, klank, en sneeuwklokjes zijn er ook. - Maar dat die bloemekens ‘zingen,’ al moeten ze ook ‘blinken en klinken,’ dat is een jokken - ook de ‘oudere’ school is vertegenwoordigd - Hooft, Camphuyzen en van den Vondel - en de nieuwere niet minder, - de keuze was, door den rijkdom, moeijelijk en men hoort of leest gaarne zijne vrienden - al zingen ze ook zoo lief en teeder en tjilpend, dat vader Vondel er als een bastoon invalt - om van te schrikken - maar toch is deze bloemlezing allerliefst, en zal onder de talrijke familie, die omstreeks St. Nicolaas en het Nieuwe jaar aan de voordeur staat om te feliciteren, of een fooitje te krijgen - gaarne worden opgenomen en toegelaten - in de dames-werkmandjes of op de theetafels, - eerst op de toonbanken der heeren kruideniers en banketbakkers voor den geest: de boekhandelaars, die handen vol werk hebben, om de gansche familie, in deze winterkoû, aan den kost te helpen. - Wij hopen dat de frissche, sierlijke Sneeuwklokjens niet onder de sneeuw begraven blijven, maar welig tieren - en de uitgever ook hier - zoo als men zegt - eenige satisfactie hebbe. - Het boekje verdient aanbeveling, ook zonder plaatjes.

Spiritus Asper en *Lenis.*

Mengelwerk.

Nieuwjaarsgift van een dorpspredikant aan de lezers van den Tijdspiegel.

Heil u lezers en lezeressen, wie gij ook zijn moogt, van welken rang en stand - die u gaarne voor dezen spiegel plaatst, waarin u iedere maand zoo menig beeld tot leering, waarschuwing en opwekking wordt voor oogen gesteld - heil u, bij de intrede des nieuwen jaars. Spiegelt u gaarne in dezen spiegel, omdat hij u niet flatteert; maar zoo juist en getrouw onzen tijd met al zijne deugden en ondeugden openbaart. Om regt vrucht te hebben van dezen spiegel, verzoek ik van u een gering offer, ik vrees echter, dat het velen wel wat zwaar valt; want ik bedoel niet zoo zeer de penningen, welke de lezing kost, als wel den tijd van ernstig nadenken. De les, die ik u ter beoefening voorstel is niet nieuw, gij leest haar bij Jacobus I:22-25.

Heil ook u, redacteurs en medearbeiders, waardige voorstanders van licht en vrijheid des Evangeliums. Werkt bij voortduring aan het heil van Nederland, door dit orgaan. Groot zij de vrucht, de zegen, de oogst voor dit jaar in politiek, kerkelijk, huiselijk leven, door uwe bemoeijingen. De zegen van boven bekroone uwen arbeid. De verspreide zegen keere tot u met woeker terug.

Lezers - gij waart immers op den nieuwjaarsmorgen in de vergadering der godsdienstige scharen - o, dan zijn u van heilige plaatsen de hoogste zegeningen toegebeden. Deze wil ik niet herhalen. Ook wil ik niet vergeten, dat het nieuwjaarswenschen u verdrietig werd, daar door zoo velen, veel minder uwe personen, dan uwe beurs werd aangesproken. Zoo gij nu vermoedt, dat ik zoodanig eene min edele speculatie bedoel, of dat ik het woord tot u zal rigten over *nieuwjaar* of *nieuwjaarswenschen*, kan ik u tot troost zeggen - gij hebt misgeraden. Wat ik dan met mijne nieuwjaarsgift bedoel en waarin zij bestaat? Leest, bid ik u, verder - allengs zal het u duidelijker worden - en gij zult, hoop ik, na de geheele lezing betuigen - de schrijver had eene goede bedoeling!

Zoo gij leest en verder leest, hebt gij bij voorraad mijnen dank - het is geen ijdel compliment - ik meen het waarlijk van harte. Er zullen er onder mijne respectabele lezers zijn, die het in den tegenwoordigen tijd al zeer durk hebben, en zich niet zonder opoffering verledigen, om dit geschrijf te lezen. Het was immers onlangs *nieuwjaar* - en dat is jaarlijks een keerpunt van buitengewone werkzaamheden. De boeken worden opge-

maakt, het schrijft en wrijft, het cijfert en controleert, en de stille lange winteravond is nog veel te kort voor al het werk. En niet alleen het werk, dat belet; maar ook de lust tot lezen wordt bij menigeen benomen. Gelooft maar veilig, als gij dezen en genen zoo bedrukt ziet - zulke pijnlijke zenuwtrekkingen op het gelaat - het is niet altijd pijn in den mond van gevatte koude. Gij dan lieve lezers, die in goeden stand verkeert, en geene kennis draagt van lustbenemend zielsverdriet, denkt eens ernstig na, of er ook iemand zich onder uwe schuldenaars bevindt, dien gij in stede van eene rekening, wel eene kwitantie mogt zenden, opdat hij welgemoed kan lezen en rustig slapen? Zouden er ook zijn, die alweder vergeten hunne nieuwjaars-rekeningen te betalen? - zeker wel niet vergeten ze uit te schrijven? Ik geloof ook dit laatste - ja er zijn er, die vergeten rekening en balans op te maken - nog eens ja - hoe paradox het ook moge klinken.

Ik zou bijna zeker durven zeggen, dat er niemand van mijne lezers is, die in alle opzigten goed heeft boekgehouden - vele, vele bankroetiers! Op den man af gevraagd - hebt gij boek gehouden van *verloren - verbeuzelde - verdorven uren* - om maar niet erger te spreken - van *dagen?* Als pligt en geweten thans het zegel moesten drukken op den woeker met de geschonken gaven en talenten, gedurende het afgeloopen boekjaar des geestelijken levens? - - Gij merkt, er is nog een ander boek aan te houden, dan dat van *credit* en *debet*, onder praesidium van den god Plutus! Zullen wij dat boek ook eens bij werken? - Gij moogt het mij nu kwalijk nemen of niet - maar ik beweer het franchement, - dat werk is u alleen niet vertrouwd. Om dat goed te doen, hebt gij het veel te druk met tijdelijke en financiele zaken - het wordt gedurig verschoven - vergeten. De modellen daartoe liggen ook maar zoo niet gereed als die, welke gij uit den papierwinkel haalt: *N.N. debet aan* enz.

Ik kan en moet en wil u inlichting geven; - want ik heb in dezen inzage bekomen en kennis opgedaan, gelijk welligt niemand uwer - ik mag zulks niet verzwijgen. Hoe ik daaraan kom? dat zeg ik maar liefst niet - want in onze ongeloovige, hoogverlichte, hoogwijze eeuw verklaart men al het boven-geheimzinnige, kortweg voor fictie, mystificatie. Wij laten het daar, of mijne kennis is door de gave van den genie of door middel van toovenarij, op de vleugels der verbeelding aangedragen, of in magnetische clair-voyance ontdekt - wakend, slapend, droomend - het doet alles niets ter zake - de zaak zelve geldt - wat ik hoorde, zag, ervoer:

Ik bevond mij bij een onbeschrijfelijk trotsch, grootsch, schitterend portaal van een glansrijk paleis, waaraan ik geen einde kon zien, noch wat lengte, noch wat breedte, noch wat hoogte betreft. Het flikkerde en schitterde al van licht, heerlijker dan de zonneglans op den vollen middag. Het moet naar mijne berekening daar geweest zijn, waar men door middel van de grootste teleskopen van deze aarde, in eene ruimte nagenoeg van ons zonnestelsel, eene groep meent te ontdekken van louter zonnen, meer dan veertig duizend in getal. Doch wat vermeten zich al niet die verwaande sterrekijkers! - Het is, zoo bevond ik het - één lichtpaleis - ik zou wel zeggen, zonder einde. Hoe ver ik ook zag, nog altijd flikkerde mij in het oog: *voorportaal des hemels* - een opschrift, voor ieder leesbaar, welke taal hij ook spreke - in de tale, waarin men maar denkt, leest men het - *coeli*

porta - le vestibule du ciel - Himmelspforte. - Het was mij onverklaarbaar - wat begrijpt ook het nietig menschenkind? - Waarom dit zoo was? Ik moest het goedkeuren. Zoo vindt zich immers ieder alhier terstond teregt. De persoon, dien ik hier aantrof, antwoordde eveneens in de taal, waarin hij maar werd aangesproken. Toen ik hierover mijne verwondering te kennen gaf, ontving ik tot antwoord: 'Wij hebben hier de gave der talen.' Ja, dat merkte ik duidelijk, en zelfs bleef die gave niet zonder invloed op mij; want ik sprak veel vlotter en welluidender, dan ooit op aarde. Daarbij was mijne herinnering zeer levendig. Al wat ik eens had gedacht, gesproken, gezien, gehoord, stond levendig mij voor den geest. Het was mij zoo ligt, zoo ruim, zoo genoegelijk. Toen ik mijne bevreemding en mijn welbehagen te kennen gaf, zeide de vriendelijke geest - zoo zal ik hem maar noemen: - het is hier ook de plaats der *herinnering.*

Er was hier een gedurige toevloed van aankomenden - en ofschoon ieder hier voor het eerst kwam, scheen er niemand een vreemdeling. Ik vernam, dat de redelijke bewoners van alle wereldbollen herwaarts verhuizen - dat zij aan dit groote portaal aanwijzing bekomen voor hunne verdere expeditie. Ik vermogt echter niet in dat glansrijk zonnenpaleis binnen te dringen - ik mogt zulks willen of niet - ik was, dit is mij nu duidelijk, nog in rapport tot de aarde. De dood alleen opent den toegang in dat zonnenpaleis. Ik zag en vernam daar nog iets, dat ik niet mag verzwijgen. Door de vestibule van dat paleis des lichts, zag ik onafzienbare rijen van glansrijke lessenaars en daarop boeken van aanteekening - daarbij talrijke schrijvers. Zoo veel rijen, als er bewoonde bollen - zoo vele boeken, als er bewoners op ieder dier bollen zijn. Ieder heeft hier, zoo vernam ik, zijn levensboek. De afgestorvene landt hier eerst aan - zoekt zijn levensboek - want het is dan digt geslagen - zijn naam staat er op - hij neemt het, gaat henen naar - zijne eigene en bepaalde plaats - waar hij als van zelve henen zweeft. Hij moet het lezen - en - meer werd mij niet gezegd. Wat ik verder vernam - hoort ons gesprek. Ik ving aan met de vraag:

- 'Zijn hier ook reeds gedenkboeken mijner kinderen?' - De geest antwoordde: 'gewis - naauwelijks heeft de sterveling zijn aanzijn ontvangen, of ook zijn levensboek is gereed en ter plaatse.'

- 'O, vriendelijke hemelbode! ik bid u, zeg mij toch - wat zal daarin staan geschreven - zullen zij goed en deugdzaam zijn en goede plaatse erlangen in dit zalig hemelpaleis? - ik gaf daarvoor mijn leven - ik heb mijne kinderen zoo lief!'

- 'Hebt gij ze waarlijk lief - en wilt gij ze gelukzalig? - Bedenk dan, hoeveel in dezen van u, als vader en opvoeder, kan afhangen - ja, gij zult mede aansprakelijk zijn, zoo de balans ten hunnen nadeele overslaat. Geloof vrij, de uren, welke gij aan de vorming uwer kinderen besteedt, zullen in uw gedenkboek niet als verloren staan aangeteekend.'-

- 'Voorwaar, de opvoeding mijner kinderen zal mij een dure pligt zijn. Het is toch veel beter te zorgen voor eene goede plaats in dit zonnenpaleis voor mijn kroost, dan zelf door geleerdheid en talent te willen schitteren bij eene ijdele wereld. Laat mij onbekend blijven - zoo maar eens mijne kinderen, als Engelen des Lichts prijken in het

eeuwig rijk des lichts. - IJdele stofbewoners, wist en zaagt gij toch dat hier uw gedenkboek ligt, dat trouwelijk verslag geeft van al uwe werken, woorden, zelfs gedachten en gevoelens - hoeveel tijds, nu verbeuzeld, zoudt gij beter besteden - hoeveel verkeerds, nu bedreven, zoudt gij vermijden - hoeveel goeds, nu verwaarloosd, zoudt gij verrigten!'

- 'Dat konden en moesten de stervelingen weten, hernam de geest - en ziet gij iemand, die het niet schijnt te weten - welnu, gij moogt er hem aan herinneren.'

- 'Ja, dat wil, dat zal, dat moet ik.' - Behoef ik u nu wel te zeggen, lezer, wat mij dringt deze nieuwjaarsgift aan den Tijdspiegel toe te zenden?

Ik wilde wegsnellen - maar eene onweêrstaanbare kracht weêrhield mij. - 'Nog één woord, zoon des stofs,' - zoo sprak mij de geest toe: 'vergeet gij ook, dat hier een gedenkboek van u ligt opengeslagen - of is het nog altijd, den splinter te zien in 's naasten oog, en niet op te merken den balk in het eigen?'-

Ik stond beschaamd - van anderen had ik gewaagd - mijzelven scheen ik te vergeten.

'Sterveling! zie hier!' - de geest hield mij het gedenkboek van mijn eigen leven voor. Ik zag en las mijnen naam. Hij slaat open. Ik lees het opschrift: '*Verloren uren.*' Mijn Hemel - welk eene lijst! Ik beefde en verbleekte. Het blad keert - welk eene vreesselijke bladzijde! '*Verdorven uren.*' O God, dit geldt mij - mij zondaar! - Ik hoorde en zag niets meer - ik had mijn bewustzijn verloren.-

Toen ik weder tot mijzelven kwam - bevond ik mij in mijn studeervertrek - voor mij lag een blad, waarop ik las: 'Het tot hiertoe verdorven en verbeuzeld leven is onherroepelijk voorbij. Gij koopt dien tijd voor geene schatten, tranen, gebeden terug. Besteedt het tegenwoordige wèl - draagt zorge voor den nog overigen levenstijd.' Het was schrift van mijne eigene hand. Het was preekwerk - verdiept in dat onderwerp, had ik gezien en gehoord, wat ik u heb medegedeeld. Physiologen en psychologen mogen het verklaren, hoe dit plaats had - laten wij, ernstige lezers, er nut en leering uittrekken.

Reeds had onze dorpsklok 12 uur verkondigd met statig gebrom - het uur, waarop de koffij in het woonvertrek gereed staat. Dit klokgelui is het sein voor de huisgenooten, om zich voor eenige oogenblikken bij elkander te voegen. Het was nu nog noodig, dat ik afzonderlijk daartoe moest worden uitgenoodigd. Henengaande prevelde ik bij mijzelven: 'nog is het dag, de nacht komt, waarin niemand werken kan.' Het was de tekst, waarover ik had nagedacht. Werktuigelijk nam ik plaats, dronk met afwezige gedachten mijne koffij - vergat zelfs mijne pijp. Het kon wel het opmerkzame oog mijner echtgenoote niet ontgaan. 'Hoe zoo afgetrokken, manlief - het is pas maandag!' - 'Ja, lieve vrouw - reeds weder maandag - ach, hoevele maandagen heb ik verbeuzeld, rustende op de vermeende lauweren van het zondagswerk.' Nog dacht ik met siddering aan die bladzijden uit mijn levensboek - *verloren - verdorven uren* - en zeide: 'Onze taak is lang, ons leven kort, ons sterfuur onzeker. Kunnen wij wel eenen enkelen dag onzes levens, zonder schade, verbeuzelen? Schijnt de zon heden minder helder, dan gisteren - waartoe dat licht? Moet ik mij niet schamen, als hare liefelijke stralen een luiaard beschijnen?'

- ‘Hoe ik dan, ernstige man, mijn werk, hoe gering en nietig?’-

- ‘Ziedaar uw werk voor de eeuwigheid’ - ik wees op ons viertal dochters - ‘wat vermag niet eene *moeder* op haar teeder kroost! Het goede, in hare harten geprent, houdt eeuwig waarde. Door uwe dochteren werkt gij reeds op aarde voor volgende geslachten tot zegen in het huiselijke leven, tot kweeking van ware burgers voor den hemel. De naam eener edele moeder zal met gulden letteren prijken in het gedenkboek des Eeuwigen!

Mijne echtvriendin werd nadenkend, als ik - daar riepen de beide oudste meisjes ‘pa, pa - och pa!’ - ‘Wat is het lieve kinderen?’ - ‘Wij kennen reeds het versje’ - en blijde zeiden ze op, uit den kindervriend van Alphen:

Die in zijn jeugd enz.

Ik prees der kinderen vlijt en gaf vervolgens op te leeren

Des morgens lang te slapen enz.

Nog geheel vol van hetgeen ik had gezien en gehoord, gevoelde ik behoefte, om, als een getrouw zielenherder, onderzoek te doen, of mijne gemeenteleden den kostbaren levenstijd wèl besteden, dan of zij dien verbeuzelen. Hoe getrouwer ik mijn ambt vervulle, des te beter zou toch het vervolg zijn in mijn levensboek - en dat mijner gemeente. Ik mogt dit onderzoek niet uitstellen - heden had ik er de zoo noodige opgewektheid toe. Na den maaltijd ging ik terstond op weg - zoo als ik dan gewoonlijk mijn cigaar aansteek, en den rotting ter hand neem - dan hier en daar eens inloop, de kranken bezoek - en wat zoo al meer op mijnen weg ligt. Volgt mij op deze wandeling, en hoort, welke mijne ontdekkingen waren op het gebied van het *welbesteden van den tijd.* - Mijn genius voert mij in de woning van een paar oude luidjes. Den ouden heer ziet gij in het hoekje van den haard, dapper rookende uit eene kleine zwarte pijp. Zijne bejaarde ega, gezeten over eene warme stoof, slurpt welbehagelijk het eene kopje thee voor, het andere na. Eene jonge deern is voor het loopend werk - en een stoute knaap zit te pruilen in een hoek van het vertrek. Zie daar het personeel. Ik mag zitten gaan; want het komt den oudjes niet ongelegen, dat dominé eens toekijkt, ware het ook alleen ter wille van tijdkorting. Gij verwacht, dat ik het gesprek tot mijn onderwerp zal leiden, en zoo is het ook.

- Gijlieden behoort ook al tot de meestbedaagden in onze gemeente. - Er volgt eene optelling van ouden, hun gelijk of nabij, waarbij de goede ouden nog al eens kibbelen, wie van beiden best de jaren weet van Jan, Piet en Klaas.

- Het is toch wel een groot voorregt, zulke hooge jaren te bereiken - het valt maar weinigen te beurt.

- Ja, dominé, ik zeg gedurig, er zijn maar enkelen meer overig van allen die met ons jong waren - het is schier geheel veranderd in ieder huis.

- Ja, vrienden, gij zijt wel op den vergevorderden avondstond des levens, er valt op niet veel meer te rekenen, ieder dag moogt gij wel als toegift beschouwen.

- DE MAN. - Wij gevoelen dat wij oud worden.

- DE VROUW. - En gebrekkig. Er volgde eene lange lijst van de gebreken des ouderdoms.

- Gijl. ziet er naar uwe jaren nog

al niet zoo kwaad uit, mij dunkt, gij moogt wel dankbaar het vele goede erkennen dat gij nog hebt.

- Ja, dominé - maar (ik dacht, ook hierop nog een *maar*) wij ondervinden ook al wat - het gaat met ons niet meer bijzonder vooruit, wij worden te oud om alles na te loopen, en als men het van vreemden moet hebben - ik zeg altijd, er gaat niets vóór eigen - hoe veel verloren wij in onzen eenigen zoon. Nu zijn wij oud - en hebben nog de zorg voor dien jongen (hun kleinzoon); hij maakt het ons druk en lastig - ik zeg maar altijd - er is wat met jongens te doen, het is wat te zeggen voor oude luî. - Nu volgde er een verhaal van eene huiselijke scène, waaruit mij bleek, dat deze ouden ook al niet geschikt waren om aan het hoofd van een opvoedingsgesticht te staan. Ik moest nu wel den knaap toespreken, hem tot gehoorzaamheid aan zijne grootouders vermanen, wijl hij niet wist, hoe lang hij ze nog tot leidslieden en wegwijzers mogt hebben, die slechts zijn best bedoelden - daarop een woordje tot de ouden: - 'Als gij op dien knaap ziet, dan gevoelt gij voorzeker, nog zijn wij niet nutteloos: dien kleinzoon op te voeden - welk een belangrijk werk!'

- Wat er van dien jongen nog groeijen zal - ik ben er mijn raad mede ten einde. Hij moet er maar uit, onder vreemden, hij heeft het hier veel te goed, hij moet zich maar leeren redden in de wereld.-

- Ik dacht, altijd voor de wereld, - en zeide: 'toch ook voor den hemel? - Kan hij reeds goed lezen, schrijven, cijferen? Het is niet genoeg, dat hij het boerenwerk leert, hij moet ook naar den geest worden gevormd. Hoe zal dan uw verstorven zoon u eens danken, voor de zedelijke vorming, hem en zijnen zoon door u gegeven! Gij ouden van dagen, hoeveel nut kunt gij niet stichten! Uwe ervaring moest der jeugd wijsheid leeren.'

- Ik zeg maar altijd, dominé, als men oud wordt, dan ondervindt men al zoo wat - veel hebben wij reeds beleefd! - (Ik verschoon u van de opgave, die volgde, van de dagen van het patriotisme tot het hedendaagsche liberalisme).

- Juist, oude heer, ik dacht wel, gij zoudt het erkennen, welk eene rijke leerschool God u gegeven heeft, en twijfel niet, nu zult gij weten te getuigen van Gods zorg en liefde - van 's menschen dwalingen en dwaasheden. Lof van God en waarschuwing tot menschen zal van uwe lippen vloeijen - gij zult een prediker zijn tot opbouwing van het jonger geslacht!

- Prediken, dominé, dat kunt gij wel af - ik zal wel oppassen en beginnen daarmede niet op mijnen ouden dag. Die mij ongemoeid laat - en mij geeft, wat mij toekomt, zal ik ook niet lastig vallen. Ik zeg maar altijd - ieder zijn vak. De prediker bij de Afgescheidenen is ook maar een boerenjongen, ik zeg maar als hij goed had willen werken, dan bragt hij mijns buurmans vrouw - - -

- Kom oude, laten wij dien prediker voor hetgeen hij is, denken wij aan onszelven, wij hebben toch allen dezelfde roeping, goed te zijn en goed te doen en anderen ten goede op te leiden. Bedenk toch eens, als wij weldra van hier worden opgeroepen - op uwe jaren denkt men toch ook, dat het hier niet meer lang kan duren - dan zal de vraag zijn naar het goede. Vraagt gij u wel eens ernstig af - reeds heb ik zoo lang geleefd - wat goeds heb

ik gewerkt voor de eeuwigheid?-

- Ik zeg altijd, dominé, nog weet ik, hoe ik het heb; maar niet, hoe ik het krijg.-

Mijn oude stak gerust op nieuw zijn pijpje aan - en wilde juist een ander praatje van den dag aanvangen - doch ik voorkwam hem; want ik dacht aan het gedenkboek des ouden. Oud, zeide ik, en dan terug te moeten zien op een verbeuzeld leven, hoe vreesselijk, als men reeds met één' voet in het graf staat. Om niet al te scherp te zijn, besloot ik: hoe vele grijsaards hebt gij niet al gekend, op wien de lofspraak van den vromen Gellert past:

Hij leefde, - nam een vrouw, - en stierf.

Ik had afscheid genomen, om tijd tot nadenken te geven. Henengaande beklaagde ik het, dat men 80 jaren kan leven en nog niet hebben geleerd, dat het hier is *voorbereiding voor de eeuwigheid!*

Laat ons ook even inkijken in dat net, zindelijk huisje, daar ginds. Ik wil er een cigaar opsteken en mijn onderzoek daar voortzetten. De bewoners zijn op het best van hun leven. Ieder roemt hunne vlijt en hun onbesproken gedrag.

- Zoo, Trijntje, nog aan den arbeid?

- Ja, dominé, ik heb het altijd nog al volhandig. Zoo even kom ik van het veld. Ik moest mijn' man tot een karrewei helpen - dat haalde ons een halve daghuur uit. Mijn oudste kon zoolang wel op de jongste passen - en daardoor ben ik in mijn huiswerk wat ten achteren geraakt.

- Trijntje, het is goed, vlijtig en oppassend te zijn - maar ook niet al te zuinig, hoor. Gij moogt uwen buur Klaas, die een groot huisgezin heeft, ook wel eens een weinig laten verdienen. Wij moeten niet alleen voor onszelven zorgen, maar ook denken om den naaste. - Doch laat ons in huis gaan - zoo veel tijd kan er toch wel af, dat ik eventjes mijn cigaar opsteek?

- O welzeker, zeide het wijfje lagchend.

- Ik prijs uwe vlijt, Trijntje - maar zondags is het toch zoo druk niet, dat dit u kan hinderen naar de kerk te gaan?-

- Ja, dat is wel zoo, als dominé zegt - maar beide kunnen wij niet wel van huis. - Zondagsmorgens gaat mijn man - en 's namiddags moet ook het oude goed worden hersteld. Ik denk dan, naar de kerk gaan, bidden, lezen - en daarbij zijne zaken verwaarloozen - dan zijn wij spoedig ten achteren - als ik deed - zoo als buurvrouw Pietje - - -

- Pietje mag voor haarzelve toezien - maar nu, wat u betreft. Eene vlugge, gezonde en vlijtige vrouw, als gij, kan Zondags wel een paar uurtjes afzonderen - ik sta er u voor in - daarbij zullen uwe zaken niet lijden. Het woord des Heeren luidt: ‘Zoek eerst het koningrijk der Hemelen.’ - Bedenk eens, als wij sterven, laten wij ons tijdelijk goed achter, ons ligchaam vergaat - wat baat u dan een zindelijk net huisje - wat al uw zorgen en zwoegen? Vergeet toch niet schatten te vergaderen voor den hemel! - Beloof mij eens, Trijntje, dat gij heden avond, na geëindigd werk zult lezen Luc. X:38 en verv. De tijd, dien gij aan de lezing besteedt, zal niet verloren zijn, zoo gij er winst uit trekt voor de eeuwigheid. Belooft gij het mij?

- Nu ja, omdat dominé dat volstrekt hebben wil - zal ik het wel moeten doen.

- Nog wat - ik zie u Zondag in de kerk?

- Als ik het eenigzins schikken kan.

- Kondet gij het straks niet schikken, uw' man te helpen op het veld? Dat schikken hangt van uwen wil af.

Zonder verder antwoord af te wachten - ging ik henen. Hoe werkt en zwoegt en slaaft de mensch om dit tijdelijke, en hoezeer vergeet hij daarbij het eerste, hoogste en beste! Het eene kan immers worden gedaan en het andere behoeft niet te worden nagelaten. Waarom is niet God de Heer - en al dit ondermaansche in zijne dienst? - Te huis gekomen, teekende ik op, als tekst voor eerstkomenden Zondag: ‘Ontwaakt, gij die slaapt - staat op uit de dooden en Christus zal over u lichten!’

Onder den invloed eener ernstige en heilige stemming, had ik mijne rede over bovengenoemd onderwerp gesteld, bestudeerd en voorgedragen, gelijk ook nog eene andere over de woorden van den psalmdichter: ‘Leer ons alzoo onze dagen tellen, dat wij een wijs harte bekomen.’ - Het had daarbij wel niet ontbroken aan ernstige opwekkingen en krachtige drangredenen, om den kostbaren levenstijd wel te besteden. Mij dacht, ik zoude daarvan wel eenige uitwerking ten goede moeten bespeuren. Wat vermag niet de waarheid door hare eigendommelijke kracht? Wat niet de ernstige rede - het vuur der welsprekendheid - het heilig enthusiasme? - Ambtgenooten in de heilige bediening, ziet gij altijd vrucht op uw werk? O, dan zoude ik u kunnen benijden. Hoort, wat mij wedervoer!

Nog vol van het vuur der aangeprezene tijdsbesteding, treed ik de woning van eenen rijken boer binnen. Hij slaapt, eet, drinkt, rookt zijn pijp en - wat doet hij meer?

- Valt u de avond, de lange winteravond, wel eens wat lang?

- Och neen, dominé, alles gaat geregeld zijnen gang - wil het praten niet meer, dan gaan wij slapen (NB. van 's avonds 9 tot 's morgens 7).

- Leest gij ook niet wel eens wat?

- Tweemaal in de week de courant - al die verkoopingen, verhuringen, advertentien na te gaan, geeft nog al wat te doen. De tijd valt mij zelden lang. Ik stap het koehuis op en neder - over dag wandel ik eens naar het dorp, of naar een' buur - Zondags naar de kerk, en op marktdag naar de stad.

- Ja, ik zie u getrouw in de kerk. Hebt gij mijne beide laatste preken met stichting gehoord?

- Ja, dominé, het heeft mij niet verveeld!

- (Waarlijk, veel eere!) Vindt gij ook niet, dat wij meer konden en moesten doen? - woekeren met onze talenten en tijd? - Welk een grootsche taak is ons gegeven voor de eeuwigheid!

De man begon geweldig te gapen en de vrouw mede uit pure sympathie. Ik brak ontmoedigend af en reciteerde weggaande uit Huygens:

> Waarom zouden wy die uren,
> Die haar vlugtige geburen
> Volgen met zoo snellen schoot
> Of men s' uit een vierroer schoot
> - - - - - - - - -
> Waarom zouden wy den tyd
> Dien m' ook slapende verslyt
> Aan ons bakhuysen vergaepen?

Ik herinnerde mij nog een kranke te moeten bezoeken. Den lijdenden huisvader vond ik zwaar ziek; maar toch wel bij zijne kennis. Met eene flaauwe stem

fluistert hij mij toe: O, dominé, hoe blij ben ik, dat gij komt - ik had behoefte aan u - o ik maak mij zoo bezorgd. Wat zal er van mijn gezin worden, als ik weldra word opgeroepen? - Nu gevoel ik het, hoeveel ik heb verwaarloosd - met schrik denk ik aan mijnen regter - hoe zal ik mij verantwoorden!-

- Gij kunt nog wel weder herstellen, mijn vriend - de doctor heeft nog lange de hoop niet opgegeven - het oog naar boven - de beste Vader verlaat u zoo min in de stervensure, als uw gezin na uw verscheiden. Het is echter goed, dat gij denkt aan dood en eeuwigheid - daaraan wordt in dagen van gezondheid en voorspoed wel eens te weinig gedacht. Wordt gij weder beter, hetgeen ik van harte wensch, dat dan deze gezindheid blijve, om uwe zaken bereid te hebben - want wij weten den dag en de ure onzer verantwoording niet.-

Inderdaad volgde beterschap - en onlangs was mijne komst lange niet meer zoo gewenscht. - Zal hij nu ook werken en zich bereiden?-

Stadbewoners, het gaat misschien bij u beter, dan in mijnen kring, ten platten lande? Daarvan verslag te geven, laat ik over aan den stadspredikant. Ik hoop toch niet, dat een briefje, onlangs door mij in de stad toevallig opgeraapt, een model van tijdsbesteding zij. De vriend schrijft aan zijnen vriend. ‘Vriendlief, om maar terstond, want ik heb niet veel tijd, uwe vraag te beantwoorden, hoe ik gisteren den dag passeerde, en u vergeefs op mij deed wachten? - Half 9 ben ik opgestaan - voorts kleeden, ontbijten, toilet maken, een en ander in orde schikken en het was 11 uur geworden - toen ben ik gaan wandelen, 12 uur ging ik eene koffijvisite maken, ruim één bezocht ik het koffijhuis, las daar het Handelsblad, vervolgens diner. Ik had jufvrouw A., gelogeerd bij neef O., beloofd, bij goed weêr met haar naar buiten te wandelen - wij ontmoetten nicht B., die ons mede troonde naar de familie H., waar wij een partijtje maakten - 'savonds 10 bragt ik mijne dame weder bij hare familie, waar ik gevraagd was te souperen. Ruim 1 uur kwam ik op mijne kamer terug - ik zet mij neder om uw briefje te beantwoorden, nadat ik mij terdege heb verslapen. Ik zal u maar niet lastig vallen met eene opgave der bepalingen, die ik nog heb heden, morgen, ja bijna 14 dagen lang. Mondeling nader - tot heden middag half 2, wanneer ik u hoop te ontmoeten in onze societeit. Adieu.’-

Eene vraag - zou iemand, die dus zijn leven doorbrengt, ware zelfvoldoening smaken?-

Gelukkig hij, die op den avond van iederen dag - op den avond van den levensdag blijmoedig kan zeggen: de dag is voor mij niet verloren!

Lezers van den Tijdspiegel, ik had plan eene verhandeling tot u te rigten over het welbesteden van den tijd. Voorloopig had ik reeds eene schets gereed gemaakt. Aangezien echter de geest van onzen tijd geen behagen schept in lange wijsgeerige betoogen, heb ik daarvan afgezien. Men wil lezen om zich uit te spannen, dus niet, om zich in te spannen. Misschien bereikte ik mijn doel beter, door het medegedeelde - maar wat zal ik nu met mijne schets? Mij dunkt, ik moest u die maar zoo mededeelen, om aan u de verdere uitwerking over te laten. Zoo doende geef ik u terstond stof om eenige ledige oogenblikken nuttig te besteden:-

Inleiding.

De heiden Titus Vespasianus sprak treurig, op den avond van eenen dag, waarop hij niets goeds had verrigt '*diem perdidi*,' deze dag is voor mij verloren. Hij mag ons Christenen niet beschamen. Daarom wil ik handelen over het welbesteden van den levensdag. Mijn onderwerp drage den naam van *dagwerk* - aan welk woord ik eenen edelen zin hecht.-

Verdeeling van mijn onderwerp.

Om mijn onderwerp piquant te behandelen, wil ik personen ten tooneele voeren. - Een bedrijf in 3 tooneelen met verschillende groepen.
In het eerste tooneel voer ik *dagdieven* op.
In het tweede tooneel debiteer ik *dagverdervers.*
In het derde tooneel wijs ik op *dagwerkers.*

I. Tooneel.

Dagdieven.
Er zijn er van verschillende soort. Er kunnen verscheidene groepen worden geformeerd. Laat mij een drietal aanvoeren.

1. Slapers.
2. Lediggangers.
3. Vliegers.

1. *Slapers.* Hierbij eene optelling der uren, die met slapen worden zoek gebragt - vroeg naar bed, laat opstaan - en nog middagknipperen. Hier vinden *suffers* en *droomers* hunne plaats - wier levensgeesten schijnen uitgedoofd - *tragen*, die de gave van uitstellen bezitten: 'kom ik heden niet, welnu, morgen komt er weêr een dag.' - Verdriet leest gij op hun gelaat, als zij niet kunnen zeggen: nu dat heeft immers zooveel haast niet - tot morgen. Karakteristieke punten: gapen, rekken, zitten, liggen, trage bewegingen. Men voege hierbij *hypochondristen*, met hun stenen en zuchten - *smulpapen*, die zich overal, behalve aan den rijk bezetten disch vervelen, - *borrelaars*, die alleen in de societeit of bij de flesch spraakzaam worden.

2. De tweede groep moet u voorstellen allerlei soort van *luijaards* - grove steenslijpers, zoo als ik straatzwendelaars heb hooren bestempelen. Hier passen trouwe comparanten op societeiten, bij gezelschappen, en speelplaatsen - allen, wier hoofddoel is *genot. Parasieten*, *klaploopers*, onvermoeide *sollicitanten* om winstgevende posten. Gij erkent hier de organen van babbelarij, de venters van allerlei nieuwtjes.

3. *Vliegers* - de contrasten van luijaards - les extrêmes se touchent - zij zijn vol haast, hebben nooit tijd, altijd overdruk. De vliegers loopen zichzelven voorbij - vergeten, zien over het hoofd en gedurig verkeerd, verstaan maar het halve, en verrigten halfwerk. Vóór zij hebben gedacht en overlegd is reeds het werk in volle vaart. Het gevolg is gedurig veranderen en nooit gedaan werk - overspringen van

het een in het ander - altijd zweeten - vergeefs zich dood afmatten - zich veroordeelen
tot het vullen van het Danaïdenvat.

II. Tooneel.

Dagverdervers.

Het zijn de werkers der ongeregtigheid. Om de symmetrie stel ik ook hier drie groepen:

1. Kleingeestige beuzelaars.
2. Bemoeizuchtigen
3. Gepassionneerden.

1. *Kleingeestige beuzelaars* - de kleinhandelaars in het artikel tijdverspilling. In hun winkel vraagt gij te vergeefs naar iets degelijks en belangrijks. Het zijn bekrompene, minutieuse wezens, hoeveel air zij zich ook weten te geven. Gij treft er onder hen aan met den eigenaardigen tact, om u uren lang over de nietigste beuzelingen bezig te houden. - Zeker vriend wilde mij een getrouw relaas ter hand stellen van een afgeluisterd dameskransje, zeggende, dat men onder dames vele exemplaren van die soort vond. Met verontwaardiging verwierp ik deze offerte; want in onze eeuw van openbaarheid, wil ik het privaat gezelschap hebben geëerbiedigd. Men moet ook niet onregtvaardig de waarde van kleinigheden voorbij zien - het groot geheel bestaat uit vele kleintjes. Hier is ook het geheim, dat menige huishouding kan blijven bestaan, waar de grootgeestige man al te royaal verteert. In beuzelarij is almede eene reden, dat doodsche verveling niet de gezelschapszaal betreedt.

2. In deze kategorie valt de tweede groep van *bemoeizuchtigen*, die allen en alles over den hekel halen, - gedienstige geesten die zich gaarne in de zaken van anderen mengen - in theorie quasi-hervormers der geheele wereld - in praktijk niet eens van hun eigen hart en huis. Denkelijk zou ik hier een plaatsje moeten inruimen aan staatkundige tinnegieters - ultraliberalen. Maar men vertrouwt den godsdienstleeraar geene bevoegdheid toe, in het staatkundige mede te spreken. Ik zou ook niet den schijn op mij willen laden van een vijand te zijn der liberale beginselen. Misschien ben ik naar den tegenwoordigen tijdgeest wel al te liberaal; naardien ik mij liefst verheffe boven het conservatieve en liberale, dat al zeer subjectief is. Behoudsman wil ik zijn van al wat waar, schoon en goed is - maar de onbekookte idéën van den dag zoowel verwerpen, als eeuwenheugende misbruiken. Boven modetoon en tijdgeest mogen onuitwischbaar prijken de woorden: God - vrijheid - regt - geweten - broederliefde. Allen, die den staat willen besturen en hervormen, zonder (in succum et sanguinem) te begrijpen, wat deze woorden beteekenen, tel ik onder de *bemoeiallen*, die tijd, kracht en goed verderven.

3. De *derde* groep noemde ik *gepassionneerden*, het zijn de groothandelaars in het artikel *tijdverderf* - hoe grooter, des te verderfelijker handel zij drijven. Het einde is een groot deficit. Noemt ze bankroetiers voor het eeuwige leven - afgodendienaars dezer eeuw - gevleeschde duivelen - zij heeten geldgierigen, woekeraars, heerschzuchtigen, wellustelingen. Sprak ik tot het Fransche volk, zonder bedenken zoude ik hier aan de orde stellen de socialisten, communisten, vereerders van eene godsdienst der driften, dat vreesselijke gebroedsel eener reeds verdorvene moeder - vrijheid, gelijkheid, broederschap en godsdienst der rede. In Nederland is het wel overtollig daartegen te ijve-

ren. Deze verderfelijke groothandel zal contrebande blijven. Zorgvuldig aan onze grenzen geweerd, zoo lang de kern des volks prijs stelt op godsdienst, zedelijkheid, onderwijs, waarbij het woord *Christelijk* geen *nonsens* is.

III. Tooneel.

Dagwerkers.

Onder deze benaming stel ik u mijne *uitverkorenen* voor oogen. Liefst geef ik ze den naam van Gods *medewerkers*, *beelddragers der Godheid* op aarde. Zoo gij ook hier een drietal groepen begeert, ik zou ze u aanbieden onder de woorden van 1. *aanvangers* - 2. *verder gevorderden* - 3. *hoogst ontwikkelden.* In den superlativus wenschte ik u allen, mijne lezers! maar onder voorwaarde, dat gij uzelven slechts durft rekenen in den gestelden positivus - brandende van heiligen ijver om gedurig voort te schrijden op de bane der volmaking - met het oog op den *Godmensch* - het *ideaal!* Rekent nooit - ik heb genoeg gedaan - uw zinspreuk zij: ‘niet dat ik het alreede gegrepen heb’ - en uw bewustzijn: ‘maar ik jage daarnaar.’ Onzer aller roeping is: ‘wordt volmaakt, gelijk onze Hemelsche Vader volmaakt is.’ Één zij ons aller doel - *God.* - Gode gelijkvormigheid ons streven. Één ons beginsel - *liefde.* - Één onze vijand - *zelfszucht* - onverzoenlijke strijd tegen de *zonde* - den boozen wereldgeest, die alleen wordt verdreven door den magtiger geest van God. Onze leuze: *waakt*, *bidt*, *strijdt!* Bevordering van eigen en maatschappelijk heil, stoffelijk en geestelijk, het modewoord *philanthropie*! - Hiertoe roep ik u op - leeraars der godsdienst - onderwijzers in hoogere, middelbare, lagere scholen - ouders - rijken - stedelingen - dorpbewoners - allen - allen in den lande - met alle u ten dienste staande krachten en middelen. Daartoe bid ik over u allen den zegen van boven - heil u arbeiders in 's Heeren wijngaard. Wij zingen het Weisze na:

In het dagboek van mijn leven,
Staat een bladzij onbeschreven,
Telkens, als m'een dag ontgaat.
Heden, morgen, t'allen tijde,
Sta er dan, op iedre zijde
Van dit boek een goede daad.

De onderzeesche telegraaf.

Geschiedenis en Profetie.

I.
De electrische telegrafie.

Toen onlangs ook ons vaderland door eene telegrafische linie met Engeland werd verbonden, vatten wij het voornemen op, om onze lezers, vooral die in zulke zaken niet zoo te huis zijn, nog eens bekend te maken met de eerste welgelukte poging, om op die wijze het vasteland met Engeland in betrekking te stellen; vooral, omdat wij in de gelegenheid waren, een paar afbeeldingen, die het vervaardigen en leggen van deze lijn voorstellen, hun mede te deelen. Gelijk het echter ons menschen gaat, toen wij dit voornemen hadden opgevat, de zaak nader onderzochten, en ons daarbij nog meer echte berigten, proeven en afbeeldingen onder de oogen kwamen, werd het onderwerp hoe langs zoo rijker, en ons plan verkreeg naar evenredigheid grootere uitgebreidheid. Wij hopen, dat die, om het hooge belang der zaak, onzen lezers niet onaangenaam zal zijn; en willen dus in dit opstel, na een algemeen overzigt van de electrische telegrafie, nadere berigten, niet alleen omtrent het maken en leggen van den eersten, maar ook van volgende telegrafische kabels, mededeelen. Wij geven die in den vorm, waarin zij van tijd tot tijd tot ons kwamen, als berigten uit Londen; zonder evenwel de letter onzer berigtgevers slaafs te volgen.

Dit alles evenwel is nog niet het einddoel van dit opstel. Om dit uit te drukken, noemden wij het ‘Geschiedenis en profetie:’ - want, na door de mededeeling van het reeds tot stand gebragte, onze lezers genoegzaam op de hoogte te hebben gesteld, wenschten wij een' blik in de toekomst te werpen, en den onmisbaren voortgang van het eenmaal aangevangen reuzenwerk, zoo goed mogelijk, vooruit te zien. Als wij ons daarbij van het proza der werkelijkheid tot de poëzij der verbeelding verheffen, en misschien te ver ons wagen in de dingen die nog niet zijn, zal de lezer dit wel met welwillendheid willen verschoonen; ja zelfs, zoo wij hopen, er genoegen in vinden om, bij de bezwaren en zorgen, die dikwijls het oogenblik oplevert, den geest te verheffen en het gemoed te verruimen, door den blik verder dan het donker tegenwoordige uit te strekken, in de onbeperkte toekomst, waarvoor de mensch en de menschheid is geschapen.

Een enkel woord dus vooraf, om ook den min kundigen aan te moedigen, dat hij ons verder verzelle.

De *electriciteit*, die krachtige en toch zoo diep verborgene veer van het geschapene, was reeds aan de oudheid niet onbekend. Van practisch nut was evenwel deze kennis niet. Gelijk de veerkracht van *stoom*- of waterdamp, die de wolken draagt, sedert eeuwen is bekend

geweest, zonder dat het iemand in de gedachte kwam, eene zoo ligte stof tot den rang der sterkste beweegkracht te verheffen, - even min had eeuw bij eeuw nog het denkbeeld opgevat, om den bliksem zelven na te bootsen, ten einde dien tot een voertuig te bezigen, waardoor tijdingen van het eene naar het andere land konden worden overgebragt. Eene eerste schrede daartoe was, op het laatst der vorige eeuw, de ontdekking van het *galvanisme;* dat is, van een' electrischen stroom of schok, door de aanraking van ongelijksoortige metalen opgewekt. De ontzettende snelheid en geregelde gang, waarmede deze vorm der electriciteit door metalen geleiders voortliep, wekte reeds aan het begin van onze eeuw het denkbeeld op, om daardoor spoediger en zekerder dan met de zigtbare telegraaf, seinen over te brengen. De eerste proeven evenwel mislukten, en de uitvoering scheen bijna onmogelijk.

Eene nieuwe ontdekking kwam de vroegere te hulp, die van het *electromagnetisme.* Men ontdekte namelijk, dat een spiraalvormige galvanische stroom een daarin gesloten stuk zacht ijzer tot een magneet maakt; welke magnetische kracht oogenblikkelijk ophoudt, zoodra de stroom wordt gestuit. Hierdoor had men eene kracht in handen, die men naar willekeur kon doen werken of stilstaan, ook op den grootsten afstand. Eerst in de laatste jaren evenwel, heeft deze uitvinding de vele bezwaren overwonnen, die nog altijd hare uitvoerbaarheid in den weg stonden. Over de reuzenschreden, die zij daardoor gemaakt heeft, kan men eenigzins oordeelen, wanneer men, bij de tegenwoordige uitbreiding der telegrafische correspondentie, ook in en voor ons vaderland, bedenkt, dat eerst vier jaren geleden, door den heer Wenckebach, de eerste toestellen werden vervaardigd, die nog bij onze ijzeren spoorwegen in gebruik zijn. De later opgerigte *rijks-* en *internationale telegraaf* onderscheidt zich van dien onzer spoorwegen hoofdzakelijk daarin, dat de berigten terstond door de machine zelve, in teekenschrift, op eene voortschuivende reep papier worden ingedrukt. De werkende kracht evenwel is geheel dezelfde. De electrische of galvanische stroom wordt opgewekt door de verbinding van koper met zink. Die stroom wordt voortgeplant door een' koperen draad. Waar deze in de buitenlucht komt, wordt hij vervangen door een' dergelijken van gegalvaniseerd (en dus roestvrij) ijzer. Die draad nu rust op palen of wordt verlengd in onderaardsche buizen, waarbij de voornaamste zorg is, dat hij behoorlijk *geisoleerd* worde; dat is, van andere metalen en verdere ligchamen, die als geleiders der electriciteit bekend zijn, afgezonderd, opdat de galvanische schok of stroom ongestoord in de bedoelde rigting voortga; even als, bij voorbeeld, de bliksem langs een' afleider, of de schok van eene electriseer-machine door den koperen ketting. Dit verkregen zijnde, heeft men het in zijne magt, honderden malen in ééne minuut dien stroom of schok te doen werken en weder op te houden. De verre afstand belet dit zoo weinig, dat, hoe ongeloofelijk het ook schijne, er niet meer dan eene enkele seconde zou noodig zijn, om die werking tien malen om de geheele aarde henen te doen plaats hebben, daar men de snelheid der electriciteit op bijna 50,000 Duitsche mijlen, en dus nog anderhalf maal zoo vlug als die van het licht heeft berekend; eene snelheid, die te verbazender is, omdat het licht door eene ijle ruimte voortgaat, terwijl de electrieke stroom

of schok vaste ligchamen, zelfs wanneer die geheel zijn omsloten en ingeperst, doorloopt.

Deze verwonderlijke kracht nu stelt ons in de gelegenheid, om seinen te geven op een' onbepaalden afstand, daar men van hier met dezelfde zekerheid een kunst-magneet te Weenen, Londen of Parijs in werking brengt, als men het in dezelfde kamer doen zou. Die kunst-magneet, beurtelings een ligt ijzeren hamertje aantrekkende of loslatende, brengt daardoor de machine in beweging, die de seinen aangeeft. Deze te beschrijven, ligt thans niet in ons plan. Het was ons genoeg, een oppervlakkig denkbeeld te geven van de verhevene natuurkracht, die hier werkt, en die ook ten laatste aan den mensch, als den stedehouder Gods op aarde, onderworpen is.

Reeds had de voortzetting van de telegrafische lijn belangrijke schreden gedaan, en nog altijd wachtte een moeijelijk vraagstuk zijne oplossing: of namelijk die lijn ook door of onder de zee zou kunnen worden voortgezet. Het was vooral Engeland, dat hierbij een overgroot belang had; en waarlijk, het zou hard geweest zijn, wanneer het volk en het land, waaraan het vasteland een zoo groot deel van de uitvindingen des nieuweren tijds, ook in dit opzigt, te danken heeft, daardoor juist ware afgesloten van de versnelde wisseling der gedachten, die de vrucht is der electrische telegrafie. Het was evenwel niet te denken, dat de genius der uitvinding, na over bergen en dalen te zijn heengestapt, aan den oever der zee zou blijven stil staan; en het is zijne drievoudige overwinning, die wij in de volgende berigten mededeelen.

II.
Engeland en Frankrijk.

Eindelijk is een dier reuzenwerken tot stand gebragt, die aan het reeds zoo magtige Engeland eene overwinning waarborgen, zekerder en uitgebreider dan die van de grootste veroveraars. Het ver uitziende doel en veelzijdige nut der nieuwere telegrafie, deed reeds vermoeden, dat binnen weinige jaren deze uitvinding met rassche schreden een' veel hoogeren trap van ontwikkeling bereiken zou. Een groote hinderpaal stond haar echter in den weg, vooral in betrekking tot Engeland, dat toch de hartader was der industrie, die haar bezielen moest. De ontembare zee riep den zwakken metaaldraad 't bulderend ‘Tot hiertoe en niet verder!’ tegen.

De moeijelijkheid, om een' zoo zwakken draad sterk genoeg te spannen, op den bodem der zee te doen zinken en daar bevestigd te houden, eindelijk hem aan gindschen oever weêr op te vangen, was nog de minste van alle. Maar hoe dien draad, in al zijne uitgestrektheid, te isoleren van alle aanraking met het water zelf, daar reeds een vochtige lucht de gemeenschap langs onze gewone telegraaf-draden belemmert? En hoe zulk een isolerend omkleedsel, dat natuurlijk zacht wezen moest, te beveiligen tegen de invretende kracht van het zeewater, de beschadiging door het gedierte zoowel als door de ankers der schepen, in eene zoo druk bezochte vaart? - Men meende, gelijk gedurig de eene uitvinding de andere de hand reikt, althans het eerste doel te bereiken door de ontdekking der *gutta percha.* Daarmede omkleed, werd een draad naar Frankrijk te water gelaten. Maar helaas! de vis-

schen schenen ook nieuwsgierig naar de telegrafische depêches te zijn, en doorknaagden het zachte omkleedsel. Zoodra slechts op één enkel punt het metaal met 't zeewater in aanraking kwam, verspreidde zich de electriciteit in den onmetelijken oceaan, en - alle verdere gemeenschap was afgebroken.

De maatschappij, die het tot stand brengen der linie van verbinding met het vaste land had op zich genomen, liet zich echter hierdoor niet afschrikken. Door de algemeene belangstelling aangemoedigd, vond zij nieuwe middelen uit, om den metaaldraad nog beter te isoleren, en daarna, met dit zijn bekleedsel, voor alle zeeschade te beveiligen. Het alles overwinnend vermogen der machinerie bleek daarbij op nieuw: want de kabel, ofschoon 24 Engelsche mijlen lang, werd in drie weken vervaardigd, - een arbeid, die vroeger even zoo vele jaren zou gevorderd hebben. De groote machine, in onze eerste afbeelding voorgesteld en hiertoe opzettelijk vervaardigd, werd uitgevonden en opgerigt door den ingenieur George Fenwick. Zij munt evenzeer uit door oorspronkelijkheid en eenvoudigheid, als door de merkwaardige naauwkeurigheid van hare werking; en dient vooral om 't metaal, dat de zachtere deelen van den kabel dekt, spiraalsgewijze er om heen te slingeren, even als het touw in eene lijnbaan wordt gemaakt; met dit onderscheid alleen, dat de lijnbaan horizontaal werkt, deze machine perpendiculair. Beschouwen wij dan nu den afgewerkten kabel in zijn geheel.

Vier koperen draden (de eigenlijke geleiders der electriciteit) zijn elk dooreen' dubbelen koker van gutta percha omgeven. Daarna zijn zij, door middel van hennip, met een mengsel van teer en talk, tot een soort van touw zamengevoegd, dat een' Rijnlandschen duim diameter heeft. In de doorsnede, op onze tweede afbeelding, zijn deze vier koper draden en hunne buizen, rondom het middelpunt, zigtbaar. - Die afbeelding is genomen naar een monster van den kabel, die voor onze binnenlandsche stroomen (waarvan de Moerdijk de breedste is) werd gebezigd. - Dit touw vormt nu het merg van den zoogenaamden telegrafischen kabel: want daar om henen zijn twaalf draden gegalvaniseerd ijzer, elk van omstreeks ⅓ duim doorsnede, geslingerd. Deze draden, spiraalvormig voortloopend, liggen dus naast en sluiten aan elkander, zoodat het geheel er als een gewoon ankertouw van bijna twee duim middellijn uitziet. Met elken omzwaai der machine, zoo als zij er achttien in één minuut maakt, worden elf duimen van den kabel vervaardigd. In haar geheel 24 mijlen lang, woog zij 180 ton, en vormde een' hoop van 5 voeten hoogte, welks buitenste doorsnede 30, de binnenste 15 voet bedroeg. Het werk had plaats te Wapping; en met het hoofdbestuur der geheele onderneming waren de ingenieurs Wollaston en Crampton belast. Onze derde afbeelding stelt de ligging van het reuzentouw op de werf voor, terwijl men op de vierde ziet, hoe het in 't hol van een schip, langs den binnenwand wordt op een gegelegd; natuurlijk beide in een ruime bogt, om de mindere buigzaamheid van het ijzer. Beide afbeeldingen zijn eigenlijk aan den Belgischen kabel, als nog veel grooter, ontleend, maar de zaak blijft geheel dezelfde. - Doch keeren wij tot de eerste linie, die tusschen Engeland en Frankrijk, terug.

Na den afloop van dit belangrijke werk, stelde de Engelsche regering den *Blazer*, een oude oorlogs-stoomboot, ter beschik-

king der maatschappij, en werden, als punten van verbinding, in Engeland South-Foreland, en aan de Fransche kust Stangatte, twee uren bezuiden Calais gekozen. Deze linie is juist niet de kortste, maar haar werd de voorkeur gegeven, omdat aan beide uiteinden de schepen zelden ankeren. Zoo ging de zware kabel den 25sten September 1851 van Dover in zee. Het voornemen was, met hoog water hem op de Fransche kust te werpen, zoodat hij met de ebbe boven kwam en verder aan land kon getrokken worden. Dit werd echter door den zwaren wind verhinderd,*) en men moest zich vergenoegen met dáár, waar men de minste diepte vond, den kabel te laten zinken en daaraan eene boei te bevestigen, die de ligging van zijn uiteinde aanwees. Een gewoon kabeltouw was er aan vast gemaakt, en hiermede gelukte het eindelijk, den ijzeren kabel op de Fransche kust te brengen. Eindelijk, op den acht en twintigsten September, - en de dag mag wel, als eene nieuwe en roemrijke overwinning in vrede's tijd, in de geschiedboeken worden aangeteekend! - bragt de telegraaf zelf het berigt, dat hij het vaste land had bereikt, en werd deze depêche terstond aan de koningin en andere hooggeplaatste personen overgebragt. En van dat oogenblik af stroomen woorden en gedachten, door den geheimzinnigen draad, ongehinderd onder de golven van 't kanaal door, of 't daarboven storme, of wel de vriendelijke zon zich bij 't op en ondergaan spiegele in de baren.

C.E.V.K.

Duitsche en Zwitsersche brieven.
Impressions de voyage.
(*Vervolg. Zie Tijdspiegel* 1853, II, *bladz.* 465.)
VI.

Een schiereiland in het meir. - Alles vereenigd. - Berggezigt. - De zwijgende Jean Jacques verlicht. - Menschen- en hemelakkoorden. - Solo maestoso aan den Leman. - De Heer spreekt. - Het musée-Rath. - Calame in zijne kracht. - Oud-Hollandsche vrienden. - De stervende Hervormer. - Gedenkteeken op doek. - Kunstbroeders-liefde. - Inwendige stad. - Tijd en tijdwijzers. - Te vroeg en te laat. - De toekomst van het zuidelijk Palmyre. - Spoorweg-triomf. - Goud? - De twee kampvechters. - De worsteling. - Beeldspraak en vergelijkingen uit en voor den tijd. - Naar Savoye.

Genève, *Augustus* 1853.

Nog zijn wij vervuld, waarde vriend, van het heerlijk schouwspel waarop onze laatste brief, aan het slot, u voorbereidde. - Wij aanschouwden den Leman onder den vuurgloed van eene krachtige donderbui; eene ver-

*) Onze Fransche berigtgever (l'Abbé Moignot) zegt, dat de kabel te kort was: men heeft er een stuk moeten aanlasschen. Het zou geen wonder zijn, dat de Engelschman liever aan den storm de schuld had gegeven!

lichting die in grootsche en verheven pracht eene geheel andere taal eischt, dan die waarover we kunnen beschikken - maar dat we eerst even met u onze avondwandeling van gisteravond kortelijk herhalen. - Als met onzigtbaar geweld werden wij, bij de drukkende hitte, naar het kleine schiereiland heengetrokken, *het eiland van Rousseau*, met de Grand-quai door eene sierlijke kettingbrug verbonden, en een eindweegs in het hemelsblaauwe meir als uitgestrekt en gelegerd; een eiland in miniatuur, dat alles vereenigt; onder *alles* verstaan wij hier de restauratien, des avonds de muzijk en de gekleurde licht-bollen - die tusschen de zwaar belommerde boomen eene tooverachtige vertooning maken. - Het allerbekoorlijkst plekje is met beveiligende ijzeren Geländer, borstwering, geheel omsloten, en met een groot tal uitnoodigende banken voorzien, en dan - waar gij heen ziet - een wegslepend vergezigt -: hier het uitzigt over de breede zee verlevendigd door de helderwitte Triangels, waar wij:

> ‘Het zeil des visschers zien ontvouwd,
> Triangel lichtend op 't azuur, waar 't meir van blaauwt.’ -

Verder, ter regterhand, de oprijzende bergketens, de oostelijke afdalingen van den Montblanc, en als eerste grond de groep der Aiguilles rouges, dan de eenzaam uit de diepte opstijgende Molé, de met sneeuw bedekte Dent du midi -: een allerprachtigste en als in reuzengestalte aanrukkende legermagt der zuidelijke Alpen - dat alles omvat uw blik hier reeds, terwijl het zacht ruischend water van den Leman het eiland omkronkelt en omspat - 't is een meer dan bekoorlijke plek, deze kleine wandelplaats, waar gij u door de Engelsche, Fransche en Duitsche touristen altijd ziet omgeven, dikwerf verdrongen. We vertoefden hier, al het natuurschoon genietende, tot laat in den avond - het heerlijk zomerweder had talrijke bezoekers uitgelokt - daar digt nevens ons zat de zwijgend steenen ‘Jean Jacques,’ met de schrijfstift in de hand, eenigzins voorover gebogen, op zijn hoog voetstuk, als beveiligd door digt nederhangend kastanjeboomenblad, vreemd en eigenaardig bestraald door het gekleurde kunstlicht, dat tusschen de groene bladen doorsprenkelend vonkelde en gloeide. - Nog ruischten en klonken de vrolijke toonen van een welbezet orkest over de stille wateren, toen een vlammend en onverwacht vuur over de verafgelegen bergkruinen schitterde, en weder een vlam, die weêrkaatste over en op den effen waterspiegel, en ziet daar dreunde, alsof een reuzenvuist op een onmetelijke pauk nederzonk, de donderknal, boven en onder het nietig geluid en akkoord van stervelingen met hunne koperen en houten speeltuigen: - een accompagnement uit den hoogen, dat zoo nadrukkelijk, klaterend en dreunend midden in de maat inviel, dat de aardsche spelers weldra verstomden en de geheele bevolking van het in duisternis gehulde eiland over de smalle kettingbrug als wegvloeide. - Wij vertoefden nog eenigen tijd - en daar zagen we hoe in de verte ongekende en ongedachte blaauw-gloeijende bliksem-aureolen om de kruinen van den Montblanc geslingerd werden - daar spleet de loodzwarte wolk vaneen en stortte een plotselingen vuurgloed uit, als de uitbarsting uit een beweegbaren wolkenkrater, waardoor de nu donkerblaauwe zee, de prachtige rij van witte huizen aan de kade en de bergketens, tegelijk werden verlicht en overstraald. -

Krachtiger en krachtiger hief de ontzettende donder den bastoon aan, en aan alle gedeelten van den hemel schenen engelen met vlammende zwaarden de wolk-gordijn los te rukken en te dreigen met hunne toortsen. - Pracht, *meer* dan pracht, lag er in deze openbaring. - De Oneindige had gesproken; wij hadden Hem verstaan! - Heden, waarde vriend, na eenen gerusten nacht, hebben wij ons bevlijtigd in den kortst mogelijken tijd (wij hebben reeds vroeg aangevangen) om het inwendige van Genève, 'het Palmyre van Europa', eenigzins te leeren kennen. - Aan gedienstige geesten in menschelijke ligchamen ontbreekt het hier niet, en ons eerste bezoek was naar het *musée-Rath*, naar den stichter aldus genoemd; - eene kleine maar keurige verzameling van schilderstukken en gipsafgietsels, waar juist het kleinere getal de beschouwing meer gemakkelijk en bedaard maakte. - Wij bewonderden vooral een zeer kolossaal meesterwerk van Calame, een berg- en woudstorm, waar de stoutste kracht, ja eene massieve, ontzettende penseelsbehandeling, ons eene trotsche en verschrikkelijke natuur als voor de blikken plaatste, men staat zelfs (dit is *hier* de zegekroon der kunst) onder den indruk dier *oorspronkelijke* levende natuur, bewonderend stil onder den tweeden magtigen indruk der *nagebootste* natuur, hier in hare woeste, ongetemde, aangrijpende heerlijkheid - en daarnevens vele stukken uit de Oud-hollandsche en Vlaamsche school: - onze taankleurige, gerimpelde, Nederlandsche mannen en vrouwen, in het zwart-fluweelen kleed met de sneeuwwitte halskragen en het ernstige, zoo eigenaardige nationale gelaat - ook meesters uit de klassieke school - Wouwerman en tijdgenooten - en alweder, tusschen deze getrouwe voorvaders, het *sterfbed van Calvijn*, om meer dan ééne reden merkwaardig - hoewel op kleinere schaal aangelegd toch hoogst boeijend, wegens de portretten der beroemde mannen, die hier den zieltogenden hervormer omgeven. - Laat ik u, aan de hand van een bekwamen tolk, dit stuk met korte trekken beschrijven:

'Daar ziet gij, op zijn leger van smarten, den bleeken en vermagerden Calvijn, maar met oogen vol vuur, en vol kracht van geest, bij de zwakheid des ligchaams, terwijl hij zijnen laatsten raad aan de in zijne kleine kamer opeengedrongene syndicussen en raadsheeren geeft. Zijne hand, die tevens sterk en bevende schijnt, toont hun den geopenden bijbel, en aan zijne beweging kan men bemerken, dat hij hun voor God verklaart, altijd de zuivere waarheid in Jezus Christus verkondigd te hebben. - Digt bij hem zijn de syndicussen, die gij aan hunne gekroonde staven herkent; achter hen ziet gij de raadsheeren en eenige predikanten staan. Allen zijn bewogen en getroffen; eenigen ontsteld; anderen schijnen heimelijk verontrust door berouw, misschien door de herinnering aan den tijd der Libertijnen. De bekwame schilder heeft vader Calvijn en de groote medgezellen zijns werks willen vereenigen. En zoo ziet gij op deze schilderij in eene groep, de drie eerbiedwaardige tolken der waarheid, die God uitkoos om het werk van Calvijn in Genève voor te bereiden, mede tot stand te brengen en voort te zetten. - Gij ziet aan het voeteneinde den grijzen Farel gekromd en bedrukt neêrzittende, en zijne oogen met de handen bedekkende - achter den stervende heft Viret de rood beschreide oogen ten hemel en bidt voor

de kerk en zijn dierbaar Genève. Eindelijk ondersteunt de jonge Beza zijn meester, terwijl hij er over schijnt na te denken hoe het gaan zal met kerk en school en met hem zelve, die ze nu zal leiden.'-

Zulk een graf-gedenkteeken mogt hem, door de hand der onsterfelijke kunst, voorwaar gezet worden, hem, die voor het geschokte Genève beurtelings de reddende engel, de gestrenge regter, de godvruchtige beschermer was geweest.

Om nog eens op den voortreffelijken kunstenaar Calame terug te komen - zoo deed ik aan de reeds bejaarde vrouwelijke Musagete, die ons de verzameling ontsloot en daar rondleidde, de vraag: of de waarheid zich bevestigde, dat volgens (*officieel?*) courantenberigt, de schilder was - overleden - 'mais non, monsieur!' hernam zij glimlagchend, 'il se porte à merveille, mais peut-être que les artistes lui ont donné la mort, afin qu'ils pussent vivre mieux eux-mêmes.' - Wij hoorden de humaniteit van den genialen kunstenaar ook hier hoogelijk roemen.

Genève inwendig is weder eene andere stad dan de uitwendige, zoo als zij zich, van de zijde des meirs - presenteert. - De groote winkels dragen reeds meer eene bepaalde fransche type: de naauwe, op en neder golvende straten, dikwerf met gevaarlijke bogten, ontnemen u veel van den poëtischen indruk, welken de buitenstad voortbrengt - want dáár staan de kolossale gebouwen in prachtige uniform nevens elkaâr - en zonderling inderdaad, meest allen - of hôtels - of wereldberoemde horologiefabrieken en magazijnen. - 't Is u en allen bekend, hoeveel Europa, ja zelfs andere werelddeelen, aan dit gedeelte van het vrije Zwitserland verpligt is, wat den *tijd* en de *tijdsbepaling* betreft - zelfs de kleinere Zwitsersche steden en dorpen zijn in het bezit van de groote voortreffelijke stads- en toren-uurwerken, waar de uur-, ook de minuutwijzer, als de twee uitgestrekte beweegbare armen van Saturnus, over het groote witte bord zijn uitgespreid, - gij kunt dus hier, in den dubbelen zin des woords - den *tijd* en uwen tijd buitengemeen *goed waarnemen.* - Genève, Neufchatel, en de omliggende plaatsen voorzien het beschaafde menschdom nog altijd van die allernoodigste, kleine, kostbare, fijn bewerkte en prachtig geciseleerde voorwerpen, zonder welke men gedurig *te vroeg* of *te laat* zoude komen - en dàt is een groot kwaad; want als alles op *zijnen tijd* plaats greep, waren we in onze negentiende eeuw een geheel eind verder.-

De naaste omstreken van Genève zijn verrukkelijk schoon, en heffen u langzaam eenige honderden voeten omhoog boven de stad aan uwe voeten, die gij dan in hare uitgestrektheid schier geheel kunt overzien. - Men wenscht en hoopt, zoo als ons verzekerd werd, de overgeblevene vestingwerken te slechten, en gedeeltelijk voor den handel, gedeeltelijk tot bekoorlijke wandeldreven te herscheppen - (tout comme chez nous). De toekomst van Genève kan onder gunstige omstandigheden eene groote, eene verbazende, eene éénige worden. 'Het Palmyre van Europa' - als het alles verbindende Europesche spoorwegnet haar mede omvat, en opneemt, en met Lyon zamenschakelt; als aan de noordelijke zijde de ijzeren baan van Bazel, van Neufchatel, Yverdun, Lausanne verlengd wordt, en den Leman mede

omkronkelt, en dan al verder de spoorwegstralen zuidelijk of zuidoostelijk naar de grenzen van Italie zullen heenschieten, dan wordt Genève eene der magtigste handelsteden in het zuiderdeel van ons beschaafd wereldfragment, en zal welligt een nog ongekenden trap van bloei bereiken, - zoodat er eigenlijk niets meer aan zoude ontbreken om haar eene betrekkelijke volmaaktheid te verschaffen, dan dat de bergen aan den Leman of in Savoye op eens ook hunne goudaders openden, en Genève op de goudkaart der wereld nevens San-Francisco en het kostelijk Australië werd gevonden; - intusschen hebben we gehoord en gelooven het mede, dat de groote werkelijke wereldhandel op den duur beter steek zal houden dan de groote algemeene gouddelving.

Wij moeten u thans nog eene merkwaardigheid mededeelen, een hoogst belangrijk natuurverschijnsel, een natuurraadsel, dat ons, en zeker allen die het ooit beschouwden, verbaasd deed staan - de worsteling van twee watergoden - de *Rhône* en den *Leman*, even buiten Genève, alwaar men u op een verheven punt voert, alwaar gij aan uw voet dit ongewoon, onafgebroken, indrukmakend tweegevecht kunt aanschouwen; daar beneden in de diepte ziet ge hoe de twee watermassaas elkaâr ontmoeten, en horten, botsen en kampen op leven en dood, en zich de bedding als betwisten: - hier de lichtbruine kleur met schuimende vlokken, lillend watersneeuw, bedekt, daar het heldere hemelsblaauwe kristal, en toch geeft geen van beiden den strijd op, en het is alsof eene geheime tooverkracht hier de onveranderlijke grenslijn heeft getrokken; want, hoewel de kampvechters nu en dan terugdeinzen, of elkaâr schijnbaar overweldigen, toch blijft die scheiding bestaan. - In een der plaatsbeschrijvingen van dit heerlijk oord, vinden wij het natuurverschijnsel aldus voorgesteld, en voegen dit er ter verduidelijking bij:

'In twee armen gedeeld worstelt zich de Rhône door de breeder geworden vlakte voort, en stort eindelijk hare bruisende en trotsche wateren uit in den Leman, die terugdeinst als koesterde hij vrees, dat het hemelsblaauw kristal zijner wateren door deze vermenging mogt worden bezoedeld. Niettemin biedt hij wederstand en komt het tusschen beiden tot eene worsteling. De schuimende stroom en het blaauwe meir worden handgemeen, en komt de noordewind den Leman te hulp, dan steigeren zijne golven hoog op, storten zich van voren en van ter zijde op den vijandelijken stroom, werpen hem koen terug en drijven hem in de engte. Men waant twee kampende legers te ontmoeten; daarom hebben de oeverbewoners aan deze worsteling ook den naam van *la bataillière* gegeven. Wanneer eene boot over de golvende vlakte vaart, bespeurt zij aan de hevige stooten de verbolgenheid der vloeden. Nog wel een vierde uur van den oever is dit oproer merkbaar. - Eindelijk onderwerpt de stroom zich aan de noodzakelijkheid, om in het blaauwe graf neêr te storten, waaruit hij 20 uren verder beneden weder reiner en fraaijer te voorschijn treedt.'

Welke voortreffelijke, kostelijke beeldspraak, getrouwe vriend! hier bij dat duël van Rhône en Leman, aan de natuur te ontleenen! voor den dichter, of voor hem, die met het eigenaardige glimlachje van den humor op het gelaat, - hier, een poos stond te peinzen -: de Leman en de Rhône!! -: het Godsrijk en het rijk derduisternis - conservatieven en liberalen - man en vrouw in het huwelijk - de Katholieke en de Protes-

tantsche kerk - de orthodoxe en de vrijzinnige gemeente - Prof. Stahl en Prof. Gervinus - Hengstenberg en Strauss - Leman en Rhône - de mystiek en de materialist - Monarchie en Republiek - Czaren-wet en constitutionele elasticiteit - ministerie T - en ministerie v. H - en welligt alle ministeriën op aarde - alom de worstelstrijd tusschen twee krachten, twee beginselen; alom Esau en Jakob, - alom de botsing van theoriën, van systemen, van echo's van systemen, en stijfhoofdige opvattingen - en eens, dit zij nu de slotsom hieruit afgeleid, eens mogen ‘waarheid,’ ‘vrijheid,’ ‘liefde,’ ‘licht,’ al is het ook op verren afstand - op den afstand van nog ongeborene eeuwen, uit den strijd, zoo als de Rhône, - weder te voorschijn komen, - ‘reiner, fraaijer en heerlijker,’ ter eere Gods en tot heil der menschen! Amen!

Wij zullen over een paar uren den togt naar Savoye aanvangen, naar het dal van Chamouny, en wenschen nog dezen avond ons te legeren aan den voet van den Montblanc, wanneer er tijd genoeg overblijft om ons laatste doel te bereiken. - De wolken jagen woest en wild door het luchtruim - welligt dat ‘alma mater natura’ ons heden weder op eene prachtige donderbui onthaalt, wij zullen ze dan aannemen en ontvangen in de weêrkaatsing der onmetelijke bergmuren, die ons ginder reeds wenken. - Verwacht dus ons volgend schrijven onder de sneeuwvelden en gletschers van den eenigen bergmonarch, wien wij weldra te gemoet snellen.-

Gedenk in liefde aan uwe getrouwe vrienden,

Spiritus Asper en *Lenis.*

Losse hoofdstukken uit de levensgeschiedenis van Steven Kraanvogel.

> Ehret die Frauen - Sie - ? - ? -
> V. SCHILLER.

(*Vervolg. Zie Tijdspiegel* 1853, II, *bladz.* 471.)

IV.
Twee tantes, gephotografeerd naar het leven, en de derde op zigt.

Onze levensgeschiedenis grijpt krachtig in die der reeds genoemde tantes, en is er even zoo mede zaamgevlochten als de spin met haar weefsel, - altijd intusschen weder afwijkingen en uithalen op den weg? zeer zeker, want ons leven is niets anders dan zulk een uithalen ter regter- en linkerhand, dik-

wijls zoo nabij aan den kant of de sloot - dat wij, voerman met den wagen, dikwerf in het slijk omslaan. - Welnu, wij gaan over tot onze lievelingsstudie sedert ruim twintig jaren -: de analyse, *ontleding van karakters;* de grovere en fijnere tinten aangewezen, welke over het menschenbeeld liggen uitgespreid, de gelaatkunde van het karakter, als deze uitdrukking ooit gewettigd kan worden, en daarom - begroeten wij u dadelijk, eerzame, deftige tante Jet. - Wat zijt ge goed en toch gestreng-goed; uw geheel bestaan staat immers in den grondtoon van den ernst, van dien effen en gelijkmatig geplooiden ernst, welke zichzelven zeer zeldzaam vergeet. - Zelfs de gevoeligheid, aan uw geslacht eigen, zucht en worstelt onder den invloed van die hebbelijkheid eener ernstige deftigheid, waardoor gij nu en dan - imponeert. - Gij spreekt gewoonlijk zeer langzaam, zelfs eenigzins slepend, en gebruikt gaarne het woordje - *ge*, - waar de zusters met het - *je* - gereed zijn. Gij zult bij de kinderlijke grappen en grillen van het voordeelig opwassend Steventje naauwelijks glimlagchen; maar het kind bedaard bij de hand nemen, terwijl de opgehevene wijsvinger der andere hand langzaam omhoog rijst, en wij u hooren zeggen -: 'Steventje, Steventje, als het zoo voortgaat wordt ge een ondeugend kind, en wij zullen andere middelen moeten bezigen.' - Intusschen is tante Jet ook overheerschend-ernstig: - wat de lieden gewoonlijk gekheid, of gekheid maken noemen, is haar vreemd; zij heeft de scherts des levens met een muilband voorzien, en kan tot heden toe niet begrijpen waarom en waarover de menschen somtijds zoo hardop en schaterend, luidkeels lagchen - dan komt er eene pijnlijke plooi op haar effen, langwerpig gelaat. - Wederom ligt hierin de oorzaak, dat men in den regel, waar tante Jet in een gezelschap verschijnt, behoorlijk is gaan zitten, en zich te regt zet en zit - zwijgt, - en eenige minuten wacht, dan met gedempte stem begint te spreken, en met eene loffelijke kunstvaardigheid de bedaarde en stemmige matrone voor het besproken of te bespreken onderwerp tracht te winnen en in te nemen, ontworpen bijna op deze wijze -: 'En wat zoude de lieve jufvrouw er over denken?' - of: 'Zoo even hebben wij over dat onderwerp gesproken, en hoorden gaarne uwe opinie, lieve jufvrouw?' - of meer familiaar -: 'Kom aan, tante Jet! kom aan, we moeten ook eens weten wat gij over de zaak denkt?' - dan verhoogt zich de deftigheid van den jonkvrouwelijken zedelijken ernst op het reeds hier en daar gerimpelde gelaat der tante - zij zet eerst haar kopje thee of koffij zeer bedaard op de tafel, ziet met eene minzame, eenigzins nederbuigende gezigtsuitdrukking in het rond - en geeft *hare* denkwijze luide, in behoorlijk geronde volzinnen te kennen - dan neemt ze het kopje bedaard weder op, en wacht - nu - altijd: - algemeene toestemming. - De *topica* van tante Jet - de onderwerpen die zij met het beste gevolg en met onverkoelden ijver bespreekt, beoordeelt en behandelt, zijn, naar veeljarige opmerking, de volgende -:

De huisgezinnen der familieleden, en de geest die daar heerscht.
De predikanten.
De houding der gemeenteleden in de kerk.
Het getal en het karakter en de regt-

zinnigheid der dienende ouderlingen.
De dienstboden, en de heerschende vreesselijke gebreken in dien stand.
De gezangwijzen en het minder gepaste van vele kerkelijke gezangen.
De mode in hare enorme afwijkingen, zonden, en albeheersching.
De kleeding van zuster Krisje en de bedrijvigheid van zuster Pietje.
De weelde in de keuken en op de pantoffel-parade,
en eindelijk:
De opvoeding, het oorspronkelijk bederf, en de zegenrijke ontwikkeling van neefje Steven Kraanvogel.

Zie daar, voorshands, de meest bekende, doorwoelde en ontleede onderen voorwerpen, waarover tante Jet, in grootere en kleinere kringen, de lichtstralen van haren geest, uit de schatkamers harer ondervinding, opent - en toch meent zij het, onaangezien deze oud-jonge-jufvrouwelijke eigenaardigheid, zoo goed. - Zij wilde zoo gaarne, dat alle menschen die zij kent en niet kent, zelfs de ligtzinnige Franschen in Parijs, en de hooge, groote, rijdende, spelende en vergulde groote wereld in Rotterdam, Amsterdam, en den Haag, al te zamen - gemoedelijke, stille, vrome christenen wierden, liefst, als tante Jet haren zin had, echt, zoo wat oud-gereformeerd, wel niet zoo heel stijf Dordtsch of Afgescheiden, maar toch bij preferentie met *haar* en hare kerk, en bij *hare* geprivilegieerde dominés, ook zelfs in de namiddag-beurten - zij zoude u het gansche menschdom met *hare* waarlijk christelijke, gemoedelijk-vrome, Hervormde deftigheid willen overgieten, inwijden, doopen, en verzekert u, dat wanneer alle menschen de predikanten zoo hoorden als zij, en de formulieren zoo kenden als zij, en de leerredenen zoo, bij uittreksel, dadelijk na de preek opschreven zoo als zij - dat het dan vrij wat beter op aarde zoude zijn. - Tante Jet begeert voorts dat men haar bij de behandeling der bovengenoemde topica niet *tegenspreekt*, en van lieverlede toegeeft, waar zij de verschillende voorregten van zekere personen en zaken verdedigt, en van vele zijden bewijst - b.v. de voorregten van regtzinnige predikanten, van eenvoudige, wel wat kostbare, maar degelijke stoffen voor de kleeding, van ‘hervormde’ dienstboden boven andere gezindten, van stemmige indrukmakende kornetjes, tegenover de zwierige, met bont lint ‘schreeuwende’ mutsjes (pas op, tante Krisje!), van zedige woorden en taal, en stichtelijke leerboekjes voor den ondeugenden Steven, den tweede. - Alsdan is haar, bij de gemotiveerde voorstelling harer denkwijze, alle dadelijke tegenspraak lastig, zeer lastig, ja zelfs zoo lastig, dat zij meer dan eens, driemaal met het hoofdje bedenkelijk schudde, zich viermaal ongeduldig op den stoel heen en weder schoof en verzette, of de tegensprekenden met een hardnekkig, vernederend, verpletterend stilzwijgen bestrafte, en strak voor zich henen op den grond keek, op de uiterste punt van haren regter schoen.
Zie daar onze eerste tante, volgens hare inwendige, zielkundige garderobe, en zeekaart, u genoegzaam aanbevolen, en voorzigtig, ja, waarlijk menschelijk genoeg - ontleed - en ontkleed.
Ad nommer 2!

Vrolijke, blozende, ronde, opregte tante Krisje, wat hebt ge een vriendelijk-helder, blaauw oog, en een stereo-

typen glimlach om de beide mondhoeken! Gij glimlacht het leven door, - welligt eens, als uwe ure daar is, ook - uit. - Gij zijt een vlindertje onder de oude jonge jufvrouwen, en dartelt van bloem tot bloem, en wilt u zelfs, als het maar prettig en pleizierig in de wereld om u heen toegaat, - laten vangen - daarom zijn de menschen, die u kennen, blijde als zij u zien, uwen vluggen voetstap hooren, uwe eenigzins schelle, harde stem, aan de voordeur, in den gang, of aan de kamerdeur vernemen - dan heet het -: 'Daar, daar is tante Krisje! dat is goed!' - dan huppelt Steventje met zijne kleine kermistrompet - (torenblazers zinnebeeld) - u te gemoet, en danst en huppelt met u de ouderlijke huiskamer om en rond, en grijpt u bij het kleed, en zegt -: 'wat hebt ge weêr voor Steventje medegebragt?' - de goede, vrolijke ziel, heeft altijd - zonder uitzondering - in den regterzak een koekje, of een ulevelletje, of een beschuitje - en laat het dartele neefje er naar opspringen, als zij het onschuldige lokaas in de hoogte houdt, met Steventje als een tol omdraaijende, roepende -: 'Opgesprongen, manneke! nu nog eens - zie zoo - nu een kus - en dan, kip ik heb u.' - De jongen grinnikt en kraait van pleizier, en tante Krisje doet *inwendig* evenzoo, en allen hebben ook pleizier in dat pleizier van een groot en een klein gelukkig en gelukkig makend menschenkind - ! -

Het spreekt van zelfs dat de kleine, ronde, vriendelijke vrouw, zeer bewegelijk en ongedurig van aard is, eenigzins driftig, zoo als meest alle opgeruimde menschen; haar hoofdgebrek was, volgens de kritiek van tante Jet: dat ze over alles schertste, en eigenlijk nooit ernstig was, zelfs over de kerk en de predikanten, en dat ging te ver, zoo als zuster verklaarde. - Krisje vond gewoonlijk in de wereld en bij hare bewoners, de volgende eigenschappen en bijzonderheden, welke wij, als eene tweede topica, om des lezers wil, aldus, fragmentarisch, voorstellen. - Zij vond bij de menschen veel:

Liefde-
Veel gekheid-
Veel en veel *meer* zwakheid, dan zonde.

Veel eigenwijsheid, maar meer zucht tot navolging, en vatte eindelijk hare geheele menschen- en wereld- en tijdsbeschouwing, in deze welbekende woorden uit den nationalen Willem Levend, te zamen -:

'Allemaal menschen, allemaal menschen!'

Tante Krisje was van nature - in tegenspraak met den Heidelberger Katechismus - een universeel *liefhebbend* oud jonge-jufvrouwelijk wezen - zij had *alles* lief wat onder haar bereik kwam of lag: hare drie zusters en de zwagers, hare zomer- en winterbloemen, de bedelaars, vooral de bedelaars-kinderen, en de kleine, manke, hondjes op straat, de kreupelen en blinden bovenal, en dan ook hare kleeding en de sierlijke mutsjes, de huiskat en Steventje beide deelden in hare vurige liefkozingen; zij had voor allen een lach, een cent, een vriendelijk, troostrijk woord, of eene verschoonende verontschuldiging gereed. - Maar ze was bij dat alles een weinig onnadenkend en ijdel, daarom werd er tienmaal op één dag door de beide zusters, Jetje en Pietje, gezegd, geklaagd -: 'Kijk! dat heeft zuster Krisje alweêr vergeten! of in de war gestuurd, dat

heeft Krisje alweêr in de war gehaspeld.' - O! die goede, trouwe, vriendelijke ziel! wat praatte ze graag, uren achter elkaâr, en lachte en joolde onder het gesprek, en wreef zich de kleine roode handen, en draaide zich alsof ze op eene echt engelsche spil zat, telkens, al pratende, nu links dan regts, en wist altijd iets nieuws, en liet -: ''t Is zonde.' - 'Nu hoor ik je.' - 'Kom, wat je daar zegt.' - 'Nu, kijk eens aan.' - 'Alle menschenkinderen!' - en soortgelijke onophoudelijke tusschenwerpselen altijd weder vernemen, in infinitum. - Met één woord, zij, de levendige, bewegelijke, kwikzilverachtige oude maagd, was in de kleine huiselijke symphonie de *allegretto scherzando*, en tante Jetje de *maestoso* of de *lamentabile* - en tante Pietje - ? - Maar wacht eens wat, mijn goede lezer! niet te veel op eens uit het geheime levens- en karakterboek onzer bejaarde Eva's. - - Wij brengen u weldra ad nommer 3 - en bevelen hare beide zusters in uwe voortdurende gunst en recommandatie.

Spiritus Asper en *Lenis.*

Schetsen en opmerkingen van een platonisch filozoof der 19de eeuw.

(*Vervolg. Zie Tijdspiegel* 1853, II, *bladz.* 477.)

V.
De geschiedenis van mijn hondje.

Ik heb vroeger een allerliefst hondje gehad dat ik voor weinig stuivers gekocht had.

Anne-Mie had ik het gedoopt als herinnering aan mijn eerste liefde, waarvan ik in hoofdstuk III gesproken heb. Dat hondje heeft er veel toe bijgedragen om de wond van mijn hart spoedig te doen genezen. Tusschen die twee Anne-Mie's bestonden ook wel eenige punten van overeenkomst: ze behoorden beide tot de schoone sekse, ze hadden beide lang, blond hair, ze waren beide een beetje kribbig van humeur, en ze waren geen van beide erg getrouw. Daarom vond ik in mijn tweede Anne-Mie weder wat ik in de eerste verloren had.

Zoo stonden de zaken toen ik op den rug van mijn Anne-Mietje (van n° 2 namelijk) de sporen ontdekte van een ziekte die sommige sophisten bij de ouden voor het toppunt van zinnelijk genot zouden gehouden hebben, aangezien men door een altijddurende prikkeling nimmer moede wordt aan de daaruit ontstaande behoefte voldoening te geven.

Maar mijn hospes aan wien ik nog anderhalf jaar kamerhuur schuldig ben en die te gelijk mijn wijnkooper is, vloekte op het diertje en zeî dat het zijn

eigen hond zou besmetten, allen die bij mij kwamen vonden het een vies beest, de hondendoctor verklaarde de kwaal voor ongeneeslijk. Tegen allen was ik niet bestand. Toen heb ik mijn vriendinnetje aan mijn oppasser gegeven, die haar, geloof ik, met een steen in een zak heeft gestopt en vervolgens in de gracht geworpen.

Weemoedige aandoeningen beletten mij u geregeld te verhalen wat er verder met Anne-Mietje gebeurd is. Misschien zal het dwangbuis van maat en rijm mijn al te ontstelde verbeelding wat beteugelen; daarom zal ik trachten u het verdere lot van mijn hondje zaliger in den vorm eener romance meê te deelen, ik heb de coryphaeën in dat deel onzer letterkunde op den voet gevolgd, zoodat er in mijn gedicht nagenoeg niets oorspronkelijks te vinden is; het zal dus tevens als type kunnen dienen voor een onschadelijken en tevens hoogst nuttigen dichttrant, zooals die, welken ik op het einde van hoofdstuk III ter loops als onberispelijk heb aangeroerd.

Romance.

't Was avond, toen een grove zak
In 't moddrig water zonk;
't Was avond, toen een doffe smak
Langs muur en wal weêrklonk.

't Was avond, toen mijn Willems hand
Het hondje in 't water smeet;
Hij hoorde niet, de ruwe kwant,
Hoe Anne-Mietje kreet.

Het water bruischte, 't water steeg....
Daar schoot een paling toe;
Hij snuffelt rond en ruikt ter deeg,
Het zoeken nimmer moe.

Hij schuimbekt naar den rijken buit,
Die in het water leit,
Zijn maag krimpt in, zijn maag zet uit,
Bij 't feestmaal, dat hem beidt.

Hij vindt op 't laatst den rijken schat,
Maar slooft zich vruchtloos uit;
Want nergens opening of gat
In 't doek dat hem omsluit.

‘Na twalef dagen kom ik weêr,’
Spreekt toen de slimme visch,
‘Na twalef dagen keer ik weêr,
Als 't al verrot *en* is.

Na drie paar dagen is het lijk
Genoeg geprepareerd;
Nog drie paar dagen in het slijk,
En 't doek is ook verteerd!’ -

En eer de haan den twaalfden dag
Met luid gekraai verkondt,
Is reeds de paling aan den slag
Bij 't smullen van den hond.

Hij ziet den steen, hij ziet den hond,
En raadt het ongeluk....
Een heete traan rolt op dien stond
Op 't allerlaatste stuk.

Daar woonde aan d' oever van deez' gracht
Een oude dikke man;
Geen paling is te vet, te zacht,
Voor dezen dikken man.

En zie, die goede dikke snaak,
Hij reikhalst naar den visch
Die stellig voor zijn kieschen smaak
Een keurig voedsel is.

Hij jaagt met ijver en met vier
Op 't beest zoo moddervet,
En rust niet voor hij 't logge dier
Heeft hangen in zijn net.

Het beest draait voor de laatste maal
Zijn hoofd naar 't moddrig nat,
Waarin hij 't laatst en 't lekkerst maal
Met smaak gegeten had.

De wind stak hevig op uit zee,
De golven beukten 't strand;
De visch vindt dra zijn legersteê
In 's visschers ingewand.

De man, gelijk men denken kan.
Gevoelt zich gansch niet frisch,
Wijl paling, zelfs voor *dezen* man,
Zwaarmoedig voedsel is.

Nogtans, hij stopt een pijp tabak,
En rookt met doffen zin;
Hij legt zich neêr op zijn gemak,
En sluimert zachtkens in.

Einde.

Wat zegt ge nu van uw leerling, meester Plato? Zulke verzen zijn onschuldig; ze geven niemand ergernis en ze mogen gerust door oud en jong van buiten worden geleerd.

Ik bewonder ook mijzelf. Maar wat de liefde niet doen kon, dat heeft de smart gedaan, zij alleen kon mijne muze wakker schudden.

En nu muze, vaarwel, sluimer weêr in, al was het des noods ook de doodslaap.

En gij, kieskeurig publiek, val mij niet hard om deze uitstorting van mijn gevoel. De wijze Plato was in zijn jeugd ook dichter. In een volgend hoofdstuk krijgt gij den wandelenden filozoof weêr!

VI.
Een collegie over de zielkunde.

Lieve lezer, wij hebben nu al zoo lang met elkander omgegaan, ik heb u mijn voorkomen beschreven, ik heb u deelgenoot gemaakt van mijn denken en handelen, gij begint meer en meer belang in mij te stellen, zoodat gij met regt kunt vorderen dat ik u ook eens openhartig vertel hoe ik er eigenlijk van binnen uitzie.

Het is voor mij een aangename pligt aan uw vereerend verlangen te voldoen.

Maar aangezien zoo'n verklaring een zaak van het hoogste belang is, zult gij van uw kant wel de goedheid hebben om mij geduldig aan te hooren, wanneer ik een bijzonder lange inleiding gebruik, voordat ik u op de hoogte van onze psychologische quaestie plaats.

Gij weet, schoone lezeres, dat de mensch bestaat uit geest en ligchaam.

Gij weet ook, ten minste, gij hebt het altijd hooren zeggen, en daarom gelooft gij het, dat de geest boven het ligchaam staat, dat de geest denkt, schept, onsterfelijk en voor de hoogste volmaking vatbaar is, terwijl het ligchaam niets meer is dan een werktuig van den geest dat na een zeker aantal jaren wordt afgelegd, even als gij uwe japonnen wegwerpt, wanneer ze versleten zijn.

Maar aan uw wijs van handelen zou men niet zeggen dat gij dit alles gelooft. Want terwijl uw toilettafel opgepropt is met de heerlijkste pommades, balsems en essences, terwijl gij uw ligchaam onnoemelijke malen in den spiegel beschouwt en elk vlekje of smetje dat uwe schoonheid mogt verminderen zorgvuldig zoekt weg te nemen, laat gij uw kostelijke ziel maar zoo in 't wild opgroeijen; niet alleen dat gij geen moeite doet om er alle vlekken en gebreken van weg te nemen, maar gij gelieft er niet eens zooveel notitie van te nemen dat gij haar ter loops eens bekijkt.

En anderen hebben er ook al niet veel toe gedaan om uw kostelijke ziel een behoorlijke opvoeding te geven. Wel hebt gij op de kostschool of bij uw gouvernante een stuk of drie talen geleerd, wel hebt gij bij uw dominé een behoorlijke kwantiteit

vragen en bijbelteksten geslikt, wel hebt gij leeren zingen en dansen, maar daar is het ook bij gebleven, en de vruchten van die kostelijke opvoeding zijn: dat ge thans

met smaak een zedig Fransch romannetje kunt savoureren, dat gij in de kerk een heel ernstig gezigt kunt vertoonen, en zelfs weet wanneer de preek aandoenlijk genoeg wordt om met voeg uw geborduurden zakdoek aan de oogen te kunnen brengen, dat gij een stuk of tien aria's van buiten kent, dat gij u in één avond een interessante kuch op den hals kunt halen, en eindelijk, dat gij ver genoeg in de dialectica gevorderd zijt om gracieus te kunnen antwoorden op de snedige en fijne complimenten, die u door uwe galants toegefluisterd worden.

Maar als een van die heeren u eens toefluisterde: ‘Wat hebt gij een schoone en kostelijke ziel, jammer dat gij haar zóó negligeert!’ zoudt gij dan ook zoo spoedig een antwoord gereed hebben? - Neen, lief kind, dat zoudt ge niet; want terwijl het onsterfelijke deel van sommigen uwer mannelijke natuurgenooten behoorlijk ontwikkeld wordt, heeft men u gedresseerd voor de groote wereld, even als men honden, apen en soldaten drilt.

Daarom zoudt gij mij ook moeijelijk kunnen vertellen, hoe aardig ge anders ook praten kunt, wat de ziel eigenlijk is.

Nu die vraag is ook nog al moeijelijk. Daarom zal ik mij, even als Plato, van de moeite ontslaan om er regtstreeks op te antwoorden, maar u, met hem, de zaak onder een zinnelijk beeld voorstellen.

De ziel is een voerman die een tweespan ment.

De voerman, die de twee paarden stuurt waarheen hij ze hebben wil, die alleen weet waarheen het doel van de reis is, die hetgeen hij gedacht heeft door hen laat uitvoeren, die man is de *rede.*

Het eene paard dat kwaadaardig, wild, koppig en holziek is, dat het er op toelegt om telkens van den regten weg af te gaan, dat paard vertegenwoordigt de *hartstogten.*

Het andere paard, daarentegen, dat mak, gedwee, gehoorzaam, sterk en krachtig is, zonder welks bijstand de voerman den anderen wilden springer niet in bedwang zou kunnen houden, dat paard is de *wilskracht.*

En het doel van de reis? - Dat is naar boven, den berg op, op welks top men het wezenlijk schoone, goede en ware aanschouwen kan; de voerman spant alle krachten in om dat toppunt zijner wenschen te bereiken, en het goede paard ondersteunt gewillig zijn pogingen, maar het booze paard werpt hem telkens weêr naar beneden en bemoeijelijkt den togt zoo veel hij kan.

Zoo dikwijls ik dat beeld bij Plato lees, komt mij een herinnering uit mijne kinderjaren voor den geest.

Mijn vader had twee paarden met een knecht er bij, en die paarden waren juist als die welke Plato beschrijft. Piet was een gevaarlijk dier, schrikachtig, wild en naauwelijks te besturen; Trui, daarentegen, was zoo mak als een schaap, maar daarbij toch een sterke knevel. Maar de koetsier Jan wist met zijn fiksche zweep en sterk tuig die beiden toch altijd zóó te rijden dat we er zonder halsbreken afkwamen.

Maar Jan had ook wel eens een borrel te veel gebruikt en dan ging het er zoo wild op los, dat alles u groen en geel voor de oogen werd; eens raakte hij zelfs in slaap en toen viel de heele boel in de sloot. Kortom de paarden verloochenden hun natuur nooit, 't zij ze voor een hooiwagen of voor een koets gespannen waren; maar Jan was de geest en het leven van alles. Als Jan goed bij zijn positieve was, liepen de paarden ook goed, als Jan liverei aan had en zoo

trotsch als een paauw op den bok zat, dan droegen de paarden de koppen ook fier in de hoogte, en als Jan zijn oud stalpakje aan had, dan waren de paarden ook lui en droomerig.

Ik merk, lezer, dat het dichterlijke beeld van Plato onder mijne handen vrij prozaïsch wordt; dat is meestal 't geval als men toepassingen op het prozaïsche leven maakt.

En toch het beeld is waar. Hebt gij u niet vaak geergerd over de dwaze vlugten van zoo'n ziel, waarvan de voerman dronken was; hebt gij niet vaak met tranen in de oogen die ongelukkige zielen aanschouwd, wier voerman in een doffen slaap verzonken was: krankzinnigen noemt men ze in de zamenleving; - hebt gij niet gelagchen om die zielen, wier voerman, uit trotschheid op zijn gekke bonte liverei, alleen op zichzelven denkt en zijn paarden vergeet: pedanten worden ze genoemd; kent gij er niet, wier beste paard krank is, zoodat ze het slechte niet meer in toom kunnen houden? - Gij veracht ze immers, die menschen zonder wil, die zwakken van karakter?

Dit is het einde van mijn inleiding; en nu zal ik mij haasten de belofte te vervullen, mijzelven betreffende, die ik u in den aanvang van dit hoofdstuk gedaan heb.

Op den morgen dat ik naar de akademie zou vertrekken riep mijn vader mij bij zich op zijn studeerkamer. Dáár reikte hij mij een fraai exemplaar van Plato's werken over, en wees mij te gelijk op het schutblad, waarop hij met eigen hand deze regels van Hölty geschreven had:

> Ueb' immer Treu und Redlichkeit
> Bis an dein kühles Grab,
> Und weiche keinen Finger breit
> Von Gottes Wegen ab!

Dat boek is mijn bijbel geworden, die regels heb ik diep in mijn hart gegrift, en mijn vader heeft deze aarde verlaten; vrede zij zijn asch!

En hoe heb ik het vaderlijk bevel opgevolgd?

Hier valt de gordijn, en daarachter ligt het studentenleven met al zijn dwaasheden en.....

't Kon mij niet schelen verder te schrijven, als ik vooruit wist dat dit alleen zou gelezen worden door welwillende lezeressen, jonge lezers, en oude lezers, die de jaren hunner jeugd nog niet vergeten hebben. Maar daar zijn ook oude podagreuze heeren die zich hunne jeugd niet meer herinneren. Want overvloed van genot geeft naderhand walging. A bas met die knorrepotten!-

JAN HOLLAND.

Het spionnetje.

December-spionnetje.

Vreemde uitwerking van zwaren mist in Londen.

Lord Aberdeen was eens op een avond van huis - dat kan ieder, Lord of geen Lord, overkomen - maar ziet - er komt een geweldige mist, een Engelsche mist - *a stupenduous fog* - 't was November l.l., en de minister Lord verdwaalt - daar staat Z. Exc. voor een groot hôtel - dat der Russische ambassade, en bonst op de deur - per abuis - en ziet, toen men hem binnen liet, geeft de Lord met vreugde en op eene *zeer* levendige wijze te kennen -: dat hij *te huis is* - waarlijk te huis -! - en wat beteekent dat vreemde geval nu? - vraag het aan Punch! - en doe er uw nut mede als ge aan eene verkeerde deur aanschelt.

Vader Bunyan onder de Chinezen.

Een Schotsch zendelinggenootschap heeft besloten, om 'Bunyans Pelgrimsreize enz.' - in het *Chineesch* te laten vertalen, daar het voor de 'levendige verbeelding' der *Chinezen*, VOLMAAKT *berekend* is' - waarin ligt eene krachtige aanbeveling voor de Chinezen-Nederlanders 'met en zonder levendige verbeelding.'

Voorts.

Gisting te Parijs, wegens de manteaux de cour, à 700 francs per exemplaar. - De Porte leent te Parijs en te Londen, en wordt wederkeerig te Weenen beleend. - Maarschalk Ney herleeft in metaal, en zal, om wel en *beter* bewaard te blijven, een manteltje van gutta percha ontvangen. - Dupin doet een beroep - bij anticipatie - op de nakomelingschap. - Een aartsbisschop in Frankrijk ijvert tegen den tafeldans, en *zeker* lid, in zeker land, in zekere *Tweede Kamer*, beweert, dat waar de armen duur en slecht vleesch, of in 't geheel geen vleesch hebben, eigenlijk alles gevoed wordt, en dadelijk diplomatisch-parlementair is geklaard -: als men de *voeding* onder de *opvoeding* subsumeert - en weet, dat men *eerst* 'naar het Koningrijk Gods en zijne geregtigheid moet zoeken - dan zullen *alle deze dingen* (vleesch en brood) ons *toegewezen* worden' - en *daarmede* zijn we God dank! geholpen. - De Bey van Tunis speelt schaak met de Parijzenaars, en de broeder Czaar evenzoo met de Porte, op het groote schaakbord in de Levant.-

Eindelijk gaat het oude jaar 53, stil en bedaard 'ad patres,' en velen staan bij het nieuwe, met de handen - in de mof - of in den zak - of in het hair - of in de pruik - of in de sneeuw - of in de lucht. - Einde goed, alles goed!

't Welk, voor het laatst in 1853, doende:

ASMODEUS.

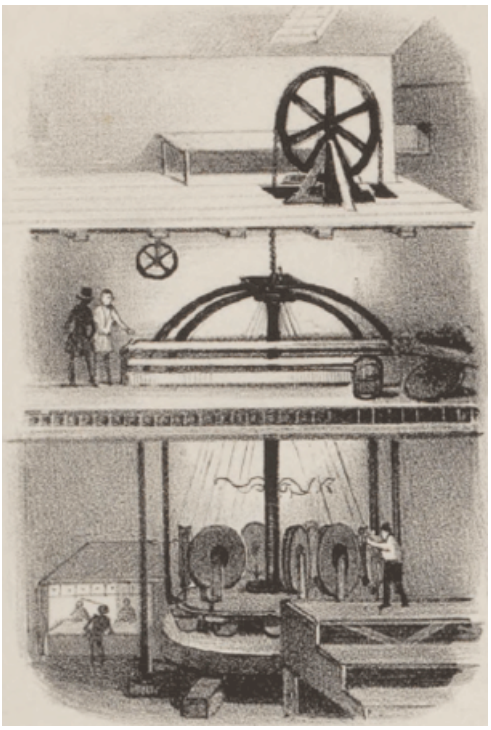

De onderzeesche Telegraaf.
I.
1.
De Machine, waarmede de kabel wordt vervaardigd.

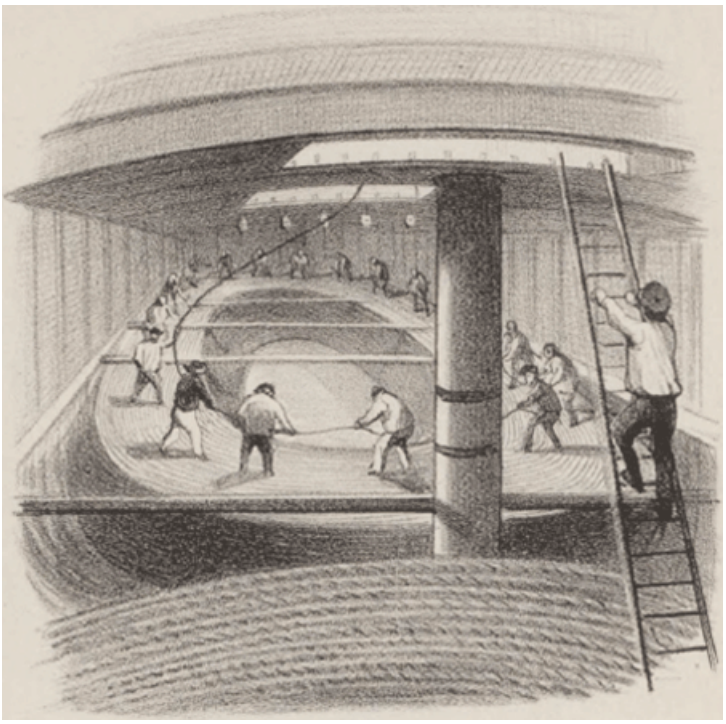

4.
Het hol van het schip bij het inladen.

3.
De werf, met den afgewerkten kabel.

2.
Een monster van den ijzeren kabel, op de natuurlijke grootte.

Godgeleerdheid. - Wijsbegeerte. - Staatkunde. - Opvoeding en onderwijs.

Het leven van Jezus, den zoon Gods en den zaligmaker der wereld,

Wetenschappelijk populair beschreven door Dr. L.S.P. Meijboom. Eerste deel. Tweede afdeeling: Jezus gedurende zijn openbaar leven op aarde. Groningen, J.B. Wolters. 1853.
(*Vervolg. Zie Tijdspiegel* 1854, I, *bladz.* 8.)

> En Nathanaël zeide tot hem: 'wat kan uit Nazareth goeds komen?' Filippus zeide tot hem: '*Kom en zie.*'
> Joh. Ev. I:47.

II. De voorstelling.

Bij onze voorgaande beschouwing der *methode*, welke de laatste schrijver van een leven des Heeren volgde, was ons oogmerk, om hem reeds uit en naar zijn eigen standpunt te leeren kennen, en uit 's mans *eigene* woorden zijne methode, of algemeene wijze van behandeling, te leeren kennen. - Thans is de vraag: in hoeverre deze godgeleerde aan zijne opgave is getrouw gebleven, of: in hoeverre de *voorstelling* aan de *methode* beantwoordt? - Ook hier maken geleerden zich menigwerf aan zonderlinge inconsequentien schuldig - evenzoo als zekere lieden, die op het bevel van den geneesheer eenen bepaalden leefregel zullen aannemen, dat telkens ook wel willen, maar later, wetend en onwetend, tot allerlei grootere en kleinere uitspattingen overgaan. - Bovenal is dit gevaar dreigend voor hem, die de levensbijzonderheden van den *Zoon Gods* zal te zamenvatten, ordenen, en toelichten - of met een algemeen en toch naauwkeurig woord uitgedrukt: - *voorstellen*, - ja welligt bestaat er voor den levensbeschrijver van den Heer geene eigenlijke, beperkte, zoogenaamde

methode, - hij wordt, door het eenige, en grootsche, en heerlijke, en goddelijke beeld, als met reuzenkrachten vastgehouden, hij moet teruggeven wat hij zag en vond, en de oorspronkelijke luister daarvan overweldigt hem, en brengt een gevoel van onmagt te weeg. - Waarschijnlijk dat ieder, die het waagde en beproefde, om het levens- wonderkruis-beeld van den Christus voor te stellen, deze ondervinding maakte. - Maar, belangstellende lezers! 't is hier, bij de eigenlijke voorstelling, niet slechts de *persoon*, aan wien de blik gehecht blijft, ook de *daden* welke hij verrigtte, de *magt* welke hij ontwikkelde, en dat - dat op den voorgrond - de eigenaardige, geschiedkundige *vorm*, waarin die daden verschijnen. - Als de levensbeschrijver van den Heer alleenlijk de persoonlijkheid van den Verlosser moest ontwikkelen en in het regte licht stellen, ware zijne taak wel moeijelijk - maar veel moeijelijker wordt deze, waar het de daden, de handelingen geldt, die met deze persoonlijkheid in het naauwste verband staan, die ons alleenlijk in het licht eener hoogere, bovenmenschelijke magt- en krachtontwikkeling verschijnen - onder den eigenaardigen vorm der *wonderen* - dáár is de ‘voorstelling,’ als zij geen louter na- en afschrijven is, reeds met de toelichting, de uitlegging, de opvatting, zeer innig verwant - daar treedt de levensbeschrijver, willens of onwillens, op zijn eigen gevestigd, dikwerf vreemd, en ongewoon standpunt, daar zien de scherpziende oogen nog scherper, de ooren worden opgestoken: - de vierschaar wordt gespannen. - Inderdaad, de gesprekken des Heeren, de gelijkenissen, laten zich, met de noodige voorafgaande studien, behagelijk en geleidelijk genoeg omschrijven, in het verband met tijd, plaats, persoon brengen - de Bergrede kan, uitmuntend, als voortreffelijke en praktische inleiding op het verlossingswerk worden aangewezen - maar - maar - de verschillende wonderen *zóó* voor te stellen, dat ieder en allen er vrede mede hebben, - ziedaar ‘het werk, de taak,’ waartoe iets meer behoort dan de vaardigheid om uittreksels uit den Bijbel te maken, dan de handgreep om sierlijke omschrijvingen te vormen, dan de kunst om de verschillende uitleggingen zamen te snoeren, en in welluidende volzinnen den volke aan te bieden. - Uit dien hoofde, zoude men de voorstelling der wonderen als een zeer beslissenden toets kunnen beschouwen voor de roeping, de bekwaamheid van hem, die het leven van Christus weder - ab integro - zal beschrijven.

De tweede afdeeling van het werk, 't geen onze aandacht boeit, is juist zeer rijk aan de voorstelling der wonderen door Jezus op aarde verrigt - hier is de aanvang: ‘het eerste jaar van Jezus' openbaar leven, van den doop tot de eerste feestreize,’ - het einde: ‘de zending der zeventig.’ - Alzoo het meest werkzame, rijke, krachtige tijdvak van 's Heeren aardsche openbaring; dat tijdvak, waar eene aaneenschakeling van lessen en daden gezien wordt, die over het algemeen door de synoptici met naauwkeurigheid zijn medegedeeld. - Hier is de groote vraag: in hoeverre is de schrijver bij den rijkdom der zaken welke hem ter behandeling waren aangewezen, aan zijne *methode* getrouw gebleven? in hoeverre heeft hij, zonder eenige afwijking, zijn streven om slechts waarheid, zui-

vere, Evangeliesche, onbevooroordeelde waarheid te geven, door zijne *voorstelling* zelve bevestigd? - Gaf hij ons inderdaad *die* waarheid - wij zullen hem daarvoor danken, gaf hij daarentegen meer of minder, wij zullen hem niet kunnen danken, maar verzoeken om ons beter en juister in te lichten. - Over het algemeen (men neme deze opmerking ter harte) zijn de menschen zeer gaarne met zoogenaamde ‘wonderverklaringen’ gediend. - Er bestaat eene zeer bijzondere nieuwsgierigheid bij lieden van beiderlei geslacht, om eens, op den kansel, of in gedrukte geschriften, die onverklaarbare, geheimzinnige, raadselachtige daden, op eenmaal in zulk een helder licht te aanschouwen, dat men weet *wat* men gelooven moet. - Welligt schuilt de diepere grond van deze vrij tastbare neiging in de welbekende aandrift naar het ongewone, vreemde, treffende, het onverwachte, en geheimzinnige, waardoor de sterveling zoo krachtig wordt geprikkeld. - Genoeg, dat men den Christenen geen ondienst bewijst, om hun wonderen te ‘verklaren’ - om ze zoo voor te stellen, dat men eindelijk gevoelt - ergens - waar dan ook - vasten grond onder de voeten te hebben.

D^{r}. Meijboom is, in zijne behandeling van het leven van Jezus, meermalen genoodzaakt geworden, om hier bepaaldelijk met *zijne* wijze van voorstelling aan het licht te treden. - Als een openhartig, eerlijk, onbevreesd man, geeft hij, waar het pas geeft, eene verklaring, en waar dit eenigzins mogelijk is, wordt die verklaring gemotiveerd, *begründet* zeggen onze Germanen. - Gebeurtenissen zoo als ‘de bruiloft te Kana,’ - ‘de opwekking van den jongeling te Naïn,’ - ‘de genezing van den bezetene te Gadara,’ - ‘de spijziging der vijf- en vierduizend,’ - ‘het wandelen op zee,’ - gebeurtenissen van dezen aard en stempel, vereischen, als ze betamelijk opgehelderd, verklaard, en begrijpelijk zullen gemaakt worden - nog iets meer, dan eenige aaneengeschakelde Bijbelteksten, dan eenige klinkende en hoogdravende woorden van bewondering, dan eenige uitboezemingen van geloof, of uitroepingen van eerbied - hier komt de ruime en zoo veelbeteekenende zin van het woord -: *voorstellen* zeer nadrukkelijk ter bane - hier moet de levensbeschrijver wel weten wat hij geven kan, geven mag, geven durft, - en zegt ge, mijn waarde lezer! met een kleinen glimlach - ‘ook *nemen*, niet waar, nemen? - wegnemen? - behendig afnemen? - ontnemen? - aan de waarheid, - om het wonderverhaal, zoo behendig en kunstvaardig te draaijen, te plooijen, te keeren, dat men eindelijk met *zijne* methode en met *zijne* voorstelling gereed is, zeggende -: ‘ziedaar, vrienden! hebt gij de zaak, maakt het maar eens beter als ik deed, als gij kunt en durft!’ - Zouden wij ons zoo geheel bedriegen, dat menig levensbeschrijver des Heeren werkelijk met deze wonderverklaringen voor zich in het naauw is geraakt, en inwendigen angst en beklemdheid gevoelde, toen het er, zoo als het heet: ‘op aan kwam,’ - en dat hij duizendwerf liever, ten gerieve zijner lezers en ter geruststelling van zichzelve, het gansche verhaal of hoofdstuk letterlijk van het Bijbelblad hadde af- en overgeschreven - zonder zich met die fatale, knellende, of bedreigende - ‘verklaring of voorstelling’ eene minuut langer in te laten?

Nog grooter moeijelijkheid ontstaat

hier door de talrijke - *medesprekers* - door die aanrukkende legermagt van meer of min geleerde Bijbeltolken, die telkens, deze op de eene, een tweede op eene andere wijze, het wonderverhaal voor u gaan uitleggen en ontleden, en u daardoor nog meer verwarren, en wel zoo luide spreken en elkaâr tegenspreken, over- en weêrschreeuwen, dat gij eindelijk den Heer of den Evangelist zelve niet meer hoort, en zult moeten gebieden -: 'Stil, gij daar, en wacht totdat de Heer zelf sprak!' - Deze medesprekers, goed of min goed bespraakt, maken het werk, dit beweren wij, steeds moeijelijker - tenzij men eene zelfstandigheid bezitte die niet geschokt wordt, tenzij men als autokraat al die geleerde bond- en hulptroepen beheerscht, en ze tot een nederig zwijgen weet te brengen. - Maar welk levensbeschrijver des Heeren, is ooit zoo 'ongehoord' opregt, zoo 'onbegrijpelijk' eerlijk geweest, om telkens tegenover den lezer te biechten: waar hij de eene of andere voorstelling of verklaring heeft gevonden, overgenomen, opgevangen, en voor eigen wettig eigendom verklaard, als de eigenaars reeds voor lang dood of afwezig zijn, en hier dus geen 'regt van reclame' bestond?-

Wij houden het voor eene gevaarlijke en dikwerf gewaagde poging, om kort en stoutweg te verklaren -: *zoo* en juist *zoo* - (het zij: zeer kerkelijk regtzinnig - of zeer wijsgeerig vrijzinnig - of zeer beperkt in de letter - of zeer ruim naar den geest) - *zoo* heeft de levensbeschrijver de geschiedkundige wonderfeiten gelieven voor te stellen. - Meermalen is zulk eene karakteristiek, hoe onschuldig, schijnbaar onpartijdig, en zoetsappig, en christelijk broederlievend opgedischt, een echte Judasstreek, om reeds *vooraf* den onbekenden en niet ergdenkenden lezer, behendiglijk, tegen eenen schrijver in te nemen en te overrompelen - of wel om hem in de voorbaat reeds te prijzen, te verheerlijken, te lauweren, en den lezer van deze zijde om te koopen en te begoochelen. - Bij eene levensbeschrijving van Jezus Christus, den Zone Gods, zijn de daden, de wonderen zoo talrijk, zoo geheel beslissend, zoo geheel met het groote doel des Heeren zaamgevlochten, dat er telkens eene door het wonder zelve als bepaalde, en bijzonder uitgelokte voorstelling vereischt wordt, en de schrijver de aanwijzing moet volgen, welke hem onvoorwaardelijk wordt gegeven - daarom houden wij het voor eene hoogst gewaagde onderneming, om reeds zoo vroeg, voordat wij den schrijver hoorden spreken, met ons meester-*fiat!* of regter-*veto!* gereed te zijn. - Velen zekerlijk onder de beoordeelaars en aankondigers in onze dagen gaan hier minder eerlijk te werk, en zetten den geïncrimineerde eerst aan de kaak, en laten hem dan later spreken of zich verdedigen. - Men vergunne ons dat wij deze methode, waarvoor sommige recensenten hunne zeer *goede* en *geldige* redenen kunnen hebben, niet tot de onze maken - maar zooveel op het oordeel, de kennis, het bezadigd vierschaar spannen van onze lezers vertrouwen, dat wij D^{r}. Meijboom thans verder in eigen persoon laten spreken, voorstellen, toelichten, - of welk woord gij hier *meer* zoudet willen plaatsen. - Ons was, uit het rijke, doordachte, helder gestelde werk, de keuze moeijelijk; mogt onze keuze zoo ontoereikend en onvolledig geweest zijn, dat daardoor de lezer wierd genoopt,

na onze inleiding, het geheele werk met dienzelfden ernst, onpartijdigheid, christelijken zin te lezen, waarmede de wakkere en naar waarheid en liefde strevende schrijver het eens opstelde! - Welligt dat later ons de gelegenheid wordt aangeboden, om op dit hoogst-belangrijke werk voor onzen tijd, van eene andere zijde, terug te komen.

Het wonder te Kana.

Wij moeten nu bij de gebeurtenis zelve een weinig stilstaan. Johannes verhaalt het zoo hoogst eenvoudig, en dat is doorgaans het geval, waar in de Evangeliën wonderen verhaald worden. Men heeft dien eenvoudigen toon wel eens aangevoerd als een bewijs voor de waarheidliefde der evangelisten, daar iemand, die wonderen verdichtte, om den held van zijn verhaal te verheerlijken, er zeker meer ophef van zou hebben gemaakt. Wij willen daarop niets afdingen, maar slechts met een enkel woord herinneren, dat die eenvoudige toon zeer natuurlijk is in de schriften der evangelisten, die eerst lang na de gebeurtenissen hunne boeken schreven. Als gij Johannes kort na die bruiloft te Kana aan zijne vrienden dat wonder hadt hooren verhalen, ik geloof, gij zoudt vrij wat meer opgetogenheid en gloed in zijn verhaal ontdekken. Maar nu schrijft hij vele jaren later, nadat hij van Jezus reeds zoo vele teekenen heeft gezien, dat het vinden van wonderen bij Hem niets wonderlijks meer voor hem heeft, maar veeleer zeer natuurlijk is geworden. Bovendien heeft de apostel tijdens het opstellen van zijn Evangelie al die gebeurtenissen reeds zoo dikwijls herhaald en gepredikt, dat de eerste gloed der verbazing sinds lang voorbij moest zijn. En toch heeft dat eerste teeken op hem in der tijd een onuitwischbaren indruk gemaakt; want hij heeft die gebeurtenis niet vergeten zoo lang hij leefde. In zijnen ouderdom nog verhaalt hij ze onder de weinige merkwaardigheden uit dat in alles merkwaardige leven van Jezus Christus, en voegt er wel uitdrukkelijk bij, dat zijn eigen en zijner vier medeleerlingen geloof in Jezus daardoor werd bevorderd, en dat dit het eerste teeken was. Een teeken, dat is een opmerkelijke naam. Wij zeggen een wonder, want bij ons staat steeds de gedachte op den voorgrond: dat kunnen gewone menschen niet, dat gaat de gewone menschelijke kracht te boven. De apostelen zeggen doorgaans teeken, want zij beschouwen al die werken niet zoo zeer in vergelijking met die van gewone menschen, maar veel meer in verband met de aankondiging, die zij vertrouwden waarheid te zijn, dat Jezus Christus was de Messias, meer dan de profeten, die trouwens ook dingen gedaan hadden, welke niet ieder hun na kon doen. Voor hen had dus elk zoo in 't oog vallend werk van Jezus de kracht van een teeken, dat is, het bewees hun, toonde hun de grootheid van Jezus' persoon. Dat zagen de vijf voor de eerstemaal te Kana, en 't was hun een zigtbaar teeken van de waarheid des woords, door Jezus tot Nathanaël gesproken, dat men Hem voortaan met den hemel in de naauwste betrekking zou zien. Ook de Heer zelf noemt zijne wonderen dikwijls teekenen, als Hij hunne waarde voor het volk wil aanwijzen. Maar wanneer Hij onafhankelijk van het volk spreekt, dan zegt Hij eenvoudig werken; want voor zijne kracht waren zij dat eenvoudig. Wat Hij deed was eenvoudig eene betooning van zijne kracht, een werk, geëvenredigd

aan en berekend naar den persoon, die het ten uitvoer bragt.

Zien wij nu, wat er gebeurd is, en met welk regt dat een teeken heeten kan, dienstig ter bevordering van het geloof in Jezus Christus.

Of de gebeurtenis zelve waarheid is? Gij weet, wij laten ons met die vraag nog niet in. Zij zal ons later moeten bezig houden, als wij eerst al wat de evangelisten van Jezus verhalen achtereenvolgens hebben behandeld. Wij vragen voorshands alleen dit: wat wordt er verhaald? Wel nu, dan verhaalt Johannes ons een eigenlijk wonder. Mij dunkt, hier is geen twijfel mogelijk. Juist de naakte eenvoudigheid van zijn verhaal maakt hier de zaak boven alle tegenspraak zeker. Jezus zegt: vult de watervaten met water. Men vult ze tot den rand. Men schept, de voorzitter proeft, het water is wijn geworden. In die woorden is niets, dat naar eene oostersche symbolentaal zweemt. Door Jezus is het vocht, dat zoo op het oogenblik water was, in kostelijken wijn veranderd - dat is zeer zeker de zaak, zoo als Johannes ze in zijnen geest heeft, en zoo als hij ze verhaalt. De tegenpartij zou des noods kunnen zeggen: Johannes spreekt onwaarheid, of hij heeft de zaak niet goed gezien en verkeerd begrepen, hij heeft eene natuurlijke gebeurtenis als een wonder aangezien; maar, zoo zij haar gezond verstand gebruikt, kan zij niet zeggen: het verhaal is voor eene natuurlijke uitlegging vatbaar. Want hier staat wel degelijk een eigenlijk gezegd wonder, in den strengsten zin van het woord.

Maar welk wonder dan? Water is in wijn veranderd. En dat in één oogenblik, en wel door de bloote kracht van Jezus' wil, dat is het, wat Johannes een teeken noemt, en waardoor hij zegt, dat het geloof in Jezus bij hem is versterkt.

Bij menigeen, die de verhalen der wonderen in de Evangeliën leest, zijn ze geen hulpmiddel tot geloof. Menigeen, die anders Jezus voor een' uitstekend persoon houdt en zich gaarne naar zijne zedeleer gedraagt, wordt juist door de wonderverhalen aan het twijfelen gebragt. Hij zegt: ‘wonderen zijn onmogelijk, zij gebeuren niet, zij kunnen niet gebeuren zonder dat de natuurwetten veranderd worden, omdat God ze eens voor altijd heeft vastgesteld. De wonderverhalen kunnen dus niet waar zijn. En omdat er zoo veel onwaars in de Evangeliën voorkomt, betwijfelen wij ook, of zij over het geheel wel waarheid bevatten. Wij willen niet dwaas genoeg zijn om allerlei sprookjes te gelooven.’ Zoo redeneren sommigen openlijk. En 't getal van hen, die zoo denken maar niet zoo durven spreken, omdat zij niet in opspraak willen komen, is veel grooter, dan men meenen zou. En daarom is het van het grootste belang, dat wij het punt der wonderen ernstig en voldingend bespreken. Wij zullen dit dan ook doen. Ik meen in staat te zijn, volgens de strengste regelen der logika te bewijzen, dat de van Jezus verhaalde wonderen niet alleen waarheid kunnen zijn, maar zulks ook moeten wezen. Dit bewijs kan ik echter alleen dan leveren, wanneer wij van alle wonderen gezamenlijk spreken, en daarom moet ik het besparen tot den tijd, wanneer wij het geheele openbare leven van Jezus als één geheel na de behandeling der enkele bijzonderheden kunnen beschouwen. Nu wil ik u alleen aantoonen, dat de wonderen althans waarheid kunnen zijn - dit ons wonder ten minste - en u in bedenking geven, of gij niet ook even als Johannes eenen mensch voor groot en in naauwe betrekking tot God staande zoudt houden, indien gij hem voor uwe oogen met

een enkel woord en in een enkel oogenblik water in wijn zaagt veranderen. Ik twijfel niet aan uw toestemmend antwoord, en zeg daarom met alle vrijmoedigheid, dat Johannes, die eenmaal de vaste overtuiging had, dat zoo iets door Jezus gedaan was, dit met alle regt voor een teeken hield - in zijnen geest was 't een teeken van de waarheid, die hij er in zag, dat Jezus het beeld des Vaders, Gods eengeborene was - en dat hij met zijne vier medeleerlingen te regt op dat teeken in Jezus geloofde, dien hij reeds op 's Doopers aanwijzing na eene eerste opmerkelijke ontmoeting was gevolgd. Als wij toch het verhaalde wonder naauwkeurig beschouwen, dan ligt er inderdaad een teeken in, een bewijs, dat Jezus vol goddelijk leven en kracht, dat Hij de eengeborene des Vaders was.

Water wordt in wijn veranderd. Zeg niet, dat dit anders nooit gebeurt. Het geschiedt ieder jaar, maar op breedere schaal. De vochten, die in de aarde en in de lucht zijn, voeden den wijnstok. Deze trekt ze door wortel en blad uit aarde en lucht op, drijft ze door vezelen en buizen in den stam op, en vormt telken jare bloesem en vrucht. In bepaalde tijdvakken rijpt die vrucht, de mensch plukt ze, kneust ze, perst het vocht er uit, laat het gisten, en ziedaar den wijn, letterlijk uit water geworden. Wat de mensch er aan doet, is niets anders, dan dat hij de vochtdeelen in grootere hoeveelheid bijeenbrengt, en daardoor de natuurwerking te krachtiger en te spoediger doet plaats hebben. Ook stuit hij, door toepassing van andere natuurkrachten, de voortdurende werking der kracht, die na de wijngisting anders de azijngisting en eindelijk de rotgisting zou te weeg brengen, en zoo bewaart hij den wijn door afsluiting van de lucht, in welke de kracht der natuur anders voortwerken zou. De zaak zelve geschiedt over den aardbodem alom telken jare. Elk land- en tuinbouwer bijna kent ze door eigene ondervinding, en ook wie zelf geen' land- of tuinbouw beoefent, weet er van bij overlevering. Dat dus water in wijn kan veranderen, dit mag niemand ontkennen, die niet tevens het bestaan van den wijnstok ontkennen wil.

Maar, zegt men, dat ontkent ook niemand; de zwarigheid ligt daarin, dat de zaak gezegd wordt in een oogenblik geschied te zijn. Dit is het tweede punt in ons wonderverhaal. Maar ook dit is op zich zelf geene ongerijmdheid. Vooreerst: dezelfde magt, die dat werk in drie maanden of langer kan doen, kan het ook in zoo vele oogenblikken. Kan zij toch in sommige landen, in Rusland bij voorbeeld, door wijziging van 't klimaat, het plantsoen in zes weken zoo veel doen groeijen als bij ons in eenige maanden, waarom zou zij 't zelfde door andere wijzigingen niet nog spoediger kunnen laten geschieden? Kon dezelfde magt, die onze aarde in den tijd, dien wij een jaar noemen, om de zon laat wentelen en van dat tijdsbestek allen groei en alle ontwikkeling afhankelijk gemaakt heeft, ook niet even goed die aarde om de zon hebben laten wentelen met de snelheid van het licht, d.i. in omstreeks 30 sekonden of eene halve minuut, en aan die versnelde omwenteling den plantengroei hebben verbonden? Zoo er eene almagt bestaat, - en wie ontkent dat? - gewis, dan kan zij 't, als zij wil. En nu wordt ons in het Evangelie verkondigd, dat God in Christus, die zijn beeld is, zijn wezen op aarde heeft willen openbaren. Is dat waar - en wij hebben vroeger gezien, dat er althans niets ongerijmds in steekt - dan moet daaruit volgen, dat het ten minste niet ongerijmd, niet onmogelijk is, dat in Jezus Christus

krachten werken, die in korteren tijd dan gewoonlijk de werken kunnen doen, welke wij in de natuur langzaam zien gebeuren, en ons op ééne plaats en in ééne daadzaak hetzelfde toonen, wat anders alom in honderde daadzaken geschiedt. Immers, juist daarin ligt het wezen der openbaring aan menschen, dat zij ons in een klein bestek en op eene kleine, naar onze bevatting berekende schaal datgene van Gods werken toont, wat ons anders ten gevolge van hun breed en veelomvattend karakter zoo ligt ontgaat. (Blz. 30-35).

De bezetene te Gadara.

Letten wij nu op de ontmoeting van dien man met Jezus, dan zullen wij zijnen gemoedstoestand nog nader leeren kennen. Toen Jezus zich met zijne jongeren uit het scheepje aan wal begaf, zag de razende Hem van verre en liep op Hem toe. Wij stellen ons voor, dat hij dat deed in eene vlaag van razernij, die door het gezigt van menschen was opgewekt, zoo als het met dezulken pleegt te gaan. Dat hij zoo deed was door velen ondervonden, en daarom durfde niemand meer langs dien weg gaan. Hij wilde Jezus en de zijnen aanvallen. Maar dat voornemen bragt hij niet ten uitvoer. In plaats daarvan slaakt hij een luiden kreet, valt voor Jezus in eene ootmoedige houding op de kniën en zegt: ‘Wat is er tusschen mij en u, Jezus, Zoon des levenden Gods?’ Hoe dat zoo? Ook dit verschijnsel laat zich geleidelijk uit 's mans toestand in verband met de omstandigheden verklaren. Zoodra hij genoegzaam in Jezus' nabijheid gekomen is, erkent hij Hem. Immers, dat kon hij. Jezus' gerucht toch moest sinds lang ook tot Gadara zijn doorgedrongen. Het kon niet anders, of men moest het ook dáár reeds weten, dat Hij als een groot profeet, als een krachtig uitwerper van booze geesten bekend stond. Maar, zegt gij, daarvan had toch zulk een razende geen begrip. Wij antwoorden: zulk een juist welligt meer dan anderen. Want zijne geheele bewustheid bewoog zich in die geestenwereld, tot haar en wat met haar in verband stond waren al zijne gedachten beperkt. Hij, die zich zelf eene prooi van booze geesten waande, kon niet anders dan levendig belang stellen in al wat hem van booze geesten en hunne bezweerders ter ooren kwam. Zoodra hij zijne eigene bewustheid zoo zeer met die der gewaande booze geesten verwisselde, dat hij sprak alsof hij zelf een aantal duivelen was, en zich ‘legioen’ noemde, moest hij ook door vreeze geschokt worden, wanneer hij eenen naam hoorde noemen, voor wien, naar het volksgeloof zeide, de sterkste en meest booze duivelen moesten sidderen. Maar hij kende Jezus niet, en had Hem nooit gezien! Hoewel dit niet volstrekt bewezen is, willen wij het vooronderstellen, omdat het wel waarschijnlijk is. Maar vergeten wij dan ook niet op te merken, dat Jezus' persoon zeker wel door menigeen in alle bijzonderheden zal beschreven zijn, omdat de nieuwsgierigheid, die zoo veel van Hem hoorde, toen wel evenmin als nu zal zijn bevredigd geweest, eer zij alle bijzonderheden van zijnen persoon, van zijn doen en laten wist. Dan voegen wij er bij, dat Jezus aan zijn houding moet hebben kunnen onderscheiden worden, gelijk ook aan het twaalftal, dat Hem bestendig vergezelde, en eindelijk, dat Jezus eenen mantel droeg van in 't

oogvallende kostbaarheid, die zeker wel bekend geweest zal zijn. Want waarop let de nieuwsgierigheid wel meer dan op het kleed van eenen persoon, die haar heeft gaande gemaakt, vooral wanneer dat kleed iets bijzonders heeft? Het kan dus wel niet anders, of die man moest Jezus kennen, en erkennen ook, zoodra hij zoo nabij gekomen was, dat hij Hem goed kon onderscheiden. En dan is 't natuurlijk, dat zijne razernij gestuit werd, dat zich plotseling eene andere gewaarwording, die van schrik en angst, aan hem moest opdringen en de woede onderdrukken. Hij is als een booze geest op zijne prooi losgetrokken, en nu staat hij daar op eenmaal voor het aangezigt van zijn geduchtsten vijand, tegen wien hij niets vermag. Die schok bereidde in 's mans gemoed reeds voor, wat weldra volgen zou.

Met een' kreet van schrik valt hij neer en buigt zich voor Jezus' overmagt. En Jezus roept hem toe: ‘Booze geest, ga uit dien mensch!’ Dat ééne woord is evenwel nog niet voldoende. Wel blijft het niet zonder vrucht, maar de geheele genezing wordt er niet door bewerkt. De man gevoelt het reeds, dat er nu eene verandering in zijnen toestand moet komen, dat de duivelen hem moeten verlaten; maar hij laat de gedachte, dat hij bezeten is, nog niet varen. ‘Zijt gij gekomen, om ons te kwellen vóór den tijd?’ zoo spreekt hij, nog zijnen persoon met dien der duivelen vereenzelvigende. Nu vraagt Jezus hem naar zijnen naam, waarschijnlijk om hem voor de tweedemaal krachtig bij zijnen naam toe te spreken; want het noemen van den naam doet bij een klemmend woord ontzaggelijk veel, om de geheele aandacht van den toegesprokene bij de toespraak te bepalen. Maar die vraag had nog een ander doel. Zij moest dienen om de bewustheid van dien lijder te ontwarren en hem ongemerkt te doen bedenken, dat er onderscheid bestond tusschen zijnen persoon en de duivelen, die hij in zich waande te hebben. Hij moest het zelf door het uitspreken van zijnen naam duidelijk gevoelen, dat hij niet met die booze geesten was vereenzelvigd, dat er nog onderscheid bestond en daarom afscheiding mogelijk was. De toestand des lijders is evenwel nog niet van dien aard, dat deze poging geheel gelukken kan. Hij antwoordt nog geheel verward en noemt zich legioen. Maar hoe langer hij daar voor Jezus geknield ligt, en hoe meer hij door Hem wordt bezig gehouden, des te meer erkent hij zijn overwigt en komt hij onder zijnen invloed. Reeds lijdt het voor hem geen' twijfel meer: de booze geesten moeten en zullen hem verlaten. Één vraag blijft hem slechts nog over: waar zullen zij dan heen? De denkwijze der Joden en ook van dien lijder bragt mede, dat een booze geest, als hij uit een levend ligchaam verdreven was, naar de wildernissen ging zwerven om eene andere woning te zoeken, maar dat hij, geene vindende, naar den afgrond, naar de hel terug moest keeren. En men meende, dat hij dit ongaarne deed, dat het hem eene zware pijniging was. Uit deze denkwijze vloeit de bede voort, die de lijder als bezetene nog dringend tot Jezus rigt: ‘Laat ons niet naar de woestijn of naar den afgrond gaan; sta ons toe, als gij ons uit dezen mensch drijft, dat wij in die zwijnen varen.’ Die vraag heeft de volkomene genezing voorbereid. Als zij toestemmend beantwoord wordt, dan heeft de lijder uit het door hem zelven aangewezen standpunt - en wij weten uit eene vroegere beschouwing reeds, dat bij zulke on-

gelukkigen alles daarop aankomt - de overtuiging, dat de booze geesten hem hebben verlaten, en dan is hij gered. Maar laat ons nu de volledige genezing zelve beschouwen.

Jezus gaf op de smeekende vraag des bezetenen een toestemmend antwoord, en nu varen de duivelen uit den mensch en gaan in die zwijnen, die daar onder het opzigt van eenige herders aan de helling van den berg grazen. De kudde, omstreeks een paar duizend dieren groot, stort van de steilte in de zee en verdrinkt. Hoe dat toeging, wordt ons niet vermeld. Twee wegen ter verklaring staan ons open. Of wij moeten aannemen, dat er werkelijk booze geesten in den man hebben gehuisvest, door wier noodlottige magt nu die dieren verdelgd werden; óf wij moeten een meer natuurlijk, begrijpelijk verband tusschen Jezus' toestemmend antwoord en den dood dezer dieren aannemen. Door de stelling, dat hier werkelijk duivelen in het spel zouden zijn, komen wij geen schrede verder, maar worden wel dieper in allerlei zwarigheden gewikkeld. Want dan zouden die duivelen gaarne in een levend wezen blijven wonen, en door het dooden der zwijnen zich zelve daarvan weer berooven, nadat zij zoo pas gesmeekt hebben, toch daarin te mogen gaan. Wij zien dus liever naar eene andere oplossing om, en deze laat zich uit den toestand des mans afleiden. Hij was razend, en viel met woede op een' ieder aan. Zijn makker, ofschoon misschien minder kwaadaardig dan hij, leed aan dezelfde kwaal. Wat was dan na Jezus' toestemmend antwoord eer te verwachten, dan dat de beide lijders nu nog eene laatste heftige uitbarsting van hunne razernij tegen die zwijnen rigten, in den waan, dat de duivelen zich daarop werpen moeten om er in te varen. Zij vliegen er op aan met wilde kreten en onstuimige gebaren. De dieren grazen aan de helling van den berg, die, zoo als de evangelisten ons verhalen, aan den zeekant plotseling met een steilen wand in de diepte neerschoot. Verschrikt rennen zij de helling op, steeds meer verwilderd en door de twee mannen vervolgd. Op den rand van de steilte gekomen, kunnen zij hunne vaart niet stuiten, maar storten in de zee, waar zij natuurlijkerwijze omkomen. Maar juist dit werkt op de bezetenen krachtig terug. Zij hebben nu iets gezien, dat naar hunne overtuiging een krachtig bewijs is van den overgang der booze geesten uit hunne ligchamen in die der zwijnen, en dit voltooit bij hen de genezing. Immers, zij weten nu, er is geen booze geest meer in hen, zij zijn verlost en aan het bestuur van hunne eigene bewustheid hergeven. (Blz. 328-332.)

Jezus wandelende op zee.

De kracht, waardoor Jezus op het water wandelt en Petrus er op doet wandelen, komt dus in het verhaal der Evangeliën voor als eene kracht, uitgaande van Jezus' wil, en door dien wil mededeelbaar aan anderen, zoo lang die anderen, op die mededeeling vertrouwende, zonder twijfeling, met volle overtuiging handelen, om haar toe te passen.

Laat zich nu deze daad, door zulk eene kracht gedaan, rijmen met Jezus' persoon en met het doel van zijne komst, zoo als die ons worden voorgesteld? Om deze vraag te beantwoorden, beginnen wij met op te merken, dat de zwaarte-

of aantrekkingskracht niet de eenige is, welke de geheele schepping beheerscht. Werkte zij alleen, dan zou het noodzakelijk gevolg moeten worden, dat het gansch heelal tot éénen klomp zamenstolde. Maar de schepping is geene doode massa, geen reuzenkristal. Zij is een wèl geordend, bewegelijk, organisch levend geheel. Naast en tegenover de aantrekkingskracht werkt in de hemelruimte eene andere, welke doorgaans middenpuntschuwende kracht genoemd wordt, eene, vooral in een wetenschappelijk opzigt, alles behalve doelmatige benaming. Zij is niet eigen aan de stof zelve, die hare werking ondervindt, maar zetelt elders en werkt van buiten op de stof. Op aarde vertoont zich in de plantenwereld en in de ligchamen van dieren en menschen de organische kracht, die in 't zaadje of kiemblaasje reeds aanwezig is en onder gunstige omstandigheden in 't leven treedt, met dit gevolg, dat zij eene zekere hoeveelheid stof, al naar mate van haren omvang, aan de werking der algemeene aantrekkingskracht onttrekt en onder hare heerschappij planmatig vormt tot één geheel, tot een wezen, welks deelen door haar, tegen de wet der zwaartekracht aan, in de breedte en in de hoogte worden gedreven. Op het tooneel der dierenwereld treedt diezelfde kracht in een hoogeren vorm op, en wordt eene willekeurige beweegkracht. In nog hoogeren zin is zij dat bij den mensch, in wien zij eene redelijke wilskracht wordt, zich uitende door middel van den toestel van zenuwen en spieren. Eindelijk bereikt zij den hoogsten trap in den Schepper, en wordt een almagtige, alles beheerschende wil, die aan melkweg- en zonnestelsels eene oorspronkelijke rigting geeft, wier kracht ze belet, den invloed der algemeene aantrekkingskracht in de stof te volgen, en zich in eene regtlijnige rigting naar het trekkend middenpunt te bewegen, totdat zij daarop nederstorten. Zóó zwaaijen zij rond om het middenpunt, dat ze trekt. Dat nu de middenpuntschuwende kracht inderdaad, zoo lang zij werkt, in haren kring de algemeene zwaartekracht beheerscht, bewijst de proef van Plateau; dat de organische het doet, leert de ervaring. Worden de melk en het bloed uit het dierlijk ligchaam weggenomen en aan den invloed der organische kracht onttrokken, dan treedt weldra de zwaartekracht in haar regt. De melkbolletjes loopen zamen tot kaas, de bloedbolletjes stollen tot een' bloedkoek. Snijdt gij de plant van den stengel, zoodat de organische kracht niet meer in haar werken kan, dan vallen hare deelen uiteen en verspreiden zich op den grond. Desgelijks het dierlijke of menschelijke ligchaam, zoodra het een lijk is geworden. Dat eindelijk de dierlijke en menschelijke wilskracht hetzelfde vermogen bezit, blijkt daaruit, dat zij de ligchamen van dier en mensch kan doen opspringen en andere voorwerpen tillen en dragen.

Maar waartoe nu dit alles? Om aan te toonen, dat er in de schepping inderdaad alom eene kracht gevonden wordt, die de aantrekkingskracht der stof bestrijdt en overwint; dat die kracht deels, even als de aantrekkingskracht, ééne algemeen door de geheele schepping verbreide is, deels eene verdeelde, hier en daar in verschillende mate, met een kleiner of grooter gebied zetelende; dat zij in onderscheidene gedaanten en graden ten voorschijn treedt, en dat daarvan de omvang harer uitwerkselen afhangt. Daaruit volgt dan, dat het op zich zelf niets vreemds is, wanneer wij zien, dat de werking der

aantrekkingskracht in de stof gewijzigd of zelfs te niet gedaan wordt.

Wat ons derhalve in 's Heeren wandeling op het water bevreemden en ongerijmd voorkomen kan, is niet het verschijnsel zelf, dat de werking der zwaarte van zijn ligchaam op het water opgeheven wordt; maar het moet de vorm wezen, het moeten de omstandigheden zijn, waaronder wij dit verschijnsel zien ten voorschijn treden. Jezus' wil zou zonder middelen te gebruiken eene bewuste en willekeurige magt hebben uitgeoefend op de werking der zwaarte van zijn ligchaam. Dit is een andere vorm, dan wij doorgaans zien. Zou het verschijnsel daarom ongerijmd wezen? Wij gelooven het niet. Tal van ontdekkingen leeren het gedurig duidelijker, dat de geest des menschen inderdaad heerschappij uitoefent zelfs op de vorming en vervorming van het eigene ligchaam. De leer van Gall en Lavater, schier tot eene wetenschap gemaakt, bewijst het. De ondervinding leert, dat de zielsstemming het ligchaam krank en gezond kan maken, het kan doen voortleven en ook bezwijken. Het is het levensbeginsel, dat zich zijn ligchaam vormt. Deze heerschappij wordt echter door den geest onbewust en onwillekeurig uitgeoefend. Maar is het waar, dat 's menschen geest meer doet, dan hij zelf weet, dan kan de menschelijke wil ook meer, dan hij doorgaande werkelijk doet, dan ligt er in hem eene kracht verborgen ter beheersching van de werking der stof, ook van die zijns ligchaams, die hij zelf nog niet kent, maar waarvan hij partij trekt, naarmate hij ze beter leert kennen. Wie zal de grenzen bepalen, buiten welke die kracht niet zou kunnen treden? Wie zou dat dezer dagen vooral, die ons meer dan vermoeden doen, dat wij op den drempel staan van een tijdperk, 't welk vele verborgenheden aangaande zieleleven en zielekracht aan het licht zal brengen?

Maar zou dan de menschelijke wil ooit zoo ver kunnen komen, dat hij én willekeurig én onmiddellijk over de stof kan heerschen? Is dan niet alle werking, die wij in de natuur waarnemen, eene middellijke?

Het is waar, de werkingen der aantrekkingskracht vertoonen zich niet buiten den invloed van die andere stoffen of krachten, die wij onweegbare noemen, licht, warmte, electriciteit, galvanisme, magnetisme. Desgelijks de organische kracht, die bij alle werveldieren en bij den mensch nog daarenboven eenen eigen toestel bezit, het gangliën- of zenuwknoopen-stelsel, dat door zijn ganglio-spinaal gedeelte de voeding, door zijn ganglio-sympatisch gedeelte de onwillekeurige zamentrekbaarheid helpt te weeg brengen. Ook de dierlijke en menschelijke wil beheerscht de krachten in de natuurprodukten werkende slechts door middelen. Gij belet den steen naar de aarde te vallen, of doet uw ligchaam opspringen, door gebruik te maken van de kracht uwer spieren, die op hare beurt zamengetrokken worden door den prikkel der bewegende zenuwen, die met de gevoelende en organisch werkende een drietal zelfstandige en met elkander wederkeerig verbondene toestellen in het menschelijk ligchaam vormen.

In den regel derhalve wordt de werking van eene kracht in de stof slechts door die van eene andere opgeheven. Is er dan geene onmiddellijke werking van den wil op de stof?

De proeven van Joh. Müller hebben getoond, dat er tusschen zenuwkracht en electrische kracht de treffendste overeenkomst bestaat. Het onderscheid, dat

hij opmerkte, was, dat de electrische kracht langs de buiten-oppervlakte der geleiders voortloopt, en daarom met vonken kan overspringen, terwijl de zenuwkracht langs de binnenwanden der geleiders werkt, en daarom afgebonden worden kan. Overigens was de werking der beide krachten dezelfde. Maar electrische kracht, dat weet elk, is eene bewegende, onder anderen ook eene afstootende kracht.

Opzettelijke proeven, menigvuldig in het werk gesteld, hebben bewezen, dat de zenuwkracht, door metalen geleiders voortgeleid en met eene hoogst gevoelige magneetnaald in verband gebragt, bij spanning der spieren zelfs eenige afwijking in die naald te weeg brengt. Zij is dus eene bewegende kracht zelfs buiten de grenzen van het ligchaam.

De dezer dagen zoo veel geruchts makende proeven, om levenlooze voorwerpen in draaijende beweging te brengen doordien een zeker aantal personen daarop de handen legt en die bij wijze van eene keten sluit, hebben getoond, dat de wilskracht, 't zij van éénen persoon, door wien anderen beheerscht worden, 't zij van meer personen gezamenlijk, sterk genoeg is om bij handoplegging, dat is bij aanraking, aan zware levenlooze voorwerpen beweging in elke rigting mede te deelen; dat dus de zenuwkracht, door den wil krachtig voortgestuwd, eene sterke beweegkracht is.

Maar zijn deze dingen bewezen, dan is bewezen, dat er in 's menschen wil, wanneer deze den hem gegeven toestel van zenuwkracht weet te gebruiken, het vermogen ligt, om buiten het ligchaam de zwaartekracht in stoffelijke voorwerpen te bestrijden, en op deze een afstootenden invloed uit te oefenen. Kan de wil des menschen bij aanraking, ja zelfs op eenen afstand zijne zenuwkracht voortstuwen tot in de bewustheid van een' ander, zoo als dit plaats heeft bij 't magnetiseren of zoogenaamde biologiseren; kan hij ze bij aanraking doen overstroomen en werken op levenlooze voorwerpen, dan moet het bij voldoende wilskracht ook mogelijk zijn, zonder aanraking levenlooze voorwerpen te doen bewegen, en de werking der in hen liggende zwaartekracht te wijzigen of op te heffen; want kan de zenuwkracht overspringen op 't menschelijke ligchaam, dan kan zij 't ook op andere, die haar kunnen opnemen.

En is dit nu mogelijk, dan kan Jezus' wandeling op de zee niet ongerijmd worden genoemd. Tot deze daad immers wordt slechts vereischt eene zoo groote mate van wilskracht als noodig is om de zenuwkracht in zijn ligchaam zóó nadrukkelijk voort te stuwen, dat zij een afstootend vermogen verkrijgt, voldoende om op te wegen tegen het geringe overwigt van zwaarte, dat het menschelijk ligchaam boven het water bezit.

En er is één wil bekend, die alle stof beheerscht; die wel op de eene stofverbinding door de andere, op grovere stoffen door fijnere werkt, maar op de fijnste stof toch onmiddellijk. Die wil is Gods wil. De natuurkundige wetenschap begint het steeds bepaalder aan te duiden, dat die wil eigenlijk de natuurkracht is en dat natuurkracht eigenlijk niets anders is dan Gods wil, werkende in de stof. Aantrekking, warmte, electriciteit, galvanisme, magnetisme, al die onweegbare stoffen of krachten zijn, zoo als de jongste wetenschap leert, alle slechts verschillende wijzigingen van eene en dezelfde groote, geheimzinnige natuurkracht, van welke alle vormingen en vervormingen der stof, ook de meerdere of mindere zamenhangendheid

der stofdeeltjes, met andere woorden de soortelijke zwaarte der ligchamen, afhangen. Zij zijn te gader - want, al kan de natuurkunde als proefondervindelijke wetenschap dit niet uitspreken, de natuurkundige moet er toch toe komen - Gods wil, in de schepping werkzaam, alles doende, alles beheerschende, eene middellijk of onmiddellijk overal ingrijpende kracht. Die magtige wil schiep ook levensbeginselen, vrije krachten, die zelve middenpunten van werking kunnen en moeten zijn; Hij schiep ook geesten, met bewuste persoonlijkheid begaafd, die, terwijl zij in den breeden stroom van zijne heerschappij mede worden voortgestuwd, toch in dien stroom een zekeren kring van eigene werkzaamheid overhouden, met het vermogen om dien al verder en verder uit te breiden en met God over de stof te heerschen. In hoe verre - dat hangt af én van de ontwikkeling dier geesten zelve, én van de éénheid hunner rigting met dien van den alles beheerschenden wil. Zulk een geest is die der menschen.

Maar ook hij werkt slechts door middelen. Ja, dat doet hij doorgaans, althans wanneer hij op stoffen, buiten zijn eigen ligchaam gelegen, werken wil. Maar onmiddellijk werkt hij toch ook door zijnen wil op de stof. De ledematen worden bewogen door de spieren, de spieren door de zenuwen. En waardoor deze? Er moet ergens in 't menschelijke ligchaam een fijn stoffelijk orgaan wezen, waarmede de onstoffelijke ziel onmiddellijk in verband staat, waarop zij onmiddellijk werkt. En toen wij boven zeiden, dat wij bij Jezus' wandeling op de zee eene onmiddellijke werking van zijnen wil opmerkten ter opheffing van de werking der zwaarte van zijn ligchaam op het water, hebben wij daardoor wel willen uitdrukken, dat Hij geene middelen buiten zijnen persoon gebruikte, maar geenszins, dat Hij daarbij niet in werking stelde al wat in zijnen persoon aanwezig was. En wat is er in den mensch, dus ook in den mensch Jezus, aanwezig? Zenuwkracht, die, door den wil voortgestuwd, eene bewegende, afstootende of aantrekkende kracht is.

Daarom, wanneer Jezus' geest groot is in ontwikkeling, grooter dan menschelijke geesten plegen te zijn, wanneer Hij één is in rigting en bedoeling met God, Gods wetten volgende, met Gods wil medewerkende, dan kan 't niet ongerijmd wezen, dat Hij ook op eene andere dan de gewone menschelijke wijze en in hoogere mate de krachten der stof beheerscht. En kwam Hij bepaald met het doel, om Gods werken aan menschen te laten zien, dan past het bij zulk eene bestemming allezins, dat Hij ook wandelende op het water toont, dat zijn wil boven de aantrekkingskracht der stofmassa's staat. (Blz. 378-384.)

Spiritus Asper en *Lenis.*

Kanselredenen.

Woorden van Troost en Besturing in dagen van droefheid en rouw. - Leerredenen van Bernard Ter Haar. Amsterdam, gebroeders Kraay. 1853.

Het godsdienstig publiek, dat niet alleen gaarne leerredenen van den kansel hoort uitspreken, maar ze ook, 't zij in uren van eenzaamheid, 't zij te midden van het gezin, gaarne leest, zal gewis met erkentelijkheid de gave van den Amsterdamschen prediker, in bovengenoemden bundel aangeboden, ontvangen hebben. In menigen kring, voor wien de *dagen van droefheid en rouw* waren aangebroken, zullen zijne *Woorden van troost en besturing* welkom zijn geweest, en er den weg tot het hart hebben gevonden. Gold het hier eenig louter letterkundig voortbrengsel, dat vaak, voor een gedeelte althans, het belangwekkende aan het tijdstip zelve, waarop het verschijnt, ontleent - wij zouden ons èn te bedroeven èn te beschuldigen hebben, dat wij het niet eerder in ons Tijdschrift vermogten aan te kondigen; maar nu het een bundel leerredenen betreft, waaraan wij blijvende waarde mogen toekennen, gelooven wij dat ons woord tot meerdere bekendmaking nog verre van te laat zal gesproken zijn. Achtervolgens hebben de dichters Beets, Hasebroek, Ten Kate van hun kanselwerk uitgegeven, en reeds uit dit oogpunt kwam het ons voor, dat de bundel van Ter Haar, die zulk eene onderscheidende plaats bekleedt in de rij onzer poëten, dubbele aandacht verdiende. Wij betuigen volgaarne, dat hij met de uitgave van dit tiental onze godsdienstige letterkunde verrijkt heeft. Indien ergens de bekende spreuk: *pectus est, quod disertum facit*, het hart maakt welsprekend, van toepassing is, dan is zij zulks op de beide laatste leerredenen, die wij hier vinden, en door hem gehouden werden, de eerste in hetzelfde kerkgebouw, waar hij het stoffelijk hulsel eener veelgeliefde gade had ten grave gebragt, de tweede toen hij het eerst na haren dood den kansel weder betrad. Hij spreekt dan ook, en kon het anders? in die beide leerredenen van zichzelven en zijn eigen toestand, maar toch niet te veel, noch te uitvoerig, en het bewustzijn, dat hij ook in deze leerredenen het hoofddoel eener godsdienstoefening, de stichting der gemeente, steeds voor oogen had gehouden, deed hem aan het aanzoek van onderscheidene deelnemende en belangstellende vrienden tot de uitgave gehoor leenen, echter niet zonder er nog eenige andere aan toe te voegen - allen - wel niet uitsluitend, maar toch voornamelijk voor bedroefden bestemd. Van dit een en ander geeft hij in de voorrede nader rekenschap.

Ter Haar biedt hier inderdaad woorden van troost - zelf gevoelde hij de behoefte aan troost zoo innig en zoo diep - en hij leert door zijne krachtige, waardige, bezielde taal anderen den waarachtigen, besten, en waardigsten troost te hooger waarderen. Maar het zijn ook woorden van besturing, en hij wijst niet minder treffend aan, hoe het hart door de droefenis moet gelouterd en geheiligd worden. En zijn de hier geleverde kanselredenen uit hoofde van haren rijken inhoud, zoo wat Schriftverklaring, als

ontwikkeling van hoogst belangrijke, christelijke waarheden, vruchtbare wenken voor gedrag en wandel aangaat, met volle ruimte aan te prijzen, zij verdienen vooral geene mindere aanbeveling wegens de keurigheid van haren vorm. Wij vinden hier geene sporen van dien kamp of worsteling tusschen den redenaar en dichter, waarbij soms de eerste geheel in den laatste zich oplost, en de stijl, schijnbaar opgevoerd tot eene hoogte van oratorische kracht, inderdaad meer dan gekunsteld, opgeschroefd moet heeten, en kwistig wordt overladen met den van alle kanten aangebragten, somtijds aangesleepten tooi van bloem- en beeldwerk. Van dat alles vinden wij hier niets, en toch welsprekendheid, maar welsprekendheid van een helder hoofd en een gevoelig hart. Ter Haar toont, bij al zijne dichterlijke gaven, waardoor zijne taal numerus en rythmus heeft, toch dien fijnen tact te bezitten, die het hem doet gevoelen, waar de poëtische inkleeding òf het gevoel der hoorders te zeer schokken, òf hunne verbeelding te zeer bezig houden, òf de zenuwen te zeer zou aandoen (nog iets anders dan het gevoel schokken), en waardoor het groote tweeledige doel der kanselrede: bevordering van christelijke kennis en christelijke stichting en gemoedsheiliging te zeer naar den achtergrond wordt verdrongen. Dit is een tact, dien menig poëtisch kanselredenaar ten eenenmale mist, en dien hij, tot zijn eigen best en tot heil der gemeente, wel van Ter Haar mogt leeren, waarom wij ook van deze zijde diens bundel ruimschoots durven aanprijzen.

Nergens heeft Ter Haar de grenzen tusschen poëzij en welsprekendheid overschreden, noch ons dat op stelten loopend proza geleverd, dat, uit een zuiver letterkundig oogpunt beschouwd, belagchelijk is, maar op den gewijden leerstoel, op den christelijken kansel een nog gansch anderen naam verdient, en er ten stelligste geweerd behoort te worden.

De prediker wil overigens zijne hier geleverde redenen, blijkens de voorrede, niet beschouwd hebben als eene proeve van zijnen kanselarbeid, en daarom hebben wij ons hier niet met de schets, de verdeeling, de formulering van het onderwerp, de symmetrie der onderscheidene deelen, als anderszins in te laten. Wij laten dit een en ander voor andere tijdschriften over, waar zoodanige homiletische, meer wetenschappelijke beoordeeling beter op hare plaats zal zijn dan in onze kolommen. Wij rekenen ons uit dien hoofde ook ontslagen van de opgave der teksten en daaruit afgeleide onderwerpen, en geven alleen ten overvloede, als ons gevoelen, op, dat dit tiental uitnemend bestand zal zijn tegen de meer wetenschappelijke kritiek, en verbinden daarmede onzen wensch, dat de schrijver ons godsdienstig en christelijk publiek weldra met eene proeve van zijnen kanselarbeid verblijde.

Ten slotte mogen, in plaats van de dorre nomenclatuur van teksten en themata, enkele uitgeligte stukken uit de leerredenen zelve onze lezers eenigzins nader met haren vorm en inhoud bekend maken.

‘Onder de nieuwste voortbrengselen der hedendaagsche schilderkunst is er een, dat om de diepte des gevoels en der gedachten de hoogste bewondering verdient. Het stelt, naar de aangehaalde plaats van Jesaja, Christus als den Trooster der lijdende en treurende menschheid voor. Als op een wolkentroon zit de Verheerlijkte met tot zege-

ning uitgestrekte armen. Men ziet er de boetvaardige zondares, welke berouwvol haar gelaat op 's Heilands armen nederbuigt. Men ziet er eene moeder, welke aan Jezus voeten zachte en milde tranen weent op het lijk van haar kind. Men ziet er een gevangene vrijgemaakt van zijne boeijen, een slaaf nog zuchtend onder zijne ketenen, die tot Jezus om vertroosting schreit. Men ziet er grijsaards en jeugdigen van jaren, menschen van den meest verschillenden levenstoestand, die allen tot Jezus om vertroosting zich wenden, en allen bij Jezus vertroosting vinden. Maar men ziet er ook één gelaat, een hoofd met lauweren omkranst, dat van Jezus afgekeerd, niets van die zachte aandoeningen uitdrukt, maar met gefronsten en starren blik blijft voor zich zien. En waarom drukt dit gelaat alleen geene vertroosting uit? Ach! omdat hij zich niet om troost tot Jezus wendde! En waarom zien wij juist dat gelauwerde hoofd van Jezus afgewend? T.H.! wij weten niet of diezelfde gedachte ook in de ziel des kunstenaars geweest zij; maar waarheid is het, dat de wijzen der aarde, als zij treuren, zóó ligtelijk weigeren hunnen troost bij Jezus te zoeken, die toch nergens buiten Hem en zijn Goddelijk Evangelie te zoeken of te vinden is. Neen! geen troost, die aan het verontruste, met schuld bezwaarde geweten de vurig gewenschte rust hergeeft, die proef houdt onder al de stormen dezes levens, die ons aan het sterfbed onzer geliefden niet begeeft, die ons niet ontzinkt in de donkere ure des doods, dan bij Hem en door Hem, die hier op aarde bewezen heeft de beste, de eenige trooster van bedroefden te zijn. Maar ook zalig allen, die troostbehoevende, geloovig en vertrouwend tot Hem zich wenden, want door Hem, wiens hoogste blijdschap het op aarde was, wiens hoogste zaligheid het in den Hemel blijft, de tranen des berouws en van alle menschelijke droefheid te droogen, gebrokenen van harte te verbinden, kranken naar het ligchaam en kranken naar den geest te genezen, door Hem zullen zij gewisselijk vertroost worden!' (Blz. 20-22.)

'Herinnert u de ontzettende waarheid, dat, naar eene doorgaande berekening, de helft des menschelijken geslachts, reeds vóór het tiende levensjaar, door den dood wordt weggerukt, en die helft des menschdoms zou voor deze aarde geheel doelloos het aanzijn hebben ontvangen! Geloove het, wie dat gelooven kan! Denkt aan die duizende geslachten, die, zoolang de aardbodem menschen heeft gedragen, elkander hebben afgewisseld, gelijk het woud zijne bladeren ruilt - Wat zou er van zoovele millioenen redelijke wezens overgebleven zijn? - Doodsbeenderen en stof! - Denkt U, bij de voleinding der eeuwen, ook den laatsten mensch gestorven! Wat werd er van de geschiedenis en opvoeding des menschdoms? Een vuurwerk dat heeft uitgebrand! Wat is er van Gods heerlijke schepping geworden? - één onmetelijk kerkhof, één knekelhuis - één graf - boven hetwelk niet de Godheid op haren troon, maar de dood als alleen-heerschend monarch blijft gezeteld! - Maar neen! God is geen God der dooden maar der levenden! Hij is en blijft tot in eeuwigheid een getrouw Belooner dergenen, die Hem zoeken. Zoo wie aan God en eene zedelijke wereldregering gelooft, die moet, bij de gebrekkige vergelding van deugd en ondeugd op aarde, bij het staren op zóóvele raadselen, die de Eeuwigheid alleen kan ontwarren, als met onweêrstaanbare kracht, tot het besluit worden

gebragt: Het geloof aan den levenden God, en het geloof aan de onsterfelijkheid is één! (Blz. 95-96.)

‘Ja! wanneer men aan de sponde van een geliefden kranke toeft, waar, bij het klimmen des gevaars, schier ieder oogenblik een nieuw en onrustbarend teeken, als voorbode des doods, te voorschijn roept, maar de uitgeteerde levensvlam bij herhaling weder opflikkert: dan is het niet vreemd, dat men tot het laatste toe den Hemel door zijne smeekingen en tranen poogt te verbidden; dat het verkropte gevoel soms in luide jammerklagten uitbreekt; dat het gepijnigde hart het vreesselijke denkbeeld van het aanstaande verlies en gemis nog verre van zich stoot, en zoolang de adem gaat, ook een stroohalm aangrijpt, om te kunnen blijven hopen. En dat vonnis ware te hard, en die regter ware te streng, die zulke uitlatingen der droefheid zou kunnen wraken of verbieden! Maar dan, wanneer het met hopen en vreezen, met bidden en wenschen gedaan is; wanneer de slag, die eerst van verre dreigde en al digter en digter kwam, werkelijk dáár is; wanneer ook de eerste heilige tol der liefde is uitbetaald; dan is het niet vreemd, dat iets van de kalme rust, welke over het gelaat der dooden verspreid ligt, in het hart der treurenden overstroomt; dat men de eerste oogenblikken, na het aandoenlijk verlies, minder folterend keurt voor het gevoel, dan de laatste, die daaraan zijn voorafgegaan. Dan althans behooren wij te beseffen, hoe onvermijdelijk het zij, in ons lot te berusten, hetwelk wij evenmin kunnen veranderen, als den nacht in den dag, als het verledene in het tegenwoordige te herscheppen; hoe redeloos het zij, ons hart tegen het leed op te ruijen, en een last van de schouderen te willen schuiven, welke ons door eene meer dan menschelijke magt werd opgelegd, en dien wij daarom dragen *moeten;* hoe betamend het zij, alle troostgronden op te zamelen, welke ons leeren kunnen, onzen wil naar Gods wil en bestel te voegen. Meent niet, M.H.! dat wij de tranen der droefheid niet heilig zouden achten. Meent niet, dat wij eene onderwerping, welke alleen voor eene onverbiddelijke noodzakelijkheid zwicht, reeds eene volkomene lijdzaamheid en berusting zouden noemen, of aan die veel hoogere onderwerping gelijk zouden achten, die alleen de vrucht zijn kan van een opregt Christelijk geloof; maar dit toch houden wij voor gewis: dat hij, die, bij de treffendste slagen en verliezen, beseft hierin te *moeten* berusten, ook het eerst zal vatbaar zijn, om zijn hart voor nog andere en verhevener troostgronden te openen, waardoor hij kan leeren zwijgen en aanbidden, gelijk David aanbad.’ (Blz. 131-133.)

Letterkunde.

Eine scheferstunde.

Lier en Harp. Poëzij van J.J.L. ten Kate. Middelburg, van Benthem en Jutting. 1853. In den Bloemhof. Beelden en droomen van J.J.L. ten Kate. Haarlem, A.C. Kruseman.

Daar zullen misschien enkele lezers zich verwonderen over de bijeenvoeging dezer bundels van den dichter Ten Kate, nu er drie jaren verloopen zijn sedert de verschijning van den laatsten. ‘In den Bloemhof’ toch dagteekent, blijkens den datum onder de opdragt aan des zangers gade en zuster, van 1850, terwijl ‘Lier en Harp’ als het ware zoo even verschenen is. Wij houden er ons echter volkomen van overtuigd, dat, wanneer de lezer van den Tijdspiegel ons tot het einde toe zal hebben willen volgen, zijne verwondering eene geheel andere rigting zal hebben genomen, zoo al niet die gewaarwording reeds vroeger heeft plaats gemaakt voor eene andere, waarvan wij de qualificatie overlaten aan ieders individualiteit zelve. De heer Ten Kate zegt in zijn ‘paar woorden vooraf,’ waarmede ‘Lier en Harp’ worden geopend, dat hij ‘volkomen bereid is al de mogelijke gevolgen van deze uitgave voor (zijn) eigene rekening te nemen, en met gegronde aanmerkingen winst te (willen) doen,’ en laat er eenigzins minder zoetsappig op volgen: ‘waar de wankritiek mij op nieuw de eer zal bewijzen zich over mijn werk te vertoornen, daar zal ik mij gewroken houden met dit onschuldig epigrammetjen, dat ik bij voorraad ten beste geef.

Wat maakt ge u toch zoo boos en knerst ge zoo de tandtjens,
Stuurmannekens aan wal, wie 't minste feiltjen grieft?
Eilieven, vat het roer eens in uw eigen handtjens
En roeit eens naast mij, als 't u blieft!’

Hij gaat voort met te bekennen dat ‘de beste les 't beter voorbeeld is!’ terwijl hij vriend en vijand een welmeenend vaarwel! toeroept.

In des dichters ‘In den Bloemhof’ komt onder anderen ook dit voor: En wat zal ik nu verder van deze Gedichten zeggen? Zoekt gij er misschien vergeefs den gloed der eerste jeugd in te rug, ik durf hopen, dat gij dat verlies eenigermate door meer rijpte van denkbeelden en meer diepte en waarheid van beschouwing vergoed zult vinden.’

Vraagt men nu soms waartoe deze aanhalingen dienen moeten? zoo is ons ant-

woord terstond gereed: dewijl juist beide citaten strekken moeten om het standpunt aan te toonen waarvan wij wenschen uit tegaan: eerlijkheid ook op het gebied der letterkunde. Onze dichter roept aan vriend en vijand vaarwel toe - hij beklaagt zich over ‘wankritiek’ en wil dat alleen grooter meester dan hij, vonnis zal vellen over zijn poëzij, waar hij zijn beoordeelaar uittart naast hem te roeijen. Inderdaad de heer Ten Kate heeft zich niet het minste te beklagen over wankritiek. - Niemand in ons vaderland die hooger gewaardeerd wordt om de hem geschonken gave, dan hij. Niemand die meer welverdienden lof heeft ingeoogst voor zijnen arbeid. Wij spreken altijd over den *dichter* Ten Kate, en laten den *kanselredenaar* buiten spel, daar wij op dit gebied als de blinden over de kleuren zouden oordeelen en onze Tijdspiegel in der tijd zijn afkeurend oordeel met bewijzen gestaafd heeft. - Wien laat hij niet achter zich als er sprake is van dichterlijke vertolking? Getuige, onder anderen, zijn ‘Verlost Jerusalem.’ Met regt schenkt de beoordeelaar der ‘Vergeet mij niet’ in onze vorige aflevering, den dichter eene ongeveinsde hulde voor een gedeelte van het in ‘Lier en Harp’ geheel voorkomende Mysteriespel van lord Byron, waarin de groote Brit hemel en aarde op zijne wijze bezingt. Het is waar - in de eerste dagen van den ‘Gids’ toen men daar het:

> ‘Vos vestraque g.tlikkabo,
> Et pro symbolo kiezabo
> Lik je mij, ik lik je weêr,[*)]’

niet minder sterk in praktijk bragt dan tegenwoordig, heeft men hem den ‘Harlekijn onzer letterkunde’ geheeten, en hem nu en dan grovelijk miskend met zoo vele anderen, die men mishandelde omdat men ze aandurfde, terwijl men de coryphaeën van dien tijd, voor wier antwoord men beducht was, of met wier hekelpen men ongaarne kennis wilde maken, liet rusten, al was er in meer dan één opzigt niet minder af te dingen op hun werk, dan op dat van hen, die men met tamarindenroeden vilde. Evenwel die tijd is voorbij en de Gids is heden ten dage homogeen met al wie kennis en smaak bezit in de bekentenis, dat Ten Kate in het naieve geen tweeden nevens zich behoeft toe te laten, terwijl hij in het meesterschap over de taal zelfs Tollens niet in éénen adem met hem noemt. Waar dus de wankritiek schuilt waarvan hij gewaagt - verklaren wij niet te zien. Zij kan zich dus niet ‘vertoornen’ over den vorm, over de inkleeding des dichters, en meent Ten Kate zijne vijanden van achter een hinderlaag op zich te zien losbranden - de verzekering kan niet door ons achterwege worden gehouden, dat wij ze niet kennen. Waar heeft men Ten Kate niet toegejuicht, toen hij - want de legende gaat dat hij met dat geestige Tijdschrift verpersoonlijkt was - waar heeft men Ten Kate niet toegejuicht met geheel het hart, toen hij in den ‘Braga’ den diefstal aan de kaak stelde, en eischte dat Beets deswegens zou gegeeseld en van Lennep opgehangen worden? Wie heeft hem niet met handgeklap begroet, toen hij overschouder bewees dat Southey van van Lennep had gekaapt? Wie hem niet geprezen, waar hij in dat geestige Tijdschrift den wansmaak tuchtigde en de Dii

*) Deze woorden aan de kastijding van den Gids uit den eersten jaargang van Braga ontleend, zijn dezer dagen mede toegepast in het *Mixed Pickle* uit den (Leydschen) Studenten-Almanak voor 1854, dat zich door waarachtigen geest onderscheidt, en de nietige verzen vergoedt, die de redactie daarin eene plaats gegund heeft.

minores en de geusurpeerde reputaties van den troon bonsde en de valsche kritiek in het aangezigt sloeg? Zeker zijn het alleen de slagtoffers geweest van zijn satyre en zijne luim, die hem niet waardeerden en begroetten met vreugdegejuich en huldeblijken - maar even zeker is het dat de tweede druk van dien Braga bewijst, hoezeer men nog achting heeft voor zijn werk. Is zijn ‘In den Bloemhof’ niet genoeg gewaardeerd? En heeft menigeen zijn ‘Lier en Harp’ niet geroemd over ‘de rijpte van denkbeelden en de meerdere diepte en waarheid van beschouwing,’ die hij hier en daar opmerkte? Niet elk wist het, dat deze zich laten oplossen in den titel van een der beelden en droomen van ‘In den Bloemhof’ - *'t Is al geleend.* Niet elk zag terstond dat diepte hier misplaatst is voor een woord van geheel andere beteekenis: diefte. *Et voilà le grand mot lâché.* Toen voor ongeveer twee jaren een inzender van een geestig epistel in den Brievenbus bewees, hoe Ten Kate den slag heeft te jagen op vreemden bodem, en schreef dat een aantal bladzijden van zijn ‘In den Bloemhof’ getuigden hoe kapen hem als tot eene tweede natuur was geworden, was het ons maar al te zeer bekend wien hij bij voorkeur ‘de eer bewees’ van te plunderen. Toen achtten wij dien wenk voldoende, in de verwachting dat het ditmaal genoeg zou geweest zijn, een *twee en dertig* van de *vijf en vijftig* verzen onze letterkunde als oorspronkelijk binnen te smokkelen, zoo er namelijk onder de drie en twintig nog geen vertalingen schuilen, waarvan wij den oorspronkelijken dichter niet hebben kunnen nagaan, zonder dit bepaald aan te geven. Wij geloofden toen, dat de waarschuwing zelve een genoegzame kastijding zoude zijn voor een feit, dat zoozeer in tegenspraak is met het achtste gebod. Toch hadden wij ons hierin bedrogen. Wel scheen het oppervlakkig dat de wenk was begrepen. Immers niet alleen wordt in ‘Lier en Harp’ onder verscheidene stukken de oorsprong aangewezen, waar hij die vroeger verzwegen had, als in de ‘Schatten der zee’ en ‘Mijn Nieuwjaarswensch aan mij zelven,’ en erkend dat aan ‘Guido Reni en zijn Ecce Homo’ Ingemann's bewerking dier legende ten grondslag ligt; immers verklaart de dichter niet slechts dat men in het Boek der Liederen enkele navolgingen aantreffen zal; maar zelfs wordt in een noot achter ‘Eens geestes Pelgrimaadje’ met kleingeestige overspanning aangegeven dat hij, sprekende van ‘blinkende’ engelen, die uitdrukking had ontleend aan Handelingen der Apostelen X:31, of andere woorden en uitdrukkingen meer aan Vondel, Bilderdijk, Hasebroek, Thomas à Kempis enz. Bij naauwkeurige lezing echter blijkt het tegendeel. Eischt de regtvaardigheid en het belang der letterkunde zelve niet, dat daar waar Ten Kate als eertijds de bron zijner ‘meerdere diepte en rijpere denkbeelden’ verzwijgt, een ander haar ontzwavele, en de vertaler slechts den lof inoogste voor de onnavolgbare, meesterlijke en verrukkelijke wijze, waarop hij eens anders waarheid van beschouwing heeft teruggegeven. Het verwondert ons niet, dat vóór ons door anderen niet reeds op deze handelwijze gewezen werd - want Leopold Schefer's *Laienbrevier* is hier te lande niet zoo bekend, al bestond er reeds in 1852 eene *negende* uitgave van het werk dezes zangers, van wien het alleen te bejammeren is, dat hij de Natuur verwisselt met den Schepper van al het geschapene. Ware hij over-

tuigd van de eeuwige waarheid naar Friedrich von Meyer, ook door Ten Kate aangehaald: ‘dat van alle kunst ons niets volgt over het graf dan datgene, wat bevorderlijk is om die ééne andere kunst te doen vinden, waardoor wij graf en verderf overwinnen moeten: ‘de kunst des geloofs’ namelijk, - zoo zou de man, die tot motto voor zijn werk plaatste, dat ‘het leven slechts van de wijsheid afhangt,’ de hoogste vlugt hebben kunnen nemen, en bij aardsche wijsheid de wijsheid van boven hebben verkregen, die alleen de aardsche wijsheid heiligt en vruchtbaar maakt. Hoe 't zij - Ten Kate is in een reeks van dichtstukken zijne ‘diepte’ alleen aan hem verschuldigd, al heeft hij Schefer's pantheïsme verworpen, en er teregt het Christendom voor in de plaats gesteld. Zijn geloof moest hier tegen opkomen. En zou de aap der navolging ook niet te zeer uit de mouw kijken, indien hij hem altijd aan het slot woordelijk terug gaf, zoo als.... Maar wij willen de voorbeelden niet langer achterwege laten, om den lezer te doen zien, dat zucht voor waarheid slechts onze pen heeft bestuurd. De Levensbeelden en Fantaziën uit de ‘Lier en Harp’ vangen aan met een in vier afdeelingen gesplitst gedicht: ‘Kinderen.’ Daarvan is I in de *Laienbrevier* te vinden op den voor den 11^{den} November geschreven onderwijzing, zoo als het boek des Duitschers er één heeft voor iederen dag des jaars; II op den 26sten April; III op den 7^{den} Februarij en IV op den 5^{den} Junij. Bij het lezen van dit viertal mogt menigeen verwonderd staan over de levenswijsheid en de diepte die er uit sprak en juichte den dichter toe, dat hij zoozeer was vooruitgegaan in het werpen van blikken in en om zich - en teregt: want de beschouwing is gadeloos waar en schoon. Wie dit deed kan zich uit de vergelijking van de vertaling met het oorspronkelijk geschrevene overtuigen, dat de lof, dien hij Ten Kate meende te moeten toebrengen, hem slechts wegens het leveren eener meesterlijke overzetting toekomt.

Ten Kate.

Zoete aanblik, als de moeder van mijn kroost
De kleinen in haar armen drukt, en koost.
Zacht spreken dan hunne engelen tot mij: -
Ga vlijtig met uw lieve kindren om,
Heb dag en nacht, heb ze immer aan uw zij!
Bemin ze, en laat u minnen! 't Gaat voorbij,
Slechts korten tijd zijn zij uw eigendom:
Zoolang de droom der kindschheid hen verblijdt!
Reeds eer de jeugd heur rozenwieken rept,
Vervult hen spoedig veel - dat gij niet zijt,
En lokt hen velerlei - dat gij niet hebt;
Onze oude en altijd nieuwe waereld trekt
Hen toovrende aan, de bonte toekomst zweeft
Hun geest voorbij; 't verlangen is gewekt,
En - 't vriendlijk Tegenwoordige, doorleefd!
Nu zwerft weldra, met vogelvlugge schreên,
De jongling op zijn wandelstaf daarheen:
Gij tuurt, tot ook de laatste stip verdween,
Hem weenend na van 's hemels groenen top,
En nimmer wordt hij de uwe weêr! Hij keert -
Hij lieft - hij kiest, gelijk zijn hart begeert,
De frissche jonkvrouw die hem lieft en eert;
Hij leeft! Zij leven, andren leven op
Uit hem - hij is een Man voor U, een Mensch,
Geen Kind meer.... Ach, het lief en dartel kind,
Dat op uw schoot gestoeid heeft en bemind,

Hoe wenscht gij 't weêr! hoe ijdel is die wensch!
Uw dochter ook, na 't huwlijk, brengt nog wel
Haar eigen kindren in uw eenzaam huis,
Dat jong wordt op het welbekend gedruisch
Van tol en bal en schuldloos poppenspel:
Gij hebt de Moeder - maar het Kind niet meer! -
En dus - ga vlijtig met uw kindren om!
Houdt ze om U - laat U minnen - min ze weêr! -
Slechts korten tijd zijn zij uw eigendom!

Schefer.

Geh fleiszig um mit deinen Kindern! habe
Sie Tag und Nacht um dich, und liebe sie,

Und lasz dich lieben einzig-schöne Jahre;
Denn nur den engen Traum der Kindheit sind
Sie dein! nicht länger! Mit der Jugend schon
Durchschleicht sie Vieles bald - was du nicht bist!
Und lockt sie Mancherlei - was du nicht hast,
Erfahren sie von einer alten Welt,
Die ihren Geist erfüllt; die Zukunft schwebt
Nun ihnen vor. So geht die Gegenwart
Verloren. Mit dem Wandertäschchen dann
Voll Nöthigkeiten zieht der Knabe fort.
Du siehst ihm weinend nach, bis er verschwindet,
Und nimmer wird er wieder dein! Er kehrt
Zurück, er liebt, er wählt der Jungfrau'n eine,
Er lebt! Sie leben, Andre leben auf
Aus ihm - du hast nun einen Mann an ihm,
Hast einen Menschen - aber mehr kein Kind!
Die Tochter bringt vermählt dir ihre Kinder
Aus Freude gern noch manchmal in dein Haus!
Du hast die Mutter - aber mehr kein Kind. -
Geh fleiszig um mit deinen Kindern! habe
Sie Tag und Nacht um dich, und liebe sie,
Und lasz dich lieben einzig-schöne Jahre!

Dat Beets in zijn onlangs verschenen *Korenbloemen*, onzen dichter op het oog heeft gehad, bij het schrijven van zijn epigram

Scheppend genie.

Jan is geen middelmatig man,
Maar een genie, dat scheppen kan.

Wel zeker! Uit zijns meesters pan.

zouden wij voor ons niet gelooven.

De Moeder in het najaar, is het opschrift van een niet minder voortreffelijk gedicht in hetzelfde genre dezes bundels - maar ook Schefer heeft er den grond voor gelegd, en gelijk wij daar straks zeiden, dat de Hollandsche dichter het onbruikbare en valsche verwerpt, en daarvoor de taal van een geloovig hart in de plaats geeft, zoo zal dit terstond een elk in het oog vallen wien het lusten zal de vergelijking voort te zetten. Het curcijf gedrukte in het Hollandsch wordt *niet* bij Schefer gevonden, terwijl het onderhaalde bij den Duitschen dichter door Ten Kate is weggelaten.

Gelijk een moeder, die haar laatste spruit
Nu ook, gehuwd, haar huis verlaten zag,
Voor 't eerst zich na haar groenen bruiloftsdag
Tot rust zet, nu zij 's levens werk besluit:
Zoo rust Natuur, de vruchtbre moeder thans
In 't Najaar van haar grooten arbeid uit.
Veel dochterkens - een rijke Bloemenkrans! -
Trok ze, één voor één, den schoonen feestpronk aan
Die al haar dagen duurt. Zij wiesch ze trouw
Elke' uchtendstond en bij het slapen gaan
Het lief gelaat met frisschen hemeldaauw.
Trouw heeft ze den volwassenen bij 't licht
Der volle maan de Bruiloft aangericht,
En verder nog met onvermoeide hand

Het werk van al haar Kindren meê bezorgd,
De vruchten uit de bloesems der warand
Gelokt; de slang heur jaarlijksch kleed geborgd,
De blonde druif gevuld met versche most,
De vlinderwiek met goudstof overstrooid,
Het vischjen in zijn schubbenjak gedoscht,
De boon, in 't groene huisjen, bont getooid....
Geen streepjen faalde. O Meesterlijk Geheel!
En alles was zoo schoon en blijd als ooit
In lucht en zee en dal en boschpriëel;
En ongevraagd ontfing een elk zijn deel!
Hoe duurzaam is haar werk, dat jaar op jaar
Vernieuwt! Hoe onverganklijk staat zij daar!
Terwijl al 't geen de Mensch - haar grootste kind -
Volbrengt, straks valt en wegwaait op den wind,
Nooit kinderloos, kent Gods Natuur geen rouw,
En onvermoeid blijft zij de jonge Vrouw.
- De menschenmoeder echter, wie ik-zelf
Het laatste kind ter vrouwe nam, zit stom
En eenzaam neêr in werkloze' ouderdom.
Heur taak is af. Zij blikt naar 't stargewelf,
Dat, eeuwig blaauw, haar eigen molmend dak
Beschaamt. Zij grijpt den bladerlozen tak
Des vruchtbooms, en ziet met bewondring aan,
Hoe daar alom weêr nieuwe botten staan:
Die bloeien straks bij lentes wederkeer,
En - dragen vrucht. Ach, dat zal *zij* niet meer!
Zij glimlacht, maar in ieder oog een traan,
En fluistert zacht, als in een luiden droom:
‘Een mensch is slechts een knop aan 's levens boom!’
Maar eensklaps, ziet! daar zijn die wangen droog;
Daar blinkt een gloed des hemels in haar oog,
Zoo schoon als nooit op vollen zomerdag
Natuur op al heur schatten werpen mag.

Zij vouwt, verblijd, de maagre handen saam'
De stramme kniën buigen zich ter aard',
En van haar bleeke lippen vloeit een Naam,
Die alles in één enklen klank vergaârt
Wat troosten kan van 's levens korten duur:
‘*Mijn Jezus!' bidt ze*, ‘*ik dank U: ik versta*
Uws Geestes stem, *en lofzing Uw genâ!*
Neen, *ik benijd geen Lagere Natuur:*
Zij - is dezelfde in 't steeds herlevend groen.
Mij - schiept Gij niet om in den ouden kring
Mijn eigen werk oneindig na te doen!
Gij roept mijn ziele, *om van ontwikkeling*
Te klimmen tot ontwikkling, *en van kracht*
Tot kracht, *van licht tot licht*, *van de Aard tot U!*
Hier hebt gij mij bij 't spinnewiel gebracht,
En breekt dan nu de grove draad; welnu!
'*k Weet dat Omhoog me een beter arbeid wacht.*
Geef dat ik ook in deez' mijn rust U dien'!
'*k Leg aan Uw voet mijn biddend hart ter neêr;*
'*k Heb door 't geloof Uw zaligheid gezien!*
Laat thans in vrede Uw dienstmaagd gaan,
o Heer!....’

- Komt, moeders! doet als zij, en weent niet meer!

Gleich einer Mutter, die ihr letztes Mädchen
Jetzt auch vermählt und aus dem Haus entlassen,
Seit ihrem Hochzeittag vor langen Jahren
Sich endlich, endlich wieder ruhig hinsetzt,
Nachdem sie ihres Lebens Werk gethan -
So ruht Natur, die Mutter, jetzt im Herbst
Auf solchen groszen Werkes Arbeit aus.
Viel tausend kleine Töchter, zarte Blumen
Auch hat sie angezogen nach der Reihe
Mit jenem schönen Kleid auf Lebensdauer,
An jedem Morgen und zu Schlafengehn.
Mit Thau ihr liebliches Gesicht gewaschen,
Hat den Erwachsenen in heitern Nächten,
Bei Mondenglanz in aller Stille wohl,
Doch Jeder reichlich Hochzeit ausgerichtet,
Dann aller Kinder Werk noch mitbesorgt:
Den Blüthenbaum zum Fruchtbaum leis verwandelt,
Mit Enkeln - wie mit Früchten ihn umgeben,
Der Schlange Eier sonnig brüten lassen,
Bis sie die Kinder nur sich führen durfte,
Ihr selbst ein Jahrkleid bunt und neu gewebt,
Den Schmetterling mit Blumenstaub gemalt,
Der Weinbeer Keller voll mit Most gefüllt,
In stillem Haus die Bohne zart gesprenkelt,
Selbst an dem Kornwurm keinen Punkt vergessen,
Denkleinsten Strich nicht an den stummen Fischchen,
Und Alles war ihr schön und froh wie je!
In Luft und Meer und Wald und Feld rings um!
Keins hat verlangt, und Jedes hat empfangen,
O welches Glück der groszen Mutter Aller!
Und sich in ihre frohe Seele denken,

In ihres Liebens schön gelungnes Werk,
Welch' andre Wonne kann noch gröszer sein!
Wie ganz verschwindet, was ihr groszes Kind,
Der Mensch, im Kreis der Erde rings gethan:
Denn ist es einzig, ist 's doch nur Ein Kind.
Sie aber ist die kindersel'ge Mutter,
So viel Natur auch Kinder hat, so hat
Doch keines, auch der Mensch kein andres Werk,
Als nur Ihr Werk zu schauen, und es seiend,
Süsz auszuforschen - das nun thaten alle! -
Sie waren! Hochbeseligt sind sie hin;
Und über allen, und nach allen bleibt
Sie unermüdet noch das junge Weib! -
- Die Menschenmutter aber, der ich selbst
Das jüngste letzte Kind - zum Weib - genommen,
Sie sitzt dort einsam und sie weint uns nach.
Sie sieht auf ihre müden, alten Hände
Und wendet unter ihrem Blick sie um! -
Sie ist dahin; sie sitzt im Haus des Alters,
Klar über sich den ewigblanen Himmel;
Sie faszt des Fruchtbaums Zweig, den blätterlosen,
Bewundernd an, der voller brauner Knospen
Ihr schimmert, die im neuen Frühling blühen
Und Früchte tragen werden. - Sie nicht mehr!
‘Ein Mensch ist eine Knosp' am Lebensbaume’
So denkt sie, leise weinend, leise lächelnd.
Indesz umschwärmen sie noch späte Mücken,
Die auch geschwind, geschwind noch leben wollen;
Sie sitzt an Blümchen, die geschwind, geschwind
V*or Winter späte Hochzeit feiern wollen;*
Und prachtvoll steigt der volle Mond herauf,
Als Lampe in des Herbstes ödem Saal.
Nur wie im alten Mährchen rauscht der Flusz,
Das in der Kindheit einmal wahr gewesen,
Und Wolken ziehen wie im alten Mährchen,
Der Mond bedeutet ihr nichts mehr dort oben
Mit ihren Haaren spielt der Herbstwind müszig,
Der keine Saaten, kaum ein Blatt mehr findet
Die Ruhe wird der Fleiszigen zur Angst -
Nun steht sie auf, sie sieht am Weingeländer
Noch eine Traube hangen, freut sich still,
Sieht sich noch einmal still am Himmel um -
Und auf der Erde - und nun geht sie langsam
Gesenkten Hauptes in das öde Haus.

Das ist des Menschen Schicksal - und der Mutter!

‘De bruid’ vindt men bij Schefer op den 17 April, ‘Kind - Jongeling - Man - en Christen,’ op 24 September. Zeven van de schoonste verzen uit de eerste rubriek, voor zoo verre wij weten, zijn, zonder dat de auteur het aangaf, vertaald, terwijl niet minder dan TWINTIG gedichten van langeren of korteren adem in den ‘Bloemhof,’ naar Schefer zijn overgezet. Wij willen geene beschuldiging uitbrengen zonder die met de authentieke stukken te staven, en laten daarom hier volgen wat zich zelfs door den grootsten advokaat van kwade praktijken niet verdedigen laat.

TEN KATE.			**SCHEFER.**
In 't Najaar	Blz. 27.		Mei XXX.
Bij 't Sneeuwklokjen	Blz. 49.	Het slot evenwel geheel veranderd.	Februarij XXIX.
Bij 't uitgebloeide nagelbed	Blz. 52.		October VII.
Geduld!	Blz. 54.		November III.
De Aurikula	Blz. 59.	In eene andere maat overgezet, maar overigens letterlijk.	April XXX.
Bloemenles	Blz. 62.		Maart III.
Zomerbeschouwing	Blz. 89.	Het slot naar Jesaja veranderd.	Julij XX.
Benijdt gij?	Blz. 95.		Februarij IX.
Zonneopgang	Blz. 97.	Ook hier is het slot verchristelijkt, even als bij het volgende.	Augustus VI.
Bij 't aardbeiplukken.	Blz. 102.		Julij IV.
Nog een bloemenles	Blz. 105.		Julij XXVIII.
't Is al geleend!	Blz. 108.	Hierin stiet het ons vooral tegen de borst, dat de dichter de taal zijner liefde jegens zijn gade met Schefers woorden spreekt.	Maart XVI.
Wees mensch!	Blz. 114.		Januarij II.

De christen en zijn God.	Blz. 120.	De hierin voorkomende regels: Gelijk de lucht, die *boven en beneden*, *Van achtren en van voren u omvat.* behooren *niet* aan Schefer.	Augustus XVII.
De vlinderpop	Blz. 128.	Van dit stukje spreekt Prof. de Vriese natuurlijk ook als van een voortbrengsel van Ten Kate, zie blz. 115 van ‘Lier en Harp.’	Januarij X.
Niets zonder arbeid	Blz. 133.		Julij XXVI.
Houd toch uw dagen voor zoo weinig niet.	Blz. 135.		Mei XV.
Regen	Blz. 140.		Maart I.
Levensbespiegeling	Blz. 142.		December XXX.
Wat geeft mijn lied?	Blz. 146.		December XXXI.

Voorzeker dat zijn proeven, waarvan het web, foppaadje tot scheering, en een pronken met anderer ‘diepte’ tot inslag heeft! Zoo roepen wij uit in navolging van een tweetal leelijke, oorspronkelijke regels uit de vertaling van 't schoone: ‘Houd toch uw dagen voor zoo weinig niet,’

> En 't daden-web, dat ge in uw dagen weeft,
> Tot scheering God, en God tot inslag heeft.

En zal het niet overbodig zijn meerder proeven bij te brengen, om te doen zien wat er van die aangewonnen ‘rijpte van denkbeelden’ is? Zal menig lezer zich met ons niet ‘vertoornen’ over een handelwijze, welke den dichter niet tot eere kan verstrekken? Zeker niet zonder doel mogt hij boven zijne dramatische proeven de woorden van Jeremia als motto plaatsen: ‘Het men-

schelijk hart - wie zal het kennen?' Waarlijk - wat valt er na het aanhalen van zulk een smokkelzoodje te denken van zoo menig ander wegslepend gedicht, dan dat het misschien ook al hier of daar in eene andere taal te vinden en door den dichter geroofd is. Of behoort het gronddenkbeeld van het schitterende 'Memento' niet aan Schefer toe? Vergelijk: Maart XXXI. Wij vragen aan wie de schuld er van ligt zoo het geschiedt? Is voor Ten Kate de erkenning niet genoeg, die hij zich nu reeds verworven heeft, dat hij met de taal alles vermag wat hij wil. Waarom dan gestreefd naar lauweren, die misschien te hoog voor hem hangen? Waarom er naar gejaagd door middelen, waarvan de aanwending voor de regtbank der zedelijkheid nimmer op vrijspraak zal kunnen bogen? Er bestaat een oud-Hollandsch spreekwoord: eerlijk duurt het langst. Nevens het in onze jeugd geleerde: al is de leugen nog zoo snel, enz. dient dat diep in onze harten gegrift te blijven. Het vergeten hiervan toch keert altijd terug op het hoofd van hem, die zijn geweten in slaap wiegt als het hem te kennen gaf, dat de handelwijze den toets der waarheid niet kon doorstaan. De vraag moet ons van het hart: welke waarborgen zal de dichter ons voortaan schenken, dat hij zijne strooptogten gestaakt en de zijpaden der letterkunde verlaten heeft? Het lust ons niet uit het 'Boek der Liederen' de vroeger elders gedrukte stukjes op te schommelen, noch de nieuwe te vergelijken en ook hier rond te snuffelen of ze misschien niet allen zijn overgebragt uit den vreemde - maar zoo wij het wilden doen, zou er de dichter zelf geen oorzaak van zijn? Wie dichter is als Ten Kate, mag er vrij voor uitkomen als hij nagevolgd heeft. Geen enkele zijner kunstbroeders zal hem evenaren in het teruggeven van vreemden. Juist zijn teruggeven van uitheemsche poëzij is zoo verdienstelijk, dat wij hem altijd dankbaar zijn, indien hij onze letterkunde verrijken wil met wat het buitenland uitstekends bezit. Doch hij vermelde het zonder terughouding. De echte kritiek die zich door den scheldnaam van wankritiek niet zal laten afbrengen van hare heilige roeping, heeft scherpe oogen, die zien waar aan anderen vaak geen blik is gegund.

Het spreekt na al het aangevoerde van zelf, dat wij minder de beoordeeling van ieder stuk in 'Lier en Harp' hebben bedoeld, toen wij ons zetten tot het schrijven van dit artikel. Ware dit het geval, we zouden op nieuw den smaak, den geest, de vlugheid, de onvergelijkelijke magt die de dichter over onze taal uitoefent, te roemen hebben in gedichten als 'de stoom,' 'aan Mozart,' en 'de zending onder de Heidenen.' Wij zouden zeker moeten getuigen, dat, zoo onder anderen Byron zijn 'Hemel en Aarde' in 't Hollandsch gedicht had, hij ze zoo zou hebben geschreven, daar kracht en stoutheid, liefelijkheid en diep gevoel van uitdrukking er elkander als om strijd den palm in betwisten. We zouden Ten Kate niet minder moeten loven voor zijn gelukkige vertolking van Göthes elegie, 'de Gedaanteverwisseling der Planten,' dan voor zijne schoone navolging van Guirauds 'Savoiaart,' maar het was hoofdzakelijk ons doel om niet gelijk in zijn uit het Hoogduitsch vertaalden 'Stephanus' van heinde en verre als vijand te komen 'ter plegtige zitting van den raad,' - maar om te constateren dat het niet alles goud is wat er blinkt.

Die ons opgedragen taak nu hebben we *sine ira et studio* volbragt. Ten Kate zal misschien zich nu ‘vertoornen’ over ons, gelijk wij ons bedroefd hebben, dat hij na de vorige in den Tijdspiegel opzettelijk voor hem geschreven waarschuwing is blijven zondigen met anderer goed tot zijn eigendom te verklaren. Wij houden het er echter voor, dat zijne degelijkheid er niet dan bij winnen kan. Roemende op waarheid van beschouwing, zal hij, hopen wij, ons in het vervolg geen nagemaakte munt voor echte meer willen opdringen, nu het hem andermaal duidelijk is geworden, dat ze wel een poos gangbaar zijn kan, maar eindelijk moet worden afgewezen, in het belang van den vervaardiger zelven en van de gefopte maatschappij.

Wij besluiten ons opstel met het welgemeend verzoek aan Ten Kate, om ons met nog meer vertalingen te verheugen uit de *Laienbrevier*, en bovenal ons de les van den XXII Augustus niet te onthouden, waarmede wij, ten bate van hem en onze lezers tevens, afscheid van hem nemen.

> Ein angewöhnter Fehler gleicht der Fliege.
> Du jagst sie hundertmal in Zwischenräumen
> Hinweg, und dennoch kehrt sie immer wieder
> Und plagt dich immer ärger. Willst du sie
> Auf immer los sein - wehre hintereinander,
> Sie eine Weile unermüdlich ab,
> Auch wenn sie nicht scheint da zu sein - indesz
> Sie wohl verborgen dir im Nacken sitzt;
> Auch dort verscheuche sie! So bleibt sie aus.

De drie gratiën onder de jaarboekjes voor 1854.

(Vergeet mij niet. Muzen-almanak. - Almanak voor het schoone en goede. - Aurora)

(*Vervolg. Zie Tijdspiegel* 1854, I, *bladz.* 47.)

Wij hervatten de taak, die wij in het vorige nommer, wegens de beperktheid der ons vergunde ruimte, tot ons leedwezen moesten afbreken. Tot ons leedwezen, omdat wij nu zoo laat, welligt naar sommiger oordeel veel te laat, komen met de aankondiging van een jaarboekje, dat ditmaal reeds zoo vroeg verscheen, even als de tegenwoordige winter met zijn sneeuw en ijs. Voor dat late verschooning vragende, zullen wij onze lezers, in zoover zij niet reeds

werkelijk bekend *zijn* (wij hopen en vertrouwen dat van velen), zonder eenig voorwoord of inleiding nader bekend *maken* - met de tweede der drie Gratiën onder onze jaarboekjes. Al aanstonds verzoeken wij hen beleefdelijk zich aan onze zijde te scharen, en nevens ons mevrouw Bosboom-Toussaint niet alleen dank te betuigen voor de keurige verzameling, die wij aan hare zorg als Redactrice verschuldigd zijn, maar haar tevens te verzekeren, dat zij zich geenszins behoeft te verontschuldigen wegens de al te groote uitvoerigheid harer eigene bijdrage. Immers de lezers en lezeressen van haar uitmuntend geschreven verhaal zullen zich zonder morren het gemis van zoo veel schoons en goeds getroosten, als hun was toegedacht door meer dan één geliefd dichter en auteur: te meer, daar ze mogen hopen, dat alles in een volgend jaar, bij leven en welzijn, te regt komt; want het zal, gelijk zijzelve zegt, slechts uitstel zijn en geen werkelijk verlies. Ja wij gelooven, dat er zijn zullen, die, al huldigen zij met ons de naauwgezetheid en zorgvuldigheid der Redactrice in het bijeenbrengen van haar jaarboekje, zonder over berooving zich te beklagen, een of ander, dat hun hier wordt aangeboden wel zouden willen gemist hebben, ware daardoor hare eigene bijdrage ook nog uitvoeriger geworden.

Laat ons het schoone en goede opsommen, dat wij hier vinden, is het ook, gelijk dat wel niet anders verwacht kan worden in een bundel, uit verschillende bijdragen van verschillende auteurs zamengesteld, niet alles even schoon en goed.

Na den Kalender, waardoor dit jaarboekje deugdelijk en wettig aanspraak blijft behouden op den naam van Almanak, die in dit opzigt bij den Muzenalmanak usurpatie is, en de Voorrede, vinden wij het eerst: *de Oudejaarsavond van een' ongelukkige*, door D^{r}. N.H. Tatum Zubli. Wat zullen wij er van zeggen? Het opschrift meldt, dat de navolging *zeer vrij* is. Wij zouden er bijvoegen: *zeer ongelukkig.* Het oorspronkelijk proza is ongelijk veel poëtischer dan deze hier en daar lamme, flaauwe dichtregelen. Wij noemen den lezer ongelukkig, die door deze *zeer vrije* navolging kennis moet maken met een der kleinere meesterstukken van Jean Paul, en verwijzen hem liever naar de keurige vertolking door Weiland, als hij het Hoogduitsch niet magtig is.

Lamoraal, *Grave van Egmond*, door D^{r}. L.R. Beynen. Wij vinden hier eene afwijking van de gewone historische voorstelling, ook van de opvatting van Gallait, naar aanleiding van wiens beroemde schilderij dit stuk geschreven is: eene reconstructie der geschiedenis, maar in geheel anderen zin, dan waarin men dien term sinds de laatste jaren gebruikt. ‘Egmond - lezen wij blz. 35 - was geen martelaar; hij stierf niet voor een beginsel; hij was een ongelukkig slagtoffer van de beweging zijns tijds.’ Dit stuk zal met belangstelling gelezen worden, ook door hen, die nog niet volkomen overtuigd zijn, dat de voorstelling van den bekwamen schrijver in alle opzigten de ware is.

Venetie, naar Lord Byron, door W. Hecker. Vloeijend en krachtig tevens; maar dat ‘Venedig’ klinkt toch een weinig te uitheemsch.

Zonnestralen, door F. Wijsman. Een gedicht dat veel gevoel, rein gevoel, godsdienstig, christelijk gevoel ademt, en in de harten van velen, op wier pad, voor wier voet, in wier woning

het vaak somber en duister is, weêrklank zal vinden.

Schuitjensdag, door S.J. van den Bergh. Een keurig, zangerig stukje, een echt juweeltje van den bundel. De beschrijving is zoo schilderachtig, al de drukte van, en de bijzonderheden bij het afscheid zoo naïf, zoo naauwkeurig, zoo naar waarheid voorgesteld, dat alleen iemand aanmerkingen zou kunnen maken die nooit het afvaren der pinken gezien heeft.

Jan Woutersz van Cuyck, *kunstschilder en martelaar*, de bijdrage, waaromtrent de Redactrice zich verontschuldigt, dat die al te uitvoerig is. Zij houde ons ten goede, dat wij hier niet met haar mogen of kunnen instemmen. Het is een tafereel van geloofsvervolging te Dordrecht ten jare 1572. Maar is het thans de tijd, vragen sommigen, om soortgelijke tafereelen te schrijven? Wij zouden geene enkele geldige reden kunnen opgeven: waarom niet! Wel hebben wij bij de aankondiging van den vorigen jaargang gezegd, en herhalen het: ‘dat onze jaarboekjes eene Protestantsche kleur moeten dragen, niet bevooroordeeld genoeg rekenen wij onszelven om het te beweren, maar dat zij een Roomsch-Katholieke kleur zouden behooren te hebben, wij meenen dat vooral in onze dagen met nadruk te moeten ontkennen.’ De letterkunde moet niet van eenen Protestantschen, niet van eenen Katholieken, maar van eenen waarachtig-christelijken geest bezield en doordrongen zijn, die het ware goede en schoone vereenigt en het alles heiligt. Maar dáárom te willen eischen, dat men in de dagen, die wij beleven, waarin zeker vrij wat ijver zonder verstand, en vrij wat ijver zonder liefde werd opgewekt en betoond, den blik niet zou mogen vestigen op dat verleden, toen het groote pleit tusschen gewetensdwingelandij en gewetensvrijheid gevoerd, en de groote strijd in den letterlijken zin ten bloede toe gestreden werd - dat ware, onzes inziens, onbillijk en onredelijk! - Dat ware onbillijk en onredelijk geëischt, althans ook in den mond van hen, die altijd, en te regt, over ons grootsch verleden spreken, en altijd, insgelijks te regt, verkondigen, dat de auteur, hij zij prozaschrijver of dichter, van zijn tijd moet zijn, doordrongen van de denkbeelden, de behoeften van zijn tijd, bekend met de bewegingen, de verschijnselen van zijn tijd, acht gevende op de teekenen van zijn tijd. Wij hebben ons innig verblijd dat de rijkbegaafde schrijfster van het huis Lauernesse hier weder op soortgelijk terrein zich beweegt, en zoo verre als wij er van verwijderd zijn om onverdraagzaamheid of verbittering ook maar eenigzins te wekken of te voeden, evenzoo afkeerig zijn wij er van om de rolle der geschiedenis te verzegelen. Wij geven geene schets van den inhoud, maar prijzen alleen, uit volle overtuiging, de lezing en herlezing van Jan Woutersz van Cuyck aan.

Petrarca stervende, door Estella Hertzveld. Of het op historische gronden steunt, dat Petrarca bij het voorgevoel van zijn naderend einde in Davids psalmbundel las, dan of de jeugdige dichteres hem hier hare eigene individualiteit leende - of het vizioen, en het lispen der zilvren stem, en de troostrede van Laura wel hooge poëtische vlugt aanduiden, - zie daar vragen, die bij de lezing van dit dichtstuk bij ons oprezen, dat niettemin onberispelijk van versificatie is, van onmiskenbaar talent getuigt, en gewis tot het schoone en goede behoort, dat de lezers en lezeressen ongaarne uit

den bundel zouden gemist hebben.

Bezwaarlijk zouden wij datzelfde durven beweren van de volgende bijdrage: *Lijkzang op den hertog van Wellington. Naar 't Engelsch van Tennyson*, door J. van Lennep. De Redactrice zegt in de voorrede: ‘Eene lezeres roept mij welligt toe, dat de ijzeren hertog wel wat wigtig is voor de fijne paginas van dit damesboekje.’ De Nederlandsche dichter rekende zelfs eene soort van slotzang noodig, om de opname van de lijkklagt op ‘den held van Waterloo’ te motiveren, ‘den held,’

‘- die in 't verwijderd Spanje
Zoo lang alleen den Aadlaar had weêrstaan
En in de school van oorlogshafte daân
Een kweekling zich gevormd had in Oranje.

Dat er veel schoons en treffends in dezen lijkzang, in afwisselende maat geschreven, voorkomt, dat de vertolking echt dichterlijk is, behoeft niet gemeld te worden. Maar dat er ook platheden in voorkomen (als b.v.:

En hij is heen.

o Goede grijze kruin, bij allen zoo bekend!
o Stem, waar ieder naar bleef hooren.
o IJzren zenuw, stevig tot aan 't end. (!)
Bezweekt gij toch, die als een vaste toren
Zoo vierkant stondt, en 't stormgeloei
Bleeft schutten, uit wat hoek het woei!

Alles is over thands),

zoo iets durven wij naauwelijks zeggen, want van Lennep is o! zoo bescheiden: hoort slechts:

- Zoo de vorm - 't is mooglijk - u mishaagde,
O! wijt het nooit den Britschen keurpoëet,
Slechts wie zijn dicht vermomde in 't Hollandsch kleed
Drukke al de schuld voor wat zijn stoutheid waagde.

Misschien is de sympathie voor den grooten, ‘den ijzeren Hertog’ ten onzent niet zoo groot, niet zoo algemeen, als van Lennep verlangt, wanneer hij zegt:

- Stemmen we in met Englands rouwbetooning,
Herdenken wij, met England, 's veldheers eer.

De ‘*Don Quijote*,’ door J.A. Alberdingk Thijm, een gedicht vol ironie, sarcasme, bitterheid, en verontwaardiging, maar dat deze en gene lezer zekerlijk wel een weinig helderder en duidelijker zou wenschen. 't Schijnt eene bespotting van hen die met de middeneeuwen spotten, gelijk Cervantes hen bespotte, die het ridderdom bespotten, en ze in den waan bragt, dat hij het zelf bespotte, terwijl hij slechts hen bespotte, die het bespotten. Misschien *schijnt* deze onderscheiding diepzinniger dan zij inderdaad *is*, maar de heer Alberdingk Thijm maakt er ons attent op. Onzes bedunkens, kon de bedoeling dezes dichters met zijne rehabilitatie van Cervantes meer in 't licht geplaatst zijn. Of er nog misschien een diepere zin in dat vechten tegen de windmolens te zoeken zij, wagen wij niet te beslissen; want, ronduit gesproken, het geheele gedicht heeft voor ons iets onbestemds en nevelachtigs. Het begint met een ‘*scherpe hekelpen*, *die treft met dubble spits*,’ en eindigt met ‘*een zeekasteel*, *dat de onsterflijkheid gevleugeld binnenzweeft.*’ Dat overigens de

verzen qua verzen van ijverige studie onzer keurpoëten getuigen, behoeft geene herinnering.

Petrus' verlossing uit den kerker, door A.L. Lesturgeon. Waarschijnlijk heeft de dichter dit onderwerp behandeld, omdat er een bijschrift, naar aanleiding van het plaatje, vereischt werd. Wij mogen verklaren, dat hij zich wèl van

zijne taak heeft gekweten, en zonder te verzwijgen, dat wij dikwijls stukken van hem lazen, die ons meer bevielen, meenen wij toch dat hij vooral in het eerste en laatste gedeelte van deze Bijbelstof niet ongelukkig geslaagd is.

En hiermede roepen wij de tweede der drie Gratiën onder de jaarboekjes een vriendelijk vaarwel, maar ook een hartelijk tot weêrziens toe; want er is immers reeds voorraad voor een volgenden jaargang!

Daar vertoont zich de derde der bevallige zusterentrits, gelijk natuurlijk is, en wij het altijd van haar gewoon zijn, zoowel toen pleegvader Fuhri zich nog met de zorg voor haar toilet belastte, als nu die taak op den smaakvollen Kruseman rust, in een elegant kostuum, ditmaal wat houterig, en in stede van het zwierig modekleed eener bloeijende schoone, het deftige koffijbruintje van eene eerzame oude vrijster om de slanke gestalte. Maar wij willen ons niet ophouden bij haar uiterlijken dos, liever brengen wij onze hulde aan den dichter-redacteur van den Bergh, en danken hem dat hij ons zulk eene uitgezochte verzameling van lettervruchten heeft aangeboden; de heer Nepveu stond hem immers alleen ter zijde: assisteerde op den titel. Wij rekenen op de sympathie onzer lezers, als wij betuigen, dat den heer van den Bergh als redacteur van de tot hiertoe door ons besproken jaarboekjes zonder twijfel de palm toekomt, en dat hij zich met zeer gelukkig gevolg van eene taak heeft gekweten, die, hierin van menige andere verschillend, door de gestadige herhaling juist niet gemakkelijker wordt. Tegenover den titel aanschouwen wij de beeldtenis van den dichter Tollens, en wien zouden wij hier liever gezien hebben, dan den grijzen zanger, wiens gedichten wij van zijne eerstelingen tot zijne laatste zoo volgaarne in aller handen, op aller lippen wenschen.

Ter Haar opent den bundel met *Eliza's vlugt*, en levert een schitterend bewijs, dat ook het bekende, algemeen en overbekende, den lezer kan boeijen, treffen, schokken, en een traan van gevoel aan zijn oog ontlokken, als de dichter slechts genoeg dichter is, om dat bekende eigenaardig op te vatten en voor te stellen. Inderdaad, men mag hier van toepassing maken: *difficile est proprie communia dicere*, en niemand zal loochenen, dat Ter Haar die moeijelijkheden schitterend heeft overwonnen. De maat van zijn dichtstuk rekenen wij bij uitstek gelukkig gekozen, het descriptieve gedeelte doet den meester kennen, het geheel doet den wensch ontstaan om ook nog andere tafereelen uit '*Uncle Tom's Cabin*' van dezelfde hand te mogen ontvangen. Een enkel kouplet vergunne men ons af te schrijven:

Zij waagt den voet op 't glibbrig pad,
  En de ijsschol schudt en kraakt,
En plompt en kentert, waar zij trad,
  Pas door haar teen geraakt.
Toch springt zij voort van schots op schots,
Gelijk een gems van rots op rots,
En de afgrond loeit, bij ieder tred,
  Waar zij haar voetzool zet.

De vlokken dwarlen om haar heen,
  En feller blaast de wind;
Het deert haar niet; zij kermt alleen:
  'O God, behoud mijn kind!'
Met ieder indruk van haar voet
Verwt zij de sneeuw en 't ijs met bloed,
En 't kleed, de scherven langs gesleurd,
  Is half van 't lijf gescheurd.

Toch zweeft zij voort, alsof haar voet

Met vlerken was geschoeid,
Waarmêe de meeuw zich langs den vloed,
En door het luchtruim roeit;
Als baande haar een wonderstaf
Een voetpad over 't watergraf;
Alsof de sneeuwstorm, die er joeg,
Haar op zijn wolken droeg.

en het slotkouplet:

> Hef, Moeder! thans uw kind omhoog!
> 't Is uw verworven buit!
> Galm met een vreugdetraan in 't oog
> Uw overwinning uit!
> Uw losprijs is betaald, slavin!
> Elk Moeder juicht u toe, Heldin!
> En vlecht een dubble vrijheids kroon
> Voor u en voor uw zoon!

Zuster en Broeder, door T. van Westrheene, Wz. Innige, opofferende zusterliefde; eerst door een ligtzinnigen broeder miskend, later dankbaar gewaardeerd, en eindelijk met de schoonste voldoening beloond. 't Is zeer interessant verhaald, met veel talent, veel kennis van het menschenhart, veel waarheid.

Aan Jozef Israëls, door S.J. van den Bergh. Een allergelukkigst denkbeeld, om de ‘trits,’ die, volgens den bekenden regel van Da Costa, de gaaf der poëzij uitmaakt, en den dichter geleiden moet, ‘Gevoel, Verbeelding, Heldenmoed,’ ook aan den schilder = dichter met penseel en kleuren, als ‘onbedriegbre gids’ toe te kennen, met overbrenging op drie kunstwerken van den begaafden schilder: adagio con expressione - de mijmering - de laatste brief van Oldenbarneveld. - 't Is eene waardige hulde van den dichter-schilder aan den schilder-dichter.

Julianus, door A.P. van Groningen. Julianus, de Apostaat, de sluwe tegenstander van het kruis, de merkwaardige, en uit een zielkundig oogpunt voor den geschiedvorscher nog veelzins raadselachtige man, die, gelijk eeuwen later Voltaire het Christendom met het Katholicismus verwarde en identifieerde, zoo ook het misvormde en verbasterde Christendom met het echte verwisselde; - de man, die het verstorven heidendom wilde doen herleven, en het levenwekkend beginsel des Christendoms dooden; - de zwakke mensch, met de wapenen van wereldwijsheid, geweld en spotternij tegen hetgeen uit God is! - zekerlijk wel een treffend onderwerp voor den dichter. Ook Van der Pot heeft Julianus' strijd tegen het Christendom bezongen, maar dit behoefde Van Groningen niet van eene dichterlijke behandeling terug te houden, die hier zijn eigen weg bewandelt, en ons even schoone gedachten, als keurige alexandrijnen levert.

Niet zeer dichterlijk wordt ons het sterven van Julianus in deze regels geschetst:

> Hij vult de hand met bloed en werpt het naar den hemel:
> ‘Gij, Galileër, hebt verwonnen!’ brult zijn mond:
> Hij zinkt in een en stort bezwijmend op den grond,
> En eer een nieuwe dag ter kim is aangebroken,
> Heeft Juliaan voleind en 't stervend oog geloken.

Het zou bevreemding kunnen wekken, dat ook Van Groningen den dood van Julianus aldus voorstelt, terwijl toch, ondanks de getuigenis van enkele schrijvers, daarvoor toereikende historische gronden ontbreken, ware het niet dat het laatste gedeelte van zijn dichtstuk, dat zich oplost in den psalmtoon, en het hallelujah aanheft voor den Heer die overwonnen heeft, ons daarvan den sleutel gaf. Wij zijn hoog ingenomen met dit gespierde dichtstuk.

Onder het opschrift: *Hopen*, *vreezen en genieten*, maakt Van Zeggelen ons tot deelgenooten van *Antjes mijmering*. 't Is alles weêr zoo regt uit de meisjesziel gesproken, zoo naïf voorgesteld, dat we schier twijfelen zouden, of hij er ook een ring van Gyges op nahoudt, en de lieve mijmerende Antjes onbemerkt bespiedt, en hare zuchtjes be-

luistert, om het alles later bekend te maken.

Een notarisklerk, door Dr H.A. Sels. Een lief verhaaltje, aangenaam verteld, zeer geschikt om met het lot van de arme klerken medelijden te wekken, en de candidaat-notarissen, wier haren reeds beginnen te grijzen, een riem onder het hart, ofte wel een hart onder den riem te steken. Hier zal de heer Harrebomée ons te hulp dienen te komen, welk spreekwoord het echte is.

Martha (volgens den Inhoud), maar met het opschrift: *de Heer is haar herder*, boven het stukje zelf, waarin De Génestet den 23sten Psalm op het leven eener veelbeproefde weduwe toepast, en de snaren des gevoels in ons harte doet trillen, die, is het, gelijk de aard des onderwerps zulks medebrengt, minder aangenaam, maar toch niet minder sterk gespannen worden door: *De ter dood veroordeelde*, van W.H. Warnsinck, Bz. Niemand zal dit schoon en roerend dichtstuk lezen zonder diep getroffen te zijn; maar ook niet zonder de edele, belangelooze, waarachtig christelijke menschenvrienden te zegenen, die door hunne bezoeken in de gevangenis aan de verbetering der beklagenswaardigen, die zoo diep gezonken zijn, willen arbeiden.

Lesturgeon laat ons in zijn *Kinderloos* eerst lezen in het hart eener kinderlooze vrouw, die met een moederhart in de borst, zich nooit den zoeten moedernaam hoorde geven, en wijst haar vervolgens naar het uitgestrekte gebied der inwendige zending, om dáár de moedertaak te zoeken en te verrigten: het is eene voortreffelijke gave, die de dichter aan de Aurora geschonken heeft.

De kleine lierspeler, door L. van den Broek. Eene overschoone poëtische vertelling van den dood eens jeugdigen knaaps, waardoor Van den Broek aangename en verblijdende teekenen van dichterlijk leven geeft.

De bewaarschool, door J.P. Heije, een groot voorstander van bewaar- en zangscholen, die het waarlijk beide wel verdienen, al worden er nu en dan enkele kleine satires op gemaakt door de stuurlui die aan wal staan. De dichter is eerlijk genoeg om op te biechten, dat hij *iets* van de gedachte (hoeveel of hoe weinig staat ons, bij gemis van kennis aan het door hem bedoelde stuk, niet te beoordeelen) heeft ontleend aan het Italiaansch van Silvio Pellico. Het gedicht is vloeijend en zoet, de liedjes der kinderen zijn heel, heel, extra-lief; het slot wijst op den weldadigen invloed en de heilrijke gevolgen der bewaarschool, en spoort aan om ze door bijdragen te ondersteunen, en

> Voor hen, die eenzaam, arm, ellendig zijn,
> Zoo'n groene plek in 's levens zandwoestijn!

te scheppen. Zie hier de laatste regels:

> En weet - de stemmen dááruit opgestegen -
> Het vrome lied uit teedre kinder-mond,
> De blijde harten die, gered, dáár juichen,
> Zij zullen eenmaal, in uw jongsten stond,
> Bij 's Heeren Regterstoel voor u getuigen!

Arme familie, door C.E. van Koetsveld. Hoeden af, lezers, voor onzen eersten novellist, die met zoo weinig omslag en machinerie u niet alleen tranen op de wang weet te lokken, maar u diep in het hart grijpt, en u hier eenige oplossing geeft van het raadsel, dat het pauperismus ons in duizenderlei vormen en gestalten voorlegt. De drie stemmen, die hij u hier laat hooren, de stem der menschelijkheid, de stem der natuur, de stemme Gods, vormen een krachtig, welluidend,

roerend accoord. Hij hebbe dank van rijken en armen onder zijne lezers!

Kinderpret, door J. Brester, Az. Is ons hier eene teleurstelling bereid? Geen ijsstukje van Brester, terwijl het lieve plaatje het ons toch zeer stellig deed verwachten? De dichter introduceert ons op een kinderbal, dat hij zeer aanprijst, en der jeugd gaarne gunt, en wij gunnen het haar met hem, al veroorzaakt het de ouders vaak veel drukte, en de jeugd veel verkoudheid. Maar na het bal brengt hij ons toch weêr op het ijs, en komt op het plaatje te huis:

> Er zij slechts ijs en wat het prettigs biedt,
> En 't arme kind denkt aan het rijke niet.

Nog een zeemansliedtjen. Hou zee! door Mr J. van Lennep. Wel wat hoog gestemd voor Janmaat, maar hartig, fiksch, vaderlandsch. Leve onze wakkere en werkzame dichter!

Kind en grijsaard, door F.A. de Généstet. Eene allergeestigste en zinrijke opvatting en uitbreiding van het bekende spreekwoord: het liedje van verlangen zoeken. Wij herinneren onze lezers aan een paar Sneldichten van C. Huygens:

Willigh sterven.

Op blijven, noemden wy 't in onze kindsche dagen,
Niet vroegh te bed tegaen; en 't was hard om verdragen,
Te moeten rusten als de Son pas onder gingh.
Die kindsheit komt weerom; is 't niet een wonder dingh?
Hoe dat men ouder werdt, hoem' ouder soeckt te wesen.
Op blijven is de vreughd, te bedde gaen, het vreesen
Van alle menschlickheit enz.

Sneldicht, Boek XXIV, 188.

Overlangh leven.

Bejaerde Luyden, die om noch meer levens wenschen,
Zijn meer als Kinderen, dat 's Kinderen en Menschen.
Op blijven, is van jonghs der Kinderen vermaeck;
En blijvens' op, wat dan? sij waggelen van vaeck.
Ouw' Lieden waggelen soo wel als jonge Kind'ren;
Gehoor, Gesicht en Smaeck en alle dingen mind'ren,
De Voeten stooten aan en d' een is al in 't Graf;
En dat's haer leste vaeck: noch is 't haer als een' straf
Te moeten scheiden en niet langer op te blijven; enz.

Sneldicht, Boek XXV, 131.

Engelenwacht, door J.J. Cremer. Zeer melodieus en liefelijk.

Napoleon, door H.J. Schimmel. Bij des Titans val herdacht aan zijne vorige grootheid, aan zijnen diepen val, aan zijne vreesselijke boete. Een schoon en treffend lied, met welks slotcouplet Victor Hugo en vele anderen zullen sympathiseren:

> - Wie van 't Oostzeestrand tot aan Afrikes kusten
> Zijn grafzerk nader trad.
>
> Hij sprak: ‘'t geweld regeert, als toen gij ommewarend
> De vrijheid hebt gewond in schaduw uws baniers!...
> Maar minder kwetsen nog de klaauwen van den arend,

Dan die des lammergiers.’

Gemme van Burmania, door Winkler Prins. Een Fries, die weigert te knielen voor Filips II.

Wie vrij durft handlen, vrij durft spreken,
En als een vrije Friesche zoon
Het smetloos vooorhoofd op durft steken,
Uit baat- en vleizuchts slavenslijk,
Hij is een standfries, u gelijk.

Wij zijn niet provinciaal genoeg, om dit bij voorkeur van de Friezen, maar liever van alle Nederlanders te wenschen, en danken overigens den dichter voor zijne Muzengave.

Het vedeldeuntjen bij de wieg, door Nicolaas Beets, schonk ons geen minder genoegen dan het beschouwen van het

geestig schilderijtje van Bles, toen wij onze Kunstreis binnenskamers deden op de 's Gravenhaagsche tentoonstelling. Wij twijfelen of het mogelijk was gepaster, naïever bijschrift te leveren dan Beets gedaan heeft in zijn Vedeldeuntje bij de wieg. Al willen wij hem de klanknabootsende fiedeldo's, fiedeldom's, fiedeldie's, fiedeldooi's, enz. gaarne schenken, de onnavolgbare naïeveteit in het telkens herhaalde:

De moeder hield van 't schalkjen,
De vader niet met al.

De moeder hield van Jantjen,
De vader niet met al enz.

is ver boven onzen lof.

Des konings vriend, door A.L.G. Bosboom-Toussaint. Wij ontmoeten hier eenen bekende uit nommer twee van de Gratiën, den Dordtrechtschen schout van Drenkwaart, maar hier in zijn ouderdom, als lid van den staatsraad der aartshertogin, en ontvanger-generaal van de inkomsten des konings van Spanje, op een hoogen voet te Brussel levende, met eene Spaansche dame gehuwd. Wij zien hem hier minder handelend optreden, maar mogen veeleer een blik slaan in 's mans binnenste, en op zijn zieleleven, en moeten medelijden hebben met des konings vriend, bij al zijne grootheid. Behoeven wij het te zeggen, dat ook dit verhaal der Aurora tot sieraad, neen tot luister verstrekt?

Bij Scheffers '*drie koningen*,' door J.J.L. Ten Kate. De dichter, die zich naar de voorstelling van den schilder gevoegd heeft, levert ons hier een meesterlijk bijschrift, en schonk de Aurora in zijne krachtige poëzij veel, al is het weinig in omvang.

Een vroege heesterbloesem, door ****. Toen wij het dichtstukje gelezen hadden, scheen het ons, alsof de vier sterretjes zich uitbreidden tot een schitterenden krans, in welks midden de naam van Tollens stond te lezen, en wij zeiden: ja het is van Tollens, hij kan zich niet verbergen, zijne spraak maakt hem openbaar. Waarom noemde hij zich hier niet?

Arme Suze! door Richard. Ja wel, arme, beklagenswaardige Suze! die, met een gebroken hart, zich tooit voor de bruiloft van eene, wier bruidegom zij voor zichzelve gewenscht, die haar hart en hand in de blijde dagen der jeugd beloofd had. Rijkdom van dichterlijk gevoel, die ons zóó de arme Suze schetst, met de roerende woorden op de lippen:

Parels, voor de bruid gekozen,
Legt uw hooge roeping af;
En gij - dekt mijn boezem, rozen!
Als een sieraad op een graf.

Geluk, door Anna. Ja, Anna, gij geeft ons in uwe dichtregelen stof genoeg tot ernstig nadenken, als gij, na herinnerd te hebben, dat de moeder voor haar kind om geluk bidt, dat de mensch het in elk levenstijdperk zoekt, verklaart:

- in eigen boezem
Woont het wezen van 't geluk.

In de stad, door Didymus. Didymus steelt ons 't harte, als hij in den kerker der stadsmuren besloten, naar het genot der vrije natuur in de lente reikhalst. Maar is het niet wat gekunsteld, als hij zingt:

Daar labbert om de schalies
Van 't rijzend kapgebindt',

Met lieflijk ademhalen
De frissche morgenwind.

en vervolgens:

- muren
- verdek
- - -
- - -

Versluiten met een borstweer
Van tinne en kapiteel
Het wuivend voorjaarskoeltjen
En bladdrend windgespeel.

Een weinig zonderling klinkt het ook:

Hoe beitelt Zelfmisleiding,
Met vruchtbaar droomponsoen
Het deinend golfgewiegel
En blaauwend paviljoen!

Wij gelooven dat Didymus nog wel een weinig natuurlijker over de pracht en schoonheid der natuur zou kunnen spreken.

Jehovah-bloemen, door D. Dorbeck. Een zestal dichtstukjes, alléén in zooverre zamenhangend, dat ze alle eene godsdienstige, enkele eene christelijke levensbeschouwing ademen. Wij mogen ze geene poëtische waarde ontzeggen, maar wij konden met den besten wil ter wereld maar niet begrijpen, waarom ze den zonderlingen titel van Jehovah-bloemen moesten voeren. 't Zal waarschijnlijk aan ons haperen, die onbescheiden genoeg zijn om te wenschen, dat de dichter ons in eene noot eenige opheldering deswege had gelieven te geven.

En hiermede nemen wij afscheid van de drie Gratiën, met den wensch, dat soortgelijke lieve, keurige, kleurige, en geurige bloemen, als die zij ons aanboden, nog jaren lang door hare bevallige handjes geplukt worden, en het sieraad van onzen lettergaard mogen uitmaken.

Altijddurende almanak.

Geschenk voor jongelingen en meisjes tot aankweeking van kunstzin en goeden smaak. Met vijftien staalgravuren. Te 's Gravenhage, bij K. Fuhri. 1854.

Deze Almanak heeft, vergissen wij ons niet, zijn oorsprong te danken aan een aantal gravuren, waarmede de eerste jaargangen werden opgeluisterd van het uitstekendste onzer jaarboekjes, hetwelk den heer Fuhri tot uitgever had, eer de zorgen, aan het publiceren van een dergelijk bundeltje verbonden, op den heer Kruseman waren overgegaan. Eerstgemelde toch was bij den overgang der Aurora in het bezit gebleven van een aantal staalplaten - en zulk een eigendom is voor een wakker man als de heer Fuhri een kapitaal, dat zijne renten *moet* afwerpen. Een vernieuwde speculatie was het gevolg van het in oogenschouw nemen dier vijftien kunstgewrochten onzer beste schilders en *burin*-kunstenaars - waarom dit woord niet gebezigd? men spreekt wel van hair-kunstenaars - en op zekeren morgen werd de schat ter exploitatie

gezonden aan een fabrikant in proza en poëzij, die het wederom op zekeren morgen met de noodige hoeveelheid beschreven papier terugstuurde, ten einde de zaak van plan tot werkelijkheid zou kunnen overgaan. Het boekje werd gedrukt, gebonden, verzonden - en ja, behoorden wij tot hen, die reeds op het hooren of lezen van het woord: ‘Almanak’ kippenvel krijgen, of zonder het gelezen te hebben bij voorraad besluiten een werkje als het onderwerpelijke in den ban te doen, te havenen, of te verscheuren - zoo zouden wij laten volgen helaas, verkocht! Doch wij willen ons ongaarne onder die *would-be* toongevers gerangschikt zien, die hun uil altijd voor een valk houden, en wier *day-dream* het is en hun nachtmerrie tevens: ‘daar zal geen almanak meer zijn.’ Wij huldigen liever het goede wáár wij het aantreffen, en gunnen anderen hun Schadenfreude, wien het lust den haak hunner kritiek, niet als de Parijsche chourineurs in te slaan om het goede op te delven, maar integendeel er vreugde in vinden, uit het goede het minder prijselijke of leelijke op te rakelen, en zich daarbij vaak te vergalopperen van belang.

En bij zulk een kritiek roept het publiek, dat dan ook eenigzins stem in het kapittel heeft, om de strekking en oorsprong er van, vaak even hard ‘Miserere’ uit, als de *caves de Lille*, *de greniers de Rouen*, *Bruxelles*, *Londres*, *Bellisle*, *Jersey*, *les pontons*, *Lambessa*, *Cayenne* en *le cimetière Montmartre* het uitgalmen in een der *Idylles* van Victor Hugo's pas verschenen *châtiments*, waarin de verontwaardiging en de woede des dichters, die voor de geregtigheid en de waarheid strijd voert, al bezigt hij ook bijwijlen uitdrukkingen een dichter onwaardig, gelijken tred houden met zijne heerschappij over een taal, die blijkens zijn voorbeeld even goed tot schelden en razen geschikt is, als zij zich tot dubbelzinnigheden leent.

Maar om tot onze schapen terug te keeren - de Altijddurende Almanak heeft de bijvoeging van geschenk tot aankweeking van kunstzin en goeden smaak zich niet te ligtvaardig aangematigd - en beantwoordt daarenboven aan zijn anderen titel. Wie er zich van wil vergewissen, leze het even bevattelijk en duidelijk als met kennis van zaken geschreven opstel, dat het boekje opent en met een tijdwijzer voor de laatste helft der negentiende eeuw is voorzien, die ten minste getuigt hoe de uitgever zoo hij al niet op het altijddurende rekenen mag, nog op een zes-en-veertigjarig bestaan van zijn boekje bouwt, hetgeen op nieuw de gunstigste blijken van zijn bijzonderen speculatiegeest oplevert. De jongelingen en meisjes zullen er veel uit leeren wat hun onbekend was, gelijk de geest van den Almanak zelven medewerkt aan hunne opleiding tot deugd, waarheidszin en echte levenswijsheid. De drie aan den plaatjes-tekst toegevoegde humoristische schetsen, en vooral *Praten en spreken*, *hooren en luisteren*, leveren er niet minder het bewijs voor dan de andere dichtstukjes en vertellingen. Zoo als wij zeiden beloopen ze een vijftiental, en zijn geschreven nadat reeds mannen als Ten Kate, van den Bergh, Hofdijk, de Kanter, en van Zeggelen, vroeger de plaatjes op geestige of voortreffelijke wijze hadden geïllustreerd. Wij wijzen slechts op *Vollendammer vrijaadje*, nu *Een huisgezin te Zandvoort;* - op *Zure druiven*, nu *De jonkvrouw van Duivendrecht;* - op *In den dom te Keulen*, nu *Gods huis; - Ebba Niels*, nu *De mijnwerker*, enz. bewijs genoeg, dat de taak, die de bewerker

op zich had genomen, verre van gemaklijk was, en hij genoegzaam scheppingsvermogen moest bezitten om zich anders te toonen dan een fabrikant, waarvan wij boven schertsende spraken.

Wij hebben niet als Oom Govert in zijn hier voorkomende *tooneelbeschouwing*, achter de schermen kunnen kijken, en te weten kunnen komen wie de auteur is; maar duidelijk verraadt zijne poëzij dat hij tot de school van Tollens behoort. Zijne wendingen, zijne opvattingen, zijne liefde voor Tollens-zelven (in zijn vers Rijswijk) verraden het duidelijk; zijne waardering van Tollens' *Vogelen* (hierin te regt verschillende van den man die ze parodiëerde in den Gids, en waarom? -) zijne uitgedrukte smart dat Rotterdam ‘haar zoon’ aan het dorpje des vredes moest afstaan, doen het ons zelfs gissen, dat hij niet slechts tot de Rotterdamsche school, maar misschien zelfs tot de ingezetenen dier meer en meer zich tot wereldstad verheffende handelplaats moet geteld worden; dan wie de auteur ook zij, wij huldigen hem voor zijn *Gods huis*, *Zwart Jan*, (schoon wij het hem noode vergeven dat wat oorspronkelijk een illustratie was van een der leelijkste verhalen des heeren Nepveu, *van God verlaten!* en waarin de Witt en de jonge de Graaff worden voorgesteld, door hem tot eene voorstelling van een Rotterdamsch feit is gemaakt), wij prijzen hem voor zijn *Rijswijk*, zijn *Bloementaal* en vooral voor zijn *Open kerkdeur*, dat uitstekend mag heeten en door de mededeeling waarvan wij onze uitspraak willen staven omtrent de waarde van het boekje en van de overhelling des dichters tot Tollens' manier. Toch is de opvatting schoon, die tevens bewijst hoe verschillend de luim bij den dichter werkt. *De open kerkdeur* is geschreven bij een plaatje naar Springer. Wij herinneren ons, dat van den Bergh er zich vroeger met een geestig en waarheidbevattend tiental regels van afmaakte, die de laatste bladzijde van eene of andere Aurora beslaan moesten. Ook als tegenhanger willen wij het daarom meêdeelen:

De open kerkdeur.

Als gij die weidsche huizen ziet,
Bewoond door rijke liên en grooten,
Dan ziet ge er deur en poort gesloten;
Ze gunnen elk den toegang niet:
Eerst moet men er de schel doen hooren,
Dan wordt er op de stoep getoefd,
Een dienstbô komt er traag naar voren
En vraagt u af, wat gij behoeft:
Gij zoudt den meester gaarne spreken;
‘‘t Is mooglijk, dat hij niet ontvangt,
Men zal eens zien;’ - men heeft gekeken;
Nog luijert hij in dons en deken:
‘Zeg mij het maar, wat gij verlangt.’
‘“Ik kan 't uw heer slechts mededeelen!”’
‘In dat geval kom morgen weêr.’
Helaas! zoo gaat het met zoo velen
Bij menig rijk, aanzienlijk heer.

Doch dáár - daar links - dat Huis staat open,
Men schelt noch blijft er wachtend staan,
Geen dienaar met vergulde knoopen
Ontsluit de deur en dient u aan:
Gij moogt er vrij u in begeven,
De toegang is geen een ontzeid,
Wees arm of rijk, dat is om 't even

De meester maakt geen onderscheid.
En toch, wie ook met titels brallen
Ofkisten hebben vol gegaard,
Hoe hoog ze staan, Hij 's meer dan allen,
Hij, Heer der heemlen en der aard!

O laat mijn ziel haar blijdschap uiten,
Algoede, die geen worm versmaadt!
Dat, schoon zich and're deuren sluiten,
Uw deur voor allen openstaat.
De Koning in zijn staatsiekleeden
Bezoeke Uw Huis met staf en stoet,
De beed'laar ook mag binnentreden,
't Versleten schoeisel aan zijn voet;
Ze mogen beiden tot U spreken,
Hun vreugd U fluistren of hun smart,

Gij hoort hun danken en hun smeeken,
De taal zij kiesch, de taal zij hard;
En woorden, die de kracht herstellen,
Die boezems troosten, bang te moê,
Ze stroomen hun, als frissche wellen,
Van Uwentweeg gelijklijk toe;
De hoofden, die ter aarde bogen,
Door schuld gedrukt, door 't lot gehoond,
Ze durven opzien naar den hoogen,
Waar deernis en vergeving woont;
En wie er met gesmoorde snikken
Om dierbre panden treurt en kwijnt,
Gij laat hem in dien hemel blikken,
Die de andere zij van 't graf beschijnt.

Zóó worden ze in Uw Huis ontvangen,
Uw Huis, dat niemand buitensluit!
Zóó hoort Gij ieders zielsbelangen,
Al zucht de laagste slaaf die uit;
En, als ze weêr ten hunnent keeren,
Dan zijt Gij nog zoo goed, zoo mild,
Dat Ge in Uw geest ze een gaaf vereeren
Een dier geschenk hun geven wilt:
Het leed, als lood getorscht, bij 't komen,
Den zorgenlast, het drukkend kruis,

Gij hebt er 't zwaarst van afgenomen,
Zij mogten 't laten in Uw huis;
En lijdzaamheid en kracht tot sloven
En vasten moed en zielevreê
En hoop op eeuwig heil hierboven,
Dat gaaft Gij hun bij 't heengaan meê.
Ja, laat mijn hart zijn dankvreugd uiten,
o God, wiens liefde nooit vergaat!
Dat wie er ook hun deuren sluiten,
Uw deur voor allen openstaat.

De plaatjes hebben, in weerwil van zoo vele afdrukken, weinig of niet geleden; druk en papier zijn fraai, zoo als men dat van den heer Fuhri gewoon is; terwijl de band, door den heer Mondt bezorgd, doelmatig en smaakvol mag genoemd worden. Is het na dit alles nog noodig den Altijddurenden Almanak een voortdurend bestaan toe te wenschen, en hem niet in de rij der ‘literarische haften’ te plaatsen waar de auteur in zijn voorwoordje van gewaagt?

Kinder-litteratuur.

Vertellingen van eene vlieg aan de Jeugd, door Christine van Gogh. 's Gravenhage, L.J. Verhoeven.

Voor het volk te schrijven, populair te zijn, in den echten zin van het woord, moge aan weinigen gegeven zijn; nog geringer is misschien het getal dergenen, die voor het kleine volk: voor de kinderen kunnen schrijven. 't Is eene allermoeijelijkste kunst, meer nog, 't is eene onwaardeerbare gave, om den waren kindertoon te vatten, om kinderlijk te schrijven, maar zonder kinderachtig te worden, om de jeugd op te wekken

tot al wat goed, edel, en schoon is, haar af te schrikken van kwaad en zonde, en daarbij niet te vervallen tot de laffe en duizendwerf herhaalde vertelsels van het ondeugende Pietje, het stoute Mietje, het lompe Jansje enz., die zichzelven o zoo veel leeds en verdriets berokkenden door hunne ondeugendheid, stoutheid, lompheid, zoodat dus

reeds de kinderen tot kleine egoïsten worden gemaakt, en van het kwaad teruggehouden uit onzuivere beginselen. Met aardige rijmpjes, vertelseltjes in onberispelijk Hollandsch, lieve plaatjes, is zekerlijk een kinderwerkje spoedig gevuld, zoo als, luidens het spreekwoord, ook de kinderhand spoedig gevuld is; maar de kinder-litteratuur wordt niet uitgebreid door de talrijke vodden, die vooral tegen het Sint-Nicolaasfeest als om strijd de ook in dit opzigt overvruchtbare pers verlaten.

Bij den vloed van laffe, beuzelende, flaauwe en waterachtige kinderboekjes maken de hierboven genoemde Vertellingen onzer jeugdige landgenoote eene hoogst lofwaardige uitzondering. Zij heeft niet alleen den tact van onderhoudend en aangenaam te vertellen, maar, waar zij de opmerkzaamheid spant en boeit, weet zij tevens hare jeugdige lezers tot zelfbewustheid te brengen, hen te wijzen op verschillende dwalingen van verstand en hart, terwijl zij het begeerlijke en beminnenswaardige van elke deugd gepast en treffend doet uitkomen. 't Was geene ongelukkige, noch onvruchtbare, hoewel eenigzins zonderlinge gedachte van haar om zulk een vliegenden, maar daarom geen vlugtigen moralist ter hulp te nemen. Het onwaarschijnlijke, dat eene vlieg een geheel boekje vol vertelt, en van zijn goeden, ouden vader spreekt, wordt haar ligtelijk door de levendige verbeeldingskracht der kinderen ten goede gehouden. Het is dan ook alleen de lijst, waarin zij hare Vertellingen gezet heeft, die in zoo ver een aaneengeschakeld geheel vormen, als het resultaat van de ondervinding der spraakzame vlieg hierop nederkomt: ‘Ik had geleerd dat de mensch gelukkig is te noemen, die tevreden is met het lot, dat God hem op aarde beschikt, en die met dankbaarheid en geloof, het goede zoowel als het kwade uit Zijne vaderhand ontvangt, zonder wangunstige blikken te werpen op het lot van anderen, dat hem behagelijker toeschijnt.’ (Blz. 103). Wij mogen inzonderheid de *Geschiedenis der twee schilderijen* en *Op het landgoed* aanbevelen, hoe hoog wij ook met het geheele boekje zijn ingenomen, dat zich insgelijks uitwendig zeer net vertoont, en als eene aanwinst voor onze kinderlitteratuur te beschouwen is.

Wij twijfelen er volstrekt niet aan, of onze leeslustige jeugd zal gaarne deze Vertellingen ter hand nemen, en dikwijls vragen: of mejufvrouw Christine van Gogh niet weder een boekje voor haar heeft geschreven?

Mengelwerk.

Over mikroskopisch en teleskopisch zien.

De wetenschap heeft velerlei nut. Zij maakt ons bekend met menig deel der schepping en leert ons veel, wat buiten ons omgaat, alzoo onzen gezigtskring heinde en verre uitbreidende. Maar zij werpt ook haar licht op ons eigen wezen en werken, ontdekt ons aan ons zelve en bevordert onze zelfkennis. Immers, terwijl zij ons op velerlei onderscheidene wijzen aan den arbeid zet, geeft zij ons de gelegenheid om ons zelve te zien werken, ons zelve bij onzen arbeid te bespieden. Daardoor leeren wij onze manier van werken beoordeelen en de waarde of onwaarde van onderscheidene wijzen van werken kennen.

Dit is onder anderen de vrucht der wetenschap ten opzigte van de werking onzer zintuigen en het gebruik, dat wij er van maken. Ik wensch dit aan te wijzen van de oogen. Wat *zien* is, op welke onderscheidene wijzen men zien kan, en welke de waarde van elk dier verschillende wijzen is, leert men nooit beter, dan wanneer men wetenschappelijk ziet, d.i. toeziet volgens wetenschappelijke regelen en tot een wetenschappelijk doel. Dit doet men nu deels met het bloote, ongewapende oog, maar deels ook met behulp van *mikroskoop* en *teleskoop.* Die beide werktuigen zijn *multiplicatoren* van de kracht des gezigts, dat is zij breiden in 't kleine en in 't groote den gezigtskring aanmerkelijk uit, maken de indrukken, die 't oog in den ongewapenden toestand ontvangt, vele malen sterker. Maar wie zou het niet weten, hoe vele verschijnselen in de stoffelijke wereld eerst dan regt zigtbaar worden, wanneer zij door het een of ander middel verveelvuldigd worden? Dit is eveneens het geval in de verstandelijke wereld. Waarheid en dwaling worden 't best onderscheiden, wanneer zij naar veel vergrooten maatstaf voor oogen worden gesteld.

Ik wensch te spreken over het zien door den mikroskoop en door den teleskoop, of liever over het mikroskopisch en het teleskopisch zien. Immers, ook daar, waar deze werktuigen niet gebezigd worden, kan men zien op de wijze van een van beiden. 't Komt mij voor, dat uit zulk eene beschouwing het een en ander te leeren valt.

Mijne voordragt zal een vervolg wezen van eene vroegere over gezigts- en verstandsbedrog, maar zich thans op een hooger gebied van het zien en inzien bewegen dan toen.

Er zijn een vijftal vragen, die ik mij voorstel achtereenvolgens te beantwoorden.

I. Wat is mikroskopisch, en wat is teleskopisch zien?
II. Wat levert elke van deze wijzen van zien op?
III. Welke vermogens van den geest worden door elke van die beiden in het werk gesteld en geoefend?
IV. Aan welke eenzijdigheid gaat elke van beiden, als zij op zich zelve staat, mank?
V. Hoe behooren zij met elkander vereenigd te worden?

I.
Wat is mikroskopisch, en wat teleskopisch zien?

Eigenlijk zoude ik de beantwoording van deze vraag behooren in te leiden met eene beschrijving van de inrigting en den bouw der beide werktuigen, waarvan de beide door mij ter sprake gebragte wijzen van beschouwen den naam hebben ontvangen. Ik wil zulks echter liever aan deskundigen overlaten. Vooreerst zou eene uitvoerige beschrijving van beide voor de mij vergunde ruimte te breed wezen; dan ben ik met beider zamenstelling niet genoeg bekend, om het eigenlijke, dat ter zake dienen zou, kort en duidelijk op te geven; en eindelijk kan ik met het bewandelen van eenen veel korteren weg mijn doel volkomen bereiken.

Het is ter beantwoording van onze eerste vraag alleszins voldoende op te merken, dat zoowel de teleskoop als de mikroskoop een werktuig is, dat dient om de kracht van het oog te versterken, of liever eigenlijk niet de kracht van het oog, maar die der lichtbeelden, welke van de voorwerpen buiten het oog op het oog vallen. Met behulp dier werktuigen zien wij meer dan anders het geval zoude zijn.

De mikroskoop maakt het kleine zeer van nabij, zeer naauwkeurig zigtbaar, en de teleskoop het groote zeer van verre. Het eene zoowel als het andere berust op het beginsel, dat men den gezigtshoek der voorwerpen grooter maakt. Wat dit beteekent, behoeft eene verklaring.

Wanneer men van een punt naar de beide uiteinden van eene op eenen bepaalden afstand geplaatste lijn twee regte lijnen trekt, dan zullen die verder uit elkander vallen, naarmate de gegevene lijn langer is, en in het genoemde punt eenen naar evenredigheid grooteren hoek vormen. Is nu die lijn b.v. een stok, en het gegeven punt een punt op het netvlies van het oog, dan zullen de lichtstralen, die van de beide uiteinden van den stok naar dat punt in 't oog gaan, daar een hoek vormen, die te grooter wezen zal, naarmate de stok langer is. Dien hoek noemt men den gezigtshoek. Van voorwerpen, die op denzelfden afstand van het oog staan, geeft het grootste ook den grootsten gezigtshoek. Plaatst gij nu eenige lijnen van dezelfde lengte op verschillende afstanden van een punt, en vereenigt gij vervolgens hare uiteinden door regte lijnen met dat punt, dan ontwaart gij, dat voorwerpen van dezelfde grootte des te grooteren gezigtshoek vormen, naarmate zij digter bij het oog geplaatst zijn. Men kan derhalve den gezigtshoek van kleine voorwerpen grooter maken en ze dus grooter doen schijnen, door ze nader bij het oog te brengen. Daarbij kan evenwel de duidelijkheid veel lijden, daar ons oog het scherpst ziet op eenen bepaalden afstand, b.v. van 25 duimen Ned. Nu

heeft men nog een middel, om met behoud van de duidelijkheid den gezigtshoek grooter te maken. Dat middel bestaat daarin, dat men de lichtstralen, die van de voorwerpen naar ons oog gaan, eer zij het oog bereiken, van hunnen regten weg afbrengt, zoodat zij verder uit elkander geleid worden, maar vervolgens weer nabij het oog naar een punt gerigt, zoodat zij zich met eenen grooten hoek in het oog vereenigen. Ook dan schijnen de voorwerpen grooter; want het oog ziet ze dan in zulk eenen omvang, als zij hebben zouden, wanneer de stralen tot op den afstand van het helderst zien in dezelfde rigting voortliepen, waarmede zij in het oog treden. Het buigingsmiddel bezitten wij in kunstmatig vervaardigde glazen schijven of lenzen, die dan ook het gewigtigst bestanddeel van mikroskoop en teleskoop uitmaken. Nu is de mikroskoop zoo ingerigt, dat men een zeer klein voorwerp zeer nabij een klein glasschijfje plaatst, zoodat de lichtstralen - en er wordt dan een scherp licht onder of boven gebragt - met den grootst mogelijken hoek in dat schijfje vallen, daardoor heen gaan, elkander op eenen korten afstand achter dat schijfje kruisen, en zoo eene vrij lange ruimte doorloopen, totdat zij ver genoeg uit elkander zijn geweken. Daar worden zij dan in eene grootere schijf opgevangen en sterk naar elkander heengebogen, zoodat zij met eenen zeer grooten hoek in het oog vallen en het kleine voorwerp zeer groot doen schijnen.

De teleskoop vangt van zeer ver verwijderde voorwerpen, die ons klein schijnen, omdat zij ons oog wegens den afstand met eenen zeer scherpen gezigtshoek treffen, en flaauw, omdat slechts enkele stralen op zulk eenen afstand door de naauwe opening van den oogappel dringen, op eene zoo groot mogelijke glasschijf de meest mogelijke lichtstralen op en buigt die naar elkander, totdat zij elkander, omdat de schijf groot is, op eenen aanmerkelijken afstand achter die schijf kruisen. De vereeniging van zoo vele lichtstralen maakt de beelden helderder. Dan worden de gekruiste en vereenigde stralen op eene kleinere schijf opgevangen, sterk naar elkander gebogen en zoo in het oog gebragt, waar zij dan met eenen grooten hoek invallen en alzoo heldere en groote beelden vertoonen.

Dit weinige is voldoende, om ons duidelijk te maken, wat mikroskopisch en teleskopisch zien is. De mikroskoop vult het geheele gezigtsveld met één klein voorwerp, zoodat wij niets meer zien dan dat ééne, maar dat dan ook zeer duidelijk, doordien er een scherp licht op gebragt werd, en duidelijk tot in de kleinste, voor het ongewapende oog onzigtbare deelen, doordien het beeld vele malen werd vergroot.

De teleskoop doet een ver verwijderd groot voorwerp duidelijker zien door er op een groot veld meer lichtstralen van zamen te brengen, maar ook grooter, doordien de zamengebragte stralen later weer in eenen wijden hoek in het oog worden geleid.

Zóó ziet men dus door den mikroskoop en door den teleskoop.

Gij gevoelt, dat men nu ook zonder juist deze werktuigen te bezigen, toch mikroskopisch en teleskopisch zien kan, zoowel met de oogen des ligchaams als met die van den geest.

Men ziet mikroskopisch, wanneer men zeer van nabij op een zeer klein deel van een geheel tuurt, dat deel alleen in 't oog vat, om er tot het geringste van te onderscheiden, daarbij al het overige buiten aanmerking latende.

Men ziet teleskopisch, wanneer men een groot geheel van verre met éénen blik overziet, en zijne deelen in onderling verband en zamenhang beschouwt.

Beide wijzen van beschouwen kan men op allerlei voorwerpen en onderwerpen toepassen. Men kan óf mikroskopisch óf teleskopisch staren op het menschelijke ligchaam, op het menschelijke karakter, op zijn eigen levensloop, op de geschiedenis, op de stoffelijke natuur en op de zedelijke wereld. Dat beide wijzen van beschouwen zeer verschillende uitkomsten zullen opleveren, wordt uit het gezegde reeds duidelijk. Maar

II.
Wat levert elke van deze beide wijzen van beschouwen op?

De mikroskoop maakt den waterdroppel tot eene rijke wereld en levert u eenen ontzaggelijken rijkdom op van enkele bijzonderheden. Het zij gij op plant- of houtcellen tuurt, op amylum- of pollenkorrels, op haarvaten of spiraaldraden, hetzij gij diatomeën, infusoriën of ingewanden van insecten beschouwt, spiervezelen of zenuwdraden, pigment- of vetcellen, haarwortelen of klieren, doorsneden van tanden of beenderen, van long of lever, nier of hersenen, bloed- of melkbollen gade slaat: er opent zich overal voor u eene nieuwe wereld, rijk in tal van wonderen, en een zeer klein bestek wordt voor u eene schatkamer van duizende wetenswaardige zaken.

De teleskoop toont u groote werelden in een klein bestek, leert u den bouw van een groot geheel in één overzigt kennen. Het toont u de maan in de gedaante van eenen kleinen bol, waarop bergen, ringgebergten en bergketenen, hoogvlakten en rillen in half verheven beeldwerk staan uitgehouwen. Sinds den arbeid van Mädler is onze maansbeschrijving van het voor ons zigtbare halfrond van dien wereldbol naauwkeuriger dan de beschrijving van onze eigene aarde. Gij ziet op betrekkelijk kleine schaal de Jupiterswereld, de planeet met haar manenstelsel voor uwe oogen wentelen, en kunt de bewegingen in haar onderling verband gadeslaan; gij aanschouwt den Saturnus met zijne ringen, en verneemt zelfs met éénen blik, hoe twee zonnestelsels of althans zonnen hare banen om elkander beschrijven in de dubbelsterren; ja, gij ziet stelsels van vele zonnen in menigen sterrehoop en opgelosten nevelvlek.

De mikroskoop maakt het kleine groot door het voor uwen blik op te lossen in een tal van nog kleinere deelen; de teleskoop maakt het onmetelijk groote klein, doordien het dat, wat van nabij door zijnen onmetelijken omvang met uwen blik niet zou zijn te omvademen, in een klein bestek helder vertoont. En zoo dienen beide werktuigen, om het soortelijke onderscheid tusschen groot en klein weg te nemen en u te leeren, dat het kleine groot is, als een zamenstel van vele deelen, en het groote klein, als een geheel door vele deelen gevormd.

Geheel geëvenredigd aan de vrucht van eene beschouwing door middel van de beide gezigtkundige werktuigen is die van eene beschouwing van velerlei voorwerpen of onderwerpen zonder dezelve met het ligchamelijke en met het geestesoog.

Eene mikroskopische beschouwing van het menschelijke ligchaam leert u de physiologische en ontleedkundige

bestanddeelen van dat ligchaam kennen, maakt u met het in- en uitwendige in bijzonderheden bekend, en levert u de wetenschap op, die voor genees- en heelkundigen zoo nuttig en zoo noodig is. Eene teleskopische beschouwing van dat zelfde ligchaam geeft u den blik op gestalte en houding, op de evenredigheid en den zamenhang der ledematen, waaraan den kunstschilder en den beeldhouwer zoo veel gelegen ligt.

Eene mikroskopische beschouwing van het menschelijke karakter vestigt uwen blik op allerlei bijzonderheden van verstandelijken aanleg en ontwikkeling, van verstandskracht en verstandswerkzaamheden, oordeelen, vooroordeelen, inzigten en dwalingen, op gemoedstoestanden, prikkels en stemmingen, op neigingen, wilsuitingen en wilsbuigingen, spanningen, overgangen en ontspanningen, en stelt u in staat om als zielkundige, als romanschrijver of tooneeldichter met vrucht werkzaam te wezen. Eene teleskopische beschouwing van hetzelfde karakter toont u het hoofdbeloop van iemands inwendig leven en zijne openbaringen, en geeft u de bevoegdheid, om elk spoedig te karakteriseren, hem tot de verstandsmenschen, de gevoelsmenschen of de wilsmenschen, tot de geestrijken of tot de zinnelijken te tellen, te onderscheiden in welke rigting of op welken akker van het veelzijdig uitgebreide maatschappelijke leven hij het best te gebruiken is, eene kennis zoo noodig voor den regent en voor den krijgsoverste.

Eene mikroskopische beschouwing van uw eigen leven doet u elke kleinigheid opmerken en ter harte nemen, de kleine aanleiding tot vreugde en dankbaarheid, maar ook de minder beduidende verdrietelijkheden en smarten; eene teleskopische vertoont u het geheele hoofdbeloop van uwe lotgevallen, den breeden gang uws levens, langs welken gij geleid zijt tot den toestand, waarin gij u thans bevindt, terwijl dan tusschen die breede en forsche trekken de kleine bijzonderheden van voor uwen blik verdwijnen.

Een mikroskopische beschouwing van de geschiedenis levert vele enkele feiten, diplomatisch gestaafd, oordeelkundig getoetst, maar los en op zichzelve staande zonder duidelijk erkenden zamenhang; eene teleskopische schetst u den breeden stroom der wereldgebeurtenissen in zijn hoofdbeloop en voornaamste vertakkingen.

Eene mikroskopische beschouwing van de natuur geeft natuurkundige en scheikundige kennis van elk verschijnsel, verklaart u vorm en ontwikkeling van elk orgaan, oorzaak en kracht van elke werking, die voor de wetenschap der natuur de onmisbare grondslag is; de teleskopische rigt uwe aandacht op het rijk en schoon natuurgeheel, waarin de natuurbeschouwer zich verlustigt, waarvan de dichter en de landschapschilder partij trekken.

De mikroskopische beschouwing van de zedelijke wereld doet u de enkele individuen in hun werken en woelen in het oog vatten, wijst u de enkele denkbeelden, hartstogten, driften, wenschen en werkingen aan, die van tijd tot tijd de ontwikkeling des zedelijken levens besturen en beheerschen; de teleskopische ziet in al de individuen het geslacht van zedelijken aanleg, in al die magten en krachten het ééne groote zieleleven, in alle werkende magten en krachten de ééne alles bezielende en alles overweldigende magt.

Met één woord: de mikroskoop en de mikroskopische beschouwing, waar gij ze ook op toepassen moogt, toonen

u de grootheid van het kleine, de veelheid in het ééne, en leveren u een rijk allerlei. De teleskoop en de teleskopische beschouwing toonen u de kleinheid van het groote, de eenheid van het vele, en doen uwe blikken dwalen langs de omtrekken en hoofdlijnen van een beknopt en omvatbaar geheel.

III.
Welke krachten en vermogens van den geest worden door iedere van de beide wijzen van beschouwing in het werk gesteld en geoefend?

'sMenschen geest heeft eene dubbele behoefte, en een dubbel streven is daarvan de openbaring. Hij wil eensdeels alles scherp en naauwkeurig weten; maar hij wil anderdeels ook al wat hij weet in onderling verband en in geleidelijken, vasten zamenhang brengen. Tot het eerste zijn noodig scherpzinnigheid, geduld en geheugen, tot het laatste herinnering, verbeelding en diepzinnigheid.

De mikroskopische wijze van zien oefent de eerstgenoemde, de teleskopische de laatstgenoemde krachten.

Het mikroskopisch zien oefent de *scherpzinnigheid.* De mikroskopist moet zeer naauwkeurig toezien, zijn voorwerp van alle zijden in het licht stellen, het van alle zijden beschouwen, wil hij er zich eene behoorlijke voorstelling van maken. Door zijne studie wordt hij gewend aan het denkbeeld, dat een zeer klein geheel nog zeer vele kleinere deelen hebben kan, en dat hij het niet regt kent, zoo lang hij die alle niet scherp en juist heeft opgemerkt, van elkander onderscheiden en elk in zijne eigenaarheid leeren kennen. Dat leert hem ook in andere dingen scherp toe te zien en naauwkeurig te onderscheiden.

Maar die oefening gaat langzaam; men kruipt meer vooruit dan men loopt, er is veel tijd en volharding noodig eer men éénen waterdroppel kent. De kleine voorwerpen verdroogen en bederven u onder de hand, gij moet ze telkens op nieuw gereed maken en dan dikwijls lang turen en zoeken, eer gij 't reeds bekende onder nieuwe vormen herkent. Daartoe is *geduld* noodig en wie dat niet heeft, late vrij den mikroskoop ongebruikt. Wie het heeft, vindt ruimschoots gelegenheid om het veelzijdig te oefenen.

Maar ook het *geheugen* vindt eene rijke oefenschool. Bij 't mikroskopisch zien wordt het gezigtsveld door één klein deeltje van een klein geheel gevuld. Is dat gekend, dan moet het wijken om voor een ander plaats te maken. En zoo volgt er een aantal op elkander. Maar zal nu die bezigheid eenig nut aanbrengen, zal er een rijkdom van kennis uit voortkomen, dan moet wat het oog gezien heeft, ook in den geest bewaard blijven, dan moet het geheugen werken en opgescherpt worden.

Dit alles is eveneens het geval bij het mikroskopisch beschouwen in 't algemeen, ook zonder mikroskoop. De veelheid van het eene, het aantal van bijzondere, kleine, wetenswaardige zaken moet altijd behoorlijk worden onderscheiden, scherp afgebakend, goed en fijn bepaald; onderscheid en overeenkomst moeten worden nagegaan. Men moet zich daartoe veel tijd en eene onvermoeide oplettendheid gunnen; men moet met zijn geheugen dat vele in zijne eigendommelijke vormen weten vast te houden. Van daar dat menschen, die gewoon zijn hunne onderwerpen op de wijze der mikroskopisten te beschouwen,

physici, anatomici, chemici, regtsgeleerden, die zich vooral op de praktijk van het regt toeleggen, polyhistors enz. doorgaans in scherpzinnigheid, geduld en een sterk geheugen uitmunten, zoodat elke bijzonderheid, hoe los zij ook op zichzelve sta, zich zonder moeite in hunnen geest vasthecht.

De teleskopist heeft eene geheele maan, een manenstelsel, zonnenstelsel, altijd een groot geheel voor oogen, waarvan hij wel het groot beloop, maar niet alles tot in bijzonderheden ziet. Die voorwerpen zijn, ja, wel vergroot, in zooverre het netvliesbeeldje eenen meerderen omvang erlangde dan het hebben zou, wanneer het ongewapend oog het hadde opgevangen, maar inderdaad blijft het schijnbaar groote doorgaans duizende, zoo niet millioenen malen beneden de werkelijkheid. Maar daarom vertoonen zich ook de bewegingen dier ligchamen of stelsels in evenveel verkleinde mate. Bij ééne beschouwing zijn zij niet of naauwelijks op te merken. Alleen herhaalde beschouwing met daar tusschen liggend tijdsverloop maakt de plaatsverandering zigtbaar. Maar dan moet de teleskopist *herinnering en verbeelding* te baat nemen, om zich uit vele van tijd tot tijd aanschouwde schijnbaar in rust verkeerende beelden de voorstelling te maken van zulk een geheel, dat leeft en zich als een stelsel beweegt. De verbeelding moet hem helpen, om het kleine beeld, dat voor zijne oogen staat, uit te breiden tot de ontzaggelijke afmetingen der werkelijkheid, en tusschen die breede omtrekken, die hij met het oog kan volgen, eenen rijkdom van bijzondere deelen te plaatsen, die hem niet gelijktijdig met den zamenhang van het geheel kunnen zigtbaar worden, maar die hij uit eene dikwijls hervatte meer bijzondere waarneming heeft leeren kennen. De herinnering levert hem al die beelden van deelen, welke nu op dezen oogenblik niet worden gezien, maar in de schatkamer van het geheugen bewaard liggen. Zij moet ook de beelden oproepen van het geheele stelsel, bij allerlei verschillende standen der daartoe behoorende bollen, en die alle voor het oog der verbeelding nevens elkander plaatsen, opdat deze daaruit het denkbeeld van een onophoudelijk leven vorme. Maar hoe veel *diepzinnigheid* wordt er dan ook niet vereischt, om uit die velerlei schijnbaar tegenstrijdige standen eenen vasten gang te ontwikkelen, en uit vele uiteenloopende verschijnselen de wet, die ze alle ten voorschijn roept, te onderkennen?

Is dit nu zoo bij het gebruik van den teleskoop, het is niet anders bij alle teleskopisch zien, ook zonder dat werktuig. Wie zich in éénen blik de voorstelling wil verschaffen van het geheel des menschelijken ligchaams, moet zich bij elke aanschouwing dat ligchaam herinneren, zoo als hij het in andere standen zag, moet zich op ieder standpunt te binnen brengen, hoe het zich van andere standpunten vertoonde. Bij 't geen zijn oog op dien oogenblik waarneemt, moet zijne verbeelding voegen wat hij op andere tijden opmerkte, en zich zoo uit het vele de volle eenheid van 't geheel ontwerpen. Ook daartoe is reeds eene zekere mate van diepzinnigheid een vereischte. Maar veel meer is deze noodig, wanneer de teleskopische wijze van beschouwen op 't groot natuurgeheel wordt toegepast, nog meer, waar het eens menschen lot, de geschiedenis eens volks of des menschdoms, of karakters en levens geldt. Daar toch moet uit geluid en beweging de rijkdom van eenen geest worden opgemaakt, daar moet de blik van 't vele bijzondere, dat

op de oppervlakte zigtbaar is, doordringen tot den bodem der ziele, om daar de bron der eenheid te ontdekken, den band te zien, die 't al verbindt.

IV.
Aan welke eenzijdigheid gaat elke van deze beide beschouwingswijzen, als zij alleen staat, mank?

Uit hetgeen wij dusverre ontwikkelden, volgt reeds als van zelf, dat de mikroskoop en 't mikroskopisch zien meer het hechten aan het kleine, het zien van bijzonderheden, het staan blijven bij bijzonderheden, die onder de zinnen vallen, het staan blijven bij het eenmaal gevormde en stationaire, bij de stof begunstigen, terwijl de teleskoop en de teleskopische beschouwing meer nopen tot eenen ruimeren blik, tot het letten op groote omtrekken, op zamenhang en eenheid, tot het opklimmen tot de kennis van beweging, leven, wet, orde en geest. Maar juist, omdat beide zoo in bepaalde rigtingen uiteen loopen, kunnen zij ligt uitloopen op eenzijdigheid. Dit wordt duidelijk, zoodra wij het in voorbeelden zien.

Leidt eene mikroskopische beschouwing van het menschelijke ligchaam niet soms tot een eenzijdig materialisme? Geneeskundigen zijn immers somwijlen materialisten, erkennen geene andere invloeden op den mensch, dan die van stoffen in of buiten hem. Van daar, dat zij alle krankheden toeschrijven aan de werking van wind en weder, klimaat en jaargetijde, kleeding en voeding, terwijl zij de genezing enkel van stoffelijke in 't ligchaam opgenomene middelen verwachten. Verwoestingen en genezingen, die van de ziel uitgaan, erkennen niet alle medici. Terwijl zij de stemmingen des gemoeds en de vorming van 't karakter afleiden van het ligchaam en zijne wijzigingen, willen zij niet altijd van eene vormende en vervormende kracht van de ziel op 't ligchaam weten. Eene mikroskopische beschouwing van den mensch in zijn organisme en zijnen bouw kan dan ook inderdaad daartoe brengen. De mikroskopist ontleedt het ligchaam in zijne deelen, beschouwt elk orgaan naauwkeurig, lost de bestanddeelen chemisch op en spoort zoo de grondstoffen na. Maar langs dien weg ziet hij wel de oorspronkelijke bestanddeelen, de bewegingen en vormen der stof, wel de organen, maar niet het leven, dat door het ontleedmes niet te treffen is, noch door reagentieën zigtbaar te maken. Dat leven spreekt eerst in de massale werking der organen in hun onderling verband; maar al wat de mikroskopist beschouwt is reeds aan dien massalen zamenhang onttrokken en buiten den invloed des levens gesteld.

De mikroskopische beschouwing van het menschelijke karakter leidt ligt daartoe, dat men hecht aan eenige kleinigheden, daarop alleen en onophoudelijk tuurt, zonder op te merken, hoe die enkele karaktertrekken met het overige zamenhangen. 't Gevolg daarvan wordt, dat men om ééne goede of aangename bijzonderheid met iemand, bij wien anders niet veel goeds gevonden wordt, overdreven is ingenomen en overvloeit van zijnen lof, terwijl men het kwade niet ziet of vergoelijkt; of dat men om ééne kwade of onaangename eigenschap eenen tegenzin heeft tegen iemand, die anders in vele opzigten een voortreffelijk mensch mag heeten, dat men voor zijne deugden blind is,

niets van hem verdragen kan en onophoudelijk alles in hem laakt. Zoo gaat het soms den huisheer met zijnen knecht, de huisvrouw met hare dienstmaagd, zoo gaat het ook leerlingen met hunnen meester, gemeenten met hare leeraren, volken met hunne overheid.

De mikroskopische beschouwing van uw eigen levenslot doet u ligt van nabij op één aangenaam of onaangenaam punt uws levens turen, daar uwe geheele ziel mede vervullen, al 't andere voorbijzien, zoodat gij u overdreven gelukkig of ongelukkig gevoelt. Of zoo gij u ook niet bij één enkel punt bepaalt, dan loopt gij toch gevaar van slechts bijzonderheden, enkele omstandigheden van voorspoed en tegenspoed op te merken, zonder tevens te erkennen, in welk verband zij tot elkander staan en welk geheel zij met elkander vormen, zoodat uw levenslot op u den indruk maakt van eenen doolhof zonder orde of regel, waarin gij geenen weg te vinden weet.

De mikroskopische beschouwing van de geschiedenis kan ligt deze uitkomst opleveren, dat men haar aanziet voor eene bonte verzameling van feiten en omstandigheden, zonder gang, eenheid of leidend denkbeeld; of zoo de beschouwer soms in eene bijzonderheid een denkbeeld heeft meenen te ontdekken, dan tuurt hij steeds daarop, wil dat, en dat alleen altijd en overal zien, en verwringt naar dit eene, dat slechts dáár te zien was, al het overige.

De mikroskopische beschouwing van de natuur kan ook materialisten vormen. Er zijn dezulken onder de natuurkundigen. En geen wonder. Want het gaat met de natuur even gelijk met het menschelijke ligchaam. Men ziet bij eene beschouwing en ontleding in het klein wel de deelen, de stof, hare vormen en vervormingen, hare zamenstelling en ontbinding, maar niet de kracht, niet het werkende leven zelf. Zoo er in de natuur een hooger leven werkt, dan kan dit, even gelijk in 't menschelijke ligchaam, slechts gezien worden in de massale bewegingen en werkingen van het geheel.

En aan welke eenzijdigheid is de mikroskopische beschouwer blootgesteld op het gebied der godgeleerdheid? Als verklaarder der Schrift staart hij scherp en van nabij op één woord, maar let op geen verband, ontwikkelt uit één woord een begrip, maar spreekt zichzelven honderd malen tegen. Hij verklaart klanken, maar den zin van 't redebeleid vat hij niet. Als dogmatikus vat hij één begrip in 't oog, draaft daarop door, ziet niets anders, leest over alle andere begrippen heen, als stonden ze niet geschreven, of verdraait en verwringt alles naar dat ééne 't welk hem vervult. Als beoefenaar der kerkelijke geschiedenis vat hij één verschijnsel des christelijken levens in het oog, en ziet slechts dit in de geheele ontwikkeling der kerke, die hem dan voorkomt of eene ontwikkeling der leer te wezen, of een proces ter vorming van enkele zeden en bepaalde godsdienstvormen. Als kerkelijke aanziet en waardeert hij de enkele dogmen, aandoeningen, zeden, instellingen, cerimonieën, terwijl de geest der waarheid en des levens, die dogmen en aandoeningen, zeden, instellingen en cerimonieën ten voorschijn brengt en onophoudelijk vervormt en vernieuwt, aan zijnen blik ontsnapt. Met één woord, zulk eene wijze van beschouwen vormt ligt letterknechten, drijvers van begrippen, slaven van vormen, dienaars van formulieren.

De teleskopische wijze van beschouwen heeft haar gevaar van eenzijdigheid in eene tegenovergestelde rigting. De

teleskopist, wiens oog steeds op groote voorwerpen en geheele stelsels rust, waarvan hij wel de omtrekken des geheels, maar niet eveneens de enkele deelen helder en scherp waarneemt, kan zich ligt verleiden laten, om daar, waar hij geene deelen aanschouwt, ook hun bestaan te vergeten, en alzoo hoogst oppervlakkig te worden, of indien hij gevoelt, dat het wezen der deelen zijnen blik ontsnapt, dat te verdichten naar zijne eigene vonden, en zoo op te vatten en voor te stellen wat zijne eigene schepping is, maar in de werkelijkheid niet bestaat. Ook hier mogen voorbeelden spreken.

Een teleskopisch beschouwer van het menschelijke ligchaam is de schilder, de beeldhouwer. De een zoowel als de ander schetst u den mensch in zijn geheel. Maar hoe dikwijls gebeurt het niet, dat gij een menschenbeeld geteekend of gebeeldhouwd vindt, dat van verre terstond voor een mensch erkend wordt en eenen aangenamen indruk te weeg brengt, terwijl gij, naderbij gekomen, fout bij fout ontdekt? Hier een arm of een been te lang of te kort, daar de evenredigheid in de afmetingen van den romp uit het oog verloren; hier een gewricht verwrongen, daar eene spier, waarvan de krimping of 't beloop niet deugt; hier eene ader te sterk uitpuilende, daar de ronding der leden te zwak of te sterk sprekend. De teleskopist vergat ook mikroskopist te wezen. Hij verwaarloosde de naauwkeurige studie der enkele deelen, en zoo werd zijne teekening, ja, wel ruwweg juist, maar miste de waarheid in enkele trekken.

De teleskopische beschouwing van het menschelijke karakter leidt zoo ligt tot eene oppervlakkige beoordeeling volgens eenen algemeenen, vlugtigen indruk, die de vruchtbare moeder van allerlei misvattingen en teleurstellingen wordt. Men maakt zich eene globale voorstelling van iemands inborst, en schetst die, zonder in het roersel der enkele neigingen, begrippen en beginselen door te dringen, en ziet, het wordt een beeld, zoo als gij in menigen roman geteekend vindt. Bij eene eerste lezing boeit en misleidt het u; maar keert gij er ten tweede male uwe aandacht op, dan stuit gij op allerlei tegenstrijdigheden of leemten, gij vindt de waarheid des levens niet, maar óf een skelet van een karakter zonder gevuldheid óf eene karrikatuur.

Dat zelfde overkomt den teleskopist ook in het maatschappelijk zamenleven. Hij ziet op den uiterlijken vorm, dien hij gemakkelijk met éénen blik kan omvatten, en waar hij een open en zachtmoedig uiterlijk vindt, daar vestigt hij zijn vertrouwen, en ontdekt vaak tot zijne bittere teleurstelling, dat de openheid een gebrek aan wijze voorzigtigheid verbergt, de zachtmoedigheid niets dan het uiterlijke kleed van zedelijke zwakheid is. Waar zijn oog valt op eene zorgvuldige beschaving of wél gepolijste en glad geverniste vormen en manieren, daar zegt hij: alles degelijkheid en ontwikkeling! totdat hij later door ervaring leert, dat die polituur en dat vernis op voos hout zonder kern of kracht was gelegd, dat de vormlijke beleefdheid verre is van humaniteit te wezen.

De teleskopische beschouwing van het eigen levenslot leidt den mensch niet zelden daartoe, dat hij in zijn leven een bepaalden gang en zamenhang meent te zien naar den eersten vlugtigen indruk zijner opvolgende lotgevallen. Hij maakt dan daarnaar zijne berekeningen, vormt daarnaar zijne uitzigten in de toekomst, - maar wordt bedrogen, want

hij had wel 't uitwendig voorkomen der verschijnselen in 't oog gevat, maar krachten, oorzaken en omstandigheden in 't bijzondere vergeten in aanmerking te nemen. En daardoor beantwoordde de uitkomst aan zijne verwachtingen niet.

De teleskopist in de beschouwing der geschiedenis laat zich ligt verleiden, om zijn oogpunt van beschouwen voor het oogpunt der werkelijkheid te houden, zijne wijze van feiten te verbinden voor den werkelijken band, die 't een met het andere zamenknoopt. Zoo maakt hij combinatieën in plaats van ze te zien, schept hij eene geschiedenis in plaats van die te vinden, en vindt en toont hij overal bedoelingen en strekkingen, waar zij meer in hem dan in den gang der dingen liggen. Of wel hij levert u een dor skelet, waaraan alle kracht des frisschen, rijken levens ontbreekt, het ledig geraamte van eene winkelkast, maar zonder laden en waren.

Hoe de teleskopische natuurbeschouwer zich menigmalen misleiden laat, leert ons de combinatie, die men aan den sterrenhemel pleegt te maken, sterren verbindende tot sterrebeelden, en dan wanende, dat die wereldbollen werkelijk alzoo tot elkander in betrekking staan; leert ons de dwaling, die optische dubbelsterren met physische verwart; leeren ons de kosmographiën en geographiën der ouden, waaraan alle waarheid moet worden ontzegd. Wij zien 't ook in den schilder, die een landschap, een dier, een zeestuk of een schip penseelt, wel, ja, in 't algemeen den geheelen vorm der dingen nabootsende, maar waarbij de land- en veeman vrij wat zou hebben uit te monsteren van stam en loover, tint en afmeting, van kleur en ledematen, de zeeman en scheepsbouwmeester veel zou hebben aan te merken op kleur en golfslag, zeil en takelwerk. Wij leeren 't al verder uit de kometen, die als roeden des Almagtigen worden voorgesteld, uit de astrologie, die de toekomst in den sterrenhemel wil lezen, uit de leer der voorteekenen en der waarzeggerij, vroeger zoo algemeen in zwang. Gedreven door den broeden blik op de natuur, die den mensch de erkentenis van een hooger leven in de natuur onwederstaanbaar opdringt, maar onbekend met organisme, beweging en wetten der natuur, wil men dat hoogere leven overal zien, overal kunnen volgen, en 't geloof wordt een grillig bijgeloof.

Eindelijk vinden wij nog menige eenzijdigheid der teleskopische beschouwing op het gebied der godgeleerdheid. De teleskopische bijbelverklaarder ziet met éénen omvattenden blik dien bijbel aan als één geheel, maar vergeet het organisme van dat geheel en verzuimt te letten op het onderscheid van tijden, personen en geschriften, en hij bewijst christelijke waarheid uit Mozes' schriften, denkbeelden en gebruiken van 't mozaïsch Jodendom uit de brieven van 's Heeren Apostelen.

De teleskopische beschouwer van het godsdienstige leven aanschouwt dat leven als éénen vorm, hij zoekt en acht daarin slechts de stijve afgemetene deftigheid, maar heeft geen oog voor het natuurlijke, losse, altijd afwisselende, maar rijke, diepe, heldere en vrolijke leven des geestes.

De teleskopische beschouwer der kerk erkent in haar één ligchaam met éénen omtrek, maar ziet de individuen over 't hoofd. Hij zoekt slechts dáár de kerk, waar 't geijkt en onveranderlijk leerbegrip, de eenzelvige eenvormigheid en de oppervlakkige uitwendige eenheid en ruste heerschen. Waar zijn oog die dingen mist, daar bestaat voor hem de kerkeniet.

Maar kunnen de mikroskopische en de teleskopische wijze van beschouwen, elk op zichzelve staande, tot zulke eenzijdigheid leiden, dan vragen wij nog ten slotte:

V.
Hoe behooren beide met elkander vereenigd te worden?

Zijn zij voor vereeniging vatbaar? Zoo mogen wij wel eerst vragen; want als gij menigeen hoort, dan zoudt gij bijna oordeelen, dat eene ontkennende beantwoording van deze vraag de andere overtollig maakt. Immers, het gebeurt wel, dat wie gewoon is slechts mikroskopisch te zien, den teleskopisch ziende veracht en veroordeelt, en omgekeerd eveneens. De mikroskopistische man van wetenschap noemt somwijlen den teleskopischen kunstenaar een oppervlakkig fantast, terwijl de andere hem op zijne beurt als eenen droogen kruimelaar begroet. De psycholoog, die op enkele bijzonderheden in karakters let, noemt vaak den meer dichterlijken beschouwer van menschen in het groot eenen dweeper, en ontvangt daarvoor in ruiling den naam van een bekrompen mensch. De natuurkundige verwerpt wel eens den theoloog, omdat deze niet staan wil blijven bij 't geen zich niet met proeven bewijzen laat, terwijl de theoloog wederkeerig soms laag neerziet op den natuurkundige, omdat deze hem zijne willekeurige teleologieën verbiedt. De anatoom, physioloog en chemikus verwijten wel eens den psycholoog, dat zijne wetenschap niet veel om 't lijf heeft, en de psycholoog zegt van hunne studiën niet zelden nagenoeg dit zelfde. Maar bewijst dit nu, dat mikroskopische en teleskopische beschouwing voor geene vereeniging vatbaar zijn? Ik geloof het niet. Het komt mij voor, dat al die beschuldigingen slechts dan iets te beteekenen hebben, wanneer elke zienswijze reeds tot een eenzijdig uiterste is afgedwaald, maar dat zij overigens, de eene zoowel als de andere, onregtvaardig zijn. Al kunnen beide wijzen van beschouwen tot eenzijdigheid leiden, dat bewijst nog niet, dat daarom eene van beiden te verwerpen is, of dat beide zulks zijn; dit alleen kan er uit afgeleid worden, dat beide elkanders ondersteuning en aanvulling noodig hebben.

En hoe zullen zij elkander steunen en aanvullen?

De mikroskopische beschouwing moet de scherpe en naauwkeurige kennis leveren van elk deel en onderdeel in het bijzonder, van de kleine bestanddeelen, waaruit de groote dingen zijn zamengesteld. De teleskopische blik moet den zamenhang en de orde der enkele deelen onderling aan den geest openbaren, en de eenheid in het vele doen zien. Eerst dan wordt der menschelijke natuur genoeg gedaan.

De mikroskopische beschouwing alleen geeft den mensch geene wetenschap, maar slechts de enkele nog verdeelde en verstrooide bouwstoffen, waaruit het gebouw der wetenschap kan worden opgetrokken. De teleskopische beschouwing alleen levert evenmin wetenschap, maar hoogstens en op zijn best het bestek, waarnaar 't gebouw der wetenschap moet verrijzen, het raamwerk, waarin de bouwstoffen moeten worden geordend. Beide vereenigd eerst geven wetenschap, d.i. veel stof, naauwkeurig gesorteerd, wel gekeurd, zorgvuldig gereinigd en verbonden tot een geheel, waarvan het overzigt gemakkelijk is-Veel en dat tot één, dat is het immers, wat wij gewoon zijn wetenschap te noemen.

Eerst dan, wanneer men én mikroskopisch én teleskopisch ziet, bespeurt men al wat er te zien is, de stof in haren veelsoortigen rijkdom en 't leven in de stof in zijne menigvuldige schakeringen. De anatoom, de physioloog en scheikundige zien naauwkeurig en juist, wat 's menschen ligchaam dient, wat het kan doen en dragen, waartoe de mensch het brengen kan. De dichterlijke of menschkundige beschouwer van den geheelen mensch in zijne bewegingen, doen en laten, ziet in die bewegingen en verrigtingen den wil van zijnen levenden geest. Maar eerst wie met dien dubbelen blik den mensch heeft aangezien, weet bij elk verschijnsel den invloed van het ligchaam te onderscheiden van het uitvloeisel des geestes: eerst deze kent den mensch, zoo als hij één is uit stof en geest.

Zoo ook in de natuur. De godgeleerde, die den scherpen mikroskopischen blik der natuurkundigen te hulpe neemt, zal geene ijdele theoriën bouwen, die voor 't licht der wetenschap wegsmelten, gelijk de sneeuwvlokken voor de lentezon, zal zich in geene teleologiën verliezen, die de proef der werkelijkheid niet kunnen doorstaan. En de natuurkundige, die zich den teleskopischen blik der godgeleerden te nutte maakt, zal geen materialist worden, maar in de verschijning van de stof in het breede de openbaring zien van een hooger geestelijk leven, dat in en door haar werkt.

Is het dan te verwonderen, dat de degelijkste beoefenaars van elk vak van wetenschap zich steeds op de vereeniging van de mikroskopische en de teleskopische wijze van beschouwing hebben toegelegd, en dat de groote meesters in elk vak daarin luisterrijke voorbeelden zijn? 't Is mij niet gegeven, uit elk vak van wetenschap daarvoor voorbeelden aan te wijzen. Maar op enkele, die onder mijn bereik liggen, mag ik niet nalaten te wijzen.

Ik begin met een paar van mannen, landgenooten, die bepaald den mikroskoop en den teleskoop hanteren.

Wie kent niet ‘de magt van het kleine’ van den utrechtschen hoogleeraar Harting, en den ‘sterrenhemel’ van den leidschen hoogleeraar Kaiser? Het eerste is de vrucht van mikroskopische, het laatste van teleskopische studiën. Maar welke vruchten?

In de ‘magt van 't kleine’ begint gij met dat kleine in zijne kleinste deelen en bewegingen scherp en naauwkeurig gade te slaan; er opent zich voor u eene rijke nieuwe wereld vol van millioenen individuen. Dat woelt en dwarrelt alles in bonte mengeling dooreen. Maar leest ten einde. De meester met den mikroskoop slaat eenen ruimen teleskopischen blik op het geheel dier wereld in het klein, en die onzigtbare bouwlieden doen voor uwen geest Albions krijtduinen, Egyptes pyramiden, menige bergketen, en op duizende atollen de woonplaatsen voor vele menschengeslachten uit de diepte verrijzen; zij nemen hunne veelbeteekenende plaats in in 't groot geheel der schepping, en staan voor uwen geest als de medearbeiders van den Vader der geesten.

In den ‘sterrenhemel’ verwacht gij rondgevoerd te worden door de ongebaande ruimten des heelals, want de teleskoop is uw gids. Maar de doorkneede meester, die dat werktuig hanteert, heeft den mikroskopischen blik niet vergeten. Zoo ver hij daarmede reiken kan, heeft hij gemeten, geteld, gewogen, de omtrekken der deelen, den omvang der bewegingen afgeteekend, en terwijl hij u 't onmetelijke laat zien,

wijst hij u tevens op den rijkdom der deelen, waaruit dat geheel bestaat.

Wat het ligchaam en zijnen bouw betreft, noem ik u Burdach in zijne ‘physiologie.’ Met den mikroskoop vangt hij aan, en zamelt, onderscheidt, sorteert en groepeert, eerst het kleine, dan 't grootere, eindelijk het groote, in duizeling wekkenden rijkdom. Hij volgt den gang des levens van voet tot voet, van zijne eerste naauwelijks zigtbare kiemen tot in zijne volle rijpheid in den menschelijken geest. Maar met forschen geest en reusachtige blikken vat hij al dien rijkdom zamen, en dwingt het tot eene ongedwongene eenheid. Zijn gansche werk teekent u een alomvattend beeld van 't leven in de natuur.

En zou ik vergeten den grooten meester dezer eeuwe te noemen, en von Humboldt's ‘Kosmos’ voorbijzien? Daar hebt gij den man van mikroskopische wetenschap in alle rigtingen der natuurkunde, die 't kleine naspoort en bewaart met onvermoeid geduld - en gij hebt slechts den titel te lezen: *Kosmos*, om te vermoeden, wat het boek, dat dien titel draagt, u ten volle bevestigt, dat voor den blik van zijnen geest, die 't al omvat, het gezigtsveld van den reusachtigsten teleskoop als in 't niet verdwijnt.

Ik treed ten laatste op 't gebied der godgeleerdheid, en eindig met te wijzen op den grooten meester aller meesters, op Jezus Christus. In Hem aanschouwt gij de heerlijkste, innigste vereeniging van den mikroskopischen met den teleskopischen blik op elk gebied van waarheid, dat Hij betreedt. In zijn eigen lot, in dat zijner discipelen en tijdgenooten, in zijn eigen karakter en in dat van menschen en van standen, in de geschiedenis zijns volks, in de natuur, die Hem omringde, wist Hij de kleinste bijzonderheden scherp op te vatten, en ze bij de kleinste omstanheden vaardig en gepast te gebruiken. Hij doet dat met zulk eenen verbazenden rijkdom, dat gij moeijelijk begrijpt, hoe één geest zooveel zoo omvatten en beheerschen kan. Maar ook weet Hij lotgevallen en karakters, geschiedenis en natuur met zulke heldere, breede blikken te overzien, in zulke krachtige trekken te teekenen, ze in zoo grootschen trant te bezigen, dat Hij in scherpzinnige naauwkeurigheid en in stoute, ware verhevenheid van beschouwing en van leven het door niemand ooit geëvenaarde toonbeeld is.

Mikroskopisch en teleskopisch derhalve moeten wij zien. Niet het ééne slechts, noch ook het andere alleen; maar beide vereenigd. Van nabij in 't kleine scherp en naauwkeurig, van verre meer breed en in het groot, opdat wij én veel weten, én dat vele in éénen zamenhang en in ééne orde. Dit is het regte en volle gebruik der oogen van ligchaam en van geest, waarop ik u uitnoodig u met mij steeds meer toe te leggen.

L.S.P. MEIJBOOM.

De onderzeesche telegraaf.

Geschiedenis en Profetie.

III.
Engeland en Belgie.

Zoo was dan 't trotsche Albion verbonden met Frankrijk, door de onhoorbare, onverklaarbare spraak der telegrafie, en had aldus den voet gezet op het vaste land. Maar het was te denken, dat men met die eerste schrede niet zou tevreden zijn. Wel was de omweg niet noemenswaard, dien daardoor de tijdingen uit andere landen van Europa te maken hadden; maar van dien éénen bundel metaaldraden wilde men ze niet laten afhangen. Frankrijk was gekozen, omdat daar Europa's Noordelijke kust zich het naast overbuigt naar de krijtbergen van 't magtigste der eilanden; - niet omdat eenige sympathie den ernstigen, trotschen staat tot zijne ligtzinnige en prikkelbare overburen aantrok. De gedachte alleen, dat een Napoleon de bijl in handen had, die de groote keten der mededeeling van gedachten van Engeland kon afkappen, moest aan dit land ondragelijk wezen. Een tweede lijn werd over de kaart van Europa getrokken: - en het plan en de uitvoering is bij dit ondernemende volk, dat de magt beide van 't geld en de wetenschap in de krachtvolle hand heeft, bijna een en 't zelfde.

Deze tweede lijn was echter niet zoo gemakkelijk te spannen. Alle voorzorgen moesten, bij zoo veel grooter afstand, genomen worden, en zouden vooral bij 't uitleggen van den kabel noodig zijn. Wat de zamenstelling betreft, de beschrijving daarvan zou slechts eene herhaling van 't reeds gezegde zijn. Alleen werden, in plaats van vier, zes koperen draden gebruikt, elk met gutta percha omkleed; waarna zij met hiertoe gesponnen garen en eene sterk klevende stofwerden overdekt, en het geheel weder ingesloten en beveiligd door twaalf draden van gegalvaniseerd ijzer. De kabel, hierdoor gevormd, wordt berekend, veertig à vijftig ton sterker te zijn, dan de beproefde kracht van eenen kettingkabel, op een oorlogschip van de eerste grootte.

Als de lezer zich de moeite geven wil, om nog eens onze vorige plaat in te zien, heeft hij daar (in de derde afbeelding) twee zulke reusachtige kabels vóór zich. De verst verwijderde is die, waarvan wij nu spreken. De daardoor gevormde rol heeft 51 voet diameter, en van binnen 28 voet, terwijl de hoogte 4 voet 6 duim bedraagt. De lengte was 70 Engelsche mijlen, de zwaarte omstreeks 500 ton, en de kosten worden berekend op 33,000 p. st. Honderd dagen waren er noodig geweest, om dezen kabel te vervaardigen. De andere, dien men op den voorgrond ziet, was voor Ierland bestemd, maar - zoo als wij later zien zullen - het is of dit arme, tijdelijk en geestelijk gedrukte eiland nog steeds de hand terug stoot, die hare meer bevoor-

regte zuster, juist niet al te vriendelijk en nederig, haar toereikt. Met dat al, ook dit reuzentouw lag gereed, en men berekent, dat in den winter van 1852 op 1853, in de fabrijk der heeren Newall en Comp. (te Gateshead in Sunderland) nagenoeg 450 mijlen werden vervaardigd!

Zoodra er uitzigt was op eene geschikte gelegenheid, om de nieuwe lijn te water te brengen, stond de Admiraliteit twee schepen (de *Lizard* en *Vivid*) af, om de vaart te besturen, en gaf aan kapt. Washington daarover het bevel; terwijl ook het Belgische Gouvernement op zich nam, de expeditie, aan hare kust, met een rijksstoomboot de noodige hulp te bieden. De kabel zelf werd te Gateshead in de *William Hutt* ingeladen. Dit schip was daartoe opzettelijk ingerigt. Het opschieten van den kabel tegen de wanden van het ruim, is op onze eerste plaat (afb. 4) voorgesteld. Zeventig uren waren daartoe noodig. Het had plaats in de laatste dagen van April 1853, zoodat het vaartuig op zondag den eersten Mei te Duins aankwam. Den volgenden dag stak de *Vivid* (eene paketboot) van wal, om in zee bakens uit te zetten, daar het van 't hoogste gewigt was, dat men van de regte lijn tusschen de twee daartoe gekozene punten (South Foreland en Middelkerke) niet afweek. Reeds waren, op tien en twintig mijlen afstands, de bakens gezet, (eigenlijk uitgelegd,) toen het weder al te ongestadig werd, om met het groote werk zelf eenen aanvang te maken. Intusschen werden de voorbereidende werkzaamheden op de Engelsche kust door verschillende en bevoegde getuigen (waaronder ook de heer Conrad genoemd wordt) bezien en geprezen.

Dingsdags, tegen den avond, schoot de wind naar het zuidwesten. De heer Newall met zijne werklieden hadden zich aan boord van de *W. Hutt* begeven, de ingenieurs van de telegraaf-maatschappij aan dat van de *Lizard.* Nog wierp eene andere stoomboot (de *Lord Warden*) met eene vloot van visschersbooten, die men als bakens meende te gebruiken, op de reede van Dover het anker uit. Een kalme nacht scheen een goed voorteeken voor het gewigtige werk van den woensdag, maar de mist op zee was dik en hield aan tot in den vroegen morgen. Toen klaarde de lucht op, en een doordringend fluiten van de *Vivid* gaf aan geheel het vreedzame eskader 't sein om het anker te ligten. Dit schip nam tevens de visschers-vaartuigen op sleeptouw. Weldra lieten de drie andere schepen het anker vallen, niet ver van den vuurtoren te South Foreland. Tot op 500 el afstands was de *William Hutt* de steile kust genaderd. Toen werden 200 ellen in eene groote boot ingeladen. Terwijl deze naar de kust werd geroeid, steunden zes andere booten achtervolgens den kabel, naar mate die verder werd uitgevierd. Toen de eerste het strand bereikt had, werd het daar ingeladen uiteinde gelost. Veertig mannen ontrolden dat, en trokken het aan land: want nu bevond men zich aan het bepaalde punt van gemeenschap, de rotskloof van St. Margaretha, het eerst op de plaat, die wij nu geven, afgebeeld. Hier waren reeds de telegrafische werktuigen in orde. De geleidraden werden er mede in gemeenschap gebragt, en zoo kwam de nieuwe telegrafische lijn reeds in werking, eer zij nog geheel was uitgespannen.

Dit in orde zijnde, nam het transportschip, te zes ure en 10 minuten in den morgen, de groote reis aan. Het was niet gemakkelijk, een zoo zwaar geladen vaartuig, in den sterken stroom, juist te

sturen; terwijl ook de groote en gestadig afwisselende lading ijzer maakte, dat men het kompas niet vertrouwen kon. De stoomboot (*Lord Warden*) moest dus als sleper dienen. Men had haar van een uiterst naauwkeurig geregeld kompas voorzien. De vaart, die in den beginne slechts den gang had van twee Eng. mijlen in het uur, versnelde langzamerhand tot vijf en zes mijlen.

Zoo ging alles in den aanvang voorspoedig. Maar naauwelijks was men een half uur op weg, of de wind stak op uit het oosten en voerde eenen mist aan, die zoo dik was, dat het geheele smaldeel er door werd bedekt, en men dus op de *William Hutt* naauwelijks de sleepstoomboot zien kon, die zoo digt voor haar uitging. De bakens, die men had meenen vooruit te brengen, zouden nu geen nut gedaan hebben, en de daartoe bestemde visschersbooten werden door de *Lizard* in reserve gehouden. De geheele onderneming steunde nu op een der kleinste en toch grootste uitvindingen, die de nieuwe wereldgeschiedenis boven de oude voor heeft: - het kompas.

Het kleine eskader vervolgde alzoo zijnen weg, tot ongeveer half een ure. Toen waren reeds 32 mijlen van den kabel uitgeschoten; maar men vond het geraden, daar nu, bij een' frisschen tegenwind, ook het getij keerde, het anker (op 10 vademen diepte) uit te werpen; terwijl intusschen de Belgische paketboot, die de expeditie ontmoet en gesproken had, de tijding naar Ostende overbragt, van waar haar nu eene gouvernements-stoomboot werd te gemoet gezonden.

Te acht ure omstreeks keerde het getij weder. Eene stijve koelte deed te gelijk den mist optrekken, en de lichten van Duinkerke werden zigtbaar. De *William Hutt* ligtte het anker, en begaf zich, weder door de stoomboot getrokken, op weg. Maar te één ure, in den nacht van woensdag op donderdag, vond men het geraden, op nieuw te ankeren. Men was toen binnen de eerste ondiepte der Belgische kust gekomen, en de nacht was onstuimig. 52 mijlen kabel waren er reeds uitgeworpen, en nog 14 mijlen was men van het doel der reize verwijderd.

Moedig werd in den morgen de togt vervolgd, en donderdag's middags, te 3 ure, weder bij Middelkerke het anker uitgeworpen. Het onstuimige weder verhinderde echter, nog dien avond den kabel aan land te brengen. Toch deed hij reeds de dienst, van aan de vrienden in Engeland berigten van de Belgische kust over te brengen. De vier schepen, die tot geleide dienden, begaven zich voor dien nacht naar Ostende, waar allen, die niet bij den kabel behoefden te overnachten, zich verkwikten en uitrustten tot den vroegen morgen.

Intusschen had de Engelsche Consul aldaar eene Vlaamsche schuit afgehuurd, om 500 à 700 el aan boord te nemen, en dus het uiteinde aan wal te brengen. Daartoe werd eerst een gewone lijn van het schip af naar 't strand gebragt. De Belgische schuit werd nu bevracht; en de Engelsche werklieden vermaakten zich niet weinig met het verlegen gelaat van de drie Vlamingers, die daarvan de bemanning uitmaakten, toen hun scheepje de *William Hutt* aanklampte, en zij op eens overrompeld werden en in de hut gedrongen, om 't hun - daar zij geen woord Engelsch verstonden - te beduiden, dat men hen volstrekt niet bij dit vreemde werk gebruiken kon. Eerst toen mast en zeilen geborgen waren, de kabel opgeschoten en ingeladen, en er eenige rust en te gelijk beweging in hunne schuit kwam,

staken zij het hoofd nieuwsgierig buiten, maar begrepen zeker van dat zware ijzeren touw weinig meer, dan van de vreemde taal der matrozen en werklieden.

Toen de vracht was ingeladen, namen de booten van het smaldeel de Vlamingers, met hunne schuit en de onverwachte ruwe gasten, op sleeptouw; en weldra werd, onder de vreugdekreten van het in den vroegen morgen terug gekeerde eskader, het getier der landlieden van Middelkerke en het gebulder van 't kanon der *Vivid*, het einde van den kabel veilig aan land gesleept, en op de duinen, in de hut van eenen kustbewoner neêrgelegd. (Zie onze tweede afbeelding.) Terstond werden de koperen draden aan een telegrafisch werktuig bevestigd, en op den 6^{den} Mei 1853, 20 minuten vóór één ure, stroomde de tijding ‘Engeland is ook met België verbonden!’ onder de golven van den Oceaan door.

IV.
Engeland en Nederland.

Engeland en Nederland: - de tijd is voorbij, waarop dit de balans was van Europa's zeemagt, en de schaal zelfs niet zelden naar onze zijde oversloeg. Wij zullen hierover geene klaagtoonen aanheffen: men behoeft de eerste niet te zijn, om de beste te wezen. Evenmin kunnen wij ons vereenigen met zoo vele fraai klinkende tiraden over een ‘verbasterd nakroost van groote vaderen:’ - want wel beschouwd, waren onze vaderen alleen zóó groot, omdat anderen klein waren, en zouden zij het nu even min wezen als wij. Het natuurlijk evenwigt van groote en kleine landen heeft zich hersteld: - *Voila tout!* - en wij zijn thans klein genoeg, om nederig en vreedzaam te wezen; Engeland groot genoeg, om trotsch en edelmoedig te zijn. Alleen konden wij nog wel een weinigje energie van onze stugge overburen overnemen, om niet altijd zoo laat achteraan te slenteren; zoodat wij eerst 't gas, den stoom en 't galvanisme beginnen te bestuderen, als de Engelschen ons die onder den neus houden, en met hunne reusachtige maatschappijen of onder den naam der onze, zich van onze gasfabrijken, spoorwegen en telegraaf-lijnen hebben meester gemaakt.

Ook de groote internationale en onderzeesche telegraaf tusschen Engeland en Nederland, waartoe eerst aan den heer Ruijssenaers consent was verleend, is onlangs aan het groote Engelsche kantoor van Ricardo overgegaan. Maar hiervan meende ik eigenlijk niet te spreken: 't vloeide zoo uit de pen, en wij willen er vrede meê hebben, denkende: ‘Groote heeren doen groote dingen;’ waarvan echter, - vergeten wij dit niet, - ook de kleinen voordeel trekken.

Wat ons dus meer belang inboezemt, is, dat nu ten minste ons vaderland even goed wordt mede geteld, als de Belgische broeders, en van geene vreemden, in zijne gemeenschap met de magtige eilanders, afhankelijk is. Plan en uitvoering van die derde onderzeesche lijn zal ik alleen in zoo verre beschrijven, als er iets nieuws of voor ons bijzonder belangrijks bij is op te merken.

Zoo trekt de kabel zelf reeds terstond onze aandacht, daar hij niet vier of zes koperdraden in één omkleedsel bevat, maar elke draad zijn eigen kabel heeft. De nieuwe lijn bestaat dus (of zij zal bestaan) uit zes of zeven afzonderlijke kabels, elk éénen draad inhoudende. Op het strand en door de branding henen, zijn zij echter om elkander

geslingerd, tot op drie mijlen afstand van de Engelsche, twee van de Nederlandsche kust*). Het valt in 't oog, dat deze methode (vooral bij zooveel grooteren afstand, als beide vorige lijnen) wel kostbaarder, maar ook zekerder is, daar op die wijze niet ligt de correspondentie tusschen de twee landen geheel kan worden afgebroken†). Men heeft dan ook reeds het nut daarvan ondervonden. In de maand Augustus 1853 werd men eensklaps verhinderd, te werken met een der beide metalen kabels. (Want de tweede is 17 Junij, de derde eerst 9 Sept. 1853 voor Scheveningen aangebragt, en terstond aan den grooten verbindingskabel bevestigd.) Zoodra men dit bemerkt had en terwijl er met den anderen draad werd voort geseind, stak eene stoomboot van Engeland in zee, en ontdekte men daarmede, dat op 3 Eng. mijlen afstand van onze kust de bedoelde kabel was doorgehakt. Het oogmerk van dit misdrijf (om een anker daarvan los te maken, welligt?) is echter, evenmin als de daders, tot nu toe ontdekt.

Maar keeren wij nog eens tot het eerste spannen van deze, voor ons inzonderheid zoo belangrijke keten terug. Aan onze kust was, als punt van uitgang, Scheveningen, of liever het strand ten zuiden dezer voorstad van 's Gravenhage, gekozen. In Engeland koos men den vuurtoren van Orfordness, niet verre van Ipswich gelegen en op onze derde afbeelding voorgesteld. De stoomboot, die den kabel overbragt, heette de *Monarch*, en was tot dit einde door de maatschappij aangekocht en ingerigt. De Engelsche Admiraliteit stond de *Adder*, eene rijksstoomboot af, om het eigenlijke transportschip den weg te wijzen, waartoe de commandant te voren eene reeks van 14 vlaggenbakens (boeijen, met stangen en rigtvlaggen voorzien,) langs den te volgen koers uitzette; hetgeen, - zoo als later bleek, - met de uiterste naauwkeurigheid was geschied. Bovendien had de maatschappij eene derde stoomboot (de *Goliath*) afgehuurd voor het geval, dat onverhoopt de werktuigen der *Monarch* hunne dienst mogten weigeren.

Maandag 30 Mei 1853, des morgens te negen ure, verliet de *Monarch* Orfordness. In het eerste uur bleef het weder vrij bedaard, hoewel, door de laatste stormen, de zee nog onrustig was. Langzamerhand verhief zich echter de wind op nieuw, en van elf ure in den morgen tot den avond van den volgenden dag, woei er een ware storm uit

*) Het spijt mij, dat ik van dezen verbindings-kabel (waarvan de 3 en 2 Engelsche mijlen geheel afgewerkt en uitgelegd zijn) eerst onder het afdrukken een monster ontvang. Hij heeft in zijn geheel 2 3/10 Rijnl. duim doorsnede. Het binnenste bestaat uit éénen koperdraad, met een dik omkleedsel van gutta percha en talk, zonder ijzer. Daar om heen zijn spiraalsgewijs gedraaid zes dunne kabels, elk door tien ijzerdraden beveiligd; - dus even als een gewone hennip-kabel gedraaid is uit touw, en dit weder uit dunner koord. - Twee mijlen van onze kust af ligt een boei, die 't einde van deze verbinding aanwijst. Bij het aanvoeren van een nieuwen dunnen kabel (elk van bijna ⅘ R. duim diameter), wordt de dikkere of zamengestelde (de verbindings-kabel) opgehaald, beide afgeschild, de koperdraden aan elkander gesoldeerd, nieuwe gutta percha er om gelegd, het touwwerk weder vast en digt gemaakt, en de ijzeren draden aan een gevoegd. Vier der zeven draden, die van hier uitgaan, loopen dus nog slechts een half uur de zee in.

†) Een andere reden was, dat een kabel als beide vorige, en dan van zulk eene lengte, niet in één schip zou kunnen worden overgebragt. De voornaamste waarschijnlijk nog, dat voor de andere methode de *Submarine Telegraph* octrooi had; voor onze lijn is slechts *concessie* gevraagd, waardoor de concurrentie wordt vrij gelaten.

het O.N.O. met eene hevig verbolgene zee. De afgehuurde stoomboot liep te Harwich binnen; de beide andere vervolgden stout haren weg. Het slingeren dezer vaartuigen was ontzettend, en majestueus de strijd van de stoomkracht tegen de woede van twee zoo magtige elementen. De kabeltouwen, waarmede de schoorsteen der *Monarch* was vast gemaakt, sloegen aan stukken; maar de ingenieur Spencer verliet nacht noch dag zijnen moeijelijken post, bij het stoprad, waarover de kabel liep; en wist, met de werklieden der beroemde fabrijk van Newall en Comp., alle hinderpalen te overwinnen. Zelfs in den stormachtigen nacht gelukte het, de uitgezette bakens te onderkennen, en gaf de *Adder*, door middel van vuurpijlen en blaauw licht, aan de bemanning van de *Monarch* het teeken, dat men zich in 't goede vaarwater bevond; terwijl men van daar, om de 30 seconden, naar Engeland en terug seinde, zoodat de kabel reeds bij 't uitvieren dienst deed, door ieder oogenblik te berigten, dat alles in orde was. Tegen 't aanbreken van den dageraad, was men een oogenblik in twijfel; twee der uitgelegde boeijen had men door den opkomenden mist niet kunnen zien; maar straks viel weder een volgend baken in het oog, en de togt werd moedig voortgezet. Weldra was dan ook het groote werk verrigt, in den korten tijd van 34 uren, waarvan 22 in 't midden eener onstuimige zee werden doorgebragt. (Men vergelijke onze laatste afbeelding.) En zoo groot was de juistheid van den gekozen weg, dat op een afstand van 115 Eng. mijlen slechts 119 ½ mijlen kabel werden uitgeworpen, die voor de golving van den bodem der zee stellig noodig waren.

Dingsdags was men onze kust genaderd. Met de schuit van den heer Maas meende de ondernemer zelf (de heer Ruijssenaers) den kabel in te halen. Er werd echter vruchteloos *f* 200 geboden aan elken varensgezel, die den togt met hem durfde ondernemen. Zoo moest dan een grootere pink hiertoe worden afgehuurd. Ook deze kruiste tot woensdag morgen vergeefs, en men zag de onmogelijkheid in, om zeilende den kabel op strand te brengen. Nu werden, van het strand af, op elkander gestoken hennip-kabels aan 't boord van de *Monarch* bevestigd, en zoo eindelijk, door de visschersschuit daar langs te winden, de kabel aan wal gebragt. Donderdag, 2 Junij 1853, te 9 ure 15 minuten des voormiddags, kwam het eerste regtstreeksche sein van Orfordness op onze duinen aan. En de aanspraak van onzen koning bij de opening der staten, op dien dag, was de eerste openlijke nieuwstijding, die van 's Gravenhage naar Londen werd overgeseind.

C.E.V.K.

Duitsche en Zwitsersche brieven.
Impressions de voyage.
(*Vervolg. Zie Tijdspiegel* 1854, I, *bladz.* 71.)
VII.

Voorwaarts. - Zuidwaarts. - Genève verdwijnt. - Het eerste Savoysche tol- en grenskantoor. - Annemasse. - Oude uniformen. - Italiaansch endossement. - Moderne-antieke brug. - Onaangename reisgenooten. - Armen aan de wielen. - Nog eens watervallen. - Halte te St. Martin. - Nonactiviteit. - Eerste groet aan den Montblanc. - De grijze. - De char. - Beproevingen en tribulatien. - Bergweg-wandeling. - Avondduister. - Servoz. - De blinde bedelaar, als genius voor den tourist. - Een avond- en nachttafereeltje. - Bergregen, bergstorm en verlichting. - Een heldere morgen na een boozen nacht. - Ouches. - De vallei. - Gedenkwaardige plek. - Van Sendens avontuur. - Het dal van Chamouny. - De glaciers. - Hutten, hôtels, en de groote reizende wereld. - Oogbewandeling op den Montblanc.

Chamouny, *Augustus* 1853.

Wij hebben het laatste doel onzer reize bereikt, en nog steeds onder den geweldigen indruk van een onbeschreven en onbeschrijfelijk natuur- wondertafereel, vliege u dit blad te gemoet. - Op zoo verren afstand der onzen, nabij de grenzen van het mozaïek-Italië, en als gebukt en gebogen onder den keizersschepter van den Berg-monarch, gevoelen wij ons te gering, te klein, om alles uit te drukken wat ons trof en treft. - Intusschen zullen wij met u aan de hand voortgaan, en onzen eigenaardigen, zonderlingen, hoogst aangrijpenden togt van Genève naar het Chamouny-dal, met aankleve van dien, getrouwelijk opteekenen - onze reisavonturen worden nu een weinig meer romantisch - nu en dan, wapen u daarop - zelfs ‘schauderhaft.’ - Er is eene bijzondere gemoedsgesteldheid te verwachten, ja te eischen, waar men eindelijk eens een vurigen, lang gekoesterden wensch vervuld zal zien - eene expansie van den inwendigen gevoelsmensch - eene zekere plegtige, solemnele spanning - zoo was het ons eens toen wij den onvergetelijken togt naar de Jungfrau zouden ondernemen; zoo was het ons weder toen we, tegen den middag, het prachtige en levendige Genève verlieten, en zeer spoedig, op den breeden, kostelijken heir-landweg, de eerste grenzen van Savoyen bereikten. - Langzaam en in onmerkbare afneming verliest zich het woelige stadsleven, als men de uitgebreide voorsteden van Genève zuidwaarts doorsnelt, en de verhevene, landelijke natuur den woeligen stads-toon in zachtere modulatie vervangt. - Zeer spoedig dagen de ontzagverwekkende bergen weder op, die voor onze blikken eenigen tijd achter de kunstmuren der

groote gebouwen van Genève schenen weggedoken. - De weg kronkelt weder langs de krachtig bruisende Arve, en brengt u spoedig onder het breede en zware lommer van kastanjeboomen, naar het kleine en vriendelijke Annemasse - hier halte gemaakt: - de Savoysche tolgrens, waar u de hertogelijke militie zeer vriendelijk om het reis-vrijgeleide vraagt - lange, slanke krijgsmannen, die, met den ouderwetschen driekantigen geboorden hoed, en de blaauwe uniform, aan vorige eeuwen herinneren, en zeer tastbaar verschillen van de meer modern gekleede Zwitsersche wachtposten. - Onze reispassen verdwenen in een soort van miserabel, bouwvallig, half opgepleisterd wachthuis en tevens tolkantoor, en wij zochten elkaâr met eenige Italiaansche beleefdheidstermen te begroeten, toen de Savoyer, met eene sierlijke buiging, het Nederlandsche papier, van de koninklijke wapens enz. voorzien, teruggaf, en we dit endossement lazen:

> *Buono per intrare nelle state Sardo*, *per la frontiera di Savoigny.*
> *.. Agoste* 1853.

En daarmede waren we beveiligd, en voor alle verdere ongelegenheid gevrijwaard, om, hals over kop, naar den Montblanc, de geweldig alles aantrekkende zomer-magneet, te vliegen; want ons uitmuntend gespan, de volmaakte weg, alles scheen mede te werken, om ons, zooals wij vermeenden, spoedig in het dal van Chamouny over te brengen - maar helaas! waarde vriend! het was anders besloten - zoo als ge straks met beven en huiveren zult lezen. - Een der meest treffende vergezigten verrukte ons reeds dadelijk buiten Annemasse -: eene prachtige, stout daarheen geworpen steenen brug, over de zeer diep beneden ons schuimende en klaterende Arve, welke uit twee groote, geweldig massieve bogen, boven elkaâr, is gevormd, en waaronder de vaartuigen heenijlden, terwijl de twee verdiepingen der brug u onwillekeurig moesten herinneren aan de heerlijke waterleidingen der oudere Romeinsche wereld; - deze brug verbindt twee hoog oprijzende berg-partijen, en hecht ze, als met eenen onverbreekbaren, of steenen reuzenarm, te zamen. In den aanvang blijft de weg door Savoyen ongemeen bekoorlijk - altoos beheerscht de allesovertreffende Molé, in stillen luister, het geheele landschap - en toch bemerkten wij dadelijk dat Zwitserland, het welvarende, rijke Zwitserland achter ons lag; - want nu werden wij nevens de wielen van ons rijtuig behoorlijk vergezeld en gelijfstaffierd door bedelaars, jeugdig en oud, dikwerf vrouwen, die ongeloofelijk haveloos gekleed, of eigenlijk niet gekleed, met de afzigtelijke kropgezwellen aan den bruinen, geblakerden, blooten, mageren hals, met onverstaanbare klanken om de aalmoes vroegen - en u - (deze was nog de beste soort onder onze minder aangename reisgenooten) blozende abrikozen en zeer groote zwaarlijvige kruisbeziën aanboden; - jongens van 8 tot 14 jaren, met glinsterende, gitzwarte Italiaansche oogen, ongekamd, of nooit gekamd, bestoven haar, kwamen uit alle ellendige krochten en struiken te voorschijn, en deden onophoudelijke aanvallen op onze koperen munt; - daar de landweg zeer glooijend en golvend was, en de voituriers altijd, zonder eenige de minste uitzondering, bij elke verheffing naar boven, stapvoets reden, waren wij verzekerd alsdan eene kleine bende Savoyaarden, als lijfwacht, te zullen behouden, die wij niet konden ontwijken; - als het weder, met pijl-

snelle vaart naar beneden ging, verdween het gonzende, schreeuwende reisgezelschap; - zoo spoedig en nadrukkelijk spreekt de armoede en het gebrek aan de algemeene landwegen, en wij hebben uit ondervinding alle reden om te gelooven, dat in Savoyen en Sardinië geene kolonien van weldadigheid en geene instituten voor havelooze kinderen in het philanthropisch leven zijn geroepen. - Als ge nu gelieft onder het oog te houden, dat de afstand tusschen Genève en het eigenlijke Chamouny op 17 uren wordt gerekend, blijft er niet al te veel tijd over, om nog bij tijds aan de wortels van den Montblanc uit te blazen - te meer nog, daar de weg tot aan het dorp of gehucht St. Martin, voor paard en wiel en reiziger niets te wenschen overlaat. - Nu en dan, als dat hoog geboomte zich even verloor, zagen wij, in de verte, de gebogene bergkruinen van den Montblanc ons uitnoodigend tegenblinken, alsof ze spraken: ‘kom slechts nader - dit is alles louter voorspel.’ - Nabij St. Martin begon de heerlijkheid Gods, de allerprachtigste krachtontwikkeling der natuur, ons weder te overweldigen. - Het meer noordelijk Munsterthal, u bekend, scheen ons hier als op een grootere schaal herboren, en de nederbruisende, in zilveren draden uitgewerkte en ontrolde waterstroom, tot waterval geworden, vonkelde en dartelde, honderd voeten hoog, boven onze hoofden, tusschen de pijnboomwouden en het bruin glinsterend graniet, op en neder. - Zoo bewonderden wij, en deden nog meer, de twee cascaden *d' Arpenaz* en die van *Chède* - welke laatste zich in drie prachtige, loodregt nederstortende waterkolommen splijt, en oplost in een donzig zilveren waas, dat de tintelende regenboogkleuren onophoudelijk teruggeeft. - Daar zijn wij, na een meer dan verrukkelijken togt, te St. Martin - hier wordt, in den ruimen zin des woords, gestald -: onze paarden, onze Geneefsche Palinuren, verdwijnen voor goed - het bestovene rijtuig staat, verlaten, en mede uitrustend, met de twee lange houten armen voorwaarts uitgestrekt, op non-activiteit; - hier moest, dit begonnen wij laat genoeg te begrijpen, iets gebeuren - maar wat -? In de eerste plaats, eenige stoffelijke krachten verzamelen, en op het balkon van het hôtel te St. Martin, de eerste onvergetelijke, diep aangrijpende aanblik van den witten berg, die inderdaad hier reeds een vierde deel van het hemelruim scheen te beslaan, en als weg te nemen, terwijl de borst of het middenrif van den berg-monarch met vreesselijk bedreigende, zwarte en graauwe wolken was omhangen en omgordeld, waarop de onafzienbare, op een hellend vlak gelegen sneeuwvelden, in kalme en heilige pracht schenen neder te zien: - het hoofd van eenen eerwaardigen grijsaard, die zich de koude borst met eene wolken-sjerp verwarmt! - De dringende vraag van den kleinen, dikken hospes: - ‘Ne desirez vous pas encore le char?’ werd ons eindelijk opgehelderd; - want de allerongebaandste weg - van St. Martin over Servoz naar Chamouny, maakt elk behoorlijk rijtuig hier volstrekt overtollig: - een zeer ligt, plooi- en rekbaar voertuig, geschikt om de verbazend groote keijen en steengroeven te trotseren, dat met de noodige elasticiteit is voorzien - blijft hier over - en gelukkig hij, die een eenigzins beveiligend vervoermiddel bekomt, om de rotsbrokken over- en af te komen. - Terwijl de verlangde quasi- ‘char’, een zeer

prozaïsche, rammelende, krakende tentwagen, waar alles wat kleur had was verschoten, en alles wat gemakkelijk was ontbrak, ons reismateriaal ontving, en wij met weemoed van onzen getrouwen wagen uit Genève een laatst afscheid namen - werd de reis naar Chamouny verder voortgezet: - de magere, maar sterke paarden, het op en neder zwevende wagentje, en de magere, maar geresolveerde, Savoysche Bergkutscher, *en blouse*, met een pet op - alles stond in volkomene zamenstemming, terwijl eene dreigende onweêrslucht en wolkenjagt aan den hemel, en het naderend avondduister, iets zeer imposants aan de woeste en wilde bergstreken bijzetteden: - het was ons alsof de Montblanc het waagstuk, om hem zoo laat te naderen, met een zekeren bestraffenden ernst begon af te raden. - De eerste proef, op ons gebeente genomen, was de rid over eene drooge en verlatene bedding der rivier, alwaar de blanke, geschuurde steenen eene doorgaande schudding te weeg bragten, voor milt en lever zekerlijk zeer weldadig; weldra begon de weg, volstrekt *geen* weg meer, op eene ongehoorde wijze te klimmen. - Als ge weet, dat het dal van Chamouny 7000 *voet boven* den waterspiegel van het Geneefsche meir ligt, verklaart zich het gedurige opstijgen. - De vriendelijk gebiedende aanspraak van onzen Savoyer: 'Ici, messieurs, il faut descendre,' opende voor uwe twee welbekende reisgenooten het vooruitzigt om eene betamelijke wandeling over den, met afgebrokkelde steenen bezaaiden, bergrug te ondernemen - zooals geschied is; - met het grootste phlegma en eigenaardige bedaardheid volgde ons de links en regts heen en weder geworpen berg-char, waarin wij onze waarde vrouwelijke reisgenoote achterlieten, die telkens, als wij weder een verschen Felsenkamm hadden bestegen, uit de diepte verscheen en opdook, eerst de twee paardenooren, dan de paardenkoppen, dan het bruine, onveranderde, zeer bedaarde gelaat van den Savoyer naast den wagen, eindelijk de geheele verschijning, die tegen de keijen en steenblokken opwerkte, - als het rotspad weder zeer steil naar beneden kronkelde, ging het, voor een oogenblik, rammelend, hortend, stootend naar onder - en dan alweder stapvoets opwaarts. - Toen wij in deze oneindige bergengten eenen meer dan gewonen graad van ligchameke verheffing ondervonden - werd het ons omringend natuurtafereel mede onbegrijpelijk schoon- wild- woest- verheven, - boven en beneden ons lagen onmetelijke 'Wolfsschluchten' - zooals geen Freischütz ze u, ook zelfs niet in de verte, kan voorstellen - en daarboven, nog hooger, de steile en scherpe rotspunten, die allen in het lichtgrijze wolkenfloers gehuld bleven - eene zoo geheel overweldigende kracht in de schepping, eene grootsche, de ziel als beklemmende eenzaamheid, eene gevoelbare inleiding op den Montblanc, die nu regts, dan links, naar dat ons pad omhoog kronkelde, als over onze hoofden zich nederboog. - Eindelijk, toen het reeds duister was, en de stormwind luide opstak, en de wolken lager zonken - kwamen wij te Servoz - op vijf uren afstands van Chamouny. - Er werd krijgs- en gemeenteraad belegd, wat te doen -: of, om hier te vertoeven, dan wel, om den nachtelijken togt voort te zetten. - Gelukkig kwam een allergeweldigste stortregen ons beslissend ter hulp en wij deden de wanhopige poging om dak, bed, en een avondbrood te vinden. - Maar eerst nog eene ontmoeting u me-

degedeeld. - Nabij Servoz heeft de tot in het oneindige stijgende weg, of het ongangbare steenen- en keijenpad het hoogste punt bereikt, en daalt weder zacht en geleidelijk naar het dal waar Servoz ligt; - juist op dat punt, alwaar de vermoeide reiziger weder zoo lang vóór of naast de wielen, strompelend, hijgend en gebogen moest klimmen, en nu reikhalst om tusschen de wielen te zijn, juist dáár vonden we een blinden bedelaar, met een twaalfjarig jongske aan de hand, die zich gewoonlijk in een rotskloof aan den weg, zijn tijdelijke zomerhut, bevindt, en de reizenden hier, met een beschreven bord op de bloote borst, langzaam te gemoet treedt. - Wij erkenden hier eene zeer gegronde, gerijpte menschkunde; want juist deze hoogte, waar de tourist na drie uren stijgens te voet of in den wagen met dankbaarheid uitblaast, en vertoeft, of nederzinkt, en de vriendelijke glooijing aan zijne voeten ziet, stemt van zelfs tot mededoogen, tot een vriendelijk gesprek, tot eene nederbuigende goedertierenheid, bovenal jegens een blinden bedelaar; hij bleef dan ook niet onverzorgd, en was spraakzaam genoeg, en verhaalde, dat gedurende de drie zomermaanden, dagelijks, bij eenigzins goed weder, twintig en meer rijtuigen, van verschillend kaliber, heen en weder van Genève naar Chamouny doortrokken, en deze enge bergpassen vervulden met een zwerm van reizenden - alles om den wille van den Montblanc - ! - Zie ons daar, waarde vriend, nog in den hortenden en krakenden char van St. Martin, in onheilspellende duisternis gehuld, voor het kleine, zwarte, sombere huis te Servoz, alles zwart hier -: de bergen en de bosschen, die ons hier schier omknellen - de zwarte kerk tegenover het schamel nachtverblijf, de zwarte onweêrslucht, en eindelijk de twee zwart gekleede Savoysche deernen, die ons, zoo goed mogelijk, in den stormnacht, in de kluis zouden herbergen. - Wij besloten, om niet met wagen en paard spoedig ergens in een afgrond te verdwijnen, hier te vertoeven - en zeker, zeer verstandig. - Er lag in het gansche verblijf, zooals wij er op eens in waren geworpen, iets spookachtigs -: het groote, ruime voorhuis, waar een vuur van takkebossen op den steenen vloer brandde, en alle voorwerpen ‘unheimlich’ verlichtte - de kleine, naauwe gelagkamer, waar toen niet gelagchen werd, met de hooge tralievensters, waar - eigenaardige tegenstelling! - op de breede steenen vensterbank geurig en kostelijk ooft op kleine grove schoteltjes stond uitgestald; aan de witte muren bont gekleurde prenten, voorstellende de beklimming door La Saussure (welbekend) van den Montblanc - Saussure met een langen blaauwen jas, een stok in de hand, en een driekanten hoed, zooals onze oude vaderlanders droegen, op het hoofd - daar zaten wij, in de kleine kamer, ons lavende aan den landwijn, vin d' Aoste, bij eene duister walmende smeerkaars, terwijl het personeel in het hol klinkende voorhuis, in een onverstaanbaar Savoysch patois, over de onverwachte gasten allerlei bespiegelingen maakte - een paar grove, brommende, mannelijke basstemmen vielen tusschen het schelle vrouwelijke gesnap in, en om het tafereel te volmaken, naderde ons een afschuwelijk gedierte, met brandende oogen en groote witte tanden, een berghond, akelig brommende, die ons, één voor één, op eene allerbrutaalste wijze besnuffelde, en den kolossalen, bruinen, dikharigen, ruigen voorpoot, meer bedrei-

gend, dan wel vriendschappelijk, toereikte. - Terwijl wij ons verder lot overdachten, barstte de zaamgeperste donderbui los, - wij zullen niet pogen u eene beschrijving te geven van het geruisch, geplas en geklater, door een Savoyschen bergregen veroorzaakt - men vergelijke dit bij het doorbreken van een onzer dijken, of het plotseling uitstorten van een duizendtal watervallen, die in de op- en nedergejaagde wolken waren zaamgevat - maar boven alle beschrijving prachtig, huiveringverwekkend, zielaangrijpend prachtig was het onafgebroken blaauw, of geelachtig bliksemlicht, dat in deze middernachtelijke duisternis hoog in de lucht, boven en om de rotskoppen en sneeuwkruinen vonkelde en vlamde -: die plotselinge, hel gloeijende verlichting van een onafzienbare bergketen, waar het bliksemvuur de woedend nedergolvende, en plassende waterstroomen en cascaden, langs de met bosch en woud begroeide bergruggen, als zilveren, glinsterende sterrentrossen van oogenblik tot oogenblik onthulde - en dan de diepe duisternis daarbij, het verwijderd, elkaâr telkens opvangend, gerommel van den donder, - alles maakte één geheel uit, waarbij wij zwijgend en ernstig tot na middernacht vertoefden, om deze eenige bergsymphonie in al hare grootsche en stoute akkoorden - te genieten. - Vrolijk en vriendelijk is heden morgen de dag boven ons en het daldorpje Servoz aangebroken - wij hebben het tweede gedeelte van den weg, over Ouches - gelukkig afgelegd. - Onze char, de magere paarden, benevens den mageren Savoyaard, die ons getrouwelijk beveiligde, alles is wel en heelshuids in het groote en ruime hôtel te Chamouny aangekomen. - Intusschen bleef de ongebaande rotsweg, van Servoz tot aan den meer vlakken ingang van Chamouny, denzelfden type van hoog en laag behouden -: versteende reuzengolven, twintig, dertig voet hoog, tusschen afgronden en bergkloven ingedrongen, waar u het zwakke, ligt breekbare rijtuig, als een stampend scheepje, over heen moet werken met inspanning van alle spierkracht der hijgende paarden. - Boven alles zullen we nimmer eene plek vergeten die ons uit de hoogte dreigend aangrimde; - want hier, hier was het, volgens onze berekening, dat een tiental jaren geleden, onze vriend Van Senden, volgens het medegedeelde in zijne Alpenrozen, aan den uitersten rand van den afgrond en van zijn graf - stond. - Ik schrijf u de eigene woorden van den moedigen landgenoot af, en verzeker u, dat wij hier aan denzelfden steilen bergrand, met huivering de wielen ter regterzijde geen handbreed ver van den schier peilloozen afgrond zagen omwentelen, en toen een onzer uit het, over zij hellende en in zwiependen omzwaai gebragte, rijtuig - (de krakende char) - wilde springen, op eens door den voiturier met krachtige en barsche stem werd teruggehouden: ‘Monsieur! ici vous ne descendrez pas,’ - waarop wij gelukkig, door heldenmoedige kracht van ons berggespan, den meer dan twee duizend voeten diepen kolk achter ons zagen. - Nu hoor onzen wakkeren Van Senden. (Alpenrozen, II deel, blz. 167.)

‘De koetsier, op het eene paard, hetwelk behoorlijk ingespannen was, gezeten zijnde, en het andere bij de hand leidende, reed in galop voort, bijna zonder eens om te zien naar zijn wagen - zoo ging het verder en verder over den sterk hellenden weg die uit de

vallei van Chamouny leidt naar Servoz. - Doch hier werden wij eensklaps uit onze onbezorgdheid gewekt. - Wij hoorden eene stem die uitriep: “Mijn God, dat gaat naar den afgrond!” met den laatsten klank dezer woorden stonden wij alle drie op den weg. - Wij zagen nu dat de koetsier, ten einde voor een rijtuig, dat ons ontmoette, plaats te maken, verder had uitgehouden, dan de breedte van den weg gedoogde. - Het voorste regterwiel was inderdaad reeds over den rand van den weg - het hing boven de vervaarlijke diepte in welke de Arve vloeit. Eenige oogenblikken later, zouden wij, achterover met char-a-bancs en paarden in dien afgrond zijn nedergetuimeld, en het gevaar, als zijnde achter onzen rug, eerst door den val ontwaard hebben. - Ik vloog op den onbekenden redder aan en drukte hem warm de hand. Hij stond er verbaasd over, dat hij door mij in het Hollandsch werd aangesproken; hij vroeg, van waar ik wist, dat hij een Hollander was? Toen herinnerde ik hem aan zijnen gil, in goed Hollandsch gedaan, en beide waren wij getroffen door de opmerking, dat de mensch, voor onwillekeurigen uitroep van smart of blijdschap, geene andere klanken heeft, dan degene, waarin hij het eerst zijne gewaarwordingen heeft geuit, die zijner moedertaal.’

Aan *zulke* plekken, op 's levens reize al reizende, hecht zich menige herinnering, en een zeker gevoel van koude huivering, waar de verbeelding, met haar eigenaardig tooverlicht, den voorhang soms weder wegschuift. - Hoe meer men nu, sterk afdalende, het eigenlijke dal van Chamouny nadert, des te meer treedt de Montblanc als met reuzenstappen nader, de hoogste bergketens, die het dal omgeven, zinken als dwergen weg, naast, onder en nevens dien ontzaggelijken sneeuwkoepel, waar het oog wonderbaar blijft geboeid - maar dit is nog niet alles: in onvergelijkelijke bevalligheid breidt zich de vallei van Ouches, tot aan het dorp of gehucht Chamouny, bijna 7 uren in omvang, aan den voet van den Montblanc uit, en maakt door de vruchtbare weiden, de rijke bosschen, de frissche beeken, met bloemen omzoomd, eene allertreffendste tegenstelling met den schier bedwelmenden bergmuur, welke het landschap aan de regterzijde onverbiddelijk afsluit - en nu leerden wij eerst, wat eigenlijk de zoo vaak bewonderde Gletschers zijn of kunnen zijn -: hier, afdalende ijszeeën, die van de hooge bergkruin onafgebroken zich nederbuigen tot diep in het dal, en hare monsterachtige geknotte of piramidaal gevormde ijskegels, honderd en meer voeten hoog, hel blaauw of schitterend wit, als in het hart van het dal planten, en twee jaargetijden, zomer en winter, onbegrijpelijk heerlijk verbinden. - Zoo naderden wij den Glacier des Bossons, die het diepst in de vallei indringt, en de voorbode mag genoemd worden van de verder oostwaarts gelegen Mer de Glace. - Weldra kwamen ons talrijke cavalcades, maar niet op cavalli, neen op de getrouwe muildieren te gemoet: moedige, deftige Britten, met vrouwelijk gevolg, zelfs knapen, zonderling uitgedost, de heeren in het witte reisgewaad - de dames in heerenkostuum, met blaauwe brillen voorzien, om, zoo als het heet, door het wit der sneeuw geen oogenleed te bekomen - daar tusschen in het heirleger van gidsen, wier Eldorado Chamouny in de laatste jaren is geworden, - en

daar vóór ons ellendige hutten en stallen, iets verder benoorden de eenvoudig sierlijke kerk, de hôtels, vijf en meer verdiepingen hoog, zelfs eenige winkels van mode- en toiletwaren, alles wat de reiziger hier behoeft - en deze blinkende, groote, schijnbaar groote wereld, burgerlijke of aristokratische trots, - dat alles zaamgepakt, en geperst, en op elkaâr gedrongen, in een armoedig Savoysch dorp, en geherbergd in moderne, kapitale hôtels! O wat één *eenige* berg niet kan uitwerken! welk eene allesoverwinnende aantrekkingskracht naar deze wereldberoemde bergketen, - maar ook het *hoogste punt* in Europa -: deze steenklompen, 14000 voet boven den waterspiegel van Genève, lokken hier een altijd terugkeerend zomerkamp als uit den grond, waar een niet gering deel van het beschaafd Europa en ook Amerika elkaâr het rendez-vous geeft. - En nu wordt het waarlijk tijd, dat wij onzen eersten brief, aan de voeten van den Montblanc geschreven, afbreken. - Verbeeld u dat wij heden, met een volmaakt helderen hemel, den reus onafgebroken van top tot teen hebben beschouwd, met het oog, door eenen kapitalen kijker gewapend, reeds beklommen, en dat wij dus reeds meer en meer op deze sneeuwvelden, gletschers, die duizend en nog eens duizend voet boven onze hoofden in de lucht hangen, als te huis worden. - Over een paar dagen wenschen we onze gewaarwordingen en kleinere togten hier ook voor u te vervolgen, en werpen u nogmaals een hartelijken groet toe, - zoo als steeds:

Uwe vrienden,
Spiritus Asper en *Lenis.*

Losse hoofdstukken uit de levensgeschiedenis van Steven Kraanvogel.

Das Weib ist grosz und stark....
V. SCHILLER.

(*Vervolg. Zie Tijdspiegel* 1854, I, *bladz.* 75.)
V.
Derde photographie. - Algemeene, tweeledige theorie der opvoeding.

Wij mogen, naar regt en billijkheid, de derde der zusters in onze photographie niet vergeten, te meer omdat ze met de twee reeds bekende, eene eigenaardige tegenstelling maakt - en tegenstellingen, contrasten zijn alom hoogst welkom: - in de kunst-, in de preek-, in de dicht-, in de trouwwereld - en alle zoogenaamde werelden, ook in de papieren wereld. -

Zonder tegenstelling kan immers geen roman, geen huwelijk, geene leerrede, geene verhandeling behoorlijk begonnen, voortgezet en gesloten - licht en donker - Johannes en Judas - de farizeër en de tollenaar - reuzen en dwergen - rozen en doornen - alom het waarde, lieve, onmisbare, het aesthetische - contrast.

Leven alle tegenstellingen en contrasten!!

Tante Pietje was in de eerste plaats huiselijk, en bestuurde dus, volgens haar eigenaardig karakter, de huishouding, met, eigenlijk, voor de twee zusters, daar de eerste, tante Jet, meer tot de bespiegelende, tante Krisje tot de genietende, de onrustige menschen- en vrouwensoort - behoorde. - Zij was de bezigheid en bedrijvigheid in eigen persoon, en liet zich, zoo als men zegt, niet ligtelijk iets uit de handen nemen - maar niet slechts dat zij het dagelijksch keukenboek hield, en eerst op de lei, later in het schrijfboekje, de verschillende posten van bakker, slagter, en kruidenier aanteekende, ook het kasboek; daar de beide zusters, de eene in de bespiegelende, de andere in de vrolijke, prettige wereld verzonken, zich meermalen aan groote onnaauwkeurigheden en gevaarlijke mis-stellingen en mis-tellingen hadden schuldig gemaakt, en door de oudere zuster ernstig waren onderhouden over de nalatigheid in het financiewezen. - Tante Pietje vereenigde dus in haarzelve de beide ministeriën van ‘binnenlandsche zaken en financiën’ - de brave tante Jet was voor de ‘eeredienst’ aangesteld, met aankleve van dien, en Krisje, ja zij was zoo wat voor ‘buitenlandsche zaken,’ waar het gold receptiën en partijtjes of geoorloofde pretjes. - Door twee eigenschappen onderscheidde zich de huiselijke She-minister -: kordaatheid en fermeteit - zij was nooit of zeer zeldzaam ten einde raad, en bovendien bij alle kleine huiselijke onaangenaamheden, die niet te ontwijken zijn - b.v.:

bevroren aardappelen,
zure melk,
taai, peesachtig vleesch,
onverwachte lekkaadje,
brutaliteit der dienstbare - Jansje - de meid-
of het ‘wisselvallig humeur’ der beide zusters!-

daar was zij dadelijk met de vredemakende, verzoenende woorden gereed, en wist alles in het effen te brengen. - Zij bezat eene edele, krachtige ziel, en een zeer krachtig en solied, wel doorvoed ligchaam, en stond daardoor juist op hare regte plaats - aan het hoofd der twee genoemde ministeriën. - Wonderbaar, naauwelijks te gelooven, waarde lezer! tante Pietje was genoegzaam geheel vreemd aan, en bevrijd van datgeen wat wij met een ruim woord - *luimen* - vrouwelijke luimen - een *humeur* (niet te verwarren met den ‘humor’) noemen. - Juist de altijd terugkeerende luimen der twee waarde zusters hadden haar geleerd om deze klip, deze Paulusrots op 's levens vaart naar het betere Oosten, te vermijden. - De oudere zuster maakte eene uitzondering op hare eigene, en op al hare verdere zusters, die er thans leven -: zij ‘redeneerde!’ - dat deed ze tot heil van haarzelve en anderen - zij was steeds gereed met de kostbare sluitredenen van het gezond verstand, die in het werkelijk leven niet minder gelden dan de sluitredenen, syllogismen van alle wijsgeeren in hunne leerboeken en lo-

gika's! - Dagelijks was zij in de weer met het dilemma en het alternatief - op deze wijze: ‘of zoo - of anders - eerst overdacht - dan gekozen.’ - b.v. (wij grijpen liefst in het leven, lezers) - b.v. de beide zusters waren met hoofdpijn opgestaan, en spraken aan het ontbijt geen enkel woord - zij zaten met de nachtmutsen op, en keken als spinnen zoo boos, en vonden dien dag volstrekt niets goed - niets! - dan was tante Pietje op haren post en à qui vive -: ‘kom aan Pietje,’ - zoo was dan hare alleenspraak, niet minder degelijk en wijsgeerig, en wat minder poëtisch dan die van Gijsbrecht of Hamlet, of de prologen van Euripides - ‘kom aan Pietje, daar de hoofden zóó staan van daag, maar toegeven, toegeven, en niet tegenstribbelen - ga stil uw gang, - ga maar op en neêr in huis, nu in de keuken, dan in den kelder, en laat de zusjes, gedurende den voormiddag, maar wat te zamen zitten en tobben, totdat de hoofdpijn, met gevolgen en uitwerking van dien, is geweken - totdat de waarde Jetje haar kornetje - Krisje haar lief mutsje weder heeft opgezet, en ze langzaam bijkomen - vragende: ‘hoe laat is het eigenlijk?’ of: ‘zullen we zuster ook wat helpen in het huishouden?’ of: ‘we zouden wel eens, als gij lust hebt, met u naar zuster Kraanvogel willen gaan, om te zien hoe Steventje het maakt, die zoo zwaar verkouden was, en eergisteren zoo hard hoestte.’ - Tante Pietje wachtte in den regel op een dag, waar de humeuren niet geheel in orde waren - altoos tot dat het *zoover* was gekomen - zij was de lijdzaamheid, de wijsbegeerte, de verstandige zelfbeheersching in eigene vrouwelijke persoonlijkheid, - en eere haar boven velen - zij behield steeds haar onveranderd, goed, lief, zacht humeur. - Als de eene zuster geheele uitgewerkte redevoeringen hield over de predikanten, den geest des tijds, de ‘bezwaren tegen den geest der eeuw,’ en al de ongelukken, die er in de wereld zijn, of misschien nog zouden kunnen komen; - als de tweede, in groote bewegelijkheid, telkens eenig breekbaar huisraad omverwierp, of verder hielp breken, of ter deur uitwipte, en haar boêltje niet had opgeredderd - dan stond de verstandige vrouw en huishoudster, ongedeerd wat het: ‘kruidje-roer-mij-niet-achtige humeur’ betrof, tusschen en tegenover de beide zusters, dan was ze dezelfde goedwillige, trouwe, vergevende zuster, en alleenlijk - dàn als zij buiten het bereik of het gezigt of gehoor der huisgenooten was - schudde ze eens met het hoofd, en sprak, terwijl ze op hare klapperende pantoffels den kelder- of zoldertrap op en neder dribbelde -: ‘O! als ze maar een beetje rust hebben, dan komt alles weder op orde, - kom aan Petronella! ge moet roeijen met de riemen die ge hebt, - en - heette het, terwijl zij den bak aardappelen uit den kelder haalde - ik heb ook mijne fouten - menschenkindertjes, bezit uwe zielen in lijdzaamheid.’ - Dat zulke alleenspraken, op kelder- of keukentrappen gehouden, voor den huiselijken vrede hoogst noodig en weldadig zijn, zal hier openlijk erkend moeten worden door elk lezende van het sterke en van het schoone geslacht - terwijl wij hen bij deze gelegenheid minzaam verzoeken om, wat het ‘humeur’ betreft, zichzelven opzettelijk te vergelijken met onze waarde tante Pietje. - Maar deze vrouw had tevens in zeer vele zaken hare eigene, oorspronkelijke, onveranderlijke begrippen en voorstellingen -

grondregels - maximes, zeggen de welopgevoede lezers. - Wij geven hier als proef de volgende ten beste, ter beoordeeling:

Maximes van Petronella:

Laat u nooit tweemaal iets zeggen, als gij het bij de eerste maal kunt verrigten.

Verwacht geene toegevendheid van *anderen*, wanneer *gij* niet eerst jegens anderen toegevend waart.

Ga niet uit uwe huisdeur, waar gij niet weet of het middageten behoorlijk gaar zal kunnen zijn, en kijk eerst in de potten en pannen, dan in den spiegel.

Als ge weet dat ge regt hebt, geef het regt niet op, maar twist er niet over, - is het uw eigendom, gij kunt het niet verliezen.

Als gij eerst uwe eigene, vooral de kleinere gebreken hebt opgeteld en nagezien, zult gij kunnen overgaan tot die van anderen - doch zonder ze *boven* de uwe, maar daarnevens te stellen - (balk en splinter enz. enz.)

Op deze wijze had onze goede vrouw een zekeren voorraad van levenswijsheid opgedaan, uit welk fonds zij dag aan dag spekuleerde, en gewoonlijk elken avond met een ‘batig slot’ sloot. - Ongemerkt was zij door het stevige, bepaalde, en krachtig doorzettende karakter, tegenover het zusterpaar, tot de voornaamste magthebbende in het gezin: de eerste in rang en invloed, opgeklommen. - Waar het de huiselijke belangen gold, bleef zuster Jet met de bespiegelingen en verzuchtingen bedaard, en voorzigtig achterwege. - Zuster Krisje haspelde dan met woord en ligchaam, minder ligtzinnig en onnadenkend, door het leven, - eene vrijwillige onderwerping aan het gezond verstand en de ondervinding, en bovenal aan den fermen, standvastigen levenstoon der oudere zuster, bragt eene eigenaardige, zeer gewenschte harmonie, onder dit drietal te weeg. - Het bedekte verzet der beide meer jeugdige huisgenooten tegen de oudste, geschiedde, 't spreekt van zelf, dikwerf genoeg, en werd, om des vredes wil, oogluikend toegelaten, - maar hier was een vaste grenslijn, een Chinesche muur, een gestreng tolkantoor, eene de markatielijn, waarover Petronella niets, volstrekt niets meer liet passeren - maar als eene Czarin pal stond - onbewegelijk. - Zekere bepaalde termen en spreekwijzen stonden haar hier ter dienste, en deden alle verzet en tegenstribbeling ophouden - wij laten ze weder volgen:

Eens en vooral en voor goed afgedaan, zuster - de zaak is uit!
Als gij zoo wilt, dan heb ik afgedaan. (Wip, was Petronella op den zolder.)
Weet gij het beter? - ziedaar is het keuken- en kasboek, en de rekeningen, - alles - daar pen en inkt - ik zal u laten begaan.
Hoor zuster - korte wetten - alles in vrede en liefde - gij of ik - en daarmede basta!
Nog eens zuster! die aanmerking voor het laatst! en wij zullen moeten scheiden, ik zal mijn weg wel vinden. (Zoo verre kwam het zelden, alleenlijk omtrent den tijd van *schoonmaken*.)

Met deze kategorische imperativen, beslissende uitspraken, behield de oudere zuster hare verworvene regten - en de

twee zusters verdroegen het juk - 't was toch niet zwaar - dat zij eens hadden aangenomen. - Wonderbaar en schier ongeloofelijk! deze drie vrouwen leefden in rust en vrede met elkaâr, de allernoodzakelijkste, onmisbare kibbelpartijtjes er afgerekend. - Maar tante Pietje was nommer een - en had het meest karakter!

Zie daar de photographie der drie tantes van Steventje Kraanvogel.

Wij komen thans, betamelijkerwijze, tot den kleinen mensch, het vierjarig kind, terug, en wenschen over zijne opvoeding en over de opvoeding in het algemeen eenige denkbeelden en tegenstrijdigheden - voor velen onzin, mede te deelen, om daardoor den weg te banen tot de naauwkeurige beschrijving van een vrouwen-congres, dat met de geschiedenis van den held dezer bladen in een zeer naauw verband staat, of zal gebragt worden.

Een kind *op te voeden* en een kind - *groot* - te *brengen*, is - (eerste stelling) - nog al verschillend - groot worden de kinderen van zelf, de dwergen en misgeboorten uitgezonderd - maar groot is nog niet goed, en goed is nog niet beter, - en alle opvoedingstheoriën liggen in dit eene woord - beter - te bewijzen!

Het kind, ook Steventje, moet beter worden, op zijn vijfde, beter dan op zijn vierde, op zijn zevende beter, dan op zijn zesde jaar, en zoo al voort - beter dan allen die hem willen verbeteren - beter dan de oogen of de liefde en de vooringenomenheid der ouders en medewerkende vennooten in de affaire der opvoeding - hem voorstellen. - Opvoeding is dus vooruitgang - ontwikkeling, eene progressie - daarom kan iemand grooter, altijd grooter, langer, dikker worden, en toch niet beter, dat is niet opgevoed worden - excellent - - *wat* moet nu aan, in, en bij het kind dan verbeterd worden? ook bij Steventje - wij moeten vragen:

Het hoofd, of
het hart, of
de maag, of
de ingewanden, of
het geweten - of - of - de groote reiszak, de vergaarbak - de geconcentreerde schoolmensch - verbeterd: - door talen, algebra, danspassen, aardrijkskunde, geschiedenis, oude, nieuwe, nieuwste, algemeene, en verdeelde, en versnipperde katechismusvragen, Italiaansch boekhouden, zwemmen, teekenen, - paardrijden, in gezelschapjes komen, op partijtjes gaan, - moet de miniatuur-mensch in al *deze* dingen, tot het eerste ontluikende kinderleven behoorende - verbeterd worden, - dan lijdt onze theorie schipbreuk; - want in onze dagen is het alles op de School en het Instituut reeds onverbeterlijk - de ouders getuigen dit - en de leermeesters mede - en de schoolopzieners hebben er niet tegen, en de wereld zegt het ook. - Jammer - de kinderen zelve zeggen nog *niet* dat de opvoeding, de doorgaande verbetering - zoo onverbeterlijk is - en waarom niet? Natuurlijk omdat ze - nog geene ouders, leermeesters, of schoolopzieners geworden zijn, maar kinderen bleven!-

Wij vragen dan nog eens aan u - is opvoeding geen beter worden?-

Jaren geleden, hebben we, tot onze verrassing, geheel onverwacht, eene geheel andere opvoedings-theorie gehoord en gevonden. - Een bedaagd huisvader, die veel gezond verstand, veel ondervinding bezat, en daaren-

boven vele kinderen tot menschen had opgekweekt, verzekerde ons, dat, naar zijne theorie, de gansche opvoedkunde bestond - in *lief te hebben* - in den ruimsten zin des woords. - Vooreerst, sprak hij glimlagchend - is dit beginsel een *Christelijk:* 'Gij zult uwen naasten - en uwe kinderen zijn ook uwe naasten - als uzelven liefhebben.' - Vervolgens is dit beginsel zeer *instinktmatig;* want de dieren en de vogels beminnen hunne telgen en afstammelingen mede - b.v. de apen - hoeveel te meer de volmaaktste dierensoort - de mensch? - Ten derde is deze theorie zeer toepasselijk voor *rijken* en *armen*, *blanken* en *negers*, aangezien *allen* met eene bepaalde vatbaarheid ter wereld komen, om elkaâr - de kinderen alweder - lief te hebben, en hier geene aristokratie of tiers-état of paria's meer gelden. - Eindelijk is mijn beginsel, besloot hij, zoo voortreffelijk, omdat het rust op *louter eigenbelang*, en men voor de liefde aan het kroost, eens ter zijner tijd bewezen, later wederliefde en hulp en ondersteuning mag eischen, naar het regt der wedervergelding. - Zulke verbazend vreemde stellingen hadden wij nog nooit gehoord, en gevoelden den geeselslag der satyre. - Maar, hernam de huisvader - wij kunnen de zaak ook nog van eene andere zijde opvatten - welligt eene betere -:

De liefde van het ouderhart begeert niets dan het heil der kinderen; wie iets begeert, moet de middelen kennen en aanwenden, om het begeerde te verkrijgen - derhalve ga de vader en moeder, volgens de uitspraak van het hart, te werk, en bewijze de liefde alleenlijk - door het zedelijk, geestelijk, ligchamelijk heil van een of meer kinderen te bewerken. - In den hoogen, waren zin des woords, is opvoeden dus: liefde betoonen - en wat is natuurlijker -? derhalve zijn alle ouders, omdat zij hunne kinderen liefhebben, ook opvoeders? Daar lijden we andermaal schipbreuk met onze sluitredenen - en zouden vooreerst blijven hangen en steken in de bepaling en omschrijving van het ééne groote woord -: 'Liefde' - of hier nader beperkt -: 'Ouderliefde' - en daarom wenschen wij een later hoofdstuk op te roepen, en proefondervindelijk, en handtastelijk, en feitelijk, uit het voorbeeld der firma Kraanvogel en Cie. te bewijzen, wat ouderliefde is en worden kan - bij welke gelegenheid wij de drie Tantes op nieuw zullen te hulp roepen. - Tot zoolang - vaartwel.

Spiritus Asper en *Lenis.*

Brievenbus.

I.
Brief over eene nieuwe, Theologische oplossing van het vraagstuk, betreffende den Tafeldans.

Mijnheer de Redacteur!

Ofschoon de tafelbeweging thans in de wereld niet zooveel beweging meer maakt als eenige maanden geleden, is de zaak, blijkens hetgeen daarover ook in het Novembernommer 1853 van den Tijdspiegel voorkomt, nog lang niet vergeten. Zij is thans, naar het schijnt, uit de handen en hoofden van het groote publiek, en de oningewijden, in die van

de geleerden, vooral ook van de natuuronderzoekers overgegaan, en na een tijd lang tot tijdverdrijf in onze gezellige kringen gediend te hebben, naar de studeerkamers van de mannen der wetenschap verhuisd. Wat er nu nog van worden zal is moeijelijk te zeggen, en de tijd moet het nog leeren, wie gelijk heeft: zij, die het bewegen der tafels als feit aannemen, of zij, die het voor eene hersenschim verklaren en voor zelfsbedrog. Zoolang het echter niet bewezen is, voldingend bewezen, dat zij, die beweren de tafels te hebben zien dansen, waaronder mannen zijn van erkende scherpzinnigheid, kunde en goede trouw, wier probiteit men, zonder beleediging bijna, niet verdenken kan, - zoolang het niet afdoende bewezen is, dat dezen zichzelven of anderen bedrogen hebben, zoolang heeft ieder de vrijheid om de waarheid van het verschijnsel aan te nemen. En in de vooronderstelling, ja bij de zekerheid, dat velen den tafeldans en hare voorstanders nog niet naar de *Region der Nebulae* verwijzen, verdient van elke poging om het *phaenomenon* te verklaren ten minste notitie genomen te worden.

Nu las ik onlangs in de Révue Theologique van Dr Colani een opstel, waarin berigt gegeven werd van eene nieuwe theologische poging tot oplossing van het raadsel, beproefd door zekeren heer M.F.F. in een brief aan B. voorkomende in de Evangelische Kirchenzeitung van Mei 1853, en door Dr Hengstenberg, den welbekenden redacteur dier Zeitung, zonder de minste aanmerking opgenomen. - Ik dacht dat het u even als de lezers van den Tijdspiegel misschien niet onwelgevallig zou zijn, met deze nieuwe theologische beschouwing van den tafeldans en zijne oorzaken, ook als teeken des tijds, kennis te maken, en deel u die uit dien hoofde mede.

De heer M.F.F. dan, die, ik weet niet om welke reden, zijnen naam verbergt, geeft toe dat hij zich, wat enkele gevallen van tafeldans betreft, op een neutraal terrein kan plaatsen, dat is te zeggen: dat hij ze als zuiver natuurlijk kan beschouwen, zonder inmenging van engelen en duivelen of demonen. De wetenschap kan zich dus met die enkele afzonderlijke gevallen bezig houden. Maar het geheel van het verschijnsel, zegt hij, heeft eene geheel andere beteekenis. Voor hem bestaat er geen twijfel aan de waarheid van het verschijnsel, maar het wordt niet voortgebragt door de schakel der op elkander gelegde vingeren, en de daarvan uitstroomende magnetische kracht. *Het zijn de diabolische geesten in de lucht*, *die de tafels doen dansen.* - Met welk oogmerk? - Vooreerst om zich met de menschen te vermaken, vervolgens om hen tot het kwade te verleiden. Ja, de tafeldans, zegt de heer M.F.F. is een magtig krijgswapen tegen het Christendom. Eens door dat helsche middel opgewekt, heeft de menschelijke nieuwsgierigheid geene grenzen meer gekend; zij heeft zich door middel van tafels en hoeden tot de *geesten der dooden* gewend. Nu is het, volgens Deuteronomium XVIII: 9-12 eene godslastering om waar te zeggen, op teekens acht te geven, of dooden op te roepen. Al degenen dus, die zich daarmede bezig houden, vervallen, zonder het te weten, tot de afgoderij. Zij verzaken God, en de geesten in de lucht bereiken dus hun oogmerk. M.F.F. beklaagt zich bitter over de traagheid der orthodoxe godgeleerden in deze belangrijke zaak, en hij is van oordeel, dat hier in de dogmatiek eene gaping bestaat, die hij zal

trachten aan te vullen. - Wij hebben dus, zoo eindigt de berigtgever dezer theologische verklaring van den tafeldans, te wachten, dat er weldra compendia over de dogmatiek zullen verschijnen met dezen nieuwen *locus: de mensis rotantibus et pulsantibus.*

Mijnheer de redacteur! Ik onthoud mij van alle oordeelvelling over bovenstaande oplossing van den geheimzinnigen tafeldans. Ik verlang echter zeer te vernemen hoe *Spiritus Asper* en *Lenis* daarover denkt, die de tafeldans met eigen oogen aanschouwd heeft. Ik vrees dat hij nu wel een weinig verlegen zal zijn dat hij zich met de zaak heeft ingeten, vooral als hij denkt aan Deuteron. XVIII:9-12![*)]

Ontvang de verzekering mijner hoogachting, terwijl ik mij onderschrijve
Uw Dw. Dienaar,
EPAULIS.

II.
Brief over een christelijk exclusivisme, dat niet in strijd is met liberaliteit en verdraagzaamheid.

Mijnheer de Redacteur!

Gij weet dat al, wat er in de maatschappelijke wereld voorvalt, en ontstaat of bestaat, mij met levendige belangstelling vervult, maar vooral datgeen waardoor verlichting, beschaving, godsdienst en zedelijkheid wordt aangekweekt. Van daar ook dat ik steeds een warme vriend en voorstander van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen ben geweest, die, hoe ook vooral in de laatste dagen verguisd, toch in weerwil van hare tegenstanders zich handhaaft, en is en blijft een bolwerk tegen de magten der duisternis. Ik hoop daarom ook dat zij nog lang bestaan zal, al wenschte ik dat zij hier en daar eens den ouden platgetreden weg verliet, en minder theoretisch, meer praktisch tot welzijn des volks begon te werken, waartoe haar, rijk geworden oude tante, de middelen niet geheel ontbreken. - In geenen deele echter zou ik wenschen, dat zij hare hoofdbeginselen verzaakte, en vooral niet, dat zij haar karakter van christelijke maatschappij opofferde aan de overvrijzinnige begrippen van sommigen, die haar daartoe zouden willen drijven. Mij heeft het nooit gehinderd dat door art. 5 harer wetten: ‘elk van wat rang in de burgerlijke maatschappij hij zij, of tot welk *Christelijk* kerkgenootschap hij behoore, zal tot lid der maatschappij kunnen worden aangenomen,’ aan den Israëliet de toetreding tot het lidmaatschap ontzegd werd, al geeft de maatschappij hem de vrijheid, op een toegangsbewijs, als gast hare redevoeringen te hooren. Elke maatschappij heeft toch het regt, zich onder hoogere goedkeuring op *die* wijze en *die* gronden te constitueren als zij het verkiest, mits zij het gebied van godsdienst en zedelijkheid slechts niet verlate. En het is geene godsdienstige onverdraagzaamheid wanneer zij den Israëliet uitsluit, het is handhaving harer vrijheid. Hoe zal daar een christelijk spreker optreden, als hij zich wachten moet, om bijvoorbeeld den naam van Christus te noemen, als hij vreezen moet den Israëliet die hem hoort te

*) En niet minder aan Hosea IV:6, 12. Mijn volk vraagt zijn hout, en zijn stok (tafelpoot) zal het hem bekend maken.

kwetsen, door van zijne ingenomenheid met het Christendom te gewagen, als hij uit eerbiediging van het regt eens Israëlietischen medelids, zijne christelijke overtuiging moet verbergen zoo niet verzaken? Welk Christen zal daar nog lid kunnen zijn of blijven, mits hij waarlijk Christen is, als hij niet meer volgens het doel der maatschappij, godsvrucht en goede zeden, overeenkomstig de beginselen van de christelijke godsdienst onder het volk mag aankweeken? - Te betreuren zou het zijn, zoo de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen zich buiten het Christendom plaatste. Zij zou daarmede zichzelve haar graf delven. En dan hadden de tegenstanders, die haar nu reeds eene onchristelijke noemen, regt haar te bestrijden. - En daarom verheugde ik mij hartelijk over het voorstel van de zes Departementen in de laatste Algemeene Vergadering van 9 en 10 Aug. 1853 gedaan, en met unanimiteit in een besluit veranderd, waarbij vastgesteld werd, dat in de Herziening der wetten in 1854 niet betrokken zal worden eenige verandering in de hoofdbeginselen waarop de maatschappij rust, zoo als die zijn uitgedrukt in art. *Een* der wetten, zonder dat die verandering vooraf aan de beoordeeling der Algemeene Vergadering worde onderworpen.

Noem mij niet illiberaal, mijnheer! zooals er velen zijn, die er in onzen overdrijvenden tijd mij voor zouden willen uitkrijten. Ik gun mijnen medemenschen hunne vrijheid, maar ik behoud ook gaarne de mijne, en ik geloof met alle regt. Waar men in hoofdbeginselen verschilt, waar men tusschen Mozes en Christus staat, daar is duurzame zamenwerking en overeenstemming niet mogelijk.

En wat kwaads heeft nu die uitsluiting van Israël uitgewerkt? Zij heeft goeds uitgewerkt. Zij heeft den naijver gewekt, naijver in het goede en ten goede. De Israëlieten hebben in ons vaderland zelve eene Maatschappij opgerigt tot Nut der Israëlieten, eene Maatschappij waarvan het doel hetzelfde is als dat van onze Maatschappij, verlichting, beschaving, volksveredeling, en volksgeluk op den grondslag van godsdienst en zedelijkheid. Ik ken hare statuten nog niet, maar ik weet toch dat zij het zich vooral tot taak stelt kinderen uit de geringere volksklasse onder de Israëlieten tot kunsten en ambachten, en daardoor tot nuttige en gezeten staatsburgers op te leiden - en tegelijkertijd, door redevoeringen, nuttige, algemeene kennis te verspreiden, die den geest uit de enge banden van onkunde en bekrompenheid moet losmaken - Zie daarover heb ik mij hartelijk verheugd; want over niets verblijd ik mij meer, dan wanneer er licht en leven door de godsdienst gekweekt onder de menschen komt, om het even tot welk volk zij behooren. Voorzeker als Israël zichzelf helpt, verlicht en beschaaft, dan zal er iets beters uit voortkomen, dan wanneer het dat doen moest in vereeniging met eenen kring van menschen, die in hoofdbeginselen nog zooveel van hetzelve verschillen. Wat daaruit voor de toekomst nog kan geboren worden.... ik waag het niet uit te spreken wat ik mogelijk, ja als Christen wenschelijk acht. Voor het tegenwoordige werkt de maatschappij reeds zeer nuttig, al heeft zij ook nog met ingewortelde vooroordeelen en gewoonten te kampen. - Maar houd moed, nog jeugdige zuster en volhard. Uwe christelijke zuster heeft ook menigen strijd moeten doorstaan, en moet thans meer dan ooit strijden met vooroordeel en bekrompenheid. Maar zij heeft het nu toch reeds

tot haar *negenenzestigste* levensjaar gebragt, en zij is nog lang niet van de kracht beroofd om nuttig werkzaam te zijn. Volg haar voetspoor en doe voor Israël, wat zij voor het christelijk volk in Nederland gedaan heeft.

Vergeef mij, mijnheer de redacteur, deze expectoratie, die ik erken dat in een brief aan u wel wat zonderling is. Maar ik word zoo spoedig warm als ik op zulke onderwerpen kom. Als gij er over glimlacht, ik neem het u niet kwalijk.

Geloof mij ook dan met hoogachting

Uw Dw. Dienaar,
EPAULIS.

III.
Brief aan den WelEdelen Heer Jan Holland, in betrekking tot zijn voorslag eener splinternieuwe ridderorde, onlangs medegedeeld. (Zie Tijdsp. 1853, II, blz. 476).

Waarde Jan!

Gij zult mij, eenen onbekende, veroorloven, dat ik u zoo impertinent familiaar aan boord kom, alsof wij oude vrienden waren, hoewel Steven den heer Holland welligt nooit gezien heeft, dan alleen in zijne Platonische mijmeringen en levensomstandigheden, in de kolommen van den Tijdspiegel. Ik ben geen man van pligtplegingen of veel omhaal, maar ga liefst regt door zee, zooals gij, hoewel wat minder Platonisch van aard. - Intusschen heb ik uwe grievende teleurstellingen als gouverneur, uwe belangrijke gesprekken met den aanzienlijken Grefeldt, uwe voortreffelijke dichtproeven, bij gelegenheid van den droevigen dood van Anne-Mietje, met ontwaakt medegevoel gelezen - met één woord, ik heb voor u, waarde Jan! opregte sympathie, en zoude, als het mogelijk ware, een Sokratisch symposium met u wenschen te houden, met allen aankleve van dien. - Heden echter zal mijn vertrouwelijke brief aan u alleenlijk op uwen voorslag, bij wijze van repercussie, terugslaan: - op uwen voorslag, om de rijken en tonne-mannen met een bijzonder onderscheidend eereteeken te voorzien: een serjants- of korporaals-streep op de mouw, zooals ge ons onlangs hebt medegedeeld, toen ge met den rijken bankier Grefeldt aan het Platonisch symposium waart gezeten, en uwe wijsgeerige bespiegelingen u, den roekelooze, de lieve maagd, uwe gewillige discipel, deden verliezen. - Daaruit meende ik, waarde Jan Holland, te ontwaren, dat gij meer in uwen Plato, dan in den mensch hebt gelezen, en dat gij, tot heden toe, met uwe mijmeringen niet ver in de wereld zijt gekomen, zooals dat trouwens met velen het geval is, die het leven minder positief, maar meer bespiegelend doorwandelen of doordroomen, - daarenboven komt nog het ongeluk met de ‘twee Anne-Mietjes,’ waar al uwe lezers in deelen, en u mitsdien eene vergoeding voor het geleden verlies toewenschen. - Wat nu uwen voorslag betreft, om voor den rijken man in ons land een bijzonder, uitwendig signalement in te voeren -: ‘de streep op de mouw,’ - ik vind dit, om meer dan ééne reden, voortreffelijk, en zie daaruit dat ge toch wel

iets meer weet en ziet en bepeinst dan uwen Plato, aangezien ik niet geloof, dat de oude wijsgeer ergens iets heeft gemediteerd over eereteekens of ridderorden, althans niet in den Timaeus - of er zoo iets in de Republiek ter tafel komt, geloof ik mede niet; - gij zijt, door uwen voorslag, dus reeds over uwen Plato heen gekomen, en wij begroeten in u eenen waardigen zoon der negentiende eeuw. - Hoogst nuttig zoude het signalement zijn, naar mijn oordeel, om vele misvattingen - bévues - te ontwijken, in het gewone, maatschappelijke leven. - Waaraan toch, - ik ben heel ernstig, waarde Jan! - waaraan toch kan men den man van geld, die over twee of drie tonnen gouds beschikt, zooals gij over uwe Platonische ideën, herkennen, waaraan, vraag ik? aan zijn fijn linnengoed, aan zijn kostbaren zwarten rok? gekheid immers! - of aan zijn groot huis, aan zijne buitenplaats, aan zijne equipagie, en weelderige tafel? - wederom gekheid; want zulke dingen kan men somtijds, par bricole, op eens, door eene erfenis, of effecten-speculatie, magtig worden, - heden en morgen weder verliezen. - Onze rijke menschen, die billijk, door hun geld, regeren, en in alle betrekkingen *vooraan moeten* staan, en door de stembriefjes alzoo bij voorkeur gekozen worden - moeten op onwederlegbare *solide* gronden, als eigenaars van zoo en zooveel tonnen gouds bekend worden, en er moet eene commissie benoemd en diligent verklaard, die de fondsen of eigendommen, gebouwde of ongebouwde, onderzoekt, - b.v. in den Anna-Paulowna-polder, of het Haarlemmermeer, nu op het drooge, of de effekten behoorlijk verifieert, en dien ten gevolge den waardigen man met één of twee of meer strepen op de regter mouw *legaal* voorziet, - natuurlijk niet alleen op den binnenrok, maar op den buitenrok, op den jas of pels, - dan weet men *wie* men voor heeft, en kan voor zulk eenen gedecoreerde behoorlijk de ‘égards’ in acht nemen, uit den weg gaan, buigen, en zich gedwee houden, - of - dit geldt *u*, heer Holland! -: als men om de hand, dat is: de beurs der dochter vraagt, wat meer voorzigtig, beredeneerd te werk gaan, dan gij hebt gedaan met uwen bankier, die u, zoo welverdiend, den zak gaf. - Op wandelingen, in concertzalen, op spoorwegen of stoombooten, en waar al niet, zoude men dadelijk de aldus geteekenden kunnen onderscheiden, en een enkele blik, op de mouw geworpen, waarop één, twee of drie strepen zigtbaar waren, bragt ons in de gewenschte verhouding tot den man van en met geld, dien we anders welligt minder betamelijk, meer familiaar, minder wellevend zouden - aanspreken. - Als ik uwen heerlijken voorslag dieper doordenk, word ik er schier door verrukt! Hoe zoude men a prima vista op feesten, bij publieke vergaderingen, op casino's en bals den voorrang geven aan hen, die verschenen met het nadrukkelijke, ontzag inboezemende serjantsteeken! Hoe zouden, als die gedecoreerden ongehuwd waren, vele schoone oogen hen bewonderen en toelonken! - vele arme drommels, gij en ik, b.v., zulke waardige, groote mannen scherp in het oog vatten - òf, om door hunnen invloed te - prospereren - òf, om ze ergens, zooals thans geschiedt, in de kolommen van eenig tijdschrift, op de *ware* hoogte te brengen. - Ik gewaag niet eens van de knechts en meiden, de lieden die door ‘fooijen’ groot worden; zij zullen juist weten, wat hun te doen staat,

zoodra ze *die strepen* zien, en overtuigd worden *wien* ze voorhebben: geen gering man, geen burgermensch, zooals Jan Holland of Steven van der Klok, maar wat beters. - Ik wensch, dat zich de Staat uwen voorslag aantrekke, en er weldra adressen en petitien in omloop komen, om uwe decoratie in te voeren - dan eerst zal men het nut en de noodzakelijkheid daarvan levendig en dankbaar gevoelen. - En nu voor heden genoeg; als gij lust en tijd hebt, en uw Plato u rust laat, werp mij dan eens een antwoord in de Brievenbus toe; laat ons eens beproeven, om te zamen, elk op zijne wijze, en naar dat hij 'gebekt' is, eene correspondentie te openen, die welligt voor tijdgenoot en nakomeling rijke en gezegende vruchten kan dragen!-

Het ga u wel, waarde, verstandige, geleerde Jan Holland!

U wordt de hand toegereikt door uwen

welmeenenden vriend,
STEVEN VAN DER KLOK.

Het spionnetje.

Januarij-spionnetje.

Combustibiliteit - wetenschappelijk en praktisch ontwikkeld.

De akademie der wetenschappen is in December l.l. verrijkt geworden door eene voorlezing van den hoogbegaafden Prof. Mulder, over de 'noodlottige zelfontbranding der ladingen, ook onzer schepen.' - Ter zelfder ure en dage liep het kostbare schilderstuk van v.d. Helst, 'de Schuttersmaaltijd,' al te bekend, groot en dreigend gevaar eener kagchel-zelfontbranding - waarover, zoo als billijk was, in den Amsterdamschen gemeenteraad klagte is ingeleverd. - Uit dit merkwaardig conflict blijkt, ter eene zijde, het verschil tusschen theoretische, wetenschappelijke ontwikkeling, en ter andere zijde, het gevaar van bloot praktisch en niet theoretisch hevig kagchel gloeijen: - juist terwijl de schepen beveiligd werden voor brand - op 's redenaars lippen - werden de onbetaalbare schutters iets of wat - verzengd!

Accommodatie van een monarch - als leerzaam voorbeeld.

Czaar Nikolaas gaf aan een aantal Muzelmannen, die bij voorkeur en wegens goede redenen, liefst in de Russische gelederen medestreden tegen de broeders in den geloove - dan in hunne eigene - eene ridderorde. - Maar de Czaar heeft gelast dat, om geen aanstoot te geven, de afbeeldsels der Heiligen op die ridderorden voorzigtig werden weggelaten, - geomitteerd, en slechts de minder kerkelijke, meer neutrale, en zuiver militaire 'Russische adelaar' worde gezien. - Waaruit weder gezien wordt eene staatkundige rekbaarheid, om - een vogel in het knoopsgat te laten uitvliegen, zelfs ten praejudice van eenen Heilige der kerk. - Alles eene bijdrage tot de geschiedenis van Staat en Kerk in onze eeuw.

Gedenkteeken.

Voor wien? voor L. Coster, of iemand die kroon of schepter droeg? Nog niet, mijn waardste! maar een ‘monumentum aere perennius’ - (sterker dan metaal) - voor den onsterfelijken Barth. Schwartz, den uitvinder van het buskruid, in de 14de eeuw - en wel te Freyburg in Baden. - Zal de grijze aartsbisschop van Freyburg, die mede ontvlambaar is, dit gedenkteeken behoorlijk kerkelijk in-wijden? Zullen de waarde Chinezen hun oud regt van uitvinding hier opgeven, en het monument kunnen goedkeuren en ongedeerd laten? Zal de waarde van het dierbare buskruid thans op nieuw aan den Donau, weldra in Perzië, Britsch-Indië niet tevens verheerlijkt moeten worden? - Moge ook weldra ergens, ter behoorlijke plaatse, de uitvinder van het ‘Arsenicum,’ en de ‘Aqua Tofana,’ en het

‘Berlijnsch blaauwzuur,’ - aan de vergetelheid ontrukt worden, - men sla handen aan het werk!

Kerkelijke bond- en strijdgenooten voor den staat.

A. De Russische geestelijkheid heeft, tot tegemoetkoming der oorlogskosten tegen Turkije, aangeboden 20 millioenen roebels: - eigendom der kerk.
B. De Ulema's, Mohammedaansche priesters, hebben, tot tegemoetkoming der oorlogskosten tegen Rusland, aangeboden aan den Divan de noodige fondsen uit de moskeën - voor te schieten: - eigendom der kerk.
C. Zoo dat, hier en daar, het oorlogstooneel behoorlijk zal gestoffeerd en verlevendigd blijven - uit de *kerkelijke* reserve-kassen. - Gelukkig dat er voor de popes en ulema's nog geen ‘wet op het armbestuur’ in de maak of op zigt is, zoo als ten onzent.

Een schouwburg-voorhangsel.

Prins Metternich heeft gezegd - en prinsen zijn niet zuinig op zoogenaamde ‘bon mots’ (vorstelijke en doorluchtige kostbare hof-bonbons), - toen men aanmerkte ‘een belangrijk tijdperk te beleven’ - ‘dat als in den schouwburg de vijf minuten vóór het ophalen van de gordijn belangrijk konden worden beschouwd, het gezegde niet ongegrond ware.’ - Maar de prins heeft er *niet* bijgevoegd, dat hij en welligt anderen, te voren wisten en beraamd hadden wat er dan zal vertoond worden, als tooneelmeesters, die eerst achter de schermen stonden, en als alles gereed is, zich met een leuk en onschuldig schapengezigt, onder het volk, dat toekijkt, plaatsen - zeggende: ‘jongens, als we nu maar wisten wat er al gezien zal worden.’ O drommelsche heeren tooneelmeesters-prinsen-ministers!!

Souvereiniteit.

Waarom hebben verschillende dagbladen juist thans (onlangs) medegedeeld een catalogus (maar nog volstrekt geen *beredeneerde* catalogus) der Souvereinen op de wereld? b.v. 6 Keizers - met Faustinus er bij - 16 Koningen - met dien der Mosquito's - 5 Koninginnen (waarbij Renavalena van Madagascar, en vorstin Pomaré - 10 Presidenten - 10 regerende Vorsten en Vorst-jes - 7 Groothertogen - 10 simpele Hertogen - slechts 1 Paus en 1 Onderkoning van Egypte - 1 Schah van Perzië, - 1 Iman, 1 Emir, 1 Bey van Tunis en een paar Sultans (Turkije en Borneo) - 1 paartje Gouverneurs (Amerika). - Ziedaar de staalkaart - nu vragen wij, of, onder zoovele vormen, het monarchisme en de souvereiniteit nog wel eenig gevaar loopen -? er zijn wel niet veel presidenten à prendre, maar de koningen en vorsten, eerste en tweede klasse, zijn, den Hemel zij dank! talrijker. - Gij hebt maar te kiezen, heeren en dames! volken en onderdanen - als ge maar gediend wilt zijn -! Geldt ook hier de spreuk: ‘één is noodig?’ dan naar de éénlingen -! b.v. de Paus, of de Bey, of de Schah? welnu?

Vleeschspijze.

Luidens latere berigten is men in Oostenrijk met het gebruik van het *paardenvleesch* verzoend, en in Groningen met dito vleesch en *kattenvleesch* - een staatkundig verschijnsel, dat in verband zoude gebragt kunnen worden met de onlangs geopperde en ter Kamer gebragte ‘vleeschquaestie.’ - Men is ons het bewijs immers schuldig gebleven, dat de zoogenaamde gemeene, arme nederlandsche mensch ook geen paarden- of kattenvleesch behoeft, wat het ossen- en kalfsvleesch betreft, en de verminderde belasting op die *weelde*, - daarover was men het eens aan de eene zijde - daarom vertrouwen wij, dat bij eene tweede voordragt der afgesprongene wet, billijkerwijze, de attentie van hooggeplaatste lieden ook op onze paarden en katten, na hunnen tijdelijken dood, worde gevestigd.

IJsportret.

Er is nog eene andere kunst gezien, dan de Daguerre of de photograaph - zinnebeeldig en rijk in toepassing -: op den nieuwjaarsdag is te London, op een der vijvers, ter bane gekomen een portretschilder met de voeten - een schaatsenrijder per excellentiam, Pitcher, die het zeer welgelijkend portret van prins Albert op het gladde ijs heeft getrokken.-

Toepassing -: koningen- en vorsten-portretten - kunnen ligtelijk *ontdooijen*, - en als men ze op de rolle der geschiedenis, op *glad ijs*, met *scherp ijzer* getrokken, aanschouwt, - rilt de nakomeling van koude, als hij die gelaatstrekken herkent of aanroert - ook *barst* het ijs zoo ligtelijk, en hij, die het portret eens trok, kan zeer ligtelijk *vallen* enz. enz.

ASMODEUS.

De onderzeesche Telegraaf
II.
1.
De rotskloof van S^{t}. Margaretha.

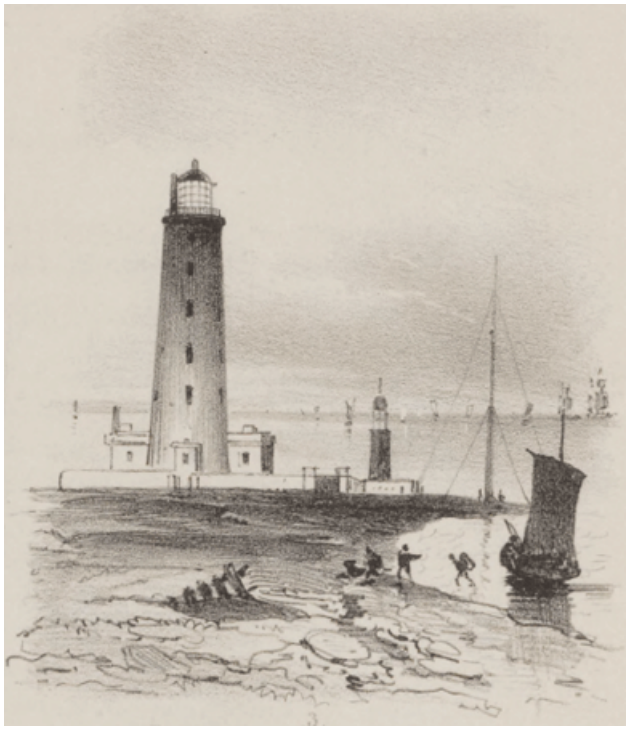

3.
De vuurtoren van Orfordness.

2 De aankomst te Middelkerke.

4
De vaart naar Nederland.

Godgeleerdheid. - Wijsbegeerte. - Staatkunde. - Opvoeding en onderwijs.

Joannes Chrysostomus

Voornamelijk beschouwd als een voorbeeld van ware welsprekendheid, door Abraham des Amorie van der Hoeven. Herziene en vermeerderde druk. Leeuwarden bij G.T.N. Suringar 1852.
Jezus Christus, gisteren en heden en in eeuwigheid dezelfde. Dankpreek, gehouden door Abraham des Amorie van der Hoeven, ter viering van zijne vijfentwintigjarige ambtsbediening, den 28 Nov. 1852. Leeuwarden bij G.T.N. Suringar 1853.

De gewijde welsprekendheid heeft in des Amorie van der Hoeven eenen vertegenwoordiger gevonden, zooals ons vaderland dien welligt nog niet bezat. Nederland heeft godgeleerden aan te wijzen, die in uitgebreidheid van kennis, diepte van studie, productiviteit, hem verre overtroffen. Het kan predikers opnoemen, wier leerredenen in rijkdom van gedachten, in vindingrijkheid, in schoonheden van den stijl, in dichterlijken *Schwung*, in kernachtigheid van uitdrukking, misschien boven de zijne uitmunten. Maar redenaars gelijk van der Hoeven, die aan degelijkheid zonder dorheid, aan sierlijkheid zonder gemaaktheid, aan vindingrijkheid zonder gezochtheid, aan dichterlijkheid zonder bombast, aan gekuischtheid zonder geliktheid - eene waardige, imposante, bestudeerde voordragt paarden, wij kennen er geenen, die hem overtroffen, zelfs geevenaard hebben. Wat van der Hoeven eenig schier maakt op het gebied der kanselwelsprekendheid, het is die zeldzame vereeniging van in- en uitwendige begaafdheden. Plaats hem nevens den grooten van der Palm, gij zult moeten toestemmen dat deze hem in de schaduw stelt wat den rijkdom, de diepte en ontwikkeling der gedachten aangaat; en al liet ook de zoon des beroemden vaders zich bij dezelfde gelegenheid waarbij bovengenoemde dankrede werd uitgesproken, in het vuur der schoone improvisatie, en gedreven door hem vereerende *piëteit* het woord ontvallen, dat van der Palm's welsprekendheid meer had van het melo-

dieuze, harmonische ruischen der kabbelende beek, die van van der Hoeven daarentegen geleek op den alles medeslependen, onweêrstaanbaren, krachtigen bergstroom - *wij* zullen het hem niet toestemmen, die ons, om slechts iets te noemen, de leerrede van van der Palm herinneren over *Jezus dood*, Joh. XIX vs. 30^{b}, waarvan wij hier alleen dit uitligten ter staving van ons gevoelen.

'Welk een plegtig tooneel is dat van Jezus sterven! Hier het hangend lijk van den afgestredenen, door zachte doodrust overschaduwd; het gezegend lijk, 't welk eene onzigtbare schaar van engelen omzweeft! Daar beneden, welk eene mengeling van aandoeningen, welk een strijd der hartstogten! De boosheid heeft eindelijk uitgewoed, maar zij smaakt hare zegepraal niet. Bange voorgevoelens, en nog banger gewetensonrust, maken haren staat afgrijselijk! De deugd weent, maar zij gevoelt reeds de beginselen van troost in het gerust en liefhebbend gemoed:' '*Wij* hebben geen deel aan dien gruwel, *wij* hebben hem bemind, *wij* zijn hem gevolgd, *wij* hebben bekend, dat zijne leer uit God was!' 'Deze gedachte verheft den boezem der braven, en doet hen het betraande oog van de aarde ten hemel heffen. Het gejammer en de weeklagten des mededoogens hebben opgehouden. De mond der vloekenden en lasterenden is gesloten. De zaamgeschoolde menigte slaat op hare borsten. Er heerscht plegtige stilte! Maar eensklaps raakt de natuur als in oproer: alles davert en beeft, en schudt en splijt! Rotsen scheuren en graven openen zich! Dit is de rouw der natuur over den dood des onschuldigen! Dit is de aankondiging der wraak over den grootsten der gruwelen!'

Ziet als dat geen kracht, geen verhevenheid is, als dat niet gelijkt op den bergstroom, die van de rotsen schiet en alles medesleept in zijn vaart, als dat iets heeft van de kabbelende beek die zich door lage bloemrijke oevers kronkelt, dan misleidt oordeel en gevoel en smaak ons geheel en al. - En toch hebben van der Palms leerredenen zeker dien imposanten indruk niet gemaakt, dien van der Hoevens preken maken. Als men de kerk bij van der Palm verliet, dan voelden de hoorders zich getroost, geleerd, tot nadenken gebragt, gesticht - als men van der Hoeven gehoord heeft, dan verlaat men vaak het bedehuis geschokt, verbrijzeld, verpletterd. Van waar kwam het? Alleen van de voordragt. Van der Palm las zijne preken, van der Hoeven spreekt uit het hoofd. Het is onmogelijk dat de eerste zoo geheel een met zijn stuk was, als de laatste. Van der Hoeven is er bij, is er in, dat maakt zijne kracht uit boven van der Palm. Had de eerste die woorden uitgesproken, die wij boven van den laatste aanhaalden, wij gelooven dat ze nog dieper indruk zouden gemaakt hebben.

Het was te verwachten dat van der Hoeven eens eene schitterende plaats op het gebied der kanselwelsprekendheid zoude innemen. Hij had zichzelven hooge eischen gesteld. De man, die reeds in jeugdige jaren zich Chrysostomus tot leermeester had gekozen, door de studie van diens meesterstukken zich gevormd had, hem als zijn ideaal zich voorstelde, kon niet dan iets buitengewoons worden. Van nature heeft hij veel tegen zich. Zijne stem is eer dof, dan welluidend (sonore) - zijne uitspraak zwaar - zelfs in eenige letters niet zuiver. Maar gelijk aan Demosthenes in dit opzigt, heeft hij door oefening en inspanning, wat de natuur hem weigerde weten te vergoeden, althans te bedek-

ken. Hij was diep doordrongen van de overtuiging, dat het waar was wat Demosthenes gezegd had: het eerste en voornaamste in de welsprekendheid is: *de voordragt*, en dien overeenkomstig is dan ook dit het voorwerp geweest van zijne ijverige studie; en hij heeft het daarin tot een hoogte gebragt waarop hij nog door niemand overtroffen is. Wij kunnen het ook niet ontkennen, dat van de voordragt veel afhangt, wanneer men die slechts niet als een fraaijen mantel gebruikt, om de gebreken of de naaktheid der preek te verbergen - en zeker daarvan zal niemand van der Hoeven beschuldigen. Wij beamen wat de geestige Claus Harms in zijne levensbeschrijving (door van der Hoeven in zijn geschrift over Chrysostomus aangehaald, blz. 115) zegt: '*Es kann nicht gesagt werden: ein guter Vortrag mache eine schlechte Predigt gut; - allein, das hat seine Richtigkeit: ein schlechter Vortrag macht eine gute Predigt schlecht.*' Maar of men in onzen tijd, waarin men zooveel aan het uitwendige hecht, niet te weinig op degelijkheid van inhoud ziet, en of van onze jonge predikers, dit wetende, niet sommigen zich over de schraalheid hunner stukken minder bekommeren, als zij ze maar goed opzeggen (dat is immers de thans geusiteerde kunstterm)? dat zouden wij wel eens, en vooral aan onze hoogleeraren in de Homiletiek in bedenking willen geven.

Van der Hoeven heeft geene Homiletiek voor zijne leerlingen geschreven, maar in de rede over Chrysostomus als een voorbeeld van ware kanselwelsprekendheid, heeft hij zijne denkbeelden over dat onderwerp voorgedragen. Dit boek waarvan de eerste uitgave in het jaar 1825 het licht zag, werd door den hoogleeraar in het jaar 1852 op nieuw uitgegeven en op den dag waarop hij vóór vijf en twintig jaren het hoogleeraarsambt aanvaardde aan zijne voormalige en tegenwoordige leerlingen opgedragen. - Na eene korte levensschets van den grooten en edelen Guldemond, wordt zijne welsprekendheid door hem beschouwd, van de zijde der *vinding*, *schikking*, *uitdrukking* en *voordragt*, met doorgaande aanwijzing, dat hij in dit alles de natuur tot zijne leermeesteresse gekozen had, en haar getrouwelijk volgde. Dat acht van der Hoeven dan ook, en wij met hem de groote taak en de voorname ja de hoofdroeping des kanselredenaars. *Natura artis magistra*, dat achten wij ook het hoofdvereischte in hem die de gemeente komt leeren, stichten, vertroosten. - In alles zijn wij het met den man eens, die in ons vaderland aan de gewijde welsprekendheid *einen neuen Schwung* heeft gegeven. Maar in één opzigt meenen wij van hem te moeten verschillen, het is het *woordelijk* memoriseren der preek. - Er zijn maar weinigen, die men het niet kan aanhooren, als zij een woordelijk van buiten geleerde preek opzeggen. Men ziet de inspanning op het gelaat, en de losheid en ongedwongenheid van den toon gaat daarbij dikwijls verloren. Wij zouden het niet gaarne allen ten onvoorwaardelijken pligt maken, om zich het geschrevene ook woordelijk in te prenten. Er zijn er die losser lezen dan opzeggen, omdat zij, bij zwakker geheugen, of grooter vatbaarheid om ligt afgeleid te worden, zich geruster gevoelen, als zij het geschrevene kunnen inzien. En waar de hoorder het bemerkt, dat de spreker zich inspannen moet, om zijn opstel woordelijk uit het geheugen te reproduceren, daar hoort hij niet gerust meer, hij is in heimelijken angst, dat de spreker den draad zal verliezen, hij lijdt met hem, en de stichting gaat verloren. Wij

achten het een vereischte, dat de prediker zich het geschrevene zóó heeft eigen gemaakt dat hij het *des noods* woordelijk zou kunnen wedergeven, maar hij geve het veel liever zoo terug als de woorden zich op het oogenblik aanbieden. Wij stemmen geheel in met de woorden van Tholuck (Vorwort zur ersten Samml. seiner Predigten über Hauptstücke des Christl. Glaubens und Lebens). Dass unsere Predigten *gemacht* werden, dass sie nicht *erwachsen* aus der Fülle der Brust in der Gegenwart Gottes; ist der Hauptgrund warum sie nicht umreissen, warum sie nicht schlagen, warum sie nicht ein Neues schaffen.

Ἴσταμαι δὴ ποσσὶ χούφοις, ἀμπνέων γε πρίν τι φάμεν sagt der Nemeische Sänger (Pindar. Nem. VIII). 'Aufathmen muss erst, wer reden will!' Aber nicht bloss die *Erzeugung* der Predigt geschehe im heiligen Geist, sondern auch ihr *Vortrag.* Es lässt sich nicht aussprechen, welch ein Unterschied zwischen die Würkung einer Predigt statt findet, welche bloss aus der *Erinnerung* von der Kanzel herabgesprochen wird - wie trefflich sie auch übrigens seyn mag - und welche dort zum zweitenmal *geboren* wird in lebendiger Ueberzeugung. Wüssten wir auf andern Gebieten als dem Kirchlichen mehr von der Gewalt, welche das unmittelbar aus dem Geist geborene Wort vor dem präservirten auf den Zuhörer ausübt, wir würden noch weniger uns mit Vorlegung abgestorbener Präparate begnügen! Die Predigt muss eine That des Predigers auf seinem Studirzimmer, sie muss abermals eine *That* seyn auf der Kanzel, er muss, wenn er herunterkommt, Mutterfreuden fühlen, Freuden der Mutter, die unter Gottes Segen ein Kind geboren hat. Nur wo also, die Predigt eine doppelte That des *Predigers* gewesen ist, wird sie auch eine That im Zuhörer seyn. Wie Marksteine werden im Leben eines Zuhörers die gehörten Predigten dastehen an denen er abmisst, wie weit und nach welchen Richtungen hin er vorgeschritten ist. Allerdings wäre es daher auch wohl zu wünschen, dass Vielen verliehen wäre, des vollständigen Ausarbeitens und *Memorirens* zu entrathen; doch ist dieses nicht durchaus nothwendig. Ist die Predigt einmal aus dem Geist geboren worden in der Studirstube, warum soll sie nicht unter des Geistes Anhauch noch einmal lebendig entstehen auf der Kanzel? Nur muss freilich die Freiheit bewahrt werden, dass dasjenige, was, wenn wir getragen vom Gesammtgefühl in der Versammlung stehen, unter dem Anschauen der andachtvollen Gemeinde uns neu vom Herrn geschenkt wird, nicht abgewiesen sondern mit freier Produktionskraft eingeordnet werde in die Reihe der früher beschiedenen Gaben. Das blosse Extemporiren bringt überhaupt kein Heil, und am wenigsten in unsern Tagen, vor Gebildeten. Soll das gesammte Leben und alles Studium Frucht tragen für die Texte, die wir der Gemeinde erklären, wer mag auf die Kraft des Augenblickes so viel rechnen dürfen, dass alle Mittel, die er besitzt, ihm zu Gebote stehen werden?'

Wij hebben die gansche plaats uitgeschreven, omdat zij zoo juist uitdrukt, wat ook wij voor de hoogste volmaaktheid in den kanselredenaar houden. Een van der Hoeven moge het zoover gebragt hebben, dat men het niet bemerkt of de rede hem uit het geheugen of dadelijk uit het hart stroomt, *hij* moge het opzeggen zóó verstaan, dat werkelijk zijne rede umreisst, schlägt, ein Neues schafft, - bij zoo vele anderen gaat de hoorder de kerk uit, en zegt: de dominé heeft

mooi gepreekt, en wat heeft die man een geheugen! En toch zou het nog de vraag zijn, of zelfs van der Hoeven niet nog meer zou uitwerken, indien zijne preek altijd niet alleen *eine That auf dem Studirzimmer*, maar ook *eine That auf der Kanzel* wäre, in den zin waarin Tholuck het meent.

Wij bevelen het geschrift van den waardigen Hoogleeraar aan alle aankomende predikers met aandrang aan, hen vooral ook wijzende op het slot der redevoering blz. 63-66, waar wel het meeste op aankomt bij hem, die een dienaar des Evangelies wil worden. Uit dit kleine geschrift is meer te leeren, dan uit zoo menige uitvoerige systematische Homiletiek, en vooral daarom, omdat de lessen uit het voorbeeld van den grootsten kanselredenaar zijn afgeleid, en dit de lessen opheldert, en als het ware aanschouwelijk maakt. - De verhandeling zelve is onveranderd gebleven. De aanteekeningen daarentegen, die het bewijs opleveren, dat de hoogleeraar met zijnen tijd is medegegaan, zijn aanmerkelijk uitgebreid, en daaronder zijn zeer belangrijke. Wij wijzen op noot 24, 26, 27, 31, 32, 33, 34, 37 - en vooral 44, 46, 52, 53, 55, 59, 60. Er is een schat in van nuttige opmerkingen - die verdienen gelezen te worden, en verdiend hadden in het corpus der redevoering ingelijfd te worden, daar ze nu misschien als aanteekeningen over het hoofd zullen gezien, of niet nageslagen zullen worden.

Wij danken den hoogleeraar voor deze nieuwe uitgave van zijn uitmuntend geschrift, dat wij andermaal met genoegen en nut lazen. Het verblijdt ons dat hij niet alleen *daartoe* de kracht heeft behouden, maar ook om de *dankpreek* te houden, die hij ter gelegenheid zijner 25 jarige ambtsbediening als hoogleeraar te Amsterdam uitsprak. Die preek, zij getuigt weder van zijn vast en onveranderlijk geloof in Jezus Christus, den grondslag, zoo van zijne prediking, als van zijn onderwijs. Naar Hebr. XIII vs. 8. *Jezus Christus is gisteren en heden dezelfde en in eeuwigheid* sprak hij: *over Jezus Christus*, *den Onveranderlijke*, *het bestendig voorwerp van ons geloof*, *den vasten waarborg onzer hope*, *den onverbrekelijken band onzer liefde.* Hij hield die tevens ter nabetrachting op het Avondmaal, en het getuigt van zijn godsdienstig karakter, van zijne liefde tot de gemeente, en van zijnen Christelijken ootmoed, dat hij het dankoffer zijner erkentelijkheid op geene andere plaats wilde plengen, dan in den schoot der gemeente en in het bedehuis Gods. Het is een woord, dat toen het gehoord werd diepen indruk moet gemaakt hebben, en dat gelezen op menige plaats het gemoed in beweging brengt. Het toont ons van der Hoeven na vijf en twintig jaren nog onveranderd denzelfde, in zijn geloof, in zijne liefde en in zijne hope. Wij hooren er den man in, die zijnen tijd '*mitgemacht*' heeft, die zijne stormen heeft gekend, zijne wonden heeft gevoeld, maar ook in zijne overwinningen heeft gedeeld, - den vader die nog treurt om het verlies van eenen onvergetelijken zoon, - den Christen die in het geloof aan hem die zijn Verlosser en de opstanding en het leven is, zich weet te vertroosten en blijmoete zijn - den leeraar, dien het bovenal te doen is om zijne broederen te behouden, door hen te wijzen op Christus, en hen onderling in Zijne liefde te verbinden. Ja, zulk een woord, door zulk een mond, uit zulk eene ondervinding, uit zulk een geloof gesproken, kan niet zonder zegen gehoord, zonder zegen tot eigen versterking en bemoediging gelezen wor-

den; en wij hopen, dat zoo de hoogleeraar nog een derden bundel leerredenen mogt uitgeven, ook dit stuk daarin zal opgenomen, en alzoo veiliger zal bewaard worden voor de nakomelingschap. Dank, waardige van der Hoeven, ook voor deze feestgave! Al klimmen uwe jaren, en al grijzen uwe hairen, nog is uw geest krachtig en levendig. Geve u God nog menig getuigenis af te leggen van het geloof waaruit gij spreekt, en van de liefde die u vervult. Onze tijd heeft het noodig!

Zij hadden het niet en hadden het toch.

Onderzoek naar de wijsbegeerte der Hebreën, uit het Hoogduitsch, door S.A.J. de Ruever Groneman, Theol. Doct. 's Hertogenbosch, Gebroeders Muller, 1853.

Maakten wij er niet mogelijk sommigen van de heeren philosophen ons te zeer onvrienden mede, dan zouden wij bijna de vraag kunnen doen, die zeker wel eens meer opgeworpen zal wezen: - Of er inderdaad eene aparte philosophie bestaat? - Wij weten dat Brucker, Tennemann, Chalybaeus, - om alleen van óns meer bekenden te spreken - geschiedenissen of geschiedkundige ontwikkelingen van de philosophie of van philosophiën hebben geschreven; doch wij weten dat er b.v. geschiedenissen zijn geleverd van heksenprocessen, d.i. van processen over vrouwen, die daarvoor - *werden gehouden.* - Evenwel, zoo erg willen en mogen wij het niet maken en geven al terstond toe, dat men b.v. de logica, voor zoo verre men die niet als een onderdeel van de psychologie rekent, kon beschouwen als het ware domein van de philosophie, waarin deze erf- leen- en gerigtsvrouw is. - Maken wij haar daarmede tot de leer van de vormen en wetten des denkens en beperken wij schijnbaar haar rijk zeer; wij zijn verre van hare heerschappij te willen verkleinen; wij willen deze integendeel, maar in wat ander opzigt, gaarne zoo ver mogelijk uitgebreid zien. Wij kennen aan die philosophie magt en regten toe, eenigermate als die welke de Paus, hoezeer tot een klein wereldlijk gebied beperkt, in den grooten kring en in geheele Staten der geloovigen uitoefent en bezit, die, zal het goed zijn, altijd van eenen meer géestelijken aard blijven. - Wij willen daarmede dit zeggen, ‘dat die philosophie in iéder vak van kennis haar invloed moet uitoefenen, zóó dat men de geschiedenis, de anthropologie, de theologie en elke wetenschap wijsgéérig moet beoefenen, wanneer zij waarlijk *logie* zal zijn.’ Die vakken van kennis moeten geregeld, stelselmatig worden behandeld, om op den naam van wetenschap aanspraak te kunnen maken, en dit kan geen plaats vinden, zonder dat zij philosophisch worden behandeld.

Doch wij willen dit louter als eene opwellende gedachte hebben beschouwd,

waartegen ook nog wel het een en ander was in te brengen; hoezeer de schrijver van het aan 't hoofd dezes genoemd werkje, blijkens wat hij op blz. 25 zegt, het met ons op dit punt wel niet geheel oneens zou wezen. - Op blz. 33 noemt hij evenwel de philosophie de wetenschap van het absolute, van de hoogste, noodwendige gronden van alles wat zijn zal, in *subjectieve* beteekenis het zelfstandig onderzoeken daarnaar - eene definitie die tamelijk wel overeenkomt met de verklaring welke wij bij den door Bruch aangehaalden Krug vinden, als deze het philosopheren omschrijft als: - ‘een inkeeren tot - en waarnemen van zichzelf', om eerst zichzelf', en daardoor ook het andere grondig te leeren kennen,’ terwijl diezelfde wijsgeer de philosophie beschrijft als ‘de wetenschap, die zich ten doel stelt, om al wat binnen den kring van haar onderzoek ligt uit de hoogste en laatste grondstellingen te leeren kennen en te verklaren [Zie Handb. der Philos. B.I.S. 6.],’ waardoor Krug, als wij nagaan hetgeen op blz. 22, in de noot, van hem wordt aangehaald, een weinig in tegenspraak met zichzelf' komt.

Doch zoo komen wij iets nader tot de behandeling der vraag: - ‘Hebben de Hebreën de wijsbegeerte gekend en beoefend?’ - eene vraag die in meer dan één opzigt belangrijk mag heeten, ook omdat daaruit eene andere zou kunnen volgen, namelijk, deze: - ‘Wat heeft hen daarvan teruggehouden, of althans te weeg gebragt dat zij zich daarvan onthielden?’ - Sproot dit voort uit de meer on- of wélbewuste overtuiging, dat hun de hoogste waarheid was gereikt in hetgeen hun bij wijze van openbaring was gegeven, en zagen zij zich voor die philosophie dus op een te hóóg standpunt gesteld, óf stonden zij daarvoor te láág; óf lag die philosophie te eenenmale buiten den kring van hun denken, en ontwaarden zij daaraan, door hetgeen zij waren en niet waren, in de onschuld en onnoozelheid of in den rijkdom huns geloofs, geene behoefte?

Ook hier leert de ondervinding, of laat ons geschiedenis zeggen, dat zelfs onze formules niet altijd op de werkelijkheid passen, en dat het *bene distinguere* althans wel zeer zaak blijft. Denkt men bij philosophie aan eene zich uit zichzelve ontwikkelende en ontstaande wetenschap, althans aan een zoeken naar zoodanige wetenschap, waarbij ‘de geest [hier nemen wij gaarne de woorden des schrijvers op blz. 28 over] niet bevredigd door het onmiddellijk gelooven, zich daarboven verheft en met vrije zelfstandigheid naar datgene onderzoek doet, wat hij eerst zonder tusschenkomende [regt eigene] werkzaamheid als waar en zeker aanneemt’ - waarbij wij alleen aanmerken, dat hem door zulk geloof ook wel niét kan gereikt wezen, waarover hij toch nadenkt om tot waarheid te komen - denkt men bij philosophie, zeggen wij, aan zúlk eene wetenschap; dán zouden wij zeggen, dat althans in vroegere dagen slechts flaauwe sporen dier philosophie waren te bespeuren, tenzij men [koren op den molen van de miso-philosophen!] de slang in het paradijs met haar ‘zou God wel gezegd hebben?’ voor den eersten philosooph en dan wel een scepticus en dialecticus wilde houden. - Zulk een magtige drijfveêr en drang tot wijsgeerig onderzoek, om daardoor oplossing te vinden voor de eerste en hoogste vragen, die zich in en voor den mensch opdoen, als voor de Grieken, bestond er voor de Hebreën niet. Dezen vonden in hunne

Heilige boeken zelfs, wat hen van dusdanige wijsgeerige onderzoekingen kon terughouden en mogelijk afschrikken, gelijk zulks nog het geval is, waar autoriteit het onderzoek verbiedt naar de laatste en hoogste gronden waarop onze kennis rust. De Grieken werden, zoodra zij begonnen te denken, meer afgestooten door menige mythologische voorstelling, waarin geen symbolische zin was te leggen en dus van zelfs tot het nadenken en vorschen geroepen, gelijk de Hebreër, ook bij ietwat vermeerderd inzigt, in zijne overleveringen slechts meerdere bevrediging vond. - Daarmede zeggen wij evenwel ook niet, dat hem geene punten waren overgebleven, waarover hij kon en schier moest nadenken, en wij zouden niet onvoorwaardelijk willen onderschrijven wat Bruch zegt op blz. 62°, 'dat het gehééle zinnen [een germanismus mogelijk, maar dat wij gaarne genaturaliseerd zien] en denken der beschaafden onder het volk en van zijne dichters zich daartoe bepaalde, om de wezenlijk religieuze ideën, die in het religieus volksgeloof gegrond waren en door de openlijke eerdienst zinnebeeldig voorgesteld werden, tot verdere ontwikkeling te brengen en op de afwisselende gebeurtenissen des levens toe te passen.'

Mogten wij niet reeds bij Loth, waar deze voor Sodom intercedeert, eenig spoor erkennen van philosophéren; het woord van David 2 Sam. XII vs. 23, zijne klagt als zijn gebrekkige troostgrond getuigt, dat hij wel heeft gedacht over punten, waarop zijn godsdienstig geloof hem geen en althans geen voldoend licht schonk. Ook in het boek Jona wordt geredekaveld en gehandeld, als was er een philosooph uit nieuwer tijd aan den gang. Evenwel geven wij toe, dat het opwerpen van zulke enkele vragen en het vorschen naar oplossing, moge zulks philosophéren kunnen heeten, nog geen philosooph maakt; hoezeer het tevens bewijst, dat de grenzen tusschen philosophie en niet-philosophie nog niet zoo bepaald zijn te trekken.

Verstaat men onder philosophie een geheel eigen, zelfstandig onderzoek naar de waarheid, waarbij men wat men anders weet en kent *ignorirt oder dahin gestellt sein lässt* om zoo tot eigene gevonden waarheid te komen; dán philosopheerden de Hebreën ook in latere tijden minder. De laatste zoowel als de naaste grond der dingen was hun God, dien zij in, door, en boven alle tusschenoorzaken werkzaam erkenden, en Wiens bestaan en eigenlijk wezen door hen minder tot een voorwerp van onderzoek werd gemaakt. Hunne theologie was *thetisch*, al vinden wij in de psalmen (de dwazen zeggen in hun harte: daar is geen God) en bij de profeten sporen, dat er waren die het bestaan en bestuur van God stellig praktisch en welligt ook theoretisch betwijfelden. Wij spreken hier natuurlijk meer van de ontwikkelden; onder het volk, welks *plebs* lang was wat het *plebs* mogelijk te allen tijde zal zijn, eene meer lijdelijke massa, door wind en tij en stroomingen nu en dan hevig bewogen, maar toch altijd meer lijdelijk en geleid, dan welbewust en uit overtuiging handelend. Over het geheel duurde het lang alvorens het Godsgeloof regt diepe wortelen bij het volk schoot; anders kon bezwaarlijk bijna het geheele volk zoo het voorbeeld van hof en koningen volgen, waar de laatsten nu tot Jehova dan tot Baäl of andere afgoden overhelden. - Wil men nogtans reeds daar philosophie vinden, waar het, om met Schiller's woord te spreken, aangaande het transcendentale en *Jenseitige* kan heeten: - '*Und der Mensch griff denkend*

in seine Brust;' dan kan men den tijd van het ontstaan van [niet van *de*] philosophie wel reeds vroeger, mogelijk, met von Coelln, in den aanvang van het Judaïsme stellen. Nogtans valt mij geen spoor in, dat de Israëlieten, gelijk de Grieken, over het bestaan Gods in ernst gephilosopheerd, veel minder getwijfeld zouden hebben. De helharpy van sofistery scheen hare klaauwen daarin niet te slaan, alhoewel het moeijelijk is om de verhouding aan te geven, die er, althans bij vele Israëllers tusschen het geloof in Jehova en in het bestaan van afgoden bestond. De gouden kalveren te Dan en Bethel waren wel nog als reminiscenzen uit Egypte en meer symbolisch te beschouwen. - En daarmede werd de kring van het wijsgeerige denken en onderzoek verkleind, gelijk dit mede daardoor geschiedde, dat de Hebreër niet of minder werk maakte van de eigenlijke anthropologie, en hij ook geene logica of aesthetiek behandelde. Zijne philosophie was bij voorkeur gerigt op die vragen, waarop hij door het leven onmiddellijk werd gevoerd, en ook deze zelfs behandelde hij niet in al den omvang die daaraan later werd gegeven, gelijk de tegenstelling tusschen Gods bestuur en voorwetenschap en de menschelijke vrijheid zelfs eeuwen later niet tot heldere bewustheid kwam. Daarvan zegt Bruch, blz. 62, te regt: - 'Vreemde ideën en denkwijzen traden met de inheemsche niet te zamen, en konden daarom ook het nadenken des volks niet opwekken en in nieuwe banen leiden. Eene uitgebreidere beschouwing der wereld en des levens kon zich niet ontwikkelen. Geheel de geestelijke beweging bleef des te meer binnen de spheer der uitsluitend Hebreeuwsche denkwijze besloten.' - Gelijk hij eene andere reden opgeeft, waarom de Israëliet vóór en ín het Davidisch tijdperk vele vragen en twijfelingen, die zich voor den wijsgeerigen denker opdoen, niet behandelde, en die dáárin vindt, - 'dat de magt, die het religieuze geloof destijds op de geesten uitoefende, zóó groot was, dat het bewustzijn dier vreesselijke wanklanken in het leven van enkele menschen en van geheele volken nog niet op eene vrije beschouwing heenvoerde [germanismus], die op de oplossing daarvan gerigt was, maar veeleer altijd door vrome onderwerping slechts werd ter nedergeslagen.' - Immers wat de 37, 49, 73 psalmen betreft, waarin wij eene soort van *theodicee* vinden, dezer vervaardiging wordt door Ewald in het tijdperk na de Babylonische ballingschap gesteld.

Met Salomo komt een nieuw tijdperk. Minder verheffing, meer reflectie kenmerkt - rust na den vroegeren strijd begunstigt bij hem en andere *wijzen*, die met de profeten en priesters de dragers en bevorderaars der Hebreeuwsche beschaving worden, de vrije overweging en het denken ten aanzien van God en wereld, menschheid en lotgeval. - Die wijzen mogen tot de profeten en priesters en de latere schriftgeleerden in eene verhouding hebben gestaan, die ten minste sommige punten van vergelijking aanbiedt met de betrekking tusschen theologen en philosophen van lateren en van onzen tijd. - Het meerdere denken en nadenken, dat door de aanraking met chaldeeuwsche wijsheid [het Boek Job] nog meer werd opgewekt en geprikkeld, moest verbonden worden - soms in strijd geraken met het vroeger geloof en Godsbetrouwen, al bleef het laatste altijd boven twijfeling en zwarigheid zweven. De mensch deed vragen omtrent den aard des levens en zocht in opmerkingen rekenschap te geven van verschijnselen,

of in grondstellingen en lessen gedragslijnen te trekken voor de betrekkingen in dat leven [Spreuken en Jezus Sirach]. Hij trachtte den blik verder te werpen dan de enge perken van het aanzijn hier, en vroeg: wat dan? al vermogt zijn blik niet te dringen door de wolk die over het sterven hangt, in den Prediker van Salomo.

Waar nu de menschelijke geest zulke paden insloeg, op die vraagpunten kwam en daarvoor oplossing zocht, dáár - mag men met Bruch zeggen - is philosophie, ook zonder methode of stelsel en die afgetrokken vormen, welke de wijsgeerte uit noodzaak, maar niet altijd tot haar dadelijk en onvoorwaardelijk voordeel aannam. Dáár is, mogt ook menige akker onontgonnen blijven, theoretische en praktische philosophie. Zie blz. 80 en 93 van het hier aangekondigde boek.

Wie dit alles nader en duidelijk aangetoond wil zien, dien bevelen wij het werkje aan, dat de heer de Ruever Groneman ons in een behagelijk hollandsch kleed aanbood. - Wij hadden gaarne nog eenige bladzijden daaraan toegevoegd gezien, waarin had kunnen worden aangetoond, tot welke resultaten men mogt rekenen, dat de Hebreën het hadden gebragt, waarbij de arbeid van lateren, vooral aan het boek Job besteed, dat welligt een tak is van den ouden oosterschen overleveringsboäbab op hebreeuwschen bodem overgeplant, goede diensten had kunnen bewijzen. - Doch ook zoo heeten wij de gave gaarne welkom en wenschen haar onbevooroordeelde lezers, die eerbied voor de heilige waarheid, geen onberaden en belemmerenden eerbied voor den enkelen vorm kennen, waarin die waarheid, die van alle tijden is, ons eens werd overgeleverd. De krasse leer der inspiratie, die in de Schrift nevens het werk Gods, niet ook het werk erkent van den menschelijken geest, zoo als die door tijd en land vorm en wijziging kreeg, kan bezwaarlijk toegeven, dat er in eenig boek des Bijbels ook nog gephilosopheerd - naar de wetenschap der waarheid gezocht wordt, door middel van het denken. Het is eene der vele inconsequentiën, waartoe men met zulk eene leer vervalt. - Aan den anderen kant gunnen wij der philosophie niet het eenige, niet het hoogste regt zelfs, innig overtuigd van de waarheid van de woorden van Bruch, blz. 33: - ‘Daar het nu niet te verwachten is, dat de eindige geest zich ooit zal verheffen tot die volmaakte kennis van het *absolute* en van het *al* des eindigen *zijns* dat daarin is gegrond, zoo moeten wij besluiten, dat ook de philosophie nooit tot hare geheele voleinding zal geraken. Het doel, waarheen zij streeft, kan zij volstrektelijk [eens voor al?] slechts naderen, het geheel bereiken kan zij niet. Zij zal daarom eeuwig eene *wordende* blijven.’ - Hier is de wijsgeer slechts een kind; - maar toch kind, dat poogt te leeren.

CHON.

Opvoeding.
Het kind in zijne eerste levensjaren,

Wenken voor Ouders. Uitgegeven door de Maatschappij: Tot Nut van 't Algemeen, door Dr. G.A.N. Allebé. - (Ook in den boekhandel).

> Wanneer kan men met de Opvoeding een begin maken? Onzes inziens vroeg, zeer vroeg zelfs; misschien reeds vóór den eersten ademtogt. Dan zijn het de ‘dagen der vrijaadje,’ mogten wij zeggen, van geest en ligchaam en ook gedurende deze kan er veel gedaan worden, wat tot de latere goede verstandhouding der beide naauw vereenigde partijen kan strekken.
>
> JEAN PAUL, *Levana.*

't Is met de menschen-schrijvers - men noemt dat ras - auteurs - even als met de dieren, - precies zoo, waarde lezer! men heeft nuttige dieren, werkdieren, tamme huisdieren - en dieren tot vermaak en uiterlijke prachtvertooning, - stel hier het paard, het rendier, den trekos - den kamschatdaalschen hond, het schip der woestijn, den kameel - en dáár den paauw, den faizant, den paradijsvogel, het geliefkoosde schoothondje, zeer brutaal keffertje -: hier het nut - dáár de pracht en praal - als tusschensoort voegt ge er de zingende gedierten ‘vogels’ bij - de nachtegalen, vinken, de meesjes, de kanarievogels, de lijsters - als de dichterensoort, het zangerenkoor, maar met dezen hebben we hier niet te maken. - Onder de nuttige en noodzakelijke auteurs - de paarden en trekossen, in menschelijken vorm - behooren die schrijvers, welke bepaaldelijk het eigenlijk *practische*, dat is: het werkelijke leven, trachten te verbeteren, te veredelen, te hervormen, en tot de oorspronkelijke bestemming terug te brengen - (te rehabiliteren) -; die auteurs, welke niet eenige honderd of duizend voeten boven de oppervlakte der aarde (sommigen met de halsbrekende ijzingwekkende kunstvertooning van signor Julio) zweven, en zich in de wolken verliezen, zoodat zezelven niet meer zien of gezien worden - die schrijvers, welke den mensch meer waarlijk mensch, menschelijker trachten te maken, - de vrienden der praktijk, - zij hebben een moeijelijk en ondankbaar werk op aarde -: het sleperspaard, dat den zwaren last tegen de bruggen

optrekt -: de bellettrist, de dilettant -: het mooi opgetuigd rijpaardje, dat vrolijk pirouetteert, of als er prijsvragen te behalen zijn - één der harddravers, ‘van zessen klaar,’ als de gouden zweep of gouden medaille in aantogt is. - De schrijvers die over de *opvoeding* hebben gedacht en geschreven, en de zaak van eene praktische, werkelijke zijde, niet naar de wolken-theorie, à la Julio, hebben aangevat, verdienen dus reeds, als geduldige trek- of lastdieren, onze opmerkzaamheid, onze belangstelling, onze christelijke deelneming. - Wanneer het eens gebleken is, dat het hun te doen was om werkelijkheid, om praktijk, om waarheid en wijsheid, en niet om het amusement, louter bont geschilderde, hol klinkende theoriën of luchtkasteelen te scheppen, of als de *fata morgana* schijnbaar voor het oog begoochelend te tooveren - dan begroeten wij den menschelijk nuttigen lastdier-auteur met vreugde, en gevoelen dat zijne vier stevige pooten en krachtige spieren meer waarde hebben, dan de paauwenstaart, of het schitterend groen en geel van den parkiet, of het zachte mollige haar van den aangebeden Bolonees.

Wij begroeten een auteur van dat ras, en van die eigenaardige sortering, in den bekwamen arts Allebé, volgens zijn voortreffelijk practisch en populair werk, - zie den titel hier boven - een werk, dat zooveel goeds vereenigt, als wij billijk van eenen goeden arts en menschenvriend kunnen verwachten.

Als het waarheid is, dat de Maatschappij ‘Tot Nut van 't Algemeen’ even als eene oude invalide heeft uitgediend, en in een gesticht ter verpleging op non-activiteit moet geplaatst en opgenomen worden, dan is deze uitgave van ‘het Kind’ een plegtig démenti, een bewijs, dat er nog wel iets door de Maatschappij voor de groote maatschappij kan gedaan en gedaan is geworden; - een dergelijk hand-, huis-, huiskamerboek, als deze bundel vol wijsheid en waarheid, staat, dunkt ons, boven aan onder de gedrukte gedenkteekenen der dikwerf aangeblafte Maatschappij, die, tot heden toe, in bijna zeventigjarigen ouderdom, het invaliden- of werkhuispak niet heeft aangetrokken, en vriendelijk bedankt, om voor het tegenwoordige op retraite gesteld te worden, al ware het met een eervol vijfjarig ministers-pensioen, voor volbragten arbeid. - De Maatschappij heeft zeer wèl gedaan, zoo goed als zij ooit deed, om dit geschrift aan hare leden aan te bieden, en tevens aan allen, die eenig belang stellen in de opvoeding.

De opvoeding. - Er zal wel niemand zijn onder de stervelingen, die niet eenig belang stelt in deze wetenschap - want het is *meer* dan kunst of kunstgreep, om de dood eenvoudige reden, dat wij allen eens opgevoed zijn, of weder anderen opvoeden - eigene of vreemde kinderen. - Het is dus, en dit doet magtig veel af, eene zaak van het eigen belang - puur eigen belang - verstaat dat wel, waarde lezer! - wat men eens van u gemaakt heeft - en wat gij nu weder van anderen zult maken - en wat men daar eens ten halve of verkeerd deed, en wat gijzelf ook gebrekkig of geheel tegenstrijdig met de bestemming der uwen deedt - is dat - eene kleinigheid? lieve menschenkinderen! - 't Is uw *eigen belang*, - vergeet dat niet - evenzoo zeker uw eigen belang, als dat ge uw makelaar, vóór beurstijd, eenige orders geeft, of uw geld goed en sekuur belegt in effekten of drooggemaakte

polders, of u bouwland en weiland aanschaft. - De opvoeding is eene ‘onteigening ten algemeenen nutte,’ of om eenige schreden hooger te klimmen: de geheele geschiedenis der menschheid, het leven der volkeren, die verbazend groote tabel en reusachtige kabelketting van jaar 1 - tot aan jaar 6567, Juliaansche periode, met alles wat er is gebeurd, en heden ten dage gebeurt, - alles, alles is doorgaande opvoeding, van Adam af, het eerste menschenkind, de eerste paradijs-Czaar, met zijne Czarinne - tot op Czaar Nikolaas en vorstin Pomare. - Toont mij eenig geslacht, 't geen, en een enkel mensch, die niet werkelijk is ‘opgevoed’ geworden? - Daarom is elke bijdrage, hoe klein en schijnbaar gering ook, die in verband staat met deze groote, geweldige, allen omvattende opvoeding, eene noodzakelijke bijdrage ten goede. - Zelfs heeft de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen bewezen, dat ook zij, door de uitgave van zoodanige handboeken, *zelve*, op hoogen leeftijd, nog wenscht opgevoed te worden, dat zij haar groot en heerlijk doel nog niet miskent (al zegt men dat zij grijze hairen begint te dragen) dit doel -: menschenheil en menschen-veredeling!

D^{r}. Allebé beweegt zich, zoo als men thans zegt, op een hem niet onbekend terrein; reeds vóór eenige jaren had de geneesheer een leiddraad uitgegeven -: *De ontwikkeling van het kind* - waar de ligchamelijke en tevens geestelijke, zedelijke opvoeding helder en bevallig wordt ontwikkeld, en meer dan ééne waardige moeder heeft ons hartelijken dank gebragt voor dit groote, verstaanbare, kostbare Doctors-recept, dat zonder den bedreigenden Apotheker, en zijne eerlijke jaarlijksche contributie, ter vervaardiging toegepast en zonder walging of narigheid ingenomen. - Nu treedt dit werk, in meer populairen vorm, herzien en als herboren, onder de menschen, beveiligd door het patronaat der Maatschappij, die het boekske, op hoogeren last, door het uitvoerend bewind, den algemeenen sekretaris, regt krachtig aanprijst: ‘Ontvangt nu, Ouders! inzonderheid, Moeders!’ enz. enz. - Wij durven aan dezen Nut-bundel eene aangename toekomst voorspellen, en als al die brave, beste Nut-menschen: ‘Reinhart, Goedhart en Vroomhart’ reeds dezer wereld zijn overleden, of op hunne zuur verdiende Nut-lauweren zachtjes dodderend ingesluimerd zijn, - dan zal het ‘Kind van Dr Allebé,’ door de Maatschappij als eigen kind aangenomen en behoorlijk geëmancipeerd, van burgerlijke regten voorzien, blijven leven, en zelfs op het nageslacht zegenrijk werken. - Als de Maatschappij eens haar jubileum viert, wenschen we dat de bekwame geneesheer zich van de waarheid onzer ‘profecije’ (om een modern, orthodox mode-woord te gebruiken) moge overtuigen en mede - jubileren.

De vorm, welke door den schrijver is gekozen, past wonder wel bij de populaire behandeling van zijn belangrijk onderwerp: - het verhaal, waarbij de moeder, Klara, de geneesheer, als raadsman, met nog andere personen in aangename afwisseling optreden, en daardoor de stijve en afgemetene ‘pavane’ van den schoolschen betoogtrant vermijden. - Er zijn geene bijzonderheden, hoe klein en schijnbaar gering, waarop de aandacht niet gevestigd wordt, en hierdoor verkrijgt dit gulden huis- en

handboek eene merkwaardige volledigheid, welke hoogst prijzenswaard is. Tot bewijs hiervan laten we den inhoud in zijn geheel volgen:

Klara. - Uitzigt en voorbereiding. - Wien zal men raad vragen? - Wat is opvoeden? - Wat is ontwikkeling? - Een briefje en een opstel. - De eerste levensweken. - Tweede opstel van den Doctor, over ligchaams-opvoeding. - Eerste moedervreugd. - De zogende moeder. - Derde opstel van Doctor Westers. Schreijende kinderen - Al zijn ze nog klein - Groote huisplagen. - Wat de moeders verder te doen hebben, om hare zuigelingen door en door gezond te doen worden. - Vierde opstel van den Doctor. - Moet er reeds iets gedaan worden voor het zieltje van den zuigeling? - Vooroordeelen bij de eerste ligchaams-opvoeding. - Het doorbreken van de tanden. - Het spenen. - Nog een opstel van den Doctor. - Waarom vele kinderen zoo laat loopen leeren? - Een gesprek. - De kleine Albert begint te leeren spreken. - Zindelijkheid, een hoofdvereischte bij de opvoeding. - Over de spijzen en dranken, die voor kinderen, na den tijd van het spenen, de gezondste zijn. - Kinderkleeding. - Noodige voorzorg. - Kinder-bezigheid. - De magtige invloed van het voorbeeld en van de gewoonte op jonge kinderen. - Gehoorzaamheid. - De woning. Het huisraad. Slapen en waken. Het kinderbed. - Op welke wijze Klara hare kinderen tot het schoolonderwijs voorbereidde. - Genot van de open lucht. Ligchaamsbeweging. - Een brief van Klara. - Op welke wijze Klara de kwade neigingen harer kinderen bestreed. - Besluit.

Ziet daar de behandelde onderwerpen, waarbij ge inderdaad niet over eene zekere eenzijdigheid bij het behandelen zult klagen; wel bevinden, dat deze verschillende afdeelingen geheel en al met korte, duidelijke raadgevingen, voorschriften en waarschuwingen zijn opgevuld; dat deze voorschriften meest altijd zijn gemotiveerd, opdat de vader, en principaal de moeder, die den vader in de eerste opvoedingsjaren geheel vervangt en verduistert, wete, en begrijpe waarom zij zóó handelen moet, en niet anders, - met één woord, voor moeders is dit boek nog meer dan een bruidschat, nog meer dan een schitterend doopmaal, nog meer dan de hooge en aanzienlijke positie van den heer echtgenoot; - beter geschenk zouden we haar, die het kind eerst *onder*, dan *aan* het hart draagt, niet kunnen aanbieden, dan deze bladen, vol ondervinding, waarheid, levensheil, waarachtige menschelijkheid - humaniteit - bovenal, zeggen wij: voor moeders! moeders, die zoo dikwerf de kinderen, ter goeder trouw, bederven, en het werk der bederving verder aan den vader overlaten, die het weder aan het leven overgeeft, waardoor de opvoeding in den zedelijken zin tot eene doorgaande af-voeding wordt. - Hoort even onzen vriend Jean Paul, die in dezen mag gehoord worden als stemgeregtigde, (zie: Levana enz. blz. 4 en 5): ‘Wat zijne vrouw betreft, deze gelijkt dikwerf noch naar hem (den vader en echtgenoot), noch naar den Arlekijn, die met een bundel papieren onder iederen arm, op het hoftheater komt, en op de vraag: wat hij onder den regter arm draagt, antwoordt: “bevelen!” - wat onder den linkerarm? “tegenbevelen,” - zegt; - integendeel, die moeders zouden wij eerder

met Briareus vergelijken, den reus, die honderd armen had, en onder alle honderd zulke papieren droeg.' - Zoo is het, en zoo zal het vooreerst blijven - ook wat de ligchamelijke opvoeding betreft, komen er dikwerf bevelen en tegenbevelen, van de baker af: de eerste, magtige, dikwerf allesbeheerschende vennoote in de opvoedende firma: Vader, Moeder en C^{o}, bevelen, die zoo regtstreeks met de zigtbaar uitgedrukte, tastbare bestemming van het gebakerde en gespeende kind in strijd zijn, dat de Briareus-moedermama de grootste inconsequentie wordt, en later tot geene 'goede gevolgtrekkingen' kan geraken. - Ten dezen opzigte bevelen wij moeder Klara, den waardigen, grijzen Valkenhuize, en Doctor Westers ten allersterkste aan de attentie onzer nederlandsche vrouwen en moeders: daar waar de kraamkamer wordt gereed gemaakt; de hoofdpersoon, de hoogeraad in het kraamvertrek: de baker, wordt gewaarschuwd - of later, als de kleine wereldburger het leven is ingetreden, gereed, om gekneed, gekleed en gevormd te worden, naar ziel en ligchaam, naar schedel en gewrichtjes, naar huid en maag, voor den bepaalden leer-cursus op onze planeet - ja, daar, daar, moeders! zult ge u in het gezelschap der bovengenoemde personen gelukkig gevoelen, en in dit verhaal meer wijsheid, waarheid en gezond verstand vinden, dan in eene kleine scheepslading der laatste puiks puike romans, of modejournalen, al werden ze u regelregt en nagelnieuw uit Parijs toegezonden.

Gelooft intusschen niet, dat D^{r}. Allebé zich uitsluitend bepaalt, om u over de kleeding der vrouwen 'in blijde verwachting,' over de luijermand, over de zogende moeders, de schreijende kinderen, over de tandjes en het loopen, en het kruipen, het kinderleed - enz. - hoogst nuttige raadgevingen mede te deelen. - Ook aan het '*zieltje* van den zuigeling' wordt gedacht - blz. 73. - Wij deelen u dit gedeelte straks in zijn geheel mede; - ook de geestelijke, de zedelijke vorming van den miniatuur-mensch, staat, in dit uitmuntend huis- en handboek, op den voorgrond, en van deze zijde verdient de bekwame schrijver onze onverdeelde hoogachting en eenparige toejuiching. - Ook als psycholoog, zielkundige, treedt de arts zeer nadrukkelijk te voorschijn, en toont niet minder bekend te zijn met het 'leven des geestes' dan met het leven des ligchaams, al neemt hij nooit zulk eene wonderbare, hooge, geheimzinnige vlugt, als prof. Schubert, in een zijner bekende werken, handelende: '*ueber das Athmen der Seele* (echt germaansch). - Hem komt de lof toe van het moederhart, en het moederoog, op het kindergemoed en het kinderhart - bepaaldelijk te hebben gevestigd. - D^{r}. Allebé gaat van het algemeene beginsel, door Pascal eigenaardig geformuleerd, mede uit: 'L'homme n'est ni ange, ni bête, et le malheur veut, que qui veut faire l'ange, fait la bête.'

Evenmin is deze schrijver een voorstander van een zeker veroordeeld en verdoemd schepselensoort, van Adam af 'mensch' genaamd - waarin niets goeds is te vinden en van te maken, tenzij een beperkt geloofs- en leerstelsel ter hulp snelle; - hij neemt den mensch, het kind, zooals het *is*, en niet zooals men het in treurige of huiveringverwekkende Orthodoxomanie, als gevallen engelen vóór de geboorte, gelieft voor te stellen. - Ten dezen opzigte zijn zijne zielkundige opmerkingen geene

dogmatische experimenten, maar zuiver menschkundige, anthropologische waarnemingen. - De oude spreuk van Xenophon brengt D^{r}. A. in werkelijke toepassing -: ‘zij die de ziel (de zielskrachten) niet beoefenen en ontwikkelen, zijn zelve onvatbaar voor de schoone werking der ziel.’ - Het ‘zieltje van den zuigeling’ ligt hem na aan het hart, en de geneesheer treedt in hoogen luister uit den breeden kring der physische opvoeding, der bloot zinnelijke waarneming, der zintuigelijke, organische, stoffelijke wereld, waar vleesch, been, spier en zenuw hem vastbinden - hij verheft zich hooger - tot den geest en de ziel - en bevestigt, onwetend, maar toch nadrukkelijk, de rijke en diepzinnige spreuk van den Heiligste onder al de opvoeders van ons geslacht -: ‘wat uit het vleesch geboren is, blijft vleesch, wat uit den geest geboren is, is geest.’ (Evang. Joh. III vs. 6.)

Wij wenschen onzen tijd, ons geslacht, onze moeders en vaders, en opvoeders, geluk met deze uitmuntende bijdrage tot de opvoeding van het kind; wij benijden de Maatschappij: ‘Tot Nut van 't Algemeen’ het voorregt, om dit hand- en levensboek onder de menschen te mogen brengen; - wij erkennen dat de schrijver doordrongen was van de waarheid der reeds bejaarde, maar nooit verjaarde spreuk:

‘Nisi utile est quod facimus, stulta est gloria.’

En als we aan zoo menige nederlandsche vrouw en moeder denken, die door dit geschrift eene betere, eene meer waardige, eene meer verstandige, eene meer veredelde moeder wordt, of worden kan, dan onderschrijft de verdienstelijke geneesheer, wiens werk wij in duizend handen wenschen, zekerlijk deze woorden, met ons: ‘Donnons à l'empire des femmes une sublime direction; que cette puissance enchanteresse, dont elles disposent, reçoive de nos propres mains une impulsion salutaire vers les grandes et belles choses, et qu'elles nous guident ensuite elles mêmes vers cette amélioration morale, si inutilement cherchée par les philosophes.’ (Raymond, *Essai sur l'Émulation*, p. 95).

Valkenhuize bleef met belangstelling kennis nemen van de opstellen van den Doctor. Eens zeide hij tot Klara, die toevallig een paar vriendinnen bij zich had: ‘Ik ben het met mijn' vriend Westers volkomen eens, dat de eerste ligchaamsopvoeding van veel grooter gewigt is dan de meeste menschen beseffen; ja, ik geef zelfs toe, dat gedurende de eerste levensmaanden, zoo lang het inwendig leven (het zieleleven) zich nog maar flaauw openbaart, de zorg voor het ligchaam op den voorgrond moet staan; maar ik moet u toch ernstig op het hart drukken, dat de opstellen van onzen Doctor u niet in den waan mogen brengen, alsof er, in het eerste levensjaar, voor de ziel van het kind, dat is te zeggen: voor de aanvankelijke verstandelijke en zedelijke ontwikkeling, nog niets gedaan behoefde te worden. Het tegendeel is waar. Van den eersten oogenblik af, dat de zuigeling, wat hem omringt, begint te kennen, van den eersten oogenblik af, dat hij vatbaar wordt voor toeneiging en afkeer, is het de dure verpligting van de moeders om ook op de uitingen van het ziele-leven des kinds te letten, en ook in dit opzigt de ontwikkeling te bewaken, te leiden en te bevorderen.’

‘Eilieve!’ zeî de vrouw van den

Onderwijzer, ‘als gij de goedheid wildet hebben ons daarover uwe gedachten mede te deelen, zoudt gij ons eene groote dienst bewijzen. Ik *voel* wel, dat wij moeders vroegtijdig ten goede kunnen werken op de vorming van onze kinderen; maar *hoe* wij dat doen moeten, en *wanneer* wij daarmeê beginnen kunnen, is mij toch nog niet regt helder.’ -

‘Ik wil beproeven u dat duidelijk te maken, ten minste als wij Klara geen belet aandoen, want als gij den ouden man aan 't praten brengt, zijt gij zoo spoedig niet van hem af.’

‘Geen nood!’ zeide Willem Melberts, die met zijn' jongen op den arm uit den tuin was gekomen, ‘de vrouwtjes hooren u met genoegen en *ik* ook. Vroeger, ik zal het maar bekennen, vond ik gesprekken over kleine kinderen nog al vervelend, ik zou bijna gezegd hebben nog al kinderachtig; maar sedert ik vader geworden ben, denk ik anders. Ik begrijp nu beter het gewigt van de vroegste indrukken, die een kind ontvangt, en van zijne vroegste gewoonten, en begin dus ook in te zien, dat de wijze, waarop de kinderen, al zijn zij nog zoo jong, bejegend worden, niet zoo onverschillig is, als ik voorheen wel meende.’

‘Regt zoo, Willem! ter wille van uw Albertje verheugt het mij, dat gij zoo denkt; zijne opvoeding zal er te beter om zijn.’ Nu wendde Valkenhuize zich weêr tot de vrouwen, en zeide: ‘Het schijnt, dat de werkzaamheid der ziel in de eerste levensdagen nog zeer beperkt is. Als het pasgeboren kind pijn lijdt, schreit het wel is waar, maar het weet zich zelf nog geene rekenschap te geven van zijn' toestand; het zuigt uit *instinct*, zonder te *weten*, dat het, zuigende, verzadigd zal worden; zijne oogjes worden aangetrokken door het licht, maar *onderscheiden* eigenlijk nog niets; zijne ooren vangen geluiden op, maar *hooren* nog niet met onderscheiding; zelfs zijne moeder *kent* het nog niet; kortom, het *begrijpt* of *weet* nog niets, in zijn binnenste is het nog duister.

Als wij nu datzelfde kind na verloop van acht of tien maanden, op nieuws beschouwen, bemerken wij, dat de doffe onverschilligheid van die eerste dagen geheel verdwenen is; dat het nu een levendig belang stelt in al wat het rondom zich ziet; dat het niet alleen zijne moeder, maar ook reeds eenige andere personen *kent;* ja, dat het reeds den naam van eenige dingen weet, en dat de ziel, als 't ware, uit een' diepen slaap van lieverlede ontwaakt. 't Is alzoo onbetwistbaar, dat de inwendige ontwikkeling in die weinige maanden reeds vorderingen gemaakt en dat de zuigeling reeds veel *geleerd* heeft.

Hoe is dat leeren in zijn werk gegaan?

De ziel is gewekt geworden, doordien de zintuigen in werking zijn gekomen, en zich dagelijks geoefend hebben, of, om duidelijker te spreken: *De zuigeling heeft leeren zien*, *hooren*, *tasten*, *proeven*, *en*, *terwijl hij zag*, hoorde, tastte, *ontving zijne ziel indrukken en kwam door die indrukken van lieverlede tot bewustheid.*

Zinnelijke waarneming is alzoo de weg tot verstandsontwikkeling. De Voorzienigheid heeft den zuigeling de zucht ingeschapen om zijne zintuigen gestadig te gebruiken en te oefenen. Zoo lang hij wakker is, *wil* hij zien, *wil* hij hooren, *wil* hij allerlei dingen betasten; 't is *behoefte* voor hem, zinnelijk waar te nemen; als men hem aan bezigheid der zinnen gebrek liet lijden,

zou hij verkwijnen, alsof het hem aan voedsel ontbrak. Hieruit blijkt al terstond, welken weg de moeder te volgen heeft, om de aanvankelijke verstandsontwikkeling van haar kind op den goeden weg te brengen; zij heeft de wenken der natuur maar te volgen; door oefening der zinnen wordt de ziel gewekt en hare ontwikkeling voorbereid; welnu! de moeder zorge, dat de zinnen van het kind ruime gelegenheid krijgen om zich te oefenen; dat de zuigeling scherp en juist leere zien en hooren, enz.; daardoor alleen wordt reeds verbazend veel gedaan voor de ontwikkeling van het denkvermogen.

Zullen de zintuigen hun werk met juistheid verrigten, zoo behooren zij in de eerste plaats *gezond* te zijn. De moeder heeft derhalve te zorgen, dat oor en oog in goeden staat blijven, en niet beschadigd, of gekwetst worden. In de eerste maanden zijn de zintuigen nog zoo zwak en gevoelig, dat zij ligt overprikkeld, dat is te zeggen: al te sterk aangedaan kunnen worden; daarom kome men, b.v., nooit met den zuigeling uit de duisternis plotseling in helder licht. Men plaatse hem nooit in fellen zonneschijn, of in dier voege, dat hij op witte muren zie, die door de zon beschenen worden; men lette wèl op, dat geen zand of stof in zijne oogjes waaije, en zoo deze door eene, hetzij uitwendige, hetzij inwendige, oorzaak ontstoken mogten geraken, verzuime men niet den Geneeskundige te raadplegen, want het gezigt is een allerkostelijkste, ja onwaardeerbare gaaf. En wat het gehoorwerktuig van den zuigeling aangaat, 't is noodig de oortjes dagelijks te reinigen; maar men gebruike daarbij alleen de punt van een' zachten doek, en nooit harde werktuigen, als oorlepeltjes en dergelijke. Den zuigeling, als hij schreit, door verdoovend geraas tot bedaren te willen brengen, zou hoogst nadeelige gevolgen kunnen hebben.

Met een weinig opmerkzaamheid kunt gij van het kind zelf leeren, met welke voorwerpen gij het moet bezig houden.

Naauwelijks is de zuigeling vier of vijf weken oud, of men kan reeds bespeuren, dat hij op helder verlichte dingen zeer gaarne de oogjes rigt; gun hem dat genoegen; let op, welke soort van voorwerpen het meest zijne aandacht trekt en breng hem die voorwerpen dikwijls onder de oogen. Zoodra de zuigeling iets ziet, dat hem belang inboezemt, beginnen zijne oogjes te schitteren, hij buigt zijn lijfje voorwaarts, en strekt de handjes met drift naar het bewonderde voorwerp uit, terwijl zijn geheele ligchaampje van verlangen trilt. Neem hem, als gij hem zoo opgetogen ziet, op uw' arm, draag hem naar het voorwerp heen, en laat hem, als dit zonder gevaar gebeuren mag, het niet alleen betasten, maar het zelfs aan den mond brengen. Wat men alleen door 't gezigt kent, dat kent men maar ten halve; wanneer het kind een voorwerp niet alleen gezien en gehoord, maar ook van alle kanten gevoeld en zelfs geproefd heeft, dan eerst kan men zeggen, dat het zulk een voorwerp *goed* en volledig begint te kennen. Onverstandig is het dus niet te willen, dat de zuigeling de dingen met zijne handjes aanrake en ze zelfs aan den mond brenge; men zorge maar, dat hij niets onder zijn bereik krijge, waaraan hij zich zou kunnen bezeeren, en geve hem toch nooit gekleurd speelgoed, waarvan de verw, als hij het in zijn mondje steekt, zou kunnen afgeven; want onder de kleurstoffen, waarmeê men de kinder-

speelgoederen beschildert, zijn dikwijls vergiftige; vooral moet men de roode en groene kleuren als hoogst gevaarlijk mistrouwen. Voor 't overige is het zien van velerlei kleuren voor den zuigeling opwekkend, onderhoudend en leerzaam.

't Gebeurt soms, dat kinderen van nog maar weinige maanden, bij het ontwaren van een of ander voorwerp, eene opmerkzaamheid aan den dag leggen, zoo als men van hun' teederen leeftijd nog niet verwachten zou: dat zijn kostelijke oogenblikken voor de aanvankelijke verstandsontwikkeling, en gij moogt er op staat maken, dat de zuigeling alsdan op *zijne* wijze leert en *goed* leert; daarom is het geheel verkeerd zijne aandacht af te leiden, zoo lang een of ander voorwerp hem boeit; want het is veel nuttiger, dat hij het beeld van een enkel voorwerp juist en volledig in zich opneme, dan dat de beelden van honderd voorwerpen verward en ten halve tot de ziel worden overgebragt. Zoo gij oplet, welke dingen de belangstelling van den zuigeling het meest gaande maken, zult gij bevinden, dat alles, wat zich beweegt, en bovenal onze verschillende huisdieren, zijne aandacht het levendigst wekken. Volg dezen wenk; maak hem opmerkzaam op den hond, op het poesje, op het paard, enz. Laat zijn handje die dieren aanraken, noem hem hun' naam, boots de geluiden voor hem na, die ze maken, want niet alleen het oog, ook het gehoor wil geoefend worden; het oor moet allerlei toonen en geluiden aan de ziel overbrengen; zonder dat zou de verstandelijke ontwikkeling eenzijdig en onvolledig blijven. De plaats, waar voor de zintuigen het allermeest te leeren valt, is ongetwijfeld de vrije natuur, met de tallooze kleurschakéringen en menigerlei gedaanten, die daar te zien, en de veelvuldige geluiden, die daar te hooren zijn. Gelijk de Doctor u gezegd heeft, dat het voor de gezondheid van het ligchaam van den zuigeling heilzaam is, dagelijks bij goed weêr in de open lucht en zoo mogelijk ook in de vrije natuur gebragt te worden, zoo zeg *ik* u: de vrije natuur is ook de beste oefenplaats voor de zintuigen en voor den ontwakenden geest van het kind.

Maar, moeders! het is niet genoeg, dat er licht begint op te gaan in het hoofdje van den zuigeling, er moet vooral ook warmte komen in zijn hart, en wie zal die warmte geven? Alwederom gij; niemand ter wereld is daartoe zoo goed in staat als gij!

Opdat uw zuigeling een *goed* kind worde, en dit begeert gij immers bovenal? - moet hij *voor* alles gestemd worden tot *liefhebben.*

Zoodra de zuigeling begint lief te hebben, is zijne *zedelijke* ontwikkeling op goeden weg, gelijk de verstandelijke vorming op goeden weg is, zoodra de zintuigen geregeld werkzaam zijn.

Liefde is de grondslag der zedelijkheid; liefde is de stam, waaruit velerlei goede hoedanigheden als takken en bloesems ontspruiten. - Maar liefde moet gewekt en gekweekt worden door liefde. Als het kind onder liefdelooze menschen opgroeit, zal zijn hart zoo koud blijven, als de wezens zijn, die het omringen. Wie zal nu het best de kiem der liefde in het kinderlijk gemoed doen ontluiken? Wie beter dan de moeders, die, zoo zij den moedernaam inderdaad verdienen, geheel liefde zijn? Zorg dus in de eerste plaats, dat de zuigeling u liefkrijge, en hij *zal* u liefkrijgen, zoo gij zelve goed en lief voor hem zijt.

De zuigeling krijgt lief, wie zijne

zintuigen aangenaam bezig houdt, maar bovenal krijgt hij lief, wie hem liefheeft.

Van onwaardeerbaren invloed op de vorming van zijne inborst zijn de zoete woordjes, welke de moeder, uit de volheid van haar hart, haren zuigeling toespreekt.

Niemand zegge toch, dat de zuigeling moeders woorden nog niet verstaat; hij verstaat den toon, hij verstaat de bedoeling, hij verstaat dat men hem liefheeft, en *dat*, *dat* moet hij hoe eer hoe beter leeren verstaan, zal hij een *goed* mensch worden!

Wanneer beminnende ouders met hunne jonge kinderen spreken, ligt er in den toon hunner stem, in de uitdrukking van hun gelaat, in hun geheele wezen iets eigenaardigs, dat andere menschen zoo niet hebben, iets, dat zelfs voor een' zuigeling verstaanbaar is, hem met kracht aangrijpt en zijn gevoel doet ontwaken.

Laat waanwijsheid vrij de schouders ophalen over uwe levendige gesprekken met uwen zuigeling. Als gij zegt, wat uw moederhart u ingeeft, werkt gij weldadig vormend op zijn gemoed, al begrijpt hij nog niet ieder uwer woorden afzonderlijk. De naklank van uw thans half begrepen gekeuvel, zal als verwijderde muzijk levenslang voorttrillen in de ziel van uw kind! Vriendinnen! verstaat mij wèl, 't is niet, dat ik u vermaan uwe kinderen lief te hebben, ik zou uw moederhart beleedigen, zoo ik dat deed: ik wil u alleen klaar doen inzien, hoe onbeschrijfelijk weldadig uwe liefde werkt op de vorming van uw kroost!

Verwacht intusschen niet, dat de ontwikkeling uwer kinderen u onvermengde vreugd zal baren. Hoe beminnelijk het jeugdige wezen ook zij, hoe voorspoedig het zich ook ontwikkele; altijd zult gij toch wel het een of ander ontdekken, dat gij anders wenschen zoudt. Zoo ligt openbaart zich al in 't eerste jaar deze of gene verkeerde neiging, die, kracht krijgende, eene kwade hebbelijkheid en langzamerhand zelfs eene ondeugd zou kunnen worden! Nu is het zedelijk kwaad, als het pas in 't gemoed ontkiemt, gemakkelijker te overwinnen, dan later.

In de eerste kindsheid laat zich veel te regt brengen, wat in later jaren niet meer te veranderen is. Daarom is 't voor het kind zulk een groot geluk, als moeder onpartijdigheid en doorzigt genoeg bezit om het verkeerde, dat zich in de *vroegste* zedelijke ontwikkeling mogt opdoen, te ontdekken, want zij, zij alleen heeft de magt om te verbeteren, wat dikwijls in volgende jaren met de strengste tucht niet meer te regt te brengen is. De moeders toch doen haren invloed gelden in een' tijd, waarin het kinderlijk gemoed de indrukken, die het ontvangt, niet alleen gewillig aanneemt, maar ook gemakkelijk voor altijd behoudt; later, als de inborst zich, om zoo te spreken, in een' bepaalden vorm gezet heeft, wordt de kweekeling al minder en minder voor vorming vatbaar.

Onder de verkeerde rigtingen, die zich al in 't eerste levensjaar openbaren, is schuwheid jegens vreemden (de zoogenaamde *éénkennigheid*) eene der algemeenste. Laat men haar inwortelen, zoo wordt zij de moeder van blooheid, en deze is niet alleen eene gestadige kwelling, maar zij baart achterlijkheid in alle betrekkingen van het leven. Hier, gelijk altijd en in alles, behoort de moeder zachtheid aan vastheid te paren. Laat eerst den vreemdeling, dien uw zuigeling zoo zeer vreest, zich verwijderen, later kome hij, een vriendelijk

gelaat toonende, terug, maar houde zich eerst nog op een' afstand. Niet dan langzamerhand en trapswijze make hij zich gemeenzamer met het kind, en na verloop van weinige dagen, zal het spelen op den arm van denzelfden persoon, van wien het eerst zulk een' afkeer had.

Wil men een bewijs, hoe zeer de zuigelingen over 't algemeen tot drift overhellen, zoo behoeft men enkel op te letten, hoe hartstogtelijk zij zich verzetten tegen alles, wat hun niet bevalt, hoe onstuimig zij, b.v. bij het wasschen en het aankleeden, dit te keer gaan. Hunne drift kan soms zoo hevig worden, dat zij geheel buiten adem geraken en van louter boosheid dreigen te stikken. Hier moet de moeder alweder zachtheid en geduld met zelfbeheersching en vastheid van wil verbinden. Men vermijde al wat onnoodigerwijze de drift van het kind kan gaande maken; maar verweert het zich tegen het noodzakelijke, b.v. tegen het wasschen, dan zou uitstellen en toegeven verderfelijke gevolgen hebben. Alsdan ga de moeder even bedaard haar' gang; alsof het kind geen' weêrstand bood. Ongerustheid laten blijken, zou olie in het vuur zijn, streelen en liefkozen, zou zwakheid wezen, drift tegenover drift stellen, zou zijn het voorbeeld geven van een kwaad, dat men bestrijden wil. Als de moeder dus het noodzakelijke, waartegen de zuigeling zich verweerde, volbragt heeft, legge zij hem, bijaldien de drift nog niet bedaart, op den grond of op zijn bedje neder, opdat hij van zelf tot bedaren kome. Als hij bij herhaling bemerkt, dat hartstogtelijk verzet hem toch niets helpt, zal hij zich van lieverlede in het onvermijdelijke leeren schikken.

Ieder wil in de wereld gaarne zijn' zin hebben, en zelfs de zuigeling maakt op dien algemeenen regel geene uitzondering. Het middel, dat *hij* gebruikt, om zijn' zin te krijgen, is aanhoudend en onstuimig schreijen, of, zoo als men het gewoonlijk noemt, *dwingen.* De moeder kan zich niet te vroegtijdig wapenen tegen dit kwaad, dat, inwortelende, in eigenzinnigheid en heerschzucht ontaardt, en het liefste kind in een onverdragelijk schepsel kan veranderen. Die ongelukkige hebbelijkheid sluipt nagenoeg op de volgende wijs binnen. Het pasgeboren kind schreit, zoo dikwijls het eenige behoefte gevoelt of pijn lijdt; maar in den beginne schreit het werktuigelijk, en zonder nog te begrijpen, dat het, wanneer het schreit, hulp zal erlangen; het ondervindt echter telkens, dat op zijn geschrei bevrediging van behoefte of begeerte volgt; het begint te ontwaren, dat men het opneemt, liefkoost en genoegen aandoet, *nadat* het geschreid heeft. Nu begint het zijn schreijen te gebruiken als middel, om te verkrijgen wat het begeert. Zoo de moeder zich haast, om op zijn geschrei angstvallig toe te snellen, leert het de kracht van dat middel kennen, het schreijen wordt *dwingen*, de natuurlijke orde wordt omgekeerd, de moeder leert gehoorzamen, het kind leert gebieden. Bijaldien beiden op dien verkeerden weg voortgaan, wordt het karakter van het kind langzamerhand geheel en al bedorven. Men ga daarom de allereerste beginselen van het kwaad tegen, of - beter nog - men voorkome het ontstaan van het kwaad. Men voldoe aan de *wezenlijke* behoefte van den zuigeling, voordat hij met hartstogtelijk geschrei de bevrediging daarvan eischt. Begeert hij iets *onredelijks* of *schadelijks*, zoo weigere de moeder met bedaardheid, zonder, in plaats van het

geweigerde, eenig ander genot aan te bieden. Wordt het schreijen daarop dwingend, dan late zij den kleine op zijn bedje of op den grond *schijnbaar* aan zich zelven over, maar houde hem in het oog; zoete troostende woordjes komen, zoo lang hij dwingt, niet te pas, gramstorige bedreigingen ook niet. Een enkel ernstig woord, met klem en zonder gramschap uitgesproken, kan van nut zijn, b.v. *stilte!* of *zwijg!* Het teêre wicht te slaan, zou onmenschelijk wezen; hij, die den stelregel uitgevonden heeft, dat het kind, zoo lang het onze *woorden* nog niet *begrijpen* kan, en, gelijk men zegt, nog niet voor rede vatbaar is, onzen wil ten minste *voelen* moet, droeg voorwaar geen ouderhart in den boezem.' (Blz. 73-82).

Spiritus Asper en *Lenis.*

Letterkunde.

De Tachtigjarige Oorlog.

Herinneringen uit den Worstelstrijd met Spanje, door Mr. J. van Lennep, met platen. - Willem de Eerste. - Te 's Gravenhage, bij K. Fuhri, 1853.

Elk volk heeft zijn heldentijdvak. De tachtigjarige worstelstrijd der Nederlanders mag met regt de heldenperiode van ons volk genoemd worden. Geen wonder dat een erkentelijk nageslacht den blik er gaarne naar wendt, en met geestvervoering gewaagt van de dappere daden der voorouders, waaraan het vrijheid, eer en welvaart dankt. Als Aeschylus zijne Persen liet opvoeren, dan juichten dertig duizend Atheners, en klapten in de handen, en schreiden tranen van verrukking, en streden den grooten strijd nog eens mede, waaraan velen hunner, met den dichter zelven, in vroeger jaren hadden deel genomen. Het was voor ons volk en voor onzen tijd bewaard om aan den roem dier tachtig jaren te knagen, en onze helden in verdenking en minachting te brengen, zelfs den onvergelijkelijken Willem van Oranje, den grooten voorvechter in den strijd, en de ziel, de aanschouwelijke gedachte van Neêrlands bevrijding, te verguizen en op sophistische wijze zijn' naam en eer te bezwalken. - Dit verschijnsel, hoe vreemd in den eersten opslag, laat zich echter verklaren door het ongelukkig verschil in godsdienstige meening, en de woelingen eener welbekende partij, die geene middelen ontziet, zelfs niet het gevaar van 't verlies van nationale eer en zelfstandigheid, om hare denkbeelden te doen zegevieren, hare oogmerken te bereiken. - Wij hebben wel eens Roomsch-Katholieke landgenooten hooren klagen dat het scheen alsof men hen niet als Nederlanders, veeleer als vreemden beschouwde en behandelde; - maar gesteld voor een oogenblik, dat dit werkelijk het geval ware ('t geen wij echter verre af zijn van toe te geven), zou dit dan zoo verwonderlijk zijn, als wij velen zulke gevoelens en uitingen, die inderdaad zoo on-Nederlandsch als ongegrond zijn, zien voorstaan of aanhangen?

Niet vreemd derhalve, dat velen zich opgewekt voelen om de eer der gesmade vaderen te verdedigen, of dien gedenkwaardigen worstelstrijd in 't geheugen terug te roepen. Wij danken aan die opgewekte zucht eenige zegevierende wederleggingen en uitvoeriger geschriften, getuigen van dieper en juister studie der bronnen onzer geschiedenis, dan de oppervlakkige en eenzijdige voorstelling der aanvallers. Ook de uitgever

van het boven aangekondigde werk heeft in dien geest gehandeld, toen hij eenige tafereelen uit dat gedenkwaardig tijdvak door teekenpen en graveerstift aanschouwelijk wilde doen voorstellen, en er in slaagde om de verklarende beschrijving daarvan op te dragen aan den man, die als schrijver en dichter met roem bekend, aan de geschiedenis des vaderlands in zoo vele opzigten zich verdienstelijk gemaakt heeft: aan M^{r}. Jacob van Lennep.

De heer van Lennep wijte het ons niet, wanneer wij met hooge ingenomenheid en verwachting elk werk in de hand nemen, 't welk zijn naam als schrijver aan 't hoofd draagt. Hij heeft die zelf opgewekt. Maar zooveel te grooter is de teleurstelling, wanneer aan die verwachting niet of maar ten deele wordt voldaan.

Het is voor een held en veroveraar doorgaans moeijelijker veroveringen te behouden dan ze te maken: niet minder voor een auteur zijn verkregen roem te handhaven. Helaas, men laat zich wel eens, al te ligt soms, door den toegezwaaiden lof benevelen, en men sluimert zacht op de verkregen lauweren in! - Vlugheid schijnt een van de gelukkige eigenschappen der pen van den heer van Lennep; zijne vele geschriften, te midden van allerlei beroeps- en andere bezigheden, bewijzen zulks; maar wie weet niet, hoe gevaarlijk die zelfde eigenschap is, wanneer daarop wat te zeer gesteund wordt, hoe ligt men dan, bij het moedig vertrouwen op zijn naam, vervalt tot dat gene, wat de franschen *Littérature facile* noemen. Ons publiek is immers zoo inschikkelijk voor en zoo ligt tevreden gesteld door eene letterkundige vermaardheid?

Het doet ons leed te moeten bekennen, dat het tegenwoordige werk ons deze opmerkingen ontlokte. Wij zien er in noch een werk van studie, noch van smaak, noch van vlijt. - De beschrijvingen, bij de verschillende plaatjes, zijn in den zeer eenvoudigen, verhalenden toon, zonder veel zorg voor den stijl gesteld. Wij vermoeden wel dat de schrijver meest jeugdige lezers op het oog had, en daarom gemeend heeft zich minder op pragmatische behandeling der geschiedenis te moeten toeleggen; - maar dit ook toegegeven, - zoo kon toch, onzes inziens, juist om de reden, dat dit werk voornamelijk voor jonge lieden bestemd was, de voorstelling wat meer plastisch zijn, en behoefde niet, somtijds bijna woordelijk overgenomen te zijn uit des schrijvers ander werk voor de jeugd: De voornaamste geschiedenissen van Noord-Nederland.

Maar wij klaagden ook over minder vlijt aan dit werk besteed. Het bewijs daarvoor meenen wij te vinden in de herhaling van het door van der Vynckt, Beaufort en Schiller medegedeelde, ongegronde sprookje van Filips' verwijt, bij zijn vertrek uit Vlissingen, aan Oranje: ‘dat hij hem hield voor den man, die door zijne geheime listen oorzaak had gegeven tot de houding welke de staten hadden aangenomen.’ (Plaat XI). Er heerscht in de handelingen en in de correspondentie tusschen Filips en Oranje te dier tijde, een zoo geheel andere toon, dat men daaraan niet het minste geloof meer kan hechten. Men zie slechts de *Correspondance de Guillaume le Taciturne* van Gachard, T. I, p. 430 en elders.

Aan het slot van de beschrijving bij plaat XXV wordt herhaald: ‘dat Montigny, te Madrid, vermoedelijk door vergif is uit den weg geruimd.’ Het blijkt intusschen uit officiële stukken, door den Belgischen Archivarius Ga-

chard uitgegeven (Correspondance de Philippe II, T. II passim) dat de heer van Montigny, op last van den schijnheiligen Spaanschen dwingland, in het kasteel van Simancas is VERWORGD.

Ook bevreemde het ons bij plaat XLII, Sonoy, 'sPrinsen plaatsbekleeder in Noord-Holland, op ééne lijn gesteld te zien met den woesten en wreeden Lumey van der Mark, die dezelfde waardigheid in Zuid-Holland bekleedde. Onpartijdige onderzoekingen toch hebben het duidelijk in 't licht gesteld dat vele daden van geweld aan Sonoy toegeschreven, niet aan hem, maar aan onderbevelhebbers en vervolgzieke ambtenaren te wijten waren, terwijl zijne groote verdiensten en overigens strikte regtvaardigheid hem den lof waardig maken, welken reeds Onno Zwier van Haren, in zijne Geuzen, dien miskenden verdediger der vrijheid heeft toegebragt. Vreemd, dat niet slechts de heer van Lennep, maar ook de heer Arend, in zijne Algemeene Geschiedenis des Vaderlands, nog geneigd schijnt om Sonoy in het hatelijk daglicht te stellen, waarin partijdigheid of onkunde hem geplaatst had; te vreemder bij den laatstgenoemde, die zelfs Lumey in zijne bescherming neemt, en zooveel ter gunste van het bestuur van Filips II en ten nadeele van de misnoegde Nederlandsche edelen, Oranje niet uitgezonderd, heeft in 't midden gebragt, dat de bent van ‘de Tijd’ en ‘de Katholieke Nederlandsche Stemmen’ hem voor een der hunnen beschouwden, waartegen hij gemeend heeft zich in een der dagbladen te moeten verklaren. Het is een zonderling verschijnsel van onzen tijd, die zooveel over heeft voor boeven en deugnieten van allerlei aard, dat ook historische personen, lang reeds met het teeken der verachting of onwaarde gebrandmerkt, op verschoonende en toegeeflijke wijs worden voorgesteld, en daarentegen de krachtigste verdedigers der vrijheid en waarlijk edele karakters, zonder acht te geven op de moeijelijkheden waarin zij gewikkeld, en de noodzakelijkheid waarin zij gebragt waren om somtijds streng te zijn, op 't ongunstigst beoordeeld en aan smaad en verguizing prijs gegeven worden!

Wij zullen geen aanmerking maken op de spelling des heeren van Lennep; de geleerde taalkundige zal daarvoor zijne gegronde redenen hebben; ofschoon wij de groote ongelijkheid daarin, met de algemeen aangenomene, vooral in geschriften voor jonge lieden bestemd, niet kunnen goedkeuren, als leidende tot onzekerheid en verwarring. Maar wij zouden wel willen weten waarom de heer van Lennep ook *lag* schrijft voor *leide* of *legde* (zie bij voorbeeld bij plaat VI, regel 13 van boven).

De typographische uitvoering van dit werk is zeer schoon. Vele plaatjes zijn fraai geteekend, en gelukkig van uitvoering. Het is er echter verre van af, dat wij dien lof aan allen geven kunnen. Zoo kunnen wij het afbeeldsel van Charlotte van Bourbon, Oranjes derde echtgenoote, door de geschiedschrijvers eene ‘schoone en beminnelijke vrouw’ genoemd, noch schoon, noch beminnelijk vinden, evenmin als het rijmpje onder dat afbeeldsel geplaatst:

> Eer, in deez' beeltenis, Charlotte van Bourbon,
> Die, zeven jammervolle jaren,
> Oranje's levensweg, *spijt rampen en bezwaren*,
> Met rozen overstrooien *kon.*

Dit denkbeeld had, onzes inziens, in koud proza, ‘schoon,’ volgens van der Palm, ‘altijd beter dan koude poëzij’ juister, korter en fraaijer kunnen uitgedrukt worden.

De portefeuille, in de salons ter kunstbeschouwing aangeboden.

Twintig platen, met bijgevoegde lectuur. Te 'sGravenhage, bij K. Fuhri, 1854.

Men kan in den tegenwoordigen tijd aan de drukpers te onzent geen ijver ontzeggen. Inzonderheid spitst zij zich op het leveren van voortbrengselen van smaak. Vroeger, in de tijden van onze Elzeviers, Blaeu's enz. was de rigting anders. Of zij nu beter is?.... Maar eene uitweiding tot oplossing van deze vraag zou ons wat ver van den weg voeren, en is misschien hier ook minder gepast. Wij bepalen ons voor het tegenwoordige bij de voor ons liggende prachtportefeuille.

De heer Fuhri dient den smaak van 't publiek, die nu eenmaal op prentwerken verlekkerd is, goed. De Kunstkronijk, het jaarboekje Aurora (oorspronkelijk bij hem uitgegeven) enz. zijn daarvan de bewijzen. Hij is daardoor in 't bezit van eene menigte fraaije platen, die wel verdienen verder verspreid te worden dan den kring der lezers en bezitters van de genoemde werken. De tegenwoordige Portefeuille bevat ruim een twintigtal platen aan deze ontleend, die in keurigheid, zoowel van teekening als gravure wedijveren, en waarop het oog des bezoekers van de Salons zeker met welgevallen rusten zal. De beschouwing dezer platen en het lezen der daarvoor bestemde bijschriften in proza en poëzij kunnen aanleiding geven tot menige opmerking en gedachtenwisseling, welke het niet altijd belangrijke onderhoud in onze gezelschappen, de immer wederkeerende gesprekken over den anderdaagschen koorts-toestand der oostersche quaestie, het vernuftige voorstel van den ex-minister Thorbecke en zijne acht handlangers over de afschaffing van het tonnengeld en de vleeschbelasting, enz. of het lieve kaartspel - niet zullen vervangen; - maar voor 't minst, naar wij hopen, aangenaam zullen afwisselen!

Wanneer wij den verdienden lof hebben gegeven aan het plaatwerk, en geheel de keurige uitvoering, wat letterdruk, papier en prachtband betreft, dan mogen de auteurs, die de niet gemakkelijke taak vervuld hebben van bijschriften te leveren bij de platen, aanspraak maken op de vermelding, zij het ook met een enkel woord, van hunne bijdragen.

De heer T. van Westrheene Wz., gaf een allerliefst bijschrift: ‘Kinderen’ getiteld, even bevallig van vorm als behartigingwaardig voor alle ‘Mevrouwen’ met kinderen gezegend, fijn sarcastisch, zonder eene enkele grovere uitdrukking, een waar juweeltje van kunst, smaak en tact.

Ook het tweede: ‘Het kruis op de heide’ geeft aanleiding tot fraaije opmerkingen over de tegenstelling van de rust, die daar thans op die heide heerscht met den strijd der elementen en den nog

heviger strijd der menschen en menschelijke hartstogten. Het geheel is regt boeijend.

De bijschriften bij de vier chinesche plaatjes: ‘de Njei, inlandsche huishoudster op Java’ ‘de Arabier op Java’ ‘de Bataviasche bruid’ en ‘een Javaansch opperhoofd op de hertenjagt’ zijn niet zonder verdienste, ook voor de kennis van eenige bijzonderheden uit het leven in deze onze belangrijkste kolonie.

Het verhaaltje van den heer Ising, bij de plaat ‘Het Dorpsfeest’ is wel goed verteld, doch wat treurig voor de voorstelling der gravure, en - de aanleiding tot den zelfmoord van John wat buitensporig. Ofschoon de zedeles in het verhaal begrepen, eene waarschuwing tegen elke onbezonnenheid bij verloofden, wel behartiging verdient.

Een somber verhaal, weder eene aanklagt tegen de maatschappij schreef de zich noemende Gerard (of is het eene vertaling)? bij de afbeelding eener fraaije statue ‘Mary uit de Hooglanden.’ Is het waar dat de verleiding in de fabrijken even groot is, als de werktuigelijke en dikwijls afmattende arbeid, de niet zelden verpeste dampkring enz. ongezond? dan is het hoog tijd daar tegen te waken en maatregelen te nemen, gelijk men zich vereenigt tot afschaffing der slavernij, de verbetering van gevangenen, en leniging van het lot van zooveel gevallenen en misdadigers! - Het onderwerp is de behartiging van alle menschenvrienden waardig; maar een verhaal als dit hadden wij bij deze afbeelding niet verwacht, 't welk door eenige Anglicismen, - als dansen *rond* den meiboom enz., zijn vreemden oorsprong schijnt te verraden.

Kort maar waardig is het woord door W. van de Poll geschreven, bij de plaat Thomas More voorstellende, in den vroegen morgen van den dag zijner teregtstelling. - De figuur der gade van den kanselier ziet er echter niet zoo hartstogtelijk uit als van de Poll die beschrijft.

De overige bijschriften zijn in verzen. Te vorderen dat deze, zoo niet allen, ten minste de meesten, naar aanleiding der platen vervaardigd, voldoen aan de hoogste eischen der kunst, is wat veel gevergd van den poëet, die buiten dat gekneld is in de banden van rijm en maat, en in het gegeven geval, eenige aanspraak heeft op toegevendheid, inzonderheid als zijn werk niet te zeer beneden de critiek is. - Of wij zulke *tours de force* (en het opzettelijk maken van verzen bij platen is er een, naar ons inzien), wenschelijk achten in 't belang der kunst, is eene andere vraag, die ons hier niet te behandelen staat; wij willen thans enkel en alleen van ons tegenwoordig standpunt, een vlugtigen blik werpen op de hier geleverde bijdragen in poëzij.

‘Hollands strand’ van Dorbeck is een fiksch vers van echt hollandsche kleur. Wij vatten alleen niet wat *onbevangen* bloed beteekent in het 2^{e} couplet; en de slotregels:

> Strand van Holland! *fier te moê*
> Werp ik u mijn handkus toe -

herinneren te veel het slot van Tollens schoonen winterzang: ‘ontvang mijn handkus, hooge heem'len, enz.’

‘Een karig maal’ van J. van Weerden, is een goed berijmde variant op een oud thema. - Met uitzondering van een paar zwakke regels vooral deze: ‘Dus als de kindren hunn' jaren vermeêren,’ waarin der taal eenig geweld wordt gedaan, is ook het versje: ‘Moeders jeremiade’ van denzelfden verdienstelijk, en het slot:

Voert hen [de kinderen] des Zondags ten Tempel des Heeren;
Hun geeft het zegen; in huis geeft het rust,

is een verrassende les, aan eene zeer alledaagsche klagt ontleend.

Bevallig en rein, zoo van inhoud als van vorm, is het ‘Badend Meisje’ van L. van den Broek, waarin ons alleen hinderden onhollandsche uitdrukkingen als: ‘*veel beweend* en *rond u waren.*’ - ‘Rotterdam’ van den zelfden dichter heeft iets duisters, 't geen echter meer aan de stof dan aan de bewerking ligt: ‘Watersloten’ voor ‘Waterkasteelen’ schijnt ons geen gelukkig woord toe, omdat het doet denken aan gegraven sloten, zoo ging het althans ons bij de eerste lezing.

‘Graaf Floris Vogeljacht’ van Hofdijk beviel ons beter dan een vers van Ten Kate in der tijd bij hetzelfde plaatje in de Aurora geschreven, hetwelk vooral uitblonk door - duisterheid. - Enkele uitdrukkingen echter kwamen ons minder Hollandsch of minder juist en gelukkig voor, als: *dat jachtspel* KOST *u duur; al* STOOFT *de heldre Junizon de groene wildernis.* [Dat de dichters de zon de *vruchten* aan de boomen laten stoven - 't zij zoo! maar een *gestoofde wildernis* komt ons toch een barre schotel voor!] *De erinnring* SPUWT *den schandnaam* AAN enz. *Spuwen* is reeds een onhebbelijk woord in den deftigen stijl, *aanspuwen* vinden we meer dan grof. Ook is ons de tegenstelling niet duidelijk, welke er bedoeld schijnt met deze regels:

Al stooft de heldre Juni-zon de groene wildernis -
't Verraad loert achter struik en stronk, en tusschen riet en lisch!

‘De Windmolen’ van een onbekende, bevat eenige alledaagsche denkbeelden in vrij vloeijende verzen.

‘De Favoriet,’ insgelijks van een onbekende, is eene philippica tegen de slavernij der honden, in tegenstelling van het benijdenswaardig lot van 't gevierde schoothondje. Het stukje is niet van gezochtheid vrij te pleiten, doch bevat, nevens eenige zwakke regels, als bijv. de eerste:

‘Waan niet *dat 'k u uw* heerlijk lot benijd’

sommige fiksche verzen, als bijv. de vijf laatsten, sprekende van de thans heerschende honds-dolheid:

‘Reeds is 't me soms, bij 't lezen van het schrift,
Dat meldt van 't schriklijkst (?) wee in onze dagen,
Als zag 'k een slaaf, die woedende van drift,
Zijn pijlen doopte in 't allerscherpst vergift,
Om ze in het hart van zijn tiran te jagen.’

‘De Moeder,’ van Adama van Scheltema, lijdt aan matheid, door te veel herhalingen, bijv.:

Wat taal heeft voor die spraak der oogen,
Voor 't hart bevredigenden klank?
Wat woord vertolkt die heilge vreugde,
Die hoogste maat van zieledank?
Neen, in wat liefelijke akkoorden
Het dichtvuur zich heeft uitgestort,
Voor 't zingen van dat reinst gevoelen,
Schoot elke tong en snaar te kort.

Ook komen wij op tegen de bewering, dat alleen de schilder of beeldhouwer, en niet de dichter de ‘Moeder’ zou kunnen malen; vele schoone dichtstukken op dit onderwerp zullen ook onzen lezers genoeg voor oogen zweven, om dit tegen te spreken.

‘De Prins van Oranje’ van S.J. van den Bergh, is een fragment. Jammer! Het gegevene doet naar het geheel verlangen, ook om eenige duistere plaatsen, door gemis van genoegzaam verband, op te helderen. - De titel strekt ook niet ter bevordering der dui-

delijkheid; heette het fragment Willem III, menig lezer zou beter op de hoogte zijn.

Eenige uitdrukkingen nogtans komen ons gebrekkig voor; bijv. de eerste regels:

> Een zwanendrift gelijk, *die 't krijtgebergt van Kent*
> *En Pikardiës kust verbindt*, spreidt langs de wateren
> Der Noordzee, ginds de vloot, die zich naar 't Zuiden wendt,
> Haar trotsche zeilen uit, enz.

Te zeggen dat een zwanendrift, alias een vloot, de eene kust aan de andere verbindt, zij 't ook 't naauw van Calais, is minstens zeer hyperbolisch.

Twee paar naties (regel 15) zijn *vier* natiën. De dichter bedoelt hier toch slechts twee: Engelschen en Nederlanders.

Voelt hij de ziel zich STALEN komt ons ook noch fraai, noch gelukkig voor.

'De roem van het dorp' van K.N. Meppen is een goed vers, maar te veel navolging van een trant, die doorgaans het voertuig is eener ziekelijke verbeelding en opgewonden gevoel. - Wij hopen dit soort van verzen niet, dan zeer spaarzaam te ontmoeten.

Levenslustiger is het gedichtje bij de fraaije plaat: Het Boschhek, van A. van der Hoop Jrs. Zn., ofschoon het slot meer aan scheiding dan vereeniging doet denken. Mij dunkt de plaat met die vrolijk spelende kinderen had nog vrolijker gedachten en uitboezemingen kunnen wekken, dan alleen den wensch naar het bezit van een kind.

Het gedicht 'Tot Bijschrift' van den zelfden, bij een plaatje, waarvoor Mej. Toussaint eens een belangrijk verhaal in de Aurora schreef, 'de Republiek moet gehoorzaamd worden' - is wel wat somber, maar eene niet onverdienstelijke Romance, opgeluisterd door menigen fraaijen trek als dit soort van gedichten behoort te onderscheiden, bijv.

> Dat wit satijn, zoo blank en zacht
> En met een starrental bevracht,
> Als of het 's Hemels sterren waren;
> Maar niet één ster in haar gemoed,
> Wier heldre flikkring hopen doet.

En dan de fraaije greep aan het slot, de uitroep van den zinneloozen vader, die zijne dochter op haar vlugt door het moordend lood deed treffen:

> 'Houdt sbirren stand! Geen schoten meer! -
> Gij zoudt mijn kind, mijn dochter dooden,
> En 'k heb haar geen vaarwel gekust.

Zulke trekjes kenteekenen den dichter!

'De liefhebber' eindelijk van De Bull, bij de plaat een ouden, podagreuzen hengelaar voorstellende die, bij gebrek van beter, zich vermaakt, in zijne ziekenkamer met den hengel in eene groote kuip te visschen is niet zonder geest, en de moraal:

> Wijs is - wie ook met hem malt -
> Die zijn lot neemt zoo als 't valt,

is eene les van levenswijsheid zoo als Cats die, uit zinnebeelden enz. wist te trekken.

Ons kort overzigt over de 'Portefeuille' is hier mede geeindigd. Onze lezers zullen, hopen wij, de overtuiging bekomen hebben, dat zij, zoowel door de bijschriften als door de platen, geschikt is om hunnen smaak te voldoen, zij vinde een ruim debiet, waartoe deze onze aankondiging moge bijdragen!

Nalezing op het almanakken-veld.

Praktische volksalmanak. - Jaarboekje ter verspreiding van kennis der toegepaste wetenschappen, onder alle standen der maatschappij. - Eerste jaargang. Haarlem, Kruseman.
Volksalmanak voor Nederlandsche protestanten. Utrecht, N. de Zwaan.

Een der medearbeiders aan dit tijdschrift heeft de aangename taak op zich genomen om de ‘Gratiën’ te beschouwen, de godinnen dezes loopenden jaars, in hare schoonheid en bevallige vormen, tevens de kleine zomersproeten op het gelaat, of wel het blanketsel, aanwijzende. - Ons wacht de meer prozaïsche taak, een tweetal volksboekjes kortelijk aan te kondigen, van geheel anderen aard - meer zuiver en bepaaldelijk praktisch. - Nommer 1, zoo als de titel gelieft te zeggen, louter praktisch, - nommer 2 - protestantsch, uitsluitend, volbloed protestantsch - en alleen voor het volk - een verbazend ruim, veelomvattend woord -: het volk! - eigenlijk toch het beschaafde, het lezende, Almanakken-volk - want, als wij het *ware volk* uit dat quasi-boekverkoopers- en titulatuur-volk losmaken, komen er duizenden, nog eens duizenden aan het licht, die zich volstrekt niet kunnen en willen bemoeijen met zoogenaamde volks- of protestantsche almanakken. - Wij laten de titels, zoo als alle titels, dus in hunne respectieve waarde, en vertoeven een ommezien bij den

Praktischen volksalmanak.

De namen der medewerkers zijn uitnoodigend: hoogleeraren en meesters en artsen - mannen in hun vak doorkneed, aan wie het vaderland reeds veel verschuldigd is - wat mag men hier verwachten? - Het Voorberigt herneemt: ‘bijdragen tot verspreiding van algemeene nuttige kundigheden, uit de natuur en staathuishoudkundige wetenschap; mededeelingen aangaande nieuwe ontdekkingen en uitvindingen, wier kennis algemeen belangrijk mag geacht worden; opstellen ter uitroeijing van schadelijke en vaak verderfelijke vooroordeelen; opwekkingen tot het zich eigen maken van algemeene nuttige kundigheden, enz.’ - Ziedaar het groote veld hier ter bearbeiding aangewezen.

Hoedanig is de ploeg door den akker gegaan?

Welke vruchten?

Wij zullen de behandelde stoffen in meer algemeene, meer bijzondere kunnen verdeelen, en welligt in eene derde, nog meer bijzondere soort.

Algemeen belangrijk en nuttig en rijk aan onderwijs, zijn de bijdragen over de krankzinnigheid, - over de paarden en spoorwegen, (?) over het geneesmiddel der armoede, over de gymnastiek, bliksemafleiders, en de wonderen van den draad.

Bijzonder, meer wetenschappelijk belangrijk, de bijdrage over de bewegingskracht door verwarmde lucht,

de vaccinatie, inpolderingen en droogmakerijen, de vrije handel - en weder meer *beperkt* belangrijk, de bijdrage over de vischfokkerij, over de konijnenteelt, de landbouwwerktuigen, de landhuishoudkundige school, enz.

Op deze wijze komen we van zelf tot eene zekere klassifikatie van het meer of minder populaire, terwijl het intusschen zeer wel mogelijk is, dat deze of gene juist in die beschouwingen en resultaten het meest belang stelt, welke anderen minder noodwendig toeschijnen, b.v. de konijnenteelt.

Deze almanak, of dit volksboek, is dus, volgens de reeds medegedeelde onderwerpen, rijk genoeg aan verscheidenheid. - Sommige stukjes zijn van een meer gemoedelijken, zedelijken aard, andere zuiver praktisch. - Voor welk publiek deze bundel eigenlijk van ‘meet af’ bestemd is, wordt juist door deze veelzijdigheid eenigzins moeijelijk te bepalen: - de beschaafde, lezende wereld, de menschen der leesgezelschappen, die lezen om den tijd te dooden, of eenigermate te verkorten of door te worstelen, deze eerste groote groep zal veel ongelezen laten, en zich minder aangetrokken gevoelen - de wetenschappelijk praktische lieden, de tweede groep, mannen van het vak of handwerk, zoo als men zegt - die solide kundigheden moeten bezitten en verwerven, zullen hier welligt niet alles vinden wat zij wenschen, of reeds veel dat zij wisten - daarom weten wij niet wie er eigenlijk als bevoorregte lieden, voor dezen praktischen almanak, overblijven. - Wij kunnen ons echter bedriegen, en wenschen dat opregtelijk, ook in het materieel ‘praktisch’ belang van den uitgever. - Er blijft dus wel niets anders over, dan dat ieder hier voorzigtig uitligte wat zijne gading is, en zekerlijk ieder zal hier wel iets vinden. - De praktische, meer zuiver wetenschappelijke mededeelingen, schijnen, naar het ons voorkomt, wel zoo veel inwendige waarde en deugdzaamheid te bezitten, dan de beschouwingen en bespiegelingen, waar eene zekere meer eenzijdige rigting niet is te miskennen. - Oude waarheden in een nieuw kleed, en zeer welgemeende geneesmiddelen voor de armoede, zullen eerst uit den almanak in het praktisch leven moeten geroepen worden, en als ze behoorlijk getoetst zijn, bestreden, gezuiverd, en volkseigendom geworden, dan kome de dag des oordeels. - Wat er voorts over natuurkunde en gymnastiek (eene zeer uitmuntende bijdrage in dezen bundel) voorkomt, heeft blijvende en wetenschappelijke waarde, hoewel hier en daar de populariteit - wij denken altijd aan het volk - in de wetenschappelijke behandeling minder gelukkig is bewaard. - Om beschrijvingen van stoomwerktuigen en van telegrafen voor de oningewijde, dikwijls zeer eenvoudige, zelfs domme menschen begrijpelijk te maken, daartoe behoort nog iets meer dan eenige afbeeldingen of uitleggingen - het geschiedt slechts zeldzaam, dat men hier - altijd voor het volk - zoo duidelijk en verstaanbaar wordt, als men wenscht - of zich ter goeder trouw verbeeldt. - De titelplaat is geestig en juist ter zijner tijd gekozen - en opent een zeer verheugend verschiet, als het veld zoo welig zal staan als in nommer drie: 18.. wij hopen niet dat hier eens later moge gelezen worden: 19.. -!

Het is zeer mogelijk dat nevens de jaarboekjes van den heer Bleekroode en andere, maar slechts zeldzame, praktische werkjes van dien aard, ook

deze volksalmanak meerdere jaargangen beleven, en de keuze der onderwerpen van jaar tot jaar meer overeenkomstig de behoefte van Nederland zal worden, - de kundige en humane, bijzonder de wetenschappelijke medewerkers, zullen daardoor aangemoedigd worden om de letterkundige pogingen van den onvermoeiden en moedigen Haarlemschen uitgever, den heer Kruseman, te ondersteunen, evenzoo als hij zijne medearbeiders en almanakvennooten door eene nette en zeer betamelijke uitvoering onderschraagt, en daarvoor ten minsten worde hij met een genoegzaam debiet schadeloos gesteld.

Volksalmanak voor nederlandsche protestanten.

Andermaal een bundel voor het - volk - het protestantsche, - welligt als tegenhanger en antidotum van den katholieken volksalmanak - (leer om leer). Hier is de almanakkentype beter bewaard dan in den praktischen bundel: proza, poëzij - en mede plaatjes. - Men heeft gevraagd: welk *doel* de heeren bewerkers en medearbeiders zich hebben voorgesteld met de uitgave van dezen almanak - om het protestantisme te verdedigen of aan te bevelen? of zoowel het een als het ander? laat ons zien. - Het Voorberigt moge ook hier toelichten: ‘Uit liefde tot dat Godsrijk, waartoe wij allen rekenen te behooren uit alle geslachten, natiën en tongen, die den Heere Christus waarlijk lief hebben, aanvaardden wij onze moeijelijke taak. - Te trachten dit Godsrijk ook door onzen arbeid te bevorderen, tot meer eer van Gods Heiligen naam, was ons ijverig streven. Liefde tot onze broederen, liefde tot de dwalenden, met wier dwalingen wij evenwel geen vrede hebben, noch hebben mogen, was het beginsel onzer pogingen.’ (blz. VIII). Zoo luidt het programma, en wij zullen de vrijheid nemen om ons aan deze stellingen getrouwelijk te houden, en dáár den proef- en toetssteen te vinden bij onze korte beschouwing - de uitgevers wijzen ons immers als met eigen hand daarheen - en waar zouden we anders heengaan?

De poëzij.

Geschiedenis, gedicht.

> Maar of op Hemelmagt ook tal van *papen*
> Zich stout verheffe en schande op schande laad';
> Daar treedt, alleen met 's Heeren woord als wapen,
> Een monnik op, die Romes trots weêrstaat.

Voor het onpoëtische en verouderde ‘papen’ (Duitsch Pfaffen) zal de tegenpartij ons natuurlijk het ‘geuzen’ aanbieden. - ‘Papen,’ in een openingsvers? - Waarom: zie boven (‘ijverig streven naar liefde tot de dwalende broederen?!’)

Oranje boven, door J.P. Hasebroek. Men moet deze coupletten ten minste eenige malen lezen, om het verband te verstaan tusschen - Oranje boven en het protestantisme. - De dichter is hoog en geweldig oranje gekleurd, en verheerlijkt de Oranjevorsten niet weinig - dat is zeer goed en betamelijk, maar 't is niet zoo goed om te verklaren - dat Neêrland van den ‘roes bekwam’ - het beeld is ongewoon - plat en walgelijk - later lezen wij:

't Was *Derde* Willem, die zijn moed
Ontstak aan 't *tintlen* van het bloed,
Dat in zijn aadren *opgestoven*,
Ter goeder uur hem zijn geslacht
En grooten naam te binnen bragt -
Oranje boven!

Over de juistheid en den geschiedkundigen waarborg *dezer* beeldspraak - zwijgen wij - wij weten het evenmin in hoeverre het protestantisme - bepaaldelijk - Oranje boven gekleurd moet zijn of worden. - Het gedicht is van een *Amsterdamsch* predikant, bij de *Hervormde* gemeente, wel te verstaan.

Het woord, door Gewin. - Eene waardige, krachtige aanbeveling van het heilig en beschreven woord Gods, waar op den Heer der kerke wordt gezien, zonder aanhalingen van ‘papen of koningen.’

Aan of tegen *Rome* verheft de predikant van Berkum de stem, en bragt ons daardoor meer dan ééne zinsnede uit zijne verdediging van - de Bourignon weder voor den geest - hier is ernstige bedreiging en ook beschuldiging - maar aan *deze* twee *vereischten* in een protestantschen volksalmanak wordt fatsoenlijk en in betamelijke taal en termen voldaan, hier en daar worden de verzen minder fraai en gelukkig, en de dichter gaat op in den beschuldiger - b.v.:

> Rome! gij moogt op de fluite spelen
> IJdel pogen! want wij dansen niet.

‘Een fluitend Rome!’ op pans- of dwarsfluit? - neen, op het vogelaarsfluitje - nu, dat kan er door - maar een ‘dansend protestantisme’ - dat hokt.

1 *April* 1572-1853 - Brielle en Utrecht - gevecht en petitie. - Het verband is wel wat duister, maar Erica meent het er in gevonden te hebben. - Wij mogen nooit vergeten dat deze volksbundel te *Utrecht* is uitgegeven. - Over de ‘nieuwe bisschoppen’ is meer dan genoeg geschreven en verhandeld - brisons là-dessus. - Erica is nog niet geheel op zijn gemak, maar 't zal later misschien beter met hem worden. - Wij herkenden in hem den waren protestant, niet alleen den Grasmaand-protestant van 1853, maar van alle jaren en eeuwen, in *deze* slotregels:

> Ontwaken we allen, waken we op,
> In 't heilgeloove sterk,
> In ootmoed en in heiligheid,
> In waarheid en *zachtmoedigheid*,
> Het *beste* Christenwerk! -
> O! smeeken wij om hulp en licht,
> *Hij*, die het Godsrijk heeft gesticht,
> Is nog de Heer der Kerk.

ook hier wederom niets - van ‘papen of van koningen.’

Johannes Pistorius, fragment van een historisch gedicht - een naklank op de geschiedkundige bijdrage van den heer van Toorenenbergen - is een goed, welgemeend, protestantsch gedicht.

Even zoo het *Feestvers* van Ds. Carpentier Alting, bij gelegenheid der eerste godsdienstoefening in de nieuw gebouwde kerk der Hervormde gemeente te Purmerende. - In dit gelegenheidsgedicht is niet minder warm, erkentelijk gevoel voor den gelukkigen bouw van den tempel, dan dichterlijke verheffing, welligt nog wat meer. - Dergelijke gedichten zijn en blijven intusschen, hoe christelijk uitgeboezemd, aan tijd en plaats gebonden.

Proza.

De eerste bijdrage in proza, bevat het *antwoord* op de *vraag in welke betrekking het Protestantisme der Hervor-*

ming staat tot de Apostolisch-Katholieke kerk? Dit stuk is bedaard, geleidelijk en overtuigend gesteld, en toont de raakpunten aan der protesterende en apostolische kerk, met de noodzakelijke wijziging en tijdsbepaling. - Zoo iets behoort in een protestantschen volksalmanak.

Geschiedkundig merkwaardig is *eene stemme des roependen in de woestijn* - een greep uit de geschiedenis om de waarheid te toetsen der beschuldiging - 'Willem van Oranje, vervolger der Roomschgezinden.' - De godsdienstvrede van 1578 - historische oirkonde. - Meer sprekend, en meer afdoende, en meer bewijzende, dan alle hevige uitvallen en tergende ongemanierde aanvallen - op de 'geliefde dwalende broeders' - zelfs in poëzij.

Hugo M' Nail - romantische schets. Het lijden van een protestantsch geloofsmartelaar met gevoel verhaald - tegenhanger van Pistorius - wiens bekende geschiedenis onderhoudend en onderwijzend wordt medegedeeld.

Op eenmaal klinkt tusschen deze historieele bijdragen, als een scherpe wanklank, een curieus stuk, om te bewijzen dat het *liberalisme* het *ultramontanisme in de hand werkt.* - Eene bijdrage, die zeer zeker *niet* behoort in den eersten jaargang van een protestantschen *volks*bundel. - De schrijver is een dappere orthodoxomaan - die voor het woord vrijzinnigheid terugbeeft - want zoo als deze heer de liberalen heeft gelieven voor te stellen, te misvormen, te improviseren, zullen ze wel voor dien naam bedanken. - Er is eene groote oneerlijkheid en farizeïsme in deze voorstelling - indien wij de '*ware christelijke liberalen*,' alleenlijk naar de leest en den maatstok en de ellemaat van den heer van Rhijn wilden ontvangen en afmeten, kregen we al een heel slecht hoopje christenmenschen. - Toen nu deze heer de liberalen eerst op deze, zijne wijze, naar zijn zin en subjectieve verdraaijing had opgevat, was het tamelijk gemakkelijk om een morganatisch huwelijk met de ultramontanen te proklameren. - Wij moeten dus ernstig wenschen, dat de heer van Rhijn tot meer ware, heldere, en eerlijke begrippen kome, als hij weder over het liberalisme zal schrijven, en hopen dat de volgende jaargangen van den volksbundel voor dergelijke verdachte en wormstekige vruchten bewaard blijven.

Geen propaganda's, wordt er verder geroepen, maar wel tuenda's - 't zij zoo: - wat hier gedrukt staat, is honderdmaal gezegd en gedrukt, en had wel achterwege kunnen blijven - alles vult.

Een Evangelist onder de Roomschen, is een nuttig, onderhoudend verhaal, dat alle sporen van waarheid draagt, en ons den gezegenden invloed der Evangelieprediking op het gemoed van den Roomschen broeder zeer aanschouwelijk voorstelt. - Zulke verhalen zullen blijken voor het 'volk' berekend te zijn, en boeijen de aandacht, en brengen tot nadenken. - Ook zonder papen en koningen.

De overige kleinere mededeelingen zijn wel gekozen, en ter afwisseling noodig.

Wij begroeten dit jaarboekje als proeve, en erkennen dat, over het al-

gemeen, de geest der liefde en gematigdheid krachtiger spreekt dan die der veroordeeling en steile regtzinnigheid. - Hoe meer de protestantsche almanak zich op zuiver geschiedkundig terrein beweegt, dáár, en dáár alleen, de wapenen vindt om het rijk der duisternis - (de ‘papen cum suis,’ zie hier boven) te bestrijden, hoe meer kalme, beredeneerde bewijzen worden aangevoerd om het protestantisme te handhaven en te verdedigen, des te beter voor het volk, de medearbeiders, den uitgever, en de beoordeelaars. - Men zij moedig en onbeschroomd genoeg, om voortaan die bijdragen uit te schieten en af te wijzen, welke aan den protestantschen almanak eene verkeerde en verderfelijke rigting zouden geven. - Men late b.v. ‘de Koningen van Oranje en de Liberalen’ uit het spel, en vinde wat goeds in de geschiedenis, dikwerf beter dan in de bespiegeling, die meestal het kenmerk eener zeer bepaalde en beperkte subjectiviteit draagt.

Voor het overige zoude het plaatwerk ook voor verbetering vatbaar zijn - zoo als alles, wat de menschen schrijven, drukken, en uitgeven - b.v. alle jaren een nieuwe sortering van almanakken.

POLONI.

Een vijftal jaarboekjes.

Overijsselsche almanak voor oudheid en letteren. 1853. Achttiende jaargang. Deventer, J. de Lange. 1853.
Geldersche volks-almanak voor het jaar 1854. Twintigste jaargang. Te Arnhem, bij ls. An. Nijhoff en Zoon. 1854.
Zeeland, Jaarboekje voor 1854. Verzameld door H.M.C. van Oosterzee. Middelburg, de gebroeders Abrahams.
Nederlandsche volks-almanak voor 1854, onder redaktie van H.J. Schimmel. Schiedam, H.A.M. Roelants.
Almanak voor Hollandsche blijgeestigen, voor het jaar 1854. Nieuwe serie, achtste jaargang. Schoonhoven, S.E. van Nooten. 1853.

Na het lezen der titels van dit vijftal jaarboekjes, zal een getrouw lezer van den Tijdspiegel misschien hebben opgemerkt, dat de Christelijke volksalmanak voor 1854 hier dit maal ontbreekt, terwijl hij sedert een jaar of wat achtereenvolgend in onze kolommen werd besproken. In dat geval zij hem geantwoord dat dit boekske den weg heeft gevolgd der gebrande kinderen, die het vuur schroomen. Uitgever noch redactie hebben het ons toege-

zonden. Misschien hebben zij gegist dat het boekske door ons nu niet zou worden gerecenseerd. Misschien gemeend dat het genoeg was het niet in te zenden, om de beoordeeling te voorkomen, even als de Paus gelooft het lezen van de Negerhut tegen te gaan, door deze ‘Christelijke Marseillaise’, die het licht verspreidt in alle werelddeelen, te plaatsen op de monsterrol der duisternis, welke te Rome betiteld is met den eenvoudigen naam van *Index.* Maar gelijk het licht door die laatste handelwijze niet zal worden uitgedoofd, zoo mag een redactie haar pligt niet verzuimen en eene inzending of niet-inzending tot het criterium maken van een gunstig of ongunstig verslag. De tijden zijn voorbij dat een uitgever een auteur bij de verschijning eene goede beoordeeling waarborgde in alle recenserende tijdschriften, en schoon er nog wel wat partijdigheid, verblindheid, vrees of jaloezij onder enkele recensiën schuilen mag - zoo mogen wij ons echter verheugen dat de kritiek hier te lande, ten minste niet als een *streetwalker* veil is voor goud. Zoo we evenwel het zwijgen doen tot den almanak van Dr. van Vollenhoven is het, omdat wij vernamen dat ten vorigen jare de heer van Kampen bij de uitgave, zoo men zegt, toch nog zijde gesponnen had (een treurig bewijs van de laagte waarop het christelijke volk ten onzent staat), en het ons toeschijnt dat deze jaargang de overgang zijn kan tot een beteren. Daarom houden we dit maal ons oordeel over veel in dezen jaargang terug, terwijl ook wij een overgang maken tot het eerste hierboven vermelde boekje, en de vraag ten beste geven aan den redacteur, of hij voor de hem aanvertrouwde verzameling zich wel al de moeite, aan een dergelijken arbeid verbonden, getroost? Zoo als de almanak zich voordoet, zouden we 't bijna betwijfelen.

De Overijsselsche almanak voor oudheid en letteren, welks voortdurend bestaan wij van harte toejuichen en dien wij weder voor 1854 hopen aan te kondigen, verdient alweder de belangstelling van iederen geschied- en taalvorscher. Ware hij ons niet na het midden des vorigen jaars toegezonden, wij zouden van elk stuk gaarne een uitvoerig verslag geven; maar het belangrijke werkje heeft gewis eene plaats erlangd in de boekverzameling van elk die zin heeft voor antiquiteiten en letteren. Voor het groote, dat is onbestudeerde of voor tijddooding en uitspanning lezend publiek, is hij allerminst zamengebragt. Wien daarvan zullen de ‘geschiedkundige Herinneringen omtrent Kuinre,’ van M (olhuysen?) ter harte gaan, of wie er behagen vinden in diens ‘historische bijzonderheden,’ en die uit het maatschappelijk leven van vroegeren tijd, of in ‘Tadama's maan- en plaagbrief uit de vijftiende eeuw,’ door hem uit het Berghsche archief medegedeeld? Wie dan een staathuishoudkundige zal zich verlustigen in ‘de stad Deventer en de Westindische Maatschappij,’ door J (ordens?). En zeker zal het weinigen onder hen het minste ter harte gaan of de y eene Nederlandsche letter is of niet. Daarentegen zou het misschien behagen scheppen in de bijdrage ‘tot de kennis van den duivel,’ door Mr. B.W.A.E. Sloet tot Oldhuis, in ‘Franciscus Martinius' Kamper Nieuwjaarsdicht,’ door zijn stadgenoot van Vloten meêgedeeld, waaruit menige vergelijking met Huygens te maken ware, en zeker in J.H. Halbertsma's doorwrocht, uitmuntend, bevattelijk, maar toch geleerd ‘Ringmunten en

oorijzers,' waarin wij op nieuw de scherpzinnigheid onzes grooten taalkenners, naast zijne uitstekende opmerkingsgave, bewonderden. Wie het te doen is om den oorsprong van een in ons land, hier en elders nog vrij algemeen, maar helaas, langzaam wegstervend hoofdtooisel te leeren kennen, zal zijn weetlust nergens zoo zien bevredigd. Ook daarom is deze almanak voor den niet wetenschappelijk gevormden lezer zeer aan te bevelen, terwijl menig auteur uit dit stuk zich kan overtuigen hoe het mogelijk is duidelijkheid aan geleerdheid en kennis te paren. Verheuge de heer Halbertsma ons nog menigmalen met zulke voortreffelijke bijdragen van zijnen veelzijdigen lust tot onderzoek.

De Geldersche volksalmanak, die zich vrij goed staande houdt, vangt aan met een fiksch geschreven opstel van den redacteur, waarin hij de onlusten schetst in Gelderland, maar vooral te Nijmegen ontstaan, na den dood van Willem III, en wel over het verkiezen van leden voor den gemeenteraad. Wie het hielden met de afgezette regeringsleden, ontvingen den naam van menschen van *de oude plooi*, terwijl de benaming van die der *nieuwe plooi* op hen werd toegepast, welke zich aan de partij der burgers hadden aangesloten. *Geldersche plooijerij* werden vervolgens de hierdoor ontstane onlusten geheeten. Na het lezen er van werden we op nieuw bevestigd in onze meening, dat de menschen zoo wat door alle tijden heen, op het punt van aristocratie en democratie dezelfde zijn, en de strijd daarover tot botsingen aanleiding geeft, waarbij de goede verstandhouding der burgerij slechts lijdt. De heer Nijhoff toont zich in zijne bijdrage een voorstander der volkssouvereiniteit. Immers hij betuigt dat 'voor de volkskeus in Gelderland, noch elders in Nederland, meer behoeft gestreden te worden.' Wij beamen dit volkomen; doch de ondervinding is daar om te doen zien, dat ook de regtstreeksche verkiezingen verre van volkomen doel treffen. Hoe menigmaal toch zagen wij op verscheidene plaatsen minder dan een derde der kiezers hun pligt vervullen! Bewijs genoeg, dat de kieswet, voor de minste gemeenten en zeker op het dus genaamde platte land ondoelmatig is, en het goede, dat er misschien in aanwezig mogt zijn, door de laauwheid en onverschilligheid der menschen, wordt geneutraliseerd. Dr. Donkersloot - en zijn blik op het volk mist het zelden aan juistheid - Dr. Donkersloot heeft die keuze in een minder behagelijk daglicht gesteld, waar hij Teunis-Oom in den raad schetst. Het stukje is de vroegere Teunis-Oom-bijdragen van zijne hand waardig. Het pleit voor zijn menschenkennis. Het getuigt op nieuw van zijne gemakkelijke wijze van voorstelling, en is in zijn aard niet minder verdienstelijk dan dat van zijn politieken tegenstander. De heer N - te M - heeft den vorigen steller van het almanakken-verslag onder handen genomen, omdat hij de gemeentewet veroordeelde wat het aanneemstelsel betreft. Maar wij zijn juist geneigd onzen medearbeider in het gelijk te stellen. De menigvuldige misbruiken, die het stelsel na zich sleept, en de mededinging daardoor geopend aan burgers eener andere stad of dorp, die vaak niet zulke hooge lasten opbrengen als zij, wie men door de concurrentie doodt, moge een weldaad schijnen in de oogen van den niethandeldrijvenden, van den rentenier, die zijne coupons knipt, of van dezen

of genen staathuishoudkundige die aan een ministerie het brood der verdienste of der luiheid eet - maar het valt niet te loochenen dat het veelal toch geringe voordeel eener inschrijving door stads- of dorpskas genoten, ongelukkigen maakt of voordeelen verleent aan hen, die er volgens billijkheid niet toe geroepen zijn. Het zou menigeen niet moeijelijk vallen voorbeelden van tracasserieën en kuiperijen aan te halen bij aannemingen, of van leveranciën die niet beantwoordden aan het gestelde monster, en welk geleverde door de vingers werd gezien uit onkunde, of onwil, of - trots de afkeuring der keurmeesters - uit vrees voor moeite en gemakzucht. En niet minder gemakkelijk zou het zijn te doen zien, hoe vaak, juist door de aannemingen, de gemeenten verre van voordeel hadden. De Hollandsche spreekwoorden: een arbeider is zijn loon waard, en: goede waar moet betaald worden schijnen in dit opzigt buiten de rekening te geraken. En de geest der bezuiniging en uitzuiging heeft te sterk wortel geschoten om vooreerst te worden uitgeroeid. Kennis wordt slecht beloond. Wij wijzen slechts op de vele bekwaamheden voor het hondenbaantje van telegrafist vereischt, tot een salaris, dat op zijn hoogst *f*8 à 900 bedragen *kan*, maar voor sommigen op *f* 400 is gesteld. En dat nú, nu de waarde van het geld vermindert met elken dag, waar Australië geroepen is de Europesche handelaren te verrijken. Steller dezes gelooft tot de gematigde liberalen te behooren; maar gelijk de Schrift leert, dat de mensch niet alleen bij brood zal leven, zoo heeft de Nederlandsche staatsburger niet genoeg aan vrije verkiezingen en openbare tribunes; bevordering van materiëele welvaart moet mede een doel zijn ook voor den inwoner eener gemeente - en mededinging buiten de gemeente is de dood voor zijn bloei. Dan uitweiding te over. Het stukje van Dr. Donkersloot gaf er ongezocht aanleiding toe. Misschien vindt een ultraliberaal deze redenering onbeduidend, zoo als wij het *Huis Hultestein* en Middelbeek's *Schetsen*, maar de ondervinding alleen heeft ook onze meening gevestigd. Onder den titel van *de blanke Slaaf*, treffen wij een verslag aan van het lot der Geldersche arbeiders. Sedert het werk der Amerikaansche vrouw, die haar pleit meer en meer begint te winnen, is het oog meer gerigt op de behoeften ten onzent. Mogten ze eens allen worden bevredigd en ook voor den arbeider en daglooner een betere toekomst aanbreken! Wij kunnen niet instemmen met hen die den heer Wansleven veroordeelden, wijl hij in zijne schets den sluijer ophief: maar wij zeggen het Pepertje, uit het zoo schoon herboren tijdschrift Nederland, eenigzins veranderd na:

> Maar wie ook om hen henen leden,
> Zich wentlende in een jammerpoel,
> Voor *die* ellende bleef men koel.

De heer Haasloop Werner doet zien, dat een arbeider als hij vast werk heeft, het tot een zekere welvaart brengen kan; maar men dient het woord *zekere* dan ook wel curcijf te drukken, en zijn geluk zal wel betrekkelijk wezen. Maar staat de verdienste van den daglooner in juiste verhouding met het werk, dat hij voor den landheer verrigt? En loont deze hem in billijke evenredigheid met zijne eigene winst? Losse dit vraagstuk op wie kan! Het Christendom is in deze nog alles behalve genoegzaam doorgedrongen in de harten der meeste grondeigenaren, 't zij ze in Gelderland of elders hunne bezittingen verdubbeld zien door den ongehoorden

prijs van den grond. Frans Tinarlo toont vrij wat aanleg in zijn *Een trommel met bolussen*, en J.J. Cremer's *De regte Jozef* is allerliefst verteld en wedijvert in bevalligheid met het plaatje naar zijne teekening. Op deze soort van kleinere stukjes blijve hij zich voortdurend toeleggen: *tel brille au second rang qui s'éclipse au premier.* Van de dichtstukjes valt weinig te zeggen. Römer en van Zeggelen..... zie daar wat vermelding verdient. Des laatsten *Gesprek van Jan uit de Beemster en Geert uit Apeldoorn, bij het kamp te Zeist*, is echter zoo naïef en gelukkig in het nabootsen der idiotismen uit Noordholland en Gelderland, dat zoo het Instituut niet ware afgeschaft, het er zeker in zijne annalen notitie van genomen zou hebben. Maar het Instituut is gevallen, en de man die het velde heeft er zijn zetel niet vaster door gemaakt, noch het vaderland er dienst mede gedaan. Als minister blijve ook hij *geript*, al bidden wij hem nog lang gezondheid en kracht toe, om licht te verspreiden in zaken, waar gekwetste eigenliefde geen stem in het kapittel hebben mag, gelijk de Geldersche volksalmanak (waar een zin al niet toe brengt - eene combinatie van een minister en een almanak!) blijve leven ten oirbaar van.... den heer Nijhoff en het Geldersche volk.

Zeeland moge dit evenzeer blijven, al heeft dit boekje het uithangbord niet van uitsluitend voor eene andere provincie onzes vaderlands bestemd te zijn. Dat versnipperen in volken en volkjes toch - het is reeds genoeg gezegd, maar kan niet genoeg herhaald worden - is een ongelukkig zwak, dat door boekverkoopers-speculatie in de hand wordt gewerkt. Wil men wetenswaardige bijzonderheden uit de geschiedenis bewaren - men verrijke er Nijhoff's bijdragen mede of bezorge ons geheele volk een almanak, die in zijne behoeften voorziet en Nederlandsche Protestantsche en Katholieke volken negeert - maar de waarheid verkondigt onbewimpeld en eerlijk, zonder achterhoudendheid en zoo mogelijk verzoenend. Wie dat vermogt zou een weldaad bewijzen aan zijn vaderland. Toch, duchten wij, zal 't een vrome wensch blijven. Zeeland - om met het uitwendige te beginnen - wint het van den Gelderschen almanak in bevalligheid van vorm en uitvoering, al schijnt uit beide ook weder te blijken, dat de lithografie ten onzent meer en meer tot verleelijking dan tot verfraaijing van een werk behoort. En toch zijn de onooglijke zwarte steendrukken nog oneindig te verkiezen boven de duizend en één roodblaauwe en geel-groene vignetten, die de heeren Mieling en Trap ons willen opdringen, ter waarmaking van het Victor Hugoniaansche: *rien n'est beau que le laid.* Deze sententie schijnt ook die des heeren van Harderwijk te zijn, die *eenige feestdronken en tafelliedjes* inzond, bij welker vervaardiging de *goede geest* hem allerminst bezielde. Zijne slotregels in zijn *toost* aan de vrouwen, veranderen wij in:

> Och, voor het laatst aan 't Zeeuwsch geslacht,
> Een prullig rijm als dit gebragt!

Nu wij eenmaal van rijmen spreken - de heer van der Noordaa mag voortaan verzen als dat *Aan mijn vriend*, alleen aan vrienden laten zien, die soms *common places* dulden uit inschikkelijkheid, terwijl de heer P.B.R. zich een andermaal wachte een vertaling naar Thomas Campbell voor oorspronkelijk te doen doorgaan. Op dat punt is de Tijdspiegel met Argusoogen gewapend. *Graaf Derby's smart*

heet in het Engelsch *Lord Ullins daughter*. De eenige poëzij, die het boekske bevat, is *Een psalm in den nacht*, door Ten Kate; *Aan eene kranke vriendin*, door de Kanter en het gelukkig gedachte lied *Aan Zeeland*, door S.J. van den Bergh. Ieder vaderlander zegt het hem gewis na:

> De geest van de Zeeuwen blijv' leven,
> Hun deel blijv' goedrondheid en moed.

De heer J. Ab Utrecht Dresselhuis, beschonk het boekje met twee bijdragen, waarvan de eene het vervolg behelst van het beleg van Sluis in 1587, reeds in de beide vorige jaargangen aangevangen en in den volgenden voort te zetten. Dit stuk, dat zich door studie en veelzijdige kennis kenschetst, bevestigt onze meening dat het beter ware dergelijke bijdragen te doen opnemen in een Archief van geschiedenis, dan in een werkje van den aard als het onderwerpelijke. Nu zijn er vier jaren noodig en misschien meer, eer het geheel is geleverd. Of is dit de weetgierigheid van den lezer niet al te kras gespannen? Om het belangrijke heeft hij immers regt die eer voldaan te zien? Dit is dan ook de eenige aanmerking die wij er tegen in brengen. De geleerde schrijver van deze bijdrage *De oorsprong en opkomst der stad Sluis*, eertijds Lammins Vliet (verbastering van Lamberts Vliet) geheeten, getuigt niet minder van zijne geschiedkennis en lust tot onderzoek. Te regt mag hij zeggen ‘van alle vroeger duistere voorstellingen omtrent de stichting dezer stad, een afdoende oplossing gegeven te hebben.’ Met belangrijke aanteekeningen toegelicht, bewijst hij dat van Yperen de grondvester is van de latere stad, die rondom de Lammens-sluis verrees, welke in 1132 niets was dan de sluis zelve, met ‘vermoedelijk enkele huizen binnendijks.’ *De toren van Westerschouwen*, met een plaatje verduidelijkt, is mede een belangrijke historische bijdrage van Mr. A. Moens van Blois, en allermerkwaardigst is Dr. Callenfels' *Keizer Napoleon in den polder: de Zuidkraaijert* (Zuidbeveland) in 1810. Wij leeren den wereldveroveraar hieruit wederom kennen in al zijn goed en kwaad; zijn egoïsme spreekt uit dit verhaal niet minder dan zijn afkeer van tegenspraak en zijn zucht om zich bemind te maken, ook bij zijne in het groote rijk ingelijfde Nederlanders. Uitstekend in zijne soort is ook Mr. C. de Jonge's *Eene studie uit de helft der* 17de *eeuw.* Hij bewijst er voldoende de meerderheid in van Holland in de vergadering der Algemeene Staten, na den dood van Willem II, terwijl er op nieuw uit blijkt, dat even als nu ook toen de zucht tot magt de spil is van alle veranderingen en omkeeringen. De mensch toch, wij zeiden het hierboven, is altijd dezelfde in alle tijden, waar het aankomt op eigen grootheid. Helaas! hoe menigeen in deze dagen die de banier opsteekt voor een stelsel, heeft daar achter zijn eigen ik kunstig verborgen. Er is niets nieuws onder de zon. Dr. G.D.J. Schotel maakt ons bekend met een bijna geheel vergeten Zierikzeeschen dichter, Cornelis Boey, Boei of Boy, waarin op nieuw zijne groote belezenheid doorstraalt, terwijl Leupe's *Maarten Thijssen*, *Hollandsch-Zweedsch admiraal*, evenzeer het jaarboekje versiert als de Stoppelaar's *Nadere inlichtingen omtrent de geboorteplaats en het geslacht van Johan de Knuyt* en het iets over de graftombe der *van Borselens van St. Maartensdijk*, door J. Was; doch zeker is Dr. R.A.S. Piccardt's *Twee Goese-*

naren, *Jasper Barse en Bernardus Smytegelt*, een der merkwaardigste opstellen over een Jezuïet en een predikant, die beide naar hunne verschillende inzigten, de uitbreiding van de kerk des Heeren hebben bevorderd onder de Heidenen en in het vaderland. De liefhebbers van stukken als *vroegere bestrating en straatverlichting*, kunnen zich verlustigen in Mr. de Wind's bijdrage daarover, terwijl de voorstanders van wat minder dorre lectuur in *Marie van Reigersbergen* en *de Fransche Mie* van den onvermoeiden verzamelaar genoeg van hunne gading zullen aantreffen. Het laatste bevat de zonderlinge ontmoeting van twee Parijsche echtgenooten te Middelburg, waarvan de vrouw haar man reeds lang onder het mes van Xaintes arts gevallen waande. De uitvoering van dit boekje wat druk, papier en band aangaat verdient eene afzonderlijke vermelding. Daarentegen kon de Nederlandsche Volksalmanak zuiverder gedrukt zijn. Toch beveelt hij zich aan door goede letter en papier. Waarom mogen we dit boekske ook niet prijzen over zijne lithografien? Maar deze zijn nog te smakeloos om voor oortjens-prenten te dienen. Wij bidden den lezer het ‘jongste kind’ b.v. eens naauwkeurig te bezien en het in zijne verbeelding te vergelijken met de voortreffelijke gravure, die hij bij Buffa voor de ruiten heeft zien hangen; of het plaatje ‘de mislukte boekhouder’ eenige aandacht te schenken; hij zal gewis onze overtuiging deelen, dat het beter ware het schoonheids gevoel niet te ergeren dan zulke misbaksels voor te zetten aan het volk, - het onbeschaafde en min of meer onopgevoede deel der bevolking - dat men wil opbouwen. Men riekt uit dit werk de pers van den heer Mieling. Zal hij dan nooit tot het bewustzijn komen dat ook het kleine de aandacht en zorg van den meester niet ontgaan mag? En wat moet het gevoel zijn van een uitgever, als hij, op het oogenblik dat zijn boekske verschijnen moet, zich zulk een arbeid, wil het debiet niet verloren gaan, ziet opgedrongen te verzenden, waar er keus noch tijd is tot andere illustratiën? Er is reeds meermalen in den Tijdspiegel gewezen op lithografische voortbrengselen van den kunstenaar in zijn vak, die zijner geheel onwaardig waren, dat we na de hernieuwing van zulk werk moeten vragen of de heer Mieling ook in een anderen zin den regel van Lamartine toepast:

Pour nous et des héros il est des poids divers.

Waarom toch - en met die vraag stappen we van deze prulplaten af - waarom toch levert hij zulke misgeboorten daar de bepaling van den prijs toch aan den lithograaf-zelf staat?

De prozastukken, die de Nederlandsche V.A. bevat zijn vier in getal. Twee daarvan hebben wij aan Schimmel te danken, de andere aan Molster en Zimmerman. Het eerste *Een zestiende-eeuwer* getuigt op nieuw van Schimmels niet alledaagsch talent en van zijne kennis der groote dagen toen het kleine, maar onvermoeide, Holland den strijd voerde tegen het reusachtige Spanje, terwijl het op nieuw den voortreffelijken novellist kenmerkt, die zijne stoffe weet te beheerschen en een schoon gegeven tot een schoon kunstvoortbrengsel om te werken. De auteur geeft zelf de bron aan, waaruit zijne novelle geput is. Beeloo in zijn degelijk *Noord-Holland en de Noord-Hollanders in den vrijheidsoorlog tegen Spanje* bevat:

‘Zeker schipper te Hoorn, Pieter Pikmans geheeten, kwam in 't jaar

1595 of 1596 op het denkbeeld, dat de Spaansche schepen, op de rotsige kusten van Ierland vergaan, waarschijnlijk aldaar niet zoo diep zouden zijn gezonken, als doorgaans op onze zandige kusten plaats heeft. Hij ondernam alzoo, om aldaar met beugels en haken naar goederen te visschen.

Op zijn eerste reis vond hij weinig; bij de tweede echter, nadat hij zijne gereedschappen verbeterd had, haalde hij zooveel goederen, scheepsgeschut enz. op, dat hij de kosten van de beide reizen dubbeld vergoed zag. Ten derden male derwaarts heen gevaren, gelukte het hem om kisten met goud en zilver en andere kostbaarheden op te halen. Hij keerde terug met een grooten schat, bouwde een aanzienlijk huis te Hoorn, en leefde daar in overvloed. Scheltema, *De Onoverwinnelijke vloot*, blz. 226, naar het gedrukt verhaal, achter de reizen van Bontekoe. De schrijver laat hierop, blz. 227, nog volgen: ‘Uit gelijktijdige schriftelijke aanteekeningen, vermoedelijk van de hand van Jan Adriaansz. Leeghwater, den schrijver van het *Haarlemmermeerboek*, bleek het mij, dat Pikmans waarschijnlijk het admiraalschip van d'Ocquendo heeft gevonden; dat hij twee dochters had, die met zonen van voorname burgers te Hoorn trouwden, en dat uit zijnen of haren rijkdom de eerste aanzienlijke bijdrage gekomen is tot het fonds, hetwelk noodig werd geoordeeld, om de bedijking en droogmaking van het groote meer, de Beemster, in het begin der zeventiende eeuw te kunnen aanvangen.’

‘Hoe wonderbaar,’ besluit hij, ‘is in dezen de leiding der Goddelijke Voorzienigheid. Het geld, eenmaal door koning Philips ten verderve des vaderlands geschikt, moest, weinige jaren daarna, dienen ter bevordering van eene der gewigtigste en gelukkigst uitgevallen ondernemingen voor het belang en den roem der inwoners van Holland!’

Hierop nu heeft Schimmel een verhaal gebouwd, waarin hij onze voorvaderen van verschillenden rang en stand schetst zoo als de geschiedenis ze ons heeft leeren kennen: moedig, ondernemend, godvreezend, ondergeschikt aan den wil der ouders, christelijk en vergevensgezind; deugden waardoor alleen met God onze staat heeft kunnen worden wat hij zich later toonde. Het skelet meê te deelen zou voor velen, die het verhaal genoten, noodeloos wezen - voor wie het niet kennen den gang verbreken. Den laatsten raden wij dus aan den wakkeren Pieter Pikmans te leeren kennen en zich zoo noodig te spiegelen aan den man, die bij achteruitgang den moed hooger liet stijgen in steê van dien te doen zinken, en tot welvaart voor zijn gezin, zijne vaderstad, en zijn gewest eene onderneming waagde, die onder den Goddelijken zegen van zulke schitterende gevolgen was. - *Een negentiende-eeuwer* is met andere kleuren geschetst - en teekent den man van onzen tijd, die het door zijne vaderen gewonnen goed liefst rustigjes verteert, zweert bij de effectenprijscourant en beuzelt tot in het kleingeestigste toe, anderen laat zorgen voor den vooruitgang van zijn land en het gemak verkiest boven de minste inspanning van ligchaam of geest - in één woord, een die zoo als M. in zijn *kent ge hem?* zegt:

> Een man van d'oude kleur, een man van voor twee eeuwen,
> Doch die den tijd niet kent, die rustig op zijn baan
> Zich verder voortbeweegt en - hem alleen laat staan.

Wij weten dat er veel zulke, vooral

Amsterdamsche, individuen bestaan en gelooven dus gaarne dat de schrijver geen *personen* heeft willen schetsen maar ‘de omtrekken heeft gegeven eener type welke hij slechts een algemeenen en geen bijzonderen naam toekent.’ Toch wordt de geest in menig opzigt beter bij een aantal kooplieden vooral der tweede handelstad des rijks, die de eerste moge nastreven, wil zij niet te eeniger tijd, hare keizerkroon behoudende, zich door hare zuster de kroon der meerderheid zien ontnemen. Toch kan de novelle ons niet zoo smaken als *Een zeventiende-eeuwer.* Zou het ook zijn omdat de man dezer eeuw wat te eenzijdig geteekend is?

De Goeje Harmen behoort tot die verhalen welke een Nederlandsche Volksalmanak zich steeds wenschen mag. De schrijver schetst er de dorpswereld in, die ook al op de stadswereld gelijkt in logen en boosheid, in intrigue en onchristelijkheid. - Op het land en in de stad - overal laten zich dezelfde hartstogten gelden. Het verhaal paart levendigheid van voorstelling aan ware menschenkennis, en behartigenswaardig is de waarheid die het slot - ‘de klap op de vuurpijl’ bevat. De heer Molster wedijvert met den heer Zimmerman in gemakkelijkheid van stijl, al is de laatste wat pikanter. *Een mislukt boekhouder* verdient om de strekking niet minder lof. Hoe vele landgenooten zwoegen er niet achter den lessenaar, die het geluk en de volharding niet deden zegevieren over hinderpalen, welke Govert te boven komt door eerlijkheid en inspanning! Ouderliefde en lust tot het volvoeren van den pligt zijn twee hefboomen die voeren tot groote uitkomsten - en ook dit verhaal leert het op nieuw. Zóó zien wij den heer Zimmerman gaarne weder.

Van de dichtstukken die den Almanak opluisteren, verdienen in de eerste plaats *Het jongste kind* en *Oud en jong* genoemd - vervolgens *De brief van een oom aan zijn neef*, *De boerenhaard* en *Het naaistertje.* Het eerste heeft S.J. van den Bergh tot auteur. Hadt gij een vaderlandsche legende verwacht, gij zult, gedachtig aan 't zoet der afwisseling u niet beklagen, dat hij in de plaats daarvan u een bevallige uitdrukking van echt vaderlijk en dichterlijk gevoel geeft. Ons volk heeft nog altijd zin voor huislijkheid, daarom zal dergelijke huiselijke poëzij altijd bij ons volk welkom zijn. Dat er van dien zin wat al te veel partij en misbruik gemaakt is door vroegere en latere, halve en kwartpoëeten moge de kritiek wel eens wat ontstemd hebben; maar Tollens is immers niet minder om zijn huislijke stukjes dan om zijne vaderlandsche romances de geliefde dichter des volks. - Van den Bergh zal het steeds meer ook door zulke huiselijke poëzij worden. *Oud en jong* van een ongenoemden (de redacteur?) is een even gelukkig opgevatte als uitgewerkte tegenstelling van een man der reactie en des vooruitgangs ook naar aanleiding van de drooggemaakte Haarlemmermeer. De les, die er aan Jan Salie in ten beste wordt gegeven, onderschrijven we gaarne:

> Och, zie de groote plannen
> Voortaan zoo boos niet aan,
> En scheld niet op de mannen,
> Die voorwaarts willen gaan.

Werndley - een nieuwe naam, die belooft voor het vervolg - toonde in zijn *De boerenhaard* een grooten tact van opmerking te bezitten, gelijk we met betrekking tot van Zeggelen's *brief* enz. menigen neef aanraden:

> ‘Leer dan al vast deez' brief van buiten.’

Het *naaistertje* is een naïeve en ware voorstelling van zulk een, vaak grillig, exemplaartje, die het talent van den heer Binger eer aan doet. Wij hopen hem vaak zóó weêr te ontmoeten - wij hebben meer liefde voor hem door dit versje dan door zoo vele anderen, die wij van Nostradamus, zijn pseudoniem gelooven we, lazen. Werndley en hij mogen ras in al hunne kracht de rijen komen versterken van de goede zangers in den lande: het goede kan nooit te veel zijn - en aan dat vele loopen we vooreerst geen gevaar ons een indigestie op den hals te halen. Al zijn we geen pessimisten - die betuiging moet ons van het hart.

Waarom stond Potgieter zijn vriend Schimmel dit maal niet ter zijde als ten vorige jare? En zou Schimmel ook niet hem bedoeld hebben toen hij klaagde over de hem zoo weinig toevloeijende literaire hulp? De vriendschap toch laat zich niet met woorden verzadigen - zij eischt daden en mag die eischen. Een lang leven toewenschende aan den Nederlandschen Volks-almanak - dien Schimmel zeker een volgend jaar alleen zal schrijven, als steller dezes niet al te zeer de *Divinationsgabe* mist, waar Hofman de fantast zoo zeer meê dweept, haasten we ons te eindigen.

De Almanak voor Hollandsche blijgeestigen bevat onder andere bijdragen een allerliefst verteld voorval *in de Diligence*, door Ising en een *Spoorwegwachter* door G., welk laatste een keurig gebonden Almanak zou hebben opgeluisterd. Het stukje is los en in een bevalligen stijl geschreven en het ontbreekt er niet aan humor in. Ook de dialoog verraadt eene bekwame hand. Zulke bijdragen vergoeden menig flaauw en niets beteekenend rijm. Onder de beste die hier voorkomen rangschikken we J.A. van Thiel's *De telegraaf*, van den Broek's *Kwade luim* en *de Nieuwe politiek* van Roos. De uitgever van den Nederlandschen Volks-almanak spiegele zich aan de plaatjes die dit boekje werkelijk versieren, en drage de voor een volgend jaar te wachten ook op aan de pers van den heer Blommers, die ditmaal weder iets goed geteekends goed wist af te drukken. '*Dem Verdienste seine Krone*' zeggen we met Schiller, en terwijl we den dood van Oltmans - den genialen auteur van 'de Schaapherder' - vernemen onder het schrijven van dit slot, en het diep bejammeren dat de rij onzer beste novellisten - hoe weinig bezitten wij er maar! - is gedund door zijn afsterven, beweenen wij, zoo als August von Platen zich uitdrukt,

> Blosz des Genies Leichnam, welchen die Seele verliesz.

Mengelwerk.

De onderzeesche telegraaf.

Geschiedenis en Profetie.

V.
Een blik op de kaart van Europa.

Zoo zijn dan de eerste schreden - en waarlijk reuzenschreden! - gedaan, en is voor de magt en de snelheid der gedachte de drievoudige brug gelegd, die het trotsche Albion met het vaste land verbindt. Van op die brug, wagen wij 't, een' blik te slaan in de toekomst; maar niet, dan nadat wij eerst nog eens het tegenwoordige met een vlugtig oog overzien hebben.

Is onze tijd in menig opzigt merkwaardig, hij is dat vooral in de verbazende toeneming van de gemeenschap der menschen en volken. Hoe geheel anders is het reizen geworden! Niet alleen, wanneer wij den slakkengang en de menigvuldige gevaren van de karavanen der oudheid in vergelijking brengen; o neen! wij behoeven bij lange na zoo ver niet terug te zien. Nog geene eeuw geleden, kondigde de koninklijke almanak van Parijs met zekeren ophef aan, dat de wagen, die van daar vertrok, reeds op den twaalfden dag Straatsburg bereikte! En ons zelf heugt het nog, hoe onze goede grootmoeders zich approviandeerden, tot een' togt van Amsterdam naar Rotterdam; hoe de geheele familie haar nog tot afscheid kuste, als zij de wijde wereld in gingen, gezeten in den stuurstoel van eene oud vaderlandsche trekschuit, die weder het toppunt van gemak en snelheid scheen, in vergelijking van eene Geldersche zandkar of het Zeeuwsche beurtschip. En nu? De Rotterdamsche koopman bezoekt even bedaard en zonder omslag de beurs te Amsterdam, als die in zijne eigene plaats. Ja, in ons vaderland zijn er niet anders dan uitstapjes meer overgebleven, terwijl het eigenlijke reizen zich minstens tot Zwitserland en Italië, althans zeker tot den Rhijn moet uitstrekken.

En toch, hoe spoedig men daar vliegt over den ijzeren spoorweg, wij menschen hebben altijd nog onze gezonde leden te bewaren: - eene te groote snelheid zou ligt de noodige voorzorg onmogelijk, en bij eenig onheil den minsten

schok doodelijk maken. Onze berigten hebben die rust en die voorzorgen niet noodig. Zij snelden daarom ook reeds van ouds de reizigers vooruit. De Perzianen - zegt men - hebben 't eerst de vaste stations, elk van ééne dagreize, uitgevonden, waardoor de 127 landschappen van hun reusachtig gebied naauwer met elkander verbonden werden, en de tijdingen, van de eene naar de andere plaats overgebragt, niet aan den gang van een' enkelen bode gebonden waren. Aan keizer Augustus wordt dezelfde verdienste, ten opzigte van het Romeinsche rijk, toegeschreven. In den nieuweren tijd hebben inzonderheid Frankrijk, later Engeland zich omtrent het postwezen verdienstelijk gemaakt. En toen men het eindelijk zoo ver gebragt had, dat de brieven, - in een geheimzinnige sluif verdwenen, terwijl de schrijver sliep, - reeds vóór den morgen eene geheel andere plaats bereikt hadden, en op uren afstands bij het ontbijt werden gelezen, - toen meende men misschien, het *non plus ultra* van snelle wisseling der gedachten bereikt te hebben. Maar wat is de slakkengang van eene postkar tegen het snuivend voortrennen van eene locomotief, waar achter de brieven, om geen' tijd te verliezen, onder het overbrengen worden uitgezocht en geordend? En wie zou niet weder dezen vliegenden brievenpost, die in een enkel uur, zonder immer te rusten, acht uren gaans aflegt, weder voor het *non plus ultra* van de snelheid der gedachten houden; indien hij niet in de laatste jaren gehoord had, - waarvan thans wel ieder, ook de boer achter den ploeg en de grijze bij haar spinnewiel, moet gehoord hebben, - van den electrischen telegraaf?

Daar dringt en woelt 't door elkander, in den effectenhoek van de Amsterdamsche beurs. Een der bewegelijke kinderen Israëls verwijdert zich een oogenblik. Gij hebt uwe sigaar nog niet uitgerookt, en hij is reeds lang terug. Wat geeft hij in dat ommezien gedaan? Hij vroeg even te Londen, hoe de koers van den wissel is, en liet het in 't voorbijgaan te Parijs weten, om nu zijne zaakjes te vervolgen; en - eer gij het laatste eindje van uwe sigaar hebt weggeworpen, heeft Londen reeds te Amsterdam gekocht en Parijs er tegen in geboden.....

O, als onze vaderen eens konden opstaan! Als de oude prediker die effectenbeurs eens bezoeken kon, met zijne boekrol in de hand! - *Niets nieuws onder de zon?* - Maar wij laten de dooden rusten. Wat is, voor de kinderen der eeuwigheid, de versnelde spoed van de kinderen des tijds? Ook wij, wij staan nog slechts op den drempel van hetgeen de volgende eeuw onzen kinderen toonen zal; en is het waar, dat het heden een kind van het verledene is en de vader der toekomst, dan zullen wij misschien, eenigzins en in algemeene trekken ten minste, den gang des tijds vooruit kunnen berekenen, door de sporen, die hij op den afgelegden weg achter zich liet, tot op het punt, waar hij ons nu heeft gebragt.

Terwijl wij dit schrijven, ligt voor ons eene kaart van Middel-Europa; waarop, naarmate het telegraaf-net zich uitbreidt, iedere nieuwe linie wordt aangeteekend. Door deze welwillende mededeeling, die wij (zoo wel als menige bijzonderheid in al 't voorgaande) aan een' geachten ambtenaar bij den rijks-telegraaf dank weten, zijn wij in staat, ook onzen lezers, - in de kaart, bij dit stukje gevoegd, - een duidelijk overzigt van het reeds bestaande te geven, waaraan wij een

minder of meer gegrond vooruitzigt van hetgeen volgen zal, willen toevoegen.

Slaan wij eerst het oog op Groot-Brittannië. De telegraaf-draden doorkruisen nu reeds Engeland en Schotland, in de meest verschillende rigtingen, en ongeveer drie honderd stations (die niet eens alle op onze kaart konden worden aangeteekend), ontvangen daardoor hare berigten. In het noorden is Aberdeen het uiterste punt, in het westen Hollyhead. Van de laatstgenoemde plaats zou de telegraaf zich, onder den zeeboezem door, naar Ierland moeten uitstrekken; maar de eerste hiertoe gelegde kabel is verdwenen; ook voor de tweede maal is het leggen daarvan mislukt; de derde proef is wel voorbereid, maar, - zoo ver wij weten althans, - nog niet genomen.

De zuidelijke oostkust van Engeland, en daardoor Londen zelf, met geheel het telegrafisch net van het magtige eiland, is nu ook, gelijk wij gezien hebben, met Frankrijk, België en Holland verbonden. Volgen wij de eerste lijn naar het zuiden, dan stroomen de berigten niet enkel naar Parijs, maar naar de zeehavens: Havre, Brest, Nantes, Bordeaux, Marseille, Toulon en andere. Te Bayonne, Toulouse en Cette, staat vooreerst nog de telegraaf, als aan den voet der Pyrenëen, stil. Wij volgen dus nu eene andere rigting, en nadat wij in Duitschland, maar vooral in Zwitserland, door de menigte stations bijna verdoold zijn, vinden wij in het zuiden te Genua, Livorno en Rome onze rustplaats. In den Adriatischen zeeboezem zien wij reeds Venetië en Triëst aan dat groote stelsel van gemeenschap aangesloten. Oostwaarts loopen, over Weenen, Dresden en Berlijn, vier lijnen door en in Hongarije, Polen en Pruissen. De zuidelijkste staat, te Herrmannstadt, gereed om de laatste voetstappen naar de Donau af te leggen. Van de middelsten wordt de eene te Czernowitz, de andere te Warschau, nog even aan de Russische grenzen opgehouden. De noordelijkste heeft reeds Dantzig en Koningsbergen bereikt. Eene andere linie eindelijk rigt zich over Hamburg naar het aloude Scandinavië, en heeft te Rendsburg en Kiel reeds den eenen voet gezet op het vaste land van Denemarken.

Na zulk een' ruimen blik over de kaart van Europa, slaan wij met welgevallen nog eens het oog op 't kleine plekje, dat wij ‘ons vaderland’ noemen. In het begin van dit jaar werkten daarin reeds twee hoofdlijnen, met zes kantoren: de eene van 's Hage, over Amsterdam, Utrecht en Arnhem, naar de Pruissische grenzen; de andere over Rotterdam (en Breda) naar België, met een' zijtak van Rotterdam op Dordrecht. In Februarij is een tweede verbindingslijn met België daargesteld, loopende van Amsterdam over Gorinchem en Breda; terwijl eindelijk, nog in den loop van dit jaar, de opening der navolgende kantoren wordt gewacht: Assen, Breda, Groningen, 's Hertogenbosch, Maastricht, Meppel, Middelburg, Vlissingen en Zwolle.

Overzien wij dit alles nu nog eens, eer wij verder gaan, dan valt 't ons van zelf in het oog, dat de behoefte, die deze versnelde gemeenschap in het leven roept, de *beschaving*, en hare voorwaarde de *veiligheid* is. De streek, door den dunnen draad van den telegraaf overspannen, is te gelijk die, waar, in het ligchaam der menschheid, de hartader klopt. Van de plaats, waar hij stil staat, slaan wij den blik op landstreken, waar nog de beschaving, zoo wel als het veilige verkeer, menigen berg

te effenen en menige vallei te dempen heeft. Hoe klein echter deze zetel van de beschaving der menschheid is, in hare afmeting op de wereldkaart, zij bezit de magt der gedachte, de drijfveêr der groote beginselen; en heeft hierdoor verre de overhand over de woeste kracht of de kolossale eenvormigheid van de overige landen der wereld.

Dit besluit op onze vijfde afdeeling, zij te gelijk de inleiding tot de laatste, die wij stout weg noemden:

VI.
Een blik in de toekomst.

Wanneer van een' hoogen toren een steen afvalt, neemt, - volgens eene vaste natuurwet, - zijne snelheid toe onder het vallen, in eene geregelde verhouding tot den afstand, dien hij doorklieft. Even zoo is het met den voortgang der menschelijke uitvindingen; ten minste, wanneer zij niet door uitwendige beletselen in haren voortgang worden gestuit. Er is daarom geen profetische geest noodig, maar alleen eene wel gegronde berekening, om op het gebied der werktuigkunde met eenige waarschijnlijkheid de toekomst, zoo niet te bepalen, althans te gissen. En wanneer wij nagaan, welk een hoog belang de menschheid heeft en stelt in de snelle wisseling der gedachten, dan is het wel onmogelijk, dat op den ingeslagen' weg zou worden stil gestaan, ten zij men daarop door het verstoren van den algemeenen vrede, voor eene korte poos wierd opgehouden. Voor korte dagen is, op een telegrafisch congres te Berlijn, het bestaande overwogen, en menig nieuw plan besproken of vast gesteld. Voorloopig kunnen wij als zeker mededeelen, dat, - behalve de te verwachten gemeenschap met Ierland, - de lijn naar Koppenhagen weldra ten gebruike voor het publiek zal worden open gesteld; dat, nu Warschau met Weenen is verbonden, men de uitbreiding van het telegraaf-net tot Petersburg en Moskau, tegen het aanstaande voorjaar verwacht; terwijl ook Zweden zich weldra zal aansluiten.[*)] Bovendien moet door het Engelsche parlement 30,000£ sterling zijn toegestaan, voor een' regeringstelegraaf over het kanaal, daar in Engeland niet, even als in ons vaderland, bij de verleende concessie, het prerogatief voor de regerings-berigten is bedongen. Nog is concessie verleend voor eene lijn, die Afrika met ons werelddeel verbinden zal, en van Florence, - over Corsica, Sardinië en Malta, - den oostelijken uithoek van Algerië zal bereiken.

Zoo ver altijd nog het tegenwoordige. En nu de toekomst. Overzien wij daartoe nog eens de kaart, maar nu die der geheele wereld. Ziet gij dat eiland, op dat grootere tooneel zoo klein, in zijne krijtbergen besloten en met een' nevel bedekt? 't Is het land der nieuwe Cyclopen, wien wij gaarne een weinig trots en eigenzinnigheid vergeven, omdat zij den oorlog helpen verbannen door de veroveringen des vredes, en de keten der vrijheid, der vrijheid van gedachte, smeden voor vijf werelddeelen. Vooraf gaat de stoom wagen; hem volgt de telegraaf; - maar reeds schiet deze hem voorbij, gelijk de adelaar in de donkere wolken voor den bliksem het spoor schijnt te banen, en daardoor toch

*) Van de aansluiting met Denemarken, en daardoor bewerkte verbinding met Koppenhagen, is, onder 't afdrukken, officiële tijding ontvangen. Ook melden de nieuwspapieren de aanhechting te Elseneur aan eene tot Stokholm doorloopende linie. Het in den tekst volgende (omtrent de nieuwe Engelsche lijn) is nog niet bevestigd.

weldra wordt ingehaald. En is, gelijk wij reeds zeiden, beschaving en veiligheid de dubbele voorwaarde voor dien snellen voortgang, dat spoor drijft beiden, - schoon onder veel tegenstand, - vóór zich uit, en baant daardoor zich zelf den weg gelijk de wagen op het ijzeren spoor zelf het zand en de staven voor het vervolg van den weg aanvoert.

Reeds zagen wij de hoofdsteden van Europa, door den electrischen telegraaf, te zaam verbonden; of zij schamen zich, dat zij 't nog niet zijn. Denemarken en Zweden, zoowel als Rusland, volgen. Spanje en Portugal, ja! ook Italië, - eens het brandpunt, en nu bijna het graf der beschaving! - kunnen den algemeenen schok niet langer weêrstaan. Maar 't is niet enkel Europa, dat door dien schok wordt aangegrepen. Weldra duikt de geheimzinnige draad in de Middellandsche zee. Zal hij ook, nadat hij voet op Afrika gezet heeft, het wagen, zich langs dat onherbergzame strand voort te spoeden naar Egypte? Het komt ons waarschijnlijker voor, dat uit Italië of Triëst, over of langs Griekenland en 't aloude Creta, (thans Candia), de brug zal worden gelegd naar Egypte;*) - Egypte, eens de vroege en bekoorlijke wieg der beschaving, thans naauwelijks meer dan eene versteening uit de voorwereld! - Toch heeft reeds de landmail dat land der dwingelandij opgenomen in den stroom der beschaving, en er althans eenen doortogt gevonden. Maar eer de tweede helft onzer eeuw ten einde is geloopen, zal de telegrafische draad, zoo wij wel zien, zich reeds voor de landmail hebben uitgespoed, om langs Arabië heen en over 't bloeijend Ceylon, in Engelsch Oost-Indië het magtwoord te brengen; - tot weldra ook onze Oostersche broeders, op Java of Ambon, spreken met het moederland.

Maar hij rust niet, de genius der uitvindingen, die door 't dunne metaal onzigtbaar zijne bliksems uitschiet. Reeds is hem de kolossus van het Russisch rijk geopend; en daar hier de wil van een eenig man de wet van millioenen is, strekt hij weldra zich tot in het hart van Middel-Azië, en, door het onherbergzaam Siberië, zelfs tot Amerika uit.

Rigt zich de eene linie, die wij vooruitzien, langs Azië's zuidkust, de andere langs zijne noordelijke oevers, ook de opvolger van Mahomed, eens bijna de heer en nu de vazal van het Christelijk Europa, zal den doortogt door zijne staten weldra moeten wenschen of toelaten. Door Klein-Azië heen, over den beroemden Eufraat en midden door Perzië, overklimt, - zoodra daartoe een veilige weg gebaand is, - de telegrafische draad het hoogste gebergte der oude wereld, en komt van de noordzijde Indië binnen, om er de landmail, dan misschien reeds verouderd, te ontmoeten. - Verouderd, zeg ik: - want vooreerst zal nog wel de Roode zee de naaste weg uit Indië naar Europa blijven; vooral, als weldra de landengte van Suez is doorsneden. Maar mij dunkt, de twintigste eeuw, - zoo niet reeds de negentiende! - zal eens den ouden handelsweg over Palmyra en Babylon zien herstellen, en de monsterwagens over het ijzeren spoor de regte lijn doen kiezen door 't hart van Azië.

De twintigste eeuw! Wij stellen ons voor, dat onze kinderen of de kinders onzer kinderen dan ook de kaart vóór zich leggen, om de laatste schreden te meten, die nog de beschaving der

*) Onder het afdrukken verneem ik, dat (volgens het Handelsblad) zich reeds te Weenen eene maatschappij heeft gevormd tot daarstelling eener telegrafische verbinding van Triëst met Athene, langs de oostelijke hoorden der Adriatische zee.

menschheid te doen heeft. Reeds omvat de Russische monarch zijn wereldrijk met ééne hand, en overziet het met een' enkelen blik. Reeds heeft Engeland slechts eene seconde noodig, om te spreken met zijne Oost-Indische bezittingen. Maar er is meer. De teekenen des tijds schijnen aan te kondigen, dat in het begin der twintigste eeuw niet Indië, maar reeds Pekin en Canton de grenzen zullen zijn van het Slavonische en Anglo-Saxische gebied, de verre einden der twee reuzen-armen, waar de opperheerschappij van den Russischen Czaar en de vrije kracht der Engelsche natie, te gelijk de hand legt op het volk van meer dan drie honderd millioenen; terwijl ook Frankrijk, - altijd even jaloersch en eerzuchtig! - zich er zien laat, om gezien te worden. Een treffend blijk, maar niet nieuw in de geschiedenis, hoe de ontzettendste menschenmassa's bukken voor de zedelijke meerderheid van enkelen, en alleen christen-volken in den raad des Allerhoogsten bestemd zijn, om de wereld te beheerschen.

Maar slaan wij nog eens het oog naar het westen: van de oude op de nieuwe, schoon niet nieuwste wereld. Reeds lang verzoende zich Engeland met zijn' jeugdiger broeder Jonathan, die in het vrije Amerika zijn majoraat ontvlugtte. Reeds lang heeft ook de telegrafie verlangend den blik geslagen over den Oceaan. Maar deszelfs onpeilbare diepte zal haar waarschijnlijk dwingen, om haren kabel tot bij den noordpool te slingeren: eerst over de kleinere eilanden IJsland te bereiken, en daarna, over Groenland en Labrador, het hart van Noord-Amerika met de oude wereld in verbinding te stellen[*)]. Maar dan ook is de weg gebaand, om met al de kracht en doorzettendheid, den Noord-Amerikanen eigen, dat werelddeel naar alle kanten te doorsnijden. Misschien zal het niet eens zoo lang duren, of het land, kortelings nog onbekend en nu door allen genoemd, - Californië, - zal ook de telegrafische depêches opnemen. Het goud zal 't lokaas zijn, waar henen zich het ijzeren net der spoorwegen en de koperen webbe van den telegraaf uitstrekt, om ten laatste nog het eigenzinnig Japan aan de algemeene wet van vooruitgang te onderwerpen; en zoo den draad aan China over te reiken, opdat hij daar dien van Noord-, Zuid- en Middel-Azië ontmoete.

Dan eerst zal de twintigste eeuw het werk hebben afgedaan, dat haar de negentiende, reeds zoo ver gevorderd en verder in bestek gereed gemaakt, overgaf. De ring, die om den aardbol gesloten is, heeft nog slechts vonken uit te schieten naar Zuid-Amerika, en ook Australië daarmede en met Indië te verbinden; terwijl telkens hier en ginds, in een' nog donkeren hoek, eene nieuwe vonk uitspringt, en men misschien ten laatste beproeft, de lijn over de noordpool heen te werpen.....

Nu eindelijk heeft de schijnbaar zoo nietige en zwakke metaaldraad de aarde omwoeld als een reuzenslang, omsloten als de klimop, getemd als eene tooverketen; en met de snelheid van den polsslag, ja sneller nog, keert de hamertik van den telegraaf en de indruk van zijn stiftje, of de letters zelve op zijne wijzerplaat, om de aarde heen terug

*) Volgens een couranten-artikel, dat mij dezer dagen in handen komt, zou er eene machine (of verbetering aan de machine) zijn uitgevonden, waardoor de electrieke schok of stroom zoodanig versterkt wordt, dat hij de 1500 mijlen naar New-Foundland in ééne lijn kan doorgaan, van waar deze, over N. Schotland, naar New-Jork zou worden verlengd. Ik geef dit berigt voor hetgeen 't is.

in het stille verblijf, waaruit de genius der menschheid de gedachte deed uitgaan, sneller dan de zonnestraal de aarde verlicht.

En waarlijk! 't is niet enkel een vlugger berigt, dat de liefde of vriendschap uitzendt; eene nuttige tijding, die de handel ontvangt of de diplomatie; neen! 't is een veel hooger belang, dat hier op 't spel staat. De overwinning der beschaving is die des vredes: want zij geeft den vrede, omdat zij dien behoeft. En even als het ons nu bijna ondenkbaar is, hoe vroeger de eene stad en het eene dorp met het andere kon krijg voeren; zoo zal 't eens, - hopen wij, - met de landen der wereld zijn. - Maar daar is nog eene andere behoefte, waarin die versnelde gemeenschap zal moeten voorzien, om aan hare roeping te beantwoorden. 't Is de opeenhooping der menschen-menigte, vooral, wanneer die niet meer door den oorlog gedund wordt. Over het ijzeren spoor heen, zien wij reeds tegen 't einde onzer eeuw, den menschenstroom zich met nieuwe kracht spoeden naar de ledige akkers, die nog slechts werkzame handen vragen, of de gastvrije kust, waar de haven nog hare schepen verbeidt. Dáár is ruimte, voor jaren en voor eeuwen nog, terwijl hier het digt op een gedrongen volk door honger en werkeloosheid kwijnt; en ten laatste, zoo er geen uitweg wordt geopend, zich zelf en die het regeren verwoesten zou. Door den voortgang der Europesche menschheid, zullen ook orde en wet de woeste rooverhorden dwingen, om mede te gaan met den stroom der beschaving, of daartegen kampende, te vergaan. - Eindelijk maakt, onder dit alles, de godsdienst zich de veroveringen der wetenschap ten nutte; en het christelijk beginsel wordt, zelfs nog vóór den christen naam, het volle eigendom der menschheid. Dan, - zal reeds de twintigste eeuw dit zien? - dan wisselt wetenschap en christendom beide, van de einden der wereld, de gedachten der volkeren tegen elkander uit; en die volken zijn slechts stammen, die landen worden ten laatste gewesten. De groote handelsteden zijn de stations, waar de gedachte slechts een oogenblik toeft, om weder van daar de adelaars-vleugelen uit te breiden. Zoo buigen de takken van den boom, bij Babels toren gescheiden en sinds verre uit een gegroeid, zich aan den top weder te zamen, om ééne enkele kruin te vormen en ééne schaduw. Eene enkele wet slechts vereenigt daarbij het menschdom, - de wet der volmaking, die het embryon der toekomst draagt in den zwangeren schoot.....

Onze profetie is ten einde. Laten onze kinderen profeteren na ons, als zij den dageraad zien van het derde jaarduizend der christelijke tijdrekening!

C.E.v.K.

Duitsche en Zwitsersche brieven.
Impressions de voyage.
(*Vervolg en slot. Zie Tijdspiegel* 1854, I, *bladz.* 148.)
VIII.

De Montblanc. - De magneet van Chamouny. - Poëzij des levens. - Pantoffelkus. - Don Quijoten. - De monarch ten voeten uit. - Beklimmen en huiveren. - Een miniatuur. - Orienteren. - Saussure. - Un capitaine du Montblanc. - Ééne vrouw onder vele mannen. - De weg omhoog en hooger. - Reize met het oog en den kijker. - De gletschers. - Een hoogepriester der natuur in vol ornaat. - Geen gedicht! - A. Smith en van Senden. - Zielkundige ontleding. - Groote bergen en kleine menschen. - Oplossing van het vraagstuk. - Zinnebeelden in twee tempels. - Afdalen. - Het leven der reizigers. - Lords, Ladys, gidsen, hôtels. - De laatste uitboezeming en laatste reisgroet.

Chamouny, Augustus 1853.

Een bezoek aan den Montblanc, waarde vriend! - gij kunt dit gerustelijk onder de zoogenaamde ‘levensphasen’ rekenen - een poëtisch tijdperk in het kortstondig bestaan, eene volstrekt eigenaardige openbaring van het verhevene, duizendwerf beter, dan dit in de handboeken der aesthetica wordt beschreven. - Ja, hier is ook schrift! maar in reuzenletters; - schrift in den vorm van bergketens, onafzienbare valleijen, nederstortende gletschers en bruisende watervallen: schrift Gods - ook heilige schrift! - Zoo als het ons was en nog steeds is, hier tegenover den onbewegelijken, alles overweldigenden reus, den Czaar, den Mogol, den Sultan der bergen - zie - wij kunnen u dat moeijelijk mededeelen, ook niet verklaren -: een zekere solemneel plegtige gewaarwording, een langzaam toetreden en naderen tot iets, dat verbazend groot en verbazend prachtig en verbazend aangrijpend is, eene zekere ongewone, toch weldadige zielsbeklemdheid, alsof men vreesde een enkel oogenblik van natuurbeschouwing en natuurgenot onherstelbaar te zullen verliezen. - Er is in en aan den Montblanc een krachtig werkende magneetstof of magneetkracht verbonden, die ons uren lang aan de plek vastboeit, van waar wij den kolossus, 14000 voeten boven den waterspiegel van het meir van Genève, in stilte en behoorlijke aandacht aanschouwen, en dan, als wij lang genoeg gezien hebben - elkaâr weder veelbeteekenend aanzien - en zwijgen. - De poëzij des levens, zoo als de hoogste natuurbeschouwing haar ontwikkelt, heeft hier het ultimatum bereikt. - Zoo staan wij, tot heden toe, onder den betooverenden ban eener

Circe, en zweven links en regts, nu te voet, dan eens op het goedwillige muildier, aan de voeten van den heer en meester van Savoyen - maar slechts zeer laag bij den grond, ootmoedig genoeg, om dezen ‘Heiligen vader der natuur Gods,’ den voet- en pantoffelkus te brengen. - Om meer dan ééne reden hebben we afgezien van de gewone kleine of grootere heirtogten naar den Montanvert en de Mer de glace, of naar de overbuurvrouw van den monarch, de Breven - of wederom naar de Flegère. - Wij zien van uur tot uur talrijke groepen tijdelijke Chamouny-bewoners, op de sierlijk gezadelde muildieren, links en regts heendraven, met de vlugge gidsen voorop, de lange witte Alpenstokken, met zwarte punten, in de hand, als speren en lansen, waardoor menige deftige en magere whimsical Engelschman, on horseback, in het zonderling reiskostuum, ons aan den waardigen Don Quijote herinnert. - Wij vergenoegen ons, om, achter het stille en nederige kerkje, de *Prieuré*, den ontzaggelijken steenklomp te bespieden en met het ‘oog’ te beklimmen - daarbij bewijst de groote zeekijker van onzen vriend K - ons treffelijke dienst. - Weet nu dat de Montblanc, welligt boven de meesten der wereldberoemde bergen, het voorregt bezit om zich geheel van top tot teen, volstrekt ‘ten voeten uit,’ zonder eenig beletsel te laten beschouwen; - dat hij als een keizer, in den groenen boschmantel, het borstharnas van graniet, met den diadeem van schitterende sneeuw, in levensgrootte voor u staat - tenzij zijne majesteit het hoofd en het bovenlijf in eene graauwe nevelkap hult, en zich met vorstelijke grilligheid aan de blikken der heen en weder zwevende pygmeën, daar diep beneden in het dal, onttrekt. - Wij waren onder de gelukkigen; want na het prachtig en zuiverend onweder, dat we eergisteren te Servoz boven onze hoofden hoorden woeden, is de lucht helder, doorzigtig als kristal, en slechts zeer zelden golven de donzige wolkvlokjes om en over de sommité van den Montblanc. - Ja, hij staat daar voor ons in ongekende, onbeschrevene, grootsche pracht, nu in het zonlicht gehuld, dan ligtelijk overschaduwd. - Zoodra men hier eenigzins te regt komt met de afstanden, en de kunst heeft geleerd om bij duizend voeten, en nog eens duizend voeten, te tellen en te meten - begint men te begrijpen wat het voor den kleinen mensch beteekent, om *dezen* berg - te *beklimmen* - om werkelijk over en langs die breede gletscher, met zijne crevassen en ijskegels, te klimmen, te springen, dan dat uren lange, hellend sneeuwvlak - over te glijden en te worstelen, dan tegen dien ijsmuur, bijna loodregt, als een gems te klauteren, en eindelijk de sommité, den gebogen sneeuwkoepel te bereiken, van waar het oog meer dan 60 mijlen in de rondte omvat. - De gedachte aan zulk eene opstijging, jaagt ons en elk, u mede, als uwe verbeelding behoorlijk is opgewekt, eene rilling door het gebeente - en toch, vreemd en onverklaarbaar, vele reizenden verklaarden, dat zij hier eene onoverwinnelijke aandrift gevoelden om ook ‘daar boven’ te zijn, dáár zoo hoog, zoo ongemeen hoog, nevens en boven de adelaars in de wolken, alsof zij tot het geslacht der Titans, hemelbestormers, behoorden. - Ook in dezen geweldigen prikkel ligt iets meer dan eene nietige eerzucht, of de roem om onder de waaghalzen van den leeftijd te behooren - zelfs hier in zinne-

lijken vorm, een drang naar het oneindige, onbereikbare, verhevene, aangrijpende, waarbij de geest, die vonk Gods, zijne onvervreemdbare regten geheimzinnig laat gelden. - Nabij de kleine kerk, op weinig schreden afstands van ons hôtel, werden wij door een zeer keurig relief van den ganschen bergketen onthaald: Wallis en Savoyen ligt voor u, in den vorm van een uitgestrekt landschap, waar de hoogere bergruggen, de gehuchten en de wegen, door roode strepen, met overgroote aanschouwelijkheid, zijn afgeteekend - dáár behoort men zich eerst met de noodige inspanning te orienteren, en den geheelen bergweg naar de sommité regt op te vangen, - en dan het oog gevestigd op den heerlijken berg zelven daar buiten, - weldra is men daar te huis. - Zoo beschouwden wij, na deze eerste inlichting door de nabootsende kunst, den eindeloos hoog opwaarts slingerenden weg, welken de moedige beklimmers thans nemen. - Reeds heeft de verdienstelijke de Saussure (zijn afbeeldsel is hier alom, als dat van den ‘heilige des lands,’ in zaal en portaal aanwezig), in 1787 den berg beklommen, meermalen door sneeuw, wind en storm afgewezen, overwon hij eindelijk de dreigende natuurkrachten, en stond werkelijk op den hoogsten top, terwijl daar beneden, in het als weggezonken dal, de zijnen, die hem lief waren, en honderden nevens hen, de verwijderde gestalten der onverschrokken mannen, als zwarte, beweegbare punten aanschouwden - meer dan 10000 voeten boven hunne hoofden!! - Later is de berg van zomer tot zomer beklommen, thans begint het waagstuk, door de talrijkheid dergenen die ook naar ‘boven willen’ - minder indrukmakend te worden, zoo als dit met alle waagstukken pleegt te geschieden. - In een der kleine geschriften over den Montblanc, door een beroemden gids, Joseph Marie Couttêt uitgegeven, die zich als ‘Capitaine du Montblanc’ betitelt, vinden we een opgave der stoutmoedige Adamskinderen die den togt waagden en volbragten, en daaronder - ééne Eva - ja eene vrouw, eene Fransche, Mad.^{lle} Dangeville, 4 September 1838 - zij beheerscht in den cataloog de mannen; hoewel onze waarde vriend van Senden aanteekent, dat deze heldin grootendeels is ‘opgedragen.’ Dit intusschen is voor hen, die eenigzins naauwkeurig met den togt bekend zijn, eene blijkbare onmogelijkheid; welligt dat de onverschrokken vrouw zoo ver is gebragt als men haar heeft kunnen optillen - en dat men hier het ‘gedeelte voor het geheel heeft genomen,’ zoo als de redenaars zeggen - ‘pars pro toto’ - Zoo hebben wij den slingerenden bergweg, met het oog, beklommen, terwijl de voeten veilig en gerust op het malsche gras stonden - dáár, dáár zagen we de gidsen en reizenden - (voor onze verbeelding wel te verstaan), langzaam de benedenste glooijing opklimmen - waarbij het kostelijke muildier nog groote diensten bewijst. - Weldra neemt de noodzakelijke voetreize een aanvang, ruim 5000 voeten hoog wordt de bedreigende Glacier des Bossons overdwars overwonnen, en hier, hier begint een onafgebroken sneeuwtogt - de plantengroei is verdwenen - alleenlijk nog de Alpenroos, de bekende rhododendrum - hooger stijgende, bereikt het altoos zigtbare gezelschap de zoogenaamde Grands-Mulets, rotskegels, die ter halver lijve boven het sneeuwveld uitsteken, en alwaar een nachtverblijf voor de moedige bergbeklimmers is gevestigd - en nu

stijgt het pad, van het Grand plateau, hooger en hooger, een ijsmuur, ruim 300 voeten hoog, moet schier loodregt opgeklauterd - spoedig staan de helden op de *Sommité*, den gebogen sneeuwkoepel, die in sierlijke golving het toppunt uitmaakt, - voor den geheelen togt wordt, onder de gunstigste omstandigheden, 17 uren berekend. - Hooger kan en mag de mensch niet meer - de blik reikt tot in het noordelijk Zwitserland, zuidelijk naar Milaan, en zoude, stond er geen belemmerende bergketen in den weg, het ver verwijderde blaauw der Middellandsche zee kunnen bereiken - en die gansche togt, waarde vriend! kan hier met het oog en de verbeelding geschieden - zoo ongemeen indrukmakend, zoo diep aangrijpend is deze blik, zoo volstrekt eenig, - dat de pen volstrekt weigert u alles te beschrijven, wat hier telkens, met verrassende pracht, den reiziger van alle zijden overweldigt. - Daar, ja daar in de eerste plaats de te regt beroemde Mer de glace, de vastgestolde en onbewegelijke ijszee, ter linkerhand, op den weg naar Argentière, inderdaad een der grootsche gletschers, die zich in ontzaggelijke breedte als over het dal opheft, en zich verliest in de hoog gelegene heldere en blinkende sneeuwvelden. - Ginds, ter regterhand, op den ons bekenden weg naar Servoz, de Glacier des Bossons, die het diepst in het dal van Chamouny doordrong, en als met eene zwaarte van honderdduizend centenaars op het groene, malsche gras is neder- en ingezonken, - dáár zijne reusachtige, wild en woest gevormde ijskegels en piramiden, 100 en meer voeten hoog, heeft geplant, - een eeuwigdurende winter omkranst door eene lagchende lente - en daar achter, naar den hemel opstijgend, de Montblanc, die zijne vijf gletschers, als de breede plooijen van eene hagelwitte, hoogepriesterlijke stola, naar beneden ontrolt, en op al die pracht en luister - een onsterfelijke grijsaard, met de eerwaardige sneeuwkruin, welligt zestig eeuwen dragende - plegtig nederziet! - Alles vereenigd roert, en treft, en brengt eene gewaarwording te weeg, waarbij de pen ons uit de bevende vingers valt, en wij u en allen in geestvervoering toeroepen -: 'Kom en zie!' - Om die reden, waarde vriend! zullen we ons, al waren we ook werkelijk dichters, wel wachten dergelijke natuurtooneelen op rijm en maat te brengen: om hier met leenspreuk en kadans te durven spreken, is schier heiligschennis aan *deze* schepping - zoo als zij hier verschijnt - gepleegd - zelfs een Byron of Lamartine zouden hier gezwegen hebben! - Intusschen kunnen wij u, om nogmaals op de bergbeklimming terug te komen, naar eene even uitmuntende, als getrouwe beschrijving heenwijzen, die zelfs eenige letterkundige vermaardheid heeft verkregen. - Gij vindt die in het Leesmuseum van den jare 1851 (het welbekende Tijdschrift, uitgegeven door K. Fuhri, blz. 191-209), overgenomen uit de Révue Britannique, door Albert Smith. - Deze voortreffelijke, levendige, aangrijpende beschrijving van den Montblanc, ontheft ons van vele uitvoerige berigten, en zal u in meer dan ééne beteekenis des woords, regt op de *hoogte* van den berg der majesteit en verhevene pracht brengen. - Vergelijk daarmede de zoo naauwkeurige, en op de plaats zelve opgewassene aanteekening van onzen vriend van Senden, - Alpenrozen, II^{de} deel, XVIII. Chamouny XIX. De Montblanc en Saus-

sure - en gij zijt goed en behoorlijk ingespannen.

Ook hier, waarde vriend, hebben wij, in de groote spanning van natuur-bewondering, het oude probleem wederom trachten op te lossen: waarom juist dit verhevene schouwspel zulk een magtigen invloed op den mensch te weeg brengt - eene analyse of ontleding van dit vreemde en zonderlinge gevoel voor het verhevene zoude uit meer dan één oogpunt belangrijk kunnen worden. - Heeft Lichtenberg, de wijsgeerige en geestige denker, ergens gezegd: 'dat de hooge bergen, waardoor de menschen in verrukking geraken, eigenlijk niets anders zijn dan *groote wratten* op het *gelaat* van den *aardbol*, en niets meer' - dan is dit ijskoud prozawoord hier schier ondragelijk - en toch, reeds vroeger deden wij u dit opmerken, als men de natuurverschijnselen op haarzelve beschouwt, en los maakt van den indruk, welken zij op den zinnelijken en gevoeligen mensch voortbrengen, - houden wij niet anders over - dan - dan: eenige zeer hooge steenklompen, met bosch en sneeuw bedekt. - Ware de Montblanc de helft minder hoog, zonder sneeuw, zonder zijne verbazend stoute gletschers - Chamouny en de omstreken zouden der vergetelheid zijn prijs gegeven; - maar thans, omdat hier de hoogste hoogte in Europa is, thans heeft dit dal en het armoedige Savoyen gedurende meer dan eene eeuw ongemeene vermaardheid verkregen - en rees, achter of nabij den Montblanc, weder een Chimborazo of een deel van het Himmalayagebergte, - de reus zoude wederom verkleind worden en verzinken. - Alzoo ligt in de 'betrekkelijke' grootte van den zich altoos krachtiger ontwikkelenden vorm der natuurverschijnselen, de grond, waarom de sterveling voor het verhevene zoo bijzonder vatbaar is - juist het gevoel zijner eigene, physieke geringheid en krachteloosheid, stelt den prachtigen berg, de gewelfde breede ijszee, het onafzienbare sneeuwveld, dat als in de wolken hangt, voor zijn zielsoog in een *vergrootspiegel* voor; hij neemt en maakt zichzelven tot maatstaf, en daardoor wordt datgene, wat hem in kolossale vormen omringt, grooter dan het inderdaad *is;* waren wij, zoo als de Talmud van stamvader Adam verzekert, eenige honderd ellen lang, - hier de Montblanc zoude ons vrij wat minder aangrijpen en treffen - en toch is het met deze en dergelijke, eenigzins abstracte, zielkundige experimenten, wederom onmogelijk, om zich van het diepaangrijpende gevoel der verhevene natuurschoonheid los te worstelen -: de mensch, als een zinnelijk wezen, staat in den tempel der natuur, als het kind in de heerlijk en prachtig gewelfde Katholieke kerk, hij moge zich daar tot stille, heiligende gewaarwordingen laten wegslepen, maar als denkend en geestelijk wezen, als mensch, vergete hij niet dat er boven deze altaren, en bloemenkransen, en schilderstukken, en beelden, nog iets anders ligt, dat meer, beter, grooter is - van dat grootere en hoogere is altaar en kerkornament - zinnebeeld - symbool. - Zoo vinde de mensch, waar hij, zoo als wij, aan de bergaltaren staat, waar de sneeuwkoepel van den Montblanc met den blaauwen hemelkoepel schijnt te wedijveren, waar de schepping hare laatste, hoogste reuzenkracht schijnt ontwikkeld te hebben - daar vinde de mensch ook symbool en zinnebeeld van een leven, van een *zijn*, van een genieten, dat 'boven' de bergen

ligt, en waarheen de Oneindige Bouwmeester dezer wonderen ons allen als met geheimzinnige stem, voorbereidend en aanmoedigend, heenvoert -: eene eerste openbaring in stof en vorm voor eene tweede, waar de geest, - in het rijk van waarheid, licht en liefde, - zijne eigenlijke woning zal vinden!

't Zal thans billijk en verstandig zijn, dat wij van die hoogte, welke wij mede in onzen brief bereikten, met u afdalen, en nog iets laten volgen van het eigenaardige zomerleven in dit verwijderd dal -: ongeloofelijk contrast -: een zestal moderne, groote hôtels, met al wat deze vereischen: ruime remisen, eetsalons, balkons, en tal van Kellner, te midden van eenige zwarte, bouwvallige hutten, - alles op elkaâr gestapeld, peperdure modewinkels, waar voor de Alpenreizigers *alles* te vinden is om zich te kostumeren, tot zelfs de wollen sokken ten behoeve der gletschers. - Tusschen deze hôtels bruischt en kookt en schuimt de Arve onophoudelijk, - een stevige brug vereenigt de moderne gebouwen met elkaâr, die gedurende de zomermaanden behoorlijk belegerd en bestormd worden. - Hoe dikwerf hoorden wij niet, meer in het Noorden van Zwitserland, onze Britsche reisgezellen elkaâr vragen, op stoomboot of aan de open tafels: ‘Sir, have you been at Chamouny?’ ‘Have you seen the Mountblanc?’ Onze overburen aan gene zijde van het kanaal schijnen voor het meer stoute en geweldige in de Zwitsersche natuur eene bepaalde voorliefde (verschoon den Duitschen overlooper) te bezitten. - Hier althans komen bijna van uur tot uur de reiswagens aan, met Lords en Myladys opgevuld, slanke, deftige, of wederom zeer vrolijke dames, heeren van het krijtgebergte, met een imposant voorkomen en vuurroode aangezigten. - Gelukkig, wie nog eene kamer met bed en toebehooren kan vinden - en daar, om en voor die hôtels, het kleine legioen van gidsen, de guides en goede geniussen, die onophoudelijk met hunne muildieren op en af komen draven, met de grootste beleefdheid de dames in den zadel beuren, allen perfect weten te behandelen, - waarlijk een krachtig, degelijk, en zeer welopgevoed menschensoort, echte bergzonen, die, 't zij hun van harte gegund, de aanstroomende touristen op zeer gevoelbare contributie plaatsen, en zich voor de zorg, aan de onmisbare muildieren besteed, zeer hoog laten betalen - en - zoo dachten wij, die ons mede gereed maken over eenige uren dit onvergetelijk dal te verlaten, als nu de zomer voorbij is, en de winter hier een tweeden winter in het dal opent, en hier de stormen loeijen, de lawinen donderen, en de stortvloeden van de bergkruin nederklateren, en de reus met vreesselijke kracht een sneeuwmantel tot aan de voeten en over het gansche dal laat nederglijden - hoe zal het hier dan zijn? - dan is de bevolking uit den vreemde verdwenen - dan heerscht hier welligt de stilte des doods - onder de menschenwereld namelijk - maar de heerlijkheid der schepping blijft - ja zij blijft - zij blijft! - en ook ons, waarde vriend, zal zij blijven - wat hier gezien, en diep in de ziel is gegriffeld, verdwijnt nooit, nooit meer; het beeld van den Montblanc staat ons, benevens zoo veel ander natuurschoon, in den geest als geëtst - en wij nemen dit tooneel der aardsche heerlijkheid mede naar het lage en vreedzame va-

derland, voor u en de onzen. - Dáár, dáár zullen we nog dikwerf naar Chamouny teruggaan, en ook naar het meir van Genève, en ook naar Lauterbrunnen, en ons tegenover de Jungfrau plaatsen, of het meir van Thun bezoeken - dáár zullen we het natuurleven doen herboren worden, en de reize tallooze malen herdrukken. - En nu, vaarwel, hartelijk vaarwel! - Over weinige dagen zijn we Zwitserland en Duitschland weder doorgevlogen, en hebben voor u den warmen handdruk gereed. - Onder het geleide van alle goede geesten spoedig weder naar huis en haard, en ook naar u, - en hiermede nog eens en voor het laatst de heilgroet u gebragt van

Uwe vrienden,
Spiritus Asper en *Lenis.*

Over de omwenteling in Frankrijk, op het einde der achttiende eeuw.

Indien er één tijdperk in de geschiedenis der wereld voorkomt, dat gewisselijk lang voorbereid, maar aan uitkomsten en gevolgen rijker geweest is, dan zich van te voren bevroeden liet, en hetgeen gedurende jaren en jaarhonderden zijnen ongeloofelijken invloed uitoefenen zal, dan voorzeker zal er moeijelijk één kunnen aangetroffen worden, waarvan dit met meerder regt kan gelden, dan van het tijdperk der Fransche revolutie op het einde der vorige eeuw. Ik zeg op het einde der vorige eeuw; want het is bijna onmogelijk een jaar te noemen, van hetwelk men zeggen kan, dat ze toen of toen begonnen is. Doch gelijk er in de ontwikkeling van personen en karakters eene geregelde opvolging, een juiste overgang plaats vindt, en men in den knaap, in den jongeling, gewoonlijk reeds zien kan, wat men van hem als man te wachten heeft, zoo is het ook met de ontwikkelings-geschiedenis van volken en staten: in alles heeft eene voorbereiding, eene opvoeding plaats, waarom men dan ook geene groote, treffende gebeurtenissen op zichzelven beschouwen moet, afgescheiden van zoo veel dat gelijktijdig, of wel hetgeen jaren vroeger geschiedde; maar in noodzakelijk verband met datgeen, wat men meenen zoude, bij eene oppervlakkige beschouwing althans, daarmede in geheel geene betrekking te staan. Wanneer ééne gedachte licht verspreiden kan op het verbazende tijdperk dat ik ja zelfs noemde, wanneer er één sleutel gevonden kan worden, die raadselen oplost en geheimen ontdekt, voor veler oogen verborgen, ik twijfel of er één middel juister bevonden zal worden, dan het letten op de oorzaken, om *die* gevolgen te kunnen nagaan, en van stuk tot stuk te ontleden, doch die men te zamen genomen en aan elkander verbonden bemerken zal uit te maken, een schoon - *neen!* - een schrikverwekkend geheel!

Lodewijk XIV had, ofschoon met

den eernaam de Groote versierd, in 1715 van al zijn schitterende weelde en zinnelijk genot moeten afscheid nemen, en de engel des doods had hem, evenzeer als den minsten sterveling, uitgenoodigd aan hetgeen het oog bekooren en het harte streelen kan, het ‘vaarwel voor eeuwig’ toe te roepen. In tanenden glans liet hij Frankrijk achter, hetwelk door duizende millioenen schuld was bezwaard geworden. Na weinige (8) jaren tusschenregering volgde zijn kleinzoon Lodewijk XV hem op, dien men in de dagen zijner jeugd niet tot den schepter te zwaaijen had voorbereid, maar immer als in slaafsche afhankelijkheid had gehouden, om zelf aan de heerschzucht ongestoord verzadiging te kunnen schenken. Minder gelukkig in zijne ministers te kiezen dan zijn voorganger, en verstoken van raadsmannen die het wel met hem en hun vaderland meenden, was hij de speelbal zijner hovelingen, die door vleijen en bedriegen bijna alles van hem gedaan konden krijgen en tot menigen oorlog hem aanzetteden, welke millioenen schats verzwolgen, die door tijdgenoot en nakomeling moesten opgebragt worden. Frankrijk was inwendig verzwakt en uitgemergeld, niet meer als mogendheid van den eersten rang door de overige staten van Europa ontzien, zóó zelfs dat de willekeurige verdeeling van Polen, tusschen Rusland en Pruissen geschiedde (1773), zonder goed- of afkeuring van het hof van Versailles te vragen. Bijna evenzeer als de roem van Frankrijk in het buitenland verdonkerd en zijn ontzag verminderd was, was ook de eerbied voor den vorst gedaald, die toonde niet opgewassen te zijn, om met vaste hand het roer van den staat te sturen, en door weinigen betreurd, door niemand terugbegeerd, verwisselde hij het tijdelijke met het eeuwige, die bij zijne komst op den troon met den bijnaam van den *gewenschten* (desiré) werd begroet.

Met dienzelfden naam werd die koning ontvangen, welke, zooveel als mogelijk was, de wonden van Frankrijk heelen wilde, doch wien het, voordat het te laat was, aan moed, aan standvastigheid, aan geestkracht, ontbrak. In de twintig jaren die van het leven van Lodewijk XVI voorbijgingen, voordat het koninklijk purper hem omhulde, had men zijn verstand willen verstompen, in plaats van ontwikkelen, en zijn hart willen bederven in plaats van het te verbeteren, doch dit werd door zijne vrome moeder bewaakt. Lodewijk deed wat in zijn vermogen was om de belastingen en uitgaven te verminderen; hij vergenoegde zich met geringer hofstoet en leefde spaarzaam ja zuinig voor zichzelven; doch hetgeen hij uitwon voor zich, dat stond hij aan zijne gemalin, aan de prinsen en hovelingen dubbel toe. De verkwisting was onder dezen spaarzamen vorst ten toppunt geklommen, de weelde en pracht werd rondom hem en aan zijn eigen hof tot vroeger ongeloofelijken trap opgevoerd. Zijne eerste staatsdienaren, die de ontvangsten en uitgaven regelen moesten, vroeger eerlijk en trouw, werden door de zoodanigen vervangen, welke bij de openbare kassen niet waren vertrouwd, en om slechts één voorbeeld, maar ook een schreeuwend voorbeeld, te geven van de handelwijze in die dagen, geldt dit, dat Calonne, wiens naam genoemd moet worden om als het ware hem te brandmerken en der algemeene verachting prijs te geven, dat Calonne - de minister van financiën - aan een zijner maitressen een kistje met koekjes schenkende, ieder van deze in eene banknoot van 1000 livres gewikkeld

heeft:*) tegen zulke verspillingen was ook het rijkste fonds niet bestand, maar wel het allerminst de uitgeputte schatkist van Frankrijk, welke gedurig door vernieuwde en telkens verzwaarde belastingen gestijfd moest worden. Om in de te korten te voorzien, werd eene vergadering van aanzienlijken bijeengeroepen (22 F. 1787): deze verwierp de voorgestelde belastingwetten, welke (volgens gewoonte) den burgerstand het meest zouden drukken. Nu werden op aanhouden van het parlement de rijksstanden bijéengeroepen en wel, door het dwingen van Necker den minister van financiën, aan den (tiers-état) middelstand eene dubbele vertegenwoordiging toegestaan, zoodat zij even sterk in aantal waren, als de vertegenwoordigers des adels, en der geestelijkheid te zamen. Dit geschiedde in 1789, in welk jaar ook de zoogenaamde clubs ontstonden, waarover straks met een woord. Necker was een Zwitser en Protestant van geboorte, die schoon den adellijken titel missende, door zijne kunde, gevatheid en aanbevelingen tot dien hoogen rang klom, waarop hij zich echter niet lang wist te handhaven.

In dezen tijd van spanning en gisting tusschen den koning en het volk, kon er bezwaarlijk eene meer gewaagde onderneming worden uitgedacht dan deze, om de volksvertegenwoordigers in dubbelen getale te doen opkomen. Maar de zwakke koning, zoo vaak reeds in de engte gedreven, moest wel toegeven, en adel en geestelijkheid met hem. Het volk de tirannij moede begon de teugels af te werpen, en hoe meer het vroeger in toom gehouden was, des te losbandiger en onstuimiger was het nu - - eer het jaar ten halve verstreken was (17. 6. 89.), had die derde stand zich als *Nationale Vergadering* verklaard. Wel trachtte de koning hen uiteen te doen gaan, deed hunne vergaderzaal sluiten en gaf aan de verbitterde vertegenwoordigers hiervan kennis, doch het stoute antwoord van Mirabeau, die zijne vrijheidsliefde met mannelijke welsprekendheid paarde, ‘zeg aan uwen heer, dat wij hier vergaderd zijn in den naam des volks, en de bajonet ons alleen van hier kan verdrijven.’*) dit toonde genoegzaam van welken geest de vergadering doordrongen was; en voor de krachtige maatregelen welke den vorst zouden hebben betaamd, wiens pligt het was zijne regten en voorregten te verdedigen, gaf hij alleenlijk last aan de overige leden, dat zij aan deze vereenigden zich aan zouden sluiten en hij keurde hetgeen deze oproerlingen gedaan hadden, goed.†) Men zoude kunnen zeggen, dat dit feit de omwenteling zelve was, althans het was het keer-, het toppunt, en nu vloeiden al de gruwelen die in de volgende jaren plaats grepen, als het doodvonnis over den koning Lodewijk XVI, het schrikbewind onder Robespierre, de oorlogen met bijna geheel Europa onder Bonaparte en onder Napoleon, als zoovele noodzakelijke gevolgen voort. De schokken en schuddingen waren van de alvernielende aardbeving de voorteekenen geweest, en deze was de voorbode van die allergeweldigste uitbarsting van den vuurspuwenden berg, welke met brandenden lavavloed het alles overdekte wat onder haar bereik kwam. Zoo was de Fransche Revolutie op het einde der achttiende eeuw. - - Maar eer ik voortga met de ontwikkeling der geschiedenis van

*) Cf. Gt. Nieuwenhuis. Woordenboek voor Kunsten en Wetenschappen. C-E. blz. 24.
*) Cf. Nieuwenhuis, II. K-M. blz. 580.
†) Bilderdijk, Gesch. des Vaderl. XII. blz. 90, volgg.

die omwenteling, omtrent welke ik met niet zooveel vrijmoedigheid zou durven zeggen, als de schrijver van het boek der Kronijken der koningen van Juda omtrent dien opstand, welke onder Jerobeam in de dagen Rehabeams geschiedde, dat ‘deze omwenteling (omwending) was van God,’*) zij het mij vergund op eenige oorzaken van die omkeering u te mogen wijzen, of liever op de middelen, welke die oorzaak hebben in de hand gewerkt, en zonder welke zij misschien niet, ten minste niet zoo spoedig, tot zulke schromelijke uitkomsten zouden hebben geleid.

Nog geen 100 jaar (1598-1685) hadden de Protestanten in Frankrijk zich in gelijke regten met de aanhangers der Roomsche kerk mogen verheugen, toen Lodewijk XIV, wreed en onstaatkundig, door de herroeping van het Edict van Nantes, duizenden zijner beste burgers, die nu eene schuilplaats zochten in het buitenland uit Frankrijk dreef, en vele honderden vermoordde, welke niet tijdig genoeg de wijk hadden kunnen nemen en die liever zich wilden laten slachten en verbranden, dan de waarheid verloochenen, wier licht God in hunne harten had op doen gaan. - Met het feest der hel was toen eene eeuw ruim geleden, de dag, gewijd aan den H. Bartholomeus, gevierd, 24 Aug. 1572. - Het edict van Nantes door Henri IV gegeven, dat den Protestanten gelijke godsdienstvrijheid met den Roomschen verzekeren moest werd in 1685 vernietigd. Dit was de tweede zware slag die den Hugenooten werd toegebragt, en de Hervormde kerk in Frankrijk met geheele verdelging bedreigde. - Zoo werd het zaad verstikt dat, in Frankrijk ontkiemd en opgewassen, vruchten zoude gedragen hebben voor meer dan ééne wereld, dat de hernieuwing van kerk en staat langzamerhand zoude hebben voorbereid en eindelijk ten uitvoer gebragt, en dat geschikt was, den monarch en zijne onderdanen, den hoogen adel en den minsten dienaar, tot die waarachtige vrijheid te brengen, welke alleen in vrijheid van vooroordeel en bijgeloof en werelddienst te vinden is. Geen moordtooneelen waarvan de geschiedrollen der heidenen de wedergâ missen, geene verdrijving van have en erf, geen gewetensdwang noch inquisitieraden vermogen een volk gelukkig te maken; maar zonder eenigen twijfel zou de geest van het Protestantisme, ware die doorgedrongen tot in het hof zoo wel als tot in de stulp des daglooners, die, en die alleen zoude bij magte zijn geweest, de zucht tot omverwerping des wettigen staatsbestuurs in hare beginselen te onderdrukken.-

De herleving der wijsbegeerte in de 17^{e} en 18^{e} eeuw, welker invloed zoo merkbaar is op de voornaamste Fransche dichters en overige schrijvers van dit tijdperk, Voltaire en Rousseau, om slechts twee met name te noemen, de losscheuring van elken band tusschen Christendom en wijsbegeerte, welke laatste vroeger zoo verkeerdelijk als eene slavin der eerste was beschouwd, de twijfelingen aangaande de waarheid der heilige geschiedenis, het spotten met haar door de Engelsche Deïsten, en de treurige verwarring van het christelijk geloof met de misbruiken der zich noemende Katholieke kerk, dat zijn zoo vele oorzaken, waardoor het ligtzinnige Fransche volk tot eene bandeloosheid werd voorbereid, die hare volkomene bekrooning in den koningsmoord vond. De ongelijkheid onder de menschen werd niet meer als eene wijze

*) II. Chr. X: 15.

besturing der Voorzienigheid, maar als eene onregtvaardigheid der grooten beschouwd, en de eerste steen van den tempel ‘aan de regten van den mensch’ was door het misbruik van 't genie gelegd. Voltaire, Rousseau, Hume en zoovelen van denzelfden stempel kunnen als de bouwmeesters worden aangemerkt van het schavot, waarop Lodewijk XVI het leven liet.

Intusschen is het eene ontegenzeggelijke waarheid, dat de fouten en ongeregtigheden aan het Fransche hof tot eene schrikbarende hoogte geklommen en ongeloofelijk vermenigvuldigd waren. Ik spreek niet meer over de zedeloosheid welke de koningen, als met hun voorbeeld beschermden en aanprezen, ik zwijg over die geldverspillingen, welke alle beschrijving te boven gaan. Maar ik wijs u op de tirannieke gewoonte waarvan de koning, of liever de invloedrijke hovelingen in 's konings naam al te trouw gebruik maakten, de plotselinge gevangenneming der aanzienlijkste mannen welke de hofkabaal door verzegelde kabinetsorders*) van Z.M. van zijne onmiddellijke nabijheid wist te verwijderen door ballingschap of kerkermuren, en wat den vorst eene menigte openbare en geheime vijanden berokkende, die weleer van zoovele tooneelen getuigen waren geweest die beter gezwegen, die nog beter, nimmer geschied moesten zijn.

Behalve deze despotieke maatregelen, welke den koning menigmaal berooven konden van zijne trouwste aanhangers en hem versteken van den raad van beproefde vrienden, alleen door de kunstgrepen van sluwe hovelingen, of alvermogende maitressen, behalve deze waren er nog vele grieven, waarover het volk in stilte morde, of luide klagten aanhief. Zoo werden de rangen in het leger nimmer dan aan adellijken toebetrouwd, en de moedigste, meest verdienstelijke soldaat (maar van burgerklasse) was veroordeeld om immer soldaat te blijven. Aan de geestelijkheid dezelfde onregtvaardigheid! geen gewijde van burgerafkomst werd met een bisdom begiftigd, de aanzienlijkste plaatsen werden voor den adel bewaard. Het volk, tot slaafsche heerediensten verpligt, moest bijna alleen de uitgaven van den staat bekostigen. Geen edelen, geen geestelijken waren tot het betalen van belastingen gehouden, al geleken ook hunne goederen op een koningrijk, en hunne schatten op die van Croesus.

De groote strijd tusschen de Engelsche kolonien in Noord-Amerika en het moederland in 1775 begonnen, werd met geestdrift en opgewondenheid gevoerd. Ook Frankrijk ondersteunde de zwakken in dien vrijheidsoorlog, hunne schepen, hun geld, hunne legerbehoeften en troepen hadden zij veil, om aan de nieuwe wereld de kroon der overwinning te schenken, doch meer, inderdaad, om Engelands magt te fnuiken; op welks zeemagt en bloeijenden handel het zoo naijverig was, en 't welk men hoopte door de vrijverklaring van Amerika eenen gevoeligen slag toe te brengen; maar ziet! het Trojaansche paard had men binnengehaald. Wel volgt de onafhankelijkheid der kolonien na 8 jaren worstelens in 1783, maar nu keeren ook de Fransche soldaten naar hunne haardsteden terug, bezield met eenen nieuwen, van vrijheid blakenden geest, die het ontwend was, door hetgeen hij gezien had en had helpen bevechten, zich te buigen onder het oude juk, en die zich onder den zwaren schepter te krommen had verleerd. Met wellust werden die begrippen ingezogen door de makkers,

*) Lettres de cachet.

tot welke men wederkeerde. Noord-Amerika was het graf geworden voor de Europesche verdrukking, en Franklin, wiens grafschrift vermeldt, dat ‘hij den hemel zijne bliksems, den tirannen hunne schepters ontrukte,’ hielp onwetend den troon van Frankrijks koning ondermijnen. Want ofschoon de omwenteling eigenlijk niet tegen den vorst, maar tegen de geestelijkheid en den adel was gerigt, als een hooggezwollen stroom, die dijk en dammen breekt, sleurde zij alles in hare vaart met zich, en de reeds waggelende troon, nu van den muur, die hem omringde, verlaten, was niet bestand tegen de onweêrstaanbare kracht van 's volks wil.

Blindheid voor eigene gebreken, maar een helder oog om de misslagen van anderen te zien, dat is overal en altoos een der grootste oorzaken der onregtvaardigheid geweest, gelijk het beginsel onregtvaardig is in zichzelven. Ook in Frankrijk zegevierde het! Het volk sloot voor eigen ondeugden de oogen, maar zag scherp op die der geestelijkheid, van den adel en het hof; het verwarde vrijheid met losbandigheid; en vergat, nooit misschien meer dan toen, dat men om *vrij* te wezen eerst dient *regtvaardig* te zijn. En strijdende voor de onschendbare regten van den mensch, verzuimden zij vooraf aan de dure verpligtingen te voldoen, die op hen als menschen rusteden. Zij wilden de souvereine magt des konings terugvoeren binnen enge grenzen: ja den koning verlagen tot een slaaf, en toen men daarvan de dwaasheid inzag, moest hem het hoofd worden voor de voeten gelegd en het volk riep zichzelven uit als souverein. Men heeft het in de Fransche revolutie niet voor het eerst, en helaas ook niet voor het laatst vergeten, dat de blinde dichter in Griekenland reeds vóór 30 eeuwen naar waarheid heeft gezongen:

> ‘'t Bestuur van velen is niet goed
> Daar zij één Heer, één koning*).’

Tot zoo verre over de middelen of oorzaken der omwenteling, waarbij ik er nog ééne te voegen heb, doch die ik, als veelligt de meest gewigtige, - tot een slotwoord bespare.

Nadat Lodewijk XVI bespeurd had, dat hij door de onvoorzigtige proef van Necker, door, bij de vergadering der rijksstanden, den derden of burgerstand in dubbelen getale te doen opkomen, zijn gezag grootendeels verloren had, daar deze zich als Nationale Vergadering had geconstitueerd, zond hij dezen zijnen minister weg. Maar ziet deze was juist de man des volks, en naauwelijks wordt vernomen dat hij zijn ontslag verkregen had of men trekt naar de groote staatsgevangenis, de Bastille, opent die, stelt de gevangenen in vrijheid na den gouverneur vermoord te hebben, rooft en plundert te Parijs, trekt naar Versailles en dwingt den koning Necker te herroepen en zelf in Frankrijks hoofdstad zijn verblijf te gaan houden, waar men hem dwingen wilde tot de aanneming eener constitutie, nadat men eene zeer vrijgevige door hem aangeboden verworpen had, een voorbeeld, hoe men weldra hemzelven verwerpen zou. Nu verlieten vele hooggeplaatste en zeer aanzienlijke personen, die het waren of schijnen wilden, hun vaderland en volgden hierin het voorbeeld der prinsen. De Nationale Vergadering te Parijs hare zittingen hervattende, schaft adeldom en titels af, eigent zich de geestelijke goederen toe, en geeft daarop voor eenige mil-

*) Homerus.

lioenen assignaten met gedwongen cours. De koning vlugt uit zijn paleis, doch wordt (te Varennes) herkend en aangehouden, en daar men vreesde of elkander diets maakte dat hij hulp van buiten ging zoeken om zich te herstellen in zijne regten, voerde men hem met vrouw en zoon en zuster naar Parijs terug, waar hij (14. 9. 91.) gedwongen werd eene nieuwe Constitutie te onderschrijven, waarmede de werkzaamheden der nationale of Constituerende Vergadering geeindigd waren, die zich nu in eene Wetgevende herschiep, welke nog voor meer dan 1000 millioenen assignaten uitgaf, de guillotine invoerde en zooveel gruwelen en baldadigheden pleegde als waarvan men te vergeefs een tweede voorbeeld zoekt. In dezen tijd waren de zoogenaamde clubs tot hunnen grootsten invloed gekomen. Dit waren vereenigingen van volksleiders, die met elkander de onderwerpen bespraken, welke in de vergaderingen behandeld moesten worden. Ofschoon reeds vóór de omwenteling ontstaan, breidden zij zich nu eerst grootelijks uit en hadden vertakkingen tot in Frankrijks verste deelen, welke in naauw verband stonden met het hoofdbestuur te Parijs. Jacobijnen en Girondisten werden zij genoemd. Beide partijen waren ijveraars voor de vrijheid en verdedigers van het volk. De partij der Gironde, zoo geheeten naar het Departement waarvan zij de vertegenwoordigers waren, waren mannen van beschaving, kunde, welsprekendheid. De Jacobijnen (in den beginne van de laatstgenoemden, in hunnen grooteren ijver en consequentie alleenlijk onderscheiden, menschen van geene opvoeding noch kennis) kregen weldra de beslissende meerderheid in de vergadering, en het waren vooral de overdrijvers van hunne zijde die in 1792 op de allervreesselijkste wijze plunderden en moordden, waartoe de strafoefening der guillotine hen te lang ophield, en waarom men geheele hoopen van menschen aan elkander gebonden te gelijk deed verdrinken, of door den kogel of door kanonsladingen van schroot hen vernielde. Eene volslagen regeringloosheid scheen zich van Frankrijk te hebben meester gemaakt, en toch was de koning, maar gevangen in zijn paleis, nog in wezen; toch verdedigde de wetgevende vergadering nog zoo het heette de regten des volks, en wilde het koningrijk besturen, maar was niet in staat eene woeste horde, uit het gemeenste gepeupel bestaande, te beteugelen, die met hamer en houweel en fakkels in de hand alles te vuur en te zwaard verwoesten wilde, wat geleerdheid of kunst of wetenschap verkondigde, en het is onberekenbaar hoe vele kunstschatten door dit havelooze graauw, dat noch lezen[*)] noch schrijven kon, verdelgd is geworden, uit blinde, dweepende woede tegen al wat aan edelen of geestelijken gerekend kon worden toe te behooren. Met onstuimige woede dringen ze door tot in de vertrekken des ongelukkigen, weerloozen konings, eischen van hem de veroordeeling en verbeurdverklaring der uitgewekene prinsen en edelen en regt tegen geestelijken die den wil des volks dorsten te wederstaan. Lodewijk XVI antwoordde, in weerwil der wapens van allerlei soort waarmede men hem dreigde, en de honende blikken waarmede men hem tergde: ‘Dit is noch de vorm, noch het oogenblik om deze sanctie van mij te verkrijgen[†)].’ En voor een oogen-

*) Lettres d'un père a son fils. Sur l'Histoire de France, par le Chevalier de Propiac. Paris 1826 II. p. 286.

†) Groen van Prinsterer. Ongeloof en Revolutie, blz. 300.

blik beschaamd en verrast, maar niet bekeerd noch berouw hebbende keerden die woestelingen tot hunne woningen weder. Het is nogtans een bewijs hoe veel Lodewijk door meerder betooning van geestkracht, zelfstandigheid en moed zou hebben kunnen voorkomen, terwijl het nu te laat was en die woedende bende van 30,000 personen niet weken, dan om weinig dagen later met nog eens 30,000 terug te komen, nu versterkt met troepen die aan rooven en plunderen, aan moorden en brandstichten gewoon, meer opgewassen geacht kon worden tegen de trouwe Zwitsers, de lijfwacht des konings en die den vertoornden blik van den beleedigden vorst beter konden weêrstaan. Die aanval op de Tuillerien, het paleis van den koning, geschiedde 10 Augustus 1792. Niets was bestand voor hunne woede, tot den laatsten toe werden de dienaars van den vorst, die zijne vrijheid en hun eigen leven verdedigen wilden neêrgehouwen, en hunne verminkte ledematen op pieken door de hoofdstad gedragen. De koning vlugtte met de zijnen naar de wetgevende vergadering, en zoekt hulp en sterkte bij menschen die hem reeds lang verlaten en verraden hadden. Men verwijdert den koning om te vrijer te kunnen beraadslagen, en het eerste artikel van het nieuwe decreet geeft Frankrijk eene Nationale Conventie in plaats van de wetgevende vergadering en het tweede schorst den Monarch - neen! het hoofd van de uitvoerende magt totdat de Nationale Conventie zich zoude uitgelaten hebben over de maatregelen welke zij noodig keuren zal om de Souvereiniteit des volks, en de regering der vrijheid en gelijkheid te verzekeren. De koning en de koninklijke familie werden in den Temple als gevangenen bewaard.

De Nationale Conventie, den 10 Augustus geboren, hield den 21 September hare eerste zitting, in deze werd het koninklijk bewind afgeschaft en de republiek uitgeroepen. Den 6 December werd de gewezen koning in staat van beschuldiging gesteld, den 11 voor de balie gesleept. Den 26 raadpleegden de regters de eindbeslissing uit te stellen, tot men een beroep op het volk zoude hebben gedaan, om *zijn* wil te kennen, maar de hevigsten onder de Jacobijnen dreven door geweld en bedreiging het zoo ver, dat geene staatszaken zouden behandeld worden, voordat het vonnis over den koning zou uitgesproken zijn, en op den 20 Januarij 1793 werd Frankrijks koning, Lodewijk XVI, veroordeeld ter dood - door eene vergadering van 721 leden, met eene meerderheid van niet grooter dan 11 stemmen. Geen gevraagd beroep op het volk werd aangenomen door deze regtbank van koningsmoorders; geen uitstel van 3 dagen om zich voor te bereiden tot de gewigtigste ure des levens; reeds den volgenden dag moest het gekroonde hoofd vallen onder de bijl der guillotine!

Het is de 21 Januarij. In den vroegen morgen wordt de veroordeelde vorst van de gevangenis naar het schavot gevoerd, hetwelk door duizenden en duizenden is omgeven. Eene groote legermagt, bereid om de minste demonstratie ten gunste van den koning te onderdrukken, staat als een muur in de rondte geschaard. Op het schavot geklommen, wil de vorst nog een woord spreken tot het volk, en zegt met kalmte en waardigheid deze gedenkwaardige woorden, die onmiddellijk door een onophoudelijk geroffel der trommen vervangen worden, om hem te beletten verder verstaan te worden, ofschoon toch deze taal der vergetelheid is ontrukt: ‘Ik

sterf onschuldig aan al de misdaden die men mij ten laste legt; ik vergeef hun, die de bewerkers zijn van mijnen dood, en ik bid God, dat het bloed 'twelk men gaat vergieten, nooit terugvalle op Frankrijk.'*) Na weinig oogenblikken was het hoofd van het ligchaam gescheiden, en de woeste kreet: 'Leve de republiek!' verving de doodsche stilte als die des grafs, onder welke de moord aan den 38 jarigen koning was gepleegd.

Na dezen verklaarde de Nationale Vergadering zich permanent, het koningschap in Frankrijk vernietigd, en maakte zich gereed, met de bloedige wapenen in de hand, hare om wraak schreeuwende vrijheid van binnen en van buiten te verdedigen.

Met de instelling van het nieuwe staatsbestuur, door de uitroeping der republiek (21 September 1792), had men eene nieuwe jaartelling begonnen, de namen der maanden veranderd en het getal harer dagen op 30 gebragt, terwijl men de 5 overschietende, ter eere der Ultra-Jacobijnen, *sans-culottides* noemde. Tot aan den dood des konings hadden al de partijen in de Nationale Vergadering, voor het uitwendige althans, in vrede en eendragt geleefd, maar naauwelijks had de omwenteling zichzelve veroordeeld door den koning te veroordeelen, of de uitbarsting tusschen de Jacobijnen en Girondisten was dáár, welke eindigde in eene worsteling op leven en dood, waarin nu eens de gematigden, dan weder de ultra-republiekeinen de zegepraal wegdroegen en waarin niets duidelijker bleek, gelijk het gewoonlijk waarheid is tot op den huidigen dag, dan dat de meest liberalen het meest onvrijzinnig schijnen te wezen. Maar eindelijk maakt Robespierre zich meester van het gebied in de vergadering, en de oprigting van eene revolutionaire regtbank gaf aan de moorden, die op 's konings gemalin, op de Girondisten, en op al de tegenstanders van zijne helsche plannen gepleegd werden, een schijn van regt. Door het volk als vergood en aangebeden, had hij hun en zichzelven geleerd het gevoel te verstompen, te dooden, en met een vrij geweten deed hij dagelijks nieuwe offers vallen, als noodzakelijke middelen om de regten van den mensch aan het volk te schenken, en hen op te voeren tot dat ideaal van vrijheid, gelijkheid en broederschap, hetwelk op den weg, dien het schrikbewind bewandelde, nimmer te vinden is. Allen, die zich ook maar van ter zijde tegen hem poogden te verzetten, moesten vallen, al waren het ook zijne oudste beste vrienden, zijne vroegere medestanders - het doel had immers de middelen geheiligd, gewettigd, geëischt, en het comité van algemeen welzijn moest, zoo hij meende, eenen vrede en eene rust aan Frankrijk, aan de wereld schenken, die voor *geenen* prijs te duur kon worden gekocht. Geen wonder, dat daar de heffe des volks de teugels van 't gebied scheen in handen te hebben, zij dezen, door eene verwoesting van al wat verlicht en beschaafd was, zocht te behouden en eene eenvoudigheid in zeden en gewoonten trachtte in te voeren, waarvan de republiek te Sparta een voorbeeld gaf, doch voor welke de ontwikkeling der 18^{e} eeuw niet meer vatbaar was. Met de tirannij en het ongehoordste despotisme, onder den vorm van volksregering, ging de goddeloosheid, de geheele omkeering der maatschappij - ja, kon het wezen, de vernietiging des Christendoms, en van iedere godsdienst hand aan hand, en de godin der rede

*) Lettres de Propiac. II, 290.

werd in zegevierenden optogt naar de christelijke tempels en altaren gevoerd, als alleen berekend de hulde der aanbidding te ontvangen van een volk, dat vrijheid in godsdienstloosheid meende te vinden. Dat was de vervulling van het woord eens predikers voor het Fransche hof in 1789: ‘Ja! uwe tempelen, o Heer, zullen geplunderd worden en verwoest, uwe hooge feesten afgeschaft, uw naam gelasterd, uwe eerdienst verbannen! Maar wat hoor ik, groote God! wat zie ik? De schandelijke en goddelooze gezangen volgen de heilige liederen op, die tot uwe eer de gewelven weêrgalmen doen. En gij, eerlooze godheid des heidendoms, gij komt hier zelfs stoutmoedig de plaats innemen van den levenden God, u nederzetten op den troon van den Heilige der heiligen, en de schuldige lofprijzing ontvangen van uwe nieuwe vereerders.’*)

Aan Robespierre komt de eer toe, aan deze goddelooze uitspattingen paal en perk te hebben gesteld. Hij wilde toch wel de republiek en de revolutie, al moest het ook het leven van honderdduizenden kosten - maar geenszins tot verstoring van godsdienst en zedelijkheid strekte zijne begeerte zich uit, en op zijne voordragt werd door de vergadering een besluit genomen, waarin de republiek beleed aan een hoogste Wezen, aan belooning van goed en bestraffing van kwaad, en aan een eeuwig leven te gelooven, en het opschrift dat op den ingang der begraafplaatsen was uitgehouwen werd weggenomen; men las daar niet meer: ‘De dood is een eeuwige slaap,’†) en ter eere van dit Opperwezen werd door de burgers van Parijs een luisterrijk feest gevierd, waarvan Robespierre de voorzitter was. Intusschen, het moorden op naam van het comité, maar eigenlijk van Robespierre, ging immer voort met onvermoeiden gang; kon 't zijn, dan nam het toe hand over hand, het volk verfoeide inwendig den tiran, die zoo getrouw deszelfs bevelen had volvoerd en met onwrikbare standvastigheid jaagde naar het schoone doel, dat hij zich zag voorgesteld, en hetwelk hoe langer zoo verder van hem vlugtte, maar de vrees voor het schrikbewind was zoo groot, dat men zich wel wachtte van dien afschuw openlijk bewijzen te geven. Doch de vijanden van hem in de conventie vielen op den 26 Augustus 1794 hem aan, vonden ondersteuning in velen zijner aanhangers, wier namen ook op de noodlottige lijst gevonden werden, en met meer dan 20 zijner eedgenooten beklom hij den volgenden dag het schavot, waarop zoo vele duizenden door hem hun leven gelaten hadden.

Dat was het einde van dien vreesselijken tijd, welke niet ten onregte het *schrikbewind* geheeten wordt, en waarin Robespierre, wadende en plassende door bloed en tranen, eene groote schrede nader meende gekomen te zijn aan zijne bestemming en die der geheele menschheid. Hoe waarachtig, hoe eerlijk hij het echter meende, blijkt uit dit gedeelte zijner laatste redevoering, twee dagen voor zijnen dood in de vergadering uitgesproken.*) ‘Zij, die ons den oorlog aandoen, zijn ze geene apostelen van ongodisterij en onzedelijkheid? - En hoe!.... ik zou op aarde niet geleefd hebben, dan om den naam van tiran achter te laten!.... een tiran!.... Zoo ik het ware, zij zouden kruipen aan mijne voeten, ik zou hen verzadigen van goud, ik zou hun het regt verze-

*) Groen van Prinsterer, l.l. blz. 294(1.
†) Hase, Kirchengesch., 1844. blz. 501.
*) Groen van Prinsterer, l.l. blz. 361.

keren van alle misdaden te bedrijven, en zij zouden erkentelijk zijn!.... Wie ben ik? Ik, wien men beschuldigt? Een slaaf der vrijheid, een levend martelaar der republiek, het slagtoffer meer nog dan de geesel der misdaad!... Ontneem mij het geweten, en ik ben de ongelukkigste aller menschen.' - Gelijk ik zeide, den 27 Aug. liet de martelaar der vrijheid, de dweeper der revolutie, de naar het beste doel met de slechtste middelen strevende Robespierre zijn leven onder de guillotine, van welke vallende bijl vader Cats reeds zeide: II. blz. 473.
(Uitgave bij Diederichs, 1828.)

Daar is een zeker tuyg in ouden tijd gevonden,
Waardoor al menig mensch ter aarden is gezonden,
Dit is een stalen bijl, die hangt aan eenen draad,
Terwijl ze door een groef en op en neder gaat;
En als er eenig mensch is tot den dood verwezen,
Zoo wordt in 't openbaar het vonnis opgelezen;
En hem wordt strax het oog met eenig kleed bedekt.
De hals hem bloot gemaakt en op een blok gestrekt;
Als dan het dunne snoer in stukken wordt gesneden,
Zoo schuift de zware bijl in haaste naar beneden,
En treft *hem* in den hals, die onder leyt en zucht,
En flux is hem de geest verdwenen in de lucht.

Na den dood van den dweependen ijveraar, die wel niet door baatzucht gedreven zoo verre zich vervoeren liet; want zijne geheele nalatenschap bestond slechts uit *f*220! - na den dood van Robespierre waren de gematigden meester van het bewind, en de conventie werd door eene vergadering vervangen, welke zich het wetgevende ligchaam noemde, en in een raad van 500, en in een raad der ouden verdeeld werd, waarin ⅔ van de leden der conventie zitting hadden. Aan 5 directeuren werden de teugels van het bewind toevertrouwd, van waar dit staatsbestuur den naam van directoire ontving.

En hier eindig ik met u de geschiedenis der Fransche revolutie der vorige eeuw in het geheugen te roepen, en u die feiten te herinneren, voor welker hernieuwing de goddelijke Voorzienigheid weinig jaren geleden de wereld heeft bewaard.

Ik ga niet voort met u op die bloedstroomen te wijzen voor welke men eene ingebeelde vrijheid koopen wilde, en in wier plaats men het despotisme van Napoleon I ontving. Ik zwijg van de voortdurende verdeeldheden in die groote vergadering van Frankrijks vertegenwoordiging, noch wijs u op de opstanden in de Vendée en elders door de koningsgezinden. Ik sta niet bij de mislukte coälitie der mogendheden met u stil, noch bij de oorlogen gedurende bijna 20 achteréénvolgende jaren in Europa gevoerd. Ik wil u thans niet doen zien hoe de zaden der revolutie als geheel de wereld door verstrooid waren, en hoe de brandstoffen zich hadden opgehoopt waarin zoo ligt eene vonk van de rondgezwaaide fakkel kon vallen. Ook van den invloed op ons vaderland wil ik niet spreken, hoe de hulp der Franschen dwaasselijk werd begeerd, hoe, hetgeen zij vrijheid en gelijkheid en broederschap noemden, ons werd opgedrongen, hoe wij er 100 millioenen schats en nog zooveel meer voor storten moesten, noch ook van den anderen kant u toonen hoe die weg leiden moest om de binnenlandsche veeten en gedurig vernieuwde twisten te doen eindigen, over voorrang of onafhankelijkheid van elkander, nadat men eerst de jammeren der republiekeinsche vrijheid, toen de luimen van den welmeenenden maar onmagtigen vreemden koning, eindelijk den despotieken wil van den alleenheerscher had moeten verdragen, ingelijfd als wij werden in het Fransche keizerrijk. Van al deze dingen, zoo belangrijk in oor-

zaken en gevolgen, zoo nuttig ons gedurig herinnerd te worden opdat wij onze tegenwoordige voorregten waarderen, en ook met minder tevreden zouden leeren te wezen, ik zwijg er van, maar besluit, met op nog één der middelen of aanleidende oorzaken te wijzen waardoor de omwenteling mogelijk noodzakelijk werd, en geregeld voortgaande gelijk ze begonnen was, eindigen moest in den moord van den koning, en in de ijzingwekkende gruwelen van het schrikbewind.

Het is namelijk ontegensprekelijk en aller opmerking waardig dat, zoowel van de vorsten en prinsen en ministers als van de lagere volksklassen, bijzonder ook van de leden van het schrikbewind de jeugdige opvoeding en ontwikkeling op eene ongeloofelijke en onverantwoordelijke wijze verwaarloosd is. Met eenige weinige gunstige uitzonderingen, waren bijna allen, hetzij door te groote gestrengheid, hetzij door te groote toegeeflijkheid reeds bedorven, vóórdat zij eenen stand in de maatschappij hadden bereikt, en het zaad van zedeloosheid en ligtzinnigheid vond eenen maar al te wel toebereiden akker. Werd al de geest, het verstand, de rede van de hoogaanzienlijke edelen en grooten, tot dieper onderzoek geschikt: wat de godsdienstige beschaving en vorming van den geest betreft, stond het Fransche volk der 18^{e} eeuw op eenen zeer lagen trap, en omtrent het zedelijke of liever zedelooze behoef ik u slechts op het hof van Lodewijk XIV te wijzen. Allerbijzonderst werd de verzorging van de geestelijke behoeften onder de lagere klassen verzuimd, en mag het in onze dagen als eene zeldzaamheid worden aangemerkt, dat ook een arme en onbeschaafde niet lezen of schrijven kan, ziet, die toestand was de gewone in de dagen en jaren welke de Fransche revolutie voorafgingen. Geen godsdienst, die den mensch tot zedelijke vrijheid roept, was behoefte voor het hart, dat in de jeugd noch door verstandige vaders, noch door vrome moeders, noch door volijverige leeraars gewezen werd op datgeen wat voor iederen mensch van het hoogste gewigt gerekend moet worden, en hetwelk zijnen zegen niet mist ook aan de andere zijde des grafs.

Voorwaar, wij kunnen God niet genoeg danken, dat Die, in de onstuimige jaren, welke na het uitbarsten der omwenteling, ook in ons vaderland gevolgd zijn, dat Die onder al de omkeeringen en troubles, welke ons volksbestaan schokten ja vernietigden ten laatste, toch die Maatschappij stand deed houden, welke in 1784 door den waardigen Christenleeraar Jan Nieuwenhuijzen werd gesticht, om vooral beschaving en verlichting onder de lagere klassen uit te breiden, eene Maatschappij die het zich niet schaamt openlijk te erkennen, dat zij eene christelijke vereeniging is, en van welke men het zich eene eer rekenen mag, lid te mogen zijn. Dien zegen te schetsen, welke de Maatschappij ‘tot Nut van 't Algemeen’ sedert hare oprigting tot op heden reeds heeft te weeg gebragt, vooral bij de minder aanzienlijken in het oog der wereld, dat is door krachtiger en welsprekender monden geschied dan door mijne zwakke taal geschieden kan; maar ik rekende toch de vermelding hiervan mijn duren pligt, om uw oog van zoo veel moordtooneelen, als waarop ik wijzen moest, op een stiller, maar liefelijker schouwspel af te leiden. Ik rekende het mij verpligt, om op den zegen der christelijke opvoeding u te wijzen, die zoo veel aan den een-

voudigen stichter dier Maatschappij is verschuldigd, wien niets voorzeker minder behagen zou, dan dat zoo menigwerf ter zijner eer gesproken wordt, en wiens naam evenwel met hoogen eerbied te noemen eene dure verpligting is.

Laat ons allen zoo veel in ons is, medewerken, om die ware beschaving uit te breiden, vooral onder de geringen naar de wereld, maar bovenal in ons eigen huis, een iegelijk in den kring hem toebetrouwd. Laat er ons naar streven met inspanning aller krachten, die omwenteling daar te stellen in ons harte, welke ons brengen kan tot hetgeen heilig is, edel en goed. Ziet! door eenen christelijken zin, door eene christelijke opvoeding, die duurt tot aan onzen dood, wordt zij bereikt; en niets is meer geschikt, om ons terug te houden van den revolutiegeest, welke leefde in Rousseau en Robespierre en in hunne medestanders, en tusschen wier bedoelingen, en de ware menschelijke vrijheid, evenmin verband gezocht moet worden, als er gemeenschap is tusschen de duisternis en het licht!

H.W.T.

Troost.
Gesprek tijdens het woeden der cholera in eene groote stad.

- Welzoo, welzoo, tranen uit uw oog druppelende op het aangezigt van uwen zuigeling, dat is een hartroerend gezigt, bedrukte moeder!-

Het was op een zaturdag avond, dat ik, gelijk meermalen, eene voor die week laatste visite in een eerwaardig en braaf huisgezin, dat daarom juist nog niet rijk was, wilde afleggen, en met bovenstaande woorden binnentrad. Zij zag er zoo bedrukt uit, die zorgende, bekommerde vrouw; haar man zat tegenover haar als in vertwijfelende houding en sprakeloos; de overige kinderen waren ter rust.

- Ach, mijnheer, het is wel een tijd om treurig en angstig te zijn, dunkt mij; wie nu nog vrolijk zou kunnen wezen, hij ware geen mensch, - hernam zij.

- Ofschoon er nog een magtig onderscheid bestaat tusschen opgeruimdheid en vrolijk zijn, of omgekeerd tusschen tranen weenen van geprangde smart en ernstige bedachtzaamheid, antwoordde ik, zoo moet ik u volmondig toestemmen, dat de tijd waarin wij leven, wel in vele dingen tot ernst dringt; maar zonder nieuwsgierig te zijn, heeft een bijzonder toeval u tot die buitengewone droefheid aanleiding gegeven? is uwen kinderen iets overgekomen? heeft een bijzonder ongeval u.....

- Neen, dat niet, - was haar wederwoord, - maar ik was daar juist met mijn man in gesprek over het gevaar, waarin wij toch uur aan uur verkeeren, van door die vreesselijke ziekte te worden aangetast; en zoo God eens mij of mijn man van elkander en van de kinderen afriep..... ik mag aan dat verschrikkelijk lot niet denken: de angst daarvoor perst mij de tranen uit de oogen en de zuchten uit het hart! En dan denk ik weder aan het verlies van een of

meer mijner kinderen; ik zie ze in hunnen angst en pijn de lieve handjes naar mij uitstrekken, verbeeld mij ze dan te willen, maar niet te kunnen helpen, en zou dat mijn hart niet nog meer dan dat mijner kinderen verscheuren?.....

- Gewis, gewis zou het dat! zeide ik; maar tilt gij het wigt van jammer niet eenigzins al te zwaar, of laat mij liever zeggen: geheel ontijdig? zou het geoorloofd zijn, tranen over ingebeelden jammer of rouw te weenen? drukt dat overgave aan Gods leiding uit?

- Dat erken ik, - ging zij voort; maar mijnheer, ik kan, ik durf niet gelooven, dat God mij alweder boven zoo vele duizenden zal bevoorregten, en mij alweder tegen deze ziekte met al mijne dierbaren beveiligen. Wat toch onderscheidt mij? dit is de vierde maal reeds in mijn leven dat zij woedt, en ben ik met de mijnen nog immer daarvan ongedeerd gebleven, zou ik nu alweder verschoond blijven? ik durf het niet gelooven.

Met een meêdoogenden halven glimlach vroeg ik haar nu verrassend: hoe oud zijt gij wel, zwakgeloovige christin? - Vier en veertig jaren omstreeks, mijnheer, - en uw man? - vijf en veertig; waarvan wij twee en twintig gehuwd zijn. - En hoe vele jaren telt de oudste uwer vijf kinderen? - Vijftien jaren, en het jongste dat gij hier ziet, is ruim een jaar. - En dan heeft God u en uwen echtgenoot in al die jaren, zonder en met kinderen, nog maar driemaal tegen gevaren beveiligd of daaruit gered, hernam ik met een ernstig gelaat, dat onwillekeurig een ligten blos op het aangezigt der vrouw deed komen, en haar eenigzins bevreemd de vraag van de lippen afperste: - Hoe bedoelt u dat, mijnheer?-

- Gij zegt mij: gij durft het niet gelooven dat Hij u ook nu weder, en wel ten vierden male zal uitredden uit de hand der ziekte, in welk zeggen als ligt opgesloten, dat God u behalve tegen het woeden dezer ziekte niet te beschermen had of beschermd heeft? Gij bloost? ik bespeur het aan u, dat uwe treurigheid en vreeze u eenigzins onnadenkend maakten! Is het niet zoo? Voor u vieren voor uwen echtgenoot vijf en veertig jaren lang zorgde reeds God, en zoo lang gij kinderen hebt, ook voor uwe kinderen; Zijne liefde zorgde meer voor u, dan gij voor uw zuigeling dat kunt doen. Of kent gij al de gevaren, die u van uw geboorteuur af bedreigden, en die door Haar genadig zijn afgewend? kent gij al de zaden des doods, rondom u henen onafgebroken uitgestrooid, en door Hare hand immer zorgvuldig weggevaagd, opdat ze u niet zouden naderen? Wie spreidde de beschermende vleugelen over u uit, als gij op uw leger rusttet en gij uzelve niet kondet verzorgen? Wie wekte u telkens uit den sluimer, verkwikt en gesterkt als ge waart, om de aardsche taak op nieuw aan te vangen? Was het niet diezelfde verzorgende en uitreddende liefde? Weet gij wat Zij u in den nacht heeft te beveiligen gehad tegen al wat u kon schaden? Is er een oogenblik in uw leven geweest dat God u niet en duizendwerf boven anderen heeft uitgered? En uwe kinderen. Nu, wanneer ze zonder uw opzigt zich op den weg bevinden, slaat gij ze dan gade? Beschermt gij ze dan? Kent gij de duizendtallen van gevaren, waaraan ze dan zijn blootgesteld? Zij komen weder, geen letsel hebben zij bekomen; dat is tien-, twintig-, honderdmaal geschied; gij acht het daarom geen voorregt meer, ze telkens gezond en ongedeerd terug te zien; menig kind werd verminkt, ge-

kneusd, ja dood te huis gebragt; hoe? heeft God nu nog slechts driemaal u boven anderen beschermd en uitgered, zoodat ge niet meer hopen, niet meer gelooven durft.

- Mijnheer! gij hebt gelijk, volkomen gelijk! viel, als uit een droom ontwakende, plotseling de man mij in de rede. Wat gij daar aanvoerdet is ons werkelijk geschied met onze kleine Toos. Het is twee jaren geleden dat zij speelde op de..... markt; het was acht dagen geleden dat daar een knaapje was in het water gestort en deerlijk omgekomen; het zelfde lot trof mijn kind - een oogenblik en ook mijn kind ware bezweken. Zonder dat ik het merkte daar hoor ik een plomp in het water; ik zie - en men reikt mij uit het water mijn kind toe. Mijn kind mogt spoedig weder geheel herstellen. God had hier Zijn reddenden engel in een' man, die het plotseling was nagesprongen, ter hulp van mijn kind gezonden - die bood het mij uit den draaijenden waterkring aan - God had het boven het vroegere en zoovele anderen uitgered; gij spraakt naar waarheid, mijnheer!

- Vriend! - hernam ik, - houd toch die geschiedenis uwer bedrukte vrouw dikwerf voor oogen. Het is Gods liefde en wijsheid palen stellen, wanneer wij niet alles van Hem durven gelooven.

> Hij, die ons gansch bestaan doorziet,
> Hij vraagt naar ons vermoeden niet:
> Niets zet zijn wijsheid paal of perk,
> Hij is de stoutste hoop te sterk.

De vrouw scheen eenigmate tot bezinning gekomen door mijne laatste toespraak, en het juist ter snede bijgebragte van haren man. Ik meende door meer te spreken dien indruk niet te moeten verzwakken. Ik drukte beiden de hand, en zeide: - Vrienden, leest morgen ochtend eens den 91 en 92 der Psalmen, en ziet dan eens of ge aan Gods uitredding boven anderen durft blijven gelooven. Zoo God mij gezondheid schenkt, kom ik morgen middag terug, en wij spreken daarover een woord. Ik vertrok.

Ik houd niet veel van beloven en niet nakomen, vooral ten opzigte van het bezoeken van treurenden. Ach! zij snakken soms zoo naar troost, en het zelfde woord, vroeger dikwerf gesproken, maar nu juist van pas herhaald, is als ware het nieuw gesmeed, als had het duizendwerf meerdere kracht. Ik kwam dus op den beloofden tijd; het was tusschen een en drie uren.

Naauwelijks had ik gegroet, en kwalijk was ik gezeten, of de man deed mij in woorden het navolgende als toestroomen: - Nu, mijnheer, indien vooral de een en negentigste der Psalmen niet in den Bijbel stond, zou ik denken, dat gij dien bepaald voor mijne vrouw hadt opgesteld; immers iets treffenders, iets toepasselijkers, iets juister beantwoordende aan hare vragen, laat zich wel niet voorstellen.

- Ik hoor daarmede, tot mijn innig genoegen, dat mijn raad als vlugtig gegeven door u tot uwe stichting is opgevolgd, hernam ik. Zoo zegent God dikwerf eenvoudigen, maar hartelijk gemeenden raad. Zulk een geheime schat ligt er in het Bijbelboek verborgen. Wij zoeken vaak ons te troosten met de vermoedens, die ijdele waterbellen der menschen, en juist naarmate de een zwaartillender, of een ander ligtzinniger is dan een vroegere, worden wijzelven zwaarmoedig of opgeruimder, en het een weegt juist zooveel als het ander. Waar onze moed niet het onwrikbaar geloof aan eene eeuwig liefderijke en onfeilbaar wijze Voorzie-

nigheid ten grondslag heeft, daar rijst of daalt ons vertrouwen in volkomen evenredigheid aan onzen meer of min kalmen gemoedsaard van het oogenblik. Eeuwige wetten, onveranderlijk bestuur Gods, leert ons het zekerst de Bijbel erkennen.

- Ja, - ging hij voort, - dat beschermen in ziekte, bij de pest, dat gerust zijn zelfs bij het vallen van duizend aan de eene en tien duizend aan de andere zijde, dat beveiligd blijven voor de pijlen door den vijand afgeschoten, onder welken vijand wij de tegenwoordige ziekte wij ons wel mogen voorstellen.... het een is nog meer in staat dan het ander om geloof en vertrouwen aan eene beveiligende en uitreddende Voorzienigheid Gods in te boezemen! Voorzeker heeft David even als wij zulke zorgvolle en benaauwende tijden beleefd?

- Ja, vooral hij niet minder! was mijn antwoord. - Na u vooraf geluk gewenscht te hebben met uwe vruchtbare Bijbellezing van heden morgen, die daarom vruchtbaar zijn moest, omdat gij met toepassing op uzelven hebt gelezen, en het buiten dat niet veel vruchten dragen kan voor onzen troost en besturing; zoo moet ik u zeggen, dat het nog geenszins is bewezen, dat juist David de opsteller van dezen Psalm is. Het opschrift daarvan duidt niets te dien opzigte aan. Men is alzoo aan het gissen gegaan, en heeft gedacht: het had betrekking op een aanzienlijk persoon, welke eene reize had te aanvaarden naar Kanaän, en wien Gods bescherming hierin werd toegezongen, dewijl die reistogt, door de woestijn geschiedende, gevaren opleverde, van roovershorden, pest, wild gedierte, hitte, die vooral op den middag verderfelijk kon zijn. Men heeft gedacht of Mozes soms de dichter ware, die aan Jozua, den aanstaanden heirvoerder der Israëlieten, en den eenigen, die met Kaleb, van wat boven de twintig jaren uit Egypte was getogen, in Kanaän trok, Gods bescherming toezong; bescherming, maar ook uitredding uit al wat duizendtallen getroffen had of treffen zou. Indien dit zoo zijn mogt, zou dit vooral beschamend voor uwe twijfelzucht van gisteren zijn, niet waar, moedertje? Een eenige boven zesmaal honderd duizend bewaard en beveiligd! Wie zou dat mogen, wie dat durven verwachten? Maar het zij daarmeê zoo het wil, dit blijft eeuwig waar: wie onder de bescherming des Allerhoogste rust, die spreekt tot den Heer: ‘Mijn Burg, mijn God, op wien ik hoop.’ Die vreest niet voor de pest, die in het duister sluipt; niet voor de ziekte, die op den middag verderft: alzoo des nachts of des daags niet. Hij weet het, dat, schoon er ook duizend aan zijne zijde en tien duizend aan zijne regterhand vallen, het hem toch niet zal treffen; hij durft op leeuwen en slangen treden, op jonge leeuwen en draken - wat zou hem deren? Gods zorgende Voorzienigheid - (zijne engelen) - waakt immers over hem, en omringt en beschermt hem, en sluit een bolwerk om hem, en houdt Hare hand over hem, en zorgt voor hem, dat geen leed hem dere - dat hij zijnen voet niet stoote aan eenen steen - dat hij niet gekwetst worde. De verwachting zijns harten zal vervuld worden, zelfs de stoutste verwachting - hij zal den lust zijner oogen zien. Ziedaar het onvolprezen deel van hen, die onder de bescherming des Allerhoogsten zijn. Zoo deerde Paulus geen adderbeet; zoo zong Luther: ‘Een vaste burg is onze God!

- Heerlijk loon voor het vertrouwen op God! maar, mijnheer, een bescheiden vraag waag ik te doen: Zou God zich

afhankelijk stellen van het al of niet vertrouwen der menschen en daarnaar de leiding van hun lot rigten, zoodat ieder verzekerd kan zijn, dat men, vast geloovende, uit volstrekt alle gevaren en rampen en nooden zal gered worden, en ikzelf, b.v., bij dat geloof zeker zijn, dat niemand van mijn gezin of mijner betrekkingen aan deze ziekte zal lijden of daarin omkomen? - dus sprak de nadenkende huisvader.

Ik antwoordde hierop: - Wie dat zou durven vooronderstellen, zou waarlijk toonen nog niet van den echt christelijken geest doordrongen te zijn. Er zijn voorbeelden van zulk eene vaste overtuiging. Paulus voorzegt het stranden van het vaartuig, waarop hij zich bevindt, en tevens dat zulks geen enkel menschenleven zal kosten - en alles geschiedt alzoo. Ik kan u verzekeren, dat een mijner bekenden, bij het ten eerstenmale verschijnen dezer ziekte in onze stad, daarvoor even beangst was als gij - zijn leven werd daardoor letterlijk lijden; daar werpt hij zich in de eenzaamheid op de kniën voor den Allerhoogste, smeekt om moed, om kracht - hij bidt in geest en in waarheid - het is hem alsof eene heimelijke stem in zijn binnenste spreekt: gij zult hierin niet omkomen! - hij staat op; de vrees is geweken; hij is - held! want van nu af kende hij daarvoor geene vrees meer. Dit is geschied. Denkt er echter niet aan om dit als beproevingsmiddel te bezigen. Bij duizenden zou het niet dan waanzin, een spel der verbeelding worden, en vreesselijke teleurstellingen doen ondervinden. Zekerder en veiliger weg is er, om zich onder de bescherming des Allerhoogste te gevoelen en onder de schaduw des Almagtige te zijn.

- Maar, mijnheer, wat zou dat dan eigenlijk te verstaan geven? - was hare vraag hierop.

- Geef uwen Bijbel eens hier, hernam ik, en sloeg den bedoelden Psalm op. Man en vrouw benevens twee kinderen zaten om de tafel. Ik las dien aandachtig voor en vroeg: - Welken geest vindt gij nu dat hij ademt? die van een *zeker weten* van onder al die gevaren *niet* te *zullen* omkomen, of die der overtuiging dat hem *niets* zal schaden, die door God *bestemd* is daaronder niet te zullen lijden? Hierin nu bestaat eeniglijk het verschil. Ik moet vastelijk gelooven, dat mijn lot door God wordt geleid, en als Zijne wijsheid bestemd heeft mij te behouden, dan kan ik veilig op adderen en slangen treden, met een Daniël mij te midden van verslindend roofgedierte bevinden; ik zal evenwel gered worden, ik zal behouden zijn. Dat nu *spruit niet voort* uit mijn geloof, d.i.. dat nu is geen gevolg juist van mijn geloof; maar dat vastelijk te gelooven schenkt die rust, schenkt dien moed, die alle vrees verbant; want wie aldus onder de schaduw des Almagtige - d.i., in dat vertrouwen leeft - die spreekt: mijn burg, mijn God, op wien ik bouw. Toets hieraan nu de leer des zaligenden Evangelies, die God ten Vader maakt van al wat mensch heet, dien God, die de hoogste wijsheid aan de heiligste liefde paart, en zoudt gij niet durven vasthouden aan eene uitredding boven velen?

- Maar gij spreekt daar van die leer, die God ten Vader maakt van alle menschen, - zeide de vrouw, - duid het mij niet euvel, mijnheer, maar ik heb wel eens gedacht in deze dagen, dat toch b.v. eene moeder in het algemeen haren kinderen niet zulk een gestadige vrees zou kunnen aanjagen, als die geduchte ziekte allen doet. Ik

wil daarbij Gods liefde niet als aanklagen, maar het bevreemdt mij, dat kan ik niet verbergen.

- En ik, zorgvolle en liefhebbende moeder, hernam ik, ik kan mij maar zoo volstrekt niet vereenigen met het denkbeeld, dat datgeen liefde zou *zijn*, wat vele moeders zoo dikwerf voor liefde doen doorgaan; maar wat eigenlijk hunne kinderen naar ziel en ligchaam bederft. Eene bedreigde kastijding, niet nagekomen, bederft. Eene inschikkelijkheid omtrent hunne gebreken, bederft. Een verbloemen van hunne tekortkomingen voor het vaderoog, bederft! Een dulden van ijdelen opschik en pronkzucht, bederft. Een.... waar zou ik eindigen met opnoemen van de verkeerdheden der kinderen, welker dulden, zoo het heet, omdat zij toch *wat* moeten hebben, liefde wordt genoemd. Eigenlijk bestaat in zulke gevallen geen denkbeeld van liefde. Indien God zóó kon liefhebben, dan was hij geen God! Wijsheid bestuurt Zijne liefde, en bij gelegenheid zal ik u daarvan een treffend voorval, mij dezer dagen voorgekomen, verhalen. De schijnbaar slaande engel Gods, die dezer dagen door de wijken onzer stad waart, heeft voor velen een heilzamen balsem in de zegenende handen, om zielewonden te genezen, al is die dan ook met tranen der vreeze van anderen overgoten. Bij God werkt geene vooringenomenheid: Hij heeft geen *eigen*- en stiefkinderen. In Zijne wijsliefderijke handelingen en bedoelingen ziet Hij immer het heil van *allen.* En is het zoo kwaad, dat - al is het ook door een weinig angst gedreven - de kinderen somwijlen tot den Vader worden teruggebragt, van wien zij al hun heil eeniglijk hebben te wachten, en wien zij evenwel somtijds als vergaten?

- Ik erken, gij hebt volkomen gelijk, mijnheer; maar dat plotselinge, het heeft zoo iets huiveringverwekkends, zoo iets vreesselijks, - was het nog rillende antwoord der evenwel rustiger wordende moeder.

- Ja, mijnheer, - zeide de man, - dat is het ergst, het eene uur kan ons bij elkander zien, en het andere reeds voor altijd van elkander verwijderd hebben.

- Goed gezegd, vriend, voor *altijd*; maar toch niet voor *eeuwig?* Het is vreesselijk, dat plotselinge scheiden; is er echter één oogenblik in uw leven geweest, hetzij vóór, hetzij ná uw huwelijk, dat gij van den volgenden dag verzekerd waart? hernam ik. Komt deze engel des verderfs ons dan voor het eerst de broosheid van ons bestaan aankondigen, of treedt met hem een plotselinge dood ons het eerst onder de oogen? Heugt het u niet meer, hoe voor ruim een jaar juist hier in uwe buurt, die moeder van..... op de stoep van de woning van haar zoon, *plotseling*, en nog veel sneller dan iemand aan de cholera dood bleef? Predikte die engel Gods ons dan niet de broosheid van ons bestaan? Maar dat is dan een zeer enkel geval, zegt gij, nu is het meer algemeen; dwazen als wij zijn! zoo was het dan op dat oogenblik voor die vrouw niet eveneens of met haar op dat eigen oogenblik alle menschen, of zij alleen stierf!

- Neen, dat is het niet bij ons, erkennen wij het liever gul en openhartig, wij willen van de aarde en haar genot zoo ongaarne afstand doen, en al wat maar dreigt ons dat te ontrooven, wordt door ons gevreesd, baart ons angst. Dat nu is een natuurlijke afkeer die op zichzelve niet zondig is, maar ook daarbij moet blijken, dat wij boven het dier verheven, dat wij redelijke wezens zijn, die eene hoogere bestemming kennen. Wisten wij dan niet reeds bij het ontwaken

onzer rede, dat wij eenmaal van hier moeten? Wat nu betoonde dat op ons uit te werken? Iets anders dan een onbevreesd zijn voor den bode, welke die taak eenmaal komt vervullen? Iets anders dan de beoefening van deze vermaning:

> Leef, zoo als ge in 't uiterst uur,
> Uwen levensloop zoudt wenschen?

- Dus te leven, mijne waardige Christenvrienden, dat zal alle vrees ook voor een plotselingen dood verbannen, en waarom? Omdat het ons losser van de aarde zal maken, en met sterker banden aan den hemel binden. Dat zal voor ons dan reeds de aarde als met den hemel hier binden; want dan zal zelfs een plotselinge dood niets anders zijn dan één stap uit den tijd in de eeuwigheid, waar die zelfde wijs-liefderijke God Vader is, die hier onze steun en hope was.

- Maar vreezen wij daarom ook niet! Wie onder de schaduw des Almagtige blijft, spreekt tot den Heer: ‘Mijn God, mijn burg, mijn toeverlaat - hij vreest niet voor de pest, is niet beangst als er duizend aan zijne zijde en tien duizend aan zijne regterhand vallen; geen hair zal hem gekrenkt worden; want - die God, zijn burg en toeverlaat, heeft ze immers allen geteld.

- Welgelukzalig degeen die alzoo mag leven, die zóó reeds hier één is met zijn God! - jubelde de vrouw!

- Amen! zeide ik; amen! zeide de man. In ons allen leefde een geest - zouden wij hem anders dan een heiligen geest durven noemen? Heilig, omdat hij een stroom van hemelzaligheid in onzen boezem goot; eene zaligheid, die eigenlijk op dat oogenblik den dood deed verachten.

Zulke oogenblikken van rust in Gods bestuur nu zijn slechts voorsmaak van hemelheil. Broeders en zusters, zou de vrome, ook die *plotseling* sterft, in eene zalige eeuwigheid over dat plotselinge klagen?

En nu, ouders! twijfelen wij nu nog aan uitredding boven duizenden, zoo Gods wijze liefde dit wil; maar ook, zullen wij klagen, wanneer zich Gods hemel voor ons opent? Zou Hij onze kinderen niet weten op te voeden? Hij ze hunne bestemming niet beter dan wij weten te doen bereiken?

- Loven wij dien God, maar door een eerbiedig zwijgen; dan zullen wij niet schrikken voor de ziekte die op den middag verderft. Loven wij God door heiligenden wandel, en ware christelijke onderworpenheid aan Hem:

> Want het is een kostelijk ding den Heer te loven, en den naam te lofzingen van den Allerhoogste.
> (Ps. XCII:2.)

Naauwelijks had ik uitgesproken, of een: - Hartelijk dank voor uw bezoek - klonk van beider lippen. En ik dank er God voor, hernam ik; want ik bespeur dat wij tot *troost* voor elkander zijn bijeen geweest.

- Ik ben genezen van mijne vrees: des Heeren wil geschiede, - zeide de vrouw; de Heer zal het wél maken, sprak de man. - Jezus Christus heeft leven en onsterfelijkheid aan het licht gebragt door het Evangelie, en hoopten wij alleen in dit leven op Christus, dan waren wij de ellendigste van alle schepselen, zeide ik.

- Danken wij dan met daden, hart en mond God, die ons de overwinning heeft gegeven door Hem!

- Ik kom spoedig, zoo God wil, eens weder bij u; nu, vaartwel. Ik vertrok.

Beminde lezers, kunt ook gij soms eenigen troost in dit gesprek voor u vinden? Nederig wordt het u daartoe aangeboden.

Iets over het mozaïke (niet te verwarren met mozaïsche) gedeelte van de Gids.
(Zie Gids. Februarij.)
(*Ingezonden.*)

Het sprokkelmaandsnommer vangt zijne mozaïke sprokkeltjes aan met eene ouverture uit de bekende opera: 'de Aprilgebeurtenissen,' wel waardig om te worden overgespiegeld in den Tijdspiegel, ten einde onzen tijd een kijkje te gunnen in.... ja, waarin? in de verwachtingen, welke men had mogen koesteren van het kabinet-zaliger, als dit slechts den tijd had gehad de veronderstelde theoriën in volle praktijk te brengen? of in het geluk van onhandige vrienden te bezitten? Die dikwerf ongelukkige warme hand der vriendschap! Men zou schier tot de kannibaalsche gedachte komen, om een minister althans niet één vriend toe te wenschen. Wilt ge een voorbeeld: stelt u dan voor hoe enkelen in hunne onnoozelheid waanden, dat het ministerie Thorbecke was afgetreden niet *door* - maar *à l'occasion* van - de kerkelijke beweging, waarvan men de bliksemschichten over het gebergte heen herwaarts had zien schitteren, om de onvermijdelijk daaropvolgende donderslagen in partibus infidelium te vernemen; die onnoozele opvatting werd weldra door de partij, die zichzelve gaarne vrijzinnig noemt, bestreden, bestreden en nog eens bestreden (zie Handelsblad in voce). Neen, hij was gevallen als een slagtoffer der tijdelijke opgewondenheid! Men zou van lieverlede beginnen te wennen aan het denkbeeld, dat de man, zegge het kabinet, inderdaad een slagtoffer werd van welligt ietwat overdreven kerkelijken ijver; toen in Januarij jl. al die illusiën weder verdwenen, en in de Gids iemand, met de allures van een Thorbeckiaan-pur-sang, haarklein aantoonde, dat de val reeds lang was voorbereid, omdat de inderdaad kundige man zich reeds zoo vele Nederlanders tegen had gemaakt door vroegere zaken, als armenwet enz., enz., enz. En ziet, de kroon van het martelaarschap van kerkelijke driften, reeds opgeheven, zonk neder om plaats te maken voor het getuigenis: de zaken stonden reeds wrak; alleen de faillietverklaring greep toen plaats. Is er nu nog wel iets onchristelijks in gelegen, om aan een minister geene vrienden toe te wenschen?

Doch teruggekeerd tot onze mozaïk, waarin wij een vernieuwd bewijs dier stelling meenden te vinden. Men oordeele: de vriendschap spreekt:

'Een schoon schouwspel voor wie op de tribunes onzer Tweede Kamer had plaats genomen, toen de ministeriële verantwoordelijkheid ter sprake kwam! Welk een logica, welk eene eruditie, welk eene welsprekendheid van de zijde der Aprilministers. Het hoofd van het vorig kabinet stelde - hoe onnoozel! -: dat de ministers, de verantwoordelijke ministers, mét den koning de regering uitmaakten. Het hoofd van het Aprilkabinet bewees het ongerijmde dier stelling; bewees dat de koning alléen een wil had, die uitgevoerd moest worden, en dat de ministers daarvoor aansprakelijk waren.' '"Het gaat in een

constitutionnelen staat"' zoo had het hoofd van het Aprilbewind er nog bij kunnen voegen '"als op een Surinaamsche plantage. De meester heeft alléen een wil, en de slaven deugen nergens anders toe, dan om zich voor dien wil aansprakelijk te stellen, en de geeselslagen te ontvangen, die de meester eigenlijk heeft uitgelokt."'

Wij hopen niet, dat er iets malicieus zij in de benamingen van *Aprilministers*, *Aprilkabinet:* want eigenlijk onderscheidt die benaming minder juist; want het is bekend, dat op den 1 April professor Thorbecke nog hoofd van het kabinet was; doch ter zake: welke zijn eigenlijk de thema's, die uit de persiflage doorschijnen? Niet meerdere en niet mindere dan deze:

De koning is niet *boven* de ministers, maar *gelijk met* de ministers.

De koning heeft niet alléén een' wil (in abstracto spreekt niemand dit tegen), maar niet minder de ministers.

De ministers zijn *niet dáár*, om *den wil des konings* uit te voeren; ze zijn *niet verantwoordelijk*, omdat zij '*s konings* wil uitvoeren, maar omdat ze hun eigen wil doen.

Maar, warme mozaïke vriend! als de ministers zoo *met* den koning te zamen *op* den troon zitten, zou dan het spel voor den constitutionelen koning niet wel eens gevaarlijk kunnen worden? Stel eens in dat geval: ministers blijven menschen; dat een minister een oogenblik van brutaliteit had; dan zou hij den koning van de bank kunnen dringen, om alleen te blijven zitten en het vrije volk in plaats van den monarchalen regeringsvorm, met een consulschap, een dictatorschap en dergelijke welbekende *schappelijkheden* te begiftigen. Dat zoudt ge toch niet willen? maar het zou kunnen komen van dat *gelijkzitten.*

Het hoofd van het tegenwoordig kabinet beweert: de ministers voeren den wil uit des konings, en niet de koning den wil der ministers.

Dwaasheid, zegt de mozaïk: daaromtrent had het vorig kabinet meer juiste begrippen.

In een' constitutionelen staat, meende men vroeger, dat het absolutisme van de alleenheersching getemperd werd door de constitutie, door de wetgevende kamers.

Dwaasheid, zegt de mozaïk: in een' constitutionelen staat is het absolutisme van de alleenheersching getemperd, zoo al niet weggenomen, door het absolutisme der ministers.

Waartoe kan een vriendschappelijk woord al niet leiden!

Nog een paar woorden over de slotvergelijking. Elke vergelijking gaat mank; gij zult het hier bewaarheid vinden: beproef ze slechts zelf, welwillende lezer, en ga, bid ik u, voorbij het euphonisme: dat de meester, met wien men den koning vergelijkt, geeselslagen zou hebben uitgelokt.

Op een plantaadje worden geeselslagen gegeven; dat is de onderstelling, ontleend aan Stedmans reize, waarvoor professor Millies te velde is getrokken in de Amsterdamsche courant, zonder te bemerken, dat Z.H.G. zich op het gebied der bespiegelingen en mogelijkheden had begeven, terwijl zijn tegenstander op dat van het wezenlijke en feitelijke bleef staan; maar aangenomen: van tijd tot tijd wordt op de plantaadjes aan de zwarte broeders eene dosis geeselslagen toegediend; maar *door wien* dan? door den meester; maar dan is de vergelijking, hoe humaan overigens ook, valsch; die toch zal wel niet 'uitlokken, dat hij zichzelven geeselslagen toediene?'

Nog iets: *slaven kunnen* wel *niet anders*, dan den wil uitvoeren, OMDAT ze *slaven* zijn; maar *ministers*, OMDAT ze *geene slaven* zijn, kunnen *weigeren*, des noods *aftreden*, wanneer ze al meenden, dat op de uitvoering de kwispeling met de zweep zou kunnen volgen; dat is juist eene eigenaardigheid van den constitutionelen staat.

Maar dan gaat de vergelijking aan beide zijden mank. Het spijt ons voor hem, die haar in zulken *would-be* geestigen vorm aan het publiek prijs gaf; welligt dezelfde, die, eenige regels verder, sprak van '*soldaten-overmoed*, soms synoniem met *advokaten-onbeschaamdheid*, tegenover *rede* en *verstand.*' Wij kunnen het niet helpen; maar wij achten de vergelijking *onredelijk* tegenover het hoofd van den staat, *onverstandig* en *onlogiesch* tegenover de *gezonde rede.*

Het spionnetje.

Februarij-spionnetje.

Keizerinnenmantel.

Manteau de cour - is, waarde lezer! geen burgervrouws-schoudermantel, van wat heel fijne stof - of een hongaarsch schouderbedeksel, maar een stuk kostbaar goed, dat, in Parijs, 700 franken *moet* kosten - en met een zeer langen sleep of staart is voorzien - waardoor groot ongerief ontstaat, zelfs in zoo groote mate, dat onlangs de keizerin der Franschen op een groot bal zich niet heeft kunnen bewegen, of van haar zetel opstaan, zonder dadelijke medehulp van twee hooggeplaatste hofdames. - Als nu de vorstinnen (welligt ook de vorsten) zich niet meer regt en vrij kunnen bewegen, en zoo bemanteld en besleept en gestaart zijn, dat ze vreemde hulp behoeven - dan heeft de mode haar culminatie-punt bereikt; - wij verwachten het oogenblik, dat zij eens volstrekt onbewegelijk zijn, of een weinig moeten uitgekleed worden, om meer op hun gemak te komen.

Berigt uit Californië, niet dat er goud gevonden wordt, moorden gepleegd en zware branden woeden - maar dat men de kinderen bij hunne geboorte, niet naar de *jaren*, maar naar het *gewigt* opgeve. - Vruchteloos zochten wij naar het motief voor dezen maatregel van de zijde van den burgerlijken stand te Californië! - Deze zuigelingentaxatie staat intusschen welligt in een geheimzinnig verband met de aanwassende geestcultuur der gouddelvende massa - of met zekere physieke staatsbegrootingen?

De tafeldans vervolgt haren weg, even als de Czaar en de Porte, en de Orthodoxie - honderdtallen zijn, naar luid der Fransche bladen, in het gekkenhuis opgesloten, wegens de rotatie van ziellooze voorwerpen - maar zekere geestelijken zijn (mede in Frankrijk), nog niet, veiligheidshalve, bewaard, die der tafel het woord 'Daemon' wisten te ontlokken, en toen den boozen getafelden Beëlzebub dadelijk tot zwijgen bragten, door een rozekrans en krusifiks op het booze voorwerp te werpen: - men hoopt dat er voor deze heeren nog een plaatsje is open gebleven.

Kermissen afgeschaft en aangehouden: - de levensquaestie der arlekijns, vierkroonen en wa-

felkramen is nog niet beslist. - Menige gemeenteraad wankelde en weifelde - de groote strijd tusschen stoffelijk voordeel en zedeloosheid - 's lands wijs - 's lands eer - of welligt beter - 's lands oneer?

Lord Cobden spreekt te Manchester, en vergelijkt Engeland bij een policiedienaar, - maar vraagt of deze het regt heeft om de geheele wereld af te straffen? - Hij vergelijkt zijn vaderland bij een speler, die de Oostersche dynastiën, als kegels, omverwerpt, en den grooten Mogol, met zijne 100 millioenen onderdanen, te Dehli opsluit. - Zóó sprak de Lord te Manchester - en men antwoordt hem - met het kanongebulder uit Engelsche vuurmonden in de Levant, later welligt in de Oostzee, of voor Kronstadt en Petersburg - en de Lord zal moeten zwijgen.

Te Mentz is de stads-guillotine onlangs voor 10 francs aan een uitdrager verkocht, - en deze heeft haar verbrand!

Sprekend teeken des tijds! - de horreur voor het moordtuig begint zich levendiger te vertoonen - zelfs uitdragers verbranden het eens gevierde beulenjuweel - en als dit zoo voortgaat tot op philanthropische vorsten, ligt de doodstraf weldra te zieltogen - en de deportatie of cellulaire resignatie - bekeeren de misdadigers. - Deze uitdrager verdient een standbeeld op het plein te Mentz.

Een nieuwe tak van nijverheid - pisciculture - kunstmatige vischteelt. - Brabant telt reeds 15 verschillende vischparken - de visschen zullen weldra, als de aardappelen, de wereld overdekken - men zal het vleesch vergeten. - Wij worden gedecideerde Ichtuofagen! - en weldra zal ook eene dierenkunstcultuur ontstaan - en dan eene kunstmatige menschencultuur - anthropocultuur - de aarde vervuld met menschenparken - en dan het duizendjarig rijk!

De bisschop te Adrianopel heeft openbare gebeden voor den sultan, en zijne ministers, en veldheeren bevolen. - Een bisschop laat bidden, kerkelijk, voor den vader der ongeloovigen! - het culminatiepunt der vrijzinnigheid! het liberalisme in zijne volle ontwikkeling! - dat hadden de kruisvaarders nooit gedacht! alles, *mutatis mutandis* - behoorlijke transactie met den magtigen staatspapa - hij drage een kroon of een tulband - 't is indifferent. - Wij hopen dat de ulema's, met permissie van Mohammed, weêrkeerig, uit beleefdheid, voor den bisschop laten terug-bidden.

Telegraaflijnen onder de zee - door de lucht, in de ministerieele kabinetten, en thans mede tusschen het paleis der Tuillerien en de keizerlijke stallen, rue de Montaigne te Parijs. - Zoo ontwikkelt zich de uitvinding ten behoeve der koetsiers en paarden. - Welligt later telegraaflijnen naar de koninklijke en vorstelijke ‘geheime vertrekken’ - hier is het oneindige!

Rusland organiseert in de vorstendommen een korps vrijwilligers. - Onder de vereischten behoort voor hen, die wenschen opgenomen te worden, dat zij - niet alleen exerceren en manoeuvreren kunnen - maar belijdenis doen der orthodoxe (Grieksche) leer. - Zoude deze eigenaardige maatregel, onder dringende militaire omstandigheden, ook in ons vaderland niet nagevolgd kunnen worden, wat de orthodoxe oude Dordtsche staatsleer betreft - wordt het niet tijd om het orgaan: ‘de Nederlander’ daar opmerkzaam op te maken?

ASMODEUS.

t.o. 240

Godgeleerdheid. - Wijsbegeerte. - Staatkunde. - Opvoeding en onderwijs.

Aphorismen en theses, over vrijheid van godsdienst en van prediking, in betrekking tot de beweging onzer dagen.

> 'αλλ᾽ ὁ λόγος τοῦ θεοῦ οὐ δέδεται.
> PAULUS aan TIMOTH. II.2 vs. 9.
> Maar Gods woord is niet gebonden.
> Ubi agnovimus Christum, ibi agnovimus et ecclesiam.
> AUGUSTINUS.
> Waar wij Christus gevonden hebben, daar hebben we de kerk wedergevonden.

I.

Er is in het geestelijk, kerkelijk en christelijk leven, zoo als op de zeeën en stroomen, ebbe en vloed - maar niet steeds is de werkende oorzaak dezer verschijnselen bekend; men kan ook niet, zoo als in den almanak, het hoog en laag watergetij in de kerk vooraf bepalen; daarom is het des te verstandiger, de geschiedenis te baat te nemen en aldaar de lijst der schipbreukelingen en gestrande vaartuigen te leeren kennen - en - een kerkelijke kustkaart te maken.

II.

Beweging is de groote algemeene wet in de schepping en in de natuur - de *vis motrix* heerscht in het planetenstelsel en in de organisatie van het infusiediertje, dat slechts door het mikroskoop kan gezien worden. - Stilstand, de ontkenning, negatie der beweging, is slechts schijnbaar. - 't Is de overgang tot eene nieuwe beweging en een nieuw leven, - alzoo de dood en het zoogenaamde sterven: - eene pauze om hoogere ontwikkeling voor te bereiden.

III.

Waarom zoude die algemeene wet in de ons bekende schepping niet toepasselijk zijn op het rijk der geesten? - Is ook daar niet de beweging erkenbaar? - In het rijk der gedachten, der wetenschappen, der onderzoekingen, in

de Gellertsche hoedenfabriek der wijsbegeerte, is ook geen dood en geen stilstand; - ook hier is het gebied van den intellectus onafzienbaar groot - ook hier ‘is God geen God der *dooden*, maar der levenden.’

IV.

Maar de beweging kan tweevoudig zijn - of - schijnen: naar het verschillend standpunt van de beschouwing, naar de verschillende rigting dergenen die zich bewegen -: voor- of achterwaarts - waarbij men de zijdelingsche beweging, als getemperd ‘voor of terug,’ zoude kunnen voegen. - Elke beweging, geestelijke of stoffelijke, heeft hare genoegzame reden (causa sufficiens) waarom zij juist in *die* en in geene andere, in geene tegenovergestelde rigting, gaat.

V.

De beweging voorwaarts in het rijk der geesten rust, evenzoo als de beweging achterwaarts, op den laatsten grond der menschelijke vrijheid; - want de menschen of de geslachten willen vooruit of terug, en elke wilskracht vooronderstelt eene reeds aanwezige vrijheid, ten minste bij hem die het eerst zelfstandig wil, en daardoor op den minder zelfstandigen wil van anderen terugwerkt, op de massa's, die door den wil van anderen - willen.

VI.

Het Christendom nu blijft de grootste, de krachtigste, rijkste beweging, welke de geschiedenis ons tot heden toe aantoont, in het rijk der geesten. - De Islam was alleenlijk eene repercussie en contrecoup, en wat er later in de geschiedrollen van 's menschen geestelijk zijn en ontwikkelen gevonden wordt, is louter ontwikkeling, zijn louter phasen van het eens aanwezig christelijk levensbeginsel.

VII.

't Is hier de groote vraag: in hoeverre het Christendom, in het geheele leven der menschheid ingrijpend, eene voorof achterwaartsche beweging begunstigt, - of het in gestadige ontwikkeling of terugvoering bestaat, en welk een levenskracht door deze openbaring aan het leven des geestes is geschonken?

VIII.

Elke openbaring die zich aan eene voorgaande aansluit, is uit haren aard noodzakelijk progressief, voorwaartsstrevend - teruggaande, zoude zij alleen eene *herhaling* of *omwerking* van het reeds bestaande zijn. - Christus is *meer* dan Mozes

of Salomo. - Dus kan de christelijke beweging geene andere dan eene voortgaande, ontwikkelende zijn, tenzij men haar in eene vroegere, voorbereidende late opgaan, versterven of terugvallen. - Hier is van ruime en beslissende toepassing -: Joh. I:17. ‘Want de *wet* is door Mozes gegeven - de *genade* en de *waarheid* is door Jezus Christus geworden.’ - Ziet daar de hoogst mogelijke progressie waarvoor het menschelijk geslacht vatbaar was.

IX.

Indien de vooruitgaande beweging van het Christendom, zoo onmiddellijk, onbetwistbaar uit den inwendigen aard, bestemming dezer meest volledige en

voldoende openbaring voortspruit, moet gevolgelijk elke vorm waarin deze openbaring geschied is, hetzelfde kenmerk dragen, en dáárin de toets gevonden worden van het al of niet christelijke. - Teruggang is hier een valsch watermerk, hoe kunstig en behendig ook nagebootst.

X.

De toepassing van dezen grondregel op de geschiedenis der christelijke kerk, hier opgevat als de verwezenlijking van het rijk Gods, laat geen uitweg over. - Al wat tegen de voorwaarts strevende rigting van den menschelijken geest, bij de opvolging der geslachten, strijdt, draagt den meer of min zigtbaren stempel van het tegen- of anti-christelijke. - Reeds bevestigde vader Luther dit op eigenaardige wijze, toen hij schreef -: ‘wat tegen de rede is, is nog veel meer tegen de Schrift,’ - waardoor 's mans latere en hevige uitvallen tegen de rede (die Vernunft) als *die Metze und Hexe*, gelukkiglijk zeer getemperd en beperkt worden. - Vader Luther had de onfeilbaarheid, ten dezen opzigte, nog niet bereikt, evenmin als iemand onder zijne aanhangers of bestrijders.

XI.

Vooruitgang nu, moet bestaan in verhelderde en meer juiste kennis der zaken, wat het geestelijke betreft: in de *ware* voorstelling van het Goddelijke wezen, van Zijn wil en werken. - De waarheid is de eenige progressie - daarom is het Christendom in zijne eerste, zuivere en onverbasterde verschijning, niet anders dan de waarheid - en Christus heet met het volste regt -: ‘de Koning der waarheid,’ bij tegenstelling van den leugengeest, den Antichrist, dien ouden en telkens weder verjeugdigden Mephistopheles.

XII.

Wie alzoo de zuivere, Evangeliesche, onbetwistbare waarheid, in het Evangelie en nergens anders veilig bewaard en onveranderlijk geëncadreerd, verkondigt en voortplant, die handhaaft de noodzakelijke, voortgaande en ontwikkelende beweging van en in het zigtbare rijk Gods, en brengt in volle toepasselijke werking het allergewigtigste voorschrift van den Heer: ‘Indien gij blijven zult bij mijn woord - (de laatste ontwikkeling der goddelijke waarheid) - zoo zijt gij mijne ware jongeren,’ - (deelende in de vooruitgaande ontwikkeling van het rijk Gods) - en gij zult de waarheid - (*die* waarheid) - erkennen - (het theoretische deel der ontwikkeling) - en de waarheid zal u vrij maken - (het praktische, terugwerkende, vrijmakende beginsel). - Ziet daar de alles overheerschende emancipatie der gebondene geesten in den eenigen en hoogeren zin van dit woord.

XIII.

Uit deze stellingen vloeit voort, dat elke beweging in het rijk der geesten, en wat de christelijke openbaring betreft, ook die onzer dagen, tot het eenige en groote beginsel der *waarheid* en *vrijheid* moet worden teruggebragt, en dáár getoetst, gekeurd, en in de eigenlijke waarde geschat moet worden.

XIV.

De teruggang door den uitgebreiden doolhof van 18 eeuwen, naar het eerste

onverbasterde Christendom, is de ware progressie, de eenige overblijvende ontwikkeling der waarheid. - Dáár, dáár alleen, treden waarheid en vrijheid zegevierend en onoplosbaar vereenigd, te voorschijn. - De regeringsvormen, de constitutiën, de autokratische, monarchale of republiekeinsche kerkbeginselen, waaronder het rijk Gods in de geschiedenis verschijnt, onderwerpen zich aan de beslissende uitspraak van den éérsten, en oorspronkelijken stichter, ‘die de weg, de waarheid, en het leven was,’ die nevens zich geen tweeden heer kan dulden.

XV.

Daarom is het leerstuk eener ‘algemeene, heilige kerk,’ reeds zestien eeuwen oud, even waar als oud, en behelst in zich den waarborg eener voortgaande beweging, die tot einddoel heeft de bevrijding, de vrijmaking, de emancipatie van zonde, van dwaling, en tevens van alle menschelijk gezag, of menschelijke voorschriften, of menschelijke stelsels, die eene achterwaartsche beweging zouden durven voorschrijven of begunstigen - derhalve is het woord van den Apostel onbetwistbaar -: ‘Het woord Gods is *niet* gebonden.’

XVI.

Één meester kon en kan binden en losmaken - wat de latere meesters hebben gepoogd of gewaagd, worde dadelijk aan de regterlijke uitspraak van den éénigen Meester onvoorwaardelijk onderworpen: - Jeruzalem - Antiochië - Konstantinopel - Augsburg - Genève - Dordtrecht - Oxford - de Sorbonne, en al de conciliën en synoden, tot op die *dezes* loopenden jaars, mogen, zoo lang het Evangelie bestaat, geen bindend, geen verbindend, geen ontbindend gezag uitoefenen. - Zij zijn stemgeregtigden in de geschiedenis der kerk - elke eeuw opent de stembus - maar de beslissende en bepalende uitspraak kan waarlijk niet door volstrekte *meerderheid van stemmen* worden uitgemaakt. - Het onfeilbaar wetboek bestond *vóór* het bestaan der stemgeregtigden, en de éénige Meester geeft zijne waarheid, en zijne vrijheid, niet prijs aan kerkelijke opiniën en kerkelijke opvattingen, en kerkelijke bedreigingen, allerminst aan kerkelijke ongerijmdheden.

XVII.

Ten einde de beweging, 't zij voor- of achterwaarts, in het rijk Gods, onpartijdig en vrij van alle vooringenomenheid te beoordeelen en te waarderen, is het vooraf gebiedend noodzakelijk, dat men zich *boven* elk kerkelijk standpunt, 't zij Katholiek of Protestantsch, verheft, en dus nog veel meer zelfs boven elk afgeknot dogmatisch, leerstellig standpunt plaatse; want in dit laatste geval is elke beoordeeling verdacht en partijdig, en vooronderstelt reeds een beslissend eindoordeel, ten gunste der partij die men voorstaat, *eer* de zaak onderzocht en getoetst zij.

XVIII.

Onze dagen openbaren zeer merkbaar eene neiging om naar de oudere leervormen en confessionele bepalingen, uit den tijd der hervorming, terug te keeren, om dáár het anker te werpen. - Voor een gedeelte is deze retrogressieve rigting, om het verloren gebied der Evangeliesche waarheid te herwinnen, een allergunstigst teeken - of beter gezegd, een *voorteeken* - maar het is te bejammeren dat

men op dezen terugtogt, die een werkelijke vooruitgang zou kunnen worden, ter halverwege stilstaat en niet verder en hooger opklimt, om eindelijk door de vijftiende en zestiende eeuw, en alle eeuwen heen, in de eerste Evangeliesche eeuw, die van Christus zelven, aan te landen, en dáár, en dáár alleen de ontwikkelende kracht der Evangeliesche waarheid en vrijheid te vinden.

XIX.

Alzoo zal elke beweging, ook die dezer dagen, aan den keursteen van het Evangelie onderworpen blijven, en dáár het oordeel ten goede of de verwerping moeten vinden, en men is, den hemel zij dank! ontslagen van de verbazende en vruchtelooze moeite, om zichzelven eerst in een bepaald dogmatisch harnas te knellen en te gespen, en daar zelf zoo stijf, onhandelbaar geworden - de hoogere waarheid te erkennen, te onderzoeken, die alleen onderzocht en erkend kan worden, als de geest de meest mogelijke *vrijheid* en ongedwongenheid geniet, en niet te voren is ingegespt en gekeurslijfd in de oude, krakende schalmen eener wapenrusting, die in de vorige eeuwen zeker dienstig was, maar thans in het kabinet der geleerde en godgeleerde antiquiteiten behoort.

Spiritus Asper en *Lenis.*

Bijdragen tot de kennis en den bloei der Nederlandsche gymnasien voor 1852.

Uitgegeven door het Genootschap van Leeraren aan de Nederlandsche Gymnasien. Te Amsterdam bij Joh. Muller. 1853.

Het komt ons voor, dat men, door het uitgeven van bovenstaande *Bijdragen* in den tegenwoordigen vorm bij het genootschap van leeraren aan de Nederl. Gymnasien een goeden weg is ingeslagen, en den grondslag heeft gelegd van een niet minder nuttig dan duurzaam Tijdschrift. Voor men al zoekende dezen weg gevonden had, hebben de redactien der Symbolae litterariae en der Miscellanea philologa et paedagogica een ongeloofelijke moeite gehad, om de noodige stof tot het vullen van een boekdeeltje bijeen te zamelen, en als dan eindelijk zulk een deeltje verscheen, bevatte het ja in den regel loffelijke stukken van geachte onderwijzers, maar het geheel had iets bonts, iets van een pot pourri en beantwoordde te naauwernood aan den klassieken letterroem van Oud-Nederland. Geen wonder, dunkt ons. Het genootschappelijk werken, de ondervinding leert het ons, drukt altijd door, ik weet niet welk gevoel van noodzakelijkheid, ter neêr, en wij behoeven de geschiedenis der Vereenigde

Nederlanden daarbij niet te raadplegen, om te weten, dat in een genootschap de een steunt op den ander, en dat men al steunende gezamenlijk vergeet, de handen uit de mouw te steken. Maar genootschappelijk te werken voor een tijdschrift, gewijd aan oude letterkunde, dat is nog zwaarder, om niet te zeggen, taaijer, dan eenig ander werk, dat is een labor improbus. Waarom? Wel, er is op dat veld reeds zooveel bewerkt en omgewerkt, er is zoo weinig belangrijks, dat niet van alle kanten bekeken werd, dat weinigen de middelen hebben, om, zoo als men dat noemt, ten volle op de hoogte te komen, en dat het dus een waagstuk mag worden geacht, met eenig stuk bij de redactie, laat staan dan voor het geleerde publiek op te treden. Men zoekt dus al ligt het belang van een onderwerp in het min bekende en pluist dat uit met veel omhaal van geleerdheid en vergeet dat dit spoedig verbazend vervelend wordt. Maar er is meer! Iemand slaagt in het vinden van een interessant onderwerp en meent gelukkig te zijn in de bewerking. Zal hij zulk een stuk toezenden aan een tijdschrift, om er gezamenlijk met andere stukken, wier geboorte elders dan in zijne bladen onmogelijk was, in begraven te worden? 't Is waar, aan weinig geschriften van onzen tijd valt het leven eener kraai te beurt, maar 't is toch streelender, een eigen tombe voor zijn hersenvruchten op te rigten, dan ze te verwijzen naar een gemeenschappelijk graf. - Eindelijk, want het hooge woord moet er uit, hebben wij wel gehoord, dat het honorarium aan den arbeid voor de Symbolae en de Miscellanea gelijk stond aan nihil, omdat het zoo moeijelijk is, om de eer, vervat in uitdrukkingen als deze: ‘die H. is toch een eeuwig knappe vent,’ of: ‘die S. is een verduivelde geleerde kerel,’ in getallen uit te drukken, die dan weêr Nederl. cour. vertegenwoordigen. Nu zijn de literatoren over het algemeen de braafste, oppassendste, meest belangelooze menschen van de wereld, met geen stokken van onder den invloed van het studium pulcri et decori weg te krijgen, maar toch, omdat de maatschappij schijnt te meenen, dat ze daar tot verzadiging toe genoeg aan hebben, en de maatschappij zich daarin, vooral in dezen duren tijd, jammerlijk vergist, zoo is de overtuiging onder de literatoren meer en meer vast geworden, dat de zilveren rijders met de Willemskoppen eene onontbeerlijke propaedeusis zijn, om te geraken tot den mundus νοητὸς. En nu zal men zich afsloven voor niets! Neen, wij houden niet van huichelarij, maar wij kunnen het ons zeer wel verklaren, dat velen niet datgene voor een tijdschrift bestemmen, waarvan zij op een andere wijze voor zichzelven eenig voordeel kunnen hopen. Een eigenlijk geleerd tijdschrift zou dus thans slechts door den ondernemingsgeest van een uitgever kunnen worden in 't leven geroepen, en eene bibliotheca critica door een genootschap van leeraren inderdaad uitgegeven, achten wij een ongerijmdheid.

Om al deze redenen, wij herhalen het, achten wij het genootschap met de uitgave der Bijdragen op een goeden weg. Het is voor de Hooge Regering en voor vele gemeente-besturen noodig, dat zij met het geheel en met de bijzonderheden van het gymnasiaal onderrigt bij ons te lande en in den vreemde eene vertrouwelijke bekendheid verkrijgen, opdat dit moge strekken tot uitbreiding van den bloei der gymnasien. Wij vinden het zeer goed, dat eene commissie van

leeraren, daarvoor opzettelijk aangewezen, alle berigten van eenig belang verzamele en mededeele, opdat haar arbeid zooveel mogelijk een officieel karakter hebbe. Wat de beoordeeling van binnen- en buitenlandsche werken en vooral wat de behandeling van gewigtige vraagstukken over opvoeding en onderwijs aangaat, wij weten niet, welke regel daaromtrent wordt gevolgd, maar wij zouden het wenschelijk achten, dat de heer Joh. Muller, of nu, zijn opvolger, daartoe, des noods met voorlichting van de redactie, telkens, onder aannemelijke voorwaarden, bekwame en voor het bijzondere onderwerp bij uitstek geschikte mannen uitnoodigde. Wij roemen zeer den ijver van Dr. Burger en Dr. Francken, maar wij zouden, behalve hen, gaarne nog andere medearbeiders ontmoeten dan Dr. Noordewier; immers de necrologien van Dr. Ottema en Dr. Hekmeijer kunnen naauwelijks anders dan als een arbeid van pieteit worden beschouwd.

Wij onthouden ons van eene opzettelijke beoordeeling van den inhoud der Bijdragen, èn omdat het geen gewoonte is, periodieke tijdschriften te recenseren, èn ook, omdat wij inderdaad geen aanmerkingen van belang te maken hebben. Wij schrikten, toen wij, den staat der Nederl. scholen en gymnasien van 1849 met dien van 1852 vergelijkende, bevonden, dat in die drie jaren het aantal leerlingen der 1e afdeeling, d.i. van hen, die eene klassieke opvoeding ontvangen, van 1500 gedaald was tot 1336 en vonden weinig bevrediging in de opmerking, dat de leerlingen der 2^{e} afdeeling in dienzelfden tijd van 387 tot 456 waren toegenomen, althans wanneer wij daarbij bedachten, dat sedert nog verschillende gymnasien, dat wil zeggen inrigtingen met twee afdeelingen waren tot stand gekomen. Eene zaak troostte ons eenigzins, de overweging, dat juist dat tijdperk het tijdperk van anarchie is, die men, naar 't den schijn had, stelselmatig in zake van onderwijs wilde invoeren. Het is wenschelijk, dat men nergens de oogen sluite voor de wrange vruchten, die ouders en leerlingen, hoogescholen en gymnasien, van deze anarchie aanvankelijk hebben geplukt en welligt nog staan te plukken, en dat vooral de Hooge Regering het palladium onzer vrijheid en van ons volksbestaan voor verdere anarchie behoede, en het onderwijs zoo regele, dat de standaard van bekwaamheid, die inderdaad reeds aanmerkelijk bij de kweekelingen der akademien begon te dalen, weder boven het reeds bereikte standpunt kunne rijzen, tot waarachtig heil van het lieve vaderland.

Een pleiter in zijne eigen zaak.

Redevoering op de buitengewone vergadering der Onderwijzers-Vereeniging in het achtste schooldistrict van Zuidholland, gehouden den 23 Julij 1853, door Dr. A. de Jager. Rotterdam. Gebroeders Hendriksen.

Dr. A. de Jager, een sieraad van den onderwijzersstand, door zijne bekwaamheden, blijkens zoovele uitgegeven geschriften, verre boven onzen lof verheven, heeft in de bovengenoemde vergadering van onderwijzers een woord gesproken, dat verdiende buiten de muren der vergaderzaal gehoord te worden, en door het geheele land te weêrklinken; waarom de redactie van het Tijdschrift de Unie te regt begrepen heeft, dat het afzonderlijk moest uitgegeven worden.

Het is een eenvoudig woord, door den redenaar gesproken, naar aanleiding der gelegenheid, tot en over zijne ambtgenooten, als aan miskenning blootgesteld; over deze hunne vereeniging, als hunne blijvende behartiging waardig; en over den dag der buitengewone vereeniging, als tot belangrijke herinneringen uitnemend geschikt. - Deze drie punten worden met echt populaire welsprekendheid behandeld, inzonderheid moet het eerste treffen, als eene krachtige wederlegging van de blaam, in onzen tijd op den onderwijzersstand geworpen, van grilligheid, dwaasheid en onchristelijkheid, onder anderen in een adres in 1848 aan den Koning ingediend, door zich noemende ‘christelijke vrienden!’ Waar de onderwijzer zich mengt in de geschillen van den dag, en tot handhaving der hoofdbeginselen der bestaande wet op het onderwijs, ontzegt men hem de bevoegdheid daartoe, omdat hij spreekt om den broode. Een herder en leeraar, Dr. N. Beets, heeft zich in zijne Fantasie en Werkelijkheid den even onbedachten als onbarmhartigen spot veroorloofd van de onderwijzers aan te duiden als eene hartbrekende schare in ‘*kale rokken* gekleed, en om *brood* en gemengde scholen krijtende.’ - Een minister heeft beweerd: dat de onderwijzer er is om het onderwijs, niet het onderwijs om den onderwijzer; alsof het lot des onderwijzers geenerlei voorziening behoeft! Maar gij minister, hoor de les u door den onderwijzer gegeven, als hij, uwe stelling toegevende, de gevolgtrekking afwijst met het voorbeeld van den staatsdienaar, die zoo ruim door den Staat beloond wordt ‘ook dan wanneer de dienaar hem niet meer dient, en zelfs niet op veeljarigen diensttijd wijzen kan!’ - En gij herder en leeraar, en gij allen, die met hem in uw blinden ijver voortholt, die uzelven telkens weêrspreekt, gelijk de redenaar uit uwe geschriften aantoont; die alleen wilt afbreken, maar niet opbouwen, en in uw streven naar een onbereikbaar ideaal het vele goede voorbijziet en verwerpt, om een staat van eindelooze verwarring te scheppen, die alleen de bedoelingen eener welbekende partij kan in de hand werken, wie het slechts te doen is om uit onze verdeeldheden en twisten hare heer-

schappij van gewetensdwang en blinde gehoorzaamheid te vestigen, gij blinde leidslieden der blinden, leert uit dit geschrift den stand kennen door u met smaad en schimp zoo onchristelijk bejegend, en zegt mij waar het levende Christendom heerscht, in uwe spot- en twistschriften, of in de door u zoo verguisde gemengde scholen?

De zaak van het onderwijs is van te verheven aard, van te groot nationaal en christelijk belang, dan dat niet alle vrienden van waarachtige beschaving en zedelijkheid op de grondslagen van het Christendom gebouwd, zich zouden vereenigen en hunne stem luide verheffen tegen de onbezonnen en inderdaad lasterlijke aantijgingen van zoogenaamde Christenen, die het minder te doen schijnt om het belang der jeugd en de toekomst van ons volk, dan om de zegepraal hunner geliefkoosde en gewaagde stellingen. - Het is in dit oogenblik, dat wij eene herziene wetgeving op het onderwijs verwachten, hoog tijd om te waken en te strijden voor het behoud van die beginselen, welke sinds een halve eeuw de schoonste vruchten hebben gekweekt; van een goed, 't welk door alle onpartijdigen, ook uit vreemde landen, als een waarachtig heil en steun der Maatschappij wordt geroemd. - De heer de Jager hebbe dank voor deze even schoone als eenvoudige rede, die den stempel van het *simplex sigillum veri* aan het hoofd draagt. Hare uitgave beantwoorde aan het doel: zij worde door allen, die belang stellen in de zaak van het onderwijs, gelezen en behartigd!

Paschier de Fijne naar zijne schriften. (Uit gedrukte en ongedrukte stukken).

Met portret en fac-simile. 's Hertogenbosch, Gebroeders Muller. 1853.

Toen ons vaderland door de godsdiensttwisten over de praedestinatieleer beroerd werd, de beruchte synode van Dordrecht hare beslissing had uitgesproken, en deze van staatswege gehandhaafd aanleiding gaf tot heftige vervolging, ontwikkelde zich menig talent, dat welligt anders onopgemerkt zou gebleven zijn. Het humoristisch element, door Jean Paul het wereldverachtend idée genoemd, openbaarde ook toen den overvloed van zijnen rijkdom, en werd vertegenwoordigd in Paschier de Fijne, wiens leven de heer J. van Vloten naauwkeurig en onpartijdig beschreven, en wiens schriften hij tevens in het geheugen herroepen heeft op eene wijze, die hem tot eere verstrekt en aan zijn werk eene blijvende waarde verzekert. Ook wij achten ons verpligt de aandacht onzer lezers daarop te vestigen als op eene belangrijke bijdrage tot de geschiedenis van de vaderlandsche kerk. De schrijver heeft getoond den tijd waarin Paschier leefde bestudeerd, en zijnen geest in tegenstelling van den destijds algemeen heerschenden, als dien der vrijheid begrepen te hebben. Hij voert zijnen held ten tooneele en laat hem spreken en handelen zonder uitweidingen of oordeelvellingen die zelden vrij zijn te houden van personele partijdigheid, en zonder ro-

mantische opsiering waardoor de waarheid hare snijdende kracht doorgaans verliest. Door enkele proeven wenschen wij dit te doen uitkomen, met den wensch dat het boek zelf in veler handen gebragt worde, om tot waarschuwing bij de verdeeldheid onzer dagen te strekken.

Paschier de Fijne, in 1588 te Leijden geboren, was een afstammeling van vlugtelingen uit Fransch Vlaanderen, die in Noord-Nederland eene veilige wijkplaats gezocht hadden. Hunne broodwinning was lakenbereiden, waarin hun zoon, de oudste van hunne acht spruiten hen behulpzaam was. Ter bevrediging van zijnen buitengewonen leeslust, gaf zijn vader hem eerst Bullinger's godsdienstig Huisboek en daarna eenen Bijbel in handen. Zelf kocht hij Beza's Grond der christelijke godsdienst, om te onderzoeken of de kenteekenen der uitverkoren kinderen Gods, waarover hij Gomarus met stichting had hooren prediken, ook bij hem gevonden werden. Dit boekje was de eerste oorzaak zijner vijandschap tegen de Calvinistische leer der verkiezing. Daarna tot predikant opgeleid, sloot hij zich te Leijden aan Ds. van der Borre aan, waarom Festus Hommius, een drijver der praedestinatieleer, hem zijne hulp tot bevordering spoedig onttrok. In 1611 werd hij echter predikant te Jaarsveld, alwaar hij zeven of acht jaren met zijne jonge vrouw een gelukkig en vreedzaam leven leidde. Maar ook hij werd medegesleept in de algemeene beroering van kerk en staat, en voelde zich geroepen om te strijden tegen ‘het Calvinisch lammetjen, nadat dit (gelijk hij het uitdrukte) welgemest was en hoornen gekregen had, om een iegelijk die zijne menschelijke leerregels niet als goddelijke waarheid woû aannemen, van hunne preêkstoelen, uit hunne vreedzame huizen, ja uit hun lieve vaderland te stooten.’

Toen de Dordtsche vergadering bijeen was, had hij zich ook naar die stad begeven, om, gelijk hij zelf zegt, ‘al die rechtzinnige mannen met hunne breede baarden eens te zien.’ Hij leerde hen spoedig in al hunne kracht kennen. Te Leijden gedagvaard, vroeg Festus Hommius hem of hij de toegezondene geloofsregels gelezen had. Hij antwoordde: ik heb er nog geen tijd toe gehad, en op de tweede vraag, of hij er nog niets in gelezen had, verklaarde hij: ik heb ze doorbladerd en hier en daar eens ingezien. Wilt gij ze dan onderteekenen? was de derde vraag. Ik zal ze daartoe eerst eens lezen, hernam hij. Hebt gij er dan iets in gezien, dat gij niet zoudt willen onderteekenen, als niet met Gods woord overeenkomstig? Dat wil ik zoo haastig niet beslissen omtrent een werk, waarmede zoo vele wijze en geleerde mannen zoo langen tijd zijn bezig geweest. Dit was der vergadering genoeg om hem van zijne dienst te ontzetten. Zij legde hem de acte van stilstand ter teekening voor. Hij weigerde haar te onderschrijven, meenende zijne gave niet te mogen verbergen gelijk deze acte gebood. Dan zullen de staten u ten lande uitwijzen, zeide de voorzitter. Het zal toch niet opgegraven worden, hernam hij. Men vroeg hem verklaring van deze woorden. Hij gaf haar zeggende: dat ik wel terug kan komen al zet men mij het land uit. Wat zoudt gij dan doen als gij terug kwaamt? Wel mijn dienst gebruiken bij allen die mij daarom zouden verzoeken. Waar zult gij dan aanstaanden Zondag preêken? waar men mij op mijne thuisreis over Amsterdam en Utrecht vragen zal. - Hij deed het dan ook te Utrecht, werd spoedig daarna ten hove ontboden. Hij verscheen niet, maar ontweek meenende,

wat behoeve ik mij ten lande te laten uitvoeren, als ik er toch weder inkomen wil? Dat een man met zulk eene onverschrokkenheid der Remonstrantsche partij groote dienst zou bewijzen, was niet te betwijfelen. Men zag hem dan ook overal, en kon hem nergens grijpen: want hij bewees de woorden van den grijzen Uitenbogaerd te verstaan: ‘voorwaar zijn d'oude tijden wedergekomen in 't stuk van dwinglandij, gewetensdwang, en vervolging om der waarheid wil, zoo laat ze ook wederkomen in 't stuk van kloekmoedigheid, kristelijke beslotenheid, en onverwinlijke standvastigheid.’

Een aardige trek van zijn moed en geest, is bladz. 36 opgeteekend. In 1620 wandelde hij met den gewezen predikant van Nieuwkoop, Wouter Cornz. van Waarder, op een helderen voorjaarsdag van Medemblik naar Hoorn. Om den geheelen dag daarmede door te brengen, stelde zijn medgezel hem voor, op alle dorpen waar zij zouden doorkomen, bij de predikanten te gaan redetwisten en eens te hooren, hoe ze wel de Dordsche regels, die ze allen onderteekend hadden, zouden verdedigen. Paschier nam dit aan, mits hij voor Dordtenaar mogt spelen. Te Benningbroek klopten zij aan de deur der pastorij, voor welke een kleêrmaker zat te werken en twee of drie vrouwen te spinnen. De predikant, een oud man, ontving hen vriendelijk, en vernemende, dat de beide reisgenooten twist hadden over de Dordtsche leerregels, ‘kwam hij met den Bijbel voor den dag, waarin hij, de verkiezing en verwerping willende verdedigen, wees op hetgeen er van Jacob en Ezau geschreven stond. Wouter daarop een der spinnende vrouwen toesprekende, die in gezegenden staat scheen te verkeeren, zeide: lieve vrouwtjen, mij dunkt dat gij welhaast moeder worden zult, misschien dat dat wel van tweelingen zijn zal. Zou het u dan echter niet vreemd luiden, wanneer men u wilde opdringen, dat God een dier beide onschuldige wichtjens al zou gehaat hebben, eer het nog geboren was? De predikant, nu boos wordende, stiet Wouter voor zijn borst, hem toevoegende dat hij dat loog, terwijl de predikantsvrouw, van achteren komende aanstuiven, hem met hare vuisten op den rug sloeg, zoo dat hij ten laatste door dat weêrzijdsche stooten en slaan op den grond en onder den voet raakte. Wel, sprak nu Paschier, stoot en slaat gijlieden den man? dat had ikzelf ook wel kunnen doen; ik dacht dat de predikanten de goê gemeente heel vriendelijk uit Gods woord onderrichtten, en wist niet dat het met slaan en stooten was af te doen.’

Soortgelijke trekken vindt men meerdere in dit boek, maar ook andere, niet minder op onze dagen toepasselijke waarheden, zoo b.v. de mededeeling van eene preek, door Paschier te Antwerpen gehoord van pater Gouda, waarin de schaduwzijde van het protestantisme scherp uitkomt, gelijk het thans in het dominéspelen van de heeren en dames, die ootmoedig als zij zijn, zich geroepen achten tot bekeering uit te gaan, in huizen en scholen te prediken en de schare des volks van de wettig beroepen herders en leeraars af te trekken of tegen hen in te nemen. Men leze slechts het volgende: ‘Waar mag der Geuzen wijsheid wezen? weet het niemand niet? - éénmaal, andermaal, voor de derde maal; weet niemand te zeggen, waar der Geuzen wijsheid is? - ze meenen toch allemaal wijs te wezen: wevers, bontwerkers, schoenlappers, mannen en vrouwen, jonkmans en jonge dochters; ze weten allen uit den Bijbel te kallen; en toch weet niemand waar der Geuzen

wijsheid is? 't Is wel, dan zullen wij ze gaan zoeken, en om ze te beter te vinden, zullen wij haar in driederlei orde stellen: 1. Bij de Heeren Staten. 2. Bij de predikanten. 3. Bij de vrouwen. Ergens, denk ik, zullen wij ze toch wel vinden. Is dan de wijsheid bij de Heeren Staten? - Och neen! want als de Heeren Staten geen ouderlingen zijn, zoo hebben ze geen verstand van kerkelijke zaken, en zijn maar wereldsche menschen. Is de wijsheid dan bij de predikanten? - Och, neen! - want de eene predikant onderteekent den Geuzen-catechismus, en de ander wil hem niet onderteekenen; de een zeit, dat hij met Gods woord overeenkomt, en de ander, dat hij er tegen strijdt; de een noemt hem het merg van de Schrift, de ander zegt dat hij maar beenen zonder merg is. Bij de predikanten is dus de Geuzen-wijsheid ook niet. Zou ze dan bij de vrouwen zijn? - Ik geloof haast van ja; want vraag de vrouwen maar eens, wat Jeremias, Elias, Ezechiël en Daniël wel voor lieden waren? - en ze zullen terstond zeggen, dat het waarachtige profeten Gods waren, die, als door den geest Gods gedreven, gesproken en geschreven hebben. En wat waren Baruch, Esra en Jezus Sirach wel voor lieden? - Dat waren apocryfe mannen, zullen zij zeggen, die wel enkele goede dingen geschreven hebben, maar die men in alles toch niet zoo gelooven mag, als de kanonieke profeten Gods. Wie zeit dat? - Wel, de Geuzen-vrouwen, en dus is het waar, want de vrouwen hebben daar alleen de wijsheid. Ik zal u dat nog klaarder bewijzen in een zaak, die gij mij allen wel zult toestemmen. Laat in Holland en Zeeland eens een jonkman preeken, dien alle professoren, doctoren en predikanten achten een wel gestudeerd en zeer geleerd jonkman te zijn, en vraagt dan de vrouwen eens, wat haar van zijn preêken dunkt; ze zullen zeggen, dat het al redelijkjens wel is; dat moet dan wel zoo zijn, want de vrouwen zeggen het. Maar laat er nu eens een preêken dien al zijn meesters voor een botterik en alle doctoren en professoren voor een ezel, bok en plompert houden, en die een krachtig geluid maar zonder verstand of reden heeft; - dat 's een geleerd jonkman, roepen dan alle vrouwen; hij heeft eene stem als een klok; och, of we hier zoo'n predikant hadden! - En door zulke wijze vrouwen-oordeelen worden de grootste steden van Holland en Zeeland met ezels en botterikken van predikanten gevuld, welker domheid men het meest ziet uitkomen, wanneer ze zich onledig houden met boeken tegen onze Katholieke kerk te schrijven. Ik zeg dus, dat der Geuzen wijsheid alleen bij de vrouwen te vinden is.'-

Uit het andere sermoen, over der papen dwaasheid, wordt den lezer een staaltje medegedeeld, dat niet minder karakteristiek is. 'Wat malle wichten zijn wij! Wij steken in de kap! - - De Apostelen moeten ook dwaze papen zijn in het oog der Geuzen-vrouwen. Want Paulus had zijn Evangelie aan zijn gordel hangen, en reisde daarmede naar Rome om met Petrus te spreken. Wanneer hem nu een Geuzen-vrouw ontmoet had, zoo zou zij hem gevraagd hebben: waar gaat gij heen, Paulus? en dan hij geantwoord: naar Rome, vrouwtjen. - En wat gaat gij te Rome doen? - Ik ga er met Petrus over het Evangelie spreken. - Wat hebt gij daar toch wel op zij hangen! - Waar? - Wel daar, onder uw kap? - Dat is mijn Evangelie, zou dan Paulus gezegd hebben. Wel paap, had hem de Geuzen-vrouw dan toegebeten, wel dwaas!

is uw Evangelie u dan niet genoeg, dat gij nog naar Rome moet loopen? - Ziet zulke dwaze papen zijn wij nog. - Petrus was ook zulken dwaze paap, toen hij nog op aarde leefde; want toen hij den Heer verloochend had, kwam hij al huilende: och! och! och! - Was er nu een Calvinistische vrouw geweest, die zou tegen Petrus gezegd hebben: wel dwaze paap, waarom huilje toch zoo? - Zou ik niet huilen, hadde Petrus gezegd, ik heb immers mijnen Heer verloochend; en de vrouw zou hem dan gevraagd hebben: of hij geen Calvinistische moêr had? - Wilt gij weten wat een Calvinistische moêr is? Ik zal het u zeggen, zeî de pater. In 't achtste hoofddeel van den Brief aan de Romeinen staat geschreven: *daar is geen verdoemenis voor degenen*, *die in Christo zijn.* Dat is te zeggen, naar de Calvinistische verklaring, datter geen verdoemenis is voor hen, die een Calvinistische moêr hebben, maar dat hun alle kwaad ten beste dienen moet, zoo als bij voorbeeld David, die een Calvinistische moêr had, en dien dus zijn overspel en de moord van Urias, alles tot zaligheid diende.'-

Het kan ons oogmerk niet zijn, den inhoud van dit werk, rijk in bijzonderheden der levensgeschiedenis van Paschier en in uittreksels uit zijne verschillende tractaatjes, te ontleden. De vooraan geplaatste opgave is voldoende om op den rijkdom de opmerkzaamheid te vestigen, en het boek moet geheel gelezen worden. Misschien zou er eene verzameling van leerrijke spreuken van levenswijsheid uit te trekken zijn, die blijvende waarde hebben. Zoo b.v. leest men blz. 198: 'Men ziet, door dit dwingen in de godsdienst, lieden, die al te kloek van harte zijn om te veinzen en hun godsdienst te verlaten, uit het land trekken naar eene plaats, waar zij hunne godsdienst ongehinderd mogen plegen; zoodat men daardoor uit het land wegjaagt, die allernutst in het land dienden te blijven; want in den nood is 't beter te hebben een standvastige, dan tien, die zich naar alle winden weten te keeren en die godsdienst voor de beste houden, daar zij 't meeste voordeel van hopen; zulke huichelaars toch zijn de schadelijksten in den nood, dat heeft de oude Prins van Oranje wel gezien.'

Wie dit werk oplettend gelezen heeft, zal zeker over den goeden tijd der Synodale regering minder gunstig denken, dan velen die op de deugd der vaderen wijzen, alsof de kindskinderen van onze dagen door hunne verdraagzaamheid hen niet verre overtreffen. De geschiedenis van ons Vaderland is in de daad een spiegel, waarin de geloofsvervolging hare afschuwelijkheid heeft wedergekaatst: mogt zij ook van die zijde het opkomend geslacht ter beoefening worden aanbevolen! De heer van Vloten, wiens onpartijdige waarheidsliefde verdient erkend te worden, heeft zijn werk aan ds. P.A. de Genestet te Delft opgedragen, 'als een blijk van hartelijke toegenegenheid bij alle verschil in leerstellige begrippen,' en de uitgever, wiens smaak uit de goede houding der boeken die hij aan het publiek aanbiedt, kenbaar is, heeft gezorgd voor een wel uitgevoerden steendruk, naar het portret van Paschier, op de kerkekamer der Remonstrantsche gemeente te Rotterdam bewaard. Beiden komt dus de eer toe, voor den moedigen, soms overmoedigen ijveraar en den echt Nederlandschen humorist een waardig gedenkteeken opgerigt te hebben, waardoor in herinnering blijven zal:

> Vond Kerk en Staat zijn strijd, de waarheid vond ook helden,
> Dees was er een -.

Prachtbijbel,

bevattende al de boeken van het Oude en Nieuwe Testament, volgens de Staten-Overzetting. Opgehelderd door gelijkluidende plaatsen en aanteekeningen van eenige Vaderlandsche Godgeleerden. Gouda, bij G.B. van Goor.

Nu veertig afleveringen - tot bijna aan het einde van 2 Chron. - van dezen Prachtbijbel het licht zien, wenschte men deze kostbare onderneming nader bij het vaderlandsch publiek te zien ingeleid, en ons werd de taak opgedragen, dat te doen door eene beoordeelende aankondiging. 't Is ook niet ondoeltreffend in den spiegel des tijds het beeld te doen terugkaatsen van een kostbaar boekwerk, welks uitgave in zoover een teeken is des tijds, als het doet zien hoe men in Nederland nog het Boek der boeken waardeert, en hoe men er zich aangemoedigd vindt om er eenen schat van geld in te steken, ten einde te voldoen aan de hedendaagsche eischen van kunst en smaak.

Terwijl wij ons daartoe zetten komt het ons evenwel voor, dat wij iets meer aan de bekwame bewerkers en den smaakvollen uitgever verschuldigd zijn dan algemeene aanduiding van den aard dezer onderneming en een paar algemeene tirades van lofspraak en aanbeveling. En daar nu deze Bijbel-uitgave bestemd is tot een ‘Huisbijbel voor vaderlandsche huisgezinnen’, gelooven we ook wel een paar bladzijden meer voor ons verslag te mogen bedingen, dan ons anders voor één - en nog onvolledig - boekwerk zou worden toegestaan. Doch om met die ruimte dan nu ook zuinig om te gaan, gaan wij onmiddellijk over tot de opgenomen taak en zeggen iets van: dezen ‘Prachtbijbel’ in het algemeen - den tekst - de aanteekeningen - de platen.

Met betrekking tot de inrigting der uitgave in 't algemeen zij gezegd: Het formaat is in groot 4°; de druk zindelijk met eene kloeke letter; die der aanteekeningen, welke aan de benedenzijde van iedere bladzijde geplaatst zijn, klein, doch zeer helder. De bladzijden zijn in twee kolommen verdeeld, gescheiden door eene smallere, waarin de aanduiding van gelijkluidende Bijbelplaatsen gevonden wordt. Het papier is goed en de correctie zuiver; de drukfouten die wij aantroffen zijn zeer weinige. In de aant. op Gen. XXXVI:6 staat *in* voor *zin;* in die op Exod. XII:12 *eeng erucht*; in die op Exod. XXXVIII:8 *noop* voor *hoop*; die op Levit. XXI:8 moet zijn: 9; in de aant. op Deut. I:2 leest men *beteeken* voor *beteekent*, en zoo nog enkele anderen. Wij vermelden de gevondene eer tot hoogen lof dan tot geringe berisping, want het is waarlijk niet alledaagsch, dat men in een boek van 640 bladzijden in groot 4° misschien moeite zou hebben om twintig drukfouten te vinden.

De spelling is de hedendaagsche, behoudens eenige eigenheden van de bewerkers, waartoe wij onder meerdere rekenen: het gebruik der *ch* in woorden

als: *gebracht*, *plicht*, enz., al*le* de voorwerpen, ont*f*ing, *s*amen, Chron*y*ken, en eenige andere. Dezelfde spelling, die in de aanteekeningen gevolgd is, vindt men ook in den tekst, waarover zoo aanstonds nader.

Boven aan elke bladzijde vindt men in de middel-kolom de jaren vóór Christus aangewezen, beginnende met 4004 bij de schepping. Dat is zeker de gewone tijdrekening, maar of het daarom de ware is, blijft nog altijd hoogst bedenkelijk, en zonder ons hier weder in te laten met de ten deele bespottelijke en ongerijmde voorgevens van vele vooral Oostersche volken ten aanzien van hunnen ouderdom, - zonder weder te treden in eene beoordeeling van hetgeen in 't algemeen voor eenen hoogeren ouderdom van het menschdom is bijgebragt, - waaromtrent wij elders het een en ander hebben gezegd[*], - gelooven wij niet, dat onze veelzijds voortreffelijke Bosveld nog grondig is wederlegd in zijne[†] bewering, dat alle tijdrekening vóór Abraham hoogst onzeker en willekeurig is. Men moet dus de hier gegeven getallen meer aanmerken als de uitdrukking van het gewone of liever: oude - gevoelen, dan als die van het resultaat, waartoe de geleerde bewerkers door hunne chronologische onderzoekingen gebragt zijn.

De opgave van gelijkluidende plaatsen is oneindig veel beter dan die van onze Staten-vertalers, van welker arbeid volgens van der Palm die aanwijzing verreweg het zwakste gedeelte is. Wanneer men aan het Nieuwe Testament komt, zal men met veel vrucht gebruiken kunnen eene oude, zich kritisch noemende maar als zoodanig zeer onbeduidende uitgave van het Grieksch N.T. die onschatbaar is voor de parallele plaatsen: wij bedoelen die van Petrus van Maestricht, alleen met de voorletters: G.D.T. M.D. (Gerhardo De Trajecto Mosae, Doctor) uitgegeven. Met de tot dusver aangeteekende kan men te liever genoegen nemen, omdat zij niet - gelijk de meeste in de volledige uitgaven der Statenvertaling - zich bij woorden bepalen, maar ook en vooral de zaken betreffen. Hoe evenwel bij Gen. XXXVIII:9 naar Gen. IV:25 kan verwezen worden begrijpen wij niet.

De juiste omvang van het geheel kon blijkens Prospectus niet wel bepaald worden. Zeventig platen waren toegezegd elke tegen 25 cents - een zeer matige prijs - benevens den tekst met de aanteekeningen tegen 10 cents per vel - ook waarlijk niet te hoog berekend. Met het einde van 2 Chron. is de gansche Bijbel nagenoeg op ⅓; 80 vel druks is daarin begrepen, zoodat men daarnaar ongeveer den prijs van het geheel berekenen kan.

Zooveel van de uitgave in het algemeen. Nu over den tekst. Dat men de Staten-overzetting volgt zal weinigen bevreemden. 't Is waar, de hoogste vergadering van de Nederlandsche Hervormde Kerk beoogt en bereidt voor het geven van eene geheel nieuwe overzetting; maar wanneer zal deze het licht zien? In de eerste jaren nog niet, en misschien.....! Zeker is het dat de bezwaren en moeijelijkheden, die zich nu reeds bij het nemen van voorafgaande maatregelen ten opzigte van het N.T. doen gevoelen, niet weinig zullen vermeerderen, wanneer men het zoover gebragt heeft om tot het O. over te gaan. En al ziet men eenmaal - een hard hoofd dat het beleeft! - dat de gewenschte en onzes inziens ook hoogst noodzakelijke

*) Handelingen van het N. Brabantsch genootschap 1849, bladz. 58 volgg.
(†) Tijdmeter, D. I. bladz. 15 volg.

Bijbelvertaling tot stand heeft mogen komen, dan zal nog de thans gebruikelijke lang, zeer lang hare plaats in de huisgezinnen handhaven; des wij van deze zijde in de bedoelde maatregelen der Hervormde synode geen het minste bezwaar zien tegen eene nieuwe, kostbare uitgave der gewijde schriften volgens die - innerlijk ook hoogst voortreffelijke - overzetting welke bij ver het grootste aantal onzer protestantsche landgenooten gezag heeft.

En dat die vertaling getrouw is behouden, prijzen wij te meer, omdat eene andere Bijbeluitgave, voor eenigen tijd te Koevorden bij van der Scheer in het licht verschenen, eene allerongelukkigste proeve is geworden van veranderingen en verbeteringen, naar van der Palm en met andere hulpmiddelen op goed geluk af ingelascht. Waarlijk, het is een zware, zeer zware arbeid, onze gewone overzetting te willen verbeteren; eene hagchelijke taak is, waarvoor zelfs onze voortreffelijke van der Palm is gestruikeld; zoo zeer, dat zijn Bijbelwerk, om de aanteekeningen nog altijd onschatbaar, wegens de vertaling zelve slechts gedurende eenige jaren zijnen naam heeft mogen handhaven.

De spelling is echter natuurlijk veranderd in de hedendaagsche, waartoe wij ook rekenen eenige kleinigheden, die naauwelijks anders dan bij opzettelijk onderzoek worden opgemerkt; gelijk b.v. dat het woord '*gereedschap*', in den Staten-bijbel meestal vrouwelijk (Exod. XXVII:19 eld.), eene enkele maal onzijdig (Exod. XXX:28, eld.) gebruikt, nu overal in het laatst genoemde geslacht is gebezigd; dat het werkw. *vreezen* niet meer als wederkeerig (*zich vreezen*, Jos. X:7) is genomen, noch als bedrijvend het werkw. *wederkeeren* (voor: *doen wederkeeren*, Gen. XLII:25); dat de woordvoeging: 'Milca baarde zonen *den* Nahor' (Gen. XXII:23) te regt is veranderd in: *aan*, gelijk 'zenden *ten* koning (2 Sam. XIX:14) in: *tot den*, en: Josua werd geboodschapt, *mits* te zeggen' in: *door* (Jos. X:17). Zulke veranderingen zijn verbeteringen, even als het wegnemen van verouderde woordvormen: *be*werpen (Exod. XXXII:4) waarvoor men thans *ont*werpen zegt; 'een huis volmaken naar *behoorte*' (1 Kon. VI:38), nu: *behooren* (naar den eisch); 'noch... noch' met bijvoeging van: *niet* (1 Sam. XX:27), welk laatste woord nu is weggelaten; *inwaarder* (1 Kon. VII:6), waarvoor: *meer inwaarts* - en: *ge*moeten (Gen. XXXII:17), waarvoor *ont*moeten is geplaatst. Men had dit nog wel iets verder kunnen uitstrekken, en het woord: *altoos* (2 Kon. IV:9, - dat thans den zin heeft van: ten minste) in: *altijd* veranderen. Geheel verouderde woorden: *zweer* (Gen. XXXVIII:25 - schoonvader); onderboksen (Lev. VI:10 - onderbroek, met verlof); *verzoeken* (1 Sam. XVII:39 - beproeven), *luchten* (Exod. XIII:21 - licht geven); *armgesmijde* (2 Sam. I:10 - armband) zijn in de opgegevene, thans gebruikelijke, veranderd.

Schijnbaar is die taak niet zeer moeijelijk, doch dit is in waarheid niet steeds het geval, want niet altijd wijst de keuze van het goede woord zich zelve, en of het, Exod. XXVI (bij de beschrijving van den tabernakel) veelvuldig voorkomende *berd* en *berderen*, goed is veranderd in: *stijlen*, zouden wij zeer betwijfelen, oordeelende dat eerder aan planken of beschotten (paneelen) moet gedacht worden. Zoo wordt ook: *vertoog* (Gen. XXXIV:39) niet goed uitgedrukt door: *vertoefde.* Het laatste woord betee-

kent ‘zich ergens ophouden,’ en op de genoemde plaatsen is de zin: ‘uitstellen,’ waarvoor wij niet *vertoeven*, maar wel (somtijds) *toeven* zeggen. Zoo staat 1 Kon. XVI:27: *magt verwerven.* Of daardoor de beteekenis van het oorspronkelijke - wij zullen onze ‘kolommen’ maar met geen afschrikkend Hebreeuwsch bezwaren - beter zij uitgedrukt, laten wij aan zijne plaats; maar dit is zeker, dat het niet zegt, wat de Staten-vertaling met: *magt plegen* uitdrukte, als zijnde dit: ‘magt uitoefenen.’

Niet altijd zijn de geleerde bewerkers in het veranderen van verouderde woorden en woordvoegingen zichzelven gelijk gebleven. Zij hebben Exod. XXVII:3 kraauwels behouden - XXXVIII:3, Num. IV:14, 1 Sam. II:14, het woord in: *vorken* veranderd; de *schoeffels*, 1 Kon. VII:40, in *schoppen* veranderd, maar het woord in vs. 45 laten staan; het thans gebruikelijke: *zenden* Gen. XXXVIII:25 voor *schikken* in de plaats gesteld, maar hetzelfde woord Deut. XXXII:24 in: *beschikken* veranderd; voor het verouderde *vertrekken* is Rigt. V:28 *vertoeven* geplaatst, doch Deut. XXIII:21 het eerstgenoemde, thans in dien zin onverstaanbaar, behouden. Zoo zijn zij ook ongelijk aan zichzelven, wanneer zij het oude woord *ontbieden* 2 Kon. XVI:11 behouden, doch Gen. L:16 verwisselen in: *boden zenden*, 1 Kon. V:9 in: *laten aanwijzen*: *boodschappen* ware overal het best gekozen woord geweest. Wèl hebben zij gedaan met woorden die tegenwoordig eene andere beteekenis hebben, ook dien overeenkomstig te veranderen. Hiertoe brengen wij: *doorgaans*, Num. XXIII:11, want thans heeft het meer den zin van: *meestal*, dan dien van: *gedurig*, gelijk in deze uitgave staat. Welligt hadden zij hierin nog een' stap verder moeten gaan; althans *vroom* beteekent Gen. XLII:11 iets anders dan het thans gewone: ‘naauwgezet godsdienstig,’ en: *ongerechtig* iets anders dan den zin, waarin het 1 Kon. VIII:32 staat. Omgekeerd is *teil* (1 Sam. II:14 in: *bekken* veranderd) niet geheel verouderd, maar in Zeeland nog zeer gebruikelijk: wij houden het voor bedenkelijk, zulke goede woorden, die tot archaïsmen dreigen over te gaan, uit den Bijbel, dat algemeenste van alle volksboeken, weg te nemen en alzoo van lieverlede uit de taal te verbannen. Beter is het dan, ze te verklaren, gelijk met: *te gemoet liggen* (Num. XXXV:11), *nastellen* (nazetten, Exod. XXI:13) en andere is geschied.

De Staten-bijbel is, ja, hier en daar onverstaanbaar door zijne archaïsmen - men vindt ze ook in de tusschen [] geplaatste woorden, gelijk: *ontwend*, Lev. V:16, waarvoor hier is geschreven: *teruggehouden;* - maar hij is toch een kostelijk taalmonument, waartoe hij juist door de stabiliteit van zijn gebruik als volksboek zoo uitnemend geschikt is, en schoon de bewerkers zeker de verouderde woorden: *beleeser* (Ps. LVIII:6) in *bezweerder* (*belezen* beteekent thans: bepraten) - *ontwee* (Ps. XLVI:10) in: *vanëen - spangen* (Hoogl. I:10) in: *haken - heerse* (Ezech. IV:9) in: *gierst - denningen* (Ezech. XXVII:5) in: *loopplanken - queelen* (Nah. I:4) in: *kwijnen - deunen* (Mich. II:12) in: *zingen - gieren* (Hab. II:9) in: *begeeren* - om geene meerdere te noemen zullen moeten veranderen, zullen zij zeker in het oog houden, dat het gebruik van verouderde en daardoor min verstaanbare woorden, bepaald *in den Bijbel*, ook eene enkele maal zijn nut kan hebben, gelijk het geval is met het woord: *gerden* (Ezech. XVI:25).

Moeten de boven genoemde, waarschijnlijk nog wel met andere te vermeerderen woorden als geheel verouderd en onverstaanbaar, hunne plaats in eene uitgave naar de tegenwoordige behoefte ruimen, - daar zijn andere, die het wegens veranderde beteekenis zullen moeten doen, zooals: *lijftogt* (Amos VIII:5) voor: *leeftogt* - *lasteren* (2 Kor. VI:3) voor: *smaden* - *onnoozel* (Hebr. VII:26) voor: *schuldeloos* - *schelden* (Ps. IX:6) voor: *bestraffen.* Maar het zou jammer zijn, indien eenige woorden, ook door het wegnemen uit de meest gebruikelijke Bijbel-vertaling, uit de taal moeten verdwijnen. Tot de zulken behooren: *slecht* (eenvoudig, Ps. XIX:8), handhave (handvatsel Hoogl. V:5), amechtig (ademloos, Jes. XLIV:12), *koets* (legerstede, Am. VI:4), banket (maaltijd - in dien zin vooral bij de vrijmetselaars nog gebruikelijk - Am. VI:7), *maanziek* (aan zenuwtoevallen lijdende, Matth. IV:24), male (reisbuidel, Matth. X:10), *nederheid* (vernederde staat, Luk. I:48), *hard* (zeer, Luk. XI:53), *ketelachtig* (prikkelbaar, 2 Tim. IV:3), *gast* (vreemdeling, Hebr. XI:13) en meer andere. Het behouden of verwerpen van archaïsmen is hier eene zaak die veel zorgvuldigheid vordert, waarom wij het niet ondoelmatig achtten er hier nog*) iets van te zeggen.

In de vertaling zelve treft men eene enkele maal kleine verandering aan. Exod. XIX:13 is de vertaling: 'als de ramshoorn *langzaam* gaat,' in: *aanhoudend* veranderd, hetgeen den bewerkers schijnt ontdacht te zijn, toen zij Jos. VI:5, waar hetzelfde woord zoo in den Staten-bijbel als in het Hebreeuwsch voorkomt, het woord: *langzaam* lieten staan. Het wordt wederom niet zoo zeer gezegd ter berisping, als veel meer om te bewijzen dat onze algemeene lofspraak op de zorg aan dit Bijbelwerk besteed, steunt op zorgvuldig onderzoek.

Wat de aanteekeningen aangaat: in het algemeen zij gezegd, deels, dat zij het goede van de gewone aanteekeningen op de Statenvertaling hier en daar met oordeel hebben overgenomen, gelijk bij Gen. XXXIX:6; deels, dat zij over het geheel meer dienen om de zaken, dan om de uitdrukkingen op te helderen, schoon ook het laatste niet veronachtzamende. Dit verdient volle goedkeuring, omdat men nu veel meer wezenlijks geven kon, dan anders mogelijk ware op de beperkte ruimte, die de aanteekenaars ter hunner beschikking hadden. En hoeveel zij ook in een zoo eng bestek - voor noodzakelijke Bijbeluitlegging *te* eng - hebben gegeven, zij vonden zich nog zeer dikwijls belemmerd, en moeten huns ondanks den lezer dikwijls te leur stellen door een beroep op de kortheid, die zij moesten betrachten; niet overal zonder dat de duidelijkheid er bij lijdt. Zoo wordt bij 2 Kon. XV:30 ten aanzien der uitdrukking: 'in het twintigste jaar van Jotham,' moeijelijk omdat Jotham slechts zestien jaren (vs. 33) geregeerd heeft, aangeteekend, dat 'een der latere uitleggers eene poging heeft aangewend om te verklaren hoe de waarschijnlijk onechte woorden: "in het - Uzzia" in den tekst zijn opgenomen; doch zijne meening is voor mededeeling hier ter plaatse niet vatbaar, en daarenboven niet vrij van gezochtheid.' Dusdanige aanduiding is voor den geleerden beoefenaar van de uitlegkunde des O.V. - voor wien trouwens ook deze aanteekeningen niet

*) Iets over hetzelfde onderwerp, bepaald in betrekking tot het N.V. schreef ik: *Letteroef.* 1853 N^{O} II. Boekbesch. bladz. 62-64.

geschreven zijn - overtollig; voor de overigen geheelenal doelloos. Dergelijke min duidelijke opmerkingen zijn er meer. Op het geslachtregister, Gen. V: 6-20 wordt aangeteekend: ‘Welligt hebben wij, in den geest der Bijbelschrijvers, de oorzaak van den korten duur des menschelijken levens na den zondvloed, in de vrees voor vermeerdering van het zedebederf te zoeken.’ Men laat ook zijne bedoeling eer raden dan bevatten in de aant. op 1 Kon. IV: 33: ‘Wij houden het daarvoor dat de geschriften van Salomo niet van zuiver natuurhistorischen aart waren.’ En wanneer men in de aant. op 1 Kon. VII: 23 leest: ‘Waarom men juist runderen koos (om de koperen zee te dragen), is niet twijfelachtig; bij de eeredienst der Egyptenaren werden waarschijnlijk ook afbeeldingen van die voor heilig gehoudene dieren gebruikt.’ Wegens het laatste zouden wij eerder moeten verwachten dat men alle afbeelding van runderen en kalveren aan iets wat tot het tempelgebouw behoorde, hadde vermeden, zoodat het inderdaad niet zoo klaar voor de hand ligt, waarom dit wèl het geval was.

't Ware eene dwaze vordering, zoo men begeerde dat *alles* op een zoo beperkt bestek ware verklaard, wat zulks noodig heeft. Van zaken en uitdrukkingen zij echter het een en ander opgenoemd, waar wij het noode misten.

Gen. II: 17 vonden wij niets aangaande den ‘boom der kennis van goed en kwaad,’ - of eigenlijk van Gods oogmerk met het gansche ‘proefstuk.’ - Bij III: 16 misten wij eene opheldering der uitdrukking: ‘tot hem zal uwe begeerte zijn en hij zal over u heerschen;’ te meer omdat ook elders (Gen. IV: 7) dezelfde spreekwijze voorkomt, waar zij wel wordt toegelicht doch niet zoo, dat men er ook ter eerstgemelder plaatse vrede mede hebben kan. - Gen. XV: 13 vinden wij ons niet bevredigd ten aanzien van het beruchte vraagstuk der 430 jaren, hoewel - hetzij ter eere der bekwame aanteekenaars opgemerkt - zij elders de tijdrekenkundige zwarigheden doorgaans met veel naauwkeurigheid vermelden en met veel oordeel behandelen. Men zie de aanteekeningen op Exod. XII: 40, 1 Kon VI: 1, 2 Kon. XV: 1, 27, en elders. - Over Jacob's zegenspraak aan Juda, Gen. XLIX: 10, hadden wij iets bepaalders gewenscht. - Die zich, als wij, vereenigen met de thans gewone, ook hier voorgedragen aannemelijke verklaring van der Israëlieten droogvoetschen doortogt door de Roode zee, mogten billijk wenschen, dat hun bij Exod. XIV: 22 op het woord: *muur* - van ouds de spil van allerlei dwaze opvattingen - niet ware onthouden de eenvoudige opmerking, dat het Hebr. woord eerst in de tweede beteekenis den zin van ‘muur’ heeft, in de eerste dien van ‘bescherming;’ hetwelk de wateren op de dieper plaatsen ter wederzijde der bank inderdaad voor de Israëlieten waren, omdat er den Egyptenaars door belet werd, anders dan achter het leger der uitgetrokkenen op te rukken, zoodat de flanken niet konden aangevallen worden. - De zware plaats, waar van Bileams ezelin gesproken wordt, Num. XXII, erlangt eene vrij onbepaalde verklaring. - Ook over het vallen van Jericho's muren, Jos. VI: 20, geen woord. - En ondanks der aanteekenaars aanmerking ‘dat de kroon, 2 Sam. XII: 30 vermeld, ‘niet voortdurend maar wellicht hoogst zeldzaam gedragen behoefde te worden,’ houden wij eene kroon van p.m. 40 Nederlandsche ponden voor een voorwerp, geheel ongeschikt

om ooit op het hoofd te worden geplaatst.

Maar het ware een nuttelooze en noodelooze arbeid, zoo wij de verklaringen met welke wij niet kunnen instemmen, wilden ter toetse brengen. Even zeker als van iedere uitdrukking, ook des Bijbels, slechts ééne opvatting de ware kan zijn, even zeker is het, dat, waar verschil mogelijk is, de zaak alleen langs den weg der uitlegkundige regelen is uit te maken; en 't zou eene uitvoerige exegetische verhandeling worden, ook maar van één Bijbelboek de gegevene opheldering te onderzoeken en bij verschil van opvatting de onze te verdedigen. Dat zou gansch iets anders worden dan het schrijven eener beoordeelende aankondiging van deze Bijbel-uitgave; en 't zou ook ten aanzien van het O.V. gewaagd wezen, voor zoo ver het den arbeid zou betreffen van eenen doorgeleerden Oosterling, indien namelijk het gerucht zich niet vergist. Toch willen we er iets van zeggen, ten einde den bewerkers een blijk te geven van onze hoogachting voor hunnen omslagtigen, gansch niet gemakkelijken, maar over 't geheel uitnemend geslaagden arbeid en tevens om voor het publiek onze aanprijzing van dit Bijbelwerk eenigzins te motiveren.

De opvatting van de paradijsgeschiedenis zal wel altijd een onopgelost uitlegkundig vraagstuk blijven. Echter dunkt ons geene verklaring door meer zwarigheden gedrukt dan die, welke ‘aan niets anders denkt, dan aan eene gewone slang,’ die, zoo als echter in de aant. op vs. 15 wordt bijgevoegd, ‘hier het werktuig was van het *booze*.’ Zeker, zoo als het verhaal daar ligt, is van niets dan van eene slang sprake. Maar daarover loopt het geschil niet, en het onderscheid tusschen beteekenis (*significatio*) en zin (*sensus*), door sommige hermeneuten met regt opgemerkt, door anderen - zien wij niet verkeerd: ten onregte - verworpen, komt hier wel degelijk in aanmerking. Als men de slang letterlijk behoudt, is het geheel willekeurig, haar spreken met van der Palm oneigenlijk op te vatten, en dit laatste geeft aanleiding tot eindelooze bedenkingen, van welke ons die: van wien de slang het spraakvermogen hebbe ontvangen, en zoo van God: hoe dit te rijmen zij met hetgeen wij van zijne wijsheid en heiligheid weten? - genoeg schijnt om al de andere overtollig te maken. Dat eene van buiten komende aanleiding op Eva hebbe gewerkt om haar ongehoorzaam te doen worden aan Gods verbod, schijnt hoogst aannemelijk; doch evenzeer tevens, dat wij het nimmer verder in de opvatting dezer geschiedenis zullen kunnen brengen dan tot negative resultaten; zodanige namelijk, waarbij door het uitzonderen van de ongerijmde verklaringen, slechts de waarschijnlijke overblijven, tusschen welke men dan kiezen kan. Dat het verhaal uit afbeelding in letterschrift is overgegaan, dunkt ons de sleutel tot de ware opvatting, waarbij wij vooral willen gelet hebben op 2 Cor. XI: 14 in verband tot Joh. VIII: 44, waar onzes inziens niet op Kaïn en Abel, maar op de Paradijsgeschiedenis wordt gezien, hetwelk, vergissen wij ons niet, door Jezus' melding van des boozen *leugen* (verg. Gen. III: 4, 5) overtuigend bewezen wordt.

En vraagt men nu, hoe de ‘slang’ in het berigt komt, - Gen. III: 1^a wijst duidelijk genoeg aan, hoe degene die het mondeling verhaal in eene afbeelding heeft overgebragt, er toe gebragt is om juist *eene slang* op zijn tafereel te brengen.

Of de zondvloed algemeen zij geweest, wordt eenigzins in het midden gelaten; doch ofschoon men geneigd is ‘iets van de uitdrukkingen, hier (Gen. VII: 19)

gebezigd, op rekening van de Oostersche beeldspraak, waarin de schrijver zich uitdrukt, te zetten,' - uit vs. 21 volg. wordt afgeleid, dat 'niets van al wat ademde, buiten hen die zich in de ark bevonden, in leven bleef; en dat men uit vs. 19 zou geneigd kunnen zijn op te maken, dat de geheele aarde door de wateren bedekt werd.' Dit: 'geneigd kunnen worden' kan misschien worden opgevat als of men er 'ten onregte' bij kon invoegen. Is dit de bedoeling, dan kon zij gerustelijk zijn uitgedrukt. Indien men het bedekken van 'alle hooge bergen, die onder den ganschen hemel zijn,' zoo opvat dat het water 'vijftien ellen' daarboven stond (vs 20), - dan vragen wij nog niet eens naar de bron, waaruit de berigtgever dat wist, waarbij men genoodzaakt is tot de grofste voorstelling der theopneustie te komen; maar wij willen het voor een oogenblik aannemen, wij willen alle vragen van waar zooveel water gekomen en waar het na den zondvloed gebleven zij eens ter zijde stellen: - ééne vraag slechts: indien de ark 15 ellen (welke ellen dan ook) boven den Dhawala-giri heeft gedreven, hoe hebben dan menschen en dieren in die lucht kunnen ademen? Om dit mogelijk te maken moet men eene geheele tijdelijke wonderdadige wijziging van hun geheele organisme aannemen, en bovendien eene onafzienbare reeks van wonderen, om te kunnen gelooven aan de algemeenheid van den zondvloed. En zulk eene opeenstapeling van tusschenkomsten, waarbij vele krachten en eigenschappen der natuur geheel worden opgeheven, moet men den Schepper toeschrijven, indien men wil aannemen dat buiten hetgeen zich in de ark bevond 'al wat ademde' (de verwijzing naar vs. 21 volg. doet zien, dat men niet aan de menschen alleen denkt) in den zondvloed zij omgekomen. Dan moet Noach ook paren ijsberen in de ark hebben opgenomen; dan moet God hun voor dien tijd het vermogen gegeven hebben om in een warm land en zonder een koud waterbad, en zonder hun gewone voedsel maanden lang te leven; dan kan bij geene mogelijkheid de waarheid van het berigt aangaande de grootte der ark (Gen. VI: 15) gered worden; dan - maar waartoe ongerijmde voorstellingen bestreden? - Wat was het doel van den zondvloed? Verdelgen van het toen levend menschengeslacht. Dat doel was dus volkomen bereikt, indien het toen door menschen bewoonde gedeelte der aarde zoo werd overstroomd, dat niemand het kon ontwijken; maar gansch doelloos en daarom Gode onwaardig mag men het toch wel noemen, dáárvoor ook het wild gedierte te laten verdrinken, dat zich toen in het tegenwoordige Europa mag hebben opgehouden. Wanneer zal het toch eens eindigen - wij spreken hier niet met betrekking tot dezen 'prachtbijbel,' maar algemeen - door dwaze gehechtheid aan de letter, de geloofwaardigheid, ja de achtbaarheid en goddelijke waarde des Bijbels prijs te geven aan verschoonbaren spot en onwederlegbare bedenkingen?

- Maar de aarde vertoont, zegt men, volgens alle geologen, de sporen van eenmaal in haar geheel door water te zijn bedekt geweest.... Wij hebben die bedenking meer gehoord en ons altijd verwonderd, dat men geen beter onderscheid weet te maken tusschen het Neptunisch tijdperk in de vorming der aarde en den Noächitischen watervloed. Het eerste is geheel vóórhistorisch, en het is nog nooit bewezen, misschien nooit in ernst beweerd, dat het menschengeslacht anterieur zij aan de Neptunische periode.

Gen. XXXVI: 24 wordt op de woorden: ‘die de muilen in de woestijn gevonden heeft,’ aangeteekend: ‘zoo meenen sommigen het Hebr. woord te moeten overzetten, dat alleen op deze plaats gevonden wordt. Anderen vertalen: *de warme bronnen.*’ Straalt in deze aant. misschien eenige zucht door om in een' Bijbel, voor menschen van verschillende rigting en standpunt bestemd, de gewone overzetting niet te onmiddellijk tegen te spreken? Zoo ja, dan is dit eer prijsselijk dan afkeurenswaardig; ofschoon het dan toch wel klaar in het oog springt, dat men in hetgeen het boek Genesis door ‘de woestijn’ verstaat, dus in wilden staat, wel geene muilezels zal aantreffen. De randteekenaars op onze Staten-overzetting schijnen dit ook te hebben gevoeld; althans zij houden het ‘vinden’ hier ter plaatse voor het ‘eerst bedenken’ van eene vermenging, die later (Lev. XIX: 19) verboden werd. Of het grondwoord die opvatting toelate, is ons meer dan twijfelachtig.

Wij spraken zoo even van eene verschoonlijke, zoo niet in deze Bijbel-uitgave zelfs hoogst loffelijke zucht om den schijn te vermijden als tastte men het gezag van de heilige oorkonden aan (en misschien is het voorgedragene aangaande den zondvloed ook wel uit die bron af te leiden). Doch noodeloos komt dit uit in de aant. op de tien geboden, Exod. XX, waar de ‘algemeene toepasselijkheid, in Evangelischen zin opgevat,’ met verwijzing naar Matth. V: 17 volg. beweerd wordt. Uit het daar aangehaalde gezegde van Jezus volgt die ‘algemeene toepasselijkheid’ in geenen deele. De Heer plaatst zich, gelijk ontelbaar dikwijls in zijne redenen, op het standpunt, waarop zijne hoorders stonden en redeneert van daar uit. En uit zijne woorden volgt eerder de niet - ‘algemeene toepasselijkheid.’ Want Hij oordeelt wijziging, aanvulling, verhooging en veredeling van de tien geboden noodig. Het is Hem daar ter plaatse er juist om te doen, aan te toonen, dat de zedelijke voorschriften van het Mozaïsme, zelfs in zijne grondwet, onvolledig, ongenoegzaam zijn, zal men een volgeling van Hem wezen. - De geheele aant. kon veilig gemist worden. Als Bijbeluitlegging is zij onnoodig. Wat echter de wetten van Mozes in het algemeen aangaat, is de verbindtenis van het goddelijke met het menschelijke er in, goed voorgesteld, en terwijl de geleerde aanteekenaars het niet laten ontbreken aan opheldering van het doel veler bepalingen, verzwijgen zij ook niet waar men de redenen moeijelijk kan nagaan; waarvan Lev. III: 17 beter proeve is dan Exod. XII: 46, omdat het ons niet twijfelachtig dunkt of het verbod om de beenderen van het paaschlam te breken, heeft nog te meer moeten dienen om het buitenshuis dragen voor te komen - het typische trouwens zal wel tot de geschiedenis der uitlegging behooren. Overigens zij hier ook in het algemeen aangemerkt, dat de bekwame schrijvers der aanteekeningen hoogst opregt zijn in het belijden van de onmogelijkheid om onoverkomelijke zwarigheden op te lossen; men zie hetgeen zij zeggen van Rigt. X: 3-5.

En wat zou er ook in steken, dat men behoudens de geloofwaardigheid der Bijbelsche historie *en bloc*, liever erkende dat er in vele opgaven, met name van getallen, in de boeken van Samuël, de Koningen en de Chronijken, tegenstrijdigheden en onwaarschijnlijkheden zijn, die men beter doet ronduit als fouten aan te merken, dan door gewrongene verklaringen te plooijen en te knoeijen? Waarlijk, de eer des Bijbels

wordt door zulke wanhopige pogingen eer benadeeld dan bevorderd, en indien men bedenkt, dat men in Davids tijd reeds vóór den leeftijd van Homerus verplaatst wordt, dan moet men veeleer, ook bij het aannemen van bijvoegselen en strijdigheden, hoogen dunk opvatten van de geloofwaardigheid der historische gedenkschriften, uit welke de Bijbelsche geschiedenis - soms met eene achteloosheid, die het treffendst kenmerk is der waarheid - is zamengesteld. Hoe meer men die oude gedenkschriften bestudeert, des te dieper zinkt, het is waar, het grove denkbeeld weg dat men zich vroeger van de inspiratie vormde, maar des te hooger rijst de achting voor deze onschatbare bronnen der geschiedenis.

Wat de wonderverhalen aangaat - wij zijn geen vrienden van ze noodeloos te vermenigvuldigen, gelijk de oude theologie daarin een der kenmerken van regtzinnigheid scheen te vinden, een gruwel der gruwelen achtende alles wat naar ‘natuurlijke verklaring’ zweemde; zoodat zelfs in Deut. XXIX:5 iets wonderdadigs gevonden werd (reden, waarom daaromtrent hier wel iets had mogen zijn aangeteekend). Voor onszelven gevoelen wij geene de minste behoefte aan ‘wonderen’ ter openbaring van zedelijke waarheden, en van deze zijde kunnen wij te kalmer zijn bij het lezen van zoodanige ophelderingen. waardoor de overmatige wonderzucht wordt te regt gewezen. Maar des te vrijmoediger mogen wij ook afkeuren het weifelende, dat b.v. in de aant. op 2 Kon. II:21 doorstraalt, waar het heet: ‘deze daad van Eliza was niet zoo zeer zinnebeeldig en wonderbaar, als wel verstandig. Het zout bezit eene reinigende kracht, en wordt ook bij de bronnen niet zelden als zoodanig gebruikt. Evenwel is het mogelijk, en zelfs, naar hetgeen wij vs. 22 lezen, waarschijnlijk, dat de natuurlijke kracht van het zout, tot bereiking van Eliza's doel, niet geheel voldoende was.’ Volstrekt niet voldoende, zeggen wij met volle overtuiging; want aangenomen, dat het zout in dit geval tot het reinigen van het door de bron opgegeven water hebbe kunnen toebrengen, - dan is het nog de ongerijmdheid zelve, te willen beweren, dat door dit inwerpen van zout het onbruikbaar water goed en zuiver wierde, hetwelk later steeds door de bronader werd opgegeven. Dat het ‘voor een deel natuurlijk’ werken van het middel, bij 2 Kon. IV:41 vermeld, mogelijk is, ontkennen wij niet; zelfs zijn wij de eersten om toe te geven, dat men de grenslijn tusschen het ‘wonderbare’ en het ‘natuurlijke’ niet zoo scherp trekken kan of moet; maar bij voorvallen, gelijk het drinkbaar maken des waters van de bron te Jericho (2 Kon. II:19-22) en het drijvend maken der bijl (2 Kon. VI:1-7) heeft men, eenmaal eene goede grammatikale exegese bezittende, geene keus, naar 't ons dunkt, dan òf het wonderdadige element aan te nemen, òf liever ronduit te zeggen dat men het houdt voor sporen eener *Sage*, die in geene volksgeschiedenis der oudheid vreemd, ook de Israëlietische kan hebben verrijkt met verhalen, als 2 Kon. XIII:21, van welke men - wij houden ze wel degelijk voor wonderen in den gewonen zin des woords - des noods op christelijk standpunt gerust zou kunnen zeggen, dat het aannemen of niet aannemen er van, eene zaak is, die volstrekt niet tot het gebied des godsdienstigen geloofs, maar eeniglijk en alleen tot dat der historische kritiek behoort.

Doch wij mogen niet verder uitweiden

en meenen alleen nog, ter nadere aanwijzing van de hooge waarde der aanteekeningen, waarmede deze fraaije Bijbeluitgave wordt verrijkt, een paar proeven van gelukkige uitlegging te mogen bijbrengen. Wij zijn echter genoodzaakt, daarbij minder naar de schoonste, dan naar de kortste te zoeken.

Gen. IV:13. '*Mijne misdaad is grooter*, *dan dat zij my vergeven worde.*' Dit denkbeeld is, blijkens het verband, vreemd aan Kaïns gemoedsstemming; hij wordt nedergedrukt door het gevoel zijner schuld, en kan zelfs niet aan vergeving denken. Beter vertaalt men:... *dan dat zij* GEDRAGEN worde, d.i. te groot om te dragen.' Eene proeve, dat ook het psychologische der uitlegging niet is veronachtzaamd.

Gen. V:21-24. '*Henoch wandelde met God*, d.i. in de gemeenschap met God leidde hij een heilig en ootmoedig leven. Heerlijk werd hij dan daarvoor ook beloond; want God nam hem levend tot zich, zonder dat hij de bitterheid des doods behoefde te smaken. Het is eene juiste opmerking van een' der latere uitleggers, dat, terwijl naar de Grieksche godsdienstleer Jupiter een' jongeling om zijne schoonheid in den hemel opneemt, Henoch om zijne vroomheid en godsvrucht die eer wordt waardig gekeurd. Welk een onderscheid van voorstelling in die twee godsdiensten, en hoezeer valt de vergelijking ten voordeele der Israëlieten uit!' Wij willen evenwel in aanmerking genomen zien, dat men beide 'voorstellingen' niet als zoodanig tegenover elkander moet plaatsen, want het eene is fabel, het andere ware geschiedenis.

Exod. XXXI:18. '*Tafelen van steen*, *beschreven met den vinger Gods.* Het behoeft naauwelijks vermelding, dat dit eene geheel menschelijke voorstelling is. - Opmerkelijk is het, dat wij niet lezen: *beschreven met den vinger des* HEEREN, maar: *met den vinger Gods.* De eerste uitdrukking zou den Hebreër als heiligschennis in de ooren klinken; de tweede daarentegen sluit meer de *menschelijke* tusschenkomst uit, dan dat zij Jehova zelven eene handeling, met het begrip van zijn wezen in strijd, toeschrijft. Hiermede hangt samen, dat de Joden reeds vroegtijdig aan de tusschenkomst der Engelen bij het geven en te-boek-stellen der wet gedacht hebben: eene voorstelling, waarvan wij ook in het N.T. de duidelijke sporen aantreffen (Hand. VII:53; Gal. III:19; Hebr. II:2).' De opmerking aangaande het 'uitsluiten van *menschelijke* tusschenkomst is verrassend en fraai; overigens zouden wij ten opzigte van het laatste aanteekenen, dat de Statenvertalers hier gerust overal wegens de aangehaalde plaatsen uit het N.V. hadden kunnen schrijven: *met den vinger der Engelen.* Immers Ps. VIII:6 hebben zij geene zwarigheid gemaakt - minder dan wij zouden doen, die deze vertaling afkeuren - het woord *Elohim* aldus over te brengen. Doch wat het eerste gedeelte der aanteekening aangaat - dit gaat uit van eene verkeerde onderstelling. Wanneer wij gesproken vinden van JEHOVA'S *arm* (Jes. LII:10), *neus* (Ps. XVIII:16), *oogen* (Deut. XI:12), *ooren* (Num. XI:18), enz. dan betwijfelen wij, of 'vrees voor heiligschennis' de Hebreërs moest terughouden, te spreken van 's Heeren *vingeren*, te meer omdat Ps. VIII:4 de hemel het 'werk van Jehova's (v. 2) vingeren' genoemd wordt. Of ziet het op de verrigting van schrijven, dan beroepen wij ons op Ps. XVIII:16 waar Hem een *blazen*, om geene andere uitdrukkingen meer bij te brengen, wordt toegeschreven.

1 Kon. XIX: 11. ‘De wind, de aardbeving en het vuur moesten de verschijning van den Heer aankondigen: eerst in het suizen eener zachte stilte, erkent Elia de ontzachwekkende tegenwoordigheid. Gods. Niet zonder reden verscheen God juist op die wijze; Elia kon daaruit menige leering afleiden. Doch dat geeft ons geen recht, om het hoofddoel der verschijning in die leeringen te stellen. Ware dat het geval, dan zou er aan de verschijning stellig eene verklaring zijn toegevoegd, en had de Heer niet alzoo kunnen spreken, als dit nu vs. 15 geschiedt.’ Deze opmerking is eenvoudig en verrassend tevens.

Doch wij moeten ons bekorten, en zeggen daarom ten aanzien van de aanteekeningen nog alleen, dat in zoover de Inleidingen boven de Boeken en de korte inhoud boven de hoofdstukken, met zorg bewerkt zijn.

Een paar woorden nog slechts over de platen. 't Zijn staalgravuren, over 't geheel voortreffelijk uitgevoerd, meest naar schilderijen van vermaarde oude en nieuwe meesters, of ook, voor zoover het afbeeldingen van het tegenwoordige Palestina zijn, naar teekeningen van Bartlett op diens jongste reizen door het Heilige Land vervaardigd. Eenige van de laatste hebben geene bepaalde plaats, gelijk: ‘de Jordaan,’ ‘eene Arabische legerplaats bij den berg Thabor,’ ‘het oude Silo,’ ‘de Nijl boven Syëne,’ enz. En wat de voorstelling van Bijbelsche gebeurtenissen aangaat, - bij enkele mogt men meer getrouwheid wenschen van het ‘kostuum.’ Zoo zijn hoofd- en halstooi van eene der vrouwen op de plaat: ‘de ontmoeting van Jacob en Esau,’ al zeer ongelukkig gekozen; 't is eene overigens wèlgeslaagde gravure naar Rubbens; maar in Rubbens' tijd lette men daar nog zoo naauw niet op; en - heeft zich sedert lang eene conventionele, maar daarom niet minder onjuiste kleedij van figuren op Bijbelsche platen gevormd, - het wordt meer dan tijd om daarin getrouwer te worden aan de gewoonten van tijd en plaats. Ook in dit opzigt verdienen zeer vele platen in dit Bijbelwerk hoogen lof. Zouden alle dien waardig zijn, dan moest b.v. geen manspersoon zijn afgebeeld in de onmiddellijke nabijheid van Faraö's dochter en hare staatsjuffers, toen zij gingen baden in de rivier; dan zou Josef op de plaat, die zijn verkoopen als slaaf door zijne broeders voorstelt, geen knaap van tien, twaalf jaren hebben geschenen; Rebekka's gelaat zou, in spijt van het verhaal, Gen. XXIV: 65, niet ongesluijerd geweest zijn bij hare ontmoeting van Isaäk; ook Thamar zou - doch het geheele onderwerp van deze fijne gravure wil ons niet bevallen - blijkens Gen. XXXVIII: 14, geheel gesluijerd hebben moeten wezen. Om eene gelijkenis, als die van ‘Nathans ooilam’ tot onderwerp eener plaat te maken, dunkt ons minder doeltreffend. Echter zij gezegd en herhaald, dat de platen een waar sieraad van deze schoone Bijbeluitgave zijn. Gaarne zien wij, des noods in plaats van een paar afbeeldingen, eene Bijbelkaart drie, vier aan dit werk toegevoegd.

De uitgever vinde in een ruim debiet vergoeding voor de zware onkosten, aan deze onderneming verbonden! Het zal ons aangenaam zijn, zoo deze aankondiging daartoe iets mag bijdragen. Onzen dank brengen wij aan de bekwame bewerkers, en onze bede tot God is, dat ook in dezen smaakvollen vorm, het heilig Bijbelboek te meerderen vinde, die het lezen tot zaliging hunner zielen!

Letterkunde.

Letterkundige worsteling.

Bibliotheek van Buitenlandsche Klassieken. - Haarlem, A.C. Kruseman. 1853-1854.
Sterne, Tristram Shandy. - Walter Scott, Ivanhoe. - Goldsmith, Predikant van Wakefield. - Tasso, Jeruzalem verlost. - Claudius, Wandsbecker Bode. - Walter Scott, Mid Lothian, 2 dln. - Walter Scott, Het kasteel Kenilworth. - Göthe, Egmond.

Onverstaanbaar opschrift, zoo als op menig grafgesteente, en boven menig menschelijk leven, en boven menig hôtel -: worsteling in de litteratuur, waar alles op vrede en rust heenwijst, en louter letters, banden en commissie-goed zijn, of nieuwe boeken en vertalingen! Wie worstelt hier, vraagt men? - Wij hernemen, onbeschroomd: menig uitgever in den lande, die met zijne ondernemingen, als de kermisvaâr met zijne poppen of marionetten, op de markt treedt, en verwacht dat men even toekijke en een paar penningen toewerpe: - ‘dat is geene flatteuse vergelijking,’ zegt gij, maar daarom toch niet onwaar, zeggen wij. - Menig uitgever, die voor het trage en verflaauwde leven der Nederlandsche letterkunde, en tevens voor zijne eigene beurs, voorgeeft te zorgen, verdient niet eens een kermispenningje, en zelfs geen kermisprentje - al wordt het kermisdeuntje van -: ‘beste en goedkoope waar!’ herhaald, in de dagbladen, met reuzenletters, waar een klein kind bijna van schrikken zoude, opgevuld, de oude of nieuwe prullekraam wordt er niet beter door, en de welsprekende, hartroerende aanhalingen uit de tijdschriften, even als de Bijbelteksten, door sommige godgeleerden goddeloos uit het verband gerukt - bewijzen volstrekt niets voor de problematische eerlijkheid der recensenten, die om een lief exemplaartje gratis, en een kolommetje per maand meer gevuld, betamelijk gutta-percha-achtig worden, en nog al handelbaar blijven. - Als deze uitgevers: havelooze uitdragers, halve joden, dag- en nachtdieven in den letterkundigen desolaten boedel, met het publiek worstelen, en de kermisdeun -: ‘koop, koop wat!’ niet opgaat, behoeven ze niet beklaagd te worden, neen, veeleer nog maar aangemoedigd, om weldra uit desperatie den geheelen winkel - aan den winkel te geven, en in plaats van te boekverkoopen en te boeksjagcheren, te gaan commiezen, of een omnibus te

rijden, of naar Amerika te verhuizen, en onderweg, naar orde en regel - te verbranden of te verdrinken. - Maar eene andere zaak is het, en een ander belang, wanneer degelijke, solide, wel overdachte, letterkundige ondernemingen, niet in allen deele aan het oogmerk van eenen wakkeren uitgever beantwoorden. - Ons is het onbekend in hoe verre de *bibliotheek der buitenlandsche klassieken*, onder de voogdij van den heer Kruseman geplaatst, eene gelukkige uitzondering op den regel maakt, en opregtelijk wenschen wij dat deze poging ten minste bekroond blijve, en niet halverwege gestaakt worde door de onverschilligheid van het publiek. - De keuze der vertaalde werken was voorzeker in de eerste plaats zeer en uiterst gepast, en volkomen overeenkomstig den goeden smaak, dien wij aan onze nederlandsche boekverslindende, en boekverterende tijdgenooten toekennen -: *Sternes Tristram. - The vicar of Wakefield. - Walter Scotts meesterlijke tafereelen. - Ten Kates prachtige vertolking van Tasso. - Claudius*, altijd schier onvertaalbaar, - hier zijn geene Dii minores, halve goden, maar echte Olympikers, godenzonen van de genie, die reeds in de letterkundige wereld gelegitimeerd zijn. - Eene herziene vertaling, wel zoo naauwkeurig als eene herziene grondwet, en doorgaande van hoofdstuk tot hoofdstuk, taal, stijl, spelling, alles au niveau van onzen tijd, in eene sierlijke, nette, keurige, eenvoudige garderobe - wat wil ons publiek toch meer? - Daarenboven goedkoop, zoo goedkoop een entrepreneur in de litteratuur durft te bouwen, niet wetende of men hem de letterkundige zomer- en winterhuisjes zal betalen - want ten dezen opzigte is het publiek niet gebonden - en zegt, met een verpletterenden, doodenden grijnslach: ‘man! druk maar op, wij koopen toch niet!’ - Boven dit laatste ‘daarenboven,’ de namen van den heer Lindo, reeds honoris causa doctor in de letteren, Ten Kate, van den Bergh; - alles van de zijde des uitgevers in het werk gesteld, om het publiek - dat zevenhoofdig monsterdier - te bevredigen, met Haarlemsche honigkoeken. - Neen, wij mogen niet gelooven, dat de heer Kruseman hier zal moeten worstelen, dat men zijne poging om het goede goedkoop, het ware verstaanbaar, en het schoone bevallig van zijne pers te ontvangen, zal verijdelen. - Mogten de deeltjes van deze ‘Bibliotheek,’ als met gevelde bajonet, het heirleger van nare, flaauwe, gedrochtelijke, binnen- en buitenlandsche letterkundige misgeboorten verdrijven! Mogten Walter Scott, Tasso en Claudius, in het letterkundig tornooi, de miserabele ridders van den domper, of de akelige, erbarmelijke moderomans, de mislukte bleeke, vooze kinderen eener teringachtige Fransche en Duitsche romanfamilie, uit den zadel ligten! - Als onze uitgevers niet alleenlijk voor de eigen beurs, maar nevens de eigen beurs, voor den goeden smaak, het groote beginsel der humaniteit, zorgen, als ze altijd, in infinitum uitgevende, den raad inwinnen van dappere en verstandige letterkundigen, zeker dan moeten we hen in de worsteling met het publiek ondersteunen. - Daarom willen wij door deze regelen in den Tijdspiegel de menschen van gevoel en smaak, waaronder wij alle lezers van dit tijdschrift onvoorwaardelijk rangschikken, en niemand buitensluiten, ook u niet die deze kolommen thans leest - beste maat, - wij willen hen aanmoedigen en uitnoodigen, om deze of dergelijke

letterkundige (wanhopige?) uitgeverspogingen, te schragen, en den heer Kruseman een riem onder het *hart* te steken, waar hij zoo menig riem best *papier* moet koopen - laten bewerken, bedrukken, en innaaijen, en verzenden. Hoe gaarne ontvingen we eens een brief van den wakkeren uitgever, die ons en het publiek - (brrrr! wat een woord!) mededeelde, dat hij zijne Bibliotheek met vrucht en goed succes blijft voortzetten, en nevens de reeds bekende klassieken, anderen laat verschijnen, en alzoo in de worsteling nog niet overmand is. - Worde deze verwachting niet jammerlijk te leur gesteld!

Spiritus Asper en *Lenis.*

Maria Schweidler, de barnsteenheks.

Een verhaal naar het onvolledig handschrift haars vaders, Abraham Schweidler, Uitgegeven door W. Meinhold. - Amsterdam W.H. Kirberger. 1853. - Naar het Hoogduitsch.

Zoo ooit het lezend publiek *gemystificeerd* is, dan is het door het boek waarvan wij den titel boven opgaven. Ook referent was de dupe van een klein letterkundig bedrog, maar eene *pia fraus* zoo als de lezer dezer regelen zal ontwaren. Referent heeft het den schrijver dan ook om den wille van zijn werk en zijn doel van harte vergeven, dat hij hem heeft beet gehad, en hij hoopt dat ook het lezend publiek dit doen zal. Wie echter er niet goed tegen kan, om bij den neus genomen te worden, die leze eerst de voorrede voor de 2^{e} uitgave, voorzigtigheidshalve door den vertaler achter het werk geplaatst, maar hij zal zich het genot van de lectuur des werks zelf daardoor bederven.

Het verhaal door Meinhold, gelijk hij in de voorrede voor het 1^{e} deel zegt, naar een authentiek handschrift ons gegeven komt hierop neder. In den tijd van den dertigjarigen oorlog leefde er op het eiland Usedom in de Oostzee een bejaard predikant, met name Abraham Schweidler, die eene eenige dochter Maria had. Hij heeft eenen vijand in den veelvermogenden Ambtman Appelman, een man zonder godsdienst en zedelijkheid, die het begeerig oog op zijne dochter heeft laten vallen, haar op allerlei wegen in zijn net zocht te vangen en op hare volstandige weigering, om hem ter wille te zijn, haar en haren vader een onverzoenlijken haat toedraagt. Wat echter list en overreding niet hebben kunnen bewerken, dat hoopt de grijze zondaar door geweld en vrees te verkrijgen. Hij wordt daarin getrouw bijgestaan door eene vrouw, die vroeger zijne bijzit geweest was, Lize Kollken geheeten, en die in het dorp waar Schweidler predikant was,

algemeen in den naam stond van eene tooverheks te zijn. Die vrouw, die met haren man in onmin leefde en hem later waarschijnlijk vermoordde, spande het onschuldige meisje een strik. Zij haalt haar over om uit medelijden hare zieke koe even als die van andere dorpsbewoners te genezen, door een middel dat het bijgeloof dier dagen als tooverij beschouwde; wanneer eene reine maagd drie haren uit den staart van het beest trok zou het genezen zijn. Het goedhartige meisje voldeed aan haar verlangen. Daardoor bragt de oude Lize haar in den naam van eene heks te zijn. De dorpsbewoners begonnen haar te schuwen en te vreezen, vooral toen het toovermiddel, eerst met goed gevolg aangewend, later mislukte. Het gerucht verbreidde zich verder en verder. Andere omstandigheden droegen bij, om het voedsel te geven. De kusten der Oostzee zijn rijk aan barnsteen. In den tijd toen de keizerlijken het eiland verwoestten, had zij met haren vader de vlugt genomen in een buiten het dorp gelegen berghol. Daar vertoevende, had zij eene barnsteenader in den grond ondekt. Van dien kostbaren vond had zij niemand dan aan haren vader kennis gegeven. Beide hadden van toen af vlijtig barnsteen verzameld, en door den heimelijken verkoop daarvan zich uit den nood gered, en tot meerdere welvaart gebragt gezien. Ook later, toen haar vader het inzamelen niet meer noodig vond, was zij toch nog naar de plaats gegaan, waar de barnsteen gelegen was, en had er nieuwen voorraad uitgegraven, om er haren vader een geschenk voor te koopen, waarnaar hij lang gewenscht had, namelijk de werken van Augustinus. Op hare nachtelijke togten was zij bespied, en men had er het vermoeden uit opgevat, dat zij daar met den satan gemeenschap hield, dien sommigen beweerden zelfs bij haar gezien te hebben. - Inmiddels was het meisje in kennis geraakt met een jongen edelman Rudiger von Nieukerken. Beide waren op elkander verliefd geworden, maar de vader van den jonker was tegen het huwelijk, en vooral toen Maria in den naam kwam van eene heks te zijn. Zij werd op dat gerucht dan ook weldra in hechtenis genomen, haar proces begon, hetwelk eindigde met hare veroordeeling tot den brandstapel. In den kerker komt de Ambtman weder tot haar. Hij hoopt dat het uitzigt op bevrijding van de pijnbank en den vuurdood, waarvan hij haar belooft te redden, haar gunstiger voor zijne aanzoeken zal stemmen, maar zij blijft standvastig. Kort echter voordat zij den brandstapel zal beklimmen, sterft de Ambtman eenen geweldigen dood, en stort met zijn paard in het water, waar hij door het molenrad verpletterd wordt - de jonker door zijnen vader gevangen gehouden, verschijnt, uit zijnen kerker ontsnapt echter nog ten regten tijde, om zijne geliefde te redden. Alles heldert zich op. De oude heks Lize Kollken bekent op haar sterfbed hare schuld. Alles wat aan Maria Schweidler te laste gelegd werd, was onwaarheid. Het was alles het werk van haar en den Ambtman. - De jonker bekent dat hij de satan geweest was, dien men des nachts bij de jonkvrouw meende gezien te hebben. Hij had haar daar bespied en aangesproken, en om zich onkenbaar voor anderen te maken, een ruwen pels aangetrokken. Zijn vader sterft kort daarop, en daar nu niets meer zijn huwelijk in den weg staat, maakt hij Maria tot zijne vrouw, nadat hij vooraf eene eerlijkverklaring voor haar en

eenen nieuwen adelbrief voor haren vader had weten te verkrijgen, welke laatste oorspronkelijk tot den adel behoord had.

Dit alles wordt als een waarachtig verhaal ons nu in den ouden kronijkstijl medegedeeld op een toon en eene wijze, die al de kenmerken der waarheid draagt. Als gij den ouden Abraham Schweidler hoort verhalen, gij zoudt geen oogenblik in twijfel staan, of gij hebt hier den getrouwen afdruk van een handschrift uit het begin der *zeventiende* eeuw voor u. Dat omslagtige van den verhaaltrant, die soms roerende eenvoudigheid, dat vaste geloof en dat domme bijgeloof van de handelende personen, dat minutieus naauwkeurige der beschrijving, die getrouwe voorstelling van het heksenproces, die locale kleur, welke alles draagt, brengt u in den waan dat gij eene ware gebeurtenis leest. - En toch lezer, gij hebt een verdicht verhaal voor u. Aan het slot zegt de schrijver het u zelf! En met wat doel heeft hij het publiek zoo gemystificeerd? Hoort het. Hij is predikant. Het had hem lang gehinderd, dat men de bewijsgronden voor de echtheid of onechtheid van een of ander Bijbelboek, alleen uit de taalkundige uitdrukkingen trachtte te ontleenen, in plaats van die in de inwendige kenmerken der waarheid welke de Bijbelsche verhalen dragen te zoeken. Hij wilde dus zijne tijdgenooten overtuigen van de ijdelheid der woordkritiek, en schreef daarom een zuiver verdicht verhaal, maar omhangen met al het gewaad van historische waarheid, en gesteld in den ouden kronijkstijl om te bewijzen, hoe weinig taal en vorm van een geschrift op zichzelven een zekeren waarborg opleveren voor zijne echtheid, als die niet gesteund wordt door inwendige bewijzen der waarheid. Of dat oogmerk de studie waard is, die de schrijver aan dit verhaal besteed heeft, laten wij in het midden. Maar zeker is het dat hij volkomen geslaagd is om de wereld te foppen. De geleerdste mannen zijn in de val geloopen, die Meinhold had opengesteld. Langen tijd bleef de misleiding een geheim, totdat de koning van Pruissen, die eenige proeven van het verhaal gelezen had, hem verzocht zijne bronnen op te geven. Toen kwam het aan het licht, en de schrijver bekende dat alles verdicht was, en dat er geen woord van waar was, dan dat er gedurende den dertigjarigen oorlog een Ambtman Appelman in Perdgla woonde, die door een ouden predikant in Coserow met drie woorden als zeer tiranniek wordt afgeschilderd.

't Is voor den lezer eene teleurstelling, maar dat is voor den schrijver de beste triomf. In allen gevalle, ook als verdichting, heeft het werk groote verdiensten. Het verhaal boeit, juist door den schijn der waarheid. En terwijl de Betooverde Wereld van onzen Bekker niet meer gelezen wordt, kan het zijn nut hebben, dat het bijgeloof vroeger gedreven met den satan, die in onzen tijd weder ijverige voorstanders en verdedigers vindt, in zijne verderfelijke strekking, worde gekend en ter waarschuwing ten toon gesteld. - In zoover hebbe dan ook uitgever en vertaler dank. - Den laatsten maken wij opmerkzaam op eenige fouten zoo als blz. 34 bescheren, voor geven of toeleggen, blz. 57 middagbrood voor middageten - middagmaal - en oppassen voor opwachten, blz. 59 disputeren voor zamenspraak houden - blz. 103 op eene knie vallen, voor knielen, blz. 166 ingetogen, voor strak, blz. 188 goeden roep, voor goeden naam - en

ekel, voor afkeer, - om meer andere niet te noemën. Hij schijnt beter Latijn dan Hoogduitsch te verstaan. De druk en de uitvoering zijn goed. Het vignet in kleuren gesteendrukt is niet onaardig.

De boden des konings.

Een allegorisch verhaal. Naar het Engelsch van Dr. William Adams. Amsterdam. P. N van Kampen. 1853.

Dat titels voor boeken uithangborden zijn, en dat uithangborden de goede liên wel eens foppen, dat hoe brommender de opschriften zijn, men des te eer verwachten moet beet genomen te zullen worden, en dat men op zijne zakken moet passen met hoe meer gezwets de kramer zijne waar aanprijst, - is eene oude bekende waarheid - ofschoon het *mundus vult decipi*, *decipiatur ergo* (de wereld wil bedrogen worden, en zij worde dus bedrogen) ook zijne betrekkelijke waarheid heeft. Dit alles heeft geene betrekking op het boekje waarvan wij den titel aangaven, dan alleen in zooverre, dat het iets geeft, wat de lezer misschien op dien titel af zich niet had voorgesteld. Velen zullen misschien op dien titel af gedacht hebben, dat het een romantisch product der Engelsche pers was - ten minste als zij het bijgevoegde ‘een allegorisch verhaal’ over het hoofd zagen. - Dat het een kinderboekje zou zijn, zullen althans de minsten gedacht hebben. - En toch, dat is het, - een boekje, waarin een allegorisch verhaal wordt voorgedragen om aan kinderen den pligt der weldadigheid, in aard, beginsel en gevolgen of vruchten te doen kennen en in te scherpen.

De allegorie was vroeger meer in den smaak, om er godsdienstige en zedekundige onderwerpen in te behandelen, dan in de latere tijden het geval was - getuige het the Pilgrims Progress van Bunyan, en het Heimwee van Jung Stilling. Het schijnt echter dat ook in dezen weder de smaak veranderd is, vooral bij hen, die in onzen tijd eenigermate de pietistische rigting in de Protestantsche kerk vertegenwoordigen. Wij herinneren in ons land slechts aan het werkje van de Liefde: De Diligence, of de Reis naar de Stad der Erfenis. Die vorm heeft ook wel iets aanbevelenswaardigs, maar hij verleidt ligt tot langwijligheid en gerektheid, als men de allegorie op alle punten wil doorvoeren. Het: *modus in rebus*, is hier vooral moeijelijk te bewaren, zooals uit de bovengenoemde godsdienstige allegoriën gemakkelijk te bewijzen zou zijn.

Het onderwijs in de zedekunde voor kinderen en eenvoudigen is hoogst moeijelijk. De systematische uiteenzetting der pligtenleer, met aanwijzing van aard, bron, beginselen der pligten, vermoeit en verveelt zoo ligt. Een aangenamer vorm daarvoor te zoeken is daarom prijzenswaardig. Christus sprak in parabelen, ook als Hij de menschen

hunne pligten leerde kennen, en wij achten dien vorm, omdat hij korter, krachtiger, puntiger is, en meer tot nadenken opwekt ver boven de allegorie te verkiezen; - en nevens de parabel plaatsen wij de geschiedenis, in trekken en voorbeelden uit het leven van personen, die werkelijk geleefd hebben.

Wij ontkennen echter niet dat de allegorie in het algemeen, en die van Dr. Adams bovengenoemd in het bijzonder, zijne eigenaardige verdiensten heeft. Wij bevelen het boekje gaarne aan ouders, en meer gevorderde kinderen aan: - de pligt der weldadigheid kan niet genoeg aangeprezen en ingescherpt worden. - Of het echter eene gelukkige uitdrukking is van den schrijver, dat hij de wet des doods de wet der ballingschap, en den mensch, die naar de eeuwigheid gaat een balling noemt, betwijfelen wij. Naar onze meening is niet de eeuwigheid, maar de aarde het oord onzer ballingschap, en ligt ons eigenlijk vaderland achter het graf. De dood is het einde der ballingschap - de geboorte het begin er van. Met Philargyrus, Megacles, en Euprepes, zou het er nog door kunnen, maar met Sophron niet, en de schrijver wordt ten opzigte van den laatste zelf inconsequent - als hij zegt, dat de goede Sophron naar het land ging, waar de ballingschap onbekend was. 't Is mogelijk, dat de Eerw. schrijver het anders meent, dat zijne bedoeling goed is, en dat wij hem niet goed begrijpen. Maar in allen gevalle is het niet duidelijk, en met kinderen, wier logica juister is, dan wij groote menschen ons dikwijls verbeelden, kan men niet genoeg preciseren, wil men niet eene verwarring van denkbeelden doen ontstaan, die hen later misschien nooit weder verlaat. Beeld en begrip moeten volkomen juist op elkander passen als het deksel op de doos, of men doet kwaad meenende goed te doen.

De stijl van het boekje is eenvoudig, zoo als het voor kinderen zijn moet, hier en daar fraai, en met een licht waas van zachte poëzij overtogen. De vertaling is onberispelijk. De uitvoering net en de druk helder.-

Een bode der humaniteit.

Herder. Roman van Prof. Klencke. Uit het Hoogduitsch. Eerste Deel. Leeuwarden, Gebroeders Borgrink. 1853.

Toen ik reeds eenigen tijd geleden een mijner Duitsche vrienden ontmoette - het was in de eerste dagen der opgewondenheid over de feiten in 1848 - deelde ik geenszins in zijne gunstige verwachtingen van loop en afloop der toenmalige beweging in zijn vaderland, ofschoon ik enkele regten en de betere elementen in die zaak niet miskende, zoodat ons onderhoud, indien al niet kort, dan toch minder vriendschappelijk werd dan naar gewoonte. Bij het schei-

den wees ik op zijne kokarde, op wier zwart, rood en goud hij met ingenomenheid toespelingen had gemaakt, en zeide ik: - ‘Mijns inziens, mag uwe hoop gulden wezen; bloedig zal, naar ik vrees, de weg, treurig de uitkomst zijn.’ - Wie kon van woedende demokraten, van menschen zonder beginselen en degelijkheid, gelijk er zich zoo velen in die beweging mengden, orde, vrijheid, zegepraal van het betere verwachten? De zaak was spoediger en gelukkig! ten koste van minder offers beslist dan ik had gevreesd. - Ruim twee jaren daarna ontmoette ik mijnen bekende weder. Kieschheid gebood mij om op het gebeurde en zijne voorspiegelingen terug te komen, totdat hijzelf mij regtstreeks vroeg: - ‘*Was sagen sie jetzt von unserer Deutschen Nation?*’ - Mijn antwoord was, dat ik nog de goeden en het goede niet wilde miskennen, dat ik evenwel vroeger, wanneer een Hollander sprak van ‘Moffen,’ dat woord met ‘gij meent de Duitschers,’ had verbeterd; doch dat ik later zelf nu en dan in plaats van Duitschers ‘Moffen’ had gezegd.

Wij houden het er voor dat Duitschland, hebbe het ook in de laatste zeventig jaren tijdperken gekend van verheffing en krachtbetoon, waardoor het mede de eerste plaats innam in de rij der volken van Europa, weinig reden heeft om zich geluk te wenschen met - te verhoovaardigen op hetgeen het bij slotsom is geworden en gedaan en gevonden heeft. En dat is wel ook het geval ten aanzien zijner wetenschap en letterkunde. Wij eeren mannen als een von Humboldt, erkennen dankbaar de groote verdiensten van een Ranke, van een wel wat zwaar en zwart beschouwenden Schlosser, Rotteck en zoo velen; doch vragen: zijn zij niet meer overblijvenden uit een vroegeren, dan kinderen van dezen tijd? In zijn philosophie, lang reeds ten toren van Babel geworden, is veel destructiefs gekomen, zijn poëzij is meerendeels *schwärmerische* on- en waanzin of flaauwe matheid, eene verkeerde theologie heeft het hare bijgebragt om een ongeloof te voeden, waartegen eene orthodox-pietistische reactie waarschijnlijk te vergeefs hare krachten wil beproeven, omdat in deze en in hare letterdienst eene der eerste oorzaken ligt van het euvel, waarvoor God weet waar de genezing ligt, dat de besten en edelsten vruchteloos zochten tegen te gaan. Het in staatkundig opzigt zoo zeer verdeelde Duitschland is ook *innerlich so zerrissen*, als misschien ooit. - Maar wij hebben gedacht aan Hem, van Wien alles goeds en ook hieruit het goede in de eerste plaats zal moeten komen; hoe konden wij wanhopen? - Ook vertrouwen wij nog op den beteren aard des Duitschen volks, die verre van geheel, die niet onherroepelijk is gebannen, zoodat het schoone land en zijne zonen was aan te merken als één intellectuele en morele mesthoop, waarvan de stoffen naar elders in alle werelddeelen werden overgebragt, om daar den nog niet of pas ontgonnen grond vruchtbaar te maken. Er is te veel bezadigdheid, te veel denkkracht, te veel zedelijke kern en behoefte aan verheffing tot het hoogste en heiligste en vaste in het Germaansche karakter, dan dat wij konden wanhopen, dat het volk na zoo vele *Irrfahrten*, na zoo vele afdwalingen óf naar het *ueberschwengliche* óf in het materieele, niet tot iets beters zou komen dan tot ongeloof en verwildering. Tal van mannen die in wetenschap, in heiligen ijver voor het goede, in echte vroomheid, schitteren als sterren van de eerste grootte [welk volk telde er meer dan het

Duitsche?] staan daar, getuigend wat de Duitsche geest vermag en kan worden en volbrengen. En goed achten wij het dat de zonen gewezen worden op de vaderen, als die vaderen leidsterren kunnen worden, die hen op het betere pad voeren en houden; wij houden het voor goed en noodig, dat de beelden dier vaderen, met hunnen ijver voor de hoogere en hoogste belangen der menschheid, met hunne degelijkheid, met hun rein en zedelijk streven, zoo als dat wortelde in, en gepaard ging met eene echte, verlichte pieteit, worden gebragt onder de oogen van dat nakroost, opdat het dezen leere erkennen als wijzer, beter, gelukkiger, en het antwoord vinde op de vraag: - Hoe worden wij als zij?

Maar niet altijd heeft de geschiedenis, hun beeld schetsend, de kleinere, fijnere trekken bewaard, dikwerf slechts aangestipt, hier en daar meer onwillekeurig verraden, wat die mannen zijn geweest; zij bewaarde dezer heugenis dikwerf wel als breede, maar niet in alle deelen uitgewerkte schets; soms staat hun beeld te zeer gedrongen door - of te geïsoleerd van de dingen en menschen van hunnen tijd. Wij krijgen in de ernstige geschiedenis dikwerf geraamte, pezen-apparaat, zoo als dat voor wetenschappelijke bewerking voldoende, maar minder behagelijk voor het oog mag worden gerekend, dat zich liever verlustigt aan de levende gestalte en gaarne deze ziet optreden, zich bewegen en handelen, - zij ook het andere, meer doodsche, waarvan de onervarene in de kunst het oog afwendt, den man van studie en van het vak natuurlijk liever. - Zulk een geraamte nu, het zij van tijd en dingen of van menschen, ten geheel te vormen, met spier en zenuw te voorzien en te omkleeden, het te laten verschijnen in passend gewaad, het zoo levendig mogelijk weder te geven, het te doen optreden in tijd en kring waarin het zich eens bewoog, zich daarbij vooral te bedienen van wat die mannen in schrift nalieten of wat aangaande hen werd geboekt, alzoo hunne gestalten uit de verledenheid te doen opdagen voor oog en geest des lezers, met onschadelijker en eerlijker misleiding dan de vrouw te Endor voor Saul pleegde met Samuel's schim - dat is de taak van den geschiedkundigen romanschrijver; taak die meermalen eigenaardige moeijelijkheid medebrengt, die van hem even zeer naauwlettendheid en goede trouw vraagt, als deze van den eigenlijken historieschrijver worden gevorderd. - Ja, wij zouden zeggen, dit, om sommige redenen, te meer.

Immers, voor wie is de geschiedkundige roman? Minder voor dezulken wier roeping is of op wier weg het ligt, om die geschiedenis aan hare bronnen te beoefenen, die de ernstige Muze zelve zoeken, raadplegen; maar voor diegenen bij voorkeur, die bij wat zij anders in het leven hebben te doen, eenig onderhoud voor den geest zoeken, die mogen zij daarvan geen bepaalde studie maken, toch willen weten hoe het was gesteld dáár en in dien tijd, waarheen de geschiedkundige roman of de romantisch ingekleede geschiedenis hunne aandacht voert, die dit meer uitvoerig, meer onderhoudend willen vernemen, zij het dan ook niet met de actenmatige juistheid der bepaalde historie, die hier een meer zinnelijken vorm aanneemt en tableauxwijze wordt voorgesteld. - Dat nu hiér andere, hoogere eischen worden gedaan dan aan den simpelen roman, dat hier het *fingere licet*, *sed ea quae aut sunt aut esse possunt* [men mag versieren doch alleen wat was en wezen

kan] van Horatius vrij wat wordt beperkt en bemoeijelijkt, dat men geroepen is om, hoe men flattere of scherp doe uitkomen, te gelijk portrétwerk te leveren, ligt in den aard der zaak. En moeijelijker wordt het genre, omdat zulk een werk niet aan de enkele aanwijzing van wát er gebeurd is genoeg heeft, maar ook op het hoé? nog wat ander antwoord heeft te geven dan de loutere geschiedenis. Daar wordt soms een indringen in locaal gebruik, in zeden, gewoonten, costumes van die dagen gevorderd, dat zekere mate van kennis dier grijzer of nog groener antiquiteiten althans noodig, de tot de kleinste *détails* afdalende soms niet overtollig maakt. Dit een en ander aan loutere *divinatie*, eene soort van poëtiserend gissen, waarbij Homerus niet ééns maar zévenmaal der Muzen hulp zou hebben ingeroepen, over te laten, is hoogst gevaarlijk; hoe men soms, waar geschiedenis, litteratuur van dien tijd, schildernoch beeldhouwkunst genoegzaam zekeren staf bieden, daaraan [wij hadden haast geschreven *daartoé*] moge verwezen zijn. Waar die tijd den onzen zooveel nader ligt, kost die opsporing van particulariteiten natuurlijk minder moeite; - nog minder, wanneer men zich niet zoo zeer toelegt op dat aanschouwelijke, waardoor men in den kring van leven dier menschen wordt ingeleid, zoodat men niet enkel verneemt wat zij kunnen hebben gezegd, maar men hen als ware het zich ziet bewegen; nog minder moeite, als men niet hunnen inwendigen mensch als beluistert, en men niet zoo als bespiedt, welken invloed die omstandigheden op hen, bij hun karakter en wijze van doen, uitoefenden, en van welk uitwerksel die wijze van doen op hun leven en lot was. Maar juist door dit laatste, door zulke meer plastische en psychologische behandeling kan wel eerst de voorstelling belangrijk worden van menschen, die vooral door hetgeen zij naar den geest waren zich hebben onderscheiden, wier magt bestond in hunne begrippen, zienswijs, die als geleerden bij voorkeur een stiller, doch daarom niet altijd minder gewigtigen en doortastenden invloed hebben uitgeoefend op tijdgenooten en het nageslacht. - Bij zulken wordt het levensdrama, zoo als dit in hunne dagen en werkkring werd afgespeeld, minder gezién dan wel gehóórd; het gedruischmakende, schitterende, *horrible*, waarbij men kippevel krijgt en een kwartkoorts, ontbreekt veelal, het zijn louter fatsoenlijke *scènes* in den kleiner huis-, hoogstens in een hofcirkel. - Hoe velen der lezers moeten daarbij de oogen digt vallen; of liever, hoe velen zullen niet eens den lust hebben deze daarvoor te openen!

Men zou om een en ander ligtelijk op de gedachte komen, dat het leven van Herder, den opperhofprediker, generaal superintendent, pastor aan de Weimarsche hoofdkerk, inspecteur van het schoolwezen en president van het Landsconsistorie in Saxen-Weimar, bezwaarlijk geschikte stof kon opleveren voor eene romantische behandeling. En inderdaad dat ‘Roman’ op den titel kwam ons, het mag dan van prof. Klencke of van een ander, van den vertaler mogelijk, wezen, tamelijk misplaatst voor. Wij zouden het werk, waarmede de schrijver hoofdzakelijk ten doel had om, gelijk hijzelf opgeeft ‘den lezer op plastische wijze bekend te maken met de geschiedenis der letterkunde van een geheel tijdperk eens voleindigden menschelijken leeftijds’ - bezwaarlijk een roman hebben genoemd. Het staat althans vrij wat hooger dan

de gewone werken van die soort, zelfs van voortreffelijke daaronder. Er is te veel werkelijkheid, te veel geschiedenis, te weinig verdichts in - en dit achten wij eene wezenlijke lofspraak - om het daaronder te rangschikken. Wij kunnen den lezer verzekeren, dat de geëerde schrijver geheel anders is te werk gegaan, dan wij dit van onderscheidene springerige, Fransche auteurs gewend zijn, die naauwelijks den naam en enkele avonturen van eenig held weten, of zij meenen genoeg te hebben om een historischen roman zamen te flansen. Daarvoor ziet deze er bij hen dan ook trouwens zoo vreemd uit, en schieten zij tegen waarheid en kostuum zulke stinkbokken, dat men zich over hunne Voltairiaansche aperijen zou ergeren, indien zij niet, gelukkig, nog meer kluchtig en belagchelijk dan ongegrond waren. - Aan dit euvel gaat Klencke geenszins mank. Hij werkt en weeft in zijne voorstelling van Herder schier niets, of het is uit diens levensgeschiedenis ontleend, of er bestaat daarvoor in die geschiedenis grond. Hij heeft slechts meer dramatisch gemaakt wat men bij von Muller en Ring kon vinden. Onze eenige aanmerking op zijne bewerking zou deze wezen, dat hij in zijne voorstelling nu reeds meer eigen gedachten en woorden van Herder had kunnen bijbrengen, waartoe diens talrijke schriften in allerlei vormen en over zoo vele vakken van kennis hem overvloedige stoffe aanboden. Immers Herder was bovenal een universeel mensch, iemand van eene gelukkige veelzijdigheid van aanleg en studie, waardoor hij bij de peuteraars in de wetenschap, - de mannen van het dorre en drooge denken als wijsgeeren, de mannen van de angstvallig gekaauwde en herkaauwde letter, doch die onverteerbaar voor hen bleef, in de theologie, in staat van beschuldiging werd gesteld; - doch die met dit al uit beide vakken zich den geest wist toe te eigenen en deze door zuivere godsdienstige gemoedelijkheid te heiligen, die eene bron bleef, waaruit het doorgezegene, gezuiverde nat helder, rein, frisch, verkwikkend in krachtigen straal opwaarts welde. Zoo verstond en behandelde hij de leerstellingen des geloofs als wijsgeer en dichter, bleef waar hij philosopheerde geloovig, en zette daaraan als dichter leven bij, terwijl hij als historicus de feiten met wijsgeerig oog beschouwde, en in den bevalligsten vorm de daaruit getrokken resultaten wist voort te dragen. Groote geleerden, daaronder David Schultz, erkenden hem als hun voorganger; en wij vertrouwen, dat men ook later de hooge verdiensten van Herder nog meer zal inzien. Zijn karakter, levendig en prikkelbaar [*Kritische Wälder*, *Metakritik*, *Kalligone* en *Fragmente über die neue Deutsche Literatur*, met zoo menige plaats en uitval in zijne Ideën en theologische schriften getuigen zulks], doch waarlijk edel, door Danz en Gruber geschetst, mag onder de meest belangwekkende worden gerekend; het was, ook ondanks enkele menschelijke zwakheden, den prediker der *humaniteit* waardig. En hoe kan het anders dan de aandacht overwaardig wezen, om zulk eenen rijk uitgerusten geest gade te slaan in zoo menige betrekking waarin hij stond, zoo wel tot de eerste geesten van zijn tijd, Kant, Hamann, Wieland, Göthe, Jean Paul, als in het verkeer met zijne voortreffelijke gade en vrienden.

Wij rekenden het daarom een gelukkig plan, om een beeld van Herder te schetsen in de lijst van zijn tijd, en daardoor dien tijd te gelijk voor te stellen van zijne meer geestelijke zijde. - En

daartoe heeft Klencke zich bevoegd bewezen. Wij mogten hier en daar eene andere scène hebben uitgekipt, voorvallen nader hebben toegelicht, die op Herder en zijne ontwikkeling, blijkens zijne latere betuigingen en schriften, van diepgrijpenden invloed waren, - over het geheel kunnen wij keuze en bewerking hoogst gelukkig noemen, en rekenen dit boek eene aangename bijdrage tot de literatuur voor allen, die nog iets beters zoeken dan een luchtig romannetje of eene courant. Vooral studerenden durven wij het aanbevelen, als een *tableau vivant* van dien tijd. - Het werk zelf hopen wij nader te beschouwen, en daarvan verslag te doen, wanneer het eens geheel in Hollandsch gewaad in het licht zal verschenen zijn. Des schrijvers Humboldt lazen wij, zijn Lessing hebben wij in eigendom; Klencke's Herder is die beide voorgangers waardig.

Nog een enkel woord over de vertaling. Deze is dikwerf erbarmelijk slecht, en mag nu en dan zelfs verknoeijing heeten. Wij weten, dat bij het soms half machinale werk der pen wel eens iets kan ontglippen, en dat men niet altijd even gelukkig kan wezen in de keuze der uitdrukkingen; doch hier gonzen de botervliegen, vooral in het eerste gedeelte van het boek, en loopen er baas- en basbrommers onder. - Wij kennen den vertaler niet; doch mogt hij er boos om worden, dan vangen wij er nog meer op. - Nu dit beetje maar! Op blz. 1 ‘zijn voorkomen werd gekenmerkt - handbewegingen;’ blz. 3 ‘koster bij de Poolsche [?] godsdienst,’ blz. 4 ‘stijf daarheen staande soldaat,’ - *Cantor* simpel weg vertaald met voorzanger. Doch wij willen niet alles aanwijzen. Wij vinden later *famulus* als ‘bediende’ overgebragt, gelijk *Geschäftsfreund* als ‘ambtsvriend.’ En om onze lezers een beetje vrolijk te maken: ‘ik vereer u de handschriften’ op blz. 65, in plaats van ‘ik geef er u honorarium voor - blz. 67 ‘een blik slaan *uit* zijne oogen,’ alsof men dit bij afwisseling ook met de hielen kon. Op blz. 164[b] wordt gesproken van ‘de bevalligheden eener beminnenswaardige gastvrouw te genieten’ [dit ware toch wat ruim gebruik gemaakt van de Gefälligkeit], terwijl op blz. 169 ‘uit het kantoor schepen worden geexpediëerd.’ - Laat de kopij ter deeg nakijken of overwerken! Menige constructie is zoo Hollandsch, alsof de man onze Nederduitsche taal ten minste dertig uur boven Amsterdam had geleerd.

CHONIA.

Lentebloemen.

Ernst en Luim van W.N. Peijpers. - Amsterdam. Peijpers en Lintvelt. 1853.

Al wederom een slagtoffer van de rijmwoede! Al wederom een brekebeen te meer op de koord! Er is in den laatsten tijd inderdaad zoo veel toegevendheid gebezigd jegens de bent, die woorden aaneen lijmt en *common places*

voor poëzij tracht te venten, dat de hercules-bezem den Augiasstal moet zuiveren, al zou er geen enkel waar poëet weder door opstaan of afgeschrikt worden, zijne zangen ons door den druk te doen genieten. Waar de laauwheid en de flaauwheid zich op den voorgrond dringen; waar de onbeschaamdheid en eigenwaan die beiden de hand reiken, om de domme menigte te doen gapen van bewondering, ja, zooveel mogelijk de meer verstandigen te overschreeuwen en op den achtergrond te schuiven, daar gebiedt de regtvaardigheid, daar eischt de onbevangen waarheid, dat de bluf niet langer ongestoord victorie kraaije, en de schaamteloosheid zich op een voetstuk plaatse, van waar de naaktheid iederen onbenevelden van blik terstond in het oog moet vallen. Wij wenschen geen onbeschoftheid in de kritiek; wij verlangen er allerminst scherpe eenzijdigheid in, als waardoor een enkel tijdschrift zich tegenwoordig maar al te zeer kenmerkt - en misschien daardoor den verloren invloed zoekt te herwinnen; maar wij verlangen aan den anderen kant evenmin toelating van al wat minder dan middelmatig is, waartoe een ander onzer beoordeelende maandschriften een tijd lang schromelijk heeft meêgewerkt om - misschien zijn eigen ondergang te verhaasten. Wat wij eischen, is erkenning van het goede - eerlijk en loyaal, zonder afgunst of vrees voor verduistering van eigen licht - afkeuring van het kwade, al was het ook het gewrocht van onzen geliefdsten vriend, - vernietiging van alles wat de ontwikkeling, de erkenning, de waardering van het schoone en der waarheid in den weg zou kunnen staan. En daarom ook spreken wij den banvloek der veroordeeling uit over dit bundeltje, dat flaauw is door zijn inhoud, maar welks auteur de flaauwheid er van zoekt te verbergen achter den gevierden naam van van Lennep, aan wien hij zijne rijmen heeft opgedragen - wij verspreken ons - wiens ‘dichternaam’ zijn ‘bundeltje’, ‘als puikroos sieren mag’ opdat ‘die 't anders smaden zou het daarom ligt vieren kan’; en wien hij verzoekt ‘deze trits van lentebloemen, wier teeder bladerental nog op geen schoon roemen kan’, zijne bescherming niet te onthouden, al wordt die trits ‘den dichter der Legenden ook geboden als een schaamlen krans,’ waarvan ‘het teeder blad nog schuchter weggedoken op warmen zonneglans toeft.’ Wij gelooven voorloopig te kunnen volstaan met deze, zij het ook eenigzins verplaatste, regels uit de opdragt aan te halen, om den lezer terstond te doen zien, dat een arbeid als deze, door den schrijver-zelven in de meest onzinnige en zinnelooze bewoordingen der opdragt gekarakteriseerd, niet verdient ‘het sieraad van menig boekenrekje uit te maken,’ gelijk de uitgevers zelven hebben aangekondigd. Wij ontzeggen dien locomotieven van auteurs en auteurtjes het genot niet hunne uitgaven in de nieuwspapieren aan te prijzen en op te vijzelen. Waar de waarheid aan een boekverkoopers annonce ten grondslag ligt, verheffen wij onze stem er gewis niet tegen, omdat het publiek - wie zal het juist omschrijven, en nog niet dalen beneden het peil van de laagte diens grooten loshoofds? - omdat het publiek in zoovele opzigten voorlichting behoeft, ook bij de keuze van werken van smaak; maar waar een firma als die der heeren Peijpers en Lintvelt, waarvan de auteur een deelgenoot uitmaakt, de onbeschaamdheid zich veroorlooft, van te

berigten, ‘dat deze bundel een nieuwe keuze aanbiedt voor allen die luimige en ernstige poëzij minnen, als ook ter voordragt in rederijkerskamers en declamatie-vereenigingen,’ alsmede dat ‘de uitgevers zich overtuigd houden, dat deze verzameling gedichten van den reeds zoo gunstig bekenden dichter aan velen welkom zijn zal,’ daar achten wij ons geroepen, ieder die met eenigen smaak bedeeld is, te ontraden het zich aan te schaffen, opdat het boekenrekje er niet door ontsierd worde. Achten de uitgevers van dit door band, papier en druk zich aanbevelend boekje deze eigenschappen voldoende voor een boek, om een plaats in te nemen op een *porte livre* - wij voor ons doen aan een dichterlijk werk geheel andere eischen. Wij hebben niet genoeg aan den uiterlijken schijn, en zien een weinig verder dan het goud dat van buiten blinkt; wij willen in een dichtbundeltje schoone gedachten in een schoon kleed, en waar die ontbreken, vragen we met den heer Peijpers:

> ‘Waarom dan door voorbarigheid
> Uw val bereid
> En 't hoofd omhoog te beuren?’

Gaarne zouden wij gezien hebben dat de heer van Lennep den versificateur de uitgave ontraden, of allermeest de opdragt beleefdelijk van de hand had gewezen. 't Is mogelijk dat zijn goed hart den man niet heeft willen afschepen, die in zijne opdragt zelf bekent, dat het ‘heilloos onkruid te welig’ in zijn ‘zwakke teelt’ aanwezig is; maar wij vragen het van zijn gezonde rede: ‘wordt de letterkunde hiermede gebaat? Is zulk een toegeven aan de stem der goedwilligheid en dienstvaardigheid geen vergrijp tegen de degelijkheid en den goeden smaak?’ En na het slikken van deze ernst en luim (?!), zijn we tot de overtuiging gekomen, dat de zanger van Jacoba van Beijeren geen oog moet geslagen hebben in een werkje, dat op iedere bladzijde van alle gemis aan poëzij de sprekendste bewijzen oplevert, en gaat het ons aan het hart, dat hij zich, zoo schijnt te blijken, heeft laten verschalken door een verkeerd getrokken wissel op zijn beroemden naam. Wanneer zullen de boekverkoopers-speculatien in deze eens ophouden ons met ergernis te vervullen? Zij deze de laatste, die ons gemelijk maakte - om den wille der kunst!

En hoe zullen wij nu verder onze veroordeeling staven? De *kloosterjonkvrouw* zou daartoe zeker het geschiktste zijn, omdat ons zelden zotter conceptie, ondenkbaarder positie, bespottelijker jonkvrouw, dubbelzinniger priester, belagchelijker onkunde met de inrigtingen eens kloosters, ondichterlijker verhaal onder de oogen kwam, hetwelk daarenboven nog alles behalve zedelijk mag genoemd worden. Om de waarheid dezer laatste bewering te staven, willen we slechts eenige regels overnemen, die te gelijk tot een proeve van des auteurs dictie strekken mogen, en waarop we geen commentarien wenschen te maken.

> Hadt gij gezien, hoe in haar straffe blikken
> De woede ontstak toen zij het eerst vernam,
> Dat mij de levenslust niet af deed schrikken
> En 'k in mijn hart een teedre en reine vlam
> Voor jonker Alfred kweekte; toen, toen kwam
> Haar eed, gezworen voor 't altaar des Heeren,
> In al zijn waarde voor haar oog, en zij
> Bragt al haar haat en woede alleen op mij
> En deed mijn morgen in afschuwbre nacht verkeeren.

Ditmaal ééne aanteekening. Wie zich aan een Alexandrijn tusschen deze jamben stoot, is een kniezer - zulke *afschuwbre*

dingen zijn den heer Peijpers niet alleen maar eigen: tusschen rijmlooze vijfvoetige jamben vooral sluipen ze ligt binnen en deze regel hier is een uitstekend bewijs voor zijn ‘zwakke teelt.’

> En toch - geen moederdwang, geen kloostermuur
> Verdooft hier binnen de inspraak der natuur,
> Of kan de magt van liefde en trouw bezweren.
> Ik gaf gehoor aan jonker Alfreds min,
> En 't was mijn eenzaamheid, mijn kloosterleven
> Dat aan de liefde meerder kracht moest geven:
> Ik dronk het zoet met volle teugen in.
> 't Verbrak de kluisters, die zoo knellend boeiden
> En schiep mij hier een hemel uit een hel,
> Omdat wij beiden dwang en tucht verfoeiden. -
> De liefde is listig! priester; ziet ge wel
> Die spijl daar voor het venster van mijn cel,
> Die spijl werd door mijn Alfred afgebroken,
> En iedren avond, als de nonnenschaar
> Na 't misgezang in ruste was gedoken,
> Verscheen de jonker aan het venster, - dáar.

Nog eene aanmerking, die we niet kunnen weerhouden. Dat *daar* brengt ons de parodie van Kinker op Feiths Alrik en Aspasia te binnen - en het ondeugende: ‘gij weet wel waar!’ - Dat daar is even plastisch en schilderachtig als de kracht groot is van den minnaar, die à la Rappo een spijl buigt, of in sterkte wijlen den Amsterdamschen voorstander van de geesselstraf nabijkomt in het verwringen van metalen of ijzeren voorwerpen, met dezelfde geringe inspanning, waarmede wij een rietje zouden knakken. Maar laat ons voortgaan het citaat te voltooijen:

> Dan vlood het leed, de smarte die ons griefde,
> En onbespied werd hier een deel der nacht,
> In zoet genot en ongestoorde liefde
> Door hem en mij geregeld doorgebragt.
> Veroordeel niet! - Zij, die de prikkels kennen
> Van wreed verstoorde min en 't vuur der jeugd,
> Beseffen wat het zegt, de bloem der deugd
> Hoe zorglijk ook gekweekt, hier *niet* te schennen.
> Mij werd deez' cel, waarin 'k mijn droevig lot
> Betreurd had en zoo vaak mij baadde in tranen,
> Ten tempel van een ongekend genot,
> En mogten we ons een wijle zalig wanen;
> Der onschuld vleuglen blijven zuiver, tot
> Hen 't slijk der aard bevlekt; de dronken
> Der eerste liefde, maatloos ons geschonken,
> Verborgen wel een hoop, dat onze smart
> In 't einde nog eens blijde vreugde werd,
> Maar in die hoop lag tevens 't gif geborgen.

Hier trilt ons de pen tot een derde aanmerking - in de hand - doch we moeten verder en laten aan den lezer zelven over, zich vrolijk te maken over dat in hoop geborgen gif-

> Vernietigend voor verdre levensvreugd
> 't Was de aanval van een aantal nieuwe zorgen
> En de ondergang der maagdelijke deugd.

Wie zegt het de uitgevers niet na dat deze ernst het sieraad van menig boekenrekje zal uitmaken, wel te verstaan, waar men het vuilnis van Parny en Piet Boddaert op aantreft? Voor ons, wij houden niet van boeken, waarin verhalen voorkomen omtrent, zoo als het slot luidt, dergelijke '*schuldelooze!!* offers van sombren waan en moederdwang.'

Zoo iemand ons vraagt waarom we juist dit stuk aanhaalden en van de beide vroegere zwegen, het is omdat dit de ernst van den bundel het meest karakteriseert, en de beschouwing van 'Reinout van Gelre' en 'Filippe' misschien nog nadeeliger voor den auteur zoude zijn uitgevallen, daar het eerste de historische en lokale kleur mist, welke voor een verhaal, dat in 1243 voorvalt, vereischt wordt, en de inkleeding verre van helder mag heeten, terwijl het tweede onbehagelijk is van vorm en bijna onleesbaar door het berijmde proza, waarin het bekende feit van Eduard van Calais wordt omschreven. Acht volle trochaeën en - *ex uno discimus omnes.*

‘Bezoedel niet uw handen
Met dit onschuldig bloed
En leer naar waarde schatten
Hun Christelijken moed.
In naam van onze liefde,
In naam van onze trouw,
Schenk hem het leven weder,
Ter wille van uw vrouw!’
In wrevel ziet de koning
Op zijne gade neêr!
En spreekt: ‘Vorstin! wat wilt gij,
Wat eischt gij van uw heer?
O waart gij heden elders,
Dan stoordet gij ons niet,
Wat kan mijn gade wenschen
Dat er met hem geschiedt?’

En wat kan de lezer wenschen dat er met zulke dusgenaamde poëzij geschiede, dan dat de kritiek ze afwijze? 't Gaat ons als de twee schoone koningskinderen uit de hier voorkomende berijmde volkslegende: wij ‘vonden enkel wee’ in het lezen er van, en het zou ons niet spijten, al vond de auteur - niet ‘zijn graf in 't diepst der baren,’ maar een algemeene afkeuring van zijn werk, dat hij als lid der firma Peijpers gewaagd heeft aan te prijzen. Eigen lof geurt niet - en wie ze zelf verkondigt, moet de reactie er van ondervinden. - Het is alweder als met die koningskinderen wat de zuster tot den braven visscher zegt: ‘Zie hier, hier is uw loon!’

Wil men nu nog weten - want het verdriet ons langer dit *ernstig* gerijmel aan eene opzettelijke beschouwing te onderwerpen - wil men nu nog weten wat het *luimige* gedeelte te beteekenen heeft, dan raden wij den lezer de kennismaking aan van ‘Aangeteekend’ en het zal hem terstond in 't oog vallen - een scherpzinnige blik is er niet voor noodig - dat het door van Zeggelen gecréëerde en in hem als oorspronkelijk auteur, trots alle Mehlers en consorten, hoog te roemen genre hier voor de honderdste maal is gevolgd, even als in ‘Gepensioneerd’ en ‘Wittebroodsdagen’. Zoo de heer Peijpers van Zeggelen nog had geimiteerd, gelijk van der Hoop dien comischen dichter zijne manier afzag in zijne daguerréotypen, doch daarin aan even fijne zetten een misschien veredelder vorm paarde, zouden wij er vrede meê hebben: gelijk we den heer Peijpers gaarne den lof schenken in zijn ‘Gepensioneerd’ daarvan de blijken te hebben gegeven; waarom het ons leed doet, dat niet al zijn *luim* even saillant is als in dit dichtstukje, dat van veel opmerkingsgave getuigt. Het wordt overigens ook hoog tijd, dat op dit gebied der navolging voetangels en klemmen gelegd worden, zoo als onze vriend B. zich zou uitdrukken.

Wanneer - en met die vraag eindigen we, om den heer Peijpers nooit of, om eens een nieuwen klassieken term te bezigen, als de phoenix herboren weder te zien - wanneer zal men begrijpen dat men zijn rijm thuis moet laten als men werkelijk gelooft, wat vaak in andere woorden dan de hieronder volgende producten des heeren Peijpers bescheidenlijk gezegd, maar zeker juist tegenovergesteld gemeend is:

Dat ik een dichter ware,
Een dichter rijk en groot,
De paarlen mijner zangen,
Ik strooide ze in uw schoot.

Op mijne dichterbloemen
   Moest wandelen uw voet,
En om uw hoofd moest pralen
   Mijn rijke dichtergloed.

Voor u was al mijn eere,
   Voor u alleen mijn lied,
Dat ik een dichter ware,
   Maar ach, ik ben het niet.

Mogten toch alle menschen, en inzonderheid het rijmende genus onder hen, tot zelfbewustzijn komen - en er zich naar gedragen! Of zou ook dit gerijmel bewijzen moeten dat de bent onverbeterlijk is?

Neêrlands heldendaden te land, enz., door J. Bosscha.

De Belgische revolutie.

Gelukkig, dat het reeds de 32^{e} aflev. is van Bosscha's met lof bekend werk, dat den bovenstaanden titel voert, en gelukkiger nog, dat het drama der *Belgische revolutie* niet in een enkel bedrijf, dat van *het oproer*, werd afgespeeld. Wij weten wel, dat heldenmoed van den echten stempel zoowel actief is als passief, en dat die van de laatste soort vooral niet minder te schatten is, dan de eerste; maar wanneer men in den titel ziet gewagen van helden*daden*, dan kan men naauwelijks zich tegen de gedachte verweren, dat men schitterende wapenfeiten, stoute ondernemingen, edelmoedige zelfopofferingen onder de oogen zal krijgen, die ons het harte doen zwellen en nu en dan de tranen uit de oogen persen. Maar iedereen weet, dat in 1830 Oud-Neêrlands zonen voorwaar niet zich bastaardtelgen hebben getoond van den ouden stam, maar dat zij van den 25sten Augustus af tot op den 27sten October veel ruimer in de gelegenheid zijn gesteld, om smaad en verguizing te ondergaan, dan om het monster eener ondankbare revolutie den kop te vermorzelen. Hoezeer het nu allezins niet aan feiten ontbreekt, ook in deze aflev., die gevoegelijk in den rang van heldendaden kunnen worden geplaatst, zeker zou, indien dit stuk eene monographie ware en niet een schakel vormde in de reeks van Neêrlands helden-geschiedenissen, de titel eer van *lijden* dan van *daden* mogen spreken. Voor den wijsgeerigen beschouwer nu der geschiedenis heeft juist daarom ook dit stuk eene hooge waarde. Hij weet, dat moed niet slechts te pas komt in ondernemingen, maar vooral niet minder onder rampen en verzoekingen en dat hij daar vaak nog moeijelijker is; en schoon zijne zinnen gevaar loopen van verbijstering onder het gebulder van kanonnen en het bestormen van vestingen, zoozeer benevelt hem de kruiddamp of de zegezang der overwinning niet, dat hij niet het éénzijdige van zulk een moedbetoon inziet en zou aarzelen, die krachtig werkzame, zegevierende helden voor modellen te verklaren van den echten christenheld. Daarom dan moet juist deze aflever. bij uitstek welkom zijn aan ieder, die het wezen der dingen en niet alleen het uiterlijke lief heeft; want zij vult van het herboren Nederlandsche volk

der 19e eeuw het beeld aan van den waren held, zoo als het zich trouwens in de 16e eeuw in den Spaanschen oorlog in vollen glans had geopenbaard. Want inderdaad, vol van rampen en beproevingen waren in 1830 die maanden van Augustus tot October. Wie kan de schets van Bosscha lezen, zonder nog heden tot schreijens toe te worden bewogen door al de miskenning en hoon, toen het geheele Neêrlandsche volk, maar vooral zijne krijgsscharen, aangedaan? En heeft men een oogenblik den moed opgegeven, of zelfs maar laten zinken? Neen, wij herinneren het ons nog zeer goed, naar mate de vijand driester werd, de regering meer weifelend scheen, de bondgenoot flaauwhartiger en de verliezen en teleurstellingen menigvuldiger, naar die mate steeg de moed, was de natie meer beraden, zocht men sterkte bij God in de tempels, bragt men gewilliger goed en bloed ten offer.

Maar Goddank! met een enkelen actus was de Belgische revolutie niet afgespeeld. Er is eene Nemesis, er is eene goddelijke geregtigheid, die zich ja, om het menschdom op te voeden in het geloof, dikwijls voor ons kortzigtig oog verbergt, maar die toch ook, om ons geloof te hulp te komen, haren heerlijken glans gedurig openbaart. Zij vertoonde zich het eerst in de vlammen van Antwerpen, en riep met eene donderende stem den onverlaten, die de schuld van meineed op hunne verantwoording hadden durven nemen, toe: ‘tot hiertoe en niet verder.’ Doch die vlammen waren geen voldoening genoeg voor het Nederlandsche hart. De eer van een volk staat, bij den gebrekkigen maatstaf voor de schatting der dingen in dit ondermaansche, te hoog, dan dat zij genoegzaam zou gewroken zijn door eenige vernielende bommen, die uit eene veilige sterkte worden gesmeten in eene weerlooze stad. Die daad mogt schrik jagen in het hart van den vijand; daarmeê was nog het evenwigt niet hersteld. Er moest nog op een andere wijze gewerkt worden aan de opvoeding van het jeugdige Belgie, gewerkt worden aan de opvoeding van Oud-Nederland. Welnu, sedert dien 27sten October zijn negen maanden tijds gegund aan het ééne, om voor zijne zelfstandigheid te leeren strijden, aan het andere, om onder aanhoudenden druk zijne veerkracht te verhoogen. Wij spreken thans niet van den euvelmoed aan de eene, van den passieven heldenmoed aan de andere zijde betoond; maar wij wijzen op den elfdaagschen strijd, die het onmiskenbaar deed uitkomen, dat een volk, waarvan men de hartstogten in beweging bragt, daarom nog geen morele kracht bezit, om het op te nemen tegen een ander volk, wiens opregte leus is: ‘met God, voor Koning en Vaderland.’ En ziedaar het tweede bedrijf! - Zullen wij ook van het derde gewagen? Waarom zouden wij niet? Dat derde bedrijf vertoont ons de vrije Belgen in de rol van handlangers van hen, die door de hoogste regtbank der wereld gelast waren, om met brutale overmagt de vrijmaking van het Belgische grondgebied te voltooijen; het vertoont ons eenige duizenden Nederlanders, die het opnemen tegen tienduizenden vreemdelingen, niet, om te sterven en te overwinnen, maar *om* te verliezen en te bezwijken. Wij schrijven geen dithyrambe, neen, maar wij merken op, dat God de scheiding gewild heeft van de Nederlandsche gewesten, maar dat, onder zijn bestuur, de eer van Oud-Nederland onbevlekt is gebleven en dat

onze naburen nadrukkelijk hebben geleerd, dat de willekeur van verraad en afval niet genoegzaam is, om zich aan wettig gezag te onttrekken.

Men ziet uit het bovenstaande, dat de episode der Belgische revolutie met deze aflevering niet voltooid is, maar dat zij een belangrijk geheel staat te vormen met denkelijk nog een paar afleveringen, en dan eene waardige plaats zal beslaan in: *Neêrlands heldendaden te land.* Wij voor ons, die de vroegere stukken niet ter beoordeeling ontvingen, bepalen ons thans hoofdzakelijk bij eene *aankondiging*, en onthouden ons van het mededeelen onzer gedachten over den aanleg en de strekking van het werk in zijn geheel. Wij lazen, ons op het standpunt van den schrijver plaatsende, ook dit stuk met genoegen en zeggen er hem dank voor. De bladzijden die onder den titel van: *de Vereeniging* tot inleiding dienen, waren onmisbaar, om te doen zien, hoe voorbarig de wijsheid der Mogendheden in 1814 is geweest, om de beide loten van denzelfden stam, maar wier ontwikkeling zoo ongelijksoortig was geworden, zoo naauw te vereenigen. Maar ofschoon de schrijver in die bladz. eene wijsgeerige oplossing heeft gegeven van de reeds vooraf te voorziene scheiding, hij is daardoor niet verleid geworden, om een verschoonend oordeel uit te spreken over de wijze, waarop die scheiding is tot stand gekomen. Terwijl hij de natuurlijke oorzaken er van in hare waarde laat, en daaruit zoo wel de sympathie verklaart, die het Belgische volk voor *het oproer* betoonde, als de eenstemmigheid, waarmeê het Nederlandsche volk dat bestreed, doet hij toch ook uitkomen, hoe zonde en eigenbaat hare rol hebben gespeeld, om een band te verscheuren, die, wij hopen en wachten het, nog eens weder in den loop der tijden zal worden vastgeknoopt. Niettegenstaande die hoop en verwachting, wier vervulling wij liefst aan hooger bestuur overlaten, behooren wij toch ook niet tot dezulken, ‘die zouden gewenscht hebben, dat vele bijzonderheden, in deze aflevering aan 't licht gebragt, niet waren te boek gesteld.’ Wij beschouwen de Vlamingen altijd als onze broeders, maar juist daarom achten wij het noodig, dat we weten, wat we elkaâr hebben te vergeven, wat we wederzijds hebben te verbeteren. De heer Bosscha heeft daartoe eene voortreffelijke bijdrage geleverd. Nergens heeft hij de waardigheid van den geschiedschrijver uit het oog verloren, schoon wij duidelijk bespeuren, dat het vaderlandsche hart hem nu en dan driftig klopte in den boezem. Ook heeft hij met loffelijke onpartijdigheid zooveel mogelijk alle bescheiden geraadpleegd en voorwaar evenmin geschroomd, de zwakheid van eigen regering en de kleinmoedigheid van den landgenoot in het licht te stellen, als om de trouw en den moed van enkele Belgen te roemen. In één woord, dit stuk moge voor den Vlaming en den Nederlander meer stof opleveren tot beschaming en droefenis dan tot vreugde en zelfverheffing, het bevat niettemin gewigtige lessen voor beiden: lessen, die, worden ze met ernst behartigd, voor de herhaling van zwakheid en zonde kunnen bewaren, en eens tot eene opregter vereeniging leiden, dan door de besluiten van congressen kan worden bewerkt.

C.

Mengelwerk.

Het lijden eener moeder.
Een verhaal.

De laatste toonen van het godgewijde gezang klonken onder de hooge gewelven van de heerlijke domkerk te Utrecht. Een beroemde redenaar had het woord gevoerd, en de buitengewoon groote menigte scheen zeer getroffen door de prediking. De krachtige toonen van het lied, door zoovele menschen met geestdrift gezongen, schenen zelfs indruk te maken op eenige jonge lieden, die zoo even de kerk binnengetreden waren. Zij stonden voor de nu geopende deuren van het houten beschot, hetwelk de plaats, waar de gemeente vergadert, afscheidt van de overige ruimte van het groote tempelgebouw. De laatste toonen van het orgel schenen langzaam weg te sterven onder de hooge kruisgewelven van het koor en in de naauwe gangen langs de zijden der kerk. Slechts flaauw klonk de stem van den vermoeiden redenaar, toen hij over de menigte de zegenbede uitsprak. Onmiddellijk na het plegtige ‘Amen’ werd de treffende stilte eensklaps afgebroken door het gedruisch der menigte, die zich als een krachtige stroom door de beide vleugeldeuren wrong en breeder werd in het ruimere deel der kerk. Een koude luchtstroom drong door de hooge buitendeuren tegen de menigte in, en deed haar huiveren. Want het was in het begin van de maand November van het jaar 1830, en toen was het weder onstuimig en koud. De stormwind gierde en loeide over de daken en hooge spitsen der kerk, en kletterend sloeg de regen tegen de oude muren en de ontzaggelijke boogvensters van het eerwaardige gebouw.

Onder de jongelingen, die bij het eindigen der godsdienstoefening binnen gekomen waren en nu, aan den kant van het koor geschaard, de menigte zagen vertrekken, stond ook een jonge man van omstreeks 30 jaren. Hij was in een rooden regenmantel gewikkeld en leunde tegen een der reusachtige pilaren, die het gewelf boven het koor ondersteunen. In 't oog vallend bleek was zijn gelaat, hetwelk echter grootendeels verborgen was door een breeden zwarten kraag. Somber was de uitdrukking van zijne zwarte oogen. Men zou vermoeden, dat eene diepe droefgeestigheid den glans zijner oogen verdoofde, maar de trotsch opgetrokken bovenlip

scheen te vermanen, om aan een andere oorzaak te denken van 's mans ernstigen blik.

Eensklaps begonnen zijne oogen echter te vonkelen, trillend bewogen zich de dunne lippen, en een hoorbare zucht ontsnapte den, zoo het scheen, fel geprangden boezem.

Zijn oog, dat van geweldigen toorn gloeide, was gerigt naar een man van hooge gestalte, die in het midden der menigte naar buiten drong. Het nog ontbloote hoofd van dezen man stak boven de anderen uit. Het gelaat was, als van een grijsaard, ingevallen en dor. Strak was de graauwe huid gespannen over het gebeente. Terwijl het dikke ineengewoelde hoofdhair aan een man van nog krachtvollen leeftijd deed denken, scheen het anders te blijken uit de kleur; want die hairen waren wit als 't zeeschuim, dat tegen Engelands krijtbergen opbruist. De oogen van dezen man waren neêrgeslagen, en hij scheen den kouden togt niet te gevoelen, die zijne hairen dooreenjoeg.

- Ha! moordenaar mijns vaders, - monpelde de jonge man, - moet gij mij eeuwig manen? - Terwijl de andere jongelieden opmerkzaam werden op zijne halfluid uitgesproken woorden, spoedde hij door de poort, die op het akademieplein uitkomt, naar buiten. Hij snelde de straten door naar het Janskerkhof, en hield buiten adem onder de boomen stil.

- Langs dezen weg moet hij komen, - mompelde hij, terwijl hij zijn blik onafgewend naar de straat rigtte, die van het kerkhof naar het domsplein voert. De natte steenen glinsterden in het trillend licht der reverbères, die door den wind heen en weêr geschommeld werden. - Ik wil hem wachten - sprak de jonge man half luid. - Langs dezen weg gaat hij toch altijd naar huis. - Wat is hij grijs geworden in de kracht van zijn leven. - Hij draagt den moordenaars-vloek over Kaïn uitgesproken, zigtbaar op zijn hoofd - maar ik heb die hairen niet grijs gemaakt - zijn gelaat is ingevallen en zijn voorhoofd is dor als een doodschedel. Het draagt de merkteekenen van den vloek des Almagtigen en van den gewetensangst in den boezem. - Maar mijne hand heeft het rood zijner wangen niet uitgewischt, mijne vingers hebben die groeven niet in zijn voorhoofd getrokken.

- Ik daagde hem tot een tweegevecht, maar bedaard wees hij mijn verzoek van de hand. - Ik strijd met u niet - antwoordde hij. En waarom niet met mij? Als het zwaard van den beul den moordenaar niet treft, als de maatschappij de misdaad niet wreekt, dan keert het natuurregt terug en de bloedwreker. - Want wie des menschen bloed vergiet, zijn bloed moet vergoten worden. O! hij gevoelt de slagen reeds, waarmede mijne hand onzigtbaar hem treft. - Maar die slagen treffen ook zijne onschuldige vrouw. Welnu dat zijn degen dan tegen den mijnen klinke, en ik zal dat andere wapen wegwerpen - Maar daar komt hij.-

Hildeberg, zoo heette de verwachte man, had nog eene boodschap verrigt en naderde nu het Janskerkhof, terwijl eenige andere kerkgangers reeds voorbijgegaan waren.

- Gij moet met mij vechten, mijnheer - riep de jonge man toornig uit, terwijl hij driftig toesnelde, - gij moet mij voldoening geven.

Hildeberg ontroerde hevig. Te vergeefs wilde hij bedaard antwoorden. Zijne stem beefde, toen hij sprak: - ik vecht met u niet, Ruisdaal, gij moest u schamen, zulk een voorstel te doen aan een man van mijne jaren.

- Gij moet - hernam Ruisdaal op toornigen toon, - die schaamte zou vroeger bij u beter op hare plaats geweest zijn, gij moet mijn voorstel aannemen, als gij geen lafaard zijt.

- Ha! lafaard! - riep Hildeberg uit. - Maar neen, ik wil met niemand vechten, met u vooral niet. Ik heb u reeds verdriet genoeg berokkend. En als gij den raad wilt hooren van iemand, die bij ondervinding weet, wat duelleren is, vecht dan nimmer anders, dan met den vijand van uw vaderland.

- Gij moet, - riep Ruisdaal woedend uit, en te gelijk greep hij Hildeberg bij den arm.

Hildeberg wierp zijn zwarten mantel op zijde, en ofschoon zijn arm beefde, zette hij den doldriftigen jongen man op zijde, en vervolgde zijn weg.

Ruisdaal zag eenige menschen naderen; hij verdween met een vreesselijken vloek onder de boomen van het Janskerkhof.

Hildeberg hulde zich in zijnen mantel; want de regen viel met stroomen neder, en haastte zich naar zijne woning.

In een prachtig gemeubeleerd vertrek wachtten Hildebergs vrouw en dochter op zijne terugkomst uit de kerk. Toen hij de kamer binnentrad groette hij zijne vrouw en dochter vriendelijk, maar merkbaar beefde zijne hand toen hij de pijp aannam, die zijne dochter hem dadelijk aanbood. Hij zette zich zwijgend aan tafel en zwijgend nam hij het kopje thee aan, dat zijne vrouw hem gaf. Zijn gelaat was bleek als de maan in haar eerste kwartier; zijn voorhoofd was gefronst; de zware grijze wenkbraauwen waren diep naar beneden gedrukt, terwijl het oog onafgewend op het tapijt staarde.

't Scheen dat zijne vrouw zich niet zeer verwonderde over de afgetrokken houding van haren man; zij liet hem althans geheel aan zijne gedachten over. Zijne dochter nam een boek, kennelijk ook niet verwonderd over de treurige stemming haars vaders, waaraan zij gewoon scheen te zijn.

Hildeberg moest rijk zijn; want op eene kostbare wijze was het vertrek gemeubeleerd. Hoe zacht is het tapijt, hoe liefelijk de warmte, die een groote, zilverblanke, met beukenhout beladen haard door de kamer verspreidt. Men gevoelt zich zoo tevreden en gelukkig, als men den storm daar buiten hoort loeijen, en zoo veilig zich bevindt te midden van het gezin. En hoe doodsch is het nogtans in die rijk versierde kamer. Alles wat de mensch begeeren kan, schijnt in deze woning voorhanden, en toch is het daar zoo somber, zoo treurig. O! de blijmoedige tevredenheid van het gezin kan zoo ligt worden verstoord, en geen aardsche rijkdom vergoedt het gebrek, als het hart arm is aan vrede en rust. Het helpt u niet, als het daar buiten stil is en vrede heerscht in de gansche schepping rondom u, wanneer 't in uwe woning stormt en huiselijke twist de gemoederen schokt. Het baat u niet, als de liefelijke zonnewarmte daar buiten alles verkwikt en het heerlijke zonnelicht de gansche natuur in een vreugdekleed schijnt te hullen, wanneer de koorts u van koude doet rillen. Maar als het in uwe veilige woning rustig is en kalm, dan schaadt 't u niet, al loeit de stormwind daar buiten en al klettert de regen. Het is of men dan nog aangenamer gestemd is. Welk huisgezin bleef echter altijd vrij van prangende zorgen of droevige smart? Nu eens had uw medemensch, dien gij uwen vriend waandet, u miskend, u beleedigd, dan eens prangde aardsche zorg, ontrustte ziekte, of brak de dood uw hart, als hij uwe geliefden wegnam. Maar

geene voorbijgaande oorzaak scheen die sombere stemming in Hildebergs gezin te brengen. Gelijk men des zomers gedurig het oog naar boven rigt, als zwarte wolken zich daar opeenpakken, maar in den somberen herfst aan een donkeren hemel gewoon is, zoo scheen ook op dit gezin eene duurzame droefgeestigheid te drukken, die naauwelijks de opmerkzaamheid der huisgenooten trok.

Meer dan een half uur ging er voorbij, en nog werd er geen woord gesproken. Men hoorde niet anders dan het loeijen van den wind in den schoorsteen en het ruischen van het theewater.

Eensklaps klonk eene piano in een nabijgelegen vertrek. Ook zoo droevig en somber klonken die verwijderde toonen. Duidelijk hoorde men nu eene schoone mannelijke stem met aandoening zingen:

O mijn ziel! wat buigt g' u neder?
Waartoe zijt g' in mij ontrust?
Voed het oud vertrouwen weder;
Zoek in 's Hoogsten lof uw lust:
Menigwerf heeft Hij uw druk
Doen verandren in geluk.
Hoop op Hem; sla 't oog naar boven;
Ik zal God, mijn God nog loven.

Nog bleven de echtgenooten zwijgen; zij schenen naauwelijks te letten op de woorden van den psalm.

Eindelijk stond Hildeberg op en wandelde langzaam door het vertrek, en toen hij zijne vrouw voorbijging, leide hij zijne hand op haar hoofd en zag haar aan met een droevigen blik.

- Is Leonard weêr uit, Amalia? - vroeg hij.

- Ach! ja - antwoordde zij. - Hij is onmiddellijk na het eten vertrokken, hoewel ik hem zoo vriendelijk verzocht in huis te blijven - hij beloofde het, maar toch is hij uitgegaan. En 't is zoo onstuimig buiten. Ach! ware hij nu ten minste in huis.

- De storm daar buiten schaadt hem niet, Amalia. Duizendmaal beter voor hem zou 't zijn, als hij dwaalde op de heide bij Driebergen, dan waar hij nu zeker weêr is. Waar hij nu is geeft men hem helsch vergift in de aderen, en van den hemel valt alleen zuiver water. - Die zoon is de vloek van ons leven - o! mijn God, wat valt zwaarder te dragen dan ouderlijke smart? o! ik weet wat lijden is, maar zulk eene smart gaat alle andere te boven en bevat alles in zich, wat het menschelijk hart verpletteren kan. Teleurgestelde hoop, bedrogen verwachting, 't schrikkelijk gevoel van ondankbare bejegening, liefde der ouders door haat van het kind beantwoord - vergif geeft de booswicht ons tot belooning.

- Gij beoordeelt hem te streng, zeker, - antwoordde Amalia, - Leonard is niet slecht, maar hij is zwak. Hij is niet ondankbaar. Hij haat ons niet. Hij zal zeker nog wel terugkeeren van den verkeerden weg.

- 't Is verschrikkelijk, - ging Hildeberg voort, - als men van zijn kind niet spreken mag, als men immer angstig moet zijn, uit vrees van over hem te hooren spreken. Ik sidder, als ik zijn naam hoor noemen; want gewoonlijk verneem ik dan niet anders dan kwaad. O! hoe gaarne spreken ouders van hunne kinderen, en wij, ach! wij zijn al blijde als wij maar zwijgen kunnen.

- Gij oordeelt te gestreng over Leonard, lieve Hildeberg. Hij is immers anders zoo goedhartig, zoo zachtzinnig, zoo gewillig, alleen.....

- Mijn God! - riep Hildeberg uit - gij spreekt van zijne misdaden of het kleinigheden waren. Hij is goedhartig, zegt gij. Wat is de goedhartigheid van een

mensch, die door en door slecht is.... Ja, zoo zegt men ook van vele mannen, dat zij goedhartig zijn jegens hunne vrouwen, omdat zij altijd bang zijn voor het regtvaardig vonnis, dat de bedrogen echtgenoot over den echtbreker velt, omdat zij zwijgen moeten waar brave mannen spreken, omdat zij zich schamen hunne vrouwen aan te zien.

- En toch - hernam Amalia, - is de ondeugd van Leonard minder gevaarlijk, dan andere zonden, als hoogmoed, nijd, wraakzucht, die echter minder in 't oog vallen en met meer verschooning beoordeeld worden. Leonard zal van zelf wel bedaren.

- Gij spreekt hem altijd voor, Amalia. Het is onbegrijpelijk inderdaad, dat eene vrouw en moeder zoo verschoonend oordeelen kan over ondeugden, die het vrouwelijk gemoed met den hevigsten afkeer moesten vervullen.

- Met strengheid wint men niets, lieve man. Als Leonard niet anders dan onaangenaamheden in de ouderlijke woning ondervindt, dan drijven wij hem naar plaatsen en bij menschen, waar hij troost meent te vinden en vergoeding voor wat hij hier mist.

- Onze manier van denken is verschillend, Amalia. Is het wonder dat het oog des vaders van toorn gloeit, als de zoon zich zoo vergeet? Is het wonder dat strenge woorden van de lippen des vaders rollen, als de zoon hem besteelt? Maar genoeg. Ik kan er ook niets meer aan doen. Ik moet mij buigen voor den storm, dien ik niet tegenhouden kan.

- Ik kan het begrijpen, lieve man, dat de vader in ernstige verontwaardiging losbarst, en dat de mannelijke eigenwaarde stout getrotseerd over de ouderliefde zegepraalt. Maar Leonard heeft ons lief. Hij verdient ons innig medelijden. Ik weet het, dat hij u bemint. O neen! hij is geen booswicht, hij is zwak slechts. Hij is niet sterk genoeg om den hartstogt te beheerschen, die hem als een slagtoffer drijft en voortsleurt. Hij is niet zelfstandig genoeg, om de verleidende medgezellen te verlaten, die hem naar hunne bacchanalien slepen.

- Als hij tegen de ondeugd streed, dan zou ik medelijden met hem hebben. Ik weet, met hoe forsch geweld de zonde aanvalt op des jongelings hart. Maar Leonard geeft zich gaarne over. Met een kreet van blijdschap stort hij zich in den stroom die hem verslindt.

- O! laat ons zachtkens handelen met den jongeling, met Absalom. Met welk innig medelijden zaten wij bij Leonards ziekbed, toen hij voor een paar jaren in gevaar van sterven was, en zoo pijnlijk was en benaauwd. Zou ik zoo veel medelijden hebben met mijn kind, toen het ziek was naar het ligchaam, en nu geen mededoogen hebben, nu hij krank is naar den geest. - Gij meent, dat ik onzen braven Theodoor minder lief heb, dan den dwalenden Leonard. O neen! ik heb onzen jongsten zoon innig lief. Maar gelijk de moeder meer aan het zieke, dan aan het gezonde kind denkt, zoo ben ik ten opzigte van Leonard en Theodoor. Gij kent immers de gelijkenis van den goeden herder, die het dwalende schaap opzoekt.

- Ik heb mijne kinderen lief, Amalia. Ik had Leonard ook lief. Hoe gelukkig was ik toen hij herstelde. Op mijne kniën heb ik God gedankt voor zijne redding. Geene woorden kon ik vinden om mijne dankbaarheid te uiten. - Ach! had God hem toen....

- Voleindig niet, - riep Amalia uit, terwijl zij de hand op zijne lippen drukte, - wat God doet is welgedaan. Laat

ons God bidden; Hij kan ons helpen.

Toen klonk in de andere kamer nogmaals het lied, dat Theodoor zong:

Menigwerf heeft Hij uw druk
Doen verandren in geluk.
Hoop op Hem, sla 't oog naar boven,
Ik zal God, mijn God toch loven.

Hildeberg zette zich weêr op zijn stoel en zonk in diep gepeins, terwijl hij zijn hoofd met de hand ondersteunde. Anna schreide en verliet de kamer. - Gij zijt heden avond buitengewoon droefgeestig, - zeide Amalia.

- O! die prediker heeft mij geweldig aangegrepen, - antwoordde Hildeberg. - Hij sprak over Herodes, den moordenaar des doopers. Hij schilderde den ongelukkigen toestand des moordenaars zoo vreesselijk, dat mij het bange zweet uitbrak. Hij sprak van den schrikkelijken vloek des Eeuwigen, na Abels dood over den moordenaar uitgesproken. Mijne hairen rezen te berge, en 't was alsof mij toegefluisterd werd: - die man zijt gij. 't Was een oogenblik, dat de geheele gemeente voor mij verdween; alles scheen in zwarte wolken gehuld te worden, en ik meende hem weêr te zien, zoo als hij viel door mijne hand. Het beeld van mijne moeder, die ik zoo innig lief had, staat op verre na zoo duidelijk niet voor mijn geest, als het gelaat van mijn slagtoffer. Het geweten is getrouwer in zijne herinneringen dan de liefde.

- Hoe kunt gij u dat zoo aantrekken? - hernam Amalia. - Hoe kunt gij zoo laag van uzelven denken, dat gij u met een Herodes, den ellendigen echtbreker en sluipmoordenaar, vergelijkt? Gij hebt in een regtvaardig tweegevecht gezegepraald; gij kondt, gij mogt niet anders handelen. Wie weet, hoevele menschen gij doodgeschoten hebt onder Napoleons bevel? Oostenrijkers en Russen zijn door u geveld. En dat hindert u niet. De strijd tegen Ruisdaal was niet minder regtvaardig. Zij vielen uwen bevelhebber aan, hij u en uwe eer. Zij hadden u nooit beleedigd, hij vertrapte en hoonde u. Hadt gij hem niet getroffen, gewis zou hij u gedood hebben. Gij hebt gedaan, wat niet anders kon.

- 't Is waar, - antwoordde Hildeberg, - de strengste zederegter zal mij van moord vrijspreken, en nogtans laat mijn geweten mij geene rust. Daardoor zijn mijne hairen immers zoo grijs geworden. Als ik hem maar niet had zien vallen, maar o! die val, die kreet, die doodelijke bleekheid, dat bloed, dat uit de wonde liep en 't gras rood verwde, waarop hij lag, die blik, waarmede hij mij aanzag. - Regtvaardige hemel! waarom staat dat alles nog zoo levendig voor mijne verbeelding? Duizendmaal betoogde ik voor mijnen onbarmhartigen regter, dat ik niet anders handelen kon, dat het tweegevecht voor mij onvermijdelijk was. Te vergeefs. De strengste leeraar zou door mijne gronden bewogen worden, maar het geweten blijft hardnekkig beschuldigen, en in plaats van mijne bewijzen te ontzenuwen, toont het mij slechts den verslagene. Ik neem getrouw de openbare godsdienstoefening waar, leef bezadigd, ingetogen zelfs; te vergeefs. En nu komt er bij, dat Leonard zoo leeft - o 't is smartelijk.

Op dit oogenblik trad Theodoor in de kamer, en de vader zweeg, omdat zijne kinderen met zijne geschiedenis onbekend waren. Weldra werd het avondeten opgedragen. Leonard was nog niet te huis. Hildeberg wenschte spoedig na het eten aan vrouw en kinderen goeden

nacht en ging ter ruste, van den boezemstrijd vermoeid. Ook Theodoor verliet weldra de kamer, op dringend verzoek van zijne moeder, zoodat deze met Anna alleen bleef.

- Leonard komt weêr laat te huis, mijn kind, - zeide zij.

- Ja, moeder, - antwoordde Anna, - o, 't is ongelukkig; ga gij naar bed, lieve moeder. Gij hebt heden weêr zooveel geleden. Ik zal opblijven tot hij terugkomt; ik beloof het u. Gisteren kwam hij te één uur, eergisteren te twee uren te huis. Wie weet, hoe laat hij van avond komt?

- Neen, Anna! ik kan toch niet slapen. Hoe zou ik kunnen rusten, terwijl Leonard buiten is. Onmogelijk.

Hoe dikwerf stond die moeder op om te luisteren. Dan lag zij op het kussen in de vensterbank met het oor tegen de blinden, of zij ook iets hoorde op de nu stille straat. Hoe bulderde de wind, en met stroomen viel de regen neder. Slechts nu en dan hoorde men een rijtuig over de straatsteenen rollen, en dan werd het weêr stil. 't Werd één uur.

Moeder en dochter spraken niet meer. Het vuur was uitgegaan, en 't was koud in het vertrek. Zoo eentoonig tikte de pendule op de console, en scheen te zeggen, hoe langzaam de tijd voorbij gaat, als men lijdt.

Eindelijk stond mevrouw Hildeberg op. Zij sloeg een doek over het hoofd, en ging naar de deur. Naauwelijks had zij het slot geopend, of de wind dreef de deur met een harden slag tegen den muur. Koud was die wind, maar hij scheen haar brandend voorhoofd te verkoelen en de geweldige hoofdpijn te bedaren. Zij zag naar buiten en luisterde; op de nabijzijnde brug hoorde zij een stap. Dat is hij - denkt zij. - Ik wil toch niet weten, dat ik hem hier wacht. - Zij ging naar binnen en een oogenblik later stapte men voorbij.

Eindelijk hoorde men weêr menschen naderen, die luidruchtig zongen. Voor de deur namen zij afscheid en Leonard tikte tegen de ruiten. Anna deed hem open. Hij kwam binnen. Hoogrood was zijne kleur, waggelend zijn gang, als uitgeput viel hij op een stoel, en zeide: - wat weent gij? moeder; het leven is te kort om zoo droevig te zijn

En die moeder voelde zijne kleederen of ze ook nat waren, maar zij bestrafte hem niet. Wat zou 't haar nu ook baten? Met zachte woorden haalde zij hem over, om naar zijne kamer te gaan. En toen zij eenigen tijd later zich overtuigd had, dat Leonard te bed was, waggelde zij naar haar slaapvertrek. Maar de slaap weigerde onmeedoogend een oogenblik van rust aan deze zoo zwaar lijdende moeder.

Wij hebben de oorzaken leeren kennen, die de rust verstoorden in het gezin van den heer Hildeberg. Kan ééne overtreding der jeugd dan een geheel leven verpesten? Kan zulk een bloedvlek niet uitgewischt worden door de tranen des berouws, sedert zoovele jaren vergoten? Leert het Evangelie dan onwaarheid. als het zegt: dat de zondaar, die zijne schuld belijdt en berouwvol zijne overtreding betreurt vergeving ontvangen zal? Hildeberg had ten minste geene vergeving. Het geweten zwijgt immers niet en de rust keert niet terug.

Het berouw van Hildeberg was het ware niet. Hij betreurde zijne daad om den wil der gevolgen, maar de daad zelve was regtvaardig, meende hij. Daarom streed hij tegen zijn geweten. Tegen de beschuldiging van den aanklager binnen in hem, stelde hij de regt-

vaardigheid zijner zaak over. Maar het geweten liet zich door geene sophismen tot zwijgen brengen. Het geweten was zijn vriend en hij beschouwde het als zijn vijand. Hij ontvlugtte de stem van het geweten, hij bestreed zijne aanklagt, en zoo gaarne zou hij het tot zwijgen gebragt hebben. Te vergeefs. Hij had ook moeten hooren naar de stem van zijn geweten, als het tot hem sprak in het eenzame uur van den middernacht, als het zijn gebed verhinderde en bloedige gestalten voor hem deed optreden, wanneer hij wilde danken voor Gods bescherming. Neen, het geweten, ook het ontrust geweten, is onze vijand niet. Het is niet de stem der zonde, maar de stem der zedelijkheid, die wij moeten hooren. Wij moeten het laten spreken; duidelijker wordt steeds zijne taal, het zal ons tot verootmoediging brengen en leeren begrijpen, dat ons hart te weinig christelijk gezind is. Het zal ons dringen dan en dwingen om aan den voet van het kruis de verzoenende liefde des Almagtigen te erkennen en ons te bekeeren tot den Heer onzen God.

't Is natuurlijk, dat wij berouw hebben als onze daden eene ongunstige uitkomst hadden. 't Is natuurlijk, dat de dief berouw over zijne daden heeft, als de aardsche geregtigheid hare tuchtroede over hem uitstrekt. Maar dat is nog niet het ware berouw. Het berouw van een Achab en een Judas is niet het berouw van een Petrus en Paulus. Het berouw is als het vonnis, dat de mensch over zichzelven velt. Het vervult hem met afkeer van het vergif, dat zoo doodelijke werking had, met droefheid over den toestand zijner ziel, uit welke zulke misdaden konden voortkomen, en met ootmoedige schaamte, dat hij zoo weinig eerbied had voor God, zoo weinig lust om des Heeren geboden te bewaren.

Hildeberg bezocht de openbare godsdienstoefening meer, omdat hij daardoor de geregtigheid des Eeuwigen wilde verzoenen, dan omdat hij behoefte gevoelde aan verlossing in Christus. Daarom kwam hij niet tot rust. Daarom vielen zijne pligten hem zwaar. En in plaats van het dwalende kind met krachtige hand te besturen, onttrok hij zich zooveel mogelijk aan de onaangenaamheden door Leonards gedrag veroorzaakt, omdat hij toch reeds zooveel te lijden had. Leonard was opgevoed, of liever bedreven gemaakt in het spreken van een paar talen, en met de grootste zorg had men gewaakt, om hem voor den toon der groote wereld te vormen. Maar christelijke opvoeding was hem niet gegeven. Leonard spotte met de waarheden des christendoms, gelijk de Romeinen in vroegeren tijd, omdat hij die niet verstond. Een ligtzinnige fransche romanschrijver had voor den jongeling veel meer auctoriteit dan Gods woord. O! 't is ongelukkig als men de voortreffelijkheid van het Christendom voor de opvoeding miskent. In vele huisgezinnen zou meer rust en vrede en geluk gevonden worden, wanneer men Christus inniger lief had.

Den volgenden dag, toen het reeds begon te schemeren, stapte Gerrit Ruisdaal door de naauwe en vervallen poort, die den toegang opende naar de gehoorzalen der Academie. Het vierkante plein der Academie behoort tot het pand van de domkerk, en is omringd door een overdekten zuilengang van eerwaardige oudheid. Links verheffen zich de hooge muren van de domkerk, met hunne vierkante boven het dak hoog uitstekende pilaren en hunne reusachtige boogvensters. Aan de andere zijde opent eene

deur den toegang naar de gehoorzalen der hoogeschool. Die deur was thans open; want in de kleine gehoorzaal had een examen in de wiskunde plaats.

Ruisdaal wandelde bedaard onder den zuilengang op en neder, en scheen naar het oogenblik te wachten, waarop het examen eindigen zou. Het duurde hem toch wat lang. Hij trad binnen, en daar ook de vleugeldeuren van de groote gehoorzaal open stonden, ging hij daar in en beschouwde de inrigting daarvan met opmerkzaamheid. Daarna ging hij den gang verder in tot voor de gesloten deur van het kleine auditorium. Hij vroeg den pedel, die daar op de wacht stond, hoe lang het examen nog zou duren. De pedel trok zijn horologie uit den zak, en antwoordde: - nog een paar minuten. - Weldra hoorde men het klokkespel van den domtoren, en zwaar maar dof begon de klok te slaan. De pedel trad binnen en riep met luider stem: Hora.

Weldra drongen de jongelieden, die bij het examen tegenwoordig geweest waren, naar buiten, en werden gevolgd door twee geëxamineerden, die doodsbleek en bevende voor de nu weêr gesloten deur stonden, en wachtten op de schel, die hen zou roepen om de uitspraak der faculteit te hooren. Leonard was bij het examen tegenwoordig geweest. Toen hij Ruisdaal zag, ging hij met hem naar buiten; zij wandelden te zamen onder den zuilengang heen en weder, digt in hunne grijnen mantels gewikkeld, want het weder was guur.

- Ging het goed? - vroeg Ruisdaal.

- Ik weet het niet - was het antwoord, - want ik was nooit bij een examen tegenwoordig, en latijn versta ik niet, zoo als gij weet. Maar als men op alle vragen antwoorden moet, dan ging het zeker niet goed.

- Maar 't is geen wonder. De jongelingen zitten daar zoo vreemd aan die groote groene tafel. En al die portretten van hoogleeraren, die digt aaneengesloten bijna een gewelf vormen, schijnen hen zoo streng en onverbiddelijk aan te zien. - Maar daar komen zij.

- Hoe is 't afgeloopen? - riep Leonard de jongelingen toe, die haastig naar buiten drongen.

- Goed, - was het antwoord. - Voor een mathesisexamen is simplex al opperbest, gaat gij mede?

- Ik kom dadelijk - was het antwoord. - Ik moet nog even met mijn vriend spreken.

Juichende verlieten de studenten door de andere poort het academieplein en Leonard zette zijne wandeling met Ruisdaal voort.

- Hij heeft mij heden avond verzocht, - zeide Leonard, want ik ben een neef van hem. Ik wil ook gaarne eens eene studentenpartij bijwonen.

- Waarom niet? - zeide Ruisdaal - zorg dat men u voor geen lafaard boude, toon dat gij drinken kunt, als de beste hunner. Wat hebt gij mij echter te zeggen?

Wacht een oogenblik. Zie daar komen de hoogleeraren; laat hen eerst henengaan.

Terwijl de professoren in den zuilengang verdwenen, neuriede Leonard:

Le vin, le vin, le vin, le jeu, les belles,
Voila, voila, voila nos seuls amours.

- Gij moet mij helpen, Ruisdaal, - zeide hij toen de hoogleeraren uit het gezigt waren.

- Gij hebt beloofd mij te helpen. Ik moet vijf honderd gulden betalen, het horologie dat moeder mij gaf is reeds verpand. Vroeger heb ik nog wel iets

kunnen vinden, maar nu bewaakt de oude zijn schat als de cherub het paradijs.

- Geld kan ik u niet geven, Leonard. - sprak Ruisdaal - geld heb ik niet. Ik zou 't misschien gehad hebben, als de welvaart van mijne ouders niet met voeten getrapt was door..... Maar genoeg, geld heb ik niet.

- En ik moet geld hebben, - antwoordde Leonard driftig; - want men zal den oude aanspreken, en dan kan ik het in huis niet houden. Mijne moeder schreit dan, en gij weet niet Ruisdaal, hoe zeer het mij doet, als ik mijne moeder schrijen zie. - Zijne heldere, blaauwe oogen werden vochtig, toen hij dit sprak. Een roode gloed spreidde zich uit over zijn bleek gelaat, dat de onmiskenbare sporen droeg van uitputting. Gemakkelijk werden aandoeningen opgewekt in het hart van den ligtzinnigen jongeling, gelijk hij ook de gemakkelijke prooi der verleiding was. - - Mijn vader wordt toornig - zoo ging hij voort; - strenge harde woorden rollen van zijne lippen, maar ik ben er gewoon aan geworden. Ik laat hem spreken en zwijg. - Aan de tranen mijner moeder kan ik mij echter niet gewennen. - O! ik wenschte, dat ik hare liefde waardig gebleven was. - Ik ben slecht, Ruisdaal; ik ben een ondankbare zoon. Ik zou anders willen leven, als ik uit deze moeijelijkheid kon gered worden.

- Gij praat als een kind, Leonard. Zorg, dat gij straks anders gestemd zijt, anders zal men u niet weinig uitlagchen en gij zijt er toch niet opgesteld om de risée van een studentenpartij te zijn.

- Daar zal ik oppassen, Gerrit, maar evenwel zit ik in de zorg en ik weet volstrekt geen raad, om mij uit den nood te redden.

- Uw vader zal wel betalen, en als hij niet wil, dan moet moeder u helpen. Wat zijn 500 gulden voor uwe rijke ouders? Eene moeder moest haar kind niet liefhebben, als zij 't niet hielp in den nood.

- Mijne moeder. O! spreek van mijne moeder niet - hernam Leonard treurig. Het geloof aan Christus hebt gij uit mijn hart gerukt, het geloof aan Gods bestaan hebt gij ondermijnd. Bedreven als ge zijt in de schriften van Voltaire en Rousseau hebt gij mij gemakkelijk kunnen overtuigen. - Maar aan mijne moeder zult gij mij niet doen twijfelen. Gij hadt moeten zien, hoe zij mij nacht en dag verzorgde, toen ik ziek was. Geen oogenblik verliet zij mij. In eenige dagen begonnen hare schoone lokken grijs te worden. Zij heeft mij nog lief, hoezeer ik hare liefde onwaardig ben. Gisteren avond was zij nog zoo bedroefd, toen ik zoo laat te huis kwam.

- Nu, ik twijfel er niet aan, maar waarom betaalt zij dan niet?

- Zij kan niet meer. O! gij weet niet, wat zij al opgeofferd heeft, om mijne schulden te betalen. - Hoeveel beter is Theodoor. Hij is wel wat overdreven. Hij is een dweeper zeker, maar voor onze ouders is hij alles. Hij studeert goed, is nu reeds candidaat in de theologie, en heeft op al zijne examens den hoogsten graad ontvangen. Hij gaat nooit uit; hij zit altijd op zijne kamer of bij vader en moeder; hij heeft weinig geld noodig. En toch weet ik zeker, dat moeder mij niet minder lief heeft dan hem. Ik moest terugkeeren, maar het is te laat.

- Gij zijt van avond zonderling, - hernam Ruisdaal met een verachtelijken glimlach, - gij wilt uwen broeder den fiemelaar navolgen, en gij praat als een schooljongen, die bang voor slagen is.

Schaam u. 't Is goed voor een theoloog, zoo te leven als uw vrome broeder, maar gij, vlug en levendig als gij zijt, moet het leven genieten. Kom laat ons naar de Lijnmarkt gaan en een glas wijn drinken, 't is hier guur, wij zullen daar over uwe zaak praten.

Zij verlieten het academieplein en snelden naar het koffijhuis in de Lijnmarkt, zingende:

Ein freyes Leben führen wir,
Ein Leben voller Wonne, u.s.w.

In de ruime zaal van het koffijhuis waren nog geene andere bezoekers. Ruisdaal bestelde wijn. Hij spotte met honende minachting over de matigheid van Leonard, die zich voorgenomen had, nu niet te drinken, omdat hij nog uit moest. De zwakke jongeling, die niets meer vreesde, dan den naam van flaauwe vent, die zich zoo dikwerf aan wijn en sterken drank te buiten ging, alleen, om door menschen als Ruisdaal voor een ferme kerel te worden gehouden, begon te drinken en weldra had hij zijne goede voornemens vergeten.

Na eenigen tijd over beuzelingen te hebben gesproken, vroeg Ruisdaal eensklaps: - weet uw vader, dat wij vrienden zijn?

- Neen, - antwoordde Leonard. - Ik heb eens van u gesproken, toen ik pas met u bekend geworden was. Mijn vader ontstelde zigtbaar en vroeg met bevende stem, waarom gij hier gekomen waart. Ik antwoordde hem, dat gij hier op een kantoor werkzaam waart. Toen verbood hij mij uwen naam te noemen en met u om te gaan. Er waren onaangenaamheden met die familie voorgevallen, zeide hij, waaraan hij niet gaarne herinnerd werd. Sedert heb ik niet meer over u gesproken.

- Ja, onaangenaamheden met die familie - zeide Ruisdaal, terwijl hij zich op de lippen beet - en een oogenblik zweeg om zichzelven te beheerschen. Driftig schonk hij in, en met honend gebaar noodigde hij Leonard uit om te drinken.

- Ik heb ondertusschen een middel ontdekt, - sprak hij na eenigen tijd - dat u redden kan. Eerst moet ik u zeggen, dat ik soldaat worden wil. Ik ga spoedig naar Tilburg. Reeds lang brandde ik van begeerte om met zoo velen, die hart in het lijf hebben, het zwaard aan te gorden. Duizenden stroomen uit alle oorden van het vaderland naar de grenzen. Ik had mij reeds in het schieten met de pistool geoefend en nu leer ik de handgrepen van het geweer. De stoutmoedigheid van den generaal Chassé ontstak mijn verlangen om den oproerling te bestrijden. Uren lang heb ik in October op het bolwerk bij de Tolsteegpoort gewandeld in de hoop, dat ik in het stille avonduur het dreunen zou hooren van het kanon dat Antwerpen tuchtigde. Hoor nu mijn voorstel, gij draagt den zelfden voornaam, als uw vader. Gij teekent een wissel op zijn kassier in Amsterdam. Binnen vier en twintig uren zal ik u geld bezorgen en dan gaan wij zamen naar Tilburg.

Leonard sprong op. - Hoe! een valsche wissel!

- Ga zitten en wees bedaard, - sprak Ruisdaal. - Als gij een ander middel kent om u te redden, dan is mijn raad onnoodig.

- Het middel door u voorgesteld is misdadig.

- Kinderpraat! Wat is misdaad? vooroordeel van de maatschappij. En wat is partijdiger en nietiger dan het oordeel des volks? gij vermoordt uwen tegenstander in drift, omdat hij u hoonde, uwe eer vertrapte, en gij beklimt het

schavot; de menigte gruwt van den moordenaar en mort als men u genade schonk van de koord. Maar gij doodt uwen vijand in een tweegevecht, terwijl gij u lang in het schieten geoefend hebt, en de regter is met eene kleine straf soms tevreden, terwijl de menigte u naauwelijks strafbaar waant. In gloeijende drift doodt een man zijne vrouw, en hij sterft op het schavot door zijne medemenschen gevloekt, een ander is niet beter dan hij, maar verstandiger en vermoordt zijne echtgenoot door de langzame marteling van het verdriet of door andere wapentuigen, die uit het beste tuighuis van den duivel gehaald worden en hij is onschuldig. Gij hebt eene tegenpartij, die gij haat; gij geeft hem arsenicum, als gij dom zijt, en gij betaalt zijn leven met het uwe, maar zijt gij verstandiger, dan geeft gij hem brandewijn, altijd brandewijn, totdat hij er op verlekkerd is. Gij doodt ligchaam en ziel en blijft ongestraft. - Vooroordeel bestuurt de menschen. En zoo hebt gij ook een vooroordeel tegen het plan door mij voorgesteld. Als gij schulden maakt, dan moet uw vader immers betalen. Gij hebt hem reeds zoo dikwerf genoodzaakt u geld te geven voor uwe schulden. Gij hebt hem dus reeds beroofd, als gij 't zoo noemen wilt. Of hij nu zóó of anders betaalt is vrij onverschillig. Een klein verschil in den vorm, anders niet.

- En als vader het ontdekt?

- Welnu, dan betaalt hij en gij zijt soldaat in Noord-Brabant. Uw vader schrijft een brief vol bestraffing. Gij antwoordt onderworpen en over eenigen tijd is alles vergeten.

Eindelijk liet Leonard zich overhalen. Hij teekende den wissel en Ruisdaal nam dien uit zijne hand, terwijl een schrikkelijke glimlach om zijne lippen speelde. Er werd afgesproken, dat Leonard heimelijk zijne ouders verlaten en met Ruisdaal naar Tilburg zou gaan. Reeds opgewonden door den wijn ging Leonard naar de studenten-partij. 't Is onnoodig te zeggen, hoe hij te huis kwam.

Twee dagen later vertrokken Leonard en Ruisdaal naar Tilburg. Uit deze plaats schreef hij aan zijne moeder, dat hij zich geschaard had onder de verdedigers van het vaderland. Mevrouw Hildeberg was troosteloos. Zij zag den zwakken jongeling aan al de verleidingen der ondeugd ter prooi. En gelijk eene moeder angstig is als haar kind in den vreemde ziek is, zoo treurde deze ongelukkige vrouw over het gevaar, waaraan haar zoon bloot stond. Wat die moeder leed, als de slaap hare oogen ontvlood en haar kussen van tranen nat was! Altijd stond Leonard haar voor den geest. Wordt de ziel misschien nog magteloozer om de gemoedsbewegingen te beheerschen, als het uitgeputte ligchaam door overspanning tegen den slaap schijnt te worstelen? Dan kwamen ten minste de somberste beelden voor haren geest, en zij zag haar kind slechts door gevaren en ondeugden omringd, terwijl de verbeelding zoo levendig en onbeteugeld werkt in het slapeloos uur. Als zij een oogenblik in slaap viel, dan zag zij Leonard door mannen met blaauwe kielen omringd, die te gelijk hunne breede bloedroode messen in zijnen boezem stieten. Zij ontwaakte dan met een gil; haar hart klopte en hare tranen stroomden en zij had naauwelijks de bewustheid dat zij gedroomd had.

Veertien dagen nadat Leonard vertrokken was, wandelde mevrouw Hildeberg met Theodoor door de kamer op en neêr.

- Wij zullen voor hem bidden, moeder, - zeide Theodoor, - het gebed keert nooit ledig terug.

Mevrouw Hildeberg gevoelde dat 't haar aan kracht ontbrak, om te dragen, wat God haar te dragen gaf. Had zij dan te vergeefs de openbare godsdienstoefening bijgewoond? Had zij te vergeefs gebeden? Te vergeefs deelgenomen aan het avondmaal des Heeren? De godsdienst gaf haar immers niet, wat men van de godsdienst wacht. Het geloof aan God is immers de eenige ster, die licht geeft in den donkeren nacht der smart. Het geloof is de eenige staf, op welken men steunen kan, als de weg moeijelijk is en gevaren dreigen. Als wij aan God geloofden, dan zouden wij treuren, maar het hart zou niet gebroken worden. Als wij geloofden, dat God alles bestuurt, dat menschen ons niets kunnen doen, geen hair van ons hoofd kunnen wegnemen, o dan zouden wij in den bangsten nood niet geheel ongewapend zijn. Zoolang de mensch aan God gelooft, kan hij niet ongelukkig zijn, al stond hij alleen op de puinhoopen eener verwoeste aarde. Maar hoe zal eene moeder getroost worden, die voor haarzelve niet vreest, maar voor haar kind? Hoe kan zij sterk zijn, als haar zoon het pad der misdaad bewandelt?

Theodoor zocht zijne moeder te troosten. Hij gevoelde, dat gebrek aan innige godsdienst de oorzaak was van hare hopelooze smart. Maar hoe zal hij dat aan zijne moeder zeggen? - Hoor, moeder! - sprak hij - hoe gerust en veilig de mensch kan wandelen, als hij op God vertrouwt. - Hij nam een boek van den schoorsteenmantel en las den 91^{en} psalm voor naar de vertaling van Muntinghe:

Hij die in 's Hoogsten schuilplaats zit,
Zal in de schaduw van den Magtigste vernachten,
Ik zal tot Jehova zeggen: mijn toevlugt en mijn burg,
Mijn God op wien ik steun.
Hij toch zal u verlossen
Uit 's jagers strik,
Uit doodelijke pest,
U met zijn vleuglen dekken,
U schuil verleenen onder zijne vlerken;
Een schild en helm is zijne trouw.
Gij zult niet voor den nachtschrik vreezen,
Noch voor de pijl, die vliegt des daags;
Niet voor de pest die in het donker waart,
Noch voor 't verderf dat op den middag woedt.
Wen duizend vallen aan uw zij,
Tien duizend aan uw regterhand;
U zal het niet genaken.
Gij zult gena aanschouwen met uw oogen
En 't loon der boozen zien.
Gij toch, Jehova! zijt mijn toevlugt!
Gij stelt den Hoogsten tot uw toeverlaat;
Het kwaad zal tegen u niet rijpen
Geen plage naderen tot uw tent,
Wijl Hij Zijne engelen zal bevelen
Om u te hoeden, waar gij gaat;
Zij zullen u op hunne handen dragen,
Opdat ge uw voet aan geenen steen moogt stoten.
Op leeuwen en op slangen zult gij treden
Den jongen leeuw en draak vertrappen.

Hoe gelukkig is de mensch, die zoo gerust en veilig wandelt, moeder. Te midden van het kwaad is hij gerust, omdat geen kwaad tegen hem tot stand komt, geene

plaag zijne tent nadert. God beschermt hem ook op den moeijelijksten weg, want Gods engelen dragen hem over berg en dal, over rotsbrok en stroom, over ziekbed en graf naar des Hemelschen Vaders heerlijke woningen. In de grootste gevaren overwint hij, omdat hij den Allerhoogste tot zijn toevlugt stelde.

- Ja, Theodoor! maar dat wordt van den Messias gezegd, van geene stervelingen en zondaren als wij.

- Gij hebt gelijk, moeder, de dichter beschrijft hoe veilig wij wandelen zouden, als ons vertrouwen op God volkomen was, want dan was ook onze rust volkomen. En wiens vertrouwen was

volkomen. Abrahams geloof wankelde, en daarom werd hij bevreesd. Het vertrouwen van Mozes was niet volkomen, en daarom ook niet volkomen zijne ruste. Het vertrouwen van Christus was echter volkomen, en daarom ook zijne ruste. Daarom kwam geen kwaad tegen hem tot stand, en als op engelenarmen gedragen, overwon hij alle bezwaren. Als een held die door de woestijn gaat en leeuw en adder onder zijne voeten dood trapt, zoo ging Christus door Palestina. Maar Gods Zoon kwam niet op aarde, alleen om een schouwspel te geven van zijn innigen vrede en ons gemis te dieper ons te doen gevoelen, om zijnen rijkdom te openbaren en onze armoede naijverig te maken. Neen, hij wil ons mededeelen.

Gij hebt gelijk, Theodoor. Voor mijne eigene smarten zou ik troost kunnen vinden in het geloof, maar de droefheid over een kind, dat het pad der ondeugd bewandelt, breekt het hart.

- Ach! moeder, ik gevoel het, maar Abraham wilde zelfs den eenigen offeren.

- Abraham offerde zijn eenigen, zijn geliefden aan God, gerust aangaande het eeuwig lot zijns Zoons. Maar als eene moeder haar kind ziet wandelen op den weg der zonde, als zij dat kind eens zag sterven in zijne ongeregtigheid, hoe zal dan de moeder getroost worden? welke hoop blijft er over? wat in hemel of op aarde kan haar bemoedigen?

- Leonard kan zich nog beteren, moeder. Wij moeten ons het ergste niet voorstellen.

- Ja dat is ook zoo, - zeide mevrouw Hildeberg. - Hij was nooit slecht, maar hij is zwak. Ligt verleidt men hem. En geweldig heerscht de hartstogt over hem, maar tot valschheid of bedrog is hij niet in staat.

Op dit oogenblik kwam Hildeberg binnen. Hij wierp driftig een brief op de tafel en riep uit. - Eindelijk nog een valsche wissel! - Hildeberg zag doodelijk bleek, een paar dikke tranen vloeiden langzaam langs zijne vermagerde wangen.

Amalia verschrikte hevig, en zeeg uitgeput op een stoel. - Wat heeft hij gedaan? - riep zij uit - gij spreekt van een valschen wissel. Neen, tot zoo iets is Leonard niet in staat.

- Lees dien brief, Amalia, - hernam Hildeberg - en laat ons den ontaarden zoon verloochenen. Vloeken wil ik hem niet, maar mijn gemoed is anders verbitterd, vreesselijk verbitterd. Onze kassier in Amsterdam schrijft, dat ik een wissel op hem getrokken heb van 700 gulden. Ik schrijf onmiddellijk terug en verzoek dien wissel te zien. Daar ligt hij. Zie zelf, hij heeft dien geteekend.

Met sprakelooze ontroering ontving Amalia dezen nieuwen slag en zij had reeds zooveel geleden. Afschuwelijk loon voor uwe zorgen, lijdende moeder, voor uw waken en bidden. Uw kind stoot den dolk der smart in den boezem, die hem heeft gezoogd en doorboort het hart dat van zoo vurige liefde voor hem klopte.

- Amalia - zeide Hildeberg, terwijl hij met het diepste medelijden zijne hevig ontroerde gade aanzag, - wees bedaard; ik zal voor het geld zorgen. Hij heeft ons dit jaar reeds zoo veel gekost, dat ik een effect zal moeten verkoopen, om onze uitgaven te dekken, hoewel onze papieren zoo laag staan. Als 't nu maar voor het laatst was. Wie weet wat wij nog zullen beleven.

- Het schijnt, vader! zeide Theodoor, dat mijn broeder het offer is van eene listige en boosaardige verleiding, vroeger was hij zoo goed, zeker hij is verleid.

- Men laat zich slechts verleiden,

Theodoor, - hernam Hildeberg, - tot wat men zelf gaarne wil. Men verleidt ons niet om in het water te springen of een giftbeker te drinken. Wij lagchen met de meest verleidelijke pogingen, wanneer ons hart de verleiding niet lief heeft.

- Maar hij is jong en onbedreven, vader! Hij was altijd ligt over te halen, ook tot wat hij niet gaarne deed, en de vatbaarheid voor verleiding hebben wij immers allen, zondaren als wij zijn en geneigd tot alle kwaad. Ik vermoed ook dat Leonard het offer is van eene meer dan gewone verleiding.

- Ja, als men verleid wil zijn, dan vindt men altijd listige knapen genoeg, die den ligtzinnigen jongeling willen inwijden in de geheimen der ondeugd.

- Maar Leonard werd door een listigen, boozen man als geheel omstrikt. Die man heet Ruisdaal.

- Hoe! heeft Ruisdaal hem medegesleept! riep Hildeberg uit, terwijl een hoog rood zijne vermagerde wangen bedekte.

- Zoo als ik vernomen had, zag men Leonard, sinds eenigen tijd, altijd in gezelschap van Ruisdaal. Ruisdaal spottte met hem als mijn broeder matig wilde zijn en gij weet hoe gevoelig Leonard altijd was voor bespotting. Ruisdaal ondermijnde Leonards godsdienst en gij weet hoe 't mijn broeder altijd aan zelfstandigheid ontbrak. Niets kan hij minder dulden dan de rampzalige beschuldiging van kleingeestigheid en vooroordeel. Ruisdaal heeft hem zeker overgehaald, om dien wissel te teekenen en om soldaat te worden.

- Ha! riep Hildeberg uit, nu begrijp ik het. Het is wraak, duivelsche wraak. Hij weet hoe men een vader den dolk in het harte duwt. Maar nu zal ik aan den wensch van den booswicht voldoen. - Maar neen! onmogelijk.

Theodoor zag zijnen vader verwonderd aan, maar zweeg.

- O, ik wist het wel, - zeide Amalia - dat Leonard anders zoo niet zou gehandeld hebben. Hij is nog braaf in vergelijking van den booswicht, die hem verleidde. Zou Ruisdaal dan op zoo laaghartige wijze zijn vader willen wreken?

Na een oogenblik stilte zeide Hildedeberg: - Wat gij hoort, moet u verwonderen, Theodoor. Ik wil het u daarom ophelderen. In het jaar 1807 stonden Bernard Ruisdaal en ik bij het zelfde regement lansiers onder de divisie van den Maarschalk Ney.

Ruisdaal had den rang van kapitein, terwijl ik eenige jaren jonger dan hij luitenant was. Napoleon had mij, om mijn gedrag in den slag bij Eylau tot dien rang bevorderd. In de maand Junij kwam het bij Friedland tot een zwaren slag. Ik had het geluk de aandacht van Napoleon te trekken, terwijl ik onder zijn oog op een Russisch carré indrong en de gelederen brak. Napoleon verhief mij op het slagveld tot kapitein en ridder. De kapitein Ruisdaal scheen ontevreden om deze onderscheiding aan mij te beurt gevallen en deed mij op hoogmoedige wijze zijne minachting gevoelen.

Ruisdaal had mij reeds in onze jeugd met zekere minachting behandeld. In het kleine stadje waar wij geboren werden, behoorde de familie Ruisdaal tot dien stand, die zich gaarne, in onderscheiding van den gezeten burgerstand, den gedistingueerden noemt. Mijn vader was een bemiddeld koopman, die een uitgebreiden handel had, maar de belagchelijke eigenwaan van die gedistingueerde heeren, welke zoo gaarne in het

kleine plaatsje de rol van den hoogen adel of van aristocraten wilden spelen, achtte zich hoog verheven boven den handeldrijvenden Hildeberg. Sedert Ruisdaal en ik den rang van officier hadden, scheen hij van zijn kleingeestigen eigenwaan genezen. Maar thans kwam de oude Adam weêr voor den dag, omdat hij naijverig was op mijne spoedige verheffing en eervolle onderscheiding.

Wij lagen in Tilsit. Napoleon en Alexander hadden eene bijeenkomst gehad op een vlot in het midden van de Niemen, de grensscheiding van Rusland. De vrede van Tilsit werd gesloten. De officieren van ons regement hadden bij die gelegenheid een feest. Ruisdaal was er ook, maar hij ergerde zich geweldig aan de voorkeur waarmede de fransche hoofd-officieren mij bejegenden. Ik zat tegenover hem aan tafel. Hij dronk driftig en zag mij gedurig aan met een onheilspellenden blik. Vooral scheen hij onrustig als ik vrolijk schertste, maar hij sprak niets. Hij greep dan naar zijn glas, dat hij in een teug ledigde terwijl hij zijne dikke, rosse wenkbraauwen toornig zamentrok. Eindelijk begon hij op eene beleedigende wijze over mijne ouders te spreken. En toen ik hem ernstig antwoordde, deed hij het op eene honende wijze voorkomen, alsof mijne ouders tot den geringsten stand in de maatschappij behoorden. - Hij sprak van mijne moeder zóó, dat het bloed mij naar het aangezigt joeg, alsof het naar buiten wilde dringen. Daarna werd ik bleek als een lijk en ik rilde alsof ik de koorts had. Ik beproefde te spreken, maar ik kon geen geluid geven, zoo heesch was mijne stem. Nogtans ging Ruisdaal voort met honende scherts. Ik begon inderdaad woedend te worden.

- Hoor, Ruisdaal - zeide ik eindelijk - gij belastert mijne ouders.

- Gij wilt dus zeggen - sprak hij met een smadelijken lach - dat ik een eerroover ben.

- Ik wist wat het gevolg van mijn antwoord zou zijn, maar kon niet zwijgen. Ik antwoordde - ja, gij zijt een eerroover, Ruisdaal.

- Eindelijk - riep hij uit - komt er toch wat bloed in uwe aderen, maar op hetzelfde oogenblik beleedigt gij op eene wijze, die alleen met de pistool kan gewroken worden.

- Ik neem uwe uitdaging aan, antwoordde ik zoo bedaard mogelijk. Liever vecht ik echter met u niet, omdat gij vrouw en kinderen hebt. Dat ik niet vrees, heb ik bij Eylau en Friedland bewezen.

- Ha! gij durft op uwe dapperheid roemen, - riep hij sarrend uit. - Gij zijt een lafaard, als gij mij voldoening weigert; omdat gij liever niet vecht, beroept gij u op mijne vrouw en kinderen. Cela sent le bourgeois. Morgen ochtend te zes uren wacht ik u bij de roode herberg in het bosch. - Nadat hij deze woorden gesproken had stond hij op en verliet waggelend de zaal.

- Mijne kameraden en ook de hoofdofficieren waren verontwaardigd over Ruisdaals gedrag. In Napoleons armée kon men zijne handelwijze vooral niet dulden. Er waren toch onder ons hoofdofficieren van zeer geringe afkomst.

- Toen ik te huis kwam was het reeds laat in den nacht. Ik ging naar bed, maar aan slapen was niet te denken. Eerst besloot ik over het hoofd van mijn vijand te schieten, en zijn schot af te wachten. Ik had natuurlijk het eerste schot. Met dit besluit poogde ik den slaap te vatten. Te vergeefs. Mijne verbeelding werd steeds levendiger en stelde mij den geleden hoon altijd smade-

lijker en smadelijker voor. Te vergeefs beproefde ik tegen mijne verbeelding te redeneren en iets tot verschooning van Ruisdaal te vinden. Het is alsof de hartstogten magtiger worden en de geest zijne heerschappij verliest in de ure van den nacht. 't Is dan of onze zedelijke begrippen krachteloos worden en zich terugtrekken uit den strijd. Als door een toovercirkel omringen ons die denkbeelden, die wij willen verwijderen en die te levendiger worden, naar mate wij haar bestrijden.

- Ruisdaal was buitengewoon behendig in het schieten met de pistool. In meer dan een duel had hij getoond, hoe zeker zijn schot was. - Als ik hem mis, dacht ik, dan sterf ik. - En zoo schoone toekomst lacht mij toe. - De keizer is mij genegen - wie weet tot welken hoogen rang ik nog opklimmen kan? En nu sterven - sterven, omdat een ellendeling mijn dood begeert. - Ik dacht aan zijne vrouw en zijne kinderen. Die vrouw zou misschien weduwe worden door mij, die kinderen weezen door mij. En zij hadden geen vermogen. Maar ach! hoe weinig indruk maakten deze voorstellingen in vergelijking van mijne gloeijende begeerte naar wraak.

- Op den bepaalden tijd was ik met mijn secondant bij de roode herberg in het bosch. Ruisdaal kwam op denzelfden tijd. Zonder te spreken ging hij het bosch in. Ik volgde hem. De secondanten bepaalden den afstand en - ik stond tegenover Ruisdaal. Ik meende op zijn gelaat de uitdrukking te lezen van zijne honende verachting. Hij stond daar zoo trotsch, alsof hij zeker was van zijne overwinning. Gelijk de schipbreukeling, in gevaar van verdrinken, radeloos elk middel aangrijpt, dat hem redden kan, zoo was ik gesteld. Bijna zeker was mijn dood, wanneer ik mijn vijand spaarde of miste. Ik strekte mijn arm uit en mijn arm was vast. - Één oogenblik nog. - Ik gevoelde dat het leven van een mensch afhing van den druk mijns vingers. De pistool gaat af en op hetzelfde oogenblik hoorde ik een kreet. Ik zag hem vallen, sprong toe en aanschouwde zijne stuiptrekkingen. Ik had hem in de borst getroffen. - Korten tijd daarna werd ik in Spanje gewond, en na eene langdurige ziekte op mijn verzoek ontslagen.

- En gij kunt u daarover kwellen, - sprak Amalia. - 't Is ongelukkig zeker, als men in zulke omstandigheden komt, maar gij mogt niet anders handelen. Gij hebt zoo vele Duitschers en Russen doodgeschoten, die u niet beleedigd hadden.

- Gij hebt gelijk, Amalia, mijne zaak was regtvaardig. Ik handhaafde de eer mijner ouders tegenover den lasteraar. Nogtans is de zoon van Ruisdaal zóó op mij verbitterd, dat hij mij reeds tweemaal tot een tweegevecht uitgedaagd heeft, om den dood zijns vaders te wreken, zoo als hij zeide. En nu heeft hij zich gewroken door Leonard te bederven. Ik zal een brief aan Leonard schrijven, en als hij nog eenig gevoel heeft, dan zal hij den laaghartige ontvlugten. - Hildeberg scheen wat bedaarder geworden; hij verwijderde zich om den brief te schrijven.

- Gij hebt de geschiedenis van uwen vader gehoord, - sprak Mevrouw Hildeberg tot Theodoor - en zoudt gij gelooven kunnen, dat het tweegevecht met Ruisdaal de oorzaak is van zijn verdriet. Daardoor zijn zijne hairen grijs geworden, terwijl zijn geweten hem altijd verontrust, schoon hij overtuigd is van de regtvaardigheid zijner zaak.

- Dikwerf heb ik opgemerkt, dat vader veel, zeer veel verdriet had, en nu ken ik de oorzaak. Maar in Christus is immers vergeving. Om ons met God

te verzoenen stierf de Eeniggeboren.

- 't Is daarom ook zonderling, - hernam Amalia, - dat uw vader den troost der godsdienst mist, ook als hij zoo teêrgevoelig treurt over eene daad, die inderdaad niet zondig was.

- Ik zal het gedrag mijns vaders niet veroordeelen, - sprak Theodoor, - maar toch moeten wij erkennen, dat het niet volkomen regtvaardig is. Want hoe zou het geweten kunnen beschuldigen, als men zijn pligt volbragt had? Neen, moeder, Jezus Christus zou zoo niet gehandeld hebben, ook als Hij in dezelfde omstandigheden geweest was. Hoe vele redenen van verschooning wij ook hebben, nogtans is vaders gedrag voor den hoogsten regter niet onberispelijk. De stem van het geweten is de stem Gods in den mensch en wat die stem veroordeelt kan onmogelijk goed zijn. Zie, daarom komt vader ook niet tot rust, omdat hij tegen zijn geweten strijdt. Hij wil de regtvaardigheid zijner zaak voor zijn geweten bepleiten, en als hetzelve niet overtuigd worden wil, dan beschouwt men het ligt als den vijand van onze rust. Het ware berouw bestaat in de kennis van den toestand van ons hart, hoe het verwijderd en vervreemd is van God. Dat moet ons opwekken om tot God terug te keeren, geheel en kinderlijk ons aan God over te geven. 't Is ongelukkig, dat dit zoo moeijelijk voor ons is. Vergeef mij, moeder, de wensch naar het geluk mijns vaders doet mij spreken.

- Er is veel waars in wat gij zegt, Theodoor. Ja, het is moeijelijk voor den mensch, om zich geheel en kinderlijk aan God te onderwerpen, vooral voor eene moeder, die treurt over het gedrag van haar kind.

Met innig mededoogen zag Theodoor zijne moeder aan. Zijne oogen rigtten zich naar boven. Daar zocht de brave jongeling troost voor zijne lijdende moeder.

Het huis van Nassau was op den 24 November vervallen verklaard van den Belgischen troon ten eeuwigen dage. Te vergeefs riep Willem de Eerste de mogendheden ter hulp. Zij zonden slechts gezanten naar Londen en lieten Nederland aan den burgeroorlog ter prooi. Nu riep Willem de Noord-Nederlanders te wapen. Met verwonderlijken spoed traden de jonge burgers der steden in het gelid, en de landbewoners stroomden naar de steden, om te vernemen, waar zij konden ingeschreven worden op de rollen van het Nederlandsche leger. De geestdrift was buitengewoon in alle standen. Als de Waal, de gevaarlijkste van Nederlands stroomen, zich met geweldige kracht verheft om de kluisters af te werpen, waarmede de noordoostenwind hem had geboeid, dan aanschouwt de menigte der oeverbewoners op de dijken zaamgekomen, in doodelijke stilte de worsteling van den stroom met de ijsvlakte die hem dekt; die menigte is diep getroffen door het verhevene natuurtooneel. - Terwijl het ijs tegen de hooge dijken opkruit, het water de overwinning behaalt, bruisend opzwelt en de ijsmassaas van zich af naar de dijken werpt, aanschouwt de oeverbewoner zwijgend en werkeloos de verbolgenheid van den stroom. - Daar buldert een kanonschot. In vliegenden ren snellen de waterboden over de kruin des dijks, die slechts een smalle rand schijnt om den breeden, hoogen waterspiegel. De menigte raakt in beweging. Weldra hoort men, dat een gedeelte van de binnenglooijing des dijks weggezonken is. Het dijkbestuur eischt

hulp. De oude lieden, de vrouwen en de kinderen spoeden naar huis, maar naar het bedreigde punt stroomen allen, die nog bloed in de aderen en kracht in de armen hebben. Men denkt aan geen levensgevaar. Het onderscheid van standen wordt vergeten. Naast den eenvoudigen handwerksman staat de net gekleede jongeheer. Zijn zwarte hoed drijft reeds op de golven en de bulderende wind waait zijne hairen over het voorhoofd, terwijl zijn pantalon tot aan de heup met slijk is bedekt. Met ingespannen ijver vlecht hij wilgen teenen, rondom den band van weerdhout, die op kruisen ligt en waarmede men het ligchaam des dijks wil versterken. Zoo had ook het Nederlandsche volk zwijgend de schrikkelijke uitbarsting aanschouwd van het zuidelijk deel des koningrijks. Schoon diep geschokt en voor de toekomst bang, bleef het werkeloos. Daar klonk weêr de roepstem van Oranje en met zeldzame geestdrift stroomde ten strijde, wie nog strijden kon. 't Was onverschillig bij welk wapen, in welken rang, als men slechts tot het leger behooren mogt dat den oproerling tuchtigen zal. Leonard Hildeberg en Gerrit Ruisdaal waren onmiddellijk ingelijfd geworden bij een regement infanterie en in den wapenhandel geoefend.

Leonard had den brief van zijnen vader ontvangen en met groote verwondering den inhoud gelezen. Onmiddellijk na het ontvangen van den brief, moest hij op schildwacht staan bij het groote kruidmagazijn, dat in den hoogen wal der vesting gebouwd was. Hij stapte in hevige ontroering op en neêr voor het met ijzeren deuren gesloten gewelf. Het was avond en doodelijk stil. De maan scheen zoo somber op de hooge vestingwerken, die hem omringden en waarop kanonnen stonden. Zijn hart klopte hevig en 't scheen dat het geweer hem zwaar viel.

- Ha! zoo mompelde hij, - nu ken ik de slang, die ik koesterde aan den boezem. Wraak wilde hij en onder den schijn van hartelijke vriendschap wilde hij mijne ouders treffen door mijne hand en mij vormen voor de hel. Wat heeft mijne moeder geleden! Als een kind heb ik aan zijn leiband geloopen; mijn hoofd wendde ik naar zijn bevel, als voor eenige dagen naar het commando van den korporaal. De hemel weet, waartoe hij mij zou gebragt hebben. Maar mijne oogen zijn geopend. Slaaf die ik was, - en toornig greep hij zijn geweer vaster aan. - Ik zal hem ter verantwoording roepen.

Zoodra Leonard afgelost was en naar de kazerne gaan kon, vloog hij er heen. - Ruisdaal! sprak hij, in hevigen toorn - ik moet u spreken. Ga met mij mede.

Ruisdaal zag verwonderd op, en volgde Leonard naar eene herberg in de nabijheid.

- Ruisdaal - sprak Leonard met bevende stem. - Gij zijt mijn vijand.

- Ik uw vijand? - antwoordde Ruisdaal, iet of wat ontroerd.

- Ja! gij hebt op de afschuwelijkste wijze den dood van uwen vader willen wreken. Niet alleen mijn vader, maar ook mijne moeder hebt gij gestraft. Wat deed mijne moeder u? Vreesselijk mensch! wat deed mijne moeder u?

Ruisdaal verbleekte.

- Wat deed mijne moeder u? - riep Leonard nogmaals.

- Nu ja, - sprak Ruisdaal eindelijk met gedwongen bedaardheid, - ik heb gezworen, den dood mijns vaders te zullen wreken aan zijnen moordenaar.

- Ik was een kind toen hij stierf, maar nog staat het levendig voor mijne ver-

beelding, hoe mijne moeder ineenzeeg, toen zij de noodlottige tijding vernam. Wij waren van alles beroofd. Kommervol en armoedig moesten wij leven. De welvaart van een huisgezin was vernietigd, eene weduwe leed gebrek, kinderen werden in armoede opgevoed en dat alles door den toorn uws vaders. Wat deed mijne moeder uwen vader, wat hadden onschuldige kinderen misdaan? gevoelde uw vader niet wat er afhing van zijn schot? had hij medelijden met eene moeder? En hij had ongelijk, heeft men ons altijd gezegd. Om een haastig gesproken woord heeft hij mijnen vader beleedigd. Toen ik de droefheid van mijne moeder zag, toen heb ik gezworen bij mijne zaligheid den dood mijns vaders te zullen wreken. - Mijne moeder stierf spoedig van verdriet. - Mijn eed moest ik houden. Tweemaal riep ik uwen vader tot den strijd. Hij weigerde.

- Ruisdaal, - sprak Leonard nu, - ik begrijp dat iemand kan verlangen naar wraak, maar eene wraak zoo laaghartig, eene wraak, die verlangt om den gehaten dood te slaan met diens onschuldig kind, is eene satanische. Ik ben slecht door u, maar gij zijt een booswicht, een duivel. Ik veracht u diep. - En terwijl hij dit sprak in gloeijenden toorn, sloeg hij Ruisdaal in het aangezigt.

Ruisdaal was als verpletterd door de onverwachte stoutmoedigheid van den anders zoo zwakken jongeling. Weldra barste hij echter los. - Nu geeft gij mij de gelegenheid om mijnen eed te houden. - Vechten willen wij op leven en dood, of ik zal u overal in het openbaar slaan, zoo als gij nu deedt. Ha! vreesselijk brandt die slag op mijne wang. Morgen ochtend moeten wij naar het dorp *** marscheren, overmorgen dus vind ik u op nader te bepalen plaats, met de pistool.

- 't Is goed, - zeide Leonard. Tot overmorgen dan, nu kan ik het in uwe tegenwoordigheid niet meer uithouden. Overmorgen vroeg, gij of ik. Een ellendeling is hij die eer de plaats verlaat voordat de andere dood is.

De heer Hildeberg ontving een brief, waarin Leonard hem vergeving verzocht voor het verdriet, dat hij zijne ouders aangedaan had, zonder mede te deelen, dat hij met Ruisdaal zou vechten. Onmiddellijk na het duel werd de heer Hildeberg door den brief van een kameraad van Leonard onderrigt, dat die laatste in een tweegevecht was gewond geworden, zoodat zijn leven in gevaar was. Dadelijk vertrok Hildeberg met vrouw en kinderen met de diligence naar Breda. Wat die ouders moesten lijden! In de enge diligence kon men zich naauwelijks bewegen, terwijl de angst hen zoo benaauwde en prangde. In 't gezelschap van vreemdelingen kon men naauwelijks spreken van wat de geheele ziel vervulde, terwijl Amalia met geweld hare tranen weêrhouden moest. De borst was zoo vol, dat men in dien kouden nacht gaarne den boezem ontblooten zou, en 't was zoo benaauwd in den wagen. Terwijl men zoo onrustig was, moest men onbewegelijk stil zitten. Hoe lang viel hun het oponthoud te Gorcum bij den overtogt van de Waal, waarvan de golven zoo onstuimig voortjoegen. Eindelijk kwamen zij te Breda. Daar namen zij een rijtuig en nu ging het langzaam door het dikke zand naar *** Midden in den nacht kwam men aan. In het logement hoorden zij reeds dat Leonard bezweken was. Hij had een kogel in het hoofd gekregen en Ruis-

daal was naar de Belgen overgegaan. Hildeberg en Theodoor volgden het lijk naar het kerkhof. Het gelaat van den verpletterden vader was bleek als Leonards lijk. En wie beschrijft de smart eener moeder over den dood van een kind, dat stierf, na zoo schuldig een leven!

Hildeberg omhelsde zwijgend zijne gade, toen hij den laatsten treurigen pligt aan het stoffelijk overschot van zijn kind had volbragt. Zijne wangen werden nat van de tranen zijner vrouw, tegen wier gelaat het zijne rustte, maar geen enkele traan ontglipte zijn brandend oog. De ongelukkige vader was als bedwelmd door de smart. Met nieuwe kracht was het berouw ontwaakt en in den dood van zijn zoon zag hij de hand der eeuwige geregtigheid. - Wie des menschen bloed vergiet zijn bloed zal vergoten worden. - Die woorden stonden hem altijd voor den geest. Elke poging om dien tekst uit zijne gedachten te verwijderen, scheen hem slechts levendiger te maken, gelijk Laocoon te forscher door de slangen werd omprangd, hoe meer hij worstelde om hare kronkelingen van zich af te duwen. En als die gedachte een oogenblik hare levendigheid verloor, dan was 't slechts om plaats te geven aan eene andere, dat hij te weinig voor zijn struikelend kind gezorgd had.

Amalia was zoo verbijsterd, dat men soms voor haar verstand vreesde. Wie peilt ook de diepte der ouderlijke smart bij het sterven van een kind?

En hoe als dat kind zoo schuldig een pad bewandelde, als dat kind scheen geleefd te hebben, om de geregtigheid des Eeuwigen te trotseren, als dat kind de heerlijkheid des Almagtigen geloochend had, terwijl het de geboden Gods vertrapte - en nu voor den regterstoel des Regtvaardigen stond! Waar zal de lijdende moeder troost in hare droefheid vinden? De beloften van het Evangelie, voor den bedroefde zoo heerlijk, zijn verloren voor eene moeder, die haar zoon in de zonde sterven zag. - Geen woord van bemoediging had Theodoor voor zijne moeder, overtuigd als hij was van het eeuwig ongeluk zijns broeders, als deze zich niet bekeerd had, voordat het doodelijk lood hem trof. - En zou hij zóó gestorven zijn, als hij zich bekeerd had?

Op den dag na Leonards begrafenis kwam de predikant van het dorp de treurende ouders een bezoek brengen. Hij had hartelijk medelijden met de treurende ouders, en zijne stem beefde van aandoening, toen hij mevrouw Hildeberg van zijne deelneming verzekerde. Hildeberg was niet te huis, alleen Theodoor was bij de troostelooze moeder.

- 't Is goed - zeide Amalia - dat gij komt. Ik dank u voor uwe deelneming. Maar gij hebt gelijk: troosten kunt gij mij niet. Het geheele Evangelie heeft voor mij, ongelukkige, geen enkel woord van troost.

- Hoe? mevrouw! - sprak de leeraar - Het Evangelie zou voor u alleen niet hebben, wat het aan alle anderen biedt?

- Het Evangelie heeft voor mij geen troost, dominé. Integendeel, het doet mij mijne smart te dieper gevoelen, terwijl het niets aanbiedt dat mij vertroosten kan.

- Ik begrijp u, mevrouw. Ik weet wat gij bedoelt: gij treurt, omdat uw zoon zonder geloof in Christus gestorven is, en omdat het Evangelie den niet verbeterden mensch met een ongelukkig lot in de eeuwigheid bedreigt. O, ik gevoel hoe smartelijk dat voor eene moeder is.

- O! eene moeder kan haar kind zien sterven - hernam Amalia - als het nog niet tot oordeel des onderscheids gekomen, en aan het doemvonnis des Almagtigen nog niet onderworpen is. 't Is eene zielverheffende gedachte, een kind voor den hemel te hebben gebaard, een kind in den hemel te hebben. Zij treurt zeker om het verlies; maar het is zalig in de smart te weten, dat men het kind afstaat aan den besten vader, dat het daar boven beter zal gevormd worden, dan door de braafste moeder. O! gelukkige moeders, die hare kinderen in de wieg zagen sterven. Zij treuren slechts om haarzelven, om haar verlies, omdat zij niet meer aanschouwen, niet meer bij zich hebben, die zij beminnen. Maar zij treuren om den lieveling niet. Onuitsprekelijk zalig moet de gedachte zijn, dat hare kinderen haar eens zullen ontvangen in de eeuwige tabernakelen. Wie weet hoe hoog zij dan reeds staan in verstandelijke en zedelijke ontwikkeling? Die hoop zal de moeders hemelsgezind maken, het oogenblik van sterven zal haar niet verschrikken, want zij gaan dan naar hare kinderen, verheugd als Jacob, toen hij ging naar den zoo lang betreurden zoon. Een oogenblik in den hemel met het wedergevonden kind, vergoedt al de aardsche smart. Maar een kind te verliezen, zoo als ik een kind verlies, o, 't is zoo ongelukkig! Ik treur om hem, om zijn eeuwig ongeluk, en er bestaat in hemel of op aarde geen woord, dat mij troosten kan. - Uitgeput van vermoeidheid zweeg Amalia.

- Gij zijt overspannen, mevrouw! - antwoordde de leeraar, - met het innigste medelijden treur ik met u; want ik gevoel, wat gij lijden moet. Maar het Evangelie heeft zeker ook troost voor u. Laat ons bedaard trachten te zijn, en.....

- Het Evangelie, hoe dierbaar ook voor mijn hart, kan mij troosten onder alle smart; maar thans treur ik slechts om de smart van mijn kind. Die zonder Christus leefde, kan niet gelukkig zijn in de eeuwigheid, zoo spreekt het Evangelie beslissend, zoo heb ik altijd hooren prediken. O! ik zie hem lijden, ik hoor zijne angstkreten, het tandeknarsen der rampzaligen. - Terwijl zij deze woorden sprak, viel zij achterover in haren stoel en wrong de handen. - Ik verlang woorden van bemoediging van u; - ging zij voort - ik smeek er u om, schoon ik weet, dat gij geen enkelen druppel lafenis mij bieden kunt. Gij kent het Evangelie echter beter dan ik, o zeg mij, is er dan geen enkel woord in de gansche openbaring van den God, die liefde is, dat eene lijdende moeder vertroosten kan?

De predikant boog zijn hoofd, terwijl tranen uit zijne oogen vloeiden. Hij greep hare hand. - Mevrouw - zeide hij met van aandoening bevende stem - uw zoon was het slagtoffer van eene helsche verleiding, en de Hemelsche Vader oordeelt zeker zachter over den verleide, dan over den satan, die hem bedroog.

- O ja, in vergelijking van de duivelsche ondeugd van Ruisdaal, zijn de overtredingen van Leonard gering. Maar wat baat het mijn kind dat hij geen duivel is? Zonder Christus is hij evenwel verloren. O! hij had nog veel goeds, maar ach wat baat het hem?

- De Eeuwige Geregtigheid ziet zoowel het goede als het kwade van de kinderen der menschen - antwoordde de prediker. - Het kwade wordt overal bestreden, het goede overal ontwikkeld. Maar 't zijn vooral de zinnebeeldige voorstellingen van de straf in de eeuwigheid, die u zoo ontroeren. Dat brandende vuur, die worm, die niet sterft, dat

tandeknarsen der verdoemden, moet op redelijke wijze verstaan worden, mevrouw. Die beelden geven te kennen, dat de mensch de gevolgen zijner zonde dragen moet.

- Dat alles is zeer mogelijk - antwoordde Amalia - maar dat stelt mijn hart niet gerust. De bedreigingen van het Evangelie mogen zinnebeeldig zijn; uit die schrikwekkende zinnebeelden, die de Zaligmaker gebruikt, moet men toch de zwaarte der straf erkennen. Gij wilt mij troosten; ik dank u voor uwen goeden wil, maar vergeef mij, als ik u antwoord, dat uwe redenering vruchteloos is bij de stellige uitspraken van den regter der wereld. Christus verkondigt eeuwig, eeuwig ongeluk over mijn kind. Altoos, altoos rampzalig, verdoemd tot in alle eeuwigheid. Het is een vuur, dat niet uitgebluscht wordt, een worm, die niet sterft.

- Mevrouw, gij gelooft onvoorwaardelijk aan het kerkelijk leerstelsel van de eeuwigheid der straf. Zoo als de boom valt, blijft hij liggen.....

- En gelooft gij daaraan niet? - riep Amalia uit.

- Neen! mevrouw, ik zal opregt met u spreken. Ik geloof niet aan de eeuwigheid der straf.

Amalia zag verwonderd op. Zij had wel eens gehoord dat de eeuwigheid der straf geloochend werd door wijsgeeren en vrijgeesten, maar van een hervormd predikant had zij dat niet verwacht. - Ik hoor met verbazing - antwoordde zij - dat gij de eeuwigheid der straf ontkent. Geregeld heb ik de openbare godsdienstoefening bijgewoond, maar nooit hoorde ik het beweren, dat de straf in de eeuwigheid slechts tijdelijk zoude zijn, integendeel heb ik altijd over de verdoemenis hooren spreken in den zin van eene eeuwige. Hoe dikwijls heb ik het: - Te laat - van onze predikstoelen gehoord, en gij zoudt durven beweren dat de straf niet eeuwig is.

- Men predikt dat niet, mevrouw, omdat deze leer te gevaarlijk is voor de menigte, die zoo ligt kennis en bekeering tot na den dood uitstellen zou. Men moet op eene zekere hoogte van ontwikkeling staan, om zonder gevaar deze leer te kennen.

- Ik ben verbaasd - riep Amalia uit. - Ik dacht, dat de waarheid nooit schadelijk was. Is zij dan gelijk aan het beeld van Isis, waarvan Schiller spreekt, dat onthuld wordende slechts schade doet? Waarom de waarheid ontveinsd! o, dat kon ik niet denken, dat er ook in het Christendom leerstellingen waren, alleen voor ingewijden bestemd. En hoe zal men weten of de menschen ontwikkeld genoeg zijn, om zonder schade deze waarheid te hooren? Hoe zou men zich kunnen bedriegen, als men alleen naar verstandelijke ontwikkeling zag? En hoe als men eens opmerkte, dat de prediker van Christus bij den een de eeuwigheid der straf bestreed, bij den anderen scheen aan te nemen? Op de daken moet gepredikt worden, wat Christus geleerd heeft.

- Mevrouw - antwoordde de leeraar - ik heb opregt tot u gesproken, om uwe smart, ware het mogelijk, te verligten. Ik zal u ook zeggen, op welken grond ik mijn gevoelen bouw. Kunt gij gelooven dat de hemelsche Vader, die liefde is, zoo vele schepselen zou voortgebragt hebben, die eeuwig verloren zijn? Eeuwig verloren! Schrikkelijke gedachte, verdoemd tot in alle eeuwigheid. Ik ril van ontzetting bij dat woord van Bridaine, u zeker bekend - nooit; nooit. Zoudt gij dat kunnen gelooven? Mevrouw.

- 't Is waar, - antwoordde zij, he-

viger nog ontroerd - maar wat beteekent ons gevoelen tegenover het woord van God? De Joden konden ook niet gelooven, dat Jezus van Nazareth de Messias was. Eene dwaasheid was het Evangelie voor Grieken en Romeinen. - De Bijbel spreekt beslissend: Gods toorn blijft op hem, en Christus, die de menschen zoo lief had, die zeker niet te streng over hen oordeelen zou, beschrijft op zoo schrikkelijke wijze het ongeluk der ongeloovigen. Ach! hoe zou een lijdend moederhart getroost kunnen worden, omdat sommigen meenen dat de straf niet eeuwig zijn zal - omdat zij de eeuwigheid des ongeluks niet overeenbrengen kunnen met Gods wezen. Tegenover alle menschelijke redenering staat het woord van God: hij zal het leven niet zien in eeuwigheid.

- Als wij, - zoo vervolgde de predikant - de uitspraken van Christus en zijne apostelen letterlijk en onvoorwaardelijk moesten verstaan, dan zouden alle kinderen en alle heidenen onherroepelijk verloren zijn, omdat zij zonder het geloof sterven. Dat kan ik niet gelooven, mevrouw, en daarom moet ik aannemen, dat men hier namaals ook nog kan teruggebragt worden tot God. En als heidenen na den dood nog kunnen verbeterd worden, waarom zouden dan ook die menschen zich niet kunnen bekeeren, die wel onder Christenen woonden, maar nog geene Christenen waren? Onze Heer vooronderstelt zelf de mogelijkheid van vergeving in de toekomst, als Hij van de lastering des heiligen geestes zegt, dat deze zonde *noch in de tegenwoordige noch in de toekomende eeuw vergeven wordt*. Het woord *eeuwig* heeft volgens deskundigen de beteekenis niet van volstrekt eindelooze voortduring. De apostelen verklaren daarenboven dat *Hem alle knie zal gebogen worden*, dat het *één herder en ééne kudde zijn zal*, en dat *God eens zijn zal alles in allen.* Zoo lang er toch nog één zondaar is, die tegen God strijdt, zoo lang is de zonde ook niet overwonnen, en God niet alles in allen. Men moet een eeuwigen kamp tusschen God en de zonde aannemen, of eens moet de zonde overwonnen zijn, en geen schepsel zich meer verzetten tegen God.

- O! ik geloof, dat er veel waarheid is in hetgeen gij zegt - antwoordde Amalia, die met ingespannen opmerkzaamheid naar de redenering van den predikant had geluisterd. - Maar toch kan ik te weinig bouwen op menschelijke redenering aangaande hetgeen God doen kan, en hetgeen met zijne natuur overeenkomstig is, dan dat ik daardoor gerust worden zou. Vergeef mij de opregtheid. Gij stelt mij de mogelijkheid voor oogen van eene bekeering aan gene zijde des grafs. Eens zou de ongelukkige zondaar nog gelukkig kunnen worden. - Ach! mijne ziel smacht naar troost, en nogtans bemoedigen uwe woorden mij niet. - Ik sla het Evangelie slechts open, en lees daar geene redeneringen aangaande mogelijkheid of onmogelijkheid, geen onderzoek naar wat met Gods natuur al of niet overeenkomt; maar stellige uitspraken, bepaalde, beslissende woorden van Hem, die spreken mogt: *Ik zeg u.*

Hoe gaarne de medelijdende leeraar de ongelukkige moeder wilde troosten, toch sprak hij vruchteloos. Na nog eenigen tijd het gesprek te hebben voortgezet, vertrok hij.

Mevrouw Hildeberg bleef met Theodoor alleen; zij scheen eenigen tijd in diep gepeins verzonken. Het was voor haar nieuw, wat de predikant gezegd had, en toen zij er meer over nadacht, scheen zij meer genegen om zijn gevoelen te omhelzen.

Theodoor had geen deel genomen aan het gesprek, schoon hij met aandacht naar de redenering des leeraars gehoord had.

Eindelijk brak mevrouw Hildeberg de stilte af, met de vraag: - wat dunkt u van deze redenering, Theodoor?

- Ik ben nog te onbedreven in de theologische wetenschap, moeder, om te oordeelen in eene zoo gewigtige zaak. Ik heb reeds bij ondervinding, dat mijne denkbeelden veranderen en mijne begrippen gewijzigd worden, naar mate ik vorder in het onderzoek des Bijbels. Ik durf niet beslissen.

- Dat verlang ik ook niet, Theodoor, zeg mij slechts wat gij denkt van de redenering des predikants, vreesselijk word ik thans geslingerd.

- Al wat hij u gezegd heeft is reeds dikwijls gezegd en even dikwijls bestreden. Onze hoogleeraren spreken niet beslissend. Maar ik weet dat oom, die een zeer geleerde dominé is, even sterk voor de eeuwigheid der straf redeneert, als er zoo even tegen geredeneerd werd. De gevoelens der godgeleerden zijn dus zoo bepaald mogelijk tegenover elkander gesteld...

- En zou eene moeder, - zoo viel Amalia hem in de rede, - hare rust kunnen vinden in redeneringen, die even fel bestreden als ijverig verdedigd worden? Zou zij op zoo wankelbaren grond hare rust kunnen bouwen? Maar zeg mij eens opregt, wat uw gevoelen is.

- Omdat gij het verlangt, zal ik 't u zeggen, moeder: tegen het neen van Ds. A. kan men het ja van Ds. B. overzetten. De zonde heeft reeds duizenden jaren bestaan; men begrijpt niet hoe het met Gods wezen overeenkomstig is, dat de zonde bestaat, en nogtans bestaat zij. Nu zegt men, dat het met Gods natuur in strijd is, dat er altijd zonde zou bestaan. Hoe wankelbaar is die redenering? - Het is onmogelijk te gelooven, zegt men, dat de mensch altijd aan het goede tegenstand bieden zou, altijd het kwaad liefhebben kon, terwijl hij toch eens de zonde kennen moet in hare bedriegelijke en verderfelijke natuur. Zal men niet ophouden vergif te drinken, als men eens de schadelijke gevolgen heeft gevoeld? - Maar ik vraag: zou men kunnen vermoeden, dat de mensch onverbeterlijk blijven zou tot in den hoogsten ouderdom? Hij heeft bij ondervinding, dat de wereld hem geen geluk geeft, en toch blijft hij soms tot aan zijnen dood aan de wereld getrouw. Hij heeft honderdmaal gezien, dat het geld geene zaligheid, geene ruste geeft en toch blijft hij het zoeken. Ja, gelijk een boom zijne wortels dieper in de aarde dringt, naarmate hij ouder wordt, zoo hecht zich de grijsaard soms nog meer aan de wereld, schoon men zeggen zou dat het onmogelijk was. De dronkaard ondervindt de schadelijke gevolgen van het misbruik van sterken drank. Hij ondervindt die naar ligchaam en geest, hij ziet den ondergang van zijn gezin, het ongeluk zijner kinderen, en toch grijpt hij driftig naar den gifbeker, alsof hij overtuigd is van de genezende kracht van den inhoud. Gelijk het paard, dat zich gisteren tusschen twee palen dooddrong, zoo doet de mensch. Het dier liep er onbedachtzaam tusschen, voelde zich in de klem, en in plaats van terug te gaan, drong het angstig vooruit, steeds vooruit, totdat het nederviel. De letter der H. Schrift is ook te duidelijk, te stellig. De straf is eeuwig, zoowel als de zaligheid eeuwig is. Menschelijke wijsheid slechts predikt bekeering ook aan gene zijde des grafs, het Evangelie verkondigt onvoorwaardelijk en beslis-

send: hij zal het leven niet zien in eeuwigheid.

- Maar gij weet Theodoor, dat Leonard nog veel goeds had. O, als hij in het leven gebleven ware, dan zou hij zeker nog teruggekeerd zijn van zijn dwaalweg. En nu onvoorwaardelijk, onherroepelijk verdoemd, voor eeuwig, schrikkelijk, ontzettend - en zij wrong de handen.

- Ik kan niet anders zien, moeder. Ik sta voor het Evangelie, als voor eene rots, waarop met groote letters gebeiteld is: - het leven is kort, eeuwig de straf: - Jezus Christus zou op aarde niet zooveel geleden hebben, als wij hier namaals zoo gemakkelijk konden gered werden.

Hildeberg kwam op dit oogenblik terug, en nu werden de toebereidselen gemaakt voor het vertrek naar Utrecht, hetwelk den volgenden morgen zou plaats hebben.

Een treurige winter voor het gezin van Hildeberg! Menigen langen avond zaten zij, de huisgenooten, rondom den brandenden haard, zonder een woord te spreken, dat niet noodig was. Zelden ging Hildeberg uit. De treurende ouders waren het liefst bij elkander, en in de liefde hunner twee andere kinderen vonden zij eenigen troost. Op een zondag-avond in de maand Januarij zaten de huisgenooten weêr bij elkander in hetzelfde vertrek, waar wij hen 't eerst hebben ontmoet. De oude Hildeberg rookte zijne pijp, en scheen geheel in gedachten verloren. Hij staarde bijna onbewegelijk in de vlammen van den haard. Amalia zat tegenover hem, schijnbaar bedaarder dan vroeger, maar toch diep bedroefd. Theodoor zat voor de tafel met eenige boeken voor zich. Hij was ter kerk geweest, en had zijne ouders den inhoud medegedeeld van de preek.

Theodoor beurde het hoofd op en sprak: - ik heb opzettelijk een paar commentaren nagezien over den tekst, dien professor Heringa behandeld heeft. *Dengenen die God liefhebben werken alle dingen mede ten goede.* Gij hadt moeten hooren, moeder, hoe de voortreffelijke prediker het apostolische woord ontwikkelde. Ja! hier vinden wij den grond, waarop wij veilig bouwen. Alle dingen zullen den Christen medewerken ten goede, alle dingen, zonder eenige uitzondering, ja dat weten wij. Is dat waarheid, dan hebben wij er slechts over te klagen, dat wij zoo weinig onzen Hemelschen Vader liefhebben.

- Maar hoe kan dat van toepassing zijn op ons, lieve Theodoor, - zeide Amalia, verwonderd over het vuur waarmede hij gesproken had, - wij ontkennen niet, dat het voor ons nuttig zijn kan wat ons overkwam, maar wij treuren over Leonards droevig lot.

- Ja wel, moeder. Toen de hoogleeraar den tekst ontwikkelde, kwam er als een lichtstraal in mijn ziel: Op dezen grond zullen wij rust vinden. Als wij aan God gelooven, ons geheel aan Hem overgeven, zoo kinderlijk, zoo vertrouwend als onze Heer Jezus deed, o, dan klagen wij niet, maar dan weten wij, dat alles, wat ons overkomt, door God toegelaten of verordend wordt met wijze en goede oogmerken. Wij zullen daar boven misschien het meeste juichen om dezelfde redenen, waarom wij op aarde 't bitterst hebben getreurd. Zie, moeder! als gij gelooft, dan zult gij gelukkig zijn: dat is Gods woord, eeuwig en onveranderlijk als Hijzelf. Wat er ook hier of in de eeuwigheid moge

geschieden, hoedanig ook het lot van Leonard zij, eens zullen wij erkennen, dat al wat God doet wijs is en goed; want wij zullen zalig zijn.

- Nu begrijp ik uwe bedoeling, - antwoordde Amalia, terwijl zij hare betraande oogen naar boven sloeg - daar zullen alle raadsels worden opgelost, daar zullen wij God danken voor alles en om alles, en wij zullen daar zalig zijn. Als wij gelooven, dan geven wij gaarne het lot van Leonard in de handen des Vaders. Als wij gelooven, dan zijn wij overtuigd, dat wij God zouden danken voor al wat Hij doet, indien wij het begrepen. Aanbidden zouden wij dan altijd, juichen zouden wij en danken altijd. Ons hart zou met zelfverloochenende onderwerping op den Vader vertrouwen. Bedroefd kunnen wij dan zijn, treuren kunnen wij dan, maar wanhopen nooit. Zoolang de mensch aan God gelooft, kan hij niet geheel ongelukkig zijn. Neen, ik heb geene behoefte aan de uitspraken der godgeleerden, aangaande de natuur der straf in de eeuwigheid. Dengenen, die God liefhebben, zullen alle dingen medewerken ten goede. Ja, dat moet ook eene moeder gelooven, die haar kind in de zonde sterven zag. Vader, sterk ons in het geloof! - zoo bad zij toen. - Ja, Hildeberg - ging zij voort, terwijl een blijmoedig lachje om hare lippen speelde - dan zullen wij rust vinden voor ons hart. Treurig moge onze levensweg zijn, toch kunnen wij kalm en gelaten voortwandelen; door al de zwarte wolken, die boven ons hangen, zien wij den blaauwen hemel, en aan het einde van onzen levensweg zien wij het graf ja, maar aan de overzijde van het graf wacht ons zaligheid. Zalig zijn ze, die in den Heer sterven.

Hildeberg stond op, omhelsde zijne vrouw hartelijk, en sprak: - ja, Amalia, bang is het lijden, dat ons opgelegd werd, zwaar de last, die op zoo zwakke schouderen drukt. Ook wat ik ondervond zal ten goede werken, indien ik geloof. O wij genieten reeds op aarde zooveel goeds, vooral in de liefde waarmede wij elkander beminnen. Wij willen dan niet vreezen, maar gelooven.

Sedert dien tijd was het zooveel beter en gelukkiger in het gezin van Hildeberg. Kalm en tevreden leefden zij voort. Theodoor volbragt zijne studiën gelukkig, en werd spoedig geplaatst. Van Gerrit Ruisdaal hoorden wij niets meer, dan dat hij in een gevecht bij Leuven doodgeschoten werd.

D-L.

Losse hoofdstukken uit de levensgeschiedenis van Steven Kraanvogel.

Das Weib ist grosz und stark....
V. SCHILLER.

(*Vervolg. Zie Tijdspiegel* 1854, I, *bladz.* 153.)
VI.
Opvoedingstheorien. - Een congres van vrouwen. - Steventje. - Resultaten uit de notulen afgeleid.

Geheel onbewust welk een belang deze of gene lezer in onze drie tantes gelieft te stellen, zullen we hem uitnoodigen om een eigenaardig congres bij te wonen, alwaar over de opvoeding en vorming van alle Steventjes kostelijke dingen zullen behandeld worden, en de verschillende sprekers, of spreeksters, ook verschillende opvoedingstheoriën zullen ontvouwen, waar de geneigde lezer, die zelf opgevoed is, of nog anderen moet opvoeden, zijne eigene theorie kan terugvinden of verbeteren. Wij voor ons zijn zoo dwaas niet, om aan dergelijke congressen evenveel waarde, wèl te verstaan voor de lezers van den Tijdspiegel, te hechten, als aan de congressen te Weenen, of te Tilsit, Ollmutz, of waar ook ter wereld.

Op den zevenden geboortedag van Steventje, waren de drie tantes ten huize van onzen braven vriend Kraanvogel genoodigd op een boterhammetje, met aankleve van dien: - de ouders zagen gaarne dat men hen ‘familiaar’ bezocht. - Vader Kraanvogel had, in het verleden jaar, het ambt als torenwachter nedergelegd, en was eervol ontslagen door het stadsbestuur -: een kleine, welbeklante droogistwinkel was door hem uit de hand overgenomen, en moeder Kraanvogel hielp dapper achter de toonbank: - zij waren, zoo als tante Jet verklaarde, door den Heer in het tijdelijke gezegend, en zij hoopte dat het in 't geestelijke ook alzoo mogt zijn. - Steventje ging op de bewaarschool, die almede, even als de honden, paarden, en groote zeeschepen, een koninginne-naam droeg, en waar de doorluchtige patrones jaarlijks het tribuut uit de residentie zond, en de dagbladen dit jaarlijks, in den regel, den volke bekend maakten. - De knaap was gezond, levendig, dikwerf stout, grappig, ondeugend, maar begon reeds te leeren, bovenal te zingen, - als een lier - versjes opzeggen, en vergat nooit om het broodje naar de bewaar- of veiligheidsschool mede te nemen - voorts was hij in de laatste dagen en weken zelfs zoo ondeugend geworden, dat hij een boozen aanval waagde op de kornet van tante Jet, en

meermalen kleine fragmenten verleidelijk zoethout uit den winkel had weggekaapt, en zich zelfs vergreep aan een geheele stang laurierdrop - waarop de ligchamelijke tuchtiging was gevolgd, en de eenzame opsluiting (cellulair) gedurende 2½ uur, op het donkere, akelige achterzoldertje. - Voorts was Steventje een alleraardigst, pleizierig kind, dat 's middags aan tafel, vóór en na den eten, het tafelgebed, door tante Jet ‘expresselijk vervaardigd,’ zonder haperen herhaalde, en alleenlijk bij de laatste zinsnede, als het beslissende: amen! in aantogt was, met het ééne oog, - het andere bleef gesloten, - naar den dampenden schotel keek. - Stonden er pannekoeken op tafel - helaas! dan gingen reeds ter halverwege onder het gebedje de beide oogen even open - en vielen - paf - weder digt, als het amen! kwam, dat bij deze gelegenheid met meer *verve*, geestdrift en nadruk werd uitgesproken. - Steventje was een lief kind.

De drie tantes waren behoorlijk gezeten, en jufvrouw Kraanvogel schonk de koffij en presenteerde de koekjes, waarbij Steventje met eene onverklaarbare bereidwilligheid behulpzaam was, en de drie schikgodinnen van zijn toekomstig lot met zoete weldaden overlaadde, telkens zijne competente portie - de percenten voor den kleinen makelaar - nemende, ondanks de bedreiging der moeder, die niet bemerkte dat Steventje juist dan het trommeltje presenteerde, wanneer moeder de kopjes inschonk, en dus van den lieven knaap het oog moest afwenden. - Vader Kraanvogel liep in den winkel af en aan, om nu en dan dezen en genen der avondklanten de noodige vlier en kamillen af te geven; want er waren vrij wat verkouden menschen door het onstuimige Aprilweder.

Tante Pietje had een ongeveinsd genoegen in de schalkachtigheid van neefje, en schudde somtijds met het hoofd. - Tante Krisje daarentegen moedigde het kind ongepermitteerd aan, en wees stilletjes telkens naar het trommeltje. - Maar tante Jet volgde met een boozen, bestraffenden blik, de bewegingen van het kind, en zuchte wel tienmaal achter elkaâr.

O, welke lichtzijden en slagschaduwen en tinten in uwe karakters, allerliefste medemenschen! hoe verraadt ge uzelven, terwijl ge u meent te omhullen of te verbergen in het een of ander modekleed! Hoe kijkt de eigenlijke ware *he*- of *she*-mensch, even als het aapje, altijd uit de mouw; met één woord, welke ellendige stumpers zijn we in de groote en heerlijke kunst van huichelen, al meenden we daarin met de kap gepromoveerd te zijn! - Natuurlijk dat het vrouwengesprek over den aanleg en de toekomst van het zevenjarig Steventje liep - de drie aanwezige bloedverwanten waren immers stemgeregtigden, die elk haar stembriefje in de ouderlijke stembus wierpen, - en wel bijzonder op den plegtigen verjaardag.

Tante Jet was het eerst aan het woord: - Welnu, zuster Kraanvogel, 't wordt tijd dat ge eens begint te denken wat er van uw zoon, onzen neef, zal gemaakt worden - en welk een weg gij beide, bij zijne volgende opvoeding, zult inslaan - hij wordt weldra te groot voor de bewaarschool, en ik zoude u raden, langzamerhand, naar eene goede gelegenheid uit te zien, om hem in de vreeze Gods op te voeden, en met den katechismus en de Bijbelsche geschiedenis wat meer bekend te maken;

want met al die liedjes en versjes, zoo erg wereldsch, zullen wij er niet komen, ik weet wel dat uw goede man hier nog al eenstemmig met ons denkt, maar wat mij aangaat.... - Hier viel zuster Petronella, zoo als zij meermalen deed, de oudere zuster eenigzins onverwacht in de rede, zij schommelde een paar malen heen en weder op haren stoel, en sprak met een eigenaardig glimlachje: - moeten wij er dan, zuslief, een kleinen katechizeermeester van maken, een stroeven, pruilenden, deftigen jongeheer van zeven jaren, die al naar mantel en bef grijpt? - Wat mij betreft, ik ben volstrekt niet van de opinie van zuster Jet, zij meent het zeer goed, dat weet ik, maar kinderen moeten kinderen blijven - en ik geloof dat ze vrij wat meer verstaan en begrijpen van die wereldsche versjes van van Alphen en Dr. Heije, dan van den katechismus of van de Bijbelsche geschiedenis; als men die lieve kinderen zoo vroeg met de geleerdheid oppropt, komen er neuswijze ventjes van, kleine dominés, die ik niet kan uitstaan.

- Welzoo - (tante Jet is weder aan het woord), welzoo, - daar hebben we weder onze wijze zuster, die nog al sterk voor de wereld met hare begeerlijkheden is. - Weet zuster dan niet, dat er geschreven staat: ‘weert de kinkerkens niet, laat ze tot mij komen’ - en zoude zuster mij kunnen bewijzen, dat de Schrift ook niet voor de kinderen is de melk, zoo als de Apostel zegt, en is het niet der ouderen pligt, om de kinderen met hunne verdorvene en ellendige zieltjes tot den Heer te brengen?-

Moeder Kraanvogel hield zich uit bescheidenheid stil - vader Kraanvogel knikte de spreekster toe, en Steventje had reeds driemaal naar het trommeltje gegrepen, en eindelijk den steen des aanstoots bemagtigd, en de beide wangen met zoetigheid volgestopt. - Daar hebben we het bewijs, vervolgde de oudste zuster, daar, terwijl ze op de onnatuurlijk gevulde roode wangetjes van het knabbelende lieve kind wees - daar het bewijs -: de zonde der begeerlijkheid, de ongehoorzaamheid, ja de ondeugende poging om het vleesch te voldoen. - Komaan, zuster Petronella, ge moest ons eens vertellen, hoedanig wij die zonde van den mensch door uwe mooije versjes van Van Alphen en Dr. Heije er uit zullen krijgen? - Komaan, zusje, hoe zal dat in zijn werk gaan? Nu, waar blijfje?

- Waar ik blijf - hernam de welmeenende goedhartige tante - wel eerst hier, bij de familie, en dan blijf ik er bij, dat ons neefje door den verstandigen raad en het goede voorbeeld van vader en moeder wèl zoo goed zal te regt gebragt worden, dan door onbegrijpelijke dingen, waar groote menschen ook al voor staan. - Zie, laat de jongen tien of twaalf jaren oud zijn, dan zal hij bij den predikant kunnen gaan, de geboden, en het Onze Vader, en den katechismus leeren en begrijpen, maar nu, geloof je dat ook niet, waarde zus? nu kan hij er waarlijk nog niet bij - hij kan immers eventjes met moeite lezen, en er zijn in Gods Woord zoo vele zaken, die toch niet voor de kinderen gemaakt zijn - en, daar mag ik niet van zwijgen - wat ge daar gezegd hebt, om de kinderkens niet te weren en tot den Heer te brengen, dat beteekent toch niet om ze zoo vroeg met allerlei afgetrokkene en hooge zaken bekend te maken, dat beteekent immers, als ik het wèl heb, dat de kinderen door den Heer gezegend en omhelsd werden, omdat ze zoo rein en schuldeloos wa-

ren. - Bij dezen tekst, zusje! komen de katechismusvragen of de orthodoxe formulieren waarlijk nog niet te pas.

Nu lag ook de derde tante, die intusschen met Steventje gespeeld had, haar loodje in het zakje -: Lieve beste kinderen menschen! we moesten hier nu niet gaan disputeren op Steventjes verjaardag, en het alles maar overlaten aan vader en moeder Kraanvogel, die er toch per slot van rekening meer verantwoordelijk voor zijn dan wij. - Kom eens hier, mijn beste jongen! sprak de vrolijke vrouw en nam het knaapje op den schoot, - kom eens hier, mijn kereltje - weet je wel (en zij kneep hem zacht in het oor), dat je een kleine ondeugende bengel zijt? - mannetje! waar zijn al die koekjes? - nu ja, wijs maar op je buikje - ja dáár zitten ze - maar als je nu van nacht naar, ziek en misselijk wordt, en morgen met veel buikpijn in je bedje moet blijven, en uw lieve moeder staat te huilen -: ach, mijn arm zoontje is zoo ziek - nu Steventje, wiens schuld is dat? - Steventje hernam met een benaauwd gezigtje, en flaauw stemmetje: - Ach lieve tante Kris, mijn eigen schuld, ik begin het al te voelen, tante heeft waarlijk gelijk - en het jongske werd bleeker en bleeker, welligt alleenlijk van den schrik en de mogelijkheid dat de nacht van misselijkheid in aantogt was.

- Ei, ei, - riep tante Pietje, - - nu zeg ik op mijn beurt - daar hebben we het al. - Kijk daar is dat kleine, zondige, ellendige wezentje, zoo als zuster Jet blieft te zeggen, reeds tot bekeering gekomen - door de eenvoudige gemoedelijke vraag van Krisje, zijn eigen hartje heeft hem den weg der bekeering aangewezen - ben je nu niet overtuigd, mijn beste jongen! dat tante Krisje de waarheid sprak? zal je het nooit weêr doen, zoo ongemanierd snoepen? Natuurlijk hernam Steventje, op eens geheel bekeerd, half snikkende en half huilende -: Nee - n - nee - n - noo - nooit weêr - we - eêr - lieve tan - tan - tante!

- Dat heet ik nu op mijne beurt opvoeden, - riep Petronella, terwijl zij het kind een kus gaf, - door eigen overtuiging, eigen gevoel, de kwade neigingen overwinnen, en eerst het kind bij het kind zelf terugbrengen, en niet met bedreiging en gestrengheid den kleinen mensch bang te maken, alsof, 't zij met eerbied gezegd, onze lieve Heer een groote kinderenbeul was - maar gelukkig, dat staat ook niet in den katechismus, ten minste niet in het Onze Vader. - Hoort, beste vrienden! we moeten dien jongen een jongen laten, dat ondeugende en snoepachtige zal er van zelf wel uitgaan, als de waarde ouders Steventje goed onderhanden nemen: - door schade wordt men wijs, heb ik altoos ondervonden, en ik ben er om den dood niet voor dat men van die lieve, wilde knapen, op hun zevende jaar, fiemelaars maakt, die op hun twaalfde jaar regte huichelaars zijn - en Petronella slurpte met welbehagen het kopje koffij, dat koud begon te worden, binnen.

Intusschen was de oudere zuster volstrekt niet uit het veld geslagen, dat ging zoo gemakkelijk niet. - En gelooft ge dan, zóó was de dupliek gereed, - dat de zonde, de aangeborene en overgeërfde zonde bij het kind er van zelf zal uitgaan, zoo als de koorts van zelf uitslijt? - en weet ge dan niet, dat alle vleesch, van Adam af, onder de oordeelen der erfschuld ligt? - Komaan, vader Kraanvogel (hier werd het woord bepaaldelijk tot den huisvader gerigt), komaan, laat uw eenigst kind

maar in het wild opgroeijen, zonder God en zijn gebod, maar ondeugend blijven, van kwaad tot erger, wij zullen dan eens zien wat er uit groeit - ja, laat het knaapje maar allerlei mooije bewaarschoolversjes leeren van appelen, perziken, peren, van zoete en stoute kinderen, - pleizierige liedjes van duiven, kersen, en de maan die door de boomen kijkt, en al zulk tuig - dan zullen we eens zien wat er voor heil steekt in die wereldsche half en half heidensche opvoeding - ja wel, heel goed zoo! mooi zingen, mooi schrijven, mooi Fransch, later - God betere het - ook al mooi dansen, en zoo de wijde wereld in - maar de Schrift, de Schrift Gods - neen, neen die moet weg! die mag niet op de school, daar mag het kind niet van hooren - dat is uit den booze - en dan heet het nog op den koop toe, dat men het woord Gods wegmoffelt uit vrees voor de Roomschen, die 't ons verbieden, - allemaal praatjes! - Zie zoo komt het dat de wereld hoe langer hoe boozer wordt, ja de zonde zou maar zoo van zelf uit den mensch gaan, met wat wereldsche wijsheid! en dat geweten, - ook al verdorven. - O, zuster Petronella! ik zal het u wijten, als Steventje in den grond bedorven wordt door uwe raadgevingen....

- En ik, - sprak deze eenigzins warm geworden - en ik zal het evenwel herhalen, en volhouden, dat men naar uwe wijze van zien en handelen, juist die arme, onnoozele kinderen van meet af bederft, door ze als weg te rukken uit den kinderlijken leeftijd, en met zulke dingen en stelsels bekend te maken, waarover de groote menschen, b.v. de dominés, en zelfs de professoren 't niet eens zijn. - Wat weet of begrijpt die jongen daar van Roomsch, Gereformeerd of Lutersch? daar moet hij nog niets van begrijpen! Wat begrijpt hij van zoo veel dingen in het Oude en Nieuwe Testament, die zuster Jet ook niet kan uitleggen, en wat helpt het zijn zieltje ter zaligheid, als hij een heele zoô vragen als een papegaai opdreunt, en onzen Lieven Heer dankt, als het lesje er maar uit is? - Neen, ik blijf er bij, Steventje moet een kind blijven - en als er een knappe verstandige meester is, die hem nu en dan wat vertelt, wèl te verstaan, wat hij begrijpen kan, uit de geschiedenis van Jozef, of van Jacob, van Mozes - of uit de vier Evangelisten, daar heb ik vrede meê; maar als zelfs dat onderwijs niet bedachtzaam wordt aangevat, zult ge de kinderen veel leeren, zonder dat ze er eigenlijk een zier beter door worden - of herinnert ge u nog wel, verleden jaar, zuster: toen Steventje het Onze Vader had geleerd, en zoo mooi en vlot kon opzeggen, wat er tusschen u en hem aan den stok was? - nu, kijk maar zoo knorrig niet! - toen het kind per ongeluk had van buiten geleerd: - verlos ons van het kwaad, - en niet - van den booze - weet ge niet, hoe ge toen neefje zoo geweldig gekapitteld hebt, omdat hij niet echt in den geloove, niet zuiver Gereformeerd was, daar hij toch buiten zijn schuld, waar weet ik niet, een verkeerd woord had van buiten geleerd? Nu vraag ik u, of dat de meening is, om Steventje tot God en zijn gebod, tot pligt en deugd te brengen, - nu vraag ik....-

- Wacht eens even, zusje lief, - hernam de oudere, - met uw permissie, ik geloof toch dat ik daar in mijn goed regt was, en dat het wel deugdelijk en degelijk mijn pligt was, om het arme kind voor dwaalbegrippen te bewaren, en vooral toe te zien dat hij niet langzamerhand tot zeer verderfelijke begrippen kwam, en de kracht van het woord Gods, in het Onze

Vader, zoo ergerlijk wegnam; dat regt zal ik mij, tegenover Steventje, waarlijk niet laten ontnemen - nu nog al mooijer! men zou dat kind niet eens mogen teregtwijzen, als het tot onchristelijke en gevaarlijke leerstukken werd gebragt - heb ik van mijn leven! -

Zuster Krisje, wier geduld op eene zeer pijnlijke en gevaarlijke proef werd gesteld, had nog al toegeluisterd, en nam het woord onbedachtzaam genoeg: - maar, Jet! ligt er dan waarlijk zulk een groot kwaad en zonde in, om te bidden: verlos ons van het kwaad, en niet van den booze? - Ik dacht, dat kwam zoo wat op hetzelfde neêr, als het maar niet geheel wordt weggelaten - want de booze is kwaad, en het kwaad is de booze - zoo begrijp ik het. - Och lieve hemel! als we de lieve kinderen al zoo vroeg met den leelijken, zwarten duivel moeten bekend maken, dan beginnen we immers om ze al hun levenspleizier weg te nemen - we komen dan al vroeg genoeg met dien akeligen boeman - en later komen er voor ons allen duivels en duiveltjes genoeg in het leven, van alle kanten. - 't Is toch wat erg om het arme Steventje juist daarom te beknorren, dat hij een paar woordjes niet goed, niet echt oud Gèreformeerd, had van buiten geleerd.

- Hoor, zuster! - hernam de eenigzins beleedigde tante, - dat gij er zoo los en ligt over denkt, is op uwe rekening, - dat hebt gij te verantwoorden; maar gij zult mij dien knaap niet aftrekken van het ware geloof, en als gij zoo blind zijt, of voorgeeft, om het groote verschil niet te zien tusschen - den booze - dat is: de booze geest, de oude slang, de menschenmoorder van den beginne, en het kwaad - nu, wat beduidt dat woord? - 't is ook al zulk een nieuwbakken, kettersch woord van de nieuwe leer, die niet uit God is - dan gaat mij dat niet aan; - maar om het kind, op die wijze, nog al verder te bederven, en alles hier met een Jantje van Leiden, zoo als men zegt, te laten afloopen - neen, dat kan er niet door - en ik hoop dat vader en moeder ten minste zullen zorgen, dat hun kind niet vroeg of laat zitte in den raad der goddeloozen of der spotters, onder de dwazen, die zoo als de psalm zegt, in hun hart zeggen: ‘daar is geen God.’

- Nu, - liet tante Pietje zich hooren, - nu ga je weêr op eens te ver, beste zus, word maar niet boos. - Wel mensch! als iemand in de Gereformeerde kerk, of waar ook, per abuis, ongeluk, of zelfs uit overtuiging bidt, zoo als Steventje heeft gedaan -: ‘verlos ons van het kwaad,’ en niet van den booze, is hij daarom reeds een spotter, een goddelooze, zegt hij daarom reeds in zijn hart -: Er is geen God? - Zoo iets heb ik van mijn leven nog nooit gehoord. - Of gelooft ge dan, dat onze lieve Heer daarbij ook zoo geweldig naauw aan de letter hangt, als wij, en dat de regtzinnigheid, de godzaligheid, aan een paar woorden is verbonden? - en nu een kind, dat dikwijls niet eens weet en begrijpt wat er gebeden wordt, of wat het zelf bidt, zoudt gij het arme wurmpje daarom voor onchristelijk of ongereformeerd willen uitmaken? - Lieve zuster! - je meent het waarlijk zeer goed, maar hier, met je welnemen, overdrijf je de zaken toch geweldig.

- Nu, - was het antwoord, - wij zullen zien. - Steventje moet dan maar in Gods naam op de nieuwerwetsche manier worden opgevoed - een mannetje, een heertje naar de wereld worden, met die allerliefste wereldsche versjes, in plaats van de psalmen, met die vrolijke deun-

tjes op de bewaarschool, in plaats van de katechismusvragen, - een heertje, die later van God en zijn gebod evenzoo veel weet als dat kopje daar, of die tafel. - Allerbest! laat hem maar zoo voortgaan - ondeugende streken, en dan geen godsdienst, geen Gods Woord, in het wild opgroeijen, totdat vader en moeder hem niet meer kunnen houden, en vroeg of laat naar Harderwijk zenden - ik kan het niet gebeteren - ik wasch er de handen van af; de zusters schijnen het van avond allemaal beter te weten. - - -

Ziedaar, waarde lezer, welligt lezeres! een getrouw fragment van dit congres, waar over de godsdienstige opvoeding van onzen held, uit verschillende oogpunten, werd gedelibereerd, en gij de onderscheidene stemgeregtigden in hare respectieve rollen hoordet spreken en adviseren. - Als ge de reden vraagt, waarom ditmaal de ouders zelven ‘buiten advies’ bleven, zoo was hier de oorzaak, dat zij beide gaarne de wisseling van de gedachten der zusters wilden vernemen. - Steventje, die intusschen van den schrik, en de koekjes, en de mogelijke buikpijn was bekomen, en naast tante Krisje stond, nu stil en bedaard, had haar onder het gesprek toegefluisterd -: Och! tante lief, ik geloof waarlijk dat tante Jet al heel boos is van avond - heb ik het gedaan? och, zeg me toch, komt dat van de koekjes, of van die fout in het Onze Vader, daar ik zooveel knorren over had verleden jaar, - maar, tante! ik heb, als tante Jet er bij was, immers altoos gezegd - ‘van den booze! -’ hoe kan ze daar nu nog zoo boos over zijn? - Krisje antwoordde zacht -: stil, stil, mijn jongen! 't is zoo erg niet gemeend, - tante meent het zoo goed - en wij konden er toch niets van begrijpen. - Dat is ook waar, - sprak Steventje, en begon vreesselijk te gapen, en regt dodderig uit zijne oogjes te kijken.

Wij gevoelen, dat er in de mededeeling van dit congres een groot gebrek aanwezig is, dat wij vruchteloos poogden te verhelpen: - 't is al te natuurlijk, te weinig gezocht, en niet hoog-letterkundig-fatsoenlijk genoeg - maar daarin ligt de theorie der geestelijke opvoeding desalniettemin opgesloten, de drie stemgeregtigden vertegenwoordigen eene drievoudige rigting van onzen tijd, die niet zoo geheel onbelangrijk is. - Laat ons bedenken dat wij allen eens Steventjes zijn geweest, en van de eerste indrukken, die wij ontvingen, het volgende leven grootendeels afhangt, in zijne licht- en schaduwzijden. - Wat de bewaarschool begint, vervolgt de school voor kinderen - het instituut - de kostschool, en eindelijk de allerkostelijkste school - het *leven*, - waarin wij plus minus veertig, vijftig, zestig, als het hoog komt tachtig jaren, zegt de psalmist, worden gedrild, en gekonfijt, en geturlupineerd; maar de naklank van het jeugdig leven trilt immers, in meer of minder merkbare nuancering, door al die cursussen heen; de eerste grondtoon komt dikwerf zonderling terug - daarom handelen, en leven, en denken, en zondigen, en haspelen de groote menschen even als de kinderen - zij spelen, en tobben, en drenzen, en bedriegen elkaâr, en jokken, en morsen, en doen zeer onbehoorlijke dingen, alles op grootere schaal in de staatkundige-, in de kunst-, in de kerkelijke wereld - daar komen de stoute, de snoepende, de listige, de bekeerde,

de slaperige Steventjes, weder voor den dag, in het groote balkostuum des levens, als helden, mannen, vrouwen, geleerden, staatslieden, en opperlieden aan den grooten tempelbouw der menschheid - het eerste, oorspronkelijke Steventje verloochent zich niet, maar kijkt telkens over de onderdeur of uit de vensters. - Juist om die redenen, zeer waarde lezers, allen opgevoed, en nog ter school in de levensschool, juist daarom is het een zaak van belang, door welk een soort en slag van ouders, ooms en tantes, wij het voorregt hebben opgevoed te worden, en wie den eersten stempel gesneden heeft, waarmede wij als miniatuur-was-mensch zijn gedrukt en gekeurd; - want die stempelsnede wordt door den tijd hard en hard als steen - gij kunt die eerste kunstbewerking niet wegnemen, of zoo als de Joden en boeven, vóór eenige jaren, het metaal snoeijen. - Wij laten de verschillende opvoedings-theoriën, welke u in dit bijna onverdragelijk- burgerlijk congres eenigzins zijn ontwikkeld, ter verdere beschouwing en toetsing over. - Elke bijdrage tot het groote werk, om van kleine menschen groote en goede menschen te maken - dus niet het *voeden* alleenlijk, ook niet het *overvoeden*, maar het *opvoeden*, elke bijdrage van dien aard is eenigzins belangrijk en kan nut stichten, bovenal waar men den leeftijd onbeschroomd als bij den kraag vat, en zegt: - Sta stil, vriendlief! we zullen eens even onderzoeken wat ge in uw schild voert. - Wie zich daartoe geroepen voelt, spreke zoo als hij spreken kan, en zinge en fluite en dreune de lieden voor, naarmate hijzelf, het oude vogeltje dat op den boomtak zit te kijken - gebekt is. Vaartwel, tot nader.

Spiritus Asper en *Lenis.*

Het spionnetje.

Maart-spionnetje.

De maand was warm en guur - even als de Europesche staats- en volken-thermometer -: warm in de kabinetten, warm in de strijdlustige harten, warm in de geschutgieterijen; - maar koud en guur de diplomatische dampkring - koud het gemoed van den Noordschen monarch -; welligt warmer als de lente- en zomerzon de tinnen en torens van Konstantinopel en Sebastopol en het versterkte Petersburg bestraalt.

Goede vrienden

Vindt men heden ten dage niet slechts in de clubs, societeiten, of onder de kwakers en groenmannen - maar onder de keizers en menschelijke majesteiten op den troon - wèl te verstaan - nota bene, lezer! waar keizerlijke brieven worden gedépêcheerd - hoogst merkwaardig voor de geschiedenis en den briefstijl -: waar de Levantsche vloot uitzeilt, en de Russen den Donau overtrekken - blijven Napoleon en de Czaar, blijkens het authentiek onderschrift - *toch* desalniettemin ‘goede vrienden’ -: ‘Uwer majesteits goede vriend’ - enz. - enz. - hier heete het, volgens het Freudelied van v. Schiller:

> Wem der grosze Wurf gelungen,
> Eines Freundes Freund zu seyn, -
> - - - - - - -

Mische seinen Jubel ein!

Het jaar 1854.

De maanden Maart en April - vertoonden in Engeland, hier en daar, zelfs op het platte land, aan de deuren en boven de deuren der herbergen, de *Fransche* en *Engelsche* vlaggen, *dooreengevlochten*, wapperende in de lucht. - Vergelijk, tot *betere* opheldering, de geschiedenis van de jaren 1809-1816 - en eenige belangrijke toelichtende redevoeringen in het Parlement, door Sir Pitt en opvolgers.

Bijdrage voor de woordenboeken der negentiende eeuw.

Monsieur de Cassagnac draagt bij: ‘staatkundige wellevendheid.’ - Wie beschrijft ons den onmetelijk rijken en diepen zin van *dezen* zoetvloeijenden term - ? - welligt de Heilige Schrift: Lukas XXIII:12. ‘En op dien dag werden Pilatus en Herodes vrienden met elkander.’

Publiciteit.

Is het van de *ééne* zijde, blijkens de duurgekochte ondervinding, een patente maatregel, om de vrije drukpers, gelijk de honden in dit ons lieve vaderland, te muilbanden - en de volkeren een zeer verstandig stilzwijgen op te leggen, opdat men niet al te luid en te hoorbaar spreke; - zoo is het van de *andere* zijde merkwaardig, en volstrekt onvergefelijk, dat de souvereinen, en correspondance, de drukpers weder ontmuilbanden - en zich het regt der publiciteit, aan de minderen, de Dii minores, ontzegd, voorbehouden en aanwenden - zoo als monsieur de Cassagnac grof-brutaal-drukpers-liberaal is geworden - aldus schrijvende: ‘maar bij staatkundige verwikkelingen, waarvan wij (de natien) getuigen zijn, staan niet *alleen* de *souvereinen* maar de *volkeren* tegen elkander over. - Het is alzoo noodig, dat de volkeren datgeen lezen (al mogen ze zelfs niet schrijven, nota bene) 't welk wordt geschreven, opdat zij daarover zullen kunnen oordeelen.’ (Fiat insertio, voor de toekomst!)

Teekenen des tijds - Symboliek op straat en in de balzaal.

De vette os van het Carnaval te Parijs treedt te voorschijn als ‘Vorst Mentschikoff’ en doet den optogt naar de Tuilerien - en keizer Napoleon danst met prinses Metternich.

Russische familie.

De patriarch van Moskou geeft de genealogie aan de hand, in zijne aanspraak aan de vertrekkende troepen; de familie-verhouding is:

Kinderen van den *vader* Czaar (zie noot) en van de *moeder* Rusland - onze *broeders* van het leger, enz. enz.

Noot.
Was sagt der Herr Papa?
Der lederne Herr Papa -?
(uit het Fuchsenlied overgenomen).

Nog een Oostersche muilkorf.

Verbod! - Te Widdin en in geheel Bulgarije is gestrengelijk verboden in al de Moskeën, om een woord of syllabe te spreken - over het *herstel des vredes.*

Geene Britsche staatkundige wellevendheid.

Master Cobden beschuldigt lord Russell van eenige diplomatieke inconsequentie - een eigenaardige gevatheid om de keizers te verguizen, - Ten vorigen jare noemde de edele heer den Franschen keizer - een *vrijbuiter*: - dit jaar den keizer aller Russen - een *slagter* - en welke namen zullen zij in de volgende jaren dragen? antwoord toch, kapitale lezer!

Overigens: dalende Fondsen, en veel bals en thee met dans en spel aan de hoven. - Gewapende onzijdigheid - dat is: onzijdige gewapendheid. - Nieuwe ijzeren stoombooten en nieuwe jonge groenten, en nieuwe rekruten. - Oude Revalenta- en Holloway-pillen-advertentiën. - Armoede en grootheid, niet van Kotzebue, maar in de groote steden. - De Donaubruggen weggenomen - maar daartegenover een steenen brug van Keulen naar Deutz. - Tegenvoeters van Ds. Meijboom en Zaalberg op de kerkelijke kaart, en liefhebbers van het schaakspel in de hoofdsteden. - Dagbladschrijvers in de gijzeling, en ministers op vrije voeten - Hongersnood en volksverhuizing, sneeuwval en een Fransch leger aan de Alpen. - Dansende, geldscheppende, trouw- en oorlogzuchtige keizers. - Koningen ad idem. - Goed voorgaan doet goed volgen. - Willem II in metaal herboren, en eindelijk ‘à jour’ gezet voor het ‘ongeduldige’ volk - NB. in den Haag, - en wat er meer volgt - vóór, op, en na den omineusen - *eersten April.*

ASMODEUS.

LORD RAGLAN.
Opperbevelhebber der Engelsche troepn van het leger van het Oosten.
C.C.A. Last

De maarschalk **LE ROY DE SAINT-ARNAUD**, Opperbevelhebber van het Fransche leger van het Oosten
Gedr bij Fuhri & Smits

Godgeleerdheid. - Wijsbegeerte. - Staatkunde. - Opvoeding en onderwijs.

Aphorismen en theses, over vrijheid van godsdienst en van prediking in betrekking tot de beweging onzer dagen.

> ᾽αλλ᾽ ὁ λόγος τοῦ θεοῦ οὐ δέδεται.
> PAULUS aan TIMOTH. II. 2 VS. 9.
> Maar Gods woord is niet gebonden.
> Ubi agnovimus Christum, ibi agnovimus et ecclesiam.
> AUGUSTINUS.
> Waar wij Christus gevonden hebben, daar hebben we de kerk wedergevonden.

(*Vervolg. Zie Tijdspiegel* 1854, I, *bladz.* 245.)

XX.

Het zoude bezwaarlijk zijn, uit de bepaalde gesprekken of uitspraken des Heeren eenig *geldig bewijs* af te leiden, waardoor de vrijheid van godsdienst en prediking wordt beperkt binnen enge grenzen - veeleer geeft de Heer de meeste ruimte, en brengt alles terug tot zeer weinige bekende hoofdgrondstellingen, die ter *vrije* en ongedwongene toepassing en ontwikkeling aan de apostelen werden overgelaten.

XXI.

Volgens deze opmerking, kan er, op zuivere Evangeliesche gronden, geen regt, geene magt bestaan, om in eene volgende eeuw, ook niet in de negentiende, de prediking des woords aan een zekeren band te leggen, dan alleenlijk het Evangeliesch voorschrift en verband. - Er mag geene menschelijke hand zich opheffen, om ons den mond te snoeren of te bedekken, als de Zoon Gods ons den mond opent, en

den geest uitlokt, om door waarheid en vrijheid voorgelicht, het woord, dat volgens den apostel Paulus ‘niet gebonden is,’ te prediken.

XXII.

Zij, alzoo, die vermeenen het regt te hebben om den prediker aan confessionele banden te leggen, en hem in de vrije verkondiging des woords te belemmeren, handelen lijnregt in tegen den geest en het gebod van Christus, en volgen juist de tegenovergestelde methode van die, welke de Heer aanwees en aanbeval; waar men hen zal gehoorzamen, zijn ze billijkerwijze verpligt de gansche rigting en ontwikkeling van Christus' leer eerst om te keeren en te vernietigen, om hunne beginselen op het puin van 's Heeren woord te vestigen.

XXIII.

Wie, op die wijze, aan een, zoo als men thans zegt, vrijzinnigen leeraar of hoogleeraar den kansel willen ontzeggen, of een beroepen leeraar wegens onregtzinnigheid wenschen te weren - zullen gehouden zijn te bewijzen, en wel deugdelijk, zeer naauwkeurig en onpartijdig en zonneklaar te bewijzen, dat hij tegen den Evangelieschen geest en de Evangeliesche hoofdgrondstellingen leert en predikt, en kunnen niet volstaan met grieven en beschuldigingen in het midden te brengen, alleenlijk afgeleid uit een bepaald kerkelijk of confessioneel leerstelsel, of eenige leerstukken, die van meer dan ééne zijde nog niet volstrekt tot heldere en beslissende bepaling zijn gebragt.

XXIV.

De wensch om slechts *zijne* bijzondere en eens aangenomene leerstellige zienswijze of geloofs*meeningen* - nog zeer verschillend van geloofs*waarheden* - aan het volk te hooren verkondigen, is dus gedeeltelijk onregtvaardig, onbillijk - maar mede onmogelijk, ongerijmd - ten zij men de geesten der menschen zoo uniform, zoo geheel gelijk kon maken, en besnoeijen, en tot een ondenkbaar *waterpas* brengen, dat alle Evangeliesche waarheden juist en naauwkeurig (precies) in dienzelfden vorm zouden passen, en volmaakt op elkaâr gelijken, zoo men zegt, even als ‘twee druppels water.’

XXV.

De poging, welke men aanwendt, om de verkondigers des woords tot eene dergelijke volstrekte gelijkheid te brengen, om hen in die mate confessioneel te *nivelleren*, dat er geene punten van verschil bestaan, zullen in den regel juist eene tegenovergestelde uitwerking hebben: daardoor beleedigd, belemmerd en teruggehouden, om van de gewaarborgde Evangeliesche vrijheid gebruik te maken,

zal menigeen in krachtiger, meer vrijzinnige taal spreken. - Het gebreidelde ros zal aan den teugel ontsnappen, en den onvoorzigtigen berijder in het zand werpen.

XXVI.

Voor welk een regtbank, ter hoogste en laatste instantie, zal men den verkondiger des woords roepen en indagen, waar men vermeent dat hij de Evangeliesche waarheden te kort doet? voor een bepaald leerstellig concilie? of voor

eene vergadering van uitlegkundigen? of voor eene vereeniging van geestelijke geloofsregters, die eenmaal geen enkelen voetstap buiten het leerstellig rasterwerk wagen, of willen zetten? Naar onze wijze van zien, zal de verkondiger des woords, die op het beginsel van waarheid en vrijheid steunt, genoodzaakt zijn deze regters en regtbanken voor incompetent, onbevoegd te verklaren.

XXVII.

Alsdan blijft zekerlijk de sterkere arm, - de dwang, - de force majeure, - het ontzet - over: - getuige de geschiedenis. - Tegenover de admiraalsvlag van Bogerman, moesten Episcopius en Hoogerbeets hunne sein- en nommervlag nederhalen. - Tegenover het geweldig drijven en verbitteren van eenig kerkelijk bestuur in onze dagen, b.v. ten platten lande, waar het oudgereformeerde leerstelsel, ongerept, naar tittel en jota *moet* terugkeeren in elke leerrede - zal de Evangeliepredikant, die slechts de vier Evangelisten volgt, en door den apostolischen geest is beheerscht, - moeten zwichten; - maar om *die* reden is de vrije en onbelemmerde Evangeliepredikant nog *niet* vernietigd: - men kan iemand met geweld den mond stoppen en de handen binden - *daarom* is hij nog geen slaaf of onvrije. - Het regt des sterkeren is geen regt, maar onregt, ook in de godgeleerde wereld.

XXVIII.

Het ligt in den aard der zaak, en ook in den geest van dezen tijd, en tevens in de voortgaande ontwikkeling der algemeene Protestantsche kerk, dat men elke meer vrije en ongedwongene beweging in het rijk Gods, en in de verkondiging daarvan voor het volk - als *verdacht* beschouwt, - dat men bij iedere minder bekende, minder gewone, verrassende opvatting of toepassing der Evangeliesche waarheden, den ketter riekt, en, zeker ter goeder trouw, dáár een naderend gevaar bespeurt, waar slechts eene hoogere, eene reeds voorbereide, en in zekeren zin dus noodzakelijke ontwikkeling verschijnt.

XXIX.

Er is hier geen ander middel, om het gevaar, als het werkelijk, en niet slechts denkbeeldig is, aan te toonen en te bestrijden, - dan om tot de eerste en onloochenbare en onbestreden uitspraken des Heeren en zijner jongeren, volgens het Evangelie, terug te keeren - en dáár den *toets* te vinden der waarheid, opdat men eene geoorloofde, op Evangeliesche gronden steunende vrijzinnigheid, niet in der haast voor onregtzinnigheid uitkrijte; opdat men het oordeel, de opvatting van den tegenstrever, door *eigen* vooroordeel, niet te vroeg als vooroordeel of ketterij aanschrijve, en zich wachte voor de beschuldiging des Heeren -: ‘Kan ook een blinde een blinden leiden, zullen ze beide niet in de gracht vallen?’

XXX.

De tijd is voorbij, en zal niet weder terugkomen, waar men de vrijheid der Evangelieprediking door geweld van wapenen, door burgerlijke interventie, door kerkelijk Protestantsche synodale inquisitie ontzenuwt - de beschaving, het eigen onderzoek, de behoefte aan meerder verdraagzaamheid, en bovenal de *onderlinge tegenstrijdigheden* en *botsin-*

gen, in de verschillende confessionele leerstellingen erkend en erkenbaar, werken eenparig mede om die vrijheid te beveiligen, en lokken ook in deze dagen krachtiger protest uit tegen eenen met geweld opgedrongen teruggang, dan in vroeger dagen -: actie en reactie.

XXXI.

Daardoor is men ongevoelig weder bij den ouden kerkvader Augustinus als ‘te huis’ gekomen: (Zie het motto) ‘*waar wij Christus gevonden hebben*, *daar hebben we de kerk wedergevonden.*’ - Een rijke, een veel omvattende, een gezegende spreuk! - Niet de kerk moet eenen Christus maken, en eigendunkelijk in een vooraf toebereid licht plaatsen, en de omringende voorwerpen mede in dat kunstlicht, naar willekeur, stellen; - maar Christus alleen maakt, en make de kerk - en geen ander.

XXXII.

Zeer langzaam, maar toch geregeld, en zelfs meer en meer zigtbaar, en gevoel- en hoorbaar, wordt deze spreuk door velen, die haar welligt niet eens kennen, behartigd en in toepassing gebragt. - Menig Hervormd, en Luthersch, of Doopsgezind leeraar - ja menigeen, die gewoonlijk kerkelijk stelselmatig, of meer vrijzinnig de Evangeliewaarheid opvat - keert, bij de verkondiging des Heiligen Woords, tot Christus terug, en werkt zijne leerredenen uit, en draagt ze voor, meer of minder aan het concept gebonden - *zonder* dat hij onder den bepalenden, beknellenden invloed van het kerkelijk stelsel bleef - en dikwerf met verbazing erkent, dat hij - *zijne* kerk in Christus' woord, en niet meer daar buiten heeft gevonden.

XXXIII.

Daartoe wordt de aanleiding en de opwekking telkens grooter, en onwederstaanbaar, wanneer men eens afgesloten en ingemuurd in het eigen kerkelijk stelsel, door de schietgaten en naauw getraliede vensters der welbemande vesting heenziet - en dan, tegenover het eigen fort, ter linker- en regterzijde, andere strijders ziet, die ook ingemuurd, weder uit hunne schietgaten en venstertjes ons aanzien, en dus even veel kerkelijk regt, en kerkelijke autoriteit, en kerkelijke waarheid meenen te bezitten - als wij: - de beschouwing daarvan, als ze lang genoeg geduurd heeft, zal de strijders aan deze en gene zijde nopen, om eindelijk, als ze elkaâr lang genoeg hebben aangekeken - de valbrug neder te laten - en ten minste (altijd wèl en voorzigtig gewapend) - te parlementeren.

XXXIV.

Dit parlementeren kan, mits het met bedaardheid geschiede, tot vele en gewigtige opheldering brengen -: men kan onderling den inwendigen bouw en de sterkte der vestingen beschouwen, en het voor- of nadeel wikken en wegen dat er in gelegen

is, om nog langer met de leerstellige vuurmonden en kartouwen elkaâr te bedreigen:
- men kan, altoos parlementerende, en wèl op zijne hoede, de eerste voorslagen
tot een wapenstilstand doen, - tevens bij de inspectie der vijandelijke buitenwerken,
- de binnenwerken volgen spoedig - tot de

overtuiging komen, dat er zelfs van den vijand heel wat goeds en nuttigs is over te nemen.

XXXV.

Op die wijze zoude men, zonder de onderlinge vrijheid eenigzins te belemmeren, weldra den vrede kunnen sluiten, niet meer zoo angstig en benaauwd, met de hand aan den trekker van den kerkelijken revolver, uit de schietgaten turen, maar vertrouwelijk met den voormaligen bestrijder onderhandelen, en daarbij, als laatsten en eenigsten scheidsman en *arbiter*, tot den Heer Christus terugkeeren, die de 'vredemakers zalig prees,' en niet anders kon en wilde spreken, omdat Hijzelf de 'Vredevorst' is en blijft.

XXXVI.

Eenmaal op dezen weg zijnde, zal men ligtelijk de Evangeliesche regten van anderen met de eigene vereenigen, altoos parlementerende, elkaâr zekerlijk de vrije verkondiging des Woords niet betwisten, en nog veel minder het *volk*, dat gewoonlijk gedwee en ootmoedig de eene of andere partij kiest, zonder te weten wie regt heeft - als *hefboom* gebruiken om de tegenpartij uit het veld te jagen. - Men zal zich, eens verwijderd van de benaauwende schietgaten, niet gaarne verlagen om *deze* methode van vervolging of aanhitsing bij voorkeur aan te wenden, - aangezien de *Joodsche hoogepriesters*, ten tijde van Christus, om den Heer spoedig en zeker aan het kruis te brengen, juist *deze* methode - van volksprikkeling - hebben verkozen, en het voor *Christenmenschen* toch niet raadzaam is, om *hier hun* voorbeeld te volgen en aan te bevelen.

XXXVII.

Wij durven deze voorslagen tot verdere vereeniging der strijdende partijen in onzen tijd, en in ons vaderland, gerustelijk aan het oordeel onzer lezers onderwerpen. - Zekerlijk zullen velen zich daarmede, om redenen te wèl bekend, in geenen deele kunnen vereenigen - en dadelijk wèl gewapend naar de verschansingen terugtrekken, en de oude schietgaten weder bezetten, en zich in geduchten staat van defensie stellen. - Anderen zullen onze vredesvoorslagen, omstreeks het midden der negentiende eeuw, veel te voorbarig vinden, en ons verzoeken om nog één of twee eeuwen te wachten met dergelijke vreemde parlementaire - droombeelden! - Eenigen zullen ons welligt toestemmen, en op hunne wijze medewerken, om het rijk Gods door en in Christus' naam verder op te bouwen, ook naar den regel van den kerkvader Augustinus:

'*Waar wij Christus gevonden hebben, daar hebben we de kerk wedergevonden.*'

Spiritus Asper en *Lenis.*

Stichtelijke lectuur.

De dag des Heeren. Zondags-lectuur voor Evangelische Christenen. Door J. van Waning Bolt, predikant te Antwerpen. Te Groningen, bij J. Oomkens Jz., 1853.

> - Overigens spreke ‘de dag des Heeren’ voor zichzelven, terwijl vooral, naar ik acht, iedere bladzijde zal doen in het oog vallen hoever mijn ‘Zondag’ verschilt van zekeren ‘dag des Heeren’ die, - zeker nog al karakteristiek en ook misschien met beduiding?! - zich annonceerde als zullende telken Zaturdag, dat is: op den joodschen sabbath! - verschijnen, - iets dat ik niet weet of gebeurd is, want ik heb het niet onder de oogen gehad, omdat ik te weinig sympathiseerde met de mannen die zich als patronen bekend maakten van dien ZATURDAGSDAG DES HEEREN.
> *Uit des schrijvers toewijding van zijn boek aan zijne geliefde ouders.*

We plaatsten deze woorden van den schrijver zelven aan het hoofd van dit verslag, opdat onze lezers terstond eenigzins op de hoogte zouden worden gesteld van den geest, dien zij in dezen ‘dag des Heeren’ te wachten hebben. Mogten zij echter meenen, hier een werk te zullen aantreffen van polemische strekking en dat met het doel is opgesteld om de vrienden van den ‘Zaturdagsdag des Heeren’ hard te vallen en streng te regt te zetten, dan kunnen we hun aanstonds de verzekering geven, dat zij zich daaromtrent niet ongerust behoeven te maken. 't Zou ook weinig passen bij eene ‘stichtelijke lectuur,’ onder welke rubriek wij dezen ‘dag des Heeren’ aankondigden, en die naar des schrijvers doel bevorderlijk moet zijn, om den Zondag voor Evangelische Christenen meer en meer te heiligen.

We weten, dat we eene zekere verantwoording op ons namen, toen we het werk van den heer van Waning Bolt onder de ‘stichtelijke lectuur’ klassificeerden. Eerlijk betuigen wij, dat we het als zoodanige niet willen insmokkelen, of het met een *transeat*

cum caeteris willen introduceren. We kennen de eischen des tegenwoordigen tijds van stichtelijke lectuur voor verlichte, helderdenkende Christenen, en zijn er misschien hoogere modellen aan te wijzen - we denken hier onder anderen aan de onlangs verschenen ‘Stichtelijke overdenkingen van J.P. de Keijser’ - we houden ons overtuigd dat geen Evangelisch Christen deze Zondags-lectuur ongesticht uit de hand zal leggen, of door het temende en waterige van stijl of inhoud afgeschrikt zal worden, om het niet gedurig weêr ter hand te nemen. Had het dezer Zondags-lectuur geen schade gedaan als de kortheid nu en dan wat meer was betracht, en eene enkele herhaling van tijd tot tijd voorkomende vermeden - we zien deze kleine vlekken gaarne over het hoofd, waar ons zoo veel goeds en degelijks wordt geleverd en wij uitweidingen aantreffen, die in plaats van te vervelen of te vermoeijen, integendeel verrassen en ons aangenaam bezig houden.

Wat is er over den Zondag en de Zondagsviering al niet geschreven! Eene literatuur daarvan zou verscheidene bladzijden vullen. Hoe er ook ten onzent van oudsher is geklaagd over den boozen geest der wereld, die zich niet zelden juist op den Zondag openbaarde, blijkt ons uit het volgend epigram van den geestrijken Huygens:

> Hoe lange lyd'st Du, Heer, Dyn Soon-dagh,
> Soen-dagh, Son-dagh,
> Ondankbaerlick verspelt, verspilt, verspeelt, in
> Sond-dagh.

Doch bij klagte werd - en niet te onregt voorzeker - opgemerkt, dat de Nederlanders niet behoorden onder de minst bevoorregte Christenvolken, onder wie de Zondag op prijs gesteld en het kerkelijk leven in eere gehouden wordt. Genoeg, over Zondag en Zondagsviering is van Huygens' tot op onzen tijd veel - en mogen wij hopen niet geheel vruchteloos geschreven tot verheffing en heiliging van den dag des Heeren.

Hoe rijk het onderwerp is, heeft het ons ter beoordeeling gezonden geschrift op nieuw bewezen. Niet minder dan 22 onderwerpen, allen op den dag des Heeren betrekking hebbende, worden hier met tamelijke uitvoerigheid behandeld. Zij zijn de volgende: de Zondag; de Zondag - de dag des Heeren; de Zondag - een rustdag; de Zondag - feestdag; Zondag - sabbath; de Zondagsviering; de Zondag-morgen; de Zondag-avond; het Zondagskleed; de Zondags-schotel; de Zondagsarbeid; de Zondagsuitspanning; de Zondag van den arme; de Zondag van den kranke; de Zondag van den wereldling; de Zondag der dienstboden; de Zondag der kinderen; ‘Zondagskinderen;’ de Zondag van den Christen; de Zondagsschool; de Zondagsgift, de Zondagsstemming.

Over het geheel lazen wij deze opstellen met genoegen en stichting. De schrijver toont overal, dat hij boven eene bekrompene, joodsch-christelijke opvatting van den dag des Heeren ver is verheven. Bij hoogen ernst treffen we hier eene heldere, Evangelische denk- en zienswijze aan. De dag des Heeren wordt tot een' waren christelijken feestdag verheven, die, in eene blijmoedige stemming doorgebragt, niet anders kan dan het christelijk heiligend leven te verhoogen.

We zouden veel te wijdloopig worden, als we van elk dezer opstellen, wier opschriften den inhoud kenmerken, een meerder of minder uitvoerig verslag wilden geven. Liever stippen wij 't een en ander aan, om de strekking van dit werk te kenmerken, of van wat ons der

mededeeling bijzonder waardig scheen.

Na eenige algemeene beschouwingen omtrent den Zondag, toont de schrijver in zijn eerste opstel hoofdzakelijk aan, wat de Zondag voor den Christen wel, wat hij voor anderen, die zijne hooge en gewigtige beteekenis niet gevoelen, niet is, en eindigt hij met den heilzamen invloed van het welbesteden van den dag des Heeren dus te beschrijven: ‘Ziet, als elke Zondag zóó door ons werd doorgebragt, dan zou het aldra niet missen, of zijn invloed werkte ook op de volgende dagen der week, en wekte ons gedurig op met de gedachte: als de christelijke deugd en de christelijke liefde op Zondag goed zijn en den belijder van Jezus versieren, dan zullen zij wel op andere dagen hem geen kwaad kunnen of hem ontsieren; en zoo zou ligtelijk elke dag des levens spoedig voor den Christen een Zondag kunnen zijn, - geen onderscheid zou er bestaan tusschen den eenen dag en den anderen; - en wij houden ons allezins overtuigd, dat wij daardoor gedurig rijper zouden worden voor den grooten dag, die wel geen Zondag zijn zal, maar dien wij in den vollen en heerlijken zin des woords noemen: den dag des Heeren.’

Over den oorsprong en de gepastheid van den naam: ‘dag des Heeren,’ hoe hij den Heer kan worden toegewijd, en hoe wij elken levensdag een dag des Heeren moesten kunnen noemen, vinden wij in een ander opstel veel lezenswaardigs; gelijk we dat mede aantreffen waar over den Zondag als rustdag gesproken, de ware en valsche rust in het licht gesteld en aangewezen wordt in welken zin, in welke beteekenis, met welk doel de eerste dag der week der Christenen rustdag is.

Hoe de schrijver over feestdagen denkt, ontwikkelt hij in zijn vierde vertoog, daarin aantoonende, dat, naar zijn gevoelen, de Zondag alleen de feest- en vierdag bij uitnemendheid moest zijn, terwijl elk ander christelijk gedenkfeest, op den Zondag - op den Zondag alleen - moest gevierd worden. Het is ons voorgekomen, dat hij daar den goeden vrijdag zelfs niet van uitzondert.

De overeenkomst en het onderscheid tusschen den Zondag en den Sabbath wordt duidelijk en met belangrijke opmerkingen aangewezen in het opstel, dat den naam van ‘Zondag - sabbath’ draagt.

In een ander behandelt de schrijver de zaak der Zondags-viering, zoodat hij op haren oorsprong let, getuigenissen van sommige schrijvers van het oude christelijke tijdvak aanhaalt, over hare overdrevene en ligtzinnige behandeling spreekt, den gulden middenweg, veelal in ons vaderland in acht genomen, aanprijst, maar ook nog op vele gebreken ten onzent wijst en middelen aan de hand geeft, om eene waardige Zondags-viering te bevorderen.

‘Zondag-morgen’ en ‘Zondag-avond’ lazen wij met uitstekend genoegen, wegens den praktikalen zin en de gemoedelijk-ware opmerkingen door beide opstellen ruim verspreid. Liefelijk is het beeld van den Zondag-morgen in een christelijk gezin. Liefderijk ernstig wordt hier aangewezen, hoe waarschuwend, bemoedigend, vertroostend de Zondag-morgen voor verschillende leeftijden is, gelijk de Zondag-avond als een blijde of treurige treffend wordt beschreven. Lezenswaardig is, wat van de Zondag-avond vermaken gezegd wordt, terwijl de schrijver over de Zondag-avond-oefeningen zich dus uitlaat: ‘Indien - bij zulke godsdienstige oefeningen - goede leiding van het gesprek ontbrak, dan gaf zulks wel eens aanlei-

ding tot verkeerde opvattingen en uitleggingen van het gehoorde. Van daar de gewoonte, de hebbelijkheid om juist niet altijd zoo zeer zich te beijveren het stichtelijke, gepaste, hartelijke van het gehoorde zich te herinneren, zich toe te eigenen en elkander mede te deelen en aan te prijzen, - maar wel eens te gaan wikken en beoordeelen wat men gehoord had en spoedig al ligt te gaan afkeuren en veroordeelen wat de predikant gezegd had. Wat in den beginne en in zijnen oorsprong dus goed en heilzaam werkte, moest al spoedig ontaarden in eene soms hoogmoedige keurmeesterij. En de bekende zoogenaamde Zondag-avond-oefeningen, oorspronkelijk zoo waardig, zoo nuttig en doelmatig, - zijn al te spoedig ontaard in kweekscholen der betweterij, van geestelijken hoogmoed en van valsche regtzinnigheid. Het Zondags-licht brandde daar 's avonds soms niet helder; wel eens wat veel nachtlicht-achtig. Soms ook stelde een of ander zijn dwaallicht op den kandelaar, om er zijne mede-christenen mede te verlichten en hen te waarschuwen tegen de zoogenaamde dwaallichten aan het kerkelijk firmament.'

'Het Zondagskleed' bevat belangrijke opmerkingen, vooral waar de schrijver er op aandringt, om het Zondagskleed met de Zondagsstemming in overeenstemming te brengen en het christelijk leven als het beste Zondagskleed aanprijst, terwijl we ons volkomen vereenigen met wat hij in 'De Zondags-schotel' zegt omtrent het gebruik van spijs en drank, de onthouding - afschaffing - tafelgesprekken, wat de ware Zondags-schotel zijn moet en met hem 'verwachten die heerlijkheid onzes Heeren, het avondmaal van de bruiloft des Lams - het hooge feestgenot in het huis des Vaders, - waar de bevrediging van al onze behoeften in volmaaktheid ons wacht, - waar wij niet hongeren en dorsten zullen in eeuwigheid.'

'Zondags-arbeid' en 'Zondags-uitspanning' bevatten belangrijke en behartigenswaardige wenken, door een helderdenkenden evangelischen Christen gegeven, die we wel wenschten dat meer algemeen in acht genomen en toepasselijk gemaakt werden.

In 'De Zondag voor den arme' vindt de schrijver aanleiding om uit te weiden over armenwetten, over wat de kerk moet doen, over de verpligting der diakonien om vooral het oog te vestigen op de geestelijke armoede, terwijl hij, sprekende over de middelen om de armen naar de kerk te krijgen, zegt: 'Wij moeten daartoe onze toevlugt nemen tot dwangmiddelen. Dat klinkt hard, zult gij zeggen, en vragen: welke middelen dan? - Ik weet er nog maar één. Maar dat is er een dat ook onwederstaanbaar is en schier altoos werkt, heilzaam en doelmatig werkt. De liefde. - - En alzoo nu de God der liefde zijnen geest, dat is: zijn leven, zijne kracht, door zijnen Zoon aan de gemeente hier op aarde geschonken en toebetrouwd heeft, zoo is het leven der liefde, de geest der liefde een eigendom der gemeente, een dierbaar, heerlijk middel voor haar, om krachtig, onweêrstaanbaar te werken. Wij hebben van dat middel, sinds de kerk van Jezus op aarde bestaat, reeds wondere uitkomsten aanschouwd. Waarom zouden wij er niet nog gedurig en altoos meer en grooter van durven verwachten, indien wij het maar gebruiken, van alle kanten en bij elke gelegenheid gebruiken, met ernst, met gevlei, bij verrassing zelfs, met list, - zoo als men bij voorbeeld de kinderen opvoedt. Want de arme is in zekeren

zin een kind, een kind der gemeente. Indien maar door meer ontwikkelden en hooger geplaatsten het middel getrouwelijk werd aangewend, - de werking zou verbazend, de uitkomst boven verwachting zijn.'

Wij verblijden ons, dat de heer Oomkens den 'Zondag van den kranke' ook afzonderlijk uitgegeven en voor geringen prijs verkrijgbaar gesteld heeft. Het is ongetwijfeld een der nuttigste opstellen, die we in deze verzameling aantreffen. Het is een woord van verkwikking, vertroosting en bemoediging, dat op die wijze gemakkelijk in handen van den kranke komt, en niet kan missen bij wie niet geheel verstompt of ongevoelig is eene heilzame uitwerking te weeg te brengen. Wij kunnen de verspreiding van dit kleine uit het groote overgedrukte boekske van heeler harte aanbevelen.

De wereldling zal 'de Zondag van den wereldling' wel niet ligt in handen nemen. Toch is het goed, dit opstel hier aan te treffen. 't Kan hem die op weg is een wereldling te worden, tijdig waarschuwen, den onverschillige opwekken en den menschenvriend wenken geven, om hem middelen tot redding van den ligtzinnige in het werk te doen stellen.

Dienstbaren en gediend wordenden mogen niet verzuimen 'de Zondag der dienstboden' te lezen. Beide zullen hier vinden, wat hun in hunne verschillende betrekkingen past en waardoor zij kunnen medewerken tot den opbouw van het Koningrijk des Heeren.

Een verhaal van Karl Stöber 'de haak' geheeten en ingevlochten in 'de Zondag der kinderen' staat in dit vertoog regt op zijn plaats en treffend inderdaad is de toepassing die de heer van Waning Bolt daarvan maakt.

Over 'Zondagsscholen' lazen we hoogst belangrijke opmerkingen, die niet weinig tot voorlichting dienen tot eene juiste en doeltreffende inrigting daarvan. 'Zulke groote voorstanders' zegt de schrijver,' en bewonderaars wij zijn van goede Zondagsscholen, - zoo groote en verklaarde tegenstanders en bestrijders verklaren wij ons tevens van slechte, dat is: van de zoodanige die, onder voorwendsel van geestelijk voedsel te geven, geestelijk venijn mededeelen. Want liefdeloosheid, eigenwijsheid en betweterij zijn de vergiften die schadelijk en doodelijk zijn voor het christelijk leven. Men doet de menschen of de kinderen, of wie daar ook onderwijs ontvangen, geen dienst, - maar groote ondienst, met hun eene wijsheid te geven, die zij niet gebruiken, - niet anders dan misbruiken kunnen. De raad der slang in het paradijs deed de eerste menschen eten van den boom der kennis des goeds en des kwaads, - maar sloot even daardoor den weg van den boom des levens af. Dat zij en blijve een waarschuwend voorbeeld. Laat de Zondagsscholen zijn en bloeijen, - maar laat er de slang buiten blijven met hare verkeerde raadgevingen en kwade voorbeelden.'

'Het leven is eene school - het christelijk leven eene Zondagsschool. Wat in de school niet geleerd, niet begrepen, niet onthouden is, - dat moet de Zondagsschool bijhelpen, aanvullen, voleinden, beter inprenten. Wat de mensch niet verstaat, - moet de Christen leeren verstaan. Zoo hoog christelijk leven boven menschelijk leven - geestelijk boven natuurlijk leven staat, - zoo hoog moet de Zondagsschool - dáár waar ze bestaat - boven de gewone school der voorbereiding verheven zijn.' Moge geheel de menschheid, zeggen we met onzen schrijver, 'alzoo in deze lagere

school hier beneden rijpen voor de hoogere school daar boven, de Zondagsschool der eeuwigheid, waar de engelen leven en begeerig zijn in te zien, en waar herhaald, aangevuld, volmaakt en verklaard zal worden, wat hier duister, onafgedaan en onvoltooid bleef, door het licht, dat schijnt en glanst, daar waar geen nacht zijn zal!'

Doch wij moeten eindigen. Wij doen het met ruime aanbeveling van dit veelzijdig nuttig boek. Het hield ons aangenaam bezig en stichtte ons. Een ruim veld bewandelde de schrijver, dat hij door zich hier en daar op bijwegen, die merkwaardigs genoeg bezitten, te begeven, nog ruimer maakte. Wij noemden nu en dan het woord vertoog. Niemand denke hier echter drooge bespiegelingen, afgetrokken redeneringen aan te treffen. Neen, er is gloed en leven en in het leven ingrijpende voorstelling in deze opstellen, die populair genoeg zijn, om door allen begrepen te worden en toch niet zoo laag afdalen, dat zij den meer geoefende en beschaafde geen voegzame en afwisselende lectuur zouden verschaffen. Zij mogen medewerken om die gemoedsstemming in ons aan te kweeken, dat wij den Zondag telkens begroeten als een' blijden en heerlijken dag, die ons de afspiegeling is van Gods zegeningen in Christus, ja, dien wij telkens begroeten met reiner hart, met warmer gemoed, met opgewekter zin, met hooggestemder geest!

H.

Hoe men wél en hoe men niét moet bestrijden.

De invoering der pauselijke bisschoppen in Nederland. Herinneringen, Toelichtingen, Mededeelingen en Raadgevingen voor Nederlandsche Protestanten en Catholieken, door P. Hofstede de Groot, hoogleeraar te Groningen. - Eene gave op het Hervormingsfeest. - Te Groningen, bij de erven C.M. van Bolhuis Hoitsema. 1853.
Beatrice, of de hedendaagsche jezuiten in Engeland; door Catherina Sinclair, schrijfster van Olivia, Mathilda, enz. Naar het Engelsch, door C.M. Mensing. Te Sneek, bij van Druten en Bleeker. 1853.

Reeds vroeger gaven wij onze hoop te kennen, dat de zaak, waarover beide bovengenoemde werken, ieder op hunne zeer uiteenloopende wijze, handelen, in ons Tijdschrift voor het laatst zou zijn ter baan gebragt, dat wij althans vooreerst van het veelbesproken onderwerp mogten kunnen afstappen. - Dit is niet het geval. De toezending van bovengenoemde werken belet zulks; en wat het eerstgenoemde betreft is dat beletsel ons welkom. - Immers kon de stroom van dagbladartikels, de vloed van geschriften, de storm van gesprekken daarover gevoerd, velen verbijsteren, zoo lang wij ons nog als in het gedrang daarvan bevonden; - welkom is het ons, als wij later nog eens aan de hand van een' welervaren gids op de plek, waar de woeling te hevig was voor rustige waarneming, worden teruggevoerd. Dan zien wij ons beter in

staat gesteld om een overzigt te krijgen van den strijd, wij begrijpen de geheele beweging en gang beter, wij kunnen een juister denkbeeld vormen van een' kamp, die evenmin ten einde is gekomen als op het oogenblik dat wij dit schrijven, het Russisch-Turksche geschil, verkeere die kamp ook voorshands, even als de laatste kwestie, in een' staat van schorsing*). Daarom begroetten wij de 'Invoering der pauselijke bisschoppen in Nederland' met blijdschap. Wij vragen, hoe kon er gepaster gave op het hervormingsfeest worden gebragt, uit welke handen ontvingen wij deze liever?

Wij kennen immers den schrijver als een' Protestant in den echten, besten zin van het woord, die, niet door bekrompen eenzijdigheid verblind, ook het goede in de Roomsche kerk wilde erkennen, haar op sommige punten, in enkele levensrigtingen, den Protestanten ten voorbeeld stelde; hoewel hij ook met krachtige hand den sluijer afrukt, waar deze ten beschermend dekkleed van veel verkeerds moet strekken. En dien man toont hij zich ook in het werkje, dat wij hierbij aankondigen en volgaarne ruimschoots aanprijzen. - Na eene korte inleiding, waarin de hoogleeraar zijn plan ter bewerking en uitgave wettigt en de noodzakelijkheid aanwijst, om bij onkunde van sommigen, bij verschil van meening bij velen, een juist overzigt te geven van den staat van het geschil, behandelt hij in vier afdeelingen: 1°. De twee tegenovergestelde standpunten, waaruit men de Roomsch-Catholieke kerk kan beschouwen; 2°. Het standpunt, waarop Rome die kerk in Nederland wil plaatsen; 3°. De gevolgen, die wij daarvan hebben te wachten, indien wij de zaak haren loop laten; 4°. De middelen die wij hebben aan te wenden, om die gevolgen te keeren.

Het een en ander is behandeld met eene warmte, die den laauwen ligt brandend, met eene matiging, die den vurigen welligt ruim koel zal voorkomen. Maar ook zullen er velen met ons zeggen, dat er regt is gedaan. Met helderheid is in de eerste afdeeling het verschil tusschen Romanismus en Katholicismus aangewezen, waardoor die kerk, al naar men haar in het oog vat, nog al eene wat andere gedaante krijgt. Híer geweld en dwang enge boeijen en knellende smedend voor den menschelijken geest, dweepzucht in vervolgingen en verdoeming kenbaar, kunstmatig bewerkte domheid die het heilige gemeen, het gemeene heilig maakt, men denke aan menige bedevaart, reliquiën, springprocessiën en zoo veel uiterlijk gebaar dat zin- en zielloos is; - dáár meer vrijheid, verdraagzaamheid, edelen met heilige liefde in het hart onzen eerbied waardig, denken zij ook anders dan wij. - Men leze blz. 8-16! Wij dachten daarbij onwillekeurig aan een hoofd met twee elkander gelijkende aangezigten, eene soort van Januskop, dien een dentiste in een der passages van het Palais Royal uitstalt, waarvan het eene gezigt van een *râtelier*, of kunstgebit is voorzien, het andere dat mist. Hier schoonheid, frischheid, bloei; verval en leelijkheid aan de andere zijde. - Maar hoe men ons in dispuut en geschil de gunstiger kant, de meer ideale zijde mogt ik zeggen, weet voor te houden, terwijl men het gebrekkige ontveinst en verbergt. Eene taktiek, welke wij zelden handiger aangewend zagen dan door Möhler. b.v.-

Maar nu, waaraan hield en houdt

*) Deze aankondiging werd, als uit het hier gevolgde blijkt, reeds vóór eenige weken ingezonden.

Red.

men zich te Rome, en in deze dagen nog vaster? Wat willen zijne voorstanders? - De Hoogleeraar brengt daarbij welbekende acten ter baan, den pauselijken apostolischen [had Paulus eens zulk een stuk onder het oog kunnen krijgen!] Brief en de Allocutie, beruchter gedachtenis! welke hij toelicht met taal, waarin het beklag van een echt christelijk gemoed, maar ook mannelijke kracht en de noodige geleerdheid is te vinden en te vernemen, waarbij hij bewijzen aanvoert, dat Rome van zijne middeneeuwsche aanspraken, hoe veel het zich zag ontrukken, niet veel heeft laten varen en de Roomsche curie niet van aard is veranderd. De pauselijke Brief en Allocutie worden hier helder toegelicht. In enkele der noten moge de verontwaardiging spreken, het is het toornig worden zonder te zondigen; en in welk protestantsch gemoed werd die niet levendig? Bij sommige dier noten, b.v. op blz. 43 en 45, mag de gloed in het oog van den vriend der waarheid en vrijheid wat donker zijn geworden; het is een ijver die in het algemeen hoogstbillijk blijft, die den Katholiek vrijheid wil laten, die den verdraagzamen onder hen de hand wil bieden. De slotsom dier beschouwingen vinden wij op blz. 48, waar de Hoogleeraar zegt: - ‘Hoe men het betreure; het is niet te ontkennen: - de pauselijke brief en allocutie zijn eene oorlogsverklaring aan de Nederlandsche Catholieken, die nog geene slaven van Rome zijn, en aan alle Protestanten, gelijk ook aan de Israëlieten in Nederland. Het standpunt, waarop de Paus de Roomsch-Catholieke kerk in Nederland tracht te plaatsen is dit: - dat die kerk geheel en al Roomsch worde, het Catholiek bestanddeel uitwerpe en de ketters vervolge en bestrijde, om in Nederland weder de eenige kerk te worden.’

In de derde afdeeling toont de schrijver de gevolgen, welke wij hebben te wachten, indien wij de zaak haren loop laten. Hij doet dit niet met afgetrokken redeneringen en deductiën uit de stellingen welke Rome voorstaat; maar hij maakt als ware het een toer door Europa en wijst overal als met den vinger de daadzaken aan, die kunnen gelden als bewijzen, dat Rome het niet bij dreigende woorden laat, dat het steeds en met kracht, en vaak met gevolg heeft pogen te verwezenlijken wat in brief en allocutie als beginsel en doel wordt erkend. - Op Polen, Boheme in vroegere en in onze dagen, Hongarijë, Toskanen, Spanje, Portugal, België, Frankrijk, Wurtemberg, Pruissen, Engeland wordt kortelijk gewezen, om in enkele trekken getuigenis af te leggen van wat Rome beoogde en gedeeltelijk volvoerde. En hieruit wordt later de akte van beschuldiging opgemaakt, zoo als wij die lezen op bladz. 82. - Zij luidt kras; maar kon zij in de hoofdzaak anders uitvallen? - Het wordt hetzelfde onverdraagzame en heerschzuchtige Rome genoemd als in Alba's tijd; er wordt gesproken van zijne vervolgingen. - Wij houden het er toch voor, dat Rome wat meer humaniteit heeft geleerd. Het heeft veel moeten inruimen. *Auto-da-fé's*, kunnen zij nog gehouden worden? Wij erkennen, dat er tegenwoordig, meer dan in langen tijd, zigtbaar de hand wordt gehouden aan het vastgestelde en alomvattende plan, om weder, zoo mogelijk, de middeneeuwsche oppermagt des pausen in te voeren, maar zien de drijvers voor verstandig genoeg aan, om dat plan te wijzigen naar wat onze tijd dragen kan. Het is minder verschrikkelijk, niet minder gevaarlijk daarom. - Rome speelt een hoog, ook een gewaagd

spel; wat het voor eene hoogere orde van dingen is zij daargelaten! - Bij de andere leuzen schijnt de kerk voorshands ook deze: - ‘mijn rijk is niet van deze wereld!’ te hebben aangenomen. Zijn heulen of transigeren, nu met de autocratie, dan met de democratie, dan met de revolutie [blz. 82], daar onder door met Napoleon III [och, konden wij eens lezen in een paar harten, met welke gewaarwordingen de titel van ‘heilige’ of ‘geheiligde majesteit’ werd gegeven en ontvangen!], is gewaagd. - Overigens protesteert de schrijver wel uitdrukkelijk tegen de toepassing dier beschuldigingen op elken Katholiek. Zij geldt slechts Rome en zijne willige dienaars. - Van blz. 84 af wijst professor de Groot aan, dat het een en ander ook op Nederland van toepassing is en voert hij aan wat als ‘teeken des tijds’ kan beschouwd worden, waaruit hij opmaakt, wat het gevolg moet worden, wanneer men de zaak als liberalen van dezen tijd, onverschillig en onbekommerd voor de gevolgen, haar gang laat gaan.

Van boven in de maatschappij, van de hooge regeringsmagten liet zich niet veel te gemoet zien, toen de heer de Groot schreef; en hij is ook wel mede het minst de man om eene inmenging en bemoeijing van den Staat te vragen, gelijk die door sommigen werd verlangd en gewenscht, eene heerschende kerk met den aankleve van dien. Doch mannelijk durft hij het ook zeggen, waar hooge regeringspersonen eene condescendance, eene conniventie, consideratie en wat niet al toonen, waardoor de Protestantsche belangen worden uit het oog verloren en achtergesteld. Hij acht zich op het: ‘*Aide toi-même et Dieu t' aidera*’ gewezen.

Geen laffe vrede met de pausgezinden, aan elken christelijk-denkenden Katholiek de broederhand! Die hand in opregtheid en vrijen zin, die wars is van kleingeestigen twist, aan ieder medeprotestant, en onderlinge aaneensluiting tot bereiking van ieder christelijk oogmerk, zóó op de godsdienst [de *lapsus pennae*, blz. 119, in de duiding van het *hac nitimur* zij liever door ons, dan door sommigen anderen aangewezen!] steunend en de vrijheid verdedigend, mogen onze dagen ons vinden! Naar stoffelijke middelen, en dan altijd negatieve, niet gegrepen dan als het noodweer mogt worden geacht; maar werken op de Katholieken, hen te overtuigen van de waarheid, vermanende, leerende, door een' goeden wandel hen stichtend, vooral ook door hun het Evangelie aan te bieden! Ieder moet, waar daartoe de gelegenheid zich opdoet niet slechts, maar waar die gelegenheid kan gemaakt worden, een zendeling wezen in zijnen kring. - Bijbelgenootschap, Evangelische en andere maatschappijen, zijn zoovele punten van vrije vereeniging, waar gelijkgezinden hunne pogingen gemeenschappelijk maken en daardoor kracht geven kunnen. - Of dit werkelijk iets, en dan, hoeveel het zal vermogen - de tijd zal het leeren. - De massa's staan bij Rome wèl gesloten, de discipline is er streng, het toezigt naauw, het heeft middelen van contrainte voor de zijnen. Millioenen hechten en houden zich aan die kerk met eene trouw die menig' Protestant beschaamt. Hare zaak is hunne heilige overtuiging. - Moge aan den ijver verstand zich blijven paren; zweve christelijke liefde boven de strijdenden! Worde die vooral enkel met de wapenen des geestes gevoerd en dit op waardige wijze. Zonder dat, dan wordt de beste zaak bedorven. En dan ligt in den

schoot der tijden wat God geeft. - Moge het eens eene Evangelisch-Katholieke kerk worden, waarin het ééne kudde en één herder tot verwezenlijking komt! Wat Rome tot hiertoe door dwang of door vrijwilliger afstand van millioenen van hun duur en heilig menschenregt verkreeg, althans voor het uitwendige, zijne meerdere *éénheid*, zij eens het welverworven goed, door wetenschap, door ware overeenstemming in heldere overtuiging omtrent het Christendom aangebragt! En dan eene betere eenheid, dan die door de enkele uniform wordt bewerkt, waarin zij gestoken zijn. Geven wij dan toch ook toe, dat een bataillon of eskadron iets imposants heeft, dat die beweging in massa's door den wil van eenen enkelen of van weinigen bestuurd, krachtig, schokkend, verbrijzelend kan wezen; het verleidt ons niet tot den wensch om daarvan een deel uit te maken. Wij behouden liever onze wat afwijkende, ook welligt minder smaakvolle, veel eenvoudiger kleeding als burgers en - onze vrijheid; - wij bedanken voor dressuur, voor subordinatie, daaraan vast, en doen liever onze eigene zaken en gaan onzen eigen weg. Wij doen dit vooral in geloofszaken, waarin, zoo als wij meenen, ieder onzer zonder priesterlijke tusschenkomst aan God en den Verlosser is gewezen.

Doch is dit de overtuiging en denkwijs van elk waar Protestant; wij doen daarvan niet blijken door onverdraagzaamheid, door aan eene kerk te laste te leggen, wat enkelen daarin waren en wilden, door die enkelen opzettelijk en alleen van de zwartste zijde te beschouwen, door daartoe alles aan te grijpen en in hartstogtelijke vooringenomenheid naar waar noch onwaar te vragen. En daarvan is, onzes inziens, ‘Beatrice of de hedendaagsche Jezuiten in Engeland,’ niet vrij te pleiten. Althans was bij dit werk evenzeer en mogelijk nog meer een Key noodig dan bij Uncle Tom's Cabin. Voor zulke voorstelling, zulke beschuldigingen en grieven als hier worden ingebragt, is de roman een te ligt voertuig. Het kraakt en breekt daaronder. Dat er sommige dingen van dien aard zijn voorgevallen als ons hier worden voorgesteld, halve opligtingen, mishandeling in kloosters; wij zouden het moeten denken uit moties, volgens de nieuwspapieren, ten vorigen jare in het Lagerhuis gedaan; doch zoo gewetenloos listig als ons hier een vader Eustace, Ambrose, Mrs. Lorraine worden voorgesteld, en dit bij sommige domheden? Het deed ons aan Boileau's: ‘*Et qu'il soit jusqu' au fin tel qu'on l'a vu d'abord*’ denken. De schrijfster laat indirecte moorden begaan, en laat over andere sterfgevallen een sluijer liggen, die misdaad doet vermoeden. De grootste veranderingen, geheele omkeeringen in zienswijs en karakter worden te naauwernood [Mr. Clinton, Allan, Lord Jona], of niet gemotiveerd, terwijl de gesprekken dikwerf lijden aan gerektheid en onbeduidendheid. Overigens schijnt de schrijfster het: ‘*All's well*, *that ends well*’ in het oog te hebben gehouden. De paartjes worden gemaakt, Robert krijgt zijn' Betsie en Allan zijn' Anna, enz. en voor Eustace en Mrs. Lorraine loopt het mede zoo genadig af, als zij 't slechts konden verlangen. Wij druischen mogelijk met onze opinie tegen die van anderen in; doch in navolging van Spittler's: - *Mann kann auch dem Pabste zu viel thun*’ zeggen wij: - Men kan den Jezuïeten zelfs te veel te laste leggen. - Hier en daar vonden wij fiksche voorstellingen, tegenwerpingen die hout snijden, waardoor op het ijdel vor-

melijke, het remplaceer- en assurantiestelsel, dat in de Roomsche kerk eene zoo groote rol speelt, helder licht wordt geworpen. Had men dit meer uiteen gezet, wij zouden daarvoor gaarne sommige weinigbeteekenende gesprekken hebben gemist. Over het geheel vonden wij, behalve op blz. 244 van het tweede deel maar zeer zelden opgegeven en nog veel minder uitgewerkt, hoe menschen er toe konden komen om begrippen van regt en schier alle gevoel zoo uit te schudden, als hier wordt voorgesteld in onderscheidene voorbeelden. De neêrgeslagen oogen en de kunst om stil te loopen alleen doen het niet. Mr. Talbot mogt te St. Omer zijn geweest (I dl. blz. 104) dat geeft geene voldoende oplossing. Het boek laat ons te veel de wijzerplaat zien, terwijl men gaarne in het werk een' blik slaat. Veel had meer gemotiveerd, het geheel had meer psychologisch behandeld moeten worden. Daardoor zijn ook de minder wisselende, veranderende karakters als lady Edith, Robert, de oude Mac Ronald beter uitgevallen.

Maar onze kritiek zou te veel plaats beslaan. Wij hebben daardoor vooral een wenk willen geven, hoe men níet moet bestrijden. En de schrijfster zou [de inleiding bewijst, dat het haar hiertoe noch aan stof, noch aan geestdrift voor protestantsche waarheid en vrijheid, noch aan helderheid van blik, noch aan gave van voorstelling ontbrak] onzes bedunkens, een werk hebben kunnen leveren, dat beter voldeed aan de eischen, niet alleen der kunst, maar ook des regts. Die inleiding was voor ons het meest belangwekkend van het geheele werk. Den romanlezers van professie zal het welligt niet zóó zijn voorgekomen.

CHONIA.

Een katechizatieboek uit Groningen.

De begrippen in de jeugd ontvangen maken op ons een grooten indruk. In de vrolijke jaren onzer onbezorgde jeugd bekommerden wij ons zoo weinig om begrippen; niets scheen minder indruk op ons te maken dan juist en naauwkeurig uitgedrukte definities: de dorre bepalingen der wiskunde, die wij leeren moesten, schrikten menigen jongeling af van de beoefening der wetenschappen, en toch maakten eenige begrippen in onze ziel zoo diepen indruk. Terwijl de geest van den woeligen knaap slechts op spelen scheen te peinzen, terwijl men verwachten zou, dat denkbeelden slechts vlugtig werden opgemerkt onder de bonte menigte van aanschouwingen, waarin de jeugd behagen schept, hebben nogtans juist verstandelijke beschouwingen zoo diep een spoor nagelaten in de ziel, dat de ontwikkeling van deze geheel afhankelijk was, en volkomen bestuurd werd door wat men in de jeugd als waarheid aangenomen had. Men had 't niet begrepen, wat men ons geleerd had, men had er naauwelijks eenig belang in gesteld, men was afgetrokken of dacht op spel en vermaak, als onze leermeesters onderwezen,

later werd ons verstand ontwikkeld, later stelde men belang in het verstandelijke, later kon en wilde men begrijpen, wat ons voor den geest kwam en evenwel bleven de denkbeelden in de jeugd ontvangen den grondtoon vormen van onze ontwikkeling. Er behoort zelfs veel nadenken en geestkracht toe om op eene zuivere weegschaal de begrippen te wegen, die in onze jeugd aangenomen zijn.

Hoor den landbouwer, den koopman, den handwerksman, en gij zult spoedig bemerken, hoe veel kracht de begrippen op hen uitoefenen, die zij in de jeugd hebben ontvangen. Maar ook bij de mannen der wetenschap, waar men 't niet verwachten zou, vindt men hetzelfde verschijnsel. Zou men bij den godgeleerde zoo iets kunnen vermoeden? Hij wordt door bekwame en in rigting zeer verschillende mannen onderwezen, hij leert mathesis, opdat hij gewoon worde niets aan te nemen zonder grond, hij hoort lessen over de logica, om juist te leeren denken en naauwkeurig te spreken, hij oefent zich dagelijks in de H. Schrift, met ingespannen opmerkzaamheid op de beteekenis van lidwoorden zelfs en voorzetsels, om te weten wat de Bijbel zegt, en toch houden de begrippen, in de jeugd onnadenkend, onverschillig, soms met weerzin aangenomen den strijd tegen het onderwijs niet zelden hardnekkig vol, en omringen en belemmeren de ontwikkeling van het oordeel als door een toovercirkel. - Maar de wijsgeer, de man wiens beginsel het is, niets aan te nemen op gezag, niets te gelooven, alles te weten, is zeker van dat gebrek volkomen genezen. Wanneer men zijne eigene verklaringen gelooven wil, zeker. Maar wie erkent het, dat hij vooroordeelen heeft en die behoudt? Er zijn wijsgeeren, die verlicht willen zijn niet alleen boven de gewone menschen, maar zelfs boven de grootste denkers, die op aarde geleefd hebben, wijsgeeren die volstrekt op een te hoog standpunt willen gezien worden, dan dat zij wisten en geloofden wat duizenden ook weten en gelooven, die met de godsdienstige denkbeelden hunner jeugd in het openbaar den spot drijven - gelijk de dweeper met hooge afkeuring van zijn vroeger zondig leven spreekt, opdat zijne bekeering toch regt openbaar worden mag. - En diezelfde wijsgeeren worden nogtans niet zelden beheerscht door godsdienstbegrippen, die in de jeugd hun ingeboezemd waren. Men ontdekt dat wel eens, als zij geene bijzondere redenen hadden, om die begrippen opzettelijk te verloochenen. - Interdum naturae bonitate vincuntur. Maar ook als zij de algemeen aangenomen christelijke beginselen bestrijden, openbaren zij niet zelden, dat zij meer strijd voeren tegen de individuele begrippen, die van de godsdienst hun ingeboezemd waren, dan tegen de waarheden, die zij weten konden en weten moesten. De geschiedenis der wijsbegeerte van den laatsten tijd zal onze woorden staven. Het vooroordeel speelt eene groote rol in de geschiedenis der menschen. Men lagcht u aan de grenzen uit, als gij den sluikhandel onzedelijk noemt, men veracht u in den adellijken stand als gij de menschenwaarde niet afhankelijk maakt van titels en kwartieren, men bespot u wel eens als gij den koopman gaarne stipt eerlijk en opregt wenscht. Een groot getal van oneerlijke winsten wordt in menigen stand gewettigd door het vooroordeel. De volmaaktste leeraar ondervond den hevigen strijd van het vooroordeel tegen de klare en duidelijke uitspraken des hemels en Hij werd het slagtoffer van de vooroordeelen van Joden en Romeinen.

Het Christendom strijdt tegen het vooroordeel reeds een kamp van 18 eeuwen, en nog altijd, onder alle volken, in alle standen, op elken leeftijd worstelt het vooroordeel tegen de waarheid, die uit God is - waarom zou de waarheid geene toestemming vinden bij den redelijken mensch, als deze niet reeds iets anders voor waarheid aangenomen had? Onze plannen, onze werkzaamheid, ons streven zijn als ééne plant geworden met het vooroordeel. Te zamen zijn ze opgegroeid en menigeen moet die geheele plant met den wortel uitrukken, als hij in de waarheid leven zal. Gelukkig de Christen, die van der jeugd af aan opgevoed werd in ware begrippen van godsdienst. Het vooroordeel groeit nooit zoo vast in zijnen geest, omdat hij vooral geleerd heeft na te denken en te onderzoeken.

Men ziet aan de Roomsch-Katholieken, wat het vooroordeel vermag, als men van der jeugd af aan gewoon werd, om aan te nemen zonder onderzoek. Er zijn onder hen uitmuntende mannen, die in de wijsbegeerte, de natuurkunde, de staatkunde, ja zelfs in de theologische wetenschap zeer bedreven zijn. Toch blijven zij getrouw aan het Katholieke geloof, buigen hunne kniën voor een altaar en veroordeelen uit de hoogte de begrippen der Protestanten, die zij met het gezond verstand, met de geschiedenis en met den Bijbel in strijd achten. - De schoonste en rijkste denkbeelden van lateren tijd worden door hen beschouwd, begrepen, gevoeld, maar evenwel alleen als vruchten erkend van het Katholieke geloof. - Mannen, die heerlijke, troostvolle waarheden hebben erkend en aangenomen, worstelen nogtans, om die te brengen in overeenstemming met voorstellingen en vormen, welke alleen aan het nog kinderlijk verstand konden behagen, zoo als met bedevaarten, reliquiën, wonderbeelden, gebeden voor dooden enz. Ze zijn geene huichelaars, zoo als de protestant ligt vermoeden zou, neen, ze zijn de slagtoffers van het vooroordeel. Magteloos is de stem der waarheid bij hen, omdat zij reeds iets anders voor waarheid aangenomen hebben.

Daarom moet men werken op de jeugd, als men zekere beginselen aan de menschen leeren wil. Dàt begrijpt men zoo goed in onzen tijd. Dáárom willen velen zich meester maken van het onderwijs. De valsche wijsbegeerte doet het meeste kwaad aan de hoogeschool. Luttelen invloed zou zij toch hebben, wanneer zij het woord voerde onder mannen, die de behoeften van den mensch leerden kennen. Het Jezuïetisme, altijd schrander in het kiezen van juiste middelen om zijne bedoelingen te bereiken, werkt vooral op de jeugd. Elke secte volgt dien weg, om hare meeningen voort te planten. Vooral die begrippen, waardoor men zich van anderen onderscheidt, worden ingeprent en door onophoudelijke herhaling telkens op nieuw aangedrongen, tot eindelijk de knaap behoorlijk afgerigt is tot den strijd. Gelijk men aan een regement infanterie dezelfde geweren en sabels geeft, schoon niet alle soldaten dezelfde ligchaamskracht bezitten, zoo worden de kweekelingen van secten en genootschappen geharnast en gewapend en geoefend, tot ze allen het kuras dragen en het zwaard hanteren kunnen. Men vindt menschen van een zeer bekrompen verstand, die nogtans eene verwonderlijke vaardigheid hebben, om zekere denkbeelden te verdedigen. Het best werkt deze methode dan ook, als men de begrippen naauwkeurig formuleert en letterlijk van geslacht tot geslacht bewaart, zoodat het vooroordeel een steun nog vindt in het eerbiedwaardig gezag der oudheid en in de liefde

voor vader en moeder, die in deze leer geleefd hebben en gestorven zijn.

Bestaat er dus eene Groninger school in den zin van eene haeretische rigting, zij zal dan dezelfde methode volgen, die altijd zoo gunstige resultaten voor het sectewezen heeft gehad. Misschien verwacht men 't wel van een katechizatieboek, dat te Groningen geschreven en gedrukt werd*). Laat ons zien of die verwachting bevestigd wordt. Om bovengenoemde redenen kan het ons daarenboven niet onverschillig zijn, wat aan onze jeugd wordt geleerd, en wij willen dus zien wat de Groningsche predikanten als de voornaamste waarheden der christelijke geloofsbelijdenis voorstellen. De heeren Amshoff, Rutgers en Diest Lorgion schreven te zamen een katechizatieboek, dat eene handleiding moet zijn tot het afleggen van geloofsbelijdenis bij de Hervormden.

Het boek begint met de vraag: ‘Wat bedoelt gij met het afleggen uwer christelijke geloofsbelijdenis?’ 't Is zeker zeer juist gezien om met deze vraag te beginnen. Als wij iets ondernemen of ons tot iets voorbereiden, is het wijs op het einde te merken en duidelijk te weten wat wij bedoelen. Maar nu zal ook hier reeds de bedoeling der Groninger school duidelijk voor den dag komen. 't Zal blijken, wat zij bedoelt, wat zij verlangt van de jeugd, wat zij uitwerken wil. Hooren wij het antwoord: ‘Met het afleggen mijner christelijke geloofsbelijdenis bedoel ik, mij openlijk en plegtig aan Jezus Christus mijnen Heer en Zaligmaker te verbinden, opdat ik door Hem opgeleid worde, om in gemeenschap met God te leven en alzoo volkomen gelukkig te zijn.’ Naauwkeurig hebben de Evangelie-predikers in Groningen de bedoeling uitgedrukt, die zij zich voorstellen bij het voorbereiden tot eene christelijke geloofsbelijdenis. Uit die bedoeling kent men hun streven, hunne rigting, hunne prediking. - Hoe! behooren deze mannen welligt in 't geheel niet tot de Groninger school? Willen zij misschien de Hervormde jeugd in hunne stad verstandiglijk wapenen tegen den invloed van verkeerde leeringen, daar verkondigd? Maar waar hebben de godgeleerden, die Waarheid in Liefde schrijven, ooit anders gesproken? Geen enkel woord vindt men in dit antwoord, dat eenigzins zou afwijken, zelfs zou schijnen af te wijken van het heerlijk doel, dat de Gereformeerde kerk van Nederland zich voorgesteld heeft en nog voorstelt. Dat is dus het gebouw dat de predikanten van Groningen willen optrekken. Hun plan ligt voor ons. De grondslagen, de lengte, breedte en hoogte zijn duidelijk afgeteekend, de voornaamste deelen van het gebouw zijn bepaald omschreven. - Welnu, zegt ons dan, gij die steeds van eene Groninger school, van Groningsche ketterij, van Groningsche leerbederving spreekt, - wijst ons aan, wat is onchristelijk, onbijbelsch, ongereformeerd in dit antwoord? wat vreest gij voor de jeugd, aan welke men zulke begrippen inboezemt? - Zij kunnen dwalen in de keuze van bouwmaterialen. Zij kunnen het huis minder gemakkelijk bouwen, dan gij het gaarne hadt; maar zijt gijzelf volmaakt en onfeilbaar? Zijn al uwe geloofsbegrippen duidelijk en volkomen volledig en adaequaat? Zullen dan de Groningsche predikers ongereformeerd zijn, zullen zij sectemakers, onchristelijk misschien zijn, omdat zij de geloofsbegrippen nog niet volkomen naar den

*) Catechisatieboek. Handleiding tot het afleggen der christelijke geloofsbelijdenis bij de Hervormden, door M.A. Amshoff, C.P.L. Rutgers en Dr. E.J. Diest Lorgion, predikanten te Groningen. Te Groningen, bij M. Smit. 1853.

zin van het Evangelie hebben voorgesteld? Zij zouden min achtingwaardig zijn, zeker, als zij meenden de laatste schrede te hebben gezet op den weg des onderzoeks, maar juist daarvan zijn zij het meest verwijderd, die steeds zich beijveren om de leerstellingen der christelijke kerk te onderzoeken en het Evangelie te raadplegen. - Doch genoeg. Daar, waar men juist de bewijzen vinden zou van sectegeest, of van de poging om eene bijzondere school te zijn, daar bespeurt men niet alleen geen enkel blijk van zoodanig streven, maar men leest een antwoord, waarin zelfs de grootste tegenstanders van Groningsche predikers kunnen berusten, in zoo ver zij ten minste Protestant of Gereformeerd zijn.

'Het is derhalve noodzakelijk, dat wij Christus kennen,' gaan de schrijvers voort in het IIe hoofdstuk, terwijl zij in het IIIe vragen, waaruit wij Jezus regt leeren kennen. 'Wij kennen Christus uit den Bijbel, inzonderheid het N.T., alsmede uit de geschiedenis der christelijke kerk.' Deze laatste kenbron wordt echter niet naast het N.T. geplaatst als van gelijke waarde voor de kennis des Heeren. In hoeverre men uit de geschiedenis Jezus Christus kennen kan, wordt bepaald aangewezen.

Over het verschil van onfeilbaarheid en feilloosheid wordt in dit hoofdstuk niet gesproken. Gelukkig, dat jeugdige menschen niet in de war gebragt worden door zulke onderscheidingen. - Gelukkig, dat zij niet leeren den Bijbel alleen voor feilloos te houden, want anders zouden zij ligt zich verbeelden, dat alles in den Bijbel waar was, omdat zijzelven 't als waarheid erkenden en alzoo hunne eigene subjectiviteit tot maatstaf te nemen ter beoordeeling van de waarheid der openbaring. Met een enkel woord wordt gesproken van het onderscheid tusschen den Bijbel en Gods woord. 't Was misschien beter er niet van te spreken, of 't zoo duidelijk en overtuigend te doen, dat de leerlingen 't toestemden.

De geboorte en het vroeger leven van Jezus Christus wordt in het IVe hoofdstuk behandeld. 't Wordt zonder eenigen twijfel vastgesteld, dat de Eeniggeboren reeds bestond voordat Hij op aarde kwam. 'Hij leefde bij God en stond in de naauwste betrekking tot God.' De schrijvers laten daarop eenige schriftuurplaatsen volgen - zonder zich in te laten met de bepalingen der school, die den leerling slechts verwarren, spreken zij over het voorbestaan van Jezus Christus eenvoudig en voldoende. Dat Jezus uit den hemel en van den Vader kwam, is voor ons noodzakelijk te weten. Hoe godgeleerden of wijsgeeren dat in het Grieksch of Latijn, of philosophische taal genoemd hebben, is voor den Christen vrij onverschillig. 't Is niet noodzakelijk, dat hij zoo geleerd is. Bij de vraag, waarom Jezus onder het Joodsche volk geboren werd, wordt behandeld, hoe dat volk en ook de heidenen voorbereid werden voor de komst des Heeren. Het openbaar leven van Jezus op aarde is de inhoud van het V^{e} hoofdstuk. De apostelkeuze, de inhoud en de wijze van des Heeren onderwijs, zijne wonderen enz., worden hier behandeld. 'Jezus,' zoo zegt men daar 'had eene geheel eenige kennis van God. Hij doorgrondde de menschen geheel en al en leidde een leven zonder eenige zonde en van volkomene heiligheid.'

Het einde van Jezus' openbaar leven op aarde, zijn lijden en sterven wordt in het VIe hoofdstuk voorgesteld. Aan het einde wordt gevraagd: 'Welk is het gewigt van Jezus lijden en sterven?

1°. Daarin is voor den Christen het duidelijkste bewijs van Jezus' volmaaktheid; 2°. daarin ziet de Christen eene veroordeeling der zonde door God.' - Zal de leerling dat verstaan? Hoe ziet hij in het lijden en sterven des Heeren eene veroordeeling der zonde? Ziedaar, waar hij zich moeijelijk eenig denkbeeld van vormen zal. En geen woord tot opheldering wordt er bijgevoegd; alleen wordt Rom. VI: 10-12 aangehaald.

'3°. De Christen mag het lijden en sterven van Jezus beschouwen als eene inwijding van het N.T.; 4°. dat lijden en sterven is de verzegeling van Gods liefde en vergevensgezindheid en ten 5°. eene kracht tot verzoening met God en heiliging van zondaren.' Zullen de leerlingen dat laatste verstaan? Zullen zij zich kunnen voorstellen, hoe dat sterven van Christus eene kracht is en wel eene kracht tot verzoening? Inderdaad dat is niet zeer duidelijk. Dat Jezus Christus gestorven is met die heilzame uitkomsten, waarvan de schrijvers melding maken, is ontwijfelbaar, maar hebben zij door deze 5 opmerkingen de Bijbelsche leer der verlossing en der vergeving van zonden in Christus, en dien gekruisigd, volledig voorgesteld? Leert de Bijbel niets anders? De schrijvers hebben een en andere vrucht van den dood des Heeren opgenoemd, en dat deden zij nog niet eens zeer duidelijk. 'Het begin van Jezus' verheerlijking' is het opschrift van het VIIe hoofdst., dat de opstanding en de hemelvaart behandelt. Volgens het opschrift van hoofdst. VIII 'het leven van Jezus in den hemel' zou de leerling wel niet verwacht hebben, wat in dit hoofdst. wordt beschouwd. Het verhaalt toch de uitstorting van den H. Geest, de uitbreiding der gemeente, de bekeering van Paulus, de verbastering der kerk, de hervorming, enz.

Nadat wij nu uit de bronnen Jezus Christus hebben leeren kennen, in zijn leven en lotgevallen, in zijn spreken en handelen, in zijn lijden en sterven, in zijn opstaan uit het graf en henengaan naar den hemel kunnen wij antwoorden op de vraag: 'wie Jezus Christus is.' Het IXe hoofdst. leert het. 'Jezus Christus is de zondelooze, heilige, volmaakte mensch; dat Hij Gods eeniggeboren Zoon is, wijst ons op de verhevene en geheel eenige betrekking, waarin Jezus tot den oneindigen God staat. Hij is één met den Vader. Jezus onderscheidt zich echter van den Vader niet alleen, maar erkent de meerderheid van den Vader.' Daarna worden eenige plaatsen behandeld, die voor de Godheid van Jezus Christus plegen aangevoerd te worden. 1 Joh. V: 7 is 'zonder twijfel onecht - ingevoegd blijkbaar met het oogmerk, om de zoogenaamde drieëenheid te verdedigen,' zeggen de schrijvers.

Er is dus geene drieëenheid. Men heeft zelfs plaatsen weten te brengen in den Bijbel, om dat leerstuk te verdedigen. Zonderling moet dat den eenvoudigen Christen voorkomen. De drieëenheid was altijd het schibbolet der regtzinnige leer, de drieëenheid was de groote verborgenheid des Christendoms. Diep werden zij veracht die dit dogma loochenden, als Arianen, Socinianen. Van onze ouders hebben wij 't geleerd in onze eerste jeugd. De Roomschen, Luterschen, Gereformeerden waren 't eens in deze hoofdzaak. Wij werden gedoopt in den naam des Vaders en des Zoons en des H. Geestes. In dien naam hoorden wij menige openbare godsdienstoefening beginnen. De genade des Zoons, de liefde des Vaders en de gemeenschap des Geestes wordt ons bij het einde van elke prediking toegebeden. De éénheid van Vader en Zoon is ook de grondslag van

mijn eerbied voor den Christus en van mijn vertrouwen op Hem. Dan alleen kan ik mij gerust aan den Heiland overgeven, als ik weet dat Hij in zijn woord en zijne belofte, in zijne magt en zijne liefde één is met den Vader. Hier ligt het fondament van mijn vast geloof in Christus. Hoe moest het dan den eenvoudigen Christen verwonderen, die met den loop der theologische wetenschap onbekend was, als hij het leerstuk der drieëenheid een ongerijmd verdichtsel hoorde noemen en de eenswezensheid met den Vader een onding. 't Was of de grond onder zijne voeten wegzonk, toen men naar zijne meening de eenheid met den Vader loochende. Hij had te veel achting voor het geloof van millioenen, te veel eerbied voor de belijdenis zijner vaderen, dan dat hij een prediker op diens woord zou gelooven, dat de drieëenheid een verdichtsel was. Inderdaad heeft men al zonderling met dat dogma omgesprongen. Men durfde er over spreken, alsof het een toevallig opgeraapt leerstuk was, dat de christelijke kerk even toevallig aangenomen had. - De geschiedenis van den laatsten tijd heeft echter geleerd, dat de menschen geen dogma als dit opgeven zonder innig overtuigd te zijn, dat het Evangelie anders leert. Wij verwerpen het leerstuk der kerk dan ook niet als eene onverschillige zaak - wij weten immers waarnaar de kerk streefde, toen zij hare christologische begrippen wilde formuleren. - Maar wij gaan voort met het begonnen onderzoek, met de ontwikkeling van het dogma, opdat wij de eenheid van Vader Zoon en Geest te beter leeren verstaan. Wij hadden gehoopt, dat men ook in dit boekje niet alleen van zoogenaamde drieëenheid zou gesproken, maar duidelijker en krachtiger de éénheid van den Zoon met den Vader zou behandeld en betoogd hebben.

Wat Jezus Christus ons van God geopenbaard heeft, wordt in het X^{de} hoofdstuk onderzocht. ‘Wij kennen door Jezus Christus God,’ zoo wordt daar geleerd, ‘den Schepper, Onderhouder en Bestuurder van het heelal, als het allervolmaaktste Wezen, mijnen en aller menschen hemelschen Vader.’ Neen, zeggen sommigen, God is niet de Vader van alle menschen, en Jezus Christus heeft dat zeker niet geopenbaard. Dat God de Vader van alle menschen zoude zijn is ook al eene dier heillooze verdichtselen der zoogenaamde liberale theologie. Gij hebt gelijk, ijverige tegenstanders, die tegen deze uitdrukking protesteert, in zoo verre namelijk, dat niet alle menschen kinderen van God zijn. Alleen de uit God geborenen, die van Christus de magt ontvangen hebben kinderen Gods te worden, zijn Gods kinderen. Alle menschen zijn van nature schepselen Gods, door Hem als kinderen geschapen, gevoed en beschermd, maar zonder Christus zijn zij geene kinderen in de daad. Nogtans is God de Vader van alle menschen, zijn ze ook niet allen zijne kinderen.

Wat Jezus Christus ons van den mensch heeft geopenbaard, is de hoofdvraag voor het volgende hoofdstuk, in hetwelk ook van engelen wordt gesproken. ‘De mensch is het voortreffelijkste wezen op aarde, wat zijn aanleg en bestemming betreft, maar ook door de zonde diep bedorven en ongelukkig, waarom hij behoefte heeft aan verlossing.’ ‘De mensch werd oorspronkelijk geschapen met een reinen, redelijken en onsterfelijken geest. Maar nu is hij bedorven door de zonde. Door de zonde verstaan wij de inwendig bedorvene, van God afkeerige en tegen God vijandige gezindheid in den mensch.

Door zonden echter de openbaring van die gezindheid.' Wij zouden kunnen opmerken, dat het woord inwendig wel onnoodig is in deze bepaling, maar anders zullen wij niet zeggen, dat de schrijvers het wezen der zonde niet diep genoeg opvatten. 'De zonde nu, die door de eerste menschen in de wereld kwam, is van geslacht tot geslacht voortgegaan.' Erfzonde dus; men vreeze voor het woord niet, als de zaak aangenomen wordt. - Dit hoofdstuk is een der beste.

Van de zonde nu wil Jezus Christus ons verlossen. Dit wordt in het XII^{de} hoofdstuk overwogen, schoon daar niet, zoo als men verwachten zou, gevraagd wordt: hoe Jezus Christus ons verlost, maar 'wat Hij ons omtrent de verlossing van den mensch openbaart.' 'Om deel te verkrijgen aan de verlossing, eischt Jezus geloof, d.i., zoodanig een vertrouwen des harten op Hem, waardoor wij Hem aannemen als onzen Zaligmaker, enz.' 'Dan ontvangen wij vergeving van zonden.' - Dat is niet hetzelfde als kwijtschelden van straf. Ik kan immers mijn kind vergeven, schoon ik 't noodig oordeel de kastijding, die ik op de overtreding bedreigd had, niet na te laten, en ik zou integendeel toornig kunnen blijven, schoon ik de bedreigde straf niet toepaste. Het zou van mijn gebrek aan vergevensgezindheid getuigen, als ik dacht, ik wil met kastijden ophouden, het baat mij niets, laat de overtreder zijn gang gaan. Maar 't zou vergeving zijn, als ik, gewillig om mijn kind te blijven opvoeden, in mijzelven sprak: neen, ik wil hem nog eens gevoelig tuchtigen, misschien zal 't ditmaal niet vruchteloos zijn. De schrijvers hebben dit onderscheid juist aangetoond.

'Dat God vergeeft, is dat Hij met ons handelt alsof wij geene zonden hadden, door ons in zijne vaderlijke gunst en liefde te doen deelen,' zoo zeggen de schrijvers te regt. 'De zekerheid, dat God vergeving van zonden schenkt,' vervolgen zij, 'hebben wij in Christus.' Zou Christus dan alleen geopenbaard hebben, dat God is vergevensgezind? - 'Wat zegt het nu met God verzoend te worden? De wegneming der vijandige gezindheid en de vervanging daarvan door kinderlijke liefde is verzoening met God. - Men spreekt wel eens van de verzoening, alsof hetgeen Christus gedaan heeft, moest strekken tot verzoening van God met den mensch. God wordt echter nergens in het Evangelie voorgesteld als den mensch vijandig.' God is niet verzoend, behoefde niet verzoend te worden in den zin van de zinsverandering eens vijands. 't Is waar. Men mag niet gelooven dat God wraakzuchtig of vijandig is; maar dat gelooft ook niemand, ook zij niet, die met der schrijvers volkomen subjectieve bepaling niet tevreden zijn. God verandert toch niet wanneer zijne handelwijze jegens ons verandert. Jezus Christus bragt den mensch tot God, maar ook God tot den mensch. Wanneer wij de verlossing en verzoening zoo geheel subjectief opvatten, dan begrijpen wij ook niet hoe men zeggen kan, dat God de zonden vergeeft, wanneer men die belijdt en zich bekeert. Men moest dan alleen spreken van een zich bewust worden van Gods vergevende liefde. Wij kunnen ons ten minste niet overtuigen, dat het Evangelie niets anders dan deze subjectieve zijde der verzoeningsleer zou voorstellen.

Daarna onderzoeken de schrijvers wat het nieuwe leven is en behandelen dan het vraagstuk van den Heiligen Geest.

‘In de H. Schrift wordt dikwijls, waar van den H. Geest of Gods Geest gesproken wordt, God zelf bedoeld.’ Is dat waar? Wordt er in den Bijbel *dikwijls* gesproken van den *Geest van God* in de beteekenis van *God zelven*? Inderdaad, wij twijfelen er zeer aan. Hadden de schrijvers slechts een paar van die vele plaatsen aangehaald. *God is een Geest*, zegt Jezus, en daarop beroepen zich de schrijvers zeker met weinig regt, om daaruit hun gevoelen te staven. En 1 Cor. II:10-16, vervolgens aangehaald, bewijst evenmin der schrijvers opvatting.

‘Veelal hebben wij echter,’ zoo gaan zij voort, ‘waar in de schriften des N.T. van den H. Geest wordt gesproken, te denken aan de *gesteldheid van den mensch*, *zoo als die wordt door het geloof.*’ Waarom bepaalt men zich nu alleen tot het Evangelie, daar men bij de eerste beteekenis van Gods Geest op den Bijbel zich beroept? De eenvoudige Christen zou bij deze tweede beteekenis van Gods Geest kunnen vragen of er dan twee H. Geesten zijn. Dezelfde Geest kan toch niet God zelf en de gesteldheid van den mensch zijn. Maar waar wordt in het Evangelie de gesteldheid van den mensch bedoeld als er van Gods Geest gesproken wordt. Eerst wordt Joh. XIV: 16 en 17 aangehaald: *Ik zal den Vader bidden*, *en Hij zal u een anderen Trooster geven*, *opdat Hij bij u blijve in eeuwigheid; namelijk den Geest der waarheid*, *welken de wereld niet kan ontvangen*, *want zij ziet Hem niet, en kent Hem niet; maar gij kent Hem*, *want Hij blijft bij u en zal in u zijn.* - En vers 26: *De Trooster, de H. Geest*, *welken de Vader zenden zal in mijnen naam*, *die zal u alles leeren*, *en zal u indachtig maken alles wat ik u gezegd heb.* Lees nu eens in deze aangehaalde plaatsen in plaats van Gods Geest, de gesteldheid van den mensch, zoo als die wordt door het geloof, en wij gelooven niet, dat gij vrede zult hebben met de opvatting der schrijvers. *En zij werden allen vervuld met den H. Geest*, zegt Lucas, d.i. dan, vervuld met de gesteldheid van den mensch, zoo als die wordt door het geloof.

‘Ook schijnt (!) meermalen,’ zoo gaan de schrijvers voort, ‘de geest der gemeente bedoeld te zijn.’ Wat is dat, geest der gemeente? Zullen de leerlingen dat verstaan? Wat zullen zij eindelijk denken, als zij lezen van den H. Geest, die de geest der gemeente schijnt te zijn?

Het nieuwe leven van den Christen, reeds als onderdeel opgenomen in dit hoofdstuk, wordt in het volgende nog nader beschouwd. In het XIV^{de} hoofdstuk worden vervolgens de middelen beschreven tot onderhouding en bevordering van het nieuwe leven, en eindelijk in het laatste hoofdstuk de zaligheid van den Christen aangetoond.

Er is in dit boek inderdaad veel voortreffelijks. Het bevat een rijkdom van belangrijke opmerkingen. Volledig en logisch is uiteengezet wat de Christen weten moet. Alles wordt teruggebragt tot den persoon van Christus, voor Wien de schrijvers ingenomenheid, eerbied en liefde trachten in te boezemen. De stijl is onderhoudend en lokt tot lezen uit, zoo als men dat zeer zelden in zulke boeken vindt. Gaarne hadden wij echter meer van het O.V. gevonden. Nu wordt alleen in het hoofdstuk over Jezus' geboorte van het O.V. gesproken bij gelegenheid van de vraag, waarom Jezus onder het Joodsche volk geboren werd, - het schijnt een gevolg te zijn van de methode die de schrijvers gevolgd hebben.

Wij hebben onze aanmerkingen vrijmoedig medegedeeld, omdat wij zooveel belang stellen in het werk der schrijvers, maar vooral, omdat het van zooveel gewigt is, wat aan de jeugd wordt geleerd als hoofdzaak voor de geloofsbelijdenis. En dan kwam het ons wenschelijk voor, dat de schrijvers juist bij de hoofdbegrippen der christelijke waarheid, die als de zuilen zijn, waarop de ontwikkeling van godsdienstkennis rusten moet, duidelijker, vaster en volledíger geweest waren. 't Zou ons verwonderen, als de leerling, na het ernstig lezen van dit boek, begreep, waarom hij gedoopt was in den naam des Vaders en des Zoons en des H. Geestes. - Wij voor ons houden 't beter, bij het onderwijs der jeugd, zooveel mogelijk te volgen het leerbegrip van onze Hervormde kerk, en dat op te helderen en te wijzigen, waar het noodig mogt zijn. - Niets is voor onze jeugd noodzakelijker, dan gewapend te worden in den strijd tegen het Katholicisme en het ongeloof, door eene vaste leiding, en inscherping van de voornaamste waarheden van het Evangelie en van het protestantisme.

Ondertusschen blijkt het duidelijk, dat de schrijvers verre verwijderd zijn van de methode en het streven van secten en scholen. - De schrijvers en andere leeraren zijn nooit verkeerder beoordeeld, nooit meer miskend dan door hen, die onbedacht van Groninger school gesproken en van scheurmakerij verdacht hebben. Uit al hunne schriften blijkt, dat het beginsel van het protestantisme hun beginsel is, dat het Evangelie boven alle menschenwoord wordt gesteld, dat Jezus Christus de Heiland der wereld hun dierbaar is als Verlosser, en dat zij ijverig en getrouw zoeken naar de kennis des Heeren. Gelukkig de dienstknecht, dien de Heer vindt alzoo doende!

D-L.

Hoe een Duitscher bij den aanvang dezes jaars over het Oostersche vraagstuk oordeelde.

Boven al de staatkundige tweesprongen onzer toekomst kan men hetzelfde opschrift plaatsen: ‘Oosten of Westen.’ In dit tweetal woorden ontmoeten de innigste gedachten, het krachtigst instinct, de laatste consequenties der staatkundige partijen en groepen elkander, nu eens luid, dan weder stilzwijgend. Zoowel in de geheimste beraadslagingen der diplomatie, als in de meest naïeve uitspraken der wijsheid van het publiek op de straat, zoowel op de koopmansbeurs, als in de boerenhut, zoowel in het leger der krijgslieden, als in het stille studeervertrek van den denker en in de cel van den biddende - overal ontwaren wij dat ‘Oosten of Westen’ als achtergrond aller gedachten over het staatkundig lot van Europa. Derwaarts verplaatst

alzoo het politiek instinct van den tijd de beslissing van Europas toekomst. - - - - -

De vraag ‘Oosten of Westen’ staat slechts aan het hoofd eener reeks van meer bepaalde, daarin opgesloten vragen: Van welken kant dreigen de ernstigste gevaren des oorlogs en der verovering? Waar is bescherming voor de staatkundige beginselen te hopen, van welke de beide tegenovergestelde partijen het heil verwachten? Waar zijn de kenteekenen van zich ontwikkelend leven, waar daarentegen de onmiskenbare voorboden van den wegstervenden ouderdom? - - - - -

Vooreerst dan: oorlog of vrede? Sinds maanden zweeft deze vraag onopgelost boven onze hoofden, sedert de Fransche, Oostenrijksche en Russische invloed aan den Bosporus als om strijd tegen elkander poogde op te bieden. Uit den naijver der kabinetten ontstonden die verwarringen, waarop de kunst der diplomatie haar vernuft vruchteloos afmat, terwijl het verbaasde Europa van uit Petersburg en Constantinopel de leuzen van een nieuwen godsdienstoorlog verneemt, een kampstrijd tusschen het Grieksche kruis en de Turksche halve maan. Hoe angstig wrijft het westelijk Europa, in de gerustheid van den vrede ingesluimerd, zich de slaperige oogen bij het plotselinge krijgsrumoer, en hoe verschrikt huivert het terug bij de sedert lang zijnen ooren ongewone leus van een godsdienstoorlog! - - - - -

Maar zal deze godsdienst- en veroveringsoorlog alleen tot het Oosten bepaald blijven? Zal het Westen werkeloos toezien, hoe aan den Donau, aan den Kaukasus en op de Zwarte zee Russische en Turksche wapenen zich met elkander meten? en zal de gewapende tusschenkomst van het Westen in den strijd van het Oosten niet ten laatste onvermijdelijk geheel het ontvlambare werelddeel in vuur zetten? Deze drie vragen drukken sedert maanden als een nachtspook op de staatkundige wereld, op de handelswereld en die der industrie. Het tegenwoordig jaar houdt het antwoord daarop in zijn schoot verborgen, en, hoe het ook moge uitvallen, het zal bezwaarlijk reeds het laatste, beslissende zijn, omtrent het ingewikkelde Oostersche vraagstuk. Al laat ook Engeland en Frankrijk thans (3 Januarij) zijne vloten in de Zwarte zee binnenloopen, al volgt ook nog in deze maand een vijandelijke schok met Rusland: het werk der bemiddeling, dat den vrede zoekt, zal toch niet rusten en misschien nog eens het uiterste afwenden. Maar zelfs wanneer dit gelukt, zal de vrede bezwaarlijk van langen duur zijn; het kunstmatig diplomatisch bemiddelingscement kan bij honderd aanleidingen weder losgaan, en waar het aas is, zullen de adelaars niet ontbreken. - Aan den Bosporus, in het Oosten is de kiem van een wereldstrijd verborgen, dien zekerlijk geene staatkundigen en handelaars, hoe vast zij den vrede omklemd houden, geene rustige bezitters, hoe beangst zij ook zijn voor den oorlog, kunnen afwenden, ten hoogsten eenen tijd lang verschuiven.

In Wallachije, zoo verhalen de reizigers, is het de gewoonte om de lijken te blanketten, en ze geblanket en onbedekt grafwaarts te dragen. Vertoont Turkije in den kring der Europesche staten tegenwoordig een ander gelaat? Herinnert het ons niet aan zulk een geblanket lijk, welks inwendig ontbindingsproces reeds sedert lang is begonnen? Houdt de inwendige oplossing van

den reusachtigen romp niet voortdurend gelijken tred met het afsterven of afvallen zijner leden? Wat is er geworden van den voormaligen erfvijand der Christenheid, die Weenen tweemaal nabij den ondergang bragt, en tot wiens bestrijding het Duitsche rijk zoo vaak het geld en bloed der geheele natie opeischte? Een rampzalige tweeslachtige staat, geklemd tusschen het botte fanatismus zijner oud-geloovigen, en de plompe, onvruchtbare pogingen tot hervorming zijner hernieuwers, die de verlichting beminnen, onvermogend om te regeren, ongeneigd om te gehoorzamen, aangehitst door avonturiers, onder bevel van afvalligen, nu eens aan den leiband der ingefluisterde raadgevingen van de groote mogendheden, dan weder door dier dreigende eischen beangst en gedrongen tot inwilligingen, die oogenblikkelijk weder de tonder tot nieuwe eischen van den anderen kant worden. Dàt is de staat, tot welks moeijelijk behoud de Europesche staatkunde zich te vergeefs in schrandere pogingen uitput. Al deze inspanningen om het vlugtende leven te rekken, het uitgeputte ligchaam voor eenige oogenblikken te galvaniseren - kunnen de laatste onvermijdelijke beslissing misschien nog ophouden, maar zullen haar niet verhinderen. Dit is juist het tragische, het van gevolgen zwangere overweldigende in de Oostersche verwikkeling; wij staan voor eene lotsbeschikking, waartegen geene menschelijke schranderheid is opgewassen.

In het juiste gevoel dezer door dertigjarige ondervinding algemeen bekend geworden diplomatische onmagt, werpt de merkwaardige, standvastige monarch, op wien thans aller oogen gevestigd zijn, een woord des geloofs in de slingerende weegschaal: ‘Op u, o Heer, heb ik gehoopt, ik zal niet te schande worden.’ Zóó spreekt hij, terwijl hij zijn zwaard trekt. Welk een aanblik voor ons neuswijs Europa! De draden van het diplomatisch weefsel geraken meer en meer verward; om dien niet te ontwarren knoop door te snijden, wordt door eene tooverspreuk eene nieuwe magt gedagvaard, de magt des geloofs, of - zoo als zij in den mond der koel-verstandigen kort af heet - de magt van het fanatismus. Eene magt, die wonderen kan doen, wonderen, welke eene verzwakte, aan gedachtenbleekzucht sukkelende wereld, met verbazing vervullen; eene magt, die echter maar al te vaak - wanneer zij van het spoor geleid en aan onreine geesten en lusten dienstbaar werd - door bloedige gruwelen en huiveringverwekkenden waanzin de menschheid geschandvlekt heeft, en steeds weder gereed is te schandvlekken.

De tooverspreuk, die deze geheimzinnige magt op de kampplaats wil roepen, heet: ‘godsdienstoorlog;’ zij luidt met de woorden van het beroemde manifest van 1 November uit Czarskoje-Selo: Onze regtmatige zorg voor de verdediging der orthodoxe kerk in het Oosten!’ ‘Wij zijn vast overtuigd, dat onze getrouwe onderdanen zich met de vurige gebeden vereenigen zullen, die wij tot den Allerhoogste rigten, opdat zijne hand onze wapenen gelieve te zegenen in de heilige en regtvaardige zaak, die te allen tijde ijverige verdedigers in onze vrome voorzaten gevonden heeft. In te, Domine, speravi, non confundar in aeternum.’

De Czaar kent zijn volk, en weet welke leuzen het in vuur kunnen brengen. Voor de kinderen der Moskovitische vlakte klinkt de leus tot een godsdienstoorlog geenszins zoo vreemd

als voor het ‘verlichte’ Westen. Bijkans al de oorlogen, die de Rus sedert meer dan eene halve eeuw heeft gevoerd, hadden in zijn oog een godsdienstig karakter; in zijne vijanden zag hij altijd ook de ongeloovigen; het bewustzijn van het godsdienstverschil bezielde hem in den strijd tegen de Franschen, gelijk later tegen de Turken (1828), Polen (1831) en Hongaren (1849). Al deze vijanden ziet hij ook thans weder tegenover zich in het Turksche leger, waar de Poolsche en Hongaarsche vrijwilligers onder de halve maan den oorlog der wraak over de onderwerping van hun vaderland tegen de Russische legers willen voeren. De Rus veracht hen allen als ongeloovigen en afvalligen. De oorlog, die sedert de maand November is uitgebarsten, neemt in zijn oog de verheven gestalte aan van eenen kruistogt van het regtzinnig Oosten tegen de aanhangers van den valschen profeet, met de ketters en scheurmakers die hunne bondgenooten zijn. De Turken die hij als erfvijanden haat, de Polen en Hongaren, die hij in de beide verstreken tientallen jaren als rebellen bestreed, - zij komen hem te gemoet onder de bescherming van Fransche en Engelsche schepen. Alzoo ziet hij ook Frankrijk en Engeland, dat wil zeggen in de taal van den orthodoxen Rus het ongeloovige Westen, in verbond met de Oostersche bewegingen van tegenstand tegen den Russischen alleenheerscher. De Franschen, voor wien hij reeds twee en veertig jaren geleden een afschuw leerde koesteren als ongeloovigen en goddeloozen, de Engelschen, die hij als kettersche kramers veracht, geven door hunne ondersteuning van Turkije aan dezen strijd, voor de orthodoxe Russische beschouwing, geheelenal het karakter van een godsdienstoorlog.

Rusland neemt thans de stoute proeve, om den knoop van het Oostersche vraagstuk door een godsdienstoorlog door te snijden; een geloofsoorlog moet over eene der grootste Europesche aangelegenheden beslissen - hierin erkennen wij een der merkwaardigste trekken in de physiognomie van de geschiedenis des tijds. Dit is in waarheid een nieuw blad in de jaarboeken onzer eeuw, een belangrijk voorteeken, dat de beteekenis der Oostersche kerk evenzeer eene godsdienstige als eene staatkundige is en zich steeds meer in dit tweevoudig karakter ontwikkelen zal.

In het Oosten wordt zoowel om de godsdienstige als staatkundige toekomst van oostelijk en midden-Europa gestreden, er zal daarom gestreden worden totdat de verborgen beslissing bevochten is.

Juist dit is een der ‘tweesprongen van Europas toekomst.’

Maar is dan inderdaad het gevaar van den oorlog, der verovering, der opheffing van het Europesche evenwigt slechts in het Oosten te zoeken? En is de tegenwoordige Oostersche verwikkeling het zekere kenteeken van dit ons bedreigend gevaar? Is het waar, wat de organen van het Fransche hof ons toeroepen: ‘De uitbreiding van de Moskovitische magt over den Donau en de Middellandsche zee zou uit Rusland eene soort van Rome maken, dat daarmede de souverein werd van geheel de wereld. Er zou dan nog slechts eene enkele mogendheid van den eersten rang overblijven, te weten, het Russische rijk. Al de andere zouden staten van den tweeden rang worden, Pruissen en Oostenrijk met name zouden

aan de voeten van dezen kolossus ongeveer hetzelfde zijn, wat België nevens Frankrijk is. Groote volken en staten verkiezen alles boven zulk een afstand van magt, zelfs den strijd zonder rust en genade, eenen dertigjarigen oorlog, ja den dood!'

Reeds vóór negen jaren sprak Fallmerayer met den blik des genialen geschiedkenners: 'Stambul is de ontzaggelijke burg van het oude vaste land. Wie hier met kracht regeert, dien gehoorzaamt de wereld. De loten voor Europas toekomst worden te Constantinopel geschreven en in de bus geworpen. - De stelling der partijen wordt dan eerst duidelijk, als Nieuw-Rome zijne lotsbestemming vervult, en de kinderen der Anatolische kerk, met hunnen nieuwen Constantijn, tot daadwerkelijk bewustzijn hunner wereldbestemming gekomen zijn. - In een uitgestrekten halven ring kronkelt zich die onmetelijke bajert van krachten, wachtende op een schok, om Europa, en bereidt het laatste scheppingsbedrijf in den staatkundigen bouw der Westersche wereld. - In Swätoslaw, den nog heidenschen grootvorst en eersten veroveraar van Bulgarye, spiegelt zich de natuur en lotsbestemming van den Russischen staat, als in een oorspronkelijk beeld, reeds in de tiende eeuw af. - Reeds toen meende Swätoslaw, dat niet slechts Bulgarye, maar het geheele Grieksche rijk in Europa, benevens Boheme en Hongarye, de wet van de Russen moest ontvangen.'

Is dit de juiste verklaring voor de gebeurtenissen, die thans aan den Donau en den Bosporus worden voorbereid; geldt het reeds in dit oogenblik dat wereldschokkende, beslissende vraagstuk omtrent de heerschappij in het oosten van Europa en het westen van Azië, derhalve de wederoprigting van het Oostersche-Romeinsche rijk, een Nieuw-Rome in het Oosten, magtiger, meer omvattend, dan de oude, door den Islam gevallen Bizantijnsche monarchie, ooit geweest is - dan volgen Engeland en Frankrijk zonder twijfel slechts den drang van historische noodwendigheid, den drang der neiging tot politiek zelfbehoud, wanneer zij thans, zelfs op het gevaar af van een algemeenen oorlog, Rusland willen tegenhouden op de baan van overwinning en verovering aan den Donau en aan den Kaukasus. Inderdaad in dit geval zou de vraag 'Oosten of Westen' ook voor geheel midden-Europa, met name voor Oostenrijk, Pruissen en Skandinavie eene vreesselijk ernstige beteekenis hebben, die ten langen laatste de thans ingenomen onzijdige houding tusschen Westen en Oosten meer en meer bemoeijelijken, misschien eindelijk opheffen zou.

'Dan hoe? indien wij deze buitensporige bekommeringen voor Ruslands overmagt als het gevolg eener overprikkelde Westersche verbeelding beschouwen? indien wij u bewijzen, dat onze werkelijke, niet uwe gedroomde gevaren veel meer van het Westen dan van het Oosten afkomstig zijn?' zoo luidt het van den anderen kant uit veler mond: 'Hebt gij alles vergeten, wat ieder die in geschiedenis en staatkunde niet geheel minderjarig is, van de overleveringen der Fransche veroveringspolitiek weet? en gelooft gij in kinderlijken eenvoud zoo letterlijk aan het woord: "het keizerrijk van Napoleon is de vrede?" Moet midden-Europa zijne welvaart en vrede aan de eerzucht van Frankrijk en de belangen van Engeland ten offer bren-

gen, in plaats van met kalme waardigheid zijne zelfstandige houding tusschen de strijdende magten te handhaven? - Voor ons, dus vervolgt men, beteekent Oosten of Westen zoo veel als conservatief of revolutionnair, voor ons is Rusland niet alleen eene der vijf groote mogendheden, het is de conservatieve groote mogendheid in den meest uitstekenden zin, de sterkste, de zekerste beschermende magt van de monarchale orde der dingen in Europa. Daarom was het Rusland, dat vóór vijf jaren het verscheurde en uitgeputte Oostenrijk hulp verleende, en de mogelijkheid om weder gezond te worden; op Rusland braken de golven van den democratischen zondvloed in 1848, en wanneer thans weder de omwenteling in Frankrijk en Duitschland hare ketenen afschudt, dan is er nergens zulk een vaste wal, zulk een veilig middenpunt voor alle aanhangers van het antirevolutionnaire geloof dan in Petersburg. Ruslands verzwakking of versterking heet dus altijd tevens verzwakking of versterking der monarchaal-conservatieve beginselen in Europa. Ook in dezen staatkundigen zin kunnen wij met volkomen regt den Russisch-Turkschen oorlog een geloofsoorlog noemen, omdat het hier de overwinning of de nederlaag van een staatkundig geloof betreft. Is hiervoor wel nadrukkelijker bewijs noodig dan de stille en luide sympathiën der halve en geheele revolutionnairen uit alle landen voor de vermolmde barbaren-huishouding der Turken, wier legers de verzamelplaats zijn geworden van het uitvaagsel der Europesche omwentelingen? Neen, er is heden ten dage voor den consequenten en helderzienden geene andere keus dan Rusland of de revolutie! Aan den Bosporus, gelijk aan den Donau en aan de Spree moet deze keus door bloedigen of onbloedigen strijd beslist worden. Vóór vijfentwintig jaren kon prins Metternich nog in het belang van het Europeesch evenwigt Turkije tegen Rusland zoeken te ondersteunen, deze tijd is voorbij. Slechts een verblinde, slechts een droomer kan het voorbij zien, dat de toestand der dingen volstrekt veranderd is, dat dit vraagstuk omtrent het evenwigt thans verouderd is, en dat, wanneer zich thans een overwigt in het Oosten als onvermijdelijk vertoont, dit overwigt dan liever moet gewenscht en vergund worden aan den beschermer der monarchale orde, dan aan haren ondermijner, liever aan keizer Nicolaas dan aan lord Palmerston, liever aan den verheven Czaar dan aan den Franschen gelukzoeker en den verwijfden Turkschen serail-bewoner.’

Dit is, in de scherpste gevolgtrekkingen en belijdenissen vervat, de taal dergenen, die wij de ‘partij van het Oosten’ kunnen noemen, wanneer Europa zich bij de beslissing voor Oosten of Westen in twee groote legermagten verdeelt.

Geheel anders spreekt de ‘partij van het Westen.’ Haar zweeft de herinnering aan die beroemde voorspelling van Napoleon voor den geest, dat binnen vijftig jaren Europa of republiekeinsch of kozaksch zou zijn. ‘Is dit werkelijk het laatste woord onzer toekomst,’ zeggen zij, ‘dan is onze keus spoedig gedaan; wordt ons geen middenweg overgelaten, dan vestigen wij onze blikken naar de nieuwe wereld, waar zich in oneindig verhevener maatstaf tegenover de Slaven-monarchie van het Oosten, de Germaansche republiek van het Westen verheft, met jeugdige kracht, in het voorgevoel eener buiten-

gewone wereldbestemming. Moge dan de verjonging der oude wereld van de nieuwe uitgaan, de verjonging, waaraan onze verwijfde, in keizerschap en priesterbijgeloof ontzenuwde maatschappij, zoo zeer behoefte heeft. Zij zal wel niet eer komen, deze verjonging, voordat op de vlakten van Duitschland en Italië de groote beslissende veldslagen tusschen de ‘barbaren-horden’ van het Oosten en de vrije volken van het Westen ten einde gebragt zullen zijn. Maar dan zal voor Europa de lotsbestemming vervuld zijn, ‘die de schrandere Fransche staatsman en de vooruitziende Duitsche geschiedschrijver in America en in Aristoteles heeft leeren verstaan.’

Zoo ongeveer laat zich de ‘partij van het Westen’ hooren, waar zij bewustheid verkregen heeft van hare laatste bedoelingen en uitzigten, bij een blik op de ondervindingen der zes laatste jaren.

Uit al deze nu eens bedaarde, dan eens hartstogtelijke gesprekken en wederleggingen, uit dit vragen, zoeken en peinzen, uit deze wisseling van hoog gespannen verwachtingen en zware zorgen, treedt ons deze eene van gevolgen zwangere bekentenis te gemoet: Europa nadert in de wereldgeschiedenis tot een tweesprong zijner staatkundige toekomst.

De godsdienstleer der Grieken en Romeinen.

Een historische schets, door Dr. M.W. Heffter, uit het Hoogduitsch vertaald, door D. Koorders, met een voorrede van Mr. C.W. Opzoomer.

De heer van Limburg Brouwer, in zijn Mémoire sur l'explication allégorique de la Mythologie Grecque, in het jaar 1847 uitgegeven bij van Boekeren, spreekt van een paar werken van boven genoemden auteur, en leert die kennen als zich gunstig onderscheidende van eene zee van geschriften over Grieksche mythologie, waarmeê vooral de Duitschers de letterkundige wereld hebben overstroomd. Men weet, welk een onmetelijken arbeid die hoogleeraar aan deze wetenschap heeft gewijd, vooral in zijne Histoire de la civilisation morale et réligieuse des Grecs, en vooral welk een zelfstandigen, vasten gang hij daarbij is gegaan; ook weet men, hoe lastig, om niet te zeggen, hoe onbarmhartig hij den geesel der satyre heeft laten spelen op de auteurs der phantastische werken, die, ieder op zijne wijze, eene allegorische verklaring voorstaan en aanbevelen, en hoe sommige dier helden er niet veel beter afkomen dan sommige helden van Diepenbeek. Wij laten in het midden, of de heer Brouwer altijd het juste milieu

heeft in acht genomen, maar het kan niet anders dan den heer Heffter tot aanbeveling strekken, dat hij genade heeft gevonden bij den vreesselijken vervolger van alle voorstanders van eigendunkelijke allegorische verklaring. Althans zegt hij, waar hij van de Götterdienste auf Rhodus gewaagt: on dirait, que M. Heffter commence à écarter les entraves, dont l'allégoromanie a jusqu'ici embarrassé l'étude de la Mythologie Grecque etc. en van: die Religion der Griechen und Römer: ‘Cet ouvrage prouve jusqu'à l'évidence, que dans ces recherches la saine raison commence à se faire jour,’ en elders: M. Heffter à fait faire des progrès immenses à la science, en la ramenant à ses véritables principes etc. Dit een en ander, men zal het toestemmen, is reeds veel uit den mond van den heer Brouwer.

Met dat al is het er ver af, dat de heer H. hem in alles zou hebben bevredigd. Behalve dat hij hem niet geheel vrij te pleiten acht van diezelfde allegoromanie en daarvoor bewijzen bijbrengt, verwijt hij hem: ‘une prévention non moins dangereuse, celle de baser ses recherches sur l'explication étymologique des noms des divinités grecques,’ en hij tracht te doen zien, hoe wankelbaar deze grondslag is, en met hoeveel zelfvertrouwen H. zijne etymologien voordraagt. Daardoor, beweert B., heeft H. eene ongeloofelijke verwarring gebragt in de mythologie der verschillende goden-dynastien, en, daar hij nu eens, wat op zich zelf loffelijk is, de Grieksche taal tot grondslag zijner afleidingen heeft willen leggen, heeft hij eensdeels op grond daarvan, personen als Theseus, Triptolemus en Chiron tot entia rationis gemaakt, ten andere niet willen weten van de waarachtige en ontwijfelbare bewijzen voor den Aziatischen oorsprong van Aphrodite. Ook heeft hij, voorwaar zeer in strijd met het leerstuk der menschelijke verdorvenheid, gesteld, dat bij den natuurmensch, de kuische, reine liefde voor den toomeloozen hartstogt is gegaan.

Wij zouden nog andere bedenkingen van Brouwer kunnen bijbrengen, indien wij daarvan eenige nuttigheid inzagen. Dat wij de bovenstaande hebben herinnerd, daarvoor hadden wij twee redenen. Vooreerst wilden wij daaruit aanleiding nemen, om te doen zien, dat Heffter, bij het schrijven dezer historische schets, aan zijn stelsel van etymologische afleiding is getrouw gebleven; immers wij vinden blz. 17 de betuiging: ‘Willen wij de grondbegrippen opsporen, die we van de Grieksche goden ons moeten vormen, dan dient vooral de etymologie der namen de grondslag te zijn, waarop we voortbouwen. Men ontleende ze aan de taal, voor zoo ver die *toen* was ontwikkeld.’ En in overeenstemming daarmeê geeft dan ook Heffter aan de woorden Dis of Zeus, Poseidon, Pan, Apollo, Aeolus, Artemis, Muse en Pallas de beteekenis van *vreesselijke*, *drankgevende*, *weidende*, *verdervende*, *bewegelijke*, *behoudster*, *uitvindster*, *handhaafster*, etymologien, waarvan sommige althans aan bedenking onderhevig zijn. Ook zien wij hier Theseus van θέω, τίθημι, Triptolemus van τρίβειν, en Chiron van χείρ afgeleid. Maar in de tweede plaats wilden wij doen opmerken, dat wij hier niet zoo zeer eene ontwikkeling van de godsdienstleer, als wel eene geschiedenis daarvan voor ons hebben, weshalve het, ja, natuurlijk van belang is, te weten, van welk beginsel de auteur is uitgegaan, maar waarbij het toch hoofdzaak is, na te gaan, hoe hij zich van zijne taak in de daarstelling dier geschiedenis gekweten heeft.

Van dit gezigtspunt uitgaande, kunnen wij niet anders dan hoogen lof toezwaaijen aan het werk van den heer Heffter. Het is waar, en de heer Opzoomer heeft dit, zoo 't schijnt, in 't slot zijner voorrede erkend, Heffter heeft zich, vooral in de bladzijden, die de oudste geschiedenis betreffen, zijn eigen stelsel gebouwd, en dit stelsel kan velen betwistbaar voorkomen; maar in de ontwikkeling der bijzonderheden, die later op de godsdienstige denkwijze der Grieken moeten hebben ingewerkt, heeft hij inderdaad getoond, een echt geschiedvorscher te zijn, en heeft hij niets van aanbelang verzuimd, dat kan strekken, om den luister en het gezag dier godsdienst te verklaren, zoowel als om de noodzakelijkheid van haar verval en haren ondergang in het licht te stellen. En nu begrijpt ieder, dat het hier minder afdoet, welk stelsel een schrijver zij toegedaan in het verklaren van het wezen en der attributen der goden en van de eeredienst, die daarmede zamenhing; of hij gelijk Brouwer hoegenaamd geen stelsel aankleeft, maar naar gezonde regelen van kritiek de oudheid uit de Ouden zelve zoekt te verklaren, dan wel, of hij, 't zij gelijk Heffter tot de etymologische, 't zij gelijk Creuzer tot de allegorische interpretatie overhelt.

Wij kunnen in: de Tijdspiegel niet treden in eene geleerde beschouwing van Heffters werk. Daartoe zijn philologische tijdschriften meer geëigend, vooral omdat de tijdspiegel uit den aard der zaak bij voorkeur in zijn glas opneemt al wat gewrocht is van onzen tijd en onmiddellijk daarin te huis behoort. En toch hebben wij er niet geheel van willen zwijgen, omdat de inhoud voor ieder eene zoo belangrijke zijde aanbiedt; reden, waarom wij het boek ook in andere handen zouden wenschen dan van eigenlijk geletterden. Te weten: de handboekjes voor de mythologie, vroeger onder ons in zwang en welligt nog niet geheel in onbruik geraakt, stelden de godsdienst der oude Grieken en Romeinen in zulk een ongunstig licht, dat men ze inderdaad slechts bij wijze van amusement beoefende en hare mythen aanhaalde, wanneer men van ongerijmdheden wilde spreken. Er werd volstrekt geen acht geslagen op den tijd van het ontstaan dier mythen of den stam, waaronder zij waren ontstaan, of zoo al, er heerschte daarin de jammerlijkste verwarring. Zoo doende, leerde men den geest des volks niet kennen in de onderscheiden tijdperken van zijn bestaan, en vond zich geneigd, om in de belangrijkste aangelegenheid medelijdend de schouders op te halen over volken, bestemd om de leermeesters te worden van zooveel latere tijden. Nu is het niet te zeggen, welk een ongelijk daardoor is aangedaan vooreerst aan de Grieken en Romeinen, maar ten tweede aan de innigheid van ons eigen godsdienstig geloof en aan de waardering van onze heilige godsdienst.

Maar het boek van Heffter plaatst allen, vooral hen, die geene klassieke, maar slechts eene algemeen beschavende opleiding hebben genoten, dadelijk op het regte standpunt. ‘De godsdienst der Grieken,’ zegt hij in zijne inleiding, ‘is niet plotseling te voorschijn getreden, niet als uit den grond opgekomen. Wij ontmoeten haar niet als een voltooid geheel, als een stelsel, door één denker in het leven geroepen; - langzamerhand, in den loop der eeuwen zien wij haar worden.’ En elders blz. 9: ‘Één ding stellen we op den voorgrond: de godsdienst der

Grieken is uit het volk der Grieken *zelf* ontsproten; ze is geen uitvloeisel en zamenraapsel van godsdienstbegrippen uit Hoog-Azië, van Aegyptiërs, Indiërs, Hyperboreërs, en wie al niet meer, enz.' Zie, dit zijn kardinale punten, waarin de schrijver het niet alleen eens is met den heer Brouwer, maar waardoor hij ons tevens leert, om ook de heidensche godsdiensten te beschouwen als gesproten uit den drang des harten, dat geen leven heeft zonder godsdienstig gevoel. Wij stemmen dus den schrijver volmondig toe, wanneer hij zegt: 'Willen we dus den oorsprong dier godsdienst en haren aard regt leeren kennen; - willen we doorzien, hoe ze op alles invloed heeft uitgeoefend, hoe ze in verschillende takken en spranken zich heeft gesplitst, hoe ze alles rondom zich, de levensbeschouwing der menschen en de dingen der buitenwereld, heeft vervormd en gewijzigd, dan dienen we ons geheel onder het Grieksche volk te verplaatsen, en met zijn vroegeren toestand ons naauwkeurig bekend te maken.'

Doch ten andere moest ook de innigheid van ons eigen godsdienstig geloof en de waardering van onze heilige godsdienst bij de vroegere behandeling der mythologie schade lijden. Immers, zoolang men er dien verheven oorsprong in miskende, kon ons hart geen voedsel vinden voor zijn eigen geloof bij die oude hooggeprezen volken; maar nu het door werken, als hetgeen wij hier aankondigen, de overtuiging bekomt, dat hun de godsdienst niet werd opgedrongen, maar dat zij, hoe gebrekkig dan ook, hare bronwel heeft gevonden in de harten der menschen, nu leeft dat geloof op in ons eigen hart en het wordt onwrikbaar, omdat het zich zoozeer in overeenstemming gevoelt met de waarheden onzer godsdienst en zijne waarachtige behoeften. Want dit is onmogelijk voorbij te zien, dat de godsdienst van Grieken en Romeinen haar tijdperk van ontwikkeling en bloei heeft gehad; dat zij de godsdienst is geworden van den staat en zijne krachtige bescherming heeft genoten; dat al de kunsten haar om strijd hebben verheerlijkt; dat duizende belangen haar hebben zoeken staande te houden; dat de scherpzinnigste mannen voor haar het harnas hebben aangegord; dat ballingschap, giftbeker, legers, kortom, alle mogelijk geweld van menschen haar ten dienste hebben gestaan, en dat zij toch gevallen is, gevallen, om nooit weder op te staan, - en omgekeerd, dat de christelijke godsdienst, lijnregt met haar en met de grondslagen der oude staten in strijd, door eenvoudige menschen gepredikt, door onverzoenlijke vijanden vervolgd, door het heidendom ontluisterd, door bloedige twisten onteerd, door regeringen prijs gegeven of door formulieren gedood, trots alle bezwaren, zich heeft gehandhaafd en op den huidigen dag, na meer dan 19 eeuwen, hare heerschappij meer en meer uitbreidt onder alle volken en in de harten harer belijders, en niet zoo als die heidensche, met allerlei wind van nieuwe leering wordt bezoedeld, maar eenvoudig en rein, bestemd blijkt, om al de volken der aarde onder één Heer te vereenigen.

De vertaling komt ons voor bij uitstek goed geslaagd te zijn, maar op het lijstje van drukfouten komen op verre na niet alle voor. Wij hebben verzuimd van de door ons opgemerkte aanteekening te houden, maar vinden b.v. zonder eenige moeite, blz. 62 Klazome*nus*, blz. 136 van 356-***396***, en blz. 137, ***358*** v.C.

Letterkunde.

De oude heer Smits.

Brieven en Uitboezemingen van den ouden Heer Smits. - Arnhem. D.A. Thieme.

> Alles wat ik - verkoos te vertellen, heb ik in mijn boek zelf verteld.
> *Voorrede.*
> o Ja! dat weten wij gewis,
> Wat onze stem ook moog' verduistren,
> Dat gij met vreugd naar ons zult luistren,
> Als 't hart maar niet verkouden is.
> *H. - in de Enkhuizer almanak. -*
> *Afdeeling: Losse dichtstukjes.*

Oude lui zijn praatziek, niet slechts vrouwen met rammelend gebit, gebrild oogenpaar, en eenigzins gebronsd neusgatenpaar door het prikkelend, geurig kruid - ook oude heeren, mannetjes, die met het kunstbeen n° 3, den stok, loopen, die stijf en stram van leden worden, een pruikje dragen, en waar de onderkaak zeer zigtbaar naar buiten geschoven wordt, en de slapen des hoofds bedenkelijk met fijne blaauwe spiertjes worden dooraderd. - Oude heeren kunnen verbazend lastig zijn, als commensalen, als ongenoodigde gasten, als onuitstaanbare opwarmers van den goeden ouden tijd, toen ze nog frisch en versch en malsch waren, nu helaas! afgetakeld, zonder vlag en steng, stil aan de werf liggend, om weldra gesloopt te worden - maar er zijn ook nog *jonge oude lui*, waar het bloed wel wat kouder, maar het hart warm, het hoofd helder is gebleven -: oude patronen, die hunne rol op 's levens schouwtooneel, zoo als het heet: ‘fameus goed,’ tot aan den laatsten volzin, opzeggen, - vrolijke, wakkere, vriendelijke invaliden, in het groote hospitaal, ‘de wereld,’ wien men het aanziet dat zij wel hebben meêgedaan en meêgelagchen, maar ook meê- na- en over-denken, en die u uit al die verstreken legertogten, zeer aangename en onderhoudende bulletins voorleggen - b.v. *brieven* en *uitboezemingen.*

O, die oude Heer Smits - hij behoort onder dat corps, en wordt door

ons en velen verwelkomd - als een openhartige - jolige - goedhartige - malicieuse - maar toch welopgevoede - oude guit. - Ja, een oude guit, die op zijn praatstoel gezeten, curieuse dingen vertelt, bijzonderlijk in het leven grijpt, met beide handen, en het leven levend teruggeeft - zonder complimenten - vol van humoristische guitenstreken. - Beschouwt slechts zijn *welgelijkend* portret - zulk een portret moet gelijken - menigeen zal zich nu wel herinneren den ouden heer ergens gezien te hebben - met hem gereisd, of op de straat ontmoet. - De gelijkenis is zeer gelukkig, - en toch schijnt papa Smits er nog niet zoo stokoud uit te zien, met zijne witte boordjes en zwarte das, elegant genoeg - wij berekenen zoo wat om en bij de 'zestig,' en dat komt tamelijk wel overeen met sommige bescheiden en data uit zijn boek, waaruit blijkt dat ZEd. nog niet geheelenal, naar lijf en ziel, heeft afgevuurd - dat de detonatiën - van den geest - (spiritus intus alit - de geest is nog en route, op marsch) - niet zijn opgehouden. - De oude heer Smits is ook een Nederlander, komt in Noordholland op de Soirée chrétienne, schrijft gelukkige bevallingen (d.G.g.) in de couranten, gaat op concerten, wordt vader, kent de gevaren der kraamkamer, en van het schoonmaken, is te huis in de politieke wereld, en komt eindelijk met de Nederlandsche Uncle Toms in gesprek. - De oude heer is een zeer merkwaardig man, een fatsoenlijk man, een geleerd man - een scherpzinnig man - een aardig man - en wij gelooven dat zijne meditatiën door velen zullen gelezen worden met dienzelfden eigenaardigen, olijken glimlach, welken deze papa, op zijn portret, u ten beste geeft.

Maar de oude Smits (waar hij ergens zit, of steekt, of huist, - gaat ons niet aan) is een ondeugend man, een guit, zoo als wij reeds beweerden, - een slag van letterkundig serjant-geweldiger - want hij is -:

Opregt,
Bakt geen zoete broodjes,
Is liberaal,
Is dus zeer lastig,
Spaart de gebreken en de dwaasheden van zijn tijd niet.

Summa: hij is een gevaarlijke oude snapper, die vrij wat pleizier heeft om te hekelen, en te kwispelen met de zweep in de handen.

Oude heer! hoor eens, onder ons (ik verbeeld mij dat wij te zamen een cigaar rooken, zoo als uw Uncle Tom, nommer 2), oude heer! wat heb je eigenlijk aan al die meditatiën? Zooveel ongeblankette, onopgemaakte, ongelardeerde, ongeparfumeerde waarheid? zoo vele 'kwâ praktijken' aan het licht gebragt? - Uwe medemenschen, die u immers niets ten kwade deden, die u nooit naar lijf en leven stonden, maar gerustelijk den ouden dag lieten bereiken - uwe medemenschen dan - zoo ten toon te stellen, - als op eene hedendaagsche expositie, en alles in het volle licht, de prullen, de kopijen, de stijve bonte poppen - alles in het licht? - oude heer! wat hebt ge u bezondigd - alom de damesheksen-feeksen - heksen-bakers - heksen-huismoeders, in den allerijsselijksten lentemorgen - dompers - geverniste vromen, en onstichtelijk komediespelen op den quasi-christelijken avond, - ongelukkige Toms, blanke slaven, menschelijk, fatsoenlijk gepolijst, maar toch gepatenteerd en geoctroyeerd canaillevolkje - alles maar

zoo rondweg, zonder een blad voor den mond, - oude heer Smits! gij hebt met deze brieven en uitboezemingen heel wat op uw geweten - en de eerste afstraffing en regtspleging aan u voltrokken zagen we met huivering op het vignet - daar omgeven door de harpijën van den lentemorgen, daar hebt ge reeds uw loon weg -: 'waar zult gij zitten, morgen, waar?'

Papatje! hoor ons toch aan - al wilt ge ons omkoopen en blinddoeken met geveinsde en welbekende schrijvers- zetschippersphrasen, Voorrede blz. II -: 'Ik moet echter gul bekennen, dat mijn boek de volgende grove gebreken bezit: men zal er noch staatkundige, noch theologische, noch persoonlijke hatelijkheden in vinden.' Zie, dat is zand in de oogen strooijen -: omkoopen, aaijen en streelen met de ééne hand, terwijl de andere - (uwe beide handen weten - *one*vangeliesch genoeg - zeer goed 'wat ze doen') - den sluijer van 's werelds dwaasheid en boosheid opligt, en ons meer laat kijken, dan menigeen, zoo à l'improviste, aangenaam is. - Vader Smits! hoe zijt ge er toegekomen, om zoo opregt, zoo snijdend, zoo bijtend, zoo kapitaal opregt te schrijven - en op den man, en ook de vrouw af, los te trekken? wat heb je daar aan, oude heer?? kom aan, uit den hoek! - maar wij zien niets meer dan den glimlach op uw gelaat, volgens uw afbeeldsel. - Gij zwijgt, en meesmuilt maar altijd voort.

Waarom hebt ge niet liever godvruchtige, zedelijke, en zedekundige verhalen geschreven? - juist tegenvoeters van de afschuwelijke Soirée chrétienne, - dat ergerlijk hoofdstuk, - helaas! helaas! reeds bekend geworden aan de lezers van de Tijdspiegel? waarom niet geschreven eene brochure over den vogel Dodo, over het muntwezen, over de beroeping van Dr. Meijboom, Zaalberg - of een handboek voor voogden, notarissen, of Gereformeerde ouderlingen en leeken, om de zuiverheid der leer ter kennisse te brengen aan allen, die onzuiveren en ketters zijn? - Waarom niet liever geschreven in onze almanakken, doodonschuldige, peperdure of extra goedkoope, letterkundige afzetters, die ge niet ontloopen kunt, als uw boekverkooper u in de maand October of November de pistool op de borst zet? - Waarom juist dergelijke ondeugende 'brieven en uitboezemingen' ons voor de voeten geworpen, niet liever oude en nieuwe Nederlandsche verhaaltjes, - met oude mannen in wijde broeken, en geweldige vaderlandsliefde boven de broek in 't hart, vrouwen met witte halskragen en sierlijke bouwen, pur sang oudvaderlandsch goedje? - of geestelijke liederen, overgehaald, gereconstrueerd, en opgewarmd, en gespiritualiseerd, bij voorkeur uit de 15e of 16e eeuw?

Nog eens: oude heer Smits! voorwaarts in het gelid! - waarom hebt ge ons de wereld en de menschen laten zien - zoo gelijkend - welligt nog *meer* gelijkend dan uwe gelaatstrekken en uw facsimilé? - Wij wenschen uwe verantwoording te vernemen, mijnheer! uwe 'rekenschap van gevoelens' - en eerlang zult ge genoodzaakt zijn u, in den Tijdspiegel, voor uwe tijdgenooten, zoo als gij ze ons hebt voorgesteld, te rehabiliteren. - Ja, ja, al zegt ge blz. III, 'dat ge er nog al fiksch uitziet voor uwe jaren' (miserabele hoogmoed!) 'dat ge geen ridder zijt van den Nederlandschen leeuw, niet

van den Deenschen Olifant, noch van eenig ander dergelijk aardig en ongerijmd beestje' (oude guit! houd uw mond!) dat alles ontheft u volstrekt niet van de blaam eener *ongehoorde opregtheid*, eener *gevaarlijke misdadige menschenkennis*, eener *ondragelijke openhartigheid*, eener *allernoodlottigste inzage in het geheim kas- en kladboek van hoofd en hart uwer tijdgenooten.*

Oude heer Smits! wij stellen u voor hemel en aarde in staat van beschuldiging!

Wij gaan verder, papa! - en zijn nog niet ten einde. - Wij hebben den *indruk* waargenomen, welke de lezing en voorlezing uwer geschriften, brieven en uitboezemingen op mannen en vrouwen voortbragt -: zaamgeperste lippen, vonkelende oogen, verkropte woede, alles het gevolg eener fatale, ongeoorloofde zelfkennis, waartoe gij de lieden wilt brengen, hen overreden dat zij het eigen gelaat zien in den spiegel, dien gij hun voorhoudt. - Ja, wij hebben den sterveling van beiderlei geslacht zien blozen, en boos worden, en u verwenschen, bij de lezing van den christelijken avondstond - bij het aangrijpend tafereel der schoonmaak-furie op een lentemorgen - bij uwe klassifikatie der plaagduivels, de logeergasten - de 'groote neus en de blaauwe bril op de bewaarschool,' (wij nemen dat ongepermitteerde goddelooze stuk straks in zijn geheel over, om u te verpletteren) - alles, alles, hebt gij naar waarheid gepenseeld, en dus uwen tijd onmenschelijk beleedigd, - oude heer! gij zult er voor branden, branden zult ge, - is het niet op de kleine mutsaarden in de Gids, in de Vaderlandsche Letteroefeningen, of in den herboren deftigen Recensent - branden, ten minsten nu reeds in de kolommen van de Tijdspiegel. - Dat ge u beroept, zoo als ge doet, op 'Cicero en Mad. de Sevigné,' laten wij gelden - ofschoon het u niet in het minste verontschuldigt - maar dat ge ook over de Arnhemsche courant en de Tijdspiegel spreekt - dat is alweder onvoorzigtig en gewaagd. - Gelooft ge u *daardoor* bij het publiek aan te bevelen? - gelooft ge juist *daardoor* een witten voet bij dat zevenhoofdig monster te verkrijgen? misgeschoten, oude heer! misgeschoten! - gij zult het wel anders ondervinden. - Het kost ons moeite en groote zelfoverwinning, om u niet van stuk tot brok te recenseren, - gij onhandige oude vent, met uwe opregtheid, menschenkennis, satyre en humor! boosaardige vent! die de dwaasheden van uwen tijd, *purement et simplement* (zeggen de diplomaten) aantoondet, - wij huiveren voor het lot dat u wacht, en zullen nu met onze aankondiging ten einde spoeden, u zoo als wij reeds dreigden verder - vermorselen. - Wij deelen, met die bepaalde bedoeling, uw fragment mede: *eene variatie op een oud lied*, tot ergernis van alle Nederlandsche lezers - en daarmede: basta! wij keeren ons met afschuw van u af, oude heer! - en reiken u toch, als niemand het ziet, eventjes de hand, en zeggen glimlagchend -: à revoir, papa Smits, - wij verstaan elkaâr - adieu!

Eene variatie op een oud lied.

'*Sinte Klaas, goed heilig man,*
Trek je beste tabberd aan;
Rij 'er meê over de huizen! -'

Ik houd van Sinte Klaas, ik heb altijd van Sinte Klaas gehouden; hij is een gemoedelijke, echt Nederlandsche heilige! Een heilige, die zich

niet schaamt de vingers aan klompen vuil te maken; die misschien zelf klompen draagt: die iets langepijpachtigs in zijn aard heeft; die, - in weerwil van het lied, - zeker nooit over de huizen rijdt; maar, wél door den schoorsteen in huis komt, met ketengerammel en schrikbarende geluiden, in plaats van, op de wijze van meer luchtige geesten, gelijk een zinking door het sleutelgat te waaijen!

En toch is er geen heilige in den kalender te vinden, die meer gevierd wordt!

Reeds lang vóór den dag van zijn sedert eeuwen aangekondigd, en met echt onfatsoenlijke, platburgerlijke geregeldheid, jaarlijks herhaald bezoek, wordt hem eene ontvangst bereid door het geheele volk, even plegtig en indrukwekkend, als die van onzen geëerbiedigden Koning zelven, als hij zijn bezoek aflegt aan de liefderijk vereenigde zitting van de beide Kamers om de Staten-Generaal te openen!

De eigenaren van speelgoed- en suikerbakkerswinkels tellen, reeds lang voor den gewigtigen dag zelven, in hunne verbeelding de blanke guldens, die hij hun opleveren zal. Rijke ouders zijn verlegen met de keuze van hetgeen aan hunne lievelingen zal worden uitgereikt: arme ouders zijn verlegen, hoe hunne kinderen in de algemeene vreugde te doen deelen. Maar door geheel Nederland kloppen de harten der kindertjes onstuimiger, als Sinte Klaas genoemd wordt. En hoe nader zijn bezoek, hoe grooter de opgewondenheid onder menschen van elken stand en leeftijd.

Moeders gaan op ongewone tijden de deur uit; oudere broeders en zusters, die reeds ingewijd zijn, nemen een air van geheimzinnigheid en gewigt aan, dat indrukwekkend is. Toegedekte manden, groote en kleine pakken, groene trommels met geelachtige, galzieke bloemen er op geschilderd, worden in huis gesmokkeld, en in kasten voorzigtig opgesloten, die tot dusver open gestaan hebben; zelfs de meiden in huis zijn niet meer zoo vertrouwelijk met de kleintjes als vroeger, en houden fluisterend, geheimzinnige gesprekken met den bakker aan de huisdeur!

Ja, tot in die verblijven der ellende, kostscholen genoemd, dringt de koortsachtige aandoening van het volkje door; dáár wordt de tijd van de aankomst van den trein, van de brieven, van de schuit, van de diligence, naauwkeurig en angstvallig berekend. Zal men zijn Sinte Klaas nog op den grooten dag zelven ontvangen? Zal men moeten wachten tot den volgenden morgen? Zal mijnheer vacantie geven? Zal mevrouw op water-chocolade trakteren? Zal men misschien, o toppunt der zaligheid! bij oom ten eten worden gevraagd, en 's avonds naar school terugkeeren met de zakken gevuld, en de maag overladen met de zoete gaven van den heilige, en naast zijn bed zien staan de trommel van huis, dat *summum bonum* van den schooljongen?

Zal men, terwijl de anderen slapen, terwijl zelfs mijnheer en mevrouw en de ondermeesters nog beneden zijn, in het halfdonkere slaapvertrek, bij het licht eener lantaarn, zijne schatten kunnen uitpakken?

Bovenop liggen de letters, - dat spreekt, - op een stuk met vet doorschijnend papier; ze worden voorzigtig ter zijde gelegd; alleen het beentje van de N is afgebroken; het is naauwelijks de moeite waard om het te bewaren! - En spoedig rust uw moeders koek bij dien van oom! Intusschen gaat men voort met uitpakken! - drie lagen papier, om te verhinderen, dat het vet doordringt, worden ongeduldig ter zijde geworpen; - dáár liggen de schatten in al hunne verblindende pracht! Sinte Klaas! Sinte Klaas! gij hebt de vingers van de teedere moeder geleid, toen zij alles zoo veilig, zoo keurig, zoo smaakvol voor het zoontje inpakte, terwijl zij misschien een zucht loosde, bij de gedachte, dat het nog drie weken moest duren eer haar lieveling naar huis kwam! Eene mooije beurs, van zuster Trui, - zoo zegt een daarop gespeld papiertje, - met breede gouden ringen; zouden die echt zijn? - de beurs wordt betast; er is niets in; - eene kleine teleurstelling, die vergeten wordt, bij het

gezigt van de prachtige bont zijden das van moeder, en het zakboekje van vader, en het zware zilveren potlood van tante, en wat al niet meer! Onder in het trommeltje liggen weder ontelbare vellen papier; men weet, dat er niets meer in zit; maar men moet toch eventjes zien! - het is zóó; de trommel is leeg, en nu, voor het eerst, denkt men aan den brief; want dat er een brief is en wezen moet, dat staat vast; - zou die verloren zijn? Men werpt zijne schatten door elkaar om er naar te zoeken. - Ha! in de portefeuille! Met bevende vingers rukt men die open, de brief valt er uit; op den harden karpetloozen vloer, kondigt het doffe geluid van den vallenden brief aan, dat die ‘bezwaard’ is. O geluk, geluk! o zalige vreugdetranen, die het kind langs de wangen biggelen, als het met den dierbaren brief in de hand, welks minste schatten

het geld was, insluimert met een dankbaar en ligt hart, hoewel met eene overladen maag, onder vreemden. Sinte Klaas! Sinte Klaas! zend hem zalige droomen!

De hoeveelheid lekkers echter, die het kind verslonden heeft in den loop van den dag, doet mij twijfelen, of dit in de magt is zelfs van den heilige; - - laten wij dus uit de kostschool ontsnappen; laten wij naar huis terugkeeren!

De lange dag is ten einde; er is nevel in de lucht, dikke, tastbare nevel, en modder op de gladde straatsteenen! Bah! wat doet er dat toe; er zijn heldere lichten in alle winkels; er zijn drommen van menschen op straat; rijken in wagens, armen in klompen, iedereen trekt uit, om den heilige welkom te heeten. Wat doet het er toe, of men koude voeten krijgt? Het vuur straalt toch uit de oogen. - Ziet daar die vrolijke groep, - vader, moeder en een geheelen troep kinderen! Allemaal echter dochters, of kleine, zeer kleine jongens; de grooteren loopen liefst alleen, d.i. met hunne makkers. Er is misschien een beleefde neef bij, die doodelijk, maar in het geheim, verliefd is op dat zestienjarige, blaauw-oogige, lieve nichtje, tot groot verdriet van de oudere zuster, die hem ‘een ondragelijken *fat*’ noemt, en hare zuster steeds doet blozen, door zich hardop te verwonderen, ‘hoe het mogelijk is, een verstandig woord met zoo iemand te spreken!’

Maar de neef, die anders timide is, wiens baard nog in de keel is, en die dus aanhoudend met eene stem spreekt, die op eene verbazende wijze overslaat van den hoogsten tenor tot den laagsten bas; die er reeds van praat om zijne knevels te laten staan; die een zwierigen gouden horologieketting en regenboogkleurig satijnen vest draagt, en ter eere van het nichtje door den modder draaft in zeer naauwe, dunne verlakte laarzen, is heden avond bijzonder stout. Hij heeft zijne nicht dadelijk den arm geboden, zoodra zij de deur uit was. ‘Het is zoo donker, en het gewoel enz.’, en hij laat haar, zelfs in de winkels, niet voor één oogenblik los. Hij draagt de pakken voor de geheele familie, in zijn overjas, in zijne rokzakken, onder den arm, - overal; hij gevoelt reeds eene diepe verachting voor lekkers, en is verrukt over de sympathie van het nichtje, dat slechts van tijd tot tijd ‘een heel klein stukje’ snoept. Hij is ook uitermate vriendelijk jegens iedereen, en besteedt eerst een geheelen gulden van zijn zakgeld, om geschenkjes te koopen voor de overige neven en nichten, om eindelijk in het geniep een driegulden uit te geven voor een Sinte Klaas, voor het nichtje, dat hij haar aan den donkeren hoek van de straat in de hand drukt, tegelijk met eene groote borstplaat in een heerlijken omslag gewikkeld, op hetwelk een hart prijkt, met een pijl doorboord.

Als men alle winkels bezocht heeft, brengt hij de familie eventjes nog naar huis. Op den stoep drukt hij het nichtje de hand; hij zegt goeden nacht, met eene schorre, tragische stem; - hij herhaalt de plegtigheid van den handendruk bij alle leden van de familie, die van koude staan te rillen op den stoep, totdat oom, die begint te verlangen naar een glas punch en een sigaar, en eenigzins knorrig is over al het geld, dat hem door de vingers gegleden is, op eene verdrietige wijze zegt: ‘Wat malligheid! ik blijf hier niet staan; kom maar eventjes binnen!’ en tante voegt er bij: ‘Blijf een boterham eten!’ - O Sinte Klaas, Sinte Klaas, dien schelmschen jongen hebt gij geholpen, en gij helpt hem nog den geheelen avond, als hij zoo beleefd is jegens tante, en zelfs zoo vriendelijk jegens die leelijke oudere zuster, en zoo aardig met de kindertjes; - maar hij blijft na het *souper* wat te lang zitten en denkt eerst aan het weggaan, als oom wel twintigmaal in de vijf minuten op zijn horologie gekeken heeft. - Eindelijk trekt hij op; maar juist als hij de huisdeur achter zich wil toetrekken, herinnert hij zich zijne handschoenen, die hij in de kamer vergeten heeft. Hij keert terug; - in den donkeren gang ontmoet hij het nichtje, - o Sinte Klaas, Sinte Klaas, waarom vliegt het meisje met blozende wangen den trap op naar hare kamer, en

waarom is de vrolijke neef zoo verschrikkelijk verlegen, als de deur van de eetkamer opengaat en oom hem tegenbuldert: ‘Wat drommel, ben je nog niet weg?’

O heilig man, dit is uw werk! maar het is ook uw werk, dat de neef met een aangedaan maar vrolijk hart, op straat staat; dat hij in den zak tast en ter eere van Sinte Klaas een armen man een paar kwartjes in de hand stopt, die een in lompen gehuld kind, nog laat door de nu eenzame straten draagt; - het is ook uw werk, dat, zelf gelukkig, hij er aan denkt om anderen gelukkig te maken, en zich voorneemt om den volgenden morgen zijn oppasser, die elf kinderen heeft en een inkomen van *plus minus* drie gulden in de maand, een ruim geschenk te geven, en het is uw werk, dat in zijne droomen schoone nichtjes en dankbare armen, de spoken verdrijven

van ledige beurzen, knorrige ooms, bedorvene laarzen en verlorene zakdoeken!

Maar niet alle menschen hebben schoone nichtjes, om er mede naar huis te gaan: ik ten minste heb er geen; ik loop nog eventjes een straatje rond. - Hola, jongens! niet zoo wild! - Ik vraag excuus; het zijn geene jongens, het zijn louter *jonge heeren*, - jonge heeren met glacé-handschoenen aan, met sigaren in den mond en een zwierigen gang. - Hetgeen ik voor wildheid hield, was niet anders dan onbeschoftheid; ik had mij vergist; - *ik* moest van de kleine steentjes af, - *zij?* waarachtig niet!

Zij stuiven in dien prachtig verlichten winkel binnen. ‘Zooveel glazen punch! Mijnheer zal betalen!’ Mijnheer nu, is een bleeke, ziekelijke jongen, misschien veertien jaren oud, die met de uiterste moeite, - want zijne handschoenen zijn zeer naauw, - de beurs uit den zak kan krijgen; wiens hoofd beneveld is door punch en zware sigaren; wiens maag van streek is van het lekkers, dat hij in het geheim heeft gesnoept, want hij zou zich schamen, om in de tegenwoordigheid van anderen zoo iets kinderachtigs te doen!

Daar staan zij nu en rooken en drinken en doen hun best om *blasés* te schijnen; - maar gij, Sinte Klaas, onverhoeds en ongezien, staat in hun midden en blaast hun wat beters in. Aan de deur van den winkel, welk een gewoel! kleine ronde gezigtjes, schalkachtig en vrolijk; arme menschen-kinderen; - zij schreeuwen en jubelen en zien toe en benijden en bewonderen de rijke jongeheeren. ‘Kom,’ roept een van dezen uit, - ‘laten wij een zak niet Sinte Klaas onder die arme drommels werpen; zij moeten er om grabbelen!’ Een andere jonge heer, die het volgend jaar, als het staatsexamen niet weder ingesteld wordt, hoopt student te worden, stelt voor, om gloeijende centen uit te strooijen, maar wordt overschreeuwd, door de anderen, die reeds bezig zijn met den zak uit te storten! Sinte Klaas, eere zij u, - gij hebt ook dien grooten, dikken jongen een woord in het oor gefluisterd, die in elke hand een klaasman houdt; die het hoofd van den één reeds heeft afgebeten: die zich gereed maakt, om den tweeden onder de guillotine zijner tanden te brengen; maar die plotseling hem ter executie overlevert aan een klein, ongelukkig, kreupel kindje, dat, met gapenden mond, maar onmagtige handjes, den koekenregen waargenomen heeft, zonder iets op te vangen, en nu met betraande oogen staat te gluren, op zijne gelukkiger makkers. - Sinte Klaas, dit hebt gij aan den dikken jongen ingegeven; zult gij ook zorgen, dat hij morgen wat goeds in den klomp vindt, dien hij bij zijne tante, de naaister, heeft gezet?

Het is mogelijk, helaas, dat hij in zijne hoop wordt teleurgesteld; want de tante naaister is doodarm; zij zit nu te huis om te pikken al wat zij kan; zij moet nog een paar dozijn kleine, zeer kleine zakdoeken afmaken, tegen den volgenden morgen, voor de beschermvrouwen van de armen-bewaarschool, die morgen aan elk wichtje een grooten klaasman, twee kopjes waterchocolade en een zakdoekje, openbaarlijk en plegtiglijk zullen uitdeelen!

Wij willen die plegtigheid bijwonen, - want het *is* eene plegtigheid. - Wij zijn ook daartoe uitgenoodigd door eene dame-hoofdbestuurderesse, die niet minder dan zes mede-bestuurderessen heeft, welke bijgestaan worden door de buitengewone directrices, die gekozen worden uit de damesdonatrices, welke de gewone leden van het weldadig genootschap, dat door haar (behalve de bewaarschool), bestuurd wordt, uitkiezen uit de overige Nederlandsche vrouwen en maagden.

Het is tien uur 's morgens; de nevel van den vorigen avond is opgetrokken: het vriest van belang. Wij trekken onze dikste jassen aan en draven naar de bewaarschool.

Iedereen weet, hoe eene bewaarschool er uitziet; - wie het niet mogt weten, kan het zich zonder groote inspanning verbeelden. - Jongen! wat is het daar koud! De glazen zijn allen met bloemen geborduurd door den nachtvorst, ter eere van Sinte

Klaas; - digtbevroren, behalve op ééne plaats van één ruit; daarop is eene ronde plek ontdooid; door die ronde plek, met de magere handen achter den rug ineen geslagen, staat de onderwijzeresse van de school, op den uitkijk naar het rijtuig, of de rijtuigen, der bescherm- en andere heilige vrouwen. - Sinte Klaas, Sinte Klaas, waar zal uwe plaats zijn?

Achter de onderwijzeresse zitten op lange rijen, op lange, harde banken, kleine, heel kleine kinderen, armoedig, maar zindelijk gekleed; er heerscht eene doodelijke stilte; de kinderen zitten te gapen en te slapen en te rillen en op hunne roode vingertjes te turen, en met verbazing op de heeren en dames te staren, die als genoodigden in de zaal treden. Iedereen fluistert; niemand spreekt hardop; de kinderen zwijgen. Als er één bij ongeluk hoest, kijkt de onderwijzeresse dade-

lijk om, en ziet den boosdoener scherp aan; - de ongelukkige zou liever stikken, dan weder te proesten. De tucht is admirabel!

Intusschen heb ik onophoudelijk zitten te knipoogen tegen een kleinen schelm, aan den hoek van de eerste bank, totdat het kind op eens er uitklimt en op mij toeloopt. Ik zal nooit den blik van de onderwijzeresse vergeten, als zij mij in het oog krijgt. Ik heb mij verbeeld zoo moedig te zijn, als de meeste mannen; maar die blik! - Heel zachtjes, op de toppen van de teenen loopende, draag ik het kind weder op zijne plaats, en verberg mij zoo spoedig mogelijk in de achterste rijen der toeschouwers: - de voorsten maken plaats voor mij, als ware ik een misdadiger; - ik kan geen woord uitkrijgen; dat is ook niet noodig, want op het oogenblik treden de dames, wier titels ik reeds vermeld heb, in de zaal.

Het is een indrukwekkend gezigt, zoo statig als zij optreden, met de Beschermvrouw aan haar hoofd. Deze dame houdt een rijk geborduurden zakdoek en een flacon in de hand, en draagt een blaauwen bril op een haviksneus, met zooveel fierheid, dat ik haar in het eerste oogenblik houd voor een verkleeden Sinte Klaas.

Zij wordt gevolgd door eene lange rij van dames, twee aan twee gaande, gelijk kostschool - meisjes, naar hare zitplaatsen; - het is een feit, hetwelk mij zeer hindert, te moeten constateren; maar al deze dames zijn zelfs iets minder dan volstrekt niet schoon; - inderdaad hare, ik had haast leelijkheid gezegd, is in het oogvallend, en daar ik dit verschijnsel steeds bij zeer *in het openbaar* liefdadige vrouwen heb opgemerkt, schrijf ik het toe aan de uitwerking der philanthropie, eene hypothese, die de geleerden onderzoeken mogen, - ik heb slechts het feit geconstateerd!

De dames nemen plaats; eindelijk, dáár is toch Sinte Klaas! Een lijvig heer van middelbaren leeftijd, keurig netjes gekleed, - zwarte rok, witte das en een gezigt blozende van gezondheid, - eene type van welvarendheid in alle opzigten, - schiet, met den hoed in de hand, uit de rijen der genoodigden, onder welke hij tot nu toe verborgen was. - Hij staat, diep ter aarde buigende voor de Beschermvrouw, die hem een vriendelijk knikje toewerpt; hij buigt ook diep voor de mede-bestuurderessen, diep voor de dames donatrices, iets minder diep voor de dames gewone leden, in het geheel niet tegen de onderwijzeresse; maar hij vliegt, gelijk een mot om de vlam, steeds rondom den blaauwen bril van de Beschermvrouw. Hij heeft haar eene warme stoof bezorgd; hij heeft haar shawl over den rug van den stoel gehangen, en staat nu daarachter zijne philanthropische handen te wrijven, gereed om aan al hare wenken te gehoorzamen. Ja, Sinte Klaas, zou ik u niet herkennen in de gestalte van den algemeenen menschenvriend, den rijksten rentenier uwer geboorteplaats?

Inmiddels is de onderwijzeresse van het venster getreden, en staat op een behoorlijken afstand, gelijk een vaandeldrager tusschen de gelederen, te midden der lange rijen van banken, het ééne oog op de dames-bestuurderessen, het andere op de kinderen gerigt. - Hoe zij het doet, weet ik niet; maar met dat ééne oog ziet zij al de kinderen, vóór en achter haar, regts en links tegelijk; en elk één van de tweehonderdvijftig wichtjes koestert de vaste overtuiging, dat dat oog alléén en bij uitsluiting op hem, of haar zelven, en op niemand anders, gerigt is.

Ik gevoel een bijna onwederstaanbaren lust, om eventjes te gaan kijken, of deze onderwijzeresee niet, even als wijlen God Janus, ook een gezigt aan het achterhoofd heeft; maar het oog waarmede zij de kinderen aanziet, verheeld ik ook op mij zelven gevestigd te zijn; - ik sta vastgeworteld op mijne plaats; - het heeft iets van de nachtmerrie. Maar het andere oog, dat ten dienste der dames-bestuurderessen staat, heeft eene geheel andere uitdrukking van nederigheid en bescheidenheid en zelfverloochening; de ééne hoek van den mond glimlacht gedienstig en gewillig; de

andere hoek is genepen en streng en onverbiddelijk: - ik heb van mijn leven zoo iets niet meer gezien!

Intusschen wordt de stilte hoe langer hoe drukkender; de dames-bestuurderessen en donatrices vestigen hare aandacht door lorgnetten, hoofdzakelijk op de dames-leden; ééne dezer waagt het, op hare beurt, het lorgnet te vestigen op de onderwijzeresse; maar de blaauwe bril schiet zulk een vernietigenden, minachtenden, gebiedenden blik op haar, dat zij het lorgnet laat vallen en met verlegenheid toevlugt tot haar flacon neemt. De flacon gaat ook, de rij af, door de handen van al de dames-leden; als die echter, welke aan den hoek zit, den flacon aan de naast haar zittende dame-donatrice aanbiedt, doet deze een tijdlang alsof zij de beleefdheid niet merkt, en weigert die eindelijk met eene aller-

keurigste, zeer stijve buiging; - zij wordt daarvoor beloond door een goedkeurenden blik en een glimlach van den blaauwen bril.

De groote philanthroop zegt en doet niets bijzonders op dit oogenblik; maar hij laat het hoofd op eene peinzende wijze hangen, en neemt van tijd tot tijd eene diepzinnige prise uit eene gouden snuifdoos, die hij steeds in de hand houdt. Eindelijk draait de blaauwe bril langzaam rond en fluistert iets aan Sinte Klaas; deze wordt verlegen; hij schudt het hoofd; glimlacht bijzonder lief; strijkt zijn kuif op; schijnt eindelijk toe te geven; maakt eene diepe buiging tegen den blaauwen bril en geeft een wenk met den vinger aan de onderwijzeresse. Deze marcheert uit de gelederen met vasten stap, regtstreeks op den blaauwen bril toe, en maakt halt en front daarvoor op een eerbiedigen afstand. De dame-hoofdbestuurderesse heeft zich zooveel mogelijk achterover op haar stoel geplaatst; houdt een flacon steeds onder den haviksneus en spreekt een kort bevel uit, dat niemand van de genoodigden vernemen kan. De onderwijzeresse maakt regtsom-keert, marcheert op de deur toe en verdwijnt. De spanning en verwachting zijn ten hoogste gestegen; de oogen van de twee honderd en vijftig kinderen zijn plotseling, als met een tooverslag, op de deur gerigt; maar zij verroeren zich niet; - ik geloof, dat de onderwijzeresse het ééne oog, zoolang zij uit de kamer is, midden in het paneel van de deur geplaatst heeft, om steeds op de kinderen te gluren; zoo stil zitten zij!

De deur, ditmaal beide vleugels, wordt weder geopend; de onderwijzeresse marcheert weder binnen; zij wordt gevolgd door twee knechts, die eene lange tafel dragen; daarop liggen stapels van kleine zakdoeken; stapels van groote klaasmannen; ontelbare kopjes staan in elkaâr er op geschaard; het is een prachtig gezigt voor de kinderen, die teekens van onrust beginnen te geven: die zich niet meer bedwingen kunnen, als zij den reusachtigen chocoladeketel aanschouwen, dien een derde knecht naast de tafel nederzet; zij verheffen dus een zwakken vreugdekreet; waarop de blaauwe bril, en op haar voorbeeld alle overige dames-bestuurderessen en leden, zich met beide handen de ooren toehouden; de onderwijzeresse echter ziet toornig rond; de kreet verflaauwt; alles verstomt; de twee honderd en vijftig kinderen zijn overtuigd, dat zij onverbeterlijke misdadigers zijn! Welke bewonderenswaardige tucht!

Intusschen heeft de groote philanthroop zijn rok toegeknoopt, hij heeft zijne snuifdoos in den zak gestoken; - gaat hij reeds weg? Wel neen! Hij gaat eene redevoering houden! Met den rug tegen de kinderen gekeerd, voor welke het feest is aangelegd, begint hij, al weder diepbuigend voor de schaar der heilige vrouwen, zijne doordachte oratie.

Zijne inleiding is heerlijk; hij spreekt natuurlijk over de liefdadigheid, ‘die alle onderscheid van stand doet vergeten, als wij aan onze arme medebroeders de behulpzame hand reiken. Deze vergadering levert het bewijs er van op; *immers* hij heeft de eer te spreken tot eene rij der schoonste en dengdzaamste vrouwen, uit *zeer* uiteenloopende standen der maatschappij’ (wijzende hierbij, regts op de bestuurderessen, links op de dames-leden), ‘die *hier* echter, als liefderijke zusters, ten behoeve der armen, enz. - In het bijzonder moet hij met een enkel woord gewag maken van de dames-hoofdbestuurderessen, - allen uit den aanzienlijksten stand, - die zich niet ontzien hebben, zelfs in dit strenge jaargetijde, den huiselijken kring te verlaten, hare eigene lievelingen van hare tegenwoordigheid te berooven, ten einde zich te verheugen in de gelukkige gezigtjes en de dankbare vreugde van de kinderen der armen; hij moedigt haar aan bij dezen, den ingeslagen weg steeds met dezelfde opoffering te blijven bewandelen; om nooit het aandoenlijke, zieltreffende tooneel van geluk en dankbaarheid te vergeten, dat zij nu bijwonen!’

Nu wendt hij zich met een minder eerbiedigen blik tot de dames gewone leden: ‘Ook hare taak is gewigtig, dat beseffen zij zonder twijfel; maar onder de leiding der voortreffelijke enz. dames-hoofdbestuurderessen, vertrouwt hij, dat zij zich ook op eene waardige wijze daarvan kwijten zullen. Er is een even groot onderscheid tusschen haar stand en dien van de onderwijzeresse, als er tusschen den stand der hooge beschermvrouw en dien der gewone leden is.’ (De blaauwe bril knikt streng, maar goedkeurend, en vestigt zich dadelijk op de damesleden, die zedig vóór zich zien. ‘Hij hoopt, dat zij dit niet vergeten zullen; dat zij bij hare schoolbezoeken, die zij geregeld om de acht dagen, op last der dames-bestuurderessen verpligt zijn af te leggen, zich geene ongepaste vertrouwelijkheid met de onderwijzeresse zullen veroorloven; dat zij hare rapporten aan de Beschermvrouw, geregeld, zonder iemand te ontzien, zullen inzenden; en dat hij gemagtigd is

te verklaren, dat ook zij allen, hij voorkomende gelegenheid, van de hoogachting en goedkeuring, niet alleen van hare eigene harten, maar ook van de dames-bestuurderessen kunnen verzekerd zijn. - Wat de waardige onderwijzeresse betreft, hoewel haar traktement klein zij, en er hoegenaamd geen vooruitzigt op verhooging bestaat,' (hier neemt hij eene indrukwekkende prise), 'is het toch te voorzien, dat het getal harer leerlingen aanmerkelijk zal vermeerderen, dank zij den ijver en de aanmoediging der hooge Beschermvrouw; dat zij dus zich er op voorbereiden moet, om met verdubbelden ijver hare pligten te vervullen; zij zal niet in gebreke blijven, hij is daarvan overtuigd, als zij zich maar steeds herinnert, dat van de geheele aanzienlijke en schoone vrouwenschaar vóór hem, de oogen steeds op haar zullen gevestigd zijn, een voorregt,' voegt hij er galant bij, 'dat iemand van ons geslacht tot den benijdenswaardigsten der stervelingen zou maken!' - O Sinte Klaas, Sinte Klaas!

Nu rigt hij eindelijk het woord, echter met een strengen blik en eene indrukwekkende stem tot de kinderen. 'In hetgeen hij *hun* te zeggen heeft, zal hij kort zijn. Zij en hunne ouders moeten 's morgens en 's avonds den hemel danken voor al het goede, dat hun door bemiddeling der dames-hoofdbestuurderessen wordt geschonken; zij zullen later eerst regt beseffen hoeveel dat is; het is hun pligt, hoewel zij uit de laagste klasse der maatschappij zijn, om allen een voorbeeld van fatsoenlijkheid en goed gedrag te geven; zij moeten vooral zien gebruik te maken van de heerlijke gelegenheid, die hun aangeboden is, om goede manieren te leeren; - dat aan elk hunner, ter bevordering daarvan, een zakdoek zal worden uitgereikt; - dat hunne ouders onwetend en meestal lui zijn, waarvoor zij zich te wachten hebben; dat hij, tot zijn leedwezen gehoord heeft, dat zeer velen van hen hun pligt niet doen, en zelfs zoo onwetend zijn, dat zij de hooge Beschermvrouw bij eene vorige gelegenheid als "juffer" hadden aangesproken; dat deze hooggeplaatste dame echter, liefderijk dit wilde toeschrijven aan eene vergissing, door welke de kinderen *haar* voor eene der dames *gewone* leden hadden aangezien. Zij had ook dit vergrijp op eene engelachtige wijze verdragen, en zelfs niet *bepaaldelijk* gewenscht, dat hij er nu van zou gewagen; het was echter zijn pligt, en zijn pligt ging hem boven alles; daaraan moesten zij denken! Eenigen uit de tweehonderdvijftig hadden beter opgepast, dat deed hem genoegen; zij moesten zich niet laten verleiden door die kleine rak.... deugnieten, wilde hij zeggen, die er steeds op uit waren, om de maatschappij te helpen ondermijnen. Hij had van twee uitstekende kweekelingen gehoord; - hij zou ze echter niet noemen; - zij mogten verwaand worden; - maar hij waarschuwde hen, dat men nu wist, wat men van hen vergen kon, en men zou hen in niets ontzien, daarop konden zij rekenen!'

Het spijt mij de geheele redevoering, welke algemeen toegejuicht werd, niet in mijn geheugen te hebben geprent; maar ik had aanhoudend zitten denken, dat de chocolade koud werd, en was bijna dankbaar, toen de groote philanthroop er mede uitscheidde, zich het voorhoofd met een zijden zakdoek afvegende, en uitgeput zich nederwerpende op een stoel, dien de onderwijzeresse zich gehaast had voor hem te plaatsen naast de Beschermvrouw.

Nu begint ook eindelijk de uitdeeling; aan elk kind wordt een kopje chocolade gebragt, een klaasman en een zakdoekje; dit laatste voorwerp schijnt een raadselachtig iets te zijn voor de meesten der kleinen. Een van de twee uitstekende kweekelingen echter, kent het gebruik er van. Hij legt zijn klaasman naast zich neder, schuift zijn kopje ter zijde en snuit den neus met zooveel ijver, dat hem een tweede klaasman wordt uitgereikt, met belofte van een getuigschrift van goed gedrag. Een ander jongen is minder gelukkig: om bewijzen van zijn ijver te geven, is hij bezig met de bank, zoo hard hij maar kan, met zijn zakdoekje af te boenen. Hij is

klaarblijkelijk één der onverbeterlijken; - de zakdoek wordt hem dadelijk weder afgenomen; - hij troost zich echter, zonder veel verdriet te toonen, met den klaasman, dien hij met beide handen vasthoudt en met begeerige blikken aanschouwt.

De uitdeeling gaat geregeld voort. Reeds zijn twee volle banken bezorgd; men is met de derde bank begonnen, - - - daar, - in de voorste bank, - krijgt een der kinderen, die in het geniep een voet van Sinte Klaas heeft afgebroken, welken hij, om niet ontdekt te worden, zonder te kaauwen, tracht door te slikken, eene verschrikkelijke hoestbui. Aller aandacht is oogenblikkelijk op hem gevestigd; hij doet zijn best om het te overwinnen; te vergeefs! - Hij wordt hoe langer hoe rooder in het gezigt, de oogen puilen uit; hij hoest krampachtig, benaauwd, hoe langer hoe heviger!

Daar wordt een noodkreet gehoord, geuit door eene der dames-donatrices:

‘Het is de kinkhoest! mijn hemel, de kinkhoest!’

Zal ik de ontroering en den schrik schilderen, die op deze met luide, maar bevende stem gedane verklaring, volgen? Onmogelijk!

‘Het is onvergefelijk van u om *ons* en *onze* kleinen aan zoo iets bloot te stellen!’ roept toornig de blaauwe bril uit tot de onderwijzeresse, en gevolgd door alle overige dames en den philanthroop, vlugt zij, door de smeekende onderwijzeresse vergezeld, uit de zaal!

O, Sinte Klaas! ik heb mij erg vergist: in den rok van den philanthroop hebt gij niet gezeten, - - maar dáár - dáár, in den hoek, in de gestalte van den dikken knecht, die den ketel heeft binnengebragt, - dáár hebt gij u verborgen; want, naauwelijks is de deur toegevlogen achter de laatste en nederigste der heilige vrouwen, die steeds voor iedere andere heeft staan plaats te maken, eer zij zelve aan het gevaar zoekt te ontsnappen, - zij is namelijk de jongste der dames gewone leden, - of de dikke knecht schiet uit zijn schuilhoek, en strooit, met beide handen, koek en zakdoeken en alles, wat hij in de vingers krijgt, onder de kinderen uit. De man schijnt bezeten te zijn; hij schreeuwt, hij lacht, hij brult van genot, en dat doen de kinderen ook; hij knipoogt tegen mij, en als hij de onderwijzeresse, met deftigen tred en verontwaardigden blik, weder ziet binnenkomen, werpt hij haar een grooten klaasman in den arm en verdwijnt met een vreugdekreet uit de zaal. Hardop lagchende, vliegt hij mij op den trap voorbij. Ik geloof heilig, dat *hij* de echte, wezenlijke, ligchamelijke Sinte Klaas is!

De hemel zegene hem, zeg ik, en iedereen, die een kinderhart, en vooral het hart van een arm kind, met onschuldige, dankbare, al is het maar nog zoo kortstondige vreugde vervult!

Spiritus Asper en *Lenis.*

Laatste nalezing op het veld der almanakken-literatuur. De eenige, ware, dégelijke almanak.

Meditatie over d'Erve C. Stichters Enkhuizer Almanak Tot Nut van 't Algemeen. 1854.

> Ofschoon de uitgevers van den Enkhuizer Almanak overtuigd zijn van de vele moeite, besteed aan de zamenstelling van dien almanak, kunnen zij zich echter niet vleijen, dat hij zonder fouten zijn zal. Zij noodigen daarom beleefdelijk een' iegelijk, die belang stelt in volmaking, uit, bij ontdekking van misstellingen, daarvan welwillende opgave te doen aan....?....?....
> *den Tijdspiegel??!*
> *Enkhuizer Almanak.*

Rehabilitatie! - leuze des tijds, groot en rijk woord wonende op veler lippen, en telkens gehoord, waar de bankroetier of de schurk (diplomatische of letterkundige), weder wordt in ‘eere’ gesteld en op de beide beenen geholpen. - Rehabilitatie! - einddoel van de geschiedenis des men-

schelijken geslachts, als de oorlog zal afgeschaft, de verkettering voor altijd gesupprimeerd, en de zonde zal zijn te niet gedaan. - Waarom na deze praemissen, of anders gezegd, ‘aangenomene voorwaarden,’ waarom zouden we de rehabilitatie van den Enkhuizer almanak niet op ons nemen, en hierdoor eene gaping aanvullen die, tot schande en schade onzer letterkundige wereld, zoo lang nog onvervuld bleef: - de opene klove, waarin een Curtius, in volle wapenrusting, zich nederstortte, naar den eisch van het orakel? - Al moest ons dit lot treffen, wij willen den Enkhuizer almanak rehabiliteren, in eer en waarde herstellen. - Ziet, en hoort, en bloost, Nederlanders! - men heeft de almanakken dezes jaars de revue laten passeren, - gelauwerd en gegeeseld, bewierookt en verworpen: - de prachtalmanakken, de volksalmanakken - de kleine vergulde, roode, groene, bruine keurbenden, de ‘legio fulminatrix,’ het bliksemend legioen onder de letterkundige ligte troepen - de eclaireurs voor het jagercorps van den jare 1854 - men heeft ze gemonsterd en bij het publiek aanbevolen - maar - de oude getrouwe Enkhuizer, het hand- en huisboek der 14000 leden die het algemeene nut schragen en uitmaken - deze, deze is vergeten - of met een verachtelijk stilzwijgen voorbij gegaan -! -!-

Zoo iets is nog minder te dulden dan de trouweloosheid van lord Palmerston, bij den afstand van België, of de ineensmelting van Polen in het reusachtig Rusland, of de alle regtzinnigheid verpletterende beroeping van Dr. Meijboom in de hoofdstad. - De Enkhuizer almanak *moet* - met nadruk te lezen - moet gerehabiliteerd!

Wij zijn en worden hoe langer zoo meer vrienden en voorstanders van het positive en de realiteit, van het praktische - ook in het maatschappelijk leven, ook in het christendom - alom het positive, de data, - en reeds daarom staat de oude Enkhuizer, aanwijzende ‘de kermissen, jaar-, paarden-, vee-, leermarkten,’ ‘benevens de watergetijden, verduisteringen, op- en ondergang der maan, enz.’ verre, verre boven al de welbekende en gerenommeerde pracht- en volksjaarboekjes, die juist het positive kenmerk - missen.

Onderzoekt slechts -: verhalen, ernstige of luimige - gedichten, waarvan sommigen even als de bedelaars, in lammen, en blinden, of kreupelen kunnen verdeeld worden, en even als zij om een penning aan den weg vragen. - Bijdragen uit de groote kleederkas der geschiedenis, waar men de poppen romantisch uitdost, en de marionnetten naar willekeur aan onzigtbare draden laat dansen en huppelen, en dat spel noemt -: geschiedkundige romans - of wat ge meer wilt en vindt in de prachtbanden - mensch! lezer! Nederlander! - durft ge al die nevelbeelden gelijk stellen met de positive, onloochenbare, axiomatische waarheden, welke u de doodeenvoudige, prozaïsche, eerlijke Enkhuizer voorstelt, - waarheden die niet falen? - Of vraag uw dienstmaagd, wanneer de *groote wasch* moet besteld en verzonden - zal zij dan naar de *Aurora* of *Vergeet mij niet*, of *Holland* grijpen? - verzegel uw *brief* naar Frankrijk, Spanje, Italië, Sardinië, - zult ge naar de jaarlijksche muzentaal van Ten Kate, Beets, of van den Bergh vragen, naar de verzen onzer volstrekt onsterfelijke dichters - of wel naar het onmisbare

tafel- huis- en handboek, zie rubriek: ‘*Postkantoor*’ -? En gij, kloeke en manhafte Nederlandsche zeeleeuwen, die gedurende het geheele jaar, vóór en na de vorst, onze binnenlandsche wateren en stroomen met uwe tjalken en schepen bevaart - is u de *dagtafel der watergetijden* niet tienduizendwerf meer waard, dan het aandoenlijkste verhaal vol burgerdeugd en zelfopoffering, of het prachtigste gedicht, dat ooit of immer op de gesatineerde bladzijden der *Auroras* of *Hollands* is gelezen, - of de meest kordate en knaphandige autodafés à petit feu, in de Katholieke of Protestantsche, zoo liefderijke en verdraagzame volksalmanakken? - Ziet daar den triomf van het positive! - Ziet daar de praktijk, welke den Enkhuizer een eikenkroon, met of zonder de ster, omhangt - ziet daar de realiteit, de waarde van den armen, verwaarloosden, onvergelijkelijken Enkhuizer, in zijn eerste deel: - even als in de Heilige Schrift, het Oude Verbond, - eene inleiding, eene voorbereiding op het tweede deel - het altijd nieuwe gedeelte, onder wettig voogdschap der maatschappij: Tot Nut van 't Algemeen.

Wij gaan verder -: gedurende hoe vele dagen, en maanden vraagt gij, of uwe vrouw, of uwe volwassene kinderen, of uw logeergast, die, den hemel zij dank! weêr ergens naar toe - *afzakt* - naar *wien* vragen zij? - Immers, van Januarij tot December, altijd naar den ouden getrouwen almanak, om dáár, en dáár alleen de inlichtingen te vinden, om dáár de uren van het vertrek juist en naauwkeurig te zien opgegeven; om dáár, wegens de stoombooten en diligences die openbaringen te zoeken, welke zij zoo noodig hebben, en gij niet minder - en hoe lang en hoe dikwerf wordt er naar de pracht- en volksalmanakken gevraagd en gezocht - als ze eens gelezen, nog eens gelezen, overal uitgeleend, en tamelijk bepoeteld en bevlekt zijn teruggekomen - en op nonactiviteit achter op het boekenrek rusten en sluimeren? - ja, hoe lang duurt die begoocheling? - Ik beweer dat de aangebeden almanakken: de *Aurora*, *Vergeet mij niet, Holland*, en de geheele bent, omstreeks half Maart, of uiterlijk tot op den *eersten April*, nog bij afwisseling in werkelijke dienst zijn, maar dan - gedegradeerd, gecasseerd worden voor het front, en weldra, omstreeks October, door de opvolgers volstrekt verdrongen en geconfiskeerd - maar de *eenige*, de solide, de positive, de onmisbare Enkhuizer, hij komt, ja hij komt terug, van maand tot maand, even als uw schuldeischer, of uw geweten, of uwe zonde, of uwe hemorrhoïden, of uwe rheumas en uw humor - altijd weder - niet om u te plagen - maar om u te dienen, om u te gerieven, om u voor te lichten, - hij wandelt van de huiskamer naar den zolder, van den zolder naar de studeerkamer of het kantoor, dikwerf naar de keuken - hij verschijnt daar, even nederig als onmisbaar - waar uwe kostbare prachtbanden nooit, nooit, nooit verschijnen! - Als uwe goede, huiselijke vrouw of dochter u vraagt: ‘maar vader, geef me eens spoedig *den* almanak - ik moet iets nazien’ - dan weet ge reeds *welke* almanak gevraagd wordt - niet de sierlijke, de trotsche, de paauw, het kind der weelde - neen, neen, bij uitnemendheid *de* almanak, - de huisvriendin, de positive, de waarheidlievende, de prozaïsche - even zoo als de ouden van de stad Rome bij voorkeur - *urbs* - *de* stad, plagten te zeggen - zoo wederom van ons

klein en onmisbaar huisorakel - maar - en hier wordt de regel bevestigd: dat alle menschelijke zaken, zelfs almanakken, niet volmaakt zijn - ééne groote grieve zijn wij verpligt zeer ernstig in het midden te brengen, - tegen de redactie van het eerste gedeelte, het physische, astronomische, hydrologische, burgerlijke gedeelte - want hoe diep wij overtuigd zijn van de voortreffelijkheid der mededeelingen, vooral 'van de sterrekundige berekeningen door F. Kaiser' - zoo blijft er nog één ondragelijk misbruik over, één residuum, nederplofsel uit de midden-eeuwen, ééne onzinnigheid, ééne dwaasheid, en onchristelijke volksbegoocheling - en daartegen verheffen wij luide en met magt de stem. - Lezers! verlichte, brave Nederlanders! kunt gij het nog dulden, dat zelfs in dit jaar 1854, waar de draagbare telegrafen zijn uitgevonden, de menschlievende revolvers-geweren in gebruik, en de diplomatie haar culminatiepunt bereikt - kunt ge nog dulden dat de Erve Stichters almanak met de aloude en ongepermitteerde *weêrsvoorspellingen* waagt op te treden? - Erve Stichters! professor Kaiser! uitgevers van den almanak! - hoofd- en onderbestuur der maatschappij: Tot Nut van 't Algemeen! - wij interpelleren u tegenover gansch Nederland, om eindelijk deze onzinnigheid te verwerpen. - Weet, weet het dan, dat juist aan *die* onchristelijke en middeneeuwsche weêrsvoorspellingen, bij gelegenheid der maanskwartieren, is toe te schrijven dat zelfs kinderen, ja kinderen, - durven te zeggen -: de almanak, een leugenzak! - en die volstrekt ongegronde, en onbewezene, en horoskoopachtige voorspellingen, altoos, altijd juist nevens de Schriftuurteksten - de bepaalde Evangelies! - 'de ongeloovige Thomas,' nabij het 'groeizaam weêr' - 'de goede Herder,' met 'goed weêr' - 'de groote vischvangst van Petrus,' met 'onweêr en regen' - 'Niemand kan twee heeren dienen,' met 'warmte en regen' - enz., enz. - Zult gij dan nooit den misstand gevoelen? - Of wie, o dwazen! verzekert u dat het van '5 tot 11 Mei, goed weêr,' van '12 tot 18, warm zal zijn' - van '19 tot 25, droogte en wind' - van '26 Mei tot 3 Junij, regen?' - Barbaren! is dat het middel, om volgens de oude sleur, of de lieve hemel weet waarom, aan de vooroordeelen der menschen den bodem in te slaan? Is dat het middel, om de valsche profeten dezer eeuw den mond te stoppen? Kunt gij het verantwoorden, om nog langer aan deze verderfelijke bedriegerijen, ten gunste van oude dames en grootmoeders snuifneuzen toe te geven? - Wij hopen dat eindelijk onze wakkere, treffelijke professor Kaiser, zich deze zaak zal aantrekken, en niet langer straffeloos dulden, dat zijne 'sterrekundige berekeningen' - door astrologisch volksbedrog worden ontsierd - ja ontzenuwd!-

Dixi!

Onchristelijk hebben wij dat bedrog genoemd, om den mensch te misleiden, die, volgens den Enkhuizer, op 'goed en warm weêr' bouwt - en regen en storm ondervindt - die op den vriendelijken dooi rekent, zoo vast als op de uitspraken der courantiers en recensenten - terwijl het steen en been vriest - ja, wij zullen zelfs eene hoogere autoriteit te hulp roepen, om de afschaffing van dit groote almanakken-misbruik - te constateren.-

Men vergelijke en oordeele:

Matth. VI:34. - (Vergelijk Jakob. V:7.)

Over het niet positive, het tweede, het algemeen-nuttige gedeelte van den waardigen kleinen, gelen volksvertegenwoordiger, die jaarlijks weder ingekozen wordt, kunnen wij korter zijn. - Hij behoort tot heden toe niet regtstreeks tot de ‘rooden’ of de ‘groenen,’ tot geene partij - hij behoort aan het volk, dat alle partijen in zich bevat of misschien geene partij kent, zoo lang er geene partijhoofden zijn. - Natuurkundige vertoogen over *de wolken* en *den regen* - waarbij het naïeve voorberigt zegt - naïf genoeg: ‘’t Moet toch een verbazende knappe kerel geweest zijn, die Don Antonio Magino.’ - Wie is deze? - Anecdotes, spreuken, vertellingen - prentverbeeldingen -: de beeldende kunsten vertegenwoordigd en zeker niet kwaad, - vervolgens de volkspoëzij, waar de Spiritus Asper - H - altijd als Spiritus Lenis verschijnt, en ons in den kinderlijken volkstoon voorneuriet en voorzingt, en uit het leven grijpt - en daardoor de volksmedewerkers - (H - kan het waarlijk niet helpen) - overstraalt - b.v. den assistent-resident, bij de losse dichtstukjes, n° 1:

> Nu is al weêr een jaar voorbij,
> *Dat nooit zich weêr laat kijken.*

Ontegensprekelijke, onwrikbare - volks-waarheid! - en n° 2:

> 'k Hijg weêr naar een veld met dauwe;
> Naar een' hof met kleur
> En geur;
> Naar het tjilpend *woudgeneur....*

taalverrijking - zelfs in den Enkhuizer!

Verder de Muze Polyhymnia - ‘spricht nur die Seele ganz aus’ - als het volk maar de goedheid en vriendelijkheid gelieft te hebben om die stukjes te zingen, en er behoorlijk notitie van neemt te midden der platte, ellendige kermisdeuntjes van ‘Keesje’ en consorten. - - Waarom zouden de afgevaardigden, op de algemeene vergadering in de hoofdstad, niet somtijds eenigen dezer stukjes als koorzangen kunnen voordragen en uitvoeren, - *na* de rede en de bloedige debatten, en liefst *vóór* het broedermaal (om gewigtige redenen), - het echte apostolische liefdemaal, Tot Nut van 't Algemeen, in den Franschen tuin? - De natuurlijke historie, -: over het *eten* en *drinken* - zaken van het allergrootste, van een oneindig, onuitsprekelijk groot belang voor de menschheid, voor allen: leden, begunstigers, bestrijders, donateurs en donatrices van de maatschappij, zoo geweldig belangrijk, dat wij *deze* afdeeling met gouden letters zouden willen herdrukken, en allen ter dagelijksche lezing aanbevelen, allen, van den Czaar Nikolaas af, tot aan den Sultan, en keizer Napoleon ‘zijn *goeden vriend*’ van de hoofdbestuurders der maatschappij, tot aan de boden en dienende geesten der verschillende departementen, bovenal als ze wat mager en schraal zijn uitgevallen, en op eenig verhoogd honorarium in dezen duren tijd aanspraak maken, om behoorlijk met het bestuur en al de 14000 leden te kunnen blijven - ‘eten en drinken!’ - *Moeders en vrouwen die jonge kinderen hebben*, - en die zijn er genoeg, en er zullen nog altijd meerdere bijkomen, - vinden hier raadgevingen alsof een dokter die had gemaakt, maar tevens een warm en waar menschenvriend. - Eindelijk de *korte kronijk* - waarbij worde aangemerkt dat het zeer

goed is, dat ze niet lang maar kort is, en u de geschiedenis van het vaderland, zoo naar waarheid, zoo positief, zoo eenvoudig - niet rood of groen gekleurd - verhaalt, dat wij zouden wenschen om dit gedeelte onder de eerste rubriek opgenomen te zien. - Met één woord, het letterkundig deel van den onschatbaren bundel verdient - zoo als men zegt van knappe soldaten, doode burgemeesters, en ambtenaren, en schilders - en bekwame scholieren op de latijnsche school, en menschen die drenkelingen bij tijds hebben gered - (ook van allerlei boekwerken) - verdient: 'loffelijke vermelding.' - Hiermede gevoelen we ons hart merkelijk verligt - de rehabilitatie is begonnen - de oude schuld eindelijk aan den waarden, getrouwen Enkhuizer afgedaan - en de letterkunde vond een pleegkind meer, dat, bij alle goden! niet langer als een verworpen stiefkind mogt behandeld worden. - Zegt het voort!

Spiritus Asper en *Lenis.*

Waarheid en gevoel, in den vorm van: beelden en omtrekken,

Naar het leven geteekend door Mevrouw J.S. Mackenstein, Koning. - Amsterdam. Gebr. Kraay.

Vrouwen als auteurs te ontmoeten, is, gelukkig! geene zeldzaamheid meer, ook in ons letterkundig gemeenebest, - gelukkig, zegt ge? - en leest dat woord nog eens, onderzoekende of het wel zoo ernstig en opregt gemeend is. - Zeer ernstig en opregt, dit verklaren wij. - Hoort ons slechts -: als enkel en alleenlijk vrouwen, en dames, jonge dames, oude dames, donnas, moeders en tantes, - de schrijfpen voerden, en de mannen aan het spinrok werden gezet - dan ware het zeer, zeer bedenkelijk - maar nu weten wij geene geldige reden, waarom ook niet de dochteren Evas, met den zachten, vriendelijken, - vrouwelijken toon, zouden mogen gehoord worden - het kwinkeleren der vinkjes, het morgenlied der leeuwerikken, - de waterrol en slag der nachtegalen, te midden van de trombonen, pauken, trompetten, en verbazende virtuositeiten, der gebaardde en met koperen kelen voorziene mannen, - Bilderdijk! voorwaarts:

> Klinkt mijn koopren keel te zwaar,
> Meng uw zilvren stem daar onder;
> En men hoor' Alcéus donder
> Smelten met de Eöolsche snaar!

Zekerlijk niet alle dicht- en harptoonen der lieve, schrijvende vrouwen, zijn Aeoolsche harpgeluiden - somtijds wordt het lispelen en fluisteren zoo flaauw, of zoo gevoelig, dat wij een hoorntje behoeven om wèl te verstaan en wèl te begrijpen, wat er geschreven en bedoeld wordt - somtijds

wordt de vrouwelijke auteur al te vrouwelijk, en vergeet dat de eene helft der levende wezens, ook uit heeren - mannen - recensenten - bestaat.

Uwe Beelden en omtrekken, waardige en veelbeproefde Nederlandsche moeder! bezitten eene eigenaardige waarde - geen schitterende kunst, geen romantisch oog- en dikwerf zielbedervend vuurwerk, geene vreesselijke en akelige mise en scène, of jagen naar effekt - maar beelden uit het leven -: eene rij van beproefde en geduldige lijderessen biedt ge ons aan, wier gemoedstoestand met zoo veel gevoel en waarheid niet door u kon teruggegeven zijn, wanneer gijzelve niet dien louterenden cursus, voor en met haar, die ge ons afschildert, hadt gehouden - en wel met vrucht gehouden. - Gij hebt gepoogd om ons het lijdende en daardoor godvruchtige leven uwer zusters, soms ook uwer broeders, zoo kunsteloos en eenvoudig mogelijk terug te geven - en daardoor hebt ge aan velen van uwe tijdgenooten een nuttig, een stichtelijk, een regt goed boek, aangeboden - Aan velen, zeggen wij - niet aan allen - want menigeen zal den altoos getrouwelijk terugkeerenden Bmol-toon der lijdende liefde, der teleurstelling, der ernstige ziek- en sterfbedden, - te eentoonig vinden, en liefst wat meer variatien, een allegro of scherzando verlangen. - Troost u echter, en weet dat uwe bladen en verhalen, daarentegen - wij spreken uit ondervinding - hier en daar weêrklank vonden en inderdaad verstaan zijn geworden. - Wij wenschen dat deze Beelden in menig jeugdig vrouwelijk hart mogen over- en afgedrukt worden, dat de ernstige, gemoedelijke toon, welke daar heerscht, gehoord zij te midden eener dartele en ijdele wereld, waar zoo dikwerf de hoogere belangen der menschen verwaarloosd worden. - Deze Beelden en omtrekken eener Nederlandsche moeder, reeds als schrijfster, van meer dan ééne zijde, ook in de kinderwereld, gunstig bekend, brengen eene bijzonder geregistreerde acte van aanbeveling mede: - zij zijn *natuurlijk* en *waar* - en daardoor, volgens den welbekenden regel van Boileau - tevens ‘schoon’ -: de schoonheid van het ware. - Vrees niet, gij diepgevoelende vrouw, moeder! voor de heeren recensenten - (zie Voorwoord blz. V). Zij zullen uwe bedoelingen ten minste niet miskennen, en met geene harde aanmerkingen en teregtwijzingen u beleedigen. - Wij gelooven dat gij met deze Beelden reeds werkelijk nut gesticht hebt en zult stichten, welligt meer dan gij weet. - Ontbreekt u dan ook de gloed en de pracht, dikwerf het armzalig en bont geklad en geleend decoratief der hedendaagsche romantiek, met alle gevolgen van dien - en zoekt ge ook niet in uw stil huiselijk leven naar dien lauwer, gij behoudt voor uzelve en voor uwe tijdgenooten -: natuur - waarheid - en gevoel - en daarmede wenschen wij u geluk. - Wij mogen onzen lezers het genoegen niet onthouden om iets nader met u bekend te worden, en kozen voorbedachtelijk tot proeve een der minder ernstige, maar toch zeer leerzame beelden, welke door jonge, aanzienlijke dames in en ook buiten de hoofdstad, met bijzondere stichting zullen gelezen - en behartigd worden. -

Schijn en zijn.

I.
De concertzaal.

't Was vrijdag avond. Menigte van rijtuigen rolden langs Amstels grachten en straten naar het

gebouw Felix Meritis. Dien avond, waarop ik mijne lezers in verbeelding de concertzaal wil binnenvoeren, was het er bijzonder bezet. Telkens weder openden zich de breede deuren, om eenig lid dezer hooggeplaatste maatschappij met zijne dames binnen te laten.

Onder levendige gesprekken gingen de oogen der aanwezigen onophoudelijk in de zaal rond, en menig vriendelijk knikje, menige deftige groete werd er gewisseld. Terwijl de jeugdige dames druk werk hadden met het opnemen van aller toilet, maakten de jonge heeren hun hof bij deze en gene. Meer bejaarden hadden ook hun tête à tête, en - de liefelijke harmonische toonen, die weldra ruischen zouden binnen de wanden dier prachtige, rijk versierde zaal, werden voorafgegaan door een zeer onharmonisch gemurmel, veroorzaakt door die verschillende stemmen.

Met een gracieuse buiging en onder uitgezochte bewoordingen, maakte Theodoor de Beaufort zijn compliment aan eene jeugdige schoone, wier toilet schitterend uitmuntte boven allen die haar omringden.

‘Aan welk gelukkig toeval,’ ging hij voort, ‘heb ik de ontmoeting te danken der beminnenswaardige freule Adelaïde van Nijenstein?’

‘Dood eenvoudig, mijnheer de Beaufort,’ was het antwoord der toegesprokene, ‘aan de vriendelijke uitnoodiging mijner tante, om de wintermaanden in Amsterdam ten haren huize te komen doorbrengen.’

‘De wintermaanden? Zoo zal ik dan meermalen het genoegen hebben u hier te zien?’

‘Ligt mogelijk. Althans, ik heb geen plan mij in huis op te sluiten. Dan had ik wel binnen Haarlems muren kunnen blijven. En ik wil niet ontkennen, dat het mij eene uitlokkende gedachte was, de hoofdstad eens weder te zien in galatenue, bij de meest uitgezochte partijen en concerten.’

‘En zelve daaraan zooveel luister bij te zetten.’

‘Dank voor die onderscheiding, zou ik bijna zeggen; maar dat woord geldt mij niet meer dan als galanterie.’

‘Bescheidenheid kan slechts uwe schoonheid verhoogen. Maar wees zoo goed aan alle mijne woorden welmeenendheid te willen toekennen.’

‘Wij willen niet in 't afgetrokkene disputeren, mijnheer de Beaufort! Allerminst hier, waar zoo veel is wat ons boeit en aantrekt. Zie, ik kan mij niet genoeg verwonderen over de talrijke opkomst dezen avond!’

‘Maar 't zal ook een buitengewoon concert wezen. Hebt ge reeds inzage genomen van het te verwachtene?’

‘O ja! 't belooft veel.’

‘Betooverend genot voor gezigt en gehoor beide.’

‘Dat kunt ge onmogelijk zóó meenen, want er wacht ons geene kunstbeschouwing; alléén de toonen der muzijk zullen onze ziel opvoeren in poëtische verrukking!’

‘En eene wier schoonheidsgevoel zóó luide spreekt in al wat men om strijd aan haar te bewonderen vindt, zou willen beweeren, dat men zich hier niet gelijktijdig genot mag beloven voor het oog, waar het door zoo veel schoons zich voelt aangetrokken? Of zou ook bij u, onder het maken van uw toilet voor heden, niet mede gesproken hebben het verlangen om te zien en gezien te worden?’

De Beaufort boog zich hoffelijk, en het ‘tot het genoegen van u weêr te zien!’ maakte een einde aan dit nietsbeteekenend gesprek. Maar Adelaïde achtte zich gekrenkt, wel gevoelende hoe daar meer bijtende scherts, dan welmeenendheid in die laatste woorden was gelegen. 't Was eene fijn uitgedachte vleijerij om haar te kwetsen, meende ze. En toch ware zij afgedaald in de schuilhoeken des harten, zij zou hebben moeten bekennen dat hij waarheid gesproken had met die aanmerking. Zonder dat verlangen toch om te zien en gezien te worden, ware zij nooit naar

Amsterdam overgekomen, had zij nooit den huiselijken kring te Haarlem verlaten. Was het haar alleen te doen geweest om muzijk, welnu, ook aan eigen huis hadden zij lieve, muzikale avondjes. Voor dat hoogere kunstgenot hier, had zij nu juist zooveel gevoel niet of gave van fijne onderscheiding. Nu er was dan ook eigenlijk geen kwaad in gelegen dat een meisje, jeugdig en vol levenslust als Adelaïde, bij aangebodene gelegenheid meer wilde zien dan in haren kleinen beperkten kring te aanschouwen viel en te genieten. Wij komen slechts op de zelfmisleiding, waar zij zich wilde opdringen: ‘neen, daaraan had zij wel niet gedacht, hier henengaande, aan dat zien en gezien worden.’

Meer gold dit eene andere hier tegenwoordige, eene welke ik nader wil aanwijzen.

‘Zit ge hier goed, lieve Agatha!’ vraagde een bejaard heer aan zijne achttienjarige dochter. ‘‘t Is zoo geheel achteraan; wij hadden hier vroeger moeten wezen, maar toch, zeg mij, zit ge

werkelijk goed? anders zie ik nog een ander plaatsje voor u op te loopen.' - 'Dank, hartelijk dank, mijn vader!' was het antwoord, 'ik zit hier best; gij weet wel: meer vooraan bevalt het mij niet eens; dáár omringen mij zoo vele bekenden, en 't is mij hier te doen om stil te genieten.' - 'Nu mijn kind! als gij er vrede meê hebt, is 't mij wèl; alléén, zeg het vooral niet, om mij eenige moeite te sparen.' En er was eene herhaalde verzekering noodig, dat hare plaats waarlijk als uitgezocht was, om dien bezorgden vader hieromtrent gerust te stellen.

Maar Agatha was dan ook die zorge en wel in bijzondere mate de liefde van haren vader waardig. Neen, zij was wel waarlijk niet gekomen om te zien en gezien te worden. En, *wie* haar zag, vond niets buitengewoons in haar op te merken. Zij was hoogst eenvoudig, maar met smaak gekleed, - niet zóó zwierig dat anderen er een benijdend - niet zóó stijf dat ze er een schamper lagchend oog op geslagen zouden hebben.

'Hier gekomen om stil te genieten,' had zij tegen haren vader gezegd en zoo was het ook. Anders ontzegde Agatha zich dezen winter alle vermakelijkheden, want willig volbragt zij de zware taak, die haar weinig tijd overliet. Maar muzijk stond bij haar hoog, als gevende haar reine godsdienstige vreugde. De zondagmorgen en vrijdagavond waren veelal de *hare*; overigens wijdde zij zich aan de oppassing eener lijdende moeder, aan het toezigt over jongere broêrtjes en zusjes en aan de zorge voor de huishouding.

Meermalen vraagden hare ouders, of die taak haar niet eene te zware was; en dan stelden zij voor, om eene geschikte persone in huis te nemen, die een deel harer werkzaamheden kon vervullen, alles evenwel onder bestuur en leiding van Agatha; maar dan werd zij droef te moede, meenende dat men niet tevreden was over hare zorgen; en dan eindigde zoodanig gesprek van de zijde der ouders veelal met het zeggen: 'Nu, lieve Agatha! wij willen er u geen verdriet mede doen, we zijn meer dan tevreden; alleen vreezen wij, dat gij door te groote inspanning uwe onbezorgde vrolijkheid zoudt kunnen verliezen.' En dan verzekerde zij, dat niets haar blijmoediger stemde dan het bewustzijn, dat haar leven nuttig was voor velen.

Agatha voedde éénen wensch: hare moeder nog eens geheel hersteld te mogen zien. Daartoe evenwel bestond nog immer weinig hoop. Ruim een jaar geleden had deze, uit de avondkerk komende, het ongeluk gehad, bij het afrijden eener hooge sluis, met de koets, waarin zij alléén zich bevond, in het water te storten. Wel was zij spoedig gered geworden, maar schrik en koude hadden haar bevangen, en mevrouw Reinhart werd ernstig ziek. Men vreesde langen tijd voor haar leven, maar zij bleef voor haar gezin gespaard en kwam langzamerhand in zóó verre tot herstelling, dat de koortsen haar verlieten en zij telkens al wat langer kon opblijven. Haar gestel had evenwel een belangrijken schok ondergaan, en zij leed veel aan rheumatieke pijnen. Hare gevoeligheid ging zóó verre, dat zij de verandering van lucht haast niet kon verdragen, waarom zij zich meest op hare slaapkamer moest ophouden. Wel zware beproeving voor eene zoo ijverig werkzame huismoeder, maar zij erkende met innig dankgevoel, hoeveel juist nu eene dochter als Agatha voor haar was.

Dat huiselijk zorgen en alles vooraf beschikken was oorzaak geweest dat mijnheer Reinhart rijkelijk laat met zijne dochter in Felix gekomen was. Toch niet *te* laat, als wij zagen om nog een, haar gewenscht, plaatsje te vinden, waar zij stil hoopte te genieten.

Ook genoot zij, de achttienjarige! De muzijk had een allergelukkigsten invloed op haar; ze werkte geen wegzinken in sentimentele mijmeringen, geen zweven in hoogvliegende bespiegelingen. Geheel tot zich zelve ingekeerd, was zij toch hare aardsche taak en roeping gedachtig, maar zij beschouwde alles in het licht der

eeuwigheid. Den hemel in het oog, den hemel in het harte, genoot zij eenen voorsmaak van de zaligheid des hemels!

Zóó zat de beminnelijke jonkvrouw in al de vrome eenvoudigheid harer ziel neder, in de concertzaal.

II.
In de huiskamer.

Zien en gezien worden! Dáár in de concertzaal? Ja dat is der moeite nog eens waard: niet enkel het uitwendige, neen tot zelfs het humeur toe, heeft daar niet zelden feestcostuum aangenomen.

Maar, zien en gezien worden, eenige uren vroeger - den volgenden morgen - onverwacht - en negligé - in de huiskamer! Zou dat allen even lief wezen? Ik vreeze....

Lezen wij er Theodoor de Beaufort over na in een schrijven aan zijne zuster.

‘Ik heb u, lieve Christina! menigen langen brief beloofd, ter verlevendiging van uwe stille dagen bij onze oude, ziekelijke tante, wie ge zoo trouwe gezelligheid biedt. Kom, ik ga die belofte vervullen en wil u op regt vrouwelijke wijze onderhouden, door u mijne jongste ontmoetingen mede te deelen.

Vrijdag avond liet ik mij, ouder gewoonte, lang vóór den aanvang van het concert vinden in Felix Meritis. Gij weet, ik mag die bonte wemeling van keurig uitgedoste dames wel eens opmerken. Rond ziende, kreeg ik freule Adelaïde van Nijenstein in het oog. Ik spoedde mij tot haar en knoopte eenig gesprek aan. Wat was zij betooverend schoon en lief! Gij zelve, Christina, zoudt haar toilet hebben moeten bewonderen; 't was kostbaar en smaakvol; alle anderen werden er door overschaduwd.

‘Wel, beschrijf het mij dan eens?’ vraagt mijn zusje ligt; maar bier gevoel ik den tact eener jonge dame op dit punt geheel te missen, en ongaarne stel ik mij bloot aan uw spotachtig glimlachje. Genoeg: Adelaïde boeide en verrukte mij, maar tegelijk schemerde bij haar eene behaagzucht door, die mij afstootte en mishaagde.

Toch ging ik den volgenden dag op gewonen visitetijd der schoone mijne opwachting maken, met oogmerk haar tegen woensdag uit te noodigen tot de bijwoning van onze muzikale soirée; maar, zonder uitnoodiging heb ik het huis des heeren Buhlinger, waar zij gelogeerd is, verlaten. Wilt gij weten om welke reden? Wel, omdat ik de freule van Nijenstein uit de concertzaal niet wedervond in de huiselijke Adelaide, omdat haar *zijn* hier geheel in tegenspraak was met haar *schijnen* dáár.

Verbeeld u, aan welke toevalligheid ik het te danken had bij haar binnengelaten te worden, terwijl zij anders, om eene ligte ongesteldheid, ‘niet te huis!’ had gegeven. Ik geloof echter, dat ongesteld zijn te moeten zoeken in zekere lusteloosheid om zich vóór den middag behoorlijk te kleeden; want ik kon niet bemerken, dat haar iets deerde, maar men moest op een diner en wachtte daarom zeker tot het tijd was om daarvoor toilet te maken.

En waarom kwam dat ‘niet te huis!’ niet tot mij, en waarom werd ik zoo gereedelijk binnengelaten? Luister, Christina! en lach met mij om het koddige misverstand.

Adelaïde verschrikte hevig en kleurde sterk, toen zij mij zag, en onder duizend verontschuldigingen vertelde zij mij, dat ze juist den bontwerker Bonfert wachtende was. Het meisje nu, dat mij aanmeldde - wel eens meer onjuist in het overbrengen van namen - had de Beaufort in het meer bekende Bonfert veranderd en het ‘mijnheer!’ maar geheel weggelaten. Ik intusschen verheugde mij regt over de onhandigheid dier onnoozele dienstmaagd, waardoor men mij eens à la familiaire had toegelaten; want nu eerst had ik gelegenheid om op te merken, in welk een verblindenden glans de mensch zich kan voordoen, als de geheele toeleg is om te schitteren en zich in een gunstig licht te plaatsen.

'k Heb het geduld niet om u alles in de kleinste bijzonderheid te beschrijven. Geloof mij als ik u zeg, dat de gevierde schoone, die nu een zeer alledaagsch gezigtje vertoonde, mij een afkeer inboezemde door de slordige achteloosheid in haar négligé en niet minder door de wanorde in al wat haar omringde. Ook kon ik mij niet genoeg verwonderen over den vloed van min gekuischte woorden, waarmede zij het verlegene meisje in mijne tegenwoordigheid bestraffend overlaadde. Ik zag nu, hoe al wat van die lippen vloeide elders vooraf gewogen werd en getoetst aan de regelen eener verfijnde étiquette! Nu aanschouwde ik wat daar onmiddellijk - zonder voorafgaande zuiveringskuur - opwelde uit de troebele zeer onzuivere bron des harten.

Beide gevoelden wij eene pijnlijke verlegenheid. Geen lust hebbende om gevolg te geven aan mijn plan ter uitnoodiging, deed ik het voorkomen, als of mijn bezoek

ten oogmerk had, eene nalatigheid van den vorigen avond goed te maken, door mij te informeren naar den welstand harer familie in Haarlem. Daarna verliet ik mijne overvallene schoone, die slechts een enkelen blik had te slaan in den spiegel om vol bitteren spijt eene vergelijking te maken tusschen haar gezien worden door mij in de concertzaal en in de huiskamer.....

In denzelfden avond moest ik om handelszaken den heer Reinhart spreken. Deze familie is u zoo wel als mij bekend door buurschap, verder evenwel niet.

Op nieuw diende mij het toeval tot nadere kennismaking. De heer Reinhart is iemand van den ouden, burgerlijken stempel, ongekunsteld in woorden en manieren, maar tegelijk van deugdelijke trouw en rondborstige eerlijkheid.

Ik moest inlichting hebben omtrent eene zaak, die eerst uit de derde hand te vernemen was. En

zoo zeide mijn oude heer: ‘Indien gij niet gehaast zijt, mijnheer de Beaufort! vertoef dan een oogenblik. Ik zal mijn vriend F. schriftelijk opheldering vragen; binnen een half uur is mijn bediende terug. Mijn kantoor echter is des namiddags niet verwarmd; ik mag u dus hier zoo lang niet ophouden. Daarom noodig ik u mij te volgen naar de huiskamer, waar ge de kleine familie bijéén zult vinden. Mijne lieve vrouw,’ ging hij voort, terwijl wij ons naar achter begaven, ‘bevindt zich voortdurend op de ziekekamer; het is daarom goed! dat onze oudste dochter reeds in staat is, om het huishouden te kunnen besturen.’

Ook haar kent ge wel van aanzien, lieve Christina! Zij passeert hier veel; maar ik wil gul weg bekennen, nooit bijzonder acht op haar geslagen te hebben, want uiterlijk heeft zij weinig dat zich aanbeveelt. Maar nu, in haar huiskleed, bij hare lieve bedrijvigheid, en dan, in tegenstelling mijner ontmoeting met Adelaïde, nu vond ik Agatha Reinhart in waarheid bekoorlijk. Zij was keurig netjes gekleed en toch zoo lief huiselijk eenvoudig; 't was alsof ik u, mijn zusje! vóór mij zag.

In den tusschentijd dat haar vader op zijn kantoor het briefje gereed maakte, onderhield zij het gesprek, en het weinige dat ik uit haren mond vernam, getuigde van veel geest en van goedheid des harten.

Toen mijnheer Reinhart weder binnen kwam, achtte de lieve Agatha het geoorloofd den draad van ons gesprek af te breken; en - alsof ik een oude bekende ware - ging zij voort met hetgeen zij om mij had moeten staken: zij hielp hare jongere broêrtjes en zusjes teregt aan schrift, aan teekening en handwerken. Eenige oogenblikken later, verontschuldigde zij zich wegens het verlaten van het vertrek, met het woord: ‘mijne lieve moeder verlangt mijn gezelschap, ik mag haar niet laten wachten.’

Nu weidde de vader uit in den lof zijner beminnelijke dochter. Ook de kinderen hadden onder elkander den mond vol over haar; 't was bij alles: ‘ja, zoo heeft Agatha mij beduid’ - ‘neen, dat zou Agatha niet goed vinden,’ en dergelijke aanmerkingen vele. Kortom, Agatha is de spil waarom alles draait in dat gezin.

De bediende bleef langer weg dan wij gedacht hadden, en aan deze vertraging dankte ik het genoegen van Agatha's zachte, gevoelvolle stem te hooren, toen zij nabij genoeg om het te onderscheiden, voor hare moeder een godsdienstig lied zong, bij accompagnement harer piano.

Ik zag hoe haar vader er met aandacht naar luisterde; ik deed het mede en was er door getroffen, want dat lieflijk en roerend gezang drong mij dieper in de ziel dan de uitvoering van menig stuk van hooge kunstwaarde.

‘Dat is een middeltje, door onze Agatha gebezigd’, zeide mijnheer Reinhart, toen zij ophield, ‘zoo dikwijls zij hare moeder een weinig treurig ziet. Zij heeft hare piano op onze slaapkamer doen plaatsen, en zóó wijdt zij hare liefste uitspanning ééniglijk aan mijne vrouw, en zij speelt en zingt wat deze maar verlangt.’

Er werd aan de deur getikt; de bediende overhandigde het te wachten briefje en wij begaven ons weder naar het kantoor om de zaak af te handelen....

Mijn verhaal is ten einde, wat zegt er mijn deftig zusje wel van? Zou zij ook vreezen, dat Adelaïde van Nijenstein haren broeder gemetamorphoseerd heeft in een vrouwenhater? of dat de lieve Agatha in hem reeds een aanbidder vindt?...

Nu, zoo kan ik omtrent beide uitersten uw deelnemend zusterhart geruststellen. Alléén indien ik er ooit toe mogt komen, vrijheid en blijheid te ruilen voor het huwelijksjuk, dan zullen mij bij de keuze eener gade, tot ideaal twee beelden voor den geest zweven, en wel dat van Christina de Beaufort en Agatha Reinhart.

Soms komt Adlaïde mij weder voor oogen;
Maar 'k voel het: háár schoon had mijn zinnen bedrogen;
Want wat zij vertoonde was meer niet dan *schijn.*
En stel ik het beeld van Agatha er nevens,

Dan wordt zulk een gade ideaal mij des levens,
En 'k wensch: háár gelijk, eens mijn bruidje te *zijn.*

Spiritus Asper en *Lenis.*

Jongelings-droomen,

door J. van Beers, tweede druk.
Universiteits-blad, beide bij H.J. van Kesteren. Amst. 1854.

Met weinige woorden wenschen wij nogmaals de Jongelings-droomen van den uitstekenden Vlaamschen dichter aan te bevelen, van welke onlangs een tweede druk het licht zag, ten bewijze, dat men ook in Noord-Nederland de kostbare Zuid-Nederlandsche lettervruchten weet op prijs te stellen. Door dien 2den druk heeft het uitwendige veel gewonnen, en bij goed papier en eene goede letter, zijn de illustratien, waarmede elk gedicht aanvangt, allerkeurigst. In de gedichten zelve is door den schrijver, met uitzondering van enkele woorden, weinig verandering gemaakt, hetgeen eigenlijk ook niet behoefde, daar reeds bij den 1sten druk alles ons voorkwam genoeg gepolijst te zijn. En nu, wat zullen wij den uitstekenden dichtbundel toewenschen, na onze tamelijk uitvoerige aankondiging in het Mei-nommer van den Tijdspiegel 1853? zeker wederom een ruim debiet, en ten gevolge daarvan, dat de uitmuntende poëzij door menigen jongeling verstaan, door menige jonge dochter begrepen worde, wier zielen te midden der koude, dorre proza-werkelijkheid des levens, de zucht naar het ideale niet verloren hebben, maar even als zuster Livarda een engel vond, die haar hemelwaarts droeg, zoo ook dien engel der liefde mogten ontmoeten, die ‘aus dem trüben Erdenleben, uns erweckt zu höherm Streben.’

MUSAMATOR.

Hoe groot het aantal onzer dag- en weekbladen ook moge zijn, toch werd er tot dusverre in de studenten-maatschappij, die eene wereld op zichzelve vormt, een blad gemist, hetgeen als waardig orgaan haar zou kunnen vertegenwoordigen. Maar eindelijk werd ook aan deze behoefte voldaan, en is er een Universiteits-blad in het licht verschenen, hetgeen inderdaad in den titel reeds veel belóóft. Er heeft zich te midden der Amsterdamsche studenten eene redactie gevormd, die, zoo als wij in het 1ste nommer van genoemd blad (1 Maart) vinden, uit de vier heeren Roodhuijzen, Rogge, Lijndrajer en Zimmerman zamengesteld is. Het woord dat zij voorop zetten en vooraf zenden, is kort, maar fiksch. Zij geven zich daarin rekenschap van de hope, die in hen is, en hen aanmoedigde om de taak op zich te nemen, wier moeijelijkheid ook wij ons niet ontveinzen. Als vier augurs hebben zij naar de vier hemelstreken gezien, en hunne verwachting werd niet te leur gesteld, toen zij het oog sloegen uit de Amstelstad, als het middelpunt, naar het westelijk Leiden, naar het oostelijk Utrecht, naar het noordelijk Groningen en - naar het zuidelijk Gent. Ofschoon hun blad niet de zinspreuk draagt: Vis unita fortior, nogtans was dit hun de conditio sine qua non om een *Universiteits*-orgaan in het leven te roepen. Greift nur hinein ins volle Menschen-(of Studien-) leben, Und wo ihr's *packt*,

da ist's interessant, dit zullen zij als hun doel op den voorgrond hebben gesteld, toen zij spraken van ‘een ingrijpen in de studenten-wereld.’ Tegen drie rigtingen trekken zij te velde. Zij willen niet de rigting die vrijheid tot bandeloosheid maakt, immers deze is den jongeling onwaardig, die zich onder de zonen der kuische Minerva schaart. Terwijl zij deze rigting te regt willen verstikken, kunnen zij zich evenmin vereenigen met het andere uiterste, ‘waar eenzijdigheid in beschouwingswijze’ heerscht. Wat zij willen voorstaan is alles, wat in hun oog den naam van student tot een eeretitel doet zijn. Kunde staat met humaniteit bij hen op den voorgrond, - ja, die beide moeten gepaard gaan, opdat de student echt geleerd, maar ook echt humaan, - en als zoodanig het sieraad zij in die maatschappij, welke hem onder hare leden telt. Terwijl de vrijheid en het regt den echten student boven alles gaan, zal hij zijne pligten niet nalaten. Uitkomen zal hij voor de waarheid, en waar hij dwaalt, - immers ieder mensch kan dwalen, - zal hij zijne dwaling erkennen. De inhoud van het blad moet volgens den wensch der redactie degelijk zijn en veelzijdig, opdat het dienstbaar zij aan ontwikkeling en vorming. Wat nu de stukken zelve betreft, die wij tot dusverre lazen, zoo deed ons in n°. 2 het stukje ‘de vervulling der vacature te Utrecht’ veel genoegen. Al kennen wij den schrijver niet, wij deelen in zijne ‘hervorstechende’ liefde en achting voor Prof. Moll, een man, dien ook wij ons gelukkig rekenden, eenmaal onzen onderwijzer te hebben mogen noemen. Gaarne hadden wij *hem*, den echt *humanen* geleerde, die voor zijne leerlingen niet slechts leeraar, maar ook *vriend* is, te Utrecht als hoogleeraar gezien, al vertrouwen wij ook, dat de benoeming, die thans geschied is, voor de wetenschap, voor de hoogeschool en hare kweekelingen rijpe en rijke vruchten zal dragen. Het stuk van H.W.T. uit Leyden in n°. 4, heeft ons als repliek niet bevredigd. Met veel genoegen lazen wij de opmerkingen betreffende de: Lessen over de geschiedenis der gewijde welsprekendheid, door T., en over het geheel ook de verslagen over de Studenten-Almanakken. De schetsen uit het Studentenleven hopen wij dat gelezen en getoetst zullen worden aan de waarheid, die noch door vergroot-, noch door verkleinglas ziet. Toch wenschen wij, dat de inhoud van alles nog pittiger, nog degelijker worde, en verwachten hier veel van den tijd, in wiens maandspiegel het blad der Universiteiten zich even heeft afgekaatst. Wij juichen der Nederlandsche studenten-maatschappij van harte toe, wanneer zij liever van een *Universiteits*-blad, dan van een *lichtbrengend Akademie*-orgaan weten wil. Zoo vinde het blad véél inteekenaren, zoo vorme en veredele het de studentenmaatschappij, wie ik hartgrondig een vivat, floreat, crescat! toewensche, als

OUD-STUDENT.

Klassiek letterkundig pantheon.

Schiedam, H.A.M. Roelants.

Eene onderneming als deze aan te prijzen is de beschaving bevorderen en de uitbreiding der kennis van onze letterkunde tevens. Tot beide deze uitkomsten heeft onze Tijdspiegel steeds mede gewerkt, en daarom laten wij ook in zijn glas weêrkaatsen wat misschien reeds lang genoeg is verdaagd, zoo als men in de wetgevende Kamers onzes lands zegt voor - uitgesteld. En waarom zouden ook wij het fraaijer klinkende woord niet bezigen? Op het voetspoor van het Fransche *Panthéon Classique litéraire*, geeft de wakkere Roelants te Schiedam sedert eenigen tijd voor den geringen prijs van 30 cents per deeltje van over de 100 compres - maar toch niet *te* compres en echter op goed papier goed gedrukte bladzijden - een werk uit, waarin de beste voortbrengselen onzer literatuur voorkomen. Onder deze zal het genoeg zijn op te noemen, Vondels hekeldichten, Lucifer, Adam in ballingschap en Noach; Hoofts en Poots gedichten; Huygens korenbloemen, Cats twee en tachtigjarig leven en Doodkiste voor de levendige; van Effens Spectator - deze echter meer bij wijze van bloemlezing; - Langendijks blijspelen; Bilderdijks De voet in 't graf, Avondschemering en Krekelzangen; Van der Palms geschieden redekunstig gedenkschrift van Nederlands herstelling in den jare 1813, terwijl Stijls opkomst en bloei der Vereenigde Nederlanden op het punt staat van te verschijnen. De onderneming, die, zoo wij vernemen, goed slaagt, verdient dien goeden uitslag ten volle. Voor een bijna niet noemenswaardige som kan men dus kennis maken met een aantal werken onzer eerste dichters en prozaschrijvers, die men zich anders voor het dubbel der guldens, in vergelijking van de stuivers die nu ieder deeltje kost, naauwelijks kon aanschaffen, en zeker is voor huisgezinnen en gymnasieën eene uitgave als deze eene groote aanwinst te heeten. Niet ieder toch is in staat zich al de werken der koryfeeën onzer letterkunde aan te schaffen, en hoe menigeen zag er verlangend en gretig uit naar eene gelegenheid als de hier aangebodene, om zijne boekerij uit te breiden, maar hetwelk hij niet vermogt om het *veto* zijner beurs. Zijn wij wel onderrigt dan is de heer Roelants voornemens de serie telken jare te vermeerderen. Wij behoeven niet te zeggen dat zijne onderneming slechts bij voortduring kan gelukken door groote deelneming; want schijnbaar gering, zoo valt het elk, die ooit een blik in boekhandelaars-speculatiën slaan mogt, in het oog, dat ze met groote kosten gepaard gaat. Menig deeltje toch bevat in zijn omvang een groot 8°. boek van 300 à 400 bladzijden. De uitvoering, die wij reeds ter loops prezen, zal elk voldoen, terwijl de correctie weinig te wenschen overlaat, hetgeen voor een werk als het genoemde, eene wezenlijke verdienste is. Even als de niet minder aanprijzens-

waardige klassieken van het Buitenland des heeren Kruseman - dien we vooral dankzeggen, dat hij er de meesterwerken van Walter Scott eene plaats in schonk, waarmede hij vooral het jongere geslacht, dat den grooten Brit niet kent en zich toch menig genotvol uur met de kennismaking niet ontzeggen mag - even als die onderneming van den Haarlemschen boekhandelaar, kennen wij in den laatsten tijd geene, die wij even ruim kunnen aanbevelen als deze van zijn Schiedamschen confrater - en terwijl wij het Pantheon steeds den meesten opgang toewenschen, hopen wij dat het lezende publiek winste zal doen met de onbekrompenheid van uitgevers, die, met oordeel en kennis, het goede bevorderen - met groote opoffering en liefde voor het schoone.

Korenbloemen.

Nieuwe Gedichten van Nicolaas Beets. Te Haarlem, bij de Erven C. Bohn, 1853.

> 't Is Byslagh, die den aert van 't Lant, of van het Koren
> Te voorschijn heeft gehaelt.
> HUYGENS.

Betamelijkheid schijnt ons nu en dan toe een artikel te worden, dat even schaarsch aan de markt komt als de onvervalschte Macassar-olie, waarvan de aankondigingen weleer wekelijks de kolommen der ‘Opregte’ hielpen vullen, zoo als nu die van de Revalenta-Arabica en de pillen en zalf van Holloway, dikker en welgedaner gedachtenis. Wie er aan twijfelt of zij bij alle individuën gevonden wordt, heeft zeker niet gelezen, hoe een geweldig op de antirevolutionairen gebeten inzender in de Nieuwe Rotterdamsche courant, zich heeft veroorloofd, van den heer Beets te getuigen ‘dat hij wel eens een versje gemaakt heeft,’ terwijl een pamphlettist - wij bidden onze lezers bij dit woord alle denkbeeld aan Paul Louis Courier te laten varen, zich heeft vermeten een klaagzang aan te heffen bij het vertrek van Dr. Beets van Heemstede naar Utrecht, die met de aanteekeningen getuigt van een..... maar het oordeel zij verbleven aan den Kenner der harten: zulke taal toch is den beschaafde onwaardig. Waarom wordt het tegenwoordig bij velen mode - en het *Iliacos intra muros peccatur et extra* valt ook hier niet buiten toepassing - om bij het beoordeelen van iemands kunst te laten gelden welk gevoelen hij in het staatkundige aankleeft, wat zijne meening is op theologisch gebied? Zou het er mede gelegen zijn als met den geschiedschrijver, die partijdig zich toont, naar gelang van de partij die hij gekozen heeft? Wij kunnen het van den laatste begrijpen; van de eersten wil het ons maar niet helder worden, hoe de verblindheid en de orthodoxophobie en de Grunophobie (Groningervrees) en

welke phobien er meer zijn mogen, zoo sterk geworteld en breed uitgeschoten kunnen zijn, dat zij de waarheid naast zich niet laten opkomen, of, zoo zij een oogenblik te voorschijn schiet, zich haasten haar uit te roeijen en als schadelijk onkruid naar den mesthoop te verbannen. Wij die het schoone verlangen te huldigen bij wien wij het aantreffen, welke belijdenis hij ook is toegedaan, mits in zijn arbeid slechts der waarheid geen geweld aangedaan wordt, wij hebben een walg van die oneerlijkheid, gelijk wij het evenzeer verfoeijen, dat men een oud geloofssysteem, hetwelk dikwijls in politiek ontaardt of er ook wel op gegrond is, bezigt tot hetzelfde doel, waarmede men op zekere door Beets bezongen, en in de sleutelstad gehouden maskerade, een kruiwagen gebruikte om een gans door de wereld te helpen. Wee het land, waar een godsdienststelsel de prikkel zou worden der huichelarij! Zoo wij deze woorden neêrschreven - het is om onze verontwaardiging te kennen te geven over het geringschatten of persiffleeren van een man, aan wien onze vaderlandsche letterkunde groote verpligting heeft, al mogen de theologen misschien minder redenen hebben tot lof.

Om tot de Korenbloemen te komen - wij verheugen ons over de uitgave van dezen nieuwen bundel des dichters van ‘Kuser.’ Niemand gewis, die eenigzins met onze letterkunde bekend is, of hij herinnert zich welk een sensatie en omkeering op het gebied onzer literatuur plaats greep na de verschijning van dat altijd hoog te waarderen gedicht, en den wilden, maar reeds den waarachtigen dichter voorspellenden, ‘Jose.’ En wel is de voorspelling bewaarheid, die de recensent van dit laatste dichtstuk in de Muzen uitsprak: ‘wij vertrouwen hem eenmaal onder de bevorderaars en handhavers van den roem der Nederlandsche poëzij weder te vinden.’ Wie Beets noemt, noemt den man die in de eerste rij onzer hedendaagsche dichters prijkt en die plaats niet door overrompeling zich heeft verworven. Zijn Guy de Vlaming, zijne gedichten, zijne navolgingen naar Byron hebben ze hem ontsloten; door dezen bundel handhaaft hij er zijne stelling. Wij zeggen dit laatste, omdat er waarheid schuilde in de vraag van een onzer meest aesthetisch gevormde vrienden, of Beets in dit werk nog wel de oude Beets was. Begrepen wij hem goed, dan wilde hij met die vraag te kennen geven dat de krachtige, wegslepende, Beets, had plaats gemaakt voor een huiselijken Beets, die wel een weinig naar Tollens begon te trekken, en die de stoute snaren zijner lier en harp had verwisseld voor zachter ruischende, en minder sterk klinkende en trillende koorden, dan die er vroeger op gespannen waren; en zoo dit zijne meening was, moeten wij hem zijne vraag toestemmend beantwoorden. Toch handhaaft Beets, zeggen wij, door dit boek de plaats die hij teregt bekleedt - toch zal menig vriend der poëzij hem inwendig dank weten, dat hij niet zelfzuchtig genoeg is geweest om hetgeen hij met Huygens' woorden zegt zijn ‘onkruyt’ te wezen, voor zich te houden, maar dat hij die bloemen uit het koren heeft gezocht - om er menigeen meê te verkwikken. Er is toch zoo veel onder wat wij ook met Huygens ‘tarw en van het beste koren’ heeten, dat wij ons hebben verkwikt aan de voedzame en sterkende kracht die ook ‘ten beste van 't gemein’ er tusschen schuilt. Onder de heilige onderwerpen toch, zal al wie gevoel heeft voor schoonheid

en waarheid zich verlustigd hebben in ‘Eens konings tranen,’ al heeft hij ook, zich Bilderdijks ‘Jesus intocht in Jeruzalem’ herinnerende, den palm toegekend aan dit laatste van den meester, die zeker in schooner vorm den Heiland bezong, toen Hij, Zacharias profecy vervullende, de heilige stad op het veulen binnen reed, onder het hosanna-geroep van Salems inwoners. Er komen toch in Beets' gedicht een aantal regels voor, die, naar onze meening, den toets niet kunnen doorstaan en waarvan wij een drietal willen aanhalen tot afschrik van jeugdige dichters, omdat men gewoonlijk bij de navolging het minst navolgenswaardige zich eigen maakt. - Bij zoo veel schoons als dit gedicht ontegenzeggelijk kenmerkt, verbaast het ons er strofen in aan te treffen die, wij zouden haast zeggen, beneden de heiligheid zijn van het onderwerp:

Ziedaar het godlijk aangezicht
Van die den blinden heeft het licht,
Den stommen spraak gegeven,
En Lazarus het leven!

Rijd, rijd voorspoedig naar uw woord,
Tot d'afgang der olijven voort,
Straks zal uw oog aanschouwen
Jeruzalems gebouwen.

En als uw vijand om uw wal
Straks een begraving werpen zal,
En u rondom benaauwen
Met kinderen en vrouwen.

Minder dan dit schoone gedicht - want de overgenomen coupletten zijn slechts zomersproeten op een schoon gelaat - minder dan ‘Eens konings tranen’ treft ons voorzeker het volgende: ‘Weent niet over mij’ omdat wij nooit tot hen behoord hebben die er de schoonheid in vinden, welke men er aan heeft verkozen toe te schrijven om den versbouw. Dit stuk toch door een enkele gehuldigd, omdat hij den vorm schoon geëigend vond aan de stof; terwijl hem uit het gedicht eene schier bovenaardsche ontroering toesprak, en de schijnbaar struikelende, ginds huppelende versvoeten, huivering in hem verwekten, is ons voorgekomen tot ongelukkig proza af te dalen, gelijk een onzer medearbeiders daar vroeger teregt op gewezen heeft. Of zijn regels als deze den dichter - wat meer zegt - het onderwerp waardig?

‘Doende den diepen grond
Van uwe liefde kond.’

‘Zalig de dorre schoot,
Nimmer van kinde groot,
Bergen verplet me vrij!
Heuvlen stort over mij!’

en geven de beide laatste regels het Bijbelsche terug: zalig de buiken die nooit gebaard, de borsten die nooit gezoogd hebben? benevens het: heuvelen bedekt ons, bergen valt op ons?

Wij verwijzen, om onze meening te staven, nog naar de parodie, door wier inzending een geestige onbekende ons Tijdschrift verpligtte en waarin hij den beoordeelaar uit den Gids niet spaarde. Het derde gedicht, ‘Magdalena bij 't kruis,’ hebben we op nieuw met vreugde begroet. Naar aanleiding van C. Krusemans schilderij vervaardigd, heeft het de verdienste van oorspronkelijkheid en diepte van

opvatting en is het tevens van een plasticiteit, die tot tranen roert. In het ‘Kerstfeest’ heeft ons het eenvoudige slot getroffen, - terwijl ‘Hemelvaart’ meer onder de alledaagsche dichtstukjes te rangschikken is.

De tweede afdeeling draagt tot op-

schrift: Uit het boek der schepping, en daarin vooral toont Beets zich een dichter der natuur, die zelfs den minst gevormde, den koelste tot bewondering dwingen moet. Het is een boek, dat gij telkens met vernieuwd genoegen ontsluit, gelijk het oog telkens met vernieuwd genot rond weidt in de natuur zelve. Wie den meesterlijken versificateur wil leeren kennen, zoo hij hem nog niet als zoodanig heeft weten hoog te schatten, hij zie hoe Beets in ‘Verwachting’ toovert met de taal en de diepte van von Schubert weet terug te geven op eene wijze, zoo als welligt Ten Kate alleen zou vermogen. Wie eene vergelijking wil maken tusschen het Duitsch en de uitbreiding door onzen dichter er aan gegeven, verwijzen we naar den inhoud, waar Beets met navolgenswaardige en anderen beschamende opregtheid de woorden opgeeft uit de *Geschichte der Seele*, die den grond legden tot het dichtstuk, waaraan hij vroeger den titel van ‘Perzische wereldbeschouwing’ gaf. Wie op nieuw zich wil overtuigen hoe Beets een open oog heeft voor de natuur, herleze ‘Lente,’ ‘In den herfst,’ en vooral zijn ‘Najaarslied,’ dat wij niet kunnen nalaten af te schrijven.

Najaarslied.

Ik ken geen schooner kleuren
Dan die van 't hollandsch bosch,
In bruinen najaarsdosch;
Ik ken geen zoeter geuren,
Dan die uit drooge mosch,
Uit geelroode eikenbladeren,
En varenkruid dat bloeit,
My op het koeltjen naderen,
Dat met mijn lokken stoeit.

Ik ken geen schooner zangen
Dan vink en lijster slaakt,
By 't morgenlicht ontwaakt,
Voor hen de strikken vangen.
Door al wat zingt gewraakt;
Den wildzang uit de twijgen
Met vochtig rag omstrikt,
Dat als de dampen stijgen,
Met parels blijft bestikt.

Ik ken geen schooner luchten
Dan waar de herfst meê praalt,
Als 't zonlicht nederdaalt,
En dorpen en gehuchten
In goud en kleuren maalt.
Dan rijzen blanke rotsen
En donkre bergen op,
Begroeid met ruige bosschen,
Verguld aan rand en top.

Dan spelen alle verwen
Dooreen met stille pracht,
Tot dat ze, schoon en zacht,
Versmelten en versterven,
En zeggen: ‘Het wordt nacht!
Weêr is een dag vervlogen,
Welhaast een jaargetij:
Een jaar gaat voor onze oogen,

Gelijk een damp voorbij.’

Maar wat wij vooral in Beets roemen is de wijze waarop hij, even als de natuur zelve, ons voert tot God, den Oorsprong van al het geschapene - en tot Hem, dien Hij aan eene zondige wereld overgaf om haar te redden van dood en verderf. Zijne ‘Jaargetijden’, aan Ernst Floris ontleend, zijn ‘Morgenstond’, zijn daar om onze uitspraak te wettigen, terwijl hij ook het rein menschelijk gevoel uitdrukt en opwekt, waar hij ‘Een roos’ en ‘Bloeijende linde’ bezingt. Maar misschien is er in dezen geheelen bundel geen enkel dichtstukje, dat zoozeer den meester kenschetst, als zijn ‘Madeliefje’. Wij gelooven geen onzer zangers te beleedigen, wanneer wij beweren, dat niemand hunner bij het bezingen van zulk een eenvoudig kind der natuur, zoo veel levenswijs-

heid, zoo veel opmerkingsgave, zoo veel diepte van ervaring zou hebben kunnen aan den dag leggen en zóó dit onderwerp uitputten als Beets deed. Wie den dichter geen dankbaar hart toedraagt voor dit juweeltje, waarmeê hij onze letterkunde verrijkte, dien heeft het nooit warm geslagen voor de eer onzer taal en dichtkunst - en waar wij ook het bloempje zullen aantreffen, dat, zoo als Montgomery zegt, ‘overal bloeit,’ zal het ons steeds herinneren hoe er een dichter ten onzent leeft, die ons hart stal bij het bezingen er van en wien zeker al wat gevoelt

‘geen liefde zal weigeren’

voor het genot, hem geschonken door dit meesterstukje van opvatting en vorm. Het zal altijd in onze letterkunde leven, gelijk het madeliefje zelf in ieder saizoen ons streelt door zijn levend wit en schitterend rood te midden van het groen der zomerweiden en het geelgraauw van het verschrompelde Novemberlover.

De derde afdeeling, Verscheiden gedichten getiteld, beslaat het grootste gedeelte van den bundel, en in deze rubriek treft men een aantal stukjes aan van zoogenoemde ‘huisselijke poëzij,’ die met de beste in onze letterkunde kunnen wedijveren. De betweterij heeft al te lang zich veroorloofd haar banvonnis uit te spreken over gedichten, tot dit genre in betrekking, en, moedwillig misschien, veronachtzaamd of nooit geweten wat Bilderdijk hieromtrent ergens getuigt. Wij verheugen er ons dus zeer in, dat Beets heeft kunnen goedvinden het intiemere gedeelte zijner poëzij niet alleen te schenken aan de kringen voor wie ze oorspronkelijk bestemd was. Wat zouden wij hierdoor niet gemist hebben 't geen nu strekt tot uitbreiding van den roem onzer poëzij! Wij zouden ons dan zeker niet hebben kunnen verlustigen in verzen als: ‘Niet voor de waereld,’ ‘Thuiskomst van het eenjarig Koosjen,’ ‘Aan mijne echtgenoote,’ ‘Herinnering,’ ‘Ter bruiloft van Moederstroost,’ ‘Aan een achttienjarige,’ ‘Aan mijne moeder,’ ‘Verpozing,’ stukken, die alle getuigen van den diepen ernst, het dichterlijk gevoel, den genialen geest, den juisten blik in de wereld, de liefde van den zanger voor de zijnen, en zijne ervaring in zoo vele omstandigheden. Waarom het verzwegen, dat er een traan in ons oog blonk bij ‘Herinnering,’ dat een onuitsprekelijk zoet gevoel ons doortintelde bij de ‘Thuiskomst?’ Wij kunnen niet alles roemen, noch veel minder alles overnemen; maar het genot om hier des dichters ‘Aan mijne moeder’ weêr te geven, kunnen we ons niet ontzeggen - omdat we reeds bij voorraad ons overtuigd houden van den dank onzer lezers, dat we dit eenvoudige, maar van waarheid en frischheid overvloeijende stukje, hun mededeelen.

Aan mijne moeder.

Ach Moeder, welk een dag van diep en droef ontroeren,
Als eensklaps, onverwachts, met donderend gedruisch,
De koets bestemd u uit ons midden weg te voeren,
Aanrolde, naderkwam, en stilstond voor ons huis.

't Portier gaat open en de treê wordt neergelaten.
Hoe klinkt die bel, en breekt de harten van uw kroost!
Uw gade staat en weent, maar zucht noch tranen baten:
Gy kleedt u tot den tocht, en spreekt een woord van troost.

Reisvaardig, neemt gy, met het oog op God geslagen,
Een moedig afscheid van 't verslagen huisgezin,
En treedt in 't voorvertrek; ziet voerman, paarden, wagen....
Maar wacht tot hooger wenk u zeggen zal: Stijgin!

Die wenk blijft achter. Uur aan uur vervult zijn ronde
Met pijnlijk wachten, hoop en vreeze, moed en angst.
Uw afreis blijft bepaald, maar onbepaald haar stonde,
Ons voorwerp steeds van schrik, U dikwijls van verlangst.

Op eens wat ommekeer! Het rijtuig, weggereden,
Haalt vrienden, zusters af, bestemd u voor te gaan.
Uw diep bedroefde kring omhelst u wel te vreden;
Gy glimlacht, maar met ernst; en - houdt het reiskleed aan.

Vraagt men nu wat verder in deze rubriek ons bijzonder toelachte - het is de legende: ‘Wat kinderoogen zien kunnen;’ een uitwerking van een der Sagen, bij Wolff te vinden op blz. 157, die den schetsenden dichter kenmerkt. ‘Het Haarlemmermeir, 1850,’ en ‘Het Haarlemmermeir uitgedroogd, 1853,’ die bewijzen hoezeer de luim nog door 'sdichters godsdienstige rigting niet buiten is gesloten; ‘Jongelingschap,’ dat getuigt hoezeer de dichter gevoelt wat der jeugd toekomt, maar tevens de les bevat van wat haar betaamt; ‘Aan mijne kinderen,’ waarvan het laatste couplet, vol levenswijsheid en waarheid, niet door ons mag teruggehouden worden, omdat wij het ieder kind in het hart wenschen gegriffeld:

Ach, het is een vreeslijk vreezen,
Waar men vreest en beeft,
Van dien God gezien te wezen,
Door wiens zorg men leeft;

Ach, het is een hooploos hopen,
Waar men hoopt en haakt,
Aan die trouwe hand te ontloopen,
Die gelukkig maakt.

Zoo dit alles ons heeft geboeid, zeker is het dat de door den dichter zelven aangeprezen ‘naauwkeurigheid in 't Schoon,’ zie blz. 200, ons heeft verrast in de enkele kleine vertalingen, die deze bundel bevat, maar bovenal in de navolging van Wordsworth's: ‘We are seven.’ Dit stukje is een sprekend bewijs, dat hij zelf doordrongen is van de les op blz. 201 te vinden, dat het woord eenvoudig maar uitgelezen zijn moet. Onze letterkunde is rijk aan meesterlijke overzettingen van schier alle uitheemsche dichters, van Malesherbe af tot Corsat, van Bürger tot Freiligrath, van Jacobus I tot miss Hemans, van Geyer tot Tegnèr, van Dante tot Silvio Pellico toe; maar onder deze zijn er slechts weinigen op te sommen, die in naïveteit kunnen vergeleken worden met Beets' navolging van dien Engelschen dichter, wiens naam, helaas! te veel achter de krijtbergen is blijven hangen, terwijl zoo vele anderen er op de wiek der faam over heen gedragen zijn. Om zoowel deze laatste meening als de eerst aangevoerde kracht bij te zetten, willen we ook dit stukje overnemen: het schoone kan niet genoeg worden verspreid, en wij maken ons sterk, dat ieder, wiens gevoel niet verbasterd is, zal instemmen met onzen lof. Ware het anders, het zou ons van harte leed zijn, gelijk de briefformule luidt, om den wille der onbesnedenen van ooren en hart.

‘Met zen achten.’

Wat kan, in 't Gooi, een schuldloos kind,
Met rozen op de frissche kaken,
Daar 't niets dan leven in zich vindt,
Van dood of sterven maken?

Een meisjen trippelde aan mijn zij
Van zes of mooglijk zeven jaren:
Wat schitterde dat oogjen blij
Van onder 't zwart der hairen.

Een aardig lachjen, zacht en schoon,
Ontblootte hagelwitte tanden,
En vormde een kuiltje' in iedre koon,
Wat bruin van 't zonnebranden.

'k Vroeg: ‘Met hoe velen zijt gy wel?’
Ze liet niet lang op 't andwoord wachten,
Maar vrolijk keek ze, en zeide snel:
‘“We bennen met zen achten.”’

‘Zoo!’ zeide ik ‘dat 's een heel gezin;
Dan zult ge de oudste wel niet wezen?’
‘“Neen, krek de jongste,”’ viel zy in;
‘“Maar ik kan toch al lezen.”’

‘En wat doen de andre?’ vroeg ik. ‘“Twee”’
Was 't andwoord (kort, om tijd te sparen):
‘“Twee onder dienst, en twee naar zee,
En een woont heel te Baren.

Twee liggen er op 't kerkhof neêr,
Het eene een zusjen, 't andre een broertjen;
En alder-aldernaast, mijnheer!
Daar woon ik met mijn moertjen.”’

‘Twee onder dienst, en twee naar zee,
Een heel te Baren - 't is geen reisjen!...
Maar gy telt ze al te maal nog meê,
Niet waar mijn beste meisjen?’

‘“En dan de twee op 't kerkhof nog!
Want wy zijn met zen achten, weet u?
U ziet die hooge boomen toch?
De twee daaronder, die vergeet u.”’

‘'k Vergeet ze niet, maar aardig wicht!
Zoo in de schaduw van die boomen
Een broertjen en een zusjen ligt,
Is 't achttal dan volkomen?’

‘“Hun grafjens zijn vlak by elkaâr,
En o! zoo dicht by moeders huisjen.
Laat zien! Een stap of twalef maar;
Op ieder staat een kruisjen.

Ik zit er dikwijls, 's morgens vroeg,
Of tusschen twaleven en tweën;
De kousen, die ik zondag droeg,
Die heb ik dáár gebreën.

En 's zomers, als het avond wordt,

In 't hooge gras ter neer gezeten,
Brengt moeder daar mijn tinnen bord
Met al mijn avondeten.

Het eerste stierf mijn zusjen Brech;
Wat lag ze lang in 't bed te klagen!
God nam op eens haar pijnen weg
Toen werd zy uitgedragen.

Toen kwam ze op 't kerkhof, kort by 't hek,
In 't graf; vlak naast een iep, zoo'n dikke;
We speelden dikwijls op den plek,
Mijn broertjen Jan en ikke.

't Was zomer; maar toen 't winter werd,
(De sneeuw lag dik op 't doornenhegjen)
Kreeg Jantjen ook de koorts, heel hard,
En ging heel gaauw naar Brechtjen.”’

‘Maar daar hy nu naast Brechtjen ligt,
En nimmermeer met u kan spelen:
Tel nog reis eenmaal, aardig wicht!
Gy zijt - met u hoevelen?’

Het meisjen sloeg haar oogjens neer,
En stond een poosjen in gedachten;
Maar eensklaps riep ze, als de eerste keer:
‘“Wel heerschap! met zen achten.”’

‘Maar zoo Gods englen Brechtje' en Jan
By Jezus in den hemel brachten?’
‘“Ja, daar praat moeder ook wel van....”’
‘Goed! Met hoevelen blijft gy dan?’
‘“Wel... *Ik* zou meenen... met zen achten.”’

De laatste rubriek heeft tot opschrift: ‘Kleinigheden,’ maar er schuilt zoo veel groots en gewigtigs onder, dat we een aantal onzer poëten in hunne grootigheden een weinig van den geest dezer kleinigheden toewenschen. Luim en gevatheid, fijne scherts en veront-

waardiging, taal- en menschenkennis, gevoel en waarheidsliefde, alles wedijvert om ook deze afdeeling tot een welkom geschenk te maken voor wie deze eigenschappen op prijs weet te stellen. Wij hebben uit de vorige rubrieken eene proeve gegeven, gaarne halen wij uit deze laatste, ook tot leering en stichting voor jong en oud, de ‘Germanismen’ aan. Dagbladschrijvers vooral kunnen er voordeel meêdoen - indien namelijk het ras niet geheel onverbeterlijk is, wel te verstaan op het punt der taalverbastering.

Gij hebt mij, lieve Buren!
Uw *toonstuk* niet te sturen;
  Ik zing niet gaarne op *Duitsch;*
Houdt, daar gij mij door 't oor boort
Met uw afgrijslijk *voorwoord*,
  Uw *liedertafels* thuis.
Verlost mij van de *daadzaak*,
Waarover ik mij kwaad maak,
  Gewis niet zonder grond;
En *wijs*, om mij te grieven,
Niet *heen* naar de *omloopsbrieven*,
  Die gij mij onlangs zoudt.
Och, dat de Nederlanden
Toch *sporeloos* verbanden
  Wat *voortgaat* uit uw huis,
In plaats van *door te voeren*
Wat burgeren en boeren
  Tot schande strekt of kruis.
Ons Neêrduitsch was welluidend,
Zoo lang gij 't niet *beduidend*
  Met valsche klanken schond;
Ons Neêrduitsch was verstandig,
Zoo lang men 't niet onhandig
  Verplooide naar uw mond;
Ons Neêrduitsch zal slechts leven,
Zoo lang wij 't niet vergeven
  Met vruchten van uw grond.

Moge onze dichter nog lang door zijne zangen mede arbeiden aan de veredeling onzer taal, aan de verrijking onzer letterkunde. Waar mannen als hij en zoo vele anderen zingen, zal de valsche klagt verstommen, dat onze tijd arm is aan poëzij - en de gulden dag aanbreken, dat men niet met jonkvrouwe de Lannoy schertsend zal behoeven uit te roepen:

> Een heer, een heer aan 't hof die Duitsche (Hollandsche) verzen leest!

Strafdicht aan M^{r}. J. van Lennep.

Door Dr. W. Hecker. Te Groningen, bij P. van Zweeden. 1854.

Wij hebben ons van harte verblijd, en gewis onze lezers met ons, voor zoover zij kennis droegen van de flaauwe caricaturen en de dikwerf zoutelooze, platte, en tot het gemeene afdalende bijschriften, die Mr. J. van Lennep goedgevonden heeft in de wereld te zenden, dat de straf hier zoo spoedig op het misdrijf gevolgd is. 't Mag en 't moet immers wel een misdrijf genoemd worden, als iemand, die vroeger de

jeugd het heiligdom der geschiedenis van het vaderland binnenleidde, en den grooten worstelstrijd tegen Spanje

nog onlangs in herinnering riep, nu in het hansworstenpak optreedt - als de protestant den draak steekt met de inquisitie en het overhandigen van het smeekschrift der edelen - als de volksvertegenwoordiger de allerflaauwste, en vaak zeer gezochte quasi-geestigheden over vrijheid en orde uitkraamt - als de man, wien nog onlangs verpligtingen omtrent onze taal en geschiedenis werden opgelegd - zich niet ontziet de walgelijkste en meest onkiesche deuntjes ons als quasi-spaansch op te disschen, en de geschiedenis in 't aangezigt te slaan. Foei, foei, zevenmaal, ja, tot in het oneindige foei, Mr. van Lennep, gij hebt de lijst uwer letterkundige zonden, gedenk aan Braga, die ze u eertijds herinnerde, door deze caricaturen vergroot! neen, meer dan dat - de overige zijn niets in vergelijking van deze. Dat enkelen in onze dagen de geschiedenis des vaderlands poogden te reconstrueren, heeft ons bedroefd, maar wij konden ons althans hunne schendige pogingen verklaren; uwe caricaturen en bijschriften hebben ons niet minder bedroefd, maar wij konden er bij geene mogelijkheid eenige oplossing voor vinden, waarom *gij*, juist *gij*, in *uwe* verschillende betrekkingen, in *deze* dagen, dien toon hebt aangeslagen. Wij danken, uit naam onzer verontwaardigde en gegriefde landgenooten, Dr. Hecker voor zijn gespierd strafdicht, en zeggen hem uit volle overtuiging na:

's Lands voor- en tegenspoed, het worstlen, lijden, strijden
Voor vrijheid, wet en recht en eigen volksbestaan
Door kermisgrappen op hansworstentrant te ontwijden,
Dat meet de mate vol der flaauwheid onzer tijden:
Waarvoor ge ons lachen vergt, dat vordert eer een traan!

Dus, wreevle hand, sta af van 't heillooste aller plannen,
En, ongewijde voet, verstoor geen heilige asch!
De scherts moge ons van d' ernst bij tijd en wijle ontspannen,
Maar worde nooit misbruikt om 's levens ernst te bannen,
Die onze krone blijf, gelijk ze 't eertijds was!

Mogt de heer van Lennep het bij het reeds geleverde drietal laten berusten, en geene verdere strafdichten uitlokken! Wij hopen en wenschen het, en danken Dr. Hecker voor zijn betoonden ijver en spoed.

Mengelwerk.

Nog eene lentemijmering.

Supplement op een der tafereelen in de ‘Brieven en uitboezemingen van den ouden heer Smits.’ Zie blz. 93.

> ‘Waar zal ik morgen zitten, waar?’
> *Het vignet.*

O zoete en lieve lente! o dagen van voorjaarsgenot, waar de laauwe koeltjes ons omzweven - de boomen knoppen, de kagchels en winterjassen verdwijnen, de mensch herademt, en zich koestert in de natuurlijke, ‘goedkoope’ warmte der zonnestralen - o lente - enz. - enz. - enz.! - En toch schijnt een onverbiddelijk noodlot aan den Nederlander dat genot slechts voorwaardelijk te vergunnen - hij moet deze natuurvreugde verdienen, ja zuur verdienen, door leed en lijden en zelfopoffering - hij mag het stille heil des lentelevens niet vinden voordat hem de dagen der beproeving zijn toegemeten, - zijn toestand is, omstreeks April en Mei, in de allerbelangrijkste weken voor Paschen, eer alles schoon is, gelijk aan dien van Tamino en Pamina, in Mozarts Zauberflöte, laatste bedrijf -: de vuur- en waterproef, om later vrede en rust in de ‘heilige Hallen’ der eigene woning te kunnen vinden. - Allerbeste oude heer Smits! wij hebben uwe *Lentemijmering* eens met diep gevoel en tranen in elk oog gelezen, en zullen bij wijze van supplement, bekrachtiging uwer zielaangrijpende tafereelen, er nog één bijvoegen waarbij diepe zuchten geslaakt worden en de hairen te berge rijzen - een woord voor al de huisvaders en huismoeders ter algemeene behartiging.

Het was een heerlijke schoone Aprildag, - weldadig voor geest en ligchaam. - Na den guren en langdurigen winter is de gevoelige mensch gestemd op zulk eenen dag te genieten - de morgenuren aan eenig geliefkoosd studievak te wijden, dan eene weldadige wandeling te doen, zonder den dikken overjas en de Amerikaansche sneeuwschoenen, en zich zoo gelukkig te maken als dit aan den sterveling hier beneden is geoorloofd. - Ook Theobald was reeds vroeg ontwaakt, en verheugde zich op zulk een dag. - Hij hoopte de morgenuren van den lentedag in afzondering aan eenigen dringenden arbeid toe te wijden, en dan het schoone weder - 't was de eerste *ware* lentedag - te kunnen genieten, met vrouw en

dochter - maar reeds was hem als uit de verte het onheilvoorspellend gerucht overgebragt, dat men juist op dien dag zoude aanvangen - om - - maar het woord kan niet uit de pen - om - 't wil er nog niet uit - maar de goede man, huisvader, toegevend van aard en natuur, had dien bedreigenden wenk onvoorzigtig in den wind geslagen - hij had zelfs goed en gerust geslapen, en verwelkomde, nog half onder de dekens, het vriendelijk morgenlicht, op den helderen Aprildag - en nog in den eersten dommel, in den toestand van half ontwaken en slapen, spitst hij de ooren onder de witte slaapmuts, rigt zich op in het bed en hoort, ja hoort als op verren afstand, het gerommel van den donder, neen een eigenaardig, geheimzinnig, toenemend geruisch, zoowel boven als beneden in de woning, eene vermenging van vrouwenstemmen, vreemde en akelige geluiden, waarbij nu en dan een veraf gelegen waterval zich scheen te laten hooren, - een gestommel, gerommel en gekraak, een hol, dof gedruisch, dat den half ontwaakten Theobald eerst deed verbleeken. - Hij sprong uit het bed, wierp zich in de kleederen - en herhaalde, om zich te sterken, dadelijk, volgens zijne gewoonte bij bedreigende gevaren, de woorden van den dichter Camphuyzen:

> ‘Niet verlegen, noch verwonderd,
> Of het bliksemt of het dondert,
> Maar eenparig van gemoed -’

Dit gevoelde hij, eenig onheil bedreigde hem en zijn huisgezin: - om hulp roepen was zijne eerste gedachte, zich te wapenen, of te onderzoeken of er ook buiten op de straat onraad was. - Half gekleed snelde Theobald naar het venster dat op de straat uitzag; daar was alles volmaakt stil en gerust - geen brandspuit, geen volksoploop, geen spoor van eenig ongeluk - het gevaar was dus binnen 's muurs - maar op het herhaald geroep van den verlaten huisvader kwam geen antwoord, - niemand verscheen. - Altijd vervuld met sinistre voorgevoelens, snelt Theobald naar zijn studeervertrek, zijn heiligdom, zijn stille en dierbare cel in de woelingen des levens - hij wil van daar de verdere onderzoeking beginnen, - maar tot zijne verbazing wordt hem thans duidelijk, dat het geheimzinnig, akelig, huiveringverwekkend gerommel en gestommel juist uit dat vertrek ontstaat, terwijl boven in huis een dergelijk geweld, nog veel heviger, wordt waargenomen. - Welligt, roept hij in zielsbeklemming, welligt - brand, brand, in mijn vertrek! - mijne boeken en handschriften! - o ja, dat is het, ik had gisteren avond de kagchel nog tamelijk hard gestookt - ja brand, brand! en ik ben niet gewaarschuwd, en niet gewekt! - De arme man wil zijn studeervertrek binnenvliegen - hij werpt de deur open -: uit de wijd geopende vensters, zonder gordijnen, waait hem dadelijk de frissche morgenlucht tegen, en tevens wordt hem de in- en toegang belet, betwist, door eene krachtige, forsche vrouwelijke gestalte, met opgestroopte mouwen, flodderende muts, hoogroode gezigtskleur, in de eene hand een schuijer, in de andere een vleugel van een vogel: - de oude Griet, de gevreesde, de alles overweldigende schoonmaakster! - en op den achtergrond stond de dappere vrouw, benevens de huiselijke dochter, tusschen hooge schanskorven en torens van boeken, en sloegen ze tegen elkaâr en weder tegen elkaâr, alsof het de koperen bekkens

in het concert waren, en de stofwolken omdwarrelden de twee lieve, gedienstige vrouwen, die de onverwachte verschijning van den huisvader niet hadden bemerkt, en als op de maat juist vier kwartijnen onder handen hadden. - De oude Griet trad den verbaasden man vlak in den weg: - ‘mijnheer kan hier heden niet te regt, - mevrouw en de jufvrouw zijn al aan de boeken, en ik moet straks de planken boenen - als mijnheer nu maar eventjes uit den weg gaat, anders komen wij van avond nog niet klaar.’ - ‘Is er dan, Griet! geen brand in huis?’ vroeg de gerust gestelde Theobald. - ‘Och kom, mijnheer!’ sprak ze, en veegde met haren elboog het blinkende zweeterige gelaat af, - ‘och kom, mijnheer weet toch wel dat we heden al vroeg aan het schoonmaken moesten beginnen.’-

Nu was alles opgehelderd!-

‘Maar lieve Caroline!’ - riep Theobald, nog altijd op het houten drempeltje staande van zijn studeervertrek - ‘mijne handschriften - mijne papieren, daar op tafel, ik heb er niet op gerekend - alles is in de war - laat mij even.’ - ‘Volstrekt niet, beste man, (was het antwoord), terwijl een geheele plank met boeken naar onder werd gehaald, - ‘volstrekt niet - alles is wel bewaard, - al uwe papieren en losse stukken van den lessenaar en de tafel liggen daar bij elkaâr geworpen in dien grooten waschmand, - we zullen nu eerst dezen kant, dan genen kant doen, - dan zijn we met al die stofnesten klaar. - ‘Stofnesten - liefste vrouw! - weet ge wat ge daar zegt - goede hemel! mijne dierbare boeken!’ - Manlief, kijk maar zelf, - het stof ligt er een duim dik op, - paf, paf! - flop, flop! - Nieuwe stofwolken verschenen. - ‘Je moogt ons wel bedanken, dat we dat boeltje ten minste eens in het jaar onder handen nemen, anders bederft alles - kijk, het is zonde en jammer van al die boeken, ze hebben zoo veel geld gekost, niemand leest er in, je moest ze maar naar de verkooping zenden.’ - Paf, paf, daar vloog het stof weder in de oogen van Theobalds vrouw en dochter. - ‘Maar, lieve Caroline, als ik ze dan maar even op de gewone plaats mag zetten - anders raakt alles in de war.’ - ‘St.! St.! mannetje! was het antwoord, dat zullen wij wel doen - soort bij soort, als ze eerst schoon zijn - begrijp je dan niet dat de planken nog eerst moeten afgezeept en gedroogd, - ik weet niet hoe we er van daag nog mede klaar komen.’ - ‘Maar, in 's hemels naam, beste vrouw, dat kan toch zoo niet - je hebt er mij niets van gezegd.’ - ‘Dat behoeft ook niet, manlief! *wij* hebben dat nu zoo bedisteld - kom aan, je moest nu Griet, die al staat te wachten en niet voort kan, niet langer hinderen - ga maar naar beneden, want boven zijn ze ook aan den gang, en wacht tot we bij u komen om te ontbijten - steek je cigaartje maar op, manlief, en kijk of de couranten ook al gekomen zijn’ - en verder werd er van den armen Theobald geene notitie meer genomen.

Verslagen en druipstaartend liep hij den trap af naar beneden, waar alles mede de eerste sporen droeg eener naderende oplossing en algemeene verplaatsing: de gordijnen verdwenen, de kagchel weg, alles beneden kil en koud. - Theobald hoopte op de warme stralen der lentezon, en zette zich zwijgend en nadenkend in een hoekje der kamer neder, met de handen over elkaâr, en was op het punt om weder

in te sluimeren, - maar hoor, op eenmaal een vernieuwd en verdubbeld gestommel, verhaaste, vliegende voetstappen boven het hoofd van den martelaar - een gil van de oude Griet - een noodkreet -; mevrouw scheen mede te gillen of te schreeuwen. - Nu is er toch werkelijk een ongeluk gebeurd, dacht de sidderende Theobald - allen, die het boekvertrek hadden belegerd en bemagtigd, vlogen naar de bovenvoorkamer - er werd hard gescheld - nog eens - nog eens - niemand doet open, zoo als dit gewoonlijk geschiedt op den vreesselijken lentemorgen. - ‘Mevrouw, mevrouw!’ gilde Griet, - ‘mevrouw.’ - ‘Griet, Griet,’ hernam mijne beste Caroline - ‘wat is er?’ - ‘Mevrouw, mevrouw!’ - zoo klonk het Theobald nu duidelijk in de ooren - ‘mevrouw! daar is de groote wasch!!’ - en moeder en dochter herhaalden met angstige, benaauwde stemmen - ‘goede hemel, de groote wasch!’ - Ja, daar stond die vijand, daar beneden aan den stoep, in bedreigende houding - een wasch met een kop als een reus - met een waterhoofd - en de slepersknecht ongeduldig, luid vloekend - wachtend op hulp, om van den gast ontslagen te worden - en alles, wat beenen had, de trappen op- en afstuivende, en roepende om kruijers, om hijschblokken en touwen - terwijl van alle zijden de noodkreet werd gehoord -: ‘de groote wasch! de groote wasch!!’ - Theobald begon nu inderdaad met zijne vrouw diep medelijden te gevoelen, - hij vreesde dat zij onder zulk een verpletterende, onverwachte beproeving, reeds zoo vroeg op den schoonen Aprilmorgen zoude bezwijken; maar hij waagde niet, althans nog niet, haar een woord van troost en opbeuring toe te spreken. - Geduldig wachtte hij van uur tot uur op het toegezegde ontbijt, en rookte in eenzaamheid zijn cigaar, overdenkende 's werelds ijdelheid en de lotwisseling der stervelingen hier beneden. - Hij heeft het niet gewaagd om gedurende dien ganschen dag zijne studeerkamer te betreden; van uur tot uur nam het gedruisch toe - hij dacht met stillen weemoed aan zijne handschriften, aan zijne boeken, aan de natte, afgezeepte planken, aan de gezondheid zijner vrouw en dochter, en het nieuwe gevaar door de groote wasch ontstaan, - en eindelijk scheurde hij een blad uit een oud kasboek zijner waarde Caroline, nam een potlood, en beschreef de oogenblikken van beproeving in dit huiselijk tafereel, tot stichtelijke en verkwikkende lafenis voor alle huisvaders en huismoeders, op een schoonen lentemorgen in April.-

Einde der lentemijmering van Theobald.

Spiritus Asper en *Lenis.*

Kunst en natuur.

Twee tentoonstellingen in de hoofdstad. - Tweevoudige renaissance. Eene circumspectie.

> He takes his own way - let him go on.
> ***

Een zusterpaar: natuur en kunst, zegt men, even als men den dood en den slaap tot broeders maakt; alles met onderscheid, waarde vrienden! want de natuur- en de kunstwereld, hoewel aan elkaâr grenzend, behouden zeer eigendommelijke territoriale regten, en staan elkaâr somtijds in den weg. - De twee groote werelddeelen waar de mensch: de dichterlijke, de wijsgeerige, de ontwikkelde mensch, zich beweegt, waar hij leeft en leven moet -: natuur en kunst - ja daar behoort hij, maar haspelt alles zoo door elkaâr, dat hij te voorschijn treedt met eene: kunstige natuur en natuurlijke kunst.

Onlangs werd ons en velen de tegenstelling zoo merkbaar, als dit mogelijk is, bij gelegenheid van twee tentoonstellingen in de hoofdstad - hier, *vaderlandsche oudheden*, met zorg en moeite bij elkaâr gebragt en gerangschikt in het lokaal der schilders - daar, de *bloemen* en *gewassen*, mede geordend. - Het bezoek, zoo wel hier als daar, kan mogelijk dezen of genen onzer lezers niet volstrekt onbelangrijk zijn, en biedt de gelegenheid aan tot opmerkingen en aanteekeningen, van meer en ook van minder ernstigen aard. - Wij zullen ons de moeite geven, om die, zoo als ze uit de pen vloeijen, mede te deelen.

Tentoonstellingen! - almede een kenmerk van onzen tijd en onze eeuw: de centripetale kracht der kunst en kunstbeschouwing in de eerste plaats, eene nabootsing van de wereld en het leven, de geschiedenis in miniatuur - want het leven der menschen van Adam af tot op de maand Mei 1854 is de eenige ware, doorgaande expositie, over den geheelen aardbol gehouden, waar wij de eeuwen en de werelddeelen bij de zalen, die doorwandeld worden, vergelijken; de verschillende vakken, bezet en bevolkt met keizers, koningen, paussen, geleerden, volkeren, legers, - waar de groote of kleine schilderstukken gedurig, door eene onzigtbare hand, *verhangen* worden: - hier in dat vak, b.v. heden een despoot, morgen eene revolutie en republiek, straks een blinkende hofstaat - dan weder een bloedige guillottine - en uw eigen leven, waardste! mede eene expositie, vergelijk die (om nederig en ootmoedig te blijven) bij het welbekende volkstafereel, op doek geschilderd, op straat, waar de moordhistorie, onder accompagnement van welluidend draaiorgelspel, wordt opgedischt - uw eigen leven, als kind in de broek, als jongeling met fieren moed, als man met uwe plannen en teleurstellingen, als grijsaard met uwe klagten en grijze

hairen - eene ware tentoonstelling van goed en kwaad, van afwisselende dwaasheden, uitgebroeid onder den *valhoed*, onder de *pet*, onder den *hoed*, eindelijk onder de *pruik* - de vier symbolen des levens! - met één woord: alom tentoonstellingen, expositiën, in het groot en klein - de wereld, het verbazend ruime, altijd opgevulde, onverbreekbare glazen paleis, waar de natiën, met alles wat ze voortbrengen en aan den man willen brengen, elkaâr bekijken -: de geschiedenis in de dagbladen, de catalogus; de entrée, uwe geboorte als mensch, en de uitgang, als Freund Hain u minzaam verzoekt de geopende deur, daar, aan het andere einde der zaal - ja gij kent die al te wel - uit te treden, om behoorlijk plaats te maken voor de aankomelingen, die reeds *à la queue* aan het voorportaal staan te wachten. - Onze miniatuur-tentoonstellingen, zoo als die te Londen, New-York, weldra te Parijs, staan in de groote, eenige, altoosdurende, als merkwaardige ontwikkelingen van 's menschen geest, kracht, uitvinding, smaak, en ontwikkeling - waarbij echter de Amerikaansche kinderen-expositie - *the Babyshow* - eenige maanden geleden (31 Januarij) te Palmer in Massachusets gehouden, eervolle melding verdient: men heeft aldaar ten toon gesteld een 30tal net opgeschikte en weldoorvoede kinderkens, tusschen de 1 en 3 jaren oud, die naar den prijs dongen - en de moeder der bekroonden, zoo lazen wij in het berigt, werd door een der bestuurders plegtiglijk omarmd en gekust, en haar de gelukwensch gebragt, dat ze zulke gezonde schepseltjes had ter wereld gebragt. - Leve Amerika!

Ook onze hoofdstad vergastte de inwoners en de belangstellenden daar buiten, op eene tweevoudige tentoonstelling - hier, een museum, eene verzameling van vaderlandsche oudheden, uit alle hoeken, en bewaarplaatsen, en kabinetten bijeen gebragt, om u als met een tooverslag in de 16de, en 17de eeuw te verplaatsen - en terug te voeren naar den leeftijd onzer zalige over-, nog eens over-oud-grootvaders en -moeders. - Een nationaal feest, waar zeldzaamheden werden gezien die men anders nimmer ziet, ook wederom zeer gewone en bekende, die men dikwerf reeds gezien heeft - maar met - de gedenkwaardigheden der vaderlandsche heldengeschiedenis - de ‘klok’ en het ‘stokje’ van Oldenbarneveld - de presentkettingen - niet van ijzer - maar van goud en zilver - en dikwerf niet minder zwaar en knellend - de eereteekens van beroemde voorvaders: - dat moest het vaderlandsch hart doen kloppen en slaan, bijna evenzoo geweldig hard en luid als de oude klokken zelve, die, met helderen klank, den tijd schenen te bespotten, en door den druk der eeuwen niets schenen verloren te hebben van de eerste kracht. - De eerste indruk, welken deze expositie te weeg bragt, was vreemd en eigenaardig, - wij hebben duidelijk opgemerkt dat niemand, die in de twee zalen met oudheden binnentrad, een vrolijk lagchend, of opgeruimd gezigt vertoonde, maar veeleer deftig, ernstig en verbaasd in het ronde zag, alsof men zich eerst eenige oogenblikken belemmerd, ‘gegêneerd’ gevoelde door dien rijken tros van opeengestapelde goederen=overvloed uit den ouden tijd. - Er was iets solemneels in den aanblik van onze hedendaagsche kleeding, de praktische en onregelmatige heerenkleeding, - de korte jas - de geruite pantalon, - en de quasi-

hoeden, die alleenlijk het achterhoofd der Eva-dochters bedekten - hare mantilles, en bonte opperkleederen - dit maakte een ondragelijke en schreeuwende tegenstelling met die oude, groote, kolossale mantelstukken, met die plompe, vierkante stoelen, met dien geheelen antieken inboedel, waar de kleuren verschoten, de vormen verouderd, het blinkende en schitterende waas van den nieuwen tijd geheel ontbrak, en alles een somber voorkomen had, - alles oud - maar kostbaar oud - zware, bijna ondraagbare kabinetten - ledikanten, voor een geheel gezin te gelijk - stoelen, die zeer wormstekig en gebruikt waren, een klein beetje vies, daarom juist des te meer waard - vuurroeren, heerlijk gewerkt, maar die niemand meer gebruiken wil, - zwaarden, en spiesen, en harnassen, waar geen hedendaagsch mensch zich mede zoude willen of kunnen wapenen - kantwerk en borduurwerk, dat kostbaar geel en vuil geworden, sommige vrouwen in verrukking bragt - alles oud - magtig oud - maar de zilverkasten, daar, daar was meer, daar kwam de renaissance in volle zegepraal terug, en wij beweren dat deze tentoonstelling op het vak der bekwame zilversmids zal terugwerken, en men, is het niet naar het inwendige, solide gehalte, dan ten minste naar de uitwendige, verouderde gestalte, de kunstvoorwerpen zal modelleren.

Toen wij poogden om onszelven rekenschap te geven van den indruk, welken deze zonderlinge en vreemde tentoonstelling op ons te weeg bragt - werd dit moeijelijk. Zoo veel was zeker, dat alles werkelijk oud, zeer oud, onloochenbaar, onschatbaar oud was, en alles de behoorlijke kenteekenen van vroegere eeuwen vertoonde - maar om te beweren, dat onaangezien de kostbare oudheid, deze voorwerpen ‘fraai,’ ‘vriendelijk,’ ‘geschikt,’ of ‘mooi’ waren - dat kon, met den besten wil, niet toegestemd - zekerlijk wel massief, geweldig, ongemanierd, onbehouwen massief, niet op ‘de koop’ gemaakt, maar voor meer dan éénen leeftijd van een mensch geschikt - alsof onze voorouders den hoogen ouderdom der olifanten hoopten te bereiken - alles stevig, solide, ruim - b.v. de stoelen en de ledikanten - en zwaar, - de wapens - en toch - lag er in al die voorwerpen iets, dat wij schier grotesk, burlesk, eenen ‘humor der oudheid’ zouden durven noemen, even alsof ons voorgeslacht juist het bevallige en sierlijke der vormen opzettelijk had ontweken, om ons, het nageslacht, het pleizier te vergunnen hen daarin zoo verre te overtreffen, als zij waren achtergebleven. - Die goede, brave, trouwe voorvaders en voormoeders! hebben wij telkens gedacht, met deelnemende belangstelling, - dat massieve voorgeslacht, immers louter been en spieren, - zeker ook met groote en geweldig ruime maagzakken voorzien, blijkens de reusachtige drinkhorens en bekers, - ze waren toch, al was er op hun smaak nog al iets af te dingen, brave, trouwe, vrome menschen, en het zoude onredelijk zijn op *onze* oudheden, het erfdeel dat ze ons nalieten, eens voor hen nieuwigheden, in euvelen moede heden te willen smalen - daarom hebben wij ons, bij het bezoek der antiquarische vereeniging uit dezen lande, niet weinig geërgerd, toen een baardelooze knaap tamelijk luide durfde te zeggen -: ‘Zie, dit gelijkt hier wel naar een uitdragerswinkel van een ouden....’

neen, onze pen weigert om *dit* woord hier te laten volgen - en een ander: ‘Een oud, smerig boelhuis, vriendje! maar toch kostbaar, dat verzeker ik je.’ - Daarentegen namen wij met belangstelling een ouden kunstkooper, misschien wel makelaar in antiquiteiten, waar, die met den diepsten eerbied op het gelaat, met de gouden bril op den neus, met afgemeten en langzame schreden de heiligdommen beschouwde, de handen bijkans biddend zamenvouwde, en in een oogenblik van geestverrukking op het punt was om op een half vermolmden staatsiestoel, met bleek-blaauwe, gescheurde zitting, neder te zijgen, en geheel verplaatst was in het geheimzinnig gebied der oudheid, wier voortbrengsels de kenner in het voortgaan taxeerde, en zijne percenten berekende, als hem eens het voorregt ware vergund dien inboedel ‘publiek’ te mogen verkoopen. - Wij hadden inderdaad met den braven man te doen, die naauwelijks meester bleef van zijne diepe, aangrijpende gewaarwordingen, en ons herinnerde aan den Antiquary van Walter Scott.

Ongemeen belangrijk en aanmoedigend was die expositie voor de begunstigers en patronen der *renaissance* -: een woord, dat tot heden toe baldadig met elke vertolking spot, - en onze rijke moedertaal naar de kroon steekt; - want *herleving* is even ongeschikt als dubbelzinnig - wij moeten dus omschrijven, en noemen de renaissance -: ‘de neiging om tot den intellectuelen en kunst-toestand van vroegere eeuwen terug te gaan’ - waarbij voornamelijk - 't is vreemd! - sommige geleerden, godgeleerden, geschiedschrijvers, en meubelmakers, goud- en zilverwerkers, zelfs modisten, elkaâr, tot onderlinge verbazing, van aangezigt tot aangezigt ontmoeten - op *hetzelfde* terrein -: dat der renaissance! - 't Is een eigenaardige, opmerkenswaardige, een tamelijk onverklaarbare neiging onzer tijd- en landgenooten, dat ze werkelijk, naar geest en mode, de intellectuele en zinnelijke vormen van vroeger eeuwen zoo hartelijk en bepaald terugwenschen, - maar van nabij beschouwd, blijft er voor hen: ‘de malcontenten met den tegenwoordigen tijd,’ ook niets anders over -: de toekomst is er nog niet - de leeftijd is hun te vrij, te ligt, te voortvarend, te harddravend, of staat zekere dierbare belangen in den weg - wat blijft er dus over, dan om - den ouden tijd te doen herleven, in stelsel, voorstelling, vorm, snede, kleur, geloof, mode, gestalte? - om aan de grove gedraaide voetstukken, de scherpe, zware, uitstekende tafelbladen, de geweldig groote meubelen, den voorrang te geven boven het hedendaagsch ligt en los goedje, dat breekt als men het aanraakt? - Dat de mode - veelvormige Astaroth, naar Bilderdijk - door de renaissance altijd herleeft, spreekt van zelfs -: zij zoude aan uitputting van krachten bezwijken, sterven, als de oudheid niet barmhartig te hulp schoot, en de lang vergeten, versleten kleederkas werd geopend, om het thans bloeijend geslacht - te kleeden, zoo als de overgrootmoeders eens gekleed waren. - Inderdaad eene stille en aandoenlijke hulde, welke de leeftijd aan het zalige, dikwerf zoo miskende, voorgeslacht brengt; - want kan men die ouden niet evenaren in ‘geestkracht,’ in ‘eendragt,’ in ‘waarachtige, niet constitutionele, maar zieldoorvlammende vaderlandsliefde,’ in ‘goede trouw,’ in ‘eerlijkheid,’ -

men evenare en volge hen, om toch *iets* te doen, na - in den vorm der ‘hoeden,’ der wijde of naauwe ‘mouwen,’ der ‘opperkleederen,’ der ‘meubelen,’ - of als men verder wil gaan, men neme - à la renaissance - hunne ‘woorden,’ ‘taal’ en ‘spelling’ over, en menge die, als de krenten in de drooge rijst, in onze letterkunde, in onze romantische litteratuur, dan doet men weder *iets* ter verheerlijking der waarde voorouders, en doet er geen groot nadeel mede, dan alleenlijk de moeite voor den letterzetter en corrector der drukproeven, en de onverstaanbaarheid voor den lezer, die nog niet geheel te huis is in deze letterkundige renaissance, en op een afzonderlijk woordenboek wacht: - met één woord, als men zich met de oudheid ‘onschuldig’ vermaakt, en er de groote, bepaalde, dringende eischen van den leeftijd niet door belemmert of afwijst, is elke expositie ‘van oude stelsels,’ ‘van oude kleederen en kabinetten,’ ‘van oude gedichten en oude taalvormen,’ - niet af te keuren.

‘Pourvu qu'ils s'amusent!’ sprak een magtig monarch tot een magtig vorst, over het volk sprekende, en de man wist wèl wat hij zeide.

Eene tentoonstelling van *bloemen* en *gewassen*, als tegenhanger der hierboven voorgestelde ‘Show’ - lezer! het verschil is groot en tastbaar van alle zijden. - Ook hier is eene renaissance, maar niet uit den ouden tijd, neen uit den verschen knop, uit den saprijken stam, uit den zorgvuldig verpleegden stengel: - eene ware herleving, als zich de altijd jeugdige kleurenpracht in tallooze schakeringen aan het oog vertoont - en daarenboven in de hoofdstad, in de zaal van het *park*, eene uitnemend goede gelegenheid, bovenal om het kunstmatige, groote bloembed, uit de hoogte van de gaanderijen, à vol d'oiseau, d'hirondelle, te overzien, en tot één verrukkend schoon ensemble te zien zamensmelten. - Er lag een geheel andere uitdrukking op 's menschen gelaat, blijkens onze opmerking, waar men de, als met bloemen geëmailleerde zaal binnentrad, en allerwege het gloeijend of meer getemperd rood, tusschen het weldadig groen, moest bewonderen -: de trotsche en toch zoo vriendelijke camelia, waar het glinsterende, reine blad, den sierlijken bloemkelk op eene voortreffelijke wijze ‘à jour’ zet - de rijke en gevulde azalias, waar de tinten een dartel spel spelen, en de hooge blos met het zachte bleek-rood afwisselt - de fijne en teedere ericas, die in nederige gestalte de gekartelde, spichtige takken opheffen, en u daar het bloempje aanbieden - en ginds de roos, de koningin die naar geen hooger rang zoekt, maar hare stilzwijgende zegepraal viert - de breede en krachtige rhododendrons, die reeds eene zekere spierkracht vertoonen, en met uitgebreide armen de lentegeuren verwachten - en wat al tal van slanke en trechtervormige, omgebogene kelken, waaruit de helder-gele stamper zich verheft! - uitheemsche bloemenpracht, en piramidaal gevormde gewassen, die als waaijers voor reuzen en geesten uit de ‘duizend en één nacht,’ op de aarde schijnen gevallen - weelderige varenplanten - en liefelijke oranjeboomen, waar de vrucht u schalk, als tusschen de dikke bladeren verborgen, toelagcht - en het legioen der hiacinthen, die hoewel bladerloos, de digt zaamgevlochten, ringvormige bloemenpracht, om den massieven stengel

heenplooijen, en u met den humor der benamingen verrassen en een glimlach afdwingen: - hier ‘Uncle Tom, lord Wellington, mevrouw van der Hoop,’ nevens ‘Jenny Lind en Napoleon,’ - de geleerde en kunstrijke wereld herschapen tot roode, witte, blaauwe bloemen - wij dachten aan Ten Kates bloemenboek. - En te midden dezer kalme, stille, weldadige, rijke, en oorspronkelijke, en levende, en bloeijende - kunst - maar kunst des Scheppers - moest het den mensch toch weder geheel anders om en in het hart worden, dan in de zaal vol oude, doode, levenlooze antiquiteiten, waar wij met u, vriendelijke lezer, zoo even toefden. - Van daar het vrolijk en dartel gesnap van meer- en minbejaarden, dat hier werd vernomen; de vriendelijke blikken blozen, even alsof de bloemen eene betooverende terugwerking uitoefenden op de talrijke beschouwers; van daar die heldere, vrolijke gelaatstrekken, waar het oog die kunstzijde der lentekinderen overzag, en de schoonheid der vormen, ongevoelig, moest erkennen; - want - zoo hebben wij opgemerkt - in de bloemenwereld zijn de kleuren nooit te hard, te schreeuwend, nevens elkaâr - hier, zoo als de vrouwtjes zeggen - ‘hokt’ het nooit. - Is het niet eene eigenaardige, waarlijk verhevene, en toch zonderlinge gedachte - dat de Oneindige oorsprong van al wat waar, en goed, en schoon is, als wij ons zoo mogen uitdrukken - afdaalde - tot den armen, kleinen, nietigen mensch, en ten *zijnen* gevalle, ten *zijnen* gerieve, het opperkleed, den zesduizend-jarigen reismantel van den aardbol, doorweefde en doorstikte met die duizendtallen voorwerpen van pracht, en weelde, en smaak, - wier zacht en liefelijk genot met den beteren, en meer reinen inwendigen mensch wonderbaar te zamenstemt? - Neen, neen, dáár, omgeven, en omschaduwd, en omlooverd door dat vriendelijk groen en die rijke kleurenpracht, kan geen gedachte van boosheid, laster of wrevel, eene plaats vinden of behouden. - Er ligt in dien aanblik iets dat verteedert, en tot kalmte en zachtaardigheid stemt. - Zoude het mogelijk zijn, menschen! dat gij, onder ‘bloemen’ staande, uwen nevenman een stoot, stomp of duw zoudet hebben kunnen geven? is het denkbaar dat gij, dáár, waar alles vrede ademt, een hard en snijdend woord aan uwe vrouw, of dochter, of zwager, of neef en nicht zoudet hebben kunnen toevoegen? Neen, neen! wij gelooven dat niet, en wenschten eindelijk, om lord Palmerston, en sir Napier, en lord Raglan, en Omar Pacha, en bovenal den magtigen Czaar *hier* te zien, en wenschten, ja baden schier overluid, dat hunne strijd- en moordlustige medestanders, te water en te land, elk een bloemtak, een bloeijende camelia in de hand mogten nemen - in plaats van den veldheersstaf, of het zwaard, of het vuurroer, of de pistool. - Tot zoodanige ‘gepermitteerde’ overdrijvingen zijn we gebragt door de bloemententoonstelling, - waarde menschen! gijzelven ééndagsbloemen op Gods schoonen aardbodem! - Men neme nu de zaken zoo als men wil, en hechte vrij wat gewigt aan eene tentoonstelling van antieke voorwerpen - zoo veel is zeker, dat dáár de mensch, hier de Heer, spreekt; dat de schoonheid der vormen in de bloemenwereld, sedert de eerste roos, die aan Adams en Evas voeten bloeide, niet is verminderd, of heeft plaats moeten maken voor Gothische en Griek-

sche afwisselende vormen; - dat het leven in de werken Gods nog iets geheel *anders* is, dan het leven in de werken der menschen - en hiermede besluiten wij onze wandeling op het gebied van natuur en kunst, en geven bij deze gelegenheid, vooral daar wij thans in de bloemenmaand zijn, een gedicht op den koop toe over de bloemen, waarvan wij de vertaling aan de hand van een onzer en des Tijdspiegels vrienden verschuldigd zijn:

Bloemen.

Wèl moogt gij de taal diens dichters roemen,
Die, bij 't staren op d' ontloken gaard,
Al de blaauwe en goud gekleurde bloemen
Sterren noemde aan 't firmament der aard.

Sterren zijn het, waar we ons lot in lezen,
Zonder d' angst die 't harte siddren deed,
Toen het oog der wigchlaars van voor dezen,
Staarde op 't goud van 's hemels starrenkleed.

Wondre waarheên schreef Gods hand niet zelden,
In die sterren aan des hemels boog;
Maar de bloempjes, glinstrend op de velden,
Staven ook Zijn liefde voor ons oog.

Schittrend is ze en schoon die openbaring!
Schrift, door heel het wereldruim bewaard; -
Van onze eigen schepping de verklaring,
Zijn die bloemen - sterren van deze aard.

En de dichter, die dat Schrift mag lezen,
Ziet in ster en bloem een deel onthuld,
Van hetzelfde, 't alomvattend wezen,
Dat geheel zijn geest en hart vervult.

Bloempjes waar de zon op staat te branden,
Bloesems prijkend als de dagtoorts gloeit,
Trillend loof met donze en zilvren randen,
Knopjes, al te spoedig uitgebloeid.

Rijke wenschen, die wij zien verschijnen,
In het lichtkleed, vol van gouden pracht,
Zoet verlangen, dat de ziel doet kwijnen,
Teedre zuchtjes, bloeijende in den nacht.

Neen, dat alles is geen schijn te noemen,
Werking door dezelfde Magt gewekt,
Die het oog des dichters in de bloemen
En in eigen boezem heeft ontdekt.

Overal staan ze om ons heen te gloeijen,
De eene als ster, die lentes aantogt meldt;
De andren, in wier oog de traantjes vloeijen,
Staan als Ruth in 't goudgeel korenveld.

Niet alleen in lentedos zich tooijend,
Niet alleen in 't schittrend zomergroen,
Ook haar knop en bloemekens ontplooijend,
In het schier verschroeijend herfstplantsoen.

Niet alleen in laan en beemd, verholen
Op der bergen top, en aan den zoom
Van de beek, in 't boschrijk dal verscholen,
Waar de slaaf hijgt naar den koelen stroom.

Niet slechts in 't gewelf der schepping prachtig,
Niet op 't vooglen-, 't dierengraf alleen;
In de Domkerk, grijs, verheven, krachtig,
Op der helden graf van marmersteen.

't Schamelst stulpje komen ze ingetreden,
't Aadlijk slot, waar 't half vergruisd kasteel,
Van 't verleden sprekend tot het heden,
Ons verhaalt van 't oude bloemgespeel.

Overal, in ieder jaargetijde,
Slaan de bloemen vleuglen uit naar God,
En zij melden krachtig-waar en blijde,
Hoe verwant zij zijn aan 's menschen lot.

En als 't kind, door zoet geloof gedreven,
Zien we in 't bloempjen dat ons oog bekoort,
't Zinbeeld van ons heerlijker herleven,
't Zinbeeld van het schooner, beter oord.

Spiritus Asper en *Lenis.*

Het spionnetje.

Mei-spionnetje.

Lloyd. -

Weener blad, spreekt reeds in Maart dezes jaars van:
‘een scheurmakend kruis -
‘de Koningen hebben de godsdienst hunner volken bepaald-
‘de Koningen beheerschen de geloofsbelijdenis - de uitlegging volgt weldra, als er eerst behoorlijk is gestreden, en het kruis te Konstantinopel is gerehabiliteerd.

Nieuw regt. - Bijdrage voor de hedendaagsche regtsstudie.

Aan alle Israëlieten en niet-Christenen in Pruissen wordt, sedert een paar maanden, toegekend - alleenlijk:

ein creaturliches Recht

volgens de Neue Preussische Zeitung. - Vergelijk de creaturen -: de honden, paarden, katten, schapen enz. -: algemeen schepselen-regt: Code animal!

Bijdrage voor het ridderarchief in Europa.

De Koningin van Spanje en Don Francisco d'Assisses, hebben den 23 Maart l.l., plegtiglijk in de kerk van Atocha - het *heilige beeld* der Maagd Maria versierd met *de ordeketen* van het *Gulden vlies* - vergelijk Jason, Duc d'Alba, enz. enz. enz. enz.

Conflict van bededagen.

Nommer 1. Plegtige godsdienst, den 11 April, te Weenen, in de Grieksche kapel om den Hemel te *danken* voor den voorspoed der Russische wapenen.
Nommer 2. Plegtige godsdienst en algemeene bededag in Engeland, 26 April, om den Hemel ootmoedig te *verzoeken* de Engelsche wapenen tegen de Russen te zegenen, wegens den *regtvaardigen* en *noodzakelijken* oorlog - (Zie de proclamatie).
Lees hier, als opheldernde noot: Gal. hoofdst. VI:7.

Beursdagen te Rome.

De H. Vader heeft besloten en goedgekeurd, om te Rome twee *beursdagen* vast te stellen -: dingsdag en vrijdag - er mogen geene koopen gesloten worden, dan in tegenwoordigheid van 2 makelaars en 3 bankiers.-

Overeenstemming in het wereldlijke en geestelijke -: 2 vastendagen en - 2 beursdagen - en de benoodigde ‘makelaars en bankiers’ met geschoren kruin en vuurroode hoeden in het geestelijke.

Welken oorlog gaan wij te gemoet?

Een oorlog van beginselen -? een oorlog met renonce -? een oorlog om de gewaarborgde integriteit van een zeker land behoorlijk te vertrappen, en het wingewest te deelen, - ieder een stuk, dat het beste voegt -? of een oorlog, om het regt te herstellen, en later (natuurlijk!) dat regt weder te helpen verdraaijen en te verliezen??

Mis geschoten, beste vrienden -:

Lord Ellenborough zal u zeggen, waar men aan toe is. ‘Het is een *staatsmans oorlog* - doch zulk een oorlog begrijpt de massa der natie niet. -’ *All hail!* edele Lord!’ - intusschen wordt een gedeelte van ‘de massa der natie’ *à petit* of *à grand feu*, in den behoorlijken vorm - geëxtermineerd - schadet aber gar nicht - 't zijn geen staatsmannen, die er om koud worden - 't is slechts de massa! - - -

ASMODÉUS.

t.o. 400

KRONSTADT.

Godgeleerdheid. - Wijsbegeerte. - Staatkunde. - Opvoeding en onderwijs.

Een Saul onder de profeten.
Een medicus onder de theologanten.

Anthropologisch onderzoek van C. Pruys van der Hoeven. - IV. Studie der Christelijke Anthropologie. Leiden 1853.

> Er is thans zooveel beweging in de kerk en zooveel verschil van opinie, dat het bezwaarlijk zijn zal zich onderling te verstaan, zoo lang men de zaak niet *en petit committé* behandelt.
> *Aan den Lezer.*
> Zouden wij, medici, ook niet eindelijk eens onze stem mogen verheffen?
>
> *Blz.* 182.

Wij beginnen onze aankondiging van dit merkwaardig boek met eene anekdote, die volstrekte waarheid bevat -: Eenige maanden geleden, bevonden zich de stellers van dit verslag (die als de Siamesche tweelingen elkaâr nimmer verlaten), ten huize van een zeer achtenswaardigen genees- en heelmeester, die juist in zijn lief wagentje gezeten, van de patienten te huis kwam, om even adem te scheppen en zich voor den verderen strijd van den dag te versterken. - Toen wij in de voorkamer stonden te wachten, wipte onze zeer getrouwe vriend uit zijn beweegbare woning op vier wielen met een boek in de hand en een eigenaardigen glimlach op het vriendelijke gelaat. - ‘Zie, - sprak hij, en reikte ons het boek over, - daar had ik een curieus geval, gij zult er pleizier van hebben. - Ik had juist het laatste deel der Anthropologie van prof. van der Hoeven ontvangen, zonder het boek behoorlijk ingezien te hebben, en nam het dadelijk mede in mijn kast, dáár, om al rondrijdende de eerste kennis te maken, zoo als ik gewoon ben - en - dáár, in plaats van een medisch boek in mijn vak, zie ik, - 't is

waarlijk ernst, vriendje! - een boek vol theologie, ja een soort van godgeleerd werk van eenen confrater - dat was een verrassing! - en wat ik er ter loops in las - 't was mij als uit het hart en de ziel gestolen. - Neem het boek maar eens mede, en zie eens of gij nu voor de medici geen respekt krijgt, als ze zulke boeken schrijven.'

Op deze wijze hadden wij het voorregt om onverwacht kennis te maken met de 'studie der Christelijke anthropologie' van den hoogleeraar Pruys van der Hoeven:

Saul onder de profeten,-
Een medicus onder de theologanten.-
Een μεταβασις εις αλλο γενος (d.i. vrij vertaald: een overstap in buurmans land, waar wij niet te huis zijn).-
Ne sutor ultra crepidam (d.i. schoenmaker houd u bij uw leest).

Over dit boek wenschen wij met onze lezers, op *onze* wijze, te spreken, en met eenige inleidende opmerkingen aan te vangen.

De professie! verstaat gij dit woord? - 't beteekent niet de professoren of het professoraat, maar het vak dat men bij voorkeur en uitsluitend beoefent, de kring waar in men zich beweegt, het gebied waar men woont, huist, werkt. - De professie: dat is de afgeslotene omheining, waar de mensch zich bevindt om zijn dagelijksch brood te vinden, en rondwandelt, rondkruipt, ronddraaft, ronddraait, en rondscharrelt gedurende zijn respectief leven, totdat hij uitgediend heeft en afgewerkt is, en men hem eindelijk maar gaauw wegdraagt, in zijn kistje wegmoffelt, om anderen, die ook van de professie zijn, niet langer te hinderen en in den weg te staan. - Menschen van professie, ja dat beteekent iets: 't zijn de deskundigen, de doorkundigen in hun vak. Begin van boven af tot beneden: menschen van professie, als directeuren der handelmaatschappij, referendarissen, of professoren - (let wel op het woord) - in de vakken -: theologie, philosophie, botanie, medicijnen - jurisprudentie - en nu naar onder -: meester- kleedermakers, schoenmakers, bakkers, slagers - altemaal, in de professie van hun vak - profiterende! - Nu is men gewoon en eischt, dat ieder bij zijn vak, op zijn terrein, bij zijn 'leest' blijft, en in dien wijngaard arbeidt, waar de Heer hem plaatste - 'dat is mijn vak' heet het - daarover spreek ik - en gij over uw vak, - en dan komt de oude schoenmaker terstond weder - (zie hier boven). - Menschen van de professie zien gewoonlijk, om zeer vele redenen, niet gaarne, dat anderen, die *niet* van de professie zijn, zich in hunne zaken - meleren - en daarover spreken alsof zij er ook verstand van hadden! - 'dat deugt niet, heet het dan - elk in zijn vak - hier heb ik te zeggen - gij daar' - enz. Na deze voorloopige aanmerkingen, wordt het eene bedenkelijke zaak, waarde lezer! (welligt ook een mensch van professie) als een hoogleeraar in de geneeskunde, hoe geleerd en beroemd hij overigens moge zijn, eene Christelijke anthropologie schrijft en uitgeeft - en *geene* hoofdstukken levert over -: 'inflammatorische,' 'chronische,' 'acute' en 'sporadische' ziekten; over het 'zenuwstelsel,' over de 'huid,' en het 'hart,' en de 'beenderen,' en de 'gewrichten' - maar - maar - hoofdstukken over - b.v.: 'de Bijbel,' 'de geest des Christendoms,' 'de

Zoon des menschen,' over het 'Christendom,' 'Zonde en dood,' 'het Godsrijk op aarde,' 'de kracht des geloofs!' - Wordt zulk een verschijnsel hier op aarde, in ons vaderland, niet bedenkelijk en gevaarlijk? - want als nu volgens het 'jus talionis,' regt der wedervergelding, een theologant, en wel een die wat zwaar op de hand weegt, gegespt in een oud kerkelijk harnas, een handboek over de therapie, of den bloedsomloop, of de semiotik, of hygiène wilde schrijven, - waar zoude dit heen? welk een verwarring, welk een overgrijpen in elkaârs gebied, welk een getob en gehaspel, onder de menschen van professie! - ziet, daarom was het een gewaagd stuk, toen een hoogleeraar in de geneeskunde juist een 'Christelijke anthropologie' in het licht zond.

Ons is het eene even aangename, als bepaaldelijk door meer dan één veelgeachten vriend opgedragene taak, om den professor te verdedigen, en nog daarenboven zeer nadrukkelijk aan te bevelen.

Vooreerst zouden wij gaarne weten, op welke gronden, met welk regt, men iemand verbieden kan om eens buiten zijn vak te gaan, en eens rond te zien, rond te wandelen in buurmans hof en gaard - MITS, MITS, (met groote letters zetten!) dit geschiede op eene betamelijke, bescheidene, onpartijdige, eerlijke wijze; mits men eenigzins den weg wete in buurmans tuin en hof, en niet komt om hem te bestelen, zijne bloemen te vertrappen, of onkruid te zaaijen onder de goede tarwe; mits men eerst verlof en belet heeft gevraagd, en toont dat men het wèl meent met buurman; om iemand daarover te censureren of geregtelijk te insinueren, dat hij over geloofszaken schrijft, en denkt, en vraagt, al is hij geen godgeleerde van professie, al draagt hij geen bef, mantel, of toga, - dat zullen we toch niet in onze letterkundige grondwet, als een hoofdartikel wenschen op te nemen? - Men kan de menschen de vrijheid niet ontnemen om over alles te schrijven, over rijp en groen, - mits zij volgens de bekende wetsartikelen, den staat, den koning, de goede zeden niet aanvallen, - anders - zit er wat op, - wij leven in een vrij land zeggen zelfs de burgerlieden - men heeft grutters, bakkers, en ook kruideniers over de geloofszaken zien schrijven, en hooren spreken, oefenen en prediken, - naar dat (zoo als het heette) de geest getuigde - men heeft groenboeren gezien - die zelfs des zondags, voor eene zekere soort van gemeente, een zekere soort van stichtelijke predikatie hielden, - wij leven in een vrij land - derhalve kan niemand het verbieden aan den waardigen, en geleerden, en humanen hoogleeraar van der Hoeven, dat hij zijn wetenschappelijk werk sloot, en zijn anthropologie bekroonde, met eene bepaalde '*Christelijke* anthropologie,' - *bekroonde*, zeggen wij (curcijf zetten!)

De indruk, dien deze losse hoofdstukken, - wij hebben zoo even reeds eenige genoemd, op ons te weeg bragten, was eigenaardig en weldadig. - In de eerste plaats waren wij verheugd, om eens iemand, die *niet* van de theologische professie is, over de verschillende geloofszaken te hooren redeneren; - wij moesten dus hier, a priori, reeds eene zekere *onzijdigheid*, *onpartijdigheid*, *zelfstandigheid* verwachten - eene neutraliteit - geene hedendaagsche, Zweedsche of Oostenrijksche, gewapende -

eene wetenschappelijke opregtheid. - Wij hielden het voor vast en zeker, dat de professor in de geneeskunst niet bij voorraad een zekere kleur had aangenomen -: *rood*, of *groen*, of *zwart*, of welke kleur gij wilt, maar dat hij, volmaakt onzijdig, over het Christendom en de Christelijke waarheden zoude schrijven - en van deze zijde is hem zekerlijk niets ten laste te leggen. - Wel is waar, de hoogleeraar is - Remonstrant - en spreekt zelfs ergens - 'van zijn oud Remonstrantendom' - maar als zijne Christelijke voorstellingen en opvattingen den toets der waarheid, die uit God is, en door den Zoon Gods is verkondigd, kunnen doorstaan, dan doet naam, of etiquette, of adreskaart, of titulatuur in de kerkelijke wereld, in het kerkelijk leven, zeer weinig ter zake af - en de deugdelijkheid der Christelijke anthropologie gaat over het Remonstrantendom - en alle - - - dommen? - ver heen, en vraagt naar een *ander* licht, en naar een *anderen* keursteen.

Als ge ons vraagt: maar hoedanig heeft deze geneesheer het Christendom dan wel opgevat, en wat vindt hij daarin? - dan verzoeken we u, om toch zoo veel niet op eens te vragen, als ge op die kapitale vraag een volledig antwoord wenscht - het geheele boek zelf te lezen, en nog eens te lezen, of u te laten voorlezen - waartoe wij u mits dezen zeer nadrukkelijk opwekken en aanmoedigen.

Wij ontveinzen echter niet, dat de titel van het boek 'Studie der Chrislijke anthropologie' tot eenige verwarring van begrippen aanleiding zoude kunnen geven. - Anthropologie, als menschkunde, 'kennis des menschen uit een Christelijk oogpunt' beschouwd, vooronderstelt de vatbaarheid en geschiktheid van den mensch voor het Christendom, en zoude dus, naauwkeurig opgevat, het Christendom moeten beschouwen in zoo verre dat op den mensch, b.v. als een redelijk, geestelijk, zedelijk, zinnelijk - denkend, gevoelend, en oordeelend wezen toepasselijk is, en door hem kan opgenomen worden; - zulk een meer wetenschappelijken vorm van behandeling schijnt de schrijver intusschen niet gezocht, noch gewild te hebben. - Bij hem is de anthropologie onmerkbaar in het Christelijk levensbeginsel zelve als overgevloeid, en wel verre van ons een eigenlijk anthropologisch onderzoek te geven, geeft hij ons iets beter -: oorspronkelijke, warme, gemoedelijke, heldere beschouwingen over het Christendom, eigenlijk losse, min of meer zamenhangende opmerkingen, gedachten over het Christendom. - Wij zullen dus over de juistheid van den titel niet al te zeer vuur vatten, maar liever den geest der hoofdstukken zoo beknopt mogelijk karakteriseren.

Wij vinden hier eene oorspronkelijke opvatting van de Christelijke leer en het Christelijke leven. - De hoogleeraar neemt eenige onderwerpen voor zich, b.v.: 'de Zoon des menschen,' - 'de opvoeding en vorming door het Christendom,' - 'waar is het Christendom?' - wederom: 'Christus de verlosser der wereld,' - 'Geloof, hoop en liefde,' - 'de Christenstaat,' - 'Gaven, en werken,' - deze en dergelijke onderwerpen behandelt hij in meer of minder korte hoofdstukken, en deelt ons, rond weg, en onpartijdig mede, wat hijzelf daarover gedacht, gevoeld, en onderzocht heeft. - Daar-

door verkrijgen deze beschouwingen eene groote mate van verscheidenheid en leven, eenen vrijeren vorm, verwijderd van den wetenschappelijken, eene wijze van voorstelling, welke ons, wat den *vorm* betreft, meermalen herinnerde aan de *principes philosophiques* van den kolonel de Weiss, en de welbekende *Stunden der Andacht*. - Buitengemeen rijk zijn deze beschouwingen aan treffelijke menschkundige opmerkingen, en hier treedt de praktische anthropologie op den voorgrond. - De inwerking der Christelijke godsdienst op den mensch in zijne verschillende, maatschappelijke, huiselijke toestanden, is telkens ontsluijerd, en wij herkenden hier den geneesheer en praktikus, die buiten het ligchaam zijner patienten, ook hun hart, ziel en gemoed, wel zeer naauwkeurig, met den onzigtbaren stethoskoop onderzoekt. Er zijn hier tal van fijnere, hoogst belangrijke zielkundige experimenten beproefd en medegedeeld, waaruit blijkt, dat de schrijver, als wij dezen overdragtelijken term mogen bezigen, ook der ziel, het gemoed, den *pols* weet te voelen.

Deze beschouwingen zijn in een echten, vrijen, edel-liberalen geest geschreven, zonder met eene moderne overregtzinnigheid te coquetteren - of eene weeke, vooze, flaauwe sentimentaliteit te vertoonen, of eene heimelijk oplossende over-vrijzinnigheid den teugel te vieren. - Alles wat heilig en goddelijk is wordt door den hoogleeraar geëerbiedigd. - Hoort hem over des Menschen zoon, den Verlosser der wereld; - zijne zuivere Evangeliesche begrippen stellen den Zoon Gods in een hooger licht voor, dan wij menigwerf bij menschen van *zijne* professie vonden, die of in het eene of in het andere uiterste schijnen te moeten vallen. - Hem is de Christus het hoofd der kerk, het licht der wereld, maar tevens de geopenbaarde genade van God in het vleesch. - Men begrijpt intusschen ligtelijk, dat zijne voorstelling geheel vreemd blijft aan eene afgeperkte, kerkelijke, leerstellige opvatting, of een bondgenootschap op leven en dood met kerkelijke formules of formulieren - waar de schrijver, als wetenschappelijk man en Remonstrant, liefst niet mede in aanraking komt, en ze meer dan eens, kordaat, afwijst.

Deze hoofdstukken dragen bovenal het kenmerk eener zeldzame, en hoogst weldadige *humaniteit* - de humaniteit des Christendoms. - Ja, zekerlijk, waarde lezer! het Christendom is in de allerhoogste mate humaan en humaniserend - het moest de gansche wereld - vermenschelijken - en alles wat goed, edel, zedelijk schoon in den mensch is, met onbepaalde groeikracht naar buiten lokken - daarom is het Christendom van velen, die er hun arsenaal, hunne vestingwerken, hunne krijgstoerusting vinden, - geweldig inhumaan, zoo inhumaan, dat men een zeker man van professie, Galilei, tot een onwetenschappelijke noodleugen dwong, en eenige duizendtallen verbrandde, of eenige millioenen buiten de kerk, en tevens, 't ging in ééne moeite door, buiten den hemel sloot, en de alleenzaligmakende kerk tot het heilige der heiligen maakte, terwijl de arme ketters in de voorhoven werden gebanbliksemd. - Het Christendom van den hoogleeraar is zoo waarachtig en diepgevoeld humaan, dat hij eigenaardig welsprekend en krachtig wordt, als het groote en heiligste thema, *de liefde*, hem bezielt, en tot de schoonste en meest weldadige beschouwingen leidt,

die op menigen Christelijken kansel, in onze dagen, onzer vaderlandsche kerk, alzoo mogten gehoord worden. - Daarom zullen er zeer velen zijn, zoo als de geleerde vriend, aan wien wij in den aanvang van dit verslag herinnerden, die beweren - dat deze hoofdstukken hem uit de ziel en het hart zijn gestolen; - zij behoeven juist niet tot de Remonstrantsche broederschap te behooren, maar zullen en kunnen ook wel *elders* gevonden worden. - Intusschen wordt de humane schrijver meer dan eens (en wij wijten dit gebrek eenigzins aan zijne belezenheid), een weinig van zijn stuk en zijn onderwerp afgebragt, gelijk dit plaats vindt in een der hoofdstukken, waar we ons op eens onverwacht met Shakespeare en Molière in gezelschap bevinden, en den draad uit de handen verliezen - maar deze vrijheid lag in den vorm, welken de schrijver had gekozen - en wij danken hem voor menige juiste en scherpzinnige opmerking en zoo wel gepaste aanhaling.

De zuivere, reine, Evangeliesche, en toch vrije geest, welke deze bladen bezielt, het produkt van christelijk gevoel en christelijke liefde - zal zekerlijk voor menigeen, - menschen van de professie - volstrekt ontoereikend zijn, niet volledig, niet diepgaand en omvattend genoeg - ja, velen zullen den vrijmoedigen hoogleeraar niet toe, maar afvallen. - Wij vinden hier toch geene breede lijst van schriftuurteksten uit het Oude of Nieuwe Verbond - geene hevige aanvallen op de onregtzinnigen of ongeloovigen van dezen tijd - geene geharnaste verdedigingen van sommige kerkelijke en geijkte leerstukken, of geliefkoosde leerstellingen, die force majeure moeten gehandhaafd - van dat alles niets - licht, leven, liefde, geloof, - innige overtuiging van menige heilswaarheid, maar in den vrijeren vorm van beschouwing en eigene opmerking, - daarom zal deze ‘Saul’ door sommige ‘profeten’ op geheel anderen toon worden begroet, dan door ons, die den vreemden overlooper gaarne de hand reiken, als hij op het gebied der geopenbaarde waarheid ook zijne stem laat hooren -: ‘Zouden wij, medici, ook niet eindelijk eens onze stem mogen verheffen?’

Aan menig theologant, jeugdig en grijs, steil van begrip of meer vrijzinnig, licht of donker gekleurd, zal deze ‘studie’ hoogst belangrijk kunnen zijn. - 't Is een merkwaardig verschijnsel, om een man van wetenschap en letteren uit zijn standpunt de christelijke waarheden en dogmen te hooren voorstellen, ontwikkelen en beoordeelen, zonder dat hem de titel van ‘WelEerwaarde, zeer geleerde,’ mag gegeven worden. - Wij hebben het voornemen, om de lezers van den Tijdspiegel later meer naauwkeurig met den geest en den inhoud dezer studie bekend te maken; - wegens de beperkte ruimte van deze kolommen deelen wij vooreerst de eerste helft mede van het hoogst belangrijke hoofdstuk - ‘*de Liefde*’ - tot opschrift dragende, met het verzoek aan de redactie, om in een volgend nommer het tweede gedeelte op te nemen, terwijl wij ons later het genoegen voorbehouden, om eene bloemlezing uit het geheele werk den lezer aan te bieden, en daardoor den gunstigen indruk te bekrachtigen, welken wij opregtelijk wenschen dat reeds aanvankelijk door ons verslag zij te weeg gebragt.

De liefde.

Eros of *Amor*, en *Agape* of *Charitas*, de eerste de naam der liefde in Plato's philosophie, de laatste de naam der liefde in ons Evangelie, beteekenen niet hetzelfde. Den aard en het wezen der Platonische liefde heeft onze van Heusde in zijne *Initia Philos. Platon.* getracht te ontvouwen, die der Evangelische vindt gij omschreven bij Chateaubriand in zijn *Génie du Christianisme.* 'Het woord, zegt hij, beduidt eigenlijk genade en blijdschap. De godsdienst, die het hart der menschen wilde herscheppen, heeft een nieuwen hartstogt uitgevonden: om dien uit te drukken heeft zij de denkbeelden van liefde, vriendschap en mededoogen in het ééne woord chariteit begrepen, dat tevens aan het hemelsche grenst; ten einde onze neigingen naar boven tot den Schepper te verheffen en ons de groote waarheid in te prenten: dat de menschen zich moeten liefhebben in God, die hunne liefde vergeestelijkt en heiligt voor de eeuwigheid.' Zal ik u Paulus hymne op de liefde herhalen, waarmede Chateaubriand zijne omschrijving eindigt, of deze laatste aan het Evangelie toetsen? Liever wil ik met u Johannes den discipel, dien Jezus lief had, raadplegen. Hij kan 'er niet van zwijgen, hoe lief God de wereld gehad heeft in de zending en overgave van zijn eeniggeboren Zoon; en weet zijn wezen niet inniger uit te spreken, dan met de roerende woorden: God is liefde! Hem hebben wij lief, zegt hij, omdat Hij ons eerst heeft liefgehad. Gelijk Gods liefde in Christus geheel zijne ziel vervult, zoo zien wij in hem den Apostel der liefde. Het beeld van Christus staat hem in al zijne grootheid en verhevenheid voor den geest. Niet genoeg kan hij hem verheffen, dat Woord, dien logos, het licht en leven der wereld, den Vader gelijk, vol van genade en waarheid. Die Hem gezien had, had den Vader gezien, die in Hem geloofde, geloofde in den Vader, die Hem beleed, beleed den Vader, die Hem eerde, zou door den Vader geëerd worden. In de laatste afscheidsrede van Jezus aan de zijnen door Johannes alleen vermeld, heerscht hetzelfde denkbeeld der naauwste vereeniging van hem met zijnen Vader, en die zijner discipelen met hem en door hem met God, het denkbeeld van eenheid aller geloovigen; terwijl niets de gevoelige ziel van Johannes sterker ontroert en aandoet, dan de haat der wereld, die de gemoederen der menschen verdeelt en het Evangelie weêrstaat en tegenwerkt. De hevige afkeer, die liefdeloosheid en vijandschap in hem opwekten, kan hij naauwelijks sterk genoeg betuigen, en nog in hoogen ouderdom was zijn laatst vaarwel aan de zijnen: Kinderkens, hebt malkander lief!

Johannes stijl heeft iets zoo hoog-eenvoudigs, kinderlijks, dat wij dien bijna om de gedurige herhaling eentoonig zouden noemen. Maar gaan wij dieper daarin, en lezen wij hem met gevoel, met die innige vertrouwelijkheid, waarmede wij het schrift lezen van hen, die wij in 't hart dragen, dan spreekt ons hart met hem, hij spreekt uit ons hart en tot ons hart, hij spreekt ons toe in hartetaal, in die gemoedelijke, ernstige, teedere toonen, die de fijnste snaren van ons innerlijk wezen roeren en treffen. Wat hij van Jezus verkondigt, is in hooge Orakelspraak; maar het is tegelijk de verhevene mystiek der innigste gehechtheid en gemeenschap, gepaard aan onbegrensden eerbied. De boezemvriend, dien hij zoo innig, zoo teeder, zoo onbegrijpelijk liefheeft, is de Zoon van den Heilige, van dat Licht waarin geen duisternis, geen schaduw is, van Hem, die een Geest, die de Geest is: en die Geest is Liefde. Die Zoon is één met den Vader, de Vader heeft hem lief, heeft hem alles gegeven en hij wijdt en heiligt alles den Vader toe. Het licht des Vaders leeft in den Zoon en herschept en bezielt de wereld. Door den Zoon zijn Vader en kinderen hereenigd: het is alles één geest geworden: één hart en ééne ziele. Verdwenen is alle haat en vijandschap en verwijdering. Liefde tot God en liefde tot Christus en

liefde tot de broeders, het is alles ééne liefde, die God liefheeft en Christus, heeft de broeders lief, die de broeders niet liefheeft, heeft God en Christus niet lief.

Die liefde openbaart de waarheid, en de waarheid maakt vrij: zij geeft vrijmoedigheid, om te naderen tot God: zij heeft alle vrees afgelegd; want die waarlijk gelooft en liefheeft, vreest niet. Wat zou hij vreezen: vreezen van Hem, die zijn geheel vertrouwen bezit, al zijne liefde weet en kent. Mogt hem verdrukking wachten en vervolging en haat der wereld, hij is welgemoed, zijn Heer heeft de wereld overwonnen. Wordt zijn leven bedreigd, zijn Heer is de opstanding en het leven. Ziet hij op het graf, het scheidt hem van de wereld, die het hare lief heeft, om tot een leven met Hem te worden opgenomen, die zijn Vader gebeden heeft: Ik wil dat daar ik ben, ook zij zijn, die gij mij gegeven hebt!

Plato laat de liefde uit gebrek en behoefte geboren worden en spreekt met hooge verrukking

van het enthousiasmus, dat zij ontsteekt in de gelieven en hen tot vergoding van elkander te vervoeren pleegt. En zoo is het: behoefte is de moeder der liefde, die op hare beurt op het zien van het goddelijk schoone geheel er mede vervuld wordt en alles, ja het leven zelf er voor over heeft.

Zeker, het is eene behoefte lief te hebben. Liefde is minder pligt, of deugd, dan wel natuurlijke aandrift in den mensch. Ziet het in de gelieven, ziet het in de moeder. Gij behoeft hen niet van deugd of pligt te spreken: het is hun natuurlijk eigen te beminnen: zij behoeven het niet te leeren. Zij kennen het: het is hun aangeboren. En echter, bijaldien wij liefde en haat met cijfers konden berekenen, wij zouden gedwongen zijn de laatste boven de eerste te plaatsen. Ik wil nu niet van al die zonden spreken, die uit haat en vijandschap bedreven worden, en wier aantal legio is, ik wil mij bepalen bij het Christendom zelf. Wat zou Johannes zeggen, dunkt u, wanneer hij wederkwam onder de Christenen, om hun nog eens het: Kinderkens hebt malkander lief, toe te roepen? Zou hij zich niet bedroeven, diep bedroeven, als hij zag, hoe die kinderen van éénen Vader gescheiden zijn van elkander, hoe honderde kerken en honderde gelooven en honderde Goden en honderde Christussen op aarde vereerd worden: hoe de christenkinderen gescheiden zijn, gelijk de christenouders, hoe zij elkander mistrouwen en vreezen en haten en als pestzieken mijden, opdat zij niet besmet zouden worden? Wat zou hij zeggen van onzen godsdiensthaat en broederhaat en onverdraagzaamheid, van ons twisten en schelden, van onze regtzinnige liefdeloosheid of liefdelooze regtzinnigheid, van onze vereering van Christus zondaarsliefde, en minachting onzer medezondaars, van ons roemen in het kruis en ons verheffen op eigen heiligheid, of toeëigenen van bijzondere genadegiften? Neen, dat is het Evangelie niet, dat Johannes ons verkondigd heeft, en wie het zoo noemen mogen, wij noemen het geen Evangelie der liefde dat menschen verbroedert, door Christus met God verzoend; maar wij noemen het een *propaganda* van tweedragt, een opstand tegen hem, die het ernstig predikt: Geliefden laat ons elkander liefhebben, want die liefde is uit God! en al wie lief heeft, is uit God geboren, en kent God. Die niet liefheeft, kent God niet; want God is liefde!

Hebt gij die verhevene uitspraak van onzen Johannes wel eens doorvoeld en doordacht! Ik geloof, zij is niet met het gevoel of de gedachte te omvatten, noch te doorgronden. God is liefde! Willen wij God kennen, wij moeten de liefde kennen. Wederom staan wij hier voor eene mysterie. Wie durft integaan in dat heiligdom van Gods wezen? Vreest niet! Christus zal u daarbinnen leiden. Durft gij u aan hem geheel toevertrouwen: hebt gij eigenwaan en zelfvertrouwen laten varen? Heeft hij u in heilige liefde ontvlamd: zijt gij met hem geheel vervuld, leeft en werkt hij in u, is hij u alles? Welnu; dan zult gij ondervinden, dat Johannes waarheid zeide, toen hij liefde en God één wezen noemde.

Oefent u, ik zeg niet, in de leer, maar oefent u in de liefde; beschouwt haar als uw schat, als uw licht, als uw leven, als uw innigst wezen, uw alles. Want waar liefde is, daar is overvloed, daar is kennis, daar is zaligheid! Of is God niet de Heer van hemel en van aarde, die alle onze behoeften kent, ook vóór dat wij hem bidden en die zijne kinderen van alles verzorgt. Is God niet de alwijze Schepper der wereld, in wien wij gevoelen en denken en die zich aan ons openbaart? Is Hij niet de Vader van Christus, en in hem onze Vader, die ons vervult met zijne onuitsprelijke genade?

Dat enthousiasme der liefde leefde in Christus, leefde in de Apostelen, leeft in ieder Christen, wien Christus alles is. In Christus aanschouwt hij het heerlijk beeld des onzienlijken Vaders en den mensch zonder zonde, op wien de stempel der Godheid gedrukt is. Hij ziet dat ideaal zijner verhevene menschennatuur, hij staart het aan als een wonder van volkomenheid, des Scheppers meesterstuk; het is die

schooner helft van zichzelf, die wederhelft, die hij miste en zocht en niet vinden kon. Daar staat het hem voor den geest, dat wezen van zjn wezen, zijn ware wezen: hij knielt neder en aanbidt; het was des Vaders beeldtenis, afgespiegeld in den Zoon des Menschen!

Liefde is de trek onzer verwantschap met onzen Vader, daaraan herkent Hij ons als zijne kinderen: hoe grooter, hoe sterker, hoe sprekender die gelijkenis, hoe meer overeenkomst, hoe meer overeenkomst, hoe meer gemeenschap, hoe meer gemeenschap, hoe meer vertrouwelijkheid. Op die overtuiging berust onze hoop en ons vooruitzigt op het bezit der waarheid en op het herkrijgen onzer vrijheid; want liefde, waarheid en vrijheid zijn in het Evangelie door éénen band verbonden. Waar liefde is, daar is waarheid, daar is vrijheid: de waarheid in liefde betracht, is het beginsel der vrijheid.

Wij menschen zijn maar al te veel gewoon, onze egoïstische, zelfzuchtige gezindheden op de Godheid over te brengen en Gods eigenschappen in menschelijke taal over te zetten. Onze voorregten van geboorte, rang, kennis, beschaving: in 't kort, al wat ons onderscheidt en verheft boven anderen, het zou zijn, zichzelf te verlagen, eigen rang en waarde te vergeten en te miskennen, indien men zijn geheel gedrag niet daarnaar regelde en bovenal daarnaar streefde, zijn rol zoo volkomen mogelijk te spelen. Dus krijgt men zooveel soorten van menschen als er rangen en standen zijn in de maatschappij, edelmenschen en burgermenschen, voorname menschen en gemeene menschen, rijke menschen en arme menschen, beschaafde menschen en onbeschaafde menschen, menschen met en zonder kennis, geleerdheid, wetenschap, godsdienst, en onder de laatste fijnen en niet fijnen. Deze en dergelijke onderscheidingen in de menschenwereld bevorderen de verscheidenheid en strekken tot vermijding van eentoonigheid. Ze slechten, sloopen, uitwisschen, die verscheidenheden der menschen, het zou zijn de orde in de maatschappij omkeeren en een chaos van verwarring invoeren: de gelijkheid der revolutionnairen. Maar, bijaldien dat onderscheid van rangen en standen eene scheiding maakt tusschen menschen en menschen, ze van elkander verwijdert, ze vervreemdt en oorzaak is van twist en tweespalt, dan kan het niet anders, of vrede en rust en welvaart der maatschappij moeten er bij lijden. Het Evangelie is uitermate geschikt, om dat kwaad te voorkomen. Het herstelt en bewaart het evenwigt; want allen zijn zondaars en geroepen tot geloof en bekeering: allen zijn bestemd om te sterven, en in Christus te herleven. Welk eene opwekking tot broederlijke liefde voor alle geloovigen! Moest niet sympathie alle Christenen verbinden en alle tot synergie aansporen, zoodat zij medegevoelende en medewerkende, met en voor elkaêr leefden, als verlosten door denzelfden Heer en geliefde kinderen van denzelfden Vader!

Vergelijken wij de Gods-openbaring van het Oude met die van het Nieuwe Testament, dan bespeuren wij eene gedurige toenadering van God tot de menschen. Het is, als of God zich telkens gemeenzamer met zijne menschenkinderen inliet, om hen telkens meer vetrouwen in te boezemen: als ontdeed Hij zich van de ontzagwekkende teekenen zijner Majesteit, om als huisvader onder zijne lievelingen te verschijnen en hen tot grooter vertrouwelijkheid, tot inniger gehechtheid en teederheid aan te moedigen. Hij bedekt het verblindend licht zijner heiligheid met den zachten sluijer der liefde en verandert het strafvonnis des doods in de blijmare der genade. Dat de theologie het Evangelie niet begrepen heeft, blijkt ten duidelijkste uit de akelige voorstellingen eener wrekende en straffende geregtigheid, die door het bloed van Christus moest verzoend worden. Aldus is in de kerkleer het beginsel van vrees blijven heerschen, dat in het Evangelie door het beginsel van liefde was ten onder gebragt, en hebben de Christenen Gods liefde miskend, omdat zij er niet aan durfden gelooven. Dat die miskenning een ongelukkigen invloed gehad heeft op het Christendom en nog heeft, helaas! wie zal het loochenen: en wie het niet betreuren, die den God van het Evangelie aanbidt als den Vader in de Hemelen! O, hoe wilde ik het alle mijne medechristenen toeroepen: durft God liefhebben, durft Hem kennen, gelijk Hij gekend wil zijn en gij zult Christus en zijn Evangelie niet langer ontheiligen door liefdeloosheid of onverschilligheid!

Ja, is het geloof een waagstuk, niet minder waagstuk is de liefde! Ziet het aan hem, die door de liefde bevangen is. Hij is zichzelf niet meer. Hij is veranderd als een blad; men zou hem niet meer kennen, hijzelf kent zich niet meer. Aan zichzelven is hij vreemd geworden. Wat hem vroeger behaagde en bekoorde, is hem nu ondragelijk. Betrekkingen en bezigheden zijn hem lastig en onaangenaam. Niets ziet hij, niets hoort hij, aan niets denkt hij, dan aan het beminde voorwerp. Dat beeld

staat hem altijd voor de oogen, die stem klinkt hem overal in het oor: ieder oogenblik van afwezen schijnt hem eene eeuwigheid: hij wenscht altijd bij en om en met haar te zijn en zou willen sterven, om eeuwig vereenigd te wezen. Dat is het enthousiasme der liefde, waar Plato van spreekt, en hetgeen hij met de geestvervoering der Poëzij en Profetie gelijk stelt. Wel eens heb ik de Apostelen enthousiasten hooren noemen en dat met regt: want zij waren het. Leest hunne schriften, hunne daden en woorden en gij zult het mij toestaan: dat zijn geen menschen zooals wij ze dagelijks voor ons zien. Het is een ander soort van wezens: hooger, verhevener wezens zijn het, die tot eene andere wereld behooren. Ja, nog zijn zij op aarde, maar hun geest leeft en werkt en gevoelt en denkt in hooger sfeer; zij hebben de wereld en hare goederen vaarwel gezegd en zijn in eene andere wereld ingewijd.

Waagt men zich in de liefde, alles zet men op het spel: goed en leven, verstand en wil, kennis en wetenschap en wijsheid. Ziet het aan de Apostelen: zij hebben alles verlaten en zijn Christus gevolgd, hun leven het behoort hun niet meer, hun verstand en wil hij is er meester van, niets willen zij weten, dan Christus en dien gekruisd: dat kruis van Christus, zij weten dat het den Joden een ergernis was en den Grieken eene dwaasheid: en zij stellen er hun eer in, het is hunne wijsheid. Vermag dat de liefde, zou het dan geen waagstuk zijn, zich aan haar toe te vertrouwen, door haar enthousiasme zich te laten vervoeren? Ja dat zou het, ware het niet God en Christus, wien het gold. Wij verliezen onszelven, dien ouden mensch der zonde, om God te gewinnen en nieuwe, herschapen menschen te worden, herschapen door Christus tot een nieuw leven. Nu begrijpen wij wat het zegt: Wie zijn leven zal willen behouden zal het verliezen en wie het om mij verliezen wil, zal het behouden!

De liefde maakt niet alleen enthousiasten, zij maakt ook virtuosen. De kunstenaar, is hij vol geestdrift voor zijne kunst, meesterstukken brengt hij voort. Het idee der schoonheid dat hem betooverde, bezielt de hand, die het zal verzinnelijken en voor oog en oor scheppen zal. Liefde tot waarheid vervult den wijsgeer en nacht noch dag rust hij, totdat hij het antwoord dat hij zocht op hare vragen, gevonden heeft: en dat antwoord ondekt hem de wetten, die de natuur beheerschen. De virtuositeit der liefde, nergens heerlijker aanschouwen wij haar, dan in dat eenig voorbeeld, dat ons Christenen ter navolging is voorgesteld. Onlangs nog hoorde ik door een schrander en talentvol Bijbelleeraar, wien ik hoogschat en liefheb, haar in korte en krachtige woorden verklaren. Moeijelijk en zwaar is de taak van den Christen, als hij tot de vervulling van velerlei pligten tegelijk wordt opgeroepen. Hoe zal hij aan al die stemmen gehoorzamen? Als Christus in hem leeft en werkt, vermag hij het. Zijn gevoel overal en altijd in alle rigtingen werkzaam schijnt door tijd noch ruimte begrensd. Geen oogenblik gaat verloren; en terwijl hij door gestadige oefening zich volmaakt, verdubbelt hij talenten en krachten, om allen alles te kunnen zijn. In en door Christus vermag hij alle dingen en God liefhebbende werken alle dingen hem mede ten goede.

Teregt noemde Jezus zich het licht der wereld. Waar dat licht schijnt, daar zien wij alles in zijne ware gedaante. De begeerlijkheid des vleesches en de begeerlijkheid der oogen en de grootschheid des levens zij kunnen hem niet verblinden, wien het inwendig ziele-oog verhelderd is. Wellust, hebzucht, weelde zijn de afgoden der wereld waartegen Johannes de zijnen waarschuwt. Doch het zijn de eenige niet: ook bezorgdheid voor voedsel en kleeding en bekommering voor den dag van morgen: ook eer- en roemzucht, en valsche schaamte, die hij elders vermeldt, of die zijn Heer en Meester in zijne heerlijke berg-rede had aangewezen. Er heerscht in die berg-rede een toon van bemoediging, die het hart verheft en verruimt, en die door Jezus wordt aangeslagen, als hij tot bekommerden en bedrukten en bedroefden spreekt. Gebeurt het niet dikwijls, dat wij den regten toon niet treffen, als wij treurigen en neergebogenen van harte troosten willen. 't Is niet iedereen gegeven met de treurenden te treuren, noch zich te verblijden met de blijden. Er wordt eene groote mate van sympathie vereischt, om in alle die verschillende toestanden des levens en in alle individuën, die ze aandoen, zich zoo geheel te kunnen verplaatsen, dat men deelt in vreugde en droefheid, in kommer en opgeruimdheid, in voor- en tegenspoed. Vrouwen verstaan dat beter dan mans: nog dikwijls denk ik aan mijne moeder, hoe zij mij wist op te beuren in droefheid en te bemoedigen. In het Evangelie vloeijen menigmaal die treurende en blijde toonen door onmerkbare overgangen in één. Er is in dien Evangelie-stijl zekere onbeschrijfbare, verwonderlijke teederheid, die roert en beweegt en treft, zonder het fijnst gevoel te kwetsen. Wij vinden daarvan iets in de hoog-beschaafde kringen. Volkomen vinden wij haar in het Evangelie;

want de Evangelische is de fijnste beschaving. Altijd bezorgd voor het heil van anderen, zichzelf vergetende, zoo was Christus, gelijk dat Evangelie ons hem beschrijft, en zoo kunnen ook wij worden, als wij zijne stem hooren. Hij leidt ons in die hoogere muzyk, wier volle accoorden ons in heilige geestdrift ontgloeijen, wier zachte trilling ons verteedert, en die altijd den weg vindt tot het binnenste heiligdom van ons gemoed.

Vreest niet door het Evangelie tot eene ziekelijke sentimentaliteit te vervallen, die haar bron en oorsprong heeft in zwakte der zenuwen. Integendeel, het zal uwe zieke en zwakke zenuwen versterken en gezond maken. Het paart gevoel aan kracht: het verwarmt het gemoed en verlicht het verstand: en terwijl het ons deelen doet in het lot en leven van anderen, verdubbelt het ons aanzijn en ontwikkelt en volmaakt onzen natuurlijken aanleg. (Blz. 154-162.)

Spiritus Asper en *Lenis.*

Eerkrans gelegd op het graf van een hoogleeraar.

Het beeld van J.F. van Oordt, JWz., Ridder der Militaire Willemsorde, vierde klasse, laatst Hoogleeraar in de godgeleerdheid te Leiden, geschetst door H.M.C. van Oosterzee, predikant te Oirschot, met portret. 's Hertogenbosch, Gebroeders Muller. 1853.
Nagelaten leerreden van J.F. van Oordt, JWz., Hoogleeraar te Leiden. 's Hertogenbosch, Gebroeders Muller. 1853.

Wij voegen deze beide werken bij elkander, niet alleen, omdat zij gelijktijdig van de pers kwamen bij dezelfde uitgevers en denzelfden persoon betroffen, maar omdat het eene een eerkrans legt op het graf des hoogleeraars Van Oordt en het andere bewijst, hoe waardig hij was, om zijner nagedachtenis dien eerkrans te wijden. Het eene vertoont ons zijn beeld, het andere geeft ons zijn geest. Het eene leidt ons tot den hoog vereerden, diep en levendig betreurden man, in het andere spreekt hij ook na zijnen dood nog tot zoo velen als zijn kanselarbeid op prijs stellen en van hem willen leeren, vermaand, opgewekt, geheiligd, bemoedigd en vertroost willen worden.

We vestigen eerst onze aandacht op het beeld van Van Oordt, door Van Oosterzee geschetst, en slaan dan het oog op de geestelijke nalatenschap, ons na zijn' dood geworden.

Het was voor den Oirschotschen leeraar geene gemakkelijke taak, het beeld te schetsen van een' man, wien tijdgenoot en nakomeling eene veelzijdige waarde niet ontzeggen kan; een' Evangeliedienaar door velen bemind en geacht, ook die van hem in de opvatting der christelijke waarheid verschilden; een' godgeleerde met rijke geestesgaven toegerust, en door hem ijverig gebruikt om jongelingen te helpen vormen tot de heilige bediening, waar hijzelf zoo hoog mede was ingenomen. De veeljarige vriendschapsbetrekking, waarin hij tot den hoogleeraar stond, noopte hem, om, kort na 's mans dood, het volle hart lucht te geven in een opstel in den Evangeliespiegel: Iets ter herinnering aan J.F. van Oordt, JWz., getiteld. Doch die naauwe betrekking, gevoegd bij het geopenbaard verlangen om van zijne hand eene meer uitvoerige herinnering van Van Oordt te ontvangen, maakte zijne taak niet ligter, omdat, vooringenomen als hij was met het te schetsen beeld, gestrenge waarheid bovenal zijne pen moest besturen, wilde hij geen oneer doen aan de nagedachtenis van een' man, ‘wien waarheid boven alles dierbaar en heilig was, die het zoeken naar waarheid en niets boven haar tot het doel van zijn leven en het middelpunt van zijne studiën had gemaakt, die om lief noch leed zou hebben ontveinsd of omzwachteld hetgeen waarheid was in zijne oogen.’

Van Oosterzee meende iets meer te moeten geven dan eene levensbeschrijving. Hij verlangde een zooveel mogelijk gelijkend beeld des hoogleeraars te schetsen. Daar waren echter eigenaardige moeijelijkheden aan verbonden, zoowel omdat er in Van Oordt's studiën,

in hetgeen hij gedaan, bevorderd, bearbeid, tot stand gebragt heeft, eene veelzijdigheid bestaat, waarbij de pen van zijn' levensbeschrijver gevaar loopt ieder oogenblik ter zijde te wijken, en het beeld des mans eene groote verscheidenheid van uiteenloopende trekken levert, die naauwelijks onder één gezigtspunt kunnen worden gebragt, als ook omdat er teedere punten waren aan te roeren, die niet mogten worden voorbij gegaan, inzonderheid omtrent Van Oordt's godgeleerde rigting, en omdat de overledene niet altijd in zijne waarde gekend was in zijn leven en door zulken wel eens miskend werd, die in vroegere jaren hoog met hem waren ingenomen, ja, omdat zijn zedelijk karakter niet altijd zoo ongemoeid is gelaten, als hij het verdiende, die zelf omtrent anderen zachtzinnig en verschoonend oordeelde bij verdenking, zelfs wanneer die welligt even gegrond was als die omtrent hem geheelenal ongegrond. Van Oosterzee wil niet enkel als lofredenaar optreden van een man, die als mensch zijne gebreken had, die hijzelf wel het minst trachtte te verheelen of te verschoonen. Hij gelooft ook, dat niet allen, die zich voor het door hem geschetste beeld plaatsen, bevredigd zullen zijn, omdat de beschuldiging van onjuiste voorstelling schier niet kan uitblijven, waar het een man geldt, omtrent wien, ook na korte ontmoeting, zich een zoo bepaald oordeel vormde en uitsprak. De indruk, dien Van Oordt maakte op velen met wie hij in betrekking stond, was verschillend, in zijne onderscheidene maatschappelijke betrekkingen, als geleerde, kanselredenaar, als mensch, burger en krijgsman, en wel te verklaren uit zijn open en rond karakter, ‘dat van veinzen noch achterhoudendheid wist, en zich zoo weinig kon vermommen, dat hij zich wel eens te veel bloot gaf, en men zijne zwakheden omtrent even spoedig moest ontwaren als zijne beminnelijke hoedanigheden;’ uit de kloeke rondborstigheid, ‘waarmeê hij somwijlen tot aan - zoo niet tot over de grenzen van voorzigtigheid voor zijn gevoelen uitkwam, en die hem wel eens ongunstiger deed beoordeelen, dan hij verdiende;’ en uit die warschheid van om- en bijwegen, ‘welke hem meermalen de aangenomen vormen der zamenleving in het vuur van zijne onkreukbare liefde voor waarheid, regt en billijkheid minder deed in acht nemen dan sommigen verlangden.’ Hoe warsch Van Oosterzee was om de nagedachtenis van zijn' vriend door opgesmukte loftuiting te vereeren, zoo zeer is hij overtuigd, dat hij niet zoo arm was aan voortreffelijke hoedanigheden van geest en hart, om hoog gestemden, maar niet verdienden lof te behoeven, ten einde in zijne waarde te worden gekend. Kenmerkte ongekunstelde eenvoudigheid Van Oordt in en bij alles, de schrijver acht, dat de schets van zijne persoonlijkheid, wat de gebezigde verwen aangaat, niet geheel mislukt zal zijn, als hetgeen over hem geschreven wordt zich insgelijks door ongekunstelde eenvoudigheid kenmerkt. Wij meenen aan den schrijver den lof niet te mogen onthouden, dat zijn geschrift zich in dat opzigt gunstig aanbeveelt, eene verdienste, die wij te hooger schatten, naarmate het moeijelijker was over den vriend hier en daar in hoog gestemde taal terug te houden, wat het volle hart zoo gaarne omtrent den vriend uitboezemt. De hoogste lof, waarop hij aanspraak wenscht te maken, is die, ‘dat het hem hebbe mogen gebeuren eenigermate regt te doen aan de nagedachtenis van eenen wakkeren vaderlander en ijverigen dienaar der wetenschap - of om te noemen wat het allerhoogste

stond in de schatting van Van Oordt: - eenen dienaar van Christus, die sprak omdat hij geloofde, en wiens biddend streven was, dat het leven van zijnen Heer gedurig meer het zijne worden mogt.'

Wat den vorm betreft: de schrijver bespeurde al spoedig de onmogelijkheid om zich aan tijdorde in het leven van Van Oordt te binden. 'Zijn uittrekken in 1830 b.v.' zegt hij, 'zou vrij zonderling te midden der vermelding van zijne ontwikkeling als godgeleerde en zijne werkzaamheden als hoogleeraar hebben gestaan.' Hij oordeelde daarom, dat het beter was eene splitsing te maken in die hoofdstukken, die 's mans beeld wel in afzonderlijke trekken voorstellen, maar uit welke gezamenlijk zich toch dat beeld zonder moeite vormen laat. Wij danken den heer Van Oosterzee voor die wijze van bewerking, omdat zijne voorstelling daardoor veel aan levendigheid wint en het eentoonige eener kronijkmatige levensbeschrijving door het afwisselende der tooneelen er door wordt weggenomen.

Dientengevolge wordt Van Oordt ons in het eerste hoofdstuk geschetst in zijne vorming en aanvankelijke ontwikkeling; in het tweede, als Evangeliedienaar; in het derde, als godgeleerde en hoogleeraar, terwijl het laatste hoofdstuk hem in zijne maatschappelijke betrekkingen voorstelt en zijn dood vermeldt.

Omtrent Joan Frederik van Oordt's afkomst, eerste onderwijs, verdere vorming en ontwikkeling, deelt het eerste hoofdstuk ons de bijzonderheden mede. Vroegtijdig onderscheidde hij zich reeds door een levendig vernuft en eene heldere bevatting. Minder geschikt om zijn vader in handelsbetrekking op te volgen, werd zijne begeerte tot ernstiger studie, bepaaldelijk eene bestemming voor den kansel bij hem opgewekt. Weldra ontwaakte in hem eene liefde voor de voortbrengselen der klassieke oudheid, onder de leiding van den voortreffelijken rector J.A. Nodell, die niet weinig toebragt om zijn dichterlijken smaak te vormen. In een letterkundig gezelschap met een viertal zijner vrienden door hem opgerigt - een gezelschap dat nog te Rotterdam bestaat - gaf hij weldra proeven van zijn aanleg voor poëzij, die, als hij dezen zijn' aanleg had blijven ontwikkelen hem eene eervolle plaats op den Nederlandschen zangberg zouden hebben kunnen verzekeren. In de aanteekeningen achter het werk gevoegd, deelt de schrijver eenige dichtstukken mede, waaruit niet alleen de zedelijke strekking van Van Oordt's muze blijkt, maar waarin wij ook zijn vaderlandlievenden geest, dikwijls in zoetvloeijende verzen en met dichterlijken gloed uitgeboezemd, opmerken. In 1812, met de noodige kundigheden toegerust, vertrok hij naar de Utrechtsche akademie, met wier toenmaligen toestand ons de schrijver bekend maakt. Wat hij van het letterkundig gezelschap aldaar Utile dulci zegt, vond te meer weerklank in het gemoed van referent, die zelf eens lid was van dit - in zijn tijd ook in nadruk werkgezelschap. Maar voor de vorming van Van Oordt mag wel niets gewigtiger geweest zijn, dan het onderwijs en de leiding van den platonischen Van Heusde. Met duidelijke trekken wijst Van Oosterzee zulks aan, terwijl wat hij daarover schrijft de onmiskenbare bewijzen draagt van den invloed van Van Heusde's onderwijs op hemzelven. Maakte de vaderlandsche geschiedenis een belangrijk onderwerp van het onderzoek van Van Oordt uit, ook van zijn vaderlandsch gevoel gaf hij een sprekend bewijs, toen hij, in het hagchelijk tijdstip, waarop

Napoleon zich andermaal op den keizerszetel had geplaatst even moedig naar het zwaard greep, als hij met zijne zangen den moed der dapperen had aangevuurd. Na de terugkomst van Utrechts studerende jongelingschap hervatte Van Oordt met vernieuwden ijver zijne studiën. Het onderwijs van Van Heusde werd nu vervangen door die rijk begaafde hoogleeraren in de godgeleerdheid, waar Utrechts hoogeschool destijds roem op dragen mogt. Allen bragten niet weinig bij tot zijne vorming, terwijl daartoe evenzeer diende het voorregt van de leiding zijns ooms, professor Van Oordt, door veelvuldigen huiselijken omgang. In April 1821 verwierf hij den graad van doctor in de godgeleerdheid. Hij was toen reeds predikant te Nederlangbroek, maar zijne akademische, hoogstbelangrijke dissertatie was eene proeve van het wèl besteden zijns studententijds. En toch Van Oordt was geen kamergeleerde. Een groot vriend van het gezellige leven, beklaagde hij zich wel eens in later' leeftijd, dat hij in zijne jeugd niet meer gestreden had tegen die bewegelijkheid van geest, die hem echter tot een bij uitstek belangrijk en nuttig mensch in de zamenleving, en voor de maatschappij deed zijn.

Niet minder belangrijk dan het eerste is het tweede hoofdstuk, dat Van Oordt als Evangeliedienaar schetst. Wat hij bij zijne eerste Evangelieprediking reeds uitsprak heeft hem sedert altijd gekenmerkt: de wetenschap behoort de dienares te zijn van en te leiden tot christelijk leven, in onderscheidene betrekkingen. Zijne Evangeliebediening beschouwde hij als het middel om een' godsdienstig christelijk wijzen en praktischen zin in den mensch te ontwikkelen en hem alzoo te vormen voor zijne bestemming. Zijne getrouwheid in zijn dienstwerk, zijn verkeer in de gemeente, het werk dat hij van zijne katechizatiën maakte, wordt met welverdienden lof vermeld. Zijn praktische zin was in geheel zijn dienstwerk zigtbaar, terwijl hij er diep van doordrongen was, dat de Evangeliedienaar uit volle overtuiging, uit innig gevoel der heilige waarheid, die hij verkondigt, moet spreken. Ging hem daarom de naam na van vrijzinnige opvatting des Evangelies, Van Oosterzee toont in menige proeve, hoe regt Evangelisch die vrijzinnige opvatting was. In zijn predikwerk blijkt ook vooral zijne hooge ingenomenheid met het Evangelie. Hij maakte er dan ook al spoedig grooten opgang mede. Niet slechts te Alkmaar, waarheen hij, na een bijna driejarig verblijf in zijne eerste gemeente, vertrokken was, maar ook later in Utrecht wist men zijne predikgaven op hoogen prijs te stellen. En toch had hij dien niet te danken aan het wegslepende van uiterlijke voordragt. Wat zijn kanselvoordragt uitnemend kenmerkte schetst ons de schrijver in een breed overzigt daarvan, waar we later bij het beschouwen van Van Oordt's nagelatene leerredenen op zullen terugkomen. Trad de persoon van Jezus Christus in zijne leerredenen steeds op den voorgrond, als het middelpunt van het gansche Evangelie, hij beval de waarde van het christendom in het maatschappelijk leven niet alleen in zijne leerredenen, maar bij elke gelegenheid, ook buiten den christelijken leerstoel en in het dagelijksch leven krachtig aan. Ook zijne voorlezingen in verschillende kringen ademen dien geest, terwijl zijn ijver voor de zendingszaak en zijne krachtige pogingen tot bevordering van de belangen des Bijbelgenootschaps de schoonste verdediging zijn tegen de latere miskenning zijner Evangelische zienswijze, als bragt die minachting mede voor Gods Woord.

Het derde hoofdstuk stelt Van Oordt meer bepaald voor als godgeleerde en hoogleeraar. Als zoodanig beroepen te Groningen, kwamen hem zijne vlugheid en schranderheid bijzonder te pas om, daar zijn predikwerk en het waarnemen der verschillende deelen van de Evangeliebediening hem belet hadden om op eene voortgaande strenge beoefening der wetenschap zich toe te leggen, in betrekkelijk korten tijd veel te onderzoeken en zich eigen te maken; terwijl zijn voorbeeld doet zien, dat het tot vorming van echt wetenschappelijken zin vooral aankomt op goed gelegde grondslagen. Met liefde voor navorsching der waarheid, met een onbevooroordeelden, vrijen blik, met gemoedelijke vroomheid aanvaardde hij, schoon zich helder bewust van wat hem nog ontbrak, vierendertig jaren oud, het hoogleeraarsambt.

Toen Clarisse door Hofstede de Groot opgevolgd en Ypey door Van Oordt's akademievriend Pareau vervangen was, vormden zij een driemanschap, dat geacht wordt aan het hoofd te staan der stichters van de zoogenoemde Groninger school. Van Oosterzee achtte het onmiddellijk tot zijne taak te behooren, om hier iets uitvoeriger over den oorsprong, de ontwikkeling en den aard dezer school te handelen, en dat vooral om het standpunt te doen kennen, van hetwelk Van Oordt als godgeleerde en hoogleeraar moet worden beschouwd. En het is hieraan, dat wij een even belangrijk als uitvoerig overzigt te danken hebben van den grondslag, de ontwikkeling en de rigting der zoogenaamde Groninger school, een naam, waar Van Oordt en zijne geestverwanten zich nadrukkelijk tegen hebben verzet, in zooverre als die naam zou aanduiden ‘een soort van afgesloten ligchaam, waarvan de leden aan bepaalde begrippen en vormen verbonden zijn,’ terwijl zij dien alleen dan lieten gelden, als men er door verstond: ‘eene vereeniging van zelfstandige godgeleerden, die wel in éénen geest, maar toch elk op zijne wijze, gemeenschappelijk trachtten mede te werken aan de ontwikkeling der wetenschap en de opbouwing der kerk.’ Dat Van Oordt haar dus opvatte blijkt genoegzaam uit den zelfstandigen weg, dien hij zoo te Groningen, als later te Leiden bewandelde. Stemde hij met de rigting der Groninger school zelfstandig in, hare beginselen ontwikkelde en droeg hij op zijne wijze voor. Mogt hij met haar instemmen, dat Jezus Christus het middenpunt van het christendom is en dat in de christelijke godgeleerdheid van Hem alles moet uitgaan, hij had desniettemin zijn eigen standpunt, van waar hij de godgeleerdheid overzag. Wij zouden te breedvoerig worden, als wij den schrijver in de nadere aanwijzing hiervan wilden volgen, maar kunnen niet nalaten hem onzen dank te betuigen voor de naauwkeurige ontwikkeling daarvan, terwijl we den belangstellenden lezer nadrukkelijk aanbevelen, om het uitgebreid overzigt dat Van Oosterzee aangaande Van Oordt's werkzaamheden als hoogleeraar in het exegetisch-historisch, philosophisch en praktisch gedeelte der godgeleerdheid geeft aandachtig gade te slaan, en daaruit op te merken, dat het apostolisch woord: ‘het Evangelie is eene kracht Gods tot zaligheid voor ieder die het gelooft’ de sluitsteen was van het gebouw, dat Van Oordt zich op het onveranderlijk fundament: Jezus Christus, als priester der wetenschap had opgerigt en aan welks volmaking hij arbeidde, zoo lang de Heer er hem de kracht toe gaf naar ligchaam en geest. ‘Wij hebben,’ dus eindigt de schrijver dit hoofdstuk, ‘geen steen verplaatst, eer wij onze lezers het gebouw hebben

binnengeleid, en terwijl wij het achter hen en ons sluiten met de eerbiedige stilte, die men aan de nabijheid eens ontslapenen verschuldigd is, laten wij het aan den Heer over om eenmaal, wanneer alles aan het licht komt, te beslissen, of het uit hooi en stoppelen, dan of het uit proefhoudenden steen en zuiver metaal was zamengesteld.'

In het laatste hoofdstuk eindelijk beschouwt de schrijver Van Oordt in zijne maatschappelijke betrekkingen en vermeldt hij zijn dood.

Ofschoon waardig priester der wetenschap, was Van Oordt echter geheelenal de man des bedrijvigen levens in de maatschappij. Wie hij was als lid van hooge kerkelijke besturen, als lid en praeadviserend lid der synode in hoogstmoeijelijke tijden meldt de schrijver ons met belangwekkende naauwkeurigheid, die niet gemist wordt, waar hij hem als lid des Leidschen kerkeraads te beschouwen geeft, voornamelijk in zijne werkzame deelneming in de beruchte zaak van het Huiszittenhuis, toen getrouwheid aan roeping en pligt hem en de medeopzieners der gemeente te staan kwam op meer dan miskenning en verguizing - op dadelijk lijfsgevaar.

Wat we hier verder aantreffen omtrent Van Oordt's veel besproken krijgsmansleven in de jaren 1830 en 1831, omtrent de valsche geruchten ten zijnen nadeele, zijn huiselijk leven, zijne diepe smart over het afsterven zijner dierbare gade, zijne laatste ligchaamssmarten, dood en begrafenis is allezins waardig der lezing en overweging te worden aanbevolen. Met 78 bladzijden aanteekeningen en eene lijst der schriften van Van Oordt naar tijdorde der uitgave eindigt deze waardige hulde aan de nagedachtenis van een man, die door veelzijdige ontwikkeling een zegen was voor velen, in wien de Leidsche hoogeschool, het vaderland, de gemeente des Heeren een van hare sieraden verloren - maar de hemel een' burger gewonnen had, voor wien het pad des lijdens de weg ter heerlijkheid was.

Wij danken den heer Van Oosterzee voor de zorg en moeite aan dezen arbeid besteed. Was het zijn voornemen niet, om als lofredenaar des overledenen op te treden, hij heeft een waardigen eerkrans gelegd op het graf des hoogleeraars met die bescheidenheid en waarheidszin, die de vrienden des afgestorvenen in hem zullen vereeren en op prijs weten te stellen. Wel was het de vriendenhand die den eerkrans vlocht, maar die hand legde hem niet op de grafzerk zonder dat het gemoed des opregten er hem de vrijheid toe gaf. Wij achten deze eenvoudige, maar daarom welsprekende hulde aan Van Oordt's verdiensten toegebragt, eene niet onbelangrijke verrijking onzer vaderlandsche literatuur.

Het was een gelukkig denkbeeld te gelijk met dit levensbeeld van Van Oordt in een bundel van zijne nagelaten leerredenen ons tevens de vruchten van zijn geest aan te bieden, die we met even veel genoegen ontvingen, als we er gaarne eenig verslag van geven, terwijl we ze beschouwen als de *immortelles*, die aan den eerkrans den ontslapene toegewijd geen geringe waarde bijzetten.

't Verwondert ons niet, dat kort na Van Oordt's dood, zoo als zijn zoon ons in de voorrede voor de nagelaten leerredenen berigt, zich het verlangen openbaarde, om nog eenige proeven van zijn kanselarbeid het licht te doen zien. Allen die met 's mans heldere denk- en zienswijze, praktischen zin, ongekunstelde wijze van voorstelling, vrijmoedige, maar bescheidene openhartigheid eenigzins door vroegere schriften van hem

bekend waren, konden niet anders dan zich verheugen, dat onze theologische letterkunde met deze geestelijke nalatenschap des hoogleeraars stond verrijkt te worden. Dat in dezen bundel bij voorkeur stukken zijn opgenomen uit lateren tijd, toen Van Oordt reeds lang het hoogleeraarsambt had bekleed, prijzen we daarom vooral, omdat ze als modellen van kanselwelsprekendheid het publiek worden aangeboden, overtuigd als men was, dat in het algemeen de latere leerredenen in naauwkeurigheid van bewerking boven de vroegere uitmuntten.

De ons hoogst welkome bundel bevat twaalf leerredenen over zeer belangrijke, voor het praktisch leven allezins vruchtbare onderwerpen, naar juist gekozene teksten. We zullen ze niet als een dor register achtereenvolgens opnoemen, liever geven we op de breede aanwijzing van Van Oosterzee in zijn geschetst beeld van Van Oordt een beknopt overzigt van den kanselarbeid en de predikwijze des beroemden kerkleeraars, door eenige proeven uit zijne nagelaten leerredenen gestaafd.

Niet aan het wegslepende van uiterlijke woorden had, als Van Oosterzee zegt, Van Oordt den opgang te danken, dien hij als prediker maakte, niet aan een' bevalligen, sierlijken stijl of keurige beelden, evenmin aan kunstige schetsen, vernuftige inkleeding, aangrijpende schilderingen, verrassende wendingen of schitterende tegenstellingen. Nimmer offerde hij de zaak aan den vorm op. Wat zijn stijl in sierlijkheid moge missen, wordt ruim opgewogen door de kracht zijner taal, de gespierdheid der uitdrukkingen, den diepen zin der denkbeelden daarin ontvouwd. Wil men eene enkele proeve: we kiezen er een uit het slot der negende leerrede, over Hebr. X:9^{b}. *Hij neemt het eerste weg, om het tweede te stellen*, eene rede om ‘het oude en het nieuwe, offers en godsvrucht’ in het licht te stellen. ‘Wij gelooven van ganscher harte, dat Christus, de regtvaardige, voor ons onregtvaardigen geleden heeft, opdat Hij ons tot God zoude brengen; dat Hij ook door Zijn' dood is eene verzoening voor onze zonden; dat Zijn bloed, het bloed des Nieuwen Verbonds, vergoten is tot vergeving der zonden. Maar indien wij daar eenzijdig bij blijven staan, - indien wij Hem alleen beschouwen als een zondoffer voor ons gebragt, waardoor de schuld is weggenomen of uitgedelgd, alsof dat, zoo niet het eenige, dan toch het voorname was waarop het aankwam, - indien wij vergeten, dat Hij voor ons stierf, opdat wij met Hem der zonde sterven, vergeten (dat) wij door Zijne offerande geheiligd zijn in den wille Gods, opdat ook wij dien doen en zelve ons Gode ten offer stellen, - dan vrees ik, dat wij wederkeeren zouden tot de eerste beginselen. Ik vrees, dat onze schrijver ons verwijten zoude, dat wij verkeeren wat Christus gedaan heeft, dat wij het tweede wegnemen, om op nieuw het eerste te stellen. Niet alzoo, Gel.! Neen, ziende op Christus, zij het ons te doen om als geheiligden in Hem, niet naar onzen, maar naar Gods wil te leven en ons Hem ten offer te wijden. Zijn dood zij ons niet alleen een zoenoffer, Hij zij ons ook een inwijdingsoffer waardoor wij met Hem geheiligd zijn in den wille Gods. Niet enkel bevrijding van schuld, ook reiniging des harten zoeken wij daarin, gelijk Hij rein is. Wij zien op Hem als den oversten leidsman, dien wij volgen, naar wien wij ons vormen door den geest. Och! dat Hij ons meer en meer verlosse en heilige, en gelijk Hij het deed voor zichzelven, zoo ook in ons dat tweede stelle en vol-

make: ‘Zie, ik kom om uwen wil te doen, o God!’

Schaarsch, we zouden met het oog op Van Oordt's dichterlijken geest haast zeggen, te schaarsch is hij in het gebruiken van beelden, maar waar hij er zich van bediende, moesten ze meer strekken om zijne gezegden te verduidelijken, dan ze te tooijen. Door eenvoudigheid, meer dan door sierlijkheid, onderscheiden zij zich. Zoo b.v. als hij, gelijk in de tweede leerrede eene wijze behartiging aanprijst van de gebeurtenissen der wereld en de lotgevallen der menschen, als weldadige beschikkingen van God, naar Ps. CVII:43, gebruikt hij het beeld eens reizigers op deze wijze: ‘Met welk een' naam zoudt gij den reiziger bestempelen, die vele landen bezocht, vele steden doorreisd en in zoover veel ook aan zich ervaren had, maar zich niet had opgehouden om 't merkwaardige te zien, de heerlijkste natuurtooneelen met zijne aandacht niet had verwaardigd, de belangrijkste voortbrengselen der kunst achteloos was voorbijgegaan, verschillende volken had bezocht, maar zonder op hunne eigenaardigheden te letten, onderscheidene menschen had gezien, maar zonder hen te leeren kennen, en die terugkwam zonder nut van zijnen togt, zonder voordeel van de gelegenheden die hij boven anderen had? Zeker, eenen verstandigen reiziger zoudt gij hem niet noemen. En nu, reizigers zijn ook wij op aarde, al wat daar gebeurt zijn de merkwaardigheden op de reis te aanschouwen, - zouden wij dan wijs kunnen heeten, indien wij de gebeurtenissen der wereld, de lotgevallen der menschen niet gadesloegen, geen acht gaven op 't geen ons overkwam en alzoo aan het einde der reis haar als vergeefs gedaan moesten beschouwen?’

Van Oordt's leerredenen muntten niet uit door kunstige schetsen. ‘Hij was,’ als de ontwerper van zijn beeld zegt, ‘meer gewoon te vragen naar het gepaste, dan naar het blinkende. - Waar zich de zucht om te pronken verraadde in leerredenen, die nu of dan ter zijner kennis kwamen, gaf het hem een onaangenaam gevoel, ofschoon hij regt deed aan de gaven van hen, die slechts in den rijken schat van hunne kennis, vernuft en verbeelding te grijpen hadden, om door sieraden van welsprekendheid als sterren van de eerste grootte te schitteren. Maar het moest geen gezochtheid verraden; deze stuitte hem in alles; dan verzette zich zijn praktische geest tegen instemming, ook met het algemeenste oordeel.’ Maar hoe kunsteloos ook, aan dégelijkheid ontbrak het zijne dispositien niet. Tot bewijs, hoe hij daarbij aan eenvoudigheid dégelijkheid, aan het ongedwongene een waas van frischheid paarde, enkele voorbeelden. Naar Joh. VI:29 (eerste leerrede) beschouwt Van Oordt het geloof als het door God gewilde werk der menschen. Na het woord des Heeren uit het verband opgehelderd en aangetoond te hebben, dat Jezus het geloof in Hem, dien God gezonden heeft, voorstelt als een werk, of wil men liever als eene daad der menschen, toont hij *eerst* aan, dat het geloof is een werk, eene daad des menschen, en *vervolgens* dat het is een werk van God, namelijk, dat God van den mensch vordert, dat Hij van hem wil, hem oplegt. Bij de ontwikkeling van het eerste punt zegt hij: zoo komt het overal voor in de Heilige Schriften - het ligt in den aard der zaak - het komt overeen met de geheele inrigting van het Evangelie. En bij het uiteen zetten van het tweede deel der rede: noemt de Heer het geloof in hem ook het werk Gods, dan stelt ons dit het geloof

in Jezus Christus van de zijde der pligtmatigheid, genoegzaamheid, onontbeerlijkheid voor. Daarop bouwt hij zijne vermaning om er elkander door op te wekken *tot* of te versterken *in* het geloof in Jezus Christus, als *het werk*, dat God van ons wil, als het *eenige,* dat Hij van ons wil, als het werk, het eenige werk *tot zaligheid.*

'Godsvrucht de ware wijsheid' is het onderwerp der derde leerrede, over Job XXVIII:28. *Eerst* wordt de tekst in 't verband en naar 't bijzonder doel des gewijden dichters beschouwd; *dan* het woord als eene algemeene godspraak tot den mensch voorgesteld en bevestigd; *eindelijk* daaruit opwekking ontleend om haar te behartigen. Na eene duidelijke en treffende ontwikkeling van het eerste deel, waarin de redenaar den algemeenen zin dezer uitspraak dus opgeeft: daar is geen godsvrucht zonder deugd, want aan de vrucht kent men den boom; daar is geen deugd zonder godsvrucht, want er groeit niets, waar geen wortel is. Beide te zamen vereenigd - dat is de ware wijsheid des menschen, toont hij in het tweede deel aan, dat godsvrucht de ware wijsheid is, omdat God zelf het gezegd heeft - omdat het in den aard der zaak ligt en door de ervaring bevestigd wordt - omdat geene andere wijsheid, zoo ten allen tijde, zoo geheel genoegzaam is tot ons geluk; terwijl het laatste deel met deze zeer toepasselijke opmerkingen besloten wordt: stelde de dichter de ware wijsheid over tegen eene verkeerde rigting van de zucht naar wijsheid die daar woont in den mensch, het ontbreekt nog niet aan zulken, tot wie men, het oog op hun streven vestigende, zeggen kan: ziet, niet wat gij zoekt, maar wat de Heer zegt, dat is de wijsheid; en is het woord des dichters door ons als eene algemeene waarheid voorgesteld, - het ontbreekt nog niet aan zulken die de ware wijsheid geheel verwaarloozen.

Beschouwde Van Oordt in eene vijfde leerrede, over Matth. XI:19[a], Jezus Christus als ons voorbeeld in het genot en gebruik van de goederen en genoegens des levens, hij maakt ons vooraf opmerkzaam op het hoog belang dier uitspraak van den Heer zelven: die Zoon des menschen die gekomen is, etende en drinkende, is toch Hij, die den hoogsten trap des menschelijken levens beklom, wiens geest die des waren levens is, die onze voorganger is, dien wij moeten volgen en aan wiens beeld de Christen gelijkvormig moet wezen. In dezen geest het woord des Heeren ten grondslag van verdere overdenking gelegd hebbende, verdeelt hij zijne toespraak in twee hoofddeelen: het *eerste* is de beschouwing van het beeld zelf, waarin hij ons met eenige trekken uit zijne geschiedenis meer ontwikkeld voor oogen houdt, dat en hoe Hij, de Zoon des menschen, is gekomen etende en drinkende. Dit eerste deel ontwikkelt hij in de drie volgende punten, als enkele trekken in Jezus' geschiedenis: Jezus onttrok zich niet aan de wereld of aan de genoegens des gezelligen levens; - Jezus was te midden daarvan steeds een voorbeeld van matigheid en zelfverloochening, waardoor Hij van de wereld en hare genietingen nooit beheerscht werd; - Jezus bezigde ook deze tot Zijne eigene bestemming en anderer zaligheid, zoodat Hij zelf daarover heerschte. Het *andere* deel is de toepassing er van op onszelven, of de aanprijzing van zulk een gedrag als een voorbeeld voor ons christelijk leven. Heeft het van den aanvang des Christendoms niet ontbroken aan hen, die christelijke vroomheid zochten in eenzame afzondering, in onthouding van

spijs en drank, in het zich ontzeggen van alle zinnelijke genietingen; de prediker toont eerst aan, hoe die onthoudingen te beschouwen zijn, wat geen, wat wel christelijk leven is, en eindigt met op te merken, dat, als er zijn die verkeerdelijk het christelijk leven in onthouding zoeken, er nog veel meer zijn, die de wereld misbruiken, die in het genot de matigheid en de zelfverloochening missen, welke hoofdtrekken uitmaken in het beeld van den Zoon des menschen.

Is 't in deze en de volgende rede, dat Van Oordt, als Van Oosterzee opmerkt, onwillekeurig zijn eigen beeld heeft geteekend met de gemeente voor te houden, hoe het Christendom wel levensvreugde vergunt, en hoe wij daarin het voorbeeld van den Heer zelven voor ons hebben, maar toch vermaant om het hoogere niet uit het oog te verliezen, ook bij en onder het genot van het goede des levens, wij gelooven met hem, dat Van Oordt's leerredenen de ongedwongen uitvloeisels zijn zijner innerlijke wijze van zijn, de afdruksels zijner persoonlijkheid. Doch hoe ook aan de hand der natuur vervaardigd, ‘leide niemand hieruit af, dat het in de leerredenen van Van Oordt ontbreekt aan nieuwe, oorspronkelijke voorstellingen en opvattingen.’ Daarvan moge ten bewijze strekken de achtste der nagelaten leerredenen, - die even als de vierde, negende en tiende uitvoerige verklaring behoefde - een openlijk blijk, dat hij ten onregte is verdacht gehouden van gebrek aan hoogachting voor, en ingenomenheid met den Bijbel - handelende naar 1 Kor. XV:6, over de verschijning van Jezus na Zijne opstanding aan ‘meer dan vijf honderd broeders,’ waarin èn de aanteekening van den Apostel die dat schreef op eene zoo gansch eigenaardige wijze wordt opgevat, èn zich een rijke overvloed bevindt van juiste, maar gansch ongewone opmerkingen.

Als iets kenmerkends dezer leerredenen mag het gehouden worden, dat zij meestal gelegenheids-leerredenen zijn, aan tijdsomstandigheden of bij het openen en sluiten der akademische lessen ontleend, waar de redenaar een uitnemend gebruik van maakte. Dat hij een bij uitstek praktikaal kanselredenaar was, zouden we uit de meeste dezer leerredenen, maar vooral uit de derde - een preek geheel op de praktijk des levens gerigt, met vele proeven kunnen staven. Niet minder kenmerkend is in Van Oordt's nagelaten preekwerk het aanschouwelijke der voorstelling. Vooral was het de persoon en de geschiedenis van Jezus, die hem daartoe rijke stoffen aanbood. ‘Duidelijke proeven leveren daarvan die, over “den Zoon des menschen als gekomen, etende en drinkende,” alsmede die, over “de hooge en heilige vreugde van Jezus,” die beide een' schat van kleine bijzonderheden uit het leven van Jezus - in welker aanvoering hij bijzonder ervaren was - in eene gepaste orde en aangename verscheidenheid als voor het oog der toehoorders laten heentrekken.’ Wil men eene enkele proeve, hoe hij van tijdsgelegenheden en omstandigheden gebruik maakte, wij kiezen er eene uit de tweede leerrede, uitgesproken te Leiden, op den 15 October 1848. ‘Gelooft gij aan God, gelooft gij dat de Heer regeert? Ja, ik weet dat gij 't gelooft; welnu: dan moet immers reeds daarom het waarnemen van 't geen er gebeurt, uwe opmerking waardig wezen als weg van God, en is het reeds enkel daardoor strafbare, zoowel als dwaze ligtzinnigheid, daarop geen acht te geven! En dat niet alleen 't geen gebeurt,

maar ook 't geen gebeurd is. Ja, zoo mag ik tot u spreken, nakroost van hen, die door den Heer bevrijd zijn van de hand der wederpartijders. Of wordt gij niet als met den vinger gewezen op de goedertierenheden des Heeren, niet nadrukkelijk opgeleid om in zijne beschikkingen te roemen, toen gij er onlangs aan hebt gedacht, hoe Hij den stormwind deed opstaan en de golven zich verheffen tot bevrijding van de stad onzer inwoning, in de dagen toen uwe vaderen tot den Heer riepen, in den dag der benaauwdheid? Ziet, daarom loven nog wij, hunne kinderen, Zijne goedertierenheid, en verhoogen Hem in de gemeente des volks. Maar 't zijn niet alleen zulke dagen van dankbare herinnering, die het ons toeroepen, dat wij hebben te letten op de goedertierenheden des Heeren: - het is ook met betrekking tot het tegenwoordige, een tijd, die krachtig roept tot eerbiedige opmerking, want rijk is hij in de gewigtigste gebeurtenissen, zwanger welligt van nog gewigtiger toekomst. Ziet, het is er ver van af, dat de aarde zou rusten: aanschouwt overal de woelingen der volken, de lotwisselingen der menschen, ziet vorsten van hunne troonen gestoten, in ballingschap zwervende, of sidderende voor hen die zij regeerden. Ziet schrikkelijke tooneelen van oorlog en burgerkrijg, van opstand en geweld, van verraad en moord, en daarbij, als ware hij onafscheidbaar van de omwentelingen der rijken en volken, den engel des verderfs hier en daar weder in vreesselijke krankheid zich openbarende. Gode zij dank, wij zijn nog verschoond van de gruweltooneelen die elders worden aanschouwd; maar ook voor ons vaderland is de tijd gewigtig, die zooveel verandering en eene nieuwe toekomst opent, en zou er de geest des kwaads geheel ontbreken, gelijk zich in de hoofdstad reeds sporen vertoonden van den engel des doods? Zal het een met het ander ons in de ooren klinken zonder aandacht te wekken en het harte te raken, zal het voor ons voorbijgaan en zullen wij onopmerkzaam daar staan? Of zullen wij er, ja, aan denken en er over spreken, maar er de hand onzes Gods in voorbijzien? O, gij Vader, die daar rondom ons, die daar aan ons in uwe liefde arbeidt, bewaar ons tegen zulk een dwaasheid, tegen zulk eene hardheid des harten. Wie is wijs onder u, M.H.? hij neme deze dingen aan, hij lette op Gods wegen, niet daar alleen, waar krankheid meer regtstreeks van den Heer der natuur ons schijnt toe te komen, maar daar ook de menschen handelen en de volken woelen. Hij blijve niet staan bij de staatkunde der vorsten, bij de besluiten der vergaderingen, bij de handelingen der leiders, bij de bedrijven der menigte. Hooger zie hij op tot Hem, die bij en boven dat alles regeert, enz.' Van het aanschouwelijke in de voorstelling zouden we ook meer dan ééne proeve kunnen leveren, maar om niet te uitvoerig te worden, vergenoegen we ons met te verwijzen naar de zevende leerrede, waarin, naar Joh. II:11^{b}, de wonderen van Jezus beschouwd worden als openbaringen Zijner heerlijkheid. Vooral is het tweede deel dier rede in dat opzigt zeer belangrijk. Op de aanschouwelijkste wijze toch en door eene menigte proeven uit de geschiedenis van Jezus gestaafd, betoogt de prediker, dat de Heer Jezus in en door Zijne wonderdaden openbaart: de heerlijkheid van Zijn persoon in het algemeen - zichzelven als den Zoon van God in wien wij den Vader zien - zichzelven als den Zaligmaker der menschen.

In het schetsen van karakters kunnen

we Van Oordt niet minder gelukkig noemen. Als voor het oog zijner hoorders schildert hij het beeld van de personen, over wie hij sprak. Zoo vinden we in de laatste leerrede over het regt gebruik van hetgeen God schenkt tot 's menschen verlichting en heiliging naar de uitspraak van onzen Heer, Matth. XIII:12, ‘want wie heeft, dien zal gegeven worden, en hij zal overvloedig hebben; maar wie niet heeft, van dien zal genomen worden ook dat hij heeft,’ waar hij aan het slot van het tweede deel spreekt over het verschil van wie de prediking des Evangelies hooren en verstaan, er wijs door worden tot zaligheid, en wie ze verzuimen, en daarom onvatbaar voor worden en van wie natuurlijk alzoo genomen wordt wat zij hebben, de volgende vergelijking van beide menschen: ‘zij ontvingen hetzelfde, maar de een heeft het beschouwd als hem toevertrouwd, hij woekerde er mede, hij bezat en hij is voor veel hooger vatbaar geworden, hem werd meer geschonken, hij heeft overvloedig. De andere heeft het verzuimd, er geene winst mede gedaan, hij is onvatbaar om te ontvangen; wat zeg ik? de tijd is daarhenen, de gelegenheid voorbij, hij wordt niet wat hij eens worden kon, hij blijft niet wat hij eens was, het is alsof hij de gelegenheid nooit gehad hadde, genomen is van hem wat hij had. Zien wij 't niet evenzeer met alle verstandelijke en zedelijke vermogens, met alle geestelijke gaven die de mensch bezit? Daar staat een jongeling met de heerlijkste van Gods gaven toegerust. Wat zal er van hem kunnen worden, voor hoe groot eene bestemming is hij geboren! Maar traagheid of zinnelijke begeerten heerschen over hem; hij ontwikkelt, hij oefent zijne vermogens niet of gebruikt ze ten kwade; - ach! hoe stelt hij onze verwachting te leur; hij werd niet wat wij hoopten, is hij ook nog 'tgeen hij was? Ach! naauwelijks herkent gij den heerlijken aanleg: het verstand, niet geoefend, is ingesluimerd; het zedelijk gevoel, niet levendig gehouden, is verstompt; de geest, niet aangekweekt, is verdoofd, zoo niet uitgebluscht. Hoe geheel anders staat daar die man, zoo nuttig in zijn kring, zoo uitstekend in kennis, zoo standvastig in godsvrucht! Hebt gij hem vroeger gekend? Hij was toen met den eerste niet te vergelijken; minder scheen hij in aanleg en vermogens, maar 'tgeen hem geschonken was, dat had hij in waarheid, hij ontwikkelde het, hij gebruikte het wèl en heeft aller verwachting overtroffen; hij is meer geworden dan die voor hem waren, meer dan hij scheen te kunnen worden. Zijn dat verdichtselen, of is het niet uit het leven gegrepen; worden niet zoo overal vele eersten de laatsten en laatsten de eersten? Ja, het is zoo, die heeft, dien wordt gegeven, zoodat hij overvloedig heeft, maar die niet heeft, van dien wordt genomen ook dat hij heeft.’

Het behoeft naauwelijks gezegd te worden, dat de persoon van onzen Heer Jezus Christus door Van Oordt in de meeste dezer leerredenen overal op den voorgrond gesteld wordt, als het middelpunt van het gansche Evangelie, en dat dit Evangelie in zijn oog wel boven wijsgeerige nasporingen onwankelbaar en eeuwig was, maar dat hij er steeds op aandrong de schatten der wijsheid en der kennis daarin verborgen, gestadig op te graven en aan het licht te brengen. Nadrukkelijk heeft hij dat aangetoond in de vierde leerrede, waarin hij het Evangelie beschouwt als de bron der ware wijsheid, volgens Col. II:3, ‘in welken - door Van Oordt opgevat in dien zin: in welke verborgenheid Gods, d.i. in welk Evangelie - al de schatten

der wijsheid en der kennis verborgen zijn.'

Geheel doordrongen van den pligt des Evangeliepredikers, om de waarheid, niets dan haar en in haar geheel te verkondigen, schroomde hij niet met vrijmoedige openhartigheid ook daar voor zijn gevoelen uit te komen, waar hij van anderen in tekstlezing of verklaring afweek, of waar hij het noodig vond onevangelische - waren het ook kerkelijk geijkte begrippen - te bestrijden. Zoo b.v. troffen wij in de straks genoemde leerrede aan, eene verklaring van het woord verborgenheid, eene benaming door Paulus aan het Evangelie gegeven. 'Hij noemt dit (Evangelie) eene verborgenheid, een mysterie. Niet omdat het duister, geheimzinnig, voor den menschelijken geest niet te bevatten is: deze beteekenis van het woord *verborgenheid*, later in de christelijke kerk en in de stelsels der godgeleerden aangenomen, is geheel vreemd aan de schriften van het Nieuwe Verbond. Paulus zelf zegt het ons, waarom en in hoever hij het met dien naam benoemt. Het is omdat dit genadig plan Gods tot zaligheid der menschen vroeger niet openbaar was; het is, leest vs. 26, eene verborgenheid, die verborgen geweest is gedurende eeuwen en geslachten, maar toen geopenbaard is aan zijne heiligen.' Zoo, om nog eene enkele proeve te noemen, lezen wij in de eerste leerrede: het geloof beschouwd als het door God gewilde werk des menschen, bl. 17. 'Waarlijk, het kan niet te ernstig gezegd worden, dat het gelooven niet iets is, dat u gegeven wordt, maar iets dat gij doen moet tot zaligheid, dat derhalve voor uwe rekening ligt en ter uwer verantwoording komt. God wil uwe zaligheid: zij is alleen uit Hem. Hij openbaart u den oneindigen rijkdom zijner liefde, Hij schenkt u zijn' eigen Zoon ten eeuwigen leven. - - Hij laat u het Evangelie van genade, van verlossing, van eeuwig leven prediken; van Zijne zijde ontbreekt niets: de zaligheid is u geschonken. Maar gij van uwe zijde - het aannemen, het gelooven, dat is het waardoor gij deelachtig wordt wat Hij schenkt.'

Wij eindigen ons uitvoerig verslag met ruime aanbeveling. Wij gelooven, dat deze eerkrans op het graf des hoogleeraars gelegd, aan velen zijner vrienden welgevallig zal zijn, terwijl we wenschen, dat wie niet met of tegen Van Oordt waren ingenomen door zijn geschetst beeld en zijne geestelijke nalatenschap tot de overtuiging zullen komen van den zuiveren Evangeliegeest, die in hem was.

H.

De aarde staat stil!
Of de reactie tegen de sterrekundige en kosmographische wetenschap.

In den laatsten tijd is de sterrekunde en de daarop gegronde kosmographie met reuzenschreden vooruitgegaan. Nieuwe ontdekkingen in het onmetelijk gebied des hemels, hebben onze blikken daarin verruimd, en een aantal tot hiertoe onbekende hemelligchamen, hebben hunne plaats bij de reeds bekende ingenomen.

Waarneming en berekening vereenigden zich hiervoor in eene schoone overeenstemming, de werktuigen werden meer volmaakt, telescopen en kijkers drongen dieper door in de grenzenlooze ruimte des heelals, en de wiskunde bragt het zoover, van uit den loop en het gewigt der bekende planeten eene nieuwe te vinden en haren loop en standplaats *a priori* te bepalen. Hoe vele kleine planeten zijn er niet ontdekt, hetgeen onmogelijk zoude geweest zijn, indien men geene naauwkeurige sterrekaarten en catalogussen had kunnen vervaardigen, die iedere beweeglijke ster spoedig doen gewaar worden. De loop der kometen werd naauwkeuriger berekend, hare terugkomst vooruit aangekondigd en door de uitkomst bevestigd, en het terugblijven van sommigen uit de storingen verklaard, die de groote planeten op haren loop uitoefenen.

De jongere Herschel, Struve, Mädler, Le Verrier en onze voortreffelijke landgenoot Kaiser, zijn waardige opvolgers van den ouderen Herschel, Euler, La Lande en La Place; zij hebben op de grondslagen der wetenschap, eenmaal door Copernicus, Kepler en den onsterfelijken Newton gelegd, even als deze verder voortgebouwd en hunne pogingen zijn met het schitterendst gevolg bekroond geworden.

De kennis van het zamenstel des heelals is tevens meer algemeen geworden, de slotsommen van het scherpzinnigst en naauwkeurigst onderzoek, van de onvermoeidste en naauwlettendste waarneming, zijn op eene meer algemeen bevattelijke wijze aan het beschaafd publiek kenbaar gemaakt. De onkunde, de vooroordeelen, de bijgeloovigheden en bekrompene voorstellingen, zijn voor eene juistere voorstelling en eenen ruimeren en meer verlichten blik in het gebied der natuur verdwenen.

Op de voortreffelijke *Exposition du systême de l'Univers* van La Place, volgde in onzen tijd de *Beschrijving van den Sterrenhemel* van onzen Kaiser, die zoozeer geschikt was om de hoogte der wetenschap voor een beschaafd mensch toegankelijk te maken en hem een volledig inzigt te doen verkrijgen in die verbazende uitkomsten waartoe de sterrekunde thans gekomen is.

De Kosmos van Von Humboldt vereenigde als in een brandpunt al hetgeen tot nog toe voor de kennis der natuur gedaan was, en hing een tafereel op, waarin zich die kennis in hare oneindige verscheidenheid afspiegelde, met eene duidelijke klaarheid en zeldzame volledigheid, die het tot een der meesterstukken van den menschelijken geest verheffen, tot een leiddraad en handboek voor den meergeoefende, en eene bevattelijke onderrigting voor den minkundige, die echter niet van alle wis- en natuurkundige kennis ontbloot moet zijn.

De geschiedenis van de vorderingen in de kennis van het heelal is in den Kosmos ook met groote, maar juiste trekken geschetst, van de kinderlijke voorstelling der oude Oostersche volken en Homerus af en bij de Grieksche wijsgeeren en sterrekundigen; terwijl zij aantoont, hoezeer de denkbeelden hieromtrent achtereenvolgens bij Thales, Pythagoras, Philolaus, Plato, Eudoxus, Aristoteles, Aristarchus, Hipparchus, Ptolomeus zijn verruimd, juister en meer wetenschappelijk zijn geworden. Hoe dat reeds Philolaus, en misschien Plato, een duister begrip van het ware wereldstelsel, van de draaijing der aarde om hare as en hare beweging om de zon hadden, die door Aristarchus werden aangenomen, zonder echter veel bijval bij zijne tijdgenooten en de volgende geslachten te vinden. Bijna tweeduizend jaren bleef

zijn gevoelen slechts eene stoute gissing zonder eenigen grond; totdat Copernicus dat weder opvatte en met wetenschappelijke gronden ondersteunde. Het oude stelsel van Ptolomeus, dat in de midden-eeuwen uitsluitend geheerscht had, moest eindelijk vallen, hoezeer door de scherpzinnigheid van een Tycho Brahé en door de inquisitie van het Vatikaan geschraagd en ondersteund. Galileï, niettegenstaande hij moest herroepen, en Kepler bouwden door hunne ontdekkingen en berekeningen het gevoelen van Copernicus tot een vast zamenhangend stelsel op, dat door den grooten Newton eindelijk op onwrikbare gronden werd gevestigd.

De leer der aantrekkingskracht, door hem ontwikkeld en op het zamenstel der wereld en den loop der hemelligchamen toegepast, is het verband dat het geheel van den Kosmos in stand houdt, en ieder zonnestelsel met zijne planeten en wachters, niettegenstaande de onvermijdelijke storingen, aan hunne vaste loopbanen ketent, dat den loop der kometen regelt en doet vooruitzien, en ons den blik vergund heeft in de oneindige beweging der verschillende ligchamen, die de grenzenlooze ruimte des hemels vervullen. Niets is hierin in stilstand, noch de aarde, noch de zon, noch de vaste sterren, allen bewegen zij zich; zoo als de maan, de planeten en kometen, om de middel- en zwaartepunten van het stelsel, waarvan zij een deel uitmaken; de maan om de aarde, deze om de zon met de overige planeten; de kometen om de zon, en sommigen misschien om meer zonnen. Onze zon met haar stelsel, om eene grootere, die met het melkwegstelsel, waarvan zij een deel uitmaakt, volgens Mädler, om eene centraalzon zich beweegt. Terwijl zonnen om zonnen, als bij de dubbelsterren, en melkwegen om nevelvlekken zich rondwentelen, volgens de eenvoudige wetten der aantrekkingskracht, zoodat hier onze geest duizelt voor de oneindigheid, waarin wij ons verliezen.

Niettegenstaande deze heerlijke slotsommen eener wetenschap, die het sieraad van den menschelijken geest is, en ofschoon zij geenszins op willekeurige hypothesen, maar op stellige waarheden, door waarneming en berekening bevestigd, is gegrond, blijven sommigen nog blind voor het verhevene tafereel dat zij van het zamenstel des heelals heeft opgehangen, en doof voor hare uitspraken; zij zijn, of houden zich onkundig van de verbazende ontdekkingen die er gedaan zijn, en als waren er in de laatste eeuwen geene onderzoekers en waarnemers des hemels geweest, die ons door de vruchten van hunnen arbeid verbazen, willen zij ons tot de duisterheid der middeneeuwen in de wetenschap der natuur terugvoeren.

Het is uit Duitschland, dien zetel der wetenschap, maar tevens ook den weligen grond, waarop zoo vele ijdele bespiegelingen, hersenschimmige gevoelens en paradoxe leerstellingen ontspruiten, dat zij voortkomen. Hier treedt een Dr. Schmitz met eenen kleinen Kosmos op, als een kampioen tegen dien van Von Humboldt, dien hij, stout genoeg, van onkunde, dwaling en blind aanhangen van verouderde gevoelens in de wetenschap der natuur durft te beschuldigen! Maar hij heeft een nog vreeslijker medestander in Dr. Schöpffer, die als een bekeerling erkent, dat hij van zijne vroegere aankleving van het stelsel van Copernicus teruggekomen is, en tot de ware leer van Ptolomeus en Tycho-Brahé is weêrgekeerd. Het schijnt voor het midden der 19e eeuw bewaard, om weder tot het oude in godsdienst, staat-

kunde en wetenschap te willen teruggaan. Velen hebben den overmoed, om de vorderingen der drie laatste eeuwen te loochenen en te bestrijden, en onkunde, vooroordeel, door schijngronden bekleed, in de plaats van het naauwkeurig onderzoek, gepaard met eene vrije en onbekrompene beschouwing, en wetenschappelijk gegronde bewijsvoering te stellen.

Men poogt weder de ongerijmdste stellingen, aangaande de sterrekunde en de kosmographie, te berde te brengen. Vooral heeft men het geladen tegen de leer der algemeene aantrekkingskracht, dat ook de spil is, waarop het heelal draait, en de sleutel voor hetgeen ons vroeger in de bewegingen daarvan verborgen was. Vóór vele jaren verscheen er reeds een werkje van een landgenoot, *l'attraction détruite ou le mouvement primordial.* Schmitz en Schöpffer loochenen ook het bestaan dier algemeene kracht, welke Newton boven alle wetenschappelijke bedenking verhief. Wat stellen deze tegensprekers hiervoor in de plaats? Het schijnt dat *le mouvement primordial* niet anders was, dan een andere hooggeleerd klinkende naam, aan dezelfde zaak gegeven. Bij Schmitz wordt de aarde door de zon niet aangetrokken, maar evenals de andere planeten uit haren onuitputtelijken schoot weggeslingerd, om zich daarvan meer en meer te verwijderen, dagelijks in te krimpen en als een diamant te versteenen! Voor Schöpffer staat de aarde *stil,* zoo zij een bol is, welke is dan de kracht die haar ondersteunt? Of zoo zij als eene platte schijf moet aangezien worden, waarop rust zij dan? Misschien wel evenals bij de Indianen op den berg Meroë, op een olyphant, op een schildpad, op een.... Als men, zoo als beide geleerde heeren, alle gezonde begrippen van mechanica, natuur- en sterrekunde mist, behoeft men zich niet te verwonderen de ongerijmdste beweringen bij hen aan te treffen, zooals: dat de aarde op de eene plaats gedurig van stof vermindert en op de andere vermeerdert, namelijk door de koude aan de polen onophoudelijk inkrimpt, en door de warmte aan den evennachtslijn voortdurend uitzet; dat, indien de aarde zich bewoog, en de zon die aantrok, de dampkring en alle losse ligchamen naar de zon zouden vliegen; dat wel de donkere maar niet de lichtende voorwerpen, naarmate van hunnen afstand, in ons oog verkleinen, zoodat het wel mogelijk is, dat de zon, de maan, de planeten en de sterren, niet grooter zijn dan zij ons wel toeschijnen! Weldra zullen zulke verhevene geesten, aan wie de zoo klaarblijkelijke zinnelijke proeven, als die van Foucault voor de wenteling der aarde om hare as, duister en onverklaarbaar voorkomen, tot het oude eerwaardige gevoelen terugkeeren, dat de aarde, als eene schijf door de zee omringd, de grondvlakte der wereld uitmaakt, en, als onder eene glazen stolp door het hemelgewelf bedekt, waarin zich in verschillende draaikringen, zon, maan, planeten en kometen bewegen, en waaraan de vaste sterren als kleine lichtjes gehecht zijn, het voornaamste deel van de schepping Gods uitmaakt, voor welke al de overige hemelligchamen geschapen zijn. Er schijnt eene strekking te bestaan om deze kinderlijke denkbeelden over de zamenstelling des heelals, onder de onkundige menigte weder meer ingang te doen verkrijgen. Sommigen werken uit onkunde, of tegen licht en beter weten aan, uit andere bedoelingen, hiertoe mede. Waarom worden in ons vaderland zulke voortbrengselen van domheid, dweepzucht of geheime bedoelingen in onze taal over-

gebragt, en het onwetenschappelijk publiek aangeboden, dat uit godsdienstige vooroordeelen misschien, daaraan gereedelijk zijnen bijval schenkt, of zooals het gemeenlijk gaat, dat de kwakzalvers met hunne specifieken, algemeene en huismiddelen, voor alle ziekten en kwalen, meer vertrouwen genieten bij den onkundigen hoop, dan de echte en wetenschappelijke geneeskundigen, met gretigheid zonder eenig onderzoek als onbetwistbare waarheid aangenomen, en de stellige uitkomsten der natuur- en sterrekunde als hersenschimmen bespot, of als gevaarlijke gevoelens in verdenking gebragt? Het is de pligt van iederen kundigen en beschaafden mensch tegen zulke geschriften te waarschuwen, die in hunne nietigheid en ongerijmdheid ten toon te stellen, en de slotsommen der wetenschap, die door de uitkomst zoozeer worden geregtvaardigd, hiertegen krachtig te doen uitkomen, ten einde de waarde van den menschelijken geest in het verhevenst onderzoek, en de grootheid van God in Zijne oneindige schepping, te handhaven.

J.A.B.

Kerkelijke geschiedenis.

Geschiedenis der Evangeliesch-Luthersche gemeente te 's Gravenhage, door den Hoogleeraar Domela Nieuwenhuis. Amsterdam, Gebhard en C^{o}. 1854.

Met loffelijken en onverpoosden ijver, gaat de hoogleeraar Nieuwenhuis voort, om de geschiedenis van zijn kerkgenootschap hier te lande te beschrijven, en deelde een gewenschte bijdrage mede, in het beknopt maar tevens volledig verslag der gemeente te 's Gravenhage, aanvangende ten jare 1612, en eindigende met onze dagen. - In drie hoofdafdeelingen zijn de geschiedkundige data gesplitst, en behelzen een rijken voorraad van zoogenaamde materialiën, met zorg en oordeel vergaderd, en tot een wèl geordend geheel vereenigd. Dergelijke monographiën zijn hoogst belangrijk om de nog steeds onvolledige geschiedenis der vaderlandsche kerk aan te vullen, en daardoor dit vak van studie weder op de been te helpen - want zoo goed en nuttig de onophoudelijke uitgave is van predikatiën en leerredenen, van betoogen en geschriften, die den *tegenwoordigen* tijd afspiegelen, en waar dikwerf de strijdlustige aard der menschen bijzonder kenmerkend op den voorgrond treedt - niet minder nuttig is de stift van den kalmen geschiedschrijver, die, als buiten en boven den invloed van zijn leeftijd staande, de *verledenheid* terugroept, en ons dáár leert en onderwijst, hoedanig het tegenwoordige eens *mogelijk* was en geboren is. Uit dit oogpunt beschouwd, verkrijgt elke geschiedkundige bijdrage eigenaardige waarde: - de geschiedenis, de levens-

loop der *ouders*, werpt veel licht op het leven en de geaardheid der *kinderen.* - Ja, welligt kan men den tegenwoordigen toestand van kerk, staat of maatschappij, niet regt begrijpen en verklaren, wanneer de voortijd ons onbekend bleef. - Veel en zeer veel wordt dan eerst duidelijk en verstaanbaar, als men de trapsgewijze ontwikkeling der gebeurtenissen gadeslaat. - Sedert Polybius, is dit *pragmatisch* element der geschiedenis in zijne onwaardeerbare waarde te regt erkend.

De geschiedenis der Evangeliesch-Luthersche gemeente in de tegenwoordige hofstad, levert, zoo als op verre na de meeste geschiedenissen van kerk en gemeente - Katholiek en Protestantsch - de doorgaande bewijzen op van veel menschelijkheid en van het onvolmaakte dat alle ondermaansche zaken aankleeft: - de palmtak des vredes werd ook hier meermalen van den kansel weggerukt, onder de consistorietafel geworpen - de predikanten gaan, als Abrahams en Lots, uit elkaâr, maar niet zoo vredelievend. - Over leerstukken werd getwist, vrijzinnige leeraars aangeklaagd en bedreigd, terwijl het consistorie te Amsterdam, een soort van kerkelijken geïmproviseerden voogd, met den weêrspannigen pupil in den Haag, de handen somtijds vol genoeg heeft. - De hoogleeraar, aan wien de taak der gemeentebeschrijving, vooral historieel, zoo bijzonder wèl is toevertrouwd, heeft met eene ongemeene naauwkeurigheid en echt oud-Nederlandsche vlijt, de verschillende bouwstoffen voor deze bijdrage opgezocht, vergeleken, ook onderzocht, en deelt zelfs de geringste bijzonderheden mede, en dat geschiedt in een zeer eenvoudigen, helderen, krachtigen stijl, waardoor de lezing grootendeels wordt verligt, en minder vermoeijend, daar, zoo als wel bekend, de geschiedenis die in den slependen kronijkstijl is opgesteld, eene zware, ongehoorde beproeving is voor het hersengestel, de kunstmatig opgewekte aandacht, en de twee zeer beweegbare oogleden.

Voor een uittreksel is deze bijdrage volstrekt niet geschikt, en ook te rijk daartoe. Wie belang stelt in de verschillende licht-, schaduw- en nachtzijden der Evangeliesch-Luthersche gemeente in den Haag, neme het uitmuntend bewerkte boekske ter hand, dat zich bovendien door eene nette uitgave uitwendig aanbeveelt. - Moge het den wakkeren hoogleeraar, die blijkens zijne geschiedkundige studie, inderdaad toont ‘wakker’ te zijn, gelukken ook op deze wijze zijn kerkgenootschap meer en meer voor te lichten, en te bedienen met oud en nieuw, waartoe hem in de meest volledige, en geschudde, en overvloeijende mate, tijd en kracht en lust zij toegewenscht.

Spiritus Asper en *Lenis.*

Letterkunde.

Eene geruchtmakende stille.

Anna Maria van Schurman, door Dr. G.D.J. Schotel, predikant te Tilburg, met portret en facsimile. 's Hertogenbosch. Gebr. Muller. 1853.

Wie het overbekende *la critique est aisée* het eerst schreef, en althans wie het zoo losjes en stellig nazeggen, hebben zeker niet ondervonden wat den recensent van tijd tot tijd bewaard blijft. - Men is *à son aise*, als een onervarene in de kunst, wien toch aan een *diner* het noodlottig trancheergereedschap in handen wordt gegeven, als een leidsman maar die van den weg raakt, wanneer men ten minste nu en dan een werk in handen krijgt, dat allezins geschikt is om den recensent nog wat te leeren. - Gelukkig, dat er een uitweg overblijft, een wel vaak maar dan veelal stillekens betredene, die namelijk, dat men zich van recensent tot referent degradeert en het werk - aankondigt.

Wij doen zulks hier den letterarbeid van Dr. Schotel, den man die veelal diep graaft, doch om op eene steenrots den grond te leggen, die ons thans het beeld te aanschouwen geeft van eene vrouw, aan wie wel een eerste rang wordt toegekend onder onze beroemde vaderlandsche vrouwen, maar die toch te weinig, vaak verkeerd gekend werd, van wier uit- en inwendig rijke leven, op eenige weinige hoofdtrekken na, schier niets wordt geweten, ja die veelal in menig opzigt werd miskend.

Miskend? - Zij was immers eene geleerde van 't ergste soort onder hare sekse, eene *dame savante*, eene *blue stocking*, en kent gij dan Molière, Moore en Kästner niet? - En hoe na brengt dichten en hekelen wel aan de waarheid? Wij gelooven gaarne dat er onder zijn, die beter aan gade en kroost hare zorgen mogten gewijd hebben, maar willen der vrouw haar regt op wetenschap ook niet betwisten. Wat enkelen van hare kunne, ondanks vooroordeel en belemmerende maatschappelijke omstandigheden deden en werden, moge het pleit beslissen. Of hoe weinig heeft in 't algemeen onze opvoeding aan meisjes gegeven dezer wezenlijke ontwikkeling in 't oog! In den strijd, waarvan Dr. Schotel op blz. 69 gewaagt, ten aanzien

van de beschouwing der vrouw, zijn wij bepaalde voorstanders van het gevoelen dat op de kerkvergadering te Bazel (?) werd uitgesproken, namelijk, ‘dat de vrouwen menschen zijn.’ - En waarom zouden zij dan, ook waar aanleg, lust, gelegenheid elkander ontmoeten, in wetenschappelijke ontwikkeling het niet zoo verre mogen brengen als deze haar dat gunnen? - Wie dáárom op Anna Maria van Schurman laag zouden willen nederzien en haar als een uitwas of monster beschouwen, dien mogen wij herinneren, dat de opvoeding van meisjes uit den hoogeren burgerstand, voor een paar eeuwen zooveel meer leidde tot een degelijk en klassiek weten, dan de beschaving welke men nu aan haar brengt. Het was niet zoo ongehoord als in onzen tijd van oppervlakkigheid, dat zulk een meisje de oude talen aanleerde en zich eenige kennis van het Oostersch verwierf. Onze Anna Maria van Schurman was dus minder abnormaal dan zij dit nu zou zijn. Zij stond hooger dan hare medezusters, niet zoo van dezen afgezonderd; zij was minder eene uitzondering dan eene uitstekendheid. - En dan zeer uitstekend!

Men zie wat Schotel ons van den omvang harer wetenschap mededeelt, zoo wel waar hij haar als beoefenares der taalkunde als der wetenschappen voorstelt, of waar hij ons opgeeft, in welke betrekking zij stond tot beroemde geleerden van haren tijd. - Dat het een en ander niet tot de ligte literatuur kan behooren, die door behagelijken vorm bekoort, lag in den aard van het onderwerp. Wie echter bij ‘onderhoudend’ nog aan iets anders wat meer solide is, denkt, zal dit hier in geenen deele missen. Wij mogen niet terughouden wat overbekend is, dat men, waar Schotel werkt, grondigheid, naauwkeurigheid, tot uitputting toe, te wachten heeft; wij weten, dat hij de halmen niet achter zich laat liggen - hooge verdienste, ja noodzakelijkheid bij arbeid als de zijne. - Maar is hier het ‘licht’ niet onbestaanbaar met - niet doodelijk voor het leven, althans voor de levendigheid? - Schotel schijnt daarvoor bezorgd te zijn, blijkens zijne Voorrede. En het ligt in den aard der zaak, dat men zich, zoo opdiepend, daarbij niet altijd met vlugheid en zwier beweegt. - Doch levendigheid van voorstelling? Men zie het eerste hoofdstuk op menige bladzijde, waar tusschen de zinnen daarenboven veel is te lezen wat verraadt hoe hij te huis is in 't verleden. - Vraagt men warmte, gloed zelfs? - Die is verspreid, die tintelt in de schets van Jean de Labadie en in menig tafereel uit zijn leven en omgang met de hoofdpersone in zijn werk, die verdiende dat haar beeld werd opgewerkt en geschetst, gelijk Schotel zulks hier deed.

Immers, hoe diep de stempel van den tijd, waarin zij leefde, ook was ingedrukt in haar, die anders een zoo rijk inwendig leven leidde (men zie het hoofdstuk ‘de godsdienstigheid van Anna Maria van Schurman’;) waar het de vroomheid van het hart gold, waar het er op aankwam om die vroomheid met der daad te bewijzen; hoe zien wij daar de kunstenaars, de geleerden in liefelijken glans blinken, waar de hoogbeschaafde, alom gevierde zich wijdt aan wie haar de naaste en lijdende waren! Daar ‘in die diepe afzondering en aan het krankbed der lijdende’ praalt van Schurman in den zachten luister der opofferende liefde, die het heilige der heiligen mag heeten in den tempel van het vrouwelijk gemoed. - En daarop ziende, wie mogt het haar euvel duiden - hoe kon het anders? - dat zij zich, waar gezetheid

op het woord in een doodend uitpluizen van de letter en een dor dogmatismus ontaardde, of laf spel des vernufts met heilige waarheid werd gedreven; - wie mogt het haar euvel duiden, dat zij zich afgestooten gevoelde door band en vorm, waarin men het levende, vrije Christendom had geprangd, of door de karikatuur welke men er van maakte, en dat van Schurman separatiste werd? Dan behoeft men geen kind dezer wereld, geen twijfelend philosooph, geen ongeloovige te wezen, om te onderschrijven wat Schiller dichtte:

> Welche Religion ich bekenne? Keine von allen,
> Die du mir nennst! - Und warum keine? Aus Religion.

Wij zouden bijna zeggen, het oog slaande op de meesterlijke schets welke Schotel ons van Labadie geeft, den worstelende om de waarheid, en op zoo menigen trek in het karakter, ja op geheel het gemoedsbestaan van Anna Maria - wij zouden zeggen, daar moest aantrekking, drang tot vereeniging, *Wahlverwandtschaft*, bestaan en zich doen gelden. Wij keuren dan bijna elk gevoel natuurlijk, waarmede van Schurman den vurigen, gemoedelijken man begroette, zoo als dat ons in het negende hoofdstuk, ‘Anna Maria van Schurman, eene discipelin van Labadie,’ wordt medegedeeld, en met belangstelling, met goede wenschen in het hart, slaan wij - mogen wij ook de afscheiding op zichzelve beklagen en erkennen wij ook daarin nu en dan aanmatiging en overdrijving - dat hoopken van ‘heilbegeerige, heilzoekende, godzalige zielen,’ op zijne gangen vol beproeving, maar die de trouwe staalt, gade. Wij doen zulks te meer en met te meer eerbied voor het waarachtig christelijk element, dat zich daarin bij van Schurman openbaart, als zij daardoor ‘tot kennis van zichzelve komt en zichzelve geheel ontdekt,’ en nu een' hoogeren trap van christelijken zin en deugd bestijgt, waarop zij ontwaart en met schaamte bekent ‘dat zij aan ijdelheid, eerzucht, en hoogmoed hare offers had gebragt,’ moge zij dan ook droomen, droomen van eene volmaakte gemeente hier op aarde, niet gedachtig aan het woord van den Heer; ‘Laat ze (beide, onkruid en tarwe) zamen opwassen tot den dag des oogstes!’ - Immers hoever blijft zij steeds van dien onverstandigen, liefdeloozen ijver, te allen tijde schier bewezen, welken men het: - ‘weet gij niet van hoedanigen geest gij zijt?’ mogt vragen, die daar komt blakende en verdervende!

En daaraan, aan die rigting, hecht zich nu Van Schurman met eene trouw die van geen verlaten weet, zoodat dezer geschiedenis schier de hare wordt. Zoo vergezellen wij haar naar het vrije rijksstift Herfort, later naar Denemarken, waarheen de gemeente der Labadisten wordt verstrooid, totdat zij eindelijk te Wiewerd ruste vindt en later eene hoogere rust ingaat, dan die de aarde gunt en geeft.

Zoo mogt het leven der geroemde, gevierde in betrekkelijke vergetelheid en afzondering eindigen; zij voedde de overtuiging, dat zij slechts den schijn en het nietige had opgeofferd, om het wezenlijke en degelijke te kiezen, dat zij in hare armoede rijk was geworden. En die overtuiging stond de proef door, waarop het sterven den mensch in zijne gangen stelt. Berusting, vrede, hoop omgaven hare doodssponde. - Eenvoudig, maar door die eenvoud treffend, deelt de schrijver ons dit mede, terwijl het laatste als het eerste in het werk blijken draagt van de naauwgezetheid, waar-

mede hij zoo vele bronnen heeft gebruikt als hem ten dienste stonden.

Proeve daarvan zijn mede de aanteekeningen, die veel meer dan een derde van het werk uitmaken, en die tevens het bewijs leveren van Schotel's stalen vlijt en rijkdom van wetenschap. - Wij hebben hier eene monographie zoo volledig, als weinige, die daardoor meer wordt dan monographie. - Spijten zou het ons, indien velen zich door vrees voor drooge dorheid lieten afschrikken van dezen doorwrochten letterarbeid, die een helderstralend licht is in een der kapellen van den grooten tempel des christendoms, het bezoek en de beschouwing overwaardig, doch waarin tot hiertoe karig schijnsel werd geworpen, zoodat veel niet in zijne ware gedaante en in zijn werkelijk schoon werd gezien.

De uitvoering? - 't Is van gebroeders Muller, en die naam zegt, als die van sommige andere uitgevers hier te lande, genoeg.

Wij zouden menige zuster-pastoorske durven in beraad geven, of het niet een welkom geschenk zou zijn aan den echtgenoot? - Wij voor ons hadden het bij de eene of andere gelegenheid gaarne als zoodanig ontvangen en begroet.

CHONIA.

De een zaait, de ander maait.

Toussaint l'Ouverture, de Bevrijder der Negers op Haïty (Haïti). Naar het Engelsch van Dr. J.R. Beard, door J.B. Rietstap. Met platen. Utrecht, N. de Zwaan. 1853.

Onder de vele zoogenoemde *Kraft- und Kernsprüche*, maar waarachter wij stillekens een *cum grano salis, subintellectis subintelligendis*, of eenig ander bijvoegsel zetten, om te herinneren, dat die regel nog niet zoo onbepaald doorgaat, behoort ook de bekende phrase: - '*die Weltgeschichte ist das Weltgericht!*' - Schiller sprak haar uit, praegnant uitdrukkend wat Herder had gemeend op te merken en wat hij op zijne overredende wijze had voorgesteld. Nieuw was trouwens de opmerking niet. Der ouden Nemesis, het: 'waar een aas is vergaderen zich de arenden,' het: 'wat de mensch zaait, dat zal hij oogsten,' der Joden vergeldingstheorie, bewijzen meer of minder sterk, dat die regel wel ook zijne waarheid heeft. Hij heeft dit echter meer als men denkt aan het oordeel dat óver de menschen gaat, als wanneer men daarbij aan de eigenlijke geschiedenis wilde denken, zooals die door menschen wordt geschreven. Dan toch is er nog al het een en ander waarvan men in *appel* zou willen komen en revisie vragen. Dan zetten wij achter dat 'Weltgericht' meermalen een groot vraagteeken. Althans nog niet lang geleden werd aan reconstrueerders der historie een kapitale

eisch ontzegd. Een knap advokaat vermag voor dat Weltgericht vrij wat. - Het hoogere oordeel óver de wereld? Rondom Hem, die dit zal vellen, zijn wolken en donkerheid; al waarborgen enkele stralen of bliksems door en uit die wolken, dat Hij een licht is en licht zal laten komen.

Met deze en soortgelijke gedachten legden wij het bovenstaand werk uit de hand, waarin ons het bloedige drama dat op Haïti werd gespeeld wordt voorgesteld, dat welligt nog niet ten einde is gebragt, en waarop ligt nog, evenals in sommige stukken van Shakespeare, een *second part* moet volgen, alvorens de barensweeën van een' beteren tijd zijn doorgestaan. Het is een letterarbeid, die ons en misschien velen welkom was, bleef het dan ook minder bevreemdend, dat gebeurtenissen van zooveel gewigt al vielen zij dan ook op verren afstand voor, nog den regten geschiedschrijver niet vonden. Men had toen en later van het eigen werelddeel, waar de gewigtigste gebeurtenissen als met den stormpas of hollend elkander opvolgden en verdrongen, zooveel te vermelden, het drama op St. Domingo of Haïti was grootendeels zoo lomp-barbaarsch en bloedig, in de uitkomst was zooveel *mockery* [dit woord in ernstig vreesselijken zin genomen], dat de stof van menige zijde weinig uitlokkend mogt heeten. - Men vond ja den opstand geboekt, hoofdfeiten werden in de geschiedenis medegedeeld, vele bijzondere omstandigheden en particulariteiten waren bekend en de romantiek had daaruit reeds vaak stof ontleend of deze er ingebragt; maar altijd ontbrak een regt *resumé.* Met genoegen lazen wij daarom, voor een paar jaren, een opstel daarover in de *Revue des deux mondes*, dat ons voorkwam met kennis van zaken te zijn geschreven, en waarop wij toenmaals reeds wezen als dienende bij de behandeling van het vraagstuk der emancipatie. Daarin was ook spraak van enkele hoofddeelnemers in den opstand of den bevrijdingsoorlog [de zaken verschillen nog al naar het standpunt van beschouwing], waarin evenwel de onpartijdigheid der Muze van de geschiedenis niet scheen ter zijde te hebben gestaan. Die gaping wordt thans aangevuld, in het ledige vak wordt het tafereel opgehangen, waarop die open plaats scheen te wachten, doch met al de ijsselijkheden, welke men daar had te gemoet te zien.

Immers, hoe huiveringwekkend de woelingen en omkeeringen in het moederland mogten wezen, welke worstelingen daar uit worstelingen voortkwamen; de weêrslag in de kolonie was veel meer ontzettend. Hier was het verschil tusschen de partijen meer snijdend, de veete tegen de vroegere magthebbers nog veel meer gemotiveerd, zelfs dan tegen eene grootendeels verdorven aristokratie. Men had hier op St. Domingo geene herinneringen van humaniteit, mulat en blanke stonden hier, als de neger, den gruwel nader. Hier was meer te wreken, meer te verkrijgen, de strijd was er een op leven en dood, moest bijna een verdelgingskrijg worden. Doch moge zoo het verhaal daarvan bijna eene reeks uitmaken van ijsselijkheden, terwijl het oog maar enkele groepen vindt, waar trouw, dankbaarheid, menschelijkheid, edelmoedige zelfverloochening vriendelijke punten vormen; daar zijn er, en onder de hoofddeelhebbers, mogen het enkelen wezen, op wier beeld het oog met welgevallen rust. En onder dezen eene eerste plaats aan Toussaint l'Ouverture, leggen wij ook aan hem den maatstaf niet die ons, bij eene meer verlichte godsdienstkennis en meerdere

zedelijke beschaving, is aangewezen.

Het is de geschiedenis van dezen held, die ons hier ter lezing wordt gegeven, en die als zoodanig meer dan onderhoudend, die belangwekkend mag heeten. Met korte maar voldoende trekken is in den aanvang Haïti en de staat van zaken daar geschetst, niet met te heldere kleuren. Maar hoe konden die worden gebezigd bij een zoo Godtergend en menschonteerend tafereel? Wij hadden hier gaarne meer gelet gezien ook op den zedelijken en godsdienstigen toestand, al laat zich ook het: ‘aan hunne vruchten zult gij ze kennen’ toepassen. - ‘Gisting en wanorde’ mogt die staat van zaken heeten. Het is alsof wij de stoffen zien mengen die daar werken en broeijen, totdat de uitbarsting komt; wij zien de mijn als vullen, die slechts wacht op de vonk om vernielend te ontploffen. Hebzucht die uitmergelt, weelde en wellust die schatten vraagt om schatten te verslinden, onderdrukking die geen regten ontziet, onmenschelijkheid die geen erbarming kent, - zij zijn als de wind die wordt uitgezaaid, waaruit de storm hervoortkomt die de zaaijers wegvaagt, maar om ook zoo menig' onschuldige meê te voeren.

Nu voert Dr. Beard ons voor het beeld van Toussaint, wiens overgrootvader, naar men zegt, een Monzongo in de werkelijkheid was. Wij zien hem begunstigd boven talloozen zijner lotgenooten, uitstekend boven talloozen zijner lotgenooten, vervuld met begrippen die hem zich deden schikken in het slavenlot, doch die hem ver boven het gewone peil verhieven, door godsvrucht geschraagd, maar ook voorbereid om meer te worden. ‘Oom Tom,’ maar met een' hoogen in plaats van diens geduldigen geest. Hoe mag de onderwerping des geloofs met het immer helderder ontwaakt besef van zijne en der zijnen regten als menschen hebben gestreden in zijn borst! En daar treft hem als anderen het berigt, dat het Fransche volk tot bewustzijn van zijne regten is ontwaakt, dat de geest des tijds tot de aanmatigingen eener zedelooze aristokratie als tot de onverdraagzaamheid van geestelijke heerschzucht het: ‘tot hiertoe en niet verder!’ heeft gesproken, de mare der omwenteling in het moederland vindt in de kolonie weêrklank, als bij echo's in 't gebergte, versterkt tot een kreet van jubel, maar die te gelijk dreigend klinkt. De mulatten vooral juichen, omdat zij daarin het middel zien om tot hunne regten te geraken, als tijdingen na tijdingen op Haïti worden gebragt. Het ‘vrijheid, gelijkheid, broederschap!’ - waarbij later het zoo dreigende: *ou la mort!* kwam, wordt er met blijdschap begroet. Maar voor wie dáár, onder die zoo *heterogene* bevolking de vrijheid - onder en tusschen wie die gelijkheid - met wie die broederschap? - Die vraag stelt blanken en kleurlingen en negers nog vijandiger tegen elkander dan vroeger. De wetgevende vergadering [eere daar Lameth, die de kleurlingen in de vergaderingen der kolonie toe- de negers vrijlaten wilde] besluit bij dekreet van 8 Maart 1790, dat aan de kleurlingen dat voorregt zal worden gegund; doch de blanken op Haïti verzetten zich daartegen, en Ogé en Chavanne, die zich en de hunnen bij het vergunde regt wilden handhaven, worden, na een proces van twee maanden, veroordeeld om te worden geradbraakt, met verbeurdverklaring hunner goederen. Thans strijd tusschen blanken en mulatten, welke laatsten een beroep op de negers doen, die nu den oorlog negerachtig [kon het anders?] voeren, waartegen de planters Engelsche hulp inroepen, die op

Engelsche wijze wordt gegund. Schrikkelijke gestalten, Biassou en Jeannot, dagen op als uit den afgrond, zooveel vriendelijker en grooter een Toussaint en Lafitte.

Wij komen tot den man, die in menig opzigt groot mag heeten, die door zijne voortreffelijke hoedanigheden meer dan door de omstandigheden geholpen, immermeer het middenpunt wordt der beweging, waardoor Haïti tot de vrijheid, neen, tot de barensweeën der vrijheid wordt gebragt. Wij zeggen: barensweeën. - Hoe heerlijken keer toch aanvankelijk de zaak moge schijnen te nemen, weldra blijkt het, dat nog naar buiten en vooral naar binnen te veel vijandige elementen moeten worden overwonnen, dan dat de rust zoo spoedig kan keeren. Zelfs in onze dagen [Faustin, Soulouque, en hoe die keizerlijke apen al meer mogen heeten] mogt men vragen: is er inderdaad, na zoo veel beweging, zoo veel verwoesting, iets gewonnen voor wezenlijke humaniteit? Het kind is jongen geworden, lastiger, boozer, dan hij was als kind. - Maar van zoodanige toekomst vinden wij zaad en spoor bereids in deze geschiedenis van Toussaint l'Ouverture. Welke wankeling, ontrouw, zwakheid immers bij de zijnen, welke overmoed door geweld en verraad ondersteund, bij zijne vijanden in het moederland! Men denke aan Christophe en Dessalines, aan Leclerc, den Alba van St. Domingo, maar trouweloozer dan deze, meer schurk en koeler, in wien de gemeene zijden in het karakter der familie van Buonaparte en harer agnaten tot volle ontwikkeling was gekomen, de pleger van ongeregtigheid, waarvan bij den eersten consul de eerste oorzaak was te zoeken. Wij zijn niet blind voor het genie van den vaak hooggevierde, en gelooven, dat hij van alles bezat behalve een hart, ten zij men de liefde jegens zijn kind uitzondert; doch deze heeft het roofdier ook. Moesten we Napoleon een standbeeld oprigten, wij deden dit in den tuin der Tuilleriën, wij kozen Josephine, Enghien, Toussaint, de ter dood gegriefde, den doodgeschotene en verhongerde, tot dragers van zijn beeld, als kariatiden, om Napoleon's huwelijksliefde, zijne goede trouw en humaniteit voor te stellen; - en dan mogt men opsieren, maar - hoeveel groots bleef den Groote? - Van blz. 146 af tot aan het einde toe, wordt het leven van Toussaint ééne acte van beschuldiging tegen Napoleon, wiens gemeene handlangers willige werktuigen worden om den ondergang te bewerken van een' zwarte, die in waarheidsliefde, trouw, zielenadel, een engel der reinheid is, bij hen gehouden. Gaarne schrijven wij af, wat Dr. Beard, blz. 149, van de handelwijs van dezen franschen Crassus [Brunet] zegt, die den Spartacus der negers niet ten onder bragt, niet overwon, maar op eene lage manier verschalkte, zoodat hij woord noch eer ontzag: - ‘Grooter valschheid dan deze is zelden gezien. Deze persoon [de divisiegeneraal Brunet], die zich Brunet teekent, die zich een man van eer noemt, en, wie daar maar in 't minst aan twijfelde, zou neêrgeveld hebben, - deze man, die waarschijnlijk ter kerk ging en de mis hoorde en het Christendom beleed, die ten minste niet in het verborgen beurzen rolde of halzen afsneed, die man zet zich koelbloedig neder en schrijft een weefsel van leugens en bedrog, ten einde een onschuldig man, den bevrijder zijns lands, in het verderf te lokken.’

Wij weten van elders, dat men Toussaint verdacht hield, dat hij plannen smeedde tot eene bevrijding van Haïti;

doch waarom hem dan niet voor het oog der wereld zijn proces opgemaakt? Zijne taal in zijne brieven aan den minister van marine en koloniën, aan den eersten Consul, waarin hij behandeling verlangt van zijne zaak, is waarachtig niet die van een laag zamenzweerder. Maar desniettemin werd en bleef hem mogelijkheid van verdediging ontzegd. Hij moest sterven en stierf ook in den kerker van het fort Joux - verhongerd volgens sommigen, volgens anderen vergiftigd. Moge hij met ter tijd blijken een offer des behouds te zijn geweest.

Aan het slot der waarlijk tragische, belangwekkende geschiedenis, voor welke wij zeer gaarne eene geheele reeks fransche romans missen, trekt de schrijver een parellel tusschen Toussaint l'Ouverture en Buonaparte en spreekt hij een woord van ‘vergelding.’ Dan houdt de laatste nog veel op zijne rekening. Wij zullen die, denkend aan Lamartine's ‘*Dieu l'a jugé. Silence!*’ niet pogen op te maken.

De vertaler deed zijn werk loffelijk. Het is ons aangenaam dat het uitstekende boek in zulke handen ter vertolking viel.

CHONIA.

Wat er al niet van de pers komt!
Uitroep bij het lezen van: een dag op een kantoor.

Blijspel in twee bedrijven, door Peninkt. Schiedam, H.A.M. Roelants. 1853.

Bij het lezen van dezen titel verheugden wij ons, daar hij ons een oorspronkelijk blijspel aankondigde. De armoede onzer literatuur in dat genre is zoo groot, dat we het iets meer dan middelmatige van harte welkom zouden heeten, omdat het den weg kon banen tot het meer voortreffelijke. Wij willen niet laag vallen op de goede vaudevilles die - hoeveel de vertaling dikwijls ook te wenschen overlaat - bij ons worden opgevoerd, maar betreuren moeten wij het toch altijd, dat er voor het nationaal tooneel zoo weinige oorspronkelijke, en dus nationale stukken bestaan. Wij kunnen de opmerking, dat onze taal minder voor het blijspel geëigend is, of dat het een vruchteloos streven zou zijn het geestige der Franschen te willen evenaren, niet geheel laten gelden, omdat onze gevierde dichters genoegzaam bewijzen, wat onze taal vermag, en wij wèl zouden kunnen noemen wier zinrijke geestigheden tegen menigen aardigen kwinkslag of niet altijd aan te prijzen équivoques kunnen opwegen. Met zekere vooringenomenheid namen wij het ons gezonden blijspel ter hand, maar beklaagden ons den kostbaren tijd dien we aan het prulschrift besteed hadden.

Peninkt - kladder zouden wij er achter voegen - heeft even weinig be-

grip van een blijspel, als van taalkunde en stijl. Het is ons niet de moeite waard om het te recenseren, omdat we dan schier op elke bladzijde moesten blijven stilstaan en we niet inzien, dat er aan plan en uitvoering te verbeteren is, om er iets dragelijks van te maken. De persiflage op den handelstand in Engeland is te grof lomp en te gemeen om er een woord tegen te spreken. De regtschapenheid van den Hollandschen koopman daar tegenover te laf vleijend, om dit contrast met bezadigdheid teregt te wijzen. De Amsterdamsche professor is de droevige figuur in het vervelend vertelsel. De soi-disant aardigheden die zouteloos gedebiteerd worden omtrent de zendeling-genootschappen, dwingen den voorstanders der zendelingszaak een medelijdenden glimlach af, over de onnoozelheid van den bediller. Zedelijke strekking vinden we in het van lafheid overvloeijende pamphlet schier niet, maar zooveel te meer triviale uitdrukkingen, zinstorende perioden en een taal, die hier en daar aan een' ongeoefenden schooljongen laat denken. De laatste woorden luiden: ‘Tot weêrziens.’ Wij hopen niet dat Peninkt daarbij meer gedacht heeft; want wij voor ons zouden niet gaarne wenschen hem dus weêr te ontmoeten. Volgaarne nemen wij afscheid van hem en zijn product.

Wij verwonderden ons, dat Peninkt nog een uitgever gevonden heeft, en herinnerden ons de eischen, die een in Duitschland algemeen geacht collega van den uitgever van dit blijspel, de boekhandelaar Perthes zichzelven deed, met betrekking tot den boekhandel en de beginselen, waarvan hij daarbij uitging. Hij beschouwde, dus lezen we in het onlangs over zijn leven en bedrijf uitgekomen werk, den boekhandel niet slechts als een middel van bestaan, maar ook als een middel tot opwekking en bevordering van het geestelijk en zedelijk leven des volks. De beteekenis, die zijn lieve boekhandel, gelijk hij zich dikwijls uitdrukte, voor het geheele geestelijk leven van het volk had, vervulde zoozeer zijne gedachten, dat hij zeker gedurende geheel zijn leven minder gewigt aan de winsten heeft gehecht, dan ieder ambtenaar gewoon is aan zijne bezoldiging te hechten. Aan den boekhandel in het algemeen en aan elken boekhandelaar in het bijzonder schreef hij een wezenlijken invloed toe op de rigting, waarin lezers en koopers bij de keus van hun geestelijk voedsel te werk gingen; en daar hij de verbazende uitbreiding van den invloed der letterkunde op gezindheid en leven voor oogen had, beschouwde hij toen en geheel zijn leven door den boekhandel en de wijze waarop hij gedreven werd, als eene diep in den gang der geschiedenis ingrijpende magt.

Wij wenschten wèl, dat deze wenken alom werden in acht genomen, en daarom schreven we ze hier, zonder eenige personaliteit, neder.

H.

Mengelwerk.

Nog eene oorlogsverklaring tegen den oorlog.
Eerste kanonnade.

> Tegen den oorlog te schrijven, heet evenveel, als in gedrukte boeken te razen op harde winters of op de erfzonde.
> JEAN PAUL.

Nog eene, vraagt gij? - derhalve is deze niet de eerste? - Volstrekt niet, genegen of ongenegen lezer! want onze vriend Jean Paul heeft reeds vóór jaren eene dito in het licht gegeven, welke gij, tot uwe leering en stichting, lezen kunt, zeer goed vertaald, in de *Gedachten van Jean Paul*, door Mr. Weiland, II^{de} deel, (2de druk), blz. 137, nommer 315, en wij wenschten dat gij *die* oorlogsverklaring gelezen hadt, zelfs meer dan eenmaal, als inleiding en aanvulling der onze. - Hebt gij het boek, neem het dan en laat er u door teregtwijzen, of als gij het niet hebt, zullen wij er zoo veel mogelijk, in onze oorlogsverklaring, partij van trekken, eerlijk telkens onzen braven vriend en voorlooper aanhalende, en inklemmende tusschen de haakjes: alzoo ‘ ’.-

Wij verklaren openlijk en plegtig den oorlog aan den oorlog, reeds om deze reden: dat velen in dezen tijd, min of meer bedektelijk, den *oorlog* aan den *vrede* verklaarden, en zich beijveren het bloedige *hors d'oeuvre* in de geschiedenis van ons lief geslacht, als een *chef d'oeuvre* voor te stellen, of als een opus posthumum, een werk *na* den dood, van den eersten zondigen stamvader Adam af, of als een excellent middel ter opvoeding der volken, of als een terugklank en gepermitteerde echo van de goddelijke krijgsbedrijven in het Oude Verbond. - Tegen dezen moeten eerstelijk onze batterijen gerigt, en wij geven vuur zoo goed wij daartoe in staat zijn, en zoo lang onze amunitie strekt. - Allerbeste menschen! die het patronaat van den krijg op u neemt, wij vragen u dadelijk, of gij wel weet, wat de krijg *is?* - niet, waar gij het monsterdier voor houdt, dat ge op verren afstand beschouwt of u laat voorspiegelen, naar de eene of andere

theorie - neen, - wij vragen u, of gij het voorregt hebt gehad om een ‘slagveld’ te bezoeken, behoorlijk met beelden gestoffeerd, uwe broeders verminkt, vermoord, vertrapt, duizend en nog eens duizend bij elkaâr? - welligt hebt gij dat gezien - wij nog niet, en wenschen gaarne verschoond te blijven. - Als ge u dáár verplaatst, tot aan de enkels in het menschenbloed plassende, onder die kermende, stervende martelaars, duizend in één uur, - die u om den genadeslag smeeken - kom aan, houd daar uw *speech* over het ‘geoorloofde, het weldadige, en zegenrijke van den krijg.’ Wanneer gij hier en daar dat brullen van smart, dat gerogchel der zieltogenden, en die huiveringverwekkende vloeken verneemt, plaats u midden onder de lijders, verklaar in deelen en onderdeelen, zeer modern rhetorisch, in uwe redevoering: dat de oorlog dient ter ontwikkeling der menschheid; dat er groote, heerlijke krachten door worden geproduceerd; dat Gods voorzienigheid, reeds van aloude tijden, dit heerlijke middel heeft toegelaten om de volkeren op te voeden; - dat door den oorlog, handel en zeevaart en kunst zeer merkelijk worden ondersteund; dat de ware heldenmoed daardoor wordt opgewekt - blijf maar dapper aan de praat, laat u, mijn waarde redenaar! niet van uw stuk brengen, als de doodstuip links en regts u in de oogen valt, als de scherpe jammerklagt u in de ziel dringt, als u de loodkleurige, misvormde lijken uwer broederen, met gapende wonden en verglaasde oogen, aanstaren. - Man! blijf bij uw stuk, en als ge aan uwe peroratie komt, en *theoretisch* en zeer grondig, het geoorloofde, en zelfs nuttige van den krijg hebt bewezen, roep dan die stervenden, dáár op den bloedakker, aan uwe voeten, op, en spreek hen pathetisch en echt rhetorisch, aldus aan -: ‘En nu, gij waarde medebroeders en medechristenen! die hier rondom mij ligt te sterven, en mij misschien met stille aandacht en stichting hebt aangehoord, zeer gewenschte hoorders op het slagveld! bekent het zelven, is het niet edel, en roemrijk, en gelukkig, om *alzoo,* pro patria et focis, op *deze* wijze, naar de andere en betere wereld over te gaan? waarde hoorders! is het niet zonneklaar, dat men voor God en de wereld, het voorregt nooit genoeg kan schatten, om op *deze* wijze, die u vergund is, op het “bed van eer,” tot heil der menschheid, te bezwijken, en zult ge allen niet eenparig moeten toestemmen, dat ik, de redenaar, op voldingende theoretische gronden, den oorlog heb verdedigd?’ - En dan, plas nog eens door het menschenbloed heen, en veeg straks uwe voeten af als ge te huis komt, en door uwe eigene welsprekendheid schier tot tranen toe bewogen zijt. - Allerbeste menschen! die zoo gaarne partij trekt voor de partijgangers van Mars en Bellona, al hebt ge nooit een slagveld gezien, gij zult toch wel weten dat het niet gepermitteerd is, om uwen broeder, wie hij ook zij, en wie hem ook in de montering stak, te dooden; vergelijk Mozes, en Hem die *meer* is dan Mozes en Salomo was, en ook uw eigen hart - dat weet ge - zoo lang ge ons nu niet bewijzen kunt, dat de dood en de moord, door den krijg *noodzakelijk* gemaakt, *geen* dood en *geen* moord is, maar iets anders, b.v. eene savonnade, - eene vriendelijke teregtwijzing, een, halte daar! of zoo iets dat *geen* bloed kost - zoo lang ge ons *dat* niet bewijzen kunt, stellen wij de groote of kleine moordhistorie, als eene

beschuldiging voor, tegen u, die er toe medewerkt, onaangezien uwe onwederlegbare, en duidelijke, en welsprekende theorie, die heeft bewezen dat de oorlog zeer wèl met Gods bevel en 's menschen heil is overeen te brengen. - Gij moet ons eerst bewijzen, vergeet dat niet! eer gij weder een nieuw onderdeel uwer rede voor den krijg aanvoert, dat de moord geen moord, en het bloed geen bloed, en de dood geen dood is; dat de respective lijken, op het slagveld of achter de borstwering, eigenlijk *geene* menschenlijken zijn - maar - maar - 'theoriën van bloed en lijken,' wat anders, dat men zoo heel naauw niet moet nemen!! - Intusschen wij weten wat gij ons zult zeggen, en kennen het oude liedje -: 'moet men dan tegen den indringenden vijand, land en stad niet verdedigen? moet men zich dan maar zoo laten doodslaan of gevangen nemen, de nationale vlag laten wegkapen, en zich als weerlooze lammeren in een groote kooi opsluiten? Gij komt ons op het lijf vallen met "tachtigjarige," met "dertigjarige," en "zevenjarige" oorlogen - en gij zegt dat wij laffe, kwade, onnoozele halzen zijn, niet waard om den naam van Nederlander te dragen, en gij roept de schimmen op der dappere voorouders, die immers anderen doodsloegen om zelf niet dood geslagen te worden - gij wordt zoo boos, grimmig op ons, dat we waarlijk bang zouden worden en voor u wegloopen, zeggende - "och, beste! sla dan maar dood als ge wilt, maar blijf ons van het lijf" - maar beste, waardste! *hier* ligt de knoop. - Er bestaat een magtig groot verschil tusschen oorlog en oorlog, zoo als er een verschil bestaat tusschen uwe theorie van den krijg, en de onze - wordt niet zoo boos en blijft bedaard, - want als het op verdedigen van regt, en erf, en eigendom, en vrouw, en kind - (wij voegen er om uwent wil bij: op het verdedigen van uw effektentrommel en papieren inboedeltje) aankomt - dan willen we toegeven dat het, helaas! noodzakelijk is om de handen eventjes uit de mouw te steken, en te roepen -: "halte daar! vriendschap!" en wil de vriend geen halt maken, - ons te verweren - te verdedigen: - dat is immers menschenregt, aangeboren regt, geene zonde - en even zoo moedig, en onversaagd, en onverpoosd wij u bestrijden en beoorlogen, die den krijg voorstaat, en volgens goddelijke en menschelijke wetten handhaaft, - evenzoo gaarne willen wij met u den overweldiger, die onze regten krenkt, tegenhouden, en als het moet, te vuur en te zwaard op zijn baaitje komen - maar "verdedigen, mijn beste!" verdedigen, is maar een klein, zeer klein gedeelte van den gebruikelijken, gepermitteerden, geoctroijeerden, geschiedkundigen oorlog. - Kent uwe zoo respectabele theorie, die den oorlog zoo magtig patrocineert, *dat* verschil, *dat* onderscheid wel? - denk toch eens na, opdat ge uzelven niet in der haast voorbij loopt - wacht even -: "het ongeluk der aarde bestond, tot nog toe, hierin: dat *twee* tot den oorlog besloten en *millioenen* denzelven uithielden en uitvoerden, terwijl het vrij wat beter zou geweest zijn wanneer *millioenen* besloten en *twee* gevochten hadden." Jean Paul, blz. 138. - Verstaat en begrijpt ge ons nu? - wij zullen inderdaad onze vaderlandsche helden, die afweerden, en land en stad verdedigden, niet op gelijken voet stellen met den *overweldi-*

ger, die op eens of langzamerhand lust, pleizier en ambitie begint te krijgen, om buurmans land of erf te bemagtigen en zich dáár te nestelen, en als buurman, zeer natuurlijk! dit niet goed vindt, en liefst zijn eigendom ongeschonden bezit - kommandeert: Marsch, onderdanen! voorwaarts marsch! in het vuur! - slaat dood, wat ge vindt en wat ge kunt, opdat ik, “een van de twee,” dat brok land en die kleine smalle strook op den grooten aardbodem aan mijn rijk vastlap, en als ge dood geslagen zijt, of anderen dapper dood geslagen hebt - ziet, dan zullen we elkaâr nader spreken - dan hebben we voor u in petto: lauwerkransen, courantenberigten van uwe dapperheid, eerekruizen, houten beenen en dito armen, of kleine pensioenen, als ge nog niet geheel dood zijt, maar slechts een weinig verminkt, of eene collecte voor de gewapende dienst; - en als ge welligt, dat zeer wel mogelijk is, allerliefste dappere onderdanen! intusschen werkelijk dood mogt geschoten worden, dan hebben we voor uwe dapperheid, voor uwe doodsbeenderen, voor uwe weduwen en kinderen - ook nog wel iets over: eene groote ijzeren of steenen grafnaald, eervolle melding van uw sneuvelen, in de onschatbare geschiedrollen der onsterfelijken, of een weeuwen spaarpenning; - en als ge hoog genoeg in rang waart opgeklommen, en niet als *gemeen* soldaat het voorregt hadt om dood gemaakt te worden, - nog eene aparte lijkrede, ja als het hoog komt - een standbeeld.’ - Zeg nu eens dat de overweldiger niet regt humaan is, en zich niet weet te schikken in de omstandigheden?

Onaangezien dergelijke menschlievende avances en waarlijk aandoenlijke toegeeflijkheid van ‘een der twee, die tot den oorlog besloten,’ kunnen we onze oorlogsverklaring tegen den oorlog nog niet terugnemen of eindigen - in geenen deele. - Als het op verovering, op geweldige aanranding van het vreemd erf is gemunt, als men den armen buurman wil verdrijven, omdat zijn land ons wèl aan staat, of onder den schijn van de *integriteit* des buurmans te beschermen, hem verjaagt, dan is deze methode van oorlogen of lands- of stadsbezetting, - een werk des baarlijken duivels, en wie er het bevel toe geeft, is ook een kind des duivels, al was hij de groote Mogol, de keizer van Japan in eigen persoon, om geene *andere* personen te noemen. - Maar nu gaat ge de *voordeelen* van den oorlog opsommen, en verzoekt ons naar uwe theorie te luisteren, ‘want, zegt ge, met een lief glimlachje, we moeten ons niet, zoo als daar even, zoo bepaald, zoo dadelijk, zoo plastisch, naar het ‘slagveld begeven’ - dat is te veel praktisch, te weinig theoretisch, foei, foei! dat is te akelig, dat laten we liefst een weinigje op zijde liggen, - *zóó* naauwkeurig moeten we, beste maat! den oorlog nooit beschouwen - we moeten als wetenschappelijke menschen, de zaak uit een *hooger* oogpunt bezien, ja ons verheffen *boven* bloed en lijken, en afgeschoten armen en beenen, en huilende weduwen en weezen, - begrijpt ge *dat* niet, dan zijt ge heel dom - we moeten over den oorlog redenerende, alleenlijk *papier* voor ons hebben, beter dan een bloedakker, we moeten ‘idées,’ ‘denkbeelden,’ ‘theoriën,’ hooge en verhevene ‘beschouwingen,’ hebben: daar komen we verder mede dan met die verwenschte werkelijkheid, welke gij

ons daar zoo onvoorzigtig en voorbarig hebt voorgelegd - begrijpt ge dat niet? - ja wel, we begrijpen u heel goed - kom aan, dan maar uit den hoek, beste vriend! met uwe theorie, we zullen even adem scheppen en u aan het woord laten. - 'Gaarne, zegt ge, maar met uwe permissie, niet op het slagveld.' - Nu, goed, goed dan - dat is al in orde - kom aan, praat maar op. - Dat is jammer dat ge daar juist zoo'n fatale hoestbui krijgt - bedaar maar eerst - we zullen u intusschen weder om uwe theorie behoorlijk in te leiden, iets van onzen vriend voorlezen, dan zal de hoest wel bedaard zijn -: 'En waarover toch, en waarvoor wordt niet dikwerf oorlog gevoerd, dat is, landen aan jarenlange geboorteweeën onderworpen, om eenen afgemartelden vrede te baren? Hoe vele oorlogen in de geschiedenis door grenadiersmutsen om grenadiersmutsen!

'De oorlog, zegt men, ontwikkelt en maakt groote volken en groote menschen kenbaar, even als bij regenachtig weêr gebergten aan eene vreemde kust zigtbaar worden. Volgens dezen regel moesten wij *niets* dan groote volken hebben, want alle onbeschaafde volken oorloogden tot in de beschaving toe. - Maar waar belande eindelijk het grootste, krijgshaftige, het Romeinsche volk, hetwelk eeuwen lang, niet zich in het bloed baadde, maar op den stroom van bloed rondvoer? - Onder aan den troon van Romeinsche keizers, als wormen die voor de kroon kropen! - De langdurige Peloponnesische krijg maakte geene Spartanen, maar Lycurgus wel. - Groote volken ontwikkelen zich enkel door groote menschen, en één groot denkbeeld, ééne wetgeving bragt de volken hooger dan tien jaren in voorspoedigen oorlog.' J.P. blz. 139, 140.

Welnu, wat zegt gij van onzen vriend? hij helpt u waarlijk een goed eind op weg, en thans zijt gij, waardste! met uwe theorie aan het woord, en zult ons het geoorloofde, het nuttige, het heilzame, het noodzakelijke van den oorlog, na de vriendelijke toelichting van onzen vriend Paul, *beter* kunnen voorstellen.

De oorlog, zegt gij, als wij u wèl verstaan, ontwikkelt de wereld, maakt helden en krachtige menschen, bovenal moed, heldenmoed - de vrede verwijft en ontzenuwt. - De oorlog is immers, sedert broeder Kaïn, tot op het bombardement van Odessa (en wat er sedert dit blad geschreven is nog moet volgen) volstrekt eigen, in- en aangeboren aan het menschelijk geslacht - de geschiedenis is eigenlijk eene aanteekening van een 'zesduizendjarigen krijg' -: 'Tot nog toe was de vrede enkel eene bloeijende voorstad, met buitenplaatsen en tuinen, voor de vesting des oorlogs gelegen, die, bij de minste vrees voor aanval, door haar wordt plat geschoten.' J.P. blz. 137, derhalve is de geschiedkundige noodzakelijkheid van den krijg bewezen - de vrede is een ongestadige bezoeker in het groote, woelige, verschrikkelijke wereld-drama, vol bloed en tranen - maar de oorlog is de 'habitué,' de geabonneerde, die altoos zijne konings- of keizers-loge openhoudt en vindt.

De oorlog heeft oneindig veel bijgedragen om de geslachten - te cultiveren - om de natiën - oost en west - tot elkaâr te brengen, om de zeden en gewoonten, bij wijze van ruiling, van elkaâr over te nemen - vergelijk de kruistogten.

De oorlog heeft bijzonderlijk op handel, en scheep- en zeevaart, op kun-

sten en wetenschappen, ja op poëzij en letterkunde teruggewerkt, - en het ware leven gebragt in het stilstaand moeras der wereld, waar de vrede eenen langzamen, chloroformachtigen toestand zoude te weeg brengen.

De oorlog is goddelijk gewettigd, ingesteld, en goedgekeurd, gelegitimeerd door den Verbondsgod in het Oude Testament, die zelf mede vooraan streed, en een ‘krijgsman’ wordt genoemd, waaruit ontegensprekelijk volgt dat *alle* oorlogen, van welken aard ook, en met welke inzigten gevoerd, als goddelijk gelegitimeerd moeten aangenomen worden.

Q.E.D. - wat te bewijzen was, en aldus is bewezen.

Eer wij ons, tegenover deze losbranding, op genade gevangen geven, en door het verpletterende gewigt dezer argumenten zijn nedergeveld, moeten wij de betamelijke vrijheid nemen om onzen tegenstrever te herinneren, dat hij inderdaad zeer juist heeft geredeneerd, en gezien, en gevolgtrekkingen maakte -: dat uit den krijg veel goeds is voortgekomen: ontwikkeling, en leven, en handel, en cultuur, en heldenmoed, en rijkdom, en zeevaart - en dat ons dit juist en treffend is bewezen - volgens dezen *stokregel* eener zeer verdachte corporatie, aldus luidende:

Het doel heiligt en wettigt de middelen!

Juist *deze* bewijsvoering is de eenige mogelijke, en daarom zoo hartelijk geliefkoosde om den krijg in eere en deugd te handhaven - aangezien - al dat goede, en groote, en nuttige in de geschiedenis, zeker wel is bereikt - maar *waardoor - waardoor?* juist door het vermoorden en verminken, vice versâ, door het plunderen en verbranden, door het verpletteren en vernielen; - *deze* waren de middelen - dat doet niets af - als het *doel*, de groote menschen-cultuur, maar bereikt wordt. - Wij hadden waarlijk nooit gedacht dat onze tegenstrever van de logica der broederen Jezuïeten moest gebruik maken om zijne theorie vol te houden - maar 't is onze schuld niet. - Intusschen 't is zoo helder als de dag -: de oorlog, de vernielende, demoraliserende, onregtvaardige, verwoestende oorlog, moet en moest het middel zijn om die hooggevierde menschenontwikkeling mogelijk te maken. - De Voorzienigheid (dat spreekt van zelf, om de theorie en de logica niet in den weg te treden) komt in het Oude Verbond te hulp. De Oneindige, almagtige, Genadige, moet in een wapenrok, met een speer en schild in handen, - om den wille der theorie -: Jehova een krijgsman. - - Wij sluiten voor deze maand met onze lezers een wapenstilstand, en zijn stellig van voornemen om dan weder het vuur te openen, en hopen op bondgenooten hier en daar, of wel op bestrijders.-

Nog een afscheidsgroet van den vriend: ‘Hetgeen bij den vrede de weldaden vervalscht en verdunt, is juist dit, dat hij oude oorlogswonden eerst heeft te sluiten, en dan zelfs nieuwe weêr te openen. Indien een magtige staat slechts de helft van zijn oorlogs-brandhout tot timmerhout van den vrede wilde verbruiken, indien hij maar half zoo veel ten koste wilde leggen om *menschen* te vormen, als om *onmenschen* te maken, en half zoo veel om zich te ontwikkelen, als om zich in de neteligste omstandigheden in te wikkelen, hoe geheel anders en hoe veel krachtiger zouden dan de volken daar staan!’ J.P. blz. 143, 144.

Spiritus Asper en *Lenis.*

Aanprijzing der verwaandheid.

Het ligt wel eenigzins in den geest van onzen tijd bij 't oude te zweren, en lang gekoesterde vooroordeelen als waarheden te eerbiedigen. Ik heb 't nog onlangs ondervonden, toen ik in een talrijk gezelschap door allen, uitgenomen door mijzelf, stijf en sterk hoorde staande houden, dat de verwaandheid geene goede en prijzenswaardige hoedanigheid, maar wel een zedelijk gebrek is. Veel heb ik er tegen in gelegd, en nog vol van de zaak, toen het mijne beurt was in uw midden eene bijdrage te leveren, besloot ik u meê te deelen eenige losse opmerkingen ter aanprijzing der verwaandheid. Ik zal het onderwerp niet uitputten, en er zal dus voor elk - menigeen, die gaarne kritiseert, vindt dat aangenaam - nog wat aan te vullen overblijven.

Misschien zullen er ook onder u zijn, die meenen, dat verwaandheid een zedelijk gebrek is, dat niet aangeprezen, maar waarvan ernstig afgemaand moet worden, en waarvan hem, die er aan laboreert, zoo mogelijk te genezen, de liefde tot den naaste en het heil der maatschappij gebiedend vorderen. Ik schroom niet, dát een het gezond verstand beleedigend en tergend vooroordeel te noemen, dat alleen voor de liefhebbers van het oude en stationnaire *quand même* eenige aanprijzing in zich zelf meêbrengt, omdat het een stokoud en stationnair vooroordeel is. Reeds bij de oude latijnsche dichters, ook bij Grieken, tot op La Bruyère, en nog in onze dagen vindt men verzen, karakterschetsen en wat er van de hand van karakterkundigen meer zij, ter bespotting van verwaanden, om hen aan de kaak te stellen, om het dwaze, verkeerde, onzedelijke zelfs van hunnen hoofd-karaktertrek in het licht te stellen. De verwaandheid heeft hare eigene geschiedenis even als 't menschelijk hart, en 't is wel zeer vreemd, dat mannen van verbazende wetenschap, mannen, die hunne dagen en nachten aan onderzoek en studie hadden gewijd, mannen, wier wijsgeerige resultaten aan de wereld bekend gemaakt, de wereld tot bewondering en eerbied noopten, ten opzigte der verwaandheid zoo verblind konden zijn, dat zij meêdoogenloos over haar den staf braken, niets met haar te doen wilden hebben, en zelf juist het tegenovergestelde van verwaand toonden te zijn. Nog dagelijks ontmoet men menschen, die helder van verstand en denkvermogen, toch nog hardnekkig de ongerijmde stelling willen volhouden en verdedigen, dat de verwaandheid een zedelijk gebrek zou zijn. Ik wil mij niet en ik zal mij nooit aan hunne zijde scharen. 't Is meer zoo gegaan in de wereld. Booze vrouwen, b.v., die hunne mannen plagen, het leven - zoo als de zwartgalligen het noemen - lastig maken, hoe worden zij door velen geschuwd, hoe zoeken en onderzoeken velen niet, als zij tot den huwelijken staat wenschen over te gaan, toch zulk een wezen niet in huis te halen, en Rabener, die de zaak beter doorzag, die zich door geen schijn liet verblinden,

hield eene lofrede op de booze vrouwen, die, nog in zijne werken te vinden, hare waarde zonneklaar bewijst, haar heilzamen invloed ten volle duidelijk maakt. Op de kwade mannen - ook al geen gezocht artikel - hield hij eene dergelijke lofrede, die ook een deel zijner nagelaten geschriften uitmaakt. En ziet, al kon ik nu, als de aard van het onderwerp het toeliet, als het niet zoo edel was, al kon ik nu eene satyre op de verwaandheid schrijven, ik zou het toch niet doen. Satyre is een ondankbaar werk. De satiricus wordt meestal niet goed begrepen. Somtijds, als hij optreedt voor de eene of andere vergadering, en waarachtig ernstige moraal lagchende tracht te verkondigen, als hij der waarheid vooral geen narrenkleed aantrekt, maar haar toch in zulk een pak steekt, dat hare verschijning zelfs den stroefste de lippen tot een glimlach plooijen doet; als hij dwaasheden van 't gezellige, verkeerdheden in 't huiselijke, gebreken van 't maatschappelijke leven met de satyre achtervolgt, dan is de armzalige kritiek wel eens: ‘wat was 't grappig!’ of: ‘wat was 't luimig!’ of: ‘hoe krijgt hij 't zoo bij elkander!’ - Enkel om te wonden - zoo meent deze - treedt hij op, en niet om den vinger op de wond te leggen, niet om te genezen; - enkel om te vermaken - zoo praat gene - beklom hij het spreekgestoelte en niet om der menschheid in zijnen naasten, en mogt het zijn, ook in wijderen kring in waarheid van dienst te zijn; voor zijn eigen genoegen - zoo raaskalt een derde - omdat hij weet, dat hij amuseert, wil hij spreken, zoo dikwijls men hem aanzoekt daartoe; en zoo gaat het voort. Ik wil nu niet spreken van wie zich geraakt gevoelen; zooveel is zeker, het edele, waarachtig zedelijke en menschlievende doel der satyre wordt voorbijgezien. 't Zij zonder toepassing op u gezegd, maar bovengenoemde overwegingen deden mij besluiten, een onderwerp te kiezen, dat wel niemand, bij eenige mogelijkheid, tot satyre zou kunnen verleiden.

Verwaandheid dan, een zedelijk gebrek? Neen, goede vriend, gij zijt in den dut; wrijf eens de oogen uit, en als gij helder wakker zijt, zult gij, als ik u het een en ander aanwijs, beter zien en oordeelen kunnen.

Verwaandheid is geen gebrek, het is eene goede hoedanigheid van sommige bevoorregte geesten, het is eene gave, een talent, dat wij op rijken woeker zetten. Verwaandheid, inbeelding, het is eene gave, die wetenschap, wijsheid, tevredenheid, liefde tot zichzelven, en ook liefde tot den naaste is. Verwaandheid is de hoedanigheid, die daarin bestaat, dat men zijne waarde gevoelt, dat men zijne kunde kent, dat men nooit vergeet, en noch denkende, noch sprekende, noch handelende ooit voorbijziet, welk een schoon en welgebouwd, welk een innemend en elegant, welk een verstandig en begaafd, welk een smaakvol, welsprekend en geletterd, welk een bruikbaar wezen men is.

Verwaandheid zou een gebrek zijn! Mag men dan ooit zich zelf te laag schatten, vergooijen, zoo als men het te noemen pleegt? Dat is immers niet aan te raden. Anderen zijn daartoe geneigd genoeg. En het is dus wel eene gepaste zelfliefde, als men zorgt dat men ontvange, wat men regtmatig eischen kan.

Verwaandheid is wetenschap en kennis, kunst en kunde te gelijk, verwaandheid baart dus groot gemak en wint veel tijd en moeite uit. Wat een

ander, die niet verwaand is, met veel zorg en moeite aanleeren moet, waaraan hij kostbare uren, kostbaar, wat geld en tijd en geest betreft, moet wijden, wat moeijelijke inspanning van hem vordert op eene baan, die velen reeds verlaten, als zij haar naauwelijks betreden hebben; - dat alles kost den verwaande slechts de moeite der inbeelding, hij beeldt zich maar in dat hij ook langs dien weg is gegaan, dat hij dat alles ook meester is, dat hij alles ook weet en - hij is een wetenschappelijk gevormd man. Laat anderen - zoo spreekt hij - studeren en slaven en zwoegen, laat hen zich maar verblijden in zoogenaamd gezond verstand en geestesgaven! Ik heb dat alles ook en zonder moeite, ik heb er geen boek voor in handen gehad. Ik weet het ook! Ik ben ook een wetenschappelijk man! Laat er eens een komen, die mij van het tegendeel overtuigt. Leve de verwaandheid!

Verwaandheid baart ook eer en voordeel. Als men zich in zijne voortreffelijkheid, zoo als zij door de inbeelding is aangevuld, en in haar regt bevestigd, zoo geheel gevoelt, dan kan 't niet anders of het is ook duidelijk in onze woorden en daden. Allengs wordt er dan een stralenkrans van glorie, van wijsheid om ons hoofd zigtbaar. Zij, die op ons zien, worden allengs van hunne dwaasheid genezen. Zij meenden eerst, dat er bij dezen en genen niets inzat. Maar zij beginnen te begrijpen, dat zij op een dwaalweg waren. Zij vangen aan den verwaande eer te bewijzen, als een man van gezond verstand, die buiten zijn eigenlijk vak nog van dingen kennis heeft, waarvan men, en misschien hijzelf bij geene mogelijkheid kan vatten, hoe hij er van weten *kan*, als een man van administrative bekwaamheden, als anderzins, en nu eeren zij hem door hun vertrouwen, stellen hem mede aan 't hoofd van dit en van dat, of zijn hem tot tijdelijke winst van dienst. Zou dan verwaandheid te misprijzen, te misbillijken zijn?

Verwaandheid maakt den mensch gelukkig. Zonder lof kan de mensch niet leven, en wie wil niet gaarne met lof bewierookt worden? De wierook der loftuitingen geurt zoo liefelijk en zoet. Nu gebeurt het wel eens in de wereld, dat anderen maar niet tot dien lof te bewegen zijn, omdat zij meenen, dat er geen reden voor bestaat. Wat zou nu de arme mensch aanvangen, zonder verwaandheid, hoe zich buiten haar uit dien nood kunnen redden? Gelukkig komt hem de verwaandheid te hulp. En of nu anderen hem welligt of in 't geheel niet, of na hem welligt ééns geprezen te hebben, niet meer prijzen, geen nood! Onophoudelijk leeft hij in een atmosfeer, vervuld van den wierook des lofs, dien hij zichzelven ontsteekt, onophoudelijk drinken zijne reukzenuwen den liefelijken, zoeten geur in, die uit het met eigen hand gezwaaide wierookvat opstijgt. Er is aan eene diep gevoelde behoefte van zijn *Ik*, zijn eigenlijk wezen voldaan. Hij is gelukkig. De verwaandheid heeft hem voor goed uit zijnen nood gered.

Verwaandheid maakt den mensch ook minder hulpbehoevend. Wie niet verwaand is, wie nog tot de krukken, tot de zwakke schepselen behoort, die het zoover nog niet gebragt hebben in de wereld, dat zij tot die hoogte van den geest klommen, dat zij verwaand mogen heeten, die zijn gedurig verlegen, die vragen nu dezen en dan genen om raad en inlichting en voorgang. Welk een last dat is, wie ziet het niet in! Maar de verwaande is van dien last ontheven.

Even goed als elk ander weet hij, hoe te handelen, ook in de moeijelijkste gevallen. Gebreken.... fouten.... hem aanwijzen, wie zou het kunnen, beter dan hij zichzelven? Hij ziet ze terstond, wat is hij gelukkig! Hij loopt er geen gevaar van zich te vergissen, door raad te vragen bij wie geen passenden ter zake dienenden raad kunnen geven. Als hij zichzelven raadpleegt, dan is hij aan het beste kantoor! Een sukkelaar uit de oudheid, een zekere Socrates, stelde er wel zijne eer in, te weten dat hij niets wist, en de apostel Paulus maant wel aan, *dat in ootmoedigheid de een den ander uitnemender achte dan zich zelven*!*) - maar wat willen toch die beuzelaars! Wij weten niet, als wij hen zoo hooren spreken, wat wij van hen moeten denken. Één ding is zeker, zij waren niet verwaand, en dus niet zoo gelukkig, niet zoo vrij van behoefte aan hulp, als zij hadden kunnen zijn.

Met ware liefde tot den naaste is dan ook de verwaande bezield. Het kost moeite vaak, iemand de eere te geven die hem toekomt. Men is daarin of te mild of te karig, en evenmin, als men overdrijven mag, is het geoorloofd te weinig te doen. Dat maakt den naauwgezette van geweten wel eens ongerust en beangst. Maar de verwaande neemt in zijne liefde dien pligt van zijnen naaste over. Hoeveel er ook reeds op zijne schouders gelegd zij, hij belast zich nog bovendien, met zichzelf te geven, wat anderen eene oorzaak tot onrust zou kunnen zijn, en door de taak van voor eigen lof te zorgen, ontslaat hij alzoo den medemensch van eene drukkende verantwoordelijkheid.

Verwaandheid gaat ook met nederigheid gepaard; ja! die nederigheid is van haar onafscheidelijk, en ook dat strekt tot haar lof. Zij onderscheidt zich immers gunstig daarin van elke andere goede hoedanigheid van geest of karakter. De menschen willen, zoo als men zegt, het altijd wel weten hoe goed zij zijn, hoe zij, bij al het onvolmaakte dat hun als menschen blijft aankleven, toch ook nog deze en die goede eigenschap in niet geringe mate bezitten; maar de verwaandheid bewaart voor die ijdelheid; niemand was er nog ooit, die zich op *haar* liet voorstaan.

Men hoort door sommigen *verwaand zijn* wel eens noemen: '*van 't hondje gebeten zijn!*' en als zij een verwaande ontmoeten, dan zeggen zij: '*deze of die is van 't hondje gebeten!*' Ik verklaar u eerlijk, dat ik niet weet, wat die zotte uitdrukking beteekent. Als iemand zich zoo aanstelt, dat men hem aanzien kan dat hij van een hondje gebeten is, dan moet dat hondje dol geweest zijn. En van een verwaande te zeggen, te durven beweren, dat hij, ook maar in geringe mate, aan dolheid lijdende is, dat kan er in 't geheel niet door. Eer zou ik hem, die zoo sprak, '*van 't hondje gebeten*' noemen. Laat de man maar eerst eens zijn best doen om verwaand te worden, dan zal hij, als 't hem gelukt zal zijn, wel anders praten.

De verwaande smaakt echter zijn geluk niet onvermengd. Ééne bittere kwelling heeft de verwaandheid te verduren. Het is de kamp, de altijddurende kamp tegen vooroordeel en kleingeestigheid. De verwaande kent zichzelven als verstandig en wijs en tot hooge dingen geschikt, maar men laat hem vaak in de laagte zich bewegen blijven en wil hem niet opheffen; men meent, hij is voor de hoogte niet berekend. Terwijl hij overtuigd is van zijne kennis en zijne verwaandheid naar buiten openbaart, zijn er toch dwazen, eeuwigdurend bevooroordeelden, die

*) Filipp. II:3b.

durven spreken van een vernis, van louter schijn, alsof het geen massive bekwaamheid ware, maar die verwaandheid slechts de dienst van iets opgelegds zou moeten doen. Ach, die kwelling! Altijd er nog te moeten vinden, door wie men miskend wordt! Die kwelling is bitter! En dan, wie kent ze niet, die beweren, dat verwaandheid alleen bij domme menschen leven en tieren kan, en die dan in hunnen onnoozelen ijver allerlei voorbeelden aanhalen van groote geleerden, van beroemde wijzen, van waarachtig groote mannen en vrouwen, die toch volstrekt niet verwaand waren. Maar zoo zegt in Wallensteins *Tod* van von Schiller Thekla in haar treurlied: '*Das ist das Loos des Schönen auf der Erde.*' De verwaanden mogen en moeten zich troosten met het vooruitzigt, dat eens ook hunne goede zaak, trots vooroordeel en kleingeestigheid, toch triomferen zal. *Tandem bona causa triumphat!* d.i., Keulen en Aken zijn niet op één dag gebouwd; en: door den tijd komt Harmen in 't wambuis.

Ik mag u niet langer ophouden, al heb ik nog veel te zeggen. Ik zou nog physiognomische trekken kunnen opgeven, waaraan wij verwaanden kunnen onderscheiden, ten einde ons in de schaduw hunner glorie te kunnen koesteren of door hen op den regten weg geleid te worden. Wij zouden verder nog de vraag kunnen opwerpen en trachten te beantwoorden, waarom er bepaald één stand in de maatschappij is waarvan men algemeen beweert, dat hij in de eigenschap van welke wij spraken uitmunt, en of het niet voor ons allen raadzaam zijn zou tot dien stand over te gaan. Voorts of het niet nuttig zijn zou eene prijsvraag uit te schrijven 'of de verwaandheid op het toenemend pauperisme in onze dagen niet met goeden uitslag kan worden toegepast,' met het gebruikelijke 'zoo ja!' en 'zoo neen!' of een van beide, en tot prijs voor het beste antwoord, al de bustes van uitstekende verwaanden in de vijf werelddeelen. Ook zou ik nog een recept kunnen mededeelen, hoe toch wel het middel zamen te stellen en te gebruiken, dat ons verwaand maken kan; maar die mededeeling zal wel onnoodig zijn, want de ingrediënten zijn bekend en onder aller bereik. Niemand, die niet in het een of ander opzigt een weinig verwaand is, niemand is van die goede hoedanigheid geheel verstoken. Sommigen zijn zelfs verwaand van den schedel tot de voetzool, als zij nog nederig genoeg zijn, om niet te willen erkennen, dat de getuigenis van anderen, die deze hoedanigheid in hen opmerken en prijzen, waarheid is. Ik wil alleen nog u herinneren, om niemand de eere te onthouden die hem behoort, vooreerst, dat de vrouwen - hoe gaarne wij ook huldigen: honneur aux dames! - in verwaandheid minder uitmunten dan de mannen, en dan, dat verwaanden overal te vinden zijn, op de straat, onder geleerden, in kantoren van kooplieden, en in den winkel der winkeliers, onder de krijgslieden, in de nederige en meer weelderige pastoriën van geestelijken, in schoollokalen, op het voorlezersbankje in de kerk, in de pleit- raad- en in 's lands vergaderzalen, in allerlei posten en betrekkingen, die eer en voordeel beide, of een van beide opbrengen; - en daar er onder u zijn misschien, die nog vasthouden aan het oude vooroordeel, dat verwaandheid een zedelijk gebrek is, weet ik niet of gij wel allen zult instemmen met mijnen wensch, als ik zeg: moge de verwaandheid bloeijen!

S.

De leerrede,
die dat niet voor mij werd, doch waarbij ik iets anders leerde.

Een tafereel waarin de anders sprekende weinig, de anders zwijgenden meer tot mij te zeggen hadden, waarin uit bank en stoel de leering kwam.

Mijne lezers zullen het mij, hoop ik, niet euvel duiden, dat ik - het geldt eene psychologische zaak - begin met het een en ander mede te deelen aangaande eene wat vreemde werking in mijne ziel, een verschijnsel dat mij soms gekke parten speelt. - Onder de ernstigste gedachten vallen mij, namelijk, dikwerf zotheden in, terwijl bij beuzeling en gekheid hoogst ernstige gedachten in mij kunnen ontwaken. Komt zulk eene bui, dan laat ik in mijne ziel geen ding op zijne plaats en in zijn natuurlijk verband; ik pas dan, als in het maskerspel van de kinderen, een vrouwenkapsel en hoofd op het lijf van een huzaar en laat dezen op een struisvogel rijden; en wat dan in mijn hoofd omgaat heeft veel van eene in den war geraakte arlequinade. Onweêrstaanbaren aandrang voel ik dan om de dingen op hun kop te zetten, om niets op den gewonen gezigtsafstand te laten blijven, om wat onder den mikroskoop behoorde met een omgekeerden verrekijker te beschouwen, en omgekeerd veel hoogs en groots, al is het op een enkel plekje, met den mikroskoop te bekijken, óf, te midden van pas of sprong, ‘ho!’ te roepen, waardoor soms vreemde capriolen aan 't licht komen, die er anders ongemerkt mede doorloopen, als menige verkeerde gevolgtrekking in eene reeks van sluitredenen.

Dikwijls is dat spel zeer amusant, en het heeft mij vaak in ongezellig gezelschap, of waar onder veel gekakel niet veel zaaks was, aangename diensten bewezen; doch over het geheel was het als met meer dingen die men voor pleizier er op nahoudt, doch waarvan men waarlijk niet altijd enkel pleizier, soms zorg, last, verdriet heeft. Ik wil grooten en rijken laten zuchten, en noem daarom maar uitnoodigingen tot galapartijen, stal, ministerportefeuilles, buiten's. - Het maakt mij nu en dan verlegen, als ik daardoor moet lagchen, waar ik fatsoenshalve moest helpen huilen; terwijl ik op anderen tijd, als er om mij heen werd gelagchen, eenige trekking in de aangezigtsspieren en om de mondhoeken ontwaarde, ja, een' traan had in te houden of weg te pinken. Die gave, dat euvel, heeft mij nu en dan vreemde parten gespeeld. Zulk eene afdwaling heb ik, en 't laat zich begrijpen, niet eens altijd in mijne magt; gelijk ik het er trouwens voor houd, dat wij, ook daar binnen in ons, met al ons vrije denken en allen schijn van spontaneïteit, soms bevreemdend lijdelijk zijn, zoodat velen maar zelden op eigen gedachten komen, eigen gedachten voeden, en men deze gerustelijk nog onder het klein vee, of onder het goed dat bij maat en hoop wordt verkocht, kon tellen. Het ontmoedigendst is, dat de denkbeelden, waarop ik zoo onwillekeurig, ja tegen

mijn' wil kom, gewoonlijk niet mijne slechtste en althans niet de minst ware zijn. - Het riekt naar ketterij tegen de philosophie of eenige philosophiën [drie, vier of vijf is niet altijd meer dan - of zooveel als één] onzer dagen; anders zou ik vragen, hoeveel er reeds van die zijde nog maar gezien, van onze dikwijls hooggeroemde en opgevijzelde menschelijke vrijheid onder de oninbare posten [postulaten] komt te staan, en of wij voor verhevener wezens niet omtrent dát kunnen worden, wat sommige hoogere diersoorten in ons oog zijn.

Zoo laag denk ik evenwel niet over ons *maudite race*, welke *fantastic tricks before high Heaven* het ook moge spelen, of ik houd het er voor en zegen het, dat er uit eene eeuwige, heiliger orde van dingen stralen vallen, die in ons kunnen worden opgevangen, dat daaruit toonen klinken die weêrklank bij ons vinden, terwijl zij voor de geheele dierenwereld *ungehört verhallen*, - minder dichterlijk, dat wij waarheid vinden, het schoone gevoelen, het heilige waarderen kunnen, dat wij daarnaar op ons standpunt met vrijheid streven, zoo doende tot de regte vrijheid geraken kunnen.

En daarom ga ik ook nog - het mag mogelijk enkelen wat ouderwetsch, wat kinderachtig dunken - ter kerk. Ik heb daaraan dikwerf behoefte, ik heb er vrucht en zegen van ontwaard, wanneer ik mij daar had laten wijzen óp - leeren dóór Hem, die hier de Waarheid bragt, die de ideale, zedelijke schoonheid verwezenlijkte, die een toonbeeld was van het heilige en goede, - Die mij doet gevoelen hoever ik mij daarvan en hiermede van God heb verwijderd; doch Die ons verlichtend, verlossend, verzoenend in woord, leven en dood, Gode weder nader brengen, en zoo tot de regte vrijheid en den regten vrede voeren wil allen die aan Hem zich hechten in een ootmoedig, reinigend, werkzaam geloof.

De klok luidde op een zondagmorgen en riep de gemeente tempelwaarts. Dat geluid, zoo uit de hoogte, zoo statig en zelfs met die eentoonigheid, waarmeê het in wat tegenspraak treedt met de bonte, woelige, wisselende menschenwereld, die zoo tot allen gelijkelijk gerigte roepstem, die voor allen, rijk of arm, dezelfde toonen heeft, komt mij een niet ongeschikte bode voor om zulk eene uitnoodiging om te komen tot állen te brengen. - Toch riep het klokgebom geene in verhouding tot de bevolking van eene onzer grootere steden talrijke schare. Eerst in de digtste nabijheid van de kerk werd er zekere bepaalde stroom van menschen derwaarts merkbaar, waarvan de meesten op het gelaat eene uitdrukking droegen van ernst, in hunne houding eene bezadigdheid verrieden, die aanduidde dat zij toch iets anders voorhadden dan de alledaagsche verrigtingen des levens. En wél deed mij dit bovenal bij sommigen, naar kleeding en uiterlijk te oordeelen, behoorende tot den lageren maatschappelijken stand. Men zag aan hen dat die dag een vierdag was, een die tot het heilige riep en die na zes dagen arbeids de rust bragt. De blijkbare ongewoonte om het feestgewaad te dragen, het verhoogde levensgevoel dat in hun voorkomen sprak, het een en ander bragt het zijne bij om te doen zien, dat die dag voor hen geen gewone was.

En hoeveel goeds doet het mij verwachten van u, burgerman in den wat langen blaauwen jas, die den knaap aan uwe zijde een oogenblik los laat, nu gij bij de kerkdeur zijt gekomen, om te zoeken wat gij uw kind laat geven voor armen en kerk. - Gij werkt om den

broode, dat tuigt die bruine, vereelte, wat forsche hand, niet gevuld met - neen, waarin eenig klein zilver- en kopergeld. Gij zoekt daarin snel en ongemerkt, en wij zien het aan de haast en uw' wat schuw-verlegen blik, dat gij doet waarbij gij niet gezien wilt zijn, dat ge uit voorzigtigheid den jongen eerst nu de bestemde gave reikt. - Vergeef ons, dat we u bespieden! - Even stil als gij het geld den knaap in de hand duwdet, neemt deze het aan, maar om benieuwd tot u op te zien en de hand even te openen. Het is zilver, en de knaap krijgt dat voor zich zeker zelden van u. Zijn blik vraagt, of gij u niet vergistet? Maar hij verstaat u, wen gij de hand hem op den schouder legt, als om hem slechts te doen voortgaan, den zachten ernst in 't oog dat in het kerkgebouw reeds ziet. Het is herinnering, waarvoor die gifte is bestemd. - Knaap, die misschien nog zult leven, als uw vader reeds van hier is weggenomen, o moogt gij gedenken die les op den drempel van het godshuis ontvangen! De vrome, de milde voor oogen; dan kunt ge geen gierige, geen onverschillige, ongeloovige wezen; gij bewaart een hart voor armen en kerk, gelijk uw vader dat had.

En hoe gaarne zien wij ú hier nader treden, meisje, uit den dienstbaren stand! Uw gelaat toont een' vorm, minder eigen aan Holland's groote steden, de wat forsche stal, die frissche blos doen ons vermoeden, gij zijt eene dochter van 't land. Welligt staat gij alleen, van uwe naaste betrekkingen verwijderd, in de groote stad, die voor velen van uwen stand en van uw schoon hare gevaren had, eene glibberige baan was, waarop er treurig vielen; - de wat stoute blik door dien jongen heer op u geslagen herinnert mij dat. - Wat voert u hier? Wij vertrouwen - het zedige, reine, dat frissche in houding en blik en gebaar moest liegen - het is vrome zin in 't vaderlijk huis gevoed, van eene moeder geleerd, onder wier laatste vermaningen deze was -: ‘kind, verzuim de kerk ook niet!’ Gij denkt aan hen, zij gaan wel om dezen tijd ook naar het bedehuis op.

- We komen in 't laatste der dagen dunkt mij - hooren wij een' heer wat zachtkens zeggen tot een' ander' die hem op den kerkdrempel ontmoet.

- Hoe zoo, George?

- Dan zal men vreemde gezigten zien - is 't antwoord. - Immers, gíj ter kerk?

- Ik hoor zoo lang al en veel van dien dominé X. - als van een feniks in oratorie. Ik moet toch weten wat er van aan is.

- Keer dan op uwe schreden terug. Gij zijt verkeerd geïnformeerd. 't Is B. - van morgen.

Een ‘ik ben nu toch zoover’ met een trek van teleurstelling op het gelaat, getuigt wat de man hier zocht en wat hij vreest nu wel niet te zullen vinden.

Thans zwijgen de orgeltoonen, en onder de gewone verwarring begint de voorlezing van het Woord, verwarring zoo weinig de stichting bevorderend. - Het blijkt meer en meer, dat George en mogelijk ook anderen zich zullen teleurgesteld vinden, dat zij iemand zullen hooren die niet *mooi* preekt. Geene verrassende wendingen, geen frappante uitroepingen, geene poses en gebaren aangelegd op het effect, tot het uithalen van den zakdoek toe, waarop de hoorders en vooral de hoorderessen, als onder biologischen invloed, ook de hunne voor den dag krijgen, waarbij ik - een bewijs voor mijne zondige abstracties, doch aan wien komt daarvan de grootste helft

toe? - wel eens kwam op de gedachte aan het spelletje: ‘Alle vogels vliegen!’ - Maar.... gezonde taal die te denken geeft, klare ontvouwing, diepgrijpende toepassing van christelijke waarheid en eischen, onthulling van den rijkdom van het Woord en een krachtig voeren van dat zwaard des geestes - wie mist dat hier? wie behoeft dat althans te missen? - Ernstig, waardig, den stempel dragend van heilige overtuiging, klinkt het woord der leering, reeds als de voorganger met enkele trekken bewijst, dat een apostel teregt schreef ‘dat het een kostelijk ding is dat het hart vast wordt,’ en dat die vaste grondslag slechts is te vinden in een rein en welgevestigd geloof in de Evangeliesche waarheid. Maar nu, waarop dit geloof te bouwen? - Aan de beantwoording dier vraag wil hij het tegenwoordig uur gewijd hebben, en dit onder den zegen Gods. - Wij smeeken dien af met den voorganger, terwijl wij danken voor bewaring en vervulling van onze behoeften in woorden, die ons verootmoedigen en verheffen, die ons als broeders tot elkanderen voeren. - Wij denken onwillekeurig aan - en voelen de juistheid van Melanchthons woord, dat men met zoodanig gemeenschappelijk bidden zich krachtiger gevoelt dan alleen, dat daarbij de een den ander steunt en men als ware het eene phalanx vormt, zoodat allen en ieder sterker wordt daardoor. - Het heeft ons voorbereid, gestemd tot - verlangend gemaakt om na te denken over Petrus' vraag en uitroep: - ‘Heer, waar zouden wij heengaan, gij hebt woorden des eeuwigen levens. En wij hebben erkend en geloofd, dat Gij zijt de Christus, de Zoon des levenden Gods!’-

Wij achten het hier minder noodig, nog liever minder de plaats, om het geheele redebeleid te volgen, waarbij hij den invloed van - en onze betrekking tot den Verlosser voorstelt, om ons later het: ‘Waar zouden wij heengaan?’ af te vragen. Ik luisterde eene geruime poos aandachtig en belangstellend, toen juist mijne inspanning welligt en het herhaald hooren van de woorden ‘betrekking, leven’ mij eene leelijke part speelde en op vreemden dwaalweg hielp. - Mijne medische lektuur van de laatste dagen kwam mij voor den geest. Ik had enkele brochures over somnambulisme en biologie gelezen, en weldra namen mijne gedachten een loop, dien ik slechts met een' maalstroom kan vergelijken. Het was vruchteloos, dat ik mij aanvankelijk nog daartegen poogde te verzetten. Ik mogt mij nog dwingen om mijne opmerkzaamheid op den spreker gevestigd te houden, mij als klemmen aan zijne woorden; als met onweêrstaanbare overmagt werd mijne aandacht van hem afgetrokken. - Het laatste wat ik nog hoorde was: - ‘Kennis is als het zaad, in den bodem des harten gestrooid, waaruit de plant des geloofs, als een nieuw ligchaam, levendig krachtig voortkomen moet.’ - Bij die woorden dwaalde mijn oog op een' ouderling, in deftig zwart gekleed, die in eene bank in het doophuis was gezeten. Vreemde verandering! Ik zag kerk en doophuis gevuld met schier geheel andere menschen in verouderde dragt. Enkelen der nu tegenwoordigen onderscheidde ik, doch in ander gewaad en veel jeugdiger. - Nu hoorde ik weder woorden van den predikant: - ‘Het is gelijk wij dat zien in onze kinderen. Zoo lang zij niet tot meerdere bewustheid komen, geheugen en verstand nog niet ontwikkeld zijn, zijt gij niets meer, niets anders voor hen dan ieder vreemde, totdat zij u leeren onderscheiden, herhaaldelijk ondervinden dat gíj het zijt, die zorg en liefde voor hen hebt en kent,

en zij u zoo leeren aanhangen en vertrouwen, totdat....' Het laatste van den volzin ging voor mij verloren. Maar eensklaps zag ik mij verplaatst in een mij vreemd vertrek, waarin meer welgesteldheid dan orde heerschte. Een drietal jonge kinderen speelde of kibbelde, een vierde spruit zat in een fauteuil, die geschoven was vlak tegen eene tafel, waarop een dekservet, theegoed, restanten van een ontbijt, kinderkraagjes, zijden zakdoek een waar mengelmoes vormden, meer bont dan streelend voor 't gezigt. - 'Den oudste, mijn' Frits, naar de kostschool.... vierhonderd en vijftig gulden....

Ik wendde mij af van den man en verheugde mij, dat ik weder woorden vernam, meer in harmonie met de plaats waar ik mij bevond. Duidelijk onderscheidde ik: - 'Die kennis is de grondslag, waarop het gebouw onzes geloofs moet worden opgetrokken.' - Zij hadden een helderen klank; doch eensklaps verstomde de stem des redenaars voor mij. Mijn oog was gevallen op den man die in de nabijheid van den ouderling zat, een' der kerkvoogden. - Aanvankelijk wist ik niet wat daarbij voor mijn geest oprees. Ik zag een' muur, waarin eene groote scheur, aan welks voet werd gegraven door eenige mannen. Een ander wees iemand die nevens hem stond en in wien ik den man voor mij herkende, eene plek, waar het metselwerk uit zijn verband en gedeeltelijk verzakt was. - 'Wel drieduizend gulden? Lieve hemel, dan kan er vooreerst van 't opschilderen niets komen. Eene rentelooze inschrijving.... collecte bij sommige leden....

Zooals in een droom soms de eene persoon langzamerhand in een anderen overgaat, verdween des kerkvoogds beeld uit mijn geest en kreeg ik daarvoor een ander, jonger mensch, vlugger en eleganter dan de vorigen. - Van den kansel hoorde ik het woord 'opofferingen,' overigens weinig van het verband waarin het voorkwam. Ik zag den diaken zijdelingsche blikken werpen in het ruim. 'Mevrouw G...., jufvrouw de R...., freule van B...., en juffer S....! Het mag niet vol wezen, doch de hengelpartij zal wel losloopen; de besten zijn er.' - Ik zag een paar guldens, een stuk van twee gulden en vijftig cents mij toeblinken; zij maakten op mij een' indruk, die niet behagelijk was, maar waarbij ik toch onwillekeurig wenschte: - Gave God, dat geld nooit met slechter hart en gemeener bedoeling wierd gewenscht en gezocht, uitgegeven noch ontvangen! - Ik was bijna bereid om den diaken zijne afdwaling van gedachten te vergeven.

Minder aangename gewaarwordingen verwekte een ander man in hetzelfde doophuis, ook in het zwart, maar in een wat afgezonderd bankje. Hij zat daar met al de onverschilligheid der gewoonte; slechts van tijd tot tijd verried een blik, naar den spreker geslagen, met hoe weinig belangstelling hij zich daar bevond. De man was een *ex officio* [pligtshalve present]; ja, er sprak teleurstelling, er lag misnoegdheid in zijne trekken. - 'Weder een schraal beurtje!' Geen stuk porselein aan den wand. Geen enkele dame in 't doophuis!.... En nu was het mij als vlogen er eenige kwartjes dwarrelend voorbij mijne oogen. - 'Oogst' - hoorde ik van den preekstoel. - 'Het is een karige heden' - vernam ik als ten antwoord daarop.

Of het door het: 'geen enkele dame in 't doophuis' kwam, durf ik niet beslissen; maar schier getrokken werden nu mijne oogen naar het ruim der kerk. Als in wilde vaart, een hollend cosmo-

rama, vlogen de meest verschillende tafereelen óm en voorbij mij heen, duizelingwekkend, verbijsterend. De inwendige wereld der gedachten, de meer bonte, ordelooze dan het digtst en drukst gewoel der zigtbare, uiterlijke, dwarrelde en zwijmelde voor mijne oogen, eene telkens gebrokene, woelende, kokende Niagara! - En hoe zamengesteld? Hoé in deze vergadering, waar plaats, uur, woord ernstig stemt, waar godsgedachten worden gewekt, waar men komt om de eeuwige waarheid in den schijn - den eeuwigen vrede in den strijd des levens te zoeken, waar het heilige aandacht vraagt?

Hoe bevreemdend stil wordt het eensklaps! Ik heb in mijne clairvoyance mijne opmerkzaamheid gerigt op gindsche jonge dame. Waarom? - Vraag het niet; ik ben leidelijk en lijdelijk. Mogelijk is het, omdat ik de apathie niet kan velen; en zij is het beeld daarvan. Het is in die ziel, als was er geen leven. Is het hare kerkstemming? Ik zou haar aanvoeren als een bewijs tegen de stelling: - dat de mensch niet niets kan doen. - Ik hoor ook van den prediker enkel geluid, naauwelijks genoeg om te bespeuren, dat er iemand spreekt.

Hoe veel meer mouvement in het binnenste van die dame ginds! En toch, zij telt reeds de jaren, waarin veel hartstogt kalmer wordt, en veel begoocheling, veel dwaasheid verdwijnt, als morgennevel wen de zon hooger rijst. Daar is begeerte en afkeer, belangstelling; die ziel leeft. - Waarin? - Zij is bezig met het monsteren van de hoeden der dames. Die gele.... een horreur! en dan bij zoo hooge gelaatskleur! - Maar hoe elegant die bruinfluweelen! Zoo had ik het omtrent bedoeld. Maar hoe jammer, dat jufvrouw C. dat fatsoen niet had; ware zij maar eens hier om dat lieve hoedje te zien! Zou de mijne nog veranderd kunnen worden? - Dan evenwel liefst foncé lint. Het is anders wat doodsch en eentoonig. - Nietig zijn uwe gedachten, nietig gij!.... maar dát hiér!

‘Maakt maar een einde aan die maskerade, geeft het heilige den honden niet!’ - kon men willen zeggen: ‘de natuurlijke mensch neemt niet aan wat des geestes is,’ zou men klagen, als zulke ondervinding de algemeene, de eenige was. - Doch ik hoor de stem des predikers weder. Hij zegt: - ‘Dat leven is het leven der ziel, eeuwig genoemd, in tegenoverstelling van het tijdelijk, van alle zinnelijk bestaan, en wat dit begeerlijks kan hebben. Dat is het leven, dat door de wáárheid uit God, die in Jezus Christus is, geboren en gevoed wordt, dat in de regte vrijheid, zoo als Christus ons die verwerft, wordt gevonden, dat in den vréde, zoo als wij dien hebben in Hem, die de verzoening is van zondaars met God, ons ten deel valt.’ - Hoe hooren wij die woorden zoo duidelijk? - Zij vinden weêrklank bij ú, meisje, dat straks met ons ten tempel opgingt. Uwe gedachten zijn bij, leven in het Woord, dat ook tot u, nederige, onopgemerkte onder de schare, maar daarom niet van God en uwen Heer vergeten, is gerigt. Ja; zoo werd het u geleerd en voorgehouden door uwen domeneer. Voed die nevengedachte, die vlugtige, dankbare herinnering aan den waardigen man, uw vriend, die u met uwen Heiland bekend maakte en u leerde Hem te beminnen, met Hem uwen weg te gaan. Gij vergeet hier den noesten arbeid, het zware werk dat uw stand van u vordert. Gij zijt boven het leven der aarde getild door dat woord. Blijve 't gezegend aan uw harte, het licht voor uwen voet, de staf

die u schraagt en voor struikeling bewaart!

Ik verneem weder: - ‘Vergeet niet dat het niet ijdele woorden zijn, bestemd om alleen gedachten te wekken; neen het zijn woorden des levens, ook voor, zelfs vooral voor het leven ons gegeven.’ Zij mogen, zoo als wij ze vernemen, het oog gerigt op u, dame, nevens dat dienstmeisje, wat haperend klinken, zij doen dat niet minder krachtig. - Gij begroet dat woord blijde, mevrouw, die nevens dat meisje zijt gezeten, voert het u ook uw leven, uw bedrijvig leven met zijne vele zorgen voor oogen, voert het u ook [en van daar wel die hapering] vlugtig uw' huiselijken kring voor den geest. Die is talrijk, en de zorgen daarvoor rusten grootendeels op u. En toch hoe velen er regten hebben op u en uwe leiding, gij hebt een hart voor armen, eene hand voor armen, die geeft en helpt. - Gij moogt eene Martha schijnen; eene Maria wordt gij, naarmate men u meer leert kennen. - Er zijn er velen onder uwe zusters aan wie veel meerdere stille uren gegund zijn; er zijn er daaronder, bij wie gij eene in de wereld verzonkene heet. En toch gij weet, en ook God weet, hoe gaarne gij u meer zulke uren als het tegenwoordige gundet, kondet gij die [wij verfraaijen uwe zoo ware gedachte niet] slechts uitbreken van het werk dat u wacht. - ‘Ook bij dat werk, onder uwe dagelijksche taak, in uwen dagelijkschen kring kunt gij, - dit verneemt gij van den leeraar, - dat woord des levens hebben, het tot een woord des levens maken, dán, wanneer de geest die daarin spreekt u bezielt, de beginselen u geleiden door dat Woord u ingeprent, als dat u bij uwe zaken, uw zorgen, in elke betrekking, als heer, als dienende, als vader en moeder, als vriend of vriendin geleidt. Zal de godsdienst leven heeten, zij moet in het leven worden gebragt’ - hoort gij; - en dat wordt vrijspraak, dat wordt grond van geruststelling, tuigt ook uwe bede: ‘God laat mij dat immermeer zoeken!’ - dat gij die aanneemt in ootmoed. - Hoe bevredigend met uw' kring, met uzelve wordt het, als gij hoort: ‘Dat leven met Christus is geene hevig voorgestane, toch flaauwe belijdenis, geen afgetrokken begrip; het is drang, kracht, daad, door geloof en liefde jegens den Heiland ingegeven en geheiligd.’

De redenaar laat zich vervolgens vernemen over den zegen aan dat leven verbonden, die wel reeds hier wordt gesmaakt, doch dit altijd ten deele en gebrekkig. Maar eens komt de volheid, als het regt een eeuwig leven wordt, een leven vol heilige genieting, waarbij onze schoonste oogenblikken hier slechts als flaauwe schemering waren. - Ik hoopte bereids, dat de vreemde invloed, waaronder ik zoo lang reeds stond, zou hebben uitgewerkt, dat ik vrij en onbelemmerd met mijne gedachten den spreker, en enkel dezen zou kunnen volgen; maar nog was mij dit niet gegund. Ik schrijf het aan dat ‘schoonste oogenblikken’ toe, dat mijne blikken als aangetrokken en geboeid worden door eene, op wie die woorden een' eigendommelijken indruk mogten hebben gemaakt, waaraan ik in de verte niet had gedacht. Reeds vernam ik niets meer van wat van den kansel werd gesproken. - De ziel van het meisje (zoo kon zij heeten, alhoewel het prille der jeugd voor haar reeds was vervlogen), waarop mijn oog was gevallen en wier fraaije leest met smaak, zelfs met te veel smaak, was gekleed en omhuld, wier gelaat van schranderheid en levenslust sprak, was daarvan vreemd

en ver. Dat ‘vol genieting’ tooverde haar een jong mensch voor den geest, wiens kleeding en voorkomen gesoigneerd mogt heeten. Henri!... fluisterde het in haar. Hoe rijke talenten! Dat obligaat spel; hoe heerlijk en zielverrukkend! - Lag er in zijn' blik op Caroline M - waarlijk zoo veel als Marie mij zeide? Op 't oogenblik heeft hij repetitie.... 't Was triomfant zoo als hij boog, zoo elegant en te gelijk zoo ongedwongen.... - Doch wij gaan niet verder. - Het was mij schier alsof ik mij in geene kerk meer bevond, en ik was blijde, dat mij zoo veel wanklank was bespaard, als eene herinnering daaraan in zulk eene reeks van denkbeelden en voorstellingen had moeten te weeg brengen.

- ‘Het orgaan zou nog zoo slecht niet wezen; doch hoe almagtig lam zegt de vent die dingen! Hoe weinig intonatie, al heeft hij soms het een of ander te vertellen wat indruk zou maken! 't Is bij mijne ziel haast eene les opzeggen. Als ik hem één raad schuldig was, zou ik zeggen: ‘Doe een paar jaar meê bij de rederijkers!’ - Zie daar wat ik hoorde van den vriend van George, den heer die bij het inkomen der kerk ons voorbijging. - Van den kansel vernam ik, zoo lang ik de aandacht op hem gevestigd hield, niets dan ietwat gemoduleerde klanken, waartusschen nu en dan een verstaanbaar woord zich liet vernemen.

Maar ook dit zweeg, en ik vernam daarvoor niets dan een te eenenmale onverstaanbaar gebrom als op verren afstand, toen mijn oog viel op een' ander' nevens hem, die mij als ieder reeds lang in het oog had moeten vallen, wanneer het ijverigst pogen niet zoo dikwerf slechts teleurstelling ten gevolge had. - Hoe uiterst net toch en zwierig is dat pronkertje, dat *would be lionnetje*, maar dat het slechts tot de hoogte van een Boulogneesje brengt! Een echt modepopje, dat men op een presenteerblaadje zou zetten, om hem te laten passeren onder de dames! - Wij vragen verschooning, dat wij den boedel daar binnen inventariseren, zoo vlugtig en kort mogelijk. - Ja, manneke, gij hebt uw prachtige horologieketting nog, en uwe schiekerige laarsjes sluiten nog steeds netjes en blinkend om uwe voeten. De steen in dien ring flonkert - een behagelijke glans, niet waar? Er is - stel u gerust! aan uw toilet niets gederangeerd. Gij zult u straks allerliefst presenteren, als gij na 't eindigen van die langwijlige preek de dames monstert. Gij hebt dan het offer gebragt aan den *ton*, die dezer dagen weder meer dan vroeger vordert dat men ook eens ter kerk ga. Gij kunt den volgenden zondag zeggen, dat gij er vóór acht dagen zijt geweest, en des noods een woord van ‘verhindering’ spreken.

Ik kon er niet op rekenen, dat ik dat keurige, geurige ventje nog inderdaad zou moeten bedanken. Waarschijnlijk door de antipathie, welke hij bij mij opwekte, werd ik geworpen uit den maalstroom van indrukken, waaraan ik reeds te lang ter prooi was, ten spel strekte. - Ik werd als aan mijzelven hergeven en kon ongestoord den predikant volgen, toen hij nog de verheffende, heiligende, troostende kracht schetste van zulke welverzekerde kennis van - en geloof in Jezus Christus, den Zoon Gods, die woorden des eeuwigen levens heeft, als gij daarmede de vraag beantwoordt: - waar zouden wij heengaan? - Daarin spreekt wijsheid, de vrucht der ondervinding, die u leerde hoe nietig dit leven is en al wat ons

meer enkel daarvoor is gegeven, en hoe gewigtig het niettemin blijft en kan worden. - Het vervult de behoeften van óns hart, en wij vertrouwen dat van velen die u hooren, als gij den zegen schetst die er voor ons, beproefden, teleurgestelden, naar hooger hakende menschenkinderen in dat ‘eeuwig leven’ is gelegd, welke hoop daarbij verrijst aan graven en in 't sterven. - Wij voelen ons daardoor getild, gesterkt, bemoedigd, - gestemd tot dank en bede, welke de prediker met en voor ons opzendt.

Weldra verlaten wij nu het kerkgebouw.

- Straks kunt gij mij vertellen wat gij hebt onthouden en mij vragen, Willem - hoor ik van den vader, die straks met zijn' zoon opging en zich nu huiswaarts begeeft.

- Almagtig, wat duurde dat lang! - vernemen wij van den vriend van George, die daarop een koel - ‘mij niét te lang’ - laat volgen.

Het fatje stelt zich ons dienstmeisje wat in den weg, doch ziet dat beantwoord door een blik, waarin zachtheid en fierheid genoeg met een inmengsel van verontwaardiging spreekt, om hem stil ter zijde te doen treden en een *air* aannemen, alsof dit geheel onopzettelijk was geschied.

- ‘Geen cent oratorie!’ - is het wat verachtelijk oordeel van den vriend van uiterlijke welsprekendheid.

Er waren er ook, wier gelaat en voorkomen den stempel droeg van den ernst en het nadenken, bij wie men leerde hopen, dat het zaad niet enkel aan den weg, onder de doornen of op den rotsachtigen grond was gevallen.-

Men heeft reeds dikwerf laten vernemen - de anekdotes zijn vele, en er bestaan boeken en boekjes over - hoe er gepredikt werd en gepredikt wordt. - Hoort men, en hoé hoort men?

CHONIA.

Twee banknoten.

In een der afgelegenste buurten van Amsterdam zat op een zolderkamertje der derde verdieping eene jonge vrouw, wier voorkomen en kleeding, hoogst eenvoudig en sober, maar zindelijk en net, een snijdend contrast vormde met het vertrekje waar zij zich bevond. Niet dat het er haveloos was of morsig; integendeel, zoo men alle voorwerpen bij het flaauwe schijnsel eener kleine lamp juist had kunnen onderscheiden, zou men aan de orde, die er heerschte, de hand der zorgende huisvrouw hebben kunnen onderkennen. Maar 't was het kamertje ook aan te zien, dat het bewoond werd door wie zich moesten behelpen en fatsoenlijke armoede lijden, de smartelijkste de bitterste, de drukkendste. Armoede - o! zoek haar toch niet enkel, zoek haar zelfs niet zoozeer in de vunzige kelders,

waar de bleeke, uitgeteerde paria's der maatschappij wegkwijnen. Wij hebben met hen medelijden, diep medelijden, en 't is geen onmeêdoogendheid, die 't ons doet zeggen, maar toch is het zoo: dezulken die tot de aller-allerlaagste klasse der maatschappij behooren, lijden niet zóó veel, als wij ons voorstellen; niet zóó veel als onze verbeelding het zich schetst, wanneer wij hen zien rondwroeten in het vuilnis en inslapen op eene stoep. Ons, aan vele gemakken des levens gewoon, die wij als onmisbaar hebben leeren beschouwen, zou ondragelijk wezen hetzelfde, waartegen de zoodanigen meer zijn gehard, omdat ze van der jeugd af niets anders hebben gekend, niets anders ondervonden, ja, omdat ze geen denkbeeld hebben van veel, waaraan zelfs de middelstand zich heeft gewend. Nog eens - de ellende zou niet bestaan die er geleden wordt, in de groote steden vooral, in de kruipholen der bedelaars, indien het in onze magt stond, want het is om bij te schreijen, zoo akelig als het levensbeeld van Gods stedehouder op aarde worden kan, als hij in lompen zijn driekwart dierlijk leven voortsleurt. Maar dit houden we staande, dat er meer en dieper en aangrijpender geleden wordt door velen, wier lot door gindsche afzigtigen als benijdenswaardig wordt beschouwd. De officieel bekende armoede komt voor den dag met haar gebrek; hare lappen plunje veinst niet; maar waar men achter het kleed van welopgevoedheid den kommer te verbergen heeft, die aan het leven knaagt; wanneer men moet schrikken zoo dikwijls de huisschel overgaat; wanneer de voorraad al bij kleiner en kleiner hoeveelheid kan worden opgedaan en al krimpt en krimpt zonder dat men weet van waar meer - o, gij rijken! die in uwe weelderige vertrekken uwen voet zet op tapijten, die meer geld gekost hebben, dan een huisgezin van fatsoenlijke armoede in een half jaar noodig heeft om te leven; gij beseft het niet, wat het zegt, voor het uiterlijke zekere welvaart te moeten huichelen, en ik vergeef het daarom den schatrijke, wien ik eens ten aanzien van een zeer fatsoenlijk man hoorde zeggen: ‘tien guldens - ik begrijp wel, dat iemand die niet gefortuneerd is, om honderd - maar volstrekt niet, dat hij om tien gulden kan verlegen zijn!’ Gij kunt het u ook niet begrijpen; maar hij gevoelt het, die arm is en toch niet arm schijnt, omdat hij knap voor den dag komt.... Het oog des vreemde dringt niet door tot huis en tot tafel!

De jonge vrouw tot welke we terugkeeren, spande al de kracht van hare oogen in, om bij het zuinig gestookte licht, dat voor haar op de tafel stond, het borduurwerk te onderscheiden, waaraan zij ijverig arbeidde, van tijd tot tijd even ophoudende, wanneer zij eenig geritsel meende te hooren, dat voor het beklimmen van den trap kon gehouden worden. Doch snel bukte zij zich telkens weder over het kraagje dat zij onderhanden had. Als zij het morgen ochtend kon te huis brengen, was weêr zóóveel verdiend, dat zij en haar man een paar dagen tegen den honger waren beveiligd en de huisheer eenige weinige stuivers bekomen in afkorting op de huur. De arme! zij hoopte er het vonnis meê af te koopen, de volgende week het zolderkamertje te moeten verlaten, om - God weet het! - maar.... Maar de bedreiging was te ernstig geweest en wanhopig vasthouden aan een stroospiertje scheen het, want zij waren immers bijna zooveel guldens schuldig als zij stuivers konden afdoen! Toch

vleide zij er zich mede, hoewel haar Albert het haar nog dezen middag had gezegd, dat ze er niet op hopen zou.

Maar hij dan? Ach, wat had hij reeds lang rondgedraafd en rondgesnuffeld om, ware 't dan tegen karig loon, zijne diensten aan te bieden op een koopmanskantoor. Overal stiet hij het hoofd; niemand had hem noodig; want getuigschriften had hij niet en zonder deze.... men waagde het niet met den verlatene, want men kon immers klerken krijgen, te kust en te keur, zonder dat men zich behoefde te behelpen met iemand, die geene andere waarborgen kon geven voor zijne geschiktheid en goede trouw, dan zijn eerlijk gezigt en - zijne eigene getuigenis, dat hij buiten betrekking geraakt was door den plotselingen val van het kantoor, welks hoofd, spoedig door de geheele familie gevolgd, ijlings de wijk naar Engeland genomen had, om de straf voor bedriegelijke handelingen en valsche handteekeningen te ontgaan.

Zoo was de toestand van Albert. Wees van zijne jeugd af aan, geheel zonder betrekkingen, had hij reeds vroeg moeten leeren zichzelv' te helpen en was daarin ook geslaagd door vlijt en oppassendheid, zoodat hij op vierentwintigjarigen leeftijd aan het kantoor waarop wij doelden, eene betrekking bekleedde, die een voor hem alleen vrij voldoend bestaan opleverde. Maar waarom dan in het huwelijk getreden met een meisje, dat niets bezat? Martina was wel braaf, godsdienstig, vlijtig, zedig, maar - eet daar eens van! O, spreek toch zoo niet, als ware schoonheid en rijkdom het eenig huwelijksgoed! Noem het van Albert en Martina een' onberaden stap, hun lot onherroepelijk aaneen te verbinden; het was misschien een onvoorzigtig huwelijk; maar gelijk de zielen worden aaneengesnoerd door gelijkheid van neiging en karakter, zoo worden ze het vaak ook door gelijkheid van ongeluk. Martina stond even zoo alleen en was even zoo verlaten als Albert; is het wonder, dat de schoone klimplant zich hechtte aan den jongen stam - beeld van den jeugdigen, krachtigen Albert, onbedorven van ligchaam en van ziel, en van de lieve, schuchtere Martina - opdat zij gezamenlijk het hoofd mogten bieden aan de stormen des levens, mogten die zich verheffen in den zomer van een leven, welks lente meer sneeuwbuijen dan zonneschijn had gekend? Maar geen stormen - een stil, huiselijk geluk droomden zij zich en in de eerste maanden van hun echtelijk leven scheen die droom zich te zetten tot werkelijkheid. Wel bleek het al spoedig, dat het luchtkasteel eener in onervarenheid opgemaakte begrooting van huiselijke uitgaven van steen tot steen werd afgebroken, en dat men slechts met het grootste overleg kon rondschieten, waar men zich had voorgespiegeld te zullen kunnen opsparen voor den dag des kwaads als er ziekte mogt komen, of voor den dag van vreugde, als 't echtpaar een ouderpaar worden mogt....

Die laatste hoop had Martina haren Albert juist dezen morgen blozende meêgedeeld. Maar de fluisterende gesprekken der voor een oogenblik onvermengd gelukkigen mogten de nevelen van den tegenspoed en het zwarte van de toekomst voor eene wijle doen opklaren, - het uitzigt op de vervulling der zoete verwachting vermogt den huisheer niet af te keeren, die het de jonge echtelingen reeds meermalen met toenemenden nadruk, heden echter met onverzettelijkheid en ‘voor 't laatst,’ had aangezegd, dat zij te betalen of na eenige dagen het vertrekje, waar-

voor zich reeds een ‘betere’ huurder had opgedaan, te ruimen hadden. Hoe had hen die barsche aanzegging gerukt, gescheurd uit den hemel hunner hope! Hoe had hun die tijding ook het denkbeeld van nog zoo veel andere en drukkende onkosten als hen wachtten, loodzwaar op het hoog kloppend harte geworpen! Vanwaar uitkomst? Zij zagen ze niet! De kruidenier, wiens boeken Albert bijhield, had reeds meermalen, en ook nu weder onlangs, om hem uit den nood te helpen, eenig voorschot gedaan op het karig loon, en ook reeds in vrij onbewimpelde bewoordingen te kennen gegeven, dat het zóó niet kon, en dat er lieden genoeg te krijgen waren, die geen geld vooruit vroegen en geen winkelwaren borgden daarbij.

Toen de huisheer het kamertje had verlaten, had het echtpaar als met éénen blik den omvang van de dreigende rampen overzien. Zij sidderden, en den zwaar bezochten Albert ontzonk alle moed, toen zijne gade zich snikkend aan zijne borst wierp met den uitroep: ‘Groote God! wat moet er van ons worden?’ Dat woord, in haren toestand, brak den liefhebbenden echtgenoot het harte. Duister werd het voor zijne oogen en 't ontbrak hem aan troost voor de diep bedrukte vrouw. Helaas! hij had geen troost en geen uitzigt voor zichzelv'!

Albert was in zoover godsdienstig, als hij in 't algemeen zijn godsdienstpligten waarnam en zelfs plaats gaf aan het christelijk beginsel in zijn onberispelijken wandel. Maar niet zoo diep was hem dat levend en levenwekkend element doorgedrongen in hart en nieren, dat hij bij ongeval zich kon ter ruste leggen aan het harte des Hemelvaders; niet zoo vol was zijn geest van 's menschen hoogst en eenig goed in leven en in sterven, dat zijne eerste gedachte, waar het aardsche hem ontzonk, naar het hemelsche zou zijn gerigt geweest, en waar zijne Martina hare zielsbezwaren knielend voor den Allerhoogste uitstortte in den schoot der oneindige liefde, lag 't meer in zijn karakter beneden en om zich te zoeken, 't geen zij daar boven zocht.

Gelijk de armoedige, die zijn laatsten cent uitgegeven weet, somtijds nog zakken en laden doorzoekt, die hij vooruit weet dat niets bevatten, zoo doolde Albert dien voormiddag om langs straten en grachten, peinzend op dezen en dien, waar hij 't nog eens te beproeven dacht zich aan te bieden. 't Was immers nu niet meer voor zich en zijne gade alleen, dat hij werk zocht ten broode, - 't was ook voor het kind der verwachting, dat hij hoopte te drukken aan zijn hart. Dat denkbeeld zou, dacht hem, welbespraaktheid leggen op zijne tong en gloed geven aan zijne woorden. Maar het was te vergeefs! Waar hij zich aanbood of waar hij vroeg naar den weg om door vlijt te voorzien in de behoefte van 't gezin - het mislukte; en hoe lijdzaam de felgeplaagde het hoofd boog onder verwijt zijner ‘indringende lastigheid,’ - men gaf hem geen pen in de hand en geen kantoorboek voor den arm, en de zon rees ter middaghoogte en daalde reeds merkbaar - het was in 't begin van Januarij - toen nog het: ‘waarheen? waarheen?’ als diepe zucht opwelde uit Alberts borst.

Er is iets zoo pijnlijks in de onzekerheid, dat men in vele gevallen nog liever eene zekerheid te gemoet gaat, die men bijna onfeilbaar weet dat diep, zeer diep zal treffen, dan de allerlaatste

straal van mogelijke hoop nog eene wijl te laten flikkeren - men snijdt den draad liever door, al weet men bijna zeker, dat het zwaard zal wonden, dan dat men het, als Damocles, laat slingeren boven het hoofd. Zoo besloot dan ook Albert, zijn' bitteren nood aan den kruidenier te openbaren, schoon geen gunstig antwoord verwachtende. Nog ongunstiger was het dan hij zich had voorgesteld.

- Ik ben dat gemaal moede en bemoei mij met uwe zaken niet. Al te lang heb ik u vooruit betaald en bovendien staat gij in mijn winkelboek nog geducht in het krijt. Als gij de geborgde waren binnen drie dagen niet betaalt, heb ik uwe diensten voor mijne boeken niet meer noodig, - was het korte, maar barsche antwoord.

Wat zou Albert doen? Huiswaarts gaan? Hoe? zou hij Martina op nieuw bedroefd zien door de verpletterende tijding, dat de laatste kleine verdienste had opgehouden? Zou hij de geliefde vrouw alleen laten met haren kommer en hare tranen?... Het laatste gedoogde zijn gevoel niet, vooral heden! Albert besloot zich te vermannen en het leed zijner Martina nog niet te openbaren. Welligt deed zich nog redding op!

Hij had het armzalig zolderkamertje bereikt. Sober was de maaltijd - niet meer dan om den honger te stillen; maar weldra nam het aan de eene zijde vrolijke, aan den anderen kant neêrdrukkende vooruitzigt al de gedachten van Albert en Martina zoozeer in, dat zij voor een oogenblik de dreigende toekomst vergaten en - voor een oogenblik onnadenkende kinderen - de toekomst vergaten voor het tegenwoordige.

- Maar, - zeide op eens Martina, - daar zou ik bijna vergeten dat dezen morgen een briefje voor u gekomen is. Wie weet of het onze uitzigten niet verbetert, - voegde zij er bij, terwijl zij het hem overgaf.

Albert las. Het behelsde de uitnoodiging om zich dien avond te zeven uur te laten vinden op het kantoor der gebroeders ***, indien Albert in onderhandeling treden wilde over het aanvaarden der betrekking van ‘reiziger.’

Aangenamer berigt kon nu wel niet zijn gekomen. De echtelingen verheugden zich reeds bij het vooruitzigt van beter dagen en schoon de gedachte aan Alberts afwezigheid, ‘misschien wanneer....’ als een ligte nevel vloog langs den hemel van Martina's geluk, - zij smoorde deze gedachte, om den echtvriend niet te bedroeven, die zich te gelukkig gevoelde in hope, om zich iets anders voor te stellen dan de zekerheid van weldra te kunnen voorzien in de behoefte van zich en zijn gezin.

Op het bepaalde uur was hij aan het aangewezen kantoor. Doch - was hij er hoopvol heengegaan, verpletterd stond hij daar, toen de patroon, na alle voorwaarden tot volkomen genoegen van den overgelukkigen man te hebben opgegeven en de belooning zelfs nog ruimer gesteld dan deze het zich had durven voorstellen, - eindelijk te voorschijn kwam met de voor den armen Albert verschrikkelijke bepaling, die ineens al zijne hoop vernietigde, ‘dat hij vierhonderd gulden moest storten als borgtogt, zoo voor de waarde der goederen die men hem zou mede geven als van de gelden, die hij voor het kantoor ontvangen zou, van welke som hem overigens eene behoorlijke rente zou worden uitbetaald.

Helaas! daaraan kon hij niet voldoen en zoo scheen dan ook hier het water zich terug te trekken van den mond des

dorstigen Tantalus! Op zichzelf was het zeker geen onbillijke vordering; dat betwistte ook Albert niet en de gebroeders ***, deze geldstorting niet willende opheffen, stonden Albert alleen op diens dringende bede een uitstel van vierentwintig uren toe, opdat hij den volgenden dag nog zou kunnen beproeven, 't zij de gestelde geldsom bijeen te krijgen, 't zij iemand te vinden, die er borg voor bleef.

Nooit had Albert zoo diep gevoeld, wat het zeggen wil, arm te zijn. De huishuur en de winkelschuld prangden hem in deze oogenblikken minder dan het denkbeeld om het uitzigt op een voor hem geschikt bestaan te moeten opgeven, wegens het missen van eene som, zooals de rijke zoon der weelde soms aan ééne schitterende partij te koste legt. Vierhonderd gulden! ze behoefden niet eens te worden gebruikt, slechts gegeven als zekerheid voor eene ongekrenkte eerlijkheid. Er was voor Alberts gevoel reeds iets krenkends in, dat men zich vooraf wilde verzekeren tegen eene kwade trouw, die niet lag in zijne trouwhartige ziel. En toch - die voorzorg is vaak noodig, zal men 't slagtoffer niet worden van zijn vertrouwen. Was het van een' vreemde te vergen, dat hij den jongen man zulk vertrouwen schonk zonder waarborg? Hem zonder dat bekend deed worden met betrekkingen des handels, waarvan zooveel misbruik gemaakt is en wordt?

Albert doorzag dit en liet daarom alle regt wedervaren aan de bedachtzaamheid van zijnen begunstiger. Maar hem was het hard, bitter hard! Hard en dubbel hard op dezen dag, hard en dubbel hard na de twee bedreigingen, en zuur zou hem de gang vallen naar zijn armzalig kamertje, en wat zou hij zijner Martina zeggen....

Allerlei plannen doorkruisten elkander in zijne gespannen ziel. Het eene oogenblik wilde hij zijne omstandigheden in een dagblad openbaren, maar eer dat kon waren de vierentwintig uren verloopen. De gebroeders *** konden niet langer toeven en velen hadden zich aangemeld! Eindelijk, zwervend langs grachten en straten, valt het hem in, zich te wenden tot een zeer aanzienlijk man, die hem persoonlijk onbekend, maar meermalen als een warm menschenvriend beschreven was. Maar welke aanspraak, welke aanbeveling had hij? Eindelijk - niets schoot meer over; schoorvoetend rigt hij zijne schreden naar de Heerengracht en het is alsof het hart hem uit de geprangde borst zal bonzen, terwijl hij aanschelt en, half weder berouw hebbende over zijnen stap, den knecht toeft, die open doet.

Hetgeen ik bezig ben te verhalen, is reeds vóór verscheidene jaren voorgevallen, en eer nog de menigvuldige voorbeelden van dieven, ingedrongen onder dergelijke voorwendselen, de bewoners der hoofdstad omzigtig hadden gemaakt in het binnenlaten van vreemden. Albert werd op de vloermat gelaten, doch ook daar behoefde hij niet lang te wachten: de heer des huizes was uit de stad en werd eerst na eenige dagen te huis verwacht.

Zonderling! Het was, als wierd onzen Albert een pak van het hart geligt bij deze boodschap, door welke toch ook deze zijne hoop werd vernietigd. En daar stond hij nu, eenzaam, ten einde van allen raad, ten einde van ieder uitzigt, met de gedachte aan zijne geliefde vrouw, aan haren toestand, aan de bedreigde ontruiming van zijn kamertje, aan hetgeen de kruidenier hem had toegeduwd. Mijmerend en bijna met zijn lot twistend en het Godsbestuur aanklagend, gaat hij met loome schreden voort. De wind giert

door de takken der ontbladerde olmen - hij hoort het niet. Waarheen?-

Wij verlaten den ongelukkigen Albert voor eenige uren en verplaatsen den lezer weder bij zijne Martina, die zich heeft gehaast wat zij kon, om den kraag nog gereed te hebben, voor welken zij morgen het loon hoopt te ontvangen. Op moed heeft zij gearbeid den ganschen avond, de koude niet gevoelende, hoewel zij de kagchel heeft laten uitgaan om den geringen voorraad brand nog een weinig te rekken. Want al vleit zij zich, dat Albert nu wel eerlang geplaatst zal zijn, het is nog niet tot aan verdienen. Toch, te midden dezer bezorgdheid, doorstroomt een gevoel, sedert lang niet - zoo ooit - gekend, hare aderen. Zij gevoelt het, dat nieuwe banden haar hechten zouden aan echtgenoot en woonvertrek. Zij, de vreemdelinge op aarde, die aan niemand toebehoorde, is geen vreemdelinge meer! Dat denkbeeld wierp een vriendelijken zonnestraal van hope op haar nog duister pad. Kommer en zorg had zij geproefd, kommer en zorg stonden nog voor de deur; maar haar Albert was immers zoo braaf en zoo bekwaam en zoo ijverig en van zoo gunstig een voorkomen, dat men hem zeker de betrekking zou geven. En als hij haar eenmaal had, wie zou dan meer de kracht inspannen en alles overleggen, om haar het leven ruimer te maken - en hun kind! Was het dan niet in overvloed - dien had zij nooit gekend en nooit begeerd - maar toch ook niet, als nu, in kommer en zorg. En reeds spiegelde zij het zich voor, hoe hare rappe vingers de naald zouden jagen door het mutsje en jurkje voor.... Wij werpen de pen uit de hand, die pogen zou, den loop van Martina's gedachten te schetsen; slechts het hart van vrouwen, die eens hebben geleefd in de zoete hoop van moeder te worden voor het eerst, kan het geheel aanvullen.

Zoo vloog de avond om en Martina ontwaarde met schrik, dat het reeds elf uur was. Zoo laat was haar man nog nooit te huis gekomen! Waar mogt hij blijven? Onbegrijpelijk! zou hij niet hebben gespoed, om haar de blijde tijding te brengen van zijne aanstelling? Doch - zijn nieuwe patroon kon hem hebben opgehouden. Misschien werd alles reeds voor de aanstaande reize geregeld. Misschien kwam hij reeds met de bepaling van zijn vertrek!....

Te vergeefs verdiepte zich de jonge vrouw in allerlei gissingen. Maar hare bevreemding klom tot ongerustheid, tot angst, tot beklemming, toen onder het langzaam voortkruipen der minuten, het twaalf, één uur werd, en nog liet Albert zich niet zien. Martina was radeloos. Wat zal zij doen? De straat op, hem zoeken, maar waar? Wat mag hem zijn overgekomen? Zou hij in het gevoel zijner schooner vooruitzigten welligt met makkers zijner jeugd -? Doch de liefhebbende vrouw verwierp deze gedachte zoodra die was gerezen, en wachtend - wachtend telde zij de oogenblikken, in het minst geritsel wanende zijnen voetstap te hooren.

Eindelijk, eindelijk verschijnt hij, maar in zichzelv' gekeerd, bleek en ontdaan.

- Waar zijt gij toch geweest, en wat is er met u gebeurd? - vraagt de beangstigde Martina, terwijl het hart haar hoorbaar klopt. Zij geeft zich den tijd nog niet, om naar den afloop der zaak, waarom Albert was uitgegaan, te vragen.

- Lieve, - is het antwoord met ietwat weifelende stem, naauwelijks opgemerkt door de vrouw, - ik heb eenige oogenblikken noodig om tot mijzelv' te

komen van vermoeidheid en van verschillende gewaarwordingen. Wilt gij mij een glas water geven?

- Maar van waar komt gij zoo laat? En hoe is het met het reizen?

- Opperbest, lieve Martina; morgen moet ik nog aan het kantoor komen om de zaak af te handelen, maar de betrekking is mijn.

- En gij schijnt daarover niet verheugd?

- Het denkbeeld, u dikwijls en voor langen tijd te moeten verlaten, dierbare Martina, kweltmij. - Zij sperde de oogen wijd op.

- Hoe, - zeide zij eindelijk, - moeten wij niet dankbaar zijn, dat gij geld gaat verdienen? Dat wij ons kamertje niet behoeven te ontruimen?

- Wij zullen het ontruimen, - zeide Albert met vastheid; - ik wil niet dat gij u langer op een zoo ellendig hokje behelpt. Gij moet het nu wat beter hebben.

- Later, lieve vriend. Laat ons vooreerst het zeil niet te hoog ophalen. Herinner u dat wij te zorgen hebben voor.... Hetgeen zij verder haren echtgenoot in het oor fluisterde, was bijna niet te verstaan.

- 'Ik weet het, Martina, maar gij moet u niet meer zoo behelpen. Ik heb het om *u....* Plotseling zweeg hij.

- Uwe woorden, uwe houding, uw gedrag, alles is mij raadselachtig, - merkte zij aan, - maar kom, bedaar wat en vertel mij dan eens, hoe alles zich heeft toegedragen, - voegde zij er op innemenden toon bij, zich naast hem nederzettende.

Albert verhaalde haar, hoe hij bij de gebroeders *** was gevaren; ook dat er vierhonderd gulden moest gestort worden; ook dat hij, dit vernomen hebbende den moed had opgegeven om deze kostwinning te krijgen. Maar hij zweeg van zijne aangewende poging op de Heerengracht en deed nu aan zijne vrouw ongeveer de volgende mededeeling:

- Ik wist dan niet vanwaar dat geld te krijgen. Mijn angst klom ten top, vooral omdat - ik heb u dit nog niet verhaald; ik kon niet besluiten u heden dit nieuwe verdriet te berokkenen, en dat in uwen toestand! - ik bij den kruidenier op de Utrechtsche straat gedaan krijg, indien binnen drie dagen de winkelwaren niet betaald zijn.

Doch terwijl ik gedachtenloos door de stad zwierf, valt mij op eenmaal in, dat ik een loterijbriefje had, voor eenigen tijd gekocht voor opgespaarde penningen. Ik had gedacht: 'wie weet het? voor mij zoo goed als voor een ander!' Ik verzweeg dat voor u, hopende u met een prijsje te zullen kunnen verrassen. Ik besloot te onderzoeken, of het nommer reeds was uitgetrokken, denkende: 'als het een niet is, moet nu alles maar op eens komen. Ik ben heden toch tot radeloosheid gebragt.' Maar - wat ik nooit had kunnen droomen is, dat er een prijs op was gevallen en wel een zeer aanzienlijke. Ik heb vijfhonderd gulden voor mijn gedeelte. Hier zijn ze, - en meteen liet hij aan zijne verrukte vrouw eene banknoot van die som zien. Zij viel hem om den hals en weende.

- Albert, Albert, - zeide zij na eenige oogenblikken, - dit is de vinger Gods. Kom, laten wij Hem de eere geven. - En dadelijk sprak zij met diep gevoel:

Wie maar den goeden God laat zorgen,
En op Hem hoopt in 't bangst gevaar,
Is bij Hem veilig en geborgen,
Dien redt Hij god'lijk, wonderbaar:

- Ik weet het niet, lieve, - viel Albert haastig in, - maar mij dunkt, dat

is ten aanzien van de loterij wel wat vreemd geredeneerd.

- Vreemd, - zeide Martina met verbazing, - vreemd? Is dan niet alles beschikking van Gods vaderlijke voorzienigheid? En is het niet de vinger des Allerhoogste, dat gij juist nu dien prijs getrokken hebt, nu gij dat geld zoo noodig hebt voor uwe aanstaande betrekking, en dat het zoo veel is, dat wij onze schulden kunnen betalen en nog wat overhouden? Het mag dan uit de loterij zijn, maar gij komt er immers eerlijk aan, en zouden wij er dan den goeden God niet voor danken, nu het water zoo aan de lippen was gekomen?

Eene ligte huivering scheen Albert door de leden te varen en diep zuchtende herhaalde hij: - ja wel aan de lippen!

- Maar, - voegde hij er aanstonds bij, - nu zult gij wel vragen waar ik zoo lang geweest ben. Ik zal het u zeggen. Eerst ging ik naar de gebroeders *** om hun te zeggen, dat ik geslaagd was in het krijgen van het geld voor den borgtogt, en dat ik morgen zou terugkomen om alles nader te regelen. Daarna meende ik naar de Utrechtsche straat te gaan om mijne schuld daar aanstonds te gaan afdoen. Maar onderweg op eene eenzame gracht gevoelde ik mij op eenmaal, zeker door den plotselingen overgang van aandoeningen, zoo zonderling te moede, dat ik mij op een stoep moest nederzetten. Denkelijk ben ik daar in slaap gevallen of heb er mijne bewustheid althans verloren; want toen ik weder bij mijzelv' kwam, was alles stil op straat. Ik rilde van koude en gevoelde eene zware pijn in al mijne leden. Zoodra ik kon opstaan beproefde ik van daar te gaan; en daar ik bemerkte dat het wandelen mij goed deed, heb ik nog een half uurtje geloopen, en zoo kom ik te huis.

Martina kon zich met dat al niet begrijpen dat Albert niet aanstonds huiswaarts gevlogen was, om haar zoodra mogelijk deelgenoote te maken van zijn geluk. Het vreemde van zijne gansche houding schreef zij toe aan hetgeen hem was overgekomen en beijverde zich hem nog eenige verkwikking - een warm kopje koffij - te bezorgen. Afgemat begaf hij zich te bed.

Den anderen morgen was onze Albert reeds vóór het krieken van den dageraad gereed. Hij had zich in de grootst mogelijke stilte gekleed, zoodat zijne vrouw niet werd gewekt uit haren gerusten slaap, moede als zij was geweest van onrust, en weggezonken eindelijk in diepen slaap na zulke gemoedsbeweging, die haar de eerste uren had belet, de oogen te luiken.

Niet weinig was zij verwonderd, bij haar ontwaken haren echtgenoot niet te zien; niet weinig verwonderd te bemerken dat hij reeds was uitgegaan; bevreemding, die niet weinig toenam, toen een paar uren later een kruijer haar een briefje van hem bragt, meldende, dat hij, wegens de zaak van zijne aanstaande betrekking, dien dag noodwendig naar eene naburige stad moest, van waar hij in den avond, en zoo dit verhindering leed, den volgenden dag, zou terugkeeren, biddende haar inmiddels, zich niet ongerust te maken.

Toch was zij zulks in hooge mate, en bleef het den ganschen dag, die in spanning en angst door de arme vrouw werd doorgebragt. Zij overdacht alles: het zonderlinge van Alberts gedrag gisteren avond; zijn vroeg vertrek, zonder dat hij daarvan een woord gemeld had; de onzekerheid van zijne terugkomst. Zij vond slechts opbeuring in de gedachte aan de helderder toekomst, die vóór haar lag, in het ver-

trouwen op haren man en in het dankgebed tot God. Wel vloog het haar door den geest aan de gebroeders *** te gaan vragen of het met Alberts afwezigheid in orde was. Maar zij werd weêrhouden door vrees, dat zij den schijn van wantrouwen omtrent haren man zou aannemen en door de gedachte: ‘hij heeft mij nog nooit misleid.’

Des avonds kwam Albert inderdaad terug, opgeruimder dan in de eerste oogenblikken nadat hem het onverwacht geluk was te beurt gevallen, waardoor aan zijn' kommer zoo ter goeder uur een einde was gemaakt. Weldra was alles geregeld en nadat Martina, op zijn aanhoudend aandringen, een geschikter en aangenamer verblijf had betrokken, begaf zich Albert, zoodra de Februarij-zon de velden bescheen en den dooi bespoedigde, naar onderscheidene steden, om de rekeningen met gebroeders *** af te sluiten en nieuwe orders op te doen; in 't gelid tredende der trekvogels, die, met een gevolg van pakken, kisten en doozen, onophoudelijk het land doorreizen, overal en nergens te huis, blootgesteld aan allerlei beschimping en vaak aan grove afwijzing, een groot deel hunner dagen slijtende tusschen de wielen eener diligence of in de kajuit eener stoomboot, maar met eene buigzaamheid van gestel, die slechts door langdurige oefening verkregen wordt, zich schikkende naar allerlei ongemak van weder en verblijf, en met eene buigzaamheid tevens, die zich nooit verloochent, zich plooijende naar verkregen en gehoopte klanten, - om slechts enkele malen in het jaar, en dat dan nog voor korten tijd, in huiselijke rust, kracht te zamelen tot eenen nieuwen kruistogt tegen de beurs der bewoners van steden en dorpen.

Eene reeks van jaren was verloopen. Albert had zich het vertrouwen zijner patroons zoozeer waardig gemaakt, dat hij na lange en getrouwe dienst met hun behulp in staat was gesteld, eigen zaken te beginnen. Ook daarin ging het hem voorspoedig, zoodat zijn vermogen van jaar tot jaar toenam en hij eindelijk tot den rang van een der eerste kooplieden zijner woonstad opklom. De dochter, die Martina hem eenigen tijd na de boven verhaalde gebeurtenissen had geschonken, was de eenige spruit gebleven van hun huwelijk, opgegroeid tot eene maagd, bekoorlijk naar den geest, gelijk zij bekoorlijk was naar het uitwendige. Het gezin genoot de achting van allen; het kantoor een onbepaald krediet. In één woord: indien het geluk bestaat in uitwendigen voorspoed, dan mogt men dat van Albert ongestoord noemen; en ook als men de zaak van hooger standpunt beziet, was hun lot benijdenswaardig. Huiselijke vrede, onbesproken braafheid, onbekrompen weldadigheid, waren er de huisgoden. Doch het volmaakte is op deze wereld niet te vinden. Zoo was het ook hier. De gezondheid van Albert had gedurende zijne reizen nog al geleden, vooral ten gevolge der ontberingen, die hij zich had opgelegd, ten einde zooveel te beter te zorgen voor vrouw en kind. Maar dit toch alleen had hem niet zoo kunnen doen grijzen vóór den tijd, als in 't oog moest vallen aan ieder, die hem in eenige jaren niet had gezien. Altijd was hem iets afgetrokkens eigen en wanneer hij eene enkele maal uit zijne gewone stemming werd getrokken door de genoegens en uitspanningen des gezelligen levens, die stand en vermogen hem gunden, en vrouw en dochter met mate op prijs stelden, dan werd dit niet zelden gevolgd door verdubbelde somberheid.

Deze had evenwel een gansch eigenaardig karakter. Zij maakte hem niet tot een onaangenamen knorrepot en menschenhatenden kniezer. Integendeel was hij zoo op 't kantoor als in den huiselijken en maatschappelijken omgang, de minzaamheid zelve. Altijd had hij verschooning voor de feilen van anderen; overal was het zijn lust, vreugde om zich te verspreiden, mits men hem maar niet dwong, er zelf in te deelen; steeds was hij er op uit, zijn genoegen te zoeken in het helpen van ongelukkigen, en die waarlijk bijstand verdiende, kon zeker zijn, bij Albert - wij willen hem, daar zijn ware naam niets ter zake doet, zóó blijven noemen - niet te vergeefs te gaan. Maar toch scheen hij bestemd te zijn om de waarheid, dat de zekerste weg om genoegen te hebben voor zichzelv', die is, dat men genoegen doe aan anderen, - tot eene onwaarheid te maken; want niets was in staat, het floers weg te nemen, dat zich scheen te hebben uitgespreid over zijn levenspad.

Verschillend was het oordeel zijner bekenden over deze, met 's mans uitwendige omstandigheden zoo lijnregt strijdende gemoedsstemming. Maar, gelijk het gaat, eindelijk gewende men er zich aan, zooals Martina er zich sinds lang aan gewend had, en daar - als gezegd - zijne somberheid voor anderen niet hinderlijk was, benam zij niets aan de algemeene achting die hem als rijk koopman van alle zijden ten deel viel.

Eens keerde hij terug van eene stad, eenige uren van zijne woonplaats verwijderd. Zijn reisgezelschap bestond uit drie personen, een heer van gevorderden leeftijd, een ander van middelbare jaren; deze beide hielden met Albert het gesprek aan den gang, waarmede een jong mensch, in een' hoek gedoken, en meest slapende of dat althans schijnende te doen, zich in het minst niet scheen in te laten, ofschoon een scherp waarnemer gemakkelijk had kunnen bemerken, dat de sluimerende jongman geen woord verloor van het gesprek, dat al spoedig ontstond naar aanleiding van een vonnis, dat juist dien morgen in de stad, die het reisgezelschap verlaten had, was uitgesproken.

- Ik vind het toch hard, - zeide Albert, - als het de eerste keer was; en dan twee zilveren lepels; daaruit alleen blijkt genoeg, dat zij geene geraffineerde diefegge is. En dan: eene oude moeder, dood arm, in het midden van den winter....

- Gij hebt gelijk, - antwoordde de man van middelbaren leeftijd, blijkbaar een regtsgeleerde, - maar de wet mag dergelijke consideratiën niet kennen; daar is het middel van gratie voor. Art. 65 *Pénal* zegt duidelijk: geene misdaad of wanbedrijf mag verschoond of de daarop gestelde straf verzacht worden, dan in de gevallen en omstandigheden, waarin de wet....

- Nu ja, de wet, als gij daarmeê komt, - viel de bejaarde reisgenoot in, - maar de wet kan wel eens onbillijk worden. Die schoft van een kerel, die me daar verleden jaar is bankroet gegaan, waar ik en anderen honderden aan zijn te kort gekomen, en die eene fatsoenlijke weduwe met drie dochters tot den bedelstaf gebragt heeft, loopt vrij, terwijl die arme meid voor vijf jaren naar het tuchthuis moet voor een paar onnoozele lepels, ontvreemd, dat is waar, maar om eene oude ziekelijke moeder van den hongerdood te bevrijden. Een mooije wet!

- Wat zal ik u zeggen? - hernam de man van de wet; - ik zeg u nog eens; het kán in sommige gevallen

hard zijn; maar art. 386 eischt duidelijk tuchthuisstraf, ingeval de dief een huisof loonbediende is. En daaraan is ook voor de maatschappij veel gelegen; men moet zijne bedienden kunnen vertrouwen. Daarom straft de wet ook zoo zwaar en beschouwt crimineel diefstal tegen een meester, bij wien men om loon in dienst was.

- Maar daarom vind ik juist, dat die schatrijke advokaat het niet had moeten aangeven. Hij wist, wat er voor de arme meid op loopen zou; wat zegt gij er van, mijnheer?

Met de laatste woorden keerde de spreker zich tot Albert.

- Ik moet ook zeggen, - antwoordde deze, - dat het naar mijn inzien te forsch is aangepakt. Als het waarlijk de eerste maal was, dan had ik voor mij liever de meid ernstig haar wanbedrijf onder het oog gebragt....

- Misdaad wilt gij zeggen, mijnheer! Wanbedrijf is volgens.... - verbeterde de regtsgeleerde.

- Nu ja, dat zij zoo; ik wil maar zeggen, ik voor mij zou haar ernstig over de zaak hebben onderhouden, haar voorgehouden, hoe zij op eenen weg stond, die haar onfeilbaar ten afgrond voerde, hoe zij zichzelve zedelijk en maatschappelijk ongelukkig maakte.

- Gij zoudt zeer loffelijk handelen, mijnheer! Maar zoo dwaas zoudt gij toch niet zijn, dat gij zulk een schepsel in huis hieldt.

- Ik zou dat nog zoo heel dwaas niet vinden, - hervatte Albert bedaard. - Met al mijne vermaningen zou ik nog maar half werk rekenen gedaan te hebben. Welnu, gij laat haar gaan; zij komt in eene andere dienst. Hoe ligt komt het uit, waarom zij uw huis heeft moeten verlaten. Dan is zij hare eer toch kwijt, kwijt mijnheer, voor altijd. En wie weet, waar zij op die wijze toe komt? Ik bid u, zou het barmhartigheid zijn, haar eene gevangenis te bësparen, om haar later op het schavot te laten komen, of misschien wel - daarbij zijn vinger dwars voorbij zijn keel trekkende, een gebaar, dat zooveel zeide, als: ‘ter dood gebragt.’

De jonge mensch in den hoek zag even op, toen Albert met den vinger zijne afgebroken rede aanvulde. Hij scheen even te sidderen, maar hernam zijne slapende houding. Albert ging voort:

- Neen; ik zou van gevoelen zijn, dat men haar wel degelijk houden moest. Dán is zij nog te redden; anders negen tiende verloren, codille verloren, zeg ik u. Luistert eens, mijne heeren! Ik hoorde onlangs een voortreffelijke preek over het laatste van den brief van den Apostel Jacobus - want ik schaam mij niet te zeggen, dat ik mijn godsdienst waarneem, - waar staat, dat die eenen broeder van de dwaling zijns wegs bekeert, zoo staat er, geloof ik, eene ziele van den dood zal behouden en eene menigte van zonden bedekken. De prediker legde dit laatste zoo uit, dat het was: ‘zonden voorkomen’ - couperen, zoo als wij zeggen; en dat vind ik een waar woord. Het is in mijn oog pligt om omtrent hen, die de eerste stappen doen op den weg des kwaads, niet alleen inschikkelijk te zijn, maar ook te doen wat men kan, om te maken dat zij niet verder voortgaan. Ik geloof, mijne heeren! dat dit veel te weinig wordt gedaan, en denk zoo dikwijls, wanneer ik van zware misdaden verneem: ‘hadde hij of zij in het eerst eene reddende hand gehad!’ Maar zie, men ontdekt iets b.v. van zijne dienstboden - men zegt ze de huur op en daarmeê uit - zij komen bij andere

menschen - daar gaat het den eigen weg op - van kwaad tot erger, en zoo worden de gevangenissen bevolkt. Ligt het op den weg der maatschappij, mijne heeren! de misdaad te straffen in haar eigen belang, - de leden der maatschappij kunnen oneindig veel meer doen dan er gedaan wordt, om de misdaden te voorkomen. Zie nu die meid, daar wij van spraken. Zij wordt in het tuchthuis gezet, of het allerbeste wat er op zit: zij krijgt gratie, - om 't even: zij is toch geschandvlekt; wie zal haar nemen? wie haar vertrouwen! wie weet wat er van haar wordt!

De slapende jonge mensch sloeg de oogen op en hing met eenen langen, veel beteekenenden blik aan Albert; toen deze hem vlugtig aanzag sloot hij de oogen weder, terwijl de regtsgeleerde zeide:

- Charmante theorie, ik beken het; maar het kwaad moet gestraft worden, en - neem mij niet kwalijk, mijnheer! maar in de praktijk.... Gij zoudt dan b.v., indien gij in het geval kwaamt, naar 't schijnt, de schuldigen aan de justitie helpen onttrekken?

Een gloed van verontwaardiging vloog over Alberts gelaat, terwijl hij antwoordde:

- Is de justitie er om wraak te nemen? Zij is er naar mijn inzien èn om het kwaad te beteugelen, èn om voorwerpen, die voor de veiligheid der maatschappij schadelijk zouden zijn, onschadelijk te maken. Welnu, als ik nu het kwaad kan tegengaan zonder opspraak, zonder openbare schande, die de terugkeering tot den weg der deugd doorgaans zoo verspert?

De man van de wetsartikelen zweeg, doch de andere reisgenoot rigtte het woord tot Albert en zeide:

- Gij hebt gelijk, mijnheer, volkomen gelijk. De vraag is alleen of men in een gegeven geval sterk genoeg zou zijn om inderdaad op zoodanige wijze langs den zachten weg te beproeven, de eerlijkheid, die struikelde, tegen verderen val te behoeden. Ik ken u niet, en spreek dus in het algemeen, ofschoon het vuur en de overtuigingskracht, waarmede gij spreekt, mij borg is voor de zekerheid, dat gij gevoelt wat gij zegt. En dan moet ik zeggen, dat het edel is, ja, mijnheer! dat is het, de behulpzame hand te bieden aan Hem, die niet verderven, maar behouden wil.

- En wilt gij weten, - was Alberts antwoord, - vanwaar het naar mijn inzien komt, dat de menschen dikwijls zoo hard over anderen oordeelen, en zoo zelden met verschooning spreken over dergelijke vergrijpen tegen de maatschappij of hare leden? Omdat zij zich niet verplaatsen kunnen in den toestand dergenen, die vielen. Als men de omstandigheden kende, dan zou men, daarvan houd ik mij overtuigd, geheel anders oordeelen.

De jongman daar in den hoek had van dit geheele gesprek geen syllabe verloren. Van tijd tot tijd had hij onbemerkt een vlugtigen blik op Albert geworpen, en bij diens laatste woorden hem aangezien, alsof hij het beeld des mans, die daar sprak, zich diep en voor het geheele leven wilde drukken in de ziel.

Toen de reisgenooten, ter plaatse van hunne bestemming gekomen, van elkander afscheid namen, vroeg onze geheimzinnige jongman aan den conducteur:

- Kent gij dien heer? - Albert nawijzende.

- Zeker, - was het antwoord. - Hij is een koopman, hier in de stad woonachtig.

- Weet gij niets meer van hem? Wat is het voor een man? - vroeg de vreemdeling met zekere gejaagdheid in het oog en de stem.

- Een braaf man; hij zou geen kind kwaad doen en altijd, altijd bereid om iemand te helpen. Nu, hij heeft ze ook, - voegde de conducteur er bij, den duim zijner regterhand over den wijsvinger heen en weêr schuivende, als wilde hij geld tellen.

De vreemde verwijderde zich.

- Binnen! - riep den volgenden dag Albert, toen er aan de deur van zijn kantoor werd getikt. Zij werd geopend en hij herkende in den binnenkomende zijnen ongezelligen reisgenoot van gisteren. Niet zonder moeite evenwel; want was de jonge mensch toen de gansche reis over diep in zijnen mantel gedoken geweest, zoodat hij weinig van zijn gelaat had laten zien, - nu was dat gelaat ook veranderd en met eene doodelijke bleekheid overtogen. Zijne stem weifelde, terwijl hij vroeg om Albert eenige oogenblikken alleen te mogen spreken. Deze verzocht hem in eene aangrenzende kamer te volgen.

- Het moet u vreemd schijnen, - sprak met bevende stem de jongeling, - dat ik u afzonderlijk wenschte te spreken. Ik ken u volstrekt niet, dan alleen dat ik gisteren met u reisde. Hetgeen ik toen van u heb gehoord, heeft mij na langen strijd vrijmoedigheid gegeven om tot u te komen. God weet, welk een tweestrijd mij dat heeft gekost. Maar de teerling is geworpen. Gij hebt mijn lot in uwe handen.

Albert stond verbaasd op en zag met de handen op de tafel geleund, den tegenover hem zittenden jongeling vragend aan.

- Wat wil dat zeggen? - vroeg hij eindelijk.

- Gij spraakt gisteren met vuur over het bieden van de behulpzame hand aan een gevallene.

- Ik herinner mij dat gesprek; maar wat moet het beteekenen, dat gij mij daaraan komt herinneren en het tot inleiding bezigt voor een afzonderlijk onderhoud, waarvan ik het doel niet begrijp?

- Hoe? vermoedt gij niets? - vroeg de vreemde. - Ik hoorde u spreken van Hem, die niet verderven, maar behouden wil, en over het behouden eener menschenziel. Eene menschenziel is een kostbaar iets, mijnheer!

- Ik wenschte wel eens te weten, mijnheer, wat dit alles te beduiden heeft, - zeî Albert, met eenige gemelijkheid in de verwondering.

- Veel, mijnheer; alles. Mag ik ronduit tot u spreken?

- Ik onderstel dat gij daarvoor gekomen zijt.

- Maar als mijne woorden u nu een afschuw van mij geven?

- Ik wil het tegendeel hopen. Maar hoe het zij, mijnheer, gij hebt verlangd mij te spreken; mijn tijd is beperkt; ik moet u dus verzoeken, kort te zijn, of liever - het was als bemerkte Albert eenen diep weemoedigen trek op 's jongelings gelaat - ter zake te treden.

De vreemdeling zweeg eenige oogenblikken en zuchtte diep. Eindelijk stond hij op en sprak:

- Vergeef mij, dat ik u stoorde. Eene geheime stem riep mij tot u; vergeef mij, dat ik mij liet leiden door de inspraak van een opgewonden oogenblik. Vaarwel!

Albert zag de spanning, waarin hij was en hield hem tegen.

- Jongeling, - zeide hij diep geroerd, - indien de stem die in u sprak en uwe schreden herwaarts rigtte, eene

stem ten goede is, open mij dan uw hart. Misschien kan ik u verstaan, misschien het werktuig in Gods hand zijn om uwe hand te vatten....

- En tegen schrikkelijke uitersten te bewaren, vulde de vreemdeling aan.

- Ik laat u althans in die stemming niet van hier gaan, - voegde Albert hem toe. - Mij zegt ook eene inwendige stem, dat ik dit niet mag - Nog eens: open mij uw hart.

- Belooft gij mij geheimhouding van hetgeen ik u zal toevertrouwen? - vroeg de jongeling schichtig.

- Dergelijke beloften doe ik niet, - antwoordde Albert op vasten toon. - Gij zegt dat de gevoelens, door mij gisteren geopenbaard, u tot mij hebben getrokken; welnu was het dan geen vertrouwen dat u naar mij, onbekende, dreef? En is uw bedingen van voorwaarden daarmede in overeenstemming?

De vreemdeling gevoelde de juistheid dezer aanmerking en zweeg. Maar alsof hij zich vermande om het geprangde hart uit te storten voor den man dien hijzelf had gezocht, riep hij uit:

- Ik, ongelukkige, sta aan den rand des verderfs! Ik ben reeds gevallen! - En hij bedekte met zijne handen het gelaat, terwijl een heete tranenvloed zijne wangen bedekte.

Nadat Albert hem met moeite tot bedaarder stemming gekregen had, deed hij een verhaal dat in het kort hierop nederkwam:

- Mijn vader woont in Indië en heeft daar eene betrekking, die hem wel geen overvloedig bestaan oplevert, maar toch zooveel, dat hij er naar zijnen stand van leven kan en mij als twaalfjarigen knaap naar het vaderland heeft kunnen zenden, ten einde hier mijne opvoeding te ontvangen en bekwaam gemaakt te worden voor de handelszaken, die, wanneer ik er hier te lande geschikt voor zal zijn gemaakt, ginds mijne bestemming zijn. Nadat ik eenige jaren op eene kostschool was geweest, heeft de zaakgelastigde van mijnen vader mij op een handelskantoor besteld. Het gelukte mij, de gunst van mijnen patroon te verwerven en te behouden. Met lust verrigtte ik mijne werkzaamheden, en van lieverlede in beschaafde kringen ingeleid, gevoelde ik mij regt gelukkig.

- Voor eenigen tijd bragt mij het toeval in kennis met een paar jongelieden, die mij hebben verleid tot - het hazardspel. Het geluk was mij gunstig, en in de kringen, tot welke zij mij inleidden, won ik eenige niet onbelangrijke geldsommen, wier bezit mijne drift tot gloeijenden hartstogt opvoerden, zoodat ik niet meer leven kon buiten de speeltafel en aan den kantoorlessenaar reeds de uren telde, dat ik mijn geluk op nieuw beproeven en onder den schuimenden beker de koortsachtige spanning van mijn gansche gestel opvoeren kon.

- Na geruimen tijd begon de fortuin mij den nek toe te keeren, en ik verspeelde aanmerkelijke sommen, die ik onmogelijk zou hebben kunnen betalen, indien vroegere winsten mijne beurs niet hadden gevuld. Maar weldra was die bron uitgeput, doch daarom mijne drift nog niet bevredigd. Ik verloor en moest voor een paar weken nagenoeg *f* 600 betalen, waartoe ik mij schriftelijk had verbonden, en waartoe ik naauwelijks honderd voorhanden had. Radeloos zat ik aan den kantoorlessenaar en bladerde meer door de boeken, dan ik schreef. Mijne verwarring viel ook de andere klerken in het oog en zou ongetwijfeld ook mijnen patroon zijn in het oog gevallen, indien deze niet wegens onge-

steldheid aan zijne kamer ware gebonden geweest. Doch zie, terwijl ik iets in een oud kantoorboek had na te zoeken, vind ik daar tusschen de bladen eene banknoot, groot *f* 500, die daar reeds lang moet gelegen hebben, want het boek was in geruimen tijd niet uit de kas geweest.

Albert moest zich aan de tafel vasthouden en had al de kracht van zijnen geest noodig om de toegeknepen borst niet te ontlasten in eenen hartverscheurenden uitroep. Hij raapte al zijne bedaardheid bijeen en zeide:

- Gij eigendet u die banknoot toe? zij bedroeg *f* 500, waarmede gij uwe speelschulden betaaldet?

- Helaas! ik deed het, - was het antwoord. - Maar van dat oogenblik had ik rust noch duur. God weet wat ik er onder leed. Duizendmalen was ik voornemens, voor mijnen patroon op de kniën te vallen en hem mijn misdrijf te bekennen; maar duizendwerf fluisterde ik mijzelven in: het wordt niet ligt ontdekt; die banknoot schijnt bij ongeluk in dat oude kantoorboek geraakt te zijn; zij wordt sedert lang verloren geacht. En wanneer ik dan 's morgens met een kloppend hart op het kantoor kwam en met angstigen blik zocht naar de kast, waarin het onzalige boek geborgen was; wanneer ik elken morgen bemerkte, dat het niet van zijne plaats was geweest, werd het mij geruster om het hart, maar toch niet geruster in het geweten, en het werd mij met elken dag klaarder, dat de tijd mij bedriegen zou in mijne verwachting, dat de kloppingen daarbinnen zouden verminderen en de verloren kalmte wederkeeren in het verscheurde hart. Elk welwillend woord van mijnen patroon verweet mij mijn misdrijf; vaak was het mij, alsof de voorbijgangers op de straat het in mijne oogen konden lezen, en diep drukte ik den hoed in het gelaat, niet wetende wat akeliger voor mij was, de eenzaamheid of het gezelschap der menschen. ‘Ellendige,’ zoo zeide ik dikwijls tot mijzelven, ‘zoo beantwoordt gij het vertrouwen dat men in u stelt!’ Schaamte wederhield mij van alles te bekennen; maar eenen eed deed ik, nimmer toe te geven aan den onzaligen hartstogt, die mij nu geen hartstogt, maar een afgrijzen was, en de aanzoeken om ‘revenge te nemen’ wees ik met afschuw af en hoop ze ten eeuwigen dage te blijven afwijzen.

- Gisteren werd ik voor zaken van het kantoor herwaarts gezonden. Het was mij op reis, als brandde dat nieuwe blijk van vertrouwen mij op de ziel. En daar hoorde ik het gesprek, dat gij met uwe reisgenooten hieldt. Het kostte mij moeite, niet uit te barsten in tranen, en slechts de ijskoude redekavelingen van den man die met u sprak, verkoelden den gloed in mijn binnenste zooveel, dat ik mij niet verried. Maar gij, edel mensch! maaktet op mij eenen allerdiepsten indruk, en ik besloot mijn hart voor u open te leggen. Belijd ik mijne misdaad, dan zal ik wel meer rust hebben voor mijn gemoed, maar ik ken mijnen patroon te goed om niet te weten, dat mijn oogenblikkelijk ontslag er het onvermijdelijke gevolg van wezen zal. En wat dan? Ik ben hier te lande vreemd; de zaakgelastigde van mijnen vader in het vaderland is op eene verre buitenlandsche reis, en hoe zou ik ook aan hem, mijnen vaderlijken voogd, durven openbaren hoe diep ik viel? Wat zal, wat moet ik doen? Ik heb mij tot u gewend, schoon bij u onbekend, en sta nu voor u als een ontmaskerde dief. Maar gij gaaft het in uw gesprek te kennen, dat uw christelijk hart voor de zoodanigen niet gesloten is, die hun mis-

drijf gevoelen en met berouw betreuren. Doch - herstellen, hoe zou ik het kunnen?

Albert was bij dit verhaal diep getroffen. Met medelijden staarde hij den jongen mensch aan, uit wiens woorden en uit wiens gelaat het ongehuicheldst berouw luide sprak. Beide zaten gedurende eenige minuten zwijgend tegenover elkander; de een, als ware hem een zware last afgewenteld van het harte, en toch nog met angstige verwachting verbeidend, wat de vreemde heer zeggen zou tot zoo zonderling eene mededeeling, waartoe hij, hadde hij meer helder kunnen denken, zich niet kon voorstellen den moed te hebben gehad; de ander weggezonken in een gepeins, waarbij hem oneindig meer door de ziel ging, dan de ontvreemder vermoeden kon. Deze brak het eerst het zwijgen af.

- Ik erken hooger' vinger in 't geen gij mij daar hebt toevertrouwd, jongman, - zeide hij ernstig, - maar eer ik tot beslissende maatregelen besluit, moet ik meer weten van uw gedrag. Zeg mij eerst, hoe lang houdt de zaak van uw kantoor u op in deze stad?

De minzame mengeling, schemerend door den ernst, trof den boeteling nog te meer en maakte hem het berouw-hebbend hart nog weeker.

- Vier dagen, - was het schroomvallig antwoord.

- Dan kom op den laatsten dag terug; spreek intusschen met niemand over het voorgevallene. Geef mij daarop de hand.

Zij werd hem toegestoken, en terwijl Albert zich den vinger op den mond legde, als ten teeken dat den ander' het zwijgen werd opgelegd, wees hij den jongen mensch de deur; deze verliet hem, met het oog meer zeggend dan de mond vermogt te uiten.

Onmiddellijk reisde Albert terug naar de stad die hij den vorigen dag had verlaten. Hij verlangde een afzonderlijk gesprek met het hoofd van het handelskantoor, waarop de nog onbemerkte ontvreemding had plaats gehad. Aanstonds werd dit verzoek toegestaan aan den aanzienlijke handelaar, wien men wel niet persoonlijk kende, maar wiens naam toch aan het kantoor goed bekend stond.

- Vergun mij, - zoo sprak hij, - dat ik eene vraag doe, die u misschien bevreemden zal. Onder uwe klerken bevindt zich zekere Richard van der Vloed?

Het antwoord was toestemmend.

- Zou ik mogen vragen: wat is dat voor een jong mensch?

- Hij geeft ons alle reden van tevredenheid. Zijn vader bekleedt eene betrekking in Indië. De zoon is hier sedert eenige jaren werkzaam, en wij hebben alle reden om over hem tevreden te zijn, zoo wat kennis van den handel, als vlijt en ondergeschiktheid aangaat.

- Ontdektet gij in den laatsten tijd niets bijzonders aan hem?

- Eenige verstrooidheid, misschien iets gejaagds in al zijn doen, doch wij schreven dit toe aan verlangen naar zijnen vader; ten minste kort voor wij dit opmerkten, sprak hij meer dan vroeger van Indië.

- Zijne eerlijkheid?

- Is onverdacht.

- Zoudt gij hem mij willen afstaan?

Die vraag klonk al zeer onverwacht. Hoe? had van der Vloed de gelegenheid zijner afwezigheid waargenomen om zijne dienst elders aan te bieden? Wat mogt hem daartoe drijven? Daar was hij toch niet naar behandeld! Dit nemen van informatiën wierp eene vlek op het anders onbesproken karakter van Richard.

Doch spoedig werd hij ten dezen geregtvaardigd door Albert, die de verzekering gaf, dat van der Vloed

niet alleen zich niet bij hem had aangeboden, maar dat hij zelfs niets van het aanzoek wist of vermoeden kon.

Na lang over en weder spreken en onder belofte van opdragt eener belangrijke handelscommissie, verwierf Albert den afstand van den bediende, vooral toen uit den loop van het gesprek bleek, dat het kantoor in vroeger tijd veel verpligting gehad had aan de gebroeders ***, en dat de man, die nu een voornaam handelaar was, daartoe destijds als handelsreiziger veel had toegebragt.

Op den bepaalden tijd was Richard aan Albert's kantoor.

- Ik wil u onder mijn opzigt nemen, - begon deze, - en heb met uwen patroon reeds gesproken. Tot mijn genoegen heb ik vernomen, dat gij in alles de waarheid hebt gezegd en dat de ontvreemding der banknoot inderdaad uw eerste misstap is. Dank God, dat gij dien kunt vergoeden. Doe het, - en met deze woorden gaf hem Albert eene van gelijke som over, - opdat uw geweten ontheven worde van een last, die u anders levenslang zou kunnen drukken, en dan zwaar, zeer zwaar wegen zou op uwe ziel. Gij zult wel middel vinden om de som even onbemerkt in dat boek te leggen, als gij haar hebt ontvreemd. Vervolgens treedt gij bij mij in dienst. Ik hoop dat uw eerste misstap uw laatste moge zijn. Naauwlettend zal ik u nagaan, om mij van uwe voortdurende braafheid te verzekeren, schoon ik niet geloof, dat gij u tegen mij, en nog veel meer tegen God zult bezondigen door zwarte ondankbaarheid. Hij heeft u willen redden van den rand des verderfs. Uw gedrag alleen kan Hem danken. En wat ons aangaat - ik verlang, dat over al het voorgevallene nimmer een woord meer worde gewisseld. Indien gij niet zwijgen zoudt om uwe eigene eer, dan verbied ik het u bepaald, tegen iemand een woord te reppen van de ontknooping dezer treurige geschiedenis. Slechts aan uwen vader, zoo gij hem weder ziet, moogt en moet gij het voorgevallene verhalen.

En met dit woord verwijderde zich Albert, latende den verbaasden Richard aan zichzelven over, die slechts in een sprakeloozen zucht, in gevouwen handen en ten hemel geslagen oog de uitdrukking vond voor zijnen dank aan God en aan zijnen weldoener.

Stipt kweet zich Richard van zijnen last. De banknoot - Albert had de voorzorg gebruikt eene reeds voor vele jaren uitgegevene te nemen - werd onbemerkt in het bewuste boek gelegd, terwijl Richard het zoo wist aan te leggen, dat men haar vond liggen, tot groote vreugde van den koopman, die deze som in bankpapier lang had gemist, en nooit het vermoeden van zich had kunnen weren, dat zij ontvreemd was door eenen bediende, die voor geruimen tijd was gestorven, eene weduwe met kinderen in de kommerlijkste omstandigheden achterlatende. Aan deze beklagenswaardige werd door den edelmoedigen koopman de voor haar hoogst belangrijke, door hem reeds lang als verloren aangemerkte som geschonken; als eene vergoeding, zoo als hij zeide, voor de ongegronde verdenking, die steeds op de nagedachtenis des overledene had gerust. Richard trad in zijne nieuwe betrekking en maakte zich door onvermoeiden ijver en naauwgezette trouw de onschatbare weldaad waardig, die zijn patroon hem had betoond, jegens wien hij dan ook eene zoo onbegrensde dankbaarheid koesterde, dat hij letterlijk voor hem ‘door een vuur zou gevlogen zijn.’

Van het gebeurde werd geen woord meer gesproken.

Ongeveer twee jaren waren er sedert het laatst verhaalde voorval verloopen, toen Richard, die zich steeds voorbeeldig had blijven gedragen, en hoe dikwijls ook beproefd, de stiptste eerlijkheid had aan den dag gelegd, zijnen patroon om eenige dagen verlof vroeg, voornemens zijnen vader te gaan ontmoeten, die op zijn verzoek uit 's lands dienst in Indië was ontslagen, zijn pensioen had verkregen en nu naar het vaderland terugkeerde, - daar na den dood van zijne vrouw en van twee dochters, niets hem meer op Java bond, en hij dus verlangde in de nabijheid van zijnen zoon zijne dagen te eindigen. Weldra lag de zoon in de armen van zijnen vader. Deze vroeg hem spoedig mondeling naar hetgeen hij meermalen in brieven te vergeefs gevraagd had - de reden van Richards plotseling vertrek uit zijne vorige betrekking. De zoon beleed aan zijnen vader onder tranen van berouw zijnen misstap, benevens de zonderlinge aanleiding, welke hij had gehad om zich bij zijnen tegenwoordigen patroon te vervoegen en hoe hij door dezen was gered en aan de deugd wedergegeven, waarbij de zoon verzekerde en naar waarheid verzekeren kon, dat hij na dien tijd niet weder had gespeeld, zich van alle kwaad gezelschap onthouden en door vlijt en goede trouw beantwoord aan de aanspraak, die zijn vaderlijke vriend op hem had.

Die zelf vader is, zal best kunnen beseffen, hoe vurig de oude van der Vloed verlangde, den redder van zijnen zoon te ontmoeten, en het behoeft niet gezegd, dat het plan daartoe bijkans even spoedig uitgevoerd als gemaakt was. Weenend van aandoening en met eene stem, haperende door diep gevoel, dankte hij Albert, die, evenzeer geroerd, den vader van zijnen bediende betuigde, door het gedrag van dezen meer dan beloond te zijn voor het uitstrekken der reddende hand naar den meer dan half verloren jongeling.

De oude heer van der Vloed vestigde zich in Alberts woonstad; van lieverlede vormde zich tusschen hen eene warme vriendschap, en Richard - beleed na eenigen tijd zijnen vader, dat hij eene besliste liefde had opgevat voor de dochter van zijnen patroon.

- Gek genoeg! - riep zijn vader uit - gek genoeg - niet wat het meisje aangaat; want Mina is een allerliefst meisje, wèl in staat om eenen man gelukkig te maken en naar het tijdelijke, - maar daar zit juist de knoop! Ik heb wel wat overgegaard in het peperland, maar de dochter van een zoo rijk man....

Hij liet zich echter door Richard overhalen om over de zaak te spreken. Gunstiger werd het aanzoek opgenomen, dan hij het zich had durven voorstellen, en ofschoon Albert nog niet onmiddellijk zijne toestemming gaf, van der Vloed vernam evenwel genoeg om te bemerken, dat de zaak niet hopeloos was. Van wederzijde werd het gesprek naar deze aanleiding vertrouwelijker en kwam ook nog terug op hetgeen vroeger tusschen zijnen vriend en Richard was voorgevallen. De gedachte daaraan, gevoegd bij den hartewensch van den jongeling, maakte Albert het hart week. Een paar groote tranen rolden hem over de wangen en hij sprak diep geroerd:

- Geef mij geenen lof, die mij niet toekomt. Ik trachtte slechts aan uwen zoon eene schuld te voldoen, die mij

drukte en drukken zal tot het einde van mijn leven.

- Eene schuld? Aan mijnen zoon? Ik begrijp u niet, - zeide van der Vloed.

- Ik geloof het, - was het antwoord. - Welaan, ik wil niet langer in raadsels tot u spreken. Hoor! Ik zal u iets verhalen, dat tot niemand, zelfs tot mijne echtgenoote niet, ooit of immer over mijne lippen kwam; een geheim, het geheim van mijn leven. Maar veracht mij niet, en zoo gij na mijn verhaal gehoord te hebben, *mijne* dochter niet meer begeert voor uwen Richard - het zij zoo!

Hij wischte zich het klamme zweet van het voorhoofd en vervolgde:

- Men noemt mij rijk; meent gij dat mijn rijkdom mij verheugt? Ach neen! Maar ik heb het leed gedragen en zal het blijven dragen tot mijn einde. Slechts dáár - op zijnen kantoorlessenaar wijzende - zal mijne brave Martina weten, wat ik geleden heb, om haar eenen beteren levensstand te bezorgen. En nu - luister!

- Ik was jong, nog niet lang gehuwd, toen het kantoor sprong, waar ik het brood goed verdiende. De zaak was bedriegelijk; mijn patroon vlugtte naar Engeland, waar hem zijne familie volgde. Spoedig was het geheele kantoor te niet en ik zonder betrekking. Al mijn zoeken was vergeefsch, en mijne goede vrouw -. Doch den lezer is reeds bekend hetgeen Albert aan zijnen vriend verhaalde van zijn lijden op dien treurigen dag, toen alles scheen zamen te loopen om hem nog dieper in het ongeluk te storten, en hij het uitzigt op eene betrekking in rook moest zien verdwijnen, omdat het hem aan geld ontbrak.

- Zonder te weten waarheen, zwierf ik gedachtenloos door de stad. Op eene gracht over eene sluis gaande, gevoelde ik mij door droefheid, angst, smart, onbeschrijfelijk te moede, en bijna hadde ik het wanhopig besluit genomen, mij over de leuning te werpen en een einde te maken aan een leven zonder hoop, zonder toekomst. Ik dacht aan mijne Martine en sidderde. Maar - daar valt mijn oog op een klein voorwerp, dat onmiddellijk voor mijne voeten lag. Ik buk onwillekeurig en raap eene kleine zakportefeuille op....

- Eene kleine zakportefeuille, zegt gij, - viel hem van der Vloed gejaagd in de rede; - hoe zag zij er uit? Eene donkerbruine met stalen slootje?

Thans was de beurt der verbazing aan Albert, die opsprong en naar den adem hijgend vroeg: - hoe weet gij dat?

- Ga voort met uw verhaal, - hernam de ander, zonder de vraag te beantwoorden.

- Neen, neen! Ik moet eerst weten - zeg mij.

- Ik zal u misschien eenig narigt omtrent de zaak kunnen geven, doch slechts onder voorwaarde, dat gij uw verhaal voleindigt, zonder u door mij te laten storen; ook niet, wanneer ik misschien eenige ontroering mogt verraden, want ik vermoed eenen zamenhang van omstandigheden, tot welken gij mij den draad niet anders kunt in handen geven dan door bedaard en geregeld met uw verhaal voort te gaan.

Deze woorden had van der Vloed niet zonder die spanning, welke zich ook onder het voorkomen van uiterlijke bedaardheid gemakkelijk voor den verhaler zou hebben kunnen verraden, indien deze niet zelf zoo zonderling ware te moede geweest, uitgesproken.

Hij ging voort:

- Bij het licht eener lantaarn opende ik haar en vond....

- Eene banknoot van vijfhonderd gulden, - riep van der Vloed uit, zich geheelenal vergetende, zonder te bedenken dat hij zich zoo even de rol van stilzwijgendheid had opgelegd.

- Groote God! Wat is dat? - stotterde Albert.

- Ga voort, en stoor u niet aan mijne uitroepingen. Ik zal door ontijdig spreken uw verhaal niet meer afbreken.

Eindelijk ging Albert weder voort, doch met kloppend hart en bevende stem.

- Het is zoo: eene banknoot van vijfhonderd gulden. De eerste gedachte, die mij door de ziel vloog was deze: ‘gij zijt gered!’ Maar even snel riep eene inwendige stem mij toe: ‘dat geld behoort u niet!’ Deze gedachte behield de overhand en ik begaf mij in het naaste koffijhuis, vast voornemens, in het zakboekje te zoeken naar aanduiding van den eigenaar, doch vond die niet. De portefeuille bevatte....

- Niets dan de banknoot, - viel van der Vloed nogmaals in, maar wenkte oogenblikkelijk dat de verhaler zou voortgaan, terwijl hijzelf met groote stappen de kamer op en neder ging, zich nu en dan het zweet van het voorhoofd wisschende.

- God weet het, dat mijn voornemen was, de zware verzoeking te overwinnen, indien ik den eigenaar hadde kunnen uitvinden. Maar daartoe ontbrak mij de geringste aanwijzing. Dit weet ik nog wel dat ik dacht: ‘wie weet, hoe hier de vinger der Voorzienigheid zigtbaar is! Misschien laat zich de eigenaar van dit bankpapier verbidden, om mij met het leenen dezer geldsom voor mijn geheele leven te redden!’ Maar - ik vond niets, en nu - spaar mij het verhaal van den onbeschrijfelijken strijd, dien ik nu eenige uren streed. Ik dacht aan mijne toekomst, aan mijne arme vrouw, aan de bedreigingen van dezen dag, aan het uitzigt op eene betrekking, die mij het brood deed verdienen. Duister zweefde het mij voor den geest, door eene oproeping in een nieuwsblad den eigenaar van het bankbiljet uit te vorschen. Maar, zoo hij zich opdeed, zou hij mij helpen? En ik had slechts tijd tot den volgenden dag!

In de hevigste spanning zwierf ik andermaal langs straten en grachten, uren, uren lang. Eindelijk behield de booze geest, die in mij was gevaren, de overhand.

- In Gods naam! ik moet! - riep ik uit en vloog huiswaarts, waar het mij gelukte, mijne Martina tevreden te stellen met voorwendselen en uitvlugten, die mij ontsloegen van nadere verklaringen. Want ik hield mij overtuigd, dat zij liever van honger zou zijn omgekomen, dan hare welvaart danken aan gestolen geld. - Hij schrikte zelf, toen hij dit woord uitte en bedekte eenige oogenblikken zijn gelaat met de handen, waardoor het hem ontging, dat zijn toehoorder bijna evenzoo hartstogtelijk was als hijzelf.

- Den anderen dag ging ik in eene nabij gelegen stad het bankbiljet wisselen. Het onregtvaardig verkregen geld bragt meer zegen op, dan het verdiende - ik klom van hooger tot hooger, en werd een vermogend man. Jaren achtereen deed ik alle bedenkbare nasporingen, ten einde den eigenaar van de portefeuille te ontdekken. Helaas! zij waren alle vergeefsch!

- Zeer natuurlijk! - riep van der Vloed onwillekeurig uit.

- Maar ik smeek u, - trachtte Albert met moeite uit te brengen,

- spreek, spreek! wat weet gij van dat onzalig voorval? Mensch! spreek, om Gods wil spreek! nooit kwam een woord tot iemand over mijne lippen, en jaren, lange jaren heb ik den angel in het geweten moeten omdragen. Voor mijne dierbare vrouw moest ik dit vreesselijk geheim verbergen; het te openbaren zou haar dooden. Onder allen uitwendigen voorspoed riep eene stem mij toe: - aan diefstal hebt gij uw vermogen te danken; God zal eenmaal van uwe hand eischen het verdriet, de moeite, welligt de schande, die gij gebragt hebt over het hoofd van den man, die ongelukkig genoeg was om het geld te verliezen, waarmede gij u hebt verrijkt!.... -

- Niet alzoo! - was de kreet van van der Vloed, wien het onmogelijk was zich langer in te houden. - De banknoot was van mij; ik ging naar Indië op reis; het schip lag zeilreê en zou dien nacht vertrekken; aan toeven was niet te denken, men wachtte vorst. Ik was genoodzaakt, het bankbiljet, dat ik toevallig geheel afzonderlijk in eene kleine portefeuille bij mij had, in den loop te laten, en hoorde er nooit meer iets van. Wel gevoelde ik in de eerste jaren het verlies, maar ik kwam het te boven. En wat hadde mij die ééne banknoot immer kunnen opleveren, dat vergeleken zou kunnen worden bij hetgeen gij, door de gelijksoortigheid van het geval getroffen, gedaan hebt voor mijnen zoon!-

Zwijgend drukten de beide vrienden elkander de hand. De traan die langs hunne wangen rolde, maar veel meer nog de zwijgende blik dien zij omhoog hieven, getuigde krachtiger dan woorden het vermogten, wat zij dachten en dat zij elkander verstonden.

- O! - zeide eenigen tijd daarna Albert tot den vader van zijnen schoonzoon, - nu is het mij als haalde ik ruimer adem dan ik in al de jaren van mijnen voorspoed kon; een zware steen is mij van het hart gewenteld, die ik dacht dat mij levenslang zou drukken. Ja! ik heb het maar al te lang en maar al te pijnlijk gevoeld, dat geen uitwendige welvaart rust of genoegen gunt, wanneer daar eene inwendige stem beschuldigt, dat het goed niet is verkregen langs dien weg, die alleen regt is voor den Alwetende!-

MARINUS.

Het spionnetje

Junij-spionnetje.

Proklamatie-type voor de toekomst.

‘Deze Barbaren, de Turken, hebben geweigerd het oor te leenen aan de vermaningen van onzen *heiligen en alvermogenden Czaar* - thans ondervinden zij den *geregten toorn* van onzen *heiligen en alvermogenden Czaar;* wij zullen den *heiligen krijg* niet eindigen dan nadat wij onze vijanden vertrapt en vertreden hebben.’

Was get.

VORST GORTSCHAKOFF.

Medailles

geslagen voor wereldtentoonstellingen, Aprilbeweging, later, ter gedachtenis van het verbond tusschen Frankrijk en Engeland -: twee grenadiers, een fransche en een engelsche, die met het geweer bij den voet, elkander in de *armen knellen*, boven hunne hoofden wapperen de vereenigde vaandels der beide natiën, bij een stuk geschut, het omschrift is - ‘*the holy alliance* 1854’ - (zie *hier boven*, en vergelijk den *heiligen* Czaar); de keerzijde vertoont twee lauwertakken met de woorden: ‘*England and France united to defend the oppressed*, *and avenge the insulted Europe.*

Voor latere jaren zal *deze* medaille in de muntkabinetten ongeloofelijk groote *historische* en *diplomatische* waarde verkrijgen, welligt nog grooter, dan toen ze ‘warm uit den oven’ kwam.

De oorlog en de aartsbisschop van Sens.

‘Deze strijd is een godsdienstige (Lord Ellenborough noemde hem eenigzins afwijkend een “staatsmansoorlog”) voor het Katholiek geloof - hetwelk, overeenkomstig de *duidelijke bedoelingen* der aanbiddelijke *Voorzienigheid* (niet *Grieksche*, maar bepaaldelijk “*Katholieke*” Voorzienigheid) een zeer groot voordeel zal trekken uit de thans ondernomene expeditie.’

Alzoo de geestelijke - vergelijk nog eens hier boven: ‘de heilige, alvermogende Grieksche-Czaar!’ naast den aartsbisschop.

Eigenaardige auctie.

De *vlakte van Marengo* is, tegen 15 Augustus, te Turijn, publiek ter verkoop aangeslagen.

Men hoopt dat er koopers zullen zijn - Engelschen of Franschen, thans, vergelijk de medaille, vereenigd; - welligt dat de *inboedel*, de *inventaris* -: de heldhaftige en dappere ‘menschenschedels en doodsbeenderen,’ mede onder de veilconditiën begrepen zijn - en den koopprijs iets of wat zullen opjagen.

Varia.

Nieuwe groenten, en nieuwe armenwet, die beide door de eigenlijke en de diplomatische aardkorst heenworstelden, en beide op weg zijn om *rijp* te worden. - Naderend gebulder en gedonder aan de Levant en de Oostzee, en geleidelijk geledigde en uitgeputte staatskassen,

zoodat er bepaalde leeningen alleenlijk voor buskruid, kogels en patronen, bij de heeren-Joden-geldschieters in het groot, zullen moeten geschieden.

Heilige oorlogen, aan alle zijden, - heilig in Petersburg, heilig te Parijs, heilig te Londen: - 'Dieu le veut!' - omdat de heeren en ooms - het ook willen - eene rhetorische diplomatische figuur - hendiadis - een trope: - de '*almagtige*' lees verbeterd: ('t is een drukfout) de '*vorst op aarde*.'-

Kerkgeschillen, met geannexeerde petitiën, adressen, en bedreigingen, en appèl, en moorddadig Dordtsch schrootvuur, - waarbij watervrees voor den *nieuwen* Bijbel, die reeds van voren, a priori, als onregtzinnig is gestempeld, met *groen* zegel voorzien - door de onfeilbare en feillooze 'vrienden.'-

Eindelijk eene koude gure meimaand, - en warme troonen en volkeren, vooral daar waar het buskruid en de congrevische vuurpijlen huid en gebeente behoorlijk koesteren en verwarmen, en een voordeeligen en noodzakelijken graad van hitte weten te verschaffen, nuttig voor - den - *heiligen* krijg!-

ASMODÉUS.

GALLIPOLI.

[Tweede deel]

Inhoud.

Godgeleerdheid. - Wijsbegeerte. - Staatkunde. - Opvoeding en onderwijs.

	Blz.
Een Saul onder de profeten. Een medicus onder de theologanten. Anthropologisch onderzoek van C. Pruys van der Hoeven. - IV. Studie der Anthropologie. (*Vervolg.*).	1
Bibliotheek voor buitenlandsche theologie, uitgegeven door de predikanten J.C. Zaalberg en A.W. van Campen, drie stukken.	10
Gods leidingen met Catharina van Bora, Luthers echtgenoote, door U.P. Goudschaal.	12
De Christen bij zijne dooden, iets voor het klaaghuis, door Joh. Hooykaas Herderschee.	14
Iets over den eed, hoofdzakelijk op grond van Matth. V:33-37. Uit het Hoogduitsch van F. West	19
Brieven over de welsprekendheid, door J. Steenmeijer, Predikant te Arnhem.	22
Onderwijs. Docenten aan de gymnasien en latijnsche scholen	28
Strijd, maar overwinning en vrede. Zegepraal des Evangelies; of openlegging der redelijke gronden, die mij van een atheistisch ongeloof tot aanneming der zaligmakende waarheid in Christus bragten, door Alexander Harris. Naar den vierden druk uit het Engelsch, door C.S. Adama van Scheltema, predikant te Amsterdam. - Ruth. Een verhaal door de schrijfster van Mary Barton. Uit het Engelsch vertaald door C.M. Mensing. 2 deelen	81
Reize in het beloofde land, gedaan in 1851 door E.W. Schulz, predikant bij de Hervormde gemeente te Mulheim aan de Ruhr. Uit het Hoogduitsch vertaald naar de derde uitgave. Met	85

aanteekeningen van den vertaler, het portret van den schrijver, 26 afbeeldingen, eene kaart van Palestina en een vogelperspectief van het H. land

De redelijke godsdienst, zoo als deze door den weldenkenden Christen wordt hooggeschat, beoefend en verdedigd, door D. Doedes, predikant te Ingen 87

Een herhaalde aanval tegen de sterrekundige wetenschap.
De beweging der hemelligchamen. Nieuwe en onwederlegbare bewijzen dat onze aarde in het middelpunt van het heelal staat en zon, maan en sterren zich om haar bewegen. Naar het Hoogduitsch van Dr. Carl Schöpffer. Met bijschrift van Josua 89

De zonde, volgens de leer der Hervormde kerk. 161

Homiletiek of theorie der prediking. Door A. Vinet, naar het Fransch door Dr. E. Moll, 1e deel 241

Eene stem uit Jeruzalem 249

Raad en leiding voor ieder, die met ernst op den weg der zaligheid wenscht te vorderen. Naar het Engelsch van I.A. James, door E.J. Hasebroek 251

De tweede zondeval 321

De Christelijke kerk in de drie eerste eeuwen.
Voorlezingen van Dr. K.R. Hagenbach, 2 deelen 334

De weg tot Christus.
Redevoeringen door prof. K.B. Hundeshagen. Uit het Hoogduitsch, met een voorwoord van J.C. Zaalberg, Pz., Th. Dr. en pred. te Deventer. 1e stuk 341

Geschiedenis der wijsbegeerte.
De wijsbegeerte voorgesteld in hare ontwikkeling. Eene geschiedenis der filozofie, door Dr. A. Vitringa. Eerste deel, eerste aflevering 344

Vrijheid die banden afwerpt - die op lossere schroeven stelt - die bandeloosheid wordt - die staat in Christus.
Wat dunkt u van de ijveraars voor de formulieren van eenigheid? enz., door Dr. A.W. van Campen. - Het Vraagstuk der Inspiratie en de genetische ontwikkeling daarvan. Uit het Fransch [van Edm. Scherer], door Dr. S.A.J de Ruever Groneman. - Licht- en Schaduwbeelden uit de binnenlanden van Java enz., door de Gebr. Dag en Nacht. No 1. - Jezus Christus is gisteren en heden dezelfde, en in eeuwigheid. Feestrede bij het 250 jarig bestaan der Evang. Luth. Gemeente te Rotterdam, 11 Junij 1854, door J.C. Schultz Jacobi 401

Goeds en kwaads uit den schat des harten.
De Moorsche Kamerling. Eene Schriftbeschouwing over Hand. VII [VIII]:26-40, door J. de Liefde. - Een Woord om te verkondigen dat de Heer regt is, gerigt tot allen, en inzonderheid tot de lezers van het Volksmagazijn voor burger en boer, door J. de Liefde 408

Rome en het Protestantismus.
Een protestantsch woord tot Protestanten gesproken te Leeuwarden, op den 31 October 1853, door Dr. L. Proes 412

Het wezen der ware Godsdienst. 415

Leerrede over de aanbidding Gods in geest en waarheid, naar aanleiding van Joh. IV:23 en 24; uitgesproken den 6 November 1853, op den gedenkdag der Kerkhervorming, door E.B. Swalue, Theol. Doct. en Predikant te Amsterdam. Uitgegeven ten voordeele der Evangelische Gemeente te Lize-Seraing.

Geloofsversterking. 419
Stichtelijke overdenkingen van J.P. de Keyser, predikant te Arnhem.

Schoolwet-ontwerp. 421

Letterkunde.

	Blz.
Eerste gedichten van P.A. de Génestet	34
Gedichten van A.L. Lesturgeon	40
Iets wat goed is van iemand die beters kon. Lotgevallen van Eugenius Stillfried. Uit het Hoogduitsch van F.W. Hackländer. 1853	44
Blikken in het huiselijk leven en het menschelijk hart. Uit het Engelsch van Grace Aguilar, 2 deelen	97
De geschiedenis van Amsterdam. Beknopte geschiedenis der stad Amsterdam, door L.Th. Zeegers. Met platen en kaarten.	102
Een bode der humaniteit. Herder. Roman van professor Klencke. Uit het Hoogduitsch. Tweede en derde deel.	106
Norderneyer Schetsen en fantazieën. Een weinig lektuur voor allen die naar dat eiland heen willen, er zijn of geweest zijn, ook voor dezulken die er nooit denken te komen. Door L.E. Halbertsma	108
Algemeene geschiedenis van de vroegste tijden tot op de tegenwoordige dagen, door T. Knuivers. Eerste deel	111

De tempel des grijzen voortijds en een priester daarin. 117

Oudheidkundige verhandelingen en mededeelingen van Dr. L.J.F. Janssen, conservator bij het Museum van oudheden te Leyden. Eerste stuk. Met eene plaat.

Den geleerden is goed prediken; moeijelijk het schrijven voor kinderen. 122
Een kijkje in de hut van Oom Tom, door Tante Marie, voor hare Neefjes en Nichtjes. Met eene Toespraak van de Schrijfster, H. Beecher Stowe, aan de Jeugd. Uit het Engelsch door A.G. Bruinses, met platen.

Alweêr twee deelen druks voor koffijzakjes! 124

De levensbeschrijving van een boekverkooper. 176
Friedrich Perthes in zijn leven en bedrijf geschetst door zijnen zoon Clemens Theodoor Perthes, Hoogleeraar in de regten te Bonn. Met bekorting uit het Hoogduitsch vertaald door C.M. Mensing. Eerste en tweede deel

Christendom uit innige geloofsgemeenschap met den Heer en zijne liefde geboren. 188
Christelijke vrouwen, geschetst als voorheelden van godvrucht en liefdadigheid. Vrij bewerkt naar het Engelsch van Julia Kavanagh, door C.S. Adama van Scheltema. Met drie portretten. 2 deelen

Twee Amerikanen over Napoleon. 196
Napoleon Bonaparte door twee Amerikanen beschouwd. Uit het Engelsch van Dr. W.E. Channing en R.W. Emerson.

Buitenlandsche letterkunde. 200
Een nieuwe Hoogduitsche roman: Eritis sicut Deus. (Gij zult als God wezen. Gen. III:5)

Tafereelen, gedachten en beelden. Impressions de voyage. Verzameld langs den Rijn en in Zwitserland. Van Elberfeld naar Baden-Baden; van Arnhem naar Interlaken; van Heidelberg naar den Montblanc. Door B.T. Lublink Weddik 209

Een staatsman.
Mededeelingen uit het leven van prins Talleyrand. Uit de nagelatene papieren van den heer Colmache, secretaris van den prins. Naar de tweede editie, uit het Engelsch vertaald door M.P. Lindo.

I. Groote mannen. - Staatsmannen. 255

II. Talleyrand en zijn berigtgever. 260

Handleiding tot de kennis der Vaderlandsche Geschiedenis, ten dienste van onder-officieren, die 264

zich tot het officiers-examen voorbereiden, door J.K.H. de Roo van Alderwerelt, 2e(n) Luitenant der Infanterie.

Beknopte Geschiedenis van Friesland, bewerkt tot een leesboek voor de hoogste klasse der lagere scholen 268

Brieven uit en over de Vereenigde Staten van Noord-Amerika, door Jonathan.
Uitgegeven met eene Inleiding en Bijschrift door Dr. E.B. Swalue. 270

Eene letterkundige Amerikaansche Roos. Losse bladen uit Fanny Fern's portefeuille. Naar het Engelsch 274

Lief en leed. Zangen der liefde 348

Voorjaarsrente.
Bloemlezing in Poëzij uit de Leidsche Studenten-almanakken van 1825-1850. Onder redactie van A. van der Hoop, Juniorszoon 351

Frederika Bremer in de Nieuwe Wereld.
De Nieuwe Wereld (Homes of the New World), naar Frederika Bremer, door S.J. v.d. Bergh, 2 deelen 353

Het taal- en letterkundig Congres in de akademiestad 358

De Markiezin de Solange. Historische Novelle uit de jaren 1642 en 1643, door A. Ising. 427

Ernst en boert. Gedichten en Rijmen van B. Kuitert, Cz. 428

Een bundel nieuwe, allerbelangrijkste Gedenkschriften. 430

De Gedenkschriften eener maag. Uitgegeven door een Minister van Binnenlandsche Zaken. Uit het Engelsch

Mishandeling der geschiedenis. Eene beschuldiging met een aktenstuk. 434

Braga. (Naar aanleiding van: Bragiana, Humor en Satire.) 441

Mengelwerk.

	Blz.
Boschjesmannen in Nederland	46
Oorlogsverklaring tegen den oorlog. - Tweede kanonnade	67
Het Collateraal	72
Brievenbus.	77
Wat men (onder anderen) op de kermis al zien kan. - Door den ouden Heer Smits.	126
Losse Hoofdstukken uit de levensgeschiedenis van Steven Kraanvogel. (*Vervolg.*)	132
Een dag te Rotterdam. 12 Julij. Kaleidoskopisch	136
Het Collateraal. (*Vervolg en slot.*).	143
Een boerenbruiloft in West-Jutland. Uit het Deensch (Folkekalender 1853) door J.A.M. Mensinga	145
Brievenbus.	158
Een noodkreet, door den ouden Heer Smits.	211
De gedenkschriften van een vlinder. (Mémoires secrètes)	216
Losse Hoofdstukken uit de levensgeschiedenis van Steven Kraanvogel. (*Vervolg.*)	223
Eene bedreigde Maatschappij. Christenen en Joden. Een votum pro pace	227
Brievenbus.	
III. Brief van een uitgever aan de Redactie van den Tijdspiegel, met grieven over eene onverdiende beschuldiging	231
IV. Brief aan Alexis, die zich verwondert, dat er nog knappe menschen gevonden worden, die de concurrentie als een groot kwaad in de maatschappij baschouwen	233
V. Boerenbrief van Harm Chon., waaruit blijkt, dat hij een eigenaardige politicus is, maar nog geen overgroote vorderingen	235

maakt in het zuiver Hollandsch schrijven

Het Spionnetje 238

Schetsen en opmerkingen van een Platonisch Philosooph der 19e eeuw. (*Vervolg*) 285

Schets van een drama, die den goedgunstigen lezer zelf ter uitwerking wordt overgelaten. 293

Losse hoofdstukken uit de Levensgeschiedenis van Steven Kraanvogel. (*Vervolg*) 298

Oude Vrijsters. Door den Ouden Heer Smits. 303

Eene Conversatie. (Fragment) 309

Brievenbus.

Brief over een genootschappelijk Zendelingsgenootschap, dat, niettegenstaande zijn toenemenden bloei, en orthodoxe breischool, nog steeds wordt aangevochten. 315

Brief van een lidmaat der Hervormde kerk aan zijn vriend, over een zeer misselijk en bedenkelijk teeken des tijds 317

Eene allerakeligste Spook-historie. Door den Ouden Heer Smits 372

Reisindrukken, Herinneringen, Ontmoetingen, enz. op een uitstapjen naar Engeland, in de Lente van 1854 381

Brievenbus.

VIII. Brief van een kerkelijk-politiek liberaal aan den redacteur van den Tijdspiegel over den brief van Mr. Is. Da Costa aan den heer Mr. G. Groen van Prinsterer 396

IX. Nog wat politiek van een buitenman, niet groen, en niet rood, maar extra goed gemeend 399

De Gedenkschriften van een Vlinder. (Mémoires secrètes.) (*Vervolg*) 445

Uit Oudooms blaauw Zakboekje.

I. De voorbijgangers. Aanteekeningen 452

Reisindrukken, Herinneringen, Ontmoetingen, enz. op een uitstapjen naar Engeland, in de Lente van 1854. (*Vervolg*) 457

Protestantsche kunst 472

Pleitrede voor Sint-Nicolaas 473

Pleitrede tegen Sint-Nicolaas. 476

Brievenbus.

X. Een paar woorden aan den Nederlander, tot waarschuwing voor alle mogelijke en menschelijke onjuistheid en eenzijdigheid 478

Godgeleerdheid. - Wijsbegeerte. - Staatkunde. - Opvoeding en onderwijs.

Een Saul onder de profeten.
Een medicus onder de theologanten.

Anthropologisch onderzoek van C. Pruys van der Hoeven. - IV. Studie der Christelijke Anthropologie. Leiden 1853.
(*Vervolg. Zie Tijdspiegel* 1854, I, *bladz.* 410.)

> Er is thans zooveel beweging in de kerk en zooveel verschil van opinie, dat het bezwaarlijk zijn zal zich onderling te verstaan, zoo lang men de zaak niet *en petit committé* behandelt.
> *Aan den Lezer.*
> Zouden wij, medici, ook niet eindelijk eens onze stem mogen verheffen?
>
> *Blz.* 182.

Hadden wij ons bedrogen, door de eigenaardige bijdrage van den geneesheer den lezer aan te bevelen, toen het groote en onuitputtelijke thema, de christelijke liefde, werd behandeld? Wij willen niet gelooven, dat iemand, die het vorige nommer van dit tijdschrift in handen nam, zich heeft beklaagd over den ‘kleinen tijd’ - daaraan besteed. Er is toch nog iets beters dan streng wetenschappelijke voorstelling: warmte des gevoels, en eene oorspronkelijke terugwerking uit het oorspronkelijk, on-Dordtsch, on-Geneefsch, Evangelie op het gemoed. - De eigenaardige beschouwingen, welke de wakkere hoogleeraar aan het Woord Gods ontlokt, zijn inderdaad in den Evangelieschen geest gehouden en gesteld - en behoeven onze verdere aanbeveling niet; want zij dragen deze reeds in zich. - Wij gaan dus dadelijk, ten behoeve onzer lezers, over, om het tweede en volgende deel van het nimmer uitgeputte thema, ‘de Liefde,’ elk aan te bieden, die behoefte gevoelt aan dien

Evangelieschen schat, en deze behoefte zal wel bij allen aanwezig zijn.

Chastel's *Études historiques sur l'influence de la charitè durant les prémiers siècles chrétiens et considérations sur son rôle dans les sociétés modernes*, ontrollen ons een historisch tafereel der christelijke liefde, rijk aan leerzame wenken voor onzen leeftijd. Het ligt in den aard van het Evangelie der menschen vrijheid onaangeroerd te laten. Het eischt voor de armoede geen gedwongen schatting of armen-tax, maar vraagt blijmoedige giften. Eerst waren het de opzieners of bisschoppen der gemeenten, die ze vroegen en uitdeelden. Naderhand heeft het gouvernement zich met die taak belast; en het verdient opmerking, dat de vrije milddadigheid als uit den hoorn des overvloeds hare gaven uitstortte, terwijl daarentegen de weldaden met meer bekrompenheid en karigheid wierden uitgereikt, naarmate zij meer door dwang werden afgeperst.

Aldus werd het een geven zonder welgevallen en een ontvangen zonder erkentelijkheid. Jezus die den armen het Evangelie verkondigde, beval hen bij zijn afscheid, met den teedersten aandrang, in zijne plaats aller liefde aan. Hij was de band, die rijken en armen vereenigde. Beide waren zijn verlosten en kinderen van denzelfden hemelschen Vader, die hun dagelijksch brood van hem afsmeekten: een en dezelfde sympathie verbond beider harten en daar het zaliger is te geven dan te ontvangen, zoo bevredigde de christelijke liefde meer nog de behoefte van hem die gaf, dan van hem die ontving. Aldus verzamelde de eerste zich een schat in den hemel, die hem de rijkste interest beloofde. De Evangelische liefde, in stilte werkzaam, heeft alléén God tot getuige en reikt hare weldaden uit aan den armen broeder, voor wien Christus gestorven is. Maar gelijk de geneeskunst dan het weldadigst is, als zij de ziekten voorkomt, zoo is de christelijke weldadigheid dan het heilzaamste, als zij voor armoede behoedt. O, wisten de rijken, wat de armen lijden, zij zouden hunne behoeftige medechristenen met al hun vermogen tegen zulk een ramp trachten te beveiligen! Zij zouden hen beschermen tegen den woeker, verdedigen tegen het onregt, hen bewaren voor de knevelarijen der schatkist en den eerlijken arbeid zijn loon niet onthouden: ja dezen zelven in staat stellen, zich meer en meer te volmaken. Tot dat einde moeten wetenschap en Christendom zich verbinden en liefde die verbindtenis heiligen. Geen sophismen, geen drogredenen der socialisten vermogen het pauperisme te verbannen: alleen het Evangelie van Christus vermag die kwaal der maatschappij te heelen; want zijne magt grenst aan het wonderbare; ja zij is Christus wondermagt zelf.

Wij hebben tot dusverre voornamelijk Johannes Evangelie der liefde gepoogd te volgen en niet nagelaten u op den Heer te wijzen, wiens lieveling hij was: maar ook de overige Apostelen geven ons treffende wenken ter behartiging. Van Paulus gewaagden wij vroeger en willen hem nog later herdenken. Thans een woord van Jakobus, wiens pittoreske voordragt onze aandacht tot zich trekt. Wie hem zonder vooroordeel leest, zal het met Luther's uitspraak niet eens zijn, en zoowel voor zijn geloof, als voor zijne heiligmaking winst doen. Zijn verschil met Paulus geloofsleer is zeer wel te vereffenen. Doch ik wilde mij thans bij een punt bepalen, voor christelijke anthropologie allerbelangrijkst en aan ons tegenwoordig onderwerp naauw verwant. Ik bedoel het misbruik der tong. Met de hem eigene levendigheid en schilderachtigheid van stijl beschrijft hij het. Helaas! ook ons betreft zijne scherpe en ernstige vermaning. De tong is een vuur, ontstoken van de hel, een wereld der ongeregtigheid. Zij is ontembaar, een kwaad niet te bedwingen, vol doodelijk venijn; zij die God looft en de menschen vloekt, die zijn evenbeeld zijn. De wijsheid die van boven is, zij is zuiver, vreedzaam, bescheiden, gezeggelijk, barmhartig, vol van

goede vruchten, niet partijdig oordeelende en ongeveinsd. En de vrucht der regtvaardigheid wordt in vrede gezaaid voor degenen, die vrede maken.

Zou men niet meenen, dat laster en kwaadsprekendheid onbestaanbaar waren met het Evangelie; en wijst mij de Christengemeente, waar zij niet gevonden worden? De kwade tongen, door het Evangelie ernstig en bij herhaling bestraft, doch nimmer beteugeld, wat vuur van twist en tweedragt zij stoken, wie onzer heeft het niet ondervonden? Het Evangelisch gebruik der tong, dezelfde Apostel en Paulus kunnen het ons leeren. Wat mag toch wel de reden zijn van eene zoude onder de Christenen, die boven anderen de christelijke liefde benadeelt? De vraag is gewigtig genoeg, om 'er een wijl bij stil te staan. Naauw hangt zij zamen met de verkeerde opvattingen

van het Christendom, welke tot veel misverstand in de Christengemeente aanleiding geven.

Is het Christendom theoretisch, of praktisch, leer of leven? Velen zijn er, die hetzij in 't openbaar, hetzij in 't geheim, hetzij bewust of onbewust, nog altijd Christenleer en theologie voor Christendom houden. Zietdaar de bron, de onzalige bron der verdeeldheid onder de Christenen! Het Evangelisch Christendom is niet voor de school, noch voor de kerk, maar voor het leven; het is geen kamergeleerdheid, maar levenswijsheid. Soms heb ik wel eens gedacht, of niet dat begrip van leeren, 't welk zoo algemeen is, de oorzaak was van dien pedanten, aanmatigenden toon der geleerde Christenen jegens hunne minder geleerde of ongeleerde broeders: en dan herinnerde ik mij, hoe eenvoudige bijbellezers niet zelden dingen verstaan, voor de verstandigen en wijzen verborgen. Welligt is er een organische grond voor dergelijk gebrek in de raakbaarheid en overgevoeligheid van het zenuwgestel, bij ongeoefendheid van zintuigen en spieren, dat met zekere betweterij pleegt gepaard te gaan, en eene vroegrijpe ontwikkeling en gemis aan kinderzin ten gevolge heeft. En wat nu het veelpraten aanbelangt, zouden er niet zijn, die daardoor hun verzuim van beweging der overige ledematen willen vergoeden? Of zoude het pratend Christendom het handelend Christendom moeten opwegen?

Maar wij moesten nog van Paulus spreken. Waar vind ik onder ons zijne beschrijving der liefde in levendige voorbeelden bevestigd? Niet enkele trekken bedoel ik, maar het geheele beeld. Die liefde niet ligt geraakt, goedhartig, niet naijverig, noch voorbarig, noch opgeblazen, noch onbescheiden, zichzelf niet zoekende, niet in het kwaad, maar in het goede zich verblijdende, die alle dingen bedekt, gelooft, verdraagt? Voorwaar, hier zijn wij allen kinderen, die nog veel, oneindig veel leeren moeten, alvorens wij ons het regt zouden mogen toekennen, om anderen te onderwijzen. Onder de trekken, die Paulus opgeeft van het Evangelisch beeld der liefde is er geen meer karakteristiek, dan deze: dat zij zichzelve niet zoekt. Onze liefde is dikwijls zoo exigeant, zoo onbescheiden: wij vragen zoo veel en geven zoo weinig en klagen dan niet verstaan, niet begrepen te worden, als of ons door anderen groot ongelijk wierd aangedaan: en die wij liefhebben, plagen wij met onze achterdocht, met onze verdenkingen, met onze jaloerschheid: wij willen hen wel alleen hebben en gunnen anderen hunne liefde niet en zijn onbillijk en ongeduldig en storen dus onophoudelijk rust en vrede in onze huisgezinnen, in onze familiekringen, in kerk en staat en maatschappij. De Evangelische liefde, dochter des hemels, waar vinden wij haar op aarde! Hoe kon zij het levensproza in levenspoëzij verkeeren en den korten levenstijd veraangenamen! Lang is de kunst en kort is het leven en eng is de poort en smal is de weg en weinigen die denzelven vinden.

Hoeren en tollenaars zullen u voorgaan in het koninkrijk der hemelen: sprak de Heer tot de Farizeën, die meenden, het eerste en hoogste regt te hebben op de beloften aan de vaderen gedaan; en menig voorval in de Evangelische geschiedverhalen opgeteekend bevestigt zijne uitspraak. De zonde des hoogmoeds is nog hinderlijker voor die christelijke wedergeboorte en levensvernieuwing, welke de voorwaarde is om in te gaan in dat koninkrijk, dan de zonde der zinnelijkheid; want zij verstikt de liefde, die menigte der zouden bedekt. Grooter zijn de beloften aan de liefde, dan aan de regtzinnigheid: en die veel heeft lief gehad, dien zal veel vergeven worden.

Er is een zeker soort van menschen, die altijd ontevreden, altijd morrende, nimmer vergenoegd, meenen zich over iedereen te beklagen te hebben en nooit naar verdiensten erkend te zijn. Zijn zij geloovigen; zijn zij Christenen? De dampkring die hen omgeeft, is besmettelijk: het huis waarin zij wonen, de familie waarin zij

verkeeren, wordt aangestoken: 't is moeijelijk met hen om te gaan, zonder zelf wrevelig en knorrig te worden. Want er is eene sympathie met het kwaad, misschien sterker nog, dan met het goed. Ik heb ze gekend, die ongelukkigen en ik heb ze beklaagd. Waarom moeten wantrouwen, vrees en haat het gemoed tyranniséren en plagen, dat door geloof, hoop en liefde geëvangeliseerd en gezaligd moest worden? Ja waarlijk, het is een schat uit den hemel dat Evangelie der liefde. Zonder dat zijn wij ellendig en rampzalig en hebben rust noch vrede in onszelven. Waarom niet ons geluk dáár gezocht, waar het alleen te vinden is en waar niemand het te vergeefs zal zoeken? Een leven in liefde, is het ware leven. Een leven zonder liefde, is de dood!

Geloof, hoop en liefde, de drie bevalligheden, die het leven versieren, zij zijn ook de drie schikgodinnen, die het levenslot regelen. Ons stenen en klagen, ons morren en jammeren over gemis aan liefde, weldra zou het in juichen en

danken veranderen, als wij zelve dien hemelschat, die ons is aanbetrouwd, wisten uit te zetten: als wij er mede wisten te woekeren. Dat wij zoo karig, zoo bekrompen, zoo gierig zijn in onze liefde, dat is de bron van ons ongeluk. Wij zitten iederen cent liefde, dien wij uitgeven, op onze vingeren te berekenen, wij zijn bang ons kapitaal aan te tasten en willen enkel van de interest leven. Die waagt, die wint, zegt het spreekwoord: en zouden wij dan niet ons heel kapitaal op het spel zetten, waar het leven te winnen is? Vreest geen bankbreuk, uw fortuin is verzekerd en in goede handen!

Ik hoor veel van vrijen handel spreken en twijfel 'er niet aan, of het monopolie-stelsel is verderfelijk voor het algemeen welzijn. Maar waarom niet datzelfde stelsel van vrijen handel toegepast op ons christelijk leven. Waartoe al die privilegiën en monopoliën en préventieve maatregelen: waartoe die zorg en vrees voor zelfbehoud? Ja, de christelijke liefde is een waagstuk; maar zij is het niet wegens onzen overmoed, maar wegens onze vreesachtigheid. Die alles waagt, zal alles winnen, die weinig waagt, zal alles verliezen. Wat zou ik u nog niet over liefde te zeggen hebben. Nooit is men 'er over uitgepraat. Maar is 't niet zoo? die lief heeft, voelt oneindig meer, dan hij zeggen kan, en meent nooit genoeg gezegd te hebben. Liever wil hij zijne liefde met daden toonen, en ook dan voelt hij, hoe zwak hij is en gebrekkig en onvolkomen. Nooit meent hij genoeg gedaan te hebben: en als de dood hem overvalt, dan wenscht hij te herleven met en voor zijne liefde.

Wij hebben tot nog toe ons te zamen over geloof, hoop en liefde onderhouden, en ze ieder afzonderlijk beschouwd. Eigenlijk behooren zij bijeen, en 't is niet wel mogelijk van de eene te spreken, zonder aan de anderen te denken. Vertrouwen, hopen, liefhebben is het niet alle dingen gelooven, hopen, verdragen, en wat is hoop zonder geloof, wat geloof zonder liefde? Doch wij moeten dat verband dieper zoeken. Het Evangelie zal ons den weg wijzen. Gelooven en hopen en liefhebben, het is liefhebben met volkomen vertrouwen zonder eenigen den minsten twijfel of vrees. Geloof en hoop zijn schakeringen of phasen of vormen der liefde, die na dit aardsche leven geheel in liefde zich oplossen en 'er door vervangen worden, als het geloof in aanschouwen en de hoop in vervulling is overgegaan. Want liefde is de voleinding en volmaking van alles: het begin en het einde aller dingen.

Het Evangelie geeft aan het leven hooger zin en beteekenis: gloed, warmte, enthousiasmus, geestkracht, geestdrift; maar het geeft er tegelijk zekere innigheid, vertrouwelijkheid, fideliteit aan. Een leven in wantrouwen, vrees, haat, is een leven van vertwijfeling en wanhoop. Gewoonlijk is het leven een dobberen tusschen geloof en ongeloof, tusschen hoop en vrees, tusschen liefde en haat. Dat dobberende, wankelende, dat zweven tusschen zijn en niet-zijn is een toestand te gevaarlijker, naarmate hij langduriger is; wat toch is folterender, dan onzekerheid? Is het wonder, dat dergelijke gewetensstrijd oorzaak is van godsdienstigen waanzin en ongeneeslijke hersenziekten? Een tweede oorzaak is verwarring van zinnelijkheid of hoogmoed met ootmoed en liefde: een derde verkeerde rigting van den wil; doch bij allen, hoedanigen die dan ook zijn mogen, bij allen ligt misverstand van het Evangelie tot grondslag. Het Evangelie, kan dat wel misduid of misverstaan worden? Het spreekt van zonde, en wie kent haar niet? Het spreekt van genade, en wie begeert haar niet? Het spreekt van zaligheid, en wie verlangt haar niet? Maar het spreekt van bekeering, van zelfverloochening, van heiligmaking. En hier verheft zich de stem der wereld. Aanziet de bloemen des velds! Is het niet voor u, dat zij bloeijen en bare heerlijke geuren en kleuren uitspreiden? De boomen, u reiken zij hun vruchten toe. De aarde schenkt u brood tot spijze. Zij geeft u den wijnstok en wijn, die het harte vervrolijkt. De dieren zijn zij niet uwe dienaars? Ademt gij niet de levenslucht? Draagt niet de zee uwe schepen? Hebt gij niet den loop der sterren berekend? Voert gij

geen bevel over de natuurkrachten, dat zij u ten dienste staan? Aanziet de wereld met hare heerlijkheid en hare rijken! Is dat alles niet uw eigendom, met de schatten die het aardrijk in zijnen schoot verbergt. Kunst en wetenschap en kennis zijn zij niet uwe? Dat ligchaam, zoozeer tot genieten gevormd, die begeerlijkheid des vleesches en die begeerlijkheid der oogen en die grootschheid des levens zouden zij u niet bekoren en roepen om de korte levensdagen in feestvreugde door te brengen? Wat bekommert gij u dan over de toekomst! Aanziet de dieren des velds! Zij leven onbezorgd, en de dood verrast hen, vóór zij 't weten. Wat zoudt gij dan vreezen! Besteedt de korte levenssom en verwacht geen ander lot, dan hun beschoren is! Verbant uit uwe gedachten dat bijgeloof en die kindersprookjes, die de onnoozelen verschrikken!

Vanwaar dat die stemmen der wereld de stem in uw binnenste kunnen doen verstommen? Wat anders verkondigen zij dan de leer van dood en vernietiging? Kunt gij, o mensch! het leven verzaken en gelooven aan den dood? Gelooven en hopen en liefhebben, om te sterven? Het niet-zijn kiezen boven het zijn? Ik kan het niet. Ik kan het niet voor mij. Ik kan het niet voor u. Neen, mijne vrienden! neen, wij leven niet, om te sterven. Ons geloof is geen geloof aan dooden, onze hoop is geen hoop op dooden, onze liefde is geen liefde voor dooden. De blijde boodschap is geen boodschap des doods, maar een boodschap des levens: en de God, dien wij vereeren, is geen God der dooden, maar een God der levenden. Ons innerlijk bewustzijn verheft zich tegen die lofrede op den dood, tegen die doodenvergoding en bestaat er geene onsterfelijkheid, zoo is het menschenleven eene onwaarheid.

Het geloof aan God, zegt een Fransch Schrijver, is geen begrip, het is eene behoefte. Die Hem als een begrip zouden willen gelooven, begaan eene inconsequentie, zij maken zich schuldig aan eene ongerijmdheid. Die geen God behoeven, zij zullen in geen God gelooven: zij kunnen het niet. Die een God behoeven, zullen ook aan een God gelooven. Maar die God, wie zal het zijn? Wie anders, dan die *is*, het Wezen dat het Zijn in zichzelf heeft, van alles onafhankelijk: waar alles van afhangt en dat alles onderhoudt en bestuurt: waarop wij ons geloof, onze hoop, onze liefde kunnen vestigen; want het gelooven, hopen, liefhebben is onze menschelijke natuur ingeschapen. Het is niet aangeleerd, het is niet aangeboren; zelfs hun ongeloof is slechts overgang van het geloof aan het wezenlijke, ware zijn, tot het geloof aan het onwezenlijke, het niet-zijn, de leugen.

Waarheidsliefde, als zij niet van de eerste kindschheid af ons bezielde, het is te vreezen, dat zij nooit ons eigen zal worden. Leugenachtige kinderen worden trouwelooze, bedriegelijke, nietswaardige menschen. Dikwijls kan men 't hun aanzien, aan dien loenschen blik, dat neêrgeslagen, of van ons afgewend oog, dien gedwongen lach om den tot vleijen geplooiden mond. Wachten wij ons voor dezulken! Een ander soort van menschen zijn zij, die zichzelven bedriegen en meenende de waarheid lief te hebben, den schijn aanhangen en aan den schijn hun vertrouwen schenken. Zoodanig was die rijke jongeling in de Evangeliën, die op zijn goederen zijn vertrouwen stelde, die in den God des rijkdoms, in den Mammon geloofde: zoodanigen zijn zij, die op grootheid, op eer en roem en aanzien verliefd zijn, daaraan kracht of leven verspillen; of zij, die man of vrouw en kinderen vergoden; of met hunne kunst of wetenschap dweepen; en waar zou ik eindigen, wilde ik al de afgodendiensten optellen en de afgoderijen vermelden, die op aarde gevierd en gepleegd worden! Zij behooren tot dat groote rijk van schijn en leugen, dat met het rijk van waarheid onafgebroken oorlog voert op leven en dood: een oorlog die in den ondergang van het een, en de zegepraal van het ander zal eindigen. Van beide rijken kunnen wij geen onderdanen zijn; en een verdrag met beiden te sluiten, zou zijn, het rijk der waarheid te verlaten, om tot het leugenrijk over te loopen. Aan transigéren valt niet te denken, en die zijne betrekkingen met het rijk van den schijn blijft onderhouden, die alle gemeenschap met de zonde niet afsnijdt, hij moge zich vleijen en bedriegen, hij zal zich te laat zijne onopregtheid met zichzelven beklagen. Waar te zijn, ook jegens zichzelven is al wat van onze leden ons ergert, uit te rukken en weg te werpen, is zijn leven niet te achten, is in God en Christus te gelooven, op God en Christus te hopen, God en Christus lief te hebben, Hen alleen te gelooven, op Hen alleen te hopen, Hen alleen lief te hebben, en niets of niemand anders of boven, of nevens Hen. Het is met ons Evangelie of alles of niets: die in het minste getrouw is, is ook in het groote getrouw, en die in het minste onregtvaardig is, is ook in het meeste onregtvaardig. 't Is niet mogelijk twee heeren te dienen, zonder

den een te haten en den anderen lief te hebben. Men kan God niet dienen en de wereld!

Liefde is magt. Elders heb ik die stelling voorgegedragen. Thans willen wij haar, mijne vrienden! met het oog op het Evangelie nader ontvouwen, en haar bestuderen: als magt over onszelven, als magt over anderen, als magt over den dood.

Als knaap liep ik hoog met het denkbeeld van zelfbeheersching. Die Ouden, dacht ik, dat waren mannen. En daarbij herinnerde ik mij de paradoxen van Cicero. Naarmate ik ouder wierd en wijzer door ondervinding, zag ik het beter in, dat er onder dien stoïschen mantel der wijzen vrij wat hoogmoed schuilde. Mijne zelfbeheersching was het dapperste in de eenzaamheid, maar begaf mij in de wereld, wanneer ik haar het meest noodig had. Des morgens ontwaakte zij, maar al

spoedig wierd zij slaperig, en lang voordat de zon haar middaghoogte bereikt had, was zij zoetelijk ingesluimerd. Zoo ging het dag aan dag, totdat ik eindelijk tot mijne schaamte ontwaarde, dat de rots waarop ik meende vast te staan, een zandhoop was. Nu was goede raad duur. Op eens vestigde zich mijn blik op den Bijbel, en mijne oogen wierden geopend. Eindelijk ben ik tot de overtuiging gekomen, dat zelfbeheersching met ootmoed beginnen en in liefde eindigen moest. Ja, ootmoed was de eerste les: neen, het was geen les, het was een heele cursus, een levenscursus, waarbij het geloof mijn paedagoog wierd. Ik zag 'er tegen op, als tegen een berg; maar ziet! daar komt de hoop mij als een vriendelijk makker bemoedigen en de liefde er zich bijvoegen, als de derde van den kleinen kring. Hoemeer ik ze beschouwde, des te meer gelijkenis vond ik: ten laatste wierd het mij duidelijk, dat zij drielingbroeders moesten zijn, zoo zeer geleken zij op elkander. Sedert zijn zij mijne vrienden gebleven, en is het mij klaar geworden, dat het onderwijs der liefde dat des geloofs en der hoop aanvulde en volmaakte.

Zijn geloof en hoop magten die op ons werken, zij doen het meest en vooral in vereeniging met liefde. De eerste openbaring harer magt is de openbaring van ons wezen. Zij maken ons bekend met onszelven. Om eene groote onderneming gelukkig te volbrengen, daartoe wordt in de eerste plaats vertrouwen vereischt en hoop van 'er in te zullen slagen. Dat vertrouwen schenkt ons het geloof: een geloof dat wij waarheid zoekende waarheid vinden zullen. Wie daaraan twijfelt, geeft het zoeken op. Levende in eene wereld van schijn en onszelven door schijn bedriegende, hoe zullen wij waarheid vinden? Hoe anders, dan door ons van hetgeen schijnt af te wenden, en het zelfbedrog op te geven. Willen wij vinden, dan moet het zoeken ons ernst zijn. Jezus zeide: Wie uit de waarheid is, hoort mijne stem: hij namelijk, de zoon der waarheid, de echte waarheids-telg, die zelf waar is. Hetzelfde wordt elders door de woorden uitgedrukt: uit God geboren, een kind van God te zijn. Dalen wij neder op dien diepen bodem van ons wezen, wij vinden daar de Godstem, Gods woord, Gods openbaring, het geweten: hooren wij die stem, zijn wij conscientieus, hechten wij ons aan 't geen wezenlijk is, zoo vinden wij de waarheid, het ware wezen, het wezen dat waarlijk is - God. En dien God krijgen wij lief, als het wezen van ons wezen, lief meer dan onszelf, lief boven alles; want Hij is de grond van ons wezen, Hij is het oog, dat ons ziet en ons verlicht, Hij is ons licht en ons leven. Buiten Hem duisternis, dood, vernietiging. Hebben wij dit eens aan onszelven beleden, dan zullen wij er aan getrouw blijven, wij zullen er steeds vertrouwder meê worden en inniger aan vasthouden; het zal ons geheel bezielen, wij zullen deel krijgen aan het goddelijk leven, het leven des geestes, het leven der liefde. Dan zal geestdrift, enthousiasme ons vervullen, ons overmeesteren, ons beheerschen: en herschapen en wedergeboren door Gods Woord zullen wij al nader en nader komen bij God den geest van onzen geest, het leven van ons leven: ons geloof, onze hoop, onze liefde!

Nadat wij dus onzen God, wiens evenbeeld, wiens geslacht wij zijn, nadat wij dus onzen Vader hebben wedergevonden, hebben wij in Hem onszelven wedergevonden. Hij heeft ons aan onszelven bekend gemaakt, Hij heeft ons met zich verzoend: wij zijn wederom zijne kinderen geworden, en door zijne magt en zijne liefde is onze natuur hersteld, zijn onze welvaart en kracht en rust en vrede herboren, is het verloren evenwigt herwonnen; zoodat wij met ons wezen bekend en bevriend, en in onszelven georiënteerd, het *à plomb* hebben herkregen en met vertrouwen, zonder vrees of twijfel of onzekerheid, onzen weg durven vervolgen en langs de baan ons voorgeschreven voortgaan, om in God te leven, ons te bewegen en te zijn. Die bewustheid, die al vaster en vaster wordt, geeft ons kracht: wij gevoelen het, dat God met ons is: wie zal tegen ons zijn? Want wie God liefhebben, zullen alle dingen medewerken ten goede. Het bewustzijn van in Gods geest werkzaam te wezen,

met God overeen te stemmen, in en door en voor Hem te leven, in Zijn licht te wandelen, door Zijne kracht ondersteund te worden, door Zijnen wil bestuurd, in Zijne rigting, naar Zijn doel te streven, in Zijnen weg te gaan, dat bewustzijn geeft eene kracht aan ons karakter, eene vastheid en onwrikbare zekerheid, die ons moed geeft en tot alles in staat stelt. Wat zouden wij vreezen, of waarvoor zouden wij beven! Wij zijn in Gods hand: Zijn oog ziet ons, Zijn oor hoort ons: Hij is altijd en overal bij en met ons: wij hebben Hem lief, meer dan alles, meer dan onszelven. Hij is ons alles: door Hem, die ons kracht geeft, vermogen wij alle dingen. Hoe minder wij op onszelven vertrouwen, hoe meer wij ons op Hem verlaten,

des te vaster staan, des te vaster gaan wij: en zoo begrijpen wij des Apostels wonderspreuk: als ik zwak ben, ben ik krachtig!

Dat zelfvertrouwen, dat bouwen op eigen krachten, wat al vernedering en schaamte bereidt het ons; wat al teleurstellingen, wat al ongemakken, wat al ellende en rampen! Konden wij, durfden wij, wilden wij ons geheel aan God overgeven, wij zouden geheel andere menschen zijn. Ondervinden zouden wij, dat zelfbeheersching eene mogelijkheid is voor den geloovige, maar dat die twijfelt, die wankelt, die hinkt op twee gedachten, nooit meester zal worden in zijne eigene woning, en altijd dienaar en slaaf zal blijven der vreemde, die hem dwingt naar haren wil en lust, in wier gareel hij draven, wier juk hij dragen, wier willekeur en nukken hij verduren moet.

Licht is het in dat hart, daar God in schijnt, leven is het in die borst, waar Gods adem doorheen stroomt, heerschappij en magt is in dat hoofd, waar Gods geest in zetelt. En symmetrie en harmonie heerschen dáár, waar Gods liefde alles ordent en regelt en schikt en stemt. Geen wanorde dáár, noch onrust, noch tweestrijd: maar orde, rust, en vrede, en eendragt. Die eendragt maakt magt: zij concentreert de krachten, zij brengt ze tot één, zij doet ze zamenwerken en zamenstemmen; en in den mensch, waar liefde in woont, wien liefde bezielt en bestuurt, in dien mensch woont en heerscht de Godheid zelve.

Liefde is magt over anderen. Die zichzelven niet beheerscht, zichzelven geen meester is, hij moge het willen erkennen of niet, hij zal geene magt, geen duurzaam gezag over anderen kunnen uitoefenen. In zijn huisgezin zal hij de speelbal wezen zijner kinderen of dienstboden, en buiten zijn huis zal iedere magt over hem heerschappij voeren. Hij moge het zich ontveinzen, hij moge stout spreken en veel en breed en hoog van zijn invloed en vermogen op anderen opgeven, de uitkomst zal hem logenstraffen en den opmerkzamen waarnemer zal het niet ontgaan, hoe weinig hij binnen en buiten vermag. Wij *medici* kennen menschen zoo kleinzeerig en teerhartig jegens zichzelven, dat zij voor geen geld ter wereld zich een tand zouden laten trekken, of eene kleine huid-operatie ondergaan, die geen bloed kunnen zien, zonder flaauw te vallen en die liever sterven zouden, dan zich een been of arm te laten afzetten. Echter is al hun getal gering bij de meer verstandigen of althans minder gevoeligen; in hooger zin is het aantal van lafhartigen oneindig grooter. Zijn er weinig ouders, die hun kinderen liefhebben, zonder ze min of meer te bederven, althans zoo zij geen Christenen, geen volkomen Christenen zijn: en wie onzer durft zich dien eeretitel in zijne ware beteekenis toeëigenen? zoo zijn er weinig menschen, niet geneigd, om zichzelven min of meer te vertroetelen; ja 'er zijn sommigen zoo week en toegevend omtrent zichzelven, dat zij van hunne kleine hebbelijkheden en gebreken ook dan geen afstand willen doen, wanneer zij er anderen en zichzelven tot overlast meê zijn; menschen die de scheiding van boezemzonden met eene onthoofding zouden gelijk stellen. Wat is er van die laffe, flaauwe, kleinzeerige zelfbedervers voor hun gezin en voor de maatschappij te hopen of te wachten? Wien kan het verwonderen, dat zij nooit noch over zichzelven, noch over anderen eenig duurzaam gezag verkrijgen, dat zij altijd als kinderen aan de leiband van anderen moeten loopen, en dat zij zoo weinig van zichzelven zeker zijn, of op zichzelven kunnen rekenen, dat hunne daden onophoudelijk een *démenti* geven aan hunne woorden, ze telkens weêrspreken: en dat al hun moed en dapperheid in bedreigingen bestaat, die nimmer worden uitgevoerd. Gelukkig, zoo die bedorven kinderen, bedorven door hunne eigene zwakheid, niet ten laatste nog geheel afvallig worden, het hoofd verliezen, hunne eer verliezen; ja er met hun leven voor boeten, dat zij de deelen en leden, die hen ergerden, niet durfden uitrukken en van zich werpen.

Zal derhalve liefde magt over anderen zijn, dan moet zij eerst en vooral ons magt gegeven hebben over onszelven. Die magt over onszelven, alleen het geloof kan ze ons geven, het gewetensgeloof, dat ons wezenlijk wezen, wat in ons waar en eeuwig is, aan ons openbaart, en dat zonder onbepaald vertrouwen op God ondenkbaar is. Het aanhouden van boezemzonden is een bewijs van ongeloof, een bewijs van gebrek aan liefde jegens God, een bewijs van zelfvergoding, van afgodendienst aan den schijn: 't welk alles met het christengeloof aan het Evangelie volstrekt onbestaanbaar en onvereenigbaar is. Daarom staat er geschreven: dat wij God zullen liefhebben meer dan onszelven, meer dan iets ter wereld, liefhebben met geheel ons verstand en hart en kracht en wil: met ons gansche wezen en vermogen. Elke overtreding van het gebod der onvoorwaardelijke liefde is vergrijp tegen onszelven, en inbreuk op de liefde die wij

onzen God verschuldigd zijn: het is afval van zijn dienst, het is afgoderij; en het gevolg van die afgoderij is moedwillig verkrachten van onszelven. Hebben wij daarentegen den schijn vaarwel gezegd, ons aan de waarheid geheel en onverdeeld prijs gegeven, dan gevoelen wij het, wat kracht de liefde is en wat kracht zij werkt in hem, die haar voor zijne ware natuur erkent. Naar alle zijden zal hij zich ontwikkelen, vrij en ongedwongen zal hij zich gevoelen en bewegen, geen last zal hem drukken, geen leed zal hem deren, geen zorg of kommer hem kwellen: vrede zal in zijn binnenste wederkeeren en rust en vergenoegen en zaligheid. De donkere wolken zullen wegdrijven, licht en warmte zullen hem koesteren en bestralen, levenslucht zal hij inademen met volle teugen, het kwaad zal hem niet genaken, de pijl zal hem niet treffen, noch het vergif hem aantasten: waar duizende vallen, zal hij ongedeerd blijven, en stortte ook de wereld in, hare bouwvallen zouden hem onversaagd begraven onder haar puin. Want hij weet zijn Verlosser leeft en de God, dien hij meer dan alles liefhad, zal hem niet begeven.

Magt over anderen is de liefde: zij is het meer dan alle geweld, of gezag, of kracht van wapenen. Socrates wilde door overreding zijne medeburgers voor zich winnen, aan wie hij meer kracht toeschreef dan aan het geweld. Want hetgeen met geweld geschiedt, met vijandschap en gevaar is het verbonden, maar 't geen geschiedt door overreding, geschiedt buiten gevaar, met vriendschap en liefde. En wat zou meer vermogen hebben van overreden, dan de liefde zelf. Wat kan men niet al door liefde gedaan krijgen! Is het niet of liefde andere menschen maakt? Die ons waarlijk liefde toedragen, hun is niets te veel, om het voor ons te doen. Geen opofferingen te groot voor de liefde: geen gevaren schroomt zij, geen tegenstand ducht zij. Het is haar geen dwang, het is haar genoegen den geliefde te dienen: woorden noch daden kunnen het zeggen, hoe lief zij heeft. Is die liefde een Evangelische liefde, gij ziet haar bergen verzetten en met wondermagt bekleed. De sympathie schenkt die wondermagt: sympathie niet slechts met de broeders, maar sympathie vooral met God. Was de Bijbel het opvoedingsboek der Christenen, waren zij doortrokken en doorweekt en doordrongen van het Evangelie, de sympathie zou grooter, zou algemeener, zou krachtiger zijn. Geheel in één geest gevoelende en denkende en levende en door éénen geest gevormd en geleid, zouden zij elkander volkomen verstaan en begrijpen. De individueele bijzonderheden en eigenheden, dat zonderlinge, dat ongerijmde, dat veel menschen, veel Christenmenschen aankleeft, het zou ophouden. Een christelijk karakter zou zich vormen, een christelijke, Evangelische type, waarnaar wij allen, de een den ander zouden kunnen beoordeelen: en er zou minder misverstand mogelijk zijn, waar meer Bijbelverstand, meer gezond christelijk verstand, meer gezond christelijk gevoel heerschten: met één woord, waar meer echt gewetensleven bestond.

De geestige Sterne heeft in zijne sentimenteele reis eene spraakkunst van gevoel ontworpen, waarvan hij ons den sleutel toereikt. Zulk eene spraakkunst van Evangelisch gevoel wenschte ik u en mijzelven, mijne lieve medechristenen! Leefde de geest in ons en was onze takt fijner, wij zouden door het gewetens-orgaan geleid al tatonnérende ons door ervaring in het christelijk leven eene levenskunst en levenswijsheid eigen maken, die het gezellig verkeer en den omgang zouden evangeliséren: er eene ongekende aantrekkelijkheid en bekoorlijkheid aan geven zouden.

Er is voor fijne geesten een bij de meesten ongekend genot: wat anderen gevoelen en denken, te raden en uit dat woorden of gebarenspel zeker drama op te maken van 't geen achter de *coulisses* voorvalt. Daar de menschen veel van het oorspronkelijk naïve, natuurlijke, ongedwongene, ongezochte, eenvoudige verloren hebben; en daarentegen gemaakt, gekunsteld, gemaniéreerd, geveinsd geworden

zijn, zoo is het dikwijls uiterst bezwaarlijk, gelukkige conjecturen te maken en te gissen, wat die vreemde figuren en grimassen en spraken beteekenen. Keerden wij door het Evangelie van kunst en bedrog tot natuur en waarheid weder, langzamerhand zouden die vertrokken gezigten zich ontplooijen, die onbevallige gebaren zich vergraçelijken, en die vreemde spraken zich in de welbekende menschelijke klanken oplossen. De christenwereld nu zoo dor en koud en ledig en woest en eenzaam, zou vol gezelligheid worden en hartelijkheid en algemeene welwillendheid en aangenaam verkeer en onderhoud. Wij menschen gevoelen en denken en handelen te zeer geïsoleerd, te zeer onafhankelijk van elkander, zonder op elkander te letten of acht te slaan. Dit geeft aan den omgang iets van dat marionettenspel op draaiorgels, waar alle poppen, schoon onder den schijnbaren invloed

derzelfde muzijk, op dezelfde maat in het ronde draaijen om zich-zelven, buiten eenig verband. Zulk een leven zonder harmonie is voor hem, die gevoel heeft, het sterkst bewijs van gemis aan liefde en van de kracht der zonde, die den mensch vervreemdt van alles, en tot een egoïstisch bestaan veroordeelt, dat maar zelden door enkelde betere oogenblikken vervrolijkt wordt. Het gelaat in rust, dat is door geen voorbijgaande aandoening bewogen, vertoont die knorrige, wrevelige, treurige trekken, die het bovendrijvend booze beginsel daarin heeft gegroefd en die geen vreugde-tranen hebben uitgewischt. Waarom spreekt in het oog van den Christen zoo weinig weemoed over eigen onvolkomenheid en zoo weinig toegeeflijkheid en genegenheid jegens anderen? Waarom is dat oog veeltijds zoo strak en zoo donker, als het ons aanziet: of waarom van ons afgewend? Waarom kunnen wij er zoo zelden welwillendheid in lezen, noch voorkomende vriendelijkheid? Het oog is de spiegel der ziel. Waarom is 't niet altijd de spiegel eener Evangelische ziel, die het gemoed verheldert en ontgloeit in wederliefde? Er zou hier op aarde nog zooveel te genieten zijn in den korten levensdag, als wij menschen dien niet moedwillig verbitterden.

Geduld is eene deugd, die allen moeten leeren, en die zoo weinigen beoefenen. Hadden wij wat meer geduld met onze arme medepatienten, wij zouden in de christelijke anthropologie vrij wat verder gevorderd zijn. Welk natuuronderzoeker weet het niet, dat het zonder geduld onmogelijk is, de natuur te bestudéren; en de christelijke natuur nog verhevener is zij, dan die van planten of dieren. Onze zieken, wanneer hun op het gelaat van den geneesheer meêwarigheid, medelijden, hartelijke deelneming ontmoeten, dan verdrijft dit misnoegen, zorg en angst: bespeuren zij er hoop en opgeruimdheid op, zij zijn reeds half genezen. De Evangelische deugden, onze beschermengelen zijn zij tegen de verzoeking. Zij leiden ons veilig door het leven: zij vergezellen ons tot aan het graf. Gelooft niet, dat zij ons daar verlaten. Zij bewaken het: zij wekken ons uit den doodslaap en stijgen met ons naar boven. De Ouden noemden slaap en dood tweelingbroeders. Het Evangelie heeft dat beeld verwezenlijkt. Voor den Christen is de dood een slaap; maar het is geen doodslaap zonder ontwaken. Het is een rusten van het vermoeijend dagwerk: de nacht voor den morgen der opstanding.

De magt der liefde bepaalt zich niet bij het leven: zij strekt zich uit over den dood en heerscht in de eeuwigheid. Reeds op deze aarde blijft zij voortwerken, lang nadat wij van hier gingen. Zij blijft voortwerken in onze kinderen en vrienden, die ons zoo wij ze waarlijk liefhadden, niet vergeten zullen. Het is onze beste, het is onze ware, christelijke nalatenschap: eene nalatenschap, die onder het uitdeelen niet vermindert, maar honderden verrijken kan tot in verre nageslachten. Want, gelijk de gedachtenis der ongeloovigen met de winden verstuift als hunne asch, zoo is de gedachtenis der Christenen een vruchtbaar zaad, dat in de goede aarde neêrgelegd, ontkiemen zal en opgroeijen tot een boom, waarin de vogelen des hemels zullen nestelen en aan wiens vrucht de nakomelingen zich zullen verkwikken en laven.

Laatstelijk: het wonder van Gods Almagt en 's menschen vrijheid gaat het begrip, noch de magt der liefde te boven; want wanneer zonde en dood zijn te niet gedaan, zal de mensch met vertrouwen het den Psalmdichter na kunnen zeggen: Gij zijt mijn God! Voor hem zal de Voorzienigheid geene geheimen hebben, noch de geschiedenis raadselen, noch het levenslot verborgenheden. - (Blz. 162-179.)

Spiritus Asper en *Lenis.*

Bibliotheek voor buitenlandsche theologie,

Uitgegeven door de predikanten J.C. Zaalberg en A.W. van Campen, drie stukken. Deventer, J. de Lange. 1854.

Geene recensie van bibliotheken, waarde lezer! want daartoe zijn de kolommen van de Tijdspiegel niet ruim genoeg, maar een vriendelijke welkomgroet aan deze bloemlezing uit den vreemde - waardoor de Nederlandsche godgeleerde, uit de hoven en gaarden zijner naburen, - ook der zoogenaamde ‘nieuwe wereld,’ thans op veertien dagen afstands genaderd - bloemen en vruchten kan plukken, om die te planten in zijn hof, of voorzigtig in te enten op eigen stam. - Het is eene loffelijke poging, als wetenschappelijke mannen den theologischen gezigtseinder, die somtijds zeer mistig of bewolkt is, trachten uit te breiden en te verhelderen, en den landgenoot, veelal tusschen de muren van de studeerkamer ingekerkerd, iets *verder* en *beter* leeren te zien - maar de hoofdzaak is, om uit den overvloed, die den redacteur van het Oosten en Westen zoo mild toevloeit, eene *verstandige keuze* te doen, niet te veel of te weinig te geven, niet terug te houden dat waardig was gelezen te worden, en niet aan te bieden wat men gaarne ontbeerde. - De twee predikers, die beide in de godgeleerde republiek als sprekers (schrijvers) op de tribune gansch niet onbekend en onbemiddeld zijn, zullen het gewigtige en moeijelijke van die keuze kennen, en behoeven onze raadgevingen niet. - Wij mogen hen echter bescheiden, maar ernstig verzoeken, om voor *dégelijke* en *verstaanbare mededeelingen* te zorgen, en ook de *beknoptheid* niet uit het oog te verliezen. - 't Is wel veel gevergd, dat men, door beroepsbezigheden reeds gebonden, dien geheelen formidabelen stapel van buitenlandsche tijdschriften, dikwerf zoo pijnigend ‘klein’ gedrukt, of zoo verbazend in het breede uitgewerkt, - werkelijk doorleest, en dan beoordeelt, - om *dan* eerst tot de definitive keuze over te gaan - maar daartoe zijn de bekwame uitgevers en verzamelaars toch gehouden, en men kan hen met den besten wil van die taak niet ontslaan. - Nog eens, men kent de groote, loodzware bezwaren niet, om uit die vreemde bibliotheken eene kleiner bibliotheek te condenseren - anders zoude men elk, die dat werk aangrijpt, luide moeten beklagen; want onder de menschen, die almede zeer moeijelijk zijn tevreden te stellen, - behooren ook de godgeleerde menschen in ons vaderland, bovenal als ze eene zekere kleur dragen, en onder een zeker vaandel strijden en dienst namen. - Zoo zullen zekerlijk de patronen en begunstigers van de *Morgenster*, en die van den *Nederlander*, eenige der mededeelingen in de Bibliotheek voor buitenlandsche theologie, met veel *meer*, of met veel *minder* genoegen begroeten, al naarmate van het standpunt waarop zij staan, of zijn heen gelokt, en geseind, en geboegseerd, of zich dagelijks vaster ingraven. - Dit alles belette de twee

billijke, en regtvaardige, en wakkere predikers, die het buitenland in het binnenland willen inlijven, niet, om de ambtgenooten, bovenal de trouwe, brave, goede, maar wat achter gebleven 'buiten-dominés,' met gezonden en stevigen kost te voorzien, opdat zij, die welligt al te 'landelijk' zouden kunnen worden, weten en lezen, wat er al zoo buiten hen, in de groote, rijkbevolkte, theologische wereld omgaat, wat er door beroemde personen, hoogleeraren in Duitschland, of Amerikaansche confraters, heden ten dage wordt: gesteld, hersteld, versteld, besteld - alles in het vak van professie en dagelijksch brood. - Dergelijke verzamelingen van keurstukken over de uitlegging, of leerstellige theologie kunnen in onzen tijd groot nut doen: - als de buurman tot ons komt met een licht, *zijn* licht, en ons verzoekt, en beleefdelijk uitnoodigt, de omringende voorwerpen bij dat licht nog eens te beschouwen, dan ware het onbeleefd om hem te verjagen, alleenlijk omdat hij met een 'buitenlandsche' gasvlam, was- of nachtkaars, voor ons staat, - daarom wenschen wij, dat de twee ministers van buitenlandsche, theologische zaken, met deze nuttige, noodige, en zeker ook oordeelkundig verzamelde bibliotheek, hun doel volledig mogen bereiken; dat menig ambtgenoot den stillen, warmen dank brenge aan de broeders te Deventer (den Haag) en te Opperdeos, voor de lichtstralen, die in het geleerde hoofd vallen. - Waarom zouden de wakkere referenten, vragen wij met bescheidenheid, ook niet een rubriek open houden, open zetten, voor de eigenlijke *homiletica*, (preekkunde), en er nu en dan eens treffelijke proeven van kansel-kracht en -licht bijvoegen, al ware het alleenlijk om de waarde medebroeders, buiten- en ook binnendominés, uit de stekelige doornenheggen der dogmatiek naar het bloemrijke veld der gewijde welsprekendheid heen te leiden, opdat ze dáár een verfrischt en hernieuwd godgeleerd leven vonden, dat voor de gemeente, - die met eigenlijke theologie, exegese, en kerkgeschiedenis niet zoo zeer gediend is, - welligt zeer vruchtbaar kon zijn? - Men is toch niet zoo vast gebonden aan de drie rubrieken: 'kritiek, exegese, geschiedenis,' - als sommigen gebonden zijn aan de Dordtsche leer-, stok- en straf-regels, de norma normans: - ten minste vertrouwen wij, dat de beide waardige predikers, te *dezen opzigte*, zoo vrijzinnig gevoelen en handelen, als mogelijk is in deze eeuw. - Maar, wij mogen niet al te onbescheiden vragen - derhalve om te eindigen -: deze Bibliotheek worde hoe langer hoe meer in de bibliotheken, niet slechts in de leesgezelschappen der broederen ambtgenooten opgenomen en ingelijfd, en vulle daar plank aan plank, totdat er eindelijk geen plaats meer is, - en er een nieuwe plank moet besteld. - Waarheid, licht, leven, en meteen liefde, kome dan van de plank, door het boek, in het hoofd, in de wereld, in de gemeente, - en de beide heeren verzamelaars behouden de voldoening van hunne zijde krachtig ten goede medegewerkt te hebben! - Wij wenschen, dat ze in dien *specialen* zin - dikwijls en nog lang - 'op de planken' - komen.

Spiritus Asper en *Lenis.*

Gods leidingen met Catharina van Bora, Luthers echtgenoote,

door U.P. Goudschaal. Groningen, bij W. van Boekeren.

Tot het nieuwere genre van literatuur behoort ook de biographie, zoowel van beroemde mannen op elk gebied van kunst en wetenschap, als ook van sommige vrouwen, die door den naneef worden waardig gekeurd, dat men ze toelichte met kritisch onderzoek en haar karakter en deugden toetse aan haren tijd. Trok onlangs de Ehrenrettung van Antoinette Bourignon onze aandacht, thans maakten wij kennis met een allerliefst boekske, welks titel hierboven te lezen staat, een boekske, dat wij in handen van vele Protestantsche vrouwen wenschen. De Eerw. Goudschaal, ons reeds van vroeger bekend door andere geschriften, alsmede door ‘Gods leidingen met M. Luther,’ in 1851 mede te Groningen uitgegeven, heeft Luthers echtgenoot geteekend, vooral naar de uitvoerige hoogduitsche schets van W. Beste. Wie ‘Beste's Glaubenslehre Luther's’ kent, zal ook in deze gevolgde schets den uitmuntenden compilator leeren kennen, en wederom aan Goudschaal's compilerenden geest hulde doen, die ons hier zulk eene aangename lettervrucht aanbiedt. Nederig genoeg zegt hij tot den lezer: ‘Of *mijne teekening* u bevallen zal, dat laat ik bescheiden aan uw eigen oordeel over, maar dat Catharina u zal bevallen, daarvan houd ik mij reeds vooraf verzekerd.’ De opdragt door den schrijver ‘aan zijne dierbare echtgenoote enz.’ moet ons *reeds vooraf* voor hemzelven innemen. Tegenover Roomsche schrijvers, die Catharina's naam met laster hebben zoeken te bezwalken, heeft hij de echte Christinne roemvol gehandhaafd. In een vijftiental hoofdstukken wordt Catharina's leven geschetst. Wij zien haar eerst met acht kloosterzusters het adellijke gesticht Nimtschen ontvlugten, en leeren daarbij uit eenen brief van Luther zekeren Leonhard Koppe kennen (blz. 6), die bij deze ontvlugting de behulpzame hand bood. Zij was non, wenschte Evangelische vrijheid, zocht daarom de kloosterboeijen te ontsnappen; Antoinette Bourignon was *geen non*, maar hoezeer haar vader haar eene vrijzinnige opvoeding wilde geven, zocht zij eerst non te worden. Catharina werd later eene huismoeder ten geluk voor echtgenoot en kroost, Antoinette werd later eene dweepster ten ongeluk van haarzelve. Men houde ons deze vergelijking ten goede. Luther trok zich het lot der ontvlugte nonnen aan en stelde pogingen in het werk om Catharina uit te huwelijken. Met Dr. Glatz wenschte zij geen huwelijk aan te gaan, waaromtrent Scultetus schrijft. Mogt hij (Amsdorf) of Luther haar tot echtgenoote begeeren, dan zou zij niet weigeren; maar *tegen* Glatz had zij het *tegen.* (Is dit laatste zuiver Hollandsch)? Eindelijk trad Luther zelf met haar in den echt.

Hij spreekt op vele plaatsen in zijne brieven over hetgeen hem tot dit huwelijk bewoog. Aan Amsdorf verzekerde hij dan ook, dat hij enkel dit huwelijk aanging uit behagen er in, als zijnde het werk en de verordening Gods. Het huwelijk werd ingezegend door den bekenden Bugenhagen, en twee trouwringen geslagen, van welke de eene te Berlijn, volgens het zeggen van den schrijver, bewaard wordt. Weinige jaren geleden verklaarde ons een algemeen geacht Nederlandsch menschenvriend, in het bezit te zijn van Luthers trouwring, en toonde eenen gouden annulus, met oude inscriptie, overeenkomende met hetgeen wij hier aan den voet van blz. 20 lezen. Oudheidkundigen mogen de zaak verder uitmaken. Wenscht men te weten wat er alzoo aan Luther bij zijn huwelijk ten geschenke werd gegeven, men leze blz. 21, waaruit blijkt dat Spalatinus als de Nimrod van het feest voor eene genoegzame quantiteit wildbraad moest zorgen. Men heeft Luther van vele zijden gelasterd en miskend wegens zijn echt, ja zich niet ontzien op zijne bruid eene blaam te werpen; ja zelfs Erasmus liet zich een voorbarig woord ontvallen, hetgeen hij echter later herriep. In Catharina leeren wij Luthers teederhartige echtgenoot ook als de uitmuntende huisvrouw en huismoeder kennen. Schertsenderwijze schreef Luther wel eens in dezer voege aan haar: Aan mijnen vriendelijken lieven heer, Catharina Luther*in*, doctor*in*, predikant*in.* Verschillende voorvallen uit Luthers huwelijksleven worden ons verhaald. In alles bleek dat de echtgenooten elkander teeder beminden, en Catharina zich als eene bijzonder vrome Christin onderscheidde, zonder evenwel eenige huiselijke bezigheden te verwaarloozen. Het karakter van ‘heer Kaatje’ was geenszins trotsch, maar openbaarde soms door naïve uit- of invallen eene ietwat humoristische tint. In ons boekske wordt mede een afzonderlijk hoofdstuk aan ‘den huwelijkszegen’ gewijd en vinden wij Luthers zestal kinderen uitvoerig beschreven. Ook vinden wij er, blz. 43 en 44, Luthers kinderlijken brief aan zijn vierjarig Hansje, welke brief mede te vinden is in het werk van den Eerw. Lublink Weddik: Het leven en bedrijf van M. Luther, waar wij Catharina zelve kort en kernachtig geschetst vinden. Hansje was evenwel soms stout en ondeugend, en dan zag Luther niet veel door de vingers (blz. 45). Catharina daarentegen temperde het vaderlijke ongenoegen. Toen Catharina in 1546 weduwe werd, lieten hare tijdelijke omstandigheden zich eerst goed aanzien, maar in den Schmalkaldischen oorlog heeft zij haar ruim deel gehad in de rampen en smarten van een kommervol leven. Met Melanchthon vlugtte zij naar Brunswijk, later te Wittenberg teruggekeerd, waren hare geldelijke aangelegenheden zoo treurig, dat zij een aandoenlijk smeekschrift in 1550, tot tegemoetkoming in hare drukkende omstandigheden, aan Christiaan III opstelde, waarop evenwel geenerlei ondersteuning volgde. Eindelijk na een ongeluk op reis (blz. 61), tijdens hare vlugt uit het deerlijk door de pest geteisterde Wittenberg, werd zij door eene hevige ziekte aangetast, aan welke zij, 20 December 1552, bezweek. In de hoofdkerk te Torgau, alwaar zij begraven ligt, vindt men haar beeld levensgroot uitgehouwen. - Gaarne beamen wij als Pro-testanten, wier hart voor Luther klopt, des schrijvers slotwoord: ‘Moge hare nagedachtenis bij ons in zegening blijven!’ Als toegift volgt er een

stamboom van Luthers nog levende en in het Maartensgesticht te Erfurt opgenomene nakomelingen.

Mogt het aangekondigde werkje, hetgeen wij voor ons op hoogen prijs stellen, in veler harten ingang vinden, en menig predikant, hij zij dan Luthersch of van een ander kerkgenootschap, in zijne respective wederhelft zulk eene ‘Catharina’ bezitten, als de Eerw. Goudschaal ons hier schetste.

De Christen bij zijne dooden, iets voor het klaaghuis,

door Joh. Hooykaas Herderschee. Nijmegen. D.J. Haspels. 1853.

De Christen bij zijne dooden! Ziedaar lezer, den aandoenlijken titel van het boekje, hetwelk de Nijmeegsche predikant voor de klaaghuizen in en buiten zijne gemeente bestemt. Terwijl op letterkundig gebied zoo veel Kerkkloks- Harp- of Lijdenstoonen hoorbaar worden, waait de graftoon uit Gelderlands liefelijke dreven, door de stoomkracht voortgestuwd, tot ons in Holland over, en ligt daar nu gemetamorphoseerd in een vriendelijk boekje voor ons, waarvan het opschrift op den omslag, in een zwarte lijst gevat, ons herinneren zou aan het opschrift op eene witte lijkkist met zwarte randen. En dat boekje heeft het licht gezien ten jare 1853, welk jaar mede reeds onder de dooden behoort. Te regt in 1853, want toen juist hebben er vele Christenen bij hunne dooden gestaan, toen juist heeft de verderfengel uit het Oosten menige woning der vreugde tot een droevig klaaghuis gemaakt, - en daarom heeft toen juist de Eerw. schrijver het tijdmatig en daarom ook regtmatig geoordeeld het zijne te geven, en de woorden van troost te doen ingaan in zoo vele huizen, waar stomme smart en diepe rouw heerschten. Maar ook ten allen tijde staan er Christenen bij hunne dooden, omdat het woord van Homerus ieder kind des stofs geldt: οἵη περ φυλλῶν γενεή, τοι ἠδε καὶ ἀνδρῶν, en de profetie van Jesaja (hoofd. XL:7, 8) aanhoudend in vervulling overgaat. Daarom is het zeer goed en christelijk dat er nu en dan ook zulke boekjes worden geschreven, die den mensch, waar hij al te veel voor het tijdelijke zorgt, eens *op zijne plaats zetten*, al is die plaats dan ook bij een sterfbed, bij eene lijkkist, op een kerkhof. Reeds Young begreep zulks, anders zou hij zeer zeker een groot deel zijner ‘Nachtgedachten’ niet geschreven hebben, maar aangezien zijne verhevene

poëzij voor vele min ontwikkelde Christenen nog te verheven is, gelooven wij, dat het eenvoudige en toegepaste Bijbelwoord aan velen meer troost zal kunnen schenken, dan de stoute zangen van den Engelschen geestelijke. En nu tot het werkje zelf. De schrijver gewaagt in zijn voorberigt van een uit het Fransch vertaald werkje: 'De Genius van het kerkhof.' In weinige woorden vat de schrijver veel zamen, en meldt ons ook wat hem drong tot het opstellen van dit eigenaardig geschrift. 'Moet ik iets zeggen van de reden, waarom ik het waag iets voor het klaaghuis te geven, ik spreek dan van velerlei vroeger geleden verliezen door den dood, bij welke God mij heeft vertroost, opdat ik anderen zou kunnen vertroosten.' Dat is zonder twijfel een echt christelijk beginsel, den verkondiger des Evangelies ten volle waardig. Niet zonder ontroering leest men de laatste zinsnede van het voorberigt, waar, ondanks geledene verliezen, de schrijver zich vereenigt met de heerlijke apostolische uitspraak: *Dankt God in alles* (1 Thess. V:18[a]). De beide motto's, de beide opschriften aan den ingang van dezen kleinen stichtelijken tempel des doods, als wij het boekje eens zoo noemen willen, zijn uiterst gelukkig gekozen. Het werkje zelf is in drieën te splitsen: 1° troostwoorden, naar aanleiding van bemoedigende en vertroostende Bijbelteksten, zoowel uit O. als N.V. (blz. 1-68); 2° meer algemeene opmerkingen bij verschillende ernstige plegtigheden, die in verband staan met een sterfgeval, waarop twee stukjes volgen: *Herinnering aan de gestorvenen* en *Wederzien* (blz. 68-101); eindelijk 3° eene vertaalde briefwisseling *door* leden van de familie Krummacher *aan* leden dier familie, over sterfgevallen *van* leden dier familie. Tusschenbeide treffen wij nog een paar dichtstukjes van elders aan. Wanneer wij dan vooreerst de eerste rubriek in het oog vatten, aarzelen wij niet te bekennen, dat hier veel, zeer veel goeds, stichtelijks, troostends, bemoedigends wordt gevonden. Wie ooit zelf aan het graf van een dierbaren bloedverwant, leeraar of vriend heeft gestaan, zal dit het best kunnen getuigen. Met waarlijk behendige taktiek *envisageert* de schrijver den koning der verschrikking, zijne herauten en zijn somber gevolg naar alle zijden. Hij spreekt eerst van hen, die even als Jacob, zoozeer de vlijm eener felle boezemsmart ondervinden, dat zij zelfs weigeren zich te laten troosten (blz. 1-3). Daarop neemt hij het woord van Job: 'De Heer heeft gegeven, de Heer heeft genomen! de naam des Heeren zij geloofd!' tot motto en spreekt over de *moeijelijke troosters*, onder wier uitgebreid ressort zoo vele lastige bezoekers vallen (het laatste is onze opmerking), die den geschokten Christen vaak *veel* komplimenten en *weinig* troost aanbieden. Zeer behaagde ons de ontwikkeling van Pred. VII:1[b], over welken tekst eene uitmuntende leerrede van den Rotterdamschen leeraar Schultz Jacobi zeker aan dezen of genen onzer lezers bekend is. Niet alle Christenen zullen het woord van Salomo in dien zin, waarin hij het sprak, op zichzelven kunnen toepassen, toen hij *oud en levenszat*, ja ten overvloede toe de genoegens des levens gesmaakt hebbende, betuigde aan alle dingen, dus ook aan zijn leven, een einde te zien. Het is bekend, hoe de Christenen in de eerste eeuwen op een ander standpunt dan Salomo stonden, en wanneer zij hunne broeders aan geeselpalen of op brandstapels zagen sterven, en verscheuren

door de wilde dieren, van deze martelaars des geloofs getuigden, dat hun sterfdag voor de aarde hun eigenlijke geboortedag voor den hemel was. Wat de Eerw. schrijver naar aanleiding van Joh. XIV:1[a] en XI:4[a] ontwikkelt, is wederom treffend en troostend, ja laat mij verder gaan, kon slechts uit het hart in de pen vloeijen van hem, die, gelijk hij in de voorrede getuigde, zelf den lijdensbeker heeft gedronken. Hij vergeve het ons echter, dat wij met den 'leelijken' versbouw van die zes regelen, beginnende: Daar *staat* de maan *gerezen*, enz. en in het algemeen met de stukjes rijm, want echte poëzij kunnen wij die duitsch-verhollandschte dichtregelen niet noemen, weinig ophebben. Wij komen hierop nader terug. Wij vinden van blz. 20 tot 34 eene onuitgegeven leerrede van wijle den beroemden J. Wijs, J. Czn., oom des schrijvers, en mogen dit stuk, dat Joh. XI:28-32 tot tekst heeft, als een product van echte kanselwelsprekendheid allezins aanbevelen. Het gaat in kernachtigen stijl lijnregt uit het hart tot het hart, en gelukkig de kanselredenaar ook van onzen tijd, die dezen koninklijken weg inslaat. Wijs spreekt van het *treuren over afgestorvenen*, om ons deels al het betamelijke van dat treuren te doen gevoelen, deels ons te waarschuwen, dat treuren tot geen schandelijk uiterste te drijven. Treffend wordt hier en daar in de leerrede gebruik gemaakt van het woord: De Meester is daar, Hij roept u. Hoogst ingenomen als wij zijn met dit stuk, voelen wij ons gedrongen eenige *praktische* opmerkingen er uit af te schrijven (blz. 30 en 31): 'Het is geen christelijk rouwbeklag als wij de sterfhuizen onzer broeders bezoeken, omdat de welvoegelijkheid het alzoo beveelt, zonder dat deel in hun lot, medegevoel met hunne droefheid ons hart verwarmt en ons naar hunne woningen drijft. Ach! zulke rouwklagers uit wellevendheid, die hun gelaat moeten plooijen tot somberheid, kunnen onze treurende broeders best ontberen. Het is geen christelijk rouwbeklag, als wij daar stom nederzitten, zonder dat een enkel woord van vertroosting over onze lippen komt, of als wij de treurenden pijnigen door het verhaal van de nieuwstijdingen van den dag, met vermelding van zaken, die ons alleen betreffen en voor hen geen de minste aangelegenheid hebben; of als wij hun den dwang opleggen te zwijgen van hetgeen waarvan hun hart vol is; of hen met kracht van ijskoude woorden willen doen toestemmen, dat zij zich te overmatig bedroefd maken; of als wij uit allerlei andere bronnen onze troostredenen putten, maar die van het eenige, onvergelijkelijke Evangelie onaangeroerd laten. Het is geen christelijk rouwbeklag, als wij alleen troostredenen spreken, maar geene diensten doen, die binnen ons bereik liggen, en wier ongevraagde betooning ware levensbalsem is voor het gewonde hart.' Hoeveel waars, schoons, maar ook diep beschamends ligt er in deze opmerkingen, maar het gelde ook hier: ex uno disce omnia. Wij danken den schrijver dat hij het werk van den Eerw. Wijs voor ons bewaard heeft, en op zoo waardige wijze te midden van zijn eigen voortreffelijk werk heeft ingelascht.

Joh. XIX:30[c], den dood onzes Heeren beschouwt hij in het licht, dat het geloof er op werpt, en roept, na de beschrijving er van, eenvoudig maar treffend uit: 'o Stervelingen! verheft bij 't aanschouwen der vergankelijkheid, verheft de gedachten tot Hem, wien God, om ons te troosten, ook dit lot der menschelijke natuur deed

ondergaan; denkt aan Hem als den medgezel en vriend ook door het dal der schaduwen des doods.' De zegenende wonderen van onzen Heer te Naïn en in het huis van Jaïrus worden slechts kortelijk verhaald, maar daaruit rijke troost geput (blz. 39 volgg.). Uit de leerredenen van onzen éénigen Borger wordt eene uitmuntende plaats aangehaald, die wij aan alle bedrukten en kruisdragers ter lezing en herlezing aanbevelen, waardoor zij tevens in staat zullen zijn den: Zang aan den Rijn nog dieper te leeren kennen. Jammer dat dit stukje wederom door een gedicht, met het onderschrift: Warnsinck, besloten wordt, welke poëzij ons hier zeer tegenvalt. Wij deelen er een enkel couplet van mede, en hebben geen lust bij het derde couplet met *schitterende orions*, waarbij '*Oogstlied*' en '*Sikkelslaan*' te pas komt, stil te staan:

> Dood!... gij zijt niet vreeslijk, *moogt ge ons treffen;*
> Achter 't *graf glanst morgenzonneschijn.* (waarom niet *boven* het graf?)
> Blijde hoop! gij kunt de ziel verheffen,
> 't Sterven moet de weg ten leven zijn.
> 't Kleed van stof zal eens tot stof vervallen:
> 't *Aardsche* zinkt *eenmaal in de aarde neêr*, (dus geen *twéémaal*.)
> Maar de ziel keert onder 't jubelschallen (wie *jubelen* zoo?)
> Tot haar hoogen oorsprong weêr.

Maar genoeg over deze treurige poëzij, welke zóózeer afsteekt bij andere stukken, die wij van Warnsinck lazen. De veel gebruikte tekst (Openb. XIV:13) strekt mede tot motto voor een klein, maar keurig bewerkt stukje. De christelijke liefde wordt met warmte aangeprezen, naar aanleiding van het gedrag des jongers, dien Jezus liefhad, hetgeen hijzelf berigt Joh. XIX:27^{b}. Ja in de ure, waarop ons een dierbare ontzinkt, wordt door de nablijvenden het bewijs geleverd, of men den ontslapene lief had, niet enkel met het woord en de tong, maar met de daad en de waarheid. Ieder sterfgeval kan en moet opwekken tot verhoogde, verdubbelde liefde onder de nablijvenden, overeenkomstig het woord van Lavater, wiens 'Aussichten in die Ewigkeit' zoo veel schoons bevatten: 'Dat geval zou ik wel eens willen zien, waar de liefde niet wist in te sluipen. Dat doode, ziellooze, drooge werk zou ik wel eens willen zien, waaraan zij, de algenoegzame liefde, niet licht en warmte geven kan.' Deze door den schrijver blz. 49 aangehaalde woorden worden door hem toegepast op allerlei kleine omstandigheden in het huiselijk leven, waar een sterfgeval heeft plaats gegrepen, opdat men met elkander wedijvere in onderlinge dienstbetooning en overvloedig zij in de liefde. Welligt zal dan de liefde, naar ons gevoelen, *na* het sterven veel liefdeloosheid *vóór* het sterven niet tant soit *peu*, maar tant soit *beaucoup* bedekken. Nu komt de schrijver, wien wij op den voet volgen (blz. 50), tot 2 Cor. V:1, dat hoofdstuk, hetgeen reeds sedert achttien eeuwen zoo veel bedroefden vertroost, zoo veel moedeloozen zal opgebeurd hebben. De moeijelijke plaats wordt hier eerst exegetisch, dan practisch, of liever op eene wijze, waarop beide bestanddeelen elkander doordringen, behandeld. Over het *onderpand des Geestes* vinden wij menige degelijke opmerking gemaakt. Minder bevielen ons '*de kuilen van smarten*' in het middelste der drie dichtregelen (blz. 54), over welke kuilen wij onzes ondanks struikelden. Eindelijk komt op blz. 56 de kapitale plaats (1 Cor. XV) aan de beurt, die nog onlangs op zoo waardige wijze door onzen van Hengel ten toets

der kritisch-exegetische wetenschap is gebragt. Wij gelooven dat, hoe dikwijls dit hoofdstuk op den 2^{den} Paaschmorgen in onze bedehuizen worde voorgelezen, hoevele malen het ook herlezen worde in den kring der gezinnen, de vraag van Filippus aan den kamerling: *Verstaat gij ook wat gij leest?* toch altijd nog eenige beteekenis zal hebben. - Onze schrijver ontwikkelt kort en beknopt de Paulinische denkbeelden; zoo staat hij stil bij het begrip: *zaaijen* en *gezaaid* worden. Van het laatste zegt hij (blz. 57): 'Dit ziet op het tegenwoordige leven; hier op aarde levende, is de mensch aan de gezaaide zaadkorrel gelijk, en het sterven is de overgang tot de heerlijkheid, welke de mensch zal bezitten, gelijk de plant luistervol oprijst.' In het algemeen spreekt, naar de opvatting des schrijvers, Paulus over het zalige leven na den dood, dat den Christen wacht, en terwijl hij dat als *zeker* stelt, ontveinst hij zich de bedenkingen niet, die er kunnen en moeten rijzen over het *hoe* en *wanneer* van dat zalige leven. De schrijver eindigt deze bijbelstukjes met de ontwikkeling van een Pslamwoord (CXIX:54^{a}). Wij leeren hem blz. 62 en 63 als een groot vriend der toonkunst kennen; alweder in hem een bewijs, dat volgens Luther: 'der Theologiae nahe verwandt Musica' is. Wij deelen u zijne woorden mede: 'Hoe sterk is de werking door de toonkunst of het gezang uitgeoefend. Is het niet zoo, dat men, geboeid wordende door die reine toonen, als op de vleugelen dier klanken wordt opgevoerd tot hooger sferen? Wordt men niet van lieverlede als medegesleept door het aangrijpend maatgeluid? Komt de ziel, alzoo geheel een luisterend oor, dan niet in een anderen kring van gedachten? Wordt door den adem der muzijk de bekommering niet weggevaagd?' Op deze vragen zal geen der lezers van onzen Tijdspiegel 'neen!' zeggen, tenzij hij de eer der goddelijke Polyhymnia zou willen bezoedelen. Wij verzoeken hem, in Julij dezes jaars te Rotterdam het muzijkfeest, dat op hooge stelten wordt opgerigt, te gaan bijwonen, en na afloop daarvan een voetval voor de miskende Polyhymnia te doen. Maar vóór hij dat doe, wenschen we, dat hij ons vergeve eene enkele maal te schertsen, te midden van onze recensenten-wandeling tusschen graven en lijkkisten. Na de Bijbelstukjes volgen de *Bezoeken van rouwbeklag* (blz. 68), die ons zoo geheelenal in de werkelijkheid verplaatsen, dat wij van onzen schrijver hier getuigen moeten: hij heeft naar het leven gekopiëerd. Wat hij daar van troostgesprekken en troostbrieven mededeelt is waar en treffend. F.A. Krummacher's Hymnus an die Liebe is voor een deel vertaald en komt aan het slot. *Het gebed in het sterfhuis* is roerend geschreven, vooral aan het einde (blz. 74), waar wij lezen: 'Waar het gebed rein is in gevoel van afhankelijkheid, in geloof, in ootmoed ook die niet vergeet te belijden: Vader! ik heb gezondigd, ook zelfs in deze dagen van rouw; waar zoo het gebed de adem der ziele is (men denke hierbij aan Rousseau's woord: Esclaves par nos passions, nous sommes libres par nos prières), daar toont men in de nabijheid des doods waarlijk te *leven!* Het versje op blz. 76 is beter van inhoud en versbouw dan de vroeger genoemden. Eindelijk volgt: *De begrafenis*, en keert het stof terug tot het stof, waarvan het genomen is. Hartelijk en schilderachtig wordt de lijkstoet beschreven bl. 77: - 'of ook de twijgen van dien boom van het kerkhofplant-

soen nog den gang wat willen ophouden, en het afgeschudde lover op het lijkkleed medelijdend tot deernis schijnt te nopen, om niet met zoo wreeden arbeid voort te gaan; toch nadert men met gewisheid; toch ziet men het doel nabij; het kan niet anders. De toebereidselen gaan voort; de groeve staat gereed; men ziet het aflaten, wegzinken, verdwijnen; de spade wordt aangevat, het zand rolt neêr.... de kniën knikken en de oogen worden verduisterd!' Lezer, dat alles is waar, vreesselijk waar, gij en ik hebben zulke oogenblikken, waarop de ziel *vol* is, bijgewoond. - Wij gaan hierover niet verder! - Er wordt nog eene plaats uit den Tekstenrol van Broes aangehaald, die den Nestor onzer theologen eer aandoet. - Nu volgt de bovengemelde Krummacheriaansche briefwisseling, waarover hier en daar voor Hollandsche oogen eene ietwat Duitsche tint ligt verspreid. Wie lust heeft om de familie-aangelegenheden en dito désastres der Krummachers te leeren kennen, hij leze het boek, door den schrijver in het voorberigt aangehaald, een boek, hetgeen wij in den afgeloopen zomer ter loops inzagen, en dat nevens het titelblad prijkt met de aangezigten van wijlen 'papa en mama Krummacher.' Wij deelen uit de vertaalde brieven niets mede, maar wijzen gaarne op de woorden van Möller (blz. 87) en Newton (blz. 98) als der herinnering overwaardig. Het stukje: *De Begraafplaats*, is boeijend en ernstig genoeg. Dorre doodsbeenderen en schedels worden daar 'predikanten' genoemd. De inscriptiën (blz. 88) zijn puntig en diepzinnig, vooral die van den bouwheer eener kerk te Londen. De voorstelling 'waarom de Engelen gaarne kinderen bij zich hebben willen' (blz. 125, o.) is schwärmerisch-triviaal. Wat er verder van poëzij in het boekske gevonden wordt, is middelmatig; het *Herfstliedje* (blz. 129) iets beter. - En hiermede stappen wij van onze aankondiging af, en wenschen dat God den lezer lang voor alle smartelijke verliezen bewaren moge, maar dat, zoo zij hem treffen, hij *met* 'de Christen bij zijn dooden,' bij elken doode sta!

X.

Iets over den eed,

hoofdzakelijk op grond van Matth. V:33-37. - Uit het Hoogduitsch van F. West. Purmerende, bij J. Schuitemaker. 1853.

Wij vestigen de aandacht onzer lezers op eene kleine, maar hoogst belangrijke brochure, die onder genoemden titel in het licht verscheen. Uit het Hoogduitsch is dit stukje: Over den Eed, door eene kundige hand in onze moedertaal overgebragt en met een bijvoegsel van den vertaler uitgegeven.

Veel is er ten allen tijde over den eed geschreven, maar zeker is er zeldzaam in zoo geringen omvang zoo veel over den eed gezegd als hier door West. Hij merkt allereerst op hoe de velerlei bezwaren, ook in onzen tijd tegen den eed ingebragt, voldoende aanleiding geven om den eed nogmaals aan het woord der Schrift naauwkeurig te toetsen. Blz. 4 geeft hij de vier cardinale plaatsen uit het N.V. op, waarin over den eed gehandeld wordt (Matth V:33-37, XXIII:16-22, Hebr. VI:16, Jac. V:12), maar reduceert den negativen inhoud van de tweede en vierde plaats tot de eerste, terwijl hij eene negative kracht aan Hebr. VI:16 toeschrijft. De toon, waarop in het algemeen het onderzoek van West gesteld is, mogen wij vrij apodictisch, kritisch-absprechend noemen. Men leze tot staving hiervan blz. 4, 5. *Tegen diegenen - op te vatten.* In het eerste slaat hij het oog op Matth. V:33-37, en is van oordeel, dat in vs. 34 μὴ ὀμόσαι met ὅλως te moeten verbinden, waardoor hij in het woord van Jezus een stellig verbod van den eed vindt. De gespecificeerde eeden, waarvan Christus hier en in Matth. XXIII spreekt, brengt hij op het gebied der schriftgeleerde casuistiek te huis, hetgeen inderdaad niet onaannemelijk is. Zijn gevoelen omtrent Göschels verklaring (blz. 6) behaagt ons niet in allen deele. Breedvoerig weidt hij over Tholucks gevoelen uit, die erkend dat door het herhaalde οὔτε-οὔτε vóór de casuistische eedformule a minori ad majus de eeden bij God verboden worden, doch *in zooverre* zulk verbod ziet op de eeden van het dagelijksche leven. Geheelenal stemmen wij met hem in, waar hij (blz. 8) omtrent Matth. XXVI:63 zegt: ‘Voor ons heeft de dringende toespraak van den Hoogepriester alléén de beteekenis eener obsecratie, d.i. bezwering, niet van de eigenlijke adjuratie, d.i. eedafneming. Het groote aantal betuigingen door Paulus in zijne brieven afgelegd, brengt hij teregt niet tot het begrip van den eigenlijk gezegden eed. Ook geven wij hem toe dat de apostel zekere heilige vrijmoedigheid betoonde, tegenover de ruwe gemeenheid in het gewone leven (?) bij het eedafleggen. Sed quid ad rem? De noot van den vertaler (blz. 10, 11) is eene wijziging van des schrijvers woord, en zou des noods gemist kunnen worden. Ook tot het O.T. wendt zich de schrijver en legt in Deut. VI:13 niet op het zweren maar op het *bij Jehova's naam* zweren den nadruk. Alleen Exod. XXII:11 is in zeker geval de eed voorgeschreven; en wel bepaaldelijk als שְׁבֻעַת יְהוָה, hetgeen dus een vroegeren oorsprong onderstelt. Bij hetgeen hij omtrent den eed in het O.T. zegt, voegen wij dit alleenlijk, dat bij de Israëlieten een eed *met* en *zonder* verwensching bestond. De eerste komt voor b.v. Gen. XXI:23, de laatste 1 Sam. III 17, XX:13. Eenen *dreigenden* eed zien wij Num. V:27. In zooverre de eed niet שְׁבֻעָה maar אָלָה, d.i. *verwensching* of *vloek* is, vinden wij hem Lev. V:1. Eene eigenlijke eedformule vinden wij bij Jer. XLII:5. Het resultaat uit de opgaven des O.T. omtrent den eed stelt de schrijver in dezer voege (blz. 13). Het zweren was bij de Joden niet alleen uit een overoud gebruik aangenomen, maar, wanneer het geschiedde met betrekking tot Jehova, werd het ook beschouwd als eene heilige handeling, aan welke de getrouwe dienaren Gods van de afgodendienaren te onderkennen waren, *ofschoon* als aanleiding tot het

zweren *steeds alleen* de heerschappij der zonde onder het volk van God moet (?) aangenomen worden. In Hebr. VI:16 vindt de schrijver geen bepaald gebod voor, maar enkel geoorloofdheid, toelating van den eed εἰς βεβαίωσιν (der waarheid). Nu volgt het oordeel van verschillende kerkvaders over den eed, wij zien hem door een aantal beroemde mannen verworpen. Schoorvoetend erkent Augustinus, dat hij zweert magna necessitate compulsus et cum magno timore. Na de 5de eeuw zien wij achtereenvolgens, na de weigering der Pelagianen, ook de Katharen, Albigensen, Waldenzen (de aanhangers van Wickleff), de Wederdoopers (en hun nakroost de Doopgezinden) en de Kwakers zich tegen den eed verklaren. West veroordeelt het gevoelen van Olshausen en Stirm, welke alleen het letterlijk verbod van den eed opvatten als verbindend voor den idealen staat van het rijk Gods. Slechts in beperkenden zin worden enkele mannen als verdedigers van den eed (blz. 18) genoemd. De schrijver schijnt tot de ongelukkige en verouderde methode der duplex interpretatio te komen, en stelt den *geestelijken* zin tegenover den *letterlijken*, waarover de vertaler hem krachtig genoeg berispt (blz. 36), waar de laatste o.a. zegt: ‘Elke plaats heeft maar éénen *gevonden* zin (is dit geene drukfout voor *gezonden* zin?), behalve misschien de Spreuken van Salomo (waarom hier die exceptie?).’ De vertaler stelt tegenover den *letterlijken* den *overdragtelijken* of *figuurlijken* zin, en heeft daarin gelijk. Bij hetgeen men leest blz. 19, vergelijke men den hoogleeraar Nieuwenhuis in zijne: Schets der christelijke zedeleer, blz. 57 Aanmerking: ‘De eed is verworpen door - - -; maar zal die verwerping rusten op Matth. V:34, 37, dan behooren ook vs. 29, 30 en 39-42, VI:19 enz. letterlijk opgevat en gevolgd te worden.’ Eenige goede opmerkingen omtrent den meineed vinden we blz. 21. Uit hetgeen er van Göschel blz. 25 wordt gemeld, blijkt dat deze aan den eed al te veel gewigt toeschrijft, wanneer hij zegt: ‘Elk woord is een eed, omdat alles van God is,’ of ‘geene waarheid zonder eed.’ West zelf ziet in den eed een waarborg, een toom, ja de hoogste, de godsdienstigste zekerheid voor onze opregtheid, en komt, ofschoon zelf niet Doopsgezind, tot deze slotsom: ‘Het is een heilige pligt van den dus genoemden geestelijken stand, door het aankweeken en bevorderen van een christelijken zin met onvermoeiden ijver mede te werken tot *de geheele afschaffing van den eed*, al is het ook dat het tijdstip nog verre af schijnt, waarop het Evangeliesch *ja* en *neen* in zijne heilige uitsluitende waarde hersteld zal zijn.’ - De kritiek van den vertaler (blz. 32-41) is scherp genoeg, maar stemt met de waarheid overeen.

X.

Brieven over de welsprekendheid,

door J. Steenmeijer, Pred. te Arnhem. Arnhem, bij I.A. Nijhoff en Zoon. 1853.

Ten allen tijde is er over de welsprekendheid veel gedacht, gesproken, geschreven. Lijvige boekdeelen werden aan haar gewijd, en uit meerdere oogpunten werd zij opgevat, hetzij men op haar eenen meer historieëlen of wel wijsgeerigen blik wierp. Zij is in zeker opzigt volgens het woord van den Engelschen dichter: the harlot of our fancies, in zooverre wij wedijveren, in haar het ware, goede en schoone, deze Platonische drieëenheid, op te sporen. Hoevelen hebben hunne pen niet geleend om in te dringen in het begrip van haar wezen. Hoevele welsprekenden, van Demosthenes (om niet vroeger te beginnen) tot op Cicero, van Cicero tot op Augustinus en Chrysostomus, van beiden tot op Bernhard van Clairveaux, van dezen tot op Bossuet, Fénélon, van hen eindelijk, terwijl wij een saltus van belang begaan, tot op Theremin in zijne Abendstunden, en van der Palm, Borger, van der Hoeven, om geene meerderen te noemen. Al die mannen waren in de ars oratoria zoowel theoretici als practici, - en hebben ons opera aurea nagelaten. En nadat er zooveel over de welsprekendheid reeds gezegd was, verschijnen er nog: *Brieven over de welsprekendheid!* terwijl men reeds doorvoed is van den stevigen maaltijd, worden nog een paar gouden appelen op een zilveren (of papieren) schaaltje ons aangeboden. En door wien? Door den verdienstelijken Arnhemschen prediker Steenmeijer, den man, die gewoon is zijne lettergaven met Attisch zout te kruiden, en gelijk hijzelf zegt (blz. 2) op vroeger trant: παιζῶν τε καὶ σπουδάζων, zijne gedachten over het een en ander in het midden brengt. En wie is dan die prediker Steenmeijer? Persoonlijk met hem onbekend, hebben wij den waardigen grijsaard nogtans lief gekregen om zijnen: *Mozes*, vroeger verschenen leerredenen, vooral om zijne *Brieven over de welsprekendheid*, die wij straks met u willen doorloopen. Verplaats u met mij naar het verrukkelijke Berg-en-Daal, achter Nijmegen, waar van de begroeide boschhoogten af uw oog dwaalt over eene heerlijke vallei, en het zilverlint van Rijn en Waal u tegenglimt, en gij de twee nederige dorpskerken van het bekoorlijke Beek tusschen het geboomte door, of van den heuveltop met dennenbosch beplant, ontwaart, zie lezer! in Gelderlands Eden heeft de waardige grijsaard zijnen Nebo gevonden, zegenend strekte hij zijne hand uit over zijn geboortegrond, en dáár, te midden der romantische natuur, vloeiden hem de voorredenen op beide werkjes uit de welversneden pen. - Welnu, wij willen op de laatste voorrede het eerst het oog vestigen, dan zien wij in hem vooreerst den nederigen man, daar hij zegt: ‘Zij, *die een geheugen hebben om ook kleinigheden te bewaren*, herinneren zich soms, hoe ik (van 1831 tot 1833), in volgrij van brieven, bestemd voor de Godgeleerde Bijdragen, iets heb geschreven over de welsprekendheid in het algemeen en de

kanselwelsprekendheid in het bijzonder.' Van verschillende zijden aangezocht, om deze kinderen van toeval en luim nogmaals in een papieren kleed te steken, besloot hij er toe, 'de goedwilligheid zijner brave lezers op zware brandschatting te stellen.' Wij zullen voor ons gaarne die zoogenaamde 'brandschatting' dragen, maar het kost ons geenerlei moeite, ze op te brengen aan hem, die ons juist genoegen deed, met op eenige uren van onzen tijd beslag te leggen. Hij brengt het een en ander in het midden omtrent het bekende werk van van Hengel: *Institutio oratoris sacri.* Hij vereenigt zich met het denkbeeld van dezen Nestor onzer theologen, dat de welsprekendheid niet zou kunnen gevierendeeld worden. Hij verklaart ons het vaandel van Aristarchus te hebben verlaten, maar hoopt dat zulks geschied is: non male relicta parma. Over de leerredenen van wijlen J.L. Nijhoff, vroeger predikant te Gouda, spreekt hij mede quodammodo jocose. Na weinige woorden over de wijze hoe hij zijne vroegere stukken op nieuw zoude uitgeven, spreekt hij regtstreeks tot het hart zijner lezers, en niemand zal zonder aandoening lezen (blz. XIII en XIV), wat Steenmeijer over zichzelven zegt: 'En ik nu, - die iets meer ben dan Menelaus, en iets minder dan Juda's koning; - hier zit ik; gewis op een der schoonste en uitgelezenste plekken, die mijn geboortegrond kan aanwijzen; - om en om begroet door eene rijke, lagchende natuur; - met den bescheiden kelk der verkwikking vóór mij, die Gods goedheid mij gunnen wil. Wat stuwt daar die zilveren stroom zoo kalm en effen zijne wateren voort; als wilde hij eene vriendelijke beeldtenis teekenen mijner laatste levensdagen, die alzoo mogen heenglijden naar den oceaan, niet der vergankelijkheid, maar des beteren levens! - Hier zit ik, denkende aan mijne oude ontslapen vrienden, dat er mij de hartezenuw van trilt. Zij trekken voor mijne verbeelding heen, die schoone, achtbare, eerwaardige gestalten, lief en gezegend in mijne herinnering, tot dat de late - de laatste - de allerlaatste ademsnik mij ontglipt. Hoe? valt daar, van digt onder de wenkbraauw, iets in het glas, dat vóór mij staat? Voorzeker, de wateren mijner oogen zijn nog niet verdroogd.' Hîc pectus disertum facit, voegen wij er alleenlijk bij. - En nu tot de brieven aan Bartholo en door Bartholo ook aan diens zoon Christiaan. Zij beginnen met eene Inleiding van blz. 1-21, waarbij het opschrift luidt: S-r te A., wenscht aan Bartholo vreugde en welvaren. Eer wij geleidelijk de verschillende brieven volgen, ga onze opmerking vooraf, dat de stijl, waarin het werk geschreven, doorgaans abrupt is, en daarom welligt des te kernachtiger, en ons veeltijds herinnert aan den style coupé der Franschen. Ironie en fijne scherts worden er overvloediglijk in deze brieven gevonden, doch geene bittere sarcasmen. Moge de kritiek vrij scherp zijn, ze is die van eenen philanthroop, geenszins van een misanthroop. Van het begin tot het einde, zelfs in de recensie van van Kampen's bekroonde prijsvraag, blz. 171 en volgg., is alles boeijend. Kortom, al het geschrevene is met een waas van frischheid overtogen; de noten munten uit door geestige zetten, waarvan wij staaltjes zullen mededeelen. De *Inleiding* behelst eene recensie op eene recensie, naar aanleiding van Nijhoffs preken, die niet door S-r., maar door een *naamloos* (blz. 7) recensent deerlijk en uitermate onbeschoft gehavend werden. Wij zullen ons onthouden van de inleiding meer te zeggen, daar wij èn

Nijhoffs preken niet kennen, evenmin met G* en den quasi-Momus bekend zijn, maar verwijzen naar de geestige kritiek in de noot blz. 9, evenzoo in Molières aanhaling blz. 16. Nu volgt er *Iets over de welsprekendheid in het algemeen*, met een Platonisch motto, en dit stukje is genoegzaam doorspekt met zinsneden uit Cicero, Plato enz., welke alle regt op hunne plaats staan. Eens vinden wij het hemelsbreed verschillend oordeel van velen over de welsprekendheid; de een noemt haar *gave der natuur*, een ander: eene *kunst*, een derde: zekere *behendigheid of kunstgreep*, nog anderen spreken van vier welsprekendheden, als: voor den kansel, voor de balie, voor de raadsvergadering, voor de gehoorzaal. Eindelijk wordt het verschillend *doel* en *hoofd-oogmerk* van den redenaar met variatie voorgesteld. Wie lust heeft, te zien, op welke originele wijze vader S-r vader t.. H..... te A..... (Terhoeven te Amsterdam) over zijne preek-methode complimenteert, hij leze de noot blz. 29: 'Nooit ben ik van hem ter kerke uitgegaan, of altoos had hij mij, door de leerrede, *stichting*, *overtuiging*, *overreding* en *leerzaam genoegen*, alles op eenmaal bijgebragt. Het moet òf tooverij wezen, wat mij bij dien man wedervaren is, òf er zal een naauw, ja allernaauwst verband zijn van *stichten*, *overtuigen*, *overreden* en *leerzaam vermaken.*' Wij voor ons zijn nimmer zóó gelukkig geweest D^{s} Terhoeven te hooren, maar bekennen, meermalen door andere leeraars (vooral als wij ter loops eens inliepen in eene kerk der christelijk afgescheidene gemeente) niet gesticht, niet overtuigd, niet overreed, maar toch wel *vermaakt*, schoon ook niet leerzaam vermaakt te zijn (sit venia verbo!). Blz. 31 velt S-r met Bartholo zijn oordeel over het oordeel van anderen, die hunne respective opiniën over het *wezen* en de *uitwerking* der welsprekendheid kenbaar maakten. Hij verwijst naar de Ouden, die, schoon wij *meer* weten, toch wat zij wisten, *beter* wisten dan wij. Daarvoor hebben wij de *geleerdheid*, zij de *wijsheid.* Nu komt hij blz. 34 tot de vraag: *wat is welsprekendheid?* en kan natuurlijk niet blijven bij de tautologie: *de kunst van wèl te spreken.* Allengskens ontwikkelt hij het begrip van *spreken* en wèl *spreken*, en doet dit blz. 36 geestig genoeg in dezer voege: 'Voor de *werktuigelijke gesticulatie*, heeft mijn krulhond bij uitstek gunstigen aanleg (Noot. Het dier is nu dood [wel waarschijnlijk, daar S-r dit schreef omstreeks 1833] zoo goed als het Koninklijk Nederlandsch Instituut van Wetenschappen, Letterkunde en Schoone Kunsten in Nederland, R.I.P. [Zou dat Instituut, voegen wij er bij, ook niet een weinig *werktuigelijk gegesticuleerd* hebben in zijne stervensure, even als S-r's ontslapen krulhond]. Hooren wij verder den schrijver: 'Maar *spreken;* - al brengen wij ligchamelijk de klanken voort; al déclameren wij met de gebaarden daarbij; - *spreken*, Bartholo, is het werk der ziel, en *wèl te spreken*, zal door de ziel alleen kunnen verrigt worden (altoos dan toch met behulp des ligchaams!). Nu volgt de geestige beschrijving van den schaakspeler-automaat, die, gelijk men zegt, Bartholo eenige partijen aanzette. Geen wonder, want de ware schaakkundige zat verborgen in de kast, van waar het zigtbaar spel bestuurd werd. Even zoo, meent de schrijver, zit de ziel in de ligchaamskast, en deze ziel alleen kan *wèl spreken.* Dit kan alleen bij eene

welgestelde ziel plaats vinden, waarin *drie* vermogens te onderscheiden zijn: *rede, gevoel*, *wil.* Het wezen en de werking dezer drie factoren worden kortelijk geëxponeerd. Als voorbeelden van ware welsprekendheid, die zich schier onder geene woorden laat uitdrukken, worden Ulysses, Xenophon, en Hanna, de vrouw van Samuël, genoemd en geroemd. Eene ietwat gewaagde stelling wordt als vraag ingekleed, blz. 44: Die waarlijk welsprekend is, houdt hij op, zulks te zijn, met het verlies des ligchaams? En het antwoord volgt: 'Dat geloof ik niet - - en er is mogelijkheid; dat de zamen*spraken* der dooden, zonder *stem*, zonder linker- of regterhand, en zonder wijsvingertje, zeer uitnemende, welsprekende dialogen zijn.' We schorten *hierover* gaarne ons oordeel op, en zullen toch geen volledige uitkomst vinden in Fénélon's Dialogues des morts. Posito dat wij allen *welgestelde* zielen bezitten, hetgeen ik gaarne wil hopen, zal de ondervinding ons dat alles nader wel leeren. De stotterende botanicus, dien wij eene bladzijde verder ontmoeten, hoezeer hij braauwt en stamert, schijnt S-r toch toe welsprekend te zijn, wanneer het namelijk zijn en Bartholo's doel is van hem te leeren. Wenscht ge een proefje, lezer, hoe Vulcanus de smid uit den Etna een welsprekend mensch kon interpelleren, lees dan blz. 47: 'O, als de echte welsprekende kenbaar wierd, - en Vulcanus stond dan met zijne smidswerktuigen vóór ons, vragende: mensch, wat wilt gij dat ik u doen zal? - Sla ons vast, zou het antwoord wezen, vast aan dien Éénige, dat wij altoos zamen zijn met hem; dat wij geen oogenblik ooit hem missen!' Zie, dat is taal naar ons hart, al wenscht ons ligchaam niet gaarne vastgekluisterd te worden. Nu hij van den Énigen echten welsprekende gewaagt, laat de schrijver te regt voor eene korte poos zijn humor varen, en spreekt met diepen ernst. Dit bevalt ons beter, dan, waar men, gelijk in onze dagen wel eens geschiedt, den volke verkondigt, 'hoe Christus de *meest tragische figuur* in de geschiedenis is.' Aan Jezus, als den echten welsprekende, is nog onlangs hulde gedaan door D^{r} van Eijk. S-r stelt op blz. 50, dat er *geene* of *eindeloos vele* soorten van welsprekendheid kunnen vermeld worden. Slechts met moeite gordde de schrijver, gelijk hij getuigt, zich aan, om het zijne over de *openbare welsprekendheid* te geven. Hij dacht zeker: Res valde trita itaque fastidita, maar heeft er zich fiksch van gekweten. Eene echt liberale zinsnede vinden wij blz. 52: 'Zoo wij beginnen wilden met Mozes, waar hij afscheid neemt van de stammen Israëls, - dit lees ik gaarne - en eindigen moesten, bij die nu pas [circa 1833] heeft gepredikt van de *roede Gods over Nederland* - dit lees ik niet - [ik referent ook niet gaarne het stuk van den prediker der liefde, die ook in 1853 van eene *roede Gods* heeft gesproken], - hoevele redenaars zouden te noemen zijn; zeer uitnemende; ook goede; ook middelmatige; ook nog dezulken, die beter hadden gedaan met altoos te zwijgen.' Gij hebt gelijk S-r, al zullen vele predikers onder uwe lezers van blz. 52, vooral om hetgeen er verder volgt, zeggen: Deze taal is hard? Wie kan ze dragen? Ter loops wordt door den schrijver een klein probleem opgeworpen, oneindig gemakkelijker op te lossen, dan het problema van Pythagoras. Het komt op deze prijsvraag neder: '*of de predikant ook zijne handschoenen op den kansel zal medebrengen?*' Wij voor ons zouden gaarne de op-

lossing zien geven door dezen of genen Amsterdamschen of Rotterdamschen prediker, met bijgaande spreuk: Simplex sigillum veri. Over het *openbaar spreken*, vinden wij vele fiksche aanmerkingen, en de openhartige belijdenis van den prediker uit A. over eene schriftelijke collegie-zonde zijner jeugd. Het kenmerkende van *in het openbaar te spreken*, vindt hij uitsluitend in het *opzettelijke* der handeling; dit is zeker n° 1, maar daar zal meer op dienen te volgen. Het voorbeeld van een musicus in *abstracto* (te huis voor zich zelven) en in *concreto* (*buiten 's huis*, als hij zich laat hooren voor eene bewonderende schare), wordt hier bijgebragt, eveneens is het met den spreker, die te *huis* in het bezit moet zijn der welsprekendheid, om *buiten 's huis* als zoodanig opzettelijk te kunnen optreden. Wij hebben hierop niets af te dingen. Blz. 59 vinden wij onze welsprekendheid met die der oudheid in verband gebragt, en in eene satirieke noot, blz. 66 en 67, de buitensporigheid gegispt van bij beuzelarijen, b.v. bij de ontvreemding van dertig duiten uit het armenzakje, reeds aanstonds Cicero's bulderende taal tegen Catilina aan te voeren, als ware de ongelukkige dief Catilina in eigen persoon. Terwijl S-r zoo dapper in zee gegaan is, vraagt hij zijnen Bartholo, waar haven- of ankerplaats te vinden. Hij neemt, eer hij de haven binnenzeilt en het anker laat vallen, nog een paar belangrijke opmerkingen aan boord: 1°. Hoe hooger wij in de geschiedenis opklimmen, te meer worden ons welsprekendheid en poëzij kenbaar, als naauw en zeer naauw aan elkander vermaagschapt. 2°. In de geschiedenis der welsprekendheid gaat het *natuurlijk* werk vooraf en volgt het *kunstmatige*, en niet omgekeerd. Eene korte polemniek tegen het *gedwongene* en de gezochte *natuurlijkheid* van onzen tijd, kan geen kwaad, evenmin als de openhartige bekentenis, blz. 81: ‘Ik wil gelooven, dat al de advokaten der 19de eeuw mannen zijn van ondubbelzinnige eerlijkheid.’ Omtrent het spreken op den kansel zegt hij, blz. 83: ‘Al ware het ons mogelijk, al ware het soms beter, dat in weinige oogenblikken de geheele stof wierd afgehandeld; de tijd moet, niettemin, aangevuld en naar het tikkend uurwerk [wij voegen er bij: naar de soms zwaar slaande klok] behoort de vergadering onderwezen te worden. Dat komt telken Zondag weder. Dat is wel eens, tweemaal ter week te herhalen. De vraag blijft buiten (?) aanmerking, of het verstand en het hart des predikers wel gelijke stemming houden met de afgemetene wederkomst der dagen (zeer zeker is dit laatste vaak onmogelijk, zoo de predikant geen lijdelijk automaat is). S-r verdeelt de welsprekendheid minder, dan wel beschouwt haar als *openbare* en *bijzondere.* Tegen andere soorten verklaart hij zich hevig (zie blz. 90). Met weinige woorden gewaagt hij nog van de *vinding*, *schikking*, *stijl*, *geheugen*, en de *voordragt.* Wie krachtige mannentaal wil lezen, waarmede deze brief een einde neemt, hij beginne daar, ‘waar S-r's pen beeft over de dwaasheid en de ellende der menschenkinderen,’ en leze door tot aan het einde. Wie een warm gevoel voor regt en waarheid bezit, zou alleen om deze twee bladzijden, 94 en 95, den handhaver der gekrenkte welsprekendheid *moeten* lief krijgen. *Iets over de Redekunst* heeft ons mede bij uitstek voldaan; de aanvang is wederom εἰρωνικῶς, en het gevolg van eene wandeling des predikers langs en op het exercitie-veld nabij de Jans- barrière te Arnhem.

Wat de exercitie-kunst was voor de soldaten, die hij zag aanleggen en vuren (of quasi-vuren), dat moest de rhetorika zijn voor den orator. Eer hij *drie* waarheden ontwikkelt, welke wij aanstonds zullen noemen, herdenkt hij de vesperae *Arnhemienses* (iets geheel anders dan de *Arnheimer* Sommerfreude des heeren Drechsler, door hem en zijne zusters in den zomer van 1853 uitgevoerd op het stations-gebouw te A.) en brengt den rector Waardenburg een have! pia anima! toe. En nu zegt hij, blz. 101: 1° Men moet door *natuurlijken aanleg* geschikt zijn voor het werk der openbare welsprekendheid. 2° Om een verdienstelijk orator te worden, is het noodig, dat men zoowel naar het ligchaam als naar de ziel er eene natuurlijke geschiktheid voor hebbe. Hierbij wordt over de ware ἐπιστήμη en μελέτη, de kennis des verstands en de oefening veel waars en schoons gezegd. Voor Christiaan en voor vele jeugdige oratoren geeft S-r, blz. 116 en verder, den raad: De orator neme vroeg en gezellig deel aan den beschaafden omgang met menschen van goed verstand en loffelijke zeden, maar daarbij ontwikkele de praktijk zelve zijne bekwaamheden. Goede en slechte redenaars hebbe hij te hooren, en hij kieze zich dezen of genen auteur van beproefde en deugdelijke schrijfwijze, met wien hij zich vroegtijdig dóór en dóór bekend make. Het is te hopen, dat onze Nederlandsche jongelingschap deze vaderlijke en welmeenende wenken van den grijzen leeraar, die uit ondervinding kan en mag spreken, van ganscher harte opvolge. Het doet ons harte goed, dat hij den hooggeschatten Plato in de handen van zoovele jongelingen wenscht, opdat in hunne harten de ideën van waarheid, schoonheid en regtvaardigheid er blijvende plaatsen mogen vinden. - Na zijn brief, die eindigt met de aankondiging van zeker uithangbord bij een schermmeester: ‘Hier onderwijst men de dapperheid,’ volgt geene schitterende, maar toch piquante epilogus, en de vergadering, bestaande uit twee toehoorders (Bartholo en Christiaan en een groot aantal N. N's, waartoe referent mede behoort), wordt tot later verdaagd, maar terwijl S-r het woord van zekeren Engelschen prediker: I have no more, Amen! wel op zichzelven zou willen toepassen, roepen Bartholo en Christiaan en het legio N. N's, het boekje verder inkijkende, *a posteriori* uit: He has much more; and what he has is - good! - Wederom *Iets over de Redekunst!* (Wij zeggen dit *wederom* niet uit verveling, maar om S-r's copia dicendi, hoezeer ook breviter et prolixe dicendi te bewonderen). De draad, zoo even afgeknipt, wordt weder over veertig pagina's voortgesponnen. Er wordt ontvouwd, hoe de natuur ons met eenen gunstigen aanleg voor de welsprekendheid bevoorregt, en gelijk reeds boven gezegd werd, kennis en oefening den redenaar voltooijen. De termen: barbara, celarent, felapton, herinneren ons aan de logica, in zoo verre zij soms eenige barbaarschheid vertoont. Groot is het belang een ἑλλόγιμος ῥ῾ητωρ te worden. Daarop komt eigenlijk gezegd alles aan. De noot op blz. 135 zal misschien dezen en genen, die het ongeluk bezit, wat spoedig boos te worden, ergeren, maar dat moet hij dan voor zich maar weten. Blz. 139 wordt de openbare welsprekendheid genoemd, de kunst van redevoeringen te maken, *te gelijk met* de kunst van die voor te dragen naar eisch. Uit het O. en N.T. blijkt, dat de redenen, die van groote mannen uitgaan, voortgebragt worden door een klaar

begrip van zaken, door een regt gestemd gevoel, door eenen godgeheiligden wil. Het démenti op blz. 149, door eene schare toehoorderessen aan een zakdoek-preker gegeven, is een bewijs, dat de dochteren Eva's hem in slimheid soms te boven gaan. Maar wij willen toch ook iets meer en beters dan slimheid. Wáár is het, dat de rhetorica wel voorschriften, maar geene kracht der welsprekendheid schenkt.

Het gedrag van den Mr Jourdain, een bourgeois-gentilhomme, en jufvrouw Dorimène, blz. 155, mag ieder op zich toepassen, die zich ooit in dergelijke vreemde situatie heeft bevonden. De schoone sekse wordt, blz. 156, te regt, een klein beetje doorgehaald. Over het wijzen naar den afgrond wordt er menig woord gezegd, en het *humane* woord van prof. A. des Amorie van der Hoeven te pas gebragt. - Wij zullen S-r's kritiek op van Kampen's bekroonde prijsverhandeling: ‘Over het wezenlijk kenmerkend onderscheid der soorten van welsprekendheid,’ blz. 171-231, onaangeroerd op hare plaats laten. Deze letterkundige altercatio, ofschoon zeer veel schoons bevattende, en waarin wij S-r onbepaald gelijk geven, gaat ons minder aan dan wijlen N.G. van Kampen. Eindelijk komt S-r tot den heksluiter in de brievenbus, getiteld: *Iets over de welsprekendheid van den christen-leeraar. Iets over allerlei*, *dat betrekking heeft tot het prediken. Iets over de onafhankelijkheid van den geest in den bedienaar des Evangelies.* Dezen laatsten brief houden wij, ronduit gezegd, voor den ‘gelungensten’ en degelijksten van allen. Finis hic coronat opus. Het motto er voor, in den cholera-tijd gekozen, is het woord van Huygens: Dit haspeltje moet af, eer ik ontleven ga. Wij voor ons, zullen zijn haspeltje niet afwinden, maar wenschen het ten toon gesteld en gekeurd door alle theologische wevers en spinners, die (volgens blz. 285) niet mogen *kapituleren* met hunne overtuiging en *transigeren* in de zaak der heiligste waarheid. - Ook onze referenten-haspel is langer geworden dan wij dachten; S-r en wie ook vergeve het ons! - Mogen de Brieven over de Welsprekendheid van den zelf welsprekenden Arnhemschen redenaar er het hunne toe bijbrengen, om vele redenaars tot welsprekende mannen te vormen. Dan, gelooven wij, zou de waardige grijsaard zeker een zijner vurigste wenschen vervuld zien, en het vaderland gewis veel hebben gewonnen!

X.

Onderwijs.
Docenten aan de gymnasien en Latijnsche scholen.

Het is nog niet vele jaren geleden, dat de dusgenoemde volbloed-liberalen hoogrood werden van opgewondenheid, als zij het woord pensioen hoorden uitspreken, en, in een afgetrokken zin, het zesde gebod overtraden, als zij ergens een gepensioeneerd ambtenaar ontmoetten. Behalve dat zij het inko-

men van een minister overdreven vonden, schoon hij uit eene voordeelige betrekking tot de portefeuille was geroepen, oordeelden zij, dat een pensioen van vijfmaal duizend gulden voor evenveel jaren dienst ten hemel schreide, al was het ook, dat anders die dienaar des konings bij zijne aftreding tot bekrompen omstandigheden verwezen werd. Maar zwart werden zij van kwaadheid, als zij er aan dachten, dat zelfs de kommies, die kwelgeest van alle brave adspirant-smokkelaars, die zich reeds gedurende zijn diensttijd voedde met het hartebloed zijner medeburgers, ook nog, nadat hij in die dienst lam of stijf was geworden, zich vet mestte met een pensioen van - één, of twee, of drie honderd guldens. Er waren er zelfs, die uit het oog verloren, dat eene menigte ambtenaars een onvernietigbaar regt hadden op pensioen, omdat het gouvernement in der tijd een aanzienlijk kapitaal, tot een pensioen-fonds bijeengebragt, onder zich had genomen, en dat sedert de uitbreiding dezer inrigting, hoezeer dan niet altijd op houdbare gronden, eene afloopende en doorloopende korting was ingevoerd. In één woord, wij gelooven, dat bij eene zekere stemming over eene pensioen-wet in de Tweede Kamer, sommigen zich in ernst de vraag deden, of zij wel liberaal waren, als zij regtvaardig waren.

Men is sedert, en welligt doet de dure tijd daar het zijne toe, men is sedert van die overdrijving van burgerzin teruggekomen. Men erlangt meer en meer de overtuiging, dat verre weg de meeste ambten eer karig dan rijkelijk worden bezoldigd, en dat velen eer tot teruggang, dan tot besparing aanleiding geven. Men ziet in, dat het gansch niet onverschillig is, aan welke handen het beheer van 's lands penningen is toevertrouwd, en men gunt den ambtenaren het uitzigt op een pensioen, dat hun welligt eens uit hun eigen, verdiend geld zal worden uitgekeerd, maar waarvan velen zeer wel weten, dat zij nimmer eenig genot zullen hebben; kortom, sedert de ministers, afgetreden ten gevolge der Aprils-beweging, zich het pensioen, hun, volgens de wet door den koning toegewezen, hebben laten welgevallen, is dat principe als 't ware geheiligd, en velen der straks genoemde volbloed-liberalen zouden, als zich thans iemand oneerbiedig daarover uitliet, den wijsvinger op den mond leggen en het *bona verba*, *quaeso,* fluisteren.

Het zijn bovenstaande overwegingen, die ons den moed geven, om een woord te zeggen in het belang van docenten aan Gymnasien en Latijnsche scholen, ja, maar ook, zoo wij meenen, in het waarachtig belang der wetenschap en der maatschappij. Wij zijn daartoe aangemoedigd door de beweging, die sedert eenigen tijd plaats heeft in de Gereformeerde kerk, ter verbetering der schraalste predikants-tractementen. Wij gelooven inderdaad, dat hier en daar die tractementen te karig zijn en eenigzins met de behoeften van den predikant in verhouding dienen te worden gebragt, en wij keuren het daarom niet af, dat die kerk hare lange armen uitstrekt en voor hare leeraren regt moederlijk tracht te zorgen; maar anders, wij, die vaak gelegenheid hadden, om de onderscheidene items na te gaan, die den dienaren des Heeren toevloeijen, wij komen er voor uit, nog al een hoog denkbeeld te hebben van den *verborgen*, of althans *bedekten* zegen, waaronder zij leven, en meenen, dat verre weg de meesten het nog al schipperen kunnen, althans,

dat zij het beter, veel beter hebben, dan de straks genoemde onderwijzers. Wij herhalen het, om alle misverstand voor te komen, dat wij die beweging goedkeuren, veel beter althans, dan dat de protectie van periodieke kerkelijke geschriften afhankelijk wordt gemaakt van de hoegrootheid van een subsidie voor de weduwen-beurs, maar wij putten er den moed uit, om een woord in het midden te brengen voor een stand, die nog altijd grooten invloed oefent op de maatschappij.

Inderdaad, die docenten, zij mogen al in minder uitgebreiden werkkring dan predikanten, met hunne talenten woekeren, hun getal in aanmerking genomen, is toch hun invloed welligt niet geringer. Wij spreken niet van het studium pulcri, of van het logische element, dat zij in aanstaande apothekers of notarissen zoeken op te wekken, maar wij herinneren alleen aan die leeraren, regtsgeleerden, geneeskundigen, philosophen, die uit hunne hand aan de alma mater worden aangeboden, en wij vragen met vertrouwen, of er een stand is, die krachtiger schrijft in de zielen van hen, van wie goeddeels het lot der staten afhangt. En de menschen zelve, zijn zij niet oppassend, niet respectabel, niet onderworpen aan de wetten van den staat, niet, wat meer is, aardig zelfs en geestig? Het is waar, zij zijn wat geisoleerd en wat zonderling; maar komt dat niet van hunne liefhebberij voor kritiek? Of denkt ge, dat men zijn geheele leven straffeloos aan jonge lieden kan uitleggen, wat schoon is, wat leelijk, wat nuttig, wat schadelijk, en dan nog nimmer geërgerd worden aan de menigvuldige beroerdheden, die er in deze wereld zijn? Wij aarzelen dus niet, over het geheel een even gunstig getuigenis van die lieden af te leggen als van de dienaren des Heeren.

En weet gij nu, hoe die heeren hun leven doorbrengen? In den regel zijn zij van de twee en vijftig, vier en veertig weken dagelijks in de weer, om onkruid uit te roeijen, de zielen voor goede zaden ontvankelijk te maken, en dat zaad, al weenende, zullen wij niet zeggen, maar toch, al bevende te strooijen. Hun tijd is bij uren en minuten afgedeeld, hun arbeid het werk van Penelope. Daar hun geheugen een vat der Danaiden is, moeten zij in hunne vrije uren steeds weêr uit de zee der bibliotheca classica of der commentarien scheppen, om, immers voor het oogenblik, alles regt accuraat te kunnen meêdeelen. Daarbij zijn zij onder den invloed en de contrôle van hunne discipelen, van de ouders der discipelen, van curatoren, van geleerden, die de prijsthemas napluizen, en wij gelooven zelfs, van den d....l en zijn m..r.

Wij behouden ons voor, om naderhand opzettelijk eene physiologie te schrijven van gezegde docenten, en eene geschiedenis te bewerken van hun leven en bedrijf. Wij stippen thans slechts eenige punten aan, om onze lezers op de hoogte te brengen van ons onderwerp. Zij zijn, dunkt ons, op de wezenlijk ernstige vraag voorbereid: Hoe zorgt de maatschappij voor die aartstobbers, die gedurig, even als de slakken (ik weet op 't oogenblik geen beter vergelijking) met hare voelsprieten, zoo met hunne schoonheidszenuwen in de weer zijn, maar ook gedurig inkrimpen, als zij door den kouden wind van het gemeene en lage in deze wereld beademd worden? Zeker, daar valt niet veel op te roemen. Er zijn gewis aanzienlijke steden, waar het gewigt dier betrekking sedert eenige jaren vooral wordt gewaardeerd, en

zoowel de rector als de jongste praeceptor behoorlijk wordt bezoldigd, en wij noemen daaronder met genoegen Rotterdam en de hoofdstad; maar daar tegen staan andere, insgelijks aanzienlijke plaatsen, en het smart ons, daaronder aan Utrecht te moeten denken, waar noch rector, noch praeceptor, overeenkomstig de eischen of de waardigheid van zijnen stand, van zijne inkomsten kan leven. In plaatsen van den tweeden of derden rang ziet het er veel jammerlijker uit. Of wat dunkt u? Als ge aan een praeceptor in een akademiestad *f*1200 of *f*1300 geeft, zonder iets meer, doemt gij hem niet, òf tot den monnikenstand, òf tot dwangarbeid, òf tot gebrek? En als gij ergens in een kleiner stad tot den rector zegt: Het is natuurlijk, dat gij tot de deftigste ingezetenen zult behooren en gelijk op met hen betalen, maar gij zult moeten wedijveren met Gymnasien en daarvoor *f*1500 in alles genieten; - is 't niet, of men tot hem zegt: ‘Mijnheer! wees zoo goed en reik met uwe hand aan den hemel?’ Maar verbeeldt u, dat ons plaatsen bekend zijn, waar de rector in alles *f*600 en de conrector in 't geheel *f* 700 of *f* 800 kan verdienen? om niet van dat ongelukkig slag van wezens te gewagen, die men collaborators noemt en met *f* 400 of *f*500 afscheept? Moet men niet erkennen, dat men in zulke steden aan die lijders eene martelaarskroon bezorgt?

Men wijze ons eenen stand aan in de maatschappij, die het meer eigenaardig tot hare taak heeft, om al wat edel is en liefelijk en wèl luidt, aan te kweeken en een krachtigen dam op te werpen tegen de laagheid en gemeenheid van het egoisme, en men vrage zich af, of hij op die wijze niet omlaag wordt getrokken en zelf gedoemd tot de laagheid en gemeenheid van het egoisme, dat hij moest bestrijden. Hoe! den man, die uit den treure lid moet kunnen zijn van een paar geleerde genootschappen, die gaarne twee, drie tijdschriften leest, gaarne een boek koopt, dien man zult gij noodzaken, om gedurig uit te cijferen, hoe hij den bakker en slager zal betalen, hoe hij aan zijne leerlingen zal meêdeelen, welk geschenk hij gaarne op zijn verjaardag ontvangt, met hoeveel hij zijn schamel inkomen verbetert, als hij dien of dien bink op zijne school toelaat?

Nu weten wij wel, dat het niet aan lieden ontbreekt, die de beweging der industrie gaarne op het veld van opvoeding en onderwijs zouden overgebragt zien, en die daarom steeds in den mond hebben: ‘Waarom het onderwijs niet aan vrije concurrentie overgelaten? Waarom niet al die inrigtingen opgeheven en daardoor aan de onderwijzers een prikkel gegeven, om in privaatlessen of pensionnat bronnen te zoeken van bestaan?’ Wij gelooven gaarne, dat die lieden uitstekende inzigten kunnen hebben in staats-oeconomie en industrie en wat dies meer zij, maar wij twijfelen, of zij zoo helder zien in de eigenlijke bestemming van den mensch, of zij wel duidelijke begrippen hebben van de ziel van een literator. Want anders, om met het laatste te beginnen, zouden zij moeten weten, dat die ziel is als eene gewone menschenziel, vatbaar voor verdooving en verstomping, en dat zij werkelijk, als zij afgemat is door de moeijelijke schooltaak, verdoofd en verstompt wordt door veelvuldige privaatlessen en door de beslommeringen van een pensionnat. En wat die concurrentie betreft, zij moesten bedenken, dat niet juist de man, die het grootste materieel van bekwaamheden medebrengt, de gewenschte onderwijzer is, maar hij, die een innig besef heeft van

de hooge waarde van den mensch en van zijne verhevene bestemming, en wiens drijvend beginsel de liefde is. Hoe! men verlangt in den predikant het eigenaardige, waardoor hij zich van alle anderen onderscheidt, en men zou zulk een, door wien men gevoelde, opgebouwd te worden, tegen geen prijs ter wereld willen missen, en men gelooft door vrije concurrentie den man te zullen vinden, die onze kinderen tot edele leden der maatschappij vormt en hen opvoedt voor den hemel, terwijl reeds het beginsel zelf, waardoor hij zich moet staande houden, onmiddellijk leidt tot materialisme.

Wij willen, hoezeer wij het welligt konden, thans geen verhandeling schrijven, maar wij wilden alleen doen gevoelen, dat de maatschappij zich aan zichzelve en aan de docenten bezondigt, door deze laatsten buiten staat te stellen, om aan hunne edele roeping waardiglijk te voldoen. En om nu dien indruk nog te versterken, wilden wij eene omstandigheid op den voorgrond plaatsen, waaruit duidelijk blijken moet, dat onze klagt niet ongegrond is. Te weten: er is op verre weg de meeste plaatsen volstrekt niet gezorgd, wij zeggen niet voor de toekomst van weduwen en kinderen, maar voor de toekomst dier docenten zelve. Er zijn steden, en daaronder mogen wij zelfs Utrecht noemen, waar men het beseft heeft, dat mannen grijs geworden en zelfs verarmd in eene moeijelijke betrekking, in het belang van het onderwijs zelf op een gegeven leeftijd moeten ontslagen en dan niet aan armoede mogen prijs worden gegeven; maar die voorbeelden zijn uitzonderingen, want op verre de meeste plaatsen, zoo als wij zeiden, is daaraan niet gedacht. En wat is daarvan het gevolg? De docent, die zich en de zijnen met schrik tegenover de toekomst plaatst, laat zich meêslepen in den maalstroom der winzucht, en zoekt meer het fonds zijner geldmiddelen, dan van zijne kundigheden te vermeerderen, en behandelt het onderwijs en routine, en wordt soms verachtelijk door inhaligheid; of wel, als hij aan zijn pligt onveranderlijk getrouw blijft, dan teert eerst zijn vermogen in, en later teert hijzelf weg van zorgen. Men gevoelt, dat de resultaten voor het onderwijs dezelfde zijn. Maar nog meer. Het is algemeen erkend, dat de ijverige onderwijzer vroeg oud wordt, althans op gevorderden leeftijd van zijne geschiktheid voor het onderwijs verliest. Maar dwingt gij hem niet door de moeijelijkheid, waarin gij hem plaatst, om, terwijl hij de keus heeft tusschen den bedelstaf, en het zijn tot een aanfluiting van zijne discipelen en stadgenooten, om, zeggen wij, het laatste te kiezen? En ziet nu eens, wat rijen van jongelingen, van zulk een armzaligen toestand van zaken het slagtoffer moeten zijn. Maar geeft aan de docenten het stellige uitzigt op een eventueel ontslag met pensioen, zeker hebt gij voor uwe kinderen veel gewonnen, doch bijna even zeker zult gij op den geheelen geest der docenten weldadig hebben gewerkt.

Men zegge niet, dat het zooveel moeite zou in hebben, om zulk een pensioen-fonds tot stand te brengen en daardoor de leeraren aan de Gymnasien op ééne lijn te plaatsen met de leeraren te Delft en Breda, of de hoogleeraren aan de akademien. Het is waar, sommige scholen worden bijna geheel, sommige althans gedeeltelijk, sommige geheel niet van rijkswege gesubsidieerd, er daar er nu natuurlijk

onder de docenten verplaatsing van de eene school naar de andere voorkomt, kan het den schijn hebben, dat dit tot veel gehaspel aanleiding zou geven. Maar is dit meer dan schijn? Heeft er niet, vooral na de invoering der nieuwe gemeentewet, een zeer levendig verkeer plaats tusschen het gouvernement en de gemeentebesturen en kunnen de bijdragen voor zulk een fonds niet of te 's Hage ingehouden of van de gemeenten derwaarts worden overgemaakt? Een algemeene maatregel van gouvernementswege ware zeker het beste en in zooverre de toepassing daarvan voor de docenten van sommige gymnasiën nadeelig kon zijn, mogt men het immers gerustelijk aan die steden overlaten, om hen daarvoor schadeloos te stellen.

De heer Thorbecke heeft eens gezegd, dat eene wet op het onderwijs niet zoo bijzonder moeijelijk was. 't Zal wel waar zijn, wat het maken betreft, minder waar welligt, in zoover men haar ook moet doen aannemen. Wij hopen dat de heer Van Rheenen eerlang moge bewijzen, dat wij ongelijk hebben en dat het aanbieden en aannemen van zulk eene wet onafscheidelijk verbonden zijn. Hoe dit zij, en welke minister dan ook in de regeling van het onderwijs moge slagen, van deze overtuiging, hopen wij, zij hij doordrongen, dat de voortreffelijkste wet ijdel zal blijven zonder voortreffelijke docenten, en dat, zoo al de wet die niet kan vormen, zij althans kan medewerken, om hen goed te doen blijven. Indien dus uwe redactie mogt goed vinden, aan dit geschrijf eene plaats te verleenen, zou het ons zeer aangenaam zijn, indien daarvan een exemplaar werd gebragt onder de oogen van Zijne Excellentie den minister van Binnenlandsche Zaken.

C.

Letterkunde.

Eerste gedichten van P.A. de Génestet.

Amsterdam, Gebr. Kraay. 1852.

Ten Kate besluit een zijner dichtbundels, wij meenen zijne Legenden en Mengelpoëzij, met een Bragiaansch hekeldichtje, waarin hij op een geestige manier de kritiek bespot van het weleer voor blaauwen beul gescholden tijdschrift, dat er zich op toelegde hen, zoo als de voortreffelijke overzetter van Tasso's ‘Jeruzalem Verlost’ zich uitdrukt, af te rossen, die zich aan het uitgeven van poëzij hadden gewaagd, zonder hem eerst patent te vragen. Die, den afstraffer eigen geworden, ja geincarneerde manier van vroeger, schijnt nog niet geheel verloren te zijn gegaan, al is de blaauwe rok ook met een geelgraauw pakje verwisseld, schoon de droevige figuur met de wegaanduidende hand, die naar de door de bent gemaakte zon wees, is verdwenen, omdat - de ostentatie te veel in het oog sprong, of wel de leelijke houtsneê te veel afgesleten werd door den druk? Wij willen niet beslissen; maar wij hopen voor de zelfkennis dat de eerste vooronderstelling nader aan de waarheid grenst dan de laatste. Hoe 't zij - de geest des wegwijzers is nog niet gedoofd, en al moest de breede rij van medewerkers inkrimpen tot een zestal mannen van redactie, de oude zucht tot afbreken is nog de *vorherrschende* gebleven, trots alle wisseling, waardoor zich zoo vele jaargangen sedert 1837 hebben gekenmerkt, toen de verrijzing van denzelven eene verdiende straf werd voor den lang verafgodeerden IJntema en den aankleve van dien. Afbreken en veroordeelen - havenen en om hals brengen, ziedaar de schering en inslag van den grooten doodslager, die nu en dan Bellamy's ‘zoo 'k al wat leeft vermoordde,’ op zijne banier heeft geschreven - mits men onder dat *al,* vooral hen zelven, dat is: het reusachtig dubbele driemanschap, maar niet betrekke. Bewijzen? Iedere beoordeeling van een of ander dichterlijk voortbrengsel getuigt er van, en vaak is de verpletterende knods reeds opgeheven, die den broedermoord zal moeten plegen, eer de literaire Abel zich geheel heeft laten zien, óf, omdat hij eene andere politieke rigting heeft, óf omdat men zich vergaloppeert en wil beweren, dat zich in 't geheel

geen rigting ontwaren laat in het werk van den aankomenden zanger. De beoordeeling van den hierboven genoemden bundel regtvaardigt, wat het laatste punt aangaat, onze uitspraak; wat het vorige betreft, mevrouw Bosboom Toussaint, van wie men altijd geëischt heeft, dat ze van haar tijd wezen zou, moest menige veer laten om haar Cuyck, dewijl het hooren der waarheid uit vroegere dagen voor het oor van den Gids nu wel eens ondragelijk schijnt te zijn. Wel is het waar wat Ten Kate zong omtrent de zon:

'*Ons* licht ontstak haar niet: dan *kan* 't geen zon zijn....'

Waar geen talent zich verraadt, waar de rijmelarij, de pedanterie zich kenmerken, daar - de Tijdspiegel bewees het meermalen - is het noodig dat de roede der kastijding, dat de uitspraak: 'geen kreupele voordanser op de baan,' gevoeld en gehoord worde; doch waar het talent en de bescheidenheid zich aankondigen, daar behoort de kritiek aanmoedigend en opbeurend te zijn, omdat slechts de minste auteurs genoegzaam geharnast in het veld treden, om de pijlen van den nijd, der jaloezij en betweterij weêrstand te bieden en af te weren. Met te groote toegevendheid, wel is waar, werkt men de beteekenisloosheid in de hand; maar de ruwe, afwijzende arm is voldoende om den jongen schrijver of dichter, wien het noch aan gezond verstand, noch aan gevoel ontbreekt, voor altijd een baan te doen ontvlieden, waar de distelen zóó ruimschoots wassen, dat de bloemen voor zijn voet er geheel en al door verstikt worden. Die doodende rigting tegen te gaan is het werk van ieder, die niet eigen gewigt en grootheid zoekt te verwerven door het uitkraaijen van afkeurende vonnissen, en waar de uitspraken soms gewaagd worden door een, zoo als wij hoorden zeggen, als de volgelingen van Ulysses onder de schapen van Polypheem ingesmokkelde, daar is het de roeping van den man van ernst op te komen tegen beweringen, uitgesproken met het doel om de letterkunde te berooven van frissche en ware liederen, zoo als de dichter ze zingt, wiens bundel wij al te lang op eene aankondiging lieten wachten in ons Tijdschrift - maar welk verzuim te herstellen ons thans een genoegen is en een pligt.

Wij laten echter den veroordeelaar uit den Gids, zoowel als den beoordeelaar des veroordeelaars uit den Letterbode daar, al hebben wij ons verheugd dat deze laatste den handschoen heeft opgenomen voor onzen tijdens de uitgave pas twintigjarigen dichter, die de vroegste bloemen van de lente zijns levens overgaf aan de handen van vriend en vijand, om den geur er van te waarderen en te smaken, ze te ontbladeren, te ontleden, te vernielen en te verheffen, al naar het de wensch zou zijn van het genegen of ongenegen hart, van de welwillendheid of de betweterij. Voor ons, wij vinden in de uitgave van een bundel eerste gedichten iets dat stemt tot waardering, waar die bundel den dichter aankondigt, die veel doet verwachten, waar hij tot ons den zanger inleidt, die zich door levenslust en levensmoed, door ernst en waarheid onderscheidt, en uit wiens bladzijden ons telkens de *mensch* tegen komt, zoo als hij is geschapen door Hem, aan wien hij de gave des lieds heeft dank te weten en haar waarlijk dank weet. Voor een aantal jaren sprak in onze letterkunde een ziekelijke geest uit iederen poëzijbundel, waarmede men, wij moeten het bekennen,

brak met de dagen van poëtische conventie, maar die toch verried, dat bij velen het hoofd meer dan het hart de verzen geinspireerd had, waarmede zij een publiek wenschten te vormen, waaraan, door die rigting te volgen en aan te nemen, eene ziekelijke gemoedsgesteldheid werd opgedrongen, waarvan het schadelijke eerst later erkend en bekend werd door lezers en dichters beiden. De zwarte tijd heeft gelukkig zijn tijd gehad, en de overdrijving in gedachte en uitdrukking heeft lang begonnen plaats te maken voor eene waarheid van opvatting en eenvoud van dictie, die ons den waren tijd der poëzij nader brengen. De verkeerde constructies en duistere taalwendingen, de barbaarsch vreemde en verouderde woorden, die later zich trachtten baan te maken, zijn overgelaten aan een enkelen die er nog op verzot moge zijn, en de zin voor het schoone keert terug - het schoone dat zich niet blanket noch coquetteert, noch opschikt met valschen pronk, en voor eene wijle het oog bedwelmt, maar op den duur den onbenevelden blik niet vermag te boeijen. De Génestet heeft zich weten te wachten voor dien verkeerden weg, gedachtig aan de spreuk der ouden: *felix quem faciunt aliena pericula cautum,* en heeft *zichzelven* gegeven in deze eerstelingen. Hij heeft zijn hart geschonken in zijne liederen, naar gelang der stemming van dat raadselachtigste in den mensch; naar gelang van de vreugde of de smart die hem aanlokte, al schijnt het bij hem meer geopend voor de indrukken van gene dan voor de prikkels van deze. Hij heeft zijn individualiteit afgedrukt in zijne zangen, en wij, die zoo veel hebben hooren - ja, raaskallen over objectiviteit en subjectiviteit, wij verheugen ons telkens, wanneer wij een dichter ontmoeten, die ons door zijn subjectiviteit alle objectiviteit doet vergeten. De stemmen des harten zijn voor ons de liefelijkste poëzij: het moge zijn dat de verbeelding hare togten niet genoeg maakt in dergelijke verzen voor hen die altijd op stelten en gevaar willen loopen van den hals te breken; maar eene wereldbeschouwing, die waar en gezond is, vermag alleen weêrklank te vinden in de ziel van den mensch, die met gevoel en zin voor waarheid begiftigd is. Wij zouden, dezen bundel karakteriserende, er als opschrift boven kunnen plaatsen: natuur en waarheid, en wij gelooven hem dan het best te omschrijven; want hij tintelt van beiden, en slechts op enkele plaatsen heeft de auteur zich aan beiden vergrepen, waar hij een pad opstreeft, dat misschien zijn eigendom kan worden, maar waarop de voet nog struikelt en hinkt bij de poging om er zich te vestigen. 't Is een eigenaardig gezegde, dat de dichter een *ziener* is - maar het is even waar, dat hij met zelfbewustzijn moet *gevoelen*, eer hij zijn gevoel kan uitstorten. De Génestet heeft een oog en gevoel ontvangen; maar juist daarom zingt hij slechts wat hij gezien heeft; zoo zal hem altijd oorspronkelijkheid worden toegekend; zoo zal hij altijd, gelijk in zijn *levenslied*, de ware opvatting des levens huldigen, die hij zoo schitterend doet uitkomen in den uitroep en de vraag:

o Waereld-verachters, gij laat mij zoo koel:
o Pruilende lijders.... waar is uw gevoel?

Wie den bundel heeft gelezen met een onbevangen hart, moet den jeugdigen dichter lief hebben gekregen. Er moge hier en daar een weinigje ‘ondeugendheid’ in schuilen; maar wie houdt van die dorre, temende, oudwijfachtige, onjeugdige jeugd, die den

mantel der vroomheid heeft omgeslagen zonder dat zij zich der reinheid en vroomheid waarlijk bewust is, terwijl zij de rol van femelaar speelt op een leeftijd, waarin deze ondragelijk moet voorkomen aan wie den gemaakten grijze in bespiegeling des levens ontmoet. Iedere leeftijd heeft zijne eigene eischen, en, gelijk wij gruwen van den losbandigen grijze, die zijne jaren niet meê wil laten gelden, waar het de beschouwing geldt van een leven, dat waarachtig ernst is, evenzoo walgen wij van een jongeling, die de dagen zijner jeugd niet rekent als gegeven om ook het zoet des levens te smaken en zijn Schepper te verheerlijken door eene stemming, die aan zijn leeftijd voegt. Wij kennen er, die als de Génestet het woord Gods wenschen te verkondigen en het Evangelie te brengen aan hunne broeders, die ons toeschijnen op achttienjarigen leeftijd allen zin voor vreugde en vrolijkheid verloren te hebben, en met een blik van medelijden neêrzien op hen, die ook de lagchende zijde des levens weten op te vatten en geen zonde zich verbeelden te zien, waar geen zonde denkbaar is. O, die huichelarij, die de natuur wil verloochenen uit puriteinisme! Zou niet later de Nemesis hare straf zenden? En ongelukkig als het denkbeeld zou veld winnen, dat een toekomstig leeraar of een bevestigd predikant niet de dingen des levens in een luimig kleed zou mogen kleeden, om zijne natuurgenooten te onderwijzen en te verbeteren. Het ware te wenschen, dat de wereld over 't algemeen zich zelve strenger beoordeelde en de menschen nooit ‘met rok en bril en parapluie geboren’ waren. Aan die overpuristische eischen en anderer vergeetachtigheid van eigen jeugd, hebben wij het misschien den jeugdigen dichter te wijten, dat hij in zijn bundel ons die berijmde vertellingen heeft onthouden, die wij hem met zoo veel verdiende goedkeuring hoorden voordragen in de letterkundige maatschappijen onzer hof- en handelsteden, en waarvan het meêgedeelde fragment uit de ‘St. Nicolaas avond in eene Amsterdamsche familie,’ ons het te meer doet bejammeren, dat hij aan den wensch van de zwaartillenden - een even lastig volk als de door hem geschetste Alarmisten van 1848, dat er eveneens een fragment van uitmaakte of er tusschen was gelascht - gehoor heeft gegeven, misschien omdat het naderhand den dominé ten kwade zou worden geduid of als een vergrijp aangerekend tegen - de ‘ware leer’ en zijne ernstige rigting. Menigeen met ons zou hem gedankt hebben voor den levensmoed, die de Génestet nog sterker zou hebben doen uitkomen dan in zijn dus getiteld dichtstukje, indien hij de pruilerigheid had laten pruilen en geheel gegeven had wat hem boven veel den lauwer der conceptie zou hebben toegekend. Waar zal nu de likkende kleine jongen blijven - die greep, die ieder moest ontwapenen, al heeft ook soms een hoorder gemeesmuild, welke zijn portret heeft herkend in de schets - tintelend van waarheid en gloeijend van verdiende satyre. Ware de Génestet niet geroepen geweest het woord des Zaligmakers te brengen onder de menschen - onze literatuur zou waarschijnlijk niet als nu verloren hebben, waarmede wij haar gaarne zagen uitgebreid, en welk stuk te regt door een paar vroegere beoordeelaars is gerangschikt onder het *genre* van Alfred de Musset's poëzij, die wij steeds hebben genoten om waarheid van voorstelling, juistheid van zienswijze en keurigheid van dictie.

Wij willen niet met den jeugdigen

dichter twisten. Wij gelooven dat het de innige wensch zijns harten was, waar hij in zijn ‘Levenslied’ zingt: ‘o Heer,’ klinkt het daarin,

> ‘Leer mij dat lied, dat bezielt en verlicht,
> Of troost in den boezem doet dalen....
> Schenk mij dat geloof en die kracht en dien moed,
> Die strijdend - maar zingend uw hemel begroet;’

maar wij vragen hem of de moed geen vereischte ook is voor het verbeteren met den prikkel der satyre? Zeker zou hij antwoorden, dat het door ons bedoelde gedicht geen vertroostend en verlichtend lied was, zoo als hij wenscht te zingen; doch hij zou ons niet kunnen loochenen, dat het wel onder de strijdende te rangschikken is. Wij hebben daar even van gesproken, niet om ons als zijn *gouverneur* op te werpen, gelijk menigeen gewis er zich toe heeft opgeblazen na het hooren voorlezen der *Gouvernante*; maar om ons leedgevoel uit te drukken, dat wij moesten staan nà de XVII strophe, even als de kinderen die nog eene kleinigheid verwachten wanneer de groene reiszak ledig is. Waarom heeft de auteur zijn ‘St. Nicolaas avond’ geëindigd met:

> ‘Ik zou wel zweren dat ook gij nog iets verwacht,’

indien hij niet zeker ware geweest, dat hij menigeen zou te leur stellen - en wie zal het tegenspreken, niet te leur gesteld te zijn, indien hij namelijk de opregtheid niet heeft afgezworen? Nu voert men ons misschien tegen, dat wij hem hard vallen over hetgeen de Génestet niet gaf, in steê van hem te danken voor zijn ‘Dagelijksch brood,’ zijn ‘Vliegevreugd en Dichtersmaak,’ zijn ‘Egoïsmus,’ ‘Uit mijn dagboek,’ ‘Het Schotjen,’ ‘Geloof des harten,’ ‘Avondzon,’ ‘Zomertogtje,’ en ‘Reizen,’ dan juist het verschillende genot door dezen ons verschaft, brengt ons telkens in de gedachten, hoeveel wij door het gemis der genoemde gedichten derven moeten. Hij zal ons misschien toevoegen, dat het uitgeven dier verzen, juist dat waarvoor hij in zijne ‘Liedjes aan een jong student’ zoo geestig waarschuwt, het ‘doen’ geweest zou zijn, namelijk van ‘domme dingen;’ dan wij gelooven, dat slechts de oude best en de horrible, horrible, most horrible of mankind - de blasé - er het hoofd over zouden schudden, en zoo de dichter mogt meenen dat het hem in zijn leeraarsloopbaan zou hebben geschaad, wij wijzen hem op Beets' ‘Camera obscura,’ die een vierden druk zal beleven, en wien het niet heeft belet een ruimen werkkring te vinden voor zijn geestelijken arbeid. Toch hebben wij er den dichter niet minder lief om, dat hij aan den anderen kant de stemme der wijsheid gehoor heeft gegeven; welligt heeft hij er zich menig onaangenaam uur door gespaard - toch behoort ook de moed tot de vereischten van den waren dichter, en niet alleen moed om het ongeloof te verpletteren, maar ook de dwaasheden der menschen aan 't licht te brengen - en toch vragen wij behoort het ook niet tot de dwaasheden der menschen, dat ze zich schikken naar elkanders dwaze eischen? Dan wij roemden daar boven verscheidene dichtstukken; er zijn er vooral twee, behalve de opgesomde, die ons doen herhalen wat we zeiden, dat we liefde voor den jeugdigen zanger hebben opgevat. Zijn harte spreekt in zijne ‘In gelukkige dagen,’ en wij kunnen het begrijpen, dat hij in dat vers heeft gedacht, ouderlooze knaap als hij jaren was, aan haar, wier gemis ieder regtschapen hart gevoelt, dat bij al den zegen die hem omringt,

toch haar derft, aan wie hij naast God het aanzijn is verschuldigd - aan zijne moeder. De zoon zegt, dat hij menigen traan heeft geschreid bij zijne blijdste zangen, en vaak dacht, bij het verhalen van Gods gunst, hoe het hem wezen zou als de blik van moederliefde en moedertrouw zijn lot bestraalde. Daarvoor, dichter! grijp ik in gedachten uwe hand en druk ik die met al de warmte, die er uit een handdruk spreken kan, zoo als gij die hebt geschetst. Het is alwederom een bewijs dat de comicus diep voelt en dat al de trillingen van uw hart zuiver en schoon zijn. Het luste anderen het minder schoone uit uw verzen op te halen wat hun moeite kost - maar dat versje alleen zou voldoende zijn om iedereen miskenner van uwe gaven te overtuigen, dat gij u niet tevreden stelt met '*music in words*,' te venten voor poëzij, '*but your heart in every note.*' Gij zijt zelf doordrongen van de waarheid, dat gij moet denken vóór gij schrijft; uw 'Aan Iedereen' verkondigt het, behalve menige andere les, die ook uw verguizers zich ten nutte kunnen maken, en die zeker niet hebben willen zien in uw arbeid, dat gij in toepassing brengt wat gij leert, en men u ten minste niet behoeft toe te roepen, in dat geval bij uw leest te blijven. Daarom bidden wij u toe, o zanger! dat gij nog dikwijls uw boezem moogt voelen ontgloeijen voor de poëzij, en dat uw hoofd en hart gezond mogen blijven als thans; en hebt gij ook al enkele veertjes aan den loerenden kater moeten laten, wij hopen, dat de veertjes reeds veel mooijer mogen aangegroeid zijn - al zagen wij er den laatsten tijd weinig van - hetgeen gewis is toe te schrijven aan de bediening door u aanvaard en waarin gij de leere steeds betrachten moogt, door u ten beste gegeven:

Heb zout in uzelven en wandel in 't licht.

opdat in beide opzigten, als dichter en verkondiger des Evangelies, menig handdruk, menig traan van dank, menig geredde ziel uw deel moge worden. Wij roepen u een tot weêrziens toe met 'alle liefderijken en alle belangstellenden,' en nemen afscheid van u en onze lezers, met de mededeeling van uw 'De Handdruk,' die, naar onze meening, uw geheele zijn het best schildert en tevens uwe poëzij karakteriseert, daar het eene welaangename mengeling bevat van luim en ernst, waaruit uw hart is zamengesteld en waardoor beurtelings uw hoofd en hart worden geleid:

De handdruk.

o, Tintel' uw hart in den druk van uw hand:
Ik dank voor een vinger twee, drie!
Ik walg van een kneepjen, koket en pedant,
Een pink van een man van genie...
En vrindlief, uw bevende, klevende hand
Is waarlijk mijn antipathie!

Verstijve de hand, die den hoveling speelt;
Beleefde, verneedrende hand!
Verdorre de hand, die verraderlijk streelt:
'k Voel liever een klaauw of een tand!
Den handdruk die louter 'een gunstjen' verbeeldt,
Dien wijs ik bepaald van de hand!

Ik weiger uw handjen zoo keurig en teêr,
Mij angstig en huivrend geboôn!
Ik vraag u geen handschoen: ik weiger die eer,
Al waart gij Jouvin in persoon!
Uw harige rechte, mijn Bello! zegt meer,

Dan 't pootjen zoo keurig, zoo schoon!

Een hand zonder zenuw of leven of kracht,
't Is onzin, 't is laster, verraad!
Een ledige form, dien de liefde veracht;
De vriendschap, de geestdrift versmaadt!
De hand, die mij treft, die mijn lijden verzacht,
Die hand zij een druk, zij een daad!

Neen, 'k vraag u geen woorden, geen ijdel verhaal,
Uw hand zij my tolk van uw hart!
Uw handdruk mijn vriend, zij welsprekende taal,
By weêrzien in blijdschap en smart!
Ja teder en trouw, of veêrkrachtig als staal -
Uw hand zij de tolk van uw hart!

Een hand zij een pand van een hartlijk gemoed,
Waarachtige troost in den rouw!
Gastvrijheid, uw welkom, uw zegen, uw groet,
Het zegel der liefde, der trouw.
En - 't kusjen te-met zij verleidende zoet -
Uw handdruk zij heilig, o vrouw!

Gedichten van A.L. Lesturgeon.

Te Groningen, bij P. van Zweeden. 1854.

Zoo lang wij recenserende tijdschriften lezen, en dat heugt al vrij wat jaren; want, wij zijn helaas! niet meer jong, een gegronde reden, waarom velen aan ons oordeel jeugdige frischheid zullen ontzeggen, hebben wij altijd zekere mate van ontzag gekoesterd voor hen, die bundels poëzij van middelmatige, of minder dan middelmatige qualiteit aankondigden, en den dichter, ten overstaan van het publiek, met het scherpe zwaard der kritiek, dat zwaard zonder genade, dat van geen barmhartigheid noch mededoogen weet, moesten executeren. Wij konden het natuurlijk nooit anders dan goedkeuren, als de recensent, louter en alleen in het belang van de vaderlandsche letteren en den goeden smaak, het eene lauwerblad voor, het andere na uit de geusurpeerde dichterkroon plukte; maar toch waren wij somtijds een weinig beducht, dat misschien ook dichters van meer aanleg, afgeschrikt door de gestrengheid der onverbiddelijke kritiek, schromen zouden met hunne dichtbundels op te treden. Die bezorgdheid is intusschen ongegrond gebleken, en, in spijt van de vaak aangeheven en herhaalde klagten over het ondichterlijke van onzen tijd, zijn de grootere en kleinere bundels poëzij niet achtergebleven. Ook de medewerkers aan den Tijdspiegel hadden zich van tijd tot tijd op den recensenten-drievoet te plaatsen, en hunne orakelen, nu eens op meer kalmen en bedaarden, dan weder meer pathetischen en verontwaardigden toon, naar gelang van ieders individualiteit en temperament, ten beste te geven. Moest men nu in den laatsten tijd somtijds, volgens het oordeel van bevoegden, met een zucht uitroepen: alweder gedichten! het tegendeel zal gewis het geval zijn met de kleine verzameling, waarop wij de aandacht onzer lezers thans wenschen te vestigen: eene verzameling, die, blijkens de lijst der inteekenaars, reeds in veler handen is, en als eene welkome gave door de beminnaars van onze vaderlandsche poëzij zal ontvangen zijn.

De predikant Lesturgeon heeft, naar onze meening, zeer wèl gedaan met eenigen zijner dichtstukken, zestien in getal, waarvan sommigen vóór korter of

langer reeds in jaarboekjes geplaatst, of afzonderlijk waren uitgegeven, te verzamelen en ze zijnen landgenooten aan te bieden. Hij heeft insgelijks eene zeer belangrijke gave geofferd op het altaar der menschenliefde; want de opbrengst van dezen bundel is bestemd voor de ongelukkige huisgezinnen in zijne gemeente Oosterhesselen door een brand geteisterd, en wij hebben ons daarom over de breede lijst der inteekenaars verblijd. Waar zoodanig liefdadig oogmerk strekken moet om de kritiek te ontwapenen, of den recensent het Argusoog voor de gebreken en leemten, om niets ergers te zeggen, te doen sluiten, daar rekenen wij zulks in het belang van de letteren en poëzij hoogst schadelijk, en vinden er mede eene kleine grieve in tegen den geest onzes tijds; maar waar, gelijk bij den heer Lesturgeon, de uitgave van gedichten, die allezins verdienen, dat ze niet in den rusteloos voortbruisenden stroom der jaarboekjes verzwolgen worden, tevens tot leniging van kommer mag strekken, daar huldigen wij met geheel ons hart den edelen, den christelijken zin des dichters, die op zulk een wijze voor den ongelukkigen medemensch met zijne gaven en talenten woekert.

Vraagt men naar ons oordeel over de hier geleverde dichtstukken, wij prijzen ze vooral aan, omdat ze blijken dragen van gevoel en verbeelding, als, onzes inziens, den dichter behooren te kenmerken: niet dat opgewonden en opgeschroefd gevoel, dat door overdrijving zoo ligt tot bombast verleidt, niet die ziekelijke verbeelding, welke in de meest fantastische voorstellingen ontaardt, maar dat zuiver gevoel, 't welk de snaren van het hart doet trillen, die reine verbeelding, welke het voertuig is om den geest tot de wereld der dichterlijke idealen te verheffen. Van zulk gevoel en verbeelding vinden wij onder anderen eene uitnemende proeve in *de Winter,* wien het wordt aangekondigd, dat de lente hem van zijn troon zal stooten. Geheel dit dichtstuk getuigt van open zin voor de natuur, al werd in de eerste coupletten de dichterlijke juweelenkast wel erg genoeg geplunderd. Wij mogen ons het genoegen niet ontzeggen, om het fraaije slot van dit vers hier mede te deelen:

‘Leg af, Tyran, uw staatsiedracht,
Doe afstand van uw wufte pracht:
De Maagd, die u verwint zal komen!
Zy komt, die zielen maakt ten buit.
Begroet de blondgelokte Bruid
En zwicht voor haar verliefde lonken.
Aan haar zij nu het rijksbeheer!
En de aarde kniel voor haar ter neêr.
Der Lente zij 't bezit geschonken!

o Ja, zy komt de frissche Maagd,
Die bloemen in de lokken draagt,
En lachjens op de zijden konen, -
De Lente, Rijksvorstin der aard,
Als zefier door de berken vaart
En stoeit met mailief en peonen.
Daar tjilpt de zwaluw, weêr heur lied,
En murmlend kabbelt de effen vliet
Langs bloemrijke oevers zeewaart henen.
Alom gejuich in meir en stroom,
En levensvreugde in struik en boom:
Triomf! de Winter is verdwenen.

Zóó knielt, wanneer de Min genaakt
En 't albezielend zuchtjen slaakt,
Dat de ijzren boezemprang vertedert, -

Zóó knielt de man, die onbedacht
Om liefdevuur en mingloed lacht,
   Door 't lonkjen van een Maagd vernederd, -
Hy, die als onverwinbaar held,
Met reuzenkracht het zwaard omknelt,
   Laat oorlogsroem en lauwren varen,
En knielt voor 't Meisje' aanbiddend neêr,
En offert willig rang en eer,
   Om Mannenkracht met Vrouwenmin te paren.

Maar wij willen een kort overzigt van den inhoud geven. De bundel wordt geopend met Bijbelsche poëzij, die zekerlijk hare eigenaardige moeijelijkheden heeft, en waarin menig, anders niet onverdienstelijk zanger, jammerlijk struikelde, ja deerlijk viel: *Jefta. De maaltijd van Belsazar.* Beide deze dichtstukken kunnen, dunkt ons, vrij wel den toets doorstaan aan hetgeen door anderen in het vak van Bijbelsche poëzij geleverd werd, en zullen niet te ligt bevonden worden. Vooral het eerste lazen wij met genoegen, mede om de roerende taal, welke der dochter Jeftas in den mond wordt gelegd.

Zondag moge, op den dag des Heeren, vóór het opgaan naar het bedehuis, door menigen gelezen worden, en weêrklank vinden in hun hart, dan zal gewis de leeraar niet door jagtmakers op onregtzinnige uitdrukkingen als dwaalleeraar veroordeeld worden, maar geloof, en liefde, en hoop gevoed en gekweekt worden. Uit *De winter* werd reeds boven eene plaats door ons aangehaald. *Melancholy*, hoe dikwerf ook bezongen, hier weder op eigenaardige wijze, en aan het einde als naauw verwant met zekere Sehnsucht, een heimwee naar het betere land voorgesteld. Is het louter toeval, dat onmiddellijk op *Melancholy* het krachtige gedicht, *Bilderdijk* getiteld, volgt?... Geheel dit stuk ademt warme geestdrift voor den meesterzanger, wiens lied wij steeds, even als Lesturgeon, bewonderden, dat ons altijd wegsleepte, dat ons zelfs dàn nog boeide als hij zich, onzes inziens, òf door zijne te hevig opgewekte verontwaardiging, òf door zijne hyper-orthodoxe stellingen te ver liet vervoeren. Zekerlijk, Bilderdijks lied vermogt veel, maar toch niet zoo veel als wij hier lezen blz. 38, reg. 4 v.o.

> - als de groote Dichter zong,
> Dan lag, by 't ruischen van zijn snaren,
> Zijn vijand luistrend neêrgeknield,
> En waande, er daalden Englenscharen
> *Ter neêr*, door d' adem Gods bezield.

Engelenwacht meldt ons in welluidende koupletten hoe 's menschen beschermengel hem van het uur der geboorte tot dat des doods omzweeft, en is zekerlijk een der meest vloeijende en liefelijke stukjes uit den bundel.

Aan Nederland. Dat hier het teren op den roem der vaderen ernstig wordt afgekeurd, zal bij den lezer, die wars is en afkeerig van het Holland-kraaijen, zekerlijk even als bij ons sympathie wekken, maar vooral, hopen wij, dat hier ook met nadruk en klem op het noodzakelijke en wenschelijke eener vernieuwing door het geloof in Christus wordt gewezen!

De kleinere stukjes *Vergeten!* en *Maneschijn*, die het nederig bloempje, en den zachten glans, die het hart zoo godsdienstig stemt, bezingen, worden gevolgd door het uitvoeriger *Vrouwenlof.* De weldadige invloed der vrouw, als echtgenoot, moeder, ook op het wijd uitgestrekt gebied der christelijke weldadigheid en binnenzending, wordt hier in dichterlijke taal geschetst, en zij, die het verledene altijd verheerlijken ten koste van het heden, waarvan zij alleen de donkere en sombere zijden gelieven op te merken, mogen wèl ter harte nemen wat aan het slot van dit gedicht waardig en naar waarheid gezegd wordt:

> Gewis, zoolang de rijke kroon
> Van eeuwig, onverderflijk schoon,
> U prijkt op de onverbleekte hairen,
> En gy uw liefde tot den Heer,
> Als 't schoonste sieraad, de edelste eer,
> Blijft in het vrome hart bewaren, -

Zoolang zal, wie in Neêrland leeft
Geen klacht om zijn verderf doen hooren;
Want, nimmer gaat een volk verloren,
Zoolang 't nog Christenvrouwen heeft.

Schoonheid, waar de dichter op het hooger en onvergankelijk schoon wijst van het hulsel, voor 't heerlijk ligchaam ginds bereid, en de *Eerste Schoolgang* zoo allerliefst, natuurlijk, ongekunsteld den kinderleeftijd schetsend.

Jezus' geboorte. Krachtig, gespierd. Mogten onze godsdienstige zangers toch allen meer dien echt Bijbelschen toon leeren aanslaan, en zich niet zoo beijveren om hunne denkbeelden, die reeds in het knellend keurslijf der mode-orthodoxie geprangd zijn, nog daarenboven in het harnas van rijm en maat te klemmen.

Kinderloos luidt het opschrift van een volgend stuk, en hier laat de dichter ons eerst lezen in het hart eener kinderlooze vrouw, die, met een moederhart in de borst, zich nooit den zoeten moedernaam hoorde geven, en wijst haar vervolgens naar het uitgestrekte gebied der christelijke menschenliefde en hulpvaardigheid, om dáár de moedertaak te zoeken en te verrigten.

De bundel eindigt met een tamelijk breed gedicht *April MDCCCLIII;* en hoe men ook over de veelbesproken Aprilbeweging moge denken, hoe ook in de beschouwing en waardering van den toen, 't zij dan ontwaakten, 't zij gewekten ijver verschillen, Lesturgeons gedicht heeft groote waarde, zoo wel om de echt poëtische, als de echt christelijke gedachten, waarvan het overvloeit. Vinden wij er ook eenige tegenstrijdigheid, althans schijn van tegenstrijdigheid in, als de dichter nu eens de laauwe en slapende protestanten bestraft, en voor eene naderende zegepraal van Rome beducht schijnt, die dan natuurlijk door de laauwe en slapende protestanten verhaast wordt, dan weder die zegepraal volstrekt niet ducht, - veel is er wat èn van vast geloofsvertrouwen, èn van een hart, door liefde bezield, getuigt:

De wapenrusting aangetogen,
Die u in d' eedlen kampstrijd past!
Dat we in den geest van Christus ijveren!
Ten kruistocht tegen Romes drijveren,
Maar - niet met zwaarden van metaal!
Het Godlijk Woord van eeuwig leven,
Ons door de liefde Gods gegeven,
Zij nu ons schild en wapenstaal!

Komt, helpt dat Woord zijn weg te vinden,
Opdat de duisternis verdwijn!
Het doe ook Romes arme blinden,
In 't licht der Waarheid zalig zijn!
Bevleugelt euangelieboden,
Dat zy de geestelijke dooden
Weêr levend maken voor den Heer,
Dat zy het dwangjuk van zich smijten,
Den slavenboei aan stukken rijten
Van Romes feilbre priesterleer!

Die ure komt! Wij zien ze naderen,
Dat Christus ook uit Romes stal
De dwalenden byeen vergaderen
En tot Zijn kudde brengen zal.
Den muur der scheiding zien wy zinken;
Wy hooren 't lied des vredes klinken;

Het komt, het groot verzoeningsfeest,
Als alle wonde en breuk genezen,
En 't één geloof, één hoop zal wezen,
Één Heer, één lichaam en één geest.

Of moeten 's warelds koninkrijken
Niet allen aan de gloriekroon
Als schitterende paarlen prijken
Van 's Vaders Eengeboren Zoon?
Moet Hy niet heerschen, totdat allen
Den juichtoon des geloofs doen schallen:
'De Zoon alleen maakt waarlijk vrij!'
Zijn woord in aller hart geschreven,
Zijn geest de wet van ieders leven,
Hy zelf in allen Alles zij?

Ja, amen, Heere, wy gelooven! -
Al zegt men dat weêr de avond daalt:
Niets kan ons dit vertrouwen rooven,
Dat Ge ook op Rome zegepraalt.
Wat aardsche machten samenrotten
En met Uw geest en waarheid spotten
En U in 't aangezicht weêrstaan, -
Uw liefde is sterker dan haar woede.
Eens zijn zy 't vruchtloos worstlen moede
En volgen ze ook Uw zegevaan.

Geen vuur is 't wat wy voor haar smeeken,
Maar dale Uw licht en geest, o Heer,
Ook door ons werken, door ons spreken,
Op de arme en kranke zuster neêr!
Wat ze ooit heeft tegen ons misdreven,
Wy zullen 't gaarne haar vergeven.
Geef gy 't in zegen haar weêrom!
Doe allen, die naar U zich noemen,
In éénen geest en zegen roemen,
En maak heel de aard Uw heiligdom.

Wij mogen onze korte aanprijzing niet eindigen zonder ééne enkele aanmerking. Wij hadden in *Vrouwenlof* de ‘eigen spenen’ op blz. 76 (lees: 67) reg. 3 v.b. wel willen missen, en ook hier en daar de wat dikwijls terugkeerende ‘welven.’ Maar, door deze aanmerking hebben wij nu ons recensentengeweten bevredigd, en bevelen den ook uiterlijk zeer netten en goed gedrukten bundel met volle vrijmoedigheid bij ons dichtlievend publiek aan, hopende niet alleen, maar ook vertrouwende dat menige lezer zich aan ons verpligt zal gevoelen, dat wij hem door ons verslag eenigzins met den inhoud hebben bekend gemaakt.

Iets wat goed is van iemand die beters kon.

Lotgevallen van Eugenius Stillfried. Uit het Hoogduitsch van F.W. Hackländer. 1853. Utrecht. D. Post Uiterweer. 1853.

Dat er in onze dagen van den roman meer wordt gevorderd, is iets wat te stellig, te algemeen aangenomen is, om er nog een woord over te verliezen. Men geeft en neemt er geen genoegen meer mede, wanneer men enkel feiten, al waren het de ergste ijsselijkheden, opeentast, of op louter verwikkelingen en ontknoopingen het aanlegt. De roman moet een spiegel van- en voor het leven zijn. Men wil niet enkel den arm zien handelen; maar het hart voelen kloppen, de gevoels- en bewegingzenuwen zien vibréren, de gang daarin moet uit- en inwendig, factisch en psychologisch gemotiveerd zijn. De roman mag niet meer, om het wat gemeenzaam uit te drukken, maar zoo wat heen babbelen; hij moet spreken, onze zucht naar kennis van menschen en dingen mag niet ledig uitgaan, ook wanneer het bijoogmerk om zich te vermaken en te vermeijen zijne regten behoudt.

Leggen wij dezen maatstaf aan het boven aangekondigd werk, dan zal het velen, gelijk het ons doet, wel wat kort voorkomen; al heet het ook niet

te eenenmale: ‘geteld, gewogen, te ligt bevonden.’ - In het beschrijvende is zeer veel goeds, in de schetsen van plaatsen, van menschen, in de voorstelling van karakters is soms poëzij genoeg om het effect te doen van de Italiaansche school, naauwlettendheid genoeg om aan de Hollandsche te herinneren. En toch liet het geheel bij ons den indruk na, alsof wij een' meester in gedachten verzonken schetsjes en trekken op een papier zagen maken, waarbij hij wel een hoofdplan had, doch dat hem niet duidelijk voor den geest stond, om daaraan al zijne aandacht te wijden. - Dien indruk maakten Eugenius Stillfried en Katharina, de patriciër en het groente- en bloemenmeisje op ons. Vrouw Schoppelman en hare beide zonen, scherper geteekende en gemakkelijker weder te geven karakters, met de grovere meer gemarqueerde trekken, kwamen ons beter gelukt voor, zoo mede mevrouw Stillfried en de schelmachtige justitieraad Werner, die bijna stereotype is geworden. Evenzoo vonden wij in de schouwburg-bijzonderheden tal van Reminiscenzen uit Göthes Wilhelm Meister en Aus meinen Leben, mogt ook menige scène, waarin Eugenius en zijn vrolijke raadsheer (lustige Mentor) bij het zwervende leven met het tooneelgezelschap, goed zijn geschetst. Het denkbeeld van de *Lijmsudia* is bij het mofsche af; en toch doet de president daar een verhaal [van blz. 284-326 I d.] uit den jongsten oorlog in Italie, waar de schrijver toont dat hij zich beweegt op een gebied, waar hij te huis mag heeten. Daar is alles leven, het akelige trouw, maar niet *grell* voorgesteld. Wij lazen zelden eene beschrijving van eenig gevecht, die zoo aanschouwelijk mogt heeten.

Ons oordeel is niet geheel ongunstig. Het boek zal voor velen een aangenaam onderhoud opleveren, en onderscheidt zich inderdaad nog gunstig van zoo menigen prul-roman, als in den laatsten tijd uit sommige Duitsche hoofden en van sommige Duitsche persen kwam, waarin lamheid en gewelddadige overspanning elkander den distel schijnen te betwisten, en waarvan wij gaarne met Bilderdijk's woorden zeggen:

‘Maar dichten? Wijndamp is 't, de hersens doorgegaan.

CHON.

Mengelwerk.

Boschjesmannen in Nederland.

Kleinigheden heugen 't best, vooral uit den tijd, toen wij zelf klein waren. Zoo klinken mij altijd nog de uitroepen in de ooren van zoo vele sprekers in 't publiek, als er in de dagen mijner jeugd de straten van mijne vaderstad doorkruisten. Maar onder deze allen schijnt niets zoo sterken indruk op mij gemaakt te hebben, als de krijschende stem van een afzigtelijk oud wijf, dat, met een bosje libellen in den schoot en in de hand, altijd het midden van de groote steenen hield, en zich in haren gang even min als in hare publicatie, door iets ter wereld storen liet, behalve alleen door het aanbieden der duiten, die toen nog in zwang waren. Zij besloot geregeld den inhoud van al hare schatten, de *opera omnia* van de pers der liedjeszangers, (nog hoor ik, hoe zij het met verheffing van stem uitriep:) ‘Ook heb ik de heele historie van Ourson en Valentijn,’ en dan volgden er, voor mijne kinderlijke verbeelding ten minste, schrikkelijke gebeurtenissen; ik geloof van een keizers-kind, dat, te vondeling gelegd en door eene beer gezoogd, geheel vol haren groeide, tot het een vreeselijke wildeman werd en door zijn' eigen' broeder verslagen[*)], - waarop eindelijk het gewone, voor volk en kinderen zoo verleidelijke referein haar relaas sloot: ‘geef *ik* - met eene herhaling van dat *ik* tot in den hoogsten toon eener oude-vrouwenstem: - ‘geef *ik* voor een oortje!’ - Als 't dan weêr stil geworden was op straat, en vooral wanneer ik kort daarop naar bed ging, droomde ik van boschmenschen, half man en half aap, en dansten Ourson en Valentijn zamen door mijne bedstede, dat ik met schrik wakker werd.

Ik ben sedert wat ouder en zoo ik hoop ook wat wijzer geworden, maar de wereld niet veel. De duiten en penningen, oortjes, blanken en grooten zijn uit de mode geraakt, maar de speculatie op de menschelijke verbeelding niet. Althans, eene dito stomme verbazing en misschien even schrikwekkende droomen, verwekte, op de kortelings afgeloopen Haagsche kermis, de annonce van ‘De boschmenschen of wilden van Afrika,’ die, naar de naïve mededeeling van den directeur, ‘te zien waren in de zelfde

*) Die de legende van *Urzijn en Valentijn* nader wil leeren kennen, vindt haar in het tweede Deel van Bilderdijks *Mengelpoëzij*.

tent, waar de billetten zijn aangeplakt en de transparenten voorhangen.' - Ofschoon nu mijne gangen juist niet naar de kermistenten gerigt waren, hoorde ik toch zoo van tijd tot tijd de echo der kermisgeruchten, al was 't slechts van de kinderen; en merkte, dat de belangstelling nog naar de zelfde zijde gerigt was, als in mijne jonge dagen. Tamme menschen ziet men genoeg, wilden zijn eene zeldzaamheid; apen is men al lang gewoon en menschen zijn er veel, zelfs te veel; maar eene tusschensoort, dat schijnt, al was 't maar voor de bijzonderheid, wenschelijk of ten minste merkwaardig. Toen ik nu kleine en groote kinderen zoo veel van die aapmenschen hoorde spreken, kwam mij weder een gezegde van een beroemd dichter en wijsgeer in 't begin dezer eeuw - bij een' hevigen strijd over de verwantschap van menschen en apen, - te binnen: ''t Is nog niet uitgemaakt, of de apen - zoo als men wil - vervloekte menschen zijn; maar wel, dat men onder de menschen veel vervloekte apen vindt.'

Of de directeur, gelijk hij zich noemen liet, de menschen ook zoo beschouwde? Althans, de man kende zijn belang, en de *Explicateur* (dezen grootschen titel gaf hij zichzelf) had, als bij instinct, ook zijne roeping begrepen. Alles moest er dus zoo aapachtig, als bij menschen mogelijk was, uitzien. In het spel gekomen, zag men op een tooneel een soort van bosch, waar in het midden vier menschelijke wezens, in vellen gekleed, neêr gehurkt zaten; men hoorde van hen zoo wat gebrom en geklap, waar woord noch taal uit te maken was; men zag hen met een vreeselijk gezigt eene zoogenaamde vergiftigde pijl schieten op een leeuwenhuid, die zij geregeld ieder half uur dood schoten, - alles volgens de annonce; - waarop zij eene soort van dans al brommende uitvoerden, zich regts en links uitrekten en dan weder neêr hurkten. En hierop begon de explicateur weder, even als een half uur te voren: 'Heeren en dames! ik heb de eer, u te laten zien de bosch-menschen of wilden van Afrika, met hunne vrouwen of Indische gezellinnen. Zij zijn afkomstig van de Oranje rivier, in de nabijheid der volkplanting Nieuw-Holland in Zuid-Afrika. Naar de verklaring van bevoegde natuuronderzoekers is derzelver ouderdom als volgt:' (deze aanwijzing geschiedt natuurlijk met een bamboesje!) 'Smoon de bosch-doctor vijftig jaren, Cakus zijne vrouw insgelijks; Junka de leeuwenjager negen en dertig jaren, Stinee zijne vrouw dertig. Met verlof van het Engelsche gouvernement naar Europa overgevoerd, hebben zij de eer genoten van te worden voorgesteld aan H.M. de Koningin van Engeland, die zich, alsmede vele aanzienlijke personen, geruimen tijd met hen heeft bezig gehouden,' enz., enz.

Deze mondelinge uitleg werd toegelicht door een blaadje, dat mij eene nieuwe herinnering gaf van Ourson en Valentijn; en waaruit ik alleen het volgende als proeve overneem. 'Niet alleen in Engeland, maar ook aan de Kaap de Goede Hoop werden deze schepsels als een wonder beschouwd. Weinig voorbeelden levert de geschiedenis op, dat er menschen gevonden worden, die geene huisvesting bezitten. Hiervan weten deze bosch-menschen niets; slechts in sommige gevallen vereenigen zij zich tot gezinnen. Zij wonen in eene rotskloof of een kuil in het zand, gelijk aan de wilde dieren, waarvan zij zich omgeven zien. Even als deze, springt de bosch-mensch schichtig op, bij het zien naderen van eenen Afrikaanschen reiziger. Natuurlijk heeft hij geene de minste gehechtheid aan zijne verblijfplaats. In der daad, zulk een toe-

stand verraadt den laagsten trap van verstandelijke ontwikkeling.... Alleen hebben zij de kunst geleerd, om hunne pijlen te vergiftigen, waarin wij een' stap van vooruitgang moeten erkennen.' - Maar niettegenstaande deze treffende proef van de eerste beginselen der beschaving, - pikant genoeg! - vervolgt het berigt toch weder, na nog vele akelige bijzonderheden: 'Hunne gedaante heeft het meest overeenkomst met de hoogere klasse van apen, en heeft niets aan zich, hetgeen hun, *(sic!)* zelfs met de wanstalligste menschelijke wezens, die hun omringen, kan vergeleken worden. Hun oog is klein en diep ingezonken; van hunne overige zintuigen zegt professor Lichenstein, (lees Lichtenstein,) dat zij noch reuk, noch smaak, noch gevoel bezitten, als ook dat zij van geen spijs hoegenaamd afkeer gevoelen; en ook, dat geene verandering van weder noch klimaat eenigen invloed op hen maakt. In de *Times* leest men: "In hun uitwendig voorkomen verheffen zij zich weinig boven het geslacht der apen; ook zijn zij niet veel voortreffelijker, dan de dieren des velds." De *Morning Cronicle* zegt: "Hun taal is wanluidend, en gelijkt naar het onaangenaam gekras van eene stoommachine of het gehoor kwetsend schateren van sommige vogels."' - Tot zoo verre het berigt, dat woordelijk dus eindigt: 'Hetgeen de voorstelling het meest belangrijk maakt is, nadat zij in hunne boschtaal gesproken hebben, hunne gezegden in een soort van Hollandsche spraak vertolken, hetgeen hun door de Afrikanen, die zich aldaar hebben nedergezet, is geleerd.'

Dit berigt geeft ons nu zeker wel veel nieuws en belangrijks. Wij leeren daar uit, bij voorbeeld, dat er in Engeland of aan de Kaap natuuronderzoekers zijn, die op iemands gezigt weten te zeggen, of hij 39 of 40 jaar oud is; eene wetenschap, die mij nog al eens zou te pas gekomen zijn, wanneer onnoozele moeders mij kwamen vragen, of hare jongens 18 of 19 jaar waren, en dus al in de conscriptie vielen of nog niet? Verder leeren wij hier, dat de volksplanting Nieuw-Holland in Zuid-Afrika ligt; dat de vrouwen er uit Indië worden ingevoerd; en dat zich daar, - te weten in Zuid-Afrika, - ook Afrikanen hebben nedergezet, die natuurlijk Hollandsch spreken. Tot volkomene klaarheid komt daarmede evenwel de voorstelling van bosch-menschen nog niet; zoo als ook het slot in een verheven duister eindigt.

Onder boeren, burgers en buitenlui, zoo als van ouds de kermistaal luidt, was er telkens bij het uitgaan der representatie een ernstig verschil. Sommige wijze mannen onder het volk wisten met zekerheid te vertellen, dat de geheele zaak bedrog was: want die vier zoogenaamde wilden waren anders niet, dan - Amsterdamsche joden! - Ik weet niet, van waar juist de Amsterdamsche leden dier natie zulk eene bijzondere renommée onder het volk hebben. Zijn 't beurzensnijders of valsche munters, goochelaars of kluizenaars, wilden of Chinezen, ja! al waren 't menschen uit de maan, daar zijn er altijd zeker onder 't straatpubliek, die ze voor Amsterdamsche joden houden. Reeds in mijne jeugd hoorde ik van zeventigjarigen het verhaal, hoe eens de kluizenaar van den Vesuvius op alle kermissen was te kijk geweest, en ten slotte in de Joden Breêstraat te huis kwam. Misschien heeft die man zijn geslacht zulk eene onsterfelijke renommée bezorgd.

Het ongeloof evenwel wint niet ligt de meerderheid van stemmen. De meesten hielden dus die vreemde figuren voor echte natuurmenschen. Zij vooral, die ze

in den avond bezocht hadden, verhaalden van allerlei woeste uitvallen en vreeselijke mines; ja! men zeide reeds, dat het gevaarlijk was, ten minste voor de kieschheid en goeden smaak, ze te naderen. De slotsom van velen was, dat het eene soort van aapmenschen wezen zou, die het naast kwam aan den bekenden *orang-outan;* en als dan een oud kermisganger verhaalde, hoe hij zulk een aap eens gekleed had zien te bed liggen en zelf zijn drankje gebruiken, klagende en steunende, terwijl hij zijn' oppasser streelde, dan geraakte het publiek in twijfel, wie hun wel nader in de familie bestaan zou: de bosch-mensch of de orang-outan. Ja! de vrijdenkers, die men, van den hoogsten tot den laagsten stand, meest onder de halve geleerden vindt, meenden hier, om een kinderlijk beeld te gebruiken, reeds de koolstronken te zien, waar eens menschen uit geboren waren.

Wat mij betreft, zoo ergens, dan ben ik hoog orthodox op de waarheid, die Paulus het eerst den beschaafden Atheners verkondigde: *Uit één bloed heeft God het gansche geslacht der menschen gemaakt - want wij zijn ook Zijn geslachte.* (Hand. XVII:26 en 28.) Dit is, naar mijne vaste overtuiging, de diepste grondslag van het Christendom; en dit geloof in de eenheid en tevens in den hoogeren oorsprong van het menschelijk geslacht, door half geleerden meest bestreden, is in onze eeuw door de echte wetenschap zegevierend gehandhaafd. Wel zien wij, dat de enkele mensch zich zonder zamenleving niet ontwikkelt, even min als de plant haar natuurlijk blad toont in het gele en slappe kelderloof. Ook kennen wij verschillende menschenrassen, waarvan echter de grenzen telkens weder in een vloeijen, en den onderzoeker wanhopend maken. Maar het verschil tusschen dezen is bijna uitsluitend gelegen in de huid, en in de werktuigen van het zinnenleven of der hersenen: 't welk alles, zelfs onder beschaafde volken, door verschillende ontwikkeling of aanraking met de buitenwereld, verbazend uit een loopt en telkens wordt gewijzigd. En niettegenstaande al die verschillen tusschen menschen en menschen, is er altijd eene treffende eenheid, tegenover eene diepe klove tusschen den mensch en het gedierte; eene klove, zoo als geheel de dierenwereld er geen tweede oplevert, ja! zoo als naauwelijks dieren- en plantenrijk van een scheidt[*)].

*) De vierde aflevering van 't *Album der Natuur* (1854), bevat eene belangrijke verhandeling van professor W. Vrolik, *Over de anthropomorphen*, of aapsoorten, die 't naast aan den mensch schijnen te komen. Terwijl ik den lezer liefst naar dit wel geschreven stuk zelf verwijs, wil ik slechts de slotsom in weinige woorden zamen trekken: ‘De overeenkomst of toenadering tot den mensch is bij de eene soort in het eene, bij de andere in 't andere ligchaamsdeel aanwezig; - de verstandelijke ontwikkeling, die nooit tot oorspronkelijk en zelfstandig denken opklimt, gaat (vooral in den orang-outan) met de volwassenheid achter in plaats van vooruit; - en de geheele vorming van 't ligchaam duidt eene bepaalde bestemming voor de bosschen der warmere landen aan; - terwijl de mensch, ook in zijne diepste vernedering, zijne zedelijke waarde behoudt, voor ontwikkeling en veredeling vatbaar is, en zigtbaar bestemd om de eenige redelijke bewoner der geheele aarde te zijn.’ - Verder kan de belangstellende lezer vergelijken: G.E. Schulze, *Menschkunde met betrekking tot de ziel* (1829), § 34 verv.; ook J. van der Hoeven, *Bijdragen tot de natuurlijke geschiedenis van den Negerstam* (1842) en anderen. Te regt merken evenwel deze schrijvers aan, hoe de natuurwetenschap alleen bewijzen kan, dat er slechts ééne menschen-*soort* (*species*) in onderscheidene *spelingen* (*varietates*) bestaat, terwijl de oorsprong van geheel het menschelijk geslacht uit *één paar ouders*, tot het gebied der geschiedenis en der godsdienst behoort.

Ik hield dus eenvoudig deze zoogenaamde bosch-menschen voor leden van een' onbeschaafden stam, en wel de van ouds bekende *Boschjesmannen*[*)]. Maar niettegenstaande de bekendheid van dezen naam, en misschien juist op den klank van dien naam af, is bijna van geenen menschenstam de voorstelling zoo verward als van dezen. Uit Vaillant en anderen weten wij allen, dat er onder of bij de Hottentotten ook zulk eene soort van menschen leeft, waarvan de berigten der reizigers ons weder Ourson en Valentijn herinneren. Nog in de nieuwste en hoogst verdienstelijke beschrijving van den arbeid der zendelingen[*] vond ik, dat de Boschjesmannen geen' afzonderlijken stam uitmaken, daar zij alleen uit gevlugte en verwilderde Hottentotten bestaan. Juister is de beschrijving in het oude, en toch nog niet geheel verouderde werk van Gutzlaff, *Geschiedenis der uitbreiding van Christus' koningrijk op aarde.* Daar lezen wij, deel II, blz. 3 en 19-21:

> Het geheele Kaapland verheft zich in drie verbazend groote verhevenheden, die van het Oosten naar het Westen loopen, en naarmate zij naar de Oranje-rivier zich steiler boven elkander verheffen, ook des te onvruchtbaarder worden. Derhalve is de zuidelijkste verheffing, die in het zeestrand eindigt, de vruchtbaarste en van daar het meest bebouwd. Op de daaraan meest naar het Noorden volgende, vindt men uitgestrekte zandvlakten, die slechts door omzwervende Hottentotten en Boschjesmannen worden bezocht. De derde verhevenheid brengt bijna geene voortbrengselen uit het plantenrijk voort, en is moeijelijk om te bereizen.
>
> De inboorlingen kan men in twee rassen verdeelen: het geslacht der Hottentotten en dat der Kaffers.
>
> De Hottentotten kan men weder tot vijf klassen brengen. Zij, die door de Europeanen tot slaven zijn gemaakt, hebben veel van hunne eigendommelijkheid verloren, en zijn berucht wegens hunne traagheid naar ligchaam en geest. De Namakwa's zijn een herdervolk, en leven daar, waar het beste weiland gevonden wordt; zij zijn niet sterk van ligchaam. De Grikwa's en Koranna's onderscheiden zich slechts door hunne taal van elkander, en hebben veel overeenkomst met de Namakwa's. Beneden alle deze staan de Boschjesmannen, die in de wildste en onvruchtbaarste streken bijna een dierlijk leven leiden[*)].
>
> Dit laatste volk heeft hoegenaamd geen denkbeeld van een Opperwezen en geene soort van eeredienst. Echter koesteren zij eenen bijzonderen eerbied voor een klein insekt, onder den naam van *kruipend blad* bekend. Het verschijnen van het zelve beduidt iets goeds, het dooden van het zelve brengt vloek over den dader. Ook hebben zij een denkbeeld van eenen boozen geest, aan welken zij al het kwade toeschrijven. Om deszelfs booze voornemens tegen te werken, bedient men zich van zekere menschen, die over de zieken blazen en een brommend geraas maken, hetwelk soms uren lang wordt aangehouden. Hunne kleur is geelachtig. Sommigen zijn donkerder, anderen hellen meer naar het blanke. De levenswijze, welke zij leiden, is ellendig en ten uiterste walgelijk. Zij

*) *Boschjesman*, (bijna even als *Franschman*,) is de volksnaam, ook voor vrouwen.

* A. Rutgers van der Loeff, *Handboek voor de vrienden der zendingszaak*, Leijden 1851, § 23[a]. Hij schrijft hun menschenhaat en daardoor zelfs onmenschelijkheid toe, ten gevolge der dagelijksche mishandelingen van de Kaapsche boeren, die zij ontvlugt zijn. Hierover nader.

*) Hier, en bij 't geen later over de zendingsposten wordt gezegd, kan men vergelijken mijne *Godsdienst- en zendingskaart*, die juist bij den heer Oomkens uitkomt, en waarop een afzonderlijk kaartje van het *Kaapland* te vinden is.

besmeren hunne ligchamen met het vet der dieren, en hunne wenkbraauwen met poeder, waarmede zij ook hun vel blinkend maken. De zindelijkheid kennen zij niet: zij wasschen zich nimmer, maar laten het vuil dikwerf zoo dik aangroeijen, dat het van hunne ellebogen afhangt. Hunne hutten bestaan in een gat in den grond, van omtrent drie voet diep, waarover zij een rieten dak maken, hetwelk den regen echter doorlaat. In deze hutten liggen zij digt bij elkander. Hunne luiheid gaat zoo ver, dat niets dan de nijpende honger hen tot werkzaamheid kan aan-

sporen. Alsdan gaan zij op de jagt, wachten hunne prooi achter een kreupelboschje af en schieten dezelve met veel behendigheid, door middel van vergiftigde pijlen, neder. Kunnen zij geen wild opdoen, dan maken zij geene de minste zwarigheid, om van slangen, muizen en het walgelijkste gedierte te leven. Groenten groeijen bij hen of zeer schaarsch, of in het geheel niet.
Het huiselijk geluk is hun geheel onbekend. De man neemt zoo vele vrouwen als hij wil, zonder ware genegenheid. Voor hunne kinderen dragen zij geene de minste zorg; zij straffen dezelve slechts in eene vlaag van oploopendheid, en gaan dan hierbij zoo ruw te werk, dat zij hen dikwerf vermoorden. Ontstaat er twist tusschen vader en moeder, of tusschen de vrouwen, zoo moeten de kinderen het meestentijds misgelden, op welke zich de onderliggende partij wreekt, en die niet zelden het leven daarbij inschieten. Heeft de moeder gebrek aan voedsel voor haren zuigeling, of is zij door haren man verstooten, of is het kind zelf mismaakt, zoo maken zij geene zwarigheid, om hetzelve in de woestijn, ter prooi der wilde dieren, achter te laten, of het levend te begraven; ja, dikwerf is het gebeurd, dat de ouders, wanneer de leeuwen brullend voor hunne armzalige hutten stonden, hunne kinderen aan hen ten prooi gaven.
In het algemeen staat de zorg der kinderen voor rekening der moeders, tot dat zij in staat zijn, om in het veld rond te kruipen. Elken morgen gaan zij uit, en des avonds te huis komende is een oude schapenvacht hunne legerstede, en een weinig melk*) en raauw vleesch hun voedsel.
Dikwijls verlaten deze Boschjesmannen hunne oud gewordene bloedverwanten, wanneer deze geen wild meer kunnen opdoen; alsdan geven zij den afgeleefden een stuk vleesch en eene groote eijerschaal met water, vóór hun vertrek. Is deze voorraad op, dan moet hij of van honger sterven, of ten prooi der wilde dieren worden†). Velen hunner leven alleen van roof, en doen aan de Kolonie zeer veel schade.

Zeker is deze beschrijving niet geflatteerd. Min of meer ging ook onze edele Gutzlaff, - of liever zijne berigtgevers, de zendelingen, - aan het euvel mank, om door de donkerheid der schaduwen het licht beter te doen uitkomen. 't Is echter nog altijd, ook na persoonlijke kennismaking, de dragelijkste beschrijving, die ik van dezen stam, - want dat het werkelijk een afzonderlijke stam is, hoop ik nader aan te toonen, - in de mij bekende werken gevonden heb.

Tot die persoonlijke kennismaking kwam ik in de gelegenheid, doordien het logies der druk vertoonde en bekeken wilden, in afwachting van eene volgende kermis, in een bijzonder huis overging. Vooral in den morgen was ik daar meer dan eens alleen, en anders met nog maar enkele bezoekers uit den beschaafden stand. De eerste opwekking tot mijne bezoeken had ik ontvangen, doordien er twijfel gerezen was, of deze menschen ook uit hun vaderland met geweld weg gevoerd, aan huis en huisgezin ontstolen waren. Dit had mijne belangstelling opgewekt. Tot eer van den directeur moet ik er evenwel bijvoegen, dat het door middel van onze wakkere politie al spoedig gebleken is, dat onze bosch-menschen vrij wel tevreden waren met de behandeling, hun aangedaan, en Holland boven Engeland roemden. Met vrije keuze bleven zij waar zij waren, in de hoop van later nog eens hun vaderland

*) Van waar hebben de Boschjesmannen melk, wanneer zij geen vee houden?

†) In den *Tegenwoordigen staat* (waarvan later) wordt dit van alle Hottentotten verhaald. Ik twijfel niet, of hetzelfde is ook het geval met meer trekken in deze donkere schilderij; - b.v. ook den eerbied voor het *kruipend blad*, waarvan ik echter bij onze wilden niets bemerkte.

terug te zien. Ook wist ik reeds, dat voor meer dan dertig jaren, toen ons zendeling-genootschap nog meer betrekking met het kaapland onderhield, er eene vrij bloeijende zending onder de Boschjesmannen gevestigd, maar ook op bevel van het Engelsch koloniaal Gouvernement weder opgeheven was. Ik was benieuwd, of er misschien eenig spoor van hunnen arbeid bij die wilden was overgebleven. Ik

wenschte te weten, of men ook eenig denkbeeld van godsdienst bij hen vinden kon, en welken indruk het gezigt der beschaving op hen had gemaakt. Met één woord, onder het kermisgewoel had men zich met het *dierlijke* dezer menschen vermaakt, en door drank hen opgewonden; zelfs vrouwen (ook in fatsoenlijk gewaad!) waren niet de laatsten geweest, om de woestheid dezer nieuwe tooneelspelers in de Bacchanaliën der hofstad op te wekken en aan te moedigen. Elk heeft zijn' smaak; wie kon 't mij euvel duiden, wanneer ik eens, gelijk mijne roeping medebrengt, gedurende een stil morgenuur, in deze zoogenaamde diermenschen het *menschelijke* opzocht?

Den uitslag mijner drie bezoeken ga ik thans den belangstellenden lezer mededeelen, zonder juist naauwkeurig te onderscheiden, wat er elke maal gesproken werd.

Ik begin met de verzekering, dat 't geen Amsterdamsche joden, maar echte Afrikaansche wilden zijn. Die ze aan den avond, in het bonte kermisgewoel en tusschen flikkerend lamplicht, den wildeman heeft zien vertoonen, en misschien geschrikt is van leeuwenhuid en vergiftigde pijlen, dien kan ik echter verzekeren, dat, - zoo als de directeur zich uitdrukt, - ‘zelfs den meest vreesachtige ze met de grootste gerustheid kan naderen en betasten,’ ja! dat zij veel eer bij den eersten indruk mededoogen, - zoo niet eenigen weêrzin inboezemen. Toen ik althans ze de eerste maal daar zoo neêrgehurkt bij een vond, was er iets in mijn gevoel, dat ik overwinnen moest, en dat toch volstrekt niet met het woord *vrees* in verband stond; een zeker iets, zoo als Mist. Stowe ons, medelijdenden en geen slaven houdenden blanken verwijt: dat wij ongeveer hetzelfde gevoel hebben bij het zien van een zoo vreemd menschenras, als waarmede een teeder meisje een pad of spinnekop huivert aan te raken. - Van nader bij gezien, begreep ik, dat de kleeding tot dien eersten indruk veel afdeed. Een bruin gebreid onderkleed, dat de modestie der beschaafden verbeelden moet, is gesleten en verkleurd, en laat buitendien een gedeelte van het ligchaam naakt. Daarover hebben de mannen een tijgervel, de vrouwen een schapenvacht, de laatste met de wol naar binnen; van de zelfde huid zijn hunne hooge en vrij spitse mutsen gemaakt. Hoe weinig bevalligheid er ook aan het groepje te zien was, zoo als het daar op de hurken om hunne vuurpan zat, toch waren, - zoo als overal en altijd, - aan de zucht om te behagen beide vrouwen kenbaar, daar zij een' band of sieraad, (bij de oude vrouw, zoo als ik later merkte, van haar eigen haar gemaakt,) om het hoofd hadden en een heele bos van snuisterijen op de borst.

Zij zaten om beurten te roeren in eene blikken pan met koffij; en toonden zij al geen bijzonder fijn gevoel, als zij een afgevallen kooltje vuur dood bedaard met de hand opraapten, tegen alle professorale getuigenissen gaven zij toch het bewijs, dat de smaak hun geene onverschillige zaak was: met zoo veel welgevallen rookten zij hun cigaartje, de vrouwen zoo wel als de mannen, en keken zorgvuldig naar de kokende koffij. Ook het *klimaat* was hun gansch niet om 't even: want nu, als later, vond ik hen voor de koude zeer gevoelig.

Onze komst trok hunne opmerkzaamheid niet van de koffij af. Zij zagen niet eens op, en hadden zeker ook in deze dagen al vreemden genoeg gezien. Ook onderling werd er weinig of niet gesproken; en 't was alleen een gemurmel binnen 's monds, dat ik hoorde, toen ik voor

het eerst, nog zonder oppasser of uitlegger, mij digt bij hen had neder gezet.

Als ik hunne uiterlijke ligchaamsgestalte wat van nader bij onderzocht, trof mij inzonderheid hunne kleinheid, die nog meer in het oog viel, toen ik mij naast hen op het tooneel plaatste. Hoewel ik gansch niet tot de kinderen Enaks behoor, reikte de zoogenaamde bosch-doctor mij naauwelijks tot aan de schouders. En deze was toch nog een reus onder zijne stamgenooten: want toen ik den arm regt uit strekte, konden de overigen, ook de roemruchtige leeuwenjager, daaronder doorgaande het hoofd niet eens stooten. Hunne lengte ging dus de vier voeten niet te boven. Zij hebben echter niets van het gedrongene, dat - naar de afbeeldingen ten minste - Eskimo en Laplander eigen is; ofschoon iemand, die Lap en Boschman beiden gezien had, aan de eersten den prijs van schoonheid gaf.

Wat verder hunne kleur betreft, ofschoon de vergelijking niet zeer poëtisch klinkt, is het juist, wanneer Desmoulins die vergelijkt met dorre boombladeren[*)]. Men zou kunnen denken, dat deze geelachtige kleur alleen een gevolg was van onreinheid, en er menig' bedelaar kunnen nevens stellen, wiens tint veel meer naar het bruine overhelt. Dat dit echter niet zoo is, was onder anderen in een diep lidteeken zigtbaar, waarvan ik straks nog met een enkel woord te spreken heb.

De gelaatsvorm dezer wilden overtuigde mij terstond, dat zij volstrekt geene negers zijn, zelfs de kleur daargelaten. Over den schedelvorm of gelaatshoek kon ik niet genoegzaam oordeelen: die scheen mij evenwel meer naar het Caucasische, althans Mongoolsche ras, dan naar het Ethiopische over te hellen[*)]. Het voorhoofd van Smoon was hooger en de schedel minder gedrukt, dan die van Junka; bij allen echter de gelaatsvorm minder aapachtig, dan, - met alle respect voor Uncle Tom! - die van vele negers. De wangbeenderen stonden niet zoo vooruit; de neus was wel gedrukt, maar de lippen niet groot en vooruitstekend. Inzonderheid bij het jongste vrouwtje was het eigenaardige dezer trekken in het oog vallend; zij had 't meest, - beter uitdrukking heb ik er niet voor kunnen vinden, - een proper mondje en elkander naderende wangen, met eenigzins diepe en kleine, maar anders levendige en vriendelijke oogen. Of het waar is, dat dit zintuig zwakker zijn zou door het branden der zon op hunne naakte rotsen, en dat zelfs, bij de vermenging met andere rassen, zij voor geheele blindheid zouden bloot

*) Deze geleerde onderscheidt zestien menschensoorten, waarvan de tiende, de Zuid-Afrikaansche, twee rassen zou bevatten: de Hottentotten en Boschjesmannen. Zie J. van der Hoeven, *Bijdragen* enz., die echter zelf juister de Namaqua's, Korana's en Boschjesmans of Saabs, als drie verschillende stammen van Hottentotten onderscheidt. Van de laatsten zegt hij: ‘Zij behooren, zoo 't schijnt, mede tot de zelfde groote volksfamilie. Volgens de eenstemmige getuigenis van Barrow en Lichtenstein, hebben zij de kenmerkende trekken der Hottentotten; hoezeer volgens den laatsten, hunne oogen levendiger en wilder zijn, en hunne trekken, zoo wel als hunne gebaren, eene grootere hartstogtelijkheid verraden. Deze Saabs staan op den laagsten trap van beschaving, en zijn bijkans in dierlijke wildheid verzonken. Zonder vaste woningen, zwerven zij om, en voeden zich van geroofd vee; bij gebrek daaraan, van eenige wortels, die zij uit den dorren grond halen, en van witte mieren en sprinkhanen.’

*) 't Is bekend, dat naar den zoogenaamden gelaatshoek de meerdere of mindere verstandelijke ontwikkeling pleeg afgemeten te worden bij de verschillende diersoorten, zoo wel als bij de onderscheidene menschenrassen. Andere naauwkeuriger afmetingen vindt men in het meer genoemde werk van prof. J. van der Hoeven.

staan, kan ik niet beoordeelen. Maar wel dat, alles te zamen genomen, in plaats van het afschuwelijke, terugstootende en walgelijke, waarvan zoo breed wordt opgegeven, de kleine Stinee, wanneer zij ons voor eene en andere snuisterij een vriendelijk kushandje en een innemend *Ohh!* toewierp, er waarlijk lief en bevallig uitzag, en, - mits netjes opgekleed, - menig hollandsch meisje zou beschaamd hebben.

Het zonderlingste kwam mij het hoofdhaar dezer wilden voor. 't Was volkomen geschikt, om eene zindelijke huismoeder, gewoon ijverig van de kam gebruik te maken, tot volslagene wanhoop te brengen. Want het was niet eens, gelijk bij de Negers, eene gelijke bedekking van wollige stof, maar bestond uit afzonderlijke bosjes of trensen, 't meest gelijkende bij voorbeeld op de franje van eene gordijn of karpet, en van eene blaauwachtig zwarte kleur. Deze waren, met geheel kale strepen tusschen beide, het hoofd ingeplant; en te regt roemde de directeur den ‘volmaakt elastieken aard,’ waarvan zij de talrijke bezoekers, door aan hunne haren te trekken, zich zelven lieten overtuigen. Ik meen echter, dat deze elasticiteit alleen daaruit voortkomt, dat de afzonderlijke haren digt in een zijn gekronkeld; daar eenige trensjes, door mij tot een gedachtenis medegenomen, al spoedig iets van dat elastieke verloren hebben. Men moest zich op die wijze wel van nabij overtuigen, dat het werkelijk geene wollen mutsjes, of, - zoo als de boerenbaker zegt, - kapertjes waren. Later verhaalde mij Doctor Smoon, dat het in den ouderdom geheel wit werd; waaruit ik opmaakte, dat deze menschen een' vrij hoogen ouderdom bereiken kunnen, daar zij nu, althans twee hunner, op vijftigjarigen leeftijd nog geen' den minsten zweem van grijsheid vertoonden*).

Ik vond hen, zoo als ik zeide, zeer rustig en zonder eenige opmerkzaamheid op 't geen buiten hunnen kleinen kring voorviel. De explicateur, die een weinig later binnen kwam, verhaalde mij, dat deze wilden, - vrij beschamend voor ons beschaafden! - altijd vrede onder elkander hadden; zoodat de vrouwen nooit, de mannen slechts een enkele maal, als de een wat boven den ander kreeg, en dan nog maar met een enkel woord, krakeelden.

Toen er langzamerhand een weinig leven kwam in het bosch-groepje, dacht ik aan de aangehaalde vergelijking van hunne taal in de Morning-Chronicle, met ‘het onaangename gekras eener stoommachine of het gehoor kwetsend geschater van sommige vogels.’ - Zoo veel is zeker, dat deze taal ons in den beginne vreemd in de ooren klinkt, en meer schijnt te bestaan (volgens de kermis-annonce) ‘uit slechts weinige eenvoudige klanken, die telkens worden afgebroken.’ Maar wanneer zij bepaald doorspreken, dan valt er niet meer aan te twijfelen, of 't is werkelijk eene gearticuleerde taal, met genoegzame afwisseling van klanken, somtijds met eene sterke emphase of verheffing gesproken. Die daarvan eene proeve hooren wil, late den dapperen Junka, - en hij doet het zoo gaarne! - eens geheel alleen vertellen, hoe hij aan de tijgerhuid gekomen is, waarmede hij

*) Dat dit *haar* en de *kleine gestalte* de twee kenmerkende eigenschappen van den Boschjesman zijn, vond ik bevestigd door het verhaal van een' ooggetuige, A.W. Cole, *Mijn verblijf aan de Kaap de Goede Hoop*, naar het Engelsch, Amst. 1854. Overigens is de beschrijving van zijn' Boschjesman, voorrijder of *geleider* van een' ossenwagen, (blz. 113 verv.,) zeker niet geflatteerd!

zich dekt. Hij wordt dan waarlijk welsprekend, en schijnt geheel te vergeten, dat gij hem geen enkel woord verstaat, terwijl hij door zijne natuurlijke gesten kracht aan zijne woorden zoekt bij te zetten, vooral als hij de diepe wonde toont, hem in den bovenarm en op den schedel door de klaauwen van den tijger*) toegebragt. Waarlijk! wanneer een troep Engelsche matrozen, op een der rivieren van het Boschjesland, het touwwerk vast makende elkander toeschreeuwde, en een paar Hottentotsche geleerden daarbij aanteekeningen hielden, zouden zij even goed kunnen zeggen, dat de taal der Europeanen meer overeenkomst met het snateren der ganzen of het klappen van een' ooijevaar had, dan met eene menschelijke spraak.

Wanneer wij naauwkeurig toeluisteren, en hen vooral enkele woorden langzaam en distinct laten uitspreken, dan blijkt het, dat hetgeen ons bij het eerste gehoor een afgebroken stamelen scheen, de indruk is van een' zonderlingen klank, waarvoor alle andere ons bekende talen geene letter hebben. Want behalvë dat zij veel gebruik maken van 't geluid, bij ons door *ng* uitgedrukt, en daar wij de *Ain* (ע) zoo goed mogelijk meê nabootsen, - geven zij nog tweeërlei klank met de tong: het eene in een zacht smakken bestaande, het andere in een klappen van de tong tegen het verhemelte, waarvan de nabootsing ons onmogelijk is. In de woorden, die wij straks zullen opgeven, is de eerste klank door', de laatste door' uitgedrukt.

Nadat ik dit had opgeteekend, sloeg ik nog eens eene oude kennis op, namelijk den *Tegenwoordigen staat der wereld*, nu bijkans eene eeuw oud, (Amsterdam, Tirion 1763,) en waarvan het 40ste deel over Afrika handelt. Tot een bewijs, dat ook hier weder niets nieuws onder de zon is, vond ik, - in de uitvoerigste en belangrijkste beschrijving der Hottentotten, die mij nog is voorgekomen, - ook deze opmerking van den Abt De la Caille. Terwijl namelijk andere reizigers de taal der Hottentotten bij 'het klokken van kalkoenen, het kloeken van eene hen of het blaten van een schaap' hadden vergeleken, en verhaalden, 'dat een Europeaan zulk eene taal niet hooren kan zonder grilling,' zegt hij het volgende (blz. 663):

> De Hottentotsche taal is tamelijk zacht in de uitspraak; zij heeft geen sterke *aspiratie*, geen gepiep noch gorgelklanken. Het buitengewone, dat men er in vindt, zijn twee vokalen meer dan de Europeaansche talen hebben. Deze twee vokalen zijn twee zeer nette klanken, waarvan de een uitgedrukt wordt door eene schuring van de lucht, tusschen het eind van de tong en 't bovenste deel van 't gehemelte; hoedanig een' klank men gewoon is te maken, om de paarden tot loopen aan te sporen; de andere, een klappering van de tong, wanneer die stijf gevoegd wordt tegen het bovenste deel van het gehemelte en vervolgens schielijk daarvan afgescheiden. Door verscheidene vragen, welke ik deed aan een' Hottentot van goed verstand, ben ik verzekerd geworden, dat deze klanken vokalen zijn; dewijl zij, alleen uitgesproken, eene beteekenis hebben, bijna als in 't Fransch de letteren a, o, y, en in het Latijn a, e, o, en op zichzelf woorden maken. De laatstgemelde klank wordt gemeenlijk van eene m of mn gevolgd. En aangezien deze klanken, in de hoedanigheid van vokalen, noodwendig bijna in ieder woord wederkomen, zoo schijnt deze taal zeer zonderling; doch zij is niets minder dan eene stamering, wat er ook *Kolbe* van zeggen moge.

Tusschen beide merken wij hier nog aan, hoe deze taalkundige overeenkomst een nieuw bewijs oplevert, dat ook onze Boschjesmannen ware Hottentotten zijn;

*) Eigenlijk luipaard, maar aan de Kaap tijger genoemd.

ofschoon de oude beschrijver (blz. 743) slechts van hen spreekt met een onzeker:
‘Daar wordt gezegd, dat er

ook in de bergen eene natie is van wilde Hottentotten, die alle vreemdelingen trachten te vermoorden, etende ook hunne overwonnen vijanden tot spijze.' - Omtrent het laatste meen ik echter den lezer, die van menschen-eters een natuurlijken afkeer heeft, volkomen te mogen gerust stellen, daar, voor zoo ver ik weet, deze beschuldiging nog wel tegen de bloeddorstige Kaffers, en dan nog alleen bij grooten honger, maar door geen der latere reizigers tegen de Boschjesmannen herhaald wordt.

Ik keer tot mijne bezoeken terug. Ik verlangde dan nader kennis te maken met onze goede wilden. Drie hunner waren daarvoor echter ontoegankelijk; niet, zoo als de uitlegger zeide, omdat er maar een was, die eenigen menschelijken aanleg getoond had, maar eenvoudig om de zelfde reden, waarom ik ontoegankelijk was voor hen: wij waren vreemdelingen, en verstonden elkanders taal niet. De vierde sprak tamelijk goed Hollandsch, en misschien zeer goed Kaapsch boeren-Hollandsch: want onze stamgenooten in Afrika zullen ook wel een weinig in dialect van ons verwijderd zijn, of wij van hen[*)].

Zonder nu alle vragen en wedervragen door te worstelen, waarmede de kennis werd aangeknoopt, begin ik met hunne geschiedenis. Het geheele troepje bestond, hoe dood prozaïsch dit ook klinken moge, uit gevatte schapendieven. 't Is bekend, dat de Boschjesman zonder vee of eigendom, en ook zonder genoegzaam jagtterrein, doorgaans van den roof leeft. Vroeger werd daarom van tijd tot tijd jagt op hen gemaakt, en die men in 't leven hield, als slaven gebruikt. Nu de slavernij in de Engelsche bezittingen is afgeschaft, zijn deze gecondemneerden, - zeker bij wijze van tegenstelling tegenover de cellulaire gevangenis! - tot hunne straf, als eene rariteit naar Engeland overgebragt. Daar kwamen zij voor rekening van een' ondernemer, die, na hen zeven maanden lang vertoond te hebben, voor één jaar ze bij contract aan den tegenwoordigen directeur (om nu niet eigenaar te zeggen) afstond, een' Franschman, verdienstelijk genoeg in dit vak, daar hij nu met hen, even als vroeger met dwergen en andere menschelijke rariteiten, ten faveure van het publiek en van de wetenschap rondreist.

De reden, waarom de een Hollandsch sprak en verstond, lag niet, gelijk ik reeds zeide, ten minste niet enkel, in meerdere verstandelijke ontwikkeling. Vroeger reeds was hij bij zekeren Christoffel Smit, te Graaf-Reijnet, in dienst gekomen, nadat zijn stam of horde, naar 't schijnt, gedood was of uit een gedreven. Hij had daar vier jaren de schapen opgepast, was er naar zijn eigen zeggen goed behandeld, maar 'de kost was er niet goed.' Daarom was hij weg geloopen[*)] en had zich vereenigd met andere Boschjesmannen, tot zij te zamen op 't stelen van schapen betrapt, nagezet en gevangen genomen waren. Hij verklaarde mij later, dat zijne vrouw weduwe was, toen hij haar huwde; en Junka, als uit eene andere hooger gelegene contrij afkomstig, niet altijd woordelijk door hem verstaan werd, waardoor 't hem moeijelijk viel, alles *juist* te ver-

*) Cole (die goed schildert, maar niet verkleint) zegt, dat zij hunne eigene taal niet meer kennen, en inzonderheid met hunne Hottentotten, een Hollandsch spreken, dat geen echte Hollander verstaat.

*) Het is niet ongewoon, volgens Cole, dat een boer op een' goeden morgen geen' zijner Hottentotten meer vindt, vooral na 't ontvangen hunner huur, ofschoon zij zich volstrekt niet over zijne behandeling beklagen zullen. Zij willen eenvoudig eens luijeren, zwerven en - zich dronken drinken.

tolken. Dit is niet onnatuurlijk, en op zich zelf nog geen bewijs van dierlijke onbeschaafdheid. Wanneer in ons kleine land een oude Zeeuwsche boer, een Overijsselsche herdersknaap en een Scheveningsche visscher in druk discours geraakten, zouden zij ook menig woord missen; en het spreekt van zelf, dat in eene ongeschrevene taal en bij minder gemeenschap, het verschil van dialecten nog veel grooter worden moet. Ik kon daarom ook niet beoordeelen, of 't alle slechts tongvallen van de algemeene taal der Hottentotten waren, of wel van eene afzonderlijke Boschmanstaal. Zeker schijnt het, dat de meeste tamme Hottentotten deze wilde niet verstaan; ofschoon de taal van geheel het Hottentotsche ras hoogst waarschijnlijk van ouds een en dezelfde is.

Om weder op onzen zoogenaamden doctor terug te komen, het bleek mij al spoedig, dat hij toch ook door natuurlijken aanleg uitmuntte boven zijne makkers, die niet te bewegen waren, om zelfs de uitspraak van een enkel Hollandsch woord te beproeven, of wien die proef dadelijk geheel mislukte. Om den man geheel op zijn terrein te brengen, vroeg ik: ‘welke zijne medicijnen waren?’ En toen hij deze vraag niet goed begreep: ‘of hij, doctor, ook het vergift voor de pijlen vervaardigde?’

‘Ons Bosch-man,’ was zijn antwoord: ‘alle vergif maken. Boom laag is, en takken van dien boom afsnijden; ons melk daar uithalen[*)]; maar leeuwen ons een sterk vergif maken, nog meer sterk, van slangen!’

‘O!’ zeide ik, - want wij willen voor boer noch matroos, ja bij een' wilde zelfs toch niet gaarne voor dom doorgaan. - ‘O! dat ken ik, gij trekt de slang een tand uit, en vindt er een beursje onder.’

‘Net Baas! net!’ riep hij uit, verheugd naar 't scheen, dat ik ook van het vak was. ‘Twee beursjes daar in zijn, regts en links een tand, dat zwaar leeuwenvergift. En als dan een leeuw bij de kraal’ (hij gebruikte voor *gehucht* eigenlijk een ander woord, dat mij ontgaan is;) ‘alle Bosch-man komt bij een, een grooten kring maken; en dan een,’ - hier wees hij op Junka, zulk een dapper held van den stam: - ‘een den leeuw opzoekt. Maar pijl, die pijl niet vergift meer; vergift in Engeland weg gegaan.’ - Hierbij toonde hij mij de kleine rieten pijlen met beenen punten, die, op een snaren boog geschoten, de gevaarlijke wonde toebrengen.

‘En wat is dit?’ vroeg ik, op eene soort van korte spies wijzende, die ongeveer anderhalf voet ijzer, het overige van hout was. En nu hoorde ik, met behulp van den uitlegger, dat dit eene assagaaij was, die zij zelve, daar zij geen ijzer hadden[*)], niet konden maken en die zij toch behoefden; voornamelijk om terstond het deel, dat met eene vergiftigde pijl gekwetst was, uit te snijden, en zoo het overige van het wild tot voedsel te kunnen gebruiken. Om zulk eene assagaaij magtig te worden, hadden zij een' Kaffer moeten dooden.

Nog wist ik niet, waarom mijn goedhartige vriend den naam van boschdoctor droeg, en vroeg hem dus, wat hij dan toch wel aan zieken deed?

‘Bosch-man,’ zeide hij: ‘heeft pijn; Bosch-man ziek is, en de doctor doet zoo,

*) Zeker *euphorbia*, de giftige heesters, die overal op de *karroos* of dorre hoogvlakten bezuiden de Oranje-rivier, wassen.

*) Of zij, (volgens sommigen,) eenigermate de kunst verstaan, om het te bewerken, is mij twijfelachtig gebleven. Alleen weet ik, - en doctor Smoon zal het u wijzen, - dat zij, even als alle wilden, de kunst verstaan om vuur te maken, met behulp van dor gras, en door het snel rond draaijen van een houtje, dat op of in een ander staat.

zoo!' en nu wees hij mij, hoe hij met neus en lippen zwaar ademde, en - terwijl hij die op 't kranke deel drukte, - een soort van brommend geluid diep uit de borst maakte, als om de ziekte met geweld daaruit weg te trekken; zóó, gelijk hij bij herhaling verzekerde, dat den doctor op 't laatst het bloed uit den neus sprong. 'En dan,' zeide hij, - onder deze heele bewerking namelijk, - 'vraagt de doctor God, en God neemt ziekte weg.*)' De lezer herinnert zich hier, wat wij vroeger van Gutzlaff overnamen.

'En hoe neemt God deze ziekte weg, Smoon?'

Op deze vraag zag hij mij een oogenblik verbijsterd aan, en antwoordde toen, naïf genoeg: 'Bosch-man weet niet; doctor weet niet; de baas zal 't weten.'

Ik was voor mijn onbescheiden vragen wel betaald, en kreeg nu toch eenige achting voor den stand van onzen man, die eigenlijk, in plaats van doctor, eer de priester of liever de Magiër van zijn' stam genoemd mogt worden; op zijn Boschjesmans noemt men hem *n'hau"-enkoe.* Gutzlaff zegt wel, dat zulk een toovenaar booze geesten aanroept; maar wij hebben doorgaans bij de woorden *toovenaar* en *waarzegger* een ongunstig denkbeeld, dat de heidensche oudheid daaraan niet verbond, zelfs de Bijbel niet altijd, daar hij de benoeming van Daniël als het hoofd der Magiërs met eere vermeldt (Dan. II:48). Mijn goede doctor wist dan ook van booze geesten volstrekt niets; maar wel, - hoe onbestemd zijne denkbeelden ook waren, - van éénen God, dien hij noemde *n'koning tweeta.* Of de naam koning, dien hij duidelijk uitsprak, van Europeschen oorsprong is, kan ik niet beslissen; bij hem was hij dit ten minste niet. Hij had, gelijk hij mij bij herhaling verzekerde, zijne godsdienstige kennis alleen van zijn' vader, die ook Boschjesman was, en herinnerde zich niets van een' leeraar in zijn eigen land. Hij had niet eens van een' collega of voorganger eenig onderwijs genoten, maar na den dood van den ouden doctor was de stam of horde bij een gekomen en had hem in de plaats gekozen: waaraan zij, geloof ik, wat zijn' natuurlijken verstandelijken aanleg betrof, eene goede keus gedaan hadden. Evenwel was onze doctor niet geheel zonder aanraking met de zendelingen geweest; terwijl hij te Graaf-Reijnet de schapen weidde, kwam daar een leeraar van Beaufort*), dien hij Freeser noemde; 'maar,' zeide hij, 'Bosch-man den leeraar niet verstaat, niet onthouden kan.' En toen ik hem nu vroeg, of hij bij dit bezoek dan ten minste geen gebed geleerd had, antwoordde hij, met 't eenvoudigste gezigt van de wereld, als of 't zoo hoorde: 'Leeraar bidt; Bosch-man zeg: Amen.' - En ofschoon deze naïve bekentenis wel op vele van onze toehoorders zou kunnen worden toegepast, scheen mij toch het onderwijs van den waarschijnlijk Engelschen zendeling weinig doelmatig of verstaanbaar geweest te zijn. Geen het minste bepaald christelijke denkbeeld kon ik dan ook in onzen Smoon ontdekken.

*) Aan anderen zou hij gezegd hebben: "De doctor begraaft die in den grond."

*) *Fort Beaufort* is meer een militaire post; *Graaf Reijnet*, op de grenzen van het Kafferland, eene bijna geheel Hollandsche stad. Op beide is een Engelsche, op de laatste plaats ook een Duitsche zendingspost, terwijl hier bovendien door de Hollanders een kerk voor inlandsche Christenen is gebouwd. Het verwonderde mij, dat mijn Boschjesman alleen van een' zendeling, die van Beaufort kwam, scheen te weten. Waarschijnlijk lag de hoeve van C. Smit alleen in 't district van *Graaf Reijnet*, maar op den weg naar *Beaufort.*

Het Onze Vader of het Geloof, dat anders bij de ouderwetsche Kaapsche boeren nog wel een blijvend kenteeken van christelijke opleiding wezen zal, scheen hij nimmer gehoord te hebben; alleen verhaalde mij later een jeugdig vriend, die hem ook gesproken had, dat hij bij dat bezoek van onsterfelijkheid, hemel en hel eenig begrip toonde, en eindelijk verklaard had te weten, - zonder dat hij wist hoe, - dat er eens een God op aarde voor hem gestorven was*).

Met dat al was het Christendom aan zijne denkbeelden zoo vreemd gebleven, - zoo hij er al immer iets van gehoord of begrepen had! - dat het juist daardoor gemakkelijker viel, de denkwijze van een' Boschjesman zuiver uit de zijne op te maken. Dit overtuigde mij, dat men verkeerdelijk dezen menschenstam heeft aangevoerd als een bewijs, dat er volken bestaan, die geheel geen denkbeeld van een Opperwezen hebben. Wanneer wij juist zullen spreken, dan hebben de Boschjesmannen wel, naar het eenparig getuigenis van reizigers en zendelingen, geene *eeredienst*, maar zijn daarom niet zonder eenig godsdienstig *geloof.* 'Gezonde boschman,' zeide mijn vriend Smoon: 'bidt niet;' en de vraag kwam daarbij in mij op, of er soms ook in de wijk, waar ik dikwijls zoo haastig gehaald word om te bidden, gevonden worden, die den naam van Christen dragen, en toch op dit terrein in den grond niet meer dan Hottentotten of Boschjesmannen zijn, - even als doorgaans ook in onreinheid en zorgeloosheid.

Al is 't evenwel dat *nú* de Boschjesman geene eeredienst meer heeft, daarom is 't nog niet even zeker, dat zijne vaderen die nooit gehad hebben. De aanraking met blanken vernedert gewoonlijk de wilde volksstammen nog meer, omdat zij hen aan het gebruik van den sterken drank verslaaft, en verder ze verarmt, uit elkander verstrooit en zoo hunne eigenaardige gewoonten doet opgeven. Konden wij slechts de beschrijving der Hottentotsche feesten en gebruiken, gelijk wij die in den *Tegenwoordigen staat* vinden, met den toestand van de hier en daar in de kaapkolonie nog omzwervende horden vergelijken, zoo zou dit waarschijnlijk nog duidelijker uitkomen. Ik ben dus niet vreemd van het denkbeeld, dat de oorspronkelijke godsdienst van Afrika's zuidkust, eerst door de veroveringen der Kaffers en daarna door die der Europeanen, meer en meer is verloren gegaan, vooral omdat zij nooit *beeldendienst* schijnt geweest te zijn.

Het denkbeeld aan zekere eeredienst werd ook bij mij opgewekt door den wildendans, die, volgens de annonce, 'ieder half uur in de tent vertoond en door den bosch-doctor verklaard werd.' De goedhartige oude vrouw, die van ijdelheid gansch niet was vrij te pleiten, stelde er blijkbaar eene zekere eer in, daarbij het gezang aan te heffen, terwijl de anderen alleen met zeker referein op bepaalde pausen antwoordden. Behalve een ander kort gezang, dat ik van haar zittende hoorde, was haar zingen altijd

*) Naauwelijks durf ik overschrijven, wat Cole van de zendingsposten en daarop wonende bekeerde Hottentotten, hunne onkunde (ook in de eerste beginselen van het Christendom) en luiheid schrijft. Moge het al overdreven zijn, en met de vijandige stemming der Kaapsche boeren tegen de zending in verband staan, het komt toch, - naar 't schijnt, - van iemand, die de goede zaak op zich zelve geen kwaad hart toedraagt. Ook hier geldt het bekende: *Audi et alteram partem.* Opmerkelijk was mij evenwel, - vooral na den onlangs, ook in ons vaderland, daarover gevoerden strijd, - dat deze reiziger de zending onder de Kaffers betrekkelijk gunstig beoordeelt, en alleen hare vruchten niet der moeite waard acht.

het zelfde. Het zoogenaamde dansen, op de maat daarvan, was meer een wiegen en rekken van de leden, waarbij, gelijk wij als jongens plegen te zeggen, alles van den grond ging behalve de beenen. Het gezang scheen zich slechts te bewegen over drie of vier lage noten; en ik kon van den doctor geene vertaling krijgen van de daarbij gebezigde klanken, waaruit ik opmaakte, dat zij even min als onze *trararie* en andere geluiden, voor begrip of vertaling vatbaar waren; of wel dat het oorspronkelijk een krijgszang was, waarvan de beteekenis is verloren gegaan. Het eigenaardige bij dezen dans was het stampen op den grond, vergezeld van een bijzonder soort van brommen of gonzen tusschen de holle handen door, dat zeer diep uit de borst werd opgehaald. Het herinnerde mij aan het μυεῖν der ouden, waarvan ons *mystiek* is afgeleid, en 't geen bij vele heidensche volken, zelfs in de bijgeloovigheden der oude Israëlieten*), een zeker oproepen van geesten schijnt geweest te zijn. Na deze seurige danspartij is de uitlegger gewoon, op zijne vaste cadence te verhalen, dat deze geheimzinnige dansen door den doctor zóó worden uitgelegd, dat, ‘wanneer deze wilden eenige dagen lang, ten gevolge van het overmatig gebruik van spijs, in vadsigheid hebben doorgebragt, die beweging en het rekken der leden hun noodig zijn, om met nieuwen moed en kracht zich tot den gevaarlijken strijd tegen leeuw en tijger aan te gorden.’ - Evenwel, ofschoon deze explicatie zeer doctoraal klinkt, ben ik zoo vrij geweest er van af te wijken.

Mijne slotsom is dus, dat bijgeloof aan dezen stam nagenoeg vreemd is; maar helaas! ook de ware godsdienst bijna even zeer; dat zij geene afgodendienaars en alleen door onkunde heidenen - de *Zigeuners* van Afrika, maar nog niet zulke afgerigte dieven - zijn. En zullen wij hen daarom nader aan het apenras stellen? O! hoe velen zijn er dan in ons Christenland, die met de orang-outan en chimpansee na verwant zijn! Onder anderen, - die mij hier 't eerst te binnen schiet: - eene boerenmeid, bij wie ik, na lang en veelvuldig vragen: ‘waartoe zij dan toch op de wereld was?’ niet anders ten antwoord kreeg, terwijl zij even de hand ophief en den borstel stil hield, dan: ‘Om botertonnen te schuren!’ en toen ik nu op nog ernstiger' toon de vraag liet volgen: ‘wat er toch van haar worden zou, wanneer zij dood was?’ antwoordde zij nog eens: ‘Dan motten ze me maar bij de koeijen in de pit stoppen;’ en dood bedaard ging zij, zeker omdat dit gesprek haar verveelde, wat vlugger dan anders ‘naar melkes’ toe. - *Item* eene andere boerenmaagd, die voor dood uit het water gehaald was, en met wie ik een ernstig gesprek hield over de weinige belangstelling, die zij altijd in de godsdienst betoond had. Zij hoorde mij zeer geduldig, maar ook onuitsprekelijk koel aan; en toen ik eindelijk aan mijne vermaning kracht meende bij te zetten door de vraag: ‘Kind! wat had er van uwe onsterfelijke ziel moeten worden, als men u vijf minuten later uit het water gehaald had?’ zeide zij met een echt boeren-phlegma: ‘Dat had ik avonturen motten.’

Maar ik ga voort met den uitslag mijner gesprekken mede te deelen. Ik

*) Bij de Israëlieten wordt het *mompelen* of murmelen aan de doodenbezweerders toegeschreven. Jes. VIII:19; XXIX:4. Sommigen hebben dit van buikspreken, anderen van 't mompelen hunner geheimzinnige formulieren verklaard. Verg. 1 Sam. XXVIII.

wilde mij wat nader op de hoogte stellen van de beschaving, niet alleen van het tegenwoordige, maar ook van vroegere geslachten, bij dezen Hottentotschen stam. Een der eenvoudigste kenmerken hiervan is in mijn oog de getalrekening, zoo als wij daarin ook de meest oorspronkelijke woorden en geluiden vinden. Mijn doctor noemde mij dan zijne getallen op van 1 tot 5, en ik geef ze zoo goed mogelijk hier terug: *u'ea* (1), *t'oe* (2), *n'nie* (3), *n'hoea* (4), *n'gij''ting* (5); verder telde hij niet; zeven, bijvoorbeeld, drukt de Boschjesman uit door *t'oe n'gij''ting;* tien door eene zekere verdubbeling, waarbij de eerste *n* van het vijftal nagenoeg in een *t* overgaat. Later vond ik in den *Tegenwoordigen staat*, dat de Hottentotten slechts tot *tien* weten te tellen; waarschijnlijk is er deze zelfde telling mede bedoeld.

Andere vragen betroffen hun huiselijk leven. 't Is bekend, dat onder de Hottentotten de veelwijverij in zwang is. Vroegere reizigers zeggen echter, dat zij zelden meer dan drie vrouwen nemen. Toen ik onzen doctor vroeg, of men in zijn' stam zoo vele vrouwen huwen kon als men wilde, was zijn antwoord: ‘Partij Bosch-man vat’ (dat is: de meeste Boschjes-mannen nemen) ‘ééne vrouw; ook Bosch-man twee vrouw, altijd twee vrouw.’ Hij wilde mij zoo doende verzekeren, dat men onder de Boschjesmannen er nimmer meer dan twee te gelijk nam.

Toen ik verder nog eens van de leeuwen- en tijgerjagt sprak, en zoo van zelf weder tot de jagt op verboden terrein (de schapendieverij) kwam, vroeg ik hem: ‘waarom zij zelf geene schapen hielden; of er misschien in hunne hooglanden en bosschen geene weide voor het vee te vinden was?’

‘Gras?’ antwoordde hij: ‘wel gras; maar Bosch-man heeft geen schapen. Als Bosch-man schapen heeft, dan komt de boer, baas! en de boer schiet Boschman dood en vat de schapen; ook neemt de boer Bosch-man weg.’ - 't Was dus, naar zijn zeggen, de vrees, die hen verhinderde vee te houden, even zeer als de traagheid, waaraan dit gewoonlijk alleen wordt toegeschreven. Zeker is het, volgens eenstemmige berigten, dat de Boschjesmannen geene kudde hebben, gelijk andere Hottentotten buiten de Kaapkolonie. - Ik wilde er meer van weten, en 't in verband brengen met den eersten oorsprong van zijnen stam; ik vroeg hem dus naar zijn' vader en naar den vader van zijn' vader; of die geene schapen hadden gehad, en of zij altijd, naar zijne uitdrukking, ‘in de contrij’ dat is in de zelfde landstreek hadden gewoond; of waar zij anders van daan gekomen waren? Maar ik vermoeide door mijn vragen den goeden man zóó, dat hij eindelijk zeide: ‘Zie, baas! ons graag groot, groot met den baas spreken wil; maar Boschjes-man kan dat niet, dat niet onthouden, dat niet spreken.’

Er scheen geene geschiedkundige herinnering bij dezen ongelukkigen, verarmden en verstrooiden stam meer te vinden, gelijk ik die ook tot nog toe nergens gevonden heb. Het denkbeeld, dat zij alleen gevlugte Hottentotten of gestrafte misdadigers zouden zijn van allerlei stammen, die uit onverzoenlijken haat tegen de blanken, zoo wel als uit armoede, op die wijze te zamen leven, is, - dunkt mij, - geheel onhoudbaar; meer waarschijnlijkheid zou dan nog het vermoeden hebben, dat zij een' dier stammen hadden uitgemaakt, waarop de eerste kolonisten - of liever gelukzoekers onder hen - opzettelijk jagt maakten, om ze van al hun vee te berooven, ‘zonder kennis of verlof der regering.’ (Zoo ongeveer de *Tegenw.*

staat.) Wel zegt prof. G. Lauts (*Geschiedenis van de Kaap de Goede Hoop*, 1854), dat ‘zij reeds bestonden, toen de Nederlanders zich in Zuid-Afrika vestigden.’ Het bewijs hiervoor is mij echter niet bekend, daar eerst geruimen tijd later, met een ‘Men zegt, dat er ook wilde Hottentotten zijn,’ van hen wordt gesproken. Evenwel, ik geloof ook niet, dat zij van zoo nieuwen oorsprong zijn. Hoe meer ik nu, met de kaart vóór mij, nadacht op den oorsprong van dezen diep gezonkenen menschenstam, des te waarschijnlijker kwam mij een denkbeeld voor, dat reeds vroeger mij was ingevallen, en ik hier aan bevoegder oordeel overgeef.

Hoe duister ook de oorsprong der volken van Zuid-Afrika is, daar zij met de aangrenzende Negerstammen bijna niets, dan alleen den platten neus, gemeen hebben; hier, als overal, schijnt de zwakste stam ook de oudste, en door de sterkere terug gedrongen. De Kaffers, - die schoone, maar ook even valsche, roofgierige en bloeddorstige menschenstam, - zijn ook met noordelijker wonende volken verwant, en hebben zeker, schoon dan reeds voor vele eeuwen, 't oostelijk deel van het Kaapland voor zich doen ruimen. Zouden hier ook in ouden tijd de Boschjesmannen gewoond hebben? Van hun vee beroofd, tusschen de Koranna's, Griqua's, Namaqua's en Kaap-Hottentotten ingedrongen, bleef hun niets anders over, dan een ruim, maar arm jagtveld, terwijl zij oorspronkelijk, - zwak en slecht gewapend, - ook geen jagerstam waren. Bij herhaling misschien van hun weinig overgebleven vee beroofd, vestigde zich bij hen de overtuiging, die nog levendig in hen is, dat een Boschjesman - de Paria, de vogelvrij verklaarde! - geen eigendom hebben kan. Van hier, dat zij stelen om te eten, (Junka was in 't weg rijden van paarden vlugger, Smoon in 't ontvoeren van schapen!) terwijl de Kaffer rooft, om zijne kudde te vermeerderen. En bij deze geheele verarming van den Boschjesman, is de vergiftigde pijl - van den Kaffer overgenomen welligt - al zijne kracht geworden.

Nadat ik dit geschreven had, bezocht ik mijn' vriend en leermeester J. van der Hoeven, en zag zijne rijke verzameling van schedels. Zonderling! op dien van den Boschjesman geleek bijna het meest de Laplander! - En deze weder kwam geheel over een met den fossielen schedel uit Zweden, nog uit de steenperiode der Europesche volken (toen schrift en ijzer onbekend waren, en de *hunnebedden* zijn gesticht) oorspronkelijk. Treffende trekken eener verlorene geschiedenis, slechts met steenen en menschenbeenderen geschreven! Arme Aborigines (oorspronkelijke bewoners), naar 't hoogste Noorden en laagste Zuiden der oude wereld terug gedrongen....

Wie weet, hoe vele eeuwen deze volksstam reeds was, wat zij nu is, het treffend beeld der bijbelspreuk: *Zijne hand tegen allen*, *en de hand van allen tegen hem* (Gen. XVI:12). Toch geloof ik, dat de beschuldiging van eene ongeneeslijk verraderlijke inborst en ontembare woestheid (bij Lauts, blz. 11 b.v.), ook blijkens de ondervinding der zendelingen, zeer overdreven is. Geen wonder waarlijk, als men soms staaltjes van wreedheid ondervindt van onbeschaafde menschen, die (naar den zelfden schrijver) ‘zelden door iemand met rust gelaten, slechts bij uitzondering geduld, en als wild en schadelijk gedierte vervolgd en uitgeroeid worden!’

Ja, de Christenen hebben deze arme wilden wel diep vernederd, door de over-

magt hunner beschaving, maar zonder als Christenen hun de hand te reiken, om hen tot zich op te heffen. Reeds de beschrijver van de vorige eeuw zegt: ‘Hoe veel moeite de Nederlanders hebben aangewend, om hun (den Hottentotten) de christelijke godsdienst in te boezemen, kan ik niet naauwkeurig bepalen; de meesten inderdaad, die naar deze gewesten gaan, hebben met de godsdienst weinig op en hun gedrag weêrspreekt dikwijls dezelve.’ - Het is slechts de traagheid en onwil, die deze menschen geheel onvatbaar verklaart voor eene hoogere ontwikkeling. Waarlijk, Veenhuizen en de Ommerschans, Montfoort en Mettray zouden ons de zelfde typen kunnen aanbieden. Eene enkele proeve slechts van menschelijken aanleg wil ik nog geven, en keer met dit doel tot mijn laatste bezoek terug.

Nadat ik mijn' goeden doctor een uur lang door telkens afgebroken vragen en wedervragen vermoeid had, liet ik het gezelschap zich eerst aan koek vergasten, en toen pakten wij onze kleine geschenken uit. Aardig was het om te zien, hoe de beide mannen, voor wie wij spiegeltjes bestemd hadden, daar even inzagen en ze toen aan hunne vrouwen te bewaren gaven; en hoe nu dezen, de oude Cakus niet het minst, met een hoogst gelukkig en echt coquet gezigt, zich bij herhaling spiegelden en hare ornementen regt hingen. 't Was eene algemeene en kinderlijke vreugde, waarbij zij ons hartelijk dank zeiden. - Een ander geschenk had mij reeds vroeger tot eene andere en voor mij bedroevende opmerking geleid. Ik gaf namelijk aan ieder, om het gesprek wat levendig te houden, eene cigaar; Smoon nam die en stak aan, maar legde ze weldra neder; de vrouwen beproefden 't ook, maar schenen 't niet te durven volhouden. Ik wist niet, waaraan dit was toe te schrijven, tot de oppasser mij verhaalde, dat een jonge windbuil in de afgeloopen week hun eene cigaar gegeven had, waarin een klappertje verborgen was, hetgeen bij 't ontploffen zelfs den neus van Junka kwetste. Dit had deze arme kinderen der natuur wantrouwend gemaakt. Eerst had de een den ander willen aanvliegen, meenende, dat hij hem een' slag gaf; maar toen men het eigenlijke bedrog bemerkte, was Smoon plegtig opgestaan en had uitgeroepen: ‘Bosch-man weet wel, alle Hollander schurken zijn!’ Hierover was nu het drukke gemompel in den kleinen kring. Zoodra ik dit wist, stak ik zelf eene cigaar op; Junka toonde mij zijne kleine wonde, maar vertrouwde mij nu ook volkomen, en allen rookten rustig voort, al pratende en lagchende over den vroeger doorgestanen schrik. En mij, - misschien denk ik op dit punt wat ernstig, maar 't komt mij altijd als eene heiligschennis voor, wanneer men *een van deze kleinen*, die zich zoo geheel aan ons toevertrouwen, - groote of kleine kinderen! - bedriegt en *ergert.*

Maar 't is waar ook, ik zou eene proef geven van verstandelijken aanleg. Het laatste mijner geschenken namelijk had ik nog voor Smoon achtergehouden. Reeds een vorig maal had ik hem gezegd, dat hij wel leeren kon, zelfs wel lezen en schrijven, waarbij hij echter ongeloovig het hoofd schudde. Nu had ik een leitje medegebragt, met krijt; en ik schreef daarop zijn' eigen' naam, die gelukkig nog al gemakkelijk te schrijven was. Langdurige ondervinding, bij het onderwijs op eene zondagschool, had mij geleerd, dat schrijven den volwassenen gemakkelijker te leeren is dan lezen; of liever, dat beide moet te zamen gaan. Ik schreef hem dus zijn' naam voor, en liet

dien door allen uitspreken. Voor de tweede maal deed ik het daaronder, met zijne hand, die ik in de mijne hield. Nu gaf ik hem zelf mijn krijt over. Als ik mij herinnerde, hoe ik weken en maanden lang met menigen blanken volwassene over de schrapjes, hanepooten en vleeschhaken had getwist, moest ik deze eerste schrijfles wel voor een vermetel waagstuk houden. Smoon zette dan ook een bedenkelijk gezigt; hij hield het leitje in de lucht, bekeek de letters een voor een, beproefde het ook, en - waarlijk! op eene enkele *o* na, die hij zonder mijne waarschuwing te veel zou gezet hebben, schreef hij zonder eenige hulp, netjes en leesbaar: *Smoon;* en toen hij dat gedaan had, lachte hij en allen met hem, als een vrolijk kindertroepje; en ook wij namen in eene blijmoedige en hartelijke stemming van onze goede wilden afscheid.

Bij 't heen gaan drukten wij hun nog eens vriendelijk de hand; en wanneer ik mij al wat ik hoorde en zag, aan het einde naauwkeurig herinner, moet ik verklaren, dat ik ook niet het allerminste heb opgemerkt, dat naar onkieschheid of oneerbaarheid zweemde, ofschoon ik gaarne gelooven wil, dat dartele kwanten, die er genoegen in vonden, deze arme menschen beschonken te maken en zoo nog meer te vernederen, hen in woester' staat hebben gezien, - waarvoor men waarlijk geen Hottentot of Boschjesman behoeft te wezen! - En ook dan nog komt het geheele verhaal op een' enkelen verrassenden kus neder, dien deze of gene dwaze kermisgast er bij opliep.

‘En waarom is dan nimmer,’ vraagt de lezer misschien: ‘de beschaving van dezen stam, wanneer die zoo gemakkelijk zijn zou, beproefd?’ - Eenvoudig, omdat die door hunne overheerschers niet werd begeerd. Toen in het laatste jaar der voorgaande eeuw de brave Van der Kemp in de Kaapstad kwam, ontmoette hij daar hoofden van Boschjesmannen en Koranna's; en stichtte later den nog bestaanden zendingspost te Graaf-Reijnet. Ook Kicherer en Edwards, die te gelijk met hem aan de Kaap gekomen waren, predikten onder de Boschjesmannen. Het was echter slechts eene eerste en ruwe proef, daar ons berigt wordt, dat zij de bekeerlingen, - die gelukkig eene, allen Hottentotten aangeboren watervrees hadden! - hunne nieuwe christelijke namen met krijt op den rug schreven!! Later ontstond hier, behalve andere kleine gemeenten, eene kolonie van driehonderd Boschjesmannen, die door de reizigers, nog in 1815, als hoogst verblijdend beschreven wordt. Zij hadden zich hutten gebouwd, landen ontgonnen, een bedehuis opgerigt, en waren met de hartelijkste liefde aan den Heer en aan hunne zendelingen gehecht. Geen van dezen is immer door een vergiftigde pijl gedood, of door zijne kweekelingen uitgeplunderd. Deze standplaats lag drie dagreizen ten noorden van Graaf-Reijnet, dus buiten de eigenlijke Kaapkolonie, ofschoon nog beneden de Oranje-rivier. Maar in 1817 werd deze en andere zendelingen door het Engelsche Gouvernement bepaaldelijk gelast, op het grondgebied van den staat terug te keeren; waarna de reeds beschaafde gemeente werd uit een gedreven of beroofd, of van zelf naar het gebergte vlugtte. Na het jaar 1820 komt zelfs, in onze Maandberigten, (waarbij men Gutzlaff en Rutgers van der Loeff vergelijke,) de naam van Boschjesman niet of naauwelijks meer voor. Geen wonder, dat zij in verschillende beschrijvingen van de Kaap slechts als landloopers, roovers - en wie weet

niet wat? - bekend zijn; waartoe de blanken, aan wie door de Voorzienigheid hunne opvoeding was toevertrouwd, ze zelf hebben gemaakt. Niet, dat ik onze Kaapsche landgenooten van eene behandeling, als die den Negerslaven elders is aangedaan, wil beschuldigen. Alle onpartijdige getuigen zeggen het tegendeel. Maar is 't reeds eene *menschelijke* en *christelijke* behandeling, wanneer men zijne onderhoorigen als huisdieren goed doet, - of anders uitroeit als wild gedierte, - zonder ooit hen zelve tot *menschen* en *Christenen* te maken? - Zijn dus in de laatste jaren, op gedurige aansporing der Zendeling-genootschappen, de binnenlandsche stammen door het Britsche Gouvernement te veel begunstigd, en - tot hunne eigene schade - met de Kaapsche boeren gelijk gesteld; en heeft dit, vooral door de rooverijen der Kaffers, tot het uitwijken der bekende emigranten naar Port-Natal aanleiding gegeven; - 't is eenigzins de wrekende Nemesis, die over de onchristelijke, althans onverschillige behandeling onzer landgenooten zich eindelijk heeft gewroken*).

Bij het afscheid had ik nog ééne vraag gedaan, namelijk: ‘wat zij verder wilden doen?’ Ik wist, hoe reeds onze ijverige politie zich verzekerd had, dat deze zoogenaamde Bosch-menschen betrekkelijk goed werden behandeld en met hun' eigen' wil gehouden daar zij waren; op grond dat zelfs de slaaf, die het grondgebied van Nederland betreedt, daardoor reeds terstond vrij is. Zij zouden dus hunne kermisreis vervolgen; maar wat dan? ‘Zoudt gij niet in Holland willen blijven?’ vroeg ik. ‘Ja, baas!’ was 't antwoord van Smoon: ‘Graag, baas; maar wat hier doen, wat hier doen? - En dan’ voegde hij er bij, als of hij zich een oogenblik bedacht: ‘de vrouw schreit.’

Ik vroeg weder, waarom de vrouw schreide, of deze dan zoo bijzonder naar haar land verlangde? - ‘Neen, baas! De vrouw schreit om hare kinderen.’ Nu telde hij die op de vingers op. Twaalf had zij er gehad; drie waren er in het land der Boschjesmannen, denkelijk door de Kaapsche boeren, gedood; drie in Engeland gestorven; de anderen leefden nog, naar 't schijnt dienstbaar onder de boeren, in den omtrek van Graaf-Reijnet. De moeder droeg rouw over hare kinderen, ook bij al de heerlijkheid, die zij zag, ook bij al den overvloed en het gemak, dat zij hier genoot! Een en ander maal zelfs drukte zij en de arme Stinee, die al de hare verloren had, een kind, in het spel mede gebragt, met vervoering aan 't hart. En nog zegt men, dat deze stam geen menschelijk gevoel heeft!!

‘Nu, baas!’ besloot hij: ‘Nu baas, ik terug keeren wil naar mijn contrij, en de vrouw naar hare kinderen; en heb bedacht, ik zulke dingen niet meer doen wil en niet meer wegloopen, maar daar leven met de kinderen!’ - Zoo waren zijne plannen, en tot mijn genoegen hoorde ik eenige dagen later, dat hij er nu ook bijvoegde: ‘En dan, Smoon moet leeren, en kan leeren.’

Zie! - en hierin ligt het hoofddoel van geheel mijn geschrijf, - ik wilde aan deze goedhartige en eenvoudige, schoon

*) Die ook hier het *Audi et alteram partem* betrachten wil, leze ‘Lauts, *Geschiedenis* enz.;’ ook *Het leven van Pretorius*, door den zelfden, Letteroef. 1854, VI; als mede het reeds aangehaalde werk van A.W. Cole, die onder anderen de vreeselijke gevolgen der plotselinge emancipatie van duizenden Hottentotsche slaven schetst. Luiheid, onreinheid en dronkenschap was hun ideaal van vrijheid, en zij kwamen bij gansche scharen ellendig om.

dan ook uiterst trage en zorgelooze menschen iets van de schuld betalen, die onze vaderen aan de Kaap hebben opgehoopt; en waarvoor dezen welligt, in het hooge gerigt over de volken der wereld, deze landstreken hebben moeten verliezen. Terwijl zij dus, tot schande voor den Christen naam en tot schande der beschaving, hier worden rond gevoerd in de kermistent, om tot een kijkspel te dienen op de bacchanaliën van Nederland, wilde ik dien tijd gebruikt hebben, om betrekkingen aan te knoopen, waardoor zij niet alleen in hun vaderland terug, maar ook tot Christus konden gebragt worden; waarvoor de een althans zeker, en waarschijnlijk ook wel de anderen, bij behoorlijke leiding, vatbaar zijn. Waarom dit in Londen, den hoofdzetel van Zendeling- en Bijbelgenootschap, niet eens schijnt beproefd te zijn, begrijp ik te minder, omdat ik op de breede lijst van bezoekers ook den naam vind van *Robert Moffat;* hoogstwaarschijnlijk de zelfde, aan wien wij het voor het zendingswerk zoo belangrijke geschrift '*Drie en twintig jaren in Zuid-Afrika*' verschuldigd zijn. Ik vreesde, dat het zelfde beletsel, 't welk denkelijk in Engeland dit verhinderd heeft, *de taal*[*)], met dubbele kracht zou terugkeeren, wanneer deze arme wilden weder uit ons land, wie weet waarheen! worden weg gevoerd. Ik beveel hen dan in 't bijzonder aan de zorg van allen, die in de heidenen daar verre belang stellen; en dus, nu zij van verre tot ons komen, hun wel eenige zorg of opoffering zullen wijden. Ik heb zelfs aan het gewone kermis-publiek eene vriendelijke bede: dat men toch een weinig anders gestemd dit spel moge uit- en ingaan, dan het apenhuis in *Artis* of de menagerie van wijlen Van Aken; - dat men vooral deze arme wilden niet verder vermoorde door een vergift, gevaarlijker dan dat van hunne pijlen. - En ik besluit met de herinnering der woorden, die ik wel met reuzenletters boven de burlesque transparant zou willen schrijven: *De mensch is één geslacht*, *en wel - Gods geslachte!*

C.E.v.K.

*) De Hernhutsche zending, overal door alle weldenkenden geacht en gezegend, heeft ook door de Duitsche taal, nog beter dan de Engelschen, tot den Hottentot toegang. Ook is de praktikale geest der Moravische broeders beter bij dien tragen volksstam te huis, dan het Engelsch methodisme, hetgeen misschien beter geschikt is, om woeste Kaffers te temmen. Jammer, waar eene Hollandsche opvoeding meer, of liever eer noodig is, dan eigenlijke christelijke bekeering, - jammer, dat in de laatste vijf en dertig jaren de betrekking van ons Zendelinggenootschap met de Kaap al meer en meer is verflaauwd en eindelijk geheel afgebroken.

Oorlogsverklaring tegen den oorlog.
Tweede kanonnade.

> Tegen den oorlog te schrijven, heet evenveel, als in gedrukte boeken te razen op harde winters of op de erfzonde.
> JEAN PAUL.

De verdediging van den oorlog, op (verdachte) logische gronden, eens aangenomen, komen wij weder in het vuur, en het wordt warmer; - want, die verbazend taaije en onverduwbare stelling, dat het doel, (menschenontwikkeling) door het middel (den krijg) geoorloofd, gewettigd, *geheiligd* wordt, staat de bevelhebbers, die tegen ons oprukken, wel eenigzins in den weg, maar men moet zich boven *zulke* kleinigheden weten te verheffen, - en de theorie mag zich niet al te zeer aan logische ontwikkeling storen; want dan moest menige hedendaagsche theorie over boord. - Welnu, wij gevoelen reeds een grondschot - wij beginnen te zinken, en grijpen reeds naar de vlaggenkoord om onzen vredeswimpel neder te halen. - Immers de tegenstander opent nu ook zijn vuur, alzoo: bestuurt niet eene alwijze Voorzienigheid het lot van vorsten en volkeren? - ‘de Heer leidt de harten der vorsten als waterbeken,’ dit geheele bloedige drama, in drie bedrijven: de oude, de middeneeuwsche, de nieuwere geschiedenis, te beginnen bij Kaïn, tot aan Silistria, dat geheele treurspel is alzoo geordend, toegelaten, en bewerkt door de Voorzienigheid, en behoorde in de groote schakel en keten der ontwikkeling - derhalve - derhalve - - Derhalve, beste vriend, maakt gij den Oneindige, Genadige, om uzelven uit den nood te redden, aansprakelijk en verantwoordelijk voor de zonden, de ongeregtigheden, de moordhistoriën der menschenkinderen, en gij beweert dat, b.v. in den Peloponnesus, aan de Beresina, te Austerlitz, te Wagram, te Waterloo, te Saragossa, expresselijk *alzoo* op 's Allerhoogsten order en bevel is krijg gevoerd, en dat de Bron van alle Liefde ook *dáár* - commandeerde. - Vergunt ons, zooveel eerbied voor den Oneindige te bezitten, behoudens uwe theorie, dat wij liefst de menschen zelve voor die onvergetelijke heldenfeiten aansprakelijk maken; u eerst te verzoeken, om ons zeer duidelijk en onbetwistbaar aan te wijzen, *waar* en *wanneer* de Allerhoogste zijn bijzonder zegel van goedkeuring aan dergelijke welbekende menschenslagting heeft gehecht, en den oorlog aanbeveelt of liever beveelt. - Waar gij ons dat bewijs niet levert, blijven wij, behoudens uwe theorie, de vredevlag in de handen klemmen - en hebben

nog een woord voor u -: Is alles wat geschied *is*, en toegelaten wordt, en gezien, en ondervonden, wordt dat alles ter eenige verantwoording der Voorzienigheid, van een Alwijs wereldbestuur, gebragt - dan - vergeet dat niet - dan zijn we met de zonde, met Judas, met de inquisitie, met de Jezuïeten, met de grootste gruwelen die er gepleegd zijn, volmaakt tevreden, en 'in's Reine,' - wij zijn, wel en warm, bij een Boeddhistisch en Mohammedaansch fatalismus aangeland, en ge kunt, naar uwe voorstelling der Voorzienigheid, gerustelijk een paar honderd misdaden, moorden, en consorten bedrijven, - bewerende: dat dit alles juist zoo, precies zoo, in de groote orde van het wereldbestuur behoort en noodig was, en gij daardoor aan de eischen en bevelen der Voorzienigheid beantwoordt; - daartoe brengt uwe theorie, waarde vriend, en wij stappen van dit punt af, u tevens voorstellende een Apostel des Heeren, die eene eenigzins *afwijkende* theorie, iets meer praktisch, voorstond, deze -: 'God verzoekt niemand, en wie tot het kwade verzocht wordt, geve de schuld niet aan God.' 'Daarna de begeerlijkheid, ontvangen hebbende, baart zonde; en de zonde voleindigd zijnde, baart den dood. Dwaalt niet, mijne geliefde broeders! Alle goede gave, en alle volmaakte gifte is van boven, van den Vader der lichten afkomende, bij wien geene verandering is, of schaduw van omkeering.' (Jac. I:15, 16, 17.)

Intusschen staan wij nog altijd, als arme, ongewapende verdedigers van den vrede, tusschen de krijgvoerende magten, van het jaar 1 tot heden toe, en als er een bataillon oprukt, zoude men ons billijkerwijze, waar wij niet dadelijk uit den weg traden, onder den voet werpen, of in den provoost plaatsen. - 'Maar mijn *regt*,' zoo vraagt gij, 'mijn *regt*, - moet ik dat niet handhaven? en als er nu geen middel overblijft om mijn regt te behouden: volkeren-regt, grens-regt, handels-regt, regt van eerste bezitting, (?) regt van eigendom op vesting en strooken lands, - wat moet er dan gedaan worden? moet ik mij dan laten ont-regten, en verjagen, of binden, - of op de genade van den vijand wachten? Neen, man! dan de handen uit de mouw, dan gebombardeerd, geschoten, dan charges gemaakt, aangevallen - 'marsch! in het vuur.' - Gij hebt volmaakt gelijk, volmaakt, mijn vriend! wanneer alweder bewezen kan worden, dat *door den krijg* altijd bewezen en bepaald wordt, dat de *overwinnaar* werkelijk altijd *regt*, en de *overwonnene* altijd *onregt* heeft; als wij maar stellig wisten dat hij, die den veldslag wint, *daarom* en *deswege* het regt aan *zijne zijde* had: - als ge ons dat nu kunt aantoonen, dan zijn we ten einde raad. - 't Is hier jammerlijk ten nadeele uwer theorie, dat de krijg, te water en te land, evenwel niets anders is en blijkt te zijn - dan: de manifestatie van *het regt der sterkeren*, der best georganiseerde en best gedrilde troepen, der meest kundige of bekwame veldheeren, of met andere woorden, dat de overmagt de overwinning, de overwinning - het regt baart. - Gij zult ons wel vergunnen, dat we vooreerst deze regtstheorie en regtspleging, 'per kanon en bajonet,' met zeer groote oogen beschouwen, en er liefst voor bedanken. - Kwamen we hier te zamen weder in de middeneeuwen, bij de *ordaliën* of *Godsgerigten* te huis, zoo als velen thans wenschen, dan was er voor uwe theorie

raad geschaft, maar, met uw verlof, het regt van de sterkeren is eigenlijk geen regt, en kan wel eens een zeer groot onregt zijn - en wat is dan uw bewijs door de zegepraal der wapenen anders, dan zulk eene geschiedkundige phase van het regt der sterkeren boven dat der zwakkeren? Toen de Turken, vóór eeuwen, tot aan Weenen waren gekomen, - hadden zij het regt, tot zoo verre, aan hunne zijde - toen ze werden verslagen, verloren zij hun regt. - Als de *thans* 'verbondene mogendheden' Turkije behoorlijk zullen hebben bezet, en wat er *meer* uit die bezetting zal voortvloeijen - eerstelijk, nog al wat menschenbloed - ('t schaadt niet - 't is ten gunste der beschaving en menschen-ontwikkeling -) als dat in de vormen geschied is, en Rusland is teruggedrongen, - dan hebben de verbondene mogendheden immers hun regt *bewezen* - niet waar? en als de Czaar nu eens wederkeerig den Sultan, vriend-broederlijk, als zijn onderworpen leenman, gelieft aan te nemen, en het zeer gewenschte Turkije aan zijn rijk vasthecht, om de integriteit te redden, en de verbondene mogendheden, die groot regt hebben op Turkije, verdrijft, dan heeft de Czaar weder *regt* verkregen, en de verbondene mogendheden stellig *onregt - omdat - - omdat* ze het veld en de Dardanellen, - moesten ruimen!! - Lieve, beste menschen! er bestaat geen grooter curiositeit op de aarde (onze Engelsche Punch is er maar een kind bij, met zijne karikaturen) - dan *deze* karikatuur om het regt te bewijzen - door - door - de zegepraal der wapenen!

Alzoo wenscht gij, zoo vraagt de regtskundige en theoretische tegenstander, gij wenscht dan vooreerst geene kruidmagazijnen, geene bommen, granaten, geene revolvers en vloten: infanterie, cavallerie, artillerie. - Als wij de waarheid mogen zeggen - liefst niet, *nota bene*, als het er op aangelegd wordt, om eenige duizendtallen, tusschen het morgen- en avondrood, in den vorm te verminken, te vermoorden, of onbruikbaar te maken voor eenig fatsoenlijk ambt, als de beenen of armen der waarde, lieve broeders, door andere waarde, lieve broeders zijn verbrijzeld, - iets, dat aan den krijg, die voor regt en eigendom wordt gevoerd, zelfs tot heden toe, onafscheidbaar schijnt verbonden - liefst niet. - Beste, zeer geachte en gerespecteerde monarch, door God als souverein gekozen, en dus tant soit peu onfeilbaar in oorlogs- en vredes-verklaring, gij magtige 'een van de twee, of drie, of vier, die tot den oorlog besloten,' naar Jean Paul - allerbeste monarch! dat ge u en ons, en uw en ons goed en erf verdedigt, en de roovers wegjaagt die over de grenzen komen, daartoe hebt ge zeker goed en groot regt, en we zullen u helpen, maar als ge nu, om wat *meer* te hebben, of aan uw rijk als verlengstuk aan te hechten, op één dag een duizendtal weduwen meer op aarde om u heenziet, en uwe medemenschen, al zijn ze ook maar gemeen soldaat, of korporaal, of serjant, zulke vreesselijke, allergeweldigste pijnen laat doorstaan, waarvoor gijzelf zoudet bedanken, - allerbeste monarch, bedenk wel wat ge doet of doen wilt, - en als ge u, om ook hier uit de nooden te komen, beroept op Josua en Gideon, of op Alexander, en Karel XII, en Napoleon, die mede ten krijg togen - dan verzoeken we, 't is maar zeer kort, even audientie voor onzen vriend Jean

Paul, onzen tegenwoordigen veldtuigmeester:

‘De verheffing van staten, door aanwinst van nieuwe landen, is voor het volk veeltijds niets, dan eene kruisverheffing; en waarlijk een millioen menschen kan geene hoop voeden, om *beter* te worden geregeerd, wanneer er nog een millioen bijkomt, om mede geregeerd te worden; dit heet, eenen onderwijzer, door vermeerdering zijner scholieren, beter leeren onderwijzen. Bij den vorst, wanneer arm en hand hem langer worden, wordt daardoor het oog kortzigtiger; ook neemt eigene en vreemde roofzucht, gevolgelijk ook de nabijheid des oorlogs, toe, met de grootte der adelaarsklaauwen en met die des buits. Zoodra de vorst zich eene nieuwe compagnie van compagniën aankoopt, dan wordt ook zijn meer uitgestrekt land een beter terrein voor de vijandelijke kogels. Ook het volk moest begrijpen, dat elke aanzetting van, en verlenging door nieuwe landen, voor den vorst zelven niets meer, dan een nieuw verlengstuk aan de oorlogstrompet is, en dat niemand *minder genoeg* heeft, dan die *te veel* bezit.

Frederik de Groote alleen gaf het voorbeeld van eene schoone uitzondering; hij deed zijn land meer in de hoogte, dan in de breedte uitdijen, en toonde juist daardoor aan, dat Oostenrijk, om een reuzengebergte, en Rusland, om een gebergte onder den evenaar te worden, niets noodig hadden, dan om hem na te volgen.’ (Jean Paul, II. blz. 138, 139.)

Vechten, ja vechten voor goed eigen regt, tegen een Filips of een Alva, daarmeê zijn wij het eens, als het nu eens niet anders kan; maar om, ten gerieve van ‘een der twee, die tot den oorlog geliefden te besluiten,’ de akkers met menschenbloed te mesten, en de kroon van bloed te doen druipen, en den troon te vestigen in den drassigen, weeken bloedgrond, wij hebben er geen regt en geene roeping toe, en kunnen met al de verheerlijking van de groote Alexanders en groote Napoleons, de spreuk, die wij hier weder, zoo als vóór jaren,[*)] den lezer aanbieden, niet vergeten, zij luidt alzoo:

‘*The murder of one makes a villain*, *the murder of thousand a hero*,’ d.i. ‘de moord aan één mensch gepleegd maakt een misdadiger, de moord aan duizenden gepleegd maakt een held’ - en deze is eene zeer booze spreuk, en wij verwonderen ons zelfs over onze vrijmoedigheid, om haar te durven aanhalen; want als de oorlogvoerende monarch alzoo spreekt in goeden ernst: ‘maar lieve, getrouwe onderdanen, leden der kamers, senatoren, en vooral legerknechten, allen salut! - we kunnen het niet helpen, we moeten een beetje meêdoen met de groote mannen uit de geschiedenis, Alexanders, en Karels, en Napoleons, ook Cromwells, en de Lodewijken, - neemt het mij niet kwalijk, we moeten u eenigermate van sommige noodzakelijke ledematen ontheffen, en zullen u later wel weten te beloonen - ja wij gaan zelven mede en wagen onze huid, evenzoo als gij de uwe, er aan,’ - dan is er wel niets aan te doen als om den monarch zeer ootmoedig, niet brutaal, te verzoeken, de zaak nog eens in bedenking te nemen, en met zijne ministers dat jaarlijksch budget voor het groote weduwenpensioen na te zien - welligt dat er nog iets aan te doen is, vóórdat

*) Zie Tijdspiegel, 1844, blz. 325. Zwaard en palm.

de moordhistorie weder begint. - In allen gevalle hebben we nu eene uitkomst, een asyl, niet aan de hoornen van het altaar, of te Steenbeek, neen - wij komen hier aan een groot en heerlijk stuk van ons betoog: - de *diplomatie* - de notas, de protokollen, de afgezondene gevolmagtigden, vice versâ, - de papierenwereld, te midden en tegenover de wereld van buskruid, lood, zwaard, bajonet - de taktiek der kabinetten - wij vlechten eerekransen, zoo hard en spoedig wij kunnen, en willen er fabrieken voor aanleggen, bij negotiatie en actiën - fabrieken voor eerekransen, en grafnaalden, en lofredenen - voor u - Talleyrand - Metternich - sir Radcliffe - voor al die Sirs en Herrn, - weldadige menschenvrienden, engelen des vredes, die per nota en protokol - krijg voeren, waar de diplomatische hersenkas de vesting wordt, tusschen het sinciput en occiput gebouwd; waar de vredesvoorslagen de schadelooze mijnontploffingen zijn; de nieuwe ontwerpen de kapitulatiën - met één woord: - de diplomatie, of burgerlijk, plat: - de politiek, maakt voor hen ganzenschachten waarmede de zwaarwigtige nota wordt geschreven, de zwanenvederen des vredes, en de mildvloeijende bloedstroom, uit de opene en gapende wonden, wordt vervangen door den zwarten Pactolus uit den diplomatischen inktkoker. - Wij vestigen en hechten dus, als vredesmannen, onze eenigste en laatste hoop op en aan de diplomaten, - en als zij ons ook bedriegen - kunnen zij wel bedriegen? - neen, neen - wij worden hier te ontroerd, te gevoelig, te veel geschokt, om verder voort te gaan, - en wenschen daarom verlof, om, behoorlijk, als we bedaard zijn, - eene derde kanonnade te laten hooren. - Tot zoolang, vaart wel! -

Spiritus Asper en *Lenis.*

Het collateraal.

‘Hartelijk geluk, vriend, met de erfenis, die u, als ik gehoord heb, ten deel is gevallen,’ dus sprak ik mijn vriend G. toe, dien ik op weg ontmoette en in wiens geluk ik mij welmeenend verheugde. ‘Dankje’ was het korte antwoord op eenigzins stroeven toon uitgesproken. Eerst dacht ik, dat hij met mijne felicitatie niet zeer gediend was en rangschikte ik hem onder die menschen, die, om welke reden dan ook, het niet gaarne willen weten, dat zij een buitengewoon fortuintje hebben; doch dit vermoeden werd weldra door eene meer menschlievende gedachte verdrongen, die ik G. op deze wijze openbaarde: ‘ik gevoel wel, dat de dood van uwen ouden oom u zeer heeft getroffen, en het was misschien niet kiesch van mij, dat ik u op deze wijze daaraan herinnerde. Verschoon mijn gelukwensch, hij vloeide te onbedachtzaam, schoon welmeenend, uit mijn hart.’ ‘Daar behoeft gij geen verschooning voor te vragen,’ sprak G. op levendiger toon; ‘ik hield veel van mijn' oom, maar de afgeleefde grijsaard had te weinig aan zijn in de laatste jaren vooral kwijnend en pijnlijk leven, om hem eene zalige rust, als ik vertrouw dat hij thans geniet, te benijden. Ook was de gedachte, die hij mij meermalen had geopenbaard, dat hij mij een niet onaanzienlijk fortuin kon nalaten, hem te aangenaam, om mij in 'tgeen mij ten deel viel niet te verheugen.’ ‘En toch schijnt die vreugd bij u niet onvermengd te zijn,’ hernam ik; ‘de toon waarop gij mij antwoorddet althans had, als ik mij niet bedrieg, iets sombers en verdrietigs.’ - ‘Geen wonder’ antwoordde hij, ‘ik ontving daar zoo aanstonds de nota van 'tgeen ik aan collateraal moet betalen: eene som om van te schrikken en te beven.’ - ‘Dan nog eens geluk, mijn vriend! waar men aan het kantoor van registratie veel voor eene erfenis moet brengen, daar is ook veel te ontvangen.’ - ‘Gij hebt goed spreken, maar als het uzelven eens aanging, zoudt gij misschien ook niet zeer opgeruimd zijn,’ met deze woorden verliet mij mijn vriend. Ik liep peinzend voort, dacht over zijne laatste woorden na, en herhaalde zijn ‘misschien’ met een' nadruk, die verschillende ernstige gedachten bij mij opwekte. ‘G. kon wel gelijk hebben,’ dus redeneerde ik, ‘hoe vele menschen zijn er die bij het genot van groote voorregten ontevreden zijn, als zij zich eene kleine opoffering moeten getroosten, of afstand moeten doen van een deel dier zegeningen, die zij in zoo ruime mate genieten.’ Ik begon met eene ernstige zelfbeproeving en betrapte mijzelven inderdaad op menige ontevreden klagt over het collateraal, wel niet ten gevolge van rijke erfenissen - die mij nimmer te beurt vielen - maar dat het lot - een hooger besuur - omstandigheden des tijds, wiselende levenstoestanden als een schatpenning van mij vorderden onder het genot van veel goeds en van schatten, die hoogere waarde hebben dan geld en goed

Doch ik wil den schijn niet op mij laden, alsof ik behagen vond om eene openlijke belijdenis van zwakheden en verkeerdheden af te leggen, waardoor

men zoo ligt het aanzien krijgt, alsof men eene hoogmoedige zelfverheffing onder het kleed der nederigheid wil vermommen, om haar dus in te smokkelen.

Liever wil ik in enkele voorbeelden aantoonen, dat het weinige leed, gering te noemen in vergelijking van het lief - het goede, de zegeningen des levens - doorgaans met weinig tevredenheid wordt gedragen, alsof dat verlies de waarde van het werkelijke bezit, dat onaangename den prijs van het menigvuldig verblijdende, waar we ons in mogen verheugen, zou kunnen verminderen. Zijn er onder die voorbeelden uit eigene ervaring - ik noem ze u als zoodanig niet; - zijn er, die mij uit opmerking bij anderen voor den geest kwamen, - ik vermeld ze, omdat zij misschien van eenigen invloed kunnen zijn, volgens den algemeenen regel: ‘die zich aan een ander spiegelt, spiegelt zich zacht.’

‘Zouden wij het goede van den Heer ontvangen en het kwade niet ontvangen?’ Wie kent die vraag niet van een' wijsgeerigen levensbeschouwer der oudheid, een' man die het lief en leed der aarde beide in ruime mate gesmaakt heeft? Eene vraag die op zijne lippen zweefde, uit het diepst van zijn gemoed geweld, toen van hem geëischt werd, wat zelden van den sterveling wordt gevorderd, en hij eene schatting betaalde als in den regel niet wordt opgebragt? We zouden die vraag met leesbaar schrift aan den wand of op het gesatineerd behangsel gehecht wenschen in het woonvertrek van den aanzienlijke en geringe, den rijke en arme, opdat men het beeld van licht en schaduw - een voor ons aardbewoners alleen passenden toestand - altijd voor zich had; we zouden haar wenschen op het kantoor van den koopman, in het studeervertrek van den geleerde, op elke ziekenzaal, in elke ziekenkamer, en waar men in stille afzondering bange zuchten slaakt, in diepen rouw verkeert, het bekommerd harte lucht geeft, of de knie buigt om met het dankgebed eene stille verzuchting om redding en uitkomst te paren.

Doch ik zou enkele tafereelen ophangen.

Ik zou geen liefelijker beeld van huiselijk geluk hebben kunnen schetsen, dan er heerschte in het gezin van mijne vrienden te Vlietwijk, die ik van tijd tot tijd bezocht en waar ik de aangenaamste dagen mijns levens sleet. Over het geheele gezin lag eene tint van liefde en vrede, waar ieder, die er mede in aanraking kwam, door werd aangetrokken. Goede orde, behagelijke rust lieten er u een' vredigen geest inademen. De karakters van man, vrouw en kinderen hadden zich naar elkander gevormd, zonder eenvormig te zijn. Zelfs op de dienstboden werkte de huiselijke geest gunstig en voordeelig. Er heerschte, als het scheen, wederzijdsch vertrouwen, eenigheid van zin, eenstemmigheid van willen. In eene vereerende betrekking geplaatst en met de goederen der aarde niet schaars bedeeld stond mijn vriend niet alleen in aanzien bij de menschen, maar kon hij ook zijn huisgezin met eere onderhouden, voor eene goede opvoeding zijner kinderen zorgen, en behoefde het hem niet aan de gemakken en genoegens te ontbreken, die tot veraangenaming des levens strekken. Te midden van zooveel geluk werd het mij wel eens bang om het harte, als ik er aan dacht, hoe spoedig en treurig misschien die gelukkige toestand zou kunnen worden verstoord, en ik mij voorstelde, welk eene donkere schaduw dit zonnig tafereel weldra misschien zou kunnen verduisteren.

Maar bragt ik mij dan weder het dégelijk en godsdienstig karakter mijns vriends, de waarlijk teedere godsvrucht zijner echtvriendin voor den geest, dan stelde ik mij daarmede gerust, dat geene verstoring van uitwendig geluk hun het ware geluk zou kunnen ontrooven.

Met die gedachten vervuld was ik weder op weg gegaan, om, als ik mij voorstelde, een paar genoegelijke dagen bij mijne vrienden door te brengen. Bij mijne aankomst sprak men mij dien hartelijken welkomgroet niet toe, als ik sedert jaren gewoon was. Ik bemerkte weldra, dat er iets aan scheelde. Niet lang bleef ik onbekend met de ongelegenheid, waar zich mijne vrienden in bevonden. Een zwager mijns vriends, ontvanger daar ter plaatse, had zich plotseling uit de voeten gemaakt. Toen de kas geverifieerd werd, was er een belangrijk tekort. Mijn vriend had het geld voor de borgstelling gestort. Schade en schande hadden hem en de zijnen in droefheid en smart gedompeld. En, alsof een ongeluk nimmer alleen kwam, eene hunner dienstboden hadden zij wegens oneerlijkheid en brutaliteit op staanden voet moeten laten vertrekken, terwijl zij na haar vertrek bemerkt hadden, dat zij hen in de buurt op het schandelijkst had belasterd.

Op het gelaat mijner vrienden was de ontevredenheid duidelijk te lezen. Ik gevoelde met hen het onaangename van hunnen toestand, en, toen ik met blijdschap vernam, dat het geleden verlies niet zóó groot was, dat het henzelven in ongelegenheid zou brengen, of zij er zich te veel om zouden moeten bekrimpen, voerde ik zoo vele troostgronden aan als ik kon vinden, om hun leed te verzachten. Doch gelijk het in zulke gevallen gaat, het is gemakkelijker te troosten, dan getroost te worden, en ik was niet in staat den nevel op te klaren, die hier de gelukszon verdonkerde. Men luisterde, stemde toe, en toch de regte stemming wilde niet komen, en op het: ‘men moet iets dergelijks zelf ondervinden, om er al het treurige en onaangename van te gevoelen,’ stuitte de kracht af van menig hartelijk toegesproken woord.

Op eens viel mij iets in, waar ik mij een' gunstiger uitslag van beloofde. Van toon veranderende, verhaalde ik de ontmoeting, die ik onlangs met G. had gehad, en schetste zijne knorrigheid over het te betalen collateraal met levendige kleuren af.

Mijne vrienden luisterden maar half en zagen mij vreemd aan. Toen ik bleef zwijgen, moesten zij een woord spreken. En, hoe gedwongen dit ook ging, het kwam hierop neder: zij begrepen niet, hoe iemand, die bezitter van zoo groot een fortuin was geworden, over zulk eene geringe opoffering zoo wrevelig en ontevreden kon zijn. Ik stemde het hun toe, maar voegde er bij, dat het geen ongewoon verschijnsel was, dat iemand ontevreden werd, als men zich een opoffering moest getroosten van schatten die men bezit, of van zegeningen, waar men boven velen ruim mede is bedeeld. Mijn vriend werd nadenkend; zijne vrouw was getroffen, en als uit éénen mond dankten zij mij voor de les hun gegeven.

‘Ja,’ sprak ik, ‘het onaangename, u wedervaren, is het collateraal, dat ge van uw huiselijk geluk hebt moeten opbrengen. Den waren schat behoudt gij.’

Regt tevreden over het wèl gelukken dier proef, nam ik mij voor, daar meermalen gebruik van te maken. De gelegenheid deed zich spoedig voor. Op zekeren tijd een mijner bloedverwanten bezoekende, bespeurde ik tot mijn leed-

wezen, dat hij zich niet wèl bevond. Gewoon aan eene vaste en duurzame gezondheid, was hij door de pijnen, die hij van tijd tot tijd moest doorstaan, zeer neêrgedrukt en nu en dan ontglipte hem eene vrij wrevelige klagt. Hij was gestoord in zijne gewone bezigheden, kon zich niet bewegen in zijn' kring, zoo als hij gewoon was, en, hoe ongegrond ook, bekroop hem de vrees, dat zijne ongesteldheid van langen duur zou zijn. Op mijne vraag, hoe het hem ging, was zijn ontevreden antwoord: ‘hoe zou 't mij gaan! ik ben ziek. 't Heeft nu al zoolang geduurd en ik merk geen beterschap. 't Is regt verdrietig, zoo aan huis en kamer gebonden te zijn, als het zoo noodig is dat men bij zijne zaken is, en men te midden van zoo vele werkzaamheden niet kan doen wat men wil.’ ‘Neef,’ zeî ik, ‘het ligchaam is niet alleen ziek, de ziel schijnt ook een weinigje ongesteld te zijn.’ ‘Hoe kan 't anders,’ vroeg hij, ‘waar 't ligchaam in zulk een' lijdenden toestand verkeert?’

‘Ik meende,’ hernam ik, ‘dat de ziel, als zij gezond is, het ligchaam in zoover moest beheerschen, dat zij niet om het ligchaam in een' ziekelijken toestand behoeft te verkeeren.’

‘Gij spreekt, of ge nooit ziek waart geweest,’ antwoordde hij, ‘als gij ten minste zooveel hadt te lijden gehad als ik, zoudt gij wel anders denken over den invloed van het ligchaam op de ziel.’

‘Dien invloed ontken ik niet,’ sprak ik, ‘maar moge hij de ziel min of meer neêrdrukken, zelfstandig als zij is, behoeft zij den geheelen mensch niet ontevreden te maken met zijn lot.’ Doch met al mijne zielkundige opmerkingen kon ik den man niet tot andere gedachten brengen. Daar vroeg ik hem, of hij niet zeer ontevreden was geweest, toen hij onlangs eene belangrijke som als collateraal had moeten storten voor zijne rijke erfenis? ‘Hoe komt u dat in den zin?’ vroeg hij; ‘ik had er niet zuurder om gekeken, als ik meer had moeten betalen.’ ‘Wat is de mensch toch inconsequent,’ hernam ik. ‘Men laat er zich geen oogenblik om uit zijn humeur brengen, als men zich eene opoffering moet getroosten, om in het bezit te zijn van een' aardschen schat, maar als het collateraal gevorderd wordt van den grootsten schat, dien we bezitten kunnen, onze gezondheid, dan is men ontevreden en wrevelig, alsof het gemis ons de waarde van het bezit niet dubbel moest laten gevoelen.’

‘Ik zal betalen, neef, zonder verder te morren,’ was het mij aangename woord, dat hij mij toesprak, toen ik heenging.

‘Daar heb ik een' gevoeligen klap gehad,’ met deze haastig uitgesproken woorden kwam mijn gastheer, bij wien ik ter maaltijd genoodigd was, de eetkamer binnen, na zijne tehuiskomst van de beurs. Zijne vrouw en kinderen waren niet minder verslagen dan ik, toen wij deze booze tijding hoorden, en den man met het ontevredenste gelaat ter wereld zich op den eersten stoel den besten zagen laten nederzinken. Zijne van ontsteltenis bevende vrouw ondervroeg hem met de grootste belangstelling omtrent het geleden verlies. Zonder daar terstond op te antwoorden, sprak hij meer tot zichzelven: ‘had ik mijn eigen zin maar gevolgd, ik zou er de dupe niet van geweest zijn. Maar mijn compagnon stelt al te veel vertrouwen in de menschen. Hij rekent steeds op het geluk dat we hadden tot hiertoe, en is daarom dikwijls te onvoorzigtig. Ach, dat lijden,

dat de menschen ons dikwijls veroorzaken! Ik wil voortaan den stelregel aannemen om niemand te vertrouwen.' En nog volgde er eene menigte van klagten, die echter door zijne vrouw gestuit werden, toen zij vernam, dat de schade zoo groot niet was, als de donkere voorstelling van haren man liet vermoeden. Zij herinnerde hem, hoe menige dag van voorspoed tegen dezen kwaden dag opwoog, en hoe men het leed zoowel als het lief der wereld moest aannemen. 'Ja,' zeî hij, 'dat is wèl, maar er kunnen meer zulke rampspoeden komen en waar moet het dan heen?' 'Geen zorgen vóór den tijd,' sprak ik; 'en al ware het, dat er meer rampspoeden kwamen, als ze buiten uwe schuld zijn, dan zijn ze zeker nuttig en goed. Licht en schaduw geven aan het leven, als op eene schilderij, de beste tint. Licht en schaduw veroorzaken dat getemperd licht, dat ons oog het best verdragen kan.' En nog meer wilde ik er bijvoegen, toen mijn gastheer mij vrij onzacht in de rede viel: 'fraaije redeneringen, die mij echter mijn geleden verlies niet vergoeden, en er mij niet voor instaan, dat ik door meer dergelijke niet ten gronde zou gaan.'

Na dezen niet vriendelijken, maar bij mij ligt verschooning vindenden uitval, achtte ik het best vooreerst te zwijgen. De ramp, mijnen gastheer overkomen, had invloed op het gezellig onderhoud aan den maaltijd, scheen het ook, dat daaronder de nevelen van zijn gefronsd voorhoofd eenigzins optrokken.

Toen wij aan het nageregt waren, begon ik de geschiedenis van mijn vriend G. te verhalen. 't Scheen, of dit financieel onderwerp mijn' gastheer beter beviel; hij luisterde althans met meerder aandacht, dan naar mijne voorstelling van licht en schaduw. Ik was ook van batterij veranderd en had het plan tot een' anderen aanval gevormd. Op mijne vraag, wat hij van zulk eene ontevredenheid dacht, als G. aan den dag legde over het betalen van het collateraal, antwoordde hij in eene opgewonden stemming, dat G. een dwaas, een zotskap, een inhalig man was, die om zulk eene kleinigheid, in vergelijking van de schatten in wier bezit hij gekomen was, uit zijn humeur kon gebragt worden. 'Vindt gij dat?' vroeg ik. 'G. zal toch bij u geen verschooning vinden?' zeî hij. 'Zoo min als gij,' hernam ik, 'want gij zijt die man!' Verbaasd zag de gastheer mij aan, met een hoog rood op de kaken. Met eene onderdrukte opwelling van toorn, vroeg hij: 'hoe meent gij dat?' 'Mijn vriend G.,' was mijn antwoord, 'is ontevreden, omdat hij een gering verlies voor eene groote winst moet lijden; gij, mijn vriendelijke gastheer, zijt het, omdat gij het collateraal van uwen doorgaanden voorspoed moet betalen.' Dat die wijze van aanval beter werkte, ontdekte ik aan den blos van schaamte, die zijn gelaat overtoog, terwijl zijne vrouw mij met een' vriendelijken glimlach bedankte en mij toefluisterde: 'gij hebt als een profeet den boozen geest bezworen.'

(*Vervolg in een later nommer.*)

Brievenbus.

I.
Brief aan de redactie van den Tijdspiegel over een nieuw orgaan van de kunst in Nederland, met betrekking tot de tentoonstelling van schilderijen te Rotterdam.

Mijnheer de Redacteur!

De Tijdspiegel heeft zich nu en dan ook wel eens bezig gehouden met *kunst*, daarom geloof ik dat gij met mij zult jubelen nu er eindelijk bij ons, hier in dit land, een orgaan tot stand is gekomen, dat voor een gedeelte aan de kunst is gewijd, dat zelfs boven aan in zijne vlag of in zijn titel het woord *konst* voert met groote letters, terwijl later nog eens in het ligchaam van 't orgaan zelf in meer moderne taal te lezen staat: *kunstberigten.* Onder die kunstberigten, - niet berigten over of omtrent kunst - maar *kunstberigten* - 't is jammer dat boven 't eerste gedeelte van 't orgaan niet *letterberigten* staat - worden ons elke week nieuwstijdingen opgedischt uit België, Frankrijk, Engeland en Duitschland, zelfs uit Amerika, die natuurlijk uit vreemde tijdschriften zijn overgenomen. Nederland, waar ongelukkig niet veel goede tijdschriften over kunst zijn, krijgt, zelfs dan wanneer er binnen zijne grenzen iets op het terrein der kunst aan te wijzen valt, niet veel grooter deel dan de andere landen; maar het deel, waarin Nederland zich mag verheugen, is *oorspronkelijk.* Bij voorbeeld, in n° 24 worden aan de tentoonstelling der Akademie van beeldende kunsten te Rotterdam een veertigtal regels gewijd, terwijl de beschrijving van *een halve* schilderij van Biard te Parijs twintig regels inneemt. 't Is waar de veertig eerste regels zijn oorspronkelijk en de twintig volgenden vertaald, en dus hebben de eersten oneindig meer waarde; daarbij wordt er tot tweemaal toe voorzigtig in te kennen gegeven, dat er *welligt* later nog iets meer over de Rotterdamsche tentoonstelling in den Bode zal worden opgenomen.

‘Maar, zult gij zeggen, er was dan denkelijk ook geen plaats meer in dat nommer 24.’ O, neen, volstrekt niet; 't was geheel vol, en zelfs had men eene vrij uitgebreide recensie over ‘eene academische proeve’ met kleine letter in anderhalve kolom moeten doen zetten, om haar nog in dit nommer te kunnen opnemen, 't geen zeker volstrekt *noodzakelijk* zal zijn geweest. Die ‘academische proeve’ toch over den Raad van State en de beslissing der administratieve geschillen was gewis van meer belang, meer ad rem, en meer overeenkomstig met de rigting van een blad aan kunst en letteren gewijd, dan eene gemotiveerde beschouwing van de tentoonstelling der Akademie van beeldende kunsten te Rotterdam dit zou geweest zijn.

Maar nu, die veertig gouden oorspron-

kelijke regels aan de kunst gewijd, waarmeê, zooals er in te lezen staat, ditmaal *volstaan kan worden*, wat behelzen zij? Men vindt er in opgenoemd die schilderijen, die dadelijk de algemeene aandacht tot zich trekken, en er is niet alleen 'volstaan' met de opnoeming van die schilderijen, die *per se* '*behooren* onder de stukken, die vooral *reeds dadelijk* de algemeene aandacht tot zich trekken,' maar bij de meesten is zelfs met een enkel woord aangegeven, hoe het komt, dat zij er *per se* toe behooren, en dat is gedaan met een tact, met een juistheid, met een meesterschap (*meesterachtigheid* zouden we haast gezegd hebben), die verbazen, en dit niet alleen, maar de stellers hebben nog gelegenheid gevonden om in die enkele woorden hier en daar een kritiek in te lasschen ook; zoodat we hier in veertig regels bekomen een oorspronkelijke beschouwing en kritiek (natuurlijk *grondig*) van de beste stukken uit drie honderd schilderijen!

Had ik nog ongelijk, mijnheer de Redacteur, te onderstellen, dat gij met mij zoudt jubelen, wanneer ik u wijs op zulk een phenomeen in Nederland?

En nu oordeel zelf, het berigt spreekt aldus: 'Twee moeders, naar aanleiding van Salomo's eerste oordeel, door Gustaaf Wappers, fraai van kleur en teekening; eene andere schilderij van denzelfden meester "de dochter van Thomas Morus voor den kerker van haren vader," insgelijks schoon van kleur, maar in vele opzigten eene neiging verradende tot affectatie. H.A. van Trigt te Dordrecht, eene voorstelling uit den Wallenstein van Schiller, twee levensgroote figuren, Wallenstein op den voorgrond; eene hoogst verdienstelijke schilderij, rijk van kleur, flink geteekend en breed van behandeling. "Drie moeders" van David Bles, een juweeltje van karakterschildering en hoogst oorspronkelijk van vinding en opvatting; eene andere schilderij van Bles, "werken en leegloopen," allerliefst van kleur, maar niet onberispelijk van teekening..... Twee uitmuntende schilderijen van Ch. Rochussen, een park en eene valkenjagt.... "Een avond in het gebergte" van F.H. Hendriks, met meer kleur en rijker van onderwerp dan vroeger, echter niet zonder eene kleine overhelling naar coquetterie. Eene schilderij van Oerder, die Hendriks in alles volgt, gelukkig ook in vooruitgang..... Rosa Bonheur, als altijd onnavolgbaar fraai in haar "attelage Nivernais....." eene kapitale schilderij van F.A. Breuhaus de Groot, een riviergezigt met eene opkomende bui; portretten van H.A. de Bloeme te 's Gravenhage, uitnemend van kleur.'

Gij ziet het, mijnheer de Redacteur, het is geen subjective meening, geen persoonlijk oordeel: het is een oordeel uit de hoogte, dat *a priori* als juist en goed aangenomen moet worden: wat daar gezegd wordt, *het is zoo.* Evenwel ik vermeet mij een paar aanmerkingen er op te maken en een paar vragen te doen.

Ik vraag vooreerst in het algemeen: kan zulk een oordeel, dat ik - het spijt mij dat ik het zeggen moet - 'hoogst oppervlakkig en ongemotiveerd' heb hooren noemen, kan zulk een oordeel, of zulk een berigt nut doen, ten beste werken voor de kunst, vooral dan wanneer het geven van een meer uitvoerig verslag zich alleen tot een 'vroom hopen' bepaalt? Is het niet beter *niets* te zeggen, dan de meestal zoo weinig afdoende, zoo weinig grondige aankondigingen over tentoonstellingen van kunst, te vinden in sommige Amster-

damsche en Rotterdamsche dagbladen, aldus nog met ééne te vermeerderen?

En nu in het bijzonder: Is het eene fout van den zetter, dat de woorden ‘insgelijks schoon van kleur, maar in vele opzigten eene neiging verradende tot affectatie,’ niet slaan op de eerstgenoemde, wel op de in de tweede plaats genoemde schilderij van Wappers? Thans worden ‘de twee moeders’ fraai van teekening genoemd. Van het kind, dat boven allen lof verheven en naar het leven bestudeerd is, wordt met geen enkel woord gesproken; maar wij vragen of de vrouwen juist van teekening zijn? Wij vragen of de goede moeder in hare knielende houding niet *per se moet* vallen, terwijl zij het kleed van de andere moeder vasthoudt, als met het doel, om daaraan eene sierlijke plooi te geven? De uitdrukking moest, naar de meening van sommigen, juist liggen in een hartstogtelijken greep, in de handeling dier moeder, die haar kind wil redden, die er in nameloozen angst en spanning naar tast en grijpt; maar die er zeker niet om zou gedacht hebben het kleed van die andere vrouw die haar haar kind ontrukt, gracieus op te houden. De schilderij is wel verrassend, het onderwerp nieuw, maar toch is de voorstelling onwaar; het stuk vertoont wel een schijn van breedheid, maar mist naauwkeurigheid van uitvoering.

De dochter van Thomas Morus daarentegen kan voortreffelijk worden genoemd, en we vragen waar hier de beschuldiging van affectatie zich op grondt? Naar onze meening - ik gebruik hier *wij* en *ons* omdat ik niet alleen sta in mijne meening - naar onze meening is die figuur waar en fijn gevoeld, eenvoudig en goed van uitdrukking.

Aan de schilderij van Van Trigt wordt lof toegezwaaid. Indien we scherp wilden zijn zouden *wij* van twee poppen uit een wassenbeelden-spel spreken, houterig en stijf bij uitnemendheid.

‘Werken en leegloopen’ van Bles wordt bij zijne schoone ‘drie moeders’ genoemd, waarbij het - onbeduidend als het ons voorkomt - niet te vergelijken valt.

Wanneer er op het talent en de genialiteit van Ch. Rochussen was gewezen geworden, op zijne ongemeene productiviteit - we zouden er zeker niet tegen opkomen; maar we kunnen niet beämen dat de onbeduidende onderwerpen, oppervlakkig en gemaniëreerd behandeld en daarenboven valsch van kleur, die hij *hier* heeft geleverd, zooveel opmerking verdienen, ofschoon ze als al zijne scheppingen geest en vlugheid verraden.

Van Hendriks' leelijke decoratie kunnen wij niets anders zeggen dan ‘onwaar en valsch.’ Arme Oerder, die hem in alles volgt!

Breuhaus de Groot, die een der beste stukken heeft geleverd, vol oorspronkelijkheid en waarheid, en de Bloeme, wiens mannen-portret door fijnheid van modelé uitmunt, zijn wel wat achteraf gesteld; doch het ergste rekenen wij dat Rosa Bonheur zoo maar ter loops en onder al de anderen wordt genoemd. Naar onze meening toch is hare schilderij buiten alle bedenking de voortreffelijkste van de gansche tentoonstelling. Haar stuk, dat eene geheele nieuwe *phase* in de kunst opent, zouden wij beschouwen als eene *bonne aubaine* voor een blad, dat het woord ‘kunst’ in zijne banier voert; daarover toch valt heel wat te zeggen. En wat lezen wij van dat beroemde stuk, het eerste waarmede Rosa Bonheur eene nieuwe school heeft geopend? - *niets*! Er wordt alleen gezegd, dat zij *als altijd* onnavolgbaar fraai is in

haar ‘attelage Nivernais.’ *Als altijd* zal dan toch wel moeten wezen in den zin van even als sedert, of even als later. Of hebben de stellers van het berigt niet begrepen dat zij in de schilderij van Rosa Bonheur iets geheel nieuws voor zich hadden, dat vroeger onbekend was? - We kunnen het niet onderstellen; we hopen dat zij later op de tentoonstelling te Rotterdam terug zullen komen, zich zullen verontschuldigen over de haast, waarmeê ze hun voorloopig berigt hebben moeten opstellen, en dan ten minste eenige woorden zullen wijden aan het *homérique* - we vinden geen ander woord voor 'tgeen we willen uitdrukken - dat Rosa Bonheur in dit stuk heeft weten te scheppen, en waardoor ze haar verwonderlijk talent aan de wereld heeft doen kennen; - dat ze even zullen stilstaan bij de nieuwheid van opvatting, bij den eenvoud en degelijkheid en waarheid van uitvoering, bij de kracht in de trek-ossen - de fijnheid van toon in de lucht en het landschap ten toon gespreid; - dat ze eene vergelijking zullen beproeven tusschen Paul Potter en Rosa Bonheur, die de *staande* beesten van Potter *in beweging* heeft gebragt.

Wanneer dit in den Konst- en Letterbode gedaan wordt, mijnheer de Redacteur, dan zullen het doel en de rigting van dit nieuwe orgaan van de kunst in Nederland zeker beter kunnen worden begrepen, dan dit tot nog toe kan worden gedaan door

R. 20 Junij 1854.
Uw' dw. Dienaar,
X.Y.

t.o. 80

BOSCHJESMANNEN
in Nederland.

Godgeleerdheid. - Wijsbegeerte. - Staatkunde. - Opvoeding en onderwijs.

Strijd, maar overwinning en vrede.

Zegepraal des Evangelies; of openlegging der redelijke gronden, die mij van een atheistisch ongeloof tot aanneming der zaligmakende waarheid in Christus bragten, door Alexander Harris. Naar den vierden druk uit het Engelsch, door C.S. Adama van Scheltema, Predikant te Amsterdam. Te Amsterdam, bij de wed. L. van Hulst en Zoon, 1854. Ruth. Een verhaal door de schrijfster van Mary Barton. Uit het Engelsch vertaald door C.M. Mensing. 2 deelen. Utrecht, D. Post Uiterweer, 1854.

In onze inwendige wereld is een rijkdom van krachten, eene veelheid van werking, die niet minder, en althans niet minder belangrijk is voor den denkenden mensch, dan die, welken wij waarnemen in de zigtbare wereld rond ons. Dáár wordt door den mensch het eigenlijke, regte leven geleid, ofschoon velen het daarvoor, in de misleiding van een praktisch materialismus, niet erkennen. Om ons en áán ons vinden wij het uiterlijke, vergankelijke, het wisselende, maar dat den zinnelijken mensch door den schijn bedriegt, ín ons vinden wij het degelijke, blijvende. Buiten en aan ons is inkt en des noods letter, in ons wordt woord en zin zamengesteld voor het levensboek. - Welk een Frans Baltenswerk en pastei, hoe onzamenhangende katalogus, hoe luttel beduidend aanteekeningboekje, welke kladderij, wat gemeen straatlied of roman à la Sue kan het worden! Hoe edele gedachten en verheffende waarheid kunnen er ook in worden uitgedrukt! - Gelukkig, wie daar van den aanvang af reeds door zorgvuldige leiding voor te veel knoeijen, voor verknoeijen wordt bewaard; nog gelukkiger, althans grooter, wie verwaarloosd of gehinderd in het begin, later de bladen met wat waarachtig en eerlijk, wat regtvaardig en rein is, met al wat liefelijk is en wèl luidt, met deugd en lof leert vullen! - Er zal vreugde zijn voor de engelen Gods over eenen zondaar die zich bekeert, meer dan over negen en negentig regtvaardigen, die de bekeering niet noodig hebben.

Onder dezulken die het ongeloof,

zoowel theoretisch als praktisch, gelijk men het in de oudere theologie noemde, huldigden, behoorde eens Alexander Harris, die ons hier eene *Selbstbiographie* geeft. Wij krijgen eerst eene *historia morbi*, waarin natuurlijk veel bijzonders voorkomt, wat hem alleen juist zóó eigen was en eigen werd, maar dit niet zóó, dat daardoor het algemeen ziekte-karakter verloren ging. Hoe hij tot genezing kwam? Het boek behelst het antwoord op den titel. - Het waren geene bevindingen, het was geen half mirakuleuze ommekeer, waarbij het eensklaps *zum Durchbruch* komt; wij lezen daar: Openlegging [mededeeling?] der *redelijke* gronden. En dien titel mag het boek dragen, het is er ons zooveel te liever om. Dat is een weg dien men kan nagaan, óók bewandelen. Het heet: 'híer en dáár heb ik den voet gezet.' - Is hij dan een man van de eigen geregtigheid? Dat zij verre! Hij voelt op zijn' tijd het: 'zalig niets te wezen!' maar hij vertrapt het *Ik* niet, hij maakt het niet dood. Hij is geen apostel eener genade, die den mensch geene vrijheid laat. Zijne leer is, dat God op zedelijk gebied leidt en helpt, maar niet dwingt, zoodat vromen van zekeren stempel hier wel een: Wat? die man bekeerd? zullen vragen, en misschien hem nog als een kind der wereld, een kind des satans zullen beschouwen. Wèl moge het hun bekomen! - Den stempel der waarheid draagt het werk van den schrijver. Hij verschoont zich niet, en (vaak een andere vorm slechts van de ijdelheid en den geestelijken hoogmoed) - vergooit zich ook niet. Toch zouden sommigen, het leven der ruwheid dat Harris vroeger leidde ziende, trek kunnen krijgen om te zeggen: - 'Heer, ik dank u, dat ik niet ben als deze!' niet in aanmerking nemende, hoe hij in gevaarlijken leeftijd schipbreuk leed aan hetgeen hij toenmaals als zijn hoogst levensgeluk beschouwde, en in welken kring van beroep, verkeer en leven Harris toenmaals kwam. Hij verhoovaardigt zich ook in geenen deele op zijne bekeering, en, beter dan met menige pathetische exclamatie leest men tusschen de regels: - Gode de eer!

Dit aangaande de meer zedelijke zijde van het boek. Waar die aan het intellectuele paalt en meer op verstandelijk gebied komt, hebben wij enkele zwakkere punten gevonden. Op blz. 31 en elders, treft men nog wel eens het zoogenoemde *argumentum a tuto* - dat het in elk geval veiliger en verkieslijk is om wél, dan om niet te gelooven - aan. Op blz. 13 wordt de leer van het toeval door het werpen en neêrkomen van een' steen tamelijk eenzijdig en gebrekkig opgehelderd. - Onze *phrenologie* is nog te weinig gevestigd, te algemeen - zal zij ooit meer bepaalde wetenschap worden? - om daarop, en dan zulke stellingen, te bouwen. Carus schreef eene *Cranioscopie*, doch wij weten niet, dat wij iets van een centraalorgaan hebben gevonden, dat het orgaan van vereering zou zijn, zoo als hier blz. 46 wordt aangenomen, ten einde 's menschen bestemming tot godsdienst aan te wijzen, en dat een argument zou zijn voor het bestaan van het Opperwezen. - Beter is de physico-theologische argumentatie, die daarna volgt, en die nederkomt op het: - In de natuur is zamenstemmend werken van het heterogene voor het heterogene, daar is doel en plan, er is gedacht, beoogd, gewild, zóó, dat het in de stof niet kan gezocht worden, - dat wijst ons op een' Geest, die het al omvat, beheerscht, bestelde en regelt. - De tien geboden zijn in hunne objective zedelijke waarde wat hoog aangeslagen,

en wij zouden den schrijver in bedenking geven, of wij de wetten des regts, daarin uitgesproken, in het wereldbestuur Gods wel altijd zoo gehandhaafd zien. Men zij toch voorzigtig met argumenteren! Waarlijk, nog te dikwijls moeten wij menschen vragen: - Wat hebben deze schapen gedaan? en ons oor verneemt nu en dan maar een klank van de harmonie, die er in het wereldbestuur des Oneindigen is, en ook eens voor ons zal komen. Dat is eene hoofdzaak van dat geloof, dat zich aan den Ongeziene houdt, alsof het hem zag, en overtuigd is dat Hij dengenen die Hem zoeken een vergelder zal wezen, dat de schrijver, zoo als het in zijn binnenste zich kwam vestigen, treffend schetst: - ‘Jaren zijn - zegt hij - voorbijgegaan, verzoeking heeft hare uren van overmagt gehad, in mijn leven heeft op allerlei wijze hoop en vrees, vreugd en smart elkander afgewisseld, maar grooter dan die allen, te midden van die allen, boven die allen, heeft een overheerschend bewustzijn stand gehouden, dat het oog des Alwetenden op mij zag, en dat elke tekortkoming in de meest onbeperkte onderwerping aan de goddelijke wet eene zonde was tegen mijne eigene ziel. Ik ben overtuigd, dat ik aan die genade mijne bewaring in alle volgende moeijelijke tijdpunten te danken heb, en dat zij het is, die mij behoed heeft, om alle inspanning om mijne zaligheid uit te werken, niet geheel te laten varen.’ - Daarin vindt men de uitdrukking van de kracht des geloofs, van den ootmoed des geloofs, van de hoop des geloofs, de kern der waarheid, die in het leerstuk van de onverliesbaarheid der genade hare overdrijving vond, en schier tot lastering werd, die soms zoo heilloos werkte.

En toen nu, om met Claus Harms te spreken, deze zoekende ziel tot eene gezochte werd, toen Harris, ten prijs van moeite en offers, eenen Bijbel magtig werd, hoe werd deze hem brood des levens, water des levens, verkwikkende, voedende regen op het dorstig gewas. Daar was licht voor zijn oog, rust voor zijn hart, wapen in zijnen strijd. Wij hebben daarvan niet de regte voorstelling, wij, die ten aanzien van dat woord gesteld zijn en staan als ten opzigte van honger en spijs. De laatste is ons tegen den honger gegeven; maar hoe weinigen hebben genoeg ontbeerd om den regten honger te kennen! Hoe is den meesten onzer de Schrift in handen gegeven, als een der vele dingen, van welke men toch ook in het leven iéts behoorde te hebben, misschien als stukken, die in het te voeren proces tegen partij konden dienen. Harris kreeg dien anders. - Hoe? - Dat leze men onder anderen op blz. 178°, waar het heet: - ‘Steeds levendiger werd ik er van overtuigd, dat het regte gebruik van de H. Schrift, als voertuig van hemelsch onderwijs, niet zoo zeer is het bepalen van ons verstand bij de ons vreemde voorstellingen en beelden die er in voorkomen, en nog minder het wringen en kneden van deze tot nieuwe en vreemdsoortige meeningen, dan wel het openstellen van ons hart voor den algemeenen geestelijken invloed, dien het [dat onderwijs] daarop moet uitoefenen. [Hoort het, heeren dogmatische uitpluizers en systeemheeren en systeemknechten, als ook wat hij later zegt, blz. 182!] ‘Wanneer men op die wijze eerst de leeringen der Schrift misvormt en onkenbaar maakt, wordt de verdediging van hare waarheid schier onmogelijk, en dan ligt, door de overmagt van onzuivere bestanddeelen, hare verwerping schier voor de hand.’

Doch genoeg, om onze lezers te doen smaken, dat zij hier dikwerf zuivere, krachtige, indringende waarheid kunnen vernemen. - Later neemt de schrijver van wat hij ons uit zijn leven mededeelt aanleiding, om over de eeuwigheid en onze hoop om daar de onzen te hervinden, te spreken. Een in vele opzigten moeijelijk punt, doch waarvoor wij meenen, dat nog andere meer praegnante gronden kunnen worden aangevoerd. Over de middelen tot geloof wordt bezadigd en klaar en tevens krachtig gesproken op blz. 225 en volgg. En volgaarne vereenigen wij ons met des schrijvers slotwoord, als hij zegt: - 'En hoe onvermogend nu onze rede op zichzelve moge zijn, om in eigen kracht ons den hemel van Gods zalige vadergunst binnen te leiden; nogtans is zij geheel berekend en van God zelven met de kracht toegerust, om ons tot dat belangrijk punt te voeren, waar wij onze behoefte aan Gods genade gevoelen en het verlangen naar haar genot opvatten en koesteren kunnen.'

Wij hebben gemeend, den loop dezer geschiedenis, die nu en dan door tooneelen uit Harris' leven wordt afgewisseld, te mogen noemen: Strijd, overwinning en vrede; moge hij ook nog uitzien naar het einde van dien strijd, als de regte overwinning en de volle vrede komt. De vertaling is niet zoo vloeijend, niet zoo kuisch, als wij dat van den heer Scheltema gewoon zijn.

Strijd, overwinning en vrede - herhalen wij, nu wij, na het lezen van Ruth, door Mary Barton, dat werk nog eens ter overzage in de hand nemen.

Nog een roman ook! - was meermalen onze gedachte, als wij het stapeltje boeken aanzagen, dat lag op de tafel, waar het wachtende werk zijne gewone plaats heeft, en onze lust strekte er niet heen. Wij hebben dien toch ter hand genomen, en ons de lezing niet beklaagd..... Meer! Wij laten het anderen over, om hier en daar eene zwakkere plaats uit te monsteren; doch wij stellen er andere, vele tegenover, die juweelen van het eerste water mogen heeten. Strijd was er voor haar, de vroeg in het oog der wereld gevallene, die later hard werd verstooten door menschen der hoogheid, door mannen van het *spiessbürgerliche* regt. Strijd! zeggen wij, en een harde, mogt die ook minder in het binnenste zijn oorsprong hebben genomen, strijd met de wereld en haar hard oordeel, dat hier ten vooroordeel en ter veroordeeling werd, als zoo menig oordeel der menschen. Doch ook zegepraal, zegepraal behaald in de kracht van een echt christelijk, werkzaam geloof, mogt ook de wereld die der arme naauwelijks gunnen. Een roman der humaniteit zouden wij het boek willen noemen, der humaniteit in ruw, naauw breekbaar hulsel, in den harden Bradshaw, van *sterner stuff* nog en op lager trap van wat onbehouwen vormen in de meid, Sally, wat bekrompen en methodistisch in miss Benson, vereenigd met de zaken, en daardoor in ertsachtigen vorm bij Farquhar, met allieersel vermengd, toch later gezuiverd bij Jemima, echt humaan in Benson, doch veredeld en geheiligd door geloof en zuivere godsvrucht in Ruth - gelijk wij haar verloochend zien door sir Bellingham-Donne, totdat God hem in de ziel grijpt, en de dikke schors schijnt verbrijzeld te zullen worden, dat echter niet gebeurt. Plan en uitwerking zijn meesterlijk, en het boek is rijk in fraaije beelden als in kernvolle gedachten. - Van een meisje in balkostuum, dat haar los en luchtig

bovenkleedje schudt, gelijk een vogel zijne vederen. Men ziet beide! - En hoe fiksch is de aanmatiging geschetst van het trotsche nest op blz. 21. - Ruth's verlatenheid onder vreemden, met heugenis van de ouderlijke woning en de ouderlijke liefde in het hart blz. 47. Men moet zulk een' toestand hebben gekend, om de volle, roerende waarheid te erkennen, alsmede die van hare verborgen, 's nachts uitgeweende smart, blz. 53. - En hoe goed is haar val gemotiveerd; welke schrik bij het ontwaken uit hare verblinding, blz. 101; hoe hoort men de vergelding dreigend komen, naderen met ijzingwekkenden stap! Welke wanhoop! Hoe gemakkelijk zondigt Donne-Bellingham! - En toch wordt dit alles overtroffen door de wijze, waarop de schrijfster hare heldin zich laat oprigten en verheffen! Zoo kon en moest het, zeggen we, bij een karakter zoo edel, een gevoel zoo fijn, als Ruth aan den dag legt op blz. 229 van het eerste deel.

Doch wij konden voortgaan, om te eindigen met het slot, dat even eenvoudig als treffend mag heeten. Het is een werk, waarin men de zwakheid des menschen levendig voorgesteld ziet en dat toch leert gelooven aan den adel der menschelijke natuur, waarin iets verheffends ademt, omdat dit edel menschelijke overwint, wereld en zonde overwint in de kracht van een heiligend geloof, terwijl er niet meer Nemesis in komt dan in het leven is te ontmoeten. De *Vicar of Wakefield* was lang een onzer geliefkoosde werken. Er is, wat ons daaraan deed denken, ofschoon niet met de nevengedachte van kopij. Wij stellen Ruth misschien niet daar beneden.

Eene aanmerking nog! Wij hebben dezen roman geprezen, de strekking is hoog zedelijk. Het woord van den Heer: - ‘Haar zal veel vergeven worden; want zij heeft veel lief gehad,’ is daarin heerlijk uitgewerkt; en toch zouden wij dit boek meisjes niet in handen geven. - Dat de jeugd het misdrijf zie en de gevolgen van dien, maar dat zij liever de heillooze gevolgen daarvan ontware, dan dat en hoe het vergeving kan vinden! - Beter kon het haar, die ongelukkig ten val kwam, voor oogen stellen, waar en hoe de regte verzoening was te weeg te brengen. In dezen zijn wij minder voor eene soort van zedelijke inenting.

CHONIA.

Reize in het beloofde land,

gedaan in 1851 door E.W. Schulz, predikant bij de Hervormde gemeente te Mulheim aan de Ruhr. Uit het Hoogduitsch vertaald naar de derde uitgave. Met aanteekeningen van den vertaler, het portret van den schrijver, 26 afbeeldingen, eene kaart van Palestina en een vogelperspectief van het H. Land. Wijk bij Duurstede, W.F. Stramrood. 1854.

Wij hadden gehoopt aan een werk, als dat wat wij hier aankondigen, vooraf reeds weinig debiet in ons vaderland te mogen verzekeren. Met eenig gevoel van treurigheid namen wij het in de hand. - Waarom mogt het Van Senden niet gebeuren zijn reisverhaal het licht te doen zien, en moest hij worden weggenomen

in het midden zijner dagen, toen hij van wat waarschijnlijk het hoofdwerk van den rijkbegaafde zou zijn geworden mogt zeggen wat een Barthélémy van andersoortigen arbeid sprak:

A peine je prélude à mes rudes travaux?

Hem werd het volbrengen, ons het bezitten niet gegund van een werk, dat, gelijk wij vertrouwen, een gelukkig midden zou zijn geweest tusschen wat de soms wel overspannen Lamartine leverde, wiens zielsverlangen was, ‘om nokkend en verplet ten kruisberg op te stijgen,’ en de meer koele zienswijze van den aan het hoofd genoemden auteur. - Wij zouden den titel nog wat juister hebben gevonden, indien men het ‘Dagverhaal van’ enz. had geheeten. Immers de voorstelling is, zoo als onze naburen het zouden uitdrukken, wel wat *subjectiv gehalten.* Wij spreken hierbij natuurlijk onze eigene meening uit, die mogelijk ook subjectief genoeg is. - Kalme klaarheid, iets rustigs waarbij men van de dingen niet ligt te veel ophef maakt, maar ook het wezenlijk grootsche, treffende niet tot zijn volle regt laat komen, en men de zaken meer waar dan wel trouw voorstelt, die kalme klaarheid praedomineert hier. Zijne ingenomenheid met plan en reis en wat hij daarop aanschouwt, mag meer eene diepe en innige en duurzame dan hooggestemde heeten. Dat ligt geheel in het karakter des schrijvers, die van der jeugd af een verlangen naar het Heilige land voedde, die als knaap dit toont in spelen, teekeningen en gedichtjes, en die, toen hij in later jaren, de gelegenheid tot vervulling daarvan vindt, deze met vaste bedaardheid, meer dan met opgetogenheid, aangrijpt. - Die gelegenheid bestond hoofdzakelijk hierin, dat de predikant Fliedner, onder bescherming van Pruissen's Koning, de reis naar Palestina zou maken, om vier diakonessen naar het nieuw op te rigten godshuis der Protestanten te Jeruzalem te begeleiden, terwijl zich later nog een predikant Plitt uit Bonn aan het gezelschap aansloot. - Wij lezen altijd liever eene reis van den heer Schulz dan van Fliedner. De eerste moge hier en daar zich doen kennen als een orthodox, hij is tevens gemoedelijk en minder bevooroordeeld theoloog; van den laatste heugt ons zijne in dit land vroeger gedane *Kollektenreise* nog, die een zoo eenzijdig standpunt verried, dat hij daarop tot eene miskenning van andersdenkenden kwam, die bijna lastering mogt heeten. De orthodoxie van Schulz is niet die kribbige.

Wij hebben deze reis wat subjectief genoemd. En inderdaad is zij dan ook zoo ingerigt, dat men duidelijk ziet, wat in de eerste plaats den reiziger trok naar die plekken, die eens door de omwandeling van den Eenige schier geheiligd werden. De reis zelve krijgen wij vrij aaneengeschakeld en soms in enkele punten tot persoonlijk détail. - Over den tegenwoordigen staat van die streken deelt hij weinig meer mede dan wat hem in het oog moest vallen, of waarmede hij als zijns ondanks in aanraking kwam. Slechts ter loops vernemen wij iets van de wijze van beheer en den burgerlijken toestand van het land, dat de politiek in latere, en vooral in onze dagen, weder voor heilig - verklaarde, hoezeer wij wel eens wenschten te weten, hoe veel of hoe weinig Mentschikoff, Napoleon en Metternich er van meenen. Van grond en voortbrengselen krijgen wij meer, en nu en dan eenige natuurbeschrijving; maar deze minder zoo, dat het mag

heeten, dat de zonneglans der poëzij daarover is uitgegoten. Inwoners worden naar hun karakter nu en dan in algemeene trekken geschetst; gaarne hadden wij meer vernomen van soortgelijken aard als de mededeelingen van Sandreczky, blz. 76, aangaande Armeniërs, Grieken en Turken, en wat daar verder komt. - Voortbrengselen van den grond worden dikwerf opgesomd en beschreven. - Naauwkeurig mag daarentegen de beschrijving heeten van plaatsen en overblijfsels van stichtingen, die een bijbelsch of christelijk geschiedkundig belang bezitten. De steendrukplaatjes, kaart en vogelperspectief, welke de uitgevers van hunnen Duitschen confrater kregen, dienen zeer ter opheldering en om vele voorwerpen aanschouwelijk te maken. Het oog geslagen op den minderen prijs, waarvoor langs dien weg een werk als dat van Schulz kon worden gegeven, mogen wij zulk eene speculatie niet afkeuren, vooral omdat papier en letterdruk inderdaad zeer te prijzen zijn.

Nu en dan laat Schulz sommige ontmoetingen strekken ter interessante opheldering van enkele plaatsen des Bijbels. Hiervan trof ons die op blz. 259 van de gelijkenis van den goeden herder en het malen der twee in denzelfden molen, blz. 148, en gaarne hadden wij zulke aanwijzingen in nog grooter getal ontmoet. Minder konden wij ons vereenigen met de ‘asch die op den dag der opstanding wacht.’ Dat is zeer tegen de groote wet der natuur, tenzij men met de rabbijnen tot het beentje *Loez* kwam - *quod tamen probandum.* - ‘*Lok Morilla!*’ op blz. 61, zal wel het wat rond en hol uitgesproken, hier verkeerd afgebroken ‘*Allah akbar*,’ zijn geweest. - De vertaler deed zijn werk goed; doch het ‘blinde passagiers,’ blz. 73, kunnen wij niet als een blind passagier laten gaan, het zijn zulken, die *gratis* worden medegenomen. - blz. 97 vonden wij ‘SCHATZ, *Kästlein*,’ voor *Schatzkästlein*, wat wij ‘Schat van enz.’ zouden noemen. - ‘*drijfhuizen*’ voor oranjerie of broeikassen, gaat evenmin als ‘bloeiwijze.’ - Gaarne bevelen wij echter den verdienstelijken arbeid aan, die ons aangename uren schonk.

CHONIA.

De redelijke godsdienst, zoo als deze door den weldenkenden Christen wordt hooggeschat, beoefend en verdedigd.

Door D. Doedes, predikant te Ingen. Te Wijk bij Duurstede, bij W.F. Stramrood. 1853.

Redelijk zal ieder au fond zijne godsdienst keuren. Immers, zoo formeel en ten volle kan de mensch, zelfs zijns ondanks, van zijn mede hoogst en edelst vermogen geen afstand doen, of hij meent grond te hebben waarom hij zus of zoo oordeelt, op deze of gene wijze te werk gaat. Zelfs wanneer hij niet

aanneemt wat hij ánders waar zou keuren, wanneer hij hetgeen hem anders onwaarschijnlijk en onwaar moet voorkomen aanneemt, doet hij zulks op gronden die bij hem plausibel zijn, tenzij iemand louter gedachtelooze volgzaamheid kent. - De man die zweert bij de eens geijkte formulieren heeft eens meer bewust of onbewust 'waarom?' gevraagd en een 'omdat' gekregen of gevonden. De meest onderworpen Katholiek, die bij het 'Αυτη εφα' van zijne kerk of haar hoofd, zijn subjectief oordeel geene stem gunt, en enkel demoed is, en geloof voor hare uitspraken heeft of meent te hebben, waardoor hem dat standpunt wordt aangewezen. Van dien kant behoort vooral dit vermogen tot het onvervreemdbaar eigendom onzes geestes, kunne men ook rente en vruchtgebruik afstaan. - Aan de andere zijde staan in geloofszaken zij die, niet alle godsdienst verwerpen, maar die toch bij dat redelijke godsdienst aan eene godsdienst der rede denken, op wie het malsche: 'de Christus moet er uit, en Socrates er in,' door wijlen onzen knorrigen meesterdichter werd toegepast.

De titel van het hier aangekondigd werk bewijst reeds, dat de schrijver tot geen van de beide genoemde uitersten, maar tot een van de talrijke nuances daartusschen behoort, die vaak aan beide zijden van lafheid of aanmatiging, van behoedzaamheid of inconsequentie worden beschuldigd, die evenwel meenen, dat zulke houding en rigting, met eene rede die wat kan, ofschoon zij ook niet alles kan, op ons menschelijk standpunt wel zeer consequent is. Op dat standpunt buigt men voor het Woord, maar niet voor hetgeen menschen daarvan soms maakten, en terwijl men het verstand gevangen neemt, houdt men toch in het oog, dat er ook staat: - 'Ik spreek als tot verstandigen. Oordeelt hetgeen ik zeg.' - Men neemt het: - 'Ik ben van den Vader in de wereld gekomen' aan, maar gunt het: 'Zoo iemand wil diens wil doen, die zal erkennen of deze leer van God is,' - ook zijne regten. Men hoort het: - 'Ben ik niet ook een discipel des Heeren?' - doch verneemt ook de betuiging: - 'Wij zijn menschen van gelijke beweging als gij.' - En dit moge nu hinken op twee gedachten, halve waarheid worden geheeten; wij houden het er voor, dat het palle vaststaan, indien dit niet in *starre Unbeweglichkeit* wordt gesteld, en de volle waarheid nog aan niemand onzer is gegeven. Een denkend mensch moge vaste punten en een kern des geloofs hebben, de uiterste lijnen zullen wel *schwankend* en *fliessend* blijven.

Onder deze denkgeloovigen, behoore hij ook tot het regter midden [dat zal er immers ook wel eens in een vergadering zijn geweest], kan men ook D. Doedes tellen. Hij wil geen rationalist, geen orthodoxist [Z.Eerw. geeft hun dien naam], allerminst neoloog wezen. En van dat standpunt beschouwt hij menige heilswaarheid, die tegenwoordig vooral ter sprake komt. Men hoort kennelijk den man van jaren en ondervinding, die niet enkel uit boeken, maar ook uit het leven wijsheid gaarde. De bezadigdheid geleidt hem en in helderen eenvoud geeft hij zijne gedachten, die minder door stoutheid en nieuwheid dan door juistheid zich onderscheiden. De vorm frappeert niet: wat dezen betreft, is veeleer hier en daar iets onbeholpens op te merken. Zouden wij op sommige enkele voorstellingen letten, dan is hier en daar nog wel de invloed te bespeuren van het systeem, b.v. blz. 99; hoewel

dit ook weder wordt gerectificeerd in het vervolg. De dogmatische exegese is gezond. Deze is, gelukkig, meer het *fort* des schrijvers dan de dramatische uitwerking, die meestal wat ouderwetsch, soms zwakker is. Wij keuren evenwel het werk juist uit dien hoofde des te geschikter voor zulke lezers als minder bekend zijn met de voortbrengselen, ook met de betere der nieuwere romantiek. Nu en dan, vooral in enkele aanteekeningen, dachten wij aan het: '*senectus loquacior.*' Toch zijn er vele onder die hare plaats hier zeer waard zijn. De *taxae cancellariae apostolicae* heb ik lang reeds gezocht. Als recensent moeten wij dit zeggen; en wij doen dit te eerder, omdat wij overigens kunnen getuigen, dat het ons genoegen was op die wijze met D. Doedes kennis te maken.

CHONIA.

Een herhaalde aanval tegen de sterrekundige wetenschap.

De beweging der hemelligchamen. Nieuwe en onwederlegbare bewijzen dat onze aarde in het middelpunt van het heelal staat en zon, maan en sterren zich om haar bewegen. Naar het Hoogduitsch van Dr. Carl Schöpffer. Met bijschrift van Josua. Te Utrecht, bij N. de Zwaan. 1854.

Wij leven in eenen tijd waarin zich zoo wel in het wetenschappelijke, als in het godsdienstige en staatkundige, een geest van terugwerking openbaart, die ons hierin naar de oude gevoelens, oude formulieren en geloofsbelijdenissen, en verjaarde staatsinstellingen zoude willen terugdringen, en die hiervoor zijnen invloed bij de min verlichte standen der maatschappij en in het onderwijs der jeugd zoekt uit te breiden.

Hiertoe beschouwden wij dat het geschriftje van Dr. Schöpffer: 'De aarde staat stil' ook dienstig moest zijn, en dat dit ook als een der voortbrengselen van dien geest der terugwerking moest aangezien worden, geschikt om op de vooroordeelen der menigte te werken, en ze te bevestigen en te versterken.

De redevoering van Schöpffer, te Berlijn uitgesproken, wordt door den auteur zelven 'eene eerste nog niet goed bekookte proef' genoemd, hij rekende het zich ten pligt om zijne theorie nu eens juist uit elkander te zetten, zoo als hij zulks in het boven aangekondigd geschrift heeft gepoogd te doen.

In 1853 helderde voor het eerst te Quedlinburg een goed natuurkundige het bewijs van Foucault voor de draaijing der aarde om hare as door eene genomene proef op. Dr. Schöpffer (waarin hij doctor is wordt door hem niet gezegd, zeker niet in de wis- en natuurkundige wetenschappen); want dan zou het zeer vreemd klinken, dat hij tot op dien tijd er weinig over nadacht of die theorie *waar* dan *valsch* was, alleen wist hij dat zij aangenomen was

bij allen die op eenige beschaving aanspraak maken, en hij lachte om hen, die door eene woordelijke uitlegging van den Bijbel zich genoopt gevoelden aan te nemen dat de aarde stil staat. Het was altijd zijne meening geweest dat de Bijbel, als openbaring voor de zedelijke wereld, niets aan waarde verliest, wanneer eenige door haar opgegevene overlevering ten opzigte van natuurkundige waarheden, niet overeenkomt met onze waarnemingen en proeven. Toen had hij welligt als de grootste dwaasheid uitgekreten, wanneer iemand opgestaan was tegen eene opvatting door de grootste sterrekundigen als de ware aangenomen. Men ziet hieruit dat Dr. Schöpffer niet veel meer gronden voor zijne vroegere meening had, dan het groote zoogenoemd beschaafd publiek, dat het algemeen in zwang zijnde gevoelen aanneemt, zonder er verder over na te denken, en er eenigzins wetenschappelijk van overtuigd te zijn.

Op eens rijzen er twijfelingen in den geest van Schöpffer op, hij ziet dat de proef van Foucault niet bewijst hetgeen zij bewijzen moet, hij wilde de zaak van nader bij bezien en doorgronden. Hij bestudeerde alle sterre- en natuurkundige werken die hem te dienste stonden; had hij die wat vroeger bestudeerd, dan zoude hij de proef van Foucault beter begrepen hebben, en geene wetenschappelijke misgeboorten in het licht gezonden. Toen zag hij spoedig in, dat alle bewijzen tot nu toe voor de omdraaijing der aarde bijgebragt, valsch en onvoldoende waren, en dit gevoelen in het minst niet overeenkwam met het standpunt, waarop tegenwoordig onze kennis der natuur staat. Is het wel mogelijk in eenen zoo korten tijd en met zoo weinig voorbereidende kennis als Dr. Schöpffer zelf bekent te bezitten, zoo vele wisen natuurkundige werken (welke zegt hij niet) te bestuderen en hierover een zoo beslissend oordeel te vellen?

In weinige dagen bragt hij alle gronden bijeen, die hij voor het stilstaan der aarde had kunnen vinden, en las die aan eene vereeniging van Quedlinburgers voor, die zich ten doel stelden de natuur te leeren kennen. Deze goede lieden hadden toen eenen zeer oppervlakkigen leermeester, die in weinige dagen slechts zich in staat waande om alle gronden voor eene bij ieder deskundige veroordeelde meening bijeen te kunnen brengen. De zaak, waarvan hij op eens een vurig voorstander geworden was, scheen hem veel te gewigtig toe om het hierbij te laten, hij besloot daarom naar Berlijn te gaan en daar zijne meening voor te dragen. De geleerden aldaar moesten hem wel tegenspreken, en zoo zou de waarheid aan het licht komen.

Reeds in Maart 1853 maakte hij door de Berlijnsche nieuwsbladen bekend dat hij zijn gevoelen publiek wilde bewijzen en verdedigen. Hij riep te gelijker tijd ieder op, die hem wilde wederleggen. Volgens zijn zeggen trad er niemand op, die hem grondig kon tegenspreken, alles wat men tegen hem aanvoerde, bestond in magtspreuken als deze: Leest gij dan niet de werken onzer sterrekundigen? Wij zouden ook gaarne eens willen weten welke werken hij gelezen had. Acht gij dan een Kepler, Galileï of Copernicus in het geheel niets? Wij doen hem dezelfde vraag, en zouden wel eens willen hooren hoe hij hunne gronden voor de beweging der aarde zoude ontzenuwen. Dat men hem in Berlijn, waar een Von Humboldt, Böckh, Gruppe en zoo vele andere

geleerden wonen, niet zou hebben kunnen wederleggen, en dat hem het geleerde Berlijn niets wijzer zou maken, dan de eenvoudige burgers van Quedlinburg, laten wij geheel voor zijne rekening. Het zoude ook moeijelijk geweest zijn hem van zijn op eenmaal aangewaaid *idée fixe* terug te brengen, en men schijnt zijne argumenten geene ernstige en opzettelijke wederlegging waardig te hebben geacht. Dat hij grofheden en smaadredenen in tijdschriften over zijne voorlezing: 'De aarde staat stil,' heeft moeten hooren, spijt ons zeer, hij kon daardoor in zijne dwaze meening versterkt worden, dat men onvermogend was hem met wetenschappelijke gronden te bestrijden; zulks is ook wezenlijk het geval geweest. Men hoore onzen schrijver slechts verder: 'Deze woede was echter al zeer bespottelijk, daar er toch niemand iets door verliest of de aarde de rol van dienend ligchaam verruilt voor een waaruit eene beheerschende kracht voor het heelal uitvloeit. Integendeel de menschheid kan niet dan winnen, wanneer zij tot het kinderlijk en waar geloof onzer voorouders terugkeert. Sinds men zich de aarde niet anders voorstelde, dan als een stofje in het heelal, gevoelde men zich zoo verlaten van God, en vergat zoo geheel de godsdienst, hetwelk den aardbewoner zoo menigmaal in het verderf stortte. Sinds men aan den sterrenhemel myriaden van sterrenstelsels zag, allen in denzelfden vorm gegoten, (?) meende men dat de natuurwetten alleen geldend waren en men vergat Hem die der natuur hare wetten gegeven had.'

Dit zijn redeneringen, die op het onwetenschappelijk publiek, dat binnen weinige maanden in Duitschland verscheidene uitgaven van de voorlezing, waaraan er ook bij ons twee ten deel vielen, opkocht, een grooten invloed uitoefenen, maar eigenlijk volstrekt niets, of juist het tegendeel bewijzen van hetgeen er de schrijver mede beoogt. Als men de aarde slechts als een stofje in het heelal aanziet, en dit met myriaden werelden en zonnen bevolkt gelooft, heeft men grootscher begrippen van den Schepper, Wiens oneindigheid zich in Zijn werk afspiegelt, dan als men bekrompene begrippen over het wereldstelsel blijft koesteren. Men behoeft God niet te vergeten als men de grenzen der natuur uitbreidt, juist het besef van hare grenzenloosheid kan ons des te meer tot godsdienstige gevoelens opwekken. Indien men God wil vergeten kan men zulks evenzoo goed en zelfs ligter, bij beperkte meeningen omtrent het heelal, als dat men den ruimen blik daarin slaat, dien de hedendaagsche sterrekundige ontdekkingen voor ons geopend hebben. Bij een godsdienstig gemoed is de onmetelijke grootheid des heelals een krachtige steun voor de overtuiging van Gods oneindige almagt en wijsheid.

'Hoe geheel anders nu! gaat hij voort. Wanneer het mij mogt gelukken een bevooroordeeld geslacht, dat blind weg gelooft wat de mensch hem leert tot de waarheid terug te brengen. De pracht des hemels bestaat alleen om den wille der aarde; (?!) evenzoo bestaat de aarde met alle hare schatten alleen om den wille des menschen, die daaruit zooveel te beter leert wat de Vader om zijnent wil gedaan heeft, enz.'

'Daarenboven Gods grootheid vermindert in niets, wanneer wij de droombeelden opgeven van die onmetelijke afstanden, of alles overtreffenden omvang der hemelligchamen; ook niet wanneer wij dat eindeloos aantal zonnestelsels

allen naar denzelfden vorm geschapen, (?) als zoovele verdichtsels beschouwen.'

'Hoe kan het nog tot roem verstrekken van den Almagtige, om in telkens zich herhalende vormen zonnestelsel op zonnestelsel te scheppen. Lag het in Zijn plan nog andere werelden te scheppen, Hij zou ze geschapen hebben buiten ons stelsel en naar een plan hetwelk wij nimmer kunnen doorgronden; de mensch toch kan zijne verbeelding slechts aan het bekende ontleenen en vastknoopen.'

Zulke uitboezemingen zijn geen wederlegging waardig: dat de volken der oudheid, die onze wetenschappelijke hulpmiddelen misten, en alleen op den zinneschijn en de bespiegeling moesten afgaan, bekrompen begrippen omtrent het heelal koesterden, is niet dan natuurlijk, en wij kunnen het hun niet ten kwade duiden, en echter zien wij reeds in de oudheid juiste waarnemingen omtrent de schijnbare beweging der hemelligchamen plaats hebben, en gevoelens omtrent de uitgebreidheid des heelals ontstaan, die verreweg de voorkeur boven die van onzen schrijver verdienen, die nu zijne zoogenoemde nadere wewetenschappelijke uiteenzetting door eene geschiedkundige beschouwing doet voorafgaan.

'Meer dan 2000 jaren, zegt hij, ontstond het gevoelen dat de aarde zich beweegt. De Indiër Brahmagupta, Philolaus, de navolger van Pythagoras, Nicetas (Icetas) van Syracuse en Aristarchus van Samos (280 j.v. Chr.) beweerden dat het sterrengewelf vast staat en dat de aarde om hare as wentelende, den dagelijkschen op- en ondergang der sterren bewerkt.' Dit is eene zeer oppervlakkige voorstelling van de historische toedragt, men zou hieruit kunnen opmaken dat Brahmagupta, Philolaus, Icetas en Aristarchus van hetzelfde gevoelen namelijk het wentelen van de aarde om hare as waren. Zulks was bij Philolaus zeker niet het geval. Hij stelde dat de aarde zich niet om de zon, maar om den algemeenen wereldhaard, het centraalvuur bewoog, en dat zulks tegelijk de zon, de maan en de overige planeten ook deden, bij hem behoefde de aarde zich niet om hare as te wentelen om de schijnbare beweging van den sterrenhemel te doen ontstaan. Icetas en Aristarchus waren het die het eerst bij de Grieken de aswenteling der aarde leerden. 'Waarschijnlijk kwamen deze mannen, die allen diepe denkers waren,' (waaruit besluit onze schrijver dit omtrent personen, waarvan wij voor het overige weinig of niets weten?) 'op dit denkbeeld omdat zij geene voorstelling hadden van de snelheid waarmede alle hemelligchamen, op zulke verbazende afstanden geplaatst, zich in 24 uren om onze aarde moesten bewegen.' Eene juiste opmerking; want die snelheid is zoo verbazend en ondenkbaar groot, dat die van het licht daarbij in geen de minste aanmerking komt. Ofschoon het waarschijnlijk is dat Icetas en Aristarchus zich niet zulke groote denkbeelden van den afstand des sterrenhemels zullen gevormd hebben, als tegenwoordig, vonden zij het echter doelmatiger één bol, namelijk de aarde, om hare as te doen wentelen, dan het geheele wereldstelsel om dezen te doen draaijen.

Dr. Schöpffer springt in eens op Copernicus, hij zegt dat deze nog eenen anderen grond had waarop hij de draaijing der aarde om zich en om de zon verklaart, namelijk den schijnbaren ongeregelden loop der planeten. Dit doet alle eer aan dien beroemden sterrekundige; want zonder dat, is die beweging niet voldoende te ver-

klaren. Hipparchus, Ptolomeus en het zoogenaamde Egyptische stelsel, dat Mercurius, Venus en de maan (?) om de zon, en met deze om de aarde liepen, verklaren die beweging niet voldoende. Copernicus gaf het eerst door zijn stelsel hiervan eene volledige oplossing. Dit moet hijzelf erkennen, daar hij zegt: 'Waar is het, dat de eigenaardige bewegingen der planeten zeer juist verklaard worden door het stelsel van Copernicus.'

'De vervolging welke de inquisitie tegen Galileï instelde was zeer gunsig voor de verbreiding van de leer van Copernicus.' Dit kan waar zijn, maar het waren nog meer zijne waarnemingen en geschriften die haar wetenschappelijk bevestigden. Toen hij zijn gevoelen moest herroepen en afzweren, zegt men dat hij tandenknarsend (?) mompelde: *e pur si muove* (en toch draait zij). Even als hij houden wij het met alle deskundigen tegen Dr. Schöpffer vol: *e pur si muove!*

'Later gevoelden de natuur- en sterrekundigen, dat de stellige bewijzen voor het Copernicaansche stelsel ontbraken; van daar stonden tegenstanders op.' Zij die dit stelsel tegenspraken begrepen het niet, of vonden het in tegenspraak met den Bijbel; zulks was het geval met Tycho de Brahé, waarmede onze schrijver natuurlijk zeer hoog loopt. Zijn stelsel, dat wel eenige overeenkomst met het zoogenaamde Egyptische heeft, is echter veel zamengestelder dan dat van Copernicus, hij was niet later maar vroeger dan Galileï voor de sterrekundige wetenschap werkzaam, waarin hij als naauwkeurig waarnemer groote verdiensten heeft. Na hem kwamen ook Kepler en Newton, die door zijne leer der zwaartekracht het systeem van Copernicus op onwankelbare gronden vestigde. Brandes heeft wel gelijk om dat van Tycho de Brahé daarmede strijdig te verklaren, hetgeen onze schrijver ontkent, 'omdat de hemelligchamen veel kleiner zijn dan men tegenwoordig aanneemt.' (?).

'Met andere geschriften tegen het stelsel van Copernicus behoeven wij ons niet in te laten, omdat zij uitgingen van het punt der godsdienst, en wij op het wetenschappelijk standpunt blijven staan.' (!). Een der laatsten is het werk van den rector G. Hensel, onder den titel: *Cosmotheoria biblica restaurata*, of nieuw Mozaïsch wereldstelsel, waarin op godsdienstige en natuurkundige gronden bewezen wordt: 1° dat de aarde stil staat; 2° dat de zon draait; 3° dat de snelle vaart der planeten noch onmogelijk is, noch tegen het verstand strijdt, maar overeenkomt met de grondstellingen der nieuwere natuurleer; 4° dat de hemelligchamen volstrekt zoo groot niet zijn als vroeger werd opgegeven; 5° dat de vijf kleine planeten (?) eenen geheel bijzonderen omloop hebben, uit welke baan de teruggang ontstaat en zelfs gemakkelijk te begrijpen is; met kopergravuren, tot lof van den Schepper, redding der waarheid en groot nut voor de studerende jongelingschap in het licht gegeven.' (?!).

In het jaar 1806 verscheen te Parijs Mercier *Sur l'impossibilité des systèmes de Copernic et de Newton.* Tot zijne groote spijt heeft Dr. Schöpffer geen dezer werken kunnen bekomen, in welke het stelsel van Copernicus grondig wederlegd is, hoe weet hij dit anders dan van hooren zeggen? Uit zichzelven is hij op de dwaasheid van dit stelsel gekomen, en de bewijzen, die hij daartegen gaat geven, zijn van hem, en

zonder vreemde hulp door hem gevonden.

Beter ware het geweest, dan naar de inzage van zulke geschriften te verlangen, dat onze schrijver den Kosmos van Von Humboldt en het *Système de l'univers* van Laplace had bestudeerd, dat hij, om zich goed in de geschiedenis der sterrekunde bij de oude volken en bijzonder bij de Grieken in te lichten, de merkwaardige geschriften van Gruppe *Over de kosmische stelsels der Grieksche wijsgeeren en sterrekundigen*, en van Böckh *Onderzoek over het kosmische stelsel van Plato*[*)] met opmerkzaamheid had gelezen. Hij zou dan betere inzigten gekregen hebben over de gevoelens, die desaangaande hebben geheerscht, en den gang van de ontwikkeling der denkbeelden daaromtrent hebben kunnen nagaan. Zij, die stelden dat de aarde stil stond of zich bewoog, waren in andere opzigten niet van hetzelfde gevoelen: zoo waren de stelsels van Mozes of dat der H.S., van Homerus, Thales, Anaximander, Pythagoras, Xenophanes, Leucippus, die allen het stilstaan der aarde aannamen, zeer verschillend, evenzoo als dat der Pythagoristen, van Philolaus en van Icetas en Aristarchus, die allen stelden dat de aarde zich bewoog, voor het overige weinig overeenkomst met elkander hadden. Allen hadden zekere gronden voor hunne meeningen, die waarschijnlijk aannemelijker waren, volgens den toenmaligen stand der wetenschap en de geringere hoogte van kennis, dan die, welke wij nu schijnbaar meer wetenschappelijk en breeder dan vroeger uit elkander gezet, van Dr. Schöpffer vernemen.

Nieuwe tegenwerpingen tegen de bewijzen voor de wenteling der aarde om hare as, en hare beweging om de zon, vindt men in dit werkje niet, het zijn de oude, die men in de redevoering: ‘De aarde staat stil,’ aantrof.

Zoo wordt 1°. de proef van het vallen eens kogels van eenen hoogen toren, omdat die wel eens mislukte, voor geheel onvoldoende gehouden; 2°. wordt de afplatting der aarde aan de polen, door de graadmetingen bewezen, door den schrijver volstrekt niet aan de voor hem ongerijmde stelling van de draaijing der aarde, maar aan de sterkere vegetatie en daardoor ontstane ophooping van stof onder de tropische gewesten, toegeschreven (?!), hierdoor kan het verschil van 1/300 der beide middellijnen van onzen bol gemakkelijk verklaard worden; 3°. de proeven met den slinger en die van Foucault bewijzen niets voor de dagelijksche wenteling, hij begrijpt die niet en maakt daartegen de ongegrondste tegenbedenkingen; om des schrijvers woorden terug te geven, zeggen wij hem, dat zijne tegen ‘bewijzen voor de aswenteling der aarde niets bebeteekenen.’

Wat nu zijne bedenkingen hieromtrent aanbelangt, is 1°. die, welke hij uit de beweging van den dampkring afleidt, en waardoor de zon in eene tegenovergestelde beweging met de aarde moest komen, waarvan wij niets bemerken, van geen het minste gewigt en geheel strijdig met de wetten der zwaartekracht; waarvan hij niet het minste begrip schijnt te hebben. Hetgeen hij ten slotte vraagt: ‘Moet het ons niet verwonderen, dat diezelfde geleerden op het voetspoor van Copernicus en Kepler, de aswente-

*) O.F. Gruppe, *Kosmische Systeme der Griechen*, 1851, en A. Böckh, *Untersuchungen über das Kosmische System des Platon*, 1852, waarvan Ref. eene mededeeling omtrent den belangrijken inhoud in de Letteroefeningen van 1853 gegeven heeft.

ling der aarde aannamen, en eerst veel later - bijna 4 eeuwen - bewijzen voor haar zochten, natuurlijk zonder die te vinden?' is onzin. Copernicus, Kepler en vooral Newton, hebben hiervoor bewijzen geleverd. Wat hij uit het werk eener vrouw: '*Die Liebe zur Wahrheit*' aanhaalt, beduidt even weinig voor een wetenschappelijk betoog, als zijne tegenbewijzen, die hij 2°. omtrent de jaarlijksche beweging der aarde om de zon inbrengt, waaruit blijkt, dat hij geen juist begrip van dien omloop heeft, noch van de schuinsche rigting van de as der aarde op hare baan, waardoor zijne bedenkingen daartegen al hare kracht verliezen. Even zoo is het 3°. met zijne opmerking gelegen, dat de draaijing der aarde met haren loop om de zon niet te vereenigen is. Maar nog ongerijmder 4°. is die: 'bijaldien verder de zon de kracht bezat, om onzen aardbol, welks massa op 40 quadrillioen ponden geschat wordt, in zijne baan te houden, dan moest noodwendig deze zoo groote kracht de lucht en het water van de aarde getrokken hebben.' Alsof de aantrekkingskracht niet in verhouding der afstanden, zoowel als in die der massa, in eene tegenovergestelde rede werkte! Van evenveel waarde is 5°. die van den onveranderlijken stand der sterrebeelden.

De sterren bestaan voor hem om den wille der aarde; zij zijn niet ver daarvan verwijderd, niet zoo ver misschien als de zon (?!), die welligt niet grooter is dan zij ons toeschijnt, omdat NB. de lichtende voorwerpen door den afstand niet verkleinen!! 'en zelfs grooter schijnen dan zij zijn.' Dergelijke onzin is het gevolg van eene hardnekkige poging om een ongegrond gevoelen staande te willen houden.

Hoe denkt toch Dr. Schöpffer over het wereldstelsel? Uit zijne beweringen zoude men moeten opmaken, dat hij de aarde aanziet als eenen bol, onbewegelijk in het middenpunt van eenen anderen hollen, die het hemelgewelf uitmaakt, waarin de zon, maan en planeten ronddraaijen, terwijl de vaste sterren haren onderlingen stand behouden in dit gewelf, dat dagelijks in 24 uren rondwentelt. De wereld is dus voor hem niet zeer groot; al die verbazende afstanden, die men in de hedendaagsche sterrekunde aanneemt, zijn hersenschimmen eener verhitte verbeelding. Het doet ons leed, dat onze schrijver zoo geheel *heterodox* in zijne gevoelens over de zamenstelling des heelals is; hij wijkt nog al van het stelsel van Mozes en der H.S. af. Hier is de aarde *plat* als eene ronde schijf, het hemelgewelf is halfrond, en op de wateren die de aarde omringen rustende, de vaste sterren zijn lichtende punten, aan het hemelgewelf gehecht, waaronder zon, maan en planeten om de aarde, even als dit gewelf, rondwentelen. Door welke kracht wordt zijne aarde op hare plaats in het middelpunt gehouden? zeker door de kracht Gods; want zonder een *Deus ex machinâ* aan te nemen, kan men dit verschijnsel niet verklaren, en zulk eene verklaring heeft volstrekt geene wetenschappelijke waarde, omdat zij *alles* en dus *niets* verklaart en oplost.

Op verzoek van den uitgever en den vertaler van dit geschrift, dat gerust onvertaald had kunnen blijven, heeft Josua, dien wij reeds als eenen bedaarden en bevoegden wederlegger van: 'De aarde staat stil,' leerden kennen, een *bijschrift* geleverd, dat sommige punten, onder anderen de proef met de kogels, de afplatting der aarde, de graadmeting, de slingerbewijzen, en die

van Foucault, nog nader toelicht. Wij zeggen hem hiervoor dank, maar zijn tevens volkomen met hem van hetzelfde gevoelen, dat zulke werkjes, als dat van Schöpffer, Schmitz en Dr. Verweij, die door hem op zijn beurt werd teregtgewezen, den uitgever en bewerker wel eenige guldens rijker maken, maar overigens veel kwaad doen, en ingang vinden bij ligtgeloovige menschen, daarom wenscht hij van ganscher harte, en wij met hem, dat dit het laatste stukje moge zijn dat over dit onderwerp in het licht komt!

J.A.B.

Letterkunde.

Blikken in het huiselijk leven en het menschelijk hart.

Uit het Engelsch van Grace Aguilar, 2 deelen. Te Utrecht, bij D. Post Uiterweer.

Wij herinneren ons, dat, eenige jaren geleden, een jeugdig Israëliet van meer dan gewonen aanleg aan onze beoordeeling een geschreven opstel op het gebied der verdichting, of liever der allegorie onderwierp, dat wij, ja, met genoegen lazen, maar waarvan wij toch de uitgave afrieden, omdat het ons voorkwam, dien gloed en dat leven te missen, die voor geschriften van dien stempel noodzakelijke vereischten zijn. Dit een en ander is ons weder in den zin gekomen en duidelijker geworden bij het lezen van bovenstaand werk. Duidelijker geworden, zeggen wij, omdat wij thans deden, wat wij vroeger verzuimden, namelijk ons voorstelden met welke moeijelijkheden de joodsche schrijver te worstelen heeft, die, geloovig verknocht aan de Mozaïsche leer, nog altijd zijnen Messias verwacht en desniettemen met werken als het bovenstaande onder eene overgroote Christenbevolking wenscht op te treden. Het is waar, hij kan zijne karakters aan de oude geschiedenis ontleenen en alleen daardoor eene menigte klippen vermijden, maar, zoodra hij (en dit zal wel met verre weg de meesten het geval zijn) zijne tafereelen uit den tijd der heerschappij van het christendom kiest en die stelt midden in Europa, dan komt hij in gevaar van al te zeer aan te druischen tegen de heerschende geloofsbegrippen, dan dat hij niet spoedig alleen voor enkele geloofsgenooten zou schrijven. De zaak is dood eenvoudig. De christenschrijver kan zich volkomen in de geloofsbegrippen van den Mohammedaan of Jood of den volger van Fo indenken en hen met bitterheid laten smalen op de leer des kruises; zelfs wanneer hij die aanvallen niet terugslaat en de zegepraal laat aan de dwaling, toetsen wij slechts zijne uitvoering aan zijn plan en het komt in ons, door ik weet niet welke sympathie, niet op, om den geloofsgenoot te verdenken; maar laat nu de Jood hetzelfde doen, wij zien daarin, en niet zonder grond, een min of meer vijandig opzet, omdat wij gevoelen, dat ongeloof zijne keus heeft bepaald, of althans hem buiten staat zou stellen, om dien smaad van het christendom zegepralend uit te wisschen. Dit voorzeker is boven alle be-

denking verheven, dat de Christen, hij moge al of niet zijne belijdenis beleven, met weerzin helden ziet optreden, gevoelens ontwikkelen, zeden schilderen, geloofsbegrippen verkondigen, die niet christelijk zijn, althans in zooverre hij werken van smaak leest en niet, ter uitbreiding van zijne wetenschappelijke kennis, opzettelijk andere werken ter hand neemt. Op dien grond zouden wij ongaarne den Jood aanmoedigen, om het vak der bellettrie met zijne werken te verrijken, ten minste in zoo verre hij niet zijne onderwerpen ontleende uit de geschiedenis der oude wereld of die van zijn volk. Immers het moet den christelijken lezer hinderen, zoo hij den Jood de rol ziet spelen van Juliaan den apostaat, d.i., wanneer hij hem zich in zijn ongeloof ziet verschansen met bolwerken, waarin hij listig is binnengeslopen, maar waarachter de Christen alleen het regt heeft, den heiligen strijd te strijden. Maar behalve deze ontrouw zal hij het nimmer van zich kunnen verkrijgen, om zich boven de ergernis van het kruis van Christus te verheffen en hem door zijne helden uitdrukkelijk of stilzwijgend als het middelpunt van der menschen heil te doen erkennen, in wien God de wereld met zich heeft verzoend. Ook zijn wij het eens met den schrijver in de Kerkelijke Courant van 21 April ll., die in zulke werken iets gevaarlijks ziet voor argelooze en onkundige Christenen. Inderdaad! de God van Israël, dien wij in zijne volle heerlijkheid kennen door en in Christus, heeft zich reeds op zoo grootsche wijze aan zijn volk geopenbaard, dat ook de Jood zijne geschriften met vrome en hartverheffende denkbeelden kan vervullen, maar wanneer daar nu nog bij komt, dat hij buit zoekt op het christelijk gebied en dat wat Christus heeft aan het licht gebragt, zoo te passe brengt, alsof het natuurlijk uit de leer van Mozes en de profeten voortvloeit, dan waarlijk zou de eenvoudige Christen op het dwaalspoor kunnen geraken en zich afvragen, of de komst van Christus werkelijk zoo oneindig weldadig voor de menschheid is geweest.

Wij hebben bij het doorbladeren van deze verhalen dezelfde ergernis ondervonden, waarvoor wij reeds meermalen onverholen uitkwamen en die wij niet zullen ophouden te uiten, namelijk, dat door den vertaler geen enkel woord tot toelichting is geschreven betreffende de auteur zelve of het standpunt waarvan zij is uitgegaan of waaruit men hare verhalen heeft te beschouwen. Wij vinden het verkeerd, dat men alles voor dol en blind weg vertaalt en het publiek, dat zulks wel noodig heeft, niet eens bekend maakt met hetgeen men het opdischt. Van de hoeveel een b.v. zal er zijn, die weet dat Grace Aguilar eene Jodin is en als men zich nu de romanverslindende massa denkt, hoe velen zullen daaronder zijn, die haar zich als eene Christin denken en zonderling te moede zullen zijn, als zij door eene Christin de Joden in zulk een voordeelig licht tegenover de Christenen zien geplaatst? Wij vergenoegen ons voor ditmaal met eene eenvoudige aanteekening van ons protest tegen dergelijke handelwijze, om nog een enkel woord over de verhalen zelve te zeggen, nadat wij in het voorbijgaan hebben opgemerkt, dat de vertaling ons vrij goed geslaagd schijnt, maar dat de correctie, bepaaldelijk van de eerste bladen, te wenschen over laat. Is het eene fout van den vertaler of van de schrijfster, wanneer wij blz. 65 lezen van *een God*, *wiens ontferming zijne heiligheid te boven gaat*, en moet

blz. 188 niet gelezen worden *sedert tien jaren* in plaats van *sedert zijn tiende jaar?*

Ongeveer de helft der beide boekdeelen wordt ingenomen door Joodsche verhalen, die gedeeltelijk een zekeren historischen grondslag hebben, en naar ons inzien verreweg het beste bewerkt zijn. En van die verhalen spant het eerste de kroon. Het leidt ons in bij eene achtenswaardige Joodsche familie te Liverpool, waarvan het hoofd ver verwijderd van den zwendelgeest van velen zijner geloofsgenooten, door loffelijke nijverheid en stipte naleving van Gods geboden zich en de zijnen eerlijk door de wereld zoekt te helpen en den moed en het vermogen heeft, om het dochtertje van een overleden zuster aan de gevaren te onttrekken, die het van den diep bedorven vader dreigen, door het in zijn huis op te nemen. Van de eigen kinderen van Perez baarde de oudste hem veel verdriet, niet slechts door zich aan het bedrijf zijns vaders te onttrekken en zijne ouders door zijne buitensporigheden tot groote opofferingen te noodzaken, maar nog meer door zijne onverschilligheid voor de voorvaderlijke godsdienst en hare uitwendige pligten. Die onverschilligheid nu ontstond niet uit betere inzigten in den weg des heils, maar uit wereldzin, die hem deed haken naar aanzien en grootheid. Omgekeerd had een andere zoon van Perez een sterke neiging tot onverdraagzaamheid; hij was een gehoorzaam en liefhebbend zoon en ijverig werkman, maar in den echten zin des woords een hardnekkige Jood. Dit verschil der beide broeders zou in bepaalde vijandschap zijn ontaard, hadden het gezag en de liefde der huisgenooten het niet verhoed. - Terwijl nu Perez, niettegenstaande den teruggang zijner middelen door het wangedrag van zijnen zoon, nog altijd eene zekere welvaart genoot, voltooide een brand zijnen financiëlen val en beroofde de lieve Ruth van het gezigt. Wel worstelde de hoogmoedige man (want hoogmoed, erkent de schrijfster, is de groote zonde van haar volk) schijnbaar onverwrikt met den tegenspoed, maar toch was zijn hart gebroken en eerlang wierp eene ziekte hem op het sterfbed. Dat sterfbed is uitstekend geteekend. Het drukt zoo sterk de hoop op een beter leven en het vertrouwen op Gods vergevende genade uit, het stort zoo veel geloofsvertrouwen in, zelfs onder de donkerste omstandigheden en beveelt zoo krachtig onverdroten liefde aan voor hardnekkig verdoolden, dat de naam van Christus slechts mist, om voor al die heerlijke gevoelens een vasten grondslag te hebben. Wij staan verbaasd, hoe eene *vrouw*, die blijkbaar het Evangelie heeft gelezen, hare uitgediende leer kan opluisteren met zijne beste troostgronden en zonder getroffen te zijn door de godsdienst van geest en waarheid, er niet aan denkt dat de oude lederzakken moeten bersten, als er nieuwe wijn in gegoten wordt.

Na den dood van Perez verbetert wel de ongeloovige Ruben zijn zedelijk gedrag, maar zijne onverschilligheid in het godsdienstige neemt toe en hij eindigt met een Christenmeisje van goeden huize te huwen, zonder evenwel, althans in naam, op te houden Jood te zijn. Dit huwelijk was een harde beproeving voor Sara, de straks vermelde nicht, die altijd haren neef in liefde gedragen en ook heimelijk bemind had. Maar nog zwaarder beproeving wachtte haar. Te midden van haar streven, om door arbeid het huisgezin van hare tante van nut te zijn, wordt zij geroepen om haren armen, zieken en los-

bandigen vader te komen oppassen. Vroeger had zij, toen die vader in weelde zich baadde, aan zulk een oproeping geen gehoor gegeven; thans meende zij daaraan zich niet te mogen onttrekken. Sara is nu voorts de spil, waarom het geheele verhaal zich beweegt. Hare braafheid en godsvrucht wordt op de heerlijkste wijze beloond. Zij vermurwt het hart van den zondigen vader, die wel ten einde toe de gevolgen van zijn wangedrag ondervindt, maar toch verbeterd sterft, en juist op dat oogenblik snelt haar Ruben in de armen, die zijne vrouw heeft verloren en nu vooral door de herinnering aan Sara tot inkeer is gekomen en met geheel zijn hart zich heeft gewijd aan de dienst van Israëls God. Alles heeft nu een gelukkig einde. De familie Perez keert terug tot stoffelijken welstand en al hare leden zijn door de innigste liefde verbonden; zelfs de kleine Ruth bekomt het gezigt terug en de uitkomst van al de beproevingen is eene heerlijke bevestiging van de plaats uit den psalmdichter: ‘Stel uwe wegen in de hand des Heeren; vertrouw op Hem en Hij zal alles ten beste schikken.’

Wij kunnen geenszins treden in eene verdere ontleding van het verhaal, dat zich met genoegen laat lezen en tafereelen bevat, die verdienden door menig Israëlietisch gezin ter harte te worden genomen. Maar wij moeten nog opmerken, dat deze roman hemelsbreed verschilt van den Hendrik en Antonio van Bretschneider. Er wordt hier slechts op den voorgrond gesteld, dat de Mozaïsche eeredienst de eenige ware is en dat ieder, die daar buiten leeft, een jammerlijk verdoolde is; en ofschoon er nu door het huwelijk van Ruben met eene Christin overvloedig gelegenheid was tot bewijsvoering, wordt iedere discussie vermeden en de Christen-familie is zoo onverschillig voor den Zaligmaker als Ruben het is voor zijn Joodsch geloof. Met andere woorden: het verhaal dringt eene stelling op als onwederlegbare waarheid, maar bewijst niets. Deze taktiek wordt niet goed gemaakt door de consequent volgehouden quasi-Joodsche leer van liefde voor andersdenkenden, waardoor de schrijfster zich van iedere bitsheid tegen den naam van Christus heeft onthouden, en men ziet daarom niet in, dat het kind der Christenmoeder, die blijde henen ging in de hoop, dat haar kind zou worden gedoopt, wezenlijk gelukkig was, omdat het onder den vloek der wet werd opgebragt.

De overige Joodsche verhalen laten zich, althans door Protestanten, met minder ergernis lezen, omdat zij de Joden voorstellen onder den druk der vervolging van de Roomsche kerk. De schrijfster veroorlooft zich ook in deze geen enkel smadelijk woord tegen het kruis, maar zij draagt zorg, om den Israëliet, hoe ook naar Gods bestel verdrukt, voor te stellen als onder de bijzondere bescherming des Allerhoogste, wanneer hij maar aan zijne, d.i. aan de eenige ware leer vasthoudt. Van dien aard is het verhaal getiteld: *de redding.* Twee aanzienlijke Portugezen, die zich, zoo als meer in Portugal en Spanje gebeurde, openlijk aan de R.K. kerk verknocht toonden, maar heimelijk aan de Joodsche godsdienst trouw bleven, geraakten in handen der inquisitie en stonden, op den 1sten November 1755, gereed, om door de vlammen van den reeds aangestoken brandstapel tot asch te worden verteerd, toen de bekende vreesselijke aardbeving hen redde. Onder dit ver-

haal nu staat: *historisch waar.* Wij hebben er vrede meê maar hadden ons onder het lezen *de laatste dagen van Pompeji* herinnerd. Hoe dit zij, wij houden het voor zeker dat de inkleeding zoo is ingerigt, dat menig Joodsch lezer daarbij aan eene opzettelijke tusschenkomst van Jehova zal denken, en wij maken deze opmerking alleen, om te doen gevoelen, hoe dwaas en gevaarlijk de handelwijze is van die menschen, die weten uit te cijferen en aan te wijzen, waarom God dus of zoo gehandeld heeft. Immers het zal er bij ons in dit geval niet in willen, zelfs al hebben wij den verschen indruk niet van die ramp door het lezen van lord Mahons history of England, dat God 30000 menschen alleen te Lissabon zou hebben laten omkomen, om twee bedekte Joden te redden, die even als hunne voorouders in vele geslachten, de dienst van Jehova hadden verloochend.

Het derde verhaal wekt nog meer de sympathie op van den protestant. Het speelt in 1492 en hangt een levendig tafereel op van de ongelukken en gruwelen, door de Joden in spanje ondervonden, toen Ferdinand van Arragon de vermeestering van Granada Gode zocht te heiligen door de verbanning dier ongelukkigen. Er wordt ook hier volstrekt niet op de Christenen gescholden, maar de schrijfster heeft zeer goed gevoeld, dat de bloote voorstelling hen genoegzaam in een hatelijk daglicht plaatste. Het ware te wenschen, dat zij, de bewoonster van Engeland ook gevoeld hadde, dat Ferdinand zoo handelde, niet *omdat,* maar *niettegenstaande* hij Christen was, en dat in die eeuwen de geest des Christendoms zoo weinig begrepen werd, dat men eigenlijk op het Israëlietische standpunt stond van den tijd des Kanaänitischen verdelgingskrijgs.

Het is een weinig zonderling, dat zij in geen der verhalen een enkelen Christen laat optreden, die in zijn leven de kracht des geloofs naar het voorbeeld van den Heer heeft uitgedrukt. Hoezeer zij in de meeste opstellen, hetzij verdicht, hetzij min of meer op historie gegrond, alleen Christenen laat handelen en spreken, hoezeer in één daarvan zelfs een leeraar de hoofdrol speelt, nimmer wordt de naam van Christus genoemd en zoo doende sluit zich de christelijke theologie van Grace Aguilar zeer gemakkelijk aan het Christendom van zoo velen aan, die zoo het een en ander naar hun goedvinden uit het Evangelie hebben geabstraheerd, maar er wel degelijk voor zorgen, dat Christus buiten hun Christendom blijft. En juist dit mag in verband met het bovengezegde de gevaarlijke zijde van het boek worden genoemd.

Wij achten dit weinige genoeg, om eenigzins den inhoud van het boek toe te lichten en gaan de overige verhalen met stilzwijgen voorbij. Wij verheugen ons, dat zelfs onder de Joodsche vrouwen zulke doorslaande bewijzen van ontwikkeling en beschaving zich vertoonen, maar het smart ons, dat ook haar hart nog ongeroerd blijft door Gods liefde aan het kruis, en dat zij nog altijd een anderen Zaligmaker verwachten, dan die reeds uit hun midden den volken verschenen is.

C.

De geschiedenis van Amsterdam.

Beknopte geschiedenis der stad Amsterdam, door L.Th. Zeegers. Met platen en kaart. Amsterdam, Weytingh en van der Haart. 1853. IV en 497 blz.

Amsterdam, de hoofdstad van het koningrijk der Nederlanden, heeft in zijn oorsprong en ontwikkeling niets gemeens met de meeste hoofdsteden van andere rijken, meestal blinkende van den glans, welke er afstraalt van het hof eens magtigen heerschers. Ofschoon in de middeneeuwen, onder het leenstelsel, ontstaan als eene verzameling van enkele huizen of hutten, onder de bescherming van het slot der heeren van Amstel, leenmannen van den bisschop van Utrecht, zoo was het zijne bevestiging en uitbreiding voornamelijk verschuldigd aan den kloeken geest der bewoners, die de moerassige en dikwijls overstroomde streek met ijzeren vlijt en volharding in een bewoonbare plek herschiepen, aangevuurd door de voordeelen, welke de visscherij inzonderheid hun aanbood, waardoor meerderen werden aangelokt om zich daar te vestigen. De leenheeren moedigden dien aanwas van bewoners aan door hunne bescherming en 't verleenen van voorregten tot bevordering van den ontluikenden handel. - Zelfs de landsvorst, de vader en vriend zijner burgerlijke onderdanen, Floris V, graaf van Holland, bevoorregtte de bewoners van *Amstelredamme* met vrijdom van tollen. - Doch het was eerst toen deze plaats, na hevige geschillen en oorlogen, onder het onmiddellijk gebied van Holland geraakte, dat hare ontwikkeling hand over hand toenam. Hare schepen bevoeren de meer verwijderde zeeën, - gewapende bodems beschermden hen tegen de aanvallen van roovers of de kaperijen van naijverige mededingers, en onder de laatsten der graven was Amsterdam, ofschoon minder dan Antwerpen, een der aanzienlijkste koopsteden der Nederlandsche gewesten.

Bij het aanbreken van den dageraad der vrijheid hield Amsterdam, ofschoon de zaden voor eene omwenteling en afscheuring van Spanje ook daar rijkelijk gestrooid waren, de zijde des konings. Maar toen ook zij in 1578 het vreemde juk zich van de schouderen wierp, toen was voor haar ook een nieuw tijdperk van bloei en welvaart aangebroken. Amsterdam gaf het voorbeeld en was te allen tijde de voornaamste steun der groote uitrustingen en handelsondernemingen om den grooten wereldhandel te bemagtigen, en toen Philips haar de havens van Portugal sloot, deed zij hare wimpels zegevierend waaijen aan de kusten van Malabar en door den ganschen Indischen Archipel. De daaruit voortgevloeide winsten bevoordeelden niet slechts het gansche vaderland, en deden den strijd tegen Spanje van een wanhopenden en bijna hopeloozen tegenstand veranderen in den meest voordeeligen oorlog, maar Amsterdam inzonderheid dankte daaraan magt en aanzien. Dit blijkt niet alleen uit de groote uitbreiding, welke de stad sedert

verkreeg, uit de pracht harer gebouwen en de menigte harer gestichten en inrigtingen van allerlei aard, - maar ook uit den invloed, welken zij had op het staatsbestuur en den loop der groote aangelegenheden, zoo in het gewest Holland als in het bondgenootschap der Vereenigde Nederlanden. Van Amsterdams voorgang hingen doorgaans af de vragen over vrede of oorlog, de beslissing der geschillen vóór of tegen het stadhouderschap en honderd aangelegenheden meer, waarover het hier de plaats niet is, in het breede uit te weiden.

Eene geschiedenis van Amsterdam, zal zij eenigermate voldoen aan de eischen van den tijd, behoort, onzes inziens, even als de levensbeschrijving van een bijzonder persoon, het kenmerk te dragen van dat, wat haar bijzonder karakteriseert, en moet naar aanleiding van de door ons vlugtig vermelde punten, de stad in haar eigenaardig licht voorstellen, onder de verschillende phasen, waarin zij zich voordoet. - De meeste bestaande stedebeschrijvingen, en daaronder ook die van Amsterdam, van Commelin, Wagenaar enz. zijn meer van statistischen aard, en voor zoover zij met vlijt bewerkt zijn, ook om de bescheiden en officiële stukken, welke zij bevatten, hoogst belangrijke bronnen voor de geschiedenis. Een soortgelijk werk werd noch door den heer Zeegers, noch door de uitgevers, op wier aanzoek hij het boven aangekondigde boek schreef, bedoeld. Veeleer eene omwerking of vervolg op het voor een zeventig jaren verschenen geschrift: ‘Amsterdam en zijne geschiedenissen in 't kort.’ - Maar als wij, met het oog op de gestelde vereischten, het tegenwoordige werk van den heer Zeegers beschouwen, en rekenschap zullen geven van den indruk, welken het op ons gemaakt heeft, dan kan een en ander niet gunstig uitvallen.

Onze hoofdbedenking is, dat wij in deze beknopte geschiedenis van Amsterdam, Amsterdam niet genoeg terugvinden, maar het te zeer verzwolgen achten in den stroom der algemeene geschiedenis des lands. De schrijver heeft dit zelf gevoeld, maar meent zich die vrijheid te hebben mogen en moeten veroorloven, ter zake van lezers, bij wie hij geene groote historische kennis mogt vooronderstellen. Wij kunnen deze verschooning niet laten gelden. Het is wel niet mogelijk eene monographie zaam te stellen zonder terugzigt op het geheel, doch dit laatste moet niet geschieden met te veel voorbijzien der specialiteit: - wat zou men zeggen van een schilder, die de hoofdfiguur deed verdwijnen onder de zorg voor en de uitvoerige behandeling van de stoffaadje? Wij gelooven dat de schrijver dit gebrek had kunnen voorkomen, wanneer hij een meer bepaald gezigtspunt gekozen had, van waar hij de geschiedenis der stad beschouwde; meer acht gegeven had op den aard en de bijzonderheden daarvan, waardoor zij inderdaad het hoofd werd van het vroeger gemeenebest, hetgeen zoo krachtig terugwerkte op hare bewoners, regenten zoowel als corporatiën, gilden, enz.

Zoo hadden wij, om maar iets te noemen, in plaats dier ‘uitweidingen op het gebied der Algemeene Geschiedenis des vaderlands,’ liever gewenscht een onderzoek naar de oorzaken van Amsterdams late toetreding tot het verbond der vrijheid, in 1578, waarover de heer van Enst Koning een stukje geschreven heeft, en waaromtrent nog meer bijzonderheden zouden kunnen in 't licht gesteld worden; meer bescheiden verlangd omtrent de bewegingen, zoo

in het staatkundige als in 't godsdienstige, welke de gebeurtenis van 1578 voorafgingen en bewerkten; over het eigenaardig standpunt, 'twelk Amsterdam in de opvolgende tijden onder de steden van Holland innam, over de uitbreiding en den voortgang van zijn handel; over beroemde of belangrijke personen in onderscheiden betrekkingen, regenten niet alleen, maar ook handelaars, geleerden en kunstenaars. Zoo had deze geschiedenis eene geschiedenis der *stad* kunnen worden; nu is zij niet veel meer dan een overzigt der geschiedenis des vaderlands, met betrekking tot Amsterdam.

Wij erkennen dat zulk eene speciale geschiedenis meer studie en aanwending van bronnen vereischt, maar de gelegenheid daartoe zou welligt te vinden zijn in gedrukte en ongedrukte oirkonden, familie-papieren enz. alsmede in het gewigtig en belangrijk archief der stad, door de zorg en vlijt van den bekwamen archivarius, den heer Scheltema, in zoo goeden staat gebragt.

Omtrent eenige punten zouden wij met den schrijver verschillen. Zoo, b.v. met het, volgens Hooft, medegedeelde omtrent de feestelijke ontvangst van Leycester op het stadhuis (blz. 70), en het plaatsen van een bende schutters, achter een hangtapijt verborgen, gereed om bij den minsten schijn van onraad op hem los te branden; alsmede over het aan Leycester toegeschreven voornemen om veertien der wakkerste tegenstrevers van het Engelsch gezag te laten ombrengen. Berigten en vermoedens, welke den toets eener gezonde kritiek moeijelijk kunnen doorstaan, gelijk door anderen reeds is aangetoond. (Men zie, o.a. Beeloo, Noordholland en de Noordhollanders, blz. 280 en 290, in de noot).

Hier en daar hadden wij meer uitvoerige of bepaalde mededeelingen verlangd, b.v. de namen der twee advokaten (Kreet uit Rotterdam en van Castrop uit Amsterdam) op blz. 406; - den naam van den kommandant der 7000 gewapenden te Amsterdam, door van Rendorp gekenmerkt als ‘een jongeling, die nergens dan op de slagvelden der societeiten zijn kennis en ervaring had opgedaan,’ blz. 407; - de namen der leden van de nieuw aangestelde municipaliteit, ter vervanging van het provisioneel bestuur, blz. 435. Zoodanige vermeldingen zijn van belang in eene speciale geschiedenis!

De schrijver heeft goedgevonden zijne Geschiedenis met het jaar 1814 te eindigen, voor reden gevende: ‘dat, indien hij, volgens zijn oorspronkelijk plan de lotgevallen der stad had willen schetsen, van haar oorsprong af tot aan de troonsbestijging van Willem III, hij omstreeks het dubbel van het door de uitgevers bepaalde getal vellen druks zou hebben moeten eischen.’ Wij willen niet treden in eene beoordeeling van eene bepaling, welke stof en vorm perst in de banden eener boekverkoopers-speculatie, maar zeker is het dat de geschiedenis van Amsterdam daardoor zeer onvolledig is. En de reden, ontleend aan het belang der inteekenaren, wordt ook grootendeels verzwakt, als de schrijver betuigt: ‘het overige dat hem nog ter bewerking (t.w. na 1814) zou overgebleven zijn, voor het tegenwoordige achterwege te laten.’ - Dit ‘voor het tegenwoordige’ schijnt het voornemen aan te duiden, om den afgehechten draad later weder op te vatten en voort te spinnen; maar dan worden immers de inteekenaren toch verpligt, willen zij een vol-

ledig werk bezitten, zich dat vervolg aan te schaffen?

Op blz. 151 wordt Jacob Cats voorzitter genoemd van de groote vergadering ten jare 1651 te 's Hage gehouden. De voorzitter was (tijdelijk) Pibo van Domia, bij ongesteldheid van den voorzitter Frans Donia.

Op blz. 321 wordt gesproken van de Oostenrijksche keizerskroon. Dit is onjuist voor dien tijd, toen nog geen Oostenrijksche keizerskroon bestond. De schrijver bedoelt: de Oostenrijksche erfstaten.

Op blz. 401 wordt het getal der inwoners van Amsterdam, in 1787, opgegeven als 250000 bedragende. Wij twijfelen of dit juist zij.

Op blz. 452 wordt gezegd, dat onder het bestuur van den raadpensionaris Schimmelpenninck, in 1805, de hand werd geslagen aan 't verbeterd onderwijs. Dit was van regeringswege reeds in 1801 geschied. In 1805 werden daarin slechts de noodige wijzigingen en verbeteringen aangebragt.

Ons blijft over nog een enkel woord te zeggen omtrent de taal en den stijl van dit werk. Over het algemeen moeten wij den schrijver den lof geven, van een duidelijken en beknopten stijl, eene niet geringe verdienste in een werk, waarin over zoo veel en velerlei, in eene vooraf bepaalde ruimte moet geschreven worden. Enkele malen slechts verkiest hij eene min gewone of te bloemrijke uitdrukking, of zondigt hij tegen de wetten der taal. - Zoo beviel ons minder de zinsnede op blz. 185: ‘Wie nog moeds genoeg had het hoofd onder het gewigt dier rampen [in 1672] op te beuren, was slechts bedacht om zijne geliefde betrekkingen en zijne bezittingen aan de vernielende bliksems van den Franschen Jupiter te onttrekken.’ - Waartoe die mythologische hyperbole in een burgerlijk verhaal? - Zoo ook maakt op blz. 283, te midden der beschrijving van het aansprekersoproer, de uitdrukking: ‘doch naauwelijks bescheen de traag aanbrekende dag weder de Amsterdamsche straten,’ een slecht figuur; gelijk op blz. 224: ‘Gelderland bood hem den hertogelijken mantel aan,’ voor het meer gebruikelijke ‘hoed.’ Benamingen als: ‘kardinaal-regent’ voor Richelieu, in plaats van kardinaal-minister: ‘de Munstersche myterheld;’ ‘de Utrechtsche mytervorst’ voor bisschop, komen ons ook in een werk als dit ongepast voor. - En op blz. 218: ‘Mislukt als deze onderneming [de bemagtiging van Charleroi door Willem III] was geweest, had de jeugdige oorlogsheld daarbij veldheerstalenten ontwikkeld,’ enz. is een Gallicisme, 'twelk, hoevelen van dien aard in de nieuwere litteratuur mogen zijn ingeslopen, niets schijnt te wettigen.

Wij hadden nog vele kleinere taalfouten opgeteekend, als, 't gebruik van 't meervoud voor 't enkelvoud: ‘'t *volk* wilde *hun* beminden landheer verlossen,’ blz. 8; ‘toen een groot *aantal* van edelen en steden op middelen bedacht *waren*,’ blz. 9; - of de verwisseling van *dan* en *als*: ‘Geen andere mogendheid was zoo geschikt om krachtdadige hulp te verschaffen *dan* [lees: *als*] Frankrijk,’ blz. 112; - of de overtollige bijvoeging van *geene* bij een ontkennend werkwoord: ‘*verbod* van *geene* krijgsbehoeften.... te leveren,’ blz. 70; - of tegen het geslacht: ‘over een maatschappelijk*e* toestand,’ blz. 413; doch wij willen deze en anderen aan min naauwkeurige correctie toeschrijven, zoo als ook de drukfouten *gevoel* voor *geval*, blz. 237; *aangemeld*

voor *aangevuld*, blz. 266, en den onverstaanbaren zin aan 't eind van blz. 352, waarschijnlijk veroorzaakt door het wegvallen van een ganschen regel. - Doch het gebruik van *moeizaam*, blz. 146 en elders, *jaarhonderd*, blz. 180, *kon het niet uitblijven*, blz. 349 en elders, schijnen ons onduldbare germanismen toe. Ook zouden wij twijfelen of het min gebezigde *brink* voor *rand*, in de volgende zinsnede: ‘Nederland.... van den brink des ondergangs gered,’ blz. 180, wel duidelijk zij, vooral voor lezers als de schrijver zich aan het slot van blz. III van zijn voorberigt voorstelde!

Een bode der humaniteit.

Herder. Roman van Professor Klencke. Uit het Hoogduitsch. Tweede en Derde deel. Leeuwarden, Gebr. Borgrink. 1853.

Wij kondigden reeds vroeger in dit Tijdschrift het eerste deel van dit werk aan en, zeer ingenomen met de stof, meenden wij over de bewerking ten minste voorwaardelijk een gunstig oordeel te mogen vellen. - Mogt ook het onderwerp zich bezwaarlijk tot eene behandeling leenen als roman, wij wilden over den naam niet twisten. Wij hebben dan ook slechts het XVI deel van Herder's Sämmtl. Werke, Karlsruher Ausg. op te slaan, om ons te overtuigen, dat de romantiek aan dit werk minder deel heeft; wat er versierds en verdichts is ingebragt behoort in het algemeen tot de zwakkere partijen. Het karakter van den hoofdpersoon en diens levensloop was gegeven, met het edele maar ook met zwakheden van het eerste, die misschien daarin haren grond vonden, dat het *homo sum*, *nihil humani a me alienum puto* in den zin waarin Terentius het laat zeggen en in den zin waarin het gewoonlijk wordt gebezigd, op hem van zeer ruime toepassing was. - Pijnelijk is het meermalen om te vernemen, hoe Herder's irritabiliteit zoo dikwerf de vijand is, die op zijnen levensakker het onkruid onder de tarwe zaaide, en hoe de man die [ons wat al te onvoorwaardelijk] schreef: - ‘*Ein jeder Mensch hat sein eignes Schicksal*, *weil jeder seine Art zu sein und handeln hat*’ - door die prikkelbaarheid zoo zeer Heautontimorumenos d.i. zelfpijniger werd. - Gunstig was zijn aanleg, rijk zijn geest, edel schier te edel voor deze wereld zijn karakter; hij móest met velen in die wereld in strijd geraken, zijn gevoelig hart deed de rest. - Hij was dan ook niet de man om het: ‘wees niet al te regtvaardig noch al te wijs, opdat gij u niet verdervet!’ - tot leuze zijns levens te maken. Herder behoorde onder die menschen, die sterk aantrekken of krachtig afstooten, omdat de waarheid hun dierbaar, het regt hun heilig is,

en zij in het leven nog iets meer wezenlijks en hoogers erkennen dan het leven zelf. Hij was voor de bonhommie van een' Wieland, voor de behagelijkheid [men verschoone het woord!] *die der Welt und sich selbst gefiel* van een' Göthe niet gemaakt, daardoor evenwel op het gebied der letterkunde en wetenschap degelijker en reiner dan beide. Herder was mogelijk niet met rijker talenten uitgerust dan beide, maar had met het hem toevertrouwde meer gewoekerd en minder zijn geld uitgegeven voor wat geen brood is. Hij kende den ernst, en het: *res severa verum gaudium* was hem in het hart gegrift. Als *Denkgläubiger* kon hij met de orthodoxen en ook met Kant, of liever met diens scheerspiegeltjes, de Kantianen [zoo als Jean Paul dezen noemt] niet overeeenstemmen. En veel wat Herder voorzag en vreesde, minder van de kritische philosophie dan van de rigting die deze nam, werd later bewaarheid.

Wij hebben aangewezen wat in het werk van Klencke niet geheel is vergéten, maar wat wij gaarne daar meer uitgewerkt hadden gezien. Wij zouden daarvoor menig ander gesprek over minder belangrijke punten hebben willen missen. Nu krijgt het lijvige werk meer den schijn alsof de schrijver sommige schriften van Herder wèl, maar van andere weinig meer dan de titels of hoogstens den hoofdinhoud kende. Wij hadden meer zulke gesprekken gewenscht als de schrijver door Herder eene enkele maal met de gravin Maria en met Weber [D. III bl. 185] laat voeren. 's Mans werken leverden daartoe overrijke stof, en met een weinig bewerking had men daaraan gemakkelijk de vereischte levendigheid kunnen bijzetten. Hij had tot dat einde slechts eenige Herdersche leidende gedachten, hoofdideeën, uit te kiezen als thema's, waarop hij de variatieën in zoo menige plaats uit 's mans werken had kunnen vinden. Maar dan wat minder soeperig en met meer levendigheid dan het hier geschiedde. - Vele gesprekken hadden wij meer piquant verlangd, en daaronder in de eerste plaats het tafelgesprek in het begin van het tweede deel, waar de schrijver zegt dat hij eenige Shakespeariaansche *scènes* wil leveren - de taak is zwaar, doch waarom belooft en poogt hij het? - terwijl de personen welke hij invoert daarvoor niet ongeschikt zijn. Dat valt treurig in 't water. Wij zouden van het Shakespeariaansche daarin zeggen wat Victor Keller van iets anders zeide: - dat het daarin zoo karig is te vinden als *Krebsschwänze in einer Krebssuppe auf die man eingeladen ist.* Wij herkenden een trek van dien humor, zooals deze daar kón worden aangebragt, maar dan van den lageren *humor* bij Shakespeare, alleen in het: - ‘de kerel is een levend braakmiddel’ - door eenige studenten van een' zedelijk en ligchamelijk onaangenaam mensch gebezigd.

Is er dan geen goeds in? Natuurlijk; en wij nemen ons voorwaardelijk gunstiger oordeel van vroeger niet terug. Er is veel in wat wèl gelukt mag heeten en dat wij gaarne zouden aanwijzen en ontleden, waren wij niet bevreesd, dat men uit onze beoordeeling of aankondiging eene enkele gunstiger periode ligtte en daarvan gebruik maakte. Eene operatie, waartegen ik eens vooral protesteer. Dan laat men iemand ligt eene zoogenoemde halve waarheid zeggen, die omtrent zoo de waarheid mag heeten als één arm, een half hoofd, een stuk romp en één been een *mensch* uitmaakt. De waarheid kan tegen zulke operatie niet, en zij ligt vermoord en dood daar. De volle, geheele waarheid slechts is de waarheid.

Voor romanlezers van den gewonen stempel is het werk minder geschikt, dezen beloven wij geene bevrediging. - De vertaling is opperslecht gebleven. Het komt hier niet aan op eene enkele duitsche constructie; maar zij is soms zoo kluchtig verknoeid, dat men wel bijna dubbel zijn hoog- en nederduitsch mag kennen, zoodat men kan nagaan wat er stond in het oorspronkelijke, om menige plaats te verstaan. Voor wie dat kan is de hollandsche vertaling niet noodig, en voor wie geen duitsch kent deugt zij niet. - *Gebaarden* voor gebaren maakt soms aardige *grimaçen.* - Aan het einde van het werk is een flater die er zoo menige kroont en waarbij men moet vragen, of de vertaler de hoogduitsche letters en althans de kapitale wel kent. Op blz. 372 van het derde deel staat, dat Herder bij al zijne ambtsbemoeijingen [!] behalve de Adrastea nog den '*eed*' had geschreven. Naderhand, dat hij zijner vrouw den door zijne eigene hand in het net afgeschreven 'eed' gaf, en met onbeschrijfelijk weemoedigen blik zeide: - 'hier hebt gij uwen eed!' - Het geldt niemand anders dan den Cid, Don Rodrigo, de Campeador, dien Herder metrisch vertaalde. *Eid* of *Cid* verschilt niet zooveel.

CHONIA.

Norderneyer schetsen en fantazieën.

Een weinig lektuur voor allen die naar dat eiland heen willen, er zijn of geweest zijn ook voor dezulken die er nooit denken te komen. Door L.E. Halbertsma. Te Groningen, bij K. de Waard. 1854.

Het behoeft in geenen deele af te schrikken, dat de schrijver ons voert naar een klein eiland aan de Oostfriesche kust, al mogt menigeen daaraan het denkbeeld hechten van een bannissement in de derde magt. Giet de poëzij, al is het niet de *ver*dichtende daarover haar stralenglans, dan is ook daar schoonheid te vinden in land en lieden. Het ligt meest aan de behandeling, of iemand zich door zulke stof ook weet te laten tillen, voor welke denkbeelden hij daarin punten van aanknooping vindt, wat hij daaruit kiest en welken vorm hij geeft aan zijne gedachten. Eén blik op een zeestrand van Gudin maakt aanschouwelijk wat wij hier bedoelen, dáár is die poëzij der natuur gegrepen en begrepen.

Wij bekennen dat wij deze hier verwachtten, kwam ons ook terstond het Bad aldaar met al zijne *annexen* voor den geest, - eene menschelijke schepping op dat eiland, die bij den eersten opslag mogt schijnen *sich dahin verirrt zu haben.* Maar juist zóó voor schetsen en voor fantazieën, welken rijkdom! - dachten wij.

De schrijver heeft daarvan minder gebruik gemaakt. Zee en grond en be-

woners heeft hij op dat eiland gezien en nu en dan geschetst; doch meestal loopt het over de badinrigtingen aldaar en het leven als badgast onder de badgasten. Daardoor mag het werkje nu winnen in belangrijkheid voor zulken die naar dat eiland heen willen; het doet dit niet voor hen, die er nooit denken te komen. Toch zouden wij daaraan ons minder stooten, en wij zouden den schrijver, denkende aan de vrijheid welke ‘schetsen en fantazieën’ hem laten, niet hard vallen; indien wat hij had gegeven steeds beantwoordde aan wat verstand en smaak ook daarvan mogen vorderen, of nog liever, indien er niet het een en ander was waarop, onzes inziens, met regt aanmerkingen waren te maken. Wij maken deze te eerder, omdat de heer Halbertsma elders toont, dat het hem noch aan wetenschap noch aan talent ontbreekt, en eene warme belangstelling in het goede, bij vrije opvatting van het Christendom, op menige bladzijde uitkomt. Dikwerf hebben evenwel gedachten en vormen iets gezochts en gewrongens, zoodat het in plaats van fantazie *fantastisch* wordt, meest door overdrijving, en dit niet op maar eene enkele plaats.

Wij moeten deze uitspraak staven; en zie dan slechts na eene waarlijk goede beschrijving van de vaart naar - en het naderen van het eiland op blz. 15-17, die fantazie over de te wachten badkuur en de gedachten over het leven welke hij daaraan knoopt. - Daar is in ‘die worstelingen die op dood en leven gevoerd worden, die kampstrijden met de golven, waarbij het geldt, eene herstelde gezondheid als buit weder weg te dragen. Thans sleept de stoomboot ons nog *over* de golven, nog een korten tijd, en de badkoets zal er ons *in* brengen’ - wat op de grenzen ligt der karikatuur.

En nog meer *gechargeerd* mag men het keuren, als het bij de ontscheping in een visschersschuit ‘op het dood kalme water’ en het vooruitzigt om verder op een' zwaren wagen strandwaarts te worden gebragt heet. - ‘Eenigzins gelijk de discipelen in den storm.... alle waarborgen van zekerheid zijn aanwezig, en nogtans sidderen zij. Maar het behoud, toen door de kracht Gods aangebragt, komt hier door menschelijke middelen tot stand.’ Zie verder blz. 24.

Mat noemen wij daarentegen de verdediging van de weelde op blz. 38, waarbij wij tevens gaarne wat krachtiger slagen hadden hooren vallen op het overdrijven daarvan. Wij hopen mede op grond van beloften Gods en idealen in ons op een betere toekomst voor de menschheid, maar zouden toch Columbus en de trekvogels wat verder van elkander hebben gezet dan zij voorkomen op blz. 50. - En had de schrijver met den schoolmeester (blz. 58), dien hij toevallig kende, een woord of wat over eten gesproken, dan zou hij welligt niet op de volgende bladzijde Heliogabalus hebben aangehaald, waar Vitellius beter had gestaan. - Veel gezochts zal de schrijver, gelijk wij vertrouwen, bij de overlezing, erkennen in zijne fantazie over het billardspel, waar die sissende en onheilzwangere bommen er wel wat bomachtig invallen. - In ‘Adellijk en Burgerlijk’ is, bij enkele misgrepen, ook goeds, doch dat meer op Duitschlands adel past dan op den onzen, die nooit, gelijk het in den aard der zaak lag, tot het regte gedijen kon komen, die wel vóór eeuwen in enkele provincieën hun rol speelden, maar wier rijk, op sommige begunstigingen na, ook dáár lang uit was. Zij hebben hier, voor zoover het niet in hunne personen en

bijzondere omstandigheden ligt, niet meer genot, meer vrijheid, meer pleizier dan wij. - Recensent deelde omtrent den adel zijne denkbeelden reeds vroeger in dit tijdschrift mede*). Hij zou eenen anderen vorm en ander beeld hebben gekozen, maar meent dat men in substantie kan zeggen, wat de schrijver ons te lezen geeft op blz. 150, sprekende van de adellijke badgasten op Norderney: - 'men heeft daarover niet te klagen, ten minste in de laatste jaren. Wel is waar vertoont zich hier en daar, zoo bij gelegenheid, nog een klein streepje van kastenonderscheid, een oude zuurdeesem overgebleven uit den pot van Egypte [?], maar in aanmerking genomen hoe het vroeger was, kan zich thans geen onadellijke hierover beklagen.' - Had de heer H. dit vroeger gezegd, of nog liever, vooraf bedacht!

Doch genoeg! ter proeve uit een werk, dat voor zoo velen als naar Norderney willen niet van belang ontbloot is. Er is veel wat hij, gewijzigd naar de omstandigheden, op andere meerbezochte Duitsche badplaatsen ook zoo zou hebben gevonden - de *roulette* etc. is te N. gelukkig niet meer. - Over de geneeskundige waarde der zeebaden spreekt Halbertsma voorzigtige en verstandige woorden in het hoofdstuk 'Baden.' - Hem of Zijn.... [wat hij is zegt Hij blz. 99] waren zij van gunstige uitwerking; en onderscheidene plaatsen in zijn werk mogen getuigen, dat hij na dien zich mogt verheugen in de *mens sana in corpore sano.* Anders bereikt men niet wat hij bereikte, men wil niet eens wat hij wilde. Aan talent ontbreekt het den schrijver niet, al mag hij menige gedachte nog wel eens aan den toetssteen brengen. Hij verraadt wetenschap en dat het hem daarmede ernst is, en de meeste ernst met dat wat hooger is dan alle wetenschap. Zijn hart klopt voor menschenheil. Hij is een voorstander des vredes, menigeen zal zeggen, tot in het overdrevene toe. Getuigen zulks zijne fantazieën bij 'de schutterstent,' die ons wel eens deden denken aan het woord van eene oude tante: - 'kind, als iemand kaart speelt staat de duivel achter hem.' - Mogten de voorstanders van het goede toch steeds bedenken, dat overdrijving schaadt, dat tot de verwezenlijking van idealen tijd, soms lange tijd noodig is, dat het geloof werkt maar ook vertrouwt en wacht! Waar Halbertsma in zijn boek meer aan - en in zijn' eigen kring van werken komt, bewijst hij meer routine te hebben. Daar laat hij wezenlijk goeds hooren en vindt men voortreffelijke plaatsen, die van een helder hoofd en een warm hart getuigen.

CHONIA.

*) Zie: Over den adel en de adellijken onder ons, Tijdspiegel 1848, I, blz. 383-388.

Algemeene geschiedenis van de vroegste tijden tot op de tegenwoordige dagen.

Door T. Knuivers. 1e dl. Te Groningen, bij J. Oomkens, Jz. 1853.

Als men het oog slaat, wij zeggen niet, op de menigvuldige geschiedkundige werken over bijzondere personen, volken en tijden, gedurende de laatste 30 jaren in het licht verschenen, maar op de handboeken alleen, voor de beoefening der Algemeene Geschiedenis bewerkt, dan zou men haast zeggen, dat ieder, wien daartoe de lust bekruipt, overvloedig in staat moet zijn, om, met behulp van al dien arbeid zijner voorgangers, dat getal van handboeken met één te vermeerderen. Men zegge niet, dat zulk eene onderneming te eenenmale overtollig zou zijn, zelfs wanneer het den zamensteller aan vernuft ontbrak, om met een enkel nieuw denkbeeld de vóór hem verkregen resultaten te verrijken: immers, het ware zeer ligt mogelijk, dat zoo iemand de gave had, om, in een kort bestek, in een zamenhangend geheel, den ganschen schat te bevatten van al de houdbare waarheden, door al die voorgangers aan het licht gebragt of bevestigd. Maar zoo iemand zou, om daarin wèl te slagen, op een hoogen trap van verstandelijke en wetenschappelijke ontwikkeling dienen te staan, hij zou van den geest der oudheid moeten doortrokken zijn en eene levendige voorstelling hebben van de trapsgewijze ontwikkeling in de kennis en verklaring van hare verschillende monumenten. Anders zou hij gevaar loopen van bespottelijke misgrepen te doen en nieuwen wijn te gieten in oude lederzakken, of nieuwe lappen te zetten op oude kleederen. Wij spreken hier bij voorkeur van de oudheid. Vooreerst, omdat de nieuwere tijden daaruit moeten verklaard worden, en ten andere, omdat de kennis der nieuwere talen en volken op verre na zulk een opzettelijke voorbereiding niet vordert als die der oude, of op verre na zoo bezwaarlijk niet valt aan te vullen door goede vertalingen.

Wij voor ons zouden op dien grond zeer omzigtig zijn met onze aanmoediging, indien iemand, onbekend met de oude letterkunde en door den lust bevangen, om een handboek te schrijven, daarover onze meening inriep. ‘Wilt gij,’ zouden wij zeggen, ‘een handboek maken voor de vaderlandsche geschiedenis, ga in vredes naam uw gang, maar breng er toch vooral niet van uwe eigen inzigten in, zoodra ge op het doornig veld van staats- of burgerlijk regt of op dat der diplomatie komt, omdat ge zoo ligt uwe onnoozelheid kondt verraden; doch,’ zouden wij er in éénen adem bijvoegen, ‘waag u in 's hemels naam niet aan een handboek der oude geschiedenis, want gij kunt niet begrijpen, mijn vriend, hoe gevaarlijk dat is. Gij meent welligt, dat ge geen grove fouten zult begaan, als ge slechts de meest geachte handboeken raadpleegt, en dat een extract uit hetgeen best is, noodwen-

dig opperbest moet zijn.... mis, mijn vriend, uw werk loopt gevaar in denzelfden smaak uit te vallen, als dat van den schilder bij Horatius.' Inderdaad! hij, die zich aan zulk een arbeid waagt, dient van zijn eerste jeugd af vertrouwd te zijn geworden met den geest der oudheid en met hare beste werken; hij moet in staat zijn, om de bronnen te raadplegen en bij de kennis daarvan den wil voegen, om geene groepering van feiten ter neêr te stellen, voor hij de waarde dier bronnen behoorlijk gewikt en gewogen heeft. Anders zal de schrijver niet in staat zijn, iets anders tot staving van zijne neêrgeschreven stellingen bij te brengen, dan dat hij ze gevonden heeft in dit of dat boek, en zij, die den compilateur tot gids nemen, zijn gelijk aan blinden, die een blinde tot leidsman kiezen.

Wij zouden wezenlijk het gezond verstand onzer lezers beleedigen, indien wij een oogenblik zouden meenen, dat zij hierin met ons verschilden, en wij kunnen daarom niet vermoeden, dat zij ons ten kwade zullen duiden, dat wij het bovenstaande werk des heeren Knuivers met geene gunstige vooringenomenheid in handen namen. Het mogt dan al waar zijn, dat 's mans boek over de vaderlandsche geschiedenis eenigen aftrek heeft gevonden, maar dat had den heer Oomkens niet moeten bewegen, om hem tot zulk een onderneming uit te lokken, te minder, daar er waarlijk geen behoefte bestaat aan een goed handboek en nog juist dat van Putz verschenen was, waarvan, altijd uitgenomen de correctie, die te wenschen overig laat, vooral het deel, dat de Romeinsche geschiedenis behandelt, o.i. onmiskenbare verdiensten heeft.

Het zou eene ellenlange recensie vorderen, indien wij van al onze aanteekeningen gebruik wilden maken, of indien wij het werk des heeren Knuivers aan de eischen van een goed handboek ter toetse wilden brengen. Wij zullen ons dus vergenoegen, met het noodige aan te voeren, om den indruk te geven, dat dit werk *niet* moet worden gekozen door onderwijzers en *niet* moet worden ingevoerd op gymnasiën en instituten, allerminst op de laatste, omdat de onderwijzer in de oude geschiedenis op gymnasiën veel door zijne bekendheid met de bronnen kan verbeteren, maar die op de instituten onschuldig de dupe wordt van scheeve voorstellingen, die dan dikwijls nog scheever worden opgenomen en verwerkt in de hersenen der jonge lieden, die geboren zijn en opgevoed worden in eene geheel nieuwe wereld. Wij komen rondborstig uit voor ons oogmerk, om in den bedoelden zin dit boek te laten vallen, maar wij doen dat sine irâ et studio, in het belang der wetenschap. De heer Knuivers zelf, die zijnen stand tot eere is, mag ons dit niet euvel duiden, maar houde het voor een wenk, om zich vervolgens te bewegen op een terrein, waar hij competent mag worden geacht. Wij doen allezins hulde aan zijn ijver, zijne groote belezenheid, zijne wezenlijk achtenswaardige werkzaamheid; maar hij houde ons ten goede, dat wij ter wille daarvan, niet kunnen besluiten, om ons medepligtig te maken aan het verspreiden van dwalingen, die hij met den besten wil naauwelijks zou hebben kunnen vermijden.

Wij zullen eerst eenige druk- of schrijffouten opgeven, en vervolgens eenige onjuiste of onware voorstellingen, hier en daar een paar aanmerkingen van meer algemeenen aard invlechtende. Wij kiezen van de eerstgenoemden uit vele slechts eenige weinige en bij voor-

keur dezulke, die niet ligtelijk zouden hebben kunnen begaan worden door iemand die iets meer was dan compilateur. Daarenboven bedekken wij de feilen tegen taal en stijl met den mantel der liefde, en vergenoegen ons, met ook de overige fouten slechts aan te wijzen, zonder er over uit te weiden, waarin ze eigenlijk bestaan, omdat de deskundige dit niet noodig heeft en de onkundige niet veel daarbij wint.

1° Waar heeft de heer Knuivers gevonden, dat Numa een maanjaar van 365 en een zonnejaar van 366 dagen heeft ingevoerd, zooals hij blz. 5 verzekert? - Blz. 6 vinden wij: de Grieken rekenden naar Olympiaden, welke spelen enz. Olympiaden waren geen spelen. - Blz. 10 synchronologisch l. synchronistisch. Blz. 14 wordt van Tubal-Kain *Tubal.* Blz. 19 Japhiten l. Japhethiten. Blz. 20 Galilea, dat *tot het* vruchtbaarste en aangenaamste *gewest behoorde* grensde ten zuiden - *met den* daarmede verbonden Thabor. Blz. 57 Rehabeam l. Jerobeam. Blz. 85 burgt *van* Antonio. Blz. 94 *hooge* grijsheid en 137 *hoogste* grijsheid. Blz. 99 in *Boven*-Egypte Heliopolis eene der voornaamste steden. Blz. 119 staat het jaartal 323 v.C. verkeerd. Ptolomeus Soter wordt daar *Logus* zoon genoemd. Blz. 148 staat: *met alle onverschoonbare naauwlettendheid*, denkelijk voor: *met niets verschoonende naauwlettendheid.* Blz. 249 *Spartaansche* soldaat in plaats van *Karthaagsche* of *Afrikaansche* soldaat. Blz. 303 *basilius* l. *basileus; polymarete* l. *polemarchus; Theomatheten* l. *Thesmotheten.* Blz. 307 *bij de Joniers* l. *bij de Doriers.* Blz. 318 *tijdelijken* l. *lijdelijken.* Blz. 319 *de Orient.* Blz. 322 *Cymmeniers* l. *Cimmeriers.* Blz. 331 de grondslagen van *den burg Acropolis.* Blz. 332 *Chemnis* l. *Chemmis*, en tot blz. 337 eene menigte fouten in de eigennamen. Blz. 324 Epiphanes als *onzinnige* vertaald. Blz. 470 *Tetialen* voor *Fetiales.* Blz. 485 *volkstribunen* l. *krijgstribunen.* Blz. 504 *Metellius* ter, *Glaucia* bis. Blz. 528 *Clodio* l. *Clodius.* Blz. 529 *millioenen* l. *legioenen; Varra* l. *Varro.* Blz. 539 *Pompejus* l. *Octavianus. Decumviraat* l. *duumviraat.*

2° Wij stappen de *Inleiding* voorbij, die anders reeds duidelijk de ongeschiktheid van den schrijver doet zien, uit hetgeen hij van Herodotus opdischt, en daaruit, dat hij zich op het handboek van Putz beroept, om te staven, dat de tijdrekening van Varro en van Cato één jaar verschilden. Ook zou er zeer veel zijn aan te merken op hetgeen hij zegt van de Grieksche en Romeinsche geschiedschrijvers, die den ruimeren blik zullen gemist hebben, om van een hooger standpunt een ruimeren blik over andere volken te werpen. Er is inderdaad niets nadeeliger voor de waarheid dan stellingen ter neêr te schrijven, als absoluut waar, die het slechts in concreto zijn en daarom grootelijks toelichting behoeven. - Maar wij gaan over tot de stof der geschiedenis zelve.

In het schetsen der oudste bijbelsche geschiedenis is het ons altijd voorgekomen, dat men best doet, zich eenpariglijk aan het bijbelsche verhaal te houden, natuurlijk gebruik makende van het licht door de uitlegkunde ontstoken, maar zorgvuldig vermijdende het terrein van onbewijsbare gissingen. In dit opzigt nu heeft de heer Knuivers getoond van ons te verschillen. De toon van zijne schets is half geloovig, half ongeloovig, en hij brengt sommige bijzonderheden bij, waarvan beter gezwegen diende. Hij zegt b.v. dat de ligging van Eden niet met zekerheid te bepalen is, en toch spreekt

hij over Armenië, alsof dit ongetwijfeld het paradijsland geweest zij. Hij spreekt van de drooge bedding van den Jordaanstroom en van het instorten van Jericho's muren als van zuiver historische feiten, die geen de minste opheldering behoeven, ontdaan dus van al het buitengewone en wonderbare, en omgekeerd verhaalt hij, dat Jakob, *om zijn vorstelijk gedrag met een* WORSTELENDEN *engel*, Israël is geheeten, zonder een enkele natuurlijke verklaring daarbij te voegen. Evenzoo worden de spraakverwarring bij den torenbouw en de doortogt van de Roode zee door de Israëlieten uit natuurlijke oorzaken verklaard, maar de wolkkolom des daags en de vuurkolom des nachts worden gelaten voor hetgeen zij zijn, ofschoon de heer Knuivers, na zeer vroom te hebben gezegd, dat die kolom den Israëlieten den veiligen koers aanwees door die eenzame en ongebaande oorden, er eenigzins schalkachtig bijvoegt, dat Mozes daarmede tijdens zijn herdersleven *meer van nabij* was bekend geworden. Wij voor ons houden van zulke halfheid niet, maar hadden liever andere punten beter behandeld gezien, zoo als b.v. de vraag, of Abrahams nakroost 430 dan wel, zoo als hier staat, slechts 215 jaren in Egypte gewoond hebbe? of duidelijker uitgemaakt gezien (blz. 36), of de priesterlijke waardigheid alleen eigen was aan, of erfelijk in de familie van Aäron, dan wel of zij aan al de nakomelingen van Levi was opgedragen? Die voorstelling is zoo verward, dat de heer Knuivers zelf ze niet zal kunnen begrijpen. Eindelijk mag onze wensch niet onredelijk worden geacht, dat het overzigt der geschiedenis van de regters minder oppervlakkig en onvolledig, en dat van die der koningen minder dor en kronijkmatig ware geweest.

Wat de heer Knuivers bedoeld hebbe, toen hij, van het Memnonium in Egypte sprekende, zeide: ‘dit beeld, dat velen, ofschoon ten onregte, aan den Griekschen Memnon toeschrijven,’ zal wel niet ligt worden uitgemaakt. - Op welke gronden steunt zijne bewering, dat de Egyptenaren waarschijnlijk tot den Kaukasischen stam behoorden? (blz. 99). - Hoe zoetsappig, ofschoon ongelukkig in strijd met Herodotus, is de volgende zinsnede: ‘ofschoon de Egyptenaars over het algemeen naar het ernstige overhelden, waren zij nogtans van *gepaste* vermaken en uitspanningen geenszins afkeerig.’ - Blz. 112 wordt Menes gesteld op 1076 v.C., en volgens Herodotus, als de eerste vorst uit de stervelingen genoemd, ofschoon toch die vorst naar denzelfden Herodotus dient gesteld te worden op ongeveer 12,450 v.C. - Bepaald onjuist is, wat blz. 116 van Necho's zoon, Psammis, wordt gezegd, dat deze, even als zijn vader, het zwaard aangordde, ofschoon evenmin met een gelukkig gevolg. - Evenzeer is het scheef, wat wij lezen blz. 117, dat Psammenitus in een beslissenden krijg bij Pelusium voor Cambyses moest zwichten, *en den overwinnaar in handen viel*, terwijl het onwaar is, dat Cambyses het gebeente van Amasis zou hebben weggeworpen. - De overzetting der 70 wordt blz. 120 gezegd, op last van Ptolomeus Soter te zijn geschied, ofschoon zij, gelijk blz. 72 te regt is vermeld, plaats had op last van Ptolomeus Philadelphus.

Wij konden een glimlach niet onderdrukken, toen wij het berigt des heeren Knuivers lazen, dat in China de keizer voorzit in een staatsraad en *zonder hooger beroep* beslist. - Ook is het ons opgevallen, dat blz. 143 gezegd wordt:

‘Het chinesche volk, bij hetwelk het koele verstand en niet de phantasie of verbeelding de hoofdrol speelt’ en blz. 153: ‘Hunne weelderige verbeelding vormt zich een legio van hemelsche en ‘aardsche Goden;’ enz. - Slechts in het voorbijgaan merken wij op, dat de bloote vermelding van *lederen* schepen voor den wijnhandel van Babylon met Armenie, (blz. 163) een valsch begrip geeft van de zaak, gelijk de schildering der Babylonische zedeloosheid eer te wachten was van een zedeprediker dan van een verstandig geschiedschrijver en het berigt (blz. 164) dat de leelijkste meisjes voor geringere prijzen aan de minder gegoeden werden toegewezen, al weder geheel bezijden de waarheid is. - Wanneer Knuivers, blz. 224, zegt, dat de kleine raad te Carthago Gerusia en de groote Suncletos heette, dan wordt daardoor de onkundige lezer in het denkbeeld gebragt, dat dit echt Carthaagsche namen zijn, wat al weder het getal der misbegrippen vermeerdert, en als hij blz. 238 na het vermelden van het wedervaren van Regulus, laat volgen: ‘Althans zoo verhalen het de oudere geschiedschrijvers, ofschoon de nieuwere’ enz., dan begaat hij eene historische domheid, door Romeinsche en Grieksche geschiedschrijvers bepaaldelijk *de oude*, en de moderne geschiedvorschers *de nieuwe* te noemen, daar het immers van algemeene bekendheid is, dat dat verhaal omtrent Regulus niet eens bij Polybius voorkomt. - Maar aan dezelfde onbekendheid met de bronnen is toe schrijven, dat Knuivers aan Hannibal, bij het zien van zijns broeders hoofd, deze woorden in den mond legt: ‘o ongelukkig Carthago ik bezwijk onder den last van uw noodlot.’

Wij gaan over tot het aanstippen van eenige onjuistheden betreffende de geschiedenis der Grieken. Blz. 271 noemt Knuivers het opgeven van de zaak der Joniers door de Atheners, een *schandelijk verlaten.* Waarlijk, geheel te onregt! - Onnaauwkeurig is de bewering blz. 292: ‘Later werd het Achaïsche verbond vernieuwd en vertoonde de laatste stuiptrekkingen van een kwijnenden staat, die eens groot en magtig was.’ - Blz. 293 wordt het Prytaneum een plein genoemd. - Blz. 296 wordt de omvang der democratie niet genoeg omschreven en daardoor alweder eene dwaling bevorderd, waarvan de vrijheidszonen der 18^{e} en 19^{e} eeuw maar al te zeer partij hebben getrokken, het begrip namelijk, alsof die vrijheid zoo algemeen was. Nu weet ieder, dat te Athene op eene bevolking van 500000 zielen slechts 90000 meer of min het volle genot hadden der burgerlijke regten, en te Sparta was het nog veel slimmer gesteld. Het zou een gansch boekdeel vereischen, om al de gebrekkigheid, onnaauwkeurigheid en onwaarheid, die men van blz. 300-306 opgehoopt vindt, behoorlijk in het licht te stellen. ‘Lycurgus,’ zegt Knuivers, ‘liet zijn lijk verbranden.’ Zeer waar, maar daarbij bleef het niet. - ‘Zij, die als woedende democraten eene landsverdeeling, even als in Sparta, wenschten.’ Hoe dwaas! ‘Zijn eerste werk was het beroemde edict, onder den naam van Seisachtheia bekend, waarbij *alle* schuld *vernietigd* werd.’ Hoe onwaar! ‘Dit edict, bij welks tenuitvoerlegging Solon zelf eene som van *f* 9000 opofferde.’ Hoe onnaauwkeurig! - ‘Het aantal der senatoren of prytanen klom later tot duizend,’ en iets vroeger, ‘de ambten mogten alleen door de eerste klasse worden bekleed.’ Sed ohe jam satis est! De heer Knuivers en ieder, die zich aan zulk een werk

waagt, ziet door een spiegel in eene duistere rede.

En toch, wij mogen de pen nog niet nederleggen; want het weegt ons zwaar op het hart, dat der jeugd duidelijke begrippen van den wezenlijken toestand der oude wereld worden bijgebragt. Welaan dan, wij gaan nog eenige schreden voort op onzen moeijelijken weg. Hoe misleidend is hetgeen voorkomt blz. 308: ‘Meer dan de Spartaansche vrouwen onderscheidden zich die van Athene door reine zeden en huiselijke deugden.’ Zeker, als er zulke verkeerdheden slechts weinige voorkwamen, wij zouden met bescheidenheid de verbetering beproeven, maar thans, daar het boek er van wemelt, zouden wij handelen in strijd met onze bedoeling. - Blz. 310 komt dit placitum voor: ‘Niet de bekoorlijke natuur of de uitmuntende menschengestalten in Hellas, maar de mythologie of de goden- en heroengeschiedenis *werden* de modellen enz.’ Blz. 313 wordt Anaxagoras o.a. de vriend en leermeester van Diogenes genoemd. Ei lieve, van welken? Blz. 318 lezen wij: ‘Ook aan de geschiedenis hebben de Grieken eene meer wetenschappelijke en pragmatische rigting gegeven, zonder die echter aan het schoone en sierlijke op te offeren.’ Quid sibi vult? Blz. 324: ‘De vierde eeuw, waarin Hesiodus zelf leefde enz.’ Wie herinnert zich niet: Μηχέτ᾽ ἔπειτ᾽ ὤφειλον ἐγὼ πέμπτοισι ἀνδράσιν χτλ.

μετεῖναι

Men kan hieruit over de naauwkeurigheid van het verslag, door Knuivers gegeven, oordeelen. - Blz. 332: De burg Cadmaea voor *Boeotie* datgene, wat Cecropia voor *Athene* werd. - ‘Zelfs moest hij (Pisistratus) dien men, ondanks zijne gematigdheid, met den naam van tyran bestempelde.’ Tot dien naam, mijn vriend, deed het niets af, of men al of niet gematigd was. Blz. 367: ‘De verheven zanger Pindarus *zag* alleen zijne woning verschoond, toen Alexander enz.’ Die verheven zanger was toen reeds meer dan 125 jaar dood. Blz. 373: ‘Voor Cimon betaalt een vermogend bloedverwant de schuld.’ Men vergelijke met Knuivers Nepos en Plutarchus. Blz. 395: ‘Cyrus nederlaag bij Cunaxa.’ Neen, niet zijn nederlaag, maar zijn dood. - Blz. 410 wordt het mislukken der pogingen van Alexander, om Perzen en Grieken te vereenigen, o.a. aan vooroordeel en bekrompenheid toegeschreven. Echt Napoleontisch!

Wij hebben, op ons woord van eer, slechts eene bloemlezing gegeven, die wij tot in het oneindige konden vermeerderen; maar wij zijn edelmoedig genoeg om onze verdere aanteekeningen te verscheuren en de reepjes papier uit het boek te halen en in het vuur te smijten. Wij gaan dus de Romeinsche geschiedenis voorbij, ofschoon wij niet kunnen nalaten van ééne onnaauwkeurigheid met lof te gewagen, omdat zij van groote schranderheid in den heer Knuivers getuigt. Van het bekende geval met den schoolmeester van Falerii meldt hij niets meer dan het volgende: ‘Bij deze gelegenheid, *althans zoo luidt het verhaal*, zoude hem een onderwijzer dier plaats verraderlijk eene menigte kinderen van de aanzienlijkste inwoners uit de stad hebben overgeleverd.’ Wij noemen die behandeling schrander, vooreerst om den voorzigtigen wenk: *althans zoo luidt het verhaal*, waarmeê ingewikkeld wordt te kennen gegeven, dat verraad ter naauwernood in een schoolmeester kan vallen, en ten andere om de nog voorzigtiger verzwijging van de *wijze*, waarop de kin-

deren hun onderwijzer kastijdden, daar zoo iets inderdaad infra dignitatem was.

Wij zouden nu nog bedenkingen van anderen aard kunnen maken, b.v. omtrent de uitstappen die de heer Knuivers op het gebied der afleiding maakt, o.a. als hij Delphi van ἀδελφοι, Κορινθος van χορένυμι, Elis van Elisa, Japhets kleinzoon, enz. afleidt, of als hij uitwijdingen doet van mythologischen aard, of als hij de geschiedenis van Epirus en andere gewesten zonderling tusschen beide daarheen werpt, of als hij die van Phrygie, Troje, *Lydie* enz. geheel vergeet, of als hij over de letterkundige verdiensten van schrijvers als een blinde over de kleuren oordeelt; maar wij leggen de pen neder, ofschoon wij ons het verwijt doen, bij het nogmaals doorbladeren van het boek en het overlezen van dit verslag, dat wij min belangrijke bijzonderheden hebben opgeteekend en gewigtiger hebben achterwege gelaten.

C.

De tempel des grijzen voortijds en een priester daarin.

Oudheidkundige verhandelingen en mededeelingen van Dr. L.J.F. Janssen, Conservator bij het Museum van oudheden te Leyden. Eerste stuk. Met eene plaat. Te Arnhem, bij ls. An. Nijhoff en zoon. 1853.

Referent begint met te bekennen, dat hij in het vak van wetenschap, waartoe bovengenoemd werk is te rekenen, behoort tot de dilettanten, die daarin belang stellen, gaarne daarvan vernemen, die het des noods beklagen, dat hun weg in leven en studie niet derwaarts leidde; maar die geroepen zijn het grooter deel van hunnen tijd en kracht te wijden aan iets anders. - De studie dier gedenkteekenen en overblijfselen uit de oudheid is immers het vaak donkere voorportaal van den tempel der geschiedenis, dat wij gaarne, was het mogelijk, aan dezen getrokken zagen.

Het is met de geschiedenis van volken en zelfs der menschheid, voor zoo ver deze niet door hoogere openbaring bekend werd, als het wezen zou met de herinneringen van ons eigen leven, indien niet de mededeelingen van ouders of vrienden ons te hulp kwamen. Dan lag er over onzen oorsprong als over de eerste jaren onzes levens nácht, waarin later enkele niet ten volle heldere punten komen, waarvan wij de heugenis bewaren, totdat, bij ten volle ontwaakt zelfbewustzijn, die herinneringen helderder en meer aaneengeschakeld worden, al laten dan ook verkeerde inzigten, zelfmisleiding, verwarring plaats over voor sommige misvattingen en al wordt ook veel vergeten.

Maar toch heeft dat duister iets hinderlijks voor den menschelijken geest, die even als de zigtbare natuur heeft wat men zijn *horror vacui* [afkeer van het ledige] zou kunnen noemen, die gaarne het antwoord vond op elke vraag welke hij opwerpt, maar waarbij in dezen vaak nog komt de liefde tot zijn geslacht en land, welke men beschouwt als hem aangeboren. Van daar dat men zich bij gebrek van zekere of van alle bescheiden, met gissingen en overleveringen trachtte te behelpen, veeltijds deze verfraaijende en dichterlijk opsierende, of dat anderen den knoop doorhakten en met ingenomenheid hun volk tot *autochtonen*, uit den grond zelf' ontsprotenen maakten; - verdichtselen waarvan men later als van zoo vele jeugdige voorspiegelingen en lievelingsdroomen afstand moest doen. - Tot zulke overkoene aanspraken mag nu onze vaderlandsche bodem, die, blijkens de nasporingen van natuurkundigen, tot de alluviaalgronden behoort en van lateren oorsprong is, geene aanleiding geven, die nasporing van den vroegsten toestand heeft toch wat belangstelling inboezemt! Terwijl elders, bij nader onderzoek met het licht der geschiedenis onderstellingen verdwijnen en veel *chimère* blijkt te wezen, worden hier de perken dier geschiedenis wijder uitgezet, zij ook de aanwinst niet eene rijke op het oog. Er wordt gevonden wat getuigt van vroegere dagteekening dan den tijd, waarin men den aanvang der geschiedenis van deze landen stelde; uit verderen afstand der eeuwen klinken stemmen tot ons over, sprekend van een verdwenen tijd, verkondigend van vergane geslachten.

Lang heeft men gemeend dat graven, en wel de Hunebedden, de eenige overblijfselen waren die getuigden van het bestaan van vroegere bewoners onzes vaderlands dan de Batavieren, en schreef men dezer stichting aan Cimbren, Celten of Germanen toe. Doch én uit deze én uit andere voorwerpen, welke men ontdekte, bleek, dat hier nog vroegere bewoners zich bevonden, menschen die op lager trap van ontwikkeling stonden dan de genoemde volken. - En eene hoogstbelangrijke bijdrage tot de kennis dier, zoo veel men weet, allervroegste bewoners dezer landen mag heeten, zoo wel de: ‘Verhandeling over dezer vroegste beschaving, gelijk die is af te leiden uit de gevonden overblijfselen,’ als het: ‘Verslag aangaande de oudheden op de Hilversumsche heide opgegraven,’ - het eerste en laatste stuk in het werk dat wij hiermede aankondigen. De heer Janssen geeft hier op nieuw bewijzen, dat hij naar hart en oog berekend is voor de taak welke hij ter hand nam. Met voorzigtigen tred en rondspiedend, zoodat er weinig aan zijne aandacht ontglipt, gaat hij ons voor op het nog weinig bewandeld pad, of zich den weg banend door de streek waar hij het eerst den voet zet. Zijne wijze van voorstelling en beschrijven is aanschouwelijk, helder; zijne gevolgtrekkingen zijn, ook daar waar uitlokkende aanleiding bestond tot hypothesen, wel beraden en berekend, zijne getuigenissen niet gewaagd. Wat hij bij Hilversum vond kan dikwerf dienen als bevestiging van wat hij in de Voorlezing over de vroegste bewoners van ons land had gesteld. Men heeft daar onlangs hoogst waarschijnlijk de eigenlijke haardsteden ontdekt en sommige gereedschappen gevonden van die eerste bewoners, en daarmede een schets van hun leven, een' maatstaf van hunne beschaving en kunstvlijt, die getuigt dat zij in dezen mogen hebben achter gestaan bij menig volk, dat thans onder

de wilden wordt gerekend. Pijlspitsen, wiggen, slingerballen, mesjes of wat daarvoor gebezigd werd, alles van steen, door afbeeldingen nader onder het oog gebragt, zijn als klanken, die, uit de verte maar verneembaar, raadselachtig en tevens duidelijk, uit lang vervlogen eeuwen tot ons overklinken en ons oor treffen, bevestigend wat als te betwijfelen overlevering werd bewaard [zie Engelb., Aloude Staat, I, blz. 208, 209], genoeg om den gang van het leven dier menschen te verstaan, indien ook niet om daaruit de geschiedenis van zulk een volk te kunnen construeeren [niet reconstrueeren, blz. 3^{m}].

En daarmede weten wij betrekkelijk veel van dien tijd. Of wat kan de geschiedenis van zulk een volk opleveren, indien het immers in zoo beperkten levenskring zich beweegt, zoo weinig deelt in - of toebrengt tot hetgeen wij gewoon zijn *humaniteit*, in den ruimsten zin, te noemen? En toch is de liefde tot ons land ons in genoegzame mate aangeboren, om ons te doen wenschen: konden wij den gang der ontwikkeling van zulk een volk nagaan, het daarop als ware het vergezellen! Doch waarheen gingen zij, hoe gingen zij onder, of smolten zij zamen met latere aankomelingen? - Men zegge evenwel niet, dat het veld van beschouwing ons hier geopend, zij het dan ook niet rijk, zoo te eenenmale onvruchtbaar zou wezen. - Teregt haalt de schrijver de plaats aan van Nilsson, waar deze de studie der historische oudheid vergelijkt met die van de overblijfselen uit eene vroegere orde van dingen op deze aarde in de natuur, en wil, dat men den toestand die *was* uitvorsche door [wij lezen ook ‘en’] hem te plaatsen naast dien die *is.* Doch er is nog meer uit die beschouwing van tijden, waaruit geen geschreven bronnen bestaan, voor ons te leeren. Toen en nu was Nederland geen land om lui te zijn; het vroeg God dank! meer dan menig ander werk en worsteling, de mensch moest denken, uitvinden, arbeiden, zoeken, wilde hij bestaan. - En dán, hoeveel vooruitgang! Stellen wij ons dat leven voor, zooals die eerste bewoners van onzen bodem het, wij hadden haast ‘rekten’ geschreven, maar het zij ‘leidden;’ - het komt ons zoo moeitevol, zoo ledig van genot voor, dat wij ons naauwelijks kunnen verklaren dat er nog waarde aan werd gehecht, indien wij daarvoor niet in de magt der gewoonte, in zekere elasticiteit van ons wezen, waardoor het in ieder opzigt mag heeten: - ‘*Mit viel hält man Haus*, *mit wenig kommt man aus*’ - en de geest veel kan bevatten, maar ook door zeer weinig gevuld worden, de verklaring vonden. Gelukkig, dat wij hetgeen wij niet kennen ook niet, of althans minder missen!

Welk een verschil anders, als men zich verdiept in de voorstelling van het ruwe leven in bosch of op heide bij hetzelfde leven, doch met zoo vele behoeften en zooveel vervulling, in onzen tijd! Zij kenden gezellig verkeer, die vroegste bewoners hadden eenig maatschappelijk leven, edoch onder welke vormen? - Wel zeer ter sneê haalt de heer Janssen de plaats aan uit Tacitus de Moribus Germ. C. 46, die eene schets behelst van een volk, dat omtrent op dien trap van cultuur mag hebben gestaan. - En echter, zou het laatste spoor van zulk een' toestand uit het leven als uit de harten zijn verdwenen? Er zijn uitvindingen geschied, ontdekkingen gedaan, wetenschappen zijn beoefend, bovenal is het Christendom met zijne hartverheffende, heiligende kracht

ingevoerd onder ons; doch mag men rekenen, dat wij daarmede het toppunt hebben bereikt? Kan onze tijd, ons volk waarlijk beschaafd, regt humaan en veredeld, wezenlijk christelijk heeten? - Hoe veel beschaving is schijn en vernis! Aan hoe veel euvel wat tegen humaniteit strijdt gaat onze maatschappij met hare inrigtingen mank! Hoe veel onchristelijks onder volken en menschen! - Het moet beter worden! - fluisteren onze idealen ons in; er kan veel beter worden! - leert ons de geschiedenis. - Er moet eene toekomst aanbreken, waarin men op onze dagen zal terugzien als op een' tijd, waarin nog veel barbaarschheid bestond, ruwheid heerschte, waarin het menschdom het leven nog maar luttel en gebrekkig genoot, dat leven werd vermorst en verbeuzeld, gelijk het in die vroeger tijden onder strijd en ontbering werd geleid en in hooger opzigt oppervlakkig gezien bijna zonder vrucht schijnt.

Of zou het eene volk na het andere in een' kring worden rondgevoerd van worden, bloei, vergaan, zonder andere blijvende vrucht, dan dat de geschiedenis daarvan korter of langer eenige heugenis bewaarde, en dat het met lijk en stof andere natiën als voedde, die op hare beurt verdwenen? Zou het socialismus zoo in eene hoogere magt waarheid wezen en, gelijk het nu zich voordoet met zijne stellingen, nóg ten logen worden, nog niet genóeg destructief zijn? Die leer der vertwijfeling is verkondigd. Drukt de geschiedenis het zegel der bevestiging daarop? - Men zou aan zulke gedachten eenigen voet kunnen geven, ziende op wat de schrijver ons mededeelt aangaande de ontdekkingen door Layard den Engelschman, en door de Franschen Botta en Place in Assyrië en Babylonië geschied. Immers, daar was eene betrekkelijke hoogte bereikt van beschaving, doch om te gronde te gaan. En welke sporen van zulken ondergang in den zetel van nog vroegere ontwikkeling, in Indië! - Hoogst belangrijk zijn ook deze mededeelingen van nasporingen, die bereids dienden om veel wat in onze gewijde Schriften ons wordt berigt, te beveiligen en toe te lichten, getuigenissen van de waarheidsliefde en naauwkeurigheid der schrijveren. - Doch met welke bange vermoedens het beschouwen van zulke gruwelen der verwoesting ons konden vervullen; wij durven ruimte geven aan eene betere hoop. - Wel zullen er nog omkeeringen, misschien vreesselijke omkeeringen plaats grijpen. Sedert de oorlogen minder worden aangevangen op eene grillige luim van eenig vorst, en andere bedenkingen magtigen der aarde wederhouden, mogen de vijandelijke ontmoetingen en botsingen tusschen volk en volk minder worden; wij zien desniettemin magten zich aangorden, beginselen zien wij voorgestaan, tusschen welke de worsteling te eenigen dage nog ontzettend kan zijn. - Waar zal de zegepraal wezen, aan welke zijde? Wat zal er bij te gronde gaan? - Wij vertrouwen, dat de verwoesting, wat er ook valle, niet zoo algeheel en doortastend zal wezen, als zij dit was in vroegere eeuwen, toen zij zoo ontzettende sporen drukte. Uitroeijing, wegvoering van geheele volken als ballingen of slaven; zij zijn, gelooven wij, niet denkbaar meer. En wat vooral deze zedelijk onmogelijk heeft gemaakt strekt zijn' invloed verder uit, die invloed is een beschermende, een ontwikkelende. - Wij denken aan het Christendom en zijne uitwerkselen in de wereldgeschiedenis. Ook van deze zijde zal het woord worden bewaarheid: ‘dat des Menschenzoon, zij Hij gekomen om een vuur te

ontsteken op de aarde, toch niet is gekomen om te vernielen, maar om te behouden.' - Zulk een gruwel der verwoesting vreezen wij niet meer, ook omdat de vermenschelijking door de kracht van het Evangelie zich over de aarde verspreidde en meer algemeen eigendom werd. Het mostaardkoorn, aanvankelijk rijsje, is ten boom geworden, die vast in de aarde wortelde, die zijne takken over de aarde verbreidt. De storm moge enkele twijgen daaraf scheuren, dien te ontwortelen vermag hij niet. - Er mogen nog rijken veroverd, staten ingelijfd worden; één Rijk zal bestaan, gegrondvest op wóórden die niet zullen vergaan, al kwamen hier en daar omkeeringen, - op wóórden, die niet kunnen vergaan, al vergingen ook hemel en aarde.

Wij veroorloven ons eene aanmerking op het plaatsen van de Verhandeling over Winckelmann's vorming tot oudheidkundige in dit werk. - Niet alsof Winckelmann die opzettelijke beschouwing niet ruimschoots verdiende. Integendeel, zooveel enthusiasmus bij zooveel volharding, zooveel geniaals bij zooveel studie komt hulde toe; en wij verheugden ons dat het nageslacht denkt aan het afdoen van eene schuld der dankbaarheid, waarop Herder reeds wees. - Doch juist hiér hadden wij verwacht hem meer bepaald beschouwd te vinden als oudheidkundige, terwijl men van zijn leven slechts zooveel had mede te deelen als noodig was om de *basis* te vormen. Toch nemen wij ook die gave erkentelijk aan, waaruit wij menige ons onbekende bijzonderheden hebben geleerd.

Zoo zijn wij over het geheel hoogelijk ingenomen met dezen waarlijk verdienstelijken arbeid van den heer Janssen en bevelen dien ten volle aan. Hij heeft ons de vrucht van uitgebreide studie aangeboden, die moeijelijk te verkrijgen mag heeten. Het harde, drooge heeft hij haar weten te ontnemen, zoodat het geen beschaafd lezer behoeft af te schrikken. De vorm is zoo bevallig, populair, de voorstelling zoo levendig als men zulks kan verlangen. Mogt het werk niet den opgang maken dien het verdient, niet worden gezocht en onderscheiden, het zou ons nog meer dan van den waardigen schrijver - van ons volk - spijten, waaronder de meer beschaafden zouden toonen een levendiger belang te stellen in beuzelingen dan in het degelijke, ook op het gebied der letterkunde. - Moest zulk eene onderneming uit gebrek aan deelneming worden opgegeven, 't was inderdaad een weinig schande! - Jaarlijks zullen één of twee deeltjes van omvang als het eerste het licht zien.

CHONIA.

Den geleerden is goed prediken; moeijelijk het schrijven voor kinderen.

Een kijkje in de hut van Oom Tom, door Tante Marie, voor hare Neefjes en Nichtjes. Met eene Toespraak van de Schrijfster, H. Beecher Stowe, aan de Jeugd. Uit het Engelsch door A.G. Bruinses, met platen. Te Sneek, bij van Druten en Bleeker. 1853.

Wie heeft niet, na kennis te hebben gemaakt met Oom Tom, het mogt dan in 't oorspronkelijke, in 't Duitsch, Fransch, of in onze moedertaal wezen - wie heeft niet het plan, om dat werk, dat door den geest der vroomheid en humaniteit, nog meer dan door den genius der dichtkunst is ingegeven, ook onder het bereik van jeugdige menschen te brengen, toegejuicht? - Met gunstige, met zelfs wat hooggespannen verwachting, namen wij ook het boek ter hand. Het mogt bijna 350 bladzijden groot wezen; wij stelden ons kínderen voor van wat gevorderden leeftijd, en hadden er nog vrede mede. De toespraak van mistress H. Beecher Stowe, deed ons altijd het beste hopen, al mogt het ‘Kijkje’ dan ook zoo doende wel beschouwen, gadeslaan, turen heeten. Wij stelden ons de neefjes en nichtjes slechts van wat meergevorderden leeftijd voor, zoodat het boek, bij den korten maatstaf, welken de kleine menschen aanleggen aan de dingen, hun nog niet als een ondoorwadelijke foliant voorkwam, van twaalf of veertien jaren. - Onder de figuren op het breede stuk dat wij aan het meesterpenseel van mistress Beecher Stowe danken, waren er, die wij gaarne gebragt zagen onder het oog van kinderen. Mozes en Peter en hun klein zusje, slavenkroost, maar toch door ouderliefde gevoed en eenigermate opgevoed, Topsy het kind, dat bij veel natuurlijken aanleg vergeten en versmeten was, wij zagen dezen reeds van den achtergrond op den tweeden en zelfs eersten grond gebragt; Henrique de overmoedige, en vooral het engeltje Evangeline, - wij zagen dezen allen in onzen geest bereids als representanten van het opkomend geslacht in die koloniën, vaten ter eere en oneere gevormd voor dit leven door den Almagtige, en die toch aller Vader blijft. Wij hoopten eene wereld van kinderen voor onze kinderen te vinden, waarin dezen ootmoedig dankbaar werden gestemd voor menig voorregt, waarin zij menschelijkheid en mededoogen konden leeren, terwijl aan Oom Tom, sir St. Clare en diens verweekelijkt harde gade, Dinah en Old Prue werd voorgespiegeld, wat menschen door omstandigheden in het leven ligt werden, maar wat zij ook daaronder, door vrome gezindheid en kracht des geestes, konden worden en zijn. - Door zulke verwerking, nog iets anders dan omwerking, met enkele verplaatsingen of uitlatingen, had, onzes inziens, een werk kunnen ontstaan, dat de kinderen met vreugd en vrucht hadden gelezen en herlezen. Het had zoo een tafereel kunnen opleveren, eenigermate als dat wat Lossius in zijn' tijd in Gumal en Lina gaf; maar zooveel meer

aanschouwelijk en onderhoudend, zooveel levendiger, en daardoor meer berekend voor de eischen onzer dagen.

En voor zulk eene behandeling leverde Uncle Tom's Cabin overvloedig stof, was er ook menig tooneel in, waaraan verandering bezwaarlijk verbetering kon wezen. - Nu is het werk, kleine wijzigingen en toevoegselen uitgezonderd, b.v., waar in den beginne Tante Marie wordt voorgesteld als een' eersten avond haar nichtjes en neefjes vertellende, en welks aanhef vrij goed is, maar waarop wij geen tweeden zien volgen, dat wij terstond op de stoomboot La belle Rivière Oom Tom ontmoeten, - van geene verwerking merkbaar spoor, dan het bekorten van eenige gesprekken, het weglaten van enkele scènes of geheele hoofdstukken, b.v., Chapter XI, en het tooneel van den slavenverkoop, de geheele geschiedenis van George, het hoofdstuk *the Freemans Defence* en het gesprek over de geldslavernij der lagere volksklassen in Engeland. Wat daarbij Tante Marie's keuze heeft geleid, welke beginselen zij daarbij heeft gevolgd, weten wij niet, gedeeltelijk kan het de bevordering van eenheid geweest zijn. - Zij schijnt zich niet door overdrevene Engelsche *pruderie* te hebben laten besturen, die trouwens bezwaarlijk aan iets in Uncle Tom's Cabin aanstoot nemen kán; dan hadden wij eerder verwacht, dat zij hetgeen er op blz. 54 over zachtheid of ruwheid van 't mannelijk geslacht en van wittebroodsweken in het huwelijksleven wordt gezegd, er uit zou hebben gelaten. - Om bevatting der kinderen heeft zij zich luttel bekreund, veelal woordelijk gevende wát en zoo als het in genoemd werk voor volwassenen werd geschreven. Daarom hebben wij dan ook het Kijkje in de hut van Oom Tom niet ten einde toe, slechts voor de helft uitgelezen, meenende genoeg van den aanleg te hebben gezien, om onzen lezers mede te deelen wat zij hebben te verwachten. - Men houde het er daarom niet voor, dat het waarlijk voortreffelijke boek voor jeugdige lezers bedorven is. Wij zouden haast zeggen, dat kon het bij eene zoodanige behandeling zelfs niet; doch er had, wij blijven bij onze meening, iets veel beters van kunnen worden, bij eene meer doeltreffende omwerking, waartoe het oorspronkelijke werk figuren had kunnen leenen, grondtrekken leveren, ideën aan de hand geven. - Zóó als het thans daar ligt, komt het ons voor, alsof men van een groot kleedingstuk voor volwassenen alleen een eind had afgesneden; terwijl er vrij wat meer noodig was geweest, om het regt geschikt en passend voor de kinderen te maken.

De vertaler had zich zoo doende den arbeid dikwerf ligt kunnen maken, door die van de Hut van Oom Tom nevens zich te leggen. Of de heer Bruinses dit heeft gedaan, weten wij niet, omdat wij geen hollandschen Uncle Tom's Cabin ter hand hebben. - Wij gelooven zulks niet, omdat wij hier en daar nog al een verkeerd overgebragt woord en phrase, soms onduidelijke constructie vonden, b.v. blz. 49[b], waar wel bij ‘marokijn’ het epitheton ‘zwart’ mogt behouden wezen, zoo als het ook in Uncle Tom's Cabin staat, *fellow* is niet bepaald ‘jongen,’ *regard* beter ‘aanmerking,’ het *sot on him* is nog wat anders dan ‘het op iemand begrepen te hebben,’ *a call on your benevolence* is meer beroep doen op iets; voor eene bijzondere neiging tot werkzaamheid zouden wij liever eene buitengewone geschiktheid voor allerlei zaken hebben vertaald. Verder vielen ons een ‘looze lach’ voor een glimlachje en ‘lemoengeu-

rige verbena's' in 't oog, *domestic relations* blz. 69, kan záken des meesters beteekenen, doch hier wordt wel wat anders bedoeld, *porters* mede aldaar, moest wel door 'dragers' en niet door portiers worden vertaald. Op blz. 73 is *velvet* niet geborduurd, maar fluweelachtig, zacht. - De heer Bruinses houde ons deze aanmerkingen ten goede!

De uitvoering en de band is net, zeer net; de plaatjes zijn werkelijk een sieraad voor een boek van deze soort; alleen op dat tegenover blz. 187 kwam ons Evangeline wat jonkvrouwachtig voor, trouwens haar zitten te paard mag daartoe iets bijdragen. De uitgevers hebben voor den gestelden prijs inderdaad niet met karige hand gegeven.

CHONIA.

Alweêr twee deelen druks voor koffijzakjes!

Onder den ongelukkigen titel van 'Huichelarij en verraad of de aanslag op Bergen op Zoom, anno 1581,' wordt ons door zekeren heer G.D.L. van Linschoten een zoogenaamd 'Historisch Romantisch Tafereel uit de Nederlandsche geschiedenis' opgedischt.

Verre is het van ons te vergen dat elke roman de verdiensten zou moeten hebben van Bulwers: 'Mijn Roman,' dien prachtigen, helderen spiegel van 't ware leven, of dat elke historische novelle de vergelijking zou moeten kunnen doorstaan met Schimmel's: 'Eersten dag eens nieuwen levens,' die gespierde voorstelling van een krachtigen tijd en krachtvolle mannen; maar we verlangen dan toch in onze dagen, in een gedrukt werk van twee deelen, dat een *historisch romantisch tafereel* heet te bevatten, iets te vinden 't geen waar is, 't geen ons een blik doet werpen in zekeren toestand en zekeren tijd, iets meer in één woord dan een kronijkmatig verhaal, doorspekt met gemeenplaatsen, in een schier onleesbaren stijl. Iets flaauwers, matters, vervelenders dan dit boek hebben we zelden onder de oogen gehad. 't Eenige wat we er ten gunste van kunnen zeggen is, dat het niet zoo akelig is als de titel zou kunnen doen onderstellen; er komen geen bloedige moorden of schrikkelijke vergiftigingen in voor; men kan er gerust bij inslapen zonder vrees voor benaauwde droomen.

We zouden een tal van staaltjes als bewijsgronden voor ons oordeel kunnen aanvoeren: een paar lang niet van de ergsten mogen voldoende zijn. De heldin van 't verhaal wordt aldus geschilderd:

'Geene schoonheid van den eersten rang *zijnde*, had zij echter *iets* in haar gelaat, dat onwedersprekelijk boeide; haar zacht blaauw oog scheen de spiegel harer reine ziel te zijn, *terwijl* de onschuld van haar gemoed *op* elken ge-

laatstrek *in* haar bevallig, liefelijk blozend aangezigt zigtbaar was; zonder in eenig opzigt trotsch te wezen, bezat zij echter *iets* in haar voorkomen, gang en manieren, dat terstond eerbied en achting inboezemde; *bloeijende* in het genot eener *gewenschte* gezondheid, welke den jeugdigen blos van eenen twintigjarigen leeftijd zooveel schoons *bijzet*, kende zij nog geene andere *wenschen*, dan den *voortduur* van die stille genoegens, welke zich met elken dag in ruime mildheid aanbieden en *gelegen* zijn in die tevredenheid des gemoeds, welke alleen door eenen wandel op het pad van godsvrucht en pligt te vinden is.'

't Zal wel geen aanwijzing behoeven, dat dit soeperig en slordig geschreven couranten-artikeltje alle kracht van dictie, alle kernachtigheid en levendigheid van voorstelling mist. We zouden er kunnen boven stellen: 'Beschrijving eener maagd in couranten stijl.'

Het tweede staaltje kiezen wij uit den dialoog:

'Neen, heer van Valkenburg! ik ben de man niet, dien men zoo gemakkelijk kan blinddoeken. Waart gij, gelijk zulks een' edelman betaamt, bij mij gekomen, en hadt gij getoond, dat het adellijk bloed u nog onvervalscht door het adellijk *hoofd* vloeit, zoo zou ik welligt uwen voorslag in overweging genomen hebben; thans echter verkies ik u *hierop* niet te antwoorden, en moet gij der schending van mijn gebied *dank wijten*, dat ik u *niet* door mijn volk het kasteel doe uitwerpen.'

'Bij den hemel, markgraaf! wilt gij mij razend maken, of *denkt gij*, dat het bloed mij ijskoud door de aderen stroomt?'

'Het is mij onverschillig, wat *gij van mij denkt*, doch dat ik meen, wat ik zeg, daarvoor is u heer Jan van Withem waarborg. Hebt gij mij dus niets van uwen prins te zeggen, zoo verzoek ik u mij te verlaten, en mij hier nooit weder te *ontmoeten* (NB. in zijn eigen huis), tenzij dienstzaken u daartoe nopen.'

'Is dit uw laatste woord, markgraaf?'

'Mijn laatste; doch wanneer gij nu niet onmiddellijk vertrekt, zal ik genoodzaakt zijn mij te verwijderen, *om mijne bedienden te roepen* en u als een verwaten indringer en maagdenroover van hier te doen verdrijven.'

'Bij God, markgraaf! dien hoon verdraag ik niet. Een eerlooze is hij, die mij een indringer noemt; ja, dat zijt gij, al noemt gij u nog tienmalen heer van Withem. Voldoening zult gij mij geven, al wist ik te voren, dat ik er door ter helle zou varen.'

Zóó spreken de hoofdpersonen en in dien trant is het gansche boek geschreven. Nu er echter eenmaal iemand geweest is die het geschreven, en een ander die het gedrukt en uitgegeven heeft, kan het ons niet schelen of er derden zijn, die het lezen: kwaad zullen zij er niet uit leeren, hun geduld zullen zij er misschien door oefenen. Wij voor ons kunnen niet nalaten van harte te wenschen, dat we nooit meer genoopt zullen worden een dergelijk product al geeuwend te moeten doorworstelen.

Dixi.

Mengelwerk.

Wat men (onder anderen) op de kermis al zien kan, -

door den ouden Heer Smits.

Ik heb een vriend, die lid is van den stedelijken raad van zekere kleine stad in het koningrijk der Nederlanden. Die vriend zat gisteren avond bij mij.

Wij spraken over vele gewigtige dingen, en mijn vriend, die veel om mijn oordeel geeft, vroeg mij om raad, aangaande de stem, die hij uitbrengen moest over het afschaffen van de kermis in zijne woonplaats.

Ik heb mij heldhaftig gedragen. Ik dacht aan het onnoemelijk aantal arme lieden, welke de kermisdagen en het werkloon bij die gelegenheid verkwisten en verspillen; - ik herinnerde mij de hongerige kinderen te huis, en de dronken vaders in de kroegen; - ik dacht aan de koorddansers en de honden- en apenkwellers, en aan de ongelukkige reuzen en dwergen - en aan al de overige akeligheden van de kermis, en ik zeide: ‘Schaf de kermis af!’

Daarop nam ik mijn hoed en stok en ging op eene eenzame wandeling mijn hart lucht geven. Want hetgeen ik gezegd had, had mij een zwaren strijd gekost, - het was eene groote opoffering voor mij geweest om hem dien raad te geven.

Ja, ik wil het bekennen: als magistraat zou ik onverbiddelijk de kermis afschaffen, - hoewel ik als mensch, als Smits, de kermis (met uitzondering van alle bovengenoemde kapitale gebreken) bemin - ja, zelfs aanbid.

Ik ben vooral een aanbidder van de kermis in eene *kleine* stad. Men moet er met een kinderlijk, onbedorven hart heen gaan, - en eene kleine stad *is* kinderlijk en *naïf* en onbedorven, in vergelijking met de overgroote koop- en hoofdsteden - die meestal *blasées* en *fanées* zijn op dat punt, en liever met een lorgnon in de opera zitten, dan met een parapluie en een stoof in het paardenspel.

De reden waarom ik zoo veel op heb met eene kermis is tamelijk eenvoudig, hoewel tweeledig van aard. In de eerste plaats zie ik nergens dan op de kermis zoo vele gelukkige gezigten (vooral van kinderen) bij elkaâr; - en in de tweede plaats, ben ik persoonlijk een dolle liefhebber van allerlei ‘spellen’ en kramen en vertooningen van allerlei aard; - een zwak door hetwelk ik mij de diepste minachting van mijne vrouws ongehuwde tante op den hals gehaald heb.

Daarbij heeft men zoo weinig voor-

bereiding noodig, om het volle genot van de kermis te smaken. Men behoeft op geene stijve uitnoodiging te wachten; geen uitgezocht toilet, met stijve boordjes en naauwe laarzen, wordt er vereischt; het spook van eene ‘digestie visite,’ zweeft ons niet voor den geest; - met een opgeruimd gemoed, eenige guldens op zak, en zoo mogelijk een levenslustig kind van zes tot acht jaren oud aan de hand, komt men al heel ver.

Op de volgende wijze namelijk: - men moet altijd beginnen met langs de rijen van kramen te slenteren; men moet evenveel letten - zoo niet meer - op den inhoud der kramen, als op de menschen, die er wemelen. Bij voorbeeld, ik blijf altijd pal staan voor den eersten den besten speelgoedwinkel, en ik behoef niet ver te loopen eer ik er een vind. Dáár neem ik den hoed af (in mijn geest), en bezie met een belangstellend en begeerig oog de opgestapelde schatten. Dáár hangt nog dezelfde houten sabel, met een rood gevest en een geel met groene bloemen geverwde schede, die slechts één dubbeltje kost - en mij in mijne jeugd, toen de prachtige verschijning der Kurassiers in Amsterdam mij als zesjarig kind met bewondering en nijd vervulde, - zoo veel vreugde en trots inboezemde. Ik weet nog hoe mijn vader om mijne geestdrift lachte; ik herinner mij nog hoe mijne goede moeder mij een papieren steek fabriceerde, - en zelfs hoe onze oude boekhouder, door mijne bezieling aangestoken, eene lange, nieuwe ganzeschacht opofferde en een pluim er van maakte, om mijn steek en mijn geluk te volmaken. Er zijn vele, vele jaren sedert dien tijd vervlogen: - ik heb menig stuk speelgoed van kostbaarder aard sedert dien tijd op hoogen prijs gesteld, - speelgoed, dat de wereld ons in de hand geeft, en dat de ondervinding stuk breekt - en slechts weinige gelukkigere herinneringen, dan die van mijn houten sabel en van mijn papieren steek zijn mij overgebleven. - Als ik niet op de kermis was, zou ik een heelen tijd hierover kunnen moraliseren - en er eene zedeles van belang uit trekken, ten behoeve van menige groote wereldkinderen, die; - maar, dáár mijn jongen, hang de sabel om; uwe oogjes vonkelen, uwe wangen gloeijen: - regt zoo, trek de onschuldige kling twintigmaal uit en steek ze twintigmaal weder in de houten schede; ik moet intusschen zien welke andere schatten ik ontdekken kan. Daar is de ark - met het dakje half open en den eerbiedwaardigen aartsvader, met een bruin verlakt lijf en eene donkergroenen kamer-japon en een pikzwarten hoed, en met een echt geschiedkundigen dronkenmans rooden neus, over den leeuw en de iets grootere kip gevallen, terwijl zijne hemelsblaauwe echtgenoote en haar kroost op eene verleidelijke wijze eventjes uitkijken van onder al de dieren der schepping, en de koopers lokken. Wat is er niet veranderd sedert de eerste ark in mijn bezit geraakte, en hoe is haast alles anders geworden. - Maar de ark en de inhoud er van zijn *niet* veranderd. De houten poppetjes beschamen de wijze menschen. Het brooze speelgoed is duurzamer geweest dan de steenen graftombes van menigen pseudo-held, - wiens roem betwist, wiens naam beklad is geworden door de Jaggernautskar der menschelijke meening, die alles onder hare wielen verbrijzelt; - maar de ark is intakt gebleven, en de houten dieren ‘trekken’ even veel als vroeger. Ik zal ook de ark voor je koopen, jongenlief, en op eene onmeêdoogende wijze den aartsvader en zijn bont gevolg er in stoppen,

en den haak van ijzerdraad digt maken, en den geheelen boêl voor u in den zak steken. Ik sta nu haast gelijk met uw zeer geëerden schoolmeester en onderwijzer, die de bronnen van, en de oude geschiedenis zelve in zijn hoofd heeft, en u tusschenbeide een stukje er van laat zien, dat welligt evenzeer op het oorspronkelijke gelijkt, als de authentieke afbeeldingen der stamvaders van ons geslacht, die nu door elkander in mijn rokzak rammelen.

Maar ge zijt ongeduldig om verder te komen: ge hebt voor het oogenblik uwen wensch voldaan gezien: ge hebt één klein schatje uit honderden uitgezocht, en werpt geen oog meer op al het overige; de sabel bezielt u geheel en al, - en ge vergeet, dat er veel meer hier is, dat u morgen berouwen zal, niet bewonderd en aangegaapt - en welligt ook begeerd te hebben. - O, kleine mensch, - zoo zal het altijd met u gaan in het leven: ge zult het oog vestigen op één welligt verleidelijk, waardeloos doel in de verte - en honderde bloemen op uw levenspad achteloos voorbijgaan, even als ge mij nu verder sleept - naar gindsche koekenkraam.

Ja, ik moet bekennen, het *is* eene verleidelijke uitstalling: de glazen vol met ‘ulevelletjes,’ en met ‘gebrande amandels,’ en met misselijk makend en grillig gevormd ‘klein goed,’ - en dan de stapels peperkoek, kwistig met snippers en met gulle deviezen met wit suikeren speldenknoppen er op gezaaid. Kindlief, als ge u laat verleiden, zult ge morgen hoofdpijn en eene bedorvene maag hebben, en met galzieke oogen den aartsvader aanschouwen, en zijn lichtgeel kroost zal u ondragelijk zijn; - en toch - hoe zoudt ge wijzer zijn dan uwe meerderen van jaren? - Hap maar toe: - neem het oogenblik waar: heden het genot, morgen het verdriet - ‘*après nous le déluge!*’ Is dit niet in vele opzigten de wereldsche wijsheid van onzen tijd?

Nu verder, eer ik te zwaar op de hand, en de koek mij te zwaar in den zak wordt: - zie zoo: dat is een prentenwinkel zoo als ik ze gaarne op eene kermis zie; daar hangt het leven van den ‘Verloren zoon,’ in eene reeks van slechte lithographiën, waarop de held prijkt, eerst in het kostuum van de vorige eeuw, en later, hoewel in hedendaagsche lompen gehuld, toch in de armen van den teederen vader, met de keurige korte broek en de nette krulpruik, gedrukt.

> ‘Es ist eine alte Geschichte
> Doch bleibt sie ewig neu.’

Zoo als Heine van iets geheel anders zegt - en in mijne oogen aantrekkelijker en nuttiger, hoe slecht ook geteekend en uitgevoerd, dan de kostbare, bonte, fransche portretten van zeer korte japonnen en zeer lange beenen, in eene onmogelijke positie op niets zwevende, en met de namen van de eene of andere beroemde *danseuse* versierd. Want, alhoewel ik bekennen moet, dat het niet waarschijnlijk is, dat de ‘Verloren zoon’ of zijn vader hun haar poederden; - ofschoon ik overtuigd ben, dat hij niet, zoo als op het derde tableau voorgesteld wordt, het grootste gedeelte van zijn geld aan het biljarten verspilde, en ik ook twijfel of hij Manilla sigaren rookte en bij dames met hoepelrokken uit eten ging en champagne met haar dronk, ben ik overtuigd, even als mijn kleine vriend, die dit niet alles zoo streng kritisch beschouwt, dat hij een deugniet en verkwister was, en dat hij eindelijk

berouw kreeg en tot zijn vader keerde - en dat deze niet naar het kostuum keek, maar zijn zoon aan zijn liefderijk hart drukte - en het ware, diepe gevoel en de les in de parabel bevat, doet mij het belagchelijke van de voorstelling vergeten - en ik wilde dat zulks altijd en met al 't overige van dien aard het geval was, en dat wij menschen ons een beetje meer boven den vorm konden verheffen dan we gewoonlijk wel doen.

En kijk nu naar dien Mazeppa: zie, hoe het verschrikte paard, met eene loffelijke minachting voor alle regten van het perspectief, - waarvoor men ook niet veronderstellen kan, dat een wild paard eenig respekt zou hebben, - met de voorbeenen over een boomstam en een half dozijn wolven te gelijk, springt, en met de achterbeenen nog boven eene beek zweeft, op een afstand van minstens honderd el in den achtergrond. Zie hoe de ongelukkige ruiter onvermijdelijk het hoofd verbrijzelen moet bij den eerstvolgenden sprong van het paard tegen den knoestigen stam van dien alouden eik - en verheug u dan, als hij op de volgende plaat weder op zijn gemak te bed ligt, en verpleegd wordt door de barmhartige dochter van den magtigen Hetman - en - maar ik kan er geene zedeles uithalen voor mijn kleinen vriend, - en dat is welligt goed: men moet er niet altijd op uit zijn om te leeren en te onderwijzen en te verbeteren: - het is soms genoeg als men voor een oogenblik op eene onschuldige wijze weet te vermaken.

Het spreekt van zelf, dat het prentje van Jozef met Potiphar's huisvrouw er ook hangt: daar kijk ik niet naar: - ik heb met een oogopslag gezien, dat de Egyptische dame *zeer* leelijk is, en ik vind Jozefs deugd niet meer zoo bewonderenswaardig als vroeger. Verder beschouw ik met eerbiedige blikken de afbeeldingen van vele steken met groote pluimen er op en van breede borsten met verbazende *crachats* er op, en van kaplaarzen van weêrskanten van steigerende rossen neêrhangende, de groote potentaten van Europa voorstellende, en voor welke de kleine jongen zijn houten sabel presenteert met meer opregten eerbied, dan men welligt soms in een geheelen kring van hovelingen vindt. En dan rust het oog met welgevallen op vreesselijke voorstellingen van gevaarlijke gevechten met leeuwen en tijgers, welker rozenrood bloed door pikzwarte ruiters in witte lakens gehuld verspild wordt - en - maar wat beteekent die luide muzijk, die op eens het oor treft, en de drukte en het geschreeuw voor ons heen verdooft; en waarheen stroomen de menschen nu; wat is er te zien? Ja, mijn jongen, we gaan mede, wees niet bang; we zijn zonder twijfel veel wijzer in alle opzigten dan de groote hoop, dat weet ik wel - maar wij gaan toch mede; - men zal het dwaas heeten welligt; - maar het is zoo moeijelijk tegen den stroom op te zwemmen, en alleen het praten er over is zoo gemakkelijk!

Ik dacht het wel: de muzijk is van het paardenspel - en het volk stroomt naar het paardenspel - en natuurlijk wij ook, zoo als ik gezegd heb; - stel u gerust, mijn jongen; we moeten maar één oogenblik blijven wachten: er is nog het een en ander aan den buitenkant te bekijken eer we binnen treden; ten minste voor hem die komt om te genieten en niet om te kritiseren - en het laatste is iets waaraan gij toch voor alsnog onschuldig zijt. In de eerste

plaats, zie daar, aan den ingang, die heeren met keurige knevels en versleten paletots, en die dames met fladderende groene sluijers en versleten strooijen hoeden, in geheimzinnige shawls en doeken gehuld, en in onverschillig gesprek met elkander gewikkeld. Weet ge wie dat zijn? - Dat zijn de chrysalieden, mijn jongen, waaruit straks de heerlijke vlinders zullen uitvliegen. Zij gelijken ook volmaakt op vele der grootste helden op het levenstooneel; - als men hen van digtbij beziet, in het volle daglicht, dan hebben zij verbazend veel van gewone stervelingen. Die man dáár, met een zwak stroohalmpje spelende, is de Hercules van den troep, die met zware kanonkogels goochelt, - die, in de rustige bewustheid van zijne sterkte, niet behoeft te kwakzalveren, en die zijne krachten spaart tot het oogenblik dat ze noodig zijn. Wij hebben vele dergelijke sterke mannen, vooral onder onze staatslieden, die hunne krachten steeds opsparen, - tot dat - nu, het is juist mogelijk, dat wij het niet meer beleven om ze te zien ontwikkelen. Maar zij beloven toch veel! En - maar de pet af! weet ge wie ons daar voorbij slentert, met de beide handen achter op den rug ineen geslagen, in eene peinzende houding, met magere beenen en een eindje sigaar tusschen de lippen? Kindlief, dat is de clown! De clown, de bemiddelende geest tusschen de kunstenaren en het publiek; - die in zijn persoon alleen, alles is, wat het geheele koor was bij het Grieksche drama; - die eeuwig jeugdig blijft als de tijd, - onveranderlijk (in zijne grappen) als het noodlot in zijne besluiten, - eenig in zijn soort als de fenix, - onuitputtelijk als de oceaan, - de lieveling van allen, - met één woord, het leven en de ziel van de geheele vertooning. Hij ligt de geruite gordijn voor den ingang op: hij treedt binnen: wij zullen hem volgen - wat benijden ons de straatjongens, die door een indrukwekkenden ‘diender’ op een eerbiedigen afstand gehouden, in een halfrond den ingang tot den tempel bezetten.

Wij treden binnen: het is er nog donker: wij hadden licht verwacht. Het is nog te vroeg; - iets dergelijks ondervindt men soms wel ook buiten het paardenspel. De groote kroon is nedergezegen op het zand in het midden van den cirque; daarom heen kruipt, als een rups, een wezen in een vuil linnen stalbuis, - en hij knipt de lampen af en steekt ze op, en poetst de glazen, en speelt de rol van den auteur van het prachtwerk, dat dienen moet om de menschen te verlichten. En wat is zijn loon? als het spel begint, vergeet men, dat het aan zijn bescheiden werk te danken is, dat wij het geheel kunnen overzien; - en als hij later als hulp-stalmeester gekleed optreedt, moet hij avond op avond op dezelfde wijze over de beenen van den hansworst struikelen - en neêrploffen en uitgelagchen worden. Herinner u dat mijn jongen!

Wij zullen hier gaan zitten, vlak bij de opening, waaruit de ruiters in den *cirque* komen. Gij zijt nog te jong om te zien dat het maar klatergoud is, hetwelk zoo schoon in de verte glinstert. Het hindert u niet, dat de schoone dames, van digtbij gezien, niet zóó bekoorlijk zijn als op een zekeren afstand. Gij gelooft stellig, dat het de aanbiddenswaardige godinnen zijn, welke zij schijnen: de stereotype glimlach verveelt u niet, en de witte knol, met een dikken, breeden rug, waarop ze rondzweven, komt u nog voor als een onwaardeerbaar, fier strijdros. Be-

waar die illusie, mijn jongen; geloof aan het goede en schoone in alle dingen zoo lang ge kunt. Vermijd als de pest die zeer scherpziende stervelingen, die u alleen op gebreken opmerkzaam maken. Het wordt bij hen eene behoefte op den duur om het leelijke en slechte in plaats van het schoone en goede op te sporen, - en als zij het slechte meenen vernield te hebben, beginnen zij uit loutere vitzucht ook aan het goede te tornen; - maar dit is u nog te hoog: - ik verval zelf tot eene groote kwaal van onze eeuw, om alles stelselmatig te willen doen - volgens de regels van het gezond verstand, zoo als men zegt - wat eigenlijk in den hedendaagschen zin beteekent - met opoffering van alles wat op die heilige opwellingen van het gevoel gelijkt, die zoo onwaardeerbaar zijn voor hen die ze naar behooren weten te schatten. - Tot het geluk van den lezer en van mijn kleinen makker word ik in deze beschouwingen gestoord door het aanheffen van de ouverture van den *Cheval de Bronze*, die heerlijke muziek, zoo uitermate geschikt voor een paardenspel, - en voor niets anders!

De stalmeester met de lange zweep heeft ook '*Monsieur* Alphonse,' aangekondigd, en '*Monsieur* Alphonse' is al aan het rondgalopperen, en alle oogen zijn op hem gevestigd. Ik heb medelijden met den kunstenaar. Hij springt, met de zekerheid en het gemak eener veeljarige oefening, over de breede linten, en door den papieren hoepel, en wipt met bewonderenswaardige vlugheid over zijn zweepje heen en weder; maar men applaudisseert hem niet: - men heeft hem al te dikwerf gezien; het is een degelijke, goede ruiter - 'eene gevestigde reputatie,' hij begint, zoo als menig ander verdienstelijk mensch - vervelend te worden. Er is echter één troep van vrolijke kinderen, die hem met bewonderende blikken aangapen en hem zelfs een paar bouquetten toewerpen, als hij voorbij vliegt en in den vollen ren uit den *cirque* verdwijnt. Hij heeft de hulde der kinderlijke harten niet opgemerkt - en de clown (even als wel eens in het dagelijksch leven) versiert zich, onder het schaterend lagchen der toeschouwers, met den lauwerkrans der bescheidene verdienste.

O, die clown, die Proteus, die herinnert mij *nu* zoo volmaakt aan den boozen geest des tijds; hij spot met alles; met den indrukwekkenden stalmeester, met de schoone godin, die met haren shawldans allen verrukt - en eindelijk ook nog met het achtingswaardig publiek. - O, vertrouw den schelm niet, mijn jonge vriend, hij spot met het schoone en goede, - en maakt door een dolzinnig gegrijns zelfs het afschuwelijke onderhoudend.

Maar wie is dat? vraagt ge, kind lief. Zie, dat is een onnoozele, lompe boer, dien de stalmeester met de *chambrière* dwingt te paard te stijgen. Eindelijk is hij er op, nadat de clown hem tweemaal aan den verkeerden kant heeft helpen opstijgen en over het paard heen werpen - en nu zit hij met het hoofd naar den staart van zijn ros gekeerd, dat door den onmeêdoogenden stalmeester wordt voortgezweept. Mijn hemel, jongen, hoe zal hij het er afbrengen! Ik huiver als ik het aanzie; maar gelukkig: naarmate hij rijdt, wordt hij moediger; hij gaat wankelend staan op het paard; zijn hoed valt af - hij wringt zich ook uit zijn buis - eer hij nog eenmaal den toer van den *cirque* gemaakt heeft, is hij een Poolsch lancier geworden, en dan eenige minuten later - een dronken zeeman - en eindelijk - eindelijk staat hij in zijne

volle glorie en in vleeschkleurig tricot als god Mercurius voor het publiek daar. Ja, mijn jongen, het zijn wonderbaarlijke veranderingen, - maar niets tegen hetgeen men in het dagelijksch leven ziet - alleen met dat onderscheid, dat de gewaande god dikwijls op den duur een lompe vlegel van een boer blijkt te zijn, als hij zich in zijn natuurlijken toestand aan het volk vertoont.

En nu, nog eventjes, vóór de pause, mijn jongen - - maar mijn hemel, het kind is in een vasten slaap geraakt.-

'Het zal mij benieuwen of de lezer het zoo lang volhoudt als die arme jongen!' zegt mijne vrouw.

Losse hoofdstukken uit de levensgeschiedenis van Steven Kraanvogel.
(*Vervolg. Zie Tijdspiegel* 1854, I, *bladz.* 319.)

VII.
Vervolg. - Bewaarschool. - Steventje. - Firmas. - Tante Jet.

Vervolg? ach ware er toch nooit in tijdschriften en allerlei? - schriften, van een vervolg melding gemaakt -: vervolgdeelen, vervolgstukken - brrr!! Men waande nu van den schrijver en zijn geschrijf eindelijk los te zijn; de eerste dood of op nonactiviteit - het stuk halverwege in de lucht of in den modder - en weder wat anders, wat beters - wat *nieuws* - zoo als de Atheners, in presentie van den Apostel Paulus; maar helaas! daar komt, even onverwacht, als de kop van een alligator, onder het stille Nijlwater, het vervolg-monster-hoofd opduiken; de lezer zet een boos of een vies gezigt, en verwenscht den vervolger die hem vervolgt. - Naar onze gewoonte, breiden wij de hangende zaak ietwat (zoo als het thans in modern-antiek hollandsch heet) uit, en herinneren den onbandigen lezer, dat hijzelf, bij levendigen lijve, zijn *eigen vervolgdeel* hier op aarde is; dat hijzelf, van dag tot dag, van uur tot uur, Brockhausische conversations-lexicons-levenssupplementen levert, elke dag een vervolg- en verlengstuk van het afgesponnen levensfragment, dat hij, de lezer, die zoo veel te bedillen heeft, wel eerst bedenken moest dat zijne supplementen niet allen zijn verbeteringen of aan-

vullingen, of lijsten van drukfeilen der reeds geleverde afleveringen - met één woord, dat hij niets anders doet, dan wij pogen en wagen: om eene geschiedenis, *zijne* geschiedenis, te vervolgen, altijd voort te zetten, van hoofdstuk tot hoofdstuk, waar hij, de respective lezer, zich dus over zichzelven niet ergert, verzoeken wij hem zich mede niet te ergeren aan onze vervolgen. - 't Is even onmogelijk om onze geschiedenis in *één* nommer Tijdspiegel op te nemen, als voor hem, om zijn geheel vervolg-supplement-leven, in *één* levensdag zamen te persen, al ware dit ook de langste dag van het jaar. - Onze kleine held, onder de voogdij der drie tantes geplaatst, door vader en moeder *nagezien*, in *al* de beteekenissen des woords, waarbij ouderlijke zorg, waschtobbe, kam en schoon linnen, eens per week te pas komen, - werd, na rijp beraad, geschikt beoordeeld en bevonden, om vooreerst op eene *bewaarschool* geplaatst te worden, en aldaar de eerste broeikaswarmte, en -stoving, voor het volgende leven te ontvangen, terwijl tevens de ouders, op eene zeer geoorloofde en weldadige wijze, van de zorgen voor het kind, philanthropisch-negentiende-eeuwsch, werden ontheven, en het kind *buiten* het gezin gesteld, het gezin meerdere rust, met gevolge van dien, bezorgde. - Bewaarscholen!!! honderd jaren geleden, waren ze, ten minste in ons voortreffelijk vaderland, niet bekend - de crêches, en azylen, en eigenaardige inrigtingen in buurmans landen, waren de stille voorwerkers; eindelijk is men tot het voorzigtig besluit gekomen, om de lieve kinderen - vleesch en bloed van ons vleesch en bloed - even als de oude medailles, de oude schilderijen, en de lands- en stadsfondsen, en de archieven, en de oude wapenrustingen - *ergens* te bewaren, te deponeren - en entrepôt - transito-goederen des levens, voor dieven, vocht en bederf - bewaard - en de bewaarscholen hebben getoond, dat zij in de bijzondere geaardheid der paddestoelen en konijnenteelt deelen - zelfs met de heerschende pisciculturr kunnen vergeleken worden. - De eisch des tijds was groot, en magtig, en nadrukkelijk, en onbetwistbaar: ‘Gij menschen - vaders en moeders! stemgeregtigde tantes, zoo als wij ze reeds voorstelden! Gij allen, gij zult uwe kinderen - *laten bewaren* - en wat gezelf niet doen, niet doen wilt, of doen kunt, of liefst niet deedt - daarvoor zal gezorgd worden. - Ontwaakt, ontwaakt, bewaarscholen! en zij zijn ontwaakt - niet (wij worden warm en gevoelig, getrouwe lezer!) niet naar de snede en het model, waarmede de oude guit, de heer Smits, onlangs de bewaarschool (de blaauwe bril enz. enz.) heeft gelieven te compromitteren, - niet zoo als de bewaarschool meermalen is aangevallen en belasterd - neen, neen, kleine kinderen-instituten, voor meer en min fatsoenlijke aankomende menschen, waar men ze al te zamen, naar mate der bijdrage in *gereed geld*, voor het leven, naar ziel en ligchaam, beschaaft en besnoeit, b.v. den snoeplust, de leugenzucht, en met een de nagels en het hoofdhair, en wat verder besnoeid kan worden: - opvoedingslokalen, met banken, tuinen, knappe, vriendelijke, bedaagde jufvrouwen, die allergeweldigst minzaam zijn jegens de ouders, nog meer jegens de lieve kinderen, waar deze geene onbehoorlijkheden verrigten - en dat is de kroon, en de kracht -: de waarde ouders *ontheffen* van de betamelijke zorg voor de opvoeding der kinderen, hun het moeijelijke

leven zoo gemakkelijk maken, dat ze gedurende den werkdag waarlijk *vergeten* dat zij kinderen hebben, en dus in het geplaagde huisgezin diezelfde stille en heerlijke rust herscheppen, welke daar eens bestond gedurende de wittebroodsweken!' - Wij gevoelen reeds dat de ouders, van nabij beschouwd, oneindig *meer* verpligt zijn aan de bewaarschool, dan de kinderen, en dat het teedere en zoo zacht gloeijende vader- en moederhart, weldadig wordt gestreeld, als zij eens weten dat de lieve kinderen (even als de kostbare papieren in de brandkast) op de bewaarschool veilig zijn bewaard, nog bovendien voor een 'beetje geld,' voor het aanstaande leven worden oirbaar gemaakt en geprepareerd. - Wij wenschen dat alle bestuurders en bestuurderessen van bewaarscholen zich met onze theorie kunnen vereenigen, en twijfelen daaraan geen enkel oogenblik.

Tante Jet, de stemhebbende, moest in dezen gehoord worden; want hier was wel besloten dat Steventje, buiten zijne ouderlijke woning, van 9 ure des morgens tot 8 ure des avonds, *ergens* zoude bewaard en geconserveerd worden; maar de groote vraag was -: *waar* en *hoedanig* - ? - het was de levensvraag, onder welk een opzigt het waarde, eenigste pand der Kraanvogels, zoude beveiligd worden voor al de ondeugendheid, waarvoor een levendig zevenjarig knaapje vatbaar is, en daarover was de firma Kraanvogel en Cie het onderling *niet* eens, zoo als dit meermalen pleegt te gaan met *firmas* in de handels - in de politieke - zelfs in de geestelijke - wereld - want firmas en vennootschappen zijn er alom, waar beschaafde menschen bij en met elkaâr wonen - en elkaâr de hand, de beurs, ook wel eens, als supplement, bij wijze van uitzondering - het hart - bieden. - De firmas in de *politieke* wereld, naamlooze compagniën, laten immers, door de makelaars, die als kouriers-gevolmagtigden, van het eene hof naar het andere draven en vliegen - den geheimen koop sluiten vóór den publieken beurstijd der gedrukte couranten, der Moniteurs en Times, en de firma (czaar, keizer of koning) behoudt crediet in de groote wereldgeschiedenis, die met verlof van den dichter-wijsgeer, niet dadelijk het *wereldoordeel* (das Weltgericht) wordt. - De groote firma houdt zich staande, en komt er met de diplomaten, notas, en protokollen goed door, zoo als de jaren 30, 48, 54, en vervolg-deelen, ons blijkbaar leeren. - Wat de *geestelijke* firmas betreft - wij zouden ze zoo als de kleuren of de entreebilletten voor zekere vergadering, of onze stembriefjes, verdeelen in *groen*, *rood*, *wit*, *blaauw* en *geel;* - deze werken ook op tijd, en speculeren somtijds gewaagd genoeg. - 't Is de groote zaak en opgave dezes tijds, waar 'grenzenlooze verwarring heerscht' om de firma: Heidelberg, Genève, Augsburg, of het groote bankiershuis te Rome, te accrediteren, en de beursnoteringen in die mate te soutineren, dat men niet vreest om eenige actiën of aandeelen in deze of gene firma te nemen, die ten minste niet minder beloven dan de aandeelen Haarlemmermeer of Felix Meritis, - om van andere niet te gewagen. - Genoeg over de firmas, wij leven en bewegen ons en zijn in een handelsland, de meesten onzer lezers zijn kooplieden, en daarom mogten wij ons dezen uitstap veroorloven.

Tante Jet had reeds, en wij hebben dit stellig vooruit gezien, eene zekere bewaarschool voor Steventje op het oog. - Zij had met vijf vriendinnen, die mede veelbeteekenende kornetjes droegen, met drie predikanten, en twee stemmige ouderlingen in stilte consult gehouden, en was gekomen tot het besluit dat Steventje, vooral wat den inwendigen, geestelijken, onwedergeboren mensch betrof, moest bewerkt en ontgonnen worden, zoo als wij hare denkbeelden te dezen opzigte laatstelijk in de maand April ('t is wel wat lang geleden) leerden kennen. - De bedoeling van tante Jet was zoo goed, en zuiver, en opregt, als de uwe, waarde lezer! ooit geweest is, toen ge iets voor het heil van uw kind hebt op het touw gezet, welligt nog beter - en wij mogen haar niet miskennen - maar we mogen niet verzwijgen dat zij zich door eene zeer eenzijdige beschouwing in het vak der opvoeding liet leiden, en vergat dat er aan het geliefde Steventje nog iets *anders* vast was dan alleenlijk een geestelijk element. - Zij vergat in der haast, die goede tante! dat het mannetje ook uit vleesch, been, bloed en spier bestond, dat er voor het leven nog iets anders moet geleerd, en ingeleefd worden dan Bijbelsche geschiedenis, katechismusvragen, teksten, en vrome liedekens, - die echter ter zijner tijd, wel zeer degelijk en deugdelijk op de bewaarschool moeten onderwezen - en ook, vraagt de onbescheiden lezer, en brengt ons weder geheel van ons stuk af, - en ook op de *gemengde* school? Ach mijn beste, waardste! ik wenschte dat ge daar dat ééne woord - *gemengde* - niet zoo onverwacht en onbedacht hadt uitgesproken, en den volzin, alweder, afgebroken. - Ja, ‘gemengde scholen’ - zij zijn er waarlijk nog, en zullen er nog wel blijven, onaangezien de ijverige poging om de kinderkens reeds te sorteren, zoo als de erwten, koffij en rijst, eer zij er iets van begrijpen en weten - een assortiment van Protestanten en Hervormden, - en een dito van Roomsch-Katholieken: menschen in miniatuur, die in verschillende hokken, en bakken, en afdeelingen - bewaard moeten worden - opdat zij elkaâr - mag het woord er uit? - niet *bederven!!* - O! gij wereld, o gij menschen! - Zullen de kinderkens, wien door den Heer het rijk Gods is toegezegd, zullen *zij* elkaâr dan bederven? zullen zij, die kleine, dartele, niet ergdenkende, niet dogmatiserende, niet formulier-getrouwe wezentjes, die natuurplanten, - zullen zij elkaâr op de banken niet mogen naderen, en met elkaâr spreken of spelen, - omdat - omdat - de ouders, en de vennooten, of de leeraars, de priesters - van andere opinie zijn? moet dan reeds hier, zoo vroeg, het groote, algemeene menschenhuisgezin, dat op deze wereld, als op de groote bewaarschool, nevens elkaâr is geplaatst - losgescheurd, versnipperd en verwijderd? - mag men dan beneden de 10 of 11 jaren niet ‘gemengd’ houden, wat de Almagtige, en Oneindige, en Genadige zelf heeft gemengd en vereenigd? moet dan hier de mensch het werk Gods verbeteren? - O gij heerlijk Evangelie, en gij hemelsch Christendom - wat zijt ge anders dan de meest volledige en onbetwistbare aanleiding tot eene *gemengde* levensmaatschappij, waar allen zich buigen voor denzelfden Vader die in de hemelen is? - en toch, onaangezien deze onze overtuiging, waarin welligt meerdere lezers deelen, - wenscht tante Jet,

dat Steventje niet wordt bewaard, en verzorgd, en onderwezen, en beknord, en ook gekamd, en opgeknapt, - op eene gemengde, maar op eene *bepaalde ongemengde*, zuiver Gereformeerde bewaarschool - en zij had hare maatregelen genomen, zoo als alle, verstandige, en bedaagde, lieve vrouwen, plegen te doen. - Zij had reeds eene zoodanige beveiligingsschool gevonden - door behulp van hare bondgenooten hier boven genoemd, de plaats aangewezen, waar de eerste ontwikkeling van neefje zoude moeten plaats vinden - *moeten* - liefst curcijf gedrukt, om redenen die wij schrijvers en lezers, ook lezeressen, beter begrijpen, dan de letterzetter - de letterzetter - onze slaaf - gehoorzaam, man!

Tante Jet had van nature een zeker patronaat, over alle Gereformeerde, - niet Hervormde - dat is geheel wat anders - bewaarscholen, medegebragt. - Zij was er zoo stellig van overtuigd, dat het heil der wereld, niet, zoo als de Schrift zegt, van de *Joden*, maar van de *oud-Gereformeerde* leer komt, - en daarbij bleef zij, en bragt die overtuiging in toepassing. - Één kan er slechts regt hebben (zoo sprak zij) in geestelijke zaken - deze één zijn wij, - de oud-Gereformeerden, en daarom, omdat wij regt hebben, hebben natuurlijk alle anderen onregt en ongelijk. - Tegen deze redenering was niet veel in te brengen - en de firma Kraanvogel en Cie was meer dan eens op het punt om te dissolveren wegens dit punt, waarin, zoo als ligtelijk te verwachten is, noch zuster Krisje, noch zuster Pietje toestemden, terwijl de waarde ouders, die verbazend lijdelijk zijn, - wij begrijpen zelfs niet hoe en waarom, in deze geschiedenis - meer toegevend waren. - Als er tijd en gelegenheid is, wenschen wij Steventje later op de bewaarschool te vergezellen, en eindigen dit hoofdstuk met den wensch, dat wij allen, op onze grootere of kleinere levensbewaarschool in dien tusschentijd goed bewaard mogen blijven, - en hiermede, vaartwel!

Spiritus Asper en *Lenis.*

Een dag te Rotterdam.

12 Julij.
Kaleidoskopisch.

> Let him go his own way.
> ***

Bogcheljoentje heeft gezegd van de hoofdstad -: ‘Och Amsterdam, jou goeje stad - 'k wou dat je wat meer couragie hadt.’ - Nu is er zeker, gedurende den laatsten tijd, meer couragie in de hoofdstad gekomen, blijkens de vrijwillige bijdragen om het kabinet v.d. Hoop, *collateraal* te behouden;

blijkens de duinwaterleiding, die als een onderaardsche slang, de ondermijnde stad door- en onder-kronkelt; blijkens de nieuwe sierlijke modelbruggen; en blijkens alles, waaruit weldra nog blijken zal wat de gemeenteraad durft als hij wil, en wil als hij durft, b.v. een nieuwen schouwburg op het onvrije kermisterritoir - scheppen, - en vader Rembrandt, als schildwacht, voor de deur. - Maar wat zou Bogcheljoen van de tweede stad in ons rijk zeggen, op en dadelijk na den 12^{den} Julij, - de tweede stad, die geweldig concurreert met de eerste - en het oude zusje aan het Y, met kornet, gepoederd hair, en zwarte japon, hoog aan het lijf gespeld, voorbij stapt op de heirbaan, of wel op de hielen trapt, soms op de teenen? - welligt zeide de genoemde berigtgever: ‘Och Rotterdam! jou goeje stad - Ik wou dat je wat *minder* couragie hadt.’ - Stoomboot-, nieuwe werk-, groote gebouwen-, yacht-club-, muziekfeest-couragie! - Praktika in bouwen, varen, stoomen, handelen, naar oost en west - niet min. - Het zusje aan de Maas, stond voor ons als de vrolijke jonge deern, met roode wangen, tintelende oogen, in het nette, elegante, somewhat Engelsche zomerkostuum, joelende en dartelende, dat het een aard heeft. - De stemmige tante aan het Y, haalt de schouders op, rammelt met haar geld in de ouderwetsche, gebloemde beugeltasch, met de groote massive zilveren knip, en gaat - stil weêr zitten - op de eijeren. - Ook wij werden, door tal van redenen, die den lezer niet aangaan, opgewekt, om één dag te Rotterdam te vertoeven, behoudens al de gevaren te water, en te land, en te *straat;* waar ieder voetganger aan het zwaard van Damocles herinnerd wordt, in den vorm van verpletterende, snel voortgedreven wielen - één dag, om ten minste een voorproef te genieten van het muziekfeest, het jubelfeest, het nationale feest, de zilveren bruiloft van Polyhymnia, met het zingend, liedertafelend en toonkunstig Nederland - en wij waren inderdaad van den Haag uitgaande (alwaar we ons eeniglijk hadden heen begeven om de statue, Willem II, te zien, en wij zullen het *nooit weêr* doen), op de trein - 8 uren, - en digt nevens ons de waardige prins Hendrik, en de commissie die bij de opening der Y-8-club werd verwacht. - Natuurlijk wenschten wij, en velen met ons, ditmaal *spoedig* in de Maasstad te zijn, - er was wind genoeg, niet zoo zeer bij de broêrtjes te Rotterdam, dan wel aan de lucht, om de concurrerende zeilschepen gunstig te laten werken. - Wij zaten met prins Hendrik, en zeer vele respectabele lieden, in de wagens, en hadden het windraampje reeds opgehaald voor de togt, en dachten dat we reeds op weg waren:

> Geduld is zulk een schoone zaak,
> Om in een moeijelijke taak
> Zijn oogwit uit te voeren; -
> Dit zag ik laatst in onze - ? - ?

Ja wel onze? - want allen, en de waardige, trouwe prins mede, hadden het voorregt, om iets meer dan een half uur stil te blijven, en de werkzaamheden aan het station te 's Hage te bespieden; - zoo als het heen en weder loopen der hoogere en lagere beambten, met gouden banden om het *hoofd*, of vuile zuidwesters op den *kop;* het heen en weder boegseeren der locomotiven, en het eigenaardige, onnavolgbare, onuitroeibare phlegma van Nederlandsche spoorwegmannen, wanneer een trein

met ongeduldige menschenkinderen, die de Yachtclub wenschten te helpen verheerlijken, zoo vastgenageld blijft op zijn post voor het station, als een russische schildwacht, die niet beweegt of verwrikt. - Wanneer wij al de hypothesen en gissingen wilden mededeelen, die door zeer respektabele menschen, medereizigers, werden gemaakt, in betrekking tot den onvergefelijken stilstand van een trein die *altijd* op een bepaald uur vertrekt, zouden wij al te breedvoerig worden. - Eindelijk kwamen wij tot het resultaat, dat onaangezien al de geweldige voorbereidende maatregelen, die men in het werk stelde om de ontbrekende locomotief te vinden, die voor het bepaalde uur van vertrek, juist op dezen dag, altijd (niet) gereed was - het geduld van den waarden prins, en dat zijner land-, lot-, togtgenooten, op eene zeer behoorlijke proef werd gesteld. - Omstreeks drie kwartier uurs *over* den tijd, kwamen wij, toch altijd nog bijtijds, in het feestvierend Rotterdam, - en toch, onaangezien het verwijderd, onschuldig, en volstrekt schadeloos gebulder van het geschut, dat de *Argo* van den heer Van Hoboken deed hooren, en de bonte vlaggenpraal, waren wij eenigzins benepen en beangst van hart. - Men had namelijk geruchten uitgestrooid, dat de zoogenaamde ‘smalle gemeente aan de Maas,’ het loffelijke en christelijke voornemen had, om het gebouw: muziek-jubelfeest, - in den brand te steken, en wat er verder bij behoort; - voorts dat geheimzinnige boden in 't zwart gekleed (geene aansprekers of bidders), op de buitensingels, quasi-muziek-entreebiljetten, met bestraffende Bijbelspreuken aan den profeet Jesaïas ontleend, hadden rondgevent, - om de goede gemeente te waarschuwen voor de verleidingen des Booze, die, dan wel onder de menschelijke gedaante van den heer *Vermeulen* of *Verhulst*, binnen Rotterdam rondspokende, zal moeten gedacht worden. - Al verder, dat er dragonders, op paarden, met sabels, en karabijnen, en scherpe patronen, naar de Maasstad waren afgezonden. - Deze geruchten had men verbreid, en wij van nature zeer bevreesd en kleinmoedig, zagen reeds het jubelgebouw, niet in Venetiaansch, maar in zeer natuurlijk vuur gehuld, verbranden, en daardoor al de repetitien en uitvoeringen, op eens, vernietigd. - Onze vrees is echter weggenomen: - de uitgestrooide geruchten zijn gelogenstraft, en wij hebben op den 12 Julij, aan het *hoofd* der stad (de beenen zullen er ook wel ergens zijn) de goede, smalle, magere, vrolijke, ordentelijke - gemeente, zoo vrolijk en wel tevreden gezien, als in de gegevene omstandigheden kon verwacht worden - ja wij hebben gespierde en ongetoiletteerde sjouwers en parias uit het Achterklooster, met de handen in de broekzakken, en de bobbelende tabakspruim in den mond, aanschouwd, die met blijkbare belangstelling en kennelijken eerbied, de affichen van het muziekfeest, - tweemaal manslengte groot, aan de publieke gebouwen aangeplakt, stonden te lezen, te ontcijferen, en te commentariëren - terwijl een hunner alzoo tot den buur sprak: (officieel gehoord) ‘D..d..sch! Kees! ze kraigen daar ook toch heel wat, voor derlui geld, te kaiken’ - en Kees beantwoordde, met een betamelijken weêrklank -: ‘wel bl..k..msch - ja Piet.’ - Wij zijn tot de overtuiging gekomen, dat Kees en Piet, bij het mastklimmen, en de betamelijke feest-, jubel-, Yachtclub-borrels, meer genot

smaakten, dan als het hun vergund ware geweest Jenny Ney, Pischek of Formes te hooren. - Genoeg - ook de smalle gemeente, in de *eigenlijke* physieke beteekenis van dit bijvoegelijk naamwoord, hield zich zoo goed, dat de bedreigende dragonders, waarschijnlijk op den feestdag, meer bier of ander verschillend vocht zullen gedronken hebben, dan bloed zien stroomen langs hunne blanke, nog maagdelijke, ongerepte, kuische, heldensabels.

Een Yachtklub is een interessant ding, vooral voor hen die den prijs behalen, meer dan voor degenen die den prijs *niet* halen, en er toch al zeer nabij waren, en voor het gapende volk, dat zich verbaast over de roeijers in de gieken, die zich, enkel ‘om de pret,’ zoo geweldig afbeulen, en eindelijk doornat bezweet, proestend en hijgend - den prijs *niet* bekomen. - ‘'t Is alleenlijk uit ambitie, dat zij het doen,’ hoorde ik een bedaagd burgerman zeggen, die, met een oude, versletene parapluie onder den arm, naar de slanke gieken stond te kijken, - ‘als die arme bloeden - en 't laiken wel jonge heeren, uit de groote wereld, maar geen bloed spaijen - want dat zou me toch leed doen - ze zain aan zulk een werk niet gewoon,’ - en met een deelnemend oog volgde hij de schuitjes zoo ver hij kon.

Wij verzekeren u dat het waterfeest, gezien aan het Katendrechtsche veer, op het balkon, een regt vriendelijk, levendig, opwekkend, tafereel opleverde, waar de op- en nedervarende stoombooten, de talrijke zeilschepen, de met vlaggen prijkende Yachtclub, - en het bevlagde, groote, kolossale jubelgebouw, en de wemelende volksmassa, te midden van den loodblaauwen kruiddamp, - uit de onschuldige vuurmonden - een geheel vormden, dat echt vaderlandsch en waarlijk niet weinig poëtisch was.

Wij weten niet, zoo ver met ons verslag gevorderd, of er in den Tijdspiegel ook iets zal geschreven worden over het muziekfeest - dit stukske is gesteld, let wel, toen het feest nog *niet* geëindigd was, op den **13** Julij, voormiddags tusschen 10 en 12 ure, dus is het niet mogelijk, dit gevoelt de fijnberekenende lezer, om iets van den afloop mede te deelen; maar wij wenschen gaarne den indruk mede te deelen, dien de repetitie van het oratorium de *Jaargetijden* van vader Haydn op ons maakte, en worden daardoor onwillekeurig genoopt, om toch iets over het groote muziekfeest, bij anticipatie, in het midden - te - werpen.

Een muziekfeest is ook een interessant ding voor veel menschen - voor de maatschappij en de leden, voor de commissarissen en talenten, die voor hun talent, gouden en zilveren talenten, volgens het jus talionis, regt der wedervergelding, verwachten, opdat de talenten per keel en hand ‘niet begraven blijven,’ tegen de bedoeling van het Evangelie, - en almede, niet het *minst* welligt, voor de bouwlieden van een groot jubellokaal, voor de decorateurs - (triviaal-gemeen -: ‘behangers’) voor de houtleveranciers en timmerlieden, met of zonder aanneming, aanneming van geld bedoelen wij hier, geen aanneming van personen; want als er gejubeld wordt, heeft men meer met het geld, dat een jubel mogelijk maakt, te doen, dan met de eigenlijke jubelenden zelve, - dat reeds lang bewezen is. - Maar een nationaal muziekfeest, op zulk een *groote* schaal (een vischschotel voor een cachelot) aangelegd en opgedragen,

en zoo krachtig en keurig bewerkt, dat mag naar eisch bewierookt worden, en wij roemen de courantiers, die de geheele zaak, nog warm uit de pan, reeds voor-bewierookten, - daartoe waren zij geregtigd en gemagtigd, en wij willen niet beweren, aangezocht - of een ander woord, dat rijmt of klinkt - op - 'gezocht' - ? - Het lag in den aard, dat er zich stemmen tegen het muziekfeest en de maatschappij moesten verheffen, geene Sopraan-, Tenor- of Basstemmen, ook niet de stemmen der koristen, die een geweldig werk moesten doorwerken, waarover later - maar stemmen, die uit de onderwereld waren 'opgedonderd,' zeggen de dichters na Bilderdijk. - Men heeft niet gevraagd wat de maatschappij *deed van* 13 tot 16 Julij, en nog mogelijk? doen *zal*, *na* 16 Julij 1854 - maar men heeft gevraagd (hoe boos!) wat de maatschappij *gedaan heeft vóór* dien tijd - en dat was immers geheel verkeerd en verdacht? Op een zilveren bruiloft moet men ook iet of wat op de toekomst speculeren, en zich niet alleenlijk tot de verledenheid bepalen - dat was niet mooi van die onderaardsche stemmen, en wij blijven er bij, dat de geïncrimineerde maatschappij, nu in het tweede vierde van haar eeuwbestaan juist alles zal beginnen, doen, voortzetten, wat zij in de voorgaande *niet* heeft begonnen, *niet* heeft gedaan - en dus, om met den redenaar te spreken -: 'een nieuw en luisterrijk tijdperk van haar bestaan is ingetreden, om nieuwe lauweren te oogsten,' - daar de oude lauweren zoek zijn geraakt, of alleen te vinden waren op de gelauwerde olieverwbeelden in het jubellokaal. - Niemand zal het ontkennen, dat de maatschappij dus zedelijk verpligt was om te jubelen, zoo als de eeuw dit eischt, en dat zij zich aan dien eisch niet heeft mogen onttrekken, en dat de commissarissen, de leden, en de welwillende niet-leden à *f* 12.50, ook hebben medegejubeld, terwijl de solo-talenten, en de koristen, alleenlijk *niet* medejubelden, maar iets geheel anders deden: onafgebroken, met heldenmoed hebben gezongen, geblazen en gestreken, en met koperen speeltuigen zware en geweldige geluiden voortgebragt en gepaukt, - en dat alles, om de feestvierenden, gewone leden, en ongewone leden, een rijk, zeldzaam, en schier heilig genot te verschaffen, dat inderdaad niet betaald of vergoed wordt of kan worden door een daverend unisono handgeklap, iets, waartoe zeer *weinig* talent vereischt wordt, en waar toch menig talent zeer op gesteld is, zoo als blijkt, als het zingend of spelend talent nijgt en buigt, en nog eens da capo nijgt en buigt, zonder juist te blozen; - want een behandgeklapt talent bloost volstrekt niet meer, maar neemt den tol en de schatting aan, die door den luchtstroom wordt verkondigd en voortgebragt, als twee menschenhanden hard en spoedig tegen elkander slaan - iets, dat men gelieft te noemen: 'betuiging van bijval,' en waar wel niet aan te twijfelen is.

Ons was het ditmaal slechts vergund de repetitie der Jaargetijden van Haydn bij te wonen, met een tal van gewone en ongewone, vaste en losse leden, die de ruime, voortreffelijk ingerigte, kolossale zaal, op 4000 stoelen berekend, met het doophuis of afgesloten perk, buiten het verheven orkest. - Doelmatig, of, zoo als men ons leerde, beter: doeltreffend was het gebouw in allen deele: - ongemeen, ongeloofelijk gelukkig voor de uitwerking der muziek geschikt; - in hoe-

verre dit alzoo aangelegd is, naar vooraf bepaalde, wetenschappelijke of akoustische berekeningen, kunnen wij, oningewijden, niet berekenen - maar, zoowel zang als instrumentaal muziek, werden uitstekend ondersteund door den eenvoudigen, schier naïf-eenvoudigen bouwtrant, waar het zolderwerk ons herinnerde aan de eerste proeven en beginselen van eene ontluikende aartsvaderlijke pastorale bouwkunst, terwijl het lagere gedeelte meer modern was aangegrepen, en ons herinnerde dat we in eenen tijd van hoogere ontwikkeling leefden. - De gaskroonen, de hoogst eenvoudige stoelen, berekend op menschelijke ligchamen van zeer geringen omvang, - of wel op de inschikkelijkheid en persbaarheid der menschelijke ledematen die mede jubelen, - alles vereenigde zich om ons het muzikaal genot onverbitterd te doen smaken - vooral op eene repetitie - waarin reeds het grondbegrip van het 'ongegeneerde' ligt opgesloten. - 'Maar slechts eene repetitie,' zegt ge - en haalt de schouders op - doe dat niet, mijn beste lezer! doe dat niet - want weet in de eerste plaats, dat het woord 'repetitie,' niet beteekent *herhaling*, zoo als gij waant, neen juist het tegenovergestelde - juist *geene* repetitie, maar prae-petitie, voorproef, voorbereiding, waar nog *niet* is uitgevoerd - de repetitie is eigenlijk eene na-petitie - een dacapo, en als de talenten, onwillig genoeg, een aria of brokstuk herhalen, *dat* is de repetitie, en niet de voordrilling door den wakkeren orkestmeester. - Weet ge wel, lezer, neen ge wist dat niet, dat orkestmeester, letterlijk uit het Grieksch vertaald, beteekent - dansmeester - van het werkwoord ορχεομαι - dansen? zoo speelt de taal ons parten! - Wij hebben bij de quasi-repetitie der overschoone jaargetijden, de muziek-ziel, den bestuurder, den autokraat met zijn veldheersstaf, hier den heer Verhulst, ons volstrekt onbekend, bewonderd en beklaagd. - Daar stond hij, in zijn kleine tribune, als Mozes bij de strijdende legerbenden, nu met de beide armen omhoog, dan moest hij de gonzende en donderende spelers, met hand en keel, op eens, midden in het vuur, tot zwijgen en stilstand brengen - dan kwamen de pauken, de triangels te laat of te vroeg, dan waren de koristen uit de maat - alles, alles moest deze eenige, deze geweldige muziek-czaar bedwingen, ordenen, beteugelen, en de kleinste oneffenheid vernemen, en telkens bevelen -: '10, 12, 16 maten terug, heeren en dames!' en dat alles, bij het gevoel van eigene autokratie en overmagt, op de meest beleefde, vriendelijke wijze! Een orkestmeester behoort onder de groote mannen dezer eeuw, en hoevele koningen, en keizers, en burgemeesters zouden hem tot voorbeeld kunnen en moeten nemen, om ook - te dirigeren. - Wij hebben nog iets vergeten, zoo als gij, waarde lezer! ook reeds dikwerf deedt, waar het uw geweten of uwe schulden betrof, namelijk: dat het zoo doeltreffend lokaal zeer *luchtig* was ingerigt, zelfs in die mate, dat de leden en nietleden, met hoed en overjas gewapend, de repetitie bijwoonden; - de theorie der ventilatie, welke men in de gasthuizen zoo heilzaam toepast, om den luchtstroom geheel vrij en ongehinderd te laten spelen, is ook hier weldadig aangewend. - De frissche avondlucht woei, verkwikkend, over en boven de hoofden der werkende en genietende leden; want men had waarschijnlijk op *warme* Julijdagen gerekend, welke be-

rekening, gedurende dit jaar, is gebleken minder gelukkig geweest te zijn - de bedoeling was zeer menschelijk, en is hoogst prijzenswaardig, onaangezien de eenigzins minder aangename en geprononceerde bekoeling der hoofdschedels, die niet met pruiken, of mutsen, of hoeden bedekt waren. - Wij beschrijven u niet den indruk, welken de toonkunst hier voortbragt op allen, - de zegepraal was volkomen. - Het muziekfeest, reeds in den vorm eener repetitie, heeft ons en velen, voor de eerste, welligt voor de laatste maal, geleerd, wat de Jaargetijden van Haydn *zijn*, wanneer een 900tal kunstenaars, tot ééne ziel, tot één gevoel, tot één toon zamensmelten, - en hoewel de descriptive muziek allergevaarlijkste ondiepten en klippen kent, en somtijds eene kleingeestigheid verraadt, welke aan het deftige oratorium misstaat - werden de meesterlijke, de onovertrefbare grepen en gedachten daardoor niet minder, ja nog meer gevoelbaar. - Ja, wat gevoeldet gij, die het feest bijwoondet, kind der aarde! toen de zilveren, de krachtige, de volmaakt welluidende stem der sopraan, J. Ney, voor u de Lente en den Zomer begroette? - toen de heeren Pischek en Formes, de ronde, volle, heldere, koperen of metalen bastoonen door het kolossale gebouw lieten hooren, en ook de welmeenende, maar helaas te zwakke tenor, zoo menige onuitsprekelijk schoone muziekale toovergedachte van den tot nog toe onsterfelijken Haydn, vooral aan hen, die het oratorium goed kenden, liet vermoeden of gissen - en nu de koren, dat Nederlandsche toonkunstenaars-mozaïek, op eenmaal, in ééne en dezelfde orkestlijst gezet, om daar te harmoniëren. - Beste vriend, beproef het eens om 600 diplomaten, 600 geestelijken, synodale leden, predikanten, 600 artsen, 600 wijsgeeren - *alzoo* tot ÉÉN te brengen! - om dáár die harmonie te scheppen, welke hier bestond, - onmogelijk, onmogelijk! alleen de goddelijke Polyhymnia kan zulk een wonder scheppen - en welligt ook de krijgsdienst, de czaar, en de veldheeren - maar die harmonie der toonen blijft toch eene betere, dan de harmonie op het slagveld. - Voortreffelijk, en nog iets meer of beter, was de uitvoering der doorwerkte, magtige, grootsche koren, en als er lauweren moesten uitgedeeld, wenschten wij die toegewezen niet minder aan de geduldige, dappere, onvermoeide, nederige, onbekende koristen, dan aan de talenten, die reeds gelauwerd ter wereld komen, en er evenzoo uitgaan, wanneer ze niet al te hoog bejaard, en geheel afgezongen, sterven. - Met één woord - weemoedig gestemd herdenken wij aan het eenige, zeldzame, muziekgenot, dat ons op den avond van den 12^{den} Julij toevloeide; want in zulke kolossale vormen komen de Lente, Zomer, Herfst en Winter, *niet* ligtelijk op Nederlandschen bodem terug - en van deze zijde heeft het muziek-jubelfeest aanspraak op de warme hulde van allen, die de spraak, de taal der kunst verstaan, en in de wereld der toonen burgerregt hebben verkregen. - Een dag in Rotterdam was dus niet geheel verloren, voor velen, met de overige jubeldagen, gewonnen - al is het ook waar, dat de Booze, naar luid der bedreigende kaartjes (waarvan wij zoo gaarne een afdruk mededeelden) hier de klaauwen en nagels in het spel had. - Wij hopen dat de levendige, werkzame, bedrijvige, jeugdige zuster aan de Maas, voor bouw- en toonkunst zoo krachtig moge blijven arbeiden, als zij

deed in de maand Julij, dat zij hare oudere, deftige, behoudende zuster aan het Y, en de jongere zusjes die haar liefhebben, *van* en *met* haar eten, moge ondersteunen en ten goede voorgaan - en eindigen met den wensch: dat Bogcheljoen het gebrek aan couragie, dat Amsterdam bezit, te Rotterdam vergoed vinde, en wederkeerig de overvloed van couragie aan de Maas naar het Y worde overgebragt!

's Hage, 13 Julij.
't Welk doende:

Spiritus Asper en *Lenis.*

Het collateraal.
(*Vervolg en slot. Zie Tijdspiegel* 1854, II, *bladz.* 76.)

Onvermengde vreugde wordt zeker op aarde niet gevonden; maar als ik eene familie zou noemen, waar de vreugde des levens als 't ware hare woning gevestigd had, 't zou zijn die, waar ik meermalen veel levensvreugde smaakte. 't Is waar, nu en dan bleef zij van kleine onaangenaamheden niet verschoond; maar ze werden er, en teregt, beschouwd als middelen om de bekoorlijkheid van het aangename te verhoogen. Men was er wel niet geheel onvoorbereid op rampen, die den huiselijken kring konden binnendringen, doch men hield deze niet in staat om de tevredenheid en stille opgeruimdheid te verstoren.

Des te meer verwonderde het mij, toen ik eens daar komende de klagt hoorde uiten: ‘'t Is gedaan met het genoegen dat wij tot hiertoe smaakten. De booze heeft onkruid op den akker gezaaid. 't Is maar al te welig opgeschoten en dreigt reeds het schoon bloeijend graan te verstikken. Waarom het bevel niet gegeven om het uit te roeijen?’ ‘Wat is er gebeurd?’ vroeg ik belangstellend. ‘Zoo lang wij onopgemerkt bleven’ was het antwoord, ‘waren wij gelukkig. Maar wij schijnen opzien gebaard te hebben en sedert worden wij benijd. Men heeft ons gevleid; wij lieten ons verschalken en nu worden wij als kleingeestigen en hoogmoedigen bespot en vermeden. Met listen en lagen hebben zich menschen bij ons ingedrongen, die van onze goedheid en opregtheid misbruik maakten en ons aan den verfoeijelijksten laster ter prooi stelden. Waar we ons in onschuld des harten mede verlustigden, dat wordt verkeerd uitgelegd en onze verdediging wordt met bedenkelijk schouderophalen beantwoord. Wat we met de beste bedoelingen deden, wordt aan kwade praktijken toegeschreven. Wij worden benijd, vriend, en daarom vernederd, tegengewerkt en verguisd.’

Ik betuigde der familie mijn leedwezen, sprak van geduld, standvastigheid, lijdzaamheid en de wijsheid en liefde van Hem, die het onkruid niet wilde laten uitroeijen, opdat met het

onkruid niet tevens het goede graan uit den grond zou worden gerukt; de wijsheid en liefde van Hem, die de boozen te midden der goeden liet leven, niet slechts ter mogelijke teregtbrenging der eersten, maar ook tot oefening, leering en waarschuwing der laatsten. ‘Ach,’ zeî men, ‘is het wijsheid en liefde, zooveel openlijk en geheim lijden te laten heerschen? Is het liefde, als wij sedert eenigen tijd naauwelijks een' dag kennen, waarop wij geene onaangenaamheden ondervinden? Is het wijsheid, dat wij zwakke menschen, aan een ongestoord leven van betamend genot en vreugde gewoon, nu door zooveel leed, buiten ons toedoen omringd zijn?’ ‘Houdt op,’ riep ik, ‘met dus ontevreden te klagen. Uwe klagt wordt een aanklagt tegen Hem, die u tot hiertoe zooveel onverdiende levensvreugde schonk.’

Mijne redenering bleef niet geheel zonder uitwerking. Ik achtte dus het oogenblik gunstig, om mijn meermalen gunstig aangewend geneesmiddel hier toe te dienen. Al weder bragt ik de geschiedenis van G. te berde, en toen men den man beklaagde, die zich bij zooveel reden van tevredenheid zoo ontevreden betoonde, vroeg ik, of dat beklag niet tot henzelven moest terugkeeren, omdat zij ongezind waren het collateraal te betalen van de levensvreugde, die zij niet slechts tot hiertoe genoten, maar die door deze van hen gevorderde schatting ongetwijfeld stond verhoogd en vermeerderd, in elk geval veredeld te worden?

Neêrgebogen en in sprakelooze smart verzonken zat de vader, luid snikkende, troosteloos weenende de moeder aan het sterfbed, waar één hunner lievelingen den adem des levens had uitgeblazen. 't Was een veelbelovend kind, dat de Vader in den hemel had tot zich genomen, één der vier telgen, waar het huwelijk dier diepgeschokte ouders mede gezegend was. Wie het klaaghuis deelnemend intreedt, maakt zich eene voorstelling van de smart, die er ondervonden, het lijden, dat er geleden wordt. Hij gevoelt, dat het weenen met de weenenden hem behoefte, den bedroefden tot lafenis is. Maar heeft hij niet gerekend op de klagt der wanhoop, op troostelooze smart, die zich in treurige ontevredenheid vaak uit, hij zal zelf in eene ontevreden stemming het klaaghuis verlaten. Niet overal behoeft men zich gelukkig tegen zulk eene stemming te wapenen. In het huis der smarte, waar zulk een treffende slag de diepbedroefde ouders getroffen had, was dit echter noodig geweest. Bekend als ik was met het karakter en het prikkelbaar gestel der zwaar beproefden, had ik er eenigzins op gerekend. Ik spaar mijnen lezers het verhaal van de moeite die het mij kostte, om den diepgewonden een woord te ontlokken, dat aan den geprangden boezem lucht gaf. Ik herhaal ze niet, de bittere klagten, de zondige woorden, die aan lippen ontgleden, anders tot loven en danken geopend. Ik herhaal ze niet, omdat wij zoo ligt hard veroordeelen, wat in het aanzien van het hartverscheurend lijden beoordeeld moet worden.

Ik voerde mijne bedroefde en beproefde vrienden naar die bron van troost, die reeds duizenden bij duizenden verkwikte. Er was een dam opgeworpen om den zondigen vloed van klagende woorden te stuiten. Er werden tranen geweend, die van diepe, niet meer van geheel troostelooze smarte getuigden. Er volgden tranen van be-

rouw, die als dauwdroppels blonken in den zonnestraal der goddelijke genade. De bron van troost, hun geopend, werd in hun oog een schat, waarvan zij de hooge waarde nimmer dùs hadden gevoeld, een schat, rijker dan al de goederen en de vreugde der wereld.

Ik vroeg hun, of zij voor het bezit van dien schat niets over hadden. ‘Niets?....’ was de vraag die met verwondering werd uitgesproken, en het antwoord, dat zijzelven gaven, getuigde van de hooge waarde, die in hun oog die schat had verkregen: ‘Wat zou ons te lief en te dierbaar zijn, om daarvoor ten offer te brengen?’ ‘Gij hebt het offer gebragt,’ sprak ik. ‘Gebragt!’ riepen de ouders met onbeschrijfelijken weemoed, maar toch met die gelatenheid uit, die eene meer kalme berusting kenmerkte. ‘Ja,’ hernam ik, ‘gij hebt het offer gebragt. Eene rijke erfenis werd uw deel, maar eerst moest het collateraal betaald worden.’

Onlangs ontmoette ik mijn vriend G. Ik vroeg hem, of hij wat opgeruimder was, dan toen ik hem met het betalen van het collateraal geluk had gewenscht. ‘Dat is vergeten,’ hernam hij, ‘maar dat collateraal blijft toch altijd eene hatelijke zaak.’ ‘Dat gij het dùs beschouwdet,’ sprak ik, ‘is mij eene aanleiding geweest, om, als ik vertrouw, er nut mede te stichten,’ en nu verhaalde ik hem wat ik mijnen lezers heb medegedeeld. G. glimlagchte en zeide: ‘ik ben dus de eenige niet, op wien het betalen van het collateraal een' onaangenamen indruk maakte.’

‘Voorzeker niet,’ antwoordde ik, ‘maar ik hoop, dat gij de eenige niet zult zijn, op wien die onaangename geen onvoordeeligen indruk zal maken.’

‘Ik zal er eens ernstig over denken,’ sprak hij, mij een groet toewenkende en zich haastig verwijderende.

Zult gij er ook eens over denken, lezers?

H.

Eene boerenbruiloft in West-Jutland*).

Uit het Deensch (Folkekalender 1853) door J.A.M. Mensinga.

Drie jaren ben ik nu bijna hier, in welke mij veel over 't hoofd is gevlogen. Geschreven heb ik nog bijna niets voor mijn vaderland, schoon ik het

*) Jutland is voor de eigenlijke of eiland-Denen wien Kopenhagen = Denemarken, zoo als Parijs = Frankrijk is) 't geen den Hollanders in Zuid- en Noord-Holland Friesland is. De minachting waarmede zij er op nederzien is niet gering. 't Verschilt veel in zeden en gebruiken; ook in taal (zoo als *zij* meenen) zeer veel, maar toch bij lang zoo veel niet, als bij ons b.v. Holland en Noord-Brabant of de achterhoek van Gelderland. De Jutten zijn een eenvoudig, goedhartig, eerlijk, gastvrij en vroom volk. Van hunne smerigheid en onreinheid verhaalde men mij ongeloofelijke dingen; ik heb ze echter vrij zindelijk gevonden, zindelijker althans dan menigen bij ons. Evenwel dat waren soldaten; dat maakt zeker een onderscheid. Zij van hunnen kant zijn er ook even trotsch op dat zij Jutten zijn: Angelen en Jutten hebben ja Engeland veroverd! Zij beweren zelfs dat hunne taal eene eigene is, die tusschen engelsch en deensch in staat! 't Is aan hen vooral, dat de scheldnaam: Grutkoppen wordt toegeworpen, omdat ze driemaal daags grutten zouden eten. Bij mij in kwartier lieten de Jutten echter de grutten staan, en vroegen om spek en vleeschsoep. Zij komen mij een weinig minder traag voor als de Deenen, die zichzelf gewoonlijk personificeren, als: ‘de slaperige Heer Sörensen.’ Minder beschaafd zijn zij zeker als de eilanders; in de laatste tijden toonden zij zich echter vaderlandslievend, en trouw aan hunnen koning, vrij wat meer goed-koningsgezind als de Kopenhagener bevolking, die eene bijna Parijsche straatdemocratie heeft. Nu - als gezegd, den Deenen is eene Jutsche boerenbruiloft als voor de Amsterdammers eene Geldersche.

evenmin vergeet als mijne vrienden, die ik ook niet veel schrijf. 't Is zonderling, ik kan slechts voor diegenen schrijven die mij omgeven; van daar dat duitsch mij thans veel vlugger uit de pen vloeit dan hollandsch. Neemt het dan voor lief met eene vertaling, ten teeken althans, dat ik u niet vergeet, zoo min als mijne vrienden, al schrijf ik u zelden.

Juist in mijnen laatsten studententijd bezocht ik voor de eerste maal in mijn leven West-Jutland. Het was een schoone Septemberdag, ik had mij eene voetreis naar de Westerzee*) voorgenomen, en dwaalde nu vermoeid en afgemat om tusschen de duinen†). Inmiddels hoorde ik achter mij eenen wagen langzaam door het diepe zand aankomen; eindelijk kwam hij mij op zijde, en ik zag eenen rood geschilderden boerenwagen, bespannen met een paar groote, zware paarden, die door eenen landman van een zeer goed voorkomen gestuurd werden. ‘Goeden dag,’ zeide hij, ‘wilt gij niet opstijgen en mede rijden?’ Hiermede hield hij zijne paarden op, en ik, die werkelijk meer vermoeid was, als ik tot nog toe voor mij zelf had willen toestaan, dankte voor het aanbod en bevond mij straks daarop naast den man. Nadat wij eenige woorden hadden gewisseld over de buitengewone warmte om dezen tijd van het jaar, over den gelukkigen en vroeg ten einde gebragten oogst, vroeg mijn nevenman mij: ‘wat zijt gij anders met verlof te vragen?’ Ik verhaalde hem nu, wie ik was, en wat ik dacht te worden. ‘Zoo, gij zijt student, en wilt doctor worden, dat is heel goed, maar hoe zijt gij zoo ver van daan hier gekomen?’ Wederom gaf ik hem een bevredigend antwoord, terwijl ik hem te gelijk inwijdde in mijne geheele familiebetrekking. ‘Wat! is de kamerraad*) op Havsberg uw oom? dien ken ik zeer goed, dat is een zeer braaf man, zoo zijt ge van een goed geslacht.’ Ondertusschen waren wij uit de duinen gekomen, en eene vruchtbare, welbebouwde vlakte breidde zich voor den blik uit; fraaije van steen gebouwde boerenhoven lagen hier en daar verspreid, en onder deze dwaalde mijn oog vooral met bewondering op eenen aanzienlijken hof, die boven allen uitstak

*) Zoo heet hier de Noordzee.

†) Ook hier heeft men nog, op zeer enkele plaatsen, deze natuurlijke zeeweringen, wier merkwaardigheid wij vaak door de gewoonte voorbijzien; ze zijn echter op lang na zoo hoog en zoo breed niet als de onze.

*) Ofschoon niet zoo erg als in Duitschland, zijn hier toch ook “raden” bij menigte, die niets te raden hebben, doch voor den titel, die voor de vrouw “Radin,” nog aangenamer als voor den heer Raad schijnt te zijn, jaarlijks eene tamelijk hooge belasting betalen. Trouwens, *alle titels*, zelfs die van medic. doct. betalen hier “Rangsteuer”

met zijn zware fondamenten[*], zijne vier schoorsteenen, en menigte van groen geschilderde vensters aan het woonhuis. ‘Wat is dat voor een hof?’ vroeg ik mijnen boer. ‘Dat is Söndergârd[†],’ antwoordde hij, ‘de waard heet Kre Peersen[§], en ze zijn op het oogenblik bezig met klaar maken, want de zoon zal overmorgen bruiloft geven.’ ‘Zoo, zal hij dat? Het is waarschijnlijk een goed huwelijk dat hij doet, want ik kan denken, dat het welbemiddelde lieden zijn, naar den hof te oordeelen.’ - ‘Ja, daar sta ik u voor in, Kre Peersen heeft datgeen, waarbij wij anderen achterblijven, daar zijn er niet veel van zijns gelijken hier omstreeks, en het is zijn eenigste zoon, maar God beter het, wat een huwelijk hij doet.’ - ‘Hoezoo?’ - ‘Ja, dat is nu zoo eene eigene historie, want zij, die nu daarover in Knudsgârd wonen, hebben eene eenigste dochter, en dat zijn boos rijke lieden, zoo wilden zij haar niet geven aan den eersten den besten die zich aanmeldde, en ze waren vele jaren in beraad, wien zij haar het best zouden gunnen; ondertusschen groeide Peer Krensen op, en werd een heele kerel van twintig jaar[**]; zoo kwamen zij op de gedachten, dat hij een man voor hunne Sidsel worden kon, en ze lieten daarover bij Kre Peersens vragen, en hij en zijne vrouw vonden het goed, en toen werd het afgemaakt, dat zij elkaâr hebben zouden, als Peer 24 jaar was. Nu, dat was zeer goed zoo, en niemand dacht, dat er wat in den weg komen kon; maar over een paar jaren, zoo komt er een meisje om op den hof te dienen, 't was eene arme deern, en hoe het nu was of niet was, Peer gaat heen en verkijkt zich op haar[*], en zegt aan zijne ouders, dat hij haar niet hebben wil, Sidsel, van Knudsgârd, maar dat hij met Ellen[†] wil trouwen. De ouders wilden hem dat eerst uit het hoofd praten, maar daar kwamen ze niet mede voort, en zoo zonden zij Ellen weg; maar van dien tijd af verkwijnde Peer; het was droevig om hem aan te zien, en er werd raad voor hem gezocht dan bij den een en dan bij den ander, er werd voor hem gelezen[§] en hij kreeg teriakel en kamillenolie en alles wat men bedenken kon; maar 't hielp alles evenveel. Zoo vroegen ze op het laatst den priester[**] om raad, en

*) Waarschijnlijk zijn hier de granietsteenen fondamenten mede bedoeld, een paar voet hoog boven den grond, die men op het land veel vindt.

†) Zuiderhof.

§) Peer, Peder, een van de allermeest gewone namen in Jutland; van daar de uitdrukking: *Peder og Paul*, iedereen, ons: Kees en Klaas, of: Jan en Piet.

**) *Van een snees jaren*, zegt en schrijft de Deen; als wij wilden, konden wij het woord even goed als zij ook van andere dingen als eijeren gebruiken.

*) Deze, zoo naïve, echt *Neder*duitsche manier van uitdrukking hebben de Denen geheel gelijk als wij; *wij* moeten zulke vooral niet verloren laten gaan.

†) Of deze, op het land veel voorkomende vrouwennaam, even als de Engelsche gelijkluidende, van Eleonora afstamt, durf ik niet zeggen.

§) D.i. gebeden gedaan; bij ons hoorde ik het in Noordholland ook dikwerf en behoude het daarom.

**) Praest is het nog altijd in Denemarken; ook hier, in het plat Duitsch, hoogst zelden: pastor, maar altijd: preester, preest; mijne kinderen: de lutje preester, of: preestejong. Overigens is in Jutland de priester nog altijd, wat van ouds bij de Roomschen de priester was, de vader, het factotum zijner gemeente, tot wien men in alles om raad en daad komt; daarmede is echter ook niet zelden bijgeloof verbonden; een van de mij meest bekend gewordene trekken daarvan is het geloof dat de priester eenen brand kan belezen; hier in mijne woonplaats is dit wel veel minder, maar toch omtrent mijnen persoon ondervind ik het in volle kracht; doordien, bij den grond des bijgeloofs kwam, deels dat ik Hollander ben en wij hebben den naam “dat wij met vuur goed kunnen omgaan” deels herhaalde toevallige omstandigheden, reeds in het bombardement en later meermalen. Eigenlijk moet de priester er driemalen om gaan, dan gaat het uit.

hij zeide, dat ze hem met Ellen moesten laten trouwen, en hoe ongaarne zij er ook aan wilden, het was om huns zoons leven te doen; en zoo kreeg hij verlof om haar te krijgen, en van dien tijd af aan keerde het met hem om, en nu ziet hij er uit als de gezondheid zelf. Ja, is dat niet wonderlijk, en God mag weten hoe dat eigenlijk toegegaan is; niet dat ik iets kwaads van Ellen geloof, dat is zeker een braaf meisje, en flink en bekwaam tot al haar werk, maar hare moeder was zoo wat bijzonder*), ja, maar ik zeg niets, zij is nu ook dood en weg. En nu zal er overmorgen bruiloft gehouden worden, en ik en mijne vrouw zullen mede van de partij zijn.'

'Ik zou wel willen, dat ik mede moest' kom ik te zeggen 'want ik ben nog nooit op eene boerenbruiloft geweest.' - 'Wel, is dat waar!' riep de boer verwonderd uit, ja dan mogt ik ook wel wenschen, dat ge mede gevraagd wordt, want dat zal een maaltijd zijn, daar een gerucht van zal uitgaan, als ik Kre Peersen anders regt ken. Ze hebben twee ton mout†) gebrouwen, hun bakoven is dag noch nacht koud geworden, en het is ongeloofelijk wat zij niet al slagten; daar is nu vooreerst een vette os van hunne eigene drift, want met eene koe kunnen zij het niet doen, en zoo al de hamels en lammeren, ganzen, eenden en hoenders, behalve alles wat zij 'in zend*) krijgen.' - 'Wat is zend!' vroeg ik. 'Wel, dat is hetgeen hun gezonden wordt van degenen die ter bruiloft genoodigd zijn; wij hebben gezonden eene gans, twee hoenders, twee snees eijeren en een stuk boter, want men wil toch niet geringer zijn als anderen†). Daar komt volk van overal uit den omtrek, Peer heeft verscheidene dagen rondgereden om uit te noodigen; ja, want dat is, vooreerst, hunne eigen familie, en die is groot, en dan de buurschap, en vervolgens hunne kennissen, dat zijn de overigen in Ram en Knudsgârd.' - 'Knudsgârd,' viel ik hem in de rede, 'maar het was immers de dochter daaruit, die Peer gehad zou hebben.' - 'Ja, dat was zoo, en zij werden er ook zeer door beleedigd, toen daar niets van werd, maar juist op dien tijd komt er

*) Ik behoef hier de toespeling op tooverij niet aan te wijzen, zoo als ik zoo even zeide, vol bijgeloof.

†) Op de groote hoven brouwen en bakken de boeren altijd zelf; sommigen stoken zelfs brandewijn.

*) *Send*, eene eigene Jutsche uitdrukking van het werkwoord: sende, ons: zenden; de student verstaat ze niet.

†) Hier in Zuid-Sleeswijk is dit schenken van spijs niet gebruikelijk, maar alleen huisraad en dergelijk. Ook geringe lieden geven opzettelijk groote bruiloften, met oogmerk, en zulks wel openlijk uitgesproken en als met de landszeden overeenkomstig goedgekeurd, om met weinig kosten in hun huishouden te komen. Op het land komt dit al zeer onomwonden uit. In Ostenfeld, een paar mijlen noordelijk van mij, is er ordelijk een uitroeper bij: "bruid en bruidegom zitten gereed om goud en zilver aan te nemen" - is dit afgeloopen, dan: "bruid en bruidegom zullen ook koper, ijzer en blik voor lief nemen." - Anders zit er ook wel een opschrijver, die geregeld de namen afleest: "N.N. hoeveel geeft gij ter bruiloft."

een paardenkooper*) uit het Zuiden, en vrijt om Sidsel; hij had wel een' mooijen stuiver geld, maar dit was toch niets tegen Kre Peersen's eigendom, en daarom wilden de ouden zich eerst daarover bedenken, maar toen zeide Sidsel, dat zij nu op hare beurt raad geven wilde, en zoo kreeg zij daar haren paardenkoopman, en daar werd een zware bruiloft gehouden en die van Söndergârd waren ook genoodigd. Men wil anders zeggen, dat Sidsel sedert haar huwelijk het hoofd opgestoken heeft, en dat zij op zijn koopstads†) gekleed gaat, en zich gaarne Madam laat noemen. Maar zie eens,' ging hij voort, 'daar komt waarlijk Kre Peersen zelf aangereden op den witvoet' en werkelijk naderde ons, in snellen stap, een aanzienlijk boer op een paard met witte pooten; we hielden van weêrszij op toen we bij elkander kwamen, en 'goeden dag Kresten,' klonk het van den wagen, 'goên dag Ole,' van het paard, 'hoe zijt gij aan den jongeling gekomen, die daar met u mederijdt,' heette het verder. 'Nu, dat is de neef van den kamerraad op Havsgârd.' - 'Ei, wat gij zegt, is de kamerraad uw oom?' wendde hij zich tot mij, 'dat is een zeer goede vriend van mij, wij hebben menigen paardenhandel te zamen gedaan. Ge moet toch eens bij ons komen inzien, o wees zoo goed*) en doe ons het genoegen.' - Ik dankte en zeide dat het mij niet mogelijk was., 'Ik wilde gaarne met u spreken, Kresten,' zeide mijn nevenman; de beide mannen bogen nu de hoofden te zamen en fluisterden met elkaâr. 'Ja, daar is niets in den weg, dat is zelfs zeer goed' riep Kre Peersen uit en wendde zich daarop tot mij, met eene vormelijke uitnoodiging tot zijn zoons bruiloft, die ik met groote blijdschap aannam, want het was in mijne groene jeugd, in mijn roesjaar, later heb ik er over gelagchen, dat ik in zulke dingen zooveel pleizier hebben kon. Vrijdag voormiddag ratelde ik derhalve in den bruiloftshof in, in mijn ooms Weener wagen†), met vier flinke paarden er voor; ik was er zelf over verwonderd, dat ik zoo feestelijk voor den dag kwam, maar in den familieraad op Havsgârd was het uitgemaakt, dat het zoo zijn moest, dewijl het voor een teeken van minachting wordt aangezien, als men op zulk een feest zich niet zoo prachtig vertoont als waartoe men in staat is, en oom wilde zijn ouden bekenden en handelsvriend in niets voor het

*) Dat de paardenfokkerij nevens de veeteelt een hoofddeel van den landbouw is, is bekend genoeg. Het ras verschilt niet veel van het Holsteinsche.

†) De plaatselijke classificatie in Denemarken is: Landsteden (Landsbije = ons dorpen), steden, en koopsteden: deze laatsten hebben privilegiën, voornamelijk omtrent groot en kleinhandel; in de dorpen mogen geene grossiers zijn, ook slechts enkele fabrieken enz. Alles door privilegiën. Dàt verwondert hier den Hollander, dat hier alles door privilegium gaat, apothekers, boekdrukkers, fabrikanten, tot kroegen toe. Alzoo niet: privilegia ne sunto! ofschoon het Romeinsche regt hier de grondslag der jurisprudentie is.

*) Ofschoon het: "wees zoo goed," ook bij ons niet geheel vreemd is, zoo kan ik het niet nalaten aan te teekenen, dat het: vaer sâ god, dat de Deen zeer snel: weskôh, uitspreekt, bij beschaafden omgang bijna eene interjectie is; men komt er, al spreekt men het ook nog zoo verkeerd uit, mede door half Denemarken: zeker fatsoenlijker als het Engelsche: goddam, en zinrijker als het Fransche: monsieur! dat dáár, respective, de sleutel der conversatie is. Ons: asjeblieft is niet geheel zoo op alles toepasselijk.

†) Weenerwagen, eene soort van reiswagens, tamelijk gemakkelijk, ofschoon niet met de Fransche reis-calêches te vergelijken, zooals in 't algemeen het voertuig hier afschuwelijk is, en hier algemeen in gebruik.

hoofd stooten. Mijne ontvangst was geweldig grootaardig*), de wagen werd in een oogenblik omringd door eene geheele menigte gasten, mijn gastheer opende in eigen persoon het portier voor mij, en zou mij geholpen hebben af te stijgen, zoo ik zijne moeite niet had voorgekomen door eenen sprong op den steenen vloer†), en nu werd ik door eene rij van toeschouwers heen in de vóórkamer geleid. ‘Dat is mijne vrouw,’ zeide Kre Peersen, en stelde mij eene statige matrone van zeer goed uitzien voor, ‘en dat is onze zoon, de bruidegom,’ ging hij voort, terwijl hij een goed opgeschoten jong man vooruitschoof, hem te gelijker tijd eenen slag op de schouders gevende, die door den geheelen hof klonk. Dat was derhalve Peer Krensen, van wien ik mij, door zijne romaneske liefdes-historie eene voorstelling had gevormd van smachtende dweeperij, die ondertusschen zeer weinig overeenkwam met de uitdrukking van kalme blijdschap, die mij uit zijn open, wakker aangezigt tegenblonk. Ik werd nu in de groote-kamer gebragt, een vertrek dat met regt dien naam verdiende, zoo groot en ruim was het. Hier zat een heel aantal vrouwelijke gasten in 't volle genot van den koffijpot, en verscheidene lange tafels stonden beladen met koeken, beschuit, boterhammen, bier, wijn, brandewijn en de hemel weet wat. Daar ging het nu op een noodigen, bidden, ja, smeeken om van deze dingen te nuttigen, daar ik tamelijk door in de knel kwam, te meer, omdat ik mij niet in staat zag, om al de uitnoodigingen, die tot mij kwamen, te vervullen, al deed ik ook nog zoo mijn best. Ondertusschen had ik te vergeefs rondgezien naar de bruid, waartegen ik boven aan de tafel, onder de rij bruidsdames*) die in 't gelid langs den wand zaten, in haren besten tooi, en met het gelaat in de plegtigste plooijen, eene hooge vrouw ontdekte, in een zijden kleed, dat in menigte kleuren speelde, wier breed aangezigt om strijd gloeide met de hoogroode linten en rozen van dezelfde kleur, die het omgaven, en zij scheen met eene soort van voorname nederbuiging de haar omringende voorwerpen te beschouwen. Deze merkwaardige persoon was, zoo als ik later vernam, de door haar huwelijk met den paardenkoopman uit ‘het Zuiden’ in den madammenstand verhevene Sidsel Knudsgârd, die zich hier in al den glans, die haren nieuwen staat toekwam, vertoonde. Eindelijk, nadat de groote-kamer bijna geheel met gasten gevuld was, trad de bruid in, geleid door de priestersvrouw, die haren tooi bezorgd had, zoo als het gebruik vordert†), en naar hetzelfde gebruik was het hoofd der jonge bruid beladen met een wonderlijke, wijdluftige, ingewikkelde menigvuldigheid van bloemen, kralen, linten en kwasten, waartusschen haar schoon gelaat vriendelijk en liefelijk uitkwam. Sidsel, of madam Nis Jepsen, zoo als zij genoemd werd, wierp haar eenen triom-

*) Dit kunnen wij gerust zeggen, en naar den aard onzer taal, even zoo goed als de Duitscher zijn: groszartig, en de Deen: storarted.

†) Op de groote hoven is de oprijplaats altijd met keijen bestraat.

*) Wel te onderscheiden van de bruidsjuffers, onze speelnooten.

†) De predikantsvrouw heeft daar, en ook hier op het land den bruidstooi en den bruidskrans, zoo ook bij doopen het doopkleed te bezorgen; de belooning daarvoor behoort tot de accidentiën, ‘offers,’ van den priester. Over 't geheel is zij, zooals men ook uit deze vertelling ziet, in de vrouwelijke dorpswereld, *ex officio*, datgeen, wat haar echtgenoot voor de geheele gemeente is.

ferenden blik toe, die ondertusschen zijne werking miste, daar zij, die hij gold, de oogen nedergeslagen had, en ik kon niet nalaten in mij zelven eene vergelijking te maken tusschen de bruid die voor Peer Krensen door zijne ouders bestemd was, en die welke hij zelf had uitgekozen, en, daarbij zijne goede geluksster te prijzen. Nu begon de kerkklok in de verte te luiden, en te gelijker tijd berigtte onze gastheer, dat de wagens voorgespannen waren, en dat het tijd was om naar de kerk te gaan. Natuurlijk had ik geheel afstand van den Weenerwagen gedaan, en hierin werd de bruid met beide hare bruidsdames geplaatst, waarvan de priestersvrouw de eene was, met hare twee lieve dochtertjes, die tot de bruidsjuffers behoorden. Op den volgenden wagen kwam de bruidegom op den voorsten stoel*), en achter hem, op den anderen stoel, zijne twee bruigomsleiders. Het overige wagengevolg rangschikte zich naar bloedverwantschap en later zóó, als men best te regt komen kon, doch genoot ik, als standspersoon, en wel voornamelijk wegens mijnen oom, de eer, te volgen met des bruidegoms oom, een zeer respectabele boer. De wagens, ten getale van 40, zetten zich nu in beweging, en spoedig ging het voorwaarts in vliegende vaart, want daar het tot de étiquette behoort, bij bruiloftsplegtigheden snel te rijden, en Christiaan, de koetsier, wist, wat hij aan de renommée van zijns huisheers paarden en zijne eigene koetsiersbehendigheid schuldig was, zoo voerde hij de zweep over zijne vier bruinen, met een voor hen zoo aanmoedigend *éclat*, dat ze over den in den zomer voortreffelijken landweg heendraafden in eene bijna ongeoorloofde vaart, en wij anderen waren natuurlijk genoodzaakt om mede te volgen. Buiten het kerkhof stegen wij af, en de bruidsoptogt ordende zich zoodanig, als ze in de kerk moesten volgen. Eerst ging de bruid er in, daarop hare twee bruidsdames, vervolgens de zes bruidsjuffers, paarsgewijs, toen de bruidegom met zijne bruigomsleiders achter zich; vervolgens het manvolk, twee aan twee, en ten slotte de vrouwen. In de kerk werden eerst psalmen*) gezongen, daarop werd de bruidswijding†) voltrokken, bij welke gelegenheid de bruidsjuffers, en ook deze alleen, op den kerkevloer vooruit traden. Na de wijding werd er weêr een psalm gezongen, waarop de priester den predikstoel besteeg en eene korte, goede en bevattelijke preek hield.

Nu plaatste de priester zich voor het

*) *Soede*, hier *Stuhl.* De wagens, veelal van mandewerk, hebben zeer wijd uitstaande zijladders; voor personen worden op deze zijladders gehecht eene soort van zetels, bij aanzienlijken met lederen gebombeerde ruggen, in den vorm van kanapés, voor twee of drie personen, en 2, 3, 4, 5 in getal, al naar dat de wagen groot en er behoefte aan is. Dit zijn de personenwagens. De vrachtwagens zijn anders. Dit zijn soms ontzettende werktuigen, wier gewigt onze baksteenen straatwegen vergruizen zou; velgen van 9 à 12 duim, assen en boomen naar evenredigheid; de twee paarden worden altijd aan den langstok gespannen; neemt men er drie of vier, zoo komen de andere aan kettingen, die bij de assen der voorste wielen worden vastgemaakt; als ze vol geladen zijn, lijken het wandelende pakhuizen; zij nemen met gemak den verhuisboêl van twee, drie groote familiën op.

*) Dat is te zeggen: liederen; de eigenlijke Psalmen Davids worden, als bekend, alleen door, het Calvinistische deel der reformatie gezongen Deze worden ondertusschen niet van het bruidsvolk gezongen, maar van de schooljeugd op het koor, onder begeleiding van het orgel.

†) Een regt schoon woord, dunkt mij.

altaar, en het offer begon onder gestadig psalmgezang, het bruidspaar eerst en daarna de bruidsjuffers. De laatste van deze was juist weder in hare bank gegaan, toen mijn buurman Peers oom mij aanstootte en vroeg: ‘wilt gij nu niet ten offer opgaan?’ Mijn oom had mij eene specie*) voor den priester en een rijksbankdaalder†) voor den deken§) gegeven, die ik, om ze niet te verwisselen, ieder in zijn eigen vestzak had gestoken; derhalve, toen deze onverwachte aansporing tot mij kwam, voer ik snel met mijne vingers in de vestzakken neêr, en daarop met rassche schreden op naar het altaar, legde mijne gaven op hetzelve en op den rand van den dekensstoel, maakte een kompliment dat iedere boerenbuiging moest in de schaduw stellen, draaide mij snel om, en snelde terug naar den kerkegang**), zeer vergenoegd met de wijs, waarop ik mijnen pligt had uitgevoerd, en tegelijk omziende naar de bruidsjuffers, om den indruk waar te nemen, dien mijn gedrag had te weeg gebragt. Ondertusschen vernam ik hier slechts een onderdrukt lagchen, en de oom zag op mij met eene uitdrukking van beleedigde waardigheid op het gelaat, die mij hoogelijk verwonderde, waarop hij ook ‘ten offer’ ging. Later hoorde ik, toen ik bij de priestersvrouw opheldering van dit gebeurde vroeg, dat ik mij allezins verkeerd had gedragen. Vooreerst, was ik, die als jongman had moeten wachten, totdat al de getrouwde mannen geofferd hadden, vóór deze opgegaan, en daarenboven vóór de naaste familie, daarenboven had ik gebogen voor den deken in plaats van voor den priester en daarop dezen laatsten den rug toegewend. Vergeefs bragt ik bij, dat de oom zelf mij had uitgenoodigd om ‘ten offer’ te gaan, dat mij anders niet zou ingevallen zijn, en dat ik gebogen had voor dengenen die mij het aangezigt toewendde, en niet voor hem die mij den rug toekeerde. Hierop antwoordde zij, dat zulke spitsvindigheden de bron van alle kwaad in de wereld waren, en dat men iedereen de eer geven moest die hem toekwam. En wat oom Hans uitnoodiging aanging, die was niet meer in ernst gemeend als wanneer een groot heer in overmate van beleefdheid zijne onderhoorigen noodigde om eerst ter deure in te gaan, en dat de groote heer geene grootere verwondering en verontwaardiging gevoelen kon, zoo hij ze zijne uitnoodiging werkelijk opvolgen zag, als oom Hans gevoelde, daar hij mij de zijne zag nakomen, want nergens is de étiquette eene zaak van zulk een gewigt, en nergens wordt de rangopvolging met zulk eene angstige naauwkeurigheid opgevolgd, als in het maatschappelijke leven onder onze boeren. - Maar - om weder op de bruiloftsvaart terug te komen, de kerkelijke handelingen waren nu voorbij met het offeren, en nadat een slotpsalm nog gezongen was, begaven wij ons buiten de kerk, en later terug in dezelfde orde, waarin wij er in waren gekomen, slechts met deze verandering, dat nu des bruidegoms wagen den togt opende, en die der bruid volgde. Op den bruiloftshof werden wij ontvangen

*) Rijksdaalder specie, 60 schilling, *f* 2,75.
†) ½ Specie.
§) Koster.
**) De middelsteeg tusschen de banken; deze is zeer breed, 10 à 14 voet, en dient tot verschillend gebruik; bij trouwingen staan er de bruiloftsgasten, bij confirmatien, examens en visitaties de kinderen; hier stonden er de Deensche soldaten, als zij, in grooten getale ten Avondmaal gaande, eerst ingezegend werden.

met muziek, van twee niet geheel te zamenstemmende violen, en geweerschoten, die de vrouwen verschrikten en bijna de paarden hadden schuw gemaakt. Geheel het groote, ruime woonhuis was nu, om zoo te zeggen, tot een spijzigingslokaal ingerigt; in ieder vertrek ontdekte men gedekte tafels, maar boven allen muntte uit eene groote gala-tafel in de groote-kamer, door hare netheid en volkomene bereiding. Midden op den eenen vleugel paradeerde een groote macaronie-koek*) van drie verdiepingen, eene zoogenaamde valsche wereld, voorzien met platen en opschriften, zoo fraai, dat ik slechts eenen volleerden banketbakker voor in staat hield om zoo iets voort te brengen; maar tot mijne groote verbazing moest ik vernemen, dat ik zelf dit prachtstuk medegebragt had, en dat mijne tante het waarschijnlijk gebakken†) had, of had laten bakken. Het duurde niet lang, of het eten werd opgedragen, en nu begon de groote arbeid, om de gasten rondom de tafel tot zitten te krijgen, zóó, dat elk de plaats kreeg die hem toekwam, doch ten laatsten, na veel over en weêr praten, veel voorwaarts en terugtrekken, werd ook deze zaak ten einde gebragt, en, zoo als ik hoop, tot ieders tevredenheid. Wat mij aangaat, ik was zeer tevreden over mijne plaats, die naast de wakkere priestersvrouw was, die als hoofd-voordienster en voorsnijdster aan het eene einde der tafel presideerde. Daar waren vier schaffers*), dat wil zeggen, oppassers, die men zich echter niet moet voorstellen als dienende wezens, neen, ieder van hen was een welgezeten hofbezitter, die slechts, terwijl hij zijn ambt waarnam, zijnen langen rok had uitgetrokken. De maaltijd werd geopend met eene goede vleeschsoep, met twee soorten van noedels†) er in. De terrine werd steeds

*) Kransen van bitter-amandelen-koek, in afnemende grootte op elkander getorend, ook hier op maaltijden veel gebruikelijk.

†) Hier, en nog meer in het noorden, waar men bijna geene groenten, maar des te meer koekjes en podding, benevens confituren eet, behoort het tot de noodzakelijke eigenschappen eener goede huisvrouw, vooral ten platten lande, om allerlei koeken en taarten volmaakt te kunnen bakken. Ten lande op de hoven heeft men altijd eene groote blikken trommel met allerhande bakwerk, waaruit men den gaanden en komenden bedient; en die, zoodra als zij begint krimp te geven, weder door nieuw baksel aangevuld wordt. Trouwens, men eet hier eene verbazende menigte koekjes; 't is hetgeen men presenteert bij ieder bezoek, kort of lang. Ik herinner mij nog, hoe mijns voorgangers echtgenoot, als ik mij, vóór mijn vertrek, bij haar informeerde naar de levenswijs en spijs alhier, en zij mij zoo 't een en ander had opgenoemd, er ten slotte beteekenisvol bijvoegde: *und Kuchen!!* De bedoeling van dien nadruk leerde ik hier eerst kennen.

*) Hier: Schaffner genaamd, en hier op groote bruiloften tot twaalf. Eene van hunne eervolste bezigheden is, het gebraad bij den bakker uit den oven te gaan halen, met muziek en onder geleide eener menigte jonge bruiloftsgasten, die overal waar zij binnenkomen aan het dansen gaan; ook de geweerschoten ontbreken hierbij niet.

†) Soep is hier altijd, ook dagelijks, de vóórspijs; 't zij zoete vruchtsoepen, 't zij melk, 't zij vleeschsoep. In de laatste meest altijd: Klösze, Klump in 't plat duitsch, Boller in 't deensch, Knöpfle in Zwaben, veelal ter grootte van eene kindervuist, 't zij van vleesch, van meel, brood, beschuit, aardappelen met eijeren en melk; 't is ten lande het lievelings- en hoofdgeregt; de boerenknechts eten het dagelijks, hoezeer niet van de fijnste, en zoo hard als een steen. Als ik eens eenen boer verhaalde dat wij ze in Holland niet kenden, schudde hij bedenkelijk en bijna ongeloovig het hoofd, en verklaarde ten laatste dat hij in zulk een land niet zou kunnen leven: ‘wâr de luut keen klump et'n doën.’

op nieuw gevuld, vóór dat ze leeg werd, en tot slot werd er nog eene groote schaal soep in gehaald, zoodat ze ten naasten bij even zoo vol uitgedragen werd, als zij er in gebragt was. Als ik mijne tafeldame mijne verwondering daarover betuigde, zeide zij in Jutschen tongval*): 'gelooft gij, dat Met Söndergârd de schande hebben wil, dat men zeggen zal dat er een ledige schotel van hare tafel afgedragen is?' Na de soep volgden onmanierlijke stukken ossenvleesch van de vette os van Kre Peersens eigene drift, benevens gekookte hoenders met mierikswortelsaus. Terwijl de priestersvrouw de vette hoenderen voorsneed, lette ik op, dat zij eenen blik schuins over de tafel wierp, terwijl een ironische glimlach om haren mond speelde; ik volgde den blik en ontdekte een aanzienlijk boerenman, die hare werkzaamheden met de oogen volgde, terwijl hij zigtbaar moeite deed om een gesprek met haar aan te vangen; eindelijk klonk het over de tafel heen, tot haar, met eene diepe, plegtige stem: 'dat is eene smakelijke spijs, hoenders met mierikssaus, madam.' - 'Ja, daarin hebt gij gelijk, Sören Vestermark,' luidde het antwoord, met eenen vriendelijken hoofdknik. 'Ik wist wel dat dit komen zou,' zeide de priestersvrouw met zachte stem tot mij, 'want gij moet weten, dat in deze woorden, die gij zoo hoordet, ontwijfelbaar Sören Vestermarks en mijne conversatie bestaat, wanneer wij elkander op bruiloften ontmoeten, 't geen niet zeer zelden gebeurt, dewijl hij veel familie en bekenden hier in de gemeente heeft. Gij zult over het geheel opmerken, dat er aan de bruidstafel niet veel vrolijkheid of levendig gesprek heerscht; maar dit komt niet van slaperigheid of slecht humeur, maar daar van daan, dat iedereen genoeg op zichzelf te passen heeft, om niet uit de plegtige houding te komen, die men naar aanleiding van het feest heeft aangenomen; voor het overige is het alleen aan onze tafel, dat deze stijve hoftoon heerscht, aan de andere tafels wordt het zoo naauw niet genomen,' en van dezen klonken ook werkelijk vrolijke luide gesprekken en stormend gelagch tot ons over. Het volgende geregt bestond in verscheidene soorten van visch, zoowel zoetwater- als zeevisch. De schaffers voeren nu verward om met de sausen, en boden ze aan, zoo als het viel; zoo zou ik, zonder de hulp mijner tafeldame, mijn gekookten zalm met mosterdsaus hebben komen te eten. Het gebraad dat nu volgde, was ontelbaar en opgestapeld op de schotels om er plaats op te krijgen; zoo telde ik op eenen niet zeer grooten schotel, die vóór de priestersvrouw gezet werd, een geheel gebraden speenvarken, twee ganzen en vier eenden, en er behoorde werkelijk eene ongewone behendigheid en oefening toe, zoo als zij had, om deze piramide te trancheren, zonder er iets van te verliezen. Hierop volgden verscheidene groote koeken boven en behalve de valsche wereld. Amandelvla en roode grutten*) besloten den maaltijd, die

*) Dien ik natuurlijk niet in de vertaling teruggeven kan; als gezegd maken de Kopenhageners zich er lustig mede. 't Is dáár, zoowel als hier, een teeken van vertrouwelijkheid, als men plat tegen iemand spreekt; bij de boeren vindt de stedeling alleen daarmede ingang; trouwens, zij brengen er het hoog ook zoo krom uit, dat men hen in pijnlijke verlegenheid zet, door hen er toe te noodzaken.

*) *Röd-Gröd*, *rothe Grütze*, de beroemde koningin der spijzen in het noorden, waarvoor, even als Chapelon in den Postillon de Lonjumeau voor zijne soupe-aux-choux, iedereen hier eene laagheid begaan zou. 'Röd og hvid Gröd' 's zomers met groote letters aan alle spijslocalen in Kopenhagen. Van de fijnste restauratie in het lekkerbekkige Hamburg tot de geringste herberg in Jutland, is 's zomers overal: *rothe Grütze* het eerste en beste dat ze aan te bieden hebben. Zoo als bij ons om room te eten, rijdt men hier naar het land om roode grutten te eten, of neemt ze zelf bij eene landpartij mede; kortom, geen iets meer dan gewone maaltijd 's zomers, of er komen roode grutten. 't Is overigens zeer eenvoudig, koude podding van rijstemeel met amandelmeel, met saus van sago en rood vruchten nat, meest roode bessen. Is dit kruisbessen-moes, zoo heet het: witte grutten, die echter meer in Denemarken als hier gebruikelijk is. 't Smaakt goed als het warm weêr is. maar.... herinnert toch in de verte aan Sparta's zwarte soep; zoo veel ophef is zulk eene kleinigheid niet waardig.

verscheidene uren geduurd had, want de bediening liet, in spijt van de vier schaffers, veel te wenschen over, vooral ten opzigte der snelheid.

Na de tafel werd er eene groote wandeling aan de mannelijke gasten voorgeslagen, om Kre Peersens creaturen, velden, weiden en andere heerlijkheden te bezien; toen wij daarvan terug kwamen was het donker, en in het bruidshuis waren de kaarsen aangestoken. De tafels waren weggehaald of ter zijde geschoven, en in de eene gastkamer was reeds eene koffijschenking begonnen, die voortduurde, tot dat zij later op den avond werd afgelost door thee, en de uit Holstein ingevoerde theepunsch. De viool speelde nu op ten bruiddans, en Peer met Ellen, in haren vollen bruidstooi, trad nu voorwaarts en danste eene soort van Reel*), die zeer goed werd uitgevoerd. Toen deze dans ten einde was, ging de bruid weg, en kwam niet lang daarna weder binnen, met andere kleederen aan, en in plaats van den smakeloozen bruidstooi met een allernetst boerenhoofdtooisel op, dat haar regt bevallig stond. Naar aanwijzing van mijnen mentor, de priestersvrouw, die ik met blijdschap opvolgde, ijlde ik de binnentredende te gemoet en verzocht haar ten dans. Deze was ondertusschen slechts de eerste van de lange rij dansen, die de arme Ellen dien avond wachtten, want als bruid mogt zij geenen eeredans afslaan, en ofschoon zij met elk slechts eenige malen in de kamer rond behoefde te dansen, zoo kon dit alleen reeds vermoeijend genoeg zijn*). Ik verzocht nu, nadat ik een kleinen omzwaai met mijne kleine vriendinnetjes, de priestersdochters, genomen had, achter elkander verscheidene boerenmeisjes ten dans, maar kreeg steeds weigering. Verdrietig hierover zette ik mij in eenen hoek, de gansachtigheid van de Jutsche meisjes overdenkende, en, of het niet het best voor mij was, om voor te laten spannen

*) De vergelijking met dezen Schotschen dans doet mij denken dat hij zeer verschilt van den hier op het land gebruikelijken bruidsdans; deze is niet onbevallig; zonderling echter, dat tot deszelfs volkomenheid behoort, dat men tusschen de vingeren vier brandende kaarsen houdt. In verband met den vortstelijken ‘fakkeldans’ in Duitschland?

*) Men ziet hoe het dansen, als kunst, hier, ook op het land, veel algemeener is als bij ons. Trouwens, 't is bekend dat wij, in dit opzigt, eene uitzondering op alle Europische natien maken. Volksvermakelijkheden zijn hier minder, gezelschapsspelen ook veel minder, een patertje, met het: zesmaal, zesmaal, zesmaal! zou hier tegen alle regelen der welvoegelijkheid strijden; maar daarentegen veel meer kunstdans. Ik heb mij laten zeggen dat er in 't noorden nog ouderwetsche plaatsen zijn, waar men 't als eene geringachting zou aanzien, wanneer de priester de bruid niet tot den eersten eeredans na den bruidegom opvoerde.

en naar huis te rijden. In dezen mijnen pruilhoek kwam de priestersvrouw tot mij en riep uit: ‘Wat, hebt gij reeds gedaan met dansen?’ ‘Ja, dat moet ik wel, mevrouw, wanneer niemand met mij dansen wil.’ - ‘Niemand met u dansen, hoe moet ik dat begrijpen? maar wij moeten zien dat wij dat te regt krijgen; hoe gaat gij bij voorbeeld te werk met het engageren uwer dames?’ - ‘Ik zeide, zoo als het behoort, mag ik het genoegen niet hebben den volgenden dans met u te dansen, en daarop werd mij geantwoord, terwijl men het hoofd van mij afwendde: neen, neen, dank u zeer; of: o neen, zeker niet, ja eene zeide zelfs dat zij niet kon dansen, en zie nu maar eens hoe zij rondzwaait, zij daar met den groenen rok.’ - ‘Ja - dat is Stine in den Molen, dat was eene uitdrukking van bescheidenheid, waarvan zij verwachtte dat gij ze zoudt hebben tegengesproken, zeide de priestersvrouw; en zoo hebt ge het daarbij laten blijven en zijt uwen weg gegaan?’ - ‘Ja, natuurlijk, ik kan toch niemand dwingen om met mij te dansen.’ - ‘Nu, daarover kunnen de gevoelens verschillend zijn. Wilt ge maar eens oppassen, nu wordt er weêr geëngageerd, opdat ge leeren kunt, hoe men bij ons dames ten dans noodigt, om u dan daarnaar te rigten.’ - Ik zag nu verscheidene van de landelijke dansers de meisjes naderen, die in verscheidene groepen bijeen in de zaal stonden, en lette bijzonder op eenen van hen die mij voorkwam als de meest uitstekende persoon. Hij stapte op hooge beenen heen naar de meisjes, greep er eene van bij de handen, terwijl hij vroeg: ‘zullen wij dezen dans mede doen?’ - ‘Neen, zeker niet,’ luidde het antwoord van de uitgekozene, terwijl zij hare hand uit de zijne trachtte los te wringen. ‘Kom, kom, wat is dat voor malligheid,’ hernam de cavalier, ‘ja, wis en zeker zult ge met mij dansen!’ en hiermede begon hij met alle krachten zijne dame naar zich toe te trekken; zij streed echter dapper er tegen, tot dat eene vriendin haar een zet in den rug gaf, die haar uit den kring bragt, en nu was het niet moeijelijk voor den danser, om haar voort te krijgen en aan den dans te brengen. Ik zag met een verbaasd, ja misschien verschrikt gelaat naar mijne priestersvrouw, want deze kon haar lagchen naauw inhouden, als zij troostende tot mij zeide: ‘Ja, zóó streng behoeft gij het misschien niet te nemen, maar toch zult gij wel een weinig mannenkracht moeten aanwenden, ten minste in den beginne, later zal het ligter van de hand gaan. En zoo wil ik u tevens vaarwel zeggen, want nu gaan wij heen.’ Het deed mij werkelijk leed van de wakkere priesterfamilie te scheiden, maar ik hoorde dat dit nu eens voor altijd hunne aangenomene gewoonte was, om nergens langer op de bruiloftspartij te blijven als tot klokke tien, een regel dien zij niet wilden breken, want als ze op ééne plaats hadden toegegeven aan den stroom van overredingen om langer te blijven, die gewoonlijk tegen hen werd aangewend, zoo moesten zij dat overal doen. Toen ik weder binnen kwam, na den priester tot aan den wagen begeleid te hebben, begon ik op nieuw danseressen te engageren, en nu met geheel ander geluk als te voren, ik behoefde slechts eenige overreding aan te wenden en volstrekt geen geweld. De dans ging nu lustig voort en later werden er kersspelletjes[*)]

*) De Kersweek is de Saturnalia van het noorden, misschien wel het aloude Joelfeest, dan werkt niemand, maar alles vermaakt zich en is vrolijk; vandaar dat de benaming Kersspelen (Julelege) op alle gezelschapsspelen wordt overgebragt.

gespeeld. Ik beproefde bij deze gelegenheid, om de langwijlige pandspelen af te wisselen met spreekwoord- en andere gezelschapsspelen, en het ging, na eenige min gelukkige proeven, toch zeer goed, hoe meer men aan den gang kwam des te beter. Daar zit werkelijk een trek voor het komieke genre in dit volk, en voornamelijk hadden verscheidene van de jonge meisjes een ongewoon bevattingstalent. Zoo vergeet ik nooit Stine uit den Molen, als zij in het spreekwoord: 'als s-t*) komt tot eer, kent het zichzelven niet meer', dengenen zou voorstellen, die tot eere gekomen was, en toen madame Nis Jepsens mienen en manieren met zulk eene komieke waarheid copieerde, dat het een schaterend gelagch verwekte, en bij mij de vrees baarde, dat de gekonterfijte zichzelve zou herkennen; doch die onrust had ik mij kunnen besparen, want madam zag zichzelf voor al te hoog aan, dan dat het haar in de gedachten gevallen zou zijn, dat iemand zich over haar vermaken zou. Al te vroeg voor ons jongeluî werden wij geroepen tot de avondtafel, zoo als het genoemd werd, hoewel het reeds drie uur in den nacht was. De tafels waren nu weder gedekt, en beladen met eene overdaad van eetwaren, hammen, die zeker een paar lijspond wogen, en andere gerookte zaken, gebraad, worst enz. alles koud, en ten laatste werd de maaltijd besloten met groote schotels rijstenbrij, rijkelijk bestrooid met kaneel en suiker*). Na de tafel trok het volk weg, en ik zeide een hartelijk vaarwel aan mijnen gastheer, den braven Kre Peersen, zijne wakkere vrouw, de mooije bruidsjuffers en menig ander goedvolk†), die mij goed bevallen hadden. De dag begon aan te breken, toen ik in den wagen steeg, maar naauwelijks had ik er mij regt op mijn gemak in nedergezet, of ik viel in een' diepen slaap, waaruit ik eerst wakker werd, toen wij voor de deur in Havsgaard stil hielden, en slaapdronken als ik was uit den wagen getild werd, te gelijk met eenen grooten korf, inhoudende eene zoogenoemde: 'mondproef,' die altijd aan de gasten van den maaltijd wordt medegegeven, tot dank voor: 'de Zend.' 't Zijn voor 't overige geen mondjes vol, wat er op zulke wijs wordt medegebragt, en mijn deel bestond in eene geheele gans, eene magtige vleeschworst, een zwaren lamsbout, om niet te spreken van twee ellenlange bloemskoeken§), en vele andere goede dingen, met welke mildheid Mette Söndergaard wilde te kennen geven, dat

*) *Skidt*, plat duitsch *schiet*, is wel letterlijk hetzelfde, maar in 't gebruik toch zoo grof niet, als ons gelijkluidende; hier hebben we eene: Schietstraote.

*) Op 't laatst komen wij toch allen gelijk; tout comme chez nous, die stevige 'neerdrukker' boven op.

†) Een woord, dat mij zoo goed klinkt, dat ik er geene: 'brave lui' van maken wil.

§) Of hier met 'sigtekage' letterlijk zeefkoeken, rogge- of tarwebloem bedoeld wordt, durf ik niet zeggen. Ofschoon hier ongelijk veel meer roggenbrood gegeten wordt, 'tgeen trouwens ook veel beter is als bij ons, altijd van fijn gemalen rog, en *zonder*, in plaats van *met* zemelen, en zelfs fatsoenlijke personen het bij voorkeur eten, zoo heb ik toch nog van geene roggemeelskoeken gehoord noch gezien, en men verwondert zich niet weinig over onze Hollandsche 'zonderlingheid,' dat wij onze koek van rogge maken. Dat kan nooit goed smaken. Geene *Klösze*, en koeken van rog! Vreemde menschen, halve Chinezen!

zij niet behoorde tot de ‘slappe vrouwen,’ en behoorlijk op prijs wist te stellen, den Weener wagen, de valsche wereld en andere oplettendheden. Doch was het eerst den volgenden morgen, dat het mij vergund werd, deze heerlijkheden in oogenschouw te nemen, voor het oogenblik stonden mijne gedachten alleen naar bed, en terwijl de gebeurtenissen van den dag van gisteren mij snel voorbijgleden, viel ik spoedig in slaap, en droomde, zoo als men wel kan denken, van niets anders dan van het bruiloftsmaal op Söndergaard.

Brievenbus.

II.
Boerenbrief uit den Achterhoek, waarin onder meer gehandeld wordt over galziekte, vliegende ballast, en vleermuizen-politiek.

O.... in Junij 1854.

Menheer de Redakteur!

Ik ben er nog met armen en beenen, al schreef ik in lang niet; maar nu mag ik 't immers wel weêr eens doen. Nog wel bedankt, omdat mijn brieven vroeger in je boek mogten, ik hoop dat ge er den dezen ook in wilt zetten. Meester van 't Zandt heeft me wat Hollandsch geleerd, en hij zegt dat het nog niet glad zuver is, maar hij meent dat de luu het nu toch beter zullen verstaan als zulke platte sprake as wij went zunt. Ze klaagden dat ik al te gruin sprak. Nou mogt dat met mijn sprake zoo wezen, aêrs is er zoo waar weinig van Groen of zijns gelijken aan mij, en ik hold je niks van zijn spaansch-groene orthodoxie. Ik heb in der tijd den man nog gewaarschuwd, dat 't hum als de vlaarmuis gaan zou, maar ja! 't hulp niks. Het is er toe gekomen en 't zal er toe komen, dat de dag- en nachtvogels mekander oet de weg zullen gaan en dat vlaarmoes er zoo wat als niemandsvrind doorhen moet vladderen. Was hij maar bij zen archieven en bij de pampieren van den Keuning gebleven! Daar is hij knap in. Ik heb ook zen Handboek van de vaderlandsche Geschiedenis gelezen; maar hij kent je een heele bulte, daar andere luu zoo niet af weten.

Hoe kan 't je komen, dacht ik duk, dat zulk een wijze man zoo wonderlijk is en doet? - Nou heb ik dat lestens gehoord van onzen dokter, al zeî de man het mij niet en al dacht hij niet eens aan menheer Groen, en ik heb het ook zoo wat geleerd, toen ik verleden jaar in Amsterdam was en op een groot schip kwam. De kapitein was bij ons van daan en nog zoo wat van mijn volk. Wil je 't hooren, menheer, dan zal ik 't je vertellen.

Eerst dan hoé dat ik geloof, dat die menheer Groen zoo raar is en van den dokter. - Geertemeu was ziek: ze had

het door de leden en eene bijstere zeerte in 't achterhoofd, dat o zoo zwaar was. Koffij mogt ze niet zien, al houdt ze er anders, als te met al onze vrouwlui te veel van. Eten lustte ze niet, vooral geen spek of boter. Al wat ze proefde smaakte bitter, en alles docht heur geel, tot haar schoone nachtmuts toe. Zij zelve was ook geel als een taan. En herink! wat was de vrouw al dien tijd boos en hellig. Het mensch was er al ik weet niet hoe lang met geplaagd geweest. - Toen sprak ik den dokter, die mij vertelde dat het een galziekte was, en dat haast al wat ze gebruikte in gal verteerde, en dat het eene lastige ziekte was, daar men niet gemakkelijk afkwam. - Zoo geloof ik, dat menheer Groen de orthodoxie heit, en dat haast al wat hij gebruikt daarin verteert, zoo dat men in de Kamers heel dikwijls niets anders van hem kreeg dan orthodoxie. Dat is nu een hard en zwaar eten, dat sommige menschen heel gezond noemen, ofschoon ik van velen die ik heb gekend, niet anders kan zeggen dan dat zij bitter aan 't sukkelen bleven, en ik over 't geheel niet kon zien, dat zij er zooveel flinker bij worden en er beter bij varen dan anderen. En dat moest toch, als 't zoo goed was. - En toch als men die lui, die orthodoxen hoort, dan merkt men duidelijk dat zij wel het heele land aan denzelfden kost zouden willen helpen, zoo'n leven maken ze er van en zoo hemelen ze dien op. Maar dan denk ik aan de Hollowaypillen, daar in de kranten die lange advertenties van staan. Die zetten ze daarin, niet juist omdat ze daarvan zooveel verkoopen, maar omdat ze er graag zooveel van zouden willen verkoopen. - Me dunkt, dat is lestens gebleken, toen ze opkwamen tegen onzen Groninger man, onzen Meijboom. Wel groot vijf honderd in 't heele Amsterdam! In den Haag en ook anderweegs moeten er heel rijke luî bij wezen, want ze kunnen een bulte. Evel, er zijn al gaauw vlaarmuizen te over; er zijn lellijke beesten onder, die soms menschen het bloed afzogen, zoo als neef de kapitein mij vertelde. Dat echter tot daaraan toe. Vroeger deed de orthodoxie dat ook soms. - Maar als ik lui tegen kom, die kribbig zijn en duvekers den baas willen spelen en tegen alle menschen regt hebben, die aan alle menschen behalve aan die van hun soort een' vuilen smaak vinden, die zoo ijsselijk zwaar van hoofd zijn en die zoo pikken op de letter, dan vraag ik al gaauw: - ‘Hebben ze ook de orthodoxie?’

En nou, hoe menheer Groen zoo raar heit gedaan? - Zoo veel heb ik begrepen, menheer de redakteur, dat er veul dingen in de Kamer komen, daar men als van zelfs partijen door maakt of partij bij wordt; al schoon ik het lang niet gelukkig vind, en ik wenschte, dat men het althans nooit op andere zaken betrok. - Maar nu was die menheer Groen met nog een stuk of wat meer eene derde partij. Ik dacht al duk, hoe dat zoo kwam en wat dat moest, tot dat ik het bij neef aan boord leerde. Heerink, wat is zoo'n schip mooi! Maar dat tot daaraan toe. We gingen tot heel na beneden, diep onder het water, daar ballast lag. Ze hadden al veel vaten en kisten geladen, maar wat netjes alles. Ik hoorde neef ook zeggen, dat het schip goed op de waterlijn lag, ook nog iets van eene slagzij. Boven op 't dek zag ik twee kisten, met zware klompen ijzer en kogels, waaraan touwen waren die door blokken liepen. Mijn neef noemde die vliegende ballast. Ik docht, hij had me veur 't lappien,

en ik vrieg hem, wat zij daarmet deden? - En toen zeî hij mij: - ‘Harmneef, zie nou naar de waterlijn’ - en toen riep hij een paar man en zette die aan de talies, en toen trokken zij de kisten naar de eene en de andere zij; en waar die vliegende ballast heenging, daarheen helde het schip ook over, en soms vrij erg als 't wat digt naar boord ging. Toen zeî ik: - Neef, die twee kisten zijn zoo heel veel niet; maar toch maken zij, dat het schip zus of zoo gaat hellen; de kant waar zij komen wordt de zwaarste. - En toen dacht ik aan menheer Groen, óf die misschien ook zoo als de vliegende ballast en zoo meester van de beweging wezen wou. - Het leek er eerst wel naar, doch de man is wat onbesuisd overgegaan, zoo dat de verschansing het niet hield, en de vliegende ballast is over boord geraakt, in 't water gevallen. Vlaarmuizenpolitiek en vlaarmuizenlot! Men zal hem alevel nog wel weêr pogen op te visschen. Maar vooreerst ligt hij er.

Ik mag 't aan één kant wel lijden, ofschoon ik zukke manier van doen niet mooi vind. De man weet een bulte wat in de Kamers te pas komt. De historie is toch maar krek als de vragen die een docter doet en de antwoorden die hij krijgt. Zoo leert hij 't gestel kennen. En dat is met de historie bij 't volk ook zoo. - Men moet evel niet vergeten, dat het een dagje ouder en grooter wordt, en dat men de jongens geen kinderbroek kan aantrekken, of die scheurt en barst de naden uit bij de minste beweging. - Ik haat dien heer niet, ik zag hem nooit; maar dat ik bij Sinte Groen niet zweer, en ook niet zweer bij alles waarbij hij zweert, kan ik niet helpen.

Het welwezen, mijnheer de Redacteur, en moge de Heer het land en ons door - en boven de mannen van stuuren bakboord helpen!

't Is bedroefd met dien oorlog, he? Ik denk er alle dagen om. Die arme menschen daar ginds! De Heer zal ook dat ten goede keeren.

Uw eerbiedige goede vriend,
HARM CHON.

A. VON LUDERS.
Generaal van de Rusfische Infanterie.

GROOTVORST CONSTANTIJN NICOLAJEWITSCH.
Opper-admiraal van de Rusfische vloot.

WLADIMIR ALEXIEWITSCH KORNILOFF.
Vice-admiraal van de Rusfische vloot in de Zwarte Zee.
C.C.A. Last.
Gedr. bij Fuhri & Smits.

Godgeleerdheid. - Wijsbegeerte. - Staatkunde. - Opvoeding en onderwijs.

De zonde, volgens de leer der Hervormde kerk.

De H. Schrift geeft geene eigenlijk genoemde definitie van het wezen der zonde. Geen wonder, dat men dan ook bij verschillende godgeleerden en verschillende kerkgenootschappen onderscheiden begrippen van het wezen der zonde vindt. - Al gebruikten zij hetzelfde theologisch geijkte woord: *erfzonde*, zij hadden er nogtans niet zelden geheel andere denkbeelden van. Zoo als men bij andere dogmata opmerkt, was 't ook hier. Men had wel 't zelfde woord voor den staat van regtheid, drieëenheid enz., maar dikwijls geheel andere begrippen. Toch gelooft menigeen ter goeder trouw dat volkomen eenheid in leerbegrippen daar aanwezig is, waar men hetzelfde woord gebruikt. Zeer verwonderd zou men opzien, als men de verschillende bepalingen hoorde, die door onderscheiden menschen of kerkgenootschappen van een dogma gegeven werden, dat men met denzelfden naam noemde. Inderdaad zou men zien, dat zoogenaamde orthodoxen soms meer verschillen met elkander, dan met hen, die zij liberaal noemen, wanneer men op iets meer dan op den naam wilde letten, terwijl het gebruiken van andere namen de menschen dikwerf van elkander verwijderde, die evenwel op dat punt dezelfde begrippen hadden. Zoo is het ook met het woord: *erfzonde.* Wij hebben het kerkelijk begrip van erfzonde hooren uitspreken door mannen, die het woord volstrekt afkeurden, en wij hebben het woord behouden gezien, maar in een zin, die zeer in strijd was met de leer der kerk.

Sedert eeuwen sprak men van zonde, predikte men tegen de zonde, hoopte men op vergeving van zonde, zag in Christus het lam, dat de zonde droeg, en evenwel had men bij hetzelfde woord zeer verschillende begrippen. Wat hemelsbreed onderscheid tusschen Augustinus en Pelagius, en toch gebruikten die kampvechters hetzelfde woord: *zonde.* - Er zou zeker veel minder strijd onder Christenen zijn, als zij wat meer over zaken spraken dan over woorden

twisteden. - 't Is dan ook verkeerd reeds daarom tegen de kerkleer ingenomen te zijn, omdat zij van erfzonde spreekt, en wij hebben ons voorgesteld hier eene proeve te geven van den eigenlijken inhoud der kerkleer aangaande het wezen der zonde.

Wij willen het begrip van zonde eerst formuleren, zien wat in onzen tijd voor de beste bepaling van het wezen der zonde gehouden wordt, dan de leer der hervormde kerk daarmede vergelijken. Men behoort anders bij het onderzoek van christelijke leeringen uittegaan van de H. Schrift. - Wij volgen thans een anderen weg, omdat men in onzen tijd beweert, dat de leer der kerk niet overeenkomt met de hoogte van de wetenschap onzer eeuw. Wij willen ons daarom plaatsen op het standpunt van onzen tijd, om te zien of de leer der H. Schrift en der kerk ook met elkander en met de tegenwoordige bepalingen overeenkomstig zijn.

De menschen worden zondaren genoemd, omdat hunne gezindheden en hunne handelingen niet overeenkomen met den goddelijken wil. - De goddelijke wil is volmaakt goed. - Is Gods wil nu goed, omdat God het wil, of wil God het, omdat het goed is? vragen de wijsgeeren. Maar wij schrijven voor geene wijsgeeren. - De christen gelooft, dat Gods wil goed is, dat de mensch die niet wil wat God wil, niet goed, zondaar is. Van waar nu, dat de menschen niet goed zijn, dat allen zondaren zijn? - ‘Het antwoord is niet moeijelijk,’ zeide men. ‘De mensch is een eindig wezen. Hij kon niet volmaakt zijn; hij moet ontwikkeld worden, van lageren tot hoogeren trap opklimmen. De mensch is dus natuurlijk onvolmaakt, gebrekkig, zwak. Hij is zondaar, omdat hij mensch is. Ja, het is onmogelijk, dat hij volmaakt kon zijn. Verstand, gevoel en wil kunnen niet zijn, wat zij worden moeten.’ Deze bepaling neemt men wel eens gaarne aan, omdat zij onzen toestand duidelijk schijnt te verklaren en ons geweten gerust stelt. Zij is de definitie van den man naar de wereld. En toch is er niets oppervlakkiger, niets onwaarachtiger dan deze bepaling. Vooreerst zouden toch naar deze bepaling alle schepselen zondaren zijn, zondaren moeten zijn ook in den hemel, omdat zij eindig zijn en onvolmaakt. - Vervolgens is gebrek aan volmaaktheid geene zonde, - wij zijn niet alomtegenwoordig, niet alwetend - en ook dat zou volgens deze definitie zonde zijn. Uit natuurlijk gebrek aan volkomenheid kan eindelijk wel verklaard worden, wat uit dat gebrek voortkomt, maar wat uit dat gebrek niet afgeleid worden kan, wordt er ook niet door verklaard; het tegennatuurlijke kan bijv. nooit uit het natuurlijke verklaard worden. Hoe kan bijv. de strijd tegen de ontwikkeling, de teruggang in kennis en zedelijkheid, de haat jegens de waarheid, de worsteling tegen de goddelijke opvoeding begrepen worden uit de stelling, dat de mensch ontwikkeld worden moet? Volgens deze definitie is het geweten bijgeloof, het denkbeeld van schuld ongerijmd, het begrip van straf verloren, en wat hare grootste fout is, de oorzaak van het kwaad wordt overgebragt op God of op de natuur.

Deze verklaring heeft niets tot hare verdediging te zeggen, dan dat zij voor den mensch 't gemakkelijkste is. Eene andere heeft meer voor zich. De zonde bestaat in de heerschappij der zinnelijkheid over de rede. De geest laat zich dus door het vleesch besturen, beheerschen. Waarom? Is de geest

onmagtig om zich aan de despotieke heerschappij der zinnelijkheid te onttrekken, of wil hij de slaaf des vleesches zijn? In het eerste geval wordt de zonde onmagt en wij komen tot de eerste bepaling terug, in het andere geval blijft de vraag: waarom wil de geest liever hooren naar de stem der zinnelijkheid dan naar de stem van God? Waarom verkiest hij slaaf te zijn? De vraag: waarom is de menschelijke wil in strijd met Gods wil? blijft onveranderd. Wat is de zonde? vragen wij nogmaals. - Daarenboven kan menige ondeugd uit deze bron niet afgeleid worden. - Deze definitie is die der menschen, die de zinnelijke wereld ontvlugten en overwonnen meenen te hebben, als er een dikke muur of verweerd vensterglas tusschen hen en de wereld daar buiten bestaat. Maar door de naauwe deur, waardoor de monnik binnentreedt, sluipen de zinnelijkheid en de hoogmoed in zijne cel; - hij had het wezen der zonde niet begrepen, en waant zich overwinnaar, omdat hij tegen de schaduw gestreden heeft. Tegenover de deugd der wereld en de zedelijkheid van eenige wijsgeeren staat de eerste definitie van de zonde. Tegenover de monnikendeugd de tweede, tegenover de christelijke deugd moet nog eene andere staan.

Er is inderdaad ook eene derde bepaling, die ver boven de twee andere te verkiezen is, omdat zij de gebreken daarvan mist, alle verschijnselen verklaart, en tegenover de christelijke deugd van zelfverloochening staat. De zonde is zelfzucht. Dat zelfzucht heerscht, waar liefde tot God moest wonen, dat is de zonde. Uit deze bron komen alle overtredingen van zinnelijkheid en hoogmoed voort. De mensch heeft zich losgemaakt van God. Hij wil zelf weten, wat goed is of kwaad, naar eigen lust wil hij handelen, genieten; hij wil zijn als God kennende goed en kwaad. De zonde kan haren oorsprong niet hebben in God, niet in de natuur, maar alleen in 's menschen wil. ‘De mensch heeft zich losgerukt van God, van zijn levensmiddenpunt’ zegt Ullmann[*)], ‘hij heeft zich in zijn eigen ik teruggetrokken, zichzelven ten centrum gesteld. In plaats van de liefde tot God kwam een karikatuur van de natuurlijke en zedelijke zelfliefde - de zelfzucht - in de plaats van de vrije overgave aan God, treedt het eigen ik, die duistere heerscher met zijne bijzondere belangen en neigingen enz.’ De zonde is dus de heerschappij der zelfzucht in den mensch. - Zonde, zelfzucht, scheiding van God, ongeloof beteekenen derhalve nagenoeg hetzelfde.

Het is bekend, hoe noodzakelijk 't is, dat men onderscheid make tusschen de zonde als de bron, en de daaruit ontspringende gevolgen, de zonden, misdaden, overtredingen, waardoor de zonde zich openbaart, haar aanzijn en hare strekking doet kennen. - Gelijk de teringlijder zich verheugt als de koorts hem een oogenblik verlaat, en beter zich waant, omdat de oorzaak hem onbekend is, zoo is 't ook met den zondaar, die alleen overtredingen opmerkt zonder de bron te kennen, waaruit zij voortkomen. Hij vreest voor de gevolgen zijner daden en waant zich goed, als hij van het uiterlijke zich onthoudt. Is hij geen moordenaar, geen dief, geen echtbreker, dan noemt hij zich regtvaardig! 't Komt niet in hem op dat 't alleen negatieve deugd ware, ook indien zijn hart van den lust tot die

*) Ullmann. Zondeloosheid van Jezus. Uit het hoogduitsch naar de 5e uitgave door S.H. Koorders, blz. 19.

zonden vrij is. - En dat hij veel had moeten doen, wat hij niet deed, daaraan denkt hij niet, daarom kwelt hij zich vooral niet. Alsof de mensch die 't meeste sliep de beste was. Van daar dat menige mensch gerust is als hij eenige overtredingen belijdt en bestrijdt; van daar, dat velen zich oneindig beter wanen dan in de dagen hunner jeugd, omdat zij niet meer schuldig zijn aan de begeerlijkheden des vleesches, is het ook, dat de onthouding uit gierigheid voortkwam en aldus zeven daemons in plaats van éénen gekomen zijn. Het is dwaas en gevaarlijk tevens geen onderscheid te maken tusschen de zonde in ons en hare openbaringen in het leven, en het is de roeping der leeraren vooral op dit onderscheid opmerkzaam te maken. - Gelijk iemand niet regtvaardig is door eene regtvaardige daad, zoo is iemand ook niet onschuldig door het nalaten eener overtreding.

De zonde = zelfzucht bestaat vervolgens als eene kwaal van het gansche menschelijk geslacht, niemand loochent het. - Van de jeugd af aan, van dat men liefde gevoelen kan ontdekt zich de ongeregelde liefde voor zichzelven. Van het oogenblik, dat men zichzelven bewust begint te worden, openbaart zich de zelfzucht.

Wat leert ons nu de H. Schrift? Komt hare leer met onze beschrijving overeen? Onderscheidt zij ook naauwkeurig de zonde van zonden = overtredingen? Houdt zij de eerste voor de bron? Is de zonde ook volgens het Evangelie zelfzucht?

Het Evangelie maakt een duidelijk onderscheid tusschen de zonde en zonden of overtredingen, gelijk de H. Schrift onderscheid maakt tusschen regtvaardigheid en regtvaardige daden, tusschen geloof en werken als de vruchten, zoo spreekt zij ook duidelijk van de zonde en van hare gevolgen, de overtredingen. De zaak is te bekend, dan dat het noodig wezen zou eenige der menigvuldige plaatsen aan te halen. Genoeg zij het gezegde des Heeren: ‘Uit het hart komen voort booze bedenkingen, doodslagen enz.’ Vooral Paulus spreekt gedurig van de zonde als de bron der overtredingen, die door de wet gekend wordt.

Ofschoon begeerlijkheid des vleesches meermalen op den voorgrond geplaatst wordt, als de H. Schrift van zonde spreekt, is het toch ontwijfelbaar, dat het wezen der zonde volgens den Bijbel niet alleen begeerlijkheid is. Het blijkt uit den zondeval, waar begeerlijkheid en hoogmoed de beide factoren zijn. In de geschiedenis van 's Heeren lijden en sterven openbaart de zonde zich vooral als hoogmoed, gelijk zij ook reeds in de grieksche fabelleer voorkomt als een strijd der Titans tegen den hemel, met dit groote onderscheid, dat het bij de Grieken slechts eene worsteling is tusschen hemelsche en aardsche magten, waar de laatste onderdoet voor het regt van den sterken, zonder dat er bewustzijn bestaat van schuld. Jezus noemt den mensch boos in den zin van zelfzuchtig (Matth. VII:11). Hij leert ons het wezen der zonde kennen, als hij zijnen jongeren het strafambt des H. Geestes beschrijft (Joann. XVI:8). En die (de H. Geest), gekomen zijnde, zal de wereld overtuigen van zonde, van regtvaardigheid en van oordeel (vs. 9) van zonde, omdat zij in mij niet gelooven. De wereld moest dus van zonde overtuigd worden. Men was overtuigd van het onvolmaakte van den mensch, overtuigd van zijne onkunde, overtuigd van overtredingen, maar van zonde moest zij nog overtuigd worden. Jezus

gebruikt dus het woord zonde zeker in eene andere beteekenis dan van onvolkomenheid. Wanneer men de zonde opvatte, als de oude heidensche wereld in den zin van onvolkomenheid des schepsels, dan scheen zij eenig regt van bestaan te hebben. - Schoon men wel beter kon zijn, dan men was, zag men 't toch aan als een noodzakelijk gevolg van 's menschen eindigen en beperkten toestand. - De zonde zoekt altijd den schijn van regt, gelijk de overpriesters zich bij den Messiasmoord beriepen op de wet van Mozes. ‘Wij zijn Mozes discipelen’ zeiden zij immers. Ook volgens de tweede bepaling van het wezen der zonde als heerschappij der zinnelijkheid schijnt de zonde eenig regt te hebben, eenigen grond, eenige waarheid althans. ‘De natuur gaat boven de leer’ zegt men; en zeker als men de oorzaak der zonde in God of in de natuur zoekt, moet zij wel eenig regt van bestaan schijnen te hebben.

De H. Geest zou de wereld overtuigen van zonde. De wereld wist het wel, dat de mensch niet volmaakt was. De zedelijke wijsbegeerte der Grieken leerde het. De wereld erkende de magt des vleesches, en de strafwetgeving onder de Grieken en Romeinen getuigt, dat men der menschen overtredingen kende en schuldig oordeelde. - Moest de wereld dan nog overtuigd worden van zonde door den H. Geest? Was er eene openbaring van boven noodig, om te weten wat zonde was? - Zeker wordt dus het woord zonde in andere beteekenis door Jezus genomen. Zij heeft zich namelijk doen kennen als ongeloof, als strijd tegen Gods wil, als ἔχθρα εἰς Θεόν. De wereld wordt overtuigd van zonde; de Heer zegt het, ‘omdat zij in mij niet gelooven.’ Omdat zij den Christus verworpen, den Godsgezant gekruisigd hebben, blijken zij zondaren te zijn. - De wereld is dus niet alleen traag tot aanbidding, maar zij is ongeloovig. De zonde is ongeloof, ἔχθρα εἰς Θεόν, vijandig tegen God. - Zoo begrijpen wij ook den zondeval beter. De zonde is vervreemding van God, ongeloof. - Adams overtreding was de eerste schrede op den weg, die van God afvoerde. De apostel Paulus eindelijk onderscheidt de zonde van de begeerlijkheid, als hij zegt, ‘de zonde oorzaak genomen hebbende door het gebod, heeft in mij alle begeerlijkheid gewrocht.’ Rom. VII:8.

Overigens leert het Evangelie, dat de zonde haren oorsprong niet heeft in God, noch in de natuur, dat de zonde niet bestaat uit kracht van den Goddelijken wil of door Goddelijke verordening, maar feitelijk door misbruik van vrijheid. - De zonde, zoo leert de Bijbel verder, heerscht algemeen en van de jeugd af aan. Haar bestaan onder de menschen wordt afgeleid van en verbonden met den val van Adam, die de eerste schreden op den weg zette, die van God afvoert. Rom. V:12, enz. Duidelijker nog wordt de leer van het Evangelie aangaande het wezen der zonde, door wat Christus op aarde bragt, en in de menschheid plantte. De wereld bezat het leven niet, dat Christus heeft en mededeelt. Die kinderen Gods moesten zijn waren het niet. De menschen leefden niet in gemeenschap met God. Zij verstonden zelfs de sprake niet van den Eengeboren, verstonden 't niet als Hij van den Vader sprak. Hoelang moet de zoon de ouderlijke woning verlaten hebben, als hij 't niet meer verstond, dat iemand van zijnen vader sprak, niet meer wist dat er van den vader gesproken werd!

De menschen moesten vernieuwd, wedergeboren, uit God geboren wor-

den. - De oude mensch moest afgelegd, gekruisigd worden en de nieuwe opgewekt. De menschen moesten zich dus niet wat meer regts of links wenden van den weg, dien zij bewandelden, maar omkeeren moesten zij, omdat hun weg regtstreeks van God afleidde en tot het verderf bragt. In de gelijkenis van den verloren zoon zien wij hetzelfde. De jongeling is het moede in het vaderlijk huis. Hij wil op zichzelven staan, zijn eigen meester zijn, daarom verlaat hij de ouderlijke woning. En nu hij op zichzelven staat, maakt de begeerlijkheid zich geheel van hem meester. De zonde wrocht haar. - 't Hielp den jongeling niet, als hij door gebrek aan geld van de vermaken der zinnelijkheid verstoken werd. 't Hielp hem niet, werd hij ook iet of wat verstandiger. Terugkeeren moest hij naar de ouderlijke woning. Zoolang hij dat niet deed was hij verloren kind. - Het komt ons dus voor, dat de H. Schrift volkomen duidelijk het wezen der zonde leert kennen als ongeloof, afval van God, zelfzucht. De wetenschap van onze dagen behoeft zich dan ook niet te verhoovaardigen, alsof zij de wereld van zonde overtuigd had, het ware wezen der zonde had leeren kennen. Integendeel heeft de wijsbegeerte van onzen tijd de wereld zoeken te overtuigen, dat er geene zonde was. De zonde is dus, volgens de H. Schrift, het beginsel der zelfzucht in den mensch. Zij was onmiddellijk verbonden met zijne scheiding van God, of liever, de zelfzucht is afval van God. Zij heeft in den mensch alle begeerlijkheid gewrocht, en uit haar komen als uit eene bron de overtredingen voort. Alle zonde is dus ook ἀνομία *ongeregtigheid* (1 Joann. III:4).

De kerkvaders zochten de leer der Schrift naauwkeuriger te bepalen. Zij beginnen met het onderzoek naar de eigenlijke beteekenis van het woord ἁμαρτία, *zonde.* Het Grieksche woord beteekent *dwaling*, *afdwaling.* Theodorus Abucara zegt: ‘Zonde is afdwaling van het doel, ἀποτυχία τις καὶ ἀστοχία τοῦ σκοποῦ.’ Clemens Alexandrinus: ‘quidquid est praeter rectam rationem, id est peccatum: zonde is wat strijdt tegen de zuivere rede.’ Oecumenius dringt dieper in het wezen der zonde, als hij zegt: ‘zonde is afval van het goede.’ Gregorius Nyssenus beschrijft haar als: ‘vervreemding van God, die het ware en eenige leven is.’ Chrysostomus predikt: ‘die zondigt wijkt ver van God af, zij is de algemeene omtuining, die ons van God scheidt.’ Hetzelfde verklaart Theophylactus. Zoo beschrijven de kerkvaders ook de zonde des duivels als hoogmoed, fastus en arrogantia. ‘Initium peccati, verklaart Chrysostomus, est superbia, id est radix, fons et mater. De hoogmoed is het begin, de wortel, de bron, de moeder der zonde.’

Overigens leeren zij, dat de zonde algemeen is, dat zij niet is uit God, niet uit de natuur. Clemens Alexandrinus zegt: ‘dat God op geenerlei wijze de oorzaak van het kwaad is.’ Gregorius Nazianzenus en Basilius verzekeren hetzelfde. - Theodoretus verzekert: ‘dat de zonde niet is uit de natuur, maar uit den verkeerden wil - non est naturae sed perversae voluntatis*).

De oudste kerkvaders brengen de zonde in verband met den val van Adam. Zij gelooven, dat de dood een gevolg is van dien val. De latere bepalingen van erfzonde ontstonden eigenlijk eerst na den strijd tusschen Pelagius en Augustinus. - De oude kerkvaders kennen die definities niet, weten van geene verklaring en opheldering, om te on-

*) Suiceri Thesaurus eccl. op de woorden Adam en ἁμαρτία.

derzoeken hoe de erfzonde van vader op zoon kon overgaan. Die onvruchtbare onderzoekingen behooren tot latere tijden, toen de godgeleerden in hunne twisten weêr gingen volgen de nietige hairkloverijen der rabbis van den tijd onzes Heeren.

Wat deed nu de Hervormde kerk in hare beschrijving van het wezen der zonde? De Hervormde kerk heeft de noodzakelijkheid diep gevoeld, om een bepaald en duidelijk onderscheid te maken tusschen de zonde en zonden, en staat hier dus geheel op den bodem der H. Schrift. Zij verheft zich ver boven de oppervlakkigheid van vele latere schrijvers, die naauwelijks van dat onderscheid kennis schijnen te dragen. Dat onderscheid wordt in de symbolen onzer kerk streng volgehouden en als fundamentele leer behandeld. Men had bij de biecht onder de Roomschen kunnen opmerken, hoe schadelijk het is, als men dat onderscheid uit het oog verliest, en de schuldbelijdenis en het schuldbesef zich bepaalde bij de erkenning van eenige overtredingen, - gelijk de mensch zich gerust waant, als hij ditmaal van de slangenbeet genezen werd, schoon hij 't giftige ondier bleef koesteren in zijn gemoed. Men tracht zijne kinderen geene voorbehoedmiddelen tegen de slang te geven, die kruipt in onzen tuin, wanneer wij haar zien en doodtrappen kunnen. Dat laatste is de hoofdzaak, maar zoolang men niet weet hoe 't kind aan de wonde komt, zoekt men de slang niet op, om haar te dooden.

De Hervormers hebben het onderscheid tusschen de zonde en zonden als de gevolgen scherp geteekend. De zonde is de bron, de wortel der overtredingen hebben zij gezegd, de zonde is algemeen van Adams overtreding af aan. Zij hebben haar daarom genoemd: *erfzonde*, onderscheiden van hare gevolgen: *werkelijke zonden.* Hebben zij ook een verkeerd woord gebruikt, om het wezen der zonde te beschrijven, hebben zij zich ook vergist in de uitdrukkingen, waarmede zij de zonde formuleerden, een en ander aangenomen, dat minder Evangelisch was, onnoodige of onvruchtbare disputen geopend over de wijze waarop het bederf zich voortplantte; in het beginsel hadden zij regt. - Het dogma zelf is schriftmatig niet alleen, maar fundamenteel. Wij willen echter zien, of zij zich verkeerd uitgedrukt hebben.

Eerst moeten wij herinneren, dat men aan de Hervormers, noch aan de kerkleer de beuzelachtige ophelderingen en redeneringen niet toeschrijven moet, waardoor men in lateren tijd het hoe? der erfzonde wilde verklaren, en waardoor men eene beteekenis aan de woorden der formulieren heeft gegeven, die de bedoeling der Hervormers in een zeer scheef daglicht gesteld heeft. De schaduw van ongerijmdheid, die er ligt op de leerstellige behandeling van dit en andere dogmata door de Hervormers, is er grootendeels opgeworpen door onhandige uitleggers. Het is onmogelijk dat mannen als Calvinus, Beza en zoovele andere juist zoo zouden geloofd hebben, als latere schrijvers hebben beweerd, die niet stonden op het hooge christelijk wijsgeerige standpunt van Calvinus, en dus meer bekrompen moesten denken over wat bij Calvinus verre, zeer verre van kleingeestigheid en kortzigtigheid verwijderd was. - Vooral moet men de kerkleer niet beoordeelen in het licht waarin haar sommige zeloten stelden, die misschien veel ijver maar te weinig verstand hadden om de leer der Hervormde kerk te verklaren.

Laat ons eerst het hoofdwerk over

de christelijke godgeleerdheid van Calvinus openslaan. Wat heeft hij van de zonde geleerd?

Calvinus was een wetenschappelijk man. Streng logisch is hij in zijne redenering, en altijd zoekt hij naar beginselen, vaste beginselen om op te bouwen. Zoo heeft hij ook naauwkeurig bepaalde beginselen vastgesteld van den oorsprong, het wezen en de gevolgen der zonde.

Het eerste beginsel dat Calvinus vastgesteld heeft was, dat de zonde niet is uit God, niet uit de natuur, dat zij niet bestaat door goddelijke verordening, maar feitelijk ontstond door misbruik van vrijheid. Dat blijkt uit des Hervormers beschouwing van den staat der regtheid.

De mensch was goed geschapen. Adam was wat hij zijn moest, hoewel dan ook niet wat hij worden moest. Hij moest ontwikkeld worden, maar hij was zonder zonde. Er is toch een groot onderscheid tusschen zonde en de behoefte aan ontwikkeling; de zonde is de vijandin van die behoefte, zij houdt de ontwikkeling tegen, tracht haar te versmoren in de geboorte. - De eerste menschen waren derhalve niet, wat zij worden moesten. Zij waren volmaakt, maar niet absoluut, niet goddelijk volmaakt. Zij waren menschelijk goed; zij waren wat zij op dat standpunt zijn moesten. Zoo schiep God hen, en zij behoefden dus niet anders te zijn. - Het verhaal van Adams geluk en Adams val schrijft aan hem geene volmaakte kennis toe, en hoe weinig de heiligheid nog beproefd was, bleek uit den val. Hoe geheel anders de Zondelooze, de Christus, die in elke verzoeking overwon. Maar de natuur der eerste menschen was goed; zij was wat zij zijn moest voor de ontwikkeling en het geluk van den mensch en tot verheerlijking van den Schepper.

De zonde is dus niet uit God, die den mensch goed geschapen heeft, niet uit de natuur; want alles wat gemaakt was, was goed. - Wat uit Calvijns beschouwing van de oorspronkelijke menschelijke natuur blijkt, wordt nog opzettelijk door hem verklaard. De natuurlijke gaven zijn in den mensch bedorven, zegt hij[*)]. Gods beeld werd in den mensch bedorven, schoon dan ook niet geheel vernietigd[†)]. Dicimus ergo naturali hominem vitiositate corruptum, sed quae a natura non fluxerit. De mensch is wel door een natuurlijk bederf ontaard, maar dat niet uit de natuur voortkwam. De zonde, meent hij, is geene eigenschap die tot 's menschen zelfstandigheid behoort, zoo als de Manicheën beweerden, die hij bestrijdt. ‘Ons verderf is niet uit God,’ zegt hij elders, ‘wij hebben alleen over onszelven te klagen.’

Hoe Calvinus 't verklaarde, dat de menschelijke natuur goed geschapen en later zoo bedorven was, zien wij straks. Eerst vragen wij: wat was volgens hem de zonde?

Het was een tweede beginsel door Calvinus vastgesteld, dat er onderscheid is tusschen zonde en zonden of overtredingen, gelijk tusschen den boom en de vruchten, die hij voortbrengt.

Daar 's menschen natuur goed geschapen is, doet de zonde zich kennen als ‘bederf der eerst goede en zuivere natuur[§)], - gelijk het Adams geestelijk leven was met zijn Schepper verbonden en vereenigd te blijven, zoo is de vervreemding van Hem het bederf der ziel[**)]. Toen de mensch zich van Gods

*) Calvinus, Inst. chr. rel. II, 2, 12.
†) Calvinus, l.l. I, 15. 4.
§) Calvinus, l.l. II, 1, 5.
**) Calvinus, l.l.

rijk losmaakte werd hij beroofd van de geestelijke gaven enz.' Calvinus staat dus in zijne opvatting van het wezen der zonde geheel op hetzelfde standpunt, als de godgeleerden van onzen tijd, die 't best het wezen der zonde verklaren, zoo als Muller, Ullmann enz. 'De mensch heeft zich van God verwijderd, vervreemd van Gods rijk,' zoo leert Calvinus, van daar zijn bederf, zijn ongeluk, het verlies van de heerlijke gaven als vertrouwen, liefde, hoop. 'De hoogmoed is het begin des kwaads. Superbia initium omnium malorum*) ad cor intimum penetravit superbia†).' 'De zonde is afval, apostasia, qua se homo conditoris sui imperio subducit§), en het ongeloof was de wortel van den afval. Proinde infidelitas radix defectionis fuit**). Zonde, ongeloof, afval van God, zelfzucht, zijn dus ook volgens Calvinus woorden van genoegzaam dezelfde beteekenis.

"De apostel Paulus," zegt de Hervormer vervolgens, "onderscheidt ook de zonde van hare gevolgen. De werken die uit haar voortkomen, als echtbreuk, diefstal, moord enz., zijn vruchten van de zonde. Zij brengt de werken des vleesches voort, gelijk een aangestoken oven vlammen en vonken uitblaast, of een bronader altijd water opwerpt."

De zonde nu als de bron der overtredingen, de zonde als verwijdering, afval van God, wordt door Calvinus genoemd *erfzonde.* - Het is de erfzonde, die volgens hem door Paulus de zonde genoemd wordt. "De zonde als bron der overtredingen," zegt hij, "dit erfelijk bederf van het gansche menschelijk geslacht hebben de ouden erfzonde genoemd, peccatum originale."

De zonde is niet het bederf van een of ander individu of eene reeks van individuen, maar van alle menschen in alle eeuwen. Het is niet iets toevalligs, dat men vrijwillig neemt of weigert. Zij is als eene ziekte van het menschelijk geslacht, die van geslacht tot geslacht overgaat. - Daarom noemde men de zonde, erfzonde. "De erfzonde" zegt Calvinus "is de erfelijke verdorvenheid onzer natuur."

Wanneer de zonde niet uit God, niet uit de natuur is, wanneer de menschen goed geschapen werden, dan dringt zich de vraag op den voorgrond: Van waar is de zonde? Hoe kwam zij in de wereld? Hoe heeft zij het gansche menschelijk geslacht zoo bezoedeld? Calvinus wist geen ander antwoord op deze vragen - zoo als ook niemand een ander gepast antwoord gegeven heeft - dan door Adams overtreding kwam de zonde in de wereld en is van hem op zijne nakomelingschap overgegaan. Pelagius had een ander antwoord beproefd. "Adam heeft alleen voor zich zelven gezondigd" zeide Pelagius "zonder schade voor zijne nakomelingen." Meer oppervlakkig oordeel kon er wel niet uitgesproken worden. Een vader het hoofd, het voorbeeld van zijn gezin zou alleen voor zichzelven zondigen als hij misdeed, zonder schade voor echtgenoot en kroost kunnen overtreden. Calvinus verwerpt dit gevoelen met regt; geen woord kon den diepdenkenden hervormer meer mishagen. - "De zonde is voortgegaan door het voorbeeld," vervolgt Pelagius niet minder onbedacht, van waar dan die zucht om het kwade voorbeeld te volgen? Van waar, dat men van het kwade voorbeeld niet leerde, dat niemand af-

*) Calvinus, l.l. II, 1, 4.
†) Calvinus, l.l. II, 1, 9.
§) Calvinus, l.l. II, 1, 4.
**) Calvinus, l.l. II, 1, 8.

geschrikt werd, en Pelagius kon wanen de vraag: wat is de oorsprong der zonde? beantwoord te hebben, hoewel die vraag zich onmiddellijk weêr voordrong. Van waar die lust, die neiging zoo algemeen om het kwade te volgen, van waar de zonde dus? Vooronderstel dat onze kinderen, eer zij goed of kwaad onderscheiden konden, van ons verwijderd werden, en opgroeiden in een land, waar niemand anders leefde, waar dus geene slechte voorbeelden waren, zouden zij dan misschien eene maatschappij van engelen zijn, of althans geheel tot den staat van onschuld teruggebragt worden? Zou er geene verkeerde neiging ontwaken, voordat zij een verkeerd voorbeeld zagen? Calvinus verwerpt dan ook het Pelagiaansch gevoelen met regt. “Hoe!” riep hij uit “als Adams voorbeeld ons ongeluk is, dan is Christus voor ons ook niet anders dan een voorbeeld.”

Calvinus ziet geen anderen weg, om de vraag te beantwoorden, dan dien de H. Schrift aanwijst, of waartoe het Evangelie althans aanleiding geeft, zoo als ook toegestemd worden zal door wie ontkent wat Calvyn geleerd heeft. “Adam” zoo zegt hij “heeft zich vrijwillig van God, die zijn ware leven was, afgescheiden.” De zonde trad dus in de wereld als een feit van misbruikte vrijheid, die zonde is onder het menschelijk geslacht gebleven en van geslacht tot geslacht voortgegaan. Van dit bederf’ vervolgt hij ‘is geen ander begin te vinden, tenzij wij tot den stamvader van allen als de bron opklimmen. Adam is toch niet alleen de stamvader der menschelijke natuur, maar als ware het de wortel[*]. Erfzonde is dus de erfelijke bedorvenheid van onze natuur, uitgebreid over alle deelen der ziel, die ons onderwerpt aan den toorn van God en werken in ons voortbrengt, die de H. Schrift werken des vleesches noemt[*].

Men heeft deze leer ongerijmd gemaakt door de ongerijmde verklaringen, die men er van gegeven heeft. Men keurde in lateren tijd den naam van erfzonde af en wilde haar liever *de zonde* noemen, zoo als Paulus deed. Maar als wij niet aan de letters van den naam blijven hangen, zullen wij dan niet erkennen, dat de zaak zelve, de zonde, door Calvinus juist beschreven is? Waarom had men vooral tegen dien naam? Omdat men er ongerijmde verklaringen van gegeven, en Gode onwaardige resultaten afgeleid heeft uit den naam. Is die naam echter zoo geheel verwerpelijk? Vooronderstellen wij, dat de bewoner van een beschaafd land met zijne nog jeugdige kinderen naar een onbewoond land vlugt, wat zal er gebeuren? Mogt hijzelf eenige beschaving hebben, hij kan onmogelijk alle kunsten, handwerken en wetenschappen kennen. Zijne kinderen en kindskinderen zullen de voordeelen der beschaving moeten missen, misschien aan woeste onbeschaafde volken gelijk worden, als geene andere omstandigheden het beletten. Dat verlies van de voordeelen der beschaving staat immers in het naauwste verband met de vrijwillige daad des vaders. Nog beter: een zoon verlaat de ouderlijke woning als kind, omdat hij vrij wil zijn, omdat hij het ouderlijk gezag haat. Hij begeeft zich naar een onbewoond land. Wat zal er geschieden. Zijne opvoeding houdt op. Wat hij nog gewonnen had door die opvoeding gaat verloren, zijne kinderen worden met hem van de opvoeding in het ouderlijk gezin beroofd, en als zij nu geheel ont-

*) Calvin. II, 1, 6.
*) Calvin. II, 1, 8.

aarden van de gezindheid, die in de voorouderlijke woning was, als zij op den weg naar de barbaarschheid voortgingen, zelfs niet meer wisten van de voorouderlijke woning, stond hun toestand dan niet in het naauwste verband met de vrijwillige daad des stamvaders, die zich aan de opvoeding zijner ouders onttrok? De eerste schrede, die hij zette uit de ouderlijke woning, was die niet het begin van alles? Is 't zoo niet gegaan met ons geslacht? Heeft het zich aan de opvoeding van God onttrokken? Is het verre afgedwaald van Gods rijk? Verviel het tot dien ongelukkigen toestand, waarin het redelijk schepsel verkeert, als het zonder God leeft? Staat die toestand dan niet in het naauwste verband met den zondeval, als de eerste schrede om God te verlaten? Die schrede wordt door Schiller genoemd ‘ein Riesenschritt der Menschheit’ en die was het ook, maar op den weg die van God afvoert. Waarom zou men de zonde = ongeloof = afval van God dan geene erfzonde mogen noemen?

Nog meer, er bestaan familieondeugden, die zich van geslacht tot geslacht voortplanten en eerst voor het Christendom wijken. Er zijn nationale deugden en ondeugden, die aan een volk eigen blijven en van geslacht tot geslacht overgaan. Zoo is de zonde de algemeene ondeugd van het menschelijk geslacht, die van geslacht tot geslacht overgaat en in verband staat met de overtreding der eerste menschen. Waarom zou men dan van geene erfzonde mogen spreken?

Men zou kunnen zeggen, dat Calvinus zich van zeer harde uitdrukkingen bedient als hij de gevolgen der zonde beschrijft. Zoo zegt hij bijv., dat ‘de zonde de vreesselijke wraak van God tegen het geheele menschelijk geslacht ontstoken heeft, dat God hevig is vertoornd enz. Maar vooreerst moeten wij opmerken, dat Calvinus bij de woorden wraak en toorn aan geene beteekenis dacht, die der Goddelijke natuur onwaardig zoude zijn. Hij nam ze ongetwijfeld op in een zin, zoo als de Bijbel die woorden gebruikt. Hij verklaart zelf uitdrukkelijk, dat men zoodanige spreekwijzen met oordeel des onderscheids moet opvatten. ‘Zoodanige gezegden’ verzekert hij ‘als, dat God den mensch vijandig was, dat de menschen vervloekt waren, zijn ad sensum nostrum accommodatae, pro captûs nostri infirmitate - overeenkomstig onze bevatting, naar de zwakheid van ons verstand - opdat wij te beter gevoelen zouden, hoe ongelukkig de mensch buiten Christus is; hoewel het onmogelijk is, dat God de ongeregtigheid, die Hij in ons ziet, zou kunnen goedkeuren.’

Eindelijk is het iets anders of de leer zelve bijbelsch en waarachtig is, dan of Calvinus er verkeerde resultaten uit afgeleid heeft. Het kon hem voorkomen, dat er iets noodzakelijk uit volgde, dat inderdaad zoo niet was.

De volgende beginselen door onzen hervormer vastgesteld zijn, dat de zonde is algemeen, en den geheelen mensch, verstand, hart en wil heeft verontreinigd, zonder echter aan te nemen, dat de menschelijke rede door de zonde zou vernietigd zijn. - Vervolgens, dat de zonde het verlies van geestelijke gaven na zich sleepte, het ongeluk der menschen is, en Gods ongenoegen verwekte. Wij behoeven hier echter niet in de bijzonderheden te treden.

Wij hebben ons nu den weg gebaand, om onze kerkleer te beoordeelen. De leer van Calvinus was toch de grondslag onzer symbolen. - Wij zullen den hollandschen tekst onzer formulieren van eenigheid lezen, omdat zij door de

gemeente niet anders worden gekend. Wij kunnen hier korter zijn.

Onze belijdenisschriften stellen wederom het beginsel vast, dat de zonde niet is uit God, niet uit de natuur. Volkomen in overeenstemming met Calvinus leeren Heidelbergsche catechismus en geloofsbelijdenis, dat God den mensch goed geschapen had. ‘God had den mensch zoo geschapen, dat deze doen kon, wat Hij in zijne wet eischt, zoodat de mensch met zijn wil in alles kon overeenkomen met Gods wil (Catech. vr. 9, Geloofsbel. art. 14). - Gods toorn is tegen de zonde. Hij straft haar, Hij bestrijdt haar; zij is dus door God niet gewild. - De menschelijke natuur was vervolgens goed, en alzoo is de zonde noch uit God, noch uit de natuur.’

Onze formulieren maken insgelijks een naauwkeurig onderscheid tusschen de zonde en zonden of overtredingen. Zij noemen de zonde even als Calvinus, ongehoorzaamheid, afval en verdorvenheid. ‘De mensch heeft zich van God gescheiden,’ verklaart de geloofsbelijdenis, ‘hij heeft zich van God, die zijn ware leven was, afgescheiden (Geloofsbel. XIV).’ Daardoor is hij geworden goddeloos, verkeerd en bedorven. De zonde heeft 's menschen wil verontreinigd, want de gezindheid des vleesches is vijandschap tegen God. Zij heeft zijn verstand verdonkerd, want de natuurlijke mensch begrijpt niet de dingen, die des Geestes Gods zijn. De zonde wordt duidelijk beschreven als zelfzucht in het antwoord op de 5de vraag van onzen Catechismus, dat wij van nature geneigd zijn God en onze naasten te haten - waarover straks nader.

Volgens onze formulieren is de zonde dus zelfzucht, afval van God, zonder God zijn - ongeloof even als de H. Schrift en Calvinus haar beschrijven. De formulieren onderscheiden deze zonde naauwkeurig van derzelver gevolgen, de zonden of de overtredingen. Zij noemen haar *aangeboren zonde*, *erfzonde*, de overtredingen daarentegen *werkelijke zonden* (Catech. vr. 10). ‘God vergeeft onze zonden niet alleen, maar ook onzen zondigen aard, waarmede ik mijn leven lang te strijden heb (vr. 56 en 115).’ Er wordt ook gesproken van ‘zonde hebben en zonde doen (vr. 60).’ ‘De zonde brengt allerlei zonden voort. Zij is van de zonden als een wortel; zij is gelijk een fontein die altijd water opwelt (Geloofsbel. XIV).’

Onze symbolen brengen even als Calvinus de zonde in verband met Adams overtreding, en moeten hier verstaan worden in den geest van dien Hervormer. De zonde is door Adams ongehoorzaamheid uitgebreid geworden over het gansche menschelijke geslacht (Geloofsbel. XV). De zonde gaat over van geslacht tot geslacht. Wij ontvangen haar niet van buiten in ons, het hangt niet af van onzen wil of wij ze willen hebben of niet; het is als eene ziekte der menschelijke natuur, ‘het is een erfelijk gebrek, kleine kinderen zijn er mede besmet, ook voor dat zij geboren zijn (Geloofsbel. XV).’

Het kan ons vreemd voorkomen, dat onze geloofsbelijdenis bij de beschrijving der zonde zegt: ‘dat zij ook zelfs door den doop niet ganschelijk te niet gedaan of geheel uitgeroeid is.’ In onzen tijd is de aandacht op deze uitdrukking gevallen, alsof de geloofsbelijdenis hier ten eenemale ontrouw geworden was aan haar beginsel, en den doop hier min of meer beschouwde als een opus operatum. Zij heeft zich zeker onduidelijk uitgedrukt, maar wanneer een zin minder duidelijk is, dan moet men eerst vragen, of die ook elders verklaard

wordt, eer men aan de woorden eene beteekenis geeft, die kennelijk strijdt met het ontwijfelbare beginsel des schrijvers. Dat wordt te meer pligt, omdat de geloofsbelijdenis hier slechts met een enkel woord van doop spreekt - en elders uitvoerig. In het 34ste art. wordt immers stellig gezegd, ‘dat zulks - het zuiveren van zonden - niet geschiedt door het uiterlijke water, maar door besprenging des dierbaren bloeds van Christus.’ De geloofsbelijdenis heeft dus door de uitdrukking in art. 15, volstrekt geene kracht aan het uiterlijk waterbad willen toeschrijven. ‘Door den doop,’ zegt zij, ‘worden wij in de kerk Gods ontvangen, van alle andere volken en vreemde religiën afgezonderd (art. 34).’ De gedoopten zijn in de kerk, zien van de jeugd af aan beter voorbeeld, worden van de jeugd af aan onderwezen. Zij zijn niet meer geheel natuurlijke menschen, te midden van natuurlijke menschen. Zij zijn reeds los gemaakt van de reeks van menschen, die met Adam begint, en verbonden met de andere, die bij Christus aanvangt. Nogtans wordt de zonde daardoor niet ganschelijk te niet gedaan dat men tot Christus' kerk behoort enz. Dat zal wel de bedoeling onzer geloofsbelijdenis zijn.

In het wezen der zaak zijn onze geloofsbelijdenissen in overeenstemming met de leer van Calvinus. Wij behoeven dus niet in bijzonderheden te treden. Het beginsel is goed. Gebruiken zij ook verkeerde namen, beschrijven zij de zaak door min gepaste woorden, zoo als men wel eens zegt, nogtans is het dogma zelf volkomen Evangelisch. Zij hebben teksten aangehaald, die niet van toepassing zijn, die iets anders beteekenen, dan men toen meende. 't Is waar, maar in de beschrijving der zonde, in het juiste onderscheid tusschen zonde en zonden, zijn zij in volkomen overeenstemming met het Evangelie, terwijl zij bepaald en duidelijk aantoonen wat hier hoofdzaak is en waarom men dat aannemen moet.

Men heeft echter vooral tegen onze formulieren, dat eenige uitdrukkingen hard en onevangelisch schijnen - bijv. het antwoord op de 5de vraag van onzen Catechismus. ‘Ik ben van nature geneigd God en mijne naasten te haten.’ Vooreerst moeten wij echter niet vergeten, dat er gesproken wordt van den mensch, zooals hij van nature is, zonder dat het licht van Christus hem bestraalde, ten andere, dat er niet gezegd wordt dat wij God en onze naasten haten, maar geneigd zijn om hen te haten. - Niet dat wij een afkeer hebben van God en van onze kinderen, onze ouders. - In het doopformulier wordt het zoo uitgedrukt, dat de mensch van nature geneigd is tot alle kwaad. Er wordt dus gesproken van onze zinnelijke, zondige natuur, van de wet die in onze leden is en strijdt tegen de wet onzes gemoeds. Er is geen kwaad zoo afschuwelijk, of het is door menschen gepleegd: vadermoord, moedermoord, kindermoord - kan men dan niet zeggen dat de mensch van nature tot alle kwaad geneigd is?

Hoe is de natuurlijke mensch van nature gezind jegens God - waarom vindt de godsdienst zoo veel tegenstand? Waarom heeft men Christus gekruisigd? Van waar dat de aanbidding van God zelden uitgebreid werd zonder zendelingenbloed? Dat de mensch van nature niet geneigd is God te haten, als God ons zegent, onze wenschen verhoort en schenkt wat wij verlangen, is niet te verwonderen. - En toch is de mensch van nature nog traag om te erkennen,

dat het van God is wat hij heeft; traag om te aanbidden te midden van den voorspoed. Maar waartoe is de mensch van nature geneigd, als hij zonder godsdienst denkt en leeft en geheel zich overgeeft aan zijne zinnelijke neigingen? Waartoe is hij dan geneigd, als God anders handelt, dan hij wenscht, zijne begeerten niet voldoet, zijn afgod hem soms ontneemt? De Bijbel zegt: ‘het bedenken des vleesches is vijandschap tegen God.’

Is de mensch van nature geneigd zijnen naasten lief te hebben? Men haat den mensch niet, als hij ons niets in den weg legt, het is niet te verwonderen. Men blijft onverschillig dan, de zinnelijke natuur is als ware het werkeloos, hare neiging slaapt. Maar waartoe is de mensch van nature geneigd, als men hem benadeelt, beleedigt, bedreigt, ja wanneer hij zich slechts verbeeldt benadeeld of beleedigd te zijn? De geschiedenis leert waartoe menschen jegens menschen en volken jegens volken in staat zijn. - Waar men tegenstand vindt, daar is een tegengesteld gevoelen. De waarheid vindt tegenstand in de leugen, de liefde in de liefdeloosheid. Van waar dan zoo groote tegenstand tegen de liefde voor menschen, die ons gepredikt wordt? Van waar dat die liefde zoo ontbreekt, in weerwil van alle middelen, die haar opwekken moesten? Jezus Christus heeft ook gezegd: ‘indien gij, die boos zijt, enz.’ Wij vinden hier dus eene beschrijving van de zonde als zelfzucht.

Vooral heeft men zich ook gestooten aan de 8ste vraag van den catechismus, ‘dat wij ganschelijk onbekwaam zijn tot eenig goed.’ Wat de catechismus onder goed verstaat, ziet men uit het antwoord op de 62ste vraag: ‘De geregtigheid, die voor Gods gerigt bestaan kan, moet gansch volkomen en der wet Gods in alle stukken gelijkmatig zijn.’ Het moet zeker met oordeel des onderscheids verstaan worden wat Augustinus zeide, dat de schijnbaar goede daden der onbekeerden slechts schitterende zonden zijn; maar 't is toch waar, dat de natuurlijke mensch niet doen kan handelingen, die naar het beginsel waaruit zij voortkomen, naar de wijze waarop zij gedaan worden, en naar het doel dat zij beoogen, goed zijn in den zin van wat het Christendom goed noemt. - De verloren zoon kon wel in zekeren zin iets goeds doen, maar in den waren zin niet; zoo lang hij niet tot zijnen vader terugkeeren, niet opgevoed wilde worden, kon het hem nooit wezenlijk ernst zijn met het goede. - Het is onze geloofsbelijdenis daarenboven te doen om aan te toonen, ‘dat er noch verstand, noch wil den verstande en wille Gods gelijkvormig is, of Christus heeft ze in ons gewrocht.’

Eenige andere uitdrukkingen der symbolen zijn aan de H. Schrift ontleend, zoodat de zwarigheden tegen haar ingebragt op den Bijbel terugvallen.

Zoo wordt er gesproken van ‘kinderen des toorns, den toorn Gods dragen, enz.’ die zeker moeten verstaan worden zoo als men ze in den Bijbel verstaat. Paulus zegt immers: ‘wij waren van nature kinderen des toorns’ (Eph. II:3).

In het doopformulier wordt gezegd, dat ‘de kinderen der verdoemenis in Adam deelachtig en aan de verdoemenis onderworpen zijn.’ Het woord *verdoemenis* is ontleend aan onze vertaling des Bijbels. Christus spreekt zelf van verdoemenis, het woord moet dus uit de Schrift verklaard worden. Daar er met Christus een nieuw leven op aarde

komt, eene nieuwe periode aanbreekt, zijn er als twee reeksen van menschen. De eene begint met Adam, de andere met Christus. Aan het hoofd der natuurlijke, zelfzuchtige, van God gescheiden menschen staat Adam, aan het hoofd der verlosten Christus. Die in Adam zijn, Adams natuurlijke afstammelingen, zijn deelgenooten van en onderworpen aan al de ongelukken en al de rampzalige gevolgen, die door God aan de zonde verbonden zijn. Onze kinderen zijn dus van nature deelgenooten van en onderworpen aan de veroordeeling der zonde, aan de gevolgen, de straf der zonde, maar in Christus worden zij daarvan verlost; zij worden deelgenooten der genade, als zij met Christus verbonden worden.

Eindelijk moet ook het woord vervloeking en vervloekt zijn in onze formulieren verstaan worden in den zin waarin die woorden voorkomen in den Bijbel. - Doch dit alles behoort meer tot de leer der kerk aangaande Gods straffende geregtigheid, waarover wij hier niet spreken.

D-L.

Letterkunde.

De levensbeschrijving van een boekverkooper.

Friedrich Perthes in zijn leven en bedrijf geschetst door zijnen zoon Clemens Theodoor Perthes, Hoogleeraar in de regten te Bonn. Met bekorting uit het Hoogduitsch vertaald door C.M. Mensing. Eerste en Tweede Deel. Leeuwarden, G.T.N. Suringar. 1853.

Levensbeschrijvingen plegen steeds een niet onbelangrijk gedeelte der literatuur uit te maken. Van de klassieke helden, staatsmannen, wijsgeeren en dichters der oudheid af, tot op de beroemde mannen en vrouwen van lateren en ook van onzen tijd, zijn zij niet alleen dienstig om de geschiedenis van landen en volken op te luisteren, maar ook en vooral om die geschiedenis op te helderen, niet zelden in het ware licht te stellen. Er zijn levensbeschrijvingen van personen, die onmisbaar zijn, omdat zij in den volstrektsten zin tot de geschiedenis behooren, die zonder hen verband noch overgang zou hebben. Er zijn er van zulken, die wel geen onmiddellijken invloed op de groote wereldgebeurtenissen hadden, maar bij wie men, in hunnen kring, een' zijdelingschen invloed op haar niet mag voorbijzien. Zulke doorgaans kleiner geachte helden der geschiedenis werkten niet zelden onmerkbaar op de groote gebeurtenissen, niet zoozeer door den sterken arm der wereldlijke magt, dan wel door het in beweging brengen der geesten, terwijl hunne levensbeschrijving ons een blik vergunt in zulke bijzonderheden der algemeene geschiedenis, die de wereldgeschiedkundige in zijne beschrijving en voorstelling niet kon opnemen, om door het bijzondere de aandacht van het geheel niet te veel te laten aftrekken.

We meenden deze opmerking vooraf te moeten laten gaan, opdat niemand te veel of te weinig verwachte van het boven aangekondigde boek, waar we gaarne eenig verslag van willen geven. De levensbeschrijving van een boekverkooper - een handelsman dus - schijnt op zichzelf niet zulk eene beduidende zaak te zijn, om er de aandacht van het publiek op te vestigen. En geven wij dien titel aan het boek van den Hoogleeraar Perthes, wij doen het niet slechts op aanwijzing van den dégelijken Nederduitschen uitgever des vertaalden werks, in het Voorberigt gegeven, maar ook om het publiek terstond omtrent de hoofdstrekking er van behoorlijk in te lichten. En nadat we in de lezing van dit boek

ons verlustigd - het met de hoogste ingenomenheid ten einde gebragt hebben, hopen we van heeler harte met den heer G.T.N. Suringar, dat velen kennis zullen willen maken met een man, die in den kring van zijn bedrijf - het beroep dat hij lief had - door de grootste moeijelijkheden en bezwaren, zich den weg heeft gebaand tot fortuin niet alleen, maar ook tot eer en onderscheiding. Met hem vleijen we ons, dat men zich over de kennismaking niet zal beklagen, maar dat zij ook ten onzent zal leiden tot de waardering van een karakter, dat aller harten voor zich wist in te nemen en onder alle omstandigheden des levens zijne voortreffelijkheid deed gelden.

Wenscht men een beknopt overzigt van deze hoogst belangrijke levensbeschrijving, we geven het met de eigen woorden van den heer Suringar - ook een boekverkooper-uitgever: ‘’t Is waar, de woelige tijd, dien Perthes beleefde, zet aan het tafereel van zijn leven eene afwisseling bij van licht en bruin, die zelfs den romanlezer eenigermate verzoenen zal met deze onverdichte levensbeschrijving; de beminnelijke dochter van Matthias Claudius, met wie Perthes door het gelukkigste huwelijk verbonden was en lief en leed doorleefde, zal voor menigen lezer de aantrekkelijkheid van dat tafereel verhoogen; de belangrijke mannen, die onze held op zijnen weg ontmoette en die hij aan zijn hart, aan zijn huis of aan zijne welgemeende pogingen tot heil van zijn vaderland wist te verbinden, maken zijne levensgeschiedenis tot eene niet onbelangrijke bijdrage voor de geschiedenis van zijnen tijd. Maar het is Perthes en wederom Perthes, die ons onder dat alles om zijne persoonlijkheid blijft interesseren. Van het oogenblik af, dat hij als boekverkoopers-loopjongen te Leipzig in de leer besteld wordt, en door geduld en ontbering, door vlijt en oppassendheid het vertrouwen van zijn meester begint te winnen, totdat hij, vele moeijelijkheden doorgeworsteld en eindelijk zijn eigen heer en meester geworden, den woeligen strijd des levens aanvaardt en voleindigt, houdt hij onze belangstelling in alles wat hem bejegent gaande en trekt hij onze genegenheid, ja menigmaal onze bewondering tot zich. Ongemeen is de zelfstandigheid, die zich al vroeg in hem ontwikkelt, zeldzaam het vertrouwen op eigen krachten, dat hij onder alle wederwaardigheden openbaart; maar aangenamer nog treft ons het verband, waarin hij dat vertrouwen brengt met het vertrouwen op God, den almagtigen bestuurder der menschelijke lotgevallen. Zoowel zijne roeping als zijnen tijd begrijpende, tracht hij zijne handelsondernemingen dienstbaar te maken aan het belang der maatschappij, aan den bloei der wetenschap en de eer van zijn vaderland, en weet hij tevens van de omstandigheden des tijds, hoe benard en ontmoedigend zij voor anderen mogen schijnen, partij te trekken voor zijne eigene welvaart. Zóó wist hij zijnen boekhandel tot eene in Duitschland destijds ongekende hoogte te verheffen, en zichzelven tot het middenpunt te maken, om hetwelk de wetenschappelijke mannen van zijnen tijd zich gaarne vereenigden.’

Weidt de heer Suringar niet verder uit, omdat hij vreest eene verdenking op zich te laden, die de aanprijzing van een' uitgever bij het publiek wel eens meer pleegt te beloopen, wij kunnen ons niet weêrhouden om, hoog ingenomen als we zijn met het boek, er een breedvoeriger verslag van te geven.

Wij herinneren ons niet veel biographiën gelezen te hebben, die niet slechts

om het belangrijke van haren inhoud, maar ook om den vorm, waarin ze gegeven worden, in zoo hooge mate onze belangstelling en aandacht bezig hielden. Hoe moeijelijk het zij voor een zoon om het leven zijns vaders te beschrijven, aan den hoogleeraar Perthes was die zware taak wèl toevertrouwd, als ieder zal moeten toestemmen, die zich aan de lezing van dit boek zal willen zetten. We verlangen om ons oordeel wat nader te staven.

In vijfentwintig afdeelingen ontvangt de lezer een schat van wetenswaardige zaken, niet alleen Perthes zelven betreffende, maar ook den tijd waar hij in leefde - hij werd in het jaar 1772 geboren - zijn geheele omgeving, de beroemde mannen, waar hij in aanraking mede kwam, den invloed dien hij oefende op den geest des tijds en van dezen weder op hem.

Toen Perthes nog kind was verloor hij zijn vader, en toen deze geen vermogen, wel eene behoeftige weduwe naliet, was hij terstond in een afhankelijken toestand geplaatst. Door twee zijner bloedverwanten met ouderlijke zorg groot gebragt, ontving hij van hen indrukken, die hem door geheel zijn leven bijbleven. Wat aan de grondslagen van zijn onderwijs ontbrak, werd eenigzins vergoed door zijn onverzadelijken leerlust, waar hij eene gelukkige bevrediging voor vond. Men had hem willen laten studeren, doch daar ontbraken de middelen toe. De boekhandel werd gekozen, en de knaap had vrede met dat besluit. Als boekverkoopersloopjongen ving hij te Leipzig bij A.T. Böhme zijn roemvolle loopbaan aan. Zijn regtschapen, strengzedelijke patroon was niet gemakkelijk te dienen. Aan vele ongemakken en ontbering bloot staande, lagen deze bij den knaap den grondslag tot krachtige ontwikkeling. Het gezelschap eens medeleerlings met zijne deugden en gebreken bleef niet zonder invloed op zijne vorming, waar zijn leerlust meer en meer door aanwakkerde. De afschuw voor alles wat onrein en slecht was, hem door zijn oom en tante vroegtijdig ingeplant, hield hem terug van den omgang met zulke zedelooze jongelieden, als er toen onder de leerlingen in zijn vak vele waren. Met een rein hart en zuivere zeden trad Perthes de jongelingsjaren in. In de plaats getreden van zijn' naar Berlijn vertrokken medeleerling, bemerkte hij, dat het mogelijk was uit de bestelde boeken zich een overzigt te verschaffen van de wetenschappelijke behoeften in verschillende oorden van Duitschland. Met een opmerkzamen geest paarde hij een onverzadelijken dorst naar wetenschap. Spoedig kon de patroon de zaken aan hem toevertrouwen, terwijl hij door eigen arbeid bevrediging zocht voor wat hem zijn beroep niet onmiddellijk verschafte. Opvoeding en lectuur wekten in des jongelings borst de heiligste aandoeningen op, die hij echter van dweepzucht en huichelarij zocht vrij te houden. Als jongeling beschouwde hij de Fransche omwenteling als een middel tot vooruitgang voor de menschheid, schoon hij vrij was van alle overdrevene denkbeelden van eene vrijheid, die niet bestond in heerschappij van den mensch over zichzelven. ‘Ik geloof niet,’ schreef hij, ‘dat wij reeds geschikt en goed genoeg zijn om geheel van het despotisme bevrijd te worden. Schimpen doen de lagere klassen en geleerden wel op de despoten en aristocraten, maar lacht één van deze hen toe, dan vergeten zij alle menschenwaarde en zijn *Speichellecker*, en gelukt

het iemand hooger te stijgen, dan wordt hij een erger aristocraat dan die het geboren zijn enz.'

Een hart vol teedere aandoeningen kon voor de liefde niet gesloten blijven. Zij wikkelde hem echter in hevigen kampstrijd, waaruit hij door zijn standvastig karakter alleen de overwinning behaalde. Weldra vond hij voor zijn ontwaakten hartstogt ook afleiding door kennismaking met nieuwe vrienden, die hem met Herder, Goethe en Schiller in kennis bragten. Daardoor ontvonkte een nieuw vuur in hem, dat hem liet hopen, dat, als het eens alleen voor godsdienst, volmaking en deugd zou gloeijen, dan alle eigenbaat bij hem zou wegvallen.

Van Leipzig begaf hij zich naar Hamburg als helper in de zaken van den boekhandelaar Hoffmann. Hier kon hij werken zoo als hij wilde, en daarom vond hij bij velerlei bezigheden nog tijd voor eigen ontwikkeling. Hoe hij dien zich ten nutte maakte, blijkt uit de dégelijke lectuur, waar hij zich onafgebroken mede bezig hield. Onder zijne uitspanningen behoorden het genot der vrije natuur en het tooneel. De opregte vriendschap, waar zijn warm hart voor klopte, blijkt uit zijne brieven aan zijn vriend Nessig, aan wien hij met de grootste opoffering het meisje, voor wie hij het eerst liefde had opgevat, wilde afstaan, onder voorbehoud, dat Nessig zich dat offer harer waardig maakte. Hoe werkzaam van aard, vorderde zijn hart echter dringend den omgang met vele, niet alledaagsche, maar beschaafde menschen. Weldra bemerkte hij, dat de omgang met de uitstekendste familiën van Hamburg niet dien invloed op zijne geestontwikkeling oefende, als hij zich had voorgesteld. Te naauwer verbond hij zich daarom met jongere menschen van zijnen leeftijd, in wie hij vond wat hij zocht en die hem wegens zijne standvastigheid en ernstig streven naar veredeling hoog waardeerden. Van hen ontving hij een dieper inzigt in de pligten, die de zedewet den mensch voorschrijft, en hij leerde duidelijk inzien, dat het beter worden niet alleen afhangt van de teregtwijzing onzer verstandsdwalingen. Overeenkomstig zijne veranderde inzigten, nam hij ook eene andere denkwijs over de Fransche omwenteling aan. Het goede daarin loochende hij niet weg, maar hij wilde aan niets waarde toekennen, waar geen eigenlijk humaan doel ten grondslag ligt. Dezelfde vrienden, die hem een dieper inzigt in de zedewet hadden gegeven, deden hem een stap voorwaarts gaan tot zijne innerlijke ontwikkeling. De zucht werd levendig bij hem opgewekt om een goed mensch te worden, maar daarbij wakkerde zijn lust tevens aan om beraden handelend in het werkelijk leven te arbeiden. Dat daartoe meerdere verstandsbeschaving noodig was gevoelde hij te zeer, om er zich niet met al zijn magt op toe te leggen. Doch nu dacht hij er ook ernstig aan, om een eigen boekhandel op te rigten, vooral na de verandering, die er in de inrigting van dien handel ontstaan was. Hoe stout zijne jeugdige onderneming ook was op 24jarigen leeftijd, zoo berustte zij echter op een juist inzigt in de levendige letterkundige bewegingen en behoeften van den toenmaligen tijd. De kennismaking met F.H. Jacobi, Claudius en andere helderdenkende en gevoelvolle mannen had bij den trap van ontwikkeling waarop Perthes stond den grootsten invloed op hem. Hoe verheugde het hem van Jacobi te vernemen, dat hij zijn eigen gevoel tot de

noordster van zijn eigen leven mogt blijven houden, terwijl hij blijde was in Claudius te vinden den man, dien hij zich volgens zijne schriften had voorgesteld, in wien de vonk, die onze goddelijke afkomst verkondigt, gloeide, als in niemand anders, voor wien het geloof, met God verzoend te zijn, geen leerstelling was, maar geheel zijne ziel vervulde. Hoe meer Perthes een angstvallig bespieder van zichzelven werd, hoe verdraagzamer hij zich omtrent anderen toonde, gelijk uit zijn omgang blijkt met menschen van verschillende geloofsbelijdenis in Holstein en Munster. Oefenden dezen een belangrijken invloed op zijne innerlijke ontwikkeling en uitwendige omstandigheden, weldra wachtte hem eene andere ontmoeting, waaruit zijn levensgeluk ontsproot: zijn huwelijk namelijk met Caroline, de beminnelijke dochter van Matthias Claudius. Met haar voelde hij zich gelukkig, in haar leefde hij. ‘Kan ik,’ schreef hij, ‘door iets gesteund worden, zoo is het door Caroline; bij haar is rust, veiligheid, vertrouwen en trouw. De vroegere hartstogt der liefde is in mij gesmoord, maar de liefde niet. Slechts eenmaal kan die hartstogt bestaan; gelijk ik Frederieke beminde, kan ik Caroline niet beminnen; maar zij laat mijn oog zich weder tot God verheffen, en dat is hulp van boven.’ Hoe groot het innerlijk contrast ook was, dat tusschen Perthes en Caroline bestond, van lieverlede werd het in de schoonste harmonie opgelost en bestond er voorzeker geen gelukkiger huwelijk.

Intusschen breidden zich Perthes' zaken meer en meer uit, schoon de ontbinding der vroeger aangegane compagnieschap hem in pijnlijke geldelijke verlegenheid bragt. Voor een' moedigen geest als de zijne kon dit echter geen beletsel zijn om voort te zetten, wat hij begon. Met den door hem gevestigden handel had hij groote plannen, die hij met behulp van een' nieuwen, kundigen en trouwhartigen compagnon J.H. Besser trachtte ten uitvoer te brengen. Hij wilde namelijk eene inrigting vestigen, die tot bemiddelares van het letterkundig verkeer van alle Europesche volken zou worden, door de letterkunde van ieder volk voor alle andere volken toegankelijk te maken. Zeer kwam hem daarbij te stade het persoonlijk vertrouwen, dat hij in een' uitgebreiden kring genoot, waarvan hij door eigenbaat evenmin misbruik maakte, als hij er zich door liet besturen in de geestelijke betrekkingen tusschen mensch en mensch. Terwijl zijn huiselijk geluk door de uitbreiding van zijn' familiekring en de gehechtheid aan zijne gade vermeerderde, nam zijne Caroline meer toe in vrijheid van geest, kalmte en kracht.

Door den omgang met zijne oude vrienden Speckter, Runge, Hulsenbeck en Hesterich, waarbij later Kleuker, Reinhold, Droste, Stolberg, - die wel het protestantismus verlaten had, maar zeer billijk in zijn oordeel was over de hervorming, - en Sailer kwamen, nam hij steeds in geestontwikkeling toe. Door zijne betrekking tot de gravin Louise en haren gemaal, graaf Christian Stolberg kwam hem een godsdienstig leven onder de aandacht, waarbij dogmatische kerkelijke vormen geheel op den achtergrond bleven, omdat de mensch zijne innerlijke betrekking tot God niet in formulieren of vormen van eenigerlei aard behoefde uit te drukken. Zijn kunstgevoel gaf hij lucht, toen hij met den schilder Runge, die zeer veel aantrekkelijks voor hem had, eens de galerij van Deerden bezocht. ‘Zulke kunstgewrochten’ zeide hij, ‘getuigen

van het goddelijke, dat in ons woont, zij zijn onmiddellijke uitvloeisels van dien geest.' Nu kwam hij ook in betrekking met twee waardige mannen, graaf Moltke en Schönborn, en zoo vele belangrijke menschen, onder welke hij leefde, moesten wel een' gewigtigen invloed op hem uitoefenen en hem tot een' nieuwen mensch vormen. Had hij in zijn jeugd er angstvallig naar gestreefd om zichzelven, zijn doen en willen in overeenstemming te brengen met den wil des Eeuwigen, later luisterde hij meer naar de stem van God, die onmiddellijk tot het gevoel en in het gevoel spreken moest, daarna echter gold hem de liefde boven alles. 'Alleen hij, die liefde heeft' schreef hij aan Jacobi, 'kan het raadsel van ons aanzijn en onze vrijheid oplossen. Liefde is de zigtbare gestalte der vrijheid. - - Ik ben een slaaf, als ik niet lief heb, en wie lief heeft, weet, dat zijne eigene vrijheid en de wil Gods een en hetzelfde is.' Uit den strijd, aan eene veelzijdige ontwikkeling eigen, kwam hij tot rust door het geloof aan het geopenbaarde woord van God, en was het ook met moeite, hij had na lange doolwegen en afdwalingen de Christelijke heilswaarheden gevonden.

Zoo ijverig hij zich mengde in de wijsgeerige en godsdienstige begrippen van zijn tijd, zoo vurig was zijn verlangen om een dieper inzigt in staatkundige aangelegenheden te bekomen. Hij verlangde naar een verkeer met mannen, die niet alleen zijn staatkundigen blik konden verruimen, maar die met hem in het politieke sympathiseerden. Hoogst belangrijk is uit dien tijd zijne briefwisseling met Johannes von Muller en zijn omgang met Niebuhr. Weldra had hij eene politieke rigting, die hij met de meeste standvastigheid volgde. Uit een zijner brieven aan Muller in de schrikkelijke jaren 1805 en 1806 geschreven, zien wij met welk eene gloeijende vaderlandsliefde hij was bezield, en het verwondert ons niet, dat diepe smart zijn binnenste doorgriefde, toen hij zijn vaderland ten prooi zag van den Franschen overweldiger, en Hamburg door zijne troepen werd ingenomen. Doch schoon Perthes in dien rampvollen tijd alles verloor, wat hij in tien jaren vol zorg en arbeid verworven had, toch verloor hij den moed en de hoop niet.

Duitschlands toestand was destijds allertreurigst. Met beradenheid maakte Perthes echter gebruik van de omstandigheden des tijds, om zijnen handel te verlevendigen en uit te breiden. Aan huiselijk geluk en schriftelijk verkeer met zijne vrienden ontbrak het hem niet, terwijl zijne staatkundige beschouwing deze was: Napoleon is en blijft eene historische noodzakelijkheid. Hij geloofde, dat God aan dezen demonischen mensch de wereld had overgegeven, niet opdat zij zich aan hem zou onderwerpen, maar opdat onder de pijnigende kracht van het booze de verstorvene kracht van het goede herleven zou. Daarbij was hij vol moed en vuur en stelde alle pogingen in het werk om de welgezinden in den lande met elkander in betrekking te brengen en ze tot gemeenschappelijke werkzaamheid in het belang van het vaderland te verbinden, en daarbij alle verschil van politieke overtuiging te laten rusten. Met bedaardheid zocht Perthes op den Duitschen geest te werken en dien te bewaren. De Duitsche boekhandel, meende Perthes, was de eenige nog bestaande band, welke het geheele volk omvatte, en zou ook, hoopte hij, het middel zijn om de Duitsche geleerden-republiek

te redden en hare leden voor slavernij te bewaren, door hun eene vrijplaats aan te bieden, waar zij, al ware het slechts voor den uitersten nood, beveiligd waren. Eéne onderneming slechts kwam hem nu reeds mogelijk en in verscheidene opzigten noodzakelijk voor. Hij gaf daarom een nieuw tijdschrift uit, onder den naam van Vaderlandsch Museum. Het moest zeer voorzigtig optreden, opdat het niet verboden werd. Het kwam in het licht, maakte grooten opgang, maar overlaadde Perthes bij zijne overige werkzaamheden met schier onuitvoerbaren arbeid, toch betreurde hij het diep, dat hij het wegens Hamburgs inlijving in het Fransche keizerrijk niet verder kon bezorgen, iets dat als eene waarlijk nationale ramp kon beschouwd worden.

Nu werd Perthes dan ook Fransch onderdaan, en ofschoon hij geen onvoorwaardelijk vijand was van alles wat de nieuwe heerschappij medebragt, gevoelde hij echter al het gewigt van het drukkende zijns toestands. Hoogst belangrijk is zijn briefwisseling in dezen tijd met Görres, te Coblentz, over het stelsel van het Fransche toezigt op de drukpers, en vermakelijk de beschrijving, hoe het in Parijs ging met de beoordeeling van Duitsche boeken. Men lette in Frankrijk op geene andere oppositie dan de materiëele, en had er geen begrip van, dat er in Duitschland nog eene andere kracht van tegenstand heerschte. Die kracht ontwikkelde zich te Hamburg en de poging om zich te bevrijden. Perthes nam daar een werkdadig aandeel aan. Hij trad in verbond om de Franschen te verdrijven en wilde den opstand van Hamburg beschouwd hebben als eene Duitsche zaak. Wij kunnen niet alles aanstippen, maar alles wat op deze zaak en het ontzet der stad betrekking heeft, is in zoovele bijzonderheden te belangrijk, om er de aandacht der lezers niet bepaald op te vestigen.

Hamburg werd echter op nieuw door Davoest bedreigd en bezet, maar Perthes bleef niet werkeloos. Zelf liet hij zich tot majoor bij den staf van den heer von Herz maken, om een werkzaam aandeel aan de verdediging te nemen. Groot was het aanzien, dat hij in de stad had. Zijn regtschapen karakter en grootheid van ziel wettigden het volkomen. Met onbegrijpelijke krachtsinspanning volhardde hij in het betoon zijner heldhaftige vaderlandsliefde, en niet weinig werd hij daarin gesterkt door de kloekheid en vastberadenheid zijner Caroline. Maar tegen de overmagt waren hij en de zijnen niet bestand. Na een' dapperen tegenstand overmeesterden de Franschen de stad, die hij daarom verliet en ver van daar ontvlugtte, om niet als rebel door beulshanden om te komen. Er volgde een wapenstilstand, gedurende welke Perthes en zijne vrouw elkander te Eckenförde ontmoetten. Al wat hij bezat, had hij verloren. Alles was in beslag genomen, zijn kantoor te Hamburg verzegeld, en de tilbare goederen weggeroofd. Gereed geld tot onderhoud van vrouw en zeven kinderen had hij niet. Diep geschokt en hevig beangst was Caroline, maar Perthes sprak haar moed in. Met hulp zijner geredde kantoorboeken regelde hij alles wat geregeld kon worden, terwijl zijn kracht en moed ondersteund werden door de betuigingen van achting, die hij van verschillende kanten ontving. Vreesselijk was de toestand der verstrooide Hamburgers. Uit Engeland werd geld gezonden, en Perthes hielp eene vereeniging tot ondersteuning der ongelukkigen tot stand brengen,

aan wier hoofd hij zich stelde. Door zijn aandeel aan eene hulpvereeniging tot politieke vertegenwoordiging der vrije steden, door zich aan het hoofd te plaatsen der Hanzeatische burgergarde, was zijn leven voor hem vol moed en hoop, moest hij ook vernemen, dat onder de tien mannen, die in eene algemeene afgekondigde amnestie niet deelden, zijn naam gevonden werd. Maar hoe verkwikkend was het voor hem, toen zijne Caroline hem schreef: ‘ik dank u uit den grond van mijn hart, dat uw naam onder de namen der tien vijanden des geweldigen staat; dat moet eene eer en blijdschap voor ons zijn, zoo lang wij leven.’

Met een overzigt over de aangelegenheden der Hanzesteden gedurende den oorlog aan de Beneden-Elbe, vangt het tweede deel van dit hoogst belangrijk werk aan. Perthes bevond zich in een moeijelijken toestand, bij zoo vele verschillende opiniën en beweegredenen, vooral der oude regeringspersonen, ten opzigte der staatsregeling te Hamburg. Doch hij was te verstandig om de meening der menschen, toen sterker dan de magt der omstandigheden, niet in acht te willen nemen. Maar deze woelige tijd, hoe rijk aan ondervinding, had inspanningen en opofferingen van hem gevorderd, waarbij hij wel de beperktheid zijner krachten had leeren kennen, maar hem tevens de verzekering gegeven was, dat de stem van een regtschapen man, die zich vrij van zelfzucht houdt, eene sterke kracht is en groot vermogen heeft over de menschen. Onder al het verstrooijend gewoel dier tijden, leed het gemoed van Perthes toch eene diepe smart, door den toestand, waarin hij wist, dat zijne vrouw en kinderen verkeerden. Met roerende trekken beschrijft de dochter van Claudius de ellende die zij te Altendorf, aan kommer en gebrek ten prooi, worstelende met ongesteldheden, zoo van zichzelve als van hare kinderen, moest verduren. Doch hoe treurig haar toestand ook was, dankbaar erkende zij al het goede, dat zij te midden van zooveel leed mogt ondervinden. Als zij aan het leed van Perthes dacht, die ver van haar verwijderd aan velerlei gevaren bloot stond, dan was zij dikwijls op het punt van twijfelmoedig te worden, maar zag zij dan weder op de hulp harer vrienden en de liefde harer kinderen, dan hervond zij haar steunpunt en zocht zij in het gebed kalmte en rust. Hartroerend, vol teeder en innig gevoel zijn hare brieven aan Perthes uit dien tijd. ‘Perthes,’ schreef zij eens, toen zij zich voorstelde, dat hij even als zoovele anderen, het slagtoffer zijner vaderlandslievende trouw zou kunnen worden, ‘mijn lieve Perthes, uwen geringsten wensch te vervullen, wanneer ik den jammer beleven moet, van zonder u op de wereld te zijn, zal de eenige vreugde wezen, die ik mij dan nog kan voorstellen. Schrijf mij toch meer, opdat ik doen kan wat gij wenscht.’ Er behoorde veel toe, om in zulke omstandigheden een' kalmen geest te bewaren, toch zien wij Perthes geen oogenblik, door aandoening te zeer overmeesterd, in zijne standvastigheid en beradenheid bezwijken. Altijd had hij troost voor vrouw en kinderen, altijd wekte hij ze op tot vertrouwen op Hem, die de goede zaak zou laten zegevieren, altijd sprak hij moed in, altijd verzekerde hij zijne Caroline van zijne onwankelbare liefde. Weldra kon hij haar troosten met zijne verplaatsing in een' werkkring, waarin zij voor zijn leven niet meer had te vreezen.

Op den 13^{den} November 1813 kwam hij te Bremen, nu van de Fransche overheersching geheel bevrijd, aan, waar hij zijne werk-

zaamheden aanving voor de belangen der Hanzesteden. In haar belang spreekt hij met ministers en Vorsten, en deed gedurende zijn diplomatisch verblijf te Frankfort veel staatkundige ondervinding op, die hem echter in menig opzigt te leur stelde. Te Kiel ziet hij, na lange en droeve afwezigheid, zijne vrouw weder, die intusschen gelukkig van een zoontje bevallen was, en ontving er het vereerend aanzoek om het beheer en de uitdeeling van aanzienlijke sommen op zich te nemen, die de kroonprins van Zweden tot ondersteuning der uit Hamburg verdrevenen had toegestaan. Terwijl men in het grootste gedeelte van Duitschland reeds ruimer adem haalde, woedde Davoest in Hamburg op de onmenschelijkste wijze. Aan zijne Caroline schreef Perthes, dat de ellende in Hamburg en hare omstreken niet te beschrijven waren. ‘Al de jammer, dien ik in de laatste drievierendeeljaars aan mijzelven en anderen beleefd heb, is niets bij het tegenwoordige; hoe zal het eindigen? Moge God het verkorten en er ons doorbrengen!’ Perthes had zich, om nabij getuige te zijn van den loop der zaken te Hamburg, naar het twee uren beneden de stad gelegen plaatsje Flottbeck begeven, waar hem eene bijna ongeloofelijk moeijelijke taak werd opgeladen. Hij bekleedde geen ambt en had geen rang, en toch was het alsof hij in die weken het middelpunt van alle zaken was, die eenige betrekking op het lot van Hamburg hadden.

Te midden van dit woelige leven werd hij op het hevigst geschokt door het herhaald verlies van een dierbaar kind, dat hij niet eens te Kiel meer levend mogt aanschouwen, en naauwelijks gaf hij zijne onstuimige smart wat lucht, of hij werd opontboden om zich terstond naar het Russische hoofdkwartier te Pinnenberg te begeven, om in naam van den kroonprins over de maatregelen te handelen, waardoor de nood der verdrevene Hamburgers verzacht en de overgave der stad bespoedigd zou kunnen worden. Zijne vrouw moest hem moed inspreken, om aan dat verlangen te voldoen. Met ongeloofelijken ijver behartigde hij de hem toevertrouwde belangen. Een beenbreuk en daarop gevolgde zenuwkoorts hielden hem lang aan het ziekbed gebonden, doch toen de kracht der ziekte gebroken was, ontbrak het hem niet aan bezigheid voor zijnen geest. Met zijn compagnon correspondeerde hij over de middelen tot herstel hunner handelszaken, terwijl hij door tallooze brieven naar alle kanten gerigt eenheid, orde en bestendigheid in de maatregelen tot ondersteuning der verdrevenen zocht te brengen. Perthes koesterde de overtuiging, dat Hamburg zich weder zou kunnen verheffen als er slechts een krachtiger politiek leven ontwikkeld werd. Men sloeg op hem het oog, om dat te bewerkstelligen, doch hij achtte zich niet in staat die taak op zich te nemen. Hoogst interessant is de briefwisseling door hem over die staatkundige aangelegenheden gehouden met Villers, en de gemoedsstemming, waarmede hij, naar de voor een jaar door hem verlaten stad teruggekeerd, zijn vorigen stand en vroeger beroep weder aanvaardde, is uit de brieven te zien, die hij aan hem en aan H. Jacobi schreef.

Den 31sten Mei 1814 trad Perthes de stad en zijne woning weder binnen. Vreesselijk zag er de door hem verlaten woning uit. Alles bedorven, verwoest, en onbewoonbaar geworden. Grooter bezwaren dan aan het in orde brengen van het huis, waren verbonden aan de herstelling der beroepszaken, die, hoe-

wel thans geheel verloopen, een groot huisgezin moesten onderhouden en aanzienlijke schulden afdoen. Op eene allezins schrandere wijze werd onder toezigt van Bresser door een' vluggen bediende d'Hasste geheeten een groot deel van het boekenmagazijn bewaard. Na vele beraadslagingen over hetgeen er te doen was, werden de zaken hervat, hetgeen aanvankelijk door het groot krediet, dat Perthes bezat en zijn onvermoeiden arbeid vrij wèl gelukte. Na de terugkomst van Napoleon nam Perthes weder ijverig deel aan de openbare aangelegenheden. ‘Nu geldt het weder’ schreef hij, ‘man aan man, vriend aan vriend; nu moet het blijken, of het een flikkervuur of een werkelijk vuur is, dat in ons volk brandt.’ Doch behalve de groote staats- en krijgsgebeurtenissen waren er nog andere aangelegenheden, die in dezen tijd dringend de aandacht van een' menschenvriend eischten. De nood der armen had eene schrikkelijke hoogte bereikt. Aanzienlijke sommen werden te zamengebragt en Perthes nam op zich het beheer dier gelden. De nog bewaarde lijsten van de uitgedeelde gaven getuigen van de zorgvuldigheid en gemoedelijkheid, waarmede hij deze taak vervulde. In nadere aanraking gekomen met de armen zag Perthes overal, dat nog vele andere behoeften dan de ligchamelijke hen drukten. Velen zouden wel hulp en troost bij God willen zoeken, maar zij kenden de wegen niet, die tot Hem voeren. En inziende het gebrek, dat aan Bijbels bestond, nam hij gretig de uitnoodiging aan, om te Hamburg en Altona eene vereeniging tot uitdeeling van Bijbels te helpen vestigen. Toen het daar gevestigde Bijbelgenootschap in 1839 zijn vijfentwintigjarig bestaan vierde, erkende men dankbaar de hulp, die het van hem had ontvangen. Met niet minder ijver wijdde hij zijne zorgen aan het oprigten van armenscholen, in welke poging hij bij uitstek gelukkig was.

Terwijl hij dus bezig was met het ongeluk van anderen te verzachten, had hij met huiselijk bezwaar voor zichzelven te kampen, inzonderheid door eene ligchaamskwaal zijner Caroline, die haar uit het angstige jaar harer vlugt was bijgebleven, waar zij nooit volkomen van genezen is. Diep trof haar daarenboven de dood van haren vader, te meer, daar Perthes door bezigheden overkropt slechts weinige vlugtige oogenblikken voor het verkeer met haar en zijne kinderen kon afzonderen. Tot herstel harer gezondheid bragt zij den zomer van 1815 in het huis harer moeder te Wandsbeck door. Van daar teruggekeerd, kon zij, schoon met vele tusschenpoozen van gedwongen rust, niet slechts het groote huishouden besturen, maar was zij ook in dit tijdperk van haar leven velen menschen van verschillenden stand en ouderdom tot troost en vreugde.

Sedert Perthes het beroep als boekhandelaar koos, had hij het niet slechts als een middel van bestaan beschouwd, maar ook als een middel tot opwekking en bevordering van het geestelijk en zedelijk leven des volks. Hij begreep, dat de geheele Duitsche boekhandel moest zamenwerken, om de letterkundige behoeften des volks zoo snel mogelijk op te merken en te bevredigen. Wilde hij een band van eenheid tusschen verschillende Duitsche staten door den boekhandel trachten te sluiten, hij verzette zich in openbaar geschrift met kracht tegen het nadrukken van werken, waarvan de uitgave niet in alle staten het regt daartoe verworven had. Om echter aan zijne uitgebreide plannen meer kracht bij te zetten en de

uitvoering mogelijker te maken, ondernam hij eene reis door het zuiden van Duitschland, die op eene allezins belangrijke wijze beschreven, en waarbij een overzigt gegeven wordt van zijne aangeknoopte verbindtenissen.

Als ambteloos burger bleef Perthes niettemin den gang der openbare gebeurtenissen en alle gewigtige verschijnselen op het gebied der staatkunde en godsdienst met belangstelling gadeslaan. Zijn gematigde politieke denkwijze kunnen wij opmaken uit zijne belangrijke brieven, inzonderheid aan Fouqué. Zijn oordeel over de liberalen van zijn' tijd was niet zeer gunstig. Echte liberaliteit is, als de leden van een' staat minder aan zichzelven dan aan het geheel denken. ‘Bij de tegenwoordige volksmannen,’ schreef hij, ‘bestaat onrust en tweedragt, omdat zij den geest der zelfzucht dienen, en deze geest is, naar ik vrees, de geest, welke het liberalisme eigen is.’ Hij wenschte de edelste geesten tot een' kamp tegen het booze vereenigd te zien, doch hij liet het tot vervulling van dien wensch niet bij vermaningen en aansporingen in brieven, maar vatte, hoe ook met anderen arbeid overladen, zelf de pen op voor het publiek, wanneer hij dacht, dat zijne woorden nut konden stichten. In den moord van Kotzebue zag hij welke gevolgen de stemming van dien tijd in verhitte hoofden hebben kon, terwijl hij meende, dat het beletsel om tot eene constitutionele staatsregeling te komen, meer lag in de toenmalige liberale, dan in de monarchale partij. Ook in het geschilpunt over den adel, koos Perthes zijne stelling: hield hij zich overtuigd, dat de uit vroegeren tijd afkomstige stelling des adels in den tegenwoordigen tijd onhoudbaar was, aan den anderen kant verborg hij zijne bekommering niet, waarmede hij de onstuimige aanvallen op de wettig bestaande regten des adels beschouwde. Ook over de buitenlandsche aangelegenheden was hij door zijne uitgebreide correspondentie in staat een kalmer oordeel te vellen, dan menig ander. De zaak der vrijheid van Griekenland vond echter in hem een ijverig, maar tevens altijd gematigd voorstander.

Niet minder belangrijk was de briefwisseling die Perthes over godsdienstige onderwerpen hield. Wij kunnen niet alles aanstippen, maar ter aandachtige lezing moeten wij aanbevelen zijne begrippen over het rationalismus, de Evangelische kerk, zijn strijd tegen J.H. Vosz, die de nagedachtenis van Claudius gesmaad had, en zijne verdediging op de beschuldiging van Roomschgezindheid.

De laatste hoofdstukken van het boek zijn wel vooral gewijd aan de vermelding van de voorvallen des huiselijken levens en familiebetrekkingen, maar zij bevatten toch wat in vele andere opzigten hoogst belangrijk en der aandacht overwaardig is. De mededeeling van het huwelijk der oudste en tweede dochter geeft een diep inzien in het ouderlijk hart, en is als het ware een open brief van het teeder moederhart van Caroline, terwijl de briefwisseling van Perthes met zijn oudsten zoon aan de universiteit een vader leert kennen, die als het ware met zijn' zoon medestudeert en diens geestelijke en zedelijke welvaart hoog in het harte draagt. De boekhandelaar wisselt met zijn zoon zijne gedachten over theologische bezwaren, en ontwikkelt hem zijne begrippen over het contrast tusschen ouderdom en jeugd. Hij wist hem de

plaats en houding aan te wijzen, welke de jonge theologant, die het ernstig met zichzelven en de waarheid meende, behoorde te kiezen. Voorts brengt hij de geheele verhouding van zijn' zoon tot het beroep, waartoe hij zich voorbereidde, ter sprake, geeft hem zijne gedachten over wijsbegeerte en theologie en zendt hem zijne briefwisseling daarover met Jacobi gehouden. Ook Caroline's brieven aan haren zoon Matthias zijn allerbelangrijkst. Daalde zij af tot de kleinste bijzonderheden en zorgen van het studenten-huishouden, zij vergeet daarbij het hoogere niet, haren lieveling bijstaande met hare moederlijke onderwijzing, met haar christelijk licht en christelijk hart.

Caroline's laatste levensdagen worden ons in het laatste hoofdstuk regt treffend geschetst. Wij leeren daarin de liefderijke echtvriendin, de teedere moeder, de zorgvolle vriendin der menschen, de echte, niet boven zwakheden verhevene, maar toch krachtig geloovige, blijmoedige, den dood met gerustheid te gemoet tredende christin kennen, door Perthes diep betreurd, door hem hoopvol nagestaard. En wat het hem kostte, toen hij Hamburg en zijn huis verliet, om in Gotha een, gelijk hij hoopte, niet werkeloos, maar stil en rustig leven te leiden, moet men met zijne eigene woorden lezen aan het slot van dit tweede deel, waarmede wij niet hopen, dat Professor Perthes het leven en bedrijf zijns vaders besluiten zal.

Wilden we in bijzonderheden treden, we zouden dan op verre na ons reeds breedvoerig verslag niet kunnen eindigen. Met moeite weêrhouden we ons, om eenige bladzijden uit te schrijven, die ons der mededeeling aan het publiek allezins waardig voorkwamen. Doch waar zouden we dan beginnen, waar eindigen? Eene keuze te doen viel ons moeijelijk. Want hetzij we Perthes over phantasie hooren spreken, of zijn oordeel uitbrengen over deugd, en het gevoel met deugd vereenigd, hetzij we hem hooren spreken over den invloed van den boekhandel op de zedelijkheid, over zijne liefde voor Caroline, over de eigenbaat, den dood van Claudius, zijne staatkundige en godsdienstige gevoelens, of uit zijne briefwisseling met en over personen en zaken eene bloemlezing wilden houden - alles is even schoon, even aanlokkelijk en aantrekkelijk, alles boeit en verheft, alles is even leerzaam voor het verstand, als opwekkend voor hart en leven. En lieten wij de wetenschappelijke mannen spreken, die we in het werk aantreffen, of openden we hunne briefwisseling met Perthes, het zou een beeldengalerij zijn van voortreffelijke geesten, waar we niet dan met voldoening voor onzen geest op konden staren. Zeker is 't, dat we vele bijzonderheden, die mannen betreffende, hier in een kort bestek aantreffen en waar we b.v. den gemoedelijken Claudius in zijn' eenvoudigen huiskring met verheffing des harten hooren spreken, daar leenen wij niet minder gaarne het oor aan woorden als een redemptorist, pater Hoffbauer, in een gesprek met Perthes over de reformatie uitte. ‘Sedert ik in Polen’ zeide hij, ‘als pauselijk legaat den godsdienstigen toestand van verschillende Katholieken, en in Duitschland dien van verschillende Protestanten heb kunnen vergelijken, is het mij duidelijk geworden, dat de afval van de kerk heeft plaats gehad, omdat de Duitschers behoefte aan hartelijke godsvrucht hadden en hebben. Niet door ketters en philosophen, maar door menschen, die wer-

kelijk naar eene godsdienst voor het hart verlangden, is de reformatie verbreid en bewaard. Ik heb dit te Rome aan den paus en de kardinalen gezegd, maar zij hebben mij niet geloofd, en blijven beweren, dat het vijandschap tegen de godsdienst is, welke de reformatie bewerkt heeft.' Doch genoeg, wij eindigen ons verslag, waaruit ieder onze hooge ingenomenheid met dit werk genoegzaam kan opmaken. Wij behoeven er tot aanprijzing naauwelijks bij te voegen, dat wij dit dégelijk, zuiver vertaald boek in veler handen wenschen, en dat geen boekhandelaar, die eenigzins gevormd is, en zijn vak niet alleen uit een materieel oogpunt beschouwt, dit werk mag missen. Den heer Mensing onze lof voor zijne onberispelijke overbrenging, den heer Suringar - den dégelijken uitgever - onze dank voor de keurige, onbekrompene uitvoering!

H.

Christendom uit innige geloofsgemeenschap met den heer en zijne liefde geboren.

Christelijke vrouwen, geschetst als voorbeelden van godvrucht en liefdadigheid. Vrij bewerkt naar het Engelsch van Julia Kavanagh, door C.S. Adama van Scheltema. Met drie portretten. II deelen. Amsterdam, P.N. van Kampen. 1853.

Er is eene andere geschiedenis nog, dan die van de wereld en wat op haar is voorgevallen, eene andere, dan die der natiën, met hare uitbreidingen, oorlogen, aangerigte verwoestingen, grootsche ontwerpen, vorderingen in grootheid en beschaving, zegepralen van het genie, regeringsvormen en wisselende lotgevallen, waar ontelbare jaarboeken mede gevuld zijn, - de geschiedenis van de menschheid, - van het innerlijk leven, dat zich in al zijne waarde in het Christendom bovenal heeft geopenbaard. In die geschiedenis, of althans in een gedeelte daarvan een navorschenden blik te slaan, was de schoone taak, die de schrijfster van bovengenoemd werk - Julia Kavanagh, ons reeds gunstig bekend door haar verhaal van Madeleine, of de alles overwinnende kracht des geloofs - zich te volbrengen voorstelde. Zij had zich namelijk ten doel gesteld, om, terwijl mannen de bladzijden der geschiedenis met hunne eigene daden gevuld hebben, de vrouw te schetsen, - niet de heldin, het vrouwelijk genie, niet de vrouw, die een niet te benijden roem verkregen heeft door de magt eener zeldzame ligchaamsschoonheid of aanvallige manieren, - maar dezulken, die door reine zeden en vroomheid zich hebben onderscheiden sedert den aanvang onzer christelijke jaartelling, - vrouwen, die der menschheid tot eene eere zijn geweest, en die, naar mate

zij in geringeren getale zijn herdacht, te dierbaarder moeten zijn aan eene christelijke nakomelingschap, - vrouwen, die gewandeld hebben in de voetstappen van eene eerbiedwekkende Dorcas, en die, als zij, hare ziel aan den Heer, haar leven aan de armen hebben toegewijd. De schrijfster ontkent niet, dat er vele edele vrouwen in Europa geleefd hebben, alvorens het woord van Christus daar gekend of erkend was, - vrouwen van grooten geest en stoutmoedig karakter, Grieken of Romeinen in den vollen zin des woords, geschikt om met Pericles te besturen, of met Brutus te lijden, maar zegt ze, het verschil is in het oog vallend en treffend - er was geene Dorcas, - er heeft er geene kunnen geweest zijn.

De onvermoeid werkzame C.S. Adama van Scheltema ondernam het, om dit voortbrengsel van Julia's vruchtbare pen in Nederlandsch gewaad te kleeden. Dat hij daarbij op vrije en zelfstandige wijs is te werk gegaan, zoowel door bijvoeging en weglating ten aanzien van het oorspronkelijke, als door inlassching van eene reeks van levensschetsen van Duitsche en Nederlandsche vrouwen, die hem voorkwamen daarin waardig hare plaats te zullen bekleeden, is ongetwijfeld aanwinst voor ons lezend publiek. Dat het bij een dergelijk werk echter moeijelijk is de grenzen te bepalen, gevoelt ieder ligt, die het met den heer Scheltema eens is, dat volledigheid in dezen gelukkig niet bereikbaar is. Ware hij niet gebonden geweest, om op verhouding tot het geheel te letten, hij zou, als hij betuigt in zijne Voorrede, er gaarne nog meerdere geleverd hebben. Wie zich dan over het te weinig beklagen moge, die trooste zich daarmede, dat wie hier als toonbeelden uit de zalige rij niet verschijnen, bij Hem bekend zijn, die als de Alwetende alleen ze tellen kan.

Wij beginnen met den heer Scheltema onzen dank te betuigen voor wat hij uit den vreemde op onzen grond overbragt, en niet minder voor wat hij daar als oorspronkelijk bijvoegde. De schetsen, in den vorm waarin ze tot ons zijn gekomen, zullen, wij twijfelen er niet aan, velen welkom zijn. Inzonderheid, vertrouwen we, der denkende, gevoelvolle, christelijke vrouw. Haar bevelen wij het boek in nadruk aan; niet slechts om het te lezen, maar te koopen en steeds in hare nabijheid te hebben. Zulk een boek toch moeten die er belang in stellen bezitten; want eene achtereenvolgende lezing vermoeit niet alleen, maar het is ook niet mogelijk door zulk eene verscheidenheid in uiting van dezelfde beginselen en daden buiten verwarring van personen en handelingen te blijven, terwijl we door die waarschuwing wilden voorkomen, dat wie aan vlugtiger lectuur gewoon zijn, het boek niet met een zweem van verveling uit de hand zouden leggen. En nu, dames, wij verschijnen niet voor u in het stijve gewaad en met het strenge aangezigt eens stroeven, onverbiddelijken zedepredikers, die u uwe romantische lectuur onvoorwaardelijk ontraadt, uwe *révues*, uwe *feuilletons* onmeêdoogend ontneemt, maar wij verzoeken u beleefd en om uwer zelve wille - uit hartelijke belangstelling in uwe hoogere christelijke vorming - om nevens, boven deze, de breede rij van christelijke vrouwen - uwe edele, ook onder de menschheid onsterfelijke zusters, in uw boudoir, op uwe theetafel, eene plaats te geven en ze naast uwen Bijbel, als gij u in de eenzaamheid afzondert, bij u te hebben. Het Christendom in menschelijke vormen gekneed,

hoe aantrekkelijk daarom voor sommigen, is juist voor anderen een hinderpaal om het in zijne juiste waarde te schatten. In deze schetsen van christelijke vrouwen, komt het, als Scheltema te regt aanmerkt, zoo heerlijk uit, dat er boven dàt Christendom, door alle eeuwen heen een Christendom bestond, uit innige geloofsgemeenschap met den Heer en zijne liefde geboren, dat in spijt van priesterheerschappij en formulierdwang, de eenheid des geestes onder de ware kinderen van het gezin des hemelschen Vaders heerlijk en overtuigend heeft gestaafd, en wij vereenigen ons gaarne met den vurigen wensch van den bewerker dezer schetsen, dat dit goede boek de geestelijke en waarachtige Godsvereering in ons vaderland helpe bevorderen tegenover het woelen en drijven van een tijdgeest, die, hier door wereldsche oppervlakkigheid en ginds door methodistische overdrijving, ontelbaren afvoert van het enge pad van waarheid en liefde.

Wat de vrouw vermag in elken stand en iederen kring, als zij staat in het geloof, en de liefde van Christus haar dringt, zien we ons hier aanschouwelijk en aantrekkelijk voor oogen gesteld. Geen huismoeder, geen jonge dochter, geen weduwe - ze zij vorstin, of geplaatst in hoogeren of lageren stand - die niet met edelen trots op deze zusterenrij zal staren, zich niet geprikkeld gevoelen, om in haren werkkring voor anderen te zijn, wat zij naar hare mate vermag, en zich niet verblijden zal over het regt harer sekse hier wedervaren.

Voor het geven van een doorloopend verslag zijn deze schetsen minder geschikt. We vergenoegen ons met het opgeven der tijdperken, waarin de eerbiedwekkende en beminnenswaardige rij der vrouwen voor onzen geest verschijnt, en met eenige opmerkingen, om de belangstelling te verhoogen in de levensschets dier edelen, door tijd en landaard, door spraak en kerkelijke vormen wel gescheiden, maar allen toch één in beginsel, liefde tot den Heer Jezus, en daardoor zusters in het allerheiligst en zaligmakend geloof.

Wij ontvangen de schetsen der christelijke vrouwen, die geleefd hebben en gestorven zijn sedert den aanvang onzer christelijke jaartelling, afgedeeld in vier tijdperken, waarvan het eerste de geschiedenis bevat van het innerlijk leven en de uiting daarvan in daden van christelijk geloof en liefde der meest bekende, en door godsvrucht en liefdadigheid zich onderscheiden hebbende vrouwen, onder het Romeinsche keizerrijk; - het tweede de geschiedenis van even zulke in de middeneeuwen; - het derde van de zestiende en zeventiende - het vierde van de achttiende en negentiende eeuw. Hebben schrijfster en bewerker dezer schetsen meer willen aantoonen, wat het Evangelie in en door de vrouw vermag, dan dat zij met angstvalligheid hebben gezocht naar alle namen, die waardig zijn voort te leven met roem, ligt is het evenwel te begrijpen, dat zich hier eene breede rij van edele christelijke zusters aan onzen geest vertoont. Het eerste tijdperk is ingedeeld in drie hoofdstukken, waarvan het eerste in vele voorbeelden aantoont, hoe de godsdienstige geestdrift zich openbaarde in het martelaarschap, het tweede, hoe in buitengewone ontzeggingen van levensgenot en in levenslange daden van boete, terwijl in het derde hoofdstuk eene rij van godsdienstige vorstinnen ter aanschouwing gegeven wordt, waarin de namen van Helena, Constantia, Pulcheria en anderen als flonkersterren schitteren.

't Kan niet missen, of men zal in dit tijdperk veel aantreffen, dat overdreven moet voorkomen. Maar men houde onder het oog, dat, als de schrijfster zegt, veel daarvan moet verklaard worden uit de vurige verbeelding en het hartstogtelijk karakter der Oosterlingen, en naar dien maatstaf gewaardeerd. ‘Het Christendom was voor hen minder eene geloofsleer, dan wel een hartstogt; er lag hartstogt in hunne gestrengheid, in hun treuren, in hun reikhalzen naar eenzaamheid. Dat dorsten naar zelfopoffering, 't welk aan het hedendaagsch oordeel te ver gedreven voorkomt, verhief hen toen boven het overige menschdom en vervulde zelfs de heidenen met eerbied en bewondering; deze gevoelden het diep, dat er in hun geloof niets was, dat in vergelijking kon komen met het diep en heilig gevoel, dat de dorste woestijnen van Egypte met vereerders van God bevolkte.’ Zelfs treffen we hier aan wat onnatuurlijk schijnt, b.v. als eene Paula hare kinderen verlaat, om in het Heilige land hare verdere levensdagen te slijten, als het niet uit godsdienstige geestdrift te verklaren was. Intusschen verblijdt men zich ook over gunstige uitzonderingen van zulke christelijke vrouwen, die met een' huiselijken geest bezield en met huiselijke deugden versierd waren (D. I blz. 26). Deze hadden niet, als die van Rome en Sparta weleer de teedere aandoeningen van hare natuurlijke geaardheid uitgeschud, terwijl zij van een christelijken geest, die de grootste zegepralen op den wereldgeest behaalde, doordrongen, tegenover de ouden, zoowel mannen als vrouwen, in liefde voor de lijdende menschheid en teeder medelijden uitblonken. Wat we in dit tijdperk, naar onze wijze van zien, minder aanbevelenswaardig vinden, wat we zelfs zouden moeten afkeuren en berispen, toch ontmoeten wij er kalme Monica's in hare stille woningen nog door een glans van Grieksche bevalligheid en oud-Romeinsche deugd omgeven; geleerde en onbegrensd liefdadige Paula's, Fabiola's en Pulcheria's.

Op het verval der Romeinsche heerschappij volgde een langdurig tijdperk van ruwe en domme barbaarschheid. De schrijfster behandelt het in zeven hoofdstukken van het tijdperk der middeneeuwen. ‘Wel stond het Christendom daar als eene groote geestelijke en zedelijke kracht in het middelpunt der barbaarsche wereld, maar aan de vrouwen inzonderheid heeft het in die tijden veel te danken. Van een werkdadig en verstandelijk leven uitgesloten, veracht en onderdrukt in hare huisgezinnen, zochten vrouwen toevlugt in een geloof, dat het gemoed verteedert en de ziel verheft. In de eenzaamheid der kloosters zagen zij zich genoodzaakt een schuilplaats te zoeken, totdat na een somber tijdperk van koude en nacht eene vereering der vrouw ontwaakte, (die), ter wille van haar, die den Zone Gods mogt dragen in haren schoot, iedere vrouw dierbaar en als heilig maakte in het hart der christelijke ridderschap.’ Bij de bekeering der Noordsche volken is het zeker, dat de nieuwe godsdienst hare eerste zegepralen aan de geestdrift van vrouwen te danken had. Zij waren niet alleen de eerste bekeerlingen, maar daarna ook het vurigst in het bekeeren van anderen. Intusschen nam de bevolking der kloosters in die tijden aanmerkelijk toe, en terwijl de schrijfster de oorzaken daarvan in de geschiedenis van Radegonde, eene koningsdochter van Thuringen, aanschouwelijk in het licht stelt, noemt zij verder eenige namen

van kloosterlingen, die zich door werken van liefdadigheid onderscheidden, en, onder anderen, van zekere Bathildis, eene Anglo-Saxische slavin, die koningin der Franken werd, en evenzeer heeft uitgemunt door hare innige godsvrucht als door den ijver, waarmede zij de slavernij heeft pogen uit te roeijen. Van nu aan zijn nonnen, vorstelijke vrouwen en koninginnen, door een tijdsverloop van eenige eeuwen, de eenige liefdadige en vrome vrouwen, van wier leven en daden eenige herinnering bewaard is. Of er dan geene andere ook in andere kringen geweest zijn, waardig om bij het nageslacht in aandenken te blijven? Wie zou het ontkennen? maar de nonnensluijer en de vorstelijke kroon stelden alles in de schaduw, wat verder merkwaardigs op het vrouwelijk levensgebied voorviel. Onder de redenen, waarom de kloosters zoo bijzonder vermeerderden, behoorde niet het minst de gebrekkige opvoeding, die jonge meisjes ontvingen. Dat het hiermede in de kloosters beter gesteld was, bewijzen de voorbeelden van vrouwen, die, daarin gevormd, door geleerdheid en godsvrucht zich onderscheidden, terwijl de schrijfster, om den zendelingsarbeid der nonnen in het licht te stellen, de geschiedenis van Leoba mededeelt, die zich in dat opzigt grooten roem heeft verworven.

Julia Kavanagh dweept misschien wel een weinig met hare middeleeuwsche zusters; maar helder is toch het overzigt, dat zij geeft over den geest der middeleeuwen, de overdrijving en grootheid daarin op te merken. En wie zou niet toestemmen, wat zij onder anderen daarvan zegt: ‘Dat tijdperk - de middeleeuwen - van groote deugden en groote misdaden is voorbij. Ligtelijk verheffen wij de afgemetenheid onzer beschaving ver boven den overdrijvenden geest van onze voorouders, en roemen onszelven gelukkig, dat wij leven in een tijd van meer kalmte en gematigdheid, maar in spijt daarvan blijft toch het verledene, ook met hetgeen het voor ons beschamends heeft, met dien geest van heilige opgetogenheid, die alles voor Christus over had en in Zijnen naam volbrengen deed, wat ons ongeloofelijk schijnen zou, als het niet door het onpartijdig geschiedblad te stellig ons ware gewaarborgd?’ En nu volgen eene reeks van vrouwen, waaronder eene Elizabeth van Hongarije, eene Catharina van Sienne, eene Theresia van Avila en anderen, die het gezegde moeten staven. Opmerkelijk kwam het ons bij al deze vrouwen voor, dat zij hare liefdewerken oefenden uit liefde tot God en den Heer Jezus; er is geen sprake van iets te doen ter eere der kerk, van Maria, of de heiligen - hare godsdienst is vurige geestdrift en liefde. Aan de grenzen van de middeleeuwen ontmoet ons echter eene groote verandering. We zien minder sprekende trekken, meer wetenschap, minder godsdienstzin en geloofsijver. ‘Van het einde der veertiende eeuw tot aan het begin der zeventiende, strekt zich eene lange rij koninginnen, vorstinnen en aanzienlijke dames uit, die zich zonder twijfel als edele en beminnelijke vrouwen hadden doen kennen; maar wij zouden ons bedriegen, zoo wij in dezelve de liefde van eene Elizabeth van Hongarije, of de geestdrift en welsprekendheid van Catharina van Sienne hoopten te vinden.’ De schrijfster wil hare namen niet verzwijgen, waren ze ook niet zoo uitsluitend door godsdienst bezield en niet zoo rijk aan edele daden van geloof en liefde. Met een kort verslag van een vier en twintigtal dier vrouwen eindigt dit tijdperk.

Het volgende begint met de opmerking omtrent de verkeerde rigting die de godsdienstzin ter overwinning der zondige wereld, en ter bereiking van een' hoogeren trap van volmaaktheid, dan waartoe gewone christenen geraken, in de christelijke kerk genomen had. Bij al het regt, dat de schrijfster aan het geloof en de liefde, die zich daarin openbaarde, laat wedervaren, roemt zij boven dit alles de kracht, die het Evangelielicht door de hervorming liet doorbreken. Toen dat licht helder begon te schijnen, erkende men weder den verheven rang, die aan de godsdienst toekwam, van eene kracht Gods te zijn, die het huis niet minder dan den tempel, de woonkamer niet minder dan het bidvertrek heiligt, en huiselijke zorg en wereldsch bedrijf niet minder doordringt dan gepeins en gebed. De echtgenooten van Luther en Zwingli openen dit tijdperk en worden er geschetst als voorbeelden van die stille christendeugd, die elken levensstand heiligt. Wij kunnen niet alle namen noemen dier vrouwen, die nu verder onze belangstelling wekken, onzen eerbied vorderen. Nu eens bewonderen wij in haar het helder en verzekerd geloof, dan bestendige en godsdienstige huwelijkstrouw, dan weder de zucht om leed te verzachten, lijden te helpen dragen, rampen en onheilen te lenigen. Hier staren we vol bewondering op het lieftallig beeld eener Louise van Oranje, daar rust onze blik met eerbied op eene Madame de Chantal, wier hulpvaardige liefde daarin bovenal was gelegen, dat zij zich den Heer geduriglijk voorstelde en Hem in alles trachtte na te volgen, en daarom zoo krachtig was, omdat zij in lijdenden en armen niet hen, maar in hen Jezus Christus zag, terwijl we ginds in eene mevrouw de Meramion eene zeldzame opofferende liefde, of in eene Jeanne Biscot eene ‘heldin der liefde’ aanschouwen. Ontmoeten we onder deze vrouwen, die door hare geboorte en talenten voor eene, naar de wereld, veel schitterender bestemming geschikt zouden geweest zijn, dan een groot deel van haar leven te wijden aan den bijstand der armen, aan de ligchamelijke en zedelijke opleiding van weezen en verlatenen, aan de verzorging van zieken en de teregtbrenging van zedeloozen en diep gezonkenen van haar geslacht - we zien in haar zoowel als in eene Eleonora van Oostenrijk, hoe dat alles haar alleen mogelijk was langs den weg der zelfverloochening. En wie moet niet beminnelijk achten, die baden en er naar streefden, dat Gods liefde omtrent ons, de regelmaat voor onze liefde jegens anderen mogt zijn? Ontdekken we hier in eene gravin van Pembroke, dat fierheid en onafhankelijkheidszucht gelouterd en aan de zaak van God dienstbaar kunnen gemaakt worden, daar, hoe stille weldadigheidszucht zich verlustigde, om, zonder dat iemand er van wist, zelve blijdschap en hulp te brengen in de woningen van druk en behoefte, ginds in eene Margaretha Baxter eene vrouw niet alleen van onvermoeiden ijver in weldoen, maar ook van buitengewone geestkracht in moeijelijke levensomstandigheden, dan verheugen wij ons ongetwijfeld over zoo vele aanlokkelijke beelden van verheven christelijke deugd en van liefde blakenden christenzin.

‘Hoe groot ook de verdienste moge geweest zijn van de achttiende eeuw, innige vroomheid, teedere godsvrucht des harten en eene zichzelve en zijn vermogen opofferende liefdadigheid waren hare heerschende karaktertrekken niet. Het was een eeuw van ijver,

maar meer voor geloofsbegrippen dan voor God; eene eeuw van liefde, maar meer voor eene doode letter dan voor den levenden broeder. Het schoone morgenrood der hervorming dreigde meer en meer over te gaan in een kouden, nevelachtigen dag. Desniettemin sprak de geest van Christus, in eene kleinere schare als zamengedrongen, zich in een echt evangelischen zin bij enkelen niet minder krachtig en heerlijk uit. De waarachtige kinderen Gods openbaarden ook nu hunne vrijheid van heerschenden smaak en meening, en droegen als in alle eeuwen het beeld des eenigen meesters, die gisteren en heden en tot in eeuwigheid dezelfde is, en die noch de menschelijke wijsheid, noch de wereldlijke magt van pausen, conciliën of synodale vergaderingen noodig heeft, om zijn woord door het berouwhebbend zondaarshart tot zaligheid te doen verstaan en zijne kracht in zwakheid te volbrengen.' Met deze woorden leidt de schrijfster het laatste tijdperk in, en het overzigt dat zij thans geeft is voldingend, om de waarheid van haar gevoelen te staven.

Naar den aard der zaak ontmoeten we, naarmate we onze tijden naderen, meer bekende namen, die het ons echter niet lust als van een dorre lijst op te noemen, daar het ons niet mogelijk is ze allen als in het bezielde leven te laten optreden. Bij allen zien we, dat persoonlijke liefdadigheid, wier genot in geven bestaat, bij voorkeur door vrouwen beoefend is. Hoe meer wij echter den tijd naderen, dien wijzelven beleven, hoe meer wij een streven naar een hooger doel van menschlievendheid waarnemen. Enkele trekken van den geest om boven het uitreiken van enkele liefdegaven blijvend nut te stichten, mogten wij in vroeger tijdperk reeds kunnen opmerken, van nu aan komen deze meer sprekend uit, en wij behoeven slechts de namen van eene mevrouw Necker, de Fougeret, Paulina, vorstin van Lippe Detmold, en in lateren tijd van eene Elisabeth Fry en Sara Martin te noemen, om er het bewijs voor te zoeken. En waar we eene Maria Lecsinska, koningin van Frankrijk, den raad van haren vader zien opvolgen, een raad ingerigt naar den geest van dien tijd: 'Wees zoo, als gij van uwen vroegsten leeftijd af zijt geweest. Bewaar uwen godsdienstigen geest; paar uitwendige godsdienstigheid aan vroomheid des harten; zonder de laatste is de eerste eene ziellooze vertooning; vereenig met vroomheid een zedelijken wandel, anders zoudt gij ligt bijgeloovig worden; scheid zedelijkheid en uitwendige godsvereering niet, want anders is de laatste niet beter dan die nieuwe wijsbegeerte, die deugd en pligt alleen erkent, om van het dragen van hun juk vrij te zijn,' - als we haar gemoed van grondregelen doordrongen zien als deze: 'het is beter het oor open te hebben voor hen, die van verre roepen: verligt onze ellende, dan acht te geven op de stemmen, die van nabij fluisteren: vermeerder onzen rijkdom. De gelden van den staat zijn de onze, en het betaamt vorsten niet, om de gelden, die door armen en werklieden bij penningen zijn bijeengebragt, tot willekeurige giften te besteden.' Of: 'waren er geene geringen, er zouden ook geene grooten zijn; laat dan onze grootheid hun tot heil verstrekken.' - Waar we eene Maria Federowna van Rusland eene inrigting te Petersburg zien grondvesten tot opvoeding van mingegoede meisjes, we haar het beheer zien oefenen over de vondelinghuizen en gebouwen zien stichten, waar

zulke gehuisvest werden, die door een gebrekkig of ziekelijk ligchaam verhinderd werden op behoorlijke wijs in hun levensonderhoud te voorzien, of eene instelling der ‘weduwen van weldadigheid’ in het wezen zien roepen en scholen het voorwerp harer innige en voortdurende belangstelling zien zijn, - waar we, - om niet te uitvoerig te worden, nemen wij dezen sprong - in eene Caroline Chrisholm, die de grondlegster kan genoemd worden eener stelselmatige behartiging van de belangen der landverhuizers, vooral der vrouwen en jeugdige meisjes onder hen, de christelijke liefde gereed zien, om gapende wonden te heelen, en het gebrekkige tot een hooger vorm van volkomenheid op te voeren, - daar gevoelen we ons door zoo vele beelden van algemeen werkende liefdadigheid tot heil van ellendigen, tot behoud van diepgezonkenen, tot redding van verlorenen liefelijk aangetrokken en staren wij met eerbiedige bewondering op zoo vele edelen en goeden, om wier hoofd wij den stralenkrans van christelijk geloof en christelijke liefde luisterrijk zien schitteren.

Aan den heer Scheltema zijn wij verpligt de schetsen van eenige Nederlandsche vrouwen, die de rijke beeldengalerij versieren. Er waren meerdere te noemen geweest, als hij melding gemaakt had van wier namen waardig zijn voort te leven met roem. Doch met Julia Kavanagh zeggen we: ‘Alleen bij den kenner der harten is al wat roem heeft voor Hem bekend, en Hij zal eenmaal al het voorbijgeziene en verborgene aan het licht brengen en doen schitteren met eene heerlijkheid, waarbij alle menschelijke lof duisternis is.’ Gelukkig dan, dat haar werk voor verdere uitbreiding vatbaar is, en slaan wij het oog op de tegenwoordige christelijke wereld, ook in ons vaderland, dan mogen wij verwachten, dat een later geschiedschrijver aan het tegenwoordig levend geslacht beelden zal kunnen ontleenen, die niet minder door werken van geloof en liefde glansrijk zullen schitteren, dan die ons hier in breede rij zijn voorbijgetrokken.

Wij betrapten den bewerker slechts op weinige onnaauwkeurigheden in stijl en taal. Wij stootten op eene enkele onduidelijke woordvoeging en stroeven periodenbouw. Ons hinderde het gebruik van het woord *daarstellen*, vooral waar het op deze wijze afgebroken wordt, blz. 137 van het I^{e} Deel: stelde hunne - levenswijze eene - tegenstelling daar. Waarom moet het herhaalde: daarheen leven, de zuiverheid der taal zoo menigmaal ontsieren?

Lof aan de uitvoering des heeren P.N. van Kampen. Hooger lof nog aan de hoogst keurig gegraveerde vignetten. Mogten zij maar op inlandsche kunstvlijt aanspraak kunnen maken!

H.

Twee Amerikanen over Napoleon.

Napoleon Bonaparte door twee Amerikanen beschouwd. Uit het Engelsch van Dr. W.E. Channing en R.W. Emerson. Groningen, J.B. Wolters. 1853.

Het mag ongetwijfeld een gunstig verschijnsel der laatste jaren genoemd worden, dat even als men onder de verschillende volken eene meerdere toenadering bespeurt, door het opheffen van vele belemmeringen, die het wederzijdsch handelsverkeer in den weg staan, evenzoo voor een groot deel der bevolking, niet langer de toegang gesloten blijft tot datgeen, wat vreemden in hunne taal gedacht en geschreven hebben. Zoo bleven langen tijd de geestesvruchten van Amerika's verlichte mannen een gesloten boek voor hen, die de taal van dat land niet verstonden; onze tijd mag zich echter gelukkig noemen, nu zelfs voor den eenvoudigsten burger toegankelijk gemaakt wordt, hetgeen ware volksvrienden dáár tot meerdere ontwikkeling en beschaving hunner landgenooten verrigt hebben. - Wederom is aan het Nederlandsch publiek de vertaling aangeboden van een der talrijke geschriften van Dr. William Ellery Channing, dien christelijken wijsgeer, den om zijn leven en werken zoo hoog geschatten en innig geliefden Amerikaan. De Groningsche uitgever, door wiens toedoen ook de beide vorige vertalingen van Channing het licht zagen, schijnt het verwijt gevoeld te hebben, dat, hoezeer aan Duitschland gedaan, ook op ons kon toegepast worden, dat een man, die het sieraad van Amerika's schrijvers, en de roem van zijn volk was, wiens werken in duizend en duizend afdrukken onder de rijkste en beschaafdste volken der aarde verspreid waren, tot hiertoe in ons vaderland aan een groot gedeelte onzer landgenooten onbekend bleef. De bloemlezing van drie zijner *Zede- en staatkundige toespraken*, door den hoogleeraar Star Numan verrijkt met eenige bijzonderheden omtrent Channing, meestendeels ontleend aan the Westminster and foreign quarterly review for Jan. 1849, pag. 317-348, verscheen in 1850 in het licht, en werd spoedig achtervolgd van eene vertaling zijner *Christelijke redevoeringen*, die de eerwaarde Swiers van Havelte ons bezorgde, met eene schets omtrent Channing's leven en werkzaamheid door den Berlijnschen hoogleeraar dr. Zumpt.

Channing is dus in de laatste jaren meer en meer bekend geworden, en wij twijfelen niet, of ook deze nieuwe proeve zal allen welkom zijn, die zich met de bovengenoemde vruchten van zijn edelen en verhevenen geest hebben bekend gemaakt. Zijne beschouwing over Napoleon Bonaparte maakt eene der drie karakterstudies uit, die wij onder zijne nagelatene schriften aantreffen. Napoleon stelt hij ons voor, als den door eigenwaan verblinden, hoogmoedigen, zich zelf vergodenden dwingeland; Milton, Channing's geestverwant ook op godsdienstig terrein, als den grooten dichter en onvermoeiden kampvechter voor de vrijheid; in Fenelon geeft hij ons het voorbeeld van ware menschlievendheid en edele menschen-

min. De vertaler Mr. Tellegen stak het leven van Napoleon in een Nederlandsch kleed, daartoe opgewekt, omdat het hem niet te onpas scheen, ‘Channing's stem eens *weder* te laten hooren, zijne beschouwing over de natuur en de roeping der menschen eens *weder* te laten hooren, nu allerwege in Europa de kring der vrijheid wordt verkleind en ingekrompen.’ Om echter den indruk van Channing's in vele opzigten niet geheel juiste beschouwing over Napoleon te temperen, wilde hij hem tevens van een ander standpunt doen beschouwen; daartoe voegde hij er de schets van den in ons vaderland nog weinig bekenden Emerson bij. Heeft Channing veel karakteristieks en oorspronkelijks in zijne schriften, niet minder vindt men dit bij Emerson, bij wien humor en satire steeds hand aan hand gaan. De vertaler zoude de belangrijkheid van zijn werkje verhoogd hebben, zoo hij in zijn ‘*een woord vooraf*,’ in plaats van daarin eene wel wat hoogdravende politieke geloofsbelijdenis af te leggen, ons met Emerson wat nader bekend had gemaakt; dit bleef bewaard voor hem, die genegen mogt zijn onze letterkunde te verrijken met de vertaling van eenige zijner andere stukken, waarvoor nog ruime stof voorhanden is in zijne werken, onder den titel: *Essays*, *lectures and orations bij Ralf-Waldo Emerson* te Londen in 1851 uitgekomen; behalve in deze editie vindt hij in de *Revue des deux mondes* van 1 Aug. 1847 en 15 Aug. 1850, en zoo wij meenen in een der laatste jaargangen van de *Edinburgh Review*, nog al eenige bijzonderheden en beschouwingen zoo wat Emerson's leven en schriften, als zijne studiën en rigting betreft. - Die met Channing ingenomen is, zal ook Emerson niet geheel onvoldaan ter neêr leggen; ook deze heeft een ingekankerden haat voor al wat laag is, en eene hooge ingenomenheid met alle persoonlijke grootheid, met ieder die zijn licht voor de wereld heeft doen schijnen, en der menschheid ten zegen is geweest. Dit valt terstond elk in het oog, bij eene ook slechts oppervlakkige lezing zijner ‘*representative men*,’ eene verzameling van zeven voorlezingen in den zomer van 1848 te Londen gehouden, en aldaar twee jaar later afzonderlijk in het licht verschenen. Iedere voorlezing heeft een beroemd persoon ten onderwerp, in wien zich de een of andere toestand personnifieert en karakteriseert, en in wien tevens het krachtigst en sterkst de geest der eeuw, waarin zij leefden en werkten, uitgedrukt wordt. Zoo is Plato bij hem de philosooph bij uitnemendheid; Swedenborg de mysticus; Montaigne de scepticus; Shakespeare de dichter; Napoleon de man der wereld; Goethe de man, die opmerkzaam alles, hetgeen hij rondom zich ziet gebeuren, opteekent (the writer). De beide laatsten zijn hem de wezentlijk groote mannen der negentiende eeuw, wier handelingen de hoofdzakelijke inhoud zijn van het leven van den laatsten tijd. In den eersten treedt het werkelijke leven, in den laatsten het geestelijk leven meer op den voorgrond.

Channing beschouwt het karakter van Napoleon, in verband met de groote belangen der menschheid, waarop het een zoo nadeeligen invloed uitoefende. Het standpunt, van waar hij uitgaat, is dat van den vrijheidlievenden Amerikaan, ingenomen alleen met eene tot nu toe slechts voor zijn werelddeel passende vrijheid. ‘Wanneer men,’ zegt hij blz. 1, ‘zooals wij, de

vrijheid als het hoogste goed der menschelijke natuur beschouwt, als noodzakelijk voor haren verstandelijken, zedelijken en godsdienstigen vooruitgang, dan moet men op hen, die zich haar vijandig hebben betoond, met eene onverbiddelijke verontwaardiging nederzien, eene verontwaardiging niet door den glans van een gelukkigen krijg, niet door de bewondering van het gemeen te onderdrukken.' Van zoodanig standpunt zal niet slechts aan Napoleon, maar moet aan menig Europeesch vorst, ofschoon hij ook in zijn tijd de weldoener van zijn volk was, eene hoogst ongunstige beoordeeling te beurt vallen, en wij stemmen daarom geheel in met den vertaler, dat op Channing's beschouwing van Napoleon en op zijne historische beteekenis misschien wel het een en ander valt af te dingen. Zeer naar waarheid zegt mevrouw de Staël ergens, '*il faut juger les écrits d'après leur date;*' dit geldt niet minder van personen. Hoeveel ellende en jammer, kommer en gebrek Napoleon's heerschzucht en dwingelandij in zijn tijd ook verspreid hebben, toch moet het nageslacht zich gelukkig noemen, dat er eenmaal in de maatschappij een persoon opgetreden is, van zulk een wils- en geestkracht. Wij zegenen zijn bestuur, omdat hij, ofschoon zeker onwillekeurig, mede het middel in Gods hand geweest is, om Europa rijper en vatbaarder te maken voor eene zekere mate van vrijheid en ontwikkeling, en dat hij de volken wakker maakte uit hunnen slaap en werkeloosheid, waarin zij door het steeds stijgend absolutisme der vorsten van het vaste land verzonken waren; dit verbrak en verbrijzelde hij, en God geve! voor altijd. 'Er is nog een uitstekend werk, dat Bonaparte aanspraak geeft op de dankbaarheid der nakomelingschap, en dat zijne nagedachtenis vereert; wij bedoelen de nieuwe wetgeving,' zijne codificatie, waardoor de gelijkheid van de wet voor allen bevorderd wordt. Channing zelf erkent dit (blz. 24), maar laat er terstond op volgen, dat het deel, dat Napoleon daaraan genomen heeft, op eene dwaze en bespottelijke wijze vergroot en overdreven is; allen persoonlijken invloed van Napoleon ziet hij daarin voorbij, en schrijft alles aan zijne eerzucht toe, die den roem van Justinianus met dien van Alexander op zijn hoofd vereenigd wenschte te zien. Deze eerzucht gevoegd bij, en gevoed en aangekweekt door eene hooge mate van zelfvertrouwen en zelfvergoding, waren, volgens Channing, de voorname drijfveeren van Napoleon's geheele doen en streven. Magt was zijn afgod, waaraan hij zich ten offer bragt. De opperheerschappij en eene onbeperkte magt in handen te hebben, een ieder voor zijn wil te doen bukken, was zijn gestadig streven. Heerschzucht verklaart ons zijn karakter. Geheel zijn leven, van Italië en Egypte af tot Elba en St. Helena toe, levert daarvan de doorslaandste bewijzen. Zelfvergoding was van al zijne misdaden de hoofdbron, maar ook daarin had zijn val zijn oorsprong. - Bij de ontwikkeling hiervan vertoont zich in Channing weêr onmiskenbaar de groote meester, wien liefde tot deugd en ieder anderen christenpligt den diepsten afkeer doet hebben van al wat daarmede niet overeen te brengen is, terwijl uit geheel zijne beschrijving van alle zijden ons een frischheid en leven toestroomt, die ons met meerdere ingenomenheid voor den edelen Amerikaan bezielt.

In duidelijkheid en populaire voorstelling staat Emerson verre bij Channing achter. In korte en scherpe trekken geeft hij ons Napoleon's portret, dat

hij niet opsiert, maar voorstelt gelijk het hem voorkomt, dat het werkelijk geweest is: '*de man der wereld.*' Napoleon is hem geheelenal de zoon zijner eeuw; hij is de man van zaken (of business), die in werkzaamheid, bekwaamheid en ondernemingsgeest boven de groote massa uitmunt, met wier geest hij overeenstemt, en daarom niet alleen haar vertegenwoordiger wordt, maar ook dien geest geheelenal aan zich cijnsbaar weet te maken en te overheerschen. Bij uitnemendheid is Napoleon de representant der middenklasse van den nieuwen tijd, wier deugden zoowel als ondeugden hij in zich vereenigt en als het ware monopoliseert. 'Ik noem Napoleon den agent of procureur der middenklasse van den nieuwen tijd; hij vertegenwoordigt de menigte, die de markt, den winkel, het kantoor, de fabriek, de schepen van de nieuwe wereld vervult; hij vertegenwoordigt allen, wier streven is rijk te worden. Hij schokte en vernietigde alle verjaarde regten, hij verbeterde den binnenlandschen toestand, hij was de liberaal, de radicaal, de uitvinder van hulpmiddelen, hij opende de deuren en markten, hij sloeg alle monopoliën en misbruiken den bodem in. Daarom was alles wat rijk en aristocratisch was, hem vijandig. Engeland, het middenpunt van het kapitaal, Rome en Oostenrijk de middenpunten der overlevering en genealogie, waren hem tegen. De verslagenheid van de lamme en behoudende klasse, de schrik van de oude wijven van het Romeinsche conclave - die in hare wanhoop zich aan alles vastklemden, zelfs aan gloeijend ijzer, - de ijdele pogingen van staatslieden om hem bezig te houden en om den tuin te leiden, van den keizer van Oostenrijk om hem om te koopen, en het instinct van al wat jong, vrij en krachtvol was, dat op hem zag als den reus der middenklasse, maken zijne geschiedenis schitterend en indrukwekkend. Hij bezat de deugden van de massa's zijner kiezers; hij had ook hunne ondeugden' (blz. 134).

Channing en Emerson komen met elkander hierin overeen, dat geen van beiden Napoleon prijst en den lof geeft, een braaf mensch te zijn geweest. Channing heeft echter meer dan Emerson onder den onmiddellijken indruk geleefd, dien Napoleon's ondeugden onder zijne tijdgenooten verspreidden, en daaraan moet, onzes inziens, mede toegeschreven worden, dat deze bij hem een veel sterkere verontwaardiging verwekten, dan bij den veel jongeren Emerson, die geboren werd, toen Napoleon reeds op het punt stond den keizerstroon te beklimmen. Doch even als Channing, verfoeit ook hij in hem zijn streven naar magt en heerschappij, zijne 'alles opslorpende zelfzucht,' wiens egoïsme niets genoeg was, en die geheelenal van alle edelaardige gevoelens verstoken was. Volgens Channing heiligde bij hem het doel alle middelen, volgens Emerson paste hij het al te wèl bekende Italiaansche spreekwoord toe, dat zegt, dat men niet al te braaf moet zijn, zoo men vooruitkomen wil. - Zij verschillen onder anderen hierin, dat, terwijl Emerson hem voorstelt als de type van zijnen tijd, in wien zich de tijdgeest afspiegelt, Channing verklaart, dat hij het bijzonder karakter van zijn tijd niet begreep, en hem de staatkunde vreemd was, die hij vereischte. - Beiden dwalen onzes inziens, hierin, dat zij te veel aan tijdsomstandigheden toeschrijven, dat Napoleon geworden is, die hij geweest is; Channing gaat zelfs

zoo ver, daarin een punt van verschooning voor hem te vinden. Dit is eene dwaling, in de laatste vijftig jaren meer dan eens ontwikkeld, en alom verspreid. Evenmin als aan een zoogenaamd staatsalvermogen, gelooven wij aan zulk een alvermogen der omstandigheden; het zijn niet deze, die de groote mannen in het leven roepen: zij bevorderen slechts hunne persoonlijke hoedanigheden, en doen hunne energie slechts meer uitkomen; een genie is altijd een genie, in alle tijden onder alle omstandigheden, hoedanig ook de voorwaarden zijn, die hem zijn opgelegd, zonder dit, zouden wij moeten twijfelen aan de voortreffelijkheid onzer natuur, en aan een blind noodlot zijn overgegeven. Het ‘poeta non fit, sed nascitur,’ zal wel niet uitsluitend alleen van den dichter waar zijn. Zoo ook, wanneer men het karakter en de geschiedenis van Napoleon bestudeert, gevoelt men dat hij iemand was, geboren om te heerschen onder alle tijden en omstandigheden, niet bloot het gewrocht van deze.

Doch genoeg. Wij willen niet beslissen, of in de punten van verschil, Channing meer der waarheid nabij komt, dan Emerson, noch in hoe verre beider oordeel over Napoleon rigtig of verkeerd is. De tijd is nog niet gekomen, dat men zulks met de noodige regtvaardigheid en juistheid doen kan. De eeuw van Napoleon behoort nog niet geheelenal *alleen* tot de geschiedenis; dat tijdvak is nog niet afgesloten. - Intusschen die tijd nadert al vast meer en meer; en wij verheugen ons, dat van verschillende kanten de noodige bouwstoffen worden aangevoerd, om hem later de juiste plaats aan te wijzen, die hij in de geschiedenis der menschheid bekleedt. Channing en Emerson bragten het hunne bij. Welkom was ons ook daarom deze vertaling.

TH.

Buitenlandsche letterkunde.
Een nieuwe Hoogduitsche roman: Eritis sicut deus.

(Gij zult als God wezen. Gen. III:5).

't Zal aan sommigen onzer landgenooten niet onbekend zijn, dat in den loop dezes jaars in Duitschland, onder bovengenoemden titel, een roman in drie deelen verschenen is, die er met groote belangstelling ontvangen werd, en duizenden lezers gevonden heeft. Vaak hoorden wij er in de laatste dagen met veel ophef van spreken, hoewel het boek zelf ons nog niet onder de oogen gekomen is. Ons verlangen naar persoonlijke kennismaking werd vooral

gewekt, en geprikkeld, en versterkt door twee bijzonderheden, die wij er van vernamen, beide, hoezeer uit verschillend oogpunt, belangrijk: ten eerste, dat de philosophie van Hegel er voor goed in werd doodgeslagen, ten andere, dat eene overbrenging in het Hollandsch tot de onmogelijkheden behoort, en dit werk althans veilig zal zijn voor de herhaalde aanvallen dier rustelooze vertaalwoede, die al aanstonds met gretigen blik aast op al wat in Frankrijk, Duitschland of Engeland de pers verlaat. Terwijl wij ons over het eerste berigt, betreffende het vellen van des wijsgeers systeem, meer verheugden, dan wij ons over het laatste bedroefden, daar immers niet alle Duitsche boeken behoeven vertaald te worden, en er altijd eene kern van lezers overblijft, die het oorspronkelijke kan ter hand nemen, vonden wij in een buitenlandsch tijdschrift een beoordeelend verslag van bovengenoemden roman, waarvan wij ons haasten een en ander aan onze lezers mede te deelen. Wij meenen, dat het uithangbord = de titel van het werk, zonderling genoeg is om de nieuwsgierigheid naar den inhoud op te wekken, en geven daarom spoedig wat *wij* te geven hebben. Al gelooven wij niet, dat het werk ten onzent de helft van het aantal lezers zal vinden, als vroeger de Mystères de Paris en den Juif errant verslonden hebben, zal deze mededeeling toch dezen of genen kunnen uitlokken, om het zich aan te schaffen, en welligt enkele uitgevers, bij gebrek aan oorspronkelijks, om den leeshonger van het publiek te stillen, of ook onze respectieve vertalers, in het groot en klein, aansporen om te onderzoeken of het inderdaad onder de onvertaalbare behoort gerangschikt te worden.

Het werk onderscheidt zich, volgens onzen verslaggever, in de eerste plaats van eene aesthetische zijde. De voorstelling is bijzonder levendig en boeijend, te opmerkelijker, omdat de fabel op zichzelve zeer eenvoudig is. De roman verplaatst ons in de jaren 1843-1848, en speelt, zoo als de kundige gemakkelijk tusschen de regels leest, in de Zwaabsche steden Ulm, Tübingen en Ludwigsburg. Elisabeth, de hoofdpersoon, woont in de eerstgenoemde stad als weeze bij haren oom, en leert daar Dr. Robert Schärtel, een schranderen Hegeliaan en aestheticus, kennen. Zij meent in hem te vinden, wat een schoone en geheimzinnige drang van het hart haar noopt in leven en poëzij te zoeken, en reikt hem, niet zonder dat het geweten haar waarschuwt, de hand. In de akademiestad, werwaarts zij hem volgt, wordt zij in de letterkundige kringen der Hegelianen gebragt, waar zij weldra een baron, een reizend schilder, ontmoet. Gelijk hare verschijning betooverend op aller harten werkt, is van den anderen kant de schilder een man in de volle schoonheid en bevalligheid der jeugd. Beide oefenen eene aantrekkingskracht jegens elkander uit, en Schärtel, door zijne wijsbegeerte in dit opzigt tot een vrijer standpunt verheven, en altijd verlangend naar poëtische conflicten, begunstigt zelfs de zaak in zekere mate. Bij Elisabeth, wier godsdienstig zedelijke begrippen door al wat zij van haren echtgenoot en diens vrienden hoorde, verzwakt moesten worden, ontkiemt van lieverlede eene ongeoorloofde liefde tot den schilder; maar als de verzoeking verder komen wil, ontwaakt in het diepste van haar hart de stem van haren God en hare moeder, zij doet boete, en vindt vergiffenis van de zonde, die door haar geheel als zonde erkend wordt. Zeer schoon en natuurlijk hecht zich

deze omkeering aan de ontdekking, dat zij moeder zal worden; het begin van de pligten der moeder hergeeft haar de volle bewustheid van de pligten der vrouw. Schärtel moet zijne gade meer dan ooit achten en beminnen, en doet op nieuw de gelofte om het godsdienstig heiligdom van haar hart niet aan te tasten. Maar hijzelf heeft intusschen wegens de heldhaftige verkondiging zijner philosophie zijn ambt verloren, en is naar Ludwigs- of Lederburg verplaatst. Hier geeft hij zich af met de Duitsch-Katholieken en met liberaal-radicale advokaten, die in hun volksblaadjes het christendom als piëtismus vervolgen en den weg banen voor de omwenteling. Men ziet haar naderen, en zij komt nog aan het slot. Schärtel is thans een held van den dag geworden, en mag hopen op de verwezenlijking van alle moderne ideëen. In dezen grooten nieuwen tijd past echter de middeneeuwsche vroomheid zijner echtgenoote niet meer, zoo verklaart hij zich althans de bij hem op nieuw ontwakende vijandschap daartegen; maar inderdaad zijn het de schimpschoten zijner democratische vrienden, dat hij in zijn eigen huis eene kwezel heeft, en zelfs daar zijne overtuiging niet kan doen zegevieren, die hem tot hardheid en geraaktheid jegens Elisabeth nopen. Het komt tot eenige hevige tooneelen tusschen de echtgenooten. De arme vrouw, geklemd tusschen haren God, dien zij niet ziet, en haren man, dien zij ziet, en wien zij na hare afdwaling, overeenkomstig haren pligt, op nieuw geheel wil toebehooren, wordt in een strijd gewikkeld, die ligchaam en ziel herhaaldelijk en diep schokt. In een oogenblik van wanhoop vloekt zij haren God en wil zich geheel in Schärtels armen werpen. Nu is haar vrede geweken. Daar zij geen Vader in den hemel meer heeft, moet zij voor haar kind zelve de wakende Voorzienigheid zijn. Zij wil dat in de letterlijke beteekenis. Het kind wordt ziek, zij neemt het bij zich in bed, en houdt hare oogen wijd geopend over het wicht. Doch de behoeder Israëls slaapt en sluimert niet; maar de slaap overrompelt deze menschenoogen. In den slaap drukt zij haar kind dood, in plaats van het te beschermen. Nu wordt zij krankzinnig. Schärtel erkent aanvankelijk zijne schuld aan dezen loop der dingen niet zonder aandoening. Maar weldra wordt het hem duidelijk, dat hij door den wereldgeest tot hoogere bedoelingen geroepen is en zich door zijne tot een bouwval geworden vrouw geest en handen niet verder mag laten binden. Het verachtelijke egoïsmus laat zich ook hier in eene wijsgeerige formule brengen en wordt alzoo tot een engel des lichts. Sanneken, eene komische figuur, die reeds vroeger optrad, thans tot een bloeijend meisje opgewassen, neemt zijn hart gevangen. Elisabeth, door de ontrouw en liefdelooze, scherpe hardheid van haren man in hare krankzinnigheid nog getergd, zet Schärtel vergiftigde spijzen voor, om de goddelijkheid van zijn geest op de proef te stellen. Hij eet er van, en zij vlugt in den nacht naar buiten. Zij is door de philosophie en de ligtvaardige verleiding volgens de leer der menschen en de stellingen der wereld, tot eene tweede, zwartere daad voortgesleept geworden. Reeds bij den eersten val heeft Schärtel het kunnen zien, dat de inwendige echtbreuk, het verbreken der trouw jegens God, ook tot de eigenlijke echtbreuk voert, hij heeft toen reeds in zijne dierbaarste betrekkingen ondervonden, waartoe ook eene edele ziel door zijne philosophie gebragt wordt; want hijzelf was immers in den grond van de zaak de

verleider, de slang met het: ‘Gij zult als God zijn’ geweest, de schilder slechts de verlokkende vrucht. Maar de philosoof is niet verstandig geworden. En zoo volgt door voortgezette verleiding der slang, de zonde van Kaïn op de zonde van Eva. Schärtel, die door Elisabeths liefde tot den schilder nog niet zoo onmiddellijk in persoon was getroffen, moet thans zelf de vrucht zijner werken eten. Het vergift, dat hij zijner vrouw naar den geest heeft ingegeven, keert naar het ligchaam tot hem weder. De held overlegt, of hij het niet moet laten werken, en alzoo een verheven, tragisch einde aan zijn leven maken; maar hij verkiest liever de olie van de keukenlamp uit te drinken en op deze wijze zulk een belangrijk licht nog langer voor de wereld te bewaren. Elisabeth, rondzwervende in den nacht, heeft in het naburig dorp een toevlugtsoord gevonden bij een armen boer, dien zij vroeger eene weldaad bewees. Eene bloedstorting brengt haar hier den dood nabij, maar hergeeft haar van lieverlede de volle, vrije bewustheid. Het is zondag. Zij wordt naar de kerk gebragt. De leeraar stelt in zijne preek den raad Gods tot behoudenis van zondaren eenvoudig voor. Het gezang:

> Wij zijn midden in het leven
> Daaglijks door den dood omringd,

door de krachtige toonen van het orgel begeleid, beantwoordt geheel aan de stemming harer ziel. Zij biecht en ontvangt later het heilig avondmaal. Voor de opregtheid dezer spoedige bekeering waarborgen niet alleen hare vroegere ondervindingen van het heil des Evangelies, maar vooral het besluit, om zich in de hand der wereldlijke overheid te leveren, dewijl zij haren echtgenoot vergift had gegeven. Maar dit is niet meer noodig. Zij is aan de geregtigheid ontnomen door den dood, en gaat heen in vrede. Ook op den schilder, die weder opgetreden is, oefent dit geheele voorval eenen reinigenden en vernieuwenden invloed uit.

Men ziet dat de ontwikkeling zeer eenvoudig is. Eerst in het derde deel, dat met de verhuizing naar Lederburg begint, wordt de handeling levendiger, en gaat de schrijver uit de wetenschap tot het burgerlijke en staatkundige leven, uit de theorie tot de praktijk over. In de beide eerste deelen komt zeer weinig handeling voor. Ze bewegen zich op het inwendig gebied van het zieleleven, en waar de schrijver in het werkelijke leven grijpt, vindt men slechts de gesprekken van wijsgeeren en de gezellige kringen van eene kleine Duitsche akademiestad. De philosophie van Hegel heeft immers ook dit eigenaardige, dat zij niet buiten het abstracte gebied des denkens treedt, en leven en daad naar beginsel uitsluit. Eberhard drukt dit in dezen roman uit, een voortreffelijk geschetst karakter, de belangrijkste persoon nevens de drie bovengenoemden. Behoorende tot Schärtels letterkundigen kring en naar het verstand aan de moderne bespiegeling gebonden, gevoelt hij niettemin diep in zijn gemoed, dat daar iets wormstekigs aan die bespiegeling zijn moet. Zijne vrienden noemen hem zeer kenschetsend: de zelfstandigheid, omdat hij de godsvrucht niet heeft weggeworpen, die ons aan de zelfstandige levensmagten verbindt, welke boven ons zijn en onder ons als de grondslag van ons aanwezen. Maar hij kan langen tijd niet tot helderheid en eenheid met zichzelven komen, en de tweestrijd tusschen gemoed en verstand verkrijgt nu den stempel van den humor, die met Jean Paul ook den muzikalen grondtoon der ziel gemeen heeft. De degelijke trouw des gemoeds, die dit karakter zoo beminnelijk maakt, verkrijgt allengs de

overhand, en bij de ontwikkeling van Elisabeths lot komt Eberhard tot nadenken en levendig geloof.

De ethische onvruchtbaarheid van Hegels beginsel, ten gevolge waarvan het niet alleen niet aandringt tot zedelijk handelen, maar dit steeds als eenzijdigheid en bekrompenheid doet verschijnen, houdt Eberhard, zichzelven ironiserend, zijnen vrienden dikwijls op zeer vermakelijke wijze voor. Het verhaal zelve vertoont ons, hoe men in deze kringen het gebrek aan het ware, pittige leven door allerlei optogten, maskeraden, tooneelvoorstellingen vergoeden moet. Men ziet gemakkelijk in, dat daardoor de taak des schrijvers zeer bemoeijelijkt werd. Hij moet den lezer voeren op schoone, groene beemden en heeft slechts eene dorre heide voor zich, de spookachtige beweging van enkel denkmenschen. Wij willen ook niet zeggen, dat zijne allegorische voorstellingen en wijsgeerige gesprekken niet hier en daar te breed uitgeloopen zijn, maar over het geheel heeft hij zijne taak meesterlijk volbragt. Behalve aan de kunstige voorstelling en den dialoog, schrijven wij het boeijende des boeks vooral aan de voortreffelijke karakterschildering en ontwikkeling van het inwendig leven toe.

Elisabeth is een zeer boeijend, met echte kunstenaarshand geschetst en uitgewerkt vrouwenbeeld. Al het betooverende van eene liefelijke verschijning, de geurig schemerende, in droomen gehulde achtergrond van een edel, vrouwelijk gemoed, de zich vastklemmende, smeekende hulpbehoeftigheid van een wezen, dat van nature reeds bestemd is om geleid te worden, en van welks heerlijke ontwikkeling, bij behoorlijke leiding, wij een duister voorgevoel hebben, de eenvoudige, zedelijke tact van de vrouw, die boven alle philosophische drogredenen verheven is en ze diep beschaamt, terwijl van den anderen kant de jonge vrouw het verstandelijk overwigt der mannen allerwege voor zich ziet en in hare onervarenheid nog langen tijd het leven zelve niet regt kent, dat alles en zoo veel meer nog vervult ons met klimmende belangstelling in deze Elisabeth. Zij staat zoo levend voor ons, en wij nemen zoo veel deel in haar toestand, als wij slechts voor een onzer nabestaanden en vrienden doen kunnen. En daarbij zijn de collisies, waarin wij haar geschetst zien, zoo natuurlijk en tevens voor elk ernstig gestemd gemoed zoo vol beteekenis, dat hierin zelfs iets typisch ligt. Kwade zamensprekingen bederven goede zeden, zegt de Apostel met de woorden eens Griekschen dichters. Het heeft iets dat evenzoo diep treft als het waarheid behelst, wanneer wij hier de zwakke vrouw geplaatst zien binnen een toovercirkel van enkel helden van den modernen geest, een toovercirkel, waaruit zij zich niet kan of mag verwijderen, waaraan zij door de heiligste banden gebonden, onder welks dagelijkschen invloed zij geplaatst is. Zij heeft niemand rondom zich, bij wien zij raad kan vragen, geen zielzorger, die in de duisternis, waardoor zij omringd is, een straal van het eeuwig licht zou kunnen brengen. Zij staat gelijk een lam te midden der wolven, en zijn deze ook in schaapskleederen gehuld, dan vertoont zich nogtans dikwijls genoeg de wolven-, ja zelfs de tijgeraard. Hoe menige edele, vrome vrouw wordt aldus, vooral in onze dagen, door een rampzalig huwelijk geknakt of vergiftigd! Hoe menig jongeling, die onschuldig de wereld intreedt, gaat door zulke betrekkingen naar het inwendige verloren! Overigens hebben wij bij de teekening van Elisabeth misschien boven

alles te waarderen, dat zij niet slechts verschijnt als verleide onschuldige, maar dat met buitengewoon veel natuurlijkheid en waarheid ook aan dezen ‘engel’ de zonde getoond, en met de edele grondtrekken tot een sprekend, leven ademend geheel zóó is zamengeweven, dat wij de geheele persoon volstrekt moeten beminnen, en toch het kwade bij haar niet - verschoond wordt. De ijdelheid, de zwakheid, de verborgen nijd, de eigenzinnigheid die zich verzet tegen de tucht en andere trekken worden ontdekt met eene menschenkennis, die in de geheimste schuilhoeken van het vrouwelijk hart moet gelezen hebben.

Het minst geïndividualiseerd en duidelijk uitgewerkt schijnt ons onder de hoofdpersonen de beeldtenis van den schilder. Daarentegen erkennen wij in Robert Schärtel geen geringer meesterstuk van karakterschildering, dan in Elisabeth. Wij ontleden zijn karakter niet, maar merken alleen op hoe ook hier de gedachten, neigingen, en aandoeningen die in de ziel des mans huisvesten, op zulk eene wijze voorgesteld zijn, dat ieder, die met geweten zoodanige lectuur ter hand neemt, menigmaal aan de eigene borst zal slaan. De eerzucht, de afhankelijkheid van het oordeel der menschen bij alle aanspraak op zelfstandigheid, de drogredenen van het verstand, dat onbewust gekluisterd is door de neiging van het vleesch, de zinnelijkheid, de hardheid en diepe liefdeloosheid, het verachtelijke en alles binnensluipende egoïsmus zijn met treffende waarheid geschilderd.

Hierdoor munt dit werk in de tweede plaats uit. Verdient het om zijn aesthetisch karakter eene eervolle plaats in onze romanliteratuur, door zijn zedelijk karakter staat het verre daarboven. De strijd tusschen de aesthetica en de moraal, tusschen de kunstmatige en zedelijke volmaaktheid strekt zich uit door onze geheele moderne beschaving. Velen onzer dichters, met Göthe aan het hoofd, beantwoorden in hun leven en werken zoo weinig aan de eischen der waarachtige zedelijkheid, waarvan het geweten niets kan laten afdingen en waarover de levende God waakt, dat het een algemeen verspreid gevoelen is geworden, alsof losbandigheid en ontucht tot het genie des kunstenaars behoort, bij hem althans anders beoordeeld moet worden, dan bij gewone menschen. Dat is een kanker des tijds, die tot de verwarring en verwildering van het zedelijk oordeel, die onder ons heerschen, onberekenbaar veel heeft bijgedragen. Ook de grootste geniën zijn onderworpen aan het woord: Kan men ook druiven lezen van doornen, of vijgen van distelen? In onze gewone romans en treurspelen wordt de schuld wel volgens de tragische wetten gevonnisd; doch de voorstelling der zonde is zoo, dat zij niet waarachtig als zonde verschijnt, en de betoovering van haar genot den lezer meer treft, dan de schrik van haar oordeel. De dichter kan het niet anders voorstellen, zoolang hijzelf nog onder de magt van den zondenlust staat. Van daar dat ook in ons boek zeer te regt, waar het te pas komt, de dwaasheid doorgehaald wordt, welke meent, dat in de kunst als zoodanig reeds eene zedelijke reiniging gelegen is. Kan ook een blinde eenen blinde den weg wijzen? Zullen zij niet beide in de gracht vallen? Daarin ligt voorts de oorzaak, dat zelfs de grootste werken onzer nationale letterkunde, zelfs een Faust, ons slechts tot een zekeren trap van inwendige ontwikkeling voldoen kunnen. Hoe meer wij in de gemeenschap met God beginnen te leven, des te minder

kunnen zij ons bevredigen, des te meer erkennen wij, dat zij niet afdalen tot de eigenlijke diepte des levens. Wij hebben dan iets beters gevonden, en kunnen tot de oude vrienden slechts bij uitzondering en niet zonder smart wederkeeren, omdat de betrekking van het nieuwe tot het oude niet alleen is gelijk die van het hoogere tot het lagere, maar dikwijls zelfs gelijk hetgeen van boven is tot hetgeen van beneden is, gelijk het reine tot het nog ongereinigde, gelijk de geest tot het vleesch.

Wordt nu de kunst aldus meesttijds beoefend ten koste der zedeleer, het mag van den anderen kant niet verzwegen worden, dat dikwijls ook omgekeerd in dichterlijke voortbrengselen zedeleer gepredikt wordt ten koste der kunst. En wij weten, hoe kleingeestig en benepen doorgaans de moraliserende poëzij is, ja hoe zij juist door dat benepene onwillekeurig aan de onzedelijke kunst bijstand biedt. De fout ligt daarbij natuurlijk niet aan de moraal, maar aan het gemis van ware kunstgaven bij hen, die zich vaak met de beste bedoeling tot vertegenwoordigers der zedelijkheid of godsdienst in de kunst opwerpen.

Dat wij tusschen deze beide uitersten niet noodzakelijk en altijd rondgeslingerd moeten worden, zulks toont onder anderen de bovengenoemde roman aan. De kunst is, even als de philosophie, op zichzelve een bloote vorm; welke gehalte in den vorm gestempeld wordt, komt op den kunstenaar aan. Zoo verkeerd het zou zijn, alle philosophie te verwerpen, omdat de moderne philosophie, die in Hegel haar toppunt bereikt, in hare beginselen en uitkomsten onchristelijk is; evenzoo verkeerd zou het zijn om aan te nemen, dat alleen die poëzij der verheerlijking van de onwedergeboren natuur, die wij in Göthe haar toppunt zien bereiken, ware poëzij is. Als een dichterlijk begaafd mensch uit God geboren wordt, houdt hij immers daarom niet op dichter te zijn, maar dan zal zijn dichten en streven zich slechts op het gebied der waarheid en des levens bewegen, terwijl het vroeger tot het gebied der ijdelheid en des doods beperkt was. Dan wordt kunst en zedelijkheid geheel van zelfs vereenigd, want deze is tot een tweede natuur geworden, die niet anders kan, dan de eerste natuur met hare kunstgaven reinigen en heiligen. - Indien wij niet dwalen, dan is het niet zoozeer de anti-Hegelsche strekking, dan wel deze eigenaardigheid, welke onzen roman zoovele en zulke warme vrienden verworven heeft. Het is werkelijke kunst, maar geheiligde kunst, die wij hier voor ons hebben, en naar haar reikhalzen duizende regtschapen harten. Men vindt in dit boek geen wel gemeende zedelijke tirades, geene vrome verzuchtingen over geestelijke onmagt enz., maar alles is geschiedenis die zich eenvoudig ontwikkelt, alles rust op de inwendige ontvouwing der karakters en lotgevallen, in één woord, alles gaat volgens aesthetische wetten, even als in een anderen roman, en wij hebben reeds gezien, hoe meesterlijk de schrijver zich op dit gebied beweegt. Maar de zonde verschijnt overal als datgeen wat zij is; wij hooren een man die niet meer in haar, maar boven haar staat; wij ademen de lucht der waarheid en der vrijheid in. Zulk een leidsman mogen wij ook in de duistere diepten van den lust des vleesches volgen. Hij schildert ze, waar het tot de volledige ontwikkeling zijner karakters behoort, maar in regtstreeksche tegenstelling tot den prikkel van andere voorstellingen veroordeelt hij ze, terwijl hij ze schildert, en boezemt den lezer af-

schuw daarvan in. Alleen in het derde deel zouden wij op een paar plaatsen in dit opzigt meer naauwkeurigheid verlangd hebben.

Spraken wij tot dusver over het zedelijk karakter des boeks, dit kon niet geschieden, zonder het tevens nader van zijne godsdienstige zijde te bepalen. Er bestaat immers geene ware zedelijkheid, dan op godsdienstigen, op christelijken grondslag. Alleen in het kruis op Golgotha, nergens anders is verlossing van de zonde. Ook het onvoorwaardelijk pligtgebod van Kant, hoe eerbiedwaardig tegenover het onethische van Hegels systeem, kan ons immers niet boven het vleesch verheffen. Dat is tegenover elke menschelijke eigenwetgeving met treffende waarheid in ons boek geschetst, hoe alle levensbetrekkingen, ook diegene, welke, gelijk het huwelijk, in zichzelven den stevigsten, edelsten steun schijnen te hebben, alleen op den grond des geloofs aan een levenden God kunnen gedijen, hoe ook zij, die van natuur het reinste hart bezitten, zooals Elisabeth, en zij, wier geest door kunst en wetenschap meest beschaafd is, zooals Schärtel en zijne vrienden, zonder dat geloof verloren zijn. Want het geloof is niet iets willekeurigs of toevalligs, dat men ook niet zou kunnen hebben en toch mensch zijn, maar het is het oorspronkelijk wezen van den mensch als persoonlijk schepsel. Zonder het goddelijke moet het menschelijke ontaarden in het dierlijke. Maar ook dit blijkt als eenvoudige gevolgtrekking uit Elizabeth's inwendige geschiedenis, dat het algemeen geloof aan God nog niet genoegzaam is. Elizabeth heeft door hare stevigrationalistische opvoeding het geloof aan den hemelschen Vader en zijne Voorzienigheid verkregen. Hoeveel groots ook hierin reeds vervat is, gevoelt men nergens duidelijker, dan in die pantheïstische kringen, waar de jonge vrouw binnen komt. Met de opheffing van het onderscheid tusschen God en wereld is er niets onomstootelijks meer, waarvoor de mensch zich buigen en eerbiedig vreezen moet; zelfs goed en kwaad wordt ten laatste ‘alles een en hetzelfde.’ Maar bij eene diepere persoonlijke ervaring van de zonde, is dat algemeen geloof aan God niet voldoende, maar wijst en drijft ons verder, totdat in den Zoon en de verzoening geheel het hart des Vaders zich voor ons ontsluit.

Dat de schrijver zich in dezen roman bijzonder het bestrijden van Hegels systeem tot taak gesteld heeft, behoort onzes inziens niet tot de verdiensten van het boek, maar ontneemt het veeleer van zijne waarde, hoe gaarne wij ook erkend hebben dat zijne behandeling de bijzondere, hieruit ontspruitende zwarigheden, in het algemeen gelukkig overwonnen heeft. Waarom ook den dooden leeuw geschopt? Het boek verkrijgt alzoo eene strekking, waardoor zijn waarde slechts een meer of minder voorbijgaande wordt, terwijl het anders in zoo vele opzigten op meer duurzame beteekenis aanspraak konde maken. De schrijver had den modernen geest, waarvan Hegels systeem toch altijd slechts een betrekkelijk afgezonderde, op zichzelve staande uitdrukking is, meer algemeen moeten opvatten. Hij zou de middelen wel gehad hebben, om aan die ridders van den geest in het algemeen te toonen, dat zij inderdaad slechts ridders van het vleesch zijn. Der menschheid het geweten uit te snijden, dit werk van de oude slang vindt zijne uitdrukking niet alleen in het stelsel van Hegel, maar in het moderne heidendom in het algemeen. Geheel de Christenheid bevindt zich thans eigenlijk

in Elizabeth's toestand, van door zulke booze geesten der dwaling en verleiding in de verlokkendste gedaante omringd te zijn. Men kan zich ook denken, dat ernstiger gestemden, die het stelsel van Hegel nog eenigzins toegedaan zijn, zich over deze voorstelling zullen bezwaren en zeggen, dat de gebreken van enkelen aan het beginsel te last gelegd zijn. Dit verwijt mag afgewezen worden, want het is wel waar, dat het stelsel van Hegel niet noodzakelijk zulke karakters vormt als Schärtel of Falstaff, maar het is tevens waar, dat het geen middelen heeft om de zonde tegen te werken, wel middelen aanbiedt om haar als redelijk en noodzakelijk te verschoonen. Deze philosophie is in haar beginsel zoo geheel van alle heiligheid ontdaan, dat zich hare dialectica ook moet leenen tot eene sophistica van de zonde. Dit is treffend geschetst in eene reeks van karakters, trapsgewijze van Schärtels hoogte langs Fischmann en Madelaine tot de gemeenheid van Falstaff afdalend. De dienstmaagden aan de bron waren hiertoe niet eens noodig geweest. Over het geheel vinden wij de karakteristiek en kritiek van Hegels systeem evenzoo waar als geestig. Het is ook niet toevallig, dat een aestheticus als hoofdvertegenwoordiger daarvan optreedt. Men behoeft immers slechts de letterkundige werkzaamheid van David Friedrich Strausz te volgen. Waar de godsdienst wordt opgeheven, daar verschijnt natuurmatig de kunst als haar surrogaat. Zoo zeker als in het oude heidendom, vooral bij de Grieken, de godsdienst tot het peil der kunst was afgedaald, evenzoo zeker moet in het nieuwe heidendom de laatste in de plaats der eerste treden. Waar geene wereldverheerlijking van boven is, daar moet zij van beneden komen. Want de mensch heeft behoefte aan eene verheerlijking, een idealiseren van de werkelijkheid, die zoo weinig aan het ideaal beantwoordt: hoopt hij haar niet in het wezen der heerlijkheid, dan zoekt hij haar in den schijn der kunst. Terwijl voor ons de kunst een duister voorgevoel en zinnebeeld van eeuwige dingen is, bestaat er voor hen niets meer buiten dit liefelijk bedrog.

Wij moeten het bepaald afkeuren, dat de schrijver niet versmaad heeft een half dozijn portretten van nog levende personen in zijn werk te vlechten. Wij kunnen niet weten, welke bijzondere oogmerken hem daarbij bestuurd hebben. Maar de onbescheidenheid is bij een christelijk boek dubbel te betreuren, te meer, daar men wel ziet, dat het den schrijver weinig moeite zou gekost hebben, om zijne karakters vrij te scheppen.

Wat de ontwikkeling in bijzonderheden betreft, is reeds op het onderscheid tusschen het derde deel en de beide eersten gewezen. Zonder twijfel wordt hier ook het openbare leven tevens in de voorstelling betrokken, maar het geheel verliest daardoor aan eenheid; oude personen treden op den achtergrond, nieuwe op den voorgrond, en de eersten moeten er dikwijls op kunstmatige ongemotiveerde wijze bijgesleept worden, vooral bij het laatste gemaskerde bal. In het algemeen komt het ons voor, dat het derde deel, wat de ontwikkeling der geschiedenis zelve betreft, beneden de beide eersten staat, ofschoon het rijk is aan fijne trekken en voortreffelijke schilderingen, b.v., van de Duitsch-Katholieke opgewondenheid, het liberalismus enz. De schrijver is blijkbaar beter te huis op het gebied der karakterschildering dan op dat der handeling. De inwendige ontwikkeling van Robert en Elizabeth is ook in het derde deel nog even goed geschetst,

maar de uitwendige omstandigheden, de wolfskuil, waarin zij gevallen is, hare giftmengerijen en soortgelijke zijn al te sterk gekleurd. Hier is iets, dat aan de nieuwe Fransche romantiek herinnert. Het ontbreekt zelfs niet aan 't gedrochtelijke als van Victor Hugo. Kwetsend is het voor het diepere gevoel, dat aan het slot de schilder naast Elizabeth voor het altaar knielt. Ook Händel, die in den hemel het orgel bespeelt, had men beter weggelaten. Daarentegen behoort het tot het schoonste in het geheele boek, door de eenvoudige, diepe waarheid, die evenzoo diep gevoeld als treffend is, hoe de moeder, als zij geen God meer heeft, zelve de over haar kind wakende Voorzienigheid wil zijn, en het dan dood drukt. In zulke fijne trekken van zinnebeeldig aanschouwelijke voorstelling is de schrijver bijzonder sterk.

Tafereelen, gedachten en beelden.
Impressions de voyage.

Verzameld langs den Rijn en in Zwitserland. Van Elberfeld naar Baden-Baden; van Arnhem naar Interlaken; van Heidelberg naar den Mont-blanc. Door B.T. Lublink Weddik. Arnhem, D.A. Thieme. 1854.

't Is zeker geene halsbrekende onderneming, als die van den luchtreiziger, maar toch misschien wel iets of wat gewaagd van een schrijver, die natuurlijk altijd met eenigen angst voor het recensentenschrootvuur behebt is, om in onze dagen reistafereelen uit te geven, althans als ze den lezer slechts naar Duitschland of Zwitserland willen verplaatsen. Het getal van reisbeschrijvingen, die ons met de genoemde landen bekend, overbekend en vertrouwd maken, en daaronder van beroemde en smaakvolle auteurs, keurig uitgegeven, met verzen en platen verrijkt, neemt steeds toe. Insgelijks, dank zij de versnelde communicatie, het verbeterd reiswezen, en de algemeene tijdsbesparing, waardoor menigen zoovele dagen kunnen *over*-winnen, dat ze weken uit hunne woonplaats en betrekking kunnen gemist worden, terwijl de betrekkingen zelve dubbel, ja driedubbel bezet zijn, neemt het getal reizenden jaarlijks zoozeer toe, dat het weldra onder de hoogst zeldzame uitzonderingen zal gerekend worden, als iemand Duitschland en Zwitserland niet in persoon bezocht en bereisd heeft. Indien onze lezers meenen, dat wij hier in eene vlaag van zwartgalligheid zóó spreken, omdat ons het reisgenot ontzegd werd, of dat wij plan hebben, om, uit hoofde van het boven gezegde den heer Lublink Weddik te vragen: waarom hij de duizend en één reisbeschrijvingen met zijne brieven vermeerderd heeft? dan zouden ze zich zeer bedriegen. Integendeel gelooven wij te mogen verzekeren, dat hij zich

ook hierdoor wederom billijke aanspraak heeft verworven op den dank van het publiek. Gelijk het ons welkom was de brieven, vroeger in den Tijdspiegel afzonderlijk geplaatst, tot een geheel vereenigd, te ontvangen, zoo vooronderstellen wij ook dat velen zich gaarne door hem op zijne wijze zullen laten rondleiden te midden van de schoonheden der natuur, soms ook van de voortbrengselen der kunst. 't Spreekt wel van zelfs, dat iemand, als Lublink Weddik, niet gereisd heeft met duimstok en passer en liniaal, noch zich heeft beijverd om wat elders in gedrukte reisbeschrijvingen te vinden is bijeen te zamelen, of in andere vormen weder te geven. 't Is even weinig te verwachten, dat hij in den vreemde alles door een donker gekleurd glas heeft gezien. Zijne eigenaardige opmerkingsgave, zijn humoristisch combineren van het ongelijksoortige, waardoor soms een lezer, die weinig vatbaarheid of Sinn voor den humor heeft, verslagen zit te kijken, zijn diep gevoel, zijn tact om het ware schoone en verhevene met een enkele vingerwijzing aan te duiden, dit alles vindt ge in deze tafereelen, die vooral door rijke en schoone natuurbeschrijving uitmunten, en somwijlen in hooge mate het godsdienstig gevoel wekken, waar ze de pracht van het land der bergen voor uw oog trachten te ontvouwen. Zichzelven heeft de schrijver niet altijd kunnen voldoen, waar hij nu of dan zijne onmagt gevoelde, om de grootsche tooneelen, die hem omringden, in het kleed van het woord en de taal te hullen; ons heeft hij menigmaal bij het lezen in verrukking gebragt, of in stilte een traan doen afwisschen, of tot aanbidding van den Schepper gestemd.

Worde het hem nog meermalen gegund, met den trouwen broeder, aan wien deze tafereelen met enkele regelen van diep gevoel zijn toegewijd, meer of minder uitgestrekte togten te doen, terwijl wij hun op deze, even als op den grooten levenstogt, van ganscher harte goede reis, in den volsten zin des woords, toewenschen.

Hun, die dit lieve boekske nog niet zagen, zij berigt, dat het zeer smaakvol en keurig is uitgegeven, en met een fraai plaatje van het Thuner meir is versierd. Wij bevelen deze reistafereelen derhalve hiernevens elken reislustige aan: aan hen, die zelven de schoone streken bezochten, welke hier geschetst worden, maar vooral ook aan hen, die zich moeten vergenoegen met 's winters bij den haard te reizen. Overigens trotseren wij bij onzen lof moedig de aanmerkingen van dezen en gene, die het misschien niet zal kunnen overeenbrengen met zijne begrippen van onpartijdigheid, dat de Tijdspiegel zelf aanprijst, wat hij vroeger in zijne kolommen had opgenomen. Wij twijfelen niet, of het smaakvol publiek zal ons oordeel onderschrijven. Ééne grieve slechts! De lijst van drukfouten (hier komt het aapje bij den recensent uit de mouw) mag niet op volledigheid bogen.

Mengelwerk.

Een noodkreet,

door den ouden Heer Smits.

Het is een bedroevend iets als men niet met zijn tijd vooruit gaat - als men begint te gevoelen, dat men niet meer de kracht heeft om met onvermoeide schreden aan de zijde der maatschappij, in welke men leeft, mede te loopen, als men eerst uit eene zekere luiheid, aan meer gevorderde jaren eigen, achter blijft, en later inzien moet, dat men al dat vooruit-stoomen en vooruitsporen niet bijhouden kan.

Deze sombere overdenking dankt haar ontstaan aan hetgeen ik in den loop van dit geheele jaar heb ondervonden. Met behulp van ‘wetenschappelijke tijdschriften,’ van ‘wetenschappelijke verhandelingen,’ en vele andere zeer goedkoope en algemeen verspreide hulpmiddelen van onze praktische eeuw, was ik zoo wat op de hoogte gebleven, naar ik mij verbeeldde, van al de vorderingen op het gebied der industrie, der kunsten - der kunstjes enz., waarin ik belang stelde; - maar toen ik naar de menschen rond keek, en een, op mijne wijze, wijsgeerig onderzoek wilde instellen aangaande de menschelijke machines, die zulke verbazende vorderingen doordrijven in allerlei vakken en wetenschappen, raakte ik, oude man, dadelijk in de war. De tijdschriften en de verhandelingen hielpen mij niet meer; ik moest zelf peilen; ik moest gebruik maken van het regt van *enquête*, hetwelk zich de beschaafde, onafhankelijke mensch toegeëigend heeft, en zien tot welke resultaten ik kwam. Tot mijn leedwezen ben ik bij mijn onderzoek niet verder gekomen dan Socrates: maar in plaats van mij te verbeelden, dat zulks aan de onvolmaaktheid en beperktheid van het menschelijk verstand toe te schrijven is, ben ik alleen tot het vernederend resultaat gekomen, waarvan ik reeds boven gewaagde: namelijk, dat ik te oud ben geworden om mijne medemenschen te vatten en te begrijpen, - en dat ik zonder hulp niet verder kan; zoodat, als geen mijner medelijdende lezers mij de hand reikt om mij door den modder te helpen waarin mijn verstand is blijven steken, - of mij ten minste den weg niet wijst, langs welken ik met gemak op mijn ouden dag verder sukkelen kan, ik mij noodzakelijk er aan onderwerpen moet, om in een hoogst vermoeijenden en vernederenden toestand van gapende verbazing mijne overige levensdagen te slijten, terwijl ik daarbij gevaar loop

van door ons opkomend, zeer humaan geslacht met den vinger aangewezen te worden, als ‘een van die oude pruiken,’ - die even als tafels op drie pooten iedereen in den weg staan en tot niets meer dienen.

Ik zal dus eenige der punten opgeven, - met eenige aanmerkingen er bij, - waarover ik het geheele jaar gesuft heb; in de hoop om van den een of ander de noodige inlichtingen te krijgen; mogt ik mij teleurgesteld vinden, zoo blijft mij niets anders over, dan mijne toevlugt te nemen tot het laatste hulpmiddel der onnoozelheid, en mijne vragen aan den ‘Navorscher’ in te zenden.

Het is vooral over eenige klassen van zeer geroemde menschen, die men overal ontmoet, en van wie men overal den lof hoort verkondigen, dat ik gaarne nadere inlichtingen zou hebben.

In de eerste plaats over den ‘*praktischen mensch.*’ Ik ben in den laatsten tijd haast nergens geweest, of heb zelden eenige vreemden gezien, of ik heb er altijd iemand gevonden, van wien men zeide, met een goedkeurend hoofdknikken: ‘dat is nu wezenlijk een praktisch mensch!’

Oppervlakkig zou men zeggen, dat dit niet moeijelijk te begrijpen is, en dat men daaronder nog verstaat hetzelfde wat men in mijne jonge dagen daaronder begreep, namelijk iemand, die zijne theoretische kennis door praktische ondervinding weet te gebruiken; want alleen praktijk zonder eenige theorie in alle vakken, behalve de minste handwerken, waarbij men zelfs het lezen en schrijven zou kunnen missen, - komt mij als eene ongerijmdheid voor. - Maar neen: bij nader onderzoek blijkt het geheel iets anders te zijn. Dit heb ik eerst leeren beseffen, toen ik op zekeren avond in gezelschap kwam met een van deze praktische heeren, die een gevoelen uitte, waarmede de omstanders (en ik er onder) zich niet konden vereenigen, en in plaats van ons de ongerijmdheid van onze meeningen te bewijzen, ons allen tot stilzwijgen bragt, door de verklaring, dat het praten niet in zijn aard lag; maar dat hij *handelen* kon, als het er op aankwam, en dat hij van theoriën en dergelijke absurditeiten niets afwist, want dat hij praktisch ontwikkeld was - en men hem geen appel voor een ei zou verkoopen - en geene knollen voor citroenen, enz. Toen ik het daarop waagde in het midden te brengen, dat hij dus bij intuitie of instinktmatig scheen te handelen - kreeg ik tot antwoord, dat hij van intuitie of instinkt ook niets afwist; dat hij een mensch was en geen dier, - en als praktisch mensch een gloeijenden hekel had aan alle redeneringen, die tot niets leidden, dan om het brein in de war te brengen en den praktischen mensch tot den nutteloozen wijsgeer te vernederen.

Een andere praktikus, dien ik later ontmoette, was van geheel anderen aard. Hij hield bijzonder veel van redeneren en van niets te doen; - maar hij bewees zeer praktisch, tot zijn eigen doel, dat alle theoriën verkeerd waren, die niet op de praktijk steunden, en hij was voornemens om in verschillende vakken uit te blinken, zoodra die praktisch beoefend werden volgens de theoriën van ‘het gezond verstand, mijnheer, - niet volgens den onzin, dien men uit boeken haalt.’

Over het algemeen was een hoofdkenmerk van al de bij uitstek praktische mannen, die mij voorkwamen, dat zij een bepaalden afkeer van alle boeken en ‘geleerdheid’ hadden, en de onwetendheid en het drieste doortasten als de grootste eigenschappen van den mensch schenen te waarderen. Slechts

ééne soort van boeken maakte eene uitzondering bij deze heeren, en dat waren de ‘praktische handleidingen,’ tot allerlei wetenschappen, - en die allen eenparig in de voorrede (met de meeste waarheid) verzekerden, ‘dat de lezer te vergeefs eene volledige uitwerking van het onderwerp, hetwelk de schrijver in zijn boek behandelde, zoeken zou; maar dat hij zeker verrast zou worden door eenige praktische wenken, in staat enz.’

Verder heb ik opgemerkt, dat de ‘praktische menschen’ eene diepe minachting koesteren voor alle kunsten, en over het algemeen voor alles, wat niet praktisch, d.i. materieel der maatschappij van nut kan wezen. Een dichter, hoe schoon zijne verzen ook klinken, blijft voor hen een ongerijmd wezen; een schilder beschouwen zij als een verongelukten verwer, - en een toonkunstenaar als eene menschelijke bromvlieg, die hunne zeer praktische wereld verpest. Ik heb ook altijd ontwaard, dat het hoofddoel van den praktischen mensch is, om het een of ander materieel voordeel te verwerven, en dat alles wat men dus niet met beide handen kan vasthouden, - of op eene praktische wijze tot guldens slaan, voor hen van nul en geene waarde is.

Geen wonder dus, dat ik verbaasd sta, als ik zie hoe hoog deze menschen in aanzien blijven; - en dat ik, zelf hoegenaamd niet praktisch van aard, - in de war geraakt ben, en om 's hemels wil smeek, om nader omtrent de waarde en den waren aard en de verdiensten van de praktische menschen, die mij dagelijks op het levenspad voorbijstormen, en mij soms zoo ruw tegen het lijf loopen, ingelicht te worden.

De tweede soort van menschen, waarover ik telkens gestruikeld ben, en mijne geestelijke schenen gebroken heb, - en die wezenlijk evenzoo geacht zijn als de praktische mensch, is de zoogenoemde *specialiteit.*

Als, in mijne jonge dagen, een mensch, bij wijze van spreken, even als een vink, één deuntje had leeren fluiten, en van niets anders afwist, en zich om niets anders bekommerde, waren wij in den waan, dat zoo iemand een bekrompen wezen was, en als hij zich daarop beroemde, en dat telkens zocht te toonen, gingen wij verder, en zeiden, dat hij een domme pedant was. Ik moet bekennen, dat ik in dit vooroordeel ben opgegroeid. Ik heb het niet kunnen afschudden - en het martelt mij nu ontzettend, te zien hoe dom wij ouden steeds geweest zijn, en dat zoo iemand, in plaats van ons medelijden te verdienen, en over het algemeen eerder minachting dan roem te verwerven, ons nu als een voorbeeld tot navolging wordt voorgehouden, en als eene merkwaardige, hoogst verdienstelijke *specialiteit*, - eene geheel nieuw soort van maatschappelijken afgod - op een voetstuk gezet en aangebeden wordt. Zulk eene speciale merkwaardigheid - of liever, zulk eene merkwaardige specialiteit, brengt mij tot wanhoop. Hij is meer verlaten dan Robinson Crusoe op zijn eiland, in de wereldzee van menschelijke kennis en maatschappelijke belangen; hij is eentoonig als de tafelbel, en verstandig als een verkindschte zuigeling. Algemeene kennis is, volgens hem, niets anders dan oppervlakkigheid; als men op *zijn* fluitje niet spelen kan, of liever nog, niet met geduld luisteren naar de toonen, die hij er eeuwig en altijd uit haalt, helpt het niet, dat men andere instrumenten verstaat; - men wordt door hem op de lijst der meest onwetende kinderen dezer ligtzinnige eeuw ge-

plaatst. Hij gelooft evenmin aan den band der wetenschappen onderling, als aan zijne eigene bekrompenheid; - hij is evenmin een geleerde, als een tandmeester een ontleedkundige is; - hij heeft zoolang het oog op ééne kleur gevestigd, dat hij geene andere nuance weet te onderscheiden; hij vliegt niet van den hak op den tak, gelijk zoovele andere losse vogels; hij zit, gelijk eene opgezette uil, op het takje waarop hij gekluisterd is, en, om alles ter wereld, zou hij er niet af willen. Zulk eene specialiteit kan ik des noods gebruiken als een spons, waaruit ik eenige droppels pers, die ik te lui ben, om uit de bron zelve te putten; ik beschouw hem op zijn best als ééne letter van het menschelijke alphabet, die alleen en zonder verband met de overigen niets te beteekenen heeft, en ten dienste staat van iedereen, die er gebruik van weet te maken - zonder echter dat ik het over mijn hart kan verkrijgen hem te aanbidden, zoo als mijne wijzere en meer helderziende tijdgenooten doen, - of, zoo als ik zelf den merkwaardigen, uitstekenden man bewonder en eerbiedig, die in één vak uitblinkt; maar die zijn hart niet gesloten heeft voor alle andere wetenschappen, en die juist door zijne meerdere kennis van het ééne een diep ontzag gevoelt voor het andere, en zijn geest door een algemeen weten zoekt te beschaven, zonder hetwelk de specialiteit echter even hoog geklommen is in ouderdom als in roem.

Nog sta ik weder als een oude, nutteloos geworden wegwijzer, met uitgestrekte armen op het levenspad stil, als ik de menigte ‘eeuwige knappe venten,’ - juist het tegenovergestelde van de specialiteiten, mij voorbij zie vliegen, met de snelheid van de electrische vonk langs den draad, en even onnavolgbaar in hun loop. Deze menschen, voor welke mijne meer gevorderde reisgenooten in de wereld, den hoed afnemen, en die zij als schitterende sterren begroeten, komen mij veelal voor als de dwaallichtjes der maatschappij, die overal voor een oogenblik glinsteren, zonder wezenlijk eenig licht, waarop men rekenen kan, te verspreiden; die volgens het algemeen geloof, van alles weten, en volgens de algemeene ondervinding, niets doen. Want het weten van zoo'n ‘eeuwige knappe vent,’ is meestal negatief van aard, en bestaat eerder in het besef van de onwetendheid van anderen, dan in het ware gevoel van eigene meerderheid. Zoo'n ‘eeuwige knappe vent,’ vertelt mij in het voorbij vliegen, dat Bilderdijk eigenlijk maar een halve dichter was, dat Talleyrand geen diplomaat was, en dat Napoleon en Wellington, zoo te zeggen, niets van de krijgskunst afwisten. Hij haalt de schouders op, als iemand iets of iemand bewondert, dien hij niet als een model heeft voorgesteld. Hij is even gereed om met den dominé over de theologie, als met den doctor over de medicijnen te redeneren; hij heeft nooit een paard bereden, maar hij beoordeelt elk span, met al de kwakzalverij van een paardenjood; hij kan niet jagen, maar hij babbelt over de jagt mede; hij is zelf in weinige dingen te huis, en daarom komt hij over alles uit, en hij steelt het hart van iedereen, door te verklaren, dat hunne liefhebberij ook eigenlijk de zijne zou wezen, omdat hij er een bijzonderen aanleg voor heeft, - en er alleen door de veelzijdigheid zijner studiën van afgeleid is.

Het is ook niet alleen tot de veel-

weters dat de naam van ‘eeuwige knappe vent’ zich beperkt. Wel neen! menige groote mediocriteit verheugt zich denzelfden titel en denzelfden roem te genieten; want niets is gemakkelijker dan in een kleinen staat uit te blinken en zich te laten verheerlijken. Daar is bij voorbeeld Kwik, die één boekje geschreven heeft, ongeveer twintig jaren geleden, dat tot groote verwachtingen van zijne talenten aanleiding gaf. Sedert dien tijd, is men altijd bezig met op zijn groot werk te wachten, hetwelk echter nog niet aangevangen is. Inmiddels wist men dat Kwik een talentvol mensch was; hij teerde op de interesten van zijn reeds verkregen naam, en was zoo zuinig er mede, dat hij eindelijk genoeg heeft overgelegd, om zonder ooit iets meer dan ‘verwachtingen’ van zich te doen ontstaan, zich den rang en titel van een ‘eeuwige knappe vent’ te koopen.

Daar is ook Kwak, die alleen door eeuwig zijn hoofd te schudden en alle ontwerpen tot verbetering der menschen, of ter ontwikkeling hunner kennis als illusiën te stempelen, zich den naam van een ‘eeuwige knappe vent’ verworven heeft. Hij tart u uit, hem te bewijzen, zwart op wit, - op eene ontegenzeggelijke wijze te bewijzen, mijnheer, - dat de menschen van de negentiende eeuw beter zijn dan de menschen van de dertiende eeuw, en als gij dat niet doen kunt, weet hij ook niet waartoe al de groote uitvindingen enz. dienen, die hij ook zou kunnen maken, als het maar de moeite waard was. En men gelooft hem op zijn woord. Men is gevleid als men met hem spotten kan over hetgeen anderen bewonderen: dat is ook een bewijs van eene groote meerderheid - o ja! - en eindelijk gelooft men ook zelf ‘een eeuwige knappe vent’ te zijn.

Als ik nu dit alles zie en mij herinner, dat wij in mijne jeugd veronderstelden dat slechts ‘één eeuwige knappe vent,’ zoo wat in eene eeuw geboren werd - dan schrik ik over den ontzettenden vooruitgang der menschheid - en ben radeloos dat ik niet meê kan - en als ik weder ontwaar hoe vele uiteenloopende soorten van menschen den benijdenswaardigen titel verkrijgen, - die onderling *niets* gemeen hebben, dan juist dien titel - dan grijp ik met de handen in het haar, - of zou het doen, als ik nog haar had - en roep, ‘wat is dat toch, een eeuwige knappe vent?’ - En ik verwacht stellig een antwoord van den lezer of den ‘Navorscher.’

Ik wend mij wanhopig van de ‘eeuwige knappe venten’ af, en zie mij dan weer geplaatst tegenover ‘een allerliefst lief mensch.’ Ik zou, de hemel weet hoe gaarne, zoo iemand aan mijn hart drukken en tot mijn vriend maken; maar ik zou met even veel hoop op een goeden uitslag, op een intimen voet willen leven met den grooten Beer of de komeet van Halley. Want de ‘allerliefst lieve mensch’ vergenoegt zich met geene vijanden te maken, en is vooral voorzigtig om geen vriend te zoeken. Ik vind in den ‘allerliefst lieven mensch’ een wezen, dat karakterloos is als een vel wit papier, dat alles goedkeurt wat het gezelschap goedvindt, en alleen afkeurt wat ook door iedereen veroordeeld wordt. De ‘allerliefst lieve mensch’ leeft voor anderen - maar altijd op eene bedaarde, voorzigtige wijze. Hij is gereed om boodschappen voor de dames te doen, en presenteert sigaren aan de heeren. Hij schenkt alle glazen in, en drinkt het zijne niet uit. Hij doet niets ter wereld, dat aanleiding tot veroordeeling kon geven - en hij behoort tot ‘geene partij’ in de staatkunde of tot geene sekte in de

godsdienst; - hij is zoo gematigd liberaal, dat ‘hij aan iedereen zijne gevoelens laat,’ en vergt dat niet van anderen ten zijnen opzigte, omdat hij zelf geene gevoelens heeft. Hij juicht heden een pas uitgekomen gedicht toe, en kan zich morgen best met de recensie vereenigen, die er niets goeds aan laat. Hij bekent zelfs overal, dat hij niet knap is, en de menschen zijn dus overtuigd, dat hij geen stommerik kan wezen. Het is zijn grootste trots om met de meeste nederigheid zijne minderheid te bekennen, en wat ik soms voor eene kruipende laagheid houd, wordt door de wereld als een blijk van bekoorlijke zedigheid aangemerkt. In alles wat hij doet, straalt ook steeds het hoofddoel van zijn leven door, en dat hoofddoel is om de gunstige meening van iedereen te verwerven: zoodat deze algemeene menschenvriend in het klein, eigenlijk niets anders is dan een geweldige egoïst in het groot - en voor de wereld, die hij vleit, en voor welke hij zich in het stof wentelt, een ‘allerliefst lief mensch.’ Ik echter, zoo als gezegd is, begrijp er niets van. Ik sta in mijne eenzaamheid, in diep gepeins en vruchteloos nadenken verdiept.

Heb ik den ‘allerliefst lieven mensch’ ook verkeerd opgevat?

Ben ik zelf zoo onpraktisch geworden, dat ik mij een onjuist denkbeeld maak van den ‘praktischen mensch?’

Ben ik zoo bijzonder dom, dat ik eene ‘specialiteit’ niet begrijp?

Ben ik welligt verkindscht en dus niet meer in staat om den ‘eeuwigen knappen vent’ te waarderen?

O waarde lezer, als gij maar een ‘dagelijksch mensch’ zijt, met uw onbedorven, gezond verstand gewapend, en op de hoogte van uw tijd, geef mij antwoord op deze vragen! Red mij, o red mij uit mijn wanhopigen toestand! Belet dat ik een zelfmoord bega, en mij hals over kop in de kolommen van den ‘Navorscher’ stort!

De gedenkschriften van een vlinder. (Mémoires secrètes.)

Welke verrassingen en onverwachte gebeurtenissen iemand al kunnen overvallen! Welk eene nieuwe ontdekking het volgend levensuur aanbrengt, en ons geheel en al uit de oude rails werpt! - Wij durven onszelven, als een merkwaardig voorbeeld van zoodanige overrompelende levensphasen noemen, en onze lezers, die, ter afwisseling, ons volgen, zullen moeten bekennen, dat wij tot de meer gelukkigen behooren, die met de geestenwereld in verband stonden, zonder dat zelven te weten of te vermoeden; terwijl de verschijning zoo liefelijk en weinig schrikverwekkend was, dat de herinnering daaraan ons

thans nog met eene weldadige vreugde vervult. - De toedragt der zaak was de volgende -:

Op een warmen voormiddag, zeer onlangs, zat de steller van deze mémoires op zijn stil studeervertrek, dat op den tuin uitziet, en correspondeert met eenige boomen en bloemen, een goed stuk lucht, en annexen van zonen maneschijn. - Daar, digt nevens het steeds wijd geopend venster, staat de breede schrijflessenaar, en wacht de verkoeling van den avond of den morgen, als de breinverhitting van den schrijver te afmattend en aanhoudend wordt - dan is een blik in en op het groen geworpen, een gewenschte pauze, een point d'orgue, in de cantate of symfonie, die op het groene veld van den ouden, getrouwen lessenaar wordt gecomponeerd. - Op een warmen voormiddag, zat de schrijver, over eenige vervelende, lastige recensiën gebukt, vol ongeduld heen en weder wiegelende op den hoogen vierpoot, terwijl het werk gansch niet vlot van de hand ging, en er eindelijk geheel vreemde, heterogene gedachten, onder het recenseren begonnen in te sluipen, en niet weder verjaagd konden worden - en ziet, daar beneden in den hof, viel toevallig het oog van den ontevreden recensent, op een lieven, helderwitten vlinder, die juist een vlugtig bezoek aan de geraniums en fuchsias had gegeven, en als eene echte coquette van den eenen bloemenkelk naar den anderen heendartelde. - Op eenmaal verhief zich het vliegend sneeuwvlokje (poëtisch gezegd) hooger, en fladderde op de vensterbank, klapwiekte daar regt vertrouwelijk, en na weinige oogenblikken vloog het lieve, onschuldige diertje vlak voor mij, naast den inktkoker, en bleef zeer rustig zitten. - Zulk eene familiariteit van het anders zoo schuwe en ongestadige schepseltje, wekte des schrijvers verwondering en verbazing, en onafgebroken rustte het oog op den kleinen, ongenoodigden gast - en nu - o wonder! - uit het teedere, fijne vlindertje, kwam op eens eene zachte, welluidende, liefelijke stem, eene kinderstem, maar toch verstaanbaar genoeg, en ik vernam tot mijne onbeschrijfelijke verbazing (u, mijn waarde lezer, ware het niet anders gegaan) deze woorden -: ‘Goede vriend! ik kom u eens even een morgenbezoek brengen, een groet van uwe bloemen daar beneden, en tevens een paar woorden toespreken, als gij lust en tijd hebt; gij bemerkt, ik behoor tot het zeldzame geslacht der redelijke en denkende vlinders, en wenschte u gaarne tot redacteur mijner gedenkschriften aan te stellen, die ik ergens wilde uitgeven - mijn oog is op u gevallen, en wij zullen het te zamen wel kunnen vinden - welnu, goede vriend, wat zegt gij?’ - Wie zoude jegens *zulk* een vlinder, zoo onverwacht aangesproken, niet met alle beleefdheid en welwillendheid te werk gaan? ja, inderdaad, bijna zoude de schrijver eene kleine buiging tegen het lieve diertje gemaakt hebben, reeds ingenomen door de humane vraag die hem, om meer dan ééne reden, zeer welkom was. - ‘Welnu,’ luidde het antwoord: ‘mijnheer of mejufvrouw, geheimzinnige, vriendelijke gast, bezielde en zonderlinge vlinder! uw hagelwit kleed waarborgt mij voor de opregtheid uwer bedoelingen - ik ben bereid uwe gedenkschriften op te teekenen;’ - met een werd de half afgewerkte recensie ter zijde geschoven en een blank vel schrijfpapier gereed gemaakt. - ‘Ik ben geheel tot uwe orders, onbekende, zoo

welwillende vlinder, gelief maar te beginnen.' - Daarop heeft het onschuldige diertje mij bijna woordelijk het volgende, als mémoire secrète, medegedeeld, 't geen ik echter, zonder blozen of verbleeken, vermeen wereldkundig te mogen maken.

'Ons geslacht dagteekent reeds, mijn waarde secretaris! uit de eeuw van Pythagoras, toen de zielsverhuizing door dien wijsgeer werd bewezen en erkend. - Sedert dien tijd zijn er tallooze zielen in het teedere omhulsel der vlinders overgegaan, maar slechts eens gedurende eene eeuw wordt het ons vergund, om met de zielen in gewone menschelijke ligchamen geboren - waartoe *gij* behoort - te mogen verkeeren. - Mij is voor een bepaalden tijd dat voorregt vergund, mij is de gave der spraak verleend, en ik wenschte niet gaarne dien kostbaren tijd ongebruikt te laten voorbijgaan, en noodig u daarom uit mijne gedenkschriften te helpen vervaardigen. - Vooraf intusschen meen ik te mogen vooronderstellen, dat gij, even als ik, zult opgemerkt hebben, hoe vele menschen inderdaad in onze vlindernatuur deelen, zoowel mannen als vrouwen -: in onze bewegelijke dartelheid, in onze onbestendigheid, in onze ijdelheid - waaruit blijkt dat het verschil tusschen ons en de menschenkinderen zoo groot niet is, als men somtijds vermoedt. - Het bijzonder voorregt onzer organisatie - schrijf als ge liever wilt 'bewerktuiging,' waardoor wij ons op de vlugge vleugels alom heen begeven, en van nabij de wereld en de menschen kunnen beschouwen, zonder dat men er iets van bemerkt, heeft mij sedert geruimen tijd tot talrijke bezoeken genoopt, tot opmerkingen van velerlei aard, en ik ben een geheim getuige geworden van veel goeds en veel kwaads. - Daar mijn vlindergeheugen tamelijk sterk en geoefend is, kunnen de gedenkwaardigheden, die ik bij mijne menschenbeschouwing, gaande of eigenlijk - 'vliegende' - weg, heb verzameld, u en anderen welligt niet geheel onbelangrijk toeschijnen. - Gij bemerkt, dat ik mede niet vreemd ben aan de auteursijdelheid, en dus een regt *menschelijke vlinder* - broêrtje, reik mij hier, met een drom andere broêrtjes, de hand - wij zijn met één sopje overgoten. - Welaan, dat we thans meer geregeld eenigen van uwe waarde medemenschen de revue laten passeren - en schrijf maar getrouw op, - weldra verlaat ik u weder. - Onlangs bragt ik mijn vlinderbezoek - 't zijn thans zulke lieve warme zomerdagen - aan de rijke en aanzienlijke familie X - die hun kostbaar en prachtig buitengoed nabij A - hebben, ik had het voornemen om daar, in den cercle der familieleden, ten minste een dag door te brengen, om u, of anderen, eenige bladen uit mijne mémoires te kunnen mededeelen, want ik heb het buiten- en het bloemenleven lief - de eerste stralen der morgenzon, het loflied der gevleugelde orgelkeelen, zoo als een uwer oude dichters zeide, en bovenal mijne uitgestrekte bloemperken verrukken mij, daar dartel ik zoo onbeschrijfelijk gelukkig heen en weder, niemand tot last en leed; maar kom intusschen, als een onbekende spion, in de kamers, in de salons, ja alom, en breng, tot heil der wereld, de goede en kwade praktijken aan den dag. - Vindt ge niet dat ik tamelijk hoogmoedig ben, mijn vriend? - nu, dat zult gij mij, *daar*, aan uw schrijflessenaar gezeten, niet zoo zeer ten kwade duiden. -

Andermaal de hand gereikt, broêrtje - en hier klapte het diertje, regt vrolijk en boosaardig, met de donzige en sneeuwwitte vleugeltjes tegen elkaâr. - Welnu, ik had lang genoeg om de rozen en kostbare bloemen, in het groote bloemenperk, voor het sierlijke, witte huis, met verandas en gaanderijen voorzien, heen en weder gezweefd, toen ik door het wijd geopende, hooge, breede venster, in de salon vloog, waar de familie aan het ontbijt vergaderd was. - Een dikke, weldoorvoede, bolronde papa, die reeds dapper klaagde over de hitte, hoewel het nog vroeg op den dag was - eene zeer tengere, reeds even bejaarde, aanzienlijke, bleekgele mama, in een elegant morgenkostuum, en de twee bloeijende dochters, mede in het sierlijke ochtendgewaad. - Het ontbijt was gereed, - de heerlijkste bloemenpracht versierde het ruime, vriendelijke vertrek van alle zijden - ik was in mijne eigene wereld daar zoo gelukkig, en plaatste mij op een allerbekoorlijkste vuurroode cactus, die zeer digt bij de ontbijttafel stond, stellig verwachtende, hier ten minste eens een regt tevreden, gelukkig gezin te ontmoeten; want alles ademde hier genot, vrede, welvaart, weelde op den schoonen zomerdag. - Maar reeds in den aanvang had ik kunnen opmerken, dat deze lieden, omgeven door de heerlijkheid eener bloeijende natuur, zeer ontstemd waren - zij schenen, vader, moeder, en dochters, of niet uitgerust te hebben, of met eenig geheim leed te worstelen, eindelijk ving de zeer aanzienlijke mama het gesprek aan -: ‘Hoor eens, Louise, ik ben er geheel onschuldig aan, dat de baron v.d. M - onze invitatie voor heden van de hand heeft gewezen - gij zijt eeniglijk de schuld daarvan, en hebt mij, en uw lieven papa, daardoor zeer bedroefd en geturlupineerd. - Hoe had ik het van u kunnen denken, dat ge u tegen den jongen, aardigen baron, die eergisteren van Parijs terugkwam, zoo impertinent lomp, zoo vol pruderie, kondet gedragen? - geloof mij, mon enfant, op die wijze zult ge nooit tot een voordeelig engagement komen, en gij hebt ons, mij en uw lieven papa een akeligen nacht bezorgd. - Wanneer zult gij die burgerlijke airs toch eens afleggen? als ge slechts voor een tiende gedeelte de contenance, het savoir vivre van uwe zuster Christina bezat! - als de baron van uwe zuster zoo veel werk had gemaakt als van u - o, we hadden den jeugdigen étourdi reeds vast aan het lijntje.’ - Papa, die met zijn grooten jagthond speelde, gaf een knikje van stilzwijgende toestemming, en laafde zich aan de geurige pecco, maar daar bleef het bij. - De gele mama zag met zeer nijdige oogen naar de stille bescheidene dochter, die een traan uit de oogen wischte en den verderen storm geduldig verwachtte. - Mama werd driftig en vervolgde -: ‘Gelooft ge dan, ma petite, dat wij hier buiten zijn om alleenlijk de bloemen, de boomen, de maan en de sterren te bekijken, - dat is voor de bourgeoisie - neen, mijn kind! papa en ik wenschen met de hoogere standen hier in aanraking te komen, ons te releveren, en eene goede, voordeelige liaison van onze kinderen te beleven, om wat uit de burgerwereld los te raken, maar als gij ons, zoo als steeds, contrarieert, en niet medewerkt, blijven wij - en bas.’ - De dikke, roode papa kneep den grooten jagthond in de ooren, en het gedierte knorde even, maar met beleefde inschikkelijkheid jegens den heer en meester. - Intusschen was Christina opgestaan, en plaatste zich voor den grooten

spiegel uit één stuk, die tegenover de wijd geopende voordeur stond, - ik verliet mijne tijdelijke rustplaats, en plaatste mij op eene girandole, zeer digt nevens de rijzige en zeer sierlijk uitgedoste maagd, - zij opende met een bevallig glimlachje de rozenlippen, en bewonderde even de heldere witte tanden, toen schikte zij de zware donkerzwarte hairvlechten in orde, en dartelde heen en weder door het vertrek. - Mama hing met het oog aan de geliefde dochter -: 'Mon Dieu,' riep zij eindelijk, 'hoe is het toch mogelijk, dat notre jeune ami uit Parijs, dat laffe, burgerlijke ding dáár - (zij wees op Louise) - den voorrang heeft kunnen geven boven die charmante Christina! - 't is mij incompréhensible. - "Hoor, mamatje," hernam de dikke papa, die zich een paar malen op de kanapé uitrekte - "chacun son goût - toen ik vóór dertig jaren op u gecharmeerd werd, had ik ook mijne eigene wijze van zien - laat het kind maar suffen en treuren - we zullen voor Christientje wel een goede partij vinden - de adellijke buren hier in de campagne zijn toch zoo bête niet, om een lieve meid, met eene anderhalve ton annex, niet te willen nemen - mamatje, we zullen morgen een petite fête champêtre geven, en onze adellijke buurtjes per billet uitnoodigen - anders (hier geeuwde de landheer op eene zeer hoorbare, onfatsoenlijke wijze) anders is het hier miserabel vervelend, infaam warm, en zoo eentoonig, dat ik u haast zoude proponeren om overmorgen maar weêr naar Baden-Baden te trekken met Christina, - we zullen Louise dan maar bij een waardigen boer besteden, om de koeijen te melken, of de kippen te voederen;" en de waarde papa lagchte luidkeels, - terwijl de arme Louise, met den fijnen geborduurden zakdoek voor de betraande oogen, het prachtige vertrek verliet, en het drietal *gelukkige* landbewoners aan hunne verdere invectiven overliet - en nu had ik vooreerst genoeg, mijn waarde vriend! van *dit* morgenbezoek; ik vloog het geopende venster uit, en wiegelde mij op den slanken kelk eener koningslelie, overpeinzende het voorregt van die aanzienlijke menschen, op zulk eene aanzienlijke buitenplaats. - Zijt ge ook vermoeid, sprak de welbespraakte vlinder tegenover mij - anders - maar ik zie, ge hebt uw stalen pen al reeds gereed - kom aan, wij zullen u wat anders vertellen. - O! 't was daar buiten zoo schoon en liefelijk op dien warmen Julijdag. Terwijl gij stedelingen in uwe benaauwde woningen ingekerkerd, zucht en steunt, en naar lucht en leven snakt, dartelen wij, als echte natuurkinderen, alom heen, en eer ik het zelf wist, zweefde ik naar het kleine en aanvallige dorpje, in de nabijheid van het groote, witte buitenverblijf, waar wij zoo even vertoefden. - Ziet ge daar, - in uwe verbeelding, dat verstaat zich - die nederige boerenhofstede, met bruin en geel riet gedekt, die kleine vensters, met kleine ruiten, en die luiken, opengeslagen, blaauw en rood geschilderd, en daarvoor het half geopend hek, en de burgerlijke bloemenwereld, de oranjebloemen, de afrikanen, de papavers, de groote, breede, zwaarlijvige zonnebloem, nevens de voordeur - o! dat is geen keurbende onder de bloemen, - 't zijn de burgerlieden onder hen, maar hier, juist hier behooren zij. - Daarheen zweefde ik op den adem van een luwen westewind, en fladderde weldra binnen het boeren vertrek. - Wat was daar alles rein, helder en eenvoudig -

de groote, oude, stevige, eikenhouten tafel, op vier zware pooten, de houten stoelen, de breede schoorsteen, met grof blaauw aardewerk versierd, de steenen vloer, uit roode en blaauwe steen zamengesteld - en daar achter de ruime stalling voor het vee, - daar zette ik mij neder op een der kolossale potten, geplaatst op den hoek van het oude, eerwaardige, eenige meubelstuk, dat tot berging van alles diende, en ik overzag van uit die hoogte het tooneel van rust en vrede, en kalm geluk. - De moeder des gezins, in haar eenvoudig boerinnenkleed, omringd door een vijftal gezonde, vrolijke, spelende en levendige kinderen, van welke de oudste naauwelijks acht jaren telde, - de groote, ijzeren pot, hing borrelend boven een knappend vuur, en de gezonde, vrolijke boerinmoeder (waarom mag men niet even goed zeggen: *boerin-moeder* als *koninginmoeder?*) zong een hartig, wel wat eentoonig, lied, terwijl zij nu en dan aan het strakke wiegetouw trok, - waar in de veilige rustplaats een blozende zuigeling, met roode, gevulde wangen, half wakend en slapend, lag te genieten, te rusten. - Over alles lag een waar en stil genoegen, werkzaamheid en verkwikkende tevredenheid - weelde en pracht wel uitgesloten, maar tevens die scherpe wanklanken der groote wereld. - Toen omstreeks het vroege middaguur, de landman, met een paar knechts, binnentrad, werd het tafereel regt levend. De veldarbeid was voor dien dag grootendeels volbragt, over een en ander werd met de huismoeder gesproken, terwijl deze het hoogst eenvoudige en gezonde middagmaal, - slechts één geregt, - dampend en uitnoodigend op de tafel plaatste, en allen hier, in den *eigenlijken* en *waren* zin des woords - aten en gevoed werden - en niet zoo als in de groote, vergulde wereld, alleenlijk wagen om eventjes te eten! - slechts proeven. - Gedurende mijn vlinderleven heb ik weinig menschen zoo waar gelukkig gezien, als dit boerengezin, en het kostte mij moeite om hen te verlaten, waartoe ik evenwel in mijn onrustig bestaan telkens weder werd genoopt, en zoo als velen onder de menschen aan de onbestendige zwerftogten een groot genoegen vond. - Weldra vernam ik, buiten op de velden, juist boven eene doornenheg op en neder dartelende, het doffe, dreunende klokgelui der naburige dorpskerk, en daar, op het kerkhof, een geopend graf, zoo even versch gedolven, waar de stokoude, vergrijsde doodgraver, op zijne spade geleund, den broeder of zuster, in het lijkkleed gewikkeld, wachtte. - Langzaam naderde uit de verte de hoogst eenvoudige stoet, een viertal krachtige landlieden draagt de met grof zwart laken gedekte doodkist, en de nabestaanden volgden, nog altijd gekleed in de ouderwetsche huiken, met den breedgeranden rouwhoed op het hoofd; ik zocht mijne plaats op de laatste planken woning, en werd daar tot zeer ernstige gewaarwordingen gebragt -: Deze, die hier grafwaarts werd gedragen, was een hoogbejaarde landman, door zijne kinderen en kindskinderen gevolgd, een stille, onbekende zoon der velden, wiens naam welligt nooit buiten het dorpje genoemd was, die van den morgen tot den avond het land had bewerkt, en in weinig opzienbarende deugd zijne huiselijke pligten had waargenomen, voor vrouw en kind zorgde, en eindelijk, zacht en gerust, op dien bodem insluimerde, welken zijne vlijtige handen bewerkten, handen, die

nooit zochten, nooit grepen naar de lauwertakken, of het eerloof, of het eermetaal, - een onbekende op de wereld, wiens naam nergens verder genoemd wordt, dan in den engen kring van zijn treurend gezin - maar daar, daar was de getrouwe, de hoogbejaarde vader en grootvader opregt bemind, geacht, en ieder gevoelt zijn gemis - wijze, kloeke raadgeving aan menigeen die tot hem kwam, kalme rust in het sterfuur - en nu, zonder pracht en praal, onder de aarde verzonken! - Gij zult het mij vergeven dat ik hier eene vergelijking make tusschen de weidsche en kostbare praal, waarmede koningen en vorsten worden ter aarde besteld, waar ik hier aan de schitterende, schier ongeloofelijke pracht herdenke, waarmede men een Napoleon, een Wellington, na den dood, heeft trachten te verheerlijken - wat maakt gijl., menschen, toch dikwerf van het stof uwer medemenschen? Geloof mij, ik vertoefde nog lang aan het gesloten graf van den grijzen landman, geheel vervuld met gedachten over wereldsche ijdelheid en hoogmoed, die de lezers mijner gedenkschriften even gemakkelijk zullen kunnen ontwikkelen als ik, de vlinder, op het dorpskerkhof. - Maar genoeg voor heden, mijn vriend! sprak de zachte, welluidende stem van het vriendelijke schepseltje. - Ik behoud mijne vrijheid om tot u te komen en weder te gaan, naar eigen willekeur, en wensch ter gelegen of ongelegen tijd mijn bezoek te herhalen, en u mijne opmerkingen mede te deelen.’ - Naauwelijks was deze volzin geëindigd, toen de vlinder door het geopende venster verdween, en over de toppen der boomen heen en weder zwevend, aan mijne blikken geheel werd onttrokken. - Zal nu de geheimzinnige gast werkelijk zijn bezoek herhalen? Wij zullen zien en wachten, en beloven van onze zijde den welwillenden lezer, die immers van een vlinder niet te veel verwacht, het vervolg van zijne gedenkschriften, - zoodra wij met eene tweede verschijning zijn verwaardigd. - Tot zoo lang, derhalve, alweder: vaarwel!-

Spiritus Asper en *Lenis.*

Losse hoofdstukken uit de levensgeschiedenis van Steven Kraanvogel.
(*Vervolg. Zie Tijdspiegel* 1854, II, *bladz.* 136.)

VIII.
Steventje op de bewaarschool. - Godsdienstig onderwijs. - Tante Jet examineert.

Steventje gaat nu geregeld naar de bewaarschool; de twee liberale tantes blijven in de oppositie - tante Jet zegepraalt. - Op eenen maandag-morgen, omstreeks 9 ure, heeft de principaal in de vennootschap 'Kraanvogel en Cie,' het knaapje zelve naar het lokaal gebragt, en met de noodige instructien voorzien; de ouders waren reeds gewoon, de hoogere geestelijke belangen van het eenig kind aan de zorg der tante over te laten, welligt omdat ze zich niet sterk genoeg gevoelden, tegen den stroom op te roeijen, en altoos dachten, dat eene bijzondere vrome opvoeding beter zoude zijn, dan eene meer liberale; hoewel de goede, welmeenende ouders nog niet geheel op de hoogte der zaak waren gekomen. - Steventje wordt binnengeleid, en tante Jet neemt de vrijheid, het kind, dat verbazend nieuwsgierig in het rond kijkt, zeer nadrukkelijk aan de reeds welbedaagde jufvrouw aan te bevelen, die, natuurlijk, alles geheel eens is met de stemmige vrouw, en zich gelukkig acht, zulk een kind, op zulk eene wijze, onder hare leiding te mogen nemen; waaruit blijkt, dat haar geluk verbazend groot moet zijn en toenemen, daar juist elk ander kind *evenzoo* wordt ontvangen, en het geluk geleidelijk *klimt* en *vermeerdert* bij de toelating van elk kind, behoudens de bepaalde contributie. - Steventje werd nu voor de eerstemaal, met de andere lieve kleinen op lange banken gezeten, en de handjes zamengevouwen, onderwezen in de - godsdienst - wel bepaaldelijk naar de letter des Ouden Verbonds; - de bedaagde jufvrouw las uit de Statenvertaling langzaam en luide voor, en de kinderkens luisterden en moesten ook antwoorden. - De *godsdienst op de scholen.* Waarde lezer! welk eene kleur ge draagt, en tot welke zoogenaamde school gijzelf behoort, - wij hebben hier eerst een woordje zamen te praten, en het staat u vrij, goed of af te keuren, mits ge ons maar niet opzettelijk verkeerd verstaat of verstaan wilt. - Gij zult dadelijk met alle ordentelijke menschen toestemmen, dat het eene belangrijke, teedere zaak is, om de godsdienst op zeer lage, lagere, en alweder hoogere scholen zóó te onderwijzen - dat de godsdienst - dáár godsdienst blijve - en niet ontaarde in iets anders, dat *geen* godsdienst is, b.v. in een bepaald, leerstellig, afgeperkt

systema, dat, vast in elkaâr geschroefd, in het kinderlijk hoofd (het hart heeft er natuurlijk niets mede te maken) wordt geschroefd - of in eene reeks van duistere, onverstaanbare voorstellingen, gekleed in kerkelijke klanken, waarvan het lieve kind even weinig bevat, als van de taal der Dajakkers of Chinezen - of in een bedreigende en verschrikkelijke bestrijding van de heerschende gevoelens in meer vrijzinnige kerkgenootschappen. - O, waarde lezer! als de godsdienst op *die* wijze werd onderwezen, zouden we, in tegenspraak met eenige duizendtallen onzer landgenooten, wenschen, dat zij, *alzoo* voorgedragen, buiten de schoollokalen bleve verbannen, en men zich voor 's hands bij den ouden Bartjens, bij den ‘braven Hendrik,’ bij het onschuldig AB boekje, met de A - AAP - en S - SPA - bepaalde. - Men schijnt in den waan te verkeeren, dat het kind, als kind, tegenover het godsdienstig onderwijs, eene ongewone uitzondering maakt, en zich daar, eens en vooral, in eenen exceptionelen, abnormalen toestand bevindt. - Zeker is het, en gij zult het allen bekennen, dat het kind, nog staande tusschen de 7 en 10 jaren, de hoogere meetkunde, de differentiaal- en integraal-rekening niet verstaat; evenmin de beginselen der scheikunde behoorlijk kan begrijpen, en ook niet de wijsgeerige stellingen van Plato, Kant, Fichte en Schelling duidelijk zoude kunnen ontwikkelen, - dat is algemeen toegegeven - dat is, zeggen de geleerden - ‘geconcedeerd’ - maar nu komt de exceptie: - *datzelfde* kind, met *datzelfde* bevattings- en voorstellings-vermogen, zal wel in staat zijn, en wel berekend, om afgetrokkene, theologische, betwiste stellingen te kunnen doorzien; om van de leer der drieëenheid, der voorbeschikking, der erfzonde en de toerekenbaarheid daarvan, der verzoening - evenwel de *noodige* heldere begrippen te verkrijgen; - het kind is, volgens deze methode van godsdienstig onderwijs, dus reeds van nature - een geboren theologus, een polemicus, een bestrijder der valsche stellingen; een Bogerman of Trigland *in nuce* (in het klein) of miniatuur; een professortje in de broek en het wambuisje - o, als we den grooten apostel Paulus tot algemeen school-inspector en onsterfelijk schoolopziener konden aanstellen, terugroepen; wanneer wij hem hooren over het godsdienstig onderwijs in zijne gewijde schriften, welk eene andere, eene nieuwere, eene betere theorie! Waar de apostel spreekt van ‘melk te drinken,’ en geen vaste spijs, ‘want gij kondet nog niet’ - melk der waarheid, voor de groote, twistzoekende menschenkinderen te Korinthe; zullen wij dan, in onzen tijd, in ons lieve vaderland, de kinderkens, juist tegen-apostolisch - vaste, harde spijs geven, die ze buiten allen twijfel niet kunnen verdragen of verduwen, - vaste spijs, bereid en opgedragen in het oude formulier vaatwerk, en zoo sterk gepeperd of gekruid, dat de lieve kinderen den mond akelig zamentrekken, of de tranen in de oogen krijgen, als men ze op *die* wijze voedt. - Wij staan ‘verstomd, verlegen en verslagen,’ bij het aanschouwen eener opvoeding, die lijnregt tegen alle ondervinding, tegen alle menschelijke wijsheid, tegen den kennelijk uitgedrukten evangelieschen geest aandruischt, en zouden, op deze wijze voortgaande, welligt tot de stelling komen, dat het zoogenaamd godsdienstig onderwijs, op menige school, inderdaad min of meer goddeloos dreigt te worden; maar reeds

genoeg voor ieder die belang stelt in de waarheid, en zich niet vereenigen kan of vereenigen wil met een ziekteverschijnsel in onzen tijd, - dat even treurig als gevaarlijk is. - Ook Steventje, op eenmaal in eene nieuwe wereld geplaatst, hoorde, oplettend genoeg, de letterlijke voorlezing van het Oude Verbond - en - dit spreekt van zelfs - het knaapje verstond er bijna niets van. - Hij hoorde op eens hem nog vreemde en onbekende namen noemen -: aartsvaders en heilige mannen - maar hij kon geen goed begrip van een aartsvader magtig worden - nu en dan stond voor zijne kleine, maar opgewekte verbeelding, het beeld van een ouden jood, van een rabbi, met een langen, grijzen baard en een grooten stok in de hand, terwijl hij (het waren toch geene gewone menschen) bovendien een zonneglans om hun hoofd dacht, - zoo als de Katholiek gekleurde plaatjes, de apostelen en de heiligen, door hem dikwerf met een zeker gevoel van eerbied beschouwd waren. - Waar over de bijbelsche vrouwen werd gesproken, dacht het meer en meer nadenkende Steventje wederom onwillekeurig aan de ‘drie tantes,’ en vermengde zijne voorstelling dezer welwillende vrouwen met de geschiedkundige beeldenrij van Rebecca, Rachel en Lea, - maar het kwam toch nooit goed overeen. - Zoo gaarne had Steventje zijne begrippen, die hij van de wereld op de bewaarschool had medegebragt, aan al die plotseling voor hem opdagende bijbelsche personen willen hechten - maar deze oude wereld kwam hem hoe langer hoe vreemder en zoo wonderlijk voor; hij heeft op zijn tiende jaar meermalen aan tante Krisje (in het geheim, wèl te verstaan) gebiecht, dat hij, met den besten wil, nooit veel respect of liefde had kunnen gevoelen voor Jakob, die Esau bedroog; voor Rebecca, die Jakob bedroog; voor Laban, die alweder Jakob en zijne eigene dochter bedroog; - maar Jozef, de goede, trouwe, brave Jozef, deze was zijn man gebleven. - Nu mag het wel niet vergeten worden, dat de bedaagde jufvrouw op de bewaarschool telkens den tekst eenigzins zocht te verklaren en uit te leggen, dàt ging intusschen niet altijd even gemakkelijk, - waar zij echter begon te *vertellen*, en niet meer naar letter, tittel en jota voor te lezen, werd de geschiedenis wat meer helder en duidelijk, de lieve kinderen schikten dan digt bij elkaâr; de half geslotene oogjes (blaauw en zwart) gingen wijder open - zij waren op *hun* terrein teruggebragt - maar, als de lezing weder begon, - ach, men konde hier en daar een zucht hooren; menig hoofdje ging heen en weder, keek naar de muren of den zolder. - Steventje kwam echter weldra zoo ver, dat hij tamelijk veel namen en personen, ook minder bekende steden en plaatsen kon opnoemen; wie die personen eigenlijk geweest waren, en waar die plaatsen of steden op onzen aardbol te vinden waren, bleef hem altijd vrij duister. - Tante Jet werd natuurlijk een weinig trotsch op de bijbelkennis van haar vriendje, en Steventje was olijk en guitachtig genoeg (ach! zoo zijn de kinderen!) om haar behendig wat - ‘voort te helpen -’ en een plasdankje, met gevolge van dien, te verkrijgen. - ‘Weet tante Jet wel (zoo sprak de kleine geschiedkundige), welke presenten Jakob voor zijn broeder Esau gereed had, in de landstreek van Edom, in het land Seïr - nu lieve tante?’ - Tante Jet wist het op dien oogenblik zoo precies niet. - ‘Wel baasje,’ hernam zij, ‘immers heel

wat schapen en runderen - dat juiste getal is mij ontgaan.' - Dan zal ik het tante Jet eens vertellen: Jakob had voor zijn broeder Esau gereed - hoort tante wel? - twee honderd geiten, twintig bokken, twee honderd schapen, twintig rammen, dertig zoogende kameelinnen met hare veulens, veertig koeijen en tien varren, twintig ezelinnen met tien veulens - maakt alles bij malkaâr - ik heb het goed opgeteld, lieve tante, - alles bij malkaâr: - vijf honderd vijftig stuks - een heele boêl - nu, wat zegt tante Jet daarvan?' - en wat zoude de goede tante daarvan zeggen? - 'Steventje! knap en braaf geleerd - zie, dat zou menig een, menig geleerde kop u maar zoo niet kunnen nadoen. - Kereltje, je wordt nu eens regt bijbelvast.' - 'Ja, tante, ik weet nog veel meer - riep de knaap, - b.v., weet u wel, tante, waar Jakob toen wat later is heengegaan, toen Esau de presenten had aangenomen, en alles weder in orde was tusschen de broêrs? - nu, tante?' - 'Dat is me waarlijk ontgaan, beste jongen - wacht, ik geloof dat het Seïr in Edom was, waar je straks over sprak.' - 'Wel tante! wel tante! 't lijkt er niet na - ik dacht dat u dat beter wist. - Neen, hij trok naar Pniël, en toen naar Pnuël, en toen is de aartsvader gaan hinken.' - Op *deze* wijze wist Steventje, met zijn goed geheugen, zich meer en meer te bevestigen in de genegenheid van tante Jet, bij wie thans de vaste overtuiging werd gevestigd, wederkeerig, dat er in Steventje een dominé stak, en bepaaldelijk een echt oud-gereformeerde, met bef en mantel, en steekhoedje, en niet met de 'zondige' barret, en de 'verwerpelijke' toga. - Reeds hoorde zij in verbeelding: Steven Kraanvogel, beroepen predikant te....? - over de geschiedenis van Esau en Jakob eene predikatie houden, en niet over de runderen, geiten, bokken en schapen, - maar over de praedestinatie, - haar geliefkoosd onderwerp, waar, zoo als wel bekend is, de twee broeders, als sterk sprekende typen, door den grooten apostel worden gekeurd. - Eens waagde tante Jet zelfs om Steventje, aangaande dit punt, voorzigtig op den tand te voelen. - 'Mannetje,' sprak ze, 'gij zijt nog, meen ik, aan die rijke geschiedenis van Esau en Jakob, niet waar?' - 'Ja wel, tante lief.' - 'Zoo, - ja - zoo - heeft de jufvrouw u ook al wat verteld van de beteekenis dier twee broeders, zoo als dit in het Nieuwe Testament door den Apostel Paulus is voorgesteld, Rom. IX?' - 'Wacht, tante, wacht - ik geloof ja, dat onze lieve Heer - Jakob veel liever had dan Esau.' - 'En waarom dat, Steventje?' - Hier bleef de kleine theologant in zijn examen steken: - 'Tante, dat begrijp ik niet - waarom; - ik begrijp het niet; wil u mij dat wel eens vertellen? - de jufvrouw heeft er nog niet veel over gesproken, en zeide: 't zoude wel later komen, als we wat verder waren, - maar ik zou juist denken, dat onze lieve Heer *meer* van Esau dan van Jakob had moeten houden, omdat Jakob toch waarlijk ondeugende streken heeft uitgevoerd, en Esau altijd het kind van de rekening was, en daarom te regt heel boos is geworden, - en toch heeft de jufvrouw ons - ja, nu ik herinner het mij wel, gezegd -: dat God Jakob heeft lief gehad, en Esau gehaat, - ik begrijp het waarlijk niet, uwé, tante lief? als het omgekeerd was, maar nu....' - 'Steventje, heeft de jufvrouw u dat niet anders en beter geleerd? - nu, dat zal wel komen.' -

‘Maar tante, wat denkt *u* dan daarvan? - 't Is toch waar dat Jakob niet mooi deed, toen hij zijn broeder en vader zoo bedroog; - en hoe kon onze lieve Heer dien eenen broeder juist zoo vóór den anderen trekken?’ - Tante Jet begreep dat het beter was de uitlegging nog wat uit te stellen, - terwijl Steventje nog lang niet op de ware hoogte van het verschilpunt was gebragt - en - en - welligt menig lezer met hem op een gelijke lijn staat! - Wij hebben uit den jeugdigen leeftijd van onzen held deze bijzonderheden opzettelijk medegedeeld, tot algemeene leering en waarschuwing, tot nadere toelichting van het *hedendaagsch godsdienstig onderwijs op sommige bewaarscholen*, en voldeden daardoor (al was het voor sommige ‘brave’ lieden niet zeer aangenaam en opwekkend) aan eenen eisch des tijds. - Zij het ons vergund, later den draad van ons verhaal weder op te vatten.

Spiritus Asper en *Lenis.*

Eene bedreigde maatschappij.

Christenen en joden.
Een votum pro pace.

Liberalisme! liefelijk, vreesselijk, dubbelzinnig woord, dat met zoo vele andere woorden en gedachten de wereld wil - trachten - te regeren; leuze des tijds, - brand-, moord-, noodkreet onzer dagen, - ja, 't was te voorzien, dat ook eens, vroeg of laat, de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen (en H.Ed. geldt dit vlugtig opstel) zoude deelen in de algemeene beweging; - want in de jaarboeken der Maatschappij staat voortaan eene *Augustus-beweging* aangeteekend, zoo als elders de veel besproken *April-beweging.* - Zij heeft zich krachtig bewogen, de reeds bejaarde matrone, en getoond dat er nog vuur in hare aderen stroomde, dat ze nog spreken - voor-, tegenspreken kon, - zij heeft voor de eerstemaal, op deze wijze, een strijd op leven en dood gestreden, en moest haar eerst, haar laatst levensbeginsel ten toets brengen - het pleit is beslist - de Maatschappij is liberaal gebleven, voor velen te liberaal, de stemmen zijn verdeeld: - hier heette het - zoo verre *mogt* zij gaan - elders, zoo verre *moest* zij gaan - maar ginds - zij is veel *te ver gegaan.* - Ongetwijfeld dat deze drie verschillende stemgeregtigden zich zullen laten hooren; dat de voor- en tegenstanders van het liberale levensbeginsel zullen spreken en schrijven, en er strijd zal ontstaan op het anders

zoo vreedzame gebied der echt vaderlandsche Maatschappij: - wij wenschen alleenlijk ons votum pro pace - een wensch om vrede te bewaren, - hun aan te bieden, die bij de laatste gisting en ontploffing, in de maand Augustus te Amsterdam waargenomen, belang hebben; wij wenschen althans geene personen te noemen of met de pen aan te roeren, maar slechts *beginselen*, verwachtende, dat ons vliegend blad andere stemmen moge uitlokken, om zich meer nadrukkelijk, meer uit-uitvoerig te laten vernemen - dat wij in den Tijdspiegel het initiatief nemen, ligt in den geest van het tijdschrift. - Nog eens dan: liberalisme (waarvoor men het woordeke vrijzinnigheid pleegt te lezen), hebt gij werkelijk wagen door te dringen in die 294 departementen, of, beter gezegd, in de departementen, die 294 stemmen hebben uitgebragt ter Algemeene Vergadering, - leden van hetzelfde ligchaam, naar de apostolische beeldspraak, waar sommige departementen, inderdaad, als de oogen *zien*, anderen, als de mond *spreken* - anderen, als de ooren slechts *hooren* en niet spreken - anderen, als de handen *werken* en *bijdragen* - anderen, - de levenskracht, door bloedsomloop en polsslag, levend houden! - Is het groote ligchaam op eenmaal zoo liberaal geworden, ten minste voor een groot gedeelte, representatief-liberaal - dat de geslotene deuren, waar Israël stond te wachten en te luisteren, zijn opengesprongen - en de oude matrone met den Éénigen Meester en Heer, de armen uitbreidende, heeft uitgeroepen: ‘Het heil komt ook hier van de Joden!’ - De slagboom is opgeheven - of wel verbroken, verbrijzeld - de Maatschappij heeft haar levensbeginsel herzien - getoetst - gewogen - de salto mortale is geschied - voor den Jood is de Maatschappij niet meer gesloten. - Hij mag mede stemmen - prijsvragen beantwoorden - verhandelen - welligt later - besturen - en daarover hoorde en hoort men hier den vreugde- ginds - den noodkreet. - Niemand zal ontkennen, dat hier, zoo als bij alle menschelijke zaken, bovenal waar het herziening en ernstige toetsing geldt - het *pro* en *contra* bestaat, - de voor- en tegenstanders van het liberale levensbeginsel, elk van hun standpunt, argumenten kunnen te voorschijn brengen, gelijk ze reeds zijn voorgebragt, die niet te verwerpen zijn. - Wij zijn te dien opzigte buiten alle discussie gebleven, en slechts zeer eenvoudige toeschouwers, niet eens toehoorders geweest, - intusschen is hier dadelijk de vraag, of de Maatschappij eens zoo ver, zoo verbazend ver gekokomen, nu gehouden is voortaan haar christelijk beginsel geheel *op te geven* en *te verloochenen?* of wel *te wijzigen?* - Naar het ons toeschijnt, ligt hier de knoop - de nodus, de cardo rei - en alleen door de beantwoording dezer vraag kan de Maatschappij juist en zuiver beoordeeld worden. - Het is hier niet de vraag, of de Nederlandsche zoon van Israël regt heeft om tot de Maatschappij te worden toegelaten, veel minder, in hoeverre hij dit zelf begeert; ook niet of sommige meer liberale leden dit gaarne zien - maar de vraag is, of de Maatschappij, zoo als zij volgens hare *beginselen* en *werkzaamheden* bestond en bestaat, den Israëliet *mag* en *kan* opnemen, en of zij zich, door deze toelating, zelve niet - vernietigt, en in openbare tegenspraak met haar hoofdbeginsel komt. - Laat ons beproeven de zaak eerst van eene bijzondere zijde voor te stellen, en betwist ons, waarde en verstandige lezer, ons standpunt nog

niet; - want wij weten waarlijk niet of wij er ons, tegenover u, die ons reeds met een zeker wantrouwen bespiedt, zullen kunnen handhaven - wij beginnen reeds iet of wat benaauwd te worden, als wij stillekens onze plaats zoeken - daar nevens de liberale partij - en zullen later, volgens de geschiedenis en de gewoonte van groote en wijze, menschkundige diplomaten, welligt naar eene andere bank heensnellen, en zoo lang met u heen en weêr loopen, totdat gij er eindelijk - 'den brui van geeft,' - zoo als men zegt.

Wij vragen, of de *aard* en *strekking* eener christelijke maatschappij, juist zoo uit- en afsluitend is, dat zij den niet-Christen, daarom nog geen on-Christen, of anti-Christen, mag afwijzen, wanneer deze den toegang verlangt, of als er sprake is, of zij mogen toegelaten worden? - Strijdt het in allen deele met het hoogste beginsel des Christendoms, zoo als de verheerlijkte Stichter dit als duurzaam erfgoed naliet, om den niet-Christen uit het maatschappelijk verband te weren, zoolang men niet weet, dat er bepaalde *vijandige*, tegen-christelijke bedoelingen, plaats grijpen? - Eischt het Christendom verder niet, dat '*allen* geholpen worden,' en kunnen de beginselen der Joden als volstrekt strijdig aangenomen worden met die der Maatschappij? - Ziedaar, kardinale vragen. - Is het bewezen, dat alleenlijk belijders van het Christendom tot nut van 't algemeen werkzaam *kunnen* zijn, en dat zij dadelijk en stellig in hunne pogingen, door de Israëlieten, zullen belemmerd worden? - En eindelijk, vereischt de werkzaamheid en de ontwikkeling der Maatschappij op die hoogte, waar zij thans staat, geheel uitsluitend, bepaalde christelijke beginselen, welke die van den Israëliet, kategorisch, moeten ter zijde stellen? - Deze en dergelijke vragen zullen eerst zeer naauwkeurig moeten beantwoord worden, vóórdat men het oordeel van verwerping of goedkeuring over de laatst genomene maatregelen kan uitspreken. - Dat hier de stemmen en gevoelens verschillen, is zoo zeker, als dat de leden der Maatschappij zelve verschillende gelaatstrekken hebben. - De Maatschappij mag, als vereeniging van welberaden en eenparige leden - immers het lidmaatschap, onder de welbekende, min of meer gewijzigde *voorwaarden*, *aanbieden - aanbieden*, zeggen wij met nadruk - waarom niet aanbieden? Nu dient hij, die dit lidmaatschap begeert, of aanneemt, te weten van *zijne zijde*, in hoeverre hij die voorwaarden kan, mag aannemen - en hij mag niet eischen, dat de Maatschappij, om zijnentwille, die voorwaarden opheffe of verloochene; - kan de zoon van Israël zich daarin schikken, en dan vrijwillig toetreden - wij begrijpen niet, waarom de Maatschappij hem het lidmaatschap alsdan niet zoude mogen *aanbieden*, zonder zichzelve daardoor te compromitteren. - Is het Christendom en de Openbaring niet evenzoo, in veel hoogere bedoeling, eene *algemeene aanbieding* van liefde, genade en verzoening? - Handelt de Maatschappij aldus niet in den geest van den Stichter des Christendoms, waar zij deze aanbieding op kleinere schaal herhaalt, en daardoor zelfs voldoet aan een der eischen van het Christendom in zijn wereldoverwinnende, zegepralende kracht? - Wordt dit alles toegegeven, dan is de Maatschappij in haar goed regt, om ook aan ieder, die dit verlangt, den vrijen toegang te vergunnen, mits

men zich aan de bepaalde voorwaarden onderwerpe. - Kan de Israëliet, volgens *zijne* beginselen, *zijne* ontwikkeling, *zijne* overtuiging, die hoofdvoorwaarden aannemen, dan mag zelfs de Maatschappij hem niet buitensluiten - mits hij zelf wèl wete, in *welk* een verbond hij treedt - en uit dit standpunt beschouwd, is de hangende zaak, van de ééne zijde voorgesteld, helder genoeg en aan geene tegenspraak onderhevig. - Welligt dat velen, mogelijk ook slechts sommigen, zich met *deze* zienswijze kunnen vereenigen, en reeds het vreemde, het ongewone, het verrassende verschijnsel, om eene christelijke maatschappij door de kinderen Israëls te vermeerderen, te stofferen, en met hen te vermengen, tot nadrukkelijke tegenspraak dwingt. - Uit dien hoofde wenschen wij, die dit blad den lezer voorleggen, uiterst gaarne, van bezadigde en onpartijdige landgenooten, ook in de kolommen van dit Tijdschrift, goedkeuring of wederlegging te vernemen. - Elke bijdrage van dien aard en in dien geest, zal, naar wij vermoeden, der redactie hoogst aangenaam zijn.

Alzoo weder tot nader, waarde en onpartijdige lezer!

Spiritus Asper en *Lenis.*

Brievenbus.

III.
Brief van een uitgever aan de Redactie van den Tijdspiegel, met grieven over eene onverdiende beschuldiging.

In het mengelwerk van den Recensent, Algemeen Letterlievend Maandschrift, voor de maand Junij 1854, komt een zonderling artikel voor, 't welk mij en andere uitgevers belagchelijk maakt, zoo het al niet een blaam werpt op den geheelen Nederlandschen Boekhandel.

Onder het opschrift: *Hollandsche boeken in Duitschland*, vertelt men het volgende:

‘De Duitschers zijn niet gewoon hoog op te zien tegen onze oorspronkelijkheid en tegen de vruchten van dezelve.

Dat komt, er wordt bij ons nog al zoo 't een en 't ander uit het Hoogduitsch vertaald; en door het eigen werk schemert, nu en dan, eene Hoogduitsche grondkleur van belang. Maar zij komen tot betere gedachten, de Duitschers; het wordt anders. Namelijk eenige uitgevers hier te lande, snuggere mannen, kloeke geesten, zijn op den inval gekomen, om de *Hollandsche* vertalingen van *Hoogduitsche* boeken, die zij uitgeven, - ik herhaal - om die vertalingen naar Duitschland te zenden. - Zie Gersdorf's *Repertorium*, b.v.:

Reis eener vrouw rondom de wereld, door Ida Pheiffer; uit het *Hoogduitsch* vertaald. *De kinderdoop in de Protestantsche kerk*, door Dr. Lobeg. Lange; uit het *Hoogduitsch* vertaald. *Vijfendertig jaren* 1815-1850, door Dr. Fr. Steger; uit het *Hoogduitsch* vertaald. Enz. enz.

Deze, en een aantal andere *Hollandsche vertalingen* van *Hoogduitsche* boeken, worden van hier naar Duitschland gezonden, ten minste daar als Hollandsche producten aangekondigd; en vertegenwoordigen er - “vertreten” zegt onze gepensioneerde kapitein - en vertreden er de *Nederlandsche oorspronkelijkheid.*

Zijn er nu nog al eenige Duitschers, die, in weerwil dier oorspronkelijke vertalingen, toch meenen, dat er aan de oorspronkelijkheid in onze letterkunde een steekje los is: nooit ofte nimmer kunnen ze ontkennen, dat wij, in de inzenders dier vertalingen, mannen hebben met originele invallen, die alles daardoor weêr goed maken. En inderdaad, heusch, de voordeelen van 't aankondigen van die vertalingen zijn groot. Dat de meeste Duitschers hierdoor overtuigd worden, dat wij veel oorspronkelijks leveren; en nu niet langer zullen zeggen, dat het Hollandsch maar eene schimmelplant is aan den eerwaardigen Duitschen taalstam, dat is klaar. Maar verder, uit het oogpunt van industrie: 't is van algemeene bekendheid, dat ieder volk liever eene vertaling leest dan het oorspronkelijk; vooral, dat een Duitscher verre de voorkeur geeft aan eene *Hollandsche* vertaling van een *Hoogduitsch* boek, boven '*t Hoogduitsch* zelve. Van hier dan: groote uitvoer van Hollandsch goed derwaarts, bloei van papiermolens, letter-

gieterijen, vertaalfabrieken en alle eerlijke neringen en handteringen. En voor den voortgang der wetenschappen! Dat uit het *Hoogduitsch* vertaalde *Hollandsch*, wordt dan op nieuw, denk ik, door de Duitschers weêr in het *Hoogduitsch* vertaald. 't Is een chemisch proces in de intellectuele wereld; bij elke overhaling wint men eenige graden wetenschap-sterkte.

Eere dan die dit zoo doen en bedacht hebben. *Leipzig* en zijn boekhandel heeft hen opgenomen, maar ook *Sonnenstein an der Elbe* schijnt dergelijke ondernemingen en handelingen toe te lagchen.

Op de wijs: *Wie Neêrlands bloed*.'

Ik heb het geheele stuk moeten overnemen, omdat iedere regel een leugen is, en opdat het te duidelijker zou uitkomen, dat het den schrijver slechts te doen is geweest om grappig te schijnen, zonder zich te bekommeren over het *hoe* of *waarom.*

De mede-arbeider van den Recensent, Algemeen Letterlievend Maandschrift, opkomende tegen de veelvuldige vertalingen, die hier te lande het licht zien, en tegen de Hoogduitsche grondkleur, die door het eigen werk schemert, zoude beter door eigen genialen arbeid dien jammer mogen te keer gaan, dan door zijdelings de schuld te werpen op de Nederlandsche uitgevers. Het tijdschrift, waarin hij schrijft, zou daardoor slechts kunnen winnen, want ook de recensent, Algemeen Letterlievend Maandschrift, schijnt behoefte te hebben aan oorspronkelijke stukken. Onder het mengelwerk van 't hierbij bedoelde nommer, komt, buiten de praatjes van den Nalezer, geen enkel oorspronkelijk stuk voor dan zeker gedicht op 'de Lente' van den heer Johannes Hilman, dat waarschijnlijk ten doel heeft 'de Duitschers hoog te doen opzien tegen onze oorspronkelijkheid en de vruchten van *dezelve*.'

Maar dit wilde ik eigenlijk niet zeggen. De 'Nalezer' spreekt onwaarheid, als hij zegt: 'dat eenige uitgevers op den inval gekomen zijn, om de Hollandsche vertalingen van Hoogduitsche boeken, die zij uitgeven, naar Duitschland te zenden, ten einde er als Hollandsche producten te worden aangekondigd en er te vertegenwoordigen en er te vertreden de Nederlandsche oorspronkelijkheid.'

Ik verlang niet onder die 'snuggere mannen en kloeke geesten' gerekend te worden, en daar het hier eenigermate de eer van den Nederlandschen Boekhandel geldt, die voor de eer van onze literatuur meer doet dan eenig ander land voor de zijne, acht ik mij inderdaad verpligt tegen deze laffe scherts op te komen.

Het is wel mogelijk, dat het door mij uitgegeven werk van Dr. *Steger, vijf en dertig jaren*, 1815-1850, in *Gersdorf's Repertorium* staat opgeteekend. Ik veronderstel dat men die titels uit Hollandsche catalogussen heeft afgeschreven; maar onwaar is het, dat daarvan door mij exemplaren naar Duitschland zouden gezonden zijn, of dat ik er zelfs in de verte aan gedacht heb, om die vertaling in Duitschland bekend te maken, veel minder nog om het daar als een oorspronkelijk Nederduitsch werk te doen voorkomen.

De 'Nalezer' grondt op deze valsche onderstelling, met berispelijke ligtvaardigheid, eene menigte uitspraken, die het gezond verstand van onze Nederlandsche uitgevers in verdenking konden brengen, ware het niet dat zijne jagt op ironie al te sterk in het oog loopt, om niet aan eene ziekelijke zucht tot bedillen en hekelen te doen gelooven.

Het doet mij waarlijk leed dat ik geen eere kan geven aan hem ‘die dit zoo deed en bedacht,’ en dat ik den schrijver van het artikel, opgenomen in een *Amsterdamsch* tijdschrift, uitgegeven onder medewerking van een aantal vaderlandsche geleerden en letterkundigen, mijne vrees moet mededeelen, dat alleen *Meerenberg* bij *Haarlem* dergelijk geschrijf met gelach zal ontvangen.

's Gravenhage,
3 Augustus 1854.
K. FUHRI.

IV.
Brief aan Alexis, die zich verwondert, hoe er nog knappe menschen gevonden worden, die de concurrentie als een groot kwaad in de maatschappij beschouwen.

Mi Alexis!

Hoe is het mogelijk, dat een man als gij, niet onbekend met de lessen der staathuishoudkunde, u daarover verwondert, velen uwer kennissen aan te treffen, die, ofschoon tot den fatsoenlijken burgerstand behoorende en overigens in vele opzigten met een goed natuurlijk menschen-verstand bedeeld, toch immer de concurrentie beschouwen als een gevaarlijken wolf, die onophoudelijk de maatschappelijke schaapskooi bedreigt en die er zich zelfs warm over maken, telkens als gij het slechts van verre beproeft, hen in dien gevreesden wolf niets anders te doen zien, dan een der nuttigste en meest noodzakelijke huisdieren, juist het meest geschikt om, indien er nog een zweem van roofzucht in het mensch-dier ware overgeplant, er die met wortel en tak te doen uitroeijen.

Gij weet immers, en lees er anders de Staathuishoudkundige Harmonien van den voortreffelijken Bastiat maar eens over na, dat het *eigenbelang* als de voorname drijfveer van het maatschappelijk raderwerk moet worden beschouwd, waaruit al de handelingen der menschen onderling haren oorsprong ontleenen, en dat, ofschoon door eene wijze beschikking der Voorzienigheid, hoe zelfzuchtig toegepast, onwillekeurig het belang van anderen mede bevorderlijk zijnde, toch in zijne grondbedoeling uitsluitend werkzaam is, om zooveel mogelijk alles in den eigen beperkten kring zamen te vatten, het voordeel van anderen buiten te sluiten, en alzoo niets anders dan zichzelven te bedoelen, indien er daarentegen niet eene wet bestond, die aan de vrije werking van dat zelfzuchtig eigenbelang wist paal en perk te stellen.

Wij zullen een enkel voorbeeld tot opheldering bijbrengen.

Stel er is in een land slechts één fabrikant van zekere waar, die in eene vrij algemeen erkende behoefte zal kunnen voorzien. Dan heeft voorzeker het eigenbelang bij dien fabrikant ruim veld om eene belangrijke rol te vervullen.

En welke rol zal het spelen? Dit zal u niet lang een raadsel zijn. Hij zal zijn fabrikaat op hoogen prijs stellen, zijnen arbeid duur laten betalen, zich om de kwaliteit niet te zeer bekommeren en wat de kwantiteit betreft, al is het dat door de duurte van het artikel velen nu van zijne waar geen gebruik kunnen maken, voor wie zij bij eenen lager

gestelden prijs, tot vermeerdering hunner genietingen had kunnen bijdragen, hij zal bij wat minder productie tegen zulk eene hooge winstberekening toch binnen korten tijd een kapitalist van beteekenis geworden zijn; dat is het sirenenlied der zelfzucht, dat hem daarbij bestendig en aanlokkelijk in de ooren klinkt.

Maar weldra, althans indien onze fabrikant niet tot een' bevoorregten monopolist is gepromoveerd, waartoe gelukkig de gulden tijden sedert lang vervlogen zijn, zal hij zich toch in zijne berekening teleurgesteld zien. Dat hij veel geld verdient met zijn fabrikaat, kan niet lang eene verborgene zaak blijven en zoo wordt door hemzelven, met de blindheid der zelfzucht geslagen, het lokaas geworpen, dat een ander opjaagt, om hem in zijn bedrijf na te volgen, waarvan het gevolg wordt, dat weldra een tweede, een derde enz., fabrikant van hetzelfde artikel zich nevens hem stelt, er den prijs van vermindert, de kwaliteit zoo mogelijk nog verbetert, om zijnen mededinger het monopolie des eigenbelangs te ontwringen, en ziehier de werking van de concurrentie: het eigenbelang beteugeld, ten nadeele voorzeker van den winstbejagenden fabrikant, maar daartegen in het groote voordeel en dientengevolge tevens ten meer algemeenen nutte van de gansche bevolking des lands, die als verbruikers in grooten getale, tot zoo langen tijd als offers werden gesteld, tegenover het onbeperkte ergenbelang van dien éénen fabrikant.

Gij vindt dus in dit zeer eenvoudige voorbeeld, ter verduidelijking mijner meening, de concurrentie als breidel gesteld van het eigenbelang ten voordeele van het algemeen, waardoor juist de vraatzuchtige wolf der zelfzucht zich ziet gemuilband en buiten staat gesteld, om zijne prooi tot het uiterste te vervolgen.

Alexis, kan het u nog langer bevreemden, dat velen uwer kennissen, door de eenzijdige beschouwing van het eigenbelang beperkt, van verre den wolf voor het lam aanzien en tot uwe groote en zeer billijke verbazing, in hunne onwetendheid, de vreedzame schaapskooi voor den naar zijne prooi dorstenden tijger wijd open zetten?

Immers het eigenbelang moet, volgens zijn instinct oordeelende, in de concurrentie zijne meest gevreesde vijandin aanschouwen; slechts in hare ontwikkeling, ten gevolge van een onpartijdig onderzoek, den sluijer des vooroordeels van zich werpende, ziet het in de laatste eene heilaanbrengende gezellin, die veerkracht schenkt en leven, waar anders eene akelige woestijn, besloten binnen den engen cirkel der zelfzucht, den mensch veroordeelt om er als grimmig roofgedierte verwoestend rond te dolen.

De concurrentie is in waarheid voor het maatschappelijk leven, wat de middelpuntsvliedende kracht is voor onze planeet, als het eigenbelang er de zwaartekracht van uitmaakt; te zamen vereenigd vormen zij één krachtig geheel, ter bestendige regeling van een heilzaam evenwigt tusschen de schatting van den arbeid der menschen en de gaven *om niet*, door den Schepper in de werking der natuur zoo milddadig ten gebruike van al zijne schepselen verspreid.

En nu, Alexis! koestert gij, aan het einde dezer letteren, voorzeker met mij den wensch, dat velen onzer kennissen en vrienden, die in hunne velerlei betrekkingen zulk eenen belangrijken invloed kunnen uitoefenen op den gang der maatschappelijke zaken, niet langer vreemdelingen mogen blijven in de eerste

beginselen eener wetenschap, de staathuishoudkunde, waardoor zij als kiesbevoegde burgers van den Staat, alleen op vaste grondslagen kunnen mede werkzaam zijn in het waarachtig belang van eene goede volksvertegenwoordiging, en dientengevolge in de welvaart, den bloei en eene vrije ontwikkeling van elken tak van nijverheid, op onzen vaderlandschen bodem, tot heil van 't algemeen.

Ga voort Alexis, zooveel in u is de dwaling te bestrijden, en geloof mij als immer

T.T.

GOSWIN SCAEVOLA.

V.
Boerenbrief van Harm Chon., waaruit blijkt, dat hij een eigenaardige politicus is, maar nog geen overgroote vorderingen maakt in het zuiver Hollandsch schrijven.

D - 10 *Aug.* 1854.

Menheer!

We zunt hier wat achteroet mit de krante en we hebben een eibaldsche drukte had mit de rog. 't Is je een dubbelde zegen, hè? zoo'n oogst, en dat krek in deuz' tijd, nou de voorraad op was, als in jaren zoo neit. We krijgen nou, lijkt et wel, neit zukke algemeene dankdagen voor 't gewas: maar dat mot ijder dan maar te beter in zijn harte doen en 't voor de rest oetmaken mit een goed levent en wel te doen an de arme luu. Want er zunt er nog altijd die te kort kommen. - Wat konnen de menschen 't regt goud hebben in deuze wereld, as ze 't maar wilden! Meneer zegt altijd, dat 't beter mot worden, zoodat ze op onzen tijd moeten kijken, als wijluu, als we te met hooren van de dagen toen ze hier van smid noch timmerman of wisten, en toe de menschen haast enkeld vleesch en eikels aten en in huiden gekleed gingen; maar dan zel er toch nog een heele bulte motten veranderen. Onze meester Van 't Zandt zeidt, dat me er meê bezig is, en dan vraagt hij: ‘Harm, wat is er in de leste viifentwintig jaren in jou eigen vak gedaan?’ - En dat is waar ook; maar 't zel nog tijd hebben, eer er zoo'n bulte kwaad en onmuite oet de wereld is. - Met de Turken liikt 't er ook nog weinig na, en ik geloof wel, dat Frankrijk en Engeland er zoo wat meê zitten, als twee honden die een' wolf ijder bij een oor hebben gepakt. Te duiker! als hij los raakt, of als een van tweeën hem maar los laat. - Ze zeggen 't is om 't geloof; maar dat is fluitekool. Rusland wierd wat groot en ook wat stout, en as ze'm zoo zen gang lieten gaan, was er mogelijk later in 't geheel geen huusholden mit. En Engeland is bang voor zijn Oostinje, krek als wij voor 't onze mettertijd. Nou willen ze'm, geloof ik, graag nog bij tijds een ongeluk schoppen, dat de Rusman heurluu later neit al te sterk of wuir. Of 't lukken zel, weet ik je neit, en dat weten wijzer luu as ik neit.

Intusschen, Meneer, wol ik wel graag dat w'er boeten bleven as 't kon. Kosten we vreê maken en zeggen, dat ze allen den bek digt en de handen t'hoes holden

musten, dán hoe eer te beter er in! Maar dei tijd hebbe we gehad. En of we der nou tusschen komen, dat zou wezen als of ik mijn kleinen Harm van zes jaar er tusschen stuirde, as kerels slagerij met enander hadden. Het kind kost er niks bij as slagen krijgen, zoo hard dat hij 't niet veelen kost. En dat zolden wij ook. - En daarom zag 'k niet graag, dat me geld aan Rusland gaf, zoo as ik in de krante zag, en ik had wel wat meê willen geven voor de Fransche en Engelsche zieken en gekwetsten, dan hadden ze alle beî wat gehad. - En nou mit onze schipperij ook. Daar is je ook weêr een bulte bedriegerij onder geloopen, en de Engelschman heit regt, dat hij zuks opbrengt, en as 't falicant oetkomt, mag 'k lijden, dat z'er geen splinter van weêr krijgen. 't Is as of de luu neit weten, dat zuks oorzaak is geweest van onzen oorlog met Engeland in 1781, daar we zoo slecht bij zunt gevaren, en nou zeker nog slechter bij varen zolden. Toe was 't ook, zoo ze zeiden, een beetje syntepatie voor de Amerikanen; maar 't was nog meer winzucht, want ze verkoften de geweren en de ammenisie om den deksel niet goeijekoop. Ze zunt gewaarschuwd en de kooplui weten 't ook wel, en de reeders ook. En laat ze dan anderweegs varen as 't neit aêrs kan, al is 't met wat minder winst. Daarom mag 'k wel lijden, dat consuls of ambassedeurs of menisters er zich neit met muijen en dat ze zeggen, dat al die luu wel wisten, dat daar een heet plekkien was, en dat wie zijn achterste brandt maar op de blaêren mot zitten. Ze mogen 't vigileren noemen, 't is hebzucht, die na niks vraagt dan na 't geld. - En dan is de handel bij 't stelen of. Daarom wol 'k wel, dat, as 't waar is dat er Hollandsche schepen zunt verbeurd verklaard, omdat ze wapens en ammenisie inhadden, de namen van reeders en koopluu bekend wuiren maakt. Dan kende men zukke landsvrinden. - Wie an een dijk of dammen wat beduirf, die wierd gedood of ook wel gegeeseld en gebrandmerkt; maar doen zuks wel heel veel beter?

En daarom deê 't mij lestens eerst wel een tikkeltien pleizier van die kaptein van der Zee, en de Engelschen zelvers zullen 't een aardige streek vinden; evel regt blijft regt, al is 't in den oorlog, die anders 't grootste onregt is. - En dan was 't een schip, daar de Engelschen aanspraak op kosten maken, en as die aanspraak regt was naar de wet, dan was dat vaartuig heurluu eigendom. Nou kommen er te met nog dagelijks schepen van de Engelschen hier, zonder dat ze er daarom een spijker van huiven te verliezen. En zoo is 't met dat schip ook. As kaptein van der Zee dat kwijt roakte, gebuurte dat niet omdat de Engelschen 't sterkst waren, want dan kosten ze wel al onze schepen nemen; maar omdat ze daarop regt gekregen hebben. - Als me er zoo met leven wou en de Engelschen geen regt hebben om dat te doen, dan moesten de landsschepen de vaartuigen die opgebragt worden maar gaan weêrompakken. Van der Zee heit 't netjes gedaan; maar as de Engelschen naar regt en waarheid hebben gedaan, heft kaptein van der Zee of de menschen die hem zoo daarheen hebben stuurd, het schip verbeurd. En as 't neit noa de wet verbeurd was, had hij 't toch wel meugen holden. - Ik wol wel, omdat 't een trouwe man lijkt, dat men hum, als 't weg mot, gaauw een ander vaartuig gaf; maar dat hij met zijn schip in Harlingen binnen is gekomen, verandert aan de zaak niks, al vinden ze er de

eene of andere streek op. - We geven mekaêr wel de naam van knappe menschen en er zunt er, Goddank! ook onder onslui nog, maar boeten 's lands zet er menigeen een vremd gezigt as me zoo onbepaald van de ‘eerlijke Hollanders’ spreekt; en de natie, ik meen een boêl er uit, hebben 't er wel na gemaakt, dat men ze op de vingers ziet. 't Mag wel daarvandaan komen, dat de onzen leep zijn in de negotie; maar och, als me daarin niet oppast, op zich zelf en op God en zen gebod, dan wordt ijder in zijn neeringe zoo ligt een dief. Dat wist Sirach ook, Meneer, al staat het er wel wat erg. Zoek daar Hoofdst. XXVII:2, 3, 4 eens op, daar leest me: ‘Gelijk een nagel in den muur tusschen twee steenen steekt, alzoo steekt ook de zonde tusschen den kooper en den verkooper. En houdt hij zich niet met naarstigheid in de vreeze des Heeren, zoo zal zijn huis haast verwoest worden.’ - 't Was je wel een mooije spreuke geweest voor de nije Beurs in Amsterdam, wel zoo mooi als die heidensche Mercurius, hè? Die lijkt met zijn buul krek te zeggen: geld is toch maar alles! - En dan zunt er toch nog een bulte, die er beter over denken, krasse en knappe kooplui, die wat kunnen, maar die ook wat duuren te geven. Daar hebben ze in Amsterdam altijd de eer van. Die kompt ze tou ook. Voor de knappen heb ik veul respect.

Nou, gendag, Meneer. Ik ben en blijf

Uw eerbiedige goede Vriend,

HARM CHON.

Het spionnetje.

Augustus-spionnetje.

Wij hebben ons onschuldig kijkglaasje eens weder uitgehangen, getrouwe, verstandige lezer! en met een droogen doek afgeveegd, alleenlijk om uwentwil; Asmodéus is verhuisd, en heeft zijn werk aan den ondergeteekende overgedragen, die zich vooreerst bepaalt om *glossen* en *aanteekeningen* te maken, zoo veel hij kan, in de verwachting dat gij, de lezer, hem daarin zult bijstaan, en in de eerste plaats verbeteren, doorhalen, omwerken, tegenspreken, zelfs - verbannen; - als ge maar niet tot villen of verbranden wilt overgaan - en hiermede -: Voorwaarts - marsch! dapper rondgekeken!

De Maatschappij tot Nut van 't Algemeen - erkent den Jood, onder de benoodigde voorwaarden, vatbaar voor het lidmaatschap, en opent de portebrisée. - De eene helft der leden houdt de eene helft der deur digt - de tweede helft rukt de andere deur open - de scharnieren kraken -: krrrrr - rak! - de voorzitter geeft vuur - onze broeders uit Israël zijn toegelaten!

Glossarium. Het is niet te verwonderen, dat sommige lieden niet slechts bang zijn voor brand, voor aanstekende ziekten, voor harden wind, en onweder - maar ook bang voor de - *Joden* - en wel omdat ze nog *geene* Christenen zijn, en dus buiten het rijk Gods staan. - Dat die vrees zoo sterk is geworden, om de broeders uit Israël buiten maatschappijen en genootschappen te sluiten, laat zich verklaren uit eene zekere zeer gemoedelijke Gereformeerde angstvalligheid; - daarom waagt de Maatschappij de proef, en erkent op eens het algemeen menschelijke en voor ontwikkeling vatbare in den Jood, en deze zal nu, van zijne zijde, moeten bewijzen, of hij die vatbaarheid bezit, en in hoever de kerkelijke banden hem ongeschikt of geschikt maken, om tot het doel der Maatschappij mede te werken. - Ééne vraag nog: worden des zondags de Protestantsche, of ook wel de Katholieke - *Christelijke* kerken - hermetisch gesloten voor de Joden, wanneer zij daar binnen willen treden? en jaagt de dienaar der policie hen dadelijk weg zoodra zij den voet over den drempel onzer bedehuizen zetten, om eens te hooren, te onderzoeken? - Welnu: wie betwist der Maatschappij haar regt, om den man uit het oude Israël - ‘uit te noodigen?’ - hem gelde het woord -: ‘Kom en zie.’

Vorstendommen ontruimd, - de vereenigde vloten strijdvaardig - de Turk leent geld - de winter nadert.

Glossarium. Naast de politieke *nota*, is een politieke *winter* allergewigtigst - en komt juist te gelegener tijd, zoo vroeg of zoo laat dit oirbaar is. - Naar den schijn, zal, ten behoeve der strijdende partijen, in *dit* jaar, voor de vloten en de manhafte Czaars-kinderen, de winter bijzonder *vroeg* invallen, om den strijd te staken, en welligt zeer *laat* eindigen, als het aan de bevelhebbers alzoo gelegen komt - 't begint *nu* reeds in de Oostzee min of meer te ijzelen - en de troepen zien uit naar winterkwartieren - daardoor behouden de vrienden van den vrede tijd en rust en kalmte, om de kaart van Europa,

benevens het schuldbudget, het groote kasboek der natiën, na te zien, de lijst der gesneuvelden en onsterfelijken, allen op het bed van eer - zonder uitzondering - op te maken, - en verder te resolveren, en te concluderen, en te delibereren, en te adviseren, om al of niet met het betamelijke bombardement, ter behoorlijke plaatse, voort te gaan. - De ‘humane’ menschheid leeft niet meer van brood alleen. -

Drey Worte nenn' ich euch, inhaltschwer,
Sie gehen von Munde zu Munde, -

en deze zijn -:

Geld - bloed - buskruid!

Spanje tot eene republiek geïmproviseerd - naklank van liet jaar 1848.

Glossarium. Immers beter: laat dan nooit? - de Hidalgos en Toreadors verrassen de wereld met een zeer nadrukkelijk pronunciamento. - Espartero, in de voetstappen van Cromwell, of van een zeker iemand *anders*, die eenige jaren geleden ook pronuntieerde - alom dus de algemeene volkspronuntiatie. - Goed en duidelijk te pronuntiëren is in het gistende volksleven eene kostelijke zaak, mits men wete wat men zoekt en begeert, en hier niet, als de Irvingianen, met onverstaanbare tongen en talen spreekt -: het revolutionnaire = γλωσσαις λαλειν. - Welligt moet Hispania in den pelmolen der republiek gezuiverd en ontbolsterd, om onder de constitutionele industriefabrieken in Europa op die wijze gerehabiliteerd te worden, - om met ‘todos los santos’ der vertegenwoordigers op de gespannen koord mede te pirouetteren - totdat het koning- of koninginneschap, uit het politieke stierengevecht, weder verschijnt - en de stier voor den rooden koningsmantel wegvlugt.

15 Augustus te Parijs - feest voor Napoleon I - volksfestijn.

Glossarium. Alwaar, merkwaardig genoeg, de drie groote mogendheden, Engeland, en Frankrijk, en Turkije, zijn vertegenwoordigd geworden niet door *personen*, *gevolmagtigden*, of door eigenlijke *diplomaten* - maar ditmaal door *luchtballons* - treffend zinnebeeldig! - de drie mogendheden, met gas gevuld, statig en prachtig omhoog rijzende in de lucht - terwijl het volk, daar beneden roept: hoera! vivat!! - Oostenrijk is echter niet vertegenwoordigd geworden per luchtballon. - Voorts eene onbloedige belegering van Silistria, eene militaire maskerade, waar de dappere fransche zonen van Mars, tegen wil en dank, in het kostuum van den kozak moesten verschijnen, - alles gelukkiglijk en zeer veilig op zeer grooten afstand van den Don en Dnieper. - Op die wijze is het naamfeest van den ci-devant grooten-kleinen-korporaal eigenaardig gevierd - ja, er is zelfs quaestie geweest tusschen den aartsbisschop en hoofdmagistraat, in betrekking tot de kerk- en tevens opera-koristen. Hoe gelukkig, dat bij dergelijke feesten, *dezelfde* sujetten, zangers en zangeressen, beurtelings kerk, en staat, en volk, kunnen en mogen gerieven! - ‘Weltliche und geistliche Liedertafel,’ - de mis en het volkslied uit dezelfde keel - 't schaadt niet, en verdient navolging.

De groote stad Londen, door de wet-Palmerston van den steenkolendamp bevrijd.

Glossarium. Ministers-rook*verdrijvers* hebben wel dégelijke aanspraak op de dankbaarheid van tijdgenoot en nakomeling. - Wij weten dat er menig minister-rook*maker* is, die zich, even als de helden uit de Ilias, in damp en nevel hult, om, veiligheidshalve, onkenbaar te blijven. - Minister-rookverdrijver bewijst zijnen tijd groote diensten, - verdrijft, naar wet en menschelijkheid, de dampkolommen boven de groote wereldstad, terwijl (alleenlijk om eene tegenstelling te maken) aan de Oost- en Zwarte zee de buskruiddampen des te zwaarder moeten gezien worden - totdat de groote Czaar eindelijk toegeeft, en, nu eens met het ontruimen begonnen - weldra ook Petersburg en Moskou ontruimt, en zich bescheidenlijk met de zijnen naar Kamschatka terugtrekt. - Men vraagt of er geen middel is, om uit de kabinetten (niet de cabinets privés) maar uit de vorstelijke - ook den rook en den reuk te verdrijven, waartoe wij elken politieken kunstenaar minzaam uitnoodigen.

Napoleon testeert uit zijn graf acht millioen franken aan de invaliden - het geld wordt betaald.

Glossarium. Men zegge nu dat de groote man, nà zijn' dood, niet waarlijk barmhartig en menschelijk is geworden - en weder goed maakt, wat hij misdeed! - testerende en uitbetalende millioenen aan de invaliden en hunne overgebleven betrekkingen - vergelijk Waterloo en Ligny. - Zietdaar, hoedanig groote mannen en helden, na hunnen dood, even als gedurende hun leven, blijven *zegenen!* - Eerst de zegen der menschheid te Moskou, aan de Beresina, te Leipzig, te Waterloo - dat was de *bloedzegen;* - nu de *geldzegen* voor hen, die nog overbleven, en met verminkte, gesmaldeelde leden op de lauweren rusten, of voor de weduwen en kinderen der onsterfelijke helden hier beneden, die den grooten held zijne onsterfelijkheid hebben gekocht. - Men erkenne toch eindelijk, hoedanig ware en onvergetelijke helden en groote mannen, *vóór* en *na* hunnen dood kunnen zegenen, als ze behoorlijk worden ondersteund.

De Hervormde kerk in Nederland nog altijd in ‘grenzenlooze verwarring.’

Glossarium. Niet te verwonderen - waarde lezer! - waar men van meer dan ééne zijde alle kracht aanwendt, om de verwarring verwarder te maken, moet eindelijk het doel min of meer bereikt worden. - De Synode wordt beleedigd en bedreigd - Silistria - en de Synodale Commissie - slaat de uitvallen af, maar de vijand opent het vuur telkens, en beschiet de oude forten met de scherpe patronen van adressen, waar geheele kerkeraden, in massa, de mortieren laden, en in de bekoorlijke oorden van ons vaderland: de *Betuwe* en *Veluwe*, het hout en de takkebossen oprakelen, om weldra de Sanbenito's: Meijboom en Zaalberg, naar den mutsaard te slepen, is het niet bij levendigen lijve, dan in effigie. - Grenzenlooze verwarring -! De formulieren van eenigheid, als de effekten aan de beurs, dalende en rijzende in waarde, - waar vrijzinnige hoogleeraren aan de akademiën en geleerden den koers dezer effekten in de geestelijke wereld noteren en bepalen, en door ‘den Nederlander’ en een tal van gerenommeerde makelaars, beunhazen in het vak, worden gecontramineerd. - Eindelijk zal de verwarring zich oplossen in vereeniging en verzoening, wanneer (niet de laatste der Mohicanen) maar de laatste der krijgers zijnen laatsten tegenstander nedervelt, en in stille, heilige eenzaamheid de Formulieren van Eenigheid aanbidt, en voor altijd aanneemt - en daardoor alle verwarring is begrensd en opgehouden heeft.

SAGITTARIUS.

t.o. 240

OPSTAND TE MADRID.

Godgeleerdheid. - Wijsbegeerte. - Staatkunde. - Opvoeding en onderwijs.

Homiletiek of theorie der prediking.

Door A. Vinet, naar het Fransch door Dr. E. Moll, 1e deel. Tiel, H.C.A. Campagne. 1854.

In de rij der theologische vakken heeft inzonderheid in den laatsten tijd de homiletiek de algemeene aandacht getrokken, en hebben onderscheidene schrijvers, op grootere of kleinere schaal, hunne krachten er aan gewaagd, om de theorie der prediking en hare praktijk te ontvouwen. Immers, om niet te spreken van Ammons Anleitung zur Kanzelberedsamkeit, of van het veel oudere werk van den hoogleeraar Schott, kunnen wij de namen van eenen Hüffell, Palmer en laatstelijk van Vinet noemen. Ook ten onzent heeft de homiletiek, om van vele anderen en lateren niet te gewagen, reeds vóór jaren eenen schrijver gevonden in den predikant Steenmeijer, wiens brieven aan Bartholo, onder den titel van: Brieven over de welsprekendheid, reeds vroeger in dit tijdschrift zijn aangekondigd. Met blijdschap hebben wij kennis gemaakt met het homiletisch werk van Vinet, dien de Nederlandsche theoloog ook reeds vroeger uit zijne Études évangéliques zal hebben leeren kennen. Ten einde de persoonlijkheid van Vinet als schrijver te waarderen, behoeft men slechts met een opmerkzaam oog de inleiding op de vertaling der bovengenoemde Études te lezen. Een kort voorberigt van Dr. Moll voor de vertaalde homiletiek maakt er ons opmerkzaam op, hoe Ds. Steenmeijer reeds door de eerste bladzijde van Vinets homiletiek was afgeschrikt. Met ons en zeker met vele anderen zal dit het geval niet zijn. Integendeel, erkennende het eigenaardige en kernachtige in Vinets voorstellingen en wijze van betoog, hebben wij in zijn werk veel gevonden, waarover Palmer zweeg, maar soms ook omgekeerd. Vinet schrijft veelal in korten, apodictischen stijl; lange redeneringen, breede redekavelingen, qui disent tout de toute chose et par cela ennuient, zullen wij bij hem niet aantreffen. Maar moge hij bij menig onderwerp wat al te beknopt in bewijstrant zijn, en hier en daar schijnen met deze of gene homiletische magtspreuk veel af te doen, in degelijkheid staat hij hoog. Zijn geschrift is geen werk, dat ter

loops gelezen, maar herlezen, maar rijp doordacht moet worden. Zoo eerst kan men hier zilveren appelen van de gouden schaal nemen. Daarbij vergete men niet, dat de puntige stijl, die hem in dit geschrift eigen is, 't noodzakelijk gevolg moest zijn van het doel zijner homiletiek, die als eene kostbare nalatenschap door den hoogleeraar eerst voor zijne leerlingen, later voor de geleerde wereld bestemd werd. De vertaler stipt dan ook aan, hoe de veelvuldige asterisken, welke ons bij de lezing in het oog springen, zinsneden aanduidden, die aan de dictaten van Vinets leerlingen moesten worden ontleend. Met eene breede inleiding voert Vinet ons als door een fiksch gebouwd voorportaal in het heiligdom der homiletiek. In deze inleiding worden wij eerst geleid tot de bron, waaruit de christelijke redenaar heeft te putten, en die is geene andere dan Gods woord. Van het genus tot de species afdalende, schetst hij daar eerst de welsprekendheid in het algemeen, om zich verder bij die van den kansel in 't bijzonder te bepalen. Zoo noemt hij (blz. 3) het Woord Gods ‘de groote schat voor den Evangeliedienaar. Het breekt het levensbrood, dan eens in kleinere, dan weder in grootere stukken; - ja, het verbrokkelt hetzelve, wanneer dit van noode is.’ Men houde ons intusschen ten goede, dat wij afkeuren, als men bij de beschouwing en Zergliederung van het Woord, te veel, gelijk zulks meermalen geschiedt, het versplintert, en in plaats van het regt te snijden (2 Tim. II:15) het ten onregte disseceert. Met genoegen hooren wij Vinet vragen, of het niet van belang zou zijn, dat de uitwerking van de eeredienst meer onafhankelijk ware van den persoon des predikers? Wij meenen, dat zelfs zij dit soms zouden wenschen, die, schoon klein in getal, door het groote publiek worden bewierookt, niet ter liefde van Christus, maar ter liefde van hunne eigene voortreffelijke (?) persoonlijkheid. Op kernachtige wijze paraphraseert Vinet de welsprekendheid als de gave ‘om te denken en te gevoelen met anderen wat zij denken en gevoelen, en er de woorden en de wending der rede zoodanig naar te schikken, dat men de gedachte voor de naasten uitspreekt. De welsprekendheid rust dus op de *sympathie.* Het zijn de hoorders die ons *inspireren*, en als er niet aan deze voorwaarde voldaan is, kan men diep en welgevallig zijn, maar *welsprekend* is men niet.’ Te regt worden verder Pascal en la Bruyère in hun oordeel over de welsprekendheid geraadpleegd, die er eene *methode* en *gave* in meenden te zien. Het zal ons bij de geheele lezing van het werk blijken, hoe de schrijver in genen deele van Theremin's axioma: Die Beredsamkeit ist eine Tugend, uitgaat. Wij worden al verder gewezen op de godsdienstige oratorische rede, die gemeenlijk de *preek* wordt geheeten, die onze schrijver bepaalt, als: ‘eene geordende rede bij de openbare godsdienstoefening, bestemd om, hetzij gezamenlijk, hetzij beurtelings dengene tot de christelijke waarheid te brengen, die er nog niet in gelooft, en om haar te verklaren en toe te passen voor hen, die haar aannemen.’ Al moeten wij stilzwijgend en in abstracto zulk eene scheiding aannemen, en niet vergeten dat er op den akker der wereld alom onkruid naast en onder de tarwe wast, wanneer men tot de gemeente spreekt, moet men zich de massa wegdenken, en globaal slechts één hoorder zien, dien men, gelijk een Duitsch geestelijke eens verklaarde, ‘zu Leibe gehen’ moet. Menig waar woord uit de schrijver over het doel

der kanselwelsprekendheid, dat dit niet bestaat in het onderrigten alleen. Hij schetst den redenaar als iemand, die, wetende welk een goddelijk *document* hij bezit, telkens tot hetzelve heengaat, en telkens er weder uitgaat, wanneer hij den inhoud daarvan voor de gemeente ontwikkelt. Ook over natuur, kunst en talent, zoo als ze bij den redenaar kunnen en moeten voorkomen, wordt veel gezegd, wat men vaak niet zóó concis en wáár hoort zeggen.

Waar hij in het daaropvolgende (blz. 20) van het *genie* spreekt, vinden wij de ons eenigzins vreemde zinsnede: kan het genie zich van het talent ontslaan? Het genie toch heeft zijne eigene methode, en indien de *armen ligt vervallen tot overdaad*, *volgt dáárui*t nog niet, dat men rijk *moet zijn, om spaarzaam* te wezen. Rijke beschouwingen van het Christendom worden ons uit den rijken geest des schrijvers in deze inleiding alom aangeboden, die wij zullen verlaten, na aanhaling van een echt (of onecht?) professoraal woord, dat wij (blz. 32) lezen: Wat geeft eigenlijk de professor? Niet de wetenschap, maar slechts besturing, om haar zich toe te eigenen. Op het collegie leert gij nog niet, maar gij leert er leeren.' Och, of alle professoren in Nederland *deze* waarheid tot grond van hun onderwijs wilden leggen, dan is de alma Minerva in waarheid een παιδαγωγιόν, en meer moet zij inderdaad ook niet zijn. De levenspraxis zal later wel overvloedig aanvullen, wat de theorie van het hooger onderwijs tot den leerling brengt. - In het eerste hoofddeel der Homiletiek wordt gesproken over de vinding. Wij behoeven hierbij niet te herinneren, dat V. zich allereerst bij de oude klassieke verdeeling bepaalt. Nu lezen wij daar dan eerst over de vinding in het algemeen, en deze behandelt in twee afdeelingen het *onderwerp* en de *stof* der leerrede. - Gelijk alles tot zekere éénheid moet gebragt worden, om wèl verstaan te worden, behoort er dan ook éénheid in het onderwerp te heerschen, opdat alles tot zeker vast resultaat kunne worden teruggebragt. Het is natuurlijk, dat de éénheid bij het onderwerp toch in de ontwikkeling hier en daar kan en moet genuanceerd zijn. De vinding wordt met regt eene 'tooverroede' genoemd. 't Is inderdaad waarheid, wanneer wij zoovele gedrukte leerredenen in ons vaderland zien verschijnen, die een opschrift dragen, dat reeds genoeg herinnert aan den vindingrijken geest, die zich somtijds vreemd genoeg openbaart. Dat de *kennis* eene hoofdvoorwaarde is om te *vinden*, wordt bondig aangetoond. Tot de vinding behooren nu, behalve de *kennis*, ook de *meditatie*, de *analyse* en de *oefening.* Treffend wordt ten opzigte van de feracia ingenia gezegd: Het is de roest en niet het gebruik, die den glans van het staal verdooft. Ter loops zij aangemerkt, dat in de geheele beschouwingswijze van den schrijver ook de tint van den humor met zachten gloed doorschemert, maar het is dan de echt christelijke humor, die nimmer tot harde ironie overslaat. Ook bij den vertaler vonden wij in vele zijner aanteekeningen meer dan aardige invallen, maar ironisch-naïeve vragen. Hoe de éénheid in de kanselrede kan aanwezig zijn, welke verschillende wijze van voorstelling men ook gekozen hebbe, wordt duidelijk aangetoond, en menigvuldige teksten, zoo door schrijver als vertaler bijgebragt, moeten hier het aangevoerde staven. Als eene bijkomende, maar toch der aandacht waardige zaak, wordt blz. 64-71 over het *belang* van het onderwerp der kanselrede ge-

sproken. Zoo zien wij hier (blz. 67) het Christendom geschetst als souverein in zijn beginsel, dat alles aan zich weet dienstbaar te maken, en in alles ingrijpt, omdat, welk een maatschappelijke toestand er ook zou kunnen gedacht worden, het Evangelie van Christus in waarheid het Evangelie der wereld is. Zoo beheerscht dan het Christendom het leven, en geniet de Christen juist daardoor zulk eene groote vrijheid, als hem buiten het Evangelie nergens zou kunnen aangeboden worden. Hoe wáár is het, wat Vinet zegt: ‘Hetgeen sommige onderwerpen in minachting bragt, is niet hunne eigene natuur, maar dat ze niet christelijk werden behandeld.’ Daar ligt de Gordiaansche knoop, die maar al te dikwerf op ruwe wijze wordt doorgehakt. Enkele proefjes uit den fameusen rationalistischen tijd worden ook (blz. 69) ter loops medegedeeld. Nu komt de schrijver tot de vijf klassen van onderwerpen, voor den kansel geschikt. 't Zijn de *leerstellige*, *zedekundige, geschiedkundige*, *aan natuur-studie* ontleende, en *zielkundige* onderwerpen. Ten aanzien der leerstellige onderwerpen, wordt ons geraden niet te veel te analyseren, en in alles onder het oog te houden, hoe zelfs bij leerstellige onderwerpen het stichtelijk element niet mag vergeten worden. De *zedekundige* onderwerpen vinden in Vinet eenen warmen verdediger, en wie zou die verdediging kunnen wraken, daar waarlijk het dogma weinig zal beteekenen, wanneer het niet afdaalt tot de levensmoraal, en in den mensch een vaste zedelijke grondslag door het woord der prediking wordt gelegd. Zoo kan het dan ook niet anders, of vastheid van zedelijke beginselen zal door het Evangeliewoord kunnen ontwikkeld worden. Met volledige toestemming lazen wij (blz. 80): ‘De moraal is een voortreffelijk paedagoog om tot Jezus te brengen,’ en ‘De liefde is de hoogste casuïst.’ Wij hebben geen enkel Witzwort, maar een waarachtig Lebenswort. Waar Vinet het oog heeft op onderwerpen, aan de natuur ontleend, lezen wij o.a., en hieruit zien wij wederom de heldere, verre van eenzijdigheid verwijderde rigting des schrijvers (blz. 94): ‘De genade werd niet verleend ten koste, noch met terzijdestelling van de natuur. Al vertellen de hemelen niet al de eer van God, daaruit volgt nog niet, dat zij op dit gewigtige punt zouden stom geworden zijn.’ Dat het Vinet waarlijk niet aan eenen wijsgeerigen blik ontbreekt, blijkt ons uit zijne beschouwing der psychologie, welke te kennen, een onmisbaar vereischte voor den theoloog is. Om meer en meer het wezen der psychologie te doorgronden, is eene strenge studie van boeken gelijk Job, de Psalmen, de Spreuken en Prediker noodzakelijk. Wanneer de Evangelie-dienaar tot de gemeente spreekt, dan moet hij, zooveel een mensch slechts weten kan, weten van welk maaksel wij zijn (Ps. CIII:14). Maar practisch en populair moet de zielkunde van den prediker zijn, omdat eene speculatieve kanselrede weinig der stichting bevorderlijk zal zijn, ja, door maar zeer weinige hoorders zal kunnen begrepen worden. Belangrijke opmerkingen over het oude en het nieuwe in het Evangelie (verg. Matth. XIII:52), lezen wij aan het einde van dit hoofdstuk. Nu komt de beschouwing van den tekst aan de beurt, en vinden wij de regels, die de kanselredenaar bij de keuze van teksten heeft in acht te nemen. Deze regels behooren (Zie den bladwijzer) uit Gods Woord genomen te zijn, opgevat in den zin, dien de schrijvers er aan gegeven heb-

ben, duidelijk en vruchtbaar en gepast, daarbij éénheid en afwisseling te hebben, gepaard met de noodige individualiteit. Eindelijk wordt de vraag behandeld, of men twee teksten voor dezelfde preek mag gebruiken.-

Wij hebben hierboven de regels genoemd, welke Vinet als noodig stelt ter inachtneming bij de keuze van een tekst, en kunnen niet nalaten te dezer plaatse den Eerw. vertaler dank te wijten voor zijne korte maar belangrijke aanteekeningen aan den voet der bladzijden. Over de vertaling des Bijbels wordt menig gepast woord gezegd, 't geen inzonderheid wèl te behartigen is, nu men zóóveel beraadslaagt over eene nieuwe Bijbelvertaling in de Nederlandsche Hervormde kerk. Een rijkdom van teksten aan het O.T. ontleend kan den prediker in staat stellen er 'im Nothfalle' eene geoorloofde keuze uit te doen. Ook Dr. Moll brengt een tal van teksten bij, die gemakkelijk een thema geven. Als derde tekstregel lezen wij (blz. 152). Een tekst kan zonder twee beteekenissen aan te bieden, *geen duidelijken zin aanbieden.* Op zichzelf zou deze thesis paradox kunnen schijnen maar men leze verder en zal de verklaring vinden. Als zeer duistere teksten vinden wij Gal. III:20, Rom. XII:20, 1 Tim. V:24, 25 en Rom. VII:10, 11 aangehaald. Met genoegen merkten wij eene aanhaling van den vertaler uit Steenmeijer's werkje op, die waar hij spreekt over het moeijelijke der keuze eener juiste stof, zeer ad rem opmerkt: 'Jongere predikanten klagen niet zelden over de moeijelijkheid van, iedere week, tijdig genoeg, eene geschikte stof voor de leerrede uit te vinden. Kan zulks o.a. ook daaraan zijn toe te schrijven, dat zij in den beginne, te veel, en bij voorkeur, naar *significante* teksten omzien, terwijl men het eenvoudig woord minder opmerkt.' Welke teksten, vragen wij, behooren wij alsdan zoo bij uitstek significant te noemen? Bedoelt Steenmeijer welligt de piquante motto's, die in vier, vijf of zes woorden aan het hoofd van zoovele preken worden vastgespijkerd? Wij weten het niet, maar kunnen ons geene meer of minder significante teksten voorstellen, daar alles in den Bijbel den stempel van het puntige en gemarqueerde draagt. In het 4de hoofdstuk spreekt Vinet van de homilie en de paraphrasis, en behandelt vervolgens in de tweede afdeeling de stof der leerrede. Dat ook deze afdeeling der lezing overwaardig is, behoeft schier niet gezegd te worden. Vinet onderscheidt in de leerrede de *verklaring* en het *betoog*, en splitst wederom de *verklaring* als bevattende *zaken* en *begrippen*, terwijl het *betoog speculative* en *practische* waarheden, of wel dogmata en pligten omvat. Bij de verklaring der zaken springt eerst het *verhaal*, dan de *beschrijving* in het oog. Ten aanzien der verhalen der Protestansche redenaars op den kansel merkt Dr. Moll op (blz. 181): 'Wij mogen ons verheugen, dat onze vaderlandsche kanselredenaars in het verhalen en beschrijven zulke schriktafereelen niet ophangen als de Paters-Redemptoristen. Wij althans schatten die "Rembrandtsche nachtstukken" niet hoog, en hooren liever de gelijkenissen des Heeren, dan de akelig welsprekende (?) taal der sprekers, wien het slechts om effect maken te doen is.' Wij vereenigen ons hier gaarne met Dr. Moll, en hebben ook niet veel op met die afgeluisterde Redemptoristen-preken, welke onder de hyper-curiosa van de curieuze Roomsche kerk behooren. Waar Vinet van de verklaring der begrippen in de 2de § spreekt, is hij wederom in

zijne ontwikkelingwijze wijsgeerig. Men zie slechts blz. 183 en volgg. Over bepaling en oordeel wordt met bijbrenging van voorstellen van Montesquieu, Fléchier enz. veel goeds gezegd. De bepaling doet de betrekkelijke *onkunde* ophouden, maar het betoog maakt aan den *twijfel* een einde. Door de bepaling *kennen*, door het betoog *gelooven* wij. Nu volgt eene beschouwing der convictie en persuasie, en daarna eene uitvoerige uiteenzetting van het eigenlijk gezegd *betoog*, of *redenen* (blz. 198 enz.). Wij hooren de redenering bestempelen met den naam van: eene soort van meetkunde der verstandelijke ruimte, die evenwel niet zóó zeker is als de oorspronkelijke meetkunde, omdat de waarde der teekenen niet zoo onveranderlijk is. 't Is geene overdrijving, die bewering dat er geleerde mannen zijn, wie de logica ongevoelig maakt; het zijn geene menschen met harten meer, maar dialectische toestellen.' Ondanks al het licht van scherp en helder denken kunnen ze toch onmogelijk in de onwetenschappelijke wereld nuttige gas-lantarens zijn. Wie zulke ingevleeschde λογιχωτατοι heeft leeren kennen, hij zal hen ook bewonderen en met den schrijver instemmen waar hij zegt: '*Met schrik bewondert* men den indruk, dien de beschouwing dier magtige redeneermenschen te weeg brengt.' Bij de redenering, die in de preek te volgen is, worden ons deze regels aangeboden, dat men in elk der bewijzen, die men gebruikt, den kortsten weg heeft te kiezen, bij voorkeur de meest populaire wijze heeft te gebruiken en eene al te formele bewijsvoering te mijden. Ook de synthetische en analytische bewijsvoering wordt door Vinet volkomen 'gewürdigt.' Wij hooren er ook van hoe op gemakkelijke wijze vaak die begoocheling door de woorden te weeg gebragt, kan weggenomen worden, zoo men de zaak rondweg bij haren naam noemt. Hierbij wordt aan Napoleons hoogst prozaïsch woord gedacht, die op de vraag: Wat is een troon? niets anders antwoordde dan: 'een stuk fluweel over vier stukken hout gespannen.' Over de regtstreeksche en zijdelingsche bewijsvoering wordt veel in het midden gebragt, wat aanspraak maakt op homiletische behartiging. Bij zijdelingsche bewijsvoering wordt de apagogische genoemd en omschreven, gelijk mede die ex adverso, de wederlegging en het verschil, waarbij eindelijk nog komt het bewijs a fortiori ad minus. 't Ontbreekt den schrijver tot verduidelijking van hetgeen hij bewijzen wil geenszins aan keur van gepaste voorbeelden, die beurtelings uit Cicero, of wel uit den Cicero der Fransche omwenteling, den ouden, knorrigen marquis de Mirabeau ontleend worden. De bewijzen bij *analogie* (blz. 233) worden vermeerderd door den vertaler b.v.: Even als het geweld van den wind kenbaar wordt uit een ontwortelden boom, - zóó verkondigt ons des Heeren dood de kracht der zonde en: 'Gelijk niemand eene deur ingaat tenzij iets in het vertrek hem lokt, - zóó komt niemand tot den Zoon tenzij de Vader hem trekke.' Dan wordt nog het bewijs bij onderstelling of *constructie* opgemerkt en geestig merkt de schrijver hieromtrent op: 'Men schept, onder toestemming van den hoorder een feit buiten de bekende en werkelijk bestaande feiten; men maakt wat men in de meetkunst eene *constructie* noemt; en men bedient zich van die *gestipte lijn*, die men zoo straks weêr zal uitwisschen, om de regelmatigheid te staven van de figuren, die men reeds getrokken heeft.' Op deze wijze wordt ons zeer marquant het wezen en de werking der constructie

in de rede voorgesteld. Bij de *drangredenen* weidt de schrijver uit over beweegreden, aantrekkelijkheid, genegenheid, prikkel, spoorslag, die er allen mede in verband staan. Als drangredenen worden het goede, het geluk geschetst, en de aanbeveling geschiedt: Werk op de hoop en op de vrees, maar niet op de eene ten koste van de andere (blz. 247), en piquant genoeg vinden wij daar opgemerkt: Het Evangelie heeft niet gezegd: deze drie dingen blijven: het geloof, de *vrees* en de liefde. De vrees is geene deugd, dewijl de volmaakte liefde bestemd is haar buiten te sluiten. Men heeft kunnen zeggen, dat al (?) onze moed *vrees* is, maar van den christelijken moed is het niet waar; deze is eene *hoop.*' Verschillende drijfveren, die tot het onzigtbaar uurwerk der christelijke rede behooren, worden mede, zij het ook terloops, geënvisageerd. Zóó blz. 251 volgg., de eigenliefde, de belagchelijkheid, het gevoel voor het schoone, sympathetische aandoeningen. Nadat al verder de belangwekkende vraag: mag men ontroeren? toestemmenderwijze is beantwoord, wordt nog gezegd: 'Wanneer men niet *getroffen* heeft, dan is het omdat men niet *alles* (sc. treffends) van de zaak heeft gezegd. Men kan volledig schijnen, en in zekeren zin is men het, als slechts de rede overtuigd en het geweten verlicht werd; maar bijaldien alleen de *speculatieve* deelen der ziel zijn aangeroerd, indien men de dingen niet zoo naauw mogelijk met de gevoeligste zijden van het gemoed in aanraking bragt, in één woord, als men niet heeft *getroffen*, is men te halverwege blijven staan. Zullen de hoorders al het overige doen?' Wij herinneren ons hierbij het eigenaardige woord eener Duitsche vrouw, welke een goed prediker met een goeden boogschutter vergelijkt, die steeds het zwarte mikpunt treft, en dat mikpunt is niet anders dan het zondaarshart der toehoorders, waarin de pijlen der rede moeten doordringen. Vinet, die zelf meermalen den kansel beklom, kent de eischen van dien kansel, en dringt er op aan, dat de redenaar 'des noods' de taal der vermorzeling doe hooren, en aldus, gelijk een Boanerges uit onzen tijd, spreke tot de scharen. Maar hij verzoekt ons niet voorbij te willen zien, dat vermorzelen en verbrijzelen geheel iets anders is als verbijsteren en in de war brengen. Terwijl de tranen van ovengevoelige hoorderessen zeer spoedig ophouden, hebben wij niet te vergeten, in het belang der kanselwelsprekendheid zelve, dat zij een wissel gelijk is, waarvan de vervaltijd op langen termijn wordt gesteld. Op puntige wijze erkent Vinet, hoe God niet *altijd in het onweder* is, en daarom de bezadigdheid niet uit het oog verloren mag worden; want deze immers heeft iets mannelijks en waardigs. Hierbij wordt ons herinnerd hoe der Apostelen en Profeten welsprekendheid eene ongekunstelde, maar geenszins eene ontstelde en stuipachtige welsprekendheid was. Dat het treffen en roeren geheelenal van de natuur, en in geenen deele van eene kansel-kunstwerking mag verwacht worden, gaf Steenmeijer zijne geestige woorden in de pen (Brieven, nieuwe uitg. blz. 149): 'Niemand laat zich gezeggen, als er *vooraf* wordt *aangekondigd*:' Wacht, nu heb ik lust den *nervus sensorius* uwer zachtere natuur te doen trillen, evenmin als bij eene aangekondigde verklaring: ik zal u tranen doen storten, de toehoorderessen al vast de réticules behoorden los te maken en den zakdoek in gereedheid te brengen. De Eerw. vertaler brengt (blz. 263) nog een paar marquante gezegden van den

Engelschen Swift en den Leydschen Geel te berde. Nu vinden wij op blz. 264 het woord gevoerd over de veelbesprokene *zalving* der rede. Het kon niet anders, of wij moesten hier wel in eene noot verwachten, hoe Steenmeijer den draak steekt met zoogenaamde zalvende predikatiën. Dat woord zalving was Steenmeijer te *vet*, en predikatiën zalvend te noemen, 't kwam hem voor eene *smerige* zegswijze te zijn. Dr. Moll en Vinet denken over de ware christelijke unctio in de kanselrede geheel anders. Vinet zegt daarvan: ‘De zalving schijnt mij toe het doorgaand kenmerk des Evangelies te zijn, dat ongetwijfeld in elk van deszelfs deelen kennelijk is, maar dat toch vooral zich gevoelen doet als men het Evangelie in zijn geheel neemt, het is de algemeene geur des Christendoms; het is een hooge ernst met teederheid gepaard; eene door zachtheid getemperde strengheid; de majesteit met de innigste vertrouwelijkheid verbonden’ enz. Ziedaar wat voor Vinet de zalving is, die zelf na even het gevoelen van Blair en Maury te hebben aangehaald, nu nog verwijlt bij de woorden van Dutroit-Membrini, welke wij niet kunnen nalaten hier mede eene plaats te geven. Deze christelijke wijsgeer zegt: ‘De zalving is een zachte gloed, die zich doet gevoelen in de magten der ziel. Zij brengt in het geestelijke dezelfde uitwerkselen te weeg, als de zon in het natuurlijke: zij verlicht en zij verwarmt, zij brengt het licht in den geest en de warmte in het hart. Zoo is zij een licht, dat verwarmt, en een gloed, die verlicht, vergel. 1 Joh. II:27. Dezelfde schrijver vindt de eenige bron der zalving in den geest van bekeering en van genade. Ze moet dan onderhouden worden door het *inwendige* (?) kruis, de zelfverloochening, het gebed en de boete. Er is inderdaad iets graphisch in, wanneer Vinet (blz. 268) verzekert, ‘hoe zekere hindernissen op den kansel het *doorvloeijen* belemmeren van die zachte en heilige olie, die overal moet vloeijen, en al de gewrichten der gedachte glad moet maken.’ Geen kunstmiddel wordt er gevonden door hem, wien deze zalving in de kanseltaal niet eigen is, internis viribus te verwerven. Immers, de olie vloeit van zelf uit den olijfboom, terwijl de hevigste drukking geen enkelen druppel uit de aarde of uit den keisteen zou te voorschijn tooveren. Als belemmeringen, die der zalving sterk in den weg staan, worden te strenge analyse, te veel leerstellige toon, te zeer formele logica, ironie in het algemeen, te veel abstracte uitdrukkingen, te veel letterkundige vorm, eindelijk te compacte en ineengedrongen stijl opgesomd. - Evenmin als Palmer, die een pathetischen flux de bouche aanmerkt als het middel om de hoorders als onder water te zetten, wil Vinet de zalving verlaagd zien tot eene weeke zachtheid (tot dat genre doucereux et maniéré, hetgeen nog aan vele redenaars eigen is) en allerminst wil hij haar zien gemaakt tot een pathetisch tranenspel. In de 4de § spreekt Vinet breedvoerig over het gezag op den kansel, en merkt daaromtrent zeer teregt aan: ‘De waarheid heeft hare regten, welke overgaan op hem, die haar vertegenwoordigt en haar tot orgaan verstrekt, zoodat de meest nederige spreker zijne nederigheid moet weten op te offeren aan de *waardigheid van de waarheid*, en de fierheid voegt hem, als hij voor haar het woord voert. 't Moet ons naïef in de ooren klinken, wanneer de prins de Vendôme aan Lodewijk XIV, die hem dwong ter kerk te gaan, het veelbeteekenend antwoord gaf: Sire! ik kan geen mensch gaan

hooren, die alles zegt, wat hem behaagt, zonder dat iemand de vrijheid heeft, hem te antwoorden. Wie herinnert zich bij de laatste woorden niet aan het gezegde van Socrates, dat wat boek hij ook lezen mogt, nogtans déze bewering de zijne bleef: ὅ βίβλος πανὺ σεμνῶς σιγᾷ. Zoo merkt Vinet verder op: 'Het is een souvereine lastbrief, dien de dienstknechten van Christus overbrengen; het is als gezanten eens konings, dat zij zich voorstellen. Hun persoon is niets; hunne boodschap is alles.' Menige gewigtige opmerking over de autoriteit van den Roomschen tegenover den Protestantschen prediker, vinden wij in deze § ingelascht. Inzonderheid dringt Vinet op de *bestraffing* als pligt van den Christen-leeraar aan; maar de prediker behoort *eerst* zijne gemeente goed te kennen en hare achting te genieten. Ironie en verontwaardiging op den kansel worden ten sterkste afgekeurd. Met eene recapitulatie, als kort overzigt, eindigt Vinet dit eerste deel zijner homiletiek, dat wij, benevens het tweede, dat weldra in het licht zal verschijnen, in de handen wenschen van allen, die den naam van Vinet te regt op hoogen prijs stellen.

X.

Eene stem uit Jeruzalem.

Met genoegen leerden wij eene Paaschrede kennen, over 2 Tim. II:8, te Jeruzalem gehouden door den Mühlheimschen leeraar Schulz, waarvan de vertaling in dit jaar bij W.F. Stamrood, te Wijk bij Duurstede het licht heeft gezien. Zulk eene stemme uit het Oosten, ze bezit iets eigenaardigs voor den Westerling, inzonderheid wanneer die stemme op het Paaschfeest wordt gehoord. Wij herinneren ons, hoe wijlen van Senden ons verhaalde van zijne rede, te Jeruzalem gehouden. Wat het eens vóór hem moet geweest zijn, wat het nog voor elken Europeschen Christenleeraar moet zijn, *dáár* het Evangelie te verkondigen, laat zich beter gevoelen dan beschrijven. Dat heeft ook de Eerw. Schulz gevoeld, toen hij stond op de heilige plaatse, niet verre van Kedron en den Olijfberg, van Gethsemane en Golgotha. In vele opzigten mogen wij ons zegel hechten aan zijne voortreffelijke rede, al draagt zij ook kennelijk de Duitsche tint. Zijne inleiding gewaagt van de dankbaarheid, die hem moest bezielen, nu de Heer het hem vergund had, op te treden voor eene kleine christelijke schare, in een land, waarin zoowel de duisternis der Mohammedaansche leer, als de Joodsche vooroordeelen heerschten. Van Jes. XLIX:15, 16 maakt hij gebruik tot voorbereiding, om er zijn eigenlijk tekst-woord mede in te leiden. Ten einde het blijke dat ook bij Schulz het duitsch-mystieke waas zijne rede kleurt, voeren wij aan (blz. 5): 'Wij zijn Hem (Christus) in de hand gegraveerd als de bloedige likteekens, die Hij daarin draagt en altijd voor zijne

Alziende oogen heeft, als Hij die gevouwen op het hart dragende, de hoogepriesterlijke voorbeden in eeuwigheid voor ons uitstort en zijne voorzienige blikken over ons laat gaan.' Schulz behandelt vervolgens de gedachtenis van Jezus Christus, die uit de dooden is opgewekt, naar haren *inhoud*, *oorsprong*, *geaardheid*, *grond*, *gevolgen.* Wij zullen hierin den streng logischen vorm niet miskennen. In het eerste deel schetst hij den toestand van den verloren en verdoemelijken zondaar, die eindelijk in Christus zijnen Hoogepriester heeft gevonden, zoodat de geredde ziel, die zich dagelijks in het wezen harer zonden verdiept, ten laatste deze gewaarwording uit: 'Door zijn godlijk offerbloed heeft Hij mijn rantsoen *gevonden* (?); Nu kan ik er vast *op gaan*, Jezus neemt de zondaars aan.' Wij laten deze eigenaardige opvatting der verzoenings-theorie voor rekening van den schrijver. - De zondaar houde Jezus in gedachtenis als Hoogepriester, als Koning, als die uit de dooden is opgewekt, als die zulks is uit den zade Davids naar mijn Evangelie. - Wat nu den *oorsprong* van de gedachtenis aan Jezus Christus aangaat, hij leidt dien af uit het diepe gevoel van ellende en zwakheid, uit het diepe gevoel van de ijdelheid der wereld. - Ook ontspringt deze gedachtenis uit het *geloof* en uit de *liefde.* Wat hier door den schrijver wordt gezegd, is eenvoudig en waar. Geheel stemmen wij met hem in, waar hij (blz. 11) verklaart: 'Het geloof is immers niets anders dan de volledige overgave van het hart aan den Heer, de verbinding der ziel met Hem, het zich verlaten op Hem als den éénigen helper. Hoe zou er dus sprake kunnen zijn van geloof daar, waar ik Hem niet in gedachtenis hield.' enz. In dat deel, 't geen over de *geaardheid* van de gedachtenis aan den Heer handelt, hebben wij eene belangrijke plaats gevonden, die wij raden in haar geheel te lezen en waaruit wij hier slechts het volgende ontleenen, hetgeen den schrijver als van zelve werd ingeboezemd door het heilige Jeruzalem, waar hij den kansel besteeg. Mij dunkt deze zinsneden (blz. 15) moeten op zijne hoorders een diepen indruk hebben gemaakt: 'Hier, M.G.! in onze nabijheid is Golgotha en het graf, Gethsemane en de Olijfberg, de Kedron en de Tempelhoogte - en gij, hoewel reeds meer gewoon aan de beschouwing dezer heilige plekken, kunt u van vroeger nog wel voorstellen, welk een diepen, roerenden, doordringenden indruk zij maken op hen, die ze voor het eerst zien. Maar hoe dierbaar deze heilige plaatsen den Christen ook wezen mogen, en hoe opwekkend zij ook op hem mogen inwerken, de hoofdzaak maken zij niet uit. *Welke voorregten hebt gij bewoners van Zion dan boven ons Westerlingen?* Geene! Christus is hier niet; Hij is opgestaan en leeft aan de regterhand des Vaders in den hemel. - Hebt gij Christus niet in het hart en in levend aandenken, dan vindt gij Hem ook niet aan de plaatsen zijner vernedering en verheerlijking. Hebt gij Hem echter, dan hebt gij Hem ook overal, zoowel in het Oosten als in de Westerlanden.' De *grond* onzer gedachtenis aan Jezus Christus moet inzonderheid bestaan in onze dankbare verpligting jegens Hem. Eindelijk wordt de zegen beschouwd, aan die gedachtenis verbonden, die als op velerlei wijze werkzaam geschetst wordt. De leerrede eindigt met eene korte, maar krachtige toespraak (blz. 21-24) tot onbekeerden, tot ontwaakte, maar nedergebogene zielen, tot Avondmaal-

gangers, die zich in de morgenure aan den disch der gemeenschap hadden vereenigd, eindelijk tot de kleine Evangelische gemeente op Zion, in hare betrekking tot den Vorst des levens. Zoo wordt door den leeraar over haar en over Zions Protestantschen leeraar vrede en kracht afgebeden, en genade over alle Protestantsche inrigtingen te Jeruzalem. Op belangwekkende wijze sluit deze leerrede, die wij in haar geheel gaarne der lezing van alle belangstellende Christenen aanbevelen.

X.

Raad en leiding voor ieder, die met ernst op den weg der zaligheid wenscht te vorderen.

Naar het Engelsch van I.A. James, door E.J. Hasebroek, Amsterdam, W.H. Kirberger. 1854.

Talrijk is het aantal werken van meerderen of minderen omvang, die eene ascetische strekking hebbende, jaarlijks het licht zien, en dat vooral in Engeland, waar op godgeleerd terrein het godsdienstig ascetisme eene eigenaardige plaats heeft gekozen. Terwijl in Duitschland de wetenschappelijke theologie gelijken tred houdt met de levenspraxis, en de schrijvers in beide vakken, wat aantal betreft, weinig aan elkander toegeven, is zulks geheel anders in Engeland, waar wel degelijk het ascetisch element op den voorgrond staat. De Eerw. I.A. James heeft buiten het genoemde reeds meerdere werkjes geschreven, wier strekking bepaald ascetisch is. Wij noemen daarvan de: Gids voor jonge lieden bij het verlaten der ouderlijke woning, en: Bestuur en Aanmoediging voor ieder, die ernstig de zaligheid zoekt. Van beiden zijn in onze taal vertalingen door professor Muller en door wijlen Ds. Huët geleverd. Ronduit gezegd, ongaarne zouden wij ook in ons land werken van ascetischen aard missen, die, terwijl het Hollandsch publiek door zooveel laffe en flaauwe romans wordt overprikkeld, althans voor de behoeften der zielen, die degelijker voedsel vragen, zijn berekend. Wie deze: *Raad en leiding* wil leeren kennen en verstaan, behoort naar des schrijvers zeggen, eerst het voorafgaande: *Bestuur en Aanmoediging* te hebben gelezen. Was het eerste werkje gesteld voor hen, die ernstig de zaligheid zochten, en droeg het daarom tot motto: Wat moet ik doen opdat ik zalig worde? thans wordt het vervolg hun door den schrijver aangeboden die reeds gezocht hebben, maar nog raad en leiding behoeven, om op den goeden weg niet stil te staan, maar zooveel mogelijk te vorderen. Daarom achten wij het motto mede goed gekozen: Vergetende hetgeen achter is, en strekkende mij tot hetgeen voor is. Het voorberigt, waarschijnlijk door Mej. Hasebroek geleverd, herinnert aan de vertaling van het werkje, vroeger (in 1841) door Ds. Huët geleverd, dat tot handwijzer moest strekken voor velen op den weg des

eeuwigen levens. Maar juist omdat voor den reiziger zoovele bezwaren en moeijelijkheden op dien weg gevonden worden, werd de schrijver er toe gebragt, om hem te bemoedigen en op te wekken. Het werkje behandelt na eene inleiding, die ons hen aanwijst, voor wie het inzonderheid is bestemd, in zeven hoofdstukken: de *noodzakelijkheid*, den *aard* van, de *hulpmiddelen* tot, de *dwalingen* betreffende, de *belemmeringen* in, de *drangredenen* en de *aanmoedigingen* tot den *voortgang.* Wanneer wij na aandachtige lezing ons oordeel over dit ascetisch geschrift hebben te vellen, dan belijden wij gaarne, dat hier een warme, gemoedelijke toon wordt gevonden, dat evenmin strenge vermaningen, als bemoedigende opwekkingen ten goede achterblijven, en dat alom de groote liefde des schrijvers tot Christus in het oog springt. Evenmin als hij het erkent, hoe daar genoeg is om den wankelenden Christen op den goeden weg aan te vuren, ontveinst hij zich die talrijke bezwaren, welke helaas! zoo menigen, die het goede deel reeds gekozen hebben, er toe kunnen brengen om het werderom te laten varen, en terug te keeren tot de wereld. Mogen wij ook al hier en daar het werkje wat mystiek gekleurd vinden, het is geen vooze mystiek, die zich bij een ‘Gnadendurchbruch’ blijft bepalen, maar de door het christendom veredelde. Breedvoerig wordt ons van blz. 1-13 aangewezen, wie inzonderheid dit boekje hebben te gebruiken. Even als alle hoofdstukken eindigt ook deze inleiding met eene toespraak aan den lezer, die eerst zichzelven heeft rekenschap te geven van hetgeen hij las, opdat hij dan met heilbegeerig gemoed met lezen zou kunnen voortgaan. Met heiligen ernst hooren wij den schrijver zeggen blz. 11: ‘Leg het boekdeel uit uwe handen, kniel neder en houd aan in het gebed, dat God de lezing daarvan voor u mag gezegend maken, aleer gij tot een volgend hoofdstuk overgaat. Neem dit boekje met u in de binnenkamer. Onderzoek het in uwe beste oogenblikken, in uwe diepste eenzaamheid en op de ernstigste wijze. - Gij moet ergens alleen met God zijn; ergens waar gij tijd en gelegenheid hebt, om met Hem en uw hart gemeenschap te oefenen, waar gij uw boek kunt uit de handen leggen, en overpeinzen en bidden, zonder dat gij door een sterfelijk oog wordt bespied; waar gij kunt nagaan, overwegen en misschien zelfs schreijen.’ Op die wijze, dat is, met den meesten ernst en de diepste zelfbeproeving moet zijn geschrift worden gelezen. Zoo verklaart hijzelf hoe onder het schrijven hooge ernst hem bezielde; hoe het hem zwaar op het gemoed woog en voor hem het voorwerp werd van een hartelijk gebed tot God. Het kan niet anders, of het gebed op blz. 12 zal bij den biddenden lezer zelf diepen indruk maken. Ook beveelt de schrijver ten zeerste aan, alle door hem aangehaalde Bijbelplaatsen op te slaan en ernstig te onderzoeken. Blz. 14 en volgg. schetst hij nu eerst hoe het streven naar vooruitgang onafscheidelijk is van het wezen der ware godsdienst. Ja de voortgang is de noodzakelijke wet van de ware godsdienst. Deze stelregel wordt op bondige en krachtige, maar ook diep gemoedelijke wijze gestaafd. Rijk is de schrijver aan beelden, waaronder wij inzonderheid gaarne stilstonden bij de beschrijving van de wassende zaadkorrel (blz. 22, 23), waarover hij spreekt, naar aanleiding van Mark. IV:28. Maar niet minder belangrijk is hetgeen hij opmerkt ten aanzien der Paulinische voorstelling,

waar de Apostel den voortgang met eenen *wedloop* vergelijkt. Eer hij tot de beschouwing van den christelijken wedloop overgaat, brengt hij zijnen lezers de Olympische spelen voor den geest. Iedere trek, bij deze vergelijking ontwikkeld, is gelukkig opgevat, waarvan men het bewijs kan vinden op blz. 25 en gaarne vermelden wij hier nog, hetgeen wij iets verder over den wedloop lezen: ‘Hij, die oudtijds om den prijs liep, hield zich niet op, om te zien, hoe groot het eind was, dat hij reeds had afgeloopen, of wie van zijne medgezellen talmden of achterbleven. Hij hield den blik gestadig op den prijs, die aan het einde der baan hem tegenblonk, gevestigd, en spande elke zenuw om dien te bereiken. Zoo zijne aandacht slechts een oogenblik werd afgetrokken, mogt hem dit soms in zijnen spoed vertragen en de gewenschte kroon doen missen. “Voorwaarts! voorwaarts!” was de leuze, die hem aandreef in zijn pogen te volharden: zoo ging het den Apostel. Hij hield den blik met ernst op den prijs geslagen, en duldde niet, dat zijn reeds verkregene christelijke gaven of zijne overwinningen als leeraar, hem eenigzins in zijnen spoed vertraagden. Zoo moet het ook bij ons zijn. Geen graad van kennis of geloof of heiligmaking moet ons ooit tevreden stellen; wij moeten altijd vorderingen maken op den weg des goddelijken levens!’ Wie, die deze woorden leest, zal dit den schrijver niet volmondig toestemmen, maar ook den vernieuwden aandrang in zich voelen ontwaken, om toch te jagen naar den prijs, aan het einde van den wedloop? Wie zal er hem niet hartelijk voor danken, zulk eene aanwijzing ontvangen te hebben, en niet heilbegeerig zijn die op te volgen? In het tweede hoofdstuk: over den aard van den voortgang, wordt ons geschetst, hoe jongeling en maagd, ondanks hunne vroegere gehechtheid aan Christus, wanneer zij man en vrouw zijn geworden, vaak door de beslommeringen der wereld zoodanig worden overheerscht, dat zij inderdaad hindernissen gevoelen van geen klein gewigt op den weg tot zaligheid. In alle omstandigheden, stelt de schrijver teregt, moeten er drie of vier hoofdonderwerpen kunnen aangemerkt worden als het innerlijke wezen van den Bijbel uit te maken, en wie Christen is heeft zich daarmede zoo gemeenzaam te maken, als zijne omstandigheden het vergunnen. Zoo wijst hij dan eerst op den persoon zelven en het werk van onzen Heer Jezus Christus, die voor den Christen alpha en omega bij alles moet zijn, verder wijst hij op de regtvaardigmaking door het geloof, en ontwikkelt hier (blz. 41) al den ernst, die den prediker van Christus betaamt, wanneer hij den zondaar stelt tegenover den heiligen God, en bij dien zondaar op zijne heiligmaking aandringt. Inzonderheid moet bij den jongen en onbedreven Christen de vastheid van karakter worden bevestigd, terwijl hem wordt aangewezen, hoe het geloof, hoe zwak het eerst moge zijn, nogtans steeds voor toeneming vatbaar is. Verder wijdt de schrijver zijne beschouwing aan de *heiligheid*, gelijk deze een gewigtig, ja het voornaamste stuk van de godsvrucht uitmaakt. Wat die heiligheid is en moet zijn, 't wordt ons op heldere, bevattelijke, maar ook nadrukkelijke wijze voor oogen gesteld. Zoo lezen wij (blz. 51) na de aanhaling uit den bekenden LI^{sten} Psalm: ‘Heiligheid is gelukzaligheid, en hoe meer u van de eerste is eigen geworden, hoe meer gij van de laatste zult genieten. Het is een teeken van den wasdom van

de heiligheid, wanneer de ziel niet louter kennis draagt van den aard, de boosheid en het bestaan der zonde in het algemeen, maar wij ook dagelijks opmerkzamer worden op die *kleine* zonden in ons, die wij vroeger niet ontdekten; wanneer het oog der ziel iets van een mikroskoop begint te krijgen, en zonden opspoort die het vroeger niet gewaar werd.' Wie het peillood in de diepte van het eigen gemoed heeft laten zinken, zal die mikroskopische beschouwing ook wel kennen, en zich even als de schrijver onvoldaan gevoelen over het eigen hart, waarin zóóveel zonde nog wordt gevonden. Geestelijke gezindheid van het gemoed en hemelsgezindheid van het hart, ziedaar wat de hoofdvereischten der godsvrucht zijn in het oog des schrijvers, en bij het besef van de waarde der liefde in het christelijk leven, zal ook bij den echten Christen de voortgang in de heiligmaking hand aan hand gaan met een ruimer inzigt in de christelijke *vrijheid.* Zoo wordt dan ten aanzien van deze laatste (blz. 58) gezegd: Paulus maakte het besluit niet op: 'Ik zal maar doen wat mij van nut zou kunnen wezen, al is het op zichzelf juist niet geoorloofd;' maar 'ik zal wat mij geoorloofd is vermijden, wanneer het niet tot eenig nut zou kunnen strekken.' Zulk eene echt christelijke denkwijze, die volkomen strookt met de christelijke vrijheid, heeft ook de Christen van onze dagen te volgen. Ook van de *nederigheid* wordt gewaagd, gelijk die geheelenal moet gegrond zijn op het verheven voorbeeld van den éénigen Meester. Niet alleen aan het einde van dit, maar van elk hoofdstuk, worden den Christen vragen der zelfbeproeving en -beoordeeling in den mond gelegd, die uit eene aandachtige lezing van het geschrift moeten voortvloeijen. In het breede spreekt de schrijver over de hulpmiddelen tot den voortgang. Zoo moet er bij ons zijn een krachtig verlangen om in den voortgang te slagen; - we hebben naauwlettend op onszelven acht te geven, in het gebed gemeenschap met God te oefenen, den Sabbath(!) te heiligen, van het Avondmaal vlijtig gebruik te maken, en de Schrift op hoogen prijs te stellen. Ten opzigte van zekere dagteksten-boekjes zegt de schrijver: 'Zij immers die den tijd kunnen uitbreken om volop te genieten, mogen zich niet vergenoegen met kruimels van het brood des levens (blz. 84).' Levendig moet alverder de overtuiging zijn bij ons van de onmisbaarheid van den H. Geest. Even als ijzer het ijzer scherpt, moeten ook ons het gezelschap, verkeer en de gesprekken van bevestigde en gemoedelijke Christenen opscherpen tot de heiligmaking. Maar genoeg reeds om het boekje, dat ook in alle volgende hoofdstukken der lezing en ernstige overweging waardig is, ten krachtigste aan te bevelen. Wie inderdaad zich benaarstigen wil zijne roeping en verkiezing vast te maken, moet geschriften als het onderhavige lezen en toetsen aan de Schrift, opdat hij er in waarheid een gids in vinde naar het betere vaderland. Zoo wenschen wij het werkje van James, dat zich mede door een keurige vertaling aanbeveelt, in veler handen, en den voortgang op den weg der zaligheid in de harten van allen, die zich niet slechts Christenen willen noemen, maar het ook in waarheid willen *zijn.*

X.

Letterkunde.

Een staatsman.

Mededeelingen uit het leven van prins Talleyrand. Uit de nagelatene papieren van den heer Colmache, secretaris van den prins. - Naar de tweede editie, uit het Engelsch vertaald door M.P. Lindo. - Arnhem, D.A. Thieme. 1854.

I.
Groote mannen. - Staatsmannen.

Ongetwijfeld dat er een zeer bijzonder en eigenaardig soort van menschen bestaat, die men in den regel met het woord ‘groote mannen’ beteekent, en daardoor tevens als uitschiet uit het gros der gewone menschen, even als bij het kaartspel zekere kaarten worden ter zijde gelegd, of wel eerst goed nagezien of ze er wel in het spel zijn, omdat zij steeds troef maken. - Groote mannen zijn, naar luid der geschiedenis, zulke geheel partikuliere en exceptionele verschijningen onder de menschen, en wederom zoo herkenbaar, dat wij met het grondbegrip van *ware* grootheid geheel in de war raken, en eindelijk den moed opgeven, om eene behoorlijke, duidelijke omschrijving te geven van het voorwerp -: ‘een groot man.’ - Zeer zekerlijk geeft de geschiedenis, b.v. bij Nimrod te beginnen, een catalogus van groote mannen; maar de vraag is, waar hier - (men vergeve ons de vreemde vergelijking) - de sneeuwlijn der ware menschelijke grootheid begint, en waar zij eindigt, - hoe vele duizend voeten boven het lager gedeelte der menschheid -: de gewone, alledaagsche menschen, die alom te grijpen zijn en te vangen, als een muggenzwerm op een zoelen zomeravond, buiten - die allen op elkaâr gelijken, en niets vertoonen, waardoor ze als - ‘groot’ - kunnen erkend worden. - Natuurlijk dat wij, ten gerieve van den meer nadenkenden en menschkundigen lezer - die welligt zelf een ‘groot man’ is, of dapper op weg om het te worden, of reeds, onbewust, is geworden - bij de mededeelingen uit het leven van den prins

Talleyrand, een inleidend hoofdstuk laten voorafgaan over groote- en staatsmannen - beide naauw verwant, zoo als nader zal blijken.

Men veroorlove ons een getuige hier op te roepen, die het begrip van ‘groote mannen’ dadelijk in een eenigzins vreemd en onverwacht licht plaatst, en daardoor medewerkt, om onze voorstelling verder te - verwarren. - Inderdaad, een competente regter, onze goede oude vriend, Blaise Pascal, Pensées: ‘L'homme est si grand que sa grandeur paraît même en ce qu'il se connaît misérable. - Un arbre ne se connaît pas misérable. Il est vrai que c'est être misérable que de se connaître misérable; mais aussi c'est être grand que de connaître qu'on est misérable. Ainsi toutes ses misères prouvent sa grandeur. Ce sont misères de grand seigneur; misères d'un roi dépossedé.’ - Om met eene dergelijke vernederende ironie over de groote mannen te spreken, kunnen wij naauwelijks aan den geoefenden denker, wiens woorden u daar zoo even troffen, vergeven - wij komen tot de voorstelling - van - van - - miserabele - groote - mannen -, wier grootheid daarin bestaat, dat zij zich beklagenswaardig gevoelen en erkennen: - verjaagde, afgezette, gefailleerde - ‘grands seigneurs’ - in de misère verkeerende, waarbij wij aan de Fransche emigranten gedenken, die naam, titel en rang behielden, het adellijke wapenbord met beide handen vastklemden, maar dood arm, door modder en slijk moesten baden, zoo als ge ze in Von Göthe's bekende beschrijving van den veldtogt in 1793 vindt voorgesteld. 't Zal ons moeite kosten, waarde lezer, om ons door Pascal, op die wijze, op eens, het begrip van menschelijke grootheid te laten ontnemen. - Wij hebben er ons immers reeds gedurende zoo menig jaar mede bezig gehouden, mede vermaakt, mede gestreeld, van dien tijd af, toen we voor de eerste maal de groote Grieksche en Romeinsche mannen, naar Plutarchus en Nepos, leerden kennen, en tegen die kolossale menschen met groote oogen opzagen - tot op onzen leeftijd, waarin wij met Napoleon ‘de groote’ en zoovele andere nevens hem, even zamenleefden, of de berigten met gretigheid verslonden - en nu - c'est être grand que de connaître qu'on est misérable.’ - Wij twijfelen zeer, of de ‘groote mannen’ der geschiedenis zich zullen kunnen vereenigen met de krisis en voorstelling van B. Pascal, en de geschiedenis met hare kweekhoven van laurierboomen voor eenige honderdtallen menschenschedels evenmin. - Welnu, dan kome er een ander, en helpe ons beter te regt, met de - ‘misérable grandeur.’ - Wij zullen onzen vriend Jean Paul vernemen: ‘De eene eeuw voor en de andere na brengt dappere volken in het veld; - maar de dapperheid - (de grootheid dus mede) der wraak, des roofs, der soldij zinkt morsig onder in de geschiedenis. Alleen de dapperheid der trouw, der vaderlandsliefde, der vrijheid rijst als een eeuwig sterrenbeeld aan den hemel der toekomst; want enkel aan het zuivere goud der zedelijkheid knaagt de roest des tijds niet.’ - Dat luidt anders en meer bevredigend: - aan het zuivere goud der zedelijkheid - welligt de ware grootheid - knaagt de roest des tijds niet - hier is het kenmerk van het ‘misérable’ uitgewischt - groote, zedelijke mannen ‘sterrenbeelden aan den hemel der toekomst!’ - Op deze wijze kan

het ons gelukken eenigzins meer aan het begrip van een groot man te naderen, en den echten stempel te vinden -: hoogere, zedelijke ontwikkeling, - maar helaas! ook daardoor zullen we weder tot de welbekende, schier verwenschte eenzijdigheid komen, en - wij vragen dit u op het geweten af, op het standpunt van Jean Paul eens geplaatst - waar zullen wij heen, op eenmaal omstuwd met de groote mannen der geschiedenis, die ons in hunne gelederen naderen -: Alexander - Frederik - Napoleon - allen de 'Grooten' - de groote mannen van hunnen tijd - die immers *niet* geheelenal vrij waren (Zie hier boven) 'van de dapperheid der wraak - des roofs - der soldij' - en wie zoude het wagen om hun de geschiedkundige, geboekstaafde grootheid te ontstrijden -? daar het, wat de historieele opvatting betreft, ook hier geldt - naar het Evangelie: - 'Men kan hier tot zijne lengte geene el toedoen?' - Zooals de groote man daar staat, blijve hij - intact, - onaangevochten - zeggen de Germanen. - We zouden een harden strijd hebben om de al- of niet-grootheid van de genoemde groote mannen te loochenen - en eindelijk bleef ons niets over - dan om ook hier in de voetstappen van sommige personen te treden, en wat de groote lieden betreft - de geschiedenis te reconstruëren - zoo als dit thans aan de orde van den dag is -: vele groote mannen hebben even veel behoefte aan een onpartijdige, verstandige reconstructie, als de verrekte menschelijke ledematen, armen en beenen, aan de handen en de werktuigen des heelmeesters, om weder op de goede plaats te komen, en behoorlijk te kunnen werken. - Is die operatie ook gewoonlijk pijnlijk, en trekt de mensch, zelfs de mensch-groote-man - grand'homme - (niet grande d'Espagne, maar grande de l'humanité) - een miserabel-Pascals-gezigt bij deze operatie, 't is toch nuttig - voor de Jean Paulsche 'eeuwige sterrenbeelden der toekomst.' - Verder dient herinnerd, alleen ten gerieve der groote en niet groote mannen, welke dit blad zouden willen inzien, dat er onder al de rangen en standen en menschelijke 'Verhältnisse,' inderdaad (even als in elk goed kaartspel de troefkaarten) de zoogenaamde exceptionele 'groote mannen,' kunnen gevonden worden - de patriciërs in hun vak, de eersten in hun gelid - want het is een begrip, te bekrompen voor onzen tijd, om de grootheid alleenlijk aan - de kroon, den veldheersstaf, of de admiraalsvlag vast te knoopen, - en verder niet - ook onder de geleerden, hooggeleerden - sterrekundigen, natuurkundigen, zullen we die grootere mannen spoedig vinden - en waarom niet onder de boeren, bakkers, kleedermakers, slagters, en schoenmakers? - elk, wel te verstaan, in zijn soort - ja (maar, waarde lezer! houd uw spottenden glimlach nog wat terug, bij onze voortgaande ontwikkeling) een volstrekt eerlijke Mr. broodbakker, die zijn brood nimmer een greintje te ligt bakt, en van de zemelen in het brood een grooten afschuw heeft - een kleedermaker, die nooit meer heeft gesneden en afgesneden dan billijk was - een slagter, die nooit, in verzinning, nuchter vleesch aan de klanten liet rondbrengen - dezen zouden wij, in hun soort, onder de groote mannen, in hun vak, durven te rangschikken, even goed als Blucher, Nelson, Wellington, maarschalk Ney, in hun vak. - Zoo nemen wij het woord: groot, regt 'im Groszen, en grand.' -

Als uitstapje op onzen weg, mogen we hier niet langer verbergen - dat er ook *groote vrouwen* zijn - hoewel het, 't is jammer, veel minder taalkundig - reçu - gebruikelijk is, om te lezen of te spreken van une grande femme, dan van un grand homme, en men ligtelijk tot het misverstand van ligchamelijke lengte zoude komen, iets dat, juist omgekeerd, niet tot de uiterlijke schoonheid der vrouwen wordt gerekend, maar meer tot het vreemde. - Groote (niet lange en hoog opgewassene) vrouwen, somtijds in zeer zwakke, zenuwachtige, nietige, kleine ligchamen geëncadreerd, heeft de catalogus der geschiedenis niet al te veel bij de hand - maar de geheime geschiedenis, de mémoires secrètes van het huiselijk leven, van het echtelijk- en moeder-leven - ziet, daar zullen we haar vinden, en zekerlijk honderdwerf waarachtig grooter dan bij de heeren der schepping, onze Lords of Creation, die op beide bloote kniën geknield, aan de Muze der geschiedenis biddend en zuchtend smeeken, om toch, als het u belieft - door een vergrootglas, door een dichterlijke loup, bekeken en bekend te worden - hoe grooter hoe liever, opdat de kleine man, in de Walhallas der historie, als een Goliath prijke, en door den nakomeling - ach, kon het ook zijn door den tijdgenoot! toch niet over het gelauwerde hoofd worde gezien. - Groote, waarlijk groote vrouwen, hebben ook hare geschiedenis - namelijk in den hemel bij God - en de Engel der waarheid en der liefde is haar geschiedschrijver en secretaris, ruim zoo goed en getrouw als de heer Colmache voor den prins Talleyrand!!

't Is boven allen twijfel verheven, dat onder de kategorie der *staatslieden*, even als onder alle andere menschen-kategoriën, de groote mannen zullen aangetroffen worden - en waar meer in getal dan juist hier? De omschrijving van een staatsman is wederom in geenen deele eene gemakkelijke taak, wegens de onbestemdheid van het begrip van den staat luidens de verschillende theoriën - want plaats nevens elkaâr op eene lijn -: Sejanus - Sully - Washington - Pitt - Talleyrand - en onzen raadpensionaris Schimmelpenninck, allen te zamen immers staatsmannen - en gij zult bij de verbazende straalbreking, van diezelfde lichtstralen, verschrikt staan, en u niet meer weten te redden met het grondbegrip. - Om dus zeer algemeen en bevattelijk te spreken, zullen we den staatsman voorstellen als den gewigtigen persoon, welke met of nevens, soms boven den vorst, aan het hoofd van staat en volk is geplaatst, en op het heil van staat en volk een regtstreekschen invloed kan uitoefenen, - zoo als de stuurman aan het roer, die het lot van schip, en lading, en bemanning in handen heeft, terwijl somtijds de kapitein of kommandant, wegens particuliere bezigheden in de groote kajuit, afwezig is, of dáár beneden het bestek opmaakt - terwijl de stuurman, boven op het scheepsdek, stuurt, beveelt, regelt en scherp uitziet. - De staatsmannen, laat ons bij den profeet Nathan beginnen, tot op al de thans levende leden van het parlement, der beide kamers, de senateurs, de cortes, en de volksvertegenwoordigers in de republieken - staan in de geschiedenis als eene bijzondere kaste, een eigenaardig geslacht; mannen die de eene hand den monarch toereiken, de andere hand aan het volk; met uitgestrekte

armen hier den troon, daar den burger omvatten, terwijl somtijds ook hier de ‘regterhand niet weet wat de linkerhand deed’ - mannen die, als de reus Atlas, een wereld, een geheel of half werelddeel, een land en volk - torschen, en wier verantwoordelijkheid zoo groot wordt, dat menigeen, ten einde raad en wanhopend, wegens die verbazende verantwoordelijkheid, eindelijk alle verantwoordelijkheid van zich heeft afgeworpen, - en eindigde om zich tevreden te stellen met een paar bloedige afgehouwene koningshoofden, als cloture finale der verantwoordelijkheid. - Dat er ook hier Jean Pauliaansche ‘eeuwige sterrenbeelden voor de betere toekomst’ - op de groote sterrenkaart der geschiedenis staan, weet ieder, wij noemen alleenlijk - een Washington - de eenige tot heden toe, - en niemand zal loochenen dat menig staatkundige, lees verbeterd -: staatlievende, eerlijke, krachtige mensch, aan de vereischten der waarachtige grootheid heeft voldaan, en door den tijdgenoot gecontramineerd, of gedestrueerd - door den nakomeling is gereconstrueerd en gerehabiliteerd, - ja, wij zien op meer of min verren afstand die helden en strijders, welke, dikwerf tegen hunnen wil, aan de spitse des volks werden gedrongen, om daar over het staatkundige ‘to be or not to be’ te beslissen; die door een enkelen magtigen ruk en omzwaai van de roerpen, het behoud of vergaan van het geheele staatsschip in handen hebben, die door hun magtig ‘veto’ of ‘fiat,’ de wereld met bloemen des vredes, of met de beken bloeds van den oorlog kunnen overdekken; die stervelingen, welke men in den overoud-ouden tijd onder de halve goden zoude gerekend hebben - de Herkulessen aan den troon of onder en voor het volk, die meer dan twaalf heldendaden moesten verrigten, - die menschen, welke eene hoogere magt bij voorkeur schijnt geroepen en bestemd te hebben om het lot, het heil, de welvaart van millioenen, schier alleen, te beveiligen en te handhaven. - De staatsman immers heeft zoo dikwerf den vorst, die de eigenlijke, hoogste staatsman moest zijn, verduisterd; die eklips in de geschiedenis is zoo algemeen bekend en komt zoo getrouw terug, dat men ook hier eene dergelijke vorstelijke zonsverduistering weldra wiskundig vooraf zal kunnen berekenen, waar men de verschillende banen of den stand der twee hoofdplaneten, - de vorst en zijn staatsman - heeft ontdekt - met één woord, wat zouden de vorsten zonder staatslieden zijn? Een Hendrik zonder Sully? - de fransche Lodewijken zonder hunne Richelieus en Mazarins? ja zelfs thans, waar wij dit blad schrijven ten jare 1854 - staat nevens keizer en koning, de staatsman, als de Minerva, met de beveiligende Aegide boven den troon en het volk om ze te bewaken. - Maar - wie valt ons hier op eens zoo ergerlijk in de rede? wie daar? - want wij hooren onverwacht deze opmerking -: ‘Zeer goed, doch wat zijn vele vorsten en volken geworden juist *door* de - staatsmannen? en met een honenden lach wijst ge ons weder op de geopende geschiedrollen - en fluistert ons de vreesselijke namen van biechtvaders-staatsmannen - van maitressen-staatsvrouwen in het oor - of toont ons een gapenden, kokenden, ziedenden, loeijenden afgrond, waar op den bodem de daemonen: Robespierre, Marat, Danton hunne afzigtelijke hoofden opbeuren - en u aangrijnzen - daar, daar zegt ge - daar immers zijn

uwe - staatsmannen - geesels der menschheid, - het geheele pandaemonium van Milton in de werkelijkheid gezien!' - Intusschen, zeer geachte tegenstrever! hebben we dan geloochend dat onder de groote kaste der staatsmannen, ook geene engelen des verderfs zouden geteld moeten worden? - moet dan hier de uitzondering bestaan dat allen zijn - 'sterrenbeelden eener betere toekomst,' - rijst de staatsman, als mensch, op eens boven het peil der menschelijke zonde en onvolmaaktheid? welligt juist omgekeerd - welligt, of zeker genoeg, dat ongehoorde, ongekende, nooit beschrevene verzoekingen, den staatsman bij nacht en dag bestoken; dat hij zeer juist kan vergeleken worden bij den heiligen Antonius in de grot, omgeven door de vreesselijkste spoken; dat hij op verbazend glad ijs staat, en links en regts wordt heen gedreven en geslingerd, maar zonder ijssporen; dat hij zulke centenaarszware vorsten- en volkslasten op de schouders moet torschen, waaronder alleenlijk een meer dan menschelijk mensch niet zoude bezwijken - met één woord, dat op den hoogen berg waar hij staat, dikwijls het volk en de vorst beneden hem, - de verzoekers zich tot tien- en honderdtallen vermenigvuldigen, en de verleiding, om 'al die koningrijken der wereld en hunne heerlijkheid te bezitten,' zoo groot wordt, dat de geschiedenis van den wankelenden staatsman juist omgekeerd luidt, als die van den Éénigen Overwinnaar van alle duivelsche magt, - en wel in dezer voege -: 'toen verliet hem zijn goede engel, en ziet de duivelen traden tot hem en dienden hem,' (als opheldernde noot hierbij - 'en hij diende hen wederkeerig.') - Het leven van den staatsman herinnert ons steeds aan den geheelen nacht (des levens), toen Jakob met den geheimzinnigen kampvechter *worstelde,* - en hier, hier misschien zouden wij ons kunnen verzoenen met de reeds aangehaalde woorden van den denker Pascal -: 'Toutes ses misères prouvent sa grandeur; ce sont misères de grand seigneur; misères d'un roi dépossedé.'

II.
Talleyrand en zijn berigtgever.

Het boek, waarvan de titel hierboven is opgegeven, heeft veel eigenschappen waardoor het aanbevolen wordt. - Vooreerst de mededeelingen over een 'groot man,' tevens een 'staatsman,' door zijnen secretaris; verder uit het Engelsch vertaald, naar de tweede editie; dan overgebragt door den bekwamen vertolker, aan wien onze letterkunde toenemende verpligting heeft; eindelijk de uitvoering, het plaatje, den 'grooten staatsman' voorstellende: - reeds genoeg om het boek, naar den uiterlijken titel en vorm aan te bevelen - het creditief door den heer Thieme is bevonden in orde te zijn en

wordt goedgekeurd - Talleyrand - Colmache - Lindo - all right! - Nu komen wij echter dadelijk met onze grieven, die intusschen niet zeer grievend zijn. - Vooreerst, zeer alledaagsche zaken, die wij allen kennen - teleurstellingen -: want eigenlijk geeft ons de berigtgever, de secretaris van den prins, uit 's prinsen mond, meer mededeelingen over *anderen*, dan over den abbé-prins-staatsman *zelve.* - Wie hier dus, onnadenkend genoeg, eene soort van geregelde levensbeschrijving denkt te vinden van den grooten man der staatsomwenteling, - der Napoleontische, der Bourbonsche, der gerestaureerde staatsphases in het groote Frankrijk - die is bedrogen. - Neen, de secretaris is voorzigtig en diplomatisch genoeg, en genoegzaam doortrokken van 's prinsen overerfelijke staatkunde, om aangaande den held niet meer te zeggen - mede te deelen, - dan gepast en oirbaar is voor zijne lezers - en voor zijnen naam - ook na den dood. - Zekerlijk er zijn uit het jeugdige leven, uit het seminarie-leven van den prins, aardigheden, en anekdoten, en merkwaardigheden genoeg, later over zijnen dood en begrafenis. - Maar meestal wordt de prins behendig in zijne groote en magtige staatkundige evolutiën wat achter af, uit het gezigt, gezet en gehouden, - en anderen, met wie hij in aanraking kwam, des te meer bepaaldelijk op den voorgrond, in het licht. - De oordeelvellingen en beschouwingen van den staatsheld over vele zeer beroemde tijdgenooten van hem, maken alzoo den hoofdinhoud uit van het allerbelangrijkste werk - zoodat wij met eene kleine verandering den titel alzoo zouden kunnen commentariëren -: ‘Mededeelingen van den prins Talleyrand *over anderen*, opgeteekend door den heer Colmache enz.’ - Wie dus den geheelen *mensch* - Talleyrand - uit deze berigten meent te leeren kennen, moet elders heen - en zal dan zeker een gansch *anderen* prins vinden en herkennen, dan in de aanteekeningen van zijn vertrouwden vriend Colmache - dit ter waarschuwing en teregtwijzing. - Desalniettemin en evenwel nogtans, zijn de zeker authentieke en hoogst merkwaardige, originele beschouwingen, van den hooggezetelden, franschen burger-aristocraat-emigrant-minister-abbé-prins - voor den lezer onschatbaar en boeijend in hooge mate. - Het eigenaardige licht waarin de prins, die door den secretaris - (die gedurende zijn leven genoeg *schreef*) nu *sprekend* wordt ingevoerd - verschillende personen voorstelt, is ongemeen verhelderend en aanlokkelijk. - Wij komen onverwacht, tot onze verrassing en blijdschap, op eenmaal in het gezelschap der spaansche prinsen, te Valençay - met Cagliostro - Voltaire - dan met Mirabeau, later met de gravin de la Motte en de beruchte collier, met de zeer gerenommeerde dames Dubarri en de Staël - met Lodewijk XVIII, en op eene hoogst indrukmakende wijze met de befaamde Pythia, de ‘Vrouw van Endor’ der negentiende eeuw, met madame de Krudener. - De verhaaltrant van den secretaris, de reflectie en scheepsroeper van den heer en meester, is zoo ongemeen boeijend en onderhoudend, dat wij bij den eersten berigtgever - den prins zelven, - eene hoogst zeldzame gelukkige gave van mededeeling mogen vooronderstellen, aangezien de kopiën van den heer Colmache reeds zoo meesterlijk zijn. - Ja, juist zoo, en niet anders, moest de reeds hoogbejaarde staatsman over

den ouden en lateren tijd keuvelen, en een zwerm van anekdoten laten uitvliegen, mémoires, die in zijne eigene vasthoudende ‘memorie’ waren geetst, en hem welligt zoo eigen, dat hij ze, zoo als oude heeren plegen te doen, telkens opdischte. - De vorm dezer mededeelingen is meestal dus vrij, het eenvoudig, geestig, aaneengeschakeld verhaal: gouden appelen op zilveren schalen. - 't Springt intusschen alweder in het oog, dat hier opzettelijk de verhouding van Talleyrand tot den ‘grooten’ Napoleon met een geheimzinnig stilzwijgen is omsluijerd - dat wij de verbazend groote en beslissende *rol* (waarde letterzetter, druk dat woord hier *cursijf*, om redenen), de rol, zeggen wij, welke de staatsman *speelde* - (ook maar cursijf) te Weenen op het congres, bij het Heilig Verbond, *vóór* en *na* de abdicatie van den nedergeploften adelaar uit Korsika, - *niet* vinden medegedeeld in deze mededeelingen. - Zekerlijk zoude daardoor over sommige bijzonderheden, alzoo door den prins zelven verhaald, een zeer eigenaardig licht opgaan - maar de heer Colmache, in magnetisch secretariaats-rapport met den prins, zijn meester, zal goede redenen gehad hebben, om hier en daar liefst geene bijzonderheden wereldkundig te maken. - Zoo b.v. zijn wij verwonderd, om den prins Talleyrand, minister-president, die schier alleen de teugels van het staatsbewind, hoe kortstondig ook, in handen had, bij de geestenziener, genre féminin, - de Krudener, op eene soirée te ontmoeten, en wel nevens den keizer van Rusland en den koning van Pruissen - dat vader Jung Stilling ook aan hare voeten zat, laat zich beter verklaren. - Maar vraagt gij: hoe kon de prins, die alles behalve fanatiek en à la Krudener gebakerd was, ook dáár gezien worden? - Zoodra wij weten dat de czaar in het hôtel Talleyrand was ingetrokken, en bij den prins verkoos - te logeren, - in het bevrijde Parijs, - wordt ons de zaak duidelijker - en op die wijze zijn er in deze belangrijke mededeelingen vele bijzonderheden, die alleenlijk door eene meer juiste kennis van de eigenlijke levensgeschiedenis van den prins-minister enz. enz. enz. verstaanbaar worden. - Te regt is de heer Colmache met zijn held buitengewoon ingenomen - en stelt hem gunstig, zeer gunstig, welligt te gunstig voor; - zoo als Talleyrand hier verschijnt, is hij een brave, beste, oude, opgeruimde, geestige verhaler, die met allerlei voorname heeren en dames in verbinding stond, en scherp toezag en toeluisterde, en op zijn praatstoeltje gezeten, nu en dan uit de school klapt - doch men vergete niet dat de prins meer was, en eens meer beteekende, - dat hij niet slechts bij voorkeur met Cagliostro, de Krudener, met Voltaire - en anderen in aanraking kwam, - maar dat deze zelfde oude heer, met zijn getrouwen hond nevens zich, geleund op zijn stok, die u daar, volgens de mededeelingen van zijn secretaris, zoo veel voorsnapt - keizers en koningen als aan de hand en aan den leiband hield, en als minister van buitenlandsche zaken, beurtelings geroepen, verworpen, en weder geroepen, het lot van Europa (1812-1816) heeft helpen beslissen - en zoo als Colmache ons te kennen geeft, eerst later, als het tijd is, met zijne *eigene* gedenkschriften, als uit zijn graf, zal optreden. - Onaangezien deze onvolledigheid, die waarschijnlijk in het plan van den heer Colmache

reeds lag opgesloten - behouden deze mededeelingen eene bijzondere geschiedkundige waarde, eene aaneenschakeling van feiten en anekdoten, meer of min bekend, voor den beschaafden lezer hoogst aantrekkelijk. - Wij begroeten hier een boek dat voor onzen leeftijd, voor ons meer gecultiveerd lezend publiek als geknipt is, en buiten allen twijfel zijn weg zal vinden in menige boekverzameling, zoo wel ten algemeenen nutte en gerieve als tot privaat gebruik. - De ‘maximen van Talleyrand,’ uittreksels uit zijne schriften, zouden wij gaarne, als de heer Thieme ons dit wilde vergunnen, hier geheel afdrukken -: vonken van vernuft, en knappende vlammekens van staatkundige menschenkennis, snippers van de schrijftafel, maar in een anderen zin dan die van onzen wakkeren Koetsveld. Men zoude ze gaarne allen van buiten leeren, als er op de wereld maar niet zoo veel te doen, te lezen, te schrijven, te recenseren, en te tobben viel. - Wij kunnen den lezer deze maximen nadrukkelijk aanbevelen, al is hij het met den prins, op verre na, niet eens. - Als, b.v. per ongeluk, een dapper, hokvast godgeleerde, *deze* maxime leest -: (blz. 437) ‘De theologanten gelijken op de honden, die aan groote beenderen knagen, om een klein stukje vleesch er af te halen’ - dan zal hij den prins-abbé eventjes in den ban doen. - Wij brengen, uit naam van het letterkundig vaderland, den heer Lindo, en ook den heer Thieme onzen dank, voor dit keurig, belangrijk, en hoogst onderhoudend boekgeschenk. - 't Moet zeker eerst gekocht, later betaald worden, - maar 't is desalniettemin een geschenk, dat men gaarne aanneemt, en zich daarmede den mond verfrischt aan deze rijpe en saprijke vruchten, bij zoo veel bedorvene en vooze, miserabele watermeloentjes in de letterkunde, die evenwel in de boekverkoopers-fruit-winkels duur genoeg betaald moeten worden, waarvan men, op het minst genomen, nog eene indigestie voor den geest op den koop toe verkrijgt. - Wij wenschen deze mededeelingen eene voordeelige reize, van Arnhem door het gansche land heen.

Spiritus Asper en *Lenis.*

Handleiding tot de kennis der vaderlandsche geshiedenis, ten dienste van onder-officieren, die zich tot het officiersexamen voorbereiden,

door J.K.H. de Roo van Alderwerelt, 2e(n) Luitenant der Infanterie. Te Groningen, bij J. Oomkens, Jz. 1854.

Het verheugt ons van harte, dat men in onze dagen zich beijvert, om ons leger, zoo hier als in Indië, van knappe onder-officieren en ook langs dien weg van knappe officieren te voorzien, en iedere poging, ook van bijzondere personen, daartoe in het werk gesteld, juichen wij opregtelijk toe. Nog dagelijks blijkt het in de Indische oorlogen, hoe ver in zedelijke kracht de Europeër den Indiër overtreft, en daar nu zedelijke kracht haar steunsel vindt in ontwikkeling van verstand en hart, zoo moet noodwendig eene gepaste wetenschappelijke opleiding voor den krijgsman tevens zijn eene school van zedelijken moed. Voorts betwijfelen wij, of wel eenig vak van kennis met meer vrucht den Nederlandschen militair kan worden bijgebragt dan dat der vaderlandsche geschiedenis, want, mits die geschiedenis ontwikkeld wordt met het oog op den godsdienstigen, zedelijken, wetenschappelijken standaard in de overige christenwereld, zal de krijgsman, bij de erkentenis van hunne gebreken, een zoo hoog denkbeeld opdoen van de deugden onzer voorouders en van den schat van zegeningen, dien hij voor het nageslacht te bewaren heeft, dat hij daardoor voor zijne gewigtige roeping oneindig beter in staat moet zijn, dan wanneer hij van die kennis verstoken blijft.

De heer de Roo van Alderwerelt heeft gemeend, dat er behoefte bestond aan eene geschikte *Handleiding* bij de studie der vaderlandsche geschiedenis voor onder-officieren, die officieren wenschen te worden. Het kon wel zijn, dat de schrijver gelijk had, maar wij voor ons, die sedert jaren ons aan het vak van onderwijs hebben gewijd, zijn van oordeel, dat *handleidingen*, hoe voortreffelijk ook, moeten aangevuld worden door mondeling onderrigt en dat deze aanvulling natuurlijk dient plaats te hebben met het oog op de behoeften en de bestemming der leerlingen. De onderwijzer nu, die zijne roeping verstaat, zal het nimmer op zijne *handleiding* alleen laten aankomen; maar juist daardoor, gelooven wij, zal hij zich zelfs van eene minder goede kunnen bedienen, omdat dit hem een prikkel is tot eigen werkzaamheid en verbetering. Voor den onderwijzer van den militair is dat, dunkt ons, niet anders dan voor iederen anderen, en wat den leerling betreft, oppervlakkig zal zijne kennis blijven en weinig in zijne ziel ingrijpen, als het mondeling onderrigt, gegrond op de eene of andere *handleiding*, niet gepaard gaat met of gevolgd wordt door uitgebreide lectuur en vooral door eigen gezet nadenken. Wij zien daarom de hooge noodzakelijkheid niet in van een werk, zoo als

de heer de Roo van Alderwerelt heeft trachten te leveren.

Maar aangenomen, dat wij ongelijk hadden en er dus voor de bedoelde klasse van menschen iets afzonderlijks diende te bestaan, dan zouden wij ons zelven vooraf de vraag voorleggen: wat behoort er in zulk een handleiding te staan, zal zij werkelijk voor den onder-officier geschikt zijn? Men zal het met ons eens zijn, dat de krijgsman bij uitstek geroepen wordt tot het betoon van moed, activen zoowel als passiven, moed zoowel tot het doorstaan van physieke ontberingen en bezwaren, als tot het betoonen van lijdelijke gehoorzaamheid, moed zoowel tot het tarten van gevaren, als tot het bestrijden van hartstogten en het zegevieren over verzoekingen.

Zulk een moed te bezitten zonder vertrouwen op God, zoo als wij Christenen Hem kennen, achten wij onmogelijk, maar wij gelooven tevens, dat de beoefening der vaderlandsche geschiedenis ruimschoots de gelegenheid aanbiedt, om dat godsdienstig vertrouwen, dien echt christelijken moed te verlevendigen.

In de tweede plaats versiert den krijgsman niets meer dan zachtheid van zeden en beschaafdheid van leven. Beide worden door niets meer aangekweekt dan door kennis en wetenschap. Nu gelooven wij, dat het eenzijdig is, al geldt het ook onder-officieren, hen alleen bekend te maken met de veroveringen of nederlagen, die in den loop der eeuwen elkander afwisselden en niet met de vorderingen op het gebied der kunsten en wetenschappen gemaakt: in tegendeel, wij gelooven, dat beide juist voor hen in een scherp contrast moeten worden geplaatst, opdat daaruit de aard van den oorlog te duidelijker blijke en het besef levendig worde, dat niets wisselvalliger is dan de uitkomsten van den krijg, niets bestendiger dan de zegeningen des vredes.

En om nog eens terug te komen op het denkbeeld van moed, dat eerste vereischte van den krijgsman, ware moed is ondenkbaar zonder kennis van de waarde der dingen, maar vooral zonder zelfkennis. En deze laatste, hoe zal zij beter verkregen worden, dan door jonge menschen als in een spiegel te laten zien in het karakter en de drijfveren der handelingen van beroemde mannen? Houdt hun dezen spiegel voor en kiest voor jeugdige militairen bij voorkeur krijgshelden uit vroegeren en lateren tijd - gij zult aan hunne zedelijke vorming eene uitstekende dienst hebben bewezen.

Wanneer dus iemand voor militairen opzettelijk over vaderlandsche geschiedenis schreef, zouden wij wenschen, dat hij zelf van geloofsvertrouwen, van liefde voor wetenschap, van zucht tot zelfkennis doordrongen was en dat hij dezen zijnen geest uitstortte in het werk, dat hij opstelde. Dit zou ongetwijfeld daardoor een eigenaardige kleur erlangen en tot het gewenschte doel krachtig kunnen medewerken. Doch als wij de *Handleiding* van den heer de Roo van Alderwerelt aan deze vereischten, die toch waarlijk niet uit de lucht zijn gegrepen, ter toetse brengen, dan smart het ons, zijn werk daaraan zoo weinig te zien beantwoorden. Wij herinneren ons niet, den naam van God daarin te hebben gevonden, 't geen ons onwillekeurig heeft doen denken aan militairen, zoo als wij vaak ontmoetten, die alle uiting van godsdienstig gevoel, al waren zij er inderdaad niet van verstoken, voor lieden van hunnen stand ongepast en vernederend achtten en er zelfs den spot meê dreven. Die menschen zijn zoo bevreesd voor huichelarij en voor den schijn van zwakheid, dat zij er ongodsdienstig door

worden. Aangenomen, 't geen wij evenwel verre af zijn inderdaad te doen, dat de schrijver in dat onderdrukken van het hoogste beginsel eene zekere mannelijke fikschheid hebbe gesteld, waarom dan toch gezwegen van de geschiedenis der beschaving onzer voorouders, die eenvoudig eene optelling is van de som der eischen, die het nageslacht aan ons zal hebben te doen, maar waarvan wij verpligt zijn het facit gedurig te vergrooten? Neen, de schrijver zelf kan onmogelijk meenen, dat vaderlandsche geschiedenis voor den krijgsman slechts bestaat in eene kennis van opvolgende regeringsvormen en vorsten en verbonden en oorlogen. Maar ook van karakterschildering van beroemde Nederlanders, vooral van krijgshelden is geen spraak, ten minste wanneer wij uitdrukkingen als *nooit volprezen*, *onnavolgbaar*, *weêrgaloos* en dergelijke daarvoor niet willen houden. En toch hadden, onzes inziens, van een en ander de kiemen in deze *Handleiding* dienen gelegd te zijn.

Vraagt men nu, hoe het werkje van den schrijver is ingerigt, de geschiedenis der 12 eerste eeuwen wordt in 7, die der vier volgende in 14 bladzijden behandeld. De eeuwen, sedert 1548 verloopen, worden in 5 tijdvakken ingedeeld en in ruim 130 bladz. behandeld. Opregt gesproken, hebben wij vrij wat gemist, dat in andere handboeken voorkomt, en weinig gevonden, dat daarin te vergeefs te zoeken zou zijn. Wij hebben b.v. weinig of geen spoor kunnen ontdekken van het groote nut, dat deze Handleiding zou hebben, om beter inzigt te geven in plannen van oorlogen, beleg of ontzet van steden en geleverde veldslagen, of in het ontwikkelen der verdiensten van Nederlanders in het krijgs- en zeewezen. Het is waar, er wordt eenigzins uitvoeriger gesproken over de oorlogen, die wij sedert 1815 in Indie hebben moeten voeren, maar daar van de vroegere geschiedenis onzer kolonien niet meer dan ter loops wordt gewaagd en uit de jongste de expedities tegen Bali bij voorkeur worden behandeld, heeft dit inderdaad iets avontuurlijks. Wij moeten dan ook gul bekennen, dat wij voor ons het doel van den schrijver niet gevat hadden, dat hij zich volgens zijne *Narede* had voorgesteld met de meer uitvoerige vermelding van sommige krijgsgebeurtenissen; want aan lofverheffing van Nederlandsche dapperheid ontbreekt het in de meeste boeken over de Vaderlandsche geschiedenis niet. Ook kunnen wij ter wereld niet begrijpen, welk *buitengewoon* belang de onder-officier heeft bij de opmerkingen over staatsschuld, beurzen, actien en banken, en bij den hoofdinhoud der Grondwet van 1848. De adspirant officier bemoeit zich in den regel met geldzaken slechts zoo lang, tot dat hij eene inschrijving op het Grootboek heeft, en het politiseren dient bij *hem* vooral te volgen op een uitgebreider kennis van vaderlandsche belangen, dan uit deze Handleiding kan worden geput. In het algemeen komt ons oordeel hier op neêr, dat er niets opvoedends noch vormends in het werkje te vinden is, dat het als handboek voor den onderwijzer niet aphoristisch genoeg geschreven is en dus te weinig bevat, ja maar ook dat het als studieboek voor den leerling veel te oppervlakkig is en zelfs de feiten niet genoegzaam in zijne ziel kan schrijven.

Overigens gelooven wij den schrijver gaarne op zijn woord, dat hem deze arbeid veel moeite heeft gekost. Zijne voorstelling is over het geheel zeer duidelijk en gemakkelijk, zijn stijl klaar en eenvoudig; ook heeft hij blijkbaar zijn voordeel gedaan met verscheidene wer-

ken waarin nieuwe denkbeelden over belangrijke feiten zijn ontwikkeld. Dit neemt evenwel niet weg, dat de schrijver verscheidene misslagen heeft begaan, of ook gewaagde stellingen geopperd, waarvan wij enkele willen aanwijzen. Van taalfouten spreken wij niet. Die zijn nog al veelvuldig, b.v. gedurig *de* voor *den* en somtijds *den* voor *de* of in den onvolmaakt verleden tijd een enkele *d* in plaats van twee, enz. Ook onnaauwkeurigheden in uitdrukking gaan wij stilzwijgend voorbij. Zoo vinden wij blz. 3 van de lang *verkropte* zucht der Duitsche volken gewaagd. Neen, die zucht hadden zij wel degelijk bij iedere gelegenheid geopenbaard. Blz. 4 wordt gezegd, dat het rijk der Franken aan Rome België *had ontworsteld.* Blz. 28 is de uitdrukking: ‘zoo ging dan het gunstige oogenblik onbenut voorbij,’ onjuist, blijkens het verband, enz. - Maar, om tot de geschiedkundige bedenkingen te komen, zeer betwistbaar is de stelling, blz. 14, dat de Duitsche keizer niet bevoegd was tot de beleening van Jan van Beijeren met Holland en Zeeland, zoo lang er nog wettige, vrouwelijke afstammelingen van Willem VI bestonden. - Onwaar is het, wat blz. 23 voorkomt, dat Philips reeds in 1555 naar Spanje vertrok. - Zonderling is de raad aan onder-officieren, blz. 27, om Bosscha, Neêrlands heldendaden te land, te lezen, als zij eens officier zijn. - Niet juist is het (blz. 44) dat reeds in 1584 de handel op Portugal werd verboden; men begon hem toen te belemmeren, doch eerst in 1594 werd hij geheel verboden. - Blz. 51 wordt de reden, waarom de Duitsche keizer niet te duchten scheen onvoldoende alleen in den krijg met Denemarken gesteld. - Een weinig onberaden komt ons de stelling voor, blz. 54, ‘dat Frederik Hendrik, met schending van de belofte aan onzen bondgenoot gedaan, enz. den vrede raadde.’ - Mac Aulay is het zeker niet eens met de Roo van Alderwerelt, die het Engelsche zeewezen in 1664 als in den voortreffelijksten toestand voorstelt, (blz. 65) wanneer hij zegt: The sycophants of the court - made fortunes rapidly, while the sailors mutinied from very hunger, while the dockyards were unguarded, while the ships were leaky and without rigging. - Blz. 66, wordt een knoop doorgehakt, als er van ‘het weinige beleid’ van C. Tromp wordt gesproken. - Zonderling is wat wij blz. 79 lezen: ‘Toen Jakob II nu zijne met prins Willem III gehuwde protestantsche dochter van den troon zocht uit te sluiten,’ enz. Ongelukkig is de uitdrukking en betwistbaar de inhoud der zinsnede blz. 81, die aldus begint: ‘Die vesting’ enz. - Blz. 91 wordt Pruissen niet met juistheid onder de mogendheden genoemd, die hunne aanspraken op de Oostenrijksche nalatenschap deden gelden. Onbegrijpelijk is, wat wij blz. 101 lezen: ‘toen de Pruissen het land verlieten, scheen het, als of aan de verdeeldheden voor goed een einde was gemaakt,’ waarop dan onmiddellijk volgt: ‘Gelijk altijd toch, ving reeds dadelijk, nadat de nederlaag der regerende partij beslist was, eene hevige terugwerking aan.’

Wij vergenoegen ons met deze weinige aanteekeningen waaruit de schrijver genoegzaam kan opmaken, met welke belangstelling wij zijn werk hebben doorgebladerd. Wij raden hem in geenen deele af, om zijne studien in de vaderlandsche geschiedenis ijverig voort te zetten, maar wij willen hem ernstig op het hart drukken, dat geen vak ter wereld meer geeigend is dan dit, om heilzaam te werken op de opvoeding van den mensch in hoogeren zin.

Beknopte geschiedenis van Friesland,

bewerkt tot een leesboek voor de hoogste klasse der lagere scholen, te Leeuwarden, bij D. Meindersma, 1852.

De heer Eekhoff, schrijver der in dit Tijdschrift beoordeelde *Beknopte Geschiedenis van Friesland* zond in Februarij 1851 aan onderwijzers eene gedrukte circulaire, waarin hij deze of ook hunne ondermeesters uitnoodigde, ‘om te platten lande een zoo groot mogelijk aantal inteekenaars op het genoemde werk op te sporen, tot bewijs van erkentelijkheid uitlovende een aantal exemplaren van het *Schoolboek over de Friesche Geschiedenis*, dat gelijk zou staan met dat der gewonnen inteekenaren.’ De heer Eekhoff dacht gezegd schoolboek nog hetzelfde jaar uit te geven. - Aan dit voornemen is echter noch in 1851, noch, voor zoo ver ons bekend is, tot heden toe eenig gevolg gegeven. - Wij weten niet, of de heeren de Haan en Zetstra, de bewerkers van het boven aangekondigde werkje, in deze nalatigheid des heeren Eekhoff een prikkel te meer hebben gevonden tot de uitgave van hunnen arbeid, in April 1852, maar, zoo dit het geval ware, men zou hun geen ongelijk kunnen geven. Evenwel zouden zij eene meer afdoende reden hebben mogen vinden in de overweging, dat de appel niet ver van den boom valt. Hetgeen toen reeds van den arbeid van den heer Eekhoff verschenen was, kon den onpartijdigen booordeelaar gemakkelijk doen gissen, dat een *schoolboek*, gefabriceerd uit de *Beknopte Geschiedenis* kans had, om bij uitstek mager te zijn en daarenboven om een bekrompen geest bij de Friesche jeugd op te wekken. De redenen daarvoor zijn min of meer ontwikkeld in onze beoordeeling te vinden in de aflevering van dit Tijdschrift voor April 1852, en wij vinden er ons om genoopt, de uitgave van dit schoolboek toe te juichen.

Men verwachte nu van ons geene kritische beoordeeling. De genoemde heeren, als onderwijzers gunstig bekend, hebben een schoolboek willen schrijven en zij hebben getoond, daarvoor inderdaad tact te hebben. Zij brengen de geschiedenis van Friesland niet vooruit, maar maken ook geen aanspraak op den naam van geschiedvorschers; zij geven inderdaad wat zij beloven en toonen ten duidelijkste, een vlijtig gebruik te hebben gemaakt van de voor hen toegankelijke bronnen. Overal hebben zij een kalmen, bezadigden toon aangeslagen en zij zijn ver verwijderd van die dwaze, dikwijls ongegronde vooringenomenheid met hunne provincie, die velen hunner gewestgenooten in merg en bloed zit. De Friesche jeugd kan, door het lezen van dit werkje, voldoende op de hoogte komen van de geschiedenis harer voorouderen en er wezenlijk vrucht van trekken voor haar leven, omdat noch de deugden van dat voorgeslacht te gunstig geschilderd, noch de gebreken te partijdig bemanteld zijn. Wat meer is zij zal het boekje uit de handen kunnen leggen, zonder van belagchelijken hoogmoed te zijn opgezwollen en zonder het

hart met doelloozen haat vervuld te hebben zoo tegen andere landgenooten als bepaaldelijk tegen de Hollanders. In dit opzigt hebben wij de schrijvers bewonderd, want nergens, zelfs niet bij het verhaal der aanslagen van de Hollandsche graven op de Friesche onafhankelijkheid, hebben zij zich een harder woord laten ontvallen, dan naar ons inzien ten volle te verdedigen is. In één woord, wanneer men in Friesland van oordeel is, dat op de school nog afzonderlijk de Friesche geschiedenis moet worden geleerd, dan durven wij dit werkje om den edelen geest en degelijken inhoud, ja maar ook om den goedkoopen prijs gerustelijk aanbevelen.

Wij zeggen, wanneer men de Friesche geschiedenis nog afzonderlijk meent te moeten leeren, want onze meening is dit niet. Wij gelooven, dat dit niet zonder nadeel voor de algemeene vaderlandsche geschiedenis kan plaats hebben en wat erger is, niet zonder schade voor den echt vaderlandschen geest. Niet dat wij de voormalige schoolboeken niet hoogelijk zouden afkeuren, die Holland en Holland alleen op den voorgrond plagten te plaatsen, maar wij meenen, dat b.v. de heer van Lennep volkomen regt ook aan Friesland heeft laten weêrvaren en dat bij eene behandeling, waarbij aan ieder gewest, aan iederen stam zijn eigen plaats wordt gegeven en waarbij de ineensmelting van alle stammen en gewesten geleidelijk wordt uiteengezet, de nationaliteit beter gevoed wordt dan door die afzonderlijke behandeling. Deze zienswijze neemt evenwel niet weg, dat wij zeer veel prijs zouden stellen op het bezit van eene algemeene geschiedenis der Friezen tot op Karel V. Zulk een werk zou een belangrijk *geheel* uitmaken en zijn inhoud meer dan in naam de grenzen van ons vaderland overschrijden. Maar wij zouden evenzeer gaarne in éénen bundel de lotgevallen en ontwikkeling van al onze provinciën behandeld zien, voor zoo ver ze niet met de algemeene vaderlandsche geschiedenis zamenhangen. Wij gelooven, dat de geschiedenis der onderscheiden stammen met de meeste onpartijdigheid zou worden behandeld, als zij gebragt werd tot op den tijd waarop zij inderdaad ophouden bijzondere stammen te zijn, en aan de andere zijde, dat zóó naauwe band de verschillende gewesten vereenigt, dat we in allen een gelijk belang behooren te stellen.

In verband met het bovengezegde en tot bevestiging daarvan merken wij nog op, dat de inhoud der tweede afdeeling, beginnende met blz. 104, even als bij Eekhoff getuigt van de valsche stelling, waarin men zich plaatst, wanneer men met of na Karel V de geschiedenis van Friesland wil behandelen, als ware het nog door een onvermengden, zelfstandigen stam bewoond. Overigens zouden wij gaarne eene ruimere plaats hebben zien ingeruimd aan de verdienstelijke mannen, die Friesland heeft voortgebragt, en wat betreft de taal- en drukfouten, de schrijvers hebben ze niet allen vermeld. Wij althans herinneren ons een paar plaatsen, waar het onderwerp voorwerp is geworden, en nog eene, waar het hulpwerkwoord *hebben* in plaats van *zijn* is gebezigd.

Brieven uit en over de Vereenigde Staten van Noord-Amerika,

door Jonathan. Uitgegeven met eene Inleiding en Bijschrift door Dr. E.B. Swalue.

Wij zijn waarlijk eenigzins verlegen met de aankondiging van bovenstaand boek. Het heeft een net en zindelijk voorkomen, is op goed papier met duidelijke letter gedrukt en versierd met plaatjes, die goed gekozen en meerendeels met zorg zijn uitgevoerd. Daarenboven het is geschreven door een Amerikaan, ja, maar van Nederlandschen oorsprong en wordt ingeleid door een onder ons geacht kerkleeraar, en met bijschrift, d.i. met aanteekeningen door hem voorzien; eindelijk, het handelt over het land der vrijheid bij uitstek, dat in ons vaderland meer en meer sympathie wekt, gelijk het voor ons vaderland sympathie gevoelt en kweekt. Ziedaar vele redenen, die ons tot ingenomenheid stemmen en de kritiek doen verstommen; maar toch, al willen wij niet hard zijn, nu ons eens het boek ter beoordeeling wordt toegezonden, mogen wij onze lezers niet onkundig laten van 't geen zij er in kunnen vinden.

Vooreerst dan, gelijk wij zeiden, eene *Inleiding* van Dr. Swalue. Z.E. verhaalt daarin, dat de *Brieven* hem, Swalue, werden toegezonden door een vriend, die ze van den onbekenden Jonathan ter uitgave had ontvangen. Wat verder evenwel verhaalt Z.E., dat de *Brieven* hem werden toegezonden door den geachten uitgever, die, blijkens het verband, geen ander kan zijn dan de heer S.E. van Nooten, te Schoonhoven. Deze wilde, dat hij de *Brieven* zou beoordeelen, wat de eerwaarde Swalue gaarne op zich nam, en dan ook, na de lezing, de uitgave aanraadde. Al zijn wij nu geen Davus, wij zijn ook geen Oedipus en verlangen, bij gelegenheid, zeer naar eenige opheldering. Wij voor ons hebben een oogenblik gedacht, dat de eerwaarde Swalue en de vriend en Jonathan één en dezelfde persoon konden zijn, maar wij hebben al zeer spoedig op goede gronden dat denkbeeld laten varen, o.a. daarom, dat de Inleiding, behalve de bovengenoemde vrij duistere opheldering, meestal eene aanprijzing bevat van het werk van Jonathan.

En nu dat werk zelf. Het beslaat 304 bladzijden, vrij ruim gedrukt en kan dus niet bijster veel geven over een gebied, zoo uitgestrekt en eene bevolking, zoo talrijk en belangrijk, als die der Vereenigde Staten. Maar laat ons zien hoe de inhoud over die 304 bladzijden is verdeeld. De eerste der 15 brieven, geschreven van Julij 1848 tot Januarij 1852, heet opgesteld te zijn den 5^{den} Julij van het eerstgenoemde jaar, naar aanleiding van de viering van het jaarfeest der onafhankelijkheid van Noord-Amerika. Deze, gelijk de overige, werd geschreven met het doel om de dankbare overtuiging te doen ontstaan, dat Gods Voorzienigheid dat land bestemde tot een zegen voor den ganschen aardbodem. Gelukkig is de keuze der

dagteekening, 5 Julij, die aanleiding gaf, om op ongezochte wijze verslag te doen van de wijze waarop dat feest in 1848, na de overwinningen op Mexico behaald, werd gevierd en waardoor voor de twee en zeventigste maal de voorspelling van John Adams werd vervuld, die reeds den 5^{den} Julij 1776, d.i., daags na de onderteekening van het manifest der onafhankelijk verklaring, die telken jare terugkeerende viering had voorzien en als pligtmatig voorgesteld. - Deze brief, gelijk de volgende, waarin de schrijver tot op het algemeen congres, 7 September 1774 teruggaat en verder in algemeene trekken de grootheid schetst waartoe Noord-Amerika thans geklommen is, laat zich met genoegen lezen. Alleen vraagt men zich, waartoe in 1848 een brief uit dat land naar Europa geschreven dient, waarin zulk oud nieuws wordt verhandeld en alleen datgeen berigt, wat in iedere geschiedenis te vinden is. Maar die vraag dringt zich nog veel meer op bij de drie volgende brieven. Zij behelzen een politischgeographisch overzigt van de 30 als staten erkende, en eenige vermelding van de nog niet georganiseerde landschappen. Dit overzigt loopt van blz. 28-120 en beslaat dus een belangrijk deel van het boek; maar de bedenking rijst toch, of men in dit bestek aan de billijke nieuwsgierigheid zal kunnen voldoen. Inderdaad verheft zich de inhoud doorgaans weinig boven dien van een gewoon aardrijkskundig schoolboek, en men staat verwonderd, dat Jonathan zich de moeite van schrijven heeft getroost en niet liever een der nieuwste werken in dat genre aan zijn vriend cadeau heeft gemaakt. Wij hebben de moeite genomen, om het 3de deel van het Hülfsbuch van Cannabich, reeds in 1838 in het licht verschenen, hier en daar met broeder Jonathan te vergelijken, maar wij willen beschaamd staan, als het niet in belangrijkheid het onderhavige werk overtreft.

Voor wij verder gaan, willen wij in het voorbijgaan opmerken, dat er geenszins voor eene goede correctie is gezorgd. We halen ten bewijze slechts enkele stalen aan. Blz. 39 leest men: Op den 21 Dec. peilde men de haven, *vindt* dezelve goed - *landden* aldaar en *begonnen* enz.; blz. 55 leest men in de noot *meerderheid* voor minderheid; blz. 65, *eene* staat; blz. 67 vindt men koophandel vrouwelijk; blz. 76, de *forts;* blz. 76, reg. 12, *door* voor aan; blz. 101, de loodmijnen, *na meer dan* 100 *jaren in dezelve met goed gevolg gearbeid te hebben,* hebben enz.; blz. 106, *verhuist;* blz. 108, *drifts* van buffels; blz. 116, *min kostbaarder;* blz. 161 vindt men 1814 lees 1841; blz. 167 wordt i can 't speak vertaald: ik kan niet meer spreken; blz. 175, reg. 3 v.o., *naar* voor nam; blz. 177, *vondt* men voedsel voor het oog (?) en wat verder: de halve cirkelgalerij *was tot overvloeijing toe* gevuld met *ladies,* en, om uit zeer vele niet meer te noemen; blz. 197, het getal van 23 voor 15 millioen.

Doch wij vatten den draad weder op. De zesde brief is meer op het terrein van den briefstijl, omdat hij meer ongezocht stof levert tot eigen beschouwingen, die men toch bovenal van den briefschrijvenden vriend verlangt. Jonathan deelt hier een en ander mede van het algemeene bestuur en van dat der bijzondere staten, en verzuimt niet den aard daarvan en den geest der magistraten zoowel als de geringheid der belastingen en de gemakkelijkheid van hare heffing in een gunstig licht te plaatsen, vooral tegenover het daaromtrent bestaande in Europa. - De

zevende brief beslaat niet minder dan 51 bladzijden. Hij is gewijd aan de mededeeling van eenige historische bijzonderheden betreffende al de presidenten der unie, sedert Washington tot op Taylor, wiens inhuldiging ten slotte wordt geschetst. Omtrent deze biographien geldt, wat we boven zeiden van het geographisch overzigt. Jonathan had moeite bespaard, met eenvoudig te verwijzen naar historische werken en zelfs, vooral wat de laatste presidenten betreft, naar couranten-artikelen. Het zou ons zelfs niet verwonderen, indien hetgeen van Taylor gezegd is, daaruit oorspronkelijk was overgenomen. - De achtste brief, die eene physiologie en psychologie niet slechts van twaalf presidenten, maar van alle Noord-Amerikanen zamen is, telt slechts 13 bladzijden en kan dus over een zoo gewigtig onderwerp weinig volledigs behelzen. Het is dan ook eer eene lofrede, dan eene wijsgeerige ontwikkeling, en het bovengenoemde Hülfsbuch zal ons daaromtrent meer bevredigen, dan de brieven. Alleen de berigten in de brieven 9-13 vervat, betreffende de godsdienstige gezindheden, de bijbelgenootschappen, het binnen- en buitenlandsch zendelingwerk en de Presbyteriaansche kerk zijn met eenige uitvoerigheid gegeven, ofschoon men niet inziet, dat zij het werk van Baird in de schaduw stellen, of dat zij met groote inspanning hebben moeten verzameld worden, als men weet, dat de jaarlijksche verslagen zeer toegankelijke en overvloedige bronnen zijn voor zulk een arbeid. Ons oordeel over de brieven komt hier op neêr, dat zij voor hem, die volstrekt onkundig is in de Noord-Amerikaansche zaken, eene aangename lectuur opleveren, die hem althans eenig begrip geeft van land en volk en hunne trapsgewijze ontwikkeling: maar wij betwijfelen, of men met dit boek wel eenige schrede voorwaarts heeft gedaan in wezenlijke kennis en wij vermoeden, dat het *gemaakt* is, zoo als in onzen tijd wel meer boeken worden gemaakt. Wij kunnen met den Eerwaarden Swalue volstrekt niet instemmen, dat de vorm van brieven voor het grootste deel van den inhoud gelukkig gekozen is; want, schoon wij niet ontkennen, dat alles zich gemakkelijk in dien vorm gieten laat, denken wij toch, dat die vorm voor de behandeling van land- en volkenkunde tot veel oppervlakkigheid aanleiding geeft en dat brieven, waarin men les krijgt in geschiedenis en aardrijkskunde, ja wel eene verrassing, maar toch geene zeer aangename zijn.

Ofschoon de Eerwaarde Swalue hier en daar broeder Jonathan eenigermate heeft te regt gewezen, wanneer de ingenomenheid van dezen met zijn aangenomen vaderland wat ver gaat en zijn oordeel over Europa of ons Vaderland minder juist wordt, had hij toch onzes inziens gereede aanleiding gehad, om aan de eene zijde den schijnbaar wonderbaren bloei van Noord-Amerika uit natuurlijke oorzaken te verklaren en aan de andere zijde de onmogelijkheid te doen gevoelen, om in de oude Europesche Staten gelijken tred te houden. Hier en daar hadden wij gaarne eene aanmerking gemist, o.a. die, waar hij het hartverheffend tafereel van de ontwikkeling van Liberia afbreekt met de vraag: ‘Zouden ook onze handelaars hierop niet met voordeel zaken kunnen doen?’ (blz. 242), maar hier en daar hadden wij er eene of althans eene andere gewenscht: b.v. blz. 244, waar Dr. Breckenridge zegt: ‘Wij hebben een beschaafden staat in Afrika onder den evenaar geplant, enz.’ nadat blz. 238

is meêgedeeld, dat naar het plan van Granville Sharp, in 1787 en 1792, 400 en 1200 slaven naar Sierra Leona werden gezonden, welke negers, let wel, meestal door de Britten, gedurende den omwentelingsoorlog, aan hunne Amerikaansche bezitters waren ontrukt; - of blz. 256, waar ten aanzien van de: *Algemeene Vergadering der Presbyteriaansche kerk in de Vereenigde Staten van Amerika* wordt berigt: ‘dat het de pligt is van deze vergadering, te waken voor alle dwaling of afwijking ten aanzien van de godsdienstleer, voor de *geringste* onzedelijkheid in leeraars, opzieners of belijders der kerk, enz.’ of blz. 272, waar wij lezen: ‘de Presbyteriaansche kerk wenscht, dat er steeds eene uitgelezene verzameling van studieboeken voor hare leeraars en eene *geijkte* godsdienstige lectuur voor de leden van haar kerkgenootschap voorhanden zij,’ - of blz. 298, waar men vindt: ‘Ja - onvermoeid is Amerika in het aanwenden zijner pogingen: *allen* werken zamen. Kinderen zelfs in de zondagsscholen vormen *vereenigingen* ter bevordering van het zendelingwerk, en allen brengen op gezette tijden hun spaarpenning - Van tijd tot tijd ontvangt elke zondagsschool een berigt (een brief van den zendelingprediker aan de kinderen dier school) van den toestand, de vorderingen enz. harer kweekelingen; en de belangstellende aandacht en hartelijke deelneming der 8, 10 en 12 jarige leden dezer kindervereeniging zoudt gij gewis met welgevallen aanschouwen. *Zij bidden veel voor die toekomstige broeders en zusters.*’ De eerwaarde Swalue merkt op deze echt Amerikaansche overdrijving alleen aan: ‘Mogt dit niet zonder behartiging en navolging blijven in ons vaderland, waar men thans veel doet voor de zendelingszaak, maar zij is nog geene *volkszaak.*’ Eindelijk hadden wij iets of iets anders van den Eerwaarden Swalue verwacht bij uitboezemingen als de volgende, blz. 301. ‘Mogten alle leeraren en leden der Hervormde kerk zich vast houden aan de *ware leer des bijbels:* dan zullen zij ook den katechismus in eere houden, als een dierbaar geschenk van de hand hunner vrome vaderen’ of blz. 303. ‘Doch - Gode zij dank! dat er ook heden nog andere *v.d. Roesten*, *Kisten*, *Egelings* en *v.d. Palms* in Nederland gevonden worden, die zich niet schamen te prediken, dat JEZUS CHRISTUS *de eeniggeboren*, *eeuwige*, *natuurlijke Zoon van God is -:* die leeren, dat de Heilige Geest (de geest van God, de geest van Christus) van den Vader en den Zoon onderscheiden en niet te min met den Vader en den Zoon innig vereenigd is’ enz. - Wij voor ons althans gelooven, dat hier, vooral met het oog op de exemplaren, die den Atlantischen oceaan mogten oversteken, degelijke noten zeer op hare plaats zouden zijn geweest.

Eene letterkundige Amerikaansche roos.

Losse bladen uit Fanny Fern's portefeuille. Naar het Engelsch. Haarlem, Kruseman.

Kind messages, that pass from land to land;
Kind letters, that betray the heart's deep history.
The pleasant books, that silently among
Our household treasures take familiar places.
LONGFELLOW.

Brief aan den uitgever.

Toen ik u voor weinige dagen in den boekwinkel van onzen vriend XX ontmoette, hebt gij de verregaande onbeschaamdheid gehad - herinner u maar eens goed - om ons deze versche lettervrucht - (geen bedorven watermeloentje) - aan te bevelen, en zelfs zoo verre te gaan van te verzekeren, dat er in langen tijd geen boekske, door u letterkundig gebakerd, zoo florisant welgeschapen is ter wereld gebragt - als Fanny Fern's portefeuille. - Wij zijn thans in staat gesteld om uwe aanbeveling te waarderen, en zijn het in allen deele volmaakt met u eens, ja zelfs nog eeniger op dit punt, dan de Westersche, naauwbevriende mogendheden, tegenover den czaar. - Eene dames-portefeuille omsluit in den regel, vele zonderlinge, eigenaardige bladen: wij hebben ze somtijds ingekeken, en ons grootelijks vermaakt met die mémoires secrètes der fijngevoelige, hooggevoelige, krachtig in het leven ingrijpende Evas-dochteren - zeldzaamheden, waar somtijds de menigvuldige fouten tegen de logica, met die tegen de taal, en spelling, en de geslachten, en het eeuwig verkeerd plaatsen der leesteekens gelijken tred hielden. - Eens zijn wij bestraft geworden bij ons onbescheiden onderzoek naar de portefeuilles der dames. - Wij waren op weg om op eene behendige en slinksche, afschuwelijke wijze, het geheime dagboek eener zeer verstandige huismoeder te bemagtigen, en strekten de hand reeds uit naar deze verbodene vrucht - maar wij werden op heeter daad, *in flagranti delicto*, ontdekt en betrapt. - ‘Veroorloof mij, sprak de waardige vrouw, met eene eigenaardige vriendelijkheid, u te helpen, waarde vriend, - mag ik, thans van uwe bedoeling bewust, het voorregt genieten om u met mijn eigenlijk dag- en levensboek bekend te maken? - 't Is beter dan dat gij mij zoo wat - besteelt’ - en wij ontvingen uit hare handen een net en welbewaard langwerpig schrijfboek. - Hoewel beschaamd en vernederd, openden wij met gretig verlangen - deze bladen uit de portefeuille - en vonden - ja vonden -: het dagelijksche en zeer naauwkeurig bijgehouden *huishouden*boekje - op den dag en datum -: de melkboer, de bakker, de slager, de groenman, de armen, de brieven. -

Zoo werden wij eens door eene der Evas, kapitaal, naar verdienste, afgestraft. - Gij hebt intusschen gezorgd, heer uitgever! dat wij eene andere dames-portefeuille in handen zouden krijgen, en gij deedt wèl daaraan, niet alleenlijk om uwentwil, maar om den wille van velen, die deze *losse* bladen zullen *vasthouden*, en losmaken uit uwe magazijnen - een geschenk aan de beschaafde landgenooten, dat wij liefst eene letterkundige *roos* noemen, een buitenlandschen, immers Amerikaanschen, rozenstruik, die omstreeks vijftig geopende knoppen aanbiedt, bijna allen even geurig, en waar zelfs het kleine, vriendelijke doorntje - dat behoort bij de roos - door de teedere, vrouwelijke hand zoo voorzigtig is behandeld, dat we ons gaarne op *die* wijze zonder gekwetst te worden - laten - prikken. - Als het waarheid is, en wij willen u en de dagbladen maar gelooven - (ofschoon het geloof, wat de dagbladen betreft, ook eene *gave* is) - dat deze *bladdrager* (portefeuille) met zoo veel geurige bloemen daarenboven voorzien - na Uncle Toms hutje - (voor menigeen, lezer en uitgever, eene kostbare *casa santa*, rijk gestoffeerd, geworden) het meeste opgang maakte, dan is die aanbeveling, quantitatif, niet in den wind te slaan - en toch, welk een verschil tusschen de onvergetelijke, rijke, geplunderde bladen van Beecher en die van Fanny Fern! - Hier de letterkundige Minerva, met de Aegide hoog boven de hoofden der arme zwarten opgeheven - hier een der drie gratiën, die in zachte, liefelijke, wegslepende modulatiën, in proza des levens, zingt, betooverend zingt, en de welriekende rozenknoppen bovenal aan onze lieve maagden aanbiedt, - als een verjaar-, een kindergeschenk, niet in de wonderbaarlijk gefatsoeneerde, thans getierceerde quasi-zomer- of winterhoeden - maar op den reinen, schuldeloozen boezem. - Fanny Fern's kleine verhalen en schetsen, uit het huiselijke, dagelijksche, gezellige leven, met behendigheid en onvergelijkelijke getrouwheid uitgeligt, zijn reeds, wat vorm en inhoud betreft, eene voldingende bevestiging en hernieuwde zegepraal zoowel van de spreuk des ouden vaderlanders: - *simplex sigillum veri* - (eenvoud het zegelmerk der waarheid) - als van die des hekeldichters Boileau:

Rien n'est beau que le vrai, le vrai seul est aimable.

Wij herinneren ons, met al het betamelijk respect voor onze *binnen-* en buitenlandsche schrijfsters, - geene schetsen of tafereelen gelezen te hebben, die op zulk eene aangrijpende wijze de inwendige snaren van het gevoel - hier geldt het: les ames n'ont point de sexe - in beweging brengen - eene Aeolusharp, die door een avondkoeltje in de meest welluidende trilling wordt gebragt, een geheimzinnig speeltuig, waarover, naar 's dichters voorstelling:

Englenvingren wandlen.

Tafereelen uit het kinder-, uit het huiselijk leven, maar met zulk een diep gevoel, met zulk een fijnen tact, zulk eene levendigheid van voorstelling teruggegeven, dat wij niet kunnen beslissen wat hier meer te bewonderen is - het talent, - plat prozaïsch gezegd - de pen, - of het hart van Fanny Fern. - Zekerlijk dat een man, een heer, een geleerde - een letterkundige *vent*, of schrijvende *kerel,* dergelijke schetsjes niet had kunnen

leveren, en er heel wat meer uit de vergaârbakken der geestigheid en het vernuft, der boeken-wetenschap had ondergemengd - deze voortreffelijke schrijfster behoefde slechts - wat zij had en vond - haar oog - haar hart, - de natuur - het ware, natuurlijke leven: zij neemt de menschen zoo als ze zijn, als uit het leven op het papier - echte, onvervalschte, meesterlijke, niet opgewerkte en gekleurde - photografiën. - Merkwaardig is de kernachtige kortheid en beknoptheid, waarmede deze levensbeelden - zijn begiftigd: een groot voorregt bij verhalen, predikatien, gedichten, sermoenen, bed-sermoenen, sermoenen in de eerste en tweede kamer; een eerst vereischte om den geest levend te houden, die terugdeinst en huivert bij de gedurige en geweldige - letterkundige soep-aanlenging - altijd water, water, weder water, eeuwig water in den wijn! - als het maar een kleurtje heeft en een geurtje geeft - en ach! ware het nog maar altijd wijn! - maar dikwijls verschaalde bessensap, uit een donkeren hoek en een muffen kelder, en ook dat nog - aangelengd! - De tafereelen van Fern zijn schier epigrammatisch, zij sluiten telkens op eene verrassende, naïeve, en volmaakt bevredigende wijze, juist omgekeerd als het einde van menig menschenleven - dat heel wat verwachten liet, en miserabel prozaïsch, flaauw - afloopt en wegdruipt. - Welligt heeft men u, heer uitgever! gevraagd, of gij deedt die vraag aan uzelven -: Is ook hier alles niet weder wat te buitenlandsch, te Anglo-Amerikaansch gekleurd? kan de portefeuille met deze losse bladen, in de grootere letterkundige portefeuille der Nederlandsche heeren en dames worden opgenomen, zonder dat het hindert of schaadt, en er eene zekere onregelmatigheid ontstaat? - Wees gerust, waarde lezer der losse bladen - hier, waar de natuur, de waarheid, zoo ongetoiletteerd u te gemoet komen, vraagt ge niet meer naar taal, of tongval, of landaard, gij vindt uzelven, met de uwen, terug, zoo als ge zijt of zoudet kunnen zijn, en erkent den tooverstaf dezer Circe, die u leert hoedanig eene auteur, she-author, kan schrijven, gevoelen, overmeesteren - *onderwijzen* en - *stichten.* - Ja, onderwijzen en stichten - want wij beweren dat deze losse bladen, bij voorkeur, nog een ander - effekt - (zoo heet het modewoord immers?) - maken - dan hoogverhevene predikatien, of aaneengeschakelde stichtelijke vertoogen - of hoogst aandoenlijke, piëtistische gedichten. - Ook hier is vroomheid, liefde, godsvrucht, geloof, christendom - maar de vroomheid, en het christendom, het geloof der waarheid. - Men begint zich, na de lezing dezer bladen, iets beter te gevoelen, of begrijpt dat men, met allen betamelijken eerbied voor de *eigene* deugd, toch nog zedelijker - en christelijker tevens zoude kunnen worden, of reeds vóór langen tijd had moeten zijn. - Dat geldt hier bovenal de opvoeding, de verwaarlozing der kinderen - de ijdelheid der jeugdige Evas - het huwelijksleven - de liefde tot de kinderen. - De tafereelen van Fern zijn groote, breede, uitgewerkte keurteksten uit de heilige schrift der waarheid, wier toepassing gij dadelijk erkent, en waar het godsdienstig beginsel alles bezielt - en daaronder hier en daar de krachtige ironie, ja zelfs de *humor*, de welbekende toon die ons aan Sterne, Jean Paul, Ch. Lamb, en anderen herinnert - ook hier juweeltjes van het

eerste water. - Wij wenschen u, heer uitgever! opregtelijk geluk met de keuze, met de vertaling, met de uitvoering, met de *roos* op het titelblad, en *uw* naam er onder. - Blijf zulk een hovenier in onzen letterkundigen hof, niet altijd een rozengaarde; want men plant daar gemeene en alledaagsche, zelfs *stinkende* bloemen - ja soms letterkundig knoflook en uijenbollen, of plompe stokrozen, of monsterachtige zonnebloemen, die niemand gaarne in zijn respektief bloemenhekje plaatst. - Uwe Amerikaansche roos prijke op menige leestafel, in menig kabinet, - moeders en dochters, heeren en dames, lieve persoontjes *vóór*, *in*, en *na* de wittebroodsweken, zullen deze portefeuille, met groot genoegen en nut, in den zak, en later in het *hoofd* en hart, kunnen medenemen. - Gij zult ons daarom veroorloven, dat wij uwe en onze aanbeveling bevestigen, en onzen lezers een paar losse bladen uit de losse bladen in dit Tijdschrift mededeelen en aanbieden, als proeve - daar hebt ge niet tegen? - Ga intusschen voort om voor onze letterkunde op die wijze te zorgen - en hebt ge uw loon niet reeds weg, gij zult het wel krijgen.

Uw zeer dienstv. onderd. dienaar,

Spiritus Asper en *Lenis.*

Kleine kinderen.

‘Kinderwagentjes in naauwe straten zijn gruwelijk lastig, vooral als iemand haast heeft.’

Zijn ze? Vooronderstel eens, dat gij en een zeker paar blaauwe oogen, voor wier bezit gij uw halve vermogen zoudt willen geven, de gemeenschappelijke eigenaars waart van dien zuigeling! Ik zou niet graag in uw buurt staan en hem een ‘gruwelijken last’ noemen. 't Is alles mooi en wel voor ongetrouwde heeren, om hun oude vrijers neus voor die kleine engeltjes met kuiltjes in de wangen op te trekken; maar wacht maar eens, tot dat hun tijd komt. Zie hen eens, zoodra ze zich ‘papa’ mogen noemen, hun das ophalen en langs de straat stappen, als of de staat hun een pensioen behoort te geven! Als zij het kantoor binnentreden, zie, hoe hun oude gehuwde compagnon - voor wien kleine kinderen sedert lang hebben opgehouden iets nieuws te zijn, - in zijn vuistje lacht om de nieuwbakken deftigheid, waarmede de geboorte van dien zuigeling wordt aangekondigd. Hoe geheel verbaasd zijn ze over zich zelve, dat ze dom genoeg geweest zijn, om niet te begrijpen, dat een man een volmaakte nul in 't cijfer is, zoolang hij niet aan het hoofd van een kleine familie staat. Hoe dikwijls kunt gij hen nu met ingespannen aandacht voor de winkelramen zien kijken naar kinderhoedjes, kralen en bellen en loopwagentjes! Hoe prettig vinden zij het, om te huis te komen en die kleine fluweelen wang tegen hun gerimpeld gezigt te drukken. Was ooit eenig muzijk half zoo liefelijk in hun oor, als het eerste gelispelde ‘papa?’ O, hoe onmerkbaar en innig windt die kleine plant een voor een hare sprieten om den vaderstam! Hoe angstig buigen zij zich over de wieg, als des kindjes wang gloeit, en de lip droog is van koorts, en welk eene diepe en breede en lange schaduw zou zijn klein graf in hunne gelukkige huizen werpen!

Mijn goede heer, wees verzekerd, iemands eigen kind is nooit een ‘gruwelijke last!’ Liefde begroet zijne geboorte. - (Blz. 59-61.)

Hoe eene vrouw lief heeft.

‘Walter,’ zei mevrouw Clay, ‘gij hebt uw koffij koud laten worden; zijt gij ziek?’ En zij boog zich over de tafel henen en legde hare hand op zijnen arm.

‘Neen - ja - niet geheel wel. Ik ben gisteren heel ingespannen geweest.’ En hij stond op van zijnen stoel, om het onderzoek van die heldere oogen te ontwijken, en voegde er bij: ‘Mogt ik om etenstijd niet thuis wezen, Marion, wacht dan maar niet naar mij. 't Was mogelijk, dat ik opgehouden werd door zaken. En nu, geef mij een kus, voordat ik wegga!’

‘Als Walter maar die hatelijke bank er aan kon geven!’ zei Marion bij zich zelve. ‘Zoo'n leven voor hem in een eeuwigen tredmolen - ze moorden hem daar nog met die onafgebrokene inspanning!’ En zij ging in haar huishoudentje rond, en hield haar klein hoofdje bezig met hartroerende smeekschriften aan de vergadering van directeuren, om zijnen last toch eenigzins te verligten.

Als men van eenen dierbaren vriend gescheiden is, dan is het eene zelfsvoldoening, om zich bezig te houden met het verrigten van de eene of andere kleine dienst voor hem, hoe onbeduidend die ook moge zijn. Marion trad daarom zijne boekenkamer binnen, en begon Walters boeken en papieren in orde te schikken, en netheid te brengen in de verwarring van eenen ontmoedigenden en veelsoortigen hoop boeken en brieven; zij schoof zijnen gemakkelijken stoel naar de meest uitlokkende plek, en toen vielen hare oogen op eene kleine schets, die hij had geteekend. ‘Arme Walter!’ zei ze bij zich zelve. ‘Met zijn kunstenaarsoog en dichterhart altijd die eindelooze reeksen van getallen te moeten optellen, den eenen dag voor, den anderen na, een werk, dat ieder man even goed kan doen, die maar verstand genoeg heeft voor den regel van drieën. En te moeten denken, dat hij altijd zulk een eentoonig, zielloos leven zal moeten slijten! Nooit zijne oogen te vergasten aan al het schoone en heerlijke aan gene zijde van de zee, terwijl zoo'n menigte van stommelingen de wereld doorvliegen, en overal, waar de reiswijzer het voorschrijft, quasi een bui van enthusiasme krijgen! Het is ellendig!’ Zij wenschte van harte, dat zij hem een ander huwelijksgoed had aangebragt, dan haar lief gezigt en haar warm hart.

Het uur van het middagmaal kwam, maar Walter kwam niet. Marion was niet ongerust, omdat hij haar op zijn wegblijven had voorbereid; maar zij miste zijn vriendelijk gelaat aan tafel, en schoof haar bord bijna onaangeroerd ter zijde. Ze was oudmodisch genoeg, schoon ze reeds verscheidene jaren was getrouwd, om hem even hartelijk lief te hebben, als op den dag, toen haar huwelijk werd gesloten.

‘Kom hier, Nettie!’ zei ze tegen eenen frisschen jongen. ‘Spring op mijn schoot en laat mij papa's oogen zien!’ En zij streek de krullende lokken weg van zijn breed, wit voorhoofd. ‘Zeg me eens, Nettie, van wien hou je meest, van papa of van mij?’

‘Papa heeft gezegd: ik moest het meeste van u houden, omdat hij het doet,’ zei het kind.

‘Daar heb je een kus voor dat lieve antwoord! - Maar waar mag die beste papa blijven? Ik begrijp het niet.’

De woorden waren juist van hare lippen, toen haar vader binnentrad - niet met zijnen gewonen, stralenden grimlach en zijne uitgestrekte hand, maar met eenen langzamen, onzekeren stap,

als of hij zich met moeite kon staande houden. En zulk eenen verwezen blik!

‘Zend het kind de kamer uit,’ zeide hij met eene heesche stem. ‘Ik moet u alleen spreken, Marion!’

‘Mijn God, hij is toch niet dood? Dàt komt gij me toch niet zeggen?’ zeide zij met aschgraauwe lippen, terwijl hare gedachten zich dadelijk tot haren echtgenoot keerden.

‘Dat ware beter, dat ware beter,’ zei de oude man, zijn grijs hoofd schuddende, ‘dan dat hij leeft, om ons allen tot schande te brengen, zoo als hij doet!’

‘Wie durft Walters naam met schande verbinden?’ riep Marion met een oog, dat vonken schoot. ‘O, gij niet, gij niet, beste vader!’ En zij zag hem smeekende in het gezigt.

‘Hij heeft over ons allen schande gebragt!’ zei de trotsche oude man, ‘over u en over mij en over dat onnoozele kind. Hij heeft voor eene groote som gespeculeerd en gezwendeld, en is nu in verzekerde bewaring, en ik ben gekomen, om u met mij naar huis te nemen - u en Nettie; want gij moet hem vergeten, Marion,’

‘Nimmer, nimmer, nimmer!’ zeide zij op plegtigen toon. ‘Het is onwaar - mijn brave, edelmoedige, hooghartige echtgenoot - nooit! 't Moet een zamenspanning zijn, om hem in het verderf te storten; het zal alles worden opgehelderd. O vader, neem die vreesselijke woorden weder terug! Ik zal hem nooit verlaten, al mogt de geheele wereld hem begeven. Laat mij naar hem toe gaan, vader!’

‘Marion,’ zei de oude man, ‘hij zal veroordeeld worden tot crimineele gevangenschap - daar is geen redding voor hem mogelijk. Als dat gebeurt, dan maakt de wet u van hem vrij. Zoudt ge uw zoon willen schandvlekken? Kom naar de woning uwer kindsche dagen terug en vergeet hem - 't is uw pligt. Hij is uwe of mijne liefde niet meer waard. Zoo gij het niet doet,’ zei de oude man, die hare zaamgedrukte lippen en haren verhoogden blos opmerkte, ‘zoo gij het niet doet....’

‘Wat dan?’ zei Marion bedaard.

‘Dan zijt gij mijn kind niet!’ zeî de opgewonden oude man.

‘God zij mij dan genadig!’ riep Marion. ‘Want ik zal hem niet verlaten noch begeven!’

Het was een schouwspel, om het hardvochtigste hart te roeren, die schoone, fijngevormde vrouw in de cel der gevangenis. Walter sprong van zijne rustbank op, maar hij deed geenen stap, om haar te gemoet te treden. Het was ook niet noodig. Hare armen waren om zijnen hals geslagen, haar hoofd op zijne borst geleund. Eens, tweemalen beproefde hij te spreken; maar hare hand lag op zijne lippen; zij wilde zelfs uit zijnen eigen mond niet hooren, dat hij gevallen was. De oude cipier, al had hij ook een steenen hart, streek met zijne roksmouw over zijne oogen, toen hij de deur van de cel, waarin zij beide waren, sloot.

‘Een booze geest der hel heeft mij verleid!’ sprak de rampzalige nu eindelijk. ‘Maar de wet maakt u van mij los, Marion,’ zeide hij bitter.

‘De uwe tot den dood!’ fluisterde de schreijende gade.

‘God zegene uw edel hart, Marion! Nu kan ik mijn straf dragen.’

Indien ‘de dood een schitterend wit bemint,’ de boosaardigheid doet het ook. Elke lage nieteling, die eenen hekel aan Walter Clay had, greep de gelegenheid aan, om het hem te laten

ontgelden. Het verledene werd omgewroet, om allerlei onbeduidende kleinigheden van zijne geschiedenis op te halen; duistere wenken werden gegeven, en onbestemde praatjes uitgestrooid, om den openbaren geest nog vijandiger tegen hem te stemmen. Er werden lafhartige steken in het donker toegebragt door kleingeestige schurken, die doodsbleek van vrees zouden geweest zijn, indien hun slagtoffer uit de gevangenis had kunnen komen, om hen onder de oogen te zien. Verslaggevers puntten hunne pen met gretige graagte; en de extranommers der dagbladen waren vol van overdrevene verslagen van den gevangene en zijn proces. Zelfs de heiligheid der droefheid van zijne echtgenoote werd niet ontzien door die naar couranten-artikeltjes hongerende heeren. Dan hadt gij het gewone aantal van wijze lieden, die hunne ledige hoofden schuddeden, en ‘altijd wel gedacht hadden, det het zoo zou afloopen, omdat het doorgaans zoo gaat met menschen, die het hoofd zoo in den wind steken.’ Deze ‘menschlievende Samaritanen’ waren de eersten en voorsten bij de behandeling van zijne zaak; geene vlugtige uitdrukking op het gelaat van den in het diepst der ziel gefolterden gevangene ontging hen, en zij wenschten maar, dat het in hunne magt ware, om zijn vreesselijk lijden en hun onmenschelijk genot dagen in plaats van uren te doen duren. ‘Niet meer, dan hij verdient!’ was hun gevoelen eindelijk, toen het vonnis van ‘schuldig’ was uitgesproken. ‘Het zal zijn hoogmoed een duim of wat doen dalen!’ O gij schijnheilige veroordeelaars, wie durft beweren, dat bij even groote gelegenheid en verzoeking uw hooggeroemde deugd de proef beter zou hebben doorgestaan?

‘Nu is het ergste voorbij!’ zei Walter, terwijl Marion zijne slapen bette. ‘Ik zal worstelen, om het overige te dragen, nu gij mij niet aan mijn lot overlaat, Marion. Maar Nettie, de arme, onschuldige Nettie!’ En de krachtige man boog het hoofd en weende over de erfenis der schande, die hij over den flinken knaap had gebragt.

En zoo kropen dagen, weken en maanden voor het nu gescheidene paar voorbij. Hij in de liverij der schande, zijn vonnis ondergaande, zoo goed hij kon, onder de verdorvenen en de wanhopige booswichten ieder oogenblik eene verfijning van marteling ondervindende, waarvan hun dom begrip en hun versmoord gevoel niets wisten. Zij met den vinger nagewezen door een ruwen hoop, als de vrouw van den misdadiger, zenuwachtig zich onttrekkende aan ieders opmerking, sidderende bij het duchten van beleediging, terwijl zij dag aan dag heldhaftig zwoegde, om het dagelijksche brood te verdienen.

Van waar had die rustige waardigheid haren oorsprong, waarmede Walter Clay zelfs zijnen bewaarders achting afdwong? O, buiten de muren dier gevangenis klopte voor hem een getrouw hart. Des nachts werd hij in hare gebeden herdacht. Des daags leerde zij zelfs nu haren zoon zijns vaders naam te lispelen. Als muzijk in zijne ooren was die ligte tred, die door den somberen gang naar zijne cel weergalmde. Teeder waren die minnende armen om zijnen hals geslagen; heilig en waarachtig waren de gewijde woorden, waarmede zij zijnen zinkenden moed opbeurde. Als vol hoop schilderde zij de toekomst - als deze beproeving voorbij zoude zijn - en hij op een of ander plekje over de zee nog gelukkiger zou zijn, omdat hij door het leed was ge-

louterd, waar geene boosaardige tong hem zijne verzoeking of zijnen val zou herinneren. Liefelijk klonken die troostvolle woorden, het eerst uitgesproken door onfeilbare lippen, hem in het oor: ‘Ga henen en zondig niet meer.’

Neen, Walter Clay was niet geheel verlaten. Hij was zelfs hier en in dezen toestand niet geheel vernederd, zoolang hij zijn hoofd kon opheffen en op eene liefde roemen, zoo innig, zoo zuiver, zoo heilig!

Het uur van ontslag brak ten laatste aan, en Walter Clay trad andermaal onder den ruimen, blaauwen hemel als een vrij man, en in het kleine vertrekje, waar de heldhaftige vrouw had gezwoegd en geleden, drukte zij andermaal haren echtgenoot aan hare borst.

‘En Nettie, waar is hij? Laat mij mijnen jongen kussen!’ zei de verheugde man ‘Waar is Nettie?’

‘In des Heilands armen!’ zei Marion met eene gesmoorde stem.

‘Dood? En gij hebt dat treurige geheim in uwe borst begraven, en die groote droefheid ongedeeld gedragen, om mijne smart maar niet te vermeerderen!’ En hij knielde met eerbied aan hare voeten neder.

‘God weet dat gij genoeg te dragen hadt!’ zei Marion, terwijl zij hunne tranen zamenmengden en tuurden op den langen, glinsterenden, gouden lok - al wat hun overbleef van den kleinen Nettie.

‘Welk een interessant paar!’ zeide een reizende kunstenaar in Italië tegen zijnen reisgenoot. ‘Het gelaat van die vrouw doet u denken aan eene madonna - zoo peinzend, zoo lieftallig, zoo bekoorlijk! Ik wou, dat ze eens voor mij zitten wou! Wie zijn ze, Pietro?’

‘Zij zijn hier een jaar geleden gekomen, leven in de grootste afzondering en schijnen zorgvuldig alle aanraking met hunne eigene landgenooten te ontwijken. Al het arme landvolk zegent hen; en vader Giovanni zegt, dat het voor ketters de beste lieden zijn, die hij ooit ontmoet heeft.’ (Blz. 99-108).

Een woord aan moeders.

‘Och, lieve moeder,’ zei een teeder klein meisje, ‘ik heb uw porseleinen vaas gebroken!’

‘Ondeugend, lastig schepsel, altijd even lomp en onvoorzigtig, geen oogenblik alleen te vertrouwen! Ga naar boven, en blijf op het zolderkamertje, tot ik u laat roepen!’

En dat was het antwoord van eene christelijke moeder aan de weenende kleine schuldige, die de verzoeking bestreden en overwonnen had, om eene onwaarheid te zeggen, ten einde hare fout te verbergen. Met een teleurgesteld, ontmoedigd gelaat gehoorzaamde het kind, en in dat oogenblik ging het heldere, vriendelijke licht der waarheidsliefde in haar jong hartje onder, misschien om in latere jaren nooit weder te herleven. Ach, wat ware het verlies van duizend porseleinen vazen in vergelijking hiermede!

Het is waar, een engel zou kunnen terugdeinzen voor de verantwoordelijkheid eener moeder. Er is de kracht van eenen engel toe noodig. Geen enkel oogenblik moet de waakzaamheid insluimeren; de schalen der regtvaardigheid moeten altijd in het juiste evenwigt hangen; het driftige woord, dat de te veel gevergde geest op de lippen doet komen,

moet daar sterven, voordat het wordt uitgesproken.

Het beschroomde en fijngevoelende kind moet op zijnen tijd een woord van aanmoediging hebben, het voorbarige en aanmatigende met zachte vastheid worden teruggehouden; voor het scherpe oog der kindschheid moet nergens eenig bedrog, eenige uitvlugt, eenig onopregt ontwijken merkbaar zijn. En dat alles, terwijl het uitgeputte ligchaam onder gedurige nachtwaken bezwijkt, en de duizend kleine stoornissen en onverwachte kwellingen van ieder uur bijna elke poging, om naar een vast plan te handelen, onmogelijk maken. Toch moet de moeder een onbewolkt voorhoofd hebben, opdat de kleine cherub op haren schoot geenen toornigen fronsel opmerke! Toch moet zij hare ziel in lijdzaamheid bezitten, opdat de knaap, schijnbaar zoo geheel vervuld van zijn speelgoed, in het volgende oogenblik niet het ongeduldige woord herhale, dat zijn oor heeft opgevangen. Voor al die pligten, getrouw en naauwgezet vervuld, ontvangt de moeder haar loon in het verborgen en in stilte. Zelfs hij, bij wien zij haren steun op aarde moet zoeken, is maar al te dikwijls onachtzaam, en denkt niet aan die stille worsteling en strijd, tot dat hij, helaas, te laat de zachte hand leert waarderen, die de duizend bronnen van zijn huiselijk geluk onafgebroken heeft doen vloeijen.

Maar, hoe, indien de moeder de taak, die op haar rust, geheel niet volbrengt? Hoe, indien zij haren pligt volbragt waant, als haar kind gekleed, warm en gevoed is? Hoe, indien de kostelijke ziel wordt overgelaten aan de toevallige vorming door huurlingen? Indien zij nooit die kleine lippen leert lispelen: ‘Onze Vader!’ Hoe, indien zij haar kind op 's levens stormachtige zee zonder roer of kompas of kaart laat ronddobberen? God verhoede, dat er vele zulke moeders zouden zijn! - (Blz. 140-142).

Eene model-weduwe,

Zou hare weduwkaper niet opslaan, voor geen geld ter wereld, - vindt, dat haar *teint* fraaijer dan ooit uitkomt tegen het zwarte rouwgoed, - zendt hare nieuwe japon naar de naaister terug, omdat het krippen plooisel niet breed genoeg gezoomd is voor een weduwrouw, - weigert standvastig naar een gekleed japonnetje te kijken.... eene heele week lang, - zou wel eens willen weten, of die knappe Tompkins, die alle dagen haar venster voorbij komt, gek genoeg is, om te denken, dat zij ooit weêr zal trouwen, - houdt er heel veel van, om haren handschoen uit te trekken en hare kleine, witte hand op haar zwart kleedje te leggen, meenende, dat dit misschien kan helpen, om te spoediger die hand te doen vragen, - vindt het eenzame leven in huis heel vervelend en denkt er over, om in een *hôtel garni* te gaan huizen, - neemt de uitnoodiging van Tompkins aan, om het kinder-concert bij te wonen, enkel, om den kleinen Tommy pleizier te doen. Tommy is heel blij en vindt Tompkins een heel vriendelijken mijnheer, omdat hij hem zooveel ulevellen en bonbons meebrengt. Zijne mama begint eene en andere verligting van hare diepe droefheid toe te laten in den vorm van langere bezoeken, wandelingen, rijtoertjes enz. Ze schreit een weinig, als Tommy haar vraagt, of zij

niet vergeten heeft bloemen te planten op zeker kerkhof. Tompkins komt binnen en vindt haar bevalliger, dan ooit, glimlagchende tusschen hare tranen. Tommy word naar den tuin gezonden, om in het natte zand te spelen tot groot bederf voor zijn nieuw kieltje en broekje, - en komt heel onverwachts weêr in de kamer en vindt mama's wangen heel blozend, en Tompkins tilt hem dartel in de hoogte en verzekert hem, dat hij zijn nieuwe papa is. - (Blz. 158).

Een model-weduwenaar,

Begint aan nommer twee te denken, voordat de rouwband om zijnen hoed zijnen eersten glans heeft verloren, - is ijverig bezig, om jonge meisjes eene plaats in de kerk te bezorgen, of op de hoeken van drukke kruisstraten de karren stil te doen houden, opdat lieve wachtende voetjes kunnen oversteken, - is overtuigd, dat hij niet bestemd is, om alleen te leven, - gevoelt, dat er iemand zijn moet, die op zijne kinderen toeziet, of zoo hij geene kinderen heeft, dan zou hij wel iemand willen hebben, die op hem zelven toezag, - loost eenen diepen zucht, telkens als er een kleedje voorbij ruischt, waarin een vrouwelijk wezen steekt, - is heel punktelijk op het glimmen van zijne laarzen en het naauwkeurig passen van zijne handschoenen, - vindt, dat hij er wel interessant uitziet in het zwart, - gaat niet veel wandelen met zijne kinderen, en neemt, als hij het doet, het jongste mede, - keert terug tot zijne oude liefhebberij voor maanlicht en verzen, - beklaagt ongehuwde mannen met zijn geheele hart, begrijpt niet, hoe ze het maken, om te blijven leven, - beknort den kleinen John, omdat hij zoo luid ‘pa’ zegt, als hij hem op straat tegenkomt, - keurt het volstrekt af, dat vrouwen alleen en onbeschermd uit de avondkerk naar huis gaan, - vertelt aan de weduwen, dat zijn hart over haar bloedt, - is heel benieuwd, wie van al de jonge meisjes, welke hij ontmoet, hij zal besluiten te trouwen, - bejammert het, dat hij ze allen op ééne na zal moeten teleurstellen, - houdt veel meer van oranjebloesem, dan van immortelles, - staat op eenen mooijen dag vroeg op en meubelt zijn huis op nieuw van den zolder tot den kelder, hangt het portret van zijne eerste vrouw op het vlieringkamertje met een ouden deken er om heen voor het stof, - en trouwt met een speelmakkertje van zijne oudste dochter. - (Blz. 160).

Een model-dominé,

Verandert nooit van standplaats, - is even goed te vreden, of zijne pastorij eene fatsoenlijke, ruime woning is, of een bekrompen en smerig kot, - preekt het heele jaar door heel welsprekend, zonder ooit een van zijne gemeenteleden in zijn zwak te tasten, - bezoekt ze allen eenmaal 's maands, en ontvangt hunne bezoeken, zoo dikwijls ze hem verkiezen lastig te vallen, - brengt ‘nieuwe en oude’ dingen voort elken zondag, maar heel zelden ‘oude,’ - weet als door instinkt bij eene begrafenis den graad van droefheid van iederen ook den versten bloedverwant des overlede-

nen, en slaat in iedere toespraak den spijker juist op den kop, - weet heel aardig te keuvelen met al de jonge en oude dames, - maakt mooije gestes en heeft eene stem, om op te verlieven, - is altijd de onderdanige dienaar van zijne diakenen, heel ootmoedig vooral voor de rijken en aanzienlijken, die met zalvend medelijden over zijnen kalen rok kunnen spreken, - heeft er niets tegen, dat iedereen wat op zijn doen en laten meent te mogen aanmerken, - heeft de welsprekendheid van Paulus, de wijsheid van Salomo, het geduld van Job, de zachtmoedigheid van Mozes, een gestel als een olifant, en leeft van zes honderd gulden 's jaars. - (Blz. 161).

Mengelwerk.

Schetsen en opmerkingen van een platonisch filozoof der 19de eeuw.

(*Vervolg. Zie Tijdspiegel* 1854, I, *bladz.* 79.)

VII.
Mijn vriend Karel, de dichter. (Herinnering uit mijn studententijd.)

Mijn vriend Karel Verdam is een heer, die u, dunkt mij, wél bevallen zou, schoone lezeres!

Hij is bleek, hij draagt zijne fraaije bruine lokken sierlijk gekapt, hij heeft smachtende donkerbruine oogen, en hij is altijd uiterst netjes gekleed.

Vaak is hij zeer sentimenteel vooral bij volle maan, somtijds ook zeer afgetrokken en stil; een roos, die bezig is te verwelken brengt hem in verrukking, van een kerkhof is hij niet af te trekken.

Karel is rijk; want de nachtegaal is *zijn* privaatzanger, de maan is *zijn* vriendin, hij heeft schoonen in menigte, *zijn* Fillis, *zijn* Chloë, *zijn* Mina, enz. enz., de ééne heeft tanden van paarlen, de andere heeft een hals van elpenbeen, de oogen van een derde zijn edelgesteenten, inwendig zijn ze allen van het zuiverste goud, somtijds is een harer met al haar ab- en dependenties ook wel eens één enkele schoone parel... en dat alles is het eigendom van mijn vriend Karel!

En bij al dien rijkdom is Karel toch ongelukkig! - hij teert langzaam op aan een ziekte die hij het wel en wee der liefde noemt, hij is ontevreden met zijn woonplaats, want hij zou zoo gaarne maan- of sterbewoner zijn, zijn diner behaagt hem ook al niet, want hij zou zoo gaarne als een bij willen rondvliegen om honig uit de bloemen te zuigen, dikwijls moet hij terwijl anderen zich lekker in de zonneschijn koesteren, door dikke duisternis en vochtige nevels wandelen... Zóó ongelukkig is mijn vriend Karel!

Dit alles laat zich zeer gemakkelijk begrijpen als gij in aanmerking neemt dat Karel dichter is, en hierbij overwegende, dat hij Bellamy zaliger tot zijn patroon heeft gekozen, zal 't u niet verwonderen als ik uitroep: arme Karel!

Arme Karel, als hij 's morgens al zuchtend eenige glaasjes Schiedammer naar

binnen zendt! arme Karel, als hij vervolgens naar zijn tafel gaat en met een mat oog op de kleine straatsteenen kijkt, als of dáár rijmwoorden op stonden! arme Karel, als hij een examen moet afleggen, want zijn oogen zijn te veel verzwakt om des avonds te kunnen studeren, door de dikwijls herhaalde operatie van zich een traan te laten afpersen, door het turen in de oogen van zijn reale of ideale schoonen, en allermeest door het nachtenlange staren in de maan!

- Die Karel Verdam is een saaije vent, zeggen de jongeluî.
- Dat komt, zegt er een, omdat hij een miskend genie is!
- Een verstopt genie, meent gij! zegt een ander.
- Neen maar, je mag zeggen wat je wilt, maar je weet tusschenbeide waarachtig niet wat je aan den kerel hebt!
- Dat komt, meneeren, door dat Karel dichter is!
- Poëtaster, meen je, precies zoo langdradig en laf sentimenteel als een dronkenman, die 't op de zenuwen heeft! - Zóó spreken de jongeluî over mijn armen vriend Karel!

Ik gevoel sympathie voor miskende geniën, daarom ga ik mijn vriend Karel wat troosten.

- Zoo, soes, alweêr in mijmeringen verzonken, riep ik luchtig, toen ik hem op zijn kamer in het heldere maanlicht zag zitten met een groot vel wit papier vóór zich!
- Ja, antwoordde hij, ik zit in de klem! Overmorgen moet ik naar een bruiloft, dan willen ze me vast aan 't improviseren hebben, en nu kan ik geen passabel vers bij mekaâr krijgen, om op zoo'n verzoek te debiteren.
- Maar, mij dunkt, gij hebt daar op dat papier al 't een en ander gekrabbeld, laat eens hooren, misschien kan ik er wel een nieuw idee bijvoegen!
- Och wat ik hier heb beteekent nog niets, maar een paar coupletten, als 't u pleizier doet wil ik ze u wel voorlezen:

Gij vergt mij dat ik vrolijk zing
Van vreugd en feestgetij?
Gij vergt mij dat ik vrolijk zing
Een losse melody?

Ik zingen, langs wiens duister pad
Geen enkel roosje bloeit?
Ik zingen, om wiens gloeijend hoofd
Geen luchtig windje stoeit?

Ik zingen...

- Maar, mijn beste Karel, wat leutert ge daar weêr van *zingen!* Gij zingt immers niet, gij maakt een vers, gij reciteert; wanneer zult gij dichters u aanwennen om voor elke zaak den naam te gebruiken, dien onze goede moedertaal er voor heeft?
- Ja maar, dat zeggen alle dichters toch, dat ze zingen!
- Wat de dichters zeggen komt er niet op aan, ik vraag maar of 't geen ze zeggen *waar* is. En dan zeg ik op mijn beurt dat even als die heele sitsewinkel van God Apollo, de muzen, de lier en cither (want wie gebruikt die instrumenten tegenwoordig nog), zoo ook het woord zanger een flaauwe navolging van de Grieken is. Zij toch hadden dichtkunst en muzijk vereenigd, niet zoo als in onze opera waar de woorden meestal niet bij den zang passen, maar de dichter zong daar zelfs zijn verzen, en zoodoende kon hij het diepe innige gevoel, dat zich niet door woorden laat uitdrukken, in melodien die alleen de verklaring van het gevoel zijn, te kennen geven; dat gezang accompagneerde hij dan met een lier of met een cither, omdat ze nog

geen beter instrumenten hadden, en daarbij riep hij Apollo en de muzen aan, omdat zijne toehoorders en hijzelf ook geloofden dat de dichters wezenlijk door die godheden bijgestaan werden. Maar als wij in onzen tijd nog van zangers cum annexis spreken, toonen wij een flaauwen geest van navolging en geen grein oorspronkelijkheid te bezitten. Wie heeft b.v. ooit gehoord, dat een Israëlietisch dichter Egyptische godheden aanriep!

Maar hoe wilt gij ons in verheven stijl dan noemen?

- Wel, *poëten!* dat is een heel goed woord; het beteekent oorspronkelijk *makers*, *fabriekanten*, en bij uitnemendheid: *makers van verzen*, *verzenfabriekanten*, dat is de zaak bij zijn waren naam genoemd, en 't lijkt mij wel een originele kop toe die 't eerst dat woord voor die zaak heeft bedacht.

En toch, mijn vriend, ik en mijn collega's, al hebben we ook stemmen als raven, en al hebben we nog nooit een lier of cither gezien, we zouden dat alles toch voor geen schatten van de wereld willen missen; die woorden maken onze kunst zoo verheven, zoo goddelijk!

- Ja, goede Karel, de *ware* dichtkunst is *goddelijk!* Kent ge dat schoone beeld bij Plato, waarin hij den goddelijken oorsprong en het goddelijke doel van de dichtkunst zoo heerlijk uitdrukt?

- Neen, vertel het mij, misschien kan ik het wel in mijn gedichten gebruiken!

- Er was een tijd, dat de menschen de dichtkunst nog niet kenden; en ze konden haar ook niet kennen, want zij is een geschenk van de goden, en de goden hadden ze toen nog niet gegeven. Maar toen de aardbewoners eindelijk die heerlijke gaaf van de goden ontvangen hadden schepten zij er zóó veel behagen in, dat ze niets anders deden dan zingen en er eten en drinken om vergaten; daarom zouden die arme menschen spoedig al zingende van gebrek zijn omgekomen. Maar de goden kregen medelijden met die arme zangers, ze lieten hen zacht insluimeren en veranderden hen in cicaden. Daarom zingen nu de cicaden nog den geheelen dag door; en die diertjes zijn de lievelingen der muzen geworden, zoo zelfs dat zij aan hen hebben opgedragen om aan haar te boodschappen *wie* hier op aarde een waardig dienaar der muzen is en wie niet.

- Heerlijke fabel, riep de dichter uit, gelukkige menschen, hoe menig dichter sterft nu van den honger zonder in een cicade te veranderen! En de cicaden waar zijn die boodschappers van onze verdiensten gebleven? - Geen godheid, die meer notitie neemt van onze zangen! Prozaïsche tijd!

- Stil, mijn vriend! Zóó schreef Plato voor menschen, die nog meenden dat de goden ver van hen afwoonden, terwijl hij hen toch het goddelijke doel van de dichtkunst aan het verstand wilde brengen. Maar zie, na drie eeuwen verrees er een zon uit het oosten, die alles verlichtte wat tot nog toe duister was geweest; en toen, in den hellen glans van dat nieuwe licht erkenden de menschen dat de godheid, die zij ver van zich gezocht hadden, digt bij hen was en hen overal omringde. En hij die dat het best gevoelt, en die de godheid het zuiverst aanschouwt, die man is de ware dichter. Zijn geest verheft zich ver boven den Olympus, want hij vereenigt zich met de godheid! Die dat doen kan heeft geen boodschappers meer noodig, en die dat niet doen kan is geen dichter!

Kleingeestige menschen, zult gij de

schoone goddelijke jonkvrouw, die de ouden als kind kenden, nog altijd als kind blijven behandelen? Wanneer zult gij wijs genoeg worden om den kostelijken diamant, dien gij van hen als erfdeel hebt ontvangen, van zijn ruwen bolster, die zijn vollen glans verbergt, te ontdoen?

Breng de couranten in rijm en maat, dan krijgt gij ten minste nog idees in den geest van *onzen tijd!*

VIII.
Mythe over den oorsprong der muzijk.

Nadat de aarde geschapen en behoorlijk met groen en allerlei soorten van dieren voorzien was, kwam ook de mensch uit haren schoot te voorschijn. Maar terwijl aan elk dier een of ander vermogen was gegeven om in zijn onderhoud te voorzien, zich tegen zijne vijanden te verdedigen of die te ontvlugten, stond de mensch daar naakt en hulpeloos, en zou weldra door gebrek aan voedsel of door de tanden der verscheurende dieren zijn omgekomen, had niet de Schepper medelijden met die arme wezens gekregen, en aldus bij zichzelven gesproken: ‘Ik zal aan elken mensch den aard van het een of ander dier geven; van zichzelven heeft hij verstand genoeg om dien aanleg zóó te gebruiken, dat hij de dieren weldra ver in hunne respectieve hoedanigheden overtreft.’

Zoo gezegd, zoo gedaan.

Eenige ontvingen den aard van een tijger; zij werden regters en advokaten[a)];

Anderen dien van de hyena; die werden bekwame doctors[b)];

Anderen weêr dien van honden, zoodat ze goede krijgslieden werden[c)];

Nog anderen dien van den wolf; dat waren uitmuntende leden voor den handelsstand[d)];

Een goed gedeelte kreeg een kikvorschennatuur; die werden deftige dominé's[e)].

En zóó ging het verder; er waren

a) Opheldernde aanmerkingen voor de lieve jeugd, door den uitgever hierbij gevoegd. Een *tijger*, lieve kinderen, is een verscheurend dier; als hij een prooi heeft beet gekregen, waarop hij altijd loert, speelt hij er lang, heel lang meê, vervolgens zuigt hij hem het bloed uit, en eindigt met hem te verscheuren.

b) De *hyena* aast op lijken, maar hij vindt altijd niet genoeg van die kostelijke spijs; daarom zou hij, als hij een menschenverstand had, spoedig de nuttige kunst uitvinden, om de kerkhoven altijd van lijken te voorzien.

c) De *hond*, mijn jeugdige vrienden, is een huisdier, hij bewaakt het huis en onderscheidt spoedig de huisgenooten van vreemden (om welke reden Plato hem ook een philosophischen geest toeschrijft); buiten den jagttijd is hij lui, vadzig en een regte doodvreter; overigens is zijn grootste verdienste, dat hijzelf niet denkt, maar zijn meesters voor zich laat denken en zich vergenoegt met stiptelijk hun bevelen uit te voeren.

d) Gij hebt vast nooit een *wolf* gezien, lieve kleinen, maar stellig toch wel gehoord, dat het zoo'n gulzig dier is? - Nu, dat is waar, hij doet dag en nacht niets anders dan proberen of ergens ook wat te halen valt; als hij het ééne stuk in zijn bek heeft loert hij alweêr op een ander; hij is onverzadelijk en in de hoogste mate afgunstig; begrijpt eens, lieven, zijne vraatzucht gaat zóó ver, dat hij somtijds zijn eigen makkers opeet.

e) Een *kikvorsch* kent gij toch wel, mijn zoeterts! - Het diertje heeft koud bloed, roept altijd precies hetzelfde: kwak, kwak.... Maar hij verbeeldt zich toch dat zijn eentoonig geluid zóó mooi is, dat hij alles overschreeuwt en altijd alleen 't woord zoekt te hebben; het wijfje legt jaarlijks verbazend veel eijeren. De voornaamste bestemming van dit diertje schijnt te zijn, jongen voort te brengen.

er ook veel die geen dieren-, maar een plantennatuur kregen, dat werden renteniers; en het allergrootste deel kreeg niet eens de natuur van planten, maar die van machines, daardoor komt het, dat het grootste deel der menschen niet denkt, maar door de anderen als werktuig gebruikt wordt.

Op den avond van dezen gewigtigen dag zat een jongeling te staren in de laatste stralen van de ondergaande zon.

Zijn helder blaauw oog had een weemoedige en dweepende uitdrukking, blonde lokken omgaven zijn hoog, blank voorhoofd, een weemoedige trek lag over zijn geheele wezen verspreid.

‘Als de zon is ondergegaan,’ plagt mijne moeder te zeggen, wanneer ze mij 's avonds als een kind naar bed bragt, ‘als de zon is ondergegaan, dalen Gods engelen in witte kleederen op aarde neder, om de brave menschen te bewaken als 't duister is; de slechte menschen meenen dat het spoken zijn, dat komt omdat ze een kwaad geweten hebben; maar de goede menschen weten het wel beter!’

Ik geloof dat mijne zalige moeder waarheid sprak, want juist op dit oogenblik daalde zoo'n engel bij den jongeling neder, en vroeg hem op zachten toon:

‘Hoe zit gij daar zoo eenzaam te mijmeren, mijn zoon, hebt gij bij de groote uitdeeling van dezen dag uw aandeel niet gekregen, of zijt gij niet te vreden met 't geen u geschonken is?’

‘Och,’ antwoordde de jongeling mismoedig, ‘hoe zou men met zulke gaven, als heden zijn uitgedeeld, tevreden kunnen zijn? - De menschen zijn immers verlaagd tot dieren; en toch ligt er iets hoogers, iets goddelijks in ons; *dat* gevoel ik en daarom heb ik mijn aandeel er ook niet van verlangd; en nu zit ik hulpeloos en verlaten hier! De ondergaande zon is het beeld van mijn leven, dat ook weldra eindigen zal!’

‘Wees maar niet mismoedig,’ troostte de goede engel, ‘ik zie dat gij een grooten aanleg hebt, daarom zal ik u een geschenk geven, dat aan geen van de andere menschen is toegestaan, omdat geen hunner het waardig is. En hetgeen ik u geven zal, is, dat gij de taal zult kunnen verstaan, die wij daarboven in den hemel spreken. Het is een geschenk van onberekenbare waarde; des nachts, wanneer wij op aarde nederdalen, zult gij hooren wat nog geen sterfelijk oor ooit gehoord heeft, en dan zult gij een zalige verrukking ondervinden, die voor geen ander sterveling hier op aarde is weggelegd. Maar elke lust heeft ook zijne lasten, anders zouden de menschen hier op aarde al volmaakt gelukkig kunnen worden, en dat mag niet zijn; want dan zouden ze niet meer naar den hemel verlangen. Uw kruis zal daarin bestaan, dat gij die taal wel zult kunnen verstaan, maar, zoo lang gij hier zijt, haar nooit zult kunnen spreken. Zoo lang gij met het grove stoffelijke omhulsel, dat gij nu draagt, omkleed zijt, hebt gij geen organen, fijn genoeg om de zuivere klanken, waaruit onze taal bestaat, uit te drukken. Hetgeen gij van ons gehoord hebt, zult gij door teekens op het papier trachten over te brengen, maar het zal u niet gelukken iets anders terug te geven dan enkele onzamenhangende klanken van onze goddelijke taal. En toch zullen anderen die teekens gaan ontcijferen en door hun stem of door werktuigen onze taal trachten na te bootsen. En die onvolmaakte nagalm van onze taal zal toch nog duizenden in verrukking brengen. De zangeres die enkele klanken

er van met hare menschelijke stem nabootst zal met kransen versierd en met bloemen bestrooid worden, enkele klanken er van, door instrumenten voortgebragt, zullen honderden in een waanzinnigen dans doen ronddwarrelen, de ruwste toonen van die taal zullen menschen en paarden op het slagveld in woeste razernij een wissen dood doen in de armen loopen; men zal ze gebruiken om God te aanbidden, en als hare akkoorden door de tempelgewelven ruischen, zullen duizenden in aanbidding ter aarde knielen. En allen zullen meenen die taal te verstaan, maar hetgeen zij voorgeven is niet waar; want, zoo als ik zeide, 't zullen slechts onzamenhangende klanken van een taal zijn, die door de stof niet nagebootst kan worden; maar *dat* is waar, dat die enkele klanken dieper in het gevoel zullen ingrijpen dan eenige taal der wereld. En nu, mijn zoon, ga heen, deel aan uw medemenschen het weinige mede, wat gij hun kunt meêdeelen; dat weinige zal altijd nog een groot geschenk voor hen zijn, want het zal hen voor eenige oogenblikken aan de zorgen en beslommeringen van het aardsche leven onttrekken. Hier hebt gij het instrument waarop gij uwe nieuwe taal nog het best zult kunnen uitdrukken!'

De engel verdween en liet in de handen van den jongeling eene viool achter.

Die jongeling is de eerste componist geworden.

IX.
Droom van een pantheïst.

Een pantheïst had bij een zijner vrienden gesoupeerd en daar, behalve andere kleinigheden, twee honderd oesters en een flesch port gebruikt.

De uitwerking van deze gaven des hemels was, dat hij dien nacht benaauwd droomde.

Hij heeft mij zijn droom verteld, en ik zal u dien droom weêr oververtellen.

'Ik droomde dan,' zoo verhaalde de pantheïst, 'dat mijn ligchaam even als dat van den hond in Göthe's Faust verbazend begon op te zwellen, zoodat het niet alleen grooter werd dan een olifant, maar spoedig zulk een omvang en zwaarte had gekregen, dat de aarde mij zóó klein toescheen, dat ik mij niet meer op haar ronde oppervlakte kon staande houden. Ik viel er dus af, en dat wel volgens de wetten der zwaartekracht, naar beneden, zoodat ik met een verbazende vaart eerst verscheidene landen en zeeën en ook de ijsvlakten van de zuidpool passeerde. Toen ik de aarde voorbij was gevallen zakte ik al lager en lager, tot ik eindelijk met niet geringe verwondering bemerkte, dat ik weêr vasten grond onder de voeten kreeg en op eene groote vlakte was teruggekomen. En die vlakte (mijne gezigtszintuigen hadden zich naar rato van mijn ligchaam uitgezet), die vlakte was de hand van een reus, een hand, zóó groot, dat duizende menschen van gewone grootte er gemakkelijk op hadden kunnen wonen. Spoedig zag ik de andere ligchaamsdeelen, onder anderen ook het hoofd van den reus. De reus scheen mij ook op te merken, ten minste hij bragt zijne hand wat digter onder

zijne oogen en mompelde bij zich zelf: ‘hé, dat is een dikke!’ - Ik waagde het nu hem op bescheiden toon te vragen, ‘wien ik de eer had zoo onverwacht hier te ontmoeten?’ - De reus scheen behagen in mij te hebben, ten minste hij glimlachte goedaardig, en mompelde weêr: ‘hé, dat is raar, daar heb ik er een die spreken kan! - Wie ik ben, kereltje?’ - antwoordde hij, ‘wel weet gij dat nog niet? Gij valt daar zoo juist van mijn hoofd af, ik ben de wereld!’

- Gij de wereld, oude man, en uw hoofd de aarde waarop ik woon? - dat begrijp ik niet!

- Dat komt, kereltje, omdat gij waarschijnlijk zelf niet weet, wie gij zijt?

- Dat weet ik zeer goed, ik ben een mensch en meer bepaald een philosoof, en nog bepaalder een pantheïst!

- Dat is niet waar, kleine schelm, gij zijt niets anders dan een van die kleine vuile diertjes, die op mijn hoofd wonen, en die mij tusschen beide vrij wat plagen kunnen; ik was juist bezig mij eens te krabben en zoodoende zijt gij op mijn andere hand gevallen. 't Doet mij ondertusschen genoegen kennis met u te maken, want gij schijnt mij toe een klein slim diertje te zijn!

- Ik een I...! Maar, goede groote vader, de aarde lijkt toch niets op een hoofd, behalve dat ze beide rond zijn!

- Dat komt omdat gij zoo klein zijt; maar zoo als ik u zeide, gij woont op mijn hoofd en wel bepaaldelijk op dat gedeelte waar mijn hair zit, op mijn gezigt komt gij, goddank niet; wacht eens, daar heb ik een verkleinglas, misschien kunt gij nu wel zien, dat mijn hoofd wezenlijk datgeen is wat gij uwe aarde noemt!

En inderdaad, met dit reusachtige verkleinglas gewapend, zag ik duidelijk hoe 's mans hoofd op een groote globe geleek.

- Ziet gij het nu, vroeg hij?

- Ja, duidelijk, antwoordde ik, uw aangezigt noemen wij zee, waar uw haar zit dat noemen we land, uw sterk gestijfselde boorden - en witte das noemen we de ijszee van de zuidpool!

- Maar, vroeg de reus, hoe noemt gij die plaatsen op mijn hoofd waar gij zoo in menigte op elkander gepakt zit en waar gij uw nesten wel schijnt te hebben?

- Dat zijn onze groote steden; daar aan uw linker slaap liggen Londen en Parijs en aan uw regter Canton en Peking; en ik zie dat gij ook een kaal plekje op uw kruin hebt, dat noemen wij de noordpool en daar komen we ook niet!

- Ja wel, die kale plek heb ik van het ingespannen denken gekregen.

Hier bleef de oude man weêr in zijn gedachten verzonken; ook ik begon na te denken, en riep eensklaps uit: ‘Goddank!’

- Waar dankt gij God voor, kleine vent, vroeg de oude man?

- Omdat ik heden zinnelijk waarneem dat mijn systeem waar is!

- En wat is uw systeem dan, kleine man?

- Ik ben pantheïst en de wereld is mijn God; maar niet dat stukje van de wereld dat wij menschen waarnemen, niet alle deelen te zamen genomen, maar het geheel, het oneindige wezen, dat bestaat uit de absolute stof en den absoluten geest, *dat* is mijn God. Nu ik echter zie dat gij, wiens hoofd de aarde is, niet een verzameling van deelen zijt, maar een organisch geheel, waarin niets ontbreekt, kan het niet anders of in u is het geheele stofwezen en het geheele geestwezen vereenigd. Gij zijt

de levende bezielde wereld, in één woord: gij zijt mijn God!

- Zeer veel eer, zeide de oude man beleefd, maar wat verbeeldt gij en uws gelijken u dan wel te zijn, die zoo knap redeneert over dingen waarvan gij niets weet?

- Ik ben een mensch, eerwaardige vader, ik ben een deel van uw groot organisch geheel, mijn ligchaam is een stukje van uw ligchaam, en mijn ziel is een deel van uw oneindigen geest!

- Ik geloof, kleine man, dat gij wel wat al te groote gedachten van uzelven hebt, door u maar zoo een deel van mijn geest en ligchaam te noemen; 't is waar, dat, als ik er niet was, gij er ook niet zijn zoudt; dat gij van mijn bloed leeft; dat gij warm zijt als mijn hoofd warm is, dat gij ziek wordt als mijn bloed onzuiver wordt; 't is zelfs waar dat gij uit mij geboren zijt, eenigen tijd nadat ik een zware ziekte heb gehad, terwijl ik nog zeer kwaadsappig was; maar dat wij één zouden zijn, daar protesteer ik sterk tegen; ik kan immers zeer goed leven zonder u, ik maak mij sterk vrij wat verhevener gedachten te hebben dan gij, ik knijp u dood als gij mij te veel plaagt.

- Dat kunt gij niet; want gij hebt geen vrijen wil, al onze gedachten te zamen genomen maken één geestwezen uit, en dat is uw geest!

- Als dat waar was, mannetje, zou ik immers juist een vrijen wil hebben; want uw willen zijn vrij, die allen vormen een zelfstandig wezen, dat moest dan immers ook vrij zijn; zoo ook het ligchaam; - kortom het geheel heeft de eigenschappen van de deelen; als dus de deelen geen machines zijn kan het geheel ook geen machine wezen?

- Dat is waar, vader, gij zijt dus een van ons afgescheiden wezen, en uw eenige zorg is toe te zien dat het ons welgaat?

De oude man begon hardop te lagchen, en zeide: ‘denkt gij dat mijn eenige bezigheid is voor de l..... die op mijn hoofd wandelen te zorgen, denkt gij dan, dwaas pedant wezen, dat het mij schelen kan hoe het met hen gaat? Als gij mij te veel plaagt koop ik bij den apotheker een watertje dat u allen zal dooden. Welaan, ik zal u weêr op mijn hoofd zetten, maar waarschuw uwe kameraden dat ze me wat met rust laten, anders... ge weet wel!

De pantheïst ontwaakte verschrikt en vond zichzelven terug op zijn rug in zijn bed liggende.

Dit is nu alles wel heel onnatuurlijk, en heel verward, en lang zoo juist niet geredeneerd als de philosofen redeneren; maar, lieve lezer, anders was het ook geen droom!

JAN HOLLAND.

Schets van een drama, die den goedgunstigen lezer zelf ter uitwerking wordt overgelaten.

Als het middernacht is dalen goede geesten uit den hemel op aarde neder. Zij gaan in de slaapkamers der menschen, en overal brengen ze rust en vrede. Den kranken sluiten ze de oogen toe en maken hen ongevoelig voor hunne ligchaamspijnen, bedroefden doen ze hun leed vergeten en den volgenden morgen weêr getroost ontwaken; alle hartstogten laten zij insluimeren, en zelfs aan den boosdoener schenken ze voor eenige uren verligting van zijne gewetenswroegingen.

Twee van zulke goede geesten waren juist op hunne gewone rondwandeling langs de huizen van eene groote stad, toen zij voor het opgeschoven raam van eene bovenkamer een jongeling zagen zitten.

't Was een heerlijke zomernacht en de jongeling tuurde in de leêg geworden smalle straat op de gesloten huizen, en naar het kleine stukje van den met sterren bezaaiden hemel, dat men tusschen de daken der huizen zien kon.

- Laten we eens afluisteren wat hij bij zichzelf spreekt! - zeiden de goede geesten, - hij schijnt treurig en zwaarmoedig te zijn, misschien kunnen we hem troosten en opbeuren!-

En ze hoorden dat hij zeide: - o, 't is toch treurig om zóó den besten tijd van zijn leven te moeten doorbrengen; des daags altijd drukke bezigheden, des avonds geen geld genoeg om in de uitspanningen van anderen te deelen; altijd hetzelfde, ach, was ik rijk, dan zou ik gelukkig zijn!-

- Willen we hem gelukkig maken? - fluisterde de eene geest.

- Ja, - antwoordde de andere, - hij wil rijk zijn; maar wat zullen we hem geven?-

Dat was een moeijelijk punt voor die goede geesten, wat ze den jongeling eigenlijk geven zouden om rijk te zijn. Aan geld dachten ze niet; want omdat ze zelf geen geld noodig hebben, kunnen ze zich ook niet begrijpen, dat de menschen hun geheele leven door niets anders wenschen dan geld te bezitten; bovendien wisten ze bij ondervinding, dat de menschen, die het meeste goud en zilver bezitten, de ongelukkigste zijn, daarom vroegen ze elkander: - Wat zullen we hem geven om rijk te zijn?-

- Ik weet wat, - sprak eindelijk de eene geest, - hij is ontevreden met zijn lot, niet waar? - Laten we hem dus eene levendige fantazie en een fijn gevoel geven; dat is eene schoone gaaf; die dat heeft verheft zich boven de stof en zweeft met ons in de zalige geestenwereld!-

- Ja, - zeî de andere, - dan is hij rijk en gelukkig!-

Het was eene schoone gaaf, die de jongeling van de boden des hemels ontvangen had. - En hij trachtte de beelden, die zijne gloeijende fantazie hem deed aanschouwen, weder te geven in de verheven taal der dichters, en aan zijn overkropt gevoel gaf hij lucht in hartroerende melodiën. Allen staarden

hem vol bewondering aan en riepen: ‘hij is een genie!’

En toch was hij niet gelukkig!

Een jaar was verloopen, en hij zat weêr op dezelfde plaats, waar wij hem de eerste maal aantroffen, maar nu niet treurig en weemoedig, maar bijna wanhopig.

- 't Is eene helsche marteling, - riep hij uit, - altijd te aanschouwen en te gevoelen, hetgeen men niet dan gebrekkig en flaauw door taal en toonen kan uitdrukken, altijd in eene prozaïsche wereld te moeten leven, waar niemand begrijpt *wat* ik gevoel: de wijde wereld wil ik in; eene andere lucht moet ik inademen, naar Italië, het land der dichters.... Ach, als ik rijk was, dan zou ik gelukkig zijn!-

De beide geesten hoorden hem zóó klagen.

- Wat is dat, - zeî de eene, - is hij nog niet rijk en gelukkig door hetgeen wij hem geschonken hebben?-

- Wel neen, - antwoordde de andere, - gij hoort het immers, ons geschenk heeft hem juist ongelukkiger gemaakt; hij heeft een verlangen naar iets beters, dat hij niet kent, een duister gevoel van iets hoogers, dat hij niet bereiken kan, zweeft hem aanhoudend voor den geest, en dat heimwee maakt hem ongelukkig!-

- Ja, zóó is het; maar als we hem ongelukkig hebben gemaakt, is het onze pligt het kwaad, dat wij veroorzaakt hebben, weêr goed te maken; wat zullen we hem nu geven?-

- Geef hem verstand, dan zal hij weten wat hij wil, en dan zal zijn gevoel niet langer een rusteloos streven naar een onbekend doel zijn, maar hij zal het alleen rigten op hetgeen waar is!-

De dichter werd geleerde; hij zocht naar waarheid; dag en nacht verdiepte hij zich in de stelsels der wijsgeeren; - dáár moest, dacht hij, de waarheid te vinden zijn, want in de stoffelijke wereld is zij niet: in de natuurstudie toch toont men u verschijnsels en men spoort het verband tusschen oorzaak en uitwerksel na, en als men dat gevonden heeft, maakt men wetten; maar als gij naar de oorzaken van de oorzaken vraagt, antwoordt men u ten laatste: dat is eene *kracht!* - Van waar die kracht? - dat weet men niet! - Maar in de philosofie dáár is het juist andersom: dáár maakt men zich een God, en van daar daalt men tot het lagere af, en ieder philosoof maakt zich een nieuwen God; dan komen de anderen en bewijzen dat het niet zóó is; maar hoe het eigenlijk is, dat komt men nooit te weten. Ze maken zich een God, en ze weten nog niet eens te zeggen hoe het geestelijke deel van hun eigen *ik* er uit ziet! - Dus ook dáár geen waarheid.

- Dus is voor ons menschen de waarheid niet te vinden!-

Dat was de slotsom, die de jonge geleerde uit zijne studiën trok.

- Waartoe dan langer gezwoegd en gewerkt; waarom ons niet liever verdronken in de grondelooze zee van wellust en weelde, en op haar' bodem de zorgelooze kalmte van den geestelijken dood gezocht? - Als ik maar rijk was, dan deed ik het, en ik was gelukkig!-

- Hij is op het punt van verloren te gaan, - zeiden de goede geesten, die zijne wanhopige klagt gehoord hadden; - en dat is alles het gevolg van onze gaven! - Nog één middel kan hem redden, en dat middel is de *liefde!*-

Dàt was wel het schoonste 't geen de

goede geesten hem nu gaven. Klare was een engel in deugd en schoonheid, en haar mogt hij de zijne noemen. In haar kon hij zijn gevoel overstorten, want zij begreep hem, ook daar waar woorden te kort schoten om 't geen het hart gevoelt uit te drukken. Door hare liefde smelt de ijskorst, die de koude wetenschap om zijn hart had doen vriezen. Hij beminde de menschen weêr en het hoogste wezen, dat zoo veel geluk voor ons heeft weggelegd!

- Liefste Klare, zouden wij er wel ooit aan kunnen denken om een naauweren band te sluiten? - onze vooruitzigten zijn zoo donker!-

- Och, - antwoordde Klare, - we zijn immers nu reeds overgelukkig?-

- Ja maar, Klare, zóó kan het toch altijd niet blijven, zonder vooruitzigt van ooit te trouwen! - O, waren we rijk, wat zouden we dan gulukkig zijn! - Maar nu is de toekomst donker, ik zeg het u, 't kan zoo niet blijven!-

- Hij mort al weêr, en meer dan ooit, de ongelukkige, - zeiden de goede geesten. - Laten we het uiterste beproeven; *laat hem zondigen!* - Want gij weet het, broeder, de mensch die een grof gevoel en een bekrompen verstand heeft, zondigt zorgeloos voort, en lijdt de gevolgen zijner zonde met de gelatenheid van het redelooze dier. Maar niet zoo de verstandige en gevoelige mensch! - De eerste stap in het kwade maakt hem onbeschrijfelijk ongelukkig; dan holt hij voort, om de stem van 't geweten te smoren, totdat eindelijk de smartelijke gevolgen der zonde hem naar ziel en ligchaam krank en magteloos maken; dan komt in de eenzaamheid het berouw, en dan is hij meestal gered!-

- Helaas, ja, - antwoordde de andere geest, - we moeten dat laatste smartelijke geneesmiddel wel aangrijpen! Daarom zullen we hem veel geld geven, want dat is het zaad der zonde!-

Kent gij de zonde, lezer? - Ze is niet gemakkelijk te kennen; want ze neemt allerlei gedaanten aan, naar mate van het gezelschap waarin ge haar aantreft. Als medgezellin van armoede en gebrek, is ze een oud afzigtelijk monster; maar in gezelschap van jeugd, rijkdom en gezondheid, is ze meestal een schoon, dartel en innemend meisje; - ze schenkt u den schuimenden champagne in, en ze zet u het glas aan de lippen; - of ze gaat met u aan de groene tafel zitten, en ze schuift u achteloos hoopen goud toe, en op een anderen keer haalt ze het weêr met een betooverenden glimlach naar zich toe; - en als ge verzadigd zijt van 't genot, zingt ze u schoone liederen voor; ze zingt van de rozen, die geplukt moeten worden eer ze verwelken, en dat de rozen elken zomer weêr even frisch en geurig ontluiken, maar dat de rozen van het leven maar eenmaal bloeijen, en dat dus elke geurige rozenstruik, dien we op het levenspad ontmoeten, ons toeroept: geniet mijn bloemen zoolang ge kunt, want ik bloei voor u slechts eenmaal.

En als ge eindelijk naar ziel en ligchaam afgemat, niet langer in haar wilde vermaken kunt deelen, maar magteloos op het ziekbed nederligt, dan zegt ze: ‘Wacht, ik zal u mijn zuster zenden, die is een trouwe zieken-verzorgster, die nooit van uwe zijde wijkt!’ - En 't geen ze zegt is waarheid; want die zuster is de gewetenswroeging. Ze is een geheimzin-

nig wezen, dat reeds om u heen waarde en u bespiedde, terwijl ge met haar dartele zuster zat te lagchen en te stoeijen; maar toen hebt ge haar niet opgemerkt, omdat gij geen tijd hadt om te zien wat er om u heen gebeurde; anders zoudt ge ook gezien hebben, dat ze alles wat gij deedt in een groot boek opteekende. - En als ge dan krank zijt en zij trouw aan uwe zijde zit, zegt ze: - Kom, ik zal u wat voorlezen! - En als ze voorleest is het altijd uit dat groote boek, waarin uw eigen leven staat aangeteekend, en gij hebt de kracht niet om haar te beletten verder voort te gaan. Er is maar ééne magt op aarde, welke dien kwelgeest verdrijven kan; en die magt is *waar berouw.*

Maar kan waar berouw, berouw dat bekeering ten gevolge heeft, alleen ontstaan door de naweeën der zonde en door den angst van de gewetenswroeging? - Neen! - Want om zich te bekeeren, moet men een nieuw mensch worden, en om een nieuw mensch te worden, moet men eerst kind zijn, en, ge weet het, een kind komt schreijend ter wereld; maar de liefde, die hem in 't aanzijn heeft geroepen, diezelfde liefde wischt zijn tranen af aan de moederborst.....

Zóó is het ook met den nieuwen mensch, de liefde moet hem in 't aanzijn roepen en de liefde moet het gebroken hart genezen!

De liefde is toch een heerlijk geschenk van God! is het niet door liefde dat Hij eens de diepgezonken menschheid heeft doen herboren worden! - En de liefde eener moeder, die den ontaarden zoon het: ik vergeef het u! - toeroept en hem tranen van berouw doet storten en in zijne verbeelding de dagen zijner kindschheid terugroept, - de liefde der vrouw, die, na jaren lang geduldig lijden, het hart van den ruwen man verteedert en hem met tranen in de oogen doet denken aan den dag toen hij beloofde haar nimmer ontrouw te zullen worden, - die liefde, is ze niet het afschijnsel van Gods liefde?

Lange tijd was er verloopen, sedert we den hoofdpersoon van ons drama voor 't laatst hoorden wenschen: - dat ik toch maar rijk was!-

Al zijne wenschen werden vervuld; hij werd rijk! - Hij had een andere lucht ingeademd, en hij had zijn geest niet langer vermoeid met het zoeken naar waarheid, en hij was niet meer bezorgd geweest over zijne en Klare's toekomst, want hij had niet meer aan haar gedacht. Hij had veel, heel veel genoten, totdat kracht en gezondheid hem langzamerhand begaven en een uitterende ziekte hem weêr tijd gaf om tot zich zelven te komen.

- Dokter, hoe is het toch met meneer N..., ik hoor hij is zoo gevaarlijk ziek? - vroeg Klare eens toen zij den dokter ontmoette op een schijnbaar onverschilligen toon; maar aan de bleekheid van haar gelaat en aan den angst die in haar oog lag, kon men zien, dat ze op dat oogenblik veinsde.

- Ja, wat zal ik u zeggen, juffer Klare! - 't zijn lastige patienten, de heeren, die wat al te ruim het goede der aarde genoten hebben; - een ondermijnd gestel en daarbij een lastig, knorrig humeur; en meneer N... vooral schijnt iets te hebben dat hem voortdurend kwelt en onrustig maakt!

- Die arme zieke, sprak de moeder van Klare medelijdend, men zegt hij moet véél lijden!

Klare had zich eenige schreden verwijderd en daarbij omgekeerd om hare aandoening te verbergen.

- Ja, mevrouw, antwoordde de dokter, hij lijdt veel; maar, voegde hij er op zachten toon bij, ik geloof dat gij een goed werk zoudt kunnen doen; in zijn ijlende koortsen spreekt hij dikwijls den naam van Klare uit; ik weet dat er vroeger een betrekking tusschen de jongelui heeft bestaan; ik weet dat die betrekking door zijne schuld is afgebroken; maar zie, we konden hem misschien een zwaar pak van 't hart nemen, als we hem de overtuiging gaven dat Klare hem 't geen hij aan haar misdaan heeft vergaf; - als gijzelf, want van Klare zou 't niet te vorderen zijn, hem eens opzocht of een paar regels schreeft?

- Neen, dat nooit! - sprak mevrouw kortaf. Maar Klare had alles gehoord wat daar gesproken was. Ze dacht er over na hoe ze wel eens gehoord en gelezen had dat gewetenswroeging veel pijnlijker is dan de hevigste ligchaamssmarten, en hoe eenige woorden van haar misschien de verloren rust zouden kunnen wedergeven aan hem, dien ze eens bemind had... Of ze hem nog beminde, daar dacht ze niet eens aan. - En de goede geesten lieten haar geen rust, totdat ze, bij 't afscheid nemen dien zelfden avond nog den dokter met neêrgeslagen oogen had toegefluisterd:

- Dokter, ik heb gehoord wat ge van avond met mama hebt gesproken...

- Klare, en ge zoudt?...

- Ja dokter, ik wil alles doen, als 't hem rust kan geven wil ik met u meêgaan!

- Edel meisje, sprak de dokter geroerd, en hij drukte haar de hand, morgen avond wacht ik u.

Waartoe de liefde van een vrouw al niet in staat is, dacht de dokter onder 't naar huis gaan.

Had het Klare veel gekost dat besluit te nemen, nog meer kostte 't haar, het ten uitvoer te brengen. Wat zou de wereld zeggen, als men dien stap van haar eens te weten kwam, want de wereld vraagt niet waarom men iets doet, maar alleen wat men doet. Men zou immers zeggen dat hetgeen ze doen ging niet alleen tegen alle regels van étiquette streed, maar dat ze zich zelfs prostitueerde! - Men zou haar bespotten!... Maar de liefde sprak, misschien kunt gij een leven redden, of ten minste een bangen doodsstrijd verzachten.

Ze volbragt wat ze beloofd had!

De dokter had den lijder 's morgens voorbereid op 't geen 's avonds gebeuren zou. Dien avond kwam hij terug en hem volgde een andere in een mantel en boa gewikkeld en met een voile voor 't gelaat. Ze naderde het ziekbed, en noch zij noch de kranke wisten wat ze zeggen zouden. Eindelijk sprak de lijder:

- Klare, gij hebt veel geleden!

- Ja, maar gij nog meer, niet waar?

Hij antwoordde niet; want wat ze gezegd had was waar; want hetgeen men om eigen schuld lijdt is duizendmaal zwaarder dan de droefheid, die men om den wille van anderen ondervindt.

- Klare, zoudt ge mij ooit vergeven kunnen? - Zij antwoordde niets, maar ze reikte hem haar hand toe, hij hield die lang in de zijne geklemd, en hij schreide als een kind.

Hoe twee menschen in een kwartier tijds, zonder een woord te spreken, elkaâr meer kunnen meêdeelen dan men in een heel boek zou kunnen schrijven!

En toen ze was heengegaan, dacht hij er over na hoe zij, die hij zoo zwaar beleedigd had, hem van harte vergeven had; - het kwam hem voor den geest

hoe de goede God nog oneindig barmhartiger moet zijn dan de barmhartigste der menschen, en hoe God hem nog veel eerder vergeven zou hebben dan Klare!

Hij was weêr kind geweest, en nu was hij een nieuw mensch geworden; Gods liefde had de liefde der menschen als een middel gebruikt om hem te doen herboren worden.

Nu wenschte hij niet langer rijk te worden, maar hij bad uit den grond van zijn hart het gebed, dat alle brave menschen, en ook de éénige volmaakte mensch, gebeden hebben, 't gebed, dat een einde maakt aan den bangen strijd des levens, door ons één te maken in willen en streven met onzen Vader in den hemel.

Dat gebed wordt altijd verhoord.

Laat nu de gordijn maar vallen; want als een kranke zóó gebeden heeft maakt het weinig uit of hij sterft of in leven blijft; zijn ziel is immers genezen! - En zoodoende laten we ook nog wat over aan de verbeelding van den lezer. En 't geen we schreven was ook maar een schets, die nog moet uitgewerkt worden!

JAN HOLLAND.

Losse hoofdstukken uit de levensgeschiedenis van Steven Kraanvogel.
(*Vervolg. Zie Tijdspiegel* 1854, II, *bladz.* 227.)

IX.
Nog iets over godsdienstige opvoeding. - Een tegenwigt. - En eene kinderkerk en kinderpreek.

Gelijk ons gebleken is, in de voorgaande maand, neemt de kleine held inderdaad toe in bewaarschool-wijsheid en -geleerdheid; zijne eerste blikken, welke hij buiten de wereld ergens heen werpt, waren op de verhevene en oude gedaanten des Ouden Verbonds gevestigd, volgens de aanwijzing der ‘Jufvrouw,’ en men vergete niet hoeveel er afhangt van die *eerste geschiedkundige* indrukselen in het hoofd en hart van een kind. - Een kind leeft in *drie* werelden - of werelddeelen - in de natuur buiten hem, in de wereld der verschijnselen die hem omringen - in de inwendige wereld van het ontwaakt bewustzijn, het gevoel, het geweten - in de derde wereldstreek der geschiedenis, zeer algemeen genomen -: vertellingen, verhalen, - van Moeder de Gans af, tot aan de schetsen der Romeinsche en Grieksche en gewijde geschiedenis. - Deze derde wereld, waar bovenal de verbeelding hare eerste tolgelden

heft, en het kind in de paradijzen en Eldorados van een denkbeeldig leven brengt - een heldenleven of wat er meer is, deze derde wereld is voor den miniatuur-Adam of -Eva van *meer* belang, dan men vooronderstelt. - Zeer zekerlijk, verstandige lezer! dat deze eerste levensbeelden, naarmate ze in het kinderlijk brein en gemoed worden ingestempeld, nadrukkelijk op de verdere levensbeschouwing en levensontwikkeling terugwerken. - Als de jufvrouw van de bewaarschool, (L.AA puik, puik gereformeerd) aan Steventje het ideaal van geloofsvertrouwen in Abraham, den strijd der reine deugd in Jozef, de kinderlijke liefde in Ruth voorstelt, en door den trechter der geschiedenis hem aanbiedt, dan wordt aan een der eerste en voornaamste eischen der opvoeding voldaan; - als de jufvrouw daarentegen over de theorie der erfzonde, der menschelijke onmagt, der voorbeschikking (Ezau en Jakob) met de kleinen zonder kompas in zee steekt, of de afgetrokkene, betwiste leerbegrippen van de Heilige Schrift, als knellende, veel te naauwe schoentjes, met barbaarsch geweld aan de kinderzieltjes wil aantrekken - al trekken die arme schapen allen een armezondaarsgezigt - dan doet de jufvrouw of de mijnheer een groot kwaad, en zij verdienen zelve in ijzeren, knellende, gloeijende schoenen als geschoeid, en ergens op eene plaats in de Inferno van vader Dante te worden gestraft. - Er is ook, lacy! eene opvoeding bij toeval, eene opvoeding par bricol, als het alles goed afloopt, is het ‘luk, raak.’ - Er is een algemeen bederf in de negentiende eeuwsche opvoeding, even als in de aardappelenteelt, - en ook hier wordt eerst het loof, later de knol aangetast, - eerst de verbeelding van het kind verwrongen, overvoed, verduisterd; later gaat dat tot den ganschen inwendigen kleinen mensch over, nu wordt het verstand, het gemoed, ja het oordeel - *aangestoken* - en geheele velden jeugdig menschenvleesch liggen - bedorven. - Gelukkig dat voor Steventje een tegenwigt werd gevonden, ter bestrijding van tante Jets welgemeende, streng-gereformeerd-leerstellige-bewaarschool-kinderen-ziel-ontginnings-theorie. - Dit tegenwigt lag bovenal in de nadrukkelijke tegenwerking van onze ronde, vriendelijke, trouwhartige tante Petronella. - ‘Moeder Kraanvogel - zoo sprak de zuster, op eenen langen winteravond, onder een kop koffij, terwijl vader Kraanvogel nog wat in den winkel te bedisselen had, ‘moeder Kraanvogel - ik geloof niet dat uw jongen op een goeden weg is op die bewaarschool - hij begint me zoo stijf, zoo gemaakt, zoo pedant te worden - als er wat goeds en degelijks van zal te regt komen, moet hij op een andere school, 't wordt tijd voor den knaap - gij wilt hem toch niet tot een katechizeermeester opleiden.’ - De moeder, eenigzins gebogen onder den invloed van tante Jet, en bevreesd voor welbekende onaangenaamheden van die zijde, hernam met zekere schroomvalligheid -: ‘Ge kunt misschien wel regt hebben, beste zuster, maar we moesten vooreerst de leiding van Steventje maar aan zuster Jet overlaten, die er zich zoo veel moeite voor geeft, - dat weet ge even goed als ik, - en niet gaarne ziet dat men buiten haar om gaat, - en als we nu toch bedenken wat Steventje daar al geleerd heeft - hoeveel psalmen, ook enkele gezangen, en mooije stichtelijke versjes, en hoe hij den geheelen Bijbel al zoo wat achter elkaâr begint op te zeggen - zie, dan

dunkt mij, moogt gij wel dankbaar zijn dat Steventje zoo wordt onderleid in zijn jonge leven.' - 'Daar hebben we juist de zaak,' riep zuster Pietje - 'dat is het juist! door al die geleerdheid begint de knaap op zijn achtste jaar zoo verwaand en neuswijs te worden, dat het niet langer is uit te staan - moet hij dan niet eens in zijn leven leeren rekenen, schrijven, opstellen maken, en ook wat goed en helder denken, oordeelen - excellent, excellent zeg ik met u, dat hij met de Heilige Schrift, met de gezangen, psalmen, zoo goed bekend wordt, maar men moet het eene doen, en het andere niet laten, als ik alle dagen niets dan gort en rijst opschafte, en nooit een stukje vleesch of wat groente, dan kreeg ik het met de zusjes in huis spoedig te kwaad. - Zoo is het immers ook op de school: de jongen moet leeren, niet alleen van Abraham, Mozes, Jakob en Ezau, en Nebukadnezar, en Daniel - maar ook om door het leven te komen, - schrijven, rekenen, geschiedenis, en al den drommel.' - Daartegen kon moeder Kraanvogel op het oogenblik niet veel inbrengen, maar keek stil voor zich - tante Jet had er zoo stil niet bij blijven zitten. - 'Maar wacht eens,' hernam de dappere vrouw, nadat zij zich bedacht had, 'daar valt mij iets in, wij zullen de proef nemen met Steventje wat de godsdienst betreft, en u eens overtuigen hoe men de kinderen met de Bijbelsche geschiedenis kan en moet bekend maken, zonder ze tot kleine fiemelaars en neuswijzen te maken - daar weet ik een weg op, zoo goed, zuster Kraanvogel, als iemand ter wereld - kom, zuster Kraanvogel, beloof mij dat gij met zuster Jet, en vader, en den lieven jongen, eerstkomenden zondag eene *kinderkerk* zult bezoeken van onzen waardigen Ds. X... hier in de nabijheid, een paar uurtjes gaans. - Wat ikzelve daar hoorde en zag, zal u vrij wat beter toeschijnen dan de bewaarschooljufvrouw, - en - in allen gevalle wij zullen Steventje zelf laten oordeelen.' - Aldus werd er besloten en geresolveerd. - Tante Jet, hoewel eerst wat tegenstribbelend, omdat de dominé *niet* tot de Hervormde kerk behoorde, liet zich eindelijk door de zuster overreden, om ten minste eens, zoo als zij zeide, daar in die kerk te - *neuzen* - en dacht ze, later hare regtmatige aanmerkingen en grieven in het midden te brengen tegen de ongereformeerde leer. - Ziedaar op den volgenden zondag, vader en moeder Kraanvogel, met Steventje, in zijn fijn zondagspakje en een helder-wit halskraagje om, en de zusters Petronella en Jet, in de kleine, nette, vriendelijke dorpskerk te F... tegen het middaguur. - 'Zal hier heden de kinderpreek door Ds. X... gehouden worden,' vroeg tante Jet eenigzins voornaam aan den koster. - 'Ja wel jufvrouw, dadelijk zullen we beginnen, u moet maar een goede plaats vragen, want gewoonlijk is de kerk nog al heel vol met de kinderen.' - 'Zoo, man, wel zoo, nu, dat is wel goed, - en hoor eens even - welke kinderen komen hier, van welke religie?' - 'O, lieve jufvrouw, van allerlei religie -: Gereformeerde, Luthersche, Doopsgezinde, ja ook al dikwijls Roomschen, - de kinderen maken hier geen verschil.' - 'Welzoo, zeide de nieuwsgierige vrouw, dat zal een vreemde preek zijn - voor die verschillende kinderen - dat heb ik nog nooit gehoord.' - 'Maar jufvrouw, sprak de koster, 't is ook volstrekt geen preek, 't is heel wat anders -

zoo als u hooren zult.' - Eer dit gesprek kon voortgezet worden, werd het kerkgebouw met een groot aantal kinderen gevuld, meer en min aanzienlijke nevens elkaâr, die stil en geregeld hunne plaatsen namen, hier en daar zag men een enkele volwassene, vader, moeder, of bloedverwant. - Een eenparig, welluidend en liefelijk gezang, door de kinderen aangeheven, opende de godsdienstoefening, terwijl de predikant, niet in de gewone ambtskleeding, binnentrad, en zich, voor den kansel, beneden in het kerkruim plaatste, met de Heilige Schrift voor zich; hij was een vriendelijk en zachtmoedig man, uit wiens helder oog eene kinderlijke ziel sprak. - Hij begon, terwijl de kinderen, knapen en meisjes, oprezen van hunne zitplaatsen, met een zeer kort en verstaanbaar gebed, aan den lieven Hemelschen vader gerigt, waarin hij over zijne kleine toehoorders den zegen van den Hemelschen kindervriend afsmeekte. - Na het gebed verhieven de kinderen andermaal hunne stemmen en de leeraar opende de bladen der Schrift, en bepaalde zijn zeer aandachtig gehoor bij een der geschiedenissen des Ouden Verbonds, ditmaal - 't was merkwaardig genoeg - de geschiedenis van de broeders Ezau en Jakob. - Eenige verzen werden gelezen en door de kinderen, in hunne Bijbels, gevolgd - daarop vervolgde de leeraar en bragt het gelezene in dadelijke toepassing - maar regtstreeks naar aanleiding der geschiedenis zelve: - de pligten van broeders en zusters, het onderling huiselijk verband, de opregtheid jegens elkaâr in het dagelijksch leven, alles geschilderd door een tal van voorbeelden uit het leven gegrepen - alles zoo volstrekt uit de *werkelijke kinderwereld* ontleend, dat allen die hoorden met de meest opgewekte aandacht luisterden. - Toen deze praktische, zedelijke Bijbeloefening, alweêr zeer kort, naauwelijks een half uur tijds, had geduurd, begon de vriendelijke leeraar de kinderen zelven te ondervragen: 'Kom aan, laat ons nu eens zien of ge mij wel goed begrepen hebt, lieve kinderen, wie vertelt mij nog eens, maar duidelijk, hard op, wat wij alzoo uit die geschiedenis hebben geleerd en opgemerkt.' - Daarop antwoordde nu een knaap, dan een meisje, en herhaalde in hun eigene, kinderlijke taal, wat ze zoo even gehoord, - ook *begrepen* hadden - daarbij vlocht nu de prediker - en hier was hij zelfs *meer* - zijne opmerkingen, verbeteringen, toelichtingen, en scheen zich telkens als door de kleine sprekers te laten teregtwijzen. - Op zulk eene eenvoudige, praktische, gemoedelijke, voortreffelijke wijze, werd hier de heilige waarheid uit de Heilige Schrift aan het kind onderwezen. - Alles lag daar, in de Schrift, als gereed, en voor het kleine verstand, en het welgezinde hart, er werd geen enkel duister leerbegrip aangeroerd - men vergat geheelenal dat hier *verschillende* kerkgenootschappen door de aanstaande leden werden vertegenwoordigd - de waarheid en het licht des levens was hier een 'Gemeingut,' een algemeen eigendom geworden. - Na deze eigenaardige godsdienstoefening, die naauwelijks een uur duurde, sloot de leeraar met een gebed, de kinderen zongen nogmaals, en nu driestemmig, en terwijl zij den zegen van den waardigen kindervriend ontvingen, ging de gemeente - werkelijk gesticht - uit een. - Steventje was in verrukking, - en moest zijne gewaarwordingen luide openbaren. - 'O tante, tante Jet,

riep hij, toen ze weder buiten het kerkgebouw waren - kijk, dat heb ik nu alles zoo goed gevat en begrepen, alsof ik het zelf had gezegd - dat is een lieve man, die dominé, die weet wat de kinderen noodig hebben - en hij was niet boos en knorrig, - maar zoo zachtmoedig en zoo begrijpelijk. - Tante Jet, hoe komt het, dat het mij hier geheel anders was, dan als onze jufvrouw, in de school, allerlei dingen vertelt die ik niet begrijp, en waar ik, - nu kijk maar niet zoo boos, - mij somtijds moet vervelen, en wilde dat het maar gedaan was - hier heb ik geen woordje gemist en heel wat geleerd, hoe ik met anderen moet omgaan, om een goed, braaf kind te worden. - O, lieve tante Pietje, mag ik er weder eens heen, als er weêr kinderpreek is?' - - Tante Jet bewaarde een deftig stilzwijgen. - 'Steventje, sprak zij eindelijk, die dominé heeft waarlijk heele beste, goede dingen verteld, en ik moet zeggen dat er wel niets in was tegen de leer - maar toch - maar toch -' hier nam de zuster het woord - en greep haar bij de hand. - 'Zustertje! gij zijt overtuigd en overwonnen - nu, heb ik het niet gezeid - dat is waarachtig preken, vrij wat beter dan dat bombarie maken met de armen omhoog, dat uitvaren en schimpen van sommige predikanten, dat was de geest des Heeren, die uit den waardigen man sprak, de ware stichting voor kinderen en voor ons - niet waar? kom, Jet! biecht maar eens op - Steventje heeft hier meer geleerd dan in de bewaarschool in zes maanden.' - Tante Jet aarzelde, toch was zij overtuigd - 'Neen zuster! dat geef ik niet toe - maar ik wilde toch wel dat dominé, dien we daar zoo even hoorden, tot onze Hervormde kerk behoorde.' - 'En - riep de zuster - behoort hij dan niet, zoo als wij allen, tot de Christelijke, tot de Evangeliesche kerk, en is uw Christus en Zijne leer, en Zijne liefde, en Zijn kruis dan uitsluitend - gereformeerd? - Nu zusje' - - Waarde lezer! wat er verder over deze kinderpreek, op den weg naar de woning van onzen vriend Kraanvogel is verhandeld, kunnen we u, voor als nog, niet mededeelen, en wenschen dat later te doen. - Houd dat ons ten goede, en als ge misschien het *adres* van den leeraar, die op deze wijze voor de kinderen leeraarde, wilt weten, zijn wij bereid u dit op te geven - terwijl wij ons, benevens Steventje, in uwe voortdurende welwillendheid, ootmoedig, aanbevelen.

Spiritus Asper en *Lenis.*

Oude vrijsters.

Door den ouden Heer Smits.*)

Als er iemand in de wereld is, die een diep ontzag heeft voor alles wat vrouwelijk is, dan ben ik de man. Ik dank den hemel, dat mijne illusiën en droomen van het schoone geslacht even intakt zijn gebleven, nu dat het weinige hair, dat mijne slapen siert, grijs geworden is, als toen het, - dichterlijk gesproken, - nog in golvende lokken over mijne schouders hing en ik de schoone - de naam doet er niet toe, - aanbad, die nu eene eerbare matrone is geworden, en meer poddingen dan veroveringen in den loop van het jaar maakt.

Er is, zeg ik, iets heiligs voor mij in alles wat 'vrouw' heet: ik kan nog geen gesluijerd vrouwelijk wezen ontmoeten, zonder mij eene schoonheid te verbeelden, en als ik eene ranke gestalte voor mij uit zie loopen, draag ik er zorg voor, om die niet in te halen, ten einde de illusie, die ik mij van het gezigt gemaakt heb, niet te verliezen. Met één woord, ik beschouw de vrouw als de type van al het schoone en verhevene en dichterlijke, dat ons in deze nieuwe 'gouden eeuw' is overgebleven, en aanbid haar in alle eer en deugd, en met goedkeuring mijner eigene vrouw, hetzij als blozende, tengere maagd, of als indrukwekkende, deftige moeder, - waar ik haar maar vind.

Ik heb het voor noodig geacht, deze verklaring te laten vooraf gaan, omdat zekere kwaadwillige menschen anders ligt genegen zouden zijn, om uit hetgeen hier volgt, tot het resultaat te komen, dat ik een vrouwenhater was, of een van die vrouwenminnaars, welke nog verachtelijker zijn, en die in den beschermengel van ons leven, een minder wezen meenen te zien, dat alleen als *houri* eene plaats in het Paradijs verdient in te nemen.

De wezens echter, die ik hier afschilderen wilde, zijn geene vrouwen; het zijn maar 'oude vrijsters,' schepsels, welke, omdat zij japonnen dragen, zich verbeelden het regt te hebben om vrouwen genoemd te worden; en die eigenlijk alleen dien eervollen naam nog dragen, omdat een Buffon en een Cuvier vergeten hebben haar een afzonderlijken, generieken naam te geven!

Ik heb mij bepaald voorgenomen om niet personeel te worden: ik zal dus niemand noemen, maar ik ken eene van deze 'oude vrijsters,' die mij als een type voorkomt van het geheele ras: ik zal haar hier beschrijven, en kan dat zonder gevaar doen, omdat zij nooit iets anders leest, dan Hollandsche traktaatjes in het publiek, en Fransche romans in het geheim.

Als iemand aan de getrouwheid mijner teekening twijfelt, kan hij gerust bij haar gaan, onder voorwendsel om ondersteuning van haar te vragen voor den een of anderen buurman, en zich overtuigen, dat ik niets overdrijf.

Ik ga nu onmiddellijk aan mijne schilderij: ik heb bijzonder zwarte inkt

*) Uit de nog onuitgegeven: Afdrukken van indrukken van den ouden heer Smits en zijn vriend Mulder.

daarvoor bewaard, met eene zeer nijdige, scherpe stalen pen, die op eene kwaadaardige wijze telkens uitspat en lange reten en winkelhaken in het papier scheurt!

De oude vrijster is ‘niet onbemiddeld,’ en woont al sedert vijf en twintig jaren op dezelfde bovenkamers, in haar eigen huis op den hoek van de lange gracht, en de straat, die er op uitkomt: ge weet wel waar ik meen!

Het benedenste gedeelte van haar huis verhuurt zij, en slaat telkens hare huur *iets* op; niet omdat *haar* het geld schelen kan; maar alleen om zoo veel te meer tot hare philanthrophische doeleinden te kunnen besteden. Dus heeft zij onlangs den armen, vuilen schoenmaker met zijn huisgezin er uitgejaagd, omdat hij haar geene vijf en twintig gulden in het jaar meer betalen kon, en daarom genoodzaakt werd zijn winkel naar een veel minder druk bezochten stand te verplaatsen, - alleen omdat ‘dominé’ zoo dringend gevraagd had om eene milde bijdrage voor de verspreiding van godsdienstige traktaten in de Hollandsche taal onder de menscheneters van Nieuw Guinea.

De kamers van de ‘oude vrijster’ zijn keurig netjes. Er is eene soort van ongevoelige, hardvochtige zindelijkheid in alles wat men er ziet. De tafels blinken en schitteren op eene ongastvrije wijze: de stoelen staan stijf en onwrikbaar tegen den muur; ze zijn streng en vierkant van vorm, hard van leuning, glad en ongemakkelijk van zitting; ze noodigen u uit om zoo spoedig mogelijk op te staan. Zelfs de kagchel is zoo helder gepotlood, dat men begrijpt, dat die nooit met verkwikkelijke warmte gloeijen mag. In den hoek van de kamer, bij het raam, staat de sofa, eene pijnbank van mahonijhout: te kort om er op te liggen, te smal om er met gemak op te zitten. Het gewerkt voetenbankje er voor, onder de theetafel, staat, mathematisch berekend, juist zoo ver van de sofa, en zoo vierkant op zijne plaats, dat het eene onmogelijkheid zou zijn om er gebruik van te maken. Het theeblad is met een sluijer bedekt, die, even als die der Turksche vrouwen, nooit voor den vreemdeling wordt opgeligt: een paar gravuren, in ouderwetsche houten lijsten tegen de muren, hangen in zulk een slecht licht, dat men alleen het keurig gepolijst glas kan zien, dat ze tegen het stof beschermt. Al de overige sieraden van de kamer zijn van denzelfden pijnlijken aard. Daar is eene klok op den schoorsteenmantel, een type van het vreugdelooze, eentoonige leven van de oude vrijster, met een ijzeren beeld van Chronos met zijn zeis en zandlooper er boven op, steeds, sedert onheugelijke jaren, in dezelfde onmogelijke houding op eene scherpe rotspunt zittende. Zelfs de wijzers van de klok gelijken op bloeddorstige lancetten van blaauw staal, en krassen met nijdige punten over de groote, zwarte, skeletachtige cijfers van de wijzerplaat.

Aan weerskanten van de klok staan zwarte ijzeren kandelaars, met lange, witte halzen, uit glazen kragen opschietende, en in stalen punten eindigende, die waskaarsen verbeelden moeten, en eerder op onthoofde misdadigers gelijken. Men ziet er ook een almanak en een lucifersdoosje, en eene breikous vast opgerold en op eene ongevoelige wijze met scherpe naalden doorstoken, die op eene huivering wekkende wijze aan den anderen kant er uitkomen.

Doe de kast in den muur, naast den schoorsteen open, als het wit papier rondom het sleutelgat u niet afschrikt: gij zult een tooneel ontwaren, dat volmaakt in overeenstemming is met het overige van de kamer. Daar staan

op de verschillende planken, welke met uitgeknipte witte papieren bedekt zijn, die alleen met huiveringwekkende scherpe scharen konden vervaardigd worden, rijen van ouderwetsche, stijve wijnglazen, omgekeerd, zich sedert jaren te vervelen, droomende van het geurige druivensap, waarvan ze vroeger overvloeiden, en dat ze nu niet meer genieten zullen! Daar staan stapels van oude blaauw porseleinen borden en schotels en sauskommen, en vruchtmandjes, den langzamen hongerdood te sterven. Daaruit rijzen, als reusachtige graftombes, treurende kristallen '*Compottes*' omhoog; gapende zuurschaaltjes happen naar lucht, - en pakken van hongerige, scherpe messen, die nooit meer gebruikt worden, vreten zich in nijdige stilte een weg door het grijze papier, waarin ze opgerold zijn. Doe de deur weder digt: laat het knekelhuis der voorvaderlijke gastvrijheid verder ongestoord!

Maar daar in dat kastje, onder den spiegel, is de dagelijksche voorraad! Wij zullen er inkijken: daar is het broodmandje, met de snede brood voor de meid, en het broodje voor de juffer - en niets voor een gast, daar ook geen gast verwacht wordt.

Daar is 'iets lekkers' op een schoteltje, zorgvuldig door een tweede schoteltje bedekt, - eene soort van porseleinen oester, 'eene verkwikking' voor den 'dominé,' als hij komt. Onder een stolp is een stukje kaas, zoo symmetrisch gesneden, dat men roekeloos moest wezen als een straatroover, om het te willen schenden; - daar is, - maar hoort ge het geblaf? - Daar komt de 'oude vrijster' zelve, voorafgegaan door alles wat zij op de aarde bemint, behalve de menscheneters en den 'dominé,' door het schoothondje, dien afschrik der vreemdelingen en de plaag der meiden.

De 'oude vrijster' is bepaaldelijk en onbetwistbaar, leelijk. Zij is zelfs nooit schoon geweest; niemand heeft haar, zelfs in bal-toilet, of in de eenvoudige huiskamer eenige schoonheid kunnen toeschrijven. Dien ten gevolge is zij met de meeste minachting bezield voor die uiterlijke, nietige bekoorlijkheden, welke minder verhevene wezens bezitten. Zij spreekt er over, juist zoo als gij en ik, waarde vriend, als we eene indigestie hebben, over de ontelbare schatten van een Rothschild spreken: 'Allemaal slijk! Bah!'

Er zijn ook vele variaties van het ras, één trek hebben zij echter allen onderling gemeen, en dat is de haat, dien zij allen stervelingen toedragen, welke òf getrouwd zijn, òf getrouwd zullen worden; dat is vooral sterk bij de philanthropische oude vrijster. En deze schijnbare contradictie is gemakkelijk te verklaren; slechts weinige menschen zijn in staat om, even als een God, een geheel geslacht te beminnen, zonder op het individu te letten: liefde eischt wederliefde bij ons zwakke stervelingen: hoe zou zij, die zelve geene liefde inboezemt, een geheel ondankbaar geslacht kunnen beminnen? Ik geloof er even weinig aan als aan den steen der wijzen. Van daar dat zij niet begrijpen kan, wat de mannen bewonderen in haar lieve blonde nichtje Dorothea, en het is haar een even groot raadsel, dat het meisje dien mallen jongen van onzen vriend B..., 'geen blaauwtje heeft laten loopen.' Zij zelve, dat spreekt, - is ook meer dan eens 'in de gelegenheid' geweest: - maar daarvoor was zij te wijs!

Het is dus eene bijzondere voldoening voor haar, als het een harer vroegere vriendinnen in den huwelijken staat niet

‘al te’ best gaat. Zij heeft altijd voorspeld, dat het zóó gaan zou: zij heeft het al lang vooruitgezien, enz., en zij reikt haar zegevierend de dorre hand, die echter noch hulp noch verzachting aanbrengt. Overigens verbiedt haar de christelijke liefde, om iets meer over Keetjes man te spreken: - als zij echter *wilde;* - maar zij moet bekennen, dat de schuld niet geheel en al aan *zijn* kant is. Ja - ja - en als de menschen maar iets godsdienstiger waren, dan zouden zij zich niet zoo ongelukkig gevoelen, onder de rampen van het dagelijksche leven, welke toch maar dingen van het oogenblik zijn en niet de moeite waard (voor iemand, die ze niet kent), ‘om er één oogenblik aan te denken.’

Overigens zijn de godsdienstige begrippen van de ‘oude vrijster’ van zonderlingen aard. Zij is eene ijverige aanhangster van den dominé, die een vurig discipel is van de Groningsche school, of hij is een echte ‘Groeniaan,’ of een ‘afgescheiden Christen,’ - of wat anders, - en die niet denkt zoo als hij denkt, - is volgens de ‘oude vrijster’ geen christen. Als hij een Groeniaan is, en gij ooit in ‘Waarheid in Liefde’ gelezen hebt, zijt gij een ketter; - omgekeerd, als hij een Groninger is, en gij ooit iets uit de pen van Groen onder uwe oogen genomen hebt, anders dan om het te verfoeijen, zijt gij ook een ketter. Het christendom is voor haar eene sektenschool, en die niet met haar op de bank zit, behoort niet tot de uitverkorenen.

De ‘oude vrijster’ heeft doorgaans, zoo niet vele vriendinnen, toch een groot aantal van medeleden van het een of ander weldadige genootschap, die de plaatsen van vriendinnen bij haar vervullen, en met wie zij ‘geregeld eens in de week,’ zoo niet converseert, ten minste ‘vergadert.’

Als het werk der ‘vergadering’ afgeloopen is, houden deze ‘oude vrijsters,’ die elkander bijna evenzeer haten, als zij alle overige menschen minachten, een vriendschappelijk praatje, hetwelk haar de gelegenheid verschaft, om eene afwezige zuster, tegelijk met het breiwerk, onder handen te nemen, of, zoo de krans voltallig is, om het oordeel over buren en vrienden te vellen.

Er wordt meer kwaad gesproken, en meer kwaad gedaan eer de slempketel bij zulk eene gelegenheid geledigd is, dan op al de geheime genootschappen (zoo die bestaan) in Nederland.

Dáár heeft men gehoord (het is eigenaardig, dat de ‘oude vrijster’ nooit zelve gezien heeft), hoe A, op de soirée van B, den geheelen avond, zijne arme vrouw geboudeerd heeft; - men weet ook zeker dat C. in de komedie van achter den stoel van mevrouw D. niet weg te krijgen was, - en iedereen begrijpt waarom E. er zoo zeer op gesteld was, om zijne mooije dochter aan den rijken, maar dommen F. voor te stellen.

Men meent ook uit eene goede bron vernomen te hebben, dat mevrouw G's rekening bij de modemaakster, in de laatste drie jaren niet betaald werd, - en iemand, die op reis geweest is, heeft den jongen H, die gezegd heeft, dat hij voor pleizier naar Italië ging, onder een troep koorddansers en jongleurs, ergens in het buitenland gezien.

Zoo gaat het door het geheele alphabet heen: en als de klok tien uur slaat en de vriendinnen weder uit elkander gaan, leggen zij zich rustig neder in het volle bewustzijn, dat zij zelve de beminnelijkste en voortreffelijkste der stervelingen zijn.

Zeer eigenaardig is het aan de ‘oude vrijsters,’ dat hare beminnelijkheid en liefdadigheid hoe langer hoe grooter

wordt, naarmate het voorwerp er van meer en meer verwijderd is.

Zij hebben *niets* over voor de leden harer eigene familie; maar zij breijen kousen voor hare vriendinnen in de stad; ze zenden lange brieven en ruime giften aan weldadige genootschappen buiten af; zij zijn onuitputtelijk in hare milde gaven voor de Chinezen, en geraken over onze geachte broederen, de reeds genoemde menscheneters, in extase. Hoe minder zij echter zelven aan hare betrekkingen geven en doen, te meer vergen zij van die ongelukkigen terug. Er wordt geen beest in de familie geslagt, of de ‘oude vrijster,’ maakt aanspraak op een paar ‘rollen,’ of een stukje van den ‘haas.’ Geen varken sterft op bevel van een harer naastbestaanden, of de ‘schelharst’ is voor haar.

De eerste perziken uit de broeikas, de laatste groenten uit den tuin, komen haar van regtswege toe, - en zij ontvangt alles als een regt, - als een wettigen buit, waarvoor zij noch dank, noch dankbaarheid verschuldigd is. ‘De menschen weten immers wat ze doen!’ zegt zij met een veelbeteekenenden glimlach tot hare vriendinnen. Zij gevoelt al, dat zij oud wordt, - ja - ja - men kan al raden hoe haar testament gemaakt is!

En dat is ook het geval: zij blijft zich gelijk tot aan het einde: waarom zou zij na haren dood goed doen aan menschen, die zij haar geheel leven lang geplaagd heeft? - Zij sterft en hare nalatenschap strekt om een milddadig fonds ten voordeele harer tegenvoeters te verrijken.

Zij ruste in vrede! Ik ben blijde dat ik haar eindelijk begraven heb. Want, behalve een ouden vrijer, is er geen hatelijker schepsel op deze wereld te vinden, dan eene ‘oude vrijster.’

‘Smits,’ zeî mijne vrouw, die over mijn schouder gekeken had, terwijl ik het bovenstaande schreef, ‘Smits-lief,’ (zij voegt altijd het ‘lief’ er bij, als zij mij iets onaangenaams zeggen wil), ‘dat is vreesselijk overdreven; zóó zijn al de “oude vrijsters” niet: het is niet billijk, en ik zie er het nut niet van in, om eene geheele klasse van menschen zoo maar zonder reden bespottelijk te maken!’

Het is altijd onaangenaam voor den man, als de vrouw hem tegenspreekt: het is echter verschrikkelijk onaangenaam, het is zelfs onverdragelijk als zij gelijk heeft!

‘Bah!’ antwoordde ik kortaf: ‘Gij begrijpt er niets van: wat zoudt gij ook van oude vrijsters weten!’ en zonder een antwoord af te wachten, nam ik mijn hoed en stok en ging gemelijk de deur uit. Toen ik van eene lange wandeling, op welke ik den tijd vond mijne bedaardheid en goede luim te herwinnen, naar huis terugkeerde, ontwaarde ik, dat mijne vrouw de pen opgenomen had en gedurende mijne afwezigheid op de volgende wijze een slot aan mijn stukje gemaakt had.

‘En wie maakt eene “oude vrijster” tot zulk een onbeminnelijk schepsel? Ik geloof, dat het grootendeels de heeren der schepping zijn. Niets bederft het humeur en versteent het hart meer, dan zich gedurig veracht, of verwaarloosd te zien. Een meisje, dat door de natuur stiefmoederlijk behandeld wordt, kan gewoonlijk er op rekenen, dat de mannen de onbillijkheid van het lot steeds vermeerderen zullen, in plaats van die te verzachten. Als de mannen, en vooral de jonge mannen, Smits-lief, eene schoone vrouw zien, dichten zij haar al de gaven van geest en hart toe, welke zij zich in hun ideaal voorstellen. Als zij eene vrouw vinden, die hun oog niet aantrekt, is het al tien tegen één, dat zij ook hun hart niet zal weten te treffen. Het komt mij

voor, dat men dit *der vrouwen* niet tot schande kan rekenen: ook is het maar natuurlijk, dat zij vergoeding zoeken in andere dingen voor het geluk, hetwelk haar ontzegd is.

Dus worden zij soms wel zeer philanthropische wezens, of dieren-vrienden, - omdat zij *iets* in deze wereld beminnen moeten, en wezenlijk het is hard van de mannen, haar dat kwalijk te nemen, waartoe zij haar zelven gedreven hebben. Waarde Smits! als ge eens een bedroefde weduwenaar zijt, maak het hof aan de leelijkste, meest philanthropische "oude vrijster," die ge wilt. Ge zult zien, dat zij dadelijk de menscheneters en misdadigers vergeet, zoodra zij aan iets anders te denken heeft!' (De hemel beware mij voor die ondervinding!)

'Verder moet ik ontkennen, dat alle, of zelfs de meeste oude vrijsters zóó zijn, als gij haar afgeschilderd hebt: daar is tante Trui, ons aller vriendin sedert onze jeugd: die kreupel, ziekelijk en van alle schoonheid ontbloot, toch zoo rijk aan liefde was, dat zij reeds als kind een groot kapitaal aan kleine weldaden uitzette, dat haar later een ruim inkomen van dankbare liefde heeft opgeleverd. Zij was het, die ons eerst ons schoolwerk en onze poppen-kleederen hielp maken, en die later onze vertrouwelinge en onze raadgeefster werd, in de meer ernstige zaken van het leven. Weet ge niet, dat gij, zelfs met uw verheven mannenverstand, Smits-lief, dikwijls in moeijelijkheden, raad en hulp bij haar gehaald hebt? - en, waarde Smits, daar tante Trui nu vijf en zeventig jaren oud is, dunkt me wel, dat die ook eene oude vrijster mag genoemd worden?

'Als gij nu, in plaats van knorrig de kamer uit te loopen, man-lief, een oogenblikje hadt willen blijven praten, zoudt ge dit ingezien hebben, en dan hadt ge mij zonder twijfel kunnen bewijzen, dat ik groot ongelijk heb, Smits-lief, als ik mij verbeeld, dat ge alleen de oude vrijsters zoo verschrikkelijk zwart hebt afgebeeld, om de volgende eenvoudige reden:

'Het is zoo verleidelijk om aardigheden te zeggen of te schrijven! En aardigheden en hatelijkheden zijn soms bijna synoniem - of hoe de geleerden dat noemen! En als men zoo eene aardigheid gezegd heeft, wil men die niet terugtrekken om alles ter wereld niet! Ook hebt ge me eens vroeger verteld van den ouden Griekschen dichter Homerus, dat gij en Horatius van hem gelooft, dat "hij soms wel sliep," - en dat dit wel eens het geval kan zijn met alle groote geesten? Man-lief! ik weet het niet; maar slaapt *men* soms niet; of ten minste, is *men* niet soms in den dut, als men meent dat "geestig zijn, hetzelfde is, als spotten, en zou het niet eens de moeite waard zijn, voor iemand, die zoo als gij zoo veel en over zoo vele onderwerpen schrijft, een stukje op te stellen, en daarin te bewijzen, dat hoe geestiger de mensch is, hoe liefderijker hij ook zijn moet, opdat bij niemand de gedachte opkome, dat een man, die zijn geest en tijd er aan verspilt om eenige ongelukkige vrouwen in een bespottelijk daglicht te stellen, bijna een even hatelijk schepsel moet wezen als de zoo zeer door hem afgekeurde "oude vrijster." Dag, manlief, tot van avond!'

Mijne vrouw weet het onderscheid niet tusschen eene 'oude vrijster,' en eene 'ONGEHUWDE DAME;'

daarom heeft zij mij zoo verkeerd begrepen. (O!)

Eene conversatie.
(Fragment.)

‘*Ah*, *mon cher!* wat een geluk, dat ik u thuis vind; ik heb weêr wat allerliefst, wat allercharmants voor u te lezen!’

Met dezen uitroep trad een van mijne kennissen onlangs bij mij de kamer binnen, op een oogenblik, dat ik hem wel honderd uren ver wenschte. Niet dat ik een bijzonderen hekel aan hem heb, maar ik was aan een aangenaam werk bezig, ik las Starings nieuwe gedichten. Ik had mijne *voltaire* naar het knappend kolenvuur aangerukt, mijn lamp keek daarbij zoo vrolijk in de kamer rond, en de blaauwe wolkjes van mijne havannah kringelden zoo pleizierig, als of ze dansten op de maat van 't gezang van mijn theeketel, waar mijn trouwe Castor, die achter den haard lag te sluimeren, een bas *con sordino* bij bromde, dat het mij moeijelijk viel ‘binnen!’ te roepen, toen er aan de deur getikt werd. ‘O, ben jij 't maar!’ zeiden de oogen van den hond, nadat hij even den kop had opgeheven, om te zien wie er in kwam, waarop hij dien onmiddellijk weder met een langen, diepen zucht op zijne voorpooten uitstrekte om zoetjes aan in te dommelen, en ik stemde volkomen met die woorden en dien zucht in.

Daar ik evenwel het overige van zijne bewegingen niet mogt navolgen, omdat wij menschen ook daarin bij de honden achter staan, dat wij de inspraken van ons hart moeten wijzigen naar de uitspraken van het *code civil* der beleefdheid, stond ik op, gaf mijn vriend een stoel en een sigaar: hij ging op den eersten zitten met een indruk van triompheerend genoegen op zijn gelaat, en hing den laatsten met een zeker *nonchalant dédain* tusschen zijne lippen, net zoo als de Franschen dat doen op de plaatjes van de *Illustration in voce Bal Mabile* en *Chateau Rouge.* Want hij was, om zoo te zeggen, een Franschman, hoewel hij Joost Steenenhoek heette en in Krommenie geboren was, waar zijn vader en verdere voorouders sedert een paar eeuwen een steenbakkerij en een vetweiderij hadden. Maar hij was zes jaar op een Fransche school geweest, waar hij voor ieder Hollandsch woord *une marque* aan kreeg, waardoor hij dan ook eene billijke verachting voor de verboden taal had ingezogen; dat was er in 't vervolg niet minder op geworden; met een ijver, een betere zaak waardig, had hij alles gelezen en dus ook bewonderd, wat de Fransche literatuur opleverde, rijp en groen, in eene verhouding van 1 tot 99; zoodoende had hij een kolossaal denkbeeld opgevat van de voortreffelijkheid van al wat de Franschen ooit hadden voortgebragt of zouden voortbrengen, in vergelijking met ‘die stijve, stokkerige, hotsrotsklotserige gorgelkrassingen van jou Hollandsche poëtastertjes,’ zoo als hij dat zeer vleijend uitdrukte, als het onderwerp ter tafel kwam.

‘Wat lees je daar?’ vroeg Joost toen hij gezeten was, het boek opnemende, ‘aha, weêr zoo'n.... hoe heet die man? Staring? Is dat een oude of een nieuwe? *Connais pas*, Staring. Laat eens kijken,’ en tegelijk bladerde hij er in rond, ‘dat zal wat moois zijn: Het schip van Bommel; - daar zal vast wel “trommel” op moeten rijmen.’

Heft dolle Tuimelzucht de Muitvaan op -
Ontvlamd, voor 'tgeen zij morgen weêr verschopp', -
Zoo grijpt het zwaard, gij Goden onder God:
Bedwingt met strengen arm het smaadlijk Rot.

‘Nu vraag ik je!’ ging hij voort, nadat hij deze vier regels met een oorverscheurenden nadruk op alle g's, ch's en t's had voorgelezen, ‘wat een haksel! Dat knarst als een ongesmeerd wagenwiel: 't is of je een nieuweling boonen hoort dorschen! Daar val ik nu zoo toevallig in. Is dat poëzij? Is dat zoetvloeijend? Onverbeterlijke Hollander, zeg me nu maar ja of neen!’

‘Dat zou één antwoord zijn op twee vragen, die mijlen wijd uit elkander liggen. Als poëzij en zoetvloeijendheid synonymen zijn, dan moet ik “neen” antwoorden, en dan is Staring geen dichter, maar, - al kijk je nu nog zoo verachtelijk naar dat boek - ik neem nog altijd de vrijheid om hem niet alleen voor een dichter te houden, maar voor een van de beste, die in zijn tijd misschien in heel Europa te vinden waren.’

‘Wat bliefje? Iemand die zoo'n taal in mekaêr timmerde! Aan die vier regels heb ik genoeg: nu behoef ik niets meer van hem te lezen; nu heb ik hem al heelemaal in den zak! Een Hollander *pur sang* schijnt hij te wezen, dat geef ik je toe.’

‘'t Was toevallig een Gelderschman,’ antwoordde ik, ‘maar dat doet niets tot de zaak, want dat is voor vreemdelingen, die niet beter weten, 't zelfde. Maar ik moet bekennen, dat het toeval u al zeer gediend heeft met u juist een Staring in handen te spelen, omdat hij onder al onze Nederlandsche dichters wel degene is, die de meeste stroefheid en hardheid van uitdrukking heeft.’

‘En dat zegt wat!’ viel hij mij spottend in de rede.

‘Maar dat neemt voor mij hoegenaamd niets van zijne waarde weg,’ hernam ik, ‘de fiksche grepen, die hij in het leven doet, de waarachtig wijsgeerige opmerkingen, waarvan zijne verzen letterlijk overvloeijen, zouden oneindig meer aan diepte verloren hebben, dan ze aan gladheid van oppervlakte konden winnen, als hij aan het likken en beschaven was gegaan. Gij, die ze niet kent, vergelijkt zijne verzen bij gedorschte boonen; - ik die ze ken, vergelijk ze bij de forsche hamerslagen van den smid; die zijn ook niet zoetvloeijend, maar bij iederen slag spat er een regen van vonken uit het gloeijende staal, en als de arbeid voleindigd is, is er een kunststuk geboren.’

‘Bravo, je bent van daag *en veine*,’ hervatte Joost, ‘ik ben op een goed moment gekomen, merk ik; ik zie dat ik een heel partijtje loftuitingen op de Nederlandsche poëzij tegen inkoopsprijs zal kunnen magtig worden. Ga uw gang maar - ik voel me sterk van avond.’

‘Dat wil zeggen,’ sprak ik lagchende, ‘dat ik weêr beginnen zou met voor de honderste maal boter aan de galg te smeeren. Neen, vriend!’

‘Uitvlugten van de verdedigers van hopelooze zaken,’ antwoordde hij, ‘ik weet wel, dat we over dat punt meer dan eens gediscoureerd hebben, en even goed, dat ik u nog niet heb kunnen overtuigen; maar dat zal wel komen. Waarachtig, geloof mij,’ en hij nam den toon aan van een gemoedelijk moralist, die iemand van een allerdwaassten stap wil terughouden, ‘je zult er later spijt van hebben, van zoo lang rondgeslenterd te hebben in de literarische wildernis, die men Hollandsche poëzij belieft te noemen. Wees toch niet al te nationaal! Mijn hemel, we hebben immers goede eigenschappen genoeg in ons volkskarakter,

dan dat we nu ook p*ar force* maar willen volhouden, dat wij ook niet alleen goede dichters hebben, maar zelfs, dat onze taal voor welluidende verzen vatbaar is. *Vraîment*, *c'est du dernier ridicule! Pah!*'

En met een hoogst verontwaardigd gezigt trok hij zijne boordjes in de hoogte.

'*Mon cher* Joost,' zeî ik, 'mijn waarde Gallomaan, gij weet, ik laat mij niet dood doen door uitroepingen, met hoeveel schijn van gewigt ze ook voorgedragen worden, en vooral niet als ik ze één voor één, bij het minst grondige onderzoek, in elkaêr zie vallen als bomijs.'

'Dat blief je zoo te zeggen,' viel hij mij in de rede, 'omdat je alles door het bolgeslepene brilleglas van je nationaliteit ziet; als je de courage hadt, te doen zoo als ik, en op een verheven, onpartijdig standpunt te gaan staan, ben ik overtuigd, dat je er weldra anders over zoudt oordeelen. Niet dat ik je het kwalijk neem, och neen, volstrekt niet. Ik neem het evenmin onze natie kwalijk, dat ze geen beter dichters heeft; in gemoede gesproken, het is niet te vergen; want wat hebben we toch eigentlijk voor een taal, als je die maar eens blieft te vergelijken met de Fransche, bij voorbeeld! Dàt vloeit - dàt is liefelijk, dàt is zacht! Dat dacht ik verleden week nog, toen ik in de Hollandsche komedie was - ik had mijn ouden heer over, met een paar tantes, die er absoluut heen wilden, - anders begrijp je wel - *enfin....* daar gaven ze: 'het stomme meisje van Portici, voor het Nederduitsch tooneel bewerkt,' maar ik had wel gewild, dat de rest van de acteurs ook maar stom geweest waren. Gij kent die allerliefste barcarolle:

Amis, *la matinée est belle*,
Sur le rivage assemblez vous.
Montez gaîment votre nacelle,
Et des vents bravez le courroux etc.

Wat is dat zacht, welluidend - al wat je wilt! En nu, bij ons, - daar ging het los! Wacht, ik zal het voor je zingen, net zoo als het daar ging.' Tegelijkertijd zette hij zich in postuur en begon mij de vertaling er van voor te roepen:

'Ziet vrinden, wellek een schoone morregge!
Verzamelt u, gaat vrolik naar het strand.
Beklimpt uw bootje zonder zorrege,
Bestuurt het met een vaste hand.'

'Scheî maar uit,' riep ik, 'denk, dat ik nog een beetje muzikaal gehoor te verliezen heb....'

'Hoe,' riep hij, schaterend van lagchen, 'bevalt je dat niet? En dat is nu toch echt Hollandsch. Ja, man! Je dacht misschien, dat het Samojeedsch was, of Tartaarsch, neen, Hollandsch is het; ons kostelijke Hollandsch! En als ik dan nog denk aan mijn goeden vader, die, met een glans van vergenoegen op zijn gelaat, zeî, dat hij nooit geweten had, dat die Italiaansche visschersluî zoo mooi konden zingen! Ik heb hem voor de honderdste maal aangeraden, dat hij nog aan het Fransch zou beginnen, dat hij dan nog wel wat anders zou leeren kennen: maar dat is *désespérant*, daar wil hij maar niet aan. Dat de menschen zoo verblind kunnen zijn.'

'Een ellendige prulvertaling van eene *Opéra comique*,' hernam ik, 'voorgeblaêrd door ik weet niet welke reizende troep! In elk geval moet gij ons nationaal tooneel, of liever, - ik verspreek me; wij hebben geen nationaal tooneel - ons tooneel nooit te berde

brengen, als er over literatuur of taal gesproken wordt; geen van de kunsten is in ons land zoo slecht vertegenwoordigd als de dramatische.'

'En waar komt dat van daan?' hervatte Joost ongeduldig, 'waar komt dat van daan? Alweêr datzelfde, dat oude thema: omdat de taal er niet voor deugt; het is alweêr een bewijs voor mijn systema.'

'Dat is het volstrekt niet. Maar het is, omdat onze taal op het tooneel niet gesproken wordt; omdat ze maar hardnekkig volhouden, daar een ellendig, deftig, schoolvossen Nederlandsch te spreken, dat met de taal, zoo als ze wordt gesproken, niets gemeens heeft, dan dat ze beide op dezelfde wijze worden geschreven. De natuur, het werkelijke leven, worden niet op het tooneel gebragt, zoo zelfs, dat het woord "theatraal" langzamerhand synonym geworden is met "overdreven, belagchelijk, tegennatuurlijk," en dat is maar al te veel het geval met de taal, die er vermoord wordt. Als gij 's morgens aan uw knecht vraagt, of hij uw laarzen gepoetst heeft, en hij antwoordt u al declamerende: "ik heb hetzelve bewerkstelligd, gelijk gij mij hadt bevolen!" met den galm van een boetprediker, die verkondigde, dat de wereld vergaan zou, dan zult gij denken, dat hij gek is, of ten minste, u voor den gek houdt; maar op het tooneel moeten wij dat alles maar een heelen avond door, aanhooren, en misschien wel mooi vinden. Ik spreek hier natuurlijk niet van de zeldzame uitzonderingen, want die bevestigen maar den regel.'

'Maar, mijn waarde,' vroeg mijn vriend, 'zoudt gij dan willen, dat ze op het tooneel spraken, net zoo als wij en iedereen in zijn dagelijksche doen spreken?'

'En waarom niet?'

'Waarom niet? - Wel! - Ja, waarom niet! Neen, - dat zou wel kunnen, maar dat kan niet.'

Dat was een van de kostelijke bewijsgronden van onzen Joost, en ik wist vooruit, dat daar niet veel tegen in te brengen was; ik gaf het hem dus maar stilzwijgend gewonnen.

'Maar we raken langzamerhand van ons chapiter af,' begon hij weder na eenige oogenblikken, 'ik blijf er bij, en dat is mij niet uit het hoofd te praten; al willen wij voor een oogenblik aannemen, dat voor deftige en statelijke zaken onze hortende en krakende woorden nog al te gebruiken zijn; - voor al wat wel luidt, wat melodieus klinkt, wat liefelijk vloeit, hebben wij geen ooren, en onze taal geen geluiden. En daarom ook,' ging hij voort, op een orakeltoon, alsof er geen mensch in de wereld aan twijfelen mogt, 'daarom ook is het te vergeven, dat wij geen enkel zoetvloeijend dichter hebben; daarom is het niet te verwonderen, dat hunne denkbeelden ook alle even stijf, afgemeten, deftig en taai zijn.'

Ik was op het punt om mij kwaad te maken, maar begreep gelukkig nog bij tijds, dat dit eene dwaasheid zou wezen, vooreerst omdat het een aanval op een windmolen geweest zou zijn, en ten tweede, omdat ik, als ik met hem begon, met negen en negentig honderdsten van ons tegenwoordig 'lezend publiek' kwade vrienden zou worden, die er, zoo al niet juist zoo, dan toch ten naastenbij zoo over denken als hij.

Ik liet hem dus geduldig doorpraten.

'Kijk eens hier, om u nog meer te overtuigen,' ging hij voort, terwijl hij de stelling: 'die zwijgt, stemt toe' in toepassing bragt, 'hier heb ik een paar stukjes, die ik gevonden heb onder pa-

pieren van een mijner neven, die even als gij een Hollanderomaan van 't eerste water was, maar toch om zijn fijnen en juisten smaak reeds eenigen naam in de letterkundige wereld had gemaakt. Zij schijnen hem gefrappeerd te hebben, want hij heeft ze met eigen hand afgeschreven, en ik ben overtuigd, dat ze u ook bevallen zullen - al is het Fransch,' voegde hij er op een sarkastischen toon bij.

''t Zal weêr wat wezen,' dacht ik bij mij zelven, want ik was gewoon een martelaar te zijn van mijne goedhartigheid, als hij mij Fransche kost van eigen of vreemd maaksel kwam opdisschen. Ik leî mij dus met onderworpen gelatenheid achterover tegen den rug van mijn *voltaire*, en nam het voorkomen aan van te luisteren - neen, toen hij een paar regels gelezen had, luisterde ik werkelijk, eerst onwillekeurig en langzamerhand met meer en meer aandacht, want, dat moet ik zeggen, hij las met gevoel, en die woorden waren werkelijk poëzij in de volle beteekenis van het woord. Zie hier het eerste der twee stukken:

La belle morose.

Clara, dis moi, ce qui peut avoir troublé ton petit coeur, qui ne trouve plus que le chagrin au milieu de la joie alentour; qui se dessèche et s'effeuille comme une fleur, languissant après la rosée du matin?

Eh, les amants te manqueraient-ils? Ton coeur n'a qu'à choisir, car ils se pressent sur tes pas. Dès que tu voudras, un seul de tes regards les enflamme, les brûle, les consume.

Ecoute la voix du Zéphyr, folâtrant dans les branches de l'aune, chantant dans les roseaux. Sois gaie, gaie, gaie, dit-elle; sois gaie, murmurent les ondes, en se brisant sur la rive.

Vois, les fleurs innocentes t'invitent à jouir du bonheur. Vois, le soleil même te jette un regard d'amour, en espérant de rendre la gaîté à ton coeur.

Mais, si malgré leurs conseils, ils ne peuvent ranimer la joie dans ton âme; essaye, ma capricieuse, si tu peux faire pleurer les ondes murmurantes, les arbres, les fleurs innocentes, le soleil au regard de feu.

'Bravo,' riep ik onwillekeurig, toen hij aan het einde gekomen was, 'daar geef ik u in eens gelijk in: dat is werkelijk bekoorlijke poëzij; denkt gij, dat ik zoo exclusief ben, om dat niet te erkennen? Daar is in dat stukje iets innigs naïfs, iets - -'

'Niet waar,' hernam hij met eene uitdrukking op het gelaat, die ongeveer zeggen wilde: ik wist wel dat ik je krijgen zou, 'dat is *suave*, idyllisch in de ware beteekenis van het woord. Wat is die greep in die laatste strophe gelukkig, en hoe natuurlijk gedacht! Eerst doet hij alles om de knorrige schoone op te wekken, door ze op de weelderige vrolijkheid van de geheele natuur te wijzen, en dan - mij dunkt ik zie hem zich lagchend omdraaijen, om haar in haar gepruil te laten zitten - dan wend ik me weêr tot de beek, de bloemen en de zon, die storen er zich niet aan - maak die eens aan 't pruilen als gij kunt!'

'Allerliefst,' herhaalde ik, 'en juist die laatste gedachte bevalt ons, omdat daarin het slaafsche, wekelijke en smeltend sentimenteele vervalt, dat anders in die soort van gedichten, vooral bij de Franschen, heerscht, dat u altijd doet denken aan de Colins uit de balletten, met hunne fijne witte hemdsmouwen, roode bretels en linten aan hunne stroohoeden, die ieder oogenblik genade smeeken en dreigen te sterven bij het

minste pruilende woordje en duistere blikje. Daar is gevoel van liefde, gepaard met mannelijke kracht in die woorden. Wie mag er de dichter van zijn?'

'Dat weet ik niet,' antwoordde hij, 'maar je kunt aan alles zien, dat hij ten minste honderd uur hier van daan geboren is. Ik zou wel eens willen zien, dat hier in 't land.....'

'Laten we nu, bid ik u, voor een oogenblik eens geen vergelijkingen maken,' viel ik hem in de reden. 'Wanneer wij eens rond gingen zoeken.....'

'Dan zoudt gij niets vinden, mijn waarde, geloof mij, maar zoek als gij lust hebt, en laat mij dan vooral waarschuwen, als gij wat gevonden hebt, want dat zal wat fraais wezen, en ik houd van curiositeiten. Maar voorloopig wil ik u het andere nog eerst lezen, als gij 't goedvindt.'

'Gaarne,' hernam ik.

''t Is in hetzelfde genre,' zeî hij, 'en mij bevalt het nog meer dan het eerste. Luister:

L'amour de son dard de feu atteint le rossignol, qui se lève. Aux sons éclatants de sa voix tous les hôtes ailés du bocage s'animent et à son tour mon chalumeau est éveillé par leurs chants. Voyons si sa voix mélodieuse, empruntée au concert des oiseaux, comme l'aurore fera lever les deux soleils de ma Rose bien aimée, voilés par le sommeil, qui les empêche de briller dans les cieux.

Eveille-toi, voix céleste, éveille-toi, fais taire le chantre aîlé, sois plus douce dans tes accords mélodieux, que le chant plaintif et langoureux du rossignol. Qu'il se plaise à t'écouter en silence, pour t'emprunter des sons si tendres. Mais pourtant modère l'éclat de ta voix, o roseau harmonieux; charme le sommeil de ma bien-aimée sans l'interrompre, car peut-être en cet instant ne donnerait-elle pas pour toute la richesse de la verdure printannière, les songes qui l'animent - les doux images d'un rève charmant et trompeur.

Peut-être en ce moment daigne-t-elle m'entendre; peut-être m'accorde-t-elle ce qu'elle me refuserait en s'éveillant; peutêtre ses lèvres presseront-ils doucement les miennes; peut-être ses yeux m'inviterontils à y repondre.

Mais vois, tandis que je ne formule que de vaines poroles, qui s'évaporent dans la rosée du matin, les colombes en becquetant se moquent de ses rèves et des miennes, et sans perdre les heures fugitives ne jettent pas leurs baisers au hasard des vents. Eveille-toi, ma bien aimée, éveilletoi, pourquoi languir et soupirer davantage; pourquoi ne pas jouir de la félicité suprême, quand tout nous y invite: les colombes amoureuses, la jeunesse, la beauté du printemps.

(Het vervolg bij de eerste gelegenheid.)

Brievenbus.

VI.
Brief over een genootschappelijk Zendeling-genootschap, dat, niettegenstaande zijn toenemenden bloei, en orthodoxe breischool, nog steeds wordt aangevochten.

Mijnheer de redacteur!

Gaarne zouden wij onze mededeelingen over de *Mededeelingen van het Nederlandsch Genootschap van de Evangelisch-Luthersche Zending* in uwen spiegel voortgezet hebben: maar de aanteekening, waarin gij verklaardet ze niet meer te zullen plaatsen, heeft ons de vrijmoedigheid benomen tot de inzending. Intusschen vreezen wij, mijnheer de redacteur! dat de directeurs van dat Genootschap bedroefd zullen zijn als zij zien, dat er op hen en hun werk door ons geen acht wordt geslagen, en dat gij zelfs onverschillig zult worden voor hun Genootschap. Daarom moeten wij u dezen schrijven ten berigte der verschijning van een viertal nommers der *Mededeelingen* in één nommer, en getiteld: *Ons Genootschap.* O! het is zoo belangrijk! Het behelst de geschiedenis van het Genootschap, en dan zijne verdediging. Wij lezen er, hoe het getal leden en begunstigers 1040 bedraagt, die maandelijks vergadering houden in het kerkgebouw der Engelsch-Gereformeerde gemeente, dat zeker te klein is voor zulk eene groote menigte! In die vergaderingen heeft de secretaris, de dichter J. Hilman en de Medicinae doctor J.C. Focke, voordragten gehouden, en de voorzitter ingekomen vragen beantwoord. Die vragen betroffen de eenheid in de kerk, de godheid van onzen Heer Jezus Christus, het Socinianisme en het Pelagianisme, de verhouding der wedergeboorte tot den Heiligen Doop, den kinderdoop enz. Gij gevoelt, hoe naauw het verband is van dergelijke vragen met de Evangelisch-Luthersche *zending!* want de antwoorden dienden om ‘de geloofsgenooten bekend te maken met de groote schatten van hunne kerk, leer en belijdenis.’ Waarlijk een nuttig doel! Wij hopen, dat alle onkundigen leden en begunstigers worden: maar meenden in onze eenvoudigheid, dat deze ijveraars niet onkundig waren in die schatten. Hoe kan men zich toch vergissen!

‘Zonder groote opoffering van geldelijke middelen, die de kas te zeer zou hebben uitgeput,’ heeft het Genootschap gezorgd voor de uitgave van ‘onderscheidene zuiver Luthersche boekwerken.’ Eene lees-vereeniging voorziet daarenboven ‘in de dringende behoefte om bekend te worden en te blijven met de kerkelijke aangelegenheden in de Luthersche wereld, omtrent welke men alhier, zelfs in beschaafde kringen, niet zelden de onbegrijpelijkste onwetendheid ontmoet.’ Daardoor zal de Luthersche wereld zeker meer bekend worden aan de leden der Luthersche kerk!

Het Genootschap acht het ‘beklagenswaardig, dat in Nederland de scholen van de kerk zijn gescheiden, en alléén instellingen van staatswege zijn’ (?!)

Zou het den tijd der heerschende kerk terugwenschen, toen de Luthersche kinderen op de scholen den Heidelbergschen catechismus moesten leeren? Wij durven het niet gelooven.

Het Genootschap oordeelt, ‘dat de Bijbel in de Nederlandsche scholen een verboden boek is, en de vaderlandsche geschiedenis niet dan verminkt *mag* worden voorgedragen!’ Het wenscht dus Luthersche scholen te kunnen stichten, en heeft een begin gemaakt met eene ‘Naai- en breischool, uitsluitend bestemd voor meisjes, die in de Luthersche kerk worden opgeleid:’ waartoe ‘ook velen, die leden zijn van andere kerkgemeenten, liefdegiften schenken.’ Zij dient niet alleen om naaisters, maar om Luthersche naaisters te vormen!

In weerwil van al dezen arbeid zijn er nog menschen, die het *standpunt* van dit Genootschap niet goedkeuren, omdat zij meenen ‘dat de ware weg om de eendragt in de kerk te bewaren, niet alleen *in eenheid van leerbegrip*, maar voornamelijk *in gezamenlijke liefde tot onzen eenigen Heer en Zaligmaker Jezus Christus* moet geacht worden gelegen te zijn.’ Deze menschen ontvangen in de *Mededeelingen* eene hartelijke castigatie, bij de opmerking, dat ‘de regte leer nog regtens in de kerk bestaat, maar niet naar behooren wordt gehandhaafd.’ Tot bevordering van die handhaving werkt het Genootschap, ‘geenszins goedkeurende het hier en daar in andere kerken loopen,’ waarin het ‘de zucht ziet, die in het binnenste van des menschen harte schuilt, om iets bijzonders voor zich te hebben en zich te onderscheiden!’ Ook keurt het geheel af, ‘op gronden der leer en der christelijke eenvoudigheid, dat Luthersche Christenen des Heeren H. Avondmaal in eene andere dan de Luthersche kerk vieren, en stelt dit op gelijke lijn met den overgang tot een ander kerkgenootschap.’ Daardoor staat het regtstreeks tegenover de Synode, die het toelaat, en zelfs tegenover de grondwet van de Evangelisch-Luthersche kerk in de Nederlanden, die vergunt dat hare leden, bij verwijdering van eene eigene gemeente, zich voegen bij eene andere Protestantsche gemeente.

Zie, mijnheer de redacteur! hoe belangrijk de *Mededeelingen* nog zijn! De vroegere beschuldiging tegen bijna alle predikanten heeft het Genootschap niet teruggenomen, en toch wil het de goedkeuring en ondersteuning van hen! Het ademt eenen geest, die geheel in strijd is met den heerschenden geest der Nederlandsche Luthersche kerk, en toch beklaagt het zich over miskenning en tegenwerking! Het ontvangt liefdegiften van leden der Gereformeerde kerk, en toch wil het de Lutherschen terugbrengen tot de vijandschap, waarin vroeger Lutherschen en Gereformeerden tegenover elkander stonden! Behoeven wij wel op te merken, dat dit Genootschap der Evangelische kerk vijandig is en behoort tot de rigting die in Duitschland separatistisch werkt?

Ontvang mijnheer de redacteur! de verzekering der hoogachting van uwe dienstwillige dienaren, die den waren weg tot eendragt in de kerk blijven zien *in liefde tot onzen eenigen Heer en Zaligmaker Jezus Christus.*

VII.
Brief van een lidmaat der Hervormde kerk aan zijn vriend, over een zeer misselijk en bedenkelijk teeken des tijds.

Mijn waarde Albert!

Weet je 't al of weet je 't niet? begint een van Van Zeggelens verzen, en ik gebruik deze woorden om *en matière* te komen. Wat ik met die vraag bedoel? Niets anders dan u te vragen of gij al weet dat de Eris-appel voor goed zal geworpen en de fakkel der tweedragt ontstoken worden. De beslissing toch door de Synode der Hervormde kerk is genomen, om het regt der gemeente te handhaven in het kiezen van ouderlingen en diakenen, - met andere woorden, de directe verkiezing in te voeren in de kerk. Toen *ik* dat noodlottige nieuws hoorde, dacht ik eerst dat men op Kamschatka of Nieuw-Zeeland een dergelijke bepaling voor de Nederlandsche kerk had gemaakt; want dommer, doller, duizelingwekkender sprongen zijn er zeker niet te maken, dan waardoor de Synode zich heeft laten kennen als de eerste saltimbanques en acrobaten op het gebied der kerk? - Ik geloof dat de rust en de vrede gesjeesd zullen wezen, als de provinciale kerkbesturen in deze geen spaak in 't wiel steken, en betere blijken van gezond verstand geven dan die mannen met hunne holle theorieën en kasteelen in de lucht. Mijn geweten zegt mij dat ik geen oproer mag maken: maar als ik nu in een ongerijmde grondwet - hetzij kerkelijke of staatkundige - een artikel vind, dat noodwendig het oproer na zich sleept, dan kan mijn geweten zich niet bezwaard gevoelen als ik zulk een grondwet als zeer verderfelijk verfoei, en liever de oproerige bewegingen voorkom die uit de over-getrouwe naleving van een verkeerde wet voor de deur staan. De spraakverwarring van Babel kan niet grooter zijn geweest dan de verwarring, die nu staat los te barsten boven bijna iedere gemeente - en ik zou iedere stad of dorp aanraden bij voorraad een compagnie of wat stadssoldaten en veldwachters aan te stellen, ten einde in tijds gereed te zijn om moord en doodslag voor te komen, die, zonder overdrijving zij het gezegd, gewis het gevolg zullen zijn van een toegeven aan de democratische theoriën van den laatsten tijd, die ook in het staatkundige op de praktijk blijken schipbreuk te lijden. Nu gaan die directe verkiezingen in het politieke nog eenigzins op, omdat de burgerlijke magt stoffelijke middelen bezit om den eens gekozene te handhaven op zijne plaats, maar de gekozenen in de kerk, waar, zoo als teregt is aangemerkt, alles moet uitgaan van zedelijken invloed, persoonlijke achting en liefde! - ‘ik bespreek er een jongetje van,’ zou mijn tante zaliger uitroepen als de sloof het nog hooren kon, en daarmede willen gezegd hebben, dat de uitkomst allerbitterst zijn, en er nooit iets goed uit geboren worden zou. Gelijk gij weet, had zij een eigenaardige manier om zich uit te drukken. Ik bespreek er een jongetje van, zeg ik haar na met het oog op de laauwheid en de ongeschiktheid van ons volk voor directe verkiezingen; want met ieder jaar wordt de liefhebberij om te kiezen getierceerd ja krijgen de grootste voorstanders er kiespijn aan. En nu is het voorbeeld in 't staatkundige nog niet krachtig genoeg geweest om af te schrikken de proef andermaal te wagen op kerkelijk gebied. Als God de volkeren straffen wil ontneemt hij den koningen het verstand.

zegt een wijze - wat zou die diepe menschenkenner gezegd hebben van knappe, ja doorknappe menschen, die de kerk prijs geven aan baatzucht, omkooping, hierarchischen hoogmoed en de hemel weet welke leelijke dingen meer? Wie toch zullen hiervan de vruchten plukken dan de ultras? - Hun zal het niet zoo moeijelijk vallen met de middelen waardoor zij niet schromen hun doel te bereiken. Eene droevige ondervinding pleit, helaas! voor mijne meening. Of meent gij dat de smalle gemeente zich ongevoelig zal betoonen om bewerkt te worden? Of gelooft gij dat men er niet op uit zal zijn haar te sturen in de rigting, die men voor de alleenzaligmakende houdt? Of acht gij in het kerkelijke onmogelijk, wat in de eerste dagen der vrije verkiezing in het staatkundige plaats greep en welligt nog geschiedt, dat het der partij aan gedienstige geesten ontbreken zal? Daarenboven hoe zal het mogelijk zijn een collegie ouderlingen en diakenen te kiezen uit mannen, die verlangen zullen er een deel van uit te maken en die, met genoegzame kennis toegerust, lust zullen gevoelen om godsdienstige kwestien te behandelen, waar de strijdigste elementen elkander ontmoeten - en het odium theologicum, waar geen zwavelbegieting tegen baat, sterker zal invreten dan het odium in de druivenwingerden dezes tijds. De eene gekozene vóór, de andere ná, zal zich verontschuldigen, en liever zijn vrijen tijd schenken aan een aangenaam huiselijk gesprek, dan aan verregaand geharrewar te midden van zoo vele verdeelde opiniën, als waaruit zulk een ligchaam zal zijn zaamgesteld. Het oude spreekwoord der vaderen: ‘Eendragt maakt magt,’ zal hier voor altijd uitgewischt dienen te worden - terwijl de vergaderingen veel zullen gelijken op dispuut-collegies, waarvan de leden, bij gebrek aan degelijke argumenten, gewis hunne toevlugt zullen nemen tot voelbare bewijzen in den vorm van pook en aschbak, rotting en stoel. Directe verkiezing - de uitspraak der gemeente! Weet dan de Synode niet dat in 't staatkundige dikwerf een 17tal kiest voor ettelijke duizenden! De leden der kiesvereenigingen toch blijven in den regel t' huis uit traagheid en onverschilligheid, en hij dien het bestuur kiest is dikwerf de meest ongeschikte, en verre van de kundigste en voortreffelijkste, ja, maar al te vaak de coryphée eener cotterie. Hoeveel te meer zal dit stelsel in het kerkelijke gedreven worden dan in het staatkundige, en hoezeer zal daar de geest der overheersching gebied voeren over afhankelijken en zwakken van begrip of verstand! Bedrieg ik mij niet dan had de Synode zich moeten spiegelen aan een ander kleiner kerkgenootschap, waar, in eene gemeente, wier naam ik liefst verzwijg, de politie moest assisteren bij de keuze van den kerkeraad, wilde men niet toelaten dat de Christenen van hunne christelijke gezindheid zouden doen blijken - door handgemeen te worden en elkander te plukharen. Hebben *wij* er ook in onze kerk niet reeds proeven van hoe de nachtwachts en nachtwerkers, onder aanvoering van kleermakers en vischkoopers, tot dergelijke betuiging van christelijken ijver in staat zijn? Vrije keus! - Ik vrees maar al te zeer dat het geld ook een klank zal laten hooren, en het ‘*ik wil*’ van menig magthebbende en banierdrager zijne ondergeschikten en consorten zal brengen tot een onvrije keus, om den wille van zijn behoefte aan dagelijksch brood, of de zucht om in het oog van een

‘man Gods’ een uitverkorene te wezen. 't Is voorspeld dat de scheuring komen zal: en de voorspelling zal ten minste alzoo bewaarheid worden. Menig gemoedelijk Christen heb ik hooren zeggen: als die dwaasheid opgaat, ga ik over tot een kleiner kerkgenootschap, en ik geloof dat die *novelty* er toe leiden zal, want *de vrienden* kunnen er alleen bij winnen - en 171 vrienden uit Rotterdam zouden alzoo met enkele verblinde liberalen de mijn hebben aangelegd, die de kerk uiteen zal doen spatten. Het jaar 1848 moge in vele opzigten gezegend zijn geweest; maar de vruchten die het in 1854, op deze wijze, zou afwerpen voor de Nederlandsche kerk, zouden verschrikkelijk wrang zijn en giftig en een pestwalm der partijschap, des gewelds en der verleiding zou er uit opstaan, tot groot verderf van de waarheid en vooral van de liefde. - Liefde! ik bid u, ze wordt met dat artikel voor goed omgebragt en het regt des sterksten zal er door worden bevorderd, de tijden der heidenen waardig. De vrijheid zal er door vernietigd worden - en dat uit een geest voor vrijheid! De geest des Heeren spreekt ten minste er niet uit. En wat het mooist is - eene ontzagwekkende meerderheid verklaarde er zich pertinent tegen - en wenscht met mij het verwerpen door de bevoegde magt als eenig anker des behouds. De volksheerschappij kan niet door het Christendom worden verlangd; de heerschappij van den geest van Christus moet gewenscht. En wat men voor het artikel aanvoere als zou ooit in de Hervormde kerk de vrije verkiezing aan de gemeenten zijn geschonken, het is ten eenenmale in strijd met de geschiedenis, en diegenen onder de voorstanders en drijvers dezer zaak, welke van den terugkeer tot 1618 alle heil verwachten, mogten zich schamen hierin zoo in strijd te zijn met de Dordtsche vaderen. En waar zou het heen moeten, indien het artikel tot uitvoering gebragt werd? - Ik zeg *werd*, want ik heb de beste gedachten van de provinciale kerkbesturen - de toepassing toch zou onchristelijk zijn, als men de bedeelden, de minderjarigen en nog eenige andere zou wenschen te weren van de stembus, die ik de doos van Pandora heet van onzen tijd - alsof die lieden niet evenzeer lidmaten waren van de gemeente en daarom verkort zouden worden in hun wettig regt: immers, zal het artikel waarheid zijn, dan ken ik geene andere bevoegdheid dan het lidmaatschap, en geene maatschappelijke positie of jarental kan aanleiding geven om hette ontnemen aan wie ook. De lidmaten toch zijn mondig verklaard en de kerk kent geene andere mondigheid; maar ook juist in die toelating der massa ligt het gevaar: want het zal altijd moeijelijk zijn het koren te wannen van het kaf - dat is, de zedeloozen, de huichelaars te weren, die in vroeger jaren als lidmaat zijn aangenomen - en dus den geest des kwaads te bannen, waar alleen de Heilige Geest, de geest van orde, heerschen moet. En ik zou liever maar in eens een heirleger Kroaten of Kozakken den brand zien steken in de heiligdommen der gemeente, dan dat ik het gemeen den moker zou zien opnemen om de gemeenten te vernielen. - En dat er vernieling in geestelijken zin zal plaats hebben, als de provinciale besturen onverhoopt en ondoordacht ja en amen zeggen op deze handeling der Synode, is ontegenzeggelijk, even als men dan gerust zal mogen uitroepen: *fuimus Troës.* Ik heb u mijne denkbeelden en mijne vrees wel wat *pêle mêle* meêgedeeld: maar ik ge-

loof toch dat het u niet al te onduidelijk zal zijn gebleken, dat ik de toekomst niet zonder zorg te gemoet zie en dat men vergeet hoe de wijsheid der Dordsche Synode van 1574 duidelijk is gebleken in de uitspraak: *de kerkeraad zal het regt der verkiezing hebben.* Zij kende de menschen beter dan de Synode van de laatste dagen ze schijnt te kennen - en ik hoop maar dat vrees en zucht tot toegeven voor en aan eene verderfelijke partij geen invloed zal hebben gehad op de stemming. Piet, dien gij kent, heeft al eene satyre op de Synode klaar, waarin hij haar bollen noemt, die de vrede der kerk eene onuitdroogbare bron hebben geopend, maar ik heb hem geraden die nog en portefeuille te houden tot later, en ze te verscheuren als de provinciale kerkbesturen - en dit wacht ik van hunne kordate wijsheid - zullen hebben tegengehouden door hun *veto* wat de revolutionnaire Synode, die ik daarom alleen zou willen removeren gelijk in den Franschen tijd, verkorven heeft.

Maar - mijn epistel is lang genoeg, schoon ik nog veel meer zou wenschen te pennen over deze aangelegenheid - het *to be or not to be* van de kerk - en over zoo menige andere dwaasheid, die mij bedroeft en ergert. Word echter niet moedeloos als zoo velen onder deze dreigende wetsbepaling, en bid met mij om licht voor allen, die geroepen zijn haar te casseren - willen zij niet hun eigen licht, hun eigen leven uitblusschen en een zelfmoord helpen plegen aan de Hervormde kerk.

Ik eindig met een woord der Synode zelve, den 28 Julij jl. uitgesproken: ‘De Synode verklaart dat het diep te betreuren is, als er misbruik gemaakt wordt van de gezegende vrijheid die onze Hervormde kerk geniet, en dat elk die deze kerk en het Christendom lief heeft, daarom zich zelfs voor den schijn van ongebreidelde vrijzinnigheid moet wachten.’ Zoudt gij deze les van de Synode nog niet eens aan de Synode zelve kunnen voorhouden?

Gode bevolen!

Uw

Q.N.
Lid der Hervormde kerk.

Een eeuwige knappe vent.

Een allerliefst lief mensch.
(Zie: Tijdspiegel, Sept. 1854, blz. 211)

Godgeleerdheid. - Wijsbegeerte. - Staatkunde. - Opvoeding en onderwijs.

De tweede zondeval.

Muntinghe maakt in zijn voortreffelijk werk, de geschiedenis der menschheid naar den bijbel, opmerkzaam op de overeenkomst, die er bestaat tusschen het verval van godsdienstige begrippen in de oude wereld en den teruggang in godsdienstkennis in de christelijke kerk der middeneeuwen.*) Inderdaad er bestaat eene groote overeenkomst tusschen deze twee tijdperken van teruggang in de kennis des Eeuwigen, groote overeenkomst tusschen den eersten tijd der menschheid toen men God verliet, van God zich scheidde en den lateren tijd, toen men den Eengeboren verliet, van het woord zich losrukte. - Geen wonder, dat dan ook de gevolgen in beide tijdperken tamelijk gelijk waren. De eerste menschen verlieten God; in de middeneeuwen verliet men Christus. De eerste menschen maakten zich los van Gods woord, de middeneeuwen van Christus' woord. - De eerste schrede der menschheid op den weg, die van God afleidt, werd door ongeloovige wijsgeeren genoemd ‘ein Riesenschritt’ der menschheid; de voortgang op den weg, die van Christus afvoerde, werd door ultramontanen ein Riesenschritt der kerk geacht. Wederom groote overeenkomst tusschen het oordeel der ongeloovige wijsbegeerte en het oordeel eener bijgeloovige partij, tusschen het streven des ongeloofs en dat des bijgeloofs.

Maar is het niet onregtvaardig zulk eene vergelijking te maken? Is het niet hard van een tweeden zondeval te spreken, in dezen zin? Is Christus niet altijd aangeroepen en vereerd als Gods Eengeboren? Heeft de Roomsche kerk zelfs niet zeer geijverd voor de godheid van Christus? Beschuldigt zij het protestantisme niet, dat het dit dogma begint te verwerpen? Klinkt niet de lofzang den Middelaar ter eer in al de kerken der Katholieken? Staat niet op al hunne tempels het teeken des kruises, het zinnebeeld der verlossing? Toch is onze bewering niet uit de lucht gegrepen, niet onregtvaardig, dat men vooral in de middeneeuwen Christus verliet. Op deze beschuldiging steunt toch het regt der protestanten. Daarom alleen is het protestantisme ontstaan: het protestan-

*) Muntinghe, Geschiedenis der menschheid, enz. I. 201 enz.

tisme zou onregtvaardig zijn, slechts eene oppositie zonder beteekenis en zonder kracht, slechts de oorzaak van onnoodige verwarring in Christus' kerk, wanneer onze beschuldiging onregtvaardig was. Daarom protesteren wij nog, omdat wij tot Christus terug willen keeren. En wat het protestantisme aan het Katholicisme te zeggen had, wordt uitgedrukt in deze beschuldiging: gij hebt Christus verlaten. Al prijkte dan op hunne prachtige kathedralen het teeken des kruises, al droegen zij dit zinnebeeld der verlossing op hunnen boezem, al plaatsten zij het beeld des gekruisigden op de graven hunner dooden, al gingen zij onder de banier des kruises ten strijde, al maakten zij telkens teekenen, die aan het kruis moesten herinneren, nogtans heeft men den weg bewandeld, die van Christus afleidde. - Daarom alleen heeft het protestantisme regt van bestaan. - Men heeft menschen als Maria geëerd nevens den godsgezant en gelijkgesteld met den Eengeboren. De leerstoelen, van welke men het volk toesprak, hebben weêrgalmd van de namen van menschen, van heiligen, die na hunnen dood werden vereerd, of van pausen, die onvoorwaardelijk moesten gehoorzaamd worden. Is dit geen bewijs genoeg? Er zijn nog andere en beslissende. Wat was het verlaten van God door de eerste menschen? Ook zij bleven God erkennen voor den schepper van hemel en aarde, ook zij riepen den naam des Heeren aan, bragten offeranden den Eeuwigen ter eer, en noemden zich kinderen Gods. Henoch wandelde zelfs met God. Maar zij hadden opgehouden zich geheel en onverdeeld aan den hemelschen vader over te geven, onvoorwaardelijk Hem te gehoorzamen, Hem boven alles lief te hebben met opregte kinderlijke liefde; zij waren ontrouw geworden aan Gods woord, overtreders van Gods gebod. Zij hadden den band losgemaakt, waarmede het redelijk schepsel aan den schepper en vader was verbonden. - En wat heeft men vooral in de middeneeuwen gedaan? Heeft men Christus verheerlijkt? Voorwaar, het protestantisme zou slechts eene oproerige beweging zijn op kerkelijk gebied, indien men vóór Luther den Christus Gods verheerlijkt had. 't Was echter niet genoeg ter verheerlijking des Verlossers, dat men zijnen naam aanriep en Heere, Heere, bad. De zondige menschen bleven ook God aanroepen. 't Was niet genoeg dat men de moeder zalig prees, die zulk een zoon gebaard had. - De verheerlijking van Christus bestaat niet in eenige ligchaamsbeweging, in het buigen eener knie, of in het vouwen van handen, of in het sluiten der oogen, of in de wijze waarop het stemorgaan eenige klanken voortbrengt. Om Christus te verheerlijken moet men Zijn woord boven alles stellen, Zijn voorbeeld als het eenige achten en volgen, Zijn zoendood als het eenige middel ter verlossing van zondaren aannemen, Zijn leven in zich opnemen. - En deed men dat in de middeneeuwen? was dat de hoofdinhoud der prediking van priesters en monniken in de prachtige kathedralen, waarop het teeken des kruises stond? was dat het doel naar hetwelk de bisschoppen van Rome streefden? Dat het éénige, wat men zocht in de ontelbare kloosters? Neen, al de afwijkingen, al de treurige afwijkingen van de eenvoudigheid des christelijken geloofs, kunnen niet anders verklaard worden, dan uit een verlaten van het woord des Heeren. - De Heilige Schrift, Gods woord tot den mensch lag begraven onder het muffe stof der nooit gebruikte bibliotheken. - Aan duizenden was de Bijbel onbekend

als de Koran of de Talmud. - Zou het dan onregtvaardig zijn, als wij zeggen, dat men Christus verliet, althans op den weg voortging, die van Christus afleidde? Zoo is de zonde van Adam de eerste schrede op den weg die van God afvoerde, en God alleen weet, waartoe de kerk van Christus op aarde zou gekomen zijn, als zij onverhinderd voortgegaan ware op den weg, waarop men reeds zoo groote schreden gezet had. Maar gelukkig heeft het protestantisme, hoe zwak ook in schijn, krachtdadig belet, op dien weg zoo snel voort te gaan, als men ten tijde van Luther deed.

Bij den eersten zondeval speelde de hoogmoed de eerste rol; de begeerlijkheid wordt door den hoogmoed ontboeid van den teugel, die haar besturen moet; zij waagt 't zelfs Gods geboden te overtreden, al is de dood de straf der ongehoorzaamheid. - Als de mensch zich van God verwijdert, dan zoekt hij in zichzelven het middenpunt van zijn begeeren en streven en de zelfzucht treedt in plaats van de liefde tot God. Zij kweekt de begeerlijkheid, omdat de mensch aan de neigingen des vleesches waarde voor zijn geluk gaat toekennen, en dwaas genoeg is, om naar de stem der zinnelijkheid meer te hooren, dan naar de stem van God. En wat was de hoofdoorzaak van het verval der christelijke kerk? De hoogmoed van den mensch, die zichzelven niet verloochenen wilde om Christus te volgen, terwijl hij den hoogmoed zoo ver dreef, dat hij bij een volkomen gebrek aan zelfverloochening, deze deugd meende te bezitten, omdat hij er eene karikatuur van vertoonde in het monnikenleven. Constantijn de Groote werd Christen. Men waande het evangelie verheerlijkt, omdat de caesar er zijne kroon op leide. In plaats van vervolging kwam verheffing der Christenen. In plaats van smaad werden roem en eer den aanhangers van Christus geboden. De Avondmaalbekers werden van goud, de kerken prachtig, de kleeding der priesters luisterrijk, maar het licht des Christendoms begon te tanen, de priester werd trotsch, de wereld drong binnen de kerk. - De heerschzucht der bisschoppen van Rome werd geboren uit de beschouwing van de verhevenheid van hunnen zetel, vermits zij de eerste priesters werden in het Romeinsche rijk; en die heerschzucht was de voornaamste bron, waaruit het bederf in godsdienst en zeden ontsprong. De geest der hierarchie kwam tot zijne grootste ontwikkeling in den persoon van Hildebrand. In dezen man klom het streven der pausen tot een toppunt. In hem werd het openbaar wat de geest van het pausdom is, als hij in een individu als Hildebrand en in een tijd als die van Hildebrand werkt. ‘Gregoire VII’ zegt Bayle ‘doit avoir place parmi les grands conquerants.’ Er moest maar ééne magt op aarde zijn, namelijk die van den paus. Gregorius zeide: ‘gelijk de aardsche schepping twee lichten heeft, het grootere, de zon, en het kleinere, de maan, zoo was de apostolische (pauselijke) magt gelijk aan de zon, en de wereldlijke gelijk aan de maan. En zoo als de maan haar licht ontvangt van de zon, zoo bestonden keizers en koningen alleen door den paus, omdat deze door God aangesteld was. Alle magten op aarde waren aan den paus als aan den plaatsbekleeder van Christus op aarde ondergeschikt en gehoorzaamheid verschuldigd. Hun land was hun door de geestelijke heerschappij voor eenigen tijd overgegeven, totdat het den paus behaagde het weêr terug te nemen.’

Niemand zal de bekwaamheden van

Gregorius VII ontkennen, maar niemand kan ook blind zijn voor het doel, waartoe die bekwaamheden werden gebruikt, en voor den geest, waardoor zij bestuurd werden. De geschiedenis van het pausdom is dan ook eene geschiedenis van aanmatiging en heerschzucht. Hooger dan de troon der keizers van het heilige Roomsche rijk moest de zetel zijn van den bisschop van Rome. Hildebrand kon het dulden, ja beval het, dat Hendrik IV drie dagen en drie nachten stond tusschen de hooge muren der voorpleinen van Canossa barrevoets en als een bedelaar. Zoo ziet men hier, als bij den eersten zondeval, den hoogmoed als den eersten factor.

De eerste menschen wilden zelven weten wat goed en kwaad was; zij wilden zijn als God, kennende goed en kwaad, zelven weten wat zij te doen en te laten hadden. Dat was altijd het ongeluk der menschen, dat zij zich niet wilden laten besturen. Velen wilden zich niet gaarne nederzetten aan de voeten des Heeren. Zelven willen zij weten wat waarheid is. Zelven willen zij eene theologie uitdenken, eene zedeleer vaststellen, zoo zelfs dat men nog heden zedelijke stelsels construeert, waarin men en het voorbeeld en het woord van den zondeloozen, den volmaakten mensch ignoreert. Het is thans ons oogmerk niet aan te toonen hoeveel kwaad zulk eene philosophie, die alles wil weten, alles wil bepalen aangerigt heeft. In hare ijzeren logische vormen heeft zij de levensvolle leeringen van Christus opgesloten, zoodat des Heeren woorden die geest en leven zijn, overgingen in naakte bepalingen, welke meestal slechts een enkel verstandsbegrip uitdrukten, soms de minst schitterende zijde voorstelden; gelijk wanneer men een fijn geslepen edelgesteente, dat naar alle zijden glans verspreidt, zoo vatte in een lijst van metaal, dat slechts eene der scherpste maar minst glanzende punten zich vertoonde, omdat men het wilde gebruiken om te snijden. Men leze wat Anselmus gemaakt heeft van de rijke, veelzijdige leer der verzoening met God, - de leer der transsubstantiatie, hoe scherpzinnig ook verdedigd, wat maakte zij van het Avondmaal des Heeren? - In een enkel verstandelijk begrip moest niet zelden de levensvolheid van het Evangelie worden opgesloten en ineengeperst. De scholastieke wijsbegeerte was in schijn de slavin der kerk, maar inderdaad stelde zij hare eigene beginselen vast en gebruikte slechts voor hare begrippen de woorden der Heilige Schrift. IJdele disputen, nietige redeneringen werden onder den schijn van groote geleerdheid uitgevent. - Die geleerde mannen hielden de fakkel der wijsbegeerte van Aristoteles over het Evangelie, en bemerkten niet dat het licht van Christus slechts verdonkerd werd door den rook. - Terwijl de wijsgeeren aldus te kennen gaven, dat men zelf wilde weten wat men te denken, te gelooven had, maakte eene grondelooze willekeur wetten, die met Christus' woord in strijd waren en betoonde daardoor den wil om zelf te willen weten wat men te doen of te laten had.

De grootheid van Christus' kerk bestaat in hare nederigheid, hare zelfverloochening. - Toen zij deze deugden beoefende was zij groot en eerbiedwaardig; - maar wat werd zij later? De Roomsche kerk bedelde om grootheid en eer; zij streed om eene aardsche kroon, zocht naar het bezit van de koninkrijken der aarde en naar schatten, terwijl Christus gezegd had: ‘zoek eerst

het koninkrijk der hemelen.' Zelfzucht was het wezen der eerste zonde; zelfzucht was ook het wezen van den tweeden zondeval. De Roomsche kerk kende immers geene zelfverloochening; zij zocht er slechts den schijn van en was tevreden met de monnikspij. - Maar om de waarheid te onderzoeken, Gods woord vrij te laten, het geweten der menschen te laten spreken, vrijheid van geloof en onderzoek te schenken, dat waagde zij niet, omdat zij er haren bloei en haren glans niet aan durfde wagen.

Bij zooveel overeenkomst tusschen de zonde der eerste menschen en de zonde der Roomsche kerk, vooral in de middeneeuwen, kan het dan ook geene verwondering baren, dat de gevolgen van beide afdwalingen veel gelijkheid met elkander hadden. - Vergelijken wij toch den godsdienstigen toestand der volken van de oude wereld met den toestand der Roomsche kerk, dan vinden wij daar dezelfde gevolgen terug, die de eerste zonde aan de wereld gaf. Verval van godsdienstkennis was vooreerst de wrange vrucht van de zonde der menschen. Weldra kenden de redelijke schepselen des Eeuwigen den hemelschen Vader niet meer. Weldra knielden menschen voor een afschuwelijk Molochsbeeld, terwijl zij hunne kinderen leiden in de gloeijende armen van het gedrocht. De Egyptenaar boog zich ootmoedig voor eene rundergestalte. Griekenland aanbad goden, zooals wij die uit Homerus kennen, wraakzuchtig, naijverig en zinnelijk als de ruwe helden voor de muren van Troje. - Als in lateren tijd het menschelijk verstand werd ontwikkeld, als kunsten en wetenschappen bloeiden, als waarlijk diepdenkende, scherpzinnige mannen het volk onderwezen, hoe weinig is 't dan nog wat zij weten en zeggen van God en onsterfelijkheid. Terwijl de kunsten, als beeldhouwkunst en schilderkunst en bouwkunst enz., zoo weelderig bloeiden, dat men twee duizend jaren later nog verrukt wordt door de klassieke vormen, nog genoodzaakt is om die voorbeelden te volgen als idealen - wist men van God zoo weinig, begreep men zoo weinig wat liefde was en pligt. - De Grieken ergerden zich over de leer van Socrates, omdat deze aan hunne goden niet geloofde. - Des edelen wijsgeers meer verlichte begrippen waren als vloekwaardige dwalingen in de oogen des volks. Men gruwde van den godloochenaar, die maar één God aanbad. Zelfs onder het Joodsche volk, hetwelk Jehova's wetten behouden had, hetwelk de schriften van Mozes en de profeten bezat, hetwelk zich op zoo bijzondere leiding en bijzondere openbaring beroemde, zelfs onder dat volk was de godsdienstkennis zoo diep gezonken, dat men nu eens den Eeuwigen beschouwde als een nationalen beschermgod, dan Hem verliet om voor een leelijk Dagonsbeeld te aanbidden, eerst den profeet doodde, die leerde hoe men God aanbidden moest, dan den Christus kruisigde, als een godslasteraar meende te mogen doodtrappen, omdat hij wist wie de Vader was. - Hoe rampzalig was de kennis van God over de gansche aarde. Hier lagen geheele scharen voor een beeld van afschuwelijke gedaante, daar eerden zij een redeloos dier. Hier aanbad men de sterren, daar het vuur. Dat alles was het treurige maar noodzakelijke gevolg van de scheiding van God, van het verlaten van de eeuwige bron der waarheid. De mensch was zonder God in de wereld; hij maakte dus voor zichzelven goden, zooals hijzelf was.

En had niet het verlaten van Christus

dezelfde gevolgen? De diepste onkunde aangaande Gods wezen en eigenschappen, de onbegrijpelijkste dwalingen aangaande de aanbidding des Eeuwigen, de gevaarlijkste verzwakking van het zedelijk begrip worden in de middeneeuwen gevonden. Welke kennis kon men toch hebben van den Oneindige, welken men diende door ligchaamsbewegingen, als bedevaarten enz.? Welk begrip had men van den Eeuwige, wanneer men Hem de gebeden op den rozenkrans voortelde? Welke gedachten van een hemelschen Vader, wanneer men hem slechts door bemiddeling van anderen durfde naderen? Was er voor dat alles eenige grond in Gods woord? Gaf het Evangelie daartoe eenige aanleiding? Integendeel, als de Bijbel ergens klaar en duidelijk spreekt, dan is het op deze punten. Het Evangelie verwerpt zulk eene vereering bepaald en ernstig. Als men wandelde in het licht des Heeren, kon men nooit tot zoo groote duisternis vervallen. Zij moeten Christus verlaten hebben. De kaars werd onder de koornmaat gebragt. Christus brengt tot den Vader. Als men Hem volgt, komt men tot den Vader, maar als men Hem verlaat, verlaat men ook den Vader.

In de geheele oude wereld vindt men vervolgens priesters, die groot gezag hadden en als bijzondere gunstelingen der Godheid geëerd waren. Mannen, die boven de massa uitmuntten, trokken de aandacht, wekten verwondering, werden geraadpleegd en kregen daardoor een grooten naam van wijsheid en kennis. Zij werden dan ook spoedig geëerbiedigd als menschen in welke de geest der goden was. Hunne voorspraak werd ingeroepen, hun gezag gevreesd, hun naam gevierd. - Het gevoel van onwaardigheid voor God, een gevolg der zonde, maakt bevreesd en angstig voor God. Men durfde God niet te naderen, men sidderde voor den toorn der goden, en vreesde om vergeving te bidden. Zoo gevoelden zij dus behoefte aan middelaars, die Gods gunst genoten en voor hen wilden bidden en offeren. Adam had echter geen priester noodig, toen hij onschuldig was en kinderlijk geloofde. Abraham, Isaäk en Jacob hadden geene priesters. Het Israëlietische volk had echter priesters, en wel priesters door God aangesteld, maar niet omdat het Jodendom met zijne priesters de hoogste vorm der godsdienst was, maar om de onkunde des volks, om het gevaar van afgoderij enz. waren priesters aangesteld. - De mensch had derhalve behoefte aan priesters, omdat hij zich van God verwijderd had en zich buiten de gemeenschap des Eeuwigen gevoelde.

Hetzelfde verschijnsel moest dus terugkeeren, toen men afweek van den eenigen hoogepriester en middelaar. De diepe onkunde des volks, dat zich van den eenigen leeraar verwijderde, was oorzaak dat men menschen eerde als priesters, voorgangers en leeraars, zelfs in een tijd toen er bisschoppen waren, die hun eigen naam niet konden schrijven. Toen men afweek van den eenigen middelaar, moest het gevoel van onwaardigheid in den mensch de behoefte wekken aan priesters, die middelaars waren en gunstelingen der Godheid. De vereering der kerkvorsten in de Roomsche kerk begon te naderen tot den eerbied, dien men onder heidenen had voor een pontifex maximus of een Dalai lama. - De beschouwing van priesters als middelaars, als bevoorregte mannen, als rabbis en vaders, was daarenboven eene geheele ofschoon onbewuste miskenning van het wezen des Christendoms, van het godmenschelijke van 's Heeren persoonlijkheid, en van het middelaarswerk des Verlossers.

Onder heidensche volken werden menschen vereerd. Met het verlies van de kennis des Eeuwigen ging het gevoel van afhankelijkheid niet verloren, dat den mensch diep in 't harte gedrukt is. - De mensch bleef altijd bewust van het goddelijke in de schepping, maar hij wist niet meer waar hij het goddelijke zoeken moest, dat zich aan hem openbaarde in de geheele natuur. Lette hij op de zon, als oorzaak van licht en warmte zoo wonderbaar en noodzakelijk voor het leven der menschen, dan meende hij in de zon het goddelijke gevonden te hebben, en hij boog zich neder voor het heerlijk hemellicht. - Anderen zagen in het vuur eene wonderbare kracht, zoo onbegrijpelijk en zoo nuttig toch, en zij wierpen zich ter aarde rondom de opstijgende vlammen, waarin men het goddelijke zich openbaren zag. Wijzen of helden, die door schitterende talenten uitmuntten boven de menigte, werden beschouwd als hoogere wezens met goddelijke eigenschappen en weldra vereerd. - Maar men zag nog wel eens in den wijze de beperkte grenzen van het menschelijk verstand, men merkte nog wel eens in den held minder heroïeke deugden op en de vereering bleef daardoor binnen zekere grenzen. Maar waren zij gestorven, de stoute helden of de kloekmoedige weldoeners van een volk, dan vergat men ligt de zwakheden van den sterveling. De deugden der ontslapenen werden overgeleverd aan het nageslacht, overdreven door de geestdrift voor hunne nagedachtenis en gesierd met de aureole der opofferende vaderlandsliefde. Dan klom de vereering tot aanbidding van de ontslapenen, als goden op den Olympus geplaatst. Daarentegen zag men bij de oude Grieken miskenning der menschenwaarde in het oordeel over vreemde volken, die zij barbaren noemden en verachtten, in de behandeling van slaven, die zij naauwelijks boven het dier waardeerden, terwijl men aan den anderen kant den sterveling tot aanbidding toe vereerde. Hetzelfde verschijnsel keerde terug toen men Christus begon te verlaten. Men kende Hem niet meer in wien de volheid Gods ligchamelijk woonde, in wien men den Vader zag; men zag niet meer Gods engelen opklimmen en nederdalen op den Zoon des menschen, en men zocht het goddelijke in het geschapene.

Aan het hoofd van het kapittel der treurige afdwalingen in de aanbidding staat de vereering van de maagd Maria. Aan haar bragt men eene hulde die alleen den Schepper toekomt, aan haar schreef men eigenschappen toe die deugden zijn der goddelijke natuur, - wijze mannen en dappere helden op kerkelijk gebied werden eerst hooggeacht, later vereerd, na den dood aangebeden, zelfs hun gebeente ontving de hulde van aanbidding. Ja, aan hunne ligchaamsdeelen die men met moeite tegen de verrotting bewaarde schreef men bovennatuurlijke krachten toe, tot genezing en vergeving van zonde. En wat men in deze mannen voor hooge wijsheid aanzag of als buitengewone deugd bewonderde, dat was niet zelden beneden het niveau eener zeer middelmatige zedelijkheid, ja soms ook wel onchristelijk inderdaad. - Men wist dus niet meer waar men het goddelijke zoeken moest, men kende niet meer het wezen der goddelijke heiligheid en der goddelijke liefde. Schepselenvergoding was het gevolg van den eersten zoowel als van den tweeden zondeval. - Wonderbare tegenstrijdigheid; de mensch was te hoogmoedig om God te aanbidden en hij boog zich voor een sterveling; hij weigerde te hooren naar het woord van God en nam onvoorwaardelijk het woord

van menschen aan. Ook in levenlooze dingen, in doode, niet organische ligchamen zocht men het goddelijke; het uit den hemel gevallen beeld te Epheze vond in de kerk van Christus ontelbare tegenhangers, maar het woord dat Paulus de gezant van Christus te Epheze sprak, dat het geene goden zijn die met handen gemaakt worden, werd vergeten. In het brood op de tafel des Heeren zag men God zelven. Na het magtwoord, de bezwering eens priesters veranderde meel in goddelijke natuur. Denkbeeldige wezens werden in menigte door de ontstelde verbeelding voortgebragt en het geloof onzer heidensche vaderen aan spoken, toovenaars, weerwolven, baande zich een weg tot in het binnenste der Christelijke kerk. Men zag iets buitengewoons, iets goddelijks in duizend dingen, in duizend gebeurtenissen. De geschiedenis der middeneeuwen is opgevuld met verhalen of liever onnoozele vertellingen van toovenaars - of wonderbare werken van heiligen. Aan de boorden van den Rhijn vindt men overal de verweerde puinhoopen van de oude ridderburgten op de kruinen der rotsen. En wat men onder het volk hoort van de geschiedenis dier burgten is alles buitengewoon en wonderbaar en nog gelooft de menigte aan die fabelen.

En met die vereering van menschen, als een gevolg van onkunde der goddelijke en menschelijke natuur, ging ook gepaard eene miskenning en verloochening van de waarde des menschen. Men weet hoe de menigte door de priesters beschouwd werd, tot welk eene onwaardige en slaafsche onderwerping de leeken gebragt werden. Zij moesten den priester onvoorwaardelijk gehoorzamen niet alleen, maar zij mogten zelfs niets denken, niets gevoelen, niets verlangen dan wat de priester wilde dat zij denken gevoelen en verlangen moesten. De geschiedenis der inquisitie, misschien de wreedaardigste die er bestaat, is genoeg om te bewijzen, hoe men den leek beschouwde, wat men van hem wilde maken.

Het Christendom leert evenwel den mensch in zijne regte waarde kennen, het toont den waren toestand des menschen aan, en zegt, hoe wij jegens onze medemenschen gezind moeten zijn. Het eischt liefde voor allen, maar vereering en aanbidding voor God alleen. Christus wil hartelijke gemeenschap onder menschen als onder broeders van één gezin, hij wil broederzin voor den Christen, gebed voor den ongeloovigen, liefde voor alle menschen en waardering der menschelijke natuur. Maar het Evangelie leert ook den ontzaggelijken afstand die er bestaat tusschen den Oneindigen en den mensch die van gisteren is, tusschen den Eeuwigen en het schepsel dat naauwelijks even opduikt boven de grenzen van het niet, tusschen den Heiligen en den zondaar.

Als de mensch in gemeenschap leeft met God, dan komt de gedachte niet in hem op, om eene zinnelijke zigtbare voorstelling van de Godheid te hebben. Hij weet dat God een geest is, die niet afgebeeld worden kan. Hij kent God als den Oneindigen, die niet onder zinnelijken vorm of zigtbare gestalte voorgesteld worden kan. Vol van God in het gemoed, bewust van Gods nabijheid, God aanschouwende in de schepping kan de mensch geene behoefte hebben aan eene afbeelding, die toch zoo ver moet blijven onder de voorstelling, die hij van God heeft. Abraham verlangt geene beeldtenis van Jehova. Mozes wenscht de aanschouwing van Gods heerlijkheid, maar de voorstelling van Jehova onder een zigtbaren vorm is hem een gruwel. Maar wanneer men de gemeenschap met God verlaat, wan-

neer men God niet meer kent, wanneer het gemoed niet meer vervuld is van God, wanneer de mensch zich niet meer bewust is van Gods nabijheid, dan ontstaat de begeerte om God op eenige zigtbare wijze te aanschouwen. De aanbidding van God in geest en waarheid is te moeijelijk voor den eindigen geest, die van God zich losrukte. Wij verlangen niet naar afbeeldsels van onze ouders of andere geliefden, als wij bij hen zijn, maar als zij verre van ons zijn; als de dood hen wegnam, dan hebben hunne beeldtenissen groote waarde. De mensch zag dan ook gaarne beelden van God, toen hij God verlaten had, verre van God was. Toen men nog meer eerbied had voor het Oneindige wezen, trachtte men door gedrochtelijke reusachtige beelden de Godheid voor te stellen. Maar juist door de beeldendienst moest het begrip van een Oneindig wezen meer en meer verzwakt worden en later zag men in een rundergestalte of in een stukje marmer, dat min of meer behouwen was, een beeld van God. Men heeft de beeldendienst onschuldig genoemd, omdat zij voortkwam uit den wensch naar aanschouwing van God, terwijl die begeerte de innigste en diepste is van den menschelijken geest, omdat zij zeer onderscheiden is van afgoderij en met 's menschen behoefte overeenkomt. Maar wie zal de Israëlieten prijzen, omdat zij een gouden rund gemaakt hebben? Wie zal Aärons handelwijze goedkeuren, omdat hij de beeldendienst niet belette? Wie zal de politieke schranderheid van Jerobeam loven, omdat hij gouden runderen plaatste te Bethel en te Dan? Wie kent niet de hooge afkeuring, waarmede Mozes en de Profeten van beeldendienst gesproken hebben? Aan wien is het strenge tweede gebod onbekend? Van beeldendienst tot afgoderij is daarenboven slechts eene schrede. - Als men gedurig voor een beeld ter aarde knielt, zal men dan altijd eene regte voorstelling hebben van dien God, die door het beeld wordt voorgesteld, zal de geest altijd opgewekt zijn om slechts aan den Eeuwigen te denken, wanneer men het beeld aanschouwt? Gelijk het gebed zoo dikwijls werktuigelijk wordt, omdat men zich God niet altijd levendig voor oogen stelt, gelijk het gebed dikwerf niet anders is dan een vouwen der handen en een sluiten der oogen, zoo moet het knielen voor een beeld dikwerf niet anders zijn dan het knielen voor een beeld d.i. afgoderij. De beeldendienst moet noodzakelijk het godsbegrip verzwakken, want hoe zou een beeld ooit eene voorstelling kunnen geven van Gods grootheid en liefde. - De poging van den mensch om God te leeren kennen blijft op aarde een streven, een opklimmen in de kennis des Heeren, een voortgang op den weg naar aanschouwing van Gods heerlijkheid, maar door de vereering van een beeld wordt dat streven belemmerd, door de aanschouwing van een beeld waant de mensch zich voldaan; hij legt zich op den eersten trap te slapen in plaats van hooger te klimmen. De beeldendienst was een gevolg van het verlaten van God, en zie, hoe in de christelijke kerk de beeldendienst terugkwam. - Langzamerhand was de vereering van beelden in de kerk toegenomen. In het jaar 726 liet Leo de Isaurier de beelden uit de kerken wegnemen, omdat Joden en Mohammedanen er in het openbaar den spot mede dreven. De bijgeloovige hulde aan beelden gebragt was toen reeds hoog geklommen dus. Deze daad van den keizer vond hevigen tegenstand. - Door daden van geweld werd nooit veel goeds uitgerigt. - Er

kwam een hevige strijd tusschen partijen voor en tegen de beeldendienst. - De Grieksche geestelijkheid verklaarde zich meer en meer tegen de gehouwene, maar voor de geschilderde beelden; Rome streed voor de standbeelden zoowel als voor de schilderijen. De vereering van het kruisbeeld was algemeen aangenomen. - Is nu de hevige afkeer der gereformeerden ook van de vereering van een kruisbeeld gegrond? wij gelooven ja, wij hebben meer dan eens eene heerlijke schilderij van de kruisiging aanschouwd; wij hebben de kunst bewonderd, maar de indruk, dien wij ontvingen, was anders dan dien het Evangelie werkt. In tegendeel, de aanschouwing van menschelijk lijden nam de geheele ziel zoo in, dat de gedachte aan het goddelijke geheel naar den achtergrond gedreven werd. Het kruisbeeld vertoont u een mensch aan een kruis gehangen, zoo als met duizenden gebeurd is. Maar alles wat het eigenaardige, het goddelijke van den kruisdood des Heeren uitmaakt, hoe Christus leed, hoe hij bad, hoe hij stierf, hoe duisternis en aardbeving de grootheid van Christus predikten, dat zegt een krusifiks ons niet. Wat hebben wij aan een beeld van Paulus bijv. voorondersteld dat het de juiste beeldtenis van den apostel was: wij zien het beeld van een mensch als andere menschen. Maar wie Paulus was dat kan men slechts hooren uit zijn woord, zien uit zijne daden. En dat kan geen standbeeld, geene schilderij, dat kan alleen het woord ons leeren. Beelden zijn dus geen boeken der leeken; want zij leeren niets. - Men weet zelfs niet eens wie de beelden voorstellen, als er de namen niet onderstaan. Van de vereering van het kruis zeide bisschop Claudius van Turin, wanneer wij het kruis aanbidden, omdat Christus er aan gehangen heeft, dan moesten wij ook de kribbe aanbidden omdat Christus er in gelegen heeft.

De heidensche volken hebben eindelijk den Schepper van hemel en aarde geheel vergeten, zoo zelfs, dat zij den naam des Eeuwigen niet meer kenden, geen woord soms hadden om den Eeuwigen te noemen, niet meer verstonden als er van den Vader gesproken werd. Het geloof aan één God was het oorspronkelijke, het blijkt uit de gewijde en ongewijde geschiedenis. In Azia bij de Arabieren bijv. ging het niet geheel verloren en bij Grieken en Romeinen bestond altijd nog eenig begrip van een hoogste Wezen. Maar door de vereering van andere goden, werden deze eerst met God gelijk, later boven den Eeuwigen gesteld.

Op denzelfden weg bevond men zich in de middeneeuwen. - De aanbidding van God werd eerst met de vereering van Maria en andere heiligen verbonden en later naar den achtergrond gedrongen. Het ave Maria kreeg den boventoon in de eeredienst. Plaatselijke beschermheiligen werden het eerst aangeroepen in den nood. - De openbare prediking handelde over de geschiedenis en de wonderen van heiligen, en zelden sprak men van God of van Christus. 't Is treurig maar waar, dat er redevoeringen uitgesproken werden, die niet alleen het woord van God ignoreerden, maar het christelijk bewustzijn hevig kwetsten, zoodat mannen, die betere begrippen hadden, zeer verontwaardigd werden. - Wat moest er bij de heidenen van de eerdienst worden? Men kende God niet, men liet zich leiden door priesters, die God ook niet kenden, men beminde de beeldendienst en eerde menschen. De eerdienst moest wel worden,

wat zij geworden is, uiterlijk ceremonieel, zonder geest en leven, feesten, optogten, offers enz. Zelfs onder de Joden klom de werkheiligheid op den troon, wat moest er bij de heidenen gebeuren?

Wat de eerdienst ook in de kerk van Christus werd, is te bekend, dan dat wij er aan behoeven te herinneren. - Goede werken doen, dat werd de hoofdzaak in de zedeleer. - Trotsch worden als men meer dan anderen scheen te doen, verachten en vervolgen van anderen, welke die goede werken niet deden en niet apprecieerden, was het gewone resultaat.

De eerste zondeval was een verlaten van God, een zich onttrekken aan de goddelijke opvoeding; de tweede zondeval was een verlaten van Christus en eene afwijking en vervreemding van de opvoeding die God door Christus geeft. Zoo moest het werk van God, om den mensch tot hooger kennis, tot inniger aanschouwing van zijne heerlijkheid, tot meerdere vrijheid en tot gelukkiger toestand op te leiden, worden tegengewerkt.

Er waren echter altijd onder de menschen der oude wereld, die betere begrippen hadden, dan de groote menigte. Men leest in den bijbel van Melchisedek, die priester was van den Allerhoogsten God, en van anderen, die niet tot het verkoren volk behoorden en den Eenigen God aanbaden. Confucius en Zoroaster waren ver boven hunne tijdgenooten verheven. Socrates en Plato schijnen als schitterende lichten te midden der duisternis, die Griekenland bedekte. Maar wat vermogten die weinige mannen? ongelukkig werden daarenboven mannen, die de dwaasheid der afgoderij begrepen, hoe langer zoo meer naar het ongeloof gedreven. - Een vertegenwoordiger dezer meer beschaafde menschen zien wij in Pilatus, die aan de waarheid twijfelt.

Zoo waren er ook in de tijden der kerkverbastering velen, die betere begrippen hadden. - Maar wat vermogten eenige verlichte mannen op de massa? Het groot getal der aanbidders van God in geest en in waarheid, die men telde in de eerste eeuwen der Christelijke kerk, werd kleiner en kleiner. - Mannen, die de dwaasheid der beeldenvereering gevoelden, wierpen zich in de armen eener ongeloovige wijsbegeerte, in plaats van tot de eenvoudige waarheid in Christus terug te keeren. - Het ongeloof verhief dan ook weldra het hoofd in het verborgene, om eens in het openbaar voor den dag te komen, wanneer het dit zonder vrees doen kon. In plaats van den eenen daemon, dien men verdreef, kwamen zeven andere, als in den tijd van Jezus, toen de priesters in Israël, wars van de afgoderij, de deugd der farizeërs predikten.-

Wat een treurig verschil is er dan ook tusschen den vooruitgang der kerk in de eerste eeuwen en haren teruggang in lateren tijd! Het Christendom verloor zijne kracht tegenover het heidendom en moest wijken voor het Islamisme. Zoo lang taande het zonlicht des Evangeliums in Azia en een gedeelte van Europa, totdat het licht der halve maan opging en in zijnen matten glans meer schitterde in de oogen der volken, dan de zon van het Evangelie, door dikke wolken van bijgeloof verduisterd.

In Klein-Azia heeft het Christendom gebloeid zoo schoon, zoo veel belovend, en Mohammeds valsche leer kon de waarheid in Christus verdringen, Mohammeds zwaard het kruis omhakken. Aegypte koos den koran boven het Evangelie. Zeer zeker omdat men het laatste niet kende. Noordelijk Africa, waar zoovele christelijke gemeenten bloeiden, kroop liever aan de voeten van Mohammed.

Constantinopel zag het serail van een Sultan binnen de muren en hoorde ootmoedig naar de stem van den ongeloovigen, die naar de moskee de inwoners opriep. In Europa heerschte en woedde der Turken zwaard, zoodat de christenheid sidderde voor Mohammeds woeste volgelingen, en de hoofdstad van Oostenrijk slechts met de grootste inspanning gered werd van de besnijding. De Grieksche kerk scheurde zich in massa van de Latijnsche af, en eindelijk ontstond door het protestantisme eene scheuring zoo geweldig, zoo diep, dat de bloedigste veeten hare gruwelen vertoond hebben op het grondgebied der christelijke kerk.

Zoo werd men uit het paradijs der eerste kerk verbannen en verdreven van den boom des levens.

Wat was de oorzaak van dat ongeluk? Niet één mensch of één priester draagt den geheelen last dier afdwalingen. Zelfs niet één eenig tijdvak. Het was een gevolg van een voortdurend afwijken van Gods Woord, van een verlaten van Christus. - Wie de eerste schrede gezet heeft op de baan die van God afleidt, is bekend. 't Is niet zoo gemakkelijk te zeggen, wie de eerste schrede heeft gezet op den weg die van Christus afleidde. Het geval was ook niet volkomen gelijk. De eerste menschen waren oorspronkelijk in gemeenschap met God; na de komst van het Christendom moesten de menschen tot gemeenschap met God gebragt worden. Men nam een groot getal van heidenen in de Christelijke kerk op; daardoor werd het christelijk beginsel onder de menigte verzwakt, omdat zij, die het moesten prediken en voor hetzelve moesten sterven, zich door de menigte lieten leiden in plaats van haar te besturen.

Het is zeker onregtvaardig als de Protestant de christelijke elementen over het hoofd ziet, die zelfs in de middeneeuwsche kerk bestonden. Het is miskenning van de bescherming des Heeren aan zijne kerk beloofd, als men de Roomsche kerk slechts houdt voor de kerk van den anti-christ - het pausdom heeft veel goeds gewerkt, de geestelijken hebben veel gedaan tot uitbreiding der kerk vooral in vroegeren en lateren tijd, de monniken waren niet altijd ledig - het zou even onregtvaardig zijn, als men het tegenwoordige Katholicisme gelijkstelde met dat der middeneeuwen: - het onderwijs is onder de Katholieken aanmerkelijk verbeterd, de leeraren dier kerk zijn veel meer beschaafd en wetenschappelijk gevormd, de Bijbel is onder hen meer bekend, men zoekt naar idées die door de zinnelijke plegtigheden zullen voorgesteld worden enz.

Ons doel was dan ook niet te beweren, dat de Roomsche kerk tot het heidendom zou teruggekeerd zijn, of haar christelijk karakter zelfs in de middeneeuwen geheel zou verloochend hebben. Neen, maar men had den weg ingeslagen, die van Christus afleidde. Men heeft op dien weg eene groote, zeer groote schrede gezet, men heeft zich nog niet van de dwaling bekeerd, maar men is toch slechts schoorvoetend op dien weg voortgegaan, ja, men is misschien menige schrede teruggegaan, zonder evenwel dien weg te verlaten. Hoeveel heerlijks zou die kerk voortgebragt hebben, indien zij op den weg voortgegaan ware, dien de eerste Christenen bewandeld hebben. Hoeveel groots zouden de bisschoppen van Rome hebben uitgewerkt, indien de waarheid in Christus hun dierbaar geweest ware boven de pauselijke kroon. Wat de bisschoppen van Rome in vroege tijden hebben gedaan, bewijst wat er later zou geschied zijn, als een Gregorius VII

door denzelfden geest bezield geweest ware. Deze paus had een uitnemend helder verstand, een scherpzinnig en juist oordeel; zijne schranderheid was zeldzaam. Hij had eene buitengewone gave om de beste middelen voor zijne plannen te kiezen en de ondernemingen zijner vijanden te verijdelen. Met deze talenten paarde hij eene bewonderenswaardige zelfstandigheid en kracht van handelen. - De tijdsomstandigheden waren zoo gunstig mogelijk, om door zulk eene uitstekende persoonlijkheid te worden bestuurd. Wat zou Gregorius dan uitgewerkt hebben, indien hij met die intellectuële voortreffelijkheid en die vastheid van geest ook een ootmoedigen christelijken zin bezeten had. Nu kan men hem plaatsen in de rij der mannen, die de wereld groot noemt, dan zou hij eene eerste plaats bekleed hebben onder de hervormers, een Samuël in Christus' kerk zijn geweest.

En waardoor is de Roomsche kerk op hare baan belemmerd? Wat heeft haar krachtdadig tegengehouden als met opgeheven arm? Dat deed het Protestantisme. - O, het Katholicisme heeft zooveel aan het Protestantisme te danken. - Al veroordeelt het de scheuring door de hervormers gemaakt, nogtans kan het niet loochenen, dat het Protestantisme ook een licht heeft geworpen op de Katholieke kerk. Gelijk eene sterke oppositie in een despotieken staat den arm des dwingelands verlamt, zoo moeten de Katholieken het Protestantisme danken, dat zij mogen spreken althans zonder voor het vuur te vreezen, dat zij de bewustheid hebben vrijwillig aan hunne priesters gehoorzaam te zijn. - Wat zou het lot van duizenden Katholieken zijn, als het Protestantisme de auto-da-fez niet onmogelijk gemaakt had!

Dat de Roomsche kerk deze verdienste van het Protestantisme ontkent, dat zij het alleen als eene negatieve rigting beschouwt, terwijl het inderdaad opbouwt wat men begon af te breken, - dat is het ongeluk dier kerk. Ziet de Roomsche kerk dan niet, wat er nu gebeurt? Was het Protestantisme inderdaad, zoo als zij het beschouwt, brak het slechts af, verwoestte het slechts als de geestdrijvende beeldstormers, dan moest het Christendom nu met haastige schreden voor het heidendom wijken, dan moest het kruis in menig land nedervallen, menige kerk worden gesloopt, de Bijbel worden vergeten. - Dat gebeurde toen het Protestantisme niet bestond. Wat moest er dan geschieden als zoovele millioenen Protestanten, de bloeijendste volken, Engeland, Pruissen, Hollands, slecht streden voor iets, dat de kerk verwoest. En zie, de halve maan verdringt nergens meer het licht des Christendoms. Europa beeft niet voor het zwaard der Turken. - De Moslemin bedelen de hulp van Christenvolken. - Het zwaard van den eertijds zoo gevreesden Turk is als het wapen in de hand eens kinds. Het Christendom breidt zich uit van land tot land, het getal der kerken neemt verbazend toe. De heidenen zien een groot getal van zendelingen, en in de meest verwijderde oorden, onder de minst beschaafde volken, wordt het Christendom gepredikt. Te vergeefs zal men het Protestantisme schimpen, God heeft reeds geoordeeld - en dat oordeel is in de geschiedenis openbaar.

D-L.

De Christelijke kerk in de drie eerste eeuwen.

Voorlezingen van Dr. K.R. Hagenbach. 2 deelen. Rotterdam, bij van der Meer en Verbruggen. 1853.

Groot moge het aantal der schrijvers zijn, die in de laatste jaren hunne krachten hebben gewijd aan de beschrijving der kerkgeschiedenis, - dat aantal vermeerdert nog altijd. 't Is vooral in Duitschland dat vele mannen van naam het hunne hebben geleverd, om de geschiedenis der kerk zoodanig te schetsen, als het groote beeld dat hun voor den geest stond, zich in hunnen geest afspiegelde. Wij zouden onder zoovelen kunnen volstaan met het noemen van eenen Gieseler, wiens kerkgeschiedenis inzonderheid zijne waarde ontleent van de toegevoegde bronnenstudie, eenen Neander, wiens frissche en krachtige opvatting der feiten van zijnen scherpzinnigen en fijn opmerkenden geest getuigenis aflegt, eenen Hase, die zijne kernachtige voorstelling met scherpe ironie weet te kruiden, eenen Jacobi, bij wien de gemoedelijke toon, die er in zijn werk heerscht, het christelijk hart aangenaam toespreekt. Maar wij aarzelen ook niet onder de kerkhistorici van den eersten rang D^{r}. K.R. Hagenbach te noemen. Wie maar eenigzins met de godgeleerde letterkunde der laatste dertig jaren bekend is, hem kan Hagenbachs naam niet vreemd zijn. Want de Bazelsche hoogleeraar heeft onder het Nederlandsch publiek vele lezers gevonden, toen zijne reeks van voorlezingen over het wezen en de geschiedenis der Hervorming, in eenige achtereenvolgende winters te Bazel voor eene talrijke vergadering gehouden, ook bij ons in het licht verscheen. De onmiskenbaar groote verdiensten van dit werk te schetsen, behoort thans niet tot onze taak; 't heeft ten zijnen tijde menig lofredenaar ten onzent gevonden. Maar wie deze voorlezingen gelezen had, kon niet anders dan verwachten, dat zoo de hoogleeraar op nieuw eene reeks van voorlezingen over kerkgeschiedenis te eeniger tijd wilde openen, deze voor de vroegere in waarde en gehalte geenszins zouden onderdoen. Sinds de eerste dier kerk-geschiedkundige stukken door den hoogleeraar werden voorgedragen, zijn er reeds achttien jaren verloopen. In dien tusschentijd heeft Hagenbach ons evenwel eene uitmuntende dogmengeschiedenis en een voortreffelijk handboek voor katechetisch onderwijs geleverd. En nu treedt de waardige godgeleerde nogmaals als redenaar op, en schetst ons in eene reeks van twintig keurige voorlezingen: *de christelijke kerk in de drie eerste eeuwen.* Hij wijdde dezen arbeid aan zijnen voormaligen leeraar prof. Gieseler te Göttingen toe, wien hij in een kort woord vooraf den ‘Fürsten der Kirchenhistoriker’ noemt, en hem in plaats van een geleerd gewigtig werk, slechts eene ‘Weihnachtsgabe’ schenkt. Menigeen zal met zulk eene ‘Weihnachtsgabe’ uiterst tevreden, hoog voldaan hebben mogen zijn. In

zijn voorberigt verklaart Hagenbach hoe deze, in den winter van 1851-52 gehoudene voorlezingen, moeten beschouwd worden als in verband te staan met zijn groot bovengenoemd werk, ofschoon ook het tegenwoordige werk als één afgerond geheel kan worden aangezien; terwijl van den tijd zal moeten afhangen, of het den schrijver vergund worde, ook de geschiedenis der volgende eeuwen daaraan toe te voegen. Gaarne wenschen wij, dat de schrijver ons ook eenmaal het tijdvak van Constantijn tot de Hervorming levere, opdat de beoefenaar der kerkgeschiedenis alsdan in den vorm van voorlezingen eene doorloopende handleiding hebbe voor het geheele vak, 't geen hij bearbeidt. De holl. vertaling dezer voorlezingen is ondernomen door twee kweekelingen uit het zendelingshuis te Rotterdam, die weldra hun gewigtig ambt als zendeling zullen aanvaarden, blijkens het voorberigt van den directeur Hiebink. ‘Deze (twee oudste kweekelingen) zegt hij, kwamen mij voor mij uitnemend tot dat doel (het herhalen van het ontvangen onderwijs) van dienst te kunnen zijn. Zoo besloot ik om den wil dier jonge lieden, wat ik anders wegens mijne veelvuldige werkzaamheden niet zou gedaan hebben, de vertaling op mij te nemen. De lezer ontvangt dus eene vertaling der voorlezingen van Hagenbach, die ik met hen heb bewerkt. Eerst heb ik die vertaling door hen laten gereed maken en haar naauwkeurig nagezien, zoodat ik er geene mindere moeite aan besteed heb, dan ik zou gedaan hebben zoo het werk alleen door mij ware vertaald geworden.’ Wat nu, voorloopig gezegd, de vertaling betreft, moeten wij getuigen, dat zij ondanks een paar onnaauwkeurigheden, zeer vloeijend is en met genoegen zal gelezen worden. En nu ter zake. De 1ste voorl. bevat eene breede inleiding en zoekt daarna den hoorder op het historisch terrein te verplaatsen, bijaldien hij achtereenvolgens het heidendom in zijne verschillende nuances, het Jodendom in zijne verschillende openbaring wil leeren kennen, ten einde (in de 3de voorl.) te komen tot den toestand der wereld ten tijde van Christus' geboorte, en zoo tot de groote persoonlijkheid zelve, tot welke het christendom van onzen tijd retrogressive opklimt. In den aanvang der 1ste voorlezing schetst de schrijver waarom hij vóór achttien jaren, in een op staatkundig terrein zóó zeer bewogen tijd, den blik zijnen hoorders tot de verledenheid trachtte te bepalen, ten einde hunne gemoederen te sterken en op te beuren. Om evenwel den draad verder te volgen der jongste gebeurtenissen op kerkelijk terrein, achtte de schrijver zich onbevoegd, omdat wij ons nog te veel in den stroom der gebeurtenissen bevinden, dan dat reeds nu eene historische voorstelling zou mogelijk wezen. Gaarne erkent hij den zienersblik niet te bezitten, om alle revolutionnaire en reactionnaire elementen behoorlijk te kennen en te toetsen. Want Hagenbach gelooft van harte, gelijk elk Protestant, die nog niet vertwijfelt aan den meerderen wasdom van het Godsrijk op aarde, aan eene toekomst der kerk, maar hij acht het, en te regt, eene gewaagde onderneming, eene kerk der toekomst voor zijne hoorders af te schilderen. 't Is met hem, dat ook wij gelooven, hoe de beschouwing en overweging van de drie eerste eeuwen der kerkgeschiedenis ons werkelijk bij den vergelijkenden blik op de tegenwoordige kerk geslagen, over veel verkeerds kunnen troosten, en eene bron van verademing, opbeuring en verfrissching openen, waaruit nog veel

door den tegenwoordigen tijd kan geput worden. Hoe hij dien eersten tijd der jeugdige kerk karakteriseert, lezen wij blz. 4: ‘De tijd, toen de kerk, onafhankelijk van den staat, geheel op zichzelve stond, toen zij iederen voet gronds met het bloed harer martelaren moest winnen; de tijd, toen zij, gelijk aan haren Meester, niets had, waarop zij het hoofd nederlegde, toen zij van de aalmoezen der geloovigen leefde, en op de graven der martelaars hare godsdienstoefening hield; de tijd der eerste jeugdige frischheid, der eerste liefde en geestdrift.’ Het doet ons goed, reeds bij den aanvang zijner voorlezingen den schrijver zoo hoog met zijn onderwerp ingenomen te zien, terwijl hij in de aangehaalde woorden een faustum augurium voor zijne hoorders of lezers nederlegt. Aan een ernstig onderzoek wordt de vraag onderworpen: Wanneer is de kerk begonnen te bestaan en: of de kerk werkelijk met Christus in de wereld is gekomen? haar voorzeggende in zijnen geest? haar liefhebbende in zijn hart? Hagenbach is voor eene scherpe afscheiding van den apostolischen en na-apostolischen tijd. Doch die grenslijn behoort niet al te scherp getrokken te worden, daar de bestanddeelen van het Aposteldom der kerk ook later, ofschoon veeltijds gewijzigd, in de kerk worden gevonden. Hagenbach doet ons in de kerk eene schepping Gods zien, waardoor de beschouwing van de geschiedenis der volkeren in belangrijkheid wint. Met den levensadem des christendoms treedt dan ook een nieuw leven, hetgeen niet van de wereld is, de wereld in, met het doel haar te bezitten, te beheerschen, te verheerlijken. Maar 't is geen divide et impera! waarmede het Christendom de wereld wil ongelukkig maken. Dat, hetgeen de kerkelijke geschiedenis ons aanbiedt noch het zuiver wereldlijke, noch het zuiver hemelsche, maar als ware het een mixtum van beiden is, wijst Hagenbach aan (bldz. 9). ‘Den eenen keer gunt zij ons een blik in het binnenste heiligdom des geloofs, zoodat wij zouden uitroepen: hier is in waarheid het huis Gods, hier is de poorte des hemels; terwijl eene andere maal weder deze hemel betrekt en donkere wolken des bijgeloofs dien benevelen.’ Nog krachtiger beelden gebruikt hij: ‘Nu zien wij de engelen des vredes nederdalen op aarde, en dan weêr schijnt het alsof de hel haren afgrond openen wilde, en als zagen wij de gedrochten opstijgen, die de ziener der Openbaring ons als veelbeteekenende typen der toekomst voor oogen stelt.’ Wij laten aan het oordeel van bevoegden over of bij deze bewering niet eenige overdrijving althans in het spel is. Maar gedachtig aan het ‘medio tutissimus ibis,’ acht Hagenbach het veiligst, door waarheidszin voorgelicht, met wijsheid, gematigdheid en omzigtigheid zijne taak te beginnen. Wèl elken geschiedschrijver die zulk een spoor bewandelt, en zich door partijhaat noch vooroordeel een zwarten of groenen bril laat opdringen. Terwijl Hagenbach nu het oog werpt op de *nieuwe Schepping* door het Christendom voor de wereld tot stand gebragt, merkt hij op, hoe zij, in stede van een luchtkasteel te zijn, een verleden *achter* zich, een historischen bodem *onder* zich heeft, waarbij juist wordt aangestipt, hoe de komst van Christus eerst in de *volheid* des tijds plaats vond. Het heidendom wordt in zijne onderscheidene phasen door Hagenbach behoorlijk ‘gewürdigt,’ vooral waar hij de leer van het noodlot, van Gods heiligheid, éénheid, van het aesthetische in de kunst kort, maar krachtig schildert Zoo wordt

het pro en contra in het grieksche schoonheids-gevoel in dier voege ontwikkeld, dat de grieksche mythologie dit op de oostersche natuurdiensten vooruit heeft, dat zij de Godheid niet onder de gedaanten van wanstaltige en afzigtelijke dieren, maar onder de edelste menschelijke gedaanten voorstelt; - hetzelfde zou, dunkt ons, met weinige wijziging ook van de noordsche mythologie kunnen gezegd worden, over wier personificatiën inderdaad veelal ook een edel waas ligt verspreid; - doch dat juist het *aesthetische* in haar, het zinbekorende, het harmonische in den uiterlijken vorm, van het eigenlijk gezegd religieuse ook weder afleidde, zoodat in waarheid de Godheid eer door de kunst verheerlijkt, dan door eene heilige gezindheid des harten gediend werd. Vaak moet dan de edele vorm den nietswaardigen inhoud bedekken. - En toch: la forme emporte le fond!? In de 2de voorlezing vervolgt de schrijver zijne beschouwingen over het heidendom, die wij, gelijk over het geheel alles wat hij in dit werk levert, compact en doorzigtig en tevens boeijend neêrgesteld mogen noemen. De heidensche wijsbegeerte wordt nu in hare eigenaardige typen gekenmerkt, gelijk ze in 't licht treedt in Epicurus, in de Stoa, het Eklekticismus, Cicero, Seneca en Plutarchus. Om der belangstelling wil halen wij aan, wat Hagenbach, na deze wijsgeerige typen doorloopen te hebben van de zonden der heidenen en der Christenen zegt (bl. 31). Na het verwijt dat ook in onzen tijd meermalen gedaan wordt, dat in de christelijke wereld hetzelfde gemis aan liefde en dezelfde heerschende kracht der zelfzucht als in de heidensche wordt aangetroffen, gaat hij aldus voort: ‘Dat is helaas! maar al te waar. Maar wij mogen niet vergeten, wat de Christenen hierin zondigen, dat doen zij *tegen* hunne godsdienst, dat staat in luide tegenspraak met de beginselen, die zij belijden, terwijl daarentegen de heidensche zonden grootendeels hare regtvaardiging vinden in de heidensche godsdienst zelve, en hunne schoonste deugden eene vrucht zijn, die niet op dezen stam is gewassen. De zondigende Christen blijft *beneden* zijne godsdienst; de deugdzame heiden verheft zich *boven haar;* de eene is slechter, de andere beter dan zijne godsdienst.’ Wie herinnert zich bij deze woorden niet aanstonds Augustinus' overdrijvende uitdrukking, dat de deugden der heidenen blinkende zonden waren. - Na dien blik op de heidenen, vestigt Hagenbach het oog op het *Jodendom*, en haalt bij zijne ontwikkeling eenige voortreffelijke woorden van Ehrenfeuchter aan. Hij wijst verder op het typisch-symbolisch karakter, dat in Israëls geschiedenis doorstraalt, en wijdt eene korte, maar fiksche beschouwing aan de secten der Joden en hun toestand in de diaspora. Wie hierover breedvoerig wil nalezen, raadplege het 1ste boek des werks van Ed. Reuss, vroeger in dit tijdschrift aangekondigd. In n° 3 vinden we belangrijke opmerkingen over den wegbereider des Heeren, die we evenwel niet volledig genoeg vinden. Zelden vonden wij de beteekenis van Johannes' verschijning beter en puntiger geschetst dan door Dr. Meijboom in zijn Leven van Jezus. Des te meer bevredigde ons het gezegde omtrent Jezus Christus zelven. Wilt gij hem daarover hooren? Blz. 53: ‘Hij behoeft het ons niet eenmaal te zeggen, wij vermoeden het, wij gevoelen het, hier is meer dan Salomo; hier is niet slechts *leer*, hier is *genade* en *waarheid* in persoon verschenen; hier is niet *letter*, maar geest en leven; niet doode instellingen, maar levende

schepping. Hier werkt niet de willekeur eens *stichters*, die misschien door edele gezindheden gedreven, of bloot uit staatkundige berekening eene nieuwe levensinrigting onder zijns gelijken invoert, maar eene goddelijke noodzakelijkheid doet zich aan ons voor, volgens welke de Zoon den wil des Vaders volbrengt, en den last die Hem van eeuwigheid en van boven is opgedragen en overgegeven, volvoert.' - Zou het niet den weldenkenden Christen moeten verblijden, wanneer hij op zulke waardige wijze over zijnen Meester gesproken vindt? Wij laten de woorden van den beroemden Ullmann, waarmede n° 3 eindigt onaangeroerd, daar zij geheele afschrijving waardig waren, en zullen ons verheugen indien ook in ons vaderland de helderdenkende, warmgevoelende Heidelbergsche hoogleeraar vele echte geestverwanten mag aantreffen. In n° 4 vinden wij o.a. van het ontstaan van *mythen* in de kerk en van de Evangelia apocrypha, welke zulk eene groote rol in de R.K. kerk ten allen tijde speelden, en de wegbereiders waren voor dat onnoemelijk groot aantal legenden, dat door Rome gesanctioneerd wordt. Ook wordt het een en ander over de beeldtenis van Jezus gezegd, een ook in den lateren tijd betwist punt, waaraan D^{r}. Schotel zijn onderzoek heeft gewijd, zonder, hetgeen reeds a priori kon vermoed worden, tot eenig beslissend resultaat te geraken. De Scylla en Charibdis, waartusschen hier de onderzoekende theoloog heeft door te zeilen, zijn Jes. LIII: 2, 'hij had geene gedaante noch heerlijkheid' en Ps. XLV: 3, 'gij zijt veel schooner dan de menschenkinderen.' Maar, toegestaan dat Jes. LIII eene Messiaansche prophetie is, wie bewijst ons dat dit ook van Ps. XLV zou gelden? - Over het leven van alle apostelen wordt de waarheid der Schrift gezegd, en ook verhaald hetgeen de legende er geliefde bij te voegen. Later volgt in n° 5 de beschrijving der jeugdige apostelkerk, haar bestuur, hare vervolgingen, hare eerste martelaars, en treedt Paulus benevens het Paulinische Christendom aan het licht. Terwijl Hagenbach over de gemeenschap van goederen in de Apostelkerk spreekt, wordt deze gemeenschap drievoudig geclassificeerd. Omtrent Paulus' bekeering lezen wij: (bldz. 112) 'Met één woord, zoo wonderbaar die bekeering is (en elke bekeering is een goddelijk wonder in hare soort) zoo min mogen wij haar magisch d.i. tooverachtig, enkel als uitwendig voorval en zonder inwendigen zielkundigen zamenhang denken.' Het eigenaardige der Paulinische voorstellingswijze wordt minder toegelicht, dan wel haar stempel aan het Evangelie getoetst. Paulus' geheel bijzonder standpunt wordt naar eisch aangeduid. In n° 6 geeft Hagenbach ons berigt omtrent de gemeenten, door den Apostel der heidenen gesticht en de brieven aan haar gezonden. Na een blik op de zeven gemeenten der Openbaring van Johannes vat hij het oordeel over elk der korte brieven van Johannes aan deze gemeenten aldus zamen (bldz. 127): 'Wij staren nog eenmaal op deze lichttorens, op deze vuurkolommen van den Geest van Christus, van welke die Geest zijne lichtstralen uitzond in den nacht des heidendoms, die in 't ronde heerschte. Gelijk het nu den zeeman gaat, als hij de haven verlaat, den oever meer en meer uit het oog verliest en op de open zee, *zooveel* zijne hulpmiddelen toelaten, naar punten moet omzien, waarnaar hij zijn koers rigt, zoo is het met den kerkgeschiedschrijver, als hij de oorkonden der openbaring achter zich heeft, en nu verslag zal geven van de verdere uitbreiding des Christendoms over den

aardbol.' De onmogelijkheid om eene volkomene zendelingsgeschiedenis aan zijne hoorders te geven, wordt door Hagenbach evenzeer gevoeld, als men zulks van menig 'ander' schrijver zou verwachten. Van lieverlede hooren wij nu in boeijenden stijl de vervolgingen der Christenen verhaald en zien het verschillend standpunt der keizers tegenover het Christendom opgegeven. De brief van Plinius Secundus aan zijnen keizer en diens antwoord daarop levert Hagenbach stoffe om den toestand der Christenen van dien tijd te schetsen. Omtrent de brieven aan Ignatius geschreven, waarover veel gedisputeerd is door Cureton, Bunsen, Baur, Wasserschleben enz. zoodat hier adhuc sub judice lis est, laat Hagenbach zich in twijfelachtigen zin uit. Eenigzins gewrongen kwam ons (bldz. 156) de vertaling voor: Niet alleen *spreekt zich daarin* eene *gezindheid uit*.' - N°. 8 geeft ons een overzigt over Ebioniten, Nazareners en Gnostieken. Zoo populair als dit slechts bij mogelijkheid kon, en voor eene gemengde vergadering moest geschieden, die niet alleen uit mannen van het vak bestond, worden deze stelsels ontwikkeld. Men zie een staaltje van beknopte begripsontwikkeling (bldz. 170). Wat beteekent *gnostiek?* - Gnostiek komt van *gnosis* en gnosis beteekent *kennis.* De Gnostieken waren derhalve de kennenden, de wetenden, de denkenden, de philosopherenden onder de Christenen. Hierin ligt op zich zelf niets berispelijks. Het Christendom wil toch kennis, het verlangt geen *blind* geloof, maar een geloof, dat zich de gronden, waarom het gelooft, bewust is. Het sluit ook een dieper wetenschappelijk denken over de gronden des geloofs niet uit; integendeel lag er van den beginne af in de geheimnisvolle leerstukken des Christendoms eene opwekking om in die geheimen door te dringen.' Verder wordt de aanvang van Johannes' Evangelie met regt ter sprake gebragt, daar beschaafde en denkende geesten er door moesten geprikkeld worden zich in deze verborgenheid te verdiepen. Op eene andere fout betrapten wij den vertaler of de vertalers daar wij van een nieuw heidendom (bldz. 185) gezegd vonden, dat het met zijn *wilde* wateren de *vloeren!* der kerk overstroomen zou. In het oorspronkelijk lezen wij hier: 'und seine wilden Wasser über die Fluren der Kirche ergiessen sollte.' N°. 9 schetst ons o.a. het karakter van Marcus Aurelius, den imperator philosophus, en vinden wij iets later door Hagenbach schoon ook restricte gezegd (in zoover ons menschelijk oordeel juist kan zijn) dat, indien Christus hem ontmoet en hem de gedachten zijns harten had geopenbaard, de keizer uit zijnen mond het woord zou hebben gehoord: 'gij zijt niet verre meer van het koningrijk Gods.' Mij dunkt, zou hier niet wat te sterk geoordeeld zijn? Wij worden verder bepaald bij den heldenmoed van Polycarpus en andere bloedgetuigen en vinden in N°. 10, waarmede het eerste deel eindigt, waardige en degelijke beschouwingen over de Christelijke Apologetiek en haren korypheus Justinus Martyr. Nadat de aanvallen van eenen spotter Lucianus zijn teruggeslagen, levert Hagenbach eene korte apologetiek van het Christendom in deze woorden (blz. 222): 'Het bewijst zich bij ieder door zich zelf; *inwendig* door den *levensgeest*, die het bezielt, en die zich aan onzen geest als goddelijk doet kennen en bewijst, hoe meer wij tot zijne diepte doordringen; *uitwendig* door de *levenskracht*, waarmede het den natuurlijken mensch verandert in een mensch Gods, en de wereld der zonde in een Godsrijk der liefde.' Wie deze woorden leest, zou hij bij dergelijke

beschouwingen niet gaarne den hooggeleerden schrijver toejuichen? - Wij spoeden ons thans tot de tweede helft zijner voorlezingen, waarvan ons verslag slechts zeer kort kan zijn. - In n°. 11 vonden wij het woord 'Hingebung' met 'overgegevenheid' vertaald. Wij hebben daarin behalve eene beschouwing over Ireneus en zijn standpunt mede eene korte kritiek over Montanisten en Monarchianen, en menige opmerking over het ideale en reële in de mystiek. Zoo vinden wij (blz. 5) gezegd: 'Men heeft zich in den nieuweren tijd dikwijls aan het realismus der kerkvaders gestooten; men heeft hun eene grofheid van godsdienstige voorstellingen toegeschreven, die dikwijls meer in de onhandigheid (!) van den beoordeelaar dan in hen te zoeken is. Voorzeker was de denkwijze der vaderen over goddelijke dingen massiver en handtastelijker (!) dan de onze, maar zij was ook kernachtiger en bondiger dan ons vervliegend en verwaterd (!) denken, dat men dikwijls voor het geestelijke en ideale houdt.' Ziet dit welligt op Schellings Naturphilosophie, of eenig ander *vogel-* of *watersysteem*!? Teregt verhaalt ons Hagenbach hoe verschillende secten uit de middeneeuwen, en later de Wederdoopers, de Puriteinen, de Camisarden den Montanistischen stempel droegen. N°. 12 geeft ons wederom treffende tafereelen uit de Christenvervolgingen. Dolle invallen van Heliogabalus worden blz. 29 gememoreerd, hoe hij b.v. eens 10,000 pond spinnewebben te Rome liet bijeenbrengen! Wie het gelooven wil, geloove het! Belangrijk is N°. 13 om de inwendige geschiedenis der kerk in de 3de eeuw die er in verhaald wordt, en om de opvatting van het standpunt der Alexandr. School. Regt schoone plaatsen uit Clemens vinden wij blz. 13 bvb. over het gebed: 'Te aller plaatse bidt de ware Christen, ook als hij wandelt *voor* uitspanning, ook wanneer hij met anderen verkeert, in de stilte, bij het lezen en wat hij verstandigs doet en bevordert, hij bidt te allen tijde, op alle wijze. En wanneer hij in zijn *kamertje* ook maar aan God denkt, en met stille verzuchting den Vader aanroept, dan is deze nabij en is bij hem, terwijl hij nog met hem spreekt.' - Nu volgt de bekende hymne van Clemens, die pro rato van het moeijelijke van den Griekschen versbouw en constructie vrij goed en vloeibaar in onze taal is overgezet. Wie haar gelezen heeft, zal wel zeggen: sapit crassam orthodoxiam! N° 14 schetst ons wederom idealismus en realismus en hunne voorvechters Origenes en Tertullianus. Een degelijk woord van Neander over den laatsten in zijnen Antignosticus wordt blz. 79 gevonden. In n° 15 rust het oog op de kerk van Noordelijk-Afrika en haren bisschop Cyprianus. Zeer boeide ons de aanteekening blz. 85: 'voor den idealist is het goed en heilzaam bewaard te worden voor hoogmoedige en bedwelmende vlugt der gedachten, door voortdurend te worden gewezen op de magt der feiten en der werkelijkheid, die zich niet zoo gemakkelijk laat wegdringen door de tooverspreuk van eenen wijsgeerigen stelregel; terwijl het ook weder weldadig is voor den realist van tijd tot tijd eene geestelijke opwekking te ontvangen, die hem wakker schudt uit de trage gerustheid van een zeker bezit en van hem den arbeid van het onderzoekend nadenken verlangt, opdat hij beschut zij tegen verstomping en *verderving* van geest.' En echt liberaal is hetgeen volgt: 'Niet in *dit* of *dat* stelsel, maar wel in het *christendom*, dat boven de stelsels verheven is, ligt de *geheele*, de *volle* waarheid.' N° 16 vestigt o.a. het oog op Sabellius en

zijne leer en op het Manicheismus. Het ‘manu ad ferrum,’ een woest soldatenliedje is blz. 107 vertaald. In n° 17 vinden wij de vervolgingen der Christenen ten einde gebragt, en een terugblik op dezelve. Verder geeft n° 18 ons de inwendige aanvallen op het Christendom, en een kort overzigt der christelijke geloofsleer te beschouwen. De treffende woorden van Theophilus aan Autolycus ter staving van Gods bestaan uit hetgeen voor oogen is, vinden er hunne plaats. N° 19 wijst ons op het kerkbestuur en al wat den christelijken cultus betreft. Het monogram is blz. 183 in drievoudigen vorm afgebeeld. Eindelijk bepaalt ons de slotvoorlezing bij de christelijke zeden en het leven der Christenen in hunne verschillende betrekkingen. Ook deze redevoering bevat veel schoons, en Hagenbach herinnert zijne hoorders ten slotte aan het doel zijner voorlezingen. Dat doel was de opwekking van nieuwe liefde en geestdrift voor de kerk, ter verruiming van den blik op het kerkelijk leven van onzen tijd, ter bemoediging, ter waarschuwing en onderrigting.

Hartelijk wenschen wij dat zijn werk vele lezers vinde, maar ook vele Christenen vorme, en hen met vernieuwde liefde aan den Heer zijner kerk verbinde!

X.

De weg tot Christus.

Redevoeringen door prof. K.B. Hundeshagen. Uit het Hoogduitsch, met een voorwoord van J.C. Zaalberg, Pz., Th. Dr. en pred. te Deventer. 1ste stuk. Deventer bij van den Sigtenhorst, 1854.

Was het eenmaal voor Duitschland een verblijdend verschijnsel, toen Schleiermacher in zijne *Reden über die Religion an die Gebildeten unter ihre Verächter* op krachtige wijze de regten der godsdienst handhaafde tegenover eene wereld, waarin het rationalisme zulke groote veroveringen had gemaakt, - 't is niet minder verblijdend, wanneer er ook nu nog in Duitschland stemmen uitgaan en ook in Nederland weerklank vinden, om woorden des levens te brengen onder den beschaafden stand, die welligt meent, ze niet zoo dadelijk van nooden te hebben, en ook hen, die hoog staan aangeschreven in en bij de wereld, te leiden op den weg tot Christus, als den éénige, die hunne godsdienstige behoeften in waarheid bevredigen kan en moet. Velen onder onze landgenooten zullen reeds vroeger uit een en ander klein geschrift of godsdienstig opstel prof. Hundeshagen hebben leeren kennen, die nevens Ullmann, Schenkel en andere echt-liberale mannen den Heidelbergschen theologischen leerstoel bekleedt. Een negental redevoeringen werd onlangs door hem voor mannen en vrouwen uit den beschaafden stand, in verschillende steden van Duitschland

gehouden. Ze zijn in onze taal in het licht verschenen, met een voorwoord van Dr. Zaalberg, den kundigen geleerde, den gemoedelijken Evangeliedienaar, die even als zijn ambtgenoot door de mannen der oude kleur verguisd wordt, omdat zij hen niet kennen, en het oog sluiten voor allen, die sterk in de waarheid van Christus, die waarheid zoeken te handhaven en uit te breiden. In zijn voorwoord spreekt Zaalberg over de rigtingen in onzen tijd op godsdienstig terrein, en evenmin als hij zich het verkeerde, dat daarin in 't oog valt, verheelt, ontveinst hij zich, wat de tijd, ook in Nederland, goeds oplevert. Tot geruststelling van hen, die meenen dat Zaalberg tot de oude Duitsche rationalisten, onzaliger gedachtenis, behoort, weêrleggen wij hen met zijne eigene woorden (blz. VI): ‘Er is een *rationalisme*, dat niet *gelooven* wil en zich ergert aan het wonderbare in de verschijning van den Christus des Evangelies. - Er is een liberalisme, dat niet tevreden met de banden der kerkleer af te werpen, nu ook de banden door God gelegd verscheuren durft, en aan eene kortzigtige menschelijke rede mild den wierook brengend, van geen gezag van Bijbel of Evangelie hooren wil en uit de Openbaring Gods alleen aanneemt, wat genade kan vinden in de oogen van menschelijke wijsheid en vrijheidszucht.’ En verder: ‘vooral is er een schromelijk miskennen van 's menschen rampzaligen toestand buiten Christus, van de zonde als bron van alle ellende, van onze diepe schuldigheid voor God en daardoor een ontkennen van 's menschen dringende behoefte, niet maar aan een vlekkeloos voorbeeld en eenen wijzen leeraar, maar aan eenen Christus, die verlossing aanbrengt, verzoening met God, vergeving van schuld, reiniging van zonde’ (sic!) Omtrent Hundeshagen's redenen zegt hij, hoe zij zonder in den preekvorm of preektoon te vallen, ernstig en aangrijpend zijn, vol geest en leven, vol geloof en gevoel, en bij wijlen tevens zóó piquant en humoristisch, dat het den kranken hoorder soms moet geweest zijn, of de wondheeler hem een mes in de wonde duwde. Daarom moesten zij den hoogmoedigen en door wijsheidsdunk of eigengeregtigheid van Christus teruggehouden mensch, zeker soms over zijne eigene dwaasheid hebben doen lagchen of - blozen. Daarom beweert hij dan ook teregt, dat zij voor ons Nederlandsch publiek ruimschoots kunnen opwegen ‘tegen eene gansche verzameling van die stichtelijke geschriftjes, langwijlige overdenkingen en preekvormige vertoogen, zouteloos vaak en zonder geest en gloed.’ 't Is maar al te waar, en wie in zijne *stichtelijke uren* dergelijke voosheden gelezen heeft, en twee oogen heeft om onbevooroordeeld te zien, zal Zaalberg hier wel *moeten* toegeven. Zaalberg verklaart verder, hoe, tegen Nederland in de schaal gelegd, Duitschland nog immer te ligt zou bevonden worden. 't Spreekt van zelfs, dat hij hier de godsdienstige verschijnselen op Duitschlands en Nederlands gebied bedoelt. Voor hen, die ook in Nederland, zichzelven niet arm, niet klein, niet ellendig genoeg gevoelen, zijn de redenen van Hundeshagen tot eene bittere, maar genezende artsenij bestemd. Mogten zij er slechts dat gebruik van maken, hetgeen door Zaalberg bedoeld werd! Tot dusverre zagen wij slechts het 1ste stuk van Hundeshagen's redevoeringen, dat in het midden der 3de eindigt. Wij zullen dus slechts van n° 1 en 2 het een en ander te zeggen hebben. De indruk, door die twee eerstelingen bij ons teweeggebragt, was

verblijdend, omdat wij er zooveel gevoel en warmte in vonden, en de hefboom des Evangelieschen geloofs den schrijver bestuurde. Hij vleit zijne aanzienlijke hoorders niet, maar wijst hen op het ééne noodige, hij transigeert niet met het geweten der voornamen naar de wereld, maar doet dat geweten, zoo noodig, krachtig ontwaken uit den slaap van verderfelijke vooroordeelen. Aan zijne 1ste redevoering laat hij een krachtig woord voorafgaan, noemt het, op zichzelven doelende, iets ongewoons en nieuws, dat in sommige evangeliesche steden van Duitschland een vreemdeling komt, de aandacht der stadbewoners inroept, en dan onderscheidene avonden achtereen het woord tot hen voert, en wel tot geen ander einde, dan om zich met zijne toehoorders over onderwerpen van het hoogste geestelijk belang te onderhouden. Maar hij komt tot zijne hoorders niet als professor. Neen! 't ware immers een noodlottig misverstand, wanneer zij meenden, dat het Evangelie voor de beschaafden der wereld iets geheel bijzonder zwaars (?) en kunstigs ware, zoodat daarom de gewone herderlijke zorgen der plaatselijke herders en opzieners der gemeente te kort schoten, en er een professor in de godgeleerdheid komen moest, om op wetenschappelijke wijze hun het Evangelie te *doceren.* Zijn *thema* noemt hij: den weg tot Christus, den Zoon van God, bijzonder met het oog op de onder de beschaafden van Duitschland heerschende dwaalbegrippen, vooroordeelen en misvattingen ten opzigte van godsdienst en Christendom. In zijne 1ste redevoering (blz. 13) wenscht hij de vraag te overwegen - naar aanleiding van Gal. III: 28 - *of beschaafd zijn of niet beschaafd zijn met betrekking tot de christelijke heilserkentenis een wezenlijk onderscheid make?* en ook het vraagstuk *der eigenwillig gekozene wegen.* Eerst geeft hij de aanleiding op, waarom zijne hoorders zouden zamen gekomen zijn, wat zij van hem moeten verwachten. Terwijl hij over het vele *leeren* in Duitschland spreekt, ja, zijne landgenooten ‘erstaunliche Lerner’ noemt, wordt er toch ook onder hen veel dwaze leerzucht en leerzuchtige dwaasheid gevonden. Het spreekwoord ‘men kan geen water tot de bron aandragen’ geeft hem stoffe tot geestige opmerkingen. Sprekende over de ziel, verklaart hij hoe *elke* ziel (Cf. Tertull.) eene geborene *Christinne* is, maar zulk eene, die als kind reeds vroeg van het trouwe ouderlijke huis weggerukt en vervreemd, uitgestooten is en verwaarloosd in eene wereld vol zonde en dwaling, en die nu de indrukken van hare vroegste levensdagen en levenservaringen slechts in verbleekte en zwakke herinnering bewaart, door een duister voorgevoel zich harer edele bestemming bewust wordt en innig heimwee gevoelt naar het vaderhuis, en de bestemming ontvangen heeft om aan de hand des Verlossers daarheen te worden geleid. Terwijl zijne geheele rede ten doel heeft, aan te toonen, hoe het Evangelie niet een ander is voor Jood en Griek, voor arm en rijk, werkt hij (blz. 30) een bekend beeld op deze wijze uit: ‘Men heeft van het Christendom gezegd, dat het een *beekje* is, dat een *kind* doorwaden kan, en wederom ook een *stroom*, waarin een *olifant* kan zwemmen. Maar eerst moet de mensch als een *kind* zijne krachten aan het beekje beproeven, en heeft hij dit *bestaan* (*!*), dan *mag* (*!*) hij toezien, of ook hij een olifant is, en in staat om den stroom het hoofd te bieden. Dwaas die eerst als olifant met den stroom zou willen worstelen, om eerst daarna als kindeke het beekje te leeren

doorwaden. En niet ieder is een olifant, die zich daarvoor houdt, maar deed beter eerst den kinderweg te betreden, en menigeen, die slechts een kind wil zijn en den kinderweg bewandelt, zou, zonder dat hij 't zichzelven bewust is, in staat zijn den stroom met olifantenkracht meester te worden.' Hoeveel waars en schoons ontwikkelt Hundeshagen in dit en andere beelden, welke hij in zijne redenen in vlecht. Zijne 2de rede handelt over den kinderweg, of over de armoede van geest en over het worden 'als een kind.' Niet den Rittern vom Geiste, maar den armen van geest wordt het koningrijk der hemelen toegezegd. Krachtig verzet zich Hundeshagen tegen het Ifflandsche burgerlijke drama, dat daartoe zou leiden, dat eo ipso een keizer de grootste schurk, een bedelaar de voorbeeldigste deugdzame zou zijn. De armoede van geest, zegt Hundeshagen, behoort zoowel op den troon als onder de grove pij. Eene levensontmoeting van zekeren buitengemeen regtschapen man schetst hij (blz. 50 vlg.) in ironisch-ernstigen toon, en geeft verschillende behartigenswaardige wenken omtrent den zin van het 'als kind worden.' Terwijl hij het van oude lieden kinderachtig noemt, om, gelijk eenmaal geschiedde, aan den Rijnoever zandhoopjes te maken, en te pogen den Rijn met de handen ledig te scheppen, is het kinderlijk zijn iets geheel anders.

Wij nemen thans van deze redevoeringen afscheid, maar bevelen ze zeer nadrukkelijk ook aan hen aan, die geene orde van den *Leeuw* of *Adelaar* (vgl. blz. 60 en 64) dragen, ofschoon wij de vertaling niet in allen opzigte even naauwkeurig mogen noemen.

X.

Geschiedenis der wijsbegeerte.

De wijsbegeerte voorgesteld in hare ontwikkeling. Eene geschiedenis der filozofie, door Dr. A.J. Vitringa. Eerste deel, eerste afl. Te Arnhem, bij D.A. Thieme. 1854.

Het is eene gegronde opmerking, waarmede de schrijver zijn voorberigt begint, dat in Nederland, dat onder zijne groote mannen een Spinoza, François Hemsterhuis, van Heusde (hij had hierbij ook wel Kinker kunnen voegen) telt, op welks vrij grondgebied een Descartes zijne wijsbegeerte durfde verkondigen, en dat daardoor het vaderland der nieuwe wijsbegeerte kan genoemd worden, nog eene geschiedenis der philosophie ontbreekt. Vele redenen kunnen hiervoor bijgebragt worden; de voornaamste zal wel zijn, dat het betrekkelijk gering aantal beoefenaars dier wetenschap, hier te lande, hieraan nimmer behoefte gevoeld hebben, omdat zij of uit de oorspronkelijke bronnen, of uit

Fransche en vooral Duitsche schrijvers over dit belangrijk onderwerp, hun weetlust ruimschoots konden voldoen. De geschiedenis der wijsbegeerte heeft in onzen tijd, even als alle vakken van wetenschap en studie, groote vorderingen gemaakt; men heeft daar iets anders in gezien, dan een eenvoudige opgaaf en uiteenzetting der elkander opvolgende stelsels, en de levensbeschrijving der verschillende wijsgeeren, die onder de voornaamste volken hebben geleefd. Men verlangt thans meer, men wenscht in de geschiedenis eener wetenschap het tafereel van de ontwikkeling van haar hoofddenkbeeld of het *idee* te zien, dat zij wil verwezenlijken.

Dit op de wijsbegeerte toegepast, dan worden de verschillende stelsels en methoden slechts momenten van een ontwikkelingsproces, dat in den loop der eeuwen gelijken tred houdt met de intellectueele beschaving van het menschelijk geslacht. Volgens dit beginsel heeft de schrijver zijne belangrijke taak gepoogd te behandelen, en hij heeft, zooveel hem zulks mogelijk was, zijn werk dien vorm gegeven, die het geschikt zou kunnen maken tot eene lektuur voor het beschaafde publiek; wij wenschen, dat hij dit doel zal hebben bereikt, en dat het hem ten spoorslag moge verstrekken, om met lust en ijver verder voort te gaan.

Door eene uitvoerige inleiding, geeft de schrijver zijne wijze van behandeling van de geschiedenis der wijsbegeerte te kennen.

Hij beschouwt vooreerst de beweging of ontwikkeling van den geest, als den oorsprong van de philosophie, gaat vervolgens over, een voorloopig begrip der wijsbegeerte te geven, en wijst hare grenzen of hare verhouding tot andere wetenschappen aan, waardoor haar belang en gewigt des te duidelijker uitkomen, en de bezwaren en tegenwerpingen, zoo dikwijls tegen haar geopperd, gemakkelijker wederlegd worden.

In de toepassing daarvan op de geschiedenis der philosophie zelve, toont de schrijver duidelijk aan, dat deze het tafereel der ontwikkeling van haar begrip of *idee* zelf is, zooals zulks bij de voornaamste volken in de oudheid en christelijke tijden plaats had. Wij kunnen ons echter niet geheel met de hoofdverdeeling, zooals zij hier wordt opgegeven, vereenigen: I. de ontwikkeling der wijsbegeerte, die zich nog niet verheffen kan boven 't *begrip* van de *stof*, dat is: hare geschiedenis bij de Grieksch Romeinsche volken, die zich schijnbaar verliest in de middeneeuwen, en die als voorbereiding dient tot II. de ontwikkeling der wijsbegeerte, in het *begrip der begrippen*, of *in het zelfbewustzijn van den geest*, dat is: hare geschiedenis nadat het vrij geworden Christendom zijn invloed op het denken uitoefent, welke tijd eerst na de hervorming van Luther een aanvang neemt.

De Grieksche wijsbegeerte heeft zich vooral bij Plato reeds boven het begrip van de *stof* verheven, en hoezeer de oude, in tegenstelling van de nieuwere philosophie, niet tot een zoo zuiver begrip van het zelfbewustzijn en het *idee* van God, meer bepaald theïstisch opgevat, verheven heeft, is het volgens ons gevoelen te sterk uitgedrukt, om het onderscheid der oude en nieuwere wijsbegeerte, als *stof* en *geest*, als een materialistisch pantheïsmus en een spirituëel theïsmus tegenover elkander te stellen, even alsof de stoffelijke opvatting en de vereenzelving van God met de natuur uit de nieuwere philosophie zouden verdwenen zijn.

De schrijver heeft de oorspronkelijke

bronnen en de grootere werken over de geschiedenis der wijsbegeerte met vrucht geraadpleegd, en zich voornamelijk Hegel in zijne *Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie,* en Zeller, *die Philosophie der Griechen u.s.w.*, tot gidsen verkozen. Wat de oudste Grieksche wijsbegeerte vóór Socrates aanbelangt, hierin werd hem door Aristoteles de weg gewezen. Hij behandelt dit onderwerp volgens de vierledige ontwikkeling van het begrip, de *stof*, de *vorm*, de *beweging* en het *doel* of het *goede.*

In de voor-Socratische wijsgeerige stelsels zijn de drie eerste momenten daarvan eenigzins tot ontwikkeling gekomen, namelijk, in de eleatische ionische en de atomistische scholen. Xenophanes, Parmenides, Zeno, Thales, Anaximander, Heraklitus, Empedocles, Democritus en Anaxogaras, hebben achtereenvolgens tot die ontwikkeling bijgedragen, hetgeen alles uitvoerig en scherpzinnig door den schrijver uiteengezet wordt.

Wij kunnen ons over het algemeen met de methode en de wijze van behandeling van den schrijver wel vereenigen. Vroeger behandelde men de geschiedenis der wijsbegeerte, even als de geschiedenis in het algemeen, als eene kronijkmatige opsomming der verschillende wijsgeerige scholen en hare stelsels, zonder in haren onderlingen zamenhang in te dringen, of men beschouwde die éénzijdig volgens het stelsel dat men persoonlijk was toegedaan. Zooals Tiedeman in zijn *Geist der speculativen Philosophie*, uit een eenigzins sensualistisch, Tennemann in zijne *Geschichte der Philosophie*, uit een Kantiaansch kritisch oogpunt, zonder zich tot een hooger onpartijdig standpunt te verheffen, waardoor men in staat gesteld wordt meer het geheel der wijsgeerige ontwikkeling te overzien. Hegel heeft in zijne *Vorlesungen* een andere methode van behandeling aangewezen, namelijk de beweging en ontvouwing van het wijsgeerig *idee*, waardoor de verschillende stelsels die elkander schijnen tegen te spreken en onderling te vernietigen, slechts verschillende deelen van één groot geheel worden, en allen bijdragen om dit wijsgeerig *idee*, als zoo vele momenten van het *begrip* tot aanwezen te brengen. Deze methode is voortreffelijk door Zeller in zijn boven aangehaald werk toegepast, en ook met vrucht door onzen schrijver gebruikt.

Doch eene andere vraag is het, of zulk eene logische ontwikkeling van het philosophisch begrip, wel in allen deele met de geschiedkundige feiten overeenkomt, en of een geschiedschrijver der wijsbegeerte die geschiedkundige toedragt van zaken geheel mag over het hoofd zien, en de opvolging der stelsels naar een apriori gevormd beginsel mag construeren. Hegel beschouwde het geheel van de geschiedenis der wijsbegeerte, even als dat van de geschiedenis in het algemeen, uit het standpunt van zijn eigen systema, dat het begrip, 1° eerst als het zuivere zijn in de onbepaalde *éénheid;* 2° als eene uiting daarvan in de oneindige *veelheid*, en eindelijk ten 3° als den terugkeer dier veelheid tot eene *hoogere en bepaalde éénheid* van het concreet gewordene begrip opvat. Volgens deze wijze van beschouwing, die door onzen schrijver schijnt gevolgd te zijn, is de eleatische school die van de abstracte *eenheid*, de ionische van de oneindige *veelheid*, en de atomistische eene eerste en ruwe poging om tot het hoogere *concrete idee* te komen. Doch zoo wij de geschiedenis der oude Grieksche wijsbe-

geerte tijdrekenkundig nagaan, waren het de ionische wijsgeeren, Thales en Anaximander, die het eerst naar den oorsprong der zinnelijke *veelheid* of de natuur vorschten, en hiervoor eene stoffelijke oorzaak aannamen. Bijna gelijktijdig met die ionische ontstond er in Italië door Pythagoras en zijne onmiddellijke leerlingen, eene meer afgetrokkene bespiegeling op de leer der getallen in eene meetkundige harmonie gegrond, die later de bestanddeelen voor den stichter der eleatische school, Xenophanes, opleverde, en die bij hem nog niet geheel ontdaan waren van de stoffelijke begrippen door hem in Ionie, waarvan hij afkomstig was, opgedaan. Parmenides en Zeno waren de grondvesters en verdedigers van de leer van het abstracte *zijn*, van die onbepaalde *éénheid*, die reeds aan Pythagoras' geest zich eenigzins omzwachteld had voorgedaan. Door de vermenging der beide bestanddeelen bij Empedocles, Democritus en Anaxogaras, bij wien men ionische, pythagorische en eleatische elementen in eene zekere, doch verschillende, verhouding dooreengemengd vindt, ziet men de voorbereiding tot een hooger standpunt, dat bij Socrates zich het eerst duidelijk vertoonde; doch zich voornamelijk eerst bij Plato en Aristoteles in volle kracht voordeed.

Volgens de wijze van behandeling van den schrijver, komt nu Pythagoras in het vierde ontwikkelingsmoment, terwijl hij geschiedkundig tot het tweede behoort, en reeds die wijsgeeren voorafging die hier onder het eerste voorgesteld worden. Voor oningewijden in de geschiedenis der wijsbegeerte, kan zulk eene stelselmatige wijze van behandeling, zonder dat er genoegzaam van de geschiedkundige opvolging melding wordt gemaakt, ligt tot eene verkeerde opvatting aanleiding geven, die echter gemakkelijk ware te vermijden geweest.

Voor het overige moeten wij den schrijver dankzeggen voor de moeite en vlijt aan deze afdeeling van zijn belangrijk werk besteed. Wij wenschen hem en den uitgever alle medewerking van het wetenschappelijk letterkundig en beschaafd publiek toe, die hen in staat moeten stellen hunne onderneming ten einde te brengen en onze literatuur met eene geschiedenis der philosophie op de hoogte des tijds te verrijken. De uitvoering en correctie verdient allen lof, alleen zouden wij in bedenking geven of het wel noodig was geweest, om van de gewone spelling bij sommige woorden af te gaan en *filozofie*, *rezultaten, kwesties* enz. te schrijven; nimmer konden wij ons met zulke willekeurige verandering van woorden van vreemden oorsprong vereenigen.

J.A.B.

Letterkunde.

Lief en leed. Zangen der liefde.

Groningen, P. van Zweeden. 1853.

Er is in den laatsten tijd een manier van aankondigen - recenseren zal wel niemand het noemen - in zwang gekomen, die inderdaad allerzonderlingst is, en zeker een groote mate van armoede verraadt. Men bespreekt b.v. de ‘Korenbloemen’ van Beets, of het ‘Vrouwenleven’ van Bennink Janssonius, en geeft vooraf eenige andere auteurs, die er bij de haren worden bijgesleept, een paar *coups de patte*, om op die wijze de aankondiging te kruiden met een gemankeerde pikante saus voor den dichter, wien men een negatieven lof wil toebrengen boven den positieven, dien men hem naar verdienste toebrengt. Wij achten dit een ongelukkig verschijnsel en laten het daarom in onzen spiegel terugkaatsen, opdat de vereerders van het door ons bedoelde tijdschrift van hunne bewondering en hoogschatting mogen terugkomen, en zich niet laten meêslepen door ongemotiveerde verguizingen en vergodingen, van welke laatste het onlangs nog zulk eene schitterende proeve gaf bij het bespreken van een dichtbundel, waarin het als een verdienste wordt uitgekreten: *Bilderdijk in alles te volgen.* Wij wisten echter niet dat de regtzinnigheid zoo ver kon gaan, van een der Tien Geboden te loochenen, al werd het ons op nieuw duidelijk door zekeren open brief, dat ze soms wonderlijk kan omspringen met de waarheid, als de waarheid niet schijnt te spreken in het voordeel harer partij.

Om terug te komen tot het hierboven vermelde boekske, dat noch met dusgenoemde regtzinnigheid, noch met Bilderdijk iets gemeens heeft, dan zijn spelling misschien en de beheersching der taal - wij moeten bekennen, dat de verschijning er van ons in waarheid verheugt. Er is toch ten onzent geen overvloed van minnedichten, en wij, die van onze jeugd af eene bijzondere voorliefde voor het genre hadden, verheugen ons, dat we ons andermaal hebben mogen verkwikken aan de uitingen van een jeugdig hart, dat het menschelijke in den mensch doet kennen op eene wijze, die ook het goddelijke

in den mensch niet buitensluit. Ook het minnedicht moet rein zijn. Het is duizendmalen gezegd, en ook hier vindt men het bewaarheid; want er is geen moeder die dit boekje voor het oog harer dochter behoeft te verbergen. En dit is iets, waardoor deze zangen der liefde zich gunstig onderscheiden boven die der oudere dichters van ons land, wier liederen men in vroeger dagen in de mopsjes b.v. vermengd vond onder de dusgeheeten stichtelijke poëzij, en welke men bij beurten opzong op koffijpriétjes en theetjes. De auteur zou daarom alleen reeds den dank verdienen van al wie schoonheid en waarheid in fraaije vormen vereert; maar hij verdient dien te meer, om de wijze waarop hij de liefde huldigt, dat edelste en veredelende gevoel in den mensch, hetwelk met de godsvrucht het harte heiligt en beter maakt. Welk jongeling toch, die de liefde in hare reinste opvatting leerde kennen, werd niet nog van grooter dankbaarheid doordrongen jegens Hem, die de Hoogste Liefde is? En waar laat de vaak afgedwaalde zich niet vinden, die door het leeren kennen der liefde afstand deed van den verkeerden weg, die niet tot geluk voert. Maar behalve dat de dichter aanspraak mag maken op de juiste erkenning der waarde van zijn werk om de hierboven gemelde reden, hij mag te meer uit een aesthetisch oogpunt geschat worden, waar zijne poëzij de overtuigendste blijken draagt van ongewoon talent voor het genre dat hij beoefent, en van zijn open zin voor bevalligheid en schoonheid. Het zou tot eene te wijdloopige beoordeeling van zijn boekske aanleiding geven, indien wij het wilden vergelijken met eene vroeger in hetzelfde formaat en ook in het noordelijk gedeelte onzes lands verschenen gelijkvormige, maar oneindig minder keurig uitgegeven verzameling, die men misschien aan dezelfde hand te danken heeft, - maar wij gelooven zeker, dat zoo wij de proeve bestonden, het duidelijk blijken zou, hoezeer ook in waarheid van toestanden de dichter is vooruitgegaan. Het zou ons dan gewis blijken, dat de eischen van onvervalscht menschelijk gevoel, vroeger gedaan, bij hem gehoor hebben gevonden, en hoezeer hij zich op nieuw kenmerkt door eene gemakkelijkheid van versbouw, waarin tevens de groote en zeker hoog te waarderen verdienste van den minnezanger bestaat. Gedachte en vorm toch zijn zeer naauw verbonden; en neemt men nu een goede gedachte, voorgedragen in een gebrekkigen vorm, wat zal er dan van opgewekt worden en overblijven, dan een onvoldaanheid over het idée, dat door de ongelukkige inkleeding geen ingang vond in het hart, waarvoor het geuit was? Zóó ergens dan moeten hier zoetvloeijendheid en duidelijkheid als een eerste vereischte gelden, en van dien kant bovenal is dit ‘Lief en leed’ een soort van beschaming voor enkele zangers, die kracht meenen uit te drukken in hunne verzen, door hardheid van bouw en stooterigheid in de woordenkeus. Wij vragen toch, is er liefelijker en zoetvloeijender zangetje denkbaar, dan *Ontwakende liefde*, *Schemering*, *Een bloem* en *De krans*, *Lente* en *Winter* om er slechts enkele op te sommen? En waar men vroeger aandrong ook op afspiegeling van het Hollandsche leven, wij vonden dat terug in *Preutsche Lize* en *Moeder en dochter*, welk laatste vooral van die zijde allezins onze sympathie heeft, terwijl tevens het *In de gaard* en *De linde* de zucht van den dichter verraden voor de natuur, die zeker de meeste en telkens nieuwe beelden voor den minnezanger aanbiedt, waar hij

zijn open oog laat weiden in dat groote boek der schepping, op welks bladzijden zeker zoo herhaalde malen *liefde* in den zuiversten zin te lezen staat. Het is dus geen wonder, dat de zanger enkele malen zijne uitverkorene naar die hoogste liefde verwijst, die het zinnelijke in den mensch verzedelijkt, al moeten wij het verklaren, dat wij het gaarne nog wel iets meer hadden zien *vorherrschen*, gelijk de Duitschers zeggen, in geheel het lieve bundeltje. Maar wat er ons vooral in voldeed, is de kortheid, waardoor ieder minnelied zich kenmerkt. Inderdaad - het is vroeger opgemerkt - geen geringe verdienste; omdat er niets zoo zeer een afkeer van langdradigheid heeft als liefde. En die breedsprakigheid, waaraan vroeger zoo velen zich schuldig maakten, heeft men bij den dichter niet te zoeken, daar zes en twintig van de vijf en dertig dichtstukjes slechts 1 of 2 bladzijden beslaan - gedachtig aan de uitspraak, dat de liefde zich slechts uit in een zucht, een blik, een enkel woord - niet in lange redenering, die haar niet eigen is, omdat het gevoel geen praatjes vaar is die declameert, maar positief schildert met een enkelen trek. Wat ons echter minder voldoet is, dat de auteur bij zijne oorspronkelijke enkele vertaalde versjes heeft gevoegd, die wij gaarne hadden gemist, hoe goed ze ook mogen zijn overgebragt, - het Nieuw Grieksche leven heeft immers geen overeenkomst met het Hollandsche karakter - en al is de liefde ook dezelfde onder elke luchtstreek, de uiting er van en de wijze, waarop ze zich in Holland kenmerkt, is toch geheel anders dan in het vaderland van Anakreon, dat in zoovele opzigten is gedaald en, ná zijne bevrijding van de Turken, niet veel aanspraak heeft om er sympathie voor te betuigen, in zich zelve verdeeld als het zich voordoet - welligt tot zijn ondergang. De hier geleverde proeven van zijn nieuwen erotischen dichtader, willen we ten minste hopen dat niet zullen moeten gelden voor geheel de tegenwoordige poëzij van een grond, die een Sophocles en Aeschylus heeft voortgebragt. Na deze aanmerking en uitweiding keeren we tot het boekske terug, dat wij een cadeau wenschen voor iedere schoone, die door ‘het hemeltje uit heur oogjens, 's minnaars hart in vlammen joeg,’ om de uitdrukking in ‘*Licht*’ voorkomende tot de onze te maken, al kunnen we dit stukje niet zoo volmondig den lof aan de andere geschonken, toekennen, omdat het ons wat al te aardsch voorkomt, waar de dichter verlangt ‘het hemeltje te erven in het vonkelend oogelijn van zijne dierste, en te sterven in hare omarming.’ Maar we willen niet met een afkeuring eindigen, al schaadt een dor blaadje niet aan den geurigen, fleurigen krans. Liever, eer wij afscheid nemen van den zanger, dien wij gaarne nogmaals hooren kweelen van minne en liefde, - al ware het dan ook nog iets meer bepaald Hollandsch in zijne toestanden - willen wij besluiten met de aanhaling van den eersten hier voorkomenden zang, waarop we ook de toondichters oplettend maken, als gewis voor muzijk even geschikt door het zoetvloeijende als het bevallig is van gedachte en inkleeding:

Ontwaakte liefde.

Als het aardrijk ontspruit,
Als de knop zich ontsluit
En zich waagt aan de lucht te vertrouwen;
Als 't viooltje in fluweel
Zich verheft op zijn steel
En zijn bladertjens huivert te ontvouwen;

O dan 't gerucht
Der stad ontvlucht,
Wendt vrolijk en tevreden
De jongling ginds zijn schreden;
Het zonlicht gloeit,
Het bloemtjen bloeit,
De gaarde wenkt vrolijk en teder....
Hoe keert hij zoo kwijnende weder?

Als het levend krystal,
In gestadigen val
't Zoet eentoonig gemurmel doet hooren;
Als het schaatren der jeugd
Spreekt van liefde en geneucht,
Bij den zang der gevederde chooren;
O dan 't gerucht
Der stad ontvlucht,
Wendt vrolijk en tevreden
De jongling hier zijn schreden;
Het windtjen speelt,
Het vinkjen kweelt,
't Juicht alles zoo vrolijk en teder....
Hoe keert hij zoo sprakeloos weder?

Voorjaarsrente.

Bloemlezing in Poëzij uit de Leidsche Studenten-almanakken van 1825-1850. Onder redactie van A. van der Hoop, Juniorszoon. Bij P. Engels, te Leiden.

Nu de vierde aflevering dezer verzameling ons is geworden, willen wij deze bloemlezing gaarne aanprijzen. Zoo zij zich uitwendig aanbeveelt, waardoor de heer Engels zich in de rij der goede uitgevers heeft geschaard, niet minder lokt het inwendige uit. Men vindt toch hier de beste voortbrengselen der studerende jeugd aan Leidens akademie terug, met uitzondering van enkele gedichten, wier auteurs den verzamelaar wel de vrijheid hadden geschonken om ze op te nemen in zijn werk, maar waartegen het eigenbelang der eigenaars zich eigenaardig verzet heeft. Het moet intusschen menigeen aangenaam zijn bijeen te vinden wat, op een enkele uitzondering na, zich als het best onderscheiden heeft in de studenten-almanakken gedurende de verloopen kwart-eeuw; en oud- en jong-student zal het gewis eene aangename verpozing zijn geweest van ernstiger arbeid, om óf andermaal zich terug te droomen in die dagen van vrijheid en levenslust en bewustzijn van volgende roeping, óf zich te verlustigen in de aanschouwing van wat vroeger akademie-broeders hebben gearbeid aan de letterkunde des vaderlands. Immers zoo menig vers van ter Haar, Heije, Beets, Hasebroek dat wij hier ontmoeten is gevolgd door zoovele betere, waardoor zij hun naam historisch hebben gemaakt in onze literatuur, terwijl het den kenner niet minder vreugde zal verschaffen hier in een prettig geheel bewaard te vinden, wat anders zoo ligt ook van die auteurs zou verloren gaan. Bedriegen wij ons niet, dan hebben wij in deze bloemlezing enkele stukken van Beets en Hasebroek gevonden, die zij later nergens een plaats hebben vergund, en die toch als uitingen van een dichterlijk gemoed

in de eerste dagen hunner ontwikkeling op prijs mogen worden gesteld. Maar wat de waarde nog verhoogt van deze verzameling is dat ze tevens de namen bewaart van die Muzenzonen, welke in den strijd der wetenschap den palm hebben weggedragen hetzij aan de Leidsche of andere hoogescholen en athenaeen; gelijk als de staten van het studentencorps een juist overzigt aanbieden van den bloei der akademie. Niet minder welkom zal het velen zijn hier ook de afbeelding van een vrijwilligen Leidschen jager te ontmoeten benevens de lijst der moedige jongelingen, die in 1830 de studie vaarwel zeiden om de buks te grijpen, ter verdediging van den Vaderlandschen bodem tegen het afvallig gedeelte des rijks, dat ook toen onder zijne grieven de invoering telde eener taal, welke door den Belg nu wordt beschouwd als een krachtig middel van eenheid en zelfstandigheid tegenover het van verovering droomende en naar uitbreiding van grondgebied hakende Frankrijk. Maar wat vooral waarde bijzet aan dit boek is de voorzang van den verzamelaar, die van zijn juisten blik en gezond oordeel, zoo wel als van zijn dichterlijk vernuft getuigt. Het is een gepaste inleiding, gelijk zijn ‘1830, een lied het voormalige vrijwillig jagercorps der Leidsche studenten toegezongen in 1853,’ eene aangename afwisseling aanbiedt, en het slotvers niet minder bewijst hoe van der Hoop den lof verdient, hem voor eenige dagen door Greb toegezongen in diens weerklank op van der Hoops ‘Leve Bilderdijk!’

Wij zagen met genoegen de breede lijst van inteekenaren - toch moge menig vereerder van poëzij boven deze zich den bundel aanschaffen, die onder meer een gelithografieerden titel bevat, welke een aantal steendrukkers moge doen blozen van schaamte over menig door hen - de schoonheid en waarheid bespottend - uit hun atelier te voorschijn gekomen vignet of plaat. De hier voorkomende titel toch is even juist gekozen als geestig uitgevoerd en habiel gedrukt. De heer van der Hoop smake al de voldoening voor zijn arbeid, die gemakkelijker schijnt dan hij was, terwijl we den heer Engels, die getoond heeft niet ‘aan goede-smaak-obstructies’ te lijden, zoo als we in ‘de Emeis’ het vinden uitgedrukt, bij voortduring een goed debiet wenschen eener onderneming die niet uit speculatiezucht ondernomen, de ondersteuning verdient van allen die de Leidsche akademie liefhebben en de vruchten weten te waarderen, die zij afwerpt - zoowel in physieken als in morelen zin. Aan de verzamelaars der werken van Bilderdijk zij gezegd, dat ook hier een vers voorkomt van den dichter, wien ook wij als zoodanig gaarne een gedenkteeken zien opgerigt - mits het beeld der geschiedenis van de sarkophaag worde geweerd, omdat juist sedert het verschijnen van Bilderdijks historie het vergoden van Philips en het verguizen van den Vader des Vaderlands dagteekent.

Frederika Bremer in de nieuwe wereld.

De Nieuwe Wereld (Homes of the New World), naar Frederika Bremer, door S.J.v.d. Bergh, 2 deelen. Kruseman, Haarlem.

Eene romancière op reis.

't Is even billijk, als wenschelijk, dat al de vrouwen nu en dan reizen, en de wereld, die buiten den kelder, keuken en zolder ligt, mede beschouwen; niet alleen opdat de heeren der schepping reisgezellinnen zullen hebben, die hun - het leven veraangenamen, het in- en uitpakken gemakkelijk maken, en meer onderhoudend zijn, dan de betaalde reisknecht - neen! ten beste der waarde vrouwen zelve, wier gewone zedelijke, wetenschappelijke gezigteinder, altijd voor groote verruiming vatbaar is. Immers als de mannen en jongelingen door het reizen wat meer worden ontwikkeld naar den geest, naar houding, manieren en voorkomen - opgeknapt, en meer presentabel in de goede ‘groote wereld,’ dan zal ook hetzelfde uitwerksel zekerlijk bij de dochteren Eva's moeten worden waargenomen. - Daarom openbaart zich de menschlievendheid en lankmoedigheid der vaders, echtgenooten en broeders ook daarin, dat de vrouwtjes mede op reis gaan, en het uitstapje, in groote mate, meer opwekkend maken. - Daarom wemelen de stoombooten, de spoortreinen, de hôtels - de bergen en dalen, de Alpen en het Hartzgebergte - van dames, jonge en oude, die het voorregt genieten, van de wereld te zien, en tevens ('t is voor haar niet zoo geheel onverschillig) door de wereld gezien te worden, volgens de reeds overbekende spreuk van Ovidius:

Spectatum veniunt, veniunt spectentur ut ipsae;

eene opmerking, die niet slechts den ouden, romeinschen Circus, maar het eigenaardige reisleven, reiskostuum ook - - der hedendaagsche vrouwen en dames geldt, zelfs der nederlandsche. - Als er nu onder de duizend en ééne, die reizen, eene Donna gevonden wordt, die niet slechts verschijnt onder de vreemden om te zien en gezien te worden, om aan de tables d'hôte het allerfraaiste toilet te produceren, om het mannelijk reisgezelschap te releveren - maar als er ééne is, die beschrijft, die als auteur-reizende optreedt, en het waagt, in ongehoorde stoutmoedigheid, om hare beschouwingen en bevindingen door den druk kenbaar te maken - dan wordt de zaak van een anderen, meer ernstigen, somtijds bedenkelijken aard; - want daar de vrouwen, in al wat zij doen of laten, iets eigenaardigs vertoonen, b.v. in het loopen, lagchen, spreken, of praten, zelfs in het zwijgen of beknorren - zoo is het uitgemaakt, dat ook de reisbeschrijvingen der vrouwen op eenigzins andere leest zullen geschoeid zijn, dan die der mannen-schrijvers: gebreveteerde en geoctrooijeerde, al en

niet galvanische menschen - pennehouders en -pennevoerders ex professo. - Dáár verwachten wij het genre féminin, zachte, verstandige, menschelijke, vriendelijke opmerkingen, - bovenal den boven- en grondtoon des gevoels, het element der vrouw, zoo als het water voor den visch, en de lucht voor den vogel. - Wij eischen dat de vrouw, in al wat zij verrigt, ook waar zij inderdaad aan het ‘schrijven’ gaat, zich niet verloochene - toch om 's hemels wil den geleerden en scherp bij den wind opzeilenden man niet naäapt, of met groote inspanning, als van tak tot tak naklimt, om hem, uit benaauwdheid, bij de beenen te grijpen, en, als ze niet hooger kan, door den heer, en meester, en vriend, naar boven wordt opgetrokken - waar zij eigenlijk *niet* behoort. Vrouwelijke auteurs moeten wel wikken en wegen wat ze beginnen, waar zij zich, met de pen in de hand, voor den schrijflessenaar, au niveau met de mannen plaatsen, en in het publiek verschijnen - niet om gezien en gecomplimenteerd, of geëngageerd, of weder ge-dé-engageerd te worden, maar opdat men haar ('t is een vreesselijk woord -) opdat men haar -: *leze* en *beoordeele*, naar tittel en jota, naar stijl en taal, begrip, voorstelling, opvatting - enz. - enz. - enz. - enz. -

Alzoo is het eene eigenaardige eigenaardigheid, als beroemde, geleerde (?) scherpzinnige vrouwen almede met reisberigten optreden, en hare impressions de voyage der lezende wereld aanbieden. - Wij gelooven, dat het haar, over het algemeen, nog al wèl van de hand gaat, bovenal waar zij de tafereelen der werkelijkheid teruggeven, en een zeer goed en batig gebruik maken van de onschatbare, per excellentiam, bij uitnemendheid der vrouwen verleende gave van *opmerking*, onbetwistbaar eene gave der Voorzienigheid, welke zij in veel hoogere mate hebben ontvangen, dan de mannen, - de welbekende en zoo dikwerf aangevallene ‘nieuwsgierigheid’ der vrouwen, vormt haar inzonderheid tot voortreffelijke reisbeschrijfsters. - Zij zien meer en beter, juister en spoediger dan de mannen, die meermalen met hunne eigene Lord- of the creations - grootheid coquetteren, en als would-be geniën eene misselijke figuur maken. - Nu bestaat er eene bijzondere soort van auteurs, bij het geslacht ‘nommer twee naar Genesis in den menschen-catalogus,’ welke niet geheel ten onregte als de thans heerschende praedominante toon vernomen en gewaardeerd wordt - de zoogenaamde *romancières*, waarvoor ons plat burgerlijk, inheemsch woord ‘romanschrijfsters’ niet welluidend genoeg klinkt, evenzoo als men in de groote modewinkels, waar de vrouwen heerschen, liever het woord ‘Dame’ gebruikt, dan ‘Mevrouw of Jufvrouw.’ - Eene romancière behoort onder die gevierde personen, welke het geschiedkundig of verdicht verhaal weten zamen te stellen, uit te geven, en zich sterk genoeg gevoelen, in het groote auteursgilde te worden opgenomen. - Zoo als elke goede tafel een hoofdschotel kent, zoo kent thans bijna ieder land ééne, dikwijls *meer* dan ééne romancière, en laat zich dáár te regt iets en veel op voorstaan. - De fashionables, de dandy's, de gentlemen onder de volken: Engeland, Frankrijk, Duitschland, Amerika - en ook ons goed en braaf Nederland, toonen hier den cijns-

penning der cultuur. - Eene geleerde en schrijvers-wereld, zonder ééne of meer romancières, is evenmin denkbaar, als een detachement of bataillon, zonder serjant of luitenant, al wordt er alleenlijk - de militaire dienst der schoone en fraaije kunsten ‘schutterlijk’ waargenomen. - Ook het barre noorden heeft zijn tribuut geleverd, en Frederika Bremer staat tamelijk hoog op de ladder, is ook ten onzent bekend, gelezen, bemind, herdrukt, en heeft teregt haren roem nog niet - overleefd. - Hoewel wij haar niet bepaaldelijk onder de romancières, in den gewonen zin des woords, mogen rangschikken, die in de oude en nieuwe heiligdommen en katakomben der geschiedenis nederdalen, of even als de duikers op den bodem der zee, telkens nieuwe parelen opvisschen, wanneer de schelpen niet al te vast gesloten zijn; - hoewel Bremer zich, bij voorkeur, in hare geschriften, in de werkelijkheid, die haar omgeeft, beweegt, en ons zeer aanlokkelijke tafereelen van haar tijd en haar land heeft aangeboden - zoo is het desalniettemin van zulk eene auteur te verwachten, dat zij den eigenaardigen stempel van haar vernuft, de straalbrekingen van haar genie, bovenal de onschatbare gave der Voorzienigheid - der vrouwen geschonken - de opmerking - wel en deugdelijk zal gebruikt hebben, op reis zijnde. - 't Is niet te ontkennen, dat onze goede en waardige Frederika hier ‘verplant’ is geworden; zij stond, eene reisbeschrijving mededeelende en opstellende, niet meer te midden der zelf geschapene en denkbeeldig gevormde helden en heldinnen; zij kon het nationaal Skandinavisch karakter niet gieten en modelleren in verschillende typen, die haar het beste toeschenen: - zij was verplant en overgeschept in de werkelijkheid; zij moest teruggeven, wat zij zag en hoorde; zag en hoorde niet met de romantische dichtende fantazy, maar met de beide *oogen* en beide *ooren.* - Zij is daardoor eenigzins uit haar centrum gerukt, en wordt ('t is maar een klein en zeer vergeeflijk vrouwelijk onheil, dat haar is overgekomen) dikwerf tot haarzelve, als tot een groot centrum van eer en lof en prijs teruggebragt; - zij moest de natuur en den mensch, zoo als deze zich in de werkelijkheid positief openbaren, op hare bladeren doen herleven. - Haar poëtische geest moest een weinig strijden, worstelen met het proza der waarheid. - Wat ons betreft, gaarne leggen wij de getuigenis af, dat de Zweedsche touriste zich ook hier op eene uitmuntende wijze van hare taak heeft gekweten, en met evenveel naïveteit, en vernuft, en scherpziende opmerking, natuur- en menschen-tafereelen uit de nieuwe wereld teruggeeft, als zij de huiselijke, burgerlijke schilderstukken, tableaux de genre uit haren kring, der lezende wereld aanbood. - Zij bezit het voorregt om de gave van haren genius niet te verloochenen, waar zij zich geplaatst bevindt naast en nevens Lady Montague, Ida Kohl, Miss of Lady Trollope, Harriet Beecher, of wie er meer zijn, die, in japon en shawl gehuld, de landen doorkruisten, en als vrouwelijke Ulyssessen ‘vele steden en menschen hebben gezien’ - en later - à tête reposée - beschreven.

De nieuwe wereld.

Hoogst opmerkenswaardig is het verschijnsel, om eene geestrijke, gevoelvolle, opmerkzame vrouw, van de ‘prima suerte,’ uit Zweden naar de nieuwe wereld te zien stevenen, en daar, gedurende meer dan een jaar, overal

heen trekken, naar het noorden en westen, van land tot land, van stad tot stad, op wagens en schuiten, op stoombooten en spoorwegen, altoos voort, van New-York, links en regts, omhoog en omlaag, naar Cuba, naar het verre westen, ja overal heen. - Voor haar was en bleef de nieuwe wereld, onaangezien alles ouds en nieuws, wat zij daar over gelezen had, nog steeds nieuw, en ons zoude het niet anders zijn, als wij den voet zetteden op den bodem van het wonderland, waarheen duizend blikken gevestigd zijn, en waarheen tienduizend oud-gasten van Europa de uit- en de toevlugt nemen, om er even rond te zien, of om er te blijven. - De nieuwe wereld, de reusachtige republiek, de great Western, de Nimrod onder de landen, het land der tegenstrijdigheden en van het goud, van de vrijheid en de slavernij, van de ongerijmdheden en verbazende ontwikkeling, de sphinx der negentiende eeuw, die der wereld (de oude) ontelbare raadsels voorlegt, welke zijzelf niet kan oplossen -: het raadsel van een liberaal illiberalisme, van eene ontembare vrijheid, die zichzelve verteert en toch voedt, als de fabelachtige vogel Fenix. - Die nieuwe wereld, welke de oude wereld (outre mer) met al hare dwaasheden, disputen, onrijpe theoriën, botsende en hortende kerkelijke secten, vroomheid en ongeloof, - overneemt bij geheele scheepsladingen, en alles in en om en door en op elkaâr werpt, schudt, kookt, laat gisten, totdat er eindelijk - ja, de lieve hemel alleen weet wat, uit geboren wordt - zoo als sommigen willen een geïdealiseerde staat, half zwart, bruin-blank - of een Eldorado, een Luilekkerland der 20^{e} eeuw, een duizendjarig rijk, bevolkt met mormonen, kwakers, shakers, phalansterianen, - een netwerk van spoorwegen, waar de industrie, als een reusachtige spinnekop, in het midden zit en werkt, en tot in het oneindige werkt, en menige arme Europesche vlieg vangt, uitzuigt en opvreet - een tooverketel à la Macbeth, waar de Yankee-heksen met den lepel roeren, den brij geweldig laten koken, - de nieuwe wereld, waar welligt eene nieuwe, nog onbekende en ongedachte ontwikkeling voor ons geslacht wordt voorbereid, als de oude wereld eindelijk op haar vermolmden leuningstoel insluimert, en uit het telkens herhaalde namiddagslaapje tot den doodslaap is overgegaan. - Voor Frederica Bremer moest de nieuwe wereld eene openbaring zijn - eene apokalyptische levensphase, die haar diep aangreep - en juist dit maakt de eigenaardige waarde harer reisbeschrijving uit. - Zij staat naast de Yankee-heksen, en hoort het Shakespearsche-'hurly-burly' - zij ziet neder in dien onmetelijken reuzenketel - en teekent de spoken, de schimmen af, welke daaruit omhoog stijgen. - Bremer heeft eene excellente reiscassette medegebragt: een open oog, en oor, en hart, en de vatbaarheid om te gevoelen wat natuur en mensch haar hebben voorgelegd, - dat was zeer veel, zeer veel, - wat dezen haar hebben voorgelegd, was schier *te* veel op eens - van daar het bonte, sterk gekleurde in hare tafereelen, - die opeenstapeling van verschijningen welke een eigenaardigen rijkdom ontsluiten, zoo als de nieuwe wereld die geeft aan de bejaarde, suffende, bijna op nonactiviteit gestelde, oude wereld, welke zich zoo gaarne alles wat van die zijde komt laat voorpraten, en toeluistert, met het hoofd schudt, een oude-vrijsters snuifje neemt - en dan weder - indommelt!

Onze Zweedsche romancière schijnt bij voorkeur het huiselijk en kerkelijk, of beter gezegd, het godsdienstig leven der Noordamerikanen, tot het onderwerp harer onderzoekingen gemaakt te hebben. - Tegenover de eenparigheid der Evangeliesche godsdienst in haar vaderland, moest het kerkelijk mozaïek der nieuwe wereld geweldig afsteken, daarom bezoekt zij met en voor hare lezers de vergaderingen der kwakers, der shakers, der mormonen, of wederom de spreekzalen der abolitionisten en der voorstanders van den slavenhandel met de consequentien. - Alle openbare inrigtingen, van welken aard, zijn voor haar toegankelijk, en zij deelt daarvan een meestal kort maar helder en keurig verslag mede. - De geleerde notabiliteiten van de nieuwe wereld, Channing, Emerson, benevens vele anderen, om van de meer of min geleerde dames niet eens te gewagen, staan haar geheel te dienste, en beijveren zich de gevierde auteur van alle zijden zoo veel te laten zien en te laten hooren, als een sterfelijk wezen verwachten en verdragen kan. - Door zulk eene ongehoorde vriendelijkheid wordt de vereerde buitenlandsche somtijds doodelijk vermoeid en zenuwachtig, en met alle achting en respekt voor haar talent, zouden wij haar de getrouwe herhaling dier eerbewijzen gaarne geschonken hebben, en met ééne enkele verzekering der eenparige hoogschatting, haar zoo nadrukkelijk bewezen, reeds volkomen tevreden gesteld zijn. - Hoogst gelukkig en boeijend zijn de natuurtafereelen door haar geschetst, en wij vinden zekerlijk dáár een der sieraden dezer twee lijvige boekdeelen, de teekenpen is aan Fr. Bremer zoo wel toevertrouwd, dat wij haar de gave benijden waarmede zij nu een berggezigt, dan een verrukkelijk zeestrand, dan de indrukwekkende prairie, dan den kolossalen waterval, of wederom de Indiaansche hut, of de moderne Amerikaansche of Spaansche drawingroom schildert, en allerbehagelijkst weet te stofferen met beeldjes van mannen en vrouwen, waarbij zij, in den regel, haar *eigen beeld* niet vergeet. - Juist en treffend zijn de opmerkingen, die zij maakt, meer de uitspraken van een zuiver, krachtig godsdienstig gevoel, dan van het wikkend en afwegend verstand. - Zij is zelfs in hooge mate verdraagzaam tegenover de abnormale geesten en excentrieke theoriën, welke met haar in aanraking komen. - Bremer wenscht zoo gaarne *alles* in de nieuwe wereld goed, en degelijk, en voortreffelijk te *kunnen* vinden, - maar gelukkig dat zij genoeg wereld- en menschenkennis en gezond verstand heeft, om met verbazing voor die geweldige onregelmatigheden en ongeloofelijke ‘hors d'oeuvres’ in den gistenden tooverketel terug te deinzen, en in hare eenvoudigheid te bekennen, dat het op *die wijze* toch wat *te* ver gaat. - Somtijds wordt zij, de goede, welmeenende vrouw, door haar oogenblikkelijk opgewekt gevoel gevangen, en een weinig beneveld: dat meenden wij te kunnen opmerken waar zij, voor de tweede maal de shakers - vergadering schetsende, eene *dansende godsvereering* waagt goed te keuren, iets dat ons onwillekeurig herinnerde aan het oordeel van eene andere beroemde vrouw, A.M. van Schurman, in betrekking tot het befaamde *dansend en kussend Avondmaal* der Labadisten, waarvan mede in dit tijdschrift is melding gemaakt. (Zie Tijdsp. 1851, II, blz. 282 volgg., 478 volgg.)

Niemand zal ontkennen dat de Nieuwe wereld, in de uitgestrektste beteekenis

van dit woord - interessant is, en onze Nederlandsche lezers zullen, vermoeden wij, mede bekennen, dat de reize der geniale Zweedsche vrouw het interessante land nog interessanter heeft voorgesteld. - Aardrijkskundige, eigenlijk geleerde mededeelingen, staatkundige redeneringen - deze zullen de lezers wel niet verwachten uit de pen eener schrijfster, die door al wat zij op eens zag en hoorde, als overweldigd, de handen waarlijk vol heeft, om alles te boeken, en uit elkaâr te houden. - Ongemeen veel kan deze beschouwing en opvatting der Nieuwe wereld, juist door F. Bremer, medewerken om ons eene aanschouwelijke en levendige voorstelling van het jeugdig werelddeel te geven, en van deze zijde is het werk zoo aanbevelenswaardig, dat wij gerustelijk durven verzekeren, om eenen uitgepersten recensententerm te bezigen, ‘dat niemand het onvoldaan uit de handen zal leggen.’ - De vertaling is den bekwamen en ijverigen letterkundigen vertaler volkomen waardig, en verhoogt de waarde van het tamelijk uitvoerige werk zeer krachtig; ook de uitvoering, het gewaad, de gelukkig bewerkte titelplaten, en wat er meer tot de fatsoenlijke garderobe behoort van een kapitaal boek. - Wij mogen alle geniale auteurs in elken lande een vertaler, zoo als de heer van den Bergh, en een uitgever, zoo als de heer Kruseman, toewenschen, - en daarmede zij het genoeg over de romancière in de Nieuwe wereld. - Om uittreksels te leveren is het boek niet geschreven en vertaald, 't moet gelezen worden, en 't zal ook wel gelezen worden; want de vlag, waaronder dit scheepje vaart, is zoo gerespecteerd, dat hier zeer zekerlijk eene goede en voordeelige vracht wordt gemaakt.

Spiritus Asper en *Lenis.*

Het taal- en letterkundig congres in de akademiestad.

(Briefsgewijze).

> - Kent uw spraak en heel heur' overvloed: Zijt meester van de taal. - -
> BILDERDIJK.

Gij verlangt, mijn waarde vriend! dat ik u verslag zal geven van hetgeen er op het vierde Nederlandsch taal- en letterkundig congres in het grijze Utrecht werd verhandeld, besproken en verrigt. Bij uwe gewone voortvarendheid overstelpt gij mij met ettelijke vragen, b.v. of er vele letterkundigen van den eersten, tweeden of derden rang, 't zij in groot uniform, 't zij in klein tenue op het spreekgestoelte hebben geparadeerd; of onze prozaschrijvers en dichters er

waardig zijn vertegenwoordigd; of het congres werkelijk veel belangrijks heeft opgeleverd; of het ook gebleken is dat men zich in eene akademiestad vereenigd had; of het vierde congres meer uitzigt heeft geboden op degelijke resultaten dan het derde, of al de drie vorige te zamen; of er alleen ultramontanen en ultraprotestanten zich hebben laten hooren, gelijk zeker welbekend, vredelievend volksblad met groote scherpzinnigheid heeft opgemerkt; of er niet een klein gedenkteeken of monumentje moet opgerigt worden voor de verbroedering van Zuid- en Noord-Nederland door den band der gemeenschappelijke taal, en wat al meer; terwijl gij uwe mindere ingenomenheid met dergelijke zamenkomsten niet onduidelijk laat blijken door uwe slotvraag: waartoe ik mij, als ik tusschen twee kwaden te kiezen had, zou bepalen: tot het bijwonen of het verslag geven van een congres?

Vergun mij u te zeggen, dat ik, met eerbiediging van uwe zienswijze in dezen, haar volstrekt niet kan deelen. Al moet ik verklaren, dat niet alles, wat op het congres behandeld werd, evenveel beteekende, er werden toch verschillende onderwerpen besproken, die in hooge mate de belangstelling van elken beminnaar en beoefenaar onzer taal- en letterkunde wekten en boeiden.

Wacht echter in mijn verslag geen nagalm van de couranten-berigten, waardoor immers al wat er op het congres gebeurde reeds terstond hairklein tot aan de uiterste grenzen van ons vaderland, en zoover daar buiten, als onze dagbladen verzonden worden, is bekend gemaakt. Wacht er evenmin de naauwkeurigheid in van den stenograaf, die tot eene improvisatie toe zóó letterlijk terug weet te geven, dat de improvisateur er zelf van schrikt, en naauwelijks begrijpen kan, dat hij met gezonde zinnen zoo iets zou gezegd, zulken onzin zou gesproken hebben. Wacht ook niet den regelmatigen tred van den notulenschrijver, die beknopt en zakelijk vermeldt, hoe eerst de vergadering geopend werd, vervolgens de aanteekeningen van het vroeger verhandelde werden voorgelezen en goedgekeurd, daarna de ingekomen brieven en stukken medegedeeld, waarna voorts optrad de heer A. sprekende over.... enz. enz. En, als ge dit alles niet verwacht, en ook niet, dat ik een voorlooper leveren zal van de Handelingen, die later gedrukt *zullen*, en gelezen *kunnen* worden, geef u dan de moeite om kennis te nemen van hetgeen ik u, en allen die dit Tijdspiegelnommer zullen lezen of hooren lezen, in alle eenvoudigheid wensch te doen weten, salut!

In het sierlijk gebouw voor kunsten en wetenschappen, uitmuntend ingerigt voor de vergaderingen van het congres, waar ook de feestelijke avondbijeenkomst op den 21sten, en het vriendschappelijk maal op den 22sten plaats hadden, hebben gewis velen met mij gedurende die drie dagen veelsoortig genoegen gesmaakt; genoegen, dat alleen nu en dan eenigzins getemperd werd door het bezwaar, om al wat in de vergaderzaal gesproken werd, met het oor op te vangen. Het schijnt, dat dit onheil de congressen in Noord-Nederland wel eenigzins vervolgt, althans in de zaal van Felix Meritis hebben wij ten jare 1850 hetzelfde ondervonden. Mogten er nu ook al te Utrecht van tijd tot tijd redenen gehouden worden, waarvan men zich het minder naauwkeurig hooren des noods getroosten kon, vaak was het eene werkelijke teleurstelling voor de hoorders, dat zij van veel belangrijks verstoken moesten blijven. En is het vooral in ons van ouds zóó verhandellievend en ver-

handellustig vaderland niet te betreuren, dat er zoovele gehoorzalen gevonden worden, die eigenlijk dien naam niet verdienen, omdat ze veeleer gezigtszalen dan gehoorzalen zijn, en de bouwmeesters schaars met de regelen der akoustiek bekend zijn?

Is het geen marteling voor den toehoorder, als hij met de meeste inspanning de klanken van den spreker niet kan opvangen, en vruchteloos in zijne rede verband en zamenhang tracht te vinden, al zijn ze er werkelijk beide in voorhanden? Maar - ik maak hier eene uitweiding over iets, dat toch voorloopig niet te veranderen is, en ik sta nog aan den ruimen ingang van het gebouw voor kunsten en wetenschappen, op den schoonen, helderen herfstmorgen van 20 September, rondziende naar vrienden en bekenden, om hun de hand te drukken, en hun veel taal- en letterkundig genoegen toe te wenschen. Ik mogt er velen ontmoeten, die ik met hartelijke blijdschap wederzag. Wij snellen de breede trappen op, na den welkomgroet namens den burgemeester; maar nu ontstaat er eenige stagnatie. Hoezeer de toegang tot het congres niet alleen voor elken per brief genoodigde openstond, maar voor allen die, hetzij als lid, hetzij als toehoorder, een gering geldelijk offer wilden brengen, had het toch eenige moeijelijkheid in om door de voorhoven tot het heilige der heiligen te naderen, en de vergaderzaal te bereiken. Die moeijelijkheid was veroorzaakt door het teekenen van de presentielijst, waartoe iedereen werd verzocht, en het bleek later, bij het appel nominal, dat dit geen nuttelooze maatregel van voorzorg was geweest. Na deze onvermijdelijke vertraging was dan de zaal bereikt, en de voorzitter, de heer Mr. H.J. Koenen, opende het congres met eene belangrijke en hartelijke aanspraak, waarin onder anderen werd medegedeeld, dat de minister van justitie aanschrijving had laten doen aan de plaatselijke policie, dat geen vreemdeling, die het congres bezocht, wegens gebrek aan paspoort mogt bemoeijelijkt worden. Ik behoef u niet te zeggen, hoe verkwikkend dat berigt voor mij was, en mij als liefelijke muzijk in de ooren klonk. Nu was het dan toch voldingend en schitterend bewezen, dat onze regering niet onverschillig is omtrent de letterkunde, zooals men haar zoo dikwerf, en nog onlangs bij de opheffing van het Instituut, zoo scherp heeft verweten. Ik dacht aan van Duyse op het congres te Amsterdam, toen hij op zijn eigenaardigen trant verhaalde, hoe hij den commissaris van policie te Rotterdam, die hem vroeg of hij een Nederlander was, toestemmend geantwoord en hem aangeboden had eenige regels uit de Hollandsche natie van Helmers te reciteren. Maar ongelijk meer nog dan door deze ministeriëele aanschrijving werd ik, en zeker alle aanwezigen, getroffen, bij het vernemen dat Z.M. onze koning een volledig exemplaar van Bilderdijks werken (in nette banden, als op den dag der sluiting van het congres bleek) bij geschenk aan het congres had aangeboden, welk geschenk, op zichzelve van groote waarde, te opmerkelijker nog werd in verband met hetgeen in de laatste zitting door de sprekers Da Costa en Wap werd in het midden gebragt. Nog van andere gekroonde hoofden mogt het congres blijken van belangstelling ondervinden, en met erkentenis werden ook de ontvangen boekgeschenken van den koning van Zweden en van Hannover vermeld. Eigenaardig troffen mij de brieven van verschillende Duitsche geleerden, volgens een vroeger besluit uitgenoodigd om aan de Neder-

landsche taalcongressen deel te nemen; van Wolff, van den grijzen Arndt, van Schambach, van eenen, wiens naam ik niet verstaan kon, in het Mecklenburgsche dialect. In al die brieven straalde eene hartelijkheid, eene geestdrift voor wetenschap en studie, een geest van humaniteit door, die mij goed deed aan het hart, en zoo regt in de akademiestad te huis behoorde. Een dier taalvorschers voegde er de naïveteit bij, om zich beleefdelijk aan te bevelen, als men hem soms aan deze of gene onzer hoogescholen eene geschikte plaats konde bezorgen. Ook van onzen Tollens werd een schrijven medegedeeld, ter beantwoording van een geestigen uitnoodigingsbrief, door den heer Mr. C. van Marle aan den grijzen volksdichter gerigt. Tollens meldt daarin, dat hij nog wel kracht genoeg bezit om eene wandeling te doen van Utrecht naar Zeist, maar niet om een dichtstuk voor het congres te leveren. Zoozeer wij ons over het eerste verheugden, zoozeer betreurden wij het laatste, want om meer dan ééne reden hadden wij gewenscht onze poëzij door meer dan één dichter uit de Noordelijke gewesten waardiglijk vertegenwoordigd te zien. Intusschen hopen en bidden wij van harte, dat Tollens zijn allerlaatste lied nog niet zal gezongen hebben. Van den insgelijks hoogbejaarden dichter, H.H. Klijn, deelde Dr. Wap later een' belangstellenden brief mede.

Gij zult bemerkt hebben, mijn vriend, en ook gij, mijn lezer, dat ik mij tot hiertoe bij mijn verslag alles behalve stipt aan de tijdsorde gehouden heb, maar het gelijksoortige uit de onderscheidene zittingen heb bijeengevoegd, om u een beknopt overzigt te bieden van het geheel.

De eerste, die als spreker optrad, was professor Visscher, en wie zou dat ook meer eigenaardig en met meer regt hebben mogen doen? Wien zouden we hier eer verwachten dan hem, zoowel uit hoofde van zijn vroeger verblijf in de Zuidelijke gewesten, als om zijne tegenwoordige betrekking van hoogleeraar in de Nederlandsche taal- en letterkunde aan de hoogeschool te Utrecht? Wij hadden ons reeds, bij het lezen van het programma, verblijd, dat hij niet alleen de werkzaamheden van het congres zou inleiden, maar ook vervolgens ‘een voorstel doen, om het literarisch verkeer tusschen Noord- en Zuid-Nederland te verbeteren,’ en eene ‘mededeeling van eenige linguistische opstellen en gedachten, ook met betrekking tot het woordenboek.’

Zonder in het minst te kort te doen aan de verdiensten van iemand der overige geleerden en taalkenners, die zich als sprekers hadden laten inschrijven, juister: op het programma hadden laten aankondigen, wachtten wij van professor Visscher eene grondige behandeling dier beide onderwerpen, zekerlijk de meest gepaste op een Hollandsch-Vlaamsch taalcongres. Van zijne belangstelling in het congres had hij reeds een aangenaam bewijs gegeven, door de dichtregelen, die 's avonds te voren bij de voorloopige zamenkomst door welluidende stemmen den leden als welkomgroet waren toegezongen:

Zijt welkom hier, uit Zuid en Noord,
Gij, Mannen! die een schoon accoord
  Weêr nieuwe kracht komt geven;
Gij, die, tot eer van 't vaderland,
De aloude taal en broederband
  En d' eendragt doet herleven.

Vivat, vivat dat schoon accoord,
Vivant de Mannen van het Noord,
  Vivant de Vlaamsche Belgen;
Vivat wat edel is en goed,
Vivat, vivat het Neêrlandsch bloed,

In U en uwe telgen.

Zijt welkom hier, uit Zuid en Noord,
Brengt in ons midden vruchten voort,
Doet weêr uw gaven hooren;
Doorzoekt en zuivert Neêrlands taal,
Maar, laat ons woorden als metaal
En klanken, die bekoren.

Vivat, vivat dat schoon accoord
Van toon en klank, van rijm en woord,
Van Schrijvers en Poëten;
Van Kunsten en van Wetenschap,
Van Mannen op den hoogsten trap
En hen, die Zangers heeten.

Geen wonder, dat wij in gespannen verwachting waren naar des hoogleeraars ‘gelukwensch aan Noord en Zuid, thans in de stad der Unie vereenigd, als inleiding tot de werkzaamheden van het congres;’ maar, het hooge woord moet er uit, wij werden deerlijk teleurgesteld. Zijn welkomgroet in dichtmaat was zoo hartelijk geweest, maar zijn welkomgroet in proza was moordend. Hij beklaagde zich onder anderen dat men op het congres niet over punten van godsdienst en staatkunde zou mogen spreken, en meende dat het daarom beter zou zijn de congressen geheel af te schaffen, en liever een soort van taalverbond op te rigten. Dat was nu wel een prozaïsche welkomgroet, de raad: maakt uzelven maar van kant. Overigens vlocht hij een schat van wetenswaardige bijzonderheden: over het kruis op de kerken, den Franschen haan, enz. in zijne rede, die bij dat al eene zeer zonderlinge inleiding tot de werkzaamheden van het congres mogt heeten, daar zij een congres vernietigenden toeleg behelsde. 't Is ongeloofelijk, hoe de hoogleeraar kon vergeten zijn, dat het congres, ten vorigen jare te Utrecht bepaald, tot het tegenwoordige was uitgesteld; 't is ongeloofelijk, hoe hij kon verlangen om de éénige voorwaarde, waaronder dergelijke zamenkomsten inderdaad vrucht kunnen leveren, opgeheven te zien, en zijdelings de verkrachting der statuten kon aanprijzen. Wij voor ons hadden vrij wat liever gewenscht zijn ‘voorstel’ en zijne ‘mededeeling’ te hooren; zoowel het eene als de andere zouden inderdaad tot de belangrijkste onderwerpen behoord hebben, die op het congres behandeld konden worden, maar de hoogleeraar heeft ze, waarom kunnen wij bij geene mogelijkheid gissen of vermoeden, in petto gehouden. - De heer Dautzenberg gaf eenige wenken betreffende ‘de noodzakelijkheid eener nieuwe omwerking der Nederlandsche spraakkunst;’ hij wilde overeenstemming tusschen de spreek- en schrijftaal, en de verouderde vormen doen herleven. - Prudens van Duyse, de begeesterde Vlaming (dit woord, bij ons onder zware verdenking van germanismus, heeft immers bij de Zuidelijke taalbroeders het burgerregt) droeg eene gespierde ode voor ‘over de uitvindingen der eeuw.’ - God heeft eens gesproken: daar zij licht, nu sprak Hij: daar zij stoom, zeide onder anderen de dichter in zijne stoute vlugt, toen hij zijne hulde bragt aan de stoomkracht, de daguerreotype en den electrischen telegraaf. Sommige uitdrukkingen en beelden deden ons aan Victor Hugo gedenken, hoewel wij er verre af zijn ook het minste vermoeden van plagiaat op den door ons hooggeschatten taalkenner en dichter te werpen. - Professor David van Leuven handelde ‘over de tautologische vormen.’ Hij onderscheidde ze in bilogien en trilogien (tweev. en driev. herhalingen), sprak over alliteratie en assonantie, vond den grond der tautologie in 's menschen aard, en zijne zucht om de uitdrukking der woorden te versterken, haalde de spreuk

aan: *omne trinum est perfectum*, gaf eene uitvoerige staalkaart van tautologien uit verschillenden tijd, oud en nieuw, en werd beloond door de bewijzen der aandacht, waarmede men hem had gehoord, in de vragen: of staande en gelegen (van een huis en erf), en Mijntje, of Wijntje en Trijntje wel tautologien waren! Dr. A. de Jager sprak volstrekt niet overdreven, maar zeer juist, zeer helder, en ook zeer onderhoudend en geestig ‘over de overdrijving, die wel eens in de opvolging van goede taalregels plaats heeft,’ en ontfermde zich over het vervolgde: *dezelve.*

Dezelfde spreker had berigt, dat de heer Tideman van Rotterdam verhinderd was om zijn toegezegd stuk ‘over het onderwijs in de Nederlandsche taal- en letterkunde en vaderlandsche geschiedenis op de gymnasien’ in persoon voor te dragen. Ziedaar nu de vraag ter bane gebragt, of stukken van afwezigen door anderen voorgedragen, of ze in de Handelingen opgenomen mogen worden? Er werd pro en contra gesproken, met bedaardheid en in vuur; men beriep zich op antecedenten; men wist somtijds niet precies, wat er eigenlijk besloten was; want de uitslag der stemming met zitten en opstaan was niet altijd boven billijken twijfel en regtmatige bedenking verheven. Eindelijk werd er, en wij gelooven voor het officiële hiervan te mogen instaan, vastgesteld, dat ingezonden stukken, die niet door den schrijver zelven worden voorgedragen noch door een ander namens hem toegelicht en verdedigd, niet zullen worden geplaatst in de Handelingen, terwijl het bureau nogtans bevoegd zal zijn ze onder de bijlagen tot de Handelingen op te nemen.

Hiermede was de eerste zitting van het congres afgeloopen, en werden de leden van elders in de gelegenheid gesteld, om de wetenschappelijke of andere inrigtingen, kunstverzamelingen of bibliotheken te bezoeken, waartoe hun met welwillende heuschheid de toegang was aangeboden, of zich des verkiezende naar eenige societeit te begeven, of eene wandeling te doen in de bekoorlijke omstreken der stad.

Niet zonder dat hier en daar een ligt gemurmel werd vernomen, dat echter spoedig door luisterende en belangstellende aandacht werd vervangen, opende de heer de Jager de werkzaamheden der tweede zitting met het voorlezen van het stuk des heeren Tideman. Het bleek hieruit, volgens statistieke opgaven, dat er in ons land vele gymnasien zijn, op welke geen, of bijna geen onderwijs in de Nederlandsche taal, letterkunde en vaderlandsche geschiedenis gegeven wordt; dat op anderen dit onderwijs slechts als bijzaak beschouwd wordt, en slechts op zeer weinigen onderwijzers zijn aangesteld, aan wien deze vakken bepaald zijn opgedragen. De billijke, bij sommigen welligt wat ver gedreven bezorgdheid, dat men zich hier van het zuiver taal- en lettergebied, het wettig en reglementair congresterrein, zou verwijderen, en afdwalen naar het terrein van het onderwijs; de opmerking van anderen, dat geen onderwerpen behandeld mogten worden, dan die de beide deelen van Nederland betreffen, terwijl genoemd stuk alleen van de Noordelijke gewesten spreekt, hadden ten gevolge, dat de beraadslagingen geen gevolg hadden, en de wensch van den heer Tideman, om te mogen weten, of het congres zich tot eenige wenken aan de stedelijke besturen kon geroepen achten - een wensch bleef. Vervolgens droeg de heer Nolet de Brauwere van Steeland een dichtstuk voor, waar-

van hij berigtte dat Z.M. de koning de opdragt wel had willen aannemen. Het was een tijdszang, een lied des vredes, met schoone en treffende, misschien niet altijd nieuwe gedachten, in verhevene poëtische taal.

Nu trad professor Heremans op met een keurig stuk over het belang van de kennis der Nederlandsche en inzonderheid der Vlaamsche dialecten.

Hij deed dit belang opmerken niet alleen in zoo ver de kennis der verschillende dialekten noodzakelijk en nuttig is voor de beoefening der Midden-Nederlandsche letterkunde, onmisbaar voor het juist gebruik der hedendaagsche taal, maar ook uit het oogpunt om de taal tot het verbindend element der beide deelen van Nederland te doen strekken. Heremans bezit de gave om zijne gedachten zeer onderhoudend mede te deelen, en zijne rede vloeide over van juiste en belangrijke opmerkingen. Hij wees met verschillende voorbeelden aan, dat het gebrek aan de kennis van het Vlaamsch zonderlinge, belagchelijke misvattingen had doen ontstaan, de schuldigen werden aan de kaak gesteld, echter met de meeste humaniteit. Wie zou het gelooven, ik althans niet, had ik het niet met eigen ooren gehoord, zelfs de groote, de éénige, de onvergelijkelijke Bilderdijk (als dichter, wel te verstaan) was voor het Vlaamsche dialect gestruikeld, en derhalve als Nederlandsche taalkenner niet *onfeilbaar.* 't Was zeker wel wat gewaagd, om zoo iets op een taal-congres te verkondigen, waar men billijkerwijze een tal vereerders van den grooten dichter mogt en moest verwachten; maar prof. Heremans had er den moed toe, en was welwillend genoeg, om enkele kleine onnaauwkeurigheden uit Bilderdijks aanteekeningen op Huygens' Trijntje Cornelis mede te deelen. Een paar, die ik mij herinner, laat ik hier volgen: *d'oulie*, waar het een bezittelijk voornaamwoord is, maar verklaard wordt door *de uilen; camfers eet*, dat opgehelderd wordt door kamperseed, heiligen eed, die den kampvechters afgenomen werd op leven en dood, terwijl het eenvoudig beteekent kamfer eten, tot welke letterlijke opvatting ons evenwel de kennis van het Vlaamsche dialect niet volstrekt noodzakelijk toeschijnt, en het hier meer misvatting van den zin, dan van de woorden is.

Na Heremans betrad van Beers het spreekgestoelte. Van den dichter, die het congres te Gent door zijne ‘Bloem uit de volksklas,’ dat te Brussel door zijn ‘Bij 't kerkportaal’ opluisterde, mogten wij hier weder een treffend dichtstuk hooren. Het draagt tot opschrift ‘de Blinde.’ 't Is een blinde grijsaard, die niemand op de wereld heeft dan zijn hond, maar eens eene dochter bezat, die hem innig lief had, gelijk hij haar. Hij herdenkt aan al het levensgeluk, dat hij in haar verloren heeft, aan hare schoonheid, hare liefde, hare krankheid, haren dood, haar graf. Hij herinnert zich al de bittere en smartelijke zielsaandoeningen, al de hevige gemoedsschokken toen haar graf gedolven werd. Zijne mijmering lost zich op in den wensch naar den dood:

> Heel mijn bestaen
> Is niet meer dan een smertkreet tot d' Alhoogen
> Opdat Hij spoedig toch voor mijn blinde oogen
> Het licht zijns hemels op zou laten gaen.
> En zeg, wanneer, wanneer zal ze eindlik slaen,
> De zalige uer, dat ik zal sterven mogen,
> Dat ik in d' arm zal vliegen van mijn kind?
> O! laat het nu zijn, God! uit mededoogen!
> Ik ben toch zoo alleen, zoo oud, zoo blind!

Ik houd mij verzekerd, mijn vriend! dat gij de eenparige en herhaalde toe-

juiching, waarmede dit dichtstuk ontvangen werd, als eene welverdiende en regtmatige hulde aan het talent van van Beers zoudt aangemerkt, en met mij en velen zoudt gezegd hebben: ja, hij is een waar dichter, hij weet met weinig toestel, zonder gezochte sieraden, zonder overladen tooi, zonder kunstmatige tours de force, of woordkoppelingen, die een Engelschman of Duitscher wanhopig zouden maken, de teederste snaren van het hart te treffen, en een traan ook aan het mannenoog te ontlokken. De natuurlijke, eenvoudige, diep gevoelige wijze van voordragt, zelfs de Vlaamsche tongval, strekten slechts om den indruk van het vers nog te versterken, en ik geloof niet, dat iemand, die het congres heeft bijgewoond, mij van overdrijving zal beschuldigen, als ik verklaar, dat het daverend handgeklap, een- en andermaal herhaald, geene ijdele beleefdheid aan den taalbroeder uit het Zuiden, maar een waarachtig bewijs van sympathie was met den dichter, die het hart had geroerd. Het grooter publiek heeft er evenzoo over geoordeeld; de derde druk van ‘de Blinde,’ die dezer dagen te Utrecht verschenen is, strekt er ten bewijze van. Verbeeld u dus hoe ik, als men spreekt, uit de wolken viel, toen ik onlangs een mijner vrienden ontmoette, een smaakvol letterkundige, op wiens oordeel ik hoogen prijs stel. Dat hij aanmerkingen had op den vorm en de dictie, verwonderde mij geenszins; hij had het dichtstuk alleen *gelezen.* Dat hij het beneden ‘De bloem uit de volksklas,’ vooral beneden ‘Bij 't kerkportaal’ stelde, bevreemdde mij evenmin. Maar zijne grieve bestond in iets anders. Het gedicht had onder anderen ook daarom vooral geen gunstigen indruk op hem gemaakt, dewijl het zijn godsdienstig gevoel gekwetst had. Hij wees mij op de regels:

> Mijn Kind!... O! toen Gij haer hebt weggereten
> Van uit mijn bloedend vaderhert, niet waer,
> Mijn God, toen hebt Gij zelve niet geweten
> Wat schat Ge mij geschonken hadt in haer?

Weet gij, wat ik hem zeide: maar lieve vriend, de dichter wil immers die gedachte, zoo als hij haar in de ziel van den ruim tachtigjarigen blinde laat oprijzen, niet goedkeuren, veel minder verdedigen, noch aanprijzen. Het is immers eene mijmering, het is fantaseren van den ouderdom en van de droefenis, het is de zinneloosheid van de smart, de ijlhoofdigheid van de droefenis, die hem 't hart overstelpt, en hem zulke akelige klanken op de lippen legt in de hevige worsteling tegen zijn zieleleed, het is half fantaseren, half delireren; het is, als ik het zoo noemen mag, de naïveteit van de wanhoop. Naderhand is die gedachte geweken, neen! verdrongen, want als hij zich hare jeugd, hare liefde, hare schoonheid nog eens heeft voorgesteld, spreekt hij:

> Maer Hij, die ze u verleende, ontnam ze u weêr!
> Zwijg, draeg uw lot, en twist niet met den Heer.

Mijn vriend was niet overtuigd, hij bleef volharden in zijn gevoelen, en meende dat die naïveteit, om mijne woorden te bezigen, kon vergeleken worden met die van zekeren prediker, die op den kansel in het gebed zeide: ‘Heer! wat zijn hier een zonden! Gij weet het nog niet half!’ Het pleit is derhalve tusschen ons nog niet beslecht, deel mij eens mede, aan wiens zijde gij u voegt.

Doch laat ik den draad van mijn verslag weder opvatten, en zorgen,

dat ik voor u en den lezer niet ondanks mijzelven te langdradig worde. Ik moest de zitting voor eenigen tijd verlaten, daar mijne tegenwoordigheid elders gevorderd werd, evenwel niet ter zake van paspoort of dergelijke. Nog juist vroeg genoeg kwam ik terug, om den heer Oortman uit Antwerpen zijn dichtstuk ‘over de kracht der taal’ met eene krachtige stem en in forsch klinkende woorden te hooren uitspreken. Maar van Duyse's mededeeling ‘een Vlaemsch woord over de archaismen’ en de belangrijke redewisseling, daaruit voortgevloeid, had ik gemist. Dit was voor mij eene wezenlijke teleurstelling, vooral toen ik vernam dat de bekwame spreker ook zijne grieven tegen de Tijdspiegel had ingebragt, en het mij smartte niet te weten in welk opzigt een tijdschrift, waaraan ik niet geheel vreemd ben, het bij hem verkorven had. De heer van Duyse had echter de verpligtende heuschheid mij op mijn verzoek zijn stuk ter lezing te geven, zoodat ik hem persoonlijk heb kunnen zeggen, wat ik op het congres herhaald zou hebben, ware mij daartoe de gelegenheid vergund geweest. Van den Tijdspiegel was onder anderen gezegd, dat hij alles voorspiegelt, voorleden, heden, toekomst. Ik meende dat alle medewerkers wel dubbel tevreden zouden zijn, indien hij het heden slechts in een helder glas mogt opvangen en terugkaatsen. De Tijdspiegel zou gesproken hebben van de hoop en verwachting dat Nederland in den loop der tijden zal worden vastgeknoopt. Maar 't was eene vergissing, er wordt op de bedoelde plaats niet gesproken van een *land*, maar van een *band*, door zonde en eigenbaat verscheurd, een band, die, wij hopen en wachten het, nog eens weder in den loop der tijden zal worden vastgeknoopt. De eigenlijke, meer wezenlijke grieven waren gerigt tegen een recensie van den prachtbijbel, uitgegeven te Gouda bij van Goor, en waaruit verschillende proeven werden bijgebragt, om aan te toonen, hoe verkeerd het verouderde woord door een nieuw, dat soms geheel iets anders uitdrukt, was vervangen.

Bij mijn opregten dank aan den heer van Duyse voor de mededeeling van zijn belangrijk woord, meende ik hem te mogen wijzen op het doel dier verbeterde of liever herziene Staten-overzetting, namelijk den tekst algemeen verstaanbaar te maken voor de bewoners onzer gewesten, die menig woord, dat den Vlaming duidelijk is, niet begrijpen. Hij had er niets tegen, als men dan het woord slechts bepaald en juist teruggaf, en altijd het oude woord tusschen haakjes of aan den voet der bladzijde plaatste. Maar ik mag hierover niet uitvoeriger zijn. De belangrijke bijdrage van den heer van Duyse zal eene welverdiende plaats vinden in de Handelingen van het congres, en ik vlei mij met het uitzigt, dat zoowel de kundige bewerkers van de gerevideerde Staten-overzetting, als de bekwame steller der recensie in der tijd kennis zullen nemen van de door onzen Vlaamschen taalkenner gegeven wenken.

Des avonds werden in de concertzaal verschillende schoone muzijkstukken op eene voortreffelijke wijze uitgevoerd, en had de heer van Beers de beleefdheid, om op verzoek van velen zijn dichtstuk andermaal te reciteren. Weder was de toejuiching vrij eenparig, zoowel van hen, die het 's morgens reeds gehoord hadden, als van hen, die het nu voor 't eerst hoorden voordragen.

De laatste zitting, die in menig opzigt de belangrijkste, vooral ook de drukste

en levendigste van het geheele congres was, waarin met het meeste vuur, vaak met opgewondenheid gesproken werd, terwijl het somwijlen scheen dat er een twistappeltje zou opgeworpen worden in de tot hiertoe zoo eensgezinde en vreedzame vergadering, en er nu en dan zelfs woorden gebezigd, ja standen en houdingen als van kampvechters en Grieksche athleten werden aangenomen, die in eene vergadering van minder taal- en letterkundige mannen ligtelijk tot onaangename gevolgen geleid konden hebben, de laatste zitting begon. Eerst gaf de heer Koenen zijne bijdrage ‘over het denkbeeld, dat men zich van den rijkdom eener taal, inzonderheid van ons Nederduitsch te maken heeft,’ die met klimmende belangstelling werd aangehoord. Na hem volgde professor de Vries, die een uitgebreid ‘verslag der commissie van het woordenboek’ leverde. Wij aarzelen niet dit uitmuntend bewerkt verslag de allerbelangrijkste mededeeling te noemen, die op het congres gedaan is, en zouden voor ons deel gaarne gezien hebben, dat het dichtstuk van den heer Beets onmiddellijk als eene liefelijke, welluidende finale daarop gevolgd ware. Dan had het spiegelgevecht voor en tegen Bilderdijk niet geleverd behoeven te worden, de schermutselingen niet herhaald, en de monumentsquaestie had zonder wezenlijke schade kunnen achterblijven. Uit het verslag van professor de Vries bleek het, met welken ijver en naauwgezetheid de commissie van redactie haren reuzenarbeid heeft voortgezet, en bij het verzamelen der bouwstoffen zoodanige maatregelen van ordening en rangschikking heeft genomen, dat, mogt onverhoopt het werk aan anderen worden overgedragen, er niets van het bijeengebragte zou behoeven verloren te gaan, maar alles dadelijk bruikbaar is, en de voortzetting van hunnenarbeid te allen tijde mogelijk. Verblijdend was het te mogen vernemen, dat de verslaggever in persoon de zaak van het woordenboek met de gebroeders Grimm besproken had. Verblijdend, dat bij den voortgezetten arbeid der commissie, zoo vele medewerkers hunne bijdragen hadden geleverd of toegezegd, waaronder de heer A.C. Oudemans, die meer dan 8800 met uitstekende naauwkeurigheid bewerkte bladzijden heeft ingezonden; de heer van Lennep, wiens bijdragen over de zeemanstaal, even als die van Halbertsma, over de synonymen, en van professor Bleekrode over de kunsttermen van industrie en mechanica verwacht worden.

De beide regeringen, zoo van Noord-Nederland als België, hadden tweemaal eene ondersteuning geschonken. Hoewel het eerste tijdvak, dat van *verzamelen*, nog geenszins als gesloten kan beschouwd worden, en het onmogelijk te bepalen valt, wanneer dit het geval zal zijn met het tweede, dat van *bewerken*, is natuurlijk de aanvang van het derde tijdvak, dat der *uitgave*, nog in verre toekomst verborgen. Intusschen mag men billijk hopen, dat nog in onzen leeftijd de vruchten van den arbeid der commissie van redactie zullen worden geplukt, en het Algemeen Nederlandsch woordenboek tot een blijvend gedenkteeken aan de taalcongressen zal strekken.

Dit verslag zal, nog vóór de uitgave der Handelingen, afzonderlijk voor de medewerkers aan het woordenboek gedrukt worden, en volgaarne zeiden de meesten der tegenwoordige congresleden hunne bijdragen ter voorziening in de daarvoor vereischte kosten toe.

Nu zou de heer Mr. I. Da Costa eene ‘dichterlijke bijdrage’ leveren, en wij brandden van verlangen om den vollen

stroom zijner rijke poëzij te hooren vloeijen. Intusschen begon hij met het teleurstellend berigt, dat wij geen vers van hem zouden hooren, maar dat hij wel eene dichterlijke rede zou houden over de poëzij, in verband met wetenschap en moraliteit. Als het zonderlingste zamenmengsel van allerlei verheven en platte uitdrukkingen, van treffende en lachverwekkende beelden en vergelijkingen, en de grootste contradictie dichterlijk moet heeten, dan was zijne rede zoo dichterlijk mogelijk. Honderd maal hebben wij gevraagd: waarom gaf de uitmuntende dichter niet liever een vers? Als wij niet zulk eene hooge achting hadden voor de groote bekwaamheid en veelsoortige talenten van den heer Da Costa, zou de zondige neiging bij ons kunnen oprijzen, om hem den clown van het congres te noemen. Alleen een stenograaf kan het volledig wedergeven, wat hij al in zijne rede gezegd heeft - ik zou het althans niet gaarne beproeven. Daarom slechts een enkel staaltje. Hij begon, waarschijnlijk uit beleefdheid, omdat hij zich in eene akademiestad bevond, met de wetenschap, die een valschen pas heeft. - De dichter moet met alle wetenschappen bekend zijn, evenwel niet zoo, dat hij bij een professor kan gaan met de vraag: om hem eens te examineren? want dan zou hij druipen. - Hij behoeft niet op de hoogte van de wetenschap te staan, maar hij kan er op gebragt worden, gelijk professor David in zijne aanteekeningen op Bilderdijks Ziekte der geleerden, dien op de hoogte der wetenschap gebragt heeft. - 't Is niet te bedenken, wat wetenschap er van den dichter geëischt wordt - en toch (zonderling, niet waar, maar de heer Da Costa heeft het meer dan ééns gezegd) ieder, die spreekt, is dichter. - Geen dichter zonder moraliteit, zelfs niet zonder de hoogste moraliteit. Deze is Godsaanbidding, erkenning van een persoonlijken God, die zich openbaart. - Vondels en Bilderdijks werken worden ten voorbeeld gesteld van de poëzij in verband met wetenschap en moraliteit. - De dichters werden niet alleen door hunne gave van intuitie en divinatie als zieners en profeten voorgesteld, maar uit een geheel nieuw oogpunt, als menscheneters, en min of meer kannibaalsch werd van Shakespeare gezegd, dat hij zijne helden uit de oudheid zag, aanschouwde, doorzag, in zich opnam, opat, en weêrom gaf. Dit zeldzame, en inderdaad nieuwe beeld werd tot driemalen gebezigd, en hoezeer het niet in woorden werd aangeduid, hoe Shakespeare zijne helden weêrom gaf, geschiedde het toch door een eigenaardig gebaar, door de hand in een gebogen lijn van den mond naar den rand van het spreekgestoelte te bewegen. Vooral werd er uitgeweid over de miskenning, waaraan Bilderdijk was blootgesteld geweest. De spreker had eene drievoudige *accusatie* tegen onze *natie.* Het zien van vlekken in de zon, het oordeelen en veroordeelen, het ignoreren van Bilderdijk. Nadat deze grieven meer of minder gereleveerd waren, eindigde hij met een voorstel, dat hoofdzakelijk hierop neder kwam, om aan Z.M. namens het congres dank te betuigen voor het geschenk van Bilderdijks werken, en ook voor de koninklijke waardering van Neêrlands hoofddichter. - Nu er zoo con amore over de miskenning van Bilderdijk was uitgeweid, was de weg gebaand voor Dr. Wap om zijne rede te houden ‘over Bilderdijks nagedachtenis en het daarvan levendig bewaren onder ons,’ die hij reeds in de tweede zitting zou voorgedragen hebben, maar, schoon er vijf

der ingeschreven sprekers òf afwezig waren, òf hunne stukken terughielden - tot de derde had uitgesteld, nu ze zich immers zoo geheel toevallig aan die van zijn voorganger kon hechten. Weldra wordt het denkbeeld geopperd, om die miskenning uit te wisschen door het oprigten van een monument voor Bilderdijk, in zijne geboortestad Amsterdam. Wel verre, dat het hier bij woorden behoefde te blijven, was er reeds eene schetsteekening, en een monument in 't klein in gips vervaardigd, ja het ontwerpmonument was reeds feitelijk in het gebouw aanwezig. Het was er, terwijl het grootste gedeelte van Bilderdijks werken in eene kist uit 's Hage ontvangen werd. Veel toevalligs trof in deze zaak zamen. Wat was natuurlijker dan de vraag, of men niet aanstonds zou kunnen overgaan om de grondslagen te leggen tot het nationaal monument, en het ijzer te smeden terwijl het heet is. Al heeft de heer Da Costa het onzen leeftijd vroeger als eene grieve aangerekend, dat het zijn leus is:

- Geen eerdienst meer dan de eerdienst van 't genie!

nu het zijn leermeester geldt, zal hij wel wat weten te geven en te nemen.

Het bleek meer en meer uit alles dat men in deze zaak met voortvarenden spoed wilde te werk gaan, om de miskenning van Bilderdijk door de natie als ware 't niet één dag langer te laten inwortelen. De voorzitter noodigde de leden zelfs uit om het plan van het monument in oogenschouw te gaan nemen; maar nu vertoonde zich al aanstonds zulk een krachtdadige oppositie, dat sommigen beducht werden voor de gevolgen.

Krachtigst liet prof. Vrede zich eenen andermaal hooren, die niet alleen verklaarde geen deel gehad te hebben aan de bezorging van het monument, maar zich als bepaald tegenstander van het plan doet kennen. Hij kan niet inzien, dat Bilderdijk zoo miskend is geworden. Bestaat er slechts een gedenksteen voor Vondel, ook voor Bilderdijk is er een te vinden. Voor Bilderdijk als geschiedschrijver kan hij daarenboven niet verlangen, dat er een monument verrijze. Eer zou hij monumenten verlangen voor Oldenbarneveld, de Witten, Grotius en anderen, door Bilderdijk miskend en verguisd. Op dit een en ander herneemt de heer Da Costa, dat hij staat envers et contre tous, en dat hij de geschiedenis van Bilderdijk punt voor punt wil verdedigen, ter plaatse waar zulks behoort. Vermits dit nu op het congres niet kan behooren, en er vervolgens wordt aangemerkt, dat bij de oprigting van een monument te Amsterdam alleen de noordelijke provincien belang hebben, en de zaak alzoo ligt buiten de bemoeijingen van het congres, is de uitkomst van den strijd - die soms hevig dreigde te worden - dat het model *niet* zal worden bezigtigd.

Hoe verschillend is er sedert over die monuments-quaestie gesproken en geoordeeld. Hoevele stemmen hebben wraak geroepen over de laauwheid en onverschilligheid van ons volk jegens zijn grootsten dichter; hoevelen hebben er eene zekere heiligschennis in gezien, dat men niet met de meeste eenparigheid besloot, om de reeds te lang uitgestelde hulde aan Bilderdijk te brengen; hoeveel anderen, die den *dichter* Bilderdijk niet genoeg kunnen afscheiden van den *geschiedschrijver* Bilderdijk, hebben daarentegen hun zegel gehecht aan hetgeen door prof. Vrede, naar de overtuiging van duizenden in den lande, vrijmoedig en ernstig is gezegd. Laat ons echter voor het oogenblik tevreden

zijn, zonder de toekomst te willen vooruitloopen, en erkennen, dat er voor den *dichter* Bilderdijk een monument bestaat, aere perennius, hechter dan metaal, steviger dan arduin; een monument, dat bestaan zal, als de partijschappen in kerk en staat, die onzen leeftijd beroeren, reeds lang vergeten zullen zijn; dat bestaan zal, zoolang onze taal nog leeft: zijne onvergelijkelijke, meer en meer gewaardeerde dichtwerken.

Maar, kon noch mogt, ondanks de herhaalde pogingen, het model-monument gedurende de zitting van het congres in oogenschouw genomen worden, later hadden wij toch het genoegen om er onze blikken aan te verlustigen. Welnu, vraagt gij, welken indruk heeft het op u gemaakt? Ik zal verslaggever blijven. Hoewel velen de conceptie van den dichter - beeldhouwer huldigden, ontbrak het ook niet aan verschillende aanmerkingen. Er waren er, die de voorstelling van een zwaan, die zijn sterflied zingt, hoogelijk afkeurden, als in strijd met de waarheid en de uitspraken der natuurlijke historie: practische menschen, proza-mannen; er waren anderen, die met ligtvaardige spotternij zeiden, dat zij aan een plateau, of een kunstwerk van noga op een feestdisch dachten: lastige, soi-disant luimige menschen; er waren nog anderen, die van het viertal beelden: de dichtkunst, de regtsgeleerdheid, de natuurkunde, de geschiedenis, het laatste althans stellig geamoveerd wilden hebben: bezadigde, deftige menschen, die alles au serieux nemen.

Één mijner vrienden, die veel van het model-monument gehoord, maar het niet gezien had, verhaalde mij, onlangs gedroomd te hebben, dat er op het taal-congres een voorstel was gedaan, om juist op de grenzen tusschen Zuid en Noord (waar misschien ook de bibliotheek voegzaamst geplaatst zou kunnen worden), voor Bilderdijk een standbeeld op te rigten met twee aangezigten, het eene naar het Zuiden, het andere naar het Noorden gekeerd. Ik vind, dat hij, de zaak daargelaten, geen onaardig talent van droomen heeft.

Dat, na al de gehouden woordenwisseling, de vergadering toch sympathiseerde met het denkbeeld om den *dichter* Bilderdijk te huldigen, werd eigenaardig uitgesproken in de improvisatie van Van Duyse, die in verzoenenden geest sprak en verklaarde, dat hij geen Bilderdijker, ook geen anti-Bilderdijker was, omdat hij een Vlaming was. In bezielde taal gewaagde hij van een bezoek, dat hij eens aan Bilderdijk gebragt had, waarbij de dichter hem had toegevoegd: mijnheer Van Duyse! gij hadt mij vóór 30 jaren moeten zien; hetgeen door hem met eene toespeling op de dalende zon, schoon in haren ondergang, werd beantwoord. Met aandoening herdacht ik er aan, hoe Bilderdijk ten jare 1826 nagenoeg dezelfde woorden tot mij had gesproken, en ik verblijdde mij, dat na het min of meer heftige intermezzo, de vredewoorden *van* den dichter in de hulde *aan* den dichter gehoord werden.

Ten slotte trad de heer Beets op met een gedicht over ‘de waarde en de bestemming der taal,’ dat, zoo wij wèl onderrigt zijn, in den Muzen-Almanak zal geplaatst worden, dien wij reeds dáárom met verlangen te gemoet zien.

En daarmede waren de werkzaamheden van het congres in de akademiestad geëindigd, met de bepaling, dat het volgende over twee jaren te Antwerpen zal gehouden worden.

Van den vriendschappelijken maaltijd, waarmede het congres, gelijk alle mo-

gelijke vergaderingen en zamenkomsten, besloten werd, heb ik nog met een paar woorden te vermelden, dat er vele toasten en feestdronken zijn ingesteld, die met geestdrift werden ontvangen en beantwoord. Treffend was het oogenblik, toen de dichter Beets de hand drukte van den dichter Van Beers, nadat deze vol diep gevoel erkend had, zijne poëtische vorming aan de taalbroeders uit het Noorden, vooral aan Beets zelven, verschuldigd te zijn, en eene *geheel bijzondere* hulde aan dezen van zijne lippen gevloeid was. Ja, treffend was het den eenen dichter den andere te hooren opwekken om beide de gave, hun door God verleend, te wijden aan de edelste belangen der menschheid, aan het ware, goede en schoone, aan hetgeen uit God is, en tot God voert.

En nu hoop ik, dat gij mijn verslag niet geheel onvoldaan zult ter zijde leggen, om eens een uitgepersten recensententerm, zoo als gij dat noemt, te bezigen. Ik vlei mij althans, dat gij er niets in gevonden zult hebben om grond te geven aan die schrikbeelden, welke sommigen zich tegenwoordig ten aanzien van de taal- en letterkundige congressen schijnen te vormen, maar waaromtrent ik gaarne uw gevoelen zou kennen. Ik wacht uw antwoord bij nadere gelegenheid, natuurlijk liefst wat tijdig vóór het volgende congres.

Mengelwerk.

Eene allerakeligste spook-historie.

Door den Ouden Heer Smits.

> HAMLET. ‘Still am I call'd; unhand me, gentlemen; -
> By Heaven, I'll make a ghost of him that lets me!
> .....
> HOR. He waxes desperate with imagination.’
> SHAKESPEARE.

‘Neen,’ zeî ik in mijzelven, ‘dezen zomer zal ik het blaadje omkeeren: ik heb al te veel van mijne *logés* geleden. Ik zal niemand ontvangen. Ik zal gebruik maken van al de vriendelijke uitnoodigingen, die ik ontvangen heb: ik zal zelf *logé* worden.’

Men zal zich welligt herinneren, dat ik eens op eene aandoenlijke wijze beschreven heb al wat men van zijne *logés* verdragen moet, als men zelf de rol van den vriendelijken gastheer op zich genomen heeft; en nu bij het *idée* van zelf *logé* te zijn, kwam tegelijk het edelmoedige besluit bij mij op, om een voorbeeld te stellen voor alle toekomstige gasten. ‘Ik zal niemand hinderen,’ besloot ik verder; ‘ik zal beleefd en inschikkelijk en geduldig zijn: ik zal de kinderen en de katten van mijne vrienden bewonderen en liefkozen; ik zal ruime fooijen aan de knechts geven; ik zal opgeruimd als een vogeltje en geduldig als een lam zijn.’

Mijne vrouw, die gaarne van *logés* bevrijd wilde blijven, gaf hare goedkeuring aan mijn voornemen: - mijne vrouws tante was dadelijk gereed om haar ‘gezelschap te houden’ in mijne afwezigheid; hoewel zij volstrekt niet inzien kon, dat het noodig was, dat ik mijne vrienden ‘lastig zou vallen,’ en al vast overtuigd was, dat ‘dat uit logeren gaan,’ op den duur veel kostbaarder was, dan het te huis blijven en met zijne vrouw en hare naaste bloedverwanten den zomer ‘op eene redelijke wijze’ door te brengen: - bovendien klonk het haar vreemd in de ooren, dat iemand, die zoo hatelijk over de *logés* geschreven had, zelf zijne beste vrienden wilde gaan kwellen.

Ik heb echter mijn koffer zoodra mogelijk gepakt, en ben er op uit geweest, - hoe lang zal ik niet zeggen, - en nu, dat ik weder te huis zit, '*a sadder but a better man*,' gevoel ik behoefte om mijne pen op te nemen, en mijn hart uit te storten en aan de gevoelens lucht te geven, die mij dreigen te overweldigen. Want, waarde lezer, ik ben niet alleen uit geweest! Neen, ik heb eene geleidster gehad, die niet van mijne zijde geweken is, die mij onophoudelijk gezelschap heeft gehouden, en die ik met de meeste inspanning niet verdrijven kon. - Het is mogelijk, dat het een *idée fixe* van mij geworden is; - maar ik kan de overtuiging niet uit mijn brein wisschen, dat de 'wrekende Nemesis,' te gelijk met mijn reiszak en mijzelven in de vigilante, die mij van huis bragt, ingepakt werd, - en nog erger, dat de godin, om mij dubbel te kwellen, de gestalte van mijne vrouws ongehuwde tante aangenomen heeft! Er is iets zoodanig schrikbarends voor mij in deze bekentenis, dat ik niet weet of ik de kracht zal hebben om voort te gaan, - en schrijf maar voor 's hands door, zonder te durven op - of rond kijken, uit vrees van hare dreigende gestalte achter mijn leuningstoel te zien staan! Het is verschrikkelijk!

Deze waan, of dit geloof, of hoe men het verkieze te noemen, is niet plotseling bij mij opgekomen, zoo op eens als een lichtstraal, of eene beroerte; - neen, langzaam, als eene verkoudheid, heb ik het spook zien verrijzen en al mijne vermogens benevelen, en al mijne gedachten vervullen; - te midden van mijne vreugde heb ik het grijnzende lagchen gehoord; - als ik niesde, heb ik het 'wel bekome het u!' van de gevreesde stem vernomen.

Voor het eerst in de vigilante, toen ik van huis reed, - zoo als ik te kennen gegeven heb.

'Ik wensch u heel veel pleizier op reis, neef!' had tante gezegd, toen ik afscheid nam, en zij ligtte den bril met beide handen van den neus, en veroorloofde mij hare maagdelijke wang te kussen. 'Veel pleizier op reis, neef!'

En toen ik in de vigilante stapte en mij niet genoeg bukte en den hoed over mijne oogen stootte, klonk mij weder in de ooren: 'Veel pleizier, neef!' en ik gevoelde haren kus nog op mijne wang.

Ik schoof den hoed met eene snelle beweging terug, en keek verwonderd rond: er was niemand in het rijtuig dan ik: het was maar eene dreuning in het hoofd geweest, en mijn reiszak schudde zoo sterk van het lagchen over mijne dwaasheid, dat ik voor het overige van den weg zooveel te doen had met hem met het puntje van mijn parapluie op zijne plaats te houden op de bank tegenover mij, dat ik den tijd niet vond mij verder ongerust te maken.

Toen ik in den trein zat, merkte ik op, dat ik een beetje hoofdpijn had, en ik leunde achterover in den hoek van de wagon en sloot de oogen en wilde slapen. Ik was echter pas aan het dommelen, toen ik eene stem tegenover mij hoorde, die mij verzocht 'de beenen wat onder mij te houden,' en ik gehoorzaamde machinaal, in een half wakenden, half droomenden toestand, zonder er verder op te letten. Toen ik echter een oogenblik later gevoelde, dat mijn overjas, dien ik over mijne knieën gelegd had, zachtjes weggetrokken werd, kon ik niet nalaten, de slaperige oogen open te doen - en - men verbeelde zich mijn schrik, - vlak tegenover mij, in den hoek, zat tante: - daar was niet aan

te twijfelen! Daar was haar oude bruine hoed, met den verschoten groenen sluijer, - en de katoenen morgenjapon, nijdig tot onder de kin toegehaakt, de zwarte polsmoffen en de magere vingers, - bezig met mijn overjas over hare eigene knieën uit te breiden, - en uit den zak van den japon kwam de punt van den zakdoek, met snuif bedekt, als gewoonlijk, te voorschijn! Ik was niet bij magte om een woord te spreken - en tante staarde mij aan, met de groene brillenlooze oogen, en ging op haar gemak zitten en rekte zich weder uit - en steeds bleven de groene oogen op mij gevestigd en benamen mij het vermogen om zelfs ééne beweging te maken.

Het was een verschrikkelijke toestand: ik greep zenuwachtig de handvat van mijn parapluie: - ik beken, dat ik het moorddadig besluit had genomen, om tante er mede een slag op den hoed toe te brengen: wat het ook kostte, wilde ik mij van het spook bevrijden; maar mijne vingers weigerden hunne dienst - en zoo zaten wij elkander aan te staren, en aan te staren, totdat eindelijk de conducteur het hoofd door het portier stak, en met de woorden: ‘Heeren voor Utrecht!’ mijne oplettendheid op eens tot zich trok.

Ik tastte machinaal in den zak, gaf hem mijn kaartje (ik ging verder) - en toen ik opkeek, was tante er niet meer; mijn overjas echter lag voor mijne voeten, onder in den wagen. ‘Kom,’ zei ik tegen mijzelven, ‘ik heb gedroomd! 't Is maar gekheid!’ en ik rekte mij uit, bleef opzettelijk verder wakker en van tante bevrijd, totdat ik het einde van mijne reis bereikt had.

Mijne ontvangst bij mijn vriend, bij wien ik eerst logeren wilde, was zoo hartelijk mogelijk; de geheele familie was in rep en roer om mij welkom te heeten; maar ik had nu zware hoofdpijn; ik was zenuwachtig geworden en vermoeid; - wat ik ook deed om ze te bannen, klonk nog steeds de stem van tante onophoudelijk, als die van het geweten, in mijn oor, en tusschenbeide zag ik hare gestalte even duidelijk en leelijk, als het beeld op het Rembrandsplein, in den een of anderen hoek van de kamer, waar wij zaten.

‘Als ik van nacht uitgeslapen heb,’ zei ik tot mijzelven, ‘zal het wel voorbij zijn.’ Ik verontschuldigde mij wegens hoofdpijn, en mijn gulle gastheer gaf mij een blaker in de hand en bragt mij naar mijne kamer.

Het was een allerliefst vertrekje: ik keek er met genoegen rond: zoo *comfortable* en prettig ingerigt - en zulk een goed bed, en zulk een groote, gemakkelijke stoel bij het tafeltje, en een dik kleed op den vloer, en een uiterst beleefden laarzentrekker, naast mijne pantoffels bij het bed, en een kokend heet glas punch, door mijne gastvrouw naar boven gezonden, die overtuigd was, dat ik koude gevat had, en er op stond dat ik het uitdrinken zou eer ik naar bed ging; - het was wezenlijk heerlijk! Ik zette het glas eventjes aan de lippen en slurpte, en trok mijn jas uit, en slurpte weder, en wierp mijn vest over een stoel, en slurpte nog eens, en zoo voort, totdat ik al mijne kleederen uit en den inhoud van het glas binnen had, en met opgeheven hand - in volmaakt avond-toilet - naar het tafeltje toetrad, om den domper op het licht te doen.

‘Wacht eens een beetje,’ zei tante, ‘ik moet nog één toer rond breijen!’

Ik deinsde als door een schot getroffen achteruit. Dáár, vlak voor mij, aan de tafel, met de voeten op eene spookachtige stoof, met een spookach-

tige breikous in de handen, met den bril op den neus - geheelenal op haar gemak - zat mijne spookachtige tante in den grooten stoel bij het tafeltje te breijen! Ik was verpletterd! - De bedaardheid echter waarmede tante voortbreide - mijn vast voornemen om zonder noodzakelijkheid geene *scène* te maken, schonk mij tegenwoordigheid van geest genoeg om niet hardop te schreeuwen. Ik bleef haar voor het oogenblik, met bevende ledematen en open mond, aangapen - toen vatte ik moed om haar aan te spreken - en de pluimmuts van mijn hoofd nemende, en op eene zenuwachtige wijze, met geveinsde vrijmoedigheid haar groetende, zei ik:

'Tantelief, mag ik weten wat mij de eer -'

'Spot niet,' zei tante, met de breinaald de vlam van de waskaars opporrende en bij het opflikkerend licht een strengen blik op mij vestigende, die mij door merg en been ging: 'Spot niet, Smits! 't Is geen beleefdheidsbezoek, geene eer die gij van mij ontvangt, waarvoor gij overigens u nooit zoo bijzonder gevoelig betoont. Ik ben hier - en blijf hier - tot uwe bestraffing!'

'Tante!' smeekte ik, wanhopig de slaapmuts tusschen de beide handen wringende, 'wat heb ik gedaan, dat gij mij op deze wijze vervolgt?'

'Zeg liever misdaan,' hernam het spook, 'en ik zal u antwoorden.'

'Ik zal alles zeggen, wat gij wilt,' riep ik uit, 'als gij maar weg wilt gaan,' en ik wilde de deur openen om haar uit te laten, want zij was opgestaan en had het breiwerk opgerold en in den zak gestoken.

'Eer ik u voor heden nacht verlaat,' hernam het spook, zorgvuldig de plooijen uit haar gewaad glad strijkende, 'heb ik u een ernstig woord te zeggen!'

Ik boog diep en onderwierp mij zonder te spreken, en tante ging voort:

'Gij hebt in uw boekje een lafhartig stuk geplaatst, o huichelaar, onder den titel van: "een teêr onderwerp," - daarin hebt gij, onder het voorwendsel van de regten der gastvrijheid te handhaven, het heilige gastregt op eene schandelijke wijze misbruikt! Gij hebt *logés* ontvangen en onthaald - en hen daarop belagchelijk gemaakt! Gij hebt meer - en erger gedaan! Gij hebt uwe snoodheid niet tot uw eigen heerschzuchtig, egoïstisch, verachtelijk geslacht bepaald; gij hebt zelfs gewaagd de *logés* uwer vrouw, - mijner arme, mishandelde nicht, - aan te vallen! Het uur der wraak is geslagen! Gij hebt als gastheer geklaagd, wat gij van uwe *logés* hebt ondervonden: gij zult nu als *logé* ondervinden hier en elders en overal waar gij dezen zomer heenzwerft, wat de gastheer u aandoen kan: - gij zult zijne vriendschap, ha, ha, ha! genieten; gij zult zijn wijn drinken en van zijne spijzen eten, en van zijn huis en zijn have gebruik maken, - en gij zult ondervinden, hoe in plaats van geluk, u, als *logé*, niets dan ellende wacht! Gij zult, - telkens als gij een gastvrij huis verlaat, - de som opmaken van al het verdriet, dat gij daar ondervonden hebt; - gij zult dat op uwe eigene, hatelijke, verachtelijke wijze opteekenen, en mij voorlezen, 's avonds eer gij naar bed gaat! Gij zult het opgeschrevene, als gij te huis komt, tot uwe eigene schande uitgeven, en der wereld bewijzen, dat er geen ondankbaarder, nijdiger mensch leeft, dan de oude heer Smits! Dit vonnis, waarde neef! spreek ik onverbiddelijk, als de wrekende Nemesis over u uit! Morgen avond wacht ik u weder hier, om uwe

aanteekeningen te hooren. Inmiddels veel pleizier.'

Zij blies de kaars uit en verdween. - Ik echter struikelde naar bed: - ik lag den geheelen nacht met eene hevige koorts te woelen: eerst tegen den morgen viel ik in slaap. Over dag klaagden mijne vrienden, dat ik stil en afgetrokken, - dat ik niet meer dezelfde oude Smits was; - ik zag hoe zij elkander met veelbeteekenende blikken aankeken en met een knipoogje op mij wezen. - Zij wisten niet wat ik leed! Telkens, elken avond van dien en de volgende dagen, waar ik henen ging, waar ik bleef, was het hetzelfde: daar zat tante tegenover mij en ik moest mijne ervaringen opteekenen en haar voorlezen, en hare hatelijke aanmerkingen verdragen - en nu - nu vervul ik het laatste punt van haar bevel: nu geef ik, hetgeen ik over mijne gastheeren heb moeten opschrijven, uit! - Zal de geest mij dan met vrede laten? Ik wil het hopen: anders weet ik niet tot welken wanhopigen *coup* de vrees mij brengen zal: - ik zou haast in staat zijn om de redactie van een 'Almanak voor Blijgeestigen' op mij te nemen.

Eerste aanteekeningen.

Er is geen grooter monster in het heelal dan de *gulle gastheer* ('De aanhef is nog al wel!' zeî het spook, toen ik dit voorlas). De gulle gastheer schrijft u de verterings-vermogens van een struisvogel, de oogen van een Argus, en de armen van een Briareus toe, om al hetgeen hij u onophoudelijk opdringt, te gebruiken, te zien en in de handen te nemen. Hij heeft honderdmaal gezien, dat gij te huis ontbijt met een kopje thee en een boterham: 'als men op reis is,' zegt hij, 'kan men alles gebruiken!' Hij dringt u eijeren op en kaas en koffij; hij vult uw kopje op met suiker en uw bord met eetwaren: hij brengt u de couranten eer gij gedaan hebt met eten en drinken, en rukt ze u uit de handen, als gij ze wilt gaan lezen, ten einde u een sigaar op te dringen, dien gij dadelijk opsteken moet, omdat hij met het vlammetje in de hand achter uw stoel staat. Dan moet gij hem volgen; uw hoed en stok heeft hij al gereed op de tafel gelegd - eerst hier, dan daarheen: gij moet absoluut den nieuwen aanleg van het plantsoen, en den ouden hond in het hok zien, en hij weet wel dat gij van antiquiteiten (iets waaraan gij uwe vingers nooit vuil gemaakt hebt) houdt, en hij zal u een oud penningske toonen, dat een vriend van hem, die heel aan het andere einde van de stad woont, gevonden heeft, en bij wijze van groote gunst u wil laten zien, - en dan is er ook eene oude schilderij geweest op het stadhuis, die nu weg is; maar gij zult de plaats zien waar die gehangen heeft, en er is ook een prachtig gezigt van den toren van de groote kerk, - daar kan men wel de hemel weet hoe veel dorpen en steden in het rond ontdekken - als er maar geen nevel is, en de lucht helder blijft - en als hij er aan denkt, zou het toch voorzigtig wezen, een parapluie in plaats van een stok mede te nemen - en hij sleept u voort over stok en steen, huis in, huis uit, tot het societeits-uur gekomen is. Op de societeit is uwe ellende nog grooter. 'Gij drinkt geen bitter? best! malaga? madera? port? limonade? absinthe? citroen? curaçao?' - Eer gij antwoorden kunt, brengt de knecht een glas van het duurste vocht, dat gij uit beleefdheid moet ledigen. Gij zoudt gaarne stil zitten en uitrusten; dat gaat niet! Daar is A,

die heeft al zooveel van u gehoord, en B., die wenscht al sedert zoolang kennis met u te maken, en C., die een verduiveld aardige snaak is! - Aan allen wordt gij gepresenteerd, en allen volgen het voorbeeld van uw gullen gastheer. A. wil absoluut met u biljarten, B. denkt welligt dat gij liever een partijtje wilt schaken; - C. stelt voor om een potje te maken, waarbij allen van uw gezelschap kunnen genieten. Men overstelpt u met vragen, met sigaren, met borrels, - gij gelijkt in uwe eigene oogen op eene vuilnisbak (‘Heel goed!’ zei tante), waarin ieder zijne overvloedige weldaden uitstort - en eindelijk gaat gij met uwen gastheer naar huis (die aan zijne vrouw vertelt, dat gij een heerlijken morgen hebt gehad), om tegen etenstijd, dezelfde kwellingen op nieuw te ondervinden. Zoo gaat het 's avonds ook. Menschen worden gevraagd voor uw pleizier, die u doodelijk vervelen; *soupers* worden aangelegd, waarvan gij niets gebruiken kunt; partijen worden gegeven ter uwer eere, waarop de gulle gastheer verwacht, dat als hij de eetwaren, gij de vrolijkheid zult leveren, en als gij eindelijk met eene overladene maag en een uitgeput brein naar bed gaat, kunt gij niet slapen, omdat, uit vrees dat gij verkouden mogt worden, men uwe slaapkamer zoo benaauwd warm gemaakt en uw bed zoo zwaar toegedekt heeft, dat gij den geheelen nacht, als een ei in een Egyptischen broeioven, ligt te gloeijen. Als echter het uur van het vertrek slaat, zijt gij nog niet bevrijd; daar is een pakje met een geschenk er in voor uwe vrouw - altijd zeer breekbaar en van grooten omvang en weinige waarde, - en een theekoekje voor u - hoewel gij nooit iets van dien aard gebruikt, - en uw vriend stopt uw koker vol met zijne sigaren, die gij niet rooken kunt, en uw brein met boodschappen aan vrienden en betrekkingen, van allerlei aard - altijd eindigende met de verzekering, dat hij nooit vergeten zal hoeveel genoegen uw bezoek hem gedaan heeft, en dat hij hoopt, dat gij ook eenige aangename oogenblikken bij hem zult doorgebragt hebben! De ellendige!

‘Is dat hatelijk genoeg, tante?’ vroeg ik.

‘Ik wacht nog iets veel pikanter, als gij bij den ongegeneerden gastheer zijt,’ zei het spook; ‘denk aan al hetgeen gij van den ongegeneerden *logé* hebt gezegd, neef! wat is het toch pleizierig zoo op reis te zijn! Ha! ha!’ en zij verdween.

Tweede aanteekeningen.

‘Tante,’ zei ik tegen het onverbiddelijk spook, dat met de eeuwige breikous en het onwrikbaar gelaat aan de tafel zat te breijen - ditmaal niet meer in de allerliefste logeerkamer bij mijn gullen gastheer, maar in hetgeen men een middenkamertje noemt, iets dat op een somber gangetje zou geleken hebben, als het niet zooveel van eene behangene regenput had gehad, waarin mijn ongegeneerde gastheer mij ‘gestopt’ had, op den avond van mijne aankomst - ‘Tante,’ zei ik, ‘ik ben uitgeput, ik kan niet meer.’

Tante bekeek de breikous, streek die op hare knieën glad, begon een nieuwe toer, en zei bedaard: ‘Geneer u niet, neef! als gij niet schrijven kunt, ga maar naar bed: ik zal bij u blijven: de kous is nog lang niet klaar,’ - en zij keek met een welgevalligen glimlach op het monster kluwen, dat op den grond bewegingloos rustte, en slechts tusschenbeide, als zij er aan

trok, eene kleine ongeduldige stuiptrekking, in welke het zich een paar malen omwentelde, kreeg. Ik ging wanhopig aan de tafel zitten, op een hard rieten bankje: er was geen plaats voor twee stoelen, en het spook van tante had al de beste zitplaats ingenomen. Ik smeet een vel papier op de tafel en nam de afgesletene pen, die op een inktpot vol modder lag. ‘De inkt is dik en de pen erbarmelijk!’ zei ik.

‘Smits,’ zei het spook, met een spotachtig hoofdschudden, ‘schrijven zult gij, anders ga *ik* hier naar bed, zoolang slapen totdat gij u bedacht hebt!’

Deze bedreiging werkte: ik beet krampachtig op de bleeke lippen; ik dompelde de pen tot onder in den inktkoker, bemorste mij de bevende vingers en schreef maar toe, zonder mij verder te verzetten, als volgt:

Ik wensch mijn ergsten vijand niets ergers toe, dan dat hij bij een ongegeneerd vriend gaat logeren! (Hier keek ik onwillekeurig op, en tante, die door haren spookachtigen bril mijne gedachten scheen te lezen, zeide: ‘Dankje wel neef! Ga maar zoo voort!’) Bij hem heet het: onder vrienden mogen er geene complimenten zijn! Gij komt om ons, en niet om ons eten of drinken - en dat weet mijne vrouw ook; - en de vrouw neemt de gelegenheid waar om u te zeggen, dat zij heden niets dan koud vleesch heeft, - en dat de logeerkamer ‘over hoop ligt,’ en dat gij u wel zult willen behelpen; - en dat de kinderen, als gij er niet tegen hebt, altijd binnen eten, - en dat zij u verzoekt zoo stil mogelijk op uwe slaapkamer te wezen, omdat het jongste schaapje, (dat niets van een lam heeft!) naast u slaapt, en dat de muur eigenlijk geen muur is, maar alleen een beschot! - En het kind naast u, schreit de eene helft van den nacht en brult de tweede helft, - en de kat heeft uw bed ingenomen en is slechts met levensgevaar en inspanning van den meesten heldenmoed uit uw hok te krijgen, - en als gij eindelijk ligt, en het kind één oogenblikje stil is, hoort gij de muizen tegen het behangsel oploopen en gij gevoelt ze over uw ligchaam heen draven, en het nachtpitje gaat uit, - en eindelijk ziet gij boven uw hoofd een lichtstraal, en een vierkant raam, boven de deur, door hetwelk het halve licht valt, dat u doet veronderstellen, dat de dag aanbreekt, en gij kijkt op uw horologie en ziet, dat het al heel laat is, en begrijpt, dat het licht gefiltreerd is door de vuile vensters van de voorkamer, en dat het is blijven hangen in de kamer, en dat het zich ongaarne een weg baant tot in uw donker hol, en gij springt uit het bed, - en kunt u maar half scheren, omdat de spiegel zoo hangt, dat gij telkens zelf al het licht, dat doorgedrongen is, onderschept, en gij er niets in zien kunt, dan een geheel scheef getrokken gezigt, groen geverwd door den weerschijn van het behangsel en mismaakt door het ellendige glas van den spiegel. En gij komt te laat aan het ontbijt, en de thee is koud en het brood is oud en de courant is al weg, en uw vriend moet zijne zaken waarnemen, en ‘laat u aan uw eigen over’ tot etenstijd, - en het weder is slecht, en gij zit de vrouw des huizes in den weg, en er is geene kamer, waar gij aan de kinderen en de kat kunt ontsnappen - en er is *niets* in de stad te zien, zegt uw vriend - en hij zal u in de societeit inschrijven, en u daar komen afhalen, en inmiddels zijt ge overgeleverd aan de verveling en aan den regen, omdat gij

toch een luchtje wilt scheppen en de ongelukkige huisvrouw door uwe tegenwoordigheid niet tot wanhoop brengen. En in de societeit kent gij geen mensch en geen ziel kent u, en het Handelsblad is altijd ‘al besproken,’ en de Haarlemmer is al twee dagen oud, en de Fransche papieren zijn nog niet aangekomen, en de Duitsche bladen heeft men er niet. En vijf minuten voor etenstijd vliegt de ongegeneerde binnen, juist op het oogenblik, dat de lang gewenschte courant in uwe handen komt, en hij sleept u dadelijk door dik en dun weder mede, om eventjes met hem eene boodschap te gaan doen aan het andere einde van de stad, eer gij naar huis gaat. En als gij daar aankomt, is het eten al op tafel, op u wachtende, en het zure kliekje wijn van den vorigen avond moet opgedronken worden eer de volle flesch aangesproken wordt, en de kinderen breken de borden en schreeuwen jammerlijk, en kruipen onder de tafel, en springen u onverwachts op den rug, en komen u dan met vette mondjes ‘afkussen’ op uitdrukkelijk bevel van mama, en papa is er verrukt van, dat hij een *logé* heeft, met wien men zich niet behoeft te generen, - en het kleine kind, dat men met genoegen zou worgen (‘Heel goed!’ zei tante), heeft u al *en amitié* genomen, en wil absoluut bij u op schoot zitten, en uit uw glas drinken, en u telkens omhelzen! Bah!

En men drinkt er thee, al heel vroeg, al weder om de kinderen, en men zal een partijtje maken als zij naar bed zijn, en als zij in bed zijn, en men de kaarten pas in handen genomen heeft, moet men ze weder nederleggen, om te wachten tot mama eventjes gezien heeft waarom Pietje weder zoo vreesselijk aan het huilen is gegaan, - en zij keert terug met een dikke bundel op den arm, waaruit Pietje langzamerhand ontwikkeld wordt, om in zijn nachtjapon aan ‘oome’ vertoond te worden; en Pietje krijgt zin in de kaarten, en is verliefd geraakt op ruiten vrouw, en marcheert eindelijk met haar weder naar boven - en met het spelen is het uit. - Maar met mijne kwellingen niet. Mijn ongegeneerde gastheer is een man van veelzijdig talent; hij is eene soort van maatschappelijke Harlekijn (‘Zie zoo,’ zegt tante, ‘gij maakt vorderingen!’), die heden als lid van eene commissie, morgen als secretaris van eene andere optreedt, - die armen regeert en weezen bestuurt, en zangscholen sticht en vereenigingen ‘op het touw zet,’ en maatschappijen in het leven en vergaderingen van allerlei aard oproept.

‘Morgen,’ zegt hij, ‘is er vergadering van “de Veeteelt”; ik moet er een verslag uitbrengen en eene redevoering houden over de toenemende ontwikkeling van het eergevoel onder de schapen; - ik zal u mijne inleiding laten hooren!’ En ik zit anderhalf uur naar zijne eentoonige stem en zijne eentoonige zaken te luisteren, en goedkeurende knikjes met zijne vrouw te wisselen, en mijn gastheer bedenkt zich plotseling na dat tijdverloop, dat ik geen sigaar heb, en vraagt waarom ik zelf niet ingeschonken heb? - en is er verbaasd over, dat hij verzuimd heeft de leêge flesch door eene volle te doen vervangen, en zijne vrouw gelooft, dat het ‘haast tijd’ is om een boterham te eten, en de gastheer zal even een lijstje opmaken van kleinigheden, die hij uit Amsterdam, zoodra mogelijk per spoor wenscht te ontvangen, - en hij zal mij het geld daarvoor wel eens overmaken, ‘of zelf brengen, hoor je, Smits, - en het weêrom komen halen, zoo als men

zegt! - en inmiddels als gij u niet geamuseerd hebt, is het mijne schuld niet, hoor je; - ik heb je net als een lid van de familie behandeld!'

En hij heeft gelijk; want als ik een oude, versufte erfoom geweest ware, wiens dood hij wenschte te verhaasten, had hij geen beter middel kunnen bedenken, dan om mij bij zich te logeren te vragen!

Ik wierp de pen neder en keek op: het spook was voor het oogenblik weder verdwenen; - voor dien nacht was mijne taak volbragt. Ik keek op mijn horologie; het was al over drie uur geworden! Om zes uur moest ik met den eersten trein vertrekken!

'Veel pleizier morgen!' schaterde het mij in de ooren, toen ik het licht uitdeed en mij op het kussen wierp, om ten minste een paar uren rust te nemen. 'Veel pleizier morgen!'

Ik sprong wanhopig in mijn bed op. 'Waar, o waar zal ik morgen zijn! Wanneer zal mijne kwelling geëindigd zijn!'

'Daar is de deftige gastheer,' klonk de stem van het spook uit den hoek van de kamer in mijne ooren, 'en de schriele gastheer, en de gastheer, die een jong gezel is, en de gastheer, die een weduwenaar is, en altijd over zijne overledene vrouw praat en over eene andere vrouw denkt, en de geleerde gastheer, en de ongeletterde gastheer - bij al die moet gij nog wezen, neef - en daarbij moet gij ook volstrekt niet vergeten de gastvrouwen af te schilderen - en Smits, ha! ha! ha! bewaar toch één droppeltje gal voor de ongehuwde tantes, die bij die vrouwen logeren!'

Dit was te veel: ik was mijzelven niet langer meester: ik greep het kussen op met beide handen en smeet het naar den hoek waaruit de stem geklonken had. - Een oogenblik later stond mijn ongegeneerde gastheer in zijn nachtgewaad, met een blaker in de hand, in de deur.

'Wat scheelt er aan?' vroeg hij, 'mijne vrouw dacht, dat gij eene beroerte hadt gekregen en uit het bed gerold waart!'

'Ik heb,' zei ik stamelende, 'de nachtmerrie gehad - hm! al heel erg - hm! Ga gij maar weder naar bed: ik zal verder opblijven, en langzamerhand aan het pakken gaan.'

'Juist wat ge wilt,' zei hij, 'ik ga nog een uurtje slapen: vrijheid blijheid, hoor Smits: ik zal je dan niet behoeven te roepen? Klop mij maar op tien minuten eer ge weg gaat!'

Hij trok de deur weder toe en ik ging half gekleed op den rand van het bed zitten: wat zou ik doen? wat moest ik beginnen! Een lichtstraal kwam in mijne ziel op: in plaats van verder uit te gaan logeren, zou ik naar huis terugkeeren. Het spook zou zoodoende geen voorwendsel meer hebben om mij te vervolgen.

'Ik heb brieven van het kantoor gekregen,' zei ik tot mijne vrouw, 'die mij noodzaakten om een week of wat vroeger dan ik voornemens was, weder te huis te zijn.'

'En ik heb u eene goede tijding mede te deelen,' zei mijne vrouw, op tante wijzende, die door de openstaande deur achter mijn rug naar binnen gekomen was, 'tante wil den heelen winter hier blijven om ons gezelschap te houden!'

Waar zal ik nu heen!!!

Reis-indrukken, herinneringen, ontmoetingen, enz.

op een Uitstapjen naar Engeland, in de Lente van 1854.

I.

Frisch gewaagd is half gewonnen, zegt het oude spreekwoord - en daarom ga ik, mijn waarde Willem! andermaal door u aangespoord, u meêdeelen wat mij in den vreemde heeft geboeid, gestreeld, getroffen, geërgerd, beschaamd, vernederd, opgewekt, gesterkt, en dankbaar gemaakt; gij, die mij eens een willig oor hebt geschonken, toen ik u deelgenoot maakte van mijne *impressions de voyage*, opgedaan tijdens mijn ten jare 1846 gehouden uitstapjen naar het zich meer en meer met ons verbroederende België, gij zult thands zeker even welwillend toeluisteren. Hetgeen ik u toen zeide, dat ik van den hak op den tak zou springen, zeg ik u thands andermaal. Wat er om mij heen veranderd is - en hoe ik misschien zelf veranderd moge wezen zoo als sommigen gelieven te beweeren, omdat ik wat minder politiek liberaal geworden ben en de dingen anders heb leeren inzien dan vroeger - dit is zeker dat ik mij-zelven op nieuw zal geven gelijk ik ben, omdat ik nog niet met Talleyrand meen, dat de woorden ons geschonken zijn om onze gedachten te verbergen. De hemel beware mij, dat ik mij ooit aan de zijde van een gewetenloozen fielt schare! Ik zou mij dan eerst aan den Euvele moeten verkocht hebben, of een weerhaan geworden zijn. En welk christen bidt niet dagelijks om van den booze verlost te zijn, en weerhanen.... er zijn er genoeg, en ik gevoel volstrekt geen roeping in mij hun aantal te doen aanwassen.

Gelijk gij weet was de 18de April bestemd voor mijne afreis naar het land, waarvan het bezoeken tot mijne jongelingsdroomen heeft behoord. Als kind toch hoorde ik reeds spreken van dat tweede vaderland eens geliefden ooms, en had ik het daarom leeren liefhebben - al kwam mijn vaderlandsch hart ook nu en dan tegen die liefde op, als ik in onze geschiedenis leerde, dat het Éngelsche spreekwoord *liberty for all* moet uitgelegd worden *cum grano salis*, en ik de degelijkheid van het eiland-volk, daar tegen ons over in het Westen, meende te moeten afmeten naar de lage handelwijze van een Karel II, die de hem door ons betoonde gastvrijheid vergold met een bloedigen en kostbaren oorlog, of als ik hunne zucht voor vrijheid vergeleek met de vrijheid, die Cromwell aan de republiek der Vereenigde Nederlanden vergunde, blijkens een zoo men wil nog bestaand geheim traktaat, waardoor wij van eene zeemogendheid van den eersten, gezonken zijn tot een mogendheidtjen van den - hoeveelsten rang? De oplossing van deze vraag laat ik gaarne aan u over, dien ik veel beter rekenmeester acht, dan mij-zelven, daar het uitcijferen niet tot mijne prettigste bezigheden behoort en ik liever een dichtstuk schrijf dan een rekening opmaak. Gelukkig dat ik zooveel praktischen geest bezit, dat ik, in weerwil van mijne liefde voor het eerste, toch de laatste kan schrijven gelijk het behoort. Beproef het maar eens,

mij eene breede ceel van specerijen op te geven - en gij zult zien dat u de nota en de wissel op hun tijd geworden, - terwijl gij tevreden zult zijn geweest over de qualiteit van het gezondene. *Coelimonticola secundus* zou u zeggen, dat een ‘dichter uit het volk’ eten moet.

Toen ik uit den Haag reed, gevoelde ik dat ik een deel van mij-zelven achterliet. *Scheiden thut weh*, is het referein van een Duitsch lied: ‘Aan de zwaluwen,’ en al ging ik in den vreemde zien, of die liefelijke lenteboden daar reeds scheerden over hof en weide, en al was het bewustzijn in mij levendig, dat ik ook de zee ging oversteken om mijne geschokte gezondheid wat te herstellen - ik liet er zoovelen achter, wier kus en handdruk mij in geen drie weken gegund zou zijn! Was het wonder dat het hart minder snel klopte van vreugde dan de vorige dagen, toen ik in 't vooruitzicht reeds genoot te midden der beslommeringen voor de afreis, en dat ik een traan moest wegpinken bij het afscheid? Ik ten minste schaam mij die bekentenis niet, en wie er mij om veroordeelen wil of uitlachen, ik gun hem dat genoegen, mits hij mij slechts *en revanche* veroorlove medelijden te hebben met zijn verstandige koelheid. Onder de grootste gaven des Scheppers behoort een hart - dat raadselachtigste in den mensch, voor zooveel afdwaling te bewaren, maar ook tevens de bron van alle genieting, van alle waardeering, van alle verheerlijking en vooral van innige dankbaarheid aan Hem, die er ons in waarheid door doet leven, en die in dat hart het gevoel deed wortelen, dat K. Mayer zoo schoon heeft uitgedrukt:

> wie die heilge Sonne
> Hält die Erd' auf ihrer Bahn,
> Legt das Herz in neuer Wonne
> Stets am Heimaths-ufer an.

Met ons drieën bestegen wij weldra de stoomboot. Twee mijner neven hadden zich bij mij aangesloten. Ook zij waren verlangend een bezoek af te leggen in Portsmouth, de stad waarvan wij zoo dikwijls hadden hooren gewagen, en waarvan thands meer dan ooit in den vreemde gesproken wordt, omdat Engeland vooral van daar uit zijne krijgsmacht doet inschepen naar het tooneel des oorlogs - ten einde de vrijheid der waereld te waarborgen aan de waereld, gelijk men zich op dat bewonderenswaardige eiland verkiest uit te drukken. Onze tocht beloofde allergenotrijkst te zijn, en reeds van den eersten voetstap af, dien wij op de Batavier zetten, gevoelden wij ons dubbel aangenaam gestemd zoowel in het vooruitzicht der nieuwe tooneelen die ons wachtten, als in elkanders zamenzijn. Of niet bij een enkelen onzer die prettige stemming wat getemperd werd door de vrees voor den grooten bullebak, zoo als mijn vriend C.M. Mensing, de oprechte en waarheidlievende schrijver van het ‘Londensche nieuws,’ de zeeziekte noemt, wil ik maar voor een oogenblik daarlaten en liever bekennen, dat de geruststelling van den gedienstigen en ervaren kapitein Smith, dat de zee bijna even effen wezen zou, als de schier spiegelgladde Maas bij het verlaten van den wal, er niet weinig toe bijdroeg om alle denkbeeld ampart te zetten aan eene ongesteldheid, waarvan zeker de groote wateren, zoo ze konden spreken, de roerendste, maar ook koddigste voorbeelden zouden kunnen beschrijven. Gij herinnert u toch, hoe Dickens in zijn tocht naar Amerika van een zeereiziger gewaagt, die tot aan de knieën op het dek der stoomboot in het water stond, en, daarop opmerkzaam gemaakt,

in het volle bewustzijn van de baat die hij van zijn voetschoeisel meende te ondervinden, niets andwoordde dan ‘kurken zolen! kurken zolen!’ Het zal u niet ontgaan zijn, hoe van twee onzer vrienden, die denzelfden naam op verschillende wijze in hooge eere houden, de een slechts het verlangen koesterde om dood te zijn, - en de ander aan den kapitein in volle zee met allen ernst verzocht ‘er hem af te laten,’ nadat hij een oogenblik te voren blijken had gegeven van uitstekende huwelijksliefde, door, toen zijne wederhelft hem had laten weten, dat zij zich zoo rampzalig gevoelde, met een stoïcijnsche ongevoeligheid haar te doen antwoorden, ‘dat het hem geen zier schelen kon.’ En toch - ik beken, dat zij die een bezoek ontvangen van die even als de cholera, maar op eene andere manier, groote onbekende, - tegen wie men een leger voorbehoedmiddelen aan de hand geeft, en een honderdtal recepten debiteert, als van eten en niet eten, leggen en wandelen, bitter en cognac, bruischpoeder en saffraan - zich diep ongelukkig moeten gevoelen, want schoon wij daarvan geen bewijs erlangden op de heenreis en ik er evenmin een zweem van zag op den terugtocht, zoo waren wij echter getuige van al de ellende, die, zelfs op een zeer kort zeetochtjen, het tol betalen aan Neptunus, kan te weeg brengen. Zoo daar iemand van spreken kon - een jonge Engelsche dame, *all beauty and loveliness*, wist er van te spreken op het stoombootjen dat ons terugbracht van een der schilderachtigste eilanden van Europa - het door ieder die schoonheid weet te waardeeren zoo geliefde Wight. Maar laat ik tot onzen Hollandschen *steamer* terugkeeren, naar die voor jaren bewonderde en nog bewonderenswaardige, nu echter door anderer grootheid overschaduwde, boot, maar die den naam van Roentgen, haar bouwmeester, in eere zal houden, zoolang er een boot, die den naam van Batavier draagt, de Noordzee zal kruisen, omdat zij het eerste stoomschip was van die grootte, dat de zee heeft gekliefd, en het vaartuig de voorkeur verdient boven ieder Engelsch, dat de vaart tusschen Rotterdam en Londen volbrengt, omdat het, hoewel iets trager loopend, het voorrecht aanbiedt van niet te ‘rollen,’ gelijk een zeeman zich uitdrukt, of te hobbelen en te dansen, zoo als een landrot zegt. En daarenboven de *comfort*, dien de Batavier aanbiedt, overtreft dien der andere booten, - de slaapkamers zijn wel zoo goed ingericht en de Hollandsche zindelijkheid verloochent er zich in geenen deele. Indien gij in een volgend seizoen uw voornemen denkt te volvoeren ook naar Engeland over te steken met uw *better-half*, durf ik u die boot met alle gerustheid aanbevelen: de ondervinding doet mij u dit op het harte binden - en vraag eens aan mijn neef J. hoe hij zich op *The Rhine* heeft gevoeld, waaraan zoovele John Bulls, misschien uit liefde voor een Engelsch schip, de voorkeur geven.

Nog terwijl de Batavier daar als op een golvenkussen rustig scheen ingeslapen, en nog voor dat het ontlasten van den stoom en het gebengel der scheepsklok, den laatsten passagier aan boord had geroepen, was ik in de gelegenheid geweest om kennis te maken met een drietal boot- en vreugdverwanten, inwoners van de koopstad, die weldra vaarwel werd gezegd door het wuiven met doeken en hoeden; even hartelijk beandwoord van de nieuw aan te bouwen bazaltkaai, waarvan dezen zomer zulk eene uitgestrekte lengte met donderend gedruisch in de Maas stortte,

tot groote haspelingbron tusschen den aannemer en den stedelijken raad. Genoemde kennismaking werd voor mij een bron van genoegelijke gesprekken, gezellig verkeer, en later van het aanknoopen eens vriendschapsbands met een hunner, dien ik heb leeren kennen als een degelijk mensch en een koopman, waardig het model te zijn van een aantal zijner stadgenooten. Zijn innemend uiterlijk toch verried zijn innerlijk, dat rondborstigheid aan rechtschapenheid paart, terwijl hij in zijn handel toont doordrongen te zijn van dien benijdenswaardigen Engelschen geest van voortvarendheid, die zoo zonderling afsteekt bij het algemeen korte en koele van den Britschen landaard. Behalve deze zonen der Erasmusstad had ook onze residentie een derden passagier afgestaan aan de boot, zoodat er wel een geest van welwillendheid en hartelijkheid moest voorzitten aan de uitstekende tafel, waaraan de hofmeester had gezorgd dat wij ons, na het voorbijstoomen van den Briel, zouden plaatsen.

Meen echter niet, dat ik als een marmot in den wintertijd naar beneden was gekropen. Nadat de ‘gebunden Segler’ zoo als Ludwig Seeger in zijn ‘Der Dämpfer’ zingt, eerst gesnoven, gesteund, geraasd en gebruld had, om na een kort ademhalen, door geschreeuw gevolgd en met gepiep beandwoord, onder het knarsen der raderen, tot vrijheid te komen, was ik op de kampanje gebleven, om van daar af het vrije uitzicht te hebben op het nieuwe westergedeelte der stad, die zooveel behoefte gevoelt om zich uit te breiden, en die behoefte in praktijk brengt, hare ontwikkeling en hare aanwassende rijkdommen waardig; om vervolgens al het nieuwe dier vaart te genieten en mijne oogen te laten weiden over het zeker eens met Rotterdam samen te smelten Delftshaven, dat zich mede van vroegere kwijning schijnt te herstellen; om daarna evenzoo te staren op het door geheel de waereld bekende Schiedam, dat ook aan de uitvinding van den stoom den bloei verschuldigd is, waarin het zich mag verlustigen, afgescheiden als het eertijds scheen van geheel Holland, welks bewoner het slechts doorreed of er op zijn hoogst pleisterde op een tochtjen door 't Westland; en om eindelijk het minder voorspoedige Vlaardingen te zien en, evenzeer aan de zijde der Maas, de sluis, genoemd naar de rivier, waaraan ze gelegen is, en die ze breidelt met hare hooge dijken; maar welk stadtjen nog meer dan het even genoemde ondervindt hoezeer de haringvangst het epitheet van winstgevend met dat van winstdervend verwisselen moet, tot ondergang vooral van dat zelfde Maassluis, waaruit ook eens Willem III - maar zeker met minder onbezorgdheid dan uw genegen verslaggever - naar Engeland toog, niet om, zooals ik onlangs las, ‘zijn schoonvader van den troon te stooten,’ maar om de vrijheid der waereld te rukken uit de klaauwen van bijgeloof en onverdraagzaamheid. Ik bleef te midden van een heerlijken Aprildag, die den naam van wisselziek, hem zoo onverdeeld geschonken, voor ditmaal schitterend te schande maakte, daar hij de zon zelfs geen minuut vergunde achter wolken schuil te gaan, boven op, en vertoefde er tot lang nadat de boot voor den Briel moest gekluisterd liggen om te wachten op het tij, dat genoegzaam water zou aanvoeren om ons te brengen in de zee. Hoe ik gaarne een oogenblik nog met eenige naar wal roeiende passagiers de boot had verlaten, om den voet te hebben mogen

zetten op den grond vanwaar de dageraad der vrijheid opging voor ons vaderland! Hoe ik gaarne de noordpoort er had begroet, die de Watergeuzen, door Roobol aangevoerd, in brand staken en openrammeiden met den mast van een dier vliebooten, waarvoor Elizabeth hare havens gesloten had, en hoe ik een oogenblik had willen vertoeven bij de sluis van Nieuwland, om ook daar hulde te brengen aan de nagedachtenis van den timmerman Rochus Meeuwiszoon, wiens moed de stad later behield voor den prins!.... Maar ik kon ditmaal geen twee vliegen in een klap slaan, en was genoodzaakt mijne vaderlandsliefde te beteugelen en even als mijne medereizigers de eischen te laten gelden van den inwendigen mensch, die lichamelijke versterking wenscht, ook waar zijn geest zich zou kunnen voeden met de schoonste herinneringen van moed en volharding, van goddelijke leiding en bewaring.

Onder het genieten ‘der gaven van Ceres en Bacchus’ - de eerste zoo goed toebereid als men het aan den oever zich zou kunnen wenschen, de laatste gewassen op de bergen van Champagne - waren wij met onze vuurademende dolfijn de zee ingeroeid, en deed hij, met de kracht van meer dan honderd rossen, de ligte golven om zich heen spatten; maar ik kon het niet bemerken aan de meerdere beweging des waters, en zou mij nog altijd op de Maas hebben geloofd, indien ik niet de duinen van den Hoek van Holland achter mij ontwaard had, en wij niet naar boven waren gestoven om een afscheidsgroet te brengen aan de vaderlandsche kust, waar wij ons met iederen raderslag meer van verwijderden. Het was een minder trotsch dan wel indrukmakend schouwspel, zeker verhoogd door de gedachte aan de scheiding van zoovelen der onzen, die daar achter waren gebleven, en, bij den groet aan den geboortegrond, werd niet minder in gedachte het vaarwel aan hen gebracht, wier zoete stemmen ons hun groet nogmaals schenen toe te fluisteren in het gelispel der golven. Was het wonder dat ik nu mijn oog niet kon afwenden van het nieuwe tooneel, dat zich hoe langer zoo meer voor mij ontrolde, was het wonder, dat ik bij dat geheel nieuwe schouwspel innig bewogen was, ik, die van kindsbeen af de zee liefhad en haar zoo menigmaal mijne schatting betaalde in mijne zangen - daarin ongelijk aan den bluffer, die zeide haar niet te willen bezingen, omdat zij hem te groot was, maar die dit misschien ook niet vermocht. - De blaauwe lucht met hare licht roode en purperen vergulde wolkjens, strekte zich als een schitterend gewelf uit over het spiegelvlak der grijsgroene wateren; de zon aan den westelijken gezichteinder scheen in het midden van dat gewelf als een schild van vuur opgehangen, en nooit vond ik die geliefkoosde uitdrukking van Ossian meer op waarheid gegrond dan thands. Ten noorden en ten zuiden temperden enkele kleine vaartuigen het eenzelvige van den eindeloozen, naauwelijks hier en daar gekrulden waterspiegel. De wind was bij het naderen van den avond even als de dag ter rust gegaan. Het op zich-zelve rustegevend, heelend en versterkend vermogen der zee gevoelde ik in ruime mate, terwijl wij ons tot aan het schemeruur hadden neêrgevlijd op de raderkast der boot, die mij zulk een nieuw leven binnenleidde. Gij kunt u dus voorstellen, dat het woord ‘waterspiegel,’ zoo even gebezigd, geen hyperbole is. Frederika Bremer heeft het gezegd in haar ‘*Homes of the new world*,’ dat men de zee moet oversteken, als men een

nieuw leven ingaan en nieuwe frischheid ontvangen wil. De bevallige, wijsgeerige en diep voelende schrijfster mocht het terecht verklaren; ik heb het overvloedig ondervonden. - Stond het aan mij, ik zou telken jare die zee willen kruisen om mij telkens weder eene nieuwe bladzijde te zien ontsluiten van het boek des Scheppers, dat zich op dit oogenblik, en ook vooral den volgenden morgen bij het ontwaken, zoo vol majesteit en heerlijkheid voor mij opende. Bij het intreden toch van dat nieuwe leven, wenschte ik de gesprekken te vermijden, die geen betrekking hadden op het prachtige schouwspel dat ik voor mij had, en gevoelde ik diep, hoeveel waarheid er ligt in het spreekwoord: wie wil leeren bidden, moet op zee gaan zwerven. Wel hem, die ook bij tooneelen, welke het land hem te genieten geeft, allereerst wordt opgevoerd tot Hem, wiens geest eens over de wateren zweefde en ze scheidde van het drooge, door Zijn adem met lover en kruid bevrucht. Het zielsgenot zal er altijd door geheiligd zijn; de vreugde zal er iets bovenaardsch door ontvangen en nooit zal men de bron vergeten, waaruit zij ontspringt. Hoe lang ik de zon nog nastaarde, toen die vuurbol misschien reeds eene andere waereld verlichtte, kan ik u niet zeggen: want ik was geheel bewondering en erkentelijkheid, terwijl de watervlakte om mij heen geheel kalmte was en rust.

Of die kalmte en rust wel gedeeld werden door een aantal medepassagiers durf ik in twijfel trekken, al vertoonde menig goedig gelaat en vriendelijk blaauw oog den schijn van onbezorgdheid en opgeruimdheid. Ik kon mij toch niet verbeelden, dat ieder dier landverhuizers, waarvan verreweg het grootste gedeelte boven op de boot een plaats had onder den blooten hemel, bij gebrek aan genoegzame ruimte beneden - en toch waren er slechts een groote twee honderd, welk getal soms tot het dubbel klimt in het hartjen van den *trektijd*, zoo als mijn oude vinker zich zou uitdrukken - ik kon mij toch niet verbeelden, zeg ik, dat elke landverhuizer zoo gelaten eene onbekende toekomst te gemoet reist en met kalmte terugdenkt aan het vaderland, dat hij slechts enkele dagen geleden heeft vaarwel gezegd, toen hij te Mainz, Dusseldorp of Keulen aan boord ging van eene Rhijnboot, om te Rotterdam op de Batavier te worden overgepakt. Ik bezig dat laatste woord bij opzet; of weet gij eene andere uitdrukking voor tegen elkander aan zittende of liggende menschelijke wezens, wie ter naauwernood een plek is geschonken, om bij den vallenden nacht het hoofd ter ruste te vlijen tegen de harde verschansing of den even harden mast, wanneer ze niet verlangen elkander tot kussen te verstrekken, of zich als te verliezen te midden hunner luttele bagaadje? Daar zijn reizigers die zich altijd beklagen wanneer zij landverhuizers aantreffen op een boot - ik verzeker u dat ik er mij altijd in verheug, al wordt de gevoeligste snaar van mijn medelijden ook getroffen door het aanschouwen van die ‘karavanen der wilde baren,’ zoo als ik ze ergens genoemd heb. Ik mag zoo gaarne een gesprek aanknoopen met die, ook in uw oog, ongelukkigen, wie het vaderland den arbeid weigerde, en die er geen bestaan konden vinden op den uitgeputten akker, of er verkreupelden onder de heerendiensten, of er hunne kinderen moesten zien afdalen tot een nog lageren stand, dan waarin zij, die toch zoo weinig behoeften kenden en eischten, waren geplaatst; en de wensch ‘och of ik schilder ware’ rijst nimmer sterker in mij op, dan wanneer

ik de groepen bespied, die zij onder elkander vormen, 't zij de gedienstigheid of de behoefte, of wel de liefde of vriendschap hen bijeen brengen.

Hoe de belangstelling vaak levendig in mij wordt voor die veelal weinig ontwikkelde natuurgenooten, wier verhalen zoo naïef zijn als hunne taal eenvoudig is, wanneer ik van hen verneem, hoe verlangend zij uitzien naar het verre Amerika, waarin zij ten minste brood hopen te vinden, dat zelfs in Duitschland voor geen arbeid schijnt veil te zijn. Hoe ik het hoofd schud, wanneer ik de vaders hoor spreken over de toekomst hunner zonen, die aan de boorden van Missisippi of Oronoko eene vrijheid meenen te erlangen, die hun in 1814 werd voorgespiegeld, en waarop zij te vergeefs hebben gehoopt na de dagen van 1848; eene vrijheid die nooit voor hen in Duitschland lichten zal, nu Hans Michel op nieuw door de ultra-liberalen is verraden. Hoe ik de vervulling er van wensch, wanneer ik de moeders hoor opgeven van de goede loonen die hare dochteren wachten aan de overzijde dier grootere zee, vanwaar in haar dorp de uitstekendste berichten zijn gekomen van een bloedverwant, die ‘in dat gezegende oord’ reeds bij de ‘reiche Leute’ wordt gerekend, terwijl een van hare broeders er reeds een land heeft ontgonnen, dat wel de geheele familie zou kunnen onderhouden. Hoe mij het hart dan samenkrimpt, wanneer ik het reeds door jaren gebogen en door zorgen gerimpelde grootjen zie te midden harer kinderen, een beeld der onverschilligheid gelijk, of een ander even bejaard moedertjen, die de plaats heeft ingenomen van een geliefde dochter, wier stof rust op den Godsakker nabij Frankfort, en die nu, om den wille van hare kleinkinderen, den verren tocht mede heeft ondernomen, al heeft zij ook een voorgevoel, dat haar uurglas zal volgeloopen zijn, eer zij de kuste zal zien schemeren van die nieuwe waereld, die aan haar behuwdzoon met zijn achttal nog donkerder zal toeschijnen dan dat Europa, 't welk hij met blijdschap vaarwel zegt - om het lot te verbeteren van zijn kroost. Het werd mij uit het met deze vrouw gehouden gesprek op nieuw duidelijk, dat liefde opoffering is, en op haar zou de regel van Rückert de toepassing missen:

> Nicht am dem Land, dass es besser soll werden,
> Liegt es, am Menschen, es liegt nur an ihm.

Maar van al de landverhuizers, die met mij een deel der passagiers uitmaakten, zal er wellicht slechts een klein getal den voet hebben gezet aan het hun vreemde strand, want de booze waereld beweert - blijke het woord toch liever boos dan de waereld-zelve! - dat de spekulatiegeest bij voorkeur de slechtste schepen bezigt, om die rampspoedigen over te voeren naar het gedroomde land van belofte. Hoe vaak toch staat daar niet als een zeer alledaagsch iets in de nieuwsbladen vermeld, dat na het uitzeilen uit Liverpool of in het gezicht der Amerikaansche kust een schip heeft gestooten op een rots, of een stoomboot verbrijzeld is met eenige honderden aan boord, voor wie hun vaderland zelfs geen graf had? En las ik niet, nog tijdens mijn verblijf in Engeland, dat in de Iersche zee een schip was vergaan, waarop zich waarschijnlijk dezelfde arme bannelingen hebben bevonden, door mij op den Batavier ontmoet? Voor hoe menigen door Gods gunst rijk bedeelde, kan het aanschouwen van zooveel ontbering, als nu reeds het deel was dier als door koortsdrift voortgejaagden, geen bron openen van nieuwe

of vernieuwde dankbaarheid voor zijn lot - en voor hoe velen is een vaartuig met landverhuizers geen leerschool! Zoo kan het ten minste wezen, wanneer men een open oog en open zin heeft ontvangen voor het lot van zijne naasten! Ik was toch getuige van de dienstvaardigheid en welwillendheid, van de vriendschap en voorkomendheid, die deze voor een goed deel elkander onbekende huisgezinnen zich onderling bewezen, terwijl zij de nooddruft en al wat het gemak der reize bevorderen kon te zamen deelden. Ik heb die menschen gezien als één huisgezin; 't was of ze 't gevoelden, dat zij één zelfde vaderland hadden verlaten, om één zelfde tweede vaderland te vinden. Gij kunt begrijpen, dat, toen ik mij in het aanschouwen verloor van zoo vele menschen van verschillenden leeftijd en kunne, en die hetzelfde doel te gemoet gingen, ik de woorden als tot de mijne maakte, de woorden, die eens Freiligrath - de dichter, wiens laatste vaerzen, gelijk een Duitsch kritikus opmerkte, zich door ‘eine gewisse holländsche Detail-Malerei’ kenmerken, en die zelf weet wat al ellende en zorg, bitterheid en weemoed er in het woord ‘Auswanderer’ ligt - tot een reeks zijner landgenooten gericht heeft. Die woorden kwamen mij telken reize voor den geest, en in den geest zeide ik hem vooral de laatste strofe van zijn gedicht na. Het moet u bekend zijn - zoo niet, dan geef ik u hier de vertaling, die ik vervaardigde van dat gevoelvolle stukjen eens zangers, wiens ‘Glaubensbekenntniss’ vooral hem in de laatste jaren uit zijn vaderland over de Zwitsersche bergen naar Londen dreef, en wien misschien ook in den vreemde de laatste rustplaats verbeidt - als gerechte straf voor zijne ondankbaarheid en overdreven denkbeelden, gelijk sommigen zeggen? Vergun mij daarop een tegenvraag u voor te leggen: als een bewijs dat men aan den Duitschen Rhijn een dichter van ‘Waarheid en Recht’ niet te vereeren, veel minder te dulden weet?

Ik kan den blik niet van u keeren
Al schemert in mijn oog een traan;
Wat reikt ge, als eenig zielsbegeeren,
Uw have blijd den schipper aan!

Gij mannen, die uw volle manden,
Bevracht met tweebak, zet ter aard,
Door u uit graan van Duitsche landen
Gebakken aan den Duitschen haard.

En gij, met langgevlochten hairen,
Gij Schwarzwald-meisjens, bruin en slank,
Hoe zorgvol gaat ge uw kruiken scharen
Op 's groenen bootjens groene bank!

Dat zijn de kruiken, menigwerven
In 't dorp gevuld met blijd gedruisch;
Zoo ginds de erinring kon versterven,
Zij schetsten u het beeld van huis.

De dorpsbron met haar steenen wanden,
Waarover ge u bij 't scheppen hoogt,
Den haard, verzorgd met eigen handen,
De kroonlijst, door hun tooi verhoogd.

Ras cieren zij in verre beemden
In 't gindsche west den keukenwand;
Ras reikt gij aan de moede vreemden
Daarin den drank met gulle hand.

Ras laaft zijn inhoud Cherokeezen
   Bij 't wederkeeren van de jacht,
Door u wordt hij, van 't druivenlezen,
   Omkranst met loof niet weêrgebracht.

Spreekt! waarom elders heen te tijgen?
   Het Neckar-dal heeft graan en koorn,
Nog schiet het Schwarzwald jonge twijgen,
   Nog hoort de Spessart d' Alpenhoorn.

Hoe zal het u naar Duitschlands boomen
   Te midden van het vreemde groen,
Naar Duitschlands bergen, weiden, stroomen,
   En naar zijn druiven hunkren doen!

Hoe zal niet in uw zoete droomen,
Het beeld zich spieglen van 't verleên!
Als 't lied, door 't oor van 't kind vernomen,
Zal 't u verruklijk tegentreên.

De bootsman wenkt! - Trekt heen in vrede!
God zie u met ontferming aan!
De vreugde wachte u aan de reede,
En faal' 't uw veld aan rijst noch graan!

En terwijl ik hun dit toebid en nog veel meer dan zij zoeken, treed ik met u in verbeelding de kajuit binnen, waar de avond wordt gesleten onder scherts en kout, en bij den gezelligen beker onder species van improvisaties zelfs, waartoe een der medereizigers steeds zijn gouden potloodpen en papier zijn slachtoffer in de hand gaf - niet altijd tot stichting van dezen, doch met een ijver, eene betere zaak waardig, schoon slechts zelden met goed gevolg. Maar waar ik u geen getuige van wensch te doen zijn - het is van den schrik en de diepe smart die zich van ons allen te midden der vreugde meester maakte, bij het binnenstormen van den kondukteur der landverhuizers, met de tijding dat er een man over boord is gevallen. Zoo wij in dezen helderen lentenacht plotseling een bliksemstraal hadden zien lichten over de stoomboot, wij hadden niet meer kunnen ontstellen dan op dat bericht, met sidderende lippen en bleeke kaken uitgestameld. Alleen de kapitein, de man van handelen, behield de hem eigene kalmte, deed onderzoek - en weldra wist bijna iedereen op de boot, uitgenomen de weduwe en het zestal weezen, dat reeds een hunner, die herbergzaamheid zou gaan vragen aan vreemde kust, zijn graf had gevonden in de diepte der wateren. De ongelukkige toch was reeds een kwartier vermist; men had toen eerst den kondukteur, die ter ruste gegaan was, gewekt; men wist zelfs niet hoe de ongelukkige was verdwenen, en men verdiepte zich in gissingen. Dit was boven allen twijfel, dat het uitzetten der sloepen een noodeloos werk zou zijn geweest, en even als of ik zelf door de raderen ware getroffen, trof mij het zeggen van den kapitein, dat de rampspoedige echtgenoot en vader bij het storten in de diepte moest zijn verpletterd, indien hij, gelijk men het er algemeen voor houden mocht, van de plecht was afgevallen. Het hoe, bleef een raadsel - maar zeker was het, dat de voor de zeeziekte bevreesde man, wien men daarvan aan land ook al, en niet zonder grond, de zwartste tafereelen had opgehangen, op raad van een der reisgenooten als voorbehoedmiddel een enkel glas cognac had ingezwolgen; dat hij in de voorkajuit met een paar landgenooten had geschertst; dat er een oogenblik, evenzeer uit scherts, een soort van kibbelpartij was ontstaan, geeindigd met een: ‘ga jij maar naar boven!’ en dat men, toen men hem wilde terughalen, te midden van zoo vele op het dek bivakkeerenden te vergeefs zocht, en hem te vergeefs opriep bij zijn naam. De zee had alleen geandwoord met haar eenzelvig gemurmel.

Het zal u, die mij kent, wel niet noodig zijn te verzekeren hoezeer ik was aangedaan. Ik toch stelde mij in de plaats dier rampzalige vrouw, die met hem ook al hare have had verloren; daar met den echtvriend, aan wiens zijde zij weldra betere dagen hoopte te beleven aan de Missouri of Ohio, ook het te geld gemaakte eigendom in de diepte verdwenen was. Ik stelde mij voor dat zijn lot mij had kunnen treffen en dacht aan het lot van mijn zestal kleinen en van haar die ik liefheb! Ik was

weemoedig gestemd - maar ook dankbaar. De kajuit werd mij te eng - ik moest een wijle op het dek de frissche nachtlucht inademen om de ruste te herwinnen voor mijn geschokt gemoed. Ik gevoelde het veelomvattende van het gebod: ‘heb lief den naaste als u-zelven’ in zijne volle kracht, en waren velen niet overeengekomen om de, ook reeds ter ruste gegane weduwe tot den volgenden morgen de verpletterende tijding te besparen, dat zij haar echtgenoot niet zou wederzien op deze waereld, ik zou naar haar zijn toegesneld om haar naar mijn vermogen den troost te bieden, dien ik haar had kunnen schenken. Ik had het dek niet betreden sedert de avond was gevallen en de Duitschers hun avondzang hadden aangeheven, die echter niet als tusschen hunne bergen, werd weêrkaatst door de zee; maar toen ik de kampanje had beklommen, maakte zich een oogenblik een donker gevoel van mij meester, terwijl ik het oog liet waren over de wentelende golven, die tegen het vaartuig even rusteloos aanrolden, en er zich niet over schenen te bekommeren dat zij een lijk te meer op den schier peilloozen bodem hadden geborgen. Ik sloeg echter spoedig den blik hooger, naar de sterren, die het menschenhart nooit meer schijnen nader te komen, dan waar de groet der aarde hem is ontzegd, en die nooit de ziel meer als naar den hemel doen opklimmen, dan op de bewegelijke grafheuvelen van den oceaan. Het was een indrukwekkend schouwspel, te midden van het donker - en toch bij het gevoel van eigen nietigheid en afhankelijkheid, dat zeker dán het levendigst is in den mensch als hij zich een speelbal weet van de wateren, rees voor een wijle het denkbeeld in mij op van den moed van dat zelfde nietige schepsel, dat hout en ijzer weet samen te binden, het vuur zich te onderwerpen en den stoom te bevleugelen om in te roeien tegen de stroomen en den wind, en dat het zich-zelven voorgebakend spoor weet te volgen in weerwil van het oproerige element. Ik dacht daarbij aan den wilden storm, dien de Batavier op den 25sten September des vorigen jaars had doorgestaan; aan de geestkracht van diens kapitein, die de verschansingen had laten verstoken om het krankgeslingerde vaartuig, trots branding en duisternis, behouden te brengen in de naauw gedroomde haven; in dezen liefelijken lentenacht vergeleek ik de kalmte van diezelfde zee, met hare wilde baren toen deze henensloegen over de verschansingen terwijl deze zelfde stoomboot ook naar de waereldstad stevende, en toen die bergenhooge golven een anderen zwerm landverhuizers op het dek zóó teisterden, dat zelfs van de zijde eener zeekranke moeder de wieg werd weggeslagen, waarin ook haar zuigeling als dreef over eene andere zee - en ik dacht aan de woorden van den Psalmist: - ‘nu zijn de wateren verblijd, omdat ze gestild zijn.’

Na het voorgevallene kon ik mij niet zoo spoedig naar de kooi begeven, die mij met een paar mijner vrienden in het zoogenaamde Prinsen van Oranje kabinetjen wachtte, dat wijlen Willem II zich steeds uitkoos op zijn overtocht naar het ook door hem geliefde Engeland; maar zat, in mijn mantel gewikkeld, een poos als verdiept in gedachten en verloren in het staren op den vloed; wat mij door die aanschouwing nog in de ziel werd geprent heb ik later onder woorden trachten te brengen. Ik deel het u hier mede, ook om op een overgang te komen voor de schets van de zee, bij mijn vroegtijdig ontwaken, op den volgenden

morgen, in het gezicht van Engelands krijtbergen.

De nacht is neêrgedaald. De maan verbergt haar luister;
Maar achtloos heeft de nacht, te midden van het duister
Haar starren uitgestrooid langs 't welfsel van den Dom.
Zie hoe er enklen in haar volle schoonheid stralen,
En achter 't floers dier wolk weêr andren henen dwalen:
Waarheen het oog zich keert - 't ziet stille vrede alom.

De hemel sluimert op de zee die slaapt. Hunne armen
Omvatten, als om haar aan 't harte te verwarmen,
De nacht, die schoone maagd met lokken, ravenzwart.
De een buigt bevallig en verteedrend zich naar de ander,
Het schoone paar omhelst in spraak loosheid elkander:
Één zelfde liefdegloed leeft krachtig in elks hart.

't Is schoon te aanschouwen hoe ze als zusters zamen wonen!
O lucht! o zee! wel wilt ge uw eenheid schittrend toonen:
Een lichtend tweelingpaar, getrouw bij wee en wel.
Wij zien één zelfde vorm zich in uw trekken spiegelen;
Gij, zee! doet in uw schoot gestarnde sfeeren wieglen,
O lucht! uw wolken zijn der heemlen archipel.

En wanen zou men, dat, zoo schijnt het al gewenteld,
De waereld van de nacht op eens was omgekenteld:
Daar boven, overal, de zee zoo grootsch en stout,
Het water met een heir van lichte landen pralend;
En, in 't beneden hier, de vloeibre ruimten dwalend,
Alomme schitterend van blaauw en starrengoud.

En met den morgen wachtte ons een tooneel, even nieuw, maar zeker nog meer verschillend van alles wat ik ooit had aanschouwd. Gun mij het u te beschrijven met het innerlijk oog, dat die tooneelen als een *dissolving view* oproept. Vóór mij uit aan den horizon scheen een krans van schepen opgehangen, wier witte, door de morgenzon verhelderde zeilen zich verrukkelijk afteekenden op de lichtende, grijsgroene wateren en tegen de azuurblaauwe lucht; terwijl telkens aan weerszijde van ons vaartuig de grootste verscheidenheid van schepen elkander afwisselde; hier een naar Australië vertrekkende diepgaande clipper, in zee gesleept door een stoomboot, het beeld der vlugheid en rankheid; dáár een geballast kolenschip, langzaam en met zwarte zeilen en blaauwen gang oplaveerend tegen den wind, en ons een denkbeeld schenkende van al wat log is en plomp mag genaamd worden; ginder een naar Edinburgh zich voortreppende *steamer*, weldra, maar aan een andere zijde, gevolgd door een kollega-zeebouwer, die Ostende zich als einddoel voorstelt, en voor het kontrast tusschen ons vaartuig en die ranke boot een Hollandsch kofjen doorlatende, hetwelk echter wel iets later de wijde rivier zal opzeilen; weêr elders een ijzeren lichtschip voor anker bij de breede monding der rivier, die de hartader is van Engeland, en welk vaartuig door zijn geheel roode kleur evenmin uitlokkend is voor het oog, als het leven er op voor de arme vuurstokers benijdenswaardig schijnt, die daar gewis een prooi moeten worden van den

‘Prince des scorpions, fléau de l'Angleterre,’

zoo als een Fransch dichter den spleen ergens omschreven heeft. Langzamerhand, terwijl de zee nog altijd doorkliefd wordt van schepen van de meest uiteenloopende

grootte en diepgang, en waaronder de visschersvaartuigen voorzeker de minste rol vervullen, doemt aan weêrszijden het land op, dat bij het opvaren van de Theems, - daar zoo breed, dat men nog altijd meent op den oceaan te zijn, al is het

water minder bewegelijk, - zich aan het gezicht blijft onttrekken. Daar bespeurt uw oog ter linkerzijde de kust van het graafschap Kent - ook in onze geschiedenis vermaard door de landing van Willem III in 1688 - aan welks noordelijken uithoek gij het met visschers bevolkte Margate ziet, en meer landwaarts in, op het eiland Sheppey, het zoo trotsche Sheerness, die sleutel van de Theems en der Medway, welke eens werd overhandigd aan de onsterfelijke helden der Hollandsche vloot, toen de Ruyter en van Brakell hunne namen te Chatham vereeuwigden en Engeland deden sidderen voor den onverschrokken nabuur, die als een zeegeteeken nog den spiegel van de Royal Charles te 's Gravenhage bewaart. Rechts ontdekt gij de vlakke kust van Essex, die daar alleen schijnt op te rijzen om een scherpe tegenstelling te leveren met die schitterende overzijde der rivier, die de bekoorlijkste afwisseling aanbiedt van een heuvelachtig en boomrijk landschap, met dorpen en woningen bezaaid en omkranst met het levendigste groen, dat verrukkelijk afsteekt bij de breede kalklagen, ons even nieuw als het ontwikkelde lover, waardoor wij worden verrast. De drukte en het gewoel nemen al meer en meer toe, en nu en dan zien wij een eindelooze groep van schepen, die als slapende zeevogels voor anker liggen, en hunne slanke vormen afteekenen in den rusteloozen vloed. Het scheen dat al de vaartuigen der waereld daar bijeen waren, maar zeker lagen daar vlooten van kolen - schepen - ik telde er vaak dertig bijeen, en las op een hunner het cijfer 3189 - op het midden der rivier, die het tij schenen af te wachten om zich te verspreiden naar het noorden van Engeland en Schotland, om van daar wederom de schatting te brengen aan eene stad, wier zwarte waas getuigt, hoezeer zij de kool uit de mijnen behoeft, wil zij niet haar raderwerk verlamd en haar bestaan bedreigd zien. Zoo gij niet wist dat ik niet behoor tot die toeristen, welke onze reeds aangehaalde vriend Mensing terecht kastijdt om hunne overdrijvingsmanie, zoudt gij misschien meenen, dat ik ook nu, zoo als men zich uitdrukt, een weinig in de verf zet; maar ik kan u verzekeren dat, zoo hij zich met een mastpark moest tevreden stellen, het lot mij in deze grasmaand gunstiger was, daar mijn oog moest verdwalen tusschen een mastbosch, even schilderachtig als onvergetelijk. Toen wij een goed eind weegs de rivier waren opgestoomd, ongeveer op de hoogte waar de Medway, tegenover het Canvey-eiland, aan de Sussex-oevers gelegen en beroemd om zijne weiden, zich met den stroom vereenigt, werd het meer dan tijd ons te versterken door een krachtig ontbijt. Nu werden wij in de gelegenheid gesteld, te doen blijken van onze liefde voor den naasten, daar een der passagiers den kondukteur der landverhuizers had doen noodigen in de kajuit, en hij ons met een enkel woord de tegenstelling schetste van de vreugde en het voordeel dat ons wachtte - en de beklagenswaardige toekomst welke zij te gemoet trad, die de vorige avond zoo hulpeloos had zien worden met haar zestal, en wie geen vriend was overgebleven dan God. Of waren zij de eenigen niet geweest uit hun dorp, die het daar niet schenen te kunnen harden, terwijl zoo vele anderen vergezeld waren door betrekkingen of vrienden hunner geboorteplaats? Ook hier bleek het weder, dat een goed woord eene goede plaats vindt. Weldra

had de kondukteur, die de inzameling begon, zich te verheugen over den goeden uitslag, en mocht hij, uit naam der passagiers, der rampspoedige een tachtig guldens aanbieden - het vijfde van den schat, dien de zee nooit zou wedergeven. Maar wie ook de kalme hand in de borst gestoken en zich te vrede moge gesteld hebben met de gift, door hem geschonken naar den rijkdom, waarmede God hem heeft gezegend; zeker is er geen offer zoo welgevallig geweest in het oog van God als dat van den landverhuizer, die van de weinige geldstukken, welke hij de zijne mocht noemen, een thaler kwam aandragen. Ik dacht aan het penningsken der weduwe - en drukte den man de hand, wiens edel hart zoo duidelijk had gesproken. O, indien gij, wiens beeld niet ligt uit mijn geheugen zal worden gewischt, hebt mogen slagen in den harden arbeid die u ook in Minnesota verwacht, zal misschien de herinnering aan den morgen van den 19^{den} April bij u vergaan zijn, maar God, die in het verborgen ziet, zal zeker uwe vlijt zegenen en de bede der verslagene echtgenoote en kinderen u ten zegen doen gedijen in dat land der vreemdelingschap, over die andere groote wateren! Ik waag mij niet aan het schilderen van het tooneel, dat ons in de voorkajuit wachtte, waar die zeven zwervers als in stomme verslagenheid zaten gekluisterd; ik zou er het penceel van een literairen Scheffer voor behoeven. - Ik hoop dat zij uit het brevier, dat ik in de hand van een enkele zag, den troost hebben geput bij het verlies van den steun huns levens, en bid voor hen, gelijk ik voor hen bad toen ik mij den vorigen avond ter ruste begaf, dat zij den Vader der weeuwen en weezen, zonder wiens wil ook geen musch teraarde valt, zich nabij hebben gevoeld ook in New-York, waarheen de arme vrouw toch wilde voortreizen, omdat nu het leven in haar gehucht, nabij Frankfort, nog grootere ellende voor haar zou opleveren! Beklagers van uw lot, wie gij wezen moogt en waar gij verwijlt, vergelijkt het uwe met dat dier arme weduwe - en laat uwe klacht overgaan in een vurig dankgebed tot Hem, tegen wien uw klachte klinkt als de kreet des opstands; tegen Hem, die voor alle nooden het: ‘Ik zal het voorzien,’ doet verkondigen van den morgen tot aan den avond, en die ook nu reeds een middel zich koos door de hand van zijn schepsel, om de wonde eenigzins te heelen, gewis uit liefde toegebracht, al verandwoordt Hij zijne daden niet aan den vaak vragenden mensch.

Wat vervolgens op den Essex-oever ons gezicht trok, was het ‘Tilburyfort,’ tegenover de te Gravesend aangelegde batterijen gelegen, en de sleutel der haven van Londen. De eerste werken werden daar, tijdens de regeering van Hendrik VIII, tot verdediging van de boven-Theems opgeworpen en door Sir Martin Beckman in geregelde fortifikatiën herschapen onder Karel II, voor wien, zoo als Macaulay aanmerkt, eer en schande naauwelijks meer waren dan licht en duisternis voor den blinden, en die uit de school des tegenspoeds was gekomen zonder eenig geloof aan menschelijke deugd of aan menschelijke trouw, zonder de minste eerzucht en zonder de minste gevoeligheid voor blaam. Het fort scheen mij toe ongemeen sterk te zijn, en zag er met zijn waterpoort niet geheel onbevallig uit. Nabij dit fort, op de plek waar nu de molen zich verheft, bracht Elizabeth in 1588 een leger bijeen, toen ook het Britsche rijk, even als ons vaderland, bedreigd werd door een aanval der

Spaansche onoverwinnelijke vloot, en verklaarde die maagdelijke koningin in het heetst van het gevecht met hare krijgslieden te willen overwinnen of sterven. Gelukkig voor beide landen blies God echter in de trotsche Armada - waarvoor geheele bosschen geveld waren, - zoodat ze naar de vier windstreken verstoof, en bleven Nederland en Engeland van een inval verschoond, die zeker des eersten ondergang zou hebben na zich gesleept. Maar voor den Hollander heeft dat fort nog eene andere aantrekkelijkheid, omdat vandaar ons geschut den burgers van Londen in de ooren gedonderd heeft in dien door de Engelschen-zelven dus genoemden ‘smadelijken oorlog,’*) toen de Hollandsche zeeleeuw het aantastte, en de schrik zóó den Engelschen raad overmeesterde, dat er werd voorgesteld den Tower te ontruimen, wanneer de vijand nog dieper mocht doordringen in het koninkrijk. Tegenover het dorp West-Tilbury bleven wij voor het schilderachtig gelegen Gravesend, de uiten inklaarplaats van de Theems, stil liggen. De loods kwam daar aan boord, om ons te voeren over de rivier, en tusschen de duizenden van vaartuigen henen; ook een paar tolbeambten daagden er op, om onze koffers te onderzoeken, met eene beleefdheid en voorkomendheid, die alle douanen ter waereld ter navolging mag worden aanbevolen. Vroeger had die inklaring der passagiers-goederen in het Customhouse zelf plaats, hetgeen dus een tamelijk oponthoud veroorzaakte, vooral als men wat veel bagaadje bij zich had, daar men dan zeker was het laatst te worden geholpen, omdat de reizigers met één koffer in den regel den voorrang hadden boven hen, die zich zwaarder hadden belast. Aan dat alles is een einde gekomen, ook op aandrang van den gezagvoerder van de Batavier, en men landt bij de St. Katharinaas-werf, zoo vrij als een vogel in de lucht. Terwijl wij daar stopten, wees mijn vriend R. mij op een heuvel van Gravesend de kerk en een vijftigtal huizen, door een gewezen molenaar, Huggins geheeten, gesticht, die zich voorstelt dat getal tot honderd te doen klimmen. En met welk doel meent gij zijn die huizen gebouwd? Alleen om tot woning te strekken voor kooplieden, die in den handel ongelukkig zijn geworden buiten hunne schuld. Maar niet genoeg dat de edele menschenvriend aan man en vrouw dit voorrecht vergunt, - hij heeft ook nog aan ieder gezin 's wekelijks een pond sterling toegelegd, benevens vrij vuur en licht, terwijl hij den predikant, die voor de ziel, en den dokter, die voor het lichamelijk welzijn der bewoners dier inrichting heeft zorg te dragen, ieder een inkomen heeft verzekerd van *f* 3600 's jaars. Zoo er al Engelschen worden gevonden, waarvan de nieuwspapieren u uiterste wilsbeschikkingen mededeelen, waaromtrent men geen glimlach weêrhouden kan, deze inrichting getuigt van de liefde en het gezond verstand eens Brits, die zeker een duurzamer gedenkteeken zich heeft opgericht, dan zijne vrienden hem zouden kunnen schenken, te midden van Engelands celebriteiten in de abdij van Westminster.

Aan denzelfden Kent-oever varen wij nu voorbij Woolwich, waar de rivier bij hoog water bijna een Engelsche mijl breed is, en wij slaan een blik op dit monster-tuighuis van geheel Engeland, waarvan ik u misschien later een beschrijving geef, terwijl ik thands alleen zeg, dat er in de laatste twintig jaren meer dan vijftig oorlogschepen gebouwd werden, en nu de Royal Albert, een

*) Zie Macaulay, History of England. Vol. I.

‘first rate’ van over de honderd stukken, op het punt stond van stapel te loopen. Aan de overzijde schemeren ons de masten tegen der Oost- en West-Indievaarders in de kunstmatige meeren, welke men dokken heet, waarvan het laatste een mijl lang is, en achter die schepen de ontzachlijke rij pakhuizen, langs de reede van Blackwall opgetrokken. Vervolgens wordt ons gezicht op den oever geboeid door het schilderachtige Greenwich, het Groenlands en Surrey dok, en op de rivier door het hospitaalschip voor zeelieden van alle natiën, en door een tiental eivolle pennybooten, waarop ons voor het eerst de roode met wit afgezette uniform van Engelands verdedigers verrast. Toch moet ik bekennen dat over 't algemeen het inkomen van Londen, vooral van Greenwich af, op enkele weinige uitzonderingen, zwaar teleurstelt, daar het gezichtsveld wordt afgesloten, en fabrieken, werven en pakhuizen, met elkander in leelijkheid en zwartheid wedijverende, bij het bouwen waarvan men enkel het doelmatige heeft laten gelden, elkander als het ware de hand reiken.

Evenwel, om met den even gewetenvollen als naauwkeurigen schrijver van het ‘Londensche nieuws’ te spreken, gewent het oog zich spoedig aan dat onbehagelijke en begint men te letten op het reusachtige dier leelijke gebouwen en op de ontzettende uitgebreidheid die zij te zamen beslaan, waarbij men niet kan nalaten zich in eene onbestemde berekening te verdiepen van de schatten, die aan den bouw dezer buitenwijken van de Metropolis zijn ten koste gelegd en van de waarde der goederen, die zulk eene geheele stad van pakhuizen bevat. Weldra wijst men ons de plaats waar wij over den Tunnel heenvaren, het London-dock verrast ons oog, om vervolgens weer aangetrokken te worden door het St. Catharine-dock, waarachter ons de Tower, vooral niet minder besteenkolenrookt dan alles wat wij zagen, tegen graauwt, doch waar wij niet langs stoomen, omdat de boot het einde van haren tocht heeft bereikt - en ons vergunt aan wal te stappen. Wij stuiven uiteen met den eigenaardigen spoed van reizigers, die zich over niets meer bekommeren dan over hunne bagaadje, en voor wie medereizigers zijn geworden wat voor sommige zelfzuchtige ministers het volk is - een hun onverschillige hoop. Wij landen bij de u reeds genoemde werf, die al wederom zich kenmerkt door groote doelmatigheid; wij heeten elkander welkom in de stad, wier wedergâ de waereld in deze eeuw zeker te vergeefs zal zoeken; geen politie beambte bemoeilijkt u; want het konstitutionele Engeland heeft de gewoonte niet van aan zijne gasten te vragen, van waar zij komen, waarom zij komen en wanneer zij weder vertrekken. Maar het heeft oogen in zijne *policemen* en een tong in de metalen draden, die door het eiland zijn heengeweven - en beheerscht zoo den vreemdeling, indien het *noodig* is. Overigens verwaarloost het hem veeleer geheel en al.

Terwijl ik in mijne verbeelding nog eens ten drie uur in den namiddag de lange trappen aan het houten hoofd opstijg, neem ik afscheid van u - om in een volgend schrijven u mijn verder wedervaren meê te deelen, en als gij mij u voorstelt, denk dan slechts aan Shakespeares woorden in *Veel leven om niets*: from the crown of his head to the sole of his foot he is all mirth - en gij weet hoe zich gevoelde

Uw

B.

Brievenbus.

VIII.
Brief van een kerkelijk-politiek liberaal aan den redacteur van den Tijdspiegel over den brief van Mr. Is. Da Costa aan den heer Mr. G. Groen van Prinsterer.

Mijnheer de redacteur!

Ik mag het inderdaad niet verbergen, dat ik het schrijven van Mr. Da Costa met uitstekend genoegen heb gelezen, en schroom daarom niet, u, mijnheer de redacteur! dringend te verzoeken, dit mijn getuigenis in den Tijdspiegel te doen drukken. Vraagt gij mij, of ik tot de christelijk-historische partij ben overgegaan, dan moet ik u zeggen, dat dit juist het geval niet is: er was daartoe ook, langs den weg der middelen, in dit geschrift geene aanleiding. Immers, ofschoon de gewone stellingen hier in slagorde geschaard zijn, ofschoon de heeren Jonckbloet, Fruin en Van Reesema, als liberale bestrijders, op het politiek terrein, en de heeren Hofstede de Groot, Scholten en Meijboom op het theologisch terrein uit de hoogte worden veroordeeld, de heer Da Costa heeft niet goedgevonden, eenige argumenten bij te brengen tot hunne wederlegging (hetgeen ook, men moet het erkennen, tegenover den heer Groen zoo goed zou zijn, als water in de zee te dragen) en zoo doende is hij mijner ongeloovigheid niet ter hulpe gekomen. En toch las ik den brief met genoegen. Gij vraagt mij: waarom dan toch? Ja, mijnheer! of het uit den reine was, weet ik niet; maar, daar ik u insgelijks houd voor een kerkelijk-politiek liberaal, vertrouw ik, dat ge, als ik er u den aard van mededeel, mij wel zachtzinnig zult willen beoordeelen.

Ik moet u bekennen, dat ik door het bedoelde geschrift van een zeker vooroordeel, of, zoo gij wilt van een zekere zwakheid genezen ben. Gij moet weten, dat ik, hoezeer nimmer een Groeniaan van professie, mij zelven altijd van die partij heb uitgemonsterd uit een zeker gevoel van onwaardigheid. Ik had mij namelijk in het hoofd gezet, dat die heeren, om zoo te zeggen, iets bovenmenschelijk fijns of vrooms hadden, waardoor zij voor een gewoon mensch ongenaakbaar waren. Ik had mij voorgesteld, dat er ook in mijn booze hart eenige jaloezij schuilde, wanneer ik mij, om de onbereikbaarheid hunner vroomheid, met een zeker dépit onder hunne tegenstanders schaarde. Maar nu heb ik met een gevoel van blijdschap ontdekt, dat zij menschen zijn van gelijke beweging als wij, onderhevig aan dezelfde zwakheden, denkelijk alleen van de kerkelijk-politiek liberalen onderscheiden door de zekerheid, die zij hebben van de genade. - Vergun mij mijnheer! dat ik u dit in eenige bijzonderheden toelichte.

De heer Da Costa is bekend door zijne voordragten, gehouden op verschillende plaatsen van ons vaderland. Men heeft

die met eene zekere verwondering aangehoord, maar ook met verbazing, in zoo verre zij vaak platheden bevatten ver beneden de waardigheid der behandelde zaken en dus afbreuk moesten doen aan het doel, dat hij zich voorstelde. Het blijkt uit blz. 67, dat zelfs ‘de vrienden’ die platheden afkeurden en hem daarover wel eens ernstig hebben onderhouden, en nu zou men zeggen, dat een dichter, een man van smaak onmiddellijk de gegrondheid van die bedenkingen zou hebben moeten gevoelen en erkennen en zich beijveren, om dien wansmaak te overwinnen. Maar nu is het curieus, om te zien, hoever de heer Da Costa er af is, om hier zijn ongelijk te bekennen en hoe hij zich moeite geeft, om dat schuim voor goud te verkoopen. Men leze zijne verdediging t.a.p. en weêrspreke dan onze bewering, dat hier de oude Adam aan I. Da Costa een leelijken trek heeft gespeeld.

Onze briefschrijver is voorwaar als dichter in geheel Nederland bekend en gevierd en kan zich zeker in dit opzigt niet over miskenning beklagen. Dat hij zelf het weet, dichter te zijn, wie zal het hem euvel duiden, en toch (ofschoon ik er niet boos om ben, dit moet men niet denken), van een zoo godzalig man zou men niet gewacht hebben, dat hij in een brief aan ‘een *vriend*’ driemaal de gelegenheid zou zoeken om ook zelf zich een dichter te noemen. Dit is in mijn oog een zwak, dat slechts overtroffen wordt door een ander zwak, dat zijner dichterlijke zijde, volgens zijne eigene naïeve bekentenis, aankleeft. Blz. 29, waar hij van de waarschijnlijkheid gewaagt van den val van het ministerie Thorbecke reeds voor April 1853, zegt hij o.a.: ‘Ik schrijf mij ook hier den blik eens staatsmans in geenen deele toe, maar uit kracht misschien van dat meer of min intuïtief vermogen, waarmede eene zekere mate van poëtischen aanleg wel eens pleegt gepaard te gaan,’ werd mijne overtuiging van dien val een geruimen tijd reeds voor die gebeurtenis aan velen bekend. - Men ziet, dat de heer Da Costa zich hier min of meer in den rang van profeet plaatst; maar wat zullen wij van de kracht van deze zijne nieuwe waardigheid denken, als hij blz. 40, verhalende, wat er in hem omging, toen hij van dien val hoorde mompelen, o.a. schrijft: ‘de vraag, die, bij het algemeen voorgevoel en de geruchten eener verandering van ministerie op aller aangezichten te lezen stond,’ - de vraag: *Wat nu*? maakte ik (dichter wederom en geen staatsman als ik ben) geene zwarigheid luide en onbewimpeld te beantwoorden met de zeer eenvoudige wedervraag: ‘Wat anders dan een ministerie Groen.’ Gij gevoelt, mijnheer de redacteur! dat de heer Da Costa, schoon ook op dit oogenblik dichter, echter geenszins dat intuïtief vermogen bezat en dat hij daardoor weder meer tot het peil der gewone menschen afdaalt.

Voor het overige bekennen wij gaarne, dat, de toestand van ons vaderland in aanmerking genomen, een ministerie Groen allezins tot de dichterlijke, zoo niet phantastische voorstellingen behoort. Maar, dit daargelaten, wat hebben wij te denken van dien opentlijk uitgesproken wensch, dat zulk een ministerie had mogen tot stand komen? Ik herinner mij zeer goed, eenige weinige jaren geleden en ook later nog, wel eens de vraag te hebben hooren opperen: ‘Wat willen toch die Haagsche heeren?’ Hoogst zeldzaam waagde het dan deze of gene, daarop te antwoorden: ‘Wie weet, of *die* Groen zelf geen minister wil worden;’ maar gewoonlijk volgde

daar dan een vrij algemeen hoofdschudden op. Inderdaad! er was zulk een algemeene overtuiging, dat die heeren de godzaligheid alleen betrachtten met het oog op de toekomende beloften, dat men aan het toppunt hunner wenschen voldaan achtte, als zij slechts woordvoerders hadden in 's lands vergaderzaal; doch nu ziet men allerduidelijkst uit dezen brief, dat zij de bedoelde Schriftuurplaats in ruimen zin opvatten, zoodat zij de godzaligheid tot *alle* ding nut rekenen. Met verbazing heb *ik* althans het betoog gelezen, dat in April 1853 een ministerie Groen het *eenig mogelijke* was, en met nog meer verbazing de teleurstelling van vriend Da Costa, dat dit niet tot stand is gekomen. Is het niet treffend, dat men zelfs specialiteiten daarin zou hebben willen opnemen, die niet tot de christelijk-historische partij behoorden, en dat men kinderachtig blij zou zijn geweest, al had men maar voor eenige dagen mogen regeren en al was dat ministerie dan dadelijk tot het gebied der historie overgegaan? Dunkt u niet, mijnheer de redacteur! dat, al zijn natuurlijk de motieven dier heeren veel verhevener, zij toch in hunnen aard ontzaggelijk veel overeenkomst hebben met die der liberalen? Ik althans vind den afstand tusschen hen en mij vrij wat geringer dan ik dacht, en verbeeld mij, dat ik nog wel eens zeer goed een Groeniaan zou kunnen worden.

Ik meen genoeg gezegd te hebben, om aan te toonen, dat ook de heer Da Costa nog zijne zwakheden heeft. Dit aangenomen, zal men hem zeker niet hard vallen daarover, dat hij zijnen vriend Groen tot vergoding toe roemt, dat hij hem wel wat overdreven voorstelt als het voorwerp van *onverdiende* aanvallen, dat hij hem zelfs vrijspreekt van venijnige scherpheid in spreken en schrijven. - Waarom zou men hem eenige begoocheling misduiden ten aanzien van een vriend, terwijl hij die nog niet in zichzelven overwonnen heeft? Evenwel, men zou liever willen, dat vrome mannen elkander niet in het aangezigt prezen, tot zelfs om hunne nederigheid.

Ik wil, voor ik dezen brief eindig, nog eene reden opgeven, waarom ik geen ministerie Groen verlang, ook na het lezen van den brief van Da Costa. - Waar is het anders, dat hij er ons naar doet watertanden, omdat ieder het goed zou hebben. Inderdaad, de Roomsch-Katholieke, de behoudsman, de liberaal vooral, de staatshuishoudkundige, de koopman, ieder krijgt zijn meug. Da Costa houdt nu en dan een soort van veiling van de uitnemende voorregten, die aan ieder zullen gegund worden of verzekerd zijn, als zij maar de baas worden. Nu zou men zeggen, dat het malkopperij is, om niet toe te tasten, of kabaal te maken voor een ministerie Groen-Da Costa; maar neem mij niet kwalijk, zoo mij onwillekeurig het: fistula dulce canit etc. in den zin komt. Immers, er wordt b.v. nu en dan geinsinueerd, dat Nederland een protestantsche staat is, wat zeker voor den Roomsch-Katholiek en voor anderen minder geruststellend is; aan de kerkelijk- en politiek-liberalen wordt herinnerd, dat de hervormde kerk aan een soort van heidenen is overgeleverd, en welke leerstukken men gaaf dient aan te nemen, om gereformeerd te kunnen heeten; voorts wat er voor hooger en lager onderwijs diende gedaan te worden, om het met de wenschen der christelijk-historische partij in overeenstemming te brengen. Wij twijfelen, of de liberalen wel op hun

gemak kunnen zijn over de regten, die hun zouden gelaten worden, als de christelijk-historische partij zich in de hare zou hebben gesteld. Op grond dan daarvan, dat Da Costa c.s. wel veel zeggen, maar niet alles, ben ik tegen een ministerie Groen, overtuigd als ik ben, dat het hinkende paard achteraan zou komen. - Of programma's van een nieuw gouvernement wenschelijk zijn, beoordeel ik niet, maar ik verlang op geen programma te lezen, dat men de natie zal terugvoeren tot de vroomheid der vaderen, en houd dat voor de grootst mogelijke don-quichotterie. Wil men dat pogen, men doe het, zonder veel gerucht te maken, door gepaste middelen; maar van regeringswege vroom te worden, dat gaat niet aan. Ten slotte, want mijn brief wordt te lang, als het waar is, dat men aan de vruchten den boom kan kennen, en deze waarheid toepast op de aanhangers van de partij Groen onder de Nederlandsche natie en vooral op den aard der predikanten, die haar aankleven, dan beef ik (men vergeve het mij) voor de zedelijke en godsdienstige vrijheid van ons volk en nog meer voor de ware godsvrucht in onze kerk, als ooit zulk een ministerie aan het roer van staat mogt geraken.

Ik blijf, Mijnheer de redacteur! de uwe

C.

IX.
Nog wat politiek van een buitenman, niet groen, en niet rood, maar extra goed gemeend.

Meneer!

Te duiker! wat waren er een bulte luu bliide, datze den Rusman zoo hadden geklopt; maar nou weten ze weêr neit of 't zoo vast waar zol wezen. - Ik heb neit zoo hard met gehoezeed; want onder ons gezeid leuf ik, dat al die politieke heeren zoo wat zunt als zoo mennig onder ons boerenluu, die me temet kan vertrouwen, evel ook maar temet. - Toch wol 'k niet graag zien, dat de Engelschman al te veul slaag kreeg. As Hollanders gunnen de meesten hem wel wat, omdat ze zeggen, dat hij ons zoo veul kwoads heit gedaan en dat hii ons kelonies en schepen heit ofgenomen; doch zoo veul weet ik nou, dat zuks was ‘loer je mijn, ik loer je weêr.’

De onzen doen in dat geval krek as miin noaber Freerk. Die was in ziin tiid lang niet zuever en men most hum op de vingers kiiken, 't was een gaauwert; en dat hulp soms nog neit. Moar ze hebben 't hum ook wel reis gebakken. - Nou evel vertelt de man wel, wat ze hum al hebben bedrogen en bestolen; moar hii vergeit te zeggen houveul hii en ander heit ofhandig moakt. Doarum zei ik hum lestens, toen hii weêr zoo reerde, dat hii een oar man had kunne wezen: - ‘Ja, Freerk, zoo je dout, zoo je ontmout’ - en 'k ging weg.

Er is ummers een tiid west, dat weit meneer je ook wel, dat de Zeeuwen erge kapers waren, en in 1676 gink er eentje uit Edam ter dagvaart, of noa de Staten, zoo as we nou zeggen, ‘met de boodschop, dat de man teugen de vrede met Engeland most stemmen,’ - en doar stond je bii - ‘uit hoofde van de groote voordeelen, die de Ingesetenen dezer stad bij de kaapvaart trekken.’ - En dat we in 1781 oorlog mit de Engelschen kregen, was ons eigen volks schuld. Zij hebben ons, even als dat andere deden, soms verlaten; moar dat hebben de onzen hun bondgenooten ook wel gebakken. 't Gaat je krek als met jongens die plukharen. As me aan 't ‘dat deê die me gusteren’ komt, willen ze zich allen verexcuseeren; en den een is geen hair beter as den aer!

Moar 'k wol wel dat Engeland nog groot

bleef, omdat het een bulte goede dingen voorstaat, en het, al zijn ze er neit zoo veul beter, toch goeije wetten heit, die een' mensch vrijheid en veiligheid loaten, nog wat andere vrijheid as de Fransche liberteit. Ik hoor 't te met van onze schipperij; moar ze duuren doar in Frankrijk in deuzen tiid den bek hoast neit open doen. Ze zunt bang voor al de verklikkers die er op na worden geholden. - De Engelschman is altijd nog zoo wat van ons bloed. Ik docht dat al, toen ik een engelsch bonk in handen kreeg. Een bulte woorden leken veul na die we in onze sproake ook hebbe, nog meer dan in joului hoofsch Hollandsch. - Meister van 't Zandt zeî me, dat ze dan ook nog in de permentazie waren, en wii met enander Indogermaansch, en dat dit naar ziel en lijf de krachtigste en gezondste volksstam was. Doarum ben 'k bliide, dat er nou in deuzen tiid zoo veul land in bezit genomen en bevolkt wordt, en dat de Engelschen en Amerikanen dat bii de hand nemen. Herink! as dat de Spanjaarden of ook maar de Franschman in Lodewijk XIV zen tiid eens hadden begonnen! Ze hadden 't nooit zoo klaar speult, denk ik; moar toch is 't veul beter zoo as 't nou is. - 'k Zie graag een goed soort vee op een land, al is 't van mii neit; en zou ik dan neit graag een best soort menschen op onzen Lieven Heers wereld zien? - Kiik, meneer, Zuidamerika en Noordamerika tengen mekaâr geholden! Een blinde mot je ummers 't verscheel zien.

Men mot moar geduld oefenen, en een mensch mot neit alles juust in ziin tiid kant en klaar willen hebben; dan komt er te met oet het kwoad een bulte gouds voort. Dat schikt de Heer zoo, al laat Hij ons menschen zoo wat deur en- ander haspelen, zoo as wii zolden zeggen. Ik hoop dat het met deuzen oorlog ook zoo zal wezen. - Miin hart deê me aêrs zeer, toen ik las van dei doezenden dooden en gekwetsten. 't Kost je wat bloed en tranen. Ik deugde neit voor keunink of generaal; en zoo'n minister, die warm zit en een bulte grootheid bezit, die zoo'n oorlog moakt, wol 'k in 't geheel neit wezen. Dan docht ik soms, al las ik van Talleyrand of Metternich, ‘je bent een groot heer; maar as een mensch je moar goud bezugt en hoe veul meer voor God, zel 't neit wezen *minister*, moar min is 't er.’ - Om zuks twee te hangen, had ik wel haast een koetouw willen geven.

Nou, dat tot daaraan toe. - Maar hoe 't nog goud ken kommen? Ik docht er zoo over, meneer. As die oorlog uut is, krek as dronken luu weêr nuchter moeten worden, al hebben ze nog zoo den kreupelen waard geslagen, zal 't heeten: wie zel dat betalen? - En dan wil 'k de rekening neit hebben, die de Turk op zen dak zal krijgen. Nou is dat een rijk land, moar met een slechte administroasie, daar niks van te regt komt, as er geen anderen zich met muijen. En om te betalen, moet hij maken dat 't wat opbrengt, en dat er indestrie komt, en dat de menschen er veilig kunnen wonen, en dat de boudel in order is van policie en bestuur. - En zoo mot het in Turkije beter gaan, krek zoo as ze die luije Chinezen, al is 't teugen regt als teugen wil en dank, hebben opgeschopt. Zoo gaat 't in de wereld; 't is de vergeldende, vergoedende, opvoedende Nemesis, zeit meester. Moar dat 's je weêr heidensch, he? - De man meent 't zoo kwoad neit; want hij keek er bij na boven. En dat zie 'k iemand graag doen, as 't in opregtheid is.

Dag Meneer,

Uw eerb. goede vrind,

HARM CHON.

D -, 7 Oct. 1854.

GENERAAL CANROBERT.

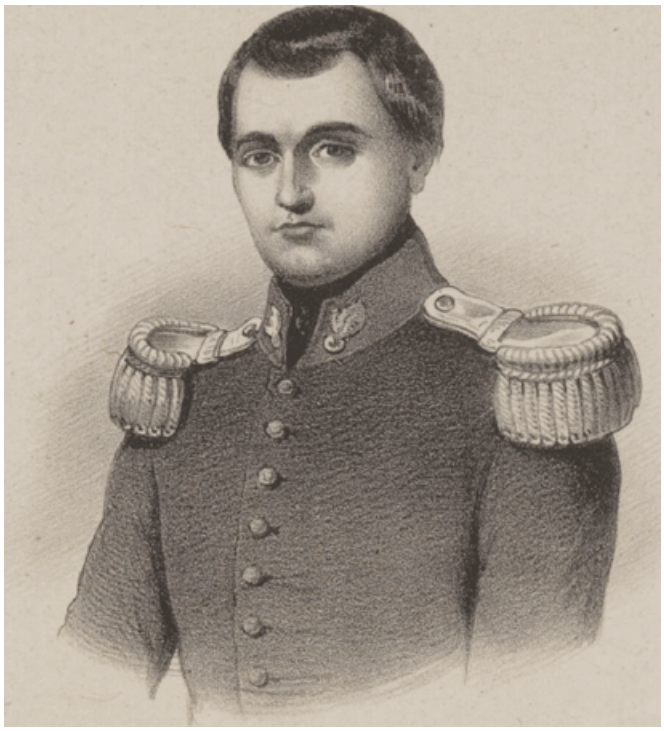

PRINS NAPOLEON BONAPARTE.
Divisie-generaals van het Fransche expeditie-leger
C.C.A. Last
Gedr. bij Fuhri & Smits

Godgeleerdheid. - Wijsbegeerte. - Staatkunde. - Opvoeding en onderwijs.

Vrijheid die banden afwerpt - die op lossere schroeven stelt - die bandeloosheid wordt - die staat in Christus.

Wat dunkt u van de ijveraars voor de formulieren van eenigheid? enz., door Dr. A.W. van Campen. Medemblik, K.H. Idema. 1854.
Het Vraagstuk der Inspiratie en de genetische ontwikkeling daarvan. Uit het Fransch [van Edm. Scherer], door Dr. S.A.J. de Ruever Groneman. 's Hertogenbosch, Gebr. Muller. 1854.
Licht- en Schaduwbeelden uit de binnenlanden van Java enz., door de Gebr. Dag en Nacht. N° 1. Leiden, Jac. Hazenberg, Cz. 1854.
Jezus Christus is gisteren en heden dezelfde, en in eeuwigheid. Feestrede bij het 250 jarig bestaan der Evang. Luth. Gemeente te Rotterdam, 11 Junij 1854, door J.C. Schultz Jacobi. Te Rotterdam, bij K. Loos.

‘Vrijheid’ stelden wij aan het hoofd dezes, en noemden daarmede iets, wat, volgens een godgeleerde van vóór twee honderd jaren, ‘een begeerd goed is voor alle genereuse gemoederen.’ - Zij is ons licht en lucht voor den menschelijken geest, welks voedsel waarheid is - licht en lucht voor dien geest, ook binnen de perken hem door zijn menschelijk standpunt, door hooger gezag en regten van God en anderen, door aard en magt van dingen en omstandigheden afgebakend. Zóó in het burgerlijke, zóó op eigenlijk geestelijk gebied en ten aanzien van het hoogste goed en van onze beste have.

Dat men in verschillende tijden op onderscheiden punten die vrijheid heeft willen beperken, naauwer dan men, altijd met de bovenvermelde restrictieën moest, dat er zijn in de christelijke kerk, ook in de protestantsche, die dit nog willen, het is bekend. Zorgvuldig trachten velen het confessioneele rasterwerk van symbool en confessie in stand te houden en te herstellen, grieven inbrengend tegen inbreuk of ontsnapping door schade of

schending, die in hunne schatting schennis mag heeten. Was nu het gebied des geloofs in Christus van den aanvang af zulk een door het hoogste gezag streng bepaalde en ingedeelde grond, dan mogt men het goed regt der voorstanders van dat gevoelen *a priori* erkennen, al waren en zijn zij het ook oneens aangaande de preciese punten, waarover de lijn van in- en uitsluiting moet worden getrokken. - De schriften der apostelen, ja onderscheidene schriften en plaatsen daarin van dezelfde apostelen, gelijk van de oudste kerkvaders, dragen getuigenis van eene vrijere behandeling van het leerbegrip, dan waarvoor men later ruimte liet. Men denke aan Neanders Gesch. der Pflanzung und Leitung der Kirche! - Nu mogt nadere bepaling in dezen ontwikkeling, en eensdeels noodzakelijke ontwikkeling kunnen heeten van de Christelijke geloofsbegrippen, orde in de punten des geloofs mogt een eisch wezen van den menschelijken geest, gelijk deze mede vordert, dat er tusschen de onderscheidene stellingen geen tegenspraak besta [*analogia fidei*], men mogt trachten om het een en ander daar te stellen; - zoo zeker onze redelijke aanleg zulk eene systematische behandeling vordert van de waarheden der godsdienst en deze daardoor eerst theologie wordt, even zeker zal men wel van die theologie geen perfect systeem vormen, omdat het aan toereikende stof daartoe ontbreekt, en uit hoofde onze wetenschap van het goddelijke noodzakelijk eene menschelijke en daarmede onvolkomene, gebrekkige blijft.

Maar juist wijl men dit uit het oog verloor en niet indachtig bleef, dat zelfs een apostel sprak: ‘wij kennen ten deele,’ en ook hij daarnaar ‘nog joeg,’ wijl men verder ging in de bepaling dan het vasthouden aan enkele hoofdwaarheden, die grond en zuil en sluitsteen zijn aan den tempel der christelijke waarheid, zien wij in de dogmatiek, en althans gelijk die vreemde bestanddeelen daarbij aanbragt, eene soort van zondeval des reinen, eenvoudigen geloofs, dat gelukkig was en had kunnen zijn bij wat men, smalend genoeg, zijne onnoozelheid noemde. - Daarmede kwam men op vragen, die men mogelijk, gelijk wij 't ergens lazen, het best zou hebben beantwoord met te zeggen, ‘dat men die niet doen moest,’ maar ook op vragen, waarvoor het antwoord gezocht, op wanklanken die opgelost, op strijd die tot vrede gevoerd moest worden. Wij zeggen dit geenszins als eene onbepaalde grieve tegen de mannen die den weg daartoe baanden en gingen; het zou miskenning van dezen, wrevel tegen het Godsbestuur zijn. - Het lag gedeeltelijk in den aard van menschen en dingen. Paulus b.v. moest dogmatiseren, moest zich dialecticus en schriftgeleerde toonen, van rabbinische wetenschap niet vreemd, om wijsgeeren en schriftgeleerden, om wie zich rabbi lieten noemen te wederleggen of te winnen; maar dit eenigermate gelijk de commissaris van policie, of de menschenvriend die komt om te behouden, bezoek en verblijf in de woningen der slechtheid en des verderfs niet schuwt. Maar noode zal men zelfs van dien jonger eene plaats kunnen bijbrengen, waar hij in dat subtiele de christelijke waarheid en de christelijke kennis stelt, terwijl men er verscheidene zou kunnen citeeren, waar hij het daarin geenszins wil zien en zoeken. - Later had daaromtrent groote ommekeer plaats, en door eeuwen heen vond men stoffe om in dit opzigt, bij terugblik

op den vroegeren eenvoud en onschuld, een weemoedig '*Wie ganz anders war es da*' te klagen. Nu mogen wij strijd en twist betreuren, die zooveel verwijdering en haat baarde, die hoofden warm en harten koud maakte, die vaak ten prijs van kostbaar bloed werd gevoerd, die het levend Evangelie ten lijk maakte en als cadaver behandelde, dat onder galvanische bewerking slechts flaauwen zweem van leven vertoonde, die duizenden denkers korter of langer op hunne gemoedsrust kwam te staan, anderen met weerzin tegen godsdienst en christendom vervulde en het ongeloof in de hand werkte; wij hopen dat ook in dezen de uitkomst zal wezen wat de oudere Fichte voor de menschheid wachtte, en dat uit strijd en twijfel zich een toestand zal ontwikkelen, die, heilvoller en meer verzekerd dan de vroegere onschuld, een beter paradijs mag heeten dan wat aanvankelijk den mensch was geopend, een paradijs waartoe hij zich met - en onder God den toegang moet banen, geleid door Jezus Christus, die de weg, de waarheid en het leven is.

Maar voor als nog, welke verschillende paden zien wij ingeslagen! Welke menigte van rigtingen! In die rigtingen welke partijen! Bij die partijen, welke onderlinge afwijking in meeningen en gevoelens! - Welk verschil alzoo, onvereenigbaar immers! Slechts één hunner toch kan de waarheid hebben, gelijk er onder vele hoekige, scheeve, kromme, maar één regte lijn is, die bij afwijking ophoudt de regte lijn te wezen. Dit is de meening van hen, die voorstanders zijn van de formulieren, die eenheid, volstrekte eenheid willen van meening en zienswijze in dat wat bij de kerk werd bepaald. Immers, dat wij zouden willen aannemen, dat zulks louter de *leer*eenheid zou gelden; het is ons te subtiel, te oneerlijk - omdat wij niet begrijpen hoe daarbij de waarheid tot haar regt komen, de opregtheid gehuldigd worden kan. Zoo wordt de gelatene vrijheid ook eene zoodanige als, volgens Möhler, de Roomsche kerk den denkenden onderzoekers gunt, die vrijelijk plaatsen des Bijbels mogen behandelen, authentie en integriteit bespreken, derzelver zin zus of zoo bepalen, maar die desniettemin, waar het aankomt op het leerstuk daarop gebouwd, gehouden zijn om de leer der kerk te huldigen. - Eene vrolijke, olijke operatie, welke wij aldus zouden formuleren: - Tel op 6 en 5, en 3 en 2? - Zestien. - Goed zoo! Edoch die *zes* moet *acht* zijn, en die *drie* wordt *zeven.* - Dan wordt de som twee en twintig. - Niet alzoo! Het blijft zestien; en anders straf, en in den hoek! Maar.... - Geen maren! Ik weet het beter en moet het beter weten dan gij. Geen enkel woord meer! In het boekje der oplossingen, dat wij overlevering noemen, staat het ook.

Om deze en soortgelijke of andere redenen heeft Dr. van Campen, onzes inziens wel driemaal te regt, het zoeken van zoodanige eenheid eene *chimère* genoemd, althans wanneer men niet alle wezenlijke vrijheid van denken, of liever van spreken [*de occultis non judicat ecclesia*] en vruchtbare ontwikkeling verbiedt, gelijk Rome werkelijk doet, terwijl de voorstanders der formulieren, met tamelijk krasse inconsequentie, die vrijheid nog wat meer willen laten. Men zie blz. 22 en 23. Immers zij verdedigen het regt van onderzoek ook des woords tegen Rome; doch als men daarvan gebruik maakt, heet het bij hen: - 'uít de kerk! - Dat exclusieve is

evenwel, bij den gemoedelijk orthodoxe althans, minder een gezocht en gewild iets, dan wel een noodzakelijk gevolg van hun systeem. - Daarom klonken ons, mogen wij ook dat beginsel afkeuren, sommige beschuldigingen tegen de voorstanders der formulieren ingebragt, b.v. blz. 15, wel wat hard, al kunnen zij ook van enkele fijnere politici onder hen gelden. In de daaropvolgende argumentatie, blz. 17, loopt de heer van Campen zichzelf mogelijk wat voorbij. Een genootschap toch dat zichzelf wetten stelt, zoo als die voortvloeijen uit - en strooken met het doel wat het beoogt en voor eigen getrokken kring beoogt, is niet op één lijn te stellen met het positive Christendom. Ook tegen de argumentatie op blz. 20 en 23, ‘dat de orthodoxen zoowel den Bijbel als den Heer der gemeente wantrouwen,’ zouden dezen nog al iets kunnen aanvoeren. Zij zouden zich op hun standpunt daarop kunnen beroepen, dat zij in de formulieren louter de christelijke hoofdwaarheden vinden, slechts in orde gesteld en eenigermate ontwikkeld. Zij zouden wederkeerig kunnen vragen: waarom men dan nog leeraars wil gevormd en aangesteld hebben. Beter argument in ons oog is gevoerd, waar de geachteschrijver zegt, dat de voorstanders der formulieren van eenigheid toonen, dat zij noch het doel van Jezus' komst, noch het wezen van het Christelijk geloof begrijpen, al zondert hij ook hier en daar christelijke leer en leven wat kras van elkander af. Onze beschouwing onderscheide ze, in de realiteit zijn zij niet zoo afgezonderd; in hunne werking zijn zij het wel slechts dáár, waar wij eenige dier vermogens uitsluitend in het werk stellen, of een daarvan geheel op den voorgrond treedt. Geest, gemoed, wandel liggen anders niet zoo te eenenmale uit een, - dat is eene vrij eenvoudige toch niet altijd in het oog gehouden waarheid. - Wat men vermogens van den geest, verstand, oordeel, verbeeldingskracht, wat men zijden aan ons karakter noemt, gemoed, wil, het een en ander zijn nog minder af te zonderen dan de onderscheidene vakken van de machine, welke men bezigde om den Theemstunnel te maken. Er moge nú in het ééne - dán in het andere vak meer bepaald worden gewerkt en dit daarmede vooruitgebragt; men kan niet daarin - alleen arbeiden, zonder ook de andere te doen vorderen en langzamerhand het groote raam, d.i. de geheele persoonlijkheid des menschen voort te schuiven. Ons inzigt in en meening aangaande de waarheden des Christendoms, en dit tot in allerlei subtiliteiten, is verre van zoo álles te wezen, als de orthodoxen meenden en meenen. Evenwel zijn die meeningen, vooral wat de hóófdwaarheden aangaat, niet van zoo te eenemale ondergeschikt belang, als sommige voorstanders van eene vrijere of ook meer gemoedelijke rigting en indifferentisten vooronderstelden. - Op blz. 12 en 13 is van de voorstanders der formulieren in het algemeen gesproken op een toon, die ons deed wenschen, dat de schrijver had in het oog gehouden, wat hijzelf zegt op blz. 19. - Over het geheel mag van den strijd over geloof en geloofspunten nog wel gelden het woord van Lichtenberg: - ‘*Ihr glaubt*, *Ihr habt die Stärke eurer überzeugung den Argumenten zu verdanken. Ihr irrt*, *sonnst müsste jeder der sie hört davon so gut überzeugt sein wie Ihr.*’

Wij willen daarmede nog niet zeggen, dat alles louter aan ieder mensch en diens willekeur is overgelaten, en dat ons niets zou zijn gegeven, waarop wij als op vasten bodem den voet kunnen

zetten. - In onzen subjectieven menschelijken aanleg en de verhouding van deze tot de objectieve waarheid in de openbaring ligt een grond, kan althans een grond liggen tot geloof. - Men versta ons wèl; wanneer wij subjectief zeggen, is dit nog iets anders dan individueel. - In enkele individus kan de behoefte aan - en het orgaan voor het hoogere, voor de gemeenschap met het goddelijke, verloren gegaan althans onderdrukt wezen, even als wij ten opzigte der werkingen van de zintuigen onvermogenden of verminkten hebben, terwijl in den naar gewonen maatstaf gezonden mensch dat orgaan aanwezig is en de behoefte om te werken doet gevoelen. - Zoo moge de blinde door het licht niet worden aangedaan; voor den mensch met gezonde oogen is het zien eene behoefte, zijn oog is voor het licht, hij erkent het licht als voor zijn oog gemaakt [*testimonium spiritus S*]. Den kranken, den verwenden zij de eenvoudige spijs een walg en niet aantrekkelijk; in den gezonde is de honger, die ons instinctmatig voedsel doet verlangen en daarin bevrediging vindt, terwijl de gevolgen, verzadiging, verkwikking, versterking, daarop het zegel drukken der bevestiging, - dit alles te meer en te sterker, naarmate mensch en voedsel meer normaal zijn. In de keuken wordt veel spijs door bijvoeging van het heterogene, vaak ongenietbare, ongezonde, voor den verwende smakelijker, maar niet waarlijk geschikter en heilzamer gemaakt. - In gelijke verhouding als het hierboven aangevoerde staan godsdienstzin, openbaring, kerkleer en dogmatiek tot elkander, en niets *thut mehr Noth*, dan dat men het *simplex sigillum veri* indachtig wordt, en de *trübe Wust* van dogmatische spitsvindigheid, eenzijdige overdrijving en onzin laat varen, waarin scherpziende blinden te allen tijde de evangeliesche waarheid hebben gezocht, en dat het christelijk geloof uit dat diensthuis uittrekt en het stof van de voeten schudt.

Daarheen wil ook Edm. Scherer, gelijk mede blijkt uit het boven aangekondigd stukje, hoezeer hij ten opzigte van de tegenstelling van Geest en Schrift wat verder gaat dan wij en velen met ons, die het ‘in de Schrift Jezus Christus, en met - en in Hem de eenige, eeuwige waarheid’ vasthouden, zij ook aan den christelijken geest hier loutering, daar ontwikkeling overgelaten, en al denken wij niet aan letterlijke inspiratie van wat historisch moest worden geweten en van mantel en perkamenten. - Hij gaat evenwel bij voorstelling en betoog te werk op wel wat Duitsch afgetrokkene wijze. 't Is ons anders steeds een aangenaam verschijnsel op het gebied der wetenschap, als wij zien dat de Franschen, of die zich van hunne taal bedienen, allengskens meer bekend en vertrouwd zich toonen met wat onze Germaansche broeders in theologie en philosophie goeds hebben gepraesteerd, mogen die ideeën en dezer formuleering nu en dan iets hebben van een nieuw pak kleêren, dat eerst nog wat vreemd staat en een vertoon van onbeholpenheid geeft. - Hier en daar kwam de vertaling ons wat gewrongen voor, misschien wat al te getrouw. Indien ergens, dan bij werken van deze soort gelooven wij, dat eene vrijere bewerking de voorkeur verdient boven de woordelijke overbrenging.

Mag nu Scherer in het oog van onze maar wat regtzinnige godgeleerden reeds tamelijk een Uranus of Neptunus wezen, die aan de bijna uiterste grens staat van het zonnestelsel der revolutie; - verre daar buiten en komeetachtig, met ver-

nieling dreigend zoo veel hij daar binnen komt, mag hun de schrijver der Licht- en Schaduwbeelden e.z.v. voorkomen. - Hier is miskenning van de Openbaring in Jezus Christus, strijd tegen haar - ach! misschien meer tegen dat, wat menschen van het Christendom en van die Openbaring maakten. - Eene fraaije beschrijving van eene streek op Java, het eiland waarvan een vriend ons vóór jaren schreef: - 'Het land is heerlijk, goddelijk de natuur, maar de mensch bederft alles' opent het tooneel, om ons daar weldra den inlander als natuurmensch te toonen, waartegen in het oog van broeder Dag de Christenen ongunstig genoeg afsteken. Wij erkennen in zijne schets van die Christenen, bl. 13, met schaamte en spijt veel waars. Doch dit is niet aan het Christendom *per se*, maar aan de verkeerde rigtingen te wijten, door menschen daaraan gegeven. Die maakten het bijna heilloos, vaak een tijdelijken geesel schier voor Christenen en nietchristenen. - Daarentegen vergeet broeder Dag, wat het te weeg bragt en uitwerkte dáár, waar het maar eenigermate in zijn' aard en strekking werd erkend en nageleefd. Hij vergeet in welke wereld het werd ingevoerd. Hij verwijt aan het Christendom, dat het de wetenschap in den weg stond, omdat het geloof aan *wonderen* vraagt, terwijl hij aan de zedelijke zijde dier instelling Gods, aan zijne moraal, maar weinig geregtigheid, liever dadelijk onregt laat wedervaren. Voor ons is het de leidsvrouw tot de hoogste, zuiverste moraliteit, en deze in ootmoed betracht, terwijl niets meer dan het Christendom aan wetenschap en kunst eene moreele strekking heeft gegeven en aan deze den eisch gedaan van zedelijken ernst. Op blz. 18 ontmoeten wij eene voorstelling van de leer der verzoening, waartegen wij zouden aanvoeren wat wij vroeger tegen andere misduiding van dat leerstuk inbragten. - 'Zoo moet men God niet, zoo Christus niet, zoo den mensch niet, de zonde niet, en daarmede de verzoening niet beschouwen.' - Doch genoeg! over het algemeen verheffen de voorstellingen des schrijvers aangaande de evangeliesche waarheden zich niet boven het platte, botte rationalisme van wijlen een Bahrdt, Venturini enz. - Eigenlijk zou men dit werk, zoo ver wij op de eerste aflevering kunnen afgaan, in zijne hoofdstrekking zóó kunnen karakteriseren, dat het is alsof ik op eene carricatuur van des schrijvers gelaat vinnig schimpte en daarmede moedwillig spotte. Als ik mij regt had uitgesloofd, mijn vernuft gespitst en getoond, had de man niets anders noch meer te doen dan voor den dag te komen en eenvoudig te zeggen: - 'Man, zoo ben ik niet, en zie ik er immers volstrekt niet uit.'

Toch is er voor ons, in zoo verre wij ons dikwerf van Christus' geest vreemd betoonen, voor bekrompene knechten der letter, voor onverdraagzame uitsluiters uit deze eerste aflevering, en misschien uit volgende, les en leer te trekken. Bij ons, bij dezen ligt eene vruchtbare oorzaak dat het Christendomzelf wordt miskend en gelasterd bij die buiten zijn, al loopt er onder hunne bezwaren overdrijving en eenzijdigheid. - Wij durven den schrijver der Licht- en Schaduwbeelden gerust aanprijzen, dat hij betere pleitvoerders voor de godsdienst en hare waarheid raadplege dan die hij schijnt te kennen; wij wenschen hem toe dat hij met nog wat echtere navolgers van onzen Heer in aanraking kome dan die hij tot hiertoe heeft ontmoet, maar dat hij ook dan indachtig blijve, dat de beste den schat

draagt in aarden vat. Wij vertrouwen dat hij daardoor van menig vooroordeel terugkomen, menig oordeel verzachten zal. - Neen! het Christendom is goddelijk en tevens de hoogste humaniteit. Maar juist omdat het dit is, kon daaraan zoo veel gruwels, zoo veel onheiligs worden gepleegd. Op het reinste kunnen de meestafstekende smetten worden gewreven. Wat laag staat kan niet diep worden neêrgetrokken. Slechts het heilige kan worden ontwijd. - Doch ook behoeft het rijk dat niet met uiterlijke vertooning komt, met de waarheid welke het brengt, met de reinheid welke het leert, met den adel waartoe het verheft, net den vrede dien het sticht, slechts te worden gezien en vooral betrokken en bewoond, om zeker eene gunstiger beoordeeling te vinden, dan die de schrijver daarover velt op blz. 50. - Maar om het te brengen, te vestigen, zouden wij in de eerste plaats vragen: geef geen dorre dogmatiek, geen godgeleerdheid, waarop wij in verhouding tot de eenvoudige geloofswaarheden van het Evangelie in den volsten nadruk Göthes woord toepasselijk rekenen:

- '*Ein Kerl*, *der speculirt*,
Ist wie ein Thier auf dürrer Heide
Von einem bösen Geist im Kreis herum geführt,
Und rings umher liegt schöne grüne Weide.'

Dáár is het gebied van den strijd, de afhelling naar den twijfel, de deur tot het ongeloof, de weg naar den geestelijken en zedelijken dood.

Maar kán het zoo ooit komen? Durven wij eene betere rigting, eene schoonere uitkomst verwachten? - Waarachtig! - Er wordt op gewerkt, van alle zijden gewerkt. In alle kerkgenootschappen vindt men mannen, die muren van afscheiding in den tempel des Christendoms sloopen, die donkere hoeken doorbreken, dat het licht daarin strale en veel verborgen schoons aan den dag komt, terwijl men het gebrekkige ontdekt en uit den weg ruimt, het zwakke, waarop de tegenstanders beuken die het werk der vernieling drijven, versterkt. Frissche lucht stroomt, waar vroeger dompige dofheid heerschte, moge er ook hier en daar menschelijks onder loopen en de meer verlichten, verdraagzamen soms verraden dat hun nog iets van den ouden zuurdeesem aankleeft. Van dit laatste vrij en een waar voorstander van de schoonere rigting, een waardig navolger van het betere in Luther, dat dezen man Gods deed spreken: - '*Was ist die Religion? Ich weiss keine Antwort*, *denn das rechte Leben mit Gott*' - toont zich de heer Schultz Jacobi in zijne Feestrede, die de kalme klaarheid ademt, welke het niet aan warmte ontbreekt, die zoo veel wat wij van zijne hand ontvingen onderscheidt. - Een welgekozen tekst, en die flink behandeld! Echt bijbelsch; over veel lagers heenziende en toch het bijzondere van dat feest zijne regten gunnend, den vorscher in de geschiedenis van zijn genootschap waardig; uit het verledene licht halend over en voor het tegenwoordige, eene betere toekomst belovend en voorbereidend - in alles Christus, den levenden, krachtigen. Dezen der gemeente, die gemeente Hem aan het hart gelegd! - In Hem staande, in Hem de vrijheid zoekend, vindend. - Wij hebben bewonderd en zijn gesticht geworden. - Mogen anderen aanmerkingen maken; wij danken.

Levendig herinnerde ons deze feestrede een woord van Zimmermann, den redacteur der Allgem. Kirchen-Zeitung, dat wij vóór jaren lazen, dat wij onzen lezers gaarne mededeelen. - *Ernst steht* - zegt hij - *die Evang. Protes-*

tantische Kirche da, *aber ohne Zwangmittel*, *ohne Bann und Fluch*, *hinweisend nur auf die Tafeln des göttlichen Gesetzes* (*?*); - *fest steht Sie da*, *aber nicht in starrer Unbeweglichkeit*, *immer, auch unter Kampf von innen und aussen sich fortbildend und erneuend; - ein alter und ehrwürdiger Bau steht Sie da*, *aber nicht veraltet und verfallen; - im Schmucke der Wissenschaft steht Sie da und von grossen Erinnerungen umgeben.*

CHONIA.

Goeds en kwaads uit den schat des harten.

De Moorsche Kamerling. Eene Schriftbeschouwing over Hand. VII [VIII]: 26-40, door J. de Liefde. Haarlem, J.J. van Brederode. 1854. Een Woord om te verkondigen dat de Heer regt is, gerigt tot allen, en inzonderheid tot de lezers van het Volksmagazijn voor burger en boer, door J. de Liefde. Amsterdam, G.W. Tielkemeijer. 1854.

Eene schriftbeschouwing - in ons oor een beter woord dan het wat onjuiste en wat verouderde ‘bijbeloefening.’ Wij weten dat er tegen de daardoor aangeduide wijze van behandeling van het heilig Woord vrij vele en daaronder niet ongegronde bezwaren zijn ingebragt, het lappedekenachtige en versnipperende in de eerste plaats. En bijna evenzeer hinderde ons dikwerf het taaije, gerekte, weinig beteekenende, dat wel niet was te verdedigen met den aangevoerden grond, alsof zulk werk in de eerste plaats voor mingeoefenden en eenvoudigen was bestemd. Voor dezen zij men bovenal helder, in geen geval langwijlig. Bij geene klasse van lezers of hoorders lijdt de duidelijkheid daardoor meer, bij geene gaat het regte begrip zoo gemakkelijk onder de veelheid der woorden verloren. - Wat men ter aanbeveling dier bijbeloefeningen in het midden brengt, alsof daardoor betere gelegenheid zou worden gegeven om ‘op den man af,’ gelijk men het noemt, te spreken; wij houden het er voor, dat ook dit in de eigenlijke preek meer móest en kón geschieden dan men dit gewoonlijk hoort, en dat daardoor ruimschoots aan vrucht zou worden gewonnen wat er aan sleur mogt verloren gaan.

Wij zeggen dit in geenen deele als dien vorm onbepaald willende verwerpen. Daarvoor hoorden en lazen wij ook daarin te veel voortreffelijks, vooral wanneer men in de veelheid toch eenige meerdere eenheid wist te bewaren, en bij minder cursorische behandeling toenadering tot de homilie werd te weeg gebragt. - Natuurlijk is het, dat daartoe vooral gedetacheerde geschiedverhalen geschikt zijn, terwijl het bij de menigte van episodes aan stoffe bezwaarlijk kan ontbreken. En dan is de Moorsche Kamerling wel eene zeer gelukkige keus te noemen. Als bij zoo menig verhaal der H. Schrift staat daar

het *pregnante* op den voorgrond. Weinige trekken slechts - doch hoe is de man gekenschetst! De grondlijnen voor zijn beeld zijn scherp en met vaste hand getrokken. - En dán een aanminnig, een verheffend model! - Wat vriendelijke ootmoed, welke belangstelling in de waarheid, welke honger naar die waarheid bij den hooggeplaatste! Hij was een dergenen die niet ver waren van het Koningrijk Gods, een der rijken voor en van wie het: 'hoe bezwaarlijk zal een rijke daarin gaan,' mogt worden beschouwd als niet geldend. De heer de Liefde heeft zijn onderwerp behandeld con amore. Belangrijke wenken heeft hij uit het geschiedverhaal getrokken, waarop hij nu en dan verrassend licht laat vallen. Het boek is rijk in goede gedachten, en de vorm is over het algemeen behagelijk, op enkele plaatsen boven onzen lof verheven. Van belezenheid des schrijvers draagt het menig meer of minder in het oog loopend blijk. De stijl is levendig. In menige vermaning spreekt diepe zedelijke ernst. Hooge ingenomenheid met den Heiland straalt overal door. Er is veel in wat wij wenschen dat door allen wierd ter harte genomen. - De '*máár!!!*' zal wel volgen, denkt ge mogelijk, lezer! Dat zal zij, die móet volgen. - Niet dat wij het den heer de Liefde zoo euvel duiden, dat hij in de theologie eene zienswijs aankleeft, die aan de onze tegenovergesteld is; wij erkennen, dat de mannen van zijne rigting ook hebben waarop zij zich kunnen beroepen. Wij duiden het hem ook zoo euvel niet, dat hij er soms wat vreemdsoortige dingen bij haalt, zoo als op blz. 90 over het perkament; wij weten hoe ligt de scherpte des vernufts wat te diep doorgaat en den grond opploegt, die beter onaangeroerd was gebleven. Wij willen hem niet zoo hoog aanrekenen, dat wij soms zeer vreemde figuurlijke voorstellingen vinden, of dat de dingen wat gemoderniseerd voorgesteld worden, gelijk op blz. 45, of in de schets van het hof bij de deftige Aethiopiërs, blz. 26; - wij weten hoe ligt eene wat weelderige verbeeldingskracht den heeren van de typische godgeleerdheid parten speelt. En wij zouden daarop te minder komen, omdat wij elders veel goeds en waars aantroffen. Men zie b.v. wat er wezenlijk treffends op blz. 94, 95, wat er echt christelijks op blz. 129 wordt gezegd, waar wij woorden lezen en gedachten aantreffen, welke referent, waren deze bij hem opgekomen, met vreugde zou hebben begroet.

Maar dit heeft ons gespeten, dat wij ook hier weder zoo menig hard en bar woord vonden tegen dezulken, die, bij eene ruimere opvatting van de waarheid die in Jezus Christus is, minder overeenstemmen met den heer de Liefde c.s.; spijten deed het ons, dat wij bij kras drijven van sommige opiniën, als op blz. 67, zoo veel uitsluiting, bij eigen liberaler denkwijs [blz. 94, 95] zulke steil vijandige oordeelvelling vonden, als wij aantreffen op blz. 126. Aan invectieven tegen *valsche* leeraren, waaronder schrijver dezer regelen en zoo velen met hem in de schatting van den heer de Liefde wel zal behooren, ontbreekt het in geenen deele. En dezen behoeven niet te vragen waar het met hen heen moet, gelijk ook niet wáár van daan zij komen, als wij op blz. 108 vernemen, dat in alle eeuwen juist onder de schriftgeleerden de gevaarlijkste bestrijders der Schrift worden gevonden, en dat in dit opzigt de duivel bovenaan staat, als die onder de geschapene wezens zeker de grootste

Schriftkenner is. Hij heeft dan ook nog heden zijne leerlingen onder de schriftgeleerden onzer dagen, die des te heilloozer voor de verbreiding van Gods waarheid zijn, naarmate zij te dieper in de kennis der Schrift zijn ingedrongen. *Rangez vous*, *messieurs les libéraux!* Dat gaat naar de ... toe! - Ten aanzien der uitverkorenen is de heer de Liefde veel faciler. Immers, zij kunnen van Vader, Zoon en Geest niet verlaten worden, al hebben zij dit door hunne zonden verdiend, zie blz. 67. - Dit is weder eene dier geoutreerde gevolgtrekkingen uit anders juiste grondstelling, die door eenzijdigheid en overdrijving onjuist, voor het praktische leven zoo ligt gevaarlijk en heilloos worden, die daarom niet *cum grano*, maar *cum manipulo salis*, niet met een beetje, maar met een tamelijken boel gezond verstand behooren te worden opgevat.

Wij zien dus ook hier, het smart ons meer dan het ons bevreemdt, het *exclusivismus*, den geest der uitsluiting gehuldigd, waartoe onzes inziens geen kortzigtig, zondig menschenkind bevoegd noch geregtigd is, hoe die geest ook der steile orthodoxie eigen moge zijn. Ons en velen is die uitsluiting hare meest aanstootelijke zijde. Hebben zij regt dien geest te huldigen? Uit hun systeem zou dit kunnen volgen. Het schijnt niet anders te wezen dan de noodzakelijke ontwikkeling van hun beginsel. - Wij houden het er evenwel voor, dat men, waar Jezus' woord niet zoo streng bepalend is, waar de apostelen zelven uiteenloopende opvattingen van de eene en eeuwige waarheid doen blijken, waar de meest leerstellige jonger in vele leerstukken grond biedt voor nog andere opvatting dan juist de steilste, dat men daar, zeggen we, eene christelijke leervrijheid mag aannemen, die althans niet binnen zoo enge perken is besloten, als de orthodoxe partij van onzen tijd en van alle tijden heeft gesteld. Bij en nevens het ‘Houdt dien voor een heiden of tollenaar,’ enz. wordt ook nog iets anders gelezen, iets anders van de jongeren gezien. Wie niet tegen Mij is die is voor Mij, heeft even goed zijne waarheid als de omgekeerde spreuk. - Dat wenschten wij in het oog gehouden en daarmede den grondslag des Christendoms verbreed, zoo veel het woord Gods zelf daartoe vrijheid geeft. - Moeten wij verdedigen en misschien soms aanvallen, het geschiede in liefde! - En daartoe wenschen wij in de eerste plaats inzigt en erkenning, dat eene andere opvatting dan de onze mogelijk - en bij andere mate van gaven, anders gewijzigde ontwikkeling, natuurlijk en onvermijdelijk is. Men zij niet zoo gereed om verkeerde bedoelingen te vooronderstellen; en dan weg met onheilige en heilige (?) listigheid, die ons met het ‘voorzigtig als de slangen’ nóg niet werd aangeprezen. Dan móete men soms strijden, gelijk wij zulks in zeker opzigt op het oogenblik doen, dat wij niet vergeten dat wij het hier nog niet gegrepen hebben, maar er naar jagen of wij het ook grijpen mogten! - Ook hierop zouden wij het fiksche woord van den heer de Liefde [blz. 95. Men leze wat daar meer staat ook op de volgende voortreffelijke bladzijden!] willen toepassen: - ‘Ofschoon de letter het ligchaam van Gods gedachte is, zoo is die gedachte niet aan elke lijn of streep van die letter gebonden.’ - In een onderhoud over deze zaak viel mij een denkbeeld in ten aanzien van den strijd over geloofspunten, dat onze wijze van zien tamelijk juist uitdrukte, en dat tevens aanwees, hoe ik de onderscheidene standpunten of rigtingen en dezer strijd wilde

beschouwd hebben. - Dat we, ofschoon bescheiden, wakker onze inzigten voorstaan - was mijn woord tot partij - zoo lang wij onze gevoelens pogen te handhaven; doch ook niet vergeten om, ten beter overzigt, een hooger standpunt in te nemen. En dan beschouw ik onze gedachtenwisseling, en wilt ge, onzen kamp, als het werken van eene veêr. Gij, meer orthodoxen, zijt de *contraherende*, de zamentrekkende - wij van de meer liberale rigting zijn de *expansive*, de uitbreidende kracht. Waart gij er niet geweest, en hadt ge niet als ons tegenwigt gewerkt, dan waren wij welligt zoo ver uitgesprongen, dat wij ons centrum verlaten en ons met onze spankracht in de wijde wereld verloren hadden. Waart gij daarentegen door ons niet wat opgewogen; gij hadt u mogelijk tegen uw middenpunt van symbool en confessie plat en dood gedrukt. Nu is er beweging en leven gebleven, wrijving en vooruitgang gekomen. - Laat ook van de hoogste Waarheid, van de levendige en krachtige, die doordringt tot geest en hart en merg en been, een weinig gelden, wat de Liefde blz. 97 schrijft: - Zoodra de levende Geest zich met de zaak bemoeit, breekt Hij door die banden en snoeren van een dor en levenloos mechanisme heen, en herstelt zich in zijne vrije bewegingen, door al datgene wat niet tot de hoofdzaak behoort, los en veranderlijk te maken, enz. Men zie het geheel, waarlijk flink redebeleid daar! Wij vroegen daarbij onwillekeurig, hoe iemand, die ten aanzien van Gods openbaring in de Schrift zoo onbekrompen begrippen voedde, ten opzigte van het menschenwerk, daarop gebouwd, een werk, waaronder hout en hooi en stoppel loopt, zooveel minder vrijgevig kon denken?

Immers, welk eene partijdigheid, welke overdrijving, hoe hard oordeel over den grooten hoop (blz. 3) en over enkele dwal..... Mogt de heer de Liefde c.s. leeren zeggen ‘andersdenkenden!’ - Al was er waarheid in zijne grieven, dan is deze nog niet de toon waarop zij moest worden gezegd, noch van den meer verstandigen, noch van den christelijk-zedelijken kant. Wij erkennen gaarne, dat er aan onzen tijd nog veel verkeerds kleeft; maar hoe vurig wij wenschen dat echte christenzin triumfere, wij voelen ons, de hand op het hart leggende, niet de mannen, die regt hebben om daarover zoo het *anathema* uit te roepen. Dat is de hardheid niet van de liefde, maar van den heer de Liefde. *Nous avons tous un compte à rendre.* Hoe nader men het verleden leert kennen, te helderder ziet men in, dat het woord van den Prediker: - ‘Zegt niet, dat de vorige dagen beter waren dan deze, want gij spreekt dat niet wijsselijk’ - nog te stade komt.

En die uit de hoogte verwerpende hardheid deed ons ook zeer in het tweede hierboven aangekondigde stukje, een repliek op een ander, dat ons niet bekend is, en dat wij om die reden *pro memoria* vermelden. Aan de praedestinatie is nog wel eene andere zijde te vinden, waardoor zij meer met de menschelijke vrijheid en de verantwoordelijkheid voor onze daden in overeenstemming is te brengen, dan door de aanneming van *twee wilskrachten* in God, die door θελημα en βουλημα zouden worden uitgedrukt, zoo als partij van de Liefde deed, en ook nog eene wat nadere overeenstemming, dan waartoe de heer de Liefde het bragt. Het zou ons niet verwonderen, indien er zelfs velen van zijne kleur maar weinig vrede hadden met zijne verklaring van de *uitverkorenen*,

en deze in hun oog veel minder dan in het onze schriftmatig was.

Op enkele minder belangrijke zaken, op stellingen en gevolgtrekkingen die minder juist waren, op beeld en vergelijking, die in ons oor minder kuisch en kiesch klinken, al erkennen wij het krachtige en oostersch stoute, willen wij niet letten, vooral ten wille van veel fraais wat ons werd gegeven en dat wij vroeger hebben geprezen.

CHON.

Rome en het Protestantismus.

Een protestantsch woord tot Protestanten gesproken te Leeuwarden, op den 31 October 1853, door Dr. L. Proes. Leeuwarden, G.T.N. Suringar.

Is er voor het Protestantisme gevaar in de stelling: laat Rome vrij en onverlet begaan; hinder haar in hare vrije ontwikkeling niet; het Protestantisme zal zichzelf wel handhaven? Dat die stelling door velen omhelsd wordt, door wie niet slechts te rangschikken zijn onder de onverschilligen, volstrekt ongodsdienstigen, voor hun stoffelijk belang slechts levenden, maar door wie als niet ongodsdienstigen op de zegeningen des Christendoms prijs stellen en de hervorming der zestiende eeuw als eene weldadige gebeurtenis voor kerk en burgerstaat beschouwen, ja, dat zij zelfs door gezag hebbende mannen openlijk is uitgesproken, kan niet onbekend zijn aan wie zich niet isoleren en over den loop der zaken van tijd tot tijd hooren spreken. Dat het belangrijk is het ware of niet ware van dit beweren te onderzoeken, zal niemand ontkennen, die met geen onverschillig oog de politieke en godsdienstige bewegingen van onzen tijd gade slaat. Allerminst voorzeker de protestant, voor wie het uitgesproken gevoelen eene levenskwestie is. 't Is waar, het is eene teedere zaak om haar in het openbaar te behandelen, maar het is de kieschheid te ver drijven, om daar te zwijgen, waar zoo vele dierbare belangen op het spel gezet worden. En is er over haar niet openlijk genoeg gesproken, om haar, van beide kanten beschouwd, voor het publiek te brengen?

Dr. L. Proes vond daar geene zwarigheid in. De toespraak, door hem gehouden op den 31sten October des vorigen jaars, te Leeuwarden, in eene vergadering der Protestantsche vereeniging: Christelijk Hulpbetoon - een dag boven andere geschikt tot verlevendiging van den protestantschen zin - werd door hem onder bovenstaanden titel, op dringend aanzoek van ruim drie honderd leden en begunstigers van protestantsche vereenigingen, die ter vergadering tegenwoordig waren, in het licht gegeven. Wij beginnen met den heer Proes onzen dank te betuigen, dat hij aan dat algemeen verlangen voldaan en velen in de gelegenheid gesteld heeft een woord te lezen, dat wel niet anders dan met de grootste belangstelling zal zijn aangehoord. Wij treffen hier geen tal van zwevende en zwervende redeneringen, geen Don Quichotte's schermen, geen razen en schelden op anders denkenden of op wie in meening van den spreker en schrijver verschillen aan,

maar, om het zoo eens uit te drukken, houtsnijdende, voet bij stuk houdende en overtuigende beschouwingen, kalme, bezadigde taal, waardig het karakter van den spreker en voorganger in de vergadering, waardig den stand, dien de helderdenkende, eerlijk en rondborstig voor zijn gevoelen uitkomende prediker bekleedt.

Wij achten het eene aangename taak van dit protestantsch woord eenig verslag te geven, opdat wie er nog niet mede bekend mogt zijn, door onze aanprijzing zich gedrongen mogten gevoelen er kennis mede te maken. Het is een woord, dat niet alleen der vergadering, waar het 't eerst gesproken werd, belang moest inboezemen, dat zijne waarde niet slechts ontleent aan den gedenkwaardigen dag, waarop het werd uitgesproken, maar dat ieder protestant moet ter harte gaan en het ernstig onderzoek waardig is ook van die protestanten, die in meening met den schrijver verschillen en dat hun aanleiding geeft om de houdbaarheid der gronden met kalmte te beproeven, waarop men vermeent, de vrije werking van den Roomschen stoel niet te stuiten.

Nadat Dr. Proes eerst had aangewezen, dat er ten aanzien der gezegende kerkhervorming twee groote dwalingen bestaan, waarvan de eene door de Roomschgezinden gevoed wordt en hierin bestaat, dat de kerkhervorming slechts eene enkele, op zichzelve staande daad van een vermetelen monnik zou zijn, die een boos oproer tegen de geestelijke overheid gesticht en duizenden verleid heeft, om hem op zijn dwaalspoor te volgen, en de andere onder vele protestanten heerscht, en zich uit in het gevoelen, dat de gebeurtenis, in de zestiende eeuw voorgevallen, de magt van Rome bedwongen, de Christelijke leer gezuiverd, de misbruiken afgeschaft en een' beteren toestand zoodanig gevestigd heeft, dat het daarmede nu eens vooral was afgedaan en men slechts de vruchten te plukken heeft van hetgeen toen is tot stand gebragt en daarin nu veilig kan berusten - wijst hij op hetgeen in de laatste jaren in ons vaderland is voorgevallen, waardoor die laatste meening bij velen wel aan het wankelen gebragt werd, maar toch nog gedeeld wordt door dezulken, die van geen strijd tegen Rome willen weten; die in denzelfden rustigen en lijdelijken toestand wenschen voort te sluimeren; die al wat naar tegenstand tegen haar indringen en naar bescherming van eigen regten zweemt, afkeuren en veroordeelen; die het lidmaatschap van Protestantsche genootschappen volstandig weigeren en iedere bemoeijing van het staatsregt met kerkelijke zaken van de regering dezes lands willen uitgesloten hebben.

Dr. Proes achtte het daarom wel der moeite waardig de vraag te beantwoorden, of ‘het waar is, dat het Protestantisme, - bij het doel van de Roomsche kerk, die als de alleen zaligmakende zich wanende de verdelging van het protestantsch element moet wenschen, dat van haar standpunt niet nevens haar mag bestaan - zonder uitwendige middelen, die het verdedigen, alleen door de kracht der waarheid, welke het gezegd wordt te bezitten, zich zelf zal kunnen handhaven? Met andere woorden: kan de stelling, die door sommigen omhelsd wordt en die wij ook in den laatsten tijd door gezaghebbende mannen hebben hooren uitspreken, zich voor het onpartijdig oordeel staande houden, dat men Rome vrij en onverlet moet laten en aan geene banden leggen, vermits uit die vrije beweging voor de

zaak van het Protestantisme geen nadeel ontspruiten kan, omdat het laatste zijne zedelijke sterkte in eigen boezem heeft en geene schade van den tegenovergestelden kant behoeft te duchten?'

Als protestant protesteert Proes tegen iedere verdenking van onverdraagzaamheid, hatelijkheid en bitterheid, waarvan zijne toespraak den schijn op zich zou kunnen laden, maar hij acht de voorgestelde vraag belangrijk genoeg, om haar aan een gestrengen maar eerlijken toets te onderwerpen. Het geschiktste middel om het pleit eens voor goed te beslechten acht hij te zijn het getuigenis der historie, omdat de feiten, die zij aangeeft, beter beslissen dan bespiegeling en redenering. Dit neemt niet weg, dat er uit den aard der zaak tegen genoemde stelling een en ander is in te brengen, waar de redenaar dan nu ook eerst mede aanvangt.

Uit een juiste omschrijving en bepaling van het protestantisme volgt, dat men aan het gezegde: 'het protestantisme zal zich zelf handhaven,' wel dien gezonden zin kan geven: 'het beginsel van uitsluitende gehoorzaamheid aan de openbaring Gods in de Schrift is zóó redelijk, zóó waar, zóó overeenstemmend met het gezond verstand en den geest des Evangeliums, dat wij zijne duurzaamheid en eindelijke zegepraal met vertrouwen mogen verwachten' - maar - en hier schuilt de verwarde knoop - dit gezegde is een wijsgeerig en afgetrokken begrip, een onstoffelijk denkbeeld, hetwelk niet verwezenlijkt kan worden zonder dat het te voorschijn treedt in stoffelijke vormen; in zigtbare zaken; in levende en handelende personen, die het uitspreken en voorstaan en er hun doen en laten naar inrigten. De protestant nu die alleen wijsgeerig redenerende en bespiegelende zegt: 'laat Rome begaan; hinder haar niet; zij moet zich vrijelijk ontwikkelen; het protestantisme zal zich zelf wel handhaven,' ziet echter niet in, dat, wanneer hij aan Rome toelaat, de uiterlijke gedaante van het Protestantisme te benadeelen, het inwendig wezen ook moet schade lijden; dat hij zijn eigen grondbeginsel bestrijdt; dat de verdediging van het *begrip* en de opoffering van den *vorm* zoo vierkant tegen elkander inloopt, dat, wanneer men aldus in andere dingen deed, zulks de dwaasheid zelve zou zijn. Gij kunt even goed zeggen: 'de waarheid, het regt, de eerlijkheid, de onschuld zijn zoo edel en voortreffelijk, dat zij zich zelve zullen handhaven en over leugen en bedrog zegevieren;' doch laat gij daarom aan den leugenaar, den bedrieger, den dief, den lasteraar toe, onbeschaamd te liegen, te bedriegen, te stelen en stoutelijk te lasteren? Men bedenke toch tot welk eene eindelijke uitkomst men geraakt, als men het stelsel doorvoert: 'laat Rome vrij: zij moet zich onverlet ontwikkelen.' En nu slaat de spreker een blik op die landen, waar eens het protestantisme binnendrong, opkwam, bloeide en - verdween, om over de waardij van het lijdelijk toezien te beslissen. 'Indien het eenmaal erkend is,' zegt Proes, en wie kan het loochenen? - dat Rome, in haar beginsel van uitsluitend geloofsgezag, niets nevens zich kan dulden, dan worden de getuigenissen der historie geenszins door de bedenking wedersproken, dat wat eertijds gebeurde nu niet alzoo gebeurt. Het is ons om de aanschouwing te doen van hetgeen uit kracht van dit beginsel geschieden zou, indien de omstandigheden toelieten, dat het geschieden kon.' En nu wendt hij ons oog op een viertal oorden van ons werelddeel: op Italië, Spanje, Frankrijk en Hon-

garije om te doen zien wat metterdaad geschied is.

Wij kunnen den schrijver, om niet te uitvoerig te worden, in zijne historische ontwikkeling der feiten niet op den voet volgen, maar verwijzen elken belangstellende en onpartijdige met nadruk naar hetgeen op deze bladen uit het groote geschiedboek onwedersprekelijk staat opgeteekend, en wij twijfelen er geenszins aan, of elk onpartijdige zal moeten bekennen, dat hier feitelijk - *schlagend* - is aangetoond, dat de denkwijs derzulken, die aan het protestantisme de kracht der waarheid gunnen, maar het van stoffelijke hulp berooven willen, eene geweldige schipbreuk lijdt op de uitspraken der geschiedenis. Wie, vraagt Proes, met het oog op Nederland geslagen, staat er ons borg voor, als de Protestanten alleen wijsgeerig redenerende en bespiegelende zeggen: ‘laat Rome begaan; het protestantisme zal zichzelf wel handhaven,’ dat Rome, vóór drie honderd jaren hier zoo krachtig bedwongen, thans sedert eene halve eeuw met zooveel uiterlijke vertooning opgerezen, ook niet eens wederom haren ijzeren arm aan het nageslacht zal doen gevoelen? Juist de leus: ‘laat haar vrij!’ zal er den weg toe banen,

Wie oogen heeft om te zien, merke op! De teekenen des tijds zijn belangrijk genoeg, om zich door begoochelingen niet te laten wegslepen en de waakzaamheid in rust te wiegen. Met Dr. Proes zeggen we, instemmende met hem van heeler harte: ‘de stelselmatige gang, waarmede Rome hare vorderingen voortzet, vereischt een stelselmatigen maar eerlijken tegenstand. Het kan niet anders: het is noodweer geworden. Als iemand u naar het leven staat, dan kan het geen beginsel zijn: belemmer hem niet, laat hem begaan! Gij moet - of gij wilt of niet - de hand ter verdediging uitstrekken.’

Wij hebben ons oordeel genoeg uitgesproken over dit geschrift, om er niet uit op te maken, dat wij het dringend aanbevelen. We wenschen het in veler - veler handen, opdat eene hoogere dan aardsche roepstem steeds meerder weerklank vinde in het hart van wie op licht en waarheid prijs stellen: ‘Houdt wat gij hebt, opdat niemand uwe kroone neme!’

H.

Het wezen der ware godsdienst.

Leerrede over de aanbidding Gods in geest en waarheid, naar aanleiding van Johannes IV:23 en 24; uitgesproken den 6 November 1853, op den gedenkdag der Kerkhervorming, door E.B. Swalue, Theol. Doct. en Predikant te Amsterdam. Uitgegeven ten voordeele der Evangelische Gemeente te Lize-Seraing. Amsterdam, P.N. van Kampen.

Gelegenheidsleerredenen hebben wat haar aantrekkelijk maken kan. Van het algemeene en altijd geldende bepalen zij ons bij het meer bijzondere, dat ons, wegens omstandigheden des tijds, gewigtige voorvallen des levens, herinneringen

van verblijdenden of bedroevenden aard inzonderheid ter harte gaat. In de laatste jaren heeft vooral de voor geheel de Christenheid gezegende kerkhervorming der zestiende eeuw aan den protestantschen kanselredenaar ruime stoffe gegeven tot bijzondere opwekkingen, vermaningen, vertroostingen en bemoedigingen. Ruime stoffe, zeggen we; want hetzij wij letten op de voorbereiding der menschheid op deze zedelijke omwenteling, waarvan zij de zaden lang in haren eigen schoot had gedragen, of op den aard, den omvang en de gevolgen dier heilrijke gebeurtenis, altijd is en blijft het onderwerp rijk en voor veelzijdige behandeling geschikt. Wie het gebeurde in ons vaderland ten vorige jare met betrekking tot de aanmatigingen die Rome's stoel zich hier veroorloven wilde, - waarvan de April-beweging het nageslacht door de pen der geschiedenis getuigenis zal geven - zich voor den geest stelt, dien verwondert het niet, dat de gedenkdag der kerkhervorming toen met buitengewone belangstelling is herdacht door allen, die op de herstelling der zedelijke godsdienst, als eene vrucht en de grootste zegen der kerkhervorming, eenigen prijs stellen.

De gelegenheid om op dien gedenkdag voor zijne gemeente op te treden, werd ook aan den Amsterdamschen Evangeliedienaar Dr. Swalue gegeven. Wat hij voor haar sprak, wenschten sommigen, die het hoorden, dat ook in ruimeren kring mogt bekend worden. Hij vond geene vrijheid om aan dat verzoek niet te voldoen, te minder, omdat hij de opbrengst dezer leerrede wilde bestemmen tot een doel, 't welk niet vreemd is aan de zaak, waar deze leerrede haar ontstaan aan verschuldigd is - de verdere voltooijing van een zoo schoon begonnen werk als de stichting der Evangelische Gemeente te Lize-Seraing. Wij vereenigen ons ten volle met zijn wensch, dat zijne poging daartoe gezegend moge zijn.

Na de voorafspraak, waarin vooral op de voorregten gewezen wordt die in de herstelling der geestelijke godsdienst door de gezegende kerkhervorming genoten worden, gaat de redenaar volgens den tekst over tot de behandeling van zijn onderwerp: de aanbidding van God in geest en waarheid. Eerst wordt de uitspraak van den Heer in den tekst beschouwd in haar verband en verheven zin; vervolgens nagegaan, hoe de aanbidding van God in geest en waarheid in de Christelijke kerk verwezenlijkt, langzamerhand verbasterd en vernietigd is; daarna herinnerd, hoe zij door de kerkhervorming tot hare oorspronkelijke zuiverheid teruggeroepen en hersteld is, en eindelijk eene opwekking om haar rein te bewaren, ten einde alzoo den zegen des Evangeliums en der hervorming dankbaar te erkennen en te genieten. De opgave van het eerste deel, dat woordelijk dus luidt: ‘De uitspraak van onzen Heer beschouwen, zoowel in haar verband als verhevenen zin, die het wezen van de ware godsdienst uitdrukt, door Christus gesticht,’ had door eene andere woordvoeging duidelijker kunnen zijn, en, als het ons voorkomt, in eene gedrukte rede eene andere woordvoeging vereischt, terwijl de opgave van het tweede deel had moeten zijn: II. Willen wij nagaan, hoe de aanbidding van God in geest en waarheid - of de aanbidding door den Heer gevorderd, in de Christelijke kerk enz., en niet als er staat: II. Willen wij nagaan, hoe die aanbidding in de Christelijke kerk enz.

We geven geen dorre schets van de hoofdzaken, die in deze leerrede behan-

deld worden. Dr. Swalue is in de letterkundige en godgeleerde wereld te bekend, om het nog met proeven te bevestigen, dat we in deze leerrede hoogst belangrijke waarheden, dégelijke zaken, behartigingwaardige en vruchtbare wenken voor verstand, hart en leven aantreffen. Slechts enkele uitgeligte zinsneden mogen aan onze lezers den maatstaf in handen geven, om onze ingenomenheid met dezen kanselarbeid en de ruime aanbeveling er van daarnaar af te meten.

- ‘God is een geest en die hem aanbidden moeten hem aanbidden in geest en in waarheid. Heerlijke woorden, veel, alomvattend en toch duidelijk en bevattelijk, ook voor den eenvoudige. God is Vader, niet zoo men het toen (vóór het door Christus gevestigd Godsbegrip) opvatte, alleen in den zin van Heer en Gebieder, of van Schepper, maar van Opvoeder, Verzorger, Vader, die ontfermend en genadig is, Vader van allen, die Hij tot zijne kinderen maken wil. Dit geeft reeds eenig denkbeeld van de aanbidding, die men dien Vader moet toebrengen in de innige betrekking, die er alzoo tusschen God en menschen bestaat, eene aanbidding uit erkentenis van Gods Vaderliefde geboren, en met kinderliefde gebragt, eene aanbidding in geest en in waarheid. Zij bestaat dus niet in uiterlijkheden van offers en tempelen en kerkgebaar, is niet aan heilige tijden en plaatsen verbonden, maar inwendig, altijd, overal, in waarheid, niet in schijn of met onverschilligheid, halven wil, of uit gewoonte, maar met waarachtige, geheele overgave en kinderzin - - Die aanbidding bestaat niet in den vorm des gebeds, maar in alle Godverheerlijkende handeling.’ (blz. 11 en 12).

‘- De waarheid: God is een geest, is daarom een eigenaardig kenmerk van het Evangeliesch Godsbegrip; niet alleen, omdat zij door Jezus uitgesproken, maar vooral omdat zij in zijne verschijning openbaar geworden is. In menschelijke vormen openbaarde zich Gods geestelijke natuur bij hem, en de aanbidding in geest en in waarheid werd door hem waarheid. - - Hij verheerlijkte God in zijn leven en sterven en kon met Godverheerlijkende taal op de lippen, die wel uit het harte kwam, den dood tegengaan. Dat beginsel is de kern van zijn Evangelie, en wat hij van God leerde, 't was al, om tot die ware aanbidding opteleiden. Waar hij leert, dat God in het verborgen ziet en in het openbaar vergeldt, dat er bij hem geene aanneming des persoons is, het stond met de hier gegeven uitspraak in het innigste verband. Waar hij de reinen van harte zalig noemt en ze belooft, dat zij God zullen zien, het was opleiding tot aanbidding in geest en in waarheid, hier op aarde aantevangen en in den hemel voorttezetten. Dat was godsdienstleer voor de menschheid.’ (Blz. 12 en 13).

- ‘Het is niet genoeg, Mijne Hoorders! niet voor beeldtenissen van heiligen of voor de gewijde hostie neer te buigen en die te aanbidden: meer moet er worden nagelaten. Er is meer, wat met de ware aanbidding Gods strijdt. Wij herhalen het woord van eenen godgeleerden onzer dagen met weemoed: “de Geest der Christelijke kerk zucht nog dag en nacht, dat het woord des Heeren zoo vaak wegklinkt en vruchteloos is onder hen, die zich geloovigen noemen. Nog staan ook onder ons de afgoden van menschelijke beel-

den, gedachten, woorden en daden - en armen en rijken, wijzen en onwijzen knielen daarvoor en aanbidden. Nog heet het: de ure komt." - Wilt gij weten waarom en in welk opzigt? 't is, omdat men zich niet met God wil laten verzoenen, en niet met verzaking van eigen wil voor dien van God buigen, en alzoo den Vader aanbidden wil. Tegen de reine aanbidding verheft zich nog wereldliefde, zondelust, hoogmoed, onverschilligheid, liefdeloosheid, en zoo lang deze niet bestreden en overwonnen worden, zijt gij niet hervormd, niet hervormd van gemoed en wandel. - - - Het is niet genoeg Priesterheerschappij te weerstaan, maar men moet het eenig Hoofd, den verheerlijkten Christus vereerende, zichzelven door Hem vrij en onbesmet bewaren van een erger heerschappij, de zonde. Wij verheugen ons over ontwaakten godsdienstijver, maar die is *dan* eerst van den echten stempel, als er niet alleen *tegen* valsche godsdienstige begrippen, maar meer nog *voor* waar godsdienstig leven, in geloof en met liefde geijverd wordt. O! Hoe ik dien ijver u allen van harte toewensch! Dan zullen wij geestverwanten vinden, ook waar wij ze niet vermoedden, en het zal niet alleen zijn: *de ure komt;* maar ook *is nu.* In ware aanbidding, de aanbidding in geest en waarheid, zullen velen, nu nog uitwendig gescheiden, vereenigd zijn.' (blz. 19-21).

- 'Wat het ongeloof ook poge te vernietigen, of het bijgeloof zoeke te verduisteren, uw geloof, *dat de waarheid zal zegevieren*, staat vast. In dat geloof brengt gij steenen aan het Godsgebouw op aarde, dat ten opschrift voert: "De Heer kent, wie de zijnen zijn." Dan klinkt uw hartelijk lofgezang steeds liefelijk, en uw opregt gebed is Hem welgevallig, die op het harte ziet. Hij zal u ten Vader en gij zult Hem tot zonen en dochteren zijn: gij zijt voor elkander Broeders en Zusters, die één geestelijk belang hebben, en in ééne aanbidding zich vereenigen: allen Priesters, die overal het heiligdom vinden, waarin zij hunne offers Gode opdragen, tot Hij u eens tot zich neemt, om Zijnen Engelen gelijk, in Zijn vaderhuis, in Zijnen heiligen hemel, Hem eeuwiglijk rein van harte te aanbidden en toe te brengen lof en eere, prijs en dankzegging tot in alle eeuwigheid. Amen!'

H.

Geloofsversterking.

Stichtelijke overdenkingen van J.P. de Keyser, predikant te Arnhem, Arnhem, G.W. van der Wiel. 1854.

Een Arnhemsch prediker, die hopen wij, nog veel en zeker nog lang prediken zal niet slechts voor de gemeente, maar ook voor de predikers onzes lands, heeft eens zijne vrees te kennen gegeven, dat men op het stichten door roering des harten zoo lang zich zal toeleggen tot dat de verlichting der kennis van Jezus en zijn Evangelie zal weggesticht zijn. Wij ontveinzen het niet dat het woord: stichtelijk ook in onze ooren geen bijzonder liefelijken klank heeft gekregen. Wij hebben zooveel papier van deze en gene zijde zien aandragen hetwelk den naam stichtelijk droeg, dat wij ons overtuigd moesten houden: indien het slechts ten halve dien naam verdiende, het gebouw der christelijke gemeente reeds onder ons tot de wolken zou reiken. De stapels stichtelijke lectuur zijn zeker bergen hoog. Mogen auteurs en uitgevers ons zooveel niet leveren? Paulus zou er van zeggen: alle dingen stichten niet! Intusschen behoorde er niet die buitengewone moed toe, dien wij anders noodig hebben, tot het lezen van dergelijke lectuur, - nu ons de stichtelijke overdenkingen van een anderen prediker uit Arnhem worden aangeboden, die eene waardige plaats naast den ouderen broeder inneemt niet slechts in de gemeente, maar ook op het gebied onzer theologische letterkunde. Het voorhoofd van den meer bejaarden collega zal zich dan ook zeker niet hebben gerimpeld bij het lezen van dit werk van den jeugdigen ambtsbroeder, die - of bedriegen wij ons? vele zijner voortreffelijke eigenschappen deelt. Op de Keyser's Overdenkingen passen voorzeker zijne minder gunstige uitdrukkingen boven door ons vermeld, niet. Het zijn woorden met zout besprengd, die ons hier worden aangeboden. Indien het waar is, wat ons somtijds zoo toescheen, dat men het voor een bewijs rekent van hartelijkheid, wanneer onze predikers en schrijvers van preekachtige opstellen niet aan het einde kunnen komen, dan zouden wij dien naam niet durven toepassen op deze overdenkingen, en ze liever hartig noemen, dat door niemand met kortheid strijdig wordt gerekend. De overdenkingen hebben niets van dat zwevende, dat zoete, dat kalme waarbij wij iets in ons voelen ontwaken, van hetgeen wij hebben op een warmen zomermiddag als wij na den eten ons alleen neêrzetten onder een linde- of kastanjeboom, aan den rand van een zeer zacht ruischend beekje. Wij konden dan somtijds zoo aan het overdenken komen, dat wij eindelijk over het denken heenkwamen en het denken geheel overging. Wij hebben hier iets anders, iets beters, rijp geworden vruchten van overdenkingen, gedachten vol kern en pit, opmerkingen die het toonen, dat de schrijver heeft rondgezien niet slechts in den Bijbel en in de menschenwereld, maar dat hij er aanhoudend in heeft verkeerd, dat hij er in leeft. Wij voelen hier in waarheid ons geloofsversterking toedienen en het zou zeker van eene

erg verzwakte gezondheid des geestes getuigen, wanneer iemand de middelen niet zou kunnen verdragen. De geest van den schrijver is bekend. Aan Fariseïsme en Sadduceïsme heeft hij sedert lang openlijk den oorlog verklaard, om enkel te wijzen op den Eenige, die zijne discipelen nooit getroost heeft met de voorspelling dat alle menschen goed van hen zouden spreken. Hij is waardig den strijd te voeren. 't Is voor de heerlijkheid van den Eenigen volkomen Zaligmaker, den Eengeboren Zoon Gods, dat hij strijdt tegen bijgeloof en ongeloof en dweepzucht, en het kunnen slechts echoos zijn van de bittere aanklagten, die deze hebben doen hooren, wanneer zulk een strijd voeren niet met woorden van eerbied en belangstelling en dankbaarheid wordt begroet. Wij hebben voorzeker wel behoefte aan wakkere en kloeke mannen, die door woorden van kracht de booze geesten onzer eeuw durven bestrijden, en tot zwijgen brengen, die thans in maatschappij, kerk en staat hun troon zoeken op te rigten. De Keyser behoort dan ook wel tot degenen, die het meest door hen wordt gevreesd. Waarom? omdat hij hatelijk is tegen personen? Wij zouden met alle liefde voor de echt geloovige, echt christelijke rigting van den Arnhemmer prediker, de eersten wezen die het publiek tegen de vruchten van zulk een geest zouden waarschuwen. Maar het tegendeel is waar. Lees de vier en twintig overdenkingen die hier worden aangeboden en het zal u duidelijk worden, dat het de scherpe blik dien hij werpt in het werkelijke leven, en de juiste, wel gekozene puntige manier is van uitdrukking, die hem boven de meeste stichtelijke schrijvers eigen is, waardoor hij weet te treffen. Bij alles wat hij schrijft, heeft hij een bepaald doel voor oogen en als een bekwame boogschutter spant hij bijkans nimmer den boog zonder te raken; hij rigt zijn pijlen tegen de zonde in welken vorm zij zich ook vertoone, en omdat de vriend der zonde dat gevoelt, dat hij in 't geen hem 't liefste is getroffen wordt en niet altijd lust heeft zich verwonnen te verklaren, antwoordt hij somtijds met verwijtingen. De geloovige Christen, die in waarheid wenscht te worden gesticht en opgebouwd op het eenige fondament, Jezus Christus, zal het bij de lezing dezer overdenkingen bespeuren, hoe de schrijver in stukken als: *Voor de dooden het doode*, van *den wederkeerenden boozen geest*, *Gewetenstoestanden* den mensch aan zichzelven weet te ontdekken, en hoe alle stukken de blijken dragen van innige ingenomenheid met den Heer, zóó dat de behoefte aan Hem, eerbied, liefde voor Hem hier moet worden bevorderd. Zullen wij eene proeve mededeelen? Maar de uitgever, die den lof verdient van sedert jaren door goedkoope uitgave van leerredenen onzer beste vaderlandsche predikers aan de behoefte van ons godsdienstig publiek te voldoen, heeft het eerste deel dezer geloofsversterking in zes afleveringen, voor den geringen prijs van een daalder verkrijgbaar gesteld, en wij zijn overtuigd, dat dat nietig kapitaaltje voor elk die op godsdienstige kennis, en versterking des geloofs prijs stelt en een zuiveren smaak bezit, de rijkste renten zal opleveren.

Schoolwet-ontwerp.

Sedert jaren was de regeling van het onderwijs een onderwerp van veelzijdige beschouwing en van gedurige geschillen. Reeds in 1829 had het toenmalig bestuur een ontwerp ingediend, dat echter niet in behandeling kwam maar in Mei 1830 werd teruggenomen. Men zocht zich toen en later te helpen door koninklijke besluiten, maar dit middel gaf weinig bevrediging, de bezwaren bleven bestaan en het bleek allengs duidelijker, dat meer afdoende maatregelen vereischt werden. Want de Schoolwet van den 3 April 1806, hoe dikwijls uitbundig geprezen en hoe voortreffelijk inderdaad in vele opzigten, heeft zich zelve overleefd. Zij was in ijvervolle handen een krachtig werkend middel ter grondvesting van een schoolwezen, dat wij als een dierbaar kleinood hoogschatten, hoewel wij niet ontveinzen, dat veranderde tijdsomstandigheden en vooruitgaande ontwikkeling velerlei wijziging en aanvulling gebiedend vorderen.

De gebrekkige wijzigingen door het besluit van 2 Januarij 1842 in het leven geroepen getuigen van den toen heerschenden geest en bevredigden vriend noch vijand, maar strekten veeleer om de gemoederen in onaangename spanning te houden.

Het jaar 1848 bragt ons in menig opzigt zooveel goeds, dat wij, in tegenstelling van andere volken, die het slechts op droevig teleurgestelde verwachtingen doet terugzien, daarvan een tijdperk van vernieuwden en verhoogden bloei dagteekenen. In de toen gewijzigde grondwet kon de zaak van het onderwijs niet onaangeroerd blijven. De regeling van het schoolwezen bij de wet werd opgeteld onder de voornaamste eischen en het was ondenkbaar zich toen te onttrekken aan den voortslependen stroom, die ook op dit gebied beperking en beletsel aantastte en vrijheid aanvoerde. Schoorvoetend gaf men toe aan een verlangen, welks weigering onmogelijk was geworden; met voorzigtige bedachtzaamheid werden bewoordingen gekozen om het beginsel in bepaalde grenzen te beperken, die echter niet veel bijdragen tot het volledig inzigt der juiste bedoeling. Aan de wet verbleef de moeijelijkste taak. In September 1849 werd de eerste poging gewaagd om aan het voorschrift der grondwet gevolg te geven, maar het ingediende ontwerp onderging hetzelfde lot als dat van 1829, het kwam, nu door den val van het ministerie, niet in discussie.

Wij staan aan het einde van 1854 en een nieuw ontwerp is aangeboden. Ruim zes jaren geleden werd de vrijheid van onderwijs in de grondwet geschreven en hoewel het derde der additionnele artikelen de handhaving uitspreekt der bestaande verordeningen totdat zij achtervolgens door andere worden vervangen, is de invloed der toegezegde vrijheid onmiskenbaar groot op den toestand van het schoolwezen. Het gouvernement zelf drukte den wensch uit naar ruimere toelating en veelzins werd daaraan door de besturen gevolg gegeven. De verandering hierdoor te weeg gebragt moge niet ieder in het oog vallen, zij bestaat werkelijk

en zij bedreigt wezentlijke belangen. Ieder, die eenigzins nader met den tegenwoordigen toestand van het lager schoolwezen bekend is, weet dat de banden langzamerhand zijn en steeds meer worden losgemaakt, dat het onmogelijk is geworden de tot nu bestaande verordeningen te doen eerbiedigen, dat de voorwaardelijk toegezegde vrijheid van onderwijs aan alle kanten indringt, zonder dat de voorwaarden, waaraan dit regt verbonden werd, vervuld worden; onbeperkte vrijheid was noch de bedoeling des wetgevers noch het verlangen des volks. Geen wonder dan ook, dat de vrienden van ons schoolwezen door bekommering worden aangegrepen en de tegenstanders hunne vijandige pogingen steeds met stoutmoediger aandrang verdubbelen.

Uit het levendig besef van dezen toestand ontspruit dan ook wel des ministers woord aan het einde der memorie van toelichting: Zoo iemand dan heeft de Regering er overwegend belang bij, dat aan den tegenwoordigen toestand, hoe eer hoe beter een einde kome. Dit is de uitdrukking der diepgevoelde behoefte en der noodzakelijkheid om paal en perk te stellen aan voortwoekerende desorganisatie. - Wij zouden hier bijna de uitspraak van Cavaignac in 1848 te Algiers gebezigd tot de onze maken: Beter de slechtste dan geene wet. Want dit laatste wordt onze toestand, met eene wet, die voorbij is, waarin niemand vertrouwen stelt en waarvoor eene andere, volgens de additionnele artikelen der grondwet, zoo niet in de eerste zitting der Staten-generaal na de grondwetsherziening, in allen geval niet later dan in de daarop volgende, voorgesteld moest worden.

Want onder al de wetten voorgeschreven bij het vijfde dier artikelen, is er buiten tegenspraak geen noodzakelijker dan de Schoolwet, eensdeels om het volstrekt algemeen en hoog belang der zaak en ten anderen om den noodlottigen invloed, dien de ongeregeld indringende grondwetsbepalingen uitoefenen op den gang van het schoolwezen.

Zoo veel is er, dat de gemoederen stemmen moet tot het wel ontvangen van het ingediende ontwerp. Het voorziet in erkende en dringende behoefte, en dat op eene wijze, die allezins getuigt van den wensch en den wil om getrouw aan het voorschrift der grondwet met bezadigdheid allen het genot te verzekeren der beloofde en door velen verlangde vrijheid van onderwijs.

Het ontwerp (op eene enkele uitzondering in art. 4) ademt een onmiskenbaren geest van bedaarde matiging, die zich boven de partijen verheft en zich even vrij bewaart van reactionnaire als van revolutionnaire velleïteiten. De eerste indruk bij alle onpartijdigen was gunstig, geruststellend en bemoedigend. Maar het onderwijs is helaas allerwege een zaak van partijverschil geworden, partijzucht benevelt het oordeel, en het is voor hem, die hartelijk belang stelt in de zaak zelve, vruchteloos zich te mengen in den strijd der partijen, waar billijkheid en matiging weinig gehoor vinden; vruchteloos is de herhaalde oplossing van ongegronde vermoedens en de wederlegging van hatelijke aantijgingen. Hij, die niet hooren wil en niet zien kan, moet wel zonder grond veroordeelen wat in strijd is met zijne partijdige neigingen, terwijl hij, die onbevooroordeeld het ontwerp in zijne geregelde ontwikkeling gadeslaat, zich wel bedroeven moet over den onwil en de bitterheid, die zoo velen belemmert het goede te erkennen.

Waar de hartstogten in beweging

gebragt zijn, ziet zich de waarheid in gevaar; de partijzuchtige tegenstanders doen van alle kanten een kreet van veroordeeling opgaan, terwijl de schroomvallige voorstanders, die stellig de groote meerderheid uitmaken, hunne stem niet of naauwelijks doen hooren. De ondervinding leert dit in zoo vele gevallen, dat het waarlijk onverantwoordelijk is zich te onttrekken, waar het den voorstand van zoo algemeen belang betreft.

Het onderwijs biedt bij elk mogelijk voorstel ter regeling een aantal betwiste punten; het is onmogelijk die tot aller genoegen op te lossen; de verpligte toepassing der grondwettige voorschriften wekt bij velen bekommering, men beangstigt elkander met schrikbeelden en zoo komen velen tot den ongerijmden wensch naar voortduring van den tegenwoordigen toestand.

Dit is vooral en inzonderheid het geval met hen, die daarbij blijkbaar winnen en die de meeste vruchten trekken eener aanvankelijke desorganisatie. Het zijn de vijanden der gemengde scholen; zij mogten zich verheugen in de ruimere toelating der bijzondere scholen, vooral van de eerste klasse, en in de gemakkelijkheid om daarin aangesteld te zien personen, die bij een geregelden toestand, wel nooit in aanmerking zouden gekomen zijn. Het rijksexamen zal strengere eischen doen. De handhaving van het openbaar schoolwezen zal die partij in hare krachteloosheid doen kennen. De onzekerheid van het tegenwoordig oogenblik is hoogst verderfelijk voor den welgezinden en bekwamen onderwijzer.

Maar er zijn anderen, die evenzeer de invoering der grondwetsbepalingen vreezen. Wel is het getal niet meer zeer aanmerkelijk van de blinde bewonderaars der onverbeterlijke schoolwet van 1806, doch velen houden met angstvallige bekommering vast aan het bestaande, want zij duchten hinder en nadeel van eene nieuwe wet en hoe onzeker en gebrekkig het tegenwoordige zij, zouden zij dat liever zien bestendigen.

Men dwaalt echter in de meening, dat dit gevoelen algemeen zoude zijn onder de onderwijzers. IJvervolle en bekwame onderwijzers duchten geen bezwaar van de nieuwe wet; zij willen geene regelmatige mededinging ontwijken; zij wantrouwen de inzigten en de bedoelingen van het gouvernement niet; zij verwachten integendeel van de wettige regeling betere handhaving hunner onbetwistbare regten, hoogere belangstelling van het bestuur en naauwlettender toezigt.

Op hen zoo min als op de overgroote meerderheid der beschaafde en verlichte ingezetenen heeft het ingediende ontwerp dien ongunstigen indruk gemaakt, dien men zou moeten opmaken uit den zondvloed van aanmerkingen, die reeds aan het licht kwamen.

Maar het is ondenkbaar eene wet, waarover ook te ontwerpen, die geen aanleiding gaf tot meer of minder gegronde bedenkingen. En hoezeer is dit dan niet het geval met eene schoolwet, bij den strijd over beginselen. Hierbij komt, dat elk, die door opzettelijk onderzoek of ondervinding eenigzins bevoegd is tot naauwkeuriger beoordeeling, al den tijd gehad heeft om zich in meer of min juiste omtrekken een beeld te vormen eener schoolwet; hij heeft het schema in zijn hoofd, de bepaalde regeling naar zijne begrippen is levendig voor zijn geest; indien hij zich nu niet tevreden houdt met de algemeene overeenstemming in beginsel,

maar alles berispt, wat niet beantwoordt aan zijne bijzondere opvatting, dan kan hij nooit zeer ingenomen zijn met eenige voorgestelde wet. Zijne bijzondere denkbeelden zoekt hij te vergeefs; niet één weg geleidt tot het doel, elke bepaling kan op verschillende wijzen met behoud van hetzelfde hoofdbeginsel toegepast worden.

Het billijk oordeel moet rusten op hoofdzaken en waar deze in het ontwerp met onpartijdige matiging worden gadegeslagen kan het oordeel niet ongunstig zijn. Als men ziet op onderwijs, onderwijzers en opzigt, dan getuigt het geheele ontwerp van zaakkennis, matiging en goeden wil. Het is eene voorzigtige en bedachtzame regeling, die zich aan het bestaande aansluit, de algemeen gevoelde bezwaren wegneemt en twijfelachtige bedenkingen in het midden laat. Het is welligt hier en daar een te weinig, de maatregelen zijn niet doortastend, toch is in alles de weg gebaand voor verdere ontwikkeling. Veel is overgelaten aan de bij de wet te voegen reglementen, dit nu wordt schamper uitgekreten als groote onvolledigheid, het mogt veeleer groote voorzigtigheid geacht worden. - Men vergete toch niet hoe uiterst weinig in de wet van 1806 was opgenomen, hoe daar bijna alles verbleef aan de reglementen. Bestaat er nu grond om te vreezen, dat de reglementen trouweloos in onwettigen zin zullen opgemaakt en vastgesteld worden? Wij leven in Nederland, het volk staat ten aanzien van het onderwijs op een standpunt, dat de invoering van geheel strijdige bepalingen onmogelijk maakt. Het is niet denkbaar de openbare meening straffeloos te trotseren. Dergelijke bepalingen waren eene doode letter zonder uitvoering. Meermalen heeft daarvan de ondervinding het bewijs geleverd. Wie ook geroepen worden tot de leiding des bestuurs, zij moeten als onwillekeurig den algemeenen volksgeest huldigen en het is ontwijfelbaar zeker, dat indien ooit het openbaar onderwijs in partijdigen zin verwrongen werd, het beter deel des volks zich zelf helpen en het nimmer ontbreken zoude aan gemengde, vrijzinnige scholen, zoo als die uit de wet van 1806 ontsproten.

Het denkbeeld eener volledige wet, die alle onderdeelen behoorlijk regelt, lacht ons toe, maar vergeten wij niet, hoe groot en menigvuldig de bezwaren eener nieuwe regeling zijn. Eene wet mag geene proefneming zijn, een reglement reikt zoo ver niet en wordt bij dringend bezwaar gewijzigd. Zijn de vertegenwoordigers geroepen en bevoegd om de algemeene regeling van het onderwijs vast te stellen, weinigen zullen zich zelven die bevoegdheid toekennen ten aanzien van al de bijzonderheden, waartoe de reglementen moeten afdalen.

In het ontwerp is eene enkele bepaling ingeslopen, die teregt groote bevreemding wekt. Als art. 4 in den aanvang het beginsel der gemengde scholen handhaaft, dan gevoelt ieder, dat dit niet anders kan en dat deze de eerste en hoofdbepaling der geheele wet is; de twee volgende alinea's strekken om gevolg te geven aan de voorgeschrevene eerbiediging der godsdienstige begrippen en bepalingen vast te stellen voor het geven van godsdienstig onderwijs aan de scholieren.

De vierde alinea luidt: waar de plaatselijke omstandigheden het toelaten, mogen afzonderlijke openbare scholen worden ingerigt voor kinderen van dezelfde gezindheid.

Onwillekeurig rijst de vraag, hoe dit te rijmen is met den aanvang van het artikel, met den geest van het geheele

concept? - Het is waarlijk onbegrijpelijk hoe eene dergelijke bepaling kon opgenomen worden in dit ontwerp en men moet geneigd zijn te vermoeden, dat zij van elders is opgedrongen. Dit is zeker, deze bepaling is een hors d'oeuvre, die in de wet niet geduld kan worden. Liever het geheele ontwerp verworpen dan eene bepaling goedgekeurd, die in openbaren strijd is met het hoofdbeginsel onzer schoolwetgeving. De uitvoering dezer bepaling moest onfeilbaar leiden tot eene onafzienbare reeks van gedurige, hatelijke geschillen. Het moet genoeg zijn, dat vrijheid verleend worde tot de oprigting van bijzondere scholen, waarin de bedoelde scheiding plaats grijpt; maar het gouvernement kan zoo ver niet gaan, het mag geene bijzondere (secte) scholen oprigten en voorstaan. Het is eene ongerijmde strijdigheid met al, wat wij ooit hebben leeren eerbiedigen onder eene wetgeving, die allen gelijke bescherming toezegt. Dit is het eenig en wezentlijk hoofdbezwaar tegen de wet, alleen voldoende om die te verwerpen; wordt dit bezwaar weggenomen, dan zijn de overige bedenkingen door geringe wijzigingen op te lossen.

In art. 12 wordt het voorgestelde examen *kosteloos* genoemd. Hoe vrijzinnig zij klinke, schijnt deze bepaling min doeltreffend, ten zij het voornemen besta om alle examina kosteloos af te nemen. Wat men ook jammere van teruggang, het onderwijs gaat niet achteruit en het personeel behoort meer en meer tot den beschaafden stand. Wie acht het niet wenschelijk, dat de onderwijzer in den regel van zijne eerste opleiding in beschaafden kring verkeere? Zal nu het kosteloos examen hiertoe medewerken? Zal het een middel zijn om betere onderwijzers te bekomen? Of zou men niet veeleer dit daardoor trachten te bevorderen, dat de betrekking eervoller en voordeeliger werd, zonder den toegang boven andere betrekkingen wijder open te stellen. Die examens kunnen zonder het minste bezwaar eenige duizend gulden opleveren, die waarlijk beter besteed kunnen worden ter aanmoediging en opleiding van bekwame onderwijzers. Uit hetzelfde oogpunt schijnt de aanwijzing afkeuring te verdienen voorkomende in de Memorie van Toelichting ten aanzien van zeven grootere steden, waar het examen zou afgenomen worden. Bij den tegenwoordigen toestand der middelen van vervoer was Utrecht welligt alleen genoeg als algemeen middelpunt.

Die het schoolwezen goed willen en het onderwijs liefhebben zoeken het eerst in elk ontwerp die bepalingen, welke de algemeene uitbreiding van het onderwijs bevorderen. Te dezen aanzien heeft tot nu veel ontbroken en daarom neigen velen tot de goedkeuring van een stelsel van verpligt onderwijs. Bij eenig nadenken echter moet het blijken, dat de goede ijver hier te ver gaat en dat de opgedrongen weldaad de dierbaarste regten bedreigt. In Pruissen of Rusland niet in Nederland is deze dwang denkbaar, hier zou men voorzeker in zijne poging afstuiten op den onverzettelijken volksgeest.

Hetzelfde doel, algemeen onderwijs, moet bereikt worden maar langs andere wegen en het is allezins wenschelijk, dat de reglementen hierin krachtig voorzien. Niemand moet uitgesloten zijn, het onderwijs moet voor allen toegankelijk gemaakt worden. Zijn er gegronde bezwaren tegen het kosteloos onderwijs voor allen; het mag den minderen stand onder geen voorwendsel onthouden worden. Hierin ligt belangrijker

punt, dan in menig ijdel geschil over dubbelzinnige bewoordingen.

Hiermede staat in onmiddellijk verband de vraag over de kosten van het onderwijs. Het vroeger ontwerp bragt een gedeelte der kosten ten laste van het rijk. Geven wij aan het tegenwoordig ontwerp verre de voorkeur, in dit opzigt missen wij het vroeger voorstel ongaarne. Het is waar, een rijkstractement van *f* 200 - voor elken openbaren onderwijzer veroorzaakt eene uitgave van zeven tonnen schats, maar is het niet, om te zwijgen van andere voordeelen, de krachtigste waarborg ter verzekering van den invloed des gouvernements op den geheelen omvang van het openbaar schoolwezen.

Is het toch niet zeer bedenkelijk alles over te laten aan den goeden wil der gemeentebesturen, wier hoogste beginsel meermalen bezuiniging is.

In elk geval moge men intusschen wel bedacht zijn op de bepaalde regeling der kosten. Er is bedenking opgeworpen tegen de wettigheid en uitvoerbaarheid dezer regeling bij algemeenen maatregel van inwendig bestuur.

Indien deze bedenking gegrond ware dan mogt men het geheele ontwerp vergeefsch achten, want tegenover een aantal ijverige en belangstellende gemeentebesturen zijn er andere, die steeds gereed zouden zijn om de belangen van het onderwijs te verwaarloozen.

Indien deze aanmerkingen de strekking hadden zich te mengen in den strijd der partijen, dan was er een ander punt dat eerst en voornamelijk overweging vereischte. Waarmede toch poogt men het ontwerp hatelijker voor te stellen, dan met de aanwijzing *niet* van hetgeen er in gesteld is, maar van hetgeen er niet in gezegd is. Het ontwerp bepaalt zich ten aanzien der godsdienstige vraag, bij eene hoogst eenvoudige omschrijving (in art. 4. 2°) der grondwetsbepaling. In art. 1 was reeds gezegd dat het onderwijs strekt tot algemeene vorming en ontwikkeling. Zou men niet meenen, dat deze voorzigtige wijsheid aller goedkeuring verdiende. Is hier aanleiding tot onrust en bekommering. Het is niet moeijelijk verder te gaan in de bewoording, maar het is onmogelijk dit te doen zonder de heiligste regten aan te tasten. Meent men waarlijk dat het beter deel des volks meer verlangt. Hoe schamper en smadelijk beoordeelde men tot voor weinige jaren de opleiding tot maatschappelijke en christelijke deugden van het reglement (art. 22) gevoegd bij de wet van 1806.

Dat men toch bedacht dat voorgeschrevene godsdienstigheid nooit waarde kan bezitten! Is de onderwijzer, wat hij behoort, godsdienstig, niet in uiterlijk vertoon maar in reinen zin des harten, zijn invloed zal niet ontbreken ter veredeling zijner leerlingen. Rust zijne godsdienstigheid in voorschrift en verklaring, het zal een nutteloos en ijdel spel zijn.

De onderteekening der Canons heeft de Dordtsche leer niet staande kunnen houden; geen voorschrift zal den geest des tijds bedwingen.

Hier althans vertrouwen wij op den gezonden zin onzer vertegenwoordigers; geen nevelachtig bijgeloof zal hunne sympathie wekken, zij zullen den verlichten zin van het aangeboden ontwerp erkennen. Bij de behandeling van een der dierbaarste belangen wijke elke partijzuchtige nevenbedoeling en de vertegenwoordiging bewijze dat zij het hoog gewigt beseffe der billijke regeling, die de zorg voor het algemeen welzijn zoo onmiskenbaar eischt.

N.P.

Letterkunde.

De markiezin de Solange.

Historische Novelle uit de jaren 1642 en 1643. door A. Ising. Schoonhoven bij S.E. van Nooten. 1854.

De schrijver van bovengenoemde Novelle, die zich reeds vroeger door kleinere verhalen bekend heeft gemaakt, heeft hierin zijne krachten beproefd aan een werk van eenigen meerderen omvang. Wij prijzen het in hem, dat hij op de baan der romanschrijvers alzoo langzaam voortgaat en opklimt, liever dan gelijk zoo vele verongelukten, op eens een uitgebreid werk te leveren waarvoor hij nog niet rijp was. Het was ons niet minder aangenaam, dat hij zijn onderwerp aan de vaderlandsche geschiedenis heeft aangehecht; want dat die geschiedenis er vatbaar voor is om ook den romanschrijver belangrijke stof te geven, dat hebben van Lennep en Bosboom-Toussaint genoegzaam bewezen, en dikwijls verwondert het ons daarom, onze schrijvers zoo vaak te zien tasten naar het geschiedboek des vreemden. Het is waar, het veld waarop zij zich in de vaderlandsche geschiedenis moeten bewegen is klein, overbekend, en het wordt daardoor te gevaarlijker waarheid en verdichting ineen te vlechten. Ons publiek is op dat punt misschien veel gevoeliger en kittelooriger dan het buitenlandsche, en vergeeft het den romancier minder gemakkelijk, wanneer hij, vooral waar het historische karakters betreft, zich ter wille van zijn plan de geringste afwijking van de historische trouw veroorlooft.

De heer Ising heeft getracht, naar den bekenden regel, *medio tutissimus ibis*, den middelweg te bewaren. Hij heeft zich schier enkel bepaald tot het nasporen en mededeelen van feiten, die hij op eene eenigzins levendige wijze heeft trachten voor te stellen door er een verdichtsel door heen te vlechten. Zoo krijgen wij dus hier beide, zuivere geschiedenis en zuivere verdichting, terwijl de schrijver daar, waar hij in een enkel zeer ondergeschikt punt zich eene kleine afwijking van de geschiedkundige waarheid kon veroorloofd hebben, dit zelfs nog eerlijk aanwijst.

Zijne Novelle wenscht hij beschouwd te hebben als eene kleine bijdrage tot de politieke geschiedenis van ons gemeene-

best, in een tijdvak, toen de vereenigde provinciën zich in een hoogst moeijelijken toestand bevonden tegenover 't verdeelde Engeland, waar beide de partijen - de Rondhoofden zoowel als de Kavalieren - de hulp zochten van dezen staat; terwijl de echtgenoote van Karel I zelve zich hier te lande bevond.

Aan dit plan heeft de schrijver zich getrouw gehouden. De geschiedenis en de verdichting loopen nevens elkander voort zonder elkander te raken of te hinderen; men zou kunnen zeggen, de geschiedenis is de lijst, waarin de schilderij der fantazij geplaatst is. Of deze wijze van behandeling echter overal aan te bevelen is zouden wij wel in bedenking willen geven. De lezer wil het liefst de handelende, de hoofdpersonen met de geschiedenis in dadelijke betrekking geplaatst zien, zoodat deze op hen of zij op haar eenigen invloed uitoefenen, iets dat in deze Novelle minder het geval is.

Wij willen daarmede niets afdingen op het werk van den heer Ising zelf. Het verhaal waarmede hij de geschiedenis dier voor ons vaderland moeijelijke tijden heeft doorweven, is allezins belangwekkend. De karakters zijn goed geteekend en goed volgehouden. Wij keuren het echter goed, dat hij voor dat van de markiezin eene fransche vrouw heeft gekozen. Wij gelooven dat er voor zulk eene wraakzucht moeijelijk in ons vaderland eene type te vinden zijn zou.

De stijl is goed, vloeijend en meer Hollandsch dan wij het van sommigen onzer romanciers gewoon zijn. Enkele vlekjes zouden wij kunnen aanwijzen, b.v. blz. 47: ‘Bah,’ kwam de jood, terwijl hij de schouders ophaalde. Dat ‘*kwam*’ is wel gebruikelijk in onze lagere volkstaal, maar voegt minder in den schrijfstijl. Misschien heeft de schrijver aan het fransche ‘*fit* le juif’ gedacht, en is het hem zoo uit de pen geslipt. Blz. 52 vonden wij, ‘vroeg de markiezin *met beduiding*;’ blz. 54, ‘was zij besloten;’ blz. 96, ‘ik zal *kort* zijn.’ Goed Hollandsch is dat niet. De dialoog is levendig. Op dit punt verdient de schrijver bijzonderen lof.

Wij eindigen dus met dit echt Nederlandsch verhaal aan ons publiek aan te bevelen. Moge dat publiek door de goede ontvangst, die het aan zijn werk laat weêrvaren, den schrijver aanmoedigen, om zijne krachten aan zwaarder taak te beproeven, waartoe het hem aan talent gewis niet ontbreekt.

Ernst en boert.

Gedichten en Rijmen van B. Kuitert Cz. Te Groningen, bij T. Wilkens. 1853.

De auteur van dit bundeltje deelt ons mede, dat hij ‘iemand is, die verstoken van alles, wat zelfs naar een zweem van letterkundige opleiding gelijkt, zijne werken niet voor of na, maar slechts onder zijne bezigheden maakt, en die, schoon ook poëtiseren, dichten, rijmen (of hoe men het ten zijnen opzigte ge-

lieft te noemen), hem tot eene levensbehoefte geworden is, echter kan betuigen, dat deze bundel hem geen uur aan zijn veelvuldigen handen-arbeid heeft onttrokken.' De tijd is voorbij, waarbij een zeker ook miskend poëet klaagde, dat men, om als dichter aan naam te komen, een koning of een boer moest zijn. De eersten zijn te zeer gezonken in de schatting onzer liberalen, en de laatsten, die thans ook al de Tweede Kamer helpen vullen, zijn te hoog gerezen, dan dat men er iets vreemds in zou zien, zoo er uit deze beide soorten van menschen dichters verschenen. De kritikus, bewust van zijne meerderheid, roept allen voor zijn regterstoel, en de koning met zijn staf, en de boer met zijn knods, moeten al bijzonder zich onderscheiden, zoo zij niet door hem in den hoek zullen worden gezet. De auteur houdt zich dan ook teregt verzekerd, dat hierdoor de kritiek niet zal worden ontwapend, maar rekent toch, dat dit alles wel een loodje in de schaal zal leggen, wanneer iemand de verzen wil gaan wegen. De ernst en boert, hier aangeboden, mogen vooral met het oog op hetgeen door hem gezegd wordt, dan ook, onzes inziens, niet met al te bar gelaat worden weggeworpen. Schoon onbekend met den aard van het werk, waaronder deze verzen zijn geschreven, begrijpen wij toch wel, dat wij hier niet bijzondere nieuwe uitstekende gedachten zullen vinden; - de dagelijksche niet letterkundige arbeid, waarmede hij zich bezig houdt, zal toch ook wel met aandacht moeten worden verrigt. Maar gaarne gunnen wij den verzen den lof, dat zij natuurlijk en eenvoudig zijn, en dat de auteur zich niet met geweld heeft zoeken op te heffen in eene hoogere sfeer, waarin hij niet te huis behoort. Dat is een verdienste, die wij niet gering achten. Maar de grootste verdienste komt ons voor gelegen te zijn in den vorm. Gij vindt er een magt over rijm en maat, een losheid van uitdrukking, een zoetvloeijendheid en zangerigheid, die menig gevierde dichter hem zou mogen benijden. Verzen als *Jonge Dooden*, *Levenswijsheid*, *Vrijaadje*, *Mei-morgen*, verdienen als zoodanig meerder bekend te zijn. De gebreken van hen, die geheel van opleiding verstoken zijn, worden hier ook aangetroffen, en wij kunnen ons niet begrijpen, hoe mannen van smaak, met wie de auteur toch te rade schijnt te zijn gegaan, hem niet hebben aangespoord om sommige gelegenheidsverzen, en andere stukken, die al te alledaagsch zijn, en een kieschen smaak niet kunnen voldoen, uit te schrappen. Met diepe verontwaardiging en ergernis hebben wij gelezen het vers: Tot sluiting eener buitengewone vergadering der vereeniging 'Ons genoegen,' een schandelijke, zoutelooze parodie van Borgers meesterstuk aan den Rijn, door welks plaatsing hier, zich de vervaardiger zoowel als zijne hoorders, die niet met afkeer de voordragt hebben beloond, in een allerongunstigst daglicht plaatst. Hoe is het mogelijk? roepen wij uit, dat de dichter van sommige lieve, gevoelige, zangerige stukjes, zich aldus kon verlagen? Hopen wij, dat de gedachtenis aan deze heiligschennis zijner jonkheid worde uitgewischt door andere, betere verzen, in den trant als die wij prezen. Niet al te spoedig volge er echter een tweede bundel. Wij gunnen hem gaarne eenigen tijd van studie. Tot heden toe bestaat er nog geen gebrek aan bundels gedichten, die niet beter zijn, dan die ons hier thans wordt aangeboden.

Een bundel nieuwe, allerbelangrijkste gedenkschriften.

De Gedenkschriften eener maag. Uitgegeven door een Minister van Binnenlandsche Zaken. Uit het Engelsch. - Sneek, van Druten en Bleeker. 1854.

> Magister artis, ingenique largitor *Venter.*
> PERSIUS.
> Vrij vertaald:
> De maag is schering en inslag.

Een allerbelangrijkst, een kostelijk, een heerlijk boek! Ons ontbreken de woorden en de taal om het naar waarde aan te prijzen.

> Bataven! kent uw spraak en heel heur' overvloed:
> Zijt meester van de *maag*, gij zijt het van 't gemoed!

Neen, dat is niet juist geciteerd; gij weet het beter; maar wij zijn zoo vervuld met onze maag, en alle lieve dierbare magen - dat men ons de verkeerde aanhaling om Bilderdijks wille genadig vergeve! De gedenkschriften van een Talleyrand, of Richelieu, of Mazarin, of Frederik de Groote - zij verdwijnen bij *deze* mémoires - de Minister van Binnenlandsche Zaken heeft meer dan wèl gedaan om ze uit te geven; - wij zijn bekeerd en herschapen - en stellen voortaan de maag - zie ons motto - boven het hoofd, boven het hart, boven het geweten, boven de ziel, boven het vernuft, boven de wijsheid - een mensch-dichter - een mensch-denker - een mensch-auteur - een mensch-genie - een mensch-type - wat is hij, wat ware hij, zonder - maag?? Niets, niets kwam er van hem te regt. - Deze gedenkschriften zijn dus een zielroerend blijk der menschenliefde en humaniteit onzer negentiende eeuw. - De onbekende Engelsche schrijver verdient ten minste, als er niets beter voor hem te vinden is, eene portie onsterfelijkheid, zet hem maar spoedig een standbeeld, nevens koningen, veldheeren, en kunstenaars, nevens Rembrand en Rubbens, of de geïmproviseerde, quaestieuse, geïncrimineerde zwaan, voor vader Bilderdijk (vergelijk het laatste taalkundig congres), zet hem een standbeeld, en giet den man af, met een aureool om het hoofd, een maagzak in de hand, en laat de statuetten vervaardigen, om ze alle middagen naast uwen hoofdschotel te plaatsen. - De maag!! is er iets in of aan ons wezen, dat zoo ongeloofelijk dierbaar is? iets dat zoo geplaagd en gefolterd, getroeteld, getreiterd en verguisd wordt, dan dat dagelijksch doedelzakje, waarop wij allen, ten minste driemaal per dag, onzen levensdeun spelen - Yankee doodle? - Hangt ons geheel geluk, onze levensvreugde, onze zedelijkheid, ons heil, ons fatsoen, onze zaligheid (had ik, al opklimmende,

bijna geschreven) niet af van onze allergeduldigste maag? Hoeveel jammer, wee, onheil, in huisgezin, in maatschappij, bovenal in *kerk* en *staat*, alleenlijk veroorzaakt door eene bedorvene, overladene, verstopte, verslapte, verslijmde, galachtige, geheel werkelooze maag! Durft gij te bepalen, hoevele jammeren, moorden, verketteringen, orthodoxe leerbegrippen, oorlogen - zijn ontstaan - waardoor -? door eene aanhoudende, onverzettelijke *indigestie!* dit is de satan, de oude draak, Beëlzebub! - Daarom zijn deze gedenkschriften eener maag meer dan belangrijk - men moest den onbekenden schrijver opzoeken, hem dwingen zijn naam en persoon bekend te maken aan alle menschen met ongelukkige, onhandelbare magen - dezen moesten hem pensionneren, en alle genootschappen, ook die van onze groote maatschappij Tot Nut van 't Algemeen (Christen- en Joden-magen thans) een kompleet stel medailles toezenden; alle geleerde ligchamen, met hunne ongeleerde magen, hem benoemen tot honorair lid. - Gelooft gij dat wij overdrijven? Welnu, neem dan dit eenig boekje ter hand, lees het, en bewonder de maagkennis van den arts; want alleen een arts kon die ‘entente cordiale’ met onze geheimzinnige vriendin, onder en achter de korte ribben gezeteld, verkrijgen. - Lees de geheime mededeelingen, de klagten, de onvergelijkelijke alleenspraken eener praatzieke en vertrouwelijke maag, hoor, wat zij zegt en waarschuwt en leert - en als ge uwe eigene maag niet hoort rommelen van genot en aandoening; als ge u niet geheel oplost en vereenzelvigt, en als verruimt tot ééne groote maag, - dan zijt ge geen mensch, - en niet waard deze gedenkschriften te lezen. - Hebt ge het niet gezegd, honderd- en duizendwerf gezegd - heden gezegd: ‘dat gezondheid de grootste schat is?’ Welnu, waar dan ligt meest altijd de grond van al uwe kwalen, ongemakken, misselijkheden, hypochondrie, zwaarmoedigheid, waar? - Immers in dat eenige levensreservoir, waar ge uwe spijzen vergadert, filtreert, oplost, verwerkt, en uw geheel aardsch - zijn - terugvindt, in een altijd werkenden, nooit op een ministeriëel pensioen geplaatsten maag-buidel. - Wilt ge dus waarlijk een gezond, gelukkig, tevreden mensch worden, een mensch ‘comme il faut,’ neem *deze* gedenkschriften ter hand, en zie eens, waartoe gij u tot heden, gij onsterfelijke maagzakdrager! hebt bevorderd, zie eens waar gij door te veel spijs, te veel aangezetten wijn, te veel raren, naren, zwaren, ongaren kost, u een duivel in het lijf hebt gehaald, een verzoeker, die u nooit met rust laat - zie eens, waar ge u door verfoeijelijke bittertjes in een helschen poel hebt gesleept, in een Pandaemonium, of Inferno van Dante, waar ge braadt en duizend heilige-Laurentius-beef-steak-roosters-dooden sterft! - Deze gedenkschriften zijn al verder niet in eenen kronijkmatigen stijl geschreven, behelzende de geschiedenis der maag, in zekere tijdperken gebonden - ook geene bloot medische geneeskundige voorschriften, hoewel de afschuwelijke, onverstaanbare ‘recepten,’ hier en daar ingevlochten, den lezer doen huiveren, indien hij niet toevallig een apotheker is, als wanneer hij welligt zal watertanden. - Deze mémoires vloeijen over van een echten, waren, letterkundig-gewijden *humor*, de ironie en satire hand aan hand, de twee welbekende geniussen, waarmede Weiland in zijne voor- Jean Paulsche Voorrede ons

bekend maakte. - Hier is een krachtig schildpad-soepje opgedischt, op zijn Engelsch bereid en gekruid, en geheel wat anders dan een Duitsche of Nederlandsche ‘soupe maigre.’ Deze gedenkschriften verdienen eene plaats alom, alom, waar - slechts magen zijn - dus bij de keizers, - b.v. bij die van Rusland en Frankrijk (de ‘goede vrienden,’ vóór acht maanden geleden), bij alle groote staatsmannen en hoog edel geborenen, vooral als zij een groot, aangrijpend volks-feestmaal moeten bijwonen, waar de getrouwe ribbenbuidel niet minder werkt, en mede feestviert, dan de toastende tong, en het geestige hoofd, b.v. ter feestelijke herinnering aan de inneming van Sebastopol, en eenige dagen later (binnen kort), de glorierijke bemagtiging van Moskou, Kroonstadt en Petersburg. - Voor theologanten, vooral: professoren, geleerden, en kooplieden, en allen die aan maagpijn, wegens een zittend leven, of onderbuiksverstopping onderhevig blijven - voor allen moeten deze *kostelijke* raadgevingen meer dan welkom zijn - uitgenomen voor de geneesheeren: - dezen zullen zich over den Britschen broeder in de kunst zoo geweldig ergeren, dat wij onze Nederlandsche Hippokraten tot heil hunner zielen bidden en smeeken, om nooit, nooit dit gevaarlijke boekje aan hunne patienten, zelfs in de verte, te laten zien, - zij waren verloren. - Wij wijzen onze artsen alleenlijk naar het vreesselijk en huiveringverwekkend gesprek tusschen den allopaath en homoeopaath blz. 35-50. - Wie uwer, heeren medici! *deze* afschuwelijke bladzijden hardop aan uwe patienten of uw gezin op een winteravond waagt voor te lezen - wie daartoe den heldenmoed heeft, die verdient ook alweder een statuetje, of een monumentje, zonder of met een zwaantje - al naar believen. - Wij verwachten dat, na onze aankondiging en aanprijzing, alle lezers van den Tijdspiegel, dus al die gedaanten, welke op het getrouwelijk terugkeerende gele voor-titelblad in Saturnus' spiegel kijken, om den wille van hun *leven*, dat is eigenlijk van hunne *maag*, deze Engelsch-Sneeksche gedenkschriften zullen lezen en herlezen, en daardoor hun waarachtig heil bevorderen. - Nevens Gileads-balsempotjes - traktaatjes en zalvende orthodoxe strijdschriften, en vrome, godzalige adressen tegen alles wat er van regeringswege al te liberaal wordt voorgesteld, daar mogen *deze* wijze raadgevingen ook eene plaats behouden, waardsten! op uwe tafel of schrijflessenaar - gij zult ons later danken op beide kniën, dat wij u op dit *éénig* werkje hebben opmerkzaam gemaakt: - Nu nog een kleine proeve der bewerking ten slotte. - Hoort, hoedanig een Engelsche maag vertrouwelijk tot u spreekt:

Uit het voorgaande verhaal zal blijken, dat ik de gewone wisselvalligheden des levens heb ondervonden, en ofschoon mijn aanzijn vrij gebleven is van die buitengewone omstandigheden, waarop de romanschrijver jagt maakt, zoo heb ik echter ten minste het genoegen der afwisseling gesmaakt. Ik heb zoo wel het magere als het vette van de verteerbare, gezonde en ongezonde dingen gehad, nu eens levende als een kemphaan, dan weêr als eene Londensche musch. De folteringen van het hongerlijden heb ik nooit gekend; maar, o! hoe onbeschrijfelijk vreeselijk moeten die zijn; want zelfs een tijdelijk vergeten van den kant mijns meesters gedurende

zijne vrijerij bragt een eetlust voort, dien ik mij altijd zal herinneren. Waarlijk, de rijken des lands hebben van de Voorzienigheid een rentmeesterschap ontvangen, waaraan eene vreeselijke verantwoordelijkheid verbonden is, en wanneer er eindelijk rekenschap gegeven wordt, hoe veel posten zullen er dan niet op voorkomen, waarin hongerlijden te midden van den overvloed ten laste van den schuldenaar Rijkdom komt! Van dat bleeke en ijselijke spooksel had ik evenwel niet het minste denkbeeld, ten minste niet anders, dan het zoo even vermelde geringe uitstel, en de kleine ongeregeldheden in mijn rantsoen hadden meer betrekking op de hoedanigheid dan op de hoeveelheid.

Ik heb in eethuizen het middagmaal gebruikt, waarvan de uitwasemingen, door de ijzeren traliën stroomende, mij reeds misselijk maakten vóór den eten, en den ganschen dag daarna ongesteld. Ik heb mij in sommige der voornaamste clubs in de stad vermaakt; ik heb mij in eenige der beste restaurants in Europa te goed gedaan; ik heb al tastende den weg gevonden naar onderaardsche broeikassen in Fleetstreet, en het middagmaal gebruikt in herbergen, op spelonken gelijkende, terwijl ik mij duizend mijlen weg wenschte zoodra de eeuwige rollade werd opgezet; ik heb heerlijk gespijsd in de koffijkamers der voornaamste hôtels te Londen als op voorname badplaatsen, waar de bedienden allen zwierige heertjes zijn, die u bedienen met een voorkomen van goedwilligheid, schoon om aan te zien - die over dubbele tapijten, zonder gedruisch, als vereerders van Harpocrates, heen en weder zweven (zij mogten wel rozen in hunne knoopsgaten dragen[1)]) - die met hunne sneeuwwitte halsdoeken het voorkomen hebben van geestelijke heeren, gehuurd om over tafel het gebed te doen - die niets minder dan zilver tot fooi willen aannemen, maar die het nooit beneden hunne waardigheid achten, in de dienst van hunne lastgevers, u valsche maat voor uwen wijn te geven. Van wijnen heb ik insgelijks eene groote verscheidenheid gehad, van den Johannisberger met het gouden cachet en een Xereswijn, zoo ik mij wel herinner, Per Alta genaamd, tegen vier guinjes de flesch (!), tot den onaanzienlijken Marsala, tegen negen stuivers de halve pint. De zoete maar slappe wijnen van Italië, de zure wijnen van Zwitserland; de ligte maar geurige Rijn- en Moezelwijnen; de edele wijnen van Frankrijk, en o! inzonderheid de robijnkleurige Bourgogne, dien de zon met hare eigene lippen heeft gekust; de krachtige wijnen van Spanje, de zamentrekkende vochten van Portugal; de sterke dranken van de Nieuwe wereld niet te vergeten; deze allen is het mijn lot geweest beurtelings binnen te laten, en ik kan met gerustheid zeggen, dat ik mijn best heb ge-

1) Wetende dat onze schrijfster bestendig eene nevenbedoeling heeft met hetgeen zij zegt, zoo kan ik niet wel aannemen, dat deze zinspeling op de roos niets anders zou beteekenen dan den wensch dat de bedienden zich nog meer versieren. Ik geloof dat het volgende hierover eenig licht kan verspreiden: - 'De roos werd door de ouden als het zinnebeeld van het stilzwijgen beschouwd, omdat zij door Cupido aan Harpocrates, den god van het stilzwijgen, was gewijd, om hem te nopen de daden zijner moeder te verbergen. Van daar dat het gebruikelijk was, in feestzalen eene roos boven de tafel te plaatsen, om te beteekenen dat al wat daar gesproken werd nooit ruchtbaar gemaakt mogt worden. Het puntdicht zegt:
Est rosa flos Veneris, cujus quo facta laterent,
Harpocrati, matris dona, dicavit amor.
Inde rosam mensis hospes suspendit amicis,
Conviva ut sub ea dicta tacenda sciat.'

daan om elk en een iegelijk met die vriendelijke en warme belangstelling te ontvangen, welke eene Engelsche maag het voorregt heeft jegens alle aankomende gasten aan den dag te leggen, die behoorlijke aanbevelingen uit vreemde gewesten medebrengen. (Blz. 74-76.)

Spiritus Asper en *Lenis.*

Mishandeling der geschiedenis.

Eene beschuldiging met een aktenstuk.

Eene reine en ongerepte maagd wandelt onder de geslachten der menschen in onsterfelijken luister, waardoor zij haren rang onder de halve goden handhaaft, en nooit afdaalt tot den stand der wulpsche of ongetrouwe vrouwen, welke trachten te behagen om geprezen of gezocht te worden: eene reine maagd, eene Minerva, met helm en schild gewapend, voor wier strengen en bestraffenden blik de woeste aanvaller of gluipende wellusteling terugdeinst, en de kracht der jonkvrouwelijke zedigheid gevoelt; zij is sterk door eigene kracht, groot door de waarheid, eerbiedwekkend door hare gestalte, onoverwinnelijk door hare afkomst, en schier heilig door hare roeping. - Ongedeerd en ongeschonden staat zij te midden der aanstormende eeuwen, en heeft hare eigene tempels, altaren, en priesters.-

Deze maagd is: *de geschiedenis.*

Wat al loftuitingen zijn haar aangeboden, sedert den welsprekenden Cicero tot op dezen dag! wat al heiligdommen ontsloten, waar men haar bewierookte, en aan hare hand, en door hare hand den sluijer der verledenheid wegrukte, en de oudere wereld, als met eenen tooverslag, midden onder de nieuwe plaatste, opdat de menschheid, in dien spiegel, het volmaakte beeld eener onfeilbare waarheid zoude erkennen. - Inderdaad de beoefenaars der geschiedenis waren niet de geringste wapenknechten in het leger der geleerden; zij waren de aanvoerders, de hoofdlieden, de vaandeldragers, en werden gevolgd door den drom van dienstknechten, die alleenlijk door en uit het licht der geschiedenis, hun licht ontstaken. - Het kenmerk waardoor de geschiedenis zich boven alle andere vakken der menschelijke wijsheid en wetenschap verheft, is - de waarheid - de getrouwe, de juiste, de onpartijdige mededeeling van gebeurde zaken en toestanden ongerept en ongeblanket, onopgesmukt, die waarheid is eene behoefte, een broodsnood voor de menschheid, - ook het verledene is haar eigendom, niet minder dan het tegenwoordige, - onafzienbaar, onuitputtelijk, onschatbaar, volstrekt onwaardeerbaar zijn die tresoren, welke zij, de geschiedenis, ons opent, maar tevens bewaart, verdedigt, en

met gevelde speer en gebiedenden blik den onverlaat en roekeloozen terug drijft, die met onheilige handen haar heiligdom wil schenden, of voor het zuiver metaal der waarheid het blinkend koper der logen aanbiedt - daar verheft de beleedigde Minerva hare verpletterende stem, en werpt den roover met reuzenarm van zich af. - Immers, gij lezer van deze bladen, - waar de wijsbegeerte, in hare eigene doolhoven verward, den in- en uitgang niet meer vinden kan, en de waarheid vruchteloos aan den Ariadne-draad van spinnewebachtige systemen zoekt, waar de letterkunde den afwisselenden stempel van tijd en eeuw en geslacht vertoont, hierals overdrijving, daar als karikatuur verschijnt, hier den met bloemen omkransden giftbeker, daar het bedwelmend amfioen aanbiedt, waar de dichtkunde met droombeelden en nevelgestalten speelt, met onligchamelijke Ossians-schimmen, met optisch bedrog der geesten - daar, daar treedt de geschiedenis in eenvoudigen, onbetwistbaren, onverminderden luister tusschen hare gezusters in, en durft te vragen -: ‘wie uwer kan mij van zonde overtuigen? - Ik ben de waarheid, uitgedrukt in het beeld der verledenheid; aan mij de kroon!’-

Wie zoude de ongerepte maagd durven beleedigen, of met onkuische handen aangrijpen? - Deze vraag is reeds dikwerf niet ten onregte gedaan, en wij gevoelden ons verpligt haar weder te laten hooren; want juist omdat de geschiedenis, in hare zuivere en eenvoudige kracht, zoo hoog verheven is, heeft men haar - mishandeld - aan hand en voet geboeid, of wel gedwongen eene taal te spreken die haar nooit eigen kan zijn: de taal der *verdichting* - de taal der *partijschap* - de taal des *vooroordeels* - de taal van *godsdienstige overdrijving.* - Men heeft deze Minerva speer, helm en schild ontrukt, en in ongeloofelijke baldadigheid met de narrenkap en rinkelbel uitgedost, of wederom in het kleed eener ijdele, nieuwmodische letterkundige coquette gestoken, of eene afzigtelijke mom voorgehangen, waardoor zij onkenbaar is geworden, en naauwelijks eene plaats kon verkrijgen op het groote en breede plein der wereldsche kermisvreugde, alwaar de apen rondspringen, en de geketende beeren voor de lieden dansen, wij bedoelen: - de letterkundige kermismarkt der negentiende eeuw - die rijk is aan bonte clowns, laffe paljassen, en ellendig speeltuig, dat door de menigte, - de boeren, die alom staan te gapen, - wordt bewonderd. Voorwaar zij, de gewijde maagd, die den geheelen raad Gods op de breede geschiedrollen der verledenheid openbaart en ontplooit, zij had niet mishandeld moeten worden, - men had althans de waarheid, de waarheid Gods, geen geweld moeten aandoen, niet muilbanden, niet inkerkeren, niet tot slavin maken, niet vernederen, ontadelen, vertrappen, verguizen, om lage oogmerken te bereiken. - Was het niet reeds verderfelijk genoeg, om de gezusters Kalliope, Thalia, en Euterpe, op de stijve of slappe koord der verdichting te helpen, en daar in het publiek luchtsprongen te laten verrigten, halsbrekenswerk? - maar Klio, Klio had men ongedeerd moeten laten!

Onze letterkundige eeuw kent de mesalliance, het geheime, verbodene huwelijk met de linkerhand, der geschiedenis met den *roman.* - Daar verneemt de wereld de taal der verdichting op *die* lippen, welke niets anders

dan ernstige, onloochenbare waarheid moesten spreken, daar dreigt het gevaar, daar is de reine maagd Clarisse - geschonden. - Belgt u die voorstelling? Omvat ge met wanhopige liefde uwe legioenen geschiedkundige romans, en duldt ge niet dat men uwen overzeeschen afgod, uw' Scott, van zijn voetstuk afrukke? - Welnu, behoud uwe verdichting, wij hebben er vrede meê, en liefkoos uwe verkleede, gemaskerde, onkenbare, wonderbaar uitgedoste geschiedenis, en verklaar dat het volstrekt geene heiligschennis geweest is aan de waarheid gepleegd, om op den kloeken, stevigen, gezonden stam der geschiedenis, de loten der verdichting in te enten, en verheug er u over, ja jubel en juich, dat de ware, ernstige, dreigende, krachtige gestalten uit de ingesluimerde eeuwen, nu weder anders en liefelijker optreden, in bont en sierlijk balkostuum, in zijden kleederen, met glinsterende pailletten bezaaid, in luchtigen dans en vrije beweging, jubel daarin, dat de poëzij de waarheid heeft ingehaald, overmeesterd, begoocheld en omgekocht, en in de leer genomen, en opgepronkt naar lust en luim, en werp de dorre kronijk onder de voeten, waar het papagenosfluitje en de mondharmonika van den historischen roman u in die mate boeit en verrukt, dat ge de geschiedenis gaarne prijs geeft voor het vernuftig spel van den vlinderdichter, die de gewijde Minerva zoo gruwzaam mishandelt, dat ze eindelijk om den laatsten, beslissenden genadeslag smeekt!

Wederom heeft men de geschiedenis de taal der *staatkundige partijschap* leeren spreken - dat kostte in den beginne moeite - maar de aanhouder wint - de partijschap moest, ter bepaalder ure, de groote mannen listig, behendig, en echt oud puik farizeesch misvormen en verkleinen, zoodat de tijdgenoot de steenen zocht, om de gewaande heiligen der menschheid, eenige eeuwen na hunnen dood, uit het graf te delven, te steenigen, en hun den lauwertak van den ontvleeschden schedel te rukken - die helsche poëzij der partijschap kent de kunstgreep, om het edele tot het onedele, het verheven tot een baatzuchtig karakter om te stempelen. - Waarom heeft nog onlangs een onzer vaderlandsche hoogleeraren, die ook als priester der Osirisgeschiedenis hare heiligdommen bewaakt, zijne stem laten hooren toen men het standbeeld voor vader Bilderdijk eischte? - Waarom kookt het bloed, en vlamt het oog, en wordt de vuist gebald, als onsterfelijke en ongelijkbare vrienden en helden van waarheid, vrijheid en onafhankelijkheid des geestes, als verraders en volksbedriegers, als laffe zwakhoofden, of baatzuchtige heethoofden worden voorgesteld, en men den onschendbaren roem der vaderen aan het kittelen, en streelen, en vleijen, en liefkozen der opgewekte partijzucht ten offer brengt? - Waarom verheft zich tegen dezen laster de geheele inwendige mensch, en een geheel vaderland roept luide -: ‘Mishandelt haar niet langer, de gewijde Minerva, onzinnigen!-

Ook de taal des *vooroordeels* wordt aan de geschiedenis voorgesnapt, zoolang, totdat zij ze, - eksters en papegaaijen! - eindelijk herhaalt - maar, dan is de geschiedenis geene geschiedenis meer. - Waar de pen in gal gedoopt is door een logengeest, de Mephistopheles der geleerde wereld een' Luther slechts als den vleeschelijken, wulpschen, trouweloozen, meineedigen monnik brandmerkt, en hem, wegens

harde, en ruwe, en ongekuischte taal, die toch te veel waarheid behelst om niet verstaan te worden, onder den voet werpt, zoo als Bossuet en zijne napraters en plonderaars; - waar de geleerde, en anders zoo achtenswaardige en kundige M. d'Aubigné, den bloedigen huichelaar en protector Cromwell met een aureool omgeeft, en misleid en begoocheld door de opflikkerende puriteinsche vroomheid in brief en geschrift, den Britschen Diocletianus en koningsbeul tot een Titus of Marcus Aurelius poogt te herscheppen - ook daar erkent men de taal des vooroordeels; ziet hoe de Minerva zich buigt, wringt, worstelt, en zich afpijnt, om eene taal te spreken, die haar als met rooversgeweld uit de toegenepen keel wordt geperst!

Helaas! dat de zondenlijst nog niet voltooid is - ook de taal der *godsdienstige overdrijving* - het sektenwezen - wordt haar, de gewijde maagd, voorgelegd - de geschiedenis, de algemeene, die volstrekt neutraal en onafhankelijk van den epidemischen invloed der systemen en theoriën moest blijven, treedt nu en dan, bovenal in onzen tijd, als verchristelijkt te voorschijn - voor en met Noach, bij de aartsvaders, bij de profeten, verder bij de Philistijnen, en Moabieten, Amalekieten, Edomieten, bij de Grieken, Romeinen en Karthagers, bij de zonen van Rurik, - alom, alom moet, force majeure, de geschiedenis bepaaldelijk uit een christelijk oogpunt bewerkt en aanschouwd, iets waaraan zij, wel te verstaan, als *voor*-christelijke geschiedenis, zoo vreemd is als Nimrod aan de uitvinding der stoomwerktuigen. - Zekerlijk, 't is eene geheel andere zaak, om de verschillende stralen der geschiedenis, in het groote en allesbeheerschende middenpunt der christelijke menschen- en geestontwikkeling te laten zamenvloeijen, om de oplossing van het magtige, verbazende wonder der wereldgebeurtenis in de openbaring der goddelijke liefde te vinden en te ontraadselen, en wederom van daar, in den na-christelijken tijd, dien voortgaanden, nu belemmerden, maar toch onwederstaanbaren invloed te erkennen en als met beide handen te grijpen - aan *die* wijze van beschouwing hecht de denkende en tot Christen veredelde mensch, gaarne zijn zegel - maar de poging om de geschiedenis zelve, die uit haren aard alleenlijk de daadzaken en de feiten mededeelt, in derzelver onderling verband en zamenhang, deze kan met godsdienstige overdrijving, met het aanwassende sektenwezen geen vrede houden, zij verheft zich met kracht tegen deze geleerde inquisitie-knechten, die haar een dwangbuis willen aanleggen, en alles wat er gebeurd is bepaaldelijk in een *theologisch* of *confessioneel* licht plaatsen. - Op die wijze zouden wij eene algemeene Katholieke, of algemeene Luthersche, algemeene Hervormde, algemeene Dordtsche, algemeene Hernhuttersche geschiedenis ontdekken en ontvangen, waar de ongerepte maagd eindelijk, in plaats van met speer en helm uitgerust te zijn, met een formulierboek en een belijdenisgeschrift zoude verschijnen. - Welnu, waarde lezer! zulk een verschijnsel is werkelijk gezien - aan zulk eene mishandeling is de oude, getrouwe Minerva onlangs onderworpen geweest, en wij zullen u het overtuigend bewijs daarvan mededeelen, het aktenstuk in de korte aankondiging van een zeer merkwaardige geschiedkundige opvatting, bewerkt door een onzer aanzienlijke Hoogduitsche naburen, de eenzijdigheid en bekrompenheid van voorstelling is hier zoo

groot en treffend, dat wij u deze bijdrage tot de hedendaagsche bewerking der geschiedenis niet mogten onthouden - en de taal van den beoordeelaar wiens woorden hier volgen is zoo levend en klemmend en spijkervast, dat hij zich zonder verdere aanbeveling genoegzaam zelf aanbeveelt. - Hij spreke, en sluite tevens deze bijdrage:

‘Toen in de vorige eeuw het geschiedkundig onderzoek en de geschiedkundige wetenschap boven de oude, afgeleefde, oppervlakkig geworden leervormen eene geweldige vlugt begonnen te nemen, die, schoon in onzen tijd met het oog naauwelijks meer te volgen, bij haar zoeken naar volkomenheid zich slechts zag op zijde gestreefd door de hooge vlugt die de natuurkunde en kerkelijke wetenschap en leven namen, zeide een beroemd man, die de teekenen des tijds grondig meende te kennen: ‘Oude luidjes houden zich gaarne bezig met hetgeen hunne personen raakt, (machen gern ihre Personalien), zoodat de ontwaakte lust tot het schrijven der geschiedenis als een teeken moest beschouwd worden, dat de menschheid was verouderd en haar einde voelde naderen. Toen die man bovenstaande opmerking maakte, was er ongetwijfeld reeds onweder genoeg aan de lucht, dat in de Fransche omwenteling losbarstte; een onweder, dat nog niet uitgewoed heeft. Maar onder onweersstormen rijpt het gewas voor den oogst. Ontegenzeggelijk wordt de mensch en de menschheid telken dage iets ouder, en aldus tot den laatsten oogst, die noodzakelijk eenmaal komen moet, nader gebragt; maar uit de velden, die rijp zijn voor den oogst worden weder nieuwe zaadkorrels in de aarde gestrooid, *en zoolang* de aarde staat zullen immers zaaijing en oogst, koude en hitte, dag en nacht niet ophouden. Daar nu de schoot der aarde ten minste nog zout en steenkolen genoeg bevat, om er nog menige eeuw van te teren, naar de verzekering van onze natuurkundigen, zoo moeten wij nog een geruimen tijd op nieuwe oogsten van oud gewas en op nieuw gewas van oude oogsten hopen, en middelerwijl keuvelen over onze personen en ons geslacht, zoo als dan ook juist het *jongste* volk uit de wereldgeschiedenis, ik bedoel het Noord-Amerikaansche, in zijnen Bancroft c.s. zich op de krachtigste wijze met deze edele bezigheid van oude lieden onledig houdt. In elk geval mogen wij het in onze nieuwere historische kunst en wetenschap als *een zeker* bewijs van vooruitgang beschouwen, dat zij al het individueele der hoofd- en staats-facta uit de versplintering der stoffe, der jaartallen, enkele personen en volkeren tot één afgerond geheel zoekt te brengen en in de geschiedenis het te zamen leven van het geheele geslacht met zijne enkele organische deelen poogt voor te stellen. Terwijl het begrip van het organische, van het levendige, het middelpunt van elken tak der nieuwere wetenschap uitmaakt, terwijl elke moderne wetenschap zich rekenschap van hare betrekking tot het leven tracht te geven, is het niet meer dan regt en pligt dat de geschiedkundige wetenschap uitoefent, wanneer zij inderdaad *levensbeschrijving* der volkeren en der menschheid - *biographie en gros* - tracht te worden.

Terwijl zij nu van het opsporen en kenbaar maken der geschiedkundige *bronnen* en oorkonden af aan, door navorsching van het individueele en de beschrijving van den levensloop en het tijdsgewricht van enkele groote persoonlijkheden en natiën, voortgaande tot de algemeene voorstelling van het geheel

en de verwerking der opeengehoopte bouwstoffen in grootere wereldgeschiedenissen, op grootsche wijze haar doel zoekt te bereiken, is het zoowel behoefte als genot dat nu en dan deze of gene zijn: sta viator! (sta even stil, gij wandelaar!) uitroepe en rekenschap geve van de groote huishouding, waarin duizende krachten werkzaam zijn. Eene schets der gebeurtenissen bij wijze van overzigt, eene zamenvatting der verzamelde lichtstralen, ‘een uittreksel van alle keurige sappen, die door de aderen der wereldgeschiedenis stroomen,’ eene uiteenzetting van alle tot dus ver bespeurbare, diep verborgen draden en van den geheimen zamenhang tusschen het bestier van God en de daden der menschen, eene verwerking der opgedolvene denkensstof moet zoowel voor den man der wetenschap, als voor den man der levenspraktijk belangrijk zijn; nieuwen moed, nieuwe blijdschap, nieuwe middelen en wegen tot het doel dat hem voorzweeft zal hij vinden, en in datgeen, wat hij met moeite verwierf en nu als een zekeren schat bezit, een vasten hefboom grijpen om met zijn onderzoek verder voort te gaan. Wij juichen daarom de pogingen toe, die men in de laatste jaren van verschillend standpunt aangewend heeft, om zulk eene balans op te maken, tot welke taak ter loops gezegd zeker alleen de onbevooroordeelde rigting van eene *vrije evangeliesch-protestantsche geloofsbelijdenis* blijkt in staat te zijn. Dat die geschiedkundige bewerkingen, welke een overzigt opleveren, en voor welke Dittmar op roemvolle wijze de baan opende, zich over eene meer algemeene belangstelling mogen verblijden, bewijzen de herhaalde uitgaven, die deze werken ten deele reeds beleefd hebben. Wij spreken hier nu zoo dadelijk niet van de boeken dezer soort, welke tot het gebruik op hoogere of lagere scholen bestemd zijn, zoo als: *Chr. Hoffman's Grundriss der Weltgeschichte* (Stuttgart 1853), *O. Lange's Leitfaden zur allgemeinen Geschichte* (2te Aufl. 1852), *Chr. Oeser's Kurzer Leitfaden zur allgemeinen Weltgeschichte*, (4te Aufl. 1853), van den *Leitfaden* van den Badenschen Hofraad *Dr. Beck* (4te Aufl. 1852), maar wij herinneren aan D^{r}. Arndt's ‘*das Bewusstwerden der Menschheit, Entwurf einer Weltgeschichte des Geistes*’ (2te Aufl. 1852) en nemen inzonderheid een der nieuwste bewerkingen voor ons, die wij te regt als een eigenlijk gezegd teeken des tijds mogen beschouwen, de specifiek confessionele.

Voor ons ligt de ‘*Umriss einer christlichen Weltgeschichte*,’ die om den man die er de schrijver van is, en den man aan wien zij toegewijd wordt, reeds dadelijk veler oogen tot zich trekt. De tweede uitgave van dezen Umriss verscheen ten jare 1853 in den boekhandel van het Rauhe Haus, welke steeds zijne ondernemingen op grootere schaal schijnt te willen uitbreiden. - Zij is vervaardigd door den pruissischen Landraad Friedrich von Maltzan, en opgedragen aan Z.M. koning Friedrich Wilhelm IV van Pruissen. Welk een merkwaardig boek! De Inleiding begint met de schepping der Engelen en hunnen val, waarin ook de mensch getrokken wordt. ‘De zamenhang van gebeurtenissen, waarin de (reddende) genade Gods nevens de vrijheid van den mensch op den grooten reistogt naar de eeuwige heerlijkheid het bestuur voert, ziedaar wat geschiedenis is. - Wat de wereld gewoon is geschiedenis te noemen, is niets anders dan een *leugen.* - Daartoe dient het woord Gods in onzen Bijbel, opdat namelijk de mensch de ware geschiedenis leere

kennen. Volgens dezen splitst zich de *wereldgeschiedenis*: 1° in de geschiedenis der schepping, 2° der verzoening, 3° der heiliging.' - Ziedaar wat de schrijver zich voorstelt. Dien ten gevolge bevat het eerste deel van het werk de geschiedenis der schepping op niet meer dan - twee geheele bladen (blz. 1-4) volgens de twee eerste hoofdstukken van Genesis. Ziedaar heerlijke naïveteit en ironie met elkander vereenigd. Terwijl onze nieuwere natuurkundige hofraden, verkondigers van den absoluten geest, op het dorre heideveld hunner theoriën liever met billioenen, dan met millioenen tijden en ruimten om zich heen werpen, terwijl zij de langzame natuur-ontwikkelingen van het tegenwoordige op rekening van den wereldscheppenden geest stellen, ten einde hunne duizenden millioenen hem uit de mouw te kunnen schudden, - maakt zich de Landraad-geschiedschrijver achter zijne groene tafel, van de geheele scheppingsgeschiedenis in een kort protokol van vier zijden lengte af. Dat de zoogenaamde natuurkundige rekenkunde hare rekeningen dikwijls bijster verkeerd opmaakt en nu en dan dom genoeg den *regressus in infinitum* (terugkeer tot het oneindige) in plaats van de eeuwigheid zelve stelt, zal wel juist zijn, maar in allen gevalle staat het vast, dat er van eene geschiedenis der *schepping* geene sprake mag zijn, wanneer men geschiedenis voor het 'naast elkander staan van *Gods genade* en '*s menschen vrijheid*' verklaart! Welk eene monsterachtige dwaasheid! in eene 390 bladzijden bedragende christelijke wereldgeschiedenis het geheele eerste deel uit eene geschiedenis der schepping op twee bladzijden te laten bestaan! Het tweede deel, 'de geschiedenis der verzoening,' is een uittreksel uit de Bijbelsche geschiedenis tot op Christus, onder welks derde afdeeling de geschiedenis der Grieken en Romeinen is ingeschakeld. (Blz. 5-112). Het derde deel levert ons 'de geschiedenis der heiliging in den heiligen Geest!' 1ste Onderdeel: 'hoe bereidt de wereld zich voor, om de wedergeborene menschheid in zich op te nemen? 2de de Germaansche volken vormen christelijke rijken, 3de deze rijken komen tot een inwendig christelijk bestuur, zij worden christelijke staten, 4de de volkeren scheiden zich in hunne verschillende talen. - Tweede afdeeling: de Heer wil als het Woord bij hen woning maken (reformatie); maar zij nemen Hem niet op (de dertigjarige schijnbare geloofsstrijd). - Derde afdeeling: het ongeloof komt aan de heerschappij. De akker wordt bereid voor den mensch der zonde. - Valentijn Löscher, de *laatste* Lutheraan, sterft 1749; - Frederik de Groote en Voltaire treden op. Vóór, gedurende, en na de Fransche omwenteling zijn er nog tijden der verlenging van Gods genade (ook is er nog ruimte in het boek, om hier de afzonderlijke geschiedenis van Duitschland in te vlechten). Maar de R. Katholieken blijven verstokt; de Grieken blijven verstokt; de Calvinisten zijn in hunnen hoogmoed verstokt; de Unionisten zijn de allerverstoktsten en door toedoen van Hegel tot de ontzettende afgoderij der zelfaanbidding verzonken - Scheibel echter handhaafde de zuiver-apostolische luthersche leer tegenover de unie; hij werd vervolgd, - maar D^{r}. Huschke te Breslau ging voort op het door hem ingeslagen spoor en de Oud-Luthersche gemeente in Duitschland is nu het Zion, de aanbrengster des heils, het middelpunt van waar alle zegen uitgaat over Europa en de geheele wereld. Om *dit* volk Gods zullen zich de volken, hetzij als vrienden of als

vijanden, scharen, tot den grooten wereldoorlog; de strijdplaats voor dezen kamp is Europa, de Europesche krisis komt over de volkeren - “en men vergadert hen, en werpt hen in het vuur.” - Dat is nu de “*Abriss einer christlichen Weltgeschichte*” die zich juist van de schepping der Engelen tot aan het wereldoordeel uitstrekt.’-

Spiritus Asper en *Lenis.*

Braga.

(Naar aanleiding van: Bragiana, Humor en Satire. Utrecht, Post Uiterweer en Comp. 8°.)

Voor ruim een tiental jaren werd het publiek verrast door het eerste blad van een onder den titel van *Braga* verschijnend tijdschrift, waarvan de eerste woorden luidden:

‘Een Tijdschrift heel in *rijm!* - -

Bij den stortvloed van *berijmde* prullen en prullige *rijm*elarijen, die destijds den nederlandschen Parnas afstroomden, was er alle reden, om voor een tijdschrift terug te deinzen, dat zich op die wijze aankondigde; gelukkig echter maakten de aangehaalde woorden slechts den halven versregel uit en had men, eer men er aan dacht, reeds verder gelezen; en wat las men?

- - Wie zegt nu nog
Met schuddend hoofd, dat Holland op de flesch is?’

Dat klonk zoo vreemd, zoo prettig, zoo studentikoos, zoo anders dan al dat andere, dat men zich genoopt vond, nog verder te lezen, en men las:

‘De schatkist is misschien wat lens, - -

Het was in 1843!

- - maar och!
Wat zegt dit, waar de Muze schutsgodes is?
Zijn macht en rijkdom niet een droombedrog?
Wij leerden 't! - Maar, hoe bitter ook die les is,
Ze wierd verzoet door bondels poëzy:
Wat ons verlaat', *die* blijven eeuwig bij!’

Bij een zoo *brutaal* begin was het onmogelijk niet *nóg* verder te lezen, en wat men verder las en sedert gelezen heeft is wel lang geleden geschreven, maar tot op den dag van heden nog in geenen deele (ten minste bij sommigen) vergeten.

Ik heb dat model van satyre zien ontstaan, zien bloeijen, zien kwijnen, zien opluiken en herbloeijen en eindelijk - zien sterven. Een traan kwam mij in de oogen toen ik de laatste woorden moest lezen, waarmede *Braga* afscheid nam:

‘Braga kan niet langer mede, -
Bidt voor hem, - hij is van kant!’

Twee jaren lang heeft *Braga* den geesel gezwaaid, onpartijdig en steeds *ad rem*,

en dat onder twee geheel verschillende redactien. Ik, die zelf aan dat tijdschrift niet heb medegewerkt, heb ze beiden gekend, doch ik acht het onnoodig hier namen te noemen; het is voldoende te vermelden, dat de tweede jaargang met evenveel *verve*, misschien met nog meer wijsgeerigen humor en in allen geval met hetzelfde succès geschreven werd. En toch! een derde werd niet geleverd. Ik kan volstaan met hier dit feit te melden, zonder na te gaan, wáárom het noodwendig moest plaats grijpen.

Het overlijden van *Braga* was voor menigeen een gelukkig verschijnsel. Gedurende de twee jaren van zijn bestaan was zoo menig poëtastertje in zijn schulp gekropen, die nu weer vrijer adem haalde en op nieuw het hoofd dorst opsteken. Weer steunde zich nu menigeen ‘in alle bescheidenheid’, door ‘wélgemeenden vriendenraad’, en putte daaruit den moed, ellendige rijmelarijen aan het publiek op te disschen. Ik schrijf geen geschiedenis van de Hollandsche dichtkunst van 1844-1854, en laat het dus hier bij de bloote vermelding berusten.

Behalve bij diegenen, die *Braga* in zijn doen en laten van nabij hadden gekend, die hem waarachtig hadden liefgehad en bewonderd, werd spoedig de lastige criticus voor goed vergeten. Daar vernam men ten verleden jare op eens, dat de oorspronkelijke uitgevers het plan hadden opgevat, eene bloemlezing uit het geestige tijdschrift te doen verschijnen. Dat denkbeeld kwam mij hoogst ongelukkig voor, en toen ik later vernam, dat men er de voorkeur aan had gegeven, de nog voorhanden zijnde exemplaren voor verminderden prijs verkrijgbaar te stellen, gaf ik over dat veranderde voornemen, met opgave van redenen, onverholen mijne blijdschap te kennen.*) Ik dacht toen, dat de eigenaars hadden ingezien, welk een schat zij in die twee jaargangen bezaten, die zij, als ik mij niet bedrieg, goedkoop genoeg hadden betaald; ik dacht dat zij genoeg speculatie-geest zouden bezitten, om er hun voordeel mede te doen, - ik bedroog mij, en *Braga* werd, hetzij ‘op eene ongebonden verkooping’, hetzij onder de hand, aan de heeren Post Uiterweer en Comp. *overgedaan.*

Ik noem den naam van die firma voluit, omdat wij hier met mannen te doen hebben, die, gelijk den lezer al spoedig blijken zal, op een zeer verheven standpunt geplaatst zijn, van waar zij, gelijk *Braga* het uitdrukt:

> ‘Den stand onzer letterkunde meten.’

Die heeren dan besloten het vroeger opgevatte voornemen te verwezenlijken en eene bloemlezing of, gelijk zij het noemen, een ‘uittreksel (!) uit den schat van humor en satire’ te geven. Waar men uit een zoo ‘rijkbemaald bloemenbed’ *kiest*, moet de keuze wel zeer keurig zijn. Daar de uitgevers in hunne voorrede zelf voor die uitkipping optreden, hebben wij alleen met hen te doen en valt op hen al de verantwoordelijkheid voor de wijze, waarop zij zijn te werk gegaan, en niets bewijst ons ook, dat zij met *bevoegde* personen zijn te rade gegaan, toen zij de *Bragiana* uitgaven.

Ik zal niet te lastig zijn en laat dus den titel van *Bragi*-ANA daar, maar ik voel mij gedrongen, mij op de knieën in aanbidding neder te werpen

*) Zie *Nederlandsch Athenaeum*, ('s Grav., K. Fuhri, 1853), blz. 190, bij welke gelegenheid ik eene regtmatige hulde heb gebragt aan den te vroeg ontslapen redacteur van den tweeden jaargang.

voor de firma Post Uiterweer en Comp., die zich op een piedestal verhief, om vandáár in 1854 te verkondigen, wat *zij* nu wel het fraaist vond van hetgeen *Braga* in 1843 en 1844 gepredikt had.

Gelukkig voor die firma, dat zij alligt goed koos, omdat zij moeijelijk slecht *kon* kiezen, daar - er eigenlijk zeer weinig in den *Braga* gevonden wordt, dat middelmatig of daarbeneden is. Dit is intusschen een geluk en niets meer, al zal welligt de genoemde firma het niet als zoodanig beschouwen.

En nu ter zake. Wij vinden vooreerst eene (slordig gedrukte) voorrede, die een model van kakographie uitmaakt en in volkomen harmonie is met een paar nootjes, waarvan ik straks zal gewagen. - Ik schrijf het kernachtige slot af:

'Niemand wordt gaarne geslagen, maar een ander te zien slaan, ah c'est autre chose!

Vandaar de Bragiana. Wie er wat goeds in vindt, danke er Braga voor, of liever nog de voormalige Bragianen.

En voorts "worde ieder welgedaan en ziet niet om!"'

Dankje!

Behalve de voorrede heeft de meergemelde firma nog op blz. 3 en 8 eigen werk geleverd. - Op de eerstgemelde plaats waagt zij eene woordspeling bij den regel:

'Doet de blaauwe Beul u beven?'

door in eene noot daarbij te voegen: 'De Gids, *toen blaauw*, *nu geel*, *spoedig rood*.' Ik zal niet naiëf genoeg zijn, om te vragen, of de wakkere uitgever van *De Gids* aan de meergemelde firma de confidentie heeft gedaan, dat hij plan heeft, te beginnen met 1° Januarij, zijn tijdschrift in een rooden omslag te hullen; liever bepaal ik mij tot de verklaring, dat ik voor mij dergelijke zoogenaamde aardigheden op zijn zachtst genomen zeer ongepast en in een boekje als het tegenwoordige in allen gevalle geheel misplaatst vind. - Erger is wat wij op blz. 8 lezen; naar aanleiding van de in 1843 welligt zeer juiste karakteristiek van het toenmalig *Letterlievend maandschrift*, luidende:

'Een lummel van de straat, een stadschoolsplakmajoortjen,
Tabaksnat op zijn kin en inktvuil op zijn boordjen,
Die 't tot de deeling bragt en 't genus nominis;
Die, prijzend voor een slokje en ranslend voor een oortjen,
Belachlijk of verachtlijk is',

durft zij de noot wagen: 'Nog van toepassing, ook in vereeniging met den *Recensent.*' - Ik voor mij, die in geenen deele voor eenig maandschrift heb op te treden en in den *Recensent* nooit een letter heb geschreven, geef hier onbewimpeld mijne verontwaardiging te kennen, dat op eene zoo ongemotiveerde wijze eene dergelijke beleediging wordt aangedaan aan een tijdschrift, waarvan de hoofdredactie aan achtingwaardige mannen is opgedragen, dat even achtingwaardige medewerkers telt, en waarop bovenstaande karakteristiek *volstrekt niet* van toepassing is.

Ne sutor ultra crepidam!

Wat nu eindelijk den inhoud van de bloemlezing betreft, zoo is, gelijk boven reeds is te kennen gegeven, de hier medegedeelde schat van humor en satyre ongetwijfeld aanmerkelijk, maar wij verkeeren in het geval van iemand, aan

wien de een of andere oneerlijke of onbekwame administrateur *f* 100.000 zou uitbetalen, terwijl er minstens drie ton batig saldo te verrekenen viel. Het gevolg is, dat wij hier tot onze spijt onderscheidene geestige stukken missen, onder andere de beide meesterlijke voorzangen, waarmede de jaargangen worden geopend, de krachtige slotzangen, de - doch waartoe meer opgenoemd? veel, oneindig veel missen wij hier, dat wij bij een volledigen herdruk zouden hebben ontvangen.

Had de meergemelde firma iets oorspronkelijks, iets nuttigs willen doen, dan had zij een geheel anderen weg moeten bewandelen. Zij had den geheelen *Braga* moeten herdrukken, en voor verminderden prijs verkrijgbaar stellen, en in plaats van *hare* voorrede en *hare* noten te geven, in overleg moeten treden met de nog in leven zijnde redacteuren (die, naar men uit de voorrede moet opmaken, aan haar bekend zijn); aan deze had dan de correctie kunnen worden opgedragen, en dan zou zich het geval niet hebben voorgedaan dat, zoo als in deze bloemlezing, niet slechts reeds bestaande drukfouten onveranderd zijn overgenomen, maar er zelfs nieuwe zijn bijgemaakt, terwijl de correctien en veranderingen, die in den *Braga* zelf zijn aangewezen, geheel zijn over het hoofd gezien. Maar behalve dat, had men dan die nieuwe uitgave met belangwekkende aanteekeningen kunnen verrijken en ophelderen. Al wist het geletterd publiek in 1843 en 1844 misschien wel, op wiens gedichten *de Jongens mijmering, treurig Haantje, een Minnedicht onzer dagen*, en zooveel andere juweeltjes parodiën waren, het is voor een ieder thans niet even gemakkelijk, dit nog na te gaan, en een *Braga*, met letterkundige aanteekeningen verrijkt, zou dus een zeer welkom geschenk geweest zijn, dat op een goed debiet had kunnen hopen.

Overigens heeft de verschijning der *Bragiana* mij ten minste dit genoegen verschaft, dat ik er aanleiding in heb gevonden, den mij dierbaren *Braga* nog eens voor de honderd en- zooveelste maal te doorbladeren, en in de hier voorafgaande regelen op nieuw te doen blijken, hoe groot mijne bewondering is voor zijne echt geestige kritiek, die ook in onze dagen zoo hoog noodig zou wezen.

T.

'*s Gravenhage*,

16 November 1854.

Mengelwerk.

De gedenkschriften van een vlinder.
(Memoires secrètes).
(*Vervolg. Zie Tijdspiegel* 1854, II, *bladz.* 222.)

II.

Wij hadden, en welligt de lezer mede, den moed reeds opgegeven om ons vlindertje weêr te zien; van dag tot dag bleef het venster op de schrijf-, deze is de strijk-, mangel- en provisiekamer der *ziel* - open, maar niets verscheen; enkele groote bromvliegen kwamen somtijds af en aan; toen weefden de herfstachtige spinnekoppen hunne zilveren draden, nog iets beter dan Brusselsch kantwerk, om de ramen heen, daarop kwamen de winter-, hagel- en regenbuijen. - Wij begonnen onzen geheimzinnigen gast weder te vergeten, of moesten vooronderstellen, dat hij elders eene betere ontvangst had gevonden dan aan onzen schrijflessenaar, in de laatst verloopen maand September. - Aan dergelijke teleurstellingen raakt men op gevorderden leeftijd gewoon, en wordt er althans niet boos of gramstorig over; maar laat alles blaauw, blaauw, dat is: de menschen, de menschen, de vlinders, de vlinders. - Onverwacht was ons derhalve, een paar dagen geleden, de verschijning van het praatziek, en onderzoeklievend en dartel vlindertje (waarom wij nu stellig gelooven dat het een *vrouwtjesvlinder* is), dat zich weder aan de buitenzijde van ons venster, 't geen op den tuin uitziet, vertoonde, en slechts even met de sneeuwwitte vlerkjes tegen de ruiten aanklopte; naauwelijks was het raam, dat door de togtlatten eenigzins klemde, open gedaan, toen onze Pythagorische gast binnenfladderde, en zich juist weder op dezelfde plaats nederzette, waar zij vóór twee maanden had gezeten, en ons hare bevindingen (dit woord niet in den theologischen, orthodoxen zin te verstaan) mededeelde. - ‘Welkom, welkom, gewenschte verschijning,’ heette het van onze zijde, ‘gij houdt trouw uw woord, ik had u reeds, met verlof gezegd, uitgeschrapt, en dacht dat de gure winterdagen u welligt....’

HET VLINDERTJE: ‘U welligt even als de menschen aan hunne beloften on-

trouw zouden maken? - niet waar, neen, mijn goede heer! wij zijn nog niet zóó gecultiveerd om onze beloften opzettelijk te verbreken, zoo als uw geslacht - laat ik u zeggen, dat ik in de laatste weken mijne bezoeken en menschenstudiën tamelijk vlijtig heb voortgezet, en niet stil was, maar dapper rondvloog, en uwer gedachtig bleef sedert onze eerste kennismaking, toen ge u zoo bereidvaardig hebt getoond om mijne “Lebenserfahrungen,” “mémoires,” “essays on men and women,” op te teekenen; - gij hebt mij daardoor eenigzins verpligt. - Apropos! hoe is het met die recensies afgeloopen, waaraan ik u toen werkzaam vond, en u zoo onbeleefd stoorde?’

‘Waarde vlinder! die zijn later behoorlijk afgewerkt en ter bestemder plaatse aangekomen; uwe bijdragen zullen wij gaarne in de pen nemen, en ons verheugen uw vlinderbezoek en vlinder-philosophie te hooren, wij zijn juist dezer dagen eenigzins verlegen om bijdragen voor....’

HET VLINDERTJE: ‘Ei, ei, wordt daar de noodkreet van den schrijver reeds gehoord? Gelooft ge dan dat ik mij hier vertoon in al mijne eenvoudigheid en onschuld, om, de hemel verhoede het! hier of daar eenige blanke kolommen te vullen, in een hongerig en om maandelijksch levensbrood blaffend tijdschrift, of een mijner menschenstudiën in de groote goocheltasch en gistenden maagzak van eenig letterkundig mengelwerk te stoppen, opdat ik u het werk alzoo gemakkelijk make? - Vriendlief! gij hebt u daar versproken, ik ben hier niet gekomen om uit de ruime menschenschool te klappen, en dan dezen of genen letterkundigen bedelmonnik, zonder de drie kloostergeloften (een redacteur, bedoel ik), de altijd ledige maag te vullen.’

‘Ach! getrouwe vlinder, verschoon mijne opregtheid, en belge het u niet, dat ik u juist verzoek om uwe kaleidoskopische visioenen aan een tijdschrift op te dragen, dat uwer waardig is. - Wij beloven u wel geen driemaandelijksch honorarium, maar toch eenige eerbewijzen, b.v. *uw* portret naar het leven, door den heer Last of Gerkens, en een lofklinkend gedicht er nevens, of wat ge wilt, als ge ons hier maar bijstaat, - gedoog dat ik uwe vertelling wereldkundig make.’ - - Hier scheen het vlindertje een geluid te laten hooren, alsof het diertje glimlachte, - 't bewoog zich heen en weêr, klapte zachtkens met de doorzigtige vleugeltjes, en hernam -: ‘Welnu, toegegeven, - mits - dat is de voorwaarde zonder welke neen - gijl. zegt in leelijk latijn - de conditio sine quâ non - waarop ik toestemme - mits gij alles letterlijk, zoo als ik het u verkies op te geven, mededeelt, en niets verandert of terughoudt.’ - Wij stonden een oogenblik onzeker, in hoeverre het veilig ware, om deze gevaarlijke voorwaarde onvoorwaardelijk aan te nemen - eindelijk zijn wij toegetreden. - - ‘Ja, wij beloven u, zeer waarde vlinder... -’ Wacht even, was het antwoord, - leg eerst uw regterduim en regtervinger op uw schrijfpen, en de linkerhand op uw hart, en zweer bij alle vlinders om getrouw te blijven aan uwe belofte.

‘Wij zweren!’-

‘Welnu, schrijf dan zoo als wij u zullen dicteren, maar liefst wat duidelijker dan gij gewoon zijt, met die fatale stalen pennen, waarmede gij slechts halve of kwart letters krabbelt, en de arme letterzetters wanhopend, en den redacteur woedend maakt, - en weet dat gij, en niet ik, voor al uwe misstellingen en fouten verantwoordelijk zijt -

(Hier bleek het dat het vlindertje een zeer scherp oog had, en het handschrift naar waarheid beoordeelde). Zijt gij gereed, welnu:

Ik besloot om mijne studie der menschenwereld niet uit boeken of anthropologiën te putten, veel minder uit romans, ook al niet uit preken of stichtelijke handboeken en traktaatjes, maar linea recta, regt op den man af, uit den mensch zelven, zoo als ik hem vond te midden zijner aardsche beslommeringen - dat is, heer secretaris! een naar en onbehagelijk woord: - beslommeringen - 't slommert en sluimert zoo, schrijf er voor in de plaats: bezigheden - besognes, waarbij gij of niemand echter bepaald behoeft te denken aan de Besognekamer in den Haag - bezigheden, - hebt ge dat? - Een mijner laatste spionnages en verkenningen op het groote terrein was in een der hoofdsteden, - nu, zie mij niet zoo vragend aan: - *waar?* dat behoeft hier niet gezegd - hoofdsteden - heb ik gezegd, - alwaar ik de lange en woelige straten doorvloog, hoog in de lucht, vreezende iemand beneden op straat door mijne vlugt te belemmeren, en zelve schootvrij wenschende te blijven. - Wat een gewoel en geloop en gedraaf en gedruisch beneden mij, terwijl ik, geheel vrij, op de hoogte der tweede of derde verdieping voortzweefde, naar het een of ander openstaand venster uitziende, waar ik mijn sketchbook kon voortzetten, en eenige of meer menschenbeelden naar de natuur en het leven opnemen. - Ik vloog ergens binnen, waar het groote venster, met kostbare spiegelglazen, op een reet stond, zoo als men zegt, juist ruim genoeg om mijn teeder en tenger ligchaampje een doortogt vrij te laten - ik bevond mij in een ruim, wel verlicht schrijfvertrek. - Gewoonlijk is er in die vertrekken een muffe, ongezonde, nare lucht, vooral als de geleerde heeren of schrijvers nooit laten luchten, en sterk rooken en dampen - de pestwalm dezer eeuw, waartegen ik, onschuldig diertje, en veldbewoner niet bestand ben, en zoude sterven tegenover een gloeijenden tabakskrater - hier was het beter. - Ik zag een man of heer, voor eene verbazend groote, met groen laken bekleede schrijftafel gezeten, en nevens hem lange, breede tafels, opgehoopt met langwerpige gedrukte papieren, allen met reusachtige letters aan het hoofd, en boven dat gezegeld met blaauwe, ronde zegelmerken; telkens kwam er een persoon binnen, een soort van adjudant, met een nieuw langwerpig monsterblad, vele onder kruisband, en wierp dat den geleerden schrijver toe. Deze had eenige versche drukproeven voor zich, en scheen uit al die geheimzinnige bladen en dokumenten een eigenaardig werk zamen te stellen, en greep regts en links heen, uit die papieren aanhalende geheele zinsneden of berigten. - Mijne nieuwsgierigheid - of schrijf: weetgierigheid - hebt gij het? - werd grooter en grooter, toen de adjudant telkens een bundel der langwerpige papieren, behoorlijk aangestreept, wegrukte onder de handen van den auteur, en ter deur uitsnelde, nu deze met eene heesche gebiedende stem schreeuwde -: ‘Jan, als de drommel naar de drukkerij - en dan hier de proeven.’ - Waar bevond ik mij? ja waar? nevens een letterkundige? een minister? een recensent? een ambtenaar die de belastingbiljetten afgeeft? - neen, mijn vriend! ik werd weldra uit den droom geholpen - ik zweefde boven den gewijden en rijkgevulden schrijflessenaar van een *courantier.* - Een courantier! Voor die soort

van menschen had ik een zeker aangeboren respect. - Een geheel land met millioenen inwoners heeft aan zulk een sterfelijk mensch oneindige verpligting: zij, - de courantiers - schrijf verbeterd: *journalisten*, - zijn de ware en gepatenteerde geschiedschrijvers van hunnen tijd: de Herodotussen, de Thucydides - ('t enkelvoudig is hier genoeg, schrijver!) de Liviussen, de Nepossen, de Humes, de Gibbons, de Macaulays van den dag, de onschatbare nieuwsboden en praatvaârs voor honderdduizenden, die de courant verslinden met eenen politieken geeuwhonger, - ja, de geheele wereld is een echt winstgevende, welbeklante courantenwijk, de groote steden zijn de hoofdgrachten, de kleinere landen de achterbuurten, - alom verschijnt de courantier als de raaf voor den politieken, uitgevasten Elias; hij is ruim zoo noodzakelijk in het maatschappelijk verband, als een minister voor de eeredienst, of een inspecteur, die door een legio onder-inspecteurs eigenlijk volstrekt overtollig is - hij moest ten minste een jaarlijksch tractement van een minister, van een professor in de Nederlandsche geologie, van een aartsbisschop trekken, en er door getrokken worden; - de weldaad, welke hij dagelijks aan talloozen bewijst, is boven mijne, boven uwe berekening en lof - met één woord: leve de courantier!

Ik zweefde werkelijk boven het hoofd, het peinzende, zwoegende, kritische hoofd van zulk een eigenaardig zeldzaam wezen. - Ik zag op welk eene wijze deze mensch met eene ongeloofelijke snelheid, stoomvaart, met eenen enkelen adelaarsblik, uit den toevloed van buitenlandsche dagbladen, een wonderbaar binnenlandsch mozaïekwerk vervaardigde, - '*men* meldt, *men* zegt, *men* schrijft, *men* verzekert, *men* berigt, *men* verwacht' - dit onschatbare: 'MEN,' dat alle mogelijke verantwoordelijkheid op eenmaal opslokt, is het tooverwoord voor dezen grooten man des tijds, waar hij zijne duizendtallen voorjokt, voorliegt, voorbeuzelt, voorgoochelt, is hij volstrekt *niet* verantwoordelijk, hij is daaraan evenzoo onschuldig, als ik, de vlinder, of gij, mijn geheimschrijver. - Toch bemerkte ik bij mijne studie van dezen hoogstgewigtigen persoon, dat ook hij zijn lijden en leed draagt zoo als alle Adamskinderen. - Ik zag zijne magere, knokkelachtige vingers beven, zijn voorhoofd met rimpels overdekt, zijne wenkbraauwen zamengetrokken, waar hij, bij de lezing der verschillende dagbladen, op blijkbare *tegenstrijdigheden* stuitte, en deze historieschrijver van den dag eenen anderen, ook van den dag, regelregt en allerbrutaalst, infaam, in het aangezigt tegensprak - ik zag, hoe de arme geplaagde auteur, met stuiptrekkende, zenuwachtige bewegingen, nu de *Times*, dan den *Moniteur*, dan de allerliefste geplunderde *Indépendance*, nu het *Journal de Pétersbourg*, dan de *Weener Lloyd*, tusschen zijne vingers kneep, en worstelde op dood en leven, zoo als Jakob met den Engel, om het officiëele artikel, waarnaar de drukpers hijgde, zamen te stellen; somtijds stoof hij radeloos op van zijnen zetel, hief de gesloten vuist bedreigende omhoog, en als een journalist ooit tranen kon storten, 't ware hier geschied. - Wederom beknelde hem een bijzondere angst, zijne kaken werden aschkleurig, waar hem van eene bekende, geachte, en ook wel eens *gevulde* hand, eene politieke, redenerende bijdrage werd toegezonden, met de beleefde en dringende bede om dadelijk geplaatst te worden, waarmede de auteur, die even als sommige echte en valsche edelgesteenten, altijd 'à jour'

is gezet, zich volstrekt niet vereenigen kon, naar zijne opinie - hier moet de lijder bukken, en met een diepen zucht en verbleekt gelaat, heet het - ‘o, Jan! dat stuk moet vooraan, en dan de andere berigten.’-

Vrolijk en helder daarentegen straalt zijn oog, ik bemerkte dit zeer duidelijk, waar de groote en zwaarwigtige, de beslissende rubriek der *advertentiën*, die doodonschuldige couranten-dessertschoteltjes, worden opgedischt. - Hier verdween op eens het brullend zevenhoofdig monster der hoogere of lagere politiek, hier kwamen de mild bijdragende stadgenooten met hunne splinternieuwe kinderen, sommigen door Gods goedheid; in den Heere ontslapen betrekkingen; met hunne afgebedene huwelijken - met hunne verkochte huizen, percelen en huwelijksaanvragen, - zoo lief en weldadig aanrukken, en riepen den glimlach om den mond van onzen held, - dan, dan is alles geneutraliseerd, en dan, om de kroon hier op te zetten, de schier ‘goddelijke Revalenta, de hemelsche Hollowaypillen,’ die altoos even als de maan, de zon, en de datums, de schulden, en de zonden getrouwelijk terugkeeren, - en halve kolommen vullen. - O, daar, daar ten minste, erkent de courantier dat hij de weldoener is van zijnen tijd, dat hij duizenden aan de tering en onderbuiksverstoppingen ontrukte, en nu, wonderbaar! verschijnt als een medicinae doctor op het allergewigtigste schutblad van het onschatbare papier, dat nog versch gedrukt, en wel en behoorlijk gezegeld, stad en land zaligt, - en als het afgebeden dagelijksch brood allerwege wordt gevraagd: - ‘Heer! geef ons de dagelijksche courant; want anders sterven wij!’ - Gedurende eenige uren heb ik den wakkeren journalist bespied, en mij innerlijk verheugd, dat er ook op aarde menschen gevonden worden, die zich tot aller heil, aan *zulk* een moeijelijk, dikwerf ondankbaar, nooit geëindigd werk, durven toe te wijden, die zoo veel verantwoordelijkheid op zich nemen, die zoo moedig en krachtig met de oppositie in het renperk treden, om de lans, dat is: het contra-artikel, te breken, - menschen, die de verspreide stralen der politieke lichtstof in hun prisma te zamen vatten, of wel dag aan dag, van primo Januarij tot ultimo December, ons de chambre obscure der groote wereld voorhouden, - en nooit, nooit, nooit, nooit uitgepraat, nooit geheel afgedrukt, of nooit uitgeput zijn, of kunnen zijn, maar eindeloos weder beginnen om nooit te eindigen, - le commencement sans fin, en la fin sans commencement!-

Ontroerd en met verhevene gedachten, zoo als een Pythagorische vlinder die kent, vervuld, verliet ik het schrijfvertrek van den courantier.

Buiten was het guur en winterachtig, - de menschen liepen op straat met Amerikaansche republiekeinsche overschoenen, veelkleurige regenschermen, of beter, regenbeschermers, dikkere jassen en verstoorde aangezigten wegens den winter - alleenlijk bleven de makelaars, kruijers en vischvrouwen, in de groote stad, tamelijk welgemoed, onder den invloed van het barre weder - ook mijn teeder jonkvrouwelijk vlindergestel was lijdende, daarom besloot ik, na het eerste bezoek u medegedeeld, zoo spoedig mogelijk, elders goed en veilig onder dak te komen. - Door eene onverklaarbare sympathie bewogen, zweefde ik op en neder, langs en over een klein, onaanzienlijk huis in

een der achterbuurten; door de geopende voordeur zette ik den koers omhoog; want de duffe benedenkamers, de benaauwde spreek- en insteek-kamertjes staan mij tegen - ik vlieg dan overal tegen aan, en 't is daar meermalen zeer smerig en stinkend. - Andermaal werd mij op dien dag het lot beschoren om een mensch, schrijvende aan een tafel, te zien, op een klein, donker bovenvertrek, waar geen haard of kagchel was te vinden, en alles het voorkomen had van *zeer* onbemiddelde bewoners. - De eenzame, dien ik hier bespiedde, was omringd met tal van boeken, verschillend van vorm en omvang, waaronder vele woordenboeken; op en onder de tafel lagen boeken, ja zelfs eenige op het versleten beddegoed, in de bedstede, terwijl oude pijpen, oude stokken, oude hoeden, oude kleederen, in verbazende ordeloosheid, het ‘stil leven’ van eenen geleerden letterkundige voltooiden. - Bleek en mager, met borstelig hoofdhair bedekt, gehuld in een volstrekt afgeleefden, voormaligen kamerjas, waaraan juist even zoovele knoopen ontbraken, als er noodelooze knoopsgaten waren, - zat de kluizenaar te schrijven, - en hoe verrassend was het voor mij, dat de niet ergdenkende literator-Antonius (de *kluizenaar*, niet de *Romeinsche* keizer) luide sprak met zichzelven, en mij daardoor eenen blik vergunde in zijn zieleleven. - Vreemde en onzamenhangende taal heb ik vernomen, welligt door u, die hier verder ziet dan een onschuldig vlindertje, te ontraadselen. - De magere man hield een oogenblik op, en wreef de koude, roode handen hard tegen elkaâr, en blies er even hard op om ze te verwarmen - zeker vruchteloos - toen begon hij binnen 's monds te murmelen: ‘koud, koud, afschuwelijk koud, en nog geen geld genoeg verdiend voor een mandje steenkolen - laat ons zien: zes uren vertaald: drie gulden per vel, maakt, anderhalf vel, dezen morgen, - vier gulden vijftig - daarvan moet betaald - (hij rekende op zijne roodblaauwe vingertoppen na) - aan den bakker, aan den slager, aan één en een half pond boter, drie paar schoenen gelapt, en vier overhemdjes gewasschen - schoolgeld - huishuur - o jeminé, alweêr te kort, komaan, oude Cornelis! versleten huurpaard, aan het werk, vertalen, vertalen maar, totdat gij er bont en blaauw van wordt. - Was het nog maar een ander werk, maar die ellendige stijl, die goddelooze volzinnen, - droog, droog, zoo droog als gort, - daar moet gij, arme sukkel, uw tijd, uw leven, uwe krachten aan wijden - daarvoor zóó te leven’ - De bleeke man wierp de pen weg, en stond op eenmaal, met een duister gloeijend vuur in het oog overeind: - bloedgeld, bloedgeld! waarom mogt ik niet, gij goden der menschenwereld! Dii omnipotentes! als een boerenknecht, een wilde, een Indiaan, een Irokees, een Samojeed, geboren worden? waarom mij het lot toebedeeld, om - eindeloos, eindeloos - te vertalen! O Sisyphus-banneling! o Tantalus-bladbekladder! onderaardsche goden staat mij bij - en geeft mij warm eten, warme handen, en eene warme ziel, bij dit zieldoodend ijs-werk! - O! vrouw en kind! om u te voeden, zal ik nog, al vertalende, op mijn stoel, met een onvertaalbaren volzin in de pen, eens den laatsten adem uitblazen, en stokstijf hier zitten, en men zal mij begraven, - en, de hemel zij geprezen! ik zal niet *meer* behoeven te vertalen, - ik zal dood zijn en rusten en warm worden in het

hemelrijk - maar vrouw en kinderen - zij - zij - zij! - De arme mensch beefde en trilde, en er rolden heldere tranen over zijne ingegroefde wangen. - 'Is dat mijn leven! mijn leven, barstte hij uit, en wierp zich op den krakenden stoel neder - voor mij die smachtte naar het licht der wetenschap! daar mijn Homerus, Shakespeare, Schiller, Göthe - Horatius! maar ik mag u niet aanzien, niet genaken, niet aangrijpen, niet meer zien - letters kaauwen, - duizenden letters, - dikke, vreesselijk dikke boeken - vampyrs voor de ziel - vertalen, - en dan het zuur verworven geld voor altijd weêr in dat Danaïdenvat daar beneden - in die Curtius-kolk van het huishouden - altijd geld, altijd honger, altijd koude - altijd leven en treuren - en met een, na deze tragische alleenspraak, kraste en vloog de pen weder over het papier. - Ik stond bij dit treurig lot van een letterkundige, mijn vriend, verslagen, en vermoedde niet, zulk eenen tweeden Hiob in eene groote, welvarende hoofdstad te ontmoeten - ja, ik zag den bejammerenswaardigen mensch met eenen vreesselijken ijver schrijven, alleen verklaarbaar door verkleumde ledematen en eene ledige maag. - Een geheel eigenaardig soort van lijden dacht ik, een *letterkundig lijden*, waarbij de ontkluisterde, de ontwikkelde geest, in zulke boeijen geprangd, zich diep ellendig, verlaten gevoelt, juist omdat hij meer behoefte heeft aan onbelemmerd leven en vrije vlugt. - Geloof mij, dat mijne vlindernatuur, zeer medelijdend van aard, door dezen patient in het groote wereld-hospitaal diep is getroffen, en ik hem zoo gaarne die vrijheid had vergund, welke mij ten deel is. - Met eigenaardige gewaarwordingen verliet ik het kleine, sombere, armoedige vertrek, en herademde weder in de buitenlucht, hoewel uw stadsdampkring mij niet bevalt, en ik levendig naar mijne groote buitengoederen verlang. - Leg nu, sprak het vlindertje, uw pen weder neder, ik heb u genoegzaam bijgestaan voor het tijdschrift, of hoe gij dat ding noemt, waar mijne gedenkschriften welligt zullen worden opgenomen. Intusschen, vriendlief, nu wij eens begonnen zijn, heb ik plan om dapper vol te houden, en beloof u menig winterbezoek, zoodra ik ergens weder wat heb opgesnapt, dat ik u toevertrouw; zoolang mij vergund is om de rol van spion te spelen, zult ge mij dikwerf genoeg wederzien. - Ik ben zoo gelukkig, om alom zonder introductie of belet vragen, mijzelven te introduceren, en waar ik scherp en naauwkeurig rondkeek en ten bezoek was, behoef ik niet met de digestie- of indigestievisite achter aan te komen. - Bovendat zie ik de lieden allen onbemerkt; want wie slaat acht op een vlinder, die geen rang in de maatschappij of titel bezit? - en nu vaarwel, ter gelegener of ongelegener ure verschijn ik weder aan uw schrijflessenaar, en verzoek u daar een plaatsje open te houden,' - waarop ik het venster beleefdelijk buigend openschoof, en mijn waarden, kleinen, witten gast naoogde, die weldra over de daken der huizen wegvloog, en zoo als wij wenschen (of liever - vermoeden) - in het volgende jaar nog wel eens zal terugkeeren.

Spiritus Asper en *Lenis.*

Uit oudooms blaauw zakboekje.
I.
De voorbijgangers.

Aanteekeningen.

> The proper study of mankind is man.
> POPE.
> (Vrij vertaald:)
> De eene mensch, achter de ruiten zittende, mag den anderen begluren.

Ik heb ergens gelezen dat een der prinsen van Frankrijk, buiten dat een ‘dauphin’ bijgenaamd, een groot en bijzonder genoegen vond om te Parijs, op den Pont neuf - de voorbijgangers te beschouwen en te begluren - en er zijne opmerkingen over maakte. - Eene zonderlinge liefhebberij, zegt ge, die niet veel batig saldo geeft, en zonder *dat* saldo helpt alles niets. - Bepaald waar! als koningen, vorsten of grooten der aarde, niets anders deden dan kijken en anderen nakijken - kwamen ze niet te regt, en de volken mede niet; maar doodeenvoudige burgerlieden, zoo als wij, mogen aan dergelijke onschuldige afleidingen en versnaperingen toegeven: - dat hindert niemand. - Eigenlijk kan ik mijzelven geen rekenschap geven, waarom aan mij zulk een eigenaardig genoegen hier beneden in dit jammer- en tranendal geschonken wordt, - alleenlijk om naar de voorbijgangers op straat te zien, hen te bespieden, te volgen zoo ver dat mogelijk is, gezeten aan het raam mijner voorkamer. - Is het menschenen broederliefde, belangstelling in mijne natuurgenooten, om ze van nabij even slechts te zien komen of gaan, mij voorbij stappen? Is het de fatale zucht, aangeborene recensentenerfzonde, om hen te - kritiseren? - Is het zoo behagelijk, omdat hier eene altoosdurende verscheidenheid is? - of een spel der fantazij, om zich telkens met dien voorbijganger te vereenzelvigen, en te gissen wat hij wil, of doet, of deed, of begeert, of denkt? - Is het eene soort van physiognomische dolce far niente, om uit gang of gebaar en gelaat op te maken, wie deze of gene is, die daar op de kleine steentjes, met versnelde of langzame schreden, mij voorbij spoedt? - Beste lezer, ik begrijp hier mijzelven niet, zoo als dit meer gaat, en gij uzelven mede niet altoos wèl begrijpt, maar - eilieve - misgun mij het onschuldig genoegen niet om mij - achter de groote vensterruiten - te amuseren - met de voorbijgangers; mogelijk zal *dit* blad uit mijn sketchbook voor u epidemisch worden - en gij zult zeggen, - ‘wel laat ons die grap - (maar, mannetje! - 't is meer

dan een grap) - ook eens hebben.' - Geef mij uwe hand - ga hier naast mij zitten voor het venster - zóó, dáár - zie nu toe, zoo als ik gewoon ben - we zullen te zamen een weinig filosoferen over - de voorbijgangers.

Gewoonlijk komen de menschen omstreeks het midden van den dag, uit hunne doppen, kraaijennesten, en kluizen, en kelders, en woningen, meer geregeld in het licht. - Eene groote stad is een waar mierennest van tweebeenige gedierten, die elkaâr voorbij draven, zich voortslepen, zwoegen, wurmen en tobben onophoudelijk. - Zie die duizendtallen beenen: lange en korte, stevige en zwakke, kinderbeentjes, magere oude-mannetjes beentjes, teedere vrouwenbeenen, gespierde mannenbeenen, altemaal: stap, stap, stap, straat op, straat af - brug op, brug af - alles de noodzakelijke wet der beweging, het volkomen werktuigkundig organismus der heupgewrichten, knieschijven, enkels, voetzolen - en op die tallooze, bewegende beenen, altijd evenzoo vele ligchamen rondgedragen, altijd voortgedragen, en wederom in dat ligchaam een denkend brein, en een geweten, en een gevoelig hart, en eene onsterfelijke ziel, - duizendtallen, door vleesch, en been, en spier, en vezel, en huid omkleede en omjaste voortdravende, gejaagde, wandelende, 'onsterfelijke zielen!' - Zoo, zoo begroet ik, als van een hooger standpunt, mijn voorbijgangers, ik poog en tracht in de eerste plaats om ze te nivelleren, gelijk te maken, waterpas te houden. - Bij die voortsnellende menschen zie ik, door de gescheurde lompen, de armzalige jurken, en verschotene jakjes, en de grove wambuizen, en het fijne laken - *in* den mensch - werp ieder die mij daar op weinige schreden voorbij gaat, een stillen zegengroet toe -: 'heil u, waarde onsterfelijke ziel! gij nog altoos hier beneden voortgedragen op een zoo sterfelijk en verschillend beenenpaar!' - Verrassend en opwekkend is de cosmopolitische gehalte van mijne beschouwing. - Te regt zegt men: ''s Heeren straat,' ''s Heeren weg,' en niet der menschenweg of -straat. - Zie, daar stapt een echt voornaam heer mij voorbij, de hals in een stijve witte das gecelluleerd, met een breedgeranden aristokraat op het hoofd, in best fijn zwart laken gehuld, met jouvins om de zekerlijk zeer blanke, sneeuwwitte, porceleinen vingers, met sierlijk afgeronde nagels aan de toppen voorzien, met de glimmende laarzen, en welligt dáár in den borstzak een portefeuille met banknoten en muntbiljetten, - een echt groot en rijk heer, en deze ziet nu ernstig, fatsoenlijk, deftig, regt voor zich uit; want twee geoorloofde gebaren, welke hij op straat, als voorbijganger, ook ten mijnen gerieve, mag maken, zijn: het gracieus afnemen van den hoed, en het sierlijk, zelfs zacht-welluidend snuiten van den neus: andere gebaren of bezigheden of onbehoorlijkheden op straat zijn streng verboden. - Welligt kent hij mij, mij, die achter het glas zit te gluren - en misschien dat een groet mij te beurt valt; - maar, neen! de groote heer stapt, met geregelde, regtlijnige passen, altijd op de kleine steentjes, verder, - en wie weet waar hij aan denkt? - Juist achter dezen - een andere voorbijganger -: kent gij dat geslacht van sterke wezens - welke men, vooral in de handelsteden, met een veelbeteekenend woord, 'sjouwers'

noemt? - het woord is zoo juist gekozen: - menschelijke sleepdieren, pakezels, menschen die eigenlijk uit ééne enkele groote, rekbare, verbazend sterke spier, een sjouwersspier, zijn zaamgesteld, bij wie de gewrichten, de wervelbeenderen, de eindelooze rol van een hijschblok spelen - zij gaan gewoonlijk voorbij zonder den omslag, het kaptorie, de redoute van rok of jas, in den gestreepten, rooden of blaauwen hemdrok, op den rug ‘het groote kruis’ (zij zijn ook ridders, maar van achteren) van den draagband, - die tevens als zinnebeeld van het ‘levenskruis’ kan dienen, de grijzen, versleten (deftige) korte broek - hofkostuum - met losse opperbroeksbanden - de zware, overal gelapte wollen kousen, de geweldig gezoolde schoenen, die evenmin het glimmend schoensmeer kennen, als de maag van den eigenaar het smeer van eenen weelderigen maaltijd, - op het hoofd - een verwarde en wilde hairbos, dikwijls even verward en wild als de gedachten en voorstellingen in het hoofd, onder het hair, in de schaduw van een pet of een pets gelijke. Ziet daar onzen tweeden voorbijganger - eigenlijk loopt of stapt hij niet, hij zeilt, laveert op de groote straatsteenen, met kromme kniën, en slingerende armen, nu aan bak- dan aan stuurboordszijde, - hij loopt, zelfs onbeladen, nog altijd sjouwende - en hij is ook niet zwaar beladen, deze heer der schepping - welligt een paar centen in den zak - en een oude blikken, ongeschilderde, met gaten voorziene tabaksdoos van overgrootvader, waarin beste knaster van 30 cents per pond, een boerenzakmes met rood heft in een oude, vuile, stukkende schede - dit is alles, waarmede de man beladen zal zijn, als wij ons niet vergissen, - en zoo sjokt en sjouwt en zeilt hij juist achter den heer zoo even gezien - en ik geef een der groote glasruiten, waar achter ik hier zit te kijken, ten beste, als ge u niet met mij bij dit verschillend tweetal eenigzins aangegrepen gevoelt, en het contrast erkent. - O hoe gaarne zoude ik zien, dat ze, hoewel zeer zacht en niet te hard of lomp, elkaâr even tegen het lijf liepen, zich staande hielden hier juist voor mijn vensterglas, en dan eens met elkaâr gingen praten - en redeneren - en ik er onzigtbaar achter. - Wat zouden die twee broeders, die twee Godskinderen, die twee christenmenschen, achterneven van denzelfden grootpapa Adam, elkaâr te zeggen hebben! - - maar zoo iets is in deze wereld en op mijne gracht niet praktikabel. - Wij moeten ze dus maar stilletjes laten voorbij stappen -: dezen naar zijn groot, rijk huis, genen naar zijn duister, muf en vochtig keldertje, in een der achterdwarsstraten.

Over het algemeen hebben mijne voorbijgangers iets zwaarmoedigs, eene uitdrukking van een zeker bijzonder lijden op hun gelaat - welligt dat dit ontstaat door het gedurig overdenken der dagelijksche bezigheden, beslommeringen, de onzekerheid van den afloop van het dagelijksch-brood-werk, of de drukke, de aftobbende par-force jagt des levens. - Duidelijk meen ik dit te bespeuren; hoe verder het echter op den dag komt, tusschen 8 en 11 ure, zien de menschen er anders, beter en meer opgeruimd uit; nog niet naar ligchaam, ziel en ***geweten*** (groot cursief, dadelijk, slaaf letterzetter!) afgeleefd, beter dan tegen het midden van den dag. - 's Avonds is het, ondanks de gaslantaren, die voor mijn

stoep brandt, *gelukkig!* te donker om de passanten te zien - o! ik beweer dat die avondgezigten er weder geheel anders uitzien dan de morgen- en middagaangezigten. - Op menig menschengelaat staat bovendien, voor mij ten minste, allerduidelijkst te lezen, dat het daar binnen, onder dien frak, rok, of twijfelaar, niet pluis is, dat er kwaad broeit; die gejaagde tred, dat schuw heen en weder zien, dat nedergeslagen oog, als een voorbijganger, nommer twee, den eersten aanziet, dat zenuwachtige trekken met de armen of de vingers - jongens, jongens! 't beteekent niets goeds. - Op verre na de meeste voorbijgangers zien ernstig en beredeneerd - het arme - teleurstellende - stoomende - zondige - leven te gemoet, ook op straat. - Onder de tien voorbijgangers zijn er zekerlijk zeven, die mij onwillekeurig herinneren aan des Apostels uitspraak: ‘van doornen in het vleesch,’ en ‘de vuistslagen des satans!’ Zeldzaam zie ik den eenzamen voorbijganger glimlagchen, of regt vrolijk kijken. - Dit verschijnsel neem ik somtijds waar, als er op eens, na een zware regenbui, een zonnestraal doorbreekt, of als mijn voorbij snellende buurman, omstreeks half vijf ure, van het slagader-gebouw met pilaren, het heiligdom van Mercurius, terugkeerende, een goeden dag - (goed is hier zoo veel als goed-geld) - had gemaakt, of waar mijn tobbende en dravende en stil lijdende natuurgenoot, door een voornaam heer, of eene aanzienlijke dame, onverwacht wordt gesalueerd - dan komt het stereotype ‘glimlachje’ op het aangezigt, dat zelfde bekende glimlachje, 't geen gewoonlijk op de visite, op den nieuwjaarsdag, of als er eene nieuwe voordeelige commissie wordt opgegeven, of als een onverwachte, wanhopige rekening wordt betaald, of als men eene indigestie heldhaftig heeft overwonnen en verdreven - gezien wordt! - O joost! welk een volzin voor u, mijn voorbijgaande lezer, - waaraan gij u ergert, - waar zeker aan den numerus en het rythmus meer ontbreekt dan aan de waarheid. - Er zijn echter sommige voorbijgangers die bijzonderlijk onze - gij zit immers nog wel nevens mij, mannetje-lezer? - onze opmerkzaamheid trekken, de brave menschen die ook op straat, bewegende de twee beenen voorwaarts, een groot behagen *in* en *aan zichzelven* hebben, en dat ten onzen genoegen en gerieve op allerlei wijzen openbaren - dat geldt de twee geslachten -: het sterke en het schoone geslacht - die lieden, jongelingen bovenal, die zoo welopgevoed en fatsoenlijk en goed levens-gescholierd zijn, dat ze al marcherende, met de handjes, de voetjes, en het hoofdje, juist de meest bevallige en gracieuse bewegingen maken, die de armen in de behoorlijke sierlijke golving laten hangen, de voetjes altijd buitenwaarts zetten, zoo als de dansmeester hen dat leerde, en met ongeloofelijke behendigheid alle plassen, en kwaadaardige vuiligheden op straat ontwijken, die, als eene uitzondering op de lijdende, wandelende en loopende menschheid, een zeer vriendelijk aangezigt behouden, al stormt en sneeuwt het hard en harder, die u overtuigen dat zij, op de gewone of gedwongene dagelijksche marschroute, zichzelven inderdaad niet vergeten, en zeer goed weten dat zij zijn wie zij zijn, en hoedanig zij door de lieve wereld nevens hen op straat, of nevens hen achter de vensterruiten, beoordeeld worden. - Bovenal nemen wij oudere en ook jongere vrouwtjes - lees: dames - waar, die met een zeer snoeperig

mondje, en heen en weêr bewogen hoofd of kopstukje, en zeer elegante, trippelende dans - straat - passen, zoo vervuld met haar eigen figuur blijven, dat ze somtijds in deze verleidelijke ‘Selbstschau’ de bekenden vergeten te groeten, en iemand vlak tegen het lijf zouden loopen, wanneer men niet zoo menschelijk en beleefd was om even uit den weg te gaan. - Sommige voorbijgangers hebben de vreemde en onverklaarbare gewoonte, om tamelijk luide met zichzelven te spreken, ook op de kleine of groote steentjes, voortgejaagd door lief en leed: als men hen niet hooren kan, ziet men toch hoe zij de lippen openen en binnen 's monds alleenspraken, zoo als Cato en Hamlet of Gijsbrecht, houden, - deze lieden, verklaart men immers ‘zullen eens een harden dood sterven’ - vanwaar deze spreekwijze? welligt omdat het geweten hier, even als eene vervuilde maag, de booze, kwade, onverteerbare stoffen, door de keel, langs de tong, over de *lippen* stuwt? wie het vatten kan, die vatte het! Ik heb ze, als mijn venster des zomers geopend was, meermalen beluisterd, die zelfpraters - zoo hoorde ik eens een heer in het voorbijgaan murmelen -: ‘verduiveld, dat is een klap - de integralen drie percent lager!’ - een ander, omstreeks het middaguur -: ‘och lieve Heertje, straks te huis, bij de vrouw, weêr koud dor vleesch en opgebakken aardappelen!’ - een ander: ‘dat is verkeken, jufvrouw Truitje was alweêr uit, en had mij toch beloofd om....’ een ander -: ‘die drommelsche Piet! hij heeft me alweêr zes gulden van mijn patroon aan het biljart uit den zak geklopt.’ - Uit dergelijke boosaardig afgeluisterde alleenspraken laat zich op zielkundige gronden eenigzins de gemoedstoestand der verschillende murmurerende voorbijgangers opmaken.

Nog iets, eer ik dit wijsgeerig hoofdstuk eindige, en er u stellig een vervolgdeel van beloof -: de voorbijgangers zijn zoo kwaad niet, en zoo slecht niet, en zoo zondig niet, als gij ze maar eens een kwartier uur kondet en wildet volgen op den voet - waarlijk niet! - Hoort gij het niet hoe deze aanzienlijke man, die daar langzaam, en voornaam deftig voorbij stapt, tot die havelooze, arme moeder, met een half naakt, bleek, ziek, zwak kind op den mageren arm, zegt, op een hoogst beleefden, fatsoenlijken, zelfs orthodoxen toon, zeer zacht en naauw hoorbaar: ‘vrouwtje, houd me niet op, ik heb ***Niets*** (voor den drommel, hier dat woord groot cursief, letterknecht!) ik heb *niets* - als ik weêrkom’ - of die andere man, tegen iemand, welken hij wegens vele redenen gaarne dadelijk van den wal zoude werpen - aldus: ‘Ik heb de eer je te salueeren, mijnheer!’ waarbij gevoegd wordt een verbazende glimlach en hoedafnemingsboog van ten minste vijf en negentig graden - of die dame daar, tegen eene andere dame, met een heel lief, dik, rood, blozend kind achter haar, getorscht door het kamermeisje -: ‘och heden, lieve, beste Charlotte, ben jij daar! - wat een engelachtig kind! och hemeltje, wat een dotje van een kind!’ terwijl zij gisteren avond die zelfde lieve Charlotte, op de soirée, voor alles wat leelijk is had uitgemaakt, en over het kind met het waterhoofd onbarmhartig gelagchen. - Ziet, de menschen zijn wel zoo boos en kwaad niet, beste lezer! maar 't is toch misschien wel goed, dat wij in deze gegeven omstandigheden hen enkel - als voorbijgangers - leeren kennen en beoordeelen, en niet al

te ver met hen meêgaan - en nu ga ik met u eens achter mijn vensterruit opstaan, - foei, wij zouden stijf worden - wacht even, met uwe permissie, de stoel is nog warm, ga niet zitten, over een maand is hij weder koud. - 't Ga u goed, het beste! - adieu!

Spiritus Asper en *Lenis.*

Reis-indrukken, herinneringen, ontmoetingen, enz.

op een Uitstapjen naar Engeland, in de Lente van 1854.
(*Vervolg. Zie Tijdspiegel* 1854, II, *bladz.* 395.)

II.

In mijn eersten epistel heb ik meer met u over de passagiers op het dek gekout, dan over onze medereizigers in de kajuit. Niets is natuurlijker. Het schilderachtige was aan de zijde der landverhuizers en de welwillendheid en voorkomendheid evenzeer, als men ten minste ons reisklubjen uitzondert en de vrienden, die er zich bij hadden aangesloten. Of zoudt gij denken, dat b.v. die vriend van Hongarijens voormalige diktator, die dezen in Londen een bezoek ging brengen, mij niet op de gedachte bracht van Beets geestige type in den Haarlemmerhout, door wien de benaming van Nurksch het burgerrecht heeft verkregen? Bij mij werd het althands duidelijk, dat, zoo Kossuth even terugstootend stuursch van gelaat mocht zijn, als deze Duitscher met zijn Bivalva-voorkomen (cf. de Studententypen), de keizer van Oostenrijk zijn bewonderingswaardigen en verdienstelijken ‘mededinger naar de kroon van den H. Stephanus’ evenmin moet hebben kunnen verdragen, als men beweert dat eene andere Majesteit het gezicht van een zijner ministers kon uitstaan. Wat mij aangaat, ik zou Kossuth liever bestempelen met den naam van een onbaatzuchtigen vriend zijns geboortegronds. Maar hoe 't zij, de misschien voor Kossuth hartelijke vriend maakte op ons allen een slechten indruk, en het gezelschap van den welsprekenden vaderlandslievenden Hongaar zelven, op wien de oogen van Europa eens waren gevestigd, ook als op den bevrijder van zoovele onderdrukte protestanten, zou, mij ten minste, een genot zijn geweest, en zijn bleek zielelijden teekenend gelaat zou mij duizendmaal meer hebben aangetrokken dan die gesnorbaarde oliekop met diepliggende oogkasten. Wat toch ook de vriendschap van of voor een groot man de opmerkzaamheid op zich doet vestigen! Had die zoon van Duitschland niet in betrekking

gestaan tot hem, die met kardinaal *Wolsey* in Shakespeares *Hendrik* VIII heeft kunnen uitroepen:

> 'k Stond op het toppunt mijner grootheid. 'k Snel
> Nu van de middaghoogte mijner glorie
> Ten ondergang!

wie op de boot zou dien man eenige aandacht geschonken hebben? En toch bewees hij door zijn bezoek minder wisselziek te zijn in zijne genegenheid dan de menigte, die nu Kossuth, den gevallen leeuw, lastert, Kossuth, wiens eerlijkheid boven verdenking is verheven, daar hij een vergeten en schier armoedig leven in Engeland heeft verkozen boven een bestaan van overvloed en gemak in dat onbegrijpelijke Amerika, hetwelk de voorstanders der vrijheid vergoodt, maar in zijne nabijheid daar alleen vrijheid schijnt te dulden waar zij strookt met de begrippen van zijn eigenbelang. De Yankee verzaakt zijn afkomst van John Bull niet - al zong ook Bryant, de Amerikaan, zoo schoon van de vrijheid, die tweeling met den mensch is geboren! O praktijk! o theorie! Maar ik vergeet, dat ik u Londen moet binnen voeren, uit de monsterloods van de ‘Katharinedocks’ waar ik u al pratende lang genoeg vertoeven liet.

Onze bagaadje was spoedig opgeladen - als gij naar Londen gaat, neem dan nog minder mede dan ik: gij zult er u wel bij bevinden; want de ‘cabdrivers’ te voet wedijveren met de ‘cabman’ *per excellentiam* in zucht tot afzetten. De heer M., de zoon, die zoo beleefd was ons hier op te wachten en vervolgens te geleiden naar de *Spread Engle Inn*, niet verre van de plaats der landing, had ons aangeraden den betrekkelijk korten weg derwaarts te voet af te leggen. Gevolgd door den Londenschen kruier, waren wij weldra op weg. Was onze opvaart van de Theems, wat het uiterlijk van Engelands hoofdstad betreft, teleurstellend, niet minder viel ons de city bij de eerste binnenkomst tegen, al liepen wij den Tower, de plek, waar zoo veel bloedige dramas werden afgespeeld, om en het uitgestrekte gebouw der Munt voorbij om de Grace church street te bereiken. Één ding trok echter onze opmerkzaamheid: er vloog juist een spoortrein van den *Blackwall-railway* over onze hoofden heen, terwijl we een straat doorkruisten om een allernaauwst en somberst hulpbureau van den onderzeeschen telegraaf op te sporen, door welks metalen draden de tijding onzer overkomst naar Holland zou worden overgebracht, - welk bericht bij de onzen in minder dan een kwartier uurs aan huis was bezorgd; maar dit vreemde schouwspel was ook het eenige merkwaardige - de vreeselijke drukte in de straten uitgezonderd. - Doch toen wij het hôtel bereikten, werd ons daar eene verrassing geschonken, den hartelijken bloedverwant waardig, die ze ons bereidde. Het was hem niet genoeg ons in Portsmouth te ontvangen; hij wilde ons welkom heeten in het hôtel waar zijn vader steeds verwijlde als hij Londen bezocht, en dat den zoon daarom steeds boven al de nieuwere logementen bleef boeien. Om dien trek alleen zou ik hem moeten liefhebben; en ook daarom zou mij de *Inn* nog duizendmaal liever zijn geweest, al had zij zich ook duizendmaal minder schilderachtig aan ons voorgedaan, en mij niet zoo menige herbergbeschrijving van Dickens verwezenlijkt. Voormalig bureau der bijna overal verdwijnende *stagecoaches*, was zij voorheen de verzamelplaats van reizigers gedurende den geheelen dag; was haar open binnenplein, waarboven een overdekte soort van brug de beide vleugels van het huis

verbindt met naar verschillende kamers geleidende galerijen, steeds opgehoopt met bagaadje, en klonk de in het achterste gedeelte zich verschuilende houten en allerschilderachtigste stal van het gehinnik der vurige paarden, welke men er nu slechts als bij uitzondering aantreft. Toch moet gij niet meenen, dat alles in het gebouw niet comfortable is, al verklaar ik den ingang voor bepaald somber, en al acht ik het geheel op minder weidschen voet ingericht dan de hôtels in het Westend of zelfs maar in Fleetstreet of het Strand; maar de beef-steak en de gebraden zalm, de ale en de sherry zijn er even goed als ergens in geheel Engeland, al was de genoemde visch voor een Hollandsche tong pikant genoeg; maar de bediening geschiedt er evenzeer met knechts in zwarte rokken en witte dassen en de rekening wordt er u evenzeer op een zilveren blaadtjen aangeboden; maar de haard brandt er even lustig in de April-maand als overal, terwijl hij die u bediende u misschien vriendelijker groet als gij hem zijn footjen geeft - eene gewoonte die in het aristokratische Engeland alom heerscht, 't zij gij in Londen, op Wight, of in Oxford dineert, ja zelfs maar een *luncheon* gebruikt in den snijderswinkel bij uitnemendheid, die te Hampton *Mitre Inn* tot uithangbord heeft en welks eigenaar hoogst ongepast den naam van Goodman voert. John Bowring, over wien wij Hollanders ons na 1830 wel eens beklaagd hebben, omdat hij na de Belgische revolutie, geheel anders over ons land dacht, dan toen hij ‘rozen van Bataafschen grond door Britsche rozen heen wou vlechten’*) - John Bowring heeft zich beklaagd, dat wanneer hij in ons land te dineeren werd gevraagd, de uitnoodiging even goed had kunnen gedaan zijn met de bewoordingen: ‘kom mijn knecht een gulden brengen,’ maar het komt mij voor dat de gulden bij eene gelegenheid als de laatste geschonken, rationeeler is dan de heele of halve shilling afgeperst, daar waar men zijn diner *betaalt.* Ik zeg echter, 's lands wijs, 's lands eer, en noodig u liever uit met mij uit onze bovenkamer een blik te slaan op de straat. Hebt gij ooit zulk een gewoel aanschouwd? ooit zulk een geraas vernomen? Zie eens die geele, blaauwe, groene, roode omnibussen, zij verdringen elkander schier: ik tel er met één oogopslag acht. Let op! die daar zullen in elkander haken en op dien *costermongers-car* tuimelen. Geen nood! Op een stuivertjen af weten die koetsiers - in Holland zou men hen voor heerenkoetsiers groeten - elkander te mijden. Daar zijn weder zeven omnibussen bijeen, en welk een vreemd twee-wielig rijtuig mengt zich daartusschen met den koetsier achterop gezeten even als op een nar, maar veel hooger! Al weder nieuwe toevoer van rijtuigen, 't is als met de drie Fanchons in het stukjen van dien naam: er komt geen einde aan. Wordt gij niet moe van er op te kijken? 't Verveelt mij niet - maar de vigelante staat voor de deur, die denzelfden weg moet inslaan als die file van rijtuigen, welke allen hetzelfde doel hebben: het station van den Brightoner en zuid-oostelijken spoorweg aan gindsche zijde der rivier, en wel over de Londenbrug. Ik spoed mij naar beneden, werp nog een blik op het hôtel, om het voor-

*) Zinspeling op een gedicht van Bowring, wiens *Batavian Anthology* verdient algemeen bekend te zijn, gelijk zijn Brieven over Holland, Friesland en Groningen:

I wandered in your fields - I found
Sweet flowers, and said: ‘I'll gather them;
Batavian roses shall be bound
With roses reared on British stem.

komen er van mij diep in het geheugen te prenten, stap met mijn drietal bloedverwanten in de vigelante en *ventre à terre* - ho, ik wil zeggen, iets minder hard dan de spoed door deze woorden uitgedrukt, maar toch duizendmaal sneller dan wel ooit een vigelantepaard voor een Hollandsch vervoermiddel van dien naam geloopen heeft, bereiken wij het stationsgebouw, waar een verwarring heerscht van talen en menschen als in de dagen van Babels zucht om zich tot de waereldstad van die dagen te verheffen. Gelukkig, dat onze Portsmouthsche neef hier thuis is, want terwijl hij zich van ons moest verwijderen, staan wij als verloren te midden dier massa van individus, zonder te weten waarheen, tot mijn oog valt op een policiebediende, van wiens rok en kraag het met zilver geborduurde *interprète* u toeroept, dat hij u tot tolk kan verstrekken, en die ons terecht brengt uit dien doolhof van bureau-rotondes, kamers, gangen en *water-closets.* Onze bagage is in een oogenblik verdwenen. Waarheen? Wij hopen naar den goederen-waggon, ofschoon wij niet het minste bewijs bezitten, dat wij *luggage* bij ons hebben, wij hopen dat onze koffers niet zullen verdwaald zijn naar een of ander pakhuis bij Londensche dieven in gebruik, welk denkbeeld ons gelukkig niet invalt om ons gedurende den vier uren langen sporentocht te kwellen. Op een kruiwagen geladen is ons boeltjen uit ons oog verdwenen. Is de door geen nommer of kleeding zich kenmerkende oplader een eerlijk man, dan komt het terecht op de plaatse uwer bestemming; behoort hij tot de verachters van het ‘gij zult niet begeeren uws naasten goed’, dan hebt gij er een laatsten blik op geslagen; want al stond er ook uw naam twintig maal op geschreven, gij zoudt zoo gelukkig niet wezen als ‘de heer die zijn koffer kwijt was.’ En zeker zou ik een weinig zenuwachtiger zijn geweest dan onze vriend van Lennep toen hij te Salisbury vernam: ‘uw bagaadje en gij zijn gescheiden,’ wanneer *mij* die tijding bij de aankomst in Engelands trotsche zeehaven ware bericht geworden. Men heeft zich dan ook in Engeland bitter beklaagd*) dat men bij dezen spoorweg geheel aan de kansen van het lot is prijsgegeven, en evenzeer heeft men het der direktie verweten, dat in zulk een naauw station het werk onmogelijk naar behooren kan worden verricht - altijd wel te verstaan naauw station voor een Londensch, waar gewis tienmaal meer passagiers aanwezig zijn dan in een Hollandsche stad op de drukste reisdagen. Wat dus de orde aangaat zal men van andere stations kunnen leeren, b.v. het Paddingtonsch (dus genaamd naar dat gedeelte der stad, maar beter, het station van den grooten westerschen spoorweg) waar tusschen de plaatsen der eerste en tweede klasse een middenvak is ingericht voor de bagaadje, of anders de regeling aan onze stations zich ten nutte kunnen maken. Het best echter is, ik herhaal het, slechts één koffer op reis mede te nemen en die bij zich te houden, waartoe veelal de ruimte bestaat, gelijk wij dit deden bij onzen terugtocht langs de zuid-westelijke lijn. Naauwelijks waren wij een oogenblik in een rijtuig der tweede klasse gezeten - dat is op houten banken, tegen houten leuningen met een uitzicht door niet al te groote ramen, en dus vrij wat minder comfortable dan de derde klasse op onzen Hollandschen spoorweg - of de kondukteur blies in den hoorn en wij gingen met Engel-

*) Vergelijk Bohns Pictorial Handbook of London, 1854.

schen spoed langs een lijn, die daags 8 treinen heen en er even zoo veel terug ziet snellen. In een oogenblik, na langs daken en millioenen schoorsteenpotten van *Bermondsee's new town* te zijn voortgevlogen, begroeten wij aan onze linkerzijde het kristallen reuzenpaleis van Sydenham, dat zich van de hoogte waarop het zich verheft, door de avondzon beschenen voordoet als een monsterdiamant; weldra, en als om een kontrast te leveren, snellen wij in vreeselijken vaart door een aantal tunnels, en toch duurt het soms vijf minuten eer wij het uiteinde er van hebben bereikt. Nu begroeten wij Croydon en het om zijne wedrennen beroemde Epsom, en dan weder vliegen we door krijt- en leembergen, wederom afgewisseld door heerlijke landgezichten en landhuizen, totdat het bevallige Brighton ons uitnoodigt eenige minuten te pleisteren, daar wij in een anderen trein naar Portsmouth zullen voortstoomen. Wij hebben juist zoo veel tijd om van den berg, waarop we stilhouden, een blik te werpen langs die mijlen lange glooiing van straten en lusthuizen, die hunne lachende en grillige gedaanten in de zee spiegelen, daar, waar men voor negentig jaren niets anders aantrof dan eenige weinige visschers, die hunne netten droogden op de klippen, waarop de zee al meer en meer de gebouwen had gesloopt, die eindelijk geheel waren verdwenen. Hoe het ons leed deed, dat de tijd ons niet vergunde, al ware het slechts een uur, te verwijlen in die bevallige badplaats, die de Londensche koopman zich des zomers tot buitenplaats kiest, waaruit hij des morgens naar zijn kantoor vertrekt en werwaarts hij des avonds terugkeert, om de frissche zeelucht te verwisselen voor de dompige kantoorlucht in Mincinglane, Fenchurch street, Paternoster row of eenige andere straat der *city.* Wij beklaagden het ons te meer te worden voortgejaagd, omdat de schoone stad *Bright-Town*, met hare meer dan 50,000 inwoners, zich werkelijk in dezen oogenblik zoo boeiend voordeed, dat het ons een wezenlijk leedgevoel was, ons te moeten spenen van dat onvergetelijk gezicht. Verbeeld u een sedert weinige jaren geheel verrezen stad, gebouwd uit de best gevulde beurzen, met huizen tegen en op een glooienden berg gelegen, aan welks voet de zee af en aan vloeit, tegen wier geweld de stad zich heeft omgordeld met een bazaltkaai, terwijl op eenigen afstand daarvan op het natuurlijke strand een aantal kleine vis schers vaartuigen voor anker liggen, als zoovele bewijzen van haar voormaligen oorsprong, en misschien op dezelfde plek, waar weleer een straat van honderden huizen door de golven verslonden werd. Stel u die hier en daar met een wit zeil afgeteekende zee voor, groen gekleurd en met gouden vonken betint, door de liefelijkst glanzende avondzon, die de huizen doet vonkelen van rood goud, terwijl een helder blaauwe lucht boven ons het vergezicht verhoogt - en gij hebt een maar half gelijkende *Umrisz* van een der schoonste stadsgezichten, die zich aan mij ter genieting aanboden. Wij brengen der stad met weêrzin onzen afscheidsgroet en snellen een *refreshment-room* binnen - Engeland zonder zulk een ververschingsplaats is een onding - en worden uitgelokt om al het cierlijk en uitlokkend ten toon gestelde, dat onder den naam van ‘refreshment’ zich maar denken laat, in oogenschouw te nemen, in het specie van kleine glazen paleis - maar kunnen er naauwelijks onze kop koffi nuttigen, want reeds roept het getoet van den hoorn des kondukteurs ons

om onze reis te vervolgen, en weldra zitten wij weder even zacht als op de schoolbanken in de dagen onzer jeugd, terwijl de vrienden zich beklagen hunne cigaar niet te mogen opsteken, maar ik integendeel mij innig verheug, dat het vrije Engeland in dit opzicht de vrijheid der menschen belemmert, om namelijk met Nicoos kruid alom de lucht te verpesten. De tocht gaat over het algemeen een weinig minder snel dan tot aan Brighton, en ik beken dat ik er wel zoo rustig, schoon niet minder hard, door zit (in 't voorbijgaan, neem nooit anders in Engeland dan de *first class*), wel zoo rustig, zeg ik vooral nu ik van mijn Engelschen neef hoor, dat hij des morgens, toen hij naar Londen spoorde, even als verreweg de meeste reizigers, een *insurance-ticket* genomen had, ingeval er een ongeluk onderweg gebeuren mocht. Het nemen van zulk een verzekerings-kaartjen is aan de overzijde van het kanaal, waar een botsing op een spoorweg niet tot de wonderen behoort, regel. Zoo had een mijner kennissen, die dagelijks van Hampstead per Londenschen en Noord-Westerschen spoorweg naar zijn kantoor in Fenchurchstreet vertrekt, een ‘ticket’ voor een jaar, hetwelk hij met £1 betaalde, en waarvoor zijne familie, bijaldien hij door een ongeval op den spoorweg omkwam, £1000 zou erlangen. Sta mij toe, hier om de *curiositeit* een tarief in te lasschen van de verzekerings-maatschappij op spoorwegen, die bij afzonderlijke akte van het parlement is opgericht, een millioen tot kapitaal en Old-Broadstreet te Londen tot bureau heeft.

Een kaartjen voor een enkele reis, onverschillig welken afstand, kost:

3 pennys ter verzekering van £1000, in een rijtuig der eerste klasse,
2 pennys ter verzekering van £500, in een rijtuig der tweede klasse,
1 penny ter verzekering van £200, in een rijtuig der derde klasse;

Een retour-kaart wordt afgegeven tegen het dubbel hierboven opgegeven bedrag.

Voor een periodieke kaart, geldig op alle spoorwegen, en in een rijtuig van iedere klasse, betaalt men:

om te verzekeren:	{ £1000, premie 20 shillings per jaar,
om te verzekeren:	{ £200, premie 5 shillings per jaar,

Polissen om zich te waarborgen tegen spoorweg-ongelukken, worden nu toegestaan voor vijf of tien jaren:

om te verzekeren:	{ £1000 voor 5 jaar, premie £3, 10, 0,
om te verzekeren:	{ £1000 voor 10 jaar, premie £6, 0, 0.

Ook kan men voor zijn geheele leven assuranties nemen tegen betaling naar gelang van zijn ouderdom, of bij jaarlijksche betalingen volgens een afdalende schaal, waarvan het bedrag is vermeld in de prospektussen der maatschappij, die aan bijna alle spoorwegstations verkrijgbaar zijn.

In ieder geval zal het geheele bedrag worden uitbetaald ingeval door een spoorweg-ongeluk de geassureerde er het leven bij inschiet, en eene in evenredigheid billijke vergoeding ingeval van persoonlijk letsel. Verzekeringen voor eene enkele reis kunnen gesloten worden aan alle stations, die voor een of meer jaren of wel voor het leven, alleen met de provinciale agenten en op het bureau zelve.

Maar *revenons à nos moutons*, dat wil zeggen tot mijn onverzekerd tochtjen zelve, hetwelk onder het genot van nieuwe tafereelen werd voortgezet, en hier en daar gezichtspunten opleverde als ons Gelderland te genieten geeft. Het bevallig aan de zee gelegen Shoreham was spoedig voorbij gestoomd even als Worthing.

Maar nu begon ook de avond meer en meer het voor ons oog ongewone landschap in schemer te hullen, en nog voor dat wij aan het station te Arundel stil hielden, was het donker geworden, zoodat we van het daarop volgende Chichester bijna niets en van Havant in 't geheel niets zagen. Kwartier over negenen kwamen wij te Portsmouth tamelijk moede aan, maar in gespannen verwachting een deel dier familie te leeren kennen, die wij nooit van aangezicht tot aangezicht hadden gezien, doch waarvan de leden, die wij kenden, ons naar de kennismaking der overige zeer deden verlangen. Een vigelante stelde ons terstond in de gelegenheid om het laatste te verwezenlijken; door de vestingwerken aan de landzijde rolde zij de stad binnen en eenige minuten later had ons de gastvrije woning op ‘de parade’ opgenomen, als of wij er geheel ons leven een deel van hadden uitgemaakt, en in mijne gedachten dankte ik de uitvinding dezer eeuw, die de afstanden had weten te verkorten, en waardoor wij binnen 31 uren uit Rotterdam waren overgevoerd tot aan een der zuidelijke uithoeken van Groot-Brittanje, om welke te bereiken uit Londen, men voor een twintig jaren meer dan een geheelen dag reizens met de diligence behoefde. Onder de feestdronken waarmede wij dien avond elkander begroetten, behoorde er ook een aan de uitvinding, die steden en landen tot elkander doet naderen, terwijl de gedachte ons streelde, dat de onzen in den Haag nog voor het middagmaal met onzen gelukkigen overtocht bekend waren. Is het wonder dat ik mij, na zulk een drukken dag dankbaar, doch vermoeid, ter ruste legde?

Ik ontwaakte den volgenden morgen ten vijf ure, en ik durf wedden, dat gij nooit op die wijze zijt gewekt. Een kanonschot en daarop gevolgd trompetgeschal waren mijne wekkers, zoodat ik een oogenblik in den waan verkeerde, dat ‘the Russians,’ waar geheel Engeland den mond van vol had de Oostzeevloot hadden overmeesterd en nu de haven aanvielen, - maar daar het bij die ééne losbarsting van het geschut bleef en de trompet niet verder werd gestoken, sliep ik weder in, om geheel gesterkt te zijn voor het genieten der nieuwe tooneelen, die ons wachtten. Uitgerust van al de vermoeienissen van den vorigen dag, begroette ik het *breakfast*, waarop ik de oorzaak vernam van dien donderenden morgengroet, dien men mij zeide, dat telken ochtend uit de vesting wordt gebracht en bekend staat onder den naam van dagschot. Op dat schot wordt dan een schetterend of rommelend andwoord gegeven door den trompetter of den tamboer voor de hoofdwacht, die, tegenover de woning van Nederlands consul te Portsmouth gelegen, het fraaie van de stad niet verhoogt. Ook belemmert de daar pas opgeworpen borstwering het uitzicht uit de onderste verdieping van het huis, waar wij onzen intrek hadden genomen. Ten vorigen jare kon men nog vrij den blik slaan in de zee, en ieder schip zien voorbij varen, dat uit of in de haven stevende. Het weder was op nieuw verrukkelijk schoon, en lokte ons terstond uit om de stad voor een gedeelte te gaan bezichtigen. Onze eerste tocht liep langs de wallen, vanwaar wij menig treffend uitzicht hadden op de even veilige als uitgestrekte reede van Spithead, terwijl wij ons overtuigden, dat de telkens uitgebreide en nu al wederom versterkte vestingwerken van den zeekant, een kluifjen zouden zijn

voor ieder die het zou wagen ze aan te tasten. Men zou misschien evenzeer voor Portsmouth het hoofd stooten als voor het tot nog toe onoverwinnelijke Kroonstad, al had men ook niet in Portsmouth zelve gebluft, gelijk Napier, die, terwijl ik dit schrijf, op zijn terugtocht is uit de Oostzee, met de sleutels van het vernielde Bomarsund, maar zonder iets in het minst te hebben kunnen uitrichten tegen den sleutel van St. Petersburg, - hetgeen wij in Holland noemen: met de kous op den kop thuis komen. Ik betwijfel het dan ook, of hij wel met zooveel *cheers* zal worden verwelkomd, als waarmede hij werd begroet, toen hij van het hoofd dezer zeehaven naar de vloot vertrok, die juist een goede veertien dagen vroeger het anker had geligt, nadat de koningin die vlottende bolwerken van haar eiland in oogenschouw genomen had. Hoe gaarne zoude ook ik getuige zijn geweest van dat onvergelijkelijk trotsche schouwspel, misschien alleen overtroffen door het spiegelgevecht, den 11 Augustus 1853 op deze reede gehouden. Nu lag daar slechts één linieschip, *The Nile*, dat wij den volgenden dag zagen vertrekken, en welk vaartuig een regement voetvolk had aan boord genomen, hetwelk nu was vervangen door het 79ste Bergschotten. Die Enakskinderen zien wij daar juist naar het exercitieplein marcheeren in hunne schilderachtige kleeding, en voorafgegaan door in het wit gekleede muziekanten, die een even opwekkenden als harmonieuzen krijgsmarsch uitvoeren. Op de wallen stonden wij een oogenblik stil bij een der honderd-en-acht kanonnen, waarmede vroeger de *Royal George* was gewapend, en welke in 1743 gegoten een - en - vijftig ponder in 1834 is opgevischt, blijkens het opschrift op het affuit, uit hout van het verongelukte vaartuig vervaardigd, dat bijna tachtig jaren op den bodem der zee gelegen heeft. Nog altoos wordt in Portsmouth en op Wight de herinnering levendig gehouden aan het noodlottig vergaan van genoemden prachtigen driedekker, die bij het schoonste weder met man en muis in de diepte verzonk. Overal toch te Portsmouth en op Wight, maar vooral te Ryde, verkoopt men werk- en snuifdoozen, garenklossen en andere kleinere voorwerpen, uit eene bijzondere houtsoort vervaardigd, die eene kleur bezit, welke allerontvangbaarst is voor een fraai vernis. Een van ons, die telkens schermde met het *l'or n'est qu'une chimère*, maar zich intusschen allerlei *souvenirs* aanschafte, die een ander zich moest ontzeggen, omdat hij juist *l'or* niet voor *une chimère* hield en er wat minder van bezat - kocht te Portsmouth in een winkel een kanonnetjen, waarvan de verkoopster zeide, dat het koper evenzeer als het hout, oorspronkelijk tot dat linieschip behoord had. ‘En hoe is toch die paerel der Engelsche zeemacht in de diepte verdwenen?’ hoor ik u vragen. Op eene wandeling over de wallen, en onder het genot van telkens nieuwe uitzichten, ga ik u meêdeelen, wat men er mij van verhaald heeft. Ik volg liefst niet de legende, volgens welke het schip in den afgrond bedolven werd op het oogenblik, dat de admiraal, voor zijn vertrek naar de Oost-Indiën, aan de bewoners der omliggende plaatsen een bal zou aanbieden, hetwelk van ongemeene weelde en pracht moest getuigen. De meeste berichten en ook verscheidene dokumenten afkomstig van geredde matrozen pleiten toch voor de volgende lezing: het schip was sedert een paar dagen van de reis teruggekeerd, en om-

dat het den laatsten tijd wat meer diepgang had dan gewoonlijk, was men eerst voornemens geweest het in het dok te brengen. Daar de officieren evenwel ontdekt hadden, dat het lek slechts een weinig beneden de gewone waterlijn was, had men besloten het gebrek te verhelpen, en om tijd te winnen, het schip eene kantelende richting gegeven, terwijl het te Spithead voor anker lag. Bij het daarop volgende onderzoek, bevond men dat een pijp, waarmede het water werd aangevoerd om het dek te spoelen, verplaatst moest worden, en, daar deze pijp een aanmerkelijk eind onder de waterlijn lag, werd het noodzakelijk het schip nog meer op zijde te doen overhellen, dan men in den beginne voldoende achtte. Om nu die overhelling te verkrijgen, had men een groot aantal kanonnen van stuurboord en een gedeelte van den ballast, door middel van windassen tot op zoodanigen afstand verschoven, dat dit gewicht, bij dat der batterijen van de andere zijde gevoegd, het bakboord van het vaartuig tot op de noodige diepte kon doen zinken. Toen het schip nu deze stelling had aangenomen, kwam er een onverwachte rukwind opzetten, van regen vergezeld, in het Engelsch een *shower* genoemd, en wierp het vaartuig alleronvoorzienst en wel met zulk een geweld op de tegenovergestelde zijde, dat de koninklijke vlag, die uit den top van den grooten mast woei, een oogenblik in aanraking kwam met de oppervlakte des waters. De zee, door de onverwachte beweging in hare rust verstoord, week in deinzende beweging op zijde, maar keerde even spoedig terug en drong terstond met onweerstaanbare kracht door de opengelaten geschutpoorten het tusschendek en alle gedeelten van het trotsche vaartuig binnen, en overweldigde het in één oogenblik zoo, dat de *Royal George* zich niet meer ophief dan om rechtstandig in den afgrond te verdwijnen. Verscheidene booten, volgens anderen slechts een viktualie-ligter, die aan het groote vaartuig waren vastgemeerd, volgden het in de diepte. Op dat oogenblik waren er meer dan twaalfhonderd menschen aan boord, waarvan er ongeveer negen honderd, en daaronder twee honderd en vijftig vrouwen, die aan hare echtgenooten een bezoek waren komen brengen, verdronken. Onder de omgekomenen bevond zich ook de admiraal Kempenfelt en een groot aantal officieren. Ongeveer drie honderd lieden, meest allen behoorende tot de bemanming van het schip, werden gered. Onder dat getal bevond zich de admiraal Sir P. Durham, toenmaals adelborst aan boord van dat vaartuig, en nog voor weinige jaren bevelhebber van Portsmouth, die zwemmend den oever bereikte.

De heer Kingstone, bij de werf te Portsmouth geplaatst, die in 1817 zich in een duikerklok naar het wrak van het schip begaf, heeft het volgende medegedeeld over den staat waarin hij dit aantrof. ‘Het halfdek, de bak, en het rondhout, met de verschansing aan bakboord tot aan het bovendek, zijn geheel en al weg. De eiken deelen van het vlak van het bovendek zijn op verscheidene plaatsen door de wormen verteerd, zoodat men de balken en het houtwerk beneden kan zien. Overigens ziet het houtwerk van de kiel er zoo onbeschadigd en gezond uit alsof het zoo pas was getimmerd. Het dek is erg gebogen doordien het schip van voren en van achteren is weggezakt. Het wrak levert een schoon gezicht op, wanneer men het op een afstand van

ongeveer een vadem boven het dek beschouwt, daar het overdekt is met kleine zeeplanten, hier en daar met schelpen en zeestarren er tusschen en een soort van polypen die op een dunnen, vettigen, grijzen grond liggen. Onder het dek is eene volmaakte laag van zwarte modder; en als men over het bakboord hangt, doet het geheel zich voor als een groote massa timmerhout, dat daar in verschillende richtingen ligt opeengestapeld.'

Sedert heeft de Admiraliteit pogingen in het werk gesteld om wat er nog van den romp diens 'houten Leviathans,' zooals Byron in zijn *Childe Harold* een oorlogschip heet, op den bodem der zee aanwezig mocht zijn, uit de diepte op te halen, en vaak hernieuwde onderzeesche uitbarstingen door middel der Voltaïsche kolom, hebben de laatste overblijfselen van het vaartuig aan stukken en brokken geslagen en naar boven gebracht. Mijn Portsmouthsche vriend die mij dit alles meêdeelde, eindigde aldus zijn verhaal: zoo vaak ik met mijn kotter langs de reede van Spithead zeil, zie ik in den geest de groote zwarte boei, het drijvende monument van dit ongeval, dat in rusteloozen dans met de golven, symboliesch de oorzaak aangeeft, die den ondergang van den *Royal George* na zich sleepte.

Al voortwandelende gingen wij een aantal barakken voorbij, waarvan een - ik durf niet zeggen of het de 'Colewort of Clarence barracks' waren - onlangs zulk een droevige vermaardheid heeft verkregen, door het schandaal, hetwelk twee officieren van het 46ste infanterieregiment de luitenants Perry en Geer, verwekt hebben, toen zij elkander beleedigden en sloegen..... met kandelaars. Om zich te verdedigen heeft luitenant Perry een aantal feiten aan het licht gebracht, die ten duidelijkste hebben bewezen, dat de Engelsche officieren, die in den regel in de kazernes wonen, zich daar groote vrijheden veroorloven. De zoon van een militair, *officier de fortune* zonder invloedrijke betrekkingen, zonder andere bescherming of middel om zich krediet te verschaffen dan alleen de eer zijns vaders en de herinnering aan diens heldendaden, was deze luitenant, volgens zijne verklaring, bij dit regiment in dienst getreden, met het goede voornemen, om er zich door zijn gedrag te onderscheiden, en juist dit lofwaardige voornemen had hem de vervolging zijner kameraden op den hals gehaald. Men had hem op zekeren nacht gedwongen op te staan, en in het kostuum, dat Adam in het paradijs droeg, te vechten..... ongetwijfeld eene klassieke navolging der gladiatoren. Men zou dit nog voor een min of meer koddige scherts hebben kunnen houden; maar men had den heer Perry ook gedwongen *rouge et noir* te spelen; men had hem gedwongen te drinken; men had hem nog tot vrij wat andere dingen gedwongen; een der voor den krijgsraad geroepen getuigen, was eene miss Esther Major, een naaistertjen, de 'vriendin' van den luitenant Geer: de tegenwoordigheid van dat juffertjen sprak voldoende. Maar het schijnt dat *op hoog bevel*, al de geëpaulette getuigen, die waren opgeroepen om de verklaring van luitenant Perry te staven, dat hij tot het uitdeelen van slagen was geprovoceerd, hun herinneringsvermogen verloren hadden, welk gebrek aan geheugen zooveel brieven heeft doen regenen, dat de dagbladpers zich dagen achtereen gelukkig rekende hare ledige kolommen te kunnen opvullen met die dokumenten ten voordeele van dezen

gesarden officier, die zich-zelven recht had verschaft. De luitenant Perry, die uit de dienst is ontslagen, en nog wel blijde mocht wezen, dat hem om de verdiensten zijns vaders, geen andere straf werd opgelegd, is uitgetrompet als een jeugdige moralist. Men heeft inschrijvingen voor hem geopend; de maire van Windsor heeft zich met een aantal lijsten belast, terwijl men zijne kameraden en superieuren, den kolonel van het regiment niet uitgezonderd, als onzedelijke, door het kazerneleven bedorven menschen heeft uitgekreten. Het engelsche leger is in massa beschuldigd geworden, hoewel het daartoe het allerongeschiktste oogenblik was, nu het voor de helft vertegenwoordigd is op het terrein van den oorlog, waar het ten minste zijn ouden roem handhaaft, gelijk bij den slag aan de Alma gebleken is. Wat er van zij - de engelsche officieren zijn zeker niet meer de heiligen uit de dagen der republiek van den 'wijsten der overweldigers;'*) maar daarom nog geen libertijnen, als tijdens de regeering van Karel II en de daarop gevolgde goevernementen, zoo als Fielding en Smollett in hunne romans en Farquhar in zijne blijspelen hen geteekend hebben, terwijl er menig bewijs ook voor het wetenschappelijke, dat een engelsch officier kenmerkt, zou zijn bij te brengen. Voor heden verwijs ik u om mijn beweeren te staven naar de *Britisch Review* van Augustus dezes jaars, waarin gij onder anderen ook een achttal vaersregels aantreft, door dat maandschrift uit een oud boek getrokken, dat te Bristol in de vijftiende eeuw, onder den titel van *the Bristol Mirror* het licht zag, en welke regels men beweert dat eene niet onaardige voorspelling omtrent den tegenwoordigen oorlog bevatten:

In twice two hundred years the Bear
The Crescent will assail;
But if the Cock and Bull unite,
The Bear will not prevail.
In twice ten years again
Let Islam know and fear
The Cross shall stand
The Crescent wane, dissolve and disappear.

hetwelk, tamelijk vrij 'verdietscht synde,' luidt:

Binnen viermaal honderd jaren
Valt de Beer de Halve Maan aan;
Maar wanneer de Stier en Haan Samenparen,
Mag de Beer naar huis toe gaan.
Doch na tweemaal tiental jaren
Heeft ook de Islam afgedaan,
't Kruis, trots allerlei bezwaren,
Zal dan schittrend blijven staan,
En de Maan..... gaat naar de maan.

Doch laat ik u opmerkzaam maken, dat wij op de bijna waterpas met den vloed gebouwde *saluting platform* zijn gekomen, die groote wandelplaats van Portsmouths bewoners, gewoonlijk het eerst door den vreemdeling bezocht, om het heerlijke uitzicht, dat men van daar geniet. Aan het uiteinde, daar bij dat stuk geschut, hetwelk ons van ochtend uit den slaap wekte, en gebezigd wordt tot het doen van alle saluutschoten, moet gij een oogenblik verwijlen, en dan ontwaart uw oog het eerst rechts den voormaligen *Governments semaphore*, die evenwel sedert de invoering der elektromagnetische bericht-overbrengers niet meer gebruikt wordt. Een weinig voorbij dat massieve steengevaarte verschuilt zich de poort die geleidt naar de

*) Cromwell, zie Byrons *Childe Harold.* Canto III.

landingsplaats, weleer de koningstrappen geheeten, maar nu - een Engelschman blijft bij al zijne vrij-

heidsliefde een voorstander van den vertegenwoordiger of vertegenwoordigster zijner privilegien - Victoria-hoofd genaamd, van waar de kleinere vaartuigen en de stoomboot naar Wight afsteken. Achter dat hoofd ziet gij den ouden ronden toren en daar tegenover aan de linkerzijde, het onafzienbare blokhuis van Gosport - Portsmouth bestaat eigenlijk nog uit twee plaatsen, Gosport en Portsea - welke beide steenkolossen in vroeger jaren met een keten werden gesloten, om ook alzoo den vijand het binnenvaren te beletten in de daarachter zich uitbreidende haven, waarvan de mond niet breeder is dan de Theems bij de brug van Westminster. Wat de haven verder merkwaardigs heeft meld ik u later; maar nu wil ik u slechts wijzen op dat vlag-admiraal schip hetwelk daar, achter dien ronden toren, zijne masten verheft, en wederom ver op den achtergrond het stadhuis toonen van Gosport, waar langs het krielt van allerhande bootjens, kotters, en een paar stoomvaartuigen, die weder bevallig afsteken bij dat logge gevangenschip, hetwelk daar links met zijn onttakeld voorkomen u een huivering aanjaagt, al zijt gij ook nog zulk een voorstander van de straffende gerechtigheid, vooral als het u bewust is, hoe lucht- en lichtdervend een verblijf tusschendeks is. Maar als gij den blik van de *platform* vooruit slaat, dan bruischt daar voor u de groene zee, groener dan gij die ooit aan Hollands kusten zaagt, terwijl daar juist een Engelsche oorlogsstoomboot de haven binnen stevent en u de liefelijke toonen van het '*God save the Queen*' verrassen, door de muziek van boord als een welkomstgroet aan de haven gebracht. Aan den gezichteinder wordt uw oog geketend door het eiland Wight. Toch moogt gij u niet langer aan dat schouwspel verzadigen, want zoo aanstonds zal die kleinere stoomboot, die daar op een mijl afstands nadert, u moeten opnemen, wilt gij tijdig genoeg op dat *oeil de perdrix* van Engelands eilanden aankomen, om nog met den dag terug te zijn in deze zeehaven - nadat gij u zult verlustigd hebben aan wat de natuur u in 't voorbijgaan schoons vermag te doen smaken. Daarom de *platform* verlaten en even een blik geslagen op de *St. Marys Church*, die tot garnizoens-kapel dient. Zij verdient niet dat men haar aandachtig bezichtigt, want ze onderscheidt zich volstrekt niet door fraaie bouworde. Portsmouth munt weinig uit door antiquiteiten, het oudere gedeelte der *St. Thomas Church* misschien uitgezonderd, en in de nabijheid der stad de ruïne van Porchester Castle, dat zwijgende verhaal van verloren grootheid. Maar wat ons bij die Maria-kerk als iets vreemds trof was het overgroot aantal van monumenten op het haar omringende kerkhof, iets dat ik later in bijna alle kerspelen van Londen, te Greenwich, te Windsor en te Oxford, eveneens zag, schoon de gedenksteenen daar veel dichter op één waren gedrongen. Hier evenwel waren het bijna alle gedenkteekenen, die onder de levenden de herinnering groen moesten houden van officieren der land- en zeemacht, in de dienst van hun vaderland gestorven. Bij het bezichtigen van enkele dier gedenkteekenen, trof ik er ook een aan van een landgenoot, die wel Engelands krijtbergen wederzien, maar de geele duinen van zijn vaderland niet meer begroeten mocht, en hier den dood vond, welke met alle vaderlijke zorg der mijnen spotte, in wier woning hij was opgenomen, toen hij van Javaas kusten terug-

keerde. Die gedenkteekenen, waaronder zoo velen rustig slapen na de afwisselende vlagen van de levenskoorts, riepen mij Byrons regels op den dood van Sir Peter Parker voor den geest, die ik u hier in Alexandrijnen overgebracht, meêdeel:

Hun is een graf op iedre bladzijde, allerwegen
Een grafschrift op elks tong. Wie is hun lof ooit moê?
Dit uur, de toekomst, nu in 't duister nog gezegen,
Weent eenmaal over hen, en hoort hen eeuwig toe.

Om hunnent wille zwijgt de vreugd der feestgelagen:
Hun naam is daar alleen de welbeminde klank;
Terwijl de erinring aan verdienste en heldendagen
Den beker zwaait, hun moed, hun liefde en trouw ten dank.

Een onderwerp voor wie hun naam was vreemd gebleven,
Beklaagd door 's vijands hart, dat klopt voor eer en deugd,
Wie zag een roemrijk lot als 't hun niet graag zich geven?
Wie stierf den dood, door hen verkozen, niet met vreugd?

En dit zeiden gewis zoo velen den voor de vrijheid van Griekenland gevallen dichter na, toen zij uit deze zelfde haven hun vaderland het vaarwel toeriepen, om in het zuiden van Europa te sterven ‘de la mort d'un vulgaire,’ of op Aziëns uithoek hun bloed te storten voor de vrijheid der waereld, zoo als Engeland zegt, of voor Brittanjes heerschappij in de Zwarte zee, gelijk anderen de uitdrukking juister achten, voorgelicht door de ondervinding, dat de eilandbewoners aan gene zijde van het kanaal allerminst hunne egoïstische politiek afzweren. Of de slechte Christen, zoo als ik den keizer van Rusland hoorde noemen uit den mond eener allerachtenswaardige dame, of Engeland en Frankrijk - die broeinesten van liberalismus, zooals ze door Rusland worden uitgekreten, - oorzaak is of zijn van de grootste ramp der menschheid, die over een deel van Europa gebracht is, en misschien weldra over geheel Europa zal gebracht worden - zeker is het, dat slechts een gering aantal der met zooveel geestdrift vertrokken krijgslieden hun vaderland zullen wederzien, en er op dit oogenblik bijna geen huisgezin in Engeland wordt aangetroffen, waar niet het rouwkleed verkondigt, dat de begraafplaatsen van Varna of de hoogten van Sebastopol de lijken hunner dierbaren bewaren, of daaraan een graf geweigerd hebben. Toch is de moed en de liefde bewonderenswaardig, waarmede het engelsche volk de offers draagt die de regeering eischt, hetgeen bewijst dat de oorlog in Engeland populair blijft, gelijk hij was, toen ik er mij in persoon van mocht overtuigen; maar het is eene andere vraag, of door zoovele opofferingen van bloed en goud de liefde voor den krijg niet spoedig zal verflaauwen, vooral wanneer iedere aangevallen vesting zooveel menschenlevens zal vergen als de door een zoon van Albion versterkte stad in de Krim, en ook, als ten gevolge van den langen duur der krijgsverrichtingen, de *incometax* nogmaals zal worden verhoogd. Talleyrands gezegde, dat niets in staat zou zijn de vereenigde macht weêrstand te bieden, als Frankrijk en Engeland verbonden zouden zijn, schijnt op dezen oogenblik nog niet in vervulling te zijn overgegaan, want Rusland toont zich in het zuiden zijner staten een geducht kampioen, al schuilde er groote waarheid in de spotprent, die ik voor alle winkels in Londen zag uitgestald, de Zwarte zee voorstellende sedert de geallieerde vloot de Dardanellen was doorgevaren, en op welke prent men niets zag dan water en een zwerm van zestien reigers. Om u

een denkbeeld te geven van de algemeene geestdrift, die de oorlog verwekte, zij het u genoeg te zeggen, dat ik wel op een paar plaatsen in Southwark, maar stellig een uithangbord boven een ale-shop heb gezien, waarop de gekruiste vlaggen van Engeland en Frankrijk waren afgebeeld, en waarboven het portret geschilderd was van den sultan van Turkije, terwijl onder het geheel een golvend blaauw lint was aangebracht, dat in gouden letters de spreuk: *quis separabit*? te lezen gaf. Met den godsdienstigen geest der Engelschen kon ik die laatste vraag volstrekt niet rijmen, en ik beken, dat ik grooten lust had er een Alziend Oog onder te schilderen. Eene andere vraag is het, of ik, in het belang der menschheid en van eene Godsaanbidding in geest en in waarheid, Engeland en Frankrijk niet gaarne zou zien zegevieren. Ik mag het toch niet ontkennen, dat er door mij op de door een boekhandelaar te Portsmouth tot mij gerichte vraag, 'wat ik van den oorlog dacht,' werd geandwoord, dat ik een vijand ben van den knoet, even als alle Hollanders, en Rusland mij een walg is geworden, sedert het de Lithausche en Finlandsche Protestanten, uit zucht voor het behoud van een algemeene godsdienst, - alsof deze gelijk stond met een lange uniformjas of een geadelaarde helm, - door allerhande middelen heeft gedwongen het Grieksche geloof te omhelzen, en het is mijne vaste overtuiging, dat het niet anders kan of Engelands legers banen den weg voor den Bijbel. Of pleit de ondervinding der laatste vijftig jaren niet voor die meening? Gij zult mij misschien willen tegenwerpen, dat Frankrijk zijn *part du lion* niet zal willen afstaan - en dus ook het katholicisme zijne rechten zal laten gelden; maar dit is, even als de Halve Maan meer en meer voor de Christusbanier verbleekt, op den duur niet bestand tegen het Woord des Levenden Gods, dat door het Boek der Boeken eens zal verkondigd worden tot aan de einden der aarde. En de Franschen mogen al als een zegepraal van het katholicisme uitgekraaid hebben, dat in het kamp van Boulogne de Engelsche bevelhebbers, die daar hunnen bondgenooten een bezoek brachten - onder de heilige dienst lagen neêrgeknield, toch kan het niet worden geloochend, dat de verdere viering van den zondag onder dans en spel weinig met den Engelschen geest strookte, ja dien zelfs in hooge mate heeft gestuit. En ik schud het hoofd als ik hoor van het slaan van medailles op de vereeniging van Islamismus, Katholicismus en Protestantismus - omdat de waarheid en de logen nimmer innig kunnen verzusterd zijn, en het hier wis geldt wat Potgieter eens zong, toen hij nog niet, als tegenwoordig, aan het schrijven van poëtische kritiek de voorkeur gaf boven het dichten van kritische poëzij:

> Belang verbindt, belang ontknoopt:
> Rampzalig wie iets anders hoopt!

Maar we hebben de 'Victoria-Pier' betreden en laten alle politiek varen, nu wij ons quantum hebben geofferd voor het onderhoud van dat houten hoofd - een vaste cijns in Engeland, waar soortgelijke gevaarten vooral noodig zijn om te landen of af te steken - en nu wij ons penningsken vrijwillig hebben gestort in de bus, die daar binnen de poort hangt en welks opschrift aanduidt, dat de daarin gevonden giften bestemd zijn voor kranke zeelieden van alle natiën. Zie, daar snelt onze vriend, de doctor, ons te gemoet, hij die ook

geleerd had Holland lief te hebben, en wien niets meer verheugt dan onze verzekering ‘I like England’; een verzekering, die ik met een gerust geweten kon en kan afleggen, omdat het een waarheid is, dat de ernstige bestudering van Engeland tot die uitkomst leiden moet; niet alleen als men het op zich-zelve beschouwt, maar ook wanneer men het met andere landen vergelijkt. En gaarne betuig ik het u, dat men bezwaarlijk ergens anders stof tot een belangwekkender studie vinden zal. Industrie, nationaliteit, godsdienstzin, handelsgeest, alles zal er u grootsch voorkomen - en wanneer men nagaat, dat Brittanje met ieder jaar in uitbreiding en macht aanwast, niet door de kracht der wapenen, maar door het menschelijke gevoel in het Engelsche hart, dat het macht geeft over de menschheid, en waardoor Engeland tot den beschaver der waereld wordt gemaakt, - gelijk Zwedens geliefkoosde schrijfster zich uitdrukt, die ook dat Anglo-Noordsche geslacht bestudeerd heeft - wanneer men dat nagaat, zeg ik, dan zou men nog sterker vaderlandschgezind moeten zijn dan ik, om niet achting te hebben voor een natie, die, waar haar rusteloos ondernemende geest ook naar verovering jaagt, en waar zij hare heerschappij ook vestigt, tegelijk hare school en hare kerk voortplant. Men zou met twee woorden de bron van Engelands grootheid kunnen opnoemen: Godsdienst en koophandel, en nergens spreken deze beide duidelijker dan wanneer men een blik slaat op den vooruitgang der beschaving van den Anglo-Saksischen geest, tot zelfs in Amerika toe - Amerika, dat op de waereld-tentoonstelling een Amerikaanschen arend, met een sterrenbanier in zijne klaauwen, had ingezonden en die opgezette koning der vogelen op een ook over den oceaan aangevoerd orgel had doen plaatsen, met den blik naar de westelijke Engelsche zijde gekeerd. Moest dit een symbool zijn van Amerikaas verlangen om Engelands macht te fnuiken of een hulde aan den Engelschen geest, waardoor Amerika zich heeft ontwikkeld? Ik durf niet beslissen, hoewel ik het laatste edelmoediger zou keuren. Toch toonen de laatste eischen van Gibson en diens handelingen op Java, de tocht naar Japan, het woelen van den gezant Soulé, wien Frankrijk het verblijf op zijn grondgebied niet wilde toestaan, genoegzaam aan, dat de zoon van het zelfde bloed is als de vader, en hoeveel zonen heeft de geschiedenis niet aan te wijzen, die nog grooter baas willen zijn dan de oude heer zelf!

But to the tale. De schel van de stoomboot geeft de laatste waarschuwing, de vier neven hebben zich gemakkelijk op de bank neêrgezet, onder verschillende gewaarwordingen; want de een vraagt hoeveel het stoombootjen wel opbrengt in het jaar; de ander slaat een dankbaren blik op de heldere lucht en zegent de zon, die de groene golfjens verguldt, welke tegen de boot verspatten, terwijl de derde hem, echt wetenschappelijk, zijne natuurkundige opmerkingen meêdeelt over het ontstaan van de ongemeen groene kleur des waters, en de vierde slechts peinst hoe het zijnen gasten uit het land zijner voorvaderen aangenaam te maken. Doctor P. neuriet onderwijl een liedtjen van ‘Old England’ als een bewijs hoezeer hij in zijn knollentuin is dat de ‘foreigners’ zijn opgewonden over het schoon, dat zijn land aanbiedt, en bij alle gelegenheden verraadt zich die blijdschap in hem door een lied, hetgeen hem van een onzer den naam van het

wandelende ‘mopsjen’ verschaft. Wilt ge mij veroorloven voor heden afscheid te nemen van u met een der door hem gezongen liedtjens, dat ik Carpenter heb nagedicht? Doctor P. gaf aan het tweede koeplet eene eenigzins andere lezing, misschien om den wille van de gasten; ik heb die gevolgd:

Oud-Engelands witte klippen.

Oud-Englands witte klippen - wat prijken zij daar trotsch
Als strand-omgordlend bolwerk, dat spot met golfgeklots,
Die sterkten, die in 't ronde Natuur gemetseld heeft,
Om 't eiland te beschermen, waar Moed en Schoonheid leeft!
Hoe ongedeerd en rustig weerstaan ze wind en vloed!
Zij lachen met de stormvlaag, die nooit haar schokken doet;
Zij zijn voor nu en immer, in oorlogstijd en vreê,
Oud-Englands witte klippen - de paerels van de zee!

Oud-Englands witte klippen - vaak zucht daar ver op 't meir,
De zeeman in zijn binnenst: ‘och, zag mijn oog u weêr!’
Wanneer ge als baak der hope voor zijn verbeelding rijst,
En hij zijn kindsche dagen en thuis zoo zalig prijst.
O! nooit zal Ruslands heerscher, hoe schel zijn stem ook klinkt,
Een eiland durven naadren, door zulk een wal omringd.
De Britsche vaan blijft wappren van elke onwinbre reê,
Van Englands witte klippen - de paerels van de zee!

Protestantsche kunst.

Tegenwoordig wordt door sommigen beweerd, dat het Protestantismus, omdat het uit zijnen aard ongeloovig is, geen kunst heeft kunnen voortbrengen. Men heeft, door zich op enkele protestantsche schilders en beeldhouwers, die Bijbelsche onderwerpen behandeld hebben, te beroepen, deze beschuldiging zoeken te weêrleggen. Zulk eene weêrlegging evenwel verwerpen wij. Zij is het Protestantismus onwaardig. Waarom zouden wij er niet voor uitkomen, dat het Protestantismus de schilder- en beeldhouwkunst minder aanmoedigt dan het Katholicismus? Zoo moedigde immers ook het heidendom de schilder- en beeldhouwkunst aan, en het Mozaïsme hield zich aan het gebod: ‘gij zult geen gesneden beeld aanbidden.’

Is echter daarmede toegestemd, dat het Protestantismus geene eigenaardige kunst bezit? Dat zij verre, mits men die niet binnen hetzelfde gebied zoeke, waarbinnen de Roomsch-Katholieke kunst zich bij voorkeur beweegt. Had de Israëliet geen Phidias of Zeuxis, hij had een David en Jesaja. Godsdienstige welsprekendheid en poëzij, ziedaar de protestantsche kunst. Ik wil niet beweren, dat juist alle leerredenen welsprekend zijn; maar toch kunnen wij in onzen tijd en in ons land onder de

Protestanten vele uitstekende redenaars opnoemen, die waarlijk genoeg bewijzen, dat althans de kunst der welsprekendheid wel degelijk op protestantsch gebied kan gedijen. En de dichtkunst? Om nu niet van Milton en Klopstock te gewagen, en zonder er veel gewigt aan te hechten, dat Vondel reeds een groot dichter was voordat hij Roomsch werd, zoo willen wij slechts vragen of de poëzij van Bilderdijk, van Tollens, van Da Costa, van Ter Haar, van Beets, enz. niet door en door protestantsch is. Doch wij behoeven ons niet op zulke groote namen te beroepen. Wij kunnen tot onze verdediging een bundel aanhalen, die in de handen van alle protestanten is. Wij bedoelen onze Evangeliesche Gezangen. Wij beweren niet, dat die allen even schoon zijn, maar zijn er niet verscheidene onder, die waarlijk wel als voortbrengsels van protestantsche kunst mogen geroemd worden?

Niemand bewere derhalve, dat het Protestantismus geene kunst heeft. Het heeft die wel degelijk, maar dewijl het zich van minder zinnelijke middelen tot het opwekken van godsdienstig gevoel bedient dan het Katholicismus, zoo is ook zijne kunst minder zinnelijk. Daarom Protestanten! houdt uwe kunst in waarde, en wanneer men u vraagt wat gij op het kunstgebied als eigenaardig protestantsch kunt aanwijzen, zegt dan met vrijmoedigheid: onze gewijde poëzij en onze gewijde welsprekendheid.

B.

Pleitrede voor Sint-Nicolaas.

Er is in onzen wisselzieken en bewegingvollen tijd reeds veel, zeer veel afgeschaft, en, het laat zich vermoeden, men zal het er geenszins bij laten berusten. Slechts eenige voorbeelden! In sommige kringen der maatschappij het rouwen, dat evenwel, zonderling genoeg, soms nog geschiedt waar men 't het minst verwachten zou, b.v. na eene stevige, lang gewenschte erfenis. Bij de hyperbeschaafden en overregtzinnigen het kerkgaan: een bewijs te meer, dat ook hier de uitersten elkander raken. In hoogstfatsoenlijke kringen het rooken, zonder dat nogtans op de deuren der salons staat aangeplakt: *ici on ne fume pas!* Van de staatspapieren de hooge renten, die, ongelukkig, maar al te lang door de respectieve heffers genoten zijn. Door het afschaffings-genootschap de jenever, welk genootschap wij het beste gevolg toewenschen op zijne waarlijk edele pogingen. Maar, hoeveel er ook afgeschaft zij, het Sint-Nicolaas-feest nog niet. Die opperbeschermheilige van alle banket- en koekebakkers wordt nog onder ons in eere gehouden. Weken, ja maanden te voren zijn veler handen werkzaam, is veler brein ingespannen, om tegen den bepaalden dag voorraad van blinkende lekkernijen en zoete kunstgewrochten in

gereedheid te hebben. In sommige steden strekt zich de zorg der burgervaders zoover uit, dat men door wijze verordeningen waakt (vermits de geneeskundige policie ten onzent niet in den besten staat is), dat niet door schadelijke kleurstoffen de gezondheid der beminnelijke kleinen worde benadeeld.

Zoodra is de eerste van wintermaand niet aangebroken, of de kleinen tellen reeds op hunne vingertjes, hoe dikwijls zij nog slapen moeten, eer de heugelijke dag daar zal zijn, en zij spreken, denken en droomen van niets dan van Sint-Nicolaas en zijne heerlijke gaven.

Er bestaat echter een hemelsbreed verschil tusschen de vroegere en de hedendaagsche kinderwereld. Zij vieren den Sint-Nicolaasdag thans minder poëtisch; niet meer met die wisseling van geheimzinnige vrees en blijdschap, van bewondering en verbazing; maar meer degelijk en prozaïsch. Want, aangezien men de kinderen in de wieg wel vaccineren, maar niet tegen vooroordeel en wanbegrippen kan wapenen, begint men daarmede toch, en niet zonder gewenscht succes, reeds als ze in den tafelstoel zitten. De kleine vrijgeestjes op dat punt hebben dan ook al zeer spoedig, dank zij der verlichte opvoeding! het vroom bedrog ontdekt, en weten wèl deugdelijk en goed, dat er geen Sint-Nicolaas bestaat, en dat vader of moeder slechts de rol van den heilige vervullen. Papa's en mama's hadden er reeds sedert lang geen tijd noch lust toe, om hunne kinderen op zoo burgerlijk een trant te verblijden. Ge vindt dan ook verscheidene geleerde dreumesjes, die het op hun duimpje weten, dat de goede Sint in overouden tijd bisschop te Myra in Lycie was, en dat hij zich door weldadigheid en hulpvaardigheid jegens armen, ongelukkigen en vervolgden onderscheidde. Jammer is het intusschen, dat men de kinderen nog niet geleerd heeft het feest philosophisch te vieren, waartoe het voorzeker overvloedige aanleiding geeft. Men kon ze leeren opmerken, dat, gelijk die smakelijke snoeperijen dikwijls de maag bederven, of die fraai versierde en beschilderde kunstwerken nadeelig zijn voor de gezondheid, zij eveneens op hun verder pad menige schoone bloemen zullen ontdekken, waaronder vergiftige adders verborgen liggen. Dat, gelijk ze zich thans met het rijk vergulde bakwerk, dat toch eigenlijk geringe waarde heeft, verheugen - zoo ook later hunne bevredigde wenschen vaak niet meer dan klatergoud zullen zijn. Dat zij soms, als volwassenen, in het burgerlijk en maatschappelijk leven met een koekje of een zoetigheidje in de hand zullen afgescheept worden, enz. enz. enz. Wij laten dit ter verdere ontwikkeling en toepassing aan desbevoegde paedagogen over.

Wij voor ons zijn geene onbepaalde voorstanders van die overgroote precociteit, en hooren ongaarne de kinderen als neuswijze mannetjes en deftige vrouwtjes spreken. Zeide Hildebrand eens zoo onschuldig (dat hem later zoo dikwerf en zoo duchtig verweten is): het spijt mij razend, dat er geene spoken meer zijn! wij zeggen in zijnen geest: het spijt mij razend, dat er geen Sint-Nicolaas meer is, en dat ook die poëtische droom uit de kinderwereld, gelijk een damp, vervlogen is, alsof de illusies niet spoedig genoeg zouden verdwijnen, en de kinderlijke idealen niet vroeg genoeg in duigen zouden vallen bij de prozaïsche werkelijkheid. Is evenwel de Sint-Nicolaasdag voor de kinderen iets anders geworden, dan hij vroeger was, heeft hij slechts een zweem van zijn vroegeren luis-

ter, wij wenschen om hunnentwil dat hij het oude, wat hem nog rest, in de gewone geschenken en gaven, niet terughoude. Maar, behalve dat wij de kinderen ongaarne een genoegen zouden zien missen, wij hopen dat de Sint-Nicolaasdag ook door de volwassenen in eere gehouden worde, en willen er volgaarne ons deel toe bijdragen.

Ziet hier onze gronden. Misschien zijn ze niet geheel te verwerpen. Is het geoorloofd, het schoone geslacht eene surprise te benemen, door een dag, die zoo eigenaardig voor surprises bestemd is, onopgemerkt en ongebezigd te laten voorbijgaan, en den vurigen minnaar buiten staat te stellen, om zijne geliefde te verrassen met eenig cadeau? Zou het niet meer dan wreedaardig zijn, om neefjes en nichtjes, die het geluk hebben van erfooms en erftantes te bezitten, van eene gelegenheid te berooven, om hun op eene min kostbare en kiesche wijze (door het toezenden van hunne naamletters b.v.) hunne hoogachting en genegenheid te betoonen? Sint-Nicolaas behoede ons daarvoor! - Hij is waarlijk te goed, om hem te verstooten. Hij verdient, dat wij hem in eere houden; want hij was in *zijn'* tijd een deftig en weldadig man. Volgens de overlevering, eertijds algemeen bij de kinderen in zwang, rijdt hij te paard, als hij zijne jaarlijksche bezoektogten doet, en de menschen, die equipage houden of rijden kunnen, worden thans hoe langer hoe zeldzamer, gelijk de *arme* en *zeer arme* voetgangers en ruiters te voet des te talrijker. Een man van rang mag wel op eene goede ontvangst rekenen, vooral als men rekenen kan, van hem iets te zullen ontvangen.

Laatstelijk moeten wij den Sint-Nicolaasdag en zijne behoorlijke viering uit een philanthropisch oogpunt aanprijzen. Ter wille van de confiseurs, glaciers, banket- en koekebakkers, boekverkoopers, van allen die hunne galanteriewinkels, manufacturen-magazijnen, voor het publiek toegankelijk gesteld hebben, en zich beijverden om tegen dat feest van alle nieuwigheden en *nouveautés* (dit is volstrekt niet hetzelfde) ruim voorzien en behoorlijk gesorteerd te zijn. Indien ge van zoovelen hoort, met hoe menige artikelen ze blijven zitten, zoudt ge meer dan wreed, zoudt ge onverantwoordelijk handelen, met hun dit belangrijk débouché te willen sluiten.

Neen! Wij misgunnen niemand, zij hij kind of volwassen, die op dezen dag een groot of klein geschenk ontvangt, zijne blijdschap, zijne surprise over de surprise, of over iets anders. Wij begroeten gaarne den deftigen bisschop, die het hart tot vreugde stemt (welke wij in de sombere winterdagen zóó noodig hebben), en den mensch tot mededeelzaamheid wekt, die altijd noodig is. Welkom dan ook heden, Sint-Nicolaas! Wees voor kinderen een blijdschapkweeker, voor bejaarder lieden een voorhoofdontplooijer, een welvaartverspreider onder zoo menige klagende klassen der maatschappij. Wees welkom, Sint-Nicolaas!

Wij hadden vroeger bovenstaande pleitrede, en dat wel geheel gratis, opgesteld, en haar voor het mengelwerk in dit nommer bestemd, toen ons eene krachtige pleitrede tegen den Sint door eene geachte hand werd toegezonden. Gaarne verklaren wij ons overwonnen, en vereenigen ons ten volle met den voorslag, daarin gedaan, om een schooner en waardiger kinderfeest in onze vaderlandsche gezinnen in te voeren. Wij houden deze verklaring zelfs geen oogenblik terug, opdat er niet noodeloos klagten over gebrek aan homogeniteit tegen den Tijdspiegel worden aangeheven.

Pleitrede tegen Sint-Nicolaas.

Wij hebben in den allerlaatsten tijd meer dan ons sedert onze kindschheid heugt, hooren spreken van pogingen, om eenen ontzagverwekkenden persoon te onttroonen, waardoor wij ons zien dreigen met een strijd, die misschien ernstig kan worden als die welke thans Westen en Oosten scheidt. Reeds sedert eeuwen heeft de kinderwereld bij ons zich onder het protectoraat van een man zien gesteld, dien het Russische volk nog hooger stelt dan zijn magtigen Czaar en van wiens gunst het de bescherming van zijn vloot en de vernietiging der Engelsche en Fransche vloten hoopt. Die kinderwereld onder ons is talrijker dan de wereld der grooten en het is dus niet zonder gevaar wanneer de ouderen hunne stem beginnen te verheffen tegen dat protectoraat, waaronder het kindervolk zich zeer gelukkig gevoelt. Tot dusverre is het zelfs den grootste magten niet gelukt. De heilige Nicolaas staat daar nog en heft als een kolossus het fiere hoofd naar boven, en het is de onbezweken gehechtheid der kindernatie aan hem geweest, waardoor hij staande bleef, terwijl zijne overige collegen door het groote slagzwaard der Reformateurs getroffen, naast hem neêrzonken in het stof der vergetelheid. Op den zesden December ziet hem het oog der kinderen van den hemel rijden op een wit paard en het noemen van zijnen naam alleen heeft niet zelden meer vermogt om hen tot hun pligt te brengen, dan de wijste en voortreffelijkste zedelessen van ouders en meesters te zamen. De kerken zijn voor hem gesloten en wij weten niet of hij hier nog wel onder ons uit de wereld der ouden een gebedje tot zich hoort opzenden, maar zeker is het, dat de kinderen, die zich gelooviger toonen dan het oudere geslacht, met blijde hope en dank hem zien verschijnen. En het is alleen door hun invloed dat zich alles voor hem opent alsof het alle tempels waren, harten, huizen en niet te vergeten de hier zoo zeer bij behoorende schoenen en muiltjes, die de oude heilige zelf in de dagen van zijn leven te vullen wist. De koekebakkers, die boekverkoopers voor het ligchaam, en de boekverkoopers, die koekebakkers voor den geest, beijveren zich het zoetste en schitterendste van hetgeen zij leveren, bij blinkend gazlicht ten toon te spreiden, de rijke ouders trekken met hunne kindertjes in de vigilantes de stad door en koopen het duurste voor dezen, de armen gaan met hun kroost op de straat om het voor de ramen al dat goud en zoet te doen zien, en zelfs het heidensch Amortje brengt zijne hulde aan den katholieken Nicolaas. Wij kunnen begrijpen welk een strijd zulks zal opleveren en wij twijfelen of er niet nog eerst een dertig- of tachtigjarige oorlog zal moeten worden gestreden, voordat de ouders, die met den Sultan van Turkije zeggen: ‘Wij hebben geen protectoraat van Nicolaas in ons rijk noodig,’ hun regt algemeen zien erkend. Of het nog

een overblijfsel is van de oude kinderlijke dankbaarheid, weten wij niet, maar wij durven nog niet al te luide onze stem tegen den oude verheffen. Misschien zijn wij nog niet vrij van den indruk der legende, ons door Prof. van Hengel medegedeeld: dat St. Nicolaas op zekeren nacht uit den hemel verscheen in de cel van een monnik, wien hij bij gebrek van touwen met de haren van het bed sleepte en allererbarmelijkst geeselde. De monnik had slechts geweigerd een lied tot eer van 's mans nagedachtenis te zingen, - wat zou hij misschien ons doen, zoo wij de liederen tot zijne eer deden zwijgen? Intusschen is het nog meer ontzag voor de kinderwereld, niet slechts omdat deze in ons vaderland de numerieke meerderheid heeft en gesterkt wordt door magtige hulpbenden, die met den val des heilige hun bestaan zouden zien vernietigd en daarom hun laatsten droppel bloed voor zijne heerschappij over hebben - het is veel meer liefde voor de beminnelijke kleinen, wier vreugdevolle aangezigten wij op dien avond zoo gaarne plegen te aanschouwen, dat wij bezwaar hebben hun feestvreugde voor immer weg te nemen. Maar wij behoeven dit laatste immers niet. Wij kunnen ons aan den strijd onttrekken en alle middelen aanwenden om de volwassen tegenstanders en de kleine voorstanders van Nicolaas' protectoraat te verzoenen en alzoo den vrede zoeken te bewaren. Wij hebben ons dus te scharen aan de zijde van Duitschland - door het feest der verschijning van het Christuskind onder ons in onze huisgezinnen in te voeren. Wij hebben van de Duitschers de alles behalve voortreffelijke *Liedertafels* overgenomen in den laatsten tijd, en ons die onverdragelijke Germanisme getroost. Maar het kersfeest is het feest voor alle volken en alle standen en leeftijden en mogen wij de kersdagen tot kerkdagen zien gewijd, wat feestelijks is er in die dagen bij ons volk voor de kinderen, die aan het kerkgaan en preeken niets hebben en voor die armen, die uit de kerk moeten keeren naar eene woning, waar koude en gebrek hen wacht? Hebben wij het tot eene gelukkige gewoonte gemaakt, de geboortedagen van ons en de onzen te vieren in een geliefden huiselijken kring, - waartoe zal de verjaardag van Hem, die meer dan vader, moeder of kind al onze liefde waardig is, zonder eenig teeken van dergelijke vreugde voorbijgaan? Hebben onze ouders zulk een feestdag niet gekend - niet doen kennen, 't is hun en ons tot schade geweest. Wij missen er de rijkste, vruchtbaarste herinneringen door aan onze kindschheid, aan blijde, geestverheffende indrukken, die onze vroom opgevoede Duitsche broeders en zusters hebben. Hoe is hun litteratuur met de bewijzen daarvan vervuld! Wie herinnert zich niet de meesterlijke beschrijving van den kersnacht in de Kerkklokstoonen van den vromen Strauss? De armen verheugen zich reeds tegen dien tijd in de hope, dat er door de rijkeren en gegoeden hun in den naam van aller Heiland geschenken worden toegezonden en zij brengen groene struiken tot een kersboom bijeen en steken hun eenvoudig lichtje aan, door welks gloed de wanden en het gelaat der hutbewoners worden bestraald, terwijl bij de kersgave een kerslied gezongen wordt. En waar de armen zalig zijn door het ontvangen, zijn de rijkeren het nog meer door het geven, het zaligste, zoo er in de harten iets wordt gevonden van den geest van het arme kindeken in Bethlehems kribbe, aan wien armen en kinderen den hoogsten zegen danken. Ik laat den St.

Nicolaasavond dan voor hetgeen hij is en zal den kleinen nog iets van het gewenschte deel niet onthouden, maar mijn beste gaven bespaar ik hun en den armen voor het kersfeest. En hebt gij voor den 6 December iets over, vergeet niet dat er drie weken later een heerlijker, heiliger feest kan bereid worden en dat voor den rijke is: het geven, den arme het danken, Christus voor allen!

Brievenbus.

X.
Een paar woordjes aan den Nederlander, tot waarschuwing voor alle mogelijke en menschelijke onjuistheid en eenzijdigheid.

In den *Nederlander*, 26 *September*, N° 1307, hebben wij eene vriendelijke teregtwijzing ontvangen - daarvoor moet men steeds dankbaar zijn, bovenal als een land- en stamgenoot, immers een Nederlander, ons welmeenend eenen beteren weg aanwijst dan dien waarop wij ons bevonden. - Vrijheid van denken en spreken, onbekrompen en *onbevooroordeeld* beoordeelen, bovenal onpartijdigheid - zijn deze geene eigenschappen van elken Nederlander, zoowel de gedrukte, gezegelde, papieren, dagelijksche Nederlanders, als die welke bestaan uit vleesch en been, maag en hoofd, waartoe wij, en ook de steller van het artikeltje dat ons beschuldigt, behooren? - Juist omdat wij het als Nederlanders zoo goed en opregt met elkaâr meenen, of meenen te meenen, zullen wij ondergeteekenden de Nederlandsche vrijheid nemen, om onzen bestraffenden Nederlander, voor het vervolg, tot zijn heil en bekeering, te waarschuwen voor alle ‘mogelijke en menschelijke onjuistheid en eenzijdigheid.’ - Het beste paard kan struikelen, ook de Nederlander - dan moet men het weder op de vier pooten helpen.

Eerste teregtwijzing. - De Nederl., onze broeder, meent dat Sp. A. en L. met zichzelven in beginsel niet ‘homogeen’ zijn, omdat de *eene* voorstelling, waar de gemengde school *geridiculiseerd* (*?*) wordt, niet overeenstemt met een *ander* vroeger artikel, waar de gemengde school, zonder eenige vrees voor secteschool, uit een tegenovergesteld oogpunt wordt behandeld en beschouwd. - Onze gestrenge papieren landgenoot zoude volmaakt het regt aan zijne zijde hebben, indien *deze* twee aangehaalde artikelen van *dezelfde* schrijvers waren - maar daar dit nu ongelukkiglijk het geval *niet* is, en de uit vroegeren tijd aangehaalde zinsneden, aan ons, Sp.

A. en L. even *vreemd* zijn als aan den Nederlander zelve - vervalt de beschuldiging, en keert tot den Nederlander terug als eene beschuldiging van mogelijke en menschelijke voorbarigheid, onjuistheid en droevige onkunde; - want de eene medewerker aan den Tijdspiegel kan toch bij den besten wil niet aansprakelijk zijn voor de afwijkende gevoelens van een ander? - Tot zulk eene gekeurslijfde, dwangbuisgelijke homogeniteit zal de Tijdsp., zooverre wij dit kunnen beoordeelen, geene roeping gevoelen, maar veeleer aan elken - medearbeider die vrijheid laten en waarborgen, welke immers ook de Nederlander in *zijne* kolommen, *evenzoo* aan ieder vergunt? - Waarde Nederlander! de tijdschriften zijn geene ministeriën.

Tweede teregtwijzing. - Wij zouden in onze voorstelling van een orthodoxen knaap, Steven Kraanvogel, de ongemengde, afzonderlijke of secteschool, - *geridiculiseerd* - (o, Nederlander! welk een on-nederlandsch woord!) hebben - dat moet alzoo blijken te zijn uit de aangehaalde plaats -: omdat onze zienswijze verschillend is van de uwe, waarde tuchtmeester! daaruit volgt nog in geenen deele dat ze deswege uw standpunt ‘belagchelijk’ wil maken. - Wees toch zoo menschelijk om ons ook, nevens u, een plaatsje te bewaren, als wij blijven beweren en gaarne herhalen -: ‘Moet dan reeds hier, zoo vroeg, het groote *àlgemeene menschenhuisgezin*, dat op deze wereld, als op de *groote bewaarschool*, nevens elkaâr is geplaatst - losgescheurd, versnipperd en verwijderd? mag men dan beneden de 10 of 11 jaren niet *gemengd* houden, wat de Almagtige, de Oneindige, de Genadige *zelf* heeft gemengd en vereenigd? moet dan hier de mensch het werk Gods verbeteren? - O gij heerlijk Evangelie, en gij hemelsch Christendom! - wat zijt ge anders dan de meest volledige en onbetwistbare aanleiding tot eene *gemengde levensmaatschappij*, waar allen zich buigen voor *denzelfden* Vader die in de hemelen is?’

Wij zijn waarlijk verheugd dat *deze* zinsneden niet ontsnapt zijn aan de aandacht van den Nederlander en zijne lezers - wij danken hem vurig voor dit bewijs zijner oplettendheid, maar wij kunnen met hem hier althans het element van het *ridicule* niet vinden, veeleer was het zeer *ernstig* gezegd en gemeend, - en als de tuchtmeester zich mogelijk een weinig ergerde over de vergelijking: ‘om de kinderkens reeds te sorteren zoo als de erwten, koffij en rijst’ - dan, dan neme hij de meer ernstige en gemoedelijke *toepassing*, hier medegedeeld, nog eens voor zich, en sla niet al te hard met de plak. - Gaarne zouden wij (en dit zoude alle mogelijke ridiculiteit glad wegnemen) *onze* wijze van voorstelling wederlegd, ontzenuwd, en als on-Evangeliesch aangetoond wenschen, zelfs door den braven Nederlander. Ééne enkele aanhaling is nog geen tegenbewijs, en eene beschuldiging van ‘het ridicule’ moet nog wat beter en nader bewezen, dan hier geschied is. - Alzoo, het doet ons wel leed, maar 't is niet anders, - beschuldigen wij den Nederlander van ‘mogelijke en menschelijke eenzijdigheid en onjuistheid;’ - want, waar de bewijzen ontbreken, - ontbreekt, vooral in een blad zoo als de *Nederlander* - veel, ja alles: - wat te bewijzen was.

Derde teregtwijzing: - ‘Spiritus Asper en Lenis, een man van *grooten invloed* op de redactie.’ - Waarde Nederlander, bond- en stamgenoot! wie heeft u dat gezegd! en wie u dat gezegd heeft, zal het u, zoo als men spreekt: ‘waar moeten maken:’ - gij moest niet zoo heel ligtgeloovig zijn. - Spiritus Asper en Lenis zijn sedert jaren niets meer dan gewone medewerkers aan den Tijdspiegel, en wenschen niets anders te worden; - deze firma, hoe goed of kwaad ook beoordeeld, heeft volstrekt geene aandeelen in, of negotiatiën met de redactie, evenmin als de Nederlander zelf. - Waar Sp. A. en L. tijd en lust en aanleiding vinden, zenden zij hunne bijdragen - daarmede is het uit. - Gij zoudet ons te veel eer aandoen en te grooten invloed toeschrijven, en dat is, als men naar de waarheid zoekt - en de Nederlander zoekt toch nooit iets *anders?* - niet goed. - Ook zonder den ‘denkbeeldigen invloed’ van Sp. A. en L. zal de Tijdspiegel wel komen en blijven waar hij behoort, en blijven moet. - De Nederlander make zich dus volstrekt maar niet ongerust over den invloed van den geheel denkbeeldigen, geïmproviseerden, ‘luimigen mederedacteur’ - ook hier zal ieder, luimig of niet luimig, zijn eigen pakje dragen -: de Tijdspiegel en de Nederlander. - Wij beschuldigen alzoo den Nederlander wederom en van onjuistheid, en mogelijke en menschelijke voorbarigheid. - Onze wensch is, om met de verschillende ‘*beligchaamde opiniën*’ (de tijdschriften en bladen) in dezen tijd, zoo veel mogelijk vrede en rust te houden en elkaâr te verdragen. - Nederland, het letterkundig, en geestelijk, en kerkelijk Nederland, is immers nog geen Sebastopol geworden, en de van elkaâr afwijkende medearbeiders der tijdschriften immers nog geene Russen, Turken en geällieerden? - Moge de *alliantie* van den braven welmeenenden Nederlander, en die van den Tijdspiegel, eene verstandige en gewapende *onzijdigheid* bewaren, en zich wel wachten voor alle *eenzijdigheid*, en de respectieve kolommen hier en daar niet herschapen worden tot Paixhans- of Lancaster-geschut.

't Welk doende:
Spiritus Asper en *Lenis.*

C.C. A Last
Gedr. bij Fuhri & Smits.
HAVEN EN WERF TE PORTSMOUTH.